
STOP
HATE
287g
1070
FRA
EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS
2013

Farmaceuticals in de Europese Unie

De farmaceutische industrie levert een belangrijke bijdrage aan Europa en de wereldgezondheid.

EG-website voor volksgezondheid

Europa moet een levendige farmaceutische sector behouden als een essentiële voorwaarde voor zorg op een hoog niveau van bescherming van de volksgezondheid en een concurrerende, op kennis gebaseerde economie.
Laatste nieuws voor Farmaceutische Producten >>>

Sinds de goedkeuring van de eerste communautaire richtlijn (Richtlijn 65/65/EEG) in 1965, een score van de communautaire wetgeving, die leidde tot de oprichting van het European Medicines Agency met als doel het bereiken van een interne markt voor farmaceutische producten.Vandaag de dag is de farmaceutische sector op grote schaal **vertegenwoordigd** op EU-niveau in het dubbele belang voor het waarborgen van het hoogst mogelijke niveau van de volksgezondheid en het vertrouwen van de patiënt in veilige, effectieve en hoogwaardige geneesmiddelen,in combinatie metde interne EU-markt voor de ontwikkeling van geneesmiddelen met het oog op de Europese farmaceutische industrie te versterken concurrentievermogen en de onderzoekscapaciteit.
Meer ... Toon / Verberg **Meer ...** Toon / Verberg

Europese Unie
2012

FARMA IMPERIALISME

De farmaceutische industrie de verregaande loyaliteit van de medische beroepsbeoefenaars,overheidsinstanties aan de farmaceutische bedrijven en de samenhangende conglomeraties van regelovertreders samengevat in "farmaceutische complex".Een machtsblok van actoren in het veld dat regelovertredingen faciliteert of gedoogt.Daarbij gaat het om de gerichtheid op illegaal gewin (en) systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving,en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen door collusie,cliëntelisme en canards in de media.Via de verfijnde reclamesystemen die bij de overheid voorlichtingssystemen heten,zal de burgerij niet ontdekken wanneer de overheid bedriegt en liegt.Op deze wijze camoufleert men de onderlinge verwevenheid.De agressieve marketingmethode van de farmaceutische industrie is maatschappelijk onaanvaardbaar en onethisch.De belangen zijn groot,en het gaat om miljarden euro's.Neem een voorbeeld als de Europese Unie. De Europese Unie geeft ieder jaar 2,4 biljoen euro uit -afkomstig van belastingen van de burgers van de lidstaten- om zichzelf te promoten.Het geld is nodig voor o.a. tv-reclame,folders,kranten,rapporten etc.Dat is meer dan Coca Cola uitgeeft ieder jaar aan reclame wereldwijd.Het volk is een machteloze speelbal geworden van de farmaceutische industrie.Veel mensen vertrouwen blindelings op artsen die deel uitmaken van een systeem dat ontworpen is om mensen ziek te maken,tot de dood er op volgt.Grotere achterdocht van artsen is daarom zeer noodzakelijk.De medische missers omvat namelijk niet alleen het letsel dat artsen veroorzaken met de bedoeling de patiënt te genezen,maar ook de andere soorten letsel die het gevolg zijn van pogingen van de arts zich te beschermen tegen mogelijk vervolging wegens slechte praktijkuitoefening. Er blijken slachtoffers wiens dossier werd gesjoemeld. Vrijwel zeker sterven in ons land méér mensen een niet-natuurlijke dood dan officieel uit de statistieken blijkt.Geneeskundige blunders blijven hierdoor onopgemerkt.En ook misdrijven komen zo nimmer aan het licht.1,2 miljoen Britten belanden jaarlijks in een ziekenhuis als gevolg van een verkeerde medische behandeling.In de Verenigde Staten –waar jaarlijks 40.000 mensen worden doodgeschoten- is de kans niettemin driemaal groter dat je wordt "vermoord" door een arts dan door een pistool.In Nederland lopen 30.000 patiënten tijdens de medische behandeling

schade op door een medische fout of complicatie.Uit onderzoek in 1997 door Lens en van der Wal bleek dat één op de twintig artsen van Noord-Hollandse ziekenhuizen slecht functioneerden.Dat zou ook voor de rest van ons land gelden. Ruim 40% van de slachtoffers van een medische fout is na drie jaar nog steeds in een letselschadezaak verwikkeld.De slechte praktijkuitoefening omvat niet alleen medische missers.Vrijwel dagelijks gaan er mensen dood als gevolg van medicijnvergiftiging.Officieel worden al deze gevallen weggemoffeld als “natuurlijke dood”. Het hele medische bedrijf laat zich in het web van de farmaceutische industrie weven. De Nederlandse volksgezondheid wordt volledig gedomineerd door de farmaceutische industrie. De Nederlandse landelijke overheid heeft volop meegewerkt aan de farmaceutische overheersing van de volksgezondheidszorg.Zowel de landelijke overheid als de ziektezorgverzekeraars dienen de belangen van de farmaceutische bedrijven en nadrukkelijk niet die van de burgerbevolking. De farmaceutische industrie verdient miljarden euro’s over de ruggen van de burgers in Nederland.De farmaceutische industrie stopt een deel van de woekerwinsten in het belonen (omkopen) van alles en iedereen in Nederland die ervoor zorgt dat hun pillen in Nederland worden gekocht.De overheid,Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS) hebben belang bij het instandhouden van door de farmacie gedomineerde volksgezondheid.De zorgverzekeraars in Nederland bezitten aandelen van farmaceutische bedrijven waarvan de geproduceerde producten worden vergoed door deze ziektezorgverzekeraars.Naarmate de farmaceutische bedrijven meer winst maken,stijgt de waarde van de aandelen.Ook pensioenfondsen in Nederland hebben een groot deel van hun vermogen belegd in aandelen van de farmaceutische bedrijven.Dit alles betekent dat het gunstig is voor de financiën van Nederland dat het goed gaat met de farmaceutische industrie. De farmaceutische industrie wil zo veel mogelijk winst maken,en hoe meer mensen pillen nodig hebben,en ook hoe langer,des te beter is dit voor de omzet van de farmaceutische industrie. De invloed van de farmaceutische industrie op het voorschrijfgedrag van artsen,die zich massaal laten omkopen met geld en snoepreisjes en presentjes,is groot.Stuk voor stuk lopen ze aan de leiband van de farmaceutische industrie.Artsen schrijven steeds meer recepten uit (143 miljoen per jaar) in Nederland.Steeds meer patiënten raken verslaafd en kunnen niet zonder hun dagelijks portie pillen,antidepressiva en kalmeringsmiddelen zitten heel erg in de lift.Het verslavende gebruik blijkt uit de groeiende hoeveelheid herhalingsrecepten en de stijgende voorschrijfduur van recepten. Door de diagnostische criteria gebasseerd op het DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) zijn duizenden kinderen,tieners opgenomen met de verkeerde diagnose voor psychiatrische drugs hieraan ten grondslag liggen.De opvoeders van instellingen in

jeugdhulpverlening en de kinder-en jeugdpsychiatrie kunnen het gedrag en / of de stoornis niet goed hanteren.Alles moet daarom –natuurlijk- een medisch etiket krijgen voor meer omzet van de farmaceutische industrie. Steeds meer kinderen krijgen de diagnose ADHD,zeer winstgevend voor de psychiatrische industrie.Ze maken kinderen tot slaaf,om deze onderdrukking te rechtvaardigen bedenken ze steeds nieuwe geestelijke stoornissen. De organisatie die de belangen behartigt van iedereen die geconfronteerd wordt met ADHD wordt voor concrete projecten gesponsord door de farmaceutische bedrijven die Rilatine en Concerta,de twee bekendste geneesmiddelen tegen ADHD ,verdelen.Waarmee de sponsor zichzelf kan verrijken door zenuwstelsels te verwoesten met harddrugs.Niet alleen de jeugd, er blijken veel klachten in verpleeghuizen waar bejaarden worden mishandeld.Te denken valt aan: uitschelden,beledigen,dreigen,on-terecht isoleren,ontzeggen verzorging,onthouden psychische zorg,slaan,knijpen,schoppen,hardhan-dig beetpakken of soms ook nog seksueel misbruik.De directeuren van verpleeghuizen hebben zelf een riant inkomen plus nog de extra bonussen door de farmaceutische industrie.Sommigen lopen met drie dubbele petten op hun hoofden om hun eigen belangen te bevorderen en die van de farmaceutische industrie.De verpleeghuisbewoners worden suf van psychofarma en slaappillen. *[door medicijnen toedienen,vermindert het bewustzijn van de patiënt]*.Men moet de bewoners daarna noodgedwongen fixeren om valpartijen te voorkomen.Het fixeren is tevens onderdeel van bezuiniging in de gezondheidzorg omdat er minder tijd is door tekort aan personeel.De patiënt zal minder gaan eten door de medicijnen en het tot zich nemen van vocht wordt eveneens moeilijker.Het forceren daarna van de patiënt om te eten en te drinken brengt veel risico's met zich mee.Er bestaat dan een grote kans op aspiratiepneumonieën.Er wordt niet overgegaan op sondevoeding of infuusbehandeling.De overheid ziet dergelijke praktijk als –normaal- medisch handelen en aldus niet als economische en sociale euthanasie. Het medische systeem van A tot Z wordt gecontroleerd door financiële belangen van de farmaceutische industrie. Tal van patiëntenorganisaties,weten-schappelijke bladen,medische journaals,onderzoeken en opinieleiders worden gesponsord door de farmaceutische industrie om het voorschrijfgedrag te beïnvloeden.Patiëntenorganisaties worden soms tot 60 % betaald door de farmaceutische industrie.Klachtenbureaus,patiënten-bureaus en belangenorganisaties functioneren niet omdat ze worden gesponsord door de farmaceutische industrie,en daardoor niet de belangen van de burger dienen maar die van de multinational.Onnodige medische consumptie en medische misconsumptie kunnen blijven doorgaan en de kosten van de gezondheid sterk blijven groeien.In 1998 richtte de branche –onder druk van de overheid- een stichting op.Deze

stichting moest regels opstellen voor de marketing van geneesmiddelen.Twee jaar later volgde de *“Gedragslijn Gunstbetoon”* die onder andere de waarde van cadeaus begrensde tot 50 euro. (Inmiddels heeft de farmaceutische industrie tal van trucs verzonnen om de regels te omzeilen).Men zorgt ervoor dat gezonde mensen zich patiënt gaan voelen en meer medicijnen gebruiken.In opdracht van het Nederlandse Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ontfermt het UWV zich over zieke mensen waarop de Wet Arbeidsongeschiktheid van toepassing is verklaard.Steeds meer reïntegratiebedrijven zijn onderdeel of eigendom van een uitzendbedrijf.De combinatie van reïntegratiebedrijf en uitzendbedrijf binnen één concern of holding o.a. maakt het mogelijk dat via deze constructies op twee manieren geld valt te verdienen.Er is vaak geen financiële verantwoording over besteding van publieke middelen en er zijn geen adequate cijfers over nettoresultaten van de reïntegratietrajecten beschikbaar.De vele miljarden door de overheid aan reïntegratiebedrijven worden vaak niet goed besteed en verdwijnen uit het zicht.Reïntegratiebedrijven functioneren amper,maar strijken wel het geld op.Ze bieden vaak een ondeskundige en mensonwaardige behandeling,intimideren cliënten,dreigen met korting op de uitkering,bieden overbodige cursussen en scholingen aan die bovendien niet aansluiten bij de opleiding van de cliënt.Vaak grijpt zo’n reïntegratiebedrijf dan naar intimidatie door te dreigen met een negatieve rapportage van de uitkerende instantie.Bij een negatieve rapportage kan de uitkering verlaagd of zelfs gestopt worden.Schrijnend is ook dat veel ouderen mensen (55-plus) in een reïntegratietraject geplaatst worden,terwijl de kans erg klein is dat werkgevers hen willen.Mensen die nuttig vrijwilligerswerk of mantelzorg doen,worden op straffe van inhouding van de uitkering gedwongen te stoppen.Zo worden minima en waaronder ook arbeidsongeschikten tot solliciteren opgejaagde werklozen aan de rand van de samenleving.Het zelfbeeld van deze mensen wordt in de media en door bejegening van de uitkeringsinstantie,uitvoeringsinstelling en het publiek stelselmatig beschadigd.Dit heeft niets te maken met mensen op een goede en respectvolle manier aan het werk helpen.Dit is puur winstbejag.Arbeidsongeschikten en mensen met een uitkering zijn profiteurs dus die moeten aan het werk worden gezet.Dat verkoopt steeds de overheid,maar dan wel in verzachtende woorden in de diverse folders.Hierbij het signaal aan het land dat de zwaksten in de samenleving de grote profiteurs zijn,waarvoor de rest moet opdraaien voor de crisis.*”Iedereen kan nog wel iets! Van cliënt wordt verwacht dat Hij of Zij die kansen grijpt! De Maatschappij vangt mensen op.Bijvoorbeeld met een uitkering.Om al die uitkeringen te kunnen betalen,is veel geld nodig.Dat geldt wordt door ons allemaal bijeen gebracht.Wanneer cliënt tekortschietend besef van verantwoordelijkheid betoont wegens*

het niet nakomen of niet voldoende nakomen van de verplichtingen,neemt cliënt ten onrechte iets uit de gezamelijke pot.Daar moet niemand aan mee willen werken". Hierdoor worden deze groep mensen en hun gezinnen door de Nederlandse overheid als het ware voorzien van een "davidster" en feitelijk publiekelijk aan de schandpaal genageld. Het échte profitariaat moet echter in andere kringen worden gezocht in de gevestige orde van overheid samen met multinationals.Zo worden deze arme slachtoffers op mensonwaardige wijze gemangeld en uitgekleed waarbij ook vaak huisgenoten gefrustreerd raken.In een jungle van deskundigen en instanties die allemaal langs elkaar heen blijken te werken en waarvan sommigen achteraf ook dubieus blijken te opereren,raken deze onervaren medeburgers vrij snel het zicht op de door hen te nemen stappen en op hun rechtspositie kwijt.Een slachtoffer van deze praktijk is vrijwel kansloos om erkenning en vervolgens enig recht te krijgen.Deze praktijk leidt tot een ziek(er) makende uitputting en tot traumatisering.Mensen die zieker worden en afhankelijker,met hun begeleiders leven onder een regiem waarbij de medische behandeling tevens dient ter handhaving ter beheersing van conflicten,en de gevestigde belangen bij het bevorderen van de omzet om farmaceutische prodructen. De uitkeringsgerechtigde wordt zieker,glijdt af. Het aanbod heeft aldus -natuurlijk- hierop overwegend slechts één antwoord: het vertalen van de klachten in een therapie die voornamelijk farmaceutisch georiënteerd is. *Vaak zijn mensen zich van de kwetsbaarheid van hun positie niet bewust.Anderen maken bezwaar en raken verstrikt tussen klachteninstituten die niet functioneren,rapporten en formulieren,steeds meer strengere verplichtingen,een juridische uitputtingsstrijd,de zware bewijslast,de slopende eenzijdige rechtspraktijk tot juridisch touwtrekken tot de Hoge Raad toe.*Het recht – ook het strafrecht- dient er vooral te zijn om onmachtige te beschermen.In Nederland is dit precies andersom.Het recht beschermt en bevoordeelt de politieke en economische heersende klasse.Het recht is een monopolitisch machtsmiddel van de heersende klasse met een eigen staat van heersers in de staat. Zodra klokkenluiders er een vinger naar uitstrekken sluit het systeem zich hermetisch.Iedere aanval op de staat en het systeem wordt door het O.M. en de rechters onmiddellijk afgeblokt ten detrimente van de sociale emancipatie en de ontplooiingsmogelijkheden van de zwakken of machtelozen.*[De overheid zet politieke opposanten en mensenrechtenverdedigers buitenspel door een conflict met diezelfde overheid of de gevestigde orde,te medicaliseren.Door gebruik te maken van criminele keurigsartsen die met hun medische verantwoordelijkheid geen probleem hebben de hand te lichten d.m.v. frauduleuze in psychiatrische rapportages vermelde conclusies].*De overheid verafschuwt en verbant moedwillig wetenschappers die twijfelen aan de orthodoxe standpunten.Zeer vaak worden klokkenluiders die op tekortkomingen

in de gangbare theorieën of interpretatie van de gevestigde belangen wijzen gelabeld als zonderlingen. Zodat hun denkbeelden daarna probleemloos genegeerd kunnen worden.Ook wordt hen systematisch belet om conferenties te bezoeken,zodat hun ideeën geen publiek kunnen vinden.Deze praktijken zijn weloverwogen belemmeringen om vrije wetenschappelijke gedachten tegen te houden,ze zijn extreem onwetenschappelijk en crimineel. *[de zaak van Defensie klokkenluider Spijkers was een overduidelijk geval van politiek misbruik van de psychiatrie volgens SS-model].*De schijn van bonafiditeit door de Nederlandse overheid die ze wekken met rapporten en toespraken over mensenrechten,gezondheidzorg fungeren als dekmantel voor roofzuchtige en door winstbejag gedreven misdadige praktijken. De geneeskunde gebaseerd op louter kosten baten analyse in een neo-darwinistische maatschappij waar alleen consumptie en winstbejag telt,is het risico op economische euthanasie enorm.De sterke vergrijzing van de bevolking en een economische recessie zouden deze tendens nog kunnen versterken.

Resumerende:

NEDERLANDSE OVERHEID:

-nederlandse overheid dient de belangen van de farmaceutische industrie.

-nederlandse overheid stimuleert belangenverstrengeling.

-nederlandse overheid laat mensonterende gezondheidskeuringen uitvoeren.

-nederlandse overheid nagelt zieke mensen of mensen met een uitkering aan de schandpaal.

-nederlandse overheid houdt essentiële informatie achter.

-burgers kunnen hun recht niet krijgen tegen de nederlandse overheid.

-nederlandse overheid zet klokkenluiders in de kou.

BURGERS KRIJGEN TE MAKEN MET:

-door de overheid vooraf mooi voorspiegelen in folders en rapporten.

-intimidatie.

-chantage.

-geheel of gedeeltelijk stopzetten of verlagen uitkering.

-eenzijdige suggestieve mediaberichten.

-geraffineerde brieven en vertragingsacties.

-ontkenning.

-opzettelijke manipulatie van medische onderzoeken en rapporten.

-bagatelliserende opmerkingen.

-ambtelijke woordgoogelarij.

-ingewikkelde procedures.

-gewroet in patiëntendossiers en privé.

-omgekochte klachtenbureaus.

-slopende eenzijdige rechtsgang.

-stilzwijgen.

-raken de meeste sociale contacten kwijt.

-echtscheidingen,huisuitzettingen,familiedodingen of zelfdodingen.

KLOKKENLUIDERS KRIJGEN TE MAKEN MET:

-machtsmisbruik door de overheid.

-belangenverstrengeling.

-intimidatie.

-insinuaties.

-frauduleus dossierbeheer.

-tot querulant en zielig bestempelen.

-moeilijk leven.

-in kwaad daglicht stellen.

-suggereren van psychische problemen.

-geen toegang tot de rechter tegen de overheid.

-uitputten.

-verliezen hun baan.

-heimelijke manipulaties.

-bannen en isoleren.

-verdachtmaken en demoniseren.

-elimineren.

IFUD of Human Rights 2010.

J.P. van den Wittenboer

ezekiel38rature.blogspot.nl
2012

Brussels, January 24th 2012

A JEWISH CONTRIBUTION TO AN INCLUSIVE EUROPE

CONFERENCE AT THE HAGUE TO IMPROVE MONITORING OF HATE CRIMES IN EUROPE

Representatives of the European Union, law-enforcement officials, and experts on racism will gather in The Hague on January 25-27 to share information on monitoring hate crimes in Europe. The conference is the first step of a project, known as *Facing Facts!*, intended to develop uniform standards and greater reporting of hate crimes throughout the EU.

This two-day conference is organized by CEJI, a Brussels-based Jewish organization and leading advocate against discrimination and hosted by *CIDI – Dutch Centre for Documentation and Information Israel* , based at the Hague. The program is intended to identify the best practices for monitoring hate crimes, to integrate information in the EU, and to improve cooperation between public authorities and NGOs . It comes in response to rising hate crimes in Europe, and the lack of systematic analysis and approach to confront hate crimes in the EU and its member states..

Heading the list of international experts are Paul Giannasi, Police Superintendent of the UK Ministry of Justice and Joanna Perry, Hate Crime Officer, OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights. The conference will include both an experts' meeting and a public forum convening of NGOs and public officials from The Netherlands including Ahmed Marcouch, Member of Parliament for the Social Democratic party PvdA.

Facing Facts ! is a two year project financed by the European Commission aiming to improve monitoring and recording of hate crimes and incidents throughout Europe. CEJI, A Jewish Contribution to an Inclusive Europe, is the lead coordinator of the process, including seminars, development of guidelines, and recommendations.. Other partners are the CST – Community Security Trust (UK), the CIDI and the COC – Federation of Dutch Associations for the integration of Homosexuality (Netherlands). ILGA – Europe (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) is an associate partner to the project.

Contact: Melissa Sonnino, melissa.sonnino@ceji.org
Tel: +32 (0)2 340.96.27 Mob : +32 (0) 483 08 34 70
www.facingfacts.eu

***CEJI - A Jewish Contribution to an Inclusive Europe** stands with individuals and organisations of all religions, cultures and backgrounds to promote a diverse and inclusive Europe. A Jewish voice at a European level, our activities include delivering diversity education, facilitating and contributing to networks, enhancing inter-faith and inter-cultural dialogue, advocacy at a European level and facilitating Jewish participation in the European Union.*

[procestaal NL]

(verzonden per aangetekende post)

Heden,de eerste juni tweeduizendtwaalf,ten verzoeke van:

Joannes Petrus van den Wittenboer voorzitter,secretaris en penningmeester van de stichting Intermediaire stichting van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens – in het Engels - Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights,afgekort: IFUD of Human Rights,wonende en adres te Mierlo,gemeente Geldrop-Mierlo,(5731NK) Kastanje 28,NEDERLAND, planned change agent.

e-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com

AAN:

Europese Commissie – Directoraat-generaal Justitie / eenheid C1:Grondrechten en rechten van het kind Hoofd van de eenheid, Mr. Emmanuel Crabit.

Rue de La Loi 200
B-1049 BRUSSELS
BELGIUM

REGISTRATIE NR

Ares(2012)302479-14/03/2012

TERMIJN

15 dagen na heden schriftelijke bericht door Europese Commissie op dit verzoekschrift.

INLEIDING

Van 25 t/m 27 januari 2012 vond in Den Haag,Nederland een conferentie plaats ter verbetering en monitoring van haatmisdrijven in Europa.”Facing Facts!” is een twee jaar durend project gefinancierd door de Europese Commissie.Dit project kwam tot stand i.v.m. de toenemende haatmisdrijven in Europa,en het gebrek aan systematische analyse en aanpak daarvan.

EUROPESE COMMISSIE

De Europese Commissie verwerpt alle vormen en uitingen van intolerantie,omdat die onverenigbaar zijn met de waarden en beginselen die ten grondslag liggen aan de EU.De Commissie bestrijdt deze verschijnselen met alle middelen waarover zijn krachtens de Verdragen beschikt.(Emmanuel Crabit)

Seminar

EU en Israël benadrukken de noodzaak om een gemeenschappelijke strijd tegen de bedreigingen van het antisemitisme en vreemdelingenhaat in Europa.

Israëlische ambassadeur bij de EU, Yacov Hadas-Handelsman

zei dat vandaag de dag het verschil tussen anti-semitisme en anti-Israëlische kritiek is vervaagd, samen met de intensivering van de pogingen om Israël te delegitimeren, tijdens een jaarlijkse EU-Israëlische seminar naar manieren om antisemitisme en vreemdelingenhaat te bestrijden in Europa te bespreken.

Hij voegde eraan toe dat Europa resoluut moeten optreden tegen deze verschijnselen.

Het Brussels tweedaagse bijeenkomst op woensdag en donderdag 26 en 27 oktober 2011

was de vijfde ontmoeting tussen experts en diplomaten uit Israël en de Europese Unie.

Gesproken over het opleiden van tegen antisemitisme en racisme, wetgeving en handhaving en het voorkomen van anti-semitische en racistische verschijnselen in de media.

Deze gesprekken waren gericht op het helpen van beleidsmakers efficiënte mechanismen en maatregelen te treffen tegen deze verschijnselen.

Zowel Israël en de EU toe te wijzen veel belang aan dit seminar, dat weerspiegelt de gezamenlijke strijd tegen de bedreigingen van het antisemitisme en vreemdelingenhaat in Europa.

De EU was vertegenwoordigd op de vergadering door Paul Nemitz, directeur van de grondrechten en burgerschap eenheid in de Europese Commissie als door de heer

Emmanuel Crabit hoofd van de eenheid voor de grondrechten en rechten van het kind.

De Israëlische kant werd vertegenwoordigd door de ambassadeur van Israël, alsmede de directeur van het departement voor de bestrijding van antisemitisme in het

Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken, Gideon Behar, vertegenwoordigers van Yad-Vashem, het wereldcentrum van de Holocaust onderwijs en onderzoek, en de Israëlische academici .

SEMINAR
Fight Against Racism, Xenophobia and Antisemitism

26-27 October 2011

EUROPEAN COMMISSION
and
THE STATE OF ISRAEL

26 October
Room 07/214 of the Charlemagne building
170, rue de la Loi, 1046 Brussels
8.45-9.00 *Arrival of the participant and registration*
9.00-9.30 Opening remarks
• ***Mr Paul Nemitz****, Director Fundamental Rights and Citizenship, Directorate General Justice, European Commission*
• ***Ambassador Yacov Hadas-Handelsman****, Head of Mission of Israel to the EU*
9.30-11.00 Racism in the European Union and Israel: data and trends
Chair: **Mr Emmanuel Crabit***, Head of Unit for Fundamental Rights and Rights of the Child, Directorate General Justice, European Commission*
• ***Mr Iannis Dimitrakopoulos****, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*
• ***Dr. Haim Fireberg****, Senior Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*
Contribution to the discussion (in particular):
• ***Ms Shannon Pfohman****, European Network Against Racism (ENAR)*
11.00-11.15 *coffee break*

11.15-12.45 Access to justice: effective redress against racist discrimination
• ***Ms Pia Lindholm****, Directorate General Justice, European Commission*
• ***Dr. Haim Fireberg****, Senior Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*

Contribution to the discussion (in particular):
• ***Ms Nathy Rass-Masson*** *(country expert France) and* ***Ms Emma Psaila*** *(country expert Malta), coordinators of the "Comparative study on access to justice in gender equality and anti-discrimination law"*
• ***Ms Anne Gaspard****, Executive Director, European Network of Equality Bodies (Equinet*

Europe)
• ***Ms Shannon Pfohman****, European Network Against Racism (ENAR)*
12.45-14.15 *lunch*
14.15-15.45 Fight against racist hate speech: new developments
• ***Ms Maria Fernandez-Molinero****, Directorate General Justice, European Commission*
• ***Adv. Talia Na'amat****, Attorney, Legal Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*
Contribution to the discussion (in particular):
• ***Mr Mathias Hellmann****, LL.M., Head of Division , Federal Ministry of Justice, Germany*
15.45-16.00 *coffee break*
16.00-17.30 Preventing racism: education, training and remembrance activities
• ***Mr Pavel Tychtl****, Directorate General Communication, European Commission*
• ***Ms Eva Sobotka****, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*
• ***Dr. Robert Rozett****, Director of Libraries, Yad Vashem*
Contribution to the discussion (in particular):
• ***Ms Brittney Bolin****, Task Force for International Cooperation and Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF)*
• ***Ms Claire Herrmann,*** *Directorate General Education and Culture, European Commission*
• ***Małgorzata Pakier,*** *Educational Programs Specialist Coordinator, The Museum of the History of Polish Jews*

27 October
Kazerne Dossin
Memorial Museum and Documentation Centre on Holocaust and Human Rights
(Edgard Tinellaan 1c, 2800 Mechelen)
9.15 *Transport of all participants (both delegations) by a minibus to Mechelen from Charlemagne building*
10.00-11.30 *Arrival in Mechelen – welcome coffee and presentations (questionsanswers):*
• ***Mr Georges Ingber****, Member of the Steering Committee of Kazerne Dossin, former European Commission official*
• ***Ms Odile Remy****, Vice-Director (pedagogical project)*
• ***Ms Patricia Ramet****, "Give them a face" project*
• ***Sir Natan Ramet****, Founding President and survivor of Auschwitz-Dachau*
11.30-12.00 *Visit of the construction and renovation site of the new Memorial Museum, contact with the architect* ***Professor Bob Van Reeth***
12.00-13.30 *Lunch followed by a lecture by* ***Professor Van Goethem****, curator of Kazerne Dossin, questions-answers*
13.30-14.00 *Closing remarks by* ***Mr Emmanuel Crabit****, Head of Unit for Fundamental Rights and Rights of the Child, Directorate General Justice, European Commission and* ***Ambassador Gideon Behar****, Director of the Department of Combating Anti-Semitism, Israeli Ministry of Foreign Affairs, and* ***Mr Ronen***

***Gil-Or**, Deputy Head of the Israeli Mission to the EU*
***14.00** Transport by a minibus to Charlemagne building*

EUROPEAN COURT OF JUSTICE

IP/10/487/
Luxembourg, 3 May 2010,
European Commission swears oath to respect the EU Treaties
The College of Commissioners has today sworn a solemn declaration at the European Court of Justice in Luxembourg, pledging to respect the EU Treaties and to be completely independent in carrying out their duties during their mandate. For the first time, the Commissioners also explicitly pledged to respect the new Charter of Fundamental Rights.
Commission President, José Manuel Barroso said, *"The oath of independence and respect for the EU Treaties is more than a symbolic act. The European Commission is a unique institution and the Commissioners have today made clear that they will uphold all the principles and values enshrined in the Treaties and the Charter of Fundamental rights*".
Background
According to Article 245 of the Treaty on the Functioning of the European Union (a provision included already in previous Treaties), all members of the European Commission are required to give "a solemn undertaking" when entering upon their duties to respect their obligations under the EU Treaties. Traditionally, this solemn undertaking is made before the European Court of Justice in Luxemburg in the first months after the start of the mandate of a new European Commission. As the current Commission, which took office on 10 February 2010, is the first Commission that works under the new Treaty of Lisbon, the wording of the solemn undertaking was adapted to the new legal situation and includes also a reference to the EU Charter of Fundamental Rights.
A copy of the solemn declaration can be found in annex.
ANNEX
SOLEMN DECLARATION
Before the
COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION
pursuant to Article 17 of the Treaty on European Union and Article 245 of the Treaty on the Functioning of the European Union.

- Having been appointed as a Member of the European Commission by the European Council, following the vote of consent by the European Parliament
I solemnly undertake:
- *to respect the Treaties and the Charter of Fundamental Rights of the European Union in the fulfilment of all my duties;*
- *to be completely independent in carrying out my responsibilities, in the general interest of the Union;*

- in the performance of my tasks, neither to seek nor to take instructions from any Government or from any other institution, body, office or entity;
- to refrain from any action incompatible with my duties or the performance of my tasks.
I formally note the undertaking of each Member State to respect this principle and

not to seek to influence Members of the Commission in the performance of their tasks.
I further undertake to respect, both during and after my term of office, the obligation arising therefrom, and in particular the duty to behave with integrity and discretion as regards the acceptance, after I have ceased to hold office, of certain appointments or benefits.

DE EUROPESE UNIE

De Europese Unie wil op de Internationale Dag ter bestrijding van rassendiscriminatie haar voortdurende engagement voor de bestrijding van alle vormen van racisme en vreemdelingenhaat onderstrepen.Rassendiscriminatie is in strijd met de waarden waarop de EU is gebaseerd en wij leveren zowel binnen de EU als elders in de wereld onverdroten inspanningen om deze discriminatie uit te bannen.Dat gebeurt onder meer in de vorm van wetgeving, bewustmakingscampagnes en steunverlening aan projecten van maatschappelijke organisaties.De wereldwijde inspanningen voor de bestrijding van racisme zijn gebaseerd op het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (ICERD).Wij roepen alle staten op dit verdrag zo spoedig mogelijk te ratificeren en ten uitvoer te leggen.(Catherine Ashton)

OMSCHRIJVING VAN HET VERZOEK

Verzoekt de Europese Commissie een inbreukprocedure in te leiden bij het Europese Hof van Justitie te Luxemburg tegen lidstaat Nederland.Wegens het structureel en langdurig schenden van de waarden van de Europese Unie.

Vermelding

De notificatiefase en administratieve fase overslaan i.v.m. de aanwezigheid notariële akte.(Lidstaat Nederland wenst geen valsheidsprocedure te starten bij de nationale rechter.Het Europese Hof van Justitie zal de onder ambtseed der notaris afgegeven notariële akte met de inhoud voor waar moeten houden.Of er moeten zeer ernstige bedenkingen tegen de akte en de inhoud zich alsnog aldaar opstapelen.Maar dan volgt alsnog een “Valsheidsprocedure”.

Juridisch kader

De inbreukprocedure staat vermeld in artikel 258 en 260 van het Verdrag van werking van de Europese Unie (was 226-228 VEG).

Mededeling

Door IFUD of Human Rights is op 21 maart 2012 rapport verzonden over financiële fraude in de EU, aan anti-fraude bureau OLAF van de Europese Commissie te Brussel.Het rapport "RAPPORT-OLAF_def" zowel als drukvorm (boekje) alsmede digitaal op CD-rom.Volgens

onderzoek door IFUD of Human Rights is er een schaduwsysteem binnen de EU,en daar gaat veel geld in verloren,"belastingbetalergeld"van de lidstaten.Volgens OLAF directeur-generaal Giovanni Kessler, die aantrad op 14 februari 2011 zijn in tijden van economische crisis,de bescherming van de financiële belangen van de EU en de werkzaamheden van OLAF belangrijker dan ooit.Ook moet er meer transparantie in de onderzoeken en de organisatie van OLAF komen volgens Kessler.Tijdens de openingstoespraak van een fototentoonstelling in het Europees Parlement in maart 2012, prees Kessler mensen die strafbare feiten in de EU melden.Volgens Kessler is de huidige klokkenluidersregling binnen de EU niet optimaal.

*Inbreukprocedure **- Hoofdinhoud***

Als een lidstaat bepaalde Europese wetgeving niet naleeft en op die manier zijn wettelijke verplichtingen niet nakomt, dan start Europese Commissie een inbreukprocedure. Dit houdt in dat de regering van het betreffende land een brief krijgt, waarin staat waarom de Commissie vindt dat dit land de EU-wetgeving schendt. Ook wordt een termijn gesteld waarop de Commissie een gedetailleerd antwoord moet ontvangen.

Een Europese inbreukprocedure bestaat uit drie chronologische stappen:

1.De notificatiefase

2.De administratieve fase

3.De juridische fase

Notificatiefase

De Europese Commissie neemt kennis van een niet-correcte of niet-tijdige omzetting van Europese regels in een lidstaat. Dit kan gebeuren door:

- *notificatiegegevens: de lidstaten zelf informeren de Commissie over de omzetting van Europese regelgeving in hun land*

- *de Commissie gaat op eigen initiatief op zoek naar informatie in kranten en andere nieuwsmedia*

- *directe en indirecte contacten met politieke en administratieve actoren*

- *klachtenbrieven van of contacten met burgers en ondernemingen die vinden dat hun rechten met betrekking tot Europese regelgeving niet verzekerd zijn.*

Administratieve fase

Daarna volgt een administratieve fase, met een ingebrekestelling (gevolgd door een antwoord van de lidstaat), en een met redenen omkleed advies (gevolgd door een antwoord van de lidstaat). Soms wordt deze fase voorafgegaan door een vraag om toelichting (en dan ook het antwoord erop van de lidstaat), maar dat is niet noodzakelijk.

Meestal geldt voor iedere stap in het proces een maximale periode van twee maanden. Deze periode kan met een schriftelijk verzoek worden verlengd met één maand.

Juridische fase

Mocht de administratieve fase niet tot een bevredigend resultaat leiden, dan volgt de juridische fase. In deze fase daagt de Europese Commissie het land voor het Europese Hof van Justitie.De lidstaat komt vervolgens met een verweer. Daar wordt door de Commissie met een repliek op gereageerd, met de kans van dupliek voor de lidstaat. Afsluitend geeft de advocaat-generaal bij het Hof zijn visie en komt er een arrest van het Europese Hof van Justitie.

Ook hier geldt voor iedere stap in het proces een periode van twee maanden. Deze periode kan met een schriftelijk verzoek worden verlengd met één maand.

De Europese Commissie ziet toe op de naleving van het arrest . Als een lidstaat na de veroordeling nog altijd weigert om de nodige maatregelen te nemen, kan de Commissie op grond van artikel 260, lid 2 , van het VwEU een tweede inbreukprocedure starten. Die tweede inbreukprocedure is identiek aan de eerste en kan dus uitmonden in een tweede veroordeling. Het enige verschil met de eerste inbreukprocedure is dat het Hof nu een dwangsom kan opleggen aan een lidstaat.

NEDERLAND

DE TELEGRAAF
(artikel 16 november 2010)

Werkstraf voor nazi-afbeeldingen

Balkenende

DEN HAAG - Een 67-jarige man die in 2004 afbeeldingen van toenmalig minister-president Balkenende had bewerkt met hakenkruizen en Hitlersnorren en op internet plaatste, heeft een werkstraf van vijftig uur gekregen. Hij is dinsdag in hoger beroep door het gerechtshof in Den Haag veroordeeld voor smaadschrift. De man heeft bovendien een voorwaardelijke gevangenisstraf van een week gekregen met een proeftijd van twee jaar.Het Openbaar Ministerie (OM) eiste begin deze maand zestig uur werkstraf en één maand voorwaardelijke gevangenisstraf. Justitie eiste die straf, omdat de man al eens eerder met justitie in aanraking is gekomen voor soortgelijke feiten.Het OM wil hem ervan weerhouden dit soort materiaal nog eens op internet te verspreiden.Bovendien is het OM van mening dat hij de toenmalige minister-president in zijn eer en goede naam heeft aangetast.In de begeleidende tekst bij de afbeeldingen van de besnorde oud-premier vergeleek de man.Balkenende met Adolf Hitler. Hij heeft bekend voor de gewraakte afbeeldingen verantwoordelijk te zijn. Hij zei in een eerder verweer dat het nooit zijn intentie is geweest om de oud-minister-president persoonlijk te treffen. Met de afbeeldingen wilde hij aandacht vragen voor misstanden die hem naar eigen zeggen als ondernemer zijn overkomen.De rechtbank in Den Haag had de man veroordeeld tot zestig uur werkstraf en één week voorwaardelijke gevangenisstraf.

BALKENENDE AFGEBEELD ALS ADOLF HITLER

GERECHTSHOF 'S-GRAVENHAGEN NEDERLAND (STRAFZAKEN):

LJN: BO4035, Gerechtshof 's-Gravenhage , 22-000564-09

•

•

Datum uitspraak: 16-11-2010

Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Hoger beroep
Inhoudsindicatie: De verdachte heeft zich schuldig gemaakt aan smaadschrift jegens minister-president Balkenende door bewerkte foto's op internet te plaatsen, waarop de minister-president onder meer met hitlersnorren en hakenkruizen werd afgebeeld. Tevens heeft de verdachte een bijbehorende tekst op internet geplaatst, waarin de minister-president met Adolf Hitler werd vergeleken. Overschrijding van de redelijke termijn als bedoeld in artikel 6, eerste lid, van het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Werkstraf voor de duur van 50 uren en een voorwaardelijke gevangenisstraf van 1 week.

:

Uitspraak

Rolnummer: 22-000564-09
Parketnummer: 09-665556-05
Datum uitspraak: 16 november 2010
TEGENSPRAAK

Gerechtshof te 's-Gravenhage
meervoudige kamer voor strafzaken

Arrest

gewezen op het hoger beroep tegen het vonnis van de politierechter in de rechtbank 's-Gravenhage van
26 februari 2007 in de strafzaak tegen de verdachte:

[verdachte],
geboren te [geboorteplaats] op [geboortedag] 1943,
adres: [adres].

Onderzoek van de zaak

Dit arrest is gewezen naar aanleiding van het onderzoek op de terechtzittingen in eerste aanleg en het onderzoek op de terechtzittingen in hoger beroep van dit hof van 2 maart 2010 en 2 november 2010.

Het hof heeft kennisgenomen van de vordering van de advocaat-generaal en van hetgeen door en namens de verdachte naar voren is gebracht.

Tenlastelegging

Aan de verdachte is - na wijziging van de tenlastelegging ter terechtzitting in eerste aanleg - ten laste gelegd dat:

hij op of omstreeks 02 juli 2004 te 's-Gravenhage, en/of Amsterdam, althans in Nederland, opzettelijk, door middel van het openlijk tentoonstellen en/of aanslaan van (een) geschrift(en) en/of (een) afbeelding(en), de eer en/of de goede naam van minister-president Balkenende heeft aangerand door telastlegging van een of meer bepaalde feiten, met het kennelijke doel om daaraan ruchtbaarheid te geven, immers heeft verdachte met voormeld doel (een) geschrift(en) en/of afbeelding(en), zoals aan deze telastelegging gehecht en daarvan deel uitmakende, tentoongesteld of aangeslagen (via Internet).

Procesgang

In eerste aanleg is de verdachte ter zake van het tenlastegelegde veroordeeld tot een taakstraf in de vorm van een werkstraf voor de duur van 60 uren subsidiair 30 dagen hechtenis, alsmede tot een voorwaardelijke gevangenisstraf voor de duur van 1 week met een proeftijd van 2 jaren.

Namens de verdachte is tegen het vonnis hoger beroep ingesteld.

Geldigheid van de inleidende dagvaarding

Ter terechtzitting in hoger beroep heeft de raadsman van de verdachte bepleit, verkort en zakelijk weergegeven, dat de inleidende dagvaarding nietig behoort te worden verklaard vanwege betekeningsgebreken. De geschriften als vermeld in de zevende regel van de oorspronkelijke tenlastelegging waren niet aan de inleidende dagvaarding gehecht en er had niet mogen worden volstaan met aanvulling daarvan middels de ter terechtzitting van 25 augustus 2006 toegewezen vordering wijziging tenlastelegging.

Het hof begrijpt het verweer van de raadsman aldus, dat de inleidende dagvaarding noch voldeed aan de betekeningsvereisten als bedoeld in artikel 585 en verder van het Wetboek van Strafvordering, noch voldeed aan de vereisten van artikel 261 Wetboek van Strafvordering.

Het hof verwerpt het verweer en overweegt hiertoe als volgt.
De inleidende dagvaarding is op 2 mei 2006 aan de verdachte in persoon uitgereikt. De verdachte heeft toen kennis kunnen nemen van zowel de dag waarop de behandeling van de zaak op de zitting van de politierechter in de rechtbank ‘s-Gravenhage zou plaatsvinden als van het strafbare feit dat aan de verdachte is ten laste gelegd.
De stelling van de raadsman, dat de tenlastelegging toen als onvolledig was aan te merken

nu de daarin vermelde geschriften ontbraken, rechtvaardigt naar ’s hofs oordeel geenszins de conclusie dat daarom sprake is geweest van enig gebrek in de betekening van de inleidende dagvaarding. Een dergelijk rechtsgevolg volgt, anders dan de raadsman kennelijk meent – niet uit de wet en de wet biedt daar overigens ook geen steun voor.
Artikel 313 van het Wetboek van Strafvordering geeft het openbaar ministerie de mogelijkheid om te vorderen dat een tenlastelegging wordt gewijzigd. In eerste aanleg is van die mogelijkheid gebruik gemaakt door de officier van justitie en de politierechter heeft de gevorderde wijziging ter terechtzitting van 25 augustus 2006 bevolen na de verdachte en zijn raadsman ter zake te hebben gehoord. Daarmee zijn de geschriften waarnaar in de tenlastelegging is verwezen op de terechtzitting van 25 augustus 2006 rechtsgeldig deel gaan uitmaken van de tenlastelegging.

Naar het oordeel van het hof voldeed ook de oorspronkelijke tenlastelegging aan de eisen gesteld in artikel 261 van het Wetboek van Strafvordering. Die tenlastelegging was voldoende feitelijk, terwijl uit de behandeling van de zaak ter terechtzitting in hoger beroep is gebleken dat de verdachte ten tijde van de eerste behandeling van zijn zaak ter zitting van de politierechter in de rechtbank ’s-Gravenhage met die tenlastelegging geïnformeerd was over het voorval waarvoor hij diende terecht te staan en ook wist waartegen hij zich te verdedigen had. In dit verband is naar het oordeel van het hof van belang dat op grond van het proces-verbaal ter terechtzitting van voormelde zitting kan worden aangenomen, dat toen door de verdediging van de verdachte tegen de gevorderde wijziging geen bezwaar is gemaakt.

De inleidende dagvaarding is, gelet op hetgeen hiervoor is overwogen, dan ook geldig.

Ontvankelijkheid van het openbaar ministerie in de vervolging

De verdediging heeft betoogd dat het openbaar ministerie niet-ontvankelijk in de vervolging van de verdachte behoort te worden verklaard op de hierna verkort en zakelijk weergegeven gronden.
De raadsman heeft allereerst betoogd dat, nu het in dezen blijkens de tenlastelegging gaat om de ongekwalificeerde vorm van smaadschrift ex artikel 261 van het Wetboek van Strafrecht, ten onrechte niet is voldaan aan het klachtvereiste van artikel 164 van het Wetboek van Strafvordering. Uit de aangifte blijkt niet dat het slachtoffer vervolging wenste, terwijl evenmin uit het procesdossier blijkt dat het slachtoffer een bijzondere volmacht heeft afgegeven om namens hem aangifte te doen. Voor zover de machtiging van [de secretaris- generaal van het departement Algemene Zaken] d.d. 31 augustus 2005 als volmacht zou moeten gelden, dan is deze volmacht buiten de ingevolge artikel 66 van het Wetboek van Strafrecht geldende termijn ingediend.
Verder heeft de raadsman betoogd dat het openbaar ministerie niet-ontvankelijk in de vervolging van de verdachte moet worden verklaard, nu een schriftelijke weergave van de beslissing op het wrakingsverzoek van de verdachte ter terechtzitting van 25 augustus 2006 in het dossier ontbreekt.
Voorts heeft de raadsman bepleit dat de redelijke termijn als bedoeld in artikel 6, eerste lid, van het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden ernstig is geschonden, hetgeen tot de niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie in de vervolging van de verdachte dient te leiden. Daartoe heeft hij het volgende

aangevoerd. De redelijke termijn is aangevangen op de datum waarop een uitnodiging tot verhoor aan de verdachte werd verstuurd in maart 2005. Het verstekvonnis van de politierechter van 26 februari 2007 is eerst op 26 januari 2009, bijna twee jaar later, betekend aan de verdachte en in hoger beroep heeft het één jaar geduurd voordat de zaak opnieuw ter zitting van het hof is aangebracht na de afwijzingen van de respectieve wrakingsverzoeken.
Tot slot heeft de verdachte betoogd dat bij hem het gerechtvaardigde vertrouwen is gewekt dat hij niet zou worden vervolgd, aangezien de verdachte in het verleden soortgelijke foto’s van [de voormalig minister van Justitie] en [het voormalig lid van het College van Procureurs-Generaal] op internet heeft geplaatst en hij hiervoor niet is vervolgd.

Het hof overweegt te dien aanzien het volgende.
Aan de verdachte is ten laste gelegd – zakelijk weergegeven en voor zover thans van belang – dat hij door opzettelijk te handelen als feitelijk in de tenlastelegging omschreven, de eer en goede naam van de minister-president Balkenende heeft aangerand. Naar het oordeel van het hof is gelet op de tekst van de tenlastelegging beoogd aan de verdachte het strafbare feit als bedoeld in artikel 267 van het Wetboek van Strafrecht ten laste te leggen. Voor het vervolgen ter zake van een dergelijk feit is gelet op artikel 269 van het Wetboek van Strafrecht een klacht niet vereist.

Het hof constateert met de raadsman dat de schriftelijke weergave van de beslissing op het wrakingsverzoek d.d. 25 augustus 2006 in het procesdossier ontbreekt. Het hof is echter van oordeel dat dit enkele feit niet leidt tot niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie in de vervolging van de verdachte. Ook overigens zijn geen feiten en omstandigheden aannemelijk geworden om die door de raadsman aangevoerde conclusie te rechtvaardigen. In dit verband is naar het oordeel van het hof van belang dat gesteld noch anderszins

aannemelijk is geworden dat de verdachte daardoor in enig strafvorderlijk te beschermen belang is geschaad.

Ten aanzien van de redelijke termijn stelt het hof voorop dat schending hiervan, volgens vaste jurisprudentie, in beginsel niet leidt tot niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie in de vervolging, doch – indien van een dergelijke schending sprake is – deze anderszins gecompenseerd dient te worden. In dit verband overweegt het hof dat de redelijke termijn aanvangt op het moment dat vanwege de overheid een handeling is verricht waaraan de verdachte in redelijkheid de verwachting kon ontlenen dat strafvervolging zou worden ingesteld, waarbij de betekening van de inleidende dagvaarding zonder meer als een dergelijke handeling behoort te worden aangemerkt. Anders dan de verdediging kennelijk meent, kan in de onderhavige zaak de uitnodiging van de politie, verzonden aan de verdachte voor verhoor, niet als zodanig gelden. Het enkel versturen van een dergelijke brief is geen waarborg dat de geadresseerde van de inhoud van die brief kennisneemt. In dit verband is naar het oordeel van het hof van belang, dat gesteld noch anderszins aannemelijk is geworden dat de verdachte van de inhoud van die brief daadwerkelijk kennis heeft genomen. Ook in de behandeling van de zaak in hoger beroep heeft zich naar het oordeel van het hof geen schending van de redelijke termijn voorgedaan, nu de behandeling van de zaak van de verdachte in hoger beroep binnen twee jaren is afgerond. Het hof constateert wel dat vertraging is opgetreden bij de betekening van de mededeling van het vonnis. Deze vertraging zal met een hierna te melden rechtsgevolg worden gecompenseerd.

Ten slotte is het hof van oordeel dat de verdachte zich er niet op kan beroepen dat er in redelijkheid door het openbaar ministerie bij hem enig gerechtvaardigd vertrouwen is gewekt zodat hij niet zou worden vervolgd ten aanzien van het onderhavige strafbare feit. Een zodanige toezegging is hem niet gedaan.
De omstandigheid dat ter zake van zijn eerdere soortgelijke acties geen vervolging tegen hem is ingesteld, is ingegeven door het feit dat [de voormalig minister van Justitie] en [het voormalig lid van het College van Procureurs-Generaal] geen aangifte tegen de verdachte hebben gedaan, terwijl zulks in het onderhavige geval wel is geschied. Het hof voegt ten overvloede hieraan toe dat met een beslissing om niet te vervolgen ten aanzien van andere strafbare feiten dan het onderhavige niet zonder meer een zodanig gerechtvaardigd vertrouwen gewekt kan worden, dat ook ten aanzien van het thans voorliggende strafbare feit niet vervolgd zou worden.

Gelet op het vorenstaande is het openbaar ministerie dan ook ontvankelijk in de vervolging van de verdachte.

Het vonnis waarvan beroep

Het vonnis waarvan beroep kan niet in stand blijven omdat het hof zich daarmee niet verenigt.

Bewezenverklaring

Het hof acht wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte het ten laste gelegde heeft

begaan, met dien verstande dat:

hij op 02 juli 2004 in Nederland, opzettelijk, door middel van het openlijk tentoonstellen van een geschrift en afbeeldingen, de eer en/of de goede naam van minister-president Balkenende heeft aangerand door tenlastelegging van een of meer bepaalde feiten, met het kennelijke doel om daaraan ruchtbaarheid te geven, immers heeft verdachte met voormeld doel een geschrift en afbeeldingen, zoals aan deze tenlastelegging gehecht en daarvan deel uitmakende, tentoongesteld via Internet.

Hetgeen meer of anders is ten laste gelegd, is niet bewezen. De verdachte moet daarvan worden vrijgesproken.

Voor zover in de tenlastelegging taal- en/of schrijffouten voorkomen, zijn deze in de bewezenverklaring verbeterd. Blijkens het verhandelde ter terechtzitting is de verdachte daardoor niet geschaad in de verdediging.

Bewijsvoering

Het hof grondt zijn overtuiging dat de verdachte het bewezenverklaarde heeft begaan op de feiten en omstandigheden die in de bewijsmiddelen zijn vervat en die reden geven tot de bewezenverklaring.

In die gevallen waarin de wet aanvulling van het arrest vereist met de bewijsmiddelen dan wel, voor zover artikel 359, derde lid, tweede volzin, van het Wetboek van Strafvordering wordt toegepast, met een opgave daarvan, zal zulks plaatsvinden in een aanvulling die als bijlage aan dit arrest zal worden gehecht.

Door de verdediging gevoerd kwalificatieverweer

De raadsman van de verdachte heeft ter terechtzitting betoogd dat de minister-president niet kan worden aangemerkt als het openbaar gezag, een openbaar lichaam of een openbare instelling.

Het hof onderschrijft dit standpunt van de raadsman. Anders dan door de advocaat-generaal naar voren gebracht, kunnen volgens de geldende jurisprudentie individuele gezagsdragers niet worden aangemerkt als het openbaar gezag, een openbaar lichaam of een openbare instelling zoals bedoeld in artikel 267, eerste lid, van het Wetboek van Strafrecht.
De in de tenlastelegging genoemde hoedanigheid van minister-president dient naar het oordeel van het hof te worden aangemerkt als ambtenaar in de zin van artikel 84 van het Wetboek van Strafrecht. De minister-president wordt ingevolge artikel 43 van de Grondwet bij koninklijk besluit benoemd en ontslagen en bekleedt een functie met een openbaar karakter teneinde een deel van de taak van de Staat of zijn organen te verrichten.

Strafbaarheid van het bewezenverklaarde

Het bewezenverklaarde levert op:

Smaadschrift, terwijl dit wordt aangedaan aan een ambtenaar gedurende of ter zake van de rechtmatige uitoefening van zijn bediening.

Strafbaarheid van de verdachte

Er is geen omstandigheid aannemelijk geworden die de strafbaarheid van de verdachte uitsluit. De verdachte is dus strafbaar.

Strafmotivering

De advocaat-generaal heeft gevorderd dat het vonnis waarvan beroep zal worden vernietigd en dat de verdachte zal worden veroordeeld tot een taakstraf in de vorm van een werkstraf voor de duur van 60 uren subsidiair 30 dagen hechtenis, alsmede tot een voorwaardelijke gevangenisstraf voor de duur van 1 maand met een proeftijd van 2 jaren.

Het hof heeft de op te leggen straffen bepaald op grond van de ernst van het feit en de omstandigheden waaronder dit is begaan en op grond van de persoon en de persoonlijke omstandigheden van de verdachte, zoals daarvan is gebleken uit het onderzoek ter

terechtzitting.

Daarbij heeft het hof in het bijzonder het volgende in aanmerking genomen.

De verdachte heeft zich schuldig gemaakt aan smaadschrift jegens minister-president Balkenende door bewerkte foto's op internet te plaatsen, waarop de minister-president onder meer met hitlersnorren en hakenkruizen werd afgebeeld. Tevens heeft de verdachte een bijbehorende tekst op internet geplaatst, waarin de minister-president met Adolf Hitler werd vergeleken. Met deze handelwijze heeft de verdachte de eer en goede naam aangetast van minister-president Balkenende.
De verdachte heeft ter terechtzitting in hoger beroep – verkort en zakelijk weergegeven – verklaard dat hem in het verleden in het kader van verschillende gerechtelijke procedures groot onrecht is aangedaan door zowel leden van de rechterlijke macht als door leden van het openbaar ministerie en dat daarin de reden is gelegen voor zijn handelen in deze. Naar het oordeel van het hof maakt de door de verdachte aangevoerde reden voor zijn handelen – anders dan hij kennelijk zelf meent – het door hem gepleegde strafbare feit niet minder ernstig.

Gelet op het vorenstaande is het hof van oordeel dat in beginsel een geheel onvoorwaardelijke taakstraf in de vorm van een werkstraf voor de duur van 60 uren subsidiair 30 dagen hechtenis in combinatie met een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf voor de duur van 1 week met een proeftijd van 2 jaren een passende en geboden reactie vormen, zoals ook door de politierechter in de rechtbank 's-Gravenhage aan de verdachte is opgelegd. Naar het oordeel van het hof heeft de advocaat-generaal onvoldoende redengevende argumenten aangedragen op grond waarvan een hogere

voorwaardelijke straf dan in eerste aanleg opgelegd, in de rede zou liggen.

Naar het oordeel van het hof heeft de behandeling van de zaak evenwel niet plaatsgevonden binnen een redelijke termijn als bedoeld in artikel 6, eerste lid, van het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Het hof neemt hierbij in aanmerking dat de termijn voor de betekening van de mededeling van het vonnis van de politierechter in de rechtbank 's-Gravenhage is overschreden.

Het hof zal de overschrijding van deze termijn verdisconteren in de strafmaat en in plaats van de hiervoor overwogen onvoorwaardelijke taakstraf en voorwaardelijke gevangenisstraf, een geheel onvoorwaardelijke taakstraf in de vorm van een werkstraf alsmede een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf van na te melden duur opleggen.

Toepasselijke wettelijke voorschriften

Het hof heeft gelet op de artikelen 9, 14a, 14b, 14c, 22c, 22d, 63, 261 en 267 van het Wetboek van Strafrecht, zoals zij golden ten tijde van het bewezenverklaarde.

BESLISSING

Het hof:

Vernietigt het vonnis waarvan beroep en doet opnieuw recht.

Verklaart bewezen dat de verdachte het tenlastegelegde, zoals hierboven omschreven, heeft begaan.

Verklaart niet bewezen hetgeen ter zake meer of anders is ten laste gelegd en spreekt de verdachte daarvan vrij.

Bepaalt dat het bewezenverklaarde het hierboven vermelde strafbare feit oplevert.

Verklaart de verdachte strafbaar ter zake van het bewezenverklaarde.

Veroordeelt de verdachte tot een taakstraf in de vorm van een werkstraf voor de duur van 50 (vijftig) uren, te vervangen door hechtenis voor de tijd van 25 (vijfentwintig) dagen voor het geval die taakstraf niet naar behoren wordt verricht.

Veroordeelt de verdachte tot een gevangenisstraf voor de duur van 1 (één) week.

Beveelt dat de gevangenisstraf niet ten uitvoer zal worden gelegd, tenzij de rechter later anders mocht gelasten op grond dat de verdachte zich vóór het einde van de proeftijd van 2 (twee) jaren aan een strafbaar feit heeft schuldig gemaakt.

Dit arrest is gewezen door mr. I.E. de Vries,
mr. C.G.M. van Rijnberk en mr. A.W.M. Bijloos, in bijzijn van de griffier mr. N.R. Achterberg.

Het is uitgesproken op de openbare terechtzitting van het hof van 16 november 2010.

Mr. A.W.M. Bijloos is buiten staat dit arrest mede te ondertekenen.

RACISME EN DISCRIMINATIE

Het is een feit van algemene bekendheid dat het hakenkruisteken (de swastika), zeker in combinatie met het symbool van de adelaar en SS-symbolen, associaties wekt met het derde rijk en de onder auspiciën daarvan opgewekte rassenhaat en uitgeoefende rassendiscriminatie. De context bepaalt of sprake is van strafbaarheid.

Alle lidstaten hebben wetgeving aangenomen waarin racistisch gedrag of het aanzetten tot rassenhaat wordt verboden.Daders van racistische en xenofobe delicten moeten worden berecht en de rechtbanken moeten passende en evenredige straffen kunnen

opleggen.Tegelijkertijd zal dit degenen die van plan zijn dergelijke delicten te begaan, afschrikken.Inzake cybercriminaliteit is het zorgwekkend dat op internet boodschappen met een racistische of xenofobe inhoud worden verspreid.Internet is een medium voor communicatie, ontspanning en handel, maar is ook een relatief goedkoop en uiterst effectief hulpmiddel om een publiek van duizenden, zo niet miljoenen, met hun boodschap van haat te bereiken.De internetsite gebruikt door (Karel de W) met met thuisbasis nederland,waarvan bekend was bij de Nederlandse Staat dat deze site -vanaf 2003- racisme,met haatteksten of neonazistische ideeën propageerden.Het publiekelijk verspreiden van racistische of xenofobe uitingen doormiddel van tekst,beeld of anderzijds is strafbaar.Deze tendens is uitermate zorgwekkend en moet met kracht worden bestreden.Voor de ontwikkeling van een doeltreffende strategie ter voorkoming van een verdere groei van dit verschijnsel is het van essentieel belang dat er tegen dergelijke misdrijven wordt opgetreden

INTERNATIONAAL

Op internationaal niveau zijn een aantal instrumenten goedgekeurd om de mensenrechten te beschermen en in het bijzonder om het probleem van discriminatie en racisme aan te pakken.Tot deze instrumenten behoort het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie van 7 maart 1996, dat de basis van de racismebestrijding op mondiaal niveau vormt. Dit verdrag beoogt uitdrukkelijk bescherming te bieden tegen rassendiscriminatie. Artikel 4, onder a), van dit verdrag bepaalt dat de staten die partij zijn bij het verdrag, "strafbaar bij de wet (…) verklaren het verspreiden, op welke wijze ook, van denkbeelden die zijn gegrond op rassuperioriteit of rassenhaat, aanzetting tot rassendiscriminatie, zomede alle daden van geweld of aanzetting daartoe, die zijn gericht tegen een ras of een groep personen van een andere huidskleur of etnische afstamming, alsook het verlenen van steun aan tegen bepaalde rassen gerichte activiteiten, waaronder begrepen de

financiering daarvan". Artikel 4, onder b), bepaalt dat de staten die partij zijn bij het verdrag,4" organisaties, alsook georganiseerde en alle andere propaganda-activiteiten die rassendiscriminatie in de hand werken en daartoe aanzetten, onwettig verklaren en (…) verbieden, en deelneming aan zodanige organisaties of activiteiten als strafbaar bij de wet aanmerken".Het verdrag is door alle EU-lidstaten geratificeerd.

EUROPEES

Gemeenschappelijk optreden verplicht de lidstaten deze gedragingen te bestraffen. Artikel 29 van het VEU betreft de ontwikkeling van gezamenlijk optreden van de lidstaten op het gebied van politiële en justitiële samenwerking in strafzaken en het voorkomen en bestrijden van racisme en vreemdelingenhaat als een middel om de doelstelling van de Unie te verwezenlijken, namelijk de burgers in een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid een hoog niveau van zekerheid te verschaffen.

CHRONOLOGISCHE WEERGAVE

Overzicht waarin de gebeurtenissen hebben plaatsgevonden.

- 2 april 2003 afbeelding Wijkerslooth (Hitlersnor en hakenkruis) ingekomen bij rechtbank, (stempel Centrale Balie ingekomen 2 apr 2003)
- 18 oktober 2003 artikel De Telegraaf, Ron van Couwenhoven.

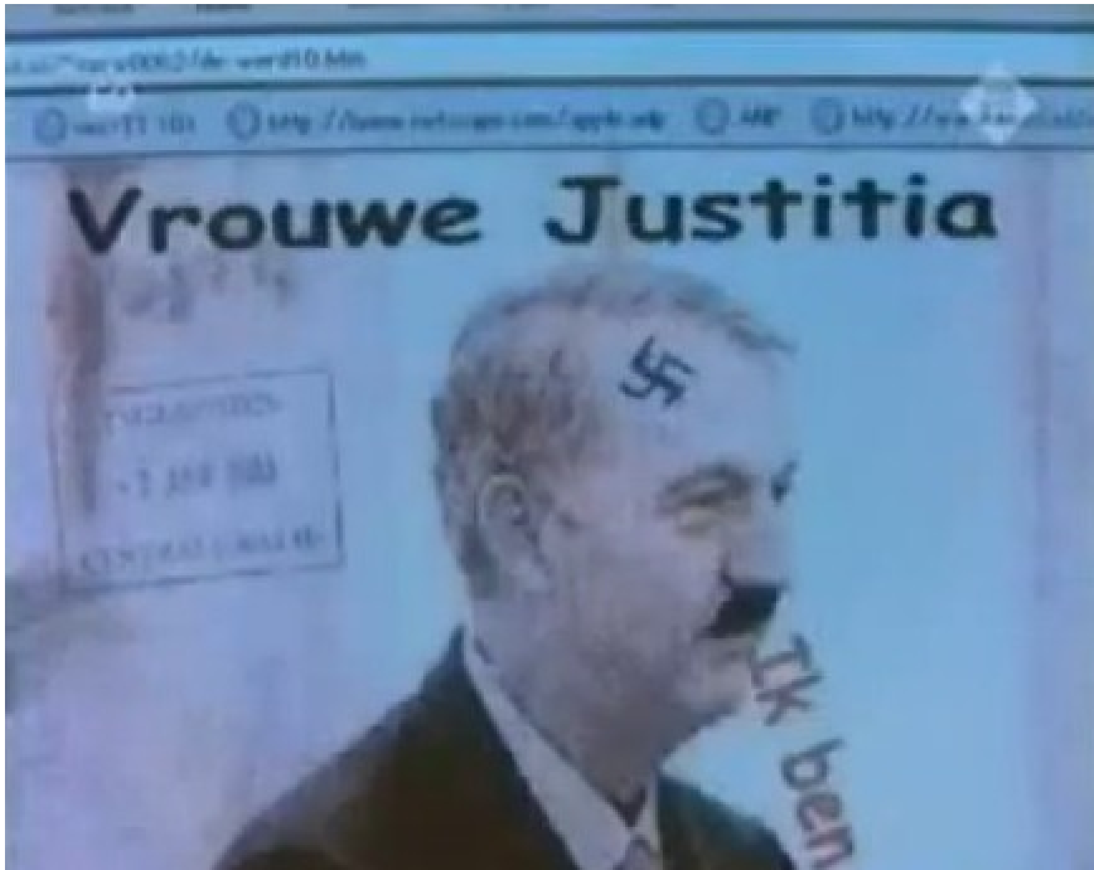
- 24 Oktober 2003, brief Donner aan Voorzitter Tweede Kamer der Staten-Generaal, 29200 VI-nr62.
- 13 November 2003 aangifte door bewoner uit Hoofddorp bij Officier van Justitie Amsterdam,met verzoek om strafvervolging tegen K de W naar aanleiding van artikel in de Telegraaf van 18 Oktober 2003.
- Nieuws en actualiteiten TV-zender Twee Vandaag Ned2, 26 November 2003, verklaring Wijkerslooth over hemzelf en minister van justitie Donner.

TWEE VANDAAG
(Ned 2, 26 November 2003 nieuws en actualiteiten TV-zender)

Met Procureur-Generaal van het Openbaar Ministerie de Wijkerslooth.

EO
OPENBAAR
MINISTERIE
J. de Wijkerslooth
voorzitter College Procureurs-Generaal

EO
Den Haag
Hilversum

Nieuwslezer:
Zo vonden wij op internet nog een afbeelding van U,dat U met een soort Hitlersnor staat afgebeeld.

De Wijkerslooth:
Dat weet Ik,dat weet Ik al een hele tijd.Dat deel Ik overigens met de minister van Justitie (Donner),dat laat Ik nu maar zo.

Super PG De Wijkerslooth wordt hoogleraar strafrecht

Gepubliceerd op maandag 7 februari 2005

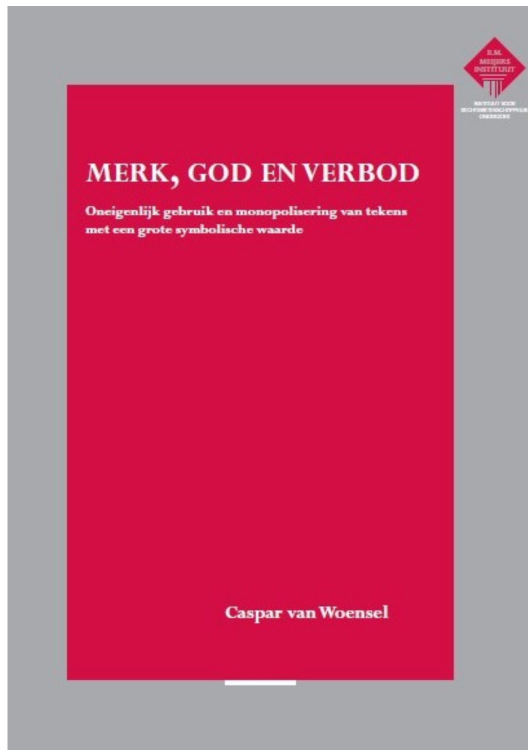
Organisatie: Openbaar Ministerie

De Minister van Justitie heeft ingestemd met het verzoek van mr. J.L. de Wijkerslooth hem per 1 juni 2005 uit zijn functie van voorzitter van het College van procureurs-generaal te

ontheffen. De Wijkerslooth wordt met ingang van 1 september 2005 benoemd tot hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit van Leiden. Minister Donner van Justitie is voornemens om procureur-generaal mr. H.N. Brouwer voor te dragen als opvolger van De Wijkerslooth als voorzitter van het College van procureurs-generaal.

UNIVERSITEIT LEIDEN

(proefscnrift)

Prof.mr. J.L. de Wijkerslooth zat nadien in de promotiecommissie van het proefschrift van Caspar van Woensel in 2007,ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit van Leiden.Terwijl de Wijkerslooth bekend is op internet te worden afgebeeld als Adolf Hitler samen met Donner.

Het proefschift is in boekvorm uitgebracht.

Titel: “Merk,God en Verbod”

Auteur: Caspar van Woensel

ISBN: 9789086920105.

In dit boek o.a. de strafrechterlijke handhaving van oneigenlijk symboolgebruik.

"oneigenlijk gebruik Hakenkruis".

DE TELEGRAAF

(artikel 18 oktober 2003)

DE TELGRAAF

18 oktober 2003

Met een wereldwijde smaadcampagne beledigt Karel de Werd minister Donner, maar justitie grijpt niet in

SMERIGE STRIJD OM RECHT

door RON COUWENHOVEN

AMSTERDAM, zaterdag 18 r

'Mijnheer De Werd, u heeft zeer hooggeplaatste personen onherstelbaar beschadigd. Ik moet u dringend verzoeken hiermee te stoppen.' Zo verzocht een inspecteur van de Criminele Recherche Inlichtingendienst op 31 juli in café ´t Sluisje aan de Nieuwendammerdijk in Amsterdam-Noord beleefd aan Karel de Werd zijn smaadcampagne op internet te staken. Op 16 juli had De Werd de twee hoogste justitiële autoriteiten van Nederland, minister van Justitie P.H. Donner en de voorzitter van het college van procureurs-generaal J.L. de Wijkerslooth, als Adolf Hitler afgebeeld op zijn internetsite, begeleid door een uiterst grof smaadschrift.

Justitie ondernam verder niets. De Werd werd niet gearresteerd en dat terwijl hij de eerste exemplaren van zijn

De Werd zegt: 'Dat klopt inderdaad. Mijn vrouw lag toen op sterven en ik ging zelf ook kapot aan de leugens van justitie. Men heeft de meineedzaak toen geseponeerd wegens verjaring, die nota bene na voortdurend getraineer van justitie zelf was ontstaan. Maar in de laatste brief van de minister aan de ombudsman staat feitelijk precies waar het in deze kwestie om draait. Hij citeert mij letterlijk: ´De strafrechtelijke vervolging tegen De L. terzake meineed, laat ik geheel te uwer beoordeling.´ Nu is meineed het zwaarste delict dat je voor een rechtbank kunt plegen. In mijn zaak is dit vele keren voorgekomen. Er staat een straf van zes

smaadcampagne rechtstreeks aan beide prominente slachtoffers zond met vermelding van zijn volledige adres.

'Het enige dat gebeurde was het gesprek tussen die inspecteur en mij', zegt De Werd (60), die in 1975 zijn florerende aannemersbedrijf in Amsterdam failliet zag gaan na een onterechte staking die door de vakbonden bij zijn bedrijf was uitgeroepen. Er volgden tientallen rechtszaken en meer dan zeventig rechters bogen zich over de onverkwikkelijke affaire. Het gerechtshof in Amsterdam eiste van justitie tot driemaal toe de vervolging van twee vakbondsleiders wegens meineed, maar justitie stopte deze bevelen rechtstreeks in de doofpot. Door de meinedige verklaringen van de vakbondsmensen verloor De Werd indertijd zijn processen tegen de bonden.

Sindsdien vecht Karel de Werd een hopeloze strijd, waarin hij op 23 augustus nog eens een schadeclaim van 12 miljoen euro bij de Staat der Nederlanden deponeerde via een brief aan minister-president Jan Peter Balkenende.

Toen de man van de CRI op 31 juli met zijn vriendelijke verzoek kwam in café ´t Sluisje, had Karel de Werd voor alle zekerheid twee getuigen mee genomen. Een van hen was Rob Brockhus uit Huizen, die met zijn Sociale Databank op internet tal van schrijnende zaken in Nederland aan de kaak stelt. Brockhus is een voormalig drogist, die nu in de bijstand rit. Hij zegt over de opmerkelijke bijeenkomst: 'De politieman was een keurige heer. Maar toen hij zei dat de minister en de voorzitter van de procureurs-generaal met de smaadcampagne onherstelbare schade werd toegebracht, antwoordde Karel: ´En wat denkt u dat er met mij gebeurd is? Ik heb nooit mijn enorme schade kunnen verhalen. Mijn leven is door justitie verwoest.´'

Volgens Brockhus was de inspecteur duidelijk een afgezant van de minister. Hij zegt: 'Hij vroeg naar de tot negen jaar op. Toch heeft justitie dit

criminele gedrag niet aangepakt. Als men dit wel had gedaan, had ik mijn schadeclaims bij de bonden kunnen indienen.'

Dat minister Donner op de hoogte was van de ernstige smaadcampagne die de woedende De Werd op 16 juli tegen hem en procureur-generaal mr. De Wijkerslooth begon, blijkt ook uit zijn brief aan de ombudsman. Hij schreef: ´Gelet op de voortdurende stroom van onfrisse aantijgingen die hij via internet jegens personeelsleden van het OM verspreidt, heeft het college geen behoefte meer aan rechtstreeks contact. Ik billijk deze stellingname van het college.´

In plaats van een arrestatie van De Werd, werd een week later de veiligheidsagent naar café ´t Sluisje op de Nieuwendammerdijk gestuurd. Hij hoorde er tot zijn verbijstering dat De Werd inmiddels wereldwijd 50.000 e-mails met de gewraakte smaadschriften heeft verspreid. Ze gingen naar Het Witte Huis in Washington, naar de Verenigde Naties, alle leden van het Europese parlement, het Engelse, Duitse en Franse parlement en tal van regeringsinstanties en ambassades. Rob Brockhus zegt: 'De inspecteur vroeg ook of er reële gevaren van onze kant dreigden voor hoogwaardigheidsbekleders. Kortom, of wij aanslagen zouden plegen. Hij luisterde geschokt naar Karels antwoord.'

'Ik vertelde hem namelijk dat ik ooit een half jaar had vastgezeten, omdat ik een van de betrokken vakbondsmensen in zijn been had geschoten, nadat hij mijn gezin steeds telefonisch bedreigde', zegt De Werd. 'Ook zei ik hem dat ik in 1980 alle ruiten van het gebouw van de Bouwbond NW in Woerden ´s nachts met een pistool aan diggelen had geschoten. Ik had mij toen als dader gemeld bij de Bouwbond en bij de politie. Er werd nooit een aanklacht tegen mij ingediend. Maar de inspecteur stelde ik gerust: de periode

voorwaarden waaronder de foto´s van internet zouden worden gehaald.' Karel de Werd: 'Ik heb toen gezegd: ´Ze gaan er af zodra er 12.020.000 euro is overgemaakt op mijn postgiro rekening. ´ En dat aanbod geldt nog steeds.'

Het gevecht tussen De Werd en de minister van Justitie en het College van procureurs-generaal escaleerde volledig nadat minister Donner op 2 april van dit jaar aan de Nationale ombudsman liet weten dat wat hem betreft de discussie met De Werd was gesloten. De minister had op vragen van de ombudsman betoogd dat er grote twijfel heerste over de stelling van De Werd dat drie bevelen tot vervolging wegens meineed van twee vakbondsmensen door justitie waren genegeerd. Dit onder het motto dat er in de archieven van justitie in Amsterdam niets over te vinden was. Maar op 23 juli - een week nadat De Werd met zijn smaadcampagne op internet was begonnen - viel er plotseling toch aanvullende informatie op de mat van de ombudsman.

De brief sloeg bij de Amsterdamse ex-aannemer in als een bom, want de ambtenaren hadden plotseling het gezochte materiaal gevonden. Minister Donner erkende nu dat de officier van justitie indertijd ver buiten zijn boekje was gegaan.

Hij schreef: ´Uit het dossier blijkt dat tegen een van de vakbondsmannen een gerechtelijk vooronderzoek is geopend en dat na sluiting hiervan aan hem een kennisge ving van vervolging is uitgebracht. Uit het dossier kan evenwel niet worden afgeleid dat tegen hem ook daadwerkelijk is gedagvaard. In zoverre moet de eerder in de brief van het College van procureurs-generaal aan klager van 16 oktober 2002 en mijn brief aan u van 20 maart 2003 geopperde mogelijkheid dat de betrokkene wel is vervolgd, thans worden uitgesloten.´

Minister Donner haalde in deze brief ook een serie gesprekken, notities en een telegram aan tussen justitie en De Werd, van dit soort acties is wat mij betreft voorbij.'

De onsmakelijke campagne die De Werd nu voert, is volgens hem het enige dat hem overblijft. Hij meent: 'De minister zegt dat ik de gebruikelijke weg via de rechter moet volgen, maar ik weiger me nog een keer in de slangenkuil van het Nederlandse recht te wagen. Justitie heeft nu zelf erkend dat men zware misdrijven als meineed niet vervolgd. En wat voor land is dit eigenlijk, waar je zomaar de minister van Justitie voor Adolf Hitler kunt uitmaken? Dat zou nergens ter wereld worden getolereerd.'

waarin deze eind 1987 te kennen had
gegeven na twaalf jaar strijd van verdere
actie tegen de betrokken vakbondsman De
L. af te zien.

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL
(vergaderjaar 2000-2001, kst-27792-3)

Discriminatie is moreel verwerpelijk, bedreigt de stabiliteit van de samenleving en is in strijd met de Grondwet. Racisme dient direct en duidelijk te worden veroordeeld en bestreden. Aldus zijn in het regeerakkoord de uitgangspunten van het beleid ter voorkoming van vooroordelen, discriminatie en racisme verwoord. Het onderhavige wetsvoorstel vloeit voort uit een van de voornemens van het regeerakkoord ter uitvoering van dit beleid. Nederland staat met zijn antidiscriminatiebeleid niet alleen. Artikel 13 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap verheft discriminatiebestrijding tot voorwerp van optreden van de Europese Unie. Verder omschrijft artikel 29 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, zoals dit luidt sinds het Verdrag van Amsterdam, het doel van de Unie als: «de burgers in een ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid een hoog niveau van zekerheid te verschaffen door (...) voorkoming en bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat.» De Europese Raad heeft deze doelstelling in oktober 1999 in Finland onderstreept door op te roepen «de strijd tegen racisme en vreemdelingenhaat op te voeren».

DONNER

(op 24 oktober 2003 verzond toenmalig Minister van Justitie J.P.H. Donner een brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,Den Haag.(kst-29200VI nr 62)

In de brief o.a. onderwerpen:

Aanpak Openbaar Ministerie

Op 1 april 2003 is de nieuwe Aanwijzing Discriminatie van het College van procureurs-generaal in werking getreden. In de Aanwijzing worden regels gegeven over de opsporing en vervolging van discriminatie beantwoording van de kamervragen van het Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 29 200 VI, nr. 62 2 alsmede procedurevoorschriften voor het OM en de politie, daar waar het gaat om aangiften en klachten betreffende discriminatie. Aanbevelingen van de Landelijke Vereniging van Anti Discriminatie Bureaus (LVADB) en het Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie zijn in de nieuwe Aanwijzing Discriminatie meegenomen.Overeenkomstig de Aanwijzing Discriminatie dient van alle aangiften en klachten betreffende discriminatie een proces-verbaal te worden opgemaakt.

Bij overtreding van discriminatiebepalingen in het Wetboek van Strafrecht volgt altijd een strafrechtelijke reactie, indien de zaak bewijsbaar is. Bij de overtreding van andere commune strafbare feiten met een discriminatoire achtergrond dient deze discriminatoire achtergrond te

worden benadrukt in het requisitoir en als strafverzwarende omstandigheid in de eis te worden betrokken. De eis dient met 25% te worden verhoogd.Conform de Aanwijzing Discriminatie heeft het Openbaar Ministerie een actief vervolgingsbeleid ten aanzien van verschillende verschijningsvormen van discriminatie.Aangiftes van antisemitisme worden serieus genomen.

Aanpak in internationale context

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE),waarvan Nederland in 2003 het voorzitterschap bekleedt, besteedt ruime aandacht aan het onderwerp tolerantie en non-discriminatie, waaronder de bestrijding van antisemitisme, racisme, xenofobie en discriminatie. Zo vond op 19 en 20 juli jl. in Wenen de OVSE «Conference on Anti-Semitism» plaats, en werd op 3 en 4 september de OVSE «Conference on Racism, Xenophobia and Discrimination» gehouden. De resultaten van beide bijeenkomsten zullen op 14 oktober a.s. aan de orde komen op de OVSE Implementatiebijeenkomst inzake de Menselijke Dimensie, waarbij ook zal worden bezien op welke wijze hieraan verder vervolg zou worden gegeven.In de Taskforce for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF), waarin de ministeries van VWS en Buitenlandse Zaken namens Nederland zitting hebben, is antisemitisme een belangrijk aandachtspunt. De ITF is een informele organisatie waaraan 15 landen deelnemen, zowel op regeringsniveau als op NGO niveau.De ITF houdt zich voornamelijk bezig met kennis- en informatie uitwisseling op het gebied van Holocaust educatie, onderzoek en herdenking.

MET RECHT DISCRIMINATIE BESTRIJDEN

'Met recht discriminatie bestrijden' is een praktische handleiding voor diegenen die in hun werkpraktijk, door studie of onderzoek in aanraking komen met rassendiscriminatie. Aan de hand van (inter)nationale wet- en regelgeving en jurisprudentie biedt deze handleiding inzicht in en instrumenten voor de juridische bestrijding van rassendiscriminatie.De handleiding komt

uit de expertise en jarenlange ervaring van het Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie (LBR, nu Art.1).

'Met recht discriminatie bestrijden' wordt uitgegeven door Boom Juridische uitgevers.
'Met recht discriminatie bestrijden', 292 pagina's, uitgave Boom Juridische uitgevers, Den Haag, 2004, ISBN 90-5454-427-9.

DONNER AFGEBEELD ALS ADOLF HITLER

Ministerie van Justitie
Ontvangst 'Met Recht Discriminatie Bestrijden'
Toespraak | 29-03-2004 | Den Haag, Minister Donner
Toespraak van minister Donner van Justitie bij de ontvangst van het boek: 'Met Recht Discriminatie Bestrijden' , 22 maart 2004 op het Ministerie van Justitie te Den Haag.

Sinds 2003 is Donner bekend op internet te worden afgebeeld als Adolf Hitler met Hitlersnor,hakenkruis,SS-tekens en adelaar.Ook zijn er ruim 500.000 e-mails verzonden wereldwijd.(Donner is in 2012 benoemd tot vice-voorzitter bij Raad van State)

(Donner)

Dames en heren,
Mag ik u allen van harte welkom heten. Door de omstandigheid van het overlijden van Koningin Juliana, ben ik niet door de Tweede Kamer verhinderd om dit boek zelf in ontvangst te nemen. In dit soort zaken geldt immers onverbiddelijk het primaat van de Kamer. Gelukkig, want anders verdwijnt mogelijk een zo belangrijk onderwerp als rassendiscriminatie naar de achtergrond. Die indruk moet worden voorkomen.Gisteren, 21 maart, was de jaarlijkse internationale dag tegen racisme. En deze hele week geldt als één lange actiedag tégen racisme en vóór samenleven met respect voor elkaar. Niet alleen hier op het Ministerie van Justitie, maar ook op vele andere plaatsen in Nederland worden activiteiten georganiseerd in scholen, buurthuizen, jongerencentra en ga zo maar door."Racism is the worst disease from which the society of our nation suffers" zei Albert Einstein een halve eeuw geleden. Zelf had hij er voor moeten vluchten. En nog steeds zorgen racisme en discriminatie voor vervreemding, angst en achterdocht tussen mensen en bevolkingsgroepen. Het gevaar dat hierin schuilt, mag niet worden onderschat. Wij worden er dagelijks aan herinnerd hoe kwetsbaar onze open samenleving is. Rassendiscriminatie moet met alle middelen worden bestreden en daarbij moeten we verder kijken dan onze neus lang is.We kunnen er niet omheen dat discriminatie in de afgelopen jaren een ander gezicht heeft gekregen. Het gaat allang niet meer alleen om het onderscheid tussen een witte meerderheid en een zwarte minderheid. In onze samenleving waarin mensen van veel multi-etnische afkomsten leven, bestaan spanningen tussen andere groepen die net zo kwaadaardig kunnen zijn als de traditionele vormen van discriminatie. En met "verder kijken dan de neus lang is" bedoel ik ook dat we niet blind moeten zijn voor de oorzaken van racisme en discriminatie, die vaak een bodem vinden in sociale vervreemding en economische achterstand.
Terreur en aanslagen zoals in New York en Madrid vergen actie en dwingen tot alertheid. De bestrijding van terrorisme vergt dat we oude vanzelfsprekendheden opnieuwe tegen het licht houden. Maar bij de bestrijding van terrorisme moeten we ervoor waken dat we niet de uitgangspunten van de rechtsstaat zelf verlaten of hele groepen in de samenleving stigmatiseren en verdacht maken. Dan versterken we slechts wat we willen bestrijden en spelen de radicalisering in de hand. Met recht zal men ons dan kunnen tegenwerpen: u wilt dat

wij uw waarden van de rechtsstaat onderschrijven, begin bij uzelf. Juist nu zullen we moeten

kijken wat we samen hebben en delen. Het is noodzakelijk om met respect en verantwoordelijkheid met elkaar om te gaan. En daarbij is geen ruimte voor onderscheid op basis van ras of kleur. Daarin lag door de eeuwen heen onze kracht en daarin zullen we onze kracht moeten blijven zoeken.Nederland doet het namelijk lang zo slecht niet als het gaat om de bestrijding van rassendiscriminatie. Twee weken geleden nog prees het VN Comité voor rassendiscriminatie een Nederlandse delegatie voor haar beleid ter verbetering van de situatie van minderheden.En het Comité gaf zelfs te kennen dat zij Nederland ziet als - en ik quote -: "een model voor andere staten in het behalen van de doelstellingen bij de implementatie van de voorschriften van de VN-Conventie." Een moeilijke zin, maar een mooie pluim, dunkt mij. Het Ministerie van Justitie rust ondertussen niet op deze lauweren. Zo coördineert de Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, die - zoals u weet - ook in dit gebouw zetelt, hetNationaal Actieplan tegen Racisme. Het geeft concrete actiepunten voor alle ministeries om racisme in Nederland te voorkomen en te bestrijden. Voor Justitie omvat dit onder meer:
· Dat multi-etnische samen met het Landelijk Bureau Racismebestrijding en de Anne Frank stichting een nieuwe racisme monitor multi wordt ontwikkeld. De informatie uit deze monitor kan helpen bij campagnes om mensen bewust te maken van racisme en discriminatie.· Vanaf 1 juni 2003 gaat er bij het Arrondissementsparket Amsterdam een registratie pilot lopen,waarmee inzicht verkregen kan worden in de vraag hoeveel commune delicten een discriminatoire achtergrond hebben.· Om discriminatie op het internet beter aan te kunnen pakken spant Justitie zich in voor
betere samenwerking en afstemming tussen alle betrokken instanties.
· Daarnaast wordt de samenwerking tussen de verschillende niet-gouvernementele organisaties bevorderd. Speerpunt is hierbij de fusie tussen het LBR en de Landelijke Vereniging van Anti-discriminatiebureaus, mede met het oog op verdere professionalisering van deze bureaus.· Tenslotte subsidieert het Ministerie van Justitie het Meldpunt Discriminatie Internet en, jawel, het LBR - de organisator van deze bijeenkomst.Deze activiteiten vinden plaats binnen een rechtstelsel, dat duidelijke handvatten verschaft om rassendiscriminatie te bestrijden. Nederland heeft haar strafwetgeving aangevuld met bepalingen die expliciet discriminatie op grond van ras verbieden, inovereenstemming met de VN Conventie ter bestrijding van alle vormen van Rassendiscriminatie. Evenzo zijn de mogelijkheden aangevuld om het beledigen en aanzetten tot haat of geweld wegens ras tegen te gaan. Een nog weer ander handvat is de Algemene Wet Gelijke Behandeling die onderscheid op grond van ras en nationaliteit verbiedt. En ook tal van andere, open normen in het recht maken het mogelijk om met recht discriminatie en racisme te bestrijden. Bijvoorbeeld de norm van het goed werkgeverschap, of de regels uit het algemeen bestuursrecht. Maar de overheid en de rechterlijke macht kunnen het niet alleen. Racisme effectief bestrijden vergt de inzet van alle burgers. Mensen hebben een eigen verantwoordelijkheid. "Beginnen ze weer over eigen verantwoordelijkheid," 'hoe moet dat dan?' hoor ik mensen denken. Dat kunt u nu allemaal in dit boek lezen dat ik zojuist heb ontvangen. *'Met Recht Discriminatie Bestrijden'* is bedoeld als een handig naslagwerk met juridische informatie voor iedereen die werkzaam is op het gebied van discriminatiebestrijding. De voorgaande versie verscheen in 1997 en het is goed dat er nu een actualiseerde uitgave is gekomen.Ik stel het zeer op prijs dat ik het eerste exemplaar van dit boek in ontvangst mag nemen.Zometeen zal het ook uitgereikt worden aan sleutelfiguren van verschillende maatschappelijke organisaties. Justitie zal samen met deze organisaties de komende jaren discriminatie en racisme actief blijven bestrijden.Ik had nu de hoop zullen uitspreken dat iedereen na afloop van de bijeenkomst nog het glas met mij zou heffen op het

boek. Maar de reden die maakt dat ik hier het boek in ontvangst kan nemen maakt ook dat die afsluiting nu niet mogelijk is. Ik hoop dat het voor de auteurs niet afdoet aan de glans van het boek; dat is niet bedoeld.

OLAF
(werking anti-fraude dienst)

Tweede Kamer der Staten-Generaal

Vergaderjaar 2008–2009 Aanhangsel van de Handelingen

Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden

kenmerk: **1099**

Vragen van de leden Van Bommel en Luijben (beiden SP) aan de staatsecretaris van Buitenlandse Zaken over mogelijke misstanden bij OLAF. (Ingezonden 10 december 2008)

1
Herinnert u zich het recente debat over de Staat van de Unie 2009 waarin u zich bereid verklaarde informatie van de heer Paul van Buitenen, lid van het Europees Parlement, in ontvangst te nemen?

2
Deelt u de mening dat gezien de soms twijfelachtige reputatie van de instellingen van de EU als het gaat om het beheer van geld en vermeende zelfverrijking, het van het grootste belang is dat OLAF, het antifraudebureau van de EU, zich kenmerkt door onberispelijk handelen?

3
Deelt u de mening dat de informatie die u is aangedragen door Paul van Buitenen over mogelijke misstanden bij OLAF twijfels zaait over het goed functioneren van OLAF en dat het van groot belang is om die twijfels weg te nemen? Indien neen, waarom niet?

4
Wat is uw oordeel over elk van de verschillende casussen van misstanden bij OLAF die u zijn aangedragen door Paul van Buitenen?

5
Is er naar uw oordeel bij een van de casussen ook sprake van ontoelaatbare handelingen? Indien ja, welke? Indien neen, waarom niet?

6
Ziet u in één van de casussen aanleiding om verdere opheldering te vragen bij de Europese Commissie? Indien ja, wat wilt u opgehelderd zien? Indien neen, waarom niet?

7
Deelt u de mening dat de huidige organisatorische inbedding van OLAF bij de Europese Commissie onvoldoende is voor een effectieve uitoefening van haar taak? Indien neen, waarom niet? Indien ja, op welke wijze bent u van plan deze mening in te brengen in de discussie over de toekomstige organisatie van OLAF?

1 Debat Staat van de Unie 2008–2009,
6 november 2009.

Antwoord

Antwoord van staatssecretaris
Timmermans (Buitenlandse Zaken)
(ontvangen 24 december 2008)

1
Ja. In dit verband kan ik u melden dat de heer Van Buitenen mij op 24 november 2008 heeft geïnformeerd over de vermeende misstanden bij het Europees Bureau voor Fraudebestrijding (OLAF).

2
OLAF heeft tot doel de financiële belangen van de Europese Unie te beschermen door fraude, corruptie en andere onregelmatige activiteiten, inclusief slecht beheer binnen de Europese instellingen, te bestrijden. Vanuit die gedachte is het natuurlijk van groot belang dat het bureau, mede gezien zijn voorbeeldfunctie, van onbesproken gedrag is.

3
Laat ik voorop stellen dat de door de heer Van Buitenen aangedragen informatie aanleiding geeft nog eens goed te kijken naar OLAF. Een goed functionerend OLAF is in het belang van alle lidstaten, ook omdat OLAF mede een rol heeft bij het onderzoeken van besteding van EU-middelen in de lidstaten. Daarom is er zeker een belang voor Nederland om bij de Commissie aandacht te vragen voor de rond OLAF ontstane beroering.

4en5
De primaire verantwoordelijkheid voor de controle op OLAF ligt bij het Europees Parlement. Ik wil daarom niet ingaan op de verschillende casus. Nederland heeft echter wel belang bij een goed functionerend OLAF. Daarom zullen wij waar mogelijk Europese instanties aanspreken op hun verantwoordelijkheid met betrekking tot OLAF.

6
Nederland zal de problematiek in algemene zin onder de aandacht brengen van de Commissie. Aanleiding daarvoor is wanneer we in de aanloop naar de kwijting van de EU-begroting spreken over het rapport van de Europese Rekenkamer. De besprekingen beginnen half januari met het oog op besluitvorming door de ministers van Financiën in de Ecofin Raad van 10 februari 2009. In het kader van de kwijtingsprocedure kunnen lidstaten verbeteringen met betrekking tot het financiële toezicht, de aanpak van fraude en het rechtmatig besteden van EU-fondsen aan de orde stellen.

7
De institutionele inbedding van OLAF is een punt van zorg. Er moet nog eens goed gekeken worden naar het ingewikkelde institutionele krachtenveld waarin de organisatie zich nu bevindt. Aan de ene kant is OLAF immers een Commissie DG en aan de andere kant is het als fraude-onderzoeksinstituut onafhankelijk van diezelfde Commissie. Nederland ziet graag betere waarborgen voor de onafhankelijkheid van OLAF. De bevoegdheden van het Comité van Toezicht op OLAF dienen hierbij worden meegenomen. Nederland zal de institutionele rol van OLAF aan de orde stellen in de aanloop naar de hierboven genoemde kwijtingsprocedure.

Tweede Kamer, vergaderjaar 2008–2009

MARTA ANDREASEN

(ontslagen EU-klokkenluidster voor melden financiële fraude binnen de EU)

Ontslagen voor het melden van fraude in de EU.In een interview met Russia Today in 2011 met Marta Andreasen,schetst Zij dat is er thans nog weinig verandering en verbetering in de cultuur van de organisatie is te constateren.Er is geen respect voor Europese belastingbetalergeld.Het gebrek aan een grondige controle betekent dat geld wordt verspild.

SLOTWOORD

Door IFUD of Human Rights verzonden RAPPORT over financiële fraude in de EU op 21 maart 2012 aan de directeur-generaal Giovanni Kessler van anti-fraude bureau OLAF,tot op heden nog geen bericht hierop ontvangen van OLAF.Dit zou er op kunnen duiden dat er weinig verbetering is te constateren in de organisatiecultuur van OLAF met betrekking tot openheid / objectiviteit en respect voor “Zij” die misstanden melden.De Europese Unie,Europese Commissie en Europese Ombudsman houden elkander de hand boven het hoofd en klachten worden opzij geschoven.Er gaat veel Europees geld om in propaganda.De lessen uit het verleden zijn blijkbaar niet of onvoldoende getrokken.

BIJLAGE(N)

1) Kopie brief Europese Commissie / Emmanuel Crabit aan IFUD of Human Rights,dd 14-03-2012 (Ares(2012)302479-14/03/2012

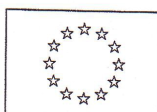
2) CD-rom met digitaal RAPPORT-OLAF_def met tevens op de CD-rom aanwezig de diverse bijlagen bij het rapport.

ONDERTEKENING

IFUD of Human Rights
de voorzitter

J.P. van den Wittenboer

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://www.ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31(-0)6 50 425 552

EUROPESE COMMISSIE
Directoraat-generaal Justitie

Directoraat C: Grondrechten en burgerschap van de Unie
Eenheid C1: Grondrechten en rechten van het kind
Hoofd van de eenheid

Ref. Ares(2012)302479 - 14/03/2012

Brussel
JUST/C1/AEP/am/299508s

J.P. Van den Wittenboer
Voorzitter van IFUD of Human Rights
Kastanje 28
5731 NK Mierlo
Nederland

Geachte heer Van den Wittenboer,

Dank voor uw brief van 27 januari 2012 aan de heer Barroso. Ik antwoord namens hem omdat kwesties betreffende de grondrechten deel uitmaken van de portefeuille van vicevoorzitter Reding, commissaris voor Justitie, Grondrechten en Burgerschap.

In uw brief spreekt u uw bezorgdheid uit over het vertoon van nazisymbolen in het openbaar in Nederland. U bent van mening dat dit aanzet tot haat en u verzoekt de Commissie hiertegen op te treden.

De Europese Commissie verwerpt alle vormen en uitingen van intolerantie, omdat die onverenigbaar zijn met de waarden en beginselen die ten grondslag liggen aan de EU. De Commissie bestrijdt deze verschijnselen met alle middelen waarover zij krachtens de Verdragen beschikt.

Kaderbesluit 2008/913/JBZ inzake de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht verplicht alle EU-lidstaten ertoe het opzettelijk publiekelijk aanzetten tot geweld of haat jegens een groep personen, of een lid van die groep, die op basis van ras, huidskleur, godsdienst, afstamming, dan wel nationale of etnische afkomst wordt gedefinieerd, strafbaar te stellen. Ook het verspreiden of uitdelen van geschriften, afbeeldingen of ander materiaal kan hieronder vallen. Het kaderbesluit moest uiterlijk op 28 november 2010 door de lidstaten in nationaal recht zijn omgezet.

Hoewel het gebruik van nazisymbolen als zodanig niet verboden is krachtens het EU-recht, kan het in sommige gevallen wel onder kaderbesluit 2008/913/JBZ vallen. De nationale autoriteiten, i.e. de politie en de rechter, moeten elk geval afzonderlijk onderzoeken om vast te stellen of er sprake is van het opzettelijk aanzetten tot geweld of haat.

De Commissie volgt de omzetting van het kaderbesluit door de lidstaten zo goed mogelijk en werkt momenteel aan een analyse van de omzettingsmaatregelen die door de lidstaten, waaronder Nederland, zijn meegedeeld. De Commissie is volgens de Verdragen tot 1 december 2014 niet bevoegd inbreukprocedures in te leiden op basis van kaderbesluiten. Zij zal echter in 2013 wel een rapport opstellen over de omzetting van kaderbesluit 2008/913/JBZ.

Hoogachtend,

E.C.

Emmanuel Crabit

Europese Commissie, B-1049 Brussel - België. Tel: (32-2) 299 11 11.
Kantooradres: MO59 5/009. Doorkiesnummer: (32-2) 298 54 96. Fax: (32-2) 296 76 23.

Betreft: aanvulling nieuwe feiten Lidstaat Nederland.

Door: IFUD of Human Rights.

Datum: 21 December 2012

Toelichting:

Het houden van willekeurige razzia’s “SS of Gestapo methoden tegen groepen van de eigen onderdanen.[WWB-razzia’s]

Handtekening

IFUD of Human Rights

De voorzitter

J.P. van den Wittenboer

Huisbezoek voor rechtmatigheid uitkering

Dit wetsvoorstel maakt het mogelijk dat uitkerende instanties (gemeente, UWV, SVB) meer mogelijkheden krijgen om de informatie die een uitkeringsgerechtigde geeft over zijn leefsituatie te checken. Dit kan onder meer via een huisbezoek, hierdoor is het mogelijk voor uitvoeringsorganen om de leefsituatie 'achter de voordeur' vast te stellen. Wat betreft de leefvorm gaat het er om dat het uitvoeringsorgaan de cliënt kan verzoeken aan te tonen dat hij alleenstaande (ouder) is en hem aanbieden dat het in dat kader een huisbezoek aflegt. Wat betreft de woonsituatie gaat het er om dat het uitvoeringsorgaan de cliënt kan verzoeken aan te tonen waar en hoe hij woont (al dan niet zelfstandig) en hem aanbieden in dat kader een huisbezoek af te leggen. Met het rapport dat het uitvoeringsorgaan opstelt naar aanleiding van het huisbezoek is de leefsituatie dan aangetoond. De gegevens die de cliënt verstrekt, kunnen zo eenvoudig geverifieerd worden.

Als een uitkeringsgerechtigde niet meewerkt aan een huisbezoek heeft dit gevolgen voor de uitkering. **Ook wanneer er geen concreet vermoeden van fraude is**, mogen controles worden uitgevoerd om de leefsituatie na te gaan, bijvoorbeeld of iemand wel echt alleenstaand is. Deze extra controlemogelijkheid geldt voor alle sociale uitkeringen waarbij de uitkering is gerelateerd aan de samenstelling van het huishouden (bijvoorbeeld AOW, bijstand en kinderbijslag).

Het wetsvoorstel verduidelijkt ook wat de rechtsgevolgen zijn als de cliënt niet aantoont dat de door hem voorgestelde leefsituatie correct is: geen uitkering, een lagere uitkering of een beëindiging van de uitkering.

Deze samenvatting is gebaseerd op het wetsvoorstel en de memorie van toelichting zoals ingediend bij de Tweede Kamer.

Eerste Kamer der Staten-Generaal

2012

Ombudsman van Rotterdam*

Baas in eigen huis

***"Tja, wij komen eigenlijk voor alles…*[1]**

rapport van een ambtshalve onderzoek
naar de praktijk van huisbezoeken

*) De ombudsman is thans werkzaam in de volgende gemeenten in het Rijnmondgebied: Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis, Krimpen aan den IJssel, Maassluis, Rotterdam, Rozenburg, Schiedam, Spijkenisse, Vlaardingen en Westvoorne. De ombudsman is daarnaast werkzaam voor de bestuursorganen: DCMR Milieudienst Rijnmond, Stadsregio Rotterdam, Volwasseneneducatie Rijnmond, Gemeenschappelijke regeling Halt Rotterdam-Rijnmond, Gemeenschappelijke regeling Veiligheidsregio Rotterdam-Rijnmond; meer dan 1 miljoen burgers kunnen een beroep op het instituut doen.

[1] Zie deel 2 Casus 41

Colofon
Rapporten en de voorbereidende onderzoeken vinden per definitie plaats onder de verantwoordelijkheid van de ombudsman

Het onderzoekteam bestond uit:
- Dhr drs S. Matthijssen, projectleider
- Dhr mr J.C. van der Meer,
- Mw drs K.A. van der Veer,

Er is verder gebruik gemaakt van bijdragen van:
- Het College Bescherming Persoonsgegevens, i.h.b. de heer drs A. Haasnoot, beleidsmedewerker sociale zekerheid, betrokken bij de procesbeschrijving heimelijke waarneming interventieteams.
- Mw mr L.M. Rens (in het kader van voorbereiding van haar doctoraalscriptie).

April 8Th 2003

Dear Sir/Madam,

I am writing to you as I am absolutely outraged and appalled by the way I have been treated by officials from the social Department of Rotterdam.
I am a temporary resident of the Netherlands renting an apartment in Marconi Plein. On the 18th of March a group of men arrived at my apartment, and claimed that they were from the Huurteam and that they had come to investigate the state of the building and safety of the area. Therefore I was happy to allow them to enter my home as I thought they were trying to help me, I was also happy to answer the questionnaire they had about the building and the area. However after this, one man claimed that he wanted to check the upstairs balcony for safety reasons, but once he arrived in the upstairs bedroom he began checking the clothing, the bed and the toiletries.

This same man then began asking me a series of questions about the sleeping arrangements I have with the man who is also registered at my address. He asked me if we sleep in the same room, if we sleep in the same bed and finally if we were having a relationship. These questions were all asked in an intimidating manner without any explanation as to why they were being asked. I was and I am still deeply upset about being asked such personal questions. I cannot understand why the harassment of women in their own homes is legal in this country. I do not receive any money from the government, but the man who I live with and who is registered at my address does receive money as he is currently unemployed. This apparently I have now discovered was one of the reasons why our apartment was raided.

I find this arbitrary invasion of privacy appalling, the social Department's disrespect of people's fundamental rights should not be tolerated. The abuse of people's rights just because they are seen to be in a vulnerable situation is something that all Dutch people should be deeply ashamed of. I trust that you will use your position to take action against the employees of the social Department who are responsible for this kind of uncivilised behaviour and ensure that it does not happen to other people in the future.

I look forward to hearing from you soon,

Yours sincerely

S. S

Rapport 2 november 2007: Baas in eigen huis.

Rapport 2 november 2007: Baas in eigen huis.

INHOUD

Deel 1 Inleiding, Conclusies en Aanbevelingen

Inleiding

De hiervoor afgedrukte Engelse brief (en daarop volgende andere signalen van burgers), heeft de ombudsman geconfronteerd met de Rotterdamse praktijk van huisbezoeken. Bij het klachtonderzoek daarnaar (hoor en wederhoor), kreeg de ombudsman over essentiële zaken die nodig zijn om een oordeel te vellen (relevante regelgeving, politieke-, bestuurlijke-, en ambtelijke verantwoordelijksstructuur, jurisprudentie en Ombudsprudentie) geen eenduidig antwoord. Juist ten aanzien van het huisbezoek bleek de informatie snel te verouderen en de door de gemeente verstrekte interpretatie van het wettelijk regime niet overtuigend. Een en ander heeft de ombudsman doen besluiten ter zake diepgravender zijn licht op te steken. Het resultaat daarvan is dit rapport waarin aandacht wordt besteed aan de wijze waarop de diverse functionarissen[2] - in opdracht van (of in samenwerking met) de gemeente Rotterdam – zich melden bij de woning van de burgers om zaken achter de voordeur te onderzoeken. De problematiek van huisbezoeken, zeker voor zover die samenhangt met voornamelijk formele aspecten gerelateerd aan toezicht en controle op grond van sociale zekerheidswetgeving, is de laatste jaren in toenemende mate voorwerp van discussie[3]. Dit rapport heeft een bredere scope: naast de formele voorwaarden die gelden bij huisbezoeken wordt expliciet ingegaan op gedragsaspecten bij het feitelijke huisbezoek (zgn materiële behoorlijkheidsnormen). Daarnaast beperkt dit rapport zich niet tot huisbezoeken uit hoofde van toezicht en controle op naleving van sociale zekerheidswetgeving, maar worden alle vormen van door de gemeente geïnitieerde huisbezoeken onder de loep genomen. Uit de praktijk is gebleken dat de verschillende Rotterdamse diensten allerlei vormen van huisbezoek kennen:

- De dienst sociale zaken en werkgelegenheid, o.a. in het kader van de controle op de naleving van de Wet werk en bijstand (Wwb)
- De dienst stedenbouw en volkshuisvesting, o.a. in het kader van de controle op de naleving van de woningwet, het bouwbesluit, de bouwverordening c.a. en de huisvestingsverordening c.a.
- De dienst Publiekszaken in het kader van de controle op de naleving van de wet gemeentelijke basisadministratie personen (GBA).[4]

---

[2] Er wordt voor de term *functionarissen* gekozen (en niet voor de term *ambtenaren*) omdat niet zelden medewerkers van organisaties die niet tot de overheid behoren (zoals woningbouwverenigingen en nutsbedrijven) deel uitmaken van de interventieteams.

[3]. Zie bijvoorbeeld Rapport Gemeentelijke Ombudsman Onverwacht huisbezoek Gemeente Amsterdam, Dienst Werk en Inkomen 3 juli 2006 RA0612157 en mw mr A.M.F. Loof-Donker:"Huisbezoeken in het sociale zekerheidsrecht", in: NJCM-bulletin, jgr 32, nr 6, okt 07, pp 812-824.

[4] Opgemerkt zij dat ook andere diensten van de gemeente Rotterdam huisbezoeken afleggen (te denken valt aan de medewerkers van de dienst Onderwijs bij de controle op spijbelen en mede-

Daarnaast vinden er onderzoeken plaats door multidisciplinair samengestelde teams (interventieteams) waarbij het aantal bezoekende functionarissen flink kan oplopen, burgers geven soms aan dat er zelfs 12 mensen zouden zijn binnen geweest.

Dit rapport bevat een analyse die is mede tot stand gekomen op basis van de beschrijving die burgers èn ambtenaren[5] hebben gegeven van de gang van zaken bij huisbezoeken. De signalen over de feitelijke gang van zaken (Deel 2) laten - zeker omdat die signalen inhoudelijk gelijkluidend zijn en afkomstig zijn van in tijd, plaats en sociale achtergrond verschillende bronnen[6] - een terugkerend patroon van inbreuken op rechtsnormen en behoorlijkheidsnormen zien.
Dit rapport gaat over de grote lijnen die zichtbaar werden bij de genoemde analyse en wil een voorzet geven om tot een verbetering van het gebruik en de uitvoering van huisbezoeken te komen.

Hoor en wederhoor

Op 24 september 2007 heeft de ombudsman zijn conceptrapport aangeboden aan het college van burgemeester en wethouders, de burgemeester van de gemeente Rotterdam[7] en de dagelijkse besturen van de Rotterdamse deelgemeenten, aan de dienst Publiekszaken Rotterdam, aan de dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting dS+V, aan de Directie Veiligheid, aan de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Op 23 oktober 2007 heeft de ombudsman een reactie van het college van burgemeester en wethouders ontvangen (zie voor integrale tekst van deze reactie Deel 4, bijlagen).
Al met al lijken het college en de ombudsman grotendeels op één lijn te zitten[8]. De ombudsman heeft daarom geen aanleiding gevonden zijn conceptrapport dras-

---

werkers van de GGD bij het aanbieden van (bemoei)-zorg en het verlenen van crisisinterventie. Ter zake van de huisbezoeken van deze diensten worden in dit rapport geen klachten behandeld. Of en in hoeverre zij deel uitgemaakt hebben van interventieteams is voor de ombudsman onduidelijk.

[5] Functionarissen van politie, nutsbedrijven of woningbouwverenigingen zijn niet gehoord.

[6] Omdat in tijd en plaats gescheiden burgers identieke beschrijvingen geven van de gang van zaken bij huisbezoeken, spreken we van een intersubjectieve werkelijkheid. Aan deze intersubjectieve werkelijkheid kan waarde worden toegekend omdat de burgers elkaar niet op de hoogte hebben kunnen stellen van de beschrijvingen die zij aan de ombudsman geven. Bij het horen van de burgers is strikt de hand gehouden aan het eerst volledig laten beschrijven van de gang van zaken (geen leading questions) en pas achteraf - middels gerichte vragen – controleren of zaken die bij andere huisbezoeken zijn misgegaan zich ook in dit individuele geval zouden hebben voorgedaan.

[7] In zijn hoedanigheid van de portefeuillehouder Openbare Orde en Veiligheid en mede i.v.m. het Korpsbeheerderschap Politie Rotterdam-Rijnmond.

[8] Het college zegt toe veel aanbevelingen een plaats in het protocol "huisbezoeken, stedelijke en deelgemeentelijk interventieteams" te zullen geven of in de toekomst nader gestalte te zullen geven. Het college zegt toe in de toekomst te trachten de interventies op een voor de burger zo min

tisch te veranderen: hier en daar is nadere uitleg gegeven om kennelijke misverstanden te ontzenuwen.

Op grond van het voorgaande zullen de in het rapport beschreven normen ook in het vervolg als uitgangspunt gelden bij de beoordeling van eventuele klachten over huisbezoeken.

OPBOUW VAN HET RAPPORT, LEESWIJZER

Opbouw

- In dit eerste Deel wordt bondig neergezet wat het standpunt van de ombudsman ten aanzien van de huidige praktijk van de huisbezoeken is.
- In Deel 2 treft u - per politieke verantwoordelijke gerubriceerd - een overzicht van casus aan waaruit blijkt hoe de diverse actoren die te maken hebben met huisbezoeken (burgers en gemeenteambtenaren) de gang van zaken beschrijven; het betreft een intersubjectief beleefde werkelijkheid[9].
- In Deel 3 wordt een analyse gegeven van het in het tweede deel verzamelde materiaal: langs een fictieve chronologische lijn worden aspecten van het huisbezoek beschreven.
- In Deel 4 wordt achtergrondinformatie die nodig is voor een goed begrip van het rapport, verder uitgewerkt of onderbouwd. Afsluitend worden in dit deel de juridische achtergronden, normen- en toetsingskaders gegeven.

Leeswijzer

Het zal niet iedereen gegeven zijn om dit rapport van kaft tot kaft door te lezen. Wie zich binnen een halfuur een beeld wil vormen, wordt geadviseerd om aan de hand van de inhoudsopgave van deel 3 vast te stellen welke onderdelen van de huisbezoeken allemaal geproblematiseerd worden. Vervolgens is het goed om willekeurig enkele casus uit deel 2 te lezen. Nadien volstaat het verder doorlezen van dit Deel 1.

---

mogelijk belastende wijze te laten plaatsvinden. Eerdaags zal bij de behandeling van het eerdergenoemde protocol en dit rapport van de ombudsman moeten blijken in hoeverre de in ruime bewoording gestelde reactie van het college goed begrepen is door de ombudsman.

[9] Er is voor gekozen om de lopende tekst niet steeds te larderen met citaten uit de casus (aannemende dat deze werkwijze die in eerdere rapporten van de gemeentelijke ombudsman en van de Nationale ombudsman wordt toegepast, de aandacht te veel zou afleiden van de argumentatie). Als vorm van hulp aan de lezer en ter illustratie van het gestelde, wordt verwezen naar de casus uit Deel 2

- ANDERS DAN ANDERE RAPPORTEN

Bij het onderzoek naar de eerste klachten over huisbezoeken was onduidelijk onder wiens verantwoordelijkheid een en ander geschiedde[10], bleef lange tijd eveneens onduidelijk welke bevoegdheden precies van toepassing waren en bleek achteraf dat de ombudsman niet blind kon varen op de door de gemeente gegeven interpretatie van de bevoegdheden[11].
In die eerste fase werd ook duidelijk dat fundamentele rechtsstatelijke aspecten een rol van belang speelden en ervoer de ombudsman een soort van "hakken in het zand" attitude bij zijn onderzoek[12].
Ondertussen kwamen er klachten van burgers binnen die op dat moment - in verband met onduidelijkheden over bevoegdheden, verantwoordelijkheden en toepasselijk wettelijk kader - eigenlijk niet goed behandeld konden worden.
Als gevolg daarvan zijn een aantal klachten niet beoordeeld (moet bijvoorbeeld nog wederhoor plaatsvinden, of hoopt de ombudsman naar aanleiding van dit rapport tot een normvaststelling te kunnen komen die hij kan gebruiken bij de beoordeling van hun individuele casus). Met klagers is een en ander besproken en is er, om hun signaal niet te laten verdampen, voor gekozen om hun signaal te betrekken bij dit ambtshalve onderzoek (Deel 2).

De ombudsman heeft ervaren dat de juridisch ingewikkelde achtergronden die van toepassing zijn bij dit onderwerp (zoals de doorwerking van verdragsregels en het concept van herstellende en bestraffende sancties en de daarbij behorende verschillende rechtsbeschermingstrajecten), volstrekt niet "leven" bij degenen die huisbezoeken afleggen, laat staan bij wie een huisbezoek wordt afgelegd. Dit rapport is deels geschreven om een breed palet aan geïnteresseerden te informeren over de praktijk en de zeer ingewikkelde juridische werkelijkheid die daarachter steekt.
Met name uit het oogpunt van het bedienen van vele soorten publiek heeft de ombudsman besloten om de dagelijkse werkelijkheid zoals burgers die beleven als illustratie op te nemen. De gekozen vorm is niet ongebruikelijk.[13]

---

[10] Er wordt immers gewerkt met een nieuw soort, steeds maar weer qua samenstelling wisselende, organisaties waarin gewone ambtenaren ressorterend onder verschillende diensten, deelgemeenten en het centrale bestuur, gedetacheerde (politie) ambtenaren, medewerkers van woningbouwverenigingen en nutsbedrijven samenwerken, ieder op basis van eigen bevoegdheden. (Illustratie: casus 5)

[11] Bijvoorbeeld: lange tijd heeft de ombudsman het standpunt vernomen dat van een interventieteam alleen de leider van het team zich behoeft te legitimeren. Zoals verderop in dit rapport zal blijken is dat onjuist.

[12] Zie Deel 4: "Hakken in het zand".

[13] Zie onder andere het door de Vlaardingse ombudsman uitgebrachte rapport: "Die Flardingha Ruiters" en het rapport van de Nationale ombudsman: "100%-controles op Schiphol"

Het nadrukkelijk niet de bedoeling om de illustraties (de individuele casus) tot onderwerp van gesprek te maken: het gaat om de gedragspatronen en de daarop van toepassing zijnde normen.

CONCLUSIES

- DE OVERHEIDSVRIJE ZONE

Onderzoek heeft geleerd dat de discussie over huisbezoeken zich maar al te gemakkelijk concentreert rond het rendement en voorbijgaat aan het rechtsstatelijke uitgangspunt dat de woning van een burger een overheidsvrije zone is.
Met regelmaat wordt de ombudsman geconfronteerd met de stelling *dat juist achter de voordeur van de burger zoveel interessante informatie voor de overheid te vinden is*. Uiteraard kan dit niet ontkend worden. Deze stelling kan zelfs uitgebreid worden met het argument dat de agenda van de burger, zijn computer en analyse van zijn giraal betalingsverkeer nog veel meer interessante informatie voor de overheid oplevert. Er zijn (met name door moderne technieken) eindeloos veel bronnen te benoemen welke de overheid van dienst kunnen zijn bij haar werkzaamheden.
Wie uitsluitend op basis van een doel/middelen-afweging (hoe krijgt de overheid tegen de laagste kosten/inspanning de meeste relevante informatie) na wil denken over instrumenten die aan de overheid gegeven moeten worden kent zijn geschiedenis niet (of miskent zijn geschiedenis): er is hard en lang gevochten (en niet alleen met woorden) om de mensenrechten (zie Deel 4: Selectie uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM)) een afdwingbaar recht van iedere burger te laten zijn. Met name de overheid - die voor het goed functioneren van de parlementaire democratie afhankelijk is van burgers die de waarde van mensenrechten begrijpen - heeft in dit opzicht een voorbeeldfunctie. Wie onzorgvuldig of gemakzuchtig om gaat met deze rechten, plaatst zich zich buiten het culturele erfgoed dat sinds de Verlichting onvervreemdbaar deel uitmaakt van onze maatschappij.
De ombudsman stelt zich op het standpunt dat de overheid het effectief gebruikmaken van burgerrechten (met name voor zover die duidelijk omschreven en vastgelegd zijn in verdrag en grondwet) in de meest ruime zin van het woord moet faciliteren. Hij beschouwt het als een van zijn meest basale taken om het ongehinderde gebruik van deze onvervreemdbare rechten actief te bevorderen.
Tot dat de wet veranderd is, geldt dat, alleen als daartoe een prangende noodzaak bestaat, de overheid - nadat allerlei procedures gevolgd zijn en onder zeer strikte voorwaarden - zich tegen de wil van de burger toegang tot diens woning kan verschaffen.

In alle andere gevallen (dus ook bij controle) moet de overheid toestemming om de woning te betreden verkrijgen. Deze toestemming dient vrijwillig (dus zonder dwang) geven te worden.

- ALGEMEEN STANDPUNT

De ombudsman stelt naar aanleiding van zijn analyse in Deel 3 vast dat:

- er geen politiek gedekte integrale beleidsvaststelling te vinden is waaruit blijkt dat nagedacht is over de rechtsstatelijke aspecten die de praktijken van de huisbezoeken in het geding blijken te zijn;
- het bij de uitvoeringspraktijk van de huisbezoeken mede om wezenlijke rechten en beginselen gaat die deel uitmaken van de basis van onze democratische rechtsstaat (het huisrecht, het recht op privacy, het fair trialbeginsel en het fair playbeginsel);
- de wijze waarop wordt omgegaan met de hiervoor genoemde wezenlijke rechten en beginselen deels niet en deels slechts in beperkte mate op juiste wijze blijkt te geschieden;
- de gebleken vermenging van doelen (repressie, hulp, controle) en de vermenging van bevoegdheden, leiden tot een te veelvormig en te onbestemd instrument dat voor de burger tot grote verwarring leidt;
- het instrument huisbezoeken selectief wordt toegepast, als gevolg waarvan de minder weerbare burgers onevenredig veel met het instrument te maken krijgen;
- de (veranderlijke) organisatievormen en de verantwoordingsstructuren te divers en daardoor onduidelijk zijn als gevolg waarvan de organisatie van de feedback, de feitelijke controle op de uitvoeringspraktijk en de controlemogelijkheden door onafhankelijke derden onvoldoende mogelijk zijn.

Het voorgaande leidt ertoe dat de ombudsman de gemeente aanbeveelt om op essentiële punten de huisbezoeken anders te reglementeren en organiseren.

De huisbezoeken zoals die thans plaatsvinden hebben een gecombineerd doel: hulp en controle. Hulp (mits niet afgedwongen) mag altijd aangeboden worden, controle is wettelijk ingekaderd. Wie gecontroleerd wordt (aan toezicht wordt onderworpen), is geen verdachte (in de zin dat er ten aanzien van hem signalen zijn dat er iets niet zou kloppen) maar maakt deel uit van een willekeurig gekozen groep. Bij controles mogen - onder strikte voorwaarden - inbreuken op grondrechten gemaakt worden

Vastgesteld moet worden dat de diverse huisbezoeken nogal vaak op ad hoc basis plaatsvonden[14], onder een ruim mandaat en met een gebrekkige verantwoordingsstructuur.

Ten einde de diverse huisbezoeken te kunnen analyseren is besloten dat langs de chronologische lijn der gebeurtenissen te doen: Van adresselectie via het binnentreden, het feitelijke huisbezoek tot aan de nazorg.

- DE CONCLUSIES UIT DEEL 3

Als voorbereiding op de casus in Deel 2 en bij wijze van inleiding op het rapport volgt hieronder een kort-door-de-bocht samenvatting van de resultaten van het onderzoek:

- SELECTIE VAN HET ADRES (ALLEEN DE ONDERKANT VAN SAMENLEVING WORDT GECONTROLEERD)

Conclusie: de selectie van het adres geschiedt niet willekeurig, expliciet politieke dekking voor de keuzes is onvoldoende zichtbaar, de burger krijgt niet te horen op grond waarvan hij geselecteerd is (en hij kan daardoor onvoldoende zijn rechten die hij heeft, waar maken), tijdens het selectieproces worden gegevens over burgers uitgewisseld tussen allerlei instanties en lijkt aannemelijk dat daarmee de privacy van burgers geschonden wordt.

- ENTREE (OVERROMPELEN, MISBAAR, LEGITIMATIE ONVOLDOENDE)

Conclusie: bij het binnentreden van woning laat de gemeente zich niet van een al te beste kant zien: burgers worden willens en wetens overrompeld, centrale hal en bellenbord worden zoveel mogelijk omzeild, er wordt misbaar gemaakt en het legitimeren geschiedt zeer gebrekkig.

- TOESTEMMING (NIET VOLGENS DE REGELS)

Conclusie: Toestemming is een van de belangrijkste elementen tijdens het huisbezoek. Alhoewel het formeel wettelijke systeem de burgers allerlei mogelijkheden biedt om een huisbezoek te weigeren, blijkt dat de burgers onder oneigenlijke druk gezet worden om toestemming voor een huisbezoek te geven.

---

[14] zie Deel 4, Frontlinefilosofie (Prof. DR. P. E.W.M. Tops) "Frontlijnteams, zoals de Rotterdamse interventieteams, zijn een passende organisatievorm met een passende aanpak voor probleemsituaties. Dit vraagt, volgens Tops, om een andere kijk op teams, organiseren en uitvoeren, maar vooral om krachtige en slimme regisseurs en leiders, die krachten kunnen bundelen, actiemandaat hebben en slimme interfaces kunnen organiseren tussen frontlijnteam en de eigen dienst".

- UITVOERING HUISBEZOEKEN (SLEEPNET, HEIMELIJK WAARNEMEN)

Conclusie: huisbezoeken beperken vaak niet tot de controle van het feit dat aanleiding vormde om het betreffende adres te selecteren en hebben vaak het karakter van een sleepnet/fishing expedition, er worden heimelijke waarnemingen gedaan en de bejegening laat te wensen over.

- NA HET HUISBEZOEK (GEBREKKIGE INFORMATIE)

Conclusie: burgers worden vooraf, tijdens en ook achteraf niet altijd voldoende geïnformeerd over het hoe, en waarom (zoals de juridische basis) van het huisbezoek. Evenmin worden zij afdoende geïnformeerd over de hen ten dienste staande (rechts) beschermingsmogelijkheden (onder meer het klachtrecht). Het bieden van hulp geschiedt wellicht na een zware selectie en in zeer uitzonderlijke gevallen; het blijft althans voor de ombudsman onzichtbaar.

- DE RAPPORTAGE (GEBREKKIG)

Conclusie: deugdelijke informatieve rapportages die een voor de burger herkenbaar beeld opleveren van wat er zich in zijn huis heeft afgespeeld, zijn zeldzaam. Rapportages worden soms pas opgesteld nadat de ombudsman er om heeft verzocht. Het belang van goede rapportage wordt kennelijk nog onvoldoende ingezien.

- INTERNE KLACHTBEHANDELING (ONDUIDELIJK, AFWEREND, GEBREK AAN FAIR-PLAY)

Conclusie: Het voor burger en ambtenaren onduidelijke traject, de onduidelijke organisatorische inbedding en normen leiden ertoe dat de klachtbehandeling verzandt.

- STALEN DEUREN (IN STRIJD MET DE WET WONINGEN GESLOTEN)

Conclusie: Tijdens het onderzoek is de ombudsman er driemaal mee geconfronteerd dat klagers stellen (zonder enige vooraankondiging) uit hun huis te zijn gezet (casus 3, 4 en 40). In twee gevallen (3 en 40) is voor klagers het terugkeren naar hun huis onmogelijk gemaakt omdat het huis was afgesloten met een stalen deur. De ombudsman stelt vast dat in twee van de door hem gedocumenteerde gevallen voor de toepassing van dit zware instrument geen grondslag was, zodat aannemelijk is dat er gebruik is gemaakt van bevoegdheden voor een ander doel dan waarvoor zij gegeven zijn.

WENS VOOR DE TOEKOMST: DE GEBORGDE PRAKTIJK

Het optreden van de ombudsman moet ertoe leiden dat de rechtsnormen en de behoorlijkheidsnormen volledig tot hun recht komen. Het probleem is daarbij de borging van de praktijk. De gemeente erkent onorthodoxe methoden te gebruiken om de onmiskenbaar grote problemen in de stad aan te pakken. Dat is een vrije keuze van het gemeentebestuur. De gemeente stelt zich daarbij op het standpunt dat fundamentele rechtsbeginselen volledig gerespecteerd dienen te worden, doch dat daarbij - binnen de grenzen die de wet stelt - maximaal gebruik gemaakt moet worden van de bevoegdheden. De gemeente zoekt de randen van de wet op. Hoe stellen we vast of zij die overschrijdt?

Volgens vaste jurisprudentie mag op grondrechten (zoals het huisrecht en de privacy) gelimiteerd inbreuk gemaakt worden als - ondermeer - de toets van de proportionaliteit en subsidiariteit doorstaan wordt. Inbreuk op grondrechten is een ultimum remedium en geen speeltje of slimme/snelle manier om op goedkope wijze resultaten te bereiken[15].

AANBEVELINGEN

Het onderzoek[16], de reactie daarop van het college van burgemeester en wethouders (zie laatste bijlage in Deel 4) en reacties van derden nopen tot het in het vervolg beter borgen van de normen die bij huisbezoeken gelden.

De ervaring met het meewerken aan het opstellen van het protocol Huisbezoeken SoZaWe was deels positief (de dienst en de wethouder bleken in belangrijke mate de conclusies van de ombudsman te delen) en deels negatief:
de huisbezoeken bleken in de praktijk weliswaar tot minder klachten te leiden, maar zeker nog niet probleemloos te verlopen[17].

---

[15] Een bijkomend probleem is dat uit het ombudsman-onderzoek blijkt dat de grondrechten-inbreuken alleen een beperkte groep (minder weerbare / sociaal zwakkere) Rotterdammers blijkt te treffen. Zie verder Deel 3, Analyse.

[16] En gelet op de in Deel 2 beschreven ervaringen van burgers

[17] Op 22 oktober 2007 ontving de ombudsman een formulier dat de dienst gebruikt bij het vaststellen van een weigering om mee te werken aan een huisbezoek; alhoewel de ombudsman meende volstrekte helderheid te hebben verschaft over het verbod om de toestemming voor huisbezoeken af te dwingen, stond in dit formulier**: "Gevolgen weigering**. Bovengenoemde klant heeft geweigerd medewerking te verlenen aan een huisbezoek uitgevoerd door bovenstaande medewerk(st)er(s) van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe). Hij/zij is op de hoogte gebracht van de consequenties van deze weigering en hij/zij heeft aangegeven de consequenties te begrijpen. De weigering zal tot gevolg hebben dat zijn/haar aanvraag uitkering WWB/IOAW/IOAZ/WWIK wordt afgewezen of dat zijn/haar lopende uitkering WWB/IOAW/IOAZ/WWIK wordt ingetrokken

De positie van de ombudsman werd er, na de definitieve acceptatie van het protocol door de relevante raadscommissie – waarbij niet alle verlangens van de ombudsman werden gehonoreerd – voor sommigen niet helderder op.

Toch heeft de ombudsman het tot zijn taak gerekend om in verregaande mate mee te denken met de verdere ontwikkeling van protocollen, maar is daarmee gestopt[18] toen hem bleek:

- dat er teveel compromissen ten aanzien van de normen die de ombudsman ter zake geldend acht moesten worden gesloten,
- dat de feitelijke gang van zaken bij huisbezoeken onvoldoende gereguleerd werd/kon worden en/of onvoldoende controleerbaar gemaakt werd
- dat huisbezoeken in de toekomst ook zouden blijven plaatsvinden in combinatie met woningbouwverenigingen en nutsbedrijven
- dat de amorfe toestemming voor een integraal onderzoek (sleepnet) niet uit te bannen leek.

Analyse van de bij de ombudsman bekende feiten leert hem dat het huisrecht van de verdachte in een opsporingsonderzoek beter gewaarborgd is dan het huisrecht van een burger in Rotterdam die met een onaangekondigd huisbezoek (controle) wordt geconfronteerd.
Zeker nu de controle vaak de minder weerbaren in deze stad treft, die hun rechtsbescherming om tal van redenen[19] , niet benutten en dientengevolge de eventuele correctie door de rechter sporadisch en dan nog vaak laat in de tijd plaatsvindt, dienen de huisbezoeken met een aantal stevige procedurele waarborgen omgeven te worden. Reden om de navolgende aanbevelingen aan de gemeenteraad van Rotterdam te doen:

Beleid:

---

of beëindigd." Deze informatie komt direct in strijd met het standpunt dat door het ter zake hoogste rechtscollege (de Centrale Raad van Beroep) is ingenomen en door de ombudsman aan de dienst is voorgehouden.
[18] Brief 20 juli 2007 aan de ketenmanager Veilig: **Conclusie** De vermenging van doelen (repressie, hulp, controle) leidt voor de burger tot grote verwarring. Ik acht de organisatievormen en verantwoordingsstructuur te onduidelijk, ik acht de doelen te veelvormig en onbestemd en ik acht de controlemogelijkheden achteraf dermate onvoldoende, dat ik in gemoede geen protocol kan voorstellen dat onder dat gesternte de rechten van burgers voldoende kan waarborgen.
Eerdaags zal ik mijn onderzoek naar de praktijk van de huisbezoeken afronden en de rapportage daarvan aan de gemeenteraad aanbieden. Vooruitlopend daarop bied ik - ter nakoming van de afspraken die ik op 07 juni 2007 met u gemaakt heb - mijn (ongezouten) commentaar op het protocol aan.
[19] Enerzijds omdat zij het niet aandurven de monopolistische overheid waar zij vaak afhankelijk van zijn, voor de voeten te lopen en anderzijds omdat zij geen inzicht hebben in de mogelijkheden (noch de financiële middelen) om dat te doen.

A. Ontwikkel één gemeentelijk[20] beleid, zonodig uitmondend in een beleidsregel of verordening, waarbij nut en noodzaak van de inzet van het instrument huisbezoek worden gereguleerd[21]. Dit beleid moet onder andere de navolgende onderwerpen behandelen:
   a. de wezenlijke rechten en beginselen die in het geding zijn;
      i. in beginsel is de woonruimte van een burger een overheidsvrije zone waar alleen onder zeer dwingende omstandigheden de overheid mag binnenkomen;
      ii. bij elk contact met de burger en zeker als de overheid inbreuken op vrijheidsrechten, dient de overheid zorgvuldig en transparant te werk te gaan zodat de burger gebruik kan maken van zijn rechten (fair-play en klachtrecht).
   b. het ultimum remedium karakter van het (onaangekondigd) huisbezoek:
   c. de alternatieven die er zijn vooraleer naar het zware middel van huisbezoek gegrepen wordt en de verschillende modaliteiten van huisbezoeken (aangekondigd of niet, wat er allemaal moet worden bekeken);
   d. de verplichte doel/middelen-afweging (proportionaliteit) en de regel dat voor de minst bezwarende methode gekozen moet worden (subsidiariteit);
   e. maak scherp onderscheid tussen de soorten huisbezoeken (opsporing, controle of het aanbieden van hulp) en (om verwarring bij burgers te voorkomen) vermeng die verschillende doelen nimmer;
   f. de sociale selectiviteit van huisbezoeken in het kader van controle en de maatschappelijke gevolgen daarvan;
   g. de adequate organisatie-, en verantwoordingsstructuur passend bij de zwaarte van de inbreuk die wordt gemaakt;
   h. het ontwikkelen van een in de praktijk hanteerbaar protocol, dat steeds aan de actuele stand van de jurisprudentie en ombudsprudentie wordt aangepast en waarbij de bejegening van de burgers een centrale plaats dient in te nemen;
   i. de methode/toelaatbaarheid van het uitwisselen van informatie tussen de betrokken ambtenaren;
   j. omdat niet aangenomen mag worden dat burgers of uitvoerende ambtenaren weet hebben van het wetenschappelijk relevante verschil tussen herstellende en leedtoevoegende sancties, dient - in het kader van Fair-

---

[20] Nadrukkelijk dient vermeden te worden dat de deelgemeenten ten aanzien van dit onderwerp een andere koers varen dan de gemeente.

[21] Maak meer gebruik van de bestaande mogelijkheden van bestandsvergelijking en zie daarvan niet af omdat dit mogelijk geen actuele kennis zou opleveren; alle energie dient alsdan aan actualisering van de bestanden gestoken te worden.
Nodig burgers (meer dan tot nu toe gebeurt) uit om op kantoor de benodigde informatie te (komen) leveren.
Ontwikkel nieuwe methoden van informatieverzamelen.

play[22] - in alle gevallen dat de mogelijkheid van een leedtoevoegende sanctie bestaat, de burger alle rechten te worden gegeven die een verdachte heeft.

Uitvoeringspraktijk

Bepaal dat - in afwachting van het te ontwikkelen beleid - vanaf heden bij huisbezoeken, naast het in acht nemen van wettelijke en verdragsrechtelijke bepalingen, in ieder geval het volgende gedaan wordt:

a) het verschriftelijken van de uitkomst van de beantwoording van de vragen naar de proportionaliteit en subsidiariteit van de beslissing een huisbezoek af te leggen en het hierover schriftelijk volledig informeren van de burger bij aankomst bij zijn huis;
b) het bij eerste contact met de burger ongevraagd legitimeren van alle ambtenaren die meedoen aan een huisbezoek met uitleg van wat de betreffende ambtenaren komen doen en wat de respectievelijke bevoegdheden en onderzoeksdoelen zijn[23];
c) het afleggen van een huisbezoek te laten geschieden door maximaal twee ambtenaren waarvan er altijd een een bijzondere opsporingsambtenaar is;
d) het niet aanwezig laten zijn van niet-gemeentelijke diensten of bedrijven (zoals nutsbedrijven of woningbouwverenigingen);
e) het vastleggen van de door de burger schriftelijk gegeven toestemming om zijn/haar woning te betreden;
f) het binnen een week na afloop van het huisbezoek presenteren van een verslag van het betreffende huisbezoek;
g) het bij binnenkomst aan de burger verstrekken van een folder over het beleid van de gemeente inzake de huisbezoeken en de wijze waarop de burger tekst en uitleg over het concrete huisbezoek kan bekomen en waar, zo nodig hij een klacht kan indienen;
h) het respectvol bejegenen van de burger, onder meer door zo mogelijk het huisbezoek aan te kondigen, het bellenbord niet te omzeilen en niet te tutoyeren;
i) het organiseren van een geloofwaardig controlesysteem op de feitelijke gang van zaken tijdens huisbezoeken;
j) buiten de gevallen waarin aan alle voorwaarden van de wet Victoria voldaan is, zullen geen stalen deuren meer geplaatst worden. Een uitzonde-

[22] Fair-play wil zeggen dat burgers de mogelijkheid gegeven moet worden om hun procedurele kansen te benutten

[23] Zie ook de aanbevelingen van de ombudsman van Amsterdam: 2. de werkwijze tijdens het huisbezoek a. maak een stappenplan met een controlelijst op grond waarvan beoordeeld wordt of verdere bezichtiging enz. nodig is; b. laat de cliënt dit na afloop voor 'gezien' of 'akkoord' tekenen en verstrek hem een kopie;

ring hierop vormt het schriftelijk vastgelegde uitdrukkelijke verzoek van de bewoner om zijn woning af te sluiten;

k) het evalueren van het ingezette instrument.

DEEL 2 DE PRAKTIJK VAN HUISBEZOEKEN

De hier achter opgenomen casus beogen de geïnteresseerde lezer te informeren over hoe betrokkenen een huisbezoek ervaren. Deze subjectieve beleving van de betrokkenen mag niet opgevat worden als het oordeel van de ombudsman. Wel vormen deze casus tezamen de basis waarop de ombudsman meent te mogen concluderen dat de beschrijvingen van de feitelijke gang van zaken - zeker omdat die signalen inhoudelijk gelijkluidend zijn en afkomstig zijn van in tijd, plaats en sociale achtergrond zeer verschillende bronnen - een geloofwaardig beeld geven van de geringe mate van doelrealisatie van wat in de protocollen staat; analyse van de klachten laat een terugkerend patroon van inbreuken op rechtsnormen en behoorlijkheidsnormen zien.
In de casus worden fictieve namen gebruikt. De namen zijn zo gekozen dat het eventuele land van herkomst herkenbaar blijft.
Waar mogelijk zijn teksten zoals burgers of ambtenaren die hebben aangeleverd gebruikt; om het geheel leesbaar te houden zijn herhalingen, wijdlopigheid er uitgehaald en is al te specifiek of emotioneel taalgebruik gekuist.

Lezing van de casus kan de vraag oproepen wat de ombudsman als reactie op het afgegeven signaal heeft gedaan. Alhoewel dat niet relevant is voor dit rapport, hecht de ombudsman eraan een beeld te geven van de meest gebruikelijke reacties:

a) Ingezet op de materiële oplossing van het conflict (zoals het bevorderen dat stalen deuren verwijderd worden en burgers terug kunnen keren naar hun woning).
b) Het voeren van gesprekken met de deelgemeente en de vragen van uitvoerende ambtenaren.
c) Het kenbaar maken bij de verantwoordelijke diensten voor behandeling in het interne klacht traject.
d) Het meedenken over de ontwikkeling van protocollen die diensten gebruiken bij de huisbezoeken.
e) Het aandacht vragen voor bepaalde pijnpunten bij de wethouder, de commissie en hoofden van dienst.
f) Waar nodig de burger gewezen op openstaande rechtsbeschermingstrajecten en het gebruik daarvan - indien dat nodig was – gefaciliteerd.

De casus zijn per portefeuillehouder gerubriceerd (volgens het stramien dat kenners van de verslagen van werkzaamheden van de ombudsman zullen herkennen).

Als kopje is aan de casus een opsomming toegevoegd van opvallende elementen die zich tijdens het huisbezoek (volgens betrokkenen) hebben voorgedaan.

1 2003.296 COLLEGE VAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN DE GEMEENTE ROTTERDAM

1. ***"What the heck is the huurteam?"***
2. ***"Strange intimidating questions"***
3. ***"I cannot understand why the harassment of women in their own homes is legal in this country"***
==============================

Eerste kennismaking met het fenomeen huisbezoek naar aanleiding van een brief van een Australische dame aan de ombudsman
----

Dear Sir/Madam, April 8Th 2003

I am writing to you as I am absolutely outraged and appalled by the way I have been treated by officials from the social Department of Rotterdam. I am a temporary resident of the Netherlands renting an apartment in Marconi Plein. On the 18th of March a group of men arrived at my apartment, and claimed that they were from the Huurteam and that they had come to investigate the state of the building and safety of the area. Therefore I was happy to allow them to enter my home as I thought they were trying to help me, I was also happy to answer the questionnaire they had about the building and the area. However after this, one man claimed that he wanted to check the upstairs balcony for safety reasons, but once he arrived in the upstairs bedroom he began checking the clothing, the bed and the toiletries.

This same man then began asking me a series of questions about the sleeping arrangements I have with the man who is also registered at my address. He asked me if we sleep in the same room, if we sleep in the same bed and finally if we were having a relationship. These questions were all asked in an intimidating manner without any explanation as to why they were being asked. I was and I am still deeply upset about being asked such personal questions. I cannot understand why the harassment of women in their own homes is legal in this country. I do not receive any money from the government, but the man who I live with and who is registered at my address does receive money as he is currently unemployed. This apparently I have now discovered was one of the reasons why our apartment was raided.

I find this arbitrary invasion of privacy appalling, the social Department's disrespect of people's fundamental rights should not be tolerated. The abuse of people's rights just because they are seen to be in a vulnerable situation is something that all Dutch people should be deeply ashamed of. I trust that you will use your position to take action against the employees of the social Department who are responsible for this kind of uncivilised behaviour and ensure that it does not happen to other people in the future.

I look forward to hearing from you soon,

Yours sincerely, Ms S.

2 2005.335 BURGEMEESTER VAN ROTTERDAM

1. "Aanbellen, zo hoort het!
2. Dat er iets als interventieteams bestaat, vind ik een schandvlek voor de stad"
==============================
De heer Van Zuijlen schrijft (2005) het volgende aan de burgemeester:

Geachte heer Opstelten,

Dinsdag 29 maart 13:50 uur stond het interventieteam bij mij op de stoep en vroeg of men binnen mocht komen? Daar had ik geen moeite mee. Bij vertrek vroeg men mijn handtekening dat men met mijn goedkeuring is binnen geweest. Tot zover OK! Bij mijn buurman op de eerste etage hoorde ik dat er heftig op de deur geklopt werd. Sodeju, zijn jullie helemaal gek geworden? Op basis van mijn handtekening bij mijn buren aankloppen. Dat klopt niet. Aanbellen, zo hoort het!
Dat er iets als interventieteams bestaat, vind ik een schandvlek voor de stad. Ik vind dat u hierin bent doorgeschoten, goedwillende burgers die zich voor hun stad inzetten lastigvallen. Foei. En als de interventieteams zichzelf niet kunnen beheersen lappen ze alle regels aan hun laars, zoals uit voorgaande blijkt. Daarom dien ik een officiële klacht in. De politieman die de troep leidde heet Ysbrandsen. Graag uw reactie.

Was getekend

De heer Van Zuijlen.

Naschrift:
Naar aanleiding van dit per e-mail verzonden bericht, heeft de ombudsman contact opgenomen met de klager. Van Zuijlen is zijn hele leven bakkersgezel geweest op de grote vaart, lid van de oud-werknemers club van de Holland Amerika Lijn (HAL) en vakbondsman. Hij heeft toen het interventieteam zijn huis verliet een folder gekregen over maatschappelijk werk. Hij heeft geen afschrift gekregen van de verklaring die hij heeft ondertekend. Van Zuijlen laat aan de ombudsman weten dat hij het interventieteam de toegang zou hebben geweigerd als hij geweten had dat dit kan.
Van Zuijlen voegt eraan toe dat hij het bestaan van de stadsetiquette kent en meent dat de gemeente dan ook maar het goede voorbeeld moet geven.

3 2005.1764 BURGEMEESTER VAN ROTTERDAM

1. Paspoortcontrole in eigen huis
2. Grove bejegening, een directief optreden
3. Uit huis gezet/ stalen deur
4. Hulpbehoevend en onverzorgd achtergelaten

Voordat Rabassah zijn relaas begint, vertelt hij dat hij nog nooit problemen met een overheidsorgaan heeft gehad. De heer Rabassah woont meer dan dertien jaar in Nederland en spreekt redelijk Nederlands. Zijn vrouw is net in Nederland, zij is al enkele maanden zwanger en volgt een inburgeringscursus. Samen bewonen zij sinds 4 april 2005 de eerste etage van een appartementencomplex.
Op 5 oktober 2005 (de 1e dag van de Ramadan) - om een uur of half negen's avonds – zijn zij net klaar met eten als de heer Rabassah geklepper hoort aan de deur. Rabassah treft voor de deur twee geüniformeerde politieagenten aan. Een agent staat beneden aan de trap, de ander boven aan de deur. Op verzoek van de agent boven legitimeert Rabassah zich. De agent vertelt Rabassah dat de politie een onderzoek aan het uitvoeren is. Rabassah laat weten dat hij daar geen bezwaar tegen heeft. De agent gaat naar de bewoners op de tweede verdieping. Dan komen twee andere mensen langs. Het zijn de heer Stam en een medewerker van de Eneco. De heer Stam zegt meteen: 'Legitimatie!'
De familie Rabassah voldoet aan het verzoek en laat opnieuw de legitimatiebewijzen zien.
Rabassah: 'Op dat moment komt er een medewerker van de Eneco bij die even overlegt met de heer Stam. Daarna vraagt de heer Stam of ik mijn papieren bij me heb. Ik laat hem de papieren zien over een meningsverschil dat ik heb met de gemeente Rotterdam over mijn woonvergunning. Die zou voorlopig zijn afgewezen.' Rabassah legt Stam uit dat hij bezig is met een procedure over de huisvestingsvergunning en dat daarin nog geen eindoordeel geveld is.
De heer Stam zegt daarop: 'Ik wil geen discussie met jou. Je moet nu het huis verlaten.'
Rabassah vraagt Stam naar de reden van de huisuitzetting. Stam geeft geen antwoord, maar beweert *dat de familie Rabassah stroom heeft gestolen.* Rabassah zegt dat hij elke maand 150 euro betaalt voor stroom. Stam zegt dat hij geen huisvestingsvergunning heeft en dus moet vertrekken. Rabassah legt nogmaals uit dat er nog geen definitief besluit is over de huisvestingsvergunning. Dit lijkt geen indruk maken op Stam, die herhaalt: 'Ik heb geen discussie met u. U moet gewoon het huis verlaten." Rabassah: 'Zonder reden?'

Afgesloten
De Rabassahs merken dat medewerkers van Eneco de stroom hebben afgesloten door ergens in het bovenappartement iets af te koppelen. Zij hebben geen eigen meter en zitten nu in het donker. Rabassah vraagt Stam om een schriftelijke verklaring met de reden dat hij het huis moet verlaten. Stam: 'Die geef ik u niet, u kunt van mij het telefoonnummer krijgen van de heer Jansen, die u verder kan

inlichten'. Met de heer Jansen kan ook een afspraak gemaakt worden om over 5 dagen spullen uit het huis te halen.
Rabassah zegt dan tegen Stam: 'Waar moet ik heen? Ik heb geen andere plek om naartoe te gaan.' Stam zegt dat hij maar naar familie moet gaan. Maar die heeft Rabassah niet en dat heeft hij aan de heer Stam gezegd. Stam zegt dat Rabassah dan maar ergens anders naartoe moet gaan.
Dan voert Stam een telefoongesprek met de huiseigenaar, de heer Grashoff. Rabassah begrijpt dat Grashoff alleen goede dingen over hem heeft gezegd: hij zou tijdig betalen en een keurige huurder zijn. Rabassah en zijn vrouw verlaten niettemin de woning. 'Onder deze druk en omstandigheden kon ik niet anders dan het huis verlaten. We hebben de hele nacht op straat gezworven. Mijn vrouw is nu nog steeds bang.' Rabassah krijgt de volgende dag via de advocaat van huisbaas Grashoff de tip om de ombudsman te benaderen.

De ombudsman stelt - na informatie ingewonnen te hebben bij de deelgemeente - vast dat aan geen enkele voorwaarde genoemd in de wet Victoria is voldaan. Daarmee geconfronteerd laat de deelgemeente weten dat de stalen deuren zijn geplaatst als een vorm van zaakwaarneming (bescherming tegen inbraak van een verlaten woning).
[Met zaakwaarneming wordt bedoeld: het bewust behartigen van het belang van een ander, zonder dat daaraan een overeenkomst ten grondslag ligt. Als iemand ten behoeve van een ander die daar door omstandigheden zelf niet toe instaat is, maatregelen neemt om schade te voorkomen of te beperken, dan is er sprake van zaakwaarneming. Per definitie kan er geen sprake zijn van zaakwaarneming als de belanghebbende in staat is zijn eigen belangen goed te behartigen en uitspreekt dat hij niet op die manier geholpen wenst te worden.]
De ombudsman kan deze vorm van zaakwaarneming niet accepteren en op zijn zeer dringende verzoek wordt op 6 oktober 's avonds de stalen deur van het huis weggehaald. Vanaf dat moment wonen de heer en mevrouw Rabassah weer in het huis. Zij hebben wel gas, maar geen elektriciteit. Zij verlichten het huis met behulp van kaarsen, wat het geheel niet minder brandgevaarlijk maakt.

Opmerkingen achteraf
De familie Rabassah verklaart desgevraagd:
> dat de heer Stam zich niet heeft gelegitimeerd. Stam heeft wel gemeld dat hij voor de deelgemeente werkte en dat hij een controlefunctie heeft;
> dat hij geen informatie op papier heeft gekregen van het interventieteam. Hij heeft nog expliciet gevraagd om een verklaring waarom hij het huis moest verlaten, maar hij heeft niets ontvangen. De familie Rabassah had het geluk dat Stam de naam Jansen noemde, een medewerker van de deelgemeente. Via Jansen is Rabassah achter de naam Stam gekomen;
> dat de heer Stam niet heeft gevraagd of hij binnen mocht komen. Stam is gewoon naar binnen gegaan door de deur, die kennelijk nog open was omdat de politie net was langs geweest.
> dat er vanaf dat moment geen elektriciteit meer in het huis is en zij in het donker worden aangesproken door mensen met schijnwerpers.

Op de familie Rabassah is het optreden van de heer Stam agressief overgekomen: 'De heer Stam was een beetje boos'. Rabassah voegt eraan toe dat hij zelf een jaar als beveiliger heeft gewerkt.

De familie Rabassah komt de Eneco-medewerker de volgende dag tegen op het politiebureau, waar Rabassah met zijn huisbaas naartoe is gegaan. Rabassah zegt dat hij vernomen had dat men dacht dat hij stroom had gestolen. De medewerker doet het dan af als een misverstand.

Stam heeft de familie Rabassah enige tijd gegund om de spullen bij elkaar te zoeken om mee te nemen voordat het huis wordt dichtgespijkerd. Stam had die tijd ook nodig om mensen op te roepen die het huis met een stalen moesten afsluiten.

Aanleiding voor het optreden: een gênante situatie.
Onderzoek heeft de ombudsman geleerd dat het interventieteam op pad was gestuurd door deelgemeentelijke bestuurders die klachten (van kennissen) hadden ontvangen over het wangedrag (schelden spugen intimiderend gedrag) van pubers uit van het kroostrijke gezin dat boven de heer Rabassah woont. Het interventieteam heeft ook de bovenburen bezocht, maar deze hebben het pand niet hoeven verlaten noch zijn er andere maatregelen genomen.

Reden van de huisuitzetting
De ombudsman heeft vernomen dat de familie het pand heeft moeten verlaten, omdat het brandgevaarlijk zou zijn. Rabassah ontkent dit resoluut: omdat het niet brandgevaarlijk was konden de bovenburen blijven zitten. De ombudsman concludeert dat de zogenaamde brandgevaarlijkheid geen reden kan zijn om de familie Rabassah uit huis te zetten. Het interventieteam heeft namelijk niets gecontroleerd in zijn huis, alleen de doorverbinding met de meterkast afgestopt en de bovenburen rustig laten zitten.

Rotterdamwet
De ombudsman concludeert - de papieren van Rabassah gelezen hebbend - dat van Rabassah binnenkort gevorderd zal worden om de woning te ontruimen.
Op het moment dat de familie Rabassah geen woning meer heeft, wordt - na een twee maanden zoektermijn - de uitkering opgeschort. De familie Rabassah zegt al 4 jaar lang ingeschreven te staan en voortdurend te reageren op aanbiedingen van vrijkomende woningen. Zij maken nergens kans.

4 2006.2860 BURGEMEESTER VAN ROTTERDAM

De heer Souidi heeft pech met zijn verhuurder en raakt zijn kamer kwijt; stalen deur

Mijnheer Souidi huurt een kamer bij de heer Geluk. De verhuurder heeft een alcoholprobleem, dat leidt tot klachten van buren. Als Souidi rond 20 september 2006 afwezig is, wordt de woning met een stalen deur afgesloten in het kader van de wet Victor (op grond waarvan de gemeente onder stringente voorwaarden drugspanden kan sluiten).
Souidi heeft hierover contact opgenomen met de gemeente, die hem vertelt dat hem een brief gestuurd zou zijn. Deze brief heeft hij nooit ontvangen. Souidi zwerft en gebruikt medicijnen waar hij soms duizelig van wordt.

Volgens de ombudsman vormde Souidi waarschijnlijk geen aanleiding voor de sluiting. De lasten van het algemeen belang mogen daarom niet grotendeels op zijn schouders terechtkomen.
Als duidelijk is dat Souidi op het adres bij de heer Geluk staat ingeschreven, zal de ombudsman bevorderen dat hij andere woonruimte krijgt aangeboden of weer terug kan naar zijn eigen kamer. In ieder geval moet Souidi de gelegenheid krijgen zijn kamer netjes te ontruimen op het moment dat hij alternatieve woonruimte heeft.
Later blijkt de heer Saoudi onvindbaar.

5 2004.1450 **DIRECTIE VEILIGHEID**

1. Aan 1 persoon toestemming gegeven; het hele team komt binnen
2. Onduidelijke legitimering en informatie over het doel van het huisbezoek
3. *"Ik was niet meer de baas in mijn eigen huis"*
4. *"Ze hebben mijn huis doorzocht"*
========================
Verslag van horen van een klager, de interventieteam-leider de heer Stam, en het hoofd van een afdeling van de huidige directie Veilig (de heer Bol) waarin het perspectief en de opstelling van de interventiemedewerker verhelderd wordt. Voor de leesbaarheid wordt alleen de heer Stam als sprekende partij opgevoerd.

Het horen.
De ombudsman legt uit dat er een klacht is binnengekomen over het optreden van het interventieteam, die is doorgestuurd naar de dienst burgerzaken en het Programmabureau Veilig. Met name de reactie van het Programmabureau Veilig en de beschrijving van Harmachi zijn tegenstrijdig. Dat is de reden om de direct betrokkenen in elkaars aanwezigheid te horen. Het projectbureau wordt vertegenwoordigd door de heer Stam en het hoofd van de afdeling.

Voor het leesgemak wordt alleen de heer Stam (fictieve naam) als spreker namens de dienst opgevoerd.

Waarheidsvinding
De ombudsman: 'Deze hoorzitting is gericht op waarheidsvinding. Daarom moet iedereen antwoord geven op mijn vragen en mij ook ongevraagd alles melden dat kan bijdragen aan een goed en objectief oordeel in deze zaak - u heeft een zogenoemde actieve informatieplicht. Ik zal mij niet alleen beperken tot het onderzoek naar wat er precies bij het bezoek aan het huis van Harmachi is gebeurd, maar u ook in zijn algemeenheid over het handelen van interventieteams bevragen.'
De heer Stam: :'U bent door de gemeente meerdere malen uitgenodigd om te vernemen hoe de interventieteams werken en om mee te denken over de aanpak met interventieteams. Hier bent u niet op ingegaan U heeft alleen uw reactie op radio en televisie gegeven'.
De ombudsman erkent dat hij de toezegging van zo'n uitnodiging heeft gehad, maar nadien heeft hij vruchteloos contact gezocht met de dienst om de uitnodiging om te zetten in een feitelijk dagje meelopen, dat kon er rond die tijd (medio 2005) maar niet van komen. De ombudsman heeft inderdaad gereageerd in de media, dat geschiedde echter alleen nadat de media hem daartoe hadden benaderd (niet andersom) en omdat in eerste instantie de aandacht op het onderwerp was gekomen door optreden van de dienst zelf.
De heer Stam: 'Nu Harmachi hier aanwezig is, gaan wij de ombudsman alleen informatie geven over de werkwijze van de interventieteams in het algemeen. Wij

leggen niet al onze procedures open en bloot. Ik neem aan dat u dat snapt. Als u meer informatie zou willen, dan wordt u hierbij opnieuw uitgenodigd om mee te gaan met een interventieteam.'
De ombudsman geeft aan dat hij het van waarde vindt als dit soort zaken volledig transparant zijn. Hij stelt vast dat de ombudsman en de gemeente tegenover elkaar staan.[...]

De feitelijke gang van zaken; organisatie
De ombudsman: 'Heeft u een lijst van aanwezigen bij het huisbezoek met hun functieomschrijving?'
De heer Stam: 'De lijst van aanwezigen kan niet worden geven. Ik weet ook niet wie er precies van de politie aanwezig was bij het huisbezoek.'
De ombudsman: 'Er is dus, als ik het goed begrijp, wel een dossier van deze zaak, maar u voelt zich op grond van de privacyregelgeving niet vrij om dat aan de ombudsman ter inzage te geven?'
De heer Stam: 'Er is van elke pand dat wij betreden een dossier.'
De ombudsman: 'Wat staat er zoal in zo'n dossier?'
De heer Stam: 'Als ik dat ga vertellen is het geen geheim meer.'
De ombudsman: 'U hoeft niet inhoudelijke te vertellen wat er in staat, maar kunt wel aangeven welke onderwerpen erin behandeld zijn.'
De heer Stam: 'U heeft dossiers opgestuurd gekregen en u heeft achtergrondinformatie gekregen, dus u kunt zelf uitzoeken welke vragen er zoal gesteld worden.'
De ombudsman: 'Ik wil het graag eenvoudig houden. Als u een dossier heeft dan staan er een naam in, een adres. Kunt u ook vertellen op grond waarvan dit adres is geselecteerd om te onderzoeken?'
De heer Stam: 'Door een melding.'
De ombudsman: 'Weet u van wie die melding was?'
De heer Stam: 'Ik weet niet wie in dit geval de melding gedaan heeft. Die gegevens staan niet in het dossier. U moet begrijpen dat de interventieteams soms optreden naar aanleiding van een melding. Dat kan een telefoontje zijn. Of het kan zijn dat een van deelnemers aan het interventieteam vindt dat we naar een adres toe moeten. Het kan ook zijn dat het pand in een straat ligt waar alle panden bezocht worden. Deze gegevens worden niet vastgelegd in het dossier, we weten dus niet meer wat de aanleiding voor het betreffende huisbezoek was.'
De ombudsman: 'Nemen aan de interventieteams ook bijzondere opsporingsambtenaren deel?'
De heer Stam: 'Soms is er een bijzondere opsporingsambtenaren bij, soms niet.'
De ombudsman: 'Dat lijkt vrij willekeurig; is er geen vast stramien dat er altijd een bijzondere opsporingsambtenaren bij is?'
De heer Stam: 'Het hangt van het gebied af hoe de samenstelling van het team is. U kunt zich voorstellen als we heel veel woningen van een woningcorporatie bezoeken dat de woningcorporatie deelneemt in het team. Wij hebben een vaste kern, dat is ook in een brief aan u meegedeeld, die bestaat meestal uit iemand van

de deelgemeente, de projectleider, de politie en iemand van de sociale dienst. Voor de rest is het variabel.'
De ombudsman: 'Wat is het verschil tussen een bezoek van het interventieteam zonder dat er een melding is en een bezoek op basis van een melding?'
De heer Stam: 'Als er een klacht is, wil dat niet zeggen dat het om opsporingsactiviteiten gaat. Als er gezegd wordt dat ergens een hennepkwekerij is, gaat het interventieteam daar niet naartoe, omdat dat een opsporingsactiviteit is voor de politie.'
De ombudsman: 'Voor mij is nog niet helemaal duidelijk hoe de verantwoordingsstructuur is. Kunt u me dat eenvoudig duidelijk maken, wie eigenlijk de baas is van u en de andere leden van het interventieteam?'
De heer Stam: 'Er is geen gebruikelijke hiërarchische structuur van een directeur, onderdirecteur, het personeel. Het is een integraal team, dus wij zijn als gemeente niet de baas over de politie als die er bij is. De politie staat mensen af voor het integrale team. Daardoor zijn het meer horizontale lijnen – als we het zo mogen noemen – dan verticale lijnen. De verantwoordelijkheid qua operatie - dus hoe er wordt opgetreden en op welke gebieden - ligt deels bij B&W, deels bij de stuurgroep Veilig en voor een deel bij het dagelijks bestuur van de deelgemeente, dat de keuze heeft om de teams in te zetten, waar het bestuur dat lokaal gezien het meest nodig vindt.'
De ombudsman: 'De structuur wordt me nu iets duidelijker. In de regel heb je toch ambtelijke bazen, al was het maar om over het functioneren te oordelen. Als er klachten over je zijn, hoe verloopt de beoordeling dan?'
De heer Stam: 'Door de projectleider. Dat is nu de heer Zaagman.'
De ombudsman: 'En voor u betekent dit dat u in dienst bent bij de deelgemeente?'
De heer Stam: 'Ja, dat is mijn werkgever.'

Binnentreden, toestemming en bejegening
De ombudsman: 'We hebben het daarnet even gehad over wat de aanleiding was voor het onderzoek. Als er binnen wordt getreden, dan…'
De heer Stam: 'Wij treden niet binnen, wij vragen vriendelijk of wij binnen mogen komen en dan is het aan de bewoner op dat moment om ons toe te laten of niet. Als de bewoner 'nee' zegt, dan gaan we weg.'
De ombudsman: 'En dan vraagt u ook wat de reden is van de weigering?'
De heer Stam: 'Altijd.'
De ombudsman: 'En als men geen reden wenst te geven?'
De heer Stam: 'Wij vragen altijd netjes of wij daar binnen mogen komen. De Afdeling Burgerzaken, die over de gemeenschappelijke basisadministratie (GBA, het 'bevolkingsregister') gaat, bepaalt of er gecontroleerd mag worden wie er op dat moment daadwerkelijk woonachtig zijn op het genoemde adres. Dus of je mag verifiëren of degenen die ingeschreven staan ook degenen zijn die er feitelijk wonen. Woningtoezicht heeft het recht om te kijken hoe de woning er zelf uit ziet en of er achterstallig onderhoud is. Daarnaast melden we ook dat de sociale dienst, als die op dat moment in het team aanwezig is, kan controleren. Of Eneco (de

aansluitingen in orde?). Elke dienst is op dat moment zelf aansprakelijk voor zijn doen en laten.'
De ombudsman: 'Waren er op dat moment ook Eneco-mensen aanwezig?'
De heer Stam: 'Ja. (…) Ik stel de mensen altijd voor.'
Harmachi: 'Mag ik, als ze zich niet hebben voorgesteld, nogmaals de vraag stellen: wat komt u doen? Mag dat, heb ik daar recht op, of niet?'
De heer Stam: 'Al is het tien keer.'
Harmachi: 'Ik ben bij u langs geweest en heb vragen gesteld over uw bezoek. Heeft u daarop een antwoord gegeven of niet?'
De heer Stam: 'Daar heb ik antwoord op gegeven.'
Harmachi: 'Nee, u heeft gezegd 'dat heb ik al eerder verteld, ga maar'. Ik zei tegen u: Ik heb een klacht, u hebt mij niet serieus genomen.'
De heer Stam: 'Klopt.'
Harmachi: 'U zei tegen mij: als u een klacht heeft, gaat u maar. Daarna heeft u mij uitgelachen.'
De heer Stam: 'Klopt.'
Harmachi: 'Toen ik bij u langs kwam en vroeg wat het interventieteam heeft gedaan, heeft u gezegd: 'Dat heb ik tegen u verteld.''
De heer Stam: 'Dat heb ik ook tegen u gezegd. En ik heb een folder bij u achtergelaten. Als u een klacht tegen mij wilt indienen, is het logisch dat ik die klacht niet aanneem. Dan moet u bij het stadhuis of de deelgemeente zijn. Ik ga geen klacht tegen mezelf aannemen. Ik denk dat dat heel reëel is.'
De ombudsman: 'Wij hebben dit vastgelegd. Dit probleem staat los van de informatie over het waarom van het binnentreden.'
De heer Stam: 'U zegt steeds binnentreden, wij treden niet binnen!'
De ombudsman: 'Ik ben daar nog niet zo goed in, ik bedoel langskomen.'
De heer Stam: 'Ja, ik vind het wel vervelend. Want als we het over binnentreden hebben, komen we met een machtiging van de hulpofficier van justitie en dan houden we ons aan de regels. U moet ons niet in de mond leggen dat we onrechtmatig zijn binnengetreden.'
De ombudsman: 'Dat gebeurt niet. U hoeft helemaal niet boos te worden.'
De heer Stam: 'Dat vind ik wel vervelend.'
Harmachi: 'Binnentreden... Het was wèl binnentreden. Er is niet gevraagd: 'Mag ik binnenkomen?' Ik heb aan u gevraagd: 'Hebt u een bevel bij u?' 'Nee' zei u, 'Maar mogen wij naar binnen?' U kwam wel naar binnen. Ik heb maar één iemand toestemming gegeven. Maar als u bij mij mijn huis binnenkomt, hoeft u mij niet te vertellen wat ik moet doen. De vraag is: mag je - als je toestemming krijgt om binnen te komen – van alles gaan opschrijven (rapportages maken), allerlei zaken doen en dan wegwezen? Die mijnheer met de Eneco-map stond een kast in de keuken open te doen zonder te vragen. De politieman was in de lange gang en heeft een deur van een extra kamertje, een opruimkamertje, geopend om daarin te kijken. U zei dat dat niet onder u valt, maar is dat netjes? Ik ben gewoon thuis. Er kan daar gewoon iemand liggen te slapen of iets dergelijks. Als u volgende keer komt, moet u met een bevel komen.'

De heer Stam: 'Ik hoef niet met een bevel te komen.'
Harmachi: 'Dan komt u niet binnen.'
De heer Stam: 'U hoeft ons ook niet binnen te laten.'
Harmachi: 'Nee, u zei: 'Volgende keer kom ik bij de buren kijken of hier alles opgeruimd is'.'
De heer Stam: 'Wij willen een schoon en veilig Rotterdam hebben, waar iedereen even plezierig woont. En als omwonenden op dat moment last hebben van uw tuin kunnen wij inderdaad zeggen dat u die rommel in de tuin moet opruimen.'
Harmachi: 'Als iemand met een klacht komt, kan hij beter naar mij komen.'
De ombudsman: 'Het is helder wat u zegt. De heer Stam: (het Programmabureau Veilig) heeft gezegd dat de toestemming om binnen te komen op normale wijze is verkregen. U hoorde daarnet dat dit door de heer Harmachi wordt tegengesproken. Kunt u mij duidelijk maken hoe dat volgens u gaat, op die normale wijze?'
De heer Stam: 'Wij hebben gevraagd of wij binnen mogen komen. Wij hebben ons eerst voorgesteld als het interventieteam dat kwam kijken wie er op dat adres wonen en verblijven; een controle van de GBA-gegevens, althans een verificatie daarvan. Als wij dan worden binnengelaten gaan we binnen verder vragen stellen met behulp van een checklist.'
[Let op: er blijkt sprake te zijn van een tip over rommel in de tuin en men begint met GdeBA-controle]
De ombudsman: 'En als mensen zeggen: nou, liever niet. Is het dan direct op de hakken rechtsomkeert?'
De heer Stam: 'Dan doen we nog een verzoek en vragen waarom ze het niet willen. Als zij daar dan een gegronde reden voor hebben dan haken we af.'
[Let op: de burger geeft op basis van vrijwilligheid toestemming voor het betreden van zijn huis en hoeft geen enkele reden te geven als hij daar niet aan mee wenst te werken]
De ombudsman: 'Moeten ze een reden hebben om u te weigeren?'
De heer Stam: 'Ik neem aan dat ze daar een reden voor hebben. Ik heb wel eens gehad dat iemand zegt: liever niet, want ik sta op het punt om naar mijn werk te gaan. Nou, jammer dan, dan kom ik een andere keer wel terug. Prima.'
De ombudsman: 'Maar als ze zeggen:'ik wil het niet, want ik wil het niet...?'
De heer Stam: 'Dan zijn we nog niet klaar natuurlijk, want volgens het GBA is de desbetreffende bewoner verplicht om inlichtingen te verstrekken. Hij moet zich legitimeren en eventueel andere documenten overleggen. Dat wil nog niet zeggen dat mijnheer ons dan binnen moet laten, maar mijnheer krijgt dan een proces-verbaal aangezegd, op grond van de GBA-wetgeving. Dan wordt hij gewaarschuwd dat hij een maand hechtenis kan krijgen of een geldboete van de tweede categorie. Overigens is dit uitzonderlijk. Vandaar dat wij even de reden vragen. We moeten wel de reden weten. Is het onwil of heeft hij een geldig excuus en moet hij ergens naartoe?'
De ombudsman: 'Laten we even terug gaan naar de reden van het onderzoek. Als de deelgemeente zegt: 'Ik wil wat extra aandacht voor deze wijk', er dus geen specifieke reden is om een bepaald adres te onderzoeken en de bewoner zegt dat hij geen zin heeft om mee te werken aan het onderzoek - is dat voor u dan reden om u op uw hakken om te draaien en een volgend adres te proberen?'

De heer Stam: 'Ik ken de zaak van Harmachi niet. Maar stel dat op het desbetreffende adres een uitkering wordt verstrekt en dat er iemand van de Sociale Dienst bij is, dan wil die op dat moment natuurlijk ook even kijken of die uitkering rechtmatig is. Gewoon een rechtmatigheidstoets in het kader van de Wet Werk en Bijstand. Deze wet geeft ons geen binnentredingsbevoegdheid, maar wel een controlebevoegdheid. Daarnaast zijn er ook nog andere gronden, zoals de onderwijswetgeving, de bouwverordening, de huisvestingsvergunning, en noem maar op. Dus het is een algemene brede gemeentelijke controle. De deelgemeente wijst de straat aan. En daarin controleren wij soms gewoon alle adressen om de goedwillende bewoners het idee te geven dat je bij de overheid niet alleen kunt klagen, maar ook heel direct met bijvoorbeeld een politieman kunt praten. Of bijvoorbeeld bij iemand van een woningcorporatie een klacht kunt neerleggen en ook afspraken maken hoe die worden opgelost. In het geval van meneer Harmachi waren er problemen met vuil in de achtertuin. Dan is het ook de taak van het interventieteam om deze mijnheer daarop aan te spreken en de gelegenheid te geven daar iets aan te doen. Doet mijnheer dat niet, ja dan volgen andere gemeentelijke stappen, zoals bestuurlijke aanschrijving en noem maar op.
Harmachi: Er was geen vuil in mijn achtertuin, ik was bezig met een verbouwing. Ik heb tijdens uw bezoek ook al toegelicht dat ik een afspraak had gemaakt met de Roteb om het grofvuil op te halen. Dat had men kunnen verifiëren. De Roteb komt niet op elk moment langs dus ik moest even mijn eigen rommel opslaan. Waar had ik anders met het vuil naartoe moeten gaan? Ik ben niet dagelijks thuis, ik woon op de kazerne. Dus ik kan niet op elk moment de Roteb bedienen. Ik heb ook van u al een brief thuis gekregen waaruit blijkt dat u weet dat ik niet altijd thuis ben. Ik heb geen dierentuin thuis. U doet onderzoek in zwarte straten. Ik heb nog nooit meegemaakt dat mensen zo reageren op een bewoner, op een burger van Rotterdam.'
De heer Stam: 'Daar moet ik me toch van distantiëren van dit soort opmerkingen, want daar is geen sprake van.'
De ombudsman: 'Mijnheer Harmachi, hoeveel mensen zijn er naar uw beleving binnen geweest in de woning?'
Harmachi: 'Ik ben geschrokken van zoveel mensen, maar omdat er een politieman met uniform bij was, heb ik ze binnengelaten. Anders zou ik geweigerd hebben – of zij een proces-verbaal hadden opgemaakt of niet.'
De ombudsman: 'Het uniform vond u wel belangrijk?'
Harmachi: 'Ja, dacht ik, dit moet kennelijk. De rest van de groep is achtergebleven en iedere keer kwam er iemand anders binnen. Ik wist niet hoeveel. In mijn ogen waren het twaalf personen, maar ik weet niet precies of het er echt twaalf waren.'
De heer Stam: 'In totaliteit kunnen het nooit meer geweest zijn dan zes personen.'
De ombudsman: 'Wie van die zes hebben zich gelegitimeerd?'
De heer Stam: 'Allemaal.'
Harmachi: 'Nee, niet één persoon, geen pasje niets. Hij (Harmachi wijst naar de leider van het interventieteam) vroeg of hij binnen mocht komen. Ik zeg: 'Hebt u een bevel daarvoor?' 'Nee geen bevel, ik vraag netjes of ik binnen mag komen.' Ik

zeg: 'U mag wel binnen.' Verder heeft niemand gezegd waar hij voor kwam.'
De ombudsman: 'Dat is dus in tegenspraak met wat de gemeente zegt.
De heer Stam: 'Ja, dat zijn mijnheer zijn woorden; mijn woorden zijn anders.
De ombudsman: 'Welk middel gebruikte u ter legitimatie?'
De heer Stam: 'Een legitimatiemiddel, dat ik nu niet bij me heb, want ik ben nu niet op mijn werk.'
De ombudsman: 'Is dat een pasje waarop staat dat u van het interventieteam bent, met een deelgemeente-stempel?'
De heer Stam: 'Ja, met een deelgemeente-stempel en een foto van mij.'
De ombudsman: 'Wordt het feit dat er gelegitimeerd is in het dossier vastgelegd?'
De heer Stam: 'Ja, te allen tijde.'
De ombudsman: 'Dat staat dus in het dossier?'
De heer Stam: 'Ja.'
De ombudsman: 'U heeft al gezegd dat u er problemen mee heeft om ons in het dossier te laten kijken. Ik wijs u er alvast op dat wij onderzoeksbevoegdheden hebben op grond van de Verordening gemeentelijke Ombudsman. Hoe verloopt de regie nadat het interventieteam is binnengelaten? Harmachi stelt in zijn brief dat u hem heeft gesommeerd op een bepaalde plaats te gaan staan en dat hij vanuit die plek heeft gezien hoe medewerkers van uw interventieteam (met Eneco-mapjes) keukenkastjes hebben opengemaakt, de inhoud hebben gecontroleerd en een agent in uniform kamerdeuren heeft geopend.'
De heer Stam: 'Het hoofd van het interventieteam draagt de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken tijdens het huisbezoek. Als er dingen fout gaan, spreekt hij de betrokken medewerker daarop aan, ook al heeft hij formeel geen bevoegdheid tegenover bijvoorbeeld medewerkers van woningbouwverenigingen, de Eneco, de politie. Wat Harmachi stelt is absoluut niet waar: wij hebben niet gezegd waar hij moest gaan staan en zijn huis is niet doorzocht. Daarvoor hadden wij geen toestemming.'
Harmachi: 'Ik ben door het hoofd van het interventieteam meegenomen naar een plek in de tuin. Van daaruit kon ik zien dat mensen mijn keukenkastjes openden en dat de agent in uniform kamerdeuren opende. Er is tegenspraak of het huis nu wel of niet is doorzocht. Er is overeenstemming over het feit dat er geen bevoegdheid of toestemming was om het huis te doorzoeken.'

Het indienen van een klacht

De ombudsman: 'Duidelijk is dat Harmachi lange tijd gedwaald heeft toen hij over het optreden een klacht wilde indienen. Ook uit de verklaring van zojuist blijkt dat u aanvankelijk geweigerd heeft om een klacht over het optreden van het interventieteam op te nemen. Hoe is dat nu geregeld?'
De heer Stam: 'We hebben gemerkt, aan de hand van wat mijnheer is overkomen, dat het toch niet in alle gevallen goed gaat. Daarom hebben wij gezegd dat wij hier op actie ondernemen. Je blijft in het gemeenteapparaat altijd zitten met mensen die wel of niet goed de procedures kennen.' […]
De ombudsman: 'Als u in uw functie van hoofd interventieteam dingen doet, hoort

het dan niet onder het toezicht van het Programmabureau Veiligheid? Waar legt u verantwoording af? Is er een link naar het Programmabureau?'
De heer Stam: 'Iedere zes weken bespreken de projectleiders zaken als deze: wat is daar gebeurd en wat kunnen we daarvan leren? We kwamen er in dit overleg achter dat de snelheid waarmee wij de klacht van mijnheer hebben afgehandeld, te wensen over liet. Voor de rest werken de teams met onze instructies, maar is er feitelijk geen hiërarchische verhouding. Bij integrale teams heb je nooit een hiërarchische structuur.'
De ombudsman: 'Dat is lastig, want nu is het even zoeken hoe het precies zit.'
De heer Stam: 'Kijk naar het Westland Interventie Team. Dat heeft hetzelfde soort zaken. Daar werkt de sociale dienst, het centrum voor werk en inkomen en andere sociale partners samen om illegale arbeid op te sporen en te bestrijden. Ja, wie is verantwoordelijk? De teamleider.'
De ombudsman: 'De interventieteams proberen natuurlijk te kijken hoe je dat procedureel fatsoenlijk doet. Bestaan er nu ook uitspraken van de bestuursrechter in Rotterdam over het optreden van de interventieteams?'
De heer Stam: 'Nee.'

We komen altijd binnen
De ombudsman: 'U hebt gezegd: 'Ik heb nog nooit meegemaakt dat wij een machtiging nodig hadden om binnen te komen.' Bij hoeveel zaken werd u de toegang geweigerd en ging u via een machtiging alsnog naar binnen?'
De heer Stam: 'We kunnen voor de GBA-wetgeving geen machtiging vragen om binnen te treden. Op grond van de Huisvestingwet mogen we wel met een machtiging naar binnen. Bijvoorbeeld als er het vermoeden bestaat van een illegaal logement. Dat is dan de verantwoordelijkheid van de inspecteurs van Woningtoezicht. Die hebben een eigen bevoegdheid om binnen te treden. Wij kijken soms of wij eventueel via de politie een machtiging kunnen krijgen van de vreemdelingenpolitie. Daarnaast hebben we nog eventueel de Opiumwet en de Vuurwapenwet. Maar hoe vaak er een machtiging bij komt, tja…'
De ombudsman: 'Ik stel deze vraag omdat je als je met een zeker elan aan het optreden bent juist ten aanzien van de mensen die bewust de deur dicht houden zou kunnen denken: daar willen we nou per se wel naar binnen. Dan moet je een breekijzer vinden om binnen te komen.'
De heer Stam: 'Ja, dat vinden wij ook wel. Laat ik een voorbeeld geven van de Strevelsweg. Daar hebben we geen enkele keer een machtiging gebruikt. Daar zijn we in januari 2001 begonnen en in mei hebben we daar de laatste vier hennepkwekerijen opgeruimd. De mensen wisten dat we bezig waren, hebben allemaal een brief gehad en bij die hennepkwekerijen zijn we allemaal binnengelaten.'
De ombudsman: 'Daarom is dit ook wel interessant.'
De heer Stam: 'Als iemand zegt: mijnheer, ik laat u niet binnen en wij hebben verder geen enkel strafbaar feit aan de orde te stellen of illegaliteit te veronderstellen, ja, dan is het een kwestie van een proces-verbaal opmaken voor die

weigering op grond van de GBA-wetgeving. Of misschien toch helemaal niks als we geen politieagent of bijzonder opsporingsambtenaar bij ons hebben. Hebben we die wel bij ons dan maken we proces-verbaal op. Hebben we die niet bij ons… ja, dan komt mijnheer er misschien zo van af en gaan we weg. Hoe vaak gebeurt dat? Nog minder dan procenten.'
De ombudsman: 'Het is even goed om het kader te zien.'
De heer Stam: 'Ik heb het in het afgelopen jaar nog niet één keer meegemaakt.'
Harmachi: 'En dan zeg ik u: meewerken met de gemeente deed ik graag, maar nu was het de laatste keer. Als u een proces-verbaal wilt maken, hoeft u niet langs te komen, want uit gewoon dossieronderzoek blijkt dat ik niet thuis woon. Wat heeft het voor zin om medewerking te verlenen aan een huisbezoek als ik daarna toch moet bewijzen dat ik thuis woon?'

Verhaspelde informatie doorgegeven
De heer Stam: 'Het kan ook zijn dat er een andere oorzaak is. Mijnheer had namelijk aangegeven dat het huis binnen zes weken verkocht zou zijn en hij zou vertrekken. Dat hebben wij gewoon doorgegeven.'
Harmachi: 'Ik ben naar Irak vertrokken, maar het huis was op dat moment niet verkocht. Ik zei tegen u dat ik als militair naar Irak zou gaan.'
De heer Stam: 'U heeft zoiets gezegd als: 'Ik ga hier weg'. Dat geven we dan door aan Burgerzaken en die dienst stuurt u een brief om te vragen of u werkelijk gaat verhuizen. Als dat niet zo is, moet u dat even aantonen en blijft u gewoon ingeschreven staan.'
Harmachi: 'De heer Stam heeft mijn privacy geschonden, dat vond ik nog erger. Er zijn door toedoen van de gemeente andere mensen op de hoogte gesteld van het feit dat iemand die bij mij thuis woonde verhuisd is. Dat gaat niemand wat aan. Kennelijk dacht men dat ik ook meeverhuisde.'
De heer Stam: 'Wij werken nauw samen met Burgerzaken omdat er gemeenschappelijke procedures zijn. Wij geven een signaal af. In dit geval: 'Mijnheer is voornemens om binnen zes weken weg te gaan'. En dan gaat Burgerzaken niets anders doen dan een onderzoek instellen.'
De ombudsman: 'Ja, daar is niets mee mis. Ik wil u nog in de gelegenheid stellen iets te vragen of te zeggen.'
Harmachi: 'Ik gaf in het verleden graag medewerking aan de gemeente. In de toekomst zal ik weigeren. Dus wegwezen. Verder meen ik dat men mij in mijn eigen huis niet moet vertellen wat ik allemaal moet doen. Als u in een kast wilt kijken of in een andere kamer moet u dat vragen. Ik heb u binnengelaten; u bent mijn gast. Als ik zeg: 'Dat niet, of dat wel…' is dat mijn eigen zaak. Als u er niet blij mee bent, of wat dan ook - we hebben een rechtbank, daar kan een procedure gestart worden.'
De ombudsman: 'Dat is helder. Ik heb nog wel een vraag aan de gemeente. Voor de duidelijkheid zou ik graag een organigram van het Programmabureau hebben: hoe zien de organisatie en de politieke verantwoordelijkheid van dit bureau eruit?'
De heer Stam: 'Ik ben niet de baas van het Programmabureau. Nogmaals, er is geen

hiërarchische verhouding tussen het interventieteam en het programmabureau, maar wel tussen de teamleider en de deelgemeente. Er is ook een hiërarchische verhouding tussen een politieman en het wijkbureau binnen die deelgemeente. Verder is er een hiërarchische verhouding tussen mij en de heer Van der Woude., dat lijkt me ook duidelijk. Maar ik heb geen hiërarchische verhouding met de interventieteams. De interventieteams werken volgens onze methodiek. Wij komen samen, ik zorg voor kennis, ik zorg voor gezamenlijke afspraken met diensten, zoals de vreemdelingendiensten, de Roteb, de sociale dienst en noem maar op om te voorkomen dat iedereen verschillende afspraken maakt. Om te zorgen voor een uniforme werkwijze hebben wij onder meer een programma ontwikkeld. Ik wil nog een belangrijk ding melden. Mijnheer Harmachi's woning ligt in het zogenaamde 'hot spot'-gebied van Rotterdam. Dus dat zijn straten die extra aandacht nodig hebben om tot verbetering te komen.'

6 2005.1676 **DIRECTIE VEILIGHEID**

1. *"Wat gebeurt er, wat zijn mijn rechten?"*
2. Samenwerking politie en commerciële bedrijven
3. Legitimeren in eigen huis?

Begin augustus 2005 komt het interventieteam langs bij mevrouw Rijken. Zij werkt graag met het team mee en geeft vrijwillig alle informatie.
Medio september is mevrouw Rijken bij haar familie in Barendrecht als zij wordt gebeld door een buurvrouw. Die vertelt haar 'dat de politie bij haar op de stoep is geweest'. Thuisgekomen treft mevrouw Rijken een briefje aan dat de politie om vier uur 's middags uur langs is geweest en om acht uur 's avonds weer zal langskomen. De politie komt die dag ook 's avonds tevergeefs langs, maar treft mevrouw Rijken enige tijd later wel thuis.

Marketing
Er blijkt een preventieteam langs te zijn geweest. Dat team bestaat uit vertegenwoordigers van de politie en commerciële bedrijven, die inbraakwerende middelen proberen te slijten, zoals dievenklauwen, raamsloten en secu-strips. Mevrouw Rijken heeft alles al en is daarom een beetje verbaasd over dit opdringerige bezoek. Op het moment dat ze haar verbazing laat blijken, staat de begeleidende agente erop dat zij zich - in haar eigen huis - identificeert. Mevrouw Rijken zegt dan: 'Ik heb zes weken geleden al alle informatie aan het interventieteam gegeven. Ik ben slecht ter been. Moet ik nu weer twee trappen oplopen om mij te identificeren in mijn eigen huis?' De politieagente zegt: 'Ik vraag het toch vriendelijk?' En blijft aandringen. De hierbij aanwezige wijkagent - een bekende van mevrouw Rijken - onderneemt niets.
Achteraf blijkt dat dit preventieteam alleen maar langs gaat bij particuliere huiseigenaren. Mevrouw Rijken is één van de weinige particuliere eigenaren in de omgeving.
1. Is het samengaan met politie en commerciële bedrijven wel koosjer?
2. Ik vind in het optreden van de politie nogal dwingend (door briefjes achter te laten en afspraken maken et cetera) kan dat in dit soort serviceverlenende trajecten?
3. Ben ik verplicht mij in mijn eigen huis te identificeren?

7 2005.1751 **DIRECTIE VEILIGHEID**

1. Uitzwermend interventieteam
2. Kind wordt ondervraagd
3. Geen legitimatie
4. Geen uitleg of opgave van redenen
5. Huisdoorzoeking
6. Geen informatie achtergelaten

Medio augustus 2005 meldt zich een aantal mensen bij mevrouw Tavares aan de deur. Zij is niet thuis en een dochter van zestien jaar opent de deur. De dochter kan niet zien waar in huis de bezoekers zich ophouden, omdat het er teveel zijn. De dochter krijgt vragen over de huurprijs, de Eneco-afdrachten en de plaats waar de sleutel van de Eneco-kast ligt, omdat men de apparatuur wil controleren.
Een groot gedeelte van deze vragen kan de dochter niet beantwoorden omdat zij de antwoorden simpelweg niet kent. Op 24 augustus 2005 krijgt mevrouw Tavares een brief die ondertekend is door de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. In de brief staat dat zij op maandag 29 augustus 2005 na negen uur 's ochtends nog een keer bezoek kan verwachten van het interventieteam.
Naar aanleiding van deze brief heeft mevrouw Tavares onmiddellijk telefonisch contact opgenomen met iemand van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid om te melden dat zij op het aangegeven moment een afspraak buitenshuis heeft. Mevrouw Tavares vraagt of het interventieteam in de middag langs kan komen.

Kennelijk is het bericht niet goed verwerkt, want op 29 augustus staat het interventieteam 's ochtends vroeg toch bij mevrouw Tavares op de stoep. De partner van mevrouw Tavares, mijnheer Marabou, is op dat moment wel aanwezig. Mevrouw Tavares niet - zoals aangekondigd.

Bij het tweede bezoek van het interventieteam zijn volgens de heer Marabou acht mensen langs geweest. Zij hebben geen legitimatie getoond en niemand heeft zich voorgesteld. Mijnheer Marabou heeft zich wel gelegitimeerd en de persoonsgegevens van vrouw en kinderen verstrekt. De leden van het team hebben niet verteld wat zij precies kwamen doen, behalve: ‘ Wij komen voor controle’. Het team heeft Marabou niet verteld dat hij het recht had om zijn medewerking aan het onderzoek te weigeren. Marabou heeft geen enkel idee van welke dienst of organisatie de bezoekers zijn. Twee mannen, twee vrouwen en een agente gingen naar binnen, de drie anderen bleven buiten staan. De vijf leden van het team hebben geen toestemming gevraagd om binnen te komen. Zij wandelden gewoon langs hem heen toen hij de deur open deed. De teamleden zijn zonder toestemming verschillende kamers binnen gelopen, hebben kleerkasten geopend, met zaklantaarns onder het bed geschenen en in de badkamer en de wc gekeken. Verder zijn zij zonder toestemming van de heer Marabou in de slaapkamer geweest. De agente bleef rondlopen en deed verder niets.
Het onderzoek duurde bij elkaar ongeveer drie kwartier. Het team heeft een folder

of brochure achtergelaten. De heer Marabou begrijpt niet waarom het team juist bij hem onderzoek is komen doen. 'Ik fraudeer niet, ik ga naar school. Bij mij is onderzoek niet nodig.'

Mijnheer Marabou en mevrouw Tavares hebben om verschillende redenen moeite met de gang van zaken. Mevrouw Tavares heeft enkele keren contact opgenomen met de dienst om het bezoek te verzetten. De dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft dit telefoontje niet goed verwerkt. Daarbij komt dat de dienst Burgerzaken schriftelijk heeft laten merken dat zij twijfelt aan de juistheid van het adres van mevrouw Tavares en haar dochters. Desondanks schrijft de dienst hen op het desbetreffende adres aan.
Mevrouw Tavares heeft naar aanleiding van de brieven, waarin Burgerzaken de twijfels uitte, meer dan een halfuur gebeld met mevrouw Naaldwijk van deze dienst.

---

8 2005.1792 **DIRECTIE VEILIGHEID**

Weigeren toestemming niet serieus genomen

Mevrouw Lavreij belt de ombudsman op 12 oktober 2005 en meldt een medewerker dat het interventieteam de dag tevoren is langs geweest. 'Ik liep nog in mijn pyjama in huis toen er aangebeld werd. Ik zag twee agenten en daar achter twee vrouwen en een man aan mijn voordeur. Zij zeiden:' Goedemorgen, mogen wij even binnenkomen?' Ik heb gevraagd waarvoor het was? Ze zeiden dat het een buurtonderzoek betrof en dat zij van het interventieteam waren. Ik dacht dat ik niet verplicht was om mee te werken en heb gevraagd of ze op een ander moment konden langskomen? Ik was namelijk nog niet in de gelegenheid om mensen te ontvangen.
Deze mensen waren niet genegen om later langs te komen. Zij zeiden dat dat eigenlijk niet zo goed ging en ze bleven maar aandringen. Ik heb toen uiteindelijk toegestemd, maar heb daar achteraf behoorlijk spijt van.
Na enige tijd bleek dat een van de dames werkt bij de woningbouwvereniging. Zij meldde mij dat ze nogal veel huisdieren in mijn huis zag. En min of meer dreigend vertelde zij mij dat het beleid van de woningbouwvereniging ten aanzien van het houden van huisdieren binnenkort gaat veranderen. Ik heb gevraagd of zij klachten had? Dat ontkende zij.

---

9 2006.2572 DIRECTIE VEILIGHEID

1. Huiscontrole onder valse voorwendsels
2. Onjuiste informatie
3. Bonken op de deur/intimidatie
==============================
Klager schrijft aan een leidinggevende van de directie Veilig:
--

Geachte heer Bol,

Naar aanleiding van ons telefoongesprek gisterenmiddag stuur ik u mijn klachten per email. Zoals gezegd is mij niet duidelijk wat de bevoegdheden van uw dienst zijn. Ik kan daarom niet in alle gevallen beoordelen of de klachten te maken hebben met wanprestaties van uw collega's of van verkeerde instructies vanuit de politiek aan uw collega's of nog iets anders.

Ik ga hieronder telkens de voorvallen opsommen en zal met een nummer (1 tot en 14) markeren waar het een klacht betreft.

Op 13 februari hebben we ons bij de gemeente Rotterdam gemeld om ons aan te melden als nieuwe bewoner van Rotterdam. De medewerkster van de gemeente vertelde ons dat we in een hot spot wonen en dat er daarom een huiscontrole zal plaatsvinden. Ik zei dat we NIET in een hot spot wonen. De medewerkster van de gemeente was onverbiddelijk. Haar computer meldde "hot spot", dus was er geen discussie mogelijk. Wij zijn toen rechtsomkeert naar huis gegaan, zonder ons in te schrijven.

Twee dagen later hebben we ons alsnog ingeschreven. Tegen zulke onverbiddelijkheid is ter plekke toch geen kruid gewassen. Er wordt een afspraak gemaakt voor mij op 22 februari en voor mijn vriendin op 27 februari. (Later werden telefonisch beide afspraken verzet naar 22 februari 's avonds) bij controle van de hot spotadressen op de website van de gemeente Rotterdam (http://www.rotterdam.nl/smartsite2055208.dws?Menu=150327&MainMenu=0) bleek dat de computer bij burgerzaken verkeerd geïnformeerd is. Hier staat de exacte afbakening van de "hot spots". Ons huis zit er niet bij. De dichtstbijzijnde hotspot is zelfs ca 500 meter verderop.
Uw collega's van burgerzaken hebben ons dus onder valse voorwendselen een huiscontrole opgedrongen. Ik verwijt de dienst burgerzaken een onzorgvuldige administratie en uw medewerker bij burgerzaken onwil om haar uitspraken via bijv internet of hotspot brochures te verifiëren.

Op 15 feb heb ik gebeld met xxxxxx met de vraag hoe ik de ambtenaren van de gemeente zal kunnen herkennen. M.a.w. hoe ze zich identificeren. Ik zou worden teruggebeld

Op 17 feb ben niet nog niet teruggebeld en heb zelf nog eens gebeld:
Later belt om ca 16 uur, "Jos Sonneveld" hysterisch op, biedt aan dat de ambtenaren die langs gaan komen kort van te voren bellen om hun bezoek aan te kondigen. Hij is niet bereid de namen of personeelsnummers van de ambtenaren te noemen die gaan langskomen, noch om een voorbeeld van een personeelskaart te faxen.
"Ambtenaren hoeven zich niet met hun rijbewijs of paspoort te identificeren. Komen alleen langs volgens afspraak." Toen ik vroeg hoe ik dan een ambtenarenkaart kan herkennen, dreigde hij mij niet in te schrijven en gooide even later de hoorn er op.

2) De dreiging mij niet in te schrijven is machtsmisbruik.

3) Het opgooien van de telefoon is hoogst onbeschoft. Als burger heb ik het recht te weten hoe een ambtenaar in functie zich legitimeert en hoe ik kan herkennen of het daadwerkelijk ambtenaren zijn.
De folder die ik meekreeg van burgerzaken heet " Wat u moet weten als u zich laat inschrijven in de Rotterdamse wijken…etc" . Hierin wordt de uitleg van de nieuwe regels aangekondigd. Elke fatsoenlijke uitleg ontbreekt echter:

4) Er wordt geschreven over Nederlandse regels die een maximum aantal bewoners per adres toestaat. Dat is grote onzin. Binnen de Nederlandse regels (op nationaal niveau) is niet vastgelegd hoeveel mensen op een adres mogen wonen.

5) Ook wordt er gesuggereerd dat het hebben van een keuken verplicht is. Dat is niet het geval. Het staat mensen vrij geen keuken te hebben (bouwbesluit)

6) Er wordt een verband gesuggereerd tussen overbewoning en brandgevaar. Dat is onzin. Hoe meer mensen, hoe sneller een brand ontdekt kan worden. In Portugal bijvoorbeeld zijn er de laatste jaren meer bosbranden omdat er geen mensen meer wonen in de bewuste gebieden.
Ik las op internet (gemeente Rotterdam) dat het resultaat van uw huisbezoeken is dat zich 70% minder mensen inschrijven.

7) U bent daar schijnbaar trots op. Ik niet. Hierdoor daalt het draagvlak voor voorzieningen in de buurt, winkels zullen gaan sluiten en trams zullen minder of helemaal niet meer gaan rijden. Hoe gaat u dit verlies aan draagvlak compenseren voor de achterblijvers?????

22 februari: De gemeente Rotterdam komt haar afspraak niet na. Wij zijn 3 uur lang thuis tussen 18-21 uur. De ambtenaren belden niet af.

8) Dit is een schande. Wij zitten drie uur voor niets thuis. We zijn bovendien eerder

van ons werk weggegaan.

24 februari ochtend: ik heb gebeld naar het nummer van de gemeente om verhaal te halen.

24 februari middag: ik word teruggebeld, ambtenaren zijn nog onbereikbaar, ik zal maandag 27 februari teruggebeld worden voor een nieuwe afspraak

25 februari zaterdagochtend: Wij zijn niet thuis. Ambtenaren komen onverwacht 's ochtends langs voor mijn vriendin, met veelvuldig aanbellen en bonken op de deur, ook bij de buren. De ambtenaren maken bij een derde huisgenote een afspraak voor mijn vriendin voor dinsdagavond 28ste.

9) Waarom werd het bezoek niet aangekondigd?

10) Volgens de heer Sonneveld zouden alle bezoeken worden aangekondigd. Dus heeft de heer Sonneveld ofwel gelogen of heeft was dit bezoek onrechtmatig.

11) Het machtsvertoon dat tentoongespreid werd is onbeschoft. Waarom wordt er niet rustig aangebeld? Het leek wel een razzia. Wat moeten de buren wel niet denken?

12) Waarom werd er niet naar mij gevraagd en alleen naar mijn vriendin?

Ik bel maandag de 27 nog eens op om verhaal te halen. Nog geen antwoord.

Dinsdag 28 opnieuw telefonisch contact: de afspraak voor dinsdag avond wordt bevestigd voor mij en mijn vriendin. “De afspraak van vorige week kon niet doorgaan omdat het team het te druk had bij een andere inval.” Zo werd gezegd

Dinsdag avond 28 februari komt het team gedrieën eindelijk op bezoek. Onder leiding van de heer Waarde. Onze paspoorten werden langdurig overgeschreven. Ook werd er gevraagd of we een hond hebben, een auto, of en waar we werken en of mijn vriendin zich al voor een inburgeringscursus heeft aangemeld.

13) Dit is alles in tegenspraak met de folder, waarin een huisinspectie (brandgevaarinspectie en tellen van het aantal vertrekken en inwoners) en het zoeken naar illegalen wordt gesuggereerd. De wc heeft u niet geïnspecteerd! Persoonlijke zaken had u ook bij inschrijving op het gemeentehuis kunnen vragen, zo u al het recht heeft naar privé zaken te vragen. Daar hadden we geen 2 avonden voor thuis hoeven te blijven. Meneer Waarde vertelt tevens dat zij een week eerder niet opkwamen dagen omdat we (foutief) op een zogenaamd lijst stonden die mogelijk als verrassing bezocht zou moeten worden. Hij excuseert zich voor het feit dat we voor niets hebben gewacht.

14) Dit betekent dat Sonneveld heeft gelogen dat er nooit onaangekondigde bezoeken plaatsvinden en dat uw telefonische medewerker heeft gelogen dat ze het te druk hadden bij een inval die de hele avond duurde. Van medewerkers van de overheid verwacht ik geen leugens.

In de folder staat dat dit alles binnen 10 werkdagen zal worden afgehandeld.

15) Dat zou dan 23 februari moeten zijn geweest. Pas op 9 maart werd ik ingeschreven en mijn vriendin zelfs nog meer dan een week later later!!! Meneer Waarde waarschuwde er al voor dat het na het huisbezoek nog 2 tot 4 weken kon duren…
Door deze vertraging kon mijn vriendin nog geen sofi-nummer aanvragen op haar nieuwe adres. Ik kon geen btw-nummer aanvragen en we konden ook geen fietstrommel aanvragen omdat we nog niet gemeld waren bij de gemeente. Voor deze vertraging stel ik u aansprakelijk.
Al met al hebben we onder valse voorwendselen ("de computer zegt dat u in een hotspot woont") een huiscontrole opgedrongen gekregen, die achteraf gezien vooral een persoonscontrole blijkt te zijn geweest.

---

10 2006.2630 **DIRECTIE VEILIGHEID**

1. **Binnen komen onder valse vlag**
2. **Privé-vertrekken besnuffelen**
3. **Verdachtmakingen**

De heer Soekhi heeft een klein hotel. Hij heeft, naar later blijkt, controle van een interventieteam gehad. Aanvankelijk hebben de leden van het interventieteam zich als "gasten" voorgesteld; de heer Soekhi meent dat dit een lelijke manier van handelen is. Het hotel - familiebedrijf - is in de loop der jaren opgewaardeerd van 1 ster naar 2 sterren. De heer Soekhi laat desgevraagd weten dat het hotel al 15 jaar lang "schoon" is, dat wel zeggen dat er geen kamers per uur (seks) worden verhuurd en dat hij het optreden van het interventieteam zeer brutaal vond: ze zijn zonder te vragen rond gaan lopen in de bedrijfsruimten en ook in de priveruimte waar duidelijk borden staan dat het privé-gebied is. Ook in die laatste gebieden heeft men zonder te vragen gefilmd. Klager ergerde zich eraan dat medewerkers van de ene dienst (Eneco) volstrekt ten onrechte - naar later bleek - melden dat er fouten zouden zijn bij zaken die andere diensten aangaan (zoals de waterleiding); ook de brandweer meende opmerkingen te moeten maken over elektriciteit die, zoals later bleek, volstrekt onjuist waren.

---

11 2007.2965 **DIRECTIE VEILIGHEID**

"Waar blijft het interventieteam?"

Mevrouw Van Houte is moeder van een thuiswonende dochter van 14 jaar en een uithuizige zoon van 20 jaar.
Mevrouw Van Houte heeft recentelijk een zeer vervelende scheiding achter de rug die tot gevolg had dat zij woningloos werd. Zij is met haar dochter ingetrokken bij haar moeder. Moeder verhuurt in haar eigen huis nog twee kamers aan mensen die afhankelijk zijn van alcohol en drugs. Mevrouw Van Houte is op dit moment werkzaam binnen een penitentiaire inrichting in Krimpen aan den IJssel en is dagelijks meer dan 10 uren van huis.

Ergens in het begin van 2007 zou een interventieteam zich gemeld hebben op bovenstaand adres, gesproken hebben met de alcoholist of de junk en van hen te horen gekregen hebben dat mevrouw Van Houte niet meer op dat adres woonachtig is. Mevrouw Van Houte heeft daarvan geen officieel bericht gekregen.

In februari 2007 is op, naar later bleek, onjuiste gronden, de Eneco afgesloten en heeft mevrouw Van Houte met haar dochter het onverwarmde pand tijdelijk verlaten; zij is tijdelijk bij haar broer gaan wonen op het adres De La Rey-singel 120. Mevrouw Van Houte heeft van het eerste bezoek van het interventieteam een telefoonnummer gekregen en het interventieteam uitgenodigd om vast te stellen dat zij op dat moment feitelijk (en tijdelijk) bij haar broer woont.

In een latere fase heeft mevrouw Van Houte geprobeerd door te geven dat zij weer bij haar moeder woont. Het blijkt dat mevrouw Van Houte op dit moment de aanschaf van een nieuwe woning niet kan door laten gaan (geen notariële akte kan laten passeren) omdat haar adres in onderzoek zou zijn. Mevrouw Van Houte probeert het interventieteam ertoe te bewegen om een bezoek af te leggen op het moment dat zij ook aanwezig kan zijn. Mevrouw Van Houtes klacht is dat het interventieteam niet genegen is om buiten kantooruren het adres te controleren terwijl mevrouw Van Houte (wellicht mede van de vele verwikkelingen in het laatste jaar) niet (meer) in de gelegenheid is om op die momenten vrij te nemen van haar werk en aanwezig te zijn.

Na bemiddeling van de ombudsman verschijnt een interventieteam binnen 2 dagen en wordt alles netjes geregeld voor mevrouw Van Houte.

12 2007.2947 DIENST STEDENBOUW EN VOLKSHUISVESTING

"Ze blijven maar komen"

De heer Bernards verhuurt zijn bovenwoning aan zijn oudste dochter (studente), die de woning onderverhuurt aan enkele mede-studenten. Eén van die jongeren gaat in 2004 op stage in het buitenland en verhuurt zijn kamer voor een beperkte periode aan een ander. De nieuwe onderhuurder schrijft zich in op dit adres. Vermoedelijk is deze inschrijving de reden voor een controle in de bovenwoning.

Eerste controle
Bij deze controle - het is nu augustus 2004 - maken controleurs onder meer foto's en stellen vast dat er sprake is van een soort woongroep in plaats van een pension. Dochter Bernhards vraagt om een kopie van het dossier, zodat ze de volgende keer kan aantonen dat het geen pension is. De kopie heeft zij nooit ontvangen.

Tweede controle
In november 2004 volgt een nieuwe controle door andere ambtenaren, die niets weten van bovengenoemd dossier en de standpunten die daar in zijn opgenomen.

Derde 'controle'
Het is inmiddels 2005 als de vrouw van eigenaar Bernhards bij de voordeur op twee agenten stuit die vragen of ze binnen mogen kijken. Omdat er politie bij is, stemt de vrouw toe. Zij komt uit uit Guinee Bissau, waar men anders omgaat met politie. Op dat moment stormen aan de achterzijde van het huis drie politiemannen met kogelvrije vesten naar binnen en nog twee andere ambtenaren, onder wie in ieder geval medewerkers van Eneco. Terwijl een deel van het team de vrouw beneden aan de praat houdt, gaat een ander deel zonder toestemming door het huis en onderzoekt onder meer de slaapkamers en de bedden. Alle gezinsleden moeten zich identificeren. De kinderen van - op dat moment - veertien en acht jaar oud schrikken hiervan en zijn zeer boos

Gesprek
Naar aanleiding van dit 'bezoek' geeft de politie in een gesprek toe dat dit niet zo had mogen gebeuren. Het stoort Bernhards dat men de familie kennelijk ergens van verdenkt, maar niet duidelijk maakt waarop de verdenking is gebaseerd. De politie komt met argumenten die moeilijk te geloven zijn: 'Er zijn veel in- en uitloopbewegingen die met drugs te maken zouden hebben.'

Vierde controle
In 2005 wordt opnieuw of de bovenwoning gecontroleerd wel of geen pension is. Uit het bezoek vloeien geen acties voort.

Alles in orde
Op 12 mei 2006 heeft de dochter Bernhards telefonisch contact met haar vader, die

zich in verbinding stelt met de controleurs. Daarbij hoort Bernhards de ene controleur tegen de andere zeggen dat de woning gecontroleerd is en in orde bevonden. De controleurs zeggen toe een telefoonnummer achter te laten, zodat controleurs bij een volgende gelegenheid kunnen vaststellen dat de woning gecontroleerd en in orde is.

Vijfde controle
Op 4 september komen onaangekondigd enkele medewerkers van de gemeentelijke basisadministratie langs bij Bernhards, die niet thuis is. Hun wordt de toegang geweigerd. Op de stoep controleren zij de namen en geboortedata van alle gezinsleden. Omdat zij toch verder wil controleren, spreken zij af de volgende dag opnieuw langskomen en dan met Bernhards te spreken.
De volgende dag komen twee mensen langs, die een badge met Interventieteam op hun kleding hebben. Een van hen legitimeert zich en begint over het gesprek van de vorige dag: 'U kent de reden waarvoor we komen…'
Bernhards weet van niets en zegt: 'Leg maar eens uit waarom u hier komt controleren en niet bij de heer burgemeester?'
De leden van het interventieteam vertellen dat dit te maken heeft met de historie van het pand.
Volgens Bernhards kan dit niet kloppen. De woning is immers gecontroleerd en in orde bevonden.
De leden van het interventieteam kunnen niet aangeven waarvoor ze komen en waarom ze dit adres zo intensief controleren. Ze gaan onverrichter zake weg.
Nog steeds weet Bernhards niet wat de reden is voor de verdenkingen en de permanente controles.

Wat nu?
Het interventieteam laat een kaart achter van de GBA, waarvan de suggestie uitgaat dat de bewoners van het adres nu worden uitgeschreven. Bernhards vraagt de ombudsman onder meer na te gaan wat de stand van zaken is en wat hij verder voor acties van de gemeente kan verwachten.

Stage van de dochter.
oktober 2006 kondigt de dochter bij de ombudsman aan dat zij het eerste halfjaar van 2007, in het kader van haar studie, in het buitenland zal verblijven. zij vraagt de ombudsman wat zij moeten doen om te voorkomen dat zij wederom geconfronteerd gaan worden met huisbezoeken? De ombudsman adviseert haar een brief aan de directeur Publiekszaken te zenden waarin zij haar vragen voorgelegd. Na drie maanden wachten is er nog geen antwoord. Drie dagen voor zijn het vliegtuig instapt krijgt zij een brief van de directeur Publiekszaken deze adviseert haar om alsnog een woongroep op te richten. Voor die actie is dan geen tijd meer. Als gevolg van de nieuwe ontwikkelingen wordt het huis nadien nog twee keer bezocht door ambtenaren die telkens wederom niet weten wat de voorliggende geschiedenis is. Pas in een later stadium blijkt dat de heer Bernards, bouwkundige,

ook principiële bezwaren heeft tegen de zijns inziens volstrekt nutteloze bureaucratische rituele dans van stempeltjes halen om een zogenaamd veilige woongroep te worden.

Post Scriptum

De ombudsman heeft de heer Berhards laten weten dat hij het beleid van de gemeente niet zal beoordelen tenzij er sprake is van inbreuken op grondrechten of verdragsrechten. De heer Berhards is teleurgesteld dat de ombudsman zijn visie ten aanzien van de in zijn ogen onzinnige eis om zich als woongroep te laten registreden, niet deelt. Hij schrijft de ombudsman:

"Ik herhaal dan ook nogmaals, maar nu wel voor de laatste maal, de uitnodiging om te komen kijken in het pand.

Dan kunt u met eigen ogen aanschouwen of deze woonsituatie bestreden moet worden ja dan nee. En of er sprake is van het voeren van een gezamenlijke huishouding.

Ik meen van de huidige regering te hebben begrepen dat de ambtenaren in het uitvoeren van het beleid en het toepassen van de regels zouden moeten letten op het voorkomen van "burgertje pesten" en regelfetisjisme. Dus zouden moeten beoordelen of het toepassen van de regel het doel dient waar de regel voor bedacht is.

Elke ambtenaar die in het pand is geweest en de woonsituatie heeft bekeken, kwam tot de conclusie dat het in orde was.

Tenslotte geeft de directeur van de dienst Publiekszaken op geen enkele wijze aan dat de oorzaak van deze klacht weggenomen wordt wanneer er een woongroep wordt opgericht. De bron van ergernis is immers de constante dreiging en vele malen plaatsvindende inbreuk op de huisvrede door binnenvallen van de chaotisch opererende gemeentelijke diensten. Die elk hun "recht" op deze veelvuldige huisvredebreuk ontlenen aan het vinkje "periodieke controle".

Verwijder het vinkje en klaar is Kees. Het GBA biedt alle mogelijkheden om de echte prestatie-indicator te monitoren.

Uit de stukken in het bestuurlijke documentatie systeem blijkt dat er een overspannen vrees voor (illegale en legale) kamerverhuur is in Delfshaven. Ik ken als weinig anderen de praktijk hiervan. En ik ben voorstander van de aanpak van ongeschikte pensions. Maar ik ben tegenstander van een atoombom strategie.

De instroom van gewenste doelgroepen moet worden bevorderd. Daaronder worden uitdrukkelijk ook studenten verstaan. En dan zeker in de categorie "rustig en bijna of al helemaal afgestudeerd". Het optreden van de gemeente leidt ertoe dat deze doelgroep Delfshaven zal verlaten."

---

13 2006.152 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

DIRECTIE

1. **Afgedwongen toestemming**
2. **Controle-onderzoek i.v.m. tip**
3. **Verzet tegen huisbezoek niet serieus genomen**
4. **Huisdoorzoeking**

Voorgeschiedenis

Op 25 februari krijg ik een schriftelijke uitnodiging om op dinsdag 28 februari 2006 om één uur 's middags uur langs te komen bij de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. Mij wordt verzocht de giroafschriften mee te nemen van de PGB-rekening, de rekening voor het persoonsgebonden budget, en de rekening van mijn dochter. Op 21 december 2005 ben ik al bij de dienst langs geweest om de rechtmatigheid en doelmatigheid van de uitkering te bespreken. Daarbij heb ik al afschriften overlegd van mijn privé-girorekening, waarop overschrijvingen staan naar de PGB-rekening en de rekening van mijn dochter. Ik heb de dienst een toelichting gegeven op dit betalingsverkeer.
In verband met de afspraak van dinsdag 28 februari bel ik de cliëntmanager op maandag 27 februari. Ik krijg via een bandje te horen dat de cliëntmanager dinsdag aanwezig is. Op dinsdag spreken wij af dat de afspraak wordt verzet naar 7 maart. De afspraak zal schriftelijk worden bevestigd. Dat gebeurt niet.
Op maandag 6 maart bel ik de dienst met de vraag of ik inderdaad een afspraak heb op dinsdag 7 maart. Men kan niets vinden. Klantmanager Been werkt niet op maandag. Ik ga ervan uit dat ik op een later tijdstip een brief zal ontvangen voor een nieuwe afspraak.
Op dinsdag 7 maart belt mevrouw Been mij om kwart over een, dat er toch een afspraak is. Ik bied aan om te komen, maar dat vindt zij niet nodig. ‘Wij komen naar u toe.’
Ik vraag waarom. Ik beschouw het namelijk als een inbreuk op mijn privacy om twee complete vreemden in mijn huis te moeten toelaten. De reden voor het bezoek is een vermoeden van fraude. Volgens een tipgever zou ik samenwonen met de heer Kwakernaat. Deze tip dateert van drie jaar geleden. Als ik niet meewerk zal de uitkering worden gestopt.

Het huisbezoek

Mevrouw Been legitimeert zich niet, de heer Broccoli, controleur, wel. Ik geef nogmaals te kennen dat ik het niet eens ben met de gang van zaken. Weer wordt gezegd dat mijn uitkering gestopt wordt als ik niet meewerk. Ik overhandig fotokopieën van de PGB-rekening, waarin ik de informatie over zorgverleners onzichtbaar heb gemaakt. Verder geef ik originele afschriften van de rekening van mijn dochter en de originele beschikking indicatiebesluit PGB.
Mevrouw Been zegt dat het wegplakken van informatie niet is toegestaan vanwege ‘fraude’. Ik moet een ‘rondleiding’ geven door de woning en daarbij alle kasten en

laden openen. Ik heb een vrij ruime woning met veel kastruimte. Er valt dus aardig wat te bekijken. Als mevrouw Been een mooie oude kast in mijn slaapkamer ziet, zegt zij: ' U houdt nogal van antiek, he?
Beneden moet ik uitleggen van wie de hoedjes en de jassen op en aan de kapstok zijn. De inpandige berging met daarin een aantal (zomer)dekens en logeerbeddengoed ontlokt mevrouw de uitspraak: 'Nogal veel beddengoed.'
Ik moet mijn hele medicijnenvoorraad laten zien. Mevrouw Been: 'Dat zijn wel veel medicijnen.'

Nabespreking
Op vrijdag 10 maart moet ik om elf uur 's ochtends op het kantoor van de dienst verschijnen voor een nabespreking over het huisbezoek en het doelmatigheidsonderzoek. Er is niet geconstateerd dat ik samenwoon. Maar als er de komende twee jaar weer een tip binnenkomt over eventueel samenwonen, wordt de sociale recherche ingeschakeld.
Er zal maar iemand een hekel aan je hebben en allerlei verhalen over je inspreken op een tiplijn. Dat is bij mij namelijk het geval geweest. Gelukkig heb ik nog een bewijs dat ik gestalkt ben. Dat moet ik nog wel even laten zien aan de dienst.
Al met al heeft het ertoe geleid dat ik niemand meer vertrouw en nog verder in een sociaal isolement zal raken. Ook kan ik me niet aan de indruk onttrekken, dat bepaalde (grond)rechten niet gelden als je van een uitkering afhankelijk bent. Ik voel me nu een tweederangsburger.

---

14 2006.2217 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

DIRECTIE

1. **Onderzoek n.a.v. tip: buurtonderzoek**
2. **Afgedwongen huisbezoek**
3. **Documenten ondertekenen die men niet begrijpt**
4. **Directief optreden**
5. **Huisdoorzoeking**
6. **Onvoldoende informatie gegeven**

Mevrouw Sutil komt in maart 2006 samen met mevrouw Radstake langs bij de ombudsman. Mevrouw Sutil heeft haar voormalige buurvrouw meegenomen, omdat zij de taal nog niet zo goed machtig is en niet precies begrijpt wat haar allemaal overkomen is.

Huisbezoek

De zaak komt aan het rollen als op 8 maart 2006 de uitkering van mevrouw Sutil wordt stopgezet. Zij gaat bij de dienst sociale zaken en werkgelegenheid langs om te vragen wat daarvoor de reden is. Men kan het haar niet vertellen, maar zegt toe haar hierover nog te zullen benaderen.

Op 15 maart krijgt mevrouw Sutil onverwacht huisbezoek van de dienst. Zij is zelf niet thuis. Haar ex-man wil op dat moment net haar huis verlaten, nadat hij de gootsteen heeft gerepareerd.

Mevrouw Beun en een andere, onbekende donkere, medewerkster van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid legitimeren zich niet. De donkere dame gaat zitten op de trap. Mevrouw Beun voert het woord en zegt 'dat ze het huis wil bekijken'. De ex-man zegt dat hij zojuist klaar is met zijn klus, dat de bewoonster van het huis niet thuis is en dat hij op het punt staat het pand te verlaten. Hij trekt zijn jas aan en doet de voordeur dicht.

De overbuurman van mevrouw Sutil krijgt later ook bezoek van de medewerksters van de dienst. Zij hebben bij hem aangebeld en zijn bij hem binnen geweest.

De medewerksters hebben hem onder meer gevraagd of de ex-man van mevrouw Sutil nog bij haar woont. De overbuurman zegt dat hij al heel lang op hetzelfde adres woont en dat hij de ex-man slechts een enkele keer even heeft zien langskomen bij zijn overbuurvrouw.

Bezoek aan de dienst

Mevrouw Sutil en mevrouw Radstake zijn ondertussen twee keer op het stadhuis geweest. Daar hebben zij aan Cindy Molenaar verteld dat de uitkering ten onrechte is stopgezet en dat zij al twee keer voor niets bij de dienst sociale zaken en werkgelegenheid zijn langs gegaan om te horen waarom. Zij vragen aan mevrouw Molenaar wat mevrouw Sutil nu moet doen. Mevrouw Molenaar zegt dat mevrouw Sutil moet wachten op een oproep. (Mevrouw Sutil heeft deze nooit ontvangen).

Op 16 maart belt mevrouw mevrouw Beun mevrouw Sutil met de mededeling dat

zij op 20 maart gebeld zal worden over de resultaten van het onderzoek dat op dat moment nog gaande is. Als dit telefoontje uitblijft, neemt mevrouw Sutil weer contact op met mevrouw Molenaar. Die nodigt haar uit om de volgende dag om drie uur 's middags bij haar langs te komen.
Mevrouw Molenaar belt tijdens dit bezoek de heer Jansen met de vraag waarom de toezegging om helderheid te verschaffen niet is nagekomen.
Op dinsdag 21 maart wordt mevrouw Sutil om vier uur 's middags gebeld door de heer Klaassen: zij wordt de volgende ochtend om negen uur verwacht bij de dienst. Die ochtend wordt zij ontvangen door mevrouw Beun en de andere medewerkster, die bij het huisbezoek aanwezig was. Mevrouw Sutil moet bankafschriften overleggen, haar paspoort inleveren en de papieren waaruit blijkt dat zij naar school gaat. Van alles wordt een kopie gemaakt. Mevrouw Sutil krijgt geen bewijzen of afschriften.
Als mevrouw Sutil wordt gedwongen een papier te ondertekenen, geeft zij aan dat zij de inhoud daarvan niet begrijpt. Haar wordt gezegd dat zij vastgehouden zal worden bij de dienst sociale zaken en werkgelegenheid en dat de medewerkers naar haar huis zullen gaan om het huis te onderzoeken als zij het document niet ondertekent. Mevrouw Sutil geeft toe. Van de ondertekende papieren krijgt zij geen kopie.
Mevrouw Sutil krijgt te horen dat de dienst sociale zaken en werkgelegenheid bij een eerder bezoek aan haar huis foto's heeft gemaakt van haar ex-man. Deze foto's krijgt zij niet te zien. De oud-buurvrouw van mevrouw Sutil zegt dat zij het logisch vindt als de dienst de bewijzen die zij zegt te hebben ook aan mevrouw Sutil laat zien.
Na een uur te zijn bevraagd door de dienst krijgt mevrouw Sutil te horen dat de medewerksters aansluitend een huisbezoek willen afleggen. Mevrouw Sutil voelt zich duidelijk overvallen door deze wens. Zij had liever even van tevoren gehoord dat zoiets zou kunnen gebeuren, omdat haar huis op dat moment onvoldoende opgeruimd is naar haar zin. Mevrouw Sutil ervaart de aankondiging van het huisbezoek als een opdracht die zij niet kan of mag weigeren.

Opnieuw een huisbezoek
Weer thuis zegt mevrouw Sutil tegen haar dochter dat zij op het kantoor van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid twee papieren heeft moeten tekenen. De dochter spreekt goed Nederlands en vraagt aan de medewerksters van de dienst of zij mag zien wat haar moeder heeft moeten tekenen. De medewerkers van de dienst staan dit niet toe en zeggen volgens mevrouw Sutil tegen haar dochter: 'Jij moet op de bank zitten. Jij moet je stilhouden en niet (Hindoestaans) met je moeder praten.' Om de zaak te sussen heeft mevrouw Sutil haar dochter gemaand zich stil te houden.
Vervolgens moet mevrouw Sutil het hele huis (alle kamers, de schuur, koffers) ondersteboven halen. Daarna halen de medewerksters van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid alle spullen (handdoeken, kleding, dekens) uit de kasten zonder deze terug te leggen. De buurvrouw heeft foto's heeft gemaakt van de

ravage na de doorzoeking.
Aan mevrouw Sutil en de overbuurman vertellen de medewerksters dat zij tips hebben gekregen dat de ex-man nog bij mevrouw Sutil in huis zou wonen. Kennelijk is de dienst op zoek naar bewijzen dat de ex-man nog in het huis van mevrouw Sutil verblijft.
Voor alle duidelijkheid ontkent mevrouw Sutil ook tegenover de ombudsman dat haar ex-man bij haar woont. Hij heeft een eigen adres en komt alleen maar langs om klusjes uit te voeren en om zijn dochter te zien.
Later blijkt dat de dienst inderdaad een tip heeft gekregen. De dienst heeft mevrouw Sutil echter niet verteld dat zij niet hoeft mee te werken aan het onderzoek naar die tip, dus niet hoeft te antwoorden en de deur niet hoeft open te doen et cetera.

De medewerksters van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid treffen vier sleutels aan en mevrouw Sutil moet aangeven op welke deuren deze passen. Eén daarvan is van de schuur, die de dienst als laatste onderzoekt. Als de medewerksters weggaan moet mevrouw Sutil nog een document ondertekenen. Zij vermoedt dat het een verslag is van de doorzoeking, maar kan dat niet goed controleren.
Bij het verlaten van de woning zegt een van de medewerksters dat mevrouw Sutil geen uitkering zal krijgen en dat ze de zaak nader zullen onderzoeken. De uitkering is vanaf dat moment definitief stopgezet.
Volgens mevrouw Sutil kan dit besluit alleen gebaseerd zijn op twee bankafschriften van haar ex-man die men in haar huis gevonden heeft. Eén daarvan is het betalingsbewijs van een wasmachine die haar ex-man ongeveer twee jaar geleden voor haar heeft gekocht bij Radio Modern. Verder hebben de medewerksters geen belastend materiaal aangetroffen: geen onderbroeken van haar ex-man, geen kleding en geen medicijnen.

Afronding
Mevrouw Sutil is na het huisbezoek overstuur naar de overbuurman gelopen en heeft bij hem uitgehuild. Op zijn advies is zij vervolgens naar een sociaal raadsvrouw gegaan.
Het onaangekondigde huisbezoek heeft haar in ernstige verlegenheid gebracht. Dat men bij de buren navraag heeft gedaan naar haar handel en wandel vindt mevrouw Sutil heel erg. Dat voor dit soort zware onderzoeken geen huisbezoekingsbevel of zoiets nodig is, vindt zij maar vreemd. En het steekt haar dat de medewerksters van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid tijdens het huisbezoek deden alsof ze de baas waren in haar huis.
De ombudsman zegt toe de stand van zaken rond de uitkering te onderzoeken en nader onderzoek te doen naar de gang van zaken bij het huisbezoek.

15 2006.2615 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

DIRECTIE

Ambtelijke huisvredebreuk

Op 10 april 2006 treft de heer Harsi in zijn huis een kaart aan waarop staat dat de dienst tevergeefs geprobeerd heeft om een huisbezoek af te leggen. Harsi wordt gevraagd telefonisch contact op te nemen met zijn klantmanager, mevrouw Nevada.
Op 18 april ontvangt Harsi een brief van zijn klantmanager. Hij schrijft onmiddellijk terug. 'Heden 18 april ontving ik uw briefje. U trof mij op 10 april niet thuis. Het is u bekend dat de deurbel niet werkt. U weet ook dat ik op elke afspraak altijd thuis ben. Het is prettig als u vooraf een afspraak maakt. Mijn telefoonnummer is 06 @*@*@*@*. Mijn excuus voor het of ongemak of misverstand.' Op 4 mei stuurt de dienst Harsi een brief met het verzoek om op 12 mei om tien uur 's ochtends op gesprek te komen. Op 11 mei treft Harsi een brief aan waaruit blijkt dat de dienst om 's ochtends tien uur geprobeerd heeft een huisbezoek af te leggen. Harsi wordt verzocht contact op te nemen met zijn klantmanager.

Huisbezoek

Van zijn huisbaas, de heer Wojtila, hoort Harsi dat de medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid hem de sleutel van de kamer van Harsi hebben gevraagd en dat zij de kamer van Harsi hebben doorzocht. Het huisbezoek zou als volgt zijn verlopen:
De medewerkers bellen aan en de huisbaas doet open. De medewerkers laten een legitimatiebewijs zien en suggereren dat zij een soort politie zijn. Zij eisen dat Wojtila de kamer van Harsi opent. Wojtila doet dat en loopt mee met het onderzoeksteam. Hij ziet dat de onderzoekers kasten openen, de vuile was bekijken, in boeken snuffelen en de koelkast openen. Het team constateert dat er te weinig in de koelkast staat en dat er geen brieven te vinden zijn.
Harsi begrijpt dat zijn klantmanager en een andere vrouw het huisbezoek hebben uitgevoerd en dat dit tien minuten heeft geduurd.

Huisvredebreuk

Harsi huurt een kamer en heeft het huurcontract overhandigd aan de ombudsman, samen met een bewijs dat hij op dit adres is ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie (GBA). Harsi heeft een goede relatie met zijn huisbaas. Hij vindt het niet erg als de ombudsman contact met Wojtila opneemt. De ombudsman wil ook van de huisbaas vernemen hoe het huisbezoek is verlopen. Verder moet duidelijk worden of hier een zelfstandige woonruimte is gehuurd en of Harsi op dat adres in de GBA stond ingeschreven. Nadat dit vast is komen te staan, adviseert de ombudsman de heer Harsi om aangifte van ambtelijke huisvredebreuk te doen bij de politie.

16 2006.2893 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID**

DIRECTIE

1. Flash-ID
2. Geen toestemming gevraagd; dus afgedwongen
3. Geen (juiste) informatie gegeven
4. Directief en onbehouwen optreden

Het is donderdag 21 september, kwart over acht ’s ochtends. Mevrouw Van Stolwijk heeft ontbijt klaargemaakt voor de kinderen. Zij heeft de zorg voor drie kinderen: Veronique (achttien jaar), Juliette (zeventien jaar) en Philippe (dertien jaar). Als twee van de drie naar school zijn, gaat zij weer naar bed. Zij heeft migraine en moet 's middags weer vrijwilligerswerk doen.
Opeens wordt er keihard gebeld. Mevrouw Van Stolwijk hoort Juliette de deur opendoen en verbaasd uitroepen ‘O’. Mevrouw Van Stolwijk denkt dat het iets met de school van Juliette te maken heeft. Maar de bezoekers zeggen: ‘Is er een ouder thuis? We komen om het recht op huurtoeslag te controleren.’
Als de dochter haar moeder komt halen, schiet mevrouw Van Stolwijk haar ochtendjas aan en gaat naar beneden. Daar ziet zij twee onbekende dames, die heel kort hun legitimatiebewijs tonen. Het gaat zo snel dat mevrouw Van Stolwijk- mede door de hoofdpijn - niet goed kan controleren wie zij nu voor zich heeft. Enigszins overdonderd zet zij een stap naar achter en zegt: ‘Ik lag nog op bed omdat ik mij niet lekker voelde.’ Daarop stappen beide dames ongevraagd naar binnen. ‘O, komt u dan maar verder,’ zegt mevrouw Van Stolwijk verbaasd. Als de dames vragen of de vijf honden -die aanslaan als er iemand binnenkomt - vastzitten, antwoordt zij bevestigend.
Dan zegt één van de controleurs: ‘Nou zien we waarom de rekeningafschriften zo hoog zijn.’
‘Welke rekeningafschriften? Wat bedoelt u?,’ vraagt mevrouw Van Stolwijk.’
‘De bankafschriften zijn de laatste tijd te hoog.’
Mevrouw Van Stolwijk: ’Echt niet, dan heeft u niet goed gekeken!’
‘Jawel ik heb juist echt alles erg goed nagekeken!’

Als Mevrouw Van Stolwijk de dames uitnodigt, hoort zij dat ze voor een huiscontrole komen. Mevrouw Van Stolwijk snapt dan dat het hier medewerkers van SoZaWe betreft.
De binnengetreden dames laten weten wat ze allemaal willen zien: paspoort, bankafschriften, bewijzen van zorgtoeslag, huurtoeslag, schenkingen etc.
Mevrouw Van Stolwijk, die zeer moeilijk ter been is en buitenshuis met krukken loopt, moet vier keer de trap op en af om alle bescheiden te halen. Mevrouw Van Stolwijk ziet dat de dames allerlei conclusies trekken naar aanleiding van de overhandigde papieren en veel opschrijven.
De controleurs vragen waarom mevrouw Van Stolwijk een spaarrekening heeft, maar geven haar de kans niet om te antwoorden. Zij willen vervolgens de contracten zien van de stichting, waarvoor mevrouw Van Stolwijk thuis vrijwillig

honden opvangt totdat zij een nieuwe baas hebben. In de contracten staat dat de nieuwe bazen de stichting 160 euro moeten betalen om alle gemaakte kosten, zoals inentingen, te vergoeden.
'Zie je wel!,' zeggen de dames, wijzend op het bedrag. Mevrouw Van Stolwijk wil uitleggen dat niet zij het geld krijgt en dat zij alles vrijwillig doet. De stichting is van iemand die mevrouw Van Stolwijk niet persoonlijk kent.

Niets te verbergen

'Nu moeten we even het huis gaan bekijken,' zegt één van de controleurs daarna.
Mevrouw Van Stolwijk zegt dat dit niet zo goed uitkomt, omdat het wegens een interne verhuizing een puinhoop is in de kamers.
'Het zal toch moeten....,' is de reactie.
'Nou okee dan. Ik heb niets te verbergen hoor.'
Eén van de controleurs merkt desondanks fijntjes op dat het er 'rot en onverzorgd' uitziet. 'Die rommel is vast niet van een dag!'
Mevrouw Van Stolwijk heeft zelf de kasten moeten demonteren, verplaatsen en in elkaar zetten. Omdat zij nog lang niet klaar is, doet de kamer in kwestie dienst als rommelkamer.

Mevrouw Van Stolwijk voelt zich gekwetst, vernederd en gechoqueerd.
'Moet ik me dan verontschuldigen voor de rommel? Ik heb het toch proberen uit te leggen?'
Het vernederende schuilt hem er vooral in dat mevrouw Van Stolwijk ondanks herhaalde verzoeken niet wordt erkend als mantelzorger . Als mantelzorger zou zij niet verplicht zijn om te solliciteren of ('vrijwillig') te werken. Want haar drie kinderen behoeven alle drie in meer of mindere mate extra zorg. De twee dochters kampen met ernstige problemen die maken dat zij vaak moet bijspringen. En haar zoon is autistisch. Daarnaast heeft mevrouw Van Stolwijk vier kleinkinderen en een 'oma-zeggertje', die regelmatig komen logeren. Net als de hond van de dochter.
Voor de zoon wordt al jarenlang vruchteloos goede scholing gezocht. Zolang die niet gevonden is, blijft hij met medeweten van de leerplichtambtenaar van Rotterdam thuis. Daarom steekt het mevrouw Van Stolwijk als een van de controleurs opmerkt: 'Waarom is deze zoon nog thuis? Daar moet werk van gemaakt worden!'

Bankafschriften

Het huisbezoek gaat verder en mevrouw Van Stolwijk moet haar klerenkast openen en de inhoud laten zien, zoals de (onder)kleding.
Als zij weer in de woonkamer zijn, nemen de controleurs de personalia van alle bewoners nogmaals door en krijgt mevrouw Van Stolwijk een lijst van zaken die ze binnen een week moet inleveren. Dat zal mevrouw Van Stolwijk doen.
Graag wil zij de controleurs uitleggen waarom zij recentelijk nogal wat betalingen heeft ontvangen, die de opmerkelijke bankafschriften kunnen verklaren. Het betreft nabetalingen die geregeld zijn door een sociaal raadsman, zoals studietoelagen,

zorgtoeslagen etcetera. De controleurs hebben haar de ruimte niet gegeven dit toe te lichten.

Bij het weggaan vraagt een controleur terloops waar de vader van de kleinkinderen nu is. Mevrouw Van Stolwijk antwoord daarop dat zij geen idee heeft. 'Zij hebben geen contact met de vader. Er is namelijk nooit sprake geweest van een relatie, samenwonen of een gezinsverband.'
'O. De kinderen zijn niet erkend,' zegt de ene controleur dan tegen de andere.
Bij het vertrek verontschuldigt mevrouw Van Stolwijk zich nog voor de rommel: 'Ik ben echt soms veel van huis maar heb ook lichamelijke klachten waardoor ik minder kan doen.'
'Dan moet je maar niet zoveel gaan werken,' zegt een van de controleurs daarop.
Mevrouw Van Stolwijk is verbijsterd: zij moest immers werken van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid!

Na het bezoek
Mevrouw Van Stolwijk heeft in de week na het huisbezoek twee keer telefonisch gevraagd of zij de papieren persoonlijk mocht komen laten zien en er dan een toelichting bij mocht geven. Ook vroeg zij of er bij de dienst sociale zaken en werkgelegenheid kopieën gemaakt konden worden, zodat zij meteen langs kon komen. In Pernis kon zij op dat moment geen kopieën maken en elders kostten zij 40 cent per stuk.
'Dan gaat u maar naar het CWI. Daar kun je gratis kopieën maken.'
'Maar dan moet ik met de bus en metro naar Rotterdam.'
'Daar heb je een uitkering voor!,' luidt het antwoord van de dienst.

Het ergst vindt mevrouw Van Stolwijk dat ze – zo leidt ze af uit de houding en toon van de medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid - al veroordeeld wordt, terwijl zij niets verkeerds heeft gedaan en zij niet de kans heeft gehad om iets te toe te lichten.

17 2006.3034 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID**

DIRECTIE

1. Termijn om verhindering van huisbezoek door te geven is te kort.
2. Bazig directief optreden.

Op 26 september 2006 heeft de heer Seedorf een aanvraag bij het CWI ingediend. Hij heeft daar gemeld dat hij al een nieuwe baan had, maar – alvorens feitelijk in dienst te kunnen treden - een cursus moest volgen. Op 8 november 2006 trof hij (na een cursusdag) de aankondiging van een huisbezoek voor de volgende dag in de bus aan. Hij was om 17:00 uur thuis. De heer Seedorf is van mening dat hij te laat op de hoogte is gesteld van het huisbezoek. De heer Seedorf wilde dezelfde dag het huisbezoek vanwege de opleidingsverplichtingen afzeggen, maar kon de sociale dienst niet bereiken, omdat deze alleen maar van 10:00 uur tot 11:00 uur telefonisch bereikbaar is. De heer Seedorf heeft prioriteiten gesteld en besloot om de cursus te volgen i.p.v. om thuis te blijven voor het huisbezoek. Hij heeft nog geprobeerd om tijdens de cursus de dienst te bellen, maar hij kwam er niet doorheen. Op 9 november 2006 is een kaart in de bus gegooid waarop stond "dat de aanvraag is afgewezen". Hij heeft dezelfde avond zijn verhaal op de achterkant van het kaartje geschreven en bij de dienst in de bus gedaan. De heer Seedorf wil bij de ombudsman een signaal afgegeven. Zo ga je niet met klanten om. De ombudsman adviseert de heer Seedorf het CMK te bellen en bezwaar te maken na ontvangst van het officiële besluit (misschien besluit de dienst alsnog anders).
De dienst meldt aan de ombudsman dat de heer Seedorf naar aanleiding van zijn klacht in een spoedprocedure is ingestroomd die hem in staat stelt om zeer binnenkort de vervolgstappen ter verkrijging van een uitkering af te ronden. Mocht de heer Seedorf in bezwaar niet in het gelijk worden gesteld dan zal hem dat hoogstens twee weken uitkering schelen. De ombudsman laat de dienst weten dat hij het oneens is met deze gang van zaken:

• De dienst krijgt op 26 september een aanvraag voor een uitkering,
• Pas op 08 november (dat is erg laat na de aanvraag) laat de dienst aan de heer Seedorf weten dat men hem op 09 november 's ochtends vroeg wil bezoeken.
• De heer Seedorf had feitelijk geen mogelijkheid om de verhindering af te bellen (omdat het daartoe bestemde telefoonnummer, ten tijde van de openstelling daarvan kennelijk overbezet is); de heer Seedorf kan de dienst niet bereiken.
• Nog diezelfde dag besluit de dienst dat de heer Seedorf kennelijk niet heeft voldaan aan zijn inlichtingenplicht en weigert de aanvraag; er is geen enkele mogelijkheid om gegevens uit te wisselen en misverstanden recht te trekken.
• Mocht de heer Seedorf het hier niet mee eens zijn dan dwingt de dienst hem tot het bewandelen van een bureaucratisch juridisch traject.

Evident is dat de heer Seedorf zeer goede redenen had om op het betreffende moment niet beschikbaar te zijn. De dienst heeft hem onvoldoende mogelijkheid geboden om e.e.a. met de dienst te communiceren. De ombudsman houdt vast aan de stelling dat - bij gebleken juistheid van het door de heer Seedorf gestelde - de

dienst haar aanvankelijke besluit moet intrekken. Vervolgens zou de dienst een voor alle partijen acceptabel moment van huisbezoek moeten afspreken en - mocht daarna blijken dat de heer Seedorf voldoet aan het vereiste om een uitkering te ontvangen – de uitkering met ingang van 26 september 2006 een aanvang laten nemen.
Reden voor dit standpunt is dat het verificatieonderzoek op basis waarvan de gemeente thans stelt dat de heer Seedorf niet aan zijn informatieplicht heeft voldaan, door toedoen van de gemeente niet heeft kunnen plaatsvinden. Het aan de heer Seedorf verwijten dat hij niet thuis was en stellen – zonder enig onderzoek - dat hij geen goede reden had om niet thuis te zijn, klopt niet. Het afwijzingsbesluit is niet op goede gronden genomen. Na ophef in de pers en problemen met de ombudsman wordt uiteindelijk het aanvankelijke besluit totaal teruggedraaid en krijgt de heer Seedorf een uitkering met als ingangsdatum de datum van eerste aanvraag. Daags daarna verneemt de ombudsman van de dienst dat deze er achter is gekomen dat de heer Seedorf een zogenaamde A-klant is. Een A-klant is een burger waarvan door het CWI vermoed wordt dat deze op zeer korte termijn zelf zijn weg terug weet te vinden naar de arbeidsmarkt. Om die reden wordt er drie wekenlang geen actie ondernomen; na die periode blijkt de uitkering in de meeste gevallen niet meer nodig. Het is voor het eerst dat de ombudsman verneemt dat er dit soort verschillende trajecten zijn.
Op 05 december 2006 komt de heer Seedorf op het spreekuur langs en laat een nieuwe aankondiging huisbezoek zien:

- de aankondiging is gedateerd 21 november 2006
- de aankondiging is ontvangen op 22 november 2006
- het huisbezoek zal plaatsvinden op 24 november 2006

Materieel heeft de heer Seedorf nu dus een dag extra de tijd gekregen tussen het vernemen van het voornemen om langs te komen en de daadwerkelijke uitvoering daarvan. Bijzonder is in dit geval dat de zinsnede: "als u op het aangegeven tijdstip en/of de aangegeven datum verhinderd bent, moet u dit melden aan sociale zaken en werkgelegenheid." is doorgestreept. De heer Seedorf leidt daaruit af dat hij nu onder geen enkel beding het huisbezoek meer zou mogen afzeggen. De heer Seedorf vraagt zich af of dit wel kan? Is het nu werkelijk zo dat de dienst onder alle omstandigheden voorrang heeft? Het kan toch zo zijn dat je een maanden van tevoren gemaakte afspraak bij een specialist op dat moment zou moeten nakomen? Verderop leest de heer Seedorf: “Als u zonder afmelding niet verschijnt of niet aanwezig bent op bovengenoemd tijdstip, kunnen wij u een maatregel opleggen. Dat wil zeggen dat wij uw uitkering tijdelijk verlagen” waar handgeschreven aan is toegevoegd:”wordt uw aanvraag afgewezen”.

Ongevraagd wijdt de heer Seedorf uit over de gang van zaken tijdens het huisbezoek uit en neemt dan het woord *Gestapo-methoden* in de mond. Uiteraard is hierop doorgevraagd. De heer Seedorf legt uit dat de heer Tromp zich uitermate bazig tijdens het huisbezoek gedroeg; het was geen gesprek maar commanderen. Als voorbeeld beschrijft de heer Seedorf de volgende situatie: bij het inspecteren

van de kledingkasten wilde de de heer Seedorf van boven naar beneden en daarna van links naar rechts werken.
Bij de tweede kastdeur aangekomen zou de heer Tromp gemeld hebben dat hij nu een door hem aangewezen andere kast geopend wenste te zien. De heer Seedorf meldde: “daar kom ik zo aan toe, ik begrijp dat u alle kasten wil zien, dat doe ik dus op volgorde…”. De heer Tromp zou daarop ongeveer gezegd hebben: “ik bepaal in welke volgorde ik de kasten wil zien je moet nu díe kast openmaken”.
(zaak loopt nog)

18 2007.2923 <u>DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID</u>

DIRECTIE

1. Onvoldoende informatie: geen informed consent
2. Niet via de voordeur
3. Intimiderend beuken, aanbellen roepen
4. Geen informatie achteraf
5. Geen compleet dossier
=============================
Mevrouw Dester laat de ombudsman weten:
--

Ik wil niet dat er met me gesold wordt en word wild als mijn klantmanager iets zegt als: "gaan we lastig doen? Dan denk ik dat we maar eens een huisbezoekje moeten afleggen!". Ik ben vervolgens op onderzoek uitgegaan naar de reden van het huisbezoek. Ik heb het volgende uitgevonden:

Het huisbezoek interventieteam geschiedde o.l.v. de heer P.J. Van Veen. Ik heb de heer Van Veen de volgende vragen gesteld:
1."Wie is de opdrachtgever van het huisbezoek?"
Antwoord: "De heer A. van Nes van de Dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid".
2. "Op welke grond is de beslissing genomen om onaangekondigd huisbezoek af te leggen?"
Antwoord: "Dat kan ik u niet vertellen, voor deze informatie moet ik u doorverwijzen naar SOZAWE".
3."Wat was de aanleiding tot het huisbezoek?"
Antwoord: "Kan ik u ook niet vertellen, voor informatie moet u bij SOZAWE zijn".
4."Wat was het doel van het huisbezoek?"
Antwoord: "Doelmatigheid/rechtmatigheid van uw uitkering".
5."Welke persoonsgegevens van mij zijn bij het 'Interventieteam' bekend. Wie is verantwoordelijk voor de verwerking van mijn persoonsgegevens, hoe zijn mijn gegevens verkregen (oorsprong van gegevens), aangezien ik niemand toestemming heb gegeven mijn gegevens te verzamelen en/of te verwerken".
Antwoord: "Uw gegevens heb ik uit de Basisadministratie van de gemeente, hier heb ik vrij toegang toe, aangezien ik GBA-medewerker ben".
Reactie: "Dus u mag zomaar op basis van willekeurigheid gegevens van iemand verzamelen en daarmee doen wat u wilt?"
Antwoord: "Ja dat mag ik, anders kan ik mijn werk niet doen. Soms krijgen we een tip van overlastgevende personen, of iemand is verslaafd of de woning verkeert niet in goede staat, kortom er kan van alles aan de hand zijn".
Reactie: "Dan moet er toch een uitgebreid onderzoek aan voorafgaan, u mag toch niet zomaar mijn gegevens raadplegen/gebruiken en een dergelijk huisbezoek mag volgens de Nederlandse wet toch alleen als de benodigde informatie op geen enkele andere manier is te verkrijgen en als er een duidelijke aanwijzing is dat de verstrekte gegevens niet correct zijn en dus niet op basis van willekeurigheid".

Antwoord: "Ja, dat klopt, die aanwijzing is in uw geval van de dienst Sociale Zaken gekomen, dus daar kunt u terecht voor antwoorden, daar kan ik verder niets over zeggen".
6."Wat was de reden dat het huisbezoek 's avonds plaatsvond, dat gebeurt volgens mijn informatie bij hoge uitzondering tussen 17.00 en 19.00 als iemand overdag nooit thuis is (niet vaker dan tien keer per jaar)".
"Dat is in Rotterdam niet zo, wij leggen iedere avond huisbezoeken af".
7."Wat is de reden dat jullie de volgende intimiderende werkwijze hanteren: jullie zijn direct het trappenhuis in gegaan en op mijn voordeur gaan rammen met daarbij het roepen van de woorden: 'Doe eens open!' Jullie hebben niet éénmaal maar ongeveer een halfuur aanhoudend op mijn bel gedrukt".
Antwoord: "We gaan altijd direct door naar boven, soms slapen mensen of ze doen uit angst niet open, vandaar dus".
8."Zijn jullie nog vaker aan mijn deur geweest?"
Antwoord: "Ja diezelfde middag tussen 15.00 uur en 16.00 uur".
Reactie: "Hoe kan dat, ik ben de hele dag thuis geweest en er is niemand aan mijn deur geweest?"
Antwoord: "Ja, het kan ook later geweest zijn, dat weet ik niet meer precies".
Reactie: "Omdat jullie gewoonlijk driemaal langskomen en dan een kaart achterlaten, stel ik deze vraag".
Antwoord: "Ja, we laten dan een rode kaart achter, in uw geval hebben we dat niet gedaan". Reactie: "Waarom niet?"
Antwoord: "Tja, dat was niet nodig. U moet voor dit soort informatie bij Sociale Zaken zijn".
9. "Wat is het verdere verloop geweest, zijn er maatregelen, besluiten genomen? Is er een rapportage naar de opdrachtgever gegaan?"
Antwoord: "Nee, na het bezoek van 21 maart 2007 zijn wij niet meer bij u geweest. Misschien heeft de opdrachtgever, Van Nes van SOZAWE, een rapportage gemaakt. Ik moet u voor antwoord op deze vraag doorverwijzen naar A. Van Nes van SOZAWE".
10."Welke mensen waren aanwezig?, waren er mensen van de politie, GGD, gemeente, SOZAWE en Eneco?"
Antwoord: "Er waren inderdaad mensen van verschillende instanties aanwezig, een man of vijf." Reactie: " Ik heb minimaal acht mensen gezien." Antwoord: Ja, dat kan. Ik heb me vergist, tegenwoordig gaan we maar met vijf personen."Namen kan ik u alleen doorgeven als we het huisbezoek mogen afmaken".
..... Ik vroeg door .....
Antwoord: "Ik kan u alleen vertellen dat de wijkagent erbij was en de heer Priester van het WBR, wie er van SOZAWE bij was, kan ik u niet vertellen".
Reactie: "Ik heb in ieder geval 8 mensen geteld en ik vind dat ik er recht op heb te weten wie deze mensen zijn geweest".
Antwoord: "Dat is heel moeilijk te zeggen, we werken met verschillende teams".
Op 13 juni belde ik met de heer Boot van de politie, lid van het 'Interventieteam', die aanwezig was tijdens het huisbezoek op 21 maart 2007 aan mijn adres. Vraag:

"Kunt u mij vertellen wat de aanleiding is geweest van het huisbezoek op 21 maart 2007 waarbij u aanwezig was?"
Antwoord: "Dat kan ik u niet vertellen".
Reactie: "Wat ik inmiddels weet is dat de opdracht van de heer Van Nes van SOZAWE is uitgegaan en aangezien Van Nes mij geen informatie wil geven bel ik u omdat ik wil weten wat er precies aan de hand is".
Antwoord: "Wij weten wel wat er aan de hand is maar mogen u daarover niets zeggen, voor vragen moet u bij de heer Van Nes van de dienst SOZAWE zijn. Er zijn mensen die heel wat op hun kerfstok hebben. Er gebeurt heel wat in Rotterdam daarom zijn dit soort huisbezoeken nodig. Je hebt het recht te weigeren ons binnen te laten tenzij we een machtiging hebben". Reactie: "De heer Van Nes wil mij niet vertellen wat er aan de hand is, als ik hem om informatie vraag zegt hij dat hij er niets vanaf weet en daarom vraag ik u nu wat er aan de hand is".
Antwoord: "Ik vind het erg vervelend voor u, maar ik mag er echt niets over zeggen".
Omdat ik nogal wat vragen heb en ik van de heer Van Nes geen antwoord op mijn vragen krijg heb ik op 6 juni 2007 SOZAWE schriftelijk verzocht tot inzage in mijn dossier.
Op 27 juni 2007 kreeg ik vanaf 11.00 tot 12.00 de gelegenheid mijn dossier in te zien. De tijd was te kort om mijn gehele dossier in te kunnen zien. Daarom is er op 3 juli 2007 om 11.00 een vervolgafspraak gemaakt. De documenten in het dossier zaten door elkaar en wat betreft de huisbezoeken van 20 december 2005 en 21 maart 2007 heb ik geen enkele informatie gevonden, hetgeen mij zeer bevreemt.
Op 3 juli 2007 had ik een tweede afspraak bij Van Nes om mijn dossier in te kunnen zien.
Vanaf 11.00 uur kreeg ik de gelegenheid om mijn dossier in te zien. De heer De Wijs was daarbij aanwezig. Van Nes had zelf een andere cliënt met wie hij in gesprek was. Van Nes kwam af en toe binnenlopen. Aangezien Van Nes de week ervoor deel 1 en deel 2 van het dossier had en nu alleen deel 2 ter inzage had klaarliggen, vroeg ik naar deel 1. Van Nes deelde mij mee dat hij dacht dat ik deel 1 niet hoefde in te zien omdat alle recente gegevens in deel 2 zouden zitten. Hij moest dat deel weer opvragen, dus om deel 1 in te zien moest er weer een nieuwe afspraak gemaakt worden en dat kon pas eind augustus. Verder had hij geen tijd gehad om alle door mij gevraagde documenten te kopiëren, ik zou deze binnen twee weken ontvangen.
Mijn conclusie na inzage in dossier:
De meeste van mijn brieven en andere belangrijke informatie die ik t.a.v. Van Nes aan de balie van SOZAWE heb afgegeven zitten niet in het dossier. Informatie over de twee huisbezoeken zit ook niet in het dossier. Er staan onwaarheden in mijn dossier. Ik zou bijvoorbeeld niet voldoende hebben meegewerkt om aan het werk te komen. Ook zou het reïntegratietraject door mijn zwangerschap en bevalling plotsklaps tot stilstand zijn gekomen, wat absoluut niet waar is. Over de twee huisbezoeken ben ik het meest verontwaardigd, omdat ik er niets over in mijn dossier heb teruggevonden. Ook het formulier onderhoudsplichtige dat ik drie keer

bij SOZAWE t.a.v. Van Nes heb afgegeven zit niet in het dossier. Door het ontbreken van deze belangrijke informatie wekt Van Nes de indruk dat ik onvoldoende heb meegewerkt en hij dus juist gehandeld heeft.
[...]
Hoogachtend,

Sheila Dester
[zaak loopt nog]

---

19 2007.2948 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID**

DIRECTIE

1. Flash ID
2. Geen reden voor huisbezoek opgegeven
3. Paspoortcontrole in eigen huis

Mevrouw Van den Ander heeft op een woensdag in mei 2007 rond de klok van 15:00 h. bezoek gehad van een interventieteam. Zij woont in een portiekflat met bellenbord, men is het bellenbord gepasseerd en belt aan de voordeur aan. Mevrouw Van den Ander is niet voorbereid op dit bezoek, zij is de eerste in het rijtje. Achteraf stelt zij vast dat kennelijk alle woningen in haar buurt worden bezocht. De deur wordt opengedaan door haar zoon (negen jaar). Moeder spoedt zich naar de voordeur, zij hoort mannenstemmen en komt daar een groep mensen tegen waarvan één iemand heel snel een identificatiemiddel laat zien, misschien ook wel een naam noemt, maar die is mevrouw vergeten en nadrukkelijk vraagt: ”mag ik even binnenkomen?”.
Mevrouw Van den Ander stelt dat er geen enkele reden wordt gegeven voor het binnenkomen en de overige leden van het interventieteam (zeven mensen) niet zijn geïntroduceerd.
Twee leden van het interventieteam hebben zich uit zichzelf voorgesteld: het betreft een dame van de woningbouwvereniging (nieuwe unie) die vragen over huurbetalingen heeft gesteld (in een verleden heeft dat enkele problemen opgeleverd, tegenwoordig loopt het goed) en de wijkagent die vragen over de woonomgeving heeft gesteld.
Er worden geen zorgvragen gesteld (over gezondheid, financiële situatie, leerprestaties et cetera).
Het gesprek met mevrouw Van den Ander vindt plaats in haar woonkamer waar alle interventieteamleden zijn binnengetreden (waarvan zij dus van vier mensen niet weet wie ze zijn of wat ze doen). De vragen worden gesteld door de leider van het interventieteam:

a. hij vraagt mevrouw Van den Ander om zich te identificeren
b. hij vraagt waar het inkomen uit bestaat, et cetera

Tijdens de vragen naar het inkomen (mevrouw Van den Ander vertelt dat ze in het verleden twee parttime banen heeft gehad, en er nu nog één heeft) wordt er geïnterrumpeerd door een van de interventieteamleden: “daar hebben we allemaal niets aan, u moet een fulltime baan proberen te krijgen”. Mevrouw Van den Ander geeft aan dat ze dit heel hard geprobeerd heeft, maar dat het niet gemakkelijk is om een echte fulltime baan te krijgen. De figuur die interrumpeerde en meldt: “Loop maar achter die Polen aan, die weten ook de weg”. Mevrouw Van den Ander voelt zich lelijk behandeld, zegt nog tegen deze meneer:”Ik ga met u niet in discussie”, maar daar laat hij zich niet door afstoppen hij blijft doordrammen dat mevrouw Van den Ander harder haar best moet doen om een fulltime baan te krijgen, dat zij toch gezond is? Dat hij er direct werk van zal maken en dat ze weer aan en integratiecursus deel moeten nemen . Na vertrek van het interventieteam is met

name dit de druppel die de emmer doet overlopen en komen de tranen van onmacht.
Mevrouw Van den Ander heeft over dit optreden van de medewerker van SoZaWe gebeld met de dienst. Mevrouw Van den Ander merkt verder op over het huisbezoek dat ze zich nogal slachtoffer in haar huis heeft gevoeld: je praat met de een en de rest gaat gewoon zijn gang. Als voorbeelden daarvan noemt zij:
a. Dat een iemand (waarvan ze de naam nog steeds niet kent) een gordijn dat voor een nis hangt opzij heeft getrokken om de inhoud van de nis te inspecteren
b. Dat de medewerkster van de nieuwe unie uit een afgesloten kamer terugkwam terwijl zij geen toestemming had gevraagd om de kamer te mogen inspecteren
c. Dat bij het vertrek der Eneco-medewerker vertelde dat hij de meterstanden had opgenomen, dat er geen zegels meer waren op de installatie, en dat dat geen probleem zou zijn (ook voor deze inspectie heeft mevrouw Van den Ander geen toestemming gegeven).
Verder doorvragen leert dat:
a. Mevrouw Van den Ander niet gewezen is op het feit dat ze toestemming moet geven voor het huisbezoek, nog tijdens het gesprek met de ombudsman meent zijn dat zij niet de mogelijkheid had om dit te weigeren.
b. Mevrouw Van den Ander is ook niet gewezen op het feit dat zij het huisbezoek mag afbreken
c. Mevrouw Van den Ander heeft geen folders of geschreven materiaal gekregen waarin verklaard wordt wat haar is overkomen.

20 2005.1911 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

CENTRUM

Geen legitimatie

=========================

Brief van de ombudsman aan de directeur SoZaWe naar aanleiding van het huisbezoek aan mevrouw Murphy

----

Mevrouw Murphy meldde mij ‘Op maandag 31 oktober 2004 werd ik benaderd door twee onbekende dames die mij zeiden dat zij van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zouden zijn. Zij wilden een onaangekondigd huisbezoek bij mij uitvoeren. De dames waren niet bereid om mij hun legitimatie te laten zien. Ook wilden zij mij niet vertellen wat zij wilden onderzoeken. Ik heb hen weggestuurd.’

Nadat mevrouw Murphy zich met bovenstaand verhaal had gemeld bij de ombudsman heeft laatstgenoemde de directeur Uitvoering Wet werk en bijstand van de gemeente Rotterdam een brief geschreven. Daarin uit de ombudsman de zorg dat het bezoek aan mevrouw Murphy misschien niet door medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid is afgelegd, maar door mensen die op de hoogte zijn van dit soort huisbezoeken en met een smoes proberen binnen te komen. Wellicht om de woning leeg te halen.

‘Ik heb mede vanwege die zorg medewerkers van uw dienst verzocht zo snel mogelijk uit te zoeken of er daadwerkelijk een huisbezoek is afgelegd door medewerkers van sociale zaken en werkgelegenheid en mij dat dan terug te melden. Aanvankelijk telefonisch en vandaag per email ontving ik het bericht *‘dat het een tweetal uitzendkrachten betrof waarvan de pasjes nog in de maak waren. Ze hebben ze blijkbaar vandaag ontvangen.’*
Voordat ik mij een oordeel aanmatig over deze gang van zaken nodig ik u uit binnen uw organisatie uit te zoeken of het hier gaat om een eenmalige misser dan wel dat dit vaker kan zijn voorgekomen. Verder baart het mij zorgen dat ik via deze weg moet vernemen dat één van de meest ingrijpende onderzoeksmiddelen die uw dienst heeft, lijkt te zijn uitbesteed aan ‘uitzendkrachten’. Graag verneem ik van u wat de ratio achter deze gang van zaken is.

Hoogachtend,

mr M.H.J.M. van Kinderen,
gemeentelijke ombudsman Rotterdam

21 2006.161 <u>DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)</u>

CENTRUM

1. Nadrukkelijke verdenking, toch geen strafrechtelijk onderzoek
2. Niet via de voordeur
3. Afgedwongen toestemming
4. Directief/bazig optreden
5. Huisdoorzoeking
6. Buurtonderzoek
7. Onvolledige legitimatie

Het onderzoek van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid volgt op een anonieme melding over vermeend samenwonen. Totdat twee medewerkers van de dienst aan haar deur staan, heeft mevrouw Seegers (68) geen idee dat zij verdacht wordt van samenwonen. De dienst sociale zaken en werkgelegenheid heeft hier nooit met haar over gesproken. Mevrouw Seegers voelt zich overvallen door het huisbezoek. Een van de medewerksters blijkt achteraf mevrouw Narwal te zijn.

Alle laatjes open
De medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid bellen niet gewoon beneden aan bij de algemene toegangsdeur tot de portiekflat, maar gaan met iemand anders mee naar binnen of hebben bij een van de buren aangebeld. Zij staan onverwachts aan de voordeur, kloppen aan en roepen 'Mevrouw Seegers, mevrouw Seegers, doet u eens open!'
Mevrouw Seegers vraagt: ' Wie bent u?' Daarop antwoorden de medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid: ' Ja, doet u even open.' Als mevrouw Seegers vraagt hoe de bezoekers boven zijn gekomen, krijgt zij geen antwoord. Wel roept een van de medewerkers: 'Huisbezoek!'. Dat komt mevrouw Seegers zeer ongelegen, omdat zij een afspraak heeft met de dokter. Een van de medewerksters zegt dat zij daar niets mee te maken heeft en vraagt om het telefoonnummer van de huisarts. 'Dan bel ik hem wel even af.' Mevrouw Seegers zegt daarop zelf de afspraak af. 'Tja wat moest ik anders? Ik wist niet wat ik moest doen?'
Mevrouw Seegers zegt tegen de medewerksters dat zij drie jaar geleden een hersenbloeding heeft gehad, dat zij zich niet druk mag maken en dat ze daarom zo nu en dan moet gaan zitten. Zij kan zich niet verweren tegen het optreden van de onderzoeksters, van wie slechts één zich legitimeert. In de woonkamer gekomen zegt een van de medewerksters dat mevrouw Seegers prachtige spullen heeft. Mevrouw Seegers geeft aan dat ze daar op een eerlijke wijze aan is gekomen.

Mevrouw Seegers staat de onderzoeksters toe even boven te kijken. In de logeerkamer zien zij de medicijnen en kleding van de heer Zwaan. Zwaan woonde tot voor kort in bij iemand die zijn huis is uitgezet en mocht daarom zijn spullen opslaan bij mevrouw Seegers. Zwaan verblijft inmiddels op de camping en heeft de meeste van zijn spullen meegenomen.
In de logeerkamer vinden de medewerksters echter ook enkele mappen van de heer

Zwaan, die zij helemaal overhoop halen. In deze mappen zitten verzekerings- en autopapieren van Zwaan. Tussen de verzekeringspapieren zit een polis van een begrafenisverzekering, waaruit blijkt dat mevrouw Seegers de begunstigde is en de nalatenschap moet regelen. Zwaan legt de ombudsman achteraf uit dat hij geen familie heeft en iemand dit toch moet regelen.
Een van de medewerksters vraagt mevrouw Seegers wat voor relatie zij heeft met de heer Zwaan. Mevrouw Seegers verklaart dat Zwaan een oude huisvriend is van de familie Seegers. Hij was in het verleden goed bevriend met haar broer en heeft jaren ingewoond bij haar moeder. Mevrouw Seegers voegt eraan toe dat zij altijd voor haar moeder en kleinkinderen heeft gezorgd en er zeker geen behoefte aan heeft om dag en nacht een man in huis te hebben. Als Zwaan een keer langskomt voor 'een bakkie koffie' vindt zij dat wel leuk. Maar daar blijft het bij.
De medewerksters vragen daarna of zij de inhoud van alle laatjes mogen zien. Dat vindt mevrouw Seegers nog goed. ' Ik weet toch niet dat ik mag weigeren,' zegt zij achteraf. Geëmotioneerd vertelt zij dat een medewerkster uit een van de laatjes een fotoalbum pakte van haar moeder die enige jaren geleden is overleden. Dat werd haar te gortig: 'En daar blijf je af! Nu is het afgelopen, dit is van mij!'

Gevolgen
Op grond van het huisbezoek constateert de dienst sociale zaken en werkgelegenheid dat mevrouw Seegers een gezamenlijke huishouding voert met de heer Zwaan. Daarom heeft de dienst haar uitkering per 1 april 2006 beëindigd. Tegen deze stopzetting maakt mevrouw Seegers bezwaar, met hulp van een sociaal raadsman.
Verder heeft mevrouw Seegers gemerkt dat de dienst sociale zaken en werkgelegenheid navraag over de relatie met Zwaan heeft gedaan bij haar buren en bij de bewonersorganisatie Cool, waar zij deelneemt aan een project. Aan de buren is gevraagd op welke camping de heer Zwaan verblijft. Bij het bezoek aan een van de buren stuit de dienst op een inwonende zoon, waarna de uitkeringen op dit adres worden gekort.
Na het huisbezoek aan mevrouw Seegers laat de Sociale Verzekeringsbank, die verantwoordelijk is voor de AOW-uitkering, een controle uitvoeren bij de heer Zwaan.
Mevrouw Seegers en de heer Zwaan voelen zich aangetast in hun persoonlijke levenssfeer.

22 2006.3203 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

CHARLOIS (ZUID EN NOORD)

1. Toestemming voor huisbezoek onder druk verkregen
2. Controle / huisbezoek door allochtoon wordt als "niet passend" ervaren

Mevrouw Helder maakt duidelijk dat zij de weergave van de rapporteurs over het huisbezoek onjuist vindt: zij heeft heel nadrukkelijk aanstonds aangegeven dat zij geen medewerking wenste te verlenen aan het huisbezoek (het was een grote rommel binnen, zij was aan het schilderen) maar dat ze onder druk (dat dit zeer waarschijnlijk gevolgen zal hebben voor haar uitkering) bezweken is. Verder stelt zij dat tot haar verbazing men geen genoegen nam met een gesprek in de woonkamer, maar het hele huis wilde doorzoeken wat zij aanvankelijk wederom geweigerd heeft en van welke weigering zij heeft moeten terugkomen toen haar wederom werd duidelijk gemaakt *dat dat zeer waarschijnlijk gevolgen zou hebben voor de uitkering*. Mevrouw Helder zat op dat moment al redelijk in de schulden en kon haar huur niet meer betalen. De ombudsman heeft van de dienst vernomen dat mevrouw Helder discriminerend zou zijn opgetreden. Mevrouw Helder begrijpt daar niets van: zij is getrouwd geweest met een buitenlander, haar kind is gekleurd, zij heeft recentelijk nog een jaar lang een verhouding gehad met een Hindoestaan. Mevrouw Helder verklaart: *ik weet dat ik in mijn hart nooit discrimineer* en licht ongevraagd verder toe: *ik vind het ongepast dat ik als Nederlander op zo'n wijze gecontroleerd wordt door Medelanders.* Als de ombudsman daarop aan mevrouw Helder voorhoudt dat de dienst dit toch zal uitleggen als een standpunt met als consequentie dat bepaalde medewerkers van de dienst bepaalde werkzaamheden niet zouden kunnen verrichten (en dat lijkt toch op discriminatie?), antwoordt klaagster: *dat zij het gewoon niet passend vindt.*

23 2006.2764 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

CHARLOIS (ZUID EN NOORD)

1. Geen legitimatie
2. Geen informatie over de reden van het bezoek
3. Minderjarig kind beetgepakt en uitgehoord
4. Huisdoorzoeking

Mevrouw Van Zanten krijgt bezoek van twee medewerksters van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. De dames bellen aan en de dochter van elf doet de deur open. Als mevrouw Van Zanten beneden komt, staan de medewerkers op de mat. Zij vragen of zij binnen mogen komen en mevrouw Van Zanten zegt : 'Ja, ik heb niets te verbergen.'
De ene medewerkster heet Van Ooijen. Van de andere weet mevrouw Van Zanten de naam niet. Volgens mevrouw Van Zanten hebben zij zich niet gelegitimeerd. Van Ooijen en collega kijken in het hele huis, ook boven, en zien onder meer mannenkleren.
Mevrouw Van Zanten vertelt dat haar ex-man alcoholist is en soms weer contact heeft met de kinderen. Als hij komt, vertrekt hij meestal pas als de kinderen slapen. Dat verklaart waarom de dochter aan de medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid heeft gezegd 'Ja hoor, papa slaapt hier.'
De dames van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid hebben de dochter beetgepakt en vragen gesteld op het moment dat mevrouw Van Zanten boven haar medicijnen inneemt. Zij is van het huisbezoek en alle vragen onwel geworden en had vergeten haar (sterke) pijnstillers te slikken.
Mevrouw Van Zanten zegt achteraf boos dat zij het nog het ergste vindt dat de medewerksters haar dochter hebben aangeraakt en ondervraagd. 'Dat gaat toch wel ver, een kind van elf.'

24 2004.2549 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

KRALINGEN-CROOSWIJK

1. Geen legitimatie
2. Lomp gedrag

Mevrouw Van Straten is ontevreden over haar contactpersoon. Zij licht de gang van zaken rondom een onaangekondigd huisbezoek toe: twee medewerksters - die zij niet kende - staan voor haar deur, wanneer ze het huis verlaat met haar moeder. De medewerkers geven aan dat ze van SoZaWe zijn en voor een huisbezoek komen. Vervolgens praten ze zo luid dat de hele buurt weet dat mevrouw Van Straten van een uitkering leeft. Ze verzuimen zich te legitimeren. Mevrouw Van Straten geeft aan dat ze bezoek heeft en rijdt met haar moeder in moeders auto weg. Mevrouw Van Straten vindt kort daarop een verzoek om een afspraak te maken in haar brievenbus. Tijdens het daarop volgend gesprek wordt ze ter verantwoording geroepen. Mevrouw Van Straten vindt dat onterecht, de medewerksters hadden haar toch netjes kunnen bejegenen. Zij vindt dat de medewerkers te veel persoonlijke vragen stellen: zij heeft toch al schriftelijk aangegeven geen auto te hebben, waarvoor wil de dienst dan weten van wie de auto was waarin zij en haar moeder wegreden? Tijdens een huisbezoek na het gesprek, zou de medewerkster een opmerking hebben gemaakt over een ferrari-poster van haar zoon: '*zo hij heeft wel wat wensen he?*'.

25 2006.2315 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

NOORD

1. Niet via de voordeur
2. Weigering om toestemming te verlenen leidt tot handgemeen
3. Geen legitimatie
4. Huisdoorzoeking

Op een maandagochtend in 2006 staan twee medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid, onder wie mevrouw Maat, voor een controlebezoek aan de deur bij mevrouw Hoogewoning.
Zij hebben niet bij de benedeningang van de portiekflat aangebeld, maar zijn op de één of andere manier meteen het trappenhuis ingelopen tot de voordeur.
Mevrouw Maat heeft in een eerder gesprek gezegd dat mevrouw Hoogewoning controleurs niet zomaar toegang hoeft te geven tot haar woning. Maar op deze maandagochtend ontkent mevrouw Maat dit. Mevrouw Hoogewoning weigert mevrouw Maat de toegang. De andere medewerker van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid mag wat haar betreft binnenkomen. Het gesprek escaleert. Er ontstaat een woordenwisseling en een handgemeen. De medewerkers van de dienst vertrekken.

Anderhalf uur later staat een groep mensen aan de bovendeur, die zonder beneden aan te bellen het trappenhuis in zijn gelopen. Eén van hen meldt zich als vertegenwoordiger van het 'Interventietam SoZaWe'. In dit team zitten verder mensen van verhuurder Vestia, energieleverancier Eneco, de politie en een timmerman. De woordvoerder zegt op zoek te zijn naar drugs. Niemand legitimeert zich. Desgevraagd zegt de woordvoerder niets te weten van een eerder bezoek van twee medewerkers van de dienst.
Mevrouw Hoogewoning laat de mensen binnen, omdat er politie bij is. De onderzoekers kijken rond in de woning en werpen daarbij onder meer blikken in de douche en in kasten. De wasmand, de berging en de vliering bekijken zij niet.
Als haar dochter van streek raakt, verzoekt mevrouw Hoogewoning de aanwezigen te vertrekken. Dat doen zij, met uitzondering van de politieagent, die telefonisch ruggespraak houdt over de noodzaak mevrouw Hoogewoning mee te nemen.

Contactverbod
Mevrouw Hoogewoning heeft niets gehoord over de uitkomst van het onderzoek, dat voor haar uitkering geen gevolgen heeft gehad. Wel wordt mevrouw Hoogewoning wegens bedreiging veroordeeld tot een voorwaardelijke taakstraf van 36 uur. Bovendien is haar een contactverbod met de dienst sociale zaken en werkgelegenheid opgelegd voor drie maanden.
Mevrouw Hoogewoning heeft een klacht ingediend over het huisbezoek van de twee medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid.

26 2006.2477 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

NOORD

1. Geen legitimatie
2. Jokken over echte reden van onderzoek; misbruik van andermans bevoegdheid
3. Toestemming verkregen op onjuiste gronden
4. Onbehouwen/lomp gedrag
5. Onvoldoende vooronderzoek, waardoor een kwetsbare cliënt onnodig in de problemen wordt gebracht

Begin mei ontvangt mevrouw Nip een folder (van het "preventie-team") waarin wordt verteld dat in deze wijk zoveel woninginbraken plaatsvinden. Op het moment dat het interventieteam langskomt bevindt zich in haar woning mevrouw A. de Reuver, die ernstig ziek is, in Rotterdam wordt behandeld en gedurende die tijd - mede in verband met haar recente scheiding - onderdak krijgt bij klaagster.

Op dinsdag 10 mei rond 20:30 's avonds werd er aangebeld en ziet mevrouw Nip vijf mensen (twee agenten, twee mannen in burger en een dame) op haar stoep staan. De agenten voeren het woord, mevrouw Nip meent iets als preventie-team gehoord te hebben (maar dat kan ook interventieteam zijn). Voorgaande mogelijke verwisseling van termen heeft ermee te maken dat de agenten direct begonnen te praten over de woninginbraken. Mevrouw Nip legde een verband met de een week daarvoor ontvangen folder. Mevrouw Nip heeft een jaar daarvoor ook een soort van preventie-team ontvangen, waarin eveneens medewerkers van Eneco en woningbouwvereniging aanwezig waren en zag dit dus als een opvolgende actie. De agenten meldden dat zij vergezeld worden door iemand van de Eneco en van de woningbouwvereniging, de vijfde figuur (Dame) wordt niet voorgesteld. (Achteraf zal blijken dat dit een medewerkster van de sociale dienst is.)

Tijdens het voorstellen wordt duidelijk dat dit preventie-team graag even binnen zou willen komen kijken, mevrouw Nip heeft daar geen zin in, staat op het punt om weg te gaan maar staat het binnenkomen uiteindelijk wel toe als haar verteld wordt: "het duurt maar 3 minuten".

"Eenmaal binnen moest de GEB man (Eneco) de meter zien". Mevrouw Nip geeft aan niet het gevoel te hebben gehad dat ze dit kon weigeren.
Op dat moment ontstaat er een rare situatie: mevrouw Nip heeft het gevoel dat zij min of meer door een agent en de medewerker van de woningbouwvereniging de tuin in gelokt wordt en beziggehouden wordt met zeurverhalen (het wijk preventie-team meldt wat er allemaal aan woninginbraken en problemen in deze wijk gaande is). Mevrouw Nip heeft duidelijk het gevoel dat zij wordt afgeleid. Ze beëindigt het gesprek en gaat naar binnen, daar treft zij haar logé in tranen aan. Die is kennelijk net onder handen genomen door de dame van het preventie-team, die een medewerkster van de sociale dienst blijkt te zijn. Die meldt dat de vriendin "in ernstige overtredingen is en dat dit grote gevolgen voor haar uitkering zal gaan hebben."

Aan mevrouw Nip wordt op dat moment geen aandacht meer geschonken;

het gaat kennelijk allemaal om de vriendin. Mevrouw Nip vraagt aan de dame op de bank: "En wie bent u dan wel?" Een van de agenten maakt duidelijk dat deze dame van de sociale dienst is. klaagster voelt zich behoorlijk belazerd, want de vriendin heeft anderhalf jaar lang in de clinch gelegen met de sociale dienst om een uitkering te krijgen en heeft over die hele geen periode geen cent gezien. Samenvattend: de relatie tussen de vriendin en de sociale dienst is bar slecht. Mevrouw Nip heeft haar vriendin horen zeggen tegen de medewerkster van de sociale dienst: "hier heb ik geen zin in, hou je uitkering maar, rot op". Ook dit is niet opgevat als een weigering om mee te werken aan het onderzoek.
Feit is dat mevrouw Nip nog steeds de naam van de dame van de sociale dienst niet krijgt. Ze verneemt op dat moment van de dame van de sociale dienst dat er een opdracht zou zijn om bij 60 mensen in deze wijk (Provenierswijk) binnen te vallen… . (met onbekend doel)

Het is mevrouw Nip volstrekt onduidelijk welke overtreding er nu eigenlijk gaande zou zijn. Een gesprek daarover met de medewerkster van de sociale dienst lukt niet; deels omdat de politie blijft zeuren over het feit dat de vriendin op dat moment overstuur is (je moet naar het maatschappelijk werk). De medewerkster van de sociale dienst vindt het een probleem dat er geen aparte logeerkamer zou zijn. Kennelijk vindt de verhuurder hier niets van, want die mengt zich niet in dit gesprek. Voor mevrouw Nip en haar vriendin is dit een belachelijke stelling, want daarover hebben ze nu juist anderhalf jaar gesteggel met de dienst. Alle gegevens zijn al bekend bij de sociale dienst (waar gaat dit over?).

Mevrouw Nip vond de situatie dat er kennelijk een probleem zou zijn met de sociale dienst en dat dat volstrekt zichtbaar wordt uitgespeeld voor mensen die daar niets mee te maken hebben (zoals de Eneco en de woningbouwvereniging) uitermate gênant.

Omdat de stress en paniek dermate groot is dat een redelijk gesprek kennelijk niet meer goed mogelijk is adviseert de oudste agent om het onderzoek op te breken, aldus geschiedt. Bij het verlaten van het pand meldt de medewerkster van de sociale dienst dat men over enige tijd opgeroepen zal worden om de bevindingen te bespreken.

De volgende dag belt de vriendin van mevrouw Nip haar klantmanager bij de sociale dienst en vraagt hem wat hier van de bedoeling was? Alle gegevens waren toch al bekend bij de dienst? Duidelijk was dat, als de dienst zich had aangekondigd voor het huisbezoek, de zaken totaal anders zouden zijn verlopen. Mevrouw Nip en vriendin hebben het gevoel dat de dienst via oneigenlijke weg is binnengekomen.

27 2006.2541 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

NOORD

1. Ziek, zwanger en voorwerp van onderzoek
2. Geen hulp
3. Huisdoorzoeking
3. Controle-onderzoek?

Mevrouw Akoudad is een jonge vrouw die alleen op een kamer woont. Op 22 augustus 2005 heeft zij een uitkering aangevraagd en - na een huisbezoek - toegewezen gekregen.
Mevrouw Akoudad weet dan al dat zij ernstig ziek is. Een gezwel in haar hoofd zorgt voor vergeetachtigheid, verstrooidheid en verkeerde bloedwaardes, waarvoor zij zware medicijnen krijgt. Normaal gesproken zal zij niet aan het werk komen.

Op 20 april 2006 heeft mevrouw Akoudad om 's ochtends negen uur een gesprek met de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. Zij is op dat moment een maand of drie zwanger. Aan het eind van het gesprek zegt de dienst meteen een huisbezoek te willen afleggen bij mevrouw Akoudad. Als reden krijgt zij te horen 'dat dit bij iedereen gebeurt en u bent als eerste aan de beurt'.
Mevrouw Akoudad stemt in met het huisbezoek en gaat naar huis. Zes minuten na aankomst melden haar gesprekspartners van de dienst zich aan de deur. De ene medewerker heet Broccoli, de naam van de collega is onbekend gebleven.

Het huisbezoek

Tijdens het huisbezoek verbazen Broccoli en zijn collega zich erover dat er zo weinig papieren zijn. Mevrouw Akoudad legt uit dat zij dyslectisch is en officiële stukken afhandelt met de hulp van een vriendin in Capelle aan de IJssel.
De heren vragen of zij de inhoud van de koelkast mogen controleren. De 'bijdehante' manier waarop zij dat doen, vindt mevrouw Akoudad onprettig. Ook de volgende vraag gaat haar te ver: of zij kan bewijzen dat de aangetroffen tandenborstel van haar is?
Mevrouw Akoudad voldoet aan het verzoek de kastjes te openen in de doucheruimte. Daar treffen de mannen ' mannenspullen' aan: Nivea, shampoo en deodorant. Mevrouw Akoudad maakt duidelijk dat dit de spullen van de hoofdbewoner zijn en dat haar spullen voornamelijk boven liggen - om te voorkomen dat men elkaars spullen gebruikt.
Omdat een gedeelte van haar wasgoed in de kelder ligt en een gedeelte bij de vriendin in Capelle, waar zij zo nu en dan een wasje mag draaien, twijfelen de controleurs aan de juistheid van mevrouw Akoudads adres. Zij zeggen dat zij maar beter bij haar vriendin in Capelle kan gaan wonen.
Het huisbezoek mondt uit in een ruzieachtige sfeer, omdat de medewerkers van de dienst mevrouw Akoudad onder druk zetten om verklaringen af te leggen over de andere bewoners in huis. Mevrouw Akoudad weigert dat en zegt dat de dienst maar contact met die bewoners moet opnemen. Deze opmerking schiet de medewerkers kennelijk in het verkeerde keelgat.

Nasleep eerste huisbezoek

Op het moment van het huisbezoek was mevrouw Akoudad zoals gezegd ernstig ziek en zwanger. Bovendien stond zij op het punt de schuldhulpverlening rond te krijgen. De schuldhulpverleners staken hun diensten echter als de uitkering van mevrouw Akoudad na het huisbezoek wordt opgeschort. De schuldhulpverleners blijken weinig gevoelig voor de argumenten die mevrouw Akoudad en haar ex-partner aanvoeren.

Eén van de medewerkers van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid, mevrouw Da Souza, zegt haar dat zij het benodigde rechtmatigheidsformulier niet meer hoeft in te leveren. Enige tijd later (9 juni 2006) krijgt mevrouw Akoudad echter een brief dat de schuldhulpverlening het rechtmatigheidsformulier niet heeft ontvangen en dat zij dat alsnog zo spoedig mogelijk moet doen, op straffe van een korting van vijf procent.

Na het huisbezoek belt mevrouw Akoudad danig overstuur haar vriend, die voor elkaar krijgt dat op 10 mei een gesprek plaatsvindt op het kantoor van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. Naar aanleiding van dit gesprek wordt opnieuw een (onaangekondigd) huisbezoek afgelegd door mevrouw Da Souza, met één van de controleurs die bij het eerste bezoek aanwezig was (niet Broccoli) en een onbekende mevrouw.

Tweede huisbezoek

Het tweede huisbezoek wordt op 10 mei afgelegd tussen twaalf uur en twee uur 's middags en verloopt zo mogelijk nog rampzaliger. In de kamer van mevrouw Akoudad treffen de controleurs een extra tandenborstel aan, waarna een van de vrouwen vraagt voor wie die zou zijn.

Mevrouw Akoudad meldt dat dat haar in principe niets aangaat maar dat ze wel bereid is om te vertellen dat ze daar haar schoenen mee poetst.

De medewerkster vraagt waar die schoenen dan zijn.

Mevrouw Akoudad geeft geïrriteerd aan dat het nu zomer is, dat zij zwanger is, dat haar voeten zijn gezwollen en dat zij dus nu alleen maar slippers draagt. Daarna zegt zij dat de schoenen in de kelder liggen. Maar de dienst gaat daar niet kijken. Omdat de medewerksters van de dienst geen make-up zien vragen ze of mevrouw Akoudad dat niet gebruikt. Als zij zegt dat zij dat inderdaad niet gebruikt, wordt dat zichtbaar in twijfel getrokken. Vervolgens kunnen de controleurs maar niet aanvaarden dat mevrouw Akoudad al haar andere spullen - waaronder haar sieraden - in de kelder heeft opgeslagen. Mevrouw Akoudad legt uit dat zij claustrofobisch is en daarom zoveel mogelijk beneden opslaat.

Nasleep tweede huisbezoek

Naar aanleiding van het tweede huisbezoek krijgt mevrouw Akoudad te horen dat zij binnenkort een brief zal ontvangen met een besluit. Zij heeft daar minstens drie keer over gebeld en steeds weer te horen gekregen dat de brief eraan zou komen. Uiteindelijk wordt op 9 juni bekendgemaakt dat de uitkering is beëindigd. Mevrouw Akoudad heeft de hulp ingeroepen van een advocaat.

28 2005.272 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

NOORDRAND

Bevoegdheidsverdeling tussen rechter en ombudsman maakt dat de ombudsman een zaak niet kan onderzoeken

Toelichting: Klager stelt dat hij in oktober 2003, dat is 1½ jaar voordat hij bij de ombudsman komt, een bijstandsuitkering heeft aangevraagd. Bij het onderzoek, dat aan de toekenning van een uitkering vooraf gaat, werd eerst om bankafschriften over de laatste drie maanden, daarna de laatste zes maanden en daarna de laatste negen maanden gevraagd. Klager heeft het gevoel dat hij op een of andere manier bijzonder in de gaten wordt gehouden. In januari 2005 heeft de dienst meerdere malen gepoogd om een huisbezoek af te leggen. Op 28 februari wordt naar aanleiding van een tweede huisbezoek door de dienst vastgesteld dat klager geen behoefte zou hebben aan een uitkering *"omdat er voldoende liquide middelen zouden zijn."* De dienst meent verder *"dat klager samenwoont met een vrouw, want er zouden gestreken overhemden en geperste broeken en condooms zijn aangetroffen."* Daarnaast meent de dienst dat klager op het betreffende adres niet kan wonen *"omdat het huis vervuild is en in onverwarmde staat werd aangetroffen."* Klager meent dat dit voorgaande een gotspe is; alles wordt omgedraaid: als gevolg van het feit dat hij zolang zonder inkomsten zit, kan hij geen energie meer betalen en is het huis inderdaad onverwarmd. Zou er niet meer informatie voorhanden zijn, dan zou voorgaande voldoende aanleiding vormen voor de ombudsman om een nader onderzoek in te stellen. Echter, klager heeft een advocaat in de arm genomen die een voorlopige voorziening bij de bestuursrechter heeft gevraagd. De rechter heeft vastgesteld dat klager noch op 31 januari noch op 2 of 7 februari in het huis is aangetroffen en verder onvoldoende heeft meegewerkt aan het huisbezoek. Dit alles maakt dat de ombudsman deze zaak, die al inhoudelijk grotendeels door de voorzieningrechter is beoordeeld, niet volledig inhoudelijk kan beoordelen. Omdat de rechter zo nadrukkelijk de door klager bestreden en in zijn klacht verwoorde gang van zaken in zijn oordeel heeft betrokken, is er voor de ombudsman geen ruimte om zelfstandig de zaak te onderzoeken. De ombudsman heeft de dienst die belast is met de voorbereiding van de afhandeling van het bezwaarschrift verzocht om het bezwaarschrift van klager met voorrang te behandelen.
Naschrift: De ombudsman ontvangt korte tijd later bericht dat het laatste verzoek is gehonoreerd.

29 2005.1579 <u>DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)</u>

NOORDRAND

Is dit hulp of word ik gepakt?

Mevrouw Van Deursen heeft een klacht ingediend. Zij is een jonge alleenstaande moeder met een een dochter van negen jaar. Na jaren van problemen is zij onlangs gediagnostiseerd als borderliner waarvoor zij binnenkort in therapie zal gaan. De jonge moeder laat zich bij de opvoeding en het voeren van haar huishouden bijstaan door haar ouders en een goede vriend. Op 22 augustus komen twee medewerkers van de sociale dienst onaangekondigd op huisbezoek. Daarbij is klantmanager mevrouw Oud aanwezig.

Paniek

Mevrouw Van Deursen voelt zich in hoge mate door het bezoek overvallen, verneemt hierbij voor het eerst dat er sprake zou zijn van een verdachte woonsituatie en dat zij de dienst moet toelaten tot de woning. Mevrouw Van Deursen is in huilen uitgebarsten en op de grond gevallen en heeft in paniek haar moeder gebeld. Mevrouw Van Deursen meldt dat de medewerkers van de dienst in de woonkamer zijn geweest, het bezoek daarna hebben afgebroken en bij vertrek zeiden 'Wij weten genoeg'.

Op 24 augustus, twee dagen na het huisbezoek, ontvangt mevrouw Van Deursen een brief waarin staat dat zij binnen een week na ontvangst van die brief bij de dienst moet langskomen en dat haar uitkering per 1 augustus is opgeschort.

Mevrouw Van Deursen is in volledige paniek en weet niet wat haar te doen staat. Zij vreest namelijk dat zij de brief om een of andere reden te laat heeft ontvangen en daardoor verzuimd heeft om binnen een week langs te komen bij de dienst. Zij weet niet wat zij moet doen.

Mevrouw Van Deursen is er heilig van overtuigd dat de klantmanager haar niet goed van zins is. Mevrouw Oud heeft haar niet geholpen toen zij een schuldhulpverleningstraject begon; dit heeft mevrouw Van Deursen op eigen kracht moeten regelen. Mevrouw Oud heeft niet toegestaan dat mevrouw Van Deursen naast therapie cursussen volgt die haar positie op de arbeidsmarkt verbeteren. En mevrouw Oud doet smalend over het feit dat mevrouw Van Deursen op de wachtlijst staat voor therapie en dus nog niet in therapie is.

Interne klachtbehandeling:

Onderzoek leert dat de rapportage aangaande het huisbezoek pas wordt opgemaakt <u>nadat</u> de ombudsman de klacht heeft bekendgemaakt bij het centraal meldpunt klachten. Onderzoek van het CMK wordt - zonder klager te horen - afgerond met de opmerking dat medewerkster Oud van de sociale dienst uitleg heeft gegeven van de situatie en dat dit voor het CMK voldoende basis is om aan te nemen dat zorgvuldig is gehandeld en dat eraan gewerkt wordt om een goed gemotiveerd besluit tot stand te brengen.

30 2006.2548 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

NOORDRAND

1. Privacy nul
2. Vreemde bemoeizucht

Mevrouw Leeghwater heeft een arbeidsongeschiktheidsuitkering op grond van de WIA. Haar zoon heeft een werkloosheidsuitkering. De uitkeringsinstanties stellen een heronderzoek in naar de rechtmatigheid van deze uitkeringen. Moeder en zoon worden ieder apart gehoord in de kantoren van de uitkeringsinstanties, op vrijwel dezelfde moment.
Aan de zoon vraagt de dienst onder meer een schets van het huis te maken, om zijn kamer, het meubilair en het dessin op de gordijnen te beschrijven, om aan te geven wat er in de kasten ligt en waar de kleding van hem respectievelijk zijn moeder is opgeborgen, waar de lakens liggen en of zijn spijkerbroeken worden opgehangen dan wel in de kast liggen. De ambtenaar laat weten dat het niet normaal is als zijn kleding bij die van zijn moeder ligt.

Mevrouw Leeghwater krijgt te horen dat het niet normaal is dat zij nog steeds in een tweepersoonsbed slaapt, terwijl zij al zo lang geleden gescheiden is. Verder wordt haar gevraagd waar zij het geld opbergt dat zij van de bank heeft gehaald.

Rechten bij huisbezoek
In het gesprek laten de ambtenaren weten dat zij een huisbezoek willen afleggen. Zij vertellen mevrouw Leeghwater wat haar plichten bij zo'n huisbezoek zijn. Van de ombudsman wil zij weten wat haar rechten zijn.
De ombudsman legt haar uit dat - afhankelijk van de regels waar de ambtenaren zich op baseren - een verplichting kan ontstaan om mee te werken aan een huisbezoek, maar dat zij daarnaast het recht heeft om haar privacy te beschermen. De balans tussen meewerken en weigeren hangt af van of- en hoe ernstig de eventuele verdenkingen tegen haar zijn. Het is in het algemeen zo dat controleurs c.q. opsporingsambtenaren moeten kiezen voor de minst ingrijpende onderzoeksmaatregelen als er alternatieven voorhanden zijn. Verder moeten zij zich bij de uitvoering van het huisbezoek gedragen alsof zij een huisbezoek afleggen bij hun eigen moeder.

31 2006.2568 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

NOORDRAND

Angst voor een huisbezoek
==========================

N.a.v. een telefonisch onderhoud schrijft de ombudsman aan mevrouw Gerhard
----

Geachte mevrouw Gerhard,

Zojuist heb ik telefonisch met u van gedachten gewisseld over de huisbezoeken zoals die in Rotterdam worden afgelegd.
Tot mijn verbazing heb ik van u vernomen dat uw klantmanager van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid u gezegd zou hebben dat een huisbezoek nooit meer dan een half uur van tevoren aangekondigd hoeft te worden. Dit verbaast mij omdat het inhoudt dat huisbezoeken dus per definitie onaangekondigd c.q. half aangekondigd zijn. Kennelijk is het uitgesloten om het tijdstip van het huisbezoek vast te stellen in overleg.

Wellicht doe ik er goed aan u te melden dat de norm van de ombudsman in deze is dat een huisbezoek - en zeker een onaangekondigd of half aangekondigd huisbezoek - alleen mag worden afgelegd als er geen andere middelen zijn om de benodigde informatie te verkrijgen. En dat de ambtenaar het huisbezoek zo moet afleggen, zoals hij zou willen dat het bij zijn moeder zou gebeuren - de zogenoemde Moedernorm van de ombudsman.
Voorshands dank ik u voor het in het instituut van de ombudsman gestelde vertrouwen.

w.g. De ombudsman

32 2006.3105 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

NOORDRAND

1. Afgedreigde toestemming
2. Geen zorgvragen noch bekommernis
3. Geen onschuldpresumptie

Mevrouw Stiller is een gescheiden vrouw van 51 jaar. Zij is zeer ernstig en levensbedreigend ziek geweest en recentelijk heeft zich een tweede vorm van kanker bij haar geopenbaard. Mevrouw Stiller is met haar klachten over de dienst sociale zaken en werkgelegenheid terechtgekomen bij de ombudsman. Zij vindt dat de dienst haar behandeld heeft als een crimineel, omdat er geen open gesprek is geweest, er geen zorgvragen zijn gesteld en zij niet de gelegenheid heeft gekregen haar kant van de zaak te belichten.

Het huisbezoek
Mevrouw Stiller heeft zich voortdurend moeten verdedigen en is daardoor volledig in paniek geraakt. Gênant is dat de medewerksters van de dienst – die toch weet moeten hebben van haar ziektegeschiedenis - daarvoor geen enkel begrip tonen en ook de paniek bij mevrouw Stiller negeren. Volgens mevrouw Stiller lijken de medewerksters er eerder van te genieten. Hun houding is bot en onwelwillend.
De medewerksters voeren de druk op, zodat mevrouw Stiller nog meer in paniek raakt.
Zo kondigen de medewerksters - juridisch gezien volkomen ten onrechte - aan dat zij haar uitkering zal verliezen als zij niet binnen een uur toegang verschaft tot haar woning. Verder laten de medewerksters blijken dat zij volstrekt niet geloven dat mevrouw Stiller haar sleutels, portemonnee en metrokaartje kwijt is en geen geld heeft voor de metro. Mevrouw Stiller vindt het te gek voor woorden dat de dienst haar zo feitelijk dwingt om zwart te rijden. Bovendien suggereren de medewerksters dat zij de meubels van mevrouw Stiller zo luxueus vinden dat deze getaxeerd moeten worden, zodat kan worden vastgesteld of zij niet te veel eigen vermogen heeft.
Mevrouw Stiller is totaal verrast door deze opstelling en heeft zich tot dan toe nooit gerealiseerd welke bevoegdheden de dienst heeft. Anderhalve maand na het huisbezoek stelt zij vast dat het een loos dreigement is geweest.

Onduidelijke redenen
Mevrouw Stiller vraagt of de dienst een speciale aanleiding heeft voor het haars inziens vreemde gedrag. Wordt zij ergens van verdacht? Heeft de dienst een tip ontvangen? Zocht de dienst naar stiekeme inkomsten of naar een inwonende partner?
Het enige antwoord dat zij krijgt is: 'Mevrouw, ook al zou dat zo zijn dan zouden wij u dat nooit zeggen.' Daarmee staat volgens mevrouw Stiller vast dat de toestemming voor het betreden van de woning is afgedwongen en zeker niet gebaseerd op inhoudelijke informatie over wat de dienst wil verifiëren of

controleren.
Mevrouw Stiller geeft aan dat zij vooraf niet over haar rechten en plichten bij een huisbezoek is geïnformeerd. Om die reden wist zij niet dat zij de toestemming voor het huisbezoek en de doorzoeking van het huis had kunnen weigeren. Zij heeft dus geen afweging kunnen maken of zij zou meewerken aan het onderzoek en heeft ook niet kunnen overwegen om de toestemming in te trekken toen de paniek toesloeg. Dat haar uitkering zou worden ingetrokken als zij niet binnen een uur toegang tot haar huis zou verschaffen, heeft zij voor waar aangenomen.
Haar is tijdens het huisbezoek niet gevraagd of zij de kasten wilde openen - het is haar opgedragen. 'Doe uw kast open! Doe uw ijskast open!' Weigeren of de opdracht ter discussie stellen was geen optie.

Mevrouw Stiller heeft er aanstoot aangenomen dat medewerksters van de dienst zich op een 'vlerkerige manier' met haar privéleven hebben bemoeid. Dat zij ervoor kiest haar reservesleutels achter te laten bij een vriendin, die optreedt als mantelzorger, gaat de dienst eigenlijk geen snars aan. De vraag waarom zij die sleutels niet bij haar moeder of dochter in de buurt achterlaat, vindt zij volstrekt buiten de orde.
Nadat mevrouw Stiller de sleutels van haar huis heeft opgehaald bij haar vriendin en terugkomt bij haar huis ziet zij dat de medewerksters van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid staan te wachten bij haar voordeur. Op de een of andere manier zijn zij de deur van de centrale hal gepasseerd.

Klachtbrief
Om haar klachten te bespreken heeft mevrouw Stiller aanvankelijk een afspraak met een medewerker van het Centraal Meldpunt Klachten. Deze medewerker heeft de afspraak echter afgezegd en zijn reactie uitsluitend gebaseerd wat de medewerksters van de dienst hem hebben verteld.

33 2004.1464 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

OUDE MAAS

1. Geen identificatiemiddel getoond
2. Er is niet verteld of er een last tot binnentreden is verstrekt;
3. Niemand heeft verteld waar het onderzoek toe diende
4. Geen schriftelijk stuk is achtergelaten;
5. Onduidelijk of betrokkene als verdachte werd aangemerkt;
6. Op geen enkel moment tijdens het onderzoek een waarschuwing gehad dat betrokkene niet (meer) tot antwoorden verplicht zou zijn

Mevrouw Prins heeft -naar aanleiding van een huisbezoek op 9 november 2004 door (onder anderen) medewerksters van de sociale dienst - de aanzegging gekregen dat haar uitkering beëindigd zal worden. Mevrouw Prins heeft de navolgende beschrijving gegeven van het huisbezoek:

Mevrouw Prins is op 9 november 2004 rond een uur of half tien 's ochtends bij het verlaten van haar huis op de stoep aangesproken door drie dames in de burger en een mannelijke politieagent. Eén van de dames zegt: 'Mogen wij u even wat vragen?'. Mevrouw Prins is enigszins geschrokken (wat moet zo'n bezoek met een agent?), maar is natuurlijk bereid om vragen te beantwoorden.
De dames en de agent willen het gesprek echter in de woning verder voeren en vragen: 'Mogen wij even binnenkomen?'. Hoewel zij dit niet van plan was, staat mevrouw Prins toe dat de vier mensen binnenkomen.
Eenmaal binnen stellen de bezoekers zich voor met naam en functie. Mevrouw Prins (60+) kan dat zo snel allemaal niet onthouden. Zijn vraagt of men plaats wil nemen. Dat wil men niet.
Er wordt gevraagd: 'Heeft u al eens een controle gehad?' Mevrouw Prins antwoordt bevestigend.

Verklaring geëist
De agent begint mevrouw Prins vragen te stellen over het leven in de wijk. Mevrouw Prins begrijpt op dat moment nog steeds niet waar zij bezoek aan te danken heeft, voelt zich overrompeld en antwoordt gedwee en zonder enige reserve.
Nadat de agent het gesprek heeft afgerond, vraagt een dame, die kennelijk medewerkster van de dienst sociale zaken werkgelegenheid is, 'of zij het huis van mevrouw Prins mag zien?'
Zwakjes probeert mevrouw Prins er achter te komen wat daarvan de bedoeling is, maar zij stemt toe - overrompeld als zij is door de hele situatie.
Zonder veel omwegen maakt de medewerkster duidelijk dat zij de bovenverdieping van de maisonnette wil bekijken. Mevrouw Prins laat het toe - hoewel het verzoek vreemd is en zij nog steeds geen idee heeft wat voor controle hier aan de gang is.
Boven eist de medewerkster dat alle kasten geopend worden, nog steeds zonder een reden gegeven voor dit onderzoek. Mevrouw Prins achteraf: 'Ik heb het gewoon maar gedaan…'

De medewerkster van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid merkt op ‘dat het lits jumeau wel erg groot is’ en vraagt ‘ waar dat voor nodig’ is. Mevrouw Prins zegt dat het bed een erfstuk is.
Verder merkt de medewerkster op dat er wel ‘erg veel’ mannenkleding in de kasten aangetroffen wordt. ‘Van wie is al die kleding?’ Het antwoord dat die mede toebehoort aan haar zoon wordt weggehoond.
De medewerkster wil weten wat er zit in plastic zakken die zij aantreft en eist dat die worden geopend. In de desbetreffende plastic zakken treft zij bankafschriften aan van een en/of rekening die op naam staat van mevrouw Prins en een vriend van haar. De medewerkster eist een verklaring voor wat zij aantreft en vraagt indringend wie de andere persoon is die vermeld wordt op de bankafschriften. Zij vraagt verder waar die persoon woont, wat zijn bron van inkomen is en waar de rekening voor dient. Mevrouw Prins antwoordt met deze vriend een LAT-relatie te onderhouden, dat zij niet aan de rekening kan komen omdat zij geen bankpasje heeft, dat zij ook nooit een transactie met deze rekening heeft uitgevoerd en dat het geld bestemd is om de begrafenis van haar vriend op Sardinië veilig te stellen. De medewerkster van de sociale dienst zegt: ‘Dit nemen we mee. We gaan dit uitzoeken.’
[Het meenemen van bewijsstukken is in strijd met het protocol huisbezoeken van SoZaWe: zie Deel 4: Delen uit het protocol SoZaWer onder 10]
De medewerkster vervolgt het onderzoek, stelt vragen over de LAT-relatie en verwerpt de visie van mevrouw Prins op het incidentele karakter van de relatie, die geen ‘gezamenlijke huishouding’ impliceert. De medewerkster: ‘Uw uitkering zal per direct beëindigd worden.’ De medewerkster kijkt daarna bij alle medicijndoosjes welke naam op het etiket staat, stelt daar vragen over en stelt vragen over de aangetroffen haarlotion.

Klacht
Desgevraagd vertelt mevrouw Prins de ombudsman dat geen van de binnentredende personen een identificatiemiddel heeft getoond, dat zij niet hebben verteld of er een last tot binnentreden is verstrekt, dat niemand heeft verteld waar het onderzoek toe diende en dat er geen schriftelijk stuk is achtergelaten. Verder is mevrouw Prins niet verteld of zij al tijdens het onderzoek als verdachte werd aangemerkt. Bovendien is zij op geen enkel moment tijdens het onderzoek gewaarschuwd dat zij niet (meer) tot antwoorden verplicht was.

Naschrift:
Deze afgedwongen Huisdoorzoeking leverde *bewijzen* op die door de juridisch adviseur van mevrouw Prins werden aangemerkt als ‘fruits of a poisonous tree’ (onrechtmatig verkregen bewijs). Voordat het tot een beoordeling door de rechter daarvan is kunnen komen, heeft de dienst de uitkering hersteld. (Zie Deel 4, Jurisprudentie, uitspraak 11 april 2007, rechtbank Amsterdam)

34 2004.1523 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

OUDE MAAS

Klacht- en klantbehandeling onvoldoende objectief

Toelichting: De uitkering van klaagster wordt opgeschort omdat de dienst vermoedt dat haar ex-partner bij haar inwoont. Omdat klaagster geen opschortingsbesluit ontvangt, vraagt ze de dienst om opheldering. De klantmanager zou haar daarbij zo onplezierig te woord hebben gestaan, dat ze een klacht indient. Een telefoongesprek dat ze vervolgens voert met de teamchef eindigt in een woordenwisseling. Na twee weken treft klaagster de klantmanager met een collega aan de deur voor een onaangekondigd huisbezoek. Klaagster weigert medewerking aan het huisbezoek omdat haar klacht nog niet is behandeld en zij geen vertrouwen in haar klantmanager heeft. De dienst beëindigt vervolgens de uitkering omdat niet kan worden vastgesteld of klaagster er recht op heeft.

Klaagster neemt een advocaat in de arm, die de dienst vraagt de zaak te heroverwegen en vraagt om een reactie op de klacht. De advocaat ontvangt een briefje van de teamchef, waarin staat dat de uitkering is beëindigd *'omdat er sprake is, na gedegen onderzoek, van een gezamenlijke huishouding. Voor wat betreft de klacht kan ik u melden dat ik die ongegrond verklaard heb en wel om de volgende redenen: Mw M. heeft zich in haar opstelling zowel naar mij, als naar mijn medewerkers zeer onbehoorlijk gedragen. Na onderzoek is mij in ieder geval niet gebleken dat er sprake is geweest van een woordenwisseling tussen Mw. M. en haar klantmanager. (-) Voor wat betreft het (-) huisbezoek wil ik u melden dat ik als teamchef bepaal wie er waar op huisbezoek gaat, het is ook aan mij om te beoordelen of er sprake is van een objectief en zorgvuldig onderzoek. Vraagtekens omtrent deze materie zijn m.i. niet aan de orde.'*

De ombudsman vraagt zich af of aan deze reactie een objectieve toets van de situatie is voorafgegaan en vraagt de dienst de klacht nog eens serieus te behandelen en klaagster daarbij te horen. Ondertussen heeft klaagster de zaak aan de rechter voorgelegd, die het besluit van de dienst vernietigt. De rechter stelt vast dat er onvoldoende aanleiding was voor het huisbezoek en dat er onvoldoende concrete aanwijzingen waren dat sprake is van samenwoning. De dienst schrijft de ombudsman vervolgens dat hij klaagster zal uitnodigen om het voorval te bespreken en excuses aan te bieden. Omdat de klantmanager inmiddels is vertrokken en de teamchef een ander team gaat leiden, zal ze met beiden geen zaken meer hoeven doen. De dienst sluit af met de opmerking dat in de rapportages, briefwisseling en gesprekken *'een zekere frustratie doorspeelt over feiten die aangedragen moeten worden bij beëindiging van een uitkering. De druk op handhaving en fraudebestrijding is hoog, maar de feiten zijn vaak niet voldoende om een bezwaar te weerstaan.'*

35 2005.1389 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

OUDE MAAS

1. Handleidingen huisbezoeken zijn weinig verplichtend en meerduidig.
2. Het besluit om een onaangekondigd huisbezoek af te leggen wordt op een relatief laag ambtelijke niveau genomen, zonder ruggespraak met de leiding.
3. Het huisbezoek wordt afgelegd door medewerkers op een laag ambtelijke niveau. Soms zelfs met een stagiaire (zonder legitimatiebewijs).
4. De rapportages over het huisbezoek, zijn vormvrij en bieden vrijwel geen houvast voor een inhoudelijke controle door anderen.
5. Er is op geen enkele manier vastgelegd binnen welke termijn een rapportage van het huisbezoek moet worden opgemaakt.
6. Als de sociale dienst toestemming vraagt om binnen te komen, maakt de dienst niet duidelijk wat zij allemaal wenst te onderzoeken en op welke wijze zij dat wenst te doen. Daarmee wordt het voor de burger onmogelijk om weloverwogen toestemming te verlenen.
============================
N.a.v. klachten hoort de ombudsman SoZaWe medewerksters en verkrijgt zo inzicht in de praktijk van huisbezoeken vanuit het perspectief van de medewerksters
----

Een medewerkster (mevrouw Yilmaz contactueel medewerker dienstverlening (CMD)) en haar leidinggevende (mevrouw Muys teamchef) worden gehoord n.a.v. een klacht van de heer Karman
Verantwoordingsstructuur: Eindverantwoordelijke is de districtsmanager. Inhoudelijke problemen en vragen over de juiste uitleg van de wet worden in eerste instantie besproken met de kwaliteitsmedewerker en eventueel met de teamchef en met collega's.
Aangekondigd en onaangekondigd bezoek
De ombudsman: 'Staan binnen de dienst afspraken op papier over hoe en wanneer er huisbezoeken worden afgelegd en wanneer dit middel wel of niet mag worden gebruikt – bijvoorbeeld in de vorm van een handleiding?'
Mevrouw Yilmaz: 'Ja, natuurlijk is er een handleiding in welke situaties je een huisbezoek mag of moet afleggen. Daarnaast is de dossierinhoud en het verleden van de persoon bepalend voor de keuze of een huisbezoek moet worden afgelegd.'
De ombudsman stelt vast dat er een bericht van de directie is, waarin staat beschreven wanneer een huisbezoek wél en niet mag worden afgelegd. Hij vraagt daarvan een kopie en vraagt verder: 'Bestaat er een verschil tussen een wel of niet aangekondigd huisbezoek?'
Mevrouw Yilmaz: 'Een onaangekondigd huisbezoek vindt plaats als het gevaar bestaat dat relevante informatie verdwijnt als wij het huisbezoek zouden aankondigen. Het besluit om een onaangekondigd huisbezoek af te leggen wordt door de klantmanager genomen.'
'Een aangekondigd huisbezoek wordt meestal afgelegd om de woonsituatie te

controleren voordat de uitkering voor het eerst wordt toegekend. Of als wij vermoeden dat mensen samenwonen. Of wanneer het adres niet lijkt te kloppen. En natuurlijk speelt ook je gevoel een rol.'
De ombudsman stelt vast dat mevrouw Yilmaz dus zelf bepaalt of zij een onaangekondigd huisbezoek wil afleggen.
Mevrouw Yilmaz bevestigt dat ten dele: soms maakt zij zelf de keuze, soms niet.
De ombudsman: 'Kunt u aangeven wanneer u die keuze als contactueel medewerker dienstverlening zelfstandig maakt en wanneer in overleg?'
Mevrouw Yilmaz: 'Bij een vermoeden van samenwoning - door een tip van buiten bijvoorbeeld - moet je onaangekondigd gaan.'
De ombudsman vraagt of de teamchef, dan wel de kwaliteitsmedewerker wordt betrokken bij de afweging of er al dan niet een onaangekondigd bezoek wordt afgelegd.
Mevrouw Yilmaz meldt dat zij dat meestal wel gaat vragen.
Vervolgens licht mevrouw Yilmaz toe, dat zij altijd vóóraf met iemand van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid overlegt.
De ombudsman stelt vast dat het initiatief voor een onaangekondigd huisbezoek bij mevrouw Yilmaz ligt. Zij heeft daarover (kennelijk onverplicht) vrijwel altijd contact met een andere medewerker binnen de dienst - dat is niet per se haar teamchef of de kwaliteitsmedewerker. Zij maakt de keuzes nooit in haar eentje. Zij moet melden waar ze naartoe gaat. Zo werkt de organisatie.
De ombudsman: 'Is er een soort van toets om op huisbezoek te gaan? Wordt op enig moment afgewogen of het huisbezoek niet een te zwaar middel is om helderheid te verkrijgen over wat de dienst wil weten?'
Mevrouw Yilmaz: 'We gaan niet zo maar. Een onaangekondigd huisbezoek kost tijd en er is meer dan genoeg werk. Zo'n keuze baseren we op onder andere op het gedrag van de klant….'
De ombudsman: 'U heeft geen toestemming nodig om op huisbezoek te gaan?'
Mevrouw Yilmaz: 'Nee!'

Informatie
De ombudsman: 'Krijgt de cliënt bij zo'n huisbezoek vooraf of achteraf informatie over zijn rechten en/of plichten? Of heeft de dienst sociale zaken en werkgelegenheid dat al bij het eerste bezoek uitgelegd ?'
Mevrouw Yilmaz: 'Bij deze klant heb ik het niet uitgelegd. Meestal leg ik het uit bij een eerste uitkering of als wij vermoeden dat iemand samenwoont. In dit geval vermoedde ik iets. Want ja… zijn partner was op hetzelfde moment ook ziek en ook niet aanwezig bij het onaangekondigde huisbezoek. Hij is al vier jaar mijn klant. Ik was nog nooit bij hem langs geweest.'
De ombudsman: 'Van elk huisbezoek wordt een rapportage gemaakt?'
Mevrouw Yilmaz: 'Ja. Ik heb het neergezet in een doelmatigheidsonderzoek, dat voortvloeide uit de melding van het reïntegratiebureau. Dat bureau meldde ons dat mijnheer Karman niet aan werk komt door zijn gedrag. Ik heb er dus geen aparte rapportage van gemaakt.'

De ombudsman: ‘Is er een sjabloon, een format of een formulier dat u moet invullen?’
Mevrouw Yilmaz: ‘Voor huisbezoeken geldt een apart werkproces. Maar in dit geval was het meer een onderzoek in verband met zijn situatie, zijn ziekte, mijn twijfels in verband met zijn gedragingen.’
De ombudsman vraagt zich af of het Centraal Meldpunt Klachten de rapportage nog wel op het beeldscherm kan terugvinden als het op deze manier wordt ‘weggeschreven’.
Mevrouw Yilmaz: ‘Nee. Het is nog steeds terug te vinden. Ik heb er contact over gehad met het meldpunt. Ik heb telefonisch doorgegeven waar men het kon vinden. Ik heb de rapportage al heel lang geleden gemaakt, de dag voor mijn vakantie.’
De ombudsman: ‘Dat is dus niet direct na het huisbezoek?’
Mevrouw Yilmaz: ‘Op 25 mei was het huisbezoek,op 23 juni werd het verslag opgemaakt. Ik heb er ongeveer een maand over gedaan omdat ik mijnheer Karman een termijn had gegund om alsnog beter te worden en op gesprek te komen. De rapportage is opgemaakt nadat de volgende stap in het werkproces is gezet.
De ombudsman tegen de leidinggevende: ‘Je zou zeggen dat een huisbezoek een vrij ingrijpend middel is en de regel dus zou moeten zijn dat het verslag vrij snel na het huisbezoek wordt opgemaakt. Is dat gebruikelijk?’
Mevrouw Muys: ‘Gebruikelijk is dat er snel gerapporteerd wordt. Maar er zijn omstandigheden die dat verhinderen.’
Mevrouw Yilmaz: ‘De volgende dag zijn er andere dingen. Je kunt bij ons niet goed plannen wat je de volgende dag precies gaat doen.’
De ombudsman: ‘Ik stel vast dat er geen formulier bestaat dat naar aanleiding van huisbezoeken moet worden ingevuld.’
Mevrouw Yilmaz: ‘Dat was er wel, maar nu niet meer. Je moet je rapportage in het werkproces schrijven. Er is wel een handleiding die aangeeft wat je kunt onderzoeken als je op huisbezoek gaat en waarop je moet letten.’
Mevrouw Muys: ‘Ik zal het even toelichten. In het verleden - tot 1 juli - kon je niet vastleggen dat je op huisbezoek was geweest. Wij wilden dat wel graag vastleggen, al was het maar om te weten hoe vaak het gebeurt, wanneer het gebeurt en wat de resultaten zijn. Daarvoor gebruikten we aanvankelijk het formulier. Vanaf 1 juli kunnen we dit in het systeem invoeren, zodat wij al die gegevens kunnen traceren.’
De ombudsman: ‘Heeft dat formulier ook een vaste indeling? Wordt er bijvoorbeeld gevraagd wie er op huisbezoek met wie is geweest?’
Mevrouw Muys: ‘Dat komt in de rapportage.’
De ombudsman: ‘Maar de rapportage is vormvrij?’
Mevrouw Muys: ‘Ja.’

Binnen laten

De ombudsman: ‘Ik stel vast dat je de informatie over de toestemming, het doel et cetera niet steeds op dezelfde plek kunt terugvinden.
Als u op huisbezoek komt, verzamelt u niet alleen gegevens door met een cliënt te spreken, u neemt ook dingen waar.’

Mevrouw Yilmaz: 'Je kijkt ook rond, inderdaad.'
De ombudsman: 'Weet de cliënt dat u op deze wijze gegevens verzamelt?'
Mevrouw Yilmaz: 'Je kunt altijd je dossier inzien.'
De ombudsman: 'Achteraf kan hij dat dus vaststellen?'
Mevrouw Yilmaz: 'Dat klopt.'
De ombudsman: 'U zegt het in ieder geval niet van tevoren?'
Mevrouw Yilmaz: 'Cliënten komen ook op het spreekuur. Ook dan kijk ik naar de kleding en hoe de cliënt zich gedraagt. Je gaat dan niet vertellen dat je dat soms ook vastlegt. Je legt alleen maar dingen vast die relevant zijn voor het bepalen van het recht op uitkering. Je legt uiteraard geen privégegevens vast die daar niets mee te maken hebben.'
De ombudsman: 'Dat snap ik, maar ik stel alleen maar vast dat u, als u op huisbezoek komt, cliënten niet vooraf informeert dat u - door waarnemingen - controleert of het verhaal dat hij houdt klopt. De cliënt hoort alleen wat het doel van het onderzoek is, want dat vertelt u altijd?'
Mevrouw Yilmaz: 'Ja.'
De ombudsman: 'Als u langskomt, kan er iemand opendoen. Dat kan een kind zijn, dat kan de klager zijn…'
Mevrouw Yilmaz: 'In dit geval was het zijn dochter.'
De ombudsman: 'Hoe oud is die dochter?'
Mevrouw Yilmaz: 'Zestien, zeventien jaar. Als een klein kind opendoet, vragen wij: wil je je ouders roepen?
Ik heb de dochter gevraagd of we binnen mochten komen? Dat mocht. Zij vertelde dat haar vader ziek in bed lag. Ik ben naar binnen gegaan. Haar vader lag in bed. De deur stond open. Ik stond voor de deur en zei tegen mijnheer Karman: 'O, u bent toch ziek…' De partner was niet thuis, die was medicijnen aan het halen.'
De ombudsman: 'Heeft de cliënt de mogelijkheid om, als u onaangekondigd komt, te zeggen 'het komt nu even niet uit, ik wil u nu niet ontvangen?'.'
Mevrouw Yilmaz: 'Dan kan ik niet naar binnen en ga ik overleggen met bijvoorbeeld de kwaliteitsmedewerker. Ik ga in ieder geval niet zomaar een uitkering opschorten. Als ik de woonsituatie kom controleren en niet naar binnen mag, kan ik de rechtmatigheid niet vaststellen. Dan kan ik wel aangeven dat dit gevolgen zal hebben voor de uitkering. Maar als ik kom controleren of iemand zijn arbeidsverplichting naleeft kan dat niet.'
De ombudsman: 'Het betekent dus dat u in dat geval toestemming zou moeten hebben om binnen te komen?'
Mevrouw Yilmaz: 'Ja.'
De ombudsman: 'Hoe gaat dat gesprek aan de deur normaalgesproken?'
Mevrouw Yilmaz: 'Meestal bellen we aan en zeggen: 'Wij komen de woonsituatie controleren'. Enige tijd geleden hadden wij een klant, die ziek was. Van haar mochten wij niet naar binnen. Toen zei ik: 'Nou dat is goed, dan kan ik het recht niet vaststellen' en ben toen weggegaan. Je moet je legitimeren. De stagiaire heeft geen legitimatiebewijs. Verder hebben alle collega's een legitimatiebewijs.'

Verantwoording
De ombudsman: 'Wordt u ooit op uw rapportages aangesproken?'
Mevrouw Yilmaz: 'Ja, natuurlijk.'
De ombudsman: 'Hoe gaat dat dan?'
Mevrouw Yilmaz: 'De kwaliteitsmedewerker doet steekproeven.'
De ombudsman: 'Steekproefsgewijs of als de cliënt een probleem maakt?'
Mevrouw Yilmaz: Beide. Het is niet zo dat ze permanent mijn rapportages controleren.
'Ik sta als controleur tussen de klant en de dienst. Klanten rekenen mij aan wat ik namens de dienst zeg. '
De ombudsman: 'Het hele beeld is dat u nog al dwingend zou zijn…'
Mevrouw Yilmaz: 'Dat is het directe gevolg van de Wet werk en bijstand, waarbij we veel meer de regie over de arbeidsmarktopleiding hebben. De wet verplicht de mensen om langs te komen, om naar de integratiebureaus te gaan, om werk te zoeken. Als ze zeggen dat zij ziek zijn, laat je ze keuren.'

36 2005.1643 **DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)**

OUDE MAAS

Mistige organisatiestructuur

==========================

E-mail-wisseling tussen de ombudsman en het Centraal Meldpunt Klachten (CMK) SoZaWe

----

Vraag van de ombudsman aan Centraal Meldpunt Klachten (CMK) SoZaWe:
Uit mijn intake aantekeningen ontleen ik de volgende gegevens: op 16 augustus 2005 vindt rond 16:00 komen onaangekondigd twee onbekende dames bij klager aan de deur met de melding "dat dit een huisbezoek in opdracht van SoZaWe is, een zogenaamd adresonderzoek op basis van een melding". De heer Hugen is nog nooit over dit onderwerp door de dienst onderhouden en schrikt zich rot. De cliëntmanager van de heer Hugen (mevrouw Haasbroek) was niet aanwezig bij het onderzoek. De twee dames voeren het onderzoek uit, beide legitimeren zich bij binnenkomst. De dames komen alleen in de huiskamer, er vindt een 20 minuten durend gesprek plaats over wie woont hier, is er sprake van onderhuur? Na het huisbezoek is er geen bericht achtergelaten wie er is langs gekomen en onder wiens verantwoordelijkheid dit heeft plaatsgevonden. De heer Hugen krijgt ondersteunende woonbegeleiding via thuiszorg en vraagt zich af of de thuiszorg medewerkers de melding hebben gedaan? Aan de balie op het hoofdkantoor van SoZaWe wordt klager geweigerd om informatie over het huisbezoek te verstrekken.

==================

Antwoord van het Centraal Meldpunt Klachten SoZaWe aan de ombudsman:
Het betreft een huisbezoek afgelegd door twee medewerksters van Projectbureau Veilig. Op verzoek van het gemeentebestuur moeten immers, zoals u weet, heel veel huisbezoeken afgelegd worden. In het verzorgingsgebied van district Oude Maas wordt met name bij alleenstaanden beneden een bepaalde leeftijd door middel van huisbezoeken nagegaan of er iets bijzonders is. Bij Hugen zijn kennelijk geen bijzonderheden geconstateerd. Ik neem niet aan dat hij aan de balie van hoofdkantoor is geweest, maar bijvoorbeeld op de Herenwaard?
Daar Projectbureau Veilig geen onderdeel van SoZaWe is kan het CMK helaas verder niet zo heel veel voor u betekenen denk ik.

37 2006.2900 DIENST SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID (SOZAWE)

OUDE MAAS

1. Geen huisbezoek? Dan ook geen voorschot (afgedwongen toestemming)
2. Genante schending van privacy
==========================
Klager schrijft de ombudsman:

Geachte heer, mevrouw:

Naar aanleiding van uw brief van 18 september jongstleden en mijn telefonisch gesprek met mevrouw Bouiki van 21 september jongstleden hierbij komt mijn reactie:
17 juli 2006 heb ik samen met mijn vrouw een WWB- uitkering via de sociale dienst Rotterdam aangevraagd. Wij hebben een reactie van de dienst dat [wij] een aantal bewijsstukken nog moeten inleveren!
Wij hebben die bewijsstukken netjes op tijd naar haar gestuurd! Na een tijd heb ik de dienst gebeld om te vragen of we een voorschot zouden kunnen krijgen. Dat hebben we nodig voor onze betalingsverplichtingen (energie en huur enzovoort) en voor levensonderhoud. Ik heb van de dienst begrepen dat de aanvraag nog twee maanden zou duren! De dienst weigerde een voorschot aan ons toe te kennen. De reden hiervoor is dat een huisbezoek noodzakelijk zou zijn en daarna komt een voorschot. Ik heb duidelijk aan haar uitgelegd dat we geen geld hebben maar de klantmanager Zuiver luistert niet naar ons!
Mevrouw Zuiver en een van haar collega's kwam bij ons op huisbezoek. Tijdens het huisbezoek stelt mevrouw Zuiver de volgende vragen:
o Ik wil de originele bewijsstukken zien!
o Hoeveel slaapkamers zijn er in de woning!
o Wonen jullie allemaal op dit adres!
Ik vind het grappig als iemand zoiets van ons vraagt! Mevrouw Zuiver wilde toch onze slaapkamers zien? Ze ging toen naar onze slaapkamer en ze wilde dat mijn vrouw haar kleerkast zou openen! Wat denkt men dat er in een klerenkast zit? Ik vind dat mevrouw Zuiver haar grenzen heeft overschreden! Ik ga geen klerenkast van mijn vrouw aan anderen laten zien dat is te privé! Ik heb tegen mevrouw Zuiver gezegd: als de onze klerenkast moeten openen om bijstand te krijgen dan willen we dit geld niet!

Dit is wel heel schandalig
Daarom hebben we besloten met mevrouw Zuiver te stoppen en geen reactie op de brieven van haar te geven.
Het is beter (bij ons) dat we van de honger dood gaan, dan onze privé-kleding aan andere te laten zien om geld te krijgen!
We zitten echt in een noodsituatie voor wat betreft onze betalingsverplichtingen en voor ons levensonderhoud en we weten niet hoe we verder moeten gaan in het

leven! Als iemand of de gemeente ons bijstand wil verlenen dan hoeft dat niet op die onfatsoenlijke manier!
Ik ga ervan uit dat de wet goed is en mevrouw Zuiver haar grenzen heeft overschreden of dat de wet niet goed is en dan hebben we een RAMP!
[...]
Ik wilde zelf niet dat iemand me zou dwingen om bij mij in huis te komen. Ik bepaal zelf wie er in mijn huis komt! Dat is van ons privé en dat is gebruikelijk hier in Nederland!.
In overleg met mijn vrouw hebben we de toestemming aan mevrouw Zuiver gegeven om onze woning te bezoeken. De reden hiervoor is dat de drie kleine kinderen hebben die geen schuld aan ons omstandigheden hebben. Deze kinderen willen ook eten!. Hierbij zet ik nu alle brieven van belang die ik van sociale Zaken in Rotterdam ontvangen heb en mijn reactie op de brieven. We zitten in een noodsituatie en we hebben sinds drie maanden geen geld om te leven en om aan onze betalingsverplichtingen te voldoen! Ik hoop dat ik u hiermee voldoende heb geïnformeerd bij voorbaat dank voor uw snelle reactie en begrip met vriendelijke groeten.

---

38 2006.3033 CENTRUMRAAD

1. Niet via de voordeur
2. Paspoortcontrole in eigen huis
3. Uitleg noch legitimatie
====================
De heer Schenk beëindigt zijn brief alsvolgt:
Rotterdammers die in de laan waar de burgemeester wonen worden niet op deze manier gecontroleerd: George Orwell schreef, (Animal farm)

'All animals are equal, but some animals are more equal than others.' **ofwel: 'dit soort ellende vindt altijd aan de onderkant van de samenleving plaats'**

Mijnheer Schenk is een 65-plusser. Eind oktober 2005 wordt hij op een donderdag om ongeveer half 10 's ochtends uit zijn bed gebeld. 'Ik sliep nog, ik was ziek. Ik had mijn bril niet op. Bij het openen van de appartementsdeur liep ik nog in mijn onderbroek."
Tot groot ongenoegen van Schenk heeft het interventieteam het bellenbord in de hal of buiten de flat niet gebruikt en is het team meteen doorgelopen naar de deur van zijn appartement. Schenk heeft dit aanvankelijk niet door en gaat er vanuit dat de mensen beneden in de centrale hal van de flat staan. Hij probeert tevergeefs enkele malen via de intercom contact te krijgen met de bellers. Als hij de zoveelste keer uit zijn bed komt omdat er wordt aangebeld, begrijpt hij dat het bezoek aan de deur van zijn appartement staat.
Gewaarschuwd door nare verhalen over lieden die misbruik maken van goedvertrouwende burgers laat Schenk in de regel geen mensen binnen die hij niet kent. Het systeem van een centrale hal met intercomverbinding bewijst hem op dit punt goede diensten.
Schenk ziet de buurtagenten staan die hij kent. Hij gaat er vanuit dat het in orde is en laat alle mensen binnen. Hij verontschuldigt zich voor zijn staat van ontkleding en trekt zich terug om snel iets aan te trekken. Even later ziet hij dat behalve de buurtagenten iemand van Eneco, een vrouw met een laptoptas waarop Rotterdam staat en een onbekende man, van wie hij achteraf vermoedt dat het iemand is van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid.
Terwijl Schenk zich voorstelt, legitimeert niemand van de bezoekers zich.
Schenk weet niet precies wat de man van Eneco heeft uitgevoerd, maar vermoedt dat deze de stoppenkast heeft gecontroleerd - mogelijk op zoek naar een wietplantage.
De vrouw met de laptoptas zegt dat Schenk wellicht recht heeft op enige financiële ondersteuning. Zij laat een brochure bij hem achter met een telefoonnummer waar hij verdere informatie kan krijgen. Een brochure met informatie over het interventieteam heeft hij niet ontvangen.
Schenk wordt gevraagd zijn paspoort te tonen, hoe oud hij is en hoe hoog zijn huur is. Aan de hand van bankafschriften laat Schenk zien hoeveel huur hij betaalt. De

controlerende ambtenaren kunnen daarbij zien hoeveel er op zijn rekening staat, terwijl zij met die informatie niets van doen hebben. De andere leden van het interventieteam zijn niet verder het huis ingegaan. Het gehele huisbezoek heeft ongeveer twintig minuten geduurd.

Vragen

Achteraf gezien meent Schenk dat een paspoortcontrole in zijn eigen huis volstrekt onterecht is. Hij is nog steeds boos omdat hij weet niet wie in zijn huis zijn geweest. Hij voelde zich 'onzeker en overrompeld' en heeft de indruk 'dat men maar binnenkomt'.

Schenk vraagt zich af wie eigenlijk de opdracht geeft voor dit soort controles?

Zijn maatschappelijk werkster noemt Schenk een zorgmijder, die zo min mogelijk met dit soort instanties te maken wil hebben. Als het al de dienst sociale zaken en werkgelegenheid was die het initiatief heeft genomen tot het huisbezoek, vraagt Schenk zich af wat die dienst bij hem te zoeken heeft. Hij staat tegen zijn zin in de bestanden van de dienst - die hij zijn levenslang geprobeerd heeft te mijden - omdat hij gebruik maakt van Vervoer-op-Maat en Tafeltje-dekje. Maar kan dat een reden zijn voor zo'n indringende controle?

Schenk beseft dat Rotterdammers die in de laan waar de burgemeester wonen niet op deze manier worden gecontroleerd en citeert George Orwell , die in zijn beroemde boek Animal farm schreef 'All animals are equal, but some animals are more equal than others.' Waarmee Schenk maar wil zeggen dat 'dit soort ellende altijd aan de onderkant (van de samenleving) plaatsvindt'

---

39 2007.2898 <u>CENTRUMRAAD</u>

1. Onaangekondigd huisbezoek
2. Geen reden voor het huisbezoek gegeven
3.Onvoldoende gelegitimeerd
4. Beledigend en naar optreden
5. Geen informatiefolder achtergelaten
6. Geen verslag van het huisbezoek aan klagers gezonden
7. In een kennelijke hulpbehoevende toestand (zonder gas en elektriciteit) achter gelaten

Mevrouw Stok (voormalig onderwijzeres) is een dame van achterin de 50 jaar, die onder behandeling is voor een milde dwangneurose: ze bewaart te veel spullen, rubriceert/ordent alles en probeert aldus chaos te voorkomen. Mevrouw Stok heeft als partner een iets oudere man (ingenieur) die 40 jaar geleden uit India is overgekomen. Mevrouw Stok heeft haar klacht o.a. kenbaar gemaakt bij de buurtvereniging, hetgeen geleid heeft tot een <u>column van Hannie</u> in buurtkrant het Oude Werk. (zie hieronder). Mevrouw Stok beschrijft de gang van zaken als volgt: Op donderdag 19 april 2007, rond de klok van 9:30 ‘s ochtends wordt er aangebeld. de partner van mevrouw Stok neemt via de intercom contact op met de onbekende gasten en hoort de wijkagent zeggen:” ik ben de wijkagent". De partner van mevrouw Stok doet open (je moet de politie toch binnenlaten?). Ineens stond de rest ook binnen: de heer Bruin (medewerker van de Centrumraad afdeling interventieteams) en een onbekend heer van de Eneco.

Legitimaties:
1. de wijkagent is bekend en heeft zich niet apart voorgesteld.
2. de heer Bruin heeft zich pas aan het eind van het bezoek bekendgemaakt en alleen nadat hij daar verschillende keren expliciet om was gevraagd, hij heeft geen identificatiebewijs laten zien, klagers moesten op gezag van de wijkagent aannemen dat dit de heer Bruin is die werkt bij de centrumraad.
3. De medewerker van de Eneco heeft zich niet gelegitimeerd; toen hij daar expliciet om gevraagd werd heeft hij een klein pasje dat op heuphoogte aan zijn broek vastzat laten zien en daarna (na doorvragen) een kaartje geschreven met daarop onder andere een telefoonnummer, de opmerking "*afdeling fraude*" en “*p no XXXXX*”.

Informed consent.
Er is geen verzoek om binnen te mogen komen met toelichting waarom men binnen wil komen doorgegeven.

Gang van zaken:
De agent is niet binnen geweest. Hij heeft, zoals het er nu naar uitziet alleen naar gefunctioneerd als "deuropener".
De heer Bruin heeft aan partner van mevrouw Stok gevraagd of hij bewoner is? en op gezag van de wijkagent aangenomen dat dat zo is. Er zijn geen legitimaties aan de bewoners gevraagd en het huis is niet doorzocht.
Achteraf is zonneklaar dat alleen Eneco een onderzoek heeft ingesteld. Het

optreden van de Eneco medewerker was bars en commanderend en werd als bijzonder naar ervaren.
De klacht van mevrouw Stok gaat met name over het gedrag van de Eneco-medewerker, dat in dit geval toegerekend wordt aan de gemeente Rotterdam, die immers de leiding had over dit interventieteam. Mevrouw Stok heeft haar ongenoegen kenbaar gemaakt bij Gruis. Mevrouw Stok neemt het hoog op dat deze medewerker van Eneco smalende opmerkingen heeft gemaakt over de spullen die zij in haar huis verzameld heeft en onder andere de directe toegang tot de elektriciteitsmeter en gasmeter enigszins blokkeerden. Zij acht het ongehoord dat deze medewerker, zonder toestemming te vragen, nadat hij foto's heeft gemaakt van de installaties (dat zal wel mogen, neemt mevrouw Stok aan) een fotodocumentaire heeft gemaakt van de andere spullen die hij in de omgeving daarvan heeft waargenomen(!). Mevrouw Stok vraagt zich af waar dit nu weer voor nodig was? Mevrouw Stok vindt dat de bewoners van oude wijken schandalig behandeld worden. Zij stelt: Wij laten niemand meer binnen zonder huiszoekingsbevel, het lijkt de Tweede Wereldoorlog wel. De wijkagent heeft voor hij het huisbezoek afsloot mevrouw Stoks therapeut gebeld.
In het kader van hoor en wederhoor reageert klaagster op de informatie van de dienst:
De aanleiding van het bezoek van het interventieteam zou overlast zijn op 104, die overlast zou bekend zijn bij de buurtagent. Nu is er in het verleden overlast geweest, maar die familie woont er al sinds 01 februari 2006 niet meer, dus die familie was op 19 april 2007 al ruim een jaar weg. Er woont sindsdien niemand meer op 104. Dus waar bestond die overlast op 104 dan uit toen het interventieteam op 19 april 2007 kwam? […] Er werd bij ons aangebeld op nummer 106. Op 104 is de bel kapot en woont niemand. […] Het is logisch dat de deur op 106 opengaat als men daar aanbelt, op 104 zal niemand opendoen.
Binnentreden:
"Het interventieteam is niet binnengetreden in de woning" staat in het verslag aan de ombudsman. Die Eneco-medewerker is toch ook van het interventieteam? En hij is in mijn woning geweest. Als je een stap over de drempel zet, ben je in de woning. Volgens mijn man heeft ook de heer Bruin een of een paar stappen over de drempel gezet. Dan is hij toch ook in de woning geweest? De buurtagent was aardig, hij is volgens mijn man niet binnen geweest. Het interventieteam (op de buurtagent na) is wel in onze woning geweest. Ook al sta je net over de drempel, je bent dan wel in de woning.
Legitimeren
Bruin heeft wel zijn naam gegeven toen mijn man er naar vroeg. Hij heeft zich echter niet gelegitimeerd. Bruin wilde dat mijn man zich legitimeerde, dat hoefde niet van de wijkagent. Hij legde uit dat hij mijn man kende, […] Toen ik die Eneco-medewerker in het begin naar zijn legitimatiebewijs vroeg (ik was naar beneden gekomen) liet hij mij een legitimatiebewijs ter hoogte van zijn broekzak zien, wat ik natuurlijk niet kon lezen en wat u zo typerend "een flits-legitimatie" noemt, wat het ook is. […]. Ik wil ook de naam van de Eneco-medewerker hebben,

maar die mocht hij niet geven zei hij, alleen dat nummer. Kun je nagaan "goed" die flits-legitimatie was, waardeloos! De medewerker van Eneco heeft zijn personeelsnummer achtergelaten en ook het telefoonnummer van Eneco opgenomen in de kaart, waar "afdeling fraude" op stond. Het personeelsnummer van die Eneco-medewerker is XXX.ZZZ. Toen ik het woord fraude op die kaart zag, werd ik heel erg kwaad. Ik zei tegen Bruin die op de overloop in het trappenhuis stond iets in de trant van "kijk eens wat hier staat FRAUDE'" Ik was heel erg boos. […].

Reden van bezoek

Er staat in het verslag van Bruin "mevrouw had klachten omtrent haar meter standen (dat is later bevestigd door Eneco maar was reeds rechtgetrokken)".[…] dit is een smoesje om daarvoor naar mijn huis te komen en de meterstanden op te nemen. […] Ik had helemaal geen klachten meer over meterstanden, Eneco heeft huisnummers verwisseld, dat was op 04 april 2007 al rechtgezet. Ik vind dit nogal schijnheilig.

Nazorg

Mooie begeleiding hebben ze bij het interventieteam. Ze duwden een kaart in je handen met een telefoonnummer en zoek het dan zelf maar uit. Er werd gezegd dat we de volgende dag dat telefoonnummer konden bellen en informeren over wat er in de meter werd aangetroffen. Geen nazorg, terwijl dat eigenlijk wel de bedoeling is bij een interventieteam. Nee wij werden wat dat betreft hulpeloos achtergelaten […].

Onzorgvuldig/privacy: bewustlevende burgers gestraft

Ook staat er in het verslag "omdat het Bavo patiënten zijn heeft Eneco mild gehandeld …". Maar dat klopt helemaal niet.

Nu komt ook nog een stukje in het verslag voor dat wij 200 kWh per jaar zouden gebruiken. Waar haalt die man dit getal vandaan? Wij hebben in een jaar 1904 kWh gebruikt dat is ruim 9 ½ maal zoveel als 200 kWh!

We eten heel goedkoop buiten de deur bij Antonius Binnenweg. Ons huis is erg goed geïsoleerd, waardoor wij dus weinig hoeven te stoken. We hebben ook lekker warme truien en vesten. In de voorste slaapkamers stoken wij nooit daar slaapt niemand. In de achterste slaapkamer, waar wij slapen, stoken we. Wij gaan naar de wasserette en doen soms een handwasje thuis. Wij hebben geen computer en Internet, geen magnetron, de oven is heel ouderwets en gebruiken wij niet. We hebben geen koffiezetapparaat of airconditioning. Wij zijn kinderloos, dus hebben wij ook geen kinderen die heel lang onder de douche staan en heel lang internetten zoals in veel gezinnen gebeurt. Wij internetten wel eens elders (thuis hebben wij geen computer en Internet) er zijn genoeg Internet-cafés. Wij zijn vaak buiten de deur. We hebben maar één televisie. Wij hebben een vrij klein huis. Met vakantie zijn wij vrij lang afwezig. Hoe durft Bruin over die Eneco-medewerker ons te vergelijken met een normaal gezin en wat is dat dan wel een normaal gezin?

Publiek-Private Samenwerking?

Vreemde gang van zaken: Interventieteam dat alleen op pad gaat om Eneco-belangen te dienen

column van Hannie in buurtkrant het Oude Werk mei 2007.

Ik heb het er al eerder over gehad. over het interventieteam. Dat is een club mensen die aan alle deuren in het Oude Westen komt kloppen of de boel wel in orde is. En van die club beweren ze dat ze alleen fraude willen tegengaan en dat zijn mensen die het moeilijk hebben ook nog eens verder willen helpen. Verder willen helpen van de wal in de sloot bedoelen ze. Zoals jullie weten zit ik nogal graag op een bankje op een plein en dan hoor je nog eens wat. Laatst raakte ik in gesprek met een buurman. Ik ken die man al jaren, goudeerlijk, ik durf mijn handen in het vuur te steken voor hem. Hij heeft alleen een beetje last van zenuwen. Kan hij ook niks aan doen. Er komt altijd zo een vrouwtje bij hem thuis en die helpt hem een beetje op weg. Toen ik hem de afgelopen keer zag was tie op van de zenuwen. "buurman zeg ik, wat is er aan de hand."

Nou en toen kwam er een verhaal. Inderdaad, dat interventieteam was aan zijn deur geweest. De pief van de Eneco had de meter naar gekeken en die had gezien dat er met pinnetjes gerommeld was. Dus wordt bij mijn buurman de stroom afgesloten. Mijn buurman weet van geen pinnetjes af en hij laat mij zijn bankafschriften zien. "Daar kun je toch op zien dat je gewoon je rekening betaald?, zeg ik tegen mijn buurman." volgens hem vonden ze zijn rekening en een beetje laag. Ja hoor, dus als het een beetje zuinig aandoet dan zal je wel met je pinnetjes gerommeld hebben. Wat een stelletje lapzwansen. Ik heb het al eerder gezegd: niet binnenlaten, dat heel interventieteam. Bij mij komen ze er nooit in.

---

40 2007.2929 <u>CENTRUMRAAD</u>

1. Geen legitimatie
2. Geen reden voor huisbezoek
3. Geen informatie achteraf
========================

De heer S. Duys beschrijft zijn ervaringen tijdens huisbezoek door een interventieteam:

Het was maandag 14 mei om 21:00 's avonds (toen op de radio de strijkkwartetten van Julius Röntgen te horen waren). Er werd één keer hard geklopt (gebonsd?) op de deur van klager en daarna stonden er vier mensen in zijn woning.
De heer S. Duys merkte op dat men geen gebruik heeft gemaakt van de deurtelefoon; had men dat wel gedaan dan zou hij ze sowieso binnen hebben gelaten: ik heb niets te verbergen. Voordat klager zich herpakt heeft, wordt hij aangesproken op het feit: "dat er iets uit de hand zou zijn gelopen….". De heer S. Duys neemt aan dat het gaat om de boeken die - deels nog onuitgepakt - onder andere in stapels op de vloer staan opgetast en zijn loopgebied danig beperken. (klager noemt dat Manhattan in de huiskamer). De heer S. Duys neemt aan dat degene die hem bij het weggaan een hand gaf en zich Monty noemde, een stadsmarinier was; "het was duidelijk iemand die gewend was om anderen in het gelid te zetten, iemand die helemaal doordrenkt was van de zogenaamde Rotterdamse norm, iemand die ongevraagd voortdurend het woord nam, de regie nam, dwingend optrad en kennelijk nogal vol was van zichzelf." De heer S. Duys heeft dit gedrag als erg storend ervaren. Er zijn een aantal zorgvragen gesteld zoals: gebruikt u warm eten? Gebruikt u een koelkast? Et cetera. Men heeft besloten om het sociaal welzijnsteam wijk Cool langs te sturen (dat moet nog komen). Een andere vraag luidde: bent u wel eens onder behandeling van een psychiater geweest? De heer S. Duys herkende de wijkagent, de heer Seuren (van het bureau Eendrachtsplein). Daarnaast was er nog een agent en een assistent van de heer Monty. Het huisbezoek heeft circa 15 minuten geduurd.
De heer S. Duys meldt dat hij - ten onrechte - op die 14e mei niet aan de kaak heeft gesteld dat men zich toegang tot zijn woning heeft verschaft zonder dat van enig bevel of bevoegdheid daartoe gebleken zou zijn. Men heeft zijn toestemming om binnen te treden niet afgewacht en op een of andere manier zonder medewerking van klager zijn voordeur open gekregen. De heer S. Duys veronderstelt dat gebruik is gemaakt van een zogenaamde politieloper.
De heer S. Duys is zich ervan bewust dat hij gepercipieerd wordt als een randfiguur c.q. deviante persoon, hij is het daar in zekere zin ook mee eens, maar ziet zichzelf liever als een ietwat afstandelijk geïntegreerde inwoner van Rotterdam bij wie het non-conformisme hoog in het vaandel staat en die overigens op 24 mei jongstleden een fiks bedrag aan gemeentebelasting heeft betaald.
- klager heeft sinds 1986 landkaarten voor zijn ramen hangen in plaats van gordijnen

- klager meent dat als je echt iets wilt zien, je geen tv moet kijken, maar radio moet luisteren [hij beluistert de zenders: Radio 1, 4, 5, BBC World service, BBC lange golf en business radio Nederland].

De heer S. Duys heeft zichzelf niet hoeven te legitimeren en de binnengekomen lieden hebben zich eveneens niet gelegitimeerd.

Het relaas van klager maakt duidelijk dat hij zich bijzonder overvallen heeft gevoeld door het huisbezoek. Een behoorlijke vooraankondiging, legitimatie, opgave van redenen voor het huisbezoek zijn allemaal niet aan de orde geweest. De heer S. Duys heeft ook achteraf geen folders of brochures gekregen noch heeft men na enige dagen een rapportage ter zake van het binnenkomen aangeboden. De heer S. Duys weet nog steeds niet precies wat hem is overkomen, wat hem wordt verweten, wat er is bevonden en welke acties hij moet ondernemen of welke acties van gemeentewege te verwachten zijn.

De heer S. Duys vult het bovenstaande aan met navolgende aantekeningen:

U kunt er rustig van uitgaan dat ik een excentriek interieur heb, met een ogenschijnlijke overdaad aan boeken. In dat boeken-universum voel ik mij bijzonder op mijn gemak, omdat het voor mij een weerspiegeling van een onbeheersbare overvleugelende buitenwereld is, waarbij binnenshuis de rollen zijn omgedraaid. Het individu temidden van zijn boeken 'feels on top of his own world'. De wisselwerking tussen hem en zijn verlengde in boekvorm is een nimmer opdrogende bron van geestkracht die zelfvertrouwen, zekerheid en veiligheid genereert. Althans zo percipieer ik dat.

De kernvraag blijft: waarom kwam dit interventieteam zonder daartoe strekkende volmacht zomaar het pand binnen? Dacht de stadsmarinier wellicht dat de merkwaardige raambedekking een volmacht geeft voor kordaat ingrijpen? Wat meer elementaire juridische scholing zou mijns inziens geen kwaad kunnen. 'Free rangers' met een hoge eigendunk en scoringsdrift kunnen contraproductief zijn!

Eindconclusie mijnerzijds: sociale controle? Best, maar dan graag wel iets minder confronterend en intimiderend en wellicht kan een en ander aanleiding geven tot enige reflectie in de daartoe geëigende echelons van het gemeentebestuur.

Who said that life was fair, easy and simple?

w.g. S. Duys.

---

41 2006.2378 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE CHARLOIS

1. Kabaal, dreigen, overrompelen
2. Geen toestemming
3. Uit huis gezet zonder rechterlijke titel
4. Directief (lomp) optreden

De heer Toets, wonende te Rotterdam, klaagt over het huisbezoek dat het interventieteam op 9 maart 2006 bij hem heeft afgelegd.

Voorgeschiedenis
De heer Toets heeft vanaf januari 2005 tot 9 maart 2006 gewoond in het huis dat het interventieteam heeft bezocht. De woning stond voor die tijd lang leeg, zo heeft Toets geverifieerd bij de politie. De woning is een appartement in een portiekflat, die tijdens het verblijf van Toets vier à vijf keer van eigenaar is gewisseld (een zogenaamd beleggingspand). Toets heeft het pand gekraakt, omdat zijn inkomen te laag is en er veel woningen leegstaan, die niet bewoond kunnen worden omdat de gemeente op grond van de Rotterdamwet te hoge inkomenseisen stelt.
Nadat Toets de woning heeft betrokken, heeft hij geprobeerd zich op dat adres te laten inschrijven bij de gemeentelijke basisadministratie. Dat wordt hem geweigerd, omdat de steeds wisselende eigenaren geen toestemming zou hebben gegeven voor de bewoning. Toets heeft vergeefs geprobeerd een huurcontract te sluiten met de verschillende eigenaren.
Vanwege zijn psychische gesteldheid - waarvoor hij onder behandeling is en medicijnen gebruikt - heeft Toets behoefte aan een rustig en vast thuisadres. Hij heeft het appartement op eigen kosten wind- en waterdicht gemaakt, opgeruimd, vuilnis afgevoerd et cetera. Na een jaar in het genoemde appartement te hebben gewoond, meent hij een woonrecht te hebben verworven.

Huisbezoek
Op 9 maart 2006 hoort Toets om half tien 's ochtends rumoer in het trappenhuis van de portiekflat. Hij hoort dat er bij de buren wordt aangebeld en de buren wordt gevraagd wat voor soort persoon er in Toets' appartement woont en of zij last hebben van het gezoem. Plotseling wordt er ook bij mijnheer Toets langdurig aangebeld en op de deur gebonkt. 'Ze maakten nogal een kabaal.' Er wordt geroepen 'Politie!'
Als Toets ziet dat er inderdaad een politieman bij is, doet hij de deur open. Hij wordt aangesproken door twee personen, van wie eentje later de heer Stam blijkt. 'Waarom heeft u niet direct opengedaan? Mogen wij niet binnen komen? Wij willen graag met u praten.'
De heer Toets is overrompeld. Er staat geen knokploeg aan de deur, zoals hij had gevreesd, maar een overheidsinstantie. Hij past snel zijn houding aan en excuseert zich min of meer dat hij niet meteen heeft opengedaan. Dan wringen de heer Stam en een ander teamlid zich langs Toets heen naar binnen en geven hem allerlei instructies. Daarna komen nog meer mensen binnen. Geen van de bezoekers heeft

zich gelegitimeerd.

Niet alles wat de bezoekers tegen hem zeggen dringt tot Toets door. Het team reageert niet op wat hij zegt, maar doet alleen mededelingen. ‘We gaan de boel afsluiten.’ ‘U heeft geen woonrecht. Op dit adres stond negen maanden geleden nog iemand anders ingeschreven.’ ‘U moet de woning nu verlaten.’ ‘Dit is nieuw beleid en hier is niet over te discussiëren.’

Toets ziet dat de heer Stam papieren van Eneco heeft, op grond waarvan hij ondervraagd wordt over zijn aansluiting. De bezoekers proberen of de lichtschakelaars het doen. Tevergeefs, want er is geen aansluiting. De heer Stam begint over overlastproblemen. Toets vertelt dat dit voor zijn tijd was, maar daarvan neemt de heer Stam geen notie.

Als Toets vraagt waarvoor men nu precies komt, antwoordt de heer Stam: *‘Tja, we komen eigenlijk voor alles.’*

Mijnheer Toets krijgt geen greep op de gebeurtenissen en zijn verzoek om de woning te verlaten wordt genegeerd. Toets vindt de situatie hectisch. Hij ziet vier of vijf mensen door zijn huis lopen en van alles onderzoeken, tot de vuilniszakken op het balkon toe. Men opent kamers en kasten en controleert zijn medicijnen. Alleen de agent vraagt toestemming om ergens in te kijken. Die toestemming krijgt hij. Maar Toets is niet van plan de bevelen van de heer Stam op te volgen en belt zijn advocaat, die even later met de heer Stam in discussie gaat over het woonrecht. De heer Stam vertelt de advocaat dat hij optreedt namens de eigenaar, die wil dat het huis wordt afgesloten. Als Toets zich in dit gesprek wil mengen, houdt de politie hem aan, omdat hij voor 1200 euro aan boetes heeft openstaan. De meeste daarvan zijn al veertien jaar oud.

Toets wordt meteen afgevoerd, terwijl er nog zes tot zeven man in zijn huis rondlopen. Hij krijgt geen gelegenheid om zijn huis af te sluiten, kleding te verzamelen en spullen in veiligheid te brengen. Na deze aanhouding zit Toets twintig dagen in vervangende hechtenis.

Als hij na weken terugkeert naar zijn woning zijn de sloten veranderd en zijn spullen deels op straat gezet. Een ander deel van zijn spullen vindt hij terug in de kelderboxen van de portiekflat. Navraag bij de buren leert hem dat de mannen bij de ontruiming met van alles hebben gesmeten. Het bankstel en de televisie zijn kapot. Zijn kleding en computerspullen zijn grotendeels verdwenen. Gelukkig vindt Toets nog een plastic zak met waardevolle papieren.

Schade

Volgens Toets heeft hij voor enkele duizenden euro's schade. Hij heeft zich vooral gestoord aan het gedrag van de heer Stam, die blufte met een onjuiste Eneco-rekening, met het verhaal over de overlast en met de bevoegdheden die hij zou hebben. Bovendien reageerde de heer Stam totaal niet op wat Toets naar voren bracht en gedroeg hij zich als de baas in huis.

Bij Toets overheerst boosheid. Hij voelt zich vernederd. De hele gang van zaken heeft hem het gevoel gegeven dat hij rechteloos is. Toets voelt zich ernstig aangetast

in zijn privacy, omdat men foto's heeft gemaakt van zijn inboedel en de teamleden die inboedel zonder respect hebben behandeld.

Met zijn advocaat probeert Toets een schadevergoeding te krijgen. Van de ombudsman vraagt hij een oordeel over de behoorlijkheid van het optreden van het interventieteam. ‘Want dit accepteer ik absoluut niet.’

---

42 2006.2856 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE CHARLOIS

Niet via de voordeur is kennelijk standaard; politie accepteert niet dat burgers hieraan niet meewerken

De heer Schwaerzler bewoont een portiekflat en is op vrijdagochtend 22 september 2006 tegen twaalven aan het telefoneren met zijn zus in Oostenrijk. Tijdens het telefoongesprek wordt via de intercom/huistelefoon gebeld. Schwaerzler verwacht bezoek, maar hoort een vreemde stem vragen 'of dit 4C is?' Hij hoort ook het woord deelgemeente vallen. Schwaerzler laat vreemden nooit binnen, zeker niet als deze voor een ander komen. Schwaerzler wijst de onbekende aan de andere kant van de lijn erop dat hij heeft 'aangebeld bij nummer 4D'. Hij raadt de bezoeker aan bij het juiste huisnummer aan te bellen.

Even later wordt er weer gebeld. Nu krijgt Schwaerzler te horen dat het politie is en wordt hem op agressieve toon gevraagd open te doen. Schwaerzler vraagt voor wie hij dan open moet doen, omdat hij uit het vorige gesprek heeft begrepen dat het bezoek niet voor hem komt. Dit tweede gesprek bevestigt de indruk van Schwaerzler dat de bezoekers niet voor hem komen maar voor andere bewoners van de portiekflat. Hij vindt dat onethisch. De agressieve toon van de 'politieman' roept weerstand bij hem op. Schwaerzler hangt de hoorn op de haak en doet niet open.

Preek

Niet lang daarna wordt er - in de beleving van Schwaerzler wel bijna tien minuten lang - hard op zijn bel gedrukt. Het telefoongesprek met zijn zus breekt hij nu maar af.

Als hij uit het raam kijkt, ziet hij alleen personen in burger staan. Omdat hij nog in sportkleding is besluit hij zich om te kleden.

Nog voordat hij daarmee klaar is, meldt de politie zich aan zijn voordeur. De politie overdondert hem met een agressieve preek over de stijlloosheid om de deur niet open te doen als hem dat wordt gevraagd.

Schwaerzler bluft dat hij op dat moment het bureau voor rechtshulp aan de lijn heeft, dat hij niet gediend is van die agressieve benadering, dat het huisbezoek niet voor hem is en dat hij niet binnen mag komen als er geen huiszoekingsbevel is. De politie bindt iets in, maar blijft hem betichten van kortzichtig gedrag.

Schwaerzler maakt zich breed om uit te drukken dat hij de politie onder geen beding wil binnenlaten en beantwoordt de tweede preek van de politieman met de opmerking 'Waarvan akte.' De deur gaat dicht.

Enigszins geschokt realiseert Schwaerzler zich dan wat er allemaal is gebeurd. En dat hij vergeten is de naam of het dienstnummer van de politieagent te vragen. Als hij het verhaal later op die dag bij de ombudsman vertelt, zegt Schwaerzler dat hij zich nog steeds niet helemaal rustig voelt.

Van een buurvrouw krijgt hij later te horen dat op een van de tassen van de bezoekers het woord preventie of interventie stond. De buurvrouw vertelt hem dat er foto's zijn genomen. Schwaerzler vermoedt dat ook hij gefotografeerd is.

Onduidelijke reden

Schwaerzler probeert erachter te komen wat de reden is voor de 'overval'. Hij krijgt geen contact met de persoon die verantwoordelijk is voor de interventieteams.
Ook in een gesprek met zijn buren - die geen van tweeën een uitkering hebben - blijft het gissen naar de werkelijke reden. Dat één van de andere buren geklaagd zou hebben over een wasmachine die op de galerij staat totdat de Roteb deze komt ophalen, lijkt hem onwaarschijnlijk.

Meer dan een half jaar later.

De heer Schwaerzler meldt zich wederom bij de ombudsman; wederom heeft de politie geprobeerd om via hem toegang te krijgen tot het appartementencomplex om iemand anders "te overrompelen". Naar aanleiding van dit zeer afwijkende gedrag heeft klager op advies van de ombudsman geprobeerd klachten in te dienen bij de politie. Tot tweemaal toe is hij bij de balie van het politiebureau weggestuurd zonder dat er een klacht is genomen. De gemeentelijke ombudsman stelt zich in verbinding met de Nationale ombudsman en verzoekt de heer Schwaerzler zijn klachten over het optreden van de politie aldaar kenbaar te maken.

43 2007.2921 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE DELFSHAVEN

1. Overvallen
2. Geen toestemming
3. Geen informatie
4. Zo ga je niet met burgers om
===========================
Brief aan de ombudsman:

Ik ben Hannah Buitel.

Mijn man, ik en de kinderen zijn eerlijke burgers en hebben nog geen problemen gehad met buren (heb nu een buurman die gek aan het doen is, maar we geven hem (nóg) geen aandacht), gebruiken geen drugs, hebben nooit gefraudeerd, zijn niet bekend bij BKR of wat dan ook. Onze weekdagen beginnen om 5.15u 'sochtends. De laatste die de deur uitgaat is rond half acht/acht uur.

Vorige week donderdag 10 mei, omstreeks 19.00u, stond er een hele delegatie bij ons voor de deur. Politie, maatschappelijk werkster, nog enkele mensen en een ENECO-medewerker die in de meterkast wilde kijken, met de opmerking, anders doe ik hem zelf open, waarop ik zei, van: Hooo!! ik heb hier de sleutel, het is mijn huis en ik wil weten waar dit over gaat.

Daarna had ik gemeld dat ik een medecollega ben van hem en laat dat toevallig zijn, dat we op het werk, telefonisch vaak contact hebben (fijne collega trouwens).

Ik heb uitgelegd dat we boodschappen wilde gaan doen en er niet van gediend te zijn dat er zomaar een hele delegatie voor onze deur staat. Ze wilden ze alleen even weten wie er allemaal op dit adres wonen. Nou..moeder, vader en drie kinderen. Snel werden namen/geboortedatums gecontroleerd of die kloppen en op een foutje na, was alles goed. En of het om een huur of om een koophuis gaat. Toen ze weg gingen, werd er een kaartje in mijn hand gedrukt over meldpunt overlast.

Mijn klacht:

Ik ben het eens dat ze drugsverkopers opsporen..klap in mijn handen, want ik ben voorstander hiervan. Lastige buren? Goed zo, probeer oplossingen te vinden. Maar controleer degenen die constant ziek thuis zitten of geen werk hebben die heel de dag maar buiten staan te kijken wat er te roddelen valt of zitten te bedenken hoe ze kunnen frauderen.. Maar het kan niet zo zijn, dat iemand naar deze instantie belt en hupsakee, daar staan ze voor de deur. Al houden ze ons een jaar of 10 in de gaten, maakt mij niks uit, want we hebben toch niks te verbergen. Misschien verbruiken we veel elektriciteit... dat kan kloppen: 5 televisies, 2 dvd+ video, Verschillende computerspelletjes en drie kinderen die het leuk vinden om er mee te spelen. 2 koelkasten, diepvriezer, centrale verwarming... noem maar op. Maar dit vind ik zo nederig en dan met een medecollega erbij ook.

We wonen sinds 1985 in Nederland, hebben altijd normale leven gehad, nooit klachten of wat dan ook gehad. Bemoeien ons niet met anderen, hebben

lekkere drukke werkdagen en leven plezierig. Dan opeens pats-boem - een hele delegatie voor de deur alsof we criminelen zijn. Dit geeft zo'n eng gevoel. Laten ze echte boeven gaan vangen. Mensen die jongeren met drugs benaderen en verkopen. Mensen die jongeren manipuleren, de kranten staan boordevol van enge dingen die gebeuren. Beginnen op de Nieuwe Binnenweg, bij de koffieshops/bars..etc. In deze buurt zullen er best veel aanwezig zijn, maar moeten ze nou echt beginnen met normale werkende burgers lastig te vallen? Dan vraag ik me af: als ze overdag waren gekomen en er is niemand thuis, wat dan? Zouden ze onze meterkast hebben opengebroken?

Ik hoop dat ze een andere methode gaan hanteren, want wij zijn met deze methode diep beledigd.

44 2007.3229 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE DELFSHAVEN

Angst voor huisbezoek
===================
Klager schrijft de ombudsman:

Geachte ombudsman,

Op 30 augustus 2007 lag in mijn brievenbus een kaart van een interventieteam Rotterdam. Ik schrok ervan, want op de kaart staat dat ik niet thuis was en men op 20 september 2007 wederom langs zou komen tussen 18:00 en 21:00u en onder op de kaart staat dat indien ik op die datum niet thuis zou zijn dit gevolgen voor mijn paspoort, rijbewijs, verzekeringen of uitkering zou hebben.

Ik begrijp hier niets van en ben toen direct naar de deelgemeente Delfshaven gegaan, alwaar men mij zei maandag 03 september 's morgens te komen. Heb ik dit gedaan en gesproken met een man die bij dit interventieteam zit en erbij was op 30 augustus tijdens een bezoek aan mijn adres. Er werd mij verteld dat ik een soort van inspectie zou krijgen van dit team. Alhoewel mij werd gezegd dat ik maar één persoon hoef boven te laten, vind ik het toch absurd dat men mij bezoekt. Heb niets op mijn kerfstok, zelfs geen bekeuringen. Ben hierdoor erg aangeslagen, mede omdat ik niet meer zo jong ben (65 jaar).

Daar ik 4,5 jaar geleden een ernstige k. operatie ben ondergaan en mijn hormonen behoorlijk door de war zijn, ben ik ook niet zo instaat om deze absurde zaak aan te pakken, ook ben ik snel moe en heb daarom minder kracht om voor mijzelf te strijden. In het verleden heb ik altijd mijn boontjes (zelf) gedopt, maar ben door dit alles behoorlijk in de war en voel mij emotioneel aangeslagen. Ik slaap slechter, eet slechter en kan niet begrijpen waarom dit gebeurd is?! Woon al sinds 1974 op hetzelfde adres, deze woning is mijn eigendom, en heb zo'n acht jaar geleden een kamer verhuurd aan een dame, die hier nog steeds woont. Zij heeft zich toentertijd direct ingeschreven in het bevolkingsregister van Rotterdam, dus er is niets illegaals of iets dergelijks aan de hand.

Sinds ik mijn AOW heb gekregen, word ik maar lastiggevallen door de SVB. Natuurlijk is het een goede zaak om fraude te bestrijden, maar daar heb ik niets mee te maken en ben ik wars van. Heb keurig een huurcontract afgegeven aan de SVB. Ikzelf ben de mening toegedaan dat deze hele heisa voortkomt uit de SVB (kan er natuurlijk volledig naast zitten).

Het geheel is mij nogmaals helemaal niet goed bevallen, begrijp niet dat men oudere mensen opjaagt. Draag altijd keurig mijn gemeentebelastingen af, heb geen achterstand, leef netjes en normaal. Al met al is deze inbreuk op mijn privéleven nogal wat, dit had ik niet verwacht van "B&W". Leg niemand iets in de weg, maar schijnbaar vindt B&W van wel, eigenaardig, absurd en ook vrij pathetisch in mijn

ogen (zoniet fascistisch).

Heb ook de ouderenbond van het geheel in kennis gesteld. Ik geef u zo informatie omtrent mijn wederwaardigheden en wat er met een rechtgeaard burger in Rotterdam zomaar kan gebeuren, zonder dat er aanleiding toe is, althans in mijn ogen.

Met vriendelijke groet,

L.F. Céline

---

45 2006.2763 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE KRALINGEN-CROOSWIJK

1. Weigeren was geen optie
2. Hulp werd toegezegd, maar dat is niet waargemaakt
3. Kind ondervraagd over ouders

Het is eind mei 2006 als om een uur of drie 's middags twee politieagenten, drie andere medewerkers en mogelijk een officier aanbellen bij het huis van mevrouw Suarez. Mevrouw Suarez is op vakantie, haar dochter doet open.
Mejuffrouw Suarez is op dat moment aan het opruimen, ze draagt slonzige werkkleding en voelt zich niet gekleed op een bezoek. Een onverwacht bezoek komt haar ook slecht uit omdat haar vriend op bezoek is.
Een van de niet-geüniformeerde mensen legitimeert zich en vraagt of men binnen mag komen. Gezien de omstandigheden weigert mejuffrouw Suarez dat. Dan krijgt ze te horen dat de bezoekers komen om te helpen en dat de hele straat zal worden bezocht.

'Ik voelde mij overrompeld en wist niet of ik kon of mocht weigeren. Voordat ik het door had waren er al mensen de meterkast aan het onderzoeken. Achteraf heb ik vastgesteld dat er zeker geen algeheel onderzoek in de straat plaatsvond. Daarover hebben ze gejokt.
Het hele onderzoek heeft tussen een kwartier en een halfuur geduurd. Alleen de hal en de woonkamer zijn onderzocht. Mijn vriend en ik hebben ons moeten legitimeren. Mijn vriend kreeg tijdens het huisbezoek een boete wegens fout parkeren.
Ik heb me zeer overvallen gevoeld. Ik heb de medewerkster van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid gezegd dat je volgens mij voor zo'n bezoek een afspraak moet maken. Ik kreeg te horen dat dat niet hoeft. Tijdens het onderzoek lijkt het de onderzoekers er voornamelijk om te gaan uit te vinden hoeveel mensen er in het pand wonen. De leden van het interventieteam stelden geen relevante vragen. Met de informatie dat ik een tienermoeder ben, dat mijn vriend (ook uit Curacao) grote schulden heeft en wij beiden geen opleiding hebben afgerond of volgen, deden zij niets.
Ik had kort daarvoor een procedure gevoerd om mij meerderjarig te laten verklaren, zodat ik de voogdij over mijn kind kan krijgen. Ik ben nu wel meerderjarig maar heb de voogdij over het kind nog niet. Ik weet niet hoe ik dat voor elkaar kan krijgen en heb daarover geen informatie gehad.
Mijn vriend, heeft wel een verblijfsvergunning, maar geen woning, geen uitkering, geen verzekering en geen opleiding. Hij kreeg alleen een telefoonnummer van de schuldhulpverlening, zonder enige uitleg.
Het enige dat ik mij van het gesprek met de medewerkers in burger kan herinneren, is dat ik aan de tand gevoeld ben over de uitkeringssituatie van mijn moeder! Mijn moeder werd verweten dat zij zonder toestemming op vakantie zou zijn gegaan.
Het heeft mij enorm gestoord dat mij tijdens het huisbezoek op een bazige manier is opgedragen mijn televisie zachter te zetten.
Ik heb verder geen enkele informatie gekregen over het huisbezoek: er is zeker geen

folder achtergelaten.’

Als mevrouw Suarez later terugkomt van vakantie - waarvoor zij overigens wel degelijk toestemming had - wendt zij zich tot de klantmanager met het verzoek om meer informatie over het huisbezoek. De moeder krijgt dan te horen dat er twee dingen zijn gevonden waar nog werk van wordt gemaakt en dat zij geen recht heeft op verdere informatie.

---

46 2006.2880 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE KRALINGEN-CROOSWIJK

==========================

N.a.v. een klacht wordt de betreffende interventiemedewerker gehoord en wordt het instrument Huisbezoek vanuit zijn perspectief geschetst

----

De heer Klomp is politieman en buurtagent in het centrum van Rotterdam en is verbonden aan het interventieteam van de deelgemeente. Hij wordt gehoord naar aanleiding van een klacht van de heer Weerman.

Algemene werkwijze

De heer Klomp legt uit dat sinds 29 maart 2006 huisbezoeken worden afgelegd in de deelgemeente. Hij meent dat een huisbezoek weliswaar een aantasting is van het huisrecht, maar ook een middel voor de overheid om sociale misstanden te constateren. Klomp vertelt dat de teams werken met checklists die door de directie Veilig zijn afgegeven, maar dat er ruimte is om rekening te houden met de omstandigheden ter plaatse.

De werkzaamheden van de interventieteams worden gevolgd door een stuurgroep. Daarin zitten voornamelijk deelnemers uit de zogenaamde repressiegroep (sociale dienst en politie). Op initiatief van Klomp zijn daaraan hulpverleners (het lokale zorgnetwerk en de GGD) toegevoegd.

De teams hoeven geen targets te halen voor wat betreft het aantal huisbezoeken. Er wordt om de veertien dagen een lijst rondgestuurd met mogelijke bezoekadressen. Diensten die interesse hebben in een bepaald adres geven dat vervolgens aan. Eén á twee dagen voordat het huisbezoek plaatsvindt, bepaalt Klomp de definitieve 'loop-lijst'. Tot de betrokken diensten behoren sociale zaken en werkgelegenheid, de politie, bouw- en woningtoezicht, Eneco, het lokale zorgnetwerk, de woning-bouwvereniging en de deelgemeente.

Werkwijze bij het bezoek aan Weerman

Het huis waar het team de heer Weerman aantreft, is een zogenoemd SoZaWe-pand. Er bestaan niet te traceren signalen over een extra bewoner. Daarom is ook de woningbouwvereniging geïnteresseerd in dit adres.

Klomp legt uit dat een signaal op zichzelf geen verplichting oplevert om de woning op de lijst te zetten. Daarbij speelt het 'onderbuik-gevoel' een grotere rol.

Er zijn geen bijzondere geruchten die de aanleiding vormden om dit adres te bezoeken.

Eenmaal per week vindt een reeks huisbezoeken plaats. Op de laatste dag van de maand zijn dat de huisbezoeken waarbij bouw- en woningtoezicht mogelijk een rol speelt. In de regel duurt een huisbezoek gemiddeld veertig minuten per huis en worden op een dag ongeveer vijftien adressen bezocht.

Voordat het team de lijst met adressen gaat afwerken, wisselen de leden informatie uit. Pas op dat moment wordt duidelijk dat op dit adres een grote Eneco-schuld bestaat. (Vanuit privacy-overwegingen geeft Eneco deze informatie pas nadat een

keuze is gemaakt voor een te bezoeken adres).
Klomp bepaalt staande voor het pand aan de hand van de dan bekende informatie welke diensten naar binnen gaan. Bij panden van woningbouwverenigingen gaat bouw- en woningtoezicht nooit naar binnen. Bouw- en woningtoezicht bezoekt alleen huiseigenaren. In dit geval is Klomp vanuit de deelgemeente begeleid door een administratief medewerkster en een stagiaire.

De aankomst
Klomp belt als leider van het interventieteam aan en meldt via de intercom dat hij er is. Weerman komt naar het portiek en Klomp kan duidelijk zien dat Weerman nerveus is.
Klomp draagt zijn identiteitskaart tijdens huisbezoeken altijd duidelijk zichtbaar. Hij legitimeert zich en stelt alle aanwezige diensten voor. Klomp legt uit dat hij namens de deelgemeente controleert of de gegevens uit de gemeentelijke basisadministratie (GBA) juist zijn. Hij wil zien hoe het gaat met de familie Graanoogst.
Weerman laat weten dat hij niets met de woning te maken heeft, dat hij geen bewoner is en dat hij toestemming wil vragen aan de hoofdbewoner. Weerman legt uit dat de batterijen van zijn mobiele telefoon leeg zijn en dat hij dus naar een telefooncel moet om zijn nicht te bellen. Zijn nicht verblijft op dat moment wegens zaken samen met haar kinderen in Amsterdam. De heer Klomp wil voorkomen dat Weerman 'verdwijnt' en vraagt - voordat hij naar de telefooncel mag gaan - of hij wil vertellen wie hij is.
Weerman legitimeert zich, gaat naar de telefooncel en komt tot verbazing van Klomp terug. Weerman zegt dat hij zijn nicht niet heeft kunnen bereiken en dat hij niet wil meewerken aan het onderzoek in de woning.
Klomp dringt aan, meldt Weerman dat een weigering een sanctie oplevert en dat er tegen Weerman een procesverbaal zal worden opgemaakt. Hij is immers degene die de woning verliet en volgens de GBA in verband wordt gebracht met de woning. Onder druk van deze informatie geeft Weerman Klomp en een administratieve kracht toestemming om binnen te gaan. De ambtenaar van de sociale dienst blijft buiten. Buiten maakt de medewerker van Eneco een kastje open en ziet dat de zegels verbroken zijn. De politie is nog bezig de persoonsgegevens van de heer Weerman te verifiëren en gaat daarom niet meteen mee naar binnen. De woningbouwvereniging is niet aanwezig.

Verloop van het huisbezoek
Binnen stelt Klomp vast dat er kennelijk lange tijd niet gestofzuigd is, dat her en der wasgoed ligt, dat het huis niet opgeruimd is en dat de voordeur, een raam en de tuindeuren openstaan.
Klomp vraagt de heer Weerman nogmaals naar de hoofdbewoner. Op dat moment verneemt hij van de politie dat Weerman gesignaleerd staat, ooit gearresteerd werd en dat de politie hulp heeft gevraagd om de arrestant te vervoeren. Uit veiligheidsoverwegingen beëindigt het interventieteam een huisbezoek steevast als

daarbij iemand wordt aangehouden.
Weerman krijgt te horen hoe de zaken ervoor staan en blijft daar ogenschijnlijk rustig onder. Hij gaat samen met Klomp naar buiten en sluit de deur af. Omdat er nog een agent binnen is vraagt Klomp Weerman de deur weer open te doen. De agent zegt dat hij op zoek was naar de Eneco-controleur, omdat hij dacht dat deze in de woning was achtergebleven.
Volgens Klomp beticht Weerman de agent ervan een huiszoeking te doen. Klomp laat weten dat er geen sprake kan zijn van een huiszoeking, omdat daar geen enkele reden voor bestaat. De agent is zich ook van geen kwaad bewust en geeft onder meer zijn naam.

Ondertekende toestemming
Normaal gesproken laat een interventieteam een informatiebrochure achter als het vertrekt en geeft daarop zonodig toelichting. Daarvan heeft het team in dit geval afgezien, omdat er na de aanhouding van Weerman niemand in huis was en er nog wel eens spullen uit de brievenbussen verdwijnen.
Omdat het huisbezoek zo plotseling geëindigd is en kleine kinderen moeilijk kunnen leven in zo'n vervuild huis wil het team de woning nogmaals bezoeken.
Op de vraag van de ombudsman waarom een gesprek op het kantoor van de deelgemeente niet volstaat, laat Klomp weten dat je alleen door een huisbezoek de feitelijke toestand in het huis kunt controleren.
De ombudsman legt Klomp uit dat hij zou willen dat interventieteams burgers voortaan informeren voordat zij overgaan tot een huisbezoek. Uit een ondertekend toestemmingsformulier moet dan blijken dat de bewoner om met name genoemde redenen instemt met het huisbezoek en dat hij de informatiebrochure heeft ontvangen. De ombudsman vraagt Klomp of er bezwaren bestaan tegen deze werkwijze? Klomp zegt dat een ondertekende toestemming een optie is, maar dat zijn ervaring leert dat mensen liever niet tekenen en vaak zeggen: '*Kom maar lekker binnen, maar ik teken nergens voor!'*

---

47 2006.2466 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE NOORD

1. Niet via de voordeur, heftig bonken
2. Geen toestemming gevraagd
3. Geen legitimatie
4. Geen reden van bezoek gegeven
5. Huisdoorzoeking
6. Geen informatie achtergelaten
7. Onder valse voorwendselen controle uitgevoerd gebruik makend van bevoegdheden van anderen

Mijnheer Schoenmakers is een bekende van mevrouw Bouillon, en verricht zo nu en dan huishoudelijke taken voor haar. Zij wonen in dezelfde buurt.

Relaas van de heer Schoenmakers

Op 15 februari 2006 om half acht 's avonds is mijnheer Schoenmakers in het huis van mevrouw Bouillon de kattenbak aan het verschonen. Mevrouw Bouillon is op dat moment op bezoek bij haar moeder in het ziekenhuis. Schoenmakers hoort gebonk op de voordeur en dringend bellen. Het huis van mevrouw Bouillon is gelegen in een portiekflat. Kennelijk zijn de bezoekers op de een of andere manier voorbij de deur van het portiek gekomen tot aan de huisdeur.
Mijnheer Schoenmakers ziet vier mannen die melden 'dat ze van een of ander team zijn, dat ze een controle uitvoeren en nu is dit huis aan de beurt'. Er zijn twee politieagenten bij. Een tengere blanke man voert voornamelijk het woord; hij draagt geen politieuniform.
De mannen vragen geen toestemming om binnen te komen. 'Ze stonden ineens binnen,' zegt Schoenmakers, die zich zich volstrekt overrompeld voelt. Schoenmakers voelt zich ook achteraf ongemakkelijk, omdat hij het huisrecht van mevrouw Bouillon – die hem haar woning heeft toevertrouwd - niet heeft kunnen beschermen.

De bezoekers willen eerst in de meterkast kijken. Schoenmakers geeft hun de sleutel van de meterkast, omdat hij denkt dat hij dit verzoek niet kan weigeren. In de meterkast treffen de bezoekers schoenen aan, waarvan openlijk verondersteld wordt dat 'dat de schoenen van mijnheer Schoenmakers zijn'. Schoenmakers ontkent dat. Het team gaat vervolgens de badkamer in en ziet daar de overhemden van mevrouw Bouillon. In de badkamer hebben de onderzoekers volgens Schoenmakers niet in de wasmand gekeken en geen medicijnen gecontroleerd. In de slaapkamer hebben zij slechts een vluchtige blik geworpen en geen kasten geopend. Het team maakt in eerste instantie slechts een vluchtige rondgang door het huis en onderwerpt het schuurtje dat bij het huis hoort niet aan een controle.
De politie controleert de identiteit van Schoenmakers. Wanneer Schoenmakers op verzoek van de heer Proost, van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid, mee gaat naar de slaapkamer, maken de andere leden van het team - zonder daarvoor toestemming te vragen - foto's van het huis.

Dan maakt de teamleider duidelijk dat hij optreedt namens de verhuurder (Vestia) en dat hij de woning erg vol vindt staan. Hij zal deze bevinding doorgeven aan de verhuurder. 'Daar krijgt u problemen mee'.
Mijnheer Schoenmakers krijgt geen brief, brochure of andere informatie.
Pas als zijn team vertrekt zegt Proost dat het ging om een onderzoek naar samenlevingsfraude. Volgens Schoenmakers heeft niemand zich vooraf gelegitimeerd en toestemming gevraagd om binnen te treden dan wel het huis te bekijken.

Op 16 februari 2006 krijgt Schoenmakers een brief, waarin staat dat zijn uitkering zal worden opgeschort en waarin hij wordt uitgenodigd om op 24 februari te komen overleggen. Schoenmakers meldt zich de 24e wel net op tijd aan de balie, maar is - omdat hij slecht ter been is - vijf minuten te laat boven Daar vertelt de medewerker van de dienst dat hij geen tijd (meer) heeft voor Schoenmakers.
Daarna krijgt Schoenmakers een uitnodiging voor een nieuw gesprek. Bij deze afspraak zit Schoonmakers anderhalf uur vergeefs te wachten. Dan pas hoort hij dat de heer Proost ziek zou zijn.
Na overleg met de ombudsman besluit Schoenmakers hierover een klacht in te dienen bij het centraal meldpunt klachten. Het meldpunt laat weten dat hij teruggebeld zal worden door medewerkers van het district. Na een dag vergeefs wachten op een telefoontje belt Schoenmakers zelf naar het meldpunt. Daar ontkent de heer Van Dongen dat Schoenmakers zou worden gebeld over de klacht. Schoenmakers zal binnen een week worden teruggebeld.
Na een week belt de heer Proost met de mededeling dat hij ziek is. Er wordt een nieuwe afspraak gemaakt op 24 maart 2006. In dat gesprek vraagt Proost Schoenmakers wat diens spullen in het huis van mevrouw Bouillon deden? Schoenmakers vraagt hem op welke spullen hij doelt. Daarop blijft het antwoord uit. Wel krijgt hij te horen dat hij drie weken later een brief zal krijgen waarin precies staat wat de dienst van hem verwacht. Op 23 mei 2006 heeft Schoenmakers deze brief nog niet ontvangen.
Ondertussen blijft zijn uitkering opgeschort. Hij heeft verzuimd hiertegen bezwaar aan te tekenen omdat hij een gesprek verwachtte over de reden van de opschorting. Het lukt hem niet contact te krijgen met zijn klantmanager: 'Je kan bellen maar je komt nooit bij de klantmanager terecht.' Al met al voelt Schoenmakers zich flink aan het lijntje gehouden.

Relaas van mevrouw Bouillon

Kort na het huisbezoek door het team - om acht uur 's avonds - komt mevrouw Bouillon thuis. Schoenmakers vertelt haar 'dat er een overval is geweest' en wat hij heeft meegemaakt. Mevrouw Bouillon belt het algemene informatienummer van de politie en vraagt wat er is gebeurd, maar krijgt geen informatie. Als zij de volgende dag opnieuw belt, wordt zij verwezen naar het wijkbureau (Politiebureau Heer Bokelweg). Zij vraagt 'wie er bij haar over de vloer is geweest' en maakt duidelijk dat zij aangifte wil doen van huisvredebreuk. De aangifte wordt niet opgenomen.

De agent aan de balie vertelt haar namelijk dat zij geen aangifte kan doen 'omdat zij niet in het huis was op het moment dat het interventieteam zich aandiende'.
De agent aan de balie suggereert dat het misschien parkeerwachters zijn geweest en laat weten geen tijd meer te hebben voor mevrouw Bouillon. 'Ik heb mij nu al lang genoeg met je bezighouden, ga nu maar weg'. Mevrouw Bouillon vraagt dan of de wijkagent contact met haar op wil nemen. De wijkagent heeft dat tot op heden niet gedaan.
Wel wordt mevrouw Bouillon later gebeld door de heer Meijer, een politieagent die haar zijn dienstnummer geeft. Mevrouw Bouillon krijgt de indruk dat Meijer bij het huisbezoek aanwezig was. Zij blijft na het gesprek met veel vragen zitten en belt hem daarom de volgende dag opnieuw. Meijer laat haar geïrriteerd blijken geen zin meer te hebben in verdere gesprekken en verwijst haar door naar de heer Sla, coördinator van het interventieteam van de deelgemeente.
Na enkele vergeefse pogingen en enige tegenwerking ('hij werkt niet bij de deelgemeente') krijgt zij uiteindelijk toch contact met de heer Sla. Deze suggereert haar dat zij 'maar niet in de stront moet roeren' en beter 'haar bek kan houden'. Sla heeft dit misschien niet letterlijk zo gezegd, maar de uitspraken zijn wel zo op mevrouw Bouillon overgekomen.
Als zij vraagt wat er gebeurt met de foto's die de leden van het interventie team van haar huis hebben gemaakt, krijgt zij te horen: 'Ooh daar doen we niks mee!' Als Sla haar min of meer sommeert haar mond te houden, krijgt zij het gevoel dat zij niets meer kan doen. Verdwaasd vraagt zij zich thuis op de bank af wat haar gebeurt.

Omdat zij naar eigen zeggen zwaar ziek is, besteedt zij zo nu en dan huishoudelijke taken uit aan mijnheer Schoenmakers. Zij voelt zich niet langer vrij om dat aan Schoenmakers te vragen en heeft het gevoel dat er op haar en op hem wordt gelet. 'Concentratiekampmethoden' vindt zij het.

Mevrouw Bouillon heeft nu een persoonsgebonden budget en zorgtoeslag aangevraagd voor betaalde hulp. Samenwonen met Schoenmakers is geen optie. 'Dan zou er permanent politie bij mij op de stoep staan want dan hebben we slaande ruzie.'

Dubbele petten

Achteraf meent Schoenmakers dat er met dubbele petten is opgetreden. De medewerker van Eneco (die de meterkast wilde bekijken) blijkt de heer Proost van de dienst sociale zaken en werkgelegenheid te zijn. En de medewerker van de deelgemeente blijkt op te treden namens de verhuurder van de flat (Vestia). Mijnheer Schoenmakers heeft gezien zijn uitkering een zakelijke relatie met de dienst sociale zaken en werkgelegenheid. Mevrouw Bouillon niet. Wat doet de dienst dan bij haar binnen?
Er is al eerder een akkefietje geweest met dubbele petten. Najaar 2005 kwam de heer Mol van de afdeling bouwtoezicht bij Schoenmakers thuis om diens balkonhek te controleren. Daarbij nam hij onaangekondigd de heer Proost van de dienst sociale

zaken en werkgelegenheid mee, als zou deze een medewerker zijn van bouwtoezicht.
Tijdens de inval van het interventieteam zegt Proost tegen Schoenmakers dat hij niet in zijn eigen huis zou wonen. Schoenmakers vraagt zich af wat hij nu nog kan doen tegen de opschorting van zijn uitkering.

---

48 2006.3144 DAGELIJKS BESTUUR VAN DE DEELGEMEENTE NOORD

1. Wie heeft besloten tot een overval op mijn huis?
2. Lelijk gedrag tijdens huisbezoek
3. Waar kun je klagen over intervetieteams?

Mevrouw Gajadharsing wil een klacht indienen tegen een brute inval van een aantal politieagenten met in hun kielzog een aantal burgerambtenaren.

Wat is er gebeurd?
Mevrouw Gajadharsing (Surinaamse) is alleenstaande ouder met drie inwonende volwassenen zonen woonachtig in een benedenwoning in de Agniesebuurt. Zij beschrijft de gang van zaken bij het huisbezoek als volgt:
Op 25 januari 2006, om ongeveer 15:15 in de middag werd er aangebeld door twee jonge agenten (man en vrouw) die mij vertelden dat in hun gevolg aanwezig waren: 2 rechercheurs, 1 medewerker van de woningbouwvereniging (PWS), 1 medewerker van Eneco, 1 medewerker van SoZaWe, 1 medewerker van de Roteb 1 medewerker van Evides (waterleidingbedrijf). Desgevraagd maakt mevrouw Gajadharsing later expliciet duidelijk dat er niemand van de deelgemeente aanwezig is geweest. De politieagenten vertelden dat zij gegevens hadden die zij wensten te controleren. Mevrouw Gajadharsing meent niets te verbergen te hebben en gaf aan dat zij daar aan wilde meewerken, onverwacht en ongevraagd stroomde het huis toen vol met alle andere aanwezigen. Mevrouw Gajadharsing maakt duidelijk dat er absoluut geen toestemming is gevraagd en dat er geen enkele legitimatie is getoond en dat mevrouw Gajadharsing meende dat het tonen van een legitimatie niet nodig was omdat zij immers de geüniformeerde politie herkende. De vragen die beantwoord moesten worden, waren onder andere of haar zoons bij haar inwoonden, waar die zoons op dat moment verbleven (aan het werk natuurlijk!). Waarom er een box in de woonkamer stond? (Wat gaat het de rest van de wereld aan, hoe mevrouw Gajadharsing haar huis inricht? In dit geval heeft mevrouw Gajadharsing geantwoord dat zij daarin haar kleinkinderen laat spelen). Mevrouw Gajadharsing voelt zich behoorlijk overvallen door de dwingend gestelde eis van de medewerker van het waterleidingbedrijf dat haar hal op dat moment opgeruimd moest worden omdat hij op dat moment de watermeter (die in de kruipruimte is gesitueerd) wenste te bekijken. De andere aanwezigen hebben geen vragen gesteld. Mevrouw Gajadharsing heeft tijdens het huisbezoek de medewerker van de woningbouwvereniging benaderd, om uit te vinden wat er gaande was. Mevrouw Gajadharsing meldt dat zij een goed contact heeft met haar klantmanager van SoZaWe en dat zij heeft begrepen dat er over dit huisbezoek geen enkele rapportage bij die dienst te vinden zou zijn. Het gehele huisbezoek heeft circa 30 minuten geduurd. Het huis is niet doorzocht, dat wil zeggen dat niet alle kamers zijn geïnspecteerd noch zijn de inhoud van (kleding)kasten, de badkamer, het medicijnkastje gecontroleerd. Uit het feit dat men de kruipruimte heeft willen bekijken en dat de politie zo nadrukkelijk de tuin heeft bekeken, leidt mevrouw Gajadharsing af dat er waarschijnlijk sprake is geweest van een vermoeden van

weed-teelt. Mevrouw Gajadharsing neemt aan dat deze gecoördineerde actie (waarbij woningbouwvereniging, energieleverancier, roteb en waterbedrijf aanwezig waren) het gevolg is van een tip over weed-teelt. Een mogelijke reden zou kunnen zijn dat haar zoons recentelijk met rasters en hekwerk een voorziening in de tuin hebben neergezet die er toe dient te voorkomen dat de poezen van mevrouw Gajadharsing andere tuinen kunnen bereiken: wellicht is dit gezien als een voorziening voor weed-teelt? Een andere verklaring zou kunnen zijn dat haar naam (vanwege de Pakistaanse tak in haar Surinaamse familie) aanleiding heeft gegeven voor een nader onderzoek.
Mevrouw Gajadharsing merkt op dat zij geen excuses heeft gekregen. De heer Hogerman van de deelgemeente biedt later excuses aan *als er iets niet goed zou zijn gegaan of niet goed zou zijn begrepen.* Mevrouw Gajadharsing acht dit geen serieus excuus. Mevrouw Gajadharsing is bijzonder boos, zij acht het vernederend dat een vrouw alleen zo'n overval moet accepteren. Zoveel mensen tegelijk in je huis, de buren die gluren (wie van de buren heeft getipt? En wat was de tip?). Mevrouw Gajadharsing merkt op dat je als bijstandsgerechtigde al zoveel uitleg moet geven omdat je gebruik maakt van de sociale dienst, deze overval gaat echt te ver. Het zet een stempel op haar leven. Mevrouw Gajadharsing merkt op dat zij altijd haar kinderen heeft voorgehouden contacten met dit soort overheden (politie, advocaten) te mijden. Desgevraagd laat mevrouw Gajadharsing weten dat als de gemeente eerlijk en direct gezegd zou hebben: "sorry mevrouw, wij hebben een tip gekregen over ….(bijvoorbeeld: weed-teelt), dat hebben we gecontroleerd, we hebben niks gevonden. Excuses voor de overlast." dan zou mevrouw Gajadharsing het optreden hebben kunnen begrijpen. Het zwijgen en ontkennen doet op dit moment de meeste pijn.

Wederhoor bij de deelgemeentelijk interventieteamcoordinator leert:

1 Er was in dit geval absoluut geen sprake van een tip

2 Mevrouw Gajadharsing stopt maar niet met klagen, zij is al eens bij de coordinator geweest en bij: de Nationale ombudsman, de gemeentelijke ombudsman, de rechtbank etc; het gaat maar door. Mevrouw Gajadharsing heeft de coördinator bedankt voor uitleg en nu is ze weer bezig.

3 Op 25 januari 2006 is een huis-aan-huis controle geweest in de Mr Marrestraat, Paap Dirckstraat, Schout Heijnricstraat en Roo Valkstaat.

4 De keuze om die straten op dat moment te bezoeken komt tot stand op grond van navolgende argumenten:

a Heel Rotterdam Noord moet bezocht worden. Reden: oudbouw, sloop, veel nationaliteiten. *We zouden gewoon Ezeltje-prik kunnen doen*.

b Normaal gesproken worden Buurttafels georganiseerd, burgers kunnen daar hun signalen over ongenoegen/misstanden in de wijk kwijt.

c Tips (o.a. van de buurttafels) etc zijn niet (meer) tot personen te herleiden.

d 3 of 4 maanden na zo'n buurttafel kan bezoek plaatsvinden (geen vaste tijdsrelatie).

e Op enig moment verzamelt de coördinator interventieteams GBA-gegevens,

stuurt die door aan de woningbouwvereniging (die doet met behulp van het kadaster een cross-check of een bepaalde huurder niet elders een koopwoning heeft), SoZaWe, Eneco en politie; deze organisaties geven aan welke adressen aandacht verdienen of juist niet bezocht moeten worden (politie). Dit levert een prioriteitenlijst op, indien er genoeg tijd is, gaat men alle tussengelegen woningen ook langs (want met een 87 jarige die nooit problemen oplevert, kan toch iets mee aan de hand zijn).

5 De interventieteams komen in principe onaangekondigd.

6 De interventieteams laten zeker geen bericht achter bij de huizen waar niet werd opengedaan, "*want dan verdoezelen ze de situatie*", we komen gewoon weer eens langs

7 Er is geen vergaderbesluit te vinden waaruit blijkt dat we een bepaalde buurt of een bepaald huis gaan bezoeken (noch waarom ze dat gaan doen.)

DEEL 3 ANALYSE

GETALSMATIGE ANALYSE DEEL 2[24]

Getalsmatige analyse van de hiervoor opgenomen 48 casus, levert het navolgende beeld:

1. In 80 % was het huisbezoek niet aangekondigd.
2. In 60 % is door de burger aangegeven dat hij niet voldoende geïnformeerd was over zijn rechten en plichten voordat hij toestemming gaf.
3. In 60 % hebben burgers geklaagd over de bejegening door de functionarissen.
4. In 50 % bleek dat het legitimeren door de binnentredende functionarissen niet correct is geschied.
5. In 50 % hebben de functionarissen (delen van) het huis onderzocht.
6. In 40 % gaven burgers aan dat zij achteraf onvoldoende geïnformeerd zijn (onder andere dat er geen schriftelijke informatie is achtergelaten).
7. In 40 % heeft de burgers niet expliciet toestemming verleend.
8. In 30 % hebben burgers geklaagd over misbaar bij de entree.
9. In 30 % gaven burgers aan dat de toestemming onder bedreiging was afgedwongen.
10. In 30 % gaven burgers aan dat de toestemming om het huis te betreden mede was verleend op basis van het feit dat politie aanwezig was
11. In 20 % hebben burgers geklaagd dat het bellenbord c.q. de centrale hal is omzeild.
12. In 20 % hebben burgers te kennen gegeven dat informatie over hem of de toestemming om het huis binnen te komen aan derden of zijn kinderen is gevraagd.
13. In 20 % hebben burgers geklaagd over het feit dat men in zijn eigen huis gedwongen werd zich te legitimeren
14. In 20 % bleek dat hulp nodig was, maar is die hulp niet of nauwelijks geleverd.
15. In 3 gevallen is na het bezoek van een interventieteam het betreden van de woning onmogelijk gemaakt door het plaatsen van een stalen deur.

---

[24] Er is niet gewerkt met gestandaardiseerde interviews; burgers zijn niet over alle aspecten van een huisbezoek bevraagd. Dit levert statistisch gezien een vertekend beeld op: de hier gegeven afgeronde percentages laat slechts zien hoe vaak in de 48 casus een bepaald aspect genoemd werd. Deze percentages geven daarnaast op geen enkele wijze aan "hoe erg" bepaald gedrag/bepaalde zaken door de burgers worden gevonden.

INLEIDING

De in Deel 2 weergegeven casus zijn enerzijds opvallend verschillend van elkaar en vertonen anderzijds op bepaalde punten grote overeenkomsten. In dit deel van het rapport zullen de overeenkomsten geanalyseerd worden.

Bij de aanvang van het onderzoek bleek alras dat het moeilijk was om vast te stellen onder welk wettelijk regime en wiens (politieke) verantwoordelijkheid de diverse huisbezoeken plaatsvonden. Zo was er sprake van huisbezoeken door de dienst SoZaWe, stedelijk opererende interventieteams en teams door deelgemeente aangestuurd waarin vaak ook de dienst SoZaWe participeerde. Vastgesteld moet worden dat de diverse huisbezoeken nogal vaak op ad hoc basis plaatsvonden[25], onder een ruim mandaat en met een niet overtuigende-, althans in een redelijke verhouding tot de zwaarte van het middel staande verantwoordingsstructuur.
Ten einde de diverse huisbezoeken toch te kunnen analyseren is besloten dat langs de chronologische lijn der gebeurtenissen te doen: Van adresselectie via het binnentreden, het feitelijke huisbezoek tot aan de nazorg.

SELECTIE VAN HET ADRES

Conclusie: de selectie van het adres geschiedt niet willekeurig, expliciet politieke dekking voor de keuzes is onvoldoende zichtbaar, de burger krijgt niet te horen op grond waarvan hij geselecteerd is (en hij kan daardoor onvoldoende zijn rechten die hij heeft, waar maken), tijdens het selectieproces worden gegevens over burgers uitgewisseld tussen allerlei instanties en lijkt aannemelijk dat daarmee de privacy van burgers geschonden wordt.

Voordat er ergens een interventieteam of een huisbezoekteam dat van een specifieke dienst uitgaat, aanbelt, is er een keuzemoment gepasseerd waarin besloten is om dit specifieke adres te bezoeken. Gezien de zwaarte van het onderzoeksmiddel, zou idealiter expliciete instemming van de top van de organisatie en de politiek verantwoordelijke verwacht mogen worden. De praktijk laat zien dat de keuze om een bepaald adres te selecteren (zowel bij controles van SoZaWe als bij interventieteam huisbezoeken) relatief laag in de ambtelijke organisatie geschiedt[26].

---

[25] Illustratie: de verklaringen van ambtenaren in casus 5, 35, 46 en 48. Zie ook Deel 4, Frontlinefilosofie (Prof. DR. P. E.W.M. Tops) "Frontlijnteams, zoals de Rotterdamse interventieteams, zijn een passende organisatievorm met een passende aanpak voor probleemsituaties. Dit vraagt, volgens Tops, om een andere kijk op teams, organiseren en uitvoeren, maar vooral om krachtige en slimme regisseurs en leiders, die krachten kunnen bundelen, actiemandaat hebben en slimme interfaces kunnen organiseren tussen frontlijnteam en de eigen dienst".
[26] Illustratie: casus 20 en 35

Zoals hiervoor reeds is betoogd, is degene die gecontroleerd wordt geen verdachte[27]. Bij een bestuursrechtelijke controle wordt uitgegaan van een (idealiter) "willekeurig" gekozen groep. Als de groepen willekeurig gekozen zijn, zou elke Rotterdammer evenveel kans moeten hebben om een huisbezoek te krijgen. Dit blijkt echter niet het geval. In de casus 46 en 48 wordt door de uitvoerende ambtenaren beschreven op welke wijze in de regel adressen worden geselecteerd.
Uit het onderzoek blijkt dat er drie overwegingen zijn op grond waarvan een adresselectie plaatsvindt:

A. De burger behoort tot een expliciet aangewezen categorie die "altijd" een huisbezoek krijgt. Te denken valt aan nieuwe cliënten van de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid en bewoners van logementen en woongroepen (dus al die adressen waar meer dan twee personen die geen familie van elkaar zijn samen verblijven)[28]. [29]
B. De burger woont in een bepaald gebied waar huis aan huis gecontroleerd wordt (zoals burgers die een huis in een "hot spot[30]" bewonen).
C. De burger is voorwerp van onderzoek naar aanleiding van een signaal dat aanleiding vormt om zijn adres of persoon in onderzoek te nemen.

Ad A
Er is sprake van een objectief criterium dat voor iedereen kan gelden en steeds weer wordt toegepast. De kern van dit soort administratieve controle is dat iedereen evenveel kans loopt om gecontroleerd te worden. Toch ligt aan die controle vaak een selectie ten grondslag[31] die ertoe kan leiden dat bepaalde segmenten van de samenleving veel meer dan andere (en soms zelfs buitensporig veel) gecontroleerd worden; de algemene controle wordt alsdan een selectieve controle.

---

[27] Wetboek van strafvordering artikel 27: Als verdachte wordt vóórdat de vervolging is aangevangen, aangemerkt degene te wiens aanzien uit feiten of omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan eenig strafbaar feit voortvloeit.
[28] Zie Deel 4: Verlies van onschuld(-presumptie)
[29] Recentelijk vernam de ombudsman van een voorgenomen of reeds in uitvoering genomen onderzoek naar alleenstaande moeders wonende in de wijken IJsselmonde en Pendrecht met kinderen onder de twee jaar.
[30] Hot spot (website gemeente Rotterdam): Een hot spot is een gebied van één of meer straten waar verpaupering, criminaliteit, vervuiling en verloedering het beeld bepalen. Het zijn de plekken waar huisjesmelkers illegaal kamers verhuren en waar slooplocaties en slecht onderhouden panden bijdragen aan een slechte uitstraling van de buurt.
[31] Een exponent hiervan zijn de zogenaamde slimme steekproeven, waarbij op basis van de combinatie van een vele gegevens besloten kan worden tot gerichte acties waarbij een grote kans op succes (lees: vaststellen van strafbare feiten) groot is en de verspilling van onderzoeksmiddelen beperkt blijft.

Op grond van de jurisprudentie en de Ombudsprudentie zijn ten aanzien van deze categorie twee opmerkingen te maken:

1. het enkele gegeven dat men tot een bepaalde groep behoort (dat men tot een risicogroep behoort) terwijl er echter geen concrete aanwijzingen zijn, rechtvaardigt geen huisbezoek[32];
2. categorale huisbezoeken ontberen een kennelijke proportionaliteits- en subsidiariteitsafweging en zijn alleen daardoor al in strijd met het gestelde in het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens[33].

Ad B

Alhoewel dit een redelijk zuiver criterium zou kunnen zijn, blijkt dat een werkelijke huis-aan-huis controle in de praktijk niet of nauwelijks voorkomt (zie casus 46 waarin wordt uitgelegd hoe de adresselectie bij een huis-aan-huis controles tot stand komt). Binnen een bepaald gebied wordt op grond van "niet tot concrete bronnen te herleiden signalen" en het *theewater* van de diverse ambtenaren / functionarissen besloten om aandacht te schenken aan een selectie van adressen binnen dat gebied[34].

Ad C

Juridisch technisch is dit een wat vreemde categorie: enerzijds zijn er aanwijzingen dat er iets niet in de haak is (en als zodanig overlapt dit met categorie B), maar desalniettemin besluit men niet om het onderzoek in handen te stellen van de daartoe opgeleide opsporingsambtenaren, maar wordt er een *controle*[35] uitgevoerd.

De ombudsman neemt aan dat het doel van deze controle is om gegevens te verzamelen die een antwoord kunnen geven op de vraag of er reden is om door te gaan met een onderzoek. Alhoewel er dus al enige signalen op rood staan, blijkt in de praktijk dat de burger vrijwel nooit vooraf concreet op de hoogte wordt gesteld van aard en de inhoud van het signaal noch van het gewicht dat daaraan wordt toegekend door het verantwoordelijke bestuursorgaan[36]. Omdat de burger niet wordt geïnformeerd over het feit dat ten aanzien van hem het vermoeden bestaat dat er mogelijk zaken niet in orde zijn en dat hij als gevolg daarvan “verdachte” kan worden, kan de burger in deze fase nog geen enkel beroep doen op de rechten

---

[32] Centrale Raad van Beroep, 11 april 2007

[33] Zie rapport van de gemeentelijke ombudsman te Amsterdam.

[34] Casus 9 illustreert de gang van zaken en tot welk ongenoegen onduidelijkheid over wat een hot spot is kan leiden.

[35] Controle, ook wel toezicht of verificatie genoemd.

[36] Zodat er in de zin der wet onvoldoende informatie gegeven is om tot een weloverwogen toestemming te kunnen komen.

die hij mogelijker wijze als verdachte zou hebben[37]. Het baart de ombudsman zorgen dat de praktijk laat zien dat er zo nu en dan wel degelijk grenzen worden overschreden en de rechten van de burger/potentiële verdachte in het gedrang komen[38].

Een vorm van signaal kan een (anonieme) tip zijn. Van klagers en ambtenaren heeft de ombudsman vernomen dat informatie over anonieme tips door het bestuursorgaan nimmer gegeven wordt aan de "beschuldigde". Uit de casus blijkt dat door ambtenaren wordt aangegeven dat een eventuele tip in veel gevallen niet meer terug te leiden is tot een bepaalde bron. Casus 48 illustreert het ongenoegen dat iemand kan voelen als hij meent ten onrechte beschuldigd te zijn.

- ADRESSELECTIE EN CBP

De wijze van de adresselectie zoals beschreven in casus 46 en 48, roept vragen op. Een interventieteam is een samenwerkingsverband van (overheids-)instanties. Samenwerking is toegestaan voor zover de taken en bevoegdheden op elkaar aansluiten. Deze samenwerking zal doorgaans ook tot uitwisseling van informatie leiden. De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) en andere regelgeving zijn van toepassing op zowel het verstrekken als ontvangen van persoonsgegevens in deze samenwerkingsverbanden. De verschillende rollen, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de partners hebben een rechtstreeks gevolg voor de bevoegdheden om onderling informatie uit te wisselen. Bij de ombudsman bestaat twijfel of de wijze waarop gegevens over burgers worden uitgewisseld tussen de diverse diensten, voldoet aan de wettelijke bepalingen[39]. De ombudsman heeft met

---

[37] Zoals het recht om niet mee te hoeven werken aan zijn eigen veroordeling (zwijgrecht), het recht om op de hoogte te worden gesteld van de aard van de beschuldigingen en het recht om adequate juridische ondersteuning te krijgen.

[38] Zie voor een verdere onderbouwing van het problematische karakter van dit optreden Deel 4 Bestuurs-strafrecht: bestuursrecht en strafrecht. Zie bijvoorbeeld: casus 21, 33, 47 en 48.

[39] Voor ambtenaren geldt Artikel 125a Ambtenarenwet lid 3: *"De ambtenaar is verplicht tot geheimhouding van hetgeen hem in verband met zijn functie ter kennis is gekomen, voor zover die verplichting uit de aard der zaak volgt"*. Voor functionarissen van nutsbedrijven en woningbouwvereniging en geldt : Art. 2:5. [Geheimhoudingsplicht] Awb
-1. Een ieder die is betrokken bij de uitvoering van de taak van een bestuursorgaan en daarbij de beschikking krijgt over gegevens waarvan hij het vertrouwelijke karakter kent of redelijkerwijs moet vermoeden, en voor wie niet reeds uit hoofde van ambt, beroep of wettelijk voorschrift ter zake van die gegevens een geheimhoudingsplicht geldt, is verplicht tot geheimhouding van die gegevens, behoudens voor zover enig wettelijk voorschrift hem tot mededeling verplicht of uit zijn taak de noodzaak tot mededeling voortvloeit.
-2. Het eerste lid is mede van toepassing op instellingen en daartoe behorende of daarvoor werkzame personen die door een bestuursorgaan worden betrokken bij de uitvoering van zijn taak, en op instellingen en daartoe behorende of daarvoor werkzame personen die een bij of krachtens de wet toegekende taak uitoefenen.

het CBP over deze zaken diverse keren van gedachten gewisseld en weet dat het CBP een onderzoek heeft ingesteld naar het gebruik van persoonsgegevens door interventieteams.

Een ander aspect van de bescherming van persoonsgegevens betreft het verzamelen van persoonsgegevens. Dit mag alleen voor wel bepaalde, uitdrukkelijk omschreven en gerechtvaardigde doeleinden geschieden (artikel 7 Wbp). In het licht van dit artikel is het vreemd als, zoals uit sommige casus blijkt, één (niet meer traceerbare en niet geverifieerde) melding volstaat om een burger te vereren met een huisbezoek, waarna de diverse ambtenaren het hele huisbezoekprogramma afwerken.
Deze gang van zaken blijkt niet alleen disproportioneel, het boterzachte signaal rechtvaardigt niet de inzet van het optreden van een interventieteam, laat staan het optreden in een woning van een burger. De praktijk laat zien dat het op basis van zo'n signaal plaatsvindende huisbezoek zich niet beperkt tot het verifiëren van het signaal, maar dat een veel ruimer onderzoek plaatsvindt.

ENTREE

Conclusie: bij het binnentreden van woning laat de gemeente zich niet van een al te beste kant zien: burgers worden willens en wetens overrompeld en onder druk gezet, de centrale hal en bellenbord worden zoveel mogelijk omzeild, er wordt misbaar gemaakt en het legitimeren geschiedt zeer gebrekkig.

De Algemene wet op het binnentreden (Awbi, zie Deel 4) vult de uitgangspunten van artikel 12 van de grondwet (Huisrecht, zie Deel 4) nader in. Er zijn enkele vormvoorschriften: voorafgaande legitimatie, mededeling van het doel van het binnentreden en verstrekking aan de bewoner van een schriftelijk verslag. Een ieder die in opdracht van-, of namens de gemeente Rotterdam de taak heeft om bij de burgers van de gemeente een huisbezoek af te leggen, is in zekere zin een ambassadeur van deze stad; hij vertegenwoordigt het hoogste gezag van de stad in het directe contact met de burgers[40]. De overheid, die er voor de burgers is (en niet

---

Los van de geheimhoudingsplicht laat zich de vraag stellen of het acceptabel is dat een medewerker van bijv. Eneco krijgt te horen dat de bewoner van een bepaald adres op grond van een bepaalde regeling een uitkering ontvangt, gebruik maakt van een schuldhulpverleningsregeling, een psychiatrische dagbehandeling ondergaat, uithuizige kinderen heeft vanwege een ondertoezichtstelling, om allerlei redenen is opgenomen in het lokale zorg netwerk etc..
[40] Juist bij toezicht en controle manifesteert de in andere gevallen "abstracte en papieren overheid" zich tegenover de burger als een entiteit van vlees en bloed. Professor mr. J.B.J.M. ten Berge schrijft: *"Het handhavingstoezicht kent vaak een spanningsvolle intermenselijke confrontatie. Waar handhavingsancties in de termen van Duk 'de tanden' van het recht (oratie Amsterdam) impliceren, zo vormt het optreden van de toezichthouder de eerste stap op weg naar het bijten van het recht; de lippen worden opgetrokken en de*

andersom!), dient zich beleefd, correct en respectvol te gedragen. Deze op de burger gerichte houdingsaspecten hoeven er niet aan in de weg te staan dat de ambtenaar zich zakelijk opstelt en niet op zijn mondje gevallen is. Dit vraagt om voortdurende training van de met dit werk belaste ambtenaren èn controle op de uitvoering. In het kader van de controle/ verificatie of hulpbiedende werkzaamheden is geen enkele vorm van overrompelen, dreigen, intimideren toegelaten. De burger dient op basis van vrijwilligheid zijn medewerking aan het huisbezoek te verlenen.

- MISBAAR

In de casus wordt beschreven dat burgers zich behoorlijk geïntimideerd voelen door gedragingen als: hard roepen/schreeuwen, klepperen met de brievenbus en bonken op de deur[41]. In de regel wordt door dit gedrag de aandacht getrokken van buren. Uit de casus blijkt dat dit soms tot gevolg heeft dat de betreffende burger de interventieteammedewerkers uitnodigt in zijn huis *ten einde de publieke vertoning te beëindigen*. De ombudsman acht dit gedrag om twee redenen ontoelaatbaar:

- o Van de aldus verkregen toestemming kan niet gesteld worden dat zij vrijwillig gegeven is.
- o Op deze wijze wordt geen juiste invulling aan "de Moedernorm[42]", "het ambassadeurschap van de Stad" of de functie "visitekaartje van Rotterdam" gegeven.

- CENTRALE DEUR OMZEILD: NIET VIA DE VOORDEUR

Een basale regel van beleefdheid is dat bij het benaderen van een burger in zijn woning, de kennelijk door die burger aangewezen route wordt bewandeld: Ambtenaren melden zich niet aan de achterdeur, lopen niet via de achtertuin, de garage of een andere kennelijk voor huisgenoten bestemde route naar binnen. Tijdens het onderzoek is gebleken, dat er een gebruik is ontstaan om in woongebouwen waar een centrale hal met een bellenbord is, deze te omzeilen. Aldus wordt de burger overrompeld en significant minder kansen gegeven om weloverwogen te besluiten al-dan-niet toestemming tot binnentreding te verlenen[43]. De ombudsman acht dit een verwerpelijke werkwijze.

---

tanden worden dreigend zichtbaar. De 'over'heid ontmoet hier in fysieke zin de 'onder'daan en maakt hem bang."

[41] Zie bijvoorbeeld de casus: 2, 3, 12, 18, 21, 24, 41 en 47.

[42] Zie deel 4: De Normen

[43] Casus 37 laat zien tot welke verwarring deze methode (bij een oudere) kan leiden. In Casus 41 blijkt deze - kennelijk geïnstitutionaliseerde methode – uit de hand te zijn gelopen. Zie verder de casus 2, 3, 18, 19, 21, 25, 32, 38 en 42.

- KINDEREN, DERDEN VERSCHAFFEN TOEGANG

Toestemming om een huis te betreden moet van de hoofdbewoner of althans een volwassene die daarvoor aangezien kan worden, verkregen worden. Zodra de aangesproken volwassene meldt niet de hoofdbewoner te zijn (bijvoorbeeld dat hij gast is) kan hij de toestemming voor het huisbezoek niet meer geven. Huisbezoeken op basis van toestemming van een kind zijn volstrekt onbehoorlijk. De conclusie is dat de norm dat toestemming voor het betreden van het huis alleen gegeven kan worden door de hoofdbewoner (en niet door zijn gasten of zijn kinderen), kennelijk nog niet bij alle ambtenaren bekend is[44].
Evenzo kan een hoofdbewoner geen toegang verlenen tot de door een onderhuurder gehuurde woonruimte[45].

- INFORMATIEVERZAMELING BIJ DERDEN

Het verzamelen van inlichtingen over een burger, zonder zijn toestemming, bij anderen dan hemzelf (bijvoorbeeld bij zijn kinderen, zijn buren et cetera) staat op gespannen voet met de bestuursrechtelijke bevoegdheden in het kader van verificatie en controle. Het betreft hier activiteiten die diep ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer. Deze vorm van gegevensverzameling mag alleen worden toegepast wanneer er een specifiek vermoeden van fraude is en de gegevens op geen enkele andere wijze verkregen kunnen worden. Bovendien moet de burger op grond van artikel 34, eerste lid, Wbp geïnformeerd worden over de gegevensverzameling[46].

- LEGITIMEREN VAN DE BEZOEKENDE FUNCTIONARISSEN

Conclusie: de wijze van legitimeren voldoet niet aan het wettelijke regime.

De Algemene wet op het binnentreden (Zie Deel 4) bepaalt uitdrukkelijk dat de ambtenaar zich voorafgaand aan het binnentreden dient te legitimeren. Uit de hiervoor beschreven casus blijkt dat dat voor een gedeelte (nog) niet geschiedt[47].

Ernstig acht de ombudsman het feit dat bij een interventieteam de gewoonte is ontstaan dat alleen het hoofd van het interventieteam zich legitimeert. In de wet staat: *"Indien twee of meer personen* voor hetzelfde doel *in een woning binnentreden, rusten deze verplichtingen slechts op degene die bij het binnentreden de leiding heeft."* De

---

[44] Zie casus 46.
[45] Zie casus 15.
[46] Informatieverzameling bij derden is een vorm van "eigen waarneming"als bedoeld in artikel 31, eerste lid, sub a, Wbp. Voor deze vorm van gegevensverwerking is een voorafgaand onderzoek vereist. Deze vorm van gegevensverzameling mag in principe alleen worden toegepast als er een specifiek vermoeden van fraude is en nooit zomaar. Zie bijvoorbeeld de casus 14, 21, 41, 46 en 47.
[47] Zie bijvoorbeeld de casus 1, 3, 5, 13, 16, 19, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 38, 39, 40, 41 en 48.

ombudsman stelt vast dat de kern van het interventieteamoptreden nu juist is dat verschillende personen (met geheel eigen bevoegdheden) gezamenlijk een pand bezoeken; er is geen sprake van "*eenzelfde doel*" maar van "*diverse doelen voor het binnentreden*". Naar de letter van de wet zal een ieder die een zelfstandige toezichtsbevoegdheid heeft, zich vooraf bij de bewoner moeten legitimeren, uitleggen waarom hij de woning wil betreden en daarna vragen of de betreffende bewoner daar toestemming voor wil verlenen[48]. Een burger moet aan zijn voordeur kunnen besluiten dat bepaalde mensen wel en andere niet zijn woning mogen betreden. Dit legitimeren en informeren vooraf zijn voorwaarden waaraan voldaan moet zijn opdat de burger op goede gronden zijn toestemming voor het binnentreden en verzamelen van gegevens kan verlenen.

- IDENTIFICATIE GEVRAAGD VAN DE BURGER (EN ZIJN EVENTUELE GASTEN) IN ZIJN EIGEN HUIS

Alhoewel uit vrijwel alle casus blijkt dat burgers in hun eigen huis gevraagd wordt om zichzelf te identificeren, komt - strafrechtelijke onderzoeken daargelaten - die bevoegdheid ingevolge het bepaalde in artikel 5:16a (uitgebreide identificatieplicht) uitsluitend toe aan ambtenaren die - op grond van de wet of een individueel besluit van het daartoe gerechtigde bestuursorgaan - zijn aangewezen als toezichthouder zoals bedoeld in artikel 5:11 Awb. Tot nu toe heeft geen enkele ambtenaar aan de ombudsman kenbaar gemaakt dat hij op grond van voornoemde regelgeving als toezichthouder was aangesteld en gebruik heeft gemaakt van de daarbij behorende bevoegdheden. Overigens bepaalt artikel 5:13 Awb dat een toezichthouder van zijn bevoegdheden slechts gebruik mag maken voor zover dat redelijkerwijs voor de vervulling van zijn taak nodig is (evenredigheidsbeginsel).
De intimiderende werking die uitgaat van het dwingend verzoek dat iemand in zijn eigen huis zijn paspoort moet opzoeken om te bewijzen dat hij is wie hij stelt te zijn, is de ombudsman tijdens het horen van burgers vaak genoeg gebleken[49].

- DUBBELE PETTEN

Hiervoor heeft de ombudsman al aangegeven dat zijns inziens de aanwezigheid van andere functionarissen dan ambtenaren (zoals medewerkers van nutsbedrijven en woningbouwverenigingen) geen goede zaak is.

Hand- en spandiensten

In een enkel geval lijkt het erop dat door ambtenaren van de gemeente Rotterdam hand en span diensten verleend worden aan private ondernemingen. Zo soms dat het hele interventieteam uit niet meer bestaat dan een politieman (om de deur

[48] 25 5 2007, Zeist, LJN BA5725
[49] Zie bijvoorbeeld de casus 1, 3, 5, 6, 12, 19, 38, 45, 46 en 47.

open te houden), een deelgemeentelijk medewerker (legitimatie van het optreden) en dat het inhoudelijk gaat om het tackelen van een Eneco-probleem[50].

In twee casus meldt de medewerker van de deelgemeente dat hij zou optreden namens de woningeigenaar. In casus 41 zou die huiseigenaar volgens klager *een particuliere eigenaar zijn die er zogenaamde beleggingspandjes op nahoudt*. In casus 47 meldde de medewerker van de deelgemeente *op te treden namens woningbouwvereniging "Vestia".*

Weer anders ligt het in casus 6 waarin klaagster zich afvraagt hoe het zit met de vermenging van het optreden van het interventieteam en dat van de private ondernemers die inbraakwerende middelen bij haar slijten?

Op zijn minst kan hier gesproken worden van erg ondoorzichtige situaties; wat is eigenlijk de verhouding tussen gemeente Rotterdam en de secu-strip-verkoper of de particuliere huiseigenaar van wie een kraker een beleggingspand in gebruik heeft genomen? Voor zover het het faciliteren van de Eneco betreft, rijst de vraag of de gemeente Rotterdam (die de grootste aandeelhouder van Eneco is) hiermee niet de schijn van het bevoordelen van een marktpartij op zich laadt?

TOESTEMMING

Conclusie: Toestemming is een van de belangrijkste elementen tijdens het huisbezoek. Alhoewel het formeel wettelijke systeem de burgers allerlei mogelijkheden biedt om een huisbezoek te weigeren, blijkt dat de burgers (ook al hebben ze gegronde redenen om de toestemming te weigeren[51]) vrijwel geen weerstand bieden tegen de wens van ambtenaren om binnen te treden.

De ombudsman stelt vast dat de vermenging van aanvankelijk gescheiden bevoegdheden zoals die met name door het instrument *interventieteam* ontstaat, voor de burger te veel verwarring oproept. Men is het spoor bijster en geeft zijn rechten om eventueel een huisbezoek te weigeren, volledig op.

In het overgrote deel van de in Deel 2 beschreven daadwerkelijke huisbezoeken, is de toestemming op onjuiste wijze of onjuiste gronden verkregen.

De bescherming van het huisrecht is daarmee illusoir geworden.

---

[50] Zie casus 3 en 39.

[51] Terwijl zij, in laatste instantie, zelfs geen enkele reden behoeven te hebben en geen enkele uitleg behoeven te geven indien zij toestemming voor een huisbezoek wensen te weigeren.

▪ HET BELANG VAN DE TOESTEMMING

Grondwet, verdragsrecht en de daarvan afgeleide lagere regelgeving gaan uit van de premisse dat de eigen woning een "overheidsvrije zone" is. De overheid mag alleen dan de woning van de burger betreden als:

1. De formele wet daar een grondslag voor biedt[52]
2. De burger toestemming verleent.

In het eerste geval kan worden binnengetreden tegen de wil van de burger en wordt een zeer afgewogen en uitvoerige procedure ingezet om de belangen van beide partijen (de burger tegenover de overheid) veilig te stellen[53].

Indien de burger toestemming verleent, lijkt hij vrijwel rechteloos;[54] er zijn geen wettelijke beschermingen meer voor de burger.

Ook de Algemene wet op het binnentreden (zie Deel 4) die de voorwaarden beschrijft waaraan voldaan moet worden, maakt een duidelijk onderscheid tussen huisbezoeken zonder en met toestemming van de burger. De toestemming van de burger is niet alleen van belang voor het rechtmatig betreden van de woning maar ook een voorwaarde een rechtmatige verzameling van persoonsgegevens in de woning.

▪ HET CPB HANTEERT DRIE CRITERIA VOOR TOESTEMMING.

Voor de verwerking van persoonsgegevens die op toestemming wordt gebaseerd gelden drie criteria.

1. De burger moet vooraf goed geïnformeerd zijn.
2. De informatie die aan de burger wordt verstrekt moet voldoende specifiek zijn.

---

[52] Zoals bij de opsporing van strafbare feiten of het beschermen van de staatsveiligheid.

[53] Bekend mag worden verondersteld dat er een door de rechter-commissaris afgegeven toestemming voor de huiszoeking moet zijn waarin beschreven staat wat de aanleiding is. Na zo'n huiszoeking moet aanstonds een op ambtseed opgemaakt procesverbaal van de huiszoeking worden opgemaakt et cetera.

[54] Daarbij komt dat, indien op grond van zo'n vrijwillig toegestaan huisbezoek het bestuursorgaan besluiten neemt ten aanzien van de betreffende burger, hij die kan aanvechten bij de administratieve rechter en ook in die procedure veel minder beschermd is dan de burger die verdacht wordt van een strafbaar feit. De burger die een besluit wil aanvechten, zal – zonder dat hem van staatswege een minimum aan deskundige juridische ondersteuning wordt gegarandeerd - een bezwaarschrift moeten opstellen, waarin hij aanstonds alle relevante grieven zal moeten kenbaar maken omdat op grond van de huidige interpretatie van de Algemene wet bestuursrecht, rechters nauwelijks meer overgaan tot ambtshalve toetsing en de burger daarnaast dreigt te verzanden in een procedureel moeras (argumentatiefuik). Zie verder Deel 4.

3. Er moet sprake zijn van vrijwillig gegeven toestemming.

I Goed geïnformeerd:

dat wil zeggen dat de burger actief, adequaat en volledig door de betreffende ambtenaren wordt geïnformeerd over zijn rechten en plichten.
De burger moet dus uitgelegd krijgen onder welke omstandigheden hij een huisbezoek kan weigeren en wat daarvan de consequenties zouden kunnen zijn. Zoals hiervoor te lezen is, zijn nogal wat burgers "*bezweken*" onder de druk dat: " *de uitkering zal worden ingetrokken*", "*er een procesverbaal zal worden opgemaakt tegen hem*", "*dat de weigering een met straf bedreigd delict oplevert waar een boete van de eerste categorie en maximaal een maand hechtenis op staat*". Alhoewel al deze informatie op zichzelf niet onjuist is, is het lelijke dat in geen van de gevallen erbij is gemeld dat de gememoreerde consequenties vrijwel nooit plaatsgrijpen of alleen nadat ook de rechter zich over de oirbaarheid van de consequentie heeft kunnen buigen.

II Specifiek:

dat wil zeggen dat de toestemming gebonden is aan een bepaald doel (doelbinding). Als men zegt dat men voor een hulpverleningsgesprek langskomt, mag het niet zo zijn dat de ambtenaar eigenlijk ook wilde binnenkomen om een controle op illegaal samenleven te kunnen uitvoeren.

De toestemming voor het betreden van een woning en het verzamelen persoonsgegevens
De functionaris die een huisbezoek aflegt heeft toestemming nodig voor:

- het betreden van de woning (toestemming voor de deur)
- het verzamelen van persoonsgegevens in de woning (toestemming achter de deur)

Wanneer de burger aan de deur op de juiste wijze wordt geïnformeerd over de identiteit van de bezoeker(s) en het doel (de doelen) van het bezoek, kan de toestemming voor het verzamelen van persoonsgegevens voor deze doelen achter de deur worden verondersteld. Wanneer men meer gegevens wil vastleggen dan waarvoor toestemming is verkregen, dan moet de burger hierover ter plekke worden geïnformeerd.

Doelbinding

Volgens vaste jurisprudentie kan de toestemming alleen verleend worden met het oog op het dienen van een concreet doel (= doelbinding). De relatie tussen het bezoek en de eventuele consequentie van het bezoek moet voor de burger duidelijk zijn. Het mag niet zo zijn dat de burger niet weet dat er tijdens het bezoek bepaalde informatie verzameld wordt die later tegen hem gebruikt kan worden. Men moet bij het vragen om toestemming precies vertellen wat men wil onderzoeken.

De behoorlijkheid brengt met zich mee dat niet alleen geëxpliciteerd moet worden wat men wil onderzoeken[55], maar ook welke gegevens men accepteert als voldoende bewijs[56]. Het hele concept van de "integrale controle" en het "meervoudig kijken"[57] is - indien niet exact aangegeven wordt welke controles (op grond van welke regelgeving) worden uitgevoerd - strijdig met het uitgangspunt dat voor een concreet doel (en een concrete onderzoeksmethode) toestemming gegeven wordt.

III Vrijwillig:

Er mag geen dwang op de burger worden uitgeoefend (er mag/moet wel goed en adequaat geïnformeerd worden). De toestemming mag niet gebaseerd zijn op de kennelijke dwaling (dat wil zeggen dat voor de daarbij betrokken ambtenaar kenbaar vaststaat dat de burger een onvolledig beeld van de relevante werkelijkheid had op basis waarvan hij tot een onjuiste gevolgtrekking is gekomen) en de toestemming mag niet op basis van listige kunstgrepen van hem afgetroggeld worden (bedrog).

Op een kaart die sedert enige tijd na een huisbezoek wordt achtergelaten bij mensen die door een interventieteam niet thuis zijn getroffen staat: "*volledigheidshalve wijzen wij u erop dat u volgens de GBA wetgeving verplicht bent mee te werken aan onderzoek naar uw verblijfplaats. Niet meewerken is strafbaar maar kan bovendien ook problemen geven met het verkrijgen van documenten zoals paspoorten en rijbewijzen, verzekeringen en uitkering"*[58]. De informatie wordt als bijzonder dreigend ervaren en is onvolledig; een essentiële tussenstap is weggelaten, namelijk dat de burgemeester - op de hoogte gesteld van de weigering van de burger om mee te werken aan een GBA-controle - deze informatie gecombineerd met andere informatie dermate zwaarwichtig vindt dat hij het nodig acht om een machtiging te verstrekken om tegen de wil van de burger zijn woning te betreden[59].
Slechts in het geval dat de burger de betreffende ambtenaren die in het bezit zijn van een machtiging van de burgemeester niet binnenlaat[60], is er sprake van een

---

[55] Bijvoorbeeld: het aantal kamers in het huis.
[56] Bijvoorbeeld: volstaat het overleggen van een bouwtekening, of wil men alle ruimten bekijken, of zelfs opmeten?
[57] Van de begrippen "integrale controle" en "meervoudig kijken" kent de ombudsman de definitie niet. Voorshands wordt ervan uitgegaan dat hiermee bedoeld wordt dat één ambtenaar waarnemingen verricht die relevant zijn voor diverse diensten (bijvoorbeeld: de ambtenaar van SoZaWe voert ook een controle op de leerplicht en of de gemeentelijke basisadministratie en of de brandveiligheid van een bepaald huis uit).
[58] Zie bijvoorbeeld casus 44.
[59] Zie voor achtergronden hierbij: Deel 4 Het binnentreden van een woning
[60] Deel 2, casus 5; de interventiemedewerker neemt kennelijk geen genoegen met het ontvangen van informatie aan de deur en laat weten: "*Dan zijn we nog niet klaar natuurlijk, want volgens de GBA is de desbetreffende bewoner verplicht om inlichtingen te verstrekken. Hij moet zich legitimeren en eventueel*

overtreding die met straf bedreigd is. De burger krijgt in dat geval uiteraard nog de mogelijkheid om zich in het strafproces te verdedigen, daarbij zal het al dan niet op juiste gronden verlenen van de betreffende machtiging mede onderwerp van onderzoek zijn. Het is dus zeker niet zo dat de weigering om ambtenaren die belast zijn met de controle van de gemeentelijke basisadministratie toegang te verlenen tot het huis in alle gevallen zal leiden tot een straf.

De aanzegging dat het niet meewerken kan leiden tot problemen bij het verkrijgen van documenten, verzekeringen en de continuering van hun uitkering, heeft een klager ertoe gebracht om daar opheldering over te vragen. Hem werd te verstaan gegeven dat "zijn adres in onderzoek zou worden genomen" en dat als gevolg daarvan de genoemde problemen zouden kunnen ontstaan.
Voor de burger lijkt het erop dat de gemeentelijke overheid hem aanzegt dat zij gebruik zal gaan maken van zijn gemeentelijke hindermacht als de burger gebruik maakt van zijn vrijheid om de toegang tot zijn woning te ontzeggen. Begrijpelijk is dat de gemeente door zo te handelen het verwijt mogelijk maakt dat zij misbruik maakt van haar bevoegdheden[61].
Eerder gememoreerd is het formulier dat de dienst gebruikt bij het vaststellen van een weigering om mee te werken aan een huisbezoek**:**

"**Gevolgen weigering**. Bovengenoemde klant heeft geweigerd medewerking te verlenen aan een huisbezoek uitgevoerd door bovenstaande medewerk(st)er(s) van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe). Hij/zij is op de hoogte gebracht van de consequenties van deze weigering en hij/zij heeft aangegeven de consequenties te begrijpen. De weigering zal tot gevolg hebben dat zijn/haar aanvraag uitkering WWB/IOAW/IOAZ/WWIK wordt afgewezen of dat zijn/haar lopende uitkering WWB/IOAW/IOAZ/WWIK wordt ingetrokken of beëindigd."

Deze informatie komt direct in strijd met het standpunt dat door het ter zake hoogste rechtscollege (de Centrale Raad van Beroep) is ingenomen en door de ombudsman aan de dienst is voorgehouden: artikel 8 EVRM noopt tot het goed en volledig informeren en het de burger erop wijzen dat het weigeren geen directe gevolgen heeft voor de toekenning van bijstand[62].

---

andere documenten overleggen. Dat wil nog niet zeggen dat mijnheer ons dan binnen moet laten, maar mijnheer krijgt dan een proces-verbaal aangezegd, op grond van de GBA-wetgeving. Dan wordt hij gewaarschuwd dat hij een maand hechtenis kan krijgen of een geldboete van de tweede categorie." en verder: *"We kunnen voor de GBA-wetgeving geen machtiging vragen om binnen te treden. Op grond van de Huisvestingwet mogen we wel met een machtiging naar binnen."*

[61] • Art. 3:3. Awb [Verbod van détournement de pouvoir]
Het bestuursorgaan gebruikt de bevoegdheid tot het nemen van een besluit niet voor een ander doel dan waarvoor die bevoegdheid is verleend.

[62] mw mr A.M.F. Loof-Donker:"Huisbezoeken in het sociale zekerheidsrecht", in: NJCM-bulletin, jgr 32, nr 6, okt 07, pp 812-824.

In ieder geval kan niet gesteld worden dat de burger die met deze argumenten geconfronteerd wordt in volledige vrijheid toestemming voor het betreden van zijn woning heeft gegeven.

De hoeveelheid ambtenaren die zich volgens het Rotterdamse model op de stoep van een burger aanbieden, met ieder zijn eigen bevoegdheid om vragen te stellen c.q. eventueel binnen te komen, is te verwarrend voor de burger. In geen enkel geval hebben burgers de ombudsman gemeld (en in geen enkele instructie of protocol staat) dat aan hen is uitgelegd dat de mogelijkheid bestaat (en wat de consequentie daarvan zijn) als zij het huisbezoek van bepaalde ambtenaren zouden weigeren; kennelijk wil men als ploeg naar binnen en oefent men als ploeg de maximaal bij één van de leden van het team behorende bevoegdheden uit. Dit lijkt op misbruik van bevoegdheden. Geen enkele burger heeft laten weten dat hij ervan op de hoogte was dat de eenmaal verleende toestemming voor een huisbezoek gaande het onderzoek weer kan worden ingetrokken: In drie gevallen is het huisbezoek dermate uit de hand gelopen, dat het is afgebroken door de ambtenaren[63]. Burgers weten niet dat zij het recht hebben om een verdere medewerking aan huisbezoek op te zeggen en daarmee het huisbezoek af te breken; niemand heeft van die bevoegdheid gebruikgemaakt[64].

- TOESTEMMING NIET GEPROBLEMATISEERD, WANT ER WAS POLITIE BIJ

Lezing van de casus noopt tot de conclusie dat burgers de politie respecteren. De aanwezigheid van een agent (20 van de 48 casus), ook al heeft hij maar een streep en doet hij niets anders dan de deur openhouden[65], roept bij burgers het vertrouwen op dat het wel goed zal zitten. Te vrezen valt dat het krediet dat de politie heeft bij het onverminderd verlenen van hand- en spandiensten in dit soort teams op den duur zal afbrokkelen.
Uiteraard is bekend dat allochtonen - zeker als ze nog maar recentelijk in Nederland zijn aangekomen - een andere verhouding met instituties als de politie hebben dan degenen die hier geboren en getogen zijn. De ombudsman neemt waar dat zij extra onder de indruk zijn van politie en het voor deze nieuwe Nederlanders (en 65-plussers!) niet goed mogelijk is om serieus een gesprek aan te gaan over bevoegdheden met een in uniform gestoken agent.

---

63 Zie casus 21, 25 en 26.
64 Dit ondanks het feit dat in een aantal gevallen er toch zeker sprake was van ruzie of paniek bij de burger wat aanleiding zou kunnen zijn voor het afdrukken van het huisbezoek (zie casus 27 en 29).
65 De ombudsman onderzoekt niet het politieoptreden, maar deze gang van zaken is diverse malen aan hem verteld.

▪ MISBRUIK VAN BEVOEGDHEID (DÉTOURNEMENT DE POUVOIR)

Het meest gênante misbruik maken van de verwarring die bij burgers heerst, werd aangetroffen in de casus 26 en 47 beide betreffende de controle op “niet gemeld samenleven van personen”door SoZaWe. In beide gevallen heeft de ambtenaar van SoZaWe het huis van een niet-cliënt betreden – zonder zich te legitimeren - in de slipstream van een interventieteam. De dienst SoZaWe heeft daarbij misbruik gemaakt van toestemming voor het betreden van de woning welke op andere gronden is gevraagd en verkregen door andere personen.
Voorgaande toont aan dat de aan de ombudsman gedane mededeling (dat, als op een bepaald adres geen cliënten van een bepaalde dienst (zoals de sociale dienst geregistreerd) staan, de medewerkers van de betreffende dienst op dat adres niet naar binnen gaan), niet juist is.
Essentieel voor deze oneigenlijke situaties is dat de medewerker die het heimelijke onderzoek uitvoert zich niet legitimeert bij binnenkomst. Hierbij is waarschijnlijk uitgegaan van de hiervoor als onjuist gekwalificeerde interpretatie van de Algemene wet op het binnentreden (dat alleen het hoofd van een interventieteam zich zou hoeven te legitimeren).

WIJZE WAAROP DE HUISBEZOEKEN WORDEN UITGEVOERD

Conclusie: huisbezoeken beperken zich zelden tot de controle van het feit dat aanleiding vormde om het betreffende adres te selecteren hebben vaak het karakter van een sleepnetmethoden/fishing expedition, er worden heimelijke waarnemingen gedaan, de bejegening laat te wensen over.

▪ HUISDOORZOEKING

Een huisbezoek kan ontaarden in een huiszoeking. *Huis(door)zoeking* is een term die met name gereserveerd is voor het optreden van opsporingsambtenaren in het kader van een strafrechtelijk onderzoek; de onderste steen komt boven, alle laatjes en kasten worden opengemaakt, bedden worden afgehaald et cetera.

Omdat theoretisch een burger (bij eventuele vragen over het al of niet samenwonen) twijfels bij de dienst kan wegnemen door zijn huis open te stellen en alles te laten zien, is het denkbaar dat onder omstandigheden een burger akkoord gaat met een zeer vergaande doorzoeking van zijn eigen huis. Uit de onderzochte casus blijken burgers in de regel niet van dit soort praktijken gediend te zijn[66].

[66] Zie casus 1, 5, 7, 12, 14, 16, 19, 21, 22, 25, 33, 37, 38, 41 en 46.

Wellicht is het goed om te bedenken dat dit alleen de concrete uitvoering van het huisbezoek betreft, de vele andere bronnen van informatie die de sociale dienst kan raadplegen[67] zijn dan al – als het goed is - doorgespit.

De ombudsman stelt zich op het standpunt dat het gericht zoeken naar gegevens terwijl men voor een ander doel toestemming heeft gekregen om een inbreuk te maken op de huiselijke en informationele privacy van de burger, uit den boze is. We spreken hier uitdrukkelijk niet over de onbedoelde bijvangst: bijvoorbeeld de ambtenaar die een in elkaar geslagen kind tegenkomt terwijl hij een huisbezoek aflegt in het kader van de controle van het pand[68].
Waar het om gaat is een vorm van fair play in die zin dat - door de betreffende burger niet te informeren over het inzamelen van deze gegevens - de burger niet de kans krijgt om zijn eventuele rechten gelden te maken. Bovendien komt dit gedrag in aanmerking voor het predicaat misbruik van bevoegdheid (zie het eerder geciteerde artikel 3:3 van de Algemene wet bestuursrecht): Als de ambtenaar een vermoeden heeft van kindermishandeling en daarom een huis wil bezoeken, zal hij open kaart moeten spelen of gebruik moeten maken van de bevoegdheden die er zijn. Als tijdens een onderzoek naar de brandveiligheid in een huis, per ongeluk, in een elkaar geslagen kind wordt aangetroffen, dan hoeft een ambtenaar zijn ogen daar niet voor te sluiten; hij is alsdan zelfs wettelijk verplicht daarvan melding te maken.
De bij de ombudsman bekende protocollen gaan nog teveel uit van het verzamelen van zoveel mogelijk informatie ten einde die later te categoriseren en daar uit te halen wat van gading is[69]. De Amerikanen noemen dat een "fishing expedition"; gewoon een sleepnet door het water halen en kijken wat er in blijft hangen. Dat is nadrukkelijk niet de bedoeling bij een huisbezoek: de woning van de burger is in de eerste plaats een overheidsvrije zone waar de burger kan doen en laten wat hij wil. Als de overheid daar al in zou willen binnentreden, dan mag dat uitsluitend op basis van toestemming die verkregen is nadat vooraf aan de burger geïnformeerd is over het doel van het huisbezoek. Deze omschrijving van het doel beperkt de omvang van het onderzoek.

---

[67] Gemeentelijke basisadministratie, informatie van de rijksdienst voor het wegverkeer, informatie van andere uitkerende instanties.
[68] Het betreft dan een zogenaamde "eigen waarneming" i.e. iedere verwerking van persoonsgegevens die niet van betrokkene of een andere verantwoordelijke worden verkregen. Daartoe behoren ondermeer observatie, posten, aftappen en het verwerken van verkeersgegevens. Strikt genomen is het verzamelen van persoonsgegevens in de woning, terwijl een burger daarbij is maar niet doorheeft wat er gaande is, een vorm van eigen waarneming. De discussie is dan of het ook heimelijke waarneming is, dat zijn waarnemingen waarvan men niet weet dat zij hebben plaatsgevonden.
[69] De zie Deel 4: Delen uit het Protocol de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid.2.

▪ BEJEGENING

Baas in eigen huis

De burger is baas in zijn eigen huis. Medewerkers die namens Rotterdam een huisbezoek afleggen behoren zich te gedragen als beleefde gasten: voor zover dat mogelijk is respecteren zij de wensen van de bewoners. Tutoyeren (tenzij de burger daar om vraagt) hoort daar zeker niet bij. De situatie dat een burger in zijn eigen huis toegevoegd krijgt: "*we spreken hier wel Nederlands*", of: ook "*ga jij maar daar, naast je moeder, op de bank zitten*" is daarvan geen goed voorbeeld.

Onvoldoende respect tonen, botte opmerkingen en dreigen

Conclusie: Uit 19 casus blijkt dat bij een aantal burgers het bloed begint te koken door het bazige optreden, het dwingend vragen stellen en commanderen, het volstrekt niet reageren op vragen van burgers en het weigeren te informeren of uitleg te verschaffen. Burgers hebben ook aangegeven dat het niet geïnformeerd worden over de bevindingen van het onderzoek terwijl daar wel suggestieve opmerkingen over gemaakt worden tot grote onzekerheid en ongenoegen leidt. Dit soort gedrag is geen goede invulling van de norm: "het visitekaartje van de gemeente Rotterdam"[70].

De ombudsman heeft kennisgenomen van de in de diverse protocollen opgeschreven "maatregelen ter bevordering van de veiligheid van de medewerkers" waarbij onder andere in het protocol van de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid staat dat de bevindingen liever niet medegedeeld moeten worden aan de betreffende burger. De ombudsman denkt dat dit een volstrekt verkeerd signaal is: niets roept zoveel agressie op als het lijdelijk moeten accepteren voorwerp van onderzoek te zijn en op geen enkele wijze geïnformeerd te worden over wat de bevindingen zijn. Bovendien is deze werkwijze in strijd met de in Wbp vastgelegde informatieplicht en het inzagerecht en met de in de rechtspraak gevormde regels omtrent de verslaglegging[71].

[70] Zie bijvoorbeeld de casus 3, 5 en 41.

[71] Protocollen waarin is opgeschreven dat burgers liever niet geïnformeerd moeten worden over de bevindingen zijn in strijd met de informatieplicht en het inzagerecht uit de Wet bescherming persoonsgegevens. De Wbp verplicht de overheid juist om burgers actief en desgevraagd te informeren over gegevens die er over hen zijn verzameld. De informatieplicht is des te meer van belang omdat het om beoordeling van burgers gaat. Een zorgvuldige gegevensverwerking vereist dat burgers geïnformeerd worden over de wijze waarop en de gegevens aan de hand waarvan ze zijn beoordeeld.

NA HET HUISBEZOEK

Conclusie: burgers worden vooraf, tijdens en ook achteraf zelden voldoende geïnformeerd over het hoe, en waarom (zoals de juridische basis) van het huisbezoek. Evenmin worden zij afdoende geïnformeerd over de hen ten dienste staande (rechts) beschermingsmogelijkheden (onder meer het klachtrecht). Het bieden van hulp geschiedt wellicht na een zware selectie en in zeer uitzonderlijke gevallen; het blijft althans voor de ombudsman onzichtbaar.

- INFORMATIE AAN DE BURGER; BROCHURE ACHTERGELATEN?

Het huisbezoek ervaren burgers vaak als een overval waartegen zij zich niet goed kunnen weren: burgers vinden dan niet de ruimte om adequaat te reageren. Indien er na het huisbezoek geen schriftelijke informatie voor burgers beschikbaar is op basis waarvan hij zijn gedachten kan ordenen, eventuele vragen kan stellen en of klachten kan formuleren, onthoudt de gemeente zich een waardevolle vorm van kritiek op haar eigen handelen.

- SIGNALEN DAT ER BEHOEFTE AAN HULP WAS NIET OPGEPAKT.

Conclusie; De ombudsman heeft in geen enkel geval vernomen van opvolgacties die gerelateerd zijn aan hulpverlening. Hulpverlening waar de ombudsman weet van heeft, is beperkt gebleven tot het geven van een telefoonnummer van een hulpverlenende instantie.[72].

Zowel de brochures van het programmabureau veilig (interventieteams) als de dienst sociale Zaken en werkgelegenheid, maken duidelijk dat een belangrijke reden (legitimatie) om op huisbezoek te gaan gelegen is in het feit dat burgers onvoldoende instaat zijn zichzelf te helpen en de diensten daar wellicht een helpende hand kunnen bieden. In de krant zijn stukjes verschenen over verschrikkelijke situaties, zoals jonge tienermoeders die met een baby een kamer voor enkele uren per dag kunnen huren.

Illustratief in dit kader is het verslag van het eerste halfjaar 2005 van het interventieteam te Charlois. De doelstellingen die vooraf geformuleerd worden reppen nergens van het verlenen van hulp. Uit het hele rapport blijkt dat het optreden vrijwel uitsluitend repressief is.

De gegevens uit die rapportage zijn voor het gemak in een tabel samengevat. Daarbij zijn de organisaties in de volgorde gezet naar de mate waarin zij baat hebben bij het optreden van interventieteams.

---

[72] In het hiervoor aangehaalde rapport <X>-<Stra> wordt de onverenigbaarheid van het repressieve doel en het hulpbiedende doel al aangestipt.

	oud Charlois	Tarwe-wijk	Carnisse	totaal	procentueel
aantal huisbezoeken	**156**	**92**	**75**	**323**	
GBA uitschrijvingen	40	42	30	**112**	**34,7**
GBA problemen	22	21	18	**61**	**18,9**
Nutsvoorzieningen niet in orde	16	16	8	**40**	**12,4**
stalen deuren geplaatst	16	19		**35**	**10,8**
illegalen	4	5 (15 pers)	3(3 pers)	**23**	**7,1**
dealpand		19		**19**	**5,9**
illegale verblijfsinrichting	6	2	4	**12**	**3,7**
GBA inschrijvingen	4	5		**9**	**2,8**
hennepkwekerij	3	3		**6**	**1,9**
uitkeringsperikelen	3	2	1	**6**	**1,9**
LZN (?) Locaal zorg netwerk?	1		1	**2**	**0,6**
prostitutie	1			**1**	**0,3**

Zo bezien lijkt het interventieteam toch voornamelijk gunstig voor het weer op orde brengen van de administratie van de gemeente Rotterdam en de reparatoire actie die nodig is geworden nu de nutsbedrijven jaren geleden zijn gestopt met het actief bewaken van de apparatuur en het langs sturen van een meteropnemer.
De plaatsing van stalen deuren wordt hierna nog apart besproken.

DE RAPPORTAGE

Conclusie: deugdelijke informatieve rapportages die een voor de burger herkenbaar beeld opleveren van wat er zich in zijn huis heeft afgespeeld, zijn zeldzaam. Rapportages worden soms pas opgesteld nadat de ombudsman er om heeft verzocht. Het belang van goede rapportage wordt kennelijk nog onvoldoende ingezien.

- WETTELIJK KADER, JURISPRUDENTIE EN BELANG

Rapportage maakt inzichtelijk wat er feitelijk is geschied. Helaas gebiedt de wet dat alleen van een huisbezoek zonder toestemming van de bewoner een op ambtseed opgemaakt verslag dient te worden opgemaakt [73]. Zodra de burger toestemming geeft voor een huisbezoek lijkt de wet hem verder in de kou te laten staan.

Het maken van een rapportage is een vorm van invulling geven aan eisen van behoorlijkheid omdat het de grondslag kan bieden voor latere onderbouwingen van besluiten (préluderen op motiveringseisen) en is het een invulling van het fair

[73] Artikel 10 Awbi (zie bijlage Deel 4)

play-beginsel omdat het overheidsoptreden hierdoor inzichtelijk en controleerbaar wordt gemaakt[74].

Een zorgvuldige verwerking van persoonsgegevens verkregen bij huisbezoeken houdt concreet in dat de burger actief geïnformeerd wordt over zijn rechten ten aanzien van de over hem opgeslagen gegevens. Gelet hierop acht de ombudsman het van het allergrootste belang dat binnen een week na afsluiting van het huisbezoek er een rapportage wordt opgemaakt, waar in onder andere aan dit aspect aandacht wordt besteed[75]. Deze rapportage dient onverwijld aan de burger toegezonden of ter hand gesteld te worden.

Vanuit ombudsman-optiek zijn goede en betrouwbare rapportages onontbeerlijk: de huisbezoeken brengen burgers bewijstechnisch in een zeer slechte positie vanwege de numerieke overmacht en de kennisachterstand ten opzichte van de uitvoerende diensten. Om de *equality of arms* en transparantie te bevorderen en – vooral - om achteraf enigszins een redelijke reconstructie van de gebeurtenissen te kunnen maken, is het van groot belang dat de verslaglegging op adequate wijze geschiedt[76]. De taak om een rapportage op te stellen, ligt op de weg van de binnentredende overheid; deze is daartoe bij uitstek geëquipeerd en op hem rust de bewijslast om vast te leggen wat er zich feitelijk heeft afgespeeld. De rapportage moet kenbaar worden gemaakt aan de burger waarbij hem moet worden uitgelegd dat, als hij binnen een redelijke termijn geen opmerkingen of aanvullingen geeft, dit als een juiste verslaglegging van het huisbezoek zal worden opgevat.

Met name de aanname dat alleen het binnentreden tegen de wil van de bewoner noopt tot verslaglegging, heeft er in het begin toe geleid dat verslaglegging uitermate summier en ongecoördineerd geschiedde: alleen de dienst die meende iets van belang aangetroffen te hebben, maakte daarvan een aantekening die deze dienst zelf verder verwerkte. Deze praktijk lijkt te zijn verlaten.
Problematisch blijft de overigens ook nu nog geringe bewijskracht ten aanzien van wat zich feitelijk heeft voorgedaan die ontleend moet worden aan de summiere schraplijstjes die thans fungeren als basis voor de verslaglegging.

---

[74]Ook uit de jurisprudentie kan worden afgeleid dat het ten zeerste is aan te bevelen van elk huisbezoek een rapportage op te maken, en dit om latere betwisting van de gang van zaken te voorkomen: CRvB en 06 maart 2007, ljn BA 375 en CRvB 11 april 2007, ljn BA 2910. Zie eveneens: rechtbank ''s-Gravenhage, ljn AO4956.

[75] De Wbp schrijft in artikel 6 voor dat persoonsgegevens in overeenstemming met de wet op een behoorlijke en zorgvuldige wijze worden verwerkt. Praktisch betekent dit dat men in geval van gegevensverzameling doormiddel van een huisbezoek, aan de informatieplicht (artikel 33 en 34 Wbp) moet voldoen door de burger een rapportage van het huisbezoek ter beschikking te stellen.

[76] In een aantal casus (5, 8 en 15 etc) bleek het reconstrueren wie er binnen zouden zijn geweest een onmogelijke opgave.

▪ BEVINDINGEN TER ZAKE VAN DE RAPPORTAGES

Op het moment van het afsluiten van dit conceptrapport (september 2007) hebben een zeventigtal dossiers bij de ombudsman het trefwoord "huisbezoek" meegekregen. In 54 casus was het relevant om nader onderzoek te doen[77].

In de 54 zaken die nader zijn onderzocht is in 28 gevallen om een verslag van het huisbezoek gevraagd.[78].
In 21 gevallen is een soort van verslag ontvangen.
Uit analyse van de verslagen bleek:

a) in 100 % is het verslag niet ondertekend door de burger
b) in 65 % was een reden voor het huisbezoek niet opgegeven;
c) in 70 % zijn de bezoekende functionarissen niet genoemd;
d) in 70 % is het verslag niet ondertekend door een functionaris;
e) in 24 % is niets vastgelegd over het legitimeren van de ambtenaren;
f) in 22 % is het feit dat toestemming om binnen te treden is verkregen, vastgelegd;
g) in 17 % is bewijsbaar/aannemelijk dat het verslag is opgemaakt binnen een week na het huisbezoek;
h) in 9 % is vastgelegd dat en hoe de bezoekende functionarissen zich gelegitimeerd hebben;
i) in 6 % is vastgelegd dat slechts één functionaris zich gelegitimeerd heeft;

Opgemerkt moet worden dat de latere verslagen meer gestandaardiseerd zijn en daarom minder onvolledig.
Uit de jurisprudentie[79] kan afgeleid worden aan welke eisen een rapportage moet voldoen wil men kunnen spreken van een rapport met voldoende waarborgen zodat kan worden aangenomen dat dit een juiste en zakelijke weergave van de verklaring van de burger bevat.

1) Het moet duidelijk zijn wie het huisbezoek heeft verricht en derhalve tegenover wie betrokkene heeft verklaard.
2) Het rapport moet zijn opgemaakt door een te identificeren waarnemer.

---

[77] De zaken waarin geen nader onderzoek is gepleegd, bestaan voornamelijk uit de navolgende categorieën:
> klagers komen lange tijd na het gebeuren met informatie over een huisbezoek
> klagers laten na een eerste signaal niets meer van zich horen
> klagers hebben informatie ingewonnen over huisbezoeken die zijn aangekondigd of die worden gevreesd
> huisbezoek heeft plaatsgevonden in een andere gemeente
> de kern van de klacht ging over iets anders dan het huisbezoek.

[78] Redenen om geen verslag op te vragen zijn onder andere: de zaak is te gedateerd, aanstonds is duidelijk dat er geen verslag is, klager heeft zich teruggetrokken, de zaak is nog intern in behandeling, het verslag is reeds in een juridische procedure gebruikt en via die weg kenbaar.

[79]Rechtbank Amsterdam d.d 7-11-2006, ljn AZ1819, Rechtbank Tilburg, d.d. 6-3-2007, ljn BA0375.

3) Het rapport zou idealiter op ambtseed of op ambtsbelofte opgemaakt moeten zijn.
4) Het rapport dient spoedig nadat het huisbezoek heeft plaatsgevonden te worden opgesteld.
5) Voor zover de burger als bron van informatie wordt aangehaald in een rapportage, dient deze aan hem te zijn voorgelezen, of aan hem ter lezing te zijn aangeboden en dient hij achteraf uitgenodigd te worden om de rapportage te ondertekenen.
6) De burger moet de mogelijkheid worden geboden om de samengevatte weergave van het gesprek te controleren, te corrigeren of te nuanceren.

Uiteraard boet een rapportage aan waarde in indien de burger de inhoud van het rapport van meet af aan heeft ontkend.

DE INTERNE KLACHTBEHANDELING

Conclusie: Het voor burger en ambtenaren onduidelijke traject, de onduidelijk organisatorische inbedding en normen leiden ertoe dat de klachtbehandeling verzandt.

Feitelijk handelen van de overheid wordt met name controleerbaar als dit op redelijke wijze geboekstaafd wordt en als de burger adequaat (liefst schriftelijk) geïnformeerd wordt over zijn rechten. De wisselende (althans achteraf onduidelijke) organisatievormen[80], teamsamenstelling en verantwoordelijkheidsstructuren, het optreden van niet-gemeentelijke functionarissen tezamen met de slechte rapportages, maakt de reconstructie van gebeurtenissen onmogelijk en reduceert de klachtprocedure tot een lege dop.

Voor zover de ombudsman kennis heeft van de interne klachtbehandeling[81] bleek deze teleurstellend; diverse casus tonen aan dat zowel bij de medewerkers van interventieteams, als bij het publiek volstrekt onduidelijk is waar de klacht neergelegd kan worden[82].
De klachten die de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid intern behandeld heeft[83] brengen twee zaken aan het licht:

- Ten eerste dat de burger nauwelijks een poot aan de grond krijgt; klagers worden niet gehoord (wat alleen maar mag als er sprake is van kennelijke

[80] Zie ter zake bijvoorbeeld de paragraaf over de "Frontline"filosofie uit het concept protocol huisbezoek interventieteams (Deel 4)
[81] Als de interne klachtbehandeling goed verloopt, verneemt de ombudsman uiteraard niets.
[82] Zie bijvoorbeeld casus 5, 39, 47 en 48.
[83] Zie bijvoorbeeld casus 17, 18, 29, 32 en 34.

niet ontvankelijkheid) met als argument *dat de verklaring van de medewerkers die het huisbezoek hebben afgelegd voldoende betrouwbaar overkomt*.
- o Ten tweede het verkeerde gebruik van het protocol; klagers worden geconfronteerd met de stelling *dat de medewerkers zich aan de richtlijnen die in het protocol staan houden.*

De klachtbehandeling door de politie kan niet beoordeeld worden door de gemeentelijke ombudsman. Afgaande op de berichten van burgers hierover[84] lijkt ook dit traject niet ingericht op het zoveel mogelijk ontvangen en objectief interpreteren van de kritiek op het optreden.

Een woord van begrip past hier; de kern van dit rapport is onder andere dat de organisatiestructuur, de bevoegdheden/het wettelijk kader ook voor de ombudsman onduidelijk is. Voorgaande brengt met zich mee dat begrijpelijk is dat degenen die de interne klachtbehandeling vorm moeten geven ook niet goed weten waar zij aan toe zijn. De permanente communicatie vanuit de directie Veilig en de directie van SoZaWe dat huisbezoeken van de rechter mogen en dat de ombudsman het ook goedvindt (blijkens zijn medewerking aan het protocol) zal de nodige verwarring hebben gesticht bij de betreffende ambtenaren.

STALEN DEUREN: BETREDEN VAN EIGEN WONING ONMOGELIJK GEMAAKT

Conclusie: Tijdens het onderzoek is de ombudsman er driemaal mee geconfronteerd dat klagers stellen (zonder enige vooraankondiging) uit hun huis te zijn gezet (casus 3, 4 en 40). In twee gevallen (3 en 40) is voor klagers het terugkeren naar hun huis onmogelijk gemaakt omdat het huis was afgesloten met een stalen deur. De ombudsman stelt vast dat er in twee van de door hem gedocumenteerde gevallen voor de toepassing van dit zware instrument geen grondslag bestond, zodat aannemelijk is dat er gebruik is gemaakt van bevoegdheden voor een ander doel dan waarvoor zij gegeven zijn.

Het iemand zonder vooraankondiging uit zijn huis zetten is de een van de meest ingrijpende acties van gemeentewege die voorstelbaar is. De gevolgen van het woningloos worden, zeker als men zich aan de onderkant van de woningmarkt bevindt, zijn desastreus. Klagers zijn vaak gedoemd te zwerven. Ze krijgen vrijwel nooit een huurdersverklaring en kunnen daarom niet goed aan een nieuwe woning komen. De sociale dienst stopt (na maximaal twee maanden zoektermijn) de uitkering als er geen goed adres is. Mocht klager een baan hebben dan zal hij geruime tijd moeten investeren om weer een dak boven zijn hoofd te krijgen, er zijn

[84] Zie bijvoorbeeld casus 5, 42, 47 en 48.

maar weinig werkgevers die daarvoor het geduld kunnen opbrengen en baanverlies dreigt: de problemen stapelen zich op. Misschien ligt het wel aan de hausse van problemen dat - voor zover bij de ombudsman bekend – in deze gevallen er geen juridische acties tegen de eigenaar of de gemeente zijn gestart. In ieder geval "verdwijnen" deze klagers vrij snel uit het zicht van de ombudsman.

Juridisch kader: Aanvankelijk is de ombudsman er van uitgegaan dat het hier een vorm van toepassing van de wet Victoria (zie bijlagen) betrof. Zo als uit de bijlage blijkt, is de Wet Victoria bedoeld voor *een ernstige aantasting van de veiligheid en gezondheid van de omgeving* zoals de aanhoudende grove overlast die samengaat met bijvoorbeeld drugspanden[85]. Omdat in de bij de ombudsman bekende gevallen geen enkele sprake was van grote overlast en ook zeker geen drugspanden, is de grondslag voor het optreden onduidelijk gebleven. (doordat klagers "verdwenen", is ter zake nimmer om een rechterlijk oordeel gevraagd).

Zaakwaarneming[86]
Met name casus 3 is illustratief: ongevraagd wordt een door de huisbaas aangelegde elektrische installatie gedeeltelijk ontkoppeld en leidt dat - naar inzicht van de medewerker van het interventieteam - tot onbewoonbaarheid van de betreffende woning. Op grond van deze stelling wordt de bewoners bevolen het pand te verlaten. Als de vorm van *service* aan deze bewoners (om inbraak en diefstal te voorkomen, zo wordt de ombudsman uitgelegd) wordt vervolgens een stalen deur op de voordeur geplaatst. Materieel is daardoor voor de bewoner het terugkeren naar zijn eigen woning onmogelijk gemaakt.

Naar oordeel van de ombudsman was hier sprake van een evident geval van misbruik van bevoegdheid. Dit voorval toont aan dat, als bevoegdheden ongecontroleerd kunnen worden uitgeoefend[87], dit op den duur altijd zal leiden tot misbruik

---

[85] In de Memorie van Toelichting bij de wet Victoria staat met zoveel woorden dat eigenlijk alleen aan drugspanden-gerelateerde overlast gedacht wordt, de ombudsman heeft van de met de uitvoering van deze regeling belaste ambtenaren vernomen dat de gemeente Rotterdam van deze inzet van de wetgever op de hoogte is en willens en wetens voor een zo ruim mogelijke uitleg van deze wet kiest.
[86] Zaakwaarneming: het bewust behartigen van het belang van een ander, zonder dat daaraan een overeenkomst ten grondslag ligt. Per definitie kan er geen sprake zijn van zaakwaarneming als de belanghebbende in staat is zijn eigen belangen goed te behartigen en al helemaal niet als hij kenbaar maakt *dat hij niet op die manier geholpen wenst te worden.*
[87] Naar aanleiding van de andere casus en op grond van kennis die de ombudsman heeft over burgers die woningloos zijn geworden, weet hij dat het organiseren van adequaat (juridisch) verzet tegen deze vorm van optreden ver buiten de horizon ligt van degene die zojuist van zijn woning beroofd is. Het is ook niet voor niets dat - buiten de naar de intentie strikt gereguleerde toepassing van de wet Victoria - het ontbinden van een huurovereenkomst tegen de wil van de bewoner met rechtswaarborgen omgeven is en een daaraan voorafgaand oordeel van de rechter eist.

daarvan. Voorgaande is reden om ter zake een aanbeveling op te nemen.

DEEL 4 ACHTERGRONDEN EN BIJLAGEN

- VERANTWOORDING

In het navolgende deel wordt aandacht besteed aan het juridisch systeem dat ten grondslag ligt aan de huisbezoeken en wordt de algemeen maatschappelijke doorwerking daarvan in beeld gebracht.
De kritiek die daarbij soms wordt geuit betekent niet dat de gemeente Rotterdam verantwoordelijk kan worden gehouden voor het rechtssysteem.
In het bijzonder wordt aandacht besteed aan een zeer dynamisch rechtsgebied (het bestuursstrafrecht) dat een steeds grotere doorwerking in het maatschappelijk leven gaat krijgen. De 4e tranche Awb en de wetsvoorstellen OM-afdoening en de bestuurlijke boete kleine ergernissen[88] zijn afgerond of in afrondende fase: voor een deel preludeert dit hoofdstuk op komend recht en is dus toekomstmuziek. Het doel van het opnemen van deze informatie is het bewust maken van de (juridische) omgeving waarin de gemeente opereert, de keuzes die zij daarbij maakt en de beperkingen die dit oplegt.

Niet uit het oog verloren mag worden dat de gemeente nadrukkelijk heeft uitgedragen bij het veilig maken van de stad op zoek te zijn naar de grenzen van het recht.

In het hierna volgende Deel wordt eveneens ingegaan op de machtsbalans en mogelijkheden die de burger heeft om zich binnen de regels te weren tegen een eventueel hem onwelgevallig overheidsoptreden. In het bijzonder wordt aandacht besteed aan het feit dat, vanwege de omstandigheid dat bepaalde lagen uit de bevolking steeds meer en steeds indringender gecontroleerd worden en de machtsbalans (vanwege de bijzondere ingewikkeldheid van het systeem) steeds meer in het voordeel van de overheid lijkt op te schuiven, er een tweedeling in de maatschappij lijkt te ontstaan: de onderlagen van onze maatschappij lijken steeds minder de vruchten te kunnen plukken van de zuur bevochten burgerlijke vrijheden die zijn neergelegd in onze grondwet en verdragen.

---

[88] Wet bestuurlijke boete overlast in de openbare ruimte. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004–2005, 30 101, nr. 2 4

RECHTSBESCHERMING; BESTUURSRECHT EN STRAFRECHT

Theoretisch zijn de rechtsgebieden strafrecht en bestuursrecht gescheiden. In de laatste jaren is er een deelgebied (het bestuurs-strafrecht) ontstaan, dat is *een van het strafrecht en het bestuursrecht te onderscheiden deel van het recht waarin bestuursorganen zonder tussenkomst van de betrokkene of een onafhankelijke rechter, sancties met een bestraffend karakter kunnen opleggen*[89].

Dit rapport leent zich er niet voor om alle nuances en de overgangen tussen de beide rechtsgebieden te beschrijven. Het is vanuit het oogpunt van informeren van de geïnteresseerde leek wellicht dienstiger om van de beide rechtsgebieden kort enige karakteristieken te geven.

▪ STRAFRECHT

Karakteristiek voor het strafrecht is dat de partij[en] die aanleiding heeft [hebben] gegeven voor de procedure (de verdachte en het eventuele slachtoffer) een voornamelijk passieve rol in het gehele proces vervullen. Opsporing en vervolging geschieden door overheidsdienaren.

Bij de opsporing van een strafbaar feit ziet een onafhankelijke rechter toe op het juiste gebruik van dwangmiddelen tegen de burger die verdacht wordt van het plegen van het strafbare feit. Mocht een verdachte schuldig worden bevonden dan kan hem een leedtoevoegende straf (punitieve straf) worden opgelegd. Artikelen 6 en 7 van het Europese verdrag voor de rechten van de mens (EVRM) bepalen dat eenieder die de kans loopt om een leedtoevoegende sanctie opgelegd te krijgen, recht heeft op een eerlijke procedure (fair trial). Daarbij moet dan gedacht worden aan:

- het recht om voor een onafhankelijke rechter te verschijnen,
- het recht om bij aanvang van de procedures te vernemen waarvan men verdacht wordt,
- het recht op een adequate verdediging (eventueel op kosten van de staat),
- het recht om niet gedwongen te kunnen worden om mee te werken aan de eigen veroordeling (dat wil zeggen dat men bijvoorbeeld geen vragen behoeft te beantwoorden).
- het recht om niet veroordeeld te kunnen worden ter zake van feiten waar nog geen strafbepaling voor bestond ten tijde van het plegen van het feit

Tijdens de eventuele terechtzitting zal de rechter een actieve rol vervullen bij het achterhalen van de waarheid.

▪ BESTUURSRECHT

Het bestuursrecht regelt de verhouding tussen burgers en de overheid [= bestuursorganen] èn tussen de overheden onderling. Het bestuursrecht bepaalt dat een bestuursorgaan het recht heeft om natuurlijke- en rechtspersonen (die nog nergens van verdacht zijn) te

---

[89] Zie o.a. A.R. Hartmann en P.M. van Russen Groen: Contouren van bestuursstrafrecht. Deventer 1998, p 74)

controleren. In principe is men verplicht om aan de controle mee te werken. Mocht een controle aan het licht brengen dat er mogelijk sprake is van een feit waarvoor een bestuurlijke boete mogelijk is, dan kan het bestuursorgaan besluiten om daar wel of geen leedtoevoegende straf[90] aan te verbinden. Besluit het bestuursorgaan tot leedtoevoeging, dan gaan de hiervoor genoemde strafrechtelijke beschermingsregels voor de verdachte gelden. Besluit het bestuursorgaan *slechts* tot herstel naar de rechtmatige toestand (een zogenaamde reparatoire sanctie) dan gelden de hiervoor beschreven strafrechtelijke beschermingsregels niet. In dat geval kan de burger/rechtspersoon een schriftelijk besluit krijgen waartegen hijzelf – appellant - (zonder dat de overheid hem rechtskundige ondersteuning ter beschikking stelt) bezwaar dient aan te tekenen volgens de regels die gelden binnen het bestuursrecht. Mocht de burger in bezwaar niet in het gelijk worden gesteld, dan kan hij beroep bij de rechtbank (en nadien eventueel hoger beroep) instellen. Hij komt dan voor een bestuursrechter te staan die zich veel minder actief dan de strafrechter inzet voor de materiële waarheidsvinding.

De bestuursrechter beoordeelt primair de juistheid van schriftelijke besluiten. Indien het overheidsoptreden zich uitsluitend heeft beperkt tot handelen (zogenaamd bloot feitelijk optreden) dan is de bestuursrechter niet bevoegd. Alhoewel hij de totstandkoming van het besluit eveneens beoordeelt, blijkt dat het verbod aan deze rechter om feitelijke overheidsoptreden waar geen schriftelijk besluit op volgt te beoordelen, doorwerkt: ter zake neemt de bestuursrechter weinig ruimte om toetsend op te treden. In de beroepsfase is de burger griffiegeld verschuldigd, dat kan oplopen tot € 143,= voor "*het verkeerd aanbieden van huisvuil*".[91].

Los van de hiervoor geschetste mindere bescherming die de appellant geniet ten opzichte van de verdachte, maken de ontwikkelingen binnen het bestuursrecht (welk rechtsgebied in hoge mate en in rap tempo geëvolueerd en gespecialiseerd is) het rechtsgebied voor de leek geen "veilige" omgeving:

- de rechter geeft minder actieve bescherming aan de burger door een beperktere rol toe te kennen aan zijn ambtshalve optreden
- de burger moet rekening houden met procedurele valkuilen (zoals de in tijd beperkte mogelijkheden om argumenten aan te dragen [argumentatie fuik] etc)[92].

▪ UITGEKLEDE RECHTSBESCHERMING VAN DE BURGER (OVERHEID HEEFT ALLE TROEVEN)

Er zijn – als alle voorgenomen wetgeving bewaarheid wordt - ten minste drie redenen waarom de gecontroleerde burger onder het regime van het Bestuurs-strafrecht slechter af is dan de verdachte in het strafrecht:

---

[90] In de Algemene wet bestuursrecht zijn/worden de navolgende sancties benoemd: bestuursdwang, last onder dwangsom en bestuurlijke boete.

[91] Verkeerd aanbieden van huisvuil leidt tot s*poedeisende bestuursdwang* (= vuilnis afvoeren) op grond van de Wet milieubeheer. Beroep tegen besluiten op grond van deze wet wordt rechtstreeks ingesteld bij de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State.

[92] Zie de column van mr F. Kuitenbrouwer in het NRC van 23 januari 2007

1[e] Keuze bestuursrecht of strafrecht wordt achteraf pas duidelijk.

Om zich effectief te kunnen verweren tegen het optreden van de overheid moet de burger weten wat de grondslag van het optreden is (bestuursrecht of strafrecht). De ombudsman constateert dat het besluit om al dan niet een leedtoevoegende sanctie op te leggen in sommige gevallen pas na de beoordeling van de middels een controle verzamelde feiten wordt genomen. Achteraf wordt dus pas duidelijk of de burger de bescherming die het normale strafrecht en artikel 6 EVRM biedt van toepassing zou zijn geweest.
Naar het oordeel van de ombudsman behoort de burger - omdat niet aangenomen mag worden dat hij weet heeft van het wetenschappelijk relevante verschil tussen herstellende en leedtoevoegende sancties - in het kader van Fair-play[93] daarom in alle gevallen dat de mogelijkheid van een leedtoevoegende sanctie bestaat, de rechtsbescherming die daarbij hoort, geboden te worden.

2[e] Hulpverlening, verificatie/controle kan overgaan in opsporing en vervolging.

Opsporing vindt plaats ten aanzien van een persoon waarvan op grond van objectiveerbare aanwijzingen vermoed wordt dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan enig strafbaar feit. Zonder deze concrete aanwijzingen mag de opsporingsambtenaar zijn opsporingsbevoegdheden (waaronder allerlei dwangmiddelen) niet gebruiken. Volstrekt geaccepteerd is dat de opsporingsambtenaar die nog geen enkel vermoeden van enig strafbaar feit heeft, zich opstelt als een controleambtenaar (die toezichthouder is) of als een "gewone burger" en gebruik maakt van de bevoegdheden die daarbij horen. Waar het nu om gaat, is dat de opsporingsambtenaar in de hoedanigheid van gewone burger in deze fase aanwijzingen kan verzamelen die leiden tot een objectiveerbaar vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit. Dit eenmaal vastgesteld hebbend, kan de betreffende ambtenaar van pet verwisselen en gaan optreden als opsporingsambtenaar, met de daarbij behorende verstrekkende bevoegdheden.
Voor de burger is vooraf niet duidelijk van welke bevoegdheden de betreffende ambtenaar gebruik maakt of zal gaan maken.

3[e] Voor een zelfde vergrijp kan zowel het bestuursrecht als het strafrecht gelden.

Als de burger aan het begin van een confrontatie met de overheid zou kunnen weten of het bestuursrecht dan wel het strafrecht geldend zou zijn, zou men nog de stelling kunnen betrekken dat de burger (die de wet moet kennen) zou kunnen weten welke rechtsbescherming geldend is. Prof Mevis [94] schetst een caleidoscopisch beeld van mogelijke overtredingen binnen een willekeurig stedelijk gebied die alle op verschillende wijze-, op basis van diverse wetsfamilies en de daarbij behorende verschillende wijzen van rechtsbescherming, worden afgedaan:

- o de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften (controle door de WAHV-rechter)

---

[93] Fair-play wil zeggen dat burgers de mogelijkheid gegeven moet worden om hun procedurele kansen te benutten

[94] Zie Prof mr P.A.M. Mevis:"*Bestuurlijke boete in Absurdistan*." In: Ars Aequi 54 (2005) p 580 e.v. Over dit soort verwarring heeft de Nationale ombudsman in rapporten (2004/297 en 2003/020) zijn licht laten schijnen

- parkeerbelasting (controle door de belastingrechter)
- de Wet kleine ergernissen (controle door de bestuursrechter)
- Wetboek van strafvordering (controle door de strafrechter)

Dat de burger voor een zelfde delict (zoals verkeerd parkeren) op grond van diverse van de bovengenoemde wetsfamilies aangesproken kan worden en dat niet voorspelbaar is uit welk vaatje getapt gaat worden, leidt tot grote verwarring. De onderscheidenlijke rechtsbeschermingstrajecten kunnen sterk van elkaar verschillen.
Voor de burger is dit allemaal onduidelijk en de verwarring wordt verergert omdat de handhavers niet alleen politieagenten of overheidsdienaren zijn, maar in de toekomst ook particulieren[95].

- DE OVERHEID MOET VOORSPELBAAR ZIJN.

Het bestuursrecht, strafrecht en mengvormen daarvan geven de overheid een breed palet aan mogelijkheden om dwingend op te treden tegen de burger. De overheid kan daarmee zelfs inbreuk maken op de in de grondwet en/of het verdragsrecht neergelegde, gegarandeerd overheidsvrije-ruimte. De overheid behoort de mogelijkheid van verwarring bij de burger te onderkennen en daar adequaat mee om te gaan. Dit rapport is met name nodig gebleken omdat de praktijk van het overheidsoptreden aan de voordeur van de burger onvoldoende te relateren bleek aan de - overigens veel te ingewikkelde - theoretische kaders die daarvoor (pas zeer recent) zijn ontwikkeld en nog in ontwikkeling zijn. Vanuit ombudsmanperspectief geldt dat de subtiele juridische grensverschillen en de grote variatie aan mogelijkheden om dwingend op te treden tegen de burger, de kenbaarheid en voorspelbaarheid van het overheidsoptreden voor de burger te zeer afneemt: door afname van de voorspelbaarheid komt ook de legitimiteit van het overheidoptreden in het gedrang.
De burger mag immers aan het principe van de gedecentraliseerde eenheidsstaat basale verwachtingen (rechtszekerheid) over de landelijke toepassingen van het recht door de overheid in dit land ontlenen.

- WAAROM WAS ER GEEN JURISPRUDENTIE?

De formele bevoegdheid om in het kader van bestuursrechtelijke controle huisbezoeken af te leggen is keer op keer in de jurisprudentie bevestigd. De vraag blijft hoe materieel met die bevoegdheid moet worden omgegaan. Pas eind 2006 en begin 2007 (dus 5 jaar na het

---

[95] In dit kader is van belang dat het kabinet – dat met concrete maatregelen de overlast wil terugdringen in het publieke en semi-publieke domein er voor heeft gekozen om de inzet van particuliere functionarissen mogelijk te maken. "Daarmee wordt de handhaving niet alleen doelmatiger, maar ook meer zichtbaar voor de burger. Bovendien wordt de politie ontlast. Minister Donner biedt daarom gemeenten demogelijkheid particuliere functionarissen aan te stellen die zich richten op het handhaven van het gemeentelijk parkeerbeleid en op de kleine ergernissen. Het gaat dan bijvoorbeeld om fout parkeren, graffiti en vervuiling. De betreffende ambtenaar krijgteen beperkte opsporingsbevoegdheid conform de BOA-systematiek (Buitengewoon OpsporingsAmbtenaar). Dat betekent dat hij (of zij) boetes kan opleggen en personen staande kan houden. Naar verwachting zal het aanstellen van een dergelijke functionaris vanaf 1september dit jaar tot de mogelijkheden behoren"(bron: website justitie).

op gang komen van het stelselmatige gebruik van het instrument huisbezoeken) komen de eerste uitspraken van de hoogste Nederlandse rechtscolleges die kritische noten kraken over de materiële invulling van de huisbezoeken.
Vanwege allerlei omstandigheden die samenhangen met het Nederlandse rechtsbestel - waarvan het te ver gaat om die op deze plaats uit de doeken te doen - hebben bepaalde verdragsrechterlijke bepalingen materieel een directere invloed op de Nederlandse burgers en zijn deze makkelijker als bescherming in te roepen dan grondwetsartikelen. Een gevolg hiervan is dat een deel van de relevante bescherming op Europees niveau door de jurisprudentie gevormd wordt. Kenmerkend is dat dit soort jurisprudentie een nog langere wordingstijd heeft dan de toch al nauwelijks lik-op-stuk te noemen uitspraken van de hoogste rechtscolleges in Nederland. Zeker voor de beoordeling van een gloednieuw instrument als de huisbezoeken/interventieteams en vooral het feitelijk handelen dat daarbij plaatsvindt, ervaart de ombudsman een leemte in de rechtsbescherming die hij dient in te vullen.

Dit noopt de ombudsman ertoe om zelfstandig en in de volle breedte de voor de burger geldende rechten en plichten die in het geding zijn te onderzoeken en in kaart te brengen. Een over interventieteams geschreven Belgisch rapport zet de ombudsman op het spoor van het College Bescherming Persoonsgegevens (CBP) waarvan de informatie in dit rapport is verwerkt. Het CBP richt zich op de verwerking van gegevens, een bredere privacybescherming (zoals bescherming van het Huisrecht) valt er niet onder.

Het CBP kent de Belgische collega's (die wat hen betreft op vrijwel dezelfde leest hun werk invullen) en het door hen afgescheiden "rapport *<X>--<Stra>*"[96]. De conclusies uit dit rapport zijn zonder meer transponeerbaar naar de Nederlandse setting:

- De onverenigbaarheid van het repressieve doel en het hulpbiedende doel; op basis waarvan geen fusie van de verzamelde gegevens zou mogen plaatsvinden
- Het proportioneel zijn van de gegevensverzameling; deze zou toereikend maar niet overmatig mogen zijn. De gedetailleerde informatie die verzameld wordt moet zich verdragen met het karakter van de opgegeven doelen.
- Toestemming; deze dient ondubbelzinnig te zijn gegeven op basis van deugdelijke informatie.

FAIR PLAY

- BIJZONDERE GROEP ROTTERDAMMERS

Bij eerste kennisneming van de opzet en doelstelling van de interventieteams bleek al snel dat dit onderzoeksinstrument – mede vanwege de beperkte middelen – voornamelijk wordt ingezet in die wijken waar verwacht mag worden dat er misstanden vastgesteld

[96] De Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer; 27 juli 2005 oordeel (Nummer : RZ057R1_1, Rolnummer : 012005) n.a.v. diverse klachten en vragen over het project <X>-<Stra> van de stad Antwerpen.

kunnen worden. Gevolg van deze – overigens vanuit het oogpunt van efficiëntie niet onbegrijpelijke - afweging, was dat met name de minder weerbare, laag geletterde, sociaal zwakkere, allochtone, uitkeringsafhankelijke medeburgers zich mochten verheugen in de bijzondere aandacht van de stedelijke overheid. Anders gezegd: in de rijkere buurten ziet men geen interventieteams.
Het resultaat van de optelsom van twee (op zichzelf juiste) redeneringen, die vanuit totaal verschillende disciplines komen roept vraagtekens op: het recht en de rechtspraak staan bij hoge uitzondering toe dat er inbreuken op grondrechten worden gemaakt. Rendementsdenken leidde ertoe dat alleen bepaalde klassen/groepen van onze bevolking met die inbreuken geconfronteerd worden.[97] [98]
Het feit dat de gemeente niet al haar inwoners over dezelfde kam scheert, maar dat de huisbezoeken voornamelijk plaatsvinden bij de hiervoor geduide groep Rotterdammers, is er naar de stellige overtuiging van de ombudsman mede debet aan dat van uit de eigen bevolking onvoldoende de bezwaren tegen het gemeentelijk optreden zijn gearticuleerd. Anders gezegd: als het instrument van huisbezoeken op dezelfde manier zou worden ingezet in Hillegersberg-Noord en Kralingen-Oost als in de daartoe geselecteerde hot spot gebieden, dan zou het gemeentebestuur eerder, nadrukkelijker en met meer succes zijn gewezen op de gevoelens van ongenoegen die het gebruik van dit instrument bij de bevolking oproept.

Nadrukkelijk moet hier gesteld worden dat niets erop wijst dat de gemeente geprobeerd heeft om de mensen die geconfronteerd worden met huisbezoeken of interventieteams monddood te maken. Het ziet er veel meer naar uit dat de gemeente zich niet heeft gerealiseerd dat zij bij de uitvoering van dit beleid een bevolkingsgroep die onvoldoende weerbaar is met de zwaarst mogelijke vormen van overheidsoptreden confronteert[99].

---

[97] Wellicht wat filosofisch van aard, moet hierbij toch de opmerking gemaakt worden dat de selectie van de wijken uitgaande van een begrip "ongewenste situaties” duidelijk maakt dat er kennelijk een hiërarchie is in strafbaar gestelde gedragingen waar de overheid zich mee wenst te bemoeien. Immers, zouden alle strafbaar gestelde gedragingen voorwerp van onderzoek zijn (wat uiteraard niet kan omdat de gemeente niet in al die zaken bevoegd is), dan zou het afleggen van huisbezoeken in de wijken waar de beter gesitueerden wonen eveneens vele ongewenste situaties aan het licht kunnen brengen. Hierbij valt te denken aan het tewerkstellen van personeel (huishoudster, tuinman etc) waarvoor geen belasting wordt afgedragen, het zonder vergunning verbouwen (verbouwd hebben) van de woning, het zonder vergunning onttrekken van woonruimte (praktijk aan huis), het zonder vergunning kappen (gekapt hebben) van bomen, het naasten (en omheinen) van de aanpalende gemeentegrond, het niet publiekelijk begaanbaar houden van brandgangen, waterlopen, oevers, het min of meer bedrijfsmatig oprichten/instandhouden van dierenverblijven (kennels) het bij de belasting niet aangeven van honden en zo kunnen we nog wel even doorgaan.
[98] Een nieuwe tweedeling in de maatschappij doemt op. De huidige definiëring van de noodzaak van de inbreuk (door de bestuurders en hun gelijken) heeft als gevolg dat vrijwel uitsluitend een zeer bepaalde (andere dan de besluitvormers) sociale categorie daarmee wordt geconfronteerd. Zo krijg je een Nederland van mensen aan wier grondrechten vrijwel nooit wordt getornd en mensen die inbreuken op hun grondrechten als standaardprocedure moeten accepteren. Dit is niet acceptabel.
[99] Zie bijvoorbeeld casus 37.

- VERLIES VAN ONSCHULD(-PRESUMPTIE)

Zoals hiervoor al beschreven is, gaat "controle" uit van het idee dat de geselecteerde burger onschuldig is. De burger is nadrukkelijk geen verdachte, was hij dat wel dan zou hij aanspraak kunnen maken op allerlei beschermingen.
Het CBP maakt zich zorgen over de selectie van de te onderzoeken adressen en vraagt zich af of hier geen gebruik wordt gemaakt van bestandskoppelingen die daar niet voor bedoeld zijn. (Geeft als voorbeeld van oneigenlijk bestandsgebruik: als het waterverbruik in Enschede minder is dan 10 m3, wordt aangenomen dat het huis nauwelijks bewoond is. De burger die stelt op dat adres te wonen, wordt met een omkering van bewijslast geconfronteerd).
Gegevenskoppeling maakt het mogelijk om "slimme" controles uit te voeren: alleen die adressen waar een verhoogd risico zou bestaan, worden benaderd. Dit systeem is uiteraard veel minder kostbaar dan iedereen over dezelfde hekel halen. De Centrale Raad van Beroep heeft uitgesproken dat de enkele omstandigheid dat een appellant binnen een (door de gemeente gedefinieerd) risicoprofiel valt (in casu: "inwonende") niet zonder meer rechtvaardiging oplevert om *toegang te verschaffen tot de ruimtes in de woning*.[100]

Deze gegevenskoppeling werpt zijn schaduw op het controleproces vooruit: De wijze van de adresselectie zoals die is opgetekend uit de mond van de uitvoerenden[101] laat zien dat de combinatie van informatie leidt tot de gedachte *"dat er ergens wel eens iets loos kan zijn"*.
Voorbeeld: als er getwijfeld wordt of een burger op een bepaald adres feitelijk woont, kan dit (zonder dat hij daar weet van heeft) *onderzocht* worden door gegevens te combineren: waterverbruik, energiegebruik.
Deze voor informatie leidt tot een verlies van de onschuldpresumptie.
De burger die op basis van zo'n onderzoek behoort tot de geselecteerde adressen voor een huisbezoek, krijgt (althans in de bij de ombudsman bekende casus) bij het vragen om toestemming om de woning binnen te mogen komen, niet te horen op grond waarvan zijn adres geselecteerd is. Er is op dat moment sprake van een informatieachterstand bij de burger, hij kan geen goede afweging maken bij het overwegen of hij toestemming wil verlenen.

Naar oordeel van de ombudsman behoort de gemeente, als zij eenmaal op grond van meerdere objectiveerbare gegevens tot de overtuiging komt of had behoren te komen, dat op het betreffende adres iets loos is, geen algemene controle uit te voeren, maar moet zij "de koninklijke weg bewandelen" met alle daarbij behorende checks and balances en gewoon een strafrechtelijk onderzoek instellen.

Indien er nog geen voldoende aanwijzingen zijn voor concrete verdenkingen, moet er gewoon open kaart gespeeld worden en moet de burger vooraf geïnformeerd worden over de aanleiding van het bezoek.

---

100 CRvB 11 april 2007, LJN: BA2436
101 Zie bijvoorbeeld casus 46 en 48.

- GEEN CONTROLE OP DE JUISTE UITVOERING (CHECKS AND BALANCES)

De gemeente heeft er blijk van gegeven zich bewust te zijn dat zij haar bevoegdheden op een nieuwe wijze heeft geïnterpreteerd. Zij heeft, naar eigen zeggen, doelbewust de randen van de bevoegdheden opgezocht: de bewustwording van de [sociale] problemen binnen de stad vereiste, volgens het stadsbestuur, een nieuwe en creatieve aanpak.
De wens problemen op te lossen en de gebrekkige feed back van uit de bevolking die ermee geconfronteerd wordt, heeft tot een "blinde vlek" geleid. Extra problematisch in dit geval is dat de mensen die zich verzetten tegen de huisbezoeken al snel verdacht werden van het hebben van dubieuze redenen om de overheid buiten de deur te willen houden. Deze burgers kònden bijna niet geloofwaardig signalen afgeven. Als gevolg daarvan heeft de gemeente het belang niet ingezien/begrepen van het in het leven roepen van een geloofwaardig systeem van ongefilterd ontvangen en verantwoord interpreteren van de signalen van degenen die te maken hebben gehad met de nieuwe wijze van optreden. Het kritisch volgen van de uitvoering om tot een waarachtige beoordeling van het eigen optreden te komen, heeft de gemeente niet onderkend[102] en heeft aan gemeentezijde niet geleid tot creatieve en serieus te nemen initiatieven.

- DE VALKUIL VAN HET WILLEN

De ombudsman acht het een vorm van scheefgroei dat over de praktijk van de huisbezoeken vrijwel uitsluitend (en voornamelijk lovend) is gerapporteerd door de diensten die zich in het leven geroepen zijn om het nieuwe beleid uit te voeren. Ook de (kennelijk door deze diensten geïnformeerde) media hebben met grote regelmaat positieve verhalen gegeven over de noodzaak van de huisbezoeken/interventieteams.

Na de eerste constatering van ongenoegen van de burgers en bij het plegen van wederhoor ter zake bleek dat het bespreekbaar maken van inbreuken tot afwijzende reacties leidde. Ook al heeft de ombudsman steeds met kracht van argumenten zijn standpunten kenbaar gemaakt, de ombudsman heeft niet kunnen verhinderen dat zijn bijdrage zonder

---

102 De ombudsman heeft in een eerder commentaar op een protocol (dat nog vastgesteld moet worden) gesuggereerd:

A Maak een analyse van de punten waar het in de praktijk blijkt mis te gaan.
B Maak een prioriteitenlijst van te vermijden missers.
C Maak een controlenetwerk, werkinstructie, signaleringssysteem dat serieus bijdraagt aan het indammen van missers.
D Methoden van feedback te organiseren:
- Monitoren (bijvoorbeeld zoals bij een APK-keuring); na een huisbezoek dient de leider van het huisbezoek telefonisch de beëindiging van het huisbezoek door te geven, waarna direct daaropvolgend een controle op het huisbezoek kan worden uitgevoerd door een onafhankelijke instantie.
- Een onafhankelijke instantie krijgt vooraf de lijsten met voorgenomen huisbezoekadressen en kiest steekproef-adressen om
  - Als mystery guest aanwezig te zijn
  - Achteraf te enquêteren over het recente huisbezoek;
- Burgers krijgen daags na een huisbezoek een telefonische enquête;
- Burgers krijgen standaard tijdens een huisbezoek een enquêteformulier uitgereikt

veel omhaal in het politieke is getrokken. Met name het gegeven dat kritische opmerkingen aan het adres van interventieteams worden geïnterpreteerd als "*een gebrek aan kennis van het serieuze karakter van de problemen waar de gemeente mee worstelt*", heeft de discussie vertroebeld. De discussie is verlegd van "*hoe werken interventieteams in de praktijk*" naar "*begrijpt de ombudsman wel de problemen waar de gemeente mee worstelt?*" en "*na de verkiezingen van 2002 is het tij gekeerd, mijnheer de ombudsman!*"

Ondanks dat het de hem toebedachte taak is, is de bestuursdienst niet in staat gebleken om een kritische reactie van voldoende niveau op de door de diensten afgescheiden rapportages te leveren. In het debat over het huisbezoek, een instrument in de handen van de gemeente, dat het zij nog maar eens herhaald, raakt aan de fundamentele mensenrechten van de minst weerbare groep Rotterdammers en waarvan het recht en bijgevolg de jurisprudentie zich nog in het beginstadium van een ontwikkeling bevindt, is geen plaats van betekenis verworven voor een van de bestuursdienst afkomstig tegengeluid van voldoende niveau. Gezien de ingewikkeldheid van de materie en de afhankelijkheid van de onderzochte personen komt de meermalen gehoorde stelling van de gemeente "*dat er relatief weinig klachten over de huisbezoeken bekend zijn*" als weinig kies over.

Als de *valkuil van het willen,* kan achteraf gereconstrueerd worden dat de politiek heel nadrukkelijk het signaal heeft afgegeven dat het instrument van de huisbezoeken/interventieteams een succes moest worden. De met de uitvoering belaste diensten (met de wind in de zeilen van extra budgetten en menskracht) hebben het gebruik van middelen en menskracht zo goed mogelijk gerechtvaardigd. *You can't argue with success*: de voordelen van het beleid zijn ruim uitgemeten. De Rotterdamse media hebben de door de gemeente afgescheiden informatie niet gebruikt als startpunt voor onderzoek, maar vrijwel ongeamendeerd overgenomen. De bestuursdienst heeft verzuimd om onafhankelijk invulling te geven aan haar belangrijkste taak, te weten: met een helikopter-view het voorgenomen en uitgevoerde beleid kritisch tegen het licht te houden.

Bij gebrek aan enig negatief signaal, of alleen maar slecht gearticuleerde negatieve signalen van mensen die op een of andere manier wellicht boter op hun hoofd hebben, kon de politiek in de waan leven dat er vrijwel niets aan de hand was.

Voor de ombudsman is de optelsom van de hiervoor genoemde argumenten een niet te negeren aanleiding om zich actief te bemoeien met de wijze waarop de huisbezoeken worden afgelegd.

Het is daarbij van belang te realiseren dat de ombudsman absoluut geen tegenstander van huisbezoeken is. Mits goed uitgevoerd kan dit een middel zijn van de dienstverlenende overheid om haar burgers te benaderen.

TOETSINGSKADER EN TOETSINGSMETHODIEK

- TOETSING AAN RECHTMATIGHEID EN BEHOORLIJKHEID IN THEORIE EN IN DE PRAKTIJK

Het problematische van het beoordelen van gedragingen onder verantwoordelijkheid van de gemeente (zoals de huisbezoeken) is gelegen in het feit dat niet (uitsluitend) de rechtsnormen leidend zijn. De (vaak impliciete) veronderstelling dat –wanneer aan de relevante rechtsnormen is voldaan – het resultaat onaantastbaar is, is onjuist. Deze veronderstelling miskent dat het (feitelijk) handelen van de gemeente ruimer beoordeeld dient te worden.

1e Rechtmatigheidstoets

Deze ondergrens van het gemeentelijk handelen wordt bepaald door wet- en regelgeving, waaronder in casu een aantal fundamentele rechten en beginselen van onze democratische rechtsstaat:

- het huisrecht
- het recht op privacy
- het fair play beginsel
- het gelijkheidsbeginsel

2e Behoorlijkheidstoets

De ombudsman beoordeelt "gedragingen" en heeft daarom niet alleen rechtsnormen te handhaven, maar dient ook de behoorlijkheid van het handelen te toetsen[103]. De ombudsman is dus niet alleen geïnteresseerd in het antwoord op de vraag of de instructies/protocollen niet door een juridische bodem zakken, maar evenzeer of een geloofwaardig systeem van controle op de feitelijke gang van zaken aan en achter de deur van de Rotterdammers bestaat en of de gedragingen voldoen aan de behoorlijkheidsnormen.[104]

3e Sein en Sollen

De praktijk laat zien dat de gemeente zich bewust is van het feit dat haar handelen aan zowel de rechtmatigheidseis als het aan de behoorlijkheidseis dient te voldoen (Sollen c.q. Law in the books) doch dat de uitvoeringspraktijk daarvan afwijkt (Sein c.q. Law in action). De - soms in samenspraak met de ombudsman - opgestelde protocollen[105] behelzen een ambitieniveau dat in de praktijk niet gehaald wordt. Een ambitieniveau krijgt pas waarde als er voldoende effectieve sturingsmiddelen zijn opgenomen en als door middel van voldoende adequate controlemogelijkheden de feitelijke gang van zaken aan de deur en in de huizen van Rotterdammers, gewaarborgd kan worden.

---

[103] Voor een verdere uitleg van(de relatie tussen) rechtsnormen en behoorlijkheidsnormen zij verwezen naar: Langbroek, dr Ph.M., Rijpkema, dr P. (eindredactie): Ombudsprudentie, Over de behoorlijkheidsnorm en zijn toepassing. Boom Juridische uitgevers Den Haag 2004, ISBN 90-5454-515-823. Onderzoek door de Universiteit van Utrecht in opdracht van de Nationale ombudsman.

[104] Voor behoorlijkheidnormen: zie Deel 4 Toetsingskader

[105] Te denken valt aan het protocol van de dienst sociale Zaken en werkgelegenheid.

DE NORMEN

Uitgaande van de basale gedachten dat we te maken hebben met een dienende overheid, dat ambtenaren tegenover burgers optreden op een wijze waarop zij zouden wensen dat andere ambtenaren met hun dierbaren (moeder?) zouden omgaan (de zogenaamde Moedernorm) en dat de overheid al zijn handelen niet alleen op de letter van de wet (legaliteit) doch ook op de geest (legitimiteit) baseert, en bovendien transparant en voortvarend is, toetst de ombudsman het handelen in het kader van huisbezoeken in het bijzonder aan:

Het legaliteitsbeginsel
veronderstelt dat de overheid alleen maar mag ingrijpen in het leven van de burger als zij daartoe bevoegdheid kan ontlenen aan de daaraan voorafgaand vastgestelde wet.

Het verbod van misbruik van bevoegdheid
gaat ervan uit dat de overheid haar bevoegdheden heeft gekregen om bepaalde doelen te realiseren (doelbinding). De overheid mag haar bevoegdheid niet gebruiken voor een ander doel dan waartoe die bevoegdheid is gegeven.

Het Proportionaliteitsbeginsel
bepaalt dat de overheid voor het bereiken van een doel geen middel mag aanwenden welke niet in evenredige verhouding staan tot het te dienen doel.

Het Subsidiariteitsbeginsel
bepaalt dat de overheid, bij haar keuze uit diverse instrumenten/bevoegdheden om een bepaald doel te bereiken, kiest voor het minst ingrijpende middel dat adequaat is.

Het Fair play beginsel
brengt met zich mee dat overheid de burgers de mogelijkheid moet geven om hun procedurele kansen te benutten. Voor de in dit rapport in het geding zijnde zaken betekent dit dat zo mogelijk vooraf duidelijk moet worden gemaakt op grond van welke bevoegdheid de overheid optreedt en welke verweermiddelen de burger daarbij ten dienste staan.

De Actieve en Adequate informatieverstrekkingsplicht
behelst enerzijds de plicht om in te gaan op verzoeken van burgers om informatie en anderzijds de plicht om burgers uit eigen beweging te informeren over handelingen van de overheid die hun belangen raken.

Het beginsel dat de overheid Adequate organisatorische voorzieningen moet treffen
Dit berginsel houdt in dat het administratieve beheer en organisatorische functioneren ingericht moeten zijn op een wijze die behoorlijke dienstverlening aan burgers verzekert. Behoorlijke dienstverlening refereert aan zorgvuldigheid, maar ook aan specifieke wetmatigheid, toegankelijkheid, informatieverstrekking, registratie, transparantie etc. De overheid dient de administratieve organisatie zo in te richten dat (controle op) de continuïteit van het goede functioneren is gewaarborgd: registratie en archivering dienen ook dat doel. Dit beginsel brengt met zich mee dat de overheid - indien zij inbreuken op de burgerlijke vrijheden overweegt - zij de daarmee belaste organisaties zodanig inricht dat relevante besluiten op het juiste niveau genomen worden en een effectieve controle van de

hele besluitvorminsketen en de uitvoering daadwerkelijk mogelijk is. Concreet in relatie tot het onderwerp van dit rapport betekent dit dat, als de overheid inbreuken maakt op grondrechten, er procedureel en organisatorisch randvoorwaarden dienen te zijn gesteld die verzekeren dat de burger zonder enig voorbehoud gebruik kan maken van de aan hem toekomende rechtsbescherming. Een eerste voorwaarde is het mogelijk maken van een volledige controle door een onafhankelijke derde.

Een van de gevolgen van bovenstaande is dat de overheid vanaf het eerste contact met haar burger onmiskenbaar duidelijk moet maken wat in dat specifieke geval over en weer de rechten en plichten zijn. Doet zij dat niet, dan mag de burger uitgaan van (c.q. zich voorbereiden op) het voor hem slechtste scenario en maakt hij aanspraken op de maximale bescherming die mogelijk is.

Een tweede gevolgtrekking is dat de overheid haar organisatie voldoende dient af te stemmen op de concrete taak (in casu de inbreuken op grondrechten) waarbij hoort "De adequate registratie ten behoeve van de controle achteraf door een onafhankelijke derde".

HAKKEN IN HET ZAND[106]

Zeker in het begin van het onderzoek heeft de ombudsman vaak moeten ervaren dat de medewerking van onvoldoende niveau was. Alhoewel met de mond werd beleden dat de ombudsman alle informatie zou krijgen, bleek dit feitelijk erg ingewikkeld. Aanvankelijk is, naar later blijkt, kostbare tijd verloren gegaan met het wachten op reacties. Als voorbeeld van de zogenaamde "hakken in het zand cultuur" wordt het gedrag van een medewerker die gehoord moest worden aangehaald:
Voor het horen wordt de heer Stam[107] schriftelijk uitgenodigd. De ombudsman verzoekt hem relevante stukken van tevoren op te sturen. Omdat er geen enkele reactie komt, belt de ombudsman. Na enkele vergeefse pogingen van (een medewerker van) de ombudsman, om de heer Stam te spreken te krijgen, belt deze uiteindelijk terug.

Het telefoongesprek:
De ombudsman legt de heer Stam uit dat er een brief is gestuurd waarin hem wordt gevraagd bepaalde zaken aan de ombudsman op te sturen respectievelijk mee te nemen naar de hoorsessie. De ombudsman verzoekt hem daaraan aandacht te besteden. Daarnaast meldt de ombudsman dat hij het vreemd vindt dat de secretaresse van de heer Stam zijn telefoonnummer niet wil geven. De heer Stam zegt *dat dat niet mag*. Als de ombudsman hem vraagt wie hij aanstaande vrijdag naar het gesprek meeneemt, weigert heer Stam antwoord te geven: '*Ik hoef dat niet te zeggen. U kent hem toch niet. Al is het mijn tante. Legt u mij maar eens uit waarom ik dat aan u zou moeten zeggen.*'[108] Het is duidelijk dat de heer

[106] Zie onder andere praktijkverslag 5 Deel 2.
[107] Stam is de fictieve naam van een hoofd van de interventieteams van een deelgemeente.
[108] Tijdens het horen blijkt dat het hoofd van de afdeling interventieteams is meegekomen (en voornamelijk het woord voert). Naar aanleiding van deze ervaring heeft de ombudsman besloten in voorkomende gevallen er op te staan om vooraf te vernemen wie eventueel meegenomen wordt naar het horen, dit mede in verband met het feit dat de onderzoeksstrategie niet doorkruist wordt.

Stam geïrriteerd is. De heer Stam meldt verder *dat hij geen juridische plicht heeft om te verschijnen en suggereert dat de ombudsman dat ook best weet*.[109] Hij meldt *dat hij al twee keer schriftelijk een verklaring heeft afgelegd en dat hij tijdens het horen zeker geen afwijkende verklaring zal gaan afleggen*. Hij vindt daarom *dat de ombudsman hem stoort in zijn werk.*
Als de ombudsman hem uitlegt dat gehoord worden door de ombudsman bij het werk hoort, blijft de heer Stam erbij *dat dit niet zo is, dat zijn voormalige secretaresse abusievelijk een foute afspraak heeft gemaakt dat hij daar geen vrij voor zal krijgen.* De ombudsman biedt herhaaldelijk en nadrukkelijk aan om te onderzoeken of de hoorzitting verzet kan worden. Maar Stam slaat dat steeds af. De ombudsman biedt aan om met zijn baas te bespreken of hij niet vrij kan krijgen. Stam zegt dan *dat hij geen baas heeft en dat hij zijn eigen baas is.*

Tijdens het horen blijkt dat de heer Stam de gevraagde rapportages niet wil overleggen.
De ombudsman: *Bij brief van 13 april, met telefonisch en schriftelijke rappèl op 18 april 2005, is de gemeente gevraagd om het verslag van het huisbezoek, de lijst van aanwezigen, de functieomschrijving van de aanwezigen en het volledige dossier - zoals dat bij de gemeente berust - op te sturen of mee te nemen. De ombudsman heeft niets ontvangen. Waarom heeft de gemeente niet voldaan aan het verzoek om - als zij de gegevens niet kan leveren - telefonisch contact op te nemen met de ombudsman?'*
De heer Stam zegt dat de ombudsman dit dossier niet mag inzien '*omdat de ombudsman niet is aangesloten bij het protocol vanwege de privacywetgeving. U mag wel vragen stellen over de rapportage die ik van het bezoek hebt gemaakt. (…) Er is een aanmeldingsplicht bij het College Bescherming Persoonsgegevens. In de privacyregels staat niet dat de ombudsman het dossier mag inzien. Daarom moet u het College Bescherming Persoonsgegevens om toestemming vragen.*'
Uiteraard is voorgaande stelling volstrekt onjuist. In een latere fase heeft de dienst erkend dat - zowel op grond van de destijds geldende regels als op grond van de op dit moment geldende regels[110] - hij gehouden was de gevraagde informatie beschikbaar te stellen aan

---

[109] Artikel 18 lid drie Verordening gemeentelijke ombudsman 2004. (destijds geldend)
Een ambtenaar verstrekt de ombudsman de inlichtingen die deze voor zijn onderzoek nodig acht, tenzij zich daartegen naar het oordeel van burgemeester en wethouders dringende redenen verzetten.
Artikel 9:31 Algemene wet bestuursrecht (thans geldend)
1. Het bestuursorgaan, onder zijn verantwoordelijkheid werkzame personen - ook na het beëindigen van de werkzaamheden -, getuigen alsmede de verzoeker verstrekken de ombudsman de benodigde inlichtingen en verschijnen op een daartoe strekkende uitnodiging voor hem. Gelijke verplichtingen rusten op ieder college, met dien verstande dat het college bepaalt wie van zijn leden aan de verplichtingen zal voldoen, tenzij de ombudsman één of meer bepaalde leden aanwijst. De ombudsman kan betrokkenen die zijn opgeroepen gelasten om in persoon te verschijnen.
[110] Artikel 9:31 Algemene wet bestuursrecht[…]
3. Binnen een door de ombudsman te bepalen termijn worden ten behoeve van een onderzoek de onder het bestuursorgaan, degene op wiens gedraging het verzoek betrekking heeft, en bij anderen berustende stukken aan hem overgelegd nadat hij hierom schriftelijk heeft verzocht.
4. De ingevolge het eerste lid opgeroepen personen onderscheidenlijk degenen die ingevolge het derde lid verplicht zijn stukken over te leggen kunnen, indien daarvoor gewichtige redenen zijn, het geven van inlichtingen onderscheidenlijk het overleggen van stukken weigeren of de ombudsman mededelen dat uitsluitend hij kennis zal mogen nemen van de inlichtingen onderscheidenlijk de stukken.

de ombudsman. Het college kan daaraan het verzoek verbinden om geheimhouding te betrachten, waarna de ombudsman kan beoordelen of hij aan dat verzoek gevolg wil geven.

De ombudsman beschouwt het optreden dat de deelgemeente wordt aangerekend als laakbaar. Als een deelgemeente (of enig bestuursorgaan of onder hem werkzame dienst) twijfelt aan de juistheid van een verzoek van de ombudsman, behoort zij/hij te vragen waar de ombudsman zijn verzoek op baseert. Niets zeggen, niets vragen en als fait accompli weigeren, getuigt van het willens en wetens nemen van het risico dat onderzoek en waarheidsvinding gefrustreerd wordt.

---

5. De ombudsman beslist of de in het vierde lid bedoelde weigering onderscheidenlijk de beperking van de kennisneming gerechtvaardigd is.
6. Indien de ombudsman heeft beslist dat de weigering gerechtvaardigd is, vervalt de verplichting.

BELEIDSUITGANGSPUNTEN EN WETTELIJKE KADER

FRONTLIJNFILOSOFIE (PROF. DR. P. E.W.M. TOPS)

Prof. dr. P.E.W.M. Tops is hoogleraar bestuurskunde aan de Tilburgse School voor politiek en bestuur (Universiteit van Tilburg). Onder zijn leiding heeft een onderzoek plaatsgevonden naar de relatie tussen beleids- en frontlijnsturing. In zijn boek "Frontlijnsturing, uitvoering op de publieke werkvloer van de stad" omschrijft hij frontlijnsturing als 'het vermogen om op de publieke werkvloer van de grote stad tot effectief handelen te komen'. Frontlijnteams, zoals de Rotterdamse interventieteams, zijn een passende organisatievorm met een passende aanpak voor probleemsituaties. Dit vraagt, volgens Tops, om een andere kijk op teams, organiseren en uitvoeren, maar vooral om krachtige en slimme regisseurs en leiders, die krachten kunnen bundelen, actiemandaat hebben en slimme interfaces kunnen organiseren tussen frontlijnteam en de eigen dienst.
Frontlijnsturing betekent allereerst uitgaan van 'het werk zelf' op de publieke werkvloer van de grote stad. Het primaire proces in de relatie tussen burger en bestuur staat centraal; van daaruit wordt gedacht, gehandeld, georganiseerd en gestuurd. Frontlijnsturing vertrekt vanuit een zo realistisch mogelijke kijk op wat er aan het front, op de publieke werkvloer, gebeurt. Op basis daarvan ga je handelen en organiseren. Dus eigenlijk naar bevind van zaken - naar wat zich in een specifieke situatie aandient. Er is geen vaste organisatie of discipline waar je de werkelijkheid als het ware inschuift, maar je organiseert juist helemaal vanaf de grond. Voor effectief opereren in de frontlijn is het vaak nodig om zaken direct met elkaar te verknopen die via de lijnbureaucratie lastig (en traag) bij elkaar te brengen zijn. Frontlijnwerkers hebben direct contact met burgers, wat dynamiek met zich meebrengt. Zij moeten telkens slim inspelen op de situaties waar zij in terecht komen. Volgens Tops is uitvoering een hoogwaardige activiteit met een eigen dynamiek en een eigen intellectuele uitdaging.

DE INBREUK OP IEMANDS PRIVÉ-LEVEN

- RECHTEN EN PLICHTEN VAN DE BURGER

De praktijk en jurisprudentie leert dat een huisbezoek (en zeker een onaangekondigd huisbezoek) voor een burger een uitzonderlijke inbreuk op zijn persoonlijke levenssfeer met zich meebrengt.

Relevante regelgeving

- SELECTIE UIT HET EUROPEES VERDRAG VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS (EVRM)

TITEL I . RECHTEN EN VRIJHEDEN
Artikel 1 Verplichting tot eerbiediging van de rechten van de mens
De Hoge Verdragsluitende Partijen verzekeren een ieder, die ressorteert onder hun rechtsmacht, de rechten en vrijheden welke zijn vastgesteld in de Eerste Titel van dit Verdrag.

Artikel 2 . Recht op leven
1. Het recht van een ieder op leven wordt beschermd door de wet.
[…]

Artikel 3 . Verbod van foltering
Niemand mag worden onderworpen aan folteringen of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen.

Artikel 4 . Verbod van slavernij en dwangarbeid
[…]
Artikel 5 . Recht op vrijheid en veiligheid
1. Een ieder heeft recht op vrijheid en veiligheid van zijn persoon. Niemand mag zijn vrijheid worden ontnomen, behalve in de navolgende gevallen en overeenkomstig een wettelijk voorgeschreven procedure:
a. indien hij op rechtmatige wijze is gedetineerd na veroordeling door een daartoe bevoegde rechter;
b. indien hij op rechtmatige wijze is gearresteerd of gedetineerd, wegens het niet naleven van een overeenkomstig de wet door een gerecht gegeven bevel of teneinde de nakoming van een door de wet voorgeschreven verplichting te verzekeren;
c. indien hij op rechtmatige wijze is gearresteerd of gedetineerd teneinde voor de bevoegde rechterlijke instantie te worden geleid, wanneer er een redelijke verdenking bestaat dat hij een strafbaar feit heeft begaan of indien het redelijkerwijs noodzakelijk is hem te beletten een strafbaar feit te begaan of te ontvluchten nadat hij dit heeft begaan;
d. in het geval van rechtmatige detentie van een minderjarige met het doel toe te zien op zijn opvoeding of in het geval van zijn rechtmatige detentie, teneinde hem voor de bevoegde instantie te geleiden;
e. in het geval van rechtmatige detentie van personen ter voorkoming van de verspreiding van besmettelijke ziekten, van geesteszieken, van verslaafden aan alcohol of verdovende middelen of van landlopers;
f. in het geval van rechtmatige arrestatie of detentie van een persoon teneinde hem te beletten op onrechtmatige wijze het land binnen te komen, of van een persoon waartegen een uitwijzings- of uitleveringsprocedure hangende is.
2. Een ieder die gearresteerd is moet onverwijld en in een taal die hij verstaat op de hoogte worden gebracht van de redenen van zijn arrestatie en van alle beschuldigingen welke tegen hem zijn ingebracht.
3. Een ieder die is gearresteerd of gedetineerd, overeenkomstig lid 1.c van dit artikel, moet onverwijld voor een rechter worden geleid of voor een andere magistraat die door de wet bevoegd verklaard is rechterlijke
macht uit te oefenen en heeft het recht binnen een redelijke termijn berecht te worden of hangende het proces in vrijheid te worden gesteld. De invrijheidstelling kan afhankelijk worden gesteld van een waarborg voor de verschijning van de betrokkene ter terechtzitting.
4. Een ieder, wie door arrestatie of detentie zijn vrijheid is ontnomen, heeft het recht voorziening te vragen bij het gerecht opdat dit spoedig beslist over de rechtmatigheid van zijn detentie en zijn invrijheidstelling beveelt, indien de detentie onrechtmatig is.
5. Een ieder die het slachtoffer is geweest van een arrestatie of een detentie in strijd met de bepalingen van dit artikel, heeft recht op schadeloosstelling.

Artikel 6 . Recht op een eerlijk proces
1. Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. De uitspraak moet in het openbaar worden gewezen maar de toegang tot de rechtszaal kan aan de pers en het publiek worden ontzegd, gedurende de gehele terechtzitting of een deel daarvan, in het belang van de goede zeden, van de openbare orde of nati-

onale veiligheid in een democratische samenleving, wanneer de belangen van minderjarigen of de bescherming van het privéleven van procespartijen dit eisen of, in die mate als door de rechter onder bijzondere omstandigheden strikt noodzakelijk wordt geoordeeld, wanneer de openbaarheid de belangen van een behoorlijke rechtspleging zou schaden.
2. Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld in rechte is komen vast te staan.
3. Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, heeft in het bijzonder de volgende rechten:
a. onverwijld, in een taal die hij verstaat en in bijzonderheden, op de hoogte te worden gesteld van de aard en de reden van de tegen hem ingebrachte beschuldiging;
b. te beschikken over de tijd en faciliteiten die nodig zijn voor de voorbereiding van zijn verdediging;
c. zich zelf te verdedigen of daarbij de bijstand te hebben van een raadsman naar eigen keuze of, indien hij niet over voldoende middelen beschikt om een raadsman te bekostigen, kosteloos door een toegevoegd advocaat te kunnen worden bijgestaan, indien de belangen van een behoorlijke rechtspleging dit eisen;
d. de getuigen à charge te ondervragen of doen ondervragen en het oproepen en de ondervraging van getuigen à décharge te doen geschieden onder dezelfde voorwaarden als het geval is met de getuigen à charge;
e. zich kosteloos te doen bijstaan door een tolk, indien hij de taal, die ter terechtzitting wordt gebezigd niet verstaat of niet spreekt.

Artikel 7 . Geen straf zonder wet
1. Niemand mag worden veroordeeld wegens een handelen of nalaten, dat geen strafbaar feit naar nationaal of internationaal recht uitmaakte ten tijde dat het handelen of nalaten geschiedde. Evenmin mag een zwaardere straf worden opgelegd dan die, die ten tijde van het begaan van het strafbare feit van toepassing was.
2. Dit artikel staat niet in de weg aan de berechting en bestraffing van iemand, die schuldig is aan een handelen of nalaten, dat ten tijde van het handelen of nalaten, een misdrijf was overeenkomstig de algemene rechtsbeginselen die door de beschaafde volken worden erkend.

Artikel 8 . Recht op eerbiediging van privéleven, familie- en gezinsleven
1. Een ieder heeft recht op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.
2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Artikel 9 . Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst
[…]
Artikel 10 . Vrijheid van meningsuiting
[…]
Artikel 11 . Vrijheid van vergadering en vereniging
[…]
Artikel 12 . Recht te huwen
[…]
Artikel 13 . Recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel

Een ieder wiens rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld, zijn geschonden, heeft recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel voor een nationale instantie, ook indien deze schending is begaan door personen in de uitoefening van hun ambtelijke functie.

Artikel 14 . Verbod van discriminatie
Het genot van de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld, moet worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status.

Artikel 15 . Afwijking in geval van noodtoestand
[…]

Artikel 16 . Beperkingen op politieke activiteiten van vreemdelingen
[…]

Artikel 17 . Verbod van misbruik van recht
Geen der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon het recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te doen of deze verdergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien.

Artikel 18 . Inperking van de toepassing van beperkingen op rechten
De beperkingen die volgens dit Verdrag op de omschreven rechten en vrijheden zijn toegestaan, mogen slechts worden toegepast ten behoeve van het doel waarvoor zij zijn gegeven.

- ARTIKEL 10 GRONDWET

1. Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer.
2. De wet stelt regels ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens.
3. De wet stelt regels inzake de aanspraken van personen op kennisneming van over hen vastgelegde gegevens en van het gebruik dat daarvan wordt gemaakt, alsmede op verbetering van zodanige gegevens

- WET BESCHERMING PERSOONSGEGEVENS

Deze regeling is te omvangrijk om hier op te nemen, verwezen zij naar
http://www.cbpweb.nl/indexen/ind_wetten_wbp_wbp.stm

Inhoudsopgave van de wet
1. Algemene bepalingen (artikel 1 t/m 5)
2. Voorwaarden voor de rechtmatigheid van de verwerking van persoonsgegevens (artikel 6 t/m 24)
3. Gedragscodes (artikel 25-26)
4. Melding en voorafgaand onderzoek (artikel 27 t/m 32)
5. Informatieverstrekking aan de betrokkene (artikel 33-34)
6. Rechten van de betrokkene (artikel 35-42)
7. Uitzonderingen en beperkingen (artikel 43-44)

8. Rechtsbescherming (artikel 45-50)
9. Toezicht (artikel 51-64)
10. Sancties (artikel 65-75)
11. Gegevensverkeer met landen buiten de Europese Unie (artikel 76-78)
12. Overgangs- en slotbepalingen (artikel 79-83)

HET BINNENTREDEN VAN EEN WONING

- ARTIKEL 12 GRONDWET

-1. Het binnentreden in een woning zonder toestemming van de bewoner is alleen geoorloofd in de gevallen bij of krachtens de wet bepaald, door hen die daartoe bij of krachtens de wet zijn aangewezen;
-2. Voor het binnentreden overeenkomstig het eerste lid zijn voorafgaande legitimatie en mededeling van het doel van het binnentreden vereist, behoudens bij de wet gestelde uitzonderingen;
-3. Aan de bewoner wordt zo spoedig mogelijk een schriftelijk verslag van het binnentreden verstrekt. Indien het binnentreden in het belang van de nationale veiligheid of dat van de strafvordering heeft plaatsgevonden, kan volgens bij de wet te stellen regels de verstrekking van het verslag worden uitgesteld. In de bij de wet te bepalen gevallen kan de verstrekking achterwege worden gelaten, indien het belang van de nationale veiligheid zich tegen verstrekking blijvend verzet.

- DE ALGEMENE WET OP HET BINNENTREDEN[111].

§ 1. Binnentreden in woningen in het algemeen

Artikel 1
1. Degene die bij of krachtens de wet belast is met de opsporing van strafbare feiten of enig ander onderzoek, met de uitvoering van een wettelijk voorschrift of met het toezicht op de naleving daarvan, dan wel een bevoegdheid tot vrijheidsbeneming uitoefent, en uit dien hoofde in een woning binnentreedt, is verplicht zich voorafgaand te legitimeren en mededeling te doen van het doel van het binnentreden. Indien twee of meer personen voor hetzelfde doel in een woning binnentreden, rusten deze verplichtingen slechts op degene die bij het binnentreden de leiding heeft.
2. Indien de naleving van de in het eerste lid bedoelde verplichtingen naar redelijke verwachting ernstig en onmiddellijk gevaar oplevert voor de veiligheid van personen of goederen, feitelijk onmogelijk is dan wel naar redelijke verwachting de strafvordering schaadt ten aanzien van misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, gelden deze verplichtingen slechts voor zover de naleving daarvan in die omstandigheden kan worden gevergd.
3. Een persoon in dienst van een bestuursorgaan die zich ingevolge het eerste lid legitimeert, toont een legitimatiebewijs dat is uitgegeven door of in opdracht van dat bestuursorgaan. Het legitimatiebewijs bevat een foto van de houder en vermeldt diens naam en hoedanigheid. Indien de veiligheid van de houder van het legitimatiebewijs vordert dat zijn identiteit verborgen blijft, kan in plaats van zijn naam zijn nummer worden vermeld.
4. De persoon, bedoeld in het eerste lid, die met toestemming van de bewoner wenst binnen te treden, vraagt voorafgaand aan het binnentreden diens toestemming. De toestemming moet blijken aan degene die wenst binnen te treden.

[111] *Wet van 22 juni 1994, Stb 572. Deze wet is gewijzigd bij de Wetten van 26 april 1995, Stb. 250, 19 april 1999, Stb. 194 en 207.*[111]

§ 2. Binnentreden in woningen zonder toestemming van de bewoner

Artikel 2

1. Voor het binnentreden in een woning zonder toestemming van de bewoner is een schriftelijke machtiging vereist, tenzij en voor zover bij wet aan rechters, rechterlijke colleges, leden van het openbaar ministerie, burgemeesters, gerechtsdeurwaarders en belastingdeurwaarders de bevoegdheid is toegekend tot het binnentreden in een woning zonder toestemming van de bewoner. De machtiging wordt zo mogelijk getoond.
2. Onze Minister van Justitie stelt het model van deze machtiging vast.
3. Een schriftelijke machtiging als bedoeld in het eerste lid is niet vereist, indien ter voorkoming of bestrijding van ernstig en onmiddellijk gevaar voor de veiligheid van personen of goederen terstond in de woning moet worden binnengetreden.

Artikel 3

1. Bevoegd tot het geven van een machtiging tot binnentreden zijn:
a. de advocaat-generaal bij het gerechtshof;
b. de officier van justitie;
c. de hulpofficier van justitie.
2. Voor zover de wet niet anders bepaalt, is de burgemeester bevoegd tot het geven van een machtiging tot binnentreden in een woning gelegen binnen zijn gemeente voor andere doeleinden dan strafvordering.
3. Degene die bevoegd is een machtiging te geven, gaat daartoe slechts over, indien het doel waartoe wordt binnengetreden het binnentreden zonder toestemming van de bewoner redelijkerwijs vereist.

Artikel 4

De machtiging kan uitsluitend worden gegeven aan degene die bij of krachtens de wet bevoegd is verklaard zonder toestemming van de bewoners in een woning binnen te treden.

Artikel 5

1. De machtiging wordt gegeven voor het binnentreden in één in de machtiging te noemen woning. Zo nodig kan in de machtiging worden bepaald dat zij tevens geldt voor ten hoogste drie andere afzonderlijk te noemen woningen.
2. Ten behoeve van de opsporing van misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, is de advocaat-generaal bij het gerechtshof of de officier van justitie bevoegd een machtiging te geven die betrekking heeft op een groter aantal woningen. Bij dringende noodzakelijkheid en indien het optreden van de advocaat-generaal of de officier van justitie niet kan worden afgewacht, komt de bevoegdheid tot het geven van een machtiging toe aan de hulpofficier van Justitie.
3. Ten behoeve van de aanhouding, de medebrenging of de gevangenneming van een in de machtiging te noemen of, wanneer zijn naam onbekend is, zo duidelijk mogelijk aan te wijzen persoon onderscheidenlijk van de inbeslagneming van een in de machtiging te noemen of, wanneer dat niet mogelijk is, zo duidelijk mogelijk te omschrijven goed is de advocaat-generaal bij het gerechtshof of de officier van justitie bevoegd een machtiging te geven die geldt voor iedere woning waarin bedoelde persoon onderscheidenlijk bedoeld goed zich bevindt of verondersteld wordt zich te bevinden. Bij dringende noodzakelijkheid en indien het optreden van de advocaat-generaal of de officier van justitie niet kan worden afgewacht, komt de bevoegdheid tot het geven van een machtiging toe aan de hulpofficier van justitie.

Artikel 6

1. De machtiging is ondertekend en vermeldt:
a. de naam en de hoedanigheid van degene die de machtiging heeft gegeven;
b. de naam of het nummer en de hoedanigheid van degene aan wie de machtiging is gegeven;
c. de wettelijke bepalingen waarop het binnentreden berust en het doel waartoe wordt binnengetreden;
d. de dagtekening.
2. De machtiging blijft ten hoogste van kracht tot en met de derde dag na die waarop zij is gegeven. De Algemene termijnwet is niet van toepassing.

Artikel 7

1. Tussen middernacht en 6 uur ’s morgens kan slechts zonder toestemming van de bewoner worden binnengetreden, voor zover dit dringend noodzakelijk is en, indien krachtens een machtiging wordt binnengetreden, de machtiging dit uitdrukkelijk bepaalt.
2. Bij afwezigheid van de bewoner kan slechts worden binnengetreden, voor zover dit dringend noodzakelijk is en, indien krachtens een machtiging wordt binnengetreden, de machtiging dit uitdrukkelijk bepaalt.

Artikel 8

1. Degene die de machtiging heeft gegeven, kan degene die bevoegd is binnen te treden, vergezellen.
2. Degene die bevoegd is zonder toestemming van de bewoner binnen te treden, kan zich door anderen doen vergezellen, voor zover dit voor het doel van het binnentreden redelijkerwijs is vereist en, indien krachtens een machtiging wordt binnengetreden, de machtiging dit uitdrukkelijk bepaalt.

Artikel 9

Degene die bevoegd is zonder toestemming van de bewoner binnen te treden, kan zich de toegang tot of de doorgang in de woning verschaffen, voor zover het doel van het binnentreden dit redelijkerwijs vereist. Hij kan daartoe zo nodig de hulp van de sterke arm inroepen.

Artikel 10

1. Degene die zonder toestemming van de bewoner in een woning is binnengetreden, maakt op zijn ambtseed of -belofte een schriftelijk verslag op omtrent het binnentreden.
2. In het verslag vermeldt hij:
a. zijn naam of nummer en hoedanigheid;
b. de dagtekening van de machtiging en de naam en hoedanigheid van degene die de machtiging tot binnentreden heeft gegeven:
c. de wettelijke bepalingen waarop het binnentreden berust en het doel waartoe is binnengetreden;
d. de plaats van de woning en de naam van de bewoner;
e. de wijze van binnentreden en het tijdstip waarop in de woning is binnengetreden en waarop deze is verlaten;
f. hetgeen in de woning is verricht of overigens is voorgevallen, het aantal en de hoedanigheid van degenen die hem hebben vergezeld, de namen van de personen aan wie in de woning hun vrijheid is benomen en de voorwerpen die in de woning in beslag zijn genomen;
g. voor zover van toepassing: de redenen waarom en de wijze waarop het bepaalde in artikel 1, tweede lid, dan wel artikel 2, derde lid, toepassing heeft gevonden.

Artikel 11
1. Indien krachtens een machtiging is binnengetreden, wordt het verslag uiterlijk op de vierde dag na die waarop in de woning is binnengetreden, toegezonden aan degene die de machtiging heeft gegeven. Is de machtiging gegeven door een hulpofficier van justitie, dan wordt het verslag ook aan de officier van justitie toegezonden. Indien overeenkomstig het bepaalde in artikel 2, derde lid, zonder machtiging is binnengetreden, wordt het verslag toegezonden aan de officier van justitie dan wel, voor zover is binnengetreden voor andere doeleinden dan strafvordering, aan de burgemeester.
2. Een afschrift van het verslag wordt uiterlijk op de vierde dag na die waarop in de woning is binnengetreden, aan de bewoner uitgereikt of toegezonden. Indien het doel waartoe wordt binnengetreden daartoe noodzaakt, kan de uitreiking of de toezending aan de bewoner worden uitgesteld. Uitreiking of toezending geschiedt in dat geval, zodra het belang van dit doel dit toelaat. Indien het niet mogelijk is dit afschrift uit te reiken of toe te zenden, houdt degene aan wie overeenkomstig het eerste lid het verslag is toegezonden dan wel degene die zijn bevoegdheid zonder machtiging binnen te treden heeft uitgeoefend, het afschrift gedurende zes maanden voor de bewoner beschikbaar.

§ 3. Betreden van enkele bijzondere plaatsen

Artikel 12
In de gevallen waarin het binnentreden van plaatsen krachtens een wettelijke voorschrift is toegelaten, geschiedt dit buiten het geval van ontdekking op heterdaad niet:

a. in de vergaderruimten van de Staten-Generaal, van de staten van een provincie, van de raad van een gemeente of van enig ander algemeen vertegenwoordigend orgaan, gedurende de vergadering;
b. in de ruimte bestemd voor godsdienstoefeningen of bezinningssamenkomsten van levensbeschouwelijke aard, gedurende de godsdienstoefening of bezinningssamenkomst;
c. in de ruimten waarin terechtzittingen worden gehouden, gedurende de terechtzitting.

§ 4. Slotbepalingen
[…]

Art. 5:15. Algemene wet bestuursrecht [Binnentreden]
-1. Een toezichthouder is bevoegd, met medeneming van de benodigde apparatuur, elke plaats te betreden met uitzondering van een woning zonder toestemming van de bewoner.
-2. Zo nodig verschaft hij zich toegang met behulp van de sterke arm.
-3. Hij is bevoegd zich te doen vergezellen door personen die daartoe door hem zijn aangewezen.

Artikel 149a Gemeentewet
Indien het toezicht op de naleving of de opsporing van een overtreding van een voorschrift van een verordening, dat strekt tot handhaving van de openbare orde of veiligheid of tot bescherming van het leven of de gezondheid van personen vereist dat de met het toezicht op de naleving of de opsporing belaste personen bevoegd zijn binnen te treden in een woning zonder toestemming van de bewoner, kan de raad deze bevoegdheid bij verordening verlenen.

Artikel 6.3 APV Binnentreden van woningen
Zij die belast zijn met het toezicht op de naleving of de opsporing van een overtreding van de bij of krachtens deze verordening gegeven voorschriften welke strekken tot handhaving van de openba-

re orde of veiligheid of bescherming van het leven of de gezondheid van personen, zijn bevoegd tot het binnentreden in een woning zonder toestemming van de bewoner.

Artikel 370 Wetboek van Strafrecht
De ambtenaar die, met overschrijding van zijn bevoegdheid of zonder inachtneming van de bij de wet bepaalde vormen, in de woning of het besloten lokaal of erf, bij een ander in gebruik, diens ondanks binnentreedt of, wederrechtelijk aldaar vertoevende, zich niet op de vordering van of vanwege de rechthebbende aanstonds verwijdert, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.

IDENTIFICATIEPLICHT EN UITGEBREIDE IDENTIFICATIEPLICHT
Wet op identificatieplicht. (WID)
Identificatieplicht buitenshuis geldt voor iedereen ouder dan 14 jaar.
Geen plicht tot legitimatie burger in huis, Wet op identieficatieplicht geldt voor openbare weg.
Over een plicht voor de burger om zich te legitimeren wordt niet gesproken in Wet GBA

Artikel 8a Politiewet 1993:
1. Een ambtenaar van politie aangesteld voor de uitvoering van de politietaak, is bevoegd tot het vorderen van inzage van een identiteitsbewijs als bedoeld in artikel 1 van de Wet op de identificatieplicht van personen, voor zover dat redelijkerwijs noodzakelijk is voor de uitoefening van de politietaak.
2. Gelijke bevoegdheid komt toe aan opsporingsambtenaren van de bijzondere opsporingsdiensten, bedoeld in artikel 2 van de Wet op de bijzondere opsporingsdiensten en de buitengewoon opsporingsambtenaar als bedoeld in artikel 142, eerste lid, van het Wetboek van Strafvordering, voor zover dat redelijkerwijs noodzakelijk is voor de uitoefening van zijn taak.
3. Gelijke bevoegdheid komt toe aan de militair van de Koninklijke marechaussee, voor zover dat redelijkerwijs noodzakelijk is voor de uitoefening van zijn politietaak, bedoeld in artikel 6, eerste lid, en aan de militair van de Koninklijke marechaussee of van enig ander onderdeel van de krijgsmacht die op grond van artikel 58, eerste lid, onderscheidenlijk artikel 59, eerste lid, bijstand verleent aan de politie

Uitgebreide Identificatieplicht Artikel 5:16a Awb:
Een toezichthouder is bevoegd van personen inzage te vorderen van een identiteitsbewijs als bedoeld in artikel 1 van de Wet op de identificatieplicht.

Artikel 5:11 Awb:
Onder toezichthouder wordt verstaan: een persoon, bij of krachtens wettelijk voorschrift belast met het houden van toezicht op de naleving van het bepaalde bij of krachtens enig wettelijk voorschrift.

<u>Memorie van Toelichting bij de uitgebreide identificatieplicht</u>
In het kader van dit wetsvoorstel wordt het - mede in verband met de vermelde parallellie met de corresponderende bevoegdheid voor politieambtenaren en buitengewoon opsporingsambtenaren - nuttig geacht een uitdrukkelijke bevoegdheid voor toezichthouders op te nemen om naar identiteitsbewijzen te vragen, teneinde buiten twijfel te stellen dat van deze bevoegdheid gebruik kan worden gemaakt, uiteraard met inachtneming van het in artikel 5:13 Awb neergelegde evenredigheidsbeginsel.
Door het voorgestelde artikel 5:16a Awb kan de toezichthouder inzage van het identiteitsbewijs vorderen. In artikel 2 WID is een specifieke medewerkingsverplichting opgenomen, die een concretisering vormt van de algemene medewerkingsplicht in artikel 5:20, eerste lid, Awb.

Artikel 5:13 Awb: De bevoegdheid van de toezichthouder om inzage te vorderen van een identiteitsbewijs mag als gezegd slechts worden uitgeoefend voor zover dit redelijkerwijs voor de vervulling van zijn taak nodig is. (het evenredigheidsbeginsel). Dit betekent dat een toezichthouder alleen inzage mag vorderen van een identiteitsbewijs jegens de personen waarop ingevolge de wettelijke regeling op grond waarvan de toezichthouder als zodanig is aangewezen, het toezicht is gericht.
De invoeging van artikel 5:16a zal betekenen dat de plicht tot het verlenen van inzage in een identiteitsbewijs geldt ten aanzien van de toezichthouders die daarmee ingevolge de bestaande wetgeving reeds zijn belast. Dit heeft tot gevolg dat is nagegaan welke betekenis toekenning van deze nieuwe bevoegdheid heeft voor de handhaving van deze wetten. […]
Invoering van de uitgebreide identificatieplicht brengt niet mee dat de toezichthouder bij het constateren dat niet wordt voldaan aan zijn vordering tot inzage van het identiteitsbewijs,daarvan proces-verbaal mag opmaken. De toezichthouder, die niet tevens is aangesteld als buitengewoon opsporingsambtenaar, moet daarvoor de bijstand inroepen van een politieambtenaar. Deze situatie wijkt niet af van de huidige situatie, waarin ook voor het verbaliseren van strafbare feiten een beroep moet worden gedaan op de politie.

DE PLICHTEN VAN DE SOZAWE-CLIËNT

Artikel 17 WWB actieve informatieplicht van de cliënt
De belanghebbende doet aan het college op verzoek of onverwijld uit eigen beweging mededeling van alle feiten en omstandigheden waarvan hem redelijkerwijs duidelijk moet zijn dat zij van invloed kunnen zijn op zijn arbeidsinschakeling of het recht op bijstand. De belanghebbende is verplicht aan het college desgevraagd de medewerking te verlenen die redelijkerwijs nodig is voor de uitvoering van deze wet. Het college stelt bij de uitvoering van deze wet de identiteit van de belanghebbende vast aan de hand van een document als bedoeld in artikel 1, eerste lid, onder 1 tot en met 3, van de Wet op de identificatieplicht. Een ieder is verplicht aan het college desgevraagd een document als bedoeld in artikel 1 van de Wet op de identificatieplicht terstond ter inzage te verstrekken, voorzover dit redelijkerwijs nodig is voor de uitvoering van deze wet.

In artikel 17 worden de inlichtingen- en medewerkingsverplichtingen van de burger genoemd. Een burger moet, als dit voor de uitvoering van de wet noodzakelijk is, medewerking verlenen aan een huisbezoek. Belangrijk hierbij is wel dat het middel huisbezoek in verhouding dient te staan met het doel dat men wil bereiken (subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginsel).

Artikel 53a Verstrekking en onderzoek gegevens
Onverminderd artikel 28, tweede en derde lid, van de Wet structuur uitvoeringsorganisatie werk en inkomen, bepaalt het college welke gegevens ten behoeve van de verlening van bijstand dan wel de voorzetting daarvan door de belanghebbende in ieder geval worden verstrekt en welke bewijsstukken worden overlegd, alsmede de wijze en het tijdstip waarop de verstrekking van gegevens plaatsvindt.
Het college is bevoegd onderzoek in te stellen naar de juistheid en volledigheid van de verstrekte gegevens en zonodig naar andere gegevens die noodzakelijk zijn voor de verlening dan wel de voortzetting van bijstand. Indien het onderzoek daartoe aanleiding geeft kan het college besluiten tot herziening van de bijstand.

Artikel 53a lid 2 geeft aan dat de gegevens die door de burger zijn verstrekt door de dienst onderzocht mogen worden op juistheid en volledigheid. Het afleggen van een huisbezoek kan een onderdeel vormen van het onderzoek/de verificatie van de gegevens die de burger heeft verstrekt.

DELEN UIT HET PROTOCOL SOZAWE

1. Begin op de begane grond. Pas als je daar klaar bent ga je naar de volgende woonlaag en zo verder. Vergeet een eventueel souterrain, zolder en afzonderlijke berging/schuur/garage niet
2. Maak van elke aangetroffen ruimte (indien nodig) een plattegrond en/of notities en vermeld daarop eventuele bijzonderheden. Bedenk daarbij dat je vaak maar 1 keer de mogelijkheid hebt om dingen goed te bekijken. Noteer dus wat je waar hebt aangetroffen .
   Bij het aantreffen van kleding/schoenen is het afhankelijk van de persoon (man/vrouw) en de norm van de uitkering, waar je in het bijzonder op moet letten. Denk aan maten, dames of heren en aan het jaargetijde. Beschrijf zakelijk en exact wat je concreet aantreft.
3. Heeft de burger zelf de sleutels van afgesloten ruimten, of moet hij deze eerst aan een ander vragen.
4. Vraag aan de burger eerst wat er zich in een bepaalde kamer, kast of lade bevindt alvorens te vragen of hij bereid is deze gaat openen.
5. Vraag de burger de kamer, kast of lade te openen, wijs hem erop dat hij daartoe niet verplicht is. Doe dit niet zelf!
6. Vraag naar de bank- en/of girobescheiden en bescheiden creditkaart. Loop mee naar de lade of kast waaruit de bescheiden worden gehaald. Kijk of er nog meerdere rekeningen zijn dan die bij de dienst bekend zijn.
7. Vraag naar verzekeringspolissen e.d.. Kijk op wiens naam deze staan geregistreerd en vanaf welke datum. Indien er sprake is van kamerbewoning of kostgangerschap, let dan op of de administratieve gegevens afzonderlijk van de andere bewoner worden bewaard.
8. Let op of er nog andere administratieve stukken in de woning zijn. Kijk dan vooral aan wie het stuk is gericht, de adressering, de afzender en de data. Vraag eerst toestemming de stukken op de pakken of vraag de burger dit te doen.
9. Van wie zijn de aangetroffen goederen in de woning? Vraag naar betalingsbewijzen en kijk op wiens naam en adres de nota is gesteld.
10. Indien bepaalde bewijsstukken nog gekopieerd moeten worden, moet de burger zelf de bewijsstukken kopiëren en binnen 2 werkdagen de benodigde stukken in een retourenveloppe op het district of afdeling inleveren. Gebruik hiervoor het formulier ‘Verzoek om informatie’ (0099). Neem in ieder geval nooit zelf bewijsstukken mee!
11. Indien zich foto’s aan de muur of op kastjes bevinden kijk dan wie erop staan afgebeeld en de wijze waarop. Vraag de burger ernaar. Waar gemaakt, wanneer, wie staan erop etc etc.
12. Wordt er wel gewoond in de woning? Voelt het warm of koud aan?
13. Staat er wel of geen water in de closetpot?
14. Zijn er wel of geen levensmiddelen aanwezig?
15. Staat de koelkast aan of uit? En zijn er levensmiddelen in aanwezig? Laat de burger de koelkast openen.
16. Ligt er een grote hoeveelheid post op de mat of in de brievenbus?
17. Is de kliko buiten in gebruik?
18. Is er in huis wel of geen afvalbak?
19. Bij het aantreffen van medicijnen. Kijk op het doosje naar de naam, de datum en de adressering van de gebruiker. Kijk ook waar de apotheek is gevestigd .
20. Tref je autosleutels aan en de burger verklaarde eerder geen auto te hebben. Ga dan doorvragen.
21. Tref je sigaretten of shag aan en de burger verklaarde (bijvoorbeeld tijdens een eerder gesprek) niet te roken. Ga dan doorvragen.

WET VICTORIA (STALEN DEUREN)

Artikel 174a Gemeentewet
1. De burgemeester kan besluiten een woning, een niet voor het publiek toegankelijk lokaal of een bij die woning of dat lokaal behorend erf te sluiten, indien door gedragingen in de woning of het lokaal of op het erf de openbare orde rond de woning, het lokaal of het erf wordt verstoord.
2. De in het eerste lid genoemde bevoegdheid komt de burgemeester eveneens toe in geval van ernstige vrees voor verstoring van de openbare orde op de grond dat de rechthebbende op de woning, het lokaal of het erf eerder een woning, een niet voor het publiek toegankelijk lokaal of een bij die woning of dat lokaal behorend erf op een zodanige wijze heeft gebruikt of doen gebruiken dat die woning, dat lokaal of dat erf op grond van het eerste lid is gesloten, en er aanwijzingen zijn dat betrokkene de woning, het lokaal of het erf ten aanzien waarvan hij rechthebbende is eveneens op een zodanige wijze zal gebruiken of doen gebruiken.
3. De burgemeester bepaalt in het besluit de duur van de sluiting. In geval van ernstige vrees voor herhaling van de verstoring van de openbare orde kan hij besluiten de duur van de sluiting tot een door hem te bepalen tijdstip te verlengen.
4. Bij de bekendmaking van het besluit worden belanghebbenden in de gelegenheid gesteld binnen een te stellen termijn maatregelen te treffen waardoor de verstoring van de openbare orde wordt beëindigd. De eerste volzin is niet van toepassing, indien voorafgaande bekendmaking in spoedeisende gevallen niet mogelijk is.
5. De burgemeester doet zo spoedig mogelijk een besluit als bedoeld in het eerste lid inschrijven in de openbare registers, bedoeld in artikel 16 van Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek. Artikel 24 van dat boek is niet van toepassing.
6. De artikelen 5:25 tot en met 5:28 van de Algemene wet bestuursrecht zijn van overeenkomstige toepassing.

Toelichting wet Victoria
Volgens informatie van de afdeling openbare orde en veiligheid wordt dit artikel veelvuldig toegepast. Onder de verstoring van de openbare orde waar dit artikel op ziet, moet begrepen worden een ernstige aantasting van de veiligheid en gezondheid van de omgeving. Alhoewel bij de totstandkoming van de wet door de wetgever veelvuldig is gesproken over drugsgerelateerde overlast, is de wet nadrukkelijk daar niet toe beperkt, maar gaat het wel om overlast van een zelfde niveau (wapenhandel, heling, prostitutie, illegale logement).

De voorwaarde voor de toepassing van dit artikel zijn:
1. het is absoluut een laatste redmiddel; andere, minder belastende, mogelijkheden om de overlast te keren zijn uitgeput,
2. er ligt een gedegen dossieropbouw aan de toepassing van dit instrument ten grondslag
3. de belangen van de bewoner zijn veiliggesteld.

In noodgevallen kan op grond van artikel 2 van de politiewet[112] (zaakwaarneming) onmiddellijk - dus zonder dat bovengenoemde voorwaarden is voldaan - opgetreden worden. Dat betekent dat er nog geen uitgebreide rapportages zijn, maar de acute aangetroffen situatie dermate ernstig is en, dat men in gemoede niet anders kon dan het toepassen van noodmaatregelen.

[112] Artikel 2 Politiewet 1993
De politie heeft tot taak in ondergeschiktheid aan het bevoegde gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven.

JURISPRUDENTIE

datum	plaats	ljn nummer
13-6-2006	Amsterdam	
3-10-2006	Helmond	
7-11-2006	Amsterdam	AZ1819
6-3-2007	Tilburg	BA0375
11-4-2007	Assen	BA2447
11-4-2007	Roosendaal	BA2445
11-4-2007	Hoorn	BA2436
11-4-2007	Amsterdam	BA2410
17-4-2007	Amsterdam	BA3285
8 5 2007	Barneveld	BA4786
25 5 2007	Zeist	BA5725

Inleidend artikel op de jurisprudentie: mw mr A.M.F. Loof-Donker:"Huisbezoeken in het sociale zekerheidsrecht", in: NJCM-bulletin, jgr 32, nr 6, okt 07, pp 812-824.

Bijlage:

Reactie van het college van burgemeester en wethouders op het concept-rapport

Gemeente Rotterdam

College van Burgemeester en Wethouders

Bezoekadres: Stadhuis Coolsingel 40
Postadres: postbus 70012
3000 KP Rotterdam

Website: www.rotterdam.nl
E-mail: post@stadhuis.rotterdam.nl
Fax: 010-413.02.50
Inlichtingen: mr. C.J. Roon
Telefoon: (010) 417 9314

Gemeentelijke Ombudsman
T.a.v. de heer mr. M.H.J.M. van Kinderen
Hofplein 33
3011 AJ Rotterdam

Ons kenmerk: 47539
Bijlage: geen
Betreft: Reactie op onderzoeksrapport Gemeentelijke Ombudsman

Datum: 23 oktober 2007

Geachte heer Van Kinderen,

Bij brief van 25 september heeft u ons in kennis gesteld van het conceptrapport 'Ja, wij komen eigenlijk voor alles', waarin u de resultaten van een ambtshalve onderzoek naar de praktijk van huisbezoeken presenteert. In dezelfde brief vraagt u ons voor 23 oktober a.s. te reageren op de inhoud van het rapport en u waar nodig van verdere informatie te voorzien.

Voordat wij een inhoudelijke reactie op het rapport geven, willen wij allereerst een procedurele opmerking maken.

Wij merken op dat de wijze en het moment waarop u de resultaten uit het conceptrapport aan ons presenteert, ons enigszins verbaast. Afgelopen zomer heeft u de Directie Veiligheid en de Ketenregisseur Handhaving in kennis gesteld van de eerste bevindingen uit uw rapport. Naar aanleiding hiervan zijn op ambtelijk niveau door de Ketenregisseur Handhaving en door vertegenwoordigers van de Directie veiligheid met u gesprekken gevoerd en afspraken gemaakt. Op dat moment is ook het protocol 'Huisbezoeken door gemeentelijke interventieteams' ter advies aan u voorgelegd en is nadrukkelijk gewacht met de vaststelling daarvan. Hierop heeft u op 26 juli jl gereageerd en tevens een aantal aanbevelingen gedaan. Veel aanbevelingen komen overeen met onze ideeën en door ons is ook de toezegging gedaan dat de aanbevelingen al dan niet in afwijkende vorm grotendeels herkenbaar in het protocol zullen worden opgenomen. Ondanks dat u zelf aanbevelingen geeft, constateren wij nu dat u in uw definitieve rapport ten principale aangeeft dat het ontwikkelen van protocollen geen soelaas meer kan bieden voor het waarborgen van zorgvuldig overheidsoptreden bij het afleggen van huisbezoeken. Wij zijn nadrukkelijk een andere mening toegedaan.

Verder merken wij op dat u in uw rapport op geen enkele wijze aandacht besteed aan de totstandkoming van het Protocol huisbezoeken SoZaWe Rotterdam dat, na constructief overleg met u, redelijk recent (november 2006) is vastgesteld.

Dat vooropgesteld hebbend, willen wij toch middels deze brief van de gelegenheid gebruik maken om een aantal kanttekeningen te plaatsen bij de inhoud van uw onderzoeksrapport en behouden wij ons het recht voor om in een later stadium, indien nodig, onze zienswijzen aan te vullen.

Onderzoeksrapport Gemeentelijke Ombudsman

Eenzijdigheid van het rapport

Allereerst merken wij op dat wij het beeld dat door u als zodanig in het rapport wordt geschetst, zijnde dat op grote schaal door interventieteams de geldende regels en rechtsnormen met voeten worden getreden, niet herkennen. Huisbezoeken kunnen een grote inbreuk op de privacy van de burgers van deze stad tot gevolg kan hebben. Daarom gelden voor deze huisbezoeken strikte regels en ons is er ook alles aan gelegen om hier in de praktijk zorgvuldig mee om te gaan.

Sinds 2001 worden in Rotterdam interventieteams ingezet om in oude wijken die kampen met criminaliteit, overlast en sociale problematiek, de leefsituatie te verbeteren. In Rotterdam zijn meer dan 30.000 huisbezoeken door gemeentelijke interventieteams afgelegd. Veel maatschappelijk ongewenste situaties zijn hierdoor beëindigd en voorkomen.

Doordat u zich in uw onderzoek vooral laat leiden door 48 signalen van burgers, waarbij in de praktijk kennelijk al dan niet iets is misgegaan, lijkt u voorbij te gaan aan de brede maatschappelijke problematiek, waarmee Rotterdam te maken heeft. Bovendien doet u geen recht aan de sociale context waarbinnen de interventieteams opereren. Zo betrekt u onvoldoende het feit dat de interventieteams, naast de controle op de regelgeving, een belangrijke functie hebben bij het signaleren van armoede, zorgbehoefte en de problematiek van kinderen. Constateringen op deze terreinen worden vertaald naar daadwerkelijke actie ten behoeve van burgers in Rotterdam. Hierdoor wordt naar onze mening een te eenzijdig beeld van de werkelijkheid neergezet. In de praktijk is ons gebleken dat het optreden van interventieteams over het algemeen niet als negatief wordt ervaren en het zichtbaar optreden van de gemeente juist wordt gewaardeerd.

Erkenning van het huisbezoek als controlemiddel

In uw rapport lijkt u voorbij te gaan aan het algemene uitgangspunt van het bestuursrecht dat controle op naleving van regels is toegestaan en algemeen als noodzakelijk instrument van de overheid wordt beschouwd. Het betreft hier immers toezicht en geen opsporing. Dat betekent dat er -zoals in het strafrecht wel het geval is- geen sprake hoeft te zijn van een redelijk vermoeden van een strafbaar feit, voordat kan worden overgegaan tot een controle op de naleving van regels. Het houden van toezicht kan zowel met als zonder aanleiding geschieden met (slechts) als ondergrens het in artikel 5:13 Awb opgenomen proportionaliteitsbeginsel. In de uitspraak van de Centrale Raad van Beroep, van 11 april 2007, over de Wet werk en bijstand wordt erkend dat gemeenten een groot belang hebben bij een effectieve controle op de rechtmatigheid van de bijstand. Dat (onaangekondigde) huisbezoeken onder omstandigheden een noodzakelijk en adequaat controlemiddel is en daarmee proportioneel is, is in die uitspraken nogmaals bevestigd.

Klachten

De conclusies in uw rapport baseert u voornamelijk op 48 geanonimiseerde klachten die u uitgebreid beschrijft in uw rapport. Wij hebben u bij herhaling verzocht om inzage te krijgen in

de door u genoemde klachten. Op deze wijze kunnen wij nagaan of de klachten ordentelijk zijn afgehandeld en kan zonodig op het gestelde in de klachten worden gereageerd, hetgeen mogelijk een ander licht op de aan de orde gestelde handeling(en) kan opleveren. U bent nadrukkelijk niet op dit verzoek ingegaan omdat u er de voorkeur aan heeft gegeven om een ambtshalve onderzoek in te stellen. Hiermee gaat u voorbij aan de essentie van het klachtrecht die inhoudt dat klachten het bestuur de mogelijkheid bieden om te leren en een aanpak te verbeteren, nog daargelaten dat het vanuit een oogpunt van fair play van belang is dat ook bij een ambtshalve onderzoek door een bestuursorgaan op de feiten wordt gereageerd. Daarbij heeft u aangegeven dat de opgenomen casus niet in de klassieke zin kunnen worden aangemerkt als klachten die ten grondslag liggen aan het rapport. Wij stellen nu vast dat het in het onderzoeksrapport behalve om klachten vooral ook om 'signalen' van burgers gaat. Signalen zijn geen formele klachten in de zin van de Algemene wet bestuursrecht. Deze signalen zijn door u dan ook niet volgens het principe van hoor en wederhoor afgehandeld zodat onbekend is of de signalen ongegrond dan wel gegrond zijn. Wij achten het daarom minder juist die signalen vervolgens wel ten grondslag te leggen aan een verstrekkend oordeel over (de Rotterdamse praktijk) bij huisbezoeken.

In uw onderzoek richt u zich op huisbezoeken in de breedste zin van het woord. Een aantal signalen heeft (mede) betrekking op de Dienst SoZaWe. Vastgesteld kan worden dat de beschreven signalen betrekking hebben op huisbezoeken die zijn afgelegd in de periode 2004 t/m 2006. Dit is de periode voordat het protocol 'Huisbezoeken SoZaWe Rotterdam' van kracht is geworden.

Aanbevelingen

Ondanks de kanttekeningen die wij plaatsen bij het rapport, nemen wij de signalen uit het rapport zeer serieus en zien wij deze als een kans voor verbetering. Er is niet voor niets gewacht met de vaststelling van het protocol tot de definitieve bekendmaking van uw aanbevelingen.

Veel aanbevelingen komen overeen met de bij ons levende ideeën over de werkwijze van interventieteams. Belangrijkste conclusie uit uw rapport is de importantie om gemeentelijk beleid te ontwikkelen omtrent de werkwijze van de interventieteams en dat tevens waarborgen bevat voor de uitvoering. Wij benadrukken dat wij geen andere mening zijn toegedaan en hebben daarom ook het beleidsprotocol 'Huisbezoeken, stedelijke en deelgemeentelijke interventieteams' opgesteld.

Uw aanbevelingen worden zorgvuldig afgewogen en veel aanbevelingen zullen, zoals eerder gezegd, een plaats krijgen in het protocol of in de toekomst nader gestalte krijgen. Wij wijzen op de legitimatieplicht voor alle leden van het team, het schriftelijk vastleggen van de door de bewoner expliciet gegeven toestemming, het achterlaten van een informatiefolder en het centraliseren en op het hoogste niveau afdoen van klachten. Ook de bejegening van burgers tijdens het huisbezoek en de indicatoren om tot een aangekondigd dan wel onaangekondigd huisbezoek over te gaan, zijn in het protocol nader uitgewerkt. Tot slot zijn wij voornemens om een voortdurende kwaliteitsbewaking op het instrument uit te voeren.

Een aantal van uw aanbevelingen past in onze visie om in de toekomst toe te werken naar een interventiemethodiek waarbij nadere invulling aan het uitgangspunt wordt gegeven dat de interventie op een voor de burger zo min mogelijk belastende wijze gebeurt. Dit gaat samen met de behoefte om meer informatie gestuurd te werken en informatie slechts te delen waar nodig. Zo streven wij ernaar om huisbezoeken in de toekomst te laten afleggen door kleine kernteams met meerdere controlebevoegdheden. Hierdoor zullen minder functionarissen

tegelijkertijd de woning behoeven te betreden en vindt toezicht en interventie plaats waar nodig.

Door het vastleggen van de verplichte werkwijze van de interventieteams in het protocol, zijn wij van mening, dat nu en in de toekomst nog beter gewaarborgd is, dat huisbezoeken op een zo min mogelijk voor de burger belastende wijze en binnen geldende wettelijke kaders, zullen plaatsvinden. Daarmee levert het protocol een directe bijdrage aan de leefbaarheid en veiligheid in de stad.

Verdere procedure
Voor de goede orde merken wij op dat wij voornemens zijn om het protocol 'Huisbezoeken stedelijke en deelgemeentelijke interventieteams' op 2 november a.s. aan de raad aan te bieden. Wij gaan ervan uit dat u ons tijdig, voordat u uw definitieve rapport bekend maakt, zult informeren als onze reactie voor u aanleiding is om wijzigingen aan te brengen in uw rapportage.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

De Secretaris,

A.H.P. van Gils

De Burgemeester,

I.W. Opstelten

Betreft: aanvulling nieuwe feiten

Lidstaat Nederland

Door: IFUD of Human Rights

Datum: 2 januari 2013

Toelichting:

Een afbeelding op de website van geenstijl.nl van een bewerkte foto met Barroso,van Rompuy en Schulz op een achtergrond met hakenkruisvlaggen.[volgens Nederlandse rechtspraak en jurisprudentie] is in dergelijke opzet het gebruik van het hakenkruis in Nederland strijdig met het kaderbesluit cq Nederlandse strafwetgeving.

IFUD of Human Rights

De Voorzitter

J.P. van den Wittenboer

KLACHT[1]

BIJ DE COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN WEGENS NIET-NALEVING VAN HET GEMEENSCHAPSRECHT

1. Naam en voornaam van de klager/klaagster:

2. In voorkomend geval vertegenwoordigd door:

3. Nationaliteit:

4. Adres of maatschappelijke zetel[2]:

5. Telefoon/telefax/e-mail:

6. Werkterrein en plaats(en) waar de werkzaamheid wordt uitgeoefend:

7. Lidstaat of publiekrechtelijk lichaam die, respectievelijk dat het Gemeenschapsrecht volgens de klager/klaagster niet heeft nageleefd:

---

1 Gebruikmaking van dit klachtenformulier is niet verplicht. Een klacht mag ook per brief bij de Commissie worden ingediend, maar in het belang van de klager/klaagster is het beter zoveel mogelijk terzake dienende inlichtingen te verstrekken. Dit formulier kan per gewone post naar het onderstaande adres worden gezonden:

Commissie van de Europese Gemeenschappen
(ter attentie van de Secretaris-generaal)
Wetstraat, 200
B-1049 Brussel
BELGIË

Dit formulier kan tevens worden afgegeven in een van de voorlichtingsbureaus van de Commissie in de lidstaten. Het is ook beschikbaar op de Internetserver van de Europese Unie (/eu_law/your_rights/your_rights_forms_en.htm). Alleen klachten die betrekking hebben op een schending van het Gemeenschapsrecht door een lidstaat, zijn ontvankelijk.

2 De klager/klaagster wordt verzocht de Commissie van iedere adreswijziging en van ieder feit dat op de behandeling van de klacht van invloed kan zijn, in kennis te stellen.

8. Zo nauwkeurig mogelijke uiteenzetting van de feiten die tot de klacht hebben geleid:

9. Vermeld, zo mogelijk, de bepaling(en) van het Gemeenschapsrecht (verdragen, verordeningen, richtlijnen, beschikkingen, besluiten, enz.) waarop volgens de klager/klaagster inbreuk is gemaakt:

10. Vermeld in voorkomend geval de financiële steun van de Gemeenschap (indien mogelijk met opgave van de referenties) die aan de betrokken lidstaat is of kan worden toegekend, en die met de aangeklaagde feiten verband houdt:

11. Vermeld in voorkomend geval welke stappen reeds bij de diensten van de Commissie zijn ondernomen (indien mogelijk een kopie van de briefwisseling bijvoegen):

12. Vermeld in voorkomend geval welke stappen reeds bij andere instellingen of instanties van de Gemeenschap (bijvoorbeeld bij de Commissie Verzoekschriften van het Europees Parlement, bij de Europese ombudsman) zijn ondernomen; vermeld zo mogelijk de door deze instellingen, respectievelijk instanties aan de door de klager/klaagster ondernomen stappen gegeven referenties:

13. Vermeld de reeds bij nationale instanties - op centraal, regionaal of lokaal niveau - ondernomen stappen (indien mogelijk een kopie van gevoerde briefwisseling bijvoegen):

13.1. administratieve stappen (bijvoorbeeld: klacht bij de bevoegde nationale administratieve instanties - op centraal, regionaal of lokaal niveau - en/of bij een nationale of regionale ombudsman):

13.2. beroep bij nationale rechterlijke instanties of andere gevolgde procedures (bijvoorbeeld arbitrage of verzoening). (Vermeld of de uitspraak reeds is gevallen of een besluit reeds is genomen en voeg als bijlage de tekst daarvan bij):

14. Vermeld in voorkomend geval ter staving van de klacht documenten en bewijsstukken, alsook de desbetreffende bepalingen van de nationale wetgeving; voeg deze stukken en bepalingen als bijlage toe:

15. Vertrouwelijkheid (kruis één van beide onderstaande vakjes aan)[3]:

! “Ik geef de Commissie toestemming om bij de instanties van de lidstaat waartegen de klacht is gericht, mijn identiteit bekend te maken.”

! “Ik verzoek de Commissie om bij de instanties van de lidstaat waartegen de klacht is gericht, mijn identiteit niet bekend te maken.”

16. Plaats, datum en handtekening van de klager/klaagster, respectievelijk van zijn of haar vertegenwoordiger:

3 De aandacht van de klager/klaagster wordt erop gevestigd dat het in bepaalde gevallen voor de behandeling van de klacht onontbeerlijk kan zijn dat aan de identiteit van de klager/klaagster bekendheid wordt gegeven.

(Toelichting op de keerzijde van het formulier)

Iedere lidstaat is verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van het Gemeenschapsrecht binnen zijn interne rechtsorde (omzetting binnen de gestelde termijnen en correcte toepassing). Krachtens de verdragen ziet de Commissie van de Europese Gemeenschappen erop toe dat het Gemeenschapsrecht op correcte wijze wordt toegepast. Wanneer de Commissie van oordeel is dat een lidstaat zijn verplichtingen niet is nagekomen, beschikt zij over eigen bevoegdheden (beroep wegens niet-nakoming) om te trachten aan deze inbreuk een einde te stellen; in voorkomend geval kan zij de zaak aanhangig maken bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen. De Commissie neemt, hetzij op grond van een klacht, hetzij op grond van vermoedens van inbreuken, die zijzelf heeft ontdekt, de stappen die zij gerechtvaardigd acht.

Onder "niet-nakoming" wordt verstaan, de schending door lidstaten van hun uit het Gemeenschapsrecht voortvloeiende verplichtingen. Die niet-nakoming kan bestaan in ofwel het stellen van een handeling ofwel het nalaten een handeling te stellen. Onder "Staat" wordt verstaan, de lidstaat die een inbreuk op het Gemeenschapsrecht pleegt, ongeacht welke instantie (op centraal, regionaal of lokaal niveau) voor de niet-nakoming verantwoordelijk is.

Eenieder kan bij de Commissie een klacht tegen een lidstaat indienen om (wettelijke of bestuursrechtelijke) maatregelen of praktijken van deze lidstaat die hij/zij met een bepaling of een beginsel van het Gemeenschapsrecht strijdig acht, aan te klagen. De klager/klaagster behoeft niet aan te tonen dat hij/zij door de door hem/haar aangeklaagde inbreuk in het bijzonder en rechtstreeks wordt geraakt. Er zij aan herinnerd dat opdat een klacht ontvankelijk wordt geoordeeld, deze een schending van het Gemeenschapsrecht door een lidstaat moet aanklagen. De diensten van de Commissie mogen beoordelen, overeenkomstig de door de Commissie vastgestelde voorschriften en prioriteiten inzake de inleiding van inbreukprocedures, of aan een klacht al dan niet gevolg moet worden gegeven.

Eenieder persoon die meent dat een (wettelijke of bestuursrechtelijke) maatregel of een administratief gebruik met het Gemeenschapsrecht strijdig is, wordt verzocht om zich, alvorens een klacht bij de Commissie in te dienen of gelijktijdig daarmee, eerst te wenden tot de bestuursrechtelijke en rechterlijke instanties op nationaal niveau (waaronder begrepen een nationale of regionale ombudsman en/of gebruikmaking van de beschikbare arbitrage- en verzoeningsprocedures). De Commissie beveelt het gebruik van deze door het nationale recht geboden bestuursrechtelijke, gerechtelijke of andere beroepsmogelijkheden aan alvorens een klacht bij haar in te dienen, omdat voor de klager/klaagster daaraan een aantal voordelen verbonden kunnen zijn.

De op nationaal niveau beschikbare rechtsmiddelen bieden de klager/klaagster de mogelijkheid om zijn/haar recht over het algemeen op een meer rechtstreekse en meer persoonlijke manier te doen gelden (rechterlijk bevel aan een bestuursrechtelijk lichaam, nietigverklaring van een nationaal besluit, schadevergoeding) dan hij/zij dat zou kunnen wanneer de Commissie een inbreukprocedure inleidt, aangezien deze procedure eerst na geruime tijd tot enig resultaat kan leiden. De Commissie is namelijk verplicht om, alvorens de zaak bij het Hof van Justitie bij de Europese Gemeenschappen aanhangig te maken, eerst een overlegprocedure te volgen teneinde de betrokken lidstaat ertoe te brengen de inbreuk ongedaan te maken.

Bovendien is een arrest van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen waarbij niet-nakoming wordt vastgesteld, niet van invloed op de individuele rechten van de klager/klaagster. Een dergelijk arrest houdt alleen voor de lidstaat de verplichting in om zich naar het Gemeenschapsrecht te richten. Voor individuele schadevergoeding moet de klager/klaagster zich in ieder geval tot de nationale instanties wenden.

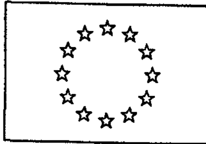
De onderstaande administratieve waarborgen zijn van toepassing:

a) Iedere klacht die ontvankelijk wordt geacht, krijgt, nadat zij bij het secretariaat-generaal van de Commissie is geregistreerd, een officieel nummer toegekend; vervolgens wordt aan de klager/klaagster een ontvangstbevestiging gezonden waarin dit referentienummer is vermeld. De toekenning van een officieel referentienummer - dat bij iedere briefwisseling moet worden vermeld - betekent niet noodzakelijk dat dan ook een inbreukprocedure tegen de betrokken lidstaat zal worden ingeleid.

b) Wanneer de Commissie het nodig acht stappen te ondernemen bij de instanties van de lidstaat tegen wie de klacht is gericht, wordt rekening gehouden met de wensen die de klager/klaagster in verband met de vertrouwelijkheid (punt 15 van het formulier) kenbaar heeft gemaakt.

c) De Commissie streeft ernaar binnen een termijn van twaalf maanden, te rekenen vanaf de datum van registratie van de klacht bij het secretariaat-generaal, ten aanzien van de verdere behandeling van de klacht een besluit te nemen (inleiding van een inbreukprocedure of afsluiting van het dossier van de klacht).

d) Wanneer de bevoegde diensten overwegen om de Commissie voor te stellen het dossier van de klacht af te sluiten, wordt de klager/klaagster daarvan vooraf in kennis gesteld. Indien een inbreukprocedure wordt ingeleid, wordt de klager/klaagster van het verloop van die procedure op de hoogte gehouden.

EUROPESE COMMISSIE
DIRECTORAAT-GENERAAL JUSTITIE

Directoraat C: Grondrechten en burgerschap van de Unie
Eenheid C1: Grondrechten en rechten van het kind
Eenheidshoofd

Brussel
JUST/C1/AEP/vf/727755s

J.P. van den Wittenboer
Voorzitter van IFUD of Human Rights
Kastanje 28
5731 NK Mierlo
Nederland

Geachte heer Van den Wittenboer,

Dank u voor uw aan voorzitter Barroso gerichte brief van 28 maart 2012. U verwijst daarin naar ons antwoord op uw brief van 27 januari 2012, waarin u uw bezorgdheid tot uitdrukking brengt over het openbare vertoon van nazisymbolen in Nederland. U verzoekt de Commissie om een inbreukprocedure tegen Nederland in te leiden wegens schending van EU-waarden.

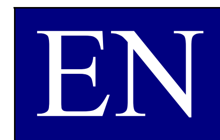
Zoals wij in ons antwoord van 15 maart reeds hebben uiteengezet, veroordeelt de Commissie ten sterkste alle vormen en uitingen van racisme en intolerantie, die onverenigbaar zijn met de beginselen en de waarden die aan de EU ten grondslag liggen. Zoals wij ook hebben uiteengezet, staat het recht van de EU niet aan het vertoon van nazisymbolen als zodanig in de weg. In sommige gevallen kan een dergelijk vertoon echter binnen de werkingssfeer vallen van Kaderbesluit 2008/913/JHA, dat aanzetting tot geweld of haat op grond van ras, huidskleur, godsdienst, afstamming, dan wel nationale of etnische afkomst verbiedt. Het is aan de nationale autoriteiten, zoals de politie en de rechter, om elk geval afzonderlijk te onderzoeken en om vast te stellen of er sprake is van het opzettelijk aanzetten tot geweld of haat. De Commissie kan daarom in het onderhavige geval geen rol spelen.

Hoogachtend,

Emmanuel Crabit

EUROPEAN UNION

Brussels, 21 March 2012
7964/12
PRESSE 129

Declaration by the High Representative, Catherine Ashton, on behalf of the European Union on the occasion of the International Day for the Elimination of Racial Discrimination on 21 March 2012

"The International Day for the Elimination of Racial Discrimination is an occasion to underline the European Union's unwavering commitment to fighting all forms of racism and xenophobia. Racial discrimination is contrary to the values on which the EU is based, and we work hard both at home and around the world to stamp it out. Our commitment takes many forms - legislation, awareness-raising campaigns and support to projects run by civil society.

Global efforts to combat racism are based on the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD). We urge all states to ratify and implement the Convention as soon as possible."

P R E S S

Rue de la Loi 175 B – 1048 BRUSSELS Tel.: +32 (0)2 281 6319 Fax: +32 (0)2 281 8026
press.office@consilium.europa.eu http://www.consilium.europa.eu/Newsroom

Human rights and democracy in the world

Report

on EU Action in 2011

This report is available online at http://eeas.europa.eu

A great deal of additional information on the European Union is also available on the Internet at :

http://ec.europa.eu /

http://www.consilium.europa.eu /

http://www.europarl.europa.eu

Published by the European External Action Service, June 2012

HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY IN THE WORLD:

REPORT IN EU ACTION IN 2011

Table of contents

Preface

2011 was a momentous year for human rights and democracy. Throughout the Middle East and North Africa, men and women, young and old, representing the whole of society, showed their courage in asserting their innate human dignity. In doing so they provided an inspiration to people everywhere.

The changes that they brought about required a substantial response from the EU. We rose to that challenge by developing a new response to a changing neighbourhood. Human rights and deep democracy gave been at the heart of that approach.

Last year I spoke of my commitment to strengthening the work of the EU, to make it even more effective in safeguarding and promoting human rights. It was to set out a coherent vision fir that work that I presented a Joint Communication with the European Commission in December 2011 on 'Human rights and democracy at the heart if EU external action'.

The next steps, in 2012, will be to put the recommendations from that Communication into practice. This will require the concerted efforts of the EU as a whole: not only the EU Institutions, but also EU Member States and civil society.

This is a great challenge, and one that will be reflected in the next edition of this annual report. For now though, it is good to take stock of all the hard work done by the EU in 2011 to make rights a reality. I pay tribute to those courageous individuals who have helped contribute to this vital process.

Catherine M. Ashton

Overview

In 2011 the EU confirmed, both in word and indeed that human rights are at the centre of EU action around the globe. The commitment of the EEAS during it's first full year of operation was reflected in its work throughout the year on a Joint Communication from the High Representative and the European Commission, adopted on 12 December, entitled "Human rights and democracy at the heart of EU external action - towards a more effective approach". This set out a number of ideas for carrying forward EU strategy in this field.

The **Arab spring** represented a landmark in the first year of the EEAS. A joint communication on 8 March 2011, by High Representative Ashton and the European Commission, stressed the need to support the demand for political participation, dignity, freedom and employment opportunities, and sets out an approach based on the respect of universal values and shared interests.

Civil society was instrumental in bringing about the changes of the Arab spring, in a general context of shrinking space for civil societies in many countries. The EU was quick to speak out on the problems faced by civil society organisations and called on all states to respect **freedom of association** and **freedom of assembly**, and to adopt legislation consistent with international standards. Support for civil society was stepped up, particularly through the European Instrument for Democracy and Human Rights.

The Arab spring also showed the importance of social networks and the internet for promoting reform and advocacy of human rights. The EU has repeatedly condemned restrictions on **freedom of expression** and **access to the internet**, as well as the arrest of bloggers, in the framework of its bilateral relations with third countries as well as in multilateral forums. The EU is committed to ensuring that the internet remains a driver of political freedom. Therefore, in December 2011, it launched the "No Disconnect Strategy" to develop tools to allow the EU, in appropriate cases, to assist civil society organisations or individual citizens to circumvent arbitrary disruptions to access to electronic communications technologies, including the internet.

In 2011, the EU responded firmly to the increasing number of acts of **religious intolerance and discrimination** across the world. The February Foreign Affairs Council adopted conclusions reiterating the EU's serious concern about and condemnation of any intolerance, discrimination or violence. Key messages on freedom of religion or belief (FORB) were sent to EU Delegations in February 2011 with the mandate to monitor the situation in their host countries closely, in coordination with EU Member States' Embassies. The EU annual human rights report released in September 2011 addressed FORB in depth. The EU worked hard at the UN to consolidate the consensus on the need to fight religious intolerance and protect freedom of religion or belief, whilst avoiding concepts that aim at protecting religions as such – instead of persons discriminated against because of their religion or belief – to the detriment of other core human rights, such as freedom of expression. 2011 saw good progress in this respect with consensus reached for the first time in Geneva and New York on resolutions on FORB and the fight against religious intolerance respectively tabled by the EU and the Organisation of Islamic Cooperation.

The Member States of the European Union that are members of the Human Rights Council also voted in favour of - and the vote was agreed by the European Union as a whole - the groundbreaking Resolution on Human rights, sexual orientation and gender identity that was adopted at the UN Human Rights Council on 17 June. On 27 September, High Representative Ashton gave a speech in the Plenary of the European Parliament, presenting the work done by the EU and Member States to safeguard the human rights of LGBTI people in the world, and stating that "We cannot allow discrimination over sexuality and gender, any more than we can over colour and creed.

The EU continued to play a prominent role in the **UN human rights system** in 2011. On 23 February 2011, the EU was instrumental in convening a UN Human Rights Council (HRC) Special Session on **Libya**, where the historic recommendation of Libya's suspension from the HRC was made. The EU raised the human rights situation in **Syria** in the UN Human Rights Council and in the Third Committee of the UN General Assembly several times during 2011, building an alliance of countries from all regions, including the Arab world. The EU's role was instrumental in establishing the Independent Commission of Inquiry on the human rights situation in Syria.

In June 2011, the EU secured the adoption of an HRC resolution on the human rights situation in **Belarus**. The EU also continued to promote resolutions on **Burma/Myanmar** and the **DPRK,** both in the Human Rights Council and in the General Assembly.

In March 2011, fifteen EU Member States were part of the group which prepared the statement on "ending acts of violence and other human rights violations based on sexual orientation and gender identity", agreed by 85 countries at the UN Human Rights Council. The EU also welcomed the landmark resolution on **human rights, sexual orientation and gender identity**, supported by states from all regions and authored by South Africa, adopted by the Human Rights Council in June 2011.

In cooperation with the group of Latin American countries, the EU succeeded in prolonging the mandate of the UN Secretary General's Special Representative on **children and armed conflict** at the UN General Assembly. The EU also updated the list of priority countries for the implementation of the EU Guidelines on children and armed conflict in accordance with the UN list.

The EU strongly supported the endorsement of the UN Guiding Principles on **Business and Human Rights** by the Human Rights Council in June 2011. The UN Guiding Principles were also incorporated into the EU's own policy framework on Corporate Social Responsibility. The Communication "A renewed EU strategy for CSR" and the Communication "Human Rights and Democracy at the Heart of EU External Action" of 2011 recognise the UN Guiding Principles as a set of international standards on business and human rights that all European companies should respect. Both documents also propose concrete actions for implementing the UN Guiding Principles.

The EU has a strong tradition of supporting the **fight against impunity** for the most serious crimes of concern to the international community as a whole. As pledged at the Kampala Review Conference, the EU updated its Common Position 2003/444/CFSP by Council Decision 2011/168/CFSP, adopted on 21 March 2011. The objective of the new Council Decision is to advance universal support for the Rome Statute by promoting the widest possible participation in it, to preserve the integrity of the Statute, to support the independence of the Court and its effective and efficient functioning, to support cooperation with the Court and to support the implementation of the principle of complementarity.

In autumn 2011, the EU launched a review of its **Guidelines on Promotion and Protection of the rights of the child** to adapt them to new international developments as well as to locally driven definitions of human rights priorities. In winter 2011, the EU launched a thematic lobby campaign (démarche) in support of the UN global campaign on the ratification of the two Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child. The EU will continue to promote the ratification of those instruments, as well as ILO Convention 182 on the worst forms of child labour, at local level, through political dialogue and other awareness raising activities, until June 2012.

Showing continuous support for the abolition of the **death penalty**, High Representative Ashton, on behalf of the EU, welcomed the abolition of the death penalty in the US State of Illinois, in March 2011. A de facto moratorium was introduced in the US State of Oregon in November 2011, which was marked by a statement by High Representative Ashton.

In 2011, internal progress was made in the light of the EU's commitment towards the situation of **women in relation to peace and security**. The "Report on the EU indicators for the Comprehensive Approach to the EU implementation of the UN Security Council UNSCRs 1325 & 1820 on Women, Peace and Security" was adopted by the Council on 13 May 2011. It shows that the EU has taken concrete steps to enhance protection mechanisms for vulnerable groups, such as women and children, and provides a tool to track EU activity in this field, while also increasing accountability in the light of prior commitments. The next report is due in 2013.

The European Union seeks to insert a **human rights clause** in all political framework agreements, such as Association Agreements and Partnership and Cooperation Agreements, concluded with third countries. The human rights clause provides that human rights as set out in the Universal Declaration of Human Rights inspire the internal and external policies of the parties and constitute an essential element of the agreement. However, no new agreements containing a human rights clause were signed or came into force in 2011. Bilaterally, the EU held over 40 bilateral **human rights dialogues** with third countries thus providing many opportunities to address the EU's specific human rights concerns effectively.

The EU launched the development of **human rights country strategies** for almost 160 countries worldwide, 130 being developed in 2011. The key objectives pursued through this approach are: to obtain a better and more comprehensive understanding of the key human rights challenges in partner countries; to focus EU action on key priorities in partner countries, both in policy terms and financial assistance terms, so that we can better tailor our approach to country situations and therefore be more effective, as requested by the High Representative; to facilitate and streamline relevant activities by Member States and EU diplomatic missions in the field; and to contribute in a more comprehensive and pertinent manner to the various country and regional strategies.

On 8 and 9 December 2011, the EEAS, in close cooperation with NGO partners, held the 13th Annual **EU NGO Human Rights Forum** with two themes: *Boosting the implementation of the EU guidelines on International Humanitarian Law*; and *the EU Human Rights Review and new Multi-Annual Financial Framework - from recommendations to action*. The Forum represented an opportunity for NGOs to present their experiences from the field, to voice their views on EU policies and to make recommendations to the EU on how implementation could be improved. The results of the Forum will be carefully considered by the EEAS and Council working parties.

In response to worrying human rights developments in **Belarus** in the aftermath of the December 2010 presidential elections, the EU mobilised the international community to respond resolutely to human rights violations. In June 2011, under the leadership of the European Union, the Human Rights Council adopted a resolution which tasked the High Commissioner for Human Rights with reporting, within a year, on human rights developments in Belarus and formulating recommendations for further action. In the meantime, the EU took a number of bilateral measures which considerably increased assistance to human rights defenders and civil society and at the same time exerted increasing pressure on the regime to respect human rights and to release all political prisoners.

The joint European Neighbourhood Policy Communication "A New Response to a Changing Neighbourhood" adopted on 25 May 2011, included a proposal to create a **European Endowment for Democracy (EED),** which was later welcomed by Foreign Affairs Council. The objective is to set up EED as an autonomous body with legal personality under the law of one Member State. EED would have an initial, although not exclusive, focus on the European Neighbourhood and it would be a new means to facilitate European support to political actors in democratic transitions or in peaceful struggle for democracy.

In 2011, the EU deployed 10 **Electoral Observation Missions** (EOMs). Five EU EOMs accompanied and gave additional credibility to major changes (regime change in Tunisia, creation of a new country in South Sudan, transition from a military regime to a civilian regime in Niger, long-awaited shift to the political opposition in Peru and Zambia), three EOMs accompanied a relatively smooth re-election of incumbent authorities (Nigeria, Chad and Uganda), while two EOMs were led in very challenging electoral contexts (Nicaragua and the DRC). The EU also deployed Election Expert Missions (EEM) to Benin, Liberia, Côte d'Ivoire, Morocco, Guatemala, Thailand, the Central African Republic, and Gambia. The European Parliament deployed its own delegations along all EU EOMs, adding visibility and underlining the political commitment of the EU.

Believing that private **military and security companies** (PMSCs) should be held accountable for possible human rights violations whenever they conduct their operations, the EU engaged constructively in the first session of the UN Working Group of the Human Rights Council on a possible international regulatory framework for PMSCs in May 2011. The EU stressed the need, as the first stage, to review existing initiatives and actual gaps in terms of accountability for human rights and international humanitarian law violations.

2. EU instruments and initiatives in non-EU countries

Introduction

2.1. EU guidelines on human rights and International Humanitarian Law (IHL)

The eight so-called 'guidelines' form the backbone of EU human rights policy. Though they are not legally binding, they are adopted unanimously by the Council of the EU, and therefore represent a strong political expression of the EU's priorities. They also provide practical tools to help EU representatives around the world advance our human rights policy. Thus the guidelines reinforce the coherence and consistency of EU human rights policy.

The EU now has human rights guidelines on the following subjects:

- Death penalty (first adopted in 1998)
- Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (first adopted in 2001)
- Human Rights dialogues (first adopted in 2001)
- Children and armed conflict (CAAC) (first adopted in 2003)
- Human Rights Defenders (first adopted in 2004)
- Promotion and Protection of the Rights of the Child (first adopted in 2007)
- Violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them (first adopted in 2008)
- Promoting compliance with International Humanitarian Law (first adopted in 2005)

More information about the guidelines is available in a brochure published March 2009. They are also available online in all EU languages as well as Russian, Chinese, Arabic and Farsi.

In 2010 it was agreed that, while respecting the coherence of EU action worldwide, there was a need to tailor the EU's approach to individual situations. To this end, it has been decided to establish local human rights strategies for different countries, constantly reviewing our priorities and the most effective use of our assorted tools, while engaging our partners with respect.

2.2. HUMAN RIGHTS DIALOGUES AND CONSULTATIONS

In 2011 the EU developed its dedicated political dialogues on human rights with an increasing number of partners. A new human rights dialogue was established with Algeria in 2011 as part of the European Neighbourhood Policy. Steps were also taken to formalise a human rights dialogue with South Africa and initial contacts were made with the Republic of Korea to establish regular human rights consultations.

Formal human rights dialogues or Sub Committees took place with the following partners in 2011: African Union, Algeria, Argentina, Armenia, Brazil, Belarus, Cambodia, Chile, China, Colombia, Georgia, India, Indonesia, Jordan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Laos, Lebanon, Mexico, Republic of Moldova, Morocco, Palestinian Authority, Pakistan, Tajikistan, Turkmenistan, and Vietnam. Consultations on human rights issues took place with Canada, Israel, Japan, New Zealand, Russia, the US and candidate countries (Croatia, Iceland, Turkey, and the FYROM).

Sessions of the established human rights dialogues with Egypt, Sri Lanka and Tunisia could not take place in 2011. The annual session with Pakistan was postponed to early 2012. The human rights dialogue with Iran has been suspended since 2006.

As part of the review of the EU human rights policy, best practices were identified in 2011 across these various dialogues in order to increase their impact, in three ways: first, in better embedding them in the overall relation to the third country concerned, up to summits; second, in ensuring a close link with other human rights policy instruments, particularly the new human rights country strategies; third, in focusing attention on the follow-up to the dialogues through concrete action plans, legislative reforms and projects which the EU can support through its instruments, including cooperation assistance.

In this context, particular attention was paid to setting the agenda for human rights dialogues, with a focus on the domestic human rights situation, including individual cases. Multilateral issues at the UN and relevant regional organisations are increasingly included as standard items on the agenda for the dialogues. The EU is also responsive to requests from partner countries to discuss EU internal human rights issues, in close cooperation with EU Member States.

Action plans agreed or under revision with ENP South countries have proved instrumental in structuring the agenda of human rights dialogues with those countries, also providing useful benchmarks to facilitate the periodic evaluation of the dialogues, as called for by the EU guidelines on human rights dialogues, to be phased with the periodic update and review of the human rights country strategies.

In line with best practice, consultations with civil society, both in headquarters and in the country concerned, as well as debriefing after the dialogues, are being generalised. In addition, about 10 dedicated Civil Society Seminars were held in 2011 to feed into the official human rights dialogues.
In 2011 the EU continued negotiations with the Chinese authorities with a view to improving the modalities of the EU-China human rights dialogue in line with the recommendations of the 2010 review of the dialogue. The review of the EU-Russia human rights consultations with Russia was concluded in 2011; on this basis, the EU is engaging with the Russian authorities to improve the arrangements for and substance of the dialogue.

In addition, nearly all the 79 African, Caribbean and Pacific countries that are party to the Cotonou Agreement have a dialogue with the EU based on Article 8 of the Agreement, encompassing a regular assessment of developments concerning the respect for human rights, democratic principles, the rule of law and good governance. According to Article 9 of the Cotonou Agreement, respect for human rights, democratic principles and the rule of law constitute its essential elements, and are as such subject to the dispute settlement clause of Article 96 on the basis of which consultations and appropriate measures, including (as a last resort) the suspension of the Agreement, can be undertaken with regard to the country in question.

In 2011, appropriate measures were applicable to five countries: Zimbabwe, Fiji, Guinea, Guinea- Bissau and Madagascar. The application of the Article 96 procedure to Niger was discontinued.

2.3. COUNCIL DECISIONS AND CRISIS MANAGEMENT

The EU continued to implement and consolidate its specific human rights and women, peace and security-related policies within the Common Security and Defence Policy (CSDP), and to further develop the *acquis*, as well as the implementation of the guidelines on the protection of civilians in CSDP missions and operations. The issue of mainstreaming human rights and gender aspects into CSDP continued to be discussed by the relevant working parties at the Council, and to form part of the planning, conduct and the subsequent lessons processes of CSDP missions and operations. No new CSDP missions or operations were deployed in 2011.

In particular, work started on the implementation of the recommendations of the "Lessons and best practices of mainstreaming human rights and gender into CSDP military operations and civilian missions" report endorsed in December 2010 by the Council. To keep the EU policy framework on women, peace and security up-to-date with the most recent developments (particularly the adoption of subsequent UNSCRs on women, peace and security as well as EU/CSDP lessons identified since 2008), the EEAS also initiated the review process to update the operational document "Implementation of UNSCR 1325 as reinforced by UNSCR 1820 in the context of ESDP", which was adopted in 2008.

The elaboration of training modules on human rights, gender and child protection was another key development in 2011, based on the outlines for EU standard human rights and gender training elements in the "Package of three draft concepts containing minimum standard training elements on Human Rights, Gender and Child Protection in the context of CSDP" adopted in December 2010. Those are being developed in cooperation with training institutes from EU Member States and with civil society.

An annual meeting of the gender advisers and focal points of the CSDP missions and operations was organised by the EEAS in June 2011, and was the third meeting of its kind. In addition, all heads of civilian CSDP missions were also briefed on the EU's human rights and gender policy during a seminar in April 2011. As the year saw the EEAS being set up, a particular effort was put into facilitating information exchange between all the services involved in the crisis management area and the relevant human rights, gender and child protection expertise of the EEAS.

2.4. DÉMARCHES AND DECLARATIONS

The EU attaches great importance to keeping human rights concerns in the public eye. This is why it makes extensive use of public declarations, to put across its concerns or to welcome positive developments. These declarations are agreed unanimously.

In other cases, when it judges that this will be more effective, the EU may prefer to démarche. Démarches, or formal diplomatic approaches, are important instruments of all foreign policy, and are used by the EU to raise human rights concerns with the authorities of non-EU countries. The EU also regularly démarches around the world to promote the universality and integrity of the Rome Statute of the International Criminal Court. Démarches are usually performed confidentially by local EU representatives.

The subjects handled most frequently by these means are as follows: protection of human rights defenders, illegal detention, forced disappearances, the death penalty, torture, child protection, refugees and asylum seekers, extrajudicial executions, freedom of expression and of association, the right to a fair trial, and elections.

2.5. HUMAN RIGHTS CLAUSES IN COOPERATION AGREEMENTS WITH THIRD COUNTRIES

The European Union seeks to insert a human rights clause in all political framework agreements, such as Association Agreements and Partnership and Cooperation Agreements, concluded with third countries. The human rights clause provides that human rights as set out in the Universal Declaration of Human Rights inspire the internal and external policies of the parties and constitute an essential element of the agreement. No new agreements containing a human rights clause were signed or came into force in 2011.

Consultations were opened in one case under a human rights clause during 2011. The European Union regarded the mutiny of 1 April 2010 in Guinea-Bissau and the subsequent appointment of its main instigators to high-ranking posts in the military hierarchy as a serious and evident breach of the human rights clause of the Cotonou Agreement. Accordingly, on 31 January 2011 the EU opened consultations with Guinea-Bissau under Article 96 of the Cotonou Agreement. During those consultations, the participants discussed the measures necessary for ensuring the primacy of civilian authority, improving democratic governance, guaranteeing the safeguarding of constitutional order and the rule of law and tackling impunity and organised crime. Following undertakings given by Guinea-Bissau concerning the conduct and conclusion of independent judicial investigations relating to assassinations in March and June 2009, the effective implementation of security sector reform and the renewal of the military hierarchy to ensure the appointment to senior command of persons not involved in unconstitutional conduct or acts of violence, the EU decided to close the consultations and gradually to resume cooperation.

In its July 2011 Communication on the External Dimension of the Common Fisheries Policy, the Commission announced that it would aim, inter alia, to reinforce bilateral fisheries agreements by inserting a human rights clause in all such agreements. Accordingly, any breach of the fundamental element of human rights and democratic principles could result in the suspension of the agreement. Protocols to this effect have been initialled with Cape Verde, Comoros, Greenland, Guinea-Bissau, Mauritius, Mozambique, São Tomé and Príncipe and the Seychelles.

2.6. THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

The European Neighbourhood Policy (ENP) was proposed in 2004. The EU offered its neighbours a privileged relationship, building upon a mutual commitment to common values (democracy and human rights, rule of law, good governance, market economy principles and sustainable development).

The Eastern Partnership (launched in Prague in May 2009), the Union for the Mediterranean (the Euro-Mediterranean Partnership, formerly known as the Barcelona Process, re-launched in Paris in July 2008), and the Black Sea Synergy (launched in Kiev in February 2008) are the three components of the ENP.

Implementation of the ENP is jointly promoted and monitored through the Committees and sub-Committees established in the frame of these agreements. It was agreed that implementation of the ENP in 2011 would be the subject of 12 country progress reports and two regional reports reviewing the progress made in the implementation of the Eastern Partnership and the Partnership for democracy and shared prosperity; as well as a Statistical Annex.

Over 2011 the EU has responded quickly and with determination to a fast changing situation; after years of relative stagnation, democracy has taken root in neighbouring countries. The EU has adapted its policy and its instruments, has re-oriented its assistance programmes, and has made available technical support to facilitate democratic transition and allocated additional funding to neighbouring countries.

The EU has stepped up its political engagement in both the Eastern and Southern Neighbourhood. In the East, the second Eastern Partnership Summit (Warsaw, September 2011) took stock of the results achieved since the launching of the Eastern Partnership and at the same time confirmed the political commitments of the EU and of its Eastern neighbours to move towards deeper political association and economic integration. In the Southern Neighbourhood, following a proposal from the High Representative, the Council appointed a Special Representative for the Southern Mediterranean Region to develop dialogue with transition countries, step up the mobilisation of the EU and the Member States and ensure co-ordination with the International Financial Institutions and the private sector.

On March 8 2011 the Commission launched the Communication on "A partnership for democracy and shared prosperity with the southern Mediterranean" in order to respond immediately to the Arab spring events. The Communication highlighted the importance of higher standards of human rights, democracy and accountable governance.

A joint communication to the European parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions "A new response to a changing Neighbourhood" was launched on 25 May 2011. The new policy is based on mutual accountability and a shared commitment to the universal values of human rights, democracy and the rule of law and involving a much higher level of differentiation. The EU aimed to respond to the Arab Spring and sent a clear message of solidarity and support to the peoples of the Southern Mediterranean and also to respond to EU Eastern Neighbours' demands for closer political association and deeper economic integration.

To support democratic transition the EU has stepped up co-operation with the Council of Europe and sought synergies with the Council of Europe Parliamentary Assembly offering a "Partner for Democracy status" to Parliaments of Southern Mediterranean Countries. A programme financed by the EU budget allows EU's Southern neighbourhood to tap into the Council of Europe recognised expertise on constitutional reform, judicial reform and electoral systems. The EU has deployed a fully-fledged Election Observation Mission in Tunisia and sent election experts to Morocco. It has provided technical assistance to the Egyptian High Electoral Commission and supported voter education and domestic observers through Civil Society Organisations.

The EU has been increasingly reaching out to Civil Society. In the Eastern Neighbourhood, human rights dialogues were complemented by joint civil society seminars. The Eastern Partnership Civil Society Forum met in November in Poznan, ahead of the Eastern partnership summit. As a follow up to the ENP review adopted in May 2011, a Civil Society Facility was created [2]in September with a budget of € 66 million for the period 2011-13.

To uphold freedom of expression the EU has launched a "no disconnect strategy" to assist civil society organisations or individual citizens to circumvent arbitrary disruptions to access to electronic communications technologies.

The EU continued to step up efforts to support women rights across the region and ensure that gender equality is mainstreamed in all relevant co-operation actions. Women have been key players in the Arab Spring, and should not loose out in the transformations that will follow.

The EU has increased its efforts to promote throughout the neighbourhood the need to build an efficient and independent judiciary, to ensure citizens' right to fair trial and to continue the fight against corruption.

The EU deployed humanitarian assistance through ECHO (EU humanitarian aid and civil protection) teams present at the Tunisian-Libyan and borders as well as in eastern Libya in order to assess humanitarian needs and the overall situation. € 40 million were available for humanitarian assistance to the most affected people in Libya and neighbouring countries (Tunisia, Egypt). On 15 May, the total EU contribution (European Commission and Member States) totalled almost € 103 million.

To support financially partner countries reform efforts, the EU has refocused € 600 million of existing funding in the Southern Neighbourhood towards institution building programmes in areas such as judicial reform and fight against corruption. Additional financial resources from the EU budget have also been made available. The May communication had proposed to devote up to € 1.24 billion of additional resources to support the implementation of the new approach.

In December 2011, the Commission adopted the legislative proposal for a new financial instrument, the European Neighbourhood Instrument (ENI) that will replace the current European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) as of 2014. This instrument will further strengthen the link between policy and assistance, introduce more differentiation in the financial envelopes allocated to partner countries in an incentive-based dynamic and it will include simplified provisions for cross border co-operation at the EU external border.

2.7. ACTIVITIES FUNDED UNDER THE EUROPEAN INITIATIVE FOR DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS (EIDHR)

In 2011 two global calls for proposals were launched under the EIDHR, aimed at: (i) providing support to human rights activists and local civil society working to promote human rights and fundamental freedoms in countries and regions where these are most at risk, and where defenders are the most vulnerable (€ 15.8 million); (ii) strengthening the role of civil society networks in promoting human rights and democratic reform and supporting actions against the death penalty (€ 21.6 million). The results of these two calls will be made public in spring 2012.

At local level, some 90 EU Delegations launched local calls for proposals (under the Country-Based Support Scheme, CBSS) worth a total of € 64.8 million, aimed at supporting civil society in their countries in previously identified priority areas. Furthermore, the EIDHR reacted to the Arab spring by quickly making available over € 6 million for CBSS in Tunisia, Egypt and Libya.

The EU continues to be the lead donor to the efforts of civil society organisations around the world towards abolition of the death penalty. In 2011 civil society organisations promoting its abolition helped to achieve significant results, such as the abolition of the death penalty in Illinois. Several lobbying, advocacy, research, campaigning, legal counselling and training activities were run by EIDHR partners all over the world.

Two important intergovernmental conferences in Kigali and Rome, both organised by civil society organisations and funded by the EIDHR, gave a new input to the abolition debate, with a view to the 2012 UNGA vote on the moratorium. Through the EIDHR, the European Union, third countries and civil society can work together and make the difference towards the progressive restriction and abolition of the death penalty worldwide.

Regarding the EU fight against torture, in 2011 the EIDHR supported new civil society actions in the field of torture prevention and rehabilitation of torture victims. The aim was to reinforce EU policy, particularly the implementation of the EU Guidelines on Torture adopted by the Council of the European Union in 2001. The substantial funding of projects helped to support the rehabilitation of torture victims and victims of enforced disappearances, increase global knowledge about the root causes of torture and raise awareness of the Optional Protocol to the Convention against Torture (OPCAT). In Sri Lanka and Nepal for example, specific projects were launched to develop the capacity of state officials to prevent and address torture and ill-treatment within the police and military. In other parts of the world, projects aimed at reinforcing investigation, information and alert mechanisms in the field of torture and ill-treatment (Guinea, Mexico, and Russia). The EIDHR also funded cooperation between medical and legal experts in documenting cases of torture and other forms of cruel and degrading treatment in the Philippines. Advocacy work was carried out to promote the setting up of national prevention mechanisms and to support litigation work on torture cases and the fight against impunity worldwide. Together with the International Rehabilitation Council for Torture Victims (IRCT) and the World Organisation against Torture (OMCT), the EIDHR also helped to provide advocacy and support for torture victims and victims of enforced disappearances in post-Gaddafi Libya.

The EIDHR continued to finance the European Inter-University Centre in Venice and its European Masters Degree in Human Rights and Democratisation in 2011, as well as similar regional programmes in the Balkans (University of Sarajevo), Africa (University of Pretoria), Latin America (Universidad Nacional De General San Martin in Buenos Aires), and the Asia-Pacific region (University of Sydney).

Several actions in 2011 took place to strengthen the international and regional framework for the protection of human rights, justice, the rule of law and the promotion of democracy. Support went to the Pacific Islands Forum Secretariat to assist the Forum Island Countries (FICs) in ratifying and implementing the core United Nations human rights conventions and the ICC Rome Statute, to raise awareness and understanding of the linkages between human rights and development, and to increase the national capacity of FICs to integrate human rights into their governments' policies and development plans.

The Council of Europe received concrete support for two projects aiming at: (i) strengthening national capacities in Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, the Russian Federation and Ukraine for more effective human rights protection by increasing knowledge and skills on the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Revised European Social Charter; (ii) supporting educational policies on democratic citizenship and human rights education in Kazakhstan.

In order to ensure respect of international standards in conducting fair trials that are to bring justice to the victims of the Khmer Rouge, support was also provided to the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC) by contributing to the Cambodian share of the Tribunal's budget.

With EIDHR financial support, 12 civil society seminars on human rights were organised in 2011 in countries such as Colombia, Bangladesh, Armenia and Tajikistan as a complement to the annual political dialogues on human rights. The third EU-African Union civil society seminar was held in November in Brussels.

Finally, support for human rights defenders remained a priority for the EIDHR in 2011. Under its emergency fund for defenders at risk, the EIDHR awarded a series of small grants to assist individual and human rights organisations in acquiring protection, security and IT material for their work, to cover lawyers' fees and the medical and rehabilitation expenses of activists subjected to torture and ill-treatment, and to urgently relocate human rights defenders in danger to safe places. Also in 2011, a mapping study of shelter programmes for human rights defenders at risk was drawn up as a first step to supporting the future establishment of an EU initiative to provide temporary relocation to endangered activists in need of safe refuge.

2.8. THE REVIEW OF EU HUMAN RIGHTS POLICY

On 12 December 2011, the European Commission adopted a Joint Communication presented by the High Representative, entitled 'Human rights and democracy at the heart of EU external action – towards a more effective approach'. This came as a result of a lengthy process, dating back to discussion at the Gymnich (informal meeting of EU foreign ministers) at Cordoba in March 2010. The Communication was informed by work previously prepared at informal meetings in Madrid, Bruges, Budapest and Warsaw, as well as recommendations presented by different stakeholders through the EU-NGO Forum.

The aim of the Communication, as stated at its start, was "to open a discussion with the other European institutions on how to make the EU's external policy on human rights and democracy more active, more coherent and more effective". This is in reaction to the promise of the Lisbon Treaty to put human rights, democracy and the rule of law at the centre of all external action and to ensure consistency between the different areas of its external action and the implementation of the principles of the EU's foreign policy.

The EU's headline objective is stated as "to prevent violations of human rights and, where they occur, to ensure that victims have access to justice and redress and those responsible are held to account". With a view to producing a step change in the effectiveness of EU delivery on this, the Communication sets out a vision of how the EU will broaden, deepen and streamline its action on the international scene. In doing this, it reaffirms the EU's commitment to the universality, indivisibility and interdependence of all human rights – civil, political, economic, social and cultural.

The Communication proposes action in four areas:

a) Overhauling delivery: effective action, made to measure

The aim here is to balance a traditional top-down approach to setting policy and priorities with a tailor-made approach taking account of the circumstances where the policy should be applied. One way of doing this is through the development of human rights strategies for individual countries. Another is through a campaign-based approach, eg on the three themes suggested by the High Representative: judicial reform, rights of women, and rights of the child. Such adaptable ways of working link into the approach adopted in the European Neighbourhood and beyond since the events of the Arab Spring. They depend on an important systematic partnership with civil society, including human rights defenders.

b) A joined up approach to policy

This aims at achieving "360 degree" policy coherence, weaving together different policy areas that may sometimes have operated with a degree of autonomy: Trade policy, Conflict prevention, Crisis management, Counter-terrorism, as well as freedom, security and justice.

The guiding principle here is that set out by Kofi Annan, who wrote 'In larger freedom': "We will not enjoy development without security, we will not enjoy security without development, and we will not enjoy either without respect for human rights." It means using the entire range of EU instruments, from development cooperation to human rights clauses in agreements, in a coherent and consistent manner.

c) Building strong partnerships

This covers multilateral, regional and bilateral partnerships. The aim is to maximise the impact of dialogue, to shape the terms of international debate through well-crafted diplomacy.

d) Harnessing Europe's collective weight

This seeks to ensure that the range of the EU's efforts continue to pull in the same direction. It starts with ensuring that training on human rights and democracy is provided to all relevant staff. Beyond this, it implies rethinking how the EU communicates to the wider world. This prefigures the possible appointment of an EU Special Representative for Human Rights.

On 13 December the Communication was presented to the European Parliament by the High Representative, Catherine Ashton. This opened the way for a process of exchanges, both within and between the EU institutions on developing a more effective and comprehensive approach to human rights and democracy. This process is due to conclude in 2012.

NB. The Communication proposed that, in order to track progress in achieving its objectives, the EU should present its performance in its annual report on human rights and democracy in the world. This should give an opportunity to all stakeholders in EU policy, including civil society, to assess the impact of EU action and contribute to defining future priorities. As a result, the format of the present annual report is liable to be reviewed before its next edition.

3. THEMATIC ISSUES

THEMATIC ISSUES RELATED TO EU GUIDELINES

3.1. THE DEATH PENALTY

The EU holds a strong and principled position against the death penalty and is a key actor in the fight against the death penalty worldwide.

The EU considers that abolition of capital punishment contributes to the enhancement of human dignity and the progressive development of human rights. It considers capital punishment to be cruel and inhuman, and to fail to deter criminal behaviour. Any miscarriage of justice – which is inevitable in any legal system – is irreversible. Where the death penalty still exists, the EU calls for its use to be progressively restricted and insists that it be carried out according to minimum international standards. The EU guidelines on the death penalty, which were revised in 2008, remain the essential instrument for systematic action towards non-EU countries.

As its action in this area represents a key priority of its external human rights policy, the EU has continued to use all its available tools of diplomacy and cooperation to work towards the abolition of the death penalty.

To mark the European Day against the Death Penalty and the World Day against the Death Penalty on 10 October, the EU and the Council of Europe issued a joint statement reaffirming their opposition to the use of capital punishment in all circumstances, and their commitment to the abolition of the death penalty worldwide. The High Representative issued a press release saying that "I pledge my continued personal commitment, as well as that of the European Union, to doing away with the death penalty, which has no place in the modern world." EU Delegations around the world commemorated the occasion in numerous seminars, press conferences, exhibitions and events.

In 2011, the EU welcomed the announcement of the abolition of the death penalty in the US State of Illinois on 11 March 2011. The EU also welcomed the Ethiopian Government's decision to uphold the prevailing moratorium on executions on 30 June 2011. Conversely, the EU deplored the continuing extensive use of the death penalty in other parts of the USA and the world. Iran and the USA were a particular focus of attention, but statements and démarches were carried out in many other countries, based on the minimum standards defined by international law and the EU Guidelines on the Death Penalty.

The EU continued to raise its opposition to the death penalty in all relevant forums, in particular at the UN, the OSCE and the Council of Europe. In the context of the OSCE, the EU issued several statements expressing its deep regret about the executions in the US and its opposition to the use of capital punishment in all cases and under all circumstances, and calling for a global moratorium as a first step towards its universal abolition, in line with resolutions adopted by the UN General Assembly in 2007, 2008 and 2010 (EU statements in the OSCE Permanent Council of 2 and 10 June, 1 and 22 September, 10 November and 1 December).

The EU also regretted the death sentences in Belarus in the OSCE Permanent Council on 15 December 2011. Nonetheless, the EU welcomed the abolition of the death penalty in the US State of Illinois (the declaration of the High Representative on behalf of the EU of 11 March 2011 was reiterated in the OSCE Permanent Council on 17 March).

The EU continues to be the lead donor to the efforts of civil society organisations around the world towards abolition of the death penalty. The abolition of the death penalty is one of the thematic priorities under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). In June 2011, a new global call for proposals was launched, with an allocation of € 7 million. Accordingly, several new actions aimed at implementing the EU guidelines on the death penalty will be awarded in 2012. Within the framework of the ongoing projects, in 2011 the vibrant civil society organisations seeking abolition helped to achieve significant results, such as abolition in Illinois. Two important intergovernmental conferences in Kigali and Rome, both organised by civil society organisations and funded by the EIDHR, gave a new input to the abolition debate, with a view to the 2012 UNGA vote on the moratorium. Several lobbying, advocacy, research, campaigning, legal counselling and training activities were run by EIDHR partners all over the world.

The list of goods subject to the export controls of Regulation (EC) No 1236/2005 on trade in goods which could be used for capital punishment or torture was amended by the European Commission in December 2011 to cover sodium thiopental and similar substances used in lethal injections.

Case study

The EU has closely monitored and intervened on a number of occasions since 2008 in the case of Troy Davis, a US citizen sentenced to death in 1991 in the State of Georgia. Troy Davis was convicted of the murder of police officer Mark Allen McPhail. There was no physical evidence to support the conviction, which was based on witness testimony, and since the trial seven of the nine state's witnesses recanted. Nonetheless, on 28 March 2011, the US Supreme Court rejected Mr Davis' appeal.

The execution of Mr Davis took place on Wednesday 21 September 2011. High Representative Ashton issued a statement voicing her "deep regret" over the execution, and recalling that the EU had repeatedly called for Mr Davis' sentence to be commuted, because "serious and compelling doubts have persistently surrounded the evidence on which Mr Davis was convicted".

3.2. Torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment

In line with the EU Guidelines on Torture, the EU has sustained its leadership role and its global action to combat torture and other forms of cruel, inhuman or degrading treatment or punishment with initiatives in international forums, bilateral démarches to non-EU countries, improved local implementation of the Guidelines and substantial support for projects by civil society organisations in the field. A revised version of the Guidelines was adopted by the Council's Working Party on Human Rights (COHOM).

During the 66th session of the UN General Assembly (UNGA), the EU Member States co-sponsored a resolution that condemns all forms of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, including through intimidation. The resolution was presented by Denmark and adopted by consensus. In statements at the UNGA session, the EU said it represented the value the international community placed on human dignity. Furthermore, the Assembly condemned any action to legalise, authorise or acquiesce in torture under any circumstances, including on grounds of national security or through judicial decisions, and urged states to ensure accountability for all such acts.

The EU Member States also co-sponsored a resolution entitled "Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment: mandate of the Special Rapporteur" at the UN Human Rights Council in March 2011. The resolution extended the mandate of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment for a further period of three years.

In its annual declaration on the occasion of the International Day in Support of Victims of Torture on 26 June 2011, the EU underlined the priority it attaches to the global eradication of torture and to the full rehabilitation of torture victims, and reiterated that States must take persistent, determined and effective measures to prevent and combat all acts of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. The EU stressed the prominent importance it attaches to the role of the UN in fighting torture and supporting victims and underlined its support for the UN Special Rapporteur on Torture, the UN Voluntary Fund for the Victims of Torture, the OHCHR, the UN Committee Against Torture (UN CAT) and other mechanisms making valuable contributions in this field, such as the Committee for the Prevention of Torture (CPT) of the Council of Europe.

In line with the EU Guidelines on Torture, the EU actively continued to raise its concerns on torture with non-EU countries through political dialogue and démarches. Such contacts – confidential or public, depending on the case – address both torture issues and individual cases relevant to specific countries as well as wider issues. During 2011 the EU continued to take up individual cases in a number of countries. The EU consistently raised the situation of torture and ill-treatment in its regular human rights dialogues with non-EU countries.

More than 60 EU Delegations around the world identified the fight against torture as priority area, the majority also identifying concrete actions to be implemented in their host countries. The EU continued its system of regular confidential reporting on human rights, including on torture, by its Heads of Mission in non-EU countries. The EU made a number of statements related to torture, including within multilateral forums such as the UN and the OSCE and considered ways and means to better coordinate with the UN CAT and the UN Subcommittee on Prevention of Torture (SPT).

EU Member States are under close international scrutiny as regards their compliance with international and regional instruments in the field of torture and cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. The EU Member States have jointly extended a standing invitation to all UN Special Procedures on Human Rights, including the Special Rapporteur on Torture (SRT).

The EU's emphasis on action to fight torture is reflected in its substantial funding of projects by civil society actors worldwide. In 2011 the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) supported new civil society actions in the field of torture prevention as well as rehabilitation of torture victims. The themes selected under global calls for proposals are designed to reinforce EU policy, particularly the implementation of the EU Guidelines on Torture adopted by the Council of the European Union in 2001. The substantial funding of projects has helped to support the rehabilitation of torture victims and victims of enforced disappearances, to increase global knowledge about the root causes of torture and to raise awareness of the Optional Protocol to the Convention against Torture (OPCAT). In Sri Lanka and Nepal, for example, a specific project develops the capacity of state officials to prevent and address torture and ill-treatment within the police and military. In other parts of the world, projects aim to reinforce investigation, information and alert mechanisms in the field of torture and ill-treatment (Guinea, Mexico, Russia). The EIDHR also funded activities strengthening cooperation between medical and legal experts in documenting cases of torture and other forms of cruel and degrading treatment in the Philippines, advocacy work towards the setting up of National Prevention Mechanisms, and litigation work on torture cases and the fight against impunity worldwide. In Libya, the EIDHR is also supporting an important project implemented jointly by IRCT and OMCT which aims, through a holistic approach to the issue of torture, to provide advocacy and support for torture victims and victims of enforced disappearances in post-Gaddafi Libya.

3.3. RIGHTS OF THE CHILD

The European Union is committed to the protection and promotion of the rights of the child in its external and internal policies. In order to ensure coherence of children's rights protection, the February 2011 Commission Communication "An EU Agenda for the rights of the child" integrated both internal and external policy objectives in a single policy document.

Within the EU's external human rights policy, numerous policy instruments have been developed to ensure promotion and protection of the rights of the child in the EU's external relations, primarily based on sustained and systematic action.

The EU Guidelines on the Rights of the Child (2007) promote the rights of the child worldwide through the implementation of the UN Convention on the Rights of the Child and its Optional Protocols, and by ensuring that the rights of the child are taken into account in all EU policies and actions. Combating violence against children was chosen in 2007 and 2009 as the focus area for the implementation of the guidelines in ten pilot countries which were selected in close cooperation with UNICEF and civil society: Armenia, Barbados, Brazil, Ghana, India, Iran, Jordan, Kenya, Morocco and Russia. In 2011, the EU launched a review of its Guidelines on children to take into account the latest international as well as internal developments. For example, the EU moved towards the local definition of its human rights priorities and more than half of the EU Heads of Missions decided to work on the promotion of children's rights.

In 2011, the EU significantly stepped up its action against child labour following the adoption of the 2010 Council conclusions. Several initiatives were implemented such as the inclusion of the rights of child in the Commission Communication on Corporate Social Responsibility and in the Commission guidelines on socially responsible procurement.

The EU relies on a number of instruments to pursue its policy on the rights of the child. Political dialogue provides an opportunity to promote the ratification and effective implementation of the relevant international instruments on those rights. In 2011, the rights of the child were regularly included on the agenda of political dialogues and human rights dialogues with non-EU countries.

Annual training on the rights of the child, which is co-organised in cooperation with Save the Children and UNICEF, was offered to EU staff in November 2011 in order to strengthen EU capacity to act.

Bilateral and multilateral cooperation must also take the rights of the child fully into account. The EU has been actively involved in the promotion of the rights of the child at various UN forums. In March 2011, together with the Latin American and Caribbean Group (GRULAC), the EU tabled a thematic resolution on children working and living on the street at the Human Rights Council and omnibus resolutions at the 66th session of the UNGA.

The EU enlargement process is also a powerful tool providing opportunities to promote the rights of the child and foster reform of child protection in the candidate countries and potential candidates.

Development cooperation is another powerful instrument used for the promotion and protection of the rights of the child. Several projects addressing child labour were selected under the 2011 call for proposals of the thematic programme "Investing in People", worth a total of € 11 million.

Additional projects were supported by the EU through various geographical allocations. Because children are particularly exposed and vulnerable in times of crisis, the EU also ensures that children's specific needs are fully taken into account in the context of humanitarian aid, and in particular the needs of children who are separated or unaccompanied, are victims of recruitment by armed forces or groups, or are victims of sexual violence or exposed to HIV.

Case study: Fighting child labour

In 2011, the EC extended a project implemented in cooperation with the ILO called "TACKLE". The project fights child labour, in particular its worst forms, in 11 African, Caribbean and Pacific Countries: Kenya, Zambia, Sudan, Madagascar, Mali, Angola, Jamaica, Papua New Guinea, Fiji, Guyana and Sierra Leone. Worth € 14.75 million, the project tries to address the root causes of child labour and to offer alternatives to children by providing access to basic education and training. In this way it helps to achieve the Millennium Development Goals on universal access to primary education.

3.4. CHILDREN AND ARMED CONFLICT

The EU accords a high priority to helping children associated with armed conflicts. The EU Guidelines on Children Affected by Armed Conflicts (adopted in 2003 and revised in 2008) commit the EU to addressing the impact of armed conflicts on children in a comprehensive manner, which means through conflict prevention instruments as well as through crisis management and post-conflict disarmament, demobilisation and reintegration efforts. The EU receives reports on children affected by armed conflict from EU Heads of Mission, military commanders and special representatives, and also monitors it by means of diplomatic initiatives, political dialogue, multilateral cooperation, and crisis management.

The EU focuses the implementation of the Guidelines on 20 priority countries or territories: Afghanistan, Burundi, Central African Republic, Chad, Colombia, DRC, Côte d'Ivoire, Haiti, Iraq, Israel, Lebanon, Burma/Myanmar, Nepal, Occupied Palestinian Territory, Philippines, Somalia, Sri Lanka, Sudan, Uganda and Yemen. The list of EU priority countries is in accordance with the UN list of entities involved in certain grave violations of children in armed conflict, which is reviewed annually by the UN Security Council.

In their daily work, the EU Delegations follow the 39 specific actions included in the December 2010 revised implementation strategy. The EU funded and implemented a number of projects under the thematic instruments such as the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) and Investing in People Programme, as well as through country schemes, such as the disarmament, demobilisation and reintegration projects funded under the European Development Fund.

As in previous years, the EU sought to cooperate closely with the UN. In association with the Group of Latin American countries, the EU negotiated a resolution at the UN General Assembly, which extended the mandate of the Special Representative of the UN Secretary General for children and armed conflict.

In 2011 the EU launched a thematic lobbying campaign to promote the ratification of two Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child as well as ILO Convention 182 on the worst forms of child labour.

Case study: Reintegration of children affected by armed conflict

The EU promotes an inclusive, comprehensive and long-term approach to children affected by armed conflict and their reintegration and rehabilitation. Numerous projects were implemented in priority countries. In cooperation with War Child Holanda, the EU contributed to empowerment of children at risk of recruitment to armed groups in Colombia by providing training which is useful for their insertion into society. This EIDHR project worth € 600 000 also provides psycho-social assistance to child victims and helps to connect them to national referral systems and social services. Another project in Colombia, implemented by Mercy Corps (€ 749 859), worked with local communities to promote the demobilisation and reintegration of 70 children who were former combatants. At least 10 other similar projects were implemented in Colombia in 2011.

3.5. HUMAN RIGHTS DEFENDERS

The EU's commitment to support the work of human rights defenders lies at the heart of its policy of protecting and promoting human rights worldwide. Since 2004, the EU Guidelines on Human Rights Defenders have been streamlining the EU's actions in this field by proposing practical ways to support and assist human rights defenders working in non-EU countries.

The continued commitment to the implementation of the Guidelines has been even more important, given the fact that despite – or in some cases because of – the events of the Arab spring in 2011, the worldwide political environment for human rights activists could hardly be described in positive terms. In many countries, there is a contraction of democratic space, and civil society in general and human rights defenders (HRDs) in particular are increasingly victims of repression, and fundamental freedoms are still massively violated. As a reaction to these worrying practices, in line with the Guidelines, the situation of human rights defenders has been constantly raised in bilateral contacts with partner countries, be it in the framework of human rights dialogues or through diplomatic démarches. In parallel, in November 2011 the EU co-sponsored the UN General Assembly Third Committee resolution on human rights defenders, and gave strong public support to the Special Procedures of the UN Human Rights Council, especially the UN Special Rapporteur on Human Rights Defenders and appropriate regional mechanisms to protect human rights defenders. The EU also participated in coordination meetings with other international organisations and mandate holders working on the issue of human rights defenders to strengthen international action for their work.

Under the EU Guidelines on HRDs, EU missions are asked to adopt local strategies on human rights defenders. Besides, once a year, a meeting of human rights defenders and diplomats is to be organised, coordination and information sharing is to be enhanced, and an EU liaison officer for HRDs is to be appointed. As a result, by the end of 2011, 81 meetings with human rights defenders had been held, 81 local strategies on human rights defenders adopted and 89 EU Liaison Officers appointed. The local strategies contain a number of interesting proposals aimed at improving the concrete outcomes of the Guidelines and achieving better results. The local strategies have shown that there are several possibilities to enhance support for human rights defenders in practical terms and human rights defenders are being increasingly recognised as key interlocutors of EU diplomats in their work on human rights issues.

Efforts have also been made to prepare the ground for a voluntary European initiative to provide temporary shelter to human rights defenders in need of urgent relocation form their countries of origin under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). In April 2011, the Commission commissioned a study aimed at mapping existing initiatives in and outside Europe in this field and to provide recommendations on the added value of an EU temporary relocation system for human rights defenders at risk. The EU initiative in this field is expected to complement shelter schemes which already exist, run by different actors such as EU Member States (eg Spain or Ireland), regions, cities, universities and NGOs.

The EU's political commitment to support human rights defenders is being complemented by dedicated EIDHR financial assistance to several organisations providing support for the work of human rights activists. In 2011, contracts for eleven new projects supporting HRDs were awarded worth a total of over € 11 million and a new call for proposals was organised, worth over € 15 million. The eleven projects selected in 2011 aim at supporting different categories of human rights defender, such as defenders of migrants' rights in Latin America, journalists in East Africa, lawyers in the Great Lakes, defenders of indigenous peoples' rights in Asia, environmental and land-right defenders worldwide, or trade unionists in Asia, Latin America and Africa. Some of these projects provide for rapid reaction mechanisms to grant assistance to human rights defenders in need of urgent protection, while others provide support for the reinforcement of human rights defenders' capacities. Activities include organisation of training on legal and security issues; urgent interventions and field missions in order to break the isolation of defenders who are being harassed and to support their capacities to act; a hotline to support human rights defenders at immediate risk; and direct support for human rights defenders in need (provision of bullet-proof jackets and helmets, relocation to other countries, legal advice, medical support, etc).

In parallel, under the emergency facility for human rights defenders set up on the basis of Article 9 of the EIDHR Regulation, in 2011 the Commission awarded 28 small grants worth a total of € 247 000 to assist over a hundred individual activists and several local human rights organisations to acquire protection and security material for their homes and offices, and IT and other communication material for their work; to cover lawyers' fees for defenders in prison; to provide medical and rehabilitation support; or to urgently relocate human rights defenders in danger to safe places inside their country or abroad.

Case study:

In 2011, and with a 10,000 euro support awarded under the EIDHR the emergency fund for human rights defenders at risk, a well-known Colombian trade unionist whose life was highly in danger was evacuated in a matter of days to France. This small grant will also allow this defender, who during the past 10 years suffered countless death threats and several attempts against his life for defending the rights of the members of his trade union, some of whom were either murdered or disappeared, against paramilitary and other illegal groups, to start a new life with his wife and his two children in a secure place.

3.6. HUMAN RIGHTS OF WOMEN

Again during 2011, gender issues remained very high on the EU's human rights agenda. The establishment of the European External Action Service boosted the EU's commitment to gender issues thanks to the High Representative, Catherine Ashton, a strong advocate of gender equality and women's empowerment.

In 2011 the High Representative continued to strongly advocate stepping up the fight against violence against women. In particular, she issued a joint statement with European Commission Vice-President Viviane Reding on the International Day against Female Genital Mutilation. On the International Day for the Elimination of Violence against Women, 25 November 2011, the High Representative, together with Andris Piebalgs, EU Commissioner for Development, and Cecilia Malmström, EU Commissioner for Home Affairs, recalled that the EU would continue to work with partner countries and organisations in their efforts to tackle all forms of violence against women and girls.

During 2011 the EU continued to actively promote the human rights of women through its human rights dialogues and consultations with partner countries. For example, the EU raised the human rights of women with the India, Ukraine, Republic of Moldova, Morocco, Indonesia, Laos and other countries. In October 2011 the EU held a dialogue with Argentina focused exclusively on gender issues.

During 2011 the EU pursued the implementation of its guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them. The implementation of these guidelines, which clearly set the fight against violence and discrimination against women as a key objective of the EU's external human rights policy, involves an important role for EU Delegations and the Embassies of EU Member States in non-EU countries. More than 80 EU Delegations around the world had identified the rights of women as a priority area in their human rights country strategies, the majority also identifying concrete actions to be implemented in their host countries.

The EU continued to actively work for the promotion of gender equality and the advancement of women at the United Nations. The EU actively participated in the 2011 Commission on the Status of Women (CSW). The EU welcomed the themes of this session, and in particular the emphasis on the link between access to education and access to employment. The High Representative met Ms Michelle Bachelet, the Executive Director of the newly created UN gender entity UN Women, with the aim of working out how to be more effective together.

In 2011, the EU was especially active in relation to women and political participation. One example is the participation of High Representative Ashton, on 19 September 2011, in the high-level side event co-organised by the EU together with UN Women, UNDP, the US (Secretary of State Hillary Clinton), Brazil (President Rousseff) and Trinidad and Tobago in the margins of the UN General Assembly, aimed at bringing attention to the importance of the political participation of women for democracy, sustainable development and peace. The high-level participants signed a joint statement "Advancing Women's Political Participation" calling on all states, including those emerging from conflict or undergoing political transitions, to eliminate all discriminatory barriers faced by women, particularly marginalised women, and encouraging all states to take proactive measures to address the factors preventing women from participating in politics.

The statement also calls for the ratification and full implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). The joint organisation of the event provided for an opportunity for the EU to intensify cooperation with UN Women.

In addition, as part of the EU's efforts in the Arab spring, the EU is strongly advocating women's political participation in North Africa and the Middle East. The EU is committed to making sure that gender aspects are truly integrated in all the actions it is implementing in the region.

CASE STUDY:

The European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) contributes to the empowerment and protection of women and girls by actively helping women human rights activists and gender equality advocates and their networks to engage effectively in decision-making processes, to voice their rights to fulfilment in all spheres, to promote empowerment against all forms of discrimination and to ensure protection and redress for all forms of gender-based violence and prosecution of the perpetrators of such violence.

In Tunisia the EU, jointly with the UN, is supporting leading non-governmental organisations working on women's issues and strengthening their capacity to influence the transition process (EU contribution € 300 000).

In Egypt the EU allocated € 1.7 million to help create and foster linkages between civil society and civic interest groups that formed during the protests, and to work with Egyptian actors to support them in providing the public with analysis on the political reforms. Women are a particular beneficiary group of the project.

3.7. WOMEN, PEACE AND SECURITY

Very closely linked to women's political participation, in 2011 the EU continued to be very deeply committed to Women, Peace and Security.

Since 2008, the EU has implemented a specific policy on Security Council Resolutions 1325 and 1820. In 2010, the EU Ministers for Foreign Affairs adopted 17 progress indicators to measure how we implement our commitments, and to ensure transparency. The first report on the basis of the indicators was finalised in May 2011 and the results are encouraging. On the basis of the replies received, overall the EU is active on the issue of women, peace and security in more than 70 countries. In total the EU institutions and the EU Member States reported allocating about € 200 million in 2009 and early 2010 for women, peace and security-related activities. Activities include the development and implementation of national action plans, funding for non-governmental organisations, assistance and policy support to governmental agencies, and the provision of training.

Support for civil society plays a particularly important role. The EU has, for example, supported Somali women's groups and encouraged the formation of the Somali Women's Agenda (SWA), a Somali advocacy movement for gender equality and women's empowerment that has opened space for women's engagement in crucial legislative and policy processes.

In 2010 the European Commission adopted the Strategy for Equality between Women and Men for 2010-2015 to enhance its action in the field of gender equality. Besides, in March 2011, the Council of the European Union adopted the European Pact for Gender Equality 2011-2020, reaffirming the EU commitments in this area.

In 2010, in order to give further impetus to the implementation of its commitments on gender equality, the EU adopted its first ever Action Plan on Gender and Development - GAP (2010-2015), which is binding for the Commission and for all 27 EU Member States

The first Implementation Progress Report on the GAP was presented to the Council in November 2011. It showed evidence of progress and a significant number of good practices in including gender equality in development such as:

- The increased presence of gender coordination mechanisms (including donors, the UN, and governments) in partner countries, where the EU plays an active role.
- The EU's involvement in multi-sectoral policy dialogue assisting partner governments to implement their commitments on gender equality.
- The support given by the EU to the founding of UN Women, and the progress towards the
- establishment of a strategic EU-UN Women partnership.

In October 2011 EuropeAid launched a new programme together with UN Women, aiming at increasing the capacity of governments to mobilise resources for gender equality in 15 partner countries: the UN Women/ITC-ILO programme Increasing Accountability in Financing for Gender Equality (FfGE). The programme covers Ethiopia, Haiti, Honduras, Jordan, Kyrgyzstan, Nicaragua, the Occupied Palestinian Territory, Senegal, Ukraine, and Bolivia, and, from April 2012, Rwanda, Nepal, Peru, Tanzania, and Cameroon. The Commission's contribution amounts to € 6.5 million.

The initiative aims at increasing the volume and effective use of aid and domestic resources to implement national commitments on gender equality and women's empowerment.

This will be pursued through (1) capacity building of government, civil society, and donors in identifying financing and implementation gaps on gender equality and in aligning resource allocation to existing commitments, and (2) national and global advocacy and multi-stakeholders' dialogue.

Investing in people programme:

In November 2011, in the framework of the thematic programme "Investing in People", EuropeAid launched a € 30 million global call for proposals on "Strengthening protection and promotion of women's rights and of women's social and economic empowerment" with the objective of increasing women's equal access to economic resources and relevant services, women's participation in economic growth, and the dissemination of related good practices. Eligible applicants include civil society organisations, professional associations, trade unions, local authorities, and other relevant actors across four regions.

In 2011, the main progress made in the light of the EU's commitment towards the situation of women in relation to peace and security was the publication of the first "Report on the EU indicators for the Comprehensive Approach to the EU implementation of the UN Security Council UNSCRs 1325 & 1820 on Women, Peace and Security" adopted by the Council on 13 May 2011. It shows that the EU has taken concrete steps to enhance protection mechanisms for vulnerable groups, such as women and children. It will allow implementation to be tracked across the EU Member States and institutions as well as CSDP missions, and thus aims to improve the EU's accountability for its commitments in this field.

The next report is due in 2013.

On 8 December 2008, the EU Council adopted the "Comprehensive approach to the EU implementation of the United Nations Security Council Resolutions 1325 and 1820 on Women, Peace and Security" (the Comprehensive Approach) as well as a revised operational document on the implementation of these resolutions specifically within the Common Security and Defence Policy (CSDP). The Comprehensive Approach includes a commitment to develop, on the basis of the relevant "Beijing + 15" indicators elaborated in 2008, indicators for progress regarding the protection and empowerment of women in conflict settings and in post-conflict situations. On 26 July 2010, the Council adopted a set of 17 indicators to follow up to this commitment[1]. On this basis, the Council Secretariat and the European Commission prepared questionnaires, covering the period between December 2008 and October 2010, that were submitted to all EU Member States, 36 EU Delegations in third countries, EU Special Representatives (EUSR) and Common Security and Defence Policy (CSDP) missions and operations.

The responses received show that the EU (institutions and Member States) supports 70 countries in total on women, peace and security-related programmes. It does this through a wide variety of EU tools and funding instruments, with the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) most frequently mentioned. Slightly more than one in five EU Delegations and about half of the EU Member States also mentioned having used political dialogue to discuss women, peace and security-related issues.

A large number of good practices and innovative approaches emerged from the reports received, including for example the following:

- Local coordination in Nepal through the "UNSCR 1325 and 1820 Peace Support Working Group" (PSWG).
- Mainstreaming gender in the Pakistan Post-Crisis Needs Assessment (PCNA).

[1] Indicators for the Comprehensive approach to the EU implementation of the United Nations Security Council UNSCRs 1325 and 1820 on women, peace and security (Council document 11948/10)

- Cross-learning initiative on UNSCR 1325 between Ireland, Timor-Leste, Liberia and Sierra Leone, and direct support for partner countries to establish a National Action Plan on UNSCR 1325.
- Selection, by Sweden, of UNSCR 1325 as a priority area in development cooperation strategies with countries in conflict and post-conflict situations.
- Support, for example by Germany, for training and recruiting activities of the United Nations aimed at increasing gender awareness of mission participants and women's participation in peacekeeping missions.
- Adoption of a publicly available "Gender Mission Statement", outlining the mission's commitment to gender-mainstreaming and equality and agreed by senior management (EUPOL COPPS).

The report also allowed further challenges to be identified, for instance with regard to:

- coordination at local level: in their reports, only 16 EU Delegations mention the existence of a local coordination mechanism, which allows for discussion on women, peace and security- related matters.
- women's participation in peace negotiations: although the EU institutions or Member States reported having supported peace negotiations in several countries, they could in most cases not give information on women's participation.
- language on gender in the Council Joint Actions (JA) establishing CSDP missions. For the time being only two Joint Actions refer to gender.
- training on gender issues for EU Delegations' staff: the responses indicate that it is mostly women who receive training on gender, indicating that gender is still perceived as a "women's issue".

EU support for Women, Peace and Security in Somalia

To date, UNSC Resolution 1325 remains unfulfilled in Somalia's case. The absence of precise objectives in relation to transforming the position of women at the political level suggests there is still a long way to go to improve Somali women's political rights and aspirations. An entry point was given by the quota of 30 % attributed to women for the Constituent Assembly which will have a total of 825 participants. The challenge will be to maintain this quota in the next political dispensation and to include the implementation of the UNSC Resolution 1325 among the Somali government's priorities supported by the international community.

So as to support Somalia's work on the implementation of this resolution, the EU supported a capacity needs assessment on UNSCRs 1325, 1820, 1888 and 1889 for Somali ministries in charge in the three regions, as well as the identification of challenges, opportunities and entry points.

The full package of UNSC Resolutions has been translated into Somali and distributed widely, and information and advocacy sessions have been provided for ministries in charge and women's groups. In addition, a "gender" call for proposals for a total of € 3 175 000, open to international organisations and international NGOs, was launched in November 2011 focusing on the implementation of the above UNSC resolutions.

Several meetings of the EU informal task force on Women, Peace and Security also took place during the year; in May, October and December 2011. They focused on the preparation of the abovementioned report, as well as the revision of the 2008 operational paper on the implementation of UNSCR 1325 and 1820 in the context of ESDP (now CSDP), on interaction with civil society and on the coordination of EU efforts in the area.

The annual CSDP human rights and gender advisers and focal points meeting took place on 20 June 2011, bringing together CSDP mission and operation experts working on gender aspects. This meeting allowed for an exchange of best practices among staff deployed in missions and operations, as well as in Brussels, working on women, peace and security aspects. The gender advisers produced recommendations, with a view to improving gender-mainstreaming structures in CSDP missions and operations, gender training, and monitoring and follow-up regarding reporting on aspects and indicators linked to the relevant UNSCRs in regular mission/operation reports.

On training, progress was made in the development of a gender training module for staff in CSDP missions and operations, further to the endorsement in 2010 of CSDP minimum standard training elements on gender.

The EU continued to be closely involved in the activities of international organisations working in the field of women, peace and security. In this context, the EU provided a contribution to the UN Security Council debate on women, peace and security (UNSCR 1325) - "Women's Participation and Role in Conflict Prevention and Mediation" which took place on 28 October 2011.

3.8. PROMOTING COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

The EU undertook a variety of initiatives to promote international humanitarian law worldwide, in line with the 2005 Council Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law.

At the 31st International Conference of the Red Cross and Red Crescent in Geneva in November, the EU delivered a statement reaffirming the continued relevance of international humanitarian law as well as the obligation of all parties involved in armed conflicts to respect it. The statement underlined that between 2007 and 2011 the EU had used all means of action at its disposal to promote compliance with international humanitarian law, such as political dialogues with third countries, public statements and cooperation with international bodies. The EU underlined the priority it gave to combating impunity for war crimes and encouraged third countries to enact penal legislation to punish violations of international humanitarian law. The EU stressed that the greatest contemporary challenge was achieving better compliance with existing rules of international humanitarian law by all parties to a conflict, including non-state actors. The EU underlined its determination in this regard to ensure accountability, through documenting the abuse of international humanitarian law and supporting accountability mechanisms.

The EU and its Member States made seven pledges to the Conference, to step up efforts to combat enforced disappearances; continue their support for the International Criminal Court; work towards further participation in the principal international humanitarian law instruments; support the promotion and dissemination of international humanitarian law; promote respect for fundamental procedural guarantees for all persons detained in armed conflict; and support international instruments seeking to address humanitarian hazards of explosive remnants of war, cluster munitions, improvised explosive devices and anti-personnel landmines.

Together with their national Red Cross Societies, Member States also pledged to engage in an exchange of information on the negotiation of a strong and robust Arms Trade Treaty. The full text of these pledges is set out in the annex to this report.

The EU also underlined its commitment to international humanitarian law before the United Nations. At the UN Security Council debate on protection of civilians in armed conflict on 10 May, the EU delivered a statement deploring the fact that civilians continued to be victims of disproportionate attacks, of deliberate targeting and of the indiscriminate use of weapons. The EU called on all parties to conflicts to comply fully with their international legal obligation to protect civilians and underlined the need to guarantee safe and unhindered access for humanitarian operations to populations in need. The statement noted that there must be no impunity for perpetrators of the most serious international crimes, namely war crimes, crimes against humanity and genocide; the EU supported accountability mechanisms at international and national level.

The EU repeatedly condemned violations of international humanitarian law during the conflict in Libya. On 23 February, the High Representative issued a statement condemning the use of force against civilians which had resulted in the deaths of hundreds of Libyan citizens; the EU called on the Government of Libya to respect international humanitarian law and stressed that those responsible for the brutal aggression and violence against civilians would be held to account. On 12 April, Council conclusions called for full compliance with international humanitarian law and in particular the protection of civilians. On 29 April 2011, the High Representative expressed particularly deep concern about the reported use of cluster munitions against the civilian population and called upon the armed forces of the regime to refrain from using force against the civilian population. On 18 July, Council conclusions condemned the grave violations of human rights and the breaches of international humanitarian law perpetrated by the regime and reiterated the importance of accountability, justice and the need to fight against impunity. On 14 September, the High Representative issued a statement expressing her concern at the situation of non-combatant sub-Saharan populations and black Libyans.

The High Representative noted that these groups were particularly vulnerable and must be adequately protected; all combatants who had been detained must be treated in accordance with international law. On 10 October, Council conclusions stressed the need for the Libyan authorities fully to respect all international obligations and the rule of law, in particular human rights and international humanitarian law. The Council welcomed the statements issued by the chairman of the National Transitional Council concerning the need to refrain from reprisals and to protect vulnerable groups and former combatants. On 14 November, the Council adopted conclusions noting with concern reports of violations of human rights and international humanitarian law, including revenge attacks and summary executions, and welcomed the commitment of the Libyan authorities to put an end to such acts, to carry out thorough investigations and to ensure accountability.

The EU supported the establishment of an independent international Commission of Inquiry into Syria by the UN Human Rights Council. On 28 November, the High Representative welcomed the publication of the Commission's report and took note that, as well as identifying systematic violations of human rights, the report had concluded that members of the Syrian military forces had committed crimes against humanity. The High Representative condemned these crimes and called for a special session of the UN Security Council, which took place on 2 December. Throughout the violence in Syria, the EU repeatedly called for humanitarian access and on 21 September issued a statement regretting the death of a Red Crescent volunteer, Mr Hakam Draak al-Siba'i, who had died following an attack on his ambulance; the EU called on all parties to respect humanitarian workers and international laws governing the use of force and for the prosecution of the perpetrators of the attack.

In a statement on Camp Ashraf in Iraq on 9 December, the High Representative underlined that an orderly solution to the problem of Camp Ashraf must fully respect international humanitarian law.

The EU expressed its concern several times in 2011 concerning violations of international humanitarian law in Sudan. In May, the High Representative condemned the use of force against civilian targets in Abyei and called on all parties to take the necessary measures to protect civilians. In its conclusions of June, the Council condemned the violence and displacement of civilians in Southern Kordofan and deplored the military action taken by the Sudan Armed Forces in Abyei; the Council recalled the obligation of all parties to respect international humanitarian law and the need for accountability.

On 10 May, the High Representative issued a statement welcoming the publication of the report of the UN Secretary-General's Panel of Experts on Sri Lanka. The High Representative noted that the Panel had concluded that there were credible allegations that major violations of international humanitarian law were committed on all sides during the conflict. The EU encouraged the Government of Sri Lanka to engage with the Secretary-General concerning the report. In a statement of 16 December, the High Representative took note of the report of the Sri Lankan Lessons Learnt and Reconciliation Commission and noted that a careful study was necessary of the measures proposed in the report, including on the issue of accountability.

The annual EU NGO Forum held on 8 and 9 December had, as one of its two themes, "Boosting the implementation of the International Humanitarian Law Guidelines". The Forum included workshops on issues such as impunity; means of warfare; protection of civilians; protection of detainees; and humanitarian access. A full report on the Forum is available at: http://www.eidhr.eu .

The EU strengthened its advocacy for respect for international humanitarian law in the framework of EU humanitarian aid in 2011. On several occasions, Commissioner Kristalina Georgieva denounced violations of international humanitarian law and called on combatants to abide by the law and to protect those not taking part in hostilities, in particular by ensuring safe and secure access by neutral humanitarian organisations. During a visit to the Occupied Palestinian Territory on 15 May 2011, Commissioner Georgieva noted that forced displacement, combined with serious restrictions on access and movement imposed by the occupying power, denied the possibility of economic and social development to most of the people. The Commissioner underlined that the legitimate right of the Israeli people to live in peace and security did not absolve Israel of its obligation as occupying power to respect international humanitarian law. In November 2011, Commissioner Georgieva underlined the need to intensify dialogue with some developing countries which viewed humanitarian aid as an encroachment on their sovereignty with a view to broadening implementation of the norms and rules of humanitarian aid, including respect for international humanitarian law.

During 2011, the European Commission (DG ECHO) provided funding for the training of 108 humanitarian workers and policy-makers on international humanitarian law and for the development of a handbook. The Commission also provided financial support for a project, implemented by the Norwegian Refugee Council, to identify how humanitarian principles are applied in practice, with a view to strengthening their operationalisation, and a further project, implemented by the Swiss Foundation for Mine Action and Geneva Call, to provide training in international humanitarian law and related humanitarian norms to armed non-state actors. DG ECHO also launched an evaluation of humanitarian access strategies in EU-funded humanitarian interventions with a view to improving advocacy for the respect of international humanitarian law and humanitarian space.

The EU was concerned that the delivery of EU humanitarian aid could be impeded by anti-terrorist legislation with extra-territorial reach which includes provisions that criminalise material support to listed organisations, irrespective of the humanitarian character of such actions or the absence of any intention to support terrorist acts. In the light of the judgment of the US Supreme Court in Holder v. Humanitarian Law Project, which confirmed the constitutionality of provisions of US law prohibiting the provision of training in international humanitarian law to certain listed entities, the Commission addressed this issue with the US authorities at different levels.

OTHER THEMATIC ISSUES

3.9. THE ICC AND THE FIGHT AGAINST IMPUNITY

The EU has a strong tradition of supporting the fight against impunity for the most serious crimes of concern to the international community as a whole. There should be no safe haven for those who have committed the crime of genocide, crimes against humanity and war crimes. To this end the EU and its Member States have continued to give strong support – both politically and diplomatically, as well as logistically and financially – to the effective functioning of the International Criminal Court (ICC) and other criminal tribunals, for instance, the ad hoc international tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda, the Special Court for Sierra Leone, the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, and the Special Tribunal for Lebanon. The entry into force of the Lisbon Treaty has contributed to more consistent action in this area. The NGO community remains a valuable ally in these efforts.

As pledged at the Kampala Review Conference (31 May to 11 June 2010), the EU updated its Common Position 2003/444/CFSP by Council Decision 2011/168/CFSP, adopted on 21 March 2011, which repealed and replaced it. The objective of the new Council Decision is to advance universal support for the Rome Statute by promoting the widest possible participation in it, to preserve the integrity of the Statute, to support the independence of the Court and its effective and efficient functioning, to support cooperation with the Court, and to support the implementation of the principle of complementarity.

In accordance with the Council Decision, a revised Action Plan was adopted on 12 July 2011. It consists of five sections:

a) coordination of the Union's activities to implement the objectives of the Decision;
b) universality and integrity of the Rome Statute;
c) independence of the Court and its effective and efficient functioning;
d) cooperation with Court, and
e) implementation of the principle of complementarity.

The ICC continued to be on the agenda of major summits and political dialogues with non-EU countries throughout the reporting period. Through its statements the EU appealed for an end to impunity for perpetrators of the most horrific crimes committed in the world, and called on all states to hand over the persons for whom an arrest warrant had been issued so that justice could pursue its course. Special attention was paid to the non-respect of cooperation obligations by some State Parties, particularly the arrest and surrender of persons subject to an arrest warrant.

An effective system of international justice is based on the widest possible participation of State Parties to the Rome Statute. Grenada, Tunisia as well as the Philippines, the Maldives, Cape Verde and Vanuatu joined the circle of States Parties to the Rome Statute from different continents, bringing their number to 120. The EU remained committed to promoting universality as part of its firm engagement to the Court, and it does so through diplomatic démarches, the personal involvement of the High Representative, the insertion of clauses in EU agreements with non-EU countries, and support for the Court and civil society. The EU has continued to coordinate efforts with non-EU States such as Canada, Japan, Australia, Brazil and South Africa. This partnership has allowed the EU to be more efficient and find synergies in the effective promotion of the Court.

In 2011, the EU carried out actions in support of the universality and implementation of the Rome Statute in the following countries and regional organisations: ASEAN, Armenia, Bahamas, Cambodia, Cameroon, China, Democratic Republic of Congo (Brazzaville), Egypt, El Salvador, Guatemala, Jamaica, Kazakhstan, Kuwait, Kyrgyzstan, Mongolia, Morocco, Nepal, Qatar, Thailand, Togo, Turkey, Ukraine, and Vietnam.

So far the revised Cotonou Agreement of 2005, which applies to 76 African, Caribbean and Pacific countries and the EU, is the only binding legal instrument including an ICC-related clause. To date, an ICC clause has been agreed in the Partnership and Cooperation Agreements (PCAs), Trade Cooperation and Development Agreements (TDCAs) and Association Agreements (AAs) with Indonesia , Korea, South Africa , Iraq, Mongolia, the Philippines, Vietnam, Singapore and Central America. ICC clauses are currently being negotiated in the PCAs and AAs with Australia, Thailand, Malaysia, China, Russia, Ukraine, Republic of Moldova, Armenia, Azerbaijan, and Georgia.

The European Network of Contact Points in respect of persons responsible for genocide, crimes against humanity and war crimes is a network of national prosecutors specialised in those crimes. During 2011, it held its 10th and 11th meetings, in April and November respectively. These meetings focused, among other topics, on cooperation between states and between states and international tribunals, the application of extraterritorial jurisdiction by Member States, and the protection of witnesses.

The EU also maintained its assistance aimed at rebuilding and strengthening the rule of law at the national level, and supported key civil society organisations working towards the effective functioning of the ICC under the European Instrument for Democracy and Human Rights. The global Coalition for the International Criminal Court, the Parliamentarians for Global Actions, Lawyers without Borders, as well as the Kenya Section of the International Commission of Jurists and many others worked in close cooperation with the EU. The European Development Fund and the Instrument for Stability funded criminal and transitional justice projects in Africa, Asia and Oceania.

ICC: case study on Kenya

The 2007 Kenya's disputed election resulted in violence and more than thousand deaths, several hundreds sexually assaulted and thousands more made homeless. An investigation by the International Criminal Court (ICC) led to the confirmation of charges against 4 of the 6 people named by the Prosecutor as suspected of bearing the most responsibility for the violence.

Since the beginning of the ICC hearings in April 2011, the EU has consistently held that justice, reconciliation and accountability are pivotal for the lasting stability of Kenya and that the ICC proceedings are an important contribution to this end. In this context, the High Representative had publicly stressed the importance of the named individuals to continue to co-operate fully with the ICC, as well as the Government of Kenya to respect its obligations as a State Party to the Rome Statute of the ICC.

Civil society in Kenya has been instrumental in bringing those implicated in the post-election violence to justice. With support from the EIDHR, the Kenyan Section of the International Commission of Jurists (ICJ Kenya) – an NGO which has been working in Kenya and around Africa for the promotion of human rights, the rule of law and democracy for more than 50 years – has been assisting in this process through the application of legal expertise and international best practices.

ICJ Kenya makes it clear that the ICC process is judicial and not political. The promotion of a wider understanding of international criminal justice equally entails ICJ Kenya's firm call for consistency in the implementation of ICC decisions also beyond the Kenyan situation. Most prominently, the Kenyan High Court issued – upon the application of ICJ Kenya – a provisional national arrest warrant against Sudanese President Omar Al-Bashir (who is under two ICC arrest warrants for genocide, crimes against humanity and war crimes allegedly committed in Darfur), in case he should ever travel to Kenya again.

3.10. HUMAN RIGHTS AND TERRORISM

The EU attaches great importance to guaranteeing the full and effective protection of human rights and fundamental freedoms in Europe and in the wider world in the context of the fight against terrorism. Effective counter-terrorism measures and the protection of human rights are not conflicting but complementary and mutually reinforcing goals. The European Union's strategic commitment, defined in its Counter-Terrorism Strategy, is very clear in this respect: "To combat terrorism globally while respecting human rights, and make Europe safer, allowing its citizens to live in an area of freedom, security and justice."

The EU reaffirmed in statements in the United Nations the importance of ensuring respect for human rights in the fight against terrorism. In the EU statement to the UN High Level Symposium on International Counter-Terrorism Cooperation on 20 September 2011, the High Representative underlined that security is always closely linked to democracy and functioning institutions.

The EU continued to conduct a detailed dialogue with the US State Department Legal Adviser on international law and counter-terrorism. The EU reiterated its call for the closure of the Guantánamo Bay detention facility on the grounds that it regards prolonged detention of the Guantánamo detainees without trial as impermissible under international law. In an "urgency" debate before the European Parliament on 9 June 2011, the High Representative noted that the EU was concerned at the possibility of any individual detained at Guantánamo facing the death penalty. The High Representative noted that the EU was carefully monitoring the proceedings against Muhammed al-Nashiri and five other people accused of complicity in the terrorist attacks of 11 September 2001, and would regularly raise its concerns with regard to the death penalty and the fairness of the trials with the US authorities.

The EU provided financial support for a United Nations project to develop a regional action plan in Central Asia for the implementation of the UN Global Counter-Terrorism strategy, in which respect for human rights played an important role. The EU also provided technical support to a number of countries worldwide to improve the capacity of their police and criminal justice systems to investigate and prosecute terrorist offences in accordance with the rule of law and human rights. The May 2011 joint Communication of the European Commission and the High Representative, "A new response to a changing neighbourhood", noted the importance of cooperation with European Neighbourhood Partnership countries on fighting terrorism and underlined that the EU was willing to deploy rule of law missions to support partner countries' efforts to reform their justice and security sectors.

The EU participated in the launch of the Global Counter-Terrorism Forum (GCTF) in September 2011. At its launch, the GCTF adopted the "Cairo Declaration on Counter-Terrorism and the Rule of Law: Effective Counter-Terrorism Practice in the Criminal Justice Sector".

3.11. FREEDOM OF EXPRESSION INCLUDING 'NEW MEDIA'

Freedom of expression as enshrined in the European Convention on Human Rights entitles everyone to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. The EU is committed to fight for the respect of freedom of expression and to guarantee that pluralism of the media is respected.

During her declaration on World Press Freedom Day, 3 May 2001, High Representative Catherine Ashton called on all states to proactively promote freedom of opinion and expression as well as media pluralism and independence.

The EU considers that censorship and harassment of journalists are unacceptable and has been vocal in raising its concerns over attacks, arrests and restrictions on the work of journalists. For example on 4 May 2011 the High Representative publicly declared her deep concern about the detention of Mr Andrzej Poczobut, a correspondent for the Polish newspaper Gazeta Wyborcza, in Belarus, and on 27 December 2011 she expressed the EU's serious concern at the judgment and sentencing of Swedish journalists Martin Schibbye and Johan Persson under the Ethiopian Anti-Terrorism Proclamation.

In other cases, where the EU conducted human rights dialogues with third countries, such as with China or Vietnam, it raised the issue of freedom of information and media bilaterally and expressed its concerns about the harassment and persecution of independent bloggers, journalists and others who express their political views.

In 2011 the EU continued to stand ready to cooperate with other like-minded countries in promoting freedom of expression and access to information, including via the internet, and to explore the possibilities of building a consensus on internet policies. The G8 confirmed this through the Deauville Declaration on Renewed Commitments for Freedom and Democracy and the Deauville Declaration on the Arab Spring. Several countries and organisations are currently working on relevant initiatives supporting free expression on the internet.

The EU fully shares the view that the internet is an important avenue for promoting freedom of expression. As an offspring of the Joint Communication "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean" the Commission undertook to develop tools to allow the EU, in appropriate cases, to assist civil society organisations or individual citizens to circumvent arbitrary disruptions to access to electronic communications technologies, including the internet. The EU has recently released the "No Disconnect Strategy" created to uphold the EU's commitment to ensure that internet and other information and communication technology (ICT) can remain a driver of political freedom, democratic development and economic growth. The objective is to provide ongoing support to internet users, bloggers and cyber-activists living under authoritarian regimes.

The EU is firmly opposed to any unjustified restrictions of access to the internet and other new media, as it has repeatedly stated, for example in the Foreign Affairs Council conclusions on Egypt in January 2011, in which it called upon the Egyptian authorities to restore all communication networks without delay and to guarantee unhindered access to all media, including the internet.

During 2011 the EU also applied restrictive measures to fight for freedom of expression. In its recent GSP+ investigation into Sri Lanka, one of the reasons which led the Commission to propose that the GSP+ should be withdrawn was the strong verbal attacks by the government on journalists combined with a failure to take effective action to protect them against physical violence. In its subsequent negotiations with the Government of Sri Lanka concerning the GSP+, the Commission called on the Government to release the imprisoned journalist, Mr J.S. Tissainayagam, as well as to take steps to ensure that journalists could exercise their professional duties without harassment.

The EU also provides financial support to strengthen media freedom, under the European Instrument for Democracy and Human Rights, to a large number of international and local civil society organisations working to promote media freedom and combat violations of journalists' rights (at least 30 ongoing projects in 2011). Projects supported by the EU aimed at increasing the professional capacities of journalists; providing urgent protection needs; promoting freedom of expression in law and in practice; changing national legislation on mass media according to international standards, and monitoring violations of journalists' rights.

3.12. FREEDOM OF ASSOCIATION AND ASSEMBLY

As enshrined in the Charter of Fundamental Rights of the European Union, everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association at all levels.

The EU is firmly opposed to any unjustified restrictions on the right to freedom of peaceful assembly. For example, in January 2011 the High Representative expressed great concern over reports that peaceful demonstrators in Egypt had been violently attacked by armed individuals, and urged the Egyptian authorities to immediately take the necessary measures to ensure that the law enforcement authorities protected the demonstrators and their right to assemble freely.

Moreover, in a statement on 17 February 2011, the High Representative publicly deplored the violence against peaceful demonstrators in Bahrain, and called on the Bahraini authorities to fully respect and protect the fundamental rights of their citizens, including the right to assemble peacefully.

Freedom of association is a freedom under the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. A strong civil society is crucial to allow respect for human rights to be advocated, and also for democratic advancement. Civil society was instrumental in bringing about the changes witnessed as a result of the Arab spring. The EU is deeply concerned by developments in 2011 with regard to the civil society situation in several countries; the presence of NGOs strengthens democracy, particularly in societies experiencing a democratic transition. The EU continued to support the rights of civil society and called on governments of third countries to protect and work together with them. For example on 30 December 2011 the High Representative called on the Egyptian authorities to allow civil society organisations to continue their work in support of Egypt's transition.

In other cases, where the EU conducted political and human rights dialogues with third countries, such as Algeria, the EU raised the issue of freedom of association bilaterally and highlighted the need to enact legislation in accordance with international standards.

In 2011 the EU continued to cooperate with international organisations in promoting freedom of peaceful assembly and association. The EU underlined the need for the UN Human Rights Council to maintain its focus on freedom of association and assembly, and to provide concrete support to human rights activists and civil society organisations whose role is essential for the strengthening of democracy.

The EU welcomed the appointment of Mr Maina Kiai (Kenya) on 1 May 2011 as UN Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association.

The EU also uses public diplomacy to promote rights to freedom of peaceful assembly and of association; for example, it organised several seminars and workshops for young people in Russia's regions, devoted to international and Russian legal standards concerning the right to freedom of assembly.

The EU provided financial support to a number of international and local civil society organisations during 2011 under the European Instrument for Democracy and Human Rights, to strengthen freedom of peaceful assembly and association. Projects supported by the EU aimed at developing monitoring systems for freedom of association, promoting legal standards concerning the right to freedom of assembly, raising public awareness on the right to freedom of association and networking towards a more effective promotion and protection of the said rights.

3.13. FREEDOM OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION OR BELIEF

Whereas 2011 witnessed a surge in acts of religious intolerance and discrimination, epitomised by violence and terrorist attacks in various countries worldwide, the EU remained dedicated to the promotion and protection of freedom of thought, conscience and religion or belief (FoRB). This freedom protects the right to have theistic, non-theistic and atheistic beliefs, as well as the right to not profess any religion. It also covers the right to adopt, change or abandon one's religion or belief of one's own free will.

The EU takes the view that the defence of such universal principles is essential to the development of free societies.

Discrimination based on religion or belief is a long-lasting concern in all regions of the world, and persons belonging to particular religious communities continue to be targeted in many countries. Moreover, legislation on defamation of religions has often been used to mistreat religious minorities and to limit freedom of opinion and expression as well as freedom of religion or belief, which are intrinsically linked. Freedom of expression also plays an important role in the fight against intolerance.

In line with its previous conclusions of 16 November 2009, the General Affairs Council adopted conclusions on 21 February 2011, reaffirming the EU's strong commitment on FoRB, and recalled that it needs to be protected everywhere and for everyone. They stressed the fact that it is the primary duty of States to protect their citizens, including persons belonging to religious minorities, as well as all people living in their jurisdiction, and safeguard their rights. All persons belonging to religious minorities should be able to practice their religion and worship freely, individually or in community with others, without fear of intolerance and attacks.

Subsequently, the EU reminded all EU Delegations, that they had, alongside with Member States diplomatic missions, a crucial role to play in making tangible positive impact as regard respect for FoRB in third countries where this fundamental human right is violated. EU Delegations were therefore formally asked to conduct actions to raise awareness among EU diplomats on the issue; to engage with the authorities of the partner countries on a systematic manner on FoRB, especially those where it is seen as a major issue; to develop contacts with local human rights defenders working on such rights. Throughout the year, Delegations have also been engaged in close monitoring of restrictions to FoRB in their respective host countries. Their assessments of the local situations, provided on more than 100 countries, shall be used in 2012 by the HRVP in the report that will be presented before the Council on measures taken on FoRB and on concrete proposals to further strengthen the EU action in this regard.

In 2011, the EU made an increased use of existing tools at bilateral and multilateral levels to more effectively promote and protect freedom of religion or belief. The ad hoc COHOM Task Force on FoRB carried on supporting the implementation of the EU's enhanced actions and helped to develop guidance for the use of the EU diplomats. The topic has been included in the human rights training provided to the EU staff, including by a specific course on freedom of expression and freedom of religion or belief held in November 2011.

In relations with non-EU countries, freedom of thought, conscience and religion has been systematically raised with a high number of interlocutors at different levels of political dialogue, including in human rights dialogues and consultations, such as with Algeria, China, Egypt, India, Indonesia, Pakistan, Turkey, Vietnam, the USA and the African Union.

The EU has engaged bilaterally with various countries on the crucial importance of this universal human right, and explored possibilities of further cooperation, including at the multilateral forums. Under these dialogues the EU has voiced its concerns regarding the implementation of this right and the situation of religious minorities. Whenever prompted by serious violations and concerns regarding religious freedom and related intolerance and discrimination, the EU has expressed its views via diplomatic channels, public statements and Council Conclusions, as for instance in the cases of Egypt, Nigeria, Iran, Iraq and Pakistan. It has continued to advocate full respect for the freedom of thought and conscience, in line with international standards. Furthermore, the current process of establishing country human rights strategies will allow to focus EU action and attention in countries where FoRB is a priority.

EU action has also concerned the multilateral level, notably in the Human Rights Council in Geneva and at the United Nations General Assembly in New York. Priority was given to the consolidation of the consensus on the need to fight religious intolerance, whilst avoiding the concept of defamation of religion to be claimed as a human rights standard. Such a notion, which aims at protecting religion in itself rather than persons discriminated because of their religion or belief is detrimental to other core human rights, such as freedom of expression, and indeed on the right to freedom of religion or belief itself. At the 16th session of the Human Rights Council, in march 2011, an important breakthrough was achieved with the adoption by consensus of resolution 16/18: for the first time, the Organisation of Islamic Cooperation (OIC) did not include the concept of defamation of religion in its resolution, now entitled "Combating intolerance, negative stereotyping and stigmatisation of, and discrimination, incitement to violence and violence against persons based on religion or belief". Efforts by Pakistan and the United States of America, with active EU support, were instrumental in achieving this result. The traditional EU resolution on freedom of religion or belief was also adopted without a vote (resolution 16/13).

HRVP Ashton and several Foreign Affairs ministers from EU Member States joined the Istanbul meeting (launching of the so called "Istanbul process") convened in June 2011 by the OIC and the USA on the fight against religious intolerance, whose objective was to consolidate the gains obtained in Geneva in view of the forthcoming 66th session of the United Nations General Assembly. The OIC/USA Co-Chairs communiqué called for implementation of resolution 16/18 whilst referring also to the other resolutions on FoRB adopted by consensus.

At the UNGA 66th session, the EU aimed at consolidating achievements of previous years regarding its own resolution on the elimination of all forms of intolerance and of discrimination based on religion or belief and, at the same time, ensuring confirmation of the consensual approach taken by the OIC in Geneva. Such objectives were met with the adoption without vote on 19 December 2011, of EU sponsored resolution 66/168, and of OIC sponsored resolution 66/197 on combating intolerance, negative stereotyping, stigmatisation, discrimination, incitement to violence and violence against persons, based on religion or belief.

3.14. Lesbian Gay Bisexual Transgender Intersex Persons

Around the world, in 2011 gender identity and sexual orientation continued to be used wrongly as the pretext for serious human rights violations. Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex (LGBTI) persons continued to be subjected to persecution, discrimination and gross ill-treatment, often involving extreme forms of violence. Around 80 states still criminalised same-sex relations between consenting adults, and seven even decreed the death penalty.

The EU is strongly committed to the entitlement of all persons to enjoy the full range of human rights without discrimination. As a mark of this commitment, and to provide the EU staff with an operational set of tools to promote and protect human rights for everyone irrespective of sexual orientation or gender identity, in June 2010 the EU adopted a "Toolkit to Promote and Protect the Enjoyment of all Human Rights by Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) People".

On 17 May 2011, the International Day against Homophobia, High Representative Catherine Ashton issued a declaration on behalf of the EU reaffirming "the strong commitment of the European Union – and (herself) – to the entitlement of all persons to enjoy the full range of human rights without discrimination".

In 2011, the EU continued to be actively engaged in multilateral efforts, particularly within the UN, to tackle discrimination, including on the basis of sexual orientation or gender identity. The EU warmly welcomed the Joint Statement entitled "Ending acts of violence and related human rights violations based on sexual orientation and gender identity" on behalf of 85 countries from every continent, at the UN Human Rights Council on 22 March 2011. Fifteen EU Member States were part of the group that worked to prepare this statement, and all EU Member States gave their full support to this initiative.

The EU also warmly welcomed the groundbreaking resolution on human rights, sexual orientation and gender identity (tabled by South Africa), which was adopted with 23 votes in favour at the UN Human Rights Council on 17 June 2011. The Member States of the European Union that are members of the Human Rights Council voted in favour of the resolution, and the vote was agreed by the European Union as a whole.

At the United Nations in New York, the EU welcomed the OHCHR's activities on LGBT issues and, as a member of a cross-regional LGBT core group, contributed to raising awareness and building support for this issue. The EU actively participated in organising a side event at the UN in New York on 8 December 2011 - entitled "Stop Bullying, Ending Violence and Discrimination Based on Sexual Orientation and Gender Identity".

At regional level, the EU continued to support the work of the Council of Europe on the human rights of LGBT people, in particular through the Council of Europe Recommendation on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity, adopted on 31 March 2010.

At bilateral level, the EU continued to use its human rights dialogues with third countries for the promotion of non-discrimination vis-à-vis LGBTI persons, and several public statements/démarches were used to mark the EU's stance on LGBTI issues, including against homophobic actions and in favour of decriminalisation of homosexual relations.

Through the European Instrument for Democracy and Human Rights, the EU continued to support several organisations defending the rights of LGBTI persons or protecting LGBTI human rights defenders by empowering them to challenge homophobic laws and discrimination against LGBTI persons, raising awareness among the public at large about the discrimination and violence experienced by sexual minorities, combating it and providing emergency assistance (from psychosocial and medical, to mediation and reintegration assistance) to the most vulnerable LGBTI persons in need of such support.

A resolution submitted by South Africa on "Human rights, sexual orientation and gender identity" (A/HRC/17/L.9/Rev.1) was adopted by 23 votes to 19 with 3 abstentions in the UN Human Rights Council on 17 June 2011. This is the first time that any United Nations body has approved a resolution affirming the human rights of LGBTI people.

Recalling the universality of human rights, the resolution includes an expression of grave concern about acts of violence and discrimination that are committed against individuals because of their sexual orientation or gender identity.

The operational provision of the resolution instructs the office of United Nations High Commissioner for Human Rights, Navi Pillay, to commission the first UN study, by December 2011, on discriminatory laws and practices and acts of violence that have taken place against individuals based on sexual orientation and gender identity around the world. The resolution also decides to convene a panel during the 19th session of the Human Rights Council to discuss the facts contained in this study and the appropriate follow-up to the recommendations of the study.

3.15. HUMAN RIGHTS AND BUSINESS, INCLUDING CSR

There were numerous significant developments in EU policy on business and human rights both internally and in the EU's external relations.

In October 2011 the European Commission adopted a new Communication "A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility (CSR)", which places a strong emphasis on human rights in the CSR concept, and makes various references to the UN Guiding Principles on business and human rights. In particular, the European Commission specifically lists human rights as one of the issues that enterprises should integrate into their operations and strategy in order to meet their social responsibility, recognises the UN Guiding Principles as one of the core set of internationally recognised CSR guidelines and principles, and states its expectation that all European enterprises should observe the corporate responsibility to respect human rights as defined in the UN Guiding Principles.

The European Commission also envisaged concrete actions on business and human rights to be undertaken in 2012-2013. It has launched a process to develop human rights guidance in three business sectors (employment and recruitment agencies, ICT, and oil and gas), as well as for small and medium-sized enterprises, based on the UN Guiding Principles. It has also undertaken to publish a report on EU priorities for the implementation of the UN Guiding Principles, and will raise understanding of the challenges that companies face when operating in countries where the state does not fully meet its duty to protect human rights. The European Commission has also invited Member States to establish their own national plans for the implementation of the UN Guiding Principles. The Commission has offered them help with this.

The Commission also published a study on responsible supply chain management at the beginning of 2011, with particular reference to the UN framework on business and human rights. This study selected five supply chain management issues and mapped them against three industrial sectors that are important for the EU. The Commission is working with the resulting recommendations.

Throughout the year, the EU was an active supporter of business and human rights initiatives in multilateral forums. The EU was a strong supporter of the "UN Guiding Principles on Business and Human Rights Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework". In January 2011, the EU provided its comments on the draft UN Guiding Principles and then supported their endorsement by the Human Rights Council in Geneva in June 2011. The EU expressed readiness to cooperate closely with the recently established UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises responsible for promoting the effective dissemination and implementation of the UN Guiding Principles. The EU submitted a contribution with proposals before the Working Group's first meeting in January 2012 to discuss its work programme. The EU also contributed to the update of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, adopted in May 2011, which integrate the UN business and human rights framework into a new chapter on human rights and the concept of due diligence in the supply chain. The OECD Guidelines will then be the reference for the EU's expectations of responsible business conduct in the context of the EU's trade and investment policy. The EU also supported additional initiatives at the multilateral level, eg the UN Global Compact (ie the business platform – launched by then UN Secretary-General Kofi Annan – bringing together companies that are committed to aligning their operations and strategies with ten universally accepted principles in the areas of human rights, labour, the environment and anti-corruption).

The EU also addressed business and human rights in bilateral relations with third countries. Some initiatives include: a civil society seminar in Bangladesh on human rights and decent work, a civil society seminar in Chile on human rights and corporate responsibility, and an expert seminar on CSR in Singapore. The EU also discussed business and human rights with a number of third countries in the framework of the regular human rights dialogues. Finally, through the European Instrument for Democracy and Human Rights, the EU supported actions led by civil society organisations aimed at promoting the observance and respect of human rights by European companies operating in third countries. As an example, the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) is supporting the Clean Clothes Campaign, an alliance of organisations in 15 European countries, in implementing a project aimed at increasing the respect for economic and social rights in the global supply chains of internationally operating garment companies in over 30 countries.

Two more projects funded under the EIDHR include the question of business and human rights in their activities. A global project targeting 70 countries aims to reinforce the capacities of local land-rights defenders to defend their rights over natural resources, to denounce the lack of transparency regarding contracts between states and private companies, and to engage with governments and extractive industries in countries where conflicts over resource extraction take place. Similarly, a project on defenders of indigenous peoples' rights in South-East Asia includes a specific plan to carry out a thematic Study on Corporate Social Responsibility, Human Rights and Indigenous Peoples, where many problems with land issues exist.

The United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights are the culmination of six years of work led by Professor John Ruggie, who served as the UN Secretary-General's Special Representative for Business and Human Rights from 2005 to 2011. The UN Guiding Principles provide standards to ensure that enterprises do not contribute to the infringement of human rights. The Guiding Principles are structured in three distinct but interrelated pillars: the state's duty to protect against human rights abuses by third parties, including business, through appropriate policies, regulation and adjudication; the corporate responsibility to respect human rights, in essence meaning to act with due diligence to avoid infringing the rights of others; and the need for greater access by victims to effective access to remedy, both judicial and non-judicial.

3.16. DEMOCRACY SUPPORT

A new European Neighbourhood Policy

The Joint Communication of the High Representative of the EU for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission "A new response to a changing Neighbourhood" of 25 May 2011 outlines the EU's new vision for the European Neighbourhood Policy. It is based on mutual accountability and a shared commitment to the universal values of human rights, democracy and the rule of law. It involves a much higher level of differentiation, in line with a "more for more" principle, allowing each partner country to develop its relationship with the EU as far as its own aspirations, needs and capacities allow, with increased EU financial assistance to those countries engaged in bold reforms.

The new policy framework provides in particular for support for "deep democracy" and partnership with societies, supporting their sustainable economic and social development, growth and job creation, strengthening trade ties, promoting further mobility and enhancing regional partnerships. An € 26.4 million Civil Society Facility aiming to strengthen the capacity of civil society to promote reform and increase public accountability in the Neighbourhood was launched in September 2011.

In response to the Arab spring, the EU took immediate steps to respond rapidly and effectively to the challenges of the evolving situation, consisting in particular of humanitarian and civil protection assistance for the region (to date € 80.5 million), as well as of a range of support measures for democratic transition and assistance to impoverished areas. In particular, in 2011 the EU provided significant support for elections in Tunisia, Morocco and Egypt.

The European Instrument for Democracy and Human Rights provided extraordinary support in Tunisia, Libya and Egypt, using the flexibility available to support the media, political parties, and civil society active in the domestic observation of elections, amongst others.

Other initiatives, notably the European Endowment for Democracy, are expected to be operational shortly.

The Agenda for Change

Building on the 'Agenda for Action' and the ENP review, the new development cooperation policy – the 'Agenda for Change' - introduces a differentiated EU approach towards partner countries, and seeks to focus future cooperation in two priority areas:

• human rights, democracy and other key elements of good governance; and
• inclusive and sustainable growth for human development.

The Agenda for Change stipulates that "good governance, in its political, economic, social and environmental terms, is vital for inclusive and sustainable development. EU support for governance should feature more prominently in all partnerships, notably through incentives for results-oriented reform and a focus on partners' commitments to human rights, democracy and the rule of law and to meeting their peoples' demands and needs."

Respect for ownership, dialogue between partners and a focus on incentives for result-oriented reforms are the main principles of EU support for democratic governance. Experience shows that we need to go beyond government ownership and build rather on broad democratic ownership or at least support its emergence.

Based on the principles of differentiation between the partner countries, the EU's approach must rely on the right mix of instruments and aid modalities at country level. For instance, partner countries that show a clear commitment and progress in the field of respect for human rights and democratic reform may benefit from the EU's general budget support modality.

New Financial Perspective

On 7 December the Commission presented its proposal for the next Multiannual Financial Framework (MFF) 2014-2020. The budget proposals aim at supporting the Commission's new approach - the "Agenda for Change"- to focus EU aid in fewer sectors, supporting democracy, human rights and good governance, and creating inclusive and sustainable growth. This together with the "more for more" approach would potentially provide additional funding opportunities for democracy support, through all geographic instruments (European Neighbourhood Instrument, Development Cooperation Instrument) as well as the European Development Fund.

3.17. ELECTION SUPPORT

The European Union believes that a genuine, transparent and peaceful electoral process is an essential basis for enjoyment of human rights, sustainable development and a functioning democracy. The EU is one of the leading global actors in supporting elections; the approach followed is outlined in the 2000 Commission Communication on Election Assistance and Observation. The main components of EU election support are EU Election Observation Missions (EOM) and Electoral Expert Missions (EEM) as well as electoral assistance, and support for domestic non-partisan observers. There are important complementarities between the objectives of these activities, as the outcome and recommendations of the EOMs and EEMs are integrated into future electoral assistance and broader democracy support.

3.18. ELECTION OBSERVATION MISSIONS (EOMS)

The list of the EOM priority countries was established by the decision of the High Representative following consultation with the European Parliament (Election Coordination Group) and Member States (Political and Security Committee, PSC). Ten EU Election Observation Missions took place in 2011, providing in-depth evaluation of the processes, giving confidence to voters, and developing detailed and constructive recommendations on how to improve the framework and conduct of future elections and strengthen democratic institutions.

The EU assessment mission analysed the voter registration exercise in Sudan from 15 November 2010 to 8 January 2011 and concluded that it happened in a generally satisfactory manner. The assessment and findings on voter registration contributed to the analysis of the EU EOM deployed to observe the referendum in Southern Sudan taking place from 9 to 15 January 2011. 104 observers were deployed as part of the mission led by Véronique de Keyser MEP, and assessed the referendum as credible and well organised.

The EU EOM observed both presidential and parliamentary elections in Niger, with the first round on 31 January 2011. The Chief Observer was Santiago Fisas Ayxelà. Forty observers were deployed in the country. Both rounds of the presidential elections and the legislative elections went well, in terms of organisation of the elections and politically. The EOM had a key role in adding credibility to this crucial poll, aiming at a military junta voluntarily relinquishing power to a civilian government.

The EOM led by Louis Michel MEP observed the legislative elections which took place on 13 February in Chad, where 70 observers were deployed throughout the country. The electoral process was led by an Election Commission which faced difficulties in terms of capabilities, and the overall competitiveness of the elections needs to be strongly increased in the future. Nevertheless, thanks to some improvements in the electoral process since the last elections, the political opposition found more room to compete in the process and is better represented in parliament. The EOM was instrumental in this global improvement of the process.

Uganda's second multi-party elections held on 18 February 2011 were observed by an EOM composed of 110 observers led by Edward Scicluna MEP. The elections showed some improvements since the previous elections in 2006. However, the electoral process was marred by avoidable administrative and logistical failures which led to an unacceptable number of Ugandan citizens being disenfranchised. Furthermore, the power of incumbency was exercised to such an extent as to compromise severely the level playing field between the competing candidates and political parties.

A 120-strong EU EOM was deployed for the elections in Nigeria during April 2011 under the leadership of Alojz Peterle MEP as Chief Observer. The EU EOM was able to conclude that the presidential elections had been the most credible elections organised in Nigeria since the restoration of democracy. The intervention of the EU EOM was critical when elections had to be delayed by one week due to logistical problems, and helped to ensure that the credibility of the electoral authorities was restored. It also helped in making the response of the international community coherent and consistent.

An EU EOM observed the second round of the presidential elections that took place on 5 June in Peru. The Chief Observer was José Ignacio Salafranca MEP. The electoral process was conducted with transparency, professionalism and dedication by the local electoral authorities. The cooperation between the EU and the Organisation of American States was very good and can be highlighted as a case of good practice. The visibility of the EU mission was particularly high in the country, thus contributing to the strengthening of political ties between the EU and Peru.

An EU EOM led by Michael Gahler MEP, with the participation of 163 observers, was deployed to monitor the first democratic elections in Tunisia held on 23 October. The mission concluded that the elections to the Constitutional Assembly represented an encouraging step toward democracy in spite of shortcomings regarding the transparency of the process. In the context of these elections the EU observed out-of-country voting for the first time.

The EU EOM led by Maria Muñiz de Urquiza observed the presidential and parliamentary elections held on 20 September in Zambia. The mission deployed 120 observers. These elections were organised in a transparent and credible manner, according to the observations of both the EU EOM and other international and regional election observation missions that were present. Regional principles and international commitments to hold periodic and genuine elections were mostly respected, but reform of key aspects of the electoral framework is required to meet them in full for future elections.

In the context of the elections on 6 November in Nicaragua, the EU deployed an EOM, led by Luis Yáñez MEP, composed of 90 observers. The mission assessed that that the electoral process fell below international norms in the area of democratic elections, in particular due to the lack of independence of the electoral management body and the non-accreditation of the main observer groups and representatives of the main opposition party.

On the occasion of the presidential and parliamentary elections on 28 November in the Democratic Republic of the Congo the EU deployed 147 observers as part of the mission led by Mariya Nedelcheva MEP. The EOM praised the strong mobilisation of the population for these second multi-party elections, but regretted the inadequate preparation and handling of the process. In particular, the lack of transparency in key stages of the process, such as the counting and aggregation of results, undermined the credibility of these elections.

The EP delegation participated in all EU EOMs, adding visibility and providing a valuable contribution in terms of assessment of the missions.

The EU made an increased effort to raise the recommendations of the EOMs at the political and technical level, with a view to encouraging authorities to implement the necessary reforms. Follow-up to EOMs is an essential part of wider support for democracy by the EU.

3.19. ELECTION EXPERT MISSIONS (EEMS)

Given the limits on available resources and the large number of important elections taking place across the world in any given year, the EU is not able to answer every request for the deployment of an election observation mission. It can, however, also deploy a number of election expert missions (EEM) whose mandate is to provide inputs for confidence-enhancing steps both during and after an electoral process. Such missions undertake a detailed analysis of the ongoing electoral process and report to relevant electoral stakeholders in the country, and to the EU institutions, with their recommendations. EEMs are not observation missions and do not make public statements about an electoral process.

During 2011 eight election expert missions were sent to Haiti (March), Benin (March and April), Thailand (June and July), Guatemala (September and November), Liberia (October and November), Gambia (November), Morocco (November), and Côte d'Ivoire (December).

3.20. ELECTORAL ASSISTANCE (EA)

In 2011, the EU continued to provide electoral assistance to a number of countries including Haiti, the DRC, Tunisia, Zimbabwe, and El Salvador. Without reducing its worldwide effort and focus, the EU has been strengthening its support for the wave of democratisation that is taking place in the southern Mediterranean and the Middle East. Support is being provided or prepared for the democratic reform processes in Jordan, Libya and Egypt.

Over the last seven years (2005–2011), the EU has spent nearly € 700 million, or about € 100 million per year, on electoral assistance. The funds come from geographical instruments such as the EDF (European Development Fund), the ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument, and the DCI (Development Cooperation Instrument). They also come from the IfS (Instrument for Stability) and the EIDHR (European Instrument for Democracy and Human Rights). EU electoral assistance provides capacity–building and technical and material support to electoral processes in nearly 60 countries. Almost two thirds of the support was geared towards Sub–Saharan Africa. A big part went to post–conflict countries such as the DRC, Afghanistan, Sudan, Côte d'Ivoire and Iraq. EU electoral assistance programmes do not tackle the election event, but rather follow an electoral cycle approach.

They are, in most cases, wide and comprehensive, including technical assistance as well as material support for electoral operations. In terms of beneficiaries, the EMBs (electoral management bodies) are supported, along with the main stakeholders in an electoral process: civil society, political parties, media, parliament/ministries in charge of legal reform, and security agencies. Such widespread support builds on the idea that stakeholders' full and responsible involvement in an electoral process allows for shared ownership and can contribute to general acceptance of the process and its outcomes.

Increasingly, also due to the frequent adoption by partner countries of biometric data collection systems, voter registration requires a special focus, and in some cases a programme on its own. This leads, in some contexts, to the designing of programmes that can, at the same time, support voter registration and foster the modernisation of the civil registry.

Knowledge and policy development, as well as collaboration with the main players in the electoral assistance domain, continue to be priorities for the EU. A thematic workshop on "Elections, violence and conflict prevention" took place in June 2011, involving representatives of electoral commissions of many developing countries. The workshop, organised in collaboration with UNDP, produced a comprehensive summary report. General training on electoral assistance programmes implemented by UNDP in the context of the Strategic Partnership Agreement between the UN and the EU was also organised at the beginning of 2011.

Case Study - Support to the Liberian Electoral Cycle 2010-2012

€ 7 million EU contribution to a joint donors basket fund (managed by UNDP)

After over a decade of civil war, Liberia started its way to recovery in 2003 following the Accra peace agreement. 2011 presidential and legislative elections, second elections held since the war, represented a major step towards the consolidation of democracy in the country.

The EU electoral assistance programme in Liberia aims at deepening the democratisation process by supporting the NEC (National Election Commission) and core electoral stakeholders throughout the electoral process, contributing to electoral reform and enhancing the links between elections and parliamentary development.

Overall, the project contributed significantly to the administration of the elections in a challenging legal framework and logistical environment, with little technical difficulties. NEC showed lead and ownership throughout the project implementation. A satisfactory collaboration was facilitated by embedding the project's technical experts within NEC's premises, which allowed for a good degree of competence transfer. Coordination among international partners and complementarity of electoral support gave satisfactory results.

On the other hand, important lessons learned on ways to improve the process can be drawn from areas such as women's participation in elections and civic education.

The project continues till end of 2012 with post-electoral activities, thus following an electoral cycle approach. Capacity development, institutional review of the NEC and building on lessons learned during election operations, are the main focus on this current year. Key findings and recommendations by the EU Election Expert Mission (EEM) will be fed into this exercise.

3.21. EUROPEAN ENDOWMENT FOR DEMOCRACY

The establishment of a European Endowment for Democracy has been discussed among EU Foreign Ministers since the beginning of 2010, when the idea was advanced by the Polish Foreign Minister. On 25 May, the Endowment was included in the Communication on a new approach to the European Neighbourhood. The Foreign Affairs Council issued conclusions on the Endowment on 20 June and 1 December, thus confirming the political support for the initiative. On 15 December, all the Member States agreed to a joint statement containing the main principles for the Endowment, which should be set up as an autonomous grant-making body that could support those peacefully struggling for democratisation in political transition countries. The Endowment would have an initial, although not exclusive, focus on the Neighbourhood. On the basis of the statement, a working group will be created in early 2012 to agree on the statutes and rules of functioning for the Endowment. The working group will be chaired by the EEAS and all Member States, the Commission and the European Parliament (EED *rapporteur* MEP Lambsdorff) will be invited to participate.

3.22. WORK WITH PARLIAMENTS WORLDWIDE

Effective democratic parliaments play a central role in the quality and strength of democracy. Parliaments are also essential for solid domestic accountability. The EU is increasingly shifting the focus of its activities from strengthening the executive branch of government to activities enhancing the legislature, and putting in place an effective system of checks and balances. Particular attention is now being given to linking different actors involved in oversight, from media and civil society organisations to parliaments and supreme audit institutions.

A comprehensive review was undertaken by the Commission and completed in 2011, looking into how the EU has supported parliaments worldwide over the past decade, and provides practical guidance on support for parliamentary institutions. The study showed that since 2000 the EU has spent close to € 150 million on strengthening parliaments worldwide (excluding accession states). Successful projects were those based on careful groundwork, where there was an understanding of the overall governance environment and of the motives of political actors. Such projects tended to take a longer–term approach and occurred where there was a positive environment for democratic development. They demonstrated strong national ownership, clear objectives, strong delegation of ownership, and thorough programme planning.

This review process resulted in the publication of the EU Reference Document "Engaging and Supporting Parliaments Worldwide: EC strategies and methodologies for action to support parliaments" which was extensively disseminated throughout 2011, including through a training module. The publication serves as a practical tool for EU staff and other stakeholders, presenting ways of engaging with and supporting parliaments in partner countries, and is being used by EU Delegations.

EU support for political parties has predominantly been provided within broader electoral assistance projects. Following the Arab spring the EU has strengthened its engagement with political parties, given the crucial and multiple roles which they play in fostering a democratic system. The EU has only engaged with political parties that share democratic values, on the basis of a non-partisan approach and indirectly, through training and other capacity-development activities (direct funding of political parties is prohibited under EU rules). Increasingly, the EU is also supporting the introduction of legal or constitutional frameworks that empower democratic political parties and allow them to act as all-inclusive vehicles of representation.

In particular, through the EU Instrument for Stability and the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) the EU was swift in providing support to political parties in Tunisia and Egypt in the aftermath of the popular uprisings. EU support has in particular been targeted towards domestic election observation and the training of political parties. Such support has in these cases been granted a part of a broad democratisation package including constitutional and electoral reform, support for civil society watchdogs, the promotion of freedom of expression, support for the media, civic education, etc.

Case Study - Support to the Parliament and to the Institutionalisation of the new Democratic Constitution in Kyrgyzstan

Context: The popular revolution 2010 halted the then Executive's attempts to re-impose authoritarian governance, and resulted in a Provisional government charged with institutionalising a democratic order. The government and parliament have reached out to the EU for support in designing and implementing a new democratic order constituted as a parliamentary republic.

Programme: The European Union has supported parliament through three projects beginning in 2007 and continuing through to 2012. All three projects worth € 2 million, have been delivered by the United Nations Development Programme (UNDP) and focused on 1) strengthening parliament's legislative capacities, on public understanding of parliament's work, and in enhancing parliament's use of ICT; 2) helping parliament meet its responsibilities outlined in the revised 2007 Constitution, and covering legislation, oversight, and representation functions; 3) supporting the institutionalisation of the legal framework underpinning the country's new democratic Constitution.

Key Findings: EU support to the Kyrgyz parliament has resulted in positive outcomes in terms of enhanced capacity of parliamentarians and parliamentary administration which in turn has improved the effectiveness and stature of the institution. It has supported critically important revisions to the Constitution and is now helping to institutionalise the new democratic order. While Kyrgyzstan continues to face many challenges in its democratic transition, EU support has helped to strengthen parliament as a central democratic institution, enabling the country to preserve and extend democratic freedoms which stand out in a regional neighbourhood often characterised by authoritarian governance.

3.23. ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS

The EU attaches the same importance to economic, social and cultural rights as to civil and political rights, bearing in mind the universality, indivisibility, interdependence and inter-relatedness of all human rights, as confirmed by the 1993 World Conference on Human Rights held in Vienna.

Economic, social and cultural rights continued to be addressed through the specific tools of the EU human rights policy in third countries. By way of example, on 22 March 2011, the EU issued a declaration commemorating World Water Day, reaffirming that all states bear human rights obligations regarding access to safe drinking water, which must be available, physically accessible, affordable and acceptable.

Discussions on economic, social and cultural rights have also been tackled in the framework of EU human rights dialogues and consultations, as well as in related civil society meetings. For instance, in November 2011, the European Union convened an EU-Bangladesh Civil Society Seminar on Human Rights and Decent Work in Dhaka, Bangladesh. The aim of the seminar was to bring together relevant stakeholders from Bangladesh and Europe to discuss ways to strengthen the social dimension of globalisation and to support Bangladesh in implementing the International Labour Organisation's Decent Work Agenda. The outcomes of the seminar fed into the Joint Commission Subgroup meeting on Good Governance and Human Rights of 30 November 2011.

In the UN Human Rights Council, the EU continued to publicly support and cooperate with a range of Special Procedures working on economic, social and cultural rights, such as the mandates on education, housing, physical and mental health, food, toxic and dangerous products and waste, internally displaced persons, indigenous peoples, extreme poverty and access to drinking water and sanitation.

Furthermore, the EU continued to support the strengthening of the International Labour Organisation (ILO) supervisory system and to intervene in the ILO International Labour Conference and the Governing Body on a regular basis in connection with major cases of violation of core labour standards. The EU continues to support the ILO, for instance in the areas of trade and employment, statistical systems, social protection and employment policies, as well as occupational safety and health.

In its overall relations with non-EU countries the EU continued to encourage and facilitate the ratification and implementation of the ILO conventions on core labour standards, including through technical cooperation and through close cooperation with the ILO. In some cases, the EU has included issues related to employment, labour legislation and social protection in bilateral experts' dialogues.

The EU is firmly committed to promoting core labour standards and decent work for all in its trade policy, and routinely includes cooperation initiatives and incentives for better working conditions in the trade agreements it negotiates. The EU's draft trade agreements with other countries and regions are carefully examined for their potential effects on social development, including labour standards. Under the terms of the EU's Generalised System of Preferences, developing countries that have ratified and implemented the core labour standards of the ILO can receive special tariff rate cuts when they export to the EU.

The promotion of economic, social and cultural rights has deep links with inclusive and equitable development: significantly, six of the eight United Nations Millennium Development Goals (MDGs) put a strong emphasis on human and social development.

3.24. ASYLUM, MIGRATION, REFUGEES AND DISPLACED PERSONS

In 18 November 2011 the Commission launched its Communication on the **Global Approach to Migration and Mobility (GAMM)**, which defines the overarching framework of the EU external migration policy, and sets the path for dialogue and cooperation with non-EU countries in the area of migration and mobility. One of the key features of the Communication is that it argues for a **"migrant-centred"** approach, based on the principle whereby the migrant is at the core of the analysis and all action. The Communication underlines that migration governance is not about "flows", "stocks" and "routes", it is about people. In order to be relevant as well as effective and sustainable, policies must be designed to respond to the aspirations and problems of the people concerned. The **human rights of migrants** therefore represent a cross-cutting issue of the GAMM. Migrants' rights are systematically addressed in the implementation of the Global Approach both through dialogue and cooperation, with the aim of strengthening the human rights of migrants in source, transit and destination countries alike.

Asylum and refugees

In 2011 the main commitment in this area was to construct a Europe of asylum. The extension of the Directive on Long Term Residents to beneficiaries of international protection was published in the Official Journal of the European Union on 19 May 2011 and the recast of the Qualification Directive was published on 13 December 2011. The text of the Qualification Directive strengthens the criteria for qualification for international protection, as well as the provisions related to the best interests of the child and to gender, and it brings the rights granted to refugees and the rights granted to beneficiaries of subsidiary protection closer together, although the two statuses are not yet harmonised.

In order to boost the difficult negotiations, the Commission adopted **amended proposals** for the recast Asylum Procedures and Reception Conditions Directives in June 2011. The European Parliament adopted first reading positions on both initial proposals before the amended proposals were presented. In the Council, negotiations resumed at a quick pace. On the other hand, limited progress was achieved in the negotiations on the **recast Dublin Regulation** and the discussions on the **EURODAC Regulation** were stalled for most of 2011. As regards this system, the Commission reported on the work of the EURODAC Central Unit, which continued to provide very satisfactory results in terms of speed, output, security and cost-effectiveness.

The **European Asylum Support Office (EASO)** has been operational since mid-2011. Following a request made by **Greece**, in April 2011 the EASO and the Greek authorities developed a two-year Operating Plan to deploy Asylum Support Teams on the ground as of May. However, the EASO's main task in its first year of operation has been recruitment and the setting up of the necessary structures in Malta. The agency has also taken responsibility for practical cooperation measures such as the European Asylum Curriculum. The Commission has continued to actively support the Agency, to ensure that it becomes fully operational as rapidly as possible. Formal negotiations on the participation of the associated countries in the EASO are expected to be launched and, it is hoped, concluded during the first half of 2012.

Solidarity continued to be an important component of asylum policy. On 2 December 2011, the Commission adopted a **Communication on intra-EU solidarity** in asylum. This Communication seeks to reinforce practical, technical and financial cooperation, and to move towards a better allocation of responsibilities and improved governance of the asylum system, thus contributing to the finalisation of the Common European Asylum System by 2012. The EU **Relocation from Malta** (EUREMA) project continued, and in April 2011 Member States endorsed the launch of its second phase: together with bilateral pledges, the new project aims to resettle over 360 refugees in 2011 and 2012.

Third countries also benefited from the EU's solidarity in the area of asylum. In 2011 about 3000 refugees were resettled in EU Member States, ten of which have annual **resettlement** programmes. In the external dimension of asylum, by the end of 2011 the negotiations on the Joint EU Resettlement Programme had resumed, based on a new compromise proposal that establishes "specific common EU resettlement priorities for 2013".

Existing **Regional Protection Programmes** were continued. On 1 December 2011 the Regional Protection Programme in North Africa, encompassing Egypt, Libya and Tunisia, was launched. The activities were only implemented in Egypt and Tunisia. Due to the security situation, in 2011 the UNHCR presence was not re-established in Libya.

Migration

Negotiations were successfully concluded on an EU Directive on the **single permit** for third-country nationals to reside and work in the EU and on a common set of rights for legally residing third-country national workers[2]. The Directive grants equal treatment to legally residing third-country workers in a number of fields, in particular working conditions, social security, recognition of diplomas, tax benefits, and education, but also freedom of association.

Negotiations on the proposals for Directives on third-country **intra-corporate transferees**[3] and **seasonal workers**[4] are ongoing. The extent of the rights that should be granted to third-country nationals is an important element of the discussions in the Council and in the European Parliament.

The implementation of the **Action Plan on Unaccompanied Minors** (2010 -2014)[5] continued. The Plan promotes a common EU approach based on the principle of best interests of the child.

- [2] DIRECTIVE 2011/98/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:343:0001:0009:EN:PDF

[3] COM(2010) 378 final

[4] COM(2010) 379 final

[5] COM(2010)213 final

Strong guarantees for the fundamental rights of migrants are promoted in the "**European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals**", as well as the need for a positive attitude to diversity and equal treatment. Efforts to fight against discrimination and to give migrants instruments to become acquainted with the fundamental values and rules of the EU and its Member States are needed to ensure the respect of rights and obligations both by migrants and by the societies welcoming them.

On 23 February 2011 the Commission published its evaluation of the EU **Readmission Agreements** (EURAs) as required by the Stockholm programme. One of the main topics of the evaluation was the monitoring of the application of the EURAs including the human rights safeguards. Without putting into question the current EU *acquis* and other relevant international instruments, which need always to be observed during the implementation of EURAs, the Commission proposed several accompanying measures which would further ensure the full respect of the human rights of the returnees. The evaluation also announced the Commission's idea of launching a pilot **project to monitor the situation of persons readmitted** under some EURAs. The evaluation was also a basis for the JHA Council conclusions adopted on 9 June 2011. The conclusions took into account only in a very limited way the abovementioned Commission recommendations on human rights.

3.25. TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

Trafficking in human beings is a serious crime, and an extremely serious form of human rights violation. It takes many forms, such as trafficking for sexual exploitation, forced labour, forced begging, or domestic servitude, or for the purpose of the removal of organs. It is explicitly prohibited in Article 5 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Following the decision by the European Court of Human Rights (January 2010) in the Case of *Rantsev versus Cyprus and Russia,* trafficking in human beings is a violation of Article 4 of the European Convention on Human Rights, which prohibits slavery and forced labour.

Addressing trafficking in human beings continued to be a priority for the Union and the Member States. In 2011, the new anti-trafficking Directive, with a human-rights and gender-specific approach, was adopted; the EU Anti-trafficking Coordinator took up her mandate; and the first implementation report of the Action-Oriented Paper on the external dimension on trafficking in human beings was issued.

In April 2011 the new Directive 2011/36/EU on prevention and combating trafficking in human beings and protecting its victims was adopted by the Council and the European Parliament. It has a clear human rights approach, including a gender perspective, and builds on the UN Protocol on trafficking in persons and the Council of Europe Convention on actions against trafficking in human beings. It covers trafficking for all forms of exploitation. The Directive contains comprehensive provisions on assistance to and protection of victims to safeguard their human rights and to avoid further victimisation. The Directive requires Member States to grant special treatment to particularly vulnerable victims and it includes special provisions for child victims of trafficking. The child's best interests must be a primary consideration, in accordance with the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the 1989 United Nations Convention on the Rights of the Child. Moreover, the Directive provides for extraterritorial jurisdiction, which is particularly but not exclusively relevant in cases of sex tourism.

In July 2011, there was a meeting of the informal network of national rapporteurs or equivalent mechanisms on trafficking in human beings. During this meeting, various topics were discussed, including cooperation and partnerships amongst all actors involved in anti-trafficking policy, such as civil society organisations involved in human rights protection.

Reliable and comparable data is crucial for effective policy-making. For this reason, in 2011 the Commission launched for the first time at EU level a data collection initiative on trafficking in human beings. The data collected will yield information inter alia on the gender, age, type of exploitation and citizenship of human trafficking victims, and on the gender and citizenship of traffickers, which will allow for better targeted actions, also in relation to third countries and regions.

The first implementation report of the Action-Oriented Paper on Strengthening the EU External Dimension on Action against Trafficking in Human Beings was adopted by the Justice and Home Affairs Council in June 2011.[6] This report included a comprehensive overview of projects and action by the EU Member States, EU agencies and the European Commission in third countries and regions. Many of these projects take a human rights approach to trafficking and focus on prevention of the root causes of trafficking, such as poverty or discrimination.

[6] First implementation report on the Action-Oriented paper on strengthening the EU external dimension on combating trafficking in human beings of June 2011, http://ec.europa.eu/anti-trafficking/entity.action?id=27f3528b-8d2e-419d-b630-7d78a70ef3d7

On the occasion of the EU Anti-Trafficking Day 2011, the Commission and the Polish Presidency brought together seven Justice and Home Affairs agencies (the European Institute for Gender Equality, EUROJUST, EUROPOL, the Fundamental Rights Agency, CEPOL, FRONTEX and the European Asylum Support Office). This meeting resulted in a joint statement on future cooperation on trafficking, in which they expressed their commitment to carry out their work in full respect of human rights.

In 2011, the Commission continued to develop the EU anti-trafficking website, which includes information on policy and legislation at the EU level and in the Member States. It also lists contact information for the relevant governmental and non-governmental organisations, and provides an overview of Commission-funded projects and publications by different stakeholders, including on the link between human rights and human trafficking.[7] The link to the website is: http://ec.europa.eu/anti-trafficking.

The members of the third Group of Experts on trafficking in human beings were appointed in 2011. The Group includes human rights and gender experts to advise the Commission on policy and legislation.

The 2011 Communication "A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility" also addressed trafficking in human beings in the context of a better implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights.

The Global Approach to Migration and Mobility[8], which constitutes the overarching framework of the EU's external migration policy, was adopted in 2011. It reiterates the importance of cooperation with third countries of origin, transit and destination and identifies preventing and reducing irregular migration and trafficking in human beings as one of its four pillars.

---

7 For example, the EU funded project "The Right Guide", a tool for NGOs to assess the human rights impact of anti-trafficking laws and measures to be used for evidence-based lobbying of their governments http://ec.europa.eu/anti-trafficking/entity?id=7dbb0353-cb8a-4bcc-a3fa-34dfbe01bbca

8 Commission Communication: The global approach to Migration and Mobility (COM(2011) 743 final).

In 2011, the Commission funded many projects aimed at preventing and addressing trafficking in human beings from a human rights approach, both within and outside the EU. A targeted call for projects on trafficking in human beings took place in 2011 under the financing programme "Prevention of and Fight against Crime" – as part of the General Programme "Security and Safeguarding Liberties" – (2007-2013). Likewise, the Daphne programmes, which contribute to the protection of children, young people and women against all forms of (gender-based) violence, including trafficking in human beings, launched a call for proposals in December 2011.

Trafficking in human beings is included in several bilateral ENP Action Plans, and the Stabilisation and Association Agreements with the Western Balkans. During the Eastern Partnership Summit of September 2011, the participants agreed to strengthen cooperation and coordination in addressing trafficking in human beings.

Projects have been funded within the Instrument for Pre-Accession Assistance and the Technical Assistance and Information Exchange Instrument (TAIEX). Human trafficking was raised in political dialogue with non-EU countries, in particular in the human rights dialogues and consultations. The EU supported international efforts at various UN forums, advocating prevention, victim protection and assistance, the establishment of a legislative framework, policy development and law enforcement, international cooperation and coordination on human trafficking.

Trafficking is human beings is prioritised in the EU's geographic and thematic cooperation with third (non-EU) countries. It is mainstreamed into Country Strategy Papers and National and Regional Indicative Programmes and this was confirmed in the mid-term reviews for 2011 to 2013. Funds are available under financing instruments such as the Stability Instrument and the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). The Multi-Annual Strategy Paper 2011–2013 for the Thematic Programme of Cooperation with Third Countries in the Areas of Migration and Asylum includes trafficking as one of the thematic priorities.

The Directive established the post of EU Anti-Trafficking Coordinator. The Commission appointed Myria Vassiliadou, who started her work in March 2011. The Coordinator will, among other tasks, provide the overall strategic policy orientation in the field of trafficking in human beings, and contribute to the elaboration of existing or new EU policies relevant to anti-trafficking in particular in relation to third countries. She will also ensure that all appropriate means for EU action against trafficking are adequately used and mobilised. She has since been working on creating more coherence in anti-trafficking policies, including mainstreaming the issue in different policy strands, and ensuring more coordination amongst actors in the area of trafficking in human beings, including EU agencies, Member States and international actors. She has constantly emphasised the importance of taking a human rights and gender-specific approach when addressing this phenomenon.

3.26. RACISM, XENOPHOBIA, NON-DISCRIMINATION AND RESPECT FOR DIVERSITY

The EU continued in 2011 to contribute significantly to combating all forms of racism, racial discrimination, xenophobia and similar types of intolerance worldwide.

Within the EU, this commitment continued to be backed up by a policy of concrete action including legislation, awareness-raising, data collection, and the provision of financial support to civil society projects.

On 21 March 2011, the International Day for the Elimination of Racial Discrimination, High Representative Ashton issued a declaration on behalf of the EU, stating that the EU condemns "all forms of racism, racial discrimination, xenophobia and similar types of intolerance, including discrimination on the basis of sexual orientation, which are totally at odds with the values the EU is founded upon."

In its external action, the EU continued to raise racism and xenophobia-related issues in its political dialogues with non-EU countries, for example with Russia. These issues also continue to be taken into consideration in cooperation strategies; for example, under the European Neighbourhood Policy Action Plans, the partner countries commit themselves to combating all forms of discrimination, religious intolerance, racism and xenophobia.

The EU continued to join forces with regional bodies such as the Council of Europe's European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). In the OSCE framework, the EU closely coordinated to advance the implementation of the commitments made by the 56 OSCE Participating States as regards combating racism, xenophobia and discrimination.

At the multilateral level, the EU also actively cooperated with the UN in tackling racism and discrimination. It supported the mandate of the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, xenophobia and related intolerance, Mr Mutama Ruteere, and his predecessor, Mr Githu Muigai. Ten years after the 2001 World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, the EU remained fully committed to the principal objective of the 2001 Durban Conference, which is the total elimination of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance.

The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD) is the universal foundation for efforts to prevent, combat and eradicate racism. The European Union continued to call on all states that have not yet ratified or fully implemented the Convention to do so.

The EU continued to mainstream the fight against discrimination in its international cooperation. Through its European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), the EU has supported a wide range of civil society organisations in some 120 recent projects, worth a total of approximately € 24 million. In addition, through the EIDHR, the EU supported the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) in the implementation of existing international standards on equality and non-discrimination, in particularly the International Convention on the Elimination of Racial Discrimination.

The 2001 World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance (WCAR), was held in Durban, South Africa from 31 August to 8 September 2001. The European Union contributed, in a major way, to the success of the Durban Conference.

The Conference adopted by consensus the Durban Declaration and Programme of Action (DDPA), a framework for guiding governments, non-governmental organisations and other institutions in their efforts to combat racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance.

The Durban Review Conference took place between 20 and 24 April 2009 in Geneva, Switzerland. It evaluated progress towards the goals set by the Durban Conference in 2001.

A High Level event was held in New York on 22 September 2011, which led to the adoption of a General Assembly resolution commemorating the 10th anniversary of the adoption of the Durban Declaration and Programme of Action.

3.27. RIGHTS OF PERSONS BELONGING TO MINORITIES

In all regions of the world, persons belonging to minorities continue to face serious threats, discrimination and racism, and are frequently excluded from fully taking part in the economic, political, social and cultural life available to the majorities in the countries or societies in which they live. The Treaty on European Union explicitly states that the rights of persons belonging to minorities are among the values upon which the EU is founded and which it undertakes to promote in its relations with the wider world. At the international level, the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities is the key reference text on the rights of persons belonging to minorities. In Europe, the Council of Europe has adopted the Framework Convention on the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages.

Protection of minorities is one of the key issues under the Copenhagen political criteria for EU accession. It is in this context that the record of candidate countries and potential candidates on minority issues continues to be assessed in the progress reports presented by the European Commission. In return, the EU has provided focused pre-accession financial aid to candidate countries and potential candidates to help them introduce the necessary political, economic and institutional reforms, in line with EU standards. Supported projects for persons belonging to minorities are predominantly aimed at reducing social disparities and at improving and promoting a better quality of life. Strengthening social cohesion in these countries covers the integration of disadvantaged people, combating discrimination and strengthening human capital, particularly by reforming education systems.

Minority issues also continued to be an important aspect in the EU's relations with other parts of the world, and the EU regularly raises minority issues in its political dialogues with non-EU countries. Minority issues have also been mainstreamed in cooperation strategies and action plans.

The EU Colombia Country Strategy Paper 2007-2013, for instance, addresses the humanitarian and human rights situation of persons belonging to minorities, and includes among its key priorities peacebuilding through the involvement of marginalised citizens in local governance and the participatory economy, as well as the promotion of human rights, good governance and the fight against impunity. Another example is the explicit reference to the respect for the rights of persons belonging to national minorities in the European Neighbourhood Policy Action Plan with Ukraine.

The EU actively cooperated in UN forums on the promotion and protection of the rights of persons belonging to minorities. UN processes include the Forum on Minority Issues and the work of the Independent Expert on minority issues. Also, the EU continued to join forces with other international organisations and multilateral bodies active in this field, such as the OSCE and its High Commissioner on National Minorities, and the Council of Europe.

In addition, the EU has continued to use a wide range of financial and technical cooperation instruments, including bilateral cooperation with governments and direct support to civil society, which complement each other and work in synergy to promote and protect the rights of persons belonging to minorities.

To this end, the EU has been supporting governments' programmes and policies that are targeted at minorities or that have a potential impact in this area through bilateral cooperation. The EU has also supported civil society organisations working for the protection and promotion of the rights of persons belonging to minorities, in particular through the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). In doing so it has in particular aimed to help combat discrimination, to promote the protection and development of equal participation of men and women from minority communities in social, economic and political life, within the broader context of strengthening human rights, and to promote political pluralism and democratic political participation.

With a contribution of over € 90 000, the EIDHR is currently financing a project aimed at improving the political participation and representation of Roma and other national minorities in Bosnia and Herzegovina (BiH), thus promoting their inclusion, interests and rights. Minorities, and in particular Roma people who are the largest minority in BiH, suffer from a legacy of discrimination that has contributed to widespread poverty, unemployment, homelessness and a lack of access to education. Although the BiH Constitution incorporates international human rights standards, the right "to be elected" is secured only for the "constituent peoples" (Bosnians, Croats and Serbs). According to the Constitution, persons belonging to the national minorities are barred from accessing the highest level of political participation at the state and entity levels. This project therefore aims to help create improved conditions for political representation and participation of Roma and other minorities at state level, by promoting the inclusion of the category of national minorities in the BiH Constitution, and to enhance the political involvement and capacity of the Roma so that they attain greater influence in decision-making processes.

3.28. RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES

On 22 January 2011, the European Union became a party to the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). This was a historical development, since the CRPD is the first comprehensive human rights treaty to be ratified by the EU as a "Regional Integration Organisation". The EU actively participated in the CRPD States Party Conference, for the first time as a party, in September 2011.

The CRPD aims to ensure that people with disabilities can enjoy their rights on an equal basis with all other citizens. The CRPD sets out minimum standards for protecting a full range of human rights and fundamental freedoms for people with disabilities. For the EU this means ensuring that EU level policies, legislative and programming actions comply with the CRPD's provisions on disability rights, within the limits of EU competences. In the EU Disability Strategy for 2010-2020, adopted in November 2010, which aims to help implement the provisions of the CRPD both at EU and at Member State level, "External Action" has been identified as one of its eight main areas for action. The strategy complements and supports action by the Member States, which have the main responsibility in disability policies.

Disability has been increasingly raised in the EU political and specialised dialogues (including human rights dialogues) with third countries; EU ratification of the CRPD has provided added reason to do so. In particular, the EU has called for the ratification and full implementation of the CRPD by all states. For example, during 2011, the issue of disability was raised with the Palestinian Authority and with Russia.

During 2011, the EU continued to uphold and advocate respect for the human rights of persons with disabilities in the relevant regional and international forums. For example, at the 66th Session of the United Nations General Assembly, the EU – together with Latin American countries and following close consultation with UNICEF and civil society organisations – initiated a resolution on the rights of the child, with a particular focus on children with disabilities. In preparation for this resolution, the EU also organised a side event in New York in June 2011 entitled "Interactive Panel Discussion on Promotion and Protection of the Rights of Children with Disabilities" in cooperation with Uruguay (on behalf of the Latin American and Caribbean Group, GRULAC), the UN Department of Economic and Social Affairs and UNICEF. The EU is also seeking to integrate the situation of persons with disabilities in other UN forums and documents, with a rights-based approach.

The EU also continued to protect and promote the rights of disabled persons outside the EU through the systematic inclusion of persons with disabilities in EU development cooperation. Funding aimed at persons with disabilities is provided under several EU funding instruments, for example the Development Cooperation Instrument (DCI), the European Development Fund (EDF), the European Neighbourhood Instrument (ENPI) and the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). In 2011, the EU funded over 20 projects specifically targeting persons with disabilities (with a budget of over € 12 million).

In November 2010, the Commission adopted the **EU Disability Strategy 2010-2020**[9] which aims to help implement the provisions of the CRPD. The strategy focuses on eliminating barriers across eight main areas: accessibility, participation, equality, employment, education and training, social protection, health, and external action.

[9] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF

Regarding external action, the strategy aims to promote the rights of persons with disabilities, including in its development programmes and in international forums (eg UN, Council of Europe, OECD). The "Initial plan to implement the European Disability Strategy[10]" identifies key actions and a timeline to begin implementing the strategy, including to:

- Ensure that EU development cooperation reaches persons with disabilities, both through projects/programmes specifically targeting persons with disabilities and by improving the mainstreaming of disability concerns.
- Support the national efforts of partner countries for the signature, ratification and implementation of the CRPD.
- Support where appropriate the institutional strengthening of disabled peoples' organisations in partner countries and organisations dealing with disability and development.
- Promote infrastructure financed in the framework of EU development projects meeting the accessibility requirements of people with disabilities.
- Highlight disability where appropriate as a human rights issue in the EU human rights dialogues with third countries, based on the principles of the CRPD.

3.29. INDIGENOUS ISSUES

The principles of the EU's engagement towards indigenous peoples are applied in the context of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples of 2007, which advances the rights and ensures the continued development of indigenous peoples around the world.

---

[10] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2010:1324:FIN:EN:PDF

The EU seeks to integrate human rights, including indigenous issues, into all aspects of its external policies, including into its political dialogues with third countries and regional organisations, at multilateral forums such as the United Nations, and by giving financial support.

Since the establishment of the International Day of the World's Indigenous People in 1994, first the Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy and now the High Representative have issued a statement on the occasion of the International Day on 9 August almost every year. In addition, EU Delegations all over the world have been organising numerous events on or around 9 August, including meetings with indigenous leaders, press conferences, press articles, participation in seminars and visits to projects funded by the EU.

The EU continued to participate actively in the United Nations forums dealing with indigenous issues, as well as contributing to the cooperation work of UN agencies dealing with indigenous peoples. In 2011, the EU joined a consensus on the regular General Assembly Third Committee resolution on the rights of indigenous peoples, and approximately half of the EU Member States co-sponsored it. The resolution contained a decision to organise a High Level plenary meeting of the General Assembly, to be known as the World Conference on Indigenous Peoples, to be held in 2014. The EU also made a statement on indigenous issues in the Third Committee, as well as at the 2011 session of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (EMRIP), and took part in the interactive dialogue with the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous peoples, Mr James Anaya.

Indigenous peoples' issues continued to be mainstreamed in EU development cooperation strategies. The Colombia Country Strategy Paper 2007-2013, for instance, addresses the humanitarian and human rights situation of the indigenous population, and includes among its key priorities peace building through the involvement of marginalised citizens in local governance and the participatory economy, as well as the promotion of human rights, good governance and the fight against impunity. Another example is the explicit inclusion of indigenous peoples in the support for modernisation of the state, strengthening good governance and social inclusion in the Peru Country Strategy Paper 2007-2013.

The EU also directly supports civil society organisations working on indigenous issues, in particular through the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). Under this funding instrument, there is wide scope for specific actions relevant to indigenous peoples to be implemented at the country, transnational or regional levels.

The EU acknowledges the particular vulnerability and acute repression that defenders of indigenous peoples' rights face in many countries around the world, as demonstrated by numerous international reports including by the UN Special Rapporteur on Human Rights Defenders. In 2011 the EIDHR funded a € 1.2 million regional project aimed at supporting and at strengthening the network of indigenous peoples' human rights defenders in Nepal, Bangladesh, India, Cambodia, Indonesia, Malaysia, the Philippines and Thailand.

Since 2011 the EIDHR has been financing a € 1.2 million project aimed at strengthening the network of indigenous peoples' human rights defenders which monitors and documents violations of human rights of indigenous peoples in Asia, to raise awareness at local level and internationally about indigenous peoples' rights and to protect those individuals and groups who promote and protect indigenous peoples' rights in Asia. This project, targeting Nepal, Bangladesh, India, Cambodia, Indonesia, Malaysia, the Philippines and Thailand, aims at tackling the lack of legal recognition and adequate policies for the protection of indigenous peoples' human rights in the Asian region, where approximately 200 million of the estimated total of 350 million indigenous people worldwide live.

In these countries, the majority of indigenous peoples live below the poverty threshold, suffer from all forms of discrimination and have little access to political decision-making processes and justice systems, and are victims of violations not only of their individual rights but also of their collective rights. The non-recognition of the land rights of indigenous peoples has led to widespread land grabbing and forced displacement associated with plantations, large-scale mining, dams, infrastructure and protected areas. Also, many cases of human rights violations among indigenous peoples remain undocumented and unreported as the awareness among indigenous communities of their rights is low and advocacy activities remain very limited, especially in conflict areas, making the work of defenders of indigenous rights essential.

4. EU ACTION IN INTERNATIONAL FORUMS

4.1. 66TH SESSION OF THE UN GENERAL ASSEMBLY

The Third Committee (Social, Humanitarian and Cultural Affairs) of the 66th session of the General Assembly formally began its work on 3 October 2011 and concluded on 22 November 2011.

By the end of the session, the Committee had adopted 66 resolutions, 16 of them following a vote, confirming the polarisation on certain issues. The EU reached all its main objectives for the session. EU efforts were supported by an outreach campaign both in New York and in third country capitals, in support of the country resolutions as well as on the theme of freedom of religion and belief; the outreach was undertaken in close coordination with like-minded countries. Four EU initiatives were successfully adopted by the Third Committee. The negotiations on the situation on human rights in Burma/Myanmar took place in the context of recent positive developments in the country, and this was reflected in the balanced engagement of the country concerned in the negotiation process. The resolution was adopted with positive support by more partners than ever.

Also, the country resolution on the human rights situation in the DPRK (presented together with Japan) was adopted with the highest support ever. In the course of the negotiations, the DPRK did not change its pattern of behaviour, refusing to engage on the issue.

Concerning thematic issues, the resolution on Rights of the Child, which is a joint EU-GRULAC initiative (Latin American and Caribbean Group), was adopted by consensus as during previous sessions, although after the defeat of two hostile amendments tabled respectively by Pakistan and Syria. This year's resolution had a focus on children with disabilities. The resolution on the elimination of all forms of intolerance and of discrimination based on religion or belief, an EU-led initiative, was again adopted by consensus.

In addition, the EU supported the Canadian-sponsored resolution on the human rights situation in Iran, which was adopted with an increased and comfortable margin.

A focused cross-regional resolution on the situation in Syria gained a large majority of votes on the last day of the session, including by non-traditional supporters of country resolutions including all Arab countries except Syria itself.

The Organisation of Islamic Cooperation (OIC) tabled a text based on HRC resolution 16/18, "Combating intolerance, negative stereotyping and stigmatisation of, and discrimination, incitement to violence, and violence against persons based on religion or belief", but which initially contained additional problematic language. After extensive and largely bilateral negotiations, a compromise package emerged which the EU could accept after the agreement to deliver a strong explanation of position upon adoption of the OIC text. In view of the ongoing events in the Middle East and North Africa region, the US re-introduced its initiative on women and political participation which had already been considered by the General Assembly at its 58th session, and also includes a focus on women's political participation in political transitions.

The EU was united on all votes except for two. EU Member States were able to unite in a common abstention after three years of split votes on the draft resolution on the follow-up to Durban. However, there was a new EU split (no/abstain) on the draft resolution on contemporary forms of racism: a strong common explanation of vote was delivered, setting out the EU concerns with the motives behind and the selective nature of this resolution. There was also an EU split on the Non-Aligned Movement resolution on the right to development.

EU Member States also introduced twelve resolutions in their national capacity, which were all adopted by consensus.

4.2. The United Nations Human Rights Council

The Human Rights Council Review was completed on 17 June 2011 through the adoption by the UN General Assembly of a voted resolution (154 votes in favour, 4 no, 0 abstentions; 34 countries did not participate in the vote). This brought an almost two year-long process of intense negotiations in Geneva and New York to a close, producing an outcome that in the EU's view is minimalistic, yet safeguarding features that are priorities for the EU, such as the Human Rights Council's capacity to address country situations of concern, the independence of the High Commissioner, her Office and Special Procedures, as well as managing some progress in the modalities of the Universal Periodic Review (UPR).

Beyond this Review, the pace of human rights developments on the grounds in 2011 was instrumental to strengthen the response of the Human Rights Council and its capacity to address important situations.

The year began with a special session on the human rights situation in Libya that took place on 25 February 2011. The session not only expressed strong concern about the human rights situation in the country, but also recommended the suspension of Libya's Human Right Council membership, which the General Assembly carried through on 1 March in an unprecedented move.

There were three regular sessions of the Human Rights Council in 2011, in March, June and September. With the holding of the 12th session of the Universal Periodic Review (UPR) Working Group (3 to 14 October 2011), the Human Rights Council completed the first cycle of the UPR. On this occasion, the EU stressed the importance of this instrument and encouraged the comprehensive and swift implementation of recommendations, including by drawing on international assistance to that effect.

The 16th session of the Human Rights Council took place from 28 February to 25 March 2011 and offered further confirmation of the Council's capacity to act on country situations, with the adoption of eight country resolutions out of 40 draft initiatives adopted during the session. The presence of High Representative Catherine Ashton on the first day of the High Level Segment underlined the great importance the EU attaches to the Human Rights Council.

The adoption of a resolution on Iran, creating the first country mandate since the establishment of the Council, was a major breakthrough. An active cross-regional core group as well as an intense lobbying campaign made this result possible.

The EU took the initiative on a resolution on the human rights situation in Burma/Myanmar, which extended the mandate of the Special Rapporteur and took into consideration recent developments, including elections and the Universal Periodic Review. Minimal changes were introduced to the other traditional EU country resolution tabled jointly with Japan on the human rights situation in DPRK, which enjoyed increased support in terms of the number of yes votes as compared to last year.

The African Group was also very active in the session and introduced four resolutions on African countries (the DRC, Côte d'Ivoire, Guinea and Burundi). The EU worked closely with Tunisia with the objective of tabling a consensual resolution focused on technical cooperation and assistance, with the support of the African and Arab groups.

Concerning thematic initiatives, the EU introduced a successful initiative on freedom of religion or belief, with the aim of expressing concerns about violence and intolerance against religious minorities, in line with the conclusions of the Foreign Affairs Council of 21 February 2011. The resolution also welcomed the work of the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, whose mandate was established 25 years ago, as a follow-up to the 1981 Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief. In parallel, the adoption - by consensus - of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC) resolution on fighting religious intolerance, seen by many as an alternative to the defamation resolution traditionally run by the OIC, was one of the most significant results of this session. The EU and GRULAC secured the success of the traditional resolution on the rights of the child, the negotiations for which required a wide range of early consultations and close cooperation with the Special Representative of the Secretary-General on violence against children and with UNICEF. Finally, the Council adopted the draft United Nations Declaration on Human Rights Education and Training.

The 17th session of the Human Rights Council (30 May-17 June 2011) was quite busy, with the adoption of 29 initiatives (of which eight were voted upon). The EU top priority for the session was Belarus; the EU secured the adoption of a resolution on the human rights situation in the country.

There were several initiatives during the session concerning the Middle East and North Africa region. In particular, the Council adopted a resolution extending the mandate of the Commission of Inquiry on Libya. There was one cross-regional statement on Syria calling upon the Government to fully cooperate with the Human Rights Council and to allow the High Commissioner unfettered access to the country, and one cross-regional statement on Yemen welcoming a planned mission by the High Commissioner and convening the holding of an Interactive Dialogue at the 18th session of the Council. The Council also adopted a resolution on the promotion and protection of human rights in the context of peaceful protests, stemming from previous attempts to have a special session on that theme.

Other key country situations included the creation of a mandate for an Independent Expert on the human rights situation in Côte d'Ivoire, to help implement the recommendations of the Commission of Inquiry, the extension of the mandate of the Independent Expert on Somalia for another year and the adoption of a resolution on technical assistance to Kyrgyzstan.

Concerning thematic issues, the Council adopted a breakthrough South African resolution on discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals on the ground of their sexual orientation and gender identity, which mandated the UN High Commissioner to prepare a study on the matter to be presented during an HRC panel discussion in March 2012. The Council also endorsed the Guiding Principles on Business and Human Rights for implementing the UN "Protect, Respect and Remedy" Framework and launched a follow-up mechanism to the work of the Secretary-General's Special Representative on Business and Human Rights. Finally, the Council achieved the successful adoption of the draft Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, establishing an individual complaint procedure.

The 18th session of the UN Human Rights Council (12-29 September 2011) registered the adoption - mostly by consensus – of 37 resolutions or presidential statements. During the session, the Council adopted seven country-specific initiatives (Sudan, South Sudan, Libya, Yemen, Burundi, Cambodia and Haiti), all of them under item 10 (technical assistance and capacity-building).

As also envisaged in the top EU priorities for the session, the Council extended the mandate of the Independent Expert on the human rights situation in Sudan by a consensus resolution prepared in cooperation with the country concerned. The situation in South Sudan was also addressed by a resolution focusing on cooperation and assistance in the field of human rights. Similarly, the Council adopted a consensus resolution on Yemen, which invited the country to address the recommendations contained in a report prepared by the UN High Commissioner for Human Rights and taking note of the Government's announcement to launch investigations on human rights violations and abuses. An exceptional two-year mandate for an Independent Expert on Cambodia was also decided. The Council extended the mandate of an Independent Expert on Haiti and adopted a resolution on advisory services and technical assistance for Burundi, which welcomed the effective establishment of a national human rights institution in line with the Paris Principles. Concerning thematic issues, at the session, the Council established a new mandate for a Special Rapporteur on truth, justice, reparation and guarantees for non-recurrence.

During the year, the EU was instrumental in convening three special sessions on the human rights situation in Syria. A first special session on Syria took place on 29 April. A resolution adopted at the session requested the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights to dispatch a mission to Syria urgently, to investigate all alleged violations of international human rights law and to establish the facts and circumstances of such violations. A second special session took place on 23 August; on that occasion, the Council established the mandate of an Independent Commission of Inquiry, to investigate "all alleged violations of international human rights law since March 2011 in the Syrian Arab Republic, (…) and, where possible, to identify those responsible with a view to ensuring that perpetrators of violations (…) are held accountable". The Commission of Inquiry, whose work was not supported or facilitated by the Syrian authorities, released its report on 28 November 2011 which was transmitted to the General Assembly, with the recommendation that the Assembly consider transmitting the reports to all relevant bodies of the United Nations.

Following the release of the report of the Commission of Inquiry, the EU decided to support the convening of a third HRC special session on Syria, which took place on 2 December. The resolution adopted at the end of that third session called by an overwhelming majority for the establishment of a presence of the Office of the High Commissioner for Human Rights in Syria, and established the mandate for a Special Rapporteur to monitor the situation. In addition, the resolution requested the authorities to ensure that the Commission of Inquiry had access to the country and to cooperate duly with it.

4.3. THE COUNCIL OF EUROPE

2011 was marked by a further deepening of the cooperation between the EU and the Council of Europe (CoE), with intensified exchanges, including in the human rights area. The framework for their enhanced cooperation and political dialogue is the Memorandum of Understanding between the EU and the CoE, signed in 2007.

The accession by the EU to the European Convention on Human Rights (ECHR), as provided for in the Lisbon Treaty, represents an important step towards better human rights protection for all European citizens. This step requires a thorough analysis of the most sensitive aspects of a future agreement. The EU was working hard on a smooth integration into the ECHR system, taking into account the specific nature of the EU institutional set up. Since July 2010, eight negotiation sessions for EU accession to the ECHR have taken place and concluded with an agreement – at experts' level – of a draft EU accession agreement in June 2011. The text of the draft agreement must undergo validation by the full membership of each organisation. On the EU side, more time is needed to discuss the most sensitive aspects of the accession.

Senior CoE officials, including the CoE Secretary General and the CoE Commissioner for Human Rights, continued to meet regularly with the Commission President, the High Representative/Vice- President, and other Commissioners. A number of high-level European Commission officials visited Strasbourg in order to brief the CoE on various EU policies, including the Eastern Partnership initiative.

The EU highly appreciates the work of the CoE Venice Commission and welcomes its role in advising on the compatibility of legislation in the CoE member states with European standards and norms in the area of fundamental rights and freedoms. The EU holds annual consultations on its enlargement package with the Council of Europe, involving around 60 of its experts and staff. The EU also holds regular consultations with the Council of Europe and its monitoring bodies during the preparation of the annual ENP Progress Reports. The EU has enjoyed good cooperation with the CoE Commissioner for Human Rights, particularly with regard to the post-conflict situation in Georgia.

The EU and CoE have implemented a number of joint programmes within the fields of rule of law, democracy and human rights. The EU and the Council of Europe continued to cooperate closely in the effort to abolish the death penalty worldwide, as illustrated by the publication of a joint declaration on the occasion of the international and European day against the death penalty on 10 October 2011.

The EU continues to be a major contributor to CoE activities, through the financing of joint programmes and activities. Since 2010, the EU has financed several CoE targeted projects via the Eastern Partnership Facility in order to enhance the reform processes in the Eastern Partnership countries and to bring them closer to CoE and EU standards in core areas covered by Platform 1 of the Eastern Partnership (good governance and human rights). Following the promising results of the Council of Europe Eastern Partnership Facility, the EU launched the Council of Europe South Facility (€ 4 million over 30 months), which should promote progress on human rights and democratisation in the Southern Mediterranean countries, in the spirit of the EU's revamped European Neighbourhood Policy.

4.4. The Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE)

The European Union represents half of the OSCE's membership (56 participating States) and thus has a particular responsibility to take a proactive role within the organisation. The main aim of the EU is to support the OSCE's efforts to enhance security through all three of its "dimensions", namely:

- the politico-military dimension;
- the economic and environmental dimension; and
- the human dimension.

The EU is very much attached to this comprehensive concept of security with human rights at its core. Therefore, after the 2010 Astana Summit, the EU put a lot of effort in 2011 into ensuring a better implementation of the OSCE political commitments to which each participating state has voluntarily agreed, particularly in the human dimension which covers commitments and activities on human rights, fundamental freedoms, democratisation (including elections), the rule of law, and tolerance and non-discrimination.

In 2011, the EU put emphasis on the fundamental freedom of expression:

- Firstly, on making sure that fundamental freedoms are respected in the digital age and that pluralism prevails in the media landscape. Media freedom is seen as leverage to achieve a greater respect for other fundamental freedoms and human rights.
- secondly, in supporting all efforts aimed at better protecting journalists amid a worrying trend of increased attacks and intimidation against journalists and media workers in many parts of the OSCE area.

Success was mixed in that respect. On the one hand, the EU was a major contributor to a successful and highly publicised two-day conference on the safety of journalists held in Vilnius in June 2011, as well as to a two-day meeting on pluralism in the new media held in Vienna in July 2011. On the other hand, despite major efforts from the EU, the Ministerial Council in Vilnius in December 2011 could not reach a consensus on adopting ministerial decisions on these two topics that would have led to a further consolidation of OSCE commitments in that regard. A few eastern countries from the OSCE area had difficulties in recognising these EU priorities as priorities for the entire OSCE area.

Furthermore, the EU supported and shaped very useful events on topics that represent priorities for the EU within the OSCE, such as:

- the expert conference on women's entrepreneurship (Vilnius, 3 and 4 March 2011)
- the annual conference of the Alliance against Trafficking in Human Beings (Vienna, 20 and 21 June 2011)
- the OSCE meeting devoted to the development of national human rights institutions (ombudsperson institutions, commissions, institutes and other mechanisms).

Besides, the EU was very vocal in the weekly Permanent Councils and the monthly OSCE human dimension committees in 2011: they allow for a permanent review of the human rights commitments of the 56 OSCE participating states as well as open and frank debates about them. Many concrete problematic situations with regard to human rights and fundamental freedoms were highlighted and brought to public attention. The EU is convinced that the OSCE forum has been a very useful tool in the diplomatic human rights toolbox at its disposal.

5. COUNTRY AND REGIONAL ISSUES

5.1. EU CANDIDATE COUNTRIES AND POTENTIAL CANDIDATES

5.1.1. *Turkey*

The Commission's progress report of 2011 noted that, despite limited progress, significant efforts are needed regarding fundamental rights, in particular freedom of expression; the number of court cases against writers and journalists, and the frequent disproportionate website bans, raise serious concerns.

The number of new applications to the ECtHR went up for the fifth consecutive year. Some rulings have not been followed up by Turkey for several years. In addition, a number of reforms have been outstanding for several years and legislation on human rights institutions needs to be brought fully in line with UN principles.

At the EU-Turkey Association Council in April 2011, the EU encouraged Turkey to further improve the observance of fundamental rights and freedoms in law and in practice. Positive steps have been registered on civilian oversight of the security forces and implementation of the judicial reform strategy, but further progress is needed. Further efforts towards fully meeting the Copenhagen criteria are also required, inter alia as regards property rights, trade union rights, rights of persons belonging to minorities, women's and children's rights, anti-discrimination and gender equality, and the fight against torture and ill-treatment. The EU regretted that the democratic opening announced by the government in August 2009 to address the Kurdish issue in particular fell short of expectations as few measures had been put into practice. The EU called on Turkey to amend its anti-terror legislation to avoid undue restrictions on the exercise of fundamental rights.

Similar issues were covered in the Council conclusions of December 2011. The EU concluded that important priorities had been addressed, including civilian oversight of security forces, reform of the judiciary, freedom of religion and the ratification of the Optional Protocol to the UN Convention against Torture (OPCAT). It welcomed Turkey's first steps towards constitutional reform emphasizing that implementation in line with European standards remains key. The Council also encouraged Turkey to ensure the broadest possible consultation, involving all political parties and civil society. Furthermore, the Council invited Turkey to further improve the observance of fundamental rights and freedoms in law and in practice, in particular in the area of freedom of expression. The EU welcomed the adoption of legislation amending the Law of foundations that aims at facilitation of recovery of confiscated property of non-Muslim communities, provided it is implemented effectively.

Progress on the political criteria, including fundamental rights, is one of the key elements of the Commission's proposal to reinvigorate EU-Turkey relations and the accession process via a "Positive agenda", which was endorsed by the Council in December 2011. The positive agenda is to support and complement the accession process.

€ 780 million of pre-accession financial assistance were earmarked for Turkey in 2011. Turkey also benefited from support for cross-border cooperation and regional and horizontal programmes under the Instrument for Pre-Accession Assistance.

5.1.2. *Western Balkans*

The prospect of EU membership is the strongest driver of EU-related reform in the Western Balkans region, including alignment with the EU's human rights policies. Respect for democratic principles, the rule of law, human rights and rights of persons belonging to minorities, fundamental freedoms and the principles of international law, and full cooperation with the ICTY, as well as regional cooperation, are amongst the conditions of the Stabilisation and Association Process (SAP), the policy framework for the Western Balkans countries. At its centre are the Stabilisation and Association Agreements, with democratic principles and the protection of human rights being essential elements.

The latest EU assessment of the situation is based on the Commission's annual progress reports, issued on 12 October 2011. The reports identify the rule of law, especially corruption and organised crime, the strengthening of administrative capacities, and freedom of expression in the media as major challenges in the region. They also stress the importance of regional cooperation and reconciliation in the Western Balkans.

Regarding the process of returning refugees and displaced persons, the Foreign Ministers of Bosnia-Herzegovina, Croatia, Montenegro and Serbia agreed on 7 November in Belgrade to pursue efforts to address all outstanding issues in this area and to convene a donor conference to finance a joint refugee programme on housing worth € 584 million.

The EU regularly discusses human rights issues with the countries of the region in various forums. EU assistance is provided through the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) and is directed to short and medium-term priorities for further European integration. As part of the EU's overall effort in the Western Balkans, the EU ran three CSDP missions and maintained two EUSR offices in the region in 2011. The mandate of each operation stresses the importance of human rights and rule of law issues.

The EU supports the mandate of ICTY by stressing the need for full cooperation with the Tribunal as an essential condition of EU membership. The arrest and transfer of the two remaining fugitives in May and June 2011 contributed greatly to international justice and reconciliation in the region.

On 5 December 2011 the Council of the EU reiterated the importance of protection of all minorities and called on the governments of the region to take the necessary actions to address outstanding concerns.

5.1.3. *Croatia*

In June 2011, Croatia concluded accession negotiations after successfully addressing certain benchmarks in the chapter on judiciary and fundamental rights, and making progress – throughout the whole EU approximation process - on human rights and democracy. It signed the Accession Treaty on 9 December 2011. Following ratification, Croatia will accede to the EU on 1 July 2013; until then Croatia is subject to the European Commission's monitoring of the commitments it has undertaken during the accession negotiations, in particular in the area of the judiciary and fundamental rights. The European Commission is reporting regularly to EU Member States. In its October 2011 progress report it noted that Croatia had taken various steps to raise public awareness and improve human rights protection. However, the enforcement of human rights requires continued attention, including on judicial efficiency and access to justice.

The EU closely monitored the implementation of the judicial reform strategy and the implementation of measures taken to strengthen the independence, accountability, impartiality and professionalism of the judiciary. Regarding war crimes prosecutions, the EU regularly assessed progress made on the impartial handling of trials. The issue of impunity still needs to be thoroughly addressed. The EU funded a project for NGO monitoring of war crime trials.

The EU underlined the importance of continued implementation of legal provisions on protection of rights of persons belonging to minorities, including the effective results in increasing minority employment. The EU also encouraged Croatia to implement improvements to women's rights, children's rights and the rights of people with disabilities.

The right economic and social conditions need to be created for the sustainable return of refugees. The EU, encouraged by the significant progress made by Croatia in its housing programme, kept the donor coordination lead and invited Croatia to continue to create the necessary housing. The EU recalled the need to fully address all cases of discrimination and stressed that dissuasive sanctions should be applied. The EU continued to fund capacity-building projects in the above fields through the Instrument for Pre-accession Assistance and the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), including a series of grants to civil society organisations.

5.1.4. *The former Yugoslav Republic of Macedonia*

The EU continued to follow up the implementation of human rights in the country, and to promote them.

The EU, as a co-signatory of the Ohrid Framework Agreement (OFA) of 2001, monitors implementation of all policies deriving from it. The Commissioner for Enlargement and several MEPs participated in the events organised to mark the 10th anniversary of OFA at national level, along with the President of the Republic, the Prime Minister, his deputies, and representatives from across society.

The European Commission assessed that the country continues to meet the political criteria sufficiently. The country has continued accession-related reforms, though challenges remain. The Commission noted in its 2011 Progress Report that the legal and institutional framework for human rights and the protection of minorities is broadly in place, and encouraged a dialogue regarding serious concerns about lack of freedom of expression in the media.

In July the EU Delegation co-organised a workshop on Roma issues which drew up several documents. As a follow-up, targets have been established for the government covering wider rule of law and fundamental rights issues.

Fundamental rights were the focus of special attention at a meeting of EU Heads of Mission where human rights defenders' strategies and guidelines were reconfirmed, in parallel with a special discussion of LGBT rights. The EU Delegation also assisted a project to make citizens aware of rights of persons belonging to minorities through innovative cultural performances.

Under the 2011 Instrument for Pre-accession Assistance (IPA), the EU provided financial assistance of € 29 million, with € 8.8 million allocated for the protection and promotion of human rights. Furthermore, the 2011 European Initiative for Democracy and Human Rights (EIDHR) had an annual allocation of € 600 000 for projects in the context of the Ohrid Framework Agreement, promoting non-discrimination, social inclusion and social rights including protection of minorities and in particular Roma, with explicit mainstreaming of the rights of women, children and persons with disabilities.

The country has maintained the waiver agreement with the US which is not in line with relevant EU guiding principles concerning arrangements between a State Party to the Rome Statute of the International Criminal Court and the USA.

5.1.5. *Montenegro*

Montenegro has made some progress as regards promotion and enforcement of human rights. Further efforts are needed to comply with the *acquis* in this area, in particular when it comes to implementation and enforcement.

As regards fundamental rights, although some progress has been made in reinforcing the legal and institutional framework, the existing legal guarantees need to be fully enforced and administrative capacities strengthened. The role of the law enforcement authorities in protecting media freedom needs to be enhanced, in line with European standards and the case-law of the European Court of Human Rights.

The quality and sustainability of the dialogue between state institutions and civil society organisations has improved but needs to be further strengthened. Progress on inclusion of Roma, Ashkali and Egyptian persons remains limited. A strategy for durable solutions for issues regarding displaced persons in Montenegro was adopted in July 2011, with the assistance of the EU and UNHCR.

The legislative and institutional framework for elections has been considerably enhanced by the new election bill of September 2010, thus addressing the main recommendations of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) and the Venice Commission on elections. Further sustainable efforts are needed to consolidate the parliament's legislative and oversight role. Authentic representation of minorities is guaranteed.

Human rights are part of the post-opinion monitoring mechanism. During the second Stabilisation and Association Council in 20 June 2011, the EU stated that the institutional and legislative framework concerning human rights was largely in place but that implementation of the existing legislation was not always satisfactory. The EU highlighted the need to continue to increase the awareness of law enforcement bodies and civil servants about all aspects of human rights violations. It called on Podgorica to investigate past cases of violence and intimidation against journalists and to reinforce efforts in the area of fighting ill-treatment and torture.

It welcomed the fact that Montenegro has aligned itself with the general EU position on the International Criminal Court, but also noted that Montenegro has maintained the waiver agreement with the US which is not in line with relevant EU guiding principles.

Strengthening the rule of law, the fight against corruption and organised crime, enhancing media freedom and guaranteeing the legal status of displaced persons and ensuring respect for their rights are key priorities for opening accession negotiations.

5.1.6. *Albania*

The respect of democratic principles and human rights are enshrined in the Stabilisation and Association Agreement between the EU and Albania, which entered into force in April 2009.

Also in 2011, the political stalemate since the general elections in June 2009 played a major role. The violent incidents of 21 January 2011, which led to the death of four demonstrators, amplified the climate of mistrust. The local elections of 8 May 2011, as a result of the controversial vote count of misplaced ballots and contested results in Tirana, further accentuated the polarisation between the ruling majority and the opposition. While all of this diverted attention from much-needed EU policy reforms for much of the year, the return of the opposition to Parliament in September and a cross-party agreement in November on addressing some key reforms opened the way to progress.

Against this background, the government made some efforts to move ahead on the EU integration agenda, in particular with an Action Plan to address the 12 key priorities of the European Commission's 2010 Opinion. These priorities include reinforcement of human rights protection, particularly for women, children and the Roma minority, anti-discrimination as well as the need to take additional measures to improve treatment of detainees in police stations, pre-trial detention and prisons.

Following the expulsion of 45 Roma families in Tirana, the EU Delegation, the US Embassy and the OSCE Presence issued a joint statement in March 2011, calling for adherence to international obligations, urging the authorities to investigate and to provide the necessary social assistance.

With regard to the expulsion and the new EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020, the EU Delegation held a special Heads of Mission meeting in June to discuss with the EU Member States, the Technical Secretariat for Roma of the Ministry of Labour and Social Affairs, and international and civil society organisations the main concerns related to the Roma community.

In December, the EU Delegation held a seminar aiming to identify potential solutions to improve the inclusion of Roma and Egyptian communities. The Albanian authorities are expected to report to the European Commission on implementation of the seminar's conclusions in 2012. Also in December, the EU Delegation signed ten new grant contracts for a total of € 1.2 million under the European Instrument for Democracy and Human Rights. The projects, implemented by local non-governmental organisations, are focused on improving access to justice for vulnerable and marginalised people, on promoting the rights of discriminated groups, and on fostering gender equality and women's empowerment.

Albania has maintained the waiver agreement with the US which is not in line with relevant EU guiding principles concerning arrangements between a State Party to the Rome Statute of the International Criminal Court and the USA.

In December 2011, Albania's Parliament approved the nomination of a People's Advocate (the appointment had been pending since February 2010).

5.1.7. *Bosnia and Herzegovina*

In March 2011 the Council agreed on a comprehensive EU approach: a reinforced strategy for BiH and a reinforced single EU presence on the ground (EU Special Representative/EU Delegation).

Within the established framework of the Stabilisation and Association Agreement process, Bosnia and Herzegovina engaged with the EU in a structured dialogue on the judiciary in June 2011, with the aim of consolidating what had been gained on the rule of law, establishing an independent, effective and impartial judicial system across the whole of BiH, and facilitating further integration into the EU.

In December 2011, BiH political leaders agreed on the formation of the Council of Ministers (after the general elections in October 2010) and on the adoption of a state budget for 2011, and also agreed to move ahead with the census and state aid laws, as well as with an effort to implement the Sejdic/Finci ECHR ruling. As a result, BiH continues to strive for progress in fulfilling its obligations under the Stabilisation and Association Agreement and the Interim Agreement to align the Constitution with the ECHR decision.

Political pressure on the media and the persistent division of the media landscape along ethnic lines continues to undermine the development of a tolerant society. Discrimination remains widespread and affects all sectors of social and political life. Roma and vulnerable groups remain the most affected. A limited effort has been made to improve the social inclusion of the Roma minority. Women's rights are poorly implemented. Little or no progress was made in improving the status of women subjected to rape and sexual violence during the war. A limited effort has been made to end discrimination and segregation in schools and to improve access to education.

The CSDP missions in BiH, namely the EU Police Mission (EUPM) and Operation ALTHEA (EU-led force since 2007) have supported the rule of law and a safe and secure environment.

Bosnia and Herzegovina has maintained the waiver agreement with the US which is not in line with relevant EU guiding principles concerning arrangements between a State Party to the Rome Statute of the International Criminal Court and the USA.

The 2011 allocation for component I of the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) is € 102.68 million. Among other activities, the IPA supports activities in education and the implementation of the Sarajevo process on refugee return in Bosnia and Herzegovina.

5.1.8. *Serbia*

On 5 December, the Council welcomed the Commission's opinion of 12 October on Serbia's application for EU membership. The Council also acknowledges that Serbia has reached a fully satisfactory level in its cooperation with ICTY and noted that continued full cooperation with ICTY remains essential. Serbia made considerable progress towards fulfilling the political criteria set by the Copenhagen European Council and the Stabilisation and Association Process requirements, including on human rights and protection of minorities.

The EU continued to review the human rights situation, including the situation of socially vulnerable groups and minorities in Serbia within the framework of the Stabilisation and Association process. Furthermore, the EU Delegation in Belgrade has been closely monitoring the situation of human rights in Serbia, including the rights of persons belonging to minorities, through various means such as field missions, as well as through regular dialogue with relevant stakeholders such as civil society organisations and international organisations, in particular in the context of the preparation of the opinion.

Serbia's national allocation for 2011 under the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) totalled € 201 million. Financial assistance was directed to areas including strengthening the rule of law, human rights and education. A number of civil society initiatives are being supported under the national and regional IPA programmes as well as under the Civil Society Facility and by thematic financing instruments such as the European Initiative for Democratisation and Human Rights.

The EU Delegation in Belgrade continued to monitor the situation relating to human rights and rights of persons belonging to minorities with particular attention to the Roma minority, as one of the most discriminated and marginalised groups. The legal and institutional framework for the protection of fundamental rights has been established. Now the focus is on the implementation of human rights legislation which needs to be enhanced. Cooperation between the authorities and civil society improved through the establishment of the Governmental Office for Cooperation with Civil Society. The shortcomings of the judicial reform are being addressed through the ongoing review of the judicial reappointment procedure. A constant issue in relations with Serbia is the fight against corruption and organised crime, including the need to build up a credible track record of cases, with the EU side encouraging further efforts.

5.1.9. *Kosovo*[11]

In 2011 the European Commission Liaison Office to Kosovo (ECLO, called now the EU Office), the EU Special Representative and the EU's Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) all contributed to the adherence to and implementation of international human rights standards in Kosovo.

[11] This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/99 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

The European Commission provided human rights-related assistance to relevant institutions and local civil society through its Instrument for Pre-accession Instrument (IPA) and the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). EIDHR assistance totalled € 900 000 in 2011. This included funding for a popular TV debate programme promoting investigative journalism, assistance to an organisation to prevent human trafficking as well as advocacy projects in the context of human rights. IPA projects entail activities to relocate Roma families living in led-contaminated areas in Kosovo, to readmit and reintegrate Roma families repatriated by EU member States, to return internally-displaced persons who fled to Serbia during the 1990's or because of the riots in 2004. Technical assistance was also provided through TAIEX to improve the freedom of expression via the amendment to the legal framework on the public broadcaster and the new Serbian-speaking channel.

The EU Special Representative was involved in promoting human rights through the monitoring and reporting on specific aspects of human rights and rights of persons belonging to minorities as well as through political advocacy towards the Kosovo institutions. Political advocacy and pressure to implement human rights standards were reflected in the Stabilisation and Association Process Dialogue (SAPD). During the SAPD sectoral meeting on Justice, Freedom and Security chaired by the Directorate-General for Enlargement, several recommendations were given to and followed by Kosovo authorities in particular with a view to streamline the institutions dealing with human rights, to enhance political support to the Ombudsperson and to address the numerous issues related to property rights in a coordinated manner. The ECLO regularly held consultations with local civil society organisations. Several of these consultations were related to human rights questions and the information collected was useful to draft the annual Progress Report, prepare SAPD meetings and organise a high-level and inclusive meeting on Roma integration issues chaired by the director in charge of the Western Balkans in DG Enlargement.

Following this meeting held in May in Pristina, EU actors were able to overcome hurdles for the schooling of 60 children from the Roma, Ashkali and Egyptian communities who had not attended school for several years. This was a milestone in the implementation of the "40 actions" which had been agreed at the conference. Further implementation of these actions is being monitored.

With regards to women's rights, some progress were reported in 2011 due to the adoption of the law for the protection against domestic violence and given the high responsibilities given to women in the new government, in addition to the election of a woman as the president of Kosovo.

EULEX continued to implement its mandate. Its central aim is to assist and support the rule of law institutions, judicial authorities and law enforcement agencies in their progress towards efficiency, sustainability and accountability. The Special Investigative Task Force (SITF) is investigating allegations of war crimes and organised crime in Kosovo and beyond, which were made by Mr Dick Marty in his 2011 report for the Council of Europe. The SITF's investigation will be complex and lengthy, and will be carried out in accordance with international human rights standards.

Constitutional and legal provisions for human rights in Kosovo are broadly aligned with EU standards but there is a lack of political will and means for implementation. Awareness on fundamental rights and rights of persons belonging to minorities remains also low. The Commission's 2011 Progress Report assessed that the promotion and enforcement of human rights remain a major challenge. The findings of the report were being used on a day-to-day basis to advocate adherence to international human rights standards.

5.2. COUNTRIES OF THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY

5.2.1. *Eastern Partnership*

During 2011, the EU stepped up its dialogue and cooperation in the field of human rights with the countries of the Eastern Partnership (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republic of Moldova and Ukraine) both bilaterally and multilaterally. The Summit held in Warsaw in September 2011 underlined that the Eastern Partnership (EaP) was based on the common values and principles of liberty, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms and the rule of law.

The multilateral dimension of the Eastern Partnership supports the approximation of partners to EU norms and serves as a vehicle to engage with a wide range of stakeholders (civil society, parliaments and regional and local authorities), ensuring that democracy and human rights issues remain high on the Eastern Partnership agenda.

To enhance support to foster human rights and democratic values, an Eastern Partnership Facility was launched in May 2011. The Facility, funded by the EU and implemented by the Council of Europe (CoE), aims to help partners move closer towards EU and CoE standards in areas of judicial reform and electoral standards, as well as fighting cybercrime and corruption.

5.2.2. *South Caucasus (regional)*

2011 was marked by further reform efforts undertaken by the South Caucasus countries to enhance the respect for human rights and foster democratic governance. However, progress in these areas was made at an uneven pace as the situation in Georgia, Armenia and Azerbaijan was still marked by lacking media pluralism, weak rule of law, violent crackdown on peaceful protests and political polarisation. The EU therefore kept the human rights situation in all three countries under close scrutiny, raising it at all possible bilateral meetings, including human rights-specific dialogues and subcommittees. This was even the more important, given in the spirit of the revised European Neighbourhood Policy the level of ambition of the EU's relationship with its neighbours will take into account the extent to which these values are reflected in national practices and policy implementation.

5.2.3. ***Armenia***

The EU continued to encourage the Armenian authorities to take further steps to move on from the events of 1 and 2 March 2008 following the presidential elections. In May the National Assembly approved a presidential amnesty which also led to the release of all the opposition supporters detained in connection with the March 2008 events following the presidential elections. However, the Armenian authorities have yet to fully investigate the deaths that occurred during the clashes of March 2008, and the allegations of ill-treatment in police custody and violations of due process.

The EU encouraged the Armenian authorities to improve the situation regarding freedom of expression and the media, and more specifically as regards TV broadcasts and suits for insult and defamation. Following the entry into force of the new law amending the "Law on Television and Radio" in January 2011, the number of TV channels broadcasting in the capital was reduced from 22 to 18. The printed and online media remained more pluralistic but their reach is limited. The broadcast law, modified several times, continued to raise concerns as regards media pluralism. While the law decriminalised libel and insult, it resulted in high monetary fines for insult and defamation. Such fines can be imposed upon media outlets following civil suits. On 10 November, the OSCE Representative on Freedom of the Media called upon the authorities to further reform the legislation to adequately protect the media in civil defamation cases.

The EU called on the Armenian authorities to improve the situation as regards freedom of religion and belief. Although freedom of religion is generally respected, members of minority faiths sometimes face societal discrimination. The alternative civilian service remained a problem in 2011, with a need to ensure a truly alternative civilian service as recommended by the Venice Commission.

The third meeting of the EU-Armenia human rights dialogue took place in Brussels in December 2011. The dialogue was frank and open and the Armenian side demonstrated serious willingness to engage.

The EU continued to provide support to strengthening the institution of the Human Rights Defender's Office (HRDO), which continues to play a major role in monitoring the situation on human rights and fundamental freedoms in Armenia.

In addition, the EU Advisory Group to the Republic of Armenia continued to provide support to Armenia's reform efforts, including those in the area of human rights and good governance.

5.2.4. *Azerbaijan*

The human rights situation in Azerbaijan was a matter of concern for the EU in 2011, which followed the developments in this area closely throughout the year, raising these issues in bilateral talks with the Azerbaijani authorities.

The heavy handed suppression of a wave of protest actions in March and in particular the rally in Baku on 2 April signalled an important setback on the democratisation and human rights front and non-compliance with the commitments taken towards the EU and in the framework of Azerbaijan's Council of Europe and OSCE membership. Nine EU statements were issued to express the concern by the EU. At the end of 2011, some 13 activists who participated in April 2011 events remained in prison. The wave of forced evictions of a large number of citizens from downtown Baku, sometimes against prior court decisions, motivated by extensive reconstruction of the city centre, has also become a source of concern.

Following the parliamentary elections of November 2010 and the shortcomings identified throughout the monitoring process, a series of proposals were presented by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), most of which have not been addressed and none of these has been implemented (including the revision of the composition of election commissions at all levels). While the release of imprisoned journalist Eynullah Fatullayev in May 2011 was a welcome development, the conditions for exercising freedom of speech and freedom of assembly deteriorated with frequent harassment and intimidation of independent journalists and obstacles in the organization of rallies. Furthermore, Azerbaijan has refused to invite PACE Rapporteur for Political Prisoners Strasser.

As a follow-up to the first round of EU-Azerbaijan Subcommittee on Justice, Liberty, Security and Human Rights and Democracy, a civil society seminar on the working environment for NGOs was organised in Baku in June 2011. The second round of the Subcommittee discussions was held in November 2011 in Brussels. Issues related to human rights abuses are included at the EU-Azerbaijan high level meetings including of the Cooperation Council in November 2011.

5.2.5. *Georgia*

In 2011, the EU and Georgia further deepened and broadened EU-Georgia relations within the Eastern Partnership framework. Negotiations on an EU-Georgia Association Agreement progressed at a good pace and Georgia made sufficient progress to start the negotiations for a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). In 2011, EU work on human rights was reinforced with new Human Rights Strategy for Georgia drafted and approved by Member States.

The fourth EU-Georgia human rights dialogue was held in Brussels in June 2011. The dialogue offered constructive discussions and more targeted interventions and engagement by the Georgian side than in previous sessions.

In 2011, the EU continued to provide support to strengthening the Public Defenders' Office (PDO) under the new "Comprehensive Institutional Building" Programme. The PDO continued its independent monitoring of human rights violations and issued concrete recommendations to the authorities. An example is the complete overhaul of the prison healthcare strategy after the 2011 PDO reports. In 2011, and for the first time, the Georgian Public Defender was elected as a member of the UN Committee against Torture.

Overall, Georgia continued to implement political reforms. It passed several amendments to key laws in the political and justice, freedom and security domains. Georgia continued to make progress in the fight against corruption. At the same time, questions remained about the fairness of the election environment, including the unequal weight of votes, ambiguities in the electoral dispute mechanisms, equal access to the media, and insufficiently regulated use of state resources for political purposes by the ruling party.

Georgia's governance also continued to be characterised by a dominant executive branch, weak parliamentary oversight and an insufficient degree of independence of the judiciary. The performance and the accountability of Georgian law enforcement agencies came under scrutiny after the violent dispersal of protests in May. Cases of excessive use of force by law enforcement agencies were not brought to justice. The reform and further liberalisation of the criminal justice sector continued in accordance with the plans and programmes agreed between the Government and the EU, while the large prison population remained a concern.

Georgia took an important step towards ensuring freedom of religion. Respect for labour rights and in particular Georgia's non-compliance with certain provisions of international labour rights conventions continued to be of concern. There were increasing concerns that property rights were not sufficiently respected.

The EU has been actively engaged in conflict resolution efforts through the EU Monitoring Mission (EUMM) and new EU Special Representative for the South Caucasus and the crisis in Georgia. Progress has been achieved in the field of service orientation towards internally displaced persons (IDPs) with some concerns remaining in relation to evictions. The EU, together with the OSCE and UN, continues to co-chair the Geneva talks.

5.2.6. *Belarus*

During 2011, the situation as regards respect for human rights, the rule of law and democratic principles deteriorated seriously in Belarus, in the aftermath of the violations of electoral standards at the presidential elections in 2010 and the subsequent crackdown on the opposition and civil society.

The Foreign Affairs Council on 31 January 2011 demanded the immediate release and rehabilitation of those detained on political grounds following the elections on 19 December and urged Belarus to respect the rights of detainees and their families. The Council also called on the Belarusian authorities to end the persecution of democratic forces, independent media and representatives of civil society, and students, and to end any penalisation or discrimination against those exercising their right to freedom of expression and freedom of assembly, including the leaders of the opposition parties.

In addition, in view of the recent events and developments, the Council decided on 31 January to impose travel restrictions and an asset freeze against persons responsible for the fraudulent presidential elections of 19 December 2010 and the subsequent violent crackdown on democratic opposition, civil society and representatives of independent mass media. It also reinstated the travel restrictions which had been suspended since 13 October 2008 in order to encourage progress. The restrictive measures were further strengthened by the Council on 21 March, 24 May, 20 June and 10 October.

On 17 June, the 17th session of the UN Human Rights Council adopted a resolution on human rights in Belarus, tabled by the EU.

Against the background of the politically motivated trials particularly during April and May, on 20 June 2010 the Council strongly condemned the detention, trials and sentencing on political grounds of representatives of civil society, the independent media and the political opposition, including the former presidential candidates, Nyaklyayew, Rymashewski, Sannikaw, Statkevich and Uss, and reiterated its call for the immediate release and rehabilitation of all political prisoners. The Council also deplored the continuing deterioration of media freedom in Belarus and called on Belarus to end the ongoing politically motivated persecution and harassment of democratic forces, independent media, civil society and those defending them.

In a statement on 16 July, the spokespersons of High Representative Ashton expressed concern about the brutal handling on repeated occasions of the "silent protesters" in Belarus.

In a declaration adopted by the EU Heads of State and Government on the occasion of the Eastern Partnership Summit in Warsaw on 30 September 2011, the EU expressed deep concern at the deteriorating human rights, democracy and rule of law situation, deplored the continuing deterioration of media freedom and called for the immediate release and rehabilitation of all political prisoners, an end to the repression of civil society and media and the start of a political dialogue with the opposition.

A statement was made on 8 August by the spokesperson of HR Ashton on the arrest of renowned human rights defender Ales Byalyatiski, and HR Ashton and Commissioner Štefan Füle made two joint statements on 23 and 24 November on his prosecution and sentencing.

In a joint statement with US Secretary of State Hillary Clinton, HR Ashton marked the first anniversary of the crackdown following the 19 December 2010 presidential elections, expressing concern about the situation and expressing the willingness of the US and the EU to assist Belarus in fulfilling its international obligations as regards respect for fundamental human rights, the rule of law and democratic principles.

Belarus remains the only country in Europe still applying capital punishment. On 22 July 2011, HR Ashton strongly condemned the reported execution of Mr Hyrshkawtsow and Mr Burdyka, and on 1 December 2011 she regretted the sentencing to death by the Supreme Court of Mr Kanavalaw and Mr Kavalyow. On both occasions she called on Belarus to join a global moratorium on the death penalty.

At the international donors' conference "Solidarity with Belarus" in Warsaw on 2 February 2011, Commissioner Füle announced that the Commission would quadruple its aid to Belarusian civil society and would offer urgent support to victims, raising the total EU funding targeting the Belarusian population to € 17.3 million for 2011 to 2013.

5.2.7. *Republic of Moldova*

In April 2011, the EU and the Republic of Moldova held the second round of human rights dialogue which was complemented in October 2011 by informal expert meetings with the Government of the Republic of Moldova and representatives of civil society, with the participation of OSCE, Council of Europe and UNDP representatives. As follow-up to the human rights dialogue, a Technical Assistance and Information Exchange (TAIEX) expert seminar on non-discrimination was organised in June 2011.

In spite of the continued deadlock over the election of a President of the Republic and the related political uncertainty, the Republic of Moldova continued to make sustained progress towards compliance with democratic principles and the rule of law.

In June, the country held local elections. They confirmed the improvement of the electoral environment (the Election Code was amended in March and April), in line with some of the recommendations of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) issued following the two nationwide polls held in 2010. However, in some places the lack of appropriate polling equipment affected the secrecy of the vote, and more generally electoral and political party legislation remains to be improved with regard to the funding of parties and electoral campaigns, complaints and appeals procedures, and voter registration.

Concerning freedom of expression, judicial practice did not keep up with the recent legislative improvements, continuing to refer in its rulings to the Civil Code rather than to the new law on freedom of expression. Hence the media did not enjoy the level of protection guaranteed by law. Concerning media freedom, the public broadcaster, Teleradio Moldova, was internally reformed into a modern broadcasting establishment. This broadcaster shifted its evening Russian-speaking news to a more inconvenient time slot, but extended at the same time the time allocated to such news.

The legal provisions in force provide a guarantee of the freedom of association and assembly. Violations of this right have become an exception. Upon application by Chisinau City Hall, the Chisinau Court of Appeal relocated the Equality Parade organised by the Lesbians, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) group from the centre of the capital city to a place where it would not attract attention.

Some progress can be reported on the protection of minorities. The government put in place Roma community mediators, with the help of UNICEF and the Council of Europe, and in July adopted an Action Plan on Roma Inclusion 2011-2015. The plan is currently under revision.

Antidiscrimination legislation is pending adoption by the Parliament. Discrimination on the grounds of sexual orientation persisted.

Limited progress was made as regards the integration of persons with disabilities. After the adoption of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), the government approved a number of concepts for new social services for adults with mild mental disabilities.

With regard to children's rights, progress was uneven. The number of children in residential care is decreasing, but remains high (6 900 according to UNICEF). Despite major legislative changes in 2010, issues such as child labour and juvenile justice have not been adequately addressed. The juvenile justice system fails to meet recognised international standards and the vulnerability of children to trafficking and sexual exploitation is still a significant problem.

The government continued to implement the National Programme on gender equality 2010-2015. Labour legislation was amended in accordance with the revised European Social Charter, to include the concept of sexual harassment. However, women continued to be under-represented in both the central and local governments, even though the number of female mayors slightly increased following the local elections. Besides, despite the improved legal framework, the prevention mechanisms against domestic violence remained inefficient because of a lack of enforcement of court protection orders, on the one hand, and of a rehabilitation system for the perpetrators, on the other.

Progress was made as regards freedom of religion. The law on religious organisations was adopted by Parliament. In March 2011 the Ministry of Justice registered for the first time an Islamic cult organisation, the Islamic League of the Republic of Moldova. Members of religious communities can generally practice their religion freely and without fear of undue government interference. However, the manifestations of political interference and in some instances, hate speech, by representatives of the largely predominant Moldovan Orthodox Church were not combated in a sustained manner by the public authorities.

The Republic of Moldova faces a frozen conflict with its breakaway region of Transnistria which is run by its *de-facto* authorities. The human rights situation in the Transnistrian region remains a serious concern. Particular areas for improvement include the functioning of the local court system, detention conditions, freedom of expression, freedom of religion and belief and the right to education, in particular the possibility for Latin-script schools to function freely in the region. The recent change in the de-facto leadership has had an impact on the rhetoric surrounding human rights and it is hoped that the planned reforms in the aforementioned areas will be implemented as soon as possible.

5.2.8. *Ukraine*

Ukraine remains a country with democratic institutions, an engaged free press and an active civil society. However, a tightened grip by the executive on the judiciary, the politically-motivated prosecution of opposition leaders and the overturning of the 2006 constitution led to a deterioration in the vitality of political life. The rule of law remains weak, due mostly to a need for further development of the status and the capacities of key institutions.

Developments in 2011 in the area of democracy and human rights indicated a persistent trend of democratic regression undermining the significant progress previously made. Several high ranking former officials and leading opposition figures, including former Prime Minister Tymoshenko, were subjected to selective justice, characterised by non-transparent and flawed judicial processes. This attracted substantial criticism both at home and abroad. Concerns were also expressed about the considerable delays observed in arranging specialised medical examinations for persons held in detention. International and domestic human rights organisations continue to report on an increasing number of complaints of torture and ill-treatment in prisons and detention facilities, and on failures to ensure appropriate medical care. There is excessive use of pre-trial detention measures, exacerbating overcrowding in detention facilities. The implementation of Ukrainian court decisions and European Court of Human Rights rulings is still presenting shortcomings.

The Government did some work on preparing new legislation on freedom of assembly and NGOs. Reports continued indicating that the law enforcement bodies resort to various means to deter public displays of discontent and on occasions tried to limit freedom of assembly. Journalists complained of de facto censorship and pressure from law enforcement bodies. The adoption of comprehensive anti-discrimination legislation is still pending.

An EU-Ukraine Ministerial meeting on Justice, Freedom and Security was held in Kyiv on 16 June 2011. This restated the need for Ukraine further to strengthen respect for human rights, fundamental freedoms, democratic values and the rule of law based on an independent and impartial judiciary. At the EU-Ukraine Summit in Kyiv on 19 December 2011, the leaders reached a common understanding that Ukraine's performance, particularly in relation to respect for common values and the rule of law, will be of crucial importance for the speed of its political association and economic integration with the EU, including in the context of conclusion of the Association Agreement and its subsequent implementation.

5.2.9. *Union for the Mediterranean*

The Union for the Mediterranean (UfM) was launched at a Summit in Paris on 13 July 2008, which underlined a commitment to strengthen democracy and political pluralism by the expansion of participation in political life and the embracing of all human rights and fundamental freedoms. 2011 witnessed sweeping changes in the Southern Mediterranean with the overthrow of repressive regimes in Egypt, Tunisia, Libya and the ongoing violence in Syria. Repercussions were felt in Lebanon, Morocco, Jordan and Algeria which reacted with an increased commitment to reforms. The renewed European Neighbourhood Policy acknowledged the UfM as an important regional framework, complementing the bilateral relations between the EU and its partners; it called for the UfM Secretariat to assume the role of catalyst for the promotion of key projects; and it outlined the need to provide, on a "more for more" basis, greater support to partners committed to democracy, including human rights.

Thus, the SPRING programmes adopted by the Commission reward partner countries truly committed to reforms including those in the area of human rights. In parallel, the Euro-Mediterranean Human rights network, which brings together 64 human rights organisations in the Euro-Mediterranean region, continued to support reform processes in the Arab world.

5.2.10. *Egypt*

In a joint statement in February 2011, the President of the European Council Herman Van Rompuy, the President of the European Commission Jose Manuel Barroso, and EU High Representative Catherine Ashton welcomed the decision by President Mubarak to stand down. The EU praised the courage of the Egyptian people and called on the army to ensure that the democratic change took place in a peaceful manner, expressing its firm commitment to step up its assistance to Egypt and its people during the transition.

From the beginning of the Egyptian popular uprising in January 2011 the EU firmly opposed any unjustified restrictions on the right to freedom of peaceful assembly. For example in January 2011, the High Representative and the EU Foreign Affairs Council conclusions expressed great concern over the reports that peaceful demonstrators were being violently attacked by armed individuals, and passed a strong message to the Egyptian authorities to immediately take the necessary measures to ensure that the law enforcement authorities protected the demonstrators' right to assemble freely and released those detained for peacefully expressing their views, and urged the authorities to honour their promise to end military trials for civilians.

At the beginning of the uprising, the Egyptian government blocked several social networking websites, and the Egyptian police force arrested dozens of reporters from local and international media. In a statement in January 2011, the EU urged the Egyptian authorities to restore all communication networks without delay.

The EU welcomed the constitutional amendments adopted by referendum in March 2011 and supported the electoral process which started in November 2011 by providing financial support for Egyptian civil society organisations to train over 1000 election observers, raise voter awareness and build the capacity of the Electoral Commission. On 30 March 2011 the EU organised a seminar on the "Challenges for Human Rights after 25 January".

The EU welcomed the Government's announcement that the National Security Service would be subject to judicial oversight and only work as a civilian intelligence gathering agency, and offered to assist in security sector reform.

High Representative Catherine Ashton met with women's representatives and listened to their concerns on the occasion of her third visit to Cairo on 14 April 2011. The EU strongly condemned all forms of violence against women and other vulnerable groups and raised these issues regularly with the Egyptian authorities; it supported the authorities' efforts to promote women's rights, and proactively supported civil society initiatives that promote women's rights.

The protection of persons belonging to minorities and the fight against discrimination, including on religious grounds, was retained as a priority in the programming of EU cooperation with Egypt. The EU has repeatedly expressed a strong concern regarding freedom of religion in Egypt, and in recent statements (on 1 January, 7 May and 10 October), the High Representative unreservedly condemned the attacks against innocent Copt worshippers and called on the interim leadership to restore order, and bring those responsible for the violence to justice, before civilian courts.

The EU watches the situation of migrants and refugees in Egypt very closely, through its delegation in Cairo and regular contacts with the Egyptian Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Interior and UNHCR. The EU has urged the Egyptian authorities to take appropriate measures against human trafficking and to ensure the protection of the fundamental rights of the migrants and refugees under their responsibility. The EU welcomed government indications that the Sinai is a strategic priority which should receive greater attention and stands ready to support the Egyptian authorities in this endeavour.

On 29 December 2011, Egyptian security forces and public prosecutors raided several local and international civil society organisation offices in 17 locations across the country, and confiscated computers and files. Procedural irregularities were noted during the raids, such as the lack of search warrants or lack of judicial orders to close the offices. In a statement on 30 December, the spokesperson of EU High Representative called on the Egyptian authorities to resolve the situation and allow civil society organisations to continue their work in support of Egypt's transition.

The EU Foreign Affairs Council on 1 December 2011 welcomed the well-organised and peaceful start of the parliamentary elections in Egypt on 28 November and took note of the announcement by the Supreme Council of the Armed Forces that presidential elections would be held before the end of June 2012. The Council underlined that a swift move to civilian rule should take place as soon as possible.

5.2.11. *Israel*

As in previous years, the EU continued to voice its serious human rights concerns in relevant meetings in the framework of the EU-Israel Association Agreement. These were an opportunity to discuss issues such as respect for human rights in regard to all population groups, administrative detention (including with reference to individual cases), rights of persons belonging to minorities, human right defenders and international humanitarian and human rights law.

The EU-Israel informal working group on human rights met for the fifth time on 13 September 2011. It dealt in detail with a number of issues related to the situation in Israel. These included the legal status and economic position of Israeli minority groups, with a strong focus on the Bedouin community settlement and property rights. As regards the Arab minority in general, the EU called for an improvement of the current legal framework so to better prevent forms of discrimination and encouraged Israel to implement the 2010 concluding observations of the UN Committee on Human Rights and of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2011) related to the Palestinian Arab community. and measures taken in the fight against discrimination. Several legislative proposals in the Knesset aimed at restricting freedom of association and the operations of NGOs and civil society at large were also discussed, inter alia .the bill on "NGO-financing from abroad", adopted in February 2011 as well as the law on boycott. The conditions of detention and detainees in Israel and Europe were also widely addressed, the EU reiterating its concerns on the practice of administrative detention and raising a few individual cases. Rights of the child, in particular as regards the detention of children, were given significant attention during the discussions. Furthermore, several points were raised as issues of common concern by the Israeli side, notably rights of persons belonging to minorities in EU countries, while Israel outlined the recent developments in LGBT rights such as the legal prohibition of discrimination against same-sex couples in several areas, and the recognition, by the Supreme Court, of pension and maternity leave rights. The delegations held exchanges on Anti-Semitism and xenophobia issues and reminded the importance of the EU-Israel yearly seminars on the issue, building up on the priorities of the Action Plan. Eventually, actions undertaken in international fora on Human Rights (UNGA and HRC) and cooperation with UN mechanisms were discussed in depth, as well as the ratification and implementation of the core UN human rights instruments and their optional protocols (especially Convention on Torture and its optional protocol)..

Human rights issues in relation to the Occupied Palestinian Territory were also raised with Israel in the framework of the EU-Israel subcommittee on political dialogue and cooperation.

5.2.12. *Occupied Palestinian Territory*

The EU holds a regular dialogue on human rights issues with the Palestinian Authority (PA) within the framework of the European Neighbourhood Policy (ENP). The third EU-PA subcommittee on Human Rights, Good Governance and Rule of Law was held in Bethlehem on 30 and 31 March 2011. A consultative forum with civil society was organised by the PA following the subcommittee. The Independent Commission for Human Rights (ICHR), which was part of the Palestinian delegation, gave an overview of the human rights situation in the Occupied Palestinian Territory, noting that the occupation and the internal Palestinian political division had contributed to many human rights violations.

The EU raised its concern regarding human rights violations including arbitrary detention, non-enforcement of court decisions as well as violations of the right of freedom of expression and assembly. It also raised the issue of the allegations of torture in PA detention facilities as well as the prevalence of unlawful arrests. The EU recalled its strong and principled opposition to the death penalty in all circumstances. It commended the PA for maintaining the de facto moratorium on the death penalty and urged the PA to pursue its plans to formally abolish the death penalty as a punishment in the process of adopting a new penal code.

The EU spoke out on various occasions in 2011 about the situation of human rights in the Occupied Palestinian Territory, which continued to suffer setbacks. On numerous occasions the EU regretted settlement-related activity in the West Bank including East Jerusalem and recalled that it considers settlements and the demolition of homes as illegal under international law.

In 2011, the situation of Palestinian human rights defenders remained critical in the Occupied Palestinian Territory. The Israeli trial of human rights defender Bassem Tamimi continued. On 13 December 2011, a statement by the spokesperson of the High Representative, Catherine Ashton, regretted the death of his nephew Mustafa Tamimi, who was killed by a tear gas canister fired at close range while taking part in a weekly demonstration.

The EU also condemned the burning of mosques in the West Bank as settler violence increased by 40 % in 2011, resulting in Palestinian casualties and property damage.

The EU is constantly engaged in ongoing consultation and dialogue with human rights organisations, and supports activities related to human rights through the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). A list of all ongoing EU-funded projects in the field of human rights is available on the website of the EU Technical Assistance Office.

5.2.13. *Jordan*

The sixth round of the "Human Rights, Governance and Democracy" subcommittee between Jordan and the European Union took place in Brussels in March 2011. It was the first since the EU agreed an "advanced status" partnership with Jordan in October 2010.

The EU-Jordan human rights dialogue addressed home-grown reforms, including the reform of the electoral framework and freedom of association, freedom of assembly, freedom of the media, freedom of expression, freedom of religion or belief, women's rights, and the issue of torture.

In 2011, similarly to other countries in the region, Jordan witnessed demonstrations calling for political and economic reforms and requesting the end of the endemic corruption. In response to the evolving domestic political context and increasing demand for reforms, King Abdullah set up the National Dialogue Committee (NDC) and the Royal Committee on Constitutional Review (RCCR), respectively in March and April 2011.

The NDC was tasked to propose consensus-based drafts for the electoral and political parties' laws while the RCCR was entrusted with the task of reviewing the Constitution. At the end of September 2011, the Parliament endorsed 41 constitutional amendments which entered into force on 1 October 2011. These amendments represent the framework for the Jordanian political reforms which include the establishment of a Constitutional Court and of an independent commission overseeing and managing elections, and the prohibition of torture.

The adoption by the Parliament of implementing laws should pave the way for the consolidation of the institutions safeguarding democracy, good governance and the rule of law, and ensure genuine political pluralism and the empowerment of political parties.

The revised Public Gatherings Law entered into force in May 2011, introducing some positive changes in terms of freedom of expression and assembly. The organisers of public gatherings no longer need the approval of the Ministry of Interior. They only need to notify the authorities 48 hours prior to the event.

As regards freedom of the press, mainstream and online news portals were confronted by security agencies on several occasions notably when reporting on demonstrations.

The spread of corruption in Jordanian society remains a matter of serious concern and a key priority of successive governments, but with limited tangible results.

Jordan continues to apply a de facto moratorium on the application of the death penalty which has been in place since May 2006.

Jordan needs to make additional efforts to eradicate violence against women, also by introducing further measures aiming at promoting women's integration in the political, economic, education and employment areas. Children born to Jordanian women married to foreigners still cannot acquire Jordanian citizenship, thus depriving them of the right to public education and healthcare. Similarly their foreign husbands do not enjoy the same civic rights as Jordanian men married to foreigners.

5.2.14. *Lebanon*

Following the political stalemate in the first half of 2011, the EU's relations with Lebanon were revived after the formation of a new government in July 2011. In December the Association Committee launched the preparation of a new European Neighbourhood Policy Action Plan.

The EU was actively involved in discussion with the new government on electoral reform. A draft law was presented by the Ministry of Interior in October 2011. The EU advocated the inclusion of recommendations from the election observation mission which took place in 2009. The EU assigned € 2 million to support electoral reform in Lebanon ahead of the 2013 elections.

The EU continued to encourage Lebanon to reform its judicial sector and reinforce its independence. The EU repeatedly urged Lebanon to translate its de facto moratorium on the death penalty into its full abolition.

The deplorable situation in Lebanese prisons is still a concern. The number of inmates that are waiting to be tried or have even finished their sentence remains above 50 %. Civil society organisations continue to report the use of arbitrary detention, in particular in the case of refugees and migrants.

The EU reiterated its call on Lebanon to improve the situation of Palestinian refugees, especially with regard to their right to work and to be covered by social security, as well as to their rights to own, to inherit and to register property. Implementation decrees relating to the labour law amendments of 2010 are yet to be adopted.

A draft National Action Plan for Human Rights has been finalised by the Parliament and could be adopted soon.

The EU intervened to support the right to freedom of expression by human right defenders, who were facing charges due to their reports on the use of torture.

5.2.15. *Syria*

Following the uprising in Syria, which began in spring 2011, and the escalation of violence and human rights violations by the Syrian Government against its citizens, the Foreign Affairs Council of May 2011 took the decision to suspend bilateral cooperation programmes between the EU and the Syrian government. The EU also froze the draft Association Agreement. Since then, the Commission has suspended the participation of Syrian authorities in its regional programmes, and the European Investment Bank (EIB) has suspended all its loan operations and technical assistance to Syria.

The EU called for President Assad to step aside, and worked closely with the international community to put pressure on the Syrian Government to stop all violence. The EU supported the League of Arab States (LAS) in its efforts to solve the crisis and urged UN Security Council members to agree on strong UN action towards Syria. The EU's restrictive measures, including an arms embargo, have been in place in relation to Syria since May 2011 and new measures have been introduced regularly. At the end of 2011 the EU had imposed ten rounds of sanctions on 86 individuals and 30 entities, including many military and security officials responsible for the violence and repression.

Throughout the uprising, the EU has repeatedly condemned in the strongest terms the ongoing brutal repression led by the Syrian regime against its population as well as the widespread human rights violations, including the killing, mass arrest and torture of civilians, peaceful protestors and their relatives, which may amount to crimes against humanity. The EU has urged the Syrian regime to allow unhindered access to humanitarian workers and agencies and to allow access to media and independent observers.

The EU has worked closely with international partners to ensure a strong UN response to the crisis in Syria. This has resulted in the UN General Assembly and the UN Human Rights Council (HRC) adopting important resolutions on Syria. No fewer than three special sessions on the human rights situation in the Syrian Arab Republic were held by the HRC in Geneva in 2011, two of them at the formal request of the EU.

The EU has also expressed its grave concern on the findings of the report of the Independent International Commission of Inquiry on Syria, which states that crimes against humanity and other gross violations of human rights have been committed in the country. The EU has continuously stated its position that there should be no impunity for the perpetrators of alleged crimes such as those referred to in the report.

5.2.16. *Tunisia*

The Tunisian revolution opened the way for the transition of the country towards democracy. For the period 2011 to 2013, the EU had earmarked € 240 million for bilateral cooperation with Tunisia from the European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI). This indicative amount was increased by € 150 million. For 2011 alone, the EU doubled financial assistance from the € 80 million planned to approximately € 160 million. These funds targeted in particular economic recovery, civil society and democratic transition.

In a joint statement in January 2011 EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Štefan Füle reaffirmed the EU's solidarity with Tunisia and its people, condemned the violent repression of the demonstrations and urged the Tunisian authorities to act responsibly, preserve peace, show restraint and avoid violence. The uprising led to President Zine El Abidine Ben Ali officially resigning on 14 January 2011.

The Council adopted restrictive measures toward Tunisia for violations of human rights on 31 January 2011. In February 2011 the EU froze the assets of Mr Ben Ali and persons under inquiry for embezzlement of state funds in Tunisia.

EU political support for the Tunisian transition was demonstrated by a series of high-level visits, on 14 February 2011, by EU High Representative Catherine Ashton, followed by European Commission President Barroso, Commissioners Füle, Malmström and De Gucht, as well as European Parliament President Buzek.

The EU called on the transitional government to ensure a rapid and smooth transition towards democracy and expressed its readiness to provide immediate assistance to prepare and organise the electoral process and to work together on a broader package to assist with democratic reforms and economic development.

The EU welcomed the transitional government's decisions on freeing political prisoners, allowing freedom of expression and prosecuting members of former president Ben Ali's family for corruption.

The EU provided immediate support for the preparation of the elections, and deployed a Election Observation Mission (EOM) led by Michael Gahler, whose report stated that the elections were generally well-conducted, underpinned by a strong political consensus, accompanied by extensive freedom of expression and organised in a transparent manner.

For the first time, Tunisian citizens had the opportunity to choose their representatives in a free and democratic manner in October 2011. The newly elected Constituent Assembly will now have the key task of writing the new Constitution of the country. The EU declared that it is committed to continuing its political and financial support for the Tunisian people. Nevertheless the EU regretted the violent clashes that occurred after the announcement of the preliminary results of the elections and urged calm and restraint.

In 2011, € 2 million was mobilised through the Instrument for Stability for the support of seven projects aimed at helping the Tunisian authorities to prepare for democratic elections in accordance with international standards, supporting the development of an independent civil society and enabling citizens' associations to play an active role in the definition of the country's reform programme.

In addition, a call for proposals was launched in March 2011 under the European Instrument for Democracy and Human Rights with a budget of € 2 million. Ten projects were funded in the following three areas: national monitoring of elections, training of political parties, and support for freedom of expression and promotion of democratic values.

Moreover, another call for proposals was launched in July 2011 under the "Non-state actors and local authorities in development" thematic programme (NSA/LA) for a total budget of € 2.5 million. The call focused on the promotion of local development projects with specific attention being paid to job creation and income generation. Six projects were funded.

In September 2011, the EU organised the first session of the EU/Tunisia Task Force set up in order to ensure better coordination of European and international support for Tunisia's transition.

Considerable humanitarian support was also made available, in particular to help Tunisia to cope with the influx of refugees fleeing war in Libya. In 2011 the EU launched a dialogue on migration, mobility and security with Tunisia.

On 27 December 2011 the EU welcomed the appointment of the new Tunisian government and expressed its commitment to continue assisting the Tunisian authorities and civil society in the country's transition towards democracy.

The EU re-launched the negotiations aiming to establish a privileged partnership between the EU and Tunisia through the adoption of "advanced status".

5.2.17. *Algeria*

The first meeting of the EU-Algeria subcommittee on Political Dialogue, Security and Human Rights was held in Algiers on 3 and 4 October. The 6th session of the EU-Algeria Association Council took place in Luxembourg in June. On that occasion, topics related to democratisation, reforms and human rights were thoroughly discussed. Commissioner Füle visited Algeria for the second time in May. During this visit, he met with a large range of civil society organisations and, amongst other topics, discussed the planned political reforms with the Algerian authorities.

During the last EU-Algeria Association Committee held in December in Brussels, Algeria expressed its willingness to start exploratory negotiations for the drawing up of an Action Plan in the context of the renewed European Neighbourhood Policy. On 20 December, Algeria officially invited the EU to observe the legislative elections of May 2012.

On 29 April 2011 the High Representative expressed her concern about the murder of Professor Ahmed Kerroumi, a human rights defender, who belonged to the "Democratic and Social Movement" political party. She called for a swift and thorough investigation to be carried out, and for those responsible for his murder be found and brought to justice. She recalled the EU's commitment to partnership with Algeria and the EU's engagement in support of human rights defenders and civil society organisations.

The Algerian authorities lifted emergency rule at the beginning of 2011 and committed themselves to political and socio-economic reforms. The EU expressed its readiness to support Algeria in this task but underlined the need for those reforms to be implemented in a way that responded to the legitimate aspirations of the Algerian people. The reforms were discussed with the Algerian authorities on the occasion of the first session of the Subcommittee on Political Dialogue, Security and Human Rights, as well as during the second session of the EU-Algeria Association Committee. The EU expressed the position that the legislative reforms, especially on associations and media, should not impose a more restrictive regime on the exercise of the freedoms of association and expression. The analysis of the new associations' law conducted by several NGOs raises concerns, especially with regard to the establishment and dissolution of associations, their scope of activities, their funding and their cooperation with international NGOs.

The EU monitored developments concerning freedom of religion and conscience closely.

Regarding women's rights, the EU welcomed the reform project, (subsequently adopted in January 2012), aiming at ensuring a quota of women in elected assemblies. Questions remain on whether its implementation will allow for real equality. The EU raised concerns about the fact that Algeria has not yet withdrawn its reservations on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). A need to reform the "*Code de la famille*" was also underlined by the EU.

EU staff had regular meetings with civil society organisations both in Algiers and Brussels. In Algiers, the Delegation was very active in making civil society aware of funding possibilities and procedures. Consultations with national and international NGOs were held within the scope of the civil society aid effectiveness group and on the occasion of the celebration of international days (eg human rights day).

Fourteen additional projects received funding under the European Instrument for Democracy and Human Rights and the Non State Actors programme in 2011. They cover a very wide range of topics, including local development, capacity building, women's rights, and health.

Algeria benefits from a total budget of € 172 million for 2011 to 2013, financed through the European Neighbourhood and Partnership Instrument. In 2011, the European Commission earmarked € 58 million for Algeria. This funding is used to support reform in the areas of transport, culture and heritage, and youth and employment.

5.2.18. *Morocco*

The EU and Morocco continued their dialogue in the human rights field, in particular with the sixth meeting of the subcommittee on human rights, democratisation and governance which was held in Brussels on 20 October 2011.

In a joint statement issued on 19 June 2011 by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Štefan Füle, EU Commissioner for Enlargement and European Neighbourhood Policy, the EU welcomed the revised version of the Constitution, submitted to referendum on 1 July 2011. The new Constitution contains important measures on human rights and fundamental freedoms, including the principle of the primacy of international law over national law; the recognition of the civic rights of women and their equality with men; the new institutional framework for human rights; the creation of the National Human Rights Council and the inter-ministerial delegation on human rights, and the establishment of the Ombudsman. The Moroccan authorities decided to bring forward the date of the legislative elections and elect the House of Representatives. The elections were held on 25 November 2011. By agreement with the Moroccan Government, an EU electoral expert mission took place from 14 November to 2 December. The mission issued a report with several recommendations on improving certain aspects of the electoral process (increasing the length of the election campaign; announcing the results in terms of votes; participation of women, etc). The EU welcomed the organisation of these elections (in a statement on 26 November 2011) and undertook to support Morocco's efforts to implement a rapid ambitious reform agenda.

In May 2011 the Council of Government announced their decision to ratify the Optional Protocol to the Convention against Torture. The EU also encouraged the Moroccan Government to accede to the first Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning complaint procedures and to ratify the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. On the freedoms of association and assembly (included in the new Constitution), practical problems of implementation remain (problems registering foreign NGOs, refusals to issue receipts, obstacles to demonstrations). Cases of violence by the law enforcement services against demonstrators, particularly the 20 February movement, have been reported. In its dialogue with the Moroccan authorities the EU stated the importance of ensuring freedom of assembly and of association.

The freedom of expression and freedom of the press have also been enshrined in the Constitution, as has the right of access to administrative information and the specific means of regulating it, namely the high authority for audiovisual communication. While journalists are generally able to voice their criticisms, several cases of repression and intimidation involving the media and journalists who have been critical on sensitive subjects were reported. The EU encouraged Morocco to adopt a new Press Code as soon as possible, to include a reform of the custodial sentences for journalists. Regarding the rights of women and vulnerable people, Morocco adopted a government Agenda for Equality for 2011 to 2013. The EU provided € 35 million towards implementation of the Agenda, particularly to raise public awareness and strengthen the ability of women to participate in political governance and management of public affairs on an equal footing with men. Morocco withdrew all its reservations on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), but retained some declarations which are to be withdrawn in parallel with the harmonisation of its domestic law. In May 2011 the Council of Government adopted the Optional Protocol to the Convention (allowing the Committee to receive individual petitions). The draft law on the working conditions of domestic staff (which also includes the prohibition of work by children under the age of 15) was adopted by the Council of Government in October 2011.

Cooperation between the EU and Morocco in international organisations, particularly the United Nations Human Rights Council, was stepped up. In the context of the Arab spring, Morocco actively participated in the United Nations Contact Group for the resolution of the conflict in Libya, and cooperated with the EU on respect for human rights in Syria.

5.2.19. *Western Sahara*

The EU continued to follow the Western Sahara issue closely and in particular in its dialogue with both Morocco and Algeria. The EU attaches great importance to improving the human rights situation in Western Sahara, where problems persisted relating to the freedom of expression and assembly. The EU fully supports the commitment of the UN Secretary-General and his Personal Envoy to the question of Western Sahara, and has called upon the parties to continue negotiations under the auspices of the UN with a view to finding a just, lasting and mutually acceptable political solution. In UN Security Council Resolution 1979 (2011) the Security Council welcomed the establishment of a National Council on Human Rights in Morocco and the proposed component regarding Western Sahara, as well as Morocco's commitment to ensure unqualified and unimpeded access to all Special Procedures of the United Nations Human Rights Council.

5.2.20. *Libya*

Following the Gaddafi regime's brutal repression of and attacks against its own citizens, on 22 February 2011 the EU decided to suspend negotiations on the EU-Libya Framework Agreement.

Thereafter the EU took a leading role in the decision taken by the UN General Assembly on 1 March to suspend Libya's membership rights in the Human Rights Council.

On 11 March an Extraordinary European Council was held in the light of the events in Libya. The leaders called on Colonel Gaddafi to relinquish power immediately and stated that the National Transitional Council (NTC) would be considered by the EU as a legitimate interlocutor. In successive Foreign Affairs Councils and European Councils, the EU reiterated its calls for the regime to end the violence and human rights violations against its citizens and underlined its support for pro-democratic forces. In addition, President Barroso, President Van Rompuy and High Representative Catherine Ashton issued statements on a wide range of issues ranging from human rights (including the protection of civilians, and the condemnation of arbitrary detention and extra-judicial killings and of discrimination against vulnerable groups), to the use of cluster munitions, the status of the NTC, and overall support for Libyan civilians.

In response to the crisis, the EU swiftly implemented restrictive measures provided for in UN Security Council Resolutions 1970 and 1973 together with a range of autonomous additional restrictive measures. Such measures aimed at protecting civilians by preventing arms and money reaching the Gaddafi regime and by targeting the inner circle responsible for ordering the violence with travel restrictions and an assets freeze.

The EU played an active role in efforts by the international community to seek a resolution to the conflict. EU representatives were present at the Paris and London summits, at Libya Contact Group meetings and of those of the Cairo Group, as well as at the Paris summit on 1 September and the Friends of Libya meeting held in New York in the margins of the UNGA, during which the NTC gained full recognition from the international community as Libya's legitimate authority.

On 22 May 2011, the High Representative visited Benghazi and officially inaugurated the EU technical office. The EU Office was tasked to liaise with the Benghazi-based NTC and to coordinate EU assistance on the ground. On 12 November, following the liberation of Tripoli, the High Representative visited Tripoli to open the EU Libya Delegation officially, and to meet NTC authorities in their capital as promised during the Benghazi visit in May.

Since the beginning of the Libyan crisis, the EU has provided more than € 158 million in humanitarian support and mobilised EU civil protection teams and assets to help civilians both in Libya and at its borders. Following the liberation of the country, the High Representative announced a package of € 30 million in immediate assistance, including in the areas of respect for human rights, the prevention of torture and ill-treatment, and strengthening civil society.

Several Members of the European Parliament visited Libya in the course of the year thereby helping to raise awareness in Europe of the challenges faced by the interim authorities in taking forward a process of democratic transition.

The High Representative stressed that the new Constitution should enshrine women's rights, to make sure that women are a part of the process. The EU facilitated the participation of women from 12 different Libyan cities in the elections in Tunisia.

On 21 December, 2011 the EU Council unfroze all funds and assets of the Central Bank of Libya and the Libyan Arab Foreign Bank held in the EU, to support the recovery of the Libyan economy and assist the new Libyan authorities.

5.3. RUSSIA AND CENTRAL ASIA

5.3.1. *Russia*

The EU and Russia continued to hold their regular biannual human rights consultations in 2011. The thirteenth and fourteenth rounds were held in May and in November, both in Brussels. They provided for an open dialogue on a range of human rights issues in Russia, in the European Union, and in international forums. Particular themes highlighted were: freedom of expression, freedom of assembly and association, the situation of human rights defenders, the rule of law, the functioning of the judiciary, electoral rights, racism, xenophobia and the fight against discrimination (including in particular LGBTI rights), the rights of the child, cooperation on human rights in international forums (UN, Council of Europe, OSCE), and the Northern Caucasus.

The EU and Russia also had an opportunity to submit enquiries with respect to specific individual cases. In keeping with the EU's practice of incorporating the voice of civil society into its meetings on human rights with third countries, the EU met representatives of Russian and international NGOs prior to each round of consultations. The European Parliament was also kept informed through dedicated briefings and debriefings.

To make the consultations more effective and results-oriented, the EU continued to urge Russia to change the arrangements for the human rights consultations, in particular by involving ministries and agencies other than the Ministry of Foreign Affairs, by holding the consultations alternately in Russia and the EU, and by meeting with Russian and international NGOs. This issue was addressed at the two EU-Russia Summits, both in Nizhny Novgorod in June, and in Brussels in December, and discussed between Presidents van Rompuy and Medvedev in an exchange of letters. Human rights issues, in general, continued to be raised at all levels of the relationship between the EU and Russia, including at the highest level.

The EU continued to highlight its concerns with regard to Russia's respect for the commitments it has entered into in the UN, the OSCE, and the Council of Europe. Since 2011 was an election year, the electoral rights of the Russian population were among key issues discussed with the Russian Federation, ranging from the issue of political party registration, to fair access to resources and media, freedom of assembly for opposition gatherings, and election observation. Several statements were issued by High Representative Catherine Ashton in this regard both before and immediately after the elections.

The difficult situation for human rights defenders, a number of violent attacks against journalists and prominent activists in the Russian Federation, and limitations on the respect for freedom of expression, freedom of association, and freedom of assembly remained of great concern to the EU. There have been no results from the investigations of the murders of human rights defenders such as Estemirova, or the deaths in pre-trial detention of Magnitsky and Trifonova. On 27 December the Head of the Presidential Council on Human Rights and Civil Society, Mikhail Fedotov, handed to President Medvedev reports related to Sergey Magnitsky and Mikhail Khodorkovsky. Meanwhile, the judicial case against the late lawyer Sergei Magnitsky was re-opened 2 years after his death, whereas the circumstances of his death in pre-trial detention remain to be fully investigated. Last but not least, the final verdict in the second trial of Khodorkovsky and Lebedev raised numerous concerns about irregularities and the lack of a fair trial. High Representative Ashton issued a statement in this regard.

The EU continued to have concerns about the human rights situation in the Northern Caucasus, which did not improve in 2011, and there continued to be numerous reports of torture, abductions, arbitrary detentions, and violations of women's rights, including "honour killings" and domestic violence. The impunity for these crimes remained pervasive. In neighbouring republics, in Ingushetia and Dagestan in particular, the situation deteriorated further. The number of attacks linked to racism and ethnic hatred are still a matter of concern. Reportedly, so is the situation of stateless persons in the Russian Federation.

The important positive developments welcomed by the EU included some modernisation efforts, in particular those related to the rule of law (the launching of a number of reforms in the area of the judiciary, prisons and law enforcement) and political pluralism (reducing the Duma entry threshold from seven to five percent, launching amendments with regard to political party registration, and efforts regarding the election law).

5.3.2. *Central Asia (regional)*

Since its adoption by the European Council on 21 and 22 June 2007, the "EU Strategy for a New Partnership with Central Asia" has provided the framework for EU relations with Central Asia. The Strategy recognises that human rights, the rule of law, good governance and democratisation underpin the long term political stability and economic development of Central Asia.

The EU raised human rights issues by each Central Asian state through various political contacts and high-level visits, including during the EU-Central Asia ministerial meeting, which took place on 7 April 2011 in Tashkent (Uzbekistan). A number of bilateral démarches were carried out with the countries in the region on issues of human rights concern.

In line with the Strategy, the EU has established structured human rights dialogues with all countries of the region. These have allowed all issues of concern, including individual cases, to be discussed openly. The dialogues are prepared in close consultation with local and international civil society. Civil society input has also been sought through seminars that the EU organised with four of the Central Asian countries[12]. These addressed international standards, European best practice, national laws and their practical application. They provided an opportunity for exchanges of views between European and Central Asia civil society representatives, academics and state officials. They resulted in the development of detailed recommendations on legislative and practical changes needed in order to ensure full compliance with international and national standards, which were then presented to officials. Follow-up to the dialogues and seminars has been provided by contacts between the national authorities and EU Delegations, as well as through the funding of projects, including under the European Instrument for Democracy and Human Rights.

The EU also developed bilateral cooperation programmes and projects of direct relevance to human rights with the Central Asian states at national level. In particular, the EU supported reform of the judicial and prison systems, as well as human rights awareness raising and capacity building. In line with the Strategy, activities under the regional Rule of Law initiative for Central Asia also continued throughout 2011.

Contributing to the implementation of the EU human rights policy is part of the mandate of the EU Special Representative for Central Asia, Pierre Morel, who continued to raise human rights issues during his visits to the region and in his bilateral contacts.

[12] http://eeas.europa.eu/human_rights/dialogues/civil_society

Through dialogue and joint projects, the EU cooperated closely with the OSCE, the Council of Europe, the UN and the UN High Commissioner for Human Rights, in particular its regional Office in Bishkek.

5.3.3. *Kazakhstan*

Kazakhstan saw signs of unrest in 2011, as the result of an industrial labour dispute that began in Zhanaozen in May. There were strikes at several oil processing facilities where workers demanded pay raises, better work conditions and the lifting of restrictions on independent trade unions. These turned into violent clashes between the police and striking workers in December 2011. The authorities created a Commission of inquiry to establish the facts behind the violent events. The EU expressed its expectation that the work of the Committee be conducted in a transparent way, with a fair trial for those suspected of perpetrating violence.

The human rights situation more generally remained a concern. The EU continued to call on the Kazakhstan authorities to implement further political reforms, as regards the freedom of assembly, freedom of belief, the role of civil society and NGOs, the situation of political opposition, and freedom of media and expression.

Since spring 2011, a series of bombings and alleged terrorist attacks took place in Kazakhstan, which were reported to be linked to religious extremism. These incidents triggered a new open debate on religious freedom and on a growing trend of religious extremism in Kazakhstan.
High-level discussions took place between the EU and Kazakhstan during the Cooperation Council meeting in June 2011. The fourth session of the EU-Kazakhstan human rights dialogue was held in Brussels on 30 November 2011. An EU-Kazakhstan Civil Society Seminar on Human Rights "Building stronger interaction between State and Civil Society as an Engine of Progress" was organised in Almaty on 19-20 October 2011.

5.3.4. *Kyrgyzstan*

Establishment of a coalition Government and peaceful presidential elections in October 2011 constituted a final step in the process of transition from the provisional institutions, installed after the 2010 crisis, to state authorities established through democratic elections. Some shortcomings in the implementation of legislation, as noted by OSCE/ODIHR, underscore the need to improve the electoral process. The EU has been supporting the democratisation process and confirmed its commitment to provide significant assistance to support reforms in the country, in particular in the areas of the rule of law and socio-economic development.

In the course of political dialogue the EU continued to call on the Kyrgyz authorities to implement further political reforms, especially as regards the rule of law and justice.

The EU urged the Kyrgyz authorities to accelerate improvement of the human rights situation of all citizens, particularly to ensure rights to a fair trial and access to justice, and due process rules, and to ease pressure against judges and defence lawyers. The EU expressed deep concern about the Kyrgyz Supreme Court's decision to uphold the life sentence of the human rights defender Mr Askarov and called on it to consider all possible ways to re-examine the case.

Reform of the Criminal Code is an important development: the EU commended the decriminalisation of libel in Kyrgyzstan, which has set a good example for the region. In December 2011, Kyrgyzstan invited the UN Special Rapporteur on Torture to visit the country.

The third session of the EU-Kyrgyzstan human rights dialogue was held in Bishkek on 28 June 2011. Besides issues of mutual interest or concern in international forums, the EU addressed a number of specific concerns about the human rights situation in Kyrgyzstan, in particular regarding judicial reform, including pre-trial detention, torture, the right to a fair trial and access to justice; freedom of association and assembly; the rights of prisoners; children and women; and the national framework for the protection of human rights.

The EU has been providing continuous support for reconstruction, reconciliation and conflict prevention activities which are important for the sustainable growth of the country. In response to the interest expressed by the new Government in engaging with the EU on judicial reform and the fight against corruption, a fully-fledged assistance programme addressing these issues and sharing EU experience is under preparation.

5.3.5. *Tajikistan*

The third and fourth round of the EU-Tajikistan human rights dialogue took place on 2 February (for the year 2010) and 25 October 2011 in Dushanbe. The dialogue allowed for an exchange on a wide range of issues of mutual interest or concern, including on national human rights institutions and the rights of women, children and migrants. Differences were noted on electoral law, civil society, freedom of religion and the freedom of the media. There was also discussion of possibilities for concrete cooperation in the field of human rights. In the framework of the fourth round of the dialogue, the EU delegation also visited one of the prisons in Dushanbe.

The EU-Tajikistan civil society seminar on the rights of labour migrants was organised on 26 and 27 July 2011.

Human rights issues were also discussed during the first Cooperation Committee in Dushanbe on 16 March 2011. The main items raised were related to the recommendations of the Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), freedom of expression, freedom of media, and freedom of religion.

5.3.6. *Turkmenistan*

The EU continued to monitor the human rights situation in Turkmenistan closely, and consistently raised its continuing concern with regards to a number of issues in the course of its bilateral dialogue, including during the EU-Turkmenistan human rights dialogue. The fourth round of the dialogue was held in Brussels on 8 July 2011. The EU and Turkmenistan focused in particular on judicial reform, including prison conditions, national institutions for the protection of human rights, civil society development, freedom of association, freedom of expression, freedom of movement, the rights of persons belonging to national minorities, and cooperation in international forums.

5.3.7. *Uzbekistan*

The EU continued to call on the Uzbek authorities to implement further political reforms, especially as regards the freedom of assembly, freedom of belief, the role of civil society and NGOs, freedom of media and child rights. The EU welcomed the release of a number of human rights defenders during 2011, but remained concerned at the overall number of human rights defenders, activists and journalists in detention in Uzbekistan and continued to raise issues, including individual cases, with the Uzbek authorities. It continued to press for wider access for the international community to Uzbekistan's penitentiary institutions.

The 5th round of the EU–Uzbekistan human rights dialogue took place on 24 June 2011 in Tashkent. The EU and Uzbekistan focused in particular on judicial reform, including prison conditions, national institutions for the protection of human rights, civil society development, freedom of association, freedom of expression, freedom of movement and cooperation in international forums. The EU also raised the issue of cooperation with the Special Rapporteur on torture and an invitation to an ILO commission to monitor the progress made on the implementation of ILO conventions 138 and 182 against child labour.

In December 2011, the European Parliament suspended its consent to the incorporation of a textile protocol into the Partnership and Cooperation Agreement, over child labour concerns. It is likely that the European Parliament would expect to see concrete progress on forced labour, including the return of international monitors to the cotton harvest in 2012, in order to reconsider incorporating the protocol. Cooperation intensified over the definition of a € 10 million programme on criminal justice reform, which was launched in early 2012.

The EU, jointly with the Council of Europe, continued to implement the EU-Central Asia Rule of Law Initiative. For Uzbekistan, this included the following activities: the strengthening of the Constitutional Court and Supreme Court and of the ombudsman's office, the training of judges and public administration representatives, and the preparation of legal opinions on draft legislation.

5.4. AFRICA

5.4.1. *African Union*

The AU-EU human rights dialogue, initiated in 2008, continued to provide an important forum for exchanges on efforts to promote human rights and democracy. One meeting took place in 2011, in Dakar, focusing on issues such as AU-EU cooperation on the protection of human rights defenders, human rights in democratic transitions, and the right to development and the implementation of UN Security Council Resolution 1325 on women, peace and security.

The third AU-EU civil society seminar on human rights took place in Brussels on 21 and 22 November 2011. The recommendations related to two main areas: human rights and elections, and the situation regarding the right to housing and forced evictions. The recommendations will be presented as a contribution to the next African-EU Dialogue on Human Rights.

As a manifestation of their joint endeavours, on 12 February 2011, the EU and the AU issued a Joint Declaration on the International Day against the use of Child Soldiers. In this declaration the EU and the AU welcomed the progress made, including by the adoption of Security Council Resolution 1882, and reaffirmed their support for the fight against impunity in relation to the recruitment and use of child soldiers and the need to bring perpetrators of such crimes to justice. They also called upon all states to ratify the Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflicts by 2012, following the campaign launched in May 2010 by the Office of the Special Representative of the UN Secretary General for Children and Armed Conflict.

In the framework of the Africa-EU Platform for Dialogue on Governance and Human Rights (launched on 12 November 2010), two working groups met, the first in Brussels in June 2011 to discuss the governance of natural resources in conflict and post-conflict situations, and the second in Tunis in December 2011 to discuss freedom of expression, including freedom of the media, as a vehicle for promoting democratic change. Since its launch in November 2010, the platform has provided an open, inclusive and informal space for dialogue, allowing the formulation of shared governance agendas and recommendations between the two continents. One informal meeting of experts of the Africa-EU Partnership on Democratic Governance and Human Rights also took place in Brussels in September 2011 and allowed for further consultations on how to improve EU support for African governance initiatives such as the African Peer Review Mechanism (APRM) and the African Charter on Democracy, Elections and Governance.

In addition to the AU-EU human rights dialogue, political dialogues conducted under Article 8 of the Cotonou Agreement provided opportunities to take up human rights concerns directly with the national authorities in African partner countries. Specific dialogues on human rights took place with Nigeria and South Africa in 2010.

5.4.2. *Angola*

Despite constitutional guarantees of fundamental freedoms and a national human rights institution, shortcomings concerning the protection of human rights remain at various levels. Recent problematic issues include alleged violence and abuses committed by security forces against illegal migrants and miners in the diamond-rich Lunda provinces. Excessive use of force by police at small-scale opposition and youth protests was also reported.

The EU Delegation and Member States' representatives visited the Lundas, and had contacts with the authorities and representatives of civil society. In coordination with other international partners they have been monitoring the situation, and drawing the Government's attention to the need to properly investigate allegations and take preventive action through training and control of the security forces. Earlier, EU Ambassadors visited the oil-rich northern province of Cabinda, where sporadic, low-intensity insurgency as well as alleged human rights violations occur.

The EU and its Member States are funding human rights projects and providing assistance to local and international organisations active in this field. With the general scaling-down of donor support to Angola, EU funding is one of the few sources available to local human rights organisations.

Political dialogue under Article 8 of the Cotonou Agreement remained inactive, but there are great expectations of the "Angola-EU Joint Way Forward (JWF)" agreement. It involves a wide-ranging political dialogue including peace and security, human rights and good governance.

5.4.3. *Burundi*

As in previous years, the EU remained concerned about the human rights situation in Burundi during 2011. The year was marked by a high number of extrajudicial killings – as many as 62, according to the UN, and more according to NGOs. While opposition leaders abroad, civil society and the media have largely filled the gap left by opposition political parties, journalists and civil society leaders have become the target of arrests and intimidation.

Political pressure from the International Community did start to bring some results towards the end of the year, when the situation appeared to have become calmer. The EU contributed to intensifying international efforts to restore dialogue between the Government and the opposition parties abroad, with a view to ensuring proper preparation of the 2015 elections.

The EU sought proactively to conduct dialogue with the Government under Article 8 of the Cotonou Treaty, but without success. More fruitful in 2011 was the dialogue with civil society, which continued and became more focused on political governance.

The EU continued to fund projects under the EDF for decentralising justice and in support of local governance, with the aim of tackling difficult issues related to land conflict. The EU also invited proposals under the EIDHR and the Instrument for Stability.

5.4.4. *Cameroon*

EU engagement on human rights and democratisation in Cameroon picked up momentum significantly in 2011, both in terms of political dialogue and advocacy, as well as financial support. The main areas of intervention during the year were as follows.

Human rights defenders: the EU missions in Cameroon have supported the creation of a national network for the protection of human rights defenders (RENAPDDHO). The EUD has provided advice, political support and in-kind assistance, while the French Embassy has provided some financial support. RENAPDDHO intervenes when individual human rights are being threatened and is also finalising a first report on the situation of human rights defenders in Cameroon.

Human rights awareness: the EU provided financial support to the organisation in 2011 of a human rights film festival in Yaounde. Unfortunately the festival was banned at the last minute by the authorities because of the alleged risks to public order, after which EU Heads of Mission expressed regrets at this decision.

Justice and detention conditions: the EU is the main donor in this critical area. EU support has in particular been critical in helping limit the number of people held in pre-trial detention and in helping improve health (including HIV prevention), sanitation and legal advice to inmates. In addition, issues related to the (mis)functioning of the judicial system, in particular in high profile cases, are also raised regularly in the framework of the political dialogue.

Rights of LGBT people: this issue, which is quite sensitive in Cameroon, is being raised regularly in the framework of the political dialogue with the authorities, the ultimate goal being decriminalisation. The EU has also provided financial support to a NGO working to defend the rights of LGBT people, in particular those held in detention or facing legal proceedings. This project has triggered a controversy with the authorities, which accused the EU of interference and of promoting homosexuality and requested the EU to withdraw the subsidy. The EU reacted forcefully to these accusations and refused to reconsider the project.

Other issues were raised regularly throughout 2011 in the framework of ongoing political dialogue, including abolition of the death penalty (there is only a de facto moratorium at present), rights of women (in particular violence against women), child rights (in particular ratification by Cameroon of the two optional Protocols to the UN Convention on the Rights of the Child) and curbs on political rights such as freedom of association and demonstration. Financial support has also been provided to NGOs working with indigenous people (in particular Baka Pygmies).

5.4.5. *Chad*

As noted in the report on the situation of human rights in Chad, commissioned by the OHCHR, "there is no policy of deliberate systematic violation of human rights. But these rights are constantly violated". While Chad has ratified the main international conventions on promotion and protection of human rights, effective application of these conventions is still far from satisfactory. This is due to a lack of financial and technical resources assigned to human rights and justice issues. In parallel, the right to development is seriously hampered by recurrent famines and epidemics that affect in particular the Sahel region of the country.

Challenges in the field of human rights are therefore quite diverse, but the EU and its Member States have identified four major challenges upon which to concentrate their efforts:

a) Establishment of a reliable and functional system of justice, to put an end to impunity, which is still widespread.
b) Respect and promote the rights of the most vulnerable, including children, women (especially in rural areas), and the disabled.
c) Accompany the process of Internal Security Forces Reform, to foster Rule of Law in the country and prevent abuses.
d) Respect for democratic principles and promote good governance, allowing citizens' participation in public affairs, at national and local level.

The 10th European Development Fund made "good governance" one of its two focal sectors (€ 70 million) in order to contribute to the restoration of sound public institutions and practices in the fields of justice, management of public finance and security in the country.

In this context, the EU programme to support Justice in Chad (PRAJUST), which started in 2009, aims to sustainably improve the administration of justice in the country, by contributing to support to both penal and civil processes, as well as professionals (lawyers, judges, prison officers, etc.). PRAJUST also foresees a substantive contribution to the Government's program for the construction and rehabilitation of justice facilities throughout the country.

Security Sector Reform is a key area already supported by the EU with the PAFSI programme – Support Programme for the Reform of Internal Security Forces.

The EU, together with other bilateral and multilateral parties, funded the commission of inquiry charged with shedding light on the events of January-February 2008 and the disappearance of opposition leader Ibni Oumar Mahamat Saleh.

The EU was also politically and financially involved in the organisation of the trial of former President Habré, although this had yet to start as the court was not yet established.

Regarding the issue of elections, the EU provided support to the preparation and organisation of 2010-2011 legislative and presidential elections. An EU electoral observation mission was dispatched, headed by the former Development Commissioner, MEP Louis Michel.

The Governance Support Program in Chad (PAG) which started in late 2011 provided support to key financial administration and management of oil revenues. It continues efforts, in place since 2007, to improve the capacities of the Ministry of Finance and Budget. A component of the Programme aims at accompanying the recent decentralisation process after local elections were run in 2011 in the country's main cities.

The EU remained strongly committed to tackling key issues related to good governance (justice, human rights, security forces, economic transparency and decentralisation), both through its political dialogue, under Article 8 of the Cotonou Agreement, and through the implementation of its programmes and projects.

Through its budget lines, the EU promoted respect of the rights of women, children and displaced persons. This work included combating discriminatory practices against women such as female genital mutilation, forced marriage and early marriage, and gender-based violence.

5.4.6. *Côte d'Ivoire*

2011 opened in Côte d'Ivoire with a serious political crisis: the refusal of the outgoing President to accept the results of the presidential elections held in late November 2010, which were won by his opponent Alassane Ouattara. The repression of Gbagbo's illegitimate regime gave rise to many human rights violations, which were denounced in statements by High Representative Ashton and her spokesperson. The EU immediately and firmly supported the will of the citizens of Côte d'Ivoire, expressed through the ballot, by taking restrictive measures against a total of 118 individuals and 13 economic entities (see the various decisions of the European Council up to the beginning of April 2011). Those measures were extremely effective in significantly weakening the Gbagbo regime.

The EU also carried out intense diplomatic activity in contacts with regional institutions such and ECOWAS and the African Union and at the United Nations, encouraging them to take clear positions and to mediate to restore constitutional order. To that end, the EU also provided information and technical and financial support. At the same time, the EU mobilised € 60 million to provide humanitarian assistance to those most affected by the crisis, and provided € 1 million from the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), in part for specific assistance for women who were the victims of sexual violence during the crisis.

Once the crisis had been resolved by the inauguration of the legitimate President Ouattara, development cooperation was able to begin again, allowing a programme to support the judicial system worth € 18 million to be launched, to help the state to define a sectoral reform policy, promote access to justice, reduce judicial corruption and reinforce the professionalism of judges. During 2011, seven courts in the northern regions were renovated and brought back into use, thus improving access to justice in those areas.

By means of specific expert assistance granted to the Ministry of Justice (on the basis of a credit from the Instrument for Stability), the EU supported ongoing judicial procedures, in particular the investigation team of the Ministry charged with investigating the crimes committed during the crisis, and the drawing up of a law on witness and victim protection and a draft law on the implementation of the Rome Statute (ICC).

Support for national reconciliation, directed at transitional justice, mediation in land disputes in the west of the country, and efforts to make the media more professional and responsible, were approved at the end of the year. The EU continued its technical and financial support for the electoral process to end the crisis, providing € 8 million to assist with the organisation of the legislative elections of December 2011, and funding the observation of the election by civil society. Also, in October 2011 the EU stepped up its dialogue with organisations defending human rights, in the context of the drafting of the country's human rights strategy.

5.4.7. *Democratic Republic of the Congo*

In 2011, the EU was much involved in monitoring the electoral process in DRC leading to the legislative and presidential elections. On 24 January, the HR/VP issued a statement following revision of the Constitution and calling for dialogue between all actors involved in the electoral process.

The EU provided financial support to the organization of the presidential and legislative elections and sent an Electoral Observation Mission that was deployed on the ground.
On several occasions, the EU expressed its concerns regarding politically motivated human rights violations, including threats against media freedoms and infringements to freedom of speech and protest.

On 7th September, the EU issued a local statement recalling the responsibilities of all political actors and the Congolese national police in DRC for ensuring free, transparent, democratic and peaceful elections. On 8th November, the EU expressed its concerns regarding the latest developments in the electoral campaign in DRC. Key messages were passed to the national electoral commission (CENI) regarding the importance of ensuring fundamental freedoms. In November and December, the EU issued several statements regarding the quality of the electoral process in DRC.

Furthermore, the EU pursued its commitment in favour of human rights defenders. The EU was represented at all stages of the trial of the suspects supposedly involved in the death of human rights defender Floribert Chebeya. On 29 June, the HR/VP issued a declaration taking note of the verdict of the high military court, stressing the importance of fighting impunity and recalling the EU position against the death penalty. The EU implemented several demarches to protect human rights defenders and updated its local action plan for the implementation of the EU guidelines on human rights defenders. Furthermore, a human rights country strategy was drafted at the local level.

The EU pursued its commitments towards supporting the fight against gender based violence in DRC. Among other financial commitments, a 2.5 million€ programme for supporting victims of sexual violence in the Kivus was announced on 11th July.

The EU kept a close look at legislative developments, especially in the area of security sector reform. Several important projects were implemented in DRC under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR).

In international fora, the EU continued to support the work of the ICC regarding Congolese cases pending. The EU was also active in the UN Human Rights Council to address DRC human rights situation.

5.4.8. *Eritrea*

The EU continued to express concern about violations by Eritrea of human rights obligations. In the framework of the political dialogue, the EU appealed to the Government of Eritrea to unconditionally release all political prisoners. In September 2011 the High Representative Catherine Ashton issued a declaration on behalf of the European Union on political prisoners in Eritrea on the 10th anniversary of their detention. The EU urged the Government of the State of Eritrea to release, unconditionally, the G11 prisoners, who are a group of eleven senior government officials arbitrarily detained and denied their rights since 2001 after openly criticising President Isaias Afwerki.

Equally, concern has been raised about the fate of detained journalists and prisoners of conscience incarcerated for their political and religious beliefs. Among others, the EU called on the Eritrean authorities to release Dawit Isaak, a journalist of dual Eritrean-Swedish nationality held incommunicado in detention since 2001, as well as all other imprisoned journalists. The EU repeated requests to provide information and to grant access to them. The fate of detained persons was raised personally by the Managing Director for Africa Nicholas Westcott during his meeting with President Isaias.

The freedom of belief remains another problematic area. The EU expressed its concern regarding violations against non-state sanctioned religious groups in Eritrea, and repeated the demand for access to the former Patriarch of the Eritrean Orthodox Church, deposed in 2007.

The EU also voiced concerns about the plight of Eritrean refugees in the Horn of Africa. These were raised with both the Eritrean Government and other governments where cases of human trafficking and abuses were reported.

The EU continued to support activities aiming at the promotion of human rights, in particular those relating to access to information on human rights and regarding women's and children rights.

5.4.9. *Ethiopia*

A whole chapter of Ethiopia's new development plan for the coming five years, the Growth and Transformation Plan, is dedicated to capacity building in the public administration and to good governance (including anti-corruption measures). This seems to indicate the Government's commitment to achieving an effective civil service and strengthening good governance in democratic and political terms, as the backbone of the national development strategy.

However, the EU remains concerned about the situation of human rights defenders and the application of the law regulating civil society activities. New directives issued in 2011 to develop certain aspects of the civil society law are likely to pose further challenges for civil society organisations. Nevertheless a tripartite dialogue between the Government of Ethiopia, donors and civil society has been established. The EU is confident that the dialogue will allow progress towards improvement of those regulations. The EU also continued the successful implementation of projects under the Civil Society Fund, including in areas related to human rights and governance.

In 2011, Ethiopia saw the first arrests and subsequently trials under the new Anti-Terrorism Proclamation (ATP) enacted in 2009. Two Ethiopian journalists were arrested in June, followed by several other journalists and opposition members.

The EU has been monitoring the trials and by the end of 2011, two Swedish journalists had been sentenced to 11 years of imprisonment each, whilst three additional trials of a total of 36 people were still ongoing and being monitored by the EU.

There has been some criticism of the arrests and the implementation of the ATP, mainly from Amnesty, Human Rights Watch and Reporters Without Borders. The UN has urged Ethiopia to review the broad definition of terrorism under the ATP and has voiced concerns over the potentially harmful effects it could have on the media in the country, as well as other democratic rights. The EU is engaging on the ATP in the context of the dialogue it is undertaking with Ethiopia.

Donors, including the EU, carried out a fact-finding mission in 2011 to assess the 'villagisation' programme being implemented by the Ethiopian Government to improve access to basic services for the rural population. Despite the allegations made by human rights organisations, the mission did not find evidence of forced relocation or other human rights violations. Donors are not supporting the programme but are concerned about the effects of hasty implementation, that sometimes lead to a lack of basic services and even shortage of food. In 2011 the EU launched a dialogue with the Government of Ethiopia on the matter.

Ethiopia began to draw up a national human rights action plan that will be finalised in 2012, incorporating recommendations from the Universal Periodic Review and from UN Treaty Bodies.

5.4.10. *Gambia*

The Gambia maintained political and macroeconomic stability, while the human rights situation, especially freedom of expression, continued to present challenges. This pattern was confirmed in the November Presidential elections, won by the incumbent Jammeh. The EU deployed an Expert Electoral Mission, whose assessment will form the basis of further political dialogue.

The EU and The Gambia entertain a structured political dialogue as provided for in Article 8 of the Cotonou Agreement, with mutually agreed priorities, shared agendas and commitments on both sides. Meetings take place twice a year. Governance/human rights are core elements, which are always on the agenda. However, action and progress in this area has been slower than in other areas discussed.

The EU continued to support civil society, working in particular on governance, human rights and women's rights.

5.4.11. *Guinea*

In general, the situation regarding human rights and democracy in Guinea continued to improve in 2011. The security situation in Conakry and in the interior of the country, marked by acts of violence by the police, became more stable. There was some progress in combating impunity, particularly on the case of the victims of 28 September 2009 (when a peaceful demonstration was brutally repressed by the security forces). However, several acts of violence committed by the police in 2011 remain unpunished, and two of the most senior personnel presumed to have been responsible for the violence on 28 September 2009 remain in high public office, which is not helping the investigations to make progress. The EU is maintaining its sanctions against five people (with an asset freeze and a visa ban) because of their presumed responsibility for that violence.

Justice remains weak, and detention conditions are poor and lacking respect for human rights, but the first steps have been taken towards reform of the justice and prison system. The EU has already provided some support for justice, by means of technical assistance to the Ministry and support for victims and civil society in fighting impunity for the crimes committed during the massacre on 28 September 2009. Reform of the security forces has also begun, with the demilitarisation of Conakry and the retirement of around 4000 armed forces personnel who had served for at least 35 years (or 15 % of the security forces). The political situation is more stable and, responding to the return to constitutional order by the inauguration of a democratically elected President and a civilian government, the EU has made the conditions for resuming cooperation under the 10th EDF more flexible, and has partially lifted the arms embargo. Nevertheless, the holding of free and transparent legislative elections remains the final condition which will make possible the complete normalisation of relations with the EU.

5.4.12. *Guinea-Bissau*

The human rights situation in Guinea-Bissau in 2011 remained worrisome, particularly in the areas of economic and social rights, due to unresolved questions of poverty and illiteracy and inadequate access to basic social services. These issues, as well as widespread domestic violence, also had an adverse impact in the spheres of women's and children's rights.

In June 2011, the National Assembly passed two bills, respectively to fight against human trafficking and to ban female genital mutilation. In December 2011, Guinea-Bissau ratified the African Charter on Democracy, Elections and Governance.

Under the European Initiative for Democracy and Human Rights (EIDHR), in April 2011 the European Union launched for the first time a call for proposals targeting the reinforcement of the protection of children, women and prisoners rights. Four projects were selected for funding, for a total amount of € 1 140 000.

Recurring episodes of politically motivated violence and intimidation closely linked to the role played by the military in internal politics threatened the stability of the country. In December 2011, the repression of an alleged attempted coup resulted in the unlawful killing of a suspect who was surrendering, as well as in a number of arbitrary arrests and detentions. Impunity and corruption continued to be major challenges, which were insufficiently tackled.

The fight against impunity and respect for the rule of law were at the heart of the political dialogue between the European Union and Guinea-Bissau in the framework of the consultations opened pursuant to Article 96 of the Cotonou Agreement. The representatives of the Guinea-Bissau Government presented satisfactory proposals and undertakings to implement key reforms aiming at stabilising the country in a democratic framework. The consultations were closed by Council Decision 2011/492 and appropriate measures adopted for the performance of these commitments. By the end of 2011, while a certain progress in the implementation of some commitments must be noted, none of the key commitments had been fully implemented.

5.4.13. *Kenya*

The EU continued to observe the human rights situation in Kenya closely throughout 2011.

Supporting the implementation of the new Constitution was among the main priorities for the EU in Kenya in 2011, not least with a view to the protection and promotion of human rights.

Impunity remained a main concern. The EU regularly raised this issue with the Government of Kenya and in public. Throughout 2011 it also maintained political pressure on the Government to take action against extra-judicial killings and torture by the security forces, as well as corruption within the public sector.

As a staunch supporter of the International Criminal Court (ICC), the EU continued to appeal to the Government of Kenya as well as to the six individuals summoned by the ICC for crimes committed during the 2007/2008 post-election violence to fully cooperate with the Court. Equally, the EU encouraged the establishment of a local mechanism to bring others implicated in the post-election violence to justice.

A continuous and regular dialogue with civil society organisations was maintained, including through regular meetings at Head of Missions level.

As a result of EU public (media) statements on human rights issues, ie the ICC, the fight against impunity, extra-judicial killings, and International Human Rights Day, the EU has achieved good visibility in the country as a human rights actor.

5.4.14. *Liberia*

Although there is no evidence of systematic abuse or denial of human rights in Liberia by state actors, the challenges related to the promotion and protection of human rights are considerable: prisons conditions are harsh, including overcrowding, and detainees are subject to long pre-trial detentions and denials of due process. Sexual and gender based violence, including rape, as well as female genital mutilation (FGM) and violation of children's rights, including child abuse, are prevalent in the country.

Liberia formally maintains the death penalty for certain crimes, but a voluntary moratorium on the execution of the carrying out of the death penalty is in place.

As part of the activities of promoting human rights, the EU adopted an "EU local human rights strategy" and has engaged locally with the government and relevant institutions (including the National Commission on Human Rights). A local call for proposals under the European Instrument for Democracy and Human Rights was launched in November (total budget 600.000 euro).

In 2011 Liberia held presidential and legislative elections, the second democratic elections since the end of the civil war. However, the run-off elections were tarnished by an opposition boycott and street clashes between protesters and the police. The EU provides financial support to the electoral cycle (€ 7 million) and deployed an Electoral Experts' Mission.

5.4.15. *Madagascar*

2011 saw a major development in the Malagasy crisis. Thanks to sustained efforts by the Southern African Development Community (SADC) Mediation Troika, a "Roadmap for Ending the Crisis in Madagascar" was signed on 16 September 2011 by the main political stakeholders. This document sets out the commitments entered into by the signatories with a view to a neutral, inclusive and consensus-based transition process leading to the holding of credible, free and transparent elections and the return to constitutional order in Madagascar.

The EU, the SADC, the African Union and the international community welcomed that event and, since then, have noted the progress made in its implementation (the appointment of a consensual Prime Minister, the formation of a Government of National Union, the establishment of the Transition Parliament and the establishment of the national Electoral Commission (CENIT)).

Such developments triggered a further EU decision on 5 December under Article 96 of the Cotonou Agreement, extending the decision in force since 2010 but adopting a positive approach allowing for EU support for the transitional process and the gradual resumption of EU cooperation in development aid, depending on real progress on the implementation of the roadmap for transition.

However, the implementation of the Roadmap for transition remains very fragile.

5.4.16. *Malawi*

The human rights situation in Malawi deteriorated further in 2011. The adoption in January 2011 of the amendments to the penal code, which expand media control by the Government, puts the freedom of speech and press freedom at risk. The Government has come under pressure from activists because of poor economic and political governance. Demonstrations took place in July 2011, when arms were used against protestors leaving twenty people dead. High Representative Ashton issued a statement condemning the use of force by the Malawian authorities and their prevention of citizens from exercising their constitutional right to demonstrate. On 14 October 2011 Managing Director of the EEAS Africa Department, Nicholas Westcott met the Foreign Minister of Malawi, P. Mutharika and reiterated the EU's concerns on the evolution of the governance situation in Malawi.

Under the 10th EDF, the EU allocated € 30 million for a Governance Programme to improve democratic governance by ensuring access to quality justice for all in Malawi, through a more effective and responsive judiciary, increased restorative and victim-friendly approaches in both the formal and informal systems, improved democratic accountability and oversight, and ensuring that all Malawians know and understand, and are able to claim, their rights and the services to which they are entitled.

5.4.17. *Mauritania*

In Mauritania, the inclusive political dialogue between the presidential majority and parts of the opposition has led to an agreement on a package of substantial constitutional reforms. Significant progress has been made in the area of media liberty, putting Mauritania among the top countries in the region as far as this area is concerned. However, remnants of slavery continue to exist and its denouncements by human rights organisations cause regular confrontations with the authorities. Arbitrary detention cases are regularly reported. The main structural problem in Mauritania is the weakness of the justice system. Civil society in Mauritania remains weak and suffers from lack of coordination.

EU Human rights strategy for Mauritania is currently under evaluation. The EU Delegation in coordination with the Member States regularly brings together human rights defenders, and makes occasional political démarches to the Government to denounce violations of human rights. At operational level, two new gender and EIDHR thematic projects were launched in Mauritania in 2011, to support NGOs in gender issues and in the fight against slavery and its after-effects. These projects, along with the five already existing in this field, are worth € 1.3 million. The EU also provides structural support to civil society, through a specific programme under the 10th EDF.

5.4.18. *Niger*

The EU supported the democratic transition in Niger in 2010 and 2011, in particular through support for the electoral process. This was reflected in the release of € 18.5 million (more than 60 % of the external support), which made it possible to increase the confidence of political actors and public opinion in the election, by providing for the preparation and holding of the constitutional referendum (October 2010) and the various polls (local, legislative and presidential) in the first quarter of 2011.

Moreover, an election observation mission was put in place in Niger for the legislative elections on 31 January 2011 and for the two rounds of the presidential election on 31 January and 12 March 2011. Santiago Fisas Ayxela, Member of the European Parliament, was the Chief Observer. The mission consisted of 40 observers from 15 EU Member States, Switzerland and Canada. The mission began its activities on 4 January 2011 and remained until the official proclamation of the results of the second round of the presidential election on 1 April 2012. The observers were deployed throughout the country, except in the Agadez region for security reasons.

5.4.19. *Nigeria*

Nigeria held presidential, legislative and State House/Governor elections in April 2011. An EU Election Observation Mission (EOM), led by MEP Peterle, was deployed in the country. The EU concluded that these elections represented a significant improvement on previous years and could be considered as the most credible elections since Nigeria's return to democracy in 2009. A number of irregularities and deficiencies were nevertheless observed and reported. The recommendations made by the EU EOM inspired the Nigerian Independent National Electoral Committee (INEC) in the drafting of its own conclusions. The elections were followed by an outbreak of violence, which the EU condemned in a local statement.

Human rights continued to be a priority in the framework of the EU-Nigeria Joint Way Forward. In March 2011, the Human Rights Commission Act was adopted. The new Chair of the Human Rights Commission, a human rights activist, was appointed in December 2011. In June 2011, the Freedom of Information Act was adopted.

The EU continued to monitor the human rights situation, including in the framework of the local EU Working Group on Human Rights. A report by Heads of Mission on the freedom of religion or belief was prepared in July 2011. Several meetings took place with civil society representatives to discuss the same-sex marriage bill.

Meetings were held with the Chair of the Justice Committee of the House of Representatives and with the Chair of the Human Rights Committee of the Senate, to discuss the human rights situation in the country. A session of the local human rights dialogue, initially scheduled for December 2011, was ultimately postponed and took place in February 2012.

Eight projects supported by the European Instrument for Democracy and Human Rights Country-Based Support Strategy programme (CBSS) were being implemented in 2011. A new EIDHR CBSS call for proposals was launched in December 2011.

Statements were made by the EU to denounce inter-communal violence and terrorist attacks, including the attack against the UN Headquarters in August 2011 and the attacks on churches during the Christmas period.

5.4.20. *Rwanda*

The EU direct support to the government is complemented with support to civil society. In 2011, the dialogue with the civil society continued and became more focussed on political governance.

Regular EU-Rwanda meetings were held over the electoral process (presidential, local and senatorial elections) and the Universal Periodic Review (UPR), the latter being a tool for policy and political dialogue.

Also, preparatory works for the definition of a € 2 million call for proposals to the NSAs under the 10 EDF financing Agreement 'Voice an Accountability' were carried out in close collaboration between the EU Delegation, the NAO and representatives of the civil society.

The specific objective of this call is the promotion of advocacy and monitoring activities in the justice and human rights sectors, in line with the justice sector working group recommendations and Rwanda's voluntary commitments in the context of the UPR.

Overall, financial support to civil society in Rwanda has steadily increased in 2011 with new contracts signed under two specific programmes: the "European Instrument for Democracy and Human Rights" (EIDHR) and the "Non-State Actors and Local Authorities in Development" (NSAs/LAs) programme. Between second half of 2010 and 2011, a total of 13 new contracts were signed worth about € 6 million. These projects aim at observing elections and providing civic education to ensure a more transparent electoral process; supporting a think tank to conduct studies over the ethnicity and social cohesion; strengthening the national campaign against corruption; providing support to the victims of violence in the cross border regions; monitoring and advocacy over the newly adopted land reform; and strengthening decentralisation and local governance processes.

At the end of 2011, the EU had a portfolio with Rwanda of about 60 on-going projects funded by the different thematic programmes in support to the civil society.

5.4.21. *Senegal*

Senegal is a democratic and stable country with a positive human rights record overall. This was confirmed in 2011.

However, following the 23 June demonstrations, in the run-up to the presidential elections (26 February 2012), administrative and police harassment of the opposition and civil society was noted. In addition, the distribution of the 14th annual report of the Observatory for the Protection of Human Rights Defenders, published by the International Federation of Human Rights (FIDH), was retained by customs authorities without a proper explanation.

The long-standing, low-intensity conflict in Casamance is another issue of concern. Sporadic clashes continued in 2011, with a high number of casualties (over 60 fatalities), including civilians, mainly as a result of banditry, including the alleged execution of a group of 10 woodcutters in late November. Full details of this were never shared by the authorities. Negotiation efforts have failed to bring about a sustainable resolution of the conflict to date.

The EU and Senegal entertain a structured political dialogue as provided for in Article 8 of the Cotonou Agreement, with mutually agreed priorities, shared agendas and commitments on both sides. Meetings take place twice a year. Human rights are constantly addressed, including the abovementioned issues.

The EU continued to support the démarches by the international community to convince Senegal either to try Hissène Habre, the former president of Chad (currently living in Senegal) who has been accused of crimes against humanity, or to extradite him. Belgium has introduced a request for extradition, with EU support. This issue is also constantly on the agenda of the abovementioned Article 8 dialogue meetings.

5.4.22. *Somalia*

In 2011, the conflict in South-Central Somalia continued, with a heavy price paid by civilians, especially in the areas controlled by Al Shabaab (a radical Islamist insurgency). The EU contributed to the establishment of security through its CSDP mission that trains members of the Somali National Security Forces (NSF) in Uganda (the EUTM), and through its significant support for the African Union Mission in Somalia (AMISOM) through the African Peace Facility (APF). Al Shabaab withdrew from the capital, Mogadishu, under NSF and AMISOM pressure in August 2011. They largely secured the capital, allowing a more conducive atmosphere for the respect and promotion of human rights and the implementation of the Kampala Accord of May 2011. Furthermore, the EUTM included modules on human rights and gender, leading to greater respect for rights by the forces.

Under the European Instrument for Human Rights and Democracy, the EU carried out a variety of projects supporting an independent media, supporting the Human Rights Commission of the region of Somaliland, building the capacities of elders and religious leaders in conflict prevention across the country, developing domestic electoral observation capacities, and enabling dialogue between civil society and the Somali authorities.

With regard to the rule of law and the fight against impunity, police and judges were trained throughout Somalia. With the EU's support, three female prosecutors (of a total of nine) and female police officers were appointed in the region of Somaliland.

Under the democratisation agenda, the EU supported the draft Federal Constitution, under which human rights and gender audits were conducted. In the regions of Somaliland and Puntland, the EU assisted the opening up of the political space, as well as the appointment and capacity-building of their Electoral Commissions.

5.4.23. *South Africa*

On 15 September 2011, the Fourth South Africa-EU Summit was held in the Kruger National Park, South Africa, reaffirming both parties' commitment to strategic partnership based on shared values, including human rights, democracy and the rule of law, and reaffirming their determination to cooperate in international forums with regard to human rights.

In February 2011, the EU and South Africa held their fourth informal dialogue on human rights, building on the dialogues held since December 2009. Discussions encompassed cooperation in multilateral forums, and continental and domestic issues. The EU and South Africa agreed to formalise their dialogue in 2012.

South Africa-EU development cooperation continued to support human rights through various programmes including the Access to Justice and Promotion of Constitutional Rights programme as well as civil society support through the European Instrument for Democracy and Human Rights.

Throughout the year, the EU continued to monitor developments and engage South Africa in the field of human rights, inter alia regarding the process of registration and deportation of Zimbabwean immigrants, the ongoing debate on the adoption of a Protection of State Information Bill, and the situation of LGBT persons in the country.

On the multilateral front, the year 2011 was marked in particular by the adoption of the landmark resolution sponsored by South Africa on "Human rights, sexual orientation and gender identity", which was adopted by the United Nations Human Rights Council on 17 June 2011. The resolution is the first to call for an end to discrimination on grounds of sexuality worldwide, and to recognise it as a "priority" for the UN; it was strongly supported and welcomed by the EU.

5.4.24. *Sudan*

The credibility and subsequent acceptance of the outcome of the January 2011 referendum by Khartoum was the overall political priority of the EU for 2011. Great attention was also given to the period leading up to South Sudan's independence on 9 July 2011 and thereafter.

Both milestones passed peacefully but there was a considerable deterioration of the situation during the months following South Sudan's independence, which saw the outbreak of fighting between the Sudan Armed Forces (SAF) and the SPLA-North in Southern Kordofan and Blue Nile, as well as the continued dispute about Abyei. The ongoing conflict has caused a serious humanitarian situation and serious human rights violations took place in the areas of conflict which also included Darfur, despite the signature of the Darfur Peace Agreement in Doha in July 2011.

During the reporting period, the overall situation of human rights in Sudan did not improve. Arbitrary arrests and the targeting of individuals because of their ethnic affiliation continued in many parts of the country. Political opponents, youth groups, human rights activists and journalists remained at high risk of harassment, arbitrary arrest and ill-treatment by the National Security Service (NSS) due to their political affiliation, and there was a complete lack of accountability. State censorship and control over the media, in particular newspapers, remained high.

The future status of South Sudanese citizens living in north Sudan was also of concern in the absence of an agreement between the North and South. The constitutional review process presents another challenge with the announcement by President Bashir that it will be based on Sharia law.

The cessation of UNMIS' mandate following South Sudan's independence has left a vacuum in terms of human rights monitoring. For Darfur, however, UNAMID is still able to fulfil this function through its human rights division. Coordination of the international community in the human rights area has also been affected by UNMIS' departure. There are plans to revive the "International Partnership Forum", a coordination forum for human rights previously chaired by UNMIS and the EU Delegation in Khartoum.

In terms of establishing a meaningful human rights dialogue with the Sudanese authorities, the establishment of the National Human Rights Commission needs to be mentioned. The selection and independence of its members, however, casts some doubt about whether it can play a constructive role in promoting and protecting human rights standards in Sudan.

A three year EU Human Rights Strategy for Sudan has been designed, including eight priority areas. For further information in this regard, including a detailed analysis of the human rights situation in Sudan, please see the full document disseminated on 13 December 2011.

In May 2011, Sudan participated in the Universal Periodic Review (UPR) process.

5.4.25. *South Sudan*

South Sudan became independent in July 2011 following an overwhelming vote for separation in the January 2011 referendum on self-determination.

Still suffering from the aftermath of decades of war and underdevelopment, South Sudanese state structures are nascent and capacities extremely limited. Human rights abuses by security forces are frequent though not systemic. Violations range from unlawful detention to the use of unjustified violence in civil disarmament campaigns.

The law enforcement and justice systems in South Sudan are weak due to the shortage of qualified staff and the reliance on customary law, resulting in impunity for crimes and serious human rights violations in the administration of justice. These violations include arbitrary arrests and detentions, lack of legal assistance and aid, prolonged periods of pre-trial detention, and poor conditions of detention.

During the reporting period, inter-ethnic violent conflicts between rural communities about cattle and resources continued to cause widespread loss of life. In the same context abductions of women and children were common. Security forces often were not able to protect civilians, also due to lack of training and equipment. Members of the Sudan People Liberation Army (SPLA) committed violations against civilians, including unlawful killings, beatings, and looting.

Fighting between the SPLA and armed opposition groups also killed hundreds of civilians, led to the displacement of thousands of people, and the destruction of homes and other civilian properties.

The EU is supporting the Government's efforts to improve the human rights situation with technical assistance, notably for the judiciary as well as through the Human Rights Commission. Support from the EIDHR includes projects on women's rights, people with disabilities and the promotion of pluralism.

The EU has also established a political dialogue with the Government on human rights issues. The EU also supports the government's steps to access and ratify Human Rights-related treaties and conventions. On a positive note, it is recognized that the Government of South Sudan is willing to work with the UN Human Rights Council to address the human rights situation in the country.

5.4.26. *Togo*

In 2011, Togo passed its Universal Periodic Review and adopted a large number of recommendations, a process that has been actively observed by the EU. The Truth, Justice and Reconciliation Commission (CVJR), established in 2009 to investigate political crimes committed between 1958 and 2005, continued its work with substantial financial support from the EU. Over 20 000 statements were made and hearings have been organised throughout the country. In addition, EU support was provided to a platform of civil society organisations active in this domain to encourage the increased engagement of civil society and citizens in the national reconciliation process.

Human rights defenders continue to single out impunity and a lack of independence of the justice system as major problems, together with allegations of unlawful detention and cases of torture. The National Human Rights Commission was charged with the task of investigating the latter.

The latter institution, together with the Ministry of Human Rights, the human rights commission of the national assembly and the High Authority for Audiovisual Media and Communication, received EU support to strengthen their capacity. Also, the EU continued to provide very substantial financial support to the National Programme for Modernisation of the Justice System including training, legislative reforms and infrastructure.

People in detention, women and children are among the most vulnerable categories of the population. The EU supported civil society to promote respect for human rights, especially for these vulnerable groups. Amongst others, an EU-funded project supporting detainees in claiming their rights and improving their social reinsertion proved very successful. Furthermore, five projects with a focus on local development and citizen's participation have received funding under the "Non-state actors and local authorities in development" (NSA/LA) thematic programme.

Through an EU-funded project to support the electoral process, new activities have been developed with the aim of promoting civic education, providing training to political parties and civil society on democracy and elections, promoting the participation of women in the public and political sphere and strengthening the capacities of the Independent National Electoral Commission.

In February 2011, the EU signed a € 6 million financing agreement for a project to strengthen the capacity of civil society and support their actions, particularly in the field of reconciliation and human rights. To complement these actions, the EU continued to raise its concerns on human rights issues in its political dialogue sessions.

5.4.27. *Uganda*

The politically defining event in Uganda in 2011 was the parliamentary and presidential elections held in February. The High Representative in her statement on the elections welcomed its peaceful conduct. The EU had sent an Election Observation Mission and the Chief Observer delivered his report in May. Building on this report the EU has been discussing with the Government how to take forward some of the main recommendations notably on the composition of the Electoral Commission, campaign financing and voter registration. President Museveni has on several occasions agreed to look into possibilities for reforming the Electoral Commission as well as making other reforms. Written material on different models for election commissions has been provided to the Government.

After the elections, the EU continued its efforts to keep political space as open as possible. When the so-called 'walk-to-work protests' were met with excessive use of force by Ugandan security forces, the EU released a local statement on the right to peaceful demonstration asking all parties in Uganda to deal with political conflicts through peaceful means.

To prevent further curtailing of political freedoms through future legislation, the EU brought key legislative proposals on the agenda of the political dialogue. The EU reminded the Government of the fundamental principle of the presumption of innocence when amendments to limit the Constitution's articles on the right to bail were considered. Recalling the rights to freedom of speech and assembly, the EU criticised the draft Public Order Management Bill which included provisions giving sweeping powers to the police to prohibit public meetings. This draft bill has been much debated and is likely to be adopted in an amended version in 2012.

The EU also raised the issue of the abolishment of the death penalty. Arguing that the death penalty still enjoys broad popular support, the Government holds on it, albeit it is rarely applied and has not been executed since 2003 (field court martial).

The EU reminded the Government about the need for the domestication of the UN Convention against Torture. A private members' bill on torture, which is supported by the Government, is currently in Parliament and is expected to be adopted in 2012. Ratification of the Optional Protocol to the Convention against Torture is yet to be materialised.

The EU continued to observe closely the situation of LGBT people in Uganda who face discrimination, persecution and open threats. The EU raised its concerns about human rights of LGBT people at every available opportunity in its dialogue with the Government, including with the President. In addition, the EU supported local human rights organisations providing protection and attempting to change attitudes in the country. The draconian draft Anti-Homosexuality Bill was shelved in 2011 under the last Parliament (but was subsequently re-introduced in 2012).

EU has been a driving force amongst development partners in Uganda with respect to support to Human Rights Defenders (HRDs) and in February 2011 the Local Implementation Strategy on HRDs was adopted.

Finally, on a technical level, the EU participates in a multi-donor pool fund (six EU Member States, Norway and the EU Delegation) with the aim to improve democratic governance in Uganda with specific focus on deepened democracy, access to justice and increased accountability.

5.4.28. *Zimbabwe*

In February 2011, the EU decided to remove 35 people from the visa ban and asset freeze list and to extend the validity of the remaining measures currently applying to Zimbabwe consisting of (i) a visa ban and asset freeze relating to a list of named individuals and businesses; (ii) an arms embargo and (iii) other measures, taken within the context of Article 96 of the Cotonou Agreement.

These are carefully targeted measures, and their impact is primarily on the targeted persons, not on the economy. In fact, since the establishment of the Government of National Unity, the EU and its Member States have provided close to USD 1 billion in development assistance to address the needs of the Zimbabwean people, including the provision of services such as health care and education.

When adopting these measures, the EU took note of the significant progress made in addressing the economic crisis and in improving the delivery of basic social services. However, the EU considered that economic and social developments had not been matched by equivalent progress on the political front. The EU noted that further reforms were necessary with regard to respect for the rule of law, human rights and democracy, which are essential in order to create an environment conducive to the holding of credible elections. In this context, the High Representative expressed her deep concern at the upsurge in political violence seen at the beginning of the year. The EU also made clear its preparedness to adapt its measures in

response to any further reform.

The establishment of the Government of National Unity (GNU) provided a new impetus to enhance EU-Zimbabwe relations. Political dialogue has since been re-launched with the shared objective of a progressive normalisation of relations. Since 2009 a series of high-level events have taken place: June 2009 (EU-Zimbabwe troika meeting in Brussels headed by Prime Minister Tsvangirai); September 2009 (EU troika visit to Harare); and July 2010 (Ministerial meeting in Brussels where the inclusive Zimbabwean Ministerial Team for Re-engagement met with High Representative Ashton and Commissioner Piebalgs).

Since the inception of the GNU, the EU has continued to monitor the human rights situation in Zimbabwe closely. In 2011, in close coordination with its Member States, the EU drew up an EU Human Rights Strategy defining priorities in terms of support and engagement with both civil society organisations and institutions, in the context of the pre-election period.

The EU finances a wide range of activities in Zimbabwe to create and sustain an open political environment, where human rights and the rule of law are respected, and to move the country to credible elections. The EU has finalised a Short Term Strategy to continue supporting reforms contained in the Global Political Agreement, in particular the constitutional, electoral and reconciliation processes as well as the reform of the judiciary. Civil society is a strong focus of this strategy with EUR 30 million provided by the European Commission alone to support their activities since 2009.

5.5. THE MIDDLE EAST AND THE ARABIAN PENINSULA

The unrest in the Arab world also affected the Gulf countries, albeit in a more limited manner. The Gulf regimes took action to contain and curtail revolution, notably by disbursing major "financial packages" and addressing social needs while leaving aside political concerns and, at times, establishing further constraints on already very limited civil liberties. Throughout the unrest, the EU insisted on the need for home-grown reforms and national dialogue, flagging at the same time its willingness to support these reforms if and when requested.

The EU and the Gulf Cooperation Council (GCC) had the opportunity, in the framework of the 21st EU-GCC Joint Council and Ministerial Meeting held in Abu Dhabi on 20 April 2011, to exchange views on human rights issues and to agree to identify possible ways to forge cooperation in this area.

The EU continued to pay particular attention to the developments affecting civil society in the United Arab Emirates, in particular the trials of several of human rights defenders. A local human rights strategy was developed by the EU in the UAE, as in Qatar and in Kuwait, allowing the EU to set priorities, to identify issues of concern and to define areas of cooperation in the field of human rights.

In Oman, the EU was alerted with the closure of the Al-Zaman newspaper, and took up the issue with the authorities, so as to ensure that freedom of the media would not be further curtailed.

5.5.1. *Saudi Arabia*

The EU continued to address human rights in its relations with Saudi Arabia, particularly with regard to the death penalty, the situation of women, and freedom of the press. Specific statements were published on women's rights, for example on political participation and equal treatment (the female drivers' protest). In September 2011, the EU welcomed the fact that Saudi women would be eligible from 2012 to take part in the Shura Consultative Council and would be able to vote and run for office in the 2015 municipal elections.

On capital punishment, an increase in executions was seen in 2011. Of particular concern was that most of the executions were not carried out in accordance with international minimum standards: executions for alleged drugs-related offences and sorcery were seen. The EU carried out démarches with relevant authorities on the issue and reiterated its request for at least a de facto moratorium.

The EU has also identified other areas where progress is awaited. Special attention is given to the freedom of expression. The EU has approached the Saudi authorities on cases of individuals who were facing trials for having expressed their views on the internet. Other areas of concern include the rights of child, freedom of assembly and association as well as freedom of religion and belief. Of particular interest is also the situation of migrant workers in the country.

The EU regularly conveys clear messages to Saudi Arabia on the necessity to give adequate protection to fundamental freedoms, including in application of international conventions. These messages take place both bilaterally as well as in the context of EU-Gulf Cooperation meetings.

5.5.2. *Bahrain*

On Bahrain, from the moment that protesters began gathering, in February 2011, the EU called upon all parties in Bahrain to refrain from violence and engage in dialogue to discuss their differences peacefully and constructively. A first public statement was issued in mid-February. After the Gulf Cooperation Council deployed forces on 15 March and the violent crackdown on protestors, a senior envoy was rapidly dispatched by High Representative Ashton to Manama, to hold talks with a wide range of interlocutors. The High Representative also conveyed the EU's messages directly to the Bahraini Foreign Minister, the King's personal envoy, and to King Hamad in person.

A steady stream of statements throughout the year, and diplomatic contacts with the Bahraini authorities drew public attention to the human rights situation, the necessity of holding perpetrators from all sides of the society accountable, and the need to set a date for a visit by the office of the UN High Commissioner for Human Rights and to promote real reconciliation across Bahraini society. The High Representative added the situation in Bahrain to the agendas of several EU Foreign Ministers' meetings which resulted in conclusions calling for respect and protection of human rights. At their meeting in June 2011, the EU Heads of State and Government expressed their concern about the process surrounding the trials and sentencing of opposition members in Bahrain and encouraged Bahrain to ensure full respect for human rights and fundamental freedoms.

This pressure, applied by the EU alongside the international community and by many civil society organisations, yielded some results: the Independent Commission of Inquiry was established in June to investigate the human rights violations, and trials and verdicts under the Courts of National Safety were reconsidered. The EU further took positive note of the report of the Independent Commission of Inquiry (BICI), and reiterated that the EU stands ready to assist Bahrain in its effort to implement its recommendations.

5.5.3. *Iran*

The deterioration of the human rights situation in the Islamic Republic of Iran continued to be a matter of great concern for the European Union in 2011. The EU raised its concerns with the Iranian authorities through every available channel, but regretfully the situation did not improve. Numerous statements were issued by the European Union, at all levels, in Brussels, Tehran and in international organisations to call on Iran to live up to its international obligations.

The EU deplored in particular the fact that in 2011 thousands of Iranian citizens were the victims of State-sponsored repression, including opposition leaders, human rights defenders, lawyers, bloggers, journalists, women activists, and artists, as well as many persons belonging to minorities including religious minorities, notably the Baha'i and Christian minorities. Countless individuals faced harassment and arrests for exercising their legitimate rights or defending those of others. Persons belonging to ethnic minorities, including Azeris, Baluchis and Arabs, are regularly victims of repression and figure prominently among those sentenced to death. Harsh prison sentences were given to activists. Corporal punishment was used. Detainees reported widespread cases of torture and ill-treatment. Control over outside sources of information such as the internet, international radio and television increased. Iranian journalists working with foreign media organisations were threatened or harassed by security officials and the EU continued to be concerned with the efforts of the Iranian authorities to prevent citizens from freely communicating and receiving information within Iran.

The widespread use of capital punishment, which in 2011 reached the highest level in Iran in recent years and was applied to minors, including in public, was a matter of particular concern for the EU. Between 277 and 436 executions were recorded in Iran over the year; however, reports of secret executions, particularly in Mashhad's Valikabad Prison, could substantially increase the number of people who were executed during the year in Iran. The EU continued to call on Iran to respect minimum standards, with a view to establishing a moratorium on the use of the death penalty. The fact that hundreds of individuals were sentenced to death without getting a fair trial, or were sentenced for crimes which according to the EU should not result in capital punishment (eg apostasy, adultery, drug-related offences) was particularly worrying to the EU.

The EU also supported the yearly resolution of the United Nations General Assembly on the human rights situation in Iran, which in 2011 received the highest support ever with 86 votes in favour in the Third Committee. Each year since 2004 this resolution has expressed the General Assembly's grave concern at the deteriorating human rights situation.

In March 2011, the EU supported the creation of a mandate for a special rapporteur on the situation of human rights in Iran by the United Nations Human Rights Council. The current mandate-holder, Dr Ahmed Shaheed, had the opportunity to present his views on the situation to the Working Party on Human Rights of the Council of the EU in December 2011. However, by the end of 2011 he had still not been allowed access to Iran. The EU believed that in order to carry out his mandate correctly, he should be allowed access to the country, together with the numerous thematic mandate-holders who, since the last visit by a Special Procedure in 2005, have not been given access to Iran.

In April and in October 2011, the EU subjected 61 persons (including three Iranian ministers) to specific restrictive measures, based on their responsibility, directly or by order, for serious human rights violations. The individuals concerned were subject to an asset freeze and a ban on entering the EU.

At the same time, the EU remained open for technical discussions with Iran on human rights issues. This offer to engage in specific discussions was repeatedly made by the EU to the Iranian authorities over the past year, but nothing materialised. The EU-Iran human rights dialogue, frozen since December 2006 when Iran cancelled the fifth round, therefore remained dormant in 2011.

The EU continued to engage with Iranian civil society within Iran and in exile, so as to support the protection and the promotion of human rights in Iran. This was done in particular through a number of projects financed by dedicated instruments, including the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR).

5.5.4. *Iraq*

The human rights situation has remained fragile throughout Iraq as the country only slowly recovers from the difficult post-conflict years and continues to face many political, security and development challenges. The political transition has somewhat stagnated after the last general election and violence has remained widespread, affecting many Iraqi civilians, including persons belonging to minorities and vulnerable groups.

The year 2011 saw an increased use of the death penalty, which remains a matter of serious concern. The EU has repeatedly called on Iraq to cease carrying out executions and to adhere to minimum international standards, pending the abolition of capital punishment (démarches were carried out and statements issued).

The EU continued to voice its human rights concerns in its dialogue with Iraq. The EU Delegation in Baghdad maintained regular contacts with the authorities as well as representatives of civil society and minorities and, together with the EU diplomatic missions, continued the activities of the Human Rights Working Group. The EU also continued actively to support the United Nations in their efforts to facilitate a peaceful solution to the situation of Camp Ashraf residents. The High Representative encouraged all those who can bring any influence to bear on the situation to do so constructively, placing the security and safety of the residents as the utmost priority.

Good governance, human rights and the rule of law have remained key areas of focus for the EU's assistance to Iraq. The EU has been involved in supporting these areas through projects. Good governance and rule of law are included in the priorities of the first ever EU Iraq Country Strategy Paper 2011-2013. The EU has also provided mentoring and training in the field of police, judiciary and prison services through its Integrated Rule of Law Mission for Iraq (EUJUST LEX), which in 2011 significantly increased its in-country activities (Baghdad, Basra and Erbil).

A new basis for EU-Iraq relations will be the Partnership and Cooperation Agreement (PCA), which includes a human rights clause as an essential element and establishes a framework for cooperation on human rights issues and to address various issues including the rule of law.

A new basis for EU-Iraq relations will be the Partnership and Cooperation Agreement (PCA), which includes a human rights clause as an essential element and establishes a framework for cooperation on human rights issues and to address various issues including the rule of law.

5.5.5. *Yemen*

The Yemeni revolution coloured the situation throughout the year, starting with the first anti-Saleh protest on 15 January 2011, led by Tawakkul Karman, who would receive the Nobel Peace Prize later in the year. In addition, a deterioration of the security situation was seen with attacks by Islamic fundamentalists.

These two issues made reinforced EU engagement during 2011 indispensable. Throughout the unrest, the EU played a central role, in the political and humanitarian fields. The EU exerted constant pressure on all Yemeni parties to facilitate a peaceful transfer of power, which thereafter led to elections after the reporting period. In all its activities, the EU condemned the use of violence against protesters and expressed serious concern about the welfare and safety of the Yemeni people.

No fewer than 21 official statements were published. In addition, EU foreign ministers made their condemnation of the violence and human rights violations known in six sets of conclusions. Equally, at their meeting in June, Heads of State and Government urged all parties to stop violence, respect human rights and abide by a permanent ceasefire. The High Representative and her staff were also in regular contact with key members of the regime and its opponents. EU action was closely calibrated with the Gulf States, the US and other international players.

As Yemen's political, social and economic turmoil exacerbated an already dire situation, the international community maintained firm and united pressure for an orderly transition and comprehensive reform process to begin without delay. Following action by the EU at the Human Rights Council, the EU's members of the UN Security Council secured a resolution in October, which finally paved the way for the signature on 23 November of the Gulf Cooperation Council initiative and its implementation mechanism and thus for the long-awaited transition.

Independently from action related to the unrest, the EU also continued to address human rights in its dealings with the Yemeni authorities, in particular through human rights-related démarches on the juvenile death penalty, the freedom of expression and the International Criminal Court.

Finally, the EU contributed substantially to addressing the humanitarian needs of the population through increased financial support. The initial humanitarian allocation for 2011 of € 4 million was raised to € 25 million. Total EU humanitarian funding in 2011 was over € 60 million. However, the EU remains convinced that further serious efforts towards relieving the humanitarian situation of the civilian population are absolutely necessary: three million people were in need of immediate assistance and Yemen had the second-highest rate of chronic child malnutrition in the world.

5.6. Asia and Oceania

5.6.1. *Afghanistan*

The human rights situation in Afghanistan did not improve significantly in 2011. Areas of particular concern include women's and children's rights, the death penalty, torture and abuse, arbitrary detention, risks to human rights defenders, freedom of expression, transitional justice, impunity and civilian casualties as a result of the conflict.

The justice system and governance in general still have considerable shortcomings and Parliament was in severe turmoil during a significant portion of the year. Bottlenecks and a lack of political will to reform in various aspects of governance hamper progress in human rights both directly and indirectly. As one of the EU's focal areas, governance receives a significant proportion of the EU's attention and funds. In 2011, the EU committed € 20 million for justice and € 40 million for public administration reform, as well as € 140 million for police reform, with an emphasis on civilian policing and professionalisation.

The European Union Police Mission in Afghanistan (EUPOL) works closely with the Ministry of the Interior and other stakeholders to improve the knowledge and application of basic human rights standards by the Afghan National Police. Recently, they supported the establishment of an independent Police Ombudsman Office.

ISAF temporarily suspended the transfer of prisoners in eight provinces following the release of a UNAMA report on torture and abuse in some Afghan detention facilities. Prison overcrowding remains a serious problem. The European Union continues to support the prison sector through salaries for prison staff, though it is monitoring the situation in prisons closely after responsibility for prisons was transferred from the Ministry of Justice to the Ministry of the Interior, in contravention of international best practice.

Violence against women and girls, some traditional practices and punishment for "moral crimes" continued to be of major concern. In 2011 several cases of violence against women generated extensive media coverage. Once in the spotlight, the Afghan authorities responded quickly, but it became apparent that earlier appeals to local authorities had failed to elicit an appropriate response.

In line with the relevant EU Guidelines, women and gender are constant elements in the EU Delegation's dialogue with the Government of Afghanistan. It also seeks to encourage and support the Government's adequate implementation of its national and international human rights obligations. The Delegation maintains regular contacts with civil society and human rights NGOs through consultations and discussion groups. The EU Delegation held at least three consultations between high-level EU officials and civil society members in 2011. Some of the issues focussed on were discrimination, gender-related violence, including sexual violence, trafficking and early and forced marriages.

The EU continues to be a key donor in Afghanistan. Civil society initiatives and projects were funded through the European Instrument for Democracy and Human Rights, the "Non-State Actors and Local Authorities in Development" programme and the Instrument for Stability. These aimed to promote and strengthen a broad-based and inclusive civil society in Afghanistan to engage on policy, economic and social issues, with a view to promoting dialogue and the accountability and transparency of state entities.

Several new projects were started in 2011 and two calls for proposals were launched worth a total of € 3 million. Specific themes among ongoing projects included transitional justice and support for victims of atrocities, initiatives on Women, Peace and Security (UNSCR 1325), human rights training for journalists and strengthening of participation, especially of women, in local governance structures.

In the run-up to the Bonn Conference, an Afghanistan-wide civil society consultation process, supported by Germany and other Member States, enabled civil society to choose its own representatives for the conference and the civil society forum which preceded it.

5.6.2. *Bangladesh*

The EU continued to work on the promotion and protection of human rights in the light of its main objectives of poverty alleviation and support for the democratic system in Bangladesh.

The EU launched a number of development programmes aimed at supporting democratic institutions and oversight bodies. Building on its long-term efforts in these areas, it supported action to reinforce local government, build capacity with the Bangladesh Election Commission and assist with institution-building in the Chittagong Hill Tracts (CHT).

In the framework of its regular dialogue with the Bangladeshi authorities, the EU raised issues regarding, inter alia, institutional reform, the role of independent oversight bodies, the situation in prisons, the death penalty, freedom of expression, the implementation of the CHT Peace Accord, and women's and children's rights. EU messages have been reinforced by the presence in Bangladesh of high-level EU leaders, including the Development Commissioner, Mr Andris Piebalgs.

The EU continued to hold a dialogue with all the stakeholders concerned by the Chittagong Hill Tracts Peace Accord with a view to accelerating its implementation. In this regard, it conducted visits to the CHT so as to better assess the situation on the ground. Field visits have been complemented by contacts with relevant actors in Dhaka.

The humanitarian situation of the Rohingya population from Burma/Myanmar has continued to be the object of EU diplomatic and humanitarian action. The EU hopes that a long-term solution can be achieved in the context of cooperation between Bangladesh and Burma/Myanmar.

In November, the EU held a conference on Human Rights and Decent Labour, which aimed to bring together social partners and civil society with a view to developing practical proposals for the effective implementation of the ILO Decent Work agenda, including on challenges such as living wages, the improvement of employment opportunities, addressing gender inequalities with respect to employment and wages, the improvement of social protection schemes, the elimination of child labour, the protection of vulnerable groups and trade union rights.

5.6.3. *Burma/Myanmar*

The EU welcomed the release of a number of political prisoners, the government's commitment to reforms, the easing of media censorship and the passing of legislation in the field of labour law that was developed in close cooperation with the International Labour Organisation.

In response to the encouraging developments, in April 2011 the EU eased its restrictive measures by suspending the visa ban for the civilian members of the Government and the Foreign Minister. Through missions by EU Special Envoy Piero Fassino and other high-level contacts, the EU encouraged further reforms, particularly regarding the rule of law and respect for human rights in ethnic conflict areas, as well as the immediate and unconditional release of all remaining political prisoners. In parallel, the EU also offered assistance in pursuing the reforms. Following an offer by the Burma/Myanmar Government, this included preliminary talks with the newly established national Human Rights Commission.

The EU remained the largest donor of humanitarian and development assistance to the country, in order to help alleviate deep-rooted structural poverty. EU-funded projects covered access to water and sanitation, health, food security, and assistance to uprooted people. Moreover, the EU has pro-actively built links with civil society and sought dialogue with the government bilaterally in the framework of the ASEM process and of EU-ASEAN meetings. These meetings provided an opportunity to raise the EU's concerns and to encourage the government to continue the process of positive change.

At the multilateral level, the EU supported the renewal of the mandate of the UN Special Rapporteur on Myanmar and the country resolutions at the UN Human Rights Council in the spring and in the UN General Assembly Third Committee in the autumn of 2011, recognising the progress made throughout the year, criticising violations of human rights and discrimination against ethnic groups, and calling on the authorities to take further steps to reform the country. Human rights concerns were also raised directly with the authorities during the Universal Periodic Review.

5.6.4. *Cambodia*

The EU provided financial support to the national side of the Extraordinary Chambers in the Court of Cambodia (ECCC) as part of the EU's commitment towards justice and national reconciliation. In 2011, the EU pledged an additional € 1.3 million contribution to the ECCC under the European Instrument for Democracy and Human Rights.

In 2011 the EU continued to support civil society organisations in the implementation of human rights projects. The EU funding covers areas such as women's rights, children's rights, land rights, indigenous communities, human rights in detention centres and prisons, access to justice, human rights-related aspects of migration, human trafficking, and freedom of expression.

During the preparation of the draft law on Non-Governmental Organisations and Associations, the EU recommended that the Government consult widely with stakeholders on the draft, and produce a law that guarantees an enabling environment for civil society.

In multilateral forums, the EU supported the UN country resolution in autumn 2011, which extended the mandate of the UN Special Rapporteur on Cambodia and enhanced cooperation with the OHCHR. The EU also welcomed the acceptance of all recommendations of the UN Universal Periodic Review.

5.6.5. *China*

The EU remained concerned at violations of human rights in China in 2011.

The EU-China human rights dialogue which took place in Beijing on 16 June 2011 discussed in detail the rights of persons belonging to minorities, in particular the situation of ethnic Tibetans, Uighurs and Mongols, as well as Christians and practitioners of non-theistic beliefs, such as Falun Gong. The dialogue also discussed the rule of law; the EU emphasised its concerns about the growing practice of enforced disappearances and extra-legal detention, and sought information about reports of torture of persons in detention. The EU stressed the importance of an independent judiciary and that lawyers must be free to exercise their professional duties without harassment. The EU also raised restrictions on freedom of expression and repeated its call for China to ratify the ICCPR and to reform the "Re-education through Labour" system. The dialogue was not accompanied by a side visit as it was not possible to reach agreement on the location for such a visit. The EU handed over a list of individual cases of concern in the margins of the dialogue. China de facto cancelled the second round of the dialogue which should have taken place during the second half of 2011.

The EU-China legal experts' seminar took place on 6 and 7 September in Beijing. The themes were human rights and drugs policy and human rights and technology.

Following a wave of arbitrary arrests and enforced disappearances of lawyers, writers, journalists, petitioners, artists and bloggers in China in spring 2011, as well as the introduction of new restrictions on the work of foreign journalists, the High Representative issued a statement on 12 April expressing her alarm at these developments.

The statement expressed concern at the arrest of Ai Weiwei, underlined that arbitrary arrests and disappearances must cease and urged the Chinese authorities to clarify the whereabouts of all persons who had disappeared. The High Representative called on China to ensure that the treatment of the individuals in question was in accordance with international human rights standards and to release all those who had been detained for exercising their right to freedom of expression. On 24 June, the High Representative welcomed the release of Ai Weiwei.

China continued severely to restrict freedom of expression and association throughout 2011, and Chinese courts imposed heavy sentences. The High Representative condemned the sentencing of the human rights activists Chen Wei and Chen Xi to nine and ten years in prison respectively in December 2011 and also criticised the sentencing of the human rights lawyer Gao Zhisheng to a further three years' imprisonment. The High Representative called for Mr Gao's immediate release and for information about his well-being and location.

The EU was gravely concerned at policies implemented by the Chinese authorities in Tibet and Xinjiang. In an "urgency" debate in the European Parliament on 27 October, the High Representative underlined the EU's concerns at increasing legal restrictions on religious practice in Tibet, limitations on teaching of the Tibetan language, the ongoing official campaign against Tibetan intellectuals and cultural figures, the harsh measures taken against any Tibetan attempting to protest against official policies and the impact of the mass forced resettlement of nomads on Tibetan culture. The EU underlined its profound concern at the series of self-immolations in the Tibetan regions and called on the Chinese authorities to allow all Tibetans to exercise their cultural and religious rights without hindrance, and to refrain from the use of force against peaceful protest. In an emergency debate on 10 March, the High Representative expressed her concerns regarding the redevelopment of Kashgar in Xinjiang. The EU was concerned that the destruction of a city which had formed the basis of Uighur culture for many hundreds of years might have a grave impact on the preservation of that culture in the years ahead and underlined that it would call on China both to consult local residents and to work with UNESCO concerning the redevelopment.

At the 17th session of the UN Human Rights Council, the EU issued a statement expressing its deep concern at the deterioration of the human rights situation in China.

5.6.6. *Democratic People's Republic of Korea (DPRK)*

The EU remained seriously concerned over the grave violations of human rights in the Democratic People's Republic of Korea (DPRK). It repeatedly voiced its concern in international forums and urged Pyongyang to improve the situation. In March 2011, the EU again played an important role in the adoption by the UN Human Rights Council of the resolution extending for another year the mandate of the UN Special Rapporteur on the situation of human rights in DPRK. On 19 December 2011, the UN General Assembly adopted with 123 votes in favour a resolution initiated by the EU, Japan and the Republic of Korea on the human rights situation in DPRK. Human rights concerns were also raised directly with the DPRK authorities by the resident ambassadors of the EU Member States in Pyongyang and during meetings with DPRK officials in Brussels and in other EU Member States.

During the regular EU-DPRK political dialogue which took place in the first week of December 2011 in Pyongyang, the EU called upon the DPRK to respect fully all human rights and fundamental freedoms and to address the recommendations of relevant UN resolutions. The EU encouraged Pyongyang, as a matter of confidence-building, to cooperate fully with the UN human rights mechanisms, including by granting the Special Rapporteur full, free and unimpeded access to the DPRK. The EU also encouraged Pyongyang to engage in a meaningful dialogue on human rights with the EU and its Member States. The EU reiterated its willingness to establish bilateral dialogue with the DPRK on human rights, which would offer expertise and constructive cooperation in specific areas of human rights. The EU expressed its deep concern over the fact that DPRK citizens are still being sentenced to death and executed. The EU urged Pyongyang immediately to put an end to the systematic, widespread and grave violations of civil, political, economic, social and cultural rights, to protect its inhabitants, to address the issue of impunity and ensure that those responsible for violations of human rights are brought to justice before an independent judiciary, to ensure full, safe and unhindered access to humanitarian aid and to allow humanitarian agencies to secure impartial delivery of aid. The EU urged the DPRK to tackle the root causes of refugees and to ensure that any refugees returned to the DPRK are able to return in safety and dignity.

During the second half of 2011 the EU provided € 10 million for emergency food aid to the DPRK to assist vulnerable groups, mainly in the northern and eastern provinces. In August 2011, the EU allocated an additional € 200 000 to flood victims in the country.

5.6.7. *Fiji*

During 2011 there was no improvement in the human rights situation with the military regime of Commodore Bainimarama consolidating its grip on power. Of particular concern are limitations on freedom of expression and freedom of assembly, as well as arbitrary detentions and media censorship.

As a reaction to the 2006 coup d'état and Fiji's subsequent failure to meet jointly agreed commitments on democratic principles, human rights and the rule of law, the EU decided in 2007 to suspend development assistance (with limited exceptions) under the Cotonou Agreement and the Development Cooperation Instrument. The decision, originally valid for two years, has been extended several times and was extended on 26 September 2011 for a further twelve months. Throughout 2011, during bilateral meetings and regular political dialogue sessions in Suva under Article 8 of the Cotonou Agreement, the EU encouraged the regime to engage in meaningful dialogue, to restore democracy and to repeal the Public Emergency Regulations.

Following the arrest without warrant and severe beatings by military forces in February of at least ten politicians, trade unionists and dissidents, the EU protested to the Foreign Minister in Article 8 political dialogue meetings on 15 March and - together with the US and other partners – again on 21 March.

The regime prohibited the annual meeting of the Methodist Church, following the Church's refusal to dismiss three church leaders. The regime also adopted decrees severely restricting core labour rights, namely the Employment Relations (Amendment) Decree and the Essential National Industries Employment Decree. Trade union leaders were arrested for unlawful assembly while meeting with union members, and one leader has been charged with sedition. Censorship was strengthened through implementation of the 2010 Media Industry Development Decree.

The 2009 Public Emergency Regulations, which severely restrict human rights, were extended on a monthly basis throughout 2011, but on 31 December Commodore Bainimarama announced their imminent lifting.

5.6.8. *India*

The European Union continued to monitor human rights in India closely in pursuance of its human rights guidelines, interacting with civil society and Governmental agencies (especially during the annual human rights dialogue) on alleged abuses, and providing assistance to human rights NGOs and individual human rights defenders.

In the area of fundamental rights, the death penalty was subject to close monitoring and high-level diplomatic action, including a letter by High Representative Ashton to Home Minister Chidambaram, in the light of the President's rejection of several pleas for mercy. Discussion continued with the Government, in the context of the human rights dialogue held in March, on the adoption of the Prevention of Torture Bill and concerns related to security legislation.

With respect to human rights defenders in particular, the EU continued to engage with the Indian administration on a list of priority cases (and continued to observe the hearings on the case of Dr Binayak Sen, who was released on bail).

A workshop was held on social inclusion.

EU Heads of Mission (HoMs) had the opportunity to appraise themselves with human rights issues in Jammu and Kashmir during their annual visit to that region.

Last but certainly not least, the EU provided financial support for a number of initiatives on a range of human rights concerns, including trafficking of women and children, prevention of torture, rights of marginalised and socially excluded groups, rights of workers in the informal sector and access to justice for vulnerable populations.

5.6.9. *Indonesia*

The comprehensive Partnership and Cooperation Agreement (PCA) signed by the EU and Indonesia on 9 November 2009 has led to the establishment of a structured human rights dialogue. On the occasion of the signature of the PCA, Indonesia and the EU identified human rights and democracy as one of the priorities for strengthened cooperation pending ratification of the Agreement.

The second round of the human rights dialogue took place in March 2011 in Brussels. It provided valuable opportunities to discuss issues of concern such as non-discrimination, the rights of detainees and prisoners, the International Criminal Court, women's rights, the right to education, and cooperation in multilateral forums. Furthermore, in October 2011, the EU organised a civil society seminar on the freedom of religion, entitled "Human Rights and Faith in Focus", which provided for lively exchanges on the role of religion in promoting human rights and the reconciliation of the freedom to practice faith with other key human rights, including freedom of expression.

The EU issued statements on the killing of three members of the Ahmadi community and the inadequate sentencing of those convicted of the attacks in February and July 2011.

Twelve human rights projects were supported in 2011 through the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), covering concerns such as human rights mainstreaming in decision-making, political representativeness, torture, the right to education and the right to health, and the effective enjoyment by women and children of their human rights. The EU policy guidelines on human rights have been translated into Bahasa and are being widely disseminated.

The EU is carefully monitoring the human rights situation in particularly sensitive areas such as Aceh and Papua, where there are specific concerns regarding truth and reconciliation processes and issues linked to the special autonomy that has been accorded to those provinces, through regular missions.

EU missions in Jakarta have established a dedicated task force on human rights composed of the political counsellors of the EU Delegation and Member State Embassies.

5.6.10. *Japan*

Work progressed through the year on the scoping exercise for an EU-Japan agreement on political, global and other sectoral cooperation, underpinned by the shared commitment to fundamental values and principles.

The EU maintained its longstanding cooperation with Japan in line with the 'agenda for cooperation'. Consultations on human rights were held, notably to facilitate cooperation on work in the framework of the UN General Assembly, including on the jointly sponsored resolution on human rights in the DPRK.

The EU very much welcomed the de facto moratorium on the death penalty that was observed in Japan throughout 2011, and urged its continuance.

5.6.11. *Laos*

The EU and Laos held the third round of the regular human rights dialogue in the framework of the EU-Laos Working Group on Governance and Human Rights in February 2011. The dialogue provided an opportunity to discuss numerous human rights issues, including the implementation of the Universal Periodic Review (UPR), freedom of expression, assembly and association, freedom of religion and belief, Hmong returnees, trafficking of human beings, conditions in prisons and detention centres, the governance reforms, and land rights. The dialogue was preceded by an expert seminar on the implementation of the recommendations of the UPR in Laos. The EU shared the experience of its Member States in this field, and international organisations and civil society provided ideas on how to enhance the implementation of UPR recommendations in Laos.

Nine projects related to human rights were implemented in 2011. Six of them were funded under the European Instrument for Democracy and Human Rights, one under the "Non-State Actors/Local Authorities" thematic programme and two under the project agreement between the EU and UNDP. They focused on the rights of the child, gender rights, persons with disabilities, disadvantaged minority groups, and building the capacity of the emerging Lao civil society organisations.

The projects with the UNDP also supported the National Assembly to reform national legislation in order to comply with international conventions or standards. An international law project also offered several training sessions on the implementation of the international conventions on human rights for government officials and local civil society. The UPR recommendations for Laos were published and distributed to various agencies, both governmental and international.

5.6.12. *Malaysia*

In 2011 the EU and Malaysia continued negotiations on a Partnership and Cooperation Agreement, which will include provisions on human rights.

The EU and Malaysia launched discussions on human rights at a local level. The first such meeting took place in February 2011 with a focus on women's and children's enjoyment of their human rights. This is the first bilateral human rights dialogue that Malaysia has ever conducted.

On 1 March 2011, the EU Delegation, the Embassy of the Netherlands and the Institute of Advanced Islamic Studies organised a public seminar on "Religion in the Public Space – the EU and Malaysia" which attracted more than 150 participants from the general public. A closed-door seminar with the same title took place the following day.

In March, Malaysia also hosted the Asia-Pacific on the Universality of the Rome Statute of the ICC. This event was followed by the Government's decision to accede to the Rome Statue.

The EU funds a number of projects under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) covering a wide range of issues, such as the women's and children's rights, non-discrimination, freedom of the media, indigenous people, human rights education, and persons with disabilities. In the frame of the first stocktaking meeting in September 2011, the beneficiary NGOs shared the main challenges met during project implementation and helped identify further action points for follow-up by the EU in Malaysia. EIDHR funds were also used to finance the making of a documentary film on the death penalty in Malaysia.

The EU continued cooperation with all stakeholders on human rights, inviting some of them to the local EU Human Rights Working Group meetings. The main counterparts are the Malaysian Bar and the National Human Rights Commission. One of the concrete achievements of this cooperation was a public event on the abolition of capital punishment organised in October 2011. Back-to-back with the public seminar, attended by some 350 participants, a closed-door technical consultation was also held upon the request of the Attorney General's Chamber. Both events had high-profile European personalities as speakers and both events served as the first steps of a long-term campaign for the abolition of capital punishment in Malaysia.

5.6.13. *Nepal*

Despite commitments made under the 2006 Comprehensive Peace Agreement, violations of human rights including various forms of discrimination and widespread impunity, as well as poor rule of law, remain the key long-standing human rights challenges in Nepal.

At the political level, the EU engaged in ongoing advocacy with the Government and consistently reminded the political parties about the need to bring to account perpetrators of human rights violations and address emblematic cases of human rights abuses, committed both during and after the conflict, which highlight the continuing impunity for such crimes. A letter of concern on the transitional justice mechanisms and proposed blanket amnesties was presented to the Prime Minister, the Chair of the Constituent Assembly and the leaders of the political parties.

During Nepal's Universal Periodic Review held in January 2011 and its follow-up in June 2011, the EU urged the Government to fulfil its commitments and advocated the improvement and adoption of several draft bills to establish transitional justice mechanisms, which are pending in Parliament.

Locally, the EU is continuously coordinating and monitoring the human rights situation in Nepal, in particular the vulnerable situation of human rights defenders. A mission of the Kathmandu-based EU Working Group for the protection of Human Rights Defenders was carried out to the southern part of Nepal in May 2011 to gather first-hand accounts of the challenges faced by human rights defenders and to show support for their work. As the chair of the EU Working Group on the protection and promotion of human rights defenders, the EU Delegation organised a meeting of the EU Working Group to take stock of the situation faced by human rights defenders and discuss possible ways forward.

The EU provides financial support to various NGOs and INGOs to implement human rights and democracy-related initiatives in Nepal. Projects have been funded under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), the Instrument for Migration and Asylum, and the Instrument for Investing in People (DCI-HUM). Two new projects which are being implemented since 2010 - one project under the EIDHR global call (EU commitment of € 360 000) and one from the global DCI-HUM call (EU commitment € 575 000) - continue to address the issue of children and families affected by armed conflict in Nepal. Another project (EU commitment € 857 000) selected from the global call under DCI-HUM is addressing the issues of protection and promotion of diverse culture. In addition to the six new projects selected in 2011 under the EIDHR Country Based Support Scheme (CBSS) (EU commitment € 900 000) there are 10 ongoing projects that largely focus on the protection and promotion of human rights and consolidation of democracy. Two new projects started in 2011 are also helping to promote the safe migration of women migrant workers.

Bilateral programmes on education and the peace-building process are still in place to promote access to education and support quality education. Projects funded under the instrument for food facilities are also addressing the dire needs for basic food of the community.

In order to set priorities for the EIDHR call in 2012 the Delegation held consultations with different groups including women, Dalits, and children.

In 2011, the EU Delegation to Nepal organised a workshop to mark Indigenous People's Day. The Delegation also attended several programmes on different occasions, expressing solidarity on the protection and promotion of human rights. A joint EU++ press release was issued locally on the occasion of Human Rights Day on 10 December, highlighting the government's responsibility to make additional strong efforts to protect and promote fundamental human rights and to meet its obligations under international law in order to consolidate peace and democracy.

5.6.14. *Pakistan*

The Third Generation Cooperation Agreement (2004) between the EU and Pakistan includes the by now mandatory human rights clause.

During 2011, the EU negotiated a new strategic partnership with Pakistan, the EU-Pakistan Engagement Plan. The five-year Engagement Plan envisages a more frequent dialogue on human rights and the ratification and effective implementation of international conventions, as part of a strategic political dialogue.

The beginning of 2011 witnessed two tragic assassinations of high-level politicians in Islamabad. The former Governor of Punjab Salman Taseer and the former Minister for Minorities, Shahbaz Bhatti, were killed by extremist groups due to their support for reform of the draconian blasphemy laws, triggered by the death sentence of a Christian woman for blasphemy. The assassinations unleashed intolerant forces within the Pakistani community that openly supported the assassination of Salman Taseer and celebrated his murder. The High Representative strongly condemned both incidents, highlighting the EU's concern with the climate of intolerance and violence linked to the debate on the blasphemy laws, and urging the Pakistani authorities to ensure the protection of those who had spoken out on the matter. The EU continued to monitor and raise concern about the case of Asia Bibi, the Christian woman sentenced to death for blasphemy in 2010 and who is currently in prison in Punjab, with the authorities throughout the year.

Pakistan ratified the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and the Convention against Torture (CAT) - on the eve of the second EU-Pakistan Summit on 4 June 2010. However, at the same time Pakistan lodged numerous blanket reservations on the human rights instruments. The EU subsequently initiated efforts highlighting its concern about the nature and extent of the wide reservations against the treaties, which were among the most extensive reservations made by any State Party on these treaties. The message was reinforced by incoming missions from the European Parliament during the year. In response to the EU's sustained campaign, Pakistan lifted 16 of its 19 reservations on 14 September 2011.

The security of journalists addressing human rights issues remained a serious concern throughout the year. A specific concern was the killing of a well-known journalist in Pakistan reporting on sensitive issues, in particular the Taliban movement in Afghanistan and Pakistan. In response to wide-spread concerns, the EU Delegation organised a panel discussion on 15 July 2011 in Islamabad to address the safety and security of the media, which was attended by a large number of media representatives. Extensive discussions were held on the need for training and protection of journalists reporting from conflict zones and on how to pursue investigative journalism in the face of threats, as well as the boundaries of responsible journalism.

The EU cooperated with Pakistan in a programme increasing the capacity of the law enforcement agencies; all training conducted with police and prosecutors included components on effective protection of human rights.

The EU is in the process of formulating a "Support to democratic institutions" programme which includes a human rights component. The overall objective of the programme is to support the consolidation of the democratic process in Pakistan by strengthening its democratic institutions. The specific purpose is to contribute to the improvement of the functioning and delivery of Pakistan parliamentary assemblies, primarily at provincial level. The human rights component aims to enhance the promotion and protection of human rights in the country through assistance to Government and the national human rights institutions, to increase their capacity to address human rights issues and fulfil international human rights obligations.

5.6.15. *Philippines*

Following the conclusion of the negotiations on the Partnership and Cooperation Agreement, which contains strong provisions on human rights, the EU and the Philippines initiated discussions on the possible launch of a human rights dialogue. Until such a formal dialogue is in place, the EU continues to address human rights issues in the framework of the regular political dialogue, most recently at the Senior Officials Meeting in December 2011, and in its interactions with civil society and relevant constitutional bodies.

The EU continued its support for the Mindanao Peace Process through direct participation in the International Monitoring Team (IMT), particularly by leading the Humanitarian, Rehabilitation and Development Component. 2011 brought increased momentum to the peace negotiations.

The EU continued to provide technical assistance to address the issue of extra-judicial killings and enforced disappearances. The EPJUST programme assisted Philippine society (government agencies, relevant constitutional bodies and civil society) in bringing to an end the extra-judicial killings and enforced disappearances of activists, journalists, trade unionists and farmers' representatives, and in identifying the perpetrators and bringing them to justice. Following the end of the EPJUST programme in July 2011, the EU will continue its support under a new "Justice for All" programme aimed at enhancing the possibilities of rights-holders to seek justice and at the same time to enhance the efficiency of duty-bearers to deliver justice, with a particular emphasis on extra-judicial killings and enforced disappearances. The EU also continued to support numerous projects under the European Instrument for Democracy and Human Rights, including on women's rights, indigenous people, prevention of torture, the rights of the child, human rights defenders, trade unions and workers' rights.

The EU welcomed the ratification by the Philippines of the Rome Statute of the International Criminal Court in August 2011. The High Representative issued a statement congratulating the Philippines on this decision.

5.6.16. *Sri Lanka*

The human rights situation in Sri Lanka was subject to continued international attention in 2011. Despite some positive progress made in areas such as language rights and the fight against human trafficking, the Government failed to implement policies and to take action that would address a number of serious human rights issues. Disappearances, extra-judicial killings, widespread practice of torture, long-term unlawful detentions, legal obstacles to fair and due process and an alarming level of impunity are among the biggest concerns.

In 2011, the exchanges on human rights between the EU and Sri Lankan authorities were interrupted after the withdrawal of GSP+ preferential trade tariff concessions that had taken place in 2010.

However, despite the absence of formal engagement with the Sri Lankan government in the human rights field, the EU Delegation in Sri Lanka, in close cooperation with Member States' Embassies, maintained regular monitoring of human rights violations on the ground, including in the North and East where the conflict had taken place. The EU continued its support for human rights defenders and journalists at risk. The EU and Member States' diplomats coordinated their action and advocacy work such as raising human rights concerns with national authorities, attending court hearings of human rights defenders who had been charged with illegal activities, and monitoring investigations of disappearances. They regularly held thematic meetings and also an annual meeting with human rights defenders and civil society members with the objective of regularly updating themselves on the situation on the ground and maintaining links with local actors. The EU also raised questions about the protection of human rights with the Sri Lankan Ambassador to the EU. Furthermore, the EU continued to express concern about past and present violations of human rights in Sri Lanka in multilateral forums, notably at the Human Rights Council, at the same time encouraging the Government of Sri Lanka to engage with the UN on these matters.

EU assistance was provided through the funds available to support Non-State Actors (NSA) as well as the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR).

5.6.17. *Thailand*

In view of the parliamentary elections in July 2011, the EU deployed an Election Expert Mission (EEM) in Thailand, consisting of two election experts based in Bangkok. The EEM's mandate was to provide an analysis of the elections against international standards for democratic elections and to report regularly to EU institutions, as well as making recommendations for possible improvements to the electoral process. The EEM received good cooperation from the Thai authorities and the final report was shared with the Foreign Minister, the Chairman of the Election Commission and the Head of the Truth and Reconciliation Commission.

The EU continued to watch the development of freedom of expression (FoE) in Thailand closely. The EU regularly met several civil society representatives and human rights defenders who expressed their concern at the shrinking space for freedom of expression and the politicisation of the issue, the significant increase of *lèse majesté* cases, and the harsh application of the laws and length of sentences in recent cases. The EU observed several trials of prominent human rights defenders, including the hearings of Chiranuch Premchaiporn and Somyot Pruksakasemsuk. After the sentencing of Amphon Tangnoppakul to 20 years' imprisonment in November 2011, the EU issued a local EU Heads of Mission statement urging the Thai authorities to "ensure that the rule of law is applied in a non-discriminatory and proportional manner consistent with upholding basic human rights, including FoE".

The EU funded a number of human rights-related projects covering the rule of law and access to justice, the reconciliation process in the Deep South and refugees' rights. In addition, the EU continued its field visits to the Deep South, North-East and other areas of the country. Moreover, the EU closely monitored Thailand's first Universal Periodic Review (UPR), which took place in October 2011 in Geneva, encouraging the Government to accept and implement as many UPR recommendations as possible. In this context, the EU welcomed Thailand's UPR commitment to extend a standing invitation to UN Special Procedures and would greatly welcome an official visit to Thailand by the UN Special Rapporteur on the right to freedom of expression.

5.6.18. *Timor-Leste*

Timor-Leste is making steady progress in strengthening democracy and human rights, against the background of the significant challenges that this young and still fragile country is facing. In March 2011, the European Union launched a programme worth € 39 million to support Timor-Leste on its way to stable democracy and sustainable development, in particular as regards democratic governance, the development of rural areas, and the role of civil society. Concerning the latter, the aim is to enhance the capacity of networks and umbrella organisations, support inclusive dialogue and cooperation between local and central Government entities and non-state actors, and improve the participation of non-state actors at a decentralised level through appropriate actions in civic education and youth employment. This assistance is important as Timor-Leste lacks capacity to properly address abuses of human rights. A crucial issue is accountability for past human rights violations (during the Indonesian occupation from 1974 to 1999 and the 1999 violence after the referendum on independence). The EU supported the drafting of the two reports on these events. Both reports have not yet been discussed in Parliament.

At the UN Human Rights Council's first Universal Periodic Review of Timor-Leste in October 2011, in which a large number of EU Member States actively participated, core recommendations referred to tackling violence against women and children, addressing violations from the past and ensuring reparations for victims of conflict, as well as strengthening judicial institutions.

5.6.19. *Vietnam*

In 2011, the EU continued to encourage Vietnam, through its regular human rights dialogue, public statements, diplomatic démarches and technical assistance, to move towards a more open society based on the rule of law and respect for human rights.

In particular, the EU urged the Government of Vietnam to remove restrictions on freedom of expression and the media as guaranteed by Article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights, to which it is a party.

The EU also used technical assistance delivered under the "Justice Partnership Project" to modernise and professionalise the judicial system.

The EU continued the implementation of projects on the promotion and protection of human rights, including on the rights of the child, workers' rights, the rights of persons with disabilities, and non-discrimination.

The EU and Vietnam agreed to review the arrangements for their regular dialogue on human rights, moving from a local dialogue led by EU Heads of Mission in Hanoi to a capitals-based enhanced dialogue led by human rights experts. (N.B. the first round of this new, enhanced human rights dialogue took place on 12 January 2012 in Hanoi).

5.7. The Americas

5.7.1. *Canada*

The EU maintained cooperation with Canada, in line with the EU-Canada 'partnership agenda' (agreed in 2004). The EU and Canada held bilateral human rights consultations in Geneva on 17 March 2011, in addition to ongoing contacts throughout the year. These provided opportunities to review international human rights priorities.

At the UN General Assembly, the EU was active in support of the Canadian sponsored resolution on the situation of human rights situation in Iran. There was also support from the EU for the Canadian backed initiative at the UN in favour of creating the International Day of the Girl (11 October).

5.7.2. *USA*

Due to the EEAS establishment process, no bilateral human rights consultations were held with the US during 2011. However, regular exchanges occurred between the US Administration and the EU Delegation in Washington, DC, between headquarters (EEAS and State Department), and between the respective missions to the United Nations in New York and Geneva. The EU promoted the dialogue on Human Rights in Washington by participating to several multilateral meetings organised by State Department and intensifying contacts with stakeholders, NGOs and think-tanks in particular, on topics such as Human Rights in the Arab Spring countries, freedom of religion, LGBT, Internet Freedom, Human Rights Defenders. Moreover, as in previous years, the dynamic partnership established between the EU and the US in multilateral forums, such as the Human Rights Council and the UNGA Third Committee, has been pivotal to several outcomes (see section above). This cooperation was complemented by a dialogue on counter-terrorism and international law with the State Department's legal Adviser Harold Koh.

The death penalty continues to be a top concern for the EU. 43 people were executed in 2011, only a slight drop from the 46 people executed in 2010. However, the number of death sentences dropped from 104 in 2010 to 78 in 2011, the first time that number was below 100 since the death penalty was reinstated in 1976. Amongst the 43 executions, the EU intervened in six cases, in accordance with the EU's guidelines. The EU either through the EU DEL Ambassador and/or statements from the HR/VP and the EU Delegation to the OSCE made multiple statements regarding those six who included Troy Davis in Georgia and Humberto Leal in Florida.

In addition the EU ban on the export of dual use drugs which can be used for executions delayed several executions in Ohio, Kentucky, Arizona and several other states as both State and Federal level courts were the scenes of various cases declaring the purchases of foreign drugs for execution as illegal. Several states had to rewrite execution law to change the three drug "cocktail" for lethal injection to alternatives which could be obtained in the US. Several appeal cases remain under court review as of this date as well.

A 2011 Gallup poll showed that only 61% of Americans favoured the death penalty, the lowest level of support recorded by Gallup since 1972. There appears to be some momentum developing at the state level, where several states have abolished the death penalty in recent years, including the State of Illinois in March 2011 and in November 2011 Oregon Gov. John Kitzhaber halted a pending execution and declared he would sign no other death warrants while in office.

In 2011, the EU supported six civil society organisations through EIDHR grants, including the American Bar Association, which campaigned for the abolition of capital punishment in the U.S. In parallel, the EU continued its own efforts against the death penalty. In particular, following the criteria set out in the EU Guidelines for Intervention on Death Penalty Cases (2008), the Head of the EU's Washington Delegation continues to issue statements when appropriate.

When solicited by the EU with regard to the passage of implementing language of the International Court of Justice decision referred to as the "Avena Decision", the US Government reiterated its intention of enacting the necessary implementing legislation as soon as Congress could be persuaded to act. Unfortunately the legislative process has not progressed so far.

At the beginning of 2011, the debate on the closure of the Guantánamo Bay Detention Facility took a new twist with President Obama's Executive Order of March 2011 introducing, on the one hand, a process of periodic review for prolonged detention and, on the other hand, resuming the Military Commissions' trials. Although the Administration reiterated its commitment to closing the detention facility, the steps taken were a pragmatic recognition that it will not occur any time soon. The EU continued to monitor the developments and to call for the closure of the facility.

The process was even further slowed down by the Congress adoption, in December 2011, of the 2012 National Defence Authorisation Act. This Act not only contained previously used language making difficult to close Guantánamo, but it also codified the 2001 Authorisation of the Use of Military Force Act (AUMF) and mandatory military detention and (potential) indefinite detention without trial of foreign terrorist suspects (ie persons captured in the course of hostilities and suspected of belonging to or being linked to Al Qaeda, or of having participated in the planning or carrying out of attacks against the US or its coalition partners). The EU engaged with the US Administration on these issues.

5.7.3. *Argentina*

Since the end of the military regime in 1983 there has been a remarkable improvement in respect for human rights. Argentina has ratified most of the UN and regional human rights instruments as well as the Rome Statue of the International Criminal Court.

However, a number of challenges remain, particularly in prison conditions, domestic violence against women and the rights of persons belonging to minorities.

Human rights issues feature prominently in the EU-Argentina bilateral agenda with a specific EU-Argentina Joint Declaration on Human Rights (2008). The next EU-Argentina human rights dialogue was scheduled for April 2012.

Social justice, rights of persons belonging to minorities and the human rights of indigenous populations have been key issues and core areas of intervention for EU-Argentina cooperation in human rights. The work carried out in 2011 is in line with the priorities identified for Argentina including support for vulnerable groups affected by inequalities and poverty, women's rights and human trafficking, detention conditions and guarantees, and crimes against humanity.

In addition, two EU démarches were made in 2011 to communicate EU priorities for the UN Human Rights Council to relevant Argentine authorities.

5.7.4. *Bolivia*

The year 2011 will be remembered in Bolivia as the TIPNIS year. The conflict over the construction of a road through a natural and indigenous reserve (TIPNIS - *Territorio Indigena Parque Natural Isiboro Sécure)* generated a strong protest among the indigenous populations and highlighted the challenges of making national economic development compatible with respect for indigenous peoples' rights. In 2011, Bolivia held judicial elections in order to choose the judges of its highest judicial bodies, including the Constitutional and the Supreme Courts. These elections were promoted by the government as a ground-breaking attempt to democratise and promote the independence of the judiciary and improve access to justice. However, the unprecedented numbers of spoiled and blank votes indicated a protest vote, influenced by the TIPNIS conflict. The EU is an important actor for the protection and promotion of human rights and uses several instruments to achieve such goals, including development cooperation, the Instrument for Stability and political dialogue.

5.7.5. *Brazil*

Dialogue and close cooperation with Brazil on human rights issues continued in 2011. As envisaged in the Joint Action Plan, the EU and Brazil have developed an "institutional" framework enabling regular bilateral consultations on human rights-related issues. In May 2011, the second session of the EU-Brazil human rights dialogue was held in Brasilia; eight Brazilian line Ministries attended the meeting, where the agenda focused on indigenous peoples, human rights defenders, and migration-related issues. Two small projects were financed in 2011 through the Sectoral Dialogues Facility Fund (DCI Country allocation), one to support the National Program for the Protection of Human Rights Defenders, and one related to combating human trafficking, with a focus on women and children. A European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) call for proposals was also launched, worth a total of € 1.8 million. The call will finance civil society initiatives focused on combating violence against women, children, vulnerable populations and human rights defenders. At the fifth EU-Brazil Summit held in Brussels on 4 October 2011, the EU and Brazil committed to reinforcing cooperation on human rights in multilateral forums, in particular by developing joint initiatives in the Human Rights Council as well as by developing triangular cooperation initiatives with interested developing countries.

5.7.6. *Chile*

The comprehensive EU-Chile Association Agreement underpins a very good bilateral relationship. During 2011, Chile and the EU continued to work together to promote human rights domestically, in the bi-regional context and in multilateral forums. At the second EU-Chile human rights dialogue, held in Santiago in January, discussion focused on the rights of indigenous people, women and migrants, and on cooperation on the review of the UN Human Rights Council. In October, civil society representatives from the EU and Chile took part in two human rights seminars in Santiago: one concerned with human rights and corporate social responsibility, and the other looking at institutional models for addressing the protection of human rights, as Chile prepared to create a Secretariat for Human Rights in the Ministry of Justice. Through its external assistance, the EU continues to support the implementation in Chile of ILO Convention 169 (on rights of indigenous and tribal people) and the preservation of memory of the 1973-1990 military dictatorship.

5.7.7. *Colombia*

In 2011, the Colombian government continued to implement ambitious initiatives, announced by President Santos when he took office in August 2010, that aim to heal some of the wounds inflicted by Colombia's internal conflict and to improve the human rights situation. The centrepiece of these initiatives is the law on reparation for the victims of the conflict and the restitution of land appropriated illegally, under which reparation is to be provided to four million victims. Other key measures included the tabling, in parliament, of a reform of the justice system, with aims which include reducing impunity, reforming the government's system of protection for persons at risk, and dissolving the discredited DAS (*Departamento Administrativo de Seguridad*) intelligence agency.

The Santos government also continued to reach out to human rights defenders, trade unions and civil society in general, and pushed forward a dialogue process, involving civil society and the international community, that is to culminate in a national human rights conference in December 2012 where a national human rights action plan is to be adopted and a national human rights centre established. Despite government efforts, there were still threats and attacks against human rights defenders, trade unionists, land activists and political and social leaders, not least due to the determined opposition to some of the Santos reforms from vested interests, linked to illegal armed groups, which are pushing back by stepping up violence.

The EU watched the human rights situation in Colombia closely, maintaining regular contacts with Colombian authorities at different levels. The readiness of the government to discuss human rights issues without any taboo and in full transparency was demonstrated by the fifth session of the local EU-Colombian human rights dialogue, held in June 2011, with the full involvement of relevant line agencies. Topics discussed included the fight against impunity and the new victims' law. The EU also enquired about a number of individual cases, including those of attacks and threats against human rights defenders. Apart from its dialogue with the government, the EU continued to maintain close links with and consult civil society and human rights defenders, including in the context of an EU-funded civil society seminar which took place in Bogotá in December 2011. Moreover, the Union implemented external assistance programmes in support of human rights, providing capacity-building support in the fight against impunity, aid to internally displaced persons and preventive actions against displacement, and assistance to victims of conflict. The EU also prepared a first pilot programme in support of the victims' law.

5.7.8. *Ecuador*

2011 was marked by an increasing confrontation between the government and private media - considered as defending the interests of traditional economic and political elites that oppose the "*Revolución Ciudadana*". Some judiciary cases against newspapers and journalists could have negative effects on freedom of expression and independence of the judiciary in Ecuador.

The project in the northern border area of Ecuador with Colombia, funded by the Instrument For Stability, was still ongoing in 2011.

Its main objectives are to strengthen the capacity of institutions and civil society to confront the security crisis situation; to improve the protection of the basic human rights of highly vulnerable population groups; and to encourage the dialogue processes between the population and public authorities on both sides of the border, including social and economic peace-building measures and fostering a peaceful culture.

A European Instrument for Democracy and Human Rights Country-Based Support Scheme (EIDHR-CBSS) call for proposals for Ecuador was launched in November 2011, with the aim of encouraging coordination and linkages between the various actors in the promotion of human rights and the application of constitutional guarantees, in particular in the setting up of a fair and efficient judicial system, as well as in the development of integrated systems of security and crisis prevention.

5.7.9. *El Salvador*

In June, the EU Delegation in El Salvador and the Embassies of three EU member states visited the facilities of a small community-based radio station, which had received several death threats. The radio station workers claimed that they were being threatened because of their public opposition to mining projects in the Cabañas department, and their denunciation of electoral fraud in the same area. The fact-finding mission was followed by a meeting with the Minister for Justice and Security, who was asked to pursue the investigation of the threats and to keep providing protection to the radio station staff.

An agreement was signed with the Salvadorian government and the local electoral body to finance a reform that, starting with the 2014 presidential election, will reduce the distance between voters and voting centres, thus fostering democratic participation. The project is a follow-up to the recommendations made by the EU election observation mission after the 2009 elections.

5.7.10. *Guatemala*

The EU monitored human rights issues in Guatemala closely, particularly the increasing attacks against human rights defenders and the forced evictions of indigenous communities from their land. In June the EU Delegation and the Member States' Embassies organised the Human Rights Defenders' Annual Meeting to reaffirm the EU's commitment to the protection of human rights defenders and to discuss implementation of the related EU Guidelines. In September and November EU Member States participated in monitoring of both rounds of the Presidential elections.

Concerning transitional justice, as an international observer the EU Delegation attended the main hearings of the case on genocide and crimes against humanity committed by five members of the army, today retired, during the armed conflict. This case (the first of its kind in Latin America) was supported through an EU-funded project, which provides legal assistance to victims. This case and the sentence on the "Dos Erres" massacre (conviction of three members of the army and one member of the paramilitary forces) are important steps towards strengthening the justice system in Guatemala and making progress in the process of national reconciliation.

The EU supported a project on the death penalty, which played an important advocacy role in ensuring that the Supreme Court commuted 13 death penalty judgements to imprisonment. At the end of 2011 only one person was still in death row waiting for review of sentence.
Finally, the EU continued to actively support the mandate of the International Commission Against Impunity in Guatemala (CICIG) throughout 2011, thereby recognising the CICIG's important role in dismantling clandestine groups and in promoting legislative reforms in the area of justice and security.

5.7.11. *Honduras*

Claims of human rights violations (especially against journalists, LGBT groups, women, human rights defenders and peasants) made by national and international human rights organisations did not cease in 2011.

Human rights continued to dominate the political agenda in bilateral relations and were at the core of the discussions with the Government of Honduras during a high-level dialogue that took place in June 2011 in Brussels. The EU is watching the situation of human rights in Honduras closely and, together with the Heads of Mission present in the country, publicly expressed in a local statement its strong condemnation and deep concern at the murders, attacks and threats against journalists and media in Honduras, with the hope that these crimes and threats would not go unpunished.

During 2011 the EU continued its support for the work of the Truth and Reconciliation Commission and its follow-up mechanism (*Unidad de segiumiento a las recomendaciones de la Comisión Verdad y Reconciliación* - USICVR), as well as for the national human rights protection and promotion system, through a programme financed by the Instrument for Stability. In addition to its continued support for Honduran civil society in the framework of the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), in 2011 the EU also approved a new project in support of the new Ministry of Justice and Human Rights aiming at improvement of governance and human rights in Honduras, by means of consolidating the rule of law, strengthening Government institutions and creating a legal framework in this sector. It will help the Honduran Government to design and implement a National Human Rights Policy and Action Plan, and to apply recommendations on human rights issued by international organisations (particularly those accepted by the Government of Honduras during the 2010 Universal Periodic Review exercise).

Land disputes continue to result in violence; the situation in Bajo Aguan is of particular concern.

5.7.12. *Mexico*

In 2011 the EU maintained a constructive dialogue with Mexico on human rights, both on internal and on multilateral issues.

In March the EU and Mexico held their annual high-level dialogue on bilateral human rights issues, in Brussels. The EU expressed its concern about the difficult situation of human rights in Mexico, particularly in the context of increasing violence and the fight against organised crime. Mexico presented its progress in the reform of its criminal justice system and of military justice, as well as in setting up mechanisms for the protection of human rights defenders and journalists.

Human rights were also discussed at the 11th EU-Mexico Joint Committee. Mexico presented substantial recent developments, such as the constitutional reform that integrates international human rights standards into the internal judicial order and the Supreme Court decision to withdraw all human rights violations from military jurisdiction. Mexico and the EU agreed to pursue their cooperation on human rights, particularly through support for the implementation of the adopted reforms.

The EU Delegation and Member States' Embassies in Mexico devoted sustained efforts to the implementation of the EU's Human Rights Guidelines in 2011, especially as regards the protection of human rights defenders. They issued two local statements on critical issues and carried out fact-finding missions in the States of Baja California, Chihuahua, Coahuila, Guerrero, Nuevo Leon, Oaxaca and Tabasco.

In addition, five Members of the European Parliament (Human Rights Subcommittee) visited Mexico (Mexico City and Oaxaca) with the objective of examining the human rights situation there. The mission included meetings with the Mexican authorities, NGOs and human rights defenders, the National Human Rights Commission and the Congress. The main issues were impunity, the situation of human rights defenders and journalists, the use of the military in the fight against organised crime, and justice reform.

In 2011 the EU and Mexico coordinated closely on multilateral human rights issues. They held regular consultations, particularly in Geneva. They adopted similar positions on almost all human rights issues and situations at the Human Rights Council and at the General Assembly of the United Nations.

5.7.13. *Nicaragua*

The EU's human rights and democracy agenda in Nicaragua during the year 2011 was dominated by the electoral context. A fully-fledged EU election observation mission was sent to observe the general elections that took place on 6 November. Its final report stated that democratic standards had deteriorated further and that the electoral process was far from achieving essential benchmarks for democratic elections, in particular regarding impartial and transparent management of the process by the electoral authority. Recommendations to the authorities in order to improve the whole electoral process will constitute a priority for the EU in its future dialogue with Nicaragua.

5.7.14. *Paraguay*

2011 was an important year for the promotion and protection of human rights in Paraguay. In the first half of the year, it underwent, for the first time, the UN Human Rights Council Universal Periodic Review (UPR). The Government further enhanced the recently created Human Rights Network of the Executive Branch, which includes 22 institutions and ministries. In December, the Executive presented to the public a proposal for a National Human Rights Plan. The EU watched this interesting development closely and, through the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR), co-funded 4 projects worth more than € 900 000. They addressed these specific areas of action: (1) the protection of the rights of vulnerable and excluded children, (2) the promotion of access to justice for Paraguayan legal workers, (3) the promotion and protection of indigenous people's labour rights in the Chaco region, (4) support for local human rights networks to improve their dialogue with Government.

The last action also involved an institution-building component in human rights training, offered to Executive Human Rights Network staff. By the end of 2011 a new EIDHR call was launched with a budget of € 600 000. Also under the EIDHR, the "Atlas of Torture" project made a considerable contribution in supporting action to eradicate torture and ill-treatment, by assisting the government, as well as civil society organisations, in implementing the recommendations of the UN Special Rapporteur on Torture, focusing its attention on the establishment of a National Mechanism on Torture Prevention. Finally, the EU financed two actions (one for Mercosur and another focused on Paraguay) about the rights of migrants (among other themes) under the MIEUX Migration EU Xpertise program. Finally, the EU co-financed the "MEVES" project which created the first ever virtual museum of the historic memory in Paraguay to disseminate the Report of the Truth and Justice Commission about Stroessner's dictatorship (http://www. meves.org.py/).

5.7.15. *Suriname*

On May, 2011, the Republic of Suriname went through the UN Universal Periodic Review (UPR) exercise. The State received 91 recommendations during the inter-active dialogue, some of which were accepted and others were deferred, as they required further consideration on the national level. The country accepted the recommendation to "Implement the recommendations of the Human Rights Committee, by prosecuting and sentencing as appropriate the perpetrators of the extrajudicial executions of December 1982 and the Moiwana massacre in 1986".

During 2011, the judicial proceedings opened in 2007 by the former government against today President Desiré Bouterse (since August 2010) and 24 others for the killing of political opponents 30 years ago (the so called "December 1982 murders" case) continued at the accustomed slow path.

5.7.16. *Peru*

In 2011 Peru held general elections. The EU Electoral Observation Mission, deployed for the second round of the presidential elections, concluded that the process was transparent and that the elections were held in a peaceful and orderly environment. It also stressed the impartiality and professionalism of the election administration. In discussions with Peru, the EU covered social conflicts and the process of consultation of the indigenous people in the framework of the bilateral policy dialogue. Apart from its dialogue with the government, the EU continued to maintain close links with civil society and human rights defenders. Through its external assistance, the EU provided support for the fight against poverty and social exclusion and promoted human rights, particularly those of the most vulnerable groups (women, children and indigenous people). Supporting the implementation of the recommendations of the Truth and Reconciliation Commission, the EU co-financed the "Place of Memory" project relating to the political violence of the 1980s and 1990s.

5.7.17. *Uruguay*

Uruguay is fully committed to the protection of human rights both at home and internationally, as exemplified by its Presidency of the UN Human Rights Council since June 2011. Nevertheless, some challenges remain. Uruguay faces a serious problem in its detention system, a combination of prison overpopulation – around 9570 inmates at the end of 2011 – and deplorable conditions within prisons. Following the official visit of the UN Special Rapporteur for Torture to the country in 2009, Uruguay requested international assistance to address the problem. In October 2011, the EU officially launched a project with the Uruguayan authorities and other donors to support the reform of the Uruguayan penal justice and prison systems, so as to improve the quality of life and social and labour reintegration of prison inmates. Other areas of concern which the EU closely monitors and supports through EIDHR projects are domestic violence, trafficking, security of citizens, and human rights.

5.7.18. *Venezuela*

There is unexploited potential in the relationship between the EU and Venezuela; access is difficult in some respects, and contacts with the authorities are not as frequent as desirable. In 2011, the Council Group accepted an initiative by the EEAS aiming to deepen relations. In this context, the EU regularly tries to raise human rights issues in its contacts with the Venezuelan authorities.

Through the EIDHR, the EU is financing, among others, projects aiming to foster human rights monitoring and reporting, freedom of the press, children's rights and the rights of people living with HIV/AIDS. The EU is also supporting efforts, through the UNHCR, to improve the refugee status determination process. The project has had positive results. The EU is concerned about recent legislation that might restrict the freedom of association and could limit the international cooperation funds supporting Venezuelan civil society organisations.

5.7.19. *Cuba*

The process of release of political prisoners, initiated in July 2010 with the mediation of the Catholic Church and Spain, was completed in March 2011. 126 political prisoners, including all of the prisoners of conscience imprisoned in 2003, were liberated. Regrettably however, many were forced to leave their country and settle abroad, against their will. While overall this freeing of prisoners constitutes a positive development, the EU remains concerned about periodical upsurges in temporary arrests and continued harassment of human rights defenders, as well as more generally the existing limitations on freedom of expression, freedom of association and freedom of assembly in the country. This message was repeatedly conveyed to the Cuban authorities.

On the other end, Cuba has a positive track record on basic economic, social and cultural rights, including through the provision of education and healthcare, and of tackling racial, gender and sexual discrimination. Cuba has also ratified 5 of the 9 main UN Human Rights conventions. It has signed but still not ratified the International Covenant on Civil and Political Rights and the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

An EU-Cuba political dialogue session took place on 23 February 2011, in Brussels, at which the human rights situation in Cuba was thoroughly discussed. As with other countries, human rights remain at the centre of the EU-Cuba political dialogue. In the meantime, the reflection launched by the Foreign Affairs Council of 25 October 2010, to explore possibilities on the way forward for relations with Cuba, continued. Also in this context, the future human rights development in the country continues to be of key importance.

5.7.20. *Dominican Republic*

In the field of human rights, progress was noted in 2011 but problems persist. The 2010 Constitution conferred many democratic advances, some of which still need to be implemented (Ombudsman, popular legislative initiative), but it also contained some very controversial elements, in particular in terms of migration and nationality rights. In addition the Constitution forbids abortion under all circumstances - in a country with high rates of early pregnancies, rapes and gender violence.

The Dominican Republic has signed most of the relevant international conventions on human rights, and laws are generally (with exceptions) progressive. However, in reality, there are still a number of serious unresolved problems concerning gender violence, reproductive rights, police violence ("extrajudicial killings") and discrimination against Haitian migrants and their descendants. Despite a civil society landscape of varied quality, it is worth stressing the action to raise awareness taken by the organisations consistently supported by EU cooperation. The EU Human Rights Strategy adopted in 2011 will guide EU action in this respect.

5.7.21. *Haiti*

The EU continued to provide support for strengthening human rights in Haiti by funding three new projects under the EIDHR-CBSS programme in the domain of the protection of women's and children's rights. The EU's support for the electoral process continued in 2011 through funding under the Instrument for Stability of the OAS electoral observation mission and the dispatching of six EU electoral experts. The EU has assisted concerned EU Member States in preparing for the first Universal Periodic Review for Haiti under the UN Human Rights Council, which took place in Geneva in October 2011. Moreover, an EU human rights strategy for Haiti has been drafted and considered by relevant Council working groups with a view to its adoption. As regards strengthening Haiti's democracy, a high-level advisory project carried out by the Club de Madrid has been funded by the Instrument for Stability with the objective of fostering a more cooperative attitude among Haitian democratic institutions and identifying shared legislative objectives.

5.7.22. *Jamaica*

The EU continued to have regular contacts with the government on human rights-related issues, including specific contacts on follow-up to the UN Universal Periodic Review (UPR) of 2011. Meetings were also held with human rights defenders, including NGOs campaigning on general human rights issues and access to justice, as well as those supporting LGBT minorities.

Focal areas for the EU as listed in the Jamaica Human Rights Country Strategy Paper adopted in 2011 reflect priorities outlined in the UN UPR and the report of the UN Human Rights Council. These include alleged extrajudicial killings, abuses by agents of the state, imposition of the death penalty, treatment of LGBT minorities, prison conditions, and the position and treatment of women and children within Jamaican society.

EU budget support programmes target agencies providing oversight of the security services, training on human rights, and legislation on key human rights issues. The EIDHR programme also supports NGOs promoting awareness of human rights issues and assisting those suffering human rights abuses.

6. THE EUROPEAN PARLIAMENT'S ACTIONS ON HUMAN RIGHTS

The advancement of human rights and democratic principles globally remains an important part of the work of the European Parliament. This priority task has many dimensions. During 2011 human rights violations were debated in plenary sessions and targeted by various Parliamentary resolutions, and committees regularly raised human rights issues in their reports. Inter-parliamentary delegations adopted new guidelines to raise human rights issues during their meetings with their interlocutors. The President of the European Parliament, Mr Jerzy Buzek, considered human rights issues an integral part of his work. Mr Edward McMillan-Scott continued to serve as the Vice President for human rights. Over the course of the year, President Buzek made more than 150 human rights- related statements and speeches. As he said in his statement on 23 November 2011 at the opening of the Sakharov Network Conference: "We in the European Parliament believe that fundamental freedoms are not only the right to life and physical integrity, but also freedom of expression, freedom of the press, freedom of religion, and freedom of thought. Without these freedoms there will only be oppression and the rule of the few."

The European Parliament also seeks to achieve the **mainstreaming of human rights** in its work, in accordance with the treaties proclaiming universal human rights and democracy as founding values of the Union and as core principles and objectives of the Union's external action. Human rights issues are debated in the Committee on Foreign Affairs (AFET) when it deals with parliamentary reports or different types of international agreements including human rights clauses. Commercial and trade agreements, including human rights clauses, are dealt with by the Committee on International Trade (INTA).

The Committee on Development (DEVE) and the Women's Rights and Gender Equality Committee (FEMM) also regularly deal with human rights aspects of EU external relations in their respective spheres of competence. The Chairs of the AFET and DEVE Committees co-chair the Election Coordination Group (ECG) that coordinates Parliament's election observation activities.

The Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs (LIBE) is the key actor on fundamental rights within the European Union, and it has important responsibilities concerning external aspects of the EU's internal policies, for example in the areas of migration and asylum policies. Constitutional and legal questions are dealt with by the Constitutional Affairs Committee (AFCO) and the Legal Affairs Committee (JURI), including EU accession to the European Convention on Human Rights, which will also have consequences for EU external relations.

During 2011 Members of the European Parliament scrutinised the work of the Commission, Council and EEAS in the field of human rights in the plenary, in committees, delegations and working groups. The EU **High Representative for Common Foreign and Security Policy** addressed plenary sessions on CFSP issues, including human rights and democracy support. Representatives of the EEAS and Commission participated regularly in the meetings of the Subcommittee on Human Rights. The new permanent chair of the **Council Human Rights Working Group** (COHOM), Mr Engelbert Theuermann, participated in discussion at DROI meetings and, similarly, the Chair of DROI was invited to COHOM meetings.

Parliament also closely followed the actions taken under the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR) worldwide, one of the main instruments of the EU in the field of promoting EU values. In 2011, during the Parliament's scrutiny of the EIDHR's Annual Action Programme 2011, the EP repeatedly expressed the wish to participate more in the setting of priorities for the Instrument. A **working group on the EIDHR**, headed by the Chair of the Subcommittee, continued its work in 2011, meeting with the Commission services to discuss the Annual Action Plans, as the implementation of the instrument.

In the work of the European Parliament, human rights in the world are specifically dealt with by the Foreign Affairs Committee's **Subcommittee on Human Rights** (DROI), chaired by Ms Heidi Hautala and, as from September 2011, by Ms Barbara Lochbihler. In the post-Lisbon Treaty context the Subcommittee consolidated its close working relationships with the European External Action Service, other EU institutions and human rights NGOs.

Through in camera briefings and debriefings, the Subcommittee on Human Rights also follows the human rights dialogues and consultations conducted by the EEAS with third countries.

Extensive **monitoring of UN human rights activities** included meetings with UN Special Representatives and advisors attending meetings of DROI and AFET, including with the Special Rapporteur on Iran and the UN Secretary General's special advisor for the prevention of genocide. Human rights and democracy support issues were also on the agenda of the delegation to the United Nations General Assembly, co-chaired by AFET and DROI.

The Subcommittee on Human Rights also organised or participated in several delegation visits of its own. A DROI delegation to the UN Human Rights Council (HRC) spring session was again part of DROI's annual programme. Before the visit, Parliament adopted a resolution on the Human Rights Council and the review process that was carried out in 2011.

The Council of Europe was an important partner regarding many human rights issues. Cooperation took place with the Committees and Members of the parliamentary assembly (PACE). The Subcommittee on Human Rights also debated with Mr Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights. The EU's accession to the European Convention on Human Rights has been one of the main human rights efforts of the European Parliament in 2011 and a point of shared interest between the EP and the Council of Europe. The Subcommittee also held an exchange of views with Dick Marty, Rapporteur of the Committee on Legal Affairs & Human Rights in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE).

An exchange of views in November (arranged by AFET and DROI) with Lamberto Zannier, the OSCE Secretary General, was an opportunity to stress the importance of **OSCE** Human Dimension commitments to human rights.

In a number of own-initiative **reports adopted during 2011**, the European Parliament explored different possibilities for protecting and supporting human rights and democracy. On the basis of an own-initiative report, on 7 July 2011 Parliament adopted a resolution on **EU external policies in favour of democratisation**. The report considers that the EU's role as a "soft power" in the international system can only be consolidated if protection of human rights constitutes a real priority for it in its policy towards third countries, and offers possible solutions for a more coherent approach to democracy support in EU external policies, based on targeted strategies. Parliament also welcomed the decision by the Commission and the High Representative to support the establishment of a **European Endowment for Democracy** (EED), as a flexible tool to support democratic change in non-democratic countries and countries in transition.

The European Parliament has been a strong and consistent supporter of the ICC. In November 2011, Parliament adopted a resolution on **EU support for the International Criminal Court**. The resolution stresses the need to enhance support for the Court through political and diplomatic action. It welcomes the revised EU Action Plan and encourages the Council Presidency together with the Commission, the EEAS and the Member States to make implementation of the Action Plan a priority.

The year 2011 was marked by historic **developments in North Africa, the Middle East and the Gulf States**. The events of the Arab spring were closely followed by the European Parliament, with an important focus on human rights and democracy. Parliament's response included hearings, delegation visits as well as an election observation mission to Tunisia. In a closely related process, the European Parliament scrutinised the review of the European Neighbourhood Policy. In April, Parliament adopted two separate resolutions, one on the Southern Dimension and another on the Eastern Dimension to provide its input to the review.

In a resolution on **the review of the European Neighbourhood Policy**, adopted on 14 December 2011, the European Parliament firmly supported the new approach presented by the Commission and the High Representative based on the principle of "more for more" and built on clearly defined criteria and assessable and regularly monitored benchmarks for each individual partner country.

In the context of **monitoring the negotiations on international agreements**, Parliament adopted recommendations on negotiations on the EU Framework Agreement with Libya and on the EU Association Agreements with Republic of Moldova, Ukraine and Georgia.

Parliament adopted a resolution on **sexual orientation and gender identity issues**, reiterating its concern regarding the numerous human rights violations and widespread discrimination based on sexual orientation and gender identity, both in the European Union and in third countries.

Parliament continued to focus attention on the role of **human rights defenders**, following up on the 2010 parliamentary report. The Subcommittee on Human Rights prepared declarations and letters in an effort to free a prominent Syrian human rights lawyer, Haytham Al-Maleh, who was finally released from prison. The European Parliament continued to pursue contacts with the Sakharov laureate and Burmese democracy leader Aun San Suu Kyi, receiving two video messages from her in 2011. The cases of Sergei Magnitsky (Russia), Ales Bialitski (Belarus) and David Kato (Uganda) were highlighted by Parliament and served as a stark reminder of the risks that courageous human rights defenders continue to face.

Work on the **European Parliament's Annual Report on Human Rights in the World and the EU's Policy on the matter**, scrutinising the role of the various European Union actors and policies in the field of human rights, started in 2011, under the rapporteurship of Mr Richard Howitt MEP.

The 2011 **Sakharov Prize for Freedom of Thought** was awarded to the "Arab Spring", personified by five activists for their contribution to the historic changes in the Arab world: Asmaa Mahfouz (Egypt), Ahmed al-Zubair Ahmed al-Sanusi (Libya), Razan Zaitouneh (Syria), Ali Farzat (Syria) and posthumously to Mohamed Bouazizi (Tunisia).

The European Parliament has awarded the Sakharov Prize for Freedom of Thought annually since 1988 to distinguished individuals who have stood up for freedom of expression, democracy, the rule of law and tolerance.

The year was also marked by the development of the **Sakharov Prize Network**, allowing the Sakharov Prize laureates to share their experience as human rights defenders and exchange best practices. Most of the former laureates participated in the high profile Sakharov Prize Network High Level Event, hosted by the President of Parliament in November 2011. The Human Rights conference and the public Sakharov Debate 2011 on the role of women in transition reached out to people engaged in the struggle for human rights around the world. The Sakharov prize laureates present were Hauwa Ibrahim, Wei Jing Sheng, Salih Mahmoud Osman, Alecsandr Milinkievic, Reporters without Borders, Zhanna Litvina (Belarus Association of Journalists), Taslima Nasrin, Salima Ghezali, Leyla Zana, Ladies in White (Damas de blanco) and Oslobodjenje. Aun San Suu Kyi sent a video message to the conference. Former Sakharov Prize laureates gave a very positive evaluation of the prize and its contribution in giving visibility and credibility to their struggle on the world stage.

The European Parliament also continued the practice of debates each month on urgent cases of breaches of human rights, democracy and the rule of law. In 2011, Parliament adopted a total of 53 human rights resolutions (see annex 1).

In April 2011, the Conference of Delegation Chairs adopted new guidelines for the European Parliament's delegations on integrating human rights concerns into the visits and meetings of all European Parliament delegations and multilateral assemblies. According to the "Specific guidelines for human rights and democracy actions of MEPs on their visits to third countries", all European Parliament delegations are encouraged to address human rights-related issues during their contacts with authorities and to meet with human rights defenders.

Other European Parliament **delegations involving the Subcommittee on Human Rights in 2011** included an ad hoc delegation to Tunisia with AFET and Parliament's standing delegation for Maghreb. A DROI delegation to Honduras and Mexico carried out an extremely intense and high profile visit to both countries. The Chair of the Subcommittee also took part in the AFET delegation visit to Central Asia, linked to the negotiations on the EU-Turkmenistan Partnership and Cooperation Agreement.

The following **hearings** were organised in 2011 in the Subcommittee on Human Rights (some of these in cooperation with other committees or delegations):

- The right to water and sanitation
- Caste-based discrimination in South Asia
- Democracy support
- Minorities and unrepresented people
- Press freedom, including protection of journalists in armed conflict situations
- International Day in support of victims of torture
- EU support for the ICC: facing challenges and overcoming difficulties
- Human Rights in South-East Asia with a focus on Indonesia

- Human Rights situation of Turkmen in Iraq
- Human Rights in China, in particular the situation of Human Rights Defenders
- Hearing on Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex Human Rights in the World
- Hearing on the situation of human rights in Russia and North Caucasus
- Hearing on Human Rights in Turkey in view of the upcoming Commission progress report
- Hearing on LGBT Rights and Roma in the Western Balkans
- Human Rights in China and the role of the European Union
- Hearing on the follow up to the report on Human Rights Defenders

In addition to this, various exchanges of views offered MEPs the possibility to discuss situations in different countries or various horizontal priorities with the EEAS, external experts, ambassadors and representatives of international organisations and national, regional and international NGOs.

To complement the Subcommittee's work on human rights the Parliament's policy department for external relations provides support, preparing briefing notes and other background materials or commissioning external studies. During 2011 the following studies relevant to the External Policy on Human Rights were prepared and presented in the Subcommittee on Human Rights:

- The European Union and the Review of the UN Human Rights Council
- EU Human Rights Policy towards Russia
- Workshop on Torture and Secret Detentions: the UN perspective and the role of the EU
- Effect of migration policies on human rights in the European neighbourhood
- Human rights in Eastern Partnership countries
- Human rights benchmarks for EU's external policies
- Supporting between ombudsmen in the countries of the Eastern Partnership

Parliament's standing delegations maintain a continuous relationship with countries or regional bodies. Delegation visits represent an important opportunity to directly address parliamentarians, government officials and civil society in third countries. Meetings of the Delegations in Brussels and Strasbourg are regularly attended by Ambassadors of the countries concerned, by the EEAS, NGOs and other interlocutors, and human rights issues are also a regular feature of these meetings (for example in the cases of Iran and China). The Delegation Chairs often send letters (usually to the Ambassador of the country concerned) and make statements on specific human rights abuses.

The European Parliament also engages with parliaments worldwide through its inter-parliamentary cooperation and joint parliamentary assemblies. The assemblies bring together MEPs and MPs from third countries to discuss common challenges, including human rights and democracy issues. Established joint parliamentary assemblies include the Parliamentary Assembly of the Union for the Mediterranean, the Euro-Latin American Parliamentary Assembly and the ACP-EU Joint Parliamentary Assembly. In 2011, the Euronest Parliamentary Assembly was constituted, including a specific Committee on Political Affairs, Human Rights and Democracy and a Committee on Social Affairs, Culture, Education and Civil Society, to provide a parliamentary dimension to the EU's Eastern Partnership initiative.

The Parliamentary Assembly of the Union for the Mediterranean brings together MPs and MEPs from the EU and from Mediterranean countries belonging to the Euro-Mediterranean partnership, including Algeria, the Occupied Palestinian Territory, Egypt, Jordan, Israel, Lebanon, Morocco, Syria, Tunisia and Turkey. The 7th Parliamentary Assembly of the Union for the Mediterranean met in Rome on 3 and 4 March to discuss political events taking place in the Southern countries of the Mediterranean. The Assembly's Committee on Political Affairs, Human Rights and Security is in charge of human rights questions.

The fifth Ordinary Plenary Session of the Euro-Latin American Parliamentary Assembly took place in Montevideo, Uruguay on 18 and 19 May 2011. The Committee on Political Affairs, Security and Human Rights is the dedicated committee within the Assembly dealing with human rights.

The ACP-EU Joint Parliamentary Assembly brings together Members of the European Parliament and the elected representatives of the African, Caribbean and Pacific states ("ACP countries") that have signed the Cotonou Agreement. A substantial part of the work of the Joint Parliamentary Assembly is directed towards promoting human rights and democracy and the common values of humanity, and this has produced joint commitments undertaken within the framework of UN conferences. Concerning human rights, the 21st session in Budapest (16 to 18 May 2011) adopted a resolution on challenges for the future of democracy and respecting constitutional order in ACP and EU Countries.

The constituent meeting of the Euronest Parliamentary Assembly took place on 3 May 2011 in Brussels. It was opened by the President of the European Parliament, Jerzy Buzek, who observed that the democratic reform processes of the eastern partner countries had to be strengthened. The first Ordinary Session met on 14 and 15 September in Strasbourg, preceded by a meeting of the Assembly's four committees, including the Committee on Political Affairs, Human Rights and Democracy.

In addition to this, many inter-parliamentary meetings with important human rights dimensions took place in the course of 2011. On 11 October 2011 the Subcommittee on Human Rights, together with the Committee on Development, organised an Inter-parliamentary Committee Meeting with National Parliaments, entitled "Human Rights Conditionality in Development Policy". It was the first fully fledged inter-parliamentary meeting after the entry into force of the Treaty of Lisbon dedicated to the linkage of human rights and development. The main topics discussed between Members of the European Parliament and their national counterparts were whether human rights conditionality is an obstacle to poverty reduction and how effective it can be in a multi-donor environment.

Election observation expresses the commitment of the European Parliament to supporting developing and consolidating democracy, the rule of law and human rights. MEPs participate either in European Union Election Observation Missions (EU EOMs) or in International Election Observation Missions. In the latter case, the European Parliament delegation participates within the framework of this mission and coordinates its work with the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and the Parliamentary Assemblies of the Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE PA), the Council of Europe and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO PA).

The EP's Election Coordination Group (ECG) is responsible for the overall organisation of EP election observation activities. In 2011 the ECG exercised for the first time its new consultative role to the High Representative and Vice President, Catherine Ashton, in the identification and planning of EU EOMs. The ECG also played an important role in the appointment of Members of the European Parliament as EU Chief Observers during EU EOMs.

In 2011, the EP participated in the following election observation missions:

Kosovo	Parliamentary (Re-run 3 municipalities)	9.1.2011
Sudan	Referendum South	9-17.1.2011
Chad	Parliamentary	13.2.2011
Uganda	General	18.2.2011
Nigeria	Presidential	16.4.2011
Peru	Presidential	5.6.2011
Zambia	General	20.9.2011
Tunisia	Constituent Assembly	23.10.2011
Kyrgyzstan	Presidential	30.10.2011
Nicaragua	General	6.11.2011
Democratic Republic of Congo	Presidential	28.11.2011

Furthermore, given the importance of the May 2011 local elections in Albania, the European Parliament decided, on an exceptional basis, to send an ad hoc delegation to follow the electoral process around the time of the elections.

Parliaments are essential elements of a functioning democracy, and it is within a democracy that Human Rights are most likely to be respected and actively upheld. The **Office for the Promotion of Parliamentary Democracy (OPPD)** operates within the European Parliament with the aim of providing parliamentary development support in new and emerging democracies. The beneficiaries of OPPD support are parliamentary institutions in third countries, their Members and their officials. The OPPD offers institutional capacity-building, customised support programmes, peer-to-peer support and exchange of experiences and follow-up to electoral observation missions with a view to extending support for democratisation to the full electoral cycle.

During 2011, the OPPD organised a visit to the European Parliament of a large group of Egyptian political activists, representing a broad spectrum of political parties, groups and presidential candidates. Partners in the OPPD Democracy Fellowship Programme included the MERCOSUR and PARLACEN parliamentary assemblies and the Parliaments of Chile (Chamber of Deputies), Armenia, Ghana, Mauritania and Togo. The OPPD supported the Community of Democracies Parliamentary Forum by playing an active advisory role and organising a meeting in Brussels and taking part in meetings of the Forum in Tbilisi, Vilnius and Washington. In 2011 the OPPD also organised, together with the National Democratic Institute for International Affairs (NDI), a high- level meeting of the Transatlantic Dialogue on Strengthening Cooperation on Democracy Support.

With the aim of achieving better synergy and coherence in the work of different European Parliament Committees and units in the field of human rights, the **Task Force on EU Human Rights Policy**, consisting of staff from different services within the European Parliament, met regularly throughout the year.

The need and desire to further strengthen the actions of the European Parliament in the field of human rights and democracy promotion resulted in the creation of a new directorate for democracy support within the European Parliament's Directorate General for External Policies, which is due to begin its work in 2012.

7. List of abbreviations

AA	Association Agreement
AFCO	Constitutional Affairs Committee
AFET	Committee on Foreign Affairs
AMISOM	African Union Mission in Somalia
APRM	African Peer Review Mechanism
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
ASEM	Asia-Europe Meeting
ATP	Anti-Terrorism Proclamation
AU	African Union
BICI	Independent Commission of Inquiry
BiH	Bosnia and Herzegovina
CAT	Convention against Torture
CBSS	Country-Based Support Schemes under the EIDHR
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CEDEAO	
CEDEF	convention internationale sur l'élimination de toutes les formes de discrimination à l'égard des femmes
CENIT	national Electoral Commission

CEPOL	
CFSP	Common Foreign Security Policy
CHT	Chittagong Hill Tracts
CICIG	International Commission Against Impunity in Guatemala
CoE	Council of Europe
COHOM	Council Human Rights Working Group
COREPER	
CPT	Committee for the Prevention of Torture
CRPD	UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities
CSDP	Common Security and Defence Policy
CSO	Civil Society Organisation
CSR	Corporate Social Responsibility
CSW	Commission on the Status of Women
CVJR	Truth, Justice and Reconciliation Commission
DAS	Departamento Administrativo de Seguridad
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area
DCI	Development Cooperation Instrument
DCI	Dialogues Facility Fund
DDPA	Durban Declaration and Programme of Action
DEVE	Committee on Development
DPRK	Democratic People's Republic of Korea
DRC	Democratic Republic of Congo
DROI	Human Rights Subcommittee of the European Parliament
EA	Electoral assistance
EaP	Eastern Partnership
EASO	European Asylum Support Office
EC	European Commission

ECCC	Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia
ECCC	Extraordinary Chambers in the Court of Cambodia
ECG	Election Coordination Group
ECG	Election Coordination Group
ECHR	European Convention on Human Rights
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
EDF	European Development Fund
EED	European Endowment for Democracy
EEM	Election expert missions
EIB	European Investment Bank
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights
EMB	electoral management bodies
EMRIP	Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples
ENI	European Neighbourhood Instrument
ENP	European Neighbourhood Policy
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument
EOM	Election observation missions
EP	European Parliament
EPJUST	EU-Philippines Justice Support Programme
EU MS	EU Member States
EUD	EU Delegation
EUJUST LEX	Integrated Rule of Law Mission for Iraq
EUMM	EU Monitoring Mission
EUPM	EU Police Mission
EUPOL	European Union Police Mission in Afghanistan

EUPOL COPPS	European Union Police Mission for the Palestinian Territories
EURA	EU Readmission Agreement
EUREMA	EU Relocation from Malta
EURODAC	system for comparing fingerprints of asylum seekers and some categories of illegal immigrants
EUROJUST	European Union's Judicial Cooperation Unit
EUROPOL	law enforcement agency of the European Union
EUSR	EU Special Representative
EUTM	European Union military mission to contribute to the training of security forces
FAC	Foreign Affairs Council
FED	Fonds européen de développement
FEMM	Women's Rights and Gender Equality Committee
FfGE	Financing for Gender Equality
FICs	Forum Island Countries
FIDH	Fédération internationale des ligues des droits de l'Homme
FoE	freedom of expression
FoRB	freedom of thought, conscience and religion or belief
FRONTEX	EU Agency promoting, coordinating and developing European border management
FYROM	Former Yugoslav Republic of Macedonia
GAMM	Global Approach to Migration and Mobility
GCC	Gulf Cooperation Council
GCTF	Global Counter-Terrorism Forum

GNU	Government of National Unity
GoE	Government of Ethiopia
GRULAC	UN Group of Latin America and Caribbean Countries
GSP	EU's Generalised System of Preferences
HIV	Human immunodeficiency virus
HOMs	EU Heads of Missions
HR	High Representative
HR VP	High Representative Vice-President
HRC	UN Human Rights Council
HRDO	Human Rights Defender's Office
HRDs	Human Rights Defenders
ICC	International Criminal Court
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICERD	International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination
ICHR	Independent Commission for Human Rights
ICT	information and communication technology
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
IDPs	Internally Displaced Persons
IHL	international humanitarian law
ILO	International Labour Organisation

IMT	International Monitoring Team
INEC	Independent National Electoral Committee
INGO	International nongovernmental organisation
INTA	Committee on International Trade
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
ISAF	International Security Assistance Force
ITC-ILO	International Training Centre of the ILO
JA	Council Joint Actions
JURI	Legal Affairs Committee
JWF	Angola-EU Joint Way Forward
LAS	League of Arab States
LGBT	Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender
LGBTI	Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex
LIBE	Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs
MDG	Millennium Development Goals
MENA	Middle East and North Africa
MEP	Member of the European Parliament
MERCOSUR	Common Market of the South
MFF	Multiannual Financial Framework
NDC	National Dialogue Committee
NDI	National Democratic Institute for International Affair

NGO	Nongovernmental organisation
NSA	Non-State Actors
NSF	Somali National Security Forces
NSS	National Security Service
NTC	National Transitional Council
OAS	Organisation of American States
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OFA	Ohrid Framework Agreement
OHCHR	United Nations High Commissioner for Human Rights
OIC	Organisation of Islamic Cooperation
OMCT	Organisation Mondiale Contre la Torture
OPCAT	Optional Protocol to the Convention against Torture
OPPD	Office for the Promotion of Parliamentary Democracy
oPt	Occupied Palestinian Territory
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe
OSCE PA	Parliamentary Assemblies of the Organisation for Security and Co-operation in Europe

PA	Palestinian Authority
PACE	Parliamentary Assembly of the Council of Europe
PARLACEN	Parlamento Centroamericano
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
PCNA	Post-Crisis Needs Assessment
PDO	Public Defenders Office
PMSC	private military and security companies
PSWG	Peace Support Working Group
RCCR	Royal Committee on Constitutional Review
RTG	Royal Thai Government
SAA	Stabilisation and Association Agreement
SADC	Southern African Development Community
SAF	Sudan Armed Forces
SAP	Stabilisation and Association Process
SPLA	Sudan People's Liberation Army
SPRING	Support to Partnership, Reform and Inclusive Growth Programme
SPT	UN Subcommittee on Prevention of Torture
SRT	Special Rapporteur on Torture
TAIEX	Technical Assistance and Information Exchange Instrument
TDCA	Trade Cooperation and Development Agreements
TIPNIS	Territorio Indigena Parque Natural Isiboro Sécure
US	United States of America
UAE	United Arab Emirates
UfM	Union for the Mediterranean
UN	United Nations
UNAMA	United Nations Assistance Mission in Afghanistan

UNAMID	United Nations-African Union Mission in Darfur
UNCAT	United Nations Convention against Torture
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNGA	United Nations General Assembly
UNGP	United Nations Guiding Principle
UNHCR	UN Refugee Agency
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNMIS	United Nations Missions in Sudan
UNSCR	United Nations Security Council Resolution
UPR	Universal Periodic Review
USA	United States of America
USICVR	Unidad de segiumiento a las recomendaciones de la Comisión Verdad y Reconciliación
WCAR	World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance

Annex 1 - Pledges made to the 31st International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 28 November to 1 December 2011.

For the years 2012-2015, we, the European Union and its Member States (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, United Kingdom), hereby pledge:

1. Missing persons

The EU and its Member States are concerned by the enforced disappearance of persons during armed conflicts and by the profound humanitarian consequences borne by families of missing persons in these circumstances.

The EU Member States therefore pledge:

- to consider ratifying the 2006 Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance ;
- to consider adopting other measures aiming at avoiding enforced disappearances, such as those included in the model law suggested by the ICRC;
- to support mechanisms to investigate effectively and resolve the cases of missing persons in several regions of the world;
- to encourage processes acknowledging the rights and needs of families of missing persons and aiming at adjusting national legislation and programmes to meet these needs.

2. International Criminal Court

The EU and its Member States consider that those who have committed serious crimes of concern to the international community, including war crimes, crimes against humanity or the crime of genocide should be brought to justice.

In line with their efforts to fight impunity, the EU and its Member States pledge:

- to continue to promote the universality and preserve the integrity of the Rome Statute;
- to include the fight against impunity for the most serious crimes of international concern as one of the shared values of the EU and its partners through the insertion of provisions concerning the ICC and international justice into EU agreements with third parties;
- to continue their support to the Court, civil society and to third States interested in receiving assistance in order to become party to the Rome Statute or to implement it;

3. International Humanitarian Law Instruments

The EU and its Member States are convinced that national implementation and enforcement of international humanitarian law and other relevant legal instruments which have an impact on international humanitarian law are of great importance and fall under States' responsibilities.

In line with the EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law, the EU Member States pledge:

- to work towards further participation in the principal international humanitarian law instruments
and other relevant legal instruments which have an impact on international humanitarian law by
considering ratification of the following instruments to which they are not yet all party, namely:

Additional Protocol III to the Geneva Conventions;

The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its First and Second Protocols;

The Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict;

The Ottawa Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines;

Protocol II, as amended on 3 May 1996, and Protocol V to the 1980 Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects;

The Convention on the prohibition of military use of environmental modification techniques.

In order to improve implementation of international humanitarian law at the national level the EU and its Member States pledge:
- to support States in their efforts to adopt relevant national legislation pertinent to their international humanitarian law obligations;

to support the existing international humanitarian law mechanisms and to envisage, if deemed relevant, making use of the services of the International Humanitarian Fact-Finding Commission constituted under Article 90 of Additional Protocol **I.**

4. Promotion and dissemination of international humanitarian law

The EU and its Member States underline that proper training in, and dissemination of, international humanitarian law is required to ensure better compliance with international humanitarian law in time of armed conflict.

In line with the EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law and the 2007 European Consensus on Humanitarian Aid, the EU and its Member States pledge:

- to pursue their efforts in promoting dissemination and training in international humanitarian law in third countries, including in peacetime, in particular to national authorities, armed non-state actors and humanitarian actors.

The EU Member States pledge:

- to continue their efforts in promoting dissemination and training in international humanitarian law inside the EU, in particular to military and civilian personnel, involved in crisis management operations.

5. Fundamental Procedural and other Guarantees

The EU and its Member States reaffirm their determination to respect fundamental procedural guarantees for all persons detained in relation to an armed conflict as enshrined in the applicable rules of international humanitarian law and/or international human rights law.

The EU and its Member States therefore pledge to promote respect of fundamental procedural guarantees through a wide range of measures including:

- Training for staff participating in EU military and civilian crisis management operations in fundamental procedural guarantees.

- Endeavouring to ensure implementation of those standards by third parties involved in EU operations.

- Supporting dissemination and training sessions on implementation of fundamental procedural guarantees.

- Recalling the importance of respecting fundamental procedural guarantees in dialogue with other States.

6. Anti-Personnel Landmines, Cluster Munitions, Improvised Explosive Devices and

Explosive Remnants of War

The EU and its Member States are concerned by the threats posed by anti-personnel landmines, cluster munitions, improvised explosive devices and explosive remnants of war.

The EU Member States therefore pledge:

- to advocate as appropriate in support of international instruments seeking to address humanitarian hazards of explosive remnants of war, cluster munitions, improvised explosive devices and anti personnel landmines;

- to encourage as appropriate States Parties to the Anti-Personnel Mine Ban Convention and the Convention on Cluster Munitions to make timely reports in accordance with the relevant provisions of these treaties.

Joint pledge by EU Member States and National Red Cross Societies

1 Strengthening international humanitarian law through the adoption of an effective Arms Trade Treaty

The European Union Member States and their National Red Cross Societies, noting the utility of the 2008 EU Common Position defining common rules governing the control of exports of military technology and equipment and related EU instruments, are concerned that the widespread availability of weapons facilitates violations of international humanitarian law, and hampers the provision of assistance to victims of armed conflict, and are convinced of the relevance of promoting and further strengthening the regulatory framework governing transfers of conventional arms.

In line with the updated EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law and the relevant Council Conclusions, the European Union Member States, with support from their respective National Red Cross Societies, therefore pledge:

- to engage in an exchange of information, to the extent considered appropriate and pertinent by the European Union Member States, on the negotiation in 2012 of a strong and robust Arms Trade Treaty with the highest possible legally binding standards which would prevent conventional weapons from being used to violate international humanitarian law.

ANNEX 2 - HUMAN RIGHTS RESOLUTIONS IN 2011

Rules of Procedure of the European Parliament EP 122 - urgency debate or resolutions

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2 - resolutions on statements

Rules of Procedure of the European Parliament EP 048 - own initiative procedure

1. **European Parliament resolution of 20 January 2011 on Pakistan, in particular the murder of Governor Salmaan Taseer**

   2011/2522(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122
2. **European Parliament resolution of 20 January 2011 on Iran – the case of Nasrin Sotoudeh**

   2011/2524(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122
3. **European Parliament resolution of 19 January 2011 on the situation in Haiti one year after the earthquake: humanitarian aid and reconstruction**

   2010/3018(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2
4. **European Parliament resolution of 20 January 2011 on the situation of Christians in the context of freedom of religion**

   2011/2521(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

5. **European Parliament resolution of 20 January 2011 on Brazil: extradition of Cesare Battisti**

   2011/2523(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

6. **European Parliament resolution of 20 January 2011 on the situation in Belarus**

   2011/2514(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

7. **European Parliament resolution of 17 February 2011 on Yemen: persecution of juvenile offenders, in particular the case of Muhammed Taher Thabet Samoum**

   2011/2572(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

8. **European Parliament resolution of 17 February 2011 on the border clashes between Thailand and Cambodia**

   2011/2571(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

9. **European Parliament resolution of 17 February 2011 on Uganda: the killing of David Kato**

   2011/2573(RSP)

   Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

10. **European Parliament resolution of 17 February 2011 on the rule of law in Russia**

    2011/2515(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

11. **European Parliament resolution of 17 February 2011 on the situation in Egypt**

    2011/2555(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

12. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on the priorities of the 16th Session of the UN Human Rights Council and the 2011 review**

    2011/2570(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

13. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on Pakistan, in particular the murder of Shahbaz Bhatti**

    2011/2612(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

14. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular**

    2011/2616(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

15. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on the situation and cultural heritage in Kashgar (Xinjiang Uyghur Autonomous Region, China)**

    2011/2614(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

16. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on the EU's approach towards Iran**

    2010/2050(INI)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 048

17. **European Parliament resolution of 10 March 2011 on Belarus (in particular the cases of Ales Mikhalevic and Natalia Radina)**

    2011/2613(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

18. **European Parliament resolution of 7 April 2011 on Zimbabwe**

    2011/2658(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

19. **European Parliament resolution of 7 April 2011 on the ban of the elections for the Tibetan government in exile in Nepal**

    2011/2657(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

20. **European Parliament resolution of 7 April 2011 on the situation in Syria, Bahrain and Yemen**

    2011/2645(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

21. **European Parliament resolution of 7 April 2011 on the situation in Côte d'Ivoire**

    2011/2656(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

22. **European Parliament resolution of 7 April 2011 on the case of Ai Weiwei**

    2011/2664(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

23. **European Parliament resolution of 12 May 2011 on the situation in Sri Lanka**

    2011/2684(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

24. **European Parliament resolution of 12 May 2011 on Belarus**

    2011/2686(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

25. **European Parliament resolution of 12 May 2011 on Azerbaijan**

    2011/2685(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

26. **European Parliament resolution of 9 June 2011 on Ukraine: the cases of Yulia Tymoshenko and other members of the former government**

    2011/2714(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

27. **European Parliament resolution of 9 June 2011 on Sudan and South Sudan: the situation after the 2011 referendum**

    2011/2717(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

28. **European Parliament resolution of 9 June 2011 on the EU-Russia summit**

    2011/2716(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

29. **European Parliament resolution of 9 June 2011 on the situation in Madagascar**

    2011/2712(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

30. **European Parliament resolution of 9 June 2011 on Guantánamo: imminent death penalty decision**

    2011/2713(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

31. **European Parliament resolution of 7 July 2011 on the situation in Syria, Yemen and Bahrain in the context of the situation in the Arab world and North Africa**

    2011/2756(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

32. **European Parliament resolution of 7 July 2011 on the preparations for the Russian State Duma elections in December 2011**

    2011/2752(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

33. **European Parliament resolution of 7 July 2011 on Indonesia, including attacks on minorities**

    2011/2748(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

34. **European Parliament resolution of 7 July 2011 on India, in particular the death sentence on Davinder Pal Singh**

    2011/2749(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

35. **European Parliament resolution of 7 July 2011 on the Democratic Republic of Congo and the mass rapes in the province of South Kivu**

    2011/2747(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

36. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on Sudan: the situation in Southern Kordofan and the eruption of fighting in Blue Nile State**

    2011/2806(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

37. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on the situation in Syria**

2011/2812(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

38. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on the situation in Libya**

2011/2811(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

39. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on Eritrea: the case of Dawit Isaak**

2011/2807(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

40. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on famine in East Africa**

2011/2814(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

41. **European Parliament resolution of 15 September 2011 on Belarus: the arrest of human rights defender Ales Bialatski**

2011/2805(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

42. **European Parliament resolution of 29 September 2011 on the situation in Palestine**

2011/2828(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

43. **European Parliament resolution of 28 September 2011 on human rights, sexual orientation and gender identity at the United Nations**

2011/2821(RSP)

Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

44. **European Parliament resolution of 27 October 2011 on Tibet, in particular self-immolation by nuns and monks**

    2011/2874(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

45. **European Parliament resolution of 27 October 2011 on the situation in Egypt and Syria, in particular of Christian communities**

    2011/2881(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

46. **European Parliament resolution of 27 October 2011 on Bahrain**

    2011/2875(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

47. **European Parliament resolution of 17 November 2011 on Egypt, in particular the case of blogger Alaa Abd El-Fattah**

    2011/2909(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

48. **European Parliament resolution of 17 November 2011 on Iran – recent cases of human rights violations**

    2011/2908(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

49. **European Parliament resolution of 17 November 2011 on EU support for the ICC: facing challenges and overcoming difficulties**

    2011/2109(INI)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 048

50. **European Parliament resolution of 15 December 2011 on Tunisia: the case of Zacharia Bouguira**

    2011/2947(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

51. **European Parliament resolution of 15 December 2011 on the situation of women in Afghanistan and Pakistan**

    2011/2946(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

52. **European Parliament resolution of 15 December 2011 on Azerbaijan, in particular the case of Rafig Tagi**

    2011/2945(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 122

53. **European Parliament resolution of 15 December 2011 on the situation in Syria**

    2011/2880(RSP)

    Rules of Procedure of the European Parliament EP 110-p2

Mensenrechten en democratie in de wereld

Verslag

verslag over EU-actie in
2011

Dit verslag is online beschikbaar http://eeas.europa.eu

Er is ook veel bijkomende informatie over de Europese Unie beschikbaar op internet:

http://ec.europa.eu /

http://www.consilium.europa.eu /

http://www.europarl.europa.eu

Gepubliceerd door de Europese Dienst voor extern optreden, juni 2012

MENSENRECHTEN EN DEMOCRATIE IN DE WERELD:

VERSLAG OVER EU-ACTIE IN 2011

Inhoud

Woord vooraf

2011 was een gedenkwaardig jaar voor de mensenrechten en de democratie. Overal in het Midden-Oosten en Noord-Afrika toonden mannen en vrouwen, jong en oud, die de gehele samenleving vertegenwoordigden, dat ze het aandurfden hun aangeboren menselijke waardigheid te verdedigen. Zij waren aldus een bron van inspiratie voor mensen overal.

Op de veranderingen die zij hebben teweeggebracht moest de EU een krachtige respons geven. Wij zijn die uitdaging aangegaan door een nieuwe respons op een veranderend nabuurschap te formuleren. Mensenrechten en diepgewortelde democratie hadden een centrale plaats in die aanpak.

Vorig jaar heb ik gezegd dat ik me ertoe verbond het werk van de EU krachtiger te maken, en nog doeltreffender op het punt van het waarborgen en bepleiten van de mensenrechten. Ik heb in december 2011 samen met de Europese Commissie een gezamenlijke mededeling gepresenteerd onder de titel "Een centrale plaats voor mensenrechten en democratie in het externe optreden van de EU", met als doel een samenhangende visie voor die opdracht te formuleren.

De volgende stappen in 2012 zullen inhouden dat de aanbevelingen van die mededeling in de praktijk worden gebracht. Daartoe zullen de gezamenlijke inspanningen van de gehele EU noodzakelijk zijn, niet alleen van de instellingen van de EU, maar ook van de lidstaten van de EU en van het maatschappelijk middenveld.
Dit is een grote uitdaging die in de volgende uitgave van dit jaarverslag zal worden weerspiegeld. Het is echter goed om nu de inventaris op te maken van al het werk dat de EU in 2011 heeft gedaan om rechten tot een werkelijkheid te maken. Ik betuig eerbetoon aan al die moedige mensen die hebben geholpen een bijdrage aan dat proces van levensbelang te leveren.

1 Overzicht

In 2011 heeft de EU met woorden en daden herbevestigd dat de mensenrechten centraal staan in het optreden van de EU overal ter wereld. De inzet van de EDEO in dit eerste volledige jaar waarin de dienst operationeel was, blijkt uit het feit dat de dienst het gehele jaar door heeft gewerkt aan een gezamenlijke mededeling, die de hoge vertegenwoordiger en de Europese Commissie op 12 december 2011 hebben goedgekeurd, en die is getiteld "Een centrale plaats voor mensenrechten en democratie in het externe optreden van de EU voor een meer doeltreffende aanpak". Hierin wordt een aantal ideeën gepresenteerd om de strategie van de Unie ter zake uit te dragen.

De **Arabische lente** heeft het eerste werkjaar van de EDEO gemarkeerd. In een gezamenlijke mededeling hebben hoge vertegenwoordiger Ashton en de Europese Commissie op 8 maart 2011 benadrukt dat het verlangen naar politieke participatie, waardigheid, vrijheid en werkgelegenheid moet worden gesteund, en een aanpak op basis van universele waarden en gedeelde belangen geschetst.

Het middenveld heeft als hefboom gefungeerd voor de veranderingen van de Arabische lente, in een algemeen klimaat waarin het daartoe in veel landen steeds minder ruimte krijgt. Heel snel heeft de Unie zich laten horen over de problemen waarmee middenveldorganisaties te maken hebben; zij heeft alle staten opgeroepen de **vrijheid van vereniging** en de **vrijheid van vergadering** te eerbiedigen, en wetgeving vast te stellen die beantwoordt aan de internationale standaard. De steun aan het middenveld werd opgevoerd, in het bijzonder via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten.

De Arabische lente heeft ook laten zien welke belangrijke rol de sociale netwerken en het internet kunnen spelen in het hervormingsproces en bij het opkomen voor de mensenrechten. Herhaaldelijk, zowel in bilateraal als in multilateraal verband, heeft de Unie beperkingen van de **vrijheid van meningsuiting** en van de **toegang tot het internet**, alsook de arrestatie van bloggers veroordeeld. De EU wil ervoor zorgen dat het internet de politieke vrijheid blijft stimuleren. Zij heeft daarom in december 2011 een begin gemaakt met de "No Disconnect Strategy", die haar de instrumenten moet verschaffen om, indien nodig, middenveldorganisaties of burgers willekeurige verstoring van de toegang tot elektronische communicatie, met name het internet, te helpen omzeilen.

In 2011 heeft de EU krachtig gereageerd tegen het wereldwijd toenemende aantal gevallen van **religieuze onverdraagzaamheid**. In de conclusies van de februarizitting van de Raad Buitenlandse Zaken heeft zij opnieuw in afkeurende termen uiting gegeven aan haar ernstige bezorgdheid omtrent onverdraagzaamheid, discriminatie en geweld. In februari 2011 hebben de delegaties van de EU kernberichten over vrijheid van godsdienst of overtuiging ontvangen, waarin hun wordt opgedragen in samenspraak met de ambassades van de lidstaten van nabij toe te zien op de situatie in het gastland. Vrijheid van godsdienst of overtuiging is grondig behandeld in het jaarverslag over de mensenrechten dat de Unie in september 2011 heeft uitgebracht. De Unie heeft in de VN met grote inzet gestreefd naar een hechtere consensus omtrent de noodzaak religieuze onverdraagzaamheid te bestrijden en de vrijheid van godsdienst of overtuiging te beschermen, maar dan zonder in denkbeelden te vervallen die godsdiensten als zodanig - en niet personen die wegens hun godsdienst of overtuiging worden gediscrimineerd - beogen te beschermen, ten koste van andere fundamentele mensenrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting. In 2011 is in dit opzicht aanzienlijke vooruitgang geboekt; voor het eerst werd, in Genève en New York, een consensus bereikt over de respectievelijk door de EU en de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) voorgestelde resoluties inzake de vrijheid van godsdienst of overtuiging en inzake de strijd tegen religieuze onverdraagzaamheid.

De lidstaten van de Europese Unie die lid zijn van de Mensenrechtenraad hebben ook voor de baanbrekende Resolutie over mensenrechten, seksuele voorkeur en genderidentiteit gestemd die op 17 juni in de Mensenrechtenraad van de VN is aangenomen, en deze stem is door de gehele Europese Unie onderschreven. Op 27 juni heeft hoge vertegenwoordiger Ashton de plenaire vergadering van het Europees Parlement toegesproken en er het werk van de EU en de lidstaten inzake de bescherming van de mensenrechten van LGBTI's in de wereld gepresenteerd; zij verklaarde dat discriminatie op grond van seksualiteit en geslacht net zo min te tolereren is als discriminatie op grond van huidskleur en geloof.

De EU is in 2011 een prominente rol blijven vervullen in het **mensenrechtenbestel van de VN**, zoals bij de convocatie van een speciale zitting die door de VN-Raad voor de mensenrechten (HRC) werd gewijd aan **Libië**, en waar de historische aanbeveling werd gedaan Libië als lid van de HRC te schorsen. De Unie stelde in 2011 de mensenrechtensituatie in **Syrië** herhaaldelijk in de VN aan de orde, namelijk in de Mensenrechtenraad en in de Derde Commissie van de Algemene Vergadering; zij smeedde een alliantie van landen uit alle regio's, ook de Arabische wereld, en werkte mee aan de instelling van een onafhankelijke commissie van onderzoek.

In juni 2011 heeft de EU de aanneming door de HRC van een resolutie over de mensenrechten in **Belarus** bewerkstelligd. Voorts werd, in de Mensenrechtenraad en in de Algemene Vergadering, verder geijverd voor de aanneming van resoluties over **Birma/Myanmar** en de **DVK**.

In maart 2011 behoorden vijftien lidstaten van de Unie tot de opstellers van de verklaring over "het beëindigen van geweldpleging en andere vormen van schending van de mensenrechten in verband met seksuele voorkeur en genderidentiteit", die door 85 landen in de Mensenrechtenraad werd aangenomen. De Unie heeft voorts de grensverleggende, door Zuid-Afrika ingediende resolutie over **mensenrechten, seksuele voorkeur en genderidentiteit** verwelkomd**,** die door staten uit alle regio's werd gesteund en in juni 2011 door de Mensenrechtenraad werd aangenomen.

In samenwerking met de groep van Latijns-Amerikaanse landen is de EU erin geslaagd het mandaat van de speciale vertegenwoordiger van de VN-secretaris-generaal voor **kinderen en gewapende conflicten** te laten verlengen. De Unie heeft de lijst van prioritaire landen voor de toepassing van haar richtsnoeren inzake kinderen en gewapende conflicten in overeenstemming met de lijst van VN geactualiseerd.

De EU had haar volle gewicht in de schaal geworpen toen in juni 2011 de richtsnoeren van de VN inzake **bedrijfsleven en mensenrechten** door de Mensenrechtenraad werden goedgekeurd. De Unie heeft deze richtsnoeren verwerkt in haar beleidskader maatschappelijk verantwoord ondernemen. In de Mededelingen van 2011, "A renewed EU strategy for corporate social responsibility" en "Human Rights and Democracy at the Hear of EU External Action", worden de richtsnoeren van de VN erkend als internationale normen inzake ondernemerschap en mensenrechten, die in geheel Europa moeten worden geëerbiedigd. In beide documenten worden tevens concrete maatregelen voorgesteld waarmee de VN-richtsnoeren moeten worden toegepast.

De EU heeft een solide traditie van steun aan de **bestrijding van straffeloosheid** met betrekking tot zware misdaden die de gehele internationale gemeenschap bezighouden. Getrouw aan haar belofte op de toetsingsconferentie van Kampala, heeft zij, bij Besluit 94/942/GBVB van de Raad d.d. 21 maart 2011, haar Gemeenschappelijk Standpunt 2003/444/GBVB geactualiseerd. Het nieuwe Raadsbesluit heeft ten doel universele steun voor het Statuut van Rome te bevorderen door middel van een zo breed mogelijke deelname aan het Statuut, de integriteit van het Statuut van Rome in stand te houden, de onafhankelijkheid van het Hof en de daadwerkelijke en doeltreffende werking ervan te begunstigen, en samenwerking met het Hof en toepassing van het complementariteits-beginsel te ondersteunen.

In het najaar van 2011 is de EU begonnen aan de herziening van haar **richtsnoeren voor de bevordering en de bescherming van de rechten van het kind**, die zullen worden aangepast aan nieuwe internationale ontwikkelingen en aan de plaatselijk aangestuurde definities van mensenrechtenprioriteiten. In de winter van 2011 schaarde de Unie zich met een thematische lobbycampagne (demarche) achter de mondiale VN-campagne voor de ratificatie van de twee facultatieve protocollen bij het Verdrag inzake de rechten van het kind. De Unie zal tot juni 2012, op plaatselijk niveau, met dialoog en andere vormen van bewustmaking, verder ijveren voor deze ratificatie, en voor die van ILO-verdrag 182, betreffende de ergste vormen van kinderarbeid.

Namens de Unie heeft hoge vertegenwoordiger Ashton in maart 2011 de afschaffing van de **doodstraf** in de Amerikaanse staat Illinois toegejuicht, ten teken dat zij voor deze zaak blijft opkomen. In de staat Oregon werd in november 2011 een feitelijk moratorium afgekondigd, naar aanleiding waarvan mevrouw Ashton opnieuw een verklaring aflegde.

In 2011 heeft de EU intern voortgang gemaakt in verband met haar inzet voor de situatie van **vrouwen uit het oogpunt van vrede en veiligheid**. Het rapport over de indicatoren van de Unie voor haar totaalaanpak ter uitvoering van de VNVR-resoluties 1325 en 1820 over vrouwen, vrede en veiligheid werd door de Raad op 13 mei 2011 aangenomen. Uit het rapport blijkt dat de Unie concrete maatregelen heeft getroffen met het oog op een betere bescherming van kwetsbare groepen, zoals vrouwen en kinderen; het reikt een instrument aan waarmee de actie van de Unie op dit terrein kan worden gevolgd, en de EU voorts meer aanspreekbaar wordt ten aanzien van eerdere toezeggingen. Het volgende rapport wordt in 2013 verwacht.

De Europese Unie wil in alle politieke kaderovereenkomsten met derde landen, zoals associatieovereenkomsten en partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomsten, een **mensenrechtenclausule** laten opnemen. In die clausule staat dat de mensenrechten die in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zijn vastgelegd, ten grondslag liggen aan het interne en externe beleid van de partijen en een essentieel onderdeel van de overeenkomst zijn. In 2011 zijn echter geen nieuwe overeenkomsten met een mensenrechtenclausule ondertekend of van kracht geworden. Op het bilaterale niveau heeft de Unie meer dan veertig **mensenrechtendialogen** met derde landen gevoerd, en daarbij vaak daadwerkelijk haar specifieke zorgpunten naar voren kunnen brengen.

De EU heeft besloten wereldwijd ten aanzien van bijna 160 landen een **nationale mensenrechtenstrategie** uit te stippelen, hetgeen in 2011 in 130 gevallen ook daadwerkelijk gebeurde. Beoogd wordt vooral: in de partnerlanden een beter en completer inzicht in de voornaamste aspecten van deze problematiek te bewerkstelligen; de aandacht van de Unie zowel beleidsmatig als uit het oogpunt van financiële ondersteuning op centrale prioriteiten in de partnerlanden te richten, ten einde, naar de wens van de hoge vertegenwoordiger, haar methode beter en dus met meer succes op de specifieke situatie te kunnen toesnijden; het optreden van de lidstaten en haar diplomatieke missies ter plaatse te vergemakkelijken en te stroomlijnen; een meer omvattende en relevante bijdrage te leveren tot de verschillende landen- en regionale strategieën.

Op 8 en 9 december 2011 heeft de EDEO, in nauwe samenwerking met de ngo-partners, het 13e jaarlijkse **mensenrechtenforum van de ngo's uit de EU** georganiseerd, waar twee thema's werden besproken: betere opvolging van de EU-richtsnoeren in het internationaal humanitair recht, alsmede *de mensenrechtentoetsing van de EU en het nieuwe meerjarig financieel kader - van aanbevelingen tot actie*. Op het forum konden de ngo's hun praktijkervaring naar voren brengen, hun opvattingen over het Uniebeleid kenbaar maken, en aanbevelingen voor betere opvolging tot de Unie richten. De EDEO en de Raadsgroepen zullen de bevindingen van het forum zorgvuldig in overweging nemen.

Naar aanleiding van de verontrustende ontwikkelingen in **Belarus** in de nasleep van de presidentsverkiezingen van december 2010 heeft de EU de internationale gemeenschap ertoe gebracht resoluut te reageren op de schendingen van de mensenrechten. In juni 2011 nam de Mensenrechtenraad door toedoen van de Europese Unie een resolutie aan waarin de Hoge Commissaris voor de mensenrechten ermee wordt belast binnen een jaar te rapporteren over de mensenrechtensituatie in Belarus, en aanbevelingen voor verdere actie te doen. In afwachting daarvan trof de Unie een aantal bilaterale maatregelen, waarbij de steun aan voorvechters van de mensenrechten en aan het middenveld aanzienlijk werd uitgebreid, en tegelijk het regime sterker onder druk werd gezet om de mensenrechten te eerbiedigen en alle politieke gevangenen vrij te laten.

De in het kader van het Europees nabuurschapsbeleid uitgebrachte gezamenlijke mededeling "Inspelen op de veranderingen in onze buurlanden" (aangenomen op 25 mei 2011) bevat een voorstel tot instelling van een Europees Fonds voor Democratie (EFD), dat later door de Raad Buitenlandse Zaken met instemming is begroet. Het EFD moet een autonome instantie met rechtspersoonlijkheid volgens het recht van een lidstaat worden. Het Fonds zou zich aanvankelijk, zij het niet uitsluitend, richten op het Europees nabuurschapsbeleid, en een nieuw steunkanaal zijn voor politieke actoren in gevallen van democratische transitie of vreedzame strijd voor democratie.

De EU heeft in 2011 tien **verkiezingswaarnemingsmissies** uitgestuurd. Vijf ervan speelden een begeleidende rol bij een echte omwenteling, die zo meer geloofwaardigheid kreeg (de machtswisseling in Tunesië, de staatsvorming in Zuid-Sudan, de overgang van een militair naar een burgerlijk bestuur in Niger, de langverwachte overgang van de macht naar de politieke oppositie in Peru en Zambia); in drie gevallen ging de missie gepaard met een vrij vlotte herverkiezing van de zittende autoriteiten (Nigeria, Tsjaad en Uganda); en twee missies voltrokken zich in een zeer moeilijk electoraal klimaat (Nicaragua en de DRC). De Unie stuurde voorts verkiezingsdeskundigenmissies (EEM's) uit naar Benin, Liberia, Ivoorkust, Marokko, Guatemala, Thailand, de Centraal-Afrikaanse Republiek, en Gambia. Het Europees Parlement heeft zelf delegaties naar alle waarnemingsmissies van de EU gestuurd, om de EU zichtbaarder te maken en de politieke verbintenis van de EU te benadrukken.

Ervan uitgaande dat particuliere **militaire en beveiligingsondernemingen** ter verantwoording moeten kunnen worden geroepen voor mensenrechtenschendingen die tijdens hun operaties zijn gepleegd, heeft de EU in mei 2011, tijdens de eerste zitting van de werkgroep van de VN-Mensenrechtenraad, een constructieve bijdrage geleverd met betrekking tot de mogelijke invoering van een internationale kaderregeling voor dergelijke ondernemingen. Zij wees erop dat allereerst de bestaande initiatieven moeten worden geëvalueerd, en dat moet worden bekeken waar de verantwoordingsplicht ten aanzien van schending van de mensenrechten en van het internationaal humanitair recht feitelijk tekortschiet.

2 Instrumenten en initiatieven van de EU in niet-EU-landen

Inleiding

2.1 EU-richtsnoeren inzake mensenrechten en internationaal humanitair recht (IHR)

De acht zogenaamde "richtsnoeren" vormen de ruggengraat van het mensenrechtenbeleid van de EU. Hoewel zij niet wettelijk bindend zijn, zijn zij met eenparigheid van stemmen door de Raad van de EU vastgesteld en vormen zij derhalve een sterke politieke uitdrukking van de prioriteiten van de EU. Het zijn ook praktische instrumenten om de EU-vertegenwoordigers in de gehele wereld te helpen ons mensenrechtenbeleid uit te dragen. Op die manier versterken deze richtsnoeren de samenhang en de consistentie van het EU-mensenrechtenbeleid.

De EU heeft nu richtsnoeren inzake mensenrechten over de volgende onderwerpen:

- de doodstraf (voor het eerst aangenomen in 1998);
- foltering en andere vormen van wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing (voor het eerst aangenomen in 2001);
- mensenrechtendialogen (voor het eerst aangenomen in 2001);
- kinderen en gewapende conflicten (voor het eerst aangenomen in 2003);
- mensenrechtenverdedigers (voor het eerst aangenomen in 2004);
- bevordering en bescherming van de rechten van het kind (voor het eerst aangenomen in 2007);
- geweld tegen vrouwen en de bestrijding van alle vormen van discriminatie van vrouwen (voor het eerst aangenomen in 2008);
- bevordering van de naleving van het internationale humanitaire recht (voor het eerst aangenomen in 2005).

Nadere informatie over deze richtsnoeren is te vinden in een brochure van maart 2009, en is ook online beschikbaar in alle EU-talen, alsmede in het Russisch, Chinees, Arabisch en Farsi.

In 2010 is besloten dat de aanpak van de EU moet worden toegesneden op afzonderlijke situaties, zonder dat de samenhang van het optreden van de EU in de wereld uit het oog wordt verloren. Daarom is besloten voor diverse landen plaatselijke mensenrechtenstrategieën op te stellen, onze prioriteiten voortdurend te evalueren en steeds na te gaan hoe we het best gebruik kunnen maken van onze gespecialiseerde instrumenten, en bij dat alles onze partners steeds met respect te bejegenen.

2.2 Mensenrechtendialogen en -overleg

In 2011 heeft de EU de politieke dialoog over de mensenrechten verder uitgebreid, en ook met meer partners gevoerd. In het kader van het Europees nabuurschapsbeleid werd in 2011 een mensenrechtendialoog geopend met Algerije. Stappen werden tevens ondernomen om de mensenrechtendialoog met Zuid-Afrika te formaliseren, en met de Republiek Korea werden contacten gelegd met het oog op de instelling van geregeld mensenrechtenoverleg.

In 2011 werd met de volgende partners een formele mensenrechtendialoog gevoerd of in het kader van een subcomité overleg gepleegd : de Afrikaanse Unie, Algerije, Argentinië, Armenië, Brazilië, Belarus, Cambodja, Chili, China, Colombia, Georgië, India, Indonesië, Jordanië, Kazachstan, Kirgizië, Laos, Libanon, Mexico, Moldavië, Marokko, de Palestijnse Autoriteit, Pakistan, Tadzjikistan, Turkmenistan en Vietnam. Overleg inzake de mensenrechtenproblematiek vond plaats met Canada, Israël, Japan, Nieuw-Zeeland, Rusland, de VS, en kandidaat-lidstaten (Kroatië, IJsland, Turkije, en FYROM).

Bijeenkomsten van de bestaande mensenrechtendialoog met Egypte, Sri Lanka en Tunesië konden in 2011 niet plaatsvinden. De jaarlijkse bijeenkomst met Pakistan werd uitgesteld tot begin 2012. De mensenrechtendialoog met Iran is sinds 2006 geschorst.

In het kader van de evaluatie van haar mensenrechtenbeleid heeft de Unie in 2011 de beste praktijken uit deze verschillende dialogen afgeleid, om ze effectiever te maken, en wel in drie opzichten: ten eerste, door de dialoog tot op het hoogste niveau in te passen in het geheel van de betrekkingen met het derde land; ten tweede, door de dialoog nauw te verbinden met andere instrumenten van het mensenrechtenbeleid, in het bijzonder de nieuwe landenstrategieën voor de mensenrechten; ten derde, door vooral in te zetten op follow-up van de dialoog, met concrete actieplannen, nieuwe wetgeving en projecten die de Unie dankzij haar instrumenten - met name ontwikkelingssamenwerking - kan steunen.

In dit verband is bijzondere aandacht besteed aan de bepaling van de agenda van de mensenrechtendialogen, met de klemtoon op de binnenlandse mensenrechtensituatie, en met name op individuele dossiers. Multilaterale vraagstukken van de VN en van de betrokken regionale organisaties worden meer en meer een standaardpunt op de agenda van de dialogen. De Unie staat ook open voor de wens van partnerlanden die mensenrechtenproblemen in de Unie zelf willen bespreken, in nauwe samenwerking met haar lidstaten.

De actieplannen die met de zuidelijke landen van het ENB zijn overeengekomen of worden herzien, hebben hun nut bewezen bij het structureren van de agenda van de mensenrechtendialoog met deze landen, en ook als ijkpunt bij de periodieke evaluatie van de dialogen overeenkomstig de Unierichtsnoeren voor de mensenrechtendialoog, die gelijke tred moet houden met de periodieke actualisering en evaluatie van de landenspecifieke mensenrechtenstrategieën.

Overeenkomstig de beste praktijken wordt het ook algemene regel om zowel centraal als in het betrokken land overleg te plegen met het middenveld, en na de dialoog een debriefing te houden. Voorts zijn in 2011 ongeveer tien specifieke seminars met het middenveld georganiseerd, die stof moesten leveren voor de officiële mensenrechtendialoog.

De EU heeft in 2011 met de Chinese autoriteiten verder onderhandeld over betere voorwaarden bij de mensenrechtendialoog met China, conform de aanbevelingen die in het kader van de evaluatie van de dialoog in 2010 zijn gedaan. De evaluatie van het mensenrechtenoverleg met Rusland werd in 2011 voltooid; ten vervolge hierop wil de Unie nu, samen met Rusland, de dialoog formeel en inhoudelijk verbeteren.

Daarnaast voeren bijna alle 79 landen van Afrika, het Caribisch gebied en de Stille Oceaan die partij zijn bij de Overeenkomst van Cotonou, op grond van artikel 8 hiervan, een dialoog met de EU, die ook een regelmatige evaluatie omvat van de ontwikkelingen wat de eerbiediging van mensenrechten, democratische beginselen, rechtsstatelijkheid en goed bestuur betreft. Volgens artikel 9 zijn de mensenrechten, de democratische beginselen en de rechtsstaat de essentiële onderdelen van de overeenkomst, en vallen zij als zodanig onder de geschillenbeslechtingsclausule van artikel 96, op grond waarvan met het betrokken land overleg kan worden gepleegd en aangepaste maatregelen - in laatste instantie ook schorsing van de overeenkomst - kunnen worden getroffen.

In 2011 golden dergelijke maatregelen ten aanzien van vijf landen: Zimbabwe, Fiji, Guinee, Guinee-Bissau en Madagascar. Ten aanzien van Niger werd de toepassing van de procedure van artikel 96 beëindigd.

2.3 Raadsbesluiten en crisisbeheersing

De EU heeft in het kader van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (GVDB) haar specifieke beleid in verband met mensenrechten en vrouwen, vrede en veiligheid verder uitgevoerd en geconsolideerd; het acquis is verder ontwikkeld, evenals de toepassing van de richtsnoeren inzake de bescherming van burgers bij GVDB-missies en operaties. Zoals voorheen hebben de bevoegde Raadsgroepen besprekingen gewijd aan de GVDB-integratie van mensenrechten en genderaspecten, die ook nu onderdeel waren van de planning, uitvoering en evaluatie van die missies en operaties. In 2011 werden geen nieuwe GVDB-missies of -operaties ondernomen.

Met name werd een begin gemaakt met de uitvoering van de aanbevelingen uit het door de Raad in december 2010 goedgekeurde verslag, "Lessen en beste praktijken betreffende de integratie van mensenrechten en gender in de militaire operaties en de civiele missies van het GVDB". Om het beleidskader van de Unie inzake vrouwen, vrede en veiligheid te laten aansluiten bij latere ontwikkelingen - in het bijzonder de VNVR-resoluties over vrouwen, vrede en veiligheid en de sedert 2008 opgedane ervaring in GVDB-verband – heeft de EDEO voorts de evaluatie op gang gebracht met het oog op de actualisering van het in 2008 aangenomen operationeel document "Uitvoering van UNSCR 1325, versterkt door Resolutie 1820, in het kader van het EVDB".

Eveneens van belang in 2011 was de samenstelling van opleidingsmodules mensenrechten, genderproblematiek en kinderbescherming, op basis van het stramien voor de mensenrechten- en genderscholing van de Unie uit het "Package of three draft concepts containing minimum standard training elements on Human Rights, Gender and Child Protection in the context of CSDP", dat in december 2010 was aangenomen. Deze modules komen in samenwerking met opleidingsinstituten van de EU-lidstaten en met het middenveld tot stand.

In juni 2011 werd - door de EDEO - de derde jaarlijkse bijeenkomst van de genderadviseurs en contactpunten van de GVDB-missies en -operaties georganiseerd. Daarnaast kregen alle hoofden van civiele GVDB-missies tijdens een seminar in april 2011 een briefing over het mensenrechten- en genderbeleid van de Unie. Terwijl de EDEO gaandeweg het jaar werd opgezet, werd een speciale inspanning geleverd om een vlotter informatieverkeer tussen enerzijds de verschillende crisisbeheersingsdiensten en anderzijds de mensenrechten-, gender- en kinderbeschermingsdeskundigen van de EDEO te genereren.

2.4 Demarches en verklaringen

De EU acht het zeer belangrijk dat mensenrechtenkwesties in de publieke belangstelling blijven staan. Daarom maakt zij veelvuldig gebruik van publieke verklaringen om zorgpunten aan de orde te stellen of positieve ontwikkelingen toe te juichen. Deze verklaringen worden eenparig aangenomen.

In andere gevallen, wanneer de EU van oordeel is dat dit efficiënter zal zijn, kan zij de voorkeur geven aan demarches. Demarches of formele diplomatieke stappen zijn belangrijke instrumenten van elk buitenlands beleid, en de EU maakt er gebruik van om problemen in verband met de mensenrechten aan te kaarten bij de autoriteiten van niet-EU-landen. De EU onderneemt ook regelmatig demarches overal ter wereld om het universele karakter en de integriteit van het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof onder de aandacht te brengen. Demarches worden meestal vertrouwelijk ondernomen door lokale EU-vertegenwoordigers.

De kwesties die het vaakst op deze manier worden aangepakt zijn: de bescherming van mensenrechtenverdedigers, illegale detentie, gedwongen verdwijningen, de doodstraf, foltering, bescherming van kinderen, vluchtelingen en asielzoekers, buitengerechtelijke executies, de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vereniging, het recht op een eerlijk proces, en verkiezingen.

2.5 Mensenrechtenclausules in samenwerkingsovereenkomsten met derde landen

De Europese Unie wil in alle politieke kaderovereenkomsten met derde landen, zoals associatieovereenkomsten en partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomsten, een **mensenrechtenclausule** laten opnemen. In die clausule staat dat de mensenrechten die in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zijn vastgelegd, ten grondslag liggen aan het interne en externe beleid van de partijen en een essentieel onderdeel van

de overeenkomst zijn. In 2011 zijn geen nieuwe overeenkomsten met een mensenrechtenclausule ondertekend of van kracht geworden.

In 2011 was er één nieuw geval van overleg op grond van een mensenrechtenclausule. De Europese Unie beschouwde de muiterij van 1 april 2010 in Guinee-Bissau en de benoeming van de aanstichters ervan op hoge militaire posten als een bijzonder ernstige en flagrante schending van de mensenrechtenclausule uit de Overeenkomst van Cotonou. Daarom werd op 31 januari 2011 krachtens artikel 96 van de Overeenkomst van Cotonou overleg met het land ingeleid. Tijdens de bijeenkomst bespraken de partijen welke maatregelen moesten worden genomen om het primaat van het burgerlijk gezag te waarborgen, het democratisch bestuur te verbeteren, de eerbiediging van de constitutionele orde en de rechtsstaat te waarborgen en straffeloosheid en georganiseerde misdaad te bestrijden. Nadat Guinee-Bissau toezeggingen had gedaan met betrekking tot het verrichten en voltooien van onafhankelijk justitieel onderzoek naar moorden die in maart en juni 2009 waren gepleegd, het effectief doorvoeren van de hervorming van de veiligheidsector, en een vernieuwing van de militaire hiërarchie die de garantie bood dat hogere bevelsposten zouden worden ingenomen door personen die niet betrokken waren geweest bij ongrondwettig of gewelddadig optreden, besloot de Unie het overleg af te sluiten en de samenwerking geleidelijk te hervatten.

In juli 2011 kondigde de Commissie in haar Mededeling inzake de externe dimensie van het gemeenschappelijk visserijbeleid aan onder meer te zullen beogen dat alle bilaterale visserijovereenkomsten worden verscherpt met een mensenrechtenclausule. Elke inbreuk op een fundamenteel aspect van de mensenrechten en de democratische beginselen zou dan tot schorsing van de overeenkomst kunnen leiden. Protocollen in die zin zijn geparafeerd met Kaapverdië, de Comoren, Groenland, Guinee-Bissau, Mauritius, Mozambique, Sao Tomé en Principe en de Seychellen.

2.6 Europees nabuurschapsbeleid

Bij de voorstelling van het Europees nabuurschapsbeleid (ENB) in 2004 bood de EU haar buren een bevoorrechte verstandhouding aan, geschraagd door een wederzijdse inzet voor gemeenschappelijke waarden (democratie en mensenrechten, rechtsstaat, goed bestuur, beginselen van de markteconomie en duurzame ontwikkeling).

De drie componenten van het ENB zijn het Oostelijk Partnerschap (ingesteld in Praag in mei 2009), de Unie voor het Middellandse Zeegebied (het Europees-mediterraan partnerschap, voorheen het proces van Barcelona, in juli 2008 in Parijs opnieuw in gang gezet), en de Synergie voor het Zwarte Zeegebied (gestart in Kiev in februari 2008).

De uitvoering van het ENB wordt gezamenlijk bevorderd en gevolgd via de in het kader van die overeenkomsten opgerichte commissies en subcommissies. Er is besloten dat de uitvoering van het ENB in 2011 aan bod zal komen in twaaf landenspecifieke voortgangsverslagen en twee regionale verslagen over de geboekte vooruitgang bij de uitvoering van het Oostelijk Partnerschap en het Partnerschap voor democratie en gedeelde welvaart, en in een bijlage met statistieken.

In de loop van 2011 heeft de EU snel en vastberaden gereageerd op een snel wijzigende situatie; na jarenlange relatieve stagnatie heeft de democratie ingang gevonden in de naburige landen. De EU heeft haar beleid en haar instrumenten aangepast, haar bijstandsprogramma's bijgestuurd, technische steun beschikbaar gesteld om de overgang naar democratie te faciliteren, en extra financiering toegekend aan de naburige landen.

De EU heeft zowel in de oostelijke als in de zuidelijke dimensie van het Europees beleid haar politieke inzet geïntensiveerd. Wat het Oosten betreft, is op de tweede top van het Oostelijk Partnerschap (Warschau, september 2011) de balans opgemaakt van de resultaten die sinds de start van dat partnerschap zijn bereikt en hebben de EU en haar oostelijke naburige landen hun politieke bereidheid bevestigd om te werken aan een nauwere politieke vereniging en economische integratie. Wat de landen van het Zuidelijk Nabuurschap betreft, heeft de Raad, op aangeven van de hoge vertegenwoordiger, een speciale vertegenwoordiger voor het zuidelijke Middellandse Zeegebied aangesteld om met de transitielanden een dialoog tot stand te brengen, om de betrokkenheid van de EU en de lidstaten op te voeren en om te zorgen voor samenspraak met de internationale financiële instellingen en de privésector.

Op 8 maart 2011 heeft de Commissie de mededeling "Een partnerschap voor democratie en gedeelde welvaart met het zuidelijke Middellandse Zeegebied" uitgebracht bij wijze van onmiddellijke respons op de gebeurtenissen van de Arabische lente. In de mededeling is gewezen op het belang van strengere normen voor mensenrechten, democratie en een goed, op verantwoording gebaseerd bestuur.

Op 25 mei 2011 volgde een gezamenlijke mededeling aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: "Inspelen op de veranderingen in onze buurlanden". Het nieuwe beleid is gebaseerd op wederzijdse verantwoordingsplicht en gemeenschappelijke inzet voor de universele waarden van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat, waarbij wordt uitgegaan van een veel meer gedifferentieerde aanpak. De EU wilde, in een reactie op de Arabische lente, een duidelijke boodschap van solidariteit met en steun aan de bevolkingsgroepen van het zuidelijke Middellandse Zeegebied sturen alsook reageren op de verzoeken van de oostelijke naburige landen van de EU om nauwere politieke vereniging en intensievere economische integratie.

Ter ondersteuning van de overgang naar democratie heeft de EU haar samenwerking met de Raad van Europa geïntensiveerd en gestreefd naar synergetische samenwerking met de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa, en heeft zij de parlementen van de landen van het zuidelijke Middellandse Zeegebied de status van partner voor democratie aangeboden. De landen van het Zuidelijk Nabuurschap met de EU kunnen dankzij een uit de EU-begroting gefinancierd programma een beroep doen op de erkende expertise van de Raad van Europa inzake constitutionele hervorming, justitiële hervorming en verkiezingssystemen. De EU heeft in Tunesië een volwaardige verkiezingswaarnemingsmissie opgezet en verkiezingsdeskundigen naar Marokko gestuurd. Zij heeft de hoge verkiezingscommissie van Egypte technische bijstand verleend en via middenveldorganisaties steun gegeven aan binnenlandse waarnemers en informatieprojecten voor kiezers.

De EU heeft zich meer en meer gericht op het maatschappelijk middenveld. In de oostelijke component van het ENB zijn als aanvulling op de mensenrechtendialogen gezamenlijke seminars met het maatschappelijk middenveld georganiseerd. In Poznan is in november het middenveldforum bijeengekomen in het vooruitzicht van de top van de oostelijke dimensie van het ENB. Naar aanleiding van de in mei 2011 aangenomen ENB-beoordeling is in september een nabuurschapsfaciliteit voor het maatschappelijk middenveld gecreëerd, met voor de periode 2011-2013 een begroting van 66 miljoen euro.

Ter ondersteuning van de vrijheid van meningsuiting heeft de EU een "no disconnect"-strategie opgezet om middenveldorganisaties of individuele burgers te helpen arbitraire onderbrekingen van de toegang tot elektronische communicatietechnologieën te omzeilen.

De EU heeft haar inspanningen ter ondersteuning van de rechten van de vrouw in de regio verder geïntensiveerd alsook haar inspanningen om ervoor te zorgen dat gendergelijkheid wordt geïntegreerd in alle betrokken samenwerkingsacties. Vrouwen

hebben bij de Arabische lente een belangrijke rol gespeeld, en mogen in de daaropvolgende transformaties niets moeten prijsgeven.

De EU heeft zich nog meer ingespannen om in de regio te bevorderen dat een doeltreffend en onafhankelijke justitieel systeem noodzakelijk is, om ervoor te zorgen dat de burgers recht hebben op een eerlijk proces, en om de bestrijding van corruptie voort te zetten.

Om de humanitaire behoeften en de situatie in haar geheel te evalueren, heeft de EU via teams van ECHO (humanitaire hulp en civiele bescherming) humanitaire steun ontplooid aan de grens tussen Tunesië en Libië en in het oostelijk deel van Libië. Er was 40 miljoen euro beschikbaar voor humanitaire bijstand aan de meest getroffen personen in Libië en zijn buurlanden (Tunesië, Egypte). Op 15 mei had de EU (Europese Commissie en de lidstaten) al een bijdrage van in totaal bijna 103 miljoen euro geleverd.

Om de hervormingsinspanningen in de partnerlanden financieel te ondersteunen heeft de EU een bedrag van 600 miljoen euro dat al bestemd was voor de landen van het Zuidelijk Nabuurschap een nieuwe bestemming gegeven, met name programma's voor de opbouw van instellingen op het gebied van justitiële hervorming en de bestrijding van corruptie. Daarnaast zijn in de EU-begroting nog bijkomende financiële middelen vrijgemaakt. In de mededeling van mei was voorgesteld om tot 1,24 miljard euro extra middelen vrij te maken om de uitvoering van de nieuwe aanpak te steunen.

In december 2011 heeft de Commissie het wetgevingsvoorstel aangenomen waarbij vanaf 2014 het huidige Europese nabuurschaps- en partnerschapsinstrument (ENPI) wordt vervangen door een nieuw financieel instrument, te weten het Europees nabuurschapsinstrument (ENI). Dat instrument zal het verband tussen beleid en bijstand verder aanhalen, de differentiatie tussen de aan de partnerlanden toegekende financiële middelen intensiveren en vereenvoudigde voorzieningen voor grensoverschrijdende samenwerking aan de buitengrenzen van de EU inhouden.

2.7 Activiteiten die gefinancierd worden in het kader van het Europees Instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR)

In 2011 zijn twee mondiale oproepen tot het indienen van voorstellen in het kader van het EIDHR gedaan: i) ter ondersteuning van mensenrechtenactivisten en lokale middenveldactoren die ijveren voor de mensenrechten en de fundamentele vrijheden in landen en gebieden waar deze het sterkst onder druk staan en de voorvechters ervan het kwetsbaarst zijn (15,8 miljoen euro); ii) ter versterking van de rol van middenveldnetwerken bij het opkomen voor de mensenrechten en democratische hervormingen en het ondersteunen van acties tegen de doodstraf (21,6 miljoen euro). De resultaten van deze twee oproepen worden in het voorjaar van 2012 bekendgemaakt.

Op plaatselijk niveau zijn, voor een bedrag van 64,8 miljoen euro, in het kader van country-based support schemes (CBBS) oproepen tot het indienen van voorstellen gedaan door ongeveer 90 EU-delegaties, ter ondersteuning van het lokale middenveld in vooraf bepaalde prioritaire gebieden Voorts is met het EIDHR snel gereageerd op de Arabische lente, en meer dan 6 miljoen euro beschikbaar gesteld voor CBBS in Tunesië, Egypte en Libië.

De EU blijft de voornaamste donor voor de inspanningen die wereldwijd door maatschappelijke organisaties worden geleverd voor de afschaffing van de doodstraf. Abolitionistische middenveldorganisaties droegen er in 2011 toe bij dat belangrijke resultaten werden geboekt, zoals de afschaffing van de doodstraf in Illinois. Overal ter wereld waren EIDHR-partners actief met vormen van lobbywerk, belangenbehartiging, onderzoek, campagnewerk, juridisch advies en opleiding.

Het abolitiedebat kreeg een nieuwe impuls met twee belangrijke intergouvernementele conferenties, in Kigali en Rome, die door het middenveld met het oog op de stemming in de AVVN in 2012 over het moratorium waren georganiseerd en die uit het EIDHR waren gefinancierd. Met behulp van het EIDHR kunnen de Europese Unie, derde

landen en het middenveld samen de doorslag geven voor de wereldwijde, geleidelijk inperking en afschaffing van de doodstraf.

Met betrekking tot de bestrijding van foltering heeft de EU in 2011 via het EIDHR nieuwe middenveldacties gesteund op het gebied van preventie van foltering en rehabilitatie van slachtoffers. Haar doel was een krachtiger beleid te gaan voeren, en in het bijzonder de richtsnoeren inzake foltering toe te passen die de Raad van de Europese Unie in 2001 heeft aangenomen. Dankzij de ruime projectfinanciering ging er steun naar de rehabilitatie van slachtoffers van foltering en van gedwongen verdwijning, uitbreiding van de algemene kennis omtrent de diepere oorzaken van foltering, en het wekken van aandacht voor het Facultatief Protocol bij het Verdrag tegen foltering (OPCAT). In Sri Lanka en Nepal bijvoorbeeld lopen specifieke projecten om overheidsfunctionarissen te leren hoe preventief en reactief kan worden opgetreden tegen foltering en mishandeling bij de politie en in het leger. Elders in de wereld waren projecten gericht op verbetering van onderzoek, informatie en waarschuwing met betrekking tot foltering en mishandeling (Guinee, Mexico en Rusland). De EIDHR financierde tevens, in de Filipijnen, de samenwerking tussen medisch en juridisch deskundigen bij het documenteren van individuele gevallen van foltering en andere vormen van wrede en vernederende behandeling. Wereldwijd werd de invoering van nationale preventiemechanismen bepleit, en steun in de strijd tegen foltering en straffeloosheid verleend. Met medewerking van de Internationale Raad voor de rehabilitatie van slachtoffers van foltering (IRCT) en de Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) werd het EIDHR ingezet om in Libië slachtoffers van foltering en gedwongen verdwijning in het tijdperk na Khadafi te verdedigen en te steunen.

Uit het EIDHR zijn in 2011 het European Inter-University Centre in Venetië met zijn European Masters Degree in Human Rights and Democratisation gefinancierd, evenals soortgelijke regionale programma's in de Balkan (universiteit van Sarajevo), Afrika (universiteit van Pretoria), Latijns-Amerika (Universidad Nacional De General San Martín in Buenos Aires), en Azië en de Pacific (universiteit van Sydney).

Diverse acties werden in 2011 gevoerd om het internationale en regionale raamwerk ter bescherming van mensenrechten, gerechtigheid en rechtsstatelijkheid en ter bevordering van de democratie te versterken. Het secretariaat van het Pacific Islands Forum ontving steun om de insulaire landen van het forum (FIC's) te helpen bij de ratificatie en toepassing van de voornaamste mensenrechtenverdragen van de Verenigde Naties en het Statuut van het Internationaal Strafhof, meer aandacht voor en inzicht in de verbanden tussen mensenrechten en ontwikkeling te kweken, en de FIC's beter in staat te stellen de mensenrechten in hun beleid en ontwikkelingsplannen te integreren.

De Raad van Europa heeft concrete steun gekregen voor twee projecten: i) Armenië, Azerbeidzjan, Georgië, Moldavië, de Russische Federatie en Oekraïne beter toerusten voor effectieve bescherming van de mensenrechten, door deze landen meer kennis en expertise bij te brengen inzake het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en het herziene Europees Sociaal Handvest ; ii) de scholing in democratisch burgerschap en mensenrechten in Kazachstan beleidsmatig ondersteunen.

Om eerbiediging van de internationale normen inzake eerlijke procesvoering ten behoeve van de slachtoffers van de Rode Khmer te waarborgen, wordt een deel van de Cambodjaanse bijdrage in de begroting van het Rode Khmer-tribunaal (ECCC) gefinancierd.

Met financiële steun uit het EIDHR werden in 2011 twaalf middenveldseminaries over mensenrechten belegd, in landen als Colombia, Bangladesh, Armenië en Tadzjikistan, ter aanvulling van de jaarlijkse politieke dialoog over de mensenrechten. Het derde middenveldseminarie van de EU en Afrika vond in november plaats te Brussel.

Tot slot bleef de steun voor mensenrechtenverdedigers in 2011 een prioriteit voor het EIDHR. Voor bedreigde activisten is er een noodfonds in het EIDHR, waaruit individuen en organisaties een aantal kleine subsidies hebben ontvangen voor de aanschaf van beschermings- en beveiligingsmateriaal en IT-benodigdheden voor hun werk, voor het bekostigen van advocatenhonoraria en van medische verzorging en rehabilitatie van activisten die zijn gefolterd of mishandeld, of voor het in veiligheid brengen van bedreigde activisten. Eveneens in 2011 werd een inventarisstudie gemaakt over schuilplaatsen voor mensenrechtenactivisten, als eerste stap naar een initiatief van de Unie om bedreigde activisten die op zoek zijn naar een veilige wijkplaats voorlopig te helpen.

2.8 Evaluatie van het mensenrechtenbeleid van de EU

Op 12 december 2011 heeft de Europese Commissie een door de hoge vertegenwoordiger voorgelegde gezamenlijke mededeling aangenomen: "Een centrale plaats voor mensenrechten en democratie in het externe optreden van de EU - voor een meer doeltreffende aanpak". Die mededeling was het resultaat van een lang proces dat begon tijdens de Gymnich-bijeenkomst (informele bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken) in Cordoba in maart 2010. De mededeling was voorbereid tijdens informele bijeenkomsten in Madrid, Brugge, Boedapest en Warschau, en via aanbevelingen van verschillende belanghebbenden in het kader van het forum tussen de EU en de ngo's.

Zoals aangegeven in de aanhef ervan had die mededeling tot doel "de aanzet te geven voor overleg met de andere Europese instellingen over de wijze waarop de EU op het vlak van mensenrechten en democratie een actiever, coherenter en doeltreffender beleid kan voeren." Zij was dan ook bedoeld als reactie op de belofte van het Verdrag van Lissabon om bij elk extern optreden de mensenrechten, de democratie en de rechtsstaat centraal te stellen en te zorgen voor samenhang tussen de verschillende aspecten van het externe optreden en de uitvoering van de beginselen van het EU-buitenlandbeleid.

Als hoofddoelstelling voor de EU vermeldt die mededeling dat de EU moet proberen "mensenrechtenschendingen te voorkomen en indien er zich toch schendingen voordoen, moet zij ervoor zorgen dat slachtoffers toegang hebben tot justitie en schadevergoeding en dat diegenen die verantwoordelijk zijn voor de mensenrechtenschending hiervoor worden berecht." Met het oog op een meer doelmatig optreden van de EU op dat gebied, is in de mededeling een visie voor het verbreden, het intensiveren en het stroomlijnen van het internationale optreden van de EU uiteengezet. Derhalve bevestigt die mededeling de gehechtheid van de EU aan de universaliteit, ondeelbaarheid, en onderlinge afhankelijkheid van alle mensenrechten - op civiel, politiek, economisch, sociaal en cultureel gebied.

In de mededeling wordt actie op vier terreinen voorgesteld:

a) een verbeterde uitvoering: doeltreffende en passende maatregelen
Bedoeling hiervan is de traditionele top-downbenadering van beleids- en prioriteitenbepaling te combineren met een benadering die is toegesneden op de omstandigheden waarin het beleid moet worden uitgevoerd. Dat kan onder meer door per afzonderlijk land een mensenrechtenstrategie te ontwikkelen. Een andere werkwijze bestaat in gerichte campagnes, bijvoorbeeld toegespitst op de drie door de hoge vertegenwoordiger voorgestelde thema's: justitiële hervorming, de rechten van de vrouw, en de rechten van het kind. Die aanpasbare werkmethodes sluiten aan bij de aanpak die in het Europees nabuurschap en daarbuiten is aangenomen na de gebeurtenissen van de Arabische lente. Zij vereisen een ruime mate van systematisch partnerschap met het maatschappelijk middenveld, onder meer met mensenrechtenverdedigers.

b) een eensgezinde beleidsbenadering
Doelstelling hiervan is om een over de hele linie samenhangend beleid te bereiken op soms autonoom werkende beleidsterreinen: handel, conflictpreventie, crisisbeheer, terrorismebestrijding, de ruimte van vrijheid, veiligheid en recht.

Het leidmotief daarvan is wat Kofi Annan, auteur van "In grotere vrijheid", schreef, met name dat ontwikkeling niet mogelijk is zonder veiligheid, dat veiligheid niet mogelijk is zonder ontwikkeling, en dat die beide niet mogelijk zijn zonder eerbiediging van de mensenrechten. Dat impliceert dat het volledige scala van EU-instrumenten, van ontwikkelingssamenwerking tot mensenrechtenclausules in overeenkomsten, op samenhangende en consequente wijze moet worden benut.

c) Sterke partnerschappen opbouwen

Het gaat hier om multilaterale, regionale en bilaterale partnerschappen. Bedoeling is de invloed van de dialoog te maximaliseren en via een gedegen diplomatieke aanpak de krijtlijnen voor het internationale debat uit te zetten.

d) De collectieve kracht van Europa aanwenden

Bedoeling hiervan is ervoor te zorgen dat de inspanningen van de EU in dezelfde richting blijven werken. Allereerst moeten alle betrokken personeelsleden een opleiding over mensenrechten en democratie ontvangen. Voorts is een heroriëntering van de communicatieaanpak van de EU tegenover de rest van de wereld nodig. Dat veronderstelt dat eventueel een speciale EU-vertegenwoordiger voor de mensenrechten wordt aangesteld.

Op 13 december heeft hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton de mededeling gepresenteerd aan het Europees Parlement. Zij gaf daarmee de start voor een proces van gedachtewisselingen, zowel in als tussen de EU-instellingen, over de ontwikkeling van een doeltreffender en integraler aanpak van mensenrechten en democratie. Het einde van dat uitwisselingsproces wordt verwacht in 2012.

NB. In de mededeling was voorgesteld dat de EU de vorderingen in het behalen van de doelstellingen zou toelichten in haar jaarverslag over mensenrechten en democratie in de wereld. Zo krijgen alle belanghebbenden bij het EU-beleid, ook het maatschappelijk

middenveld, de gelegenheid om de effecten van het EU-optreden te beoordelen en bij te dragen tot het bepalen van de toekomstige prioriteiten. De opzet van het onderhavige jaarverslag zal bijgevolg voor de volgende uitgave wellicht worden herzien.

3 Thematische kwesties

Thematische kwesties met betrekking tot richtsnoeren van de EU

3.1 De doodstraf

De EU verzet zich krachtig en principieel tegen de doodstraf en is een belangrijke speler in de wereldwijde bestrijding ervan.

De Unie is van oordeel dat de afschaffing van de doodstraf ertoe bijdraagt de menselijke waardigheid te versterken en de mensenrechten gestaag te ontwikkelen. Zij beschouwt de doodstraf als een wrede en onmenselijke sanctie zonder afschrikkend effect. Rechterlijke dwalingen, onvermijdelijk in elk rechtssysteem, zijn onomkeerbaar. De Unie roept ertoe op het uitvoeren van de doodstraf, waar deze nog voorkomt, geleidelijk te beperken, en dringt erop aan bij de voltrekking internationale minimumnormen in acht te nemen. De in 2008 herziene EU-richtsnoeren over de doodstraf blijven het voornaamste instrument voor systematische actie ten opzicht van derde landen.

Aangezien haar handelen op dit gebied tot de kern van haar buitenlandse mensenrechtenbeleid behoort, is de EU alle beschikbare vormen van diplomatie en samenwerking blijven hanteren om de afschaffing van de doodstraf te bewerkstelligen.

Ter gelegenheid van de Europese dag tegen de doodstraf en de Werelddag tegen de doodstraf (10 oktober) hebben de EU en de Raad van Europa in een gezamenlijke verklaring herhaald in alle omstandigheden tegen het gebruik van de doodstraf te zijn, en te streven naar de wereldwijde afschaffing ervan. De hoge vertegenwoordiger verklaarde in een persmededeling: "Ik beloof dat ik er, net als de Europese Unie, naar zal blijven streven om de doodstraf uit de wereld te helpen, want zij hoort niet thuis in een moderne samenleving." Deze gelegenheid kreeg wereldwijd aandacht van de vertegenwoordigingen van de Unie, met een groot aantal seminars, persconferenties, tentoonstellingen en bijeenkomsten.

Tot tevredenheid van de EU is op 11 maart 2011 de afschaffing van de doodstraf in de Amerikaanse staat Illinois afgekondigd. De Unie was ook verheugd over het op 30 juni 2011 aangekondigde besluit van de Ethiopische regering om het geldende moratorium op uitvoering van de doodstraf na te leven. De EU betreurt het daarentegen dat elders in de VS en de wereld de doodstraf nog veelvuldig wordt voltrokken. De aandacht ging vooral uit naar Iran en de VS, maar ook werden ten aanzien van veel andere landen verklaringen afgelegd en demarches ondernomen, conform de in het internationale recht en de EU-richtsnoeren over de doodstraf vastgestelde minimumnormen.

De EU heeft haar verzet tegen de doodstraf ook nu weer in alle relevante fora, in het bijzonder de VN, de OVSE en de Raad van Europa, naar voren gebracht. In OVSE-verband (in de Permanente Raad op 2 en 10 juni, 1 en 22 september, 10 november en 1 december) heeft de Unie in diverse verklaringen de terechtstellingen in de VS diep betreurd, haar verzet - in alle gevallen en omstandigheden - tegen de toepassing van de doodstraf uitgesproken, en opgeroepen tot een wereldwijd moratorium als eerste stap op weg naar de universele afschaffing, in overeenstemming met resoluties van de Algemene Vergadering van de VN van 2007, 2008 en 2010.

Op 15 december 2011 heeft de EU in de Permanente Raad van de OVSE haar teleurstelling uitgesproken over de doodvonnissen in Belarus. Zij toonde zich niettemin verheugd over de afschaffing van de doodstraf in de Amerikaanse staat Illinois (de verklaring die de hoge vertegenwoordiger op 11 maart 2011 namens de EU aflegde, werd op 17 maart herhaald in de Permanente Raad van de OVSE).

De EU blijft de voornaamste donor voor de inspanningen die wereldwijd door maatschappelijke organisaties worden geleverd voor de afschaffing van de doodstraf. Het betreft een van de thematische prioriteiten van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). In juni 2011 werd opnieuw een wereldwijde oproep tot het indienen van voorstellen gedaan, waarvoor zeven miljoen euro werd uitgetrokken. Bijgevolg zullen in 2012 verscheidene nieuwe opdrachten voor acties met het oog op de toepassing van de EU-richtsnoeren over de doodstraf worden gegund. In het kader van de lopende projecten heeft de bedrijvigheid van het abolitionistische middenveld ertoe bijgedragen dat aanzienlijke resultaten werden geboekt, zoals de afschaffing van de doodstraf in Illinois. Het abolitiedebat kreeg een nieuwe impuls met twee belangrijke intergouvernementele conferenties, in Kigali en Rome, die door het middenveld met het oog op de stemming in de AVVN in 2012 over het moratorium waren georganiseerd en die uit het EIDHR waren gefinancierd. Overal ter wereld waren EIDHR-partners actief met vormen van lobbywerk, belangenbehartiging, onderzoek, campagnewerk, juridisch advies en opleiding.

In december 2011 heeft de Europese Commissie wijzigingen aangebracht in de lijst van aan exportcontrole onderworpen goederen in Verordening (EG) nr. 1236/2005 met betrekking tot de handel in goederen die gebruikt zouden kunnen worden voor de voltrekking van de doodstraf of voor foltering; op de lijst staan nu ook natriumthiopental en soortgelijke bij dodelijke injectie gebruikte stoffen.

Concreet voorbeeld:

De Unie heeft de rechtszaak tegen Troy Davis, een Amerikaans staatsburger die in 1991 ter dood werd veroordeeld in de staat Georgia, van nabij gevolgd en sinds 2008 meermaals actie ondernomen. Troy Davis kreeg de doodstraf wegens de moord op politieagent Mark Allen McPhail. De veroordeling steunde niet op materiële bewijzen, maar op getuigenverklaringen. Na het proces trokken zeven van de negen getuigen à charge hun verklaringen in. Desondanks werd het hoger beroep van de heer Davis op 28 maart 2011 door het hoogste rechtscollege van de Verenigde Staten verworpen.

Zijn executie vond plaats op 21 september 2011. In een verklaring zei hoge vertegenwoordiger Ashton de terechtstelling ten zeerste te betreuren, en herhaalde zij dat de EU herhaaldelijk had opgeroepen de uitgesproken doodstraf om te zetten, want "aan het bewijsmateriaal dat ten grondslag ligt aan de veroordeling van de heer Davis heeft altijd ernstige en gefundeerde twijfel gekleefd".

3.2 Foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing

Overeenkomstig de richtsnoeren voor haar beleid tegen foltering is de Unie overal ter wereld een leidende rol actie blijven voeren tegen foltering en andere vormen van wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing, met initiatieven in internationale fora, bilaterale demarches in derde landen, betere plaatselijke implementatie van de richtsnoeren en aanzienlijke steun voor projecten van maatschappelijke organisaties in het veld. De groep mensenrechten van de Raad (COHOM) heeft een herziene versie van de richtsnoeren aangenomen.

Tijdens de 66e zitting van de Algemene Vergadering van de VN was een resolutie houdende veroordeling van elke vorm van foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing, ook door intimidatie, mede door de lidstaten van de EU voorgesteld. Deze resolutie, die uitging van Denemarken, werd bij consensus aangenomen. In de loop van de zitting van de AVVN verklaarde de Unie dat de resolutie de waarde belichaamt die de internationale gemeenschap aan de menselijke waardigheid hecht. Voorts heeft de Vergadering elke actie veroordeeld die - ongeacht de omstandigheden, dan wel omwille van de nationale veiligheid of bij rechterlijke beslissing - wordt ondernomen om foltering te legaliseren, toe te staan of te aanvaarden; zij maant de staten aan ervoor te zorgen dat wie zich schuldig maakt aan zulke daden ter verantwoording wordt geroepen.

Ook de resolutie "Foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing: het mandaat van de speciale rapporteur", die in maart 2011 door de Mensenrechtenraad van de VN werd aangenomen, was mede door de lidstaten van de EU voorgesteld. Het mandaat van de speciale rapporteur inzake foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing werd bij deze resolutie met nog eens drie jaar verlengd.

In haar jaarlijkse verklaring ter gelegenheid van de internationale dag voor steun aan slachtoffers van foltering op 26 juni 2011 benadrukte de EU het voor haar prioritaire karakter van de wereldwijde uitbanning van foltering en van de volledige rehabilitatie van slachtoffers van foltering, en herhaalde zij dat staten standvastig en resoluut doeltreffende maatregelen moeten nemen teneinde alle vormen van foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing te voorkomen en te bestrijden. De Unie wees op het grote belang dat zij hecht aan de rol van de VN bij de bestrijding van foltering en bij slachtofferhulp, en op de steun die zij geeft aan de speciale VN-rapporteur inzake foltering, het VN-fonds voor slachtoffers van foltering, het OHCHR, het Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing (UNCAT), en andere mechanismen die op dit gebied een waardevolle bijdrage leveren, zoals het Comité van de Raad van Europa inzake de voorkoming van folteringen (CPT).

Overeenkomstig haar richtsnoeren bleef de Unie ten aanzien van derde landen metterdaad, door middel van politieke dialoog en demarches, bezorgdheid over foltering uiten. Tijdens deze contacten, die naargelang van het geval al dan niet openbaar zijn, komen zowel het thema foltering en individuele gevallen per land, als ruimere vraagstukken aan de orde. In 2011 is de Unie aandacht blijven besteden aan individuele gevallen in een aantal landen. In de regelmatige mensenrechtendialogen met derde landen stelde zij foltering en mishandeling steeds aan de orde.

Meer dan zestig EU-delegaties overal ter wereld hebben de strijd tegen foltering als prioritair gebied aangeduid, en meestal ook concrete acties voorgesteld voor het gastland. De EU is doorgegaan met de regelmatige, vertrouwelijke mensenrechtenrapportage door de hoofden van de missies in derde landen, onder meer over foltering. Zij heeft een aantal verklaringen met betrekking tot foltering afgelegd, onder andere in multilaterale fora zoals de VN en de OVSE, en erover nagedacht hoe de coördinatie met het UNCAT en het Subcomité ter preventie van foltering (SPT) van de VN kan worden verbeterd.

De lidstaten van de EU worden internationaal scherp gecontroleerd op naleving van de internationale en regionale regelgeving op het gebied van foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing. Er is een vaste uitnodiging van de gezamenlijke lidstaten in het kader van alle speciale VN-procedures inzake mensenrechten, die dus ook de speciale rapporteur voor foltering geldt.

De klemtoon die de Unie legt op de actieve bestrijding van foltering blijkt uit haar aanzienlijke financiering van middenveldprojecten overal ter wereld. Zo heeft het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) in 2011 nieuwe acties op het gebied van de voorkoming van foltering en rehabilitatie van slachtoffers gesteund. De thema's die worden geselecteerd met wereldwijde uitnodigingen tot het indienen van voorstellen zijn bedoeld om het Uniebeleid te versterken, met name de toepassing van de richtsnoeren inzake foltering die de Raad van de Europese Unie in 2001 heeft aangenomen. Dankzij de ruime projectfinanciering ging er onder meer steun naar de rehabilitatie van slachtoffers van foltering en van gedwongen verdwijning, uitbreiding van de algemene kennis omtrent de diepere oorzaken van foltering, en het wekken van aandacht voor het Facultatief Protocol bij het Verdrag tegen foltering (OPCAT). In Sri Lanka en Nepal bijvoorbeeld loopt een specifiek project dat ambtenaren in staat moet stellen foltering en mishandeling bij de politie en het leger te voorkomen en aan te pakken. Elders in de wereld waren projecten gericht op verbetering van onderzoek, informatie en waarschuwing met betrekking tot foltering en mishandeling (Guinee, Mexico en Rusland). Ook heeft het EIDHR activiteiten gefinancierd voor nauwere samenwerking tussen medisch en juridisch deskundigen die in de Filipijnen individuele gevallen van foltering en andere wrede of onterende behandeling documenteren, alsmede voor het bepleiten van het opzetten van nationale preventiemechanismen, en voor wereldwijde rechtsbijstand in gevallen van foltering en in de strijd tegen straffeloosheid. In Libië steunt het EIDHR een belangrijk project dat door de Internationale Raad voor de rehabilitatie van slachtoffers van foltering (IRCT) en de Wereldorganisatie tegen foltering (OMCT) wordt uitgevoerd. Het doel is met een totaalaanpak slachtoffers van foltering en gedwongen verdwijning na het Kadhafi-tijdperk te verdedigen en bij te staan.

3.3 Rechten van het kind

De Europese Unie zet zich in haar externe en interne beleid in voor de bevordering en bescherming van de rechten van het kind. Terwille van een coherente bescherming zijn de interne en externe beleidsdoelstellingen samengebracht in één beleidsdocument, de Commissiemededeling van februari 2011 "Een EU-agenda voor de rechten van het kind".

Binnen het externe mensenrechtenbeleid heeft de Unie tal van beleidsinstrumenten ter bevordering en bescherming van de rechten van het kind ontwikkeld, die hoofdzakelijk op duurzame en systematische maatregelen stoelen.

De EU-richtsnoeren over de rechten van het kind (2007) bevorderen de rechten van het kind wereldwijd doordat zij uitvoering geven aan het VN-Verdrag inzake de rechten van het kind en de bijbehorende Facultatieve Protocollen, en ervoor zorgen dat in de beleidsmaatregelen en -activiteiten van de Unie steeds plaats wordt ingeruimd voor de rechten van het kind. De bestrijding van geweld tegen kinderen werd in 2007 en 2009 gekozen als eerste aandachtsgebied voor de toepassing van de richtsnoeren in tien proeflanden, geselecteerd in nauwe samenwerking met Unicef en het maatschappelijk middenveld: Armenië, Barbados, Brazilië, Ghana, India, Iran, Jordanië, Kenia, Marokko en Rusland. In 2011 heeft de Unie een herziening van haar richtsnoeren over kinderen op stapel gezet, om ze aan te passen aan de recentste internationale en interne ontwikkelingen. Zo heeft de Unie nu voor een plaatselijke invulling van haar mensenrechtenprioriteiten gekozen, en heeft meer dan de helft van haar missiehoofden besloten de bevordering van de rechten van het kind ter hand te nemen.

In 2011 is de EU, ten vervolge op de Raadsconclusies van 2010, veel actiever gaan optreden tegen kinderarbeid. Verscheidene initiatieven kregen hun beslag, zoals de opneming van de rechten van het kind in de mededeling van de Commissie over maatschappelijk verantwoord ondernemen en in de richtsnoeren van de Commissie over maatschappelijk verantwoord aanbesteden.

Voor haar kinderrechtenbeleid brengt de EU een aantal instrumenten in stelling. De politieke dialoog biedt de mogelijkheid om de ratificatie en de daadwerkelijke uitvoering van de internationale instrumenten op dit gebied te stimuleren. In 2011 stonden de rechten van het kind geregeld op de agenda van de politieke en de mensenrechtendialogen met derde landen.

Ter versterking van haar slagkracht kregen medewerkers van de Unie in november 2011 de jaarlijkse opleiding over de rechten van het kind aangeboden, die in samenwerking met Save the Children en Unicef wordt georganiseerd.

Ook bij bilaterale en multilaterale samenwerking moeten de rechten van het kind ten volle in acht worden genomen. De EU is actief betrokken bij het bevorderen van de rechten van het kind in uiteenlopende VN-fora. In maart 2011 stelde zij, samen met de groep van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische landen (GRULAC), tijdens de Mensenrechtenraad een thematische resolutie over straatkinderen, en tijdens de 66e zitting van de AVVN omnibusresoluties voor.

Ook het uitbreidingsproces van de EU biedt grote mogelijkheden om in de kandidaat-lidstaten en mogelijke kandidaat-lidstaten de rechten van het kind te bepleiten en de hervorming van de kinderbescherming te stimuleren.

Een ander krachtig instrument ter bevordering en bescherming van de rechten van het kind is ontwikkelingsamenwerking. In het kader van de oproep van 2011 tot het indienen van voorstellen voor het thematisch programma "Investeren in mensen" werden verscheidene projecten omtrent kinderarbeid geselecteerd, voor een totaalbedrag van 11 miljoen euro.

Via verscheidene geografische toewijzingen heeft de EU bijkomende projecten ondersteund. Aangezien kinderen in tijden van crisis bijzonder kwetsbaar zijn, zorgt de Unie er ook voor dat bij de humanitaire hulpverlening al hun eigen behoeften worden meegewogen, en in het bijzonder die van kinderen welke van hun familie gescheiden of

niet begeleid zijn, door strijdkrachten of gewapende groeperingen zijn geronseld, slachtoffer zijn van seksueel geweld, of blootstaan aan HIV-besmetting.

Concreet voorbeeld: Bestrijding van kinderarbeid

In 2011 heeft de Europese Commissie het TACKLE-project, dat in samenwerking met de IAO wordt uitgevoerd, uitgebreid. Dat project, ten bedrage van 14,75 miljoen euro, bestrijdt vooral de ergste vormen van kinderarbeid, in elf landen in Afrika, het Caribisch gebied en de Stille Oceaan: Kenia, Zambia, Soedan, Madagaskar, Mali, Angola, Jamaica, Papoea-Nieuw-Guinea, Fiji, Guyana en Sierra Leone. Het doel is de diepere oorzaken van kinderarbeid aan te pakken en kinderen alternatieven te bieden in de vorm van toegang tot elementair onderwijs en basisopleiding. Zodoende helpt dit project om de millenniumontwikkelingsdoelstellingen inzake universele toegang tot basisonderwijs te halen.

3.4 Kinderen en gewapende conflicten

De EU hecht een groot belang aan het helpen van kinderen in gewapende conflicten. Op grond van haar richtsnoeren over kinderen die door gewapende conflicten worden getroffen (aangenomen in 2003 en herzien in 2008) is de Unie gehouden tot een totaalaanpak van het effect van gewapende conflicten op kinderen, dat wil zeggen conflictpreventie, crisisbeheersing en postconflictuele ontwapening, demobilisatie en re-integratie. De EU ontvangt van haar missiehoofden, militaire bevelhebbers en speciale vertegenwoordigers meldingen over kinderen die door gewapende conflicten worden getroffen; zij monitort de situatie door middel van diplomatieke initiatieven, politieke dialoog, multilaterale samenwerking en crisisbeheersing.

Bij de toepassing van de richtsnoeren zijn twintig landen of gebieden prioritair: Afghanistan - Burundi - Centraal-Afrikaanse Republiek - Tsjaad - Colombia - DRC - Ivoorkust - Haïti - Irak - Israël - Libanon - Birma/Myanmar - Nepal - de bezette Palestijnse gebieden - de Filippijnen - Somalië - Sri Lanka - Soedan - Oeganda en Jemen. Deze lijst stemt overeen met de VN-lijst van entiteiten die de rechten van kinderen in

gewapende conflicten ernstig schenden, die jaarlijks door de Veiligheidsraad wordt geëvalueerd.

In hun dagelijkse werkzaamheden volgen de EU-delegaties de 39 specifieke acties uit de in december 2010 herziene uitvoeringsstrategie. De EU heeft een aantal projecten gefinancierd en uitgevoerd via de thematische instrumenten zoals het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) en het programma "Investeren in mensen", en ook via landenregelingen, zoals de ontwapenings-, demobilisatie- en re-integratieprojecten die uit het Europees Ontwikkelingsfonds worden gefinancierd.

Evenals in de vorige jaren streefde de Unie naar nauwe samenwerking met de VN. Met de Groep van Latijns-Amerikaanse landen slaagde zij erin de Algemene Vergadering van de VN een resolutie te laten aannemen, tot verlenging van het mandaat van de speciale vertegenwoordiger van de VN-secretaris-generaal voor kinderen en gewapende conflicten.

In 2011 schaarde de EU zich met een thematische lobbycampagne achter de bekrachtiging van twee Facultatieve Protocollen bij het Verdrag inzake de rechten van het kind, alsook van ILO-verdrag 182 betreffende de ergste vormen van kinderarbeid.

Concreet voorbeeld: Re-integratie van kinderen getroffen door gewapende conflicten

De EU is voorstander van een inclusieve, integrale langetermijnaanpak voor kinderen die door gewapende conflicten worden getroffen, met het oog op hun re-integratie en rehabilitatie. In prioritaire landen zijn tal van projecten uitgevoerd. Samen met War Child Holanda heeft de Unie geholpen om kinderen die het gevaar lopen dat zij in Colombia gerekruteerd worden door gewapende groepen weerbaar te maken, door hen een opleiding te verschaffen die hun terugkeer in de samenleving bevordert. In dat EIDHR-project, ter waarde van 600 000 euro, krijgen minderjarige slachtoffers ook psychosociale bijstand, en hulp om in contact te komen met nationale doorverwijzingsinstanties en sociale voorzieningen. Bij een ander project in Colombia, uitgevoerd door Mercy Cops (749 859 euro), wordt met plaatselijke gemeenschappen samengewerkt om zeventig voormalige kindsoldaten te demobiliseren en resocialiseren. In 2011 werden in Colombia ten minste tien soortgelijke projecten uitgevoerd.

3.5 Verdedigers van de mensenrechten

De gehechtheid van de EU aan de zaak van de mensenrechtenverdedigers vormt de basis van haar beleid ter bescherming en bevordering van de mensenrechten overal ter wereld. Sinds 2004 worden de acties van de Unie op dit gebied gestroomlijnd door haar richtsnoeren over mensenrechtenverdedigers, waarin praktische methoden worden voorgesteld om verdedigers van mensenrechten in derde landen te ondersteunen en bij te staan.

Belangrijker nog is de aanhoudende inzet voor de toepassing van de richtsnoeren geweest, want ondanks (of soms juist door) de gebeurtenissen van de Arabische lente kon in 2011 het mondiale politieke klimaat voor mensenrechtenactivisten bezwaarlijk positief kon worden genoemd. In veel landen krimpt de democratische ruimte. Het maatschappelijk middenveld in het algemeen en mensenrechtenverdedigers in het bijzonder zijn steeds vaker het slachtoffer van repressie, en fundamentele vrijheden worden nog steeds massaal geschonden. Als reactie op deze verontrustende praktijken werd, overeenkomstig de richtsnoeren, de situatie van mensenrechtenverdedigers voortdurend aan de orde gesteld tijdens bilaterale contacten - mensenrechtendialogen of diplomatieke demarches - met de partnerlanden. Daarnaast werd in november 2011 mede door de Unie de resolutie betreffende mensenrechtenverdedigers van de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de VN voorgesteld. De Unie heeft zich publiekelijk in krachtige bewoordingen uitgesproken voor de speciale procedures van de Mensenrechtenraad van de VN, met name die van de speciale VN-rapporteur voor de mensenrechtenverdedigers, en voor passende regionale mechanismen ter bescherming van mensenrechtenverdedigers. De EU heeft ook deelgenomen aan coördinatievergaderingen met andere internationale organisaties en mandatarissen die aan de problematiek van mensenrechtenverdedigers werken, om de internationale actie te hunnen behoeve te versterken.

Overeenkomstig haar richtsnoeren heeft de EU haar missies gevraagd om hun eigen strategie inzake mensenrechtenverdedigers te bepalen. Voorts moet eenmaal per jaar een bijeenkomst van mensenrechtenverdedigers en diplomaten worden belegd, moeten de coördinatie en informatie-uitwisseling worden verbeterd, en moet de EU een verbindingsofficier voor het contact met mensenrechtenverdedigers aanstellen. Als resultaat daarvan waren er eind 2011 81 bijeenkomsten met mensenrechtenverdedigers geweest, 81 plaatselijke strategieën inzake mensenrechtenverdedigers bepaald en 89 EU-verbindingsofficieren aangesteld. De plaatselijke strategieën bevatten een aantal interessante voorstellen om de concrete resultaten van de richtsnoeren te verbeteren en betere resultaten te boeken. Uit de plaatselijke strategieën blijkt dat er verscheidene mogelijkheden zijn om de steun aan mensenrechtenverdedigers praktisch te versterken. Ook worden mensenrechtenverdedigers steeds vaker erkend als belangrijke gesprekspartners van EU-diplomaten die zich met de mensenrechtenproblematiek bezighouden.

Voorts zijn inspanningen geleverd ter voorbereiding van een vrijwillig Europees initiatief om mensenrechtenverdedigers die dringend buiten hun eigen land moeten worden gehuisvest, tijdelijk opvang te bieden in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). In april 2011 heeft de Commissie een onderzoek laten uitvoeren om de reeds bestaande initiatieven ter zake in en buiten Europa in kaart te brengen, en om aanbevelingen te formuleren over de meerwaarde van een EU-systeem voor het tijdelijk onderbrengen van mensenrechtenverdedigers die gevaar lopen. Van dit EU-initiatief wordt verwacht dat het een aanvulling vormt op de opvangregelingen die reeds door verschillende actoren worden aangeboden, zoals lidstaten van de EU (bv. Spanje en Ierland), regio's, steden, universiteiten en ngo's.

De politieke inzet van de EU om mensenrechtenverdedigers te helpen wordt aangevuld met de specifieke financiële bijstand van het EIDHR aan verscheidene organisaties die de werkzaamheden van mensenrechtenactivisten ondersteunen. In 2011 zijn overeenkomsten getekend voor elf nieuwe projecten ter ondersteuning van mensenrechtenverdedigers, voor een totaalbedrag van ruim 11 miljoen euro. Ook is een nieuwe oproep tot het indienen van voorstellen gedaan, ten bedrage van meer dan 15 miljoen euro. De elf in 2011 geselecteerde projecten beogen de ondersteuning van verschillende categorieën mensenrechtenactivisten, zoals verdedigers van migrantenrechten in Latijns-Amerika, journalisten in Oost-Afrika en advocaten in het Grote Merengebied, voorvechters van de rechten van inheemse volkeren in Azië, verdedigers van milieu- en landrechten wereldwijd, en van vakbondsmensen in Azië, Latijns-Amerika en Afrika. Sommige van deze projecten voorzien in snellereactiemechanismen voor hulpverlening aan mensenrechtenverdedigers die dringend bescherming nodig hebben, andere bieden steun om mensenrechtenverdedigers slagvaardiger te maken. De activiteiten behelzen onder meer het opzetten van opleidingen over juridische en veiligheidsaangelegenheden, dringende interventies en missies ter plaatse om het isolement te doorbreken van verdedigers die worden lastiggevallen en hen in staat te stellen te ageren, een hotline om steun te verlenen aan mensenrechtenverdedigers die onmiddellijk gevaar lopen, en rechtstreekse steun aan mensenrechtenverdedigers in nood (kogelvrije vesten en helmen, herhuisvesting in andere landen, juridisch advies, medische steun, enz.).

Tegelijkertijd heeft de Commissie in 2011 in het kader van de op basis van artikel 9 van de EIDHR-verordening opgerichte noodfaciliteit voor mensenrechtenverdedigers 28 kleine subsidies voor een totaalbedrag van 247 000 euro toegekend, om meer dan honderd individuele activisten en verscheidene plaatselijke mensenrechtenorganisaties te helpen beschermings- en beveiligingsmateriaal voor hun huizen en kantoren alsook IT- en ander communicatiemateriaal voor hun werkzaamheden aan te schaffen; advocatenhonoraria voor verdedigers in de gevangenis te bekostigen; medische en rehabilitatiebijstand te verlenen; en mensenrechtenverdedigers die gevaar liepen dringend elders te huisvesten op veilige plekken in hun land of daarbuiten.

Concreet voorbeeld:

In 2011 is een bekende Columbiaanse vakbondsactivist die in levensgevaar verkeerde, in enkele dagen tijd naar Frankrijk geëvacueerd, mede dankzij 10 000 euro steun uit het EIDHR-noodfonds voor mensenrechtenverdedigers die in gevaar verkeren. Deze mensenrechtenverdediger was de afgelopen tien jaar het doelwit van talloze doodsbedreigingen en verschillende moordaanslagen omdat hij de rechten van de leden van zijn vakbond verdedigde - van wie er sommigen zijn vermoord of verdwenen - tegen paramilitaire en andere illegale groepen, en kan dankzij die bescheiden subsidie met zijn echtgenote en zijn twee kinderen op een veilige plaats een nieuw leven opbouwen.

3.6 Mensenrechten en vrouwen

Ook in 2011 stonden gendervraagstukken zeer hoog op de mensenrechtenagenda van de EU. De oprichting van de Europese Dienst voor extern optreden heeft de inzet van de Unie voor de genderproblematiek vergroot dankzij hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton, die een groot voorstander is van gendergelijkheid en empowerment van vrouwen.

In 2011 is de hoge vertegenwoordiger nadrukkelijk blijven pleiten voor een krachtiger bestrijding van geweld tegen vrouwen. Zij heeft met name samen met vicevoorzitter van de Europese Commissie Viviane Reding een gezamenlijke verklaring doen uitgaan ter gelegenheid van de internationale dag tegen vrouwelijke genitale verminking. Op de internationale dag voor de uitbanning van geweld tegen vrouwen (25 november 2011) heeft de hoge vertegenwoordiger samen met Andris Piebalgs, EU-commissaris voor Ontwikkeling, en Cecilia Malmström, EU-commissaris voor Binnenlandse Zaken, herhaald dat de EU zal blijven samenwerken met partnerlanden en -organisaties bij hun inspanningen om alle vormen van geweld tegen vrouwen en meisjes aan te pakken.

De Unie is in 2011, via mensenrechtendialogen en -overleg met partnerlanden, blijven opkomen voor de rechten van vrouwen. Zo heeft de EU de rechten van vrouwen aangekaart bij India, Oekraïne, Moldavië, Marokko, Indonesië, Laos en andere landen. In oktober 2011 was er een dialoog met Argentinië die uitsluitend op gendervraagstukken was gericht.

In 2011 is de EU doorgegaan met de uitvoering van de richtsnoeren over geweld tegen vrouwen en de bestrijding van alle vormen van discriminatie van vrouwen. Bij de uitvoering van deze richtsnoeren, waarin de bestrijding van geweld tegen en discriminatie van vrouwen duidelijk tot een hoofddoel van het externe mensenrechtenbeleid van de Unie is gemaakt, is een belangrijke rol weggelegd voor EU-delegaties en ambassades van de lidstaten van de EU in derde landen. Meer dan 80 EU-delegaties in de wereld hadden rechten van vrouwen als prioritair gebied aangeduid in hun landenspecifieke mensenrechtenstrategie, waarbij de meeste ook concrete acties hadden voorgesteld voor de landen waar zij werken.

De EU is gendergelijkheid en de verbetering van de positie van vrouwen actief blijven bepleiten in de Verenigde Naties. Zij heeft actief deelgenomen aan het werk in 2011 van de VN-Commissie inzake de Positie van de Vrouw. De Unie heeft de thema's van deze zitting toegejuicht, met name de klemtoon die wordt gelegd op het verband tussen toegang tot onderwijs en toegang tot werkgelegenheid. De hoge vertegenwoordiger heeft een ontmoeting gehad met Michelle Bachelet, de uitvoerend directeur van de nieuw opgerichte VN-genderentiteit UN Women, om na te gaan hoe doeltreffender kan worden samengewerkt.

In 2011 is de Unie met name actief geweest op het stuk van vrouwen en politieke participatie. Een voorbeeld is de deelname van hoge vertegenwoordiger Ashton op 19 september 2011 aan het nevenevenement op hoog niveau, in de marge van de Algemene Vergadering van de VN, dat de EU samen heeft georganiseerd met UN Women, het UNDP, de VS (minister van Buitenlandse Zaken Clinton), Brazilië (president Rousseff) en Trinidad en Tobago. Het doel was de aandacht te vestigen op het belang van de politieke participatie van vrouwen voor democratie, duurzame ontwikkeling en vrede. De prominente deelnemers hebben een gezamenlijke verklaring over het versterken van de politieke participatie van vrouwen ondertekend. Daarin wordt alle staten gevraagd, ook de staten die net een conflict achter de rug hebben of politieke veranderingen doormaken, om alle discriminerende belemmeringen waarmee vrouwen, in het bijzonder gemarginaliseerde vrouwen, te kampen hebben, weg te werken, en worden alle staten aangemoedigd om proactieve maatregelen te treffen tegen factoren die vrouwen verhinderen politiek te bedrijven.

In de verklaring wordt ook gevraagd dat het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen wordt bekrachtigd en ten volle uitgevoerd. Dankzij de gezamenlijke organisatie van deze bijeenkomst heeft de EU nauwer kunnen samenwerken met UN Women.

Voorts pleit de Unie nadrukkelijk voor de politieke participatie van vrouwen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten, in het kader van de inspanningen van de Unie inzake de Arabische lente. De EU wil ervoor zorgen dat genderaspecten volledig deel uitmaken van alle acties die zij in de regio uitvoert.

Concreet voorbeeld:

Het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) draagt bij tot de empowerment en bescherming van vrouwen en meisjes door hulp te verlenen aan vrouwelijke mensenrechtenactivisten en advocaten die gespecialiseerd zijn in gendergelijkheid en aan hun netwerken, voor echte deelname aan besluitvormingsprocessen, het verwoorden van hun rechten met als doel de verwezenlijking ervan op alle gebieden, het bevorderen van het vermogen tot verzet tegen alle vormen van discriminatie en het waarborgen van bescherming tegen en vergoeding voor alle vormen van genderspecifiek geweld en vervolging van de plegers van dat soort geweld.

In Tunesië verleent de EU samen met de VN steun aan toonaangevende niet-gouvernementele organisaties die vrouwenvraagstukken behandelen, ten einde hun vermogen om het overgangsproces te beïnvloeden te versterken (EU-bijdrage: 300 000 euro).

In Egypte heeft de Unie 1,7 miljoen euro toegekend voor het helpen tot stand brengen en stimuleren van samenwerkingsverbanden tussen maatschappelijke organisaties en burgerbelangengroepen die zich tijdens de protesten hebben gevormd, en voor het samenwerken met Egyptische actoren om hen te helpen analyses van de politieke hervormingen aan het publiek te verschaffen. Met name vrouwen zijn belangrijke begunstigden van dit project.

3.7 Vrouwen, vrede en veiligheid

Een thema dat zeer nauw aansluit bij de politieke participatie van vrouwen is vrouwen, vrede en veiligheid, waarvoor de EU zich in 2011 zeer nadrukkelijk is blijven inzetten

Sinds 2008 implementeert de EU een specifiek beleid voor Resoluties 1325 en 1820 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. In 2010 hebben de EU-ministers van Buitenlandse Zaken 17 voortgangsindicatoren aangenomen om te meten hoe wij onze toezeggingen nakomen en om transparantie te waarborgen. Het eerste verslag op basis van die indicatoren, dat in mei 2011 is afgerond, vermeldt bemoedigende resultaten. Uit de ontvangen antwoorden blijkt in het algemeen dat de Unie in meer dan zeventig landen actief is op het stuk van vrouwen, vrede en veiligheid. De instellingen en de lidstaten van de EU hebben verklaard dat zij in 2009 en begin 2010 in totaal ongeveer 200 miljoen euro hebben toegekend aan activiteiten inzake vrouwen, vrede en veiligheid. Het gaat onder meer om de ontwikkeling en uitvoering van nationale actieplannen, de financiering van niet-gouvernementele organisaties, bijstand en beleidsondersteuning voor regeringsinstanties en ook het verschaffen van opleidingen.

Steun bieden aan het maatschappelijk middenveld speelt een bijzonder belangrijke rol. Zo heeft de EU steun verleend aan Somalische vrouwengroepen en de oprichting aangemoedigd van de "Somali Women's Agenda" (SWA), een beweging die ijvert voor gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en die het pad heeft geëffend voor de participatie van vrouwen in cruciale wetgevings- en beleidsprocessen.

In 2010 heeft de Europese Commissie de strategie voor gelijkheid van vrouwen en mannen 2010-2015 aangenomen om haar acties op het gebied van gendergelijkheid kracht bij te zetten. Voorts heeft de Raad van de Europese Unie in maart 2011 het Europees pact voor gendergelijkheid 2011-2020 aangenomen, wat de EU-doelstellingen ter zake heeft bevestigd.

Om de uitvoering van haar doelstellingen inzake gendergelijkheid een extra impuls te geven, heeft de EU in 2010 haar allereerste actieplan inzake gender en ontwikkeling - GAP (2010-2015) aangenomen, dat bindend is voor de Commissie en alle 27 lidstaten van de EU.

Het eerste voortgangsverslag over de uitvoering van het GAP is in november 2011 aan de Raad gepresenteerd. Het verslag gaf blijk van voortgang en een beduidend aantal goede praktijken bij het insluiten van gendergelijkheid in ontwikkeling, zoals:

- de toegenomen aanwezigheid van gendercoördinatiesystemen (waaronder donoren, VN, overheden) in partnerlanden, waarbij de EU een actieve rol speelt;
- de betrokkenheid van de EU bij sectoroverschrijdende beleidsdialoog, waarbij partnerregeringen steun krijgen om hun toezeggingen inzake gendergelijkheid uit te voeren;
- de steun die de EU bij de oprichting van UN Women heeft verleend, en de geleidelijke totstandkoming van een strategisch partnerschap tussen de EU en UN Women.

In oktober 2011 is EuropeAid samen met UN Women een nieuw programma gestart, met als doel overheden beter in staat te stellen middelen voor gendergelijkheid beschikbaar te stellen in 15 partnerlanden: het programma van UN Women en ITC-ILO voor een grotere verantwoordingsplicht inzake de financiering van gendergelijkheid. Het programma beslaat Ethiopië, Haïti, Honduras, Jordanië, Kirgizië, Nicaragua, de bezette Palestijnse Gebieden, Senegal, Oekraïne en Bolivia; en vanaf april 2012 Rwanda, Nepal, Peru, Tanzania en Kameroen. De bijdrage van de Commissie beloopt 6,5 miljoen euro.

Het doel van dit initiatief is de omvang van de hulp en van de eigen middelen voor de uitvoering van de nationale voornemens inzake gendergelijkheid en empowerment van vrouwen te vergroten, en die hulp en middelen beter te benutten.

Dat zal gebeuren via 1) capaciteitsopbouw van overheid, maatschappelijk middenveld en donoren voor het identificeren van financierings- en uitvoeringslacunes inzake gendergelijkheid en het afstemmen van de toewijzing van middelen op bestaande initiatieven; en 2) nationale en mondiale campagnevoering en dialoog met meerdere belanghebbenden.

Het programma "Investeren in mensen":

In november 2011 heeft EuropeAid in het kader van het thematisch programma "Investeren in mensen" wereldwijd opgeroepen tot het indienen van voorstellen ter waarde van 30 miljoen euro over het versterken van de bescherming en bevordering van de rechten van vrouwen en van sociale en economische empowerment van vrouwen. Het doel is het bevorderen van gelijke toegang van vrouwen tot economische middelen en relevante diensten, participatie van vrouwen in economische groei en de verspreiding van goede praktijken ter zake. Aanvragers die in aanmerking komen zijn maatschappelijke organisaties, beroepsverenigingen, vakbonden, lokale autoriteiten en andere betrokken actoren in vier regio's.

De belangrijkste voortgang die de EU in 2011 in het licht van haar toezegging over de situatie van vrouwen uit het oogpunt van vrede en veiligheid heeft gemaakt, is de publicatie van het eerste verslag over de indicatoren van de Unie voor haar totaalaanpak ter uitvoering van de VNVR-resoluties 1325 en 1820 over vrouwen, vrede en veiligheid, dat op 13 mei 2011 door de Raad is aangenomen. In dat verslag staat dat de Unie concrete maatregelen heeft getroffen met het oog op een betere bescherming van kwetsbare groepen, zoals vrouwen en kinderen. Hierdoor kan de uitvoering in alle lidstaten en instellingen en ook in het kader van GVDB-missies worden getraceerd. Aldus wordt gestreefd naar een grotere verantwoordingsplicht van de Unie voor haar beleidsafspraken ter zake.

Het volgende rapport wordt in 2013 verwacht.

Op 8 december 2008 heeft de Raad van de EU het document "Alomvattende aanpak voor de uitvoering door de EU van de Resoluties 1325 en 1820 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties over vrouwen, vrede en veiligheid" (alomvattende aanpak) aangenomen, evenals een herziene operationele nota over de uitvoering van deze resoluties, specifiek in het kader van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid. Die alomvattende aanpak behelst onder meer het streven om voortgangsindicatoren te ontwikkelen voor de bescherming en empowerment van vrouwen in en na conflictsituaties, uitgaande van de toepasselijke "Peking +15"-indicatoren die in 2008 werden uitgewerkt. Op 26 juli 2010 heeft de Raad een reeks van 17 indicatoren aangenomen om deze doelstelling te verwezenlijken[1]. Op basis daarvan hebben het secretariaat-generaal van de Raad en de Europese Commissie vragenlijsten opgesteld voor de periode tussen december 2008 en oktober 2010, die zijn overgemaakt aan alle lidstaten van de EU, 36 EU-delegaties in derde landen, speciale vertegenwoordigers van de EU (SVEU) en GVDB-missies en -operaties.

Uit de antwoorden blijkt dat de Unie (instellingen en lidstaten) in totaal zeventig landen steunt inzake programma's voor vrouwen, vrede en veiligheid. Dit gebeurt via een brede waaier van instrumenten en financieringsmiddelen van de EU, waarbij het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) het vaakst wordt vermeld. Iets meer dan één op de vijf EU-delegaties en ongeveer de helft van de lidstaten hebben ook aangegeven dat ze vraagstukken omtrent vrouwen, vrede en veiligheid via een politieke dialoog hebben besproken.

De ontvangen verslagen vermelden een groot aantal beste praktijken en vernieuwende benaderingen. Enkele voorbeelden:

- Lokale coördinatie in Nepal via de "Peace Support Working Group" (PSWG) met betrekking tot VNVR-resoluties 1325 en 1820.

[1] Indicatoren voor de alomvattende aanpak voor de uitvoering door de EU van Resoluties 1325 en 1820 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties over vrouwen, vrede en veiligheid (document 11948/10).

- Gendermainstreaming in de behoefte-evaluatie na de crisis (PCNA) in Pakistan.

- Initiatief voor de uitwisseling van ervaringen met betrekking tot VNVR-resolutie 1325 tussen Ierland, Oost-Timor, Liberia en Sierra Leone, en directe steun aan partnerlanden voor het opstellen van een nationaal actieplan met betrekking tot VNVR-resolutie 1325.
- Keuze van Zweden voor VNVR-resolutie 1325 als prioritair gebied in ontwikkelingssamenwerkingsstrategieën met landen in en na conflictsituaties.
- Steun verleend door bijvoorbeeld Duitsland aan opleidings- en wervingsactiviteiten van de VN met het oog op een groter genderbewustzijn bij deelnemers aan missies en een grotere deelname van vrouwen aan vredeshandhavingsmissies.
- Aanneming van een publiek beschikbare "gendermissieverklaring", met een beschrijving van de inzet van de missie voor gendermainstreaming en gendergelijkheid, goedgekeurd door het hogere management (EUPOL COPPS).

Op basis van het verslag konden ook verdere uitdagingen worden aangeduid, bijvoorbeeld inzake:

- coördinatie op lokaal niveau: slechts 16 EU-delegaties maken in hun verslag melding van het bestaan van een lokaal coördinatiemechanisme dat het mogelijk maakt om thema's omtrent vrouwen, vrede en veiligheid aan de orde te stellen;
- deelname van vrouwen aan vredesbesprekingen: hoewel de instellingen en lidstaten van de EU hebben aangegeven dat ze in verscheidene landen steun bij vredesbesprekingen hadden verleend, konden ze in de meeste gevallen geen informatie over de deelname van vrouwen verschaffen;
- taalgebruik omtrent gender in de gemeenschappelijke optredens van de Raad tot instelling van GVDB-missies: op dit moment verwijzen slechts twee gemeenschappelijke optredens naar gender;
- opleiding omtrent genderproblematiek voor personeel van EU-delegaties: uit de antwoorden blijkt dat vooral vrouwen een opleiding omtrent gender krijgen, wat erop wijst dat gender nog steeds als een "vrouwenkwestie" wordt beschouwd.

EU-steun aan vrouwen, vrede en veiligheid in Somalië

In het geval van Somalië is tot op heden niet voldaan aan VNVR-resolutie 1325. Het ontbreken van nauwkeurige doelstellingen om verandering te brengen in de positie van vrouwen in de politiek wijst erop dat nog een lange weg moet worden afgelegd om de politieke rechten en ambities van Somalische vrouwen te verbeteren. Een eerste stap is het quotum van 30 % voor vrouwen in de constituerende vergadering, die in totaal 825 deelnemers zal tellen. De uitdaging zal zijn om dit quotum te behouden in het volgende politieke bestel, en te zorgen dat de uitvoering van VNVR-resolutie 1325 deel uitmaakt van de Somalische regeringsprioriteiten die door de internationale gemeenschap worden ondersteund.

Ter ondersteuning van de inspanningen van Somalië voor de uitvoering van die resolutie heeft de Unie haar steun verleend aan een beoordeling van de capaciteitsbehoeften met betrekking tot VNVR-resoluties 1325, 1820, 1888 en 1889 van de ministeries die bevoegd zijn voor de drie regio's. Ook is nagegaan wat de uitdagingen, mogelijkheden en aanknopingspunten zijn.

Het volledige pakket VNVR-resoluties is in het Somalisch vertaald en is wijd verspreid ; daarnaast vonden ook voorlichtings- en bewustmakingsbijeenkomsten voor de bevoegde ministeries en vrouwengroepen plaats. Voorts is in november 2011 een oproep tot het indienen van voorstellen inzake gender bedoeld voor internationale organisaties en ngo's uitgegaan voor een totaalbedrag van 3 175 000 euro, waarbij de nadruk op de uitvoering van bovengenoemde VNVR-resoluties ligt.

In mei, oktober en december 2011 zijn er bijeenkomsten van de informele taakgroep vrouwen, vrede en veiligheid van de EU geweest. Centraal stonden het opstellen van het voornoemde verslag alsook de herziening van het in 2008 aangenomen operationeel document over de uitvoering van VNVR-resoluties 1325 en 1820 in het kader van het

GVDB, over interactie met het maatschappelijk middenveld en over de coördinatie van de inspanningen van de Unie ter zake.

Op 20 juni 2011 heeft de jaarlijkse bijeenkomst van mensenrechten- en genderadviseurs en -contactpunten plaatsgevonden, waarbij deskundigen van GVDB-missies en -operaties genderaspecten bespreken. Tijdens die bijeenkomst konden beste praktijken worden uitgewisseld tussen personeel dat rond het thema vrouwen, vrede en veiligheid werkt, hetzij tijdens missies en operaties, hetzij in Brussel. De genderadviseurs hebben aanbevelingen geformuleerd met het oog op het verbeteren van structuren voor gendermainstreaming in GVDB-missies en -operaties, genderopleiding, controle en follow-up bij het rapporteren over aspecten en indicatoren die verband houden met toepasselijke VNVR-resoluties in regelmatige missie- en operatieverslagen.

Op het stuk van opleiding is vooruitgang geboekt met de ontwikkeling van een module voor genderscholing bestemd voor personeel in GVDB-missies en -operaties, na de goedkeuring in 2010 van minimale standaardopleidingsmodules inzake gender voor het GVDB.

De EU is nauw betrokken gebleven bij de activiteiten van internationale organisaties die zich inzetten voor vrouwen, vrede en veiligheid. In dat verband heeft de Unie een bijdrage geleverd aan het debat tijdens de VN-Veiligheidsraad over vrouwen, vrede en veiligheid (VNVR-resolutie 1325), "Women's Participation and Role in Conflict Prevention and Mediation", dat op 28 oktober 2011 heeft plaatsgevonden.

3.8 Bevordering van de naleving van het internationaal humanitair recht

Met diverse initiatieven heeft de EU wereldwijd gevolg gegeven aan 's Raads richtsnoeren uit 2005 inzake de bevordering van de naleving van het internationaal humanitair recht.

In een verklaring tijdens de 31e Internationale Conferentie van het Rode Kruis en de Rode Halve Maan, in november te Genève, heeft de EU nogmaals gewezen op het blijvende belang van het internationaal humanitair recht, en op de plicht van alle partijen bij een gewapend conflict zich hieraan te houden. Met name onderstreepte zij, van 2007 tot en met 2011 alle beschikbare actiemiddelen te hebben aangewend om de naleving van het internationaal humanitair recht te bevorderen, zoals politieke dialoog met derde landen, publieke verklaringen, en samenwerking met internationale instanties. Zij benadrukte het voor haar prioritaire karakter van de strijd tegen straffeloosheid met betrekking tot oorlogsmisdaden, en spoorde derde landen aan schendingen van het internationaal humanitair recht strafbaar te stellen. De grootste uitdaging in onze tijd is het bestaande internationaal humanitair recht door alle, ook niet-statelijke conflictpartijen beter te doen naleven. De Unie verklaarde zich vastbesloten aanspreekbaarheid te bewerkstelligen: inbreuken op het internationaal humanitair recht zullen worden gedocumenteerd, en de Unie zal meewerken aan de invoering van aanspreekbaarheidsmechanismen.

De EU en de lidstaten hebben op de conferentie plechtig verklaard de inspanningen tot bestrijding van gedwongen verdwijningen te zullen intensiveren; het Internationaal Strafhof te blijven steunen; te streven naar bredere overname van de voornaamste regelgeving inzake internationaal humanitair recht; het internationaal humanitair recht te helpen propageren; respect voor de procedurele basisgaranties voor al wie bij een gewapend conflict wordt vastgehouden te bevorderen; haar steun te verlenen voor internationale regelgeving tegen humanitaire risico's in verband met ontplofbare oorlogsresten, clustermunitie, geïmproviseerde explosieven en antipersoneelmijnen.

Samen met de nationale afdelingen van het Rode Kruis hebben de lidstaten ook beloofd informatie uit te wisselen met betrekking tot de onderhandelingen over een solide Wapenhandelsverdrag. De volledige tekst van de plechtige verklaring gaat in bijlage dezes.

Ook in de Verenigde Naties heeft de EU onderstreept dat zij het internationaal humanitair recht hoog in het vaandel heeft. In een verklaring op 10 mei tijdens het debat in de VN-Veiligheidsraad over de bescherming van burgerbevolking bij gewapende conflicten, betreurde de Unie het dat burgers ten prooi blijven vallen aan buitensporig geweld, gerichte agressie en willekeurig gebruik van wapens. Zij riep alle bij conflicten betrokken partijen op al hun internationale juridische verplichting tot bescherming van burgers na te komen, en beklemtoonde dat humanitaire hulpoperaties de getroffen bevolking veilig en zonder belemmering moeten kunnen bereiken. De daders van de zware internationale misdaden, namelijk oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide, mogen niet ongestraft blijven; de invoering van internationale en nationale verantwoordingsregelingen werd door de Unie gesteund.

Bij herhaling heeft de EU de schendingen van het internationaal humanitair recht bij het conflict in Libië veroordeeld. De hoge vertegenwoordiger gaf op 23 februari een verklaring uit waarin het gebruik van geweld, dat honderden Libische burgers het leven had gekost, werd veroordeeld; de Unie vroeg de regering van Libië het internationaal humanitair recht te eerbiedigen, en wees erop dat de schuldigen aan de brute agressie en de gewelddaden tegen burgers ter verantwoording zouden worden geroepen. De Raadsconclusies van 12 april bevatten een oproep het internationaal humanitair recht, en met name de bescherming van de burgerbevolking, onverkort in acht te nemen. Op 29 april 2011 gaf de hoge vertegenwoordiger uiting aan haar diepe bezorgdheid omtrent de berichten over het gebruik van clustermunitie tegen burgers; zij riep de strijdkrachten van het regime op af te zien van het gebruik van geweld tegen de burgerbevolking. In de Raadsconclusies van 18 juli werd het regime gelaakt om zijn ernstige schendingen van de mensenrechten en zijn inbreuken op het internationaal humanitair recht, en werd nogmaals gewezen op het belang van verantwoordingsplicht en gerechtigheid en op de noodzakelijke strijd tegen straffeloosheid. Bij verklaring d.d. 14 september uitte de hoge vertegenwoordiger haar bezorgdheid omtrent de situatie van de bevolking beneden de Sahara en van zwarte Libiërs die niet aan de gevechten deelnamen.

Zij attendeerde erop dat deze groepen bijzonder kwetsbaar waren en bescherming behoefden; alle strijders die gevangen werden gehouden moesten in overeenstemming met het internationaal recht worden behandeld. Op 10 oktober werd in conclusies van de Raad benadrukt dat de Libische autoriteiten zich geheel moesten voegen naar hun internationale verplichtingen, en de rechtsstatelijkheid, in het bijzonder de mensenrechten en het internationaal humanitair recht, in acht moesten nemen. De Raad verwelkomde de verklaringen van de voorzitter van de Nationale Overgangsraad, namelijk dat moest worden afgezien van represailles en dat kwetsbare groepen en personen die aan de strijd hadden deelgenomen moesten worden beschermd. Op 14 november nam de Raad conclusies aan waarin met bezorgdheid kennis werd genomen van berichten over schending van de mensenrechten en het internationaal humanitair recht, met name wraakacties en standrechtelijke executies, en waarin met instemming werd gereageerd op de toezegging van de Libische autoriteiten hier een eind aan te maken, er grondig onderzoek naar in te stellen, en de schuldigen ter verantwoording te roepen.

De instelling door de VN-Mensenrechtenraad van een onafhankelijke commissie van onderzoek betreffende Syrië werd door de Unie gesteund. Op 28 november verklaarde de hoge vertegenwoordiger zich ingenomen met de publicatie van het commissierapport; zij nam kennis van de daarin gemelde gevallen van systematische schending van de mensenrechten, en van de conclusie dat leden van de Syrische strijdkrachten misdaden tegen de menselijkheid hadden bedreven. De hoge vertegenwoordiger veroordeelde de misdaden en vroeg de bijeenroeping van de VN-Veiligheidsraad in een buitengewone zitting, die plaatsvond op 2 december. Zolang het geweld in Syrië aanhield, bleef de Unie toegang voor humanitaire hulpverlening vragen; op 21 september nam zij met droefheid kennis van het feit dat een vrijwilliger van de Rode Halve Maan, Draak al-Siba'i, was omgekomen toen zijn ambulance werd beschoten; de Unie riep alle partijen op de humanitaire hulpverleners te ontzien en de internationale regels over het gebruik van geweld in acht te nemen; zij eiste dat de daders zouden worden vervolgd.

In een verklaring van 9 december betreffende Kamp Ashraf in Irak onderstreepte de hoge vertegenwoordiger dat de regeling van dit probleem op een ordelijke wijze en geheel in overeenstemming met het internationaal humanitair recht haar beslag moest krijgen.

De EU heeft in 2011 verscheidene malen haar bezorgdheid geuit over de schending van het internationaal humanitair recht in Sudan. In mei veroordeelde de hoge vertegenwoordiger het gebruik van geweld tegen burgerdoelwitten in Abyei, en verzocht zij alle partijen met aandrang de nodige maatregelen ter bescherming van de burgerbevolking te treffen. In zijn conclusies van juni laakte de Raad het geweld en de ontheemding van burgers in Zuid-Kordofan, en betreurde hij de militaire actie van de Sudanese strijdkrachten in Abeyei; de Raad herinnerde alle partijen aan het internationaal humanitair recht en aan hun verantwoordingsplicht.

Op 10 mei werd de publicatie van het rapport van het deskundigenpanel voor Sri Lanka, dat de secretaris-generaal van de VN had ingesteld, door de hoge vertegenwoordiger met instemming begroet. Zij vestigde de aandacht op de conclusie dat er aannemelijke beschuldigingen waren van grove schending van het internationaal humanitair recht door alle partijen tijdens het conflict. De Unie spoorde de Srilankese regering aan zich aangaande het rapport in verbinding te stellen met de secretaris-generaal. In een verklaring nam de hoge vertegenwoordiger op 16 december kennis van het rapport van de Srilankese Commissie lering en verzoening, en merkte zij op dat de in het rapport voorgestelde maatregelen, met name ten aanzien van de verantwoordingsplicht, zorgvuldig bestudeerd moeten worden.

Een van de twee thema's op het jaarlijkse forum van de ngo's uit de EU was het krachtiger toepassen van de richtsnoeren betreffende het internationaal humanitair recht. Op het forum waren er workshops over onder meer straffeloosheid; strijdmiddelen; bescherming van burgers; bescherming van gevangenen; en toegang voor humanitaire hulpverlening. Een verslag over het forum is in extenso te raadplegen op: http://www.eidhr.eu .

De EU heeft in 2011 met meer kracht gepleit voor eerbiediging van het internationaal humanitair recht in het kader van haar humanitaire hulpverlening. Bij herhaling klaagde Commissielid Kristalina Georgieva de schendingen van het internationaal humanitair recht aan, en riep zij al wie aan de vijandelijkheden deelnam op dat recht te eerbiedigen en buitenstaanders te beschermen, in het bijzonder door neutrale humanitaire organisaties een veilige en beveiligde toegang te verzekeren. Tijdens een bezoek aan de bezette Palestijnse gebieden op 15 mei 2011 merkte Commissielid Kristalina Georgieva op dat de meeste mensen, ten gevolge van gedwongen verplaatsing en de strenge, door de bezettingsautoriteit opgelegde beperkingen op toegang en verkeer, verstoken zijn van de mogelijkheid tot economische en sociale ontwikkeling. Zij benadrukte dat het legitieme recht van het Israëlische volk in vrede en veiligheid te leven, Israël niet ontheft van zijn plicht als bezettingsautoriteit het internationaal humanitair recht te eerbiedigen. In november 2011 wees het Commissielid op de noodzaak een intensievere dialoog te gaan voeren met bepaalde landen die humanitaire hulpverlening als een aantasting van hun soevereiniteit ervaren, om de toepassing van de normen en regels inzake hulpverlening, met name het internationaal humanitair recht, een ruimere invulling te geven.

In 2011 heeft de Europese Commissie (DG ECHO) financiële middelen verstrekt voor de opleiding van 108 humanitaire hulpverleners en beleidsmakers op het gebied van internationaal humanitair recht, en voor de samenstelling van een handboek. Financiële steun van de Commissie ging voorts naar een project, uitgevoerd door de Noorse Vluchtelingenraad, waarin wordt nagegaan hoe de humanitaire beginselen in de praktijk worden toegepast en operationeler kunnen worden gemaakt, en naar een project, uitgevoerd door de Zwitserse Stichting Ontmijning (FSD) en door Geneva Call, voor scholing van gewapende niet-statelijke actoren in internationaal humanitair recht en in aanverwante humanitaire normen. DG ECHO initieerde een evaluatie van de strategieën inzake toegang voor humanitaire hulpverlening bij door de Unie gefinancierde humanitaire interventies, om meer eerbied voor het internationaal humanitair recht en de humanitaire ruimte af te dwingen.

De EU heeft de vrees uitgesproken dat haar humanitaire hulpverlening hinder kan ondervinden van antiterreurwetgeving met extraterritoriale werking, met name van bepalingen waarbij het materieel steunen van bepaalde organisaties strafbaar wordt gesteld, ongeacht het humanitaire karakter hiervan, of ongeacht de intentie om het plegen van terreurdaden te steunen. Gelet op de uitspraak van het Amerikaanse hoogste gerechtshof in de zaak Holder tegen Humanitarian Law Project, waarbij de grondwettigheid van het Amerikaanse wettelijke verbod op het geven van scholing in internationaal humanitair recht aan bepaalde entiteiten is bevestigd, heeft de Commissie deze kwestie op diverse niveaus aangekaart bij de Amerikaanse autoriteiten.

Andere thematische kwesties

3.9 Het Internationaal Strafhof en de bestrijding van straffeloosheid

De EU heeft een solide traditie van steun aan de bestrijding van straffeloosheid met betrekking tot zware misdaden die de gehele internationale gemeenschap bezighouden. Voor daders van genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden mogen er geen vrijplaatsen bestaan. Daarom hebben de Unie en haar lidstaten gedurig krachtige politieke, financiële en technische steun verleend aan het effectief functioneren van het Internationaal Strafhof (ICC) en andere straftribunalen, zoals de internationale ad-hoctribunalen voor het voormalige Joegoslavië en Rwanda, de Speciale Rechtbank voor Sierra Leone, de buitengewone kamers in de rechtbanken van Cambodja, en het speciale tribunaal voor Libanon. De inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon heeft bijgedragen tot grotere samenhang op dit gebied. Het ngo-wezen blijft een waardevolle factor.

Conform haar toezegging op de toetsingsconferentie van Kampala (31 mei tot en met 11 juni 2010) heeft de Unie op 21 maart 2011, bij Besluit 2011/168/GBVB van de Raad, haar Gemeenschappelijk Standpunt 2003/444/GBVB geactualiseerd. Het nieuwe Raadsbesluit heeft ten doel universele steun voor het Statuut van Rome te bevorderen door middel van een zo breed mogelijke deelname aan het Statuut, de integriteit van het

Statuut van Rome in stand te houden, de onafhankelijkheid van het Hof en de daadwerkelijke en doeltreffende werking ervan te begunstigen, en samenwerking met het Hof en toepassing van het complementariteitsbeginsel te ondersteunen.

Overeenkomstig het besluit van de Raad is op 12 juli 2011 een herzien actieplan aangenomen. Het bestaat uit vijf delen:

a) de coördinatie van het optreden van de Unie ter verwezenlijking van de doelstellingen van het besluit;
b) universaliteit en integriteit van het Statuut van Rome;
c) de onafhankelijkheid van het Strafhof en het effectief en efficiënt functioneren ervan;
d) samenwerking met het Hof, en
e) de toepassing van het complementariteitsbeginsel.

Het Strafhof bleef in de verslagperiode een agendapunt op grote topbijeenkomsten en bij de politieke dialoog met derde landen. In verklaringen pleitte de Unie ervoor dat de daders van de afschuwelijkste misdaden nergens ter wereld nog ongestraft worden gelaten, en riep zij alle staten op over te gaan tot de uitlevering van eenieder tegen wie een aanhoudingsbevel is uitgevaardigd, om recht te laten geschieden. Bijzondere aandacht ging uit naar de schending door sommige partijen van hun samenwerkingsplicht, in het bijzonder de plicht om personen tegen wie een aanhoudingsbevel is uitgevaardigd, daadwerkelijk aan te houden en uit te leveren.

Een effectief internationaal justitieel bestel staat of valt met een zo breed mogelijke deelname van verdragsstaten van het Statuut van Rome. Grenada, Tunesië en de Filipijnen, de Malediven, Kaapverdië en Vanuatu voegden zich bij de nu 120 leden tellende groep van staten uit verschillende continenten die het Statuut hebben ondertekend. In het kader van haar sterke engagement met het Hof blijft de Unie ijveren voor universalisering, en wel via diplomatieke demarches, de persoonlijke inzet van de hoge vertegenwoordiger, het opnemen van clausules in akkoorden met derde landen, en het verlenen van steun aan het Hof en aan het maatschappelijk middenveld. De Unie heeft haar optreden verder gecoördineerd met derde staten, zoals Canada, Japan, Australië, Brazilië en Zuid-Afrika. In dit partnerschap vond zij extra efficiëntie en synergie om het draagvlak voor het Hof te verbreden.

In 2011 heeft de EU acties ondernomen ter ondersteuning van het universele karakter en de uitvoering van het Statuut van Rome in de volgende landen en regionale organisaties: de ASEAN, Armenië, de Bahama's, Cambodja, Kameroen, China, de Democratische Republiek Congo (Brazzaville), Egypte, El Salvador, Guatemala, Jamaica, Kazachstan, Koeweit, Kirgizië, Mongolië, Marokko, Nepal, Qatar, Thailand, Togo, Turkije, Oekraïne en Vietnam.

Tot dusverre is de herziene overeenkomst van Cotonou van 2005, die geldt voor 76 landen in Afrika, het Caribische gebied en de Stille Oceaan en de EU, het enige bindende rechtsinstrument dat een bepaling in verband met het ICC bevat. Een clausule over het Strafhof is opgenomen in de partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomsten, de overeenkomsten inzake handel, ontwikkeling en samenwerking, en de associatieovereenkomsten met Indonesië, Korea, Zuid-Afrika, Irak, Mongolië, de Filipijnen, Vietnam, Singapore en Centraal-Amerika. Voor de partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomsten en de associatieovereenkomsten met Australië, Thailand, Maleisië, China, Rusland, Oekraïne, Moldavië, Armenië, Azerbeidzjan en Georgië wordt nog over de clausule onderhandeld.

Het Europees netwerk van aanspreekpunten inzake daders van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven verenigt gespecialiseerde openbare aanklagers uit de lidstaten. In 2011 kwam het netwerk voor de tiende keer (april) en de elfde keer (november) bijeen. Gesproken werd onder meer over de samenwerking tussen staten en tussen staten en internationale tribunalen, de uitoefening van internationale rechtsmacht door de lidstaten, en de bescherming van getuigen.

De EU is ook de heropbouw en versterking van de rechtsstaat op nationaal niveau blijven ondersteunen en heeft via het EIDHR belangrijke maatschappelijke organisaties geholpen die het Internationaal Strafhof doeltreffend willen laten functioneren. De mondiale Coalitie voor het Internationaal Strafhof, de Parlementsleden voor mondiale actie, Advocaten zonder grenzen, en de Keniaanse afdeling van de Internationale Commissie van Juristen hebben, naast vele andere, nauw met de Unie samengewerkt. Het Europees ontwikkelingsfonds en het Stabiliteitsinstrument hebben in Afrika, Azië en Oceanië projecten inzake strafrechtspraak en overgangsjustitie gefinancierd.

ICC : concreet voorbeeld van Kenia

De betwiste verkiezingsronde van 2007 in Kenia mondde uit in geweld, met meer dan duizend dodelijke slachtoffers, honderden slachtoffers van seksueel geweld en duizenden daklozen. De aanklager bij het Internationaal Strafhof (ICC) had zes verdachten aangewezen als verantwoordelijk voor het geweld, en het hof heeft na onderzoek tegen vier van hen de aanklacht bevestigd.

Van bij de aanvang van de hoorzittingen voor het ICC, in april 2011, heeft de Unie consequent onderstreept dat justitie, verzoening en verantwoording onmisbare componenten voor duurzame stabiliteit in Kenia zijn en dat het proces voor het ICC daar een belangrijke bijdrage toe vormt. De hoge vertegenwoordiger heeft openlijk benadrukt dat het belangrijk is dat de genoemde personen hun volledige medewerking blijven verlenen aan het ICC, en dat de regering van Kenia haar verplichtingen als verdragsstaat van het statuut van Rome van het ICC naleeft.

In Kenia heeft het maatschappelijk middenveld er mede voor gezorgd dat de personen die een rol speelden in de geweldplegingen na de verkiezingen voor de rechter werden gebracht. Dankzij steun uit het EIDHR heeft de afdeling Kenia van de Internationale Commissie van Juristen (ICJ Kenia) - een ngo die in Kenia en in Afrika al meer dan 50 jaar ijvert voor de bevordering van mensenrechten, de rechtsstaat en democratie - daarbij bijstand verleend door de inbreng van juridische expertise en internationale beste praktijken.

ICJ Kenia geeft duidelijk aan dat het proces voor het ICC een gerechtelijk proces is en niet een politiek proces. Om een beter begrip van internationale strafrechtspleging te bevorderen heeft ICJ Kenia ook resoluut opgeroepen tot een consequente tenuitvoerlegging van de beslissingen van het ICC, ook wanneer die niet de situatie in Kenia betreffen. Het opmerkelijkste wapenfeit is dat het Keniaanse hoogste gerechtshof - op verzoek van ICJ Kenia - een voorlopig nationaal aanhoudingsbevel heeft uitgevaardigd tegen de president van Sudan Omar Al-Bashir (tegen wie twee ICC-aanhoudingsbevelen lopen wegens genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven die hij zou gepleegd hebben in Darfur), mocht hij ooit terug naar Kenia reizen.

3.10 Mensenrechten en terrorisme

De EU acht het zeer belangrijk dat in de context van terrorismebestrijding zowel in Europa als daarbuiten volledige, effectieve bescherming van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden wordt gewaarborgd. Effectieve terreurbestrijding en het beschermen van de mensenrechten zijn geen tegenstrijdige, maar complementaire, elkaar versterkende zaken. Het strategisch engagement van de Europese Unie, zoals gedefinieerd in haar terrorismebestrijdingsstrategie, is wat dat betreft zeer duidelijk: "Om terrorisme wereldwijd te bestrijden en tegelijkertijd de mensenrechten te eerbiedigen, en om Europa veiliger te maken, zodat de Europese burgers in een ruimte van vrijheid, veiligheid en recht kunnen leven."

Telkens weer heeft de EU, in verklaringen in diverse VN-fora, verklaard er groot belang aan te hechten dat bij terreurbestrijding de mensenrechten worden geëerbiedigd. Tijdens het topsymposium van de VN over samenwerking bij internationale terrorismebestrijding heeft de Unie op 20 september 2011, bij monde van de hoge vertegenwoordiger, benadrukt dat veiligheid steeds nauw verbonden is met democratie en functionerende instituties.

De EU is met de juridisch adviseur van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken druk overleg blijven voeren over internationaal recht en terrorismebestrijding. Zij eiste nogmaals de sluiting van het detentiecentrum in Guantanamo Bay, omdat zij de langdurige opsluiting van gevangenen aldaar zonder vorm van proces volkenrechtelijk ontoelaatbaar acht. Tijdens een spoeddebat op 9 juni 2011 in het Europees Parlement wees de hoge vertegenwoordiger erop dat de mogelijkheid dat ook maar één gevangene in Guantanamo de doodstraf zou kunnen krijgen, de Unie met zorg vervult. Zij merkte op dat de Unie de zaak tegen Muhammed al-Nashiri en vijf andere van medeplichtigheid aan de terreuraanslagen van 11 september 2011 beschuldigden aandachtig volgt, en regelmatig tegenover de Amerikaanse autoriteiten haar bezorgdheid omtrent de doodstraf en het eerlijke karakter van de rechtsgang zou verwoorden.

De EU heeft financiële steun uitgetrokken voor een project van de Verenigde Naties om in Centraal-Azië een regionaal actieplan ter uitvoering van de mondiale terrorismebestrijdingsstrategie van de VN op te zetten, waarin een prominente plaats is ingeruimd voor eerbiediging van de mensenrechten. Wereldwijd heeft een aantal landen technische steun van de Unie ontvangen die hun politie en justitie beter in staat moet stellen het onderzoek naar en de vervolging van terroristische misdrijven in overeenstemming met de regels van de rechtsstaat en de mensenrechten te laten verlopen. In een gezamenlijke mededeling, "A new response to a changing neighbourhood", hebben de Europese Commissie en de hoge vertegenwoordiger in mei 2011 gewezen op het belang van samenwerking met de landen van het Europees nabuurschap en partnerschap in de strijd tegen het terrorisme, en onderstreept dat de

Unie bereid is rechtsstaatmissies uit te sturen die de partnerlanden helpen bij de hervorming van hun justitiële en veiligheidsbestel.

In september 2011 heeft de EU mede het mondiaal terrorismebestrijdingsforum opgezet. Naar aanleiding van de oprichting hechtte het forum zijn goedkeuring aan de "Cairo Declaration on Counter-Terrorism and the Rule of Law: Effective Counter-Terrorism Practice in the Criminal Justice Sector".

3.11 Vrijheid van meningsuiting, ook via de 'nieuwe media'

De vrijheid van meningsuiting, die is vastgelegd in het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, houdt in dat eenieder het recht heeft een mening te hebben en kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen. De Unie zal blijven opkomen voor de vrijheid van meningsuiting en voor pluralisme in de media.

Tijdens haar verklaring ter gelegenheid van de Dag van de persvrijheid, op 3 mei 2001, riep hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton alle staten op de vrijheid van mening en meningsuiting, alsmede het pluralisme en de onafhankelijkheid van de media proactief te bevorderen.

De Unie is van oordeel dat het censureren en intimideren van journalisten onaanvaardbaar is; zij heeft haar bezorgdheid over aanvallen op en arrestaties van journalisten en over persbreidel veelvuldig verwoord. Zo heeft de hoge vertegenwoordiger zich op 4 mei 2011 publiekelijk bijzonder ongerust getoond over de detentie van de heer Andrzej Poczobut, correspondent voor het Poolse dagblad Gazeta Wyborcza in Belarus, en op 27 december 2011 de diepe bezorgdheid van de Unie verwoord omtrent de berechting en veroordeling van de Zweedse journalisten Martin Schibbye en Johan Persson op grond van de Ethiopische Proclamatie terrorismebestrijding.

In andere gevallen, namelijk van mensenrechtendialogen met derde landen zoals China en Vietnam, heeft de Unie de vrijheid van informatie en media bilateraal aan de orde gesteld, en haar ongerustheid te kennen gegeven omtrent de intimidatie en vervolging van onafhankelijke bloggers, journalisten en anderen die hun politieke opvattingen uiten.

Ook in 2011 heeft de EU klaar gestaan om, samen met gelijkgezinde landen, onder meer via het internet de vrijheid van meningsuiting en de toegang tot informatie te bevorderen en na te gaan hoe een consensus over het internetbeleid tot stand kan komen. Dit werd door de G8 bevestigd, met de verklaring van Deauville waarin de beginselen van vrijheid en democratie werden bevestigd en met de verklaring van Deauville over de Arabische lente. Diverse landen en organisaties werken momenteel aan grote initiatieven om de vrije meningsuiting op het internet te ondersteunen.

De Unie staat geheel achter het idee dat het internet een belangrijk medium ter bevordering van de vrijheid van meningsuiting is. Ten vervolge op de gezamenlijke mededeling "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean" heeft de Commissie zich ertoe verbonden instrumenten te zullen ontwikkelen waarmee de Unie in voorkomende gevallen middenveldorganisaties en burgers kan helpen om willekeurige verstoring van de toegang tot elektronische communicatiemedia, met name het internet, te omzeilen. Recentelijk heeft de Unie de "No Disconnect Strategy" op stapel gezet, om haar toezegging gestand te doen dat zij het internet en andere vormen van informatie- en communicatietechnologie (ICT) factoren van politieke vrijheid, democratische ontwikkeling en economische groei wil laten blijven. Het doel is doorlopend steun te geven aan internetgebruikers, bloggers en cyberactivisten die onder autoritaire regimes leven.

Zoals zij bij herhaling heeft verklaard, bijvoorbeeld in de conclusies van de Raad Buitenlandse Zaken over Egypte in januari 2011, verzet de EU zich met klem tegen ongerechtvaardigde beperking van de toegang tot het internet en andere nieuwe media; zij riep de Egyptische autoriteiten toen op onverwijld alle communicatienetwerken opnieuw open te stellen en ongehinderde toegang tot alle media, ook het internet, te waarborgen.

In 2011 heeft de EU ook restrictieve maatregelen in de strijd voor vrije meningsuiting toegepast. Bij haar recente SAP+-onderzoek met betrekking tot Sri Lanka was een van de redenen waarom de Commissie ertoe overging intrekking van de regeling voor te stellen, dat journalisten het voorwerp waren van felle aanvallen van regeringszijde, zonder dat zij metterdaad werden beschermd tegen fysiek geweld. Vervolgens drong de Commissie tijdens de onderhandelingen met de Sri Lankaanse regering over de SAP+ aan op de invrijheidstelling van de heer J.S. Tissainayagam, en op maatregelen om alle journalisten staat te stellen hun beroep ongehinderd uit te oefenen.

De EU heeft uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten financiële steun ter versterking van de mediavrijheid verstrekt aan een groot aantal internationale en lokale middenveldorganisaties die opkomen voor mediavrijheid en tegen schending van de rechten van journalisten (in 2011 liepen er ten minste dertig projecten). Steun ging naar projecten om journalisten bij te scholen, in dringende behoeften te voorzien, de vrijheid van meningsuiting juridisch en feitelijk te bevorderen, de nationale wetgeving inzake de massamedia in overeenstemming te brengen met de international normen, en te controleren of de rechten van journalisten niet worden geschonden.

3.12 Vrijheid van vereniging en van vergadering

Volgens deze in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie verankerde vrijheid, heeft eenieder recht op vrijheid van vreedzame vergadering en op vrijheid van vereniging op alle niveaus.

De Unie is fel gekant tegen ongerechtvaardigde beperking van het recht om vreedzaam te vergaderen. Zo heeft de hoge vertegenwoordiger in januari 2011 met grote bezorgdheid kennis genomen van berichten over aanvallen van gewapende personen tegen vreedzame demonstranten in Egypte, en de Egyptische autoriteiten in krachtige bewoordingen laten weten dat zij onmiddellijk maatregelen moesten treffen om de bescherming door de rechtshandhavingsinstanties van demonstranten en hun recht van vreedzame vergadering te verzekeren.

Voorts heeft de hoge vertegenwoordiger op 17 februari 2011 in een publieke verklaring het geweld tegen vreedzame betogers in Bahrein betreurd, en de autoriteiten van het land opgeroepen de grondrechten van hun burgers, en met name het recht om vreedzaam bijeen te komen, onvoorwaardelijk te eerbiedigen en te beschermen.

Vrijheid van vereniging is een van de vrijheden uit de Universele Verklaring van de rechten van de mens en het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. Een sterk maatschappelijk middenveld is een essentiële voorwaarde om voor de mensenrechten te kunnen opkomen en een democratie te kunnen opbouwen. Het fungeerde als katalysator bij de veranderingen die de Arabische lente heeft teweeggebracht. De Unie maakt zich grote zorgen over de ontwikkelingen waaraan de positie van het middenveld in 2011 in tal van landen onderhevig is; in het bijzonder in samenlevingen die een democratische transitie doormaken zijn ngo's een factor van betekenis. De Unie is blijven ijveren voor de rechten van het middenveld, waarvoor het van de regeringen van derde landen bescherming en samenwerking verlangt. Zo deed de hoge vertegenwoordiger op 30 december 2011 een oproep tot de Egyptische autoriteiten om de middenveldorganisaties hun steun aan de transitie in Egypte te laten voortzetten.

Andere gevallen betroffen de politieke en de mensenrechtendialoog met derde landen; ten aanzien van Algerije bijvoorbeeld stelde de Unie langs bilaterale weg de vrijheid van vereniging aan de orde, en onderstreepte zij dat er wetgeving moet komen die aan internationale normen voldoet.

In 2011 heeft de EU verder met internationale organisaties samengewerkt om de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging te bevorderen. Zij benadrukte dat de Mensenrechtenraad van de VN hierop zijn aandacht gevestigd moet houden, en mensenrechtenactivisten en middenveldorganisaties, die een cruciale rol spelen bij de consolidatie van de democratie, concreet moet steunen.

De aanstelling op 1 mei 2011 van de heer Maina Kiai (Kenia) als speciaal rapporteur over het recht van vreedzame vergadering en vereniging is door de EU toegejuicht.

De Unie ondernam voorts publieke diplomatieke activiteiten ter bevordering van de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging; zo werden in Russische regio's seminars en workshops voor jongeren georganiseerd over internationale en Russische juridische normen inzake het recht op vrijheid van vergadering.

De EU heeft in 2011 geld uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten beschikbaar gesteld aan een aantal internationale en lokale middenveldorganisaties, ter versterking van de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging. Steun ging naar projecten waarbij systemen voor het bewaken van de vrijheid van vereniging werden opgezet, normering van de vrijheid van vergadering werd aangemoedigd, besef van het recht van vereniging werd bijgebracht, en netwerken met het oog op effectievere bevordering en bescherming van deze rechten werden gevormd.

3.13 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst of overtuiging

Hoewel in 2011 daden van religieuze onverdraagzaamheid en discriminatie hebben plaatsgevonden, het meest schrijnend in de vorm van geweldpleging en terreuraanslagen in verschillende landen over de gehele wereld, is de EU toegewijd gebleven aan de bevordering en de bescherming van vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst of overtuiging. Deze vrijheid beschermt het recht op theïstische, niet-theïstische en atheïstische geloofsovertuigingen, en het recht geen enkele godsdienst te belijden. Die vrijheid houdt ook het recht in om uit vrije wil een geloof of levensovertuiging aan te nemen of op te geven en van geloof of levensovertuiging te veranderen.

Het standpunt van de EU is dat het verdedigen van die universele beginselen van fundamenteel belang is voor het ontwikkelen van vrije samenlevingen.

Discriminatie op basis van godsdienst of overtuiging is overal ter wereld al lang een punt van zorg, en personen die tot een bijzondere religieuze gemeenschap behoren blijven in veel landen het doelwit van discriminatie. Voorts is wetgeving inzake belediging van godsdiensten vaak gebruikt om godsdienstige minderheden te mishandelen en de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst of overtuiging, die nauw met elkaar verweven zijn, te beknotten. De vrijheid van meningsuiting speelt ook een grote rol in de strijd tegen onverdraagzaamheid.

De Raad Algemene Zaken heeft op 21 februari 2011 conclusies aangenomen die aansluiten bij zijn vroegere conclusies van 16 november 2009, en waarin wordt bevestigd dat de EU zich geheel inzet voor de vrijheid van godsdienst of overtuiging, en wordt herhaald dat die vrijheid voor iedereen en overal moet worden beschermd. In die conclusies is onderstreept dat het de voornaamste plicht is van staten hun burgers, ook als zij tot religieuze minderheden behoren, alsmede personen die in hun rechtsgebied wonen, te beschermen en hun rechten te waarborgen. Eenieder die tot een religieuze minderheid behoort, moet zijn godsdienst vrij kunnen belijden en vrij zijn om

erediensten bij te wonen, alleen of in gemeenschap met anderen, zonder vrees voor onverdraagzaamheid en aanslagen.

Vervolgens heeft de EU alle EU-delegaties gewezen op de cruciale rol die zij samen met de diplomatieke zendingen van de lidstaten spelen om een voelbaar positief effect op het gebied van naleving van de vrijheid van godsdienst of overtuiging in derde landen te bewerkstelligen indien dat fundamentele mensenrecht met de voeten wordt getreden. De EU-delegaties is dan ook formeel verzocht om over dat vraagstuk bewustmakingsacties voor de EU-diplomaten te voeren; om de vrijheid van godsdienst of overtuiging systematisch te bespreken met de autoriteiten van de partnerlanden, vooral de landen waar dat een belangrijk vraagstuk vormt; om contacten te ontwikkelen met plaatselijke activisten die zich voor die mensenrechten inzetten. Het hele jaar door hebben de delegaties ook van nabij gevolgd of in hun gastland de vrijheid van geloof of overtuiging wordt ingeperkt. In 2012 zal de hoge vertegenwoordiger hun beoordeling van de situatie ter plaatse (van meer dan 100 landen) verwerken in het verslag aan de Raad over de maatregelen en concrete voorstellen voor een verdere versterking van het EU-optreden betreffende de vrijheid van godsdienst of overtuiging.

In 2011 heeft de EU op bilateraal en multilateraal niveau op intensievere wijze de bestaande instrumenten ingezet om de vrijheid van godsdienst of overtuiging op meer doeltreffende wijze te bevorderen en beschermen. De ad hoc COHOM taskforce over de vrijheid van godsdienst of overtuiging is de uitvoering van de versterkte acties van de EU blijven steunen en heeft geholpen om begeleiding ten behoeve van de EU-diplomaten te ontwikkelen. Het onderwerp is opgenomen in de opleiding over mensenrechten voor EU-personeel, onder meer in de vorm van een specifieke cursus over vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst of overtuiging in november 2011.

In betrekkingen met landen buiten de EU is de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst stelselmatig aangekaart bij een groot aantal gesprekspartners op diverse niveaus van politieke dialoog, zoals dialogen en overleg over mensenrechten, bijvoorbeeld met Algerije, China, Egypte, India, Indonesië, Pakistan, Turkije, Vietnam, de VS en de Afrikaanse Unie.

De EU heeft op bilateraal niveau met diverse landen gesproken over het belang van dit universele recht van de mens en heeft naar mogelijkheden gezocht voor verdere samenwerking, onder meer in multilaterale fora. In het kader van die dialogen heeft de EU uiting gegeven aan haar bezorgdheid over de uitoefening van dit recht en over de situatie van godsdienstige minderheden. Wanneer de EU daartoe werd aangezet door ernstige schendingen van en bezorgdheid over godsdienstvrijheid en daarmee verband houdende intolerantie en discriminatie, heeft zij zich hierover uitgesproken via diplomatieke kanalen, openbare verklaringen en conclusies van de Raad, zoals in het geval van Egypte, Iran, Irak en Pakistan. De EU is volledige eerbiediging van de vrijheid van gedachte en geweten, overeenkomstig internationale normen, blijven bepleiten. Dankzij de huidige ontwikkeling van landenspecifieke mensenrechtenstrategieën kan zij haar actie en aandacht toespitsen op landen waar vrijheid van godsdienst of overtuiging een prioriteit is.

Het EU-optreden heeft ook het multilaterale niveau beroerd, met name de Mensenrechtenraad in Genève en de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York. De consolidatie van de consensus over de noodzaak om religieuze onverdraagzaamheid te bestrijden kreeg prioritaire aandacht; daarnaast werd ook vermeden dat het begrip smaad jegens godsdiensten kon worden geclaimd als mensenrechtennorm. Dat begrip, dat veeleer is gericht op de bescherming van de godsdienst zelf dan op de personen die wegens hun godsdienst of overtuiging worden gediscrimineerd, is schadelijk voor andere belangrijke mensenrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting, en ook voor het recht op vrijheid van godsdienst of overtuiging zelf. De aanneming bij consensus van Resolutie 16/18 op de 16e zitting van de Mensenrechtenraad in maart 2011 betekende een belangrijke doorbraak: voor het eerst heeft de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) het concept van smaad jegens godsdiensten niet opgenomen in haar resolutie over de bestrijding van intolerantie, negatieve stereotypering, stigmatisatie, discriminatie, oproepen tot geweld en geweldpleging wegens geloof of overtuiging, die tevens een andere titel heeft gekregen. Inspanningen van Pakistan en de Verenigde Staten en actieve steun daarvoor van de EU hebben een rol gespeeld bij het behalen van dat resultaat. Ook de traditionele EU-

resolutie over vrijheid van godsdienst of overtuiging is aangenomen zonder stemming (Resolutie 16/13).

Hoge vertegenwoordiger Ashton was samen met verschillende ministers van Buitenlandse Zaken van EU-lidstaten aanwezig op de in juni 2011 door het ICO en de VS bijeengeroepen bijeenkomst van Istanboel (start van het zogenaamde "proces van Istanboel") over de bestrijding van religieuze onverdraagzaamheid, waarvan het opzet was het in Genève behaalde positieve resultaat te consolideren in het vooruitzicht van de volgende 66e zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Het communiqué dat de ICO en de VS als gezamenlijke voorzitters uitbrachten, riep op tot uitvoering van Resolutie 16/18, en verwees ook naar de andere, bij consensus aangenomen resoluties over de vrijheid van godsdienst of overtuiging.

Tijdens de 66e zitting van de AVVN had de EU de doelstelling om de tijdens de voorgaande jaren bereikte verwezenlijkingen voor haar eigen resolutie over de uitbanning van alle vormen van onverdraagzaamheid en discriminatie op basis van godsdienst of overtuiging te consolideren en tevens de consensuele aanpak van het ICO in Genève te bevestigen. Die doelstellingen zijn gehaald met de aanneming zonder stemming, op 19 december 2011, van door de EU gesteunde Resolutie 66/168, en van de door de ICO gesteunde Resolutie 66/197 over de bestrijding van intolerantie, negatieve stereotypering, stigmatisatie, discriminatie, oproepen tot geweld en geweldpleging wegens geloof of overtuiging.

3.14 Lesbiennes, homo's, biseksuelen, transgenders en interseksuelen

Wereldwijd werden ook in 2011 genderidentiteit en seksuele voorkeur misbruikt als voorwendsel voor zware mensenrechtenschendingen. Lesbiennes, homo's, biseksuelen, transgenders en interseksuelen (LGBTI) staan nog altijd bloot aan vervolging, discriminatie en grove mishandeling, vaak gepaard gaande met extreem geweld. In ongeveer tachtig landen waren vrijwillige seksuele relaties tussen volwassenen van hetzelfde geslacht nog steeds strafbaar, en in zeven landen gold zelfs de doodstraf.

Voor de EU geldt als stellig principe dat eenieder zonder aanzien des persoons het hele scala aan mensenrechten moet genieten. Ten blijke hiervan heeft zij in juni 2010 haar goedkeuring gehecht aan een "Toolkit voor de bevordering en bescherming van alle mensenrechten van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders (LGBT's)", een instrumentarium dat haar medewerkers in staat moet stellen eenieders rechten, ongeacht seksuele voorkeur of genderidentiteit, te bevorderen en te beschermen.

Op 17 mei 2011, de internationale dag tegen homofobie, heeft hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton er in een verklaring namens de EU op gewezen "dat de Europese Unie - en [zijzelf] ook - sterk gecommitteerd is aan het recht van iedereen om zonder discriminatie volledig alle mensenrechten te genieten".

De EU bleef in 2011 vooral binnen de VN actief betrokken bij multilaterale inspanningen tegen discriminatie, ook discriminatie wegens seksuele gerichtheid of genderidentiteit. De EU was zeer ingenomen met de gemeenschappelijke verklaring die op 22 maart 2011 door de VN-Mensenrechtenraad namens 85 landen uit alle werelddelen werd ondertekend, en waarin de internationale gemeenschap wordt opgeroepen om een einde te maken aan geweld en schendingen van de mensenrechten wegens seksuele gerichtheid of genderidentiteit. Vijftien lidstaten van de EU maakten deel uit van de groep die aan de opstelling van die verklaring werkte, en alle lidstaten van de EU steunden ten volle het initiatief.

Ook was de EU zeer ingenomen met de (door Zuid-Afrika gepresenteerde en) op 17 juni 2011 met 23 ja-stemmen in de VN-Mensenrechtenraad aangenomen baanbrekende resolutie over mensenrechten, seksuele gerichtheid en genderidentiteit - waarbij de lidstaten van de Europese Unie die lid zijn van de Mensenrechtenraad voor hadden gestemd, met steun van de Europese Unie als zodanig.

Bij de Verenigde Naties in New York had de EU lof voor het werk van het Bureau van de Hoge Commissaris voor de mensenrechten over vraagstukken inzake LGBT's en droeg zij, als lid van de grensoverschrijdende kerngroep inzake LGBT's, ertoe bij dat hiervoor meer aandacht en steun werd gekweekt. De EU heeft actief meegewerkt aan de organisatie van een nevenevenement in New York op 8 december 2011, waarbij werd opgeroepen om pestgedrag, geweld en discriminatie wegens seksuele gerichtheid en genderidentiteit te stoppen.

Op regionaal niveau bleef de EU het werk van de Raad van Europa op het gebied van de rechten van LGBT's blijven steunen, niet het minst de op 31 maart 2010 aangenomen aanbeveling van de Raad van Europa betreffende maatregelen voor het bestrijden van discriminatie wegens seksuele gerichtheid of genderidentiteit.

Op bilateraal niveau heeft de EU verder gebruik gemaakt van haar mensenrechtendialogen met derde landen om gelijke behandeling van LGBTI's te bevorderen, en heeft zij via diverse publieke verklaringen/demarches het standpunt van de EU inzake de problematiek kenbaar gemaakt, onder meer dat zij tegen homofoob gedrag en voor decriminalisering van homoseksuele relaties is.

De EU heeft verdere steun verleend aan tal van organisaties die opkomen voor de rechten van LGBTI's of voor LGBTI-mensenrechtenverdedigers, door hen via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten in staat te stellen homofobe wetten en discriminatie van LGBTI's aan te vechten, het grote publiek bewust te maken van discriminatie en geweld tegen seksuele minderheden, discriminatie te bestrijden en de meest kwetsbare LGBTI's die er behoefte aan hebben noodhulp te bieden (zowel psychologische en medische bijstand, als bemiddeling en bijstand bij herintegratie).

Een door Zuid-Afrika gepresenteerde resolutie over mensenrechten, seksuele gerichtheid en genderidentiteit (A/HRC/17/L.9/Rev.1) is op 17 juni 2011 in de VN-Mensenrechtenraad aangenomen met 23 voorstemmen, 19 tegenstemmen en 3 onthoudingen. Voor het eerst werden hier de mensenrechten van LGBTI's bevestigd in een resolutie van een orgaan van de Verenigde Naties.

In de resolutie wordt erop gewezen dat mensenrechten universeel zijn, en grote bezorgdheid uitgesproken over gewelddaden en discriminatie tegen personen op grond van hun seksuele gerichtheid of genderidentiteit.

In het operationele gedeelte wordt het bureau van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de mensenrechten, Navi Pillay, opgedragen om tegen december 2011 de eerste VN-studie over discriminerende wetten en praktijken en over gewelddaden tegen personen wegens seksuele gerichtheid en genderidentiteit wereldwijd in te dienen. De resolutie bevat ook het besluit dat tijdens de 19e zitting van de Mensenrechtenraad een panel de in de studie vastgestelde feiten zal bespreken, en ook welk vervolg aan de daarin vervatte aanbevelingen moet worden gegeven.

3.15 Mensenrechten en het bedrijfsleven, onder meer maatschappelijk verantwoord ondernemerschap

Intern en extern kenmerkte het beleid van de EU inzake ondernemerschap en mensenrechten zich door tal van belangrijke ontwikkelingen.

De Europese Commissie bracht in oktober 2011 een nieuwe mededeling uit, "Een vernieuwde EU-strategie 2011-2014 ter bevordering van maatschappelijk verantwoord ondernemen" (MVO), een concept waarin sterk de nadruk ligt op de mensenrechten; in de mededeling wordt op diverse plaatsen naar de richtsnoeren van de VN over ondernemen en mensenrechten verwezen. Met name worden mensenrechten door de Europese Commissie specifiek vermeld als een van de punten waarvoor ondernemingen in hun bedrijfsoperaties en -strategie plaats moeten inruimen, om te voldoen aan hun maatschappelijke plicht; zij spreekt de verwachting uit dat alle Europese ondernemingen zich zullen kwijten van hun plicht de mensenrechten, overeenkomstig de richtsnoeren van de VN, te eerbiedigen.

Voorts overwoog de Europese Commissie in 2012 en 2013 concrete acties inzake ondernemerschap en mensenrechten op te zetten. Op basis van de VN-richtsnoeren bracht zij een proces van mensenrechtensturing op gang in drie bedrijfssectoren (arbeidsbureaus, ICT, olie en gas), en voor het midden- en kleinbedrijf. Zij zal een rapport uitbrengen over de prioriteiten van de Unie bij de toepassing van de VN-richtsnoeren, en wil de buitenwereld laten inzien met welke problemen ondernemingen te kampen hebben in landen waar de overheid tekortschiet bij de eerbiediging van de mensenrechten. De Europese Commissie heeft de lidstaten verzocht eigen plannen voor de toepassing van de richtsnoeren vast te stellen. De Commissie heeft zich bereid verklaard hen hierbij te helpen.

Ook heeft de Commissie begin 2011 een studie over verantwoordelijke ketenintegratie gepubliceerd, waarin specifiek verwezen wordt naar het VN-raamwerk over ondernemerschap en mensenrechten. Daarin heeft zij vijf zelf gekozen ketenintegratiekwesties in drie voor de Unie belangrijke industriesectoren in kaart gebracht. De Commissie maakt nu gebruik van de aanbevelingen uit de studie.

Het gehele jaar door heeft de EU zich op multilaterale fora metterdaad achter initiatieven op het gebied van ondernemerschap en mensenrechten geschaard. Zij was een vurig pleitbezorger van de "UN Guiding Principles on Business and Human Rights Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework". In januari 2011 voorzag zij het desbetreffende ontwerp van commentaar, waarna zij het in juni te Genève door de Mensenrechtenraad hielp goedkeuren. De Unie toonde zich bereid tot nauwe samenwerking met de pas opgerichte VN-werkgroep mensenrechten en multinationale en andere ondernemingen die de VN-richtsnoeren daadwerkelijk moeten helpen uitdragen en toepassen. Met het oog op de eerste vergadering van de werkgroep, in januari 2012, waar het werkprogramma zal worden besproken, diende zij een bijdrage met voorstellen in. Zij werkte tevens mee aan de geactualiseerde versie van de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen, die in mei 2011 werd aangenomen en een nieuw hoofdstuk met het VN-kader over ondernemen en mensenrechten bevat, en waarin voorts plaats is ingeruimd voor het zorgvuldigheidsconcept in de integratieketen.

De OESO-richtsnoeren zullen dan het referentiekader worden voor verantwoord ondernemerschap, zoals de Unie dat verwacht in het kader van haar handels- en investeringsbeleid. Ook heeft de EU steun verleend aan bijkomende initiatieven op multilateraal niveau, zoals het Global Compact van de VN (te weten het bedrijfslevenplatform, dat toenmalig secretaris-generaal van de VN Kofi Annan heeft ingesteld om bedrijven bijeen te brengen die toezeggen dat zij hun operaties en strategieën zullen afstemmen op tien universeel aanvaarde beginselen met betrekking tot mensenrechten, arbeid, milieu en corruptiebestrijding).

Ondernemerschap en mensenrechten was ook een thema in de bilaterale betrekkingen van de Unie met derde landen. Enkele initiatieven: een seminarie van het middenveld in Bangladesh over mensenrechten en fatsoenlijk werk, één in Chili over mensenrechten en verantwoord ondernemen, en een deskundigenseminarie over maatschappelijk verantwoord ondernemerschap in Singapore. Bij een aantal derde landen werd de kwestie aan de orde gesteld in het kader van de geregelde mensenrechtendialoog. Tot slot werden uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten acties gesteund waarmee, onder leiding van middenveldorganisaties, beoogd wordt het in acht nemen en eerbiedigen van de mensenrechten door Europese ondernemingen in derde landen te bevorderen. Zo steunt het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (IDHR) de Schone Kleren Campagne, een project waarin organisaties in vijftien Europese landen zich hebben verenigd met het oog op betere handhaving van de economische en sociale rechten in de mondiale exploitatieketen van internationaal opererende confectiebedrijven uit meer dan dertig landen.

Uit het EIDHR worden nog twee andere projecten gefinancierd waarin ondernemerschap en mensenrechten een rol spelen. Een wereldwijd project beoogt in zeventig landen de verdedigers van het landrecht beter in staat te stellen hun rechten op de natuurlijke hulpbronnen te laten gelden, het gebrek aan transparantie van contracten tussen overheid en privémaatschappijen aan de kaak te stellen, en in landen waar conflicten over de winning van mineralen bestaan de strijd aan te binden met de regering en de industrie. Een soortgelijk project inzake de rechten van autochtone bevolkingen in Zuid-Oost-Azië omvat het plan om een specifieke studie te laten uitvoeren over het thema maatschappelijk verantwoord ondernemen, mensenrechten en autochtone bevolking, op plaatsen waar veel landkwesties spelen.

De richtsnoeren van de Verenigde Naties over ondernemerschap en mensenrechten zijn de bekroning van zes jaar werk onder leiding van professor John Ruggie, van 2005 tot 2011 speciaal vertegenwoordiger voor ondernemen en mensenrechten bij de secretaris-generaal. De richtsnoeren van de VN bevatten normen die moeten voorkomen dat ondernemingen bijdragen tot schendingen van de mensenrechten. Die richtsnoeren zijn gestructureerd in drie afzonderlijke maar onderling samenhangende pijlers: de plicht van de overheid om, door middel van adequate beleidsmaatregelen, regelgeving en aanbesteding, bescherming tegen mensenrechtenmisbruiken door derden, met name ondernemingen, te verlenen; de plicht van ondernemers om de mensenrechten te eerbiedigen - eigenlijk een zodanige zorgvuldigheid aan de dag te leggen dat geen inbreuk wordt gemaakt op andermans rechten; en het gegeven dat slachtoffers daadwerkelijk gerechtelijke en buitengerechtelijke middelen moeten kunnen aanwenden.

3.16 Ondersteuning van de democratie

Een nieuw Europees nabuurschapsbeleid

In hun gezamenlijke mededeling van 25 mei 2011, "Inspelen op de veranderingen in onze buurlanden", hebben de hoge vertegenwoordiger van de EU voor het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid en de Europese Commissie de nieuwe visie van de Unie op het Europees nabuurschapsbeleid geschetst. Deze visie berust op wederzijdse verantwoordingsplicht en gemeenschappelijke inzet voor de universele waarden van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat. Hierbij wordt uitgegaan van een veel meer gedifferentieerde aanpak, op basis van het beginsel "meer voor meer", waarbij elk partnerland op basis van eigen ambities, behoeften en capaciteiten de betrekkingen met de Unie kan ontwikkelen, en de Unie meer financiële bijstand verleent aan de landen die drastisch hervormen.

Bijzondere punten uit het nieuwe beleidskader zijn steun voor "duurzame democratie" en partnerschap met de samenleving, ondersteuning van duurzame economische en sociale ontwikkeling, groei en werkgelegenheid, versterking van de handelsbetrekkingen, het verder bevorderen van mobiliteit, en versterking van de regionale partnerschappen. In september 2011 werd een Faciliteit voor het maatschappelijk middenveld ingesteld, ten bedrage van 26,4 miljoen euro, die het nabuurschap moet voorzien van een meer tot hervormen bekwaam middenveld en een verantwoordingsplichtige overheid.

Als reactie op de Arabische lente heeft de EU onmiddellijk maatregelen genomen om snel en doeltreffend te kunnen inhaken op de veranderingen; het betreft met name verlening van humanitaire steun en steun voor burgerbescherming (80,5 miljoen euro tot op heden), en een reeks steunmaatregelen voor democratische transitie en voor verarmde gebieden. In 2011 ging in het bijzonder aanzienlijke steun naar de verkiezingsprocessen in Tunesië, Marokko en Egypte.

In Tunesië, Libië en Egypte heeft buitengewone steun uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten voor de nodige armslag gezorgd ten behoeve van onder meer media, politieke partijen en binnenlandse verkiezingswaarneming door het middenveld.

Andere instrumenten, met name het Europees Fonds voor Democratie, zouden binnenkort operationeel moeten zijn.

De agenda voor verandering

Het nieuwe ontwikkelingssamenwerkingsbeleid - de agenda voor verandering - bouwt voort op de agenda voor actie en de herziening van het ENB, en houdt een gedifferentieerde aanpak tegenover de partnerlanden in; de samenwerking moet bij voorrang op twee terreinen worden gericht:

- mensenrechten, democratie en andere kernaspecten van goed bestuur; en

- inclusieve en duurzame groei ten dienste van menselijke ontwikkeling.

In de agenda voor verandering staat het volgende te lezen: "Goed bestuur, in de politieke, economische, sociale en ecologische betekenis, is belangrijk voor inclusieve en duurzame ontwikkeling. De EU-steun voor goed bestuur moet veel nadrukkelijker aanwezig zijn in alle partnerschappen, met stimulansen voor resultaatgerichte hervormingen en aandacht voor de verbintenissen van de partners op het vlak van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat, en bij het beantwoorden aan de vragen en behoeften van hun bevolking."

De grote beginselen die aan de steun van de Unie voor democratisch bestuur ten grondslag liggen, zijn eigen inbreng, dialoog tussen de partners, en het geven van impulsen aan resultaatgerichte hervormingen. De ervaring wijst uit dat die eigen inbreng niet beperkt mag blijven tot de overheid, maar een brede democratische basis moet hebben, die ten minste in haar ontstaan moet worden gesteund.

Gebaseerd op het beginsel van differentiatie tussen de partnerlanden dient de aanpak van de EU te berusten op een juiste mix van instrumenten en steunmethoden per land. Partnerlanden bijvoorbeeld die duidelijk de mensenrechten en democratische

hervorming toegedaan zijn en ter zake vooruitgang boeken, zullen steun uit de algemene begroting van de Unie kunnen ontvangen.

De Commissie heeft op 7 december het meerjarig financieel kader (MFK) voor de periode 2014-2020 voorgesteld. De begrotingsvoorstellen moeten de nieuwe Commissieaanpak - de agenda voor verandering - om de Uniesteun toe te spitsen op een kleiner aantal sectoren, namelijk democratie, mensenrechten en goed bestuur, alsmede inclusieve en duurzame groei, gaan ondersteunen. Dit zou, in combinatie met de "meer voor meer"-aanpak, extra financiële ondersteuning van de democratie mogelijk maken, met behulp van alle geografische instrumenten (het Europees nabuurschapsinstrument (ENI), het financieringsinstrument voor ontwikkelingssamenwerking (DCI) en van het Europees Ontwikkelingsfonds (EOF)).

3.17 Assistentie bij verkiezingen

De Europese Unie is van oordeel dat een werkelijk, transparant en vreedzaam verlopend verkiezingsproces onontbeerlijk is als grondslag waarop mensenrechten, duurzame ontwikkeling en een functionerende democratie kunnen gedijen. Wat het verlenen van assistentie bij verkiezingen betreft, is de EU wereldwijd een van de leidende actoren. De gevolgde aanpak staat beschreven in de Commissiemededeling van 2000 over verkiezingsondersteuning en verkiezingswaarneming. De electorale assistentie van de EU heeft als voornaamste componenten de verkiezingswaarnemingsmissies (EOM's) en de missies van verkiezingsdeskundigen (EEM's), alsmede verkiezingsondersteuning en het assisteren van binnenlandse onpartijdige waarnemers. De doelstellingen van deze activiteiten zijn in hoge mate complementair, omdat de resultaten en aanbevelingen van de EOM's en de EEM's later in aanmerking worden genomen bij het ondersteunen van verkiezingen en van de democratie in ruimere zin.

3.18 Verkiezingswaarnemingsmissies (EOM's)

De lijst van de prioritaire landen van de EOM's is opgesteld bij besluit van de hoge vertegenwoordiger, na overleg met het Europees Parlement (verkiezingscoördinatiegroep) en de lidstaten (Politiek en Veiligheidscomité (PVC)). In 2011 liepen er tien verkiezingswaarnemingsmissies van de EU, die grondige evaluaties hebben gemaakt, kiezers vertrouwen hebben gegeven, en gedetailleerde en constructieve aanbevelingen hebben gedaan ter verbetering van het kader en het verloop van toekomstige verkiezingen en ter versterking van de democratische instituties.

De evaluatiemissie van de EU onderzocht van 15 november 2010 tot en met 8 januari 2011 de kiezersregistratie in Sudan, en concludeerde dat deze al met al bevredigend was verlopen. Van haar oordeel en bevindingen werd gebruik gemaakt door de EOM die was uitgestuurd om te rapporteren over het verloop van het referendum dat van 9 tot en met 15 januari 2011 in Zuid-Sudan plaatsvond. Aan de missie, onder leiding van Europees parlementslid Véronique de Keyser, namen 104 waarnemers deel, die het referendum als overtuigend en goed georganiseerd bestempelden.

Een EOM volgde de presidents- en parlementsverkiezingen in Niger, waarvan de eerste ronde op 31 januari 2011 plaatsvond. Hoofdwaarnemer was de heer Santiago Fisas Ayxelà; veertig waarnemers werden ingezet in het land. Zowel in organisatorisch als in politiek opzicht verliepen de twee verkiezingsrondes naar wens. De missie droeg in belangrijke mate bij aan de geloofwaardigheid van deze verkiezingen, die waren uitgeschreven om een vrijwillige machtsoverdracht door de militaire junta aan een burgerlijk bestuur te bewerkstelligen.

Europees parlementslid Louis Michel trad op als leider van de EOM bij de parlementsverkiezingen van 13 februari in Tsjaad, waarbij over het gehele land zeventig leden werden ingezet. De organisatie was in handen van een verkiezingscommissie, die over onvoldoende capaciteit beschikte; in de toekomst dient het verkiezingsproces eerlijker te verlopen, met billijke kansen voor alle kandidaten. Toch verliepen deze verkiezingen op een aantal punten beter dan de vorige, zodat de oppositie nu meer ruimte kreeg om mee te dingen en beter vertegenwoordigd is in het parlement. De EOM heeft een belangrijke rol gespeeld bij deze algehele verbetering.

Bij de tweede meerpartijenverkiezingen in Uganda, op 18 februari 2011, trad een waarnememingsmissie van 110 man op, onder leiding van Europees parlementslid Edward Scicluna. Enige verbetering viel te constateren ten opzichte van de voorgaande verkiezingen in 2006. Het verkiezingsproces werd echter ontsierd door onnodige administratieve en logistieke fouten die tot gevolg hadden dat een onaanvaardbaar groot aantal burgers van het kiesrecht werd uitgesloten. Voorts maakte de zittende regering zodanig gebruik van haar machtspositie, dat er nog moeilijk sprake kon zijn van een gelijk speelveld voor de deelnemende kandidaten en partijen.

Een 120-koppige EOM werd uitgestuurd voor de verkiezingen van april 2011 in Nigeria, met Europees parlementslid Alojz Peterle als hoofdwaarnemer. De missie kon concluderen dat deze presidentsverkiezingen de meest betrouwbare verkiezingen waren geweest sedert het herstel van de democratie in het land. Het optreden van de missie was bepalend toen de verkiezingen wegens logistieke problemen met een week moesten worden uitgesteld, en zij hielp om de geloofwaardigheid van de verkiezingsinstanties te herstellen. Ook droeg zij ertoe bij dat de internationale gemeenschap op een coherente en consistente wijze reageerde.

Een EOM woonde de tweede ronde van de presidentsverkiezingen op 5 juni in Peru bij. De EOM werd aangevoerd door Europees parlementslid José Ignacio Salafranca. Het verkiezingsproces werd door de plaatselijke bevoegde instanties op een transparante en professionele wijze en met toewijding geleid. De samenwerking tussen de EU en de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) was voortreffelijk en is als een model van goede praktijk aan te merken. De missie was bijzonder zichtbaar in het land, en hielp de politieke banden tussen de EU en Peru versterken.

De EOM onder leiding van Europees parlementslid Michael Gahler, die 163 leden telde, hield toezicht op de eerste democratische verkiezingen in Tunesië, op 23 oktober. Zij kwam tot de conclusie dat, hoewel de transparantie van het proces te wensen overliet, de grondwetgevende vergadering een hoopgevende stap in de richting van democratie betekent. Voor het eerst heeft de EU bij verkiezingen ook de stemming in het buitenland gecontroleerd.

Maria Muñiz de Urquiza had de leiding van de EOM bij de presidents- en parlementsverkiezingen op 20 september in Zambia. De EOM bestond uit 120 waarnemers. Zowel de EOM van de Unie als de andere internationale en regionale waarnemingsmissies ter plaatse erkenden de transparantie en betrouwbaarheid van de verkiezingsorganisatie. Aan de regionale beginselen en de internationale verplichtingen inzake het houden van periodieke en eerlijke verkiezingen was grotendeels voldaan, maar wil dat in de toekomst helemaal het geval zijn, dan zal het electorale kader op belangrijke punten moeten worden hervormd.

In verband met de verkiezingen van 6 november in Nicaragua stuurde de EU een EOM van 90 man, geleid door Europees parlementslid Luis Yáñez. De missie oordeelde dat het verkiezingsproces beneden de internationale norm lag van wat een democratische verkiezing moet zijn, in het bijzonder omdat de verkiezingsinstantie niet onafhankelijk genoeg was en de voornaamste waarnemerequipes en vertegenwoordigers van de grootste oppositiepartij niet waren geaccrediteerd.

Voor de presidents- en parlementsverkiezingen in de Democratische Republiek Congo op 28 november stuurde de EU een missie van 147 waarnemers uit, aangevoerd door Europees parlementslid Mariya Nedelcheva. De EOM had lof voor de sterke mobilisatie van de bevolking voor deze tweede meerpartijenverkiezingen, maar betreurde de inadequate voorbereiding en afhandeling. Met name het gebrek aan transparantie in cruciale stadia van het verkiezingsproces, zoals het tellen en het samentellen van de stemmen, deed afbreuk aan de geloofwaardigheid.

De delegatie van het Europees Parlement bij elk van de missies gaf deze meer zichtbaarheid en leverde een waardevolle bijdrage tot de evaluaties.

De Unie heeft intensiever gepoogd de aanbevelingen van de EOM's op het politieke en het technische niveau te tillen, om de autoriteiten tot de nodige hervormingen te bewegen. Vervolgactie na de missie is een essentieel element van de Uniesteun in ruimere zin voor democratie.

3.19 Verkiezingsdeskundigenmissies (EEM's)

Aangezien de beschikbare middelen beperkt zijn en er ieder jaar in de wereld heel wat belangrijke verkiezingen plaatsvinden, kan de EU niet ieder verzoek om een verkiezingswaarnemingsmissie inwilligen. Wel kan zij een aantal missies van verkiezingsdeskundigen (EEM's) sturen, die tijdens en na de verkiezingen moeten meewerken aan vertrouwenscheppende initiatieven. Deze missies maken een gedetailleerde analyse van het verkiezingsproces en rapporteren, met aanbevelingen, aan de belangrijkste verkiezingsactoren in het land zelf en aan de EU-instellingen. Het gaat niet om waarnemingsmissies; zij leggen geen publieke verklaringen af over het verkiezingsproces.

In 2011 werden acht deskundigenmissies uitgestuurd, naar Haïti (maart), Benin (maart en april), Thailand (juni-juli), Guatemala (september en november), Liberia (oktober en november), Gambia (november), Marokko (november) en Ivoorkust (december).

3.20 Verkiezingsondersteuning

In 2011 heeft de EU opnieuw verkiezingsondersteuning gegeven aan een aantal landen, met name Haïti, de DRC, Tunesië, Zimbabwe en El Salvador. Zonder dat haar wereldwijde inzet en ambitie is afgenomen, heeft zij haar steun voor de democratiseringsgolf in het zuidelijke Middellandse Zeegebied en het Midden-Oosten opgevoerd. Steun voor het democratische hervormingsproces in Jordanië, Libië en Egypte wordt verstrekt of staat op stapel.

De voorbije zeven jaar (2005–2011) heeft de EU bijna 700 miljoen euro - zo'n 100 miljoen euro per jaar - aan verkiezingsondersteuning besteed. Het geld is afkomstig uit geografische instrumenten zoals het EOF (Europees Ontwikkelingsfonds), het ENPI (Europees nabuurschaps- en partnerschapsinstrument), het DCI (financieringsinstrument voor ontwikkelingssamenwerking), en voorts uit het IfS (stabiliteitsinstrument) en het EIDHR (Europees instrument voor democratie en mensenrechten). De ondersteuning komt ten goede aan capaciteitsontwikkeling en aan technische en materiële aspecten van het verkiezingsproces in bijna zestig landen. Bijna twee derde van de steun ging naar Sub-Sahara Afrika, en een groot deel naar landen in een postconflictuele situatie, zoals de DRC, Afghanistan, Sudan, Ivoorkust en Irak. De desbetreffende programma's zijn niet op de verkiezingen zelf gericht, maar op het gehele gebeuren eromheen.

Het betreft in de meeste gevallen breed opgezette totaalprogramma's, die ook technische assistentie en materiële ondersteuning bij verkiezingen omvatten. Begunstigden zijn de organen voor toezicht op de verkiezingen, en de voornaamste belanghebbenden bij het verkiezingsproces: het maatschappelijk middenveld, politieke partijen, media, het parlement en de met de hervorming van het rechtswezen belaste ministeries, en veiligheidsdiensten. Deze brede opzet berust op de zienswijze dat als de belanghebbenden ten volle en op een verantwoordelijke manier bij de verkiezingen worden betrokken, er sprake is van een gedeelde inbreng die ertoe kan bijdragen dat het verkiezingsproces en de verkiezingsresultaten door iedereen worden aanvaard.

Mede omdat partnerlanden vaak biometrische gegevens opslaan, vereist de registratie van kiezers bijzondere aandacht, en is soms zelfs een specifiek programma nodig. Dit leidt ertoe dat in bepaalde omstandigheden programma's worden ontworpen die in staat zijn zowel kiezersregistratie te ondersteunen als de modernisering van de burgerlijke stand te bevorderen.

Kennis- en beleidsontwikkeling en samenwerking met de voornaamste deelnemers aan het ondersteuningsproces blijven prioriteiten voor de EU. In juni 2011 vond een thematische workshop over "Elections, violence and conflict prevention" plaats, met vertegenwoordigers van verkiezingscommissies uit diverse ontwikkelingslanden. De workshop was mede door het UNDP georganiseerd en leverde een uitvoerig verslag op. Aanvang 2011 werd voorts, in het kader van de overeenkomst inzake een strategisch partnerschap tussen de VN en de EU een algemene opleiding inzake de door het UNDP uitgevoerde verkiezingsondersteuningsprogramma's georganiseerd.

Concreet voorbeeld - steun aan de verkiezingscyclus 2010-2012 in Liberia

Een EU-bijdrage van 7 miljoen euro is vrijgemaakt voor een door het UNDP beheerd gezamenlijk fonds (basket fonds).

De vredesovereenkomst van Accra van 2003 betekende na meer dan een decennium van burgeroorlog in Liberia de start van het herstel. De presidents- en de wetgevingsverkiezingen van 2011, de tweede verkiezingen sinds de burgeroorlog, vormden een belangrijke stap naar consolidatie van de democratie in het land.

Het EU-programma voor verkiezingsbijstand in Liberië is bedoeld om het democratiseringsproces te verdiepen door tijdens het hele verkiezingsproces steun te verlenen aan de NEC (nationale verkiezingscommissie) en aan belangrijke belanghebbenden van de verkiezingen, door bij te dragen tot electorale hervormingen en door de samenhang van de verkiezingen met de ontwikkeling van het parlement te versterken.

Algemeen genomen heeft het project er in belangrijke mate toe bijgedragen dat in een uitdagend rechtskader en dito logistieke omgeving, de verkiezingen zijn ingericht met weinig technische moeilijkheden. De nationale verkiezingscommissie heeft bij de volledige uitvoering van het project blijk gegeven van leiderschap en eigen verantwoordelijkheid. Een bevredigende samenwerking is gefaciliteerd door de technische deskundigen van het project onder te brengen op het adres van de nationale verkiezingscommissie, zodat een hoge mate van competentieoverdracht mogelijk was.

De coördinatie tussen internationale partners en de complementaire verkiezingssteun hebben bevredigende resultaten opgeleverd.

Daarnaast zijn in gebieden als de participatie van vrouwen in de verkiezingen en burgerschapsvorming belangrijke lessen te trekken inzake manieren om het proces te verbeteren.

Het project loopt nog tot eind 2012, met postelectorale activiteiten, en volgt derhalve de verkiezingscyclus. Capaciteitsontwikkeling, institutionele herziening van de nationale verkiezingscommissie en voortbouwen op de lering van de verkiezingsoperaties zijn de belangrijkste aandachtpunten van dit lopende jaar. Belangrijke bevindingen en aanbevelingen door de missie van verkiezingsdeskundigen (EEM) van de EU zullen worden opgenomen.

3.21 Europees Fonds voor Democratie

Over de oprichting van een Europees Fonds voor Democratie wordt door de ministers van Buitenlandse Zaken van de EU beraadslaagd sinds begin 2010, toen het idee door de Poolse minister van Buitenlandse Zaken werd geopperd. Het Fonds kwam aan de orde in de mededeling van 25 mei over de nieuwe aanpak van het Europees nabuurschap. De Raad Buitenlandse Zaken bevestigde in de conclusies van 20 juni en 1 december zijn politieke steun voor het initiatief. Op 15 december onderschreven alle lidstaten een gezamenlijke verklaring met de hoofdbeginselen van het Fonds, dat moet worden opgezet als autonome instantie voor het subsidiëren van wie vreedzaam ijvert voor democratisering in landen die zich in een politieke transitie bevinden. Het Fonds zou aanvankelijk, zij het niet uitsluitend, het nabuurschap financieren. Op grond van de verklaring wordt begin 2012 een werkgroep opgericht die het statuut en de functionering van het Fonds zal regelen. De werkgroep zal worden voorgezeten door de EDEO en alle lidstaten, de Commissie en het Europees Parlement (parlementslid Lambsdorff, rapporteur Europees Fonds voor Democratie) zullen worden uitgenodigd deel te nemen.

3.22 Wereldwijde samenwerking met parlementen

De kwaliteit en de kracht van de democratie wordt in beslissende mate bepaald door een effectief democratisch parlement. Ook met het oog op een solide binnenlandse aanspreekbaarheid is een parlement onontbeerlijk. De EU verschuift het zwaartepunt van haar activiteiten steeds meer van de uitvoerende naar de wetgevende tak van bestuur, en voert een effectief systeem van teugels en tegenwichten in. Bijzondere aandacht gaat momenteel uit naar het onderling verbinden van de verschillende bij het toezicht betrokken actoren, van media en maatschappelijke organisaties tot de parlementen en de hoogste instanties voor financiële controle.

In 2011 is een uitvoerige studie van de Commissie voltooid waarin onderzocht wordt hoe de Unie in het afgelopen decennium parlementen overal ter wereld heeft gesteund, en praktische instructies voor dergelijke steun worden gegeven. Uit de studie blijkt dat de Unie daaraan wereldwijd - de toetredingsstaten uitgezonderd - bijna 150 miljoen euro heeft besteed. Geslaagde projecten waren uitgevoerd na zorgvuldig veldwerk, dat kennis van het algemene bestuursklimaat en de drijfveren van de politieke actoren had opgeleverd. Meestal waren zij opgezet voor een langere termijn, in een omgeving die zich goed leent voor democratische ontwikkeling. Kenmerken ervan zijn grote nationale zeggenschap, duidelijke doelstellingen, sterke zeggenschapsdelegatie, en grondige programmaplanning.

De studie resulteerde in de publicatie van het referentiedocument van de EU, getiteld "Engaging and Supporting Parliaments Worldwide: EC strategies and methodologies for action to support parliaments", dat in 2011 onder meer via een opleidingsmodule op grote schaal werd verspreid. Het document is een praktisch instrument voor het personeel van de Unie en andere belanghebbenden; het geeft aan hoe contacten worden gelegd met en steun wordt verleend aan parlementen in partnerlanden, en het wordt gebruikt door de delegaties van de Unie.

Politieke partijen zijn door de Unie voornamelijk gesteund in het kader van projecten voor verkiezingsbijstand in ruimere zin. Naar aanleiding van de Arabische lente heeft de Unie de banden met politieke partijen - die immers op veelvuldige wijze een cruciale rol spelen bij het bevorderen van democratie - aangehaald. Zij heeft dat alleen gedaan met politieke partijen die de waarden van de democratie delen, onpartijdig en indirect, via opleidingen en andere vormen van capaciteitsopbouw (rechtstreekse financiering van politieke partijen is bij het Unierecht verboden). In toenemende mate steunt de Unie de invoering van wettelijke of grondwettelijke kaderregelingen om democratische politieke partijen hun lot in eigen handen te laten nemen en hen in staat te stellen als totaalrepresentant te fungeren.

Met name heeft zij in de nasleep van de volksopstand zonder dralen steun verstrekt aan politieke partijen in Tunesië en Egypte door middel van het EU-stabiliteitsinstrument en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). Haar steun ging hoofdzakelijk naar binnenlandse verkiezingswaarneming en scholing van politieke partijen, als onderdeel van een groot democratiseringspakket, mede omvattende herziening van de grondwet en het kiesrecht, steun aan waakhonden in het middenveld, bevordering van vrijheid van meningsuiting, steun aan de media, staatsburgerlijke vorming, enzovoort.

Concreet voorbeeld - Steun aan het parlement en aan de institutionalisering van de nieuwe democratische grondwet in Kirgizië

Achtergrond: de volksopstand van 2010 heeft de pogingen van de toenmalige uitvoerende macht om opnieuw een autoritair regime op te leggen, een halt toegeroepen, en is geresulteerd in een voorlopige regering die de opdracht kreeg een democratische rechtsorde te institutionaliseren. De regering en het parlement hebben de EU om steun verzocht bij het uittekenen en uitvoeren van een nieuwe democratische rechtsorde met de vorm van een parlementaire republiek.

Programma: De Europese Unie heeft het parlement gesteund door middel van 3 projecten die in 2007 zijn begonnen en nog tot en met 2012 lopen. Elk van de drie projecten, met een waarde van 2 miljoen euro, wordt gesteund door het Ontwikkelingsprogramma van de VN (UNDP); de projecten zijn respectievelijk gericht op 1) het versterken van de wetgevingscapaciteit van het parlement, op het begrijpen van het parlementaire werk door het grote publiek, en op het versterken van het gebruik van ICT door het parlement ; 2) het parlement helpen om zijn in de herziene grondwet van 2007 geschetste verantwoordelijkheden inzake wetgeving, overzicht en vertegenwoordiging op te nemen; 3) het ondersteunen van het institutionaliseren van het rechtskader waarop de nieuwe democratische grondwet van het land is stoelt.

Belangrijkste bevindingen: De steun van de Unie aan Kirgizië leverde een positief resultaat op in de vorm van versterkte capaciteit van de parlementsleden en de parlementaire administratie, die op haar beurt heeft bijgedragen tot grotere

doelmatigheid en meer gewicht van de instelling. De EU heeft de cruciale grondwetsherziening ondersteund en helpt nu bij het institutionaliseren van de nieuwe democratische rechtsorde. Hoewel Kirgizië vele problemen blijft hebben bij de overgang naar democratie, is de positie van het parlement als centrale democratische instelling dankzij de steun van de Unie versterkt doordat het land nu in staat is de democratische vrijheden te beschermen en uit te breiden in een regio waarvan veel landen worden gekenmerkt door een autoritair regime.

3.23 Economische, sociale en culturele rechten

De Europese Unie hecht even veel belang aan economische, sociale en culturele rechten als aan burgerrechten en politieke rechten, gelet op de universaliteit, ondeelbaarheid, onderlinge afhankelijkheid en onderlinge verbondenheid van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden, zoals bekrachtigd door de Wereldconferentie over de mensenrechten van 1993 in Wenen.

Economische, sociale en culturele rechten bleven in de betrekkingen met andere landen aandacht krijgen via de specifieke instrumenten van het mensenrechtenbeleid van de Unie. Zo heeft de EU op 22 maart 2011 in een verklaring ter gelegenheid van Wereldwaterdag bevestigd dat op het gebied van mensenrechten alle staten verplichtingen hebben met betrekking tot toegang tot drinkwater, dat beschikbaar, materieel toegankelijk, betaalbaar en van aanvaardbare kwaliteit moet zijn.

Economische, sociale en culturele rechten werden door haar tevens aan de orde gesteld in haar mensenrechtendialogen en -overleg, en in de desbetreffende besprekingen met het maatschappelijk middenveld. Zo heeft de Europese Unie in november 2011 samen met Bangladesh een middenveldseminar georganiseerd in de Bengalese hoofdstad Dhaka, over het thema mensenrechten en fatsoenlijk werk. Belanghebbenden uit Bangladesh en Europa kwamen er bijeen om te bespreken hoe de mondialisering een sterkere sociale dimensie kan krijgen, en hoe Bangladesh kan worden geholpen om de agenda voor fatsoenlijk werk van de Internationale Arbeidsorganisatie uit te voeren. De bevindingen van het seminar vonden hun weg naar de vergadering van de subgroep goed bestuur en mensenrechten van de Gemengde Commissie, die op 30 november 2011 plaatsvond.

De EU bleef in de VN-Mensenrechtenraad openlijk steun en medewerking verlenen in het kader van een aantal speciale procedures op het gebied van economische, sociale en culturele rechten, zoals de mandaten voor onderwijs, huisvesting, geestelijke en lichamelijke gezondheid, voeding, toxische en gevaarlijke producten en afval, binnenlands ontheemden, inheemse volkeren, extreme armoede en toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen.

Voorts bleef zij het opnemen voor versterking van het controlesysteem van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO), en voerde zij regelmatig het woord tijdens de Internationale Arbeidsconferentie en in de Raad van Beheer van de IAO in verband met gevallen van grove schending van fundamentele arbeidsnormen. De EU blijft de IAO ondersteunen, bijvoorbeeld inzake handel en werkgelegenheid, statistische systemen, socialebeschermings- en werkgelegenheidsbeleid en veiligheid en gezondheid op het werk.

In al haar betrekkingen met derde landen blijft de Unie, onder meer door technische samenwerking alsmede in nauwe samenwerking met de IAO, de bekrachtiging en uitvoering van de IAO-overeenkomsten over fundamentele arbeidsnormen steunen en bevorderen. In enkele gevallen heeft de EU tijdens een bilaterale deskundigendialoog

thema's in verband met werkgelegenheid, arbeidswetgeving en sociale bescherming aan de orde gesteld.

De EU is vastbesloten in haar handelsbeleid fundamentele arbeidsnormen en fatsoenlijk werk voor allen te bevorderen, en ruimt in haar handelsovereenkomsten gewoonlijk plaats in voor samenwerkingsinitiatieven en prikkels voor betere werkomstandigheden. De ontwerpen van handelsovereenkomsten van de EU met andere landen en regio's worden zorgvuldig beoordeeld op het potentiële effect op de sociale ontwikkeling, en met name op de arbeidsnormen. Krachtens het stelsel van algemene preferenties van de Unie kunnen ontwikkelingslanden die de fundamentele arbeidsnormen van de IAO hebben bekrachtigd en uitgevoerd, bij het exporteren naar de EU speciale reducties op het douanetarief krijgen.

Het bevorderen van economische, sociale en culturele rechten is nauw verbonden met inclusieve en billijke ontwikkeling: niet voor niets wordt in zes van de acht millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MDG's) sterk de nadruk gelegd op menselijke en sociale ontwikkeling.

3.24 Asiel, migratie, vluchtelingen en ontheemden

Op 18 november 2011 heeft de Commissie haar mededeling over een **totaalaanpak van migratie en mobiliteit** uitgebracht, waarin het algemene kader van het externe migratiebeleid van de Unie wordt omschreven en het pad voor dialoog en samenwerking met derde landen op het gebied van migratie en mobiliteit wordt uitgestippeld. Een centraal kenmerk van de mededeling is het pleidooi voor een "**migratiegebonden**" benadering, vanuit het beginsel dat in de analyse en bij alle maatregelen de migrant centraal staat. In de mededeling wordt benadrukt dat migratiebeheer geen kwestie is van 'stromen', 'bestanden' en 'routes', maar dat het om mensen gaat. Wil een beleid relevant, doeltreffend en houdbaar zijn, dan moet het zodanig worden vormgegeven dat het beantwoordt aan de ambities en problemen van de betrokkenen. De **mensenrechten van de migranten** zijn dan ook op elk deelgebied van de totaalaanpak aanwezig. Bij de toepassing van de totaalaanpak, via dialoog en samenwerking, wordt aan die rechten systematisch aandacht geschonken; zowel in de landen van vertrek als in de doorgangs- en bestemmingslanden moeten zij worden versterkt.

In 2011 was het vooral zaak een Europees asielbeleid op te zetten. De uitbreiding van de richtlijn langdurig ingezetenen tot personen die internationale bescherming genieten werd op 19 mei 2011, en de herschikking van de **richtlijn asielnormen** op 13 december 2011 in het Publicatieblad bekendgemaakt. De richtlijn asielnormen heeft de criteria om voor internationale bescherming in aanmerking te komen, evenals de regels over het belang van het kind en de gendervoorschriften aangescherpt, en de rechten van vluchtelingen en die van internationaal beschermde personen onderling aangepast, zij het dat beider statuten nog niet zijn geharmoniseerd.

Om de moeizame onderhandelingen weer op dreef te helpen, heeft de Commissie in juni 2011 **gewijzigde voorstellen** voor een herschikking van de richtlijnen over respectievelijk asielprocedures en opvangvoorzieningen ingediend. Het Europees Parlement had voordien een standpunt in eerste lezing over de twee oorspronkelijke voorstellen vastgesteld. In de Raad wordt nu weer in ras tempo onderhandeld. Daarentegen is maar beperkte vooruitgang geboekt in de onderhandelingen over de **herschikking** van de **Dublinverordening**, en hebben de besprekingen over de **Eurodac-verordening** in 2011 meestendeels stilgelegen. Wat Eurodac betreft, bracht de Commissie verslag uit over de activiteiten van de centrale eenheid, die uit het oogpunt van snelheid, capaciteit, beveiliging en kosteneffectiviteit zeer bevredigend bleef presteren.

Het **Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken (EASO)** is sinds medio 2011 operationeel. Naar aanleiding van een verzoek van **Griekenland** hebben het EASO en de Griekse autoriteiten in april 2011 een tweejarig operatieplan voor het inzetten van asiel-ondersteuningsteams uitgestippeld. Het EASO stelde zich in zijn eerste werkjaar echter vooral tot taak personeel aan te werven en de nodige structuren op te zetten in Malta. Het bureau heeft zich voorts belast met de invoering van praktische maatregelen, bijvoorbeeld het Europees asielcurriculum. De Commissie bleef metterdaad helpen om het bureau zo snel mogelijk geheel en al operationeel te krijgen. De formele onderhandelingen over de deelname van de geassocieerde landen aan het EASO zullen naar verwacht worden aangevat, en hopelijk in de eerste helft van 2012 afgesloten.

Solidariteit bleef een belangrijke component van het asielbeleid. Op 2 december heeft de Commissie een mededeling over solidariteit binnen de EU op het gebied van asiel aangenomen. Het streven is de samenwerking in praktisch, technisch en financieel opzicht te versterken, de taken beter te gaan toewijzen en het asielstelsel te verbeteren, en er aldus toe bij te dragen dat het gemeenschappelijk Europees asielstelsel in 2012 een feit wordt. Het Eurema-project, voor **relocatie binnen de EU vanuit Malta**, liep verder, en in april 2011 gaven de lidstaten het fiat voor de start van de tweede fase: afgezien van de bilaterale afspraken zullen volgens het nieuwe project in 2011 en 2012 meer dan 360 vluchtelingen elders worden gevestigd.

De solidariteit van de Unie op asielgebied kwam ook derde landen ten goede. Ongeveer drieduizend vluchtelingen kregen in 2011 een nieuwe vestiging in lidstaten van de Unie, waarvan er tien over een **relocatie**programma beschikken. Wat de externe dimensie van het asielbeleid betreft, werden eind 2011 de onderhandelingen over het gemeenschappelijk EU-hervestigingsprogramma hervat, op basis van een nieuw compromisvoorstel met "specifieke gemeenschappelijke EU-hervestigingsprioriteiten voor 2013".

De bestaande **regionale beschermingsprogramma's** werden voortgezet. Op 1 december 2011 ging het regionale beschermingsprogramma in Noord-Afrika (Egypte, Libië en Tunesië) van start. Alleen in Egypte en Tunesië kreeg het uitvoering. Wegens de veiligheidssituatie was het UNHCR in 2011 nog niet opnieuw aanwezig in Libië.

Migratie

Met succes zijn de onderhandelingen afgerond over een richtlijn betreffende de **gecombineerde vergunning** voor onderdanen van derde landen om te verblijven en te werken op het grondgebied van een lidstaat, en betreffende een gemeenschappelijk pakket rechten voor werknemers uit derde landen die legaal in een lidstaat verblijven[2]. In de richtlijn wordt recht op gelijke behandeling aan legaal verblijvende werknemers uit derde landen toegekend op een aantal gebieden, in het bijzonder arbeidsvoorwaarden, sociale zekerheid, erkenning van diploma's, belastingvoordelen, onderwijs, maar ook vrijheid van vereniging.

De onderhandelingen over de richtlijnvoorstellen **overplaatsing binnen een onderneming**[3] en **seizoenarbeiders**[4] zijn nog aan de gang. De draagwijdte van de rechten die aan onderdanen van derde landen moeten worden toegekend is een belangrijk onderdeel van de besprekingen in de Raad en in het Europees Parlement. Het **Actieplan niet-begeleide minderjarigen** (2010 -2014)[5] werd verder uitgevoerd. Het plan staat voor een gemeenschappelijke aanpak door de Unie, met de belangen van het kind als uitgangspunt.

---

2 RICHTLIJN 2011/98/EU VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD van 13 december 2011 betreffende één enkele aanvraagprocedure voor één enkele vergunning voor onderdanen van derde landen om te verblijven en te werken op het grondgebied van een lidstaat, alsmede inzake een gemeenschappelijke rechtspositie voor werknemers uit derde landen die legaal in een lidstaat verblijven http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:343:0001:0009:NL:PDF

3 COM(2010) 378 definitief.

4 COM(2010) 379 definitief.

5 COM(2010) 213 definitief.

Volgens de "**Europese agenda voor de integratie van onderdanen van derde landen**" moeten aan de grondrechten van migranten sterke waarborgen worden verbonden en is een positieve attitude tegenover diversiteit en gelijke behandeling vereist. Willen rechten en plichten worden geëerbiedigd, zowel door de migranten als door de maatschappij waarin zij te gast zijn, dan moet worden gepoogd discriminatie te bestrijden en de migranten de middelen te geven om zich vertrouwd te kunnen maken met de fundamentele waarden en regels van de Unie.

Op 23 februari 2011 maakte de Commissie, overeenkomstig het programma van Stockholm, haar evaluatie van de **overnameovereenkomsten** bekend. Een van de hoofdpunten was het toezicht op de toepassing van de overeenkomsten, met name de mensenrechtenwaarborgen. Zonder het Unieacquis en andere belangrijke volkenrechtelijke teksten ter discussie te stellen, waaraan bij de toepassing van de overnameovereenkomsten steeds moet worden voldaan, stelde de Commissie verscheidene begeleidende maatregelen voor, die ervoor moeten blijven zorgen dat de mensenrechten van wie terugkeert ten volle worden geëerbiedigd. In de evaluatie werd voorts de Commissie in overweging gegeven een proef**project** op te zetten **waarin de situatie van personen die** op grond van bepaalde overeenkomsten **zijn overgenomen,** in het oog wordt gehouden. De evaluatie was voorts ook een basis voor de conclusies van de Raad JBZ van 9 juni 2011, waarin slechts in zeer beperkte mate rekening werd gehouden met de bedoelde Commissieaanbevelingen inzake de mensenrechten.

3.25 Mensenhandel

Mensenhandel is een zwaar misdrijf, een uiterst zware vorm van schending van de mensenrechten, dat kan worden gepleegd met als oogmerk seksuele uitbuiting, dwangarbeid, bedelen onder dwang, huishoudelijke slavernij of orgaanroof. Mensenhandel is uitdrukkelijk verboden bij artikel 5 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Uit de beslissing van het Europees Hof voor de mensenrechten van januari 2010 in de zaak Rantsev versus Cyprus en Rusland volgt dat mensenhandel een inbreuk is op artikel 4 van het Europees Mensenrechtenverdrag, dat slavernij en dwangarbeid verbiedt.

De strijd hiertegen blijft een prioriteit voor de Unie en de lidstaten. In 2011 kwam in dit verband de nieuwe richtlijn tot stand, waarin de mensenrechten en het genderaspect centraal staan; de coördinator bestrijding mensenhandel nam haar mandaat op, en het eerste rapport over de implementatie van het actiegericht document over de externe dimensie met betrekking tot mensenhandel werd uitgebracht.

In april 2011 werd door de Raad en het Europees Parlement de nieuwe Richtlijn 2011/36/EU vastgesteld, inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan. De richtlijn staat duidelijk ook in het teken van de mensenrechten, inzonderheid de genderproblematiek; uitgegaan wordt van het VN-protocol over mensenhandel en het Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel. De richtlijn geldt elke vorm van exploitatie. Zij bevat uitvoerige voorschriften over slachtofferhulp en -bescherming, die de mensenrechten moeten waarborgen en secundaire victimisatie moeten voorkomen. In de richtlijn is bepaald dat bijzonder kwetsbare slachtoffers speciale behandeling genieten, en zijn specifieke regels ten behoeve van minderjarige slachtoffers opgenomen. In overeenstemming met het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie en het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van het kind van 1989 moet het belang van het kind voorop staan. Ook voorziet de richtlijn in extraterritoriale rechtsmacht - vooral, maar niet uitsluitend, van belang in verband met sekstoerisme.

In juli 2011 kwam het informele netwerk van nationale rapporteurs en overeenkomstige instanties bijeen. Diverse aangelegenheden werden besproken, met name samenwerking en partnerschappen tussen de verschillende bij de bestrijding van mensenhandel betrokken beleidsactoren, zoals maatschappelijke organisaties die zich bezighouden met bescherming van de mensenrechten.

Effectieve beleidsvorming is niet mogelijk zonder betrouwbare, vergelijkbare gegevens. Daarom is in 2011, voor het eerst op Unieniveau, door de Commissie een initiatief met het oog op dataverzameling inzake mensenhandel genomen. Behalve over geslacht, leeftijd en nationaliteit van de slachtoffers, zullen de verzamelde gegevens informatie opleveren over het soort exploitatie waaraan zij ten prooi gevallen zijn, alsmede over het geslacht en de nationaliteit van de handelaars, zodat de actie beter zal kunnen worden gericht, ook ten aanzien van derde landen en regio's.

Het eerste verslag over de implementatie van het actiegericht document over het versterken van de externe dimensie van de EU met betrekking tot de bestrijding van de mensenhandel werd in juni 2011 door de Raad Justitie en Binnenlandse Zaken aangenomen[6]. Het bevat een uitgebreid overzicht van de projecten en het optreden van de lidstaten, de Unie-instanties en de Europese Commissie met betrekking tot derde landen en regio's. In veel van deze projecten wordt mensenhandel benaderd vanuit het oogpunt van de mensenrechten, en ligt de nadruk op preventie van de grondoorzaken, zoals armoede en discriminatie.

---

6 First implementation report on the Action-Oriented paper on strengthening the EU external dimension on combating trafficking in human beings of June 2011, http://ec.europa.eu/anti-trafficking/entity.action?id=27f3528b-8d2e-419d-b630-7d78a70ef3d7

Ter gelegenheid van de dag van de Europese Unie tegen mensenhandel werden door de Commissie en het Poolse voorzitterschap zeven instanties voor justitie en binnenlandse zaken bijeengebracht (het Europees Instituut voor gendergelijkheid, Eurojust, Europol, het Bureau voor de grondrechten, Cepol, Frontex en het Europees Ondersteuningsbureau voor asielzaken), die na afloop gezamenlijk verklaarden te zullen gaan samenwerken tegen mensenhandel, en daarbij de mensenrechten in ere te zullen houden.

In 2011 heeft de Commissie de website van de EU over de strijd tegen mensenhandel verder uitgebouwd. De site bevat ook contactinformatie over gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties, en een overzicht van door de Commissie gefinancierde projecten en van publicaties van belanghebbenden, met name over mensenrechten in relatie tot mensenhandel[7]. Het webadres is: http://ec.europa.eu/anti-trafficking.

In 2011 werden de leden van de derde deskundigengroep mensenhandel benoemd. Deze groep telt mensenrechten- en genderdeskundigen die de Commissie beleids- en wetgevingsadvies geven.

In haar mededeling van 2011, "Een vernieuwde EU-strategie 2011-2014 ter bevordering van maatschappelijk verantwoord ondernemen", heeft de Commissie het thema mensenhandel ook bekeken in het licht van een betere toepassing van de richtsnoeren van de Verenigde Naties over ondernemerschap en mensenrechten.

De totaalaanpak van migratie en mobiliteit[8], die het externe migratiebeleid van de Unie overkoepelt, is in 2011 vastgesteld. Hij houdt de bevestiging in dat samenwerking met de landen van oorsprong, doorreis en bestemming belangrijk is, alsmede het principe dat

---

7 Bijvoorbeeld het door de EU gefinancierde project "The Right Guide", een instrument waarmee ngo's het effect van wetgeving en maatregelen tegen mensenhandel kunnen beoordelen, met het oog op empirisch onderbouwd lobbyen bij hun regering http://ec.europa.eu/anti-trafficking/entity?id=7dbb0353-cb8a-4bcc-a3fa-34dfbe01bbca

8 Mededeling van de Commissie: De totaalaanpak van migratie en mobiliteit (COM(2011) 743 definitief.

het voorkomen en verminderen van onregelmatige migratie en van mensenhandel een van zijn vier pijlers is.

In 2011 heeft de Commissie binnen en buiten de Unie tal van projecten gefinancierd waarin ter preventie en bestrijding van mensenhandel een mensenrechtenaanpak wordt gevolgd. Een gerichte oproep tot het indienen van projectvoorstellen inzake mensenhandel werd gedaan in het kader van het financieringsprogramma "Preventie en de bestrijding van criminaliteit", als onderdeel van het algemene programma "Veiligheid en bescherming van de vrijheden" (2007-2013). In december 2011 werd een oproep tot het indienen van voorstellen ook gedaan in het kader van de Daphne-programma's, die ertoe bijdragen kinderen, jongeren en vrouwen tegen elke vorm van (op gender gebaseerd) geweld, met name mensenhandel, te beschermen.

Mensenhandel is een aandachtspunt in verscheidene bilaterale ENB-actieplannen en in de stabilisatie- en associatieovereenkomsten met de Westelijke Balkan. Tijdens de top van het oostelijk Partnerschap in september 2011 kwamen de deelnemers overeen de samenwerking en coördinatie op te voeren.

Projecten zijn gefinancierd uit het instrument voor pre-toetredingssteun en uit het instrument voor de uitwisseling van informatie inzake technische bijstand (TAIEX). Mensenhandel wordt te berde gebracht in de politieke dialoog met derde landen, met name in mensenrechtendialogen en -besprekingen. De EU ondersteunt de internationale inspanningen in verscheidene VN-fora die pleiten voor preventie, slachtofferbescherming en slachtofferhulp, het scheppen van een wettelijk kader, beleidsontwikkeling en wetshandhaving, en internationale samenwerking en coördinatie bij het bestrijden van mensenhandel.

Mensenhandel is een prioritaire kwestie in de geografische en thematische samenwerking met derde landen. Het is nu een beleidsaspect in de landenstrategiedocumenten en de nationale en regionale indicatieve programma's, hetgeen werd bevestigd bij de tussentijdse evaluatie met het oog op de periode 2011-2013. Financiële middelen zijn beschikbaar in het kader van financieringsinstrumenten als het stabiliteitsinstrument en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). In de meerjarenstrategienota 2011–2013 voor het thematische programma van samenwerking

met derde landen op het gebied van migratie en asiel is mensenhandel een van de thematische prioriteiten.

De richtlijn heeft het ambt van EU-coördinator bestrijding mensenhandel ingesteld. De Commissie heeft Myria Vassiliadou benoemd, die in maart 2011 in functie trad. De coördinator zal onder meer richting geven aan het algemene strategische beleid ten aanzien van mensenhandel, bijdragen tot de uitwerking van de bestaande en van nieuwe beleidsmaatregelen van de Unie die vooral met betrekking tot derde landen van belang zijn, en ervoor zorgen dat alle nodige middelen om de Unie te kunnen laten optreden tegen mensenhandel adequaat in stelling gebracht en gebruikt worden. Sinds haar aanstelling streeft zij naar grotere coherentie in de mensenhandelbestrijding, met name naar beleidsintegratie op verschillende terreinen, en naar grotere coördinatie tussen de actoren, met name Unie-instanties, lidstaten en internationale actoren. Telkens weer heeft zij benadrukt dat deze problematiek vanuit een mensenrechten- en genderperspectief moet worden benaderd.

3.26 Racisme, vreemdelingenhaat, non-discriminatie en respect voor diversiteit

Ook in 2011 had de EU wereldwijd een grote inbreng in de strijd tegen elke vorm van racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en andere onverdraagzaamheid.

Intern bleef dit streven stoelen op een beleid van concrete maatregelen, waaronder wetgeving, bewustmaking, dataverzameling en financiële ondersteuning van middenveldprojecten.

Op 21 maart 2011, de Internationale Dag ter bestrijding van rassendiscriminatie, heeft de hoge vertegenwoordiger, Catherine Ashton, namens de EU een veroordeling uitgesproken van "elke vorm van racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en soortgelijke vormen van onverdraagzaamheid, met inbegrip van discriminatie op grond van seksuele gerichtheid, die volledig indruisen tegen de waarden waarop de EU is gegrondvest."

In haar externe optreden is de EU racisme en vreemdelingenhaat aan de orde blijven stellen in haar politieke dialogen met derde landen, zoals China. Deze problematiek wordt voortdurend in overweging genomen bij samenwerkingsstrategieën: zo hebben partnerlanden zich, op basis van ENB-actieplannen, ertoe verbonden alle vormen van discriminatie, religieuze intolerantie, racisme en vreemdelingenhaat te bestrijden.

De EU is de krachten blijven bundelen met regionale organen zoals de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) van de Raad van Europa. De EU heeft in het kader van de OVSE nauw samengewerkt om de naleving van de verplichtingen inzake de bestrijding van racisme, vreemdelingenhaat en discriminatie, die de 56 deelnemende staten van de OVSE zijn aangegaan, te bevorderen.

Op multilateraal niveau heeft de EU ook actief met de VN samengewerkt in de strijd tegen racisme en discriminatie. Zij steunde het mandaat van de speciale VN-rapporteur inzake racisme, vreemdelingenhaat en religieuze intolerantie, de heer Mutama Ruteere, en diens voorganger, de heer Githu Muigai. Tien jaar na dato blijft de Unie pal achter het hoofddoel van de Wereldconferentie van 2001 in Durban staan, de algehele uitbanning van racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en onverdraagzaamheid.

Het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (ICERD) is de universele grondslag voor de inspanningen ter voorkoming, bestrijding en uitroeiing van racisme. De Europese Unie heeft alle staten weer opgeroepen het verdrag in voorkomend geval nog te ratificeren en volledig uit te voeren.

De EU heeft de bestrijding van discriminatie verder in de internationale samenwerking geïntegreerd. Door middel van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) heeft de EU met ongeveer 24 miljoen euro een breed scala van maatschappelijke organisaties in circa 120 recente projecten gesteund. Verder heeft de EU uit het EIDHR financiële steun verleend aan de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de mensenrechten (HCHR), met het oog op de toepassing van de bestaande internationale normen inzake gelijkheid en non-discriminatie, met name het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van rassendiscriminatie.

In 2001 werd van 31 augustus tot en met 8 september in het Zuid-Afrikaanse Durban de VN-wereldconferentie tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en aanverwante vormen van onverdraagzaamheid gehouden, tot het succes waarvan de Europese Unie in belangrijke mate heeft bijgedragen.

Bij consensus werd de Verklaring van Durban aangenomen, een referentiekader voor regeringen, niet-gouvernementele organisaties en andere instellingen in hun streven naar uitbanning van racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en aanverwante vormen van onverdraagzaamheid.

De toetsingsconferentie van 20 tot en met 24 april 2009 in het Zwitserse Genève heeft de voortgang ten opzichte van de doelstellingen van de Conferentie van Durban geëvalueerd.

Op 22 september 2011 vond in New York een topevenement plaats, dat uitmondde in een resolutie van de Algemene Vergadering ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de verklaring en het actieprogramma van Durban.

3.27 Rechten van personen die tot een minderheid behoren

In alle regio's van de wereld staan leden van minderheden nog bloot aan ernstige bedreigingen, discriminatie en racisme, en worden zij regelmatig uitgesloten van volledige deelname aan het economische, politieke, maatschappelijke en culturele leven, dat wel openstaat voor de meerderheid van de mensen in het land of de samenleving. In het Verdrag betreffende de Europese Unie is uitdrukkelijk bepaald dat de rechten van personen die tot minderheden behoren deel uitmaken van de waarden waarop de Unie berust en waarvoor zij zich in de betrekkingen met de rest van de wereld inzet. Op internationaal niveau is de Verklaring over de rechten van personen die deel uitmaken van nationale, etnische, godsdienstige of taalkundige minderheden, dé referentietekst over de rechten van personen die tot minderheden behoren. In Europa heeft de Raad van Europa het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden, en het Europees Handvest voor Regionale talen of talen van minderheden aangenomen.

Bescherming van minderheden is een centraal element van de politieke toetredingscriteria van Kopenhagen. In deze context onderwerpt de Europese Commissie in haar voortgangsverslagen de staat van dienst van kandidaat-lidstaten en potentiële kandidaten inzake de minderhedenproblematiek aan voortdurende evaluatie. Daartegenover staat dat de EU gerichte financiële pretoetredingssteun heeft verleend aan (potentiële) kandidaat-lidstaten als hulp bij de nodige politieke, economische en institutionele hervormingen, overeenkomstig de EU-normen. Ondersteunde projecten voor personen die tot minderheden behoren zijn overwegend gericht op het verminderen van sociale ongelijkheid en het verbeteren van de levenskwaliteit. Integratie van kansarmen, bestrijding van discriminatie en versterking van het menselijk kapitaal, vooral door hervorming van het onderwijsbestel, zorgen voor een sterkere sociale cohesie in deze landen.

De minderhedenproblematiek bleef een belangrijk aspect van de betrekkingen van de Unie met de rest van de wereld: in de politieke dialoog met derde landen werden minderhedenthema's regelmatig aan de orde gesteld. De minderhedenproblematiek maakt tevens deel uit van samenwerkingsstrategieën en actieplannen.

Het EU-landenstrategiedocument voor Colombia 2007-2013 bijvoorbeeld behandelt de humanitaire en mensenrechtensituatie van de leden van minderheden, en noemt als belangrijkste prioriteiten onder meer vredesopbouw door het inschakelen van uitgesloten burgers bij lokaal bestuur en participatieve economie, alsmede het bevorderen van mensenrechten, behoorlijk bestuur en het bestrijden van straffeloosheid. Een ander voorbeeld is de expliciete verwijzing naar respect voor de rechten van leden van nationale minderheden in het actieplan van het Europees nabuurschapsbeleid voor Oekraïne.

De EU heeft tevens in VN-fora actief samengewerkt bij het bevorderen en beschermen van de rechten van minderheidsleden. De VN-processen omvatten het Forum over minderhedenvraagstukken en de werkzaamheden van de onafhankelijk deskundige voor minderhedenvraagstukken. De EU is ook de krachten blijven bundelen met andere ter zake actieve internationale organisaties en multilaterale organen, zoals de OVSE en haar Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden, de Raad van Europa en de Wereldbank.

Verder is de EU een breed scala aan financiële en technische samenwerkingsinstrumenten - waaronder bilaterale samenwerking met regeringen en directe steun voor het maatschappelijk middenveld - blijven gebruiken die op een complementaire en synergetische wijze de rechten van minderheidsleden bevorderen en beschermen.

Hiertoe verleent de EU, via bilaterale samenwerking, tot op heden steun aan overheidsprogramma's en -beleidsmaatregelen die op minderheden gericht zijn of die een impact op dit gebied kunnen hebben. De EU heeft ook, in het bijzonder via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), middenveldorganisaties gesteund die actief zijn bij het beschermen en bevorderen van de rechten van minderheidsleden, met vooral als doel bij te dragen tot het bestrijden van discriminatie, het bevorderen van de bescherming en het ontwikkelen van gelijke participatie van mannen en vrouwen uit minderhedengemeenschappen in het sociale, economische en politieke leven binnen het bredere verband van versterking van mensenrechten, politiek pluralisme en democratische politieke participatie.

Momenteel wordt met een bijdrage van ruim 90 000 euro uit het EIDHR een project gefinancierd om de politieke participatie en vertegenwoordiging van de Roma en andere nationale minderheden in Bosnië en Herzegovina (BiH) te verbeteren, en zodoende hun integratie, belangen en rechten te bevorderen. Minderheden, vooral de Roma, de grootste minderheid in BiH, dragen een verleden van discriminatie met zich mee, dat de armoede, werkloosheid, dakloosheid en het gebrek aan toegang tot onderwijs waarvan zij veelvuldig het slachtoffer zijn, mede heeft veroorzaakt. Hoewel de grondwet internationale mensenrechtennormen huldigt, staat het recht om te worden verkozen enkel open voor de "constituerende bevolkingsgroepen" (Bosniërs, Kroaten, en Serviërs). Aan leden van nationale minderheden ontzegt de grondwet politieke participatie op de hoogste niveaus van de staat en zijn entiteiten. Het project beoogt daarom betere voorwaarden te helpen scheppen voor politieke vertegenwoordiging en participatie van de Roma en andere minderheden op staatsniveau, doordat ook nationale minderheden als categorie in de grondwet van BiH worden opgenomen, en de Roma dankzij een sterker politiek zelfbewustzijn en capaciteitsontwikkeling meer gewicht te geven in de besluitvorming.

3.28 Rechten van personen met een handicap

Op 22 januari 2011 is de Europese Unie partij geworden bij het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Het betreft een historische stap, want nooit eerder had de Unie als "regionale organisatie voor economische integratie" een uitvoerig mensenrechtenverdrag geratificeerd. De Unie nam in september 2011, voor het eerst als partij, actief deel aan de conferentie van de staten die partij zijn bij het VN-verdrag.

Het VN-verdrag heeft ten doel de rechtsgelijkheid van personen met een handicap ten opzichte van de rest van de bevolking te bewerkstelligen. Het bevat minimumnormen voor de bescherming van een hele reeks mensenrechten en fundamentele vrijheden voor personen met een handicap. Voor de EU betekent dit dat zij - binnen het bestek van haar bevoegdheden - haar beleidsmaatregelen, wetgeving en programma's in overeenstemming moet brengen met wat het verdrag voorschrijft inzake de rechten van personen met een handicap. In de Europese strategie ten behoeve van personen met een handicap voor 2010-2020, die in november 2010 werd vastgesteld en beoogt uniaal en nationaal uitvoering te geven aan de bepalingen van het VN-verdrag, is "externe actie" een van de acht grote actieterreinen. De strategie strekt tot aanvulling en ondersteuning van de actie van de lidstaten, die de hoofdrol spelen in het beleid jegens personen met een handicap.

In de politieke en gespecialiseerde dialogen (met name de mensenrechtendialogen) met derde landen is de onderhavige problematiek steeds vaker ter sprake gebracht, des te meer nu de Unie het VN-verdrag heeft geratificeerd. In het bijzonder heeft de Unie opgeroepen tot de ratificatie en algehele uitvoering van het VN-verdrag door alle staten. In 2011 werd de kwestie bijvoorbeeld bij de Palestijnse Autoriteit en bij Rusland aangekaart.

De zaak van de mensenrechten van gehandicapte personen genoot in 2011 opnieuw steun en aanmoediging van de EU in de bevoegde regionale en internationale fora. De Unie lag bijvoorbeeld, samen met Latijns-Amerikaanse landen en in nauw overleg met organisaties uit het maatschappelijk middenveld, aan de basis van een resolutie die door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties tijdens de 66e zitting werd aangenomen over de rechten van het kind, en waarin speciaal aandacht wordt besteed aan kinderen met een handicap. Met het oog hierop had de Unie in juni 2011 in New York ook een parallelle manifestatie op touw gezet, een interactieve paneldiscussie over het bevorderen en beschermen van de rechten van kinderen met een handicap, zulks in samenwerking met Uruguay (namens de groep van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische landen (GRULAC)), het departement Economische en Sociale Zaken van de VN en UNICEF. De Unie poogt voorts de positie van personen met een handicap tot vast thema te maken in andere fora en documenten van de VN, en daarbij uit te gaan van hun rechten.
De EU heeft de rechten van gehandicapte personen buiten de Unie tevens verder beschermd en verdedigd door er systematisch plaats voor in te ruimen in haar ontwikkelingssamenwerking. Financiële middelen te hunnen behoeve worden verstrekt uit diverse uniale financieringsinstrumenten, zoals het financieringsinstrument voor ontwikkelingssamenwerking (DCI), het Europees Ontwikkelingsfonds (EOF), het Europees nabuurschapsinstrument (ENI) en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). In 2011 financierde de Unie meer dan twintig projecten die specifiek waren gericht op personen met een handicap (ten bedrage van ruim 12 miljoen euro).

In november 2010 heeft de Commissie de **Europese strategie ten behoeve van personen met een handicap 2010-2020**[9] aangenomen, met als doel de bepalingen van het VN-verdrag te helpen toepassen. Hoofddoel van de strategie is de belemmeringen op te heffen op acht grote actieterreinen: toegankelijkheid, participatie, gelijkheid, werkgelegenheid, onderwijs en opleiding, sociale bescherming, gezondheid en externe actie.

[9] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:NL:PDF

Wat de externe actie betreft, moeten de rechten van personen met een handicap worden bevorderd, onder meer in de ontwikkelingsprogramma's en in internationale fora (bijvoorbeeld VN, Raad van Europa, OESO). Het startplan voor de uitvoering van de Europese strategie ten behoeve van personen met een handicap[10] voorziet in een tijdpad en onder meer de volgende centrale acties:

- personen met een handicap binnen het bereik brengen van de ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's van de Unie, dankzij projecten en programma's die specifiek op hen zijn gericht, en een betere beleidsintegratie van de gehandicaptenproblematiek;
- partnerlanden steunen die inspanningen leveren met het oog op de ondertekening, ratificatie en toepassing van het VN-verdrag;
- de nodige steun bieden bij de institutionele versterking van organisaties van gehandicapte personen in de partnerlanden en van organisaties die zich bezighouden met gehandicaptenproblematiek en ontwikkeling;
- bevorderen dat de in het kader van de uniale ontwikkelingsprojecten gefinancierde infrastructuur voorziet in de behoeften van gehandicapte personen;
- uitgaande van de beginselen van het VN-verdrag, in de mensenrechtendialogen met derde landen de gehandicaptenthematiek als een kwestie van mensenrechten karakteriseren.

3.29 Inheemse volken

De beginselen van het engagement van de EU met inheemse volkeren worden toegepast in de context van de VN-Verklaring van 2007 inzake de rechten van inheemse volken, op grond waarvan de rechten van autochtone volkeren wereldwijd worden bevorderd en hun voortdurende ontwikkeling wordt gegarandeerd.

---

[10] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2010:1324:FIN:EN:PDF

De EU tracht de mensenrechten, met name in het geval van autochtone volkeren, in alle aspecten van het externe beleid te integreren, dus ook in de politieke dialoog met derde landen en regionale organisaties, in multilaterale fora zoals de Verenigde Naties, en door het verstrekken van financiële steun.

Sinds de instelling in 1994 van de Internationale dag van de inheemse volkeren van de wereld is bijna elk jaar op 9 augustus, eerst door het Commissielid voor externe betrekkingen en het Europees nabuurschapsbeleid en nu door de hoge vertegenwoordiger, een verklaring afgelegd. Verder organiseren EU-delegaties wereldwijd op of rond 9 augustus tal van evenementen; zo vinden er bijeenkomsten met leiders van autochtone gemeenschappen plaats, worden persconferenties belegd, persartikelen gepubliceerd, seminars bijgewoond en door de EU gefinancierde projecten bezocht.

De EU is nauw betrokken gebleven bij de fora van de Verenigde Naties over de problematiek van inheemse bevolkingen, en heeft bijgedragen aan de samenwerking in VN-verband met inheemse volken. In 2011 stond zij achter de resolutie die tijdens de reguliere zitting van de Algemene Vergadering door de Derde Commissie bij consensus werd aangenomen, en die door bijna de helft van haar lidstaten mede was voorgesteld. De resolutie omvatte ook het besluit in 2014 een bijeenkomst op hoog niveau van de Algemene Vergadering te organiseren, onder de benaming Wereldconferentie over inheemse volkeren. De Unie legde voorts een verklaring over inlandse bevolkingsgroepen af in de Derde Commissie, alsmede tijdens de zitting van 2011 van het deskundigenmechanisme voor de rechten van inheemse volken (EMRIP), en nam deel aan de interactieve dialoog met de speciale rapporteur over de situatie van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden van inheemse volken, de heer James Anaya.

De problematiek van inheemse volkeren kenmerkt in toenemende mate als beleidsaspect de ontwikkelingssamenwerkingsstrategieën van de Unie. In het landenstrategiedocument 2007-2013 over Colombia bijvoorbeeld komen de humanitaire en de mensenrechtensituatie van de inheemse bevolking aan bod, en gelden als kernprioriteiten vredesopbouw, door het betrekken van gemarginaliseerde burgers bij lokaal bestuur en participatieve economie, alsmede bevordering van mensenrechten, goed bestuur en bestrijding van straffeloosheid. Een ander voorbeeld, te vinden in het landenstrategiedocument 2007-2013 over Peru, houdt in dat inheemse volken uitdrukkelijk worden betrokken bij de modernisering van de staat, ter verbetering van het bestuur en van hun maatschappelijke integratie.

Maatschappelijke organisaties die zich met de thematiek bezighouden worden ook rechtstreeks door de EU gesteund, vooral door middel van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). Op basis van het EIDHR bestaat er een breed scala aan specifieke acties met een belang voor inheemse volkeren die op nationaal, transnationaal of regionaal niveau kunnen worden uitgevoerd.

De EU beseft dat de voorvechters van de rechten van inheemse volken in tal van landen in een bijzonder kwetsbare positie verkeren en aan harde repressie blootstaan, hetgeen blijkt uit talrijke internationale rapporten, onder meer van de speciale VN-rapporteur inzake mensenrechtenverdedigers. In 2011 is uit het EIDHR 1,2 miljoen euro besteed aan een regionaal project ter ondersteuning en versterking van het netwerk van verdedigers van de mensenrechten van inheemse volken in Nepal, Bangladesh, India, Cambodja, Indonesië, Maleisië, de Filippijnen en Thailand.

Sinds 2011 financiert het EIDHR een project ten bedrage van 1,2 miljoen euro dat de versterking beoogt van het netwerk van verdedigers van de mensenrechten van inheemse volkeren in Azië, die schendingen van de mensenrechten van inheemse volkeren constateren en documenteren, plaatselijk en internationaal bewustmakingscampagnes over die rechten voeren, en in Azië personen en groepen beschermen die daarvoor opkomen. Het project, in Nepal, Bangladesh, India, Cambodja, Indonesië, Maleisië, de Filippijnen en Thailand, is erop gericht iets te doen aan het feit dat de bescherming van inheemse volkeren in Azië, ongeveer 200 miljoen mensen op een mondiale populatie van naar schatting 350 miljoen, juridisch en beleidsmatig te wensen overlaat.

In deze landen leeft de meerderheid van de inheemse bevolking beneden de armoededrempel, valt zij ten prooi aan allerlei vormen van discriminatie en heeft zij weinig toegang tot politieke besluitvorming en justitie, en worden haar leden niet alleen individueel, maar ook als groep in hun rechten aangetast. Dat het grondrecht van inheemse volkeren niet wordt erkend heeft tot grootschalige landroof en gedwongen ontheemding geleid, in verband met de aanleg van plantages, grootschalige mijnbouw, de bouw van stuwdammen, infrastructuurprojecten en de bescherming van gebieden. Ook worden veel gevallen van mensenrechtenschending jegens inheemse volkeren nog steeds niet gedocumenteerd of gerapporteerd, omdat autochtone gemeenschappen zich weinig bewust zijn van hun rechten en zij vooral in conflictgebieden op zeer weinig rechtsbijstand kunnen rekenen; het werk van hun pleitbezorgers is daarom van cruciaal belang.

4 Het optreden van de EU op internationale fora

4.1 66e zitting van de Algemene Vergadering van de VN

De Derde Commissie (sociale, humanitaire en culturele onderwerpen) van de 66e zitting van de Algemene Vergadering is bijeengekomen van 3 oktober 2011 tot en met 22 november 2011.

Aan het einde van de zitting had de Commissie 66 resoluties aangenomen, waarvan 16 met stemming, wat de polarisatie op bepaalde punten bevestigde. De EU heeft haar belangrijkste doelstellingen voor die zitting behaald. Ter ondersteuning van de inspanningen van de EU liep in New York en in de hoofdsteden van derde landen een voorlichtingscampagne, vóór de landresoluties en over het thema vrijheid van godsdienst of overtuiging; die campagne was een initiatief in nauwe samenwerking met gelijkgezinden. Vier initiatieven van de Unie zijn met succes door de Derde Commissie aangenomen. Kort voor de onderhandelingen over de mensenrechtensituatie in Birma/Myanmar hadden in het land positieve ontwikkelingen plaatsgevonden, hetgeen tijdens het onderhandelingsproces te merken was aan de consequente inzet van het land. De resolutie is aangenomen met de positieve steun van een ongezien aantal partners.

Ook de (samen met Japan gepresenteerde) landresolutie over de mensenrechtensituatie in Noord-Korea werd met weergaloze steun aangenomen. Tijdens de onderhandelingen week Noord-Korea niet af van zijn lijn, en weigerde het zich vast te leggen.

Wat de themagebonden aangelegenheden betreft, werd de resolutie over de rechten van het kind, een initiatief van de EU en GRULAC (Groep van Latijns-Amerikaanse en Caraïbische landen), net als tijdens vorige zittingen bij consensus aangenomen, maar pas nadat twee tegenamendementen, van respectievelijk Pakistan en Syrië, waren geweigerd. De resolutie van 2011 was vooral gericht op kinderen met een handicap. Ook dit jaar werd de resolutie over de uitbanning van elke vorm van onverdraagzaamheid en discriminatie op grond van geloof of overtuiging, een initiatief van de EU, bij consensus aangenomen.

Voorts steunde de EU de Canadese ontwerpresolutie over de mensenrechtensituatie in Iran; zij werd aangenomen met een ruimere, comfortabeler marge.

Op de laatste dag van de zitting werd een specifieke interregionale resolutie over de situatie in Syrië breed gesteund, ook door niet-traditionele voorstanders van landresoluties, waaronder alle Arabische landen, Syrië zelf uitgezonderd.

De Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) heeft een tekst op basis van resolutie 16/18 van de Mensenrechtenraad ingediend over de bestrijding van intolerantie, negatieve stereotypering, stigmatisatie, discriminatie, oproepen tot geweld en geweldpleging wegens geloof of overtuiging, die aanvankelijk ook andere omstreden formuleringen bevatte. Uitgebreide, grotendeels bilaterale onderhandelingen hebben geleid tot een voor de EU aanvaardbaar compromispakket, nadat was overeengekomen om samen met de aanneming van de ICO-tekst ook een sterke standpuntverklaring te geven. Gelet op de aanhoudende gebeurtenissen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika hebben de Verenigde Staten hun initiatief over vrouwen en politieke participatie, dat de Algemene Vergadering al tijdens de 58e zitting in overweging had genomen en dat gericht is op de politieke participatie van vrouwen in geval van politieke transitie, opnieuw ingediend.

De EU was in alle stemmingen, op twee na, eensgezind. De lidstaten zijn na drie jaar van verdeeld stemmen over de ontwerpresolutie betreffende de follow-up van Durban eensgezind tot een onthouding gekomen. In het EU-kamp ontstond echter nieuwe verdeeldheid (tegenstem/onthouding) over de ontwerpresolutie betreffende actuele vormen van racisme: in een krachtige gemeenschappelijke stemverklaring lichtte de EU haar bezorgdheid over de achterliggende motieven en het selectieve karakter van deze selectieve resolutie toe. Bij de EU heerste ook verdeeldheid over de resolutie van de beweging van niet-gebonden landen betreffende het recht op ontwikkeling.

De lidstaten van de EU hebben uit eigen naam ook twaalf resoluties ingediend, die alle bij consensus zijn aangenomen.

4.2 De Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties

Op 17 juni heeft de Algemene Vergadering van de VN de uitkomst van het evaluatieproces van de Mensenrechtenraad bij resolutie met stemming aangenomen (154 voor, 4 tegen, 4 onthoudingen; 34 landen namen niet deel aan de stemming). Met die uitkomst kwam een einde aan bijna twee jaar intensief onderhandelen in Genève en New York; volgens de EU is die uitkomst minimalistisch, hoewel ze kenmerken vrijwaart die voor de EU prioritair zijn, zoals het vermogen van de Mensenrechtenraad om zorgwekkende situaties aan te pakken, de onafhankelijkheid van de hoge commissaris, haar bureau en speciale procedures, alsook zorgen voor vooruitgang in de methoden van de universele periodieke doorlichting (UPR).

Naast die doorlichting speelde de snelheid van de ontwikkelingen inzake mensenrechten op het terrein in 2011 een belangrijke rol bij het versterken van de reactie van de Mensenrechtenraad en diens capaciteit om belangrijke situaties aan te pakken.

Op 25 februari 2011 zette de Mensenrechtenraad het jaar in met een speciale zitting over de mensenrechtensituatie in Libië. Tijdens de zitting bleek niet alleen grote bezorgdheid over de mensenrechtensituatie in het land, maar werd ook aanbevolen Libiës lidmaatschap van de Mensenrechtenraad te schorsen; deze aanbeveling werd op 1 maart door de Algemene Vergadering opgevolgd, iets wat nooit eerder was gebeurd.

De drie reguliere zittingen van de Mensenrechtenraad vonden plaats in maart, juni en september. Voor de Mensenrechtenraad betekende de 12e zitting van de Groep universele periodieke doorlichting (UPR), van 3 tot en met 14 oktober 2011, de voltooiing van de eerste UPR-cyclus. De EU wees bij die gelegenheid op het belang van het instrument en drong erop aan de aanbevelingen volledig en snel op te volgen, onder meer met behulp van de internationale assistentie.

Dat tijdens de 16e zitting van de Mensenrechtenraad, van 28 februari tot en met 25 maart, uit 40 ontwerpinitiatieven 8 landresoluties werden aangenomen, vormde een verdere bevestiging van het feit dat de Mensenrechtenraad in staat is op te treden bij een probleemsituatie in een land. Uit de aanwezigheid op de eerste dag van het onderdeel op hoog niveau van hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton bleek hoe belangrijk de Mensenrechtenraad voor de EU is.

De aanneming van een resolutie over Iran tot instelling van het eerste landenmandaat sinds de oprichting van de raad, betekende een grote doorbraak, mogelijk gemaakt door een actieve interregionale kerngroep en intensief lobbywerk.

De EU presenteerde een resolutie over de mensenrechtensituatie in Birma/Myanmar, ertoe strekkende het mandaat van de speciale rapporteur uit te breiden en rekening te houden met recente ontwikkelingen zoals de verkiezingen en de universele periodieke doorlichting. De andere traditionele landresolutie die de EU samen met Japan over de mensenrechtensituatie in Noord-Korea presenteerde, onderging minimale wijzigingen; tegenover het voorgaande jaar kreeg de resolutie meer steun in de vorm van ja-stemmen.

Tijdens de zitting was ook de Afrikaanse groep zeer actief; zij presenteerde vier resoluties over Afrikaanse landen (Congo, Ivoorkust, Guinee en Burundi). De EU heeft nauw samengewerkt met Tunesië met het oog op de indiening, mede met de steun van de Afrikaanse en de Arabische groep, van een consensuele resolutie voor technische samenwerking en bijstand.

Wat de themagebonden initiatieven betreft, werd het initiatief van de EU - in overeenstemming met de conclusies van de Raad Buitenlandse Zaken van 21 februari 2011 - om inzake vrijheid van religie of overtuiging bezorgdheid over geweld en intolerantie jegens religieuze minderheden uit te spreken, met succes bekroond. In de resolutie kreeg voorts de speciale rapporteur over vrijheid van religie of overtuiging goed onthaald, wiens mandaat 25 jaar geleden in het leven is geroepen ter uitvoering van de verklaring van 1981 over de uitbanning van alle vormen van intolerantie en discriminatie op basis van religie of overtuiging, lof toegezwaaid. Daarnaast vormde de - consensuele - aanneming van de resolutie van de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) over de bestrijding van religieuze intolerantie, die door velen wordt gezien als een alternatief voor de traditioneel door ICO gehanteerde lasterresolutie, een van de belangrijkste resultaten van deze zitting. De traditionele resolutie over de rechten van het kind betreft, die heel wat voorafgaand overleg en nauwe samenwerking met Unicef en met de speciale vertegenwoordiger van de secretaris-generaal voor geweld tegen kinderen vereiste, kreeg dankzij de EU en GRULAC haar beslag. Tot slot heeft de raad de ontwerpverklaring van de Verenigde Naties over mensenrechteneducatie en -opleiding aangenomen.

De 17e zitting van de Mensenrechtenraad (30 mei - 17 juni 2011) legde, met de aanneming van 29 initiatieven (waarvan acht met stemming), een grote bedrijvigheid aan de dag. Voor de EU was Belarus de belangrijkste prioriteit van die zitting; de EU zorgde ervoor dat een resolutie over de mensenrechtensituatie werd aangenomen.

Tal van tijdens de zitting ingediende initiatieven hadden betrekking op het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Meer specifiek nam de raad een resolutie aan tot uitbreiding van het mandaat van de onderzoekscommissie inzake Libië. Er was één interregionale verklaring over Syrië, waarin de regering ertoe werd opgeroepen volledige medewerking aan de Mensenrechtenraad te verlenen en de Hoge Commissaris onbelemmerde toegang tot het land te verlenen - en één interregionale verklaring over Jemen, waarin tevredenheid werd uitgesproken over een geplande missie van de Hoge Commissaris en over het bijeenroepen van een interactieve dialoog tijdens de 18e zitting van de raad. De raad nam ook een resolutie aan over de bevordering en bescherming van de mensenrechten tijdens vreedzame protesten, nadat al eerder pogingen waren gedaan om daaraan een speciale zitting te wijden.

Andere belangrijke landengerelateerde punten betroffen onder meer de formulering van een mandaat voor een onafhankelijke deskundige voor de mensenrechtensituatie in Ivoorkust - die de aanbevelingen van de onderzoekscommissie moet helpen uitvoeren - de verlenging met een jaar van het mandaat van de onafhankelijke deskundige voor Somalië en de aanneming van een resolutie over technische bijstand aan Kirgizië.

Wat de themagebonden vraagstukken betreft, nam de raad een baanbrekende resolutie over Zuid-Afrika aan betreffende discriminerende wetten en praktijken alsook gewelddaden tegen personen wegens hun seksuele gerichtheid of genderidentiteit, waarin de Hoge Commissaris van de VN de opdracht wordt gegeven ter zake een studie voor te bereiden die in maart 2012 tijdens een paneldiscussie in de Mensenrechtenraad zal worden gepresenteerd. De raad sprak ook zijn steun uit aan de bij de uivoering van het VN-kader genaamd "Protect, Respect and Remedy" (beschermen, respecteren en herstellen) te volgen beginselen inzake bedrijfsleven en mensenrechten en stelde een

follow-upmechanisme in voor de werkzaamheden van de speciale vertegenwoordiger van de secretaris-generaal betreffende zaken en mensenrechten. Tot slot werd het ontwerp van Derde Facultatief Protocol bij het verdrag over de rechten van het kind, dat een individuele klachtenprocedure bevat, definitief aangenomen.

Tijdens de 18e zitting van de VN-Mensenrechtenraad (12 - 29 september 2011) werden 37 resoluties of presidentiële verklaringen aangenomen - meestal bij consensus. Ter zitting nam de raad zeven landenspecifieke initiatieven aan (Sudan, Zuid-Sudan, Libië, Jemen, Burundi, Cambodja, en Haïti), alle onder punt 10 (technische bijstand en capaciteitsopbouw).

Zoals ook was gepland in de belangrijkste prioriteiten van de EU voor de zitting, heeft de raad het mandaat van de onafhankelijke deskundige voor de mensenrechtensituatie in Sudan bij een in samenwerking met het betrokken land voorbereide consensusresolutie verlengd. Om de situatie in Zuid-Sudan aan te pakken werd ook een resolutie betreffende samenwerking en bijstand op het gebied van mensenrechten aangenomen. Evenzo nam de raad een consensusresolutie over Jemen aan, waarin het land wordt gevraagd de aanbevelingen van een door de Hoge Commissaris van de VN voor de mensenrechten opgesteld verslag op te volgen en nota wordt genomen van de aankondiging van de regering om mensenrechtenschendingen en mishandeling te gaan onderzoeken. Er is ook besloten tot een uitzonderlijk tweejarig mandaat van een onafhankelijke deskundige voor Cambodja. De raad heeft het mandaat van een onafhankelijke deskundige voor Haïti verlengd en een resolutie over advisering en technische bijstand voor Burundi aangenomen, waarin hij zich ingenomen toont over de daadwerkelijke oprichting van een nationaal mensenrechteninstelling die beantwoordt aan de beginselen van Parijs. Wat de themagebonden problemen betreft, heeft de raad ter zitting een nieuw mandaat gecreëerd van speciale rapporteur inzake waarheidsvinding, gerechtigheid, schadeloosstelling, en waarborgen ter voorkoming van herhaling.

In de loop van het jaar heeft de EU een grote rol gespeeld in het bijeenroepen van drie speciale zittingen betreffende de mensenrechtensituatie in Syrië. Een eerste speciale zitting over Syrië vond plaats op 29 april. Tijdens die zitting werd een resolutie aangenomen met het verzoek aan het Bureau van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de mensenrechten om dringend een missie naar Syrië te sturen om alle vermeende schendingen van het internationale recht inzake de mensenrechten te onderzoeken en de feiten en omstandigheden van die schendingen vast te stellen. Op 23 augustus vond een tweede speciale zitting plaats, waarop de raad een onafhankelijke onderzoekscommissie mandaat verleende om alle vermeende schendingen, vanaf maart 2011, van het internationale recht inzake de mensenrechten in de Arabische Republiek Syrië te onderzoeken en, waar mogelijk, de verantwoordelijken aan te wijzen zodat hun kan worden gevraagd verantwoording af te leggen. Op 28 november 2011 heeft de onderzoekscommissie, waarvan de werkzaamheden door de Syrische autoriteiten werden gesteund noch gefaciliteerd, haar verslag uitgebracht en aan de Algemene Vergadering doorgezonden, met de aanbeveling te overwegen de verslagen aan alle betrokken instanties van de Verenigde Naties te sturen.

Naar aanleiding van het verslag van de onderzoekscommissie heeft de EU besloten om de convocatie van een derde speciale zitting van de Mensenrechtenraad over Syrië te steunen, die plaatsvond op 2 december. In de resolutie die aan het slot van die derde zitting met een overweldigende meerderheid werd aangenomen, wordt opgeroepen tot de aanwezigheid van het Bureau van de Hoge Commissaris voor de mensenrechten in Syrië en wordt het mandaat van een speciale rapporteur gecreëerd die moet toezien op de situatie. Daarnaast wordt de autoriteiten in de resolutie verzocht de onderzoekscommissie toegang te verlenen tot het land en naar behoren met haar samen te werken.

4.3 De Raad van Europa

In 2011 is de samenwerking tussen de EU en de Raad van Europa (RvE) verder verdiept via intensivering van de uitwisselingen, ook op het gebied van de mensenrechten. Het kader voor hun versterkte samenwerking en politieke dialoog wordt gevormd door het memorandum van overeenstemming tussen de EU en de Raad van Europa, dat in 2007 werd ondertekend.

De toetreding van de EU tot het Europees Verdrag voor de rechten van de mens (EVRM), als bepaald in het Verdrag van Lissabon, vormt een belangrijke stap naar betere mensenrechtenbescherming voor alle Europese burgers. Daartoe is een grondige analyse van de meest gevoelige aspecten van een toekomstige overeenkomst vereist. De EU heeft hard gewerkt aan een vlotte integratie in het EVRM-systeem, daarbij rekening houdend met de eigenheid van het institutionele bestel van de EU. Sinds juli 2010 vonden acht onderhandelingssessies over de toetreding van de EU tot het EVRM plaats, die in juni 2011 werden afgerond met een akkoord - op deskundigenniveau - over een ontwerpovereenkomst voor toetreding door de EU. De tekst van de ontwerpovereenkomst voor toetreding door de EU moet door alle leden van elke organisatie worden gevalideerd. Aan EU-zijde is meer tijd nodig om de meest gevoelige aspecten van de toetreding te bespreken.

Hoge functionarissen van de Raad van Europa, evenals de secretaris-generaal van de RvE en de Commissaris voor de rechten van de mens van de Raad van Europa, komen regelmatig samen met de voorzitter van de Commissie, de hoge vertegenwoordiger/vicevoorzitter en andere Commissieleden. Een aantal hoge functionarissen van de Europese Commissie heeft Straatsburg bezocht om de RvE informatie te verstrekken over het EU-beleid op verscheidene gebieden, waaronder het initiatief over het Oostelijk Partnerschap.

De EU heeft grote waardering voor het werk van de Commissie van Venetië van de Raad van Europa en voor haar rol als adviesorgaan inzake de verenigbaarheid van de wetgeving in de lidstaten van de Raad van Europa met Europese standaarden en normen op het gebied van de grondrechten en fundamentele vrijheden. De EU overlegt ieder jaar met de Raad van Europa over haar uitbreidingspakket, en daarbij zijn zo'n 60 van haar deskundigen en personeelsleden betrokken. Ook overlegt de Raad geregeld met de Raad van Europa en diens toezichthoudende instanties tijdens de voorbereiding van de jaarlijkse voortgangsverslagen over het ENB. De EU heeft goed kunnen samenwerken met de RvE-commissaris voor de mensenrechten, in het bijzonder inzake de situatie na het conflict in Georgië.

De EU en de Raad van Europa hebben een aantal gezamenlijke programma's uitgevoerd over de rechtsstaat, de democratie en de mensenrechten. De EU en de Raad van Europa zijn nauw met elkaar blijven samenwerken aan de afschaffing van de doodstraf overal ter wereld, zoals ook blijkt uit de publicatie van een gezamenlijke verklaring ter gelegenheid van de internationale en Europese dag tegen de doodstraf op 10 oktober 2011.

De EU blijft een zeer grote bijdrage aan de activiteiten van de Raad van Europa leveren door financiering van gezamenlijke programma's en activiteiten. Sedert 2010 heeft de EU diverse gerichte projecten van de Raad van Europa gefinancierd via de Faciliteit van het Oostelijk Partnerschap met als doel de hervormingsprocessen in de landen van het Oostelijk Partnerschap te versnellen en de landen dichter bij de normen van de Raad van Europa en de EU te brengen op kerngebieden die vallen onder Platform 1 van het Oostelijk Partnerschap (goed bestuur en mensenrechten). Na de beloftevolle resultaten van de Faciliteit van het Oostelijk Partnerschap van de Raad van Europa, gaf de EU het startsein gegeven voor de faciliteit voor het zuiden van de Raad van Europa (4 miljoen euro over 30 maanden), die de voortgang inzake mensenrechten en democratisering in de zuidelijke mediterrane landen moet bevorderen, in de geest van het vernieuwde Europees nabuurschapsbeleid.

4.4 De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)

De Europese Unie vertegenwoordigt de helft van de leden van de OVSE (56 deelnemende staten) en heeft dus een bijzondere verantwoordelijkheid en een proactieve rol binnen de organisatie. Hoofddoel voor de EU is de OVSE te ondersteunen in haar streven om de veiligheid te vergroten in alle drie haar "dimensies":

- de politiek-militaire dimensie;
- de economische en ecologische dimensie; en
- de menselijke dimensie.

De EU hecht zeer aan dit overkoepelende concept van veiligheid, waarvan de mensenrechten het hart vormen. Om die reden heeft de EU zich in 2011, na de top van Astana van 2010, sterk ingezet voor een betere naleving van de politieke afspraken in OVSE-verband waar elke deelnemende staat vrijwillig mee akkoord is gegaan, met name wat betreft de menselijke dimensie, die betrekking heeft op toezeggingen en activiteiten op het gebied van de mensenrechten, de fundamentele vrijheden, democratisering (waaronder verkiezingen), rechtsstatelijkheid, alsmede verdraagzaamheid en non-discriminatie.

In 2011 legde de EU het accent op de fundamentele vrijheid van meningsuiting:

- vooreerst op de garantie dat in het digitale tijdperk de fundamentele vrijheden worden geëerbiedigd en dat in het medialandschap het pluralisme zegeviert. De vrijheid van de media valt te beschouwen als een hefboom voor het verwezenlijken van een groter respect voor andere fundamentele vrijheden en de mensenrechten;
- vervolgens op het ondersteunen van alle inspanningen om journalisten beter te beschermen gezien de zorgwekkende trend van toegenomen aanslagen op en intimidatie van journalisten en mediawerkers in talrijke delen van het OVSE-gebied.

De resultaten waren gemengd in dat opzicht. Enerzijds was de EU een van de grote contribuanten aan een geslaagde en op grote schaal zichtbaar gemaakte tweedaagse conferentie over de veiligheid van journalisten in juni 2011 in Vilnius, alsmede aan een tweedaagse bijeenkomst over pluralisme in de nieuwe media in juli 2011 in Wenen. Anderzijds echter heeft de ministerraad van Vilnius in december 2011 ondanks grote inspanningen van de EU geen consensus kunnen bereiken over het aannemen van ministeriële besluiten over deze beide onderwerpen, die zouden hebben geleid tot een verdere consolidatie van de OVSE-toezeggingen in dat verband. Enkele oostelijke landen van het OVSE-gebied hadden er problemen mee deze EU-prioriteiten als prioriteiten voor het gehele OVSE-gebied te erkennen.

Daarnaast heeft de EU ondersteuning geboden en vorm gegeven aan uitermate nuttige evenementen over onderwerpen die voor de EU prioriteiten in het kader van de OVSE zijn, zoals:

- de deskundigenconferentie over vrouwelijk ondernemerschap (Vilnius, 3 en 4 maart 2011)
- de jaarlijkse conferentie van de Alliantie tegen mensensmokkel (Wenen, 20 en 21 juni 2011)
- de OVSE-vergadering over de ontwikkeling van nationale mensenrechteninstellingen (ombudsmaninstellingen, commissies, instituten en andere mechanismen).

Voorts was de EU in 2011 zeer nadrukkelijk aanwezig tijdens de wekelijkse bijeenkomsten van de permanente raden en de maandelijkse vergaderingen van de OVSE-comités inzake de menselijke dimensie: deze bieden de gelegenheid tot permanente toetsing van de door de 56 aan de OVSE-staten gedane toezeggingen op het gebied van de mensenrechten, alsmede tot het houden van openhartige en onbevangen debatten daarover. Tal van concrete probleemsituaties in samenhang met mensenrechten en fundamentele vrijheden werden aan de orde gesteld en onder de aandacht van het

publiek gebracht. De EU is ervan overtuigd dat het OVSE-forum een zeer nuttig instrument was binnen de haar ter beschikking staande diplomatieke "gereedschapskist" voor de mensenrechten.

5 Landen- en regionale kwesties

5.1 Kandidaat- en potentiële kandidaat-lidstaten van de EU

5.1.1 Turkije

In het voortgangsverslag van de Commissie van 2011 werd geconstateerd dat er ondanks beperkte vooruitgang nog aanzienlijke inspanningen moeten worden geleverd op het gebied van de grondrechten, en met name de vrijheid van meningsuiting; het grote aantal rechtszaken tegen schrijvers en journalisten, en de vele, buitenproportionele, gevallen waarin websites verboden worden, baren ernstige zorgen.

Het aantal nieuwe verzoeken bij het EHRM is voor het vijfde achtereenvolgende jaar toegenomen. Sommige beslissingen zijn door Turkije al verschillende jaren niet opgevolgd. Daarnaast staan al enkele jaren een aantal hervormingen op stapel en is het noodzakelijk om de wetgeving inzake mensenrechteninstellingen volledig af te stemmen op de VN-beginselen.

Tijdens de zitting van de Associatieraad EU-Turkije van april 2011 heeft de EU Turkije aangemoedigd verder verbetering te brengen in de eerbiediging van de grondrechten en de fundamentele vrijheden in rechte en in feite. Er zijn positieve ontwikkelingen te zien in verband met de civiele controle op de strijdkrachten en de uitvoering van de strategie voor de hervorming van het gerechtelijk apparaat, maar er moet meer vooruitgang worden geboekt. Ook moet er nog meer worden gedaan om ten volle aan de criteria van Kopenhagen te voldoen, onder meer wat betreft eigendomsrechten, vakbondsrechten, rechten van personen die tot een minderheid behoren, vrouwen- en kinderrechten, discriminatiebestrijding en gendergelijkheid en de bestrijding van foltering en mishandeling. De EU betreurde het dat de democratische opening, die de regering in augustus 2009 had aangekondigd om vooral iets te doen aan het Koerdische vraagstuk, niet aan de verwachtingen heeft voldaan omdat er weinig maatregelen in de praktijk zijn

gebracht. De EU heeft Turkije opgeroepen zijn antiterreurwetgeving zo te wijzigen dat onrechtmatige beperkingen van de uitoefening van de grondrechten vermeden worden.

Soortgelijk kwesties kwamen ook in de conclusies van de Raad van december 2011 aan de orde. De EU concludeerde dat er werk was gemaakt van belangrijke prioriteiten, waaronder de civiele controle op de veiligheidstroepen, de hervorming van het gerechtelijk apparaat, godsdienstvrijheid en de ratificatie van het Facultatief Protocol bij het VN-verdrag tegen foltering (OPCAT). Zij was ingenomen met de eerste stappen van Turkije op weg naar grondwetshervorming en onderstreepte dat de uitvoering in overeenstemming met de Europese normen van essentieel belang blijft. De Raad heeft Turkije ook aangespoord voor een zo breed mogelijk overleg bij deze werkzaamheden te zorgen, waarbij alle politieke partijen en het maatschappelijk middenveld betrokken zijn. Voorts heeft de Raad Turkije verzocht de naleving van de fundamentele rechten en vrijheden in rechte en in de praktijk verder te verbeteren, meer bepaald wat de vrijheid van meningsuiting betreft. De EU begroette de aanneming van wetgeving tot wijziging van de wet inzake stichtingen die bedoeld is ter vergemakkelijking van de teruggave van onroerende goederen aan niet-islamitische religieuze gemeenschappen als een welkome stap, op voorwaarde dat hieraan daadwerkelijk uitvoering wordt gegeven.

Vooruitgang ten aanzien van de politieke criteria, met inbegrip van de grondrechten, is een van de hoofdpijlers van het Commissievoorstel voor het intensiveren van de betrekkingen tussen de EU en Turkije en van het toetredingsproces via een "positieve agenda", die in december 2011 door de Raad is bekrachtigd. De positieve agenda moet het toetredingsproces ondersteunen en aanvullen.

In 2011 is voor 780 miljoen euro aan financiële pretoetredingssteun aan Turkije toegewezen. Turkije heeft daarnaast steun ontvangen voor grensoverschrijdende samenwerking en regionale en horizontale programma's in het kader van het Instrument voor pretoetredingssteun (IPA).

5.1.2 Westelijke Balkan

Het perspectief van EU-lidmaatschap is de belangrijkste drijfveer voor met de EU verband houdende hervormingen in de Westelijke Balkan, zoals aanpassing aan het mensenrechtenbeleid van de EU. Naleving van democratische beginselen, de rechtsstaat, mensenrechten en de rechten van personen die tot minderheden behoren, fundamentele vrijheden en de beginselen van internationaal recht, volledige samenwerking met het ICTY, en regionale samenwerking, behoren allemaal tot het pakket voorwaarden van het stabilisatie- en associatieproces, dat het politiek kader is voor de landen op de Westelijke Balkan. Centraal daarbij staan de stabilisatie- en associatieovereenkomsten, met democratische beginselen en de bescherming van de mensenrechten als essentiële onderdelen.

De meest recente beoordeling van de situatie door de EU is gebaseerd op het jaarlijks voortgangsverslag van de Commissie van 12 oktober 2011. In dat verslag worden de rechtsstaat, met name corruptie en georganiseerde criminaliteit, het versterken van de administratieve capaciteiten, en de vrijheid van meningsuiting in de media als grote uitdagingen aangemerkt. Daarnaast wordt in dat verslag het belang van regionale samenwerking en verzoening in de Westelijke Balkan onderstreept.

Met betrekking tot de terugkeer van vluchtelingen en ontheemden zijn de ministers van Buitenlandse Zaken van Bosnië-Herzegovina, Kroatië, Montenegro en Servië op 7 november in Belgrado overeengekomen te blijven streven naar een oplossing voor alle resterende vraagstukken in dat verband en een donorconferentie te organiseren ter financiering van een gezamenlijk programma voor de huisvesting van vluchtelingen ten belope van 584 miljoen euro.

De EU bespreekt in diverse fora regelmatig mensenrechtenkwesties met de landen van de regio. Middels het Instrument voor pretoetredingssteun (IPA) verstrekt de EU steun die bestemd is voor prioriteiten op korte en middellange termijn voor verdere Europese integratie. In het kader van de algehele inspanningen van de EU voor de Westelijke Balkan heeft de EU in 2011 drie GVDB-missies in de regio uitgevoerd en twee SVEU-bureaus aangehouden. In het mandaat van elk van die operaties wordt het belang van mensenrechten- en rechtsstaatskwesties onderstreept.

De EU steunt het mandaat van het ICTY en onderstreept daarbij dat volledige medewerking met het Tribunaal een essentiële voorwaarde voor het EU-lidmaatschap is. De aanhouding en overbrenging van de beide nog resterende voortvluchtigen in mei en juni 2011 heeft aanzienlijk bijgedragen aan de internationale gerechtigheid en aan verzoening in de regio.

Op 5 december 2011 heeft de Raad van de EU herhaald hoe belangrijk het is dat alle minderheden worden beschermd, en heeft hij de regeringen van de regio ertoe opgeroepen de nodige maatregelen te nemen om iets aan de knelpunten te doen.

5.1.3 Kroatië

In juni 2011 heeft Kroatië de toetredingsonderhandelingen afgesloten, nadat het zich met goed gevolg op bepaalde benchmarks in het hoofdstuk rechterlijke macht en fundamentele rechten had gericht en gedurende het gehele proces van aanpassing aan de EU vorderingen had gemaakt op het gebied van mensenrechten en democratie. Het heeft op 9 december 2011 het toetredingsverdrag ondertekend. Na de ratificatie zal Kroatië op 1 juli 2013 tot de EU toetreden; tot die datum ziet de Europese Commissie toe op de uitvoering van de verbintenissen die Kroatië tijdens de toetredingsonderhandelingen is aangegaan, met name op het gebied van het gerechtelijk apparaat en de grondrechten. De Europese Commissie brengt regelmatig verslag uit aan de EU-lidstaten. In haar voortgangsverslag van oktober 2011 merkte zij op dat Kroatië verschillende maatregelen heeft getroffen om de mensen bewuster te maken van de

mensenrechten en de bescherming van de mensenrechten te verbeteren. De handhaving van de mensenrechten, mede wat betreft de efficiëntie van het gerechtelijk apparaat en de toegang tot justitie, blijft echter aandacht vergen.

De EU volgde nauwlettend de uitvoering van de strategie voor de hervorming van het gerechtelijk apparaat en de uitvoering van maatregelen ter versterking van de onafhankelijkheid, de verantwoordelijkheid, de onpartijdigheid en de professionaliteit van het gerechtelijk apparaat. De EU heeft periodiek de voortgang van een onpartijdige procesvoering in verband met de vervolging van oorlogsmisdaden getoetst. Straffeloosheid moet nog steeds resoluut worden aangepakt. De EU financierde voor het monitoren van rechtszaken over oorlogsmisdaden door ngo's.

De EU benadrukte dat het van groot belang is uitvoering te blijven geven aan wetsbepalingen betreffende de bescherming van de rechten van mensen die tot minderheden behoren, en in dat verband wezenlijke resultaten te behalen bij het verhogen van de arbeidsparticipatie van minderheden. Daarnaast moedigde de EU Kroatië aan verbeteringen van de rechten van vrouwen, van kinderen en van mensen met beperkingen door te voeren.

De juiste economische en maatschappelijke voorwaarden voor de duurzame terugkeer van vluchtelingen moeten worden geschept. De EU, aangemoedigd door de aanzienlijke vorderingen van het Kroatische huisvestingsprogramma, is leiding blijven geven aan de donorcoördinatie en heeft Kroatië gevraagd verder te werken aan het tot stand brengen van de noodzakelijke huisvesting. De EU wees er nogmaals op dat gevallen van discriminatie zonder uitzondering grondig moeten worden aangepakt en beklemtoonde dat er afschrikkende sancties dienen te worden toegepast. De EU is projecten van capaciteitsontwikkeling op de bovengenoemde gebieden blijven financieren via het Instrument voor pretoetredingssteun en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), onder meer door middel van een reeks subsidies aan middenveldorganisaties.

5.1.4 De voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië

De EU is de uitvoering van mensenrechten in het land blijven volgen en de mensenrechten blijven bevorderen.

De EU ziet als medeondertekenaar van het kaderakkoord van Ohrid van 2001 toe op de uitvoering van alle uit het akkoord voortvloeiende beleidsmaatregelen. Het Commissielid voor Uitbreiding en verscheidene leden van het EP hebben, samen met de president van de Republiek, de minister-president, diens plaatsvervangers en vertegenwoordigers van alle geledingen van de samenleving, aan de nationale evenementen ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van het kaderakkoord deelgenomen.

Het oordeel van de Europese Commissie luidde dat het land in voldoende mate aan de politieke criteria blijft beantwoorden. Het land is doorgegaan met hervormingen voor de toetreding, maar wordt nog steeds geconfronteerd met uitdagingen. De Commissie stelde in haar voortgangsverslag voor 2011 dat het wettelijke en institutionele kader voor de mensenrechten en de bescherming van minderheden over het algemeen voorhanden is, en zette aan tot een dialoog over de ernstige tekortkomingen in verband met de vrijheid van meningsuiting in de media.

In juli was de EU-delegatie medeorganisator van een workshop over Roma-aangelegenheden, waarin diverse documenten werden uitgewerkt. Er zijn streefdoelen voor de regering vastgesteld inzake algemene vraagstukken betreffende de rechtsstaat en de grondrechten.

De grondrechten stonden centraal in een bijeenkomst van de EU-missiehoofden waarin strategieën en richtsnoeren in verband met mensenrechtenverdedigers werden bekrachtigd en daarnaast een bijzondere bespreking aan de LGBT-rechten werd gewijd. Voorts heeft de EU-delegatie bijstand verleend aan een project om burgers via innovatieve culturele evenementen bewust te maken van de rechten van mensen die tot minderheden behoren.

Uit het Instrument voor pretoetredingssteun (IPA) 2011 verstrekte de EU financiële bijstand ten belope van 29 miljoen euro, waarvan 8,8 miljoen euro bestemd was voor de bescherming en de bevordering van de mensenrechten. Daarnaast was er het Europees Initiatief voor democratie en mensenrechten (EDIHR), met een jaarlijkse toewijzing van 600 000 euro voor projecten in samenhang met het kaderakkoord van Ohrid, ter bevordering van non-discriminatie, sociale insluiting en sociale rechten, met inbegrip van de bescherming van minderheden en in het bijzonder Roma, met de expliciete integratie van de rechten van vrouwen, van kinderen en van mensen met beperkingen.

Het land heeft de ontheffingsovereenkomst met de VS gehandhaafd; deze strookt niet met de desbetreffende leidende beginselen van de EU betreffende regelingen tussen een staat die partij is bij het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof en de VS.

5.1.5 Montenegro

Montenegro heeft enige vooruitgang geboekt met het bevorderen en handhaven van de mensenrechten. Er zijn nog meer inspanningen nodig om aan het acquis ter zake te voldoen, met name op het gebied van de toepassing en de handhaving.

Ten aanzien van de grondrechten zijn er weliswaar enige vorderingen gemaakt met het versterken van het wettelijke en institutionele kader, maar moeten de bestaande wettelijke garanties ten volle worden gehandhaafd en de administratieve capaciteiten versterkt. De rol van de rechtshandhavingsautoriteiten bij de bescherming van de mediavrijheid moet overeenkomstig de Europese normen en de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens worden versterkt.

De dialoog tussen overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties is er kwalitatief en qua continuïteit op vooruitgegaan maar moet nog verder worden versterkt. De vorderingen met de sociale insluiting van Roma, Asjkali en Egyptenaren blijven beperkt. In 2011 is er met hulp van de EU en het UNHCR een strategie voor duurzame oplossingen van vraagstukken in verband met ontheemden in Montenegro aangenomen.

Het wettelijke en institutionele kader voor verkiezingen is door de nieuwe verkiezingswet van september 2010 aanzienlijk versterkt, doordat de voornaamste aanbevelingen over verkiezingen van het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten van het OVSE (OVSE/ODIHR) en de Commissie van Venetië zijn opgevolgd. Continue inspanningen blijven nodig om de wetgevende en toezichthoudende rol van het parlement te consolideren. Een correcte vertegenwoordiging van minderheden is gegarandeerd.

Mensenrechten zijn onderdeel van het mechanisme voor toezicht na het advies. Tijdens de tweede zitting van de Stabilisatie- en Associatieraad van 20 juni 2011 verklaarde de EU dat het institutionele en wettelijke kader inzake mensenrechten over het algemeen voorhanden is maar dat de bestaande wetgeving niet altijd op bevredigende wijze wordt uitgevoerd. De EU onderstreepte dat de rechtshandhavingsinstanties en de ambtenaren nog sterker bewust moeten worden gemaakt van de schendingen van de rechten van de mens in al hun aspecten. Zij deed een beroep op Podgorica om eerdere gevallen van geweld en intimidatie jegens journalisten te onderzoeken en meer inspanningen te leveren voor de bestrijding van mishandeling en foltering.

Zij sprak haar waardering uit over het feit dat Montenegro zich heeft aangesloten bij het algemene EU-standpunt over het Internationaal Strafhof, maar nam er tegelijkertijd nota van dat Montenegro de ontheffingsovereenkomst, die niet strookt met de desbetreffende leidende beginselen van de EU, heeft gehandhaafd.

Versteviging van de rechtsstaat, bestrijding van corruptie en georganiseerde criminaliteit, meer vrijheid voor de media en een garantie voor de wettelijke status van ontheemden en de eerbiediging van de naleving van hun rechten zijn hoofdprioriteiten voor het openen van toetredingsonderhandelingen.

5.1.6 Albanië

De eerbiediging van de democratische beginselen en de mensenrechten is verankerd in de stabilisatie- en associatieovereenkomst tussen de EU en Albanië, die in april 2009 in werking is getreden.

Ook in 2011 speelde de politieke patstelling in de nasleep van de algemene verkiezingen van juni 2009 een belangrijke rol. De geweldsincidenten van 21 januari 2011, waarbij vier demonstranten omkwamen, hebben het klimaat van wantrouwen versterkt. De lokale verkiezingen van 8 mei 2011 leidden door de controversiële telling van zoekgeraakte stembiljetten en betwiste uitslagen in Tirana tot een verdere polarisatie tussen de regerende meerderheid en de oppositie. Dit alles leidde weliswaar voor een groot deel van het jaar de aandacht af van de broodnodige, door de EU ingegeven beleidshervormingen, maar de terugkeer van de oppositie naar het parlement in september en een partijoverschrijdend akkoord in november over de aanpak van een aantal essentiële hervormingen maakten de weg vrij voor vooruitgang.

Tegen die achtergrond heeft de regering enigszins getracht vooruitgang te boeken met de EU-integratieagenda, met name met een actieplan om werk te maken van de twaalf topprioriteiten in het advies van de Europese Commissie van 2010. Die prioriteiten behelzen onder meer versterking van de bescherming van de rechten van de mens, in het bijzonder die van vrouwen, kinderen en de Roma-minderheid, discriminatiebestrijding en de noodzaak om extra maatregelen te nemen om de behandeling van gedetineerden op politiebureaus, in voorlopige hechtenis en in gevangenissen te verbeteren.

Naar aanleiding van de uitzetting van 45 Roma-gezinnen in Tirana hebben de delegatie van de EU, de ambassade van de VS en de OVSE-aanwezigheid in maart 2011 een gezamenlijke verklaring afgelegd waarin zij oproepen tot nakoming van de internationale verplichtingen, en zij bij de autoriteiten aandringen op onderzoek en op het verstrekken van de noodzakelijke sociale bijstand.

In verband met die uitzetting en over het nieuwe EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020 hield de EU-delegatie in juni een bijzondere bijeenkomst van de missiehoofden om met de EU-lidstaten, het Technisch Secretariaat voor Roma van het ministerie van Arbeid en Sociale Zaken en internationale en maatschappelijke organisaties de voornaamste zorgpunten in verband met de Roma-gemeenschap te bespreken.

In december hield de EU-delegatie een seminar om mogelijke oplossingen te vinden teneinde de insluiting van Roma- en Egyptische gemeenschappen te verbeteren. De Albanese autoriteiten zullen naar verwachting in 2012 aan de Europese Commissie verslag uitbrengen over de uitvoering van de conclusies van dit seminar. Eveneens in december ondertekende de EU-delegatie tien nieuwe subsidiecontracten voor een totaalbedrag van 1,2 miljoen euro in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten. De projecten, die worden uitgevoerd door plaatselijke niet-gouvernementele organisaties, hebben tot doel de toegang van kwetsbare en gemarginaliseerde bevolkingsgroepen tot justitie te verbeteren, de rechten van gediscrimineerde groepen te behartigen en gendergelijkheid en het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen te bevorderen.

Albanië heeft de ontheffingsovereenkomst met de VS gehandhaafd; deze strookt niet met de desbetreffende leidende beginselen van de EU betreffende regelingen tussen een staat die partij is bij het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof en de VS.

In december 2011 heeft het parlement van Albanië zijn goedkeuring gehecht aan de benoeming van een volksadvocaat, een benoeming die sinds februari 2010 hangende was.

5.1.7 Bosnië en Herzegovina

De Raad bereikte in maart 2011 overeenstemming over een algemene EU-aanpak: een versterkte strategie voor BiH en één versterkte EU-aanwezigheid ter plaatse (Speciale vertegenwoordiger van de EU/EU-delegatie).

Binnen het vastgestelde kader van de stabilisatie- en associatieovereenkomst is Bosnië en Herzegovina in juni 2011 met de EU een gestructureerde dialoog over de rechterlijke macht aangegaan teneinde de baten van rechtsstatelijkheid te consolideren, voor geheel BiH een onafhankelijk, doeltreffend, onpartijdig justitieel stelsel te vestigen en een verdere integratie in de EU naderbij te brengen.

In december 2011 zijn de politieke leiders van BiH het eens geworden over de samenstelling van de raad van ministers (na algemene verkiezingen in oktober 2010), over de vaststelling van een overheidsbegroting voor 2011, over de vorderingen die moeten worden gemaakt met de volkstelling en de staatssteunwetten, en met het voornemen om het Sejdic/Finci-arrest van het EHRM uit te voeren. Bijgevolg blijft BiH proberen te vorderen met het naleven van de verplichtingen die het land uit hoofde van de stabilisatie- en associatieovereenkomst en van de interim-overeenkomst heeft om de grondwet te doen aansluiten op de beslissing van het EHRM.

Politieke druk op de media en de nog steeds aanwezige tweedeling van het medialandschap langs etnische lijnen blijven de ontwikkeling van een verdraagzame samenleving ondermijnen. Discriminatie blijft wijdverbreid en raakt aan alle sectoren van het maatschappelijke en politieke leven. Roma en kwetsbare groepen blijven het meest getroffen. Er is maar weinig gedaan om verbetering te brengen in de sociale insluiting van de Roma-minderheid. Vrouwenrechten worden ternauwernood toegepast. Er is weinig of geen vooruitgang geboekt met het verbeteren van de status van vrouwen die tijdens de oorlog het slachtoffer waren van verkrachting en seksueel geweld. Er is weinig ondernomen om een einde te maken aan discriminatie en segregatie in scholen en om de toegang tot het onderwijs te verbeteren.

De GVDB-missies in BiH, te weten de EU-politiemissie (EUPM) en operatie Althea (een sinds 2007 door de EU geleide troepenmacht) ondersteunden de rechtsstaat en de algemene veiligheid.

Bosnië en Herzegovina heeft de overeenkomst inzake afstand van immuniteit met de VS gehandhaafd; deze strookt niet met de desbetreffende leidende beginselen van de EU betreffende regelingen tussen een staat die partij is bij het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof en de VS.

In 2011 bedroeg de bijdrage voor onderdeel I van het Instrument voor pretoetredingssteun (IPA) 102,68 miljoen euro. Het IPA ondersteunt onder meer activiteiten op het gebied van onderwijs en de uitvoering van het proces van Sarajevo betreffende de terugkeer van vluchtelingen in Bosnië en Herzegovina.

5.1.8 Servië

Op 5 december heeft de Raad het advies van de Commissie van 12 oktober over Serviës verzoek om toetreding tot de EU verwelkomd. Daarnaast constateerde de Raad dat Servië een geheel bevredigend niveau van samenwerking met het ICTY heeft bereikt en merkte hij op dat volledige samenwerking met het ICTY van wezenlijk belang blijft. Servië heeft aanzienlijke vooruitgang geboekt met het voldoen aan de door de Europese Raad van Kopenhagen vastgestelde politieke criteria en aan de vereisten van het stabilisatie- en associatieproces, mede inzake de mensenrechten en de bescherming van minderheden.

De EU is in het kader van het stabilisatie- en associatieproces de mensenrechtensituatie in Servië, ook die van sociaal kwetsbare groepen en minderheden, in het oog blijven houden. Daarnaast volgt de EU-delegatie in Belgrado de situatie van de mensenrechten in Servië, waaronder de rechten van personen die tot een minderheid behoren, op de voet, met diverse middelen, waaronder missies ter plaatse en door het voeren van een

regelmatige dialoog met relevante actoren als maatschappelijke en internationale organisaties, in het bijzonder in de context van de opstelling van het advies.

Serviës nationale bijdrage voor 2011 overeenkomstig het Instrument voor pretoetredingssteun (IPA) bedroeg in totaal 201 miljoen euro. De financiële bijstand was bestemd voor onder meer de versterking van de rechtsstaat, de mensenrechten en onderwijs. Zowel uit de nationale en regionale IPA-programma's en uit de Faciliteit voor het maatschappelijk middenveld als via thematische financieringsinstrumenten, zoals het Europees initiatief voor democratie en mensenrechten, wordt bijstand verleend voor een reeks initiatieven van de burgermaatschappij.

De EU-delegatie in Belgrado is de situatie in verband met de mensenrechten en de rechten van mensen die tot minderheden behoren blijven volgen met bijzondere aandacht voor de Roma-minderheid, die een van de meest gediscrimineerde en gemarginaliseerde groepen is. Het wettelijke en institutionele kader voor de bescherming van de grondrechten is inmiddels voorhanden. Nu moet de aandacht worden verlegd naar een noodzakelijke versterkte uitvoering van de wetgeving inzake mensenrechten. De samenwerking tussen de autoriteiten en de burgermaatschappij is door de oprichting van het Overheidsbureau voor samenwerking met het maatschappelijk middenveld verbeterd. Aan de tekortkomingen van de hervorming van het gerechtelijk apparaat wordt gewerkt via de lopende toetsing van de procedure van herbenoeming van rechters. Een constant vraagstuk in de betrekkingen met Servië is de bestrijding van corruptie en georganiseerde criminaliteit, inclusief de noodzaak om een geloofwaardige staat van dienst op te bouwen, waarbij de EU op verdere inspanningen aandringt.

5.1.9 Kosovo[11]

In 2011 hebben het verbindingsbureau van de Europese Commissie in Kosovo, de speciale vertegenwoordiger van de EU en de EU-rechtsstaatmissie in Kosovo EULEX alle bijgedragen tot de naleving en de uitvoering van de internationale mensenrechtennormen in Kosovo.

[11] Deze verwijzing laat de standpunten over de status van Kosovo onverlet, en is in overeenstemming met Resolutie 1244/99 van de VN-Veiligheidsraad en het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.

De Europese Commissie heeft de betrokken instellingen en het plaatselijke maatschappelijk middenveld bijstand inzake mensenrechten verleend via haar Instrument voor pretoetredingssteun (IPA) en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR). De EIDHR-bijstand bedroeg in 2011in totaal 900 000 euro. Daaronder viel de subsidiëring van een populair TV-discussieprogramma dat onderzoeksjournalistiek bevorderde, bijstand voor een organisatie ter voorkoming van mensenhandel en sensibiliseringsprojecten in samenhang met mensenrechten. De projecten van het IPA omvatten activiteiten om Roma-families die in door lood besmette gebieden in Kosovo wonen, te verplaatsen, om Roma-families die door EU-lidstaten zijn gerepatrieerd opnieuw toe te laten en te resocialiseren, om intern verplaatste personen die tijdens de jaren negentig of vanwege de rellen in 2004 naar Servië zijn gevlucht terug te laten keren. Via TAIEX is ook technische bijstand verleend om de vrijheid van meningsuiting te verbeteren via een wijziging van het rechtskader voor de openbare omroep en het nieuwe, in het Servisch uitzendende televisiekanaal.

De speciale vertegenwoordiger van de EU was betrokken bij de bevordering van de mensenrechten door het monitoren van en rapporteren over welbepaalde aspecten van de mensenrechten en de rechten van mensen die tot minderheden behoren alsook door politieke pleitbezorging aan het adres van de instellingen van Kosovo. Politieke pleitbezorging en druk ten gunste van het implementeren van mensenrechtennormen kwamen ook terug in de dialoog over het stabilisatie- en associatieproces. In het kader van de dialoog van het stabilisatie- en associatieproces zijn tijdens de bijeenkomst over de sector justitie, vrijheid en veiligheid onder het voorzitterschap van het directoraat-generaal Uitbreiding, tal van aanbevelingen geformuleerd ter attentie van de autoriteiten van Kosovo - die deze hebben opgevolgd - in het bijzonder met het oog op het stroomlijnen van de instellingen die zich bezighouden met mensenrechten, het versterken van de politieke steun aan de Ombudsman en het op gecoördineerde wijze aanpakken van de talrijke vraagstukken in verband met eigendomsrechten. Het verbindingsbureau van de Europese Commissie in Kosovo heeft regelmatig raadplegingen met plaatselijke middenstandorganisaties gehouden. Tal van die raadplegingen hielden verband met mensenrechtenvraagstukken en de verzamelde

informatie was nuttig voor het opstellen van het jaarlijkse voortgangsverslag, om bijeenkomsten van de dialoog van het stabilisatie- en associatieproces voor te bereiden en om onder voorzitterschap van de directeur Westelijke Balkan van het DG Uitbreiding een integrale vergadering op hoog niveau te organiseren over de vraagstukken in verband met de integratie van Roma.

Na die bijeenkomst in mei in Pristina konden EU-actoren een reeks administratieve en politieke horden nemen voor het aanbieden van schoolonderwijs aan zestig kinderen uit de gemeenschappen van Roma, Asjkali en Egyptenaren die daarvóór jarenlang niet naar school waren geweest. Dat betekende een mijlpaal in de uitvoering van de "veertig acties" die tijdens de conferentie waren overeengekomen. De verdere uitvoering van die acties wordt in het oog gehouden.

In 2011 is ook vooruitgang gerapporteerd wat de rechten van de vrouw betreft omdat een wet voor de bescherming tegen huishoudelijk geweld is vastgesteld, omdat vrouwen in de nieuwe regering hoge verantwoordelijkheden toegewezen kregen, en bovendien een vrouw is verkozen tot president van Kosovo.

EULEX bleef haar mandaat vervullen. Het centrale doel van deze missie is de rechtsstaatsinstellingen, de gerechtelijke autoriteiten en de rechtshandhavingsinstanties bij te staan en te ondersteunen op weg naar doelmatigheid, duurzaamheid en verantwoording. De speciale onderzoekstaskforce (SITF) doet een onderzoek naar beweringen van oorlogsmisdaden en georganiseerde misdaad in Kosovo en daarbuiten, die Dick Marty heeft gedaan in zijn verslag van 2011 voor de Raad van Europa. Het onderzoek van de SITF zal complex zijn en lang duren, en zal worden gedaan volgens internationale mensenrechtennormen.

De grondwettelijke en wettelijke bepalingen inzake mensenrechten in Kosovo zijn betrekkelijk afgestemd op de EU-normen, maar er heerst een algemeen gebrek aan politieke wil en aan middelen om er uitvoering aan te geven. Ook is men zich nog steeds weinig bewust van de grondrechten en van de rechten van mensen die tot minderheden

behoren. In het voortgangsverslag 2011 van de Commissie wordt geoordeeld dat de bevordering en de handhaving van de mensenrechten een groot probleem blijven. De bevindingen van dat verslag vormden een dagelijkse leidraad om te pleiten voor het naleven van de internationale normen inzake mensenrechten.

5.2 Landen van het Europees nabuurschapsbeleid

5.2.1 Oostelijk Partnerschap

In de loop van 2011 heeft de EU haar dialoog en samenwerking inzake mensenrechten met de landen van het Oostelijk Partnerschap (Armenië, Azerbeidzjan, Belarus, Georgië, de Republiek Moldavië en Oekraïne) op zowel bilateraal als multilateraal niveau geïntensiveerd. Tijdens de top van Warschau van september 2011 werd benadrukt dat het Oostelijk Partnerschap (OP) stoelt op de gemeenschappelijke waarden en beginselen vrijheid, democratie, eerbiediging van de mensenrechten en van de fundamentele vrijheden, en rechtsstatelijkheid.

De multilaterale dimensie van het Oostelijk Partnerschap moet ertoe bijdragen dat de partners zich aan de EU-regels kunnen aanpassen, en dient als middel om een breed scala van belanghebbenden (burgermaatschappij, parlementen en regionale en lokale overheden) te laten participeren, opdat democratie en mensenrechten ook in de toekomst hoog op de agenda van het Oostelijk Partnerschap prijken.

In mei 2011 is er een faciliteit van het Oostelijk Partnerschap in het leven geroepen om steun te winnen voor het bevorderen van de mensenrechten en de democratische waarden. Die faciliteit, die door de EU wordt gefinancierd en door de Raad van Europa (RvE) wordt geïmplementeerd, heeft tot doel de partners te helpen te convergeren naar de normen van de EU en de RvE inzake hervorming van het gerechtelijk apparaat, verkiezingen en bestrijding van cybercriminaliteit en corruptie.

5.2.2 Zuidelijke Kaukasus (regionaal)

Markant in 2011 waren de verdere hervormingsinspanningen van de landen van de Zuidelijke Kaukasus om de naleving van de mensenrechten te versterken en democratisch bestuur aan te wakkeren. De geboekte vooruitgang was echter niet op alle gebieden gelijkmatig aangezien de situatie in Georgië, Armenië, en Azerbeidzjan nog steeds werd gekenmerkt door een gebrek aan pluralisme in de media, zwakke rechtsstaat, gewelddadig neerslaan van vreedzaam protest en politieke polarisatie. De EU is derhalve in alle drie de landen de mensenrechtensituatie nauwlettend blijven volgen en heeft deze steevast aangekaart tijdens alle mogelijke bilaterale vergaderingen, ook tijdens specifieke mensenrechtendialogen en subcommissies over mensenrechten. Dat was zelfs des te belangrijker nu de EU in haar herziene Europees nabuurschapsbeleid bij haar relatie met de naburige landen ook rekening houdt met de mate waarin die waarden zijn vertaald in de nationale praktijken en de uitvoering van het beleid.

5.2.3 Armenië

De EU is de Armeense autoriteiten blijven aanzetten tot verdere stappen om na de gebeurtenissen van 1 en 2 mei 2008, na de presidentsverkiezingen, vooruit te gaan. In mei heeft de nationale vergadering een presidentiële amnestieregel goedgekeurd die onder meer heeft geleid tot de vrijlating van alle oppositieaanhangers die in samenhang met de gebeurtenissen van maart 2008 in de nasleep van de presidentsverkiezingen werden vastgehouden. De Armeense autoriteiten hebben echter tot dusver nagelaten een volledig onderzoek in te stellen naar de dodelijke slachtoffers van de rellen van maart 2008 en naar de berichten van slechte behandeling tijdens politiedetentie en van schendingen van het recht op een eerlijk proces.

De EU heeft de Armeense autoriteiten ertoe aangezet verbetering te brengen in de situatie omtrent de vrijheid van meningsuiting en de mediavrijheid, meer bepaald wat betreft televisie-uitzendingen en rechtszaken wegens belediging en eerroof. Ingevolge de inwerkingtreding van de nieuwe wet van januari 2011 tot wijziging van de televisie- en radiowet is het aantal TV-kanalen die in de hoofdstad uitzenden, teruggebracht van 22 naar 18. De gedrukte en online-media zijn pluralistischer gebleven maar hun bereik is beperkt. De, herhaaldelijk gewijzigde, omroepwet bleef vragen in verband met mediapluralisme oproepen. Als gevolg van die wet was laster en belediging weliswaar nier meer strafbaar, maar zij leidde wel tot hoge geldboeten voor belediging en eerroof. Dergelijke boeten kunnen naar aanleiding van civiele zaken aan mediakanalen worden opgelegd. Op 10 november heeft de OVSE-vertegenwoordiger voor mediavrijheid de autoriteiten opgeroepen de wetgeving verder te hervormen om voor een adequate bescherming van de media te zorgen in civiele eerroofzaken.

De EU riep de Armeense autoriteiten op de situatie in verband met de vrijheid van godsdienst en overtuiging te verbeteren. Hoewel de vrijheid van godsdienst algemeen wordt geëerbiedigd, worden leden van minderheidsreligies soms met maatschappelijke discriminatie geconfronteerd. De alternatieve burgerdienst bleef ook in 2011 een probleem, aangezien er volgens de aanbeveling van de Commissie van Venetië een werkelijke alternatieve burgerdienst moet komen.

De derde bijeenkomst in het kader van de mensenrechtendialoog tussen de EU en Armenië vond in december 2011 in Brussel plaats. De dialoog was eerlijk en open en de Armeniërs toonden zich serieus bereid tot medewerking.

De EU is steun blijven verlenen aan het versterken van de instelling van het Bureau van de mensenrechtenverdediger (HRDO), dat een grote rol blijft spelen bij het toezicht op de situatie qua mensenrechten en fundamentele vrijheden in Armenië.

Bovendien is de EU-adviesgroep voor de Republiek Armenië steun blijven verlenen aan de hervormingsinspanningen van Armenië, onder meer op het gebied van de mensenrechten en goed bestuur.

5.2.4 Azerbeidzjan

In 2011 vormde de mensenrechtensituatie in Azerbeidzjan een punt van zorg voor de EU, die de ontwikkelingen in dat gebied het hele jaar van nabij heeft gevolgd, en de betrokken vraagstukken heeft aangekaart tijdens bilaterale gesprekken met de autoriteiten van Azerbeidzjan.

Dat een golf van protestacties in maart en in het bijzonder de bijeenkomst in Baku op 2 april op gewelddadige wijze werden neergeslagen, wees op een grote terugval op het gebied van democratisering en mensenrechten en op niet-naleving van de afspraken die Azerbeidzjan had gemaakt tegenover de EU en in het kader van zijn lidmaatschap van de Raad van Europa en van de OVSE. De EU heeft haar bezorgdheid in negen verklaringen uitgedrukt. Eind 2011 zaten nog dertien activisten die aan de gebeurtenissen van april 2011 hadden deelgenomen, in de gevangenis. De golf van gedwongen uitzettingen die - soms tegen vroegere rechterlijke beslissingen in - een groot aantal burgers uit het centrum van Baku trof, waarbij als reden de uitgebreide heropbouw van het stadscentrum werd opgegeven, werd eveneens een punt van zorg.

Naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van november 2010 en de tijdens het toezicht daarop geïdentificeerde tekortkomingen, heeft het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (ODIHR) van de OVSE een reeks voorstellen geformuleerd ; de meeste van die voorstellen zijn niet behandeld en geen enkel voorstel is uitgevoerd (ook het voorstel om de samenstelling van de verkiezingscommissies op alle niveaus te herzien). Hoewel de vrijlating van de gevangen genomen journalist Eynullah Fatullayev in mei 2011 een gunstig onthaalde ontwikkeling was, zijn de omstandigheden voor de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting en van vergadering verslechterd omdat onafhankelijke journalisten vaak worden tegengewerkt en geïntimideerd en bijeenkomsten worden gedwarsboomd. Voorts heeft Azerbeidzjan geweigerd rapporteur voor politieke gevangenen Strasser van de Parlementaire vergadering uit te nodigen.

Als follow-up van de eerste ronde van de EU-Azerbeidzjan subcommissie over justitie, vrijheid, veiligheid, mensenrechten en democratie, is in juni 2011 in Baku een seminarie van het maatschappelijk middenveld over de werkomgeving van ngo's georganiseerd. De tweede ronde van de besprekingen van de subcommissie vond in november 2011 plaats in Brussel. Aangelegenheden inzake schendingen van de mensenrechten zijn onderdeel van de bijeenkomsten op hoog niveau tussen de EU en Azerbeidzjan en stonden ook op de agenda van de bijeenkomst van de Samenwerkingsraad in november 2011.

5.2.5 Georgië

In 2011 hebben de EU en Georgië hun betrekkingen verder verdiept en verbreed binnen het kader van het Oostelijk Partnerschap. De onderhandelingen over een associatieovereenkomst tussen de EU en Georgië zijn goed gevorderd en Georgië heeft voldoende vooruitgang geboekt om de onderhandelingen over een diepe en brede vrijhandelsruimte (DCFTA) te kunnen openen. De EU-actie op het gebied van de mensenrechten is in 2011 onderbouwd met een nieuwe, door de lidstaten opgestelde en goedgekeurde mensenrechtenstrategie voor Georgië.

De vierde bijeenkomst in het kader van de mensenrechtendialoog EU-Georgië vond in juni 2011 in Brussel plaats. De dialoog bood de gelegenheid tot constructieve besprekingen en er werden specifiekere onderwerpen aan de orde gesteld en toezeggingen gedaan door Georgië dan in de vorige bijeenkomsten.

De EU is in 2011 steun blijven verlenen aan het versterken van het ambt van de openbare aanklager in het kader van het nieuwe programma algemene institutionele opbouw. Het ambt van de openbare aanklager zette zijn onafhankelijke monitoring van mensenrechtenschendingen voort en gaf de autoriteiten concrete aanbevelingen. Zo hebben de verslagen van het ambt van de openbare aanklager van 2011 aanleiding gegeven tot de grondige herziening van de strategie voor gezondheidszorg in het gevangeniswezen. In 2011 is het ambt van de openbare aanklager van Georgië voor het eerst verkozen als lid van het VN-Comité tegen Foltering.

Over het algemeen is Georgië doorgegaan met het doorvoeren van politieke hervormingen. Het heeft diverse wijzigingen van belangrijke wetten inzake politiek, justitie, vrijheid en veiligheid aangenomen. Georgië is vooruitgang blijven boeken bij de corruptiebestrijding. Tegelijk bleven er echter twijfels bestaan over de eerlijkheid van het verkiezingsklimaat, ook wat betreft de ongelijke stemmenweging, dubbelzinnigheden in de regelingen voor het beslechten van verkiezingsgeschillen, gelijke toegang tot de media en een onvoldoende gereglementeerd gebruik van overheidsmiddelen voor politieke doeleinden door de regeringspartij.

Ook werd het Georgische bestuur nog steeds gekenmerkt door een overheersende uitvoerende macht, zwak parlementair toezicht en een te geringe onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Het optreden en de verantwoordingsplicht van de Georgische rechtshandhavingsinstanties werden het mikpunt van kritiek na de gewelddadige beëindiging van de protesten in mei. Gevallen van buitensporig geweld door rechtshandhavingsinstanties hebben niet tot rechtszaken geleid. De hervorming en verdere liberalisering van de strafrechtspleging werd overeenkomstig de tussen de regering en de EU overeengekomen plannen en programma's voortgezet, maar de grote gevangenispopulatie bleef een punt van zorg.

Georgië heeft een belangrijke stap gezet naar waarborging van de vrijheid van godsdienst. Zorgwekkend bleven de naleving van de arbeidsrechten en met name het feit dat Georgië zich niet houdt aan bepaalde regels van de internationale verdragen inzake arbeidsrechten. De bezorgdheid over de ontoereikende eerbiediging van eigendomsrechten nam toe.

De EU heeft actief getracht het conflict in Georgië op te lossen door middel van de waarnemingsmissie van de EU (EUMM) en de nieuwe Speciale vertegenwoordiger van de EU voor de Zuidelijke Kaukasus en de crisis in Georgië. Er is vooruitgang geboekt met betrekking tot de servicegerichtheid ten aanzien van intern ontheemden, waarbij er enige bezorgdheid blijft bestaan in verband met uitzettingen. De EU zit nog steeds, samen de OVSE en de VN, de besprekingen in Genève voor.

5.2.6 Belarus

In 2011 is de situatie in verband met het eerbiedigen van de mensenrechten, de rechtsstatelijkheid en de democratische beginselen in Belarus aanzienlijk verslechterd, na de schendingen van de verkiezingsnormen tijdens de presidentsverkiezingen van 2010 en de daaropvolgende onderdrukking van de oppositie en het maatschappelijk middenveld.

De Raad Buitenlandse Zaken van 31 januari 2011 eiste dat degenen die na de verkiezingen van 19 december op politieke gronden waren vastgezet, onmiddellijk zouden worden vrijgelaten en gerehabiliteerd, en hij drong er bij Belarus op aan de rechten van de gevangenen en hun families te eerbiedigen. Tevens riep de Raad de Belarussische autoriteiten op de vervolging van democratische krachten, onafhankelijke media, vertegenwoordigers van de burgermaatschappij en studenten te staken, en degenen die hun recht van vrije meningsuiting en vrijheid van vergadering uitoefenen, inclusief de leiders van de oppositiepartijen, niet langer te bestraffen of te discrimineren.

Bovendien besloot de Raad op 31 januari, in het licht van die recente gebeurtenissen en ontwikkelingen, om reisbeperkingen in te stellen tegen en de tegoeden te bevriezen van personen die verantwoordelijk waren voor de frauduleuze presidentsverkiezingen van 19 december 2010 en het daaropvolgende hardhandige optreden tegen de democratische oppositie, het maatschappelijk middenveld en vertegenwoordigers van onafhankelijke massamedia. Verder voerde hij de reisbeperkingen die sinds 13 oktober 2008 waren opgeschort, weer in teneinde tot vorderingen aan te sporen. De beperkende maatregelen werden op 21 maart, 24 mei, 20 juni en 10 oktober door de Raad verder aangescherpt.

Op 17 juni werd tijdens de 17e zitting van de VN-Mensenrechtenraad een door de EU ingediende resolutie over de mensenrechten in Belarus aangenomen.

Tegen de achtergrond van de politiek geïnspireerde processen van met name april en mei sprak de Raad op 20 juni 2011 een krachtige veroordeling uit van het op politieke gronden opsluiten, voor de rechter brengen en veroordelen van vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld, de onafhankelijke media en de politieke oppositie, onder meer voormalige presidentskandidaten Niakljaev, Rimasjevski, Sannikov, Statkevitsj en Oess, en riep hij opnieuw op alle politieke gevangenen onmiddellijk vrij te laten en te rehabiliteren. De Raad betreurde daarnaast de verdere inperking van de mediavrijheid in Belarus en riep Belarus op de voortdurende politiek geïnspireerde vervolging en intimidatie van democratische krachten, onafhankelijke media, het maatschappelijk middenveld en hun verdedigers, te staken.

Op 16 juli sprak de woordvoerder van hoge vertegenwoordiger Ashton in een verklaring verontrusting uit over de brute wijze waarop "stille demonstranten" in Belarus herhaaldelijk te lijf zijn gegaan.

In een verklaring die door de staatshoofden en regeringsleiders van de EU werd aangenomen ter gelegenheid van de top van het Oostelijk Partnerschap van 30 september 2011 in Warschau, toonde de EU zich zeer verontrust over de verslechterende situatie op het gebied van mensenrechten, democratie en de rechtsstaat, betreurde zij de steeds erger wordende aantasting van de mediavrijheid, en riep zij op tot onmiddellijke vrijlating en rehabilitatie van alle politieke gevangenen, beëindiging van de onderdrukking van het maatschappelijk middenveld en de media en het openen van een politieke dialoog met de oppositie.

Op 8 augustus legde de woordvoerder van hoge vertegenwoordiger Ashton een verklaring af over de aanhouding van de vermaarde mensenrechtenverdediger Ales Bjaljatski, en op 23 en 24 november legden hoge vertegenwoordiger Ashton en

Commissielid Stefan Füle twee gezamenlijke verklaringen af over diens vervolging en veroordeling.

In een gezamenlijke verklaring met de minister van Buitenlandse Zaken van de VS, Hillary Rodham Clinton, waarin hoge vertegenwoordiger Ashton het gewelddadige optreden van een jaar geleden na de presidentsverkiezingen van 19 december 2010 herdacht, uitte de hoge vertegenwoordiger ook haar bezorgdheid over de situatie en verklaarde zij dat de VS en de EU bereid zijn Belarus te helpen te voldoen aan zijn internationale verplichtingen inzake eerbiediging van de fundamentele mensenrechten, de rechtsstatelijkheid en de democratische beginselen.

Belarus is het enige land in Europa dat de doodstraf nog toepast. Op 22 juli veroordeelde hoge vertegenwoordiger Ashton met kracht de gemelde executie van de heer Grysjkavtsov en de heer Burdyka, en op 1 december 2011 betreurde zij de terdoodveroordeling door het hoogste gerechtshof van de heer Kanavalev en de heer Kavaljov. Bij beide gelegenheden riep zij Belarus op om zich aan te sluiten bij een wereldwijd moratorium op de doodstraf.

Op de internationale donorconferentie "Solidariteit met Belarus" van 2 februari 2011 in Warschau kondigde Commissielid Füle aan dat de Commissie haar steun aan het maatschappelijk middenveld van Belarus zou verviervoudigen en dat zij noodhulp aan slachtoffers zou aanbieden, waardoor de totale EU-steun voor de Belarussische bevolking voor 2011-2013 stijgt naar 17,3 miljoen euro.

5.2.7 De Republiek Moldavië

In april 2011 hebben de EU en de Republiek Moldavië de tweede ronde van hun mensenrechtendialoog gehouden, die in oktober 2011 werd aangevuld met informele deskundigenvergaderingen met de regering van Moldavië en vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld, met deelneming van vertegenwoordigers van de OVSE, de Raad van Europa en het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP). Als follow-up van de mensenrechtendialoog is in juni 2011 een deskundigenseminarie van het Bureau voor de uitwisseling van informatie over technische bijstand (TAIEX) georganiseerd over non-discriminatie.

Ondanks de voortdurende patstelling in verband met de verkiezing van een president van de Republiek en de daarmee samenhangende politieke onzekerheid is de Republiek Moldavië vooruitgang blijven boeken op weg naar inachtneming van de democratische beginselen en rechtsstatelijkheid.

In juni zijn in het land plaatselijke verkiezingen gehouden. Die bevestigden dat het verkiezingsklimaat is verbeterd (de kieswet was in maart en april gewijzigd) overeenkomstig bepaalde aanbevelingen die het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten van de OVSE (OVSE/ODIHR) had gegeven na de twee landelijke verkiezingen in 2010. Op sommige plaatsen beïnvloedde het gebrek aan adequate verkiezingsmateriaal echter de geheimhouding van de stembusgang, en meer in het algemeen blijft de wetgeving inzake verkiezingen en politieke partijen verbetering behoeven wat betreft partijfinanciering en verkiezingscampagnes, klachten en beroepsprocedures, en kiezersregistratie.

Wat de vrijheid van meningsuiting betreft hield de rechtspraak geen gelijke tred met de recente verbeteringen in de wetgeving en werd in de uitspraken nog steeds verwezen naar het burgerlijk wetboek in plaats van naar de nieuwe wet op de vrijheid van meningsuiting. Zodoende genoten de media niet het door de wet gegarandeerde beschermingsniveau. Wat de mediavrijheid betreft, werd de publieke omroep, Teleradio Moldova, intern tot een moderne omroep omgevormd. De nieuwsuitzendingen in het Russisch werden van primetime naar ongunstiger tijden verplaatst, maar kregen meer uitzendtijd.

De vigerende wettelijke bepalingen bieden een garantie voor de vrijheid van vereniging en van vergadering. Schendingen van dat recht zijn een uitzondering geworden. Op verzoek van het stadsbestuur van Chisinau heeft het hof van beroep van Chisinau de door een groep lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders (LGBT's) georganiseerde Equality-parade uit het centrum van de hoofdstad verplaatst naar een locatie waar zij geen aandacht zou trekken.

Inzake de bescherming van minderheden kan er beperkte vooruitgang worden gemeld. De regering heeft met hulp van Unicef en de Raad van Europa mediatoren met de Roma-gemeenschap ingesteld en in juli een actieplan 2011-2015 voor integratie van de Roma aangenomen. Dat actieplan wordt thans herzien.

Antidiscriminatiewetgeving wacht op goedkeuring door het parlement. Er was nog steeds sprake van discriminatie op grond van seksuele gerichtheid.

Er werd beperkte vooruitgang geboekt bij de integratie van personen met een beperking. Na de aanneming van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap hechtte de regering haar goedkeuring aan een aantal concepten voor nieuwe sociale diensten voor volwassenen met een lichte verstandelijke beperking.

Wat de rechten van het kind betreft, was de vooruitgang ongelijkmatig. Het aantal kinderen in tehuizen daalt weliswaar, maar blijft hoog (6 900 volgens Unicef). Hoewel er in 2010 grote veranderingen zijn aangebracht in de wetgeving, zijn vraagstukken als kinderarbeid en jeugdrechtspraak niet naar behoren aangepakt. Het jeugdstrafrechtstelsel voldoet niet aan erkende internationale normen en de kwetsbaarheid van kinderen voor mensensmokkel en seksuele uitbuiting blijft een groot probleem.

De regering is voortgegaan met de uitvoering van het nationale programma inzake gendergelijkheid 2010-2015. De arbeidswetgeving werd aan het herziene Europees Sociaal Handvest aangepast, zodat ook het begrip seksuele intimidatie er nu in is opgenomen. Vrouwen bleven echter in zowel de centrale overheid als de lokale overheden ondervertegenwoordigd, ook al is het aantal vrouwelijke burgemeesters na de plaatselijke verkiezingen licht gestegen. Overigens bleven de regelingen ter voorkoming van huiselijk geweld ondanks een verbeterd wettelijk kader ondoeltreffend, enerzijds omdat beschermingsbevelen van gerechtshoven niet werden gehandhaafd, en anderzijds omdat er geen rehabilitatiestelsel voor de daders was.

Ten aanzien van de vrijheid van godsdienst werd vooruitgang geboekt. Het parlement heeft de wet op godsdienstige organisaties aangenomen. In maart 2011 heeft het ministerie van Justitie voor het eerst een islamitische godsdienstorganisatie geregistreerd, de Islamitische Liga van de Republiek Moldavië. Leden van religieuze gemeenschappen praktiseren hun godsdienst vrij en zonder vrees voor ongepaste inmenging door de overheid. De blijken van politieke inmenging, en in sommige gevallen het aanzetten tot haat, door vertegenwoordigers van de veel invloedrijkere Moldavische orthodoxe kerk, werden echter niet aanhoudend bestreden door de overheid.

In de Republiek Moldavië heerst een bevroren conflict over de separatistische regio Trans-Dnjestrië, die door feitelijke autoriteiten wordt geleid. De mensenrechtensituatie in de regio Transnistrië blijft een belangrijk punt van zorg. Bijzondere verbeterpunten zijn onder meer de werking van het plaatselijke gerecht, detentieomstandigheden, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst of overtuiging en het recht op onderwijs, in het bijzonder de mogelijkheid voor scholen die het Latijnse schrift gebruiken om vrijelijk te functioneren in de regio. De recente wijziging in de feitelijke leiding heeft een invloed gehad op de retoriek inzake mensenrechten en hopelijk worden de geplande hervormingen in de vermelde gebieden zo snel mogelijk doorgevoerd.

5.2.8 Oekraïne

Oekraïne blijft een land met democratische instellingen, een geëngageerde vrije pers en een actief maatschappelijk middenveld. De levenskracht van het politieke leven is echter achteruitgegaan doordat de uitvoerende macht de rechterlijke macht steviger in haar greep heeft, oppositieleiders om politieke redenen worden vervolgd en de grondwet van 2006 buitenspel is gezet. De rechtsstaat blijft zwak, vooral omdat de status en het vermogen van belangrijke instellingen verder moeten worden ontwikkeld.

De ontwikkelingen in 2011 gaven op het gebied van de democratie en de mensenrechten echter ook een aanhoudende trend van democratische achteruitgang te zien, die de eerder geboekte grote vooruitgang ondergraaft. Verschillende hoge ex-ambtenaren en vertegenwoordigers van de oppositie, waaronder voormalig minister-president Timosjenko, kregen te maken met een selectieve rechtsbedeling, die werd gekenmerkt door niet-transparante en zwakke gerechtelijke procedures. Dat lokte hevige kritiek uit in zowel binnen- als buitenland. Daarnaast werden de aanzienlijke vertragingen bij het organiseren van specialistische medische onderzoeken van gedetineerden aan de kaak gesteld. Internationale en binnenlandse mensenrechtenorganisaties blijven melding maken van een toenemend aantal klachten in verband met foltering en mishandeling in gevangenissen en detentiecentra, alsook met het niet waarborgen van passende medische zorg. In een buitensporig aantal gevallen wordt voorlopige hechtenis toegepast en dat verergert de overbevolking van de detentie-inrichtingen. De implementatie van Oekraïense gerechtelijke uitspraken en van de arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens vertoont nog tekortkomingen.

De regering heeft enig werk verricht met het opstellen van nieuwe wetgeving over de vrijheid van vergadering en over ngo's. Er bleven meldingen binnenkomen dat de rechtshandhavingsinstanties zich van allerlei middelen bedienen om openbare blijken van onvrede de kop in te drukken en nu en dan hebben geprobeerd de vrijheid van vergadering in te perken. Journalisten dienden klachten in over feitelijke censuur en druk van rechtshandhavingsinstanties. De aanneming van een alomvattende antidiscriminatiewet is nog steeds hangende.

Op 16 juni 2011 vond in Kiev een ministeriële bijeenkomst tussen de EU en Oekraïne over justitie, vrijheid en veiligheid plaats. Daar werd nogmaals gesteld dat Oekraïne de eerbiediging van de mensenrechten, de fundamentele vrijheden, de democratische waarden en de rechtsstaat op basis van een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke macht dient te versterken. Tijdens de top EU-Oekraïne van 19 december 2011 in Kiev bereikten de leiders overeenstemming over het feit dat de prestaties van Oekraïne, in het bijzonder wat betreft de eerbiediging van de gemeenschappelijk waarden en de

rechtsstaat, van cruciaal belang zullen zijn voor het tempo waarmee het zijn politieke associatie en economische integratie met de EU zal kunnen bewerkstelligen, mede in verband met de sluiting en vervolgens de uitvoering van de associatieovereenkomst.

5.2.9 Unie voor het Middellandse Zeegebied

De Unie voor het Middellandse Zeegebied werd in het leven geroepen tijdens een top in Parijs op 13 juli 2008, waarbij een engagement werd aangegaan om de democratie en politiek pluralisme te versterken door uitbreiding van de deelname aan het politieke leven en het omarmen van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden. 2011 was een jaar van radicale veranderingen in het zuidelijke Middellandse Zeegebied, met de omverwerping van repressieve regimes in Egypte, Tunesië en Libië en aanhoudend geweld in Syrië. De repercussies daarvan werden gevoeld in Libanon, Marokko, Jordanië en Algerije, waarop in die landen het engagement voor hervormingen toenam. In het vernieuwde Europese nabuurschapsbeleid werd de Unie voor het Middellandse Zeegebied aangemerkt als een belangrijk regionaal kader ter aanvulling van de bilaterale betrekkingen tussen de EU en haar partners; het secretariaat van de Unie voor het Middellandse Zeegebied werd opgeroepen een katalyserende rol te vervullen bij de bevordering van sleutelprojecten; er werd gewezen op de noodzaak om de partners die zich aan democratie inclusief mensenrechten hebben gecommitteerd, krachtiger te ondersteunen op basis van het "meer voor meer"-beginsel. Zodoende worden partnerlanden die zich daadwerkelijk voor hervormingen op het gebied van onder meer de mensenrechten inzetten, via het door de Commissie aangenomen SPRING-programma beloond. Daarnaast bleven de hervormingsprocessen in de Arabische wereld ondersteuning ontvangen van het Europees-mediterrane mensenrechtennetwerk, waarbij 64 mensenrechtenorganisaties uit het Europees-mediterrane gebied aangesloten zijn.

5.2.10 Egypte

In een gezamenlijke verklaring van februari 2011 hebben Herman Van Rompuy, voorzitter van de Europese Raad, José Manuel Barroso, voorzitter van de Europese Commissie, en de hoge vertegenwoordiger van de EU, Catherine Ashton, hun waardering uitgesproken voor het besluit van president Mubarak om af te treden. De EU prees de moed van het Egyptische volk, riep het leger op erop toe te zien dat de democratische omwenteling zich vreedzaam voltrekt en sprak daarbij haar vaste

voornemen uit om haar bijstand voor Egypte en het Egyptische volk in de overgang te verhogen.

Sinds het begin van de Egyptische volksopstand in januari 2011 heeft de EU zich krachtig uitgesproken tegen onrechtmatige beperkingen van het recht om in vrijheid vreedzaam te vergaderen. Zo is er bijvoorbeeld in januari 2011 door de hoge vertegenwoordiger en in de conclusies van de EU-Raad Buitenlandse Zaken grote bezorgdheid uitgesproken over de meldingen dat vreedzame demonstranten gewelddadig werden aangevallen door bewapende personen en werd er een krachtig signaal aan de Egyptische autoriteiten afgegeven om onmiddellijk de nodige maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat de rechtshandhavingsinstanties de vrijheid van vergadering van de demonstranten beschermen en om degenen die worden vastgehouden voor het vreedzaam uiten van hun mening vrij te laten, en werden de autoriteiten ertoe opgeroepen zich te houden aan hun belofte een eind te maken aan de militaire berechting van burgers.

Aan het begin van de opstand blokkeerde de Egyptische regering diverse sociale netwerksites, en arresteerde de Egyptische politie tientallen verslaggevers van lokale en internationale media. In een verklaring van januari 2011 riep de EU de Egyptische autoriteiten op onverwijld alle communicatienetwerken opnieuw aan te sluiten.

De EU betoonde zich verheugd over de in maart 2011 bij referendum aangenomen grondwetswijzigingen, en steunde het verkiezingsproces dat in november 2011 een aanvang nam met financiële steun voor de Egyptische maatschappelijke organisaties met het oog op de opleiding van meer dan duizend verkiezingswaarnemers, de bewustmaking van de kiezers en de capaciteitsopbouw van de kiescommissie. Op 30 maart 2011 organiseerde de EU een seminar over de uitdagingen voor de mensenrechten na 25 januari.

De EU was ingenomen met de aankondiging van de regering dat de nationale veiligheidsdienst onder gerechtelijk toezicht zal komen te staan en alleen als bureau voor het verzamelen van civiele inlichtingen zal fungeren, en bood haar hulp aan voor het hervormen van de veiligheidssector.

Tijdens haar derde bezoek aan Caïro, op 14 april 2011, had hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton een ontmoeting met vrouwenvertegenwoordigers en luisterde zij naar wat zij te zeggen hadden. De EU veroordeelde met kracht alle vormen van geweld tegen vrouwen en andere kwetsbare groepen, en stelde die aangelegenheden regelmatig bij de Egyptische autoriteiten aan de orde, en zij steunde de inspanningen van de autoriteiten ter bevordering van de rechten van vrouwen en bood proactieve ondersteuning voor initiatieven uit de civiele samenleving die de vrouwenrechten bevorderen.

De bescherming van personen die tot minderheden behoren, en de bestrijding van discriminatie, ook die op religieuze gronden, werden in de programmering van onze samenwerking met Egypte als prioriteiten aangemerkt. De EU heeft herhaaldelijk haar diepe bezorgdheid geuit over de vrijheid van godsdienst in Egypte en in recente verklaringen (met name van 1 januari, 7 mei en 10 oktober 2011) veroordeelde de hoge vertegenwoordiger onvoorwaardelijk de aanslagen op onschuldige Koptische gelovigen en riep zij de interim-leiders op om de orde te herstellen en de verantwoordelijken voor het geweld voor de civiele rechter te brengen.

De EU houdt de situatie van migranten en vluchtelingen in Egypte nauwlettend in het oog via haar delegatie in Caïro en via regelmatige contacten met het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Binnenlandse Zaken van Egypte en met het UNHCR. De EU spoorde de Egyptische autoriteiten aan passende maatregelen tegen mensensmokkel te nemen en de bescherming van de grondrechten van de zich onder hun hoede bevindende migranten en vluchtelingen te garanderen. De EU reageerde positief op de geluiden van de regering dat de Sinaï een strategische prioriteit is die meer aandacht moet krijgen, en staat paraat om de Egyptische autoriteiten bij die taak bij te staan.

Op 29 december 2011 vielen Egyptische veiligheidstroepen en openbare aanklagers op 17 locaties in het land de kantoren van verscheidene lokale en internationale maatschappelijke organisaties binnen, waarbij zij computers en dossiers in beslag namen. Tijdens die invallen werden procedurele onregelmatigheden geconstateerd, zoals het ontbreken van huiszoekingsbevelen of van rechterlijke bevelen tot sluiting van de kantoren. Op 30 december riep de woordvoerder van de hoge vertegenwoordiger van de EU de Egyptische autoriteiten in een verklaring op de situatie op te lossen en de maatschappelijke organisaties toe te staan door te gaan met hun werk ter ondersteuning van de overgang van Egypte.

De EU-Raad Buitenlandse Zaken sprak op 1 december 2011 zijn vreugde uit over de goed georganiseerde en vreedzame start van de Egyptische parlementsverkiezingen van 28 november en nam daarbij nota van de aankondiging van de Egyptische hoge raad van de strijdkrachten dat er vóór eind juni 2012 presidentsverkiezingen gehouden zullen worden. De Raad onderstreepte dat er zo spoedig mogelijk een vlotte overgang naar een burgerbestuur moet worden gemaakt.

5.2.11 Israël

Net als in voorgaande jaren is de EU in de desbetreffende bijeenkomsten binnen het kader van de Associatieovereenkomst tussen de EU en Israël haar diepe bezorgdheid over de mensenrechtensituatie blijven uiten. Die bijeenkomsten boden de gelegenheid voor beraad over onderwerpen als eerbiediging van de mensenrechten van alle bevolkingsgroepen, administratieve hechtenis (mede onder verwijzing naar individuele gevallen), de rechten van personen die tot minderheden behoren, mensenrechtenverdedigers en het internationale recht op humanitair gebied en inzake mensenrechten.

De informele groep EU-Israël voor mensenrechten vergaderde op 13 september 2011 voor de vijfde maal. Er werd uitvoerig ingegaan op een aantal vraagstukken in verband met de situatie in Israël. Daarbij ging het onder meer om de wettelijke status en de economische situatie van Israëlische minderheidsgroepen, met krachtige nadruk op de vestigings- en eigendomsrechten van de Bedoeïenen-gemeenschap. Wat betreft de Arabische minderheid in het algemeen riep de EU ertoe op het wettelijk kader zodanig te verbeteren dat vormen van discriminatie beter worden vermeden en spoorde zij Israël ertoe aan de slotopmerkingen van 2010 van het VN-Comité mensenrechten en die van 2011 van het VN-comité voor de uitbanning van de discriminatie van vrouwen, in verband met de Palestijns-Arabische gemeenschap, uit te voeren. Ook is gesproken over verscheidene wetsvoorstellen in de Knesset die gericht zijn op het beperken van de vrijheid van vereniging en van het werk van ngo's en maatschappelijke organisaties in het algemeen, zoals het wetsvoorstel inzake ngo-financiering vanuit het buitenland, dat in februari 2011 is aangenomen, en de wet inzake boycot. Ook de omstandigheden waaronder gedetineerden in Israel en in Europa worden vastgehouden kwamen uitgebreid aan bod, waarbij de EU haar bezorgdheid over de praktijk van administratieve hechtenis nogmaals uitsprak en een aantal gevallen belichtte. Tijdens de debatten kregen de rechten van het kind, in het bijzonder in verband met het vasthouden van kinderen, aanzienlijke aandacht. Daarnaast werden door Israël verscheidene vraagstukken van gemeenschappelijke zorg aan de orde gesteld, met name de rechten van mensen die tot minderheden behoren in EU-landen, waarbij Israel wees op de recente ontwikkelingen inzake LGBT-rechten zoals het feit dat het op verscheidene gebieden bij wet verboden is homoseksuele paren te discrimineren en dat het Hooggerechtshof pensioenrechten en rechten op zwangerschapsverlof heeft erkend. De delegaties hebben gesproken over antisemitisme en vreemdelingenhaat en het belang gememoreerd van de jaarlijkse studiebijeenkomsten van de EU en Israel over deze onderwerpen, voortbouwend op de prioriteiten van het actieplan. Tot slot is uitvoerig ingegaan op acties die op internationale mensenrechtenfora zijn ondernomen (AVVN en Mensenrechtenraad) en op de samenwerking met VN-mechanismen, evenals de bekrachtiging en uitvoering van de belangrijkste mensenrechteninstrumenten van de VN en de bijbehorende facultatieve

protocollen (in het bijzonder het Verdrag tegen foltering en het Facultatieve Protocol bij dat verdrag).

Daarnaast werden mensenrechtenkwesties in samenhang met de bezette Palestijnse gebieden bij Israël aan de orde gesteld binnen het subcomité EU-Israël voor politieke dialoog en samenwerking.

5.2.12 Bezette Palestijnse Gebieden

De EU voert met de Palestijnse Autoriteit in het kader van het Europees nabuurschapsbeleid (ENB) een geregelde dialoog over mensenrechten. De derde vergadering van het subcomité EU-PA voor mensenrechten, goed bestuur en rechtsstaat werd gehouden in Bethlehem op 30 en 31 maart 2011. Na de vergadering van het subcomité werd door de PA een overlegforum met het maatschappelijk middenveld georganiseerd. De onafhankelijke mensenrechtencommissie (ICHR), die deel uitmaakte van de Palestijnse delegatie, gaf een overzicht van de mensenrechtensituatie in de bezette Palestijnse gebieden en wees er onder meer op dat de bezetting en interne Palestijnse politieke verdeeldheid hebben geleid tot vele schendingen van de mensenrechten.

De EU gaf uiting aan haar bezorgdheid over schendingen van de mensenrechten, zoals willekeurige detentie, het niet uitvoeren van gerechtelijke uitspraken en schendingen van het recht van vrije meningsuiting en vergadering. Daarnaast stelde zij de meldingen van foltering in detentiecentra van de PA en de vele onwettige aanhoudingen aan de orde. De EU heeft herhaald dat zij zich krachtig en principieel verzet tegen de doodstraf in alle omstandigheden. Zij prees de PA voor het in stand houden van het feitelijke moratorium op de doodstraf en spoorde de PA aan om verder werk te maken van haar plan om bij de aanneming van een nieuw wetboek van strafrecht de doodstraf officieel af te schaffen.

De EU heeft zich in 2011 herhaaldelijk uitgesproken over de mensenrechtensituatie in de bezette Palestijnse gebieden, die erop achteruit is blijven gaan. Tal van keren heeft de EU de nederzettingsactiviteiten op de Westelijke Jordaanoever en in Oost-Jeruzalem betreurd en herhaald dat nederzettingen en de sloop van huizen door de EU worden bestempeld als illegaal volgens internationaal recht.

In 2011 bleef de situatie van Palestijnse mensenrechtenverdedigers in de bezette gebieden kritiek. Het Israëlische proces tegen mensenrechtenverdediger Bassem Tamimi werd voortgezet. In een verklaring van haar woordvoerder van 13 december 2011 betreurde hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton het overlijden van diens neef Mustafa Tamimi, die werd gedood door een traangaspatroon die vlak bij hem werd afgevuurd tijdens een wekelijkse demonstratie waaraan hij deelnam.

Tevens veroordeelde de EU het in brand steken van moskeeën op de Westelijke Jordaanoever, waar de gewelddadigheden van kolonisten in 2011 met 40 % toenamen, met Palestijnse slachtoffers en materiële schade tot gevolg.

De EU voert voortdurend overleg en een voortdurende dialoog met mensenrechtenorganisaties en steunt via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) activiteiten die met mensenrechten te maken hebben. Op de website van het bureau voor technische bijstand van de EU staat een lijst van alle lopende, door de EU gefinancierde projecten op het gebied van mensenrechten.

5.2.13 Jordanië

De zesde ronde van besprekingen van het subcomité mensenrechten, bestuur en democratie van Jordanië en de Europese Unie vond in maart 2011 te Brussel plaats. Het waren de eerste besprekingen sinds de EU in oktober 2010 een "geavanceerde status"-partnerschap met Jordanië was overeengekomen.

De mensenrechtendialoog tussen de EU en Jordanië ging over de binnenlandse hervormingen, waaronder die van het verkiezingskader en de vrijheid van vereniging, vrijheid van vergadering, vrijheid van de media, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst of overtuiging, de rechten van de vrouw en het vraagstuk folteringen.

In 2011 waren er in Jordanië net als in andere landen in de regio demonstraties waarin werd opgeroepen tot politieke en economische hervormingen en tot beëindiging van de endemische corruptie. Om in te spelen op de evoluerende binnenlandse politieke context en de toenemende roep om hervormingen richtte koning Abdullah in maart 2011 het comité voor nationale dialoog (NDC) en in april 2011 het koninklijk comité voor grondwetsherziening (RCCR) op.

Het NDC werd opgedragen op consensus gebaseerde ontwerpen van een kieswet en een wet inzake politieke partijen op te stellen, en het RCCR werd belast met de herziening van de grondwet. Eind september 2011 bekrachtigde het parlement 41 grondwetswijzigingen, die op 1 oktober 2011 in werking zijn getreden. Die wijzigingen weerspiegelen het kader van de Jordaanse politieke hervormingen en behelzen onder meer de oprichting van een grondwettelijk hof en van een onafhankelijke commissie die de verkiezingen moet bewaken en beheren, alsmede het verbod op foltering.

De aanneming van toepassingswetten door het parlement moet de weg vrijmaken voor de consolidatie van de instellingen die garant staan voor de democratie, een goed bestuur en de rechtsstaat en ervoor zorgen dat er sprake is van werkelijk politiek pluralisme en dat politieke partijen meer bevoegdheden krijgen.

De herziene wet op openbare bijeenkomsten, die in mei 2011 in werking is getreden, brengt enkele positieve veranderingen in verband met de vrijheid van meningsuiting en van vergadering met zich mee. Organisatoren van openbare bijeenkomsten hebben nu geen toestemming van het ministerie van Binnenlandse Zaken meer nodig. Zij hoeven enkel nog maar de autoriteiten 48 uur van te voren van de bijeenkomst in kennis te stellen.

Wat de persvrijheid betreft, kregen mainstream online-nieuwsportalen verscheidene malen met veiligheidsdiensten te maken, vooral wanneer zij verslag uitbrachten over demonstraties.

De wijdverbreide corruptie in de Jordaanse maatschappij blijft een punt van ernstige bezorgdheid en een topprioriteit voor de achtereenvolgende regeringen, maar met beperkt tastbaar resultaat.

Jordanië handhaaft sinds mei 2006 een feitelijk moratorium op de toepassing van de doodstraf.

Jordanië moet meer doen om geweld tegen vrouwen uit te bannen, onder meer door verdere maatregelen te treffen ter bevordering van de integratie van vrouwen in het politieke en het economische leven, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Kinderen van Jordaanse moeders die met buitenlanders zijn getrouwd, kunnen nog steeds niet de Jordaanse nationaliteit verkrijgen, waardoor hun het recht op openbaar onderwijs en gezondheidszorg wordt ontzegd. Ook genieten hun buitenlandse echtgenoten niet dezelfde burgerrechten als Jordaanse mannen die met buitenlandse vrouwen zijn getrouwd.

5.2.14 Libanon

Na de politieke patstelling in de eerste helft van 2011 kregen de betrekkingen van de EU met Libanon weer nieuw elan nadat er in juli 2011 een nieuwe regering was gevormd. Het Associatiecomité gaf in december het startsein voor de opstelling van een nieuw actieplan van het Europees nabuurschapsbeleid.

De EU was actief betrokken bij de discussie met de nieuwe regering over de hervorming van het kiesstelsel. In oktober 2011 werd er door het ministerie van Binnenlandse Zaken een nieuw wetsontwerp voorgelegd. De EU was voorstander van het opnemen van aanbevelingen van de verkiezingswaarnemingsmissie die in 2009 was uitgevoerd. De EU heeft 2 miljoen euro toegekend voor steun aan de hervorming van het kiesstelsel in Libanon, in de aanloop naar de verkiezingen van 2013.

De EU is Libanon blijven aansporen zijn rechterlijke macht te hervormen en onafhankelijker te maken. De EU heeft Libanon herhaaldelijk met klem verzocht zijn feitelijke moratorium op de doodstraf om te zetten in volledige afschaffing van de doodstraf.

De erbarmelijke toestand in de Libanese gevangenissen is nog steeds een punt van zorg. Het aandeel van de gedetineerden die nog op hun proces wachten of zelfs hun straf al hebben uitgezeten, ligt nog boven de 50 %. Maatschappelijke organisaties blijven melding maken van het gebruik van willekeurige detentie, met name van vluchtelingen en migranten.

De EU herhaalt haar oproep aan Libanon om de toestand van de Palestijnse vluchtelingen te verbeteren, met name wat betreft hun recht op werk en socialezekerheidsdekking, alsmede op hun recht om eigendommen te bezitten, te erven en te registreren. Uitvoeringsdecreten in samenhang met de wijzigingen van de arbeidswet van 2010 moeten nog worden aangenomen.

Het parlement heeft de laatste hand gelegd aan een nationaal actieplan voor de mensenrechten, dat spoedig zou kunnen worden aangenomen.

De EU heeft actieve steun geboden voor het recht op vrijheid van meningsuiting voor mensenrechtenverdedigers die moesten terechtstaan vanwege hun meldingen van het gebruik van foltering.

5.2.15 Syrië

Na het begin van de opstand in Syrië in het voorjaar van 2011 en de escalatie van gewelddadigheden en mensenrechtenschendingen door de Syrische regering jegens haar eigen onderdanen besloot de Raad Buitenlandse Zaken van mei 2011 de bilaterale samenwerkingsprogramma's tussen de EU en de Syrische regering op te schorten. Tevens bevroor de EU de ontwerpassociatieovereenkomst. Sindsdien heeft de Commissie de deelname van de Syrische autoriteiten aan haar regionale programma's opgeschort en heeft de Europese Investeringsbank (EIB) al zijn leningsverrichtingen en technische bijstand aan Syrië opgeschort.

De EU riep president Assad op een stap opzij te zetten en oefende in nauwe samenwerking met de internationale gemeenschap druk op de Syrische regering uit om een einde te maken aan alle gewelddadigheden. De EU steunde de Liga van Arabische Staten (LAS) bij zijn inspanningen om de crisis op te lossen en drong er bij de leden van de VN-Veiligheidsraad op aan overeenstemming te bereiken over een krachtige VN-actie ten opzichte van Syrië. De beperkende maatregelen van de EU, waaronder een wapenembargo, gelden in Syrië sinds mei 2011 en er zijn regelmatig nieuwe maatregelen ingevoerd. Eind 2011 heeft de EU tien rondes van sancties opgelegd voor 86 personen en 30 eenheden, onder meer veel militairen en veiligheidsfunctionarissen die verantwoordelijk zijn voor het geweld en de repressie.

Gedurende de gehele opstand veroordeelde de EU in de scherpste bewoordingen de aanhoudende gewelddadige repressie onder leiding van het Syrische regime tegen de bevolking, alsmede de wijdverbreide schendingen van de mensenrechten, waaronder het doden, massaal arresteren en folteren van burgers, vreedzame demonstranten en hun familieleden, die als misdaad tegen de menselijkheid kunnen worden beschouwd. De EU spoorde het Syrische bewind aan, onbelemmerde toegang te verlenen aan humanitaire hulpverleners en organisaties en ook media en onafhankelijke waarnemers toegang te verlenen.

De EU werkte nauw samen met internationale partners om te zorgen voor een krachtige VN-respons op de crisis in Syrië. Dat heeft ertoe geleid dat de Algemene Vergadering en de Mensenrechtenraad (MRR) van de VN belangrijke resoluties over Syrië hebben aangenomen. Maar liefst drie buitengewone zittingen heeft de MRR in 2011 in Genève aan de mensenrechtensituatie in de Arabische Republiek Syrië gewijd, waarvan twee op officieel verzoek van de EU.

De EU gaf voorts blijk van haar diepe verontrusting over de bevindingen van het verslag van de onafhankelijke internationale onderzoekscommissie inzake Syrië, waarin wordt gesteld dat er in het land wellicht misdaden tegen de menselijkheid en andere grove mensenrechtenschendingen zijn begaan. De EU bevestigde herhaaldelijk haar standpunt

dat er voor de plegers van vermoedelijke misdrijven zoals die welke in het verslag worden beschreven, geen straffeloosheid mag bestaan.

5.2.16 Tunesië

De Tunesische revolutie heeft de weg vrijgemaakt voor de overgang van het land naar democratie. Tijdens de periode 2011 - 2013 heeft de EU 240 miljoen euro aan bilaterale samenwerking met Tunesië besteed, uit het ENPI (Europees nabuurschaps- en partnerschapsinstrument). Dat indicatieve bedrag werd met 150 miljoen euro verhoogd. Alleen al voor 2011 verdubbelde de EU haar financiële bijstand van aanvankelijk 80 miljoen euro tot circa 160 miljoen euro. Die middelen waren met name bedoeld voor economisch herstel, het maatschappelijk middenveld en de democratische overgang.

In januari 2011 betuigden EU-hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton en Commissielid Štefan Füle in een gezamenlijke verklaring opnieuw de solidariteit van de EU met Tunesië en het Tunesische volk, veroordeelden zij het gewelddadig neerslaan van de demonstraties, en spoorden zij de Tunesische autoriteiten aan verantwoordelijk op te treden, de vrede te bewaren, zich terughoudend op te stellen en geen geweld te gebruiken. De opstand leidde tot het officiële aftreden van president Zine El Abidine Ben Ali op 14 januari 2011.

De Raad stelde op 31 januari 2011 beperkende maatregelen tegen Tunesië vast wegens schendingen van de mensenrechten. In februari 2011 bevroor de EU de tegoeden van de heer Ben Ali en andere personen tegen wie een gerechtelijk onderzoek loopt wegens verduistering van overheidsmiddelen in Tunesië.

De EU betoonde haar politieke steun voor de Tunesische overgang door een reeks bezoeken op hoog niveau, op 14 februari 2011 van EU-hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton, en vervolgens van EG-voorzitter Barroso, de commissieleden Füle, Malmström en De Gucht en voorzitter van het Europees Parlement Buzek.

De EU drong er bij de overgangsregering op aan toe te zien op een vlotte en soepele transitie naar democratie, en verklaarde zich bereid onmiddellijk bijstand te verlenen bij de voorbereiding en organisatie van het verkiezingsproces en samen te werken aan een breder pakket voor bijstand bij democratische hervormingen en economische ontwikkeling.

De EU reageerde instemmend op de besluiten van de overgangsregering om politieke gevangenen vrij te laten, vrijheid van meninguiting toe te staan en familieleden van voormalig president Ben Ali te vervolgen wegens corruptie.

De EU verleende onmiddellijke bijstand voor de voorbereiding van verkiezingen, en zette een verkiezingswaarnemingsmissie in die onder leiding stond van Michael Gahler, in wiens rapport te lezen viel dat de verkiezingen over het algemeen goed zijn verlopen, konden bogen op een grote politieke consensus, gepaard gingen met algemene vrijheid van meningsuiting en transparant waren georganiseerd.

Voor het eerst hadden de Tunesische burgers in oktober 2011 de gelegenheid om op vrije en democratische wijze hun vertegenwoordigers te kiezen. De nieuw verkozen grondwetgevende vergadering zal nu de taak hebben de nieuwe grondwet van het land op te stellen. De EU verklaarde dat zij de Tunesische bevolking politiek en financieel zal blijven steunen. Niettemin betreurde de EU de gevechten die uitbraken na de bekendmaking van de voorlopige verkiezingsuitslagen, en riep zij op tot kalmte en terughoudendheid.

In 2011 werd 2 miljoen euro uit het stabiliteitsinstrument vrijgemaakt ter ondersteuning van zeven projecten om de Tunesische autoriteiten te helpen bij de voorbereiding van

democratische verkiezingen volgens internationale normen, bij de ondersteuning van de ontwikkeling van een onafhankelijke civiele samenleving en bij het streven om maatschappelijke organisaties in staat te stellen een actieve rol te vervullen bij het bepalen van het hervormingsprogramma van het land.

Daarnaast werd in maart 2011 in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten een oproep tot het indienen van voorstellen met een budget van 2 miljoen euro gedaan. Er werden tien projecten gefinancierd op de volgende drie gebieden: nationale verkiezingswaarneming, opleiding van politieke partijen, ondersteuning van de vrijheid van meningsuiting en bevordering van de democratische waarden.

In juli 2011 werd nog een oproep tot het indienen van voorstellen gedaan in het kader van het thematische programma voor niet-overheidsactoren en lokale actoren voor een totaal budget van 2,5 miljoen euro. De oproep was gericht op de bevordering van lokale ontwikkelingsprojecten met bijzondere aandacht voor het scheppen van banen en het genereren van inkomsten. Er werden zes projecten gefinancierd.

In september 2011 belegde de EU de eerste bijeenkomst van de taskforce EU-Tunesië die is opgezet om de Europese en internationale steun voor de Tunesische transitie beter te coördineren.

Tevens werd er aanzienlijke humanitaire hulp beschikbaar gesteld, met name om Tunesië bij te staan bij de opvang van de toestroom van vluchtelingen tengevolge van de oorlog in Libië. In 2011 heeft de EU met Tunesië een dialoog over migratie, mobiliteit en veiligheid aangeknoopt.

Op 27 december 2011 begroette de EU met instemming de benoeming van de nieuwe Tunesische regering en zegde zij toe de Tunesische autoriteiten en het maatschappelijk middenveld te zullen blijven steunen bij de overgang van het land naar democratie.

De EU heeft de onderhandelingen over het vestigen van een bevoorrecht partnerschap tussen de EU en Tunesië nieuw leven ingeblazen door het vaststellen van een "geavanceerde status".

5.2.17 Algerije

De eerste vergadering van het subcomité EU-Algerije voor politieke dialoog, veiligheid en mensenrechten werd op 3 en 4 oktober in Algiers gehouden. De zesde zitting van de Associatieraad EU-Algerije vond in juni in Luxemburg plaats. Daar werd uitvoerig ingegaan op onderwerpen in verband met democratisering, hervormingen en mensenrechten. Commissielid Füle bezocht Algerije in mei voor de tweede maal. Tijdens dat bezoek had hij ontmoetingen met een breed scala van maatschappelijke organisaties en sprak hij met de Algerijnse autoriteiten onder meer over de geplande politieke hervormingen.

In de vorige vergadering van het Associatiecomité EU-Algerije, die in december te Brussel plaatsvond, verklaarde Algerije zich bereid verkennende onderhandelingen aan te gaan voor het uitwerken van een actieplan in het kader van het vernieuwde Europees nabuurschapsbeleid. Op 20 december verzocht Algerije de EU officieel om als waarnemer op te treden bij de parlementsverkiezingen in mei 2012.

Op 29 april 2011 sprak de hoge vertegenwoordiger haar verontrusting uit over de moord op de mensenrechtenverdediger professor Ahmed Kerroumi, die behoorde tot de politieke partij "Democratische en Sociale Beweging", en riep zij ertoe op spoedig een diepgaand onderzoek in te stellen, opdat degenen die voor deze moord verantwoordelijk zijn, worden gevonden en voor de rechter worden gebracht. Zij herhaalde dat de EU hecht aan haar partnerschap met Algerije en dat de EU mensenrechtenverdedigers en maatschappelijke organisaties zal blijven steunen.

De Algerijnse autoriteiten hebben begin 2011 de noodtoestand opgeheven en politieke en sociaaleconomische hervormingen in het vooruitzicht gesteld. De EU verklaarde zich bereid Algerije bij zijn inspanningen te ondersteunen, maar beklemtoonde dat die hervormingen zo moeten worden doorgevoerd dat tegemoet wordt gekomen aan de rechtmatige aspiraties van het Algerijnse volk. De hervormingen werden met de Algerijnse autoriteiten besproken in de eerste vergadering van het subcomité voor politieke dialoog, veiligheid en mensenrechten en in de tweede vergadering van het Associatiecomité EU-Algerije. De EU gaf uiting aan het standpunt dat de wetgevings-hervormingen, met name inzake verenigingen en media, niet moeten leiden tot grotere beperkingen op de uitoefening van de vrijheid van vereniging en van meningsuiting. Verscheidene ngo's hadden nogal wat vragen naar aanleiding van de bestudering van de nieuwe wet op verenigingen, met name wat betreft de oprichting en ontbinding van verenigingen, het doel van hun activiteiten, hun financiering en hun samenwerking met internationale ngo's.

De EU heeft de ontwikkelingen inzake de vrijheid van godsdienst en geweten nauwlettend gevolgd.

Wat de rechten van de vrouw betreft, betoonde de EU zich ingenomen met het hervormingsproject (dat vervolgens in januari 2012 is aangenomen) dat ertoe strekt een vrouwenquotum in verkozen vertegenwoordigingen te garanderen. Blijft de vraag of de uitvoering daarvan werkelijke gelijkheid tot gevolg zal hebben. De EU heeft zich er bezorgd over getoond dat Algerije zijn voorbehouden bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (CEDAW) nog niet heeft ingetrokken. Daarnaast is er door de EU gewezen op de noodzaak de "Code de la famille" te hervormen

De EU-personeelsleden hadden geregeld ontmoetingen met maatschappelijke organisaties zowel in Algiers als in Brussel. In Algiers was de delegatie zeer actief om de civiele samenleving op de financieringsmogelijkheden en -procedures te attenderen. Er vond overleg met nationale en internationale ngo's plaats in het kader van de groep

inzake de doeltreffendheid van de hulp aan de civiele samenleving alsook bij de viering van internationale dagen (bijvoorbeeld de Dag van de mensenrechten).

In 2011 werden er veertien extra projecten gefinancierd in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten en het programma voor niet-overheidsactoren. Zij bestrijken een breed scala van onderwerpen, zoals plaatselijke ontwikkeling, capaciteitsopbouw, rechten van de vrouw en gezondheidszorg.

Aan Algerije komt voor 2011-2013 een totaalbudget van 172 miljoen euro ten goede dat wordt gefinancierd via het Europees nabuurschaps- en partnerschapsinstrument. De Europese Commissie trok in 2011 58 miljoen euro uit voor Algerije. Die middelen dienen ter ondersteuning van hervormingen op het gebied van vervoer, cultuur en erfgoed, en jeugd en werkgelegenheid.

5.2.18 Marokko

De EU en Marokko zetten hun mensenrechtendialoog voort, meer bepaald in de zesde vergadering van het subcomité voor mensenrechten, democratie en bestuur van 20 oktober 2011 te Brussel.

In een gezamenlijke verklaring van 19 juni 2011 van EU-hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton en Commissielid Štefan Füle voor uitbreiding en het Europees nabuurschapsbeleid] uitte de EU haar waardering voor de herziene versie van de grondwet, waarover op 1 juli 2011 een referendum werd gehouden. De nieuwe grondwet bevat belangrijke maatregelen op het vlak van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden, waaronder het primaat van het internationale over het nationale recht; de erkenning van de burgerrechten van vrouwen en van de gelijkheid van vrouwen en mannen, het nieuwe institutionele kader voor de mensenrechten, d.w.z. de oprichting van de nationale raad voor de rechten van de mens, de interministeriële delegatie inzake mensenrechten en de instelling van de ombudsman. De Marokkaanse autoriteiten besloten de datum van de parlementsverkiezingen te vervroegen naar 25 november 2011. In overeenstemming met de Marokkaanse regering vond van 14 november tot en met 2 december een EU-missie van verkiezingsdeskundigen plaats. Die missie bracht een verslag uit met verscheidene aanbevelingen voor het verbeteren van bepaalde aspecten van het verkiezingsproces (verlenging van de verkiezingscampagne, bekendmaking van de uitslagen met vermelding van het aantal stemmen, deelneming van vrouwen, enz.). De EU toonde zich (in een verklaring van 26 november 2011) ingenomen met het feit dat deze verkiezingen gehouden werden en zegde haar steun toe voor de Marokkaanse inspanningen om snel een ambitieus hervormingsprogramma ten uitvoer te brengen.

In mei 2011 kondigde de regeringsraad zijn besluit aan om het Facultatief Protocol bij het Verdrag tegen foltering te ratificeren. De EU moedigde de Marokkaanse regering daarnaast aan om toe te treden tot Facultatief Protocol nr. 1, betreffende klachtenprocedures, bij het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, en om het Internationaal Verdrag inzake de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning te ratificeren. In verband met de vrijheid van vereniging en de vrijheid van vergadering (die in de nieuwe grondwet verankerd zijn), bleven zich praktische problemen met de uitvoering voordoen (problemen bij de registratie van buitenlandse ngo's, weigeringen om reçu's uit te schrijven, belemmeringen van demonstraties). Er kwamen meldingen binnen van het gebruik van geweld door de

rechtshandhavingsinstanties jegens demonstranten van met name de 20 februari-beweging. De EU onderstreepte in haar dialoog met de Marokkaanse autoriteiten het belang van waarborging van de vrijheid van vergadering en van vereniging.

Ook de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid zijn verankerd in de nieuwe grondwet, evenals het recht op toegang tot overheidsinformatie en de specifieke wijze van regulering daarvan door de hoge autoriteit voor audiovisuele communicatie. Journalisten kunnen over het algemeen weliswaar kritiek uiten, maar er werden verscheidene gevallen gerapporteerd van repressie en intimidatie van media en journalisten die zich kritisch hadden uitgelaten over gevoelige onderwerpen. De EU spoorde Marokko aan zo spoedig mogelijk een nieuwe perswet aan te nemen met een hervormde regeling van de vrijheidsstraffen voor journalisten. Wat de rechten van vrouwen en kwetsbare personen betreft, heeft Marokko een regeringsagenda voor gelijkheid 2011-2013 aangenomen. De EU trok 35 miljoen euro uit voor de uitvoering van die agenda, vooral voor de bewustmaking van de bevolking en het verbeteren van de omstandigheden en het vermogen van vrouwen om op voet van gelijkheid met mannen deel te nemen aan het politieke bestuur en het beheer van openbare aangelegenheden. Marokko heeft al zijn voorbehouden bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (CEDAW) ingetrokken, maar handhaaft bepaalde verklaringen die tegelijk met de aanpassing van zijn nationale wetgeving ingetrokken dienen te worden. In mei 2011 nam de regeringsraad het Facultatief Protocol bij het Verdrag tegen foltering aan (waardoor het comité individuele petities kan ontvangen). Het wetsontwerp inzake de arbeidsvoorwaarden voor huishoudelijk personeel (dat tevens het verbod op arbeid van kinderen van beneden de 15 jaar bestrijkt) werd in oktober 2011 door de regeringsraad aangenomen.

De samenwerking tussen de EU en Marokko in internationale organisaties, met name in de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties werd verder uitgebreid. Marokko nam in de context van de Arabische lente actief deel aan de VN-contactgroep voor het oplossen van het conflict in Libië, en werkte met de EU samen op het vlak van de eerbiediging van de mensenrechten in Syrië.

5.2.19 Westelijke Sahara

De EU is in haar dialoog met zowel Marokko als Algerije van nabij aandacht blijven schenken aan de Westelijke Sahara. De EU hecht groot belang aan het verbeteren van de mensenrechtensituatie in de Westelijke Sahara, waar de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vergadering problematisch blijven. De EU steunt de VN-secretaris-generaal en zijn persoonlijk gezant ten volle in hun inzet voor het vraagstuk van de Westelijke Sahara en heeft de partijen opgeroepen de onderhandelingen onder auspiciën van de VN voort te zetten om een rechtvaardige, blijvende en beiderzijds aanvaardbare politieke oplossing te vinden. In Resolutie 1979 (2011) van de VN-Veiligheidsraad verheugt de Veiligheidsraad zich over de vestiging van een nationale mensenrechtenraad in Marokko en over de voorgestelde component voor de Westelijke Sahara, alsook over de bereidheid van Marokko om te zorgen voor onvoorwaardelijke en ongehinderde toegang tot alle speciale procedures van de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties.

5.2.20 Libië

Nadat het Kadhafi-regime zijn eigen onderdanen op brute wijze had onderdrukt en aangevallen, besloot de EU op 22 februari 2011 de onderhandelingen over een kaderovereenkomst EU-Libië op te schorten.

Vervolgens nam de EU een leidende rol op zich bij het nemen van het besluit in de Algemene Vergadering van de VN van 1 maart om Libiës lidmaatschapsrechten in de Mensenrechtenraad op te schorten.

Op 11 maart werd er een buitengewone Europese Raad gehouden in het licht van de gebeurtenissen in Libië. De leiders riepen kolonel Kadhafi op onmiddellijk afstand te doen van de macht, en verklaarden dat de nationale overgangsraad door de EU als rechtmatige gesprekspartner zou worden beschouwd. In daaropvolgende zittingen van de Raad Buitenlandse Zaken en bijeenkomsten van de Europese Raad herhaalde de EU haar oproepen aan het adres van het regime om een halt toe te roepen aan het geweld en aan de mensenrechtenschendingen ten aanzien van zijn onderdanen, en betuigde zij met klem steun aan de prodemocratische krachten. Daarnaast werden door voorzitter Barroso, voorzitter Van Rompuy en hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton verklaringen afgelegd over een brede waaier van onderwerpen op het gebied van de mensenrechten (waaronder de bescherming van de burgerbevolking, de veroordeling van willekeurige detentie en buitengerechtelijke executies en van discriminatie van kwetsbare groepen), het gebruik van clustermunitie, de status van de nationale overgangsraad, en algehele steun aan de Libische burgers.

In antwoord op de crisis implementeerde de EU spoedig beperkende maatregelen op grond van de Resoluties 1970 en 1973 van de VN-Veiligheidsraad, samen met een reeks autonome aanvullende beperkende maatregelen. Die maatregelen behelsden de bescherming van de burgerbevolking door te voorkomen dat wapens en geld het Kadhafi-regime konden bereiken en door zich met reisbeperkingen en het bevriezen van tegoeden te richten tegen kolonel Kadhafi en diegenen in zijn naaste omgeving die verantwoordelijk waren voor het bevelen van geweld.

De EU speelde een actieve rol bij de inspanningen van de internationale gemeenschap om een oplossing te vinden voor het conflict. EU-vertegenwoordigers waren aanwezig bij de topbijeenkomsten van Parijs en Londen, bij de vergaderingen van de Libië-contactgroep en van de Caïro-groep, alsook bij de top van Parijs van 1 september en de bijeenkomst van de Vrienden van Libië in New York in de marge van de AVVN, waar de nationale overgangsraad de volledige erkenning van de internationale gemeenschap als het rechtmatige gezag van Libië verkreeg.

Op 22 mei 2011 bezocht de hoge vertegenwoordiger Benghazi, waar zij de officiële opening van het technisch bureau van de EU verrichtte. Het EU-bureau werd opgedragen om de contacten met de in Benghazi gevestigde nationale overgangsraad te onderhouden en om de EU-bijstand ter plaatse te coördineren. Op 12 november, na de bevrijding van Tripoli, bezocht de hoge vertegenwoordiger Tripoli om de EU-delegatie in Libië officieel te openen en om gezagsdragers van de nationale overgangsraad in hun hoofdstad te ontmoeten, zoals zij tijdens haar bezoek aan Benghazi in mei had beloofd.

Sinds het begin van de crisis in Libië bood de EU humanitaire hulp voor meer dan 158 miljoen euro en zette zij EU-civielebeschermingsteams en middelen in om zowel in Libië zelf als aan de Libische grenzen burgers bij te staan. Na de bevrijding van het land kondigde de hoge vertegenwoordiger een pakket van 30 miljoen euro aan onmiddellijke hulp aan voor onder meer eerbiediging van de mensenrechten, voorkoming van foltering en mishandeling en versterking van het maatschappelijk middenveld.

Verscheidene leden van het Europees Parlement bezochten Libië in 2011 en droegen zodoende bij aan de bewustmaking in Europa van de uitdagingen waar de interim-autoriteiten voor staan in hun streven om een democratische overgang te bewerkstelligen.

De hoge vertegenwoordiger benadrukte dat in de nieuwe grondwet de rechten van vrouwen verankerd moeten worden om te waarborgen dat vrouwen deel uitmaken van het proces. De EU faciliteerde de deelname van vrouwen uit twaalf verschillende Libische steden aan de verkiezingen in Tunesië.

Op 21 december 2011 gaf de Raad van de EU alle bevroren in de EU gehouden middelen en tegoeden van de centrale bank van Libië en van de Libyan Arab Foreign Bank vrij om het herstel van de Libische economie te steunen en bijstand te bieden aan de nieuwe Libische autoriteiten.

5.3 Rusland en Centraal-Azië

5.3.1 Rusland

De EU en Rusland hielden in 2011 hun periodieke tweejaarlijks mensenrechtenoverleg. De 13e en de 14e ronde daarvan vonden beide in Brussel plaats, respectievelijk in mei en november. Er werd open gedialogeerd over een reeks mensenrechtenkwesties in Rusland, de Europese Unie en internationale fora. Met name de volgende onderwerpen kwamen aan de orde: vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering en vereniging, de situatie van mensenrechtenverdedigers, de rechtsstaat, het functioneren van het gerechtelijk apparaat, kiesrechten, racisme, vreemdelingenhaat en bestrijding van discriminatie, met inbegrip van met name de rechten van LGBTI's, de rechten van het kind, samenwerking inzake mensenrechten in internationale fora (VN, Raad van Europa, OVSE), en de noordelijke Kaukasus.

Daarnaast verzochten de EU en Rusland om onderzoek naar specifieke individuele gevallen. Overeenkomstig haar praktijk om de stem van het maatschappelijk middenveld bij haar bijeenkomsten met derde landen over de mensenrechten te betrekken, had de EU vóór elke overlegronde ontmoetingen met vertegenwoordigers van Russische en internationale ngo's. Ook het Europees Parlement werd in speciale voor- en nabesprekingen op de hoogte gehouden.

Om het overleg doeltreffender en resultaatgerichter te maken, bleef de EU bij Rusland aandringen op wijzigingen in de procedure van het mensenrechtenoverleg en om andere ministeries en instanties dan het ministerie van Buitenlandse Zaken erbij te betrekken, om het overleg beurtelings in Rusland en in de EU te laten plaatsvinden en ontmoetingen met Russische en internationale ngo's te houden. Dit punt kwam ter sprake tijdens twee EU-Rusland-toppen, respectievelijk in Nizjni Novgorod in juni en in Brussel in december, en werd voorts besproken in een briefwisseling tussen voorzitter Van Rompuy en president Medvedev. Over het algemeen werden

mensenrechtenkwesties op alle niveaus van de betrekkingen tussen de EU en Rusland ter sprake gebracht, ook op het hoogste.

De EU bleef ook in 2011 uiting gegeven aan haar bezorgdheid over de nakoming door Rusland van de toezeggingen die het in het kader van de VN, de OVSE en de Raad van Europa heeft gedaan. Omdat 2011 een verkiezingsjaar was, behoorden de kiesrechten van de Russische burgers tot de hoofdpunten van de besprekingen met de Russische Federatie, variërend van de registratie van politieke partijen tot de eerlijke toegang tot middelen en media, en van de vrijheid van vergadering wat bijeenkomsten van de oppositie betreft tot verkiezingswaarneming. In de aanloop naar en vlak na de verkiezingen werden in dat verband door hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton enkele verklaringen afgelegd.

Bron van grote zorg bleven voor de EU de moeilijke situatie van mensenrechtenverdedigers, een aantal gewelddadige aanslagen op journalisten en prominente activisten in de Russische Federatie, alsmede de beperkte naleving van de vrijheid van meningsuiting en van de vrijheid van vereniging en vergadering. Het onderzoek naar de moorden op mensenrechtenverdedigers als mevrouw Estemirova en het onderzoek naar het overlijden in voorlopige hechtenis van de heer Magnitski en mevrouw Trifonova leverden niets op. Op 27 december legde het hoofd van de presidentiële raad inzake mensenrechten en civiele samenleving, Michail Fedotov, president Medvedev rapporten over Sergej Magnitski en Michail Chodorkovski voor. Intussen werd de rechtszaak tegen de overleden jurist Sergej Magnitski twee jaar na zijn dood heropend, en dat terwijl de omstandigheden van zijn dood in voorlopige hechtenis nog tot op de bodem moeten worden uitgezocht. Last but not least riep de definitieve uitspraak in het tweede proces tegen Chodorkovski en Lebedev tal van vragen op in verband met onregelmatigheden en het ontbreken van een eerlijk proces. Hoge vertegenwoordiger Ashton legde daarover een verklaring af.

De EU bleef zich zorgen maken over de mensenrechtensituatie in de noordelijke Kaukasus, die er in 2011 niet beter op werd: er bleven talrijke meldingen binnenkomen van folteringen, ontvoeringen, willekeurige detenties en schendingen van de rechten van vrouwen, waaronder "eerwraakmoorden" en huiselijk geweld. Voor die misdaden bleef er alom straffeloosheid heersen. In naburige republieken, met name in Ingoesjetië en Dagestan, ging de situatie er verder op achteruit. Het aantal aanslagen in samenhang met racisme en etnische haat bleef een bron van zorg. Hetzelfde geldt naar verluidt voor de situatie van staatlozen in de Russische Federatie.

Tot de belangrijke positieve ontwikkelingen die op instemming van de EU konden rekenen, behoorden enkele moderniseringsinspanningen, met name in verband met de rechtsstaat (de start van een aantal hervormingen op justitieel gebied, in het gevangeniswezen en de rechtshandhaving) en politiek pluralisme (verlaging van de drempel voor toegang tot de Doema van zeven naar vijf procent, opstelling van wetswijzigingen inzake de registratie van politieke partijen en de kieswet).

5.3.2 Centraal-Azië (regionaal)

De EU-strategie voor een nieuw partnerschap met Centraal-Azië is sedert ze door de Europese Raad op 21 en 22 juni 2007 werd goedgekeurd het algemene kader voor de EU-betrekkingen met Centraal-Azië. De strategie onderkent dat mensenrechten, rechtsstatelijkheid, goed bestuur en democratisering aan de basis liggen van de politieke stabiliteit en de economische ontwikkeling van Centraal-Azië op de lange termijn.

De EU stelde bij elke Centraal-Aziatische staat mensenrechtenkwesties aan de orde via diverse politieke contacten en bezoeken op hoog niveau, zoals tijdens de ministeriële bijeenkomst tussen de EU en Centraal-Azië van 7 april 2011 in Tasjkent (Oezbekistan). Er werd een aantal bilaterale demarches uitgevoerd bij de landen in de regio over mensenrechtenkwesties die zorgen baarden.

Overeenkomstig de strategie heeft de EU met alle landen van de regio gestructureerde mensenrechtendialogen ingesteld. Deze dialogen hebben de gelegenheid geboden openlijk over alle zorgpunten te praten, ook over individuele gevallen. De dialogen werden voorbereid in nauw overleg met het plaatselijke en het internationale maatschappelijk middenveld. Er werd ook gevraagd om inbreng van het maatschappelijk middenveld door middel van studiebijeenkomsten met de vier Centraal-Aziatische landen[12]. Deze bijeenkomsten gingen over internationale normen, Europese beste praktijken, nationale wetten en de praktische toepassing daarvan. De studiebijeenkomsten boden de gelegenheid voor een gedachtewisseling tussen Europese en Centraal-Aziatische vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld, academici en overheidsambtenaren. Zij leidden tot de opstelling van gedetailleerde aanbevelingen over wetswijzigingen en praktische veranderingen die nodig zijn willen de betrokken landen volledig voldoen aan de internationale en nationale normen, die daar aan ambtenaren werden gepresenteerd. De dialogen en de studiebijeenkomsten kregen een vervolg door contacten tussen de nationale autoriteiten en de EU-delegaties, alsmede door de financiering van projecten, onder meer uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten.

Daarnaast ontwikkelde de EU met de staten van Centraal-Azië op nationaal niveau bilaterale samenwerkingsprogramma's en -projecten die rechtstreeks te maken hebben met de mensenrechten. De EU verleende in het bijzonder steun aan de hervorming van het gerechtelijk apparaat en het gevangeniswezen, evenals aan campagnes om de mensenrechten te propageren en aan capaciteitsopbouw. Overeenkomstig de strategie werden de activiteiten in het kader van het regionaal initiatief met betrekking tot de rechtsstaat voor Centraal-Azië ook in 2011 voortgezet.

Bijdragen tot de uitvoering van het EU-mensenrechtenbeleid is onderdeel van het mandaat van de Speciale Vertegenwoordiger van de EU voor Centraal-Azië, Pierre Morel, die in zijn bezoeken aan de regio en in zijn bilaterale contacten mensenrechtenvraagstukken aan de orde bleef stellen.

12 http://eeas.europa.eu/human_rights/dialogues/civil_society

De EU werkte middels dialoog en gezamenlijke projecten nauw samen met de OVSE, de Raad van Europa, de VN en de Hoge Commissaris van de VN voor de mensenrechten, en met name met haar regionale bureau in Bisjkek.

5.3.3 Kazachstan

In 2011 waren er in Kazachstan tekenen van onrust tengevolge van een industrieel arbeidsgeschil dat in mei in Janaozen uitbrak. Er werd gestaakt in diverse olieverwerkingsinstallaties waar de arbeiders salarisverhoging, betere arbeidsomstandigheden en de opheffing van beperkingen met betrekking tot onafhankelijke vakbonden eisten. Deze stakingen leidden in december 2011 tot zware botsingen tussen politie en stakers. De autoriteiten richtten een onderzoekscommissie op die de feiten achter de gewelddadige gebeurtenissen moet onderzoeken. De EU sprak de verwachting uit dat de commissie op transparante wijze haar werk zal doen en dat degenen die verdacht worden van geweldpleging een eerlijk proces zullen krijgen.

De situatie qua mensenrechten blijft meer in het algemeen een punt van zorg. De EU is bij de Kazachstaanse autoriteiten blijven aandringen op het uitvoeren van verdere politieke hervormingen op het gebied van de vrijheid van vergadering en de vrijheid van overtuiging, de rol van het maatschappelijk middenveld en de ngo's, de situatie van de politieke oppositie, de mediavrijheid en de vrijheid van meningsuiting.

Sedert de lente van 2011heeft in Kazachstan een reeks bomaanslagen en vermoedelijke terreuraanslagen plaatsgevonden, die te maken zouden hebben met religieus extremisme. Deze gebeurtenissen hebben een nieuw open debat doen ontstaan over godsdienstvrijheid en over een stijgende tendens van religieus extremisme in Kazachstan. Tijdens de bijeenkomst van de samenwerkingsraad EU-Kazachstan in juni 2011 zijn op hoog niveau besprekingen gevoerd.
De vierde ronde van de mensenrechtendialoog tussen de EU en Kazachstan vond plaats op 30 november 2011 in Brussel. Op 19 en 20 oktober 2011 is in Almaty een EU-Kazachstan seminar van het maatschappelijk middenveld georganiseerd over

mensenrechten :"Building stronger interaction between state and civil society as an engine of progress".

5.3.4 Kirgizië

De vorming van een coalitieregering en een vreedzaam verloop van de presidentsverkiezingen in oktober 2011 waren een laatste stap in het overgangsproces van de na de crisis van 2010 opgerichte voorlopige instellingen naar door democratische verkiezingen gevestigde overheidsautoriteiten. Uit een aantal, door de OVSE/Odihr waargenomen, tekortkomingen bij de uitvoering van de wetgeving bleek duidelijk dat het verkiezingsproces verbetering behoeft. De EU bleef ondersteuning verlenen aan het democratiseringsproces en bevestigde haar toezegging om substantiële hulp te bieden ter ondersteuning van hervormingen in het land, met name op het gebied van de rechtsstaat en de sociaaleconomische ontwikkeling.

Tijdens het verloop van de politieke dialoog bleef de EU de Kirgizische autoriteiten oproepen nog meer politieke hervormingen door te voeren, vooral inzake rechtsstatelijkheid en justitie.

De EU spoorde de Kirgizische autoriteiten aan sneller verbetering te brengen in de mensenrechtensituatie van alle burgers, met name wat betreft de waarborging van de onontbeerlijke rechten op een eerlijk proces en op toegang tot de rechter, deugdelijke procesvoeringsregels en vermindering van de druk op rechters en advocaten. De EU uitte haar diepe verontrusting over de beslissing van het hoogste gerechtshof van Kirgizië om de levenslange vrijheidsstraf van de mensenrechtenverdediger de heer Askarov te handhaven, en riep ertoe op alle mogelijkheden te overwegen om de zaak opnieuw te bezien.

De hervorming van het wetboek van strafrecht is een belangrijke ontwikkeling: de EU uitte haar waardering voor het feit dat laster niet langer strafbaar is in Kirgizië, waarmee het goede voorbeeld wordt gegeven voor de regio. In december 2011 nodigde Kirgizië de speciale rapporteur van de VN inzake foltering uit voor een bezoek aan het land.

De derde zitting van de mensenrechtendialoog tussen de EU en Kirgizië vond op 28 juni 2011 in Bisjkek plaats. Naast onderwerpen van gemeenschappelijk belang of gemeenschappelijke zorg in internationale fora, stelde de EU een aantal specifieke punten van zorg betreffende de mensenrechtensituatie in Kirgizië aan de orde, met name in samenhang met de hervorming van het gerechtelijk apparaat, met inbegrip van voorlopige hechtenis, foltering, het recht op een eerlijk proces en toegang tot de rechter, vrijheid van vereniging en van vergadering ; de rechten van gevangenen, van kinderen en van vrouwen, en het nationale kader voor de bescherming van de mensenrechten.

De EU bleef continu ondersteuning verlenen aan activiteiten op het gebied van wederopbouw, verzoening en conflictpreventie die van belang zijn voor de duurzame groei van het land. In antwoord op de door de nieuwe regering getoonde belangstelling voor samenwerking met de EU inzake justitiële hervormingen en de bestrijding van corruptie wordt er thans gewerkt aan de opstelling van een volwaardig bijstandsprogramma voor deze aangelegenheden, dat voorziet in het delen van EU-ervaring ter zake.

5.3.5 Tadzjikistan

De derde en de vierde ronde van de mensenrechtendialoog tussen de EU en Tadzjikistan vonden plaats in Doesjanbe op respectievelijk 2 februari (voor het jaar 2010) en 25 oktober 2011. De dialoog bood de gelegenheid tot een gedachtewisseling over een breed scala van vraagstukken van gemeenschappelijk belang of van gemeenschappelijke zorg, zoals de nationale instellingen voor de mensenrechten, de rechten van vrouwen, kinderen en migranten. Er zijn verschillen opgemerkt in verband met het kiesrecht, het maatschappelijk middenveld, de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van de media. Daarnaast waren er ook besprekingen over mogelijkheden tot concrete samenwerking op het gebied van de mensenrechten. In het kader van de vierde ronde van de dialoog bezocht de EU-delegatie ook een gevangenis in Doesjanbe.

Op 26-27 juli 2011 werd er door de EU en Tadzjikistan een seminar voor het maatschappelijk middenveld over de rechten van arbeidsmigranten gehouden.

"Mensenrechtenkwesties kwamen ook aan de orde in de eerste vergadering van het samenwerkingscomité op 16 maart 2011 in Doesjanbe. De voornaamste punten van bespreking hielden verband met de aanbevelingen van het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (ODIHR), de vrijheid van meningsuiting, de mediavrijheid en de vrijheid van godsdienst.

5.3.6 Turkmenistan

De EU bleef de situatie van de mensenrechten in Turkmenistan nauwlettend volgen en gaf tijdens de bilaterale dialoog voordurend uiting geven aan haar blijvende bezorgdheid over een aantal zaken, onder meer in de mensenrechtendialoog EU-Turkmenistan. De vierde ronde van de dialoog vond op 8 juli 2011 in Brussel plaats. De EU en Turkmenistan richtten zich in het bijzonder op de hervorming van het gerechtelijk apparaat, met inbegrip van de omstandigheden in de gevangenissen, op de nationale instellingen voor de bescherming van de mensenrechten, de ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld, vrijheid van vereniging, vrijheid van meningsuiting, bewegingsvrijheid en de rechten van personen die tot een nationale minderheid behoren, en samenwerking in internationale fora.

5.3.7 Oezbekistan

De EU is bij de Oezbeekse autoriteiten blijven aandringen op het uitvoeren van verdere politieke hervormingen, met name op het gebied van de vrijheid van vergadering en de vrijheid van overtuiging, de rol van het maatschappelijk middenveld en de ngo's, de mediavrijheid en de rechten van het kind. De EU heeft zich verheugd over de vrijlating van een aantal mensenrechtenverdedigers in de loop van 2011, maar bleef bezorgd over het grote aantal mensenrechtenverdedigers, activisten en journalisten die in detentie zitten in Oezbekistan en is die vraagstukken blijven aankaarten, ook de individuele gevallen, bij de autoriteiten van Oezbekistan. Zij bleef aandringen op ruimere toegang van de internationale gemeenschap tot de penitentiaire instellingen in Oezbekistan.

De vijfde ronde van de mensenrechtendialoog EU-Oezbekistan vond op 24 juni 2011 in Tasjkent plaats. De EU en Oezbekistan richtten zich in het bijzonder op de hervorming van het gerechtelijk apparaat, met inbegrip van de omstandigheden in de gevangenissen, op de nationale instellingen voor de bescherming van de mensenrechten, de ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld, vrijheid van vereniging, vrijheid van meningsuiting, bewegingsvrijheid en samenwerking in internationale fora. In deze context sneed de EU ook het punt aan van samenwerking met de speciale rapporteur inzake foltering, alsook het punt betreffende een uitnodiging aan een IAO-commissie om toezicht uit te oefenen op de voortgang bij de uitvoering van de IAO-verdragen 138 en 182 tegen kinderarbeid.

In december 2011 schortte het Europees Parlement zijn instemming met het opnemen van een textielprotocol in de partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst op wegens bezorgdheid in verband met kinderarbeid. Waarschijnlijk verwacht het Europees Parlement concrete vooruitgang te merken inzake gedwongen arbeid, onder meer de terugkeer van internationale toezichthouders naar de katoenoogst in 2012, om het opnieuw opnemen van het textielprotocol opnieuw te overwegen. Er werd intensiever met elkaar samengewerkt om een programma van 10 miljoen euro vast te stellen voor een hervorming van de strafrechtspleging, dat begin 2012 van start is gegaan.

De EU bleef samen met de Raad van Europa uitvoering geven aan het rechtsstaatinitiatief van de EU en Centraal-Azië. Voor Oezbekistan werden de volgende activiteiten verricht: hervorming van het grondwettelijk hof, het hoogste gerechtshof en het bureau van de ombudsman, opleiding van rechters en vertegenwoordigers van overheidsdiensten, en opstelling van juridische adviezen over wetsontwerpen.

5.4 Afrika

5.4.1 Afrikaanse Unie

De mensenrechtendialoog tussen de EU en de AU, die in 2008 begon, bleef een belangrijk forum voor besprekingen over de inspanningen voor de mensenrechten en de democratie. Er vond in 2011 één bijeenkomst plaats, in Dakar, waarbij de aandacht vooral uitging naar vraagstukken als de samenwerking tussen de AU en de EU inzake de bescherming van mensenrechtenverdedigers, de mensenrechten in democratische transities, en het recht op ontwikkeling en de uitvoering van Resolutie 1325 van de VN-Veiligheidsraad over vrouwen, vrede en veiligheid.

De derde AU-EU-studiebijeenkomst van het maatschappelijk middenveld over mensenrechten vond op 21 en 22 november 2011 in Brussel plaats. De aanbevelingen hadden betrekking op twee hoofdonderwerpen: mensenrechten en verkiezingen, en de situatie in verband met het recht op huisvesting en gedwongen uitzettingen. De aanbevelingen zullen worden gepresenteerd als bijdrage aan de volgende bijeenkomst in het kader van de mensenrechtendialoog tussen de EU en de Afrikaanse Unie.

Als blijk van hun gezamenlijke aanpak legden de EU en de AU op 12 februari 2011 een gezamenlijke verklaring af over de Internationale dag tegen de inzet van kindsoldaten. In die verklaring betoonden de EU en de AU zich verheugd over de vooruitgang die met name door de aanneming van Resolutie 1882 van de Veiligheidsraad werd geboekt, en betuigden zij andermaal hun steun voor het bestrijden van straffeloosheid in verband met de rekrutering en de inzet van kindsoldaten en voor de noodzaak om degenen die dergelijke misdaden begaan, voor de rechter te brengen. Daarnaast riepen zij alle staten op om het Facultatief Protocol inzake de betrokkenheid van kinderen bij gewapende conflicten uiterlijk in 2012 te ratificeren, nadat daarvoor in mei 2010 de campagne werd ingeluid door het bureau van de speciale vertegenwoordiger van de VN-secretaris-generaal voor kinderen en gewapende conflicten.

In het kader van het Afrika-EU-platform voor dialoog over bestuur en mensenrechten (ingesteld op 12 november 2010) werd er door twee werkgroepen vergaderd voor besprekingen over respectievelijk het beheer van natuurlijke hulpbronnen in situaties tijdens en na een conflict (Brussel, juni 2011) en vrijheid van meningsuiting, waaronder mediavrijheid, als manier om democratische veranderingen te bevorderen (Tunis, december 2011). Sinds het platform in november 2010 werd opgericht biedt het platform een open, inclusieve en informele ruimte voor dialoog, alsook de gelegenheid tot het opstellen van gezamenlijke bestuursagenda's en aanbevelingen voor de beide continenten. In september 2011 vond er in Brussel ook een informele bijeenkomst van deskundigen van het Afrika-EU-partnerschap inzake democratisch bestuur en mensenrechten plaats, tijdens welke bijeenkomst verder overleg kon worden gevoerd over de vraag of er verbetering kan worden gebracht in de EU-steun voor Afrikaanse bestuursinitiatieven als het African Peer Review Mechanism (APRM) en het Afrikaanse handvest inzake democratie, verkiezingen en bestuur.

Naast de mensenrechtendialoog van de AU en de EU bieden de politieke dialogen overeenkomstig artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou de gelegenheid om vragen inzake mensenrechten rechtstreeks op te nemen met de nationale autoriteiten in de Afrikaanse partnerlanden. In 2010 werd een specifieke dialoog over mensenrechten gevoerd met Nigeria en Zuid-Afrika.

5.4.2 Angola

Ondanks de grondwettelijke garanties inzake de fundamentele vrijheden en de nationale instelling voor de mensenrechten bleven zich op allerlei niveaus tekortkomingen bij de bescherming van de mensenrechten voordoen. Tot recente problemen ter zake behoren meldingen van geweld en misbruiken van de strijdkrachten tegen illegale migranten en mijnwerkers in de diamantrijke Lunda-provincies. Ook werd er gewag gemaakt van buitensporig geweld van de politie bij kleinschalige protestacties van oppositiegroeperingen en jongeren.

De EU-delegatie en vertegenwoordigers van de lidstaten bezochten de Lunda-provincies en hadden er contacten met de autoriteiten en vertegenwoordigers van de civiele samenleving. In coördinatie met andere internationale partners volgden zij de situatie en wezen zij de regering op de noodzaak om de berichten grondig na te trekken en preventief op te treden door opleiding en controle van de strijdkrachten. Eerder bezochten EU-ambassadeurs de olierijke noordelijke provincie Cabinda, waar zich sporadisch zwakke opstanden voordoen en waar meldingen van mensenrechtenschendingen vandaan komen.

De EU en haar lidstaten financieren mensenrechtenprojecten en verlenen bijstand aan lokale en internationale organisaties die actief zijn op dit terrein. Nu de donorsteun aan Angola algemeen wordt afgebouwd, vormt de EU-financiering een van de weinige inkomstenbronnen voor lokale mensenrechtenorganisaties.

De dialoog overeenkomstig artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou is niet erg actief gebleven, maar er zijn hoge verwachtingen voor de Angola EU JWF Joint way forward agreement. Het omvat een brede politieke dialoog over onder andere vrede en veiligheid, mensenrechten en goed bestuur.

5.4.3 Burundi

De bezorgdheid van de EU over de mensenrechtensituatie in Burundi is in 2011 gebleven. Er zijn in de loop van het jaar tal van buitengerechtelijke executies geweest - 62 volgens de VN, en nog meer volgens de ngo's. Terwijl de leiders van de oppositie zich in het buitenland bevinden, hebben het maatschappelijk middenveld en de media het vacuum dat door de politieke partijen van de oppositie is achtergelaten, ruimschoots ingevuld, en zijn journalisten en leiders van het maatschappelijk middenveld het doelwit geworden van arrestaties en intimidaties.

De politieke druk uit de internationale gemeenschap begon tegen het einde van het jaar vruchten af te werpen, want de toestand bleek rustiger te zijn geworden. De EU heeft bijgedragen tot het intensiveren van internationale inspanningen om de dialoog tussen de regering en de zich in het buitenland bevindende oppositiepartijen te herstellen, in het vooruitzicht van een behoorlijke voorbereiding van de verkiezingen in 2015.

De EU heeft op proactieve wijze geprobeerd met de regering een dialoog overeenkomstig artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou te voeren, maar tevergeefs. De dialoog met het maatschappelijk middenveld had in 2011 meer succes aangezien die werd voortgezet en meer werd toegespitst op politiek bestuur.

De EU is uit het EOF projecten blijven financieren om justitie te decentraliseren en het plaatselijk bestuur te steunen, ten einde moeilijke vraagstukken in verband met landconflicten op te lossen. De EU heeft in het kader van het EIDHR en het stabiliteitsinstrument ook oproepen tot voorstellen gedaan.

5.4.4 Kameroen

In 2011 kreeg de inzet van de EU inzake mensenrechten en democratisering in Kameroen een belangrijke impuls, zowel op het gebied van de politieke dialoog en de pleitbezorging als op het gebied van financiële steun. De belangrijkste actiegebieden waren de volgende.

Mensenrechtenverdedigers: de EU-missies in Kameroen hebben de oprichting van een nationaal netwerk voor de bescherming van mensenrechtenverdedigers (RENAPDDHO) gesteund. De delegatie van de Unie heeft advies, politieke bijstand en bijstand in natura gegeven, terwijl de Franse ambassade enige financiële steun heeft gegeven. RENAPDDHO treedt op wanneer individuele mensenrechten in gevaar zijn en legt ook de laatste hand aan een eerste verslag over de situatie van de mensenrechtenverdedigers in Kameroen.

Bewustzijn van mensenrechten: de EU heeft in 2011 financiële steun verleend voor de organisatie van een in Yaounde gehouden filmfestival over het thema mensenrechten. Helaas hebben de autoriteiten het festival op het laatste ogenblik verboden vanwege vermeend gevaar voor de openbare orde, waarop de hoofden van de EU-missie hebben verklaard dat besluit te betreuren.

Justitie en detentievoorwaarden: de EU is de belangrijkste donor op dit cruciale gebied. De EU-steun was in het bijzonder belangrijk om te helpen het aantal personen die in afwachting van hun proces in hechtenis zitten te beperken te dijken en om te helpen de gezondheidsvoorwaarden (onder meer hiv-preventie), de sanitaire omstandigheden en juridisch consult voor gedetineerden te verbeteren. Daarnaast zijn de problemen in verband met het (dis)functioneren van justitie, in het bijzonder voor grote dossiers, ook geregeld opgeworpen in het kader van de politieke dialoog.

De rechten van LGBT's: dit punt ligt in Kameroen zeer gevoelig en wordt geregeld opgeworpen tijdens de politieke dialoog met de autoriteiten, met als ultieme doel decriminalisering. De EU heeft voorts financiële steun verleend aan een ngo die de rechten van LGBT's verdedigt, in het bijzonder LGBT's die in hechtenis zitten of tegen wie een proces loopt. Dit project heeft voor een controverse met de autoriteiten gezorgd; de autoriteiten beschuldigden de EU van inmenging en van het bevorderen van homoseksualiteit en hebben de EU gevraagd de subsidie in te trekken. De EU heeft heftig op die beschuldigingen gereageerd en weigerde haar mening over het project te herzien.

In 2011 zijn in het kader van de lopende politieke dialoog geregeld nog andere punten aangekaart, zoals de afschaffing van de doodstraf (er is momenteel slechts een feitelijk moratorium), de rechten van de vrouw (in het bijzonder geweld tegen vrouwen), de rechten van het kind (in het bijzonder bekrachtiging door Kameroen van de twee Facultatieve protocollen bij het VN-verdrag inzake de rechten van het kind) en beknotting van politieke rechten zoals de vrijheid van vereniging en de vrijheid van

protest. Er is ook financiële steun verleend aan ngo's die samenwerken met leden van de inheemse bevolking (in het bijzonder de Baka-pygmeeën).

5.4.5 Tsjaad

Zoals is opgemerkt in het verslag van het Bureau van de Hoge commissaris voor de mensenrechten over de mensenrechtensituatie in Tsjaad, is er in dat land geen beleid van opzettelijk en systematisch schenden van de mensenrechten, maar worden die rechten voortdurend geschonden. Hoewel Tsjaad de belangrijkste internationale verdragen over de bevordering en de bescherming van de mensenrechten heeft bekrachtigd, laat de daadwerkelijke toepassing van die verdragen nog veel te wensen over. De reden daartoe is een gebrek aan financiële en technische middelen voor vraagstukken inzake mensenrechten en justitie. Parallel wordt het recht op ontwikkeling sterk beknot door terugkerende hongersnood en epidemieën, vooral in de Sahelregio van het land.

De problemen op het gebied van de mensenrechten zijn dan ook vrij uiteenlopend, maar de EU en haar lidstaten hebben vier grote probleemgebieden aangewezen waarop zij hun inspanningen moeten bundelen:

a) de instelling van een betrouwbaar en functioneel gerechtssysteem, om de - nog steeds wijdverbreide - straffeloosheid een halt toe te roepen;
b) de naleving en bevordering van de rechten van de meest kwetsbaren, ook van kinderen, vrouwen (vooral in agrarische regio's) en van personen met een beperking;
c) het hervormingsproces voor de interne veiligheidsdiensten begeleiden, de rechtsstaat in het land aanmoedigen en misbruiken voorkomen;
d) naleving van democratische beginselen en goed bestuur bevorderen, door participatie van de burgers in overheidszaken toe te staan, zowel op nationaal als op plaatselijk niveau.

"Goed bestuur" behelsde een van de twee pijlers (70 miljoen euro) van het 10e Europees Ontwikkelingsfonds, om bij te dragen tot het herstel van gezonde openbare instellingen en gezonde praktijken op de terreinen justitie, beheer van overheidsfinanciën, en veiligheid in het land.

Het in 2009 gestarte EU-programma ter ondersteuning van justitie in Tsjaad (PRAJUST) wil dan ook de rechtsbedeling in het land aanmerkelijk verbeteren door steun te helpen verlenen aan zowel de strafrechtelijke als de civielrechtelijke processen, en ook aan professionals (advocaten, rechters, gevangenisbeambten, enz.). PRAJUST voorziet ook in een wezenlijke bijdrage aan het regeringsprogramma voor de bouw en heringebruikneming van justitiefaciliteiten in het hele land.

De hervorming van de veiligheidssector is een belangrijk gebied waarop de EU al steun verleent door middel van het PAFSI programma - Support programme for the reform of internal security forces.

De EU financierde, samen met andere bilaterale en multilaterale partijen, de onderzoekscommissie naar de gebeurtenissen van januari-februari 2008 en naar de verdwijning van oppositieleider Ibni Oumar Mahamat Saleh.

De EU was ook op politiek en financieel gebied betrokken in de organisatie van het proces tegen voormalig president Habré, hoewel dat proces nog van start moest gaan omdat het hof nog niet was ingericht.

Wat het probleem van de verkiezingen betreft, heeft de EU steun verleend aan de voorbereiding en de organisatie van de parlements- en presidentsverkiezingen 2010-2011. Er is een EU-verkiezingswaarnemingsmissie onder leiding van het voormalig Commissielid voor Ontwikkeling, thans lid van het Europees Parlement, Louis Michel afgevaardigd.

Het eind 2011 opgestarte governance support program in Tsjaad (PAG) verleende steun inzake financieel bestuur en beheer van inkomsten uit olie. Het programma zet de in 2007 aangevatte inspanningen voort om het vermogen van het ministerie van Financiën en Begroting te verbeteren. Een onderdeel van het programma is bestemd voor de begeleiding van het recente decentralisatieproces na de plaatselijke verkiezingen van 2011 in de belangrijkste steden van het land.

De EU is sterk gehecht gebleven aan het aanpakken van belangrijke vraagstukken in samenhang met goed bestuur (justitie, mensenrechten, veiligheidsdiensten, economische transparantie en decentralisatie), zowel via haar politieke dialoog overeenkomstig artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou, als via de uitvoering van haar programma's en projecten.

Via haar budgetlijnen bevorderde de EU naleving voor de rechten van de vrouw, voor de rechten van het kind, en voor de rechten van personen met een beperking. Tot die acties behoorden onder meer het bestrijden van discriminerende praktijken tegen vrouwen zoals vrouwelijke genitale verminking, gedwongen huwelijk en vroegtijdig huwelijk, en op gender gebaseerd geweld.

5.4.6 Ivoorkust

Begin 2011 verkeerde Ivoorkust in een ernstige politieke crisis: de aftredende president weigerde zich immers neer te leggen bij de uitslag van de presidentsverkiezingen van eind november 2010 waarbij zijn tegenstander Alassane Ouattara de overwinning had behaald. De repressie van het illegitieme regime van Gbagbo gaf aanleiding tot talrijke schendingen van de rechten van de mens, die door hoge vertegenwoordiger Ashton en haar woordvoerder in verschillende verklaringen aan de kaak zijn gesteld. De EU heeft de wil van de burgers van Ivoorkust zoals die uit de stembusgang duidelijk naar voren is gekomen, onmiddellijk en resoluut gesteund door middel van restrictieve maatregelen tegen in totaal 118 personen en 13 economische entiteiten (zie daarover de besluiten die de Europese Raad tot begin april 2011 heeft genomen).
Die maatregelen zijn uitermate doeltreffend gebleken, want ze hebben het regime van Gbagbo aanmerkelijk verzwakt.
Ook op diplomatiek niveau trad de EU intensief op om regionale instellingen zoals Ecowas en de Afrikaanse Unie, alsook de Verenigde Naties ertoe aan te zetten een uitgesproken standpunt in te nemen en bemiddelingsacties te ondernemen om de grondwettelijke orde te herstellen. De EU verleende hen daartoe ook steun op het gebied van informatie, zowel technisch als financieel. Zij heeft daarnaast 60 miljoen euro

uitgetrokken voor humanitaire hulp aan de bevolkingsgroepen die het ergst door de crisis waren getroffen en 1 miljoen euro uit het EIDHR beschikbaar gesteld voor onder andere specifieke hulp aan vrouwen tegen wie tijdens de crisis seksueel geweld is gebruikt.

Nadat de installatie van de rechtmatige president Ouattara het einde van de crisis had ingeluid, kon de ontwikkelingssamenwerking voortgaan, met de daadwerkelijke start van het programma ter ondersteuning van het gerecht (18 miljoen euro) dat ertoe strekt de staat te steunen bij het vastleggen van een sectoraal hervormingsbeleid, het bevorderen van de toegang tot de rechter, het terugdringen van corruptie bij het gerecht, en het versterken van het professionalisme van de magistraten. In de loop van 2011 zijn in de noordelijke regio's zeven rechtbanken gerenoveerd en opnieuw in gebruik genomen, zodat in de betrokken zones de toegang tot de rechter is vergroot.

De EU bood (via het stabiliteitsinstrument) steun in de vorm van specifieke expertise voor het ministerie van Justitie voor de lopende gerechtelijke procedures, met name het onderzoek door de onderzoekscel van het ministerie naar de tijdens de crisis gepleegde misdrijven, alsook voor de ontwikkeling van een wet tot bescherming van getuigen en slachtoffers en van een wetsontwerp betreffende de tenuitvoerlegging van het Statuut van Rome (ICC).

Eind 2011 is steun voor nationale verzoening goedgekeurd ten behoeve van de overgangsjustitie, de bemiddeling van conflicten over landeigendom in het westen, en professionalisering en responsabilisering van de media. De EU continueerde haar technische en financiële steun aan het post-crisis-verkiezingsproces door bij de organisatie van de wetgevende verkiezingen van mei2011 8miljoeneuro te schenken en de waarneming van de verkiezingen door het maatschappelijk middenveld te financieren. Tot slot versterkte de EU in oktober 2011 haar dialoog met de mensenrechtenorganisaties tijdens de opstelling van de mensenrechtenstrategie van het land.

5.4.7 Democratische Republiek Congo

In 2011 was de EU zeer betrokken bij het toezicht op het verkiezingsproces in de DRC in de aanloop naar de parlements- en presidentsverkiezingen. Op 24 januari deed de hoge vertegenwoordiger een verklaring uitgaan naar aanleiding van de herziening van de

grondwet, waarin werd opgeroepen tot een dialoog tussen alle bij het verkiezingsproces betrokkenen.

De EU verleende financiële steun aan de organisatie van de parlements- en presidentsverkiezingen en stuurde een verkiezingswaarnemingsmissie ter plekke. De EU uitte bij verscheidene gelegenheden haar bezorgdheid over de politiek gemotiveerde schendingen van de mensenrechten, en de bedreigingen van de vrijheid van de media en de inbreuken op de vrijheid van meningsuiting en van protest.

Op 7 september deed de EU een plaatselijke verklaring uitgaan over de verantwoordelijkheden die alle politieke actoren en de Congolese nationale politie in de DRC hebben voor het waarborgen van vrije, transparante, democratische en vreedzame verkiezingen. Op 8 november uitte de EU haar bezorgdheid over de meest recente ontwikkelingen in de verkiezingscampagne in de DRC. Er zijn kernberichten naar de nationale kiescommissie (CENI) gestuurd om erop te wijzen dat het van belang is dat de fundamentele vrijheden worden gewaarborgd. In november en december deed de EU verscheidene verklaringen uitgaan over de kwaliteit van het verkiezingsproces in de DRC.

Voorts is de EU zich blijven inzetten voor de verdedigers van de mensenrechten. De EU was vertegenwoordigd in alle stadia van het proces tegen de verdachten die betrokken zouden zijn geweest bij de dood van mensenrechtenverdediger Floribert Chebeya. Op 29 juni verklaarde de hoge vertegenwoordiger dat zij kennis had genomen van het vonnis dat door het hoge militaire gerechtshof was uitgesproken, waarbij zij benadrukte dat straffeloosheid moet worden bestreden; ook werd in die verklaring het standpunt van de EU ten aanzien van de doodstraf gememoreerd. De EU heeft verscheidene demarches gedaan om mensenrechtenverdedigers te beschermen en heeft haar lokale actieplan voor de uitvoering van de richtsnoeren van de EU ten aanzien van verdedigers van mensenrechten bijgewerkt. Voorts is op lokaal niveau een landenstrategiedocument voor mensenrechten opgesteld.

De EU continueerde haar steun voor de bestrijding van op gender gebaseerd geweld in de DRC. Als één van de financiële verbintenissen werd op 11 juli een programma ter

waarde van 2,5 miljoen euro voor steun aan slachtoffers van seksueel geweld in Kivu aangekondigd.

De EU is van nabij blijven toezien op de ontwikkelingen met betrekking tot de wetgeving, in het bijzonder op het gebied van de hervorming van de veiligheidssector. Er zijn in de DRC diverse grote projecten uitgevoerd in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR).

Op internationale fora is de EU steun blijven verlenen aan het werk van het Internationaal Strafhof (ICC) met betrekking tot hangende Congolese zaken. Daarnaast heeft de EU in de Mensenrechtenraad van de VN de situatie in de DRC met betrekking tot de mensenrechten actief aan de orde gesteld.

5.4.8 Eritrea

De EU heeft opnieuw haar bezorgdheid getoond over de schendingen van de mensenrechtenverplichtingen door Eritrea. In het kader van de politieke dialoog riep de EU de regering van Eritrea op alle politieke gevangenen onvoorwaardelijk vrij te laten. In september 2011 bracht hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton de verklaring namens de Europese Unie over de politieke gevangenen in Eritrea op de tiende verjaardag van hun detentie uit. De EU riep de regering van de Staat Eritrea met aandrang op de "G11" (elf hoge regeringsambtenaren die sinds 2001 willekeurig worden vastgehouden en aan wie hun rechten worden ontzegd nadat zij openlijk kritiek hadden geleverd op president Isaias Afwerki) onvoorwaardelijk vrij te laten.

Evenzo werd de aandacht gevestigd op het lot van de opgesloten journalisten en diegenen die gevangen zitten vanwege hun politieke of religieuze overtuiging. Evenals anderen riep de EU de autoriteiten van Eritrea op Dawit Isaak, een journalist die zowel de Eritrese als de Zweedse nationaliteit heeft en die sinds 2001 in incommunicado-detentie zit, alsook andere gedetineerde journalisten vrij te laten. De EU herhaalde haar verzoeken om informatie te ontvangen en toegang tot die journalisten te krijgen. Tijdens zijn ontmoeting met president Isaias heeft de directeur Afrika, Nicholas Westcott, persoonlijk het lot van de gevangenen aangekaart.

Ook vrijheid van godsdienst blijft een probleem: de EU uitte bezorgdheid over schendingen hiervan ten aanzien van niet-officieel erkende religieuze groeperingen in Eritrea en herhaalde haar verzoek om toegang tot de in 2007 afgezette voormalige patriarch van de Eritrese orthodoxe kerk.

De EU heeft ook bezorgdheid geformuleerd over de benarde toestand van de Eritrese vluchtelingen in de Hoorn van Afrika. Zij deed dat tegenover zowel de regering van Eritrea als de regeringen van andere landen waar naar verluidt van mensenhandel en mishandelingen sprake is.

De EU verleende verdere steun aan verscheidene activiteiten ter bevordering van de mensenrechten, vooral met betrekking tot de toegang tot informatie over mensenrechten, over de rechten van de vrouw en de rechten van het kind.

5.4.9 Ethiopië

In het nieuwe ontwikkelingsplan van Ethiopië voor de komende vijf jaar, het groei- en transformatieplan, is een volledig hoofdstuk gewijd aan capaciteitsopbouw bij overheidsdiensten en aan goed bestuur (onder meer maatregelen tegen corruptie). Dat lijkt aan te geven dat de regering een doeltreffend ambtenarenapparaat, alsook in democratische en politieke zin, een sterker goed bestuur als ruggengraat van de nationale ontwikkelingsstrategie tot stand wil brengen.

De EU blijft echter bezorgd over de situatie van de mensenrechtenverdedigers en over de toepassing van de wet uit 2009 die de activiteiten van het maatschappelijk middenveld reguleert. Nieuwe, in 2011 uitgebrachte richtsnoeren voor het uitwerken van een aantal aspecten van de wetgeving betreffende het maatschappelijk middenveld bemoeilijken de situatie van de maatschappelijke organisaties wellicht nog meer. Toch is tussen de regering, de donoren en het maatschappelijk middenveld een driepartijendialoog tot stand gebracht. De EU heeft er vertrouwen in dat dankzij die dialoog een verbetering van de regelingen tot de mogelijkheden behoort. De EU heeft eveneens op

voorspoedige wijze de projecten van het Civil Society Fund verder uitgevoerd, onder meer betreffende mensenrechten en bestuur.

In 2011 vonden in Ethiopië overeenkomstig de in 2009 aangenomen nieuwe antiterrorismewet de eerste arrestaties en bijbehorende processen plaats. In juni werden twee Ethiopische journalisten gearresteerd; later volgden de arrestaties van nog andere journalisten en van leden van de oppositie.

De EU heeft de processen gevolgd. Eind 2011 werden twee Zweedse journalisten veroordeeld tot een gevangenisstraf van elf jaar, en werden drie andere, nog lopende rechtszaken tegen in totaal 36 personen, door de EU gevolgd.

Over de arrestaties en de uitvoering van de antiterrorismewet is kritiek geuit, hoofdzakelijk door Amnesty, Human Rights Watch, en Reporters Without Borders. De VN spoorden Ethiopië aan om de ruime definitie van terrorisme in de antiterrorismewet te herzien en formuleerden bezorgdheid over de mogelijke kwalijke gevolgen van die wet voor de media in het land. De EU brengt de antiterrorismewet ter tafel in het raam van de dialoog die zij met Ethiopië tot stand brengt.

In 2011 hebben donoren, waaronder de EU, een informatiemissie uitgevoerd voor de beoordeling van het door de Ethiopische regering uitgevoerde programma voor verdorping dat de landbouwbevolking betere toegang tot basisdiensten moet verschaffen. Ondanks wat mensenrechtenorganisaties beweren, is tijdens de missie geen bewijs gevonden van gedwongen verplaatsing of van andere schendingen van mensenrechten. De donoren steunen het programma niet en zijn bezorgd over de gevolgen van de overhaaste uitvoering, die soms leidt tot het ontbreken van basisdiensten en zelfs tot voedseltekorten. In 2011 is de EU daarover in dialoog getreden met de regering van Ethiopië.

Ethiopië is begonnen aan de ontwikkeling van een nationaal actieplan inzake mensenrechten dat in 2012 klaar moet zijn en waarin aanbevelingen van de universele periodieke doorlichting en van VN-organen zullen worden opgenomen.

5.4.10 Gambia

In Gambia heeft de politieke en macro-economische stabiliteit standgehouden, terwijl de mensenrechtensituatie, vooral wat de vrijheid van meningsuiting betreft, problematisch bleef. Dat werd in november bevestigd toen de zittende president Jammeh de presidentsverkiezingen won. De EU stuurde een deskundige verkiezingswaarnemingsmissie, wier evaluatie de basis voor verdere besprekingen in de politieke dialoog zal vormen.

De EU en Senegal onderhouden een structurele politieke dialoog als bepaald in artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou, met wederzijds overeengekomen prioriteiten, gedeelde agenda's en toezeggingen van beide partijen. De bijeenkomsten vinden twee keer per jaar plaats. Bestuur/mensenrechten zijn kernonderwerpen die voortdurend op de agenda staan. Op die gebieden werd echter minder voortvarend te werk gegaan en werd minder snel vooruitgang geboekt dan ten aanzien van andere thema's die ter tafel kwamen.

De EU bleef het maatschappelijk middenveld steunen, in het bijzonder inzake bestuur, mensenrechten en de rechten van vrouwen.

5.4.11 Guinee

Over het algemeen trad in 2011 een verdere verbetering op wat de toestand van de mensenrechten en van de democratie in Guinee betreft. In Conakry en in het binnenland, waar door de ordediensten tal van schendingen worden gepleegd, is de veiligheidssituatie stabieler geworden. In de strijd tegen de straffeloosheid is enige vooruitgang geboekt, onder meer in het dossier betreffende de slachtoffers van 28 september 2009 (vreedzame manifestatie die door de veiligheidsdiensten bruut is neergeslagen). Diverse in 2011 door de ordediensten gepleegde schendingen blijven echter ongestraft en twee van de hoogstgeplaatste functionarissen die vermoedelijk verantwoordelijk zijn voor de repressie van 28 september 2009, bekleden nog steeds

hoge openbare ambten, wat de voortgang van het onderzoek er niet gemakkelijker op maakt. De EU handhaaft tegen vijf personen sancties (bevriezing van tegoeden en visumverbod) wegens hun veronderstelde verantwoordelijkheid in dit dossier.

Justitie blijft zeer zwak, en de omstandigheden waarin de gevangenen verkeren zijn nog steeds penibel en weinig mensenrechtenvriendelijk, maar de eerste stappen naar een hervorming van het justitiële en het penitentiaire systeem zijn gezet. De EU heeft justitie al een eerste keer steun verleend in de vorm van technische bijstand aan het ministerie en van hulp aan slachtoffers en het maatschappelijk middenveld in de strijd tegen het onbestraft blijven van tijdens de slachting van 28 september 2009 gepleegde misdaden. Ook werd een begin gemaakt met de hervorming van de veiligheidsdiensten, onder meer het demilitariseren van de stad Conakry en de daadwerkelijke pensionering van ongeveer 4 000 militairen met ten minste 35 jaar dienst (15 % van de veiligheidsdiensten). De politieke situatie is stabieler, en nu dankzij de installatie van een democratisch verkozen president en een civiele regering de grondwettelijke orde is hersteld, heeft de EU de voorwaarden voor de voortzetting van de samenwerking overeenkomstig het 10e EOF versoepeld en het wapenembargo gedeeltelijk opgeheven. Vrije en transparante wetgevende verkiezingen blijven echter de beslissende voorwaarde voor volledig genormaliseerde relaties met de EU.

5.4.12 Guinee-Bissau

In 2011 was de mensenrechtensituatie in Guinee-Bissau nog steeds zorgwekkend, in het bijzonder wat de economische en sociale rechten betreft, omdat de problemen van armoede, analfabetisme en ontoereikende toegang tot de elementaire sociale diensten niet waren opgelost. Net als het op grote schaal voorkomende huiselijk geweld hebben die problemen een negatieve uitwerking ten aanzien van de rechten van de vrouw en de rechten van het kind.

In juni 2011 nam de nationale assemblee twee wetten aan, de ene ter bestrijding van mensenhandel en de andere tot uitbanning van vrouwelijke genitale verminking. In december 2011 bekrachtigde Guinee-Bissau het Afrikaanse charter voor democratie, verkiezingen en bestuur.

In april 2011 deed de Europese Unie, overeenkomstig het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), voor het eerst een oproep tot het indienen van voorstellen voor versterking van de bescherming van de rechten van kinderen, vrouwen en gevangenen. Vier projecten werden geselecteerd voor financiering, voor een totaalbedrag van 1 140 000 euro.

De stabiliteit van het land werd in gevaar gebracht door herhaalde perioden van door politieke overwegingen ingegeven geweld en intimidatie die in nauw verband staan met de rol van het leger in de binnenlandse politiek. In december 2011 mondde de verijdeling van een vermeende poging tot staatsgreep uit in het onrechtmatig doden van een verdachte die zich aan het overgeven was, en in willekeurige arrestaties en detenties. Straffeloosheid en corruptie blijven een groot probleem, en worden onvoldoende aangepakt.

Straffeloosheid tegengaan en de wet naleven stonden centraal in de politieke dialoog die de Europese Unie en Guinee-Bissau voeren in het kader van de raadplegingen overeenkomstig artikel 96 van de Overeenkomst van Cotonou. De vertegenwoordigers van de regering van Guinee-Bissau stelden bevredigende voorstellen en initiatieven voor om belangrijke hervormingen door te voeren die het land in een democratisch kader moeten stabiliseren. Het overleg is afgesloten met het Besluit 2011/1492 van de Raad en met de aanneming van passende maatregelen voor de uitvoering van die afspraken. Eind 2011 was weliswaar een bepaalde voortgang in de uitvoering van bepaalde engagementen op te merken maar was geen van de belangrijkste toezeggingen volledig uitgevoerd.

5.4.13 Kenia

De EU is in 2011 nauwlettend blijven toezien op de mensenrechtensituatie in Kenia.

Het verlenen van steun aan de toepassing van de nieuwe grondwet was voor de EU in 2011 een van de hoofdprioriteiten, niet het minst met het oog op de bescherming en de bevordering van de mensenrechten.

De straffeloosheid bleef zeer verontrustend. De EU heeft die vraagstukken regelmatig zowel bij de regering van Kenia als publiekelijk aangekaart. In 2011 bleef zij politieke druk uitoefenen opdat de regering zou optreden tegen het onrechtmatig doden en folteren door de veiligheidsdiensten, alsook tegen de corruptie bij de overheid.

Als fervent voorstander van het Internationaal Strafhof (ICC) heeft de EU opnieuw een oproep tot volledige samenwerking met het Hof gedaan aan de regering van Kenia en aan de zes personen die door het ICC zijn gedagvaard voor misdrijven die in 2007/2008 tijdens de geweldpleging na de verkiezingen werden gepleegd. Daarnaast zette de EU aan tot invoering van een plaatselijk mechanisme om personen die betrokken waren bij geweldpleging na de verkiezingen voor de rechter te brengen.

De voortdurende en regelmatige dialoog met organisaties van het maatschappelijk middenveld werd voortgezet, onder meer door middel van regelmatige bijeenkomsten op het niveau van de missiehoofden.

Als gevolg van haar publieke verklaringen (onder meer in de media) over mensenrechtenvraagstukken, met name het Internationaal Strafhof, de bestrijding van straffeloosheid, het onrechtmatig doden, en de internationale dag van de mensenrechten, heeft de EU in het land een grote zichtbaarheid als actor op het gebied van de mensenrechten bereikt.

5.4.14 Liberia

Hoewel er geen bewijs is dat actoren van de overheid in Liberia zich schuldig maken aan systematische schending of ontkenning van de mensenrechten, zijn de problemen die samenhangen met de bevordering en de bescherming van de mensenrechten aanzienlijk: de omstandigheden in de gevangenissen zijn weerzinwekkend, met onder meer overbevolking, en gedetineerden die lang in hechtenis zitten voor hun zaak wordt behandeld en aan wie een behoorlijk proces wordt ontzegd. Seksueel geweld en geweld op basis van gender, onder meer verkrachting, alsook vrouwelijke genitale verminking (VGV) en schending van de rechten van het kind, onder meer mishandeling van kinderen, komen courant voor in het land.

Formeel gesproken houdt Liberia de doodstraf aan voor bepaalde misdaden, maar voor het voltrekken van de doodstraf geldt een vrijwillig moratorium.

Als onderdeel van de activiteiten ter bevordering van de mensenrechten heeft de Unie een lokale EU-strategie voor mensenrechten aangenomen en ter plaatse gesprekken gevoerd met de regering en de betrokken instellingen (onder meer de nationale mensenrechtencommissie). In november werd een plaatselijke oproep tot voorstellen gedaan in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (voor een totaal bedrag van 600 000 euro).

In 2011 hield Liberia presidents- en parlementsverkiezingen, de tweede democratische verkiezingen sinds het einde van de burgeroorlog. Een boycot van de oppositie en straatgevechten tussen protestanten en de politie zetten echter een domper op de tweede verkiezingsronde. De EU verleende financiële steun voor de verkiezingscyclus (7 miljoen euro) en stuurde een verkiezingsdeskundigenmissie.

5.4.15 Madagaskar

In 2011 maakte de crisis in Madagaskar dankzij de continue inspanningen van de bemiddelingstrojka van de Ontwikkelingsgemeenschap van zuidelijk Afrika een grote ontwikkeling door, waarna de belangrijkste politieke belanghebbenden op 16 september 2011 een "Roadmap for Ending the Crisis in Madagascar" ondertekenden. Dit document omvat de verbintenissen van de ondertekenaren om een neutraal, inclusief en onderling overeengekomen overgangsproces in te leiden met het oog op de organisatie van geloofwaardige, vrije en transparante verkiezingen en een terugkeer naar de grondwettelijke orde in Madagaskar.

De EU, de Ontwikkelingsgemeenschap van zuidelijk Afrika, de Afrikaanse Unie en de internationale gemeenschap juichten dat document toe en namen vervolgens nota van de grote vooruitgang die in de uitvoering ervan werd geboekt (consensuele aanwijzing van een eerste minister, de formatie van een regering van nationale eenheid, de installatie van het overgangsparlement en de oprichting van de nationale verkiezingscommissie (CENIT).

Naar aanleiding van die ontwikkelingen heeft de EU op 5 december een nieuw besluit vastgesteld overeenkomstig artikel 96 van de Overeenkomst van Cotonou, waarbij het sinds 2010 van kracht zijnde besluit werd verlengd maar dat via een positieve aanpak EU-steun voor het overgangsproces en graduele hervatting van de EU-samenwerking inzake ontwikkelingshulp mogelijk maakt, op voorwaarde dat echte vooruitgang wordt geboekt bij de uitvoering van de routekaart voor overgang.

De uitvoering van de routekaart voor overgang blijft echter zeer broos.

5.4.16 Malawi

In 2011 is de mensenrechtensituatie in Malawi verder achteruitgegaan. Als gevolg van wijzigingen in het wetboek van strafrecht in januari 2011 is de regeringscontrole op de media uitgebreid en zijn de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid in gevaar. Als gevolg van slecht economisch en politiek bestuur is de regering onder druk van activisten komen te staan. Tijdens demonstraties in juli 2011 lieten twintig mensen het leven omdat tegen de demonstranten wapens werden ingezet. Hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton legde een verklaring af waarin zij veroordeelde dat geweld wordt gebruikt en dat de burgers wordt belet hun grondwettelijk recht om te demonstreren uit te oefenen. Op 14 oktober 2011 heeft directeur Afrika, N. Westcott, tijdens een ontmoeting met de minister van Buitenlandse zaken van Malawi, P. Mutharika, de bezorgdheid van de EU over de evolutie van de regeringssituatie in Malawi herhaald.

De EU heeft in het kader van het 10e Europees Ontwikkelingsfonds EUR 30 miljoen toegekend aan een bestuursprogramma dat verbetering van het democratisch bestuur nastreeft door te voorzien in toegang tot een kwaliteitsvolle justitie voor iedereen in Malawi via een meer doelmatig en responsief optredend gerecht, een meer herstelgerichte en slachtoffervriendelijke aanpak in zowel het formele als het informele systeem, betere democratische verantwoording en supervisie, en dat ervoor zorgt dat alle Malawiërs kennis en begrip hebben van de rechten en diensten waarop zij aanspraak hebben en deze kunnen opeisen.

5.4.17 Mauritanië

In Mauritanië is de inclusieve politieke dialoog tussen de presidentiële meerderheid en delen van de oppositie uitgemond in een overeenkomst over een pakket belangrijke grondwettelijke hervormingen. Er is aanzienlijke vooruitgang geboekt op het gebied van vrijheid van de media, waardoor Mauritanië wat dat betreft tot de toplanden in de regio is gaan behoren. Hier en daar komt echter nog slavernij voor en wanneer die situatie door mensenrechtenorganisaties wordt aangeklaagd, leidt dat geregeld tot confrontaties met de autoriteiten. Er wordt regelmatig melding gemaakt van willekeurige detentie. Het grootste structurele probleem in Mauritanië is dat het rechtsstelsel zwak is. Het maatschappelijk middenveld in Mauritanië blijft zwak en lijdt aan een gebrek aan coördinatie.

De mensenrechtenstrategie van de EU voor Mauritanië wordt momenteel geëvalueerd. In samenspraak met de lidstaten brengt de EU-delegatie regelmatig mensenrechtenverdedigers bijeen en onderneemt zij gerichte politieke initiatieven bij de regering om mensenrechtenschendingen aan te klagen. Op operationeel gebied zijn in 2011 in Mauretanië twee nieuwe themaprojecten, Genre en EIDHR, van start gegaan ter ondersteuning van niet-gouvernementele organisaties voor gendergerelateerde vraagstukken en de strijd tegen slavernij en de gevolgen ervan. Die projecten vormen een aanvulling op de vijf bestaande projecten op dit gebied en behelzen in totaal 1,3 miljoen euro.

De EU heeft in het kader van het 10e Ontwikkelingsfonds via een specifiek programma eveneens structurele steun verstrekt aan het maatschappelijk middenveld.

5.4.18 Niger

In 2010-2011 heeft de EU de democratische overgang in Niger gesteund, onder meer door het verkiezingsproces te ondersteunen. Voor die ondersteuning is 18,5 miljoen euro (meer dan 60 % van de externe steun) vrijgemaakt, waardoor de politieke actoren en de publieke opinie meer vertrouwen in de verkiezingen kregen dankzij de voorbereiding en het houden van het grondwetsreferendum (oktober 2010) en van diverse verkiezingen (plaatselijke, wetgevende, presidentiële) tijdens het eerste semester van 2011.

Daarnaast is een verkiezingswaarnemingsmissie naar Niger gestuurd met het oog op de wetgevende verkiezingen van 31 januari 2011 en op de twee rondes van de presidentsverkiezingen op respectievelijk 31 januari en 12 maart 2011. De heer Santiago Fisas Ayxela, lid van het Europees Parlement, was de hoofdwaarnemer. De missie was samengesteld uit veertig waarnemers, die afkomstig waren uit 15 lidstaten van de Europese Unie, Zwitserland en Canada. De missie startte haar werkzaamheden op 4 januari 2011 en is gebleven tot na de officiële proclamatie van de uitslag van de tweede ronde van de presidentsverkiezingen op 1 april 2011. De waarnemers zijn in het gehele land ingezet, behalve, om veiligheidsredenen, in de regio Agadez.

5.4.19 Nigeria

In Nigeria zijn in april 2011 presidentsverkiezingen, parlementsverkiezingen en gouverneursverkiezingen gehouden. Een EU-verkiezingswaarnemingsmissie onder leiding van de heer Peterle, lid van het Europees Parlement, werd naar het land gestuurd. De EU heeft geconcludeerd dat de verkiezingen aanmerkelijk beter zijn verlopen dan in vorige jaren en konden worden beschouwd als de meest geloofwaardige sinds de herinvoering van de democratie in Nigeria in 2009. Desalniettemin is een aantal onregelmatigheden en tekortkomingen gerapporteerd. De aanbevelingen van de verkiezingswaarnemingsmissie van de EU waren voor de Nigeriaanse onafhankelijke nationale verkiezingscommissie (INEC) een inspiratiebron bij het opstellen van haar

eigen conclusies. Na de verkiezingen volgde een uitbarsting van geweld, die de EU ter plaatse in een verklaring heeft veroordeeld.

In de dialoog Joint Way Forward tussen de EU en Nigeria vormden de mensenrechten nog steeds een prioritair agendapunt. In maart 2011 werd de wet over de mensenrechtencommissie aangenomen. In december 2011 werd een mensenrechtenactivist aangewezen als nieuwe voorzitter van de mensenrechtencommissie. In juni 2011 werd de wet betreffende de vrijheid van informatie aangenomen.

De EU is de mensenrechtensituatie blijven monitoren, onder meer in het kader van de plaatselijke EU-groep over mensenrechten. In juli 2011 werd door de missiehoofden een verslag over de vrijheid van godsdienst of overtuiging voorbereid. Tijdens diverse bijeenkomsten met vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld werd gesproken over de wet op het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht.

Tijdens bijeenkomsten met de voorzitter van de commissie Justitie van de kamer van volksvertegenwoordigers en de voorzitter van de commissie Mensenrechten van de Senaat, werd de mensenrechtensituatie in het land besproken. Een sessie van de plaatselijke mensenrechtendialoog, die initieel was gepland in december 2011, werd op het laatste moment uitgesteld en vond uiteindelijk plaats in februari 2012.

In 2011 is gewerkt aan de uitvoering van acht projecten die steun krijgen via de landenspecifieke steunregeling (CBSS) van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten. In december 2011 werd in het kader van die landenspecifieke steunregeling een nieuwe oproep tot het indienen van voorstellen gedaan.

De EU heeft in verklaringen het geweld tussen gemeenschappen en terreuraanvallen aangeklaagd, onder meer de aanval op het VN-hoofdkwartier in augustus 2011 en de aanvallen op kerken tijdens de kersttijd.

5.4.20 Rwanda

De rechtstreekse steun van de EU aan de regering wordt aangevuld met steun aan het maatschappelijk middenveld. De dialoog met het middenveld werd in 2011 voorgezet, en richtte zich meer op politiek bestuur.

De EU en Rwanda hielden regelmatig bijeenkomsten over het verkiezingsproces (presidentsverkiezingen, plaatselijke verkiezingen, verkiezing van de Senaat) en de universele periodieke doorlichting (UPD), dat een instrument voor beleids- en politieke dialoog is.

Ook zijn in nauwe samenwerking met de EU-delegatie, de NAO en de vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld voorbereidende werkzaamheden voor de bepaling van een oproep (voor een bedrag van 2 miljoen euro) tot voorstellen tot de nationale veiligheidsinstanties (nvi's) in het kader van de 10e EOF-financieringsovereenkomst "Voice an accountability" uitgevoerd.

Die oproep had specifiek tot doel activiteiten inzake pleitbezorging en toezicht in de sectoren justitie en mensenrechten te bevorderen, in overeenstemming met de aanbevelingen van de groep justitie en de vrijwillige toezeggingen van Rwanda in de context van de UPD.

Over het algemeen is de financiële steun aan het middenveld in Rwanda in 2011 gestaag toegenomen, met nieuwe contracten in het kader van twee specifieke programma's: het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) en het programma "Non state actors and local authorities in development (NSAs/LAs)". Van de tweede helft van 2010 tot en met 2011 zijn in totaal 13 nieuwe contracten afgesloten voor een waarde van ongeveer 6 miljoen euro. Het gaat om projecten voor verkiezingswaarneming en burgerschapsvorming ter wille van een meer transparant verkiezingsproces; voor steun aan een denktank ten behoeve van onderzoek naar ethniciteit en sociale cohesie; voor het versterken van de nationale campagne tegen corruptie; voor steun aan de slachtoffers van geweldpleging in de grensgebieden; voor toezicht op en pleitbezorging bij de nieuw aangenomen landhervorming; en voor het verstevigen van de decentralisatie en van de plaatselijke bestuursprocessen.

Eind 2011 had de EU voor Rwanda ongeveer 60 lopende projecten die worden gefinancierd uit de verschillende thematische programma's die het maatschappelijk middenveld ondersteunen.

5.4.21 Senegal

Senegal is een democratisch en stabiel land dat op het gebied van de mensenrechten een over de hele linie gunstig rapport krijgt. Dat is in 2011 bevestigd.

Na de demonstraties van 23 juni zijn in de aanloop naar de presidentsverkiezingen (die op 26 februari 2012 plaatsvinden) administratieve en politionele pesterijen tegen de oppositie en het maatschappelijk middenveld opgemerkt. Daarnaast hield de douane zonder geldige verklaring de distributie tegen van het 14e jaarlijkse verslag van het Observatory for the Protection of Human Rights Defenders, een publicatie van de Internationale Mensenrechtenfederatie.

Het aanslepende, weinig intensieve conflict in Casamance is een ander zorgpunt. Daarnaast vonden in 2011 opnieuw sporadische aanvaringen plaats, die een hoge tol aan slachtoffers eisten (meer dan 60 doden), onder wie ook burgerslachtoffers, hoofdzakelijk ten gevolge van banditisme, onder meer bij de vermeende executie van een groep van tien houthakkers eind november. De volledige details daarvan zijn door de autoriteiten nooit meegedeeld. Ondanks onderhandelingspogingen kon tot nog toe geen duurzame oplossing voor het conflict worden bereikt.

De EU en Senegal onderhouden een structurele politieke dialoog als bepaald in artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou, met wederzijds overeengekomen prioriteiten, gedeelde agenda's en toezeggingen van beide partijen. De bijeenkomsten vinden twee keer per jaar plaats. Mensenrechten, onder meer de bovengenoemde vraagstukken, komen voortdurend op de agenda voor.

Wat betreft Hissène Habré, de (momenteel in Senegal verblijvende) vroegere president van Tsjaad die wordt beschuldigd van misdaden tegen de menselijkheid, is de EU de initiatieven van de internationale gemeenschap blijven steunen om Senegal over te halen hem te berechten of uit te leveren. België heeft, met EU-steun, een verzoek om uitlevering ingediend. Ook dit vraagstuk staat doorlopend op de agenda van de bovengenoemde dialoogzittingen in het kader van artikel 8.

5.4.22 Somalië

In 2011 duurde het conflict in Zuid-Centraal Somalië voort, waarbij zeer veel burgerslachtoffers vielen, vooral in de gebieden die door Al Shabaab (een radicale islamitische rebellenbeweging) worden gecontroleerd. De EU droeg bij tot herstel van de veiligheid door middel van haar GVDB-missie waarbij leden van de Somalische nationale strijdkrachten (NSF) in Oeganda worden opgeleid (de EUTM) en door haar grote steun aan de missie van de Afrikaanse Unie in Somalië via de African Peace Facility (APF). Al Shabaab is in augustus 2011 onder druk van de NSF en Amisom weggetrokken uit de hoofdstad Mogadishu. De NSF en Amisom hebben de hoofdstad veel veiliger gemaakt en derhalve een gunstiger omgeving voor de naleving en de bevordering van de mensenrechten en de invoering van het in mei 2011 gesloten akkoord van Kampala gecreëerd. De opleidingsmissie voor Somalië behelsde ook modules over mensenrechten en gendergelijkheid, zodat de strijdkrachten de rechten beter naleven.

In het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten heeft de EU tal van projecten uitgevoerd ter ondersteuning van onafhankelijke media, van de mensenrechtencommissie van de regio Somaliland, van capaciteitsopbouw voor de oudere en religieuze leiders inzake binnenlandse conflictpreventie, van de ontwikkeling van binnenlandse verkiezingswaarnemingscapaciteit en de facilitering van de dialoog tussen het maatschappelijk middenveld en de autoriteiten van Somalië.

Wat betreft de rechtsstaat en de bestrijding van straffeloosheid zijn in geheel Somalië politiefunctionarissen en rechters opgeleid. Met de steun van de EU zijn in de regio Somaliland drie vrouwelijke openbare aanklagers (van in totaal negen) aangesteld, alsook vrouwelijke politieofficieren.

In het kader van de democratiseringsagenda heeft de EU het ontwerp van federale grondwet gesteund, krachtens welke audits inzake mensenrechten en gelijke behandeling van mannen en vrouwen zijn verricht. In de regio's Somaliland en Puntland

ondersteunde de EU de openstelling van de politieke ruimte, alsook de aanstelling en capaciteitsopbouw van plaatselijke verkiezingscommissies.

5.4.23 Zuid-Afrika

Op 15 september 2011 vond in het Kruger National Park in Zuid-Afrika de vierde topbijeenkomst tussen Zuid-Afrika en de EU plaats. Beide partijen bevestigden bereid te zijn tot een strategisch partnerschap dat gebaseerd is op gedeelde waarden, onder meer mensenrechten, democratie en de rechtsstaat, en vastbesloten te zijn om in internationale fora samen te werken met betrekking tot de mensenrechten.

In februari 2011 hielden de EU en Zuid-Afrika hun vierde informele dialoog over de mensenrechten, die voortbouwt op de sinds december 2009 gehouden dialogen. De besprekingen handelden over samenwerking in multilaterale fora alsook over continentale en binnenlandse vraagstukken. De EU en Zuid-Afrika zijn overeengekomen hun dialoog in 2012 te formaliseren.

In het kader van de ontwikkelingssamenwerking tussen Zuid-Afrika en de EU werden de mensenrechten ook in 2011 gesteund via tal van programma's, onder meer toegang tot de rechter en bevordering van grondwettelijke rechten, alsook via steun aan het maatschappelijk middenveld uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten.

Het gehele jaar door heeft de EU de ontwikkelingen op het gebied van de mensenrechten gevolgd en Zuid-Afrika erbij betrokken, onder meer betreffende de registratie en deportatie van migranten uit Zimbabwe, het aanhoudende debat over de aanneming van een wet op de bescherming van staatsinformatie, en de situatie van LGBT's in het land.

Op multilateraal niveau vormt vooral de historische, door Zuid-Afrika gepresenteerde en op 17 juni 2011 door de VN-Mensenrechtenraad aangenomen resolutie betreffende mensenrechten, seksuele gerichtheid en genderidentiteit een mijlpaal. Het is de eerste resolutie die oproept om over de gehele wereld seksuele discriminatie te beëindigen en

als "prioriteit" voor de VN te erkennen. De EU heeft de resolutie krachtige steun verleend en haar zeer gunstig onthaald.

5.4.24 Sudan

In 2011 was voor de EU de geloofwaardigheid van de uitslag van het referendum van januari 2011 en de aanvaarding door Khartoem van deze uitslag de constante prioriteit op politiek gebied. Bijzondere aandacht ging ook uit naar de periode die voorafging aan de onafhankelijkheid van Zuid-Sudan op 9 juli 2011, alsook naar de periode erna.

Die beide belangrijke gebeurtenissen verliepen vreedzaam, maar in de maanden na de onafhankelijkheid van Zuid-Sudan verslechterde de situatie aanmerkelijk nadat tussen de Sudanese strijdkrachten (SAF) en het noordelijke Sudanese Volksbevrijdingsleger gevechten waren uitgebroken in zuidelijk Kordofan en in Blauwe Nijl. Ook de aanhoudende ruzie over Abyei was aanleiding tot gevechten. Het aanhoudende conflict zorgde voor ernstige problemen op humanitair gebied; in de conflictgebieden, waartoe ook Darfur behoort, vonden niettegenstaande de ondertekening van de vredesovereenkomst van Darfur, in juli 2011 te Doha, ernstige mensenrechten-schendingen plaats.

Tijdens de verslagperiode is de algehele mensenrechtensituatie in Sudan niet verbeterd. In vele delen van het land duurden de willekeurige arrestaties van en gerichte acties tegen personen wegens hun etnische verbondenheid voort. Politieke tegenstanders, jongerengroeperingen, mensenrechtenactivisten en journalisten zijn vanwege hun politieke banden nog steeds een gemakkelijk doelwit voor intimidatie, willekeurige arrestatie en mishandeling door de nationale veiligheidsdienst (NSS), aangezien deze dienst politiek gekleurd is en er geen enkele verantwoordingsplicht bestaat. Staatscensuur en controle van de media, in het bijzonder van kranten, bleven sterk aanwezig.

Ook de toekomstige status van Zuid-Sudanese burgers die in noordelijk Sudan wonen, was zorgwekkend, aangezien tussen het noorden en het zuiden geen overeenkomst bestaat. Het proces van de grondwetsherziening vormt een ander probleem nu president Bashir heeft aangekondigd dat de sharia het uitgangspunt is.

Omdat als gevolg van de onafhankelijkheid van Zuid-Sudan het mandaat van de VN-missie in Sudan is geëindigd, is een vacuüm in het toezicht op de mensenrechten ontstaan. Voor Darfur evenwel kan Unamid die functie nog vervullen vanuit haar mensenrechtenafdeling. Het vertrek van de VN-missie heeft ook invloed gehad op de coördinatie van de internationale gemeenschap op het gebied van de mensenrechten. Er zijn plannen om het "international partnership forum" te reactiveren, een coördinatieforum voor mensenrechten dat vroeger werd voorgezeten door de VN-missie en de EU-delegatie in Khartoem.

Wat de instelling van een zinvolle mensenrechtendialoog met de Sudanese autoriteiten betreft, moet de oprichting van de nationale mensenrechtencommissie worden vermeld. De selectie en de onafhankelijkheid van de leden ervan wekt echter twijfel op over de vraag of die commissie een constructieve rol kan spelen in het bevorderen en het beschermen van de mensenrechtennormen in Sudan.

Er is een driejarige EU-mensenrechtenstrategie voor Sudan uitgewerkt, die acht prioriteiten omvat. Voor verdere informatie daarover, en onder meer een gedetailleerde analyse van de mensenrechtensituatie in Sudan, wordt verwezen naar het volledige document, dat op 13 december 2011 is verspreid.

In mei 2011 heeft Sudan deelgenomen aan het proces van de universele periodieke doorlichting (UPR).

5.4.25 Zuid-Sudan

Zuid-Sudan is in juli 2011 onafhankelijk geworden nadat een overweldigende meerderheid in het referendum van januari 2011 over zelfbeschikking had gekozen voor afscheiding.

De staatsstructuren van Zuid-Sudan, dat nog te lijden heeft van de nasleep van tientallen jaren oorlog en onderontwikkeling, verkeren in een pril stadium en de capaciteiten zijn uiterst beperkt. De mensenrechten worden vaak, maar niet stelselmatig, door de veiligheidsdiensten geschonden. De schendingen gaan van onwettige detentie tot het gebruik van ongerechtvaardigd geweld in campagnes om burgers te ontwapenen.

De rechtshandhavings- en rechtspraakstelsels in Zuid-Sudan zijn zwak ten gevolge van het gebrek aan gekwalificeerd personeel en het feit dat men nog terugvalt op het gewoonterecht, hetgeen leidt tot straffeloosheid voor misdaden en ernstige schendingen van de mensenrechten bij de rechtsbedeling. Onder deze schendingen vallen willekeurige aanhoudingen en detentie, het ontbreken van juridische bijstand en hulp, langdurige voorhechtenis en slechte omstandigheden in de gevangenissen.

Tijdens de verslagperiode bleven interetnische gewelddadige conflicten tussen plattelandsgemeenschappen over vee en middelen van bestaan vele levens eisen. In dezelfde context kwamen ontvoeringen van vrouwen en kinderen vaak voor. De veiligheidsdiensten waren dikwijls niet in staat de burgers te beschermen, ook ten gevolge van het ontbreken van opleiding en uitrusting. Leden van de Sudan People's Liberation Army (SPLA) hebben geweld gebruikt tegen burgers, onder meer in de vorm van moord, mishandeling en plundering.

Bij gevechten tussen het SPLA en gewapende groepen van de oppositie zijn ook honderden burgers om het leven gekomen, raakten duizenden mensen ontheemd en werden huizen en andere civiele eigendommen vernietigd.

De EU steunt de inspanningen die de regering zich getroost om de mensenrechtensituatie te verbeteren met technische bijstand, met name voor de rechterlijke macht en via de mensenrechtencommissie. Steun van het EIDHR omvat projecten inzake vrouwenrechten, mensen met een handicap en de bevordering van pluralisme.

Ook heeft de EU met de regering een politieke dialoog over mensenrechten ingesteld. De EU steunt de regering bovendien in de stappen die deze onderneemt om toe te treden tot verdragen en overeenkomsten inzake de mensenrechten en om ze te bekrachtigen. Een positief feit is dat wordt erkend dat de regering van Zuid-Sudan bereid is om samen met de VN-Mensenrechtenraad de situatie van de mensenrechten in het land aan te pakken.

5.4.26 Togo

In 2011 heeft Togo de universele periodieke doorlichting ondergaan en heeft het land een groot aantal aanbevelingen aangenomen, een proces dat actief door de EU is gevolgd. De Commissie voor recht, waarheid en verzoening, die in 2009 is opgericht om politieke misdrijven te onderzoeken die tussen 1958 en 2005 zijn gepleegd, heeft met financiële steun van de EU haar werkzaamheden voortgezet. In het gehele land werden meer dan 20 000 verklaringen afgenomen en werden hoorzittingen georganiseerd. Daarnaast werd EU-steun gegeven aan een platform van organisaties van het maatschappelijk middenveld die op dat gebied actief zijn, om de inzet van het maatschappelijk middenveld en van de burgers in het proces van nationale verzoening te vergroten.

Mensenrechtenverdedigers blijven straffeloosheid en onvoldoende onafhankelijkheid van justitie aanwijzen als belangrijke problemen; ook zijn er klachten over onrechtmatige detentie en foltering. De nationale mensenrechtencommissie heeft de opdracht gekregen om dat laatste te onderzoeken.

De genoemde nationale mensenrechtencommissie, het ministerie voor Mensenrechten, de mensenrechtencommissie van de nationale assemblee en de hoge autoriteit voor audiovisuele media en communicatie hebben EU-steun ontvangen om hun capaciteit te vergroten. Ook gaf de EU nog steeds ruime financiële steun aan het nationale programma voor de modernisering van justitie, onder meer op het gebied van opleiding, wetgevingshervorming en infrastructuur.

Gedetineerden alsook vrouwen en kinderen behoren tot de kwetsbaarste bevolkingscategorieën. De EU verleende steun aan het maatschappelijk middenveld om, vooral voor die kwetsbare groepen, de naleving van de mensenrechten te bevorderen. Zo is een door de EU gefinancierd project om gedetineerden te steunen bij het doen gelden van hun rechten en hen een betere sociale re-integratie te bieden, zeer succesvol gebleken. Voorts werden in het kader van het thematische programma "Non-state actors

and local authorities in development" (NSA/LA) vijf projecten gefinancierd die gericht waren op plaatselijke ontwikkeling en burgerparticipatie.

Dankzij een door de EU gefinancierd project ter ondersteuning van het verkiezingsproces zijn nieuwe activiteiten ontwikkeld om burgerschapsvorming te bevorderen, politieke partijen en het maatschappelijk middenveld opleidingen te verstrekken over democratie en verkiezingen, participatie van vrouwen in het openbare en het politieke leven te bevorderen en de capaciteit van de landelijke onafhankelijke verkiezingscommissie te verstevigen.

In februari 2011 heeft de EU een financieringsovereenkomst voor een bedrag van 6 miljoen euro ondertekend ten behoeve van een project om de capaciteit van de maatschappelijke organisaties te verstevigen en hun acties te steunen, in het bijzonder inzake verzoening en mensenrechten. In aanvulling op die acties heeft de EU haar bezorgdheid over mensenrechtenvraagstukken tijdens de zittingen in het kader van de politieke dialoog herhaald.

5.4.27 Uganda

In 2011 stond het politieke toneel in Uganda in het teken van de parlements- en presidentsverkiezingen in februari. In haar verklaring over de verkiezingen verheugde de hoge vertegenwoordiger zich over het vreedzame verloop van de verkiezingen. De EU heeft een verkiezingswaarnemingsmissie gestuurd en de hoofdwaarnemer heeft zijn verslag in mei ingediend. Voortbouwend op dat verslag heeft de EU met de regering besproken hoe sommige van de belangrijkste aanbevelingen daaruit, met name over de samenstelling van de verkiezingscommissie, de financiering van de campagnes, en de registratie van de kiezers, konden worden uitgevoerd. President Museveni stemde er herhaaldelijk mee in om mogelijkheden voor een hervorming van de verkiezingscommissie en andere hervormingen te onderzoeken. Aan de regering zijn schriftelijke documenten over verschillende modellen van verkiezingscommissies meegedeeld.

Na de verkiezingen heeft de EU haar inspanningen om de politieke ruimte zo open mogelijk te houden voortgezet. In reactie op het overdreven gebruik van geweld door de

Ugandese veiligheidsdiensten tijdens "walk-to-work"-protest, bracht de EU een plaatselijke verklaring uit over het recht op vreedzame protest waarin zij alle partijen in Uganda oproept om politieke conflicten op vreedzame wijze op te lossen.

Om verdere beknotting van politieke vrijheden door toekomstige wetgeving te voorkomen, bracht de EU belangrijke wetgevingsvoorstellen op de agenda van de politieke dialoog. De EU wees de regering op het fundamentele beginsel van het vermoeden van onschuld toen amendementen om de artikelen in de Grondwet over het recht op borgtocht in overweging werden genomen. Toen zij kritiek uitte op het wetsontwerp betreffende het beheer van de openbare orde heeft de EU gewezen op het recht van vrijheid van meningsuiting en op het recht van de vrijheid van vereniging, aangezien dat ontwerp bepalingen bevatte die de politie verreikende bevoegdheden verschafte om bijeenkomsten van het publiek te verbieden. Over het wetsontwerp is veel gedebatteerd; het zal waarschijnlijk in een gewijzigde versie worden aangenomen in 2012.

De EU bracht ook het vraagstuk van de afschaffing van de doodstraf ter sprake. Steunend op het argument dat de bevolking nog grote voorstander is van de doodstraf, houdt de regering eraan vast, hoewel de doodstraf zelden wordt toegepast en sinds 2003 niet meer is voltrokken (veldkrijgsraad).

De EU wees de regering erop dat het noodzakelijk is de VN-verdrag tegen foltering te bekrachtigen. Een door de regering gesteund en door particuliere parlementsleden ingediend wetsvoorstel over foltering is op dit moment in bespreking in het parlement en wordt naar verwachting in 2012 aangenomen. De bekrachtiging van het facultatief protocol bij het verdrag tegen foltering moet nog concreet worden.

De EU bleef van nabij de situatie van LGBT's in Uganda volgen, die geconfronteerd worden met discriminatie, vervolgingen en openlijke bedreigingen. In haar dialoog met de regering en ook met de president kaartte de EU bij elke mogelijke gelegenheid haar bezorgdheid over de mensenrechten van LGBT's aan. Daarnaast verleende de EU haar steun aan plaatselijke mensenrechtenorganisaties die bescherming bieden en die de houdingen in het land proberen te veranderen. In 2011 werd tijdens de vorige legislatuur het draconische wetsontwerp tegen homoseksualiteit in de ijskast gezet, maar in 2012 werd het opnieuw ingediend.

De EU was een drijvende kracht tussen de ontwikkelingspartners in Uganda wat de steun aan mensenrechtenverdedigers betreft; de plaatselijke uitvoeringsstrategie voor mensenrechtenverdedigers is in februari 2011 aangenomen.

Op technisch gebied ten slotte neemt de EU deel aan een multidonorfonds (zes EU-lidstaten, Noorwegen, en de EU-delegatie) dat tot doel heeft het democratisch bestuur in Uganda te verbeteren en zich daarbij specifiek toespitst op intensievere democratie, toegang tot de rechter en grotere verantwoordelijkheid.

5.4.28 Zimbabwe

In februari 2011 besloot de EU tot schrapping van 35 personen van de lijst inzake visumverbod en bevriezing van activa en tot verlenging van de andere maatregelen die momenteel voor Zimbabwe gelden en die bestaan in (i) visumverbod en bevriezing van activa voor op een lijst geplaatste en bij naam genoemde personen en bedrijven; (ii) een wapenembargo en (iii) andere maatregelen, die zijn genomen overeenkomstig artikel 96 van de Overeenkomst van Cotonou.

Het gaat om zorgvuldig gerichte maatregelen, die in de eerste plaats de betrokken personen en niet de economie moeten treffen. Sinds de instelling van de regering van nationale eenheid gaven de EU en haar lidstaten voor een bedrag van bijna USD 1 miljard aan ontwikkelingshulp gegeven om de behoeften van de bevolking van Zimbabwe te lenigen, onder meer de levering van diensten zoals gezondheidszorg en onderwijs.

Toen zij die maatregelen aannam, heeft de EU nota genomen van de aanmerkelijke vooruitgang in de aanpak van de economische crisis en in het verbeteren van de levering van elementaire sociale diensten. De EU is evenwel van oordeel dat de voortgang op politiek gebied geen gelijke tred hield met de economische en sociale ontwikkelingen. De EU merkte op dat met het oog op de naleving van de rechtsstaat, de mensenrechten en de democratie, die noodzakelijke bouwstenen van een gunstige omgeving voor

geloofwaardige verkiezingen vormen, verdere hervormingen noodzakelijk zijn. De hoge vertegenwoordiger verklaarde diep bezorgd te zijn over de plotselinge toename van het politieke geweld in het begin van het jaar. De EU verklaarde ook bereid te zijn haar maatregelen aan te passen zodra verdere hervormingen zijn doorgevoerd.

De installatie van de regering van nationale eenheid betekende een nieuwe impuls om de relaties tussen de EU en Zimbabwe aan te halen. Sindsdien is de politieke dialoog opnieuw geopend met de gezamenlijke doelstelling de betrekkingen geleidelijk te normaliseren. Sinds 2009 vond een aantal gebeurtenissen op hoog niveau plaats: in juni 2009 (EU-Zimbabwe trojkabijeenkomst in Brussel, voorgezeten door eerste minister Tsvangirai); september 2009 (bezoek EU-trojka aan Harare); en juli 2010 (ministeriële vergadering in Brussel waarbij alle Zimbabwaanse ministers die bevoegd zijn voor ontwikkeling een ontmoeting hadden met hoge vertegenwoordiger Ashton en Europees Commissielid Piebalgs).

Sedert de formatie van de regering van nationale eenheid is de EU de mensenrechtensituatie in Zimbabwe nauwlettend in het oog blijven houden. In 2011 stelde de EU in nauwe samenwerking met de lidstaten een EU-mensenrechtenstrategie op waarin prioriteiten op het gebied van steun en betrokkenheid met zowel organisaties als instellingen van het maatschappelijk middenveld worden gedefinieerd, in de aanloop naar de verkiezingen.

De EU bekostigt in Zimbabwe een breed scala aan activiteiten met het oog op het creëren en in stand houden van een open politiek klimaat waarin de mensenrechten en de rechtsstaat worden nageleefd, en met het oog op geloofwaardige verkiezingen in het land. De EU legde de laatste hand aan een kortetermijnstrategie voor de verdere ondersteuning van de hervormingen uit het Global Political Agreement, in het bijzonder de grondwettelijke, electorale en verzoeningsprocessen en de hervorming van justitie. Die strategie is in hoge mate toegespitst op organisaties van het maatschappelijk middenveld: sinds 2009 stelde de Europese Commissie al 30 miljoen euro beschikbaar voor de ondersteuning van hun activiteiten.

5.5 Het Midden-Oosten en het Arabisch schiereiland

De onrust in de Arabische wereld trof ook de landen in de Golf, zij het in mindere mate. De regimes in de Golfstaten hebben initiatieven genomen om de revolutie te bedwingen en te bezweren, met name door grote "financiële pakketten" uit te geven en maatschappelijke behoeften aan te pakken; de politieke vraagstukken echter werden genegeerd en in sommige gevallen werden al zeer beperkte burgerlijke vrijheden nog verder ingeperkt. Tijdens de onrust beklemtoonde de EU dat in eigen land tot stand gekomen hervormingen en nationale dialoog noodzakelijk zijn, en toonde zij zich ook bereid die hervormingen desgevraagd te steunen.

De EU en de Samenwerkingsraad van de Golf (GCC) hadden in het kader van de 21e EU-GCC Gezamenlijke Raad en ministervergadering, op 20 april 2011 in Abu Dhabi, de gelegenheid om van gedachten te wisselen over mensenrechtenvraagstukken en tot overeenstemming te komen over mogelijke manieren om op dat gebied samenwerking tot stand te brengen.

De EU is bijzondere aandacht blijven schenken aan de ontwikkelingen die van invloed zijn op het maatschappelijk middenveld in de Verenigde Arabische Emiraten, in het bijzonder de processen tegen diverse mensenrechtenverdedigers. De EU heeft in de VAE, net als in Qatar en Kuweit, een plaatselijke mensenrechtenstrategie ontwikkeld die haar de mogelijkheid biedt prioriteiten te stellen, zorgpunten te identificeren en gebieden voor samenwerking inzake mensenrechten te bepalen.

In Oman was de EU gealarmeerd door de sluiting van de krant Al-Zaman, welk punt zij met de autoriteiten heeft besproken om verdere beknotting van de vrijheid van de media te verhinderen.

5.5.1 Saudi-Arabië

In haar betrekkingen met Saoedi-Arabië is de EU de mensenrechten blijven bespreken, vooral wat de doodstraf, de situatie van vrouwen en de persvrijheid betreft. Er zijn specifieke verklaringen over de rechten van vrouwen gepubliceerd, bijvoorbeeld over politieke participatie en gelijke behandeling (protest van vrouwelijke chauffeurs). In september 2011 verklaarde de EU zich verheugd dat Saoedische vrouwen vanaf 2012 kunnen worden verkozen in de sjoera (consultatieve raad) en bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2015 actief en passief kiesrecht zullen hebben.

Wat de doodstraf betreft is in 2011 een toename van het aantal terechtstellingen waargenomen. Bijzonder zorgwekkend was dat de meeste van die terechtstellingen niet overeenkomstig de internationale minimumnormen zijn uitgevoerd: er zijn meldingen van terechtstellingen wegens vermeende drugsgerelateerde delicten en wegens hekserij. De EU ondernam ten aanzien hiervan demarches bij de betrokken autoriteiten en herhaalde haar verzoek om een op zijn minst feitelijk moratorium.

De EU heeft ook andere gebieden aangewezen waarop vooruitgang wordt verwacht. Bijzondere aandacht gaat naar de vrijheid van meningsuiting. De EU heeft de autoriteiten van Saudi-Arabië benaderd over gevallen van personen tegen wie een rechtszaak loopt omdat zij online hun mening hadden geformuleerd. Andere punten van zorg zijn de rechten van het kind, de vrijheid van vergadering, de vrijheid van vereniging en de vrijheid van godsdienst of overtuiging. Van bijzonder belang is ook de situatie van migrerende werknemers in het land.

De EU geeft Saudi-Arabië via duidelijke boodschappen geregeld aan dat het noodzakelijk is om de fundamentele vrijheden op passende wijze te beschermen, onder meer met toepassing van internationale verdragen. Die boodschappen geeft zij zowel in bilaterale context als in de context van de bijeenkomsten van de EU-Golfsamenwerking.

5.5.2 Bahrein

Wat Bahrein betreft heeft de EU vanaf de allereerste demonstraties in februari 2011 alle partijen in Bahrein opgeroepen af te zien van geweld en een dialoog aan te gaan om hun meningsverschillen op vreedzame en constructieve wijze te bespreken. Half februari werd een eerste publieke verklaring uitgebracht. Nadat de Samenwerkingsraad van de Golf op 15 maart strijdkrachten had ingezet en het protest op gewelddadige wijze was neergeslagen, vaardigde hoge vertegenwoordiger Ashton in maart een hooggeplaatste gezant naar Manama af om gesprekken te voeren met een ruime schare van gesprekspartners. De hoge vertegenwoordiger stuurde de boodschappen van de EU ook rechtstreeks aan de minister van Buitenlandse Zaken van Bahrein, aan de persoonlijke gezant van de koning en aan koning Hamad zelf.

De aandacht van het publiek is, dankzij een niet-aflatende stroom van verklaringen gedurende het jaar en diplomatieke contacten met de autoriteiten van Bahrein, gevestigd op de mensenrechtensituatie, op de noodzaak om de plegers van mensenrechtenschendingen uit alle geledingen van de samenleving verantwoordelijk te stellen, op de noodzaak om een datum vast te stellen voor een bezoek van het Bureau van de Hoge Commissaris van de VN voor de mensenrechten, en op de noodzaak om echte verzoening in de gehele samenleving van Bahrein te bevorderen. De hoge vertegenwoordiger heeft de situatie in Bahrein op de agenda van tal van zittingen van de EU-ministers van Buitenlandse Zaken gebracht, wat resulteerde in conclusies waarin wordt opgeroepen tot naleving en bescherming van de mensenrechten. Tijdens hun bijeenkomst van juni 2011 gaven de staatshoofden en regeringsleiders van de EU uiting aan hun bezorgdheid over alle processen tegen en veroordelingen van leden van de oppositie in Bahrein en spoorden zij Bahrein ertoe aan te zorgen voor volledige naleving van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden.

De druk die de EU, de internationale gemeenschap en tal van organisaties van het maatschappelijk middenveld uitoefenden bleef niet zonder resultaat: in juni is een onafhankelijke onderzoekscommissie opgericht om de mensenrechtenschendingen te

onderzoeken; processen voor en veroordelingen door de rechtscolleges voor nationale veiligheid worden opnieuw in overweging genomen. De EU nam in positieve zin nota van het verslag van de onafhankelijke onderzoekscommissie (BICI) en herhaalde dat de EU bereid is Bahrein bij te staan bij het uitvoeren van haar aanbevelingen.

5.5.3 Iran

In 2011 bleef de verslechtering van de mensenrechtensituatie in de Islamitische Republiek Iran een belangrijk punt van zorg van de Europese Unie. De EU kaartte haar bezorgdheid via elk beschikbaar kanaal bij de Iraanse autoriteiten aan, maar de situatie is helaas niet verbeterd. De Europese Unie formuleerde op alle niveaus tal van verklaringen, in Brussel, Teheran en in internationale organisaties, waarin Iran wordt opgeroepen zijn internationale verplichtingen na te komen.

De EU betreurde in het bijzonder dat de door de staat gesteunde repressie in 2011 duizenden Iraanse burgerslachtoffers maakte, onder meer oppositieleiders, mensenrechtenactivisten, advocaten, bloggers, journalisten, vrouwelijke activisten en kunstenaars, alsook tal van personen die tot minderheden behoren, onder meer religieuze minderheden, met name Baha'i en christelijke minderheden. Talloze personen zijn lastiggevallen en aangehouden omdat zij hun legitieme rechten uitoefenden of opkwamen voor de legitieme rechten van anderen. Personen die tot etnische minderheden behoren, onder meer Azeri's, Beloetsji's en Arabieren, zijn geregeld het slachtoffer van repressie en krijgen zeer vaak de doodstraf. Activisten kregen zware gevangenisstraffen opgelegd. Daarnaast zijn ook lijfstraffen toegepast. Gedetineerden rapporteerden vele gevallen van foltering en slechte behandeling. Het toezicht op externe informatiebronnen zoals het internet, internationale radio en televisie is verscherpt. Iraanse journalisten die samenwerken met buitenlandse media-organisaties zijn bedreigd of lastiggevallen door veiligheidsambtenaren en de EU bleef verontrust over de acties van de Iraanse autoriteiten om burgers te verhinderen vrijuit te communiceren en binnen Iran informatie te ontvangen.

Dat de toepassing van de doodstraf in Iran veel voorkomt - in 2011 bereikte zij haar hoogste niveau in jaren -, ook bij minderjarigen en ook in het openbaar, was voor de EU bijzonder zorgwekkend. In de loop van het jaar zijn in Iran tussen 277 en 436 terechtstellingen geregistreerd, hoewel het aantal terechtgestelde personen nog aanmerkelijk hoger kan uitvallen als gevolg van de rapportage van geheime terechtstellingen, vooral in de Valikabadgevangenis in Mashhad. De EU is Iran blijven oproepen om de minimumnormen na te leven, om zo tot een moratorium op de toepassing van de doodstraf te komen. Dat honderden personen zonder eerlijk proces tot de doodstraf zijn veroordeeld, of zijn veroordeeld voor misdaden die volgens de EU niet tot de doodstraf mogen leiden (bv. geloofsverzaking, overspel, drugsgerelateerde delicten) achtte de EU bijzonder zorgwekkend.

De EU steunde ook de jaarlijkse resolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over de mensenrechtensituatie in Iran, die in 2011 meer steun kreeg dan ooit (86 stemmen voor in de Derde Commissie). Sinds 2004 wordt in die resolutie elk jaar de ernstige bezorgdheid van de Algemene Vergadering over de verslechterende mensenrechtensituatie geformuleerd.

In maart 2011 steunde de EU het besluit van de VN-Mensenrechtenraad om een mandaat te creëren voor speciale rapporteur voor de mensenrechtensituatie in Iran. De huidige mandaathouder, dr. Ahmed Shaheed, heeft in december 2011 zijn visie op de situatie kunnen uiteenzetten in de Groep mensenrechten van de Raad van de EU. Eind 2011 was hem echter nog steeds geen toegang tot Iran verleend. De EU was van mening dat hij, om zijn mandaat naar behoren te kunnen uitvoeren, toegang tot het land moest krijgen, evenals de talrijke houders van een thematisch mandaat die sinds het jongste bezoek, in 2005, in het kader van een speciale procedure, nog geen toegang tot Iran hebben gekregen.

De EU legde in april en in oktober 2011 specifieke beperkende maatregelen opgelegd aan 61 personen (onder wie drie Iraanse ministers) wegens hun verantwoordelijkheid, direct dan wel indirect, voor ernstige mensenrechtenschendingen. De betrokken personen krijgen geen toegang tot de EU en hun tegoeden zijn bevroren.

Tegelijkertijd is de EU bereid gebleven tot technische besprekingen over mensenrechtenvraagstukken met Iran. Het afgelopen jaar bood de EU de Iraanse autoriteiten herhaaldelijk aan om aan specifieke besprekingen deel te nemen, maar op dat aanbod werd niet ingegaan. De mensenrechtendialoog tussen de EU en Iran, die sedert december 2006, toen Iran de vijfde ronde afzegde, stilligt, kende in 2011 dan ook een slapend bestaan.

De EU is contact blijven onderhouden met het Iraanse maatschappelijk middenveld, zowel in Iran als in ballingschap, om de bescherming en de bevordering van mensenrechten in Iran te steunen. Zo werd een aantal projecten gefinancierd uit speciale instrumenten, onder meer het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR).

5.5.4 Irak

De mensenrechtensituatie is in heel Irak nog steeds fragiel nu het land maar langzaam herstelt van de moeilijke jaren na het conflict en vele problemen inzake politiek, veiligheid en ontwikkeling blijft hebben. Na de laatste algemene verkiezingen is de politieke overgang enigszins gestagneerd en is er nog steeds geweld op grote schaal tegen tal van Iraakse burgers, onder meer personen die tot minderheden en kwetsbare groepen behoren.

De toepassing van de doodstraf, dieeen ernstig en zorgwekkend probleem blijft, nam in 2011 toe. De EU heeft Irak herhaaldelijk opgeroepen om de doodstraf niet langer te voltrekken en om zich te houden aan internationale minimumnormen in afwachting van de afschaffing van de doodstraf (demarches en verklaringen).

De EU bleef tijdens haar dialoog met Irak uiting geven aan haar bezorgdheid over de mensenrechten. De EU-delegatie in Bagdad onderhield regelmatig contact met de autoriteiten alsook met de vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en van minderheden, en heeft samen met de diplomatieke missies van de EU de activiteiten van de Groep mensenrechten voortgezet. De EU is ook actief steun blijven verlenen aan de Verenigde Naties en aan de pogingen van de VN om een vreedzame oplossing voor de bewoners van Kamp Ashraf te faciliteren. De hoge vertegenwoordiger heeft allen die enige invloed op de situatie kunnen uitoefenen verzocht dat op opbouwende wijze te doen, en daarbij de hoogste prioriteit te verlenen aan de beveiliging en de veiligheid van de bewoners.

Goed bestuur, mensenrechten en de rechtsstaat bleven belangrijke aandachtsgebieden van de EU in het kader van haar steun aan Irak. De EU was door middel van projecten betrokken bij steun op die gebieden. Goed bestuur en de rechtsstaat behoren tot de prioriteiten van het allereerste EU-landenstrategiedocument voor Irak voor 2011-2013. De EU verschafte ook begeleiding en opleiding op het gebied van politiële, gerechtelijke en penitentiaire diensten via de geïntegreerde rechtsstaatmissie van de Europese Unie voor Irak (EUJUST LEX), die in 2011 haar activiteiten in het land heeft opgevoerd (Bagdad, Basra en Erbil).

Een nieuwe basis voor de betrekkingen tussen de EU en Irak is de partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst, waarin als essentieel element een mensenrechtenclausule is opgenomen en waarin een kader wordt opgezet voor samenwerking in mensenrechtenzaken en voor het aanpakken van diverse vraagstukken, zoals de rechtsstaat.

5.5.5 Jemen

De revolutie in Jemen was tijdens het hele jaar bepalend voor de toestand, te beginnen met het eerste anti-Salehprotest op 15 januari 2011, onder leiding van Tawakkul Karman, die later dat jaar de Nobelprijs voor de vrede zou ontvangen. Daarnaast werd een verslechtering van de veiligheidssituatie waargenomen, met aanslagen door islamitische fundamentalisten.

Wegens die twee problemen was een intensievere inzet van de EU tijdens 2011 noodzakelijk. Tijdens de hele periode van onrust speelde de EU een centrale rol op politiek en humanitair gebied. Zij oefende voortdurend druk uit op alle partijen in Jemen om een vreedzame machtsoverdracht te faciliteren, die op haar beurt leidde tot verkiezingen die na de verslagperiode plaatsvonden. Bij al haar activiteiten heeft de EU het gebruik van geweld tegen demonstranten veroordeeld en zich diepgaand bezorgd getoond over het welzijn en de veiligheid van de bevolking van Jemen.

Niet minder dan 21 officiële verklaringen werden gepubliceerd. Daarnaast veroordeelden de buitenlandministers van de EU-lidstaten in zes sets van conclusies het geweld en de mensenrechtenschendingen veroordeeld. Evenzo hebben de staatshoofden en regeringsleiders tijdens hun bijeenkomst van juni alle partijen met aandrang opgeroepen het geweld stop te zetten, de mensenrechten na te leven en een permanent staakt-het-vuren te eerbiedigen. De hoge vertegenwoordiger en haar personeel zijn ook regelmatig in contact getreden met centrale leden van het regime en van de oppositie. Het optreden

van de EU gebeurde in nauw overleg met de Golfstaten, de VS en andere internationale actoren.

Terwijl in Jemen de toch al grimmige situatie door het politieke, sociale en economische oproer nog verergerde, bleef de internationale gemeenschap eensgezind zware druk uitoefenen zo snel mogelijk een ordelijke overgang en een alomvattend hervormingsproces op gang te brengen. Na een initiatief van de EU bij de Mensenrechtenraad, zorgden de leden van de EU die ook zitting hebben in de Veiligheidsraad, in oktober voor een resolutie die uiteindelijk de deur opende naar de ondertekening, op 23 november, van het initiatief van de Samenwerkingsraad van de Golf en het uitvoeringsmechanisme daarvoor en derhalve naar de langverwachte overgang.

Los van het initiatief dat verband hield met de onrust, is de EU in haar betrekkingen met de Jemenitische autoriteiten de mensenrechten blijven aankaarten, in het bijzonder via daarmee samenhangende demarches betreffende de doodstraf voor jongeren, de vrijheid van meningsuiting en het Internationaal Strafhof.

Tot slot leverde de EU een wezenlijke bijdrage tot de leniging van de humanitaire behoeften van de bevolking door de financiële steun te verhogen. De initiële humanitaire toewijzing voor 2011 werd van 4 miljoen euro op 25 miljoen euro gebracht. Het totale bedrag van de EU humanitaire hulp voor 2011 bedroeg meer dan 60 miljoen euro. De EU blijft er evenwel van overtuigd dat verdere serieuze inspanningen om de humanitaire situatie van de burgerbevolking te verlichten absoluut noodzakelijk zijn: drie miljoen mensen hadden behoefte aan onmiddellijke bijstand en Jemen had wereldwijd het op één na hoogste percentage van chronisch ondervoede kinderen.

5.6 Azië en Oceanië

5.6.1 Afghanistan

In 2011 is de mensenrechtensituatie in Afghanistan 2011 niet beduidend verbeterd. Er bestaat bijzondere ongerustheid over de rechten van de vrouw, de rechten van het kind, de doodstraf, foltering en mishandeling, willekeurige detentie, risico's voor

mensenrechtenverdedigers, vrijheid van meningsuiting, overgangsjustitie, straffeloosheid, en dodelijke burgerslachtoffers als gevolg van het conflict.

Het justitiële systeem en het bestuur in het algemeen vertonen nog altijd aanzienlijke tekortkomingen en tijdens een groot deel van het jaar verkeerde het parlement in een staat van beroering. De voortgang op het gebied van de mensenrechten ondervindt zowel rechtstreeks als onrechtstreeks hinder van het bestaan van knelpunten en het ontbreken van politieke wil om op tal van bestuursdomeinen hervormingen door te voeren. Een aanmerkelijk deel van de aandacht en de middelen van de EU gaat uit naar bestuur, een van de aandachtsgebieden van de EU. In 2011 heeft de EU naast 20 miljoen euro voor justitie en 40 miljoen euro voor de hervorming van de overheidsadministratie ook 140 miljoen euro vastgelegd voor de hervorming van de politie, en dan vooral voor burgerwachten en professionalisering.

De politiemissie van de Europese Unie in Afghanistan (EUPOL) werkt nauw samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en met andere belanghebbenden opdat de Afghaanse nationale politie de basisnormen inzake mensenrechten beter zou kennen en toepassen. Recentelijk is steun verleend voor de inrichting van een onafhankelijk ombudsbureau voor de politie.

De ISAF heeft in acht provincies de overbrenging van gevangenen tijdelijk geschorst naar aanleiding van een verslag van Unama (de Bijstandsmissie van de Verenigde Naties in Afghanistan) over foltering en mishandeling in een aantal Afghaanse detentiecentra. De overbevolking in de gevangenissen blijft een ernstig probleem. Hoewel de Europese Unie de situatie in de gevangenissen van nabij volgt sinds de bevoegdheid voor het gevangeniswezen, tegen de internationale beste praktijken in, van het ministerie van Justitie is overgeheveld naar het ministerie van Binnenlandse Zaken, blijft zij het gevangeniswezen steunen via de salariëring van het gevangenispersoneel.

Wat vrouwen en meisjes betreft, bleven het geweld tegen hen, alsook sommige traditionele praktijken en de bestraffing van "morele misdrijven" belangrijke redenen tot bezorgdheid. In 2011 kregen diverse gevallen van geweld tegen vrouwen uitgebreide aandacht in de media. De Afghaanse autoriteiten reageerden snel op die media-aandacht,

maar het werd duidelijk dat eerdere oproepen tot de plaatselijke autoriteiten geen passende reactie hadden opgeleverd.

Overeenkomstig de relevante EU-richtsnoeren zijn de thema's vrouwen en gendergelijkheid vaste onderdelen in de dialoog tussen de delegatie van de EU en de regering van Afghanistan. De delegatie probeert de regering aan te moedigen tot en te steunen bij de adequate nakoming van haar nationale en internationale mensenrechtenverplichtingen. Zij onderhoudt via raadplegingen en discussiegroepen regelmatig contact met het maatschappelijk middenveld en met mensenrechten-ngo's. In 2011 organiseerde de EU-delegatie ten minste drie raadplegingen tussen EU-ambtenaren van hoog niveau en leden van het maatschappelijk middenveld. De besproken vraagstukken hadden onder meer betrekking op discriminatie, gendergerelateerd geweld, waaronder ook seksueel geweld, mensensmokkel en kindhuwelijken en gedwongen huwelijken.

De EU blijft een belangrijke donor voor Afghanistan. Via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten, het programma "Non-State Actors and Local Authorities in Development" en het stabiliteitsinstrument zijn initiatieven en projecten van het maatschappelijk middenveld gefinancierd. Die hadden als doel in Afghanistan een breed gedragen en inclusief maatschappelijk middenveld te bevorderen en te versterken, dat zich inzet voor politieke, economische en sociale problemen, ten einde de dialoog ook de verantwoordingsplicht en de transparantie van overheidsorganen te bevorderen.

In 2011 zijn tal van nieuwe projecten gestart, en zijn twee oproepen tot het indienen van voorstellen gedaan voor een totaalbedrag van 3 miljoen euro. De lopende projecten omvatten specifieke thema's zoals overgangsjustitie en steun aan slachtoffers van gruweldaden, initiatieven betreffende vrouwen, vrede en veiligheid (VNVR-resolutie 1325), mensenrechtenopleiding voor journalisten en grotere participatie, speciaal van vrouwen, in het plaatselijk bestuur.

In de aanloop naar de Conferentie van Bonn heeft het maatschappelijk middenveld zijn eigen vertegenwoordigers voor de conferentie en het daaraan voorafgaande forum van het maatschappelijk middenveld kunnen kiezen doordat met de steun van Duitsland en andere lidstaten het maatschappelijk middenveld in heel Afghanistan is geraadpleegd.

5.6.2 Bangladesh

In het licht van haar hoofddoelstellingen armoedebestrijding en steun aan het democratische systeem in Bangladesh heeft de EU voortgewerkt aan de bevordering en de bescherming van de mensenrechten.

Zij is een aantal ontwikkelingsprogramma's gestart die tot doel hebben de democratische instellingen en toezichthoudende instanties te ondersteunen. De EU heeft, voortbouwend op de inspanningen die zij al sinds lange tijd levert, steun verleend aan acties ter versterking van het plaatselijk bestuur, acties voor capaciteitsopbouw van de verkiezingscommissie van Bangladesh, en acties om de oprichting van instellingen in de regio Chittagong Hill Tracts (CHT) te steunen.

Tijdens haar regelmatige dialoog met de autoriteiten van Bangladesh kaartte de EU onder meer de volgende vraagstukken aan: institutionele hervormingen, de rol van onafhankelijke toezichthoudende instanties, de situatie in de gevangenissen, de doodstraf, de vrijheid van meningsuiting, de uitvoering van het vredesakkoord inzake CHT, de rechten van de vrouw en de rechten van het kind. De boodschappen van de EU werd kracht bijgezet door de aanwezigheid in Bangladesh van EU-functionarissen van hoog niveau, zoals de heer Andris Piebalgs, Commissielid voor Ontwikkeling.

Met het oog op een snellere uitvoering van het vredesakkoord voor Chittagong Hill Tracts heeft de EU de dialoog met alle belanghebbenden voortgezet. Om de situatie op het terrein beter te kunnen beoordelen, heeft de EU de regio zelf bezocht. Ter aanvulling van die terreinbezoeken hebben in Dhaka contacten met de betrokken actoren plaatsgevonden.

Wat de humanitaire situatie van de Rohingya-bevolkingsgroep uit Birma/Myanmar betreft, heeft de EU verdere diplomatieke en humanitaire actie ondernomen. De EU hoopt dat uit de samenwerking tussen Bangladesh en Birma/Myanmar een langdurige oplossing kan ontstaan.

De EU heeft via een conferentie over mensenrechten en fatsoenlijk werk in november de sociale partners en het maatschappelijk middenveld samengebracht met het oog op de uitwerking van praktische voorstellen voor de daadwerkelijke uitvoering van de IAO-agenda voor fatsoenlijk werk, onder meer op het gebied van leefbaar loon, betere arbeidskansen, de ongelijke behandeling van mannen en vrouwen inzake werkgelegenheid en loon, betere regelingen voor sociale bescherming, de uitbanning van kinderarbeid, de bescherming van kwetsbare groepen en de rechten van vakbonden.

5.6.3 Birma/Myanmar

De EU toonde zich verheugd over de vrijlating van een aantal politieke gevangen, over de bereidheid van de regering om hervormingen door te voeren en de mediacensuur af te zwakken, en over de aanneming van arbeidswetgeving die in nauwe samenwerking met de Internationale Arbeidsorganisatie was ontwikkeld.

Als reactie op die bemoedigende ontwikkelingen heeft de EU in april 2011 de beperkende maatregelen versoepeld door het visumverbod voor de burger-regeringsleden en voor de minister van Buitenlandse Zaken te schorsen. De EU heeft via missies van Piero Fassino, speciaal gezant van de EU, en via andere contacten op hoog niveau aangedrongen op verdere hervormingen, vooral van de rechtsstaat, alsook op naleving van de mensenrechten in gebieden met etnische conflicten, en op de onmiddellijke en onvoorwaardelijke vrijlating van alle resterende politieke gevangenen. Daarnaast bood de EU steun aan bij de verwezenlijking van de hervormingen. Zo werden op voorstel van de regering van Birma/Myanmar onder meer voorbereidende gesprekken met de nieuw opgerichte nationale mensenrechtencommissie gevoerd.

De EU bleef de grootste donor van het land voor humanitaire en ontwikkelingshulp, om diepgewortelde structurele armoede te helpen verlichten. De door de EU gefinancierde projecten hadden betrekking op toegang tot water en riolering, gezondheid, voedselveiligheid, en steun aan ontwortelde bevolkingsgroepen. Bovendien is de EU proactief opgetreden door banden aan te gaan met het maatschappelijk middenveld en een bilaterale dialoog met de regering te starten in het kader van de Ontmoeting Azië-Europa en van de bijeenkomsten tussen de EU en de ASEAN. Bij die gelegenheden kon de EU zorgpunten formuleren en de regering aanmoedigen het proces van positieve verandering voort te zetten.

Op multilateraal niveau steunde de EU in de VN-Mensenrechtenraad in het voorjaar en in de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in het najaar van 2011 de verlenging van het mandaat van de speciale VN-rapporteur voor Myanmar, alsook de resoluties betreffende het land, waarbij zij de in de loop van het jaar geboekte vooruitgang erkende, schendingen van mensenrechten en discriminatie van etnische bevolkingsgroepen aan de kaak stelde, en de autoriteiten opriep om verdere initiatieven tot hervorming van het land te nemen. Tijdens de universele periodieke doorlichting werd de bezorgdheid over mensenrechtenvraagstukken ook rechtstreeks aan de autoriteiten meegedeeld.

5.6.4 Cambodja

Vanuit haar gehechtheid aan recht en nationale verzoening verleende de EU de nationale zijde van de Rode Khmer-tribunalen financiële steun. In 2011 verstrekte de EU de Rode Khmer-tribunalen een extra bijdrage van 1,3 miljoen euro in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten.

De EU heeft in 2011 opnieuw steun aan maatschappelijke organisaties verleend voor de uitvoering van mensenrechtenprojecten. De gebieden waarop de EU-financiering betrekking had, zijn onder meer de rechten van de vrouw, de rechten van het kind, landrechten, inheemse gemeenschappen, mensenrechten in detentiecentra en gevangenissen, toegang tot de rechter, mensenrechten bij migratie, mensenhandel en vrijheid van meningsuiting.

Tijdens de opstelling van het wetsvoorstel over niet-gouvernementele organisaties en verenigingen heeft de EU de regering aangeraden het wetsvoorstel uitgebreid met de belanghebbenden te bespreken, en tot een wet te komen die een gunstig klimaat voor het maatschappelijk middenveld waarborgt.

In de multilaterale fora steunde de EU in het najaar van 2011 de VN-landenresolutie, die een verlenging van het mandaat van de speciale VN-rapporteur voor Cambodja en intensievere samenwerking met het OHCHR behelsde. De EU toonde zich ook verheugd over het feit dat alle aanbevelingen van de universele periodieke doorlichting van de VN waren aanvaard.

5.6.5 China

De mensenrechtenschendingen in China in 2011 bleven de EU zorgen baren.

Tijdens de mensenrechtendialoog tussen de EU en China, op 16 juni 2011 in Peking, is uitgebreid gesproken over de rechten van personen die tot minderheden behoren, in het bijzonder de situatie van etnische Tibetanen, Oeigoeren en Mongolen, alsook van christenen en van belijders van atheïstische overtuigingen, zoals Falun Gong. Tijdens die dialoog is ook de rechtsstaat ter sprake gekomen; de EU onderstreepte bezorgd te zijn over het toenemende aantal gedwongen verdwijningen en buitengerechtelijke detenties, en vroeg informatie over berichten dat mensen in detentie worden gefolterd. De EU benadrukte dat een onafhankelijke justitie belangrijk is en dat de advocaten hun beroepstaken vrijelijk, zonder intimidatie moeten kunnen uitoefenen. De EU kaartte ook de beperkingen op de vrijheid van meningsuiting aan en riep China opnieuw op om het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten te bekrachtigen en het systeem van heropvoeding door arbeid te hervormen. Parallel met de dialoog vond geen bezoek plaats omdat er geen akkoord over een locatie kon worden bereikt. De EU heeft in de marge van de dialoog een lijst van zorgwekkende individuele gevallen overhandigd. De tweede dialoogronde, die tijdens het tweede semester van 2011 was gepland, werd door China de facto geannuleerd.

Op 6 en 7 september vond in Peking het EU-China seminarie voor juridisch deskundigen plaats. De behandelde thema's waren mensenrechten en drugsbeleid, en mensenrechten en technologie.

Naar aanleiding van een golf van willekeurige arrestaties en gedwongen verdwijningen van advocaten, schrijvers, journalisten, ondertekenaars van petities, kunstenaars en bloggers in het voorjaar van 2011, en van de invoering van nieuwe beperkingen op de werkomstandigheden van buitenlandse journalisten, heeft de hoge vertegenwoordiger op 12 april in een verklaring haar verontrusting over die ontwikkelingen geformuleerd.

In de verklaring werd uiting gegeven aan bezorgdheid over de aanhouding van Ai Weiwei, werd onderstreept dat de willekeurige arrestaties en verdwijningen moeten ophouden en werd er bij de Chinese instanties op aangedrongen om mee te delen waar alle verdwenen personen zich bevinden. De hoge vertegenwoordiger riep China op om

de betrokken personen te behandelen conform de internationale mensenrechtennormen en om allen die worden vastgehouden omdat zij hun recht op vrijheid van meningsuiting uitoefenden, vrij te laten. De hoge vertegenwoordiger toonde zich op 24 juni verheugd over de vrijlating van Ai Weiwei.

In 2011 heeft China de ernstige beperking van de vrijheid van meningsuiting en van de vrijheid van vereniging voortgezet, en hebben de Chinese rechtbanken zware straffen opgelegd. De hoge vertegenwoordiger heeft in december 2011 de gevangenisstraffen van respectievelijk negen en tien jaar voor de mensenrechtenactivisten Chen Wei en Chen Xi veroordeeld en ook de bijkomende gevangenisstraf van drie jaar voor mensenrechtenadvocaat Gao Zhisheng bekritiseerd. De hoge vertegenwoordiger riep op tot de onmiddellijke vrijlating van de heer Gao en verzocht om informatie over zijn welzijn en zijn verblijfplaats.

De EU heeft zich ernstig bezorgd getoond over het beleid dat door de Chinese autoriteiten in Tibet en Xinjiang werd uitgevoerd. Tijdens een spoeddebat op 27 oktober in het Europees Parlement onderstreepte de hoge vertegenwoordiger dat de EU bezorgd is over de toegenomen wettelijke beperkingen op de geloofsbeoefening in Tibet, over de beperkingen op het onderricht van het Tibetaans, over de aanhoudende officiële campagne tegen de Tibetaanse intelligentsia en prominenten uit het culturele leven, over de strenge maatregelen tegen Tibetanen die het wagen te protesteren tegen het officiële beleid, en over de weerslag op de Tibetaanse cultuur van de massale gedwongen migratie van nomaden. De EU onderstreepte diep bezorgd te zijn over de reeks zelfverbrandingen in de Tibetaanse regio's en riep de Chinese autoriteiten op om alle Tibetanen toe te staan hun culturele en religieuze rechten zonder belemmeringen uit te oefenen en om tegen vreedzaam protest geen geweld in te zetten. Op 10 maart gaf de hoge vertegenwoordiger tijdens een spoeddebat uiting aan haar bezorgdheid over de heropbouw van Kashgar in de provincie Xinjiang. De EU vreesde dat de vernietiging van een stad die eeuwenlang de bakermat van de Oeigoerse cultuur was geweest, de vrijwaring van die cultuur in de komende jaren ernstig zou kunnen beïnvloeden en onderstreepte dat zij China zal oproepen om voor de heropbouw zowel de plaatselijke bevolking te raadplegen als samen te werken met de Unesco.

Tijdens de 17e zitting van de VN-Mensenrechtenraad heeft de EU een verklaring uitgebracht waarin zij zich diep bezorgd toont over de verslechtering van de mensenrechtensituatie in China.

5.6.6 Democratische Volksrepubliek Korea (DVK)

De grove schendingen van de mensenrechten in de Democratische Volksrepubliek Korea (DVK) bleven de EU ernstige zorgen baren. De EU heeft zich in internationale fora herhaaldelijk bezorgd getoond en er bij Pyongyang op aangedrongen verbetering in de situatie te brengen. In maart 2011 speelde de EU opnieuw een belangrijke rol bij de aanneming in de VN-Mensenrechtenraad van de resolutie waarbij het mandaat van de speciale VN-rapporteur voor de mensenrechtensituatie in Noord-Korea met een jaar werd verlengd. Op 19 december 2011 werd een door de EU, Japan en de Republiek Korea ingediende resolutie over de mensenrechtensituatie in de DVK door de Algemene Vergadering van de VN met 123 ja-stemmen aangenomen. Problemen in verband met de mensenrechten werden ook rechtstreeks bij Noord-Korea aangekaart door plaatselijke ambassadeurs van de EU-lidstaten in Pyongyang en tijdens vergaderingen met functionarissen van Noord-Korea in Brussel of in andere EU-lidstaten.

Tijdens de regelmatige politieke dialoog tussen de EU en de DVK, in de eerste week van december 2011 te Pyongyang, heeft de EU de DVK opgeroepen om alle mensenrechten en fundamentele vrijheden volledig na te leven en de aanbevelingen van de betreffende VN-resoluties toe te passen. De EU heeft Pyongyang aangemoedigd om als vertrouwenwekkende maatregel volledig samen te werken met de mensenrechtenmechanismen van de VN, onder meer door de speciale rapporteur volledige, vrije en ongehinderde toegang tot Noord-Korea te verlenen. De EU spoorde Pyongyang ook aan om een zinvolle dialoog over mensenrechten met de EU en haar lidstaten te voeren. De EU heeft zich opnieuw bereid verklaard de bilaterale dialoog over mensenrechten met Noord-Korea in te stellen, die expertise en constructieve samenwerking zou bieden over specifieke aspecten van de mensenrechten. De EU toonde zich zeer bezorgd over het feit dat onderdanen van Noord-Korea nog steeds de doodstraf krijgen en geëxecuteerd worden. De EU drong er bij Pyongyang ten zeerste op aan om onmiddellijk een einde te maken aan de wijdverspreide systematische grove schendingen van de civiele, politieke, economische, sociale en culturele rechten, zijn inwoners te beschermen, het probleem van de straffeloosheid aan te pakken en ervoor te

zorgen dat degenen die de mensenrechten hebben geschonden, berecht worden door een onafhankelijke rechter, volledige, veilige en ongehinderde toegang te verschaffen tot humanitaire hulp, en humanitaire organisaties toe te staan op onpartijdige wijze hulp te verstrekken. De EU heeft Noord-Korea gemaand om de achterliggende oorzaken van het vluchtelingprobleem aan te pakken en een veilige en waardige terugkeer van naar Noord-Korea teruggestuurde vluchtelingen mogelijk te maken.

De EU heeft in de tweede helft van 2011 10 miljoen euro vrijgemaakt voor dringende voedselhulp aan Noord-Korea om kwetsbare groepen te ondersteunen, vooral in de noordelijke en de oostelijke provincies. In augustus 2011 heeft de EU nog eens 200.000 euro extra toegekend voor de slachtoffers van overstromingen in het land.

5.6.7 Fidji

De mensenrechtensituatie is in 2011 niet verbeterd nu het militaire regime van Commodore Bainimarama zijn greep op de macht heeft geconsolideerd. Bijzonder zorgwekkend zijn de beperkingen van de vrijheid van meningsuiting en van de vrijheid van vergadering, de willekeurige detenties en de mediacensuur.

Als reactie op de staatsgreep van 2006 en op het uitblijven van de naleving door Fiji van onderling overeengekomen afspraken inzake democratische beginselen, mensenrechten en de rechtsstaat, heeft de EU in 2007 besloten (met beperkte uitzonderingen) de ontwikkelingsbijstand uit hoofde van de Overeenkomst van Cotonou en van het instrument voor ontwikkelingssamenwerking, te schorsen. Het oorspronkelijk voor twee jaar geldende besluit werd herhaaldelijk verlengd, op 26 september 2011 met nog eens twaalf maanden. In de loop van 2011 heeft de EU in bilaterale vergaderingen en op bijeenkomsten in Suva in het kader van de van regelmatige politieke dialoog overeenkomstig artikel 8 van de Overeenkomst van Cotonou, het regime aangemoedigd een betekenisvolle dialoog aan te gaan, de democratie te herstellen en de algemene noodtoestand in te trekken.

Nadat de strijdkrachten in februari ten minste tien politici, vakbondslieden en dissidenten zonder aanhoudingsbevel hadden aangehouden en ernstige slagen hadden toegebracht, tekende de EU bij de minister van Buitenlandse Zaken protest aan tijdens overeenkomstig artikel 8 gehouden politiekedialoogvergaderingen op 15 maart en - samen met de VS en andere partners – 21 maart.

Het regime heeft de jaarlijkse bijeenkomst van de methodistische kerk verboden na de weigering van die kerk om drie kerkleiders te ontslaan. Het regime heeft ook besluiten vastgesteld die de basisrechten van werknemers verregaand beperken, met name het (geamendeerde) besluit over arbeidsbetrekkingen en het besluit inzake arbeid in de essentiële nationale industrie. Vakbondsleiders werden tijdens vergaderingen met vakbondsleden gearresteerd wegens illegale samenscholing, een vakbondsleider is opruiing ten laste gelegd. De uitvoering van het besluit van 2010 over de ontwikkeling van de media-industrie heeft de censuur aangescherpt.

De in 2009 afgekondigde noodtoestand, die de mensenrechten ernstig beperkt, werd in de loop van 2011 van maand tot maand verlengd, maar op 31 december heeft Commodore Bainimarama de nakende opheffing ervan aangekondigd.

5.6.8 India

De Europese Unie is de mensenrechten in India nauwlettend blijven observeren uit hoofde van de richtsnoeren van de EU inzake mensenrechten en heeft daarbij (vooral tijdens de jaarlijkse mensenrechtendialoog) met het maatschappelijk middenveld en regeringsinstanties gesproken over vermeende misstanden en hulp geboden aan ngo's voor mensenrechten en aan verdedigers van mensenrechten.

Op het gebied van de fundamentele rechten was de doodstraf het onderwerp van nauw toezicht en diplomatieke actie op hoog niveau, waaronder een brief van hoge vertegenwoordiger Ashton aan minister van Binnenlandse Zaken Chidambaram, naar aanleiding van de verwerping van verscheidene gratieverzoeken door de president. In het kader van de mensenrechtendialoog in maart is met de regering verder gepraat over de aanneming van het wetsvoorstel inzake voorkoming van marteling en over punten inzake de veiligheidswetgeving.

Specifiek met betrekking tot verdedigers van de mensenrechten heeft de EU met de Indiase overheid verder gepraat over een lijst prioritaire zaken (en het proces tegen dr. Binayak Sen, die op borgtocht is vrijgelaten, verder gevolgd).

Er is een workshop gehouden over sociale insluiting.

De EU-missiehoofden hebben zich tijdens hun jaarlijkse bezoek aan Jammu en Kasjmir op de hoogte kunnen stellen van vraagstukken inzake mensenrechten in die regio.

Ten slotte, maar daarom zeker niet minder belangrijk, heeft de EU financiële steun verleend aan een aantal initiatieven over een reeks zorgpunten in verband met de mensenrechten, zoals vrouwen- en kinderhandel, preventie van marteling, de rechten van gemarginaliseerde en maatschappelijk buitengesloten groepen, de rechten van werknemers in de informele sector en toegang tot de rechter voor kwetsbare bevolkingsgroepen.

5.6.9 Indonesië

De uitgebreide partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst (PSO) die de EU en Indonesië op 9 november 2009 hebben ondertekend, heeft geleid tot de instelling van een gestructureerde mensenrechtendialoog. Ter gelegenheid van de ondertekening van de PSO hebben Indonesië en de EU de mensenrechten en democratie aangeduid als prioriteiten voor nauwere samenwerking in afwachting van de ratificatie van de overeenkomst.

De tweede ronde van de mensenrechtendialoog was in maart 2011 in Brussel. De dialoog was een waardevolle gelegenheid om te praten over zaken als non-discriminatie, de rechten van gedetineerden en gevangenen, het Internationaal Strafhof, vrouwenrechten, het recht op onderwijs, en samenwerking in multilaterale fora. Voorts heeft de EU in oktober 2011 een seminar van het maatschappelijk middenveld over de vrijheid van godsdienst georganiseerd onder de titel "Mensenrechten en geloof in het brandpunt", waarop levendig van gedachten werd gewisseld over de rol van godsdienst bij het bevorderen van de mensenrechten en over de verenigbaarheid van de vrijheid om een geloof te belijden met andere belangrijke mensenrechten, waaronder de vrijheid van meningsuiting.

De EU heeft verklaringen afgelegd over de moord op drie leden van de Ahmadi-gemeenschap en de inadequate veroordeling van degenen die schuldig zijn bevonden aan de aanslagen in februari en juli 2011.

In 2011 werden via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) twaalf mensenrechtenprojecten gesteund die betrekking hadden op bijvoorbeeld integratie van de mensenrechten in de besluitvorming, politieke representativiteit, foltering, recht op onderwijs en recht op gezondheidszorg, en de daadwerkelijke uitoefening van de mensenrechten door vrouwen en kinderen. De EU-richtsnoeren inzake mensenrechten zijn in het Indonesisch vertaald en krijgen een brede verspreiding.

De EU volgt de mensenrechtensituatie zorgvuldig via regelmatige mensenrechtenmissies, met name in gevoelige regio's als Atjeh en Papoea, waar er specifieke punten zijn, onder meer in verband met waarheids- en verzoeningsprocessen en kwesties die te maken hebben met de speciale autonomie die aan die provincies is verleend.

De EU-missies in Jakarta hebben een specifieke taskforce voor mensenrechten ingesteld, bestaande uit de politieke consulenten van de EU-delegatie en de ambassades van de lidstaten.

5.6.10 Japan

Tijdens 2011 is verder gewerkt aan een overeenkomst tussen de EU en Japan inzake onder meer de sectoren politieke en internationale samenwerking, die stoelt op de gedeelde gehechtheid aan fundamentele waarden en beginselen.

De EU hield haar jarenlange samenwerking met Japan overeenkomstig de "agenda voor samenwerking" aan. Er was overleg inzake mensenrechten, met name om de samenwerking te faciliteren in het kader van de Algemene Vergadering van de VN, bijvoorbeeld wat de gezamenlijk ingestuurde resolutie over mensenrechten in Noord-Korea betreft.

De EU was zeer ingenomen met het feitelijke moratorium op de doodstraf dat Japan gedurende het hele jaar 2011 in stand hield, en heeft aangedrongen op de voortzetting daarvan.

5.6.11 Laos

De EU en Laos hebben in februari 2011 de derde ronde van de geregelde mensenrechtendialoog gehouden in het kader van de Groep bestuur en mensenrechten van de EU en Laos. De dialoog bood gelegenheid tot het bespreken van talrijke mensenrechtenkwesties, waaronder de verrichting van de universele periodieke doorlichting (UPR), vrijheid van meningsuiting, vergadering en vereniging, vrijheid van godsdienst of overtuiging, Hmong-repatrianten, mensenhandel, de omstandigheden in gevangenissen en detentiecentra, de bestuurshervormingen en landrechten. De dialoog werd voorafgegaan door een deskundigenseminar over de uitvoering van de aanbevelingen van de universele periodieke doorlichting in Laos. De EU wisselde ervaringen van haar lidstaten op dit gebied uit en internationale organisaties en het maatschappelijk middenveld reikten ideeën aan over de wijze waarop de aanbevelingen van de UPR in Laos beter kunnen worden uitgevoerd.

In 2011 zijn negen projecten in verband met mensenrechten uitgevoerd. Zes daarvan werden gefinancierd uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten, één uit het thematische programma niet-overheidsactoren en plaatselijke overheden, en twee uit de projectovereenkomst tussen de EU en het UNDP. Die projecten waren gericht op de rechten van het kind, genderrechten, mensen met een handicap, kansarme minderheidsgroepen, alsook op capaciteitsopbouw van de opkomende middenveldorganisaties van Laos.

De projecten met het UNDP steunden ook de nationale vergadering bij het hervormen van de nationale wetgeving teneinde te voldoen aan de internationale overeenkomsten/normen. In het kader van het project met betrekking tot internationaal recht werden ook verschillende opleidingen over de uitvoering van de internationale overeenkomsten inzake mensenrechten gegeven voor regeringsfunctionarissen en het plaatselijk maatschappelijk middenveld. De aanbevelingen van de UPR voor Laos zijn gepubliceerd en onder verschillende gouvernementele en internationale instanties verspreid.

5.6.12 Maleisië

In 2011 hebben de EU en Maleisië verder onderhandeld over een partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst, waarin bepalingen over de mensenrechten zullen staan.

De EU en Maleisië zijn ook op lokaal niveau gesprekken over mensenrechten aangegaan. Het eerste gesprek was begin februari 2011 en ging vooral over de uitoefening van de mensenrechten door vrouwen en kinderen. Dit is de eerste bilaterale mensenrechtendialoog die Maleisië ooit heeft gevoerd.

Op 1 maart 2011 hebben de delegatie van de EU, de Ambassade van Nederland en het Instituut voor geavanceerde islamitische studies een openbaar seminar over "Godsdienst in de openbare ruimte - de EU en Maleisië" georganiseerd, dat meer dan 150 deelnemers uit het grote publiek aantrok. De volgende dag had achter gesloten deuren een seminar over hetzelfde onderwerp plaats.

In maart heeft Maleisië eveneens de bijeenkomst Azië-Stille Oceaan georganiseerd over het universele karakter van het Statuut van Rome van het ICC. Daarop volgde het besluit van de regering om toe te treden tot het Statuut van Rome.

De EU financiert een aantal projecten in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), dat een breed scala van thema's bestrijkt, zoals de rechten van het kind en de vrouw, non-discriminatie, mediavrijheid, inheemse volken, mensenrechteneducatie, en personen met een handicap. In het kader van de eerste evaluatievergadering in september 2011 hebben de begunstigde ngo's informatie uitgewisseld over de voornaamste problemen waarmee zij te kampen hadden tijdens de uitvoering van het project en hebben zij mede verdere actiepunten voor follow-up door de EU in Maleisië bepaald. De middelen van het EIDHR werden ook gebruikt om het maken van een documentaire over de doodstraf in Maleisië te financieren.

De EU is met alle belanghebbenden op het gebied van de mensenrechten blijven samenwerken en heeft een aantal van hen uitgenodigd voor de vergaderingen van de plaatselijke EU-werkgroep mensenrechten. De belangrijkste partners zijn de advocatuur van Maleisië en de nationale mensenrechtencommissie. Een van de concrete resultaten van deze samenwerking was een openbare bijeenkomst in oktober 2011 over de afschaffing van de doodstraf. Tegelijk met het openbare seminar, dat ongeveer 350 deelnemers telde, werd op verzoek van het Bureau van de procureur-generaal ook technisch overleg gehouden achter gesloten deuren. Op beide bijeenkomsten traden Europese prominenten als spreker op en beide bijeenkomsten vormden de eerste stap in een langetermijncampagne voor de afschaffing van de doodstraf in Maleisië.

5.6.13 Nepal

Ondanks de verbintenissen die in het kader van het alomvattend vredesakkoord van 2006 werden aangegaan, blijven schendingen van de mensenrechten, waaronder verschillende vormen van discriminatie en wijdverbreide straffeloosheid alsook een zwakke rechtsstaat? de belangrijkste langdurige uitdagingen op mensenrechtengebied in Nepal.

Op politiek niveau is de EU met de regering blijven praten en heeft ze de politieke partijen er voortdurend op gewezen dat schenders van de mensenrechten voor de rechter moeten worden gebracht en dat emblematische gevallen van schendingen van de mensenrechten, zowel tijdens als na het conflict, die duidelijk aantonen dat zulke misdaden nog steeds ongestraft blijven, moeten worden aangepakt. Er is een brief aan de premier, de voorzitter van de constituerende vergadering en de leiders van de politieke partijen gezonden waarin bezorgdheid wordt geuit over de justitiële overgangsmechanismen en de voorgestelde algemene amnestie.

Tijdens Nepals universele periodieke doorlichting in januari 2011 en de follow-up daarvan in juni 2011 heeft de EU bij de regering verder gepleit voor het nakomen van haar toezeggingen en voor het verbeteren en aannemen van verscheidene

wetsontwerpen voor het instellen van mechanismen voor overgangsrechtspraak, die ter behandeling in het parlement zijn.

Op plaatselijk niveau coördineert en volgt de EU constant de mensenrechtensituatie in Nepal, in het bijzonder de kwetsbare positie van verdedigers van de mensenrechten. De in Kathmandu zetelende EU-werkgroep voor de bescherming van verdedigers van de mensenrechten heeft in mei 2011 een missie uitgevoerd naar het zuidelijke deel van Nepal, met als doel uit de eerste hand informatie te verzamelen over de problemen waarmee verdedigers van de mensenrechten te maken krijgen en te laten zien dat er steun is voor hun werk. Als voorzitter van de EU-werkgroep voor de bescherming en ondersteuning van verdedigers van de mensenrechten heeft de delegatie van de EU een bijeenkomst van de EU-werkgroep georganiseerd om de balans op te maken van de situatie waarin de mensenrechtenverdedigers zich bevinden en mogelijke wegen voorwaarts te bespreken.

De EU helpt diverse ngo's en ingo's financieel met de uitvoering in Nepal van initiatieven die verband houden met mensenrechten en democratie. Er zijn projecten gefinancierd in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) en het Instrument voor migratie en asiel, alsook in het kader van het Instrument "Investeren in mensen" (DCI-HUM). In twee nieuwe projecten die sedert 2010 worden uitgevoerd (een project van de wereldwijde oproep van het EIDHR (de EU heeft 360 000 euro vastgelegd) en een project van de wereldwijde oproep van het DCI-HUM (de EU heeft 575.000 euro vastgelegd) wordt nog steeds gewerkt aan het vraagstuk van door het gewapend conflict in Nepal getroffen kinderen en gezinnen. Een ander project (waarvoor de EU 857 000 euro heeft vastgelegd) dat uit de wereldwijde oproep in het kader van het DCI-HUM is geselecteerd, gaat over de bescherming en de bevordering van culturele diversiteit. Naast de zes nieuwe projecten die in 2011 zijn geselecteerd in het kader van de landenspecifieke steunregeling van het EIDHR (waarvoor de EU 900 000 euro heeft vastgelegd), zijn er tien lopende projecten met uitgebreide aandacht voor de bescherming en de bevordering van de mensenrechten en de consolidering van de democratie. Twee nieuwe projecten die in 2011 zijn gestart, helpen ook bij het bevorderen van veilige migratie van vrouwelijke migrerende werknemers.

Er lopen nog steeds bilaterale programma's betreffende onderwijs en vredesopbouw om de toegang tot onderwijs te bevorderen en kwaliteitsonderwijs te steunen. In het kader van projecten die uit hoofde van het instrument voor voedselfaciliteiten worden gefinancierd, worden ook de dringende behoeften aan basisvoedsel van de gemeenschap aangepakt.

Teneinde prioriteiten te stellen voor de oproep van het EIDHR in 2012 pleegde de delegatie overleg met verschillende groepen, waaronder vrouwen, Dalits en kinderen.

De delegatie van de EU in Nepal organiseerde in 2011 een workshop ter gelegenheid van de Dag voor inheemse volken. De delegatie heeft bij verschillende gelegenheden ook verscheidene programma's bijgewoond, en daarbij haar solidariteit betuigd met de bescherming en de bevordering van de mensenrechten. Ter gelegenheid van de mensenrechtendag op 10 december is plaatselijk een gezamenlijk EU++-persbericht uitgebracht, waarin werd gewezen op de verantwoordelijkheid van de regering om bijkomende grote inspanningen te leveren om de fundamentele mensenrechten te beschermen en te bevorderen en om haar verplichtingen uit hoofde van het internationale recht na te komen teneinde vrede en democratie te consolideren.

5.6.14 Pakistan

Het samenwerkingsakkoord van de derde generatie (2004) van de EU en Pakistan bevat de inmiddels verplichte bepaling over de mensenrechten.

In 2011 heeft de EU onderhandeld over een nieuw strategisch partnerschap met Pakistan, het Inzetplan EU-Pakistan. Het vijfjarig inzetplan beoogt een frequentere mensenrechtendialoog en de bekrachtiging en effectieve uitvoering van internationale overeenkomsten, als onderdeel van een strategische politieke dialoog.

Begin 2011 vonden in Islamabad twee tragische moorden op politici van hoog niveau plaats. De voormalige gouverneur van Punjab, Salman Taseer, en de voormalige minister van Minderheden, Shabhaz Bhatti, werden door extremistische groepen vermoord omwille van hun steun aan de hervorming van de zeer strenge wetten op godslastering, naar aanleiding van de terdoodveroordeling van een christelijke vrouw wegens godslastering. De moorden ontketenden intolerante krachten binnen de Pakistaanse gemeenschap die de moord op Salman Taseer openlijk steunden en roemden. De hoge vertegenwoordiger veroordeelde beide incidenten met kracht, waarbij zij de nadruk legde op de bezorgdheid van de EU over het klimaat van onverdraagzaamheid en geweld waarin het debat over de wetten op godslastering werd gevoerd, en verzocht de Pakistaanse autoriteiten met klem de bescherming te verzekeren van degenen die zich over de zaak hadden uitgesproken. De EU bleef gedurende het gehele jaar toezien op, en ten overstaan van de autoriteiten haar bezorgdheid uiten over de zaak van Asia Bibi, de christelijke vrouw die in 2010 ter dood werd veroordeeld wegens godslastering en die momenteel in Punjab in de gevangenis zit.

Pakistan heeft het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (ICCPR) en het Verdrag tegen foltering (CAT) op 4 juni 2010 - aan de vooravond van de tweede top EU-Pakistan -bekrachtigd. Tegelijk evenwel heeft Pakistan talrijke algemene voorbehouden gemaakt bij de mensenrechteninstrumenten. De EU heeft vervolgens inspanningen gedaan om haar bezorgdheid te beklemtonen over de aard en omvang van de ruime voorbehouden tegen de verdragen, die behoorden tot de meest uitgebreide voorbehouden die ooit door een staat die partij is bij die verdragen, zijn gemaakt. Die boodschap werd versterkt door bezoeken van missies van het Europees Parlement in de loop van het jaar. In antwoord op de aanhoudende campagne van de EU heeft Pakistan op 14 september 2011 16 van zijn 19 voorbehouden ingetrokken.

De veiligheid van journalisten die zich bezighouden met mensenrechten bleef het gehele jaar een ernstig punt van bezorgdheid. Een specifiek punt van bezorgdheid was de moord op een bekende journalist in Pakistan die verslag uitbracht over gevoelige kwesties, met name de Taliban-beweging in Afghanistan en Pakistan. In reactie op de

grote bezorgdheid heeft de EU-delegatie op 15 juli 2011 in Islamabad een panelgesprek georganiseerd over de veiligheid en beveiliging van de media, die door een groot aantal vertegenwoordigers van de media werd bijgewoond. Er werden uitgebreide besprekingen gehouden over de noodzaak van opleiding en bescherming van journalisten die verslag uitbrengen vanuit conflictgebieden en over de manier waarop onderzoeksjournalistiek moet worden bedreven in geval van dreigingen, alsook over de grenzen van verantwoordelijke journalistiek.

De EU heeft met Pakistan samengewerkt in het kader van een programma ter vergroting van de capaciteit van de rechtshandhavingsinstanties; alle opleidingen voor politie en aanklagers omvatten componenten betreffende de daadwerkelijke bescherming van de mensenrechten.

De EU is bezig met het opstellen van een programma inzake steun aan democratische instellingen, dat een mensenrechtencomponent bevat. De algemene doelstelling van het programma is de consolidatie van het democratische proces in Pakistan te ondersteunen door de democratische instellingen van het land te versterken. Het specifieke doel is bij te dragen tot de verbetering van de werking en de resultaten van de parlementaire vergaderingen van Pakistan, in de eerste plaats op provinciaal niveau. De mensenrechtencomponent strekt ertoe de bevordering en bescherming van de mensenrechten in het land te versterken door middel van bijstand aan de regering en de nationale mensenrechteninstellingen voor het vergroten van de capaciteit om mensenrechtenkwesties aan te pakken en de internationale verplichtingen inzake mensenrechten na te komen.

5.6.15 Filipijnen

Na de afronding van de onderhandelingen over de partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst, die sterke bepalingen betreffende mensenrechten bevat, zijn de EU en de Filipijnen besprekingen begonnen over de mogelijke start van een mensenrechtendialoog. In afwachting van de totstandbrenging van een dergelijke formele dialoog is de EU mensenrechtenkwesties blijven behandelen in het kader van de geregelde politieke dialoog, laatst nog tijdens de bijeenkomst van hoge ambtenaren in december 2011, en in haar contacten met het maatschappelijk middenveld en de bevoegde grondwettelijke organen.

De EU is steun voor het vredesproces van Mindanao blijven verlenen door middel van rechtstreekse deelname aan het internationaal toezichtsteam (IMT), met name door de

leiding op zich te nemen van de humanitaire, rehabilitatie- en ontwikkelingscomponent. 2011 heeft een krachtiger impuls voor de vredesonderhandelingen gebracht.

De EU is technische bijstand blijven verlenen voor het aanpakken van buitengerechtelijke executies en gedwongen verdwijningen. Het EPJUST-programma heeft de Filipijnse samenleving (regeringsinstanties, bevoegde constitutionele organen en het maatschappelijk middenveld) bijgestaan om een eind te maken aan buitengerechtelijke executies en gedwongen verdwijningen van activisten, journalisten, vakbondsmensen en vertegenwoordigers van de landbouwers, en om de daders te identificeren en voor de rechter te brengen. Na afloop van het EPJUST-programma in juli 2011 zal de EU haar steun voortzetten in het kader van een nieuw programma, "Recht voor iedereen", dat erop gericht is de mogelijkheden van rechthebbenden om recht te zoeken te vergroten, en tevens de efficiëntie te vergroten van degenen op wie verplichtingen rusten om recht te doen, met bijzondere nadruk op buitengerechtelijke executies en gedwongen verdwijningen. De EU is ook talrijke projecten blijven steunen in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten, ook betreffende vrouwenrechten, inheemse volken, de voorkoming van marteling, de rechten van het kind, mensenrechtenverdedigers, vakbonden en rechten van werknemers.

De EU was ingenomen met de bekrachtiging door de Filipijnen van het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof in augustus 2011. De hoge vertegenwoordiger heeft een verklaring afgelegd waarin zij de Filipijnen feliciteerde met dit besluit.

5.6.16 Sri Lanka

De mensenrechtensituatie in Sri Lanka bleef in 2011 internationale aandacht wekken. Ondanks enige positieve vooruitgang op gebieden als de taalrechten en de bestrijding van mensenhandel, heeft de regering geen beleid ingevoerd of acties ondernomen om een aantal ernstige mensenrechtenkwesties aan te pakken. Verdwijningen, buitengerechtelijke executies, wijdverbreide folterpraktijken, langdurige onwettige detenties, juridische obstakels voor een eerlijk en deugdelijk proces en een alarmerend niveau van straffeloosheid behoren tot de grootste punten van bezorgdheid.

In 2011 zijn de besprekingen over mensenrechten tussen de EU en de autoriteiten van Sri Lanka onderbroken nadat de preferentiële tariefconcessies van het SAP+ in 2010 waren ingetrokken.

Hoewel er geen formele afspraken met de Sri Lankaanse regering zijn op mensenrechtengebied, is de EU-delegatie in Sri Lanka, in nauwe samenwerking met de ambassades van de lidstaten, geregeld toezicht blijven houden op mensenrechtenschendingen ter plaatse, ook in het noorden en het oosten waar het conflict had plaatsgevonden. De EU is steun blijven verlenen aan mensenrechtenverdedigers en journalisten die gevaar lopen. De diplomaten van de EU en de lidstaten coördineerden hun acties en pleitbezorging, zoals het aankaarten van bezorgdheid in verband met de mensenrechten bij de nationale autoriteiten, het bijwonen van processen van mensenrechtenverdedigers die aangeklaagd waren wegens illegale activiteiten, ingevolge onderzoeken naar verdwijningen. Zij hielden geregeld thematische bijeenkomsten en ook een jaarlijkse bijeenkomst met mensenrechtenverdedigers en leden van het maatschappelijk middenveld met als doel regelmatig recente informatie te verkrijgen over de situatie ter plekke, en de banden met de plaatselijke actoren te handhaven. De EU heeft de bescherming van de mensenrechten ook bij de Sri Lankaanse ambassadeur bij de EU aangekaart. Voorts is de EU haar bezorgdheid over eerdere en huidige mensenrechtenschendingen in Sri Lanka blijven uiten in multilaterale fora, met name in de Mensenrechtenraad, en heeft zij tegelijk de regering van Sri Lanka aangespoord contact met de VN op te nemen in verband met deze aangelegenheden.

Er is bijstand van de EU verleend via de beschikbare middelen ter ondersteuning van niet-overheidsactoren (NSA) en het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR).

5.6.17 Thailand

Voor de parlementsverkiezingen in juli 2011 heeft de EU een missie van verkiezingsdeskundigen (EEM) in Thailand ingezet, die bestond uit twee in Bangkok gevestigde verkiezingsdeskundigen. Het mandaat van de EEM bestond erin de verkiezingen te analyseren aan de hand van internationale normen voor democratische verkiezingen, en geregeld verslag uit te brengen aan de instellingen van de EU, alsook aanbevelingen te doen voor mogelijke verbeteringen van het verkiezingsproces. De EEM kreeg goede medewerking van de Thaise autoriteiten en het eindverslag werd toegezonden aan de minister van Buitenlandse Zaken, de voorzitter van de kiescommissie en het hoofd van de Commissie voor waarheid en verzoening.

De EU is de ontwikkeling met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting in Thailand van nabij blijven volgen. De EU heeft geregeld verscheidene vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en mensenrechtenverdedigers ontmoet, die hun bezorgdheid uitten over de steeds kleiner wordende ruimte voor vrije meningsuiting, de politisering van de kwestie, de aanzienlijke toename van gevallen van majesteitsschennis alsook de hardvochtige toepassing van de wetgeving en de duur van de straffen in recente zaken. De EU heeft verscheidene processen van prominente mensenrechtenverdedigers geobserveerd, waaronder die tegen Chiranuch Premchaiporn en Somyot Pruksakasemsuk. Na de veroordeling van Amphon Tangnoppakul tot een gevangenisstraf van twintig jaar in november 2011 heeft de EU een plaatselijke verklaring van de missiehoofden doen uitgaan waarin de Thaise autoriteiten met aandrang werd verzocht ervoor te zorgen dat de rechtsstaat wordt toegepast op een niet-discriminerende en evenredige wijze die spoort met de handhaving van de basismensenrechten, waaronder de vrijheid van meningsuiting.

De EU heeft een aantal projecten in verband met mensenrechten gefinancierd die betrekking hebben op de rechtsstaat en de toegang tot justitie, het verzoeningsproces in het diepe zuiden en de rechten van vluchtelingen. Voorts heeft de EU haar plaatsbezoeken aan het diepe zuiden, het noordoosten en andere delen van het land voortgezet. Bovendien heeft de EU Thailands eerste universele periodieke doorlichting (UPR), die in oktober 2011 in Genève plaatshad, van nabij gevolgd en de RTG aangespoord zoveel mogelijk UPR-aanbevelingen te aanvaarden en uit te voeren. In dit verband was de EU ingenomen met de UPR-verbintenis van Thailand om een vaste uitnodiging voor speciale procedures van de VN te verlengen en zou zij een officieel bezoek van de Speciale rapporteur van de VN inzake vrijheid van meningsuiting ten zeerste verwelkomen.

5.6.18 Oost-Timor

Oost-Timor boekt gestage vooruitgang met het versterken van de democratie en de mensenrechten, tegen een achtergrond van grote problemen die dit jonge en nog broze land nog steeds op zich af ziet komen. In maart 2011 is de Europese Unie gestart met een programma ter waarde van 39 miljoen euro om Oost-Timor te steunen op zijn weg naar een stabiele democratie en duurzame ontwikkeling, met name wat betreft democratisch bestuur, ontwikkeling van de plattelandsgebieden, en de rol van het maatschappelijk middenveld. Met betrekking tot dit laatste is het de bedoeling de capaciteit van netwerken en overkoepelende organisaties te versterken, een inclusieve dialoog en samenwerking tussen de plaatselijke en centrale regeringsinstanties en niet-overheidsactoren te steunen, en de participatie van niet-overheidsactoren op een gedecentraliseerd niveau te verbeteren door middel van passende acties inzake burgerschapsvorming en werkgelegenheid voor jongeren. Deze bijstand is belangrijk, omdat Oost-Timor niet genoeg capaciteit heeft om mensenrechtenschendingen degelijk aan te pakken. Een cruciaal punt is het afleggen van verantwoording voor mensenrechtenschendingen uit het verleden (onder de Indonesische bezetting van 1974 tot 1999 en tijdens de gewelddadigheden in 1999 na het referendum over

onafhankelijkheid). De EU heeft de opstelling van de twee verslagen over die gebeurtenissen gesteund. De beide verslagen zijn nog niet besproken in het parlement.

Bij de eerste universele periodieke doorlichting van Oost-Timor door de VN-Mensenrechtenraad in oktober 2011, waaraan een groot aantal lidstaten van de EU actief heeft deelgenomen, hadden de cruciale aanbevelingen betrekking op het aanpakken van geweld tegen vrouwen en kinderen en van schendingen uit het verleden, het garanderen van schadevergoeding voor slachtoffers van conflicten, alsook het versterken van de gerechtelijke instellingen.

5.6.19 Vietnam

In 2011 is de EU door middel van haar geregelde mensenrechtendialoog, openbare verklaringen, diplomatieke demarches en technische bijstand, Vietnam blijven aanmoedigen om voort te gaan op de weg naar een opener samenleving die gebaseerd is op de rechtsstaat en de eerbiediging van de mensenrechten.

In het bijzonder heeft de EU bij de regering van Vietnam aangedrongen op opheffing van de beperkingen op de vrijheid van meningsuiting en mediavrijheid als gegarandeerd bij artikel 19 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, waarbij het land partij is.

De EU heeft ook gebruik gemaakt van technische bijstand in het kader van het "project inzake een partnerschap voor justitie" teneinde het justitiële systeem te moderniseren en te professionaliseren.

De EU is doorgegaan met de uitvoering van projecten voor de bevordering en bescherming van de mensenrechten, waaronder de rechten van het kind, van werknemers en van mensen met een handicap, en non-discriminatie.

De EU en Vietnam zijn overeengekomen de vorm van hun geregelde mensenrechtendialoog te herzien, en van een door de EU-missiehoofden in Hanoi geleide plaatselijke dialoog over te gaan naar een door deskundigen op mensenrechtengebied geleide, in de hoofdstad gehouden versterkte dialoog. (NB: de

eerste ronde van deze nieuwe versterkte mensenrechtendialoog had plaats op 12 januari 2012 in Hanoi.)

5.7 Noord-, Zuid- en Midden-Amerika

5.7.1 Canada

De EU behield zijn samenwerking met Canada, overeenkomstig de (in 2004 overeengekomen) "partnership agenda" tussen de EU en Canada. Behalve hun lopende contacten van tijdens het jaar pleegden de EU en Canada op 17 maart 2011 in Genève ook bilateraal mensenrechtenoverleg. Tijdens die gelegenheden zijn de internationale prioriteiten inzake mensenrechten geëvalueerd.

Tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties verleende de EU actieve steun aan de door Canada ingediende resolutie over de mensenrechtensituatie in Iran. De EU schaarde zich ook achter het door Canada gesteunde initiatief van de VN om 11 oktober uit te roepen tot Internationale dag voor de rechten van meisjes.

5.7.2 VS

Omdat in 2011 het oprichtingsproces van EDEO aan de gang was, vonden in dat jaar geen bilaterale mensenrechtenbesprekingen met de VS plaats. Tussen de regering van de VS en de EU-delegatie in Washington DC, tussen de hoofdzetels (EDEO en het ministerie van Buitenlandse Zaken van de VS), en tussen de respectieve missies bij de Verenigde Naties in New York en Genève werd echter geregeld van gedachten gewisseld. De EU bevorderde de mensenrechtendialoog in Washington door deel te nemen aan tal van door het ministerie van Buitenlandse Zaken georganiseerde multilaterale bijeenkomsten en door haar contacten met belanghebbenden, ngo's en denktanks in het bijzonder, te intensiveren. Diverse vraagstukken, zoals de mensenrechten in de landen van de Arabische lente, vrijheid van godsdienst, LGBT's, vrije toegang tot het internet en mensenrechtenverdedigers werden daarbij besproken. Evenals in vorige jaren speelde het dynamische partnerschap tussen de EU en de VS in multilaterale fora - zoals de Mensenrechtenraad en de Derde Commissie van de AVVN - een centrale rol bij het behalen van diverse resultaten (zie hierboven). Ter aanvulling van

die samenwerking vond een dialoog over terrorismebestrijding en internationaal recht plaats met Harold Koh, juridisch adviseur van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

De doodstraf blijft een belangrijk punt van zorg voor de EU. In 2011 werden 43 mensen terechtgesteld, dus net iets minder dan de 46 van 2010. Het aantal uitgesproken doodstraffen daalde echter van 104 in 2010 naar 78 in 2011; het was voor het eerst sinds de herinvoering van de doodstraf in 1976 dat het er minder dan 100 zijn. De EU intervenieerde voor zes van de 43 terechtstellingen overeenkomstig de richtsnoeren van de EU. De EU formuleerde bij monde van de ambassadeur van de EU-delegatie, via verklaringen van de hoge vertegenwoordiger en via de EU-delegatie bij de OVSE tal van verklaringen over die zes terechtstellingen - onder meer die van Troy Davis in Georgia en die van Humerto Leal in Florida.

Daarnaast werden wegens het verbod van de EU op de uitvoer van medicijnen voor tweeërlei gebruik die kunnen worden aangewend voor terechtstellingen, verschillende terechtstellingen in Ohio, Kentucky, Arizona en andere staten uitgesteld, aangezien zowel op staatsniveau als op federaal niveau verschillende rechtszaken werden gevoerd waarbij de aankoop van buitenlandse medicijnen ten behoeve van terechtstellingen illegaal werd verklaard. Verschillende staten dienden hun wetgeving inzake terechtstelling te herschrijven om de uit drie medicijnen samengestelde "cocktail" voor dodelijke injecties te wijzigen in een in de VS verkrijgbaar alternatief. Er zijn ook nog verschillende beroepen in behandeling bij het gerecht.

Uit een in 2011 in Gallup gehouden peiling bleek dat slechts 61% van de Amerikanen voor de doodstraf is, het laagste niveau dat sinds 1972 voor Gallup werd genoteerd. Op het niveau van de staten blijkt er een en ander te bewegen, aangezien de doodstraf de afgelopen jaren in verschillende staten werd afgeschaft, onder meer in maart 2011 in Illinois. In november 2011 gelastte John Kitzhaber, de gouverneur van Oregon, een nakende terechtstelling af en verklaarde hij tijdens zijn ambtstermijn geen verdere bevelen tot tenuitvoerlegging van de doodstraf te zullen ondertekenen.

In 2011 steunde de EU door middel van subsidies uit het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) zes middenveldorganisaties, onder meer een campagne van de American Bar Association voor de afschaffing van de doodstraf in de

VS. Parallel zette de EU haar eigen inspanningen tegen de doodstraf voort. Vooral het hoofd van de EU-delegatie in Washington blijft waar passend verklaringen uitbrengen, overeenkomstig de criteria in de EU-richtsnoeren voor het geven van een reactie op terdoodveroordelingen (2008).

In antwoord op een vraag van de EU over de follow-up van de als "Avena-arrest" bekend staande beslissing van het Internationaal Gerechtshof, herhaalde de regering van de VS de nodige uitvoeringswetgeving te zullen vaststellen zodra het Congres overtuigd is dat het een initiatief moet nemen. Helaas is het wetgevingsproces tot op heden niet zover gevorderd.

Begin 2011 nam het debat over de sluiting van het detentiecentrum in Guantanamo Bay een nieuwe wending toen president Obama in maart 2011 een uitvoeringsbevel uitvaardigde waarbij enerzijds een proces van periodieke evaluatie voor langdurige detentie werd ingevoerd en anderzijds de processen van de militaire commissies werden hervat. Hoewel de VS-administratie haar bereidheid om het detentiecentrum te sluiten heeft herhaald, impliceerden die stappen een pragmatische erkenning dat die sluiting zeker niet in de nabije toekomst zal plaatsvinden. De EU bleef de ontwikkelingen volgen en bleef oproepen tot sluiting van het detentiecentrum.

Het proces werd nog meer vertraagd toen het Congres in december 2011 de National Defence Authorisation Act van 2012 goedkeurde. Die wet bevatte niet alleen al voorheen gebruikte formuleringen die de sluiting van Guantanamo bemoeilijken, maar codificeerde tevens de Authorisation of the Use of Military Force Act (AUMF) van 2001 en voorzag in de verplichte door militairen bewaakte detentie en (potentiële) detentie voor onbepaalde duur en zonder proces van buitenlanders die verdacht worden van terrorisme (dus van personen die tijdens vijandelijkheden zijn opgepakt en ervan worden verdacht lid te zijn van of banden te hebben met Al Qaida, of te hebben deelgenomen aan het plannen of uitvoeren van aanvallen tegen de VS of zijn coalitiepartners). De EU heeft die vraagstukken aangekaart bij de Amerikaanse regering.

5.7.3 Argentinië

Sedert het einde van het militaire regime in 1983 heeft zich een opmerkelijke verbetering voorgedaan wat de eerbiediging van de mensenrechten betreft. Argentinië heeft de meeste van de VN- en regionale mensenrechteninstrumenten alsook het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof bekrachtigd.

Er blijft evenwel een aantal problemen bestaan, vooral op het gebied van de omstandigheden in de gevangenissen, huiselijk geweld tegen vrouwen en de rechten van mensen die tot minderheden behoren.

Mensenrechtenkwesties staan prominent op de bilaterale agenda van de EU en Argentinië, met een specifieke gezamenlijke verklaring van de EU en Argentinië over de mensenrechten (2008). De volgende mensenrechtendialoog EU-Argentinië zal plaatshebben in april 2012.

Sociale rechtvaardigheid, rechten van mensen die tot minderheden behoren en mensenrechten van inheemse volken vormden kernpunten en cruciale gebieden voor optreden wat de samenwerking tussen de EU en Argentinië op het gebied van de mensenrechten betreft. De in 2011 verrichte werkzaamheden sluiten aan bij de voor Argentinië gestelde prioriteiten, waaronder steun voor kwetsbare groepen die worden getroffen door ongelijkheid en armoede, de rechten van vrouwen, mensensmokkel, omstandigheden en waarborgen van detentie, en misdrijven tegen de menselijkheid.

Voorts heeft de EU in 2011 twee demarches gedaan om de EU-prioriteiten voor de Mensenrechtenraad van de VN mee te delen aan de bevoegde Argentijnse autoriteiten.

5.7.4 Bolivia

Het jaar 2011 zal in Bolivia bekend blijven als het TIPNIS-jaar. Het conflict over de bouw van een weg door een natuur- en inheems reservaat (TIPNIS - Territorio Indigena Parque Natural Isiboro Sécure) heeft tot sterk protest geleid onder de inheemse volken en heeft de aandacht gevestigd op de moeilijkheden bij het in overeenstemming brengen van de nationale economische ontwikkeling met de eerbiediging van de rechten van inheemse volken. In 2011 heeft Bolivia rechtersverkiezingen gehouden om de rechters van zijn hoogste justitiële instanties, waaronder het constitutioneel hof en het hooggerechtshof, te kiezen. Die verkiezingen werden door de regering gepromoot als een baanbrekende poging om te democratiseren en de onafhankelijkheid van het gerechtelijk apparaat te bevorderen en de toegang tot de rechter te verbeteren. De nooit geziene aantallen ongeldige en blanco stemmen wezen evenwel op proteststemmen, onder invloed van het TIPNIS-conflict. De EU is een belangrijke speler voor de bescherming en bevordering van de mensenrechten en gebruikt verscheidene instrumenten om die doelen te bereiken, waaronder ontwikkelingssamenwerking, het stabiliteitsinstrument en de politieke dialoog.

5.7.5 Brazilië

De dialoog en de nauwe samenwerking met Brazilië op het gebied van de mensenrechten zijn in 2011 voortgezet. Zoals voorzien in het gezamenlijk actieplan hebben de EU en Brazilië een "institutioneel" kader ontwikkeld dat geregeld bilateraal overleg over mensenrechtenkwesties mogelijk maakt. In mei 2011 is de tweede zitting van de mensenrechtendialoog tussen de EU en Brazilië gehouden in Brasilia; acht Braziliaanse vakministeries hebben de zitting bijgewoond, waarvan de agenda gewijd was aan inheemse volken, mensenrechtenverdedigers en migratiekwesties. In 2011 werden twee kleine projecten gefinancierd uit het Fonds van de sectoraledialogenfaciliteit (DCI-landentoewijzing), één ter ondersteuning van het nationale programma ter bescherming van mensenrechtenverdedigers, en een ter bestrijding van mensenhandel, met bijzondere aandacht voor vrouwen en kinderen. Een oproep tot voorstellen voor het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) is gedaan voor een totaalbedrag van 1,8 miljoen euro. De oproep zal initiatieven van het maatschappelijk middenveld steunen die gericht zijn op de bestrijding van geweld tegen vrouwen, kinderen, kwetsbare bevolkingsgroepen en mensenrechtenverdedigers. Tijdens de vijfde top EU-Brazilië in Brussel op 4 oktober 2011 hebben de EU en Brazilië afgesproken de samenwerking op het gebied van de mensenrechten in de multilaterale fora te intensiveren, met name door het ontwikkelen van gezamenlijke initiatieven in de Mensenrechtenraad alsook door het ontwikkelen van initiatieven voor driehoekssamenwerking met belangstellende ontwikkelingslanden.

5.7.6 Chili

De zeer goede bilaterale relatie tussen de EU en Chili wordt geschraagd door de uitgebreide associatieovereenkomst EU-Chili. In 2011 zijn Chili en de EU blijven samenwerken bij de bevordering van de mensenrechten in eigen land, in de biregionale context en in multilaterale fora. Tijdens de tweede mensenrechtendialoog tussen de EU en Chili, die in januari te Santiago is gehouden, waren de besprekingen gewijd aan de rechten van inheemse volken, vrouwen en migranten In oktober hebben vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld van de EU en Chili deelgenomen aan twee mensenrechtenseminars in Santiago: een betreffende mensenrechten en maatschappelijk verantwoord ondernemen, en een waarop institutionele modellen werden bezien voor het aanpakken van de bescherming van de mensenrechten aangezien Chili zich opmaakte om bij het ministerie van Justitie een secretariaat voor mensenrechten op te richten. Door middel van haar externe bijstand blijft de EU in Chili steun verlenen aan de uitvoering van ILO-verdrag 169 (betreffende de rechten van inheemse en in stamverband levende volken) alsook aan het levend houden van de herinnering aan de militaire dictatuur van 1973-1990.

5.7.7 Colombia

In 2011 is de Colombiaanse regering voortgegaan met de uitvoering van ambitieuze initiatieven, die door president Santos bij zijn ambtsaanvaarding in augustus 2010 waren aangekondigd en die erop gericht zijn een aantal van de wonden te helen die het interne conflict in Colombia heeft geslagen, en de mensenrechtensituatie te verbeteren. Centraal daarin staat de wet op schadeloosstelling voor de slachtoffers van het conflict en de teruggave van illegaal toegeëigende grond, krachtens dewelke vier miljoen slachtoffers moeten worden vergoed. Andere belangrijke maatregelen zijn het ter tafel brengen, in het parlement, van een hervorming van het justitiële stelsel die onder meer strekt tot inperking van de straffeloosheid, een hervorming van het overheidssysteem voor de bescherming van personen die een risico lopen, en de ontbinding van de in opspraak gekomen inlichtingendienst DAS (Departamento Administrativo de Seguridad).

De regering-Santos is ook contact blijven zoeken met mensenrechtenverdedigers, vakbonden en het maatschappelijk middenveld in het algemeen, en heeft een dialoogproces gestimuleerd waarbij het maatschappelijk middenveld en de internationale gemeenschap betrokken zijn en dat in december 2012 zal culmineren in een nationale mensenrechtenconferentie waarop een nationaal actieplan inzake mensenrechten zal worden aangenomen en een nationaal mensenrechtencentrum zal worden opgericht. Ondanks de inspanningen van de regering waren er nog steeds bedreigingen tegen en aanvallen op mensenrechtenverdedigers, vakbondsmensen, landactivisten en politieke en sociale leiders, niet het minst door de vastberaden tegenkanting tegen een aantal van Santos' hervormingen van gevestigde belangen die banden hebben met illegale gewapende groepen, die een en ander terugdringen door het geweld op te voeren.

De EU heeft de mensenrechtensituatie in Colombia van dichtbij gevolgd en heeft regelmatig contact gehouden met de Colombiaanse autoriteiten op verschillende niveaus. Dat de regering bereid is om zonder taboe en met volledige transparantie over mensenrechtenkwesties te spreken, bleek uit de vijfde zitting van de plaatselijke mensenrechtendialoog tussen de EU en Colombia, die in juni 2011 is gehouden, en waarbij de bevoegde vakorganen volledig waren betrokken. Tot de besproken thema's behoorden de bestrijding van straffeloosheid en de nieuwe slachtofferwet. De EU heeft ook vragen gesteld over een aantal individuele gevallen, zoals aanslagen op en dreigementen tegen verdedigers van mensenrechten. Naast haar dialoog met de regering is de EU nauwe banden blijven behouden en heeft zij overleg gepleegd met het maatschappelijk middenveld en mensenrechtenverdedigers, onder meer in het kader van een door de EU gefinancierd seminar van het maatschappelijk middenveld dat in december 2011 plaatshad in Bogotà. Voorts heeft de Unie programma's inzake externe bijstand ter ondersteuning van de mensenrechten uitgevoerd, waarbij steun werd verleend voor de opbouw van capaciteit voor de bestrijding van straffeloosheid, alsook hulp aan intern ontheemden en preventieve acties tegen ontheemding, en bijstand aan slachtoffers van conflicten. De EU heeft eveneens een eerste proefprogramma ter ondersteuning van de slachtofferwet opgesteld.

5.7.8 Ecuador

2011 werd gekenmerkt door een toenemende confrontatie tussen de overheid en de particuliere media - die worden beschouwd als verdedigers van de belangen van de traditionele economische en politieke elites die tegen de "Revolución Ciudadana" zijn. Een aantal rechtszaken tegen kranten en journalisten zou negatieve gevolgen kunnen hebben voor de vrijheid van meningsuiting en de onafhankelijkheid van het gerechtelijk apparaat in Ecuador.

Het door het stabiliteitsinstrument gefinancierde project aan de noordelijke grens van Ecuador met Colombia was in 2011 nog steeds aan de gang.

De belangrijkste doelstellingen ervan omvatten versterking van de institutionele capaciteit en de capaciteit van het maatschappelijk middenveld om de veiligheidscrisis aan te pakken; verbetering van de bescherming van de fundamentele mensenrechten van uiterst kwetsbare bevolkingsgroepen; en stimulering van de dialoogprocessen tussen de bevolking en de publieke overheden aan beide kanten van de grens, met inbegrip van sociale en economische vredesopbouwende maatregelen en bevordering van een vreedzame cultuur.

In november 2011 is in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) en van het Human Rights Country-Bases Support Scheme (CBSS) een oproep tot het indienen van voorstellen voor Ecuador gedaan, met als doel de samenhang, coördinatie en verbanden tussen de verschillende actoren bij de bevordering van de mensenrechten en de toepassing van de grondwettelijke garanties aan te moedigen, met name bij het opzetten van een eerlijk en efficiënt justitieel stelsel, alsook bij de ontwikkeling van geïntegreerde systemen voor beveiliging en crisispreventie.

5.7.9 El Salvador

In juni hebben de delegatie van de EU in El Salvador en de ambassades van drie lidstaten van de EU een bezoek gebracht aan een klein gemeenschapsgericht radiostation, dat verscheidene doodsbedreigingen had ontvangen. De werknemers van het radiostation beweerden dat zij werden bedreigd omwille van hun openlijke tegenkanting tegen mijnprojecten in het departement Cabañas, en het feit dat zij verkiezingsfraude in datzelfde gebied hadden aangeklaagd. De onderzoeksmissie werd gevolgd door een ontmoeting met de minister van Justitie en Veiligheid, die werd verzocht onderzoek naar de bedreigingen te doen en het personeel van het radiostation bescherming te blijven bieden.

Er werd een overeenkomst met de Salvadoraanse regering en het plaatselijke verkiezingsorgaan ondertekend om een hervorming te financieren die, vanaf de presidentsverkiezingen van 2014, de afstand tussen stemgerechtigden en stemlokalen zal verkleinen, en aldus de democratische participatie zal bevorderen. Het project is een follow-up van de aanbevelingen die na de verkiezingen van 2009 door de verkiezingswaarnemingsmissie van de EU zijn gedaan.

5.7.10 Guatemala

De EU heeft de mensenrechtenkwesties in Guatemala van nabij gevolgd, in het bijzonder de toenemende aanslagen op mensenrechtenverdedigers en de verjaging van inheemse gemeenschappen van hun land. In juni hebben de delegatie van de EU en de ambassades van de lidstaten de jaarlijkse bijeenkomst van mensenrechtenverdedigers georganiseerd om nogmaals te bevestigen hoezeer de EU gehecht is aan de bescherming van mensenrechtenverdedigers en om de uitvoering van de desbetreffende richtsnoeren van de EU te bespreken. In september en november hebben lidstaten van de EU deelgenomen aan het waarnemen van de beide ronden van de presidentsverkiezingen.

Met betrekking tot overgangsrechtspraak heeft de delegatie van de EU als internationaal waarnemer de voornaamste hoorzittingen bijgewoond in de zaak betreffende volkenmoord en misdaden tegen de menselijkheid die vijf leden van het leger, momenteel met pensioen, tijdens het gewapende conflict hebben gepleegd. Deze zaak (de eerste in haar soort in Latijns-Amerika) werd gesteund door een door de EU gefinancierd project, dat juridische bijstand biedt aan slachtoffers. Deze zaak en de uitspraak over het bloedbad van "Dos Erres" (veroordeling van drie leden van het leger en van een lid van paramilitaire strijdkrachten) zijn belangrijke stappen in de richting van het versterken van het justitiële systeem in Guatemala en het boeken van vooruitgang in het proces van nationale verzoening.

De EU heeft een project in verband met de doodstraf gesteund, dat een belangrijke pleitbezorgingsrol heeft gespeeld voor de omzetting van dertien doodvonnissen in gevangenisstraffen door het Hooggerechtshof. Eind 2011 zat er nog slechts een persoon in de dodencel te wachten op herziening van de uitspraak.

Ten slotte is de EU het mandaat van de Internationale commissie tegen straffeloosheid in Guatemala (CICIG) in 2011 actief blijven steunen, en heeft zij de belangrijke rol van de CICIG bij het ontmantelen van clandestiene groepen en het bevorderen van hervormingen van de wetgeving op het gebied van justitie en veiligheid onderkend.

5.7.11 Honduras

Ook in 2011 hebben nationale en internationale mensenrechtenorganisaties melding gemaakt van schendingen van de mensenrechten - in het bijzonder gericht tegen journalisten, LGBT-groeperingen, vrouwen, mensenrechtenverdedigers en boeren.

De mensenrechten bleven in de bilaterale betrekkingen de politieke agenda domineren en stonden centraal in de besprekingen met de regering van Honduras tijdens een dialoog op hoog niveau die in juni 2011 te Brussel plaatshad. De EU volgt de mensenrechtensituatie in Honduras op de voet en heeft, samen met de in het land aanwezige missiehoofden, in een plaatselijke verklaring openlijk haar strenge veroordeling van en diepe bezorgdheid over de moorden op, aanslagen tegen en bedreigingen van journalisten en de media in Honduras uitgesproken, met de hoop dat die misdaden en bedreigingen niet ongestraft blijven.

In 2011 is de EU steun blijven verlenen aan de werkzaamheden van de Commissie voor waarheid en verzoening en haar follow-upmechanisme (Unidad de seguimiento a las recomendaciones de la Comisión Verdad y Reconciliación - USICVR), alsook aan het nationale systeem ter bescherming en bevordering van de mensenrechten, door middel van een door het stabiliteitsinstrument gefinancierd programma. aast de voortdurende steun aan het maatschappelijk middenveld in Honduras in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), heeft de EU in 2011 een nieuw project goedgekeurd ter ondersteuning van het nieuwe ministerie van Justitie en Mensenrechten dat gericht is op verbetering van het bestuur en van de mensenrechten in Honduras, door consolidering van de rechtsstaat, versterking van de overheidsinstellingen en oprichting van een juridisch kader in deze sector. Het zal de Hondurese regering steunen bij het opstellen en uitvoeren van een nationaal beleids- en actieplan op het gebied van de mensenrechten, en bij het uitvoeren van aanbevelingen over de mensenrechten van internationale organisaties (vooral die welke door de regering van Honduras zijn aanvaard gedurende de universele periodieke doorlichting van 2010).

Geschillen over grond blijven uitmonden in geweld ; de situatie in Bajo Aguan is bijzonder zorgwekkend.

5.7.12 Mexico

In 2011 is de EU een constructieve dialoog met Mexico over de mensenrechten blijven voeren, zowel over interne als over multilaterale kwesties.

In maart hebben de EU en Mexico in Brussel hun jaarlijkse dialoog op hoog niveau over bilaterale mensenrechtenkwesties gehouden. De EU heeft haar bezorgdheid geuit over de moeilijke mensenrechtensituatie in Mexico, met name in de context van het toenemende geweld en de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit. Mexico heeft de vorderingen bij de hervorming van zijn strafrechtsysteem en het militaire recht, alsook bij het opzetten van mechanismen voor de bescherming van mensenrechtenverdedigers en journalisten, gepresenteerd.

De mensenrechten werden ook besproken tijdens de 11e bijeenkomst van de Gemengde Commissie EU-Mexico. Mexico heeft de recente grote ontwikkelingen gepresenteerd, zoals de grondwetshervorming waarbij de internationale normen inzake mensenrechten in de interne rechtsorde worden geïntegreerd, en het besluit van het Hooggerechtshof om alle mensenrechtenschendingen aan de militaire rechtspraak te ontrekken. Mexico en de EU zijn overeengekomen hun samenwerking inzake mensenrechten voort te zetten, vooral via ondersteuning van de uitvoering van de goedgekeurde hervormingen.

De delegatie van de EU en de ambassades van de lidstaten in Mexico hebben in 2011 aanhoudende inspanningen geleverd met het oog op de uitvoering van de EU-richtsnoeren inzake mensenrechten, vooral wat de bescherming van mensenrechtenverdedigers betreft. Zij hebben twee plaatselijke verklaringen afgelegd over kritieke kwesties en onderzoeksmissies naar de staten Baja California, Chihuahua, Coahuila, Guerrero, Nuevo Leon, Oaxaca en Tabasco uitgevoerd.

Voorts hebben vijf leden van het Europees Parlement (Subcommissie mensenrechten) een bezoek gebracht aan Mexico (Mexico-Stad en Oaxaca) teneinde de mensenrechtensituatie in Mexico te onderzoeken. De missie omvatte bijeenkomsten met de Mexicaanse autoriteiten, ngo's en mensenrechtenverdedigers, de nationale mensenrechtencommissie en het Congres. De voornaamste kwesties waren straffeloosheid, de situatie van mensenrechtenverdedigers en journalisten, het inzetten van militairen in de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit en de hervorming van de justitie.

In 2011 hebben de EU en Mexico nauw samengewerkt op het gebied van multilaterale mensenrechtenkwesties. Zij hebben regelmatig overleg gepleegd, vooral name in Genève. Zij hebben in de Mensenrechtenraad en in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties vergelijkbare standpunten ingenomen over bijna alle mensenrechtenkwesties en -situaties.

5.7.13 Nicaragua

De mensenrechten- en democratieagenda van de EU in Nicaragua werd in 2011 gedomineerd door de electorale context. Er is een volwaardige verkiezingswaarnemingsmissie van de EU naar de algemene verkiezingen van 6 november gestuurd. Uit haar eindverslag bleek dat de democratische normen verder verslechterd zijn en dat het verkiezingsproces absoluut niet de essentiële ijkpunten voor democratische verkiezingen haalde, met name wat betreft onpartijdig en transparant beheer van het proces door de verkiezingsautoriteit. Aanbevelingen aan de autoriteiten met het oog op verbetering van het volledige verkiezingsproces zullen een prioriteit voor de EU zijn in haar toekomstige dialoog met Nicaragua.

5.7.14 Paraguay

2011 was een belangrijk jaar voor de bevordering en bescherming van de mensenrechten in Paraguay. In het eerste semester onderging het land voor de eerste maal de universele periodieke doorlichting (UPR) van de VN-Mensenrechtenraad. De regering heeft het onlangs opgerichte mensenrechtennetwerk van de uitvoerende macht, dat 22 instellingen en ministeries omvat, verder versterkt. In december heeft de uitvoerende macht het voorstel voor een nationaal mensenrechtenplan gepresenteerd aan de publieke opinie. De EU heeft deze interessante ontwikkeling van nabij gevolgd en heeft via het Europees instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR), vier projecten medegefinancierd voor meer dan 900.000 euro. Die projecten betreffen de volgende specifieke actieterreinen: 1) bescherming van de rechten van kinderen in situaties van kwetsbaarheid en uitsluiting, 2) bevordering van de toegang tot de rechter voor Paraguayaanse rechtsbijstandsverleners, 3) bevordering en bescherming van de arbeidsrechten van inheemse volken in de Chaco-regio, 4) steun aan plaatselijke mensenrechtennetwerken ter verbetering van hun dialoog met de regering.

De laatste actie omvatte ook een onderdeel institutionele opbouw in het kader van de opleiding mensenrechten die wordt aangeboden aan het personeel van het mensenrechtennetwerk van de uitvoerende macht. Voor eind 2011 is een nieuwe EIDHR-oproep gedaan met een budget van 600.000 euro. Eveneens in het kader van het EIDHR heeft het project "Atlas van folteringen" een aanzienlijke bijdrage geleverd aan het ondersteunen van acties om foltering en mishandeling uit te bannen door de regering en de middenveldorganisaties bij te staan bij het uitvoeren van de aanbevelingen van de speciale rapporteur van de VN inzake foltering, en de aandacht te richten op de instelling van een nationaal mechanisme voor de voorkoming van foltering. Ten slotte heeft de EU twee acties (een voor Mercosur en een voor Paraguay) met betrekking tot de rechten van migranten (onder andere thema's) gefinancierd uit hoofde van het MIEUX-programma (Migration EU Expertise). Ten slotte heeft het mede door de EU gefinancierde MEVES-project het allereerste virtuele museum van het historische geheugen in Paraguay gecreëerd om het verslag van de Commissie voor waarheid en

rechtvaardigheid over de dictatuur van Stroessner te verspreiden (http://www.meves.org.py/).

5.7.15 Suriname

In mei 2011 vond ten aanzien van de Republiek Suriname de universele periodieke doorlichting (UPR) van de VN plaats. De staat ontving tijdens de interactieve dialoog 91 aanbevelingen, waarvan sommige werden aanvaard en andere later zullen worden beoordeeld omdat zij op nationaal niveau nader moeten worden bekeken. Het land aanvaardde de aanbeveling om de aanbevelingen van het Mensenrechtencomité uit te voeren, door de daders van de standrechtelijke executies van december 1982 en van de slachting in Moiwana in 1986 te vervolgen c.q. te veroordelen.

In 2011 heeft het in 2007 door de vroegere regering geopende proces tegen de huidige president Desiré Bouterse (sedert augustus 2010) en 24 anderen in verband met de moord op politieke tegenstanders dertig jaar geleden (de zogeheten decembermoorden) zich met de gebruikelijke traagheid voortgesleept.

5.7.16 Peru

In 2011 zijn in Peru algemene verkiezingen gehouden. De verkiezingswaarnemingsmissie van de EU voor de tweede ronde van de presidentsverkiezingen is tot de conclusie gekomen dat het proces transparant was en dat de verkiezingen vreedzaam en ordelijk zijn verlopen. Zij legde ook de nadruk op de onpartijdigheid en het professionalisme van de verkiezingsinstantie. De EU heeft met Peru met name sociale conflicten en het overlegproces met de inheemse volken in het kader van de bilaterale beleidsdialoog besproken. Naast haar dialoog met de regering heeft de EU nauwe banden behouden met het maatschappelijk middenveld en de mensenrechtenverdedigers. Door middel van haar externe bijstand heeft de EU steun verleend in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting en de mensenrechten bevorderd, met name die van de meest kwetsbare groepen (vrouwen, kinderen en inheemse volken). Ter ondersteuning van de uitvoering van de aanbevelingen van de Commissie voor waarheid en verzoening heeft de EU het

project "Plaats van herdenking" van het politieke geweld van de jaren '80/'90 medegefinancierd.

5.7.17 Uruguay

Uruguay is ten volle gehecht aan de bescherming van de mensenrechten, zowel op nationaal als op internationaal niveau, zoals wordt geïllustreerd door zijn voorzitterschap van de VN-Mensenrechtenraad sedert juni 2011. Toch moet nog een aantal problemen worden overwonnen. Uruguay kampt met een ernstig probleem in zijn detentiesysteem, een combinatie van overbevolking van de gevangenissen - ongeveer 9570 gevangenen eind 2011 - en erbarmelijke omstandigheden in de gevangenissen. Na het officiële bezoek van de speciale rapporteur van de VN inzake foltering aan het land in 2009 heeft Uruguay om internationale bijstand verzocht om dit probleem aan te pakken. In oktober 2011 is de EU officieel met een project met de Uruguayaanse autoriteiten en andere donoren gestart om de hervorming van het Uruguayaanse strafrechtstelsel en gevangeniswezen te ondersteunen met het oog op de verbetering van de levenskwaliteit en de herintegratie van gevangenen in de maatschappij en op de arbeidsmarkt. Andere punten van bezorgdheid die de EU van nabij volgt en steunt door middel van EIDHR-projecten zijn huiselijk geweld, mensenhandel alsook de veiligheid van burgers en de mensenrechten.

5.7.18 Venezuela

Er is nog onaangeboord potentieel in de betrekkingen tussen de EU en Venezuela; de toegang is enigszins moeilijk en de contacten met de autoriteiten zijn niet zo talrijk als gewenst. In 2011 heeft de Groep van de Raad een initiatief van de EDEO aanvaard dat erop gericht is de betrekkingen te verdiepen. In dat verband probeert de EU regelmatig mensenrechtenkwesties aan de orde te stellen in haar contacten met de Venezolaanse autoriteiten.

Via het EIDHR financiert de EU, onder andere, projecten ter bevordering van het toezicht op en de verslaglegging over de mensenrechten, de persvrijheid, de rechten van kinderen en de rechten van mensen met hiv/aids. De EU steunt ook inspanningen, via het UNHCR, om het proces tot vaststelling van de vluchtelingenstatus te verbeteren.

Het project heeft positieve resultaten opgeleverd. De EU is bezorgd over recente wetgeving die de vrijheid van vereniging zou kunnen beperken en de internationale samenwerkingsmiddelen ter ondersteuning van Venezolaanse middenveldorganisaties zou kunnen beperken.

5.7.19 Cuba

Het proces inzake de vrijlating van politieke gevangenen dat in juli 2010 was begonnen met de bemiddeling van de katholieke kerk en Spanje, werd in maart 2011 afgerond. 126 politieke gevangenen, onder wie alle gewetensbezwaarden die in 2003 waren opgesloten, werden vrijgelaten. Velen werden helaas gedwongen hun land te verlaten en zich in het buitenland te vestigen, tegen hun wil. Deze vrijlating van gevangenen is in het algemeen een positieve ontwikkeling, maar de EU blijft er zich over zorgen maken dat er van tijd tot tijd opnieuw sprake is van tijdelijke aanhoudingen en voortdurende intimidatie van mensenrechtenverdedigers en meer in het algemeen over de in het land bestaande beperkingen van de vrijheid van meningsuiting, van vereniging en van vergadering. Deze boodschap is herhaaldelijk aan de Cubaanse autoriteiten overgebracht.

Aan de andere kant doet Cuba het goed wat betreft economische, sociale en culturele basisrechten, onder meer in de vorm van het verstrekken van onderwijs en gezondheidszorg, en het aanpakken van rassendiscriminatie, genderdiscriminatie en seksuele discriminatie. Ook heeft Cuba vijf van de negen belangrijkste mensenrechtenovereenkomsten van de VN bekrachtigd. Het heeft het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten ondertekend maar nog niet bekrachtigd.

Op 23 februari 2011 vond een bijeenkomst van de politieke dialoog EU-Cuba plaats te Brussel waarin de mensenrechtensituatie op Cuba diepgaand is besproken. Net zoals dat het geval is met andere landen, blijven de mensenrechten centraal staan in de politieke dialoog tussen de EU en Cuba.

Het door de Raad Buitenlandse Zaken op 25 oktober 2010 gestarte overleg om mogelijkheden voor de verdere ontwikkeling van de betrekkingen met Cuba te onderzoeken, werd intussen voortgezet. Ook in deze context blijven toekomstige ontwikkelingen in het land wat betreft de mensenrechten van groot belang.

5.7.20 Dominicaanse Republiek

Op het gebied van de mensenrechten is in 2011 vooruitgang geconstateerd, maar er zijn nog problemen. De grondwet van 2010 houdt vele democratische verbeteringen in, waarvan een aantal nog moet worden uitgevoerd (ombudsman, wetgevingsinitiatief van het volk), maar bevat ook een aantal zeer controversiële elementen, met name op het gebied van migratie en nationaliteitsrechten. Voort verbiedt de grondwet abortus onder alle omstandigheden - in een land met hoge percentages van zwangerschappen op jonge leeftijd, verkrachtingen en gendergeweld.

De Dominicaanse Republiek heeft de meeste van de relevante internationale overeenkomsten inzake mensenrechten ondertekend; de wetten zijn over het algemeen (uitzonderingen niet te na gesproken) progressief. In werkelijkheid evenwel is er nog een aantal ernstige onopgeloste problemen met betrekking tot gendergeweld, reproductieve rechten, politiegeweld ("buitengerechtelijke executies") en discriminatie ten aanzien van Haïtiaanse migranten en hun nakomelingen. Ondanks een maatschappelijk middenveld van uiteenlopende kwaliteit moet de nadruk worden gelegd op de bewustmakingsactie van de organisaties die consequent door de EU-samenwerking worden ondersteund. De in 2011 aangenomen mensenrechtenstrategie van de EU zal de acties van de EU in dit verband sturen.

5.7.21 Haïti

De EU bleef steun voor de versterking van de mensenrechten in Haïti verlenen door financiering van drie nieuwe projecten in het kader van het EIDHR-CBSS-programma op het gebied van de bescherming van de rechten van vrouwen en kinderen. De EU heeft ook in 2011 het verkiezingsproces gesteund door financiering in het kader van het Stabiliteitsinstrument van de verkiezingswaarnemingsmissie van de OAS en het sturen van zes verkiezingsdeskundigen van de EU. De EU heeft de betrokken lidstaten van de EU bijgestaan bij het voorbereiden van de eerste universele periodieke doorlichting van Haïti in het kader van de Mensenrechtenraad van de VN, die in oktober 2011 te Genève heeft plaatsgehad. Voorts is een mensenrechtenstrategie van de EU voor Haïti opgesteld, die door de bevoegde Raadsgroepen is bekeken met het oog op de aanneming ervan. Met betrekking tot de versterking van de democratie in Haïti is uit het Stabiliteitsinstrument een door de Club van Madrid uitgevoerd adviesproject op hoog niveau gefinancierd met als doel een meer coöperatieve houding te bevorderen onder de Haïtiaanse democratische instellingen en gemeenschappelijke wetgevingsdoelstellingen te bepalen.

5.7.22 Jamaica

De EU heeft verdere periodieke contacten met de regering gehad over mensenrechtenkwesties, waaronder specifieke contacten over de follow-up van de universele periodieke doorlichting (UPR) van de VN van 2011. Er zijn ook vergaderingen geweest met mensenrechtenverdedigers, waaronder ngo's die campagne voeren voor algemene mensenrechtenkwesties en toegang tot de rechter, alsook die welke LGBT-minderheden steunen.

De aandachtspunten voor de EU die zijn opgenomen in het in 2011 aangenomen landenstrategiedocument voor mensenrechten in Jamaica weerspiegelen de prioriteiten die zijn opgenomen in de UPR van de VN en het verslag van de Mensenrechtenraad van de VN. Dat zijn onder meer beweringen over buitengerechtelijke executies, misbruiken

door staatsfunctionarissen, oplegging van de doodstraf, behandeling van LGBT-minderheden, de omstandigheden in de gevangenissen, en de positie en behandeling van vrouwen en kinderen in de Jamaicaanse maatschappij.

De EU-programma's voor begrotingssteun zijn gericht op instanties die voorzien in toezicht op de veiligheidsdiensten, opleiding inzake mensenrechten, en wetgeving over essentiële mensenrechtenkwesties. Het EIDHR-programma steunt ook ngo's die de bekendheid met mensenrechtenkwesties bevorderen en mensen bijstaan welke te lijden hebben van mensenrechtenschendingen.

6 Het Europees Parlement en de mensenrechten

De wereldwijde bevordering van de mensenrechten en democratische beginselen blijft een belangrijk actiepunt van het Europees Parlement. Het is een prioriteit met veel facetten. In 2011 werden schendingen van de mensenrechten aan de orde gesteld in plenaire vergaderingen en waren zij het voorwerp van verscheidene resoluties. De mensenrechtenproblematiek kwam ook geregeld aan bod in commissieverslagen. Interparlementaire delegaties namen nieuwe richtsnoeren aan over het aansnijden van mensenrechtenthema's tijdens bezoeken en ontmoetingen. Voor de voorzitter van het Europees Parlement, de heer Jerzy Buzek, was de mensenrechtenproblematiek een volwaardig onderdeel van zijn werkzaamheden. De heer Edward McMillan-Scott is aangebleven als ondervoorzitter voor de mensenrechten. In de loop van het jaar kaartte voorzitter Buzek de mensenrechten aan in meer dan 150 verklaringen en toespraken. Zo verklaarde hij op 23 november 2011 bij de opening van de Sacharov-netwerkconferentie dat het Europees Parlement ervan overtuigd is dat de fundamentele vrijheden niet alleen het recht op leven en lichamelijke integriteit behelzen, maar ook vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, vrijheid van godsdienst en vrijheid van gedachte, en dat zonder deze vrijheden er alleen nog onderdrukking en oligarchie overblijven.

Het Europees Parlement wil de **mensenrechten** ook ten volle in zijn werkzaamheden **integreren**, overeenkomstig de verdragen die de universele rechten van de mens en de democratie tot fundamentele waarden van de Unie en tot basisbeginselen en -doelstellingen van haar externe optreden uitroepen. Mensenrechtenvraagstukken komen in de Commissie buitenlandse zaken (AFET) aan bod in verband met parlementaire verslagen en allerhande internationale overeenkomsten met mensenrechtenclausules. Handelsovereenkomsten die mensenrechtenbepalingen bevatten vallen onder de bevoegdheid van de Commissie internationale handel (INTA).

De Commissie ontwikkelingssamenwerking (DEVE) en de Commissie rechten van de vrouw en gendergelijkheid (FEMM) houden zich, elk binnen haar bevoegdheid, geregeld met mensenrechtenaspecten in de externe betrekkingen van de Unie bezig. De voorzitters van de Commissie buitenlandse zaken en de Commissie ontwikkelingssamenwerking zitten samen de verkiezingscoördinatiegroep (ECG) voor, die de verkiezingswaarnemingen van het Parlement in goede banen leidt.

De Commissie burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken (LIBE) is het belangrijkste orgaan voor de grondrechten binnen de Unie. Zij heeft belangrijke taken inzake de externe aspecten van het interne beleid, bijvoorbeeld met betrekking tot migratie en asiel. Grondwettelijke en wettelijke vraagstukken zijn voor de Commissie constitutionele zaken (AFCO) en de Commissie juridische zaken (JURI), waaronder de toetreding van de Unie tot het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, wat ook gevolgen zal hebben voor haar externe betrekkingen.

In 2011 hebben de leden van het Europees Parlement de werkzaamheden van de Commissie, de Raad en de EDEO aangaande de mensenrechten aan de orde gesteld in plenaire zittingen, commissies, delegaties en werkgroepen. De **hoge vertegenwoordiger voor het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid** sprak plenaire zittingen toe over GBVB-aangelegenheden, met name over de verdediging van de mensenrechten en de democratie. Vertegenwoordigers van de EDEO en de Commissie woonden regelmatig bijeenkomsten van de Subcommissie mensenrechten (DROI) bij. De nieuwe permanente voorzitter van de **Groep rechten van de mens** (Cohom) van de Raad, de heer Engelbert Theuermann, nam deel aan DROI-bijeenkomsten; omgekeerd werd ook de voorzitter van de Subcommissie mensenrechten op Cohom-bijeenkomsten uitgenodigd.

Het Europees Parlement heeft ook de mondiale acties in het kader van het Europees instrument voor democratie en mensenrechten, een van de belangrijkste initiatieven ter bevordering van de waarden van de Unie, op de voet gevolgd. Het Parlement, dat scherp toezicht houdt op het jaarlijkse actieprogramma 2011 van het EIDHR gaf herhaaldelijk aan meer zeggenschap te willen over de prioriteiten van dat instrument. Een **werkgroep voor het EIDHR**, onder leiding van de voorzitter van de Subcommissie mensenrechten, zette in 2011 haar activiteiten voort; zij besprak de jaarlijkse actieplannen en ook de toepassing van het instrument met de diensten van de Commissie.

In het Europees Parlement is het de **Subcommissie mensenrechten** van de Commissie buitenlandse zaken die zich over de mensenrechten in de wereld buigt. De subcommissie wordt sinds september 2011 voorgezeten door mevrouw Barbara Lochbihler, die mevrouw Heidi Hautala is opgevolgd. Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon verstevigde de subcommissie de reeds hechte samenwerking met de EDEO, andere EU-instellingen en ngo's voor de mensenrechten verstevigd.

Door middel van voor- en nabesprekingen met gesloten deuren volgt de Subcommissie mensenrechten ook de dialogen en het overleg ter zake tussen de EDEO en derde landen.

In het kader van de scherpe **bewaking van de mensenrechtenacties van de VN** vonden ontmoetingen met speciale vertegenwoordigers en adviseurs van de VN plaats tijdens bijeenkomsten van de Subcommissie mensenrechten en de Commissie buitenlandse zaken, zo bijvoorbeeld met de speciale VN-rapporteur voor Iran en de speciale adviseur van de secretaris-generaal van de VN ter voorkoming van genocide. De verdediging van de mensenrechten en de democratie stond ook op de agenda van de delegatie die onder voorzitterschap van de Commissie buitenlandse zaken en de Subcommissie mensenrechten deelnam aan de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

De Subcommissie mensenrechten heeft zelf ook verscheidene delegatiebezoeken op touw gezet of afgelegd. Ook nu weer woonde een delegatie de voorjaarszitting van VN-Raad voor de mensenrechten (HRC) bij, in het kader van het jaarprogramma van de subcommissie. Voorafgaand aan dat bezoek heeft het Parlement een resolutie over de HRC en de in 2011 uitgevoerde evaluatie aangenomen.

Voor talrijke mensenrechtenkwesties was de **Raad van Europa** een belangrijke partner. Er werd samengewerkt met de commissies en leden van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (PACE). De Subcommissie mensenrechten vergaderde ook met de heer Thomas Hammarberg, de Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa. Een van de belangrijkste mensenrechtenactiviteiten van het Europees Parlement, en een punt van gezamenlijk belang voor het Parlement en de Raad van Europa, was de toetreding van de Unie tot het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. De Subcommissie mensenrechten wisselde ook van gedachten met Dick Marty, rapporteur van de Commissie juridische zaken en mensenrechten van de Parlementaire Vergadering.

Tijdens een onderhoud in november (georganiseerd door de Commissie buitenlandse zaken en de Subcommissie mensenrechten) met Lamberto Zannier, de secretaris-generaal van de OVSE, werd beklemtoond hoe belangrijk de toezeggingen in het kader van de menselijke dimensie van de **OVSE** voor de mensenrechten zijn.

In een aantal **initiatiefverslagen** heeft het Europees Parlement **in 2011** verschillende mogelijkheden tot bescherming en ondersteuning van de mensenrechten en de democratie onderzocht. Op 7 juli 2011 nam het Parlement op basis van een initiatiefverslag een resolutie aan over het **externe beleid van de EU ter bevordering van democratisering**. Volgens het verslag kan de rol van de Unie als zachte macht ("soft power") op het wereldtoneel alleen worden versterkt als de bescherming van de mensenrechten een uitgesproken prioritaire plaats in haar beleid ten aanzien van derde landen bekleedt. Het verslag biedt mogelijke oplossingen voor een coherentere ondersteuning van de democratie in het externe beleid van de EU, op basis van gerichte strategieën. Het Parlement was ook ingenomen met het besluit van de Commissie en de hoge vertegenwoordiger om de oprichting van een **Europees Fonds voor Democratie** (EED) te ondersteunen, als flexibel instrument voor democratische hervormingen in niet-democratische landen en landen in een overgangssituatie.

Het Europees Parlement heeft zich steevast nadrukkelijk achter het Internationaal Strafhof geschaard. In november 2011 nam het een resolutie over **EU-steun aan het Internationaal Strafhof** aan. Daarin wordt benadrukt dat het hof sterker moet worden gesteund politieke en diplomatieke weg. Het Parlement is verheugd over het herziene EU-actieplan en moedigt het voorzitterschap van de Raad samen met de Commissie, de EDEO en de lidstaten aan het bij voorrang uit te voeren.

Het jaar 2011 werd gekenmerkt door historische **gebeurtenissen in Noord-Afrika, het Midden-Oosten en de Golfstaten**. Het Europees Parlement heeft de Arabische lente op de voet gevolgd, met bijzondere aandacht voor de mensenrechten en de democratie. Als reactie organiseerde het Parlement onder meer hoorzittingen, alsook delegatiebezoeken aan en een verkiezingswaarnemingsmissie naar Tunesië. In nauwe samenhang daarmee heeft het Parlement de herziening van het Europees nabuurschapsbeleid aan een onderzoek onderworpen. Bij wijze van input voor die herziening nam het Parlement in april twee afzonderlijke resoluties aan: een over de zuidelijke dimensie en een over de oostelijke dimensie van het ENB.

In een resolutie van 14 december 2011over de **herziening van het Europees nabuurschapsbeleid** heeft het Europees Parlement zich een groot voorstander betoond van de nieuwe aanpak van de Commissie en de hoge vertegenwoordiger, die uitgaat van het "meer voor meer"-beginsel en voor elke individuele lidstaat gestoeld is op duidelijke criteria en meetbare benchmarks die regelmatig worden gecontroleerd.

Het Parlement heeft in het kader van het **toezicht op onderhandelingen over internationale overeenkomsten** aanbevelingen gedaan met het oog op onderhandelingen over een EU-kaderovereenkomst met Libië en EU-associatieovereenkomsten met Moldavië, Oekraïne en Georgië.

Het Parlement heeft een resolutie over **seksuele gerichtheid en genderidentiteit** aangenomen, waarmee het opnieuw zijn bezorgdheid heeft geuit over de talrijke schendingen van de mensenrechten en wijdverbreide discriminatie in dit verband, zowel in de Europese Unie als daarbuiten.

Bij de follow-up van het parlementair verslag van 2010 bleef de aandacht uitgaan naar de rol van **mensenrechtenverdedigers**. De Subcommissie mensenrechten probeerde door middel van verklaringen en brieven de vooraanstaande Syrische mensenrechtenadvocaat Haytham Al-Maleh vrij te krijgen, wat uiteindelijk ook geschiedde. Het Europees Parlement zocht verder contact met Aung San Suu Kyi, winnares van de Sacharov-prijs en leidster van de beweging voor de democratie in Birma/Myanmar, en ontving van haar twee videoboodschappen. De zaken Sergej Magnitsky (Rusland), Ales Bialiatski (Belarus) en David Kato (Uganda) werden naar voren gebracht door het Parlement, en herinnerden eens te meer aan de risico's die moedige mensenrechtenverdedigers nog steeds lopen.

De opstelling van het **Jaarverslag van het Europees Parlement over de mensenrechtensituatie in de wereld en het mensenrechtenbeleid van de EU**, waarin de rol van de verschillende actoren en beleidslijnen van de Unie inzake

mensenrechten wordt onderzocht, werd aangevat. Rapporteur is de heer Richard Howitt, lid van het Europees Parlement.

De **Sacharov-prijs voor de vrijheid van denken** 2011 ging naar vijf activisten van de "Arabische lente", voor hun aandeel in de historische omwenteling in de Arabische wereld: Asmaa Mahfouz (Egypte), Ahmed al-Zubair Ahmed al-Sanusi (Libië), Razan Zaitouneh (Syrië), Ali Farzat (Syrië) en Mohamed Bouazizi (Tunesië, postuum).

Sinds 1988 reikt het Europees Parlement de Sacharov-prijs voor de vrijheid van denken jaarlijks uit aan personen die zijn opgekomen voor de vrijheid van meningsuiting, democratie, rechtsstatelijkheid en verdraagzaamheid.

Markant was eveneens de uitbreiding van het **Sacharov-netwerk**, waarin de winnaars van de gelijknamige prijs hun ervaringen en beste praktijken als mensenrechtenverdedigers kunnen uitwisselen. In november was er een topevenement rond het Sacharov-netwerk, met de voorzitter van het parlement als gastheer, waarop de meeste voormalige winnaars aanwezig waren. Op de agenda stonden onder meer een mensenrechtenconferentie en een openbaar Sacharov-debat over de rol van vrouwen bij democratische transitie, bedoeld voor al wie zich inzet voor de mensenrechten in de wereld. De aanwezige laureaten waren Hauwa Ibrahim, Wei Jing Sheng, Salih Mahmoud Osman, Alecsandr Milinkievic, Verslaggevers zonder grenzen, Zhanna Litvina (Belarussische journalistenvereniging), Taslima Nasrin, Salima Ghezali, Leyla Zana, Damas de blanco (Vrouwen in het Wit) en Oslobodjenje. Tijdens de conferentie werd een videoboodschap van Aung San Suu Kyi vertoond. Voormalige winnaars spraken zeer lovend over de Sacharov-prijs, die hun strijd de nodige internationale zichtbaarheid en geloofwaardigheid geeft.

Het Europees Parlement is ook doorgegaan met de maandelijkse debatten omtrent **urgente resoluties** over schendingen van de mensenrechten, de democratie en de rechtsstaat. Zo werden in totaal 53 resoluties over mensenrechten aangenomen (zie bijlage 2).

In april heeft de Conferentie van delegatievoorzitters nieuwe richtsnoeren voor de delegaties van het Europees Parlement aangenomen, over het agenderen van mensenrechtenkwesties bij alle bezoeken en bijeenkomsten van delegaties en in multilaterale vergaderingen. In de "Specifieke richtsnoeren voor de mensenrechten en democratiseringsacties van leden van het Europees Parlement tijdens hun bezoeken aan derde landen" worden alle delegaties aangemoedigd mensenrechtenthema's te bespreken tijdens contacten met autoriteiten en mensenrechtenverdedigers te ontmoeten.

Een van de **delegaties** van het Parlement **waarbij de Subcommissie mensenrechten in 2011 was betrokken** was de ad-hocdelegatie naar Tunesië, samen met de Commissie buitenlandse zaken en de vaste delegatie voor de Maghreblanden van het Parlement. Ook was er een delegatie van de subcommissie die een goed gevuld en opzienbarend bezoek aan Honduras en Mexico bracht. De voorzitter van de subcommissie nam ook deel aan het delegatiebezoek van de Commissie buitenlandse zaken aan Centraal-Azië, dat verband hield met de onderhandelingen over de Partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst tussen de Unie en Turkmenistan.

In 2011 zijn in de Subcommissie mensenrechten **hoorzittingen** georganiseerd (waarvan sommige in samenwerking met andere commissies of delegaties) over:

- toegang tot water en sanitair;
- discriminatie op basis van kaste in Zuid-Azië;
- ondersteuning van de democratie;
- minderheden en niet-vertegenwoordigde volken;
- persvrijheid, waaronder de bescherming van journalisten in gewapende conflicten;
- de internationale dag voor steun aan slachtoffers van foltering;
- steun van de EU aan het Internationaal Strafhof: aangaan van uitdagingen en overwinnen van moeilijkheden;
- de mensenrechten in Zuidoost-Azië met bijzondere aandacht voor Indonesië;

- de mensenrechtensituatie van Turkmenen in Irak;
- de mensenrechten in China, met bijzondere aandacht voor mensenrechtenverdedigers;
- de mensenrechten van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en interseksuelen in de wereld;
- de mensenrechtensituatie in Rusland en de noordelijke Kaukasus;
- de mensenrechten in Turkije met het oog op het verwachte voortgangsverslag van de Commissie;
- de rechten van LGBT en Roma in de Westelijke Balkan;
- de mensenrechten in China en de rol van de Europese Unie;
- de follow-up van het verslag inzake mensenrechtenverdedigers.

Voorts hebben leden van het Europees Parlement tijdens diverse gedachtewisselingen de situatie in verschillende landen alsook uiteenlopende horizontale prioriteiten kunnen bespreken met de EDEO, externe deskundigen, ambassadeurs en vertegenwoordigers van internationale organisaties en nationale, regionale en internationale ngo's.

Teneinde het werk van de Subcommissie mensenrechten aan te vullen, verleent de Sectie beleidsondersteuning externe betrekkingen van het Parlement steun door middel van achtergrondnota's en ander achtergrondmateriaal of door externe studies te laten uitvoeren. In 2011 werden met betrekking tot het externe beleid op het gebied van de mensenrechten studies uitgevoerd en aan de subcommissie voorgelegd over:

- de Europese Unie en de doorlichting van de Mensenrechtenraad van de VN;
- het mensenrechtenbeleid van de EU ten aanzien van Rusland;
- workshop over foltering en geheime detentie: standpunt van de VN en rol van de EU;
- de gevolgen van het migratiebeleid voor de mensenrechten in het Europese nabuurschap;
- de mensenrechten in de landen van het Oostelijk Partnerschap;

- mensenrechtencriteria voor het externe beleid van de EU
- onderlinge steun tussen de ombudsmannen in de landen van het Oostelijk Partnerschap

De **vaste delegaties van het Parlement** onderhouden doorlopend betrekkingen met landen en regionale organen. Delegatiebezoeken zijn een uitstekende gelegenheid om parlementsleden, ambtenaren en het maatschappelijk middenveld in derde landen rechtstreeks aan te spreken. Delegatiebijeenkomsten in Brussel en Straatsburg worden regelmatig bijgewoond door ambassadeurs van de betrokken landen, de EDEO, ngo's en andere gesprekspartners, waarbij ook de mensenrechten geregeld aan bod komen (bijvoorbeeld in het geval van Iran en China). De delegatievoorzitters verzenden vaak brieven (doorgaans naar de ambassadeur van het land in kwestie) en leggen veelvuldig verklaringen af over specifieke schendingen van de mensenrechten.

Het Europees Parlement onderhoudt contacten met parlementen overal ter wereld via de **interparlementaire samenwerking en gezamenlijke parlementaire vergaderingen**. Tijdens deze vergaderingen komen leden van het Europees Parlement en parlementsleden van derde landen samen om gemeenschappelijke uitdagingen te bespreken, waaronder vraagstukken betreffende de mensenrechten en de democratie. Het gaat onder meer om de Parlementaire Vergadering van de Unie voor het Middellandse Zeegebied, de Euro-Latijns-Amerikaanse Parlementaire Vergadering en de Paritaire Parlementaire Vergadering ACS-EU. In 2011 werd de Parlementaire Vergadering Euronest opgericht, met onder meer een specifieke Commissie politieke zaken, mensenrechten en democratie en een Commissie sociale zaken, cultuur, onderwijs en maatschappelijk middenveld, om het initiatief voor het Oostelijk Partnerschap van de Unie een parlementaire dimensie te geven.

De **Parlementaire Vergadering van de Unie voor het Middellandse Zeegebied** bestaat uit leden van het Europees Parlement en parlementsleden uit de EU en landen uit het Middellandse Zeegebied die tot het Europees-mediterraan partnerschap behoren, waaronder Algerije, Egypte, Israël, Jordanië, Libanon, Marokko, de bezette Palestijnse gebieden, Syrië, Tunesië en Turkije. De 7e Parlementaire Vergadering kwam op 3 en 4 maart in Rome bijeen, om de politieke gebeurtenissen in de zuidelijke landen van het Middellandse Zeegebied te bespreken. De Commissie politieke zaken, mensenrechten en democratie is bevoegd voor de mensenrechtenproblematiek.

De vijfde gewone plenaire zitting van de **Euro-Latijns-Amerikaanse Parlementaire Vergadering** vond plaats op 18 en 19 mei 2011 in Montevideo (Uruguay). Haar Commissie politieke zaken, veiligheid en mensenrechten is belast met de mensenrechten.

De **Paritaire Parlementaire Vergadering ACS-EU** wordt gevormd door leden van het Europees Parlement en verkozen vertegenwoordigers van de landen in Afrika, het Caribisch Gebied en de Stille Oceaan ("de ACS-landen") die de Overeenkomst van Cotonou hebben ondertekend. Een aanzienlijk deel van haar werkzaamheden beoogt de bevordering van de mensenrechten en de democratie, en van de gemeenschappelijke menselijke waarden. Dat leidde tot gezamenlijke verbintenissen die in het kader van VN-conferenties werden aangegaan. Wat de mensenrechten betreft, werd op de 21e zitting in Boedapest (16-18 mei 2011) een resolutie aangenomen over uitdagingen voor de toekomst van de democratie en de eerbiediging van de grondwettelijke orde in de ACS- en EU-landen.

De oprichtingsvergadering van de **Parlementaire Vergadering Euronest** vond plaats op 3 mei 2011 in Brussel. Voorzitter van het Europees Parlement Jerzy Buzek opende de vergadering, en merkte op dat de democratische hervormingsprocessen in de oostelijke partnerlanden moeten worden versterkt. Op 14 en 15 september werd in Straatsburg de eerste gewone zitting gehouden, voorafgegaan door een bijeenkomst van de vier commissies van de Vergadering, waaronder de Commissie politieke zaken, mensenrechten en democratie.

Verder hebben in 2011 veel **interparlementaire bijeenkomsten** plaatsgevonden waar de mensenrechten hoog op de agenda stonden. Op 11 oktober 2011 organiseerde de Subcommissie mensenrechten samen met de Commissie ontwikkelingssamenwerking een interparlementaire commissievergadering met de nationale parlementen, getiteld "Mensenrechtenclausules in het ontwikkelingsbeleid". Het was de eerste volwaardige interparlementaire bijeenkomst sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon die gewijd was aan het verband tussen mensenrechten en ontwikkeling. Het belangrijkste waarover de leden van het Europees Parlement en hun nationale collega's van gedachten

wisselden was de vraag of mensenrechtenclausules armoedebestrijding belemmeren, en hoe doeltreffend deze kunnen zijn in het geval van meerdere donoren.

Waarneming bij verkiezingen toont de inzet van het Europees Parlement om de democratie, de rechtsstatelijkheid en de mensenrechten te helpen ontwikkelen en versterken. Parlementsleden nemen deel aan EU-verkiezingswaarnemingsmissies (EU EOM's) of aan internationale verkiezingswaarnemingsmissies. In het tweede geval neemt de Parlementaire delegatie deel aan de missie en worden de werkzaamheden gecoördineerd in samenwerking met het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (ODIHR) van de OVSE, de Parlementaire Vergadering van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OSCE PA), de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa en de Parlementaire Vergadering van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NATO PA).

De **verkiezingscoördinatiegroep** (ECG) van het Europees Parlement is belastverantwoordelijk voor de algemene organisatie van de verkiezingswaarneming. In 2011 vervulde de verkiezingscoördinatiegroep voor het eerst haar nieuwe rol als raadgever van hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton bij het vaststellen en plannen van dergelijke missies. Zij was ook belangrijk bij de benoeming van leden van het Europees Parlement als EU-hoofdwaarnemers tijdens verkiezingswaarnemingsmissies.

In 2011 heeft het Parlement aan volgende verkiezingswaarnemingsmissies deelgenomen:

Kosovo	parlementsverkiezingen (herhaling in 3 gemeenten)	9.1.2011
Sudan	referendum over Zuid-Sudan	9-17.1.2011
Tsjaad	parlementsverkiezingen	13.2.2011
Uganda	algemene verkiezingen	18.2.2011
Nigeria	presidentsverkiezingen	16.4.2011
Peru	presidentsverkiezingen	5.6.2011
Zambia	algemene verkiezingen	20.9.2011
Tunesië	verkiezingen constituerende vergadering	23.10.2011
Kirgizië	presidentsverkiezingen	30.10.2011
Nicaragua	algemene verkiezingen	6.11.2011
Democratische Republiek Congo	presidentsverkiezingen	28.11.2011

Gezien het belang van de plaatselijke verkiezingen in Albanië in mei 2011 heeft het Europees Parlement bij wijze van uitzondering besloten een ad-hocdelegatie naar het land te sturen die het verkiezingsproces zal volgen.

Parlementen zijn hoekstenen van een functionerende democratie, waar immers de kans het grootst is dat de mensenrechten worden gerespecteerd en actief gehandhaafd. Het **Bureau voor bevordering van de parlementaire democratie (OPPD)** van het Europees Parlement steunt de parlementaire ontwikkeling in nieuwe en opkomende democratieën. De begunstigden van deze steun zijn parlementaire instellingen in derde landen, hun leden en hun ambtenaren. Het Bureau biedt institutionele capaciteitsopbouw, aangepaste steunprogramma's, peer-to-peer support, uitwisseling van ervaringen en follow-up van verkiezingswaarnemingsmissies met het oog op democratiseringssteun voor de gehele duur van het verkiezingsproces.

In 2011 heeft het Bureau een bezoek aan het Europees Parlement georganiseerd van een ruime groep Egyptische politiek activisten, uit een breed spectrum van politieke partijen, groeperingen en presidentskandidaten. Partners in het "Democracy Fellowship Programme" van het Bureau waren onder meer de parlementaire vergaderingen van de Mercosur en het PARLACEN, en de parlementen van Chili (Huis van Afgevaardigden), Armenië, Ghana, Mauritanië en Togo. Het Bureau steunde ook het parlementair forum van de Gemeenschap van democratieën door een actieve adviesfunctie te vervullen, een bijeenkomst in Brussel te organiseren en deel te nemen aan de forumbijeenkomsten in Tbilisi, Vilnius en Washington. In 2011 organiseerde het Bureau tevens een bijeenkomst van hoog niveau van de "Transatlantic Dialogue on Strengthening Cooperation on Democracy Support", in samenwerking met het "National Democratic Institute for International Affairs" (NDI).

De **taakgroep voor het EU-mensenrechtenbeleid**, met personeel van verschillende diensten van het Europees Parlement, is in 2011 regelmatig bijeengekomen om meer synergie en samenhang te brengen in de werkzaamheden betreffende de mensenrechten van de verschillende commissies en afdelingen van het Parlement.

De behoefte en de wil om de acties van het Europees Parlement ter bevordering van de mensenrechten en de democratie verder te versterken leidden tot de oprichting van een nieuw directoraat ter ondersteuning van de democratie, dat deel uitmaakt van het directoraat-generaal voor extern beleid en de werkzaamheden in 2012 aanvat.

7 Lijst van afkortingen

AA	Association Agreement
AFCO	Constitutional Affairs Committee
AFET	Committee on Foreign Affairs
AMISOM	African Union Mission in Somalia
APRM	African Peer Review Mechanism
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
ASEM	Asia-Europe Meeting
ATP	Anti-Terrorism Proclamation
AU	African Union
BICI	Independent Commission of Inquiry
BiH	Bosnia and Herzegovina
CAT	Convention against Torture
CBSS	Country-Based Support Schemes under the EIDHR
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CEDEAO	
CEDEF	convention internationale sur l'élimination de toutes les formes de discrimination à l'égard des femmes
CENIT	national Electoral Commission

CEPOL	
CFSP	Common Foreign Security Policy
CHT	Chittagong Hill Tracts
CICIG	International Commission Against Impunity in Guatemala
CoE	Council of Europe
COHOM	Council Human Rights Working Group
COREPER	
CPT	Committee for the Prevention of Torture
CRPD	UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities
CSDP	Common Security and Defence Policy
CSO	Civil Society Organisation
CSR	Corporate Social Responsibility
CSW	Commission on the Status of Women
CVJR	Truth, Justice and Reconciliation Commission
DAS	Departamento Administrativo de Seguridad
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area
DCI	Development Cooperation Instrument
DCI	Dialogues Facility Fund
DDPA	Durban Declaration and Programme of Action
DEVE	Committee on Development
DPRK	Democratic People's Republic of Korea
DRC	Democratic Republic of Congo
DROI	Human Rights Subcommittee of the European Parliament
EA	Electoral assistance
EaP	Eastern Partnership
EASO	European Asylum Support Office
EC	European Commission

ECCC	Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia
ECCC	Extraordinary Chambers in the Court of Cambodia
ECG	Election Coordination Group
ECG	Election Coordination Group
ECHR	European Convention on Human Rights
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
EDF	European Development Fund
EED	European Endowment for Democracy
EEM	Election expert missions
EIB	European Investment Bank
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights
EMB	electoral management bodies
EMRIP	Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples
ENI	European Neighbourhood Instrument
ENP	European Neighbourhood Policy
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument
EOM	Election observation missions
EP	European Parliament
EPJUST	EU-Philippines Justice Support Programme
EU MS	EU Member States
EUD	EU Delegation
EUJUST LEX	Integrated Rule of Law Mission for Iraq
EUMM	EU Monitoring Mission
EUPM	EU Police Mission
EUPOL	European Union Police Mission in Afghanistan

EUPOL COPPS	European Union Police Mission for the Palestinian Territories
EURA	EU Readmission Agreement
EUREMA	EU Relocation from Malta
EURODAC	system for comparing fingerprints of asylum seekers and some categories of illegal immigrants
EUROJUST	European Union's Judicial Cooperation Unit
EUROPOL	law enforcement agency of the European Union
EUSR	EU Special Representative
EUTM	European Union military mission to contribute to the training of security forces
FAC	Foreign Affairs Council
FED	Fonds européen de développement
FEMM	Women's Rights and Gender Equality Committee
FfGE	Financing for Gender Equality
FICs	Forum Island Countries
FIDH	Fédération internationale des ligues des droits de l'Homme
FoE	freedom of expression
FoRB	freedom of thought, conscience and religion or belief
FRONTEX	EU Agency promoting, coordinating and developing European border management
FYROM	Former Yugoslav Republic of Macedonia
GAMM	Global Approach to Migration and Mobility
GCC	Gulf Cooperation Council
GCTF	Global Counter-Terrorism Forum

GNU	Government of National Unity
GoE	Government of Ethiopia
GRULAC	UN Group of Latin America and Caribbean Countries
GSP	EU's Generalised System of Preferences
HIV	Human immunodeficiency virus
HOMs	EU Heads of Missions
HR	High Representative
HR VP	High Representative Vice-President
HRC	UN Human Rights Council
HRDO	Human Rights Defender's Office
HRDs	Human Rights Defenders
ICC	International Criminal Court
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICERD	International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination
ICHR	Independent Commission for Human Rights
ICT	information and communication technology
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
IDPs	Internally Displaced Persons
IHL	international humanitarian law
ILO	International Labour Organisation

IMT	International Monitoring Team
INEC	Independent National Electoral Committee
INGO	International nongovernmental organisation
INTA	Committee on International Trade
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
ISAF	International Security Assistance Force
ITC-ILO	International Training Centre of the ILO
JA	Council Joint Actions
JURI	Legal Affairs Committee
JWF	Angola-EU Joint Way Forward
LAS	League of Arab States
LGBT	Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender
LGBTI	Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex
LIBE	Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs
MDG	Millennium Development Goals
MENA	Middle East and North Africa
MEP	Member of the European Parliament
MERCOSUR	Common Market of the South
MFF	Multiannual Financial Framework
NDC	National Dialogue Committee
NDI	National Democratic Institute for International Affair

NGO	Nongovernmental organisation
NSA	Non-State Actors
NSF	Somali National Security Forces
NSS	National Security Service
NTC	National Transitional Council
OAS	Organisation of American States
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OFA	Ohrid Framework Agreement
OHCHR	United Nations High Commissioner for Human Rights
OIC	Organisation of Islamic Cooperation
OMCT	Organisation Mondiale Contre la Torture
OPCAT	Optional Protocol to the Convention against Torture
OPPD	Office for the Promotion of Parliamentary Democracy
oPt	Occupied Palestinian Territory
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe
OSCE PA	Parliamentary Assemblies of the Organisation for Security and Co-operation in Europe

PA	Palestinian Authority
PACE	Parliamentary Assembly of the Council of Europe
PARLACEN	Parlamento Centroamericano
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
PCA	Partnership and Cooperation Agreement
PCNA	Post-Crisis Needs Assessment
PDO	Public Defenders Office
PMSC	private military and security companies
PSWG	Peace Support Working Group
RCCR	Royal Committee on Constitutional Review
RTG	Royal Thai Government
SAA	Stabilisation and Association Agreement
SADC	Southern African Development Community
SAF	Sudan Armed Forces
SAP	Stabilisation and Association Process
SPLA	Sudan People's Liberation Army
SPRING	Support to Partnership, Reform and Inclusive Growth Programme
SPT	UN Subcommittee on Prevention of Torture
SRT	Special Rapporteur on Torture
TAIEX	Technical Assistance and Information Exchange Instrument
TDCA	Trade Cooperation and Development Agreements
TIPNIS	Territorio Indigena Parque Natural Isiboro Sécure
US	United States of America
UAE	United Arab Emirates
UfM	Union for the Mediterranean
UN	United Nations
UNAMA	United Nations Assistance Mission in Afghanistan

UNAMID	United Nations-African Union Mission in Darfur
UNCAT	United Nations Convention against Torture
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNGA	United Nations General Assembly
UNGP	United Nations Guiding Principle
UNHCR	UN Refugee Agency
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNMIS	United Nations Missions in Sudan
UNSCR	United Nations Security Council Resolution
UPR	Universal Periodic Review
USA	United States of America
USICVR	Unidad de segiumiento a las recomendaciones de la Comisión Verdad y Reconciliación
WCAR	World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance

Annex 1 - Pledges made to the 31st International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 28 November to 1 December 2011.

For the years 2012-2015, we, the European Union and its Member States (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, United Kingdom), hereby pledge:

1. Missing persons

The EU and its Member States are concerned by the enforced disappearance of persons during armed conflicts and by the profound humanitarian consequences borne by families of missing persons in these circumstances.

The EU Member States therefore pledge:

– to consider ratifying the 2006 Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance;
– to consider adopting other measures aiming at avoiding enforced disappearances, such as those included in the model law suggested by the ICRC;
– to support mechanisms to investigate effectively and resolve the cases of missing persons in several regions of the world;
– to encourage processes acknowledging the rights and needs of families of missing persons and aiming at adjusting national legislation and programmes to meet these needs.

2. International Criminal Court

The EU and its Member States consider that those who have committed serious crimes of concern to the international community, including war crimes, crimes against humanity or the crime of genocide should be brought to justice.

In line with their efforts to fight impunity, the EU and its Member States pledge:

- to continue to promote the universality and preserve the integrity of the Rome Statute;
- to include the fight against impunity for the most serious crimes of international concern as one of the shared values of the EU and its partners through the insertion of provisions concerning the ICC and international justice into EU agreements with third parties;
- to continue their support to the Court, civil society and to third States interested in receiving assistance in order to become party to the Rome Statute or to implement it;

3. International Humanitarian Law Instruments

The EU and its Member States are convinced that national implementation and enforcement of international humanitarian law and other relevant legal instruments which have an impact on international humanitarian law are of great importance and fall under States' responsibilities.

In line with the EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law, the EU Member States pledge:

- to work towards further participation in the principal international humanitarian law instruments and other relevant legal instruments which have an impact on international humanitarian law by considering ratification of the following instruments to which they are not yet all party, namely:

Additional Protocol III to the Geneva Conventions;

The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its First and Second Protocols;

The Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict;

The Ottawa Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines;

Protocol II, as amended on 3 May 1996, and Protocol V to the 1980 Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects;

The Convention on the prohibition of military use of environmental modification techniques.

In order to improve implementation of international humanitarian law at the national level the EU and its Member States pledge:

- to support States in their efforts to adopt relevant national legislation pertinent to their
  international humanitarian law obligations;

– to support the existing international humanitarian law mechanisms and to envisage, if deemed relevant, making use of the services of the International Humanitarian Fact-Finding Commission constituted under Article 90 of Additional Protocol **I.**

4. Promotion and dissemination of international humanitarian law

The EU and its Member States underline that proper training in, and dissemination of, international humanitarian law is required to ensure better compliance with international humanitarian law in time of armed conflict.

In line with the EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law and the 2007 European Consensus on Humanitarian Aid, the EU and its Member States pledge:

– to pursue their efforts in promoting dissemination and training in international humanitarian law in third countries, including in peacetime, in particular to national authorities, armed non-state actors and humanitarian actors.

The EU Member States pledge:

– to continue their efforts in promoting dissemination and training in international humanitarian law inside the EU, in particular to military and civilian personnel, involved in crisis management operations.

5. Fundamental Procedural and other Guarantees

The EU and its Member States reaffirm their determination to respect fundamental procedural guarantees for all persons detained in relation to an armed conflict as enshrined in the applicable rules of international humanitarian law and/or international human rights law.

The EU and its Member States therefore pledge to promote respect of fundamental procedural guarantees through a wide range of measures including:

- Training for staff participating in EU military and civilian crisis management operations in
  fundamental procedural guarantees.

- Endeavouring to ensure implementation of those standards by third parties involved in EU operations.
- Supporting dissemination and training sessions on implementation of fundamental procedural guarantees.
- Recalling the importance of respecting fundamental procedural guarantees in dialogue with other States.

6. Anti-Personnel Landmines, Cluster Munitions, Improvised Explosive Devices and

Explosive Remnants of War

The EU and its Member States are concerned by the threats posed by anti-personnel landmines, cluster munitions, improvised explosive devices and explosive remnants of war.

The EU Member States therefore pledge:

- to advocate as appropriate in support of international instruments seeking to address humanitarian hazards of explosive remnants of war, cluster munitions, improvised explosive devices and antipersonnel landmines;

- to encourage as appropriate States Parties to the Anti-Personnel Mine Ban Convention and the Convention on Cluster Munitions to make timely reports in accordance with the relevant provisions of these treaties.

Joint pledge by EU Member States and National Red Cross Societies

1 Strengthening international humanitarian law through the adoption of an effective Arms

Trade Treaty

The European Union Member States and their National Red Cross Societies, noting the utility of the 2008 EU Common Position defining common rules governing the control of exports of military technology and equipment and related EU instruments, are concerned that the widespread availability of weapons facilitates violations of international humanitarian law, and hampers the provision of assistance to victims of armed conflict, and are convinced of the relevance of promoting and further strengthening the regulatory framework governing transfers of conventional arms.

In line with the updated EU Guidelines on promoting compliance with International Humanitarian Law and the relevant Council Conclusions, the European Union Member States, with support from their respective National Red Cross Societies, therefore pledge:

– to engage in an exchange of information, to the extent considered appropriate and pertinent by the European Union Member States, on the negotiation in 2012 of a strong and robust Arms Trade Treaty with the highest possible legally binding standards which would prevent conventional weapons from being used to violate international humanitarian law.

Bijlage 2 - Mensenrechtenresoluties in 2011

Reglement van het Europees Parlement - art. 122 - dringende debatten of resoluties

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2 - resoluties over verklaringen

Reglement van het Europees Parlement - art. 48 - initiatiefverslagen

1. **Resolutie van het Europees Parlement van 20 januari 2011 over Pakistan, in het bijzonder de moord op gouverneur Salman Taseer**

   2011/2522(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

2. **Resolutie van het Europees Parlement van 20 januari 2011 over Iran – de zaak-Nasrin Sotoudeh**

   2011/2524(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

3. **Resolutie van het Europees Parlement van 19 januari 2011 over de situatie in Haïti een jaar na de aardbeving: humanitaire hulp en wederopbouw**

   2010/3018(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

4. **Resolutie van het Europees Parlement van 20 januari 2011 over de situatie van christenen in de context van vrijheid van godsdienst**

   2011/2521(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

5. **Resolutie van het Europees Parlement van 20 januari 2011 over Brazilië: de uitlevering van Cesare Battisti**

   2011/2523(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

6. **Resolutie van het Europees Parlement van 20 januari 2011 over de situatie in Belarus**

   2011/2514(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

7. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2011 over Jemen: de vervolging van minderjarige delinquenten, in het bijzonder de zaak-Muhammed Taher Thabet**

   2011/2572(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

8. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2011 over de grensschermutselingen tussen Thailand en Cambodja**

   2011/2571(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

9. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2011 over Uganda: de moord op David Kato**

   2011/2573(RSP)

   Reglement van het Europees Parlement - art. 122

10. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2011 over de rechtsstaat in Rusland**

    2011/2515(RSP)

    Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

11. Resolutie van het Europees Parlement van 17 februari 2011 over de situatie in Egypte

2011/2555(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

12. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over de prioriteiten van de 16de zitting van de VN-Raad voor de mensenrechten en de herziening in 2011

2011/2570(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

13. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over Pakistan, in het bijzonder de moord op Shahbaz Bhatti

2011/2612(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

14. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over de landen van het Zuidelijk Nabuurschap en in het bijzonder Libië

2011/2616(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

15. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over de situatie en het cultureel erfgoed in Kashgar (OeigoerseAutonome Regio Xinjiang, China)

2011/2614(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

16. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over de benadering van Iran door de EU

2010/2050(INI)

Reglement van het Europees Parlement - art. 48

17. Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2011 over Belarus (in het bijzonder de zaken Ales Mikhalevic en Natalia Radina)

2011/2613(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

18. Resolutie van het Europees Parlement van 7 april 2011 over Zimbabwe

2011/2658(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

19. Resolutie van het Europees Parlement van 7 april 2011 over het verhinderen van de verkiezingen voor de Tibetaanse regering in ballingschap in Nepal

2011/2657(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

20. Resolutie van het Europees Parlement van 7 april 2011 over de situatie in Syrië, Bahrein en Jemen

2011/2645(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

21. Resolutie van het Europees Parlement van 7 april 2011 over de situatie in Ivoorkust

2011/2656(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

22. Resolutie van het Europees Parlement van 7 april 2011 over de zaak-Ai Weiwei

2011/2664(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

23. Resolutie van het Europees Parlement van 12 mei 2011 over de situatie in Sri Lanka

2011/2684(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

24. Resolutie van het Europees Parlement van 12 mei 2011 over Belarus

2011/2686(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

25. Resolutie van het Europees Parlement van 12 mei 2011 over Azerbeidzjan

2011/2685(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

26. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juni 2011 over Oekraïne: de zaken Joelija Timosjenko en andere leden van de voormalige regering

2011/2714(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

27. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juni 2011 over Sudan en Zuid-Sudan: de situatie na het referendum van 2011

2011/2717(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

28. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juni 2011 over de top EU-Rusland

2011/2716(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

29. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juni 2011 over de situatie in Madagaskar

2011/2712(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

30. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juni 2011 over Guantánamo: ophanden zijnde beslissing over doodstraf

2011/2713(RSP)

31. **Resolutie van het Europees Parlement van 7 juli 2011 over de situatie in Syrië, Jemen en Bahrein in de context van de situatie in de Arabische wereld en Noord-Afrika**

2011/2756(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

32. **Resolutie van het Europees Parlement van 7 juli 2011 over de voorbereidingen voor de verkiezingen voor de Russische Doema in december 2011**

2011/2752(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

33. **Resolutie van het Europees Parlement van 7 juli 2011 over Indonesië, onder meer aanvallen op minderheden**

2011/2748(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

34. **Resolutie van het Europees Parlement van 7 juli 2011 over India, met name de terdoodveroordeling van Davinder Pal Singh**

2011/2749(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

35. **Resolutie van het Europees Parlement van 7 juli 2011 over de Democratische Republiek Congo en de massaverkrachtingen in de provincie Zuid-Kivu**

2011/2747(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

36. **Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over Sudan: de situatie in Zuid-Kordofan en het uitbreken van gevechten in Blauwe Nijl**

2011/2806(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

37. Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over de situatie in Syrië

2011/2812(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

38. Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over de situatie in Libië

2011/2811(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

39. Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over Eritrea: de zaak-Dawit Isaak

2011/2807(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

40. Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over de hongersnood in Oost-Afrika

2011/2814(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

41. Resolutie van het Europees Parlement van 15 september 2011 over Belarus: de arrestatie van mensenrechtenactivist Ales Bialiatski

2011/2805(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

42. Resolutie van het Europees Parlement van 29 september 2011 over de situatie in Palestina

2011/2828(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

43. Resolutie van het Europees Parlement van 28 september 2011 over mensenrechten, seksuele geaardheid en seksuele identiteit bij de Verenigde Naties

2011/2821(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

44. **Resolutie van het Europees Parlement van 27 oktober 2011 over Tibet, in het bijzonder de zelfverbranding van nonnen en monniken**

2011/2874(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

45. **Resolutie van het Europees Parlement van 27 oktober 2011 over de situatie in Egypte en Syrië, met name die van de christelijke gemeenschappen**

2011/2881(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

46. **Resolutie van het Europees Parlement van 27 oktober 2011 over Bahrein**

2011/2875(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

47. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 november 2011 over Egypte, in het bijzonder het geval van blogger Alaa Abd El-Fattah**

2011/2909(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

48. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 november 2011 over Iran – recente gevallen van schendingen van de mensenrechten**

2011/2908(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

49. **Resolutie van het Europees Parlement van 17 november 2011 over steun van de EU voor het Internationaal Strafhof: aangaan van uitdagingen en overwinnen van moeilijkheden**

2011/2109(INI)

Reglement van het Europees Parlement - art. 48

50. Resolutie van het Europees Parlement van 15 december 2011 over Tunesië: de kwestie Zacharia Bouguira

2011/2947(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

51. Resolutie van het Europees Parlement van 15 december 2011 over de situatie van vrouwen in Afghanistan en Pakistan

2011/2946(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

52. Resolutie van het Europees Parlement van 15 december 2011 over Azerbeidzjan, met name de zaak-Rafiq Tağı

2011/2945(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 122

53. Resolutie van het Europees Parlement van 15 december 2011 over de situatie in Syrië

2011/2880(RSP)

Reglement van het Europees Parlement - art. 110, § 2

[NL]

RAPPORT

financiële fraude EU

IFUD of Human Rights

21 maart 2012

VIVIANE REDING
VICE-PRESIDENT OF THE EUROPEAN COMMISSION
JUSTICE, FUNDAMENTAL RIGHTS AND CITIZENSHIP

RUE DE LA LOI, 200
B-1049 BRUSSELS
TEL. (+32-2) 298 16 00

Brussels, 21 June 2010
D(2010)1036

Dear President, dear José Manuel

I would like to inform you of a number of reforms I have introduced and which should help to improve the Commission's communication. As a start, since you have entrusted me with the responsibility for communication, I have reorganised DG COMM to better equip it for its task to provide a service to the College and all DGs for their communication activities.

Following a discussion with the Spokesperson's Service on the most pressing operational communication needs, the following improvements in the service provided by DG COMM have been introduced during the first five months of this Commission:

1. Earlier and easier information on the press

Press clippings, as well as summaries of audiovisual media, are now available every morning at 08.45hrs for SPP and cabinets, both on-line (Newsroom on MyIntracomm) and on paper, in time to allow for early decisions on "Lines to Take". It is now also possible for Commission officials to call up press clippings digitally by country and by subject.

2. Teleprompting

Teleprompters have now been installed in the press room and are presently being tested. They should facilitate and professionalise the delivery of speeches and detailed press conferences by Commissioners and Spokespeople.

3. A team of speechwriters

A dedicated team of 4 speechwriters has been created in DG COMM, who will work with your own speechwriters and those in the DGs, to draft master speeches for Commissioners and senior level civil servants on cross cutting issues, such as the Europe 2020 strategy, the financial crisis, the Lisbon Treaty or the EU's Consumer Policy.

4. Transcripts of Press conferences

After having tested electronic transcription of press conferences and finding out that it was not successful, DG COMM will launch a tender procedure for a professional transcript service, which should be operational in early 2011. This service will ensure written transcripts of important press conferences and statements very shortly after their delivery in the language in which they were made.

Mr José Manuel Barroso
President of the European Commission
BERL 13/057

5. *Websites of the President and Commissioners*

A dedicated team of 8 persons has been set up in DG COMM to keep your website and that of fellow Commissioners up-to-date in real time (following the best practice already installed by me at DG INFSO during the previous mandate). The team foresees a permanence ensuring a 24 hour service. Furthermore, the websites of all Commissioners are now harmonised following a common template developed by DG COMM.

6. *SMS service*

DG COMM has developed an SMS sender web application (http://s-comm-iss-p1:8001/smssender/) which can now be used by the Spokesperson's Service to inform journalists expediently of important developments.

7. *A dedicated EbS crew for the President*

DG COMM will recruit 2 EbS producers who will in future travel with you, on request, and who will direct local EbS crews. Given the requirements of the recruitment procedure (call for tender); this service will be operational as from spring 2011. In the meantime, a trial/preparatory phase will be launched for a number of missions. On request, an internal "Producer" can accompany you on some of your missions (subject to mission budget availability). 2 clips editors will be in post soon to strengthen your video production. Of course, this service could be extended to important and media-sensitive missions by other Commissioners (e.g. a mission by Olli Rehn to Athens in the next few weeks).

8. *Enable journalists to travel with the President or Commissioners to important meetings abroad*

Before the summer, I intend to submit to the College a financing decision and operational guidelines to enable the Commission to take in charge some of the costs of journalists travelling with you or fellow Commissioners to important meetings abroad. The new system is expected to be operational in October.

9. *A dedicated photographer for the President on permanent call*

The photographers' service will be strengthened with the recruitment of 2 more photographers to ensure a 24 hour service for you. They will be operational very soon if they are attached to your Cabinet, otherwise a longer delay (call for tender) will be needed to recruit them (spring 2011).

10. *Monitoring of blogs and social networking sites and instant rebuttal*

Automated blog monitoring is now available via the new EMM "European blog monitoring" tool on the MyIntracomm News Portal. Users can subscribe to email alerts based on key words. Fast and effective rebuttal is organised by the SPP with the help of the responsible services. In addition, I have asked DG COMM to set up a network of 10-15 social media experts across the Commission to ensure a targeted use of social media (such as Facebook or Twitter) for the Commission's communication purposes.

11. Graphic designers for backdrops, logos, press packages or power point presentations for important President initiatives/Commission decisions

The team of graphic designers in DG COMM will be strengthened to include 3 persons. The new team will be operational from September. They will help with the professional presentation of important Commission policy messages (such as Europe 2020).

12. Streamlining of logos

I have asked DG COMM to streamline the multitude of logos currently used by Commission services. This will lead to a set of guidelines for all services before summer. The use of the European flag together with the existing logos will become the rule.

13. Branding

DG COMM will launch before the summer a more fully fledged branding operation for the Commission to strengthen and streamline our corporate image on the basis of the European flag.

14. Streamlining of networks

On my request, DG COMM is working on the streamlining of the multitude of Commission networks. It has started with a harmonisation of their visual identity. A next step will be to bring them together under one "umbrella", to create a single entry port for citizens requesting information about the EU, as proposed in the 2008 Lamassoure report. I intend to launch this single entry port in October on the occasion of the adoption by the College of the Citizenship Report which you called for in your policy guidelines last year.

The aforementioned actions should constitute a first but certainly not the last step towards improving the communication efforts of the Commission. If you allow me, I would be prepared to make a 10 minute presentation at the College seminar in September to illustrate to colleagues how they can make best use of the communication tools now available under the reformed system and to ask them about their ideas for further developing and strengthening the service-oriented nature of DG COMM for the whole Commission.

Cc: J. Laitenberger, C. Day, C. Sørensen, F. Le Bail, K. Doens, P. Ahrenkilde Hansen, S. Bouygues

AANTEKENEN

TO:EUROPEAN ANTI-FRAUD OFFICE OLAF,

(european commission)

directorate general

Dr. Giovanni Kessler

RUE JOSEPH II, 30

1000,BRUSSELS

BELGIUM

[NL]

FINANCIËLE FRAUDE

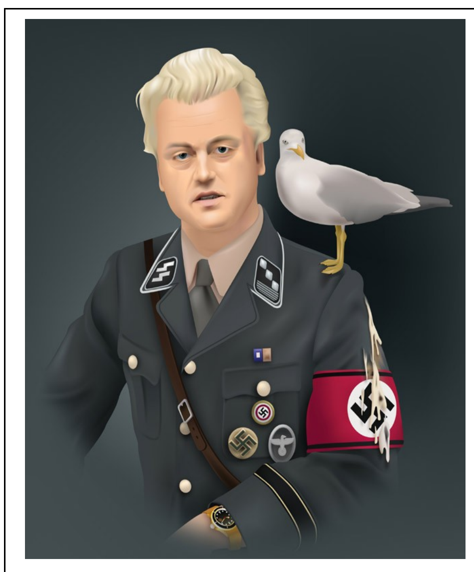
Artikelen; 325 / 83 en 85 VWEU

Mierlo,21 maart 2012

Geachte Zeer Geleerde directeur-generaal Dr. Kessler,

Ik verzoek U voortvarend aan de slag te gaan met de door mij hier aangeboden stukken waarin melding is gedaan van fraude in de Europese Unie.Voortvarendheid is gewenst in

deze tijd waarin de lidstaten gedwongen zijn om draconische maatregelen te nemen op de balans om de Europese begroting,met harde offers opgelegd aan de onderdanen van deUnie.Omdat deze strafbare feiten niet door de beugel kunnen verzoek ik U aanvullend hiervan schriftelijk aangifte te doen bij de Strafrechter in Brussel,België. Vandaag 21 maart door de Verenigde Naties uitgeroepen tot Internationale dag tegen racisme en discriminatie,door de Europese Commissie aangewend als het ultieme propagandamiddel om het eigen blazoen op te poetsen.De Europese Commissie gebruikt deze dag voor het toedekken van racistische en xenofobe gedragingen die in alle lidstaten van de EU strafbaar zijn.Het is strafbaar en het is een schending van de waarden van de Unie.Bovendien is er sprake van fraude door oneigenlijk gebruik van Europese financiële middelen,(belastinggeld van de burgers van de lidstaten).De Europese Commissie heeft een voorbeeldfunctie en toezichthoudende taak.Wanneer sprake is van toezichtsfalen moedigt het kopieergedrag aan.Er circuleren op het internet inmiddels afbeeldigen van de Nederlandse politicus Geert Wilders in vol ornaat in SS-uniform.Het wordt van kwaad tot erger! Ambassadeurs uit tien EU-Lidstaten zonden onlangs vorige maand een gezamelijke brief aan de fractievoorzitters van alle politieke partijen in de Tweede Kamer der Staten Generaal van Lidstaat Nederland met vragen over naleving van de Uniewaarden i.v.m. discriminatoir gedrag meldpunt midden- en Oost-Europeanen.Zorg er dus voor dat deze grensvervaging niet tot normvervaging leidt.Mede daarom is terughoudendheid niet op zijn plaats en is adequaat onderzoek en optreden nodig.

(afbeelding Geert Wilders bron: fransmuthert.wordpress.com)

(afbeelding Europese vlag met hakenkruis bron: nieuwsbreker.punt.nl)

[nationaal niveau jurisprudentie Nazi symboliek: Hoge Raad der Nederlanden LJN BJ6941]

[resolutie over bestrijding van anti-semitisme in de 21st eeuw]

Artt;11-13-15-16.(Giovanni Kessler was lid van de Italiaanse delegatie van de OVSE Parlementaire Assemblee 2003,vice-president Parlementaire Assemblee OVSE). Verklaring van Rotterdam 2003,OVSE Parlementaire Assemblee,de aangenomen resoluties.De algemene doelstelling van de Europese Commissie,(uitgangspunten en prioriteiten fraudebestrijding),COM-2011-376_final.De strategie van de commissie is verbeteren van preventie en detectie.Artikel 325 van het EG-Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) samen met artikelen 83 en 85 bepalen dat de commissie en de lidstaten,fraude en andere onwettige strafbare activiteiten waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad op gemeenschappelijke basis bestrijden.Ter voorkoming en opsporing van fraude is aldus een gezamenlijk belang.”Het geld van de Europese belastingbetaler moet zo goed mogelijk worden besteed”,(IP-11-321).

“waarden en normen in Unie-Verdragen appelleren aan verantwoordelijk handelen”.

De Europese Unie draagt de kernwaarde van democratie uit d.m.v. peperdure propaganda.Het europese systeem beschermt niet de mensenrechten maar promoot alleen mensenrechten.Mensenrechtenverdragen geven dus niet de garantie.De Europese Unie besteedt 2,4 biljoen euro per jaar –gemiddeld- aan promotiemateriaal:brochures,films,onderzoeken die worden gebruikt om de publieke opinie te manipuleren.Dit alles onder het mom van het verstrekken van informatie.Het blijkt geen neutrale eerlijke informatie maar een strategisch ontworpen rookgordijn. *.(rapporten en boekjes zien er zó indrukwekkend en echt uit,dat ze voor de normale burger bijna niet te onderscheiden zijn van “echt of vals).*

PROGRAMMA “Europa voor de Burger”, 2007-2013 door de Europese Commissie.

De Europese Commissie,het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie zijn gezamenlijk overeengekomen het programma “Europa voor de Burger” vast te stellen en subsidie te verstrekken teneinde een wettelijk kader tot stand te brengen voor ondersteuning van diverse activiteiten en organisaties die een “actief Europees burgerschap”, dat wil zeggen een betrokkenheid van burgers en maatschappelijke organisaties bij het proces van Europese integratie,bevorderen.De begunstigden dienen de bijdrage van de Europese Unie duidelijk te vermelden in al hun publicaties of in samenhang met activiteiten waarvoor de subsidie is gebruikt.Het is niet aan te raden om over “schuinsmarscheerders en scheve schaatsrijders van de Europese Commissie” te schrijven,en van actieve participatie deelname van de burgers op alle niveaus is geen sprake.Om minderbedeelden van deelname te weren is een financiële drempel ingebouwd. De door Europese Unie gefinancierde deelnemers moeten pro-Europees zijn en de inbreng EU-vlag gericht.De begunstigden dienen de naam en het logo van de Europese Unie,de Europese Commissie en het programma “Europa voor de Burger” op te nemen in/op al hun publicaties,posters,progamma’s en andere producten die in het kader van het gecofinancierde project tot stand zijn gebracht.”Europa voor de Burger” is niets anders dan belastinggeld verslindende zwendel louter bedoeld om de burger van de Unie

voor de europese propagandakar te spannen voor eigen glorie,om ze daarna in de Europese Unie opgelegde financiële dwangbuis te stoppen.Achter het Europese rookgordijn manifesteert zich een voor de EU-onderdanen verborgen overkoepelende misdaad die het

gevolg is van het kruispunt en relaties tussen het beleid en de praktijken van de EU en de lidstaten,en die van corporaties. “state-corporate crime”.Het faciliteren of vergoelijken van de schade aangericht aan de europese samenleving,en waar corporaties onder het oog van de EU en de lidstaten ongestraft zich kunnen inlaten met illegale praktijken. “state-gefaciliteerd corporate crime” en state-geïnitieerde crimes”.Statuut van de EU-ambtenaren “melden van misstanden”: *Het is in het belang van de instelling en haar personeel,maar bovenal ook in het belang van de Unie,en de burgers voor wie Zij werken.Sinds 1999 zijn alle ambtenaren verplicht om vermeende ernstige misstanden te melden bij hun hiërarchieke meerdere,bij de secretaris-generaal van hun instelling of rechtsstreeks bij het Europees Bureau voor Fraudebestrijding (OLAF).* Volgens Artikel 22a “Statuut Europese Ambtenaren”/“Staff Regulations of Officials of the European

Communities”,zijn alle ambtenaren van de europese instellingen,met inbegrip van het personeel van de europese ombudsman,gehouden zijn hun meerderen of OLAF in kennis te stellen van mogelijk strafbare feiten en/of illegale activiteiten waardoor de belangen van de Europese Unie worden geschaad.(onder ambtsmisdrijven en ambtsovertredingen worden hier begrepen strafbare feiten begaan onder eene der verzwarende omstandigheden door lidstaat Nederland,waar Hij/Zij kennis neemt in de uitoefening van het ambt bij ‘n europese instelling, die nadat enig misdrijf is gepleegd,met het oogmerk om het te bedekken of de nasporing of vervolging te beletten of te bemoeilijken,verbergt of aan het onderzoek van OLAF of van Justitie onttrekt).In juridische termen het medeplegen aan het verspreiden van racistisch en xenofobisch materiaal via internettransmissies toegankelijk voor het grote publiek,waarbij de racistische en xenofobische delicten extra als een verzwarende omstandigheid worden beschouwd.Het systeem is een protectionistisch misdaadsyndicaat voor industriële en commerciële doeleinden.”militair-industrieel complex”: een groep aan elkaar verwante economische activiteiten,waaronder gerekend de wapenindustrie en farmaceutische industrie etc.De Europese Unie en Haar lidstaten worden achter de schermen gerund door lobbyisten van multinationals en grootkapitaal.Dit is dan de ontmaskering van het “Europese Unie” voor de europese burger.De veelheid aan initiatieven die specifiek gericht zijn op kinderen en jongeren mensen zijn zeer dubieus,en bieden flagrante voorbeelden van EU-propaganda,(artikelen dailymail.co.uk).*De peperdure gebouwen in Brussel en Straatsburg stralen een zonnige en zorgloze sfeer uit.Maar achter de indrukwekkende facade van al deze pracht en praal schuilt een lugubere wereld van list en bedrog.* Met het nieuwe bezoekerscentrum (in feite een propaganda-centrum voor eigen ego) “parlamentarium” ondergebracht in het Europees Parlement in Brussel, heeft de EU ook nog een zeer geavanceerd netwerk van informatiepunten,anti-racisme,mensenrechten,milieu en educatie

over de holocaust ter eigen voordeel.(nabootsing van de werkelijkheid met behulp van een model van die werkelijkheid).Een netwerk van pseudo-instellingen en stichtingen geketend door EU-subsidies waaronder ook te rekenen Fundamental Rights Agency FRA, die de burgers van de europese unie "rijkelijk" van niet-objectieve rapporten en informatie moeten voorzien.Is het "Huis van de Europese geschiedenis" in Brussel nog wel nodig 56 miljoen euro van de belastingbetaler,als plaats van herinnering waar de Europese gedachte verder kan gedijen? Niet alleen de gebouwen zelf die veel "belastingbetaler geld" opslorpen ,ook het maandelijks "verhuiscircus" van het Europees Parlement van Straatsburg naar Brussel van half miljard euro per jaar. (kosten 180 miljoen als op één plaats vergaderd zou worden).De Europese begroting voor 2012 zit nu al met een tekort van 11 miljard euro,(Lewandowski).

Men ziet het ook terug in de buitenlandse activiteiten van de EU ten aanzien van o.a. Israel niet naleving van internationale mensennormen,en waarbij het de EU kennelijk is te doen om de handelsbetrekkingen en niet die van de mensenrechten,(brief Finkelstein-Barroso,kenmerk:EU-Israel Association Council).Norman Finkelstein vaak weggehoond in de media om zijn kritiek,en zeker in joodse kring.

Een betreurenswaardige censuur is nu de standaardpraktijk geworden –zonder zich ook maar enigszins over de inhoud van de klacht te bekommeren- door een netwerk van corrupte medeplichtigen.*De echte ingewijde corrupte EU-ambtenaar is zwijgzaam en werkt zonder morele maatstaven,is loyaal aan de superieuren en voert de taken uit zonder te morren.Stelt zeker geen vragen wanneer sprake zou kunnen zijn van fraude of van een misdrijf wat nadeling is voor de naam van zijn baas,(uitzonderingen daargelaten de nog integere ambtenaren van de Europese Unie).*Dit alles om de werkelijkheid af te schermen en het polijsten van het imago van Barroso, die zich ondertussen (onder advies van Reding) heeft laten voorzien van een (extra) leger journalisten in de media.In de buitenring van het corrupte ambtenarenapparaat werken de commissieambtenaren hiërarchisch hoger in de rangorde, die de portiersposten bekleden om Barroso –en het kringetje van vertrouwelingen rond Barroso die de sleutelposten bekleden- uit de wind te houden voor alle kritiek wat werkt als een filter.Dan is er nog de groep ambtenaren (die denkt van zichzelf) niet bewust corrupt te zijn, maar werkt volgens blinde gehoorzaamheid.Dat kan echter geen argument zijn zich op dit punt te kunnen disculperen,(lees Staff Regulations of Officials of the European Communities, Article 22a).

EU-klokkenluiders krijgen te maken met gruwelijke afscheepmechanismen.(Declaratie van Academische Vrijheid).

Het doorbreken van de hiërarchische lijn in een organisatie als die van de Europese Commissie kan problemen opleveren.EU-ambtenaar Paul van Buitenen (financiële controledienst DG-20),die eind 1998 fraude bij de Europese Commissie naar buiten bracht,(al in 1997 meldde van Buitenen vergeefs fraude bij de Europese antifraudedienst Uclaf,maar die deed er niets mee).In oktober 1998 vraagt het Europees Parlement de oprichting van een

onafhankelijke fraudebestrijdingsdienst (OLAF). Door van Buitenens toedoen moest de Europese Commissie onder leiding van Jacques Santer aftreden,(van Buitenen werd door de commissie onder druk gezet en op non-actief gesteld).

KLOKKENLUIDERS KRIJGEN TE MAKEN MET

- afschilderen als onbelangrijk
- vertragingsmanoeuveres
- heimelijke manipulaties
- bannen en isoleren
- verdachtmaken en demoniseren
- beledigende etiketten
- ongecontroleerde beschuldigingen
- zwartmakerij
- bewust negeren van bewijsmateriaal
- bewust verkeerd interpreteren van feiten
- bewust verdraaien van feiten
- collusie
- cliëntelisme
- corruptie
- fraude
- zwijgcultuur
- misdaad
- criminele organisatie
- EU-belastingbetaler gesteund Orwelliaans propagandanetwerk
- vervalsen en bewust laten verdwijnen bewijsmateriaal

- degraderen functie,het dreigen met overplaatsing of ontslag
- extreme en onuitvoerbare eisen gaan stellen
- ontnemen fundamentele rechten
- strategie financieel te gronde richten tegenstander
- doelbewust structureel negeren Europese en Internationale Verdragen

Geleidelijk aan worden de contouren zichtbaar hoe de commissie hoofdzakelijk gedicteerd wordt door Barroso en het klein bevoorrecht groepje rond Barroso. Hoe Barroso zich schuldig maakt aan grootspraak en het verspreiden van leugens met imitatietoespraken over anti-racisme in de gehele Europese Unie.

PORTUGAL

Barroso benoemd tot voorzitter van de Europese Commissie.

Voormalig premier Balkenende van Nederland noemde het destijds zeer belangrijk dat premier Barroso van Portugal unaniem werd verkozen voor de functie van voorzitter van de Europese Commissie.Barroso was volgens Balkenende een echte Europeaan,die communicatief ook er goed zou zijn en daadkrachtig bestuur had getoond.Barroso van 2002 tot en met 2004 premier van Portugal en verwikkeld in een corruptieschandaal en met onderzeeërs tijdens kabinet Barroso,met 34 miljoen euro schade destijds voor de Portugese belastingbetaler.In de tijd waarin Portugal is gedwongen om draconische maatregelen te nemen op de balans om de staatsbegroting,met harde offers opgelegd aan het Portugese volk.[opblazen van de prijs,wanbeheer overheidsfondsen,overtreding interne Europese markt,fraude en omkoping,belastingontduiking met een netwerk van valse contracten inclusief witwassen van geld].Er zou sprake zijn van schending gemeenschapsrecht artikel 346 VWEU.

“ellendige paternalisten”

Niet alleen bezondigde Griekenland zich aan creatief boekhouden met weglaten van de kosten van defensie op de begroting.Ook de organisatie van een prestegeproject als de Olympische Spelen in Griekenland 2004 kostte veel meer dan verwacht.Aanvankelijk werd 4,6 miljard euro begroot,het eindbedrag kwam te liggen boven de 7 miljard euro.De financiële swaps-koehandel met de slimme bankiers van de Amerikaanse investment bank Goldman Sachs en de Griekse overheid “cross currency swaps” koste de Griekse overheid bergen geld,terwijl bezuinigingen de Griekse onderklasse thans hard treffen.De politieke top samen met de bankiers-elite zijn een stelletje ellendige paternalisten dat de hand aan het eigen vaderland

slaat en daarna aan het volk! Dit is dan het succes van een vrijbuiterstroep die de begane roof kan rechtvaardigen.Mensenrechtenrapportage 2009,(ministerie van buitenlandse zaken Lidstaat Nederland).

(rapportage over de uitvoering van de mensenrechtenstrategie "naar een menswaardig bestaan")

De mensenrechtenstrategie "naar een menswaardig bestaan" zet uiteen hoe Nederland beoogt de rechten van mensen wereldwijd te verbeteren.Staatssecretaris Paul de Krom SZW wil mensen uit de bijstand aan het werk zetten dat is de plicht van de overheid.Nederland moet bezuinigen.Het gaat echter om de wijze <u>hoe</u> dat moet gebeuren.De uitvoeringsinstellingen dienen maatwerk te leveren door in elke situatie en geval goed te kijken welk probleem aan de orde is door niet alles in medische termen te gieten.Maar die instellingen (UWV en de gemeenten) kunnen pas maatwerk bieden als de centrale overheid ze die ruimte geeft om dat te kunnen doen.Er wordt heel snel gedreigd met strafkortingen en zelfs met stopzetting van de uitkering.Waarbij het respecteren van de menselijke waardigheid als grondslag voor klassieke grondrechten in geding kan zijn.Wanneer sociale grondrechten conflicteren met klassieke grondrechten, klassiek grondrecht absolute voorrang geniet.Deze rechten leggen (in beginsel) de overheid een onthoudingsplicht op.De overheid dient deze fundamentele rechten te waarborgen/garanderen bij de uitvoering van de zorgverplichting telkenmale wanneer de overheid een overheidsmaatregel effectueert en tijdens het gehele traject.

[op grond van artikel 1 EVRM verzekeren de Verdragssluitende Partijen aan een ieder,die tot hun rechtsmacht behoort,de rechten en vrijheden welke zijn vastgesteld in de eerste titel van het Verdrag.Het gaat daarbij om de bescherming van de mensenlijke waardigheid.De bescherming,de verplichting tot de verzekering van de verdragsrechten,rust in de eerste plaats op de Verdragsstaten zelf.Zij moeten zelf de naleving van de bepalingen (doen) garanderen.Handelen in de lijn met deze uitgangspunten behelst het respecteren van de menselijke waardigheid als grondslag voor klassieke grondrechten.Bij klassieke grondrechten moet de overheid zelf zich passief opstellen.De burger kan klassieke grondrechten bij de rechter afdwingen.Bij sociale grondrechten moet de overheid actief optreden om de grondrechten waar te maken.]

Grondige hervorming aan de onderkant van de arbeidsmarkt "werkplicht voor iedereen" staatssecretaris de Krom Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft hierop het nieuwe Wetsvoorstel bij Tweede Kamer ingediend,de bedoeling is dat de Wet in werking treedt per 1 januari 2013.In het "Handvest van de Europese Grondrechten" is uitdrukkelijk en ondubbelzinnig onderscheid gemaakt tussen dwangarbeid en verplichte arbeid*."niemand mag gedwongen worden dwangarbeid of verplichte arbeid te verrichten.*De Europese Unie als hoedster van de verdragen..Het Handvest verzekert dat alle instellingen van de Unie deze grondrechten zullen respecteren en dat de voorwaarden van het Gemeenschapsrecht moeten worden gerespecteerd.Geen van de bepalingen van het Handvest mag worden uitgelegd als

zou zij het recht inhouden enige activiteit te ontplooien of enige daad te verrichten met als doel de in het Handvest erkende rechten of vrijheden teniet te doen of de rechten en vrijheden verdergaand te beperken dan door het Handvest is toegestaan.Het Verdrag van Lissabon is in 2007 in de plaats gekomen van het Verdrag van Nice.Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon is het Handvest Grondrechten van de Unie primaire,bindende EU-wetgeving geworden.Het Hof van Justitie in de Europese Unie zal Haar uitspraken voortaan aan het Handvest kunnen toetsen.

Door in de sociale voorzieningen te snijden,de situatie en de kansen op de arbeidsmarkt beter voor te stellen dan die in werkelijkheid is en vervolgens het beleidzorgvuldig daarop af te stemmen.

Offshoring vindt al tientalen jaren plaats in Nederland.Met name veel productiewerk,zoals in de textielsector,verwenen de afgelopen decenia naar het buitenland.Eerst werd alleen laagopgeleid werk geoffshored,tegenwoordig ook hoogopgeleid werk.Multinationals verplaatsen met name IT en administratieve functies naar opkomende en lagelonenlanden.Offshoring is vernietigend voor de eigen arbeidsmarkt.Staatssecretaris SZW Paul de Krom de man van het nieuwe “kunstmatig”systeem voor de werkgelegenheid van de onderkant,en Minister SZW Henk Kamp de man die de onderkant van Nederland “verplicht” de kassen wil injagen.Door inzet van sanctie-instrumenten (speciaal   de doelgroep “chronisch zieken en mensen met een arbeidshandicap”) zal de maatregel niet tot het beoogde effect leiden,maar bij de specifieke doelgroep stressproblemen en angststoornissen bezorgen,(rapport arbeidsongeschiktheid,ziekte en letsel H.M.Walker).De groep ervaart de maatregel immers als niet vrijwillig,omdat daarna een dwingende keuze volgt zien de mensen het vrij snel niet meer zitten, en komen hierdoor in ernstige psychische problemen.Steeds meer mensen gaan roken of alcohol/drugs gebruiken en geraken in de situatie waar ze om medicijnen zullen vragen.*In tijden van economische crisis waar de farmaceutische industrie groeit en steeds winstgevender wordt,verzaken zij hun functie en taakstelling en plegen zij in feite roofbouw in hun omgeving.Speciaal de machtige syndicale machtsmonopolies brengen het publiek grote schade toe,Farma Imperialisme,IFUD of Human Rights 2010)De farmaceutische Brusselse lobby-industrie om het EU-beleid te beïnvloeden is groot,op allerlei manier probeert deze industrie haar producten en diensten onder de aandacht te brengen van de Europese beleidsbepalers.De Europese Unie heeft een gedragscode opgesteld.De gedragscode bevat een aantal uitgangspunten en waarden.De tentakels van de farmaceutische industrie blijken ook te reiken tot alle geledingen van de Nederlandse gezondheidszorg.De Tweede Kamer der Staten Generaal is in principe een politiek marionettentheater,de staatssecretaris de marionet van de farma (de positie van de UWV-artsen,gemeentelijke sociale diensten “werkpleinen”,verzekeraars en patiëntenbelangengroepen die volop mee draaien in de carrousel van de farmaceutische industrie,de marionetten) die aan de leiband loopt van de farmaceutische industrie,waarbij het ontwikkelen van de stress-probleemgroep belangrijk is (de probleemgroep heeft haar*

medicijnen nodig maar de problemen worden niet opgelost) de farmaceutische industrie hecht daar geen belang aan omdat de farmaceutische industrie graag goudgeld wil verdienen.De farmaceutische industrie in Nederland geeft jaarlijks honderden miljoenen uit aan de promotie van geneesmidddelen.De farmaceutische bedrijven zijn handelsondernemingen geworden voor de marketing van ziekten en medicijnen,("slikken" hoe ziek is de farmaceutische industrie,Joop Bouma,ISBN 90-204-0365-6).

Medicalisering van de samenleving is daarom een groot gevaar.De maatschappij als weerspiegeling van "de grote ziekenzaal" waarin de gehele bevolking wordt gemedicaliseerd of is opgesloten in kooien,(Ivan Illich,Grenzen aan de geneeskunde).

De moderne maatschappij waar gehele bevolkingsgroepen tot een andere wereld worden veroordeeld,die van het hedendaagse fascisme.De farmaceutisch industrie tevens als politiek instrument door de politiek om tegenstanders en maatschappelijk nuttelozen afvoeren van het strijdtoneel door medicalisering.Al in 1993 bracht ik de problematiek onder de aandacht van toenmalig staatssecretaris Simons,Staatstoezicht op de Volksgezondheid,brief 24-08-1993),dat ik een zwendel en corruptie op het spoor was van misstappen en valse verklaringen in de medische- en gezondheidszorg,(Simons daarna 22 september 1993):

[*Geachte heer van de Wittenboer,*

Uw brief van 24 augustus heb ik met belangstelling gelezen.In het bijzonder de resultaten van uw studie naar de tekortkomingen en de mogelijke verbeteringen in het huidige stelsel van gezondheidszorg trokken mijn aandacht.U geeft daarin blijk van uw grote betrokkenheid bij dit onderwerp.Zoals u weet is ook het beleid van het kabinet erop gericht om verbetering te brengen in het functioneren van het stelsel van gezondheidszorg.Dat is echter niet iets dat door de politiek alleen gedaan kan worden;alle burgers zijn daarbij partij.Ik vind het dan ook noodzakelijk dat ook burgers daarin actief en kritisch meedenken.Bijdragen zoals van u –ook al zijn ze kritisch van toon- zijn dan ook altijd welkom ten behoeve van de verdere ontwikkeling en toetsing van het beleid.

Hoogachtend

De staatssecretaris van Welzijn,Volksgezondheid en Cultuur,

Hans J.Simons.]

Op 21 januari 1994 liet Ik een aanklacht tegen de Nederlandse Staat,vergezeld van een aantal bewijsstukken notarieel vastleggen.Ik deed dit nadat achteraf bleek dat de door mij gemelde misstanden niet serieus werden genomen.Of naar andere gremia werd verwezen.Men stak elkaar een hart onder de riem en men liet de zaak verder op zijn beloop.*(ook in die tijd was al sprake van financiële fraude bij de Raad van Europa;er bleek destijds 2 miljard gulden*

spoorloos verdwenen.Dit geld was oorspronkelijk bedoeld voor de opvang van vluchtelingen.Voorts zouden enkele hoge functionarissen van de Raad zich persoonlijk verrijkt hebben voor een bedrag van bijna 8 miljoen gulden.Daarna in 1998 fraude Europese Commissie directoraat-generaal Onderwijs,(eurocommissaris Cresson).

CHRONISCH ZIEKEN EN MENSEN MET EEN ARBEIDSHANDICAP

Geen dwangtrajecten maar deelname naar vermogen op vrijwillige basis bij deze doelgroep heeft een meer positieve uitwerking.Het breekt de dagelijkse sleur,het zorgt voor een drijfveer en het levert erkenning op.Iedere doelgroep vraagt om een andere aanpak.Naast de groep chronisch zieken en arbeidsgehandicapten is er ook een op de arbeidsmarkt moeilijk plaatsbare groep,de groep "alcohol-drugsverslaafden", jongeren met psychische problemen c.q gedragsstoornissen die reeds in aanraking zijn geweest met Justitie, en een strafblad hebben.Iedereen aan de slag er is werk genoeg is een utopie.Er zullen samen oplossingen moeten worden gezocht.Oplossingen kunnen worden gezocht in beter management,een ander beleid en bestuur,betere programmering en het stellen van duidelijke prioriteiten.

"eurocrisis"

De Europese Unie mag bezuinigingen niet alleen afwentelen op de zwakkeren.Het zijn overigens niet alleen de onderklasse die zich zorgen moeten maken bij een eurocrisis.Ook de ZZP'ers en kleine zelfstandige zullen hiervan de duppe worden.Het bezuinigingspakket en de maatregelen thans aangenomen door de Europese Unie tegen Griekenland zijn schending van de mensenrechten "uniewaarden",(rapport Cephar Lumina,deskundige van de VN,30 juni 2011).Onderdanen van een lidstaat van de Europese Unie hebben recht op een minimaal menswaardig bestaan.Bezuiniging is niet alleen slecht voor de mensen,maar ook de koopkrachtdaling is slecht voor de economie.Een ernstige crisis is een prima gelegenheid voor de financiële elite om de algehele macht te grijpen.Het meest extreme scenario zijn rellen en totale anarchie met invoering van de noodwetten de staat van beleg "martial law",de toestand waarin iedereen gearresteerd kan worden en waar alle burgerlijke vrijheden worden opgeschort en het bestuur bij het leger berust.

"de een zijn dood is de ander zijn brood!"

(Sociaal Darwinisme)

Sociaal Darwinisme als instrument voor crisisbeheersing.Het idee dat bij een ernstige internationale crisis de sterke de zwakkere uit de weg ruimen uit economisch oogpunt,*(IFUD of Human Rights gaat wel erg ver met zoeken van argumenten).*Het idee werd door Adolf Hitler misbruikt voor racistische politieke doeleinden.Het moet een waarschuwend signaal zijn voor het heden:"het tolereren in de Europese Unie van obsceniteiten op het internet van ministers van een Europese Lidstaat afgebeeld met hakenkruizen en SS-tekens" zou een aanloop kunnen zijn voor veel erger in de toekomst.In 2004 is er een handboek verschenen

"met recht discriminatie bestrijden",hoe met dit onderwerp om te gaan.(met recht discriminatie bestrijden,derde druk, ISBN 90-5454-427-9,uitgever: Boom Juridische Uitgevers, Den Haag Nederland 2004) De Europese Commissie,(samen met het Europees Parlement) moet een inbreukprocedure starten bij het Europese Hof van Justitie tegen lidstaat Nederland op structurele schending uniewaarden. (De inbreukprocedure staat vermeld in het Verdrag van de werking van de Europese Unie, VWEU). *Bij een schending van de fundamentele waarden door een lidstaat die ernstig is in de zin van artikel 7 van het VEU,bestaat immers het risico dat de fundamenten van de Unie en het vertrouwen tussen haar leden worden ondermijnd,ongeacht op welk gebied de schendingen begaan zijn,(Avis juridique important 52003DC0606.Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees parlement over artikel 7 van het Verdrag betreffende de Europese Unie-Eerbiediging en bevordering van de waarden waarop de Unie is gegrondvest /*COM/2003/0606 def.*/).*

De Parlementsleden kiezen een Europese Ombudsman die de klachten van burgers over wanbestuur door instellingen of organen van de Unie onderzoekt.Indien wordt vermoed dat het gemeenschapsrecht wordt geschonden,kan het Parlement ook besluiten een onderzoekscommissie in te stellen,(boekje "Het Europees Parlement",Europese Gemeenschappen 2008,ISBN 928232298-X).

(financiële Europese subsidie fraude,met ernstige schade volksgezondheid en milieu)

In Lidstaat Nederland worden grote hoeveelheden valselijk geëtiketeerd arseenzuur en chroomtrioxide in tuin-en sloophout via de energiecentrales door verbranding als "groenestroom" *(illegaal en in overtreding met Europese regelgeving en uitspraken)* in het milieu gebracht dat sprake is van "eco-terrorisme".Arseenzuur en chroomtrioxide (chroom VI) zijn in strijd met de Nationale wetgeving,Europese richtlijnen,verordeningen en Internationale Verdragen.Door geïmpregneerd hout *(zwarte-lijststoffen)* te vermalen tot houtspaanders geïmpregneerd hout bouw en sloopafval C-hout.Door dit te vermengen met schoonafval A en B-hout zoals o.a. snoeiafval in tuinen en ander niet-geïmpregneerd hout… *(B-hout=geverfd,gelakt en verlijmd hout en A-hout=onbehandeld hout).*Het eindmengsel "biomassa" laat men uitgaan als "schone" gesubsidieerde brandstoffen "groenestroom" wat het <u>niet</u> is.Filters die worden gebruikt tijdens het vergassingsproces zijn o.a. (multi)cycloon,een electrostatische filter,een doekenfilter en/of een natwasser.Deze filters zijn bestemd voor schone brandstoffen*,(witte-lijststoffen).*De zwarte-lijststoffen in de biomassa schijnt men niet effectief te kunnen wegfilteren,speciaal de heel fijne uitstoot arseen etc.Nederlandse energiemaatschappijen en betrokken ondernemingen moeten de door Lidstaat Nederland verstrekte miljarden euro's geldelijke steunmaatregelen terugbetalen aan de Nederlandse Staat c.q. Europese Gemeenschap omdat die onverenigbaar zijn met het EG-Verdrag.De schendingen gebeuren geheel het systeem dat deze als structureel en langdurig systematisch zijn aan te merken.Een enorm propaganda systeem op kosten van de europese belastingbetaler is hierbij het sluitstuk om de misdrijven en corruptie af te

dekken.Ontvangsbewijs data 20-10-2011 door Europese Commissie,met registratie onder nummer:19841,*(gecombineerde Europese subsidie fraude en milieu).*

(Jan van den Wittenboer,bundel "Tolerantie in Mierlo,1996)

[De les van gisteren moet een duidelijk signaal voor de toekomst blijven en om nieuwe fouten en herhalingen te voorkomen,moet iedereen waakzaam blijven voor de toekomst.Wat gisteren waar was,kan morgen opnieuw waarheid zijn en zij die weten en beseffen,staan zoveel sterker om toekomstige gevare af te wijzen.Churchill zelf schreef zijn kleinzoon eens,dat hij geschiedenis moest leren,want anders kan hij het heden niet begrijpe,en dat geldt voor iedereen nog steeds.Betere kennis is beter begrip en beter begrijpen is het voorkomen van vooroordelen en het voorkomen van racisme].

Op 30 juli 1998 zond Ik een exemplaar van de bundel "Tolerantie in Mierlo",(samen met nog andere stukken) naar het "Nationaal Comité 4 en 5 Mei",(nederland).Het Nationaal Comité 4 en 5 Mei berichte mij daarna op 19 augustus 1998;dat het statement over de waarde en de noodzaak van "de les van gisteren" (in het boekje "Tolerantie in Mierlo") het Comité aansprak.Het Comité herkende daarin de drijfveer voor Haar activiteiten,(brief 19 augustus 1998,kenmerk:98/2035/140w).

(Irakoorlog 2003)

http://www.archive.org/details/TweedeKamer-debat2010

Te hopen valt dat uit het "rapport-Davids" (Irakoorlog 2003), de lessen worden getrokken voor de toekomst samen met de lessen die we al hebben geleerd uit de geschiedenis "Hitler's Inferno".Gezien de ernstige en voortdurende schending van de waarden waarop de Unie berust door Lidstaat Nederland,is IFUD of Human Rights geneigd tot twijfel.

Waarbij Ik onderzoeksvragen stel,

MET DE MEESTE HOOGACHTING

IFUD of Human Rights

Voorzitter

Joannes Petrus van den Wittenboer

Correspondentie:

IFUD of Human Rights

t.a.v.:voorzitter

Joannes Petrus van den Wittenboer

Kastanje 28

5731NK, MIERLO

NEDERLAND.

PRESS RELEASE

International Holocaust Remembrance Day: the fight against right-wing extremism in Europe must continue

Brussels, 27 January 2012 – Today, on International Holocaust Day, the world commemorates the victims of the Holocaust. On this occasion, the European Network Against Racism (ENAR) calls on all European countries to follow the example of the German government by creating a central database of dangerous neo-Nazis.

The German government's commitment to take the fight against right-wing extremism seriously can be commended, although it comes years too late. This move is all the more important in the current climate of growing intolerance against ethnic and religious minorities and repeated incidents of racist violence across Europe. The 'never forget' promise made after the Holocaust continues to have a particular relevance today.

However, the creation of a database alone is not sufficient – it should be accompanied by effective action by state and police authorities to effectively prevent racist violence. For instance, in the case of

the murders of immigrants committed by a group of right-wing extremists in Germany between 2000 and 2007, officials knew of the neo-Nazi affiliation of some perpetrators, but failed to act on the links. The European Network Against Racism therefore calls on European politicians and decision makers to effectively address the rise and appeal of the far-right, which they have neglected, or worse, from whom they have borrowed ideas to gain votes. They also need to change the tone of the current public debate into a positive one, highlighting the benefits of diversity in European societies.
ENAR President Chibo Onyeji said: “The Holocaust showed the world what can happen if racism and prejudice are allowed to thrive. Recent events - from the tragic killings by far-right extremist Anders Breivik in Norway in July, to violent anti-Roma protests in Bulgaria and the Czech Republic in September and to the discovery of a series of murders committed by a neo-Nazi organisation in Germany since 2000 - confirm that these lessons still need to be learned.”

For further information, contact:
Georgina Siklossy, Communication and Press Officer
Tel: +32 (0)2 229 35 70 - E-mail: georgina@enar-eu.org - Website: www.enar-eu.org
Notes to the editor:
1. The European Network Against Racism (ENAR) is a network of more than 700 NGOs working to combat racism in all EU member states. ENAR aims to fight racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, and to promote equality of treatment between EU citizens and third country nationals.
2. In October 2005, 27 January was designated International Holocaust Remembrance Day by the United Nations. The UN resolution calls on member states to honour the memory of Holocaust victims and encourages the development of educational programmes about Holocaust history to help prevent future acts of genocide.

ODIHR.GAL/82/11
10 February 2012
ENGLISH only

SUPPLEMENTARY HUMAN DIMENSION MEETING
Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes through
Educational and Awareness-Raising Initiatives
10–11 November 2011
VIENNA
FINAL REPORT
2
TABLE OF CONTENTS

I. EXECUTIVE SUMMARY

The third Supplementary Human Dimension Meeting (SHDM) in 2011 was dedicated to exploring educational and awareness-raising initiatives as key mechanisms for preventing racism, xenophobia and hate crimes. The meeting sought to assess current practices and to explore new strategies. It brought together 159 participants, including 107 delegates from 46 OSCE participating States, 4 representatives from 3 OSCE Partners for Cooperation, 38 representatives from non-governmental organizations, and 4 representatives from international organizations.

The meeting was organized into three working sessions:

- Challenges and Perspectives for the Prevention of Racism and Xenophobia;
- Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse; and
- Education for Tolerance and Mutual Respect and Understanding: Good Practices from Intergovernmental Organizations (IGOs), Governments and Civil Society.

Discussions focused on a variety of themes, including the prevalence of racism, xenophobia and hate crimes in the OSCE area and contemporary challenges in combating these forms of intolerance. Participants proposed a number of key recommendations and best practice initiatives targeting a wide range of stakeholders. While participants underscored the obligations of participating States to protect individuals from intolerance, racist violence and discrimination, they also encouraged other stakeholders including civil society, sporting associations, the media and international organizations to engage in capacity building, awareness-raising and educational initiatives.

II. SYNOPSIS OF THE SESSIONS AND RECOMMENDATIONS

This section summarizes the discussions which took place during the opening session and the three thematic sessions and presents recommendations made by participants. The recommendations were directed toward a variety of actors, in particular OSCE participating States, OSCE institutions and field operations, civil society actors and members of the media. These recommendations have no official status and are not based on consensus. The inclusion of a recommendation in this report does not suggest that it reflects the views or policies of the OSCE. Nevertheless, these recommendations are useful indicators for the OSCE to reflect on how participating States are meeting their commitments to promote human rights in these areas.

OPENING SESSION

Opening remarks were delivered by Ambassador Renatas Norkus, Chairperson of the OSCE Permanent Council and by Ambassador Janez Lenarčič, the Director of the ODIHR, followed by the keynote speech of Mrs. Doreen Lawrence, OBE, Founder and

External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust.1
Ambassador Norkus noted the prevalence of hate crimes, racism and xenophobia in the OSCE area and underscored that combating these problems is among the top priorities of the Lithuanian Chairmanship. He recalled that the Chairmanship had organized three high-level meetings on tolerance and non-discrimination issues. In addition, he said, the Chairmanship hoped to sponsor a Ministerial Council decision updating OSCE political commitments on these issues. He stressed the importance of education and awarenessraising as tools in combating racism and intolerance. He also pointed out that OSCE participating States have acknowledged that racism, xenophobia, anti-Semitism and other forms of intolerance, including against Muslims, Christians and followers of other religions, constitute a threat to stability and security throughout the OSCE region. In this regard, OSCE participating States have adopted a comprehensive range of commitments aimed at preventing and responding to this phenomenon while simultaneously promoting mutual respect and understanding.
Ambassador Lenarčič highlighted the threats to social stability posed by racism. He recalled OSCE commitments aimed at combating racism, xenophobia and hate crimes and noted the need for robust prevention programmes that include educational and awareness-raising initiatives. At the same time, he stressed that state authorities should ensure that such preventative measures and responses are congruent with the right to freedom of expression and do not criminalize speech. Ambassador Lenarčič mentioned a variety of programmes ODIHR has developed to assist OSCE participating States, including drafting educational guidelines for schools and the Training Against Hate Crimes for Law Enforcement (TAHCLE)2 programme. In closing, he commented that the SHDM provided an opportunity to celebrate 2011 as the United Nations International Year for People of African Descent. In this regard, earlier in the day ODIHR had organized a roundtable event, with the assistance of the United States Mission to the OSCE that brought together representatives from the OSCE area who focus on issues affecting peoples of African descent and their communities.
The keynote speaker, Mrs. Doreen Lawrence, recalled her son's tragic death in 1993 in London and her 20-year quest for justice. Despite the time that has lapsed since his death, she said that this was the first time that she had recounted in their entirety the details of the racist murder of her 19-year-old son Stephen. Her contribution to the opening session emphasized the impact that hate crimes have on victims' families, communities, and
1 The texts of the opening session speeches can be found in Annexes 3 and 4. For further information on
Mrs. Lawrence's work in the area of combating racism and xenophobia, please refer to http://stephenlawrence.org.uk/.
2 Further information on the TAHCLE programme is available at
http://www.osce.org/odihr/77457.

broader society. Mrs. Lawrence also underscored her struggle to combat various forms of institutional discrimination and prejudice, which ultimately resulted in the adoption by Parliament in 1999 of 70 recommendations aimed at addressing racism, including in schools and by the police. This was followed by the adoption of the Race Relations Amendment Act 2000. Mrs. Lawrence also discussed the work and achievements of the Stephen Lawrence Charitable Trust.
SESSION I: CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR THE PREVENTION OF RACISM AND XENOPHOBIA
Introducer: **Ms. Ilze Brands Kehris**, Director, Office of the OSCE High Commissioner on National Minorities

***Moderator*: Ms. Floriane Hohenberg**, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of ODIHR

Working Session 1 offered the participants an opportunity to explore current manifestations of racism and xenophobia in the OSCE area, and to discuss current challenges and perspectives regarding their prevention.

The session's introducer, Ms. Ilze Brands Kehris, noted the timeliness of the meeting given the prevalence of and contemporary challenges in combating racism and xenophobia in the OSCE area. While these are not new phenomena, the challenges of confronting them have been compounded by contemporary events. New challenges include the continued economic crisis, which has resulted in the increased "scapegoating" of asylum seekers, migrants and other visible minority members, the portrayal of migration as a threat to local populations, the rise of right-wing political parties and groups expounding nationalist and xenophobic ideologies, and a wave of counterterrorism laws and policies which utilise ethnic profiling in the law enforcement and security sectors.

While a robust legal framework has been developed since World War II to combat racism and discrimination at both international and regional levels, there have been shortfalls in implementation and enforcement and the pace of progress has been slow. Ms. Brands Kehris underscored the engagement of key actors, including governments and civil society, in the fight against racism. She also encouraged the co-ordination of regional responses, both to develop common approaches and to share best practices.

In the subsequent discussion, numerous participants stressed the importance of supporting educational initiatives to combat racism and xenophobia. In particular, they called for reform of school curricula.

Dr. Massimo Introvigne, Personal Representative of the OSCE Chairperson-in-Office on Combating Racism, Xenophobia and Discrimination, also focusing on Intolerance and Discrimination against Christians and Members of Other Religions, noted that there is a danger that new forms of racism are being disseminated in public education systems.

Unlike older forms of racism, which were based upon false notions regarding race and eugenics, newer forms are increasingly tied to the notion of "ethno-culture". In this context, the concept of culture should be reclaimed and taught as one that is based on tolerance and respect for a diversity of cultures, rather than one based on ethnocentrism.

A number of participants expressed concern that the history of peoples of African descent, including the history of the transatlantic slave trade and the colonial histories of European states, is rarely if ever taught in public education systems in the OSCE area. Equally disconcerting, one said, is that Black Africans and peoples of African descent tend to be demonised and dehumanised when portrayed in school curricula. Several participants further expressed their concerns about the exclusion of African history from the public consciousness and from mainstream cultural forums such as museums. They called on participating States to support the creation of national days to commemorate the victims of the transatlantic slave trade and its abolition.

Hate speech and intolerance in public discourse also emerged as key themes. There were diverging views about the demarcation line between freedom of expression and hate speech. While participants noted the importance of condemning hate speech, intolerant discourse and the propagation of neo-fascist ideologies, there was little agreement about the role of criminal and/or civil legislation in prohibiting such speech. One delegate expressed concern regarding the spread of neo-fascist and neo-Nazi ideologies and noted an increase in public gatherings where these ideas are espoused.

There was also an appeal to participating States to revoke their reservations to Article 4

of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD).3 Other participants expressed their concern that hate speech legislation should be approached with caution given the potential for such reform to stifle freedom of expression and the media. It was recommended that legislation clearly and narrowly define unacceptable speech in accordance with international law and standards so as to avoid an overly broad application of legislation which may silence free speech.

3 Article 4 reads as follows:
"States Parties condemn all propaganda and all organizations which are based on ideas or theories of
superiority of one race or group of persons of one colour or ethnic origin, or which attempt to justify or
promote racial hatred and discrimination in any form, and undertake to adopt immediate and positive
measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, such discrimination and, to this end, with due
regard to the principles embodied in the Universal Declaration of Human Rights and the rights expressly
set forth in article 5 of this Convention, inter alia:
(a) Shall declare an offence punishable by law all dissemination of ideas based on racial superiority or
hatred, incitement to racial discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against
any race or group of persons of another colour or ethnic origin, and also the provision of any assistance to
racist activities, including the financing thereof;
(b) Shall declare illegal and prohibit organizations, and also organized and all other propaganda
activities, which promote and incite racial discrimination, and shall recognize participation in such
organizations or activities as an offence punishable by law;
(c) Shall not permit public authorities or public institutions, national or local, to promote or incite racial
discrimination." For full text please refer to http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm.

Racist violence, and in particular hate crimes, were raised as serious and widespread problems. The tragic events in Norway were mentioned by a number of participants as an extreme example of racist violence. It was noted that the perpetrator chose to target Norwegian politicians in general and in particular those from the Labour Party for their work in combating xenophobia and racism.

Several participants also expressed concerns about ethnic profiling practices, in particular the targeting of peoples of African descent by law enforcement. Participating States were called upon to demonstrate, through both policy and action, their commitment to eliminating such practices. Institutional racism was also identified as a serious issue, with one participant asserting that there is widespread exclusion of certain groups in international forums and organizations, intergovernmental agencies and leadership positions.

Mrs. Lawrence, the opening session's keynote speaker, urged political leaders to take more decisive action in protecting all citizens from racist-motivated violence. One delegate pointed out the impact that the murder of her son and the resulting judicial inquiry has had both on the criminal justice system in the United Kingdom and on hate

crime reform in the broader OSCE region. A number of other participants also referred to the testimony of Mrs. Lawrence, noting that it served as a stark reminder of the widespread impact of hate crimes and why it is necessary to combat racism in all of its manifestations.

The following specific recommendations were made in Session 1:

Recommendations to OSCE participating States:

- Participating States should implement OSCE commitments on the monitoring and reporting of hate crimes.
- OSCE participating States should collect and submit data regarding hate crimes to ODIHR for use in its annual report on hate crimes.
- When collecting data on hate crimes, participating States should produce disaggregated statistics based on ethnicity and religion.
- OSCE participating States that have not yet done so should enact laws that establish hate crimes as specific offences or provide enhanced penalties for bias-motivated violent crimes.
- OSCE participating States that have not yet done so should initiate law enforcement training programmes on responding to hate crimes, and should draw on the training expertise of OSCE institutions in this field.
- Participating States should uphold their commitments in the area of freedom of religion, anti-discrimination and freedom of expression.
- Participating States should support the creation of national days to commemorate the victims of the transatlantic slave trade and the trade's abolition.
- Participating States should ensure that school curricula is developed to reflect diverse histories, and in particular the histories of their student population.

- Political leaders throughout the OSCE region should condemn all forms of intolerance, racial discrimination, neo-Nazi and neo-fascist ideologies and develop national policies and strategies to address these issues.
- In order to uphold freedom of expression, hate speech legislation should clearly and narrowly define unacceptable speech in accordance with international law and standards, while protecting all other forms of expression.
- Participating States should consider revoking their reservations, if any, to Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.
- Participating States should uphold their commitments and legal obligations to prohibit racial discrimination and eliminate racial and ethnic profiling as law enforcement and intelligence strategies.
- Participating States should consider utilizing parliamentary and power sharing initiatives which bring representatives from diverse ethnic groups to work together on common policy and legislative objectives.
- The OSCE should organize a high level conference on the risks and challenges posed by the dissemination of neo-Nazi and neo-fascist ideologies.

Recommendations to OSCE Institutions and Field Operations:

- ODIHR should conduct training on addressing hate crimes for educators, members of the media, civil society, law enforcement and other members of the criminal justice sector including prosecutors and judges.
- ODIHR should address and combat racial/ethnic profiling under its tolerancerelated mandate.

Recommendations to Civil Society:

- Civil society organizations should monitor and collect data regarding hate speech

and hate crimes.
- Religious leaders should condemn all forms of intolerance, including racism and xenophobia.

Recommendations to Members of the Media:
- Members of the media should engage in ethical, balanced and professional reporting which contributes to a culture of tolerance and respect.
- Employers in the media sector should ensure that they uphold their legal obligations to prohibit racial and other forms of discrimination.
- Media outlets and providers should ensure that opportunities are provided to traditionally excluded groups to participate in media production processes, including in film, the visual arts, print and written media.

SESSION II: CHALLENGES IN COMBATING HATE CRIMES, RACISM AND XENOPHOBIA: ROLE OF AWARENESS-RAISING INITIATIVES AND PUBLIC DISCOURSE

Introducer:
Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)

***Moderator*: Dr. Rafal Pankowski,** Deputy Editor, Never Again Association

Working Session 2 offered the opportunity for participants to discuss awareness-raising initiatives in public discourse aimed at combating hate crimes, racism and xenophobia. The keynote speaker of the session was Mr. William Galliard, whose presentation focused on UEFA's commitment to implementing social responsibility in football and to taking a leading role to combat racism and xenophobia in society as well as in sport. Mr. Gaillard mentioned the limitations facing football associations in addressing some of the crimes surrounding football events. He stressed that these limitations need to be recognized in order to clarify the tasks and roles of national and international football associations.

Mr. Gaillard acknowledged that the challenges include institutional discrimination within UEFA as well as within national football associations in Europe. He stressed that UEFA has introduced various positive action programmes and policies that address institutional racism, and which are aimed at awareness-raising. Football, like any other sporting activity, starts at the local and amateur levels and is regulated by highly autonomous national football associations. These national associations are independent and it is their responsibility to address local issues and not the role of UEFA to intervene in an ad hoc manner.

Mr. Gaillard also mentioned the adverse impact of the current economic crisis on confronting the issue of racism in football. The fact that many European economies are making drastic cuts to public spending has meant that many social awareness programmes have been scaled down. This in turns helps to explain the current social crisis in this area and the subsequent increase in racist and xenophobic incidents at football matches. There has been a troubling resurgence of racism and xenophobia in some places where the problem was thought to have been eradicated. Mr. Gaillard called for greater attention and awareness on the part of football clubs and their supporters, as well as awareness of such problems by law enforcement agencies.

The advent of the Euro 2012 European Football Championship has allowed UEFA to devote attention and resources to combating racism in football. Currently, UEFA is investing three million Euros in partnerships with national football associations and NGOs across Europe. This indicates the commitment of the association to addressing the problem and eradicating racism in football once and for all.

10
This thought-provoking intervention generated a number of questions and reactions from participants. Interventions focused mainly on the role of UEFA in addressing hate crimes and incidents at stadiums and at events related to football matches. One issue of concern is the role of fan clubs in propagating racist and anti-Semitic sentiments. Participants also raised the lack of specific and adequate sanctions, which allows such practices to continue unabated. Freedom of expression was also discussed and a number of suggestions were made regarding the role of the State and how States should intervene to limit the spread of racist and hate-fuelled speech on the Internet and through the media.
A number of speakers offered suggestions to combat racism in football and sport and outlined some State initiatives in this regard. State authorities were encouraged to take such matters seriously. It was stressed, however, that football is not the root cause of hate crimes. Participants engaged in a discussion on the dissemination of hate on the Internet and how to prevent and respond to this phenomenon. Monitoring and shutting down websites that disseminate hateful content was the subject of a lively discussion among delegates. While some participants appealed to Internet providers to co-operate closely with civil society to remove hateful content from the Internet, others stressed the dangers of an approach that would give private companies the power to decide whether content is acceptable or unacceptable. All participants agreed that teaching young generations to be critical about the content of the Internet was the most sustainable approach.
The recently inaugurated annual football tournament the "Clericus Cup" was also provided as an example of a best practice in confronting prejudice and intolerance. The tournament's contestants are members of Roman Colleges, which are seminaries of the Catholic Church based in Rome. Increased contact among players helps to build bridges among communities, combat prejudice and foster tolerance and mutual understanding.
An example of a best practice initiative presented by one speaker was the implementation of comprehensive training against hate crimes for law enforcement personnel in Poland in 2009 that stemmed from ODIHR's Law Enforcement Officers Programme. This effort was complimented by hate crimes legislation. One delegate noted that the Russian Prosecutor's Office has been working in a very decisive manner to combat hate crimes and xenophobia. The Russian judiciary, this speaker said, has handed out serious sanctions and punishments for hate crimes, while Russian authorities act decisively when public order violations occur including during authorized demonstrations and gatherings.
While many participants agreed that stiff penalties for racist crimes are necessary, they agreed also that force alone is not sufficient in tackling the problem of hate crimes and xenophobia. Many speakers pointed out that prevention is also necessary. Prevention often works best when NGOs and governments collaborate in awareness-raising activities. A positive development mentioned by one participant is the increasing cooperation across the OSCE region between police forces and NGOs. Using football matches as a venue to draw attention to and raise awareness about hate crimes was cited as a good practice. At the same time, some participants deplored that elected officials and government representatives do not condemn harshly enough manifestations of intolerance and of hate taking place at sporting events.
11
Best practices from other sports were also highlighted. One delegate called attention to the "Rooney Rule" which has been implemented in American football leagues, as a positive example which might be utilized by other sporting associations. The rule requires that clubs must, at a minimum, interview one minority candidate for head coach positions. This rule has helped to overcome the networking challenge, break the "glassceiling"

and has changed the demographic of senior leadership in the sport. Furthermore, it has helped to increase the percentage of head coach positions held by minority members from 6 per cent to 23 per cent.

Some participants mentioned concerns about gender representation in football and within the UEFA hierarchy. Gender was also raised as an issue in terms of women as mothers responding to and dealing with the impact of racist and hate incidents that their children may face. Mr. Gaillard responded to these interventions and stressed that gender is a key issue and that over one million women are registered footballers (out of a combined total of 34 million overall). He also noted that there have been no studies regarding women and hate crimes in sport. While men are the overwhelming majority of transgressors, a small number of women do participate in hate crimes and incidents. Mr. Gaillard encouraged women to participate in football and attend matches and noted that UEFA has a number of incentives encouraging family participation in football.

During the question and answer phase of the session, Mr. Gaillard was provided with an opportunity to address some of the specific questions and issues raised regarding UEFA initiatives and policies. He mentioned that UEFA attempts to solve the most glaring issues related to racism and xenophobia and reminded participants that incidents that occur outside of the football stadiums do not fall within the remit of UEFA. He also stressed that since UEFA is not a member of the Fédération Internationale de Football Association (FIFA), it does not intervene in FIFA events such as the World Cup and World Cup qualifiers.

There were a number of other themes raised by participants during the session**.** For example, one speaker noted that racist incidents at major football clubs draw far greater public attention than ones that occur at smaller clubs and, in this regard, it seems that smaller clubs seem to “get away” with xenophobic incidents. It was also argued that the fines that football clubs are subject to are too small to act as a deterrent and it appears that there are inconsistent policies regarding different sized clubs. In this regard, the speaker urged, sanctions should be specified and consistently applied. Given that footballers are role models, they need to set an example both on and off the field and players who make racist comments off the field should also be subject to sanctions for their actions. In the realm of proactive and preventative measures, participants encouraged the engagement of footballers in positive initiatives which bridge cultural divides and diminish social tensions.

The following specific recommendations were made in Session 2:

Recommendations to OSCE participating States:

- Participating States should implement hate crimes law enforcement training programmes.4 Such programmes should include modules on hate crimes, sporting events and best policing practices.
- Participating States should engage in Internet monitoring initiatives which target online hate speech.

Recommendations to UEFA and National Football Associations:

- Football associations should subject members who are involved in racist acts and/or speech to strong sanctions in order to act as a clear deterrent. Such sanctions should be consistently applied.
- Football associations should work in collaboration to agree upon appropriate and effective sanctions.
- Hate crimes awareness-raising and anti-racist initiatives in football should involve peoples of African descent.
- Football associations should consider utilizing affirmative action initiatives such as

the “Rooney Rule” in their hiring processes.

SESSION III: EDUCATION FOR TOLERANCE AND MUTUAL RESPECT AND UNDERSTANDING: GOOD PRACTICES FROM IGOS, GOVERNMENTS AND CIVIL SOCIETY

***Introducer*: Mr. Oleg Smirnov**, Chair of the Board, the Integration and Development Centre for Information and Research

***Moderator*: Ms. Felisa Tibbitts**, Director, Human Rights Education Association (HREA)

The third working session presented participants with the opportunity to explore education and training as tools for preventing racism and xenophobia. Participants acknowledged that these tools are essential in the fight against intolerance and should be implemented in a comprehensive manner, targeting both formal and informal education and professionals in the media, law enforcement and criminal justice sectors. It was also noted that such an approach should be complemented and supported by a wide range of other strategies in monitoring and accountability involving legal frameworks and the protection of fundamental rights and freedoms.

The session’s introducer, Mr. Oleg Smirnov, described one of the comprehensive education programmes that his organization has successfully implemented in the Crimean region of Ukraine. Despite numerous challenges, including widespread intolerance, ethnic and religious tension, and the repatriation and reintegration of over 300,000 Crimean Tatars to the area, the organization has integrated its programme the “Culture of

4 Op. cit., note 4.

Good Neighbourhood” throughout successive stages of the public education system in the region.

The key objectives of the programme are to build student competences and skills throughout their education, including the cultivation of social and cross-cultural competences, conflict resolution and effective communication skills. The course also aims to challenge prevailing stereotypes and to expose children to the diverse histories, cultures and religions which are represented in the region. Central to the organization’s success was the mainstreaming of tolerance education throughout all phases of the education system and in different subject matters, teacher training and support, and the implementation of complimentary programmes targeting other community members. Mr. Smirnov underscored the importance of reaching out to and eliciting the support of parents, community members and State authorities.

Following Mr. Smirnov’s presentation, a lively discussion ensued, which enabled participants from the United States, Ukraine, Greece, Austria, France, Hungary, the Russian Federation, Sweden, Italy, Poland, Slovenia, the Holy See, Cyprus, Ireland, Lithuania, Armenia and Moldova to share best practices and explore new strategies.

There was widespread agreement that schools have an essential role to play in carrying out teaching and learning in ways that prevent and combat racism and xenophobia and that human rights principles and norms should be integrated in school curricula, practices and policy. Speakers also emphasised that programmes to combat racism and xenophobia should involve not only teachers, students and educational personnel, but also parents, community members and community-based organizations and municipalities. This strategy, however, can be a challenge in states where educational systems are highly decentralised.

In the area of curricula reform, one delegate encouraged participating States to include history lessons which address genocide and crimes against humanity committed on the basis of ethnicity, race and/or religion. The speaker pointed out that it is only by recalling the past that we can avoid the repetition of such atrocities. There was some divergence in

opinion among participants regarding the role and nature of religious instruction and inter-religious education in the public sector. However, a number of interventions focused on the importance of teaching religion in a universal, neutral and objective manner that emphasizes a diversity of faiths.

Several delegates made reference to best practices in the area of educational integration and inclusion. In Greece, there are a number of pilot programmes targeting pre-primary and primary schools and aiming at integrating students from the migrant, refugee and Roma communities. In Hungary, it was noted that the State authorities have implemented a number of formal and informal civic education programmes. In the Russian Federation, a number of similar programmes have been implemented with the aim of introducing religion and secular ethics to students. In Poland, the Ministry of Education has sought the assistance of experts to train educators in confronting prejudice in the classroom.

Despite the showcasing of good practices, civil society representatives argued that very little progress has been achieved in these key areas. One participant, for example, called attention to the landmark European Court of Human Rights ruling in *D.H. and Others v. The Czech Republic*5, a case surrounding the systemic racial segregation of Roma children in the public schooling system. Despite the Court's ruling that the segregation of Roma children amounted to a breach of the non-discrimination protections in the European Convention on Human Rights, this issue remains a serious concern in a number of participating States.

Given the inconsistent application of human rights and tolerance education programmes throughout the OSCE area, it was suggested that increased co-ordination be sought in the region. One delegate called upon ODIHR to collect and publish best practices in the area of tolerance education. In this regard, participating States were encouraged to make use of the *Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practices*6. One participant proposed that regional standards might be created for the review of textbooks and learning materials to ensure that they are free from stereotypes, prejudice and hatred and, that they promote mutual understanding, respect and knowledge of one's own culture as well others. Finally, a speaker suggested that common definitions for such terms as tolerance, inter-cultural and human rights education be clarified and shared throughout the area.

While the discussion focused predominantly on the formal schooling system, participants asserted also that professional training and adult education initiatives are crucial in combating racism and xenophobia. Such initiatives include training and outreach programmes for parents and community members, anti-discrimination and hate crime training for law enforcement and educators, conflict resolution and cross-cultural communication training for educators, and diversity and cultural capacity training for members of the media.

The following specific recommendations were made in Session 3:

Recommendations to OSCE participating States:

- Participating States should implement comprehensive educational programmes which promote tolerance, anti-discrimination and human rights in pre-school, primary, secondary and post-secondary schools. Programmes should aim to mainstream human rights standards through subject courses and extracurricular

5 The Grand Chamber judgment (Application no. 57325/00) was issued on 13 November 2007. For online access to the full text of the judgment, please refer to http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=57325/00&sess

ionid=82337635&skin=hudoc-en.
6 Developed jointly by ODIHR, the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, the Council
of Europe, the UN Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), and the Human Rights
Education Association (HREA), the Compendium provides a comprehensive description and samples of
successful initiatives in the field of human rights and democratic citizenship education. It is designed to
serve as a tool for educational policy makers and educators in the formal education sector. For more
information, including an online copy of the Compendium in English, please refer to
http://www.osce.org/odihr/39006.

activities. Complimentary initiatives including teacher training programmes and outreach projects targeting parents should accompany such programmes.

- Teacher training programmes should aim to build the skills of educators to address bias and prejudices in the classroom and to engage in conflict resolution processes.
- Participating States should conduct curricula, literature and learning material reviews to ensure that these teaching tools reflect the diversity of the student population, that they are free of prejudice and stereotypes and promote tolerance and non-discrimination. School curricula should include the history of peoples of African descent, the transatlantic slave trade, and the role of the participating States in colonization.
- Training programmes should be implemented targeting law enforcement personnel with a view to ensuring that all law enforcement agents are familiar with antidiscrimination concepts and standards. Such programmes should aim to eradicate racial/ethnic profiling in the law enforcement sector.
- Participating States should fulfill their obligations to explore ways to provide victims of hate crimes with access to counselling and legal assistance as well effective access to justice and remedies.
- Participating States should implement programmes aimed at integrating new immigrant students into local schools. Such integration programmes should target the wider community as well.
- Participating States should fulfill their legal obligations to prohibit racial discrimination in the area of education and ensure full access and inclusion for all students, regardless of their race, nationality or ethnicity.
- Participating States should create guidelines for educators on how to respond to hate crimes and/or intolerance in the classroom.
- Participating States should utilize ODIHR's *Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims: Addressing Islamophobia through Education*7.
- Participating States should increase transnational efforts to combat hate on the Internet, and to combat the use of information technology to propagate hate or hate crimes.
- Participating States should work to ensure that educators are representative of the diverse communities they serve. This diversity should be reflected at all staff levels in the education system.
- Participating States should ensure that schools are accessible, in a physical, linguistic and cultural sense to students with diverse backgrounds.

 Cultural diversity should be celebrated in the classroom and educators should integrate practices of tolerance and mutual respect in all aspects of school life, including in classroom teaching as well as through extracurricular activities.
 Participating States should consider creating regional standards for the review of textbooks and learning materials to ensure that they are free from stereotypes, prejudice and hatred and, that they promote mutual understanding.
 In the area of human rights and democratic citizenship education, participating States should utilize the good practices produced in the *Human Rights Education in*
7 The publication is available at http://www.osce.org/odihr/84495.

*the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practices*8.
 In the area of educational policy and planning, participating States should make use of the Council of Europe's *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE)*9.
 Participating States should utilize the European Wergeland Centre's online library for resources in the area of human rights education.10
Recommendations to OSCE Institutions and Field Operations:
 ODIHR should conduct anti-discrimination and anti-hate crime capacity building training with civil society, members of the media, law enforcement personnel and other members of the criminal justice sector such as prosecutors and judges.
 ODIHR should design and implement projects on preventing racism, xenophobia, and hate crimes, and in particular educational, training and awareness-raising initiatives.
 ODIHR, in cooperation with the OSCE Representative on Freedom of the Media, should develop tools for media professionals on how to combat intolerance, racism and prejudice in the media and public discourse. These tools should include model codes of conduct for media professionals, and the collection of best practices in the area.
 During their official country visits, the Personal Representatives of the OSCE Chairperson-in-Office on tolerance issues should meet with representatives of the media and raise awareness of the impact of racism, xenophobia and intolerance.
Recommendations to Civil Society:
 Inter-faith and inter-communal initiatives and coalitions should be strengthened.
 Religious leaders should condemn all forms of intolerance, including racism and xenophobia.
 Community organizations involved in educational policy and planning advocacy should make use of the Council of Europe's *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE)*11 and the European Wergeland Centre's online library.12
8 Op. cit., note 9.
9 The EDC/HRE Pack is a collection of documents, strategies and support documents for educators,
educational policy planners, advocates and community organizations. For more information, including
online copies of the Pack, please refer to
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/EDC_pack_en.asp.
10 For more information on the Centre's mandate and online resources, please refer to
http://www.theewc.org/library/.
11 Op cit., note 12.

12 Op cit., note 13.

III. ANNEXES: ANNEX 1: Agenda

Supplementary Human Dimension Meeting

PREVENTION OF RACISM, XENOPHOBIA AND HATE CRIMES THROUGH EDUCATIONAL AND AWARENESSRAISING INITIATIVES

10–11 November 2011

Hofburg, Vienna

AGENDA

Day 1 10 November 2011

15.00 – 16.00 OPENING SESSION

Opening remarks:

Ambassador Renatas Norkus, Chairperson of the OSCE Permanent Council, Lithuania's Permanent Representative to the OSCE

Ambassador Janez Lenarčič, Director, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR)

Keynote speech:

Mrs. Doreen Lawrence, Founder and External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust, Officer of the Order of the British Empire (OBE)

Technical information by **Ms. Floriane Hohenberg**, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of the OSCE/ODIHR

16.00 - 18.00 **SESSION I: Challenges and Perspectives for the Prevention of Racism and Xenophobia**

Introducer:

Ms. Ilze Brands Kehris, Director, OSCE High Commissioner on National Minorities

***Moderator*:**

Ms. Floriane Hohenberg, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of the OSCE/ODIHR

18.00 – 19.00 Reception hosted by the Lithuanian Chairmanship

Day 2 11 November 2011

10.00 – 12.00 **SESSION II: Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse**

Introducer:

Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)

***Moderator*:**

Dr. Rafal Pankowski, Deputy Editor, Never Again Association

12.00 - 14.00 Lunch

14.00 - 16.00 **SESSION III: Education for Tolerance and Mutual Respect and Understanding: Good Practices from IGOs, Governments and Civil Society**

***Introducer*:**

Mr. Oleg Smirnov, Chair of the Board, the Integration and

Development Centre for Information and Research
***Moderator*:**
Ms. Felisa Tibbitts, Director, Human Rights Education
Association (HREA)
16.00 – 16.30 Break
16.30 – 17.30 CLOSING SESSION
Reports by the Moderators of the Working Sessions
Comments from the floor
Closing remarks
17.30 Closing of the Meeting

ANNEX 2: Opening Remarks
Supplementary Human Dimension Meeting
Prevention of Racism, Xenophobia, and Hate Crimes through Educational and Awareness-Raising Initiatives
Opening Remarks by Ambassador Renatas Norkus
Chairperson of the Permanent Council
Vienna, 10 November 2011

Excellencies,
Ladies and Gentlemen,

It is a great pleasure to welcome you, on behalf of the Lithuanian OSCE Chairmanship, to the third Supplementary Human Dimension Meeting on the Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes through Educational and Awareness-Raising Initiatives.

OSCE participating States have acknowledged that racism, xenophobia and other forms of intolerance constitute a threat to stability and security throughout the OSCE region. Thus a comprehensive range of commitments have been adopted to promote mutual respect and understanding and to prevent manifestations of racism and xenophobia. However, ODIHR's annual report *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses* shows that racism, xenophobia still threaten the security of individuals and social cohesion across the OSCE region.

Combating intolerance and discrimination, especially through educational and awarenessraising
measures, as well as freedom of expression and media are among the top priorities of the Lithuanian OSCE Chairmanship for this year.

Together with the ODIHR we have organized three high-level conferences on tolerance and non-discrimination this year: in March, we held a conference in Prague on confronting anti-Semitism in public discourse; in September in Rome, we organized an event on preventing and responding to hate incidents and crimes against Christians; and just two weeks ago here in Vienna, we held a conference devoted to countering intolerance and discrimination against Muslims in public discourse.

The strong interest shown in the 3 High Level meetings by the participating States and by civil society representatives reflects the importance of this topic for our Organization. Sharing experience and identifying best practices are the necessary steps to address these issues in line with the commitments we have undertaken.

As a *follow-up* to these important events, the Lithuanian Chairmanship intends to engage in building consensus on updating the OSCE political commitments in the field of Tolerance and Non-Discrimination, notably by adopting a Ministerial Council decision on Countering Manifestations of Intolerance in Public Discourse. In our view this decision could base on the recommendations of the 3 High Level meetings on this topic.

The Chairmanship is also pleased to see that other parts of the OSCE family have also devoted attention to promoting tolerance and non-discrimination. In May, the OSCE Parliamentary Assembly recognized 2011 as the *International Year for People of African Descent*. The Resolution (AS (11) Res 17 E) reaffirms the responsibility of parliamentarians to speak out against intolerance and discrimination and to raise awareness of the value of diversity.

To be more effective, prevention of and responses to racism and xenophobia need to be focused and concrete. We must step up efforts throughout the OSCE area to address all manifestations of intolerance, and in particular hate crimes, in a timely and robust fashion. If we fail in this effort, intolerance has the potential to degenerate into conflict.

Education and awareness raising initiatives are particularly powerful tools in combating racism and intolerance. It can prevent escalation and promote mutual respect and understanding. Actions in this field need to foster an appreciation of cultural, religious and ethnic diversity. Initiatives to combat racism and xenophobia are more effective if a broad range of actors, including public officials at a national and local level, civil society, church and religious leaders, sports or music celebrities are involved in the process.

While a number of participating States have undertaken numerous efforts in this field, longer-term and more coherent approaches are needed if there is to be a real impact.

It is my hope that today's meeting will provide a good opportunity to take stock of progress in this area, share best practices and generate ideas for making concrete progress in addressing remaining challenges.

I wish to thank the ODIHR Director Ambassador J. Lenarčič and his team for having prepared this meeting.

I thank you for your attention and wish you every success in your discussions.

Address by Ambassador Janez Lenarčič
Director of the OSCE Office for Democratic Institutions
and Human Rights (ODIHR)

Excellencies,

Ladies and Gentlemen,

It gives me great pleasure to welcome you here at this Supplementary Human Dimension Meeting on the *'Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes Through Educational and Awareness Raising Initiatives'*.

This SHDM provides us with the opportunity to – **first** – examine contemporary forms of racist and xenophobic intolerance, including hate crimes and state responses to it; **second,** it will allow us to review what kind of measures states have put in place to prevent manifestations of racism and xenophobia.

Nearly fifty years since the adoption of the International Convention for the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, racist sentiments and behaviour continue to threaten social stability across the OSCE region. The tragic events in Oslo and Utøya in July are vivid reminders of this fact. Contemporary manifestations of racism, xenophobia and hate crimes are, for some "minority" communities, daily realities as can be seen for example by incidents affecting many Romani communities across the region.

ODIHR's annual hate crimes report shows that despite the various efforts made by participating States, hate crimes remain a significant problem in the OSCE region. Every year, a large number of people are killed, attacked or injured, and many properties are vandalised and damaged as a result of racist and/or xenophobic sentiments. Preventing and combating hate crimes must therefore remain a priority for states in the OSCE region.

This places an extra burden of responsibility on state agencies to – now quoting from the MC Decision of 2006 – *"address the root causes of intolerance and discrimination …*

through increased awareness-raising measures that promote a greater understanding of and respect for different cultures [and] ethnicities" (MC Decision 13/06).

Measures in this field – to prevent acts of intolerance – are necessary not only to protect the targets of hatred, but also to ensure social stability. Failure to do so can lead to deeprooted social tensions and conflicts and, in the worst-case scenario, conflicts that may degenerate into broader ethnic-based violence and a breakdown of the political order.

This is an outcome we need to avoid and one of the many ways to do this is through raising collective social awareness of this threat.

Effective prevention strategies must include educational and awareness raising initiatives.

At the same time, state authorities will also have to make sure that their prevention measures and responses are compatible with the right to freedom of expression. Our collective preference in this organization is to deal with these issues through **robust prevention programmes** premised upon education and raising awareness in society about the dangers of racism, xenophobia, and hate crimes – and **not through the criminalization of speech**.

Participating States have acknowledged this and have sought the assistance of ODIHR in implementing a number of programmes:

- Let me mention here TAHCLE, our Training Against Hate Crimes for Law Enforcement;
- our Guidelines for educators to combat Anti-Semitism and Intolerance against Muslims, respectively, in school settings;
- and our ongoing hate crimes capacity-building workshops and trainings for state officials, NGOs, and civil society.

Other preventative measures include media awareness and monitoring, promotion of tolerance and mutual understanding through education, community engagement, and the

promotion of rights-based approaches in education and awareness-raising initiatives.

Various educational programmes addressing intolerance in schools and local communities have been designed and implemented in the OSCE region over the past few years.

In addition, **political leaders** bear a special responsibility in raising awareness about the dangers and unacceptability of racism and xenophobia. They should vocally and clearly condemn racist and xenophobic sentiments when they are voiced in public and political discourse.

Adopting such a holistic approach can enable states to **counter calls** for the criminalization of speech as a response to intolerant public discourses which we see across the OSCE region. Any state intervention must be nuanced and sensitive enough to capture the subtleties and address the challenges involved.

Let me also mention that with the advent of major international sporting events in 2012 – the EURO 2012 and the Olympics -, it will be useful for us to hear about examples of awareness-raising and initiatives to **combat racism in sport**.

Ladies and gentlemen,

This SHDM also serves to celebrate 2011 as the Year for People of African Descent (YPAD) as proclaimed by the United Nations General Assembly in 2009. In this regard, earlier today, ODIHR organized, with the kind assistance of the US delegation, a roundtable event that brought together key participants focusing on issues affecting people of African descent and their communities across the OSCE region. We look forward to hearing their recommendations over the course of the next day and-a-half.

Thank you.

ANNEX 3: Keynote Speech by Mrs. Doreen Lawrence

10th November 2011

Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crime through Educational and Awareness-Raising Initiatives

I would like to thank OSCE for inviting me to attend this very important event and to talk about my story surrounding Stephen's murder and of how my son's name has made many major changes in the British justice system and beyond. What I have said many times is that I never set out to change laws or to be recognized when I go out, but just to get justice for my son who was murdered for no other reason than because of the colour of his skin.

Eighteen years and five months ago my son Stephen was killed as he made his way home on the 22nd April in1993. I must say this is the first time in eighteen years that I am about to tell the story from the beginning.

It was a Thursday evening and I had just arrived back from a field trip to Birmingham for my degree course. The day was very pleasant and I spent my spare time discussing my children with other mature students. I was happy and looking forward to going home as I had been away for the last two days.

I was picked up at the drop off point by my ex-husband at about 8.30pm. At arriving home I went up to see my son (16 years old at the time) who was still up and we chatted for a while and then my daughter (10 years old at the time) was asleep. Stephen was out as he was 18 years old at the time and therefore he was allowed to be out till 10.30pm during school the week. I was not concerned that Stephen was not in and I went and had a bath before having something to eat. I then settled down to watch the news and to wait for Stephen to come home before going off to bed.

As most parents would dread the knock on the door and then to be faced with someone who you were not expecting. It was a young man with his father from the area where we live. What was said has stayed with me all these years. I was not the one who opened the door my ex-husband did and I was still up stairs in the living room. All I heard was Stephen's name and I must have taken two steps at a time because I don't know how I reached down the stairs so quickly. I push my ex-husband out of the way as you can see I am 5ft 1ins and he is 6ft 2ins. The young man said your son and his friend were attacked near the bus stop down Wellhall Road. He mentioned the Welcome Inn pub and the bus stop. The father said I think you should call the police because they may have more information to give you.

I put on my coat over my nightdress and both my ex-husband and I got into our car to look for Stephen. Before we left I did call the police but they said they did not know what I was talking about because they had not received any information on this matter. We drove down to the area we were told and saw nothing. We thought maybe Stephen

had made his way to the hospital because it was not far away. We turned around and drove to the hospital. While my ex-husband went to park the car I walked into the hospital to look for Stephen. I knew the hospital well as I was often there for one thing or another. When you have children they are always doing something, either swallowing money, climbing trees or taking off the skin in an accident.

I walked into the hospital and went round to the accident and emergency department. When I first entered the hospital I did see a police officer and a young black man but I did not recognized him as I was looking for Stephen. I was just about to walk out of the hospital to say to my ex that Stephen is not here when he recognized Dwayne Brooks the young man that had been with Stephen. At the same time a medical staff member came out and asked Dwayne "what did they hit him with"? We were totally ignored by

everyone. I asked if we could see Stephen and said we were his parents. A medical staff showed us into a room to wait.

It would be another fifteen minutes or so before they came back into the room to say that Stephen had died. After that I can not say the length of time that had passed before we made our way home. I should say during that time even though there was a police officer at the hospital he did not approach us to make any inquiry of who we were. We went home to find our other son awake. We had to break the news to him. The rest of the night is a blank. Early next morning our daughter woke to find her dad on the phone talking about Stephen passing and started to scream running up the stairs not knowing what to do.

The weeks that followed was heart breaking to see that the police showed no interest in finding Stephen's killers? The house and area where we lived we had been there for fifteen years without me having any idea of the racism that existed around me. One of things I noticed is how people around are able to hide their true feelings. This was clear after Stephen died because most of my neighbours completely ignored us, they did not say we are sorry about your son even though their children would have been in the same class at primary school.

The days turned into weeks then months without Stephen's killers being arrested. The reason the police gave was that there was a wall of silence. During that time we had people coming to our house saying that there know who the killers are; they would give us names and addresses all this information was passed directly to the police. People would leave notes with names on it on police cars. Within twenty four hours someone walked into a police station with information and the senior office who was working on the case turned the man away.

At one of my visits to the police station I copied the names down and handed it to one of the police officers who were in the room at the time. That officer proceeded to fold the paper into squares that was so small that it resembled the size of a postage stamp. This officer did not know that I was watching him and as I was about to leave the room I said "you are going to put that in the bin now aren't you". The officer was shocked to know

that I was watching him and he quickly smoothed out the paper and said that the police take all information seriously.

The coroner was able to demonstrate the folding of the paper at the inquest in 1997. This is just one of many incident of police institutional racism that took place over the years of police investigating Stephen's murder. At the inquest in 1997 a police officer who was in charge of the third investigation stood up and lied in front of the jury that as far as he was concerned, the first police investigation into Stephen's murder went well except for the relation between the family and the police liaison officers. Clearly that was not true and I believed that's what led to the setting up of the inquiry in 1997. I was outraged that a police officer who was working very closely with our legal team when we were mounting the private prosecution, and who lead us to believe that there were serious flaws in the first investigation, should say what he did. The Labour Party who was in opposition at time indicated that if they were to be elected at the next general election they would set up a public inquiry into the murder of Stephen. The Labour Party did win the election in 1997. The inquiry's brief was to "looking into the murder of Stephen Lawrence and lessons to be learnt".

The inquiry started with preliminary hearing in October 1997 and in full March 1998 at Elephant & Castle, London. The inquiry lasted nine months taking evidence from the police, community members and organizations who had an interest in race relation. The report had 70 recommendations and was presented to the House of Parliament on the 24th

February 1999. The Labour Government accepted all the recommendations and a steering group were set up to implement the recommendations. The majority of the recommendations were for the police and institutions including schools. The sad thing is many of the recommendations are still out standing and those that were implemented have been rolled back relating to the police. In relation to schools the recommendation was for schools to report and record all racial incidents that happens alas this was never implement mandatory that left it open for some schools doing nothing. Schools who take the recommendation seriously sign up to the Stephen Lawrence Education Standard for primary and secondary schools.

For any of the recommendations to be implemented you have to rely on the Government to take the initiative to lead. In1999 when the 70 recommendation was announced the Government of the day accepted them and there were buzz from institutions. For the first time institutions felt they had a definition that they can work with “Unwitting”. As the years has pasted it seemed to a rolling back of the recommendations with a complete about turn on “stop and search” or stop and account as they would like to call it now.

Sir Ronnie Flannigan was tasked by the last Government to cut the bureaucracy of the form filling and recording of the stop and account recording. The percentages of stops are as high as it was before the Inquiry took place. Not much has change regarding reducing the number of stops for the ethnic minority especially young black men.

Two of the main changes are the Race Relation Amendment Act 2000 that brought all organizations included the police under the act and the Double Jeopardy that allows an individual to be tried again if they were found not guilty.

26

The struggles and fight over the years have taken their toll but the laws that were changed as a result of the Inquiry have made a remarkable difference to people.

You may or may not know that two out of the five men who were identified as being responsible for Stephen’s murder will be going on trial in November. The investigation has been ongoing over the years. I can not say any more than that even though I am sure there are lots going on behind the scene.

My children had to grow up in the shadow of Stephen’s case over the years and I can only say it is with the grace of God that they have grown up leading a near to normal life and have their own family.

What I can talk about is the work of the Stephen Lawrence Charitable Trust that was set up in Stephen’s name in 1998 to support young people into the profession of architecture, an area that Stephen wanted to join. We are an educational charity that wants to support young people to achieve their aims in life. Since 1998 the Trust has not just focus on architecture but also on the built environment. What we do is to provide financial support to students entering university. To date the Trust has supported up to a 100 students at different stages of their education. The Trust support students in three different countries, Jamaica, South Africa and the UK. We now have eight students who are fully qualified.

The Trust will continue to focus on architecture and the built environment with us moving into providing the same level of commitment for other professions that have under representation. The Trust has its own purpose built building where our office is based and from where we can deliver our programmes. The building is well equipped with high tech equipment, lecture room, Mac and PC rooms. As we move forward the Trust is looking to be a Centre of excellence in delivery high quality educational programmes and for us to have the impact on social justice as Stephen’s name has had on criminal justice.

The Trust is committed to providing opportunity and access to disadvantaged young

people; fostering positive community relationships, and enabling people to realise their potential. Through creative methods the Trust addresses the causes of urban decay; youth disaffection and educational underachievement and support young people by developing pathways into aspirational and sustainable employment. We intend to do this through widening the vision of the Trust in Ready for Life, Job Ready, Professionally prepared, Ready for Business and Ready to Lead. We see this as creating a whole person, who is confident in themselves to achieve their aims and ambition in life. That is what we all want in life.

ANNEX 4: Biographical Information on Introducers and Moderators

Supplementary Human Dimension Meeting

PREVENTION OF RACISM, XENOPHOBIA AND HATE CRIMES THROUGH EDUCATIONAL AND AWARENESS-RAISING INITIATIVES

10–11 November 2011

Hofburg, Vienna

Biographical Information: Speakers and Moderators

Keynote Speaker:

Mrs. Doreen Lawrence, Founder and External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust, Officer of the Order of the British Empire (OBE)

Mrs. Lawrence was born in Jamaica and migrated to the United Kingdom at an early age. After leaving secondary school, she married and gave birth to three children: two boys, Stephen and Stuart and a daughter, Georgina. After raising her children, she returned to complete her studies as a mature student, embarking on a Bachelor of Arts in Humanities Honour degree in 1993. During the first year of her studies, her son Stephen was murdered in a suspected racially motivated attack. In the face of this tragedy, Mrs. Lawrence continued her studies while advocating for justice for her son. Part of her advocacy efforts involved challenging the manner in which the initial investigation into her son's murder was conducted, and in particular exposing institutional racism within the criminal justice system and policing practices.

After the initial investigation into her son's murder, five suspects were arrested but never convicted. Due in large part to her tireless efforts, in 1997 a judicial inquiry was conducted into the initial investigation by Sir William Macpherson. Published in 1999, the inquiry examined the original investigation into her son's murder, concluding that the police investigation into Stephen Lawrence's murder was seriously flawed due in part to a combination of institutional racism and professional incompetence. The final report set out seventy recommendations for reform, including recommendations aimed at eliminating racial prejudice and increasing fairness in policing and the criminal justice sector.

On 18 May 2011, it was announced that one of the original suspects, and another man, are to stand trial for the murder.

After completing her studies, Mrs. Lawrence worked as a Domestic Violence Advisor in the voluntary sector. In 1998, she continued her studies and in 1998 gained a postgraduate certificate in Counseling Skills and later obtained a diploma in Therapeutic Counseling.

In 1998, Mrs. Lawrence founded the Stephen Lawrence Charitable Trust in her son's memory and now acts as its External Director. The mandate of the Trust is to provide bursaries to young people who are interested in pursuing their studies in architecture, a passion and goal of her son Stephen Lawrence's. In addition to her work with the Trust,

Mrs. Lawrence also established the Stephen Lawrence Centre, an organization dedicated to providing a broad range of professional and vocational skills to youth and support to a wide range of community groups and artists.

Mrs. Lawrence is a frequent public speaker, and has conducted numerous presentations in the educational and non-governmental sector. She has been awarded with five honorary degrees and is an Officer of the Order of the British Empire (OBE).

SESSION I: Challenges and Perspectives for Prevention of Racism and Xenophobia

Speaker:

Ms. Ilze Brands Kehris, Director, OSCE High Commissioner on National Minorities

Ms. Brands Kehris joined the OSCE High Commissioner on National Minorities as Director in 2011 and served as the chairperson of the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) Management Board since 2009. She was vice-chairperson of the Management Board of the European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) from 2004 to 2007, and has since been a member of the FRA's Executive Board. She has also been a member of the Advisory Committee of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities since 2006, where she holds the position of first vice-president.

She was the Director of the Latvian Centre for Human Rights from 2002 until 2011, a non-governmental organization active in the areas of civil liberties, fundamental freedoms, human rights in closed institutions, asylum, anti-discrimination and minority rights. Her own research focus has been on minority rights, citizenship, antidiscrimination and intolerance.

***Moderator*:**

Ms. Floriane Hohenberg, Head, Tolerance and Non-Discrimination Department, OSCE ODIHR

Floriane Hohenberg has been working for ODIHR since 2005. She has been the Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department since 2009. From 2000 until 2004 she

was the Head of the Representation in Germany of the French Commission for the Victims of Spoliation Resulting from the Anti-Semitic Legislation in Force during the Occupation. Between 1998 and 1999 she participated in a study commissioned by the French government on the extent of the confiscation of Jewish assets in France during World War II.

SESSION II: Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse

Speaker:

Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)

As part of his responsibilities with UEFA, Mr. Gaillard advises the UEFA President on political matters and oversees all activities relating to external communications. This includes the international media, relations with the European government authorities as well as UEFA's social responsibility and charity programmes.

Educated, inter alia, at Sciences Po Paris, The Johns Hopkins School of Advanced International Studies and Harvard University, William Gaillard has had a multi-faceted international career in both the public and private sectors. His diverse professional experiences include his work as Chief of External Relations for the Multinational Force and Observers (1983), Head of External Relations for the United Nations Relief and Works Agency for Palestinian Refugees (UNRWA) (1985) and Director of Communication and Political Affairs for the UN International Drug Control Programme (1990).

Mr. Gaillard joined UEFA in 2004 as the Director of Communications and Public Affairs and was appointed Senior Adviser to the President in 2009.

***Moderator*:**

Dr. Rafal Pankowski, Deputy Editor, Never Again Association

Dr. Pankowski has served as deputy editor of "Nigdy Wiecej" (Never Again) magazine since 1996. He has published widely on racism, nationalism, xenophobia and other related issues. His publications include the books *Neo-Fascism in Western Europe* (1998), *Racism and Popular Culture* (2006) and *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots* (2010). He currently works as a lecturer at Collegium Civitas and head of the Warsaw-based East Europe Monitoring Centre set up by the NEVER AGAIN Association in cooperation with the Football Against Racism in Europe network. He is the coordinator of the RESPECT Diversity campaign supported by UEFA in the lead up to the European Football Championships in Poland and Ukraine in 2012.

SESSION III: Education for Tolerance and Mutual Respect Understanding: Good Practices from IGOs, Governments and Civil Society

Speaker:

Mr. Oleg Smirnov, Chair of the Board, the Integration and Development Centre for Information and Research

Mr. Smirnov is a candidate in Philology (Odessa State University, 1991) and an associate professor of the Department of Inter-Language Communication and Journalism at Tavrida National University. He currently serves as head of the Board of the Integration and Development Centre for Information and Research (Max van der Stoel Award Winner in 2009) and the Regional Resource Agency "Crimea-Perspective". From 1997 until 2003, Mr. Smirnov was the Director of the programme "Integration of Formerly Deported Crimean Tatars, Armenians, Bulgarians, Germans, Greeks into Ukrainian Society" at the International Renaissance Foundation, where his responsibilities included the development of programme strategies, and project proposals.

Mr. Smirnov's research interests are largely focused on ethnic relations in Crimea, methods of early conflict prevention, education and the management of diversity practices in the Crimea region. He has participated in a number of diverse projects including the Council of Europe "Universities as sites of Citizenship" Project (1999 – 2000); the US Institute of Peace "School of Peace" Project at the Tavrida National University (2000 –2001) and the joint project initiated by the Tavrida National University and the George Mason University (USA) on the introduction of conflict resolution and peacebuilding courses for students of Crimean Universities (2000 – 2003). Mr. Smirnov has also been heavily involved in the OSCE High Commissioner for National Minorities initiatives "Management of Inter-Ethnic Relations in Crimea" (2006 – 2010) and "Supporting Inter-Cultural Education in Crimea" (2006 – 2013).

Mr. Smirnov has presented the results of his research at more than 30 international conferences. Throughout his professional career, he has remained committed to promoting intercultural educational methodologies in the region, and has worked with such diverse stakeholders as civil society representatives, national community leaders, school teachers and government officials.

***Moderator*:**

Ms. Felisa Tibbitts, Director, Human Rights Education Association (HREA)

Ms. Tibbitts is co-founder and co-director of Human Rights Education Associates (HREA), and is also engaged as Adjunct Lecturer at the Harvard Graduate School of Education and the UN University for Peace where she teaches courses on human rights

education. At the Harvard Kennedy School of Government she co-teaches a course with the director of the Carr Center for Human Rights Policy called “Human Rights Tools for Practice”.

Ms. Tibbitts has carried out trainings in over 20 countries and provided technical assistance or served as a textbook author in educational initiatives in Albania, Bosnia and Herzegovina, China, Croatia, El Salvador, Estonia, Gaza, Kosovo, Northern Ireland, Morocco, Romania, Ukraine and the United States. Ms. Tibbitts has published numerous articles, manuals and book chapters in the area of human rights education and contributed to the development of policy documents for the United Nations.

Organization for Security and Co-operation in Europe
PARLIAMENTARY ASSEMBLY

ROTTERDAM DECLARATION

OF THE

OSCE PARLIAMENTARY ASSEMBLY

AND

RESOLUTIONS ADOPTED

DURING THE TWELFTH ANNUAL SESSION

ROTTERDAM, 5 TO 9 JULY 2003

PREAMBLE

We, Parliamentarians of the OSCE participating States, have met in annual session in Rotterdam on 5-9 July 2003 as the Parliamentary dimension of the OSCE to assess developments and challenges relating to security and co-operation in Europe, in particular the role of the OSCE in the new architecture of Europe, and we offer the following views to the OSCE Ministers.

We wish every success to the next OSCE Ministerial Conference in Maastricht in December and bring to its attention the following declaration and recommendations.

THE ROLE OF THE OSCE IN THE NEW ARCHITECTURE OF EUROPE

CHAPTER I

POLITICAL AFFAIRS AND SECURITY

The OSCE Parliamentary Assembly:

1. Reaffirming the positive role of the OSCE in the new security architecture of Europe,

2. Noting the importance of further developing and reforming the OSCE's field activity,

3. Pointing to the pivotal role of the OSCE, as a regional security organization under Chapter VIII of the United Nations Charter, in safeguarding and upholding universal principles of international law enshrined in the Charter,

4. Recalling that long-standing international problems in the OSCE area constitute a permanent threat to security and stability in the OSCE region and, by extension, to international peace and security,

5. Welcoming in this respect the commitment of the OSCE, reaffirmed in the Porto Ministerial Declaration, to intensify efforts to resolve persistent conflicts in the OSCE area that threaten observance of the OSCE principles and have an impact on peace and stability,

6. Reiterating calls in the OSCE Parliamentary Assembly Paris (2001) and Berlin (2002) Declarations for increased inter-institutional co-operation with the UN, EU, NATO, CE and CIS, based on the Platform for Co-operative Security,

7. Reaffirming the importance of close inter-institutional co-operation at both headquarters and field level,

8. Noting that the real strength of the OSCE lies in its capacity to respond to security threats and challenges and its strong field presence,

9. Stressing the real strength of the OSCE also as a forum to encourage governments to take actions necessary to implement the OSCE commitments freely undertaken from the Helsinki Final Act to the present,

10. Reaffirming the constructive and positive role played by OSCE Missions in helping their host states fulfil their OSCE commitments,

11. Keeping in mind that efficiency in achieving objectives should be the primary consideration for all organizations when undertaking projects,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Stresses the importance of co-ordination between international organizations and of avoiding wasteful duplication by focusing attention on those areas in which each organization has comparative advantages;

13. Emphasizes that the OSCE, with its comprehensive security approach, has particular competence to support nation-building and to empower populations to participate actively in the democratization process;

14. Welcomes the increasing co-operation between the major security organizations in the OSCE area on the basis of the Platform for Co-operative Security;

15. Encourages the strengthening of transatlantic co-operation;

16. Welcomes the proposed opening of an OSCE Liaison Office in Brussels to improve co-ordination with international organizations;

17. Recognizes that the security architecture of Europe is constantly undergoing development; emphasizes the need for flexibility in the division of labour between international organizations, and specifically the need to demonstrate a willingness to cede projects to other, more suitable, organizations; and believes that, at the same time, project funds of other organizations could, where appropriate, be used by the OSCE's strong field missions;

18. Declares itself in favour of developing relations and co-operation of the OSCE with the Mediterranean and Asian Partners for Co-operation and other neighbouring countries, with a view to promoting OSCE values, achievements and methods;

19. Calls upon the OSCE to stand firm by its fundamental principles and norms, set out in the Helsinki Final Act and subsequent documents, as the guiding principles of its overall contribution towards shaping the new European security architecture;

20. Emphasizes the importance of universal and equal application of OSCE principles and commitments;

21. Calls upon OSCE institutions to strive for a greater geographical balance in their work;

22. Encourages continued focus by the OSCE on issues of common interest to all participating States, and applauds the Netherlands OSCE Chairmanship's focus on trafficking;

23. Notes the opportunities for the OSCE to address the common interest all participating States have in preventing the spread of weapons of mass destruction and their means of delivery, and to prohibit the illicit sales of conventional weapons, including small arms and light weapons, in violation of United Nations resolutions, in particular by encouraging and vigorously reviewing compliance with the decisions on non-proliferation and arms transfers taken by the OSCE Ministerial Councils in Prague in 1992 and Porto in 2002 and at the Budapest Summit in 1994;

24. Urges all OSCE participating States to reconsider calls for zero real budget growth in the Organization;

25. Calls upon the OSCE to ensure a transparent and balanced budget;

26. Stresses that providing OSCE Field Missions with adequate funding and high-quality staff is necessary for upholding the credibility of the Organization;

27. Welcomes the current efforts of the OSCE to give the field missions greater budget responsibility and budgetary independence;

28. Highly recommends that the OSCE Permanent Council be requested to consult the OSCE Parliamentary Assembly prior to making a decision to terminate any OSCE field office and that, in this connection, the President of the OSCE Parliamentary Assembly be afforded sufficient time for him to despatch a delegation of the OSCE Parliamentary Assembly to the country concerned to assess the situation and report back to the President;

29. Reiterates appeals in the OSCE PA Bucharest Declaration (2000) for the OSCE to reduce reliance on seconded personnel;

30. Expresses concern at the geographical imbalance which results from the secondment system, in that it relies on the ability of individual participating States to bear the costs for international staff members;

31. Welcomes the domestic capacity-building which results from international staff positions being assumed by local officials;

32. Suggests that the OSCE focus its work in South-Eastern Europe on the areas of governance and capacity-building;

33. Welcomes the increasing focus by the OSCE on policing matters, and applauds the establishment of the Strategic Police Matters Unit as a useful co-ordinating body;

34. Urges that, in line with any future requirements, appropriate capacities in the area of border management/border security be built up at the OSCE Secretariat through the creation of a corresponding work unit.

CHAPTER II

ECONOMIC AFFAIRS, SCIENCE, TECHNOLOGY AND ENVIRONMENT

35. Noting that, as it enters the twenty-first century, Western Europe is achieving integration and the creation of a space conducive to the constructive interaction of nation States in pursuit of common objectives and interests,

36. Greatly valuing the efforts of States to achieve further integration into European and Euro-Atlantic structures and to strengthen security, stability and democracy,

37. Recognizing that the primary responsibility for political and economic progress lies with the authorities and inhabitants of the regions, welcoming in that connection the improvement of good neighbourly relations and the deepening of regional co-operation, and emphasizing the need for further intensification of efforts to ensure that progress becomes irreversible and continues for the purpose of achieving common goals through the observance of mutual commitments and shared values,

38. Being fully aware that an opportunity is being created for a great single market offering the possibility of scientific and technical co-operation and the free movement of goods, capital, services and persons, all of which is becoming an additional source of growth and greater economic effectiveness, is being created,

39. Noting that the economic and currency union on the basis of which the euro was introduced as a new common currency as from January 1999 marks a qualitatively new frontier in the process of further integration,

40. Emphasizing that Western Europe has firmly taken its place in the world economy as a major integration centre interacting with the world economy and exerting a considerable effect on the conditions of international trade,

41. Stressing that the further enhancement of the Economic and Environmental Dimension of the OSCE, as an integral part of its comprehensive security approach, constitutes an essential prerequisite for the OSCE's substantial contribution to the new European Security Architecture,

42. Highlighting the substantial role of the OSCE in further promoting the regional and subregional co-operation framework to address economic and environmental threats to security in the OSCE region, and highlighting the significant input of the OSCE Parliamentary Assembly Subregional Economic Co-operation Conferences to this end,

43. Emphasizing that within the OSCE several subregional organizations of States have been formed and are in operation, within which a single spatial approach to regional development, the principles of sustainable development and environmental security is being formulated,

44. Noting the achievements of integration, which has promoted the growth of the political authority and influence of Western Europe in the world, particularly in Central and Eastern Europe, a development that has led to the desire of some 15 additional European countries to join the European Union and NATO as it expands to the East,

The OSCE Parliamentary Assembly:

45. Emphasizes the rise both in Eastern and in Western Europe of new risks and challenges, both external and internal, for which prompt and effective solutions will have to be found in the future;

46. Notes that a major challenge is that of globalization, which is difficult to define and is at the initial stage of its development, many of its manifestations being nevertheless already clear and making it necessary to restructure the human habitat:

- Revolutionary achievements in electronics and related areas as the basis for the creation of a modern worldwide information space;

- The very rapid development of the means of communication and transport to permit the free movement of persons throughout the world and the delivery of goods and services;

- The sharp acceleration in the internationalization of production in branches engaged in the manufacture of high-technology goods;

- The need to establish and develop a worldwide money market and capital market, without which the contemporary internationalization of production is simply unthinkable;

47. Calls upon the OSCE to make full use of its role as a forum for political dialogue among major international economic institutions towards substantially assisting developing countries in their efforts to achieve sustainable development and meet the challenges of globalization;

48. Calls on all OSCE participating States to implement their commitments under the Helsinki Final Act, the Charter of Paris for a New Europe, the 1990 Document of the Bonn Conference on Economic Co-operation in Europe, and subsequent documents of the OSCE, to strengthen democratic institutions and the rule of law, to secure fundamental human rights and to promote sustainable economic development throughout the OSCE region;

49. Requests the OSCE, within an area of prosperity and good-neighbourliness, to establish a new progressive, differentiated and conditional form of association for those countries which are part of the Greater Europe, so that the integration process does not create new dividing lines in Europe, further increase the differences in economic development and present those countries with additional problems;

50. Emphasizes that harmonization of integration processes in the OSCE region requires the integration of the countries carrying out reforms into the world and European economic systems on an equal and mutually beneficial basis, and the OSCE urges participating States to assist these processes in every possible way taking into account the economic and political interests of all OSCE participants and avoiding damage to the security and stability of the whole region, which is under the responsibility of the Organization;

51. Encourages parliamentarians of the OSCE participating States to work out a model of reform-oriented sustainable development;

52. Urges OSCE participating States to create the necessary legal conditions to allow a sustainable development of market economies and to facilitate investments, as preconditions for stability in the OSCE area;

53. Encourages the European Union, within the current process of enlargement, to adopt a political strategy of partnership with its new neighbours to the East and accordingly to ensure that it has the appropriate and adequate means to reorganize the production potential of the Member States, to benefit from the international division of labour and to make fair use of the available skilled workforce;

54. Welcomes the efforts of the European Union to avoid harming the economic interests of those countries which do not become members of the European Union;

55. Calls on the participating States to develop effective, co-ordinated strategies, particularly through regional organizations like SECI, the Southeast European Co-operative Initiative, to combat corruption and organized crime, money laundering, terrorist financing and trafficking in human beings, drugs and arms;

56. Recognizes that economic and environmental factors can threaten security and stability, and appeals to participating States and international organizations to step up their efforts to ensure security, prevent and reduce environmental pollution and ensure control on the basis of full respect for international law;

57. Urges the OSCE participating States to render all-round assistance to development of regional co-operation in such fora as the Organization of the Black Sea Economic Co-operation, the Barents Euro-Arctic Council, the Council of the Baltic Sea States, the Commonwealth of Independent States, the Euro-Asian Economic Community, the Central European Initiative and the Southeast European Co-operative Initiative, to encourage development of co-operation in the field of trade and industries, energy, transportation, communication, science and engineering, agriculture, to support small

and medium-sized enterprises (SMEs), ecology, tourism, etc., and to provide financial assistance in the realization of concrete regional projects;

58. Emphasizes the need to support efforts aimed at assisting development of all-European co-operation on an equal and mutually beneficial basis in various areas and the eventual formation of a single area of security and economic co-operation in the OSCE region and the construction of the new architecture of Europe without dividing lines;

59. Calls upon the OSCE as a whole to join the OSCE Parliamentary Assembly in common efforts to promote the sustainable development of SMEs;

60. Urges the participating States to promote the growth of entrepreneurship and SMEs, particularly those owned and operated by women and minorities, by establishing non-burdensome licensing and taxation regimes, developing programmes that assist SMEs in gaining access to finance, and supporting education and training programmes, business incubators and the development of local, national and regional business associations, following the recommendations of the Berne Final Declaration 2003 on the promotion of SMEs.

CHAPTER III

DEMOCRACY, HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN QUESTIONS

61. Recognizing that the enlargement of the EU and NATO, and also the Council of Europe, brings new challenges to all major European and Euro-Atlantic institutions, including the OSCE,

62. Believing that the enlargement of the EU, NATO and the Council of Europe, sharing the common values of democracy, human rights and the rule of law, will strengthen the adherence to the participating States' human dimension commitments,

63. Underlining the importance of keeping the OSCE focused on its human dimension,

64. Recalling that gross violations by OSCE participating States of the human rights of citizens of other participating States constitute a permanent threat to international peace and security,

65. Highlighting the need for the OSCE to maintain and further increase its political weight on the international scene by raising a stronger voice against such violations,

66. Recognizing that there are differences between countries and regions in the OSCE, with respect to the implementation of their human dimension commitments,

67. Stressing the need for a more dynamic approach to be adopted by the OSCE regarding the promotion of its principles and norms set out in the Helsinki Final Act and subsequent documents, as an effective means towards reducing these differences,

68. Noting that the creation of a "European area of freedom, security and justice" on the basis of the Schengen Agreement stipulating the procedures for the crossing of external borders, the free movement of citizens, immigration, monitoring and the fight against crime and terrorism should be regarded as one of the major achievements of the integration processes under way in Central and Eastern Europe,

69. Noting that the recipient countries have benefited from migration through, *inter alia*, an enhanced workforce and cultural diversity, and that migration can continue to be a positive factor in the future,

70. Being concerned, however, that certain problems, such as xenophobia and discrimination, have emerged in connection with migration and that these problems need to be given greater attention by the OSCE,

71. Noting that within the 55 participating States that constitute the OSCE, millions of individuals have fled their place of residence for a separate secure location within the same country, thereby becoming internally displaced, and that each OSCE

participating State bears the primary responsibility to provide protection and humanitarian assistance to internally displaced persons in its territory without discrimination,

72. Welcoming the increased co-ordination and co-operation, also at the parliamentary level, of the main European and Euro-Atlantic institutions in matters concerning consolidation of democracy, respect for human rights, and strengthening the rule of law,

73. Considering that trafficking in human beings constitutes a serious and particularly repulsive form of crime, resulting in a modern form of slavery in the OSCE region,

74. Recalling the "Resolution on Combating Trafficking in Human Beings, especially Women and Children", adopted in Berlin in 2002 and the "Resolution on Combating Trafficking in Human Beings", adopted in Paris in 2001, in addition to other previous statements of the OSCE Parliamentary Assembly on this appalling form of international criminality,

75. Recalling that trafficking is a form of organized and international criminality which, in response to the intensification of the fight against it, is seeking new forms and sources of financial support, and which must be combated in international co-operation embracing countries of origin, transit and destination,

The OSCE Parliamentary Assembly:

76. Suggests that the OSCE adopt a more balanced regional approach when promoting the implementation of the participating States' human dimension commitments, taking into account the differences of each country and region but not neglecting any of them;

77. Calls upon OSCE participating States to honour their commitments deriving from their accession to the international Conventions and other legal instruments on Human Rights;

78. Stresses the need for the OSCE to enhance oversight of participating States observance of their commitments pertaining to the human dimension and to make full use of its commitments implementation review mechanism to this end;

79. Recommends that the OSCE initiates missions and election monitoring of an appropriate nature in established democracies that face new challenges such as the integration of new minorities and the fight against trafficking of human beings;

80. Appeals to the EU and NATO to maintain high requirements with respect to democracy, human rights and the rule of law as far as both their member States and new members are concerned;

81. Recommends that the OSCE develops further its co-ordination, co-operation and division of labour with the major European and Euro-Atlantic institutions, such and

the EU, NATO and the Council of Europe, when promoting the implementation of the participating States human dimension commitments;

82. Considers that the experiences of the "Parliamentary Troikas" on a number of issues are positive, and therefore this form of parliamentary co-operation should be developed further on an ad hoc basis;

83. Encourages the OSCE to strengthen its work in combating xenophobia and discrimination against minorities in established democracies and in protecting their new minorities resulting from migration;

84. Suggests that the mandate and resources of the OSCE High Commissioner on National Minorities be modified and strengthened to deal with the protection of the new minorities in established democracies in the OSCE area, and to help them integrate into the societies of their new homelands while recognizing their right to maintain their own cultural heritage;

85. Urges OSCE participating States to take the necessary steps to prevent and avoid conditions that might lead to internal displacement and, where displacement exists, to create and establish lasting solutions, allowing internally displaced persons to return freely, in safety and dignity, to their homes or places of habitual residence and to repossess their property, or to resettle and integrate voluntarily elsewhere in their country;

86. Declares that OSCE participating States should not forcibly return internally displaced persons against their will or create situations where return is the only option, especially if their life, safety, liberty and/or health would be at risk;

87. Encourages the parliaments of all participating States to take concrete steps to ensure that internally displaced persons in their country have the right to return home and repossess their property or, until that time, that they are given proper and safe housing and fully enjoy their rights;

88. Urges the creation of additional standard-setting language concerning internally displaced persons at the OSCE Ministerial meeting to be held in December 2003 through, *inter alia*, the endorsement of the United Nations Guiding Principles on Internal Displacement or the adoption of key aspects of those Guiding Principles as OSCE commitments;

89. Recommends that the OSCE offer itself to the participating States as the principal international organization in the co-operation and co-ordination of efforts to combat trafficking in human beings and in the development of police capacity and institution-building;

90. Appeals to all participating States to co-operate effectively in order to combat trafficking in human beings in countries of origin, transit and destination;

91. Calls for the participating States, their parliamentarians in particular, to ensure that their national legislation provides means and tools for combating trafficking, protecting its victims and co-operating on international level;

92. Suggests that the OSCE effectively organize its work on combating trafficking in human beings by appointing a Special Representative on Trafficking in Human Beings, by strengthening the resources of the Senior Police Adviser and by establishing mechanisms to co-ordinate closely with the participating States and all OSCE institutions, bodies and officials involved in combating trafficking in human beings, including the OSCE Parliamentary Assembly, the High Commission for National Minorities, ODIHR and the Senior Police Adviser;

93. Recommends that the Parliamentary Assembly continue to give high priority to its efforts to combat trafficking in human beings.

RESOLUTION ON WELCOMING AFGHANISTAN AS A NEW PARTNER FOR CO-OPERATION

1. Acknowledging that in February 2003 the Interim Foreign Minister of Afghanistan indicated Afghanistan's intention to share the principles, values, and goals of the OSCE,

2. Recalling that in April 2003, at the 445th meeting of the Permanent Council, Afghanistan was granted the status of Partner for Co-operation,

3. Affirming that the OSCE participating States and the Partners for Co-operation welcome Afghanistan as a new Partner for Co-operation,

The OSCE Parliamentary Assembly:

4. Urges all participating States and the OSCE Partners for Co-operation to strengthen co-operation with the new Government of Afghanistan on issues of mutual concern, to assist Afghanistan in meeting the OSCE standards and principles on democracy and security;

5. Pledges the assistance of the Parliamentary Assembly to Afghanistan as it seeks to establish a constitutional democracy based on the rule of law and respect for human rights.

RESOLUTION ON RENEWING THE OSCE PARTNERSHIP

1. Recalling the words of the Helsinki Final Act in which the participating States recognized that their common history, traditions and values could assist them in developing their relations, fully taking into account the individuality and diversity of their positions and views, and in their efforts to overcome distrust, increase confidence, solve the problems that separated them and co-operate in the interest of mankind,

2. Remembering also that the Final Act recognized the close link between peace and security in Europe and in the world as a whole, and the need for each of the participating States to make its contribution to the strengthening of world peace and security, and to the promotion of fundamental rights, economic and social progress, and well-being for all peoples,

3. Recalling that the Charter of Paris declared that the participation of both North American and European States is a fundamental characteristic of the OSCE, underlying its past achievements and essential to the future of the OSCE process, and that the challenges confronting the participating States can only be met by common action, co-operation and solidarity,

4. Welcoming the active involvement of the OSCE Mediterranean Partners and the Partners for Co-operation, especially the newest Partner, Afghanistan,

5. Acknowledging the great strides made by the participating States in improving human rights, developing democracy and the rule of law, and strengthening international peace and stability since the signing of the Final Act,

6. Recognizing that much remains to be done to promote fundamental human rights, strengthen democratic institutions, ensure peace and stability, confront global terrorism, prevent the proliferation of weapons of mass destruction, and combat organized crime and corruption throughout the OSCE region,

7. Recognizing also that the participating States may disagree regarding matters affecting regional or global security as evidenced recently by the debate concerning the situation in Iraq,

8. Understanding that the strength of the OSCE is its diversity, and its ability to work together to confront threats to human rights, democracy, and peace and stability in the OSCE region,

The OSCE Parliamentary Assembly:

9. Reaffirms its commitment to work with the OSCE and its institutions to promote human rights, economic prosperity, democracy and the rule of law as well as to combat terrorism, corruption and organized crime through its Ad Hoc Committees, election monitoring, inter-parliamentary dialogue and mission support;

10. Urges the participating States of the OSCE, in the spirit of the Final Act and the Charter of Paris, to redouble their efforts to address critical challenges to fundamental human rights and security throughout the OSCE region, and to work together to ensure peace, prosperity and stability for the global community.

RESOLUTION ON THE PARLIAMENTARY FOLLOW-UP OF OSCE ACTIVITIES AT THE NATIONAL LEVEL

1. Recalling the Charter of Paris 1990 which "calls for a greater parliamentary involvement in the CSCE … involving members of parliaments from all participating states",

2. Recalling the OSCE Istanbul Charter from 1999 which welcomed its increasing role, particularly in the field of democratic development and election monitoring, and called for the Parliamentary Assembly to develop its activities further as a key component in the efforts of the OSCE to promote democracy, prosperity and increased confidence within and between participating states,

3. Referring to the Resolution on Strengthening Transparency and Accountability in the OSCE adopted by the Parliamentary Assembly at its 10th Session in Paris in July 2001, and the Resolution on Enhancing the Parliamentary Dimension of the OSCE adopted at the Standing Committee in Sintra, Portugal in November 2001,

4. Referring to the work done by the Ad hoc Working Group on Transparency and Accountability of the Parliamentary Assembly for the promotion of communication and relations between the OSCE institutions, in particular the OSCE Parliamentary Assembly and the Ministerial Council,

The OSCE Parliamentary Assembly:

5. Recommends the nomination of OSCE Parliamentary Assembly national delegations for the entire legislature as well as the practice of holding regular national Parliamentary Assembly delegation meetings for the benefit of continuity in OSCE activities at the national level;

6. Encourages national parliaments to introduce practices whereby annual written reports on the activities of the OSCE Parliamentary Assembly by national delegations are regularly debated in an appropriate manner in national parliaments;

7. Encourages national OSCE Parliamentary Assembly delegations to maintain contacts and co-ordinate debates related to the security structure of Europe in their parliaments, in co-operation with other relevant parliamentary committees (such as the Foreign Affairs Committee or Defence Committee) as well as other inter-parliamentary national delegations;

8. Recommends the organization of broad-based discussions and exchanges of views on the activities of the OSCE with representatives from parliaments, governments as well as non-governmental organizations and academic institutions;

9. Encourages national OSCE Parliamentary Assembly delegations to maintain regular contacts with the competent authorities of their national governments involved in OSCE activities, in particular the Ministry of Foreign Affairs;

10. Encourages national parliaments to investigate possibilities of being heard and informed by national governments of OSCE activities in particular prior to major OSCE intergovernmental ministerial meetings and Summits;

11. Calls upon governments of participating States to include parliamentarians in their national delegations to meetings of the OSCE ministerial council and OSCE summits;

12. Recommends consideration of the introduction of annual national reports on the activities of the OSCE by the national Governments to national parliaments;

13. Recommends that national parliaments take active part in OSCE election observation operations and consider new forms of activities of democracy education in the context of elections observation for instance by inviting observers from newly democratized OSCE countries to follow elections in other OSCE countries.

RESOLUTION ON BELARUS

The OSCE Parliamentary Assembly:

1. Welcomes the reopening of the OSCE Office in Minsk on 1 January 2003 and the co-operation demonstrated thus far by the Belarusian Government with the Office;

2. Pledges to support the work of the Office in the future on the basis of its Mandate and the associated Memoranda, and urges the Belarusian Government to avoid creating obstacles that hinder the Office's work;

3. Welcomes the stated will of the Belarusian Government to work actively and co-operatively within the framework of the OSCE Parliamentary Assembly;

4. States the wish to engage in intensive and critical dialogue with the National Assembly and the Belarusian Government;

5. Recalls that none of the four criteria that are the basis of the work of the Working Group, and none of the requirements made of the Belarusian Government – satisfactory access of all political parties to the mass media, establishment of meaningful functions and powers for the Parliament, non-discrimination against political opposition and introduction of confidence-building measures, adoption of a democratic electoral code and transparency of the election process – have thus far been met;

6. Welcomes the New Neighbours Initiative of the EU, which provides Belarus with the opportunity for integration and protection from any negative consequences of EU expansion;

7. Urges the Belarusian Government to take advantage of this opportunity;

8. Urges the Belarusian National Assembly to reform and ratify the electoral code to meet OSCE standards;

9. Expresses regret that important legal reforms have thus far not been enacted, including a new electoral code, media legislation, and laws regarding the powers of the parliament;

10. Urges the Belarusian Government to submit to the National Assembly the necessary and promised legislation;

11. Urges the Belarusian Government to reform the electoral code to make free, fair, and transparent elections possible. This requires, among other things:

– changes in the formation of the electoral commission on all levels (local, regional, national);

– limiting the possibility of early voting and mobile voting, and the transparent oversight of these practices;

– access of national and international observers to the entire election process;

12. Urges the OSCE to observe the 2004 elections to the National Assembly;

13. Clarifies that the holding of further elections or referenda conducted on the basis of the present electoral legislation, which do not meet OSCE standards, will be a step backwards in the improvement of relations between Belarus and the OSCE;

14. Regrets that the Belarusian National Assembly does not enjoy full parliamentary rights and urges the National Assembly and Belarusian Government to implement legislative changes to ensure those rights;

15. Urges the ratification of legislation on registration and registration practices which meets OSCE standards;

16. Condemns the repression of civil society organizations, in particular Civil Initiatives and Ratusha, which stems from the same inadequate legislation and practices;

17. Welcomes the presence of a group of democratically-oriented, independent representatives ("Respublika") in the National Assembly, who work for democratic legislation;

18. Condemns every attempt at repression, discrimination and politically-motivated criminal charges against these and other parliamentarians;

19. Urges all representatives of the Belarusian National Assembly to protect their colleagues who attempt to exercise their legitimate parliamentary and political rights;

20. Urges the Belarusian Government to look into the cases of people murdered or disappeared for potentially politically-motivated reasons, and to speed up the investigations in such cases;

21. Criticizes the fact that the social, political, and humanitarian situation in Belarus has worsened considerably;

22. Supports in this context Resolution 2003/14 of the United Nations Human Rights Commission of 17 April 2003;

23. Urges an end to restrictions against trade unions, and the enforcement of rights to form labour associations according to the standards of the International Labour Organization;

24. Condemns the politically-motivated repression of opposition representatives who have endured the loss of employment and in some cases politically-motivated criminal proceedings;

25. Urges the appointment of an Ombudsman for human rights;

26. Urges the Belarusian Government, as promised, to draft media legislation to be forwarded to the OSCE and the Council of Europe for assessment to be submitted to the Belarusian National Assembly;

27. Urges the Belarusian National Assembly to enact and ratify legislative changes according to OSCE criteria and following the recommendations of the OSCE and Council of Europe;

28. Condemns the continuing repression of non state-owned, independent media and the persecution of independent journalists, specifically the ban and censorship of newspapers such as Narodnaya Volya, Navinki and Vecherny Stolin, especially worrisome in this regard being the three-month suspension of the publication Belaruskaya Delovaya Gazeta. In this regard, the practice of registration of print media and the repressive legislation and legislative practice is also condemned;

29. Urges fair and equal treatment of political opposition parties and their free access to the state media;

30. Declares support for all civic and democratic forces in Belarus.

RESOLUTION ON OSCE PEACEKEEPING OPERATIONS

1. Recalling the Second Helsinki Conference held in 1992, which firmly re-established the centrality of non-coercive, co-operative approaches to conflict management,

2. Acknowledging that the OSCE is a consensual, diplomatic forum and all of its conflict prevention and crisis management tools adhere to these fundamental principles,

3. Recognizing that its consent-based, non-coercive character is the greatest strength of the OSCE, by giving great moral authority to any peacekeeping operation, because it requires the co-operation of the parties to a dispute and reflects the wishes of all 55 member States,

4. Recalling that the decision N° 4 of the OSCE Ministerial Council of 7 December 2002, “recognizing the significant changes in peacekeeping doctrine and practices” since the CSCE Helsinki Summit of 1992, calls the Permanent Council “to conduct a review of peacekeeping, with a view towards assessing OSCE capacity to conduct peacekeeping operations and identifying options for potential OSCE involvement in peacekeeping”,

5. Reaffirming that in the wider European security architecture, the role of the OSCE can be more effective through various peacekeeping operations,

6. Noting that nowadays peacekeeping is directly related to maintaining peace and public order and facilitating dispute settlement, and in particular through early warning, conflict prevention, civilian crisis management, post-conflict peace building,

7. Noting that this new and comprehensive perspective of peacekeeping requires the involvement of professionals with many different skills and experiences, not only of military personnel,

8. Noting that several international organizations are engaged in different aspects of complex crisis management,

9. Acknowledging that OSCE has developed experience and know-how in such peacekeeping operations, throughout the last decade, deploying observers, monitoring and verification missions in the field and in crisis areas,

10. Recognizing that OSCE has thus carved out a proper space and role in unarmed peacekeeping operations, qualitatively different from those offered by military organizations,

11. Recognizing that the OSCE can complement other peacekeeping operations set up by different international organizations,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Recommends the fostering of the role of the OSCE in unarmed peacekeeping operations;

13. Calls upon all OSCE participating States to contribute to the OSCE peacekeeping role, by preparing lists of experienced personnel that it can draw on and deploy at short notice;

14. Encourages OSCE in the efforts undertaken for redefining its role in peacekeeping, and calls on it to reinforce its organizational structure for the selection of personnel, planning and rapid deployment of peacekeeping missions.

RESOLUTION ON THE OSCE MEDITERRANEAN DIMENSION

1. Noting that the OSCE maintains special relations with six Mediterranean Partners for Co-operation: Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Morocco, and Tunisia,

2. Recalling that a number of OSCE participating States border the Mediterranean, and that the countries of the Mediterranean region share historical, cultural, economic, and political ties with the OSCE region, which dictates a Mediterranean dimension to security in the OSCE region,

3. Recalling that the Helsinki Final Act states that "security in Europe is to be considered in the broader context of world security and is closely linked with security in the Mediterranean as a whole, and that accordingly the process of improving security should not be confined to Europe but should extend to other parts of the world, and in particular to the Mediterranean area,"

4. Stressing the significant role the OSCE can play in the further promotion of subregional dialogue and co-operation, as essential prerequisites towards meeting the goals of the Barcelona Process,

5. Pointing to the need for the OSCE to enhance its role in the Mediterranean region by further promoting its Mediterranean dimension to achieve closer co-operation with Mediterranean Partners and calling for the enrichment of its existing mechanisms to this end,

6. Highlighting the importance of increased attention attributed to the Mediterranean region at the level of the OSCE PA, as reflected in the appointment of the President's Special Representative for the Mediterranean, as well as in the institution of an OSCE Mediterranean Parliamentary Forum mechanism to be inaugurated in Rome this autumn, as a significant input of the Parliamentary Assembly towards the promotion of the OSCE Mediterranean dimension,

7. Underlining that both OSCE participating States and Mediterranean Partners for Co-operation should aim at promoting security and co-operation in the region through a comprehensive process of enhanced political dialogue, economic co-operation and intercultural exchanges, as well as through the strengthening of democratic institutions and respect for human rights and the rule of law,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Pledges to contribute energetically to the efforts devoted by the international community to make the Mediterranean Sea a sea of peace and security;

9. Calls upon the Mediterranean Partners for Co-operation to adhere to the guiding principles contained in the Helsinki Final Act;

10. Encourages the Mediterranean Partners for Co-operation to use the framework and mechanisms of the OSCE, including those devoted to conflict prevention and post-conflict rehabilitation, as a model for enhancing security, promoting co-operation, and protecting human rights in the region;

11. Urges all OSCE participating States to assist the Mediterranean Partners for Co-operation in their efforts to overcome the legacy of the past, strengthen peace and understanding, and develop relations based on mutual respect and confidence, increasing and developing respect for human rights and the rule of law, and economic co-operation.

RESOLUTION ON
COMBATING TRAFFICKING AND EXPLOITATION OF CHILDREN

1. Underscoring the importance of combating corruption, for the facilitation of economic and political growth and stability, and for the improvement in and promotion of good governance,

2. Noting the deleterious effects of corruption on economic, political and social development of a country,

3. Recalling that the OSCE Ministerial Council Decision of December 2002 recognized the need to fight corruption which facilitates the operation of organized criminal networks,

4. Recognizing the links between corruption, organized crime, international criminal networks and trafficking in human beings,

5. Concerned that law enforcement efforts against human trafficking are undermined by official indifference and corruption,

6. Recalling that the 1991 Moscow Document, the 1999 Charter for European Security, and the OSCE Ministerial Council Decisions of November 2000, December 2001, and December 2002 commit OSCE participating States to seek to end all forms of trafficking in human beings,

7. Noting that the OSCE Ministerial Council Decision of December 2002 expresses particular concern "about the increase in trafficking in minors and, recognizing the special needs of children, supports more research and exchange of information on trafficking in children and, with due regard to the best interest of the child as the primary consideration in all actions concerning children, calls for the elaboration of special measures to protect trafficked minors from further exploitation, mindful of their psychological and physical well-being",

8. Recognizing that the International Labour Organization estimates that 1.2 million children below the age of 18 are victims of trafficking,

9. Recalling that the Parliamentary Assembly's Berlin Declaration demanded that special attention be focused on trafficked children and their specific rights and needs,

10. Recalling that the Parliamentary Assembly, in its Berlin Declaration, expressed concern about the existence and prevalence of sex tourism aimed, in particular, at the sexual exploitation of children, and called on OSCE participating States to ensure that their laws contain the requisite jurisdiction to prosecute their nationals who travel abroad for the purpose of engaging in sexual acts with children,

11. Noting with grave concern that the Internet has facilitated the promotion of sex tourism through easily accessible websites advertising such activities, thus, cloaking them in apparent legitimacy,

12. Expressing concern that the Internet and other modern technologies are being used to facilitate the production, collection and distribution of pornographic images of children,

The OSCE Parliamentary Assembly:

13. Urges participating States to redouble their efforts to combat corruption in all areas of society and all levels of government, giving particular regard to instances of corruption that lead to violations of human rights, including trafficking in persons;

14. Urges participating States to take all necessary measures to alert the general public to the dangers of false and illusory promises, particularly offers of lucrative and alluring employment overseas, made by the trafficking networks;

15. Urges participating States to work with civil society in advancing and supporting ideas of accountability and transparency in government, and the promotion of good governance practices;

16. Encourages participating States to provide training to the tourist industry and to tourism educators on child sex tourism and on children's rights and protection;

17. Calls upon OSCE participating States to investigate allegations that police, or other law enforcement authorities, have been complicit in the crime of trafficking in persons and to prosecute any and all law enforcement authorities found to be complicit in such crimes or in efforts to undermine the investigation of such crimes;

18. Urges all participating States to adopt and implement legislation to prohibit and establish severe criminal penalties for the production, distribution or use of material that visually depicts sexual conduct by children below the age of 18;

19. Encourages participating States to consider practical measures that can be undertaken to combat the use of the Internet for child pornography, such as the creation of "child pornography hotlines" to allow Internet users the possibility of anonymously providing information on offences relating to child pornography to appropriate law enforcement units;

20. Urges that participating States consider establishing within appropriate law enforcement entities specialized task forces on Internet crimes against children to investigate crimes against children committed through the use of the Internet;

21. Urges all OSCE participating States to sign and ratify International Labour Organization Convention 182, calling for immediate action to ban the worst forms of child labour, including child prostitution and child pornography;

22. Calls upon all participating States to sign and ratify the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography;

23. Urges all OSCE participating States to sign and ratify the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

RESOLUTION ON
THE ROLE OF THE OSCE TOWARDS THE GREATER EUROPE

1. Recalling that in Europe, the trend towards closer integration and co-operation that has developed gradually in intra-European relations since the end of the Cold War is now becoming consolidated and more clearly defined,

2. Recalling that examples of such integration and co-operation include the enlargement of the European Union and NATO to incorporate the countries of Central and Eastern Europe, and co-operation between these two organizations and Russia, Ukraine and the other members of the CIS,

3. Recalling that the States which are acceding to the European Union and to NATO have demonstrated an extraordinary capacity to modernize their civil, economic and military structures, and to mobilize public opinion in support of the predetermined objectives,

4. Recalling that the European area of integration is being expanded parallel to the increase in a series of subregional co-operation experiences between the Member States of the OSCE area, such as the Visegrad Group, the Black Sea Economic Co-operation, the Central European Initiative, the Southeast European Co-operative Initiative, and the Council of the Baltic Sea States,

5. Recognizing that although these European integration and co-operation experiences are proceeding at different levels, all are based on common principles governing relations between the participating States,

6. Recognizing that in political terms, these common principles are respect for democracy, the rule of law and human rights, and they are helping to consolidate instruments designed to guarantee international security,

7. Recognizing that in economic terms, the extension of the market economy, the adoption of a liberal approach to trade between States based on the freedom of international trade and the extension of economic integration are strengthening political integration and driving economic development and prosperity,

8. Acknowledging the significance of the adoption by the European Union of a Common Foreign and Security Policy, which will empower it to play its due role on the international political scene,

9. Considering that the creation of international co-operation mechanisms and the principles underlying them are now a commonly shared heritage, bringing all the European States together in a single process, irrespective of the different levels of integration they have achieved,

10. Considering that these integration processes require an overall framework to facilitate and direct them, maintaining the conditions for co-operation,

11. Considering that this broader and more general framework for participation is provided by the OSCE, which already encompasses all the existing regional and subregional integration processes and provides the participating States with a set of shared values that were enshrined in the 1975 Helsinki Final Act,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Wishes the European Union to be an area that is receptive to the contribution of other European countries belonging to the OSCE area, the enlargement of the European Union having beneficial results in this respect;

13. Wishes the construction of Europe to acquire greater depth in the larger and more inclusive ambit of the OSCE, in order to consolidate democracy, the protection of human rights and collective security, and the increasing integration of the national economies, continent-wide;

14. Wishes that this perspective will be specifically taken on board by the European Union as a permanent strategic objective, looking ahead to the creation of an increasingly more cohesive and integrated "Greater Europe".

RESOLUTION ON COMBATING ANTI-SEMITISM IN THE 21ST CENTURY

1. Recalling the *Resolution on Anti-Semitic Violence in the OSCE Region* unanimously adopted at the Assembly's 2002 Annual Session in Berlin, which encouraged parliamentarians to "vocally and unconditionally condemn manifestations of anti-Semitic violence in their respective countries and at all regional and international forums",

2. Reaffirming the 2002 Porto Ministerial Decision condemning "anti-Semitic incidents in the OSCE area, recognizing the role that the existence of anti-Semitism has played throughout history as a major threat to freedom",

3. Recalling the 2002 Porto decision No. 6 recognizing the responsibility of participating States for promoting tolerance and non-discrimination,

4. Noting ongoing efforts to create a parliamentary Coalition of the Willing, initiated by the German and American delegations to the Assembly, to gather like-minded parliamentarians willing to denounce anti-Semitism and related violence, be it on the domestic or international level,

5. Recalling the leadership shown by the OSCE in addressing the issue of anti-Semitism, and the fact that it was the first international organization to publicly condemn anti-Semitism through provisions of the 1990 Copenhagen Concluding Document,

6. Acknowledging that incidents of anti-Semitism occur throughout the 55-nation OSCE region and are not unique to any one country, which necessitates unwavering steadfastness by all participating States to erase this black mark on human history,

The OSCE Parliamentary Assembly:

7. Recognizes the danger of anti-Semitism to the societies of all OSCE States, as unchecked growth of this phenomenon and related violence will jeopardize peace, pluralism, human rights and democracy;

8. Condemns unequivocally anti-Semitism (including violence against Jews and Jewish cultural sites), racial and ethnic hatred, xenophobia, and discrimination, as well as persecution on religious grounds whenever it occurs;

9. Recommends that parliamentarians of OSCE participating States strongly and publicly condemn anti-Semitic acts when they occur;

10. Supports the promotion of special efforts to train law enforcement officers and military personnel to deal with diverse communities and respond to racism and hate crimes;

11. Urges all OSCE participating States to ensure effective law enforcement by local and national authorities against criminal acts stemming from anti-Semitism, xenophobia, or racial or ethnic hatred, whether directed at individuals, communities, or property, including thorough investigation and prosecution of such acts;

12. Encourages educational efforts throughout the OSCE region to counter anti-Semitic stereotypes and attitudes among younger people, to increase Holocaust awareness programs, and to identify necessary resources to accomplish these goals;

13. Calls on participating States to identify concrete action that may be possible within the OSCE to counter proliferation of neo-Nazi and other racist material over the Internet, while protecting and preserving the rights of freedom of expression;

14. Emphasizes the need to commence and complete the proper and just restitution or compensation of seized properties to the rightful owners, noting that many claimants are elderly survivors of the Holocaust;

15. Calls upon parliamentarians in OSCE participating States to play a leading role in combating anti-Semitism, thereby ensuring concrete actions are implemented at the national level;

16. Urges those participating States that have not already done so to join the Task Force for International Co-operation on Holocaust Education, Remembrance and Research, and to implement the provisions of the Declaration of the Stockholm International Forum on the Holocaust.

RESOLUTION ON MOLDOVA

1. Recalling the resolutions on Moldova adopted at the Annual Session in Bucharest in 2000, in Paris in 2001 and in Berlin in 2002,

2. Welcoming the fact that all parties concerned have approved the initiative of the President of the Republic of Moldova to draw up jointly with the Transdniestrian side a new State Constitution based on the principles of federalism,

3. Taking note of the recent Seminar on Federalism, organized by the OSCE Parliamentary Assembly, in close co-operation with the OSCE Mission to Moldova, where representatives of all parties concerned participated constructively in discussing a future solution,

4. Recognizing the recent progress in the removal of the Russian armaments and ammunition from Transdniestria in accordance with the decisions of the Istanbul Summit and the Porto Ministerial meeting,

5. Noting with concern that trafficking in drugs, arms and human beings remains a major cause for alarm in the region,

6. Reaffirming the role of the OSCE in promoting free and fair elections, in addition to Article 21 of the Universal Declaration of Human Rights, which declares that: "Everyone has the right to take part in the government of his country, either directly or through freely chosen representatives",

7. Understanding that a failure to find a solution to the problem concerning the status of the Transdniestrian region and effectively to combat organized crime seriously hampers economic and social progress in the entire country and its further integration into the European and Euro-Atlantic structures,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Appeals to all parties concerned, in particular to the Parliament and Government of Moldova and the Supreme Soviet and Authorities in Transdniestria, to continue negotiating in good faith in order to find a solution to the problem of the status of Transdniestria as an integral part of a federal Moldova and in a manner that guarantees Moldova's sovereignty and territorial integrity;

9. Encourages the Joint Constitutional Commission, composed of representatives of both parties and assisted by expert advisers from the OSCE, European Union and the Venice Commission, to continue their work in order to draft a new constitution within the period envisaged;

10. Recommends that the OSCE remain active in the ongoing negotiation process and ready to provide assistance and guarantees to any agreed solution that ensures Moldova's sovereignty and territorial integrity, including readiness to provide peace-keepers;

11. Urges the authorities in Tiraspol to continue co-operating with others concerned in order to complete the withdrawal of Russian armaments and ammunition by the end of 2003;

12. Asks the authorities in Chisinau and Tiraspol to work effectively, in co-operation with their neighbours and relevant international institutions, in order to combat any kind of organized criminality, in particular the trafficking in drugs, arms and human beings;

13. Suggests that the Parliament of Moldova and the Supreme Soviet of Transdniestria re-establish their contacts by holding regular meetings of appropriate committees;

14. Assures all parties concerned that the OSCE Parliamentary Assembly remains available, mainly through its Parliamentary Team on Moldova, to facilitate dialogue and to look for solutions to various problems in the country, in particular to the preparation of a new federal constitution.

RESOLUTION ON THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

1. Welcoming with great satisfaction the entry into force of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) as a milestone in the development of an effective international criminal justice system in which there are no safe havens for those who commit the worst international crimes. With the creation of the International Criminal Court, genocide, war crimes and crimes against humanity shall no longer go unpunished,

2. Recognizing that by providing redress and reparations for the victims and survivors of these crimes, the ICC is of vital importance not only for accountability and lasting justice, but also for peace and security. In the present international situation, the Court is needed more than ever before. With the support of international key actors, the Court can play a role of deterrent, which may be crucial in the preservation of world peace,

3. Considering that democratic States must be the most ardent supporters of the Court, which represents the expression of their commitment to promote the universal values of human rights, international humanitarian law and the rule of law,

4. Considering that universal adherence to the Rome Statute is of crucial importance in order to enable the Court to become a truly efficient international instrument to prevent impunity and to ensure equal justice for all,

5. Emphasizing that to be effective the ICC will depend not only on widespread ratification of the Rome Statute, but also on states parties complying fully with their treaty obligations,

6. Welcoming the ICC as a defender of the rights of those, such as women and children, who have often had little recourse to justice, the Rome Statute being the first treaty to contain an extensive list of crimes of sexual violence,

7. Welcoming the explicit reference to trafficking in women and children,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Calls on the OSCE participating States to make their ratifications meaningful through effective national implementing law that enables them to meet their principal obligations under the Rome Statute, namely co-operating with and assisting the ICC, which is vital to ensuring that the most serious crimes of concern to the international community no longer go unpunished;

9. Calls on the participating States to look beyond the Rome Statute when incorporating the ICC crimes into national law and to incorporate the most progressive definitions of all crimes under international law, whether they are found in the Rome Statute or

elsewhere, this applying particularly to the standard set out in the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, which establishes eighteen as the minimum age for participation in armed conflict;

10. Urges the participating States to provide support and protection to victims and witnesses, particularly women and children, to grant special protection visas to enable threatened victims and witnesses with their families to resettle in a safe third country, and to establish a trust fund for victims and their families;

11. Calls on the participating States to work together for a universal accession to the Rome Statute of the International Criminal Court.

RESOLUTION ON THE PRISONERS DETAINED BY THE UNITED STATES AT THE GUANTANAMO BASE

1. Recalling the OSCE's fundamental principles based on the rule of law,

2. Recalling the repeated statements of the OSCE Parliamentary Assembly opposition to the use of the death penalty,

3. Underlining the importance of the defence of democratic rights, not least confronted with terrorism and other undemocratic methods,

The OSCE Parliamentary Assembly:

4. Deplores the fate and the treatment of the persons, including minors, being held at Guantanamo by the United States as "unlawful combatants" and not as *either* "prisoners of war" in accordance with the Third Geneva Convention and with the right of such persons *or* as criminals with the rights pertaining to that status.

The Parliamentary Assembly urges the United States immediately to:

5. Present the prisoners before a "competent tribunal" to have their status determined;

6. Secure the prisoners' rights by letting them be represented by legal counsel of their own choice;

7. Secure the rights of the minors imprisoned according to international conventions and fundamental principles of law regarding the rights of children not to be incarcerated with adults and secure their right to education;

8. Refrain from the use of the death penalty.

The Parliamentary Assembly furthermore:

9. Urges the responsible authorities of all the States whose nationals are being unlawfully detained to do whatever possible to seek their extradition to their home country for prosecution of their criminal acts.

Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights

AANTEKENEN
To: Mr José Manuel Barroso
EUROPEAN COMMISSION

Rue de La Loi 200
B-1049 BRUSSELS
BELGIUM

Your letter of	
Your reference	
Our letter of	
Our reference	UNIEWAARDEN
Enclosure(s)	2x
Contact	IFUD of Human Rights / J.P. van den Wittenboer
Direct line	ifudofhumanrights@yahoo.com
Re	***RACISME-XENOFOBIE***

Mierlo,27 januari 2012

Zijne Hoge Excellentie José Manuel Barroso,

Hierbij verzoekt IFUD of Human Rights,(Joannes Petrus van den Wittenboer,(chairman) Zijne Hoge Excellentie José Manuel Barroso ,voorzitter van de europese commissie;

daadwerkelijk optreden te bewegen.De Europese Unie is niet alleen verantwoordelijk voor het verspreiden van informatie over mensenrechten.De Europese Unie moet **garantie stellen** dat de Verdragen daadwerkelijk de resultaten bereikt die de Uniewaarden beogen.Anders hebben bindende Verdragen geen betekenis.Wat rest is dan louter alleen een economisch handelsblok.Aldus samengevat:met deze brief beoogt IFUD of Human Rights,dat wordt getoond hoe de EU de waarden van de mensenrechten en anti-racisme vertaalt in praktijkgericht beleid in samenspraak met het Europees Parlement.Er heeft zich ondertussen een toestand gevormd die zich tot een permanente situatie heeft ontwikkeld,wat zich een

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

geheel eigen leven is gaan leiden in de Europese Unie door elkaar kost wat kost,de hand boven het hoofd te houden,zoals de omstandigheden van het concrete geval met Lidstaat Nederland.Zo dacht lidstaat Nederland over het onderwerp van de mensenrechten,zo zou het moeten zijn: Mensenrechten waren rechten die wereldwijd zouden gelden voor alle mensen overal en altijd.Deze rechten vormden de grondslag voor een democratie.De Verenigde Naties,de Europese Unie en de Raad van Europa zouden opkomen voor de mensenrechten.Ook Nederland had een eigen mensenrechtenbeleid.

Iedere lidstaat van de EU moet voldoen aan de voorwaarden in artikel 49 van het EU-Verdrag en moet de beginselen van artikel 6 lid1,van het Verdrag in acht nemen.In dit verband heeft de Europese Raad van Kopenhagen in 1993 bepaalde criteria ontwikkeld.

NEDERLAND
Het Internationaal Strafhof en het Anne Frank Huis zijn gevestigd in Nederland.Van de overheid mag bovenal een voorbeeldfunctie worden verwacht.Het door de Staat der Nederlanden bewust tolereren van de rechten activist die sinds 2003 -om het protest over onvrede met het systeem van de overheid meer kracht bijzetten- op zijn website en via e-mail symbolen gebruikt (SS-tekens en Hakenkruizen) die op grond van algemene bekendheid als beledigend over een bepaalde groep mensen worden ervaren (bij het grote publiek).Het is strafbaar en het is moreel verwerpelijk,bedreigt de stabiliteit van de samenleving -*rechtsstaat* en democratie- en is in strijd met de Grondwet.De omstandigheden waaronder de symbolen in het openbaar ten tonele worden gevoerd is in strijd met... **Nederland handelt in strijd met de Grondwet,democratie en rechtsstaat,** (de misdragingen zijn langdurig en structureel). Nederland voldoet **niet** aan de in 1993 Kopenhagen overeengekomen criteria.In het Verdrag van de Europese Unie wordt verder uitgeweid over de kenmerken die elke EU lidstaat dient te bezitten zoals o.a. non-discriminatie en respecteren van de mensenrechten.Nederland (zou) thans geen lid meer kunnen zijn van de Europese Unie.De EU kan niet toestaan dat één lidstaat -hoe groot of economische belangrijk die ook moge zijn- uit eigenbelang de uniewaarden dwarsboomd. (UNIEWAARDEN VEU en VWEU, primaire recht)

HET PRIMAIRE RECHT
Het primaire recht,ook wel primaire rechtsbron of oorsprongsrecht genoemd,is voor de Europese Unie (EU) de hoogste van recht in de Europese juridische rangorde,wat betekent dat het voorrang heeft op elke andere rechtsbron.

HET SECUNDAIRE RECHT
Het secundaire recht zijn de verordeningen,richtlijnen,besluiten,aanbevelingen,adviezen.

EUROPESE OMBUDSMAN

ONDERZOEK OP EIGEN INITIATIEF EN MELDING BIJ STRAFBARE FEITEN

(statuut van de Europese Ombudsman)

Artikel 3,lid1; onderzoek op eigen initiatief door europese ombudsman.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

Artikel 4,lid2; Indien de europese ombudsman in het kader van een onderzoek kennis heeft genomen van feiten die zijnsinziens onder het strafrecht vallen,brengt hij de instellingen,organen of diensten die belast zijn met onderzoek van strafbare feiten hiervan onverwijld op de hoogte.

(statuut Europese Ambtenaren)

Bovendien zij erop gewezen dat volgens Artikel 22a van het Statuut van de ambtenaren alle ambtenaren van de Europese instellingen,met inbegrip van het personeel van de Ombudsman,gehouden zijn hun meerderen of OLAF in kennis te stellen van mogelijke strafbare feiten en / of illegale activiteiten waardoor de belangen van de Europese Unie worden geschaad.

De europese ombudsman die niet voldoet...

Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, Artikel 195,lid2;
Het Europese Parlement kan daartoe een verzoek bij het Hof van Justitie starten om de europese ombudsman uit het ambt te ontheven worden verklaard,indien Hij niet meer aan de eisen voor de uitoefening van het ambt voldoet of Hij op ernstige wijze te kort is geschoten.

EUROPESE COMMISSIE

Krachtens de verdragen ziet de Commissie van de Europese Gemeenschappen erop toe dat het Gemeenschapsrecht op correcte wijze wordt toegepast.(door de ogen zien van haatzaaierij d.m.v. misinterpretaties van Verdragen,Statuten en regelgeving,dat de draak wordt gestoken met de uniewaarden).De Commissie beschikt over eigen bevoegdheden,(beroep wegens niet-nakoming) om te trachten aan deze inbreuk een einde te stellen;in voorkomend geval kan de Commissie de zaak aanhangig maken bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen.De Commissie neemt,hetzij op grond van een klacht,hetzij op grond van vermoedens van inbreuken,die de Commissie ontdekt,de stappen die de Commissie nodig acht.Het gemeenschappelijke doel van de Europese Commissie en de Europese Unie zijn de "uniewaarden",en niet het herstel van de hitleriaanse symbolen om de geesten van de jongere generatie van de toekomst te vergiftigen en de terugkeer naar de imperialistische barbarij van weleer.Uitzondering is dat Nazi-symbolen zijn toegestaan in geschiedenisboeken en in een museum,niet om te beledigen en kwetsen.De Europese Commissie neemt een verzoekschrift slechts in behandeling als alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput.In Nederland betekent dit normaal procederen tot de Hoge Raad.De Europese commissie moet de mensenrechten niet inzetten voor alleen eigen glorie,een commissie die de mensenrechten uitsluitend gebruiken ter verheerlijking van zichzelf en hun eigen elite.Gelet op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die op 10 december 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is afgekondigd;overwegende,dat deze verklaring ten doel heeft de Universele en **daadwerkelijke erkenning** en toepassing van de rechten die daarin zijn nedergelegd te **verzekeren**.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

In ogenschouw nemen mr. Barroso's duidelijk en krachtig statement op het vlak van racisme en xenofobie in de Europese Unie.

[verwijs naar State of the Union 2010 en Universiteit Geneve 14-10-2010,toespraken Barroso.]

Dat deze brief de aanzet is voor werkelijke onderhandelingen **tastbare stappen** vooruit op de thema's als een gedeelde toekomstvisie.

[Ik verzoek u vóór de eerste Maart tweeduizendentwaalf schriftelijk te reageren]

Aan: IFUD of Human Rights

t.a.v.: de Voorzitter
Joannes-Petrus van den Wittenboer

Kastanje 28
5731NK
MIERLO

NEDERLAND.

MET DE MEESTE HOOGACHTING,

IFUD of Human Rights

De voorzitter

J.P. van den Wittenboer

bijlage(n).-

- Kopie verzoekschrift/klacht dd, 3 oktober 2011 Europese Ombudsman inzake "UNIEWAARDEN",nummer: **2013/2011/OV S2011-143703**
- Kopie brief Raad van de Europese Unie,11 februari 2009,Thérése Blanchet,hoofd van de Eenheid Coördinatie Juridische dienst

TEKST

ARTIKEL 29 VEU

[procestaal NL]

(behandeling openbaar)

UNIEWAARDEN

General Assembly

UNITED NATIONS

A/RES/53/144

March 8, 1999

ARTIKEL 1.

Everyone has the right,individually and in association with others,to promote and to strive for the protection and realization of human rights and fundamental freedoms at the national and international levels.

STATE OF THE UNION 2010

7 September 2010

Voorzitter van de Europese Commissie

José Manuel Durao Barroso

Voor racisme en xenofobie is er in Europa geen plaats.Wanneer zich rond dergelijke delicate thema's een probleem voordoet,moeten wij allen handelen met zin voor verantwoordelijkheid.

KLACHT

(aantekenen)

Heden,de derde oktober tweeduizendelf,ten verzoeke van:

Joannes Petrus van den Wittenboer voorzitter,secretaris en penningmeester van de stichting Intermediaire stichting van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens –in het Engels- Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights – afkorting- IFUD of Human Rights,wonende en adres te Mierlo,gemeente Geldrop-Mierlo,(5731NK) Kastanje 28, planned change agent.

e-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/

AAN:

De Europese Ombudsman – 1 Avenue du Président Robert Schuman- BP.403-FR-67001 STRASBOURG Cedex- FRANCE

KLACHT GERICHT TEGEN:

RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,Secretariaat-Generaal,Juridische Dienst,Rue de La Loi,175 B-1048 Brussel, BELGIE.

Er is tussen IFUD of Human Rights en lidstaat Nederland een langdurige [eenmaal civiele procedure (*1) en eenmaal strafprocedure (*2)] gaande dat zich inmiddels in eigenrichting dreigt te escaleren in de Europese Unie door welbewust opzij schuiven van artikel 29 VEU door de Raad van de Europese Unie in Brussel. – overwegende dat verkeerde interpretaties van het Verdrag van de Europese Unie tot een beleid van uitsluiting kunnen leiden,en zo haat en racisme kunnen aanwakkeren - Het beschermen van lidstaten en onder het tapijt vegen van schending der Uniewaarden van het Verdrag van de Europese Unie.

Dit gelet op de feitelijke omstandigheid de schriftelijke stellingsname in een brief van dd, 11 februari 2009,gericht aan IFUD of Human Rights,door de Raad van de Europese Unie,inzake ingeval van schending van de Uniewaarden door een lidstaat.

Monitoring op het terrein van de Uniewaarden,de naleving van de Uniewaarden door de lidstaten der Europese Unie – die evenwel indien nodig ook zou moeten kunnen leiden tot het opleggen van sancties als berispingen en boetes,schorsing van bepaalde rechten met als uiterste middel het opschorten van het lidmaatschap- De Uniewaarden deze omvatten de mensenrechten en de fundamentele beginselen van de rechtsstaat (artikel 6 VEU lid1).Daartoe

verleent artikel 7 VEU de instellingen van de Unie bevoegdheden om op te treden in geval van een (dreigende) schending van de Uniewaarden.Het eerste lid,dat met het Verdrag van Nice werd toegevoegd aan artikel 7 VEU,voorziet in een preventiemechanisme voor gevallen waarin een duidelijk gevaar voor ernstige schending van de Uniewaarden geconstateerd kan worden.De Raad (in de samenstelling van Staatshoofden en regeringsleiders die artikel 29 VEU onderschrijven) de mogelijkheid geeft ingeval van ernstige en voortdurende schending van Uniewaarden sancties aan een lidstaat op te leggen.

Benadrukkend de noodzaak zorg te dragen voor een volledige en doeltreffende verwezelijking van alle mensenrechten zonder discriminatie of onderscheid zoals vastgelegd in Europese en andere internationale instrumenten.Ervan overtuigd dat handelingen van racistische en xenofobische aard een schending van de mensenrechten en een bedreiging voor de rechtsstaat en democratische stabiliteit in de Europese Unie vormen.Het is beledigend voor een bevolkingsgroep speciaal voor Joodse mensen,maar ook voor eenieder die uit levensovertuiging de ideologie van het nationaal socialisme verwerpen.Overwegende dat de Staat der Nederlanden geen enkel schuldinzicht heeft,de beweegreden duidelijk politiek zijn geïnspireerd en dat de Staat volledig bekend is met alle stukken in deze zaak en geen enkele actie hierin heeft ondernomen.De Nederlandse Staat wenst overduidelijk de status-quo te handhaven.Er is sprake van een schaduwsysteem,en door systematisch preselectie toepassen gevat in een systeemgeoriënteerde benadering is sprake van een model-gebaseerd Orwelliaans overheidsapparaat van gevestigde politieke belangen "ons kent ons" vriendjespolitiek mentaliteit.Door monopoliseren groepen en individuen uit te sluiten worden vooraf bepaalde organisaties en personen systematisch belet om conferenties,seminaries te bezoeken.Er is sprake van een scherpafgebakend netwerk,(Norman Finkelstein, de Holocaust-industrie, 2000).Hierdoor dragen ook programmas op Europees niveau als die "Europa voor de burger" (programma "Europa voor de burger"2007-2013) , rapporten over mensenrechten,anti-racisme en holocaust, alleen nog de status van pr-waarde.De selectieprocedures in de EU zijn dermate selectief dat de echte mensenrechtenverdedigers worden uitgesloten.Echte mensenrechtenverdedigers leven vaak onder de armoedegrens,zijn onverzekerd en zijn hun huis en bezittingen verloren.Defensie klokkenluider Fred Spijkers werd politiek-crimineel verklaard door de Nederlandse overheid omdat hij zijn burgerplicht deed door te waarschuwen voor ondeugdelijke bommen bij defensie,er was daarna sprake van o.a. bannen en isoleren,verdachtmaken en demoniseren.De Nederlandse overheid gebruikt dezelfde taktieken als die communistische landen gebruiken."Europa voor de burger" is alleen voor het promoten van de EU,en met de EU-logos duidelijk zichtbaar.Dringt er op aan te weigeren lidstaten met racistische of xenofoob karakter te steunen en derhalve elk verbond men hun gekozen vertegenwoordigers af te wijzen.Het Europa van de 21 ste Eeuw heeft geen plaats voor Adolf Hitler-imitators.De democratische lidstaten van de Europese Unie hebben niet de wens om opnieuw terug te vervallen op de onderdrukking van de jaren '30 en '40.

NOTARIS:

De notaris heeft een advies-informatie en waarschuwingsplicht waardoor hij als onafhankelijk adviseur een inhoudelijke inbreng en toegevoegde waarde heeft.De taak van de notaris behoort meer in te houden dan alleen het opmaken van akten en het uitvoeren van de daarbij behorende controles.Kernpunt van de vertrouwensposities van de notaris is zijn zwaarwegende zorgplicht tot wilscontrole en de Belehrungs-plicht die in artikel 43 van de Wet op het notarisambt (Wna) is opgenomen en in de Jurisprudentie van de Hoge Raad nader is uitgewerkt.

PROCEDURES AANHANGIG GEMAAKT IN LIDSTAAT NEDERLAND:

(*1) aanbieden valsheidsprocedure 08 februari 2008 op akte notarieel onder ede,de dato van 21 juni 2007,door mr. Th H.J.M. op de Laak,notaris te Cranendonck,aan de Staat der Nederlanden in handen van de Minister van Algemene Zaken.Door IFUD of Human Rights.

(*2) verzoek om strafvervolging artikel 76 RO procedure, de minister van algemene zaken,aan de Tweede Kamer der Staten Generaal van de Nederlandse Staat.Door IFUD of Human Rights.

TOELICHTING NATIONALE PROCEDURES:

1) Een notariële akte onder ambtseed der notaris staat ten alle tijden boven de schriftelijke verklaring in briefvorm door de Minister van Algemene Zaken.

2) De Staat der Nederlanden is niet aanwezig geweest bij de ondertekening van de notariële akte,en hierdoor is sprake van een eenzijdige notariële akte.Op eenzijdige notariële akten mag door de notaris geen Eerste Grosse "In naam der Koningin" worden afgegeven.**De civiele rechter is aangewezen instantie om de notariële akte tot executoriale titel te verklaren.**In dit geval moet dit **verzoekschrift met een advocaat in een verstekprocedure.**De Minister van Algemene Zaken heeft per brief laten weten geen valsheidsprocedure aanhangig te maken op de notariële akte. Er is sprake van een schuldvordering in de notariële akte tegen de Nederlandse Staat. (civiele procedure)

3) Het schijnt dat géén advocaat zijn vingers wenst te branden tegen de Nederlandse Staat.Er zijn hiertoe voldoende schriftelijke bewijzen aangehecht aan de notariële akte,(DVD-rom).Daarop heeft de stichting zich schriftelijk tot de Hoge Raad gewend met het verzoek een advocaat aan te wijzen.De Hoge Raad wenst geen advocaat op de zaak te zetten tegen de Staat.

4) **Verzoek tot strafvervolging van de Minister van Algemene Zaken,Nederland artikel 76 RO procedure.**De Tweede Kamer heeft schriftelijk laten weten,dat het verzoek ter inzage is gelegd aan alle fractievoorzitters en leden van de politieke partijen in de Tweede Kamer.Er is op het verzoek verder totaal geen enkele actie ondernomen door de Tweede Kamer om in de toekomst nog erger te voorkomen. (strafprocedure)

TOELICHTING:

Het plaatsen van hakenkruizen en SS-tekens op afbeeldingen van ministers, nationale ombudsman in Nederland is na het verlijden van de notariële akte niet minder maar erger geworden.De dader kan gebruik hebben gemaakt van programma's zoals o.a. photoshop.Internationaal zijn naast het op internet verspreiden,500.000 e-mail internationaal verzonden van de afbeeldingen.

IMPRESSIE:

Op de internetsite van de dader (die bekend is) tussen een samenvatting van brieven diverse afbeeldingen staan diverse afbeeldingen:

Afbeelding Tweede Kamer,met aan de wand een groot hakenkruis in krans | afbeelding de Wijkerslooth met Hitlersnor en hakenkruis en voorzien van het stempel van de rechtbank | afbeelding Donner met Hitlerkapsel en Hitlersnor,SS-tekens en adelaar met hakenkruis | de nationale ombudsman met Hitlersnor met SS-tekens en adelaar met hakenkruis | afbeelding portret Adolf Hitler | afbeelding Balkenende met Hitlersnor,hakenkruis en adelaar met hakenkruis | Donner met Hitlerkapsel en SS-tekens en adelaar met hakenkruis.Het gelaat is afgedekt met een zwarte balk over de ogen | adelaar met hakenkruis | hakenkruis in krans |

PRODUCTIES:

1) Voorblad Europese Ombudsman met logo (glossy fotopapier)

2) Blanco (tussen)-blad

3) Artikel 29 VEU

4) Blanco (tussen)-blad

5) Verklaring Raad van de Europese Unie,internationale dag ter bestrijding van rassendiscriminatie,21 maart 2010 7791/10 (PRESSE 69) NL

6) Blanco (tussen)-blad

7) Brief Raad van de Europese Unie,dd 11 februari 2009,gericht aan IFUD of Human Rights,inzake lidstaat Nederland racisme en xenofobie Verdrag van de Europese Unie(VEU)

8) Blanco tussenblad

9) Brief lidstaat Nederland,Minister van Algemene zaken mr.dr.J.P. Balkenende,dd,28 Maart 2008,kenmerk 3318172,inzake verklaring valsheidsprocedure

10) Brief dd, 15 September 2008,Tweede Kamer der Staten Generaal,inzake strafvervolging de minister van algemene zaken,Art 76RO,met bijlagen,dd 2 September 2008,TK 106,lijst 106-7779

11) Blanco (tussen)-blad

12) Afbeelding minister Donner,met het copyright teken van Karel de Werd,en voorzien van SS-tekens,adelaar met hakenkruis,Hitlersnor en Hitlerkapsel

13) Toespraak minister Donner 29-03-2004,inzake het boek "met recht discriminatie bestrijden",(schriftelijk)

14) Schriftelijke verklaring dd,8 September 2004,door Notaris mr. Th.J. op de Laak,met de verklaring dat de notaris achter zijn ambtseed blijft staan i.v.m. de notariële akte

15) Brief minister mr. J.P.H. Donner,notarisambt ,dd 7 Februari 2006

16) Blanco (tussen)-blad

17) Staat van de Europese Unie,29 201,nr 10, Tweede Kamer vergaderjaar 2003-2004

18) OSCE-toespraak Nederland,Rita Verdonk dd,13 September 2004,mensenrechten en

19) anti-racisme,PC.DEL/811/04

20) Resolutie Europees Parlement, "Het Europese geweten en het totalitarisme",2010/C 137 E /05

21) Blanco (tussen)-blad

22) Tractatenblad,2005,nr 46,bestrijding van strafbare feiten verbonden aan electronische netwerken,betreffende strafbaarstelling van handelingen racistische of xenofobische aard

23) Blanco (tussen)-blad

24) United Nations General Assembly,A/RES/53/144, 8 Maart 1999 (English version)

25) Blanco (tussen)-blad

26) Formulier "De Europese Ombudsman",klacht betreffende wanbeheer der Raad van de Europese Unie,Brussel,Belgie

27) Blanco (sluit)-blad

28) Blanco (eind)-blad (glossy fotopapier

EXTRA BIJLAGEN:

(zeven extra bijlagen)

- 1) Schriftelijke klacht schending Uniewaarden,dd, 3 oktober 2011,tegen Raad van de Europese Unie,Brussel Belgie.(formulier wanbeheer Europese ombudsman,in tweevoud)
- 2) Verzoekschrift gericht aan Secretariaat-Generaal van de Raad van de Europese Unie,dd,27 Januari 2009,met aangehecht rapport over lidstaat Nederland.(als pdf-file downloaden rapport: http://www.archive.org/details/RapportOverNederlandAanDeEuropeseUnie2009_231
- 3) Hate Crimes The Netherlands,impressie van afbeeldingen van Nederlandse internetsite,pijldatum 3 Oktober 2011
- 4) fotokopie van een afschrift van een notariële akte + aanhechtingen door mr. Th. H.J.M. op de Laak,notaris Budel gemeente Cranendonck,dd,27 Juni 2007
- 5) aanbieden valsheidsprocedure bij civiele rechter aan Staat der Nederlanden,dd 8 Februari 2008,(verlenging t/m 27 Maart 2008

- 6) Brief Raad van Toezicht voor de Orde van Advocaten bij de Hoge Raad der Nederlanden,dd,16 Mei 2008,kenmerk: OZ072 2007/2008 ab/az,inzake geen advocaat tegen de Staat der Nederlanden.(verstekprocedure tegen de Staat bij civiele rechter).Een executoriale titel in dit geval moet alleen door de rechter,en mag op deze akte niet door de notaris worden afgegeven als Eerste Grosse “In naam der Koningin”
- 7) formulier Europese Ombudsman jegens Raad van de Europese Unie,wegens schending Uniewaarden.

IFUD of Human Rights

De voorzitter

J.P. van den Wittenboer

[schriftelijke correspondentie te richten aan: IFUD of Human Rights, T.a.v.: de Voorzitter, J.P. van den Wittenboer,Kastanje 28, 5731NK MIERLO NEDERLAND]

RAAD VAN DE
EUROPESE UNIE

SECRETARIAAT-GENERAAL

Juridische Dienst

RUE DE LA LOI, 175
B – 1048 BRUSSEL
Tel: (32 2) 281 61 11
Telefax: (32 2) 281 73 81/281 73 97

SGS9/01932

Brussel, 11 februari 2009

IFUD of Human Rights
Po.box 324
NL- 5660AH Geldrop

Ter attentie van de heer J.P. van den Wittenboer, Voorzitter

Geachte heer,

Wij hebben uw brief van 27 januari 2009 en de bijlagen daarbij goed ontvangen.

U verwijst daarin naar artikel 7 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name het eerste lid daarvan. Die bepaling verleent evenwel geen recht van initiatief aan de Raad van de Europese Unie, die de erin neergelegde bevoegdheden slechts kan uitoefenen op voorstel van eenderde van de lidstaten, het Europees Parlement of de Commissie.

Wij sturen u dan ook uw documentatie terug, zodat u die desgewenst nog passend kunt gebruiken.

Hoogachtend,

Thérèse BLANCHET
Hoofd van de Eenheid Coördinatie
Juridische dienst

2013/2011/OV
S2011-143703

Europese Ombudsman

Afdeling Juridische zaken
Directeur

Joannes Petrus VAN DEN WITTENBOER
Kastanje 28
5731 NK GELDROP-MIERLO
PAYS-BAS

Straatsburg, 11/10/2011
Ontvangstbevestiging

Geachte heer / mevrouw,

Ik schrijf u om u te laten weten dat uw klacht van 03/10/2011 het Bureau van de Europese Ombudsman heeft bereikt op 06/10/2011 en het registratienummer **2013/2011/OV** heeft gekregen. Uw klacht zal door dhr. Olivier Verheecke (tel. +32 (0)2.284.20.03).

Op de achterzijde van deze brief vindt u een informatieve nota over de behandeling van uw klacht en de regels ten aanzien van de bescherming van persoonsgegevens die de Ombudsman toepast wanneer hij klachten behandelt.

Ik zou ook uw aandacht willen trekken op het feit dat bij de Ombudsman ingediende klachten de vastgestelde termijnen voor een beroep in administratieve of gerechtelijke procedures niet schorsen. (Artikel 2(6) van het Statuut van de Europese Ombudsman).

Hoogachtend,

João Sant'Anna
Hoofd afdeling Juridische zaken

1 avenue du Président Robert Schuman
CS 30403
F - 67001 Strasbourg Cedex

T. + 33 (0)3 88 17 23 13
F. + 33 (0)3 88 17 90 62

www.ombudsman.europa.eu
eo@ombudsman.europa.eu

Europese Ombudsman

P. Nikiforos Diamandouros
Europese Ombudsman

2013/2011/OV
S2011-144262

De heer Joannes-Petrus van den Wittenboer
IFUD of Human Rights
Kastanje 28
NL - 5731 NK Mierlo
PAYS - BAS

ifudofhumanrights@yahoo.com

Straatsburg, 21-10-2011

Klacht 2013/2011/OV

Geachte heer van den Wittenboer,

Ik antwoord op uw schrijven van 3 oktober 2011, waarin u een klacht indient over het antwoord van de Raad van de Europese Unie van 11 februari 2009 op uw brief van 27 januari 2009 in verband met een inbreuk op de waarden van de Europese Unie ("Uniewaarden").

Het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie en het Statuut van de Europese Ombudsman bevatten bepaalde voorwaarden voor het instellen van een onderzoek door de Ombudsman. Een van deze voorwaarden luidt:

Artikel 2, lid 4 van het Statuut van de Europese Ombudsman:
"De klacht moet zijn ingediend binnen twee jaar na de datum waarop degene die de klacht indient, in kennis is gesteld van de feiten die aan de klacht ten grondslag liggen."

Na zorgvuldige bestudering van uw klacht blijkt dat niet aan deze voorwaarde is voldaan, aangezien u uw klacht heeft ingediend meer dan twee jaar nadat u kennis nam van de brief van de Raad van 11 februari 2009. Ik moet u daarom tot mijn spijt meedelen dat ik uw klacht niet in behandeling kan nemen.

1 avenue du Président Robert Schuman
CS 30403
F-67001 Strasbourg Cedex

T. + 33 (0)3 88 17 23 13
F. + 33 (0)3 88 17 90 62

www.ombudsman.europa.eu
eo@ombudsman.europa.eu

Ik kan u spijtig genoeg niet verder helpen in deze zaak.

Hoogachtend,

P. Nikiforos Diamandouros

INTERNET

http://ifudofhumanrights.webs.com/

BIJLAGEN (CD-rom):

rapporten,onderzoeken,brieven.

[met uitdrukkelijke vermelding dat het afschrift van een notariële akte door de notaris voorzien van zijn handtekening onder ambtseed gezet leidend is.Het afschrift van de notariële akte een leidende rol blijft spelen in alle nog te verrichten toekomstige onderzoeken,tot het moment van verklaring onjuistheid of valsheid,middels "valsheidsprocedure" voor de civiele rechter.]

Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights

---

OPLEGGEN VALSHEIDSPROCEDURE

Notariële akte(n) onder ede

Heden,de achtste februari tweeduizendacht,ten verzoeke van:

Joannes Petrus van den Wittenboer,handelende onder de naam Audio-Rarities en voorzitter / secretaris en penningmeester van de Stichting Intermediaire stichting van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens,wonende te Mierlo,gemeente Geldrop-Mierlo, (5731NK) aan de Kastanje 28,planned change agent.

AAN:

De Staat der Nederlanden (Ministerie van Algemene Zaken),zetelende te 's-Gravenhage ten adres Binnenhof 19 aldaar, aan het parket van de procureur-generaal bij de Hoge Raad,ten adres Kazernestraat 52,5214CV, 's-Gravenhage mijn verzoek inzake het opleggen van de "Valsheidsprocedure" over de notariële akte van rectificatie onder ede,de dato van 21 juni 2007,door mr.Th.H.J.M. op de Laak,notaris te Cranendonck.

MET UITDRUKKELIJKE VERMELDING:

In het hoofd van deze akte de woorden "in naam der Koningin",uitvoerbaar bij voorraad.Tenzij:

De schuldenaar de combinatie de vordering,de akte(n) onrechtmatig of ongegrond voorkomt,een door de schuldenaar aan te spannen "Valsheidsprocedure"via de civiele rechter,aanhangig te maken bij de Rechtbank van Den Haag,afdeling civiele rechtspraak,ten adres Prins Clauslaan 60 te Den Haag.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

TERMIJN:

Tot en met zevenentwintig februari tweeduizendacht.

TENEINDE:

De notariële akte,tevens de aangehechte stukken collationee waaronder de DVD-rom rubriek 7b,(kopie dezes), op verzoek een orgineel afschrift door de notaris aan de civiele rechter te overleggen.

DE PRODUCTIES:

1. Kopie van het afschrift van de notariële rectificatie akte de dato van 21 juni 2007,tevens kopieën van de aangehechte stukken collationee (1b t/m 8b),waaronder DVD-rom 7b.

2. Kopie brief notariaat op de Laak,Cranendonck,de dato 27 juni 2007,inzake mocht er een grosse nodig zijn hierover telefonisch door J.P. van den Wittenboer daarover contact op te nemen met de notaris.

MITSDIEN:

Geen nieuwe argumenten door de schuldenaar of de rechter naar voren worden gebracht,die de notariële akte onder ede ontkrachten,wanneer het de rechtbank behaagt bij vonnis,de woorden "In naam der Koningin" aan het hoofd van de notariële akte en dat deze voor grosse kan worden uitgegeven,om te zetten in een Europese executoriale titel EET.Vo.

TOELICHTING:

De schuldvordering wordt als niet betwist beschouwd indien:

- De schuldenaar zich in de loop van de civiel gerechtelijke procedure "Valsheidsprocedure"niet tegen de schuldvordering heeft verweerd.

- De schuldenaar zich niet door middel van een verzoek waarin de desbetreffende "Valsheidsprocedure"voorziet,rechtsgeldig heeft verweerd.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

- De schuldenaar ter terechtzitting waarin over de schuldvordering de desbetreffende "Valsheidsprocedure"voorziet,niet is verschenen.

AUDIO-RARITIES

INTERMEDIAIRE STICHTING VAN DE

UNIVERSELE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS

J.P. van den Wittenboer

Per aangetekende post en handtekening retour voor ontvangst,versturen aan:

HOGE RAAD DER NEDERLANDEN

Parket van de procureur-generaal

de procureur-generaal

Postbus:20303

2500EH,'s-GRAVENHAGE.

VERLENGING TERMIJN
Tot 27 maart 2008

Mierlo,29-02-2008

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

HOGE RAAD DER NEDERLANDEN

Aan de heer J.P. van den Wittenboer
Postbus 324
5660 AH GELDROP

Datum 18 februari 2008 **Kenmerk** 7391.1/SvdO/rk

Geachte heer Van den Wittenboer,

U zond de Procureur-Generaal een brief van 8 februari 2008 met bijlagen, gericht aan de Staat der Nederlanden (Ministerie van Algemene Zaken) betreffende 'opleggen valsheidsprocedure'.

Ingevolge artikel 48 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering geschiedt alleen de betekening van exploten bestemd voor de Staat aan het parket van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden. De Hoge Raad draagt vervolgens zorg voor de snelle toezending aan het ministerie vermeld op het exploot. Hiertoe beperkt zich de taak van het parket in deze. Met correspondentie die de Staat betreft, heeft de Procureur-Generaal geen bemoeienis. Dergelijke correspondentie dient u rechtstreeks te richten aan het desbetreffende ministerie.

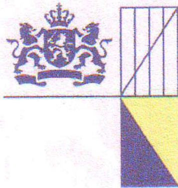
Onder verwijzing naar mijn brief van 4 januari 2007 herhaal ik dat de Procureur-Generaal u niet van dienst kan zijn.

Hoogachtend,

De Kabinetschef van de Procureur-generaal,

Mr. S. van den Oever

Postbus 20303 | 2500 EH Den Haag | Telefoon 070 361 13 11
Lange Voorhout 34 | Bezoekadres: Kazernestraat 52 | www.hogeraad.nl

Minister-President
Ministerie van Algemene Zaken

De heer J.P. van den Wittenboer
Postbus 324
5660 AH GELDROP

Postadres
Postbus 20001
2500 EA Den Haag

Bezoekadres
Binnenhof 19, Den Haag

Telefoon
+31 70 356 44 50

Fax
+31 70 356 46 83

Datum
28 maart 2008

Kenmerk
3318172

Geachte heer Van den Wittenboer,

Bij brief van 29 februari 2008 deelt u mij mede dat u de termijn verlengt van het aanhangig maken van een 'valsheidsprocedure'. U biedt de Staat de mogelijkheid een notariële akte van 21 juni 2007 te betwisten. Via de door u vermelde internetpagina heb ik kennis genomen van de akte.
In reactie op uw schrijven deel ik u mee thans niet voornemens te zijn een valsheidsprocedure aanhangig te maken. Om misverstanden te voorkomen merk ik op dat ik de inhoud van de akte volledig voor uw verantwoordelijkheid laat en dat de Staat geen enkele schuld of aansprakelijkheid erkent.

Hoogachtend,

DE MINISTER-PRESIDENT,
Minister van Algemene Zaken,

Mr.dr. J.P. Balkenende

Commissie Evaluatie Wet op het notarisambt

Het beste van twee werelden

Commissie Evaluatie Wet op het notarisambt

Het beste van twee werelden

De commissie Evaluatie Wet op het notarisambt is ingesteld bij besluit van de Minister van Justitie van 9 juli 2004, (Staatscourant 2004, nr.137).

De commissie heeft als taakopdracht gekregen de Wet op het notarisambt, die op 1 oktober 1999 in werking is getreden, te evalueren. Daarbij staan de vragen centraal of de geïntroduceerde marktwerking de beoogde effecten heeft gehad en of de ten aanzien van de verschillende aspecten van de beroepsuitoefening in de wet verankerde mix tussen publiek en privaat voldoende evenwichtig is. Een belangrijk thema bij deze evaluatie is te bezien of en op welke wijze de beoogde marktwerking in het notariaat heeft plaatsgevonden.

De samenstelling van de commissie was als volgt:
voorzitter:
- Mr. A. Hammerstein, president van het Gerechtshof Arnhem;

leden:
- Prof. mr. J.W.J. Besemer, oud-voorzitter van de raad van bestuur van het Kadaster, thans hoogleraar Geo-informatie-infrastructuur aan de Technische Universiteit Delft;
- Mr. F.W.H. van den Emster, president van de Rechtbank Rotterdam;
- Prof. mr. E.H. Hondius, hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit Utrecht;
- Prof. mr. M.J.A. van Mourik, notaris en hoogleraar notarieel- en privaatrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen;

adviserende leden:
- Mw. mr. M. Brandsma, directeur Toegang Rechtsbestel van het Ministerie van Justitie, na 1 februari 2005 opgevolgd door mr. K. Krijnen, hoofd afdeling Juridische Beroepsgroepen en Tolken, Directie Toegang Rechtsbestel van het Ministerie van Justitie;
- Drs. M.A.H.M. Hameleers MPA, lid managementteam Directie Marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken;
- Mr. P. Kole, directeur Algemene Zaken, van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie;
- Prof. mr. G.J.C. Lekkerkerker, directeur Juridische Zaken van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie, als plaatsvervangend lid voor mr. P. Kole.

Secretariaat: mr. C.P. Bierhuize en mr. P. Dessé, beiden werkzaam bij de Directie Toegang Rechtsbestel van het Ministerie van Justitie.

Inhoudsopgave

Ten geleide

Op 9 juli 2004 is bij besluit van de Minister van Justitie de commissie Evaluatie Wet op het notarisambt ingesteld. De wetgever heeft in 1999 expliciet aangegeven de concurrentie binnen het notariaat te willen bevorderen. Daartoe zijn, globaal, drie maatregelen in de wet neergelegd: de liberalisering van het benoemings- en vestigingsbeleid, de afschaffing van het verbod op het verrichten van ambtshandelingen buiten het arrondissement van vestiging en het geleidelijk vrijlaten van de tarieven. De commissie heeft onderzocht op welke wijze de genoemde maatregelen in de praktijk gestalte hebben gekregen. Daarbij heeft zij gelet op de effecten van marktwerking en concurrentie en op de mogelijke gevolgen daarvan voor de ambtsuitoefening.

Werkwijze van de commissie
De commissie heeft vijftien maal vergaderd en daarbij de verschillende aspecten van de notariële beroepsuitoefening beoordeeld. De commissie heeft getracht een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen van de actuele ontwikkelingen in het notariaat. Daartoe heeft de commissie een aanzienlijk aantal publicaties bestudeerd en gesproken met onder meer het bestuur van het Bureau Financieel Toezicht en met vertegenwoordigers van de Nederlandse Mededingingsautoriteit. Tevens heeft de commissie hoorzittingen gehouden met de voorzitters van de notariële toezichtkamers en de voorzitters van de notariële ringen. Voorts zijn door commissieleden verschillende seminars bezocht die betrekking hadden op actuele onderwerpen die het notariaat betreffen. Ten slotte zijn door de commissie wetenschappelijke onderzoekers uitgenodigd om aan de hand van recente onderzoeken de commissie nader te informeren door het geven van presentaties. Een van die presentaties had betrekking op het rapport "Competition and quality in the notary profession" dat het Centraal Planbureau op 8 september jl. heeft gepubliceerd. Een beknopte reactie van de commissie op dit rapport is opgenomen als bijlage 6.
Naast deze eigen activiteiten heeft de commissie aan het onderzoeksbureau EIM opdracht gegeven een onderzoek in te stellen naar de gevolgen van prijsconcurrentie in het notariaat met het oog op het beoordelen van de gevolgen van marktwerking in het notariaat. Het rapport van het EIM is als bijlage bij dit rapport gevoegd.

In het eerste hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de belangrijkste conclusies van de commissie. In het tweede hoofdstuk staat een beschouwing over de essentie van het notariaat. Dit hoofdstuk vormt het referentiekader dat de commissie heeft gehanteerd bij het beoordelen van de verschillende elementen uit de notariële beroepsuitoefening. In de daarop volgende hoofdstukken worden de actuele stand van zaken en de bevindingen van de commissie per onderwerp gegeven. Daarna volgen in hoofdstuk 9 de conclusies en aanbevelingen.
De noten in de tekst zijn per hoofdstuk als eindnoten opgenomen in dit rapport.

De commissie dankt alle personen die tijd hebben vrijgemaakt om de commissie van informatie te voorzien, alsmede alle personen die voor de commissie een presentatie hebben gegeven van wetenschappelijke onderzoeksresultaten, die relevant waren voor de taakopdracht van de commissie.

De commissie geeft in dit rapport een unaniem advies.

Hoofdstuk 1

Hoofdlijnen van het rapport

1.1 Inleiding

In 1999 is de nieuwe Wet op het notarisambt (Wna) in werking getreden. De bedoeling ervan was dat meer marktwerking en vrijere vestigingsmogelijkheden zouden leiden tot meer aanvaardbare prijzen en prijsdifferentiatie, alsmede tot verbetering van de kwaliteit en de toegankelijkheid van de dienstverlening. Ondanks waarschuwende geluiden waren de verwachtingen hoog, wellicht te hoog, gespannen. Deze hooggespannen verwachtingen zijn gedeeltelijk uitgekomen. Notarissen zijn efficiënter gaan werken, hebben (nog) meer oog gekregen voor innovatie en de klantvriendelijkheid is toegenomen. In de onroerendgoedpraktijk zijn de tarieven gedaald, zij het in het laagste segment minder dan werd verwacht, en is prijsdifferentiatie opgetreden. Daar staat tegenover dat de tarieven voor het overige zijn gestegen, hetgeen mede het gevolg is van het wegvallen van kruissubsidie. Voorts bestaat zorg over handhaving van de kwaliteit van de notariële dienstverlening. Vooral de informerende rol van de notaris dreigt in de knel te komen. De ambachtelijke kwaliteit van de akten lijkt echter nog steeds voldoende te zijn.
De notaris vervult in onze samenleving de rol van deskundige en onpartijdige vertrouwenspersoon.[1] Het voortbestaan van het notariaat in de vorm die wij reeds lang en ook thans nog kennen, is zonder meer gerechtvaardigd als de notaris deze rol kan blijven vervullen. Daarom mogen en moeten aan de persoon die het ambt van notaris bekleedt, hoge eisen worden gesteld als het gaat om integriteit, onafhankelijkheid en bekwaamheid. Aan deze eisen mag niet worden getornd. Daarover bestaat binnen en buiten het notariaat een grote mate van consensus. De commissie denkt daarover niet anders. Integendeel, alle voorstellen van de commissie zijn erop gericht de bestaande eisen beter dan thans gebeurt te handhaven en nog wat verder aan te scherpen. De commissie wil bovendien de positie van de notaris in enkele opzichten versterken in het belang van de rechtsorde, waaronder de rechtszekerheid.

1.2 Gevolgen van marktwerking

De commissie heeft vastgesteld dat, vooral binnen de beroepsgroep zelf, zorgen bestaan over de handhaving van de integriteit en de kwaliteit van de dienstverlening. Deze zorgen lijken in de eerste plaats voort te komen uit de hiervoor al genoemde hoge eisen die aan het ambt gesteld worden. Voorts heeft de liberalisering van de tarieven geleid tot meer concurrentie tussen de notarissen waardoor op veel plaatsen de onderlinge verhoudingen onder druk zijn komen te staan. Er zijn aanwijzingen dat vele notarissen niet voldoende waren voorbereid op de marktwerking waardoor zij zich, overigens lang niet altijd terecht, bedreigd zijn gaan voelen en zij soms, uit vrees voor verlies van hun marktpositie, onderling wel erg scherp zijn gaan concurreren. Ten slotte heeft het loslaten van vaste tarieven de notaris in de onroerendgoedpraktijk kwetsbaarder gemaakt voor beïnvloeding en manipulatie door met name grote partijen in de markt die in staat zijn eigen voorwaarden te dicteren. Daarnaast hebben de economische omstandigheden na 1999 een ongunstige invloed gehad. De economische conjunctuur is teruggelopen en de onroerendgoedpraktijk in het algemeen heeft het zwaar te verduren.

De commissie stelt vast dat de marktwerking een aantal positieve effecten heeft gehad, zoals betere toegankelijkheid en dienstverlening, innovatie en prijsdifferentiatie. De commissie heeft geen concrete aanwijzingen gevonden voor de juistheid van de veronderstelling dat marktwerking en liberalisering van tarieven hebben geleid tot het op grote schaal teruglopen van de kwaliteit en aantasting van de integriteit binnen de beroepsgroep. Notarissen hechten nog steeds zeer aan handhaving van betrouwbaarheid en kwaliteit. Door het toenemen van de concurrentie zijn wel meer dan voorheen de grenzen opgezocht van de bestaande regels en normen die blijkens de tuchtrechtspraak hier en daar ook zijn overschreden. Aan de commissie zijn voorbeelden

gemeld van grensoverschrijdend gedrag van notarissen waartegen niet altijd effectief is of kon worden opgetreden. Er zijn echter geen duidelijke aanwijzingen gevonden voor een onaanvaardbare vermindering van de kwaliteit van de dienstverlening. Mogelijk is wel sprake van verschraling, in het bijzonder doordat ook in de familiepraktijk kostendekkend moet worden gewerkt omdat kruissubsidiëring vanuit de onroerendgoedpraktijk voor het grootste deel is weggevallen. In deze laatste praktijk probeert een aantal notarissen, om begrijpelijke doch voor de commissie niet aanvaardbare redenen, tijd te besparen op hun informatie- en adviestaak.

De commissie beveelt aan dat zowel door het ministerie als door de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) in de nabije toekomst nader onderzocht wordt in hoeverre de thans gehoorde klachten over en zorgen ten aanzien van de kwaliteit van de notariële dienstverlening en de integriteit van de beroepsuitoefening gegrond zijn. Het notariaat bevindt zich nog steeds in een transitiefase die monitoring vereist.

1.3 Professionele autonomie

De commissie meent dat in elk geval maatregelen nodig zijn om ook voor de toekomst te waarborgen dat een betrouwbaar en deskundig notariaat, waaraan in onze samenleving met het oog op de eisen van het rechtsverkeer behoefte bestaat, blijft bestaan. Dit vereist een sterke preventieve en repressieve kwaliteitsborging. De belangrijkste bijdrage daaraan zal vanuit de beroepsgroep zelf moeten komen. Notarissen zullen zich goed moeten realiseren welke hoge eisen aan het ambt gesteld worden en zich dienovereenkomstig moeten gedragen. De KNB kan een belangrijke bijdrage leveren door voorlichting en verscherpte regelgeving op het gebied van kwaliteit, integriteit en ondernemerschap. Binnen de beroepsgroep zal in zoverre een cultuuromslag moeten plaatsvinden dat de urgentie van zelfregulering en het elkaar aanspreken op verantwoordelijkheid beter dan thans wordt onderkend, en dat een en ander ook daadwerkelijk in praktijk gebracht wordt.

De notaris is allereerst zelf verantwoordelijk voor het handhaven en bevorderen van de kwaliteit van de dienstverlening. Daarnaast acht de commissie een aantal flankerende maatregelen nodig die neerkomen op:

- strengere toetsing bij de toelating via een onafhankelijke commissie;
- versterking van het toezicht (surveillerende rol van de beroepsorganisatie) en verbetering van de onderzoeksmogelijkheden door het Bureau Financieel Toezicht (BFT);
- concentratie van het tuchtrecht;
- kwaliteitsnormen en invoering van audits.

Binnen het notariaat zullen integriteit en kwaliteit niet alleen tot normale onderdelen van de bedrijfsvoering moeten worden gemaakt, maar het tekortschieten op deze punten zal sneller en effectiever dan voorheen onderwerp van onderzoek en handhaving moeten worden.

Wat de toelatingseisen betreft, pleit de commissie voor handhaving van de universitaire opleiding. De notaris behoort een academisch geschoolde jurist te zijn die zelfstandig in staat is zijn vak bij te houden en op zijn vakgebied verbindingen te zien tussen verschillende onderdelen van het recht. Voor behoud van de kwaliteit van de dienstverlening is nodig dat de notaris op de gebieden waarop hij werkzaam is (vooral onroerendgoedpraktijk, familie- en erfrecht en ondernemingsrecht) voldoende kennis in huis heeft, hetgeen echter op bepaalde terreinen de noodzaak van bijzondere expertise en specialisering niet behoeft uit te sluiten. De commissie acht het ook noodzakelijk dat meer dan thans aandacht wordt besteed aan de geschiktheid van degenen die tot dit publieke ambt worden geroepen. De eis van alleen een ondernemingsplan is te mager. Er zal opnieuw aandacht besteed moeten worden aan het toetsen van de geschiktheid van de te benoemen persoon. Deze zou kunnen bestaan uit een objectieve toets, op enig moment tijdens de opleiding waarmee de geschiktheid van de persoon voor het ambt zou kunnen worden getoetst. Omdat de levensvatbaarheid van een nieuwe standplaats objectief getoetst wordt, bestaat geen reden voor beperking van de mogelijkheid van vrije vestiging.

De commissie doet nog enkele andere aanbevelingen:
- versoepeling van de stage-eisen;
- vereenvoudiging van de zij-instroom;
- zo spoedig mogelijk invoering van de notaris in dienstbetrekking van een notaris;
- invoering van de mogelijkheid om waarnemend notaris te zijn tot de leeftijd van 70 jaar;
- aanvaardbaarheid van betaling van een goodwillvergoeding.

1.4 Toezicht en tuchtrecht

De commissie is van oordeel dat de tijd gekomen is om toezicht en tuchtrecht van elkaar los te maken. Toezicht behoort in handen te komen van degenen die daarvoor voldoende zijn toegerust. Los daarvan moet een vorm van onafhankelijke tuchtrechtspraak bestaan. Met het oog op dit laatste en om meer eenheid van tuchtrechtspraak te bevorderen en afstand te scheppen van de beroepsbeoefenaren, beveelt de commissie aan dat landelijk vijf notariële tuchtkamers worden gevormd, één per ressort in de rechtbank die is gevestigd in de hoofdplaats van het ressort. De samenstelling van deze kamers zou moeten bestaan uit twee rechters en een notaris. De commissie is voorstander van benoeming van presidenten van de rechtbanken van het ressort tot leden van deze notariële kamer. Aldus blijft de band met de plaatselijke situatie in stand. Sancties moeten worden uitgebreid met de geldboete en de mogelijkheid van het opleggen van voorwaarden.

Wat het toezicht betreft is vooral van belang dat het aantal toezichthouders wordt verminderd en dat de resterende toezichthouders over voldoende bevoegdheden en middelen beschikken om het toezicht effectief te doen zijn. Onderzoek ten kantore van de notaris en in dossiers behoort mogelijk gemaakt te worden voor de gevallen waarin naar het oordeel van (de voorzitter van) de notariële kamer voldoende gegronde verdenking bestaat dat in strijd met de regels wordt gehandeld. Voor bepaalde gevallen zal een vorm van stille bewindvoering mogelijk gemaakt moeten worden.

1.5 Domeinmonopolie en ministerieplicht

De commissie acht de huidige domeinmonopolies van de notaris gerechtvaardigd. Op al deze gebieden waar de wetgever een authentieke, door een notaris opgestelde akte heeft voorgeschreven, vervult de notaris een essentiële rol door zijn expertise in samenhang met zijn onafhankelijkheid annex onpartijdigheid. De hiermee bereikte rechtszekerheid is ook in economisch opzicht van groot belang. De deskundigheid betreft mede de samenhang tussen de gebieden. Daarom mag in beginsel van de notaris full service worden verwacht en dient de ministerieplicht gehandhaafd te blijven. De commissie vraagt ook aandacht voor de mogelijkheid van een zekere specialisatie. Aan de ministerieplicht moet in deze gevallen kunnen worden voldaan door een adequate verwijzing naar een andere notaris. Daarvoor moeten nieuwe regels worden gesteld.

1.6 Tarieven en mededinging

De notaris heeft zijn ambt in de moderne geschiedenis altijd vervuld als vrije beroepsbeoefenaar. De nieuwe wet heeft de notaris wel meer tot ondernemer gemaakt dan voorheen. Dit ondernemerschap moet worden uitgeoefend binnen de strenge normering van het ambt. Dit is geen eenvoudige opgave. Het kan geen verbazing wekken dat vele notarissen daarmee hebben geworsteld en daarmee ook thans nog moeite hebben. Zij kunnen hun onpartijdigheid en onafhankelijkheid, waaraan zij terecht gehecht zijn, moeilijk in overeenstemming brengen met de rol van 'koopman' die moet concurreren op de markt en klanten moet zien te verwerven. De commissie is zich ervan bewust dat om deze reden door velen gehoopt wordt op een herinvoering van de tariefregulering. Deze zou volgens hen weer rust kunnen brengen in de gelederen. De commissie is van oordeel dat deze rust van zeer tijdelijke aard zou zijn. De werkelijke knelpunten worden hiermee niet opgelost. Tariefregulering is bovendien een uiterste maatregel waarvoor zwaarwegende redenen moeten bestaan die thans niet aanwezig zijn. De

mogelijkheid van tariefregulering dient wel als noodmaatregel in de wet verankerd te blijven. Toepassing is pas gerechtvaardigd als de continuïteit van het notariaat of de toegang tot de notariële dienstverlening in gevaar zou komen. De commissie wijst erop dat tariefregulering ingewikkeld is en dat daaraan ook grote nadelen kunnen kleven. Zelfs als alleen minimumtarieven voor bepaalde verrichtingen zouden worden vastgesteld, is niet aanstonds duidelijk door wie dat zou moeten gebeuren en op grond van welke gegevens. De kostprijs van akten loopt uiteen en is afhankelijk van een aantal factoren.

Inschakeling van de notaris in de obligatoire fase van de consumptieve onroerendgoedpraktijk overeenkomstig de Amsterdamse praktijk draagt bij aan de oplossing van de gesignaleerde knelpunten omdat de concurrentie dan meer op kwaliteit kan geschieden en de notaris in een vroeger en dus effectiever stadium kan adviseren (in hoofdstuk 4 zal nader op de Amsterdamse praktijk worden ingegaan). Bevordering van de concurrentie heeft ook positieve aspecten, in het bijzonder waar het de positie van de consument betreft. Aan deze positie wordt in dit rapport aandacht besteed in verband met helderheid van tarieven, innovatie en kwaliteit van de dienstverlening.

De ontwikkeling van de notaris als publiek ambtenaar naar de notaris als professionele dienstverlener die op grond van de wet een ambt vervult, past in de huidige tijd. Ook aan de overheid worden bij de uitoefening van haar publieke taak bepaalde eisen van ondernemerschap gesteld.[2] Professionele dienstverlening verlangt van de notaris dat deze kan voldoen aan hoge maatstaven op het gebied van zowel de vakinhoudelijke als bedrijfsmatige invulling van zijn werkzaamheden.

Dit betekent een langdurig en continu proces van verbeteringen en aanpassingen. Door zijn ambt moet de notaris daarnaast voldoen aan hoge eisen op het gebied van integriteit. Deze eisen gelden in zekere mate ook voor andere professionele dienstverleners op de juridische markt, doch van de notaris wordt meer verwacht in verband met zijn onafhankelijkheid en onpartijdigheid waardoor hij een vertrouwensfunctie vervult. Deze eisen stellen beperkingen aan de vrije mededinging, maar met deze beperking gelden de mededingingsregels ook voor de notaris die daaraan ook zelf een zekere bescherming kan ontlenen als het gaat om handhaving van eerlijke mededinging. Professionele dienstverlening houdt in dat de werkzaamheden van de notaris op een hoger plan kunnen worden getrokken. Dat is, ook vanuit het perspectief van de consument, ongetwijfeld een vooruitgang, als daarnaast verzekerd is dat aan de ambtsverplichtingen wordt voldaan. De commissie ziet de oplossing van de thans bestaande problemen dus niet in het herinvoeren van vaste tarieven, maar wel in het versterken van de positie van de notaris als professionele dienstverlener.

Eindnoten hoofdstuk 1

1 Zie ook het rapport Toezicht notariaat, 1999, dat wordt besproken in hoofdstuk 6.
2 Sociaal Economische Raad “Ondernemerschap voor de publieke zaak”, 2005.

Hoofdstuk 2

Beeld van het notariaat

2.1 Inleiding

De Minister van Justitie heeft de commissie opgedragen de Wet op het notarisambt te evalueren en heeft in de taakopdracht specifieke onderwerpen vermeld die hij daarbij van belang acht. De bedoelingen van de wetgever, die in 1999 de Wet op het notarisambt heeft vernieuwd, zijn uitgangspunt bij deze evaluatie. Aangezien de wereld van het notariaat een complexe dynamiek kent, kan niet worden volstaan met een vergelijking tussen de toenmalige opvattingen van de wetgever en de huidige situatie, maar is het ook noodzakelijk dat de commissie haar beoordeling plaatst in een eigen referentiekader.

Dit hoofdstuk geeft een beeld van de wijze waarop de notaris zijn ambt volgens de wet en volgens de opvatting van de commissie moet vervullen De commissie acht dit normatieve kader noodzakelijk in verband met de continuïteit van het notariaat en het behoud van de bijzondere vertrouwensfunctie van de notaris als publiek ambtenaar in ons rechtssysteem. Tegen de achtergrond van dit beeld van het notarisambt zullen vervolgens de verschillende onderwerpen uit de taakopdracht worden behandeld.

2.2 De kerntaak van de notaris

Volgens artikel 2 Wna houdt het ambt van notaris de bevoegdheid in om authentieke akten te verlijden in de gevallen waarin de wet dit aan hem opdraagt of een partij zulks van hem verlangt en andere in de wet aan hem opgedragen taken te verrichten (zie bijlage 3). De notaris is een openbare ambtenaar, bekleed met overheidsgezag. Kerntaak van de notaris is het opmaken van authentieke akten.[3] Als de taak van de notaris zich zou beperken tot het opmaken van akten en het vastleggen van wat partijen al zijn overeengekomen (het Engelse systeem) dan zou het kantoor een aktenfabriek worden en de notaris een veredelde stempelaar. De zogenoemde Latijnse notaris heeft in tegenstelling tot zijn Angelsaksische tegenhanger een advies- , informatie- en waarschuwingsplicht waardoor hij als onafhankelijk adviseur een inhoudelijke inbreng en toegevoegde waarde (*Beratung, Belehrung*) heeft. De commissie hecht groot belang aan deze taken van de notaris.[4]

De taak van de notaris behoort meer in te houden dan alleen het opmaken van akten en het uitvoeren van de daarbij behorende controles. Uitgangspunt is dat de consument erop moet kunnen vertrouwen dat de notaris, die is belast met de opdracht rechtszekerheid te verschaffen, voldoende toezicht houdt en op onpartijdige wijze alle belangen behartigt (artikel 17 Wna). Dit vertrouwen moet worden geborgd door institutionele maatregelen, bijvoorbeeld door toetsing in de opleiding, assessments en toetsing van de persoon vóór de benoeming tot notaris. Allereerst echter is vertrouwen een kwestie van koestering van zichtbare- en toetsbare professionaliteit door de notaris zelf. Daarbij speelt de KNB een belangrijke rol door het ontwikkelen en hanteren van kwaliteitssystemen en normeringen.

Kernpunt van de vertrouwenspositie is de zwaarwegende zorgplicht van de notaris tot wilscontrole[5] en de in artikel 43 Wna opgenomen en in de jurisprudentie van de Hoge Raad nader uitgewerkte *Belehrungs*-plicht.[6] De notaris mag in zijn ambtsuitoefening niet te lijdelijk zijn. Hij is tuchtrechtelijk aanspreekbaar op de niet-nakoming van verplichtingen die een waarborgfunctie hebben voor het vertrouwen in het notarieel handelen en de rechtszekerheid van de akte. De zorgplicht van de notaris gaat in het algemeen aanzienlijk verder dan de zorgplicht van een gewone ondernemer of dienstverlener. De notaris moet niet alleen rekening houden met de belangen van zijn cliënt maar ook met die van de wederpartij van zijn cliënt en van derden, zoals bijvoorbeeld de fiscus.
Hoewel *Beratung* [7] niet in de wet verplicht wordt voorgeschreven stelt de commissie haar op één lijn met de wilscontrole en de Belehrungs-plicht waardoor zij in de ogen van de commissie deel uitmaakt van de kerntaak van

de notaris. De cliënt mag als consument verwachten dat de notaris zowel de wilscontrole, de *Belehrung*, als de Beratung uitvoert. Ook de tuchtrechter neigt ertoe dit gedeelte van de notariële werkzaamheden als een uit een behoorlijke ambtsvervulling voortvloeiende verplichting te beschouwen.[8]

2.3 De essentie van het notarisambt

De wetgever heeft de essentie van het ambt geformuleerd in artikel 17 van de Wna. Op grond hiervan dient de notaris zijn ambt onafhankelijk uit te oefenen en moet hij de belangen van alle bij de rechtshandeling betrokken partijen op onpartijdige wijze en met de grootst mogelijke zorgvuldigheid behartigen. In zijn dienstverlening moet de notaris een onafhankelijk en onpartijdig ambtsdrager zijn. De dienstverlening van de notaris en zijn professionele deskundigheid moeten niet alleen gericht zijn op en ten goede komen aan zijn cliënt, maar ook andere betrokken partijen en daarmee in feite aan de gehele Nederlandse rechtsorde. Wanneer de notaris zijn ambt verzaakt, kan dit ook buiten de kring van directe betrokkenen ernstige gevolgen hebben. De notaris neemt door zijn onpartijdigheid in vergelijking met andere professionals, zoals advocaten en medisch specialisten, een bijzondere positie in.

Volgens Zijderveld[9] belichaamt de notaris net als de rechter de kern van het ethos van de democratische rechtstaat, te weten onpartijdigheid, en kunnen de verschillende functies van de notaris zichtbaar worden gemaakt binnen de drie punten van onze democratische driehoek, “staat” (vooral: rijksoverheid), “maatschappij” en “markt”. Als geen andere beroepsgroep staat het notariaat in het midden van deze driehoek en mag hij, wil hij goed functioneren, nooit in één van de drie opgaan. Als juridisch magistraat die boven de partijen staat, heeft de notaris een positie tussen “staat” en “maatschappij”, als zelfstandig ondernemer heeft hij een plaats tussen “maatschappij” en “markt” en als juridisch-adviserende professional opereert hij tegelijk in alle drie velden.
De commissie is van oordeel dat de combinatie van ambtsdrager en ondernemer in principe mogelijk is, mits voldoende waarborgen aanwezig zijn voor een behoorlijke ambtsvervulling. Daarmee moet worden bereikt dat de wettelijke normen die de essentie van het ambt vormen, worden gehandhaafd. Resumerend meent de commissie dat het ondernemerschap van de notaris steeds moet zijn ingebed in waarborgen voor de goede uitvoering van zijn ambtelijke plichten.
Naar het oordeel van de commissie ontleent de notaris zijn bijzondere positie in de Nederlandse rechtsorde voornamelijk aan het grote vertrouwen dat hij geniet in de maatschappij. Het blijvend en gerechtvaardigd vertrouwen in de notaris, is een essentiële voorwaarde voor het voortbestaan van het notariaat. Anders dan in het verleden verwerft tegenwoordig niemand vanzelfsprekend vertrouwen doordat hij een bepaald beroep of ambt uitoefent. Het vertrouwen moet door het notariaat telkens weer worden verdiend en de gerechtvaardigheid ervan moet aantoonbaar zijn. [10]
Daarom bestaat behoefte aan een uitgebreid borgingssysteem dat al begint bij de universitaire opleidingseisen voor de notaris, de toelating als kandidaat, de stage en de interne beroepsopleiding. De eisen die de wet stelt aan de onafhankelijkheid en onpartijdigheid, de zorgplicht, de wilscontrole en de *Belehrungs*-plicht, de kantoororganisatie en de bewaarverplichting, de gedrags- en beroepsregels, de interne kwaliteitssystemen, het toezicht en het tuchtrecht, dragen alle ertoe bij dat het vertrouwen van de burger in de notaris wordt geborgd. De commissie is daarbij van oordeel dat de nadruk moet liggen op de deugden van de persoon en de normbewustheid van de notaris. Dit intrinsieke normbesef kan niet worden vervangen door toezicht.
Ook het bewijs dat de dienstverlening in het notariaat deugdelijk is, ligt primair bij de professionals zelf. Zij onderhouden immers een directe relatie met hun cliënten waarin door een goede dienstverlening vertrouwen wordt opgebouwd. Daarnaast is een belangrijke rol weggelegd voor het interne integrale toezicht op het niveau van de beroepsorganisatie. Hoe beter het interne toezicht functioneert en hoe meer werk wordt gemaakt van kwaliteitsborgende en verbeterende systemen, des te beter zijn de waarborgen voor kwaliteit en integriteit. Het gebruik van interne kwaliteitssystemen is bovendien een essentiële voorwaarde voor een samenhangend, sober en selectief toezicht.[11] Op de vraag of de huidige waarborgen voldoende zijn, zal hierna nader worden ingegaan.

2.4 Ondeelbaarheid van het ambt

De commissie is van oordeel dat een notaris zijn ambt ondubbelzinnig bekleedt. Hij treedt altijd op als notaris. Het onderscheid tussen wettelijke en niet-wettelijke taken, ambtelijke en niet-ambtelijke taken van de notaris is tuchtrechtelijk niet relevant en het is in de praktijk bovendien lastig te hanteren.[12] De maatschappelijk nog steeds breed aanvaarde positie van de notaris als publiek vertrouwenspersoon brengt met zich dat hij tuchtrechtelijk aansprakelijk is voor al zijn handelingen, ook op terreinen waar zijn tussenkomst niet wettelijk verplicht is. Zijn tuchtrechtelijke aansprakelijkheid voor niet-wettelijk verplichte werkzaamheden is zonder meer begrijpelijk wanneer de niet-wettelijk verplichte werkzaamheden, zoals bemiddeling of advisering, voortvloeien uit de wettelijke taken van de notaris op het gebied van de onroerendgoed-, ondernemingsrecht- of familiepraktijk. De vraag of de notaris in een dergelijk geval al dan niet zelf de akte heeft opgemaakt, is daarbij niet relevant. Zijn tuchtrechtelijke aansprakelijkheid voor werkzaamheden buiten het wettelijke domein, zonder dat sprake is van enig voor de hand liggend verband met zijn wettelijke werkzaamheden, zoals optreden bij loterijen, is niet vanzelfsprekend. Dergelijke werkzaamheden worden gewoonlijk aan de notaris opgedragen vanwege zijn vertrouwenspositie. Uitsluitend om die reden is de notaris ook voor dergelijke werkzaamheden onderworpen aan het tuchtrecht.[13] Daarom kan wellicht beter worden gesproken van ondeelbaarheid van de ethiek dan die van het ambt.

De cliënt/consument moet steeds kunnen vertrouwen op de deskundigheid, integriteit, onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de notaris. Dit geldt niet alleen in de contractuele fase maar begint al in de precontractuele fase, bij het eerste contact tussen consument en notaris, als de notaris een offerte uitbrengt. De bijzondere positie van de notaris verplicht hem tot duidelijkheid op het gebied van zijn tarief en de omvang van zijn dienstverlening. Zijn offerte moet transparant zijn, waarbij de consument erop mag vertrouwen dat de notaris als juridisch deskundige nauwgezet kan aangeven welke werkzaamheden de consument kan verwachten tegen welk tarief, wat in dat tarief is begrepen, en wat er niet in is begrepen zodat de cliënt achteraf niet voor onaangename verrassingen in de vorm van extra toeslagen komt te staan. Onder het begrip transparantie gaat de bijzondere positie van de notaris schuil met alle hiervoor genoemde waarborgen voor kwaliteit, onafhankelijkheid, onpartijdigheid en integriteit. Ook in de adviespraktijk moet de notaris zich aan de beroeps- en gedragsregels houden. Daar waar de notaris optreedt als partijadviseur, geeft hij daarvan blijk aan betrokkenen. De notaris mag niet adviseren zonder daarbij rekening te houden met de belangen van de wederpartij en van derden. Andere adviseurs in het private veld zijn niet in deze zin (door de “klem van het ambt”) beperkt in hun handelen.

De principiële ondeelbaarheid van (de ethiek van) het notarisambt acht de commissie ook van belang als het gaat om individuele rechten en verplichtingen van de notaris, waarbij in de Wet op het notarisambt de eigen verantwoordelijkheid van de notaris als uitgangspunt is genomen. Het exclusieve recht om authentieke akten op te maken staat tegenover de individuele verplichting van de notaris zijn ministerie te verlenen wanneer daarom wordt verzocht met inbegrip van de onlosmakelijk daaraan verbonden zorg- en informatieplicht. De commissie is zich ervan bewust dat zich in de praktijk situaties kunnen voordoen waarbij de ministerieplicht op gespannen voet kan staan met de zorg- en informatieplicht. In principe acht de commissie het niet goed denkbaar dat een notaris naar behoren aan zijn zorg- en informatieplicht kan voldoen zonder te beschikken over de noodzakelijke basiskennis en praktijkervaring op het terrein van het vermogensrecht, het personen- en familierecht en het erfrecht. De zorg- en informatieplicht van de notaris brengt immers mee dat hij bijvoorbeeld aan de klant de vermogensrechtelijke gevolgen kan uitleggen die verbonden kunnen zijn aan de koop of verkoop van een huis, ook in erfrechtelijke zin of met het oog op huwelijksvermogensrecht of ander relatierecht (samenlevingscontract). Anderzijds kan de zorgplicht[14] in zeer bijzondere gevallen voor de notaris reden zijn om geen diensten te verlenen en door te verwijzen naar gespecialiseerde collega’s. Bij de bespreking van de ministerieplicht zal hierop nader worden ingegaan.

Resumerend: De commissie gaat ervan uit dat de notaris in verband met de van hem te verlangen kwaliteit van de dienstverlening deskundig moet zijn op alle drie de rechtsgebieden van zijn domeinmonopolie.

2.5 De betekenis van de authentieke akte

De bevoegdheid tot het opmaken van authentieke akten vloeit voort uit het ambt en is niet alleen voorbehouden aan notarissen. Ook gemeenteambtenaren, bijvoorbeeld, hebben deze bevoegdheid.[15] De notaris is echter niet alleen exclusief bevoegd en verplicht om authentieke akten te verlijden in de gevallen waarin de wet dit aan hem opdraagt (domeinmonopolie), maar ook wanneer een partij dat van hem verlangt. Dit maakt de notaris tot een ambtenaar. De wetgever heeft de notaris deze positie toevertrouwd in verband met het belang van de rechtszekerheid die in het economische en maatschappelijke verkeer onontbeerlijk is. De commissie verwijst naar wat in hoofdstuk 5 wordt vermeld over de rechtvaardiging van het domeinmonopolie van de notaris.

Het belang van de akte is gelegen in de wettelijke zorgplicht van de notaris als ambtenaar die ertoe bijdraagt dat achteraf geen onhelderheid bestaat over hetgeen partijen zijn overeengekomen. Indien zich nadien toch geschillen voordoen kan een beroep worden gedaan op de authentieke akte waarin op eenduidige wijze de rechtsbetrekking tussen partijen is vastgelegd. De wet verbindt aan de akte bepaalde rechtsgevolgen zoals bijzondere bewijskracht. Op deze wijze vervult de notaris een belangrijke rol ter voorkoming van gerechtelijke procedures. De kernfunctie van zowel de notaris als de door hem opgestelde akten is het verschaffen van rechtszekerheid. De notaris doet dat als professioneel dienstverlener in een publiekrechtelijk ambt.

De bijzondere betekenis van de notariële authentieke akte is dat het recht hieraan niet alleen de gevolgen verbindt die in het algemeen voor authentieke akten als bewijsmiddel in het procesrecht gelden, te weten:

- het vermoeden van echtheid zolang het tegendeel niet is bewezen;
- dwingend bewijs, de rechter is verplicht de inhoud van de authentieke akte als waar aan te nemen, zo lang het tegendeel niet is bewezen;
- omdat de notaris bevoegd is aan iedere partij bij een akte daarvan een afschrift (grosse) af te geven wordt hieraan ook het belangrijke gevolg verbonden van de executoriale titel, de mogelijkheid om een onwillige debiteur tot nakoming te dwingen van zijn in een notariële akte opgenomen verplichting, zonder tussenkomst van de rechter.[16]

De wetgever biedt op deze wijze aan ieder de mogelijkheid om zich door middel van een notariële akte met het oog op eventuele toekomstige geschillen bij voorbaat een dwingend bewijsmiddel te verschaffen dat bovendien executoriale kracht heeft. Dit kan ingeval de debiteur zijn verplichtingen niet nakomt, belangrijke praktische en financiële gevolgen hebben. De schuldeiser kan op grond van de grosse van een notariële akte zonder meer tot beslaglegging en executiemaatregelen tegen een onwillige schuldenaar overgaan en hij heeft daarvoor geen vonnis nodig. Daardoor kunnen veel kosten en tijdverlies vermeden worden die gemoeid zijn met het verkrijgen van een definitief vonnis.

Eindnoten hoofstuk 2

3 Het opmaken van notariële akten maakt 94% uit van de omzet van notariskantoren (CBS- statline, 2004, Eerste Trendrapportage Notariaat, WODC Cahier 2004-12, pagina 44).

4 De wereld kent twee belangrijke stromingen als het gaat om het recht, "common law"en "civil law". Common law rechtsstelses kennen kan veel ongeschreven recht en bestaan onder meer in de Verenigde Staten, een groot deel van Canada en het Verenigd Koninkrijk. Deze landen kennen geen notarieel systeem. Civil law kenmerkt zich door geschreven recht. In dit rechtssysteem is ook plaats voor een notariaat zoals in dit hoofdstuk beschreven is en ook veelal als Latijns notariaat wordt aangeduid. Wereldwijd zijn de notariaten van 73 landen aangesloten bij de mondiaal overkoepelende organisatie van het Latijns notariaat, de Union Internationale du Notariat Latin (UINL). Vermeldenswaard is dat recent ook in China het Latijns notariaat is ingevoerd.
In de EU kennen 19 van de 25 lidstaten het Latijnse notariaat. In de meeste landen binnen de EU worden de tarieven voor het notariaat vastgesteld door de overheid. In een aantal landen is het notariaat gebonden aan door de overheid vastgestelde maximumtarieven. Het Nederlandse notariaat kent als enige geen vaste, door de overheid vastgestelde, tarieven.

5 De notaris zal moeten nagaan of de wil van de handelende personen, zoals neergelegd in de akte, overeenstemt met hun werkelijke wil. Uiteraard zal de notaris ook altijd moeten nagaan of betrokkenen wel in staat zijn zich een rechtens relevante wil te vormen met betrekking tot de rechtsgevolgen die zijn beoogd met de in de akte opgenomen rechtshandeling.

6 De notaris dient naar vermogen te voorkomen dat misbruik wordt gemaakt van juridische onkunde en feitelijk overwicht. Hij dient daartoe in voorkomende gevallen voorlichting te geven over de specifieke, bezwarende rechtsgevolgen die rechtshandelingen met zich brengen voor de partijen die hij bijstand verleent. Vgl. het arrest inzake de Groningse huwelijksvoorwaarden (HR 20 januari 1989, NJ 1989, 766). Zie ook V.J.N. van Oijen, Beperking door de Hoge Raad van de notariële zorgplicht?, WPNR 05/6621, p. 393 v.

7 Adviezen die verband houden met een hem gegeven opdracht tot het verlijden van een notariële akte of met een andere in de wet aan hem opgedragen werkzaamheid moeten wel als notariële werkzaamheden worden beschouwd (Tweede Kamer, 23 706, nr. 12, pagina 17).

8 Hof Amsterdam, 8 januari 1998, WPNR 6299 en NJB 1998, 17. In deze zaak van het zogenoemde postorder-notariaat, waarbij het aangaan van een samenlevingscontract centraal stond, oordeelde het Hof dat een notaris cliënten in een persoonlijk onderhoud dient te informeren over de gevolgen die aan de betrokken samenlevingsovereenkomst zijn verbonden. In zo'n persoonlijk onderhoud dient de notaris tevens te controleren of cliënten die gevolgen overzien. Voorts dient hij bij die gelegenheid te beoordelen of zij werkelijk uitsluitend behoefte hebben aan een standaard samenlevingsovereenkomst ter verkrijging van bepaalde faciliteiten dan wel een uitgebreidere regeling wensen en hun ter zake nadere informatie te verschaffen.
Zie ook WPNR 6308 en 6309.

9 A. C. Zijderveld: Tussen staat, maatschappij en markt: Het notariaat als professie tussen ambt en onderneming, 1996.

10 Rapport WRR van 8 november 2004 "Bewijzen van goede dienstverlening". In dit rapport worden de problemen rond de kwaliteit, doelmatigheid en professionaliteit in de sectoren welzijn, volkshuisvesting, gezondheidszorg, arbeidsvoorziening en onderwijs geanalyseerd.

11 Vgl. ook Rapport WRR, pagina 16 en 246 en 248

12 In het voorstel voor een EU-dienstenrichtlijn wordt hierover een ander standpunt ingenomen. De Europese Commissie wenst het notariaat alleen uit te zonderen van het belangrijkste principe van de richtlijn, te weten het land van oorsprongsbeginsel en dan geldt die uitzondering uitsluitend voor die taken waarbij de inschakeling van een notaris op een wettelijke verplichting berust. Zie ook de brief van minister Brinkhorst aan de Tweede Kamer d.d. 20 september 2004, 21 501-30, nr. 59 en het SER-advies Dienstenrichtlijn, van 20 mei 2005, pagina 14). De Tweede Kamer heeft zich in het Algemeen Overleg met minister Brinkhorst op 24 mei 2005

over het kabinetsstandpunt ten aanzien van het SER-advies uitgelaten.

13 Mr. H. F. van den Haak, rede uitgesproken bij gelegenheid van het Landelijk Notarieel Studentencongres te Leiden, Sint Pieterskerk, 15 april 2005.

14 Wat in dit verband betekent dat de belangen van de consument er het best mee zijn gediend.

15 Artikel 156, lid 2, Rv.

16 Artikel 430 Rv, in verbinding met artikel 50 Wna.

Hoofdstuk 3

Effecten van de wetswijziging: de ambtelijke ethiek

3.1 Probleemanalyse

De commissie kan niet een éénduidig beeld schetsen van de huidige situatie binnen het notariaat. Daarvoor is de situatie nog te onduidelijk en complex. Dit hoofdstuk zal vooral gaan over de ambtelijke ethiek, de dilemma's waarmee de notaris geconfronteerd wordt en de omgang met normen en waarden. Hoofdstuk 4 behandelt de werking van de markt.

De nieuwe wet heeft binnen het notariaat aanleiding gegeven tot zowel nieuwe impulsen als tot onrust en bezorgdheid. Het vrijgeven van de vaste tarieven voor de familie- en onroerendgoedpraktijk heeft gezorgd voor meer concurrentie dan die waaraan de meeste notarissen gewend waren. De teruglopende conjunctuur kwam daar als probleem bij. Het EIM-onderzoek "Prijsconcurrentie in het notariaat"[17], dat uiteraard slechts een beperkt beeld kan geven van de stand van zaken, laat zien dat de rust nog niet is weergekeerd, maar dat het notariaat als geheel de veranderingen tot nu toe heeft weten te doorstaan. Tussen de posities van de individuele notarissen zijn de verschillen vermoedelijk groter geworden, waarbij informatie van het BFT leert dat een aantal kantoren het financieel zwaar heeft te verduren. De commissie heeft zich zeer ingespannen om een betrouwbaar beeld te verkrijgen en vooral gezocht naar inzicht in de oorzaken van de knelpunten en problemen, maar had daarvoor uiteraard slechts beperkte tijd en middelen. Enkele belangrijke aspecten worden hierna behandeld.

3.2 Dalende conjunctuur

De inwerkingtreding van de Wet op het notarisambt viel eind 1999 samen met een omslag in conjunctuur. Het notariaat werd hierdoor niet alleen geconfronteerd met meer marktwerking en meer onderlinge concurrentie, maar tegelijkertijd met een forse daling van het werkaanbod als dit wordt uitgedrukt in aantallen op te maken en te passeren akten. In 1999 bedroeg het totale aantal akten 1.822.000. In 2001 was dit aantal gedaald tot 1.585.000, dus een afname van 237.000 akten. Hierbij dient in aanmerking te worden genomen dat bij notariskantoren de omzet voor 94% is gerelateerd bestaat in het opmaken van akten. Hoewel de notariële praktijk als geheel rendabel is gebleven, heeft de winstgevendheid van de kantoren sinds 2001 onder druk gestaan. De notarissen moesten na de inwerkingtreding van de wet niet alleen hun aandacht richten op het opvangen van de gevolgen van de conjuncturele terugslag voor hun kantoor, maar zij kregen tegelijkertijd te maken met het voor de meeste van hen nieuwe fenomeen van meer onderlinge concurrentie. Door innovatie en verbetering van de efficiency van het bedrijfsproces moest vooral een aantal van de gevestigde kantoren zien te komen tot een lagere kostprijs van het ambachtelijk deel van de akten.[18] Niet alle kantoren zijn daarin even goed en even snel geslaagd, terwijl ook een (beperkt) aantal nieuwe notarissen op de markt verscheen met vaak scherpe tarieven.

In dit verband verdient opmerking dat circa 60% van de kantoren uit éénmanskantoren bestaat. Het is vooral voor de solitair werkende notaris niet eenvoudig tijd en aandacht aan alle problemen tegelijk te besteden. Het onderzoek van het EIM laat zien dat het verlagen van de kostprijzen, voornamelijk door personeelsreducties, dan ook pas sinds 2002-2003 duidelijk op grotere schaal op gang is gekomen. De kosten van een notariskantoor bestaan voor een belangrijk deel uit kosten zoals personeels- en huisvestingskosten die doorgaans niet binnen korte tijd kunnen worden verlaagd. Wellicht is de overgangsperiode van drie jaar voor een aantal notarissen te kort geweest om zich te (kunnen) aanpassen aan de vrijlating van de tarieven.

3.3 Marktontwikkeling: nieuwe toetreders

Het volgende knelpunt, dat voortvloeit uit het hiervoor genoemde probleem, is dat gevestigde notarissen het risico lopen het tegen nieuwe toetreders te moeten afleggen, niet omdat hun kennis, vakbekwaamheid of de kwaliteit van hun diensten tekortschieten, maar omdat de techniek en de innovatie van hun bedrijfsvoering minder ver zijn doorgevoerd dan bij de nieuwkomers, waardoor zij te lang op een te hoge kostprijs zijn blijven steken. Hiermee wil niet gezegd zijn dat dit het enige probleem is. Het vasthouden aan een (hoog) notarieel honorarium vanuit het verleden is ook een mogelijke oorzaak. Nieuwkomers hebben niettemin het voordeel gehad dat zij de inrichting van hun kantoororganisatie direct konden afstemmen op de nieuwe omstandigheden. Zij hebben vaak minder medewerkers in dienst. Bovendien lijken startende notarissen volgens onderzoekers van het EIM genoegen te nemen met een lager honorarium. Nieuwkomers, dat zijn ook veelal de zogenoemde prijsvechters,[19] hebben een strakke kantoororganisatie, die erop is gericht het proces zo efficiënt mogelijk te laten verlopen, waarbij in toenemende mate gebruik wordt gemaakt van de nieuwste mogelijkheden die ICT te bieden heeft.[20] In het hoofdstuk over de vraag of marktwerking aan de verwachtingen heeft voldaan, zal hier nader op worden ingegaan.

Uitbesteding van ambachtelijke werkzaamheden aan daartoe gespecialiseerde, technisch ver ontwikkelde kantoren, kan voor kleine kantoren een oplossing betekenen voor het omlaag brengen van hun kostprijs. In hoofdstuk 8 zal nader aandacht worden besteed aan innovatie in de betekenis van het uitbesteden van werk en de voorwaarden die daarvoor gelden.

3.4 Onverwachte effecten van de wetswijziging

Mogelijkerwijs zijn de effecten van het vrij laten van de tarieven op de werkwijze van de notarissen onderschat. Bij de parlementaire behandeling van de huidige wet is aandacht besteed aan de invloed van de vrije tarieven op essentiële beroepsaspecten als onpartijdigheid en onafhankelijkheid. Daarbij is de vraag aan de orde geweest of de notaris zich niet teveel als ondernemer zou kunnen gaan opstellen. Er is ook gediscussieerd over de vraag of de notaris allereerst ambtenaar is en dan ondernemer of juist andersom. De mogelijke gevolgen van het vrij laten van de tarieven en het meer benadrukken van het ondernemerschap zijn dus in het algemeen door de wetgever onderkend, maar tot welke praktische consequenties dat zou leiden, kon moeilijk worden voorzien. Er is, naar het zich laat aanzien, te gemakkelijk vertrouwd op het feit dat de grondbeginselen van de notariële ambtsuitoefening uitdrukkelijk in de wet zelf zouden worden verankerd, hetgeen eerder niet het geval was, en dat aan de niet-naleving van de in verordeningen neer te leggen beroeps- en gedragsnormen tuchtrechtelijke maatregelen zouden worden verbonden. Daarnaast is kennelijk veel gewicht toegekend aan het feit dat benoeming van de notaris door de Kroon plaatsvindt en dat de notaris wordt beëdigd. Daarmee is nog geen garantie gegeven voor een onkwetsbare positie als ondernemer. Naar het oordeel van de commissie is enigermate eraan voorbijgezien dat de meeste notarissen niet voldoende vertrouwd waren met onderwerpen als marktwerking, concurrentie en efficiënte bedrijfsvoering en zich niet gemakkelijk konden aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden. De verhoudingen tussen notarissen zijn onder druk komen te staan en er zijn ook wel enkele signalen dat sommige notarissen mede door de concurrentie gedreven de grenzen van het toelaatbare hebben opgezocht.

3.5 Normen en waarden

De noodzaak van concurrentie door middel van tarieven dwingt tot efficiënter werken. Daar is op zichzelf niets tegen, mits de notaris geen oplossing kiest die afbreuk doet aan de kwaliteit van de notariële dienstverlening. Verlaging van de kostprijs kan immers mede bereikt worden door minder tijd in te ruimen voor de gevraagde verrichtingen en dat kan verschraling van de dienstverlening inhouden. De concurrentie heeft zich klaarblijkelijk het sterkst gemanifesteerd in de consumptieve onroerendgoedpraktijk. Er zijn echter geen aanwijzingen dat de kwaliteit van het ambachtelijke werk in aanmerkelijke mate is verminderd. De typisch notariële kant van de werkzaamheden (*Belehrung* en *Beratung*) lijkt wel onder de druk van de concurrentie aan kwaliteitsverlies te

lijden. Onder kwaliteit verstaat de commissie ook de naleving van essentiële beroepsvoorschriften inzake, de ethiek van het ambt. Zowel het eerder genoemde rapport van het EIM als de bevindingen van Laclé e.a. naar ontwikkelingen in de ethiek van het notariaat (zie ook hieronder, paragraaf 3.8), wijzen erop dat het notariaat moeite heeft in alle opzichten aan de gangbare maatstaven te blijven voldoen.[21] Gevraagd naar de wijze waarop notarissen in de praktijk invulling geven aan de dilemma's tussen de notariële taakuitoefening en marktwerking, geven de meeste respondenten aan dat notarissen steeds meer gericht zijn op het behalen van een zo hoog mogelijke omzet ten koste van de kwaliteit. Ten aanzien van de spanning tussen de bescherming van de zwakke partij ten opzichte van het behoud van de grote cliënten rijst hetzelfde beeld van het doorslaan van de balans richting de waarden van de koopman. De helft van de geënquêteerden meent dat de bescherming van de zwakke partijen minder is geworden; ruim 78% van de respondenten meent dat meer nadruk wordt gelegd op behoud van grote cliënten. Dit laatste aspect, aandacht voor grote cliënten, komt ook tot uiting in het EIM- rapport. Overigens dient met betrekking tot de onderzoeksresultaten van Laclé gezegd te worden dat het beeld uit de enquête de perceptie weergeeft van de geënquêteerden over het doen en laten van (sommige) collega's. De ondervraagden geven in het algemeen aan dat zij zelf volledig binnen de regels en normen zijn blijven werken.

Veelzeggend in dit verband, zij het ook begrijpelijk gezien de nadruk die bij de kwaliteitszorg pleegt te worden gelegd op procedures en procesbeschrijvingen, is ook het antwoord dat een aantal kantoren heeft gegeven op het verzoek van het EIM om het begrip kwaliteit in de onroerendgoedpraktijk te omschrijven. Voor de meeste zaken is het antwoord als volgt samen te vatten: "kwaliteit is vooral een goed lopend proces". Het gaat hierbij niet alleen om kantoren die zeer scherpe prijzen hanteren, maar ook om kantoren die al lang bestaan en zich niet profileren met lage tarieven.[22] Het beeld dat uit deze onderzoeken naar voren komt, wijkt af van het beeld van de notaris dat de commissie in het vorige hoofdstuk als ideaal heeft geschetst. In het hoofdstuk over de vraag of marktwerking aan de verwachtingen heeft voldaan, zal nader op deze negatieve effecten van het vrij laten van de tarieven worden ingegaan.

3.6 Toezicht en tuchtrecht

Een volgend belangrijk knelpunt lijkt te zijn dat de effectiviteit van het toezicht en tuchtrecht onvoldoende is, waardoor te veel ruimte is ontstaan voor, en daarmee onzekerheid over de toelaatbaarheid van, bepaalde nieuwe initiatieven en praktijken. De notaris is meer dan voorheen de grenzen gaan verkennen van wat mag en wat niet mag. Het is tot nu toe vooral de tuchtrechter geweest die met betrekking tot de nieuw ontstane dilemma's de juiste richting heeft gewezen.[23] Een complicerende factor hierbij is dat de heersende cultuur van non-interventie binnen het notariaat ertoe leidt dat de voorzitter van de kamer van toezicht, die afhankelijk is van signalen vanuit het veld over de noodzaak om een onderzoek in te stellen, te weinig wordt gevoed met klachten vanuit de beroepsgroep. Het gevolg daarvan is dat de zaken die uiteindelijk wel bij de kamers van toezicht aanhangig worden gemaakt, slechts als het spreekwoordelijke topje van de ijsberg worden beschouwd. Notarissen zien als principieel probleem dat de onpartijdigheid van de notarisleden van de kamers van toezicht te wensen overlaat. Dit komt onder meer door het feit dat notarisleden inzage hebben in alle stukken van de tuchtzaken van directe collega's in hetzelfde arrondissement. De gebrekkige publicatie van notariële tuchtzaken van de kamers van toezicht wordt door notarissen als een knelpunt gezien en als een obstakel om ontwikkelingen in het tuchtrecht te kunnen volgen. Ook de effectiviteit van het tuchtrecht achten notarissen vanwege de onvoldoende voorbeeldwerking ontoereikend. Notarissen vinden de invulling van de notariële normen weliswaar streng, maar de sanctionering te mild, wat als een van de grootste tekortkomingen van het huidige tuchtrecht wordt gezien.

3.7 Zelfreinigend vermogen

Toezicht en tuchtrecht kunnen een belangrijke rol spelen bij naleving door alle notarissen van de in de wet en bij verordening opgelegde beroeps- en gedragsregels. Strikte naleving daarvan is een voorwaarde voor handhaving

van het vertrouwen in het notariaat en daarmee tegelijkertijd voor het voortbestaan van het notariaat. Niet volledige naleving kan de notaris een kostenbesparing opleveren waardoor hij ten opzichte van de notaris die zich wel aan de regels houdt, een betere uitgangspositie verkrijgt bij het binnenhalen van opdrachten. Op korte of lange termijn zal dit gedrag het vertrouwen in het notariaat uithollen, zeker wanneer niet tijdig wordt ingegrepen en andere notarissen noodgedwongen eenzelfde gedragspatroon gaan volgen. Toezicht en tuchtrecht kunnen eraan bijdragen dat het in de normgeving neergelegde level playing field[24] gehandhaafd blijft, zowel in economisch opzicht als op het vlak van de integriteit. De meest essentiële rol is echter weggelegd voor regulering door de beroepsgroep zelf. De nadruk moet komen te liggen op het voorkomen van oneigenlijk gedrag door de notaris. Als zaken in het tuchtrechtelijke circuit komen, is het meestal al te laat.

3.8 Het hybride ambt en dilemma's in de beroepsethiek

De notaris bekleedt een hybride functie waarbij hij als openbaar ambtenaar en ondernemer rechtszekerheid verschaft, rechtsbescherming bevordert en een goed functionerend rechtsverkeer waarborgt door het vastleggen van rechtsverhoudingen in authentieke akten.

Het notariaat bevindt zich in een transitiefase. De nieuwe omgeving, waarin het ambt moet worden uitgeoefend, levert nog risico's en dilemma's op waarmee de notaris verder zal moeten leren omgaan. Van publieke functionarissen, zoals de notaris, wordt verwacht dat zij respect tonen voor de principes waarop het rechtssysteem en het politieke systeem zijn gebaseerd en dat zij dienovereenkomstig handelen. Voor de notaris als ambtenaar en ondernemer kan dat spanningen en problemen opleveren in de commerciële omgeving waarin hij zijn publieke diensten levert terwijl hij voor zijn inkomen afhankelijk is van degenen aan wie hij zijn diensten verleent. De verleiding tot het opzoeken van de grenzen van regelgeving en het streven naar een rendabele onderneming kunnen in een dergelijke omgeving toenemen.[25]

In dit verband wordt opgemerkt dat de notaris al onder de oude wet voor zijn inkomen afhankelijk was van opbrengsten uit zijn dienstverlening. Als publiekrechtelijk professional en privaatrechtelijk ondernemer oefent hij bedrijfseconomisch een redelijk beschermd vrij beroep uit. Overigens is hij niet de enige vrije beroepsbeoefenaar die een publieke taak heeft. Ook de accountant heeft een publieke functie bij de controle op de jaarrekening en het afgeven van accountantsverklaringen. De accountant heeft eveneens een zorgplicht die zich onder omstandigheden niet alleen tot zijn cliënten beperkt. Hetzelfde geldt voor de gerechtsdeurwaarder. Bij medische specialisten doet zich een vergelijkbare situatie voor. In al die gevallen gaat het om de combinatie van markt en vertrouwen. Op de gewone markt van de dienstverlening (zonder publieke functie) is vertrouwen overigens niet een abnormale eis. De consument kan in vele gevallen de kwaliteit van de dienstverlening immers niet beoordelen.

3.9 Kwaliteit en integriteit notariaat

Bij brief van 20 december 2004 heeft de Minister van Justitie de "Eerste Trendrapportage Notariaat" aan de Tweede Kamer doen toekomen.[26] Ten behoeve van deze eerste trendrapportage is ook onderzoek gedaan naar de ontwikkelingen die zich voordoen binnen de beroepsethiek van het notariaat. De eerste bevindingen van dit deelonderzoek over de ontwikkelingen in de beroepsethiek zijn aan de hand van een position paper besproken tijdens een werkconferentie georganiseerd door de Universiteit Leiden in november 2004.[27] Het positionpaper is verwerkt in hoofdstuk 5 van de Eerste Trendrapportage Notariaat. De bevindingen van de conferentie en het positionpaper zijn uitgewerkt in een aparte bundel "Kwaliteit en integriteit", die in mei 2005 is verschenen. De hierna opgenomen verwijzingen naar het onderzoek van Laclé e.a. hebben betrekking op de bundel van mei 2005.

Teneinde na te gaan welke ethische dilemma's zich in de praktijk van het notariaat kunnen voordoen, is het van belang inzicht te verkrijgen in de wijze waarop het ambt vorm krijgt in een marktgerichte omgeving. De onderzoekers hebben aan 193 kandidaat-notarissen en 310 notarissen drie vragen voorgelegd.

1. Waarop legt de beroepsgroep volgens de geënquêteerden in de praktijk de nadruk in de meest voorkomende dilemma's?
2. Waarop dient volgens de geënquêteerden in die gevallen de meeste nadruk te liggen?
3. Is volgens geënquêteerden de nadruk op de waarden veranderd sinds de inwerkingtreding van de Wet op het notarisambt in 1999?

De antwoorden op deze vragen zijn verwerkt in de drie tabellen hieronder.
Tabel 3.1 laat zien dat de meerderheid van de geënquêteerden van mening is dat de beroepsgroep in de praktijk vooral de nadruk legt op ondernemersaspecten en minder op publieke aspecten. Dit komt vooral naar voren in de dilemma's openbaar ambtenaar versus ondernemer, collegialiteit versus concurrentie, publiek belang versus belang cliënt en kwaliteit van de akte versus winstgevendheid van de akte. Driekwart van de geënquêteerden vindt dat de beroepsgroep in de praktijk vooral de nadruk legt op het ondernemerschap terwijl slechts 10% van mening is dat in de praktijk de nadruk vooral wordt gelegd op het zijn van openbaar ambtenaar. Een ruime meerderheid van de geënquêteerden (68%) is van mening dat de beroepsgroep in de praktijk winstgevendheid van de akte verkiest boven de kwaliteit van de akte. Volgens 64% van de geënquêteerden laat de beroepsgroep in de praktijk vooral het belang van de cliënt prevaleren boven het publieke belang. Ten aanzien van het dilemma collegialiteit versus concurrentie, is een ruime meerderheid (72%) van mening dat de beroepsgroep in de praktijk vooral de nadruk legt op concurrentie. In het dilemma *belehrend* (voorkomen van feitelijk overwicht en misbruik van juridische onkunde) versus lijdelijk komt een minder eenduidig beeld naar voren. Indien echter de concrete invulling van de *Belehrung* in ogenschouw wordt genomen, komt de zwakke partij er in de ogen van onderzoekers slecht van af. Van de notarissen vindt 59% dat de beroepsgroep het behoud van grote cliënten belangrijker acht dan de bescherming van de zwakke partij. In de praktijk overheerst het beeld van 'de notaris als ondernemer'. Het benadrukken van de waarden van de markt door notarissen wordt tevens bevestigd door de face-to-face interviews. Gevraagd naar de mate waarin de spanningen tussen ambt en ondernemerschap zich in de praktijk voordoen en op welke wijze deze zich openbaren, geven alle geïnterviewden aan dat deze spanningen zeer reëel zijn en zich uiten in het meer ondernemersgericht werken ten koste van het bewaken van het publiek belang. Notarissen die werkzaam zijn vanaf 1999 en notarissen die voor 1999 werkzaam waren, vertonen geen verschil van mening in de nadruk die op ethische dilemma's in de praktijk wordt gelegd.[28]
Daarentegen laat tabel 3.2 zien dat de (kandidaat-)notarissen bij hun keuzen ten aanzien van de dilemma's vermelden dat nadruk behoort te liggen op het zijn van ambtenaar, de kwaliteit van de akte, bescherming van de zwakkere partij en de *Belehrung*. Deze uitkomst bevestigt dat het normbesef hoog is en dat is hoopgevend voor de toekomst.

Eindnoten hoofdstuk 3

17 Prijsconcurrentie in het notariaat, EIM april 2005. Dit rapport is als bijlage 2 bij dit rapport gevoegd.
18 Dat wil zeggen de voorbereidende enigszins routinematige werkzaamheden.
19 Onder prijsvechters worden hier kantoren verstaan die vooral op lage prijzen concurreren.
20 EIM, t.a.p. pagina 22.
21 Z.D. Laclé e.a., Naar een robuust notarieel normbesef. Position paper bij de werkconferentie " Eerste Trendrapportage Notariaat", Universiteit Leiden, 4 november 2004. Deze position paper bevat de eerste bevindingen van het deelonderzoek "Ontwikkelingen in de beroepsethiek van het notariaat", dat deel uitmaakt van de Eerste Trendrapportage Notariaat; zie ook Justitiële verkenningen "Beroepsethiek en marktwerking", 3/05.
22 EIM, pagina 21 en 25.
23 Aldus mr. H. F. van den Haak, in zijn eerder aangehaalde rede.
24 Onder 'level playing field' wordt hier verstaan een gelijke uitgangspositie voor alle notarissen. Daar waar dit in het verleden bereikt werd door vaste tarieven, komt nu meer het accent te liggen bij de naleving en handhaving van de wettelijke normen. Prijsconcurrentie is daarom mogelijk onder de voorwaarde dat voor alle aanbieders gelijke wettelijke eisen en kwaliteitseisen gelden.
25 Z.D. Laclé e.a. "Kwaliteit en Integriteit Notariaat", mei 2005.
26 Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 23 706, nr. 60.
27 Z.D. Laclé e.a.
28 Laclé e.a. pagina 31/32.

Hoofdstuk 4

Effecten van marktwerking in het notariaat

4.1 Hoofdpunten uit de Wet op het notarisambt 1999

De Wet op het notarisambt van 1999 heeft gebroken met een aantal uitgangspunten van het traditionele Latijnse notariaat. De huidige wet kent twee belangrijke veranderingen ten opzichte van de wet van 1842, die er op gericht zijn om de werking van de markt te verbeteren.

De eerste verandering hield een *vergrote vrijheid van vestiging* in. Iedere notaris kan een kantoor openen op een vestigingsplaats naar keuze, míts de notaris aan een aantal *objectieve* criteria voldoet (zoals een goedgekeurd ondernemingsplan). De wetgever had twee redenen om het standplaatsen- en vestigingsbeleid af te schaffen. Ten eerste omdat dit beleid tot een overmatige bescherming van de zittende notarissen zou kunnen leiden met als mogelijk gevolg een zekere stagnatie in de doorstroom van het grote aantal kandidaat-notarissen. Ten tweede bestond behoefte aan een toename van het aantal geassocieerde notarissen om zo specialisatie binnen het kantoor, waarborging voor de continuïteit van het kantoor en uitbreiding van de dienstverlening mogelijk te maken.

De tweede verandering betrof het *vrijgeven van de notariële tarieven*. De notariële tarieven zijn stapsgewijs vrijgegeven. Dit proces is intensief gevolgd door de Commissie Monitoring Notariaat, waarbij de wetgever ook nog eens de mogelijkheid had om bij nadelige ontwikkelingen tussentijds in te grijpen.

Het vrijgeven van tarieven in combinatie met de grotere vrijheid van vestiging moest volgens de bedoeling van de wetgever[29] leiden tot meer concurrentie en marktwerking. De wetgever hoopte dat deze zouden leiden tot schaalvergroting en dat zou weer bevorderlijk kunnen zijn voor de kwaliteit en de doelmatigheid van de dienstverlening. Aan een wettelijk stelsel van tarieven kleven vele bezwaren. Overheidsinmenging stond haaks op overige ontwikkelingen. Zo waren de notarissen al in 1987 onder de Wet economische mededinging gebracht.[30]

Met de Wet op het notarisambt is gestreefd naar zo groot mogelijke vrijheid van vestiging en tarieven met waarborging van deskundigheid, onpartijdigheid en kwaliteit van de dienstverlening. Daarnaast is de KNB omgevormd tot een publiekrechtelijke organisatie met verordenende bevoegdheid.

Door de invoering van een vrijer notariaat is de overheidsbemoeienis ten aanzien van notarissen sterk teruggedrongen. De wetgever formuleerde het generieke beoogde effect als volgt: "*… dat de marktwerking zal leiden tot aanvaardbare prijzen en over het algemeen een kwaliteitsverhogend effect zal hebben*".[31]

In de Memorie van Toelichting wordt een aantal onderliggende effecten genoemd, die de wetgever wil bereiken. Deze zijn gerelateerd aan de twee hierboven genoemde punten:

1. Vestiging

- grotere doorstroom (van kandidaat-notarissen naar notarissen);
- schaalvergroting van notariskantoren;
- uitbreiding van de dienstverlening.

2. Tarieven

- verkleinen van substantiële winsten (m.n. in de onroerendgoedpraktijk);
- stijging van de productiviteit;
- financiële toegankelijkheid van de notariële dienstverlening.

3. Fysieke toegankelijkheid en kwaliteit

- fysieke toegankelijkheid van de notariële dienstverlening;
- kwalitatieve dienstverlening.

Marktwerking zou leiden tot aanvaardbare prijzen en over het algemeen een kwaliteitsverhogend effect hebben. De bedoeling was dat de tarieven daardoor meer zouden worden gerelateerd aan de geleverde prestaties en de werkelijke kosten. Deze verwachting had vooral betrekking op de tarieven in de onroerendgoedpraktijk die aan scherpe kritiek onderhevig waren. Vrije tarieven, met een mogelijkheid tot ingrijpen, zouden leiden tot tariefdifferentiatie. In combinatie met de vrijere vestigingsmogelijkheden zou de concurrentie worden gestimuleerd en de combinatie van maatregelen zou tot een zekere schaalvergroting leiden. Op den duur zou sprake zijn van voldoende spreiding en toegankelijkheid van de notariële dienstverlening. Voorts werd verwacht dat de notariskantoren efficiënter zouden gaan werken, dat de productiviteit zou verbeteren en de innovatie zou worden gestimuleerd.[32] De tarieven van testamenten, huwelijksvoorwaarden en samenlevingscontracten zouden, voor zover niet kostendekkend, enigszins kunnen stijgen. De tarieven van eenvoudige testamenten, waarvan werd aangenomen dat die wel kostendekkend waren, zouden wellicht gelijk blijven of enigszins kunnen dalen.

4.2 De prestaties van de notarismarkt

De prestaties van de notarismarkt worden niet alleen beïnvloed door de geïntroduceerde marktwerking. Een aantal exogene factoren is ook relevant, zoals: economische groei, consumptiegedrag van huishoudens, de hypotheekrente, aantal woningtransacties, aantal oprichtingen van bedrijven en het aantal akten.[33]
De teruglopende conjunctuur na de invoering van de Wet op het notarisambt 1999 heeft vooral de onroerend-goedpraktijk beïnvloed.

In deze paragraaf staan de prestaties van de notarismarkt beschreven op het gebied van vestiging (paragraaf 4.2.1), tarieven (paragraaf 4.2.2) en fysieke toegankelijkheid en kwaliteit (paragraaf 4.2.3).[34] Bij de prestaties is zo goed mogelijk aangegeven of deze veroorzaakt zijn door de in 1999 aangepaste Wet op het notarisambt. Een verdere uitwerking van deze analyse wordt gegeven in paragraaf 4.4 (meer uitgebreid aan de hand van de Eerste Trendrapportage Notariaat) en in paragraaf 4.5 (nader onderzoek in opdracht van de Commissie uitgevoerd door het EIM).

4.2.1 Vestiging

De beoogde effecten waren een grotere doorstroom, schaalvergroting en uitbreiding van de dienstverlening.

Doorstroom

De doorstroom is deels afhankelijk van het aantal studenten notarieel recht. De instroom van het aantal studenten notarieel recht is teruggelopen, terwijl het aantal rechtenstudenten in dezelfde periode stabiel is gebleven (ca. 25.000 inschrijvingen per jaar; CBS).
Ongeveer 60 tot 85% van de geslaagde studenten wordt kandidaat-notaris. Een student kan echter pas instromen in de beroepsopleiding als hij gedurende een half jaar praktijkervaring heeft opgedaan op een notariskantoor. Vanaf 2001 neemt het aantal kandidaat-notarissen af.
Het aantal notarissen is met 9% gestegen. De doorstroom van kandidaat-notaris naar notaris is vooral in de periode 1999-2001 tot stand gekomen. Tot en met 2003 was echter sprake van een capaciteitsrestrictie. Het aantal notarissen mocht jaarlijks met maximaal 10% toenemen[35]: dit percentage is echter in geen enkel jaar maximaal benut.
Uit diverse publicaties blijkt dat onder meer de volgende belemmeringen gevoeld worden om door te stromen: de zesjarige stage voor zij-instromers, de evenredige verlenging van de zesjarige stage voor parttimers, betaling van goodwill en het niet kunnen werken in loondienst.
Uit de trendrapportage blijkt dat het notariaat vergrijst: 48% ofwel 690 in aantal van de huidige notarissen is ouder dan 50 jaar en moet binnen 15 jaar stoppen met werken. Het aantal kandidaat-notarissen zou in potentie voldoende moeten zijn om dit op te vangen: 70% is 35 jaar of jonger (in aantal 1441), maar de trend van werken in deeltijd zal zich ook doen gevoelen.

Schaalgrootte
Er lijkt sprake van enige schaalvergroting in het notariaat. In de periode 1999-2003 is het aantal kantoren met twee of meer notarissen gestegen van 328 naar 356. Daarnaast is sprake van een toename van het aantal vormen van samenwerking tussen notariskantoren, zoals Netwerk Notarissen (130 kantoren, met 600 notarissen/kandidaat-notarissen) en Formaat Notarissen (47 kantoren, 161 notarissen), de een meer gericht op uitwisseling van informatie en de ander met het accent op commerciële activiteiten. De samenwerking is in het algemeen gericht op marketing, communicatie, automatisering, trainingen en het uitwisselen van kennis. Ten slotte is sinds 1999 een aantal specialistenverenigingen opgericht voor onder meer estate-planners, mediators en agrarisch specialisten.

Het aantal solitair werkende notarissen nam in de periode 1999-2003 ook toe van 506 tot 539. Uit het EIM-rapport blijkt echter dat kandidaat-notarissen het aantrekkelijker vinden om aansluiting te zoeken bij een bestaande maatschap en te werken in loondienst en in deeltijd, dan om een solitaire vestiging te openen. Kandidaat-notarissen geven aan deze voorkeur te hebben omdat de gevraagde goodwill om een kantoor over te nemen soms aanzienlijk is, een brede kennis van het vak vereist is en sprake is van een onzekere markt. Dit sluit bij aan de specialisatietendens die zichtbaar is binnen grote(re) notariskantoren: elke notaris heeft daar zijn eigen aandachtsgebied.

Uitbreiding van de dienstverlening
Er is sprake van uitbreiding van de wijze van dienstverlening van notarissen. De wijze waarop notarissen hun diensten verlenen of klanten proberen te trekken is uitgebreider dan voorheen. De meeste notariskantoren sturen offertes op verzoek en hanteren andere of ruimere openingstijden.

Afnemers hebben steeds meer en gedetailleerde informatie tot hun beschikking over de tarieven van notariskantoren in een regio naar keuze. Sinds 1999 is een aantal websites, zoals www.goedkoopstenotaris.nl en www.notaristarieven.nl, op privaat initiatief opgericht.

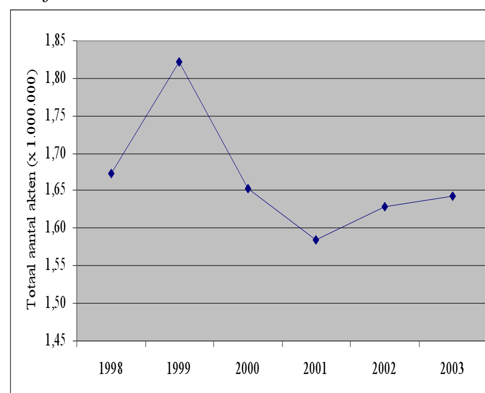
4.2.2 Tarieven
De omzet van notariskantoren bedroeg in 2001 € 716 mln., waarvan ongeveer 65% in de onroerendgoedpraktijk, 15% in de familiepraktijk, 15% in de ondernemingspraktijk en 5% overig. Hoe kleiner een notariskantoor, hoe meer omzet in de familiepraktijk en in de onroerendgoedpraktijk. De kostenstructuur kenmerkt zich door relatief hoge kosten die moeilijk op de korte termijn aan te passen zijn: 56 tot 70% bestaat uit personeelskosten (excl. inkomen van de notaris). Notarissen kunnen hun kosten dus niet snel en flexibel aanpassen als de marktomstandigheden daarom vragen.
Uit het jaarverslag van het BFT over 2004 en uit de gegevens die Quaesitor heeft verzameld over 2004 blijkt de winstgevendheid van het notariaat te zijn afgenomen, zij het minder dan verwacht zou kunnen worden op grond van de afname van het aantal zaken. De trend is dat de gemiddelde inkomsten dalen. Het BFT constateert dat in 2004 bij 16 kantoren (8%) de solvabiliteit ongunstig is en dat bij 24 onderzochte kantoren (21%) een daling van het resultaat heeft plaatsgevonden met meer dan 20%.

Productiviteit
De productiviteit van een notaris is op diverse manieren te meten, bijvoorbeeld via het aantal akten per notaris, de kosten per akte of de winst per akte. Er zijn echter weinig publicaties voorhanden met een lange tijdreeks met gegevens. Uit het EIM-rapport blijkt dat het aantal akten per notaris schommelt tussen de 1050 en 1250 per jaar.
De productiviteit wordt echter grotendeels beïnvloed door de conjunctuur en maatschappelijke ontwikkelingen.
Uit grafiek 1 blijkt dat het aantal akten van 1999 op 2000 flink gedaald is. Deze afname is bijna in zijn geheel

veroorzaakt door een afname van het aantal hypotheekakten, vooral door een hogere hypotheekrente (zie paragraaf 3).

Modernisering van het notariële proces heeft een positief effect op de productiviteit. Een voorbeeld hiervan is de productie van aktendossiers voor zelfstandige notariskantoren. Het optimaal gebruiken van ICT resulteert in een aantal voordelen, zoals lagere kosten (voor personeel) en een stijgende productiviteit. Bovendien neemt de kwaliteit van de akte toe, omdat ICT de kans op fouten verkleint.

Grafiek1 totaal aantal akten

Financiële toegankelijkheid en tariefontwikkelingen

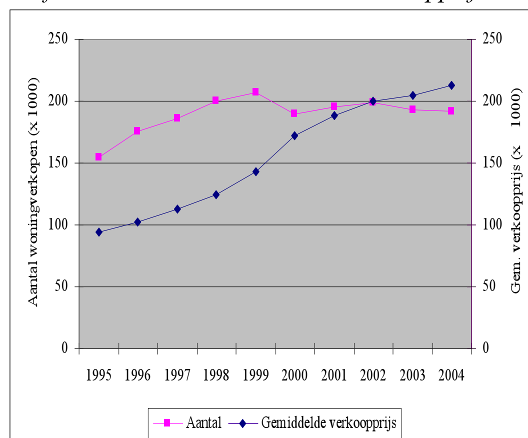
Via een wettelijke regeling met maximumtarieven voor minderdraagkrachtigen[36] heeft de overheid de financiële toegankelijkheid geborgd. De notariële dienstverlening is dus ook voor deze kwetsbare groep (potentiële) afnemers financieel toegankelijk, zij het dat van deze regeling nauwelijks gebruik wordt gemaakt.

Met de inwerkingtreding van de Wet op het notarisambt is sprake van vrije tarieven in de familiepraktijk. Bij de onroerendgoedpraktijk was sprake van een overgangsperiode. Gedurende drie jaar is de bandbreedte tussen minimum- en maximumtarieven geleidelijk verruimd. De Commissie Monitoring Notariaat heeft geconcludeerd dat dit geen negatieve effecten had voor o.a. toegankelijkheid en continuïteit. Daarom zijn deze tarieven per 1 juli 2003 volledig vrijgegeven. Een overzicht van de ontwikkeling van diverse tarieven staat in bijgaande tabel.

Tariefontwikkeling	1999-2004
Los testament	+97%
Samenlevingscontract	+39%
Huwelijkse vw en testament	+60%
Transportakte huis	
- 245.000	-10%
- 363.000 (incl. hyp.akte)	-17%
- 590.000 (incl. hyp.akte)	-36%

Uit de tabel blijkt dat in de periode 1999-2004 de gemiddelde tarieven in de familiepraktijk zijn gestegen en die in de onroerendgoedpraktijk zijn gedaald.[37] Dit is vooral veroorzaakt doordat minder vaak dan voorheen sprake is van kruissubsidie van de onroerendgoed- naar de familiepraktijk.

Grafiek 2 woonhuizen: aantal en verkoopprijs

Voor 1999 was kruissubsidie gemeengoed. De tarieven in de onroerendgoedpraktijk waren met name gerelateerd aan de waarde van het onroerendgoed, niet aan de kostprijs. Uit grafiek 2 blijkt dat de gemiddelde prijs van huizen de afgelopen tien jaar meer dan verdubbeld is.
Deze prijsstijging leidde dus ook tot steeds hogere notariële kosten voor de burger. Om de diensten in de onroerendgoedpraktijk betaalbaar te houden, hebben steeds meer notarissen afgezien van kruissubsidies naar de familiepraktijk. Hoewel tarieven dus meer dan voorheen gebaseerd zijn op de gemaakte kosten en minder op de verkoopprijs van onroerend goed, was in 2002 toch nog bij 40% van de notarissen sprake van kruissubsidie.

De bijkomende kosten (inschrijfkosten Kadaster en Centraal testamentenregister, griffierechten) zijn de afgelopen jaren gestegen.[38] Dit had een kostenverhogend effect.

4.2.3 Fysieke toegankelijkheid en kwaliteit

Een vrijer vestigingsbeleid mocht er volgens de wetgever niet toe leiden dat de notariële dienst fysiek ontoegankelijk werd en dat de kwaliteit achteruit ging.

Fysieke toegankelijkheid

Fysieke toegankelijkheid van het notariaat betreft de afstand in kilometers en tijd tot een notaris. De belangrijkste redenen voor consumenten om voor een bepaalde notaris te kiezen, zijn: de nabijheid van een kantoor, via-via aanbeveling en een vaste relatie met een notaris.

De fysieke toegankelijkheid is de afgelopen periode in die zin verbeterd dat het aantal inwoners per vestiging landelijk met 8,7% is gedaald van 12.365 (in 1998) tot 11.284 (in 2003). Ook per provincie is een dergelijke ontwikkeling te zien. Dit is vooral veroorzaakt door een toename in het aantal kantoorvestigingen. Nieuwe kantoren komen door de benodigde investeringen, goodwill en conjuncturele schommelingen niet gemakkelijk van de grond.

Kwaliteit

In het algemeen bestaan er géén harde aanwijzingen dat de kwaliteit achteruit is gegaan door het vrije(re) vestigings- en prijsbeleid (zie voor verdere uitwerking paragraaf 4.8). Enerzijds zijn er geluiden dat door de concurrentiedruk de inhoudelijke kwaliteit afneemt (minder *Belehrung*, afhankelijkheid grote afnemers), anderzijds zijn er signalen dat sprake is van efficiëntere kantoren en gebruik van gestandaardiseerde werkwijzen waardoor de kwaliteit juist toeneemt.

Vier componenten van kwaliteit

De integriteit betreft de onafhankelijkheid, onpartijdigheid en betrouwbaarheid. Niet alle notarissen leven de regels na. Zo blijkt uit de trendrapportage dat 8% van de notarissen resultaatafhankelijke beloningen hanteert en 6% het provisieverbod niet nakomt.[39] Het aantal door de KNB ontvangen klachten ligt de afgelopen jaren redelijk constant op ongeveer 250 per jaar. Het aantal uitspraken in tuchtrechtzaken bij de kamers van toezicht is in de periode 1999-2003 meer dan verdubbeld tot ruim 300 per jaar.[40]

Het Bureau Financieel Toezicht constateert dat de kwaliteit van de bedrijfsvoering verbeterd kan worden. Zo is in 2004 een aantal notarissen in de problemen gekomen (zie paragraaf 4.2), omdat zij hun privé-uitgaven onvoldoende hebben aangepast, werkzaamheden niet op het juiste niveau laten uitvoeren, geen kennis van hun kostprijs hebben en mogelijkheden voor automatisering niet optimaal benutten.

De juridische deskundigheid van notarissen lijkt afdoende geborgd via de eis van een universitaire opleiding, een zesjarige stage (incl. een driejarige beroepsopleiding) en de verplichte nascholing. Via deze voorwaarden is geborgd dat een voldoende kwaliteit geleverd kán worden, niet de daadwerkelijk geleverde kwaliteit. ICT-ontwikkelingen en standaardisering zorgen ervoor dat kennis van het recht steeds meer afdoende is om een goed product te leveren.

De kwaliteit van de dienstverlening is toegenomen: steeds meer notarissen verstrekken offertes, verruimen hun openingstijden, maken gebruik van internet: zij spelen daarmee in op de behoeften van afnemers. Ook is vaak het eerste half uur advies gratis. Afnemers nemen juist op dit aspect van de kwaliteit verschillen tussen notarissen waar: de concurrentieprikkel is hier het meest effectief geweest.

4.3 Zijn de verwachtingen uitgekomen?

Het omgaan met verwachtingen

In het rapport "Management van veranderingstrajecten" van het interdepartementale Kenniscentrum voor Ordeningsvraagstukken worden lessen getrokken ten aanzien de inrichting en uitvoering van transitietrajecten.[41] De auteurs roepen op tot het opstellen van realistische verwachtingen. Hooggespannen verwachtingen kunnen voorkomen worden door doelstelling en publieke belangen nauwkeurig te formuleren. Ook is het belangrijk om voor ogen te houden dat veranderingstrajecten veelal jaren duren. Verder worden prestaties niet alleen bepaald door de overheid, zo stelt het rapport, maar ook door een groot aantal andere factoren. "Zo is de teleurstelling over de notaristarieven in de familiepraktijk door het afschaffen van de mogelijkheid tot kruissubsidie vanuit de OG-praktijk wellicht niet te wijten aan het dereguleringsbeleid. Veranderingstrajecten worden vaak ter discussie gesteld voordat de baten zichtbaar kunnen worden. Soms is geduld nodig."

Een diffuus beeld

Het al eerder genoemde onderzoek van Laclé e.a. naar kwaliteit en integriteit binnen het notariaat (zie Hoofdstuk 3), geeft reden tot zorg als het gaat om de effecten van de veranderde werkwijze van de notaris op de kwaliteit. Ook het onderzoek van het EIM, dat op verschillende gebieden veel positieve ontwikkelingen laat zien, bevat enige aanwijzingen dat sommige notarissen op een manier zouden zijn gaan werken die niet steeds in overeenstemming is met de wijze waarop de notaris zijn beroep naar het oordeel van de commissie dient uit te oefenen. De signalen over een mogelijk negatieve ontwikkeling in de werkwijze van de notaris komen niet alleen van de kant van de onderzoekers. Tijdens het gesprek dat de commissie heeft gehad met het BFT, heeft ook het BFT zijn zorgen uitgesproken over de ontwikkelingen binnen het notariaat op dit punt. De geluiden vielen eveneens te beluisteren tijdens de twee hoorzittingen die de commissie heeft gehouden met de voorzitters van de notariële toezichtkamers en de voorzitters van de notariële ringen.

Op basis van de beschikbare gegevens kan de vraag of de verwachtingen zijn uitgekomen, niet volmondig met ja of neen worden beantwoord. Zowel de Eerste Trendrapportage Notariaat als het onderzoek van het EIM naar prijsconcurrentie in het notariaat geeft aanwijzingen dat de marktwerking over het algemeen in zoverre aan de verwachtingen heeft voldaan dat de tarieven meer kostengeoriënteerd zijn geworden en dat notarissen doelmatiger zijn gaan werken. De tariefontwikkeling is anders uitgevallen dan werd verwacht. De kosten in de familiepraktijk zijn door het grotendeels wegvallen van de kruissubsidiëring sterk gestegen. Bij deze ontwikkeling moet in aanmerking worden genomen dat de kosten van de notarispraktijk niet erg flexibel zijn, dat bijkomende kosten (griffierechten, Kadaster etc.) sterk zijn gestegen en dat sprake is geweest van een conjuncturele neergang. Op het gebied van de tarieven is een differentiatie ontstaan met keuzemogelijkheden voor de consument.

4.4 Eerste Trendrapportage Notariaat

Effecten vrijere vestigingsmogelijkheden

Uit de Trendrapportage valt op te maken dat het aantal kantoorvestigingen van 1999 tot augustus 2004 is toegenomen met 57 en het aantal zelfstandige kantoren met 20. Volgens het EIM-onderzoek lijken het vooral de nieuwe kantoren zijn geweest die de markt hebben opengebroken door zich nadrukkelijk door lage tarieven van de gevestigde notarissen te onderscheiden om zodoende een positie op de markt te veroveren (en soms daarna de tarieven weer aan te passen). De gemiddelde kantoordichtheid, het aantal inwoners per kantoorvestiging, nam volgens het EIM af van 12.142 in 1999 tot 11.284 in 2003.

Het aantal notarissen nam in diezelfde periode toe met 174 en het aantal kandidaat-notarissen met 203.[42] Er lijkt sprake van enige schaalvergroting door toename van het aantal kantoren met twee of meer notarissen en door een toename van het aantal samenwerkingsverbanden. De toename van het aantal notarissen verdient enige

relativering. Deze kan mede veroorzaakt zijn door het feit dat een aantal notarissen vervroegd is uitgetreden en een notaris dan vaak werd opgevolgd door twee notarissen, terwijl ook specialisatie, mede onder invloed van het complexer worden van het recht, en risicospreiding, door toetreding van nieuwe leden tot de maatschap, een rol kunnen hebben gespeeld.

4.5 Effecten vrije tarieven

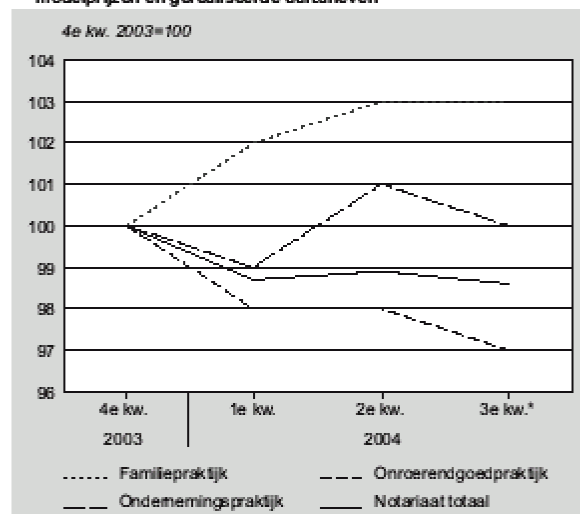
a. Tarieven onroerendgoedpraktijk.

De daling van de tarieven in de consumptieve onroerendgoedpraktijk is beperkt gebleven en heeft niet voldaan aan de hooggespannen verwachtingen. In het laagste prijssegment is het gemiddelde tarief sinds 1999 zelfs verhoogd (het gemiddelde tarief van transport en hypotheekakte voor een huis van € 113.500,- is in de periode 1999-2004 met 10% gestegen). Tariefdalingen van enige betekenis hebben zich vooral voorgedaan in het hoogste segment (zie de tabel op blz. 26). Opvallend is dat de tariefdalingen sinds 2002 vooral in het hoogste segment sterk doorzetten en dat een zelfde tendens zich nu ook in het laagste segment lijkt voor te doen.

b. Tarieven familiepraktijk.

Ook de tariefontwikkeling in de familiepraktijk is anders gelopen dan verwacht. De tarieven voor het opstellen van testamenten, huwelijkse voorwaarden en samenlevingscontracten zijn niet zoals verwacht enigszins gestegen, maar gemiddeld toegenomen met 97% respectievelijk 60% en 39%.[43] Het tarief voor een eenvoudig testament is niet gelijk gebleven of enigszins gedaald, maar sinds 1999 gemiddeld bijna verdubbeld.[44] Er is met betrekking tot de tarieven in onroerendgoedpraktijk en de familiepraktijk een grote spreiding ontstaan, vooral de verschillen tussen gemiddelde 5% laagste en gemiddelde 5% hoogste tarieven zijn bijzonder groot.

1. Prijsindexcijfers diensten van notarissen op basis van modelprijzen en gerealiseerde uurtarieven

Bron CBS publicatiedatum 1 juli 2005

De sterke stijging van de tarieven in de familiepraktijk is een logisch gevolg van de beoogde marktwerking. Het is in ieder geval duidelijk dat de notaris meer marktconform is gaan declareren, zoals blijkt uit bovenstaande tabel van het CBS. Bijna alle kantoren hebben een systeem waarbij de kosten van de akte worden geregistreerd. Bij alle kantoren zijn de tarieven sterk gebaseerd op de werkelijke kosten; dat geldt ook voor de familiepraktijk. Van kruissubsidiëring is nauwelijks nog sprake.[45] Tijdens de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel is van de zijde van de regering aangevoerd dat niet van de notaris mag en kan worden verwacht dat hij zijn diensten

verliesgevend aanbiedt. Tevens werd op de mogelijkheid gewezen dat vrije tarieven de notaris de ruimte zouden bieden om naast de onroerendgoedpraktijk door middel van reële, kostprijsgerelateerde tarieven een volwaardige winstgevende familiepraktijk op te bouwen. In de Tweede Kamer bestond juist de vrees dat notarissen na het vrij laten van de tarieven de verliesgevende familiepraktijk zouden gaan afstoten en zich zouden gaan concentreren op de winstgevende praktijk van het onroerendgoed. Het onderzoek laat zien dat marktwerking ook in die zin tot de verwachte gunstige effecten heeft geleid. Van het op grote schaal afstoten van de familiepraktijk is geen sprake geweest.

Ook de recent gevestigde kantoren zien de laatste jaren het aantal akten in de familiepraktijk groeien. Door de stijgende kosten en de noodzaak van efficiënt werken kan op bepaalde kantoren wel van verschraling sprake zijn geweest.

De onroerendgoedpraktijk blijft de kurk waarop de meeste kantoren drijven, maar “cross-selling” is nodig om het kantoor een bredere basis te geven. De waarde hiervan heeft zich bewezen als naar het verloop van het totale aantal akten, onderverdeeld naar hypotheken en testamenten, van 1999 tot 2003 wordt gekeken. Het aantal hypotheekakten daalde van 717.239 in 1999 naar 587.518 in 2003 (-/- 129.721), terwijl het aantal geregistreerde testamenten van 234.700 in 1999 steeg naar 325.500 in 2003 (+ 90.800). Het spreekt vanzelf dat hiermee niets gezegd is over de invloed van de notaris op aanbod en/of verlies van werk, al zal die invloed, naast andere factoren zoals de conjunctuur en de wetgeving, ook niet helemaal ontbreken.

4.6 Rapport EIM “Prijsconcurrentie in het notariaat”

4.6.1 Veranderingen dienstverlening [46]

Uit gesprekken die het EIM met een aantal voor de onroerendgoedpraktijk specifieke relaties van notarissen, zoals makelaars, projectontwikkelaars en hypotheekadviseurs, heeft gevoerd, komt in het algemeen een positief beeld naar voren over de ontwikkeling van de notariële dienstverlening. De conclusie van onderzoekers is dat marktwerking in de perceptie van de zakelijke relaties veel positieve ontwikkelingen tot gevolg heeft gehad. De klantgerichtheid is volgens hen verbeterd, er is meer openheid gekomen, de notaris is gemakkelijker aanspreekbaar geworden voor klanten. De afstand tussen het notariaat en de cliënt is verkleind en er wordt veel beter ingespeeld op de behoeften van cliënten. Volgens de zakelijke relaties zijn de beloften van marktwerking uitgekomen: lagere tarieven en een betere dienstverlening.

4.6.2 Veranderingen in de bedrijfsvoering [47]

Voor dit onderdeel van het onderzoek heeft het EIM een aantal vertegenwoordigers van notariskantoren en enkele accountants van notariskantoren interviews afgenomen. Hierbij zijn bewust enkele kantoren benaderd die zeer scherpe prijzen hanteren. De andere kantoren zijn willekeurig gekozen. Dit onderzoek, waarin het handelen van zogenoemde prijsvechters een belangrijke plaats inneemt, laat zien dat de verwachtingen ten aanzien van een efficiëntere en andere werkwijze alsmede een andere marktbenadering, ruimschoots zijn gerealiseerd. De prijsvechters uit het onderzoek werken met een strak opgezette kantoororganisatie die is opgezet om grote aantallen akten te kunnen produceren. Alles draait daarbij om efficiency. Er wordt gewerkt met tijdblokken van 30 minuten waarbinnen zowel de transport- als hypotheekakten moeten worden gepasseerd. Deze kantoren hebben doorgaans minder, jonger en daardoor goedkoper personeel. Er wordt op ruime schaal gebruik gemaakt van de modernste automatiseringstoepassingen. Dat gebeurt overigens in toenemende mate ook bij de gevestigde kantoren en ook daar valt een tendens waar te nemen naar bedrijfsvoering met minder en goedkoper personeel. De zogenoemde prijsvechters hebben deze ontwikkelingen eerder en verder doorgevoerd. Meer efficiency, meer kostprijs-gerelateerd werken en innovatie zijn de ontwikkelingen waarmee invulling wordt gegeven aan de verwachtingen die destijds aan de introductie van marktwerking in het notariaat werden gesteld. Hierna zal afzonderlijk aandacht worden besteed aan het fenomeen prijsvechter in het notariaat en de misverstanden die daarover bestaan.

4.6.3 Veranderingen in het prijsbeleid[48]
Vooral nieuwe kantoren hanteren lage tarieven omdat zij dit als het enige marketinginstrument beschouwen om op kortere termijn effect te hebben bij het verkrijgen van een positie in de markt. Consumenten zijn in de ogen van nieuwkomers niet of nauwelijks te overtuigen van andere positieve eigenschappen van de notariële dienstverlening, zoals kwaliteit en voorlichting. Nadat eenmaal een bepaald marktaandeel is verworven, worden de tarieven vaak verhoogd en het dienstenpakket uitgebreid nadat dit aanvankelijk was beperkt tot alle zaken rond de transport- en de hypotheekakte, met inbegrip van testamenten. Uit de interviews blijkt dat partijen de huidige praktijk accepteren, waarbij prijsvechters zich op de markt wat meer beperken tot het aanbieden van diensten rond de overdracht van onroerende zaken terwijl de kantoren die een hoger tarief hanteren, een volledig dienstenpakket aanbieden.

Gevestigde kantoren hebben hun prijsbeleid lange tijd op het oude peil proberen te houden, maar hebben uiteindelijk, noodgedwongen toen hun omzetten daalden, hun tarieven moeten aanpassen.
Sommige kantoren hanteren een vast tarief, andere een afrekening op basis van nacalculatie. Vaak kan het voor de cliënt lonen om over het tarief te onderhandelen. Bij prijsvechters is die mogelijkheid minder kansrijk, omdat zij al scherp calculeren. Hun tarieven zijn veelal gebaseerd op basisdienstverlening die alleen geldt als aan al hun voorwaarden is voldaan. Eén van die voorwaarden is bijvoorbeeld dat de cliënt er zorg voor moet dragen dat de geldverstrekker tijdig de benodigde informatie aanlevert, hetgeen vrijwel nooit gebeurt. Het bedrag aan meerwerk kan dan al snel oplopen tot meer dan € 100.

4.6.4 Prijsvechters nader bezien
Prijsvechters hebben de markt opengebroken door lage tarieven te hanteren. Dit heeft tot veel onrust onder de gevestigde kantoren geleid waarbij vraagtekens werden geplaatst bij de wijze van werken op deze kantoren. De kwaliteit van werken zou minder zijn, niet alle door de wet voorgeschreven werkzaamheden zouden worden verricht, er zouden meer fouten worden gemaakt, er zou onder de kostprijs worden gewerkt en gekwalificeerd personeel zou worden vervangen door minder gekwalificeerde medewerkers.

Mede gelet op de discussie die daarover ook binnen de commissie is gevoerd en met het oog op de overtuigingskracht van het aan de minister uit te brengen advies, leek het de commissie van belang om over het functioneren van de prijsvechters meer duidelijkheid te verkrijgen. Dit heeft geresulteerd in het eerder genoemde onderzoek van het EIM naar prijsconcurrentie in het notariaat waarvan een groot aantal resultaten, dat mede betrekking had op prijsvechters, hiervoor al aan de orde is gekomen. Aan het EIM is ook gevraagd om in een aantal regio's waar de discussie tussen notarissen over de tarieven hoog is opgelopen, gericht nader onderzoek te doen naar een mogelijke relatie tussen prijs en kwaliteit en naar eventuele verschillen wat betreft de nauwkeurigheid van werken tussen gevestigde en nieuwgevestigde kantoren. Voor dit laatste is gebruik gemaakt van gegevens van het Kadaster, dat hiervoor een telling heeft gemaakt van de attenderingen voor niet-inschrijving en de verzoeken tot verbetering. Deze cijfers zijn per kantoor afgezet tegen de totaal ingeschreven akten.[49]

Het onderzoek laat zien dat bij gemiddeld 1,5% van de akten een herstelakte nodig is, dit is het landelijk gemiddelde.[50] Er is sprake van een behoorlijke spreiding in de uitkomsten. In totaal is de score berekend voor 844 vestigingen, waarvan 47 meer dan 5% onvolkomenheden laat zien en 300 kantoren onder de 1% blijven. Voor de regio's is niet de conclusie te trekken dat de kantoren die zich nadrukkelijk met lage tarieven profileren, hoger dan gemiddeld scoren als het gaat om de foutenmarge. Gemiddeld is de foutenmarge in regio 2 en regio 3 (dit zijn de als zodanig aangeduide regio's met veel onrust over de tarieven) zelfs duidelijk onder het landelijke kantoorgemiddelde van 1,9%.[51]

Daarnaast is het Kadaster gevraagd om alléén voor de prijsvechters die voor dit onderzoek zijn geselecteerd in de regio's nader onderzoek te doen waarbij is gekeken hoeveel hypothecaire inzagen plaatsvonden rond de transportdatum.

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat het gemiddelde aantal inzagen blijft binnen de bandbreedte van 2,75 tot 4,27 per akte. Als wordt uitgegaan van de veronderstelling dat een goede notaris voor een losse hypotheek of losse levering ten minste drie hypothecaire inzagen doet, is dit een goede score. Bij een combinatie van levering en hypotheek zijn de inzagen te combineren waarmee met drie inzagen twee akten zijn "afgedekt".[52]

Bij het Centraal testamentenregister (CTR) is onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van het aantal nieuwe testamenten in 2003 en 2004.

Prijsvechters zijn volgens de CTR-gegevens allemaal actief in de familiepraktijk. Ze wijken niet af in de ontwikkeling van het aantal nieuwe testamenten ten opzichte van andere kantoren in hun omgeving. Gemiddeld is het aantal testamenten per notaris wel afgenomen als gevolg van het toegenomen aantal notarissen.[53]

De conclusie die uit deze onderzoeken kan worden getrokken, is dat de als prijsvechters te boek staande kantoren in de onderzochte regio's, voor zover het gaat om de harde maatstaven van het Kadaster en het CTR, niet afwijken van de andere kantoren in hun regio. De commissie tekent hierbij aan dat de onderzoeken beperkt zijn gebleven tot eenvoudig kenbare ambachtelijke werkzaamheden.

Aan de eerder genoemde resultaten van de gesprekken die het EIM recent met een groot aantal zakelijke relaties van notarissen heeft gevoerd over veranderingen in de bedrijfsvoering, kan nog het volgende worden toegevoegd:
- Op grond van de ervaring van de zakelijke relaties als doorverwijzers is volgens het EIM niet de conclusie te trekken dat goedkope kantoren een minder goede dienstverlening leveren.
- Een grote meerderheid van de zakelijke relaties is het niet eens met de stelling dat duur ook beter is. Ook de duurdere kantoren maken volgens hen dezelfde fouten als de goedkopere. De duurdere kantoren zijn volgens de ondervraagden ook vaak duurder omdat ze groter zijn, meer overhead hebben en zich minder goed aan de nieuwe situatie hebben aangepast als het gaat om kostenbewaking.
- Volgens onderzoekers van het EIM zijn er geen overtuigende aanwijzingen dat er thans meer fouten worden gemaakt dan in het verleden en het is zeker niet zo dat het steeds dezelfde kantoren zijn die fouten maken. De frequentie waarmee fouten voorkomen is niet hoog. De meeste fouten die door 80% van de zakelijke relaties werden genoemd betreffen kleinigheden, bijvoorbeeld typefouten in namen en adressen. Het niet-natrekken van de laatste rentestanden bij de geldverstrekker is door 5% genoemd. Circa 10%, hetgeen een vrij hoog percentage is, noemt echter ook fouten die verder gaan dan typefouten en bij niet tijdig ontdekken negatieve gevolgen kunnen hebben.[54]

Ten slotte wordt in het onderzoek van het EIM, in aanvulling op de vermelde resultaten van de interviews met een aantal vertegenwoordigers van notariskantoren en accountants over veranderingen in de bedrijfsvoering, erop gewezen dat het op grond van die interviews aannemelijk is geworden dat de kantoren met de scherpste prijzen niet structureel onder de kostprijs werken. Ook bij scherpe prijzen wordt nog geld verdiend, maar wel duidelijk minder dan in de periode toen vaste tarieven bestonden. De prijsvechters geven als verklaring aan genoegen te nemen met een lager persoonlijk inkomen dan wat vroeger gebruikelijk was in het notariaat.[55]

4.7 Het mededingingsrecht en het notariaat in Nederland

De commissie merkt op dat er rekening mee moet worden gehouden dat notarissen onder het (communautaire) begrip 'ondernemingen' vallen, hetgeen onverlet laat dat bepaalde (zelf)regulering gerechtvaardigd is en buiten het verbod op mededingingsbeperkingen valt.

Ten eerste verwijst de commissie naar het besluit uit 1999 van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) inzake de Bredase Notarissen. De NMa heeft in dat besluit, dat bevestigd is door het College van Beroep voor het bedrijfsleven, onder verwijzing naar de Europese uitleg, overwogen dat notarissen als 'ondernemingen' in de zin van de mededingingsregels dienen te worden gekwalificeerd.

Ten tweede worden in de Europese mededingingspraktijk vrije beroepsbeoefenaren c.q. gereglementeerde beroepen volgens vaste lijn onder het ondernemingsbegrip gebracht door de Europese Commissie en de Europese rechterlijke instanties. Telkens wordt overwogen dat een onderneming iedere entiteit is die, ongeacht rechtsvorm en wijze van financiering, een economische activiteit verricht. Voor diverse beroepsbeoefenaren is herhaaldelijk overwogen dat die een economische activiteit uitoefenen omdat zij zelfstandig op duurzame wijze en tegen beloning diensten aanbieden op de markt en de hiermee verband houdende financiële risico's dragen en derhalve onderneming zijn in de zin van de mededingingsregels.[56]

Ten derde noemt de Europese Commissie in haar Verslag over de mededinging op het gebied van de professionele dienstverlening uit 2004 notarissen[57] naast advocaten, accountants, architecten, ingenieurs en apothekers. In dit Verslag roept zij de lidstaten, beroepsorganisaties en andere betrokkenen op tot het inventariseren, evalueren en versoepelen van restrictieve en ongerechtvaardigde (beroeps)regels, welke volgens de Europese Commissie vooral bestaan uit:

1. prijsregulering
2. reclamevoorschriften
3. toegangsvereisten en
4. regels aangaande de ondernemingsstructuur (o.a. multidisciplinaire samenwerking).

De commissie heeft kennis genomen van het feit dat de NMa, naar aanleiding van een rapport van de Europese Commissie, onderzoek doet naar de mogelijke strijdigheid van zelfregulering door beroepsgroepen met de mededingingsregels. Voorts heeft de commissie kennis genomen van de mededeling d.d. 5 september 2005, waarin de Europese Commissie aangeeft dat Nederland behoort tot de drie landen waar de meeste vooruitgang is geboekt met de evaluatie en het opheffen van onevenredige beperkingen in de wetgeving en in de voorschriften en regelgeving van beroepsorganisaties. Nederland behoort tot de landen met de minste regelgeving.

Aanbeveling 4.1

De commissie beveelt aan dat het ministerie van Justitie en de KNB in voorkomende gevallen informeel bij de NMa vragen betreffende mededingingsrecht voorleggen om onnodige fricties te vermijden.

4.8 Kwaliteit

In het hoofdstuk over het beeld van de notaris heeft de commissie het standpunt ingenomen dat in beginsel de combinatie van ambtenaar en ondernemer mogelijk is. De daarbij behorende dilemma's raken de ethiek van het beroep en daarmee de kwaliteit van de professionele beroepsuitoefening. Doorslaggevend is het bestaan van voldoende vertrouwen, dat voortdurend moet worden geborgd. Als mocht blijken dat de daarvoor beschikbare instrumenten niet voldoende effectief zijn, moeten deze worden aangescherpt. Vertrouwen is een kwestie van zicht- en toetsbare professionaliteit van de notaris zelf, waarbij een belangrijke rol is weggelegd voor de KNB. Als ondernemer zit de notaris altijd in de klem van het ambt. Enerzijds moet hij aan de eisen ervan volledig voldoen, anderzijds heeft hij ruimte nodig om zijn plaats in de markt te verwerven en te behouden. Het gaat hier niet om scherpe tegenstellingen, maar het is een kwestie van het bereiken van voldoende evenwicht.

De commissie heeft geen concrete aanwijzingen gevonden dat van een verslechtering van de kwaliteit van de akten sprake zou zijn. De intrinsieke kwaliteit van de akten is moeilijk te onderzoeken. Daarvoor zou per akte professioneel en deskundig onderzoek moeten worden verricht. Een dergelijk veelomvattend onderzoek valt buiten de reikwijdte van de taakopdracht van de commissie. Bovendien zou daarmee meer tijd gemoeid zijn dan de commissie tot haar beschikking had. Het onderzoek naar de kwaliteit van de akten dat de commissie heeft laten uitvoeren, heeft zich beperkt tot enkele ambachtelijke aspecten van de akten. De commissie sluit niet uit dat de marktwerking in zoverre een negatieve invloed heeft gehad dat de kwaliteit van de overige dienstverlening tot een verschraling heeft geleid, maar de intrinsieke kwaliteit is moeilijk te meten. Als alleen de hoogte van het tarief de keuze van de consument zou bepalen, wordt de notaris niet alleen gedwongen efficiënt te werken, maar ontstaat ook het gevaar dat de kwaliteit van de dienstverlening op een onaanvaardbaar laag niveau komt. Dat zou de commissie geen goede ontwikkeling willen noemen. Daarom acht de commissie het nodig dat zowel door het ministerie van Justitie als door de KNB onderzocht wordt in hoeverre de thans gehoorde klachten en zorgen over de vermindering van kwaliteit van de notariële dienstverlening en de integriteit van de beroepsuitoefening gegrond zijn

De commissie acht het wenselijk dat de KNB op korte termijn een formele basis tot stand brengt op grond waarvan iedere notaris wordt verplicht tot deelname aan een auditsysteem waarbij door professionals ook inhoudelijk kwaliteitsonderzoek naar akten wordt gedaan. De commissie heeft er kennis van genomen dat de tot nu toe door de KNB beoogde audits zich niet op de inhoudelijke kwaliteit van de akte richten, maar beperken tot de kantoororganisatie. De commissie sluit zich aan bij de conclusie van de minister in zijn brief aan de Tweede Kamer van 9 november 2004, die in hoofdstuk 6 zal worden besproken. De commissie deelt het standpunt van de minister dat tot een intensivering van het preventieve toezicht moet worden gekomen.

Aanbeveling 4.2

De commissie beveelt aan dat de KNB op korte termijn gebruik gaat maken van haar bevoegdheid opgenomen in artikel 61, tweede lid, laatste zin, Wna, om bij verordening regels te stellen betreffende de bevordering van de vakbekwaamheid van de leden en de kwaliteit van de beroepsuitoefening. De verordening dient de basis te vormen tot verplichte deelname aan een auditsysteem zowel gericht op de kantoororganisatie als op de inhoudelijke controle van de kwaliteit van akten.

4.9 Knelpunten in de consumptieve onroerendgoedpraktijk

De commissie heeft vaak de mening gehoord dat binnen het notariaat na de vrijlating van de tarieven problemen zijn ontstaan doordat concurrentie op kwaliteit in het ambachtelijke deel van de consumptieve onroerendgoedmarkt niet mogelijk is. De reden daarvan zou zijn dat het veelal om eenvoudige standaardwerkzaamheden gaat, waarbij de kwaliteit nauwelijks een rol van betekenis kan spelen anders dan dat deze goed moet zijn. Grootafnemers van notariële diensten, zoals projectontwikkelaars, zouden hun marktmacht gebruiken om de notaris onder druk te zetten de laagst mogelijke prijs te aanvaarden. De notaris wordt gedwongen, zo is de veronderstelling, zijn tarief te verlagen tot een onverantwoord laag niveau, zelfs tot onder de kostprijs. Het lage tarief zou ook de kwaliteit van de dienstverlening aantasten omdat de notaris min of meer gedwongen zou zijn bepaalde verrichtingen achterwege te laten. De ethische aspecten verhinderen de integere notaris zich als pure ondernemer te gedragen omdat hij zich niet zozeer als een vrije beroepsbeoefenaar maar veeleer als een soort rechterlijke functionaris beschouwt. In deze hoedanigheid past het niet dat de notaris zich als koopman moet opstellen. Vanuit deze visie wordt gepleit voor een tariefmaatregel in de vorm van een vast tarief voor de standaardwerkzaamheden die in de onroerendgoedpraktijk moeten worden verricht.

Juist is dat het grootste gedeelte, naar schatting 90%, van de ambachtelijke werkzaamheden in de consumptieve onroerendgoedpraktijk van betrekkelijk eenvoudige aard is. Deze werkzaamheden lenen zich voor een grote mate

van efficiënte bedrijfsvoering door benutting van ICT-mogelijkheden. Van de notaris wordt echter verwacht dat hij erop bedacht is dat naar schatting in tien procent van de gevallen complicaties optreden die de inzet van zijn specifieke deskundigheid als juridisch raads- en vertrouwenspersoon nodig maken. Voor een integere, onafhankelijke en onpartijdige notaris behoort het daarbij geen verschil te maken of hij al dan niet tegen een vast tarief werkt. Het ambt brengt bovendien mee dat op een transparante manier geoffreerd wordt en dat bij de wijze van concurreren rekening wordt gehouden met de hoge eisen die het ambt stelt. Dit brengt met zich dat de notaris geen tarieven mag hanteren die in de weg staan aan de nakoming van zijn ambtsverplichtingen. De notaris mag ook niet door de wijze waarop hij aan mededinging doet, de belangen van zijn ambtgenoten of van zijn beroepsgroep nodeloos of onevenredig schaden. De notaris is ook overigens gehouden zich te gedragen als een behoorlijke beroepsbeoefenaar. Onrechtmatige mededinging kan aanleiding geven tot klachten bij de NMa. Ook indien, zoals de NMa doet, de notaris op grond van het mededingingsrecht als ondernemer wordt beschouwd, mag er niet aan worden voorbijgegaan dat de overheid gerechtvaardigde en proportionele maatregelen moet nemen om te waarborgen dat de notaris zijn publieke dienstverlening behoorlijk kan uitoefenen. Nu aan het ambt van notaris zeer hoge eisen worden gesteld met betrekking tot integriteit en deskundigheid en de notaris alleen kan functioneren als een onafhankelijke en onpartijdige ambtenaar, zullen ook wat de toelating, het toezicht en tuchtrecht, de beroeps- en gedragsregels en de kwaliteitseisen betreft strenge maatstaven hebben te gelden. Deze zullen niet te snel aanleiding kunnen geven tot het oordeel dat de vrije mededinging in gevaar komt. De regels zullen evenwel ook van dien aard moeten zijn dat de voordelen van het vrije ondernemerschap, zoals efficiency, aanvaardbare prijzen en innovatieve bedrijfsvoering, zoveel mogelijk behouden blijven. De toegankelijkheid en andere aspecten van dienstverlening worden ook bij notarissen door marktwerking bevorderd.

De commissie is op grond van een aantal overwegingen tot de conclusie gekomen dat terugkeer naar vaste tarieven ook in de consumptieve onroerendgoedpraktijk onwenselijk is.
In de eerste plaats bieden vaste tarieven geen enkele garantie dat de kwaliteit van de dienstverlening optimaal is. Kwaliteit behoort ook niet daarvan afhankelijk te zijn.
In de tweede plaats passen vaste tarieven, ook voor ambachtelijke werkzaamheden, in beginsel niet bij het nu eenmaal geldende, ook binnen het notariaat breed omarmde, uitgangspunt dat de notaris diensten verleent als vrije beroepsbeoefenaar. Notariskantoren kunnen kiezen voor verschillende vormen van bedrijfsvoering. De kosten zijn per kantoor verschillend. Notarissen zijn ook vrij in het bepalen van de hoogte van het inkomen dat zij zouden willen ontvangen.
Ten slotte moet voor tariefregulering, een vorm van overheidsingrijpen, voldoende objectieve rechtvaardiging bestaan. Er is op dit moment geen publiek belang aan te wijzen dat noopt tot een zwaar middel als dat van tariefregulering. Dit belang zou alleen kunnen zijn dat het voortbestaan van het notariaat onvoldoende verzekerd is dan wel dat de toegankelijkheid van de notariële dienstverlening in gevaar komt. Daarvoor bestaan geen aanwijzingen. De commissie realiseert zich dat vele notarissen de druk van de markt voelen en zich zorgen maken over de toekomst. Tariefregulering is echter een uiterste maatregel waaraan ook nadelen verbonden zijn. De vaststelling van tarieven vergt uitgebreid onderzoek dat kostbaar is. Vaste tarieven kunnen voor de consument te hoog uitvallen, terwijl ook denkbaar is dat de overheid niet snel en adequaat genoeg reageert op nieuwe ontwikkelingen waardoor de tarieven te laag of te hoog blijken te zijn. Tariefnormering vraagt om handhaving waaraan apparaatskosten zijn verbonden. Tariefregulering vermindert de prikkel tot kostenbesparingen en verbetering van werkprocessen. Tariefregulering vermindert ook de invloed van de professionele partijen in de markt. Anders dan vaak wordt aangenomen, behoeft deze invloed niet alleen negatief geduid te worden. Professionele en grote afnemers kunnen, mits zij integer zijn, een gunstige invloed hebben op de kwaliteit van de dienstverlening door daaraan bepaalde eisen te stellen. Hoewel de commissie ook oog heeft voor de nadelen van machtige partijen op de markt die (alleen) op eigen gewin uit zijn, meent zij dat het notariaat in staat moet worden geacht zich hiertegen te weren of het nodige te doen om als moderne ondernemer hiertegen bestand te geraken.

Als dat niet het geval is, is er alle reden tot ongerustheid, want dan staat het voortbestaan van het notariaat op het spel. Marktwerking blijft een kritische factor voor het functioneren van het notariaat.
De commissie is overigens van oordeel dat voor ingrijpen door de overheid – als noodmaatregel – wel een basis in de wet behouden moet blijven. Thans kan volstaan worden met andere, minder ingrijpende, instrumenten die naar het oordeel van de commissie tot de nodige verlichting van de commerciële druk kunnen leiden. Daarbij wijst de commissie op haar hierna in paragraaf 4.12 vermelde voorstel om de positie van de notaris in de onroerendgoedpraktijk fundamenteel te versterken door zijn tussenkomst in de obligatoire fase voor te schrijven.

4.10 Nader onderzoek naar de relatie tussen tarief en kwaliteit
De commissie heeft het EIM verzocht onderzoek te verrichten met als doel duidelijkheid te verkrijgen over de vraag of er een mogelijke relatie bestaat tussen de hoogte van het tarief en de ambachtelijke kwaliteit. Of anders geformuleerd; maken notarissen met zeer lage tarieven in regio's, waar ook via de media fel op prijs wordt geconcurreerd, meer fouten dan de notarissen die niet primair op prijs concurreren. Uit de hiervoor vermelde resultaten van het onderzoek van het EIM blijkt dat niet het geval te zijn. De als prijsvechters aangeduide notarissen werken ook niet onder hun kostprijs. Er zijn in dit rapport verschillende verklaringen genoemd waarom deze notarissen op basis van een lagere kostprijs dan de gevestigde notarissen ook met veel lagere tarieven kunnen concurreren dan de gevestigde notarissen.

In het voorgaande hoofdstuk heeft de commissie haar zorgen uitgesproken over signalen die duiden op een verminderde naleving van de ethische beroeps- en gedragsregels binnen het notariaat. Inzicht in de oorzaken daarvan ontbreekt nog in belangrijke mate. De commissie is van oordeel dat integriteit onlosmakelijk verbonden is met het ambt en dat de notaris ook onder moeilijke omstandigheden aan zijn ambtsverplichtingen moet (kunnen) voldoen. Tegelijkertijd onderkent de commissie dat de integriteit van de notaris onaanvaardbaar onder druk kan komen te staan vanwege zijn afhankelijke relatie ten opzichte van machtige marktpartijen die het niet zo nauw nemen met de integriteit. Dit verschijnsel speelt vooral in de consumptieve onroerendgoedpraktijk, waar soms van een onderhandelingspositie van de notaris geen sprake meer is en de notaris in feite gedwongen kan worden tot het aanvaarden van een te laag tarief. Daarnaast beschouwt de commissie de wijze waarop een aantal notarissen is gaan toegeven aan de druk van de markt als één van de belangrijkste knelpunten voor het notariaat. Een beperkt aantal notarissen heeft hierdoor voor veel onrust binnen het notariaat gezorgd.

4.11 Wilscontrole, Belehrung en Beratung heroverwogen
In hoofdstuk 2 heeft de commissie veel nadruk gelegd op de wilscontrole, de *Belehrung* en *Beratung*. Daarbij is het standpunt ingenomen dat de cliënt als consument mag verwachten dat de notaris aan deze onderdelen van zijn dienstverlening uitvoering geeft.
De commissie acht de wilscontrole een essentieel punt waarop in de praktijk geen ontmoedigingsbeleid dient te ontstaan. Uitgangspunt is dat partijen verschijnen. Voorwaarde is echter wel dat de notaris ook daadwerkelijk in staat is om die onderdelen van zijn kerntaak uit te voeren. Naar het oordeel van de commissie ligt hier een knellend probleem. Wilscontrole, *Belehrung* en *Beratung* liggen in de onroerendgoedpraktijk wezenlijk anders dan bij het familierecht. De koopovereenkomst is al gesloten, evenals de geldleningovereenkomst. De tussenkomst van de notaris is vervolgens uit een oogpunt van rechtsorde nodig omdat in ca 10% van de gevallen hetzij gebreken in de wilsvorming bestaan, hetzij juridisch-technische problemen, hetzij het geldverkeer zorgen baart. Specialistische kennis is in de consumptieve (ambachtelijke) onroerend goed sector voor het publiek niet interessant. Die manifesteert zich vooral in de commerciële onroerendgoedpraktijk. Naar het oordeel van de commissie is het noodzakelijk dat de notaris al in een eerder stadium, in de precontractuele fase, wordt ingeschakeld om zijn kerntaak werkelijk die inhoud te geven die partijen van de notaris verwachten. Wat dit betreft is de Amsterdamse praktijk, waarbij de makelaar vóór het afsluiten van de koopovereenkomst samen met de

partijen naar de notaris gaat om gezamenlijk de koopovereenkomst door te nemen voordat er getekend wordt, een goed systeem dat landelijk navolging verdient.

4.12 Eerdere verplichte tussenkomst van de notaris.

De commissie acht het van belang dat van de deskundige en onpartijdige inbreng van de notaris in de onroerendgoedpraktijk in een zo vroeg mogelijk stadium gebruik wordt gemaakt. De tussenkomst van de notaris is onder meer voorgeschreven voor de overdracht van onroerende zaken en de vestiging van het recht van hypotheek. Voor de rechtszekerheid blijft deze tussenkomst van grote waarde. De voorlichtende en adviserende rol van de notaris is thans echter zeer beperkt. De overeenkomst is immers al tot stand gekomen. De commissie is van oordeel dat aan de rol van de notaris veel meer betekenis kan worden gegeven door deze te verschuiven naar de fase van het totstandkomen van de obligatoire rechtshandelingen. In deze fase kan de verplichte tussenkomst van een deskundige, onafhankelijke en onpartijdige functionaris een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van de overeenkomst, het voorkomen van dwaling en fouten, en in het algemeen de advisering van partijen dienen. De notaris kan in deze positie ook de rol van toezichthouder vervullen waardoor de kans op frauduleuze en dubieuze transacties wordt verminderd. Dit laatste is van groot publiek belang.

In het verleden is de verplichte tussenkomst van de notaris bij het totstandkomen van de obligatoire rechtshandelingen op dit gebied met kracht bepleit.[58] De noodzaak van een vroegtijdige tussenkomst van een notaris bij onroerendgoedtransacties wordt breed onderschreven. In dit verband kan worden gewezen op de Amsterdamse praktijk.[59]

Het grote voordeel van een vroegtijdige inschakeling van de notaris is gelegen in de tijdige, onpartijdige en zorgvuldige behartiging van de belangen van de bij de koop betrokken partijen en eventuele derden. Voor de makelaars is daarnaast altijd een belangrijk argument geweest dat zij bij dit systeem zich kunnen richten op de commerciële en bouwkundige aspecten van de overeenkomst, waarbij de notaris in een vroegtijdig stadium zorg draagt voor de juridische begeleiding (incl. signalering van eventuele problemen in de familierechtelijke of vennootschapsrechtelijke sfeer van betrokkenen). Voor partijen biedt dit systeem bovendien het voordeel dat zij in een vroeg stadium eventuele met de koop samenhangende vragen met de notaris kunnen bespreken, bijvoorbeeld (bij partners) de tenaamstelling van de onroerende zaak en de gevolgen van de wijze van financiering, een en ander in het bijzonder met het oog op (echt)scheiding of overlijden. De laatste jaren is daarbij ook als belangrijk voordeel naar voren gekomen dat de notaris van de aanvang af inzicht kan krijgen in de hoedanigheid en de identiteit van betrokkenen, hetgeen van groot belang kan zijn bij het tijdig onderkennen van dubieuze transacties.

De commissie is van oordeel dat de verplichte inschakeling van de notaris in een vroeg stadium bij onroerendgoedtransacties thans opnieuw serieuze overweging verdient.[60] Het voordeel daarvan zal ook zijn dat de notaris als onafhankelijke en onpartijdig dienstverlener meer betrokken wordt bij de inhoud van de door hem op te stellen akte doordat zijn voorlichtende rol meer nadruk krijgt, ook als het gaat om de wijze van financiering en de complexe fiscale en relationele gevolgen ervan. Daardoor wint de notariële dienstverlening aan kwaliteit en betekenis. De notaris zal daardoor ook beter in staat zijn gestalte te geven aan zijn onafhankelijkheid en onpartijdigheid, in het bijzonder in relatie tot sterke marktpartijen. Voorts wordt aan de innovatie op het terrein van de productie en het verlijden van akten meer ruimte geboden. De commissie acht het zeer belangrijk dat de dienstverlening op deze wijze wordt versterkt. De notaris daardoor zal meer op kwaliteit kunnen concurreren.

Aanbeveling 4.3
De commissie is op grond van een aantal overwegingen tot de conclusie gekomen dat terugkeer naar vaste tarieven ook in de consumptieve onroerendgoedpraktijk onwenselijk is en geen oplossing biedt voor gesignaleerde knelpunten. De commissie ziet meer in een versterking van de positie van de notaris, door hem in een eerder stadium bij de transactie te betrekken dan nu het geval is.

Aanbeveling 4.4
De commissie beveelt aan om de Amsterdamse praktijk bij de koop van onroerendgoed een wettelijke basis te geven opdat de notaris conform de verwachtingen van de koper en verkoper in staat wordt gesteld alle elementen van zijn kerntaak volledig uit te oefenen.
De commissie meent dat de problemen bij de kern moeten worden aangepakt. Dit kan volgens de commissie door de notaris in staat te stellen zijn ambt in de onroerendgoedpraktijk ten volle te laten uitoefenen door zijn tussenkomst voor te schrijven in het stadium van de totstandkoming van de obligatoire rechtshandeling.

Eindnoten hoofstuk 4

29 Tweede Kamer 1995-1996, 23 706, nr. 6, pagina 11 e.v.
30 Zie paragraaf 4.6 voor een verdere uitwerking van de mededingingsrechtelijke aspecten.
31 Tweede Kamer, 1993-1994, 23 706, nr. 3, pagina 45.
32 Tweede Kamer, 1995-1996, 23 706, nr. 6, pagina 16 e.v.
33 Een uitgebreider overzicht van indicatoren staat in ING, Sectorstudie Advocatuur en Notariaat, juli 2003.
34 De belangrijkste bronnen zijn: WODC, Eerste trendrapportage notariaat, 2004; KNB, Jaarverslag 2003, 2004; EIM, Gegevensverzameling ten behoeve van de Commissie Monitoring Notariaat, 2002; CBS Statline; SEO, Rechtszekerheid als publiek belang. Over de notaris, zijn domein en de markt, 2004; Bureau Financieel Toezicht, Jaarverslag 2003, 2004, Jaarverslag 2004, 2005; Kadaster, Jaarverslag 2004, 2005.
35 Artikel 124 Wna.
36 Regeling notariële tarieven familiepraktijk minderdraagkrachtigen.
37 Dit blijkt o.a. uit: Research voor Beleid, Tarieven veel voorkomende akten, 2004; De Goedkoopste Notaris, De balans opgemaakt: vijf jaar marktwerking in het notariaat, 2004.
38 Het tarief voor een testament bestaat voor maar liefst 20% uit bijkomende kosten.
39 Deze illustratie zegt enkel en alleen iets over het naleven van regels, niet over de wenselijkheid van een verbod op resultaatafhankelijke beloning en een provisieverbod.
40 Het betreft dus de uitstroom van zaken: een deel van deze zaken is derhalve vóór 1999 gestart.
41 KCOV, “Management van veranderingstrajecten”, 2005 (www.marktordening.nl).
42 Eerste Trendrapportage Notariaat, Figuur 3.1, 3.2 en 3.3.
43 De KNB heeft meerdere malen de verwachting uitgesproken dat de tarieven in de familiepraktijk flink zouden kunnen gaan stijgen wanneer notarissen de werkelijk gemaakte kosten voor het opmaken van een akte in de familiepraktijk in het tarief van een dergelijke akte zouden gaan doorberekenen.
44 EIM, tabel 3.1. en 3.2.
45 EIM, t.a.p. pagina 22, 24.
46 EIM, t.a.p. pagina 18, 19.
47 EIM. t.a.p. pagina 22 e.v.
48 EIM, t.a.p. pagina 21, 23 e.v.
49 Zie voor de opzet van het onderzoek, EIM, pagina 5/6.
50 EIM, t.a.p. pagina 7, 8. Onder kantoorgemiddelde wordt verstaan het gemiddelde van de foutenmarge per kantoor. Ongeacht het aantal akten telt ieder kantoor op deze punten dus even zwaar mee bij de berekening. Het landelijke kantoorgemiddelde komt uit op 1,9% (figuur 2).
Wordt naar de totalen gekeken, totaal aantal fouten gedeeld door het totale aantal akten, dan komt het landelijke gemiddelde uit op 1,5% (figuur 1).
51 EIM, a.w. figuur 1 en 2. Het kantoor met de hoogste foutscore in regio 1 (figuur 1) staat nadrukkelijk niet te boek als één van de prijsvechters.
52 EIM, a.w. pagina 9.
53 EIM, t.a.p. pagina 8, figuur 3.
54 EIM, a.w. pagina 14 e.v.
55 EIM, a.w. pagina 22.
56 Zie met betrekking tot advocaten het arrest d.d. 19 februari 2002 van het Hof van Justitie in de zaak Wouters, C-309/99, rechtsoverwegingen 46 – 49 en verder; de beschikking d.d. 24 juni 2004 van de Europese Commissie in de zaak van de Belgische Orde van Architecten, randnummers 36 en 37, de arresten d.d. 30 maart 2000 en 18 juni 1998 van het Gerecht van Eerste Aanleg respectievelijk van het Hof van Justitie m.b.t. douane-expediteurs, T-513/93 en C-35/96, rechtsoverwegingen 39 respectievelijk 37-38, de beschikkingen van de Europese Commissie d.d. 30 januari 1995, randnummer 32 en d.d. 7 april 1999, randnummer 23 (beoordeeld door GvEA

d.d. 28 maart 2001, zaak T-144/99), beide inzake octrooi- en merkgemachtigden en het arrest d.d. 12 september 2000 in de vijf gevoegde zaken van medische specialisten, Pavlov ea, C-180/98 tot en met 184/98, rechtsoverwegingen 74-77 .

57 Zie randnummers 1, 6, 16, 36, 41, 45 en 47.

58 Bij de voorbereiding voor de koopregeling in het NBW hebben de door het Ministerie van Justitie om advies gevraagde consumentenorganisaties (inclusief de Vereniging Eigen Huis) eenparig geadviseerd om het Amsterdamse stelsel als grondslag te nemen voor de in art. 7:2 BW op te nemen regeling; zie: 'Rapport koop/verkoop bestaand onroerend goed' (1985).

59 Het zogenaamde 'Amsterdamse koopcontract' is in de eerste helft van de vorige eeuw op vrijwillige basis ontstaan binnen de Ring Amsterdam van de toenmalige Broederschap der Notarissen in samenhang met de (in die tijd verplicht geworden) notariële akte van levering. Ongeacht of er al of niet een makelaar bij de koop wordt ingeschakeld, is het meer dan een halve eeuw gebruikelijk in Amsterdam dat partijen direct nadat overeenstemming is bereikt de koopovereenkomst schriftelijk laten vastleggen door de notaris van de koper. Dit systeem was spoedig al zo ingeburgerd, dat een beroep op een mondelinge (voor)overeenkomst in Amsterdam nauwelijks meer voorkwam. Het Amsterdamse notariaat heeft in verband daarmee, in nauwe samenwerking met de toenmalige Amsterdamse makelaarsorganisatie MVA, een uitgebreid standaardcontract ontworpen; zie daarover P.W. van der Ploeg in WPNR 3999 e.v. (1947), alsmede A.J. van Erk e.a. in WPNR 5447 (1978) en 5529 (1980). Dat standaardcontract is altijd als een leidend model beschouwd en dit is inmiddels het landelijke modelcontract van de KNB geworden.

60 De Minister van Justitie heeft tijdens de parlementaire behandeling toegezegd om art. 7:2 BW in 2008 te zullen evalueren (MvA EK 2002-2003, 23 095, nr. 38a).
Zie voor korte en bondige overzichten W.G. Huijgen 'Koop en verkoop van onroerende zaken' (2e druk 2003) en A.A. van Velten 'Koop van onroerende zaken', Monografie BW B-65c (3e druk, 2005), welke beide auteurs – evenals Dammingh in diens dissertatie – voorstanders zijn van het notariële koopcontract.

Hoofdstuk 5

Domeinmonopolie en ministerieplicht nader beschouwd

5.1 Algemeen

Voor overheidsingrijpen in een markt dient een voldoende rechtvaardiging te bestaan die is toegesneden op de aard van de problematiek. De overheid stelt zich ten doel de publieke belangen te borgen.[61] Er is sprake van publieke belangen indien de overheid zich de behartiging van maatschappelijke belangen aantrekt, in de overtuiging dat deze belangen anders niet goed tot hun recht komen. Daarbij is mogelijk dat private partijen met de uitvoering van overheidszorg belast worden.

Onze markteconomie en rechtsstaat functioneren bij de gratie van een goed werkend transactiemechanisme, waarvoor rechtszekerheid en de mogelijkheid om bindende afspraken te maken randvoorwaarden zijn. Op de contractmarkt, waar de notariële dienstverlening zich afspeelt, kunnen onvolkomenheden optreden, vooral door informatieasymmetrie tussen aanbieder en afnemer, met als risico kwaliteitsonzekerheid. Opmerking verdient dat ook andere dan de betrokken partijen een belang kunnen hebben bij de afspraken die in de authentieke akte worden vastgelegd.

Rechtszekerheid is in deze dus een evident publiek belang. De overheid heeft verschillende instrumenten ter beschikking om het publieke belang te borgen. Deze instrumenten raken aan de markttoetreding (bijv. vestigingsvoorwaarden en vergunningen, kwalificatie-eisen en domeinmonopolie) en aan het marktgedrag (bijv. gedwongen winkelnering voor consumenten, eisen met betrekking tot reclame, beroepsuitoefening of bedrijfsvoering). Naast overheidsregulering kan ruimte gegeven worden aan zelfregulering (de verordenende bevoegdheid van de KNB).

Op grond van herverdelingsmotieven is bepaald dat toegankelijkheid van het notariaat ook een publiek belang is, met name de financiële toegankelijkheid voor minder draagkrachtigen. De overheid heeft daarvoor maximumtarieven vastgesteld. Er is thans geen noodzaak meer om de geografische toegankelijkheid te reguleren. We leven immers in een tijd van sterk toegenomen mobiliteit en informatisering.

De commissie heeft de diverse reguleringsinstrumenten beschouwd in het licht van het (door haar gewenste) functioneren van het notariaat. Daarbij is gekeken naar het domeinmonopolie en de ministerieplicht[62], en naar diverse maatregelen die de toetreding en dienstverlening beïnvloeden.

5.2 Het notariële monopolie

Het domeinmonopolie van de notaris staat nergens echt ter discussie. In de rapportage inzake het domeinmonopolie in het notariaat van de Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam (SEO) van september 2004 wordt alleen ten aanzien van de familierechtpraktijk gepleit voor afschaffing van het domeinmonopolie, maar de in dit rapport daarvoor aangevoerde argumenten zijn niet overtuigend. Zowel als het gaat om het erfrecht als om het relatievermogensrecht, is van belang dat met zekerheid komt vast te staan wat de bedoeling is van de betrokken opdrachtgever(s), omdat het meestal langdurige rechtsverhoudingen dan wel beschikkingen betreft waarbij vooral ook de belangen van derden zijn betrokken. Relatievermogensrecht, personen- en familierecht en erfrecht hebben belangrijke implicaties voor (toekomstige) eigendomsverhoudingen. Uit een oogpunt van rechtszekerheid moeten aan de juiste vastlegging van wat partijen beogen zware eisen worden gesteld. De notaris treedt hier bij uitstek op als deskundige vertrouwenspersoon. Het gaat immers om rechtsgebieden van complexe aard, mede in verband met andere aspecten, zoals de fiscale gevolgen

en de gevolgen voor schuldeisers.
De commissie heeft zich gerealiseerd dat een domeinmonopolie uit een oogpunt van mededinging en marktwerking een zwaar instrument is. Voor de rechtvaardiging ervan moeten objectieve en overtuigende redenen bestaan die laten zien dat minder vergaand ingrijpen van de overheid niet voldoende is. Daarbij verdient allereerst opmerking dat het domeinmonopolie van het notariaat zich qua doelstellingen onderscheidt van andere exclusieve toegangen tot de markt. De notariële monopoliepositie berust niet op afspraken of onderlinge afgestemde gedragingen van ondernemers of ondernemersverenigingen. Het domeinmonopolie is in de loop van de tijd op een aantal plaatsen in de wet opgenomen, ook wel eens door een initiatiefwetsvoorstel van de Tweede Kamer.[63] Bij ieder afzonderlijk wetsvoorstel is door de wetgever beslist wat met het betrokken monopolie werd beoogd (het waarborgen van rechtszekerheid) in relatie tot het publiek belang. Inschakeling van de notaris werd zodoende als het meest geëigende middel gezien ter bereiking van de in deze gevallen gewenste rechtszekerheid.

5.3 Algemene criteria
Algemene criteria die voor de wetgever de doorslag hebben gegeven bij het besluit om de inschakeling van de notaris, of preciezer geformuleerd, de noodzaak van een authentieke akte voor te schrijven, zijn niet eenvoudig te geven. Voor iedere rechtshandeling waarvoor een authentieke akte en de inschakeling van de notaris werden voorgeschreven, kan een ander criterium de doorslag hebben gegeven. Uit de parlementaire geschiedenis blijken de criteria rechtszekerheid, onpartijdigheid, bewijskracht van de akte en derdenbescherming in het algemeen van grote betekenis te zijn geweest. Bij de verplichtstelling van een notariële akte voor de uitgifte en levering van aandelen op naam in n.v.'s en b.v.'s kwam daar de verbeterde mogelijkheid tot fraudebestrijding bij, die uiteraard in het belang van een goed functionerende rechtsorde is.

Op tal van plaatsen in de wet is voor het rechtsgeldig kunnen verrichten van rechtshandelingen de inschakeling van een notaris verplicht gesteld. Dit geldt voor de volgende terreinen:
- rechtshandelingen met betrekking tot rechtspersonen;
- rechtshandelingen met betrekking tot registergoederen;
- rechtshandelingen in de overige vermogensrechtelijke sfeer, zoals testamenten, boedelscheidingen en scheidingen van nalatenschappen;
- rechtshandelingen in de familierechtelijke sfeer, bijvoorbeeld huwelijkse voorwaarden.

5.4 Noodzaak en rechtvaardiging heroverwogen
Noodzaak en rechtvaardiging van het notariële wettelijke domein zijn meermalen door Tweede Kamer en regering heroverwogen en herbevestigd. Dit is met name gebeurd tijdens de herziening van het vermogensrecht in het Burgerlijk Wetboek en de totstandkoming van de nieuwe Kadasterwet. Bij de voorbereiding van het nieuwe Burgerlijk Wetboek is in het kader van de vraagpuntenprocedure aan de Tweede Kamer de vraag voorgelegd of voor de overdracht van onroerende zaken in beginsel een notariële akte moest worden voorgeschreven. De Kamer heeft die vraag toen bevestigend beantwoord. De argumenten die daarbij zijn aangevoerd zijn te vinden in de Parlementaire Geschiedenis van Boek 3 BW op blz. 348 e.v. Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel voor de Wet op het notarisambt is er van de zijde van de regering op gewezen dat deze argumenten, waarop bij de verdere totstandkoming van het nieuwe Burgerlijk Wetboek en de Kadasterwet is voortgebouwd, nog niets van hun waarde hebben verloren.[64] Bij vermogensrechtelijke en familierechtelijke rechtshandelingen geldt eveneens het motief van rechtszekerheid, de bewijskracht van de akte en de bescherming van de belangen die derden bij de desbetreffende rechtshandeling hebben.

5.5 Rechtszekerheid als rechtvaardiging

Rechtszekerheid is een belangrijk onderdeel van het functioneren van het rechtsverkeer dat noodzakelijk is voor een goede marktwerking en voor maatschappelijke en economische ontwikkeling. Zeker bij de overdracht van registergoederen is rechtszekerheid onontbeerlijk voor het verlenen van hypothecair krediet. Die zekerheid kan slechts worden verkregen als de openbare registers betrouwbaar zijn. Daaraan kan immers informatie worden ontleend over de rechtstoestand van het onroerend goed, beschikkingsbevoegdheid van de verkoper en de kredietwaardigheid van de koper. Rechtszekerheid op dit terrein is in feite een twee-eenheid van het Kadaster en het notariaat. Deze samenhang kwam ook tot uiting bij de herziening van het vermogensrecht in het Burgerlijk Wetboek dat tegelijkertijd met de nieuwe Kadasterwet tot stand is gekomen.

5.6 Rol van het Kadaster met betrekking tot rechtszekerheid

In de Kadasterwet zijn bepalingen opgenomen die ten doel hebben te verzekeren dat het Kadaster zijn taken, gericht op de bevordering van de rechtszekerheid ten aanzien van registergoederen, naar behoren vervult. Het Burgerlijk Wetboek gaat daarbij uit van een negatief stelsel, waarin zonder inschrijving geen geldige overdracht tot stand kan komen, maar inschrijving die geldigheid niet garandeert. Wel heeft een verschuiving plaatsgevonden in de richting van het positieve stelsel, waarin in beginsel op de inhoud van de registers mag worden vertrouwd. Derden te goeder trouw worden op grond van de artikelen 24-26 van Boek 3 BW beschermd tegen onvolledigheid en onjuistheid van de registers. Om te bereiken dat het vertrouwen in de registers in een zo gering mogelijk aantal gevallen wordt beschaamd, schrijft de Kadasterwet voor dat voor elke inschrijving van feiten een notarieel stuk vereist is, tenzij het gaat om authentieke akten van eigen aard zoals een vonnis of een deurwaardersexploot.

5.7 Rol van de notaris met betrekking tot rechtszekerheid

De ambtelijke werkzaamheden van de notaris en de eisen die daaraan gesteld worden, vormen de beste waarborg dat de overdracht of de vestiging van vermogensrechten niet aan vormgebreken mank gaat. Ook heeft de akte bijzondere bewijskracht. Niet minder belangrijk is dat de tussenkomst van de notaris tevens een waarborg vormt dat zich ook geen andere juridische gebreken in rechtshandelingen ter zake van registergoederen voordoen. Buiten de inhoud van de akte kunnen allerlei juridische problemen rijzen waarvan het onopgemerkt blijven afbreuk kan doen aan de betrouwbaarheid van de openbare registers. Het gaat hier om vragen van huwelijksvermogensrecht, erfrecht, burenrecht, vennootschaprecht, fiscaal recht en internationaal privaatrecht. Inschakeling van de notaris waarborgt ook een behoorlijke recherche naar de rechtstoestand en herkomst van het onroerendgoed evenals onderzoek naar beschikkingsbevoegdheid van de verkoper.

Het voorgaande is van groot belang voor degene die, met een registergoed als onderpand, krediet wil verlenen. Het is evenzeer de taak van de notaris de hypotheekgever juist te informeren om te voorkomen dat deze voor verrassingen komt te staan en hem te beschermen tegen ondoordacht handelen. De bepaling in de Kadasterwet dat voor elke inschrijving van feiten een notarieel stuk is vereist, betekent dat tussenkomst van de notaris ook noodzakelijk is bij de inschrijving van een feit uit een onderhands document.

Naast de rechtszekerheid heeft de notariële tussenkomst ook praktische voordelen voor de partijen bij een rechtshandeling. De notaris zorgt dat beide partijen hun verplichtingen nakomen. Ook bij de executie van onroerendgoed is de tussenkomst van de notaris noodzakelijk en is men verplicht de opbrengst ervan toe te vertrouwen aan de notaris. Hier aanvaardt de Staat hoofdelijke aansprakelijkheid tegenover belanghebbenden voor het door de notaris niet-nakomen van zijn verplichtingen.[65]

Eveneens geldt voor het huwelijksgoederenregister, waar huwelijkse voorwaarden moeten worden ingeschreven, dat derden erop moeten kunnen vertrouwen dat in dit register opgenomen informatie juist is. Dat het van groot belang is dat ook testamenten in het Centraal testamentenregister worden ingeschreven, spreekt voor zich.

5.8 Checks en balances

In hoofdstuk 2 van dit rapport is aandacht besteed aan de vertrouwensfunctie van de notaris. Dit vertrouwen is niet alleen gebaseerd op vertrouwen in de persoon van de notaris, maar ook op een uitgebreid professioneel borgingssysteem van checks and balances. Dit op de notaris en zijn werkzaamheden toegesneden systeem maakt dat de notaris als openbaar ambtenaar bij uitstek is toegerust om het vertrouwen waar te maken dat de wetgever in de notaris heeft gesteld bij het verlenen van het monopolie op het maken en passeren van authentieke akten.
Het moet dan ook uitgesloten worden geacht dat de werkzaamheden van de notaris, met dezelfde waarborgen, ook door een andere vrije beroepsbeoefenaar kunnen worden verricht.
Het voorschrijven van een authentieke akte vereist steeds een grondige afweging van de kosten en baten en een regelmatige herijking van de maatschappelijke relevantie.

5.9 Het economische belang van rechtszekerheid

De twee-eenheid van het Kadaster en het notariaat heeft ertoe geleid dat Nederland over een uitstekend werkend systeem beschikt voor de registratie van onroerendgoed en de bijbehorende vermogensrechten.

De rechtszekerheid rond onroerend goed in Nederland is zo goed geregeld dat geschillen over eigendomskwesties zelden aan de rechter behoeven te worden voorgelegd. Instellingen als de Wereldbank en de Europese Commissie stellen geld beschikbaar aan landen in Midden- en Zuid Amerika alsmede aan de nieuwe EU-lidstaten om vergelijkbare systemen van de grond te krijgen. Rechtszekerheid op het gebied van onroerend goed is een basisstructurele voorziening. Het vermindert de transactiekosten en kan daardoor een positieve bijdrage leveren aan het vestigingsklimaat van een land waardoor de welvaart kan worden bevorderd.

Nederland telt vele miljoenen percelen met vele miljoenen eigenaren. Jaarlijks vinden ten aanzien van deze percelen honderdduizenden (437.000, Jaarverslag Kadaster 2004) mutaties plaats. De gezamenlijke waarde van deze percelen is ruim € 1.000 miljard. In Nederland zijn bijna alle onroerendgoedtransacties gefinancierd met vreemd vermogen. Het zou in economisch opzicht nadelig zijn wanneer het door gebrek aan rechtszekerheid niet mogelijk zou zijn onroerend goed te financieren. Dit vereist voldoende waarborgen voor de betrouwbaarheid van de openbare registers waarop het rechtsverkeer moet kunnen afgaan. Voor de gevolgen van een onvoldoende betrouwbare registratie van onroerend goed kan worden verwezen naar voorbeelden in Oost-Europa en Latijns-Amerika, waar eigendom niet steeds goed is geregistreerd. Daarvan ondervindt men nu de nadelige gevolgen. Transacties zijn vaak niet betrouwbaar, men kan geen financiering krijgen omdat niet te bewijzen is of men de rechtmatige eigenaar van de grond en/of het perceel is. Het voorgaande pleit voor handhaving van het huidige systeem van registratie van onroerend goed in Nederland.

5.10 Ministerieplicht

Op grond van artikel 21, lid 1, van de Wna is de notaris verplicht de hem bij of krachtens de wet opgedragen of de door een partij verlangde werkzaamheden te verrichten, behoudens het bepaalde in het tweede lid. In artikel 10, lid 1, van de Verordening Beroeps- en Gedragsregels is de verplichting tot het verlenen van full-service op het kantoor gelegd; de notaris dient ervoor te zorgen dat zijn kantoor alle gebruikelijke notariële diensten kan bieden.

Uit onderzoek is gebleken dat 28% van de notarissen de indruk heeft dat van alle beroeps- en gedragsregels, de ministerieplicht het minst wordt nageleefd. Verkapte vormen van inbreuken op de ministerieplicht zoals het "wegdeclareren" (waarbij zeer hoge tarieven voor bepaalde diensten worden gevraagd opdat cliënten afzien van de dienstverlening) lijken steeds vaker voor te komen.
Als bezwaar tegen de ministerieplicht wordt aangevoerd dat de wet de notaris een verplichting oplegt die hij redelijkerwijs, gelet op de complexiteit van de verschillende rechtsgebieden, onmogelijk kan nakomen. Daarnaast

wordt de ministerieplicht als een belemmering gezien voor specialisatie. Het zou vooral een knellend keurslijf zijn geworden voor notarissen die werkzaam zijn op kleine kantoren. Notarissen werkzaam op grote kantoren hebben echter wel de mogelijkheid om zich te specialiseren.

In het hoofdstuk over het beeld van de notaris is het standpunt ingenomen dat het principe van ondeelbaarheid van het ambt niet alleen geldt voor het onderscheid wettelijke /niet-wettelijke taken, ambtelijke /niet-ambtelijke taken, maar ook voor individuele bevoegdheden en individuele verplichtingen. De exclusieve bevoegdheid van de notaris om authentieke akten op te maken in gevallen dat de wet dit aan hem opdraagt of een partij, zonder dat de wet daartoe verplicht, dit van hem verlangt, staat tegenover de individuele verplichting van de notaris om zijn ministerie te verlenen wanneer daarom wordt verzocht om daarmee rechtszekerheid te verschaffen omtrent hetgeen partijen in de akte willen vastleggen. Met andere woorden, de ministerieplicht is de natuurlijke tegenhanger van het domeinmonopolie. De diensten van de notaris waarop de consument is aangewezen, moeten ook ruim beschikbaar en toegankelijk zijn.

Hiervoor is al uiteengezet dat de notaris deskundig behoort te zijn op alle rechtsgebieden waarop hij zijn ambtelijke diensten verleent. Het is niet goed denkbaar dat de notaris zonder afbreuk te doen aan de kwaliteit van de dienstverlening cliënten zou kunnen adviseren over de consequenties van onroerendgoedtransacties zonder over een brede basiskennis te beschikken van het huwelijksvermogensrecht, het erfrecht, het ondernemingsrecht en de belangrijkste fiscale gevolgen. Daar komt nog bij dat onroerendgoedtransacties ook vaak direct of indirect voortvloeien uit diezelfde rechtsgebieden, bijvoorbeeld bij de scheiding en deling van goederengemeenschappen of de uitkering van legaten. Voor de zorg- en informatieplicht en de bewaking van de juiste afwikkeling hiervan is het gewenst al deze rechtsgebieden te overzien en er de nodige ervaring mee te houden.

Het in stand houden van de ministerieplicht is dus in het algemeen van belang voor de kwaliteit van de dienstverlening. Vele kantoren zijn eenmanskantoren. Voor de kwaliteit van de notariële dienstverlening en de toegankelijkheid daarvan is het niet wenselijk dat zij zich tot een deelgebied beperken, zeker niet als daarbij commerciële motieven doorslaggevend zouden zijn. De ministerieplicht mag echter niet als een keurslijf gaan werken.

Eerder in dit rapport is erop gewezen dat de zorgplicht een extra reden kan zijn tot naleving van de ministerieplicht, maar dat zich ook situaties kunnen voordoen waarbij de zorgplicht voor de notaris juist aanleiding kan zijn om zijn ministerie te weigeren. Het belang van de cliënt kan ermee zijn gediend dat deze wordt verwezen naar een gespecialiseerde collega in plaats van dat de notaris ten koste van de kwaliteit zelf gebrekkig adviseert. Ook in de gewone notariële dienstverlening kan een vorm van specialisatie wenselijk zijn, bijvoorbeeld in de familierecht- of ondernemingsrechtpraktijk. De grote kantoren zullen meestal intern een werkverdeling tot stand brengen waardoor is gewaarborgd dat full-service kan worden verleend. De commissie is ermee bekend dat een aantal kantoren zich toelegt op de ondernemingsrechtpraktijk. De ministerieplicht brengt naar het oordeel van de commissie mee dat het notariaat de zorgverplichting heeft dat de cliënt die zich tot de notaris wendt, ook daadwerkelijk en adequaat wordt geholpen. De ministerieplicht moet dan ook gehandhaafd blijven. De notaris zal echter wel mogen doorverwijzen indien de gevraagde dienstverlening niet algemeen gebruikelijke specialistische kennis vergt. Dit kan per kantoor verschillen. De notaris zal een alternatief moeten kunnen aanbieden. Doorverwijzing zal moeten inhouden dat de doorverwijzende notaris ervoor instaat dat een andere notaris aan de cliënt de gevraagde diensten verleent. Het is in strijd met de aard van de ministerieplicht en de waardigheid van het ambt om een cliënt een zodanig hoog tarief in het vooruitzicht te stellen dat deze feitelijk gedwongen wordt een andere notaris te zoeken (vgl. artikel 10 lid 3 Verordening beroeps- en gedragsregels).

Om al te lichtvaardig doorverwijzen te voorkomen zal enige normering nodig zijn. Bij de uitvoering van audits zou kunnen worden nagegaan of het kantoor adequate afspraken over doorverwijzing heeft gemaakt. Het huidige artikel 21 van de wet, waarin de ministerieplicht is verankerd, zou door de wetgever moeten worden gewijzigd. Verruiming van de wettelijke ministerieplicht bij verordening, zoals in artikel 10 van de Verordening beroeps- en gedragsregels is gebeurd, acht de commissie niet de meest juiste weg.

Aanbeveling 5.1
De commissie beveelt aan de ministerieplicht als zodanig te handhaven maar deze toe te spitsen op de redelijkerwijs te verwachten full service binnen het domeinmonopolie.

Aanbeveling 5.2
De commissie beveelt aan dat notarissen doorverwijzingsafspraken kunnen maken met kantoorgenoten of met notarissen werkzaam op andere kantoren om cliënten zonodig te kunnen doorverwijzen. Voorwaarde is dat het belang van de cliënt in kwalitatieve zin met de doorverwijzing is gediend en dat doorverwijzing noodzakelijk is omdat de doorverwijzende notaris zelf niet over de zeer specialistische kennis beschikt om de belangen van de cliënt optimaal te kunnen behartigen. Bovendien zal de doorverwijzende notaris ervoor moeten instaan dat de andere notaris de gevraagde diensten verleent.

Aanbeveling 5.3
De commissie beveelt aan dat de KNB maatregelen treft waarmee al te lichtvaardig doorverwijzen kan worden voorkomen en dat doorverwijzing in de praktijk beperkt blijft tot uitzonderingsgevallen.

Aanbeveling 5.4
De commissie beveelt aan om het huidige artikel 21 van de Wna, waarin de ministerieplicht is verankerd, in bovengenoemde zin te wijzigen.

Eindnoten hoofdstuk 5

61 Zie WRR, “Het borgen van publieke belangen”, 2000; Ministerie van Economische Zaken “Publieke belangen en marktordening bij vrije beroepen”, 2004 en Gemengde Commissie Marktordening, “Overheid en markt: van goede intenties naar goede interventies”, 2005.

62 Zie ook I.S.J. Houben, Contractdwang, diss. Leiden, Deventer 2005, p. 107-111.

63 Amendement Vermeend/Van der Burg. Door dit amendement is de regeling van uitgifte en levering bij notariële akte van aandelen op naam in n.v.’s en b.v.‘s (artt. 86 en 196 Boek 2 BW: Wet van 3 september 1992, Stb. 458) tot stand gekomen.

64 Tweede Kamer nr. 23 706, nr. 6, pagina 2 e.v. Zie ook: mr. G. Chr. Kok, Het Nederlandse notariaat, pagina 41 e.v. Kok constateert in zijn proefschrift dat de overwegingen van de wetgever niet altijd dezelfde zijn geweest maar dat er een zekere verschuiving heeft plaatsgevonden. In de 19e eeuw lag het accent sterk op het authentieke karakter van de notariële akte als bewijs van echtheid van geschriften en handtekeningen, nadien is volgens hem de nadruk op de deskundigheid van de notaris komen te liggen als reactie op de toegenomen complexiteit van het recht in het rechtsverkeer.

65 Zie artikel 3:270 BW over voldoening van de koopprijs bij de notaris. Het 6e lid van dit artikel luidt als volgt: “Voor zover de verplichtingen welke ingevolge dit artikel op de notaris rusten, niet worden nagekomen, is de Staat jegens belanghebbenden voor de daaruit voor hen voortvloeiende schade met de notaris hoofdelijk aansprakelijk”.

Hoofdstuk 6

Versterking van toezicht en tuchtrecht

6.1 Het rapport Toezicht notariaat

In november 1999 heeft de Werkgroep Toezicht notariaat (hierna: de werkgroep) het rapport Toezicht notariaat uitgebracht, onder voorzitterschap van mr. A. H. van Delden, destijds president van de rechtbank Den Haag. Aanleiding tot instelling van de werkgroep vormden de invoering van de huidige Wet op het notarisambt en de bij alle betrokkenen levende wens nauwkeurig in kaart te brengen hoe de verschillende toezichtorganen die het notariaat kent, in de praktijk functioneren en welke praktische en organisatorische verbeteringsmogelijkheden noodzakelijk zijn. De commissie verwijst graag naar de inhoud van dit rapport dat een groot aantal aanbevelingen bevat die ook thans nog actueel zijn en het verdienen te worden opgevolgd.[66] Een aantal voorstellen zal hierna door de commissie in haar aanbevelingen worden herhaald. Ook thans geldt nog steeds dat het toezicht is verbrokkeld, omdat het is verspreid over negen instanties die ieder een specifieke verantwoordelijkheid dragen. Dit brengt het gevaar met zich dat het toezicht een ondoorzichtig geheel wordt, waarin eenduidige aansturing, prioriteitstelling en doelmatigheid eerder worden belemmerd dan bevorderd. Ook de constatering van de werkgroep dat bij het toezicht een instantie ontbreekt die voldoende is toegerust met tijd, middelen en (landelijk) overzicht om de coördinatie van het toezicht over de hele linie inhoud te geven, geldt nog steeds.
De commissie onderschrijft eveneens de conclusie van de werkgroep dat moet worden gestreefd naar een systeem van goed gecoördineerd, integraal toezicht. Het toezicht moet onderdeel zijn van een samenhangend stelsel van op elkaar afgestemde gedragingen van preventief en repressief toezicht ter waarborging van de kwaliteit van de notariële dienstverlening.

Rode draad in het rapport Toezicht notariaat is de nadruk die gelegd wordt op versterking van het preventieve toezicht, onder meer in de vorm van een door het notariaat zelf op te zetten, dan wel verder uit te bouwen systeem van kwaliteitszorg en -bewaking. Het toezicht biedt volgens de werkgroep onvoldoende bescherming als uitsluitend achteraf wordt opgetreden.
Het tuchtrecht kent beperkingen en schiet tekort als klachtenbehandelingprocedure voor de direct belanghebbende klager en als handhavingmechanisme in het kader van repressief toezicht. Zowel de tuchtrechtspraak als het toezicht is veelal klachtgestuurd en –georiënteerd. Het probleem hierbij is dat niet alle misstanden via klachten van cliënten bij de tuchtrechter terechtkomen. Om die reden wordt zowel intern als extern preventief toezicht, met toezichthoudende instanties die een formeel klachtrecht hebben, onontbeerlijk geacht. Daarnaast wordt in het rapport van de werkgroep veel aandacht gevraagd voor klachtenopvang en -afhandeling. De tuchtrechter zou dan via twee kanalen, via de toezichthouders en via cliënten, gevoed kunnen worden met informatie. De commissie sluit zich bij deze analyse aan.

6.2 Brief van de Minister van Justitie aan de Tweede Kamer van 9 november 2004[67]

In zijn brief aan de Tweede Kamer van 9 november 2004, schrijft de minister[68] dat oordeelsvorming over de conclusie van de werkgroep over de verbrokkeling van het toezicht en een gebrek aan coördinatie tussen toezichthouders, een fundamentele beschouwing van het gehele complex aan wet- en regelgeving vereist. Om die reden heeft de minister de commissie verzocht om, gelet op haar brede taakopdracht, nader in te gaan op het formele vraagstuk van de veelheid aan toezichthouders binnen het notariaat. De brief “Toezicht op kwaliteit en integriteit van het Notariaat” is van belang, onder meer vanwege de wederzijdse afstemming tussen enerzijds de door de minister in zijn brief beschreven maatregelen op het gebied van het preventieve toezicht op kwaliteit en integriteit en de visie van de minister op het externe toezicht en anderzijds de door de commissie te formuleren

aanbevelingen op het gebied van het toezicht en tuchtrecht.
De minister wijst in dit verband op het rapport van de werkgroep, waarin wordt geconcludeerd dat het bestaande toezicht op het notariaat overwegend een repressief karakter heeft, terwijl juist primair een sterk preventief werkend toezicht noodzakelijk is. De minister acht de initiatieven die de KNB de afgelopen tijd op het gebied van het preventieve toezicht heeft genomen tot dusverre ontoereikend in het licht van recente informatie.[69] Om die reden acht de minister het thans van groot belang de inspanningen van de afgelopen periode te effectueren en tot een intensivering van het preventieve toezicht te komen, waarbij een belangrijke plaats is weggelegd voor de kwaliteitszorg en –bevordering (inclusief integriteit) vanuit het notariaat zelf. Aanvullend op het preventieve toezicht door de KNB acht de minister een externe toezichtfunctie over de volle breedte van de beroepsuitoefening gewenst.

De vaste Kamercommissie voor Justitie heeft naar aanleiding van genoemde brief enkele vragen en opmerkingen aan de minister voorgelegd die bij brief van 14 februari 2005 door de minister zijn beantwoord.[70] Daarbij zijn enkele misverstanden tussen de minister en de KNB over de uitgangspunten van het in te richten toezichtsysteem en de voorstellen van de minister hierover weggenomen.

De aanpassing van de structuur van het toezicht op het notariaat zou er, in het licht van de beleidsvisie van de minister en na overleg tussen de minister en de KNB, als volgt uit komen te zien.

Preventief toezicht
Uitgangspunt is artikel 61 van de wet:
“De KNB heeft tot taak de bevordering van een goede beroepsuitoefening door de leden en van hun vakbekwaamheid. Haar taak omvat mede de zorg voor de eer en het aanzien van het notarisambt.”

De KNB handhaaft de kwaliteit en integriteit door daarvoor regels te stellen en voor opleiding te zorgen. Tevens bewaakt zij de naleving van die regels door mogelijke normoverschrijding te signaleren en mogelijk klachtwaardige zaken aan te brengen bij de tuchtrechter.
De KNB krijgt geen opsporingsbevoegdheden met de mogelijkheid kantoren binnen te treden in geval van vermoede schending van de integriteit.

De KNB zal de reeds ontplooide activiteiten ter bevordering van de kwaliteit, zoals het kwaliteitshandboek en het auditsysteem, alsmede de zorg voor de integriteit, intensiveren en implementeren. De totstandkoming van een verordening op de kwaliteit zal worden bevorderd zodat onder meer de controle van de auditors op de naleving van de door de KNB gestelde regels, een formele en daardoor tuchtrechtelijk afdwingbare basis krijgt. De commissie verwijst hiervoor naar de aanbeveling die zij over dit onderwerp heeft gedaan.

Extern toezicht
Dit toezicht omvat toezicht op opzet, bestaan en werking van het kwaliteitssysteem van de KNB door een wettelijk toezichthouder, toetsing van de wijze waarop de audits worden uitgevoerd en toetsing van de juistheid en volledigheid van de oordelen van de auditors. Voorts wordt toezicht op stelselniveau uitgeoefend op de activiteiten van de KNB om inbreuken op de gewenste kwaliteit en integriteit door notarissen tegen te gaan.

Het ligt in de rede dat het BFT daarom tot taak zal krijgen om vast te stellen of de activiteiten van de auditors c.q. de KNB afdoende zijn. Het BFT krijgt tevens de bevoegdheid om, op eigen initiatief of op verzoek van de tuchtrechter, onderzoek te doen naar het optreden van een individuele notaris.

6.3 Standpunt van de commissie

De commissie heeft zich breed georiënteerd om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van wat volgens de direct betrokkenen op het gebied van het notariële toezicht en het tuchtrecht zou moeten veranderen. Vele publicaties over het notariële toezicht zijn door de commissie bestudeerd. Er zijn twee afzonderlijke hoorzittingen gehouden, één in Zwolle en één in Utrecht, met de voorzitters van de kamers van toezicht en de notariële ringvoorzitters waarbij niet alleen over toezicht en tuchtrecht maar daarnaast ook over een aantal andere belangrijke onderwerpen van gedachten is gewisseld.

Daarnaast heeft de commissie overleg gevoerd met het BFT, waarbij over een aantal onderwerpen is gesproken die van belang zijn voor de toekomstige rol en bevoegdheden van het BFT bij wijziging van het huidige toezicht op het notariaat.

Ten slotte hebben ook de notarissen en kandidaat-notarissen zelf de gelegenheid gekregen om hun visie te geven op het functioneren van het toezicht en het tuchtrecht. De resultaten daarvan zijn opgenomen in de Eerste Trendrapportage Notariaat. De belangrijkste punten daarvan zijn vermeld in hoofdstuk 3 in dit rapport.

Hoewel de KNB naar aanleiding van de aanbevelingen van de werkgroep op het terrein van de kwaliteit en integriteit van de notariële beroepsgroep de nodige initiatieven heeft genomen, is de analyse van de werkgroep op hoofdlijnen ook thans nog onverkort van toepassing op de huidige feitelijke situatie binnen het notariaat. De commissie onderschrijft op basis van haar eigen bevindingen de urgentie en noodzaak tot handelen die de minister in zijn brief aan de Tweede Kamer heeft uiteengezet. De commissie onderschrijft tevens op hoofdlijnen de maatregelen die de minister na overleg met de KNB heeft aangekondigd. De commissie is van mening dat deze maatregelen in het licht van haar recente bevindingen op enkele plaatsen dienen te worden aangescherpt.

De commissie komt tot de volgende aanbevelingen:

Aanbeveling 6.1

Een scheiding aanbrengen tussen toezicht en tuchtrecht.

Aanbeveling 6.2

Het aantal kamers van toezicht terugbrengen van negentien naar vijf, namelijk een notariële kamer in de rechtbank die gevestigd is in de hoofdplaats van ieder ressort.

Toelichting:

De commissie is tot de conclusie gekomen dat bij scheiding van tuchtrecht en toezicht de tuchtrechtspraak het best geconcentreerd kan worden bij een beperkt aantal gerechten. De keuze van vijf kamers sluit aan bij de rechterlijke indeling in ressorten en bij de tuchtrechtspraak voor advocaten. Concentratie biedt voor de kwaliteit van de rechtspraak voordelen. De kamer krijgt meer zaken zodat de leden ervan een beter overzicht krijgen en de rechtsgelijkheid wordt bevorderd. De deskundigheid van de leden zal toenemen omdat zij zich op dit gebied kunnen toeleggen. De beperking biedt ook het voordeel dat de kamer op wat meer afstand van de plaatselijke beroepsbeoefenaren komt te staan, hetgeen goed is voor de onpartijdigheid en onafhankelijkheid. Zeker als de bemiddelende rol van de KNB en de ringvoorzitters succesvol is, zal het aantal zaken niet zo groot zijn dat meer dan vijf kamers nodig zijn.

Gelet op de aard van het merendeel van de tuchtzaken -voornamelijk klachten over de bejegening- kan worden volstaan met een kamer samengesteld uit twee rechters en één (kandidaat-) notaris, zeker waar de beroepen worden beoordeeld door een meervoudige kamer van het Hof Amsterdam.

Met de concentratie van de tuchtrechtspraak bij één ressortelijke kamer vervalt ook de aanleiding om daarvan specifiek een kantonrechter deel uit te laten maken, omdat de bekendheid met het notariaat ter plaatse nog

minder dan thans een rol bij de beoordeling van de klachten zal spelen.
Ook voor de benoeming van leden uit de belastingdienst bestaat geen goede grond meer; juist doordat de informatie vanuit de belastingdienst kan leiden tot het al dan niet ambtshalve indienen van een klacht is in de door de commissie voorgestelde scheiding van toezicht en tuchtrecht een argument gelegen om die leden ook geen deel meer te laten uitmaken van de kamer. De nieuw te vormen vijf kamers dienen overwegend samengesteld te zijn uit leden van de rechterlijke macht, maar de inbreng van notarissen en kandidaat-notarissen is belangrijk voor het goed kunnen beoordelen van het beroepsmatig handelen van notarissen. Dit laatste zou overigens ook gelden voor de beoordeling in hoger beroep bij het gerechtshof te Amsterdam.[71]
Het zou voor het gezag van de kamers goed zijn wanneer daarin de presidenten van de rechtbanken plaats zouden nemen. Op deze wijze zouden de presidenten betrokken blijven bij de notariële tuchtrechtspraak en, bekend als zij zijn met de plaatselijke situatie, in voorkomende gevallen de juiste onderzoeksmaatregelen kunnen entameren.

Aanbeveling 6.3
De commissie beveelt aan ingrijpende dwangmaatregelen alleen mogelijk te maken na voorafgaand verlof van de tuchtrechter.

Toelichting:
Bij het gebruik van de nieuw in te voeren, ingrijpende dwangmaatregelen zou vooraf toetsing dienen plaats te vinden door de tuchtrechter die daarbij een machtiging kan afgeven aan het BFT.

Aanbeveling 6.4
De commissie beveelt aan in de wet een basis op te nemen voor de benoeming van een (stille) bewindvoerder.

Toelichting:
In de praktijk blijkt behoefte te bestaan aan de maatregel van onderbewindstelling van een notaris wiens bedrijfsvoering zodanig te wensen overlaat dat zijn financiële soliditeit en daarmee de continuïteit van zijn kantoor in gevaar komt. Thans wordt dit al toegepast doordat de voorzitter van de kamer van toezicht in overleg met het BFT maatregelen neemt, maar een wettelijke basis hiervoor ontbreekt. In de wet zou hiervoor een algemene bevoegdheid moeten worden opgenomen.
Hierbij kan worden gedacht aan een vorm van (stille) bewindvoering, zoals die ook bestaat ten behoeve van verzekeraars. Kenmerk van de stille bewindvoering is dat deze buiten het bedrijf niet kenbaar is. De stille bewindvoering zou zich moeten richten op de bedrijfsvoering van de notarispraktijk. Het zou in ieder geval een persoon moeten zijn met bevoegdheden op het vlak van de bedrijfsvoering zodat kan worden voorkomen dat de notaris handelingen kan verrichten die het kantoor schaden. Het profiel van oud-notaris zou model kunnen staan voor de stille bewindvoerder; ook zou kunnen worden gedacht aan een financieel deskundige. Het gaat om de combinatie financiële deskundigheid en ervaring in het notariaat. Het voorgestelde stille bewind houdt in dat de notaris zich gedurende een door de tuchtrechter te bepalen periode dient te houden aan de aanwijzingen van de bewindvoerder die periodiek aan het BFT en de tuchtrechter rapporteert opdat kan worden besloten tot verlenging of opheffing van de bewindvoering. De kosten zouden moeten worden betaald door de notaris aan wie de bewindvoering is opgelegd. Dat is tevens de huidige praktijk. De maatregel zou kunnen worden gevorderd door het BFT, de KNB of ambtshalve kunnen worden opgelegd door de tuchtrechter.

Aanbeveling 6.5
De commissie beveelt aan dat het aantal tuchtmaatregelen dat door de tuchtrechter kan worden opgelegd, zal worden uitgebreid met de mogelijkheid van een geldboete, terwijl ook het eventueel opleggen van een voorwaardelijke sanctie mogelijk gemaakt dient te worden.

Toelichting:
Het is wenselijk de in artikel 103 van de Wna genoemde tuchtmaatregelen die de tuchtrechter ter beschikking staan uit te breiden met de mogelijkheid tot het opleggen van een geldboete (vgl. artikel 40 Gerechtsdeurwaarderwet) en met de mogelijkheid de maatregelen ook voorwaardelijk op te leggen.
In afstemming met andere stelsels van geldboeten kan een minimumboete van € 2,- en een maximumboete van € 4.500,- worden ingevoerd. Met de minimumboete van € 2,- wordt aangesloten bij het minimumbedrag van de geldboete in artikel 23 van het Wetboek van Strafrecht. De geldboete zal altijd in het register worden aangetekend en blijft in dit opzicht aan betrokkene kleven. De verschillende tuchtrechtelijke instrumenten die de tuchtrechter ten dienste staan dienen in hun onderling verband te worden beschouwd.
De bevoegdheid de geldboete geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk op te leggen is gebaseerd op artikel 4, derde lid, van de Wet tuchtrechtspraak bedrijfsorganisaties. Met het opnemen van deze bevoegdheid kan een effectieve rechtsbescherming van gelaedeerden worden bevorderd. De tuchtrechter zou als voorwaarde kunnen stellen dat de schade, door een vastgestelde fout van een notaris ontstaan, op kosten van deze notaris door hem of door een andere notaris wordt hersteld.[72]

Aanbeveling 6.6
De bevoegdheden tot onderzoek door het BFT dienen wettelijk te worden geregeld. Daarnaast moet worden overwogen of afdeling 5.2 van de Awb of onderdelen van die afdeling van toepassing moeten zijn op het BFT. Als het gaat om onderzoek dat inbreuk maakt op de rechten of persoonlijke vrijheden van de notaris, zoals huiszoeking, dient het BFT voorafgaande toestemming te vragen aan de voorzitter van de notariële kamer.

Toelichting:
Bepaalde in artikel 96 van de Wna genoemde bevoegdheden van de voorzitter van de kamer van toezicht tot het betreden van de plaats van de praktijkuitoefening en de inzage van dossiers, boeken en bescheiden moeten in verband met de functiescheiding van de voorzitter toekomen aan het BFT.

Aanbeveling 6.7
De commissie beveelt aan zo spoedig mogelijk protocollen op te laten stellen door de KNB voor het gebruik van kwaliteitsrekeningen.

Toelichting:
Deze aanbeveling is gebaseerd op informatie van het BFT dat in een groot aantal gevallen de status van de kwaliteitsrekening niet als zodanig is vastgelegd. Dit fenomeen doet zich zowel voor bij grote als kleine kantoren. Het opstellen van protocollen betreffende het gebruik van kwaliteitsrekeningen kan hierin verbetering brengen door notarissen expliciet bewust te maken van hun verplichtingen.

Aanbeveling 6.8
De commissie beveelt aan de beoordelingsverklaring te vervangen door een accountantsverklaring.

Toelichting:
Notariskantoren moeten worden verplicht in plaats van een beoordelingsverklaring een accountantsverklaring over te leggen met een specifieke controleopdracht die afgestemd is op het onderzoek dat door het BFT wordt verricht. Thans is sprake van een te lichte toets die niet passend is voor een beroep als dat van de notaris, gelet op de grote geldstromen waarmee deze te maken heeft en het maatschappelijke belang van zijn vertrouwensfunctie. Het verdient aanbeveling om de beoordelingsverklaring op te tillen naar het niveau van een accountants-verklaring. Een accountant die een accountantsverklaring afgeeft bezoekt in de regel meer dan één keer per jaar

het kantoor en is zodoende eerder in staat om eventuele problemen te signaleren. Een accountantsverklaring kan ook een steun zijn bij het integriteitsonderzoek en bij het ontwikkelen van kwaliteitssystemen.

Aanbeveling 6.9

De commissie beveelt aan in de wet op te nemen dat de geheimhoudingsplicht van de notaris niet kan worden tegengeworpen aan het BFT in het kader van een door de voorzitter van de toezichtkamer aan het BFT opgedragen onderzoek.

Toelichting:

Artikel 5.20, tweede lid, van de Awb biedt geheimhoudingsplichtigen de mogelijkheid zich te verschonen of hun medewerking te weigeren indien en voorzover dit uit hun geheimhoudingsplicht voortvloeit. Bij de wettelijke vormgeving van de bevoegdheden van het BFT dient dit artikelonderdeel buiten toepassing te worden verklaard omdat anders een effectief toezicht onmogelijk is. De geheimhoudingsplicht en het verschoningsrecht zijn van essentieel belang voor de uitoefening van het ambt en de uitzonderingen die daarop worden gemaakt moeten tot het hoognodige worden beperkt. Daarom zou de buitentoepassingstelling van de geheimhoudingsplicht beperkt moeten blijven tot onderzoeken van het BFT, die worden verricht in een tuchtrechtelijk kader, als er concrete aanwijzingen zijn voor misstanden op een kantoor of tuchtrechtelijk verwijtbaar handelen. Bij de toepassing van het tuchtrecht is immers al uitgangspunt dat de notaris zich niet op zijn geheimhoudingsplicht kan beroepen.

Aanbeveling 6.10

In de wet een regeling opnemen die aan het BFT de mogelijkheid biedt, na daartoe verkregen toestemming van de voorzitter van de notariële kamer, een sanctie op te leggen aan notarissen die verzuimen tijdig mee te werken aan de uitvoering van de aan het BFT opgedragen taken.

Toelichting:

Bij deze aanbeveling is gedacht aan de mogelijkheid om een boete op te kunnen leggen bij ruime overschrijding van de deponeringstermijn van de jaarstukken. Schending van de indieningplicht belemmert het financiële toezicht door het BFT. Het financiële toezicht is gebaseerd op een gestructureerd uitgevoerde risicoanalyse. Risicoselectie vindt in hoofdlijnen plaats via de jaarlijks in te dienen jaarstukken van het kantoor, de privé-jaarstukken en de administratiemededeling. In 2004 heeft het BFT, nadat betrokkenen eerst over te late deponering waren gerappelleerd, maar vervolgens niet of onvoldoende hadden gereageerd, 28 klachten over verzuimde naleving van de deponeringsverplichting bij de kamers van toezicht ingediend.

Aanbeveling 6.11

De commissie beveelt aan om maatregelen te treffen om de toegankelijkheid en beschikbaarheid van tuchtrechtelijke uitspraken te vergroten, bijvoorbeeld door het instellen van een annotatiecommissie door de KNB.

Toelichting:

Laagdrempelige toegankelijkheid van tuchtrechtelijke uitspraken kan een belangrijk middel zijn om de kennis van de beroepsethiek te vergroten. Onderzoekers hebben er echter op gewezen dat te weinig uitspraken van notariële tuchtcolleges worden gepubliceerd.[73] Uitspraken worden over het algemeen in samengevatte vorm in verschillende vakbladen gepubliceerd, wat het verkrijgen van een algemeen beeld ten aanzien van de ontwikkelingen in het notariële tuchtrecht bemoeilijkt. Daar komt bij dat voor wat betreft de uitspraken die in de vakbladen worden gepubliceerd het meestal gaat om de uitspraken van het Gerechtshof Amsterdam, terwijl de beslissingen van de kamers van toezicht nagenoeg ontbreken. Zo zijn over de jaren 2003 en 2004 slechts vier, respectievelijk tien uitspraken van een beperkt aantal kamers van toezicht in de vakliteratuur gepubliceerd terwijl de kamers van toezicht 318 respectievelijk 302 zaken hebben behandeld. Deze ondoorzichtigheid van de

uitspraken van de kamers van toezicht werkt divergerende jurisprudentie langs verschillende lijnen in de hand en wekt onduidelijkheid bij zowel notarissen als cliënten.[74] Een grote verbetering is de publicatie van de (volledige) uitspraken van de Notariskamer van het Gerechtshof Amsterdam sinds 1 januari 2004 op de webpagina www.rechtspraak.nl. De in 1993 ingestelde annotatiecommissie, die in 1999 is ontbonden, wordt node gemist. Deze commissie is ingesteld teneinde te streven naar een gestructureerd commentaar op uitspraken van het Hof Amsterdam en de kamers van toezicht. Daarbij werd beoogd het onderkennen van bepaalde lijnen in de beslissingen te versterken.[75]

Aanbeveling 6.12

De commissie beveelt aan voor de beslechting van declaratiegeschillen een voorziening te treffen. Indien de ringvoorzitters en de KNB bij de oplossing van geschillen een bemiddelende rol zouden blijven vervullen, kunnen zaken waarin geen minnelijke oplossing wordt bereikt aan de, hiervoor in aanbeveling 6.2 bedoelde, notariële kamer worden voorgelegd.

Toelichting:

Er bestaat in de praktijk behoefte aan een laagdrempelige geschillenregeling voor klachten over de hoogte van declaraties. Het merendeel van deze klachten kan langs minnelijke weg worden afgedaan, hetzij door de KNB hetzij door de ringvoorzitter, zoals thans ook al de praktijk is. Voor de overblijvende klachten zou een, thans nog ontbrekende, laagdrempelige instantie voor de beslechting van geschillen moeten bestaan. Naar het oordeel van de commissie zou de notariële kamer daarvoor een goede keuze zijn. Daarbij laat de commissie vooral meewegen dat in vele gevallen een samenloop bestaat tussen tuchtrechtelijke verwijten en geschillen over de declaratie van de notaris. Zo niet van een samenloop sprake is, bestaat bijna steeds enige overlapping van de te behandelen vraagstukken. De deskundigheid van de notariële kamer kan hierbij goed van pas komen. De kamer krijgt op deze wijze bovendien inzicht in de aard van deze geschillen en kan daarmee haar voordeel doen bij de toepassing van het tuchtrecht. Voor de overzichtelijkheid is het gunstig als niet weer een andere instantie in het leven wordt geroepen. Ten slotte is nog van belang dat van de inschakeling van deze kamer een zekere preventieve werking zal uitgaan. De notaris zal het niet nodeloos op een procedure laten aankomen.

De commissie is zich ervan bewust dat op deze wijze de overheidsrechter wordt ingeschakeld, maar zij acht dit bij een ambtenaar als de notaris is, mede in verband met het publieke belang van een goed functionerend notariaat, geen steekhoudend bezwaar. Het aantal procedures zal beperkt blijven, zodat ook in de kosten geen belemmering kan worden gevonden.

Eindnoten hoofdstuk 6

66 Zie ook het BFT Jaarverslag 2003, 2004 (inzake toezichthouders).
67 Als bijlage 4 bij dit rapport gevoegd.
68 Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 23 706, nr. 59.
69 De Minister doelt hierop het Jaarverslag van het BFT 2003, de ronde tafel van 5 oktober 2004 georganiseerd door de vaste Kamercommissie voor Justitie en de aanloop naar de ledenvergadering van de KNB op 8 oktober 2004.
70 Verslag van een schriftelijk overleg, Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 23 706, nr. 61, bijlage 5.
71 Daarop is, in navolging van Van den Haak, ook gewezen in het rapport Toezicht notariaat, pagina 22 en 44.
72 Zie Van den Haak in zijn eerder in noot 9 aangehaalde rede.
73 D.T. Boks & T.R. Hidma, “Toezicht en tucht”, WPNR (6363) 1999, 510.
74 Laclé, Krop en Huls, pagina 67.
75 Waaijer, 1996, pagina 337-342.

Hoofdstuk 7

Versterking van de professionele dienstverlening

7.1 Toetredings- en benoemingsvereisten

Beroepsvereisten omvatten zowel toetredings- als benoemingsvereisten. Onder toetredingsvereisten worden de vereisten verstaan waaraan moet zijn voldaan om als kandidaat-notaris werkzaam te kunnen zijn in het notariaat. Benoemingsvereisten zijn vereisten waaraan een kandidaat-notaris moet voldoen om tot notaris te kunnen worden benoemd.

Toetredingsvereisten

Om als kandidaat-notaris in het notariaat te kunnen werken gelden als vereisten dat:

1. het recht is verkregen om de titel meester in de rechten te voeren op grond van het met goed gevolg afleggen van een afsluitend examen op het gebied van het recht aan een universiteit of de Open Universiteit waarop de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek betrekking heeft, dan wel het bezit van een ten aanzien van het beroep van kandidaat-notaris afgegeven EG-verklaring als bedoeld in de Algemene wet erkenning EG-hoger-onderwijsdiploma's of in de Algemene wet erkenning EG-beroepsopleidingen (artikel 6 lid 2 onder a , Wna);
2. het onder 1. bedoelde afsluitende examen voldoet aan de nadere regels gesteld bij Algemene maatregel van bestuur. In het Besluit beroepsvereisten kandidaat-notaris wordt omschreven welke onderdelen het afsluitende examen moet omvatten;
3. onder verantwoordelijkheid van een notaris (of diens waarnemer) notariële werkzaamheden worden verricht (artikel 1 lid 1 onder b, Wna).

Benoemingsvereisten

De huidige benoemingsvereisten zijn opgenomen in de artikelen 6, 8 en 9 Wna. Tot notaris is benoembaar hij die:

1. de Nederlandse nationaliteit bezit;
2. voldoet aan de hiervoor onder 1 en 2 genoemde toetredingsvereisten en met goed gevolg het examen van de beroepsopleiding notariaat heeft afgelegd;
3. gedurende een stage van ten minste zes jaar werkzaam is geweest op één of meer notariskantoren in Nederland. In geval van werkzaamheid in deeltijd wordt die periode naar evenredigheid verlengd. Bij verordening is bepaald aan welke verplichtingen gedurende de stage verder moet worden voldaan. Thans moeten na de beroepsopleiding ten minste 40 opleidingspunten worden behaald door het volgen van door de KNB goedgekeurd onderwijs. De punten behaald met het onderwijs liggen, in beginsel in gelijke verhouding, deels op het gebied van management en financieel bestuur en deels op vakinhoudelijk gebied;
4. als kandidaat-notaris gedurende een al dan niet aaneengesloten periode van twee jaren binnen het tijdsbestek van drie jaren voorafgaande aan zijn verzoek tot benoeming, in het Koninkrijk onder verantwoordelijkheid van een notaris of een waarnemer notariële werkzaamheden heeft verricht of het notarisambt heeft waargenomen, dan wel als notaris gedurende die periode het notarisambt heeft vervuld, met dien verstande dat, in geval van werkzaamheid in deeltijd, deze termijnen naar evenredigheid worden verlengd;
5. in het bezit is van:
   a. een ondernemingsplan dat voldoet aan de voorwaarden van artikel 7, eerste lid, alsmede van het advies als bedoeld in artikel 7, tweede lid;

b. een verklaring omtrent het gedrag, afgegeven volgens de Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens; en
c. een verklaring van de kamers van toezicht in het arrondissement of de arrondissementen waar hij als kandidaat-notaris werkzaam is of werkzaam is geweest, waaruit blijkt of hem een maatregel als bedoeld in artikel 103 is opgelegd en, zo ja, welke.

Een verzoek tot benoeming wordt ingediend bij de Minister van Justitie. De minister verzoekt de KNB en de kamers van toezicht in het arrondissement (of de arrondissementen) waar de verzoeker als kandidaat-notaris werkzaam is of is geweest hem in kennis te stellen van eventuele aan hen bekende feiten of omstandigheden die naar hun oordeel tot weigering van het verzoek zouden kunnen leiden.

Een benoeming kan uitsluitend worden geweigerd indien aan één of meer vereisten van artikel in 6 of 9 Wna genoemde voorwaarden niet is voldaan of wanneer, gelet op de antecedenten van de verzoeker, een gegronde vrees voor bestaat dat hij in strijd zal handelen met de voor het notarisambt geldende regels, of uit anderen hoofde de eer en het aanzien van het notarisambt zal schaden. Tegen weigering van een verzoek kan de verzoeker in beroep gaan. Op grond van de Algemene wet bestuursrecht staat beroep open bij de rechtbank en hoger beroep bij de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

De voornaamste kritiek op het stelsel van voor 1999 richtte zich onder meer op de benoemingsbarrières voor kandidaat-notarissen. De beperking van vestigingsmogelijkheden en het benoemingsbeleid leidde tot een relatief groot aanbod van kandidaat-notarissen in vergelijking met het aantal notarissen en tot een overmatige bescherming van de zittende notarissen. De Wet op het notarisambt heeft geleid tot liberalisering van het benoemingsbeleid. Iedere kandidaat-notaris die aan de opleidingseisen en stageverplichtingen voldoet en over een ondernemingsplan beschikt dat is goedgekeurd door een commissie van deskundigen komt voor benoeming in aanmerking.

Conclusie met betrekking tot de toetredingseisen
De toetredingseisen die de overheid stelt aan een kandidaat-notaris, acht de commissie gerechtvaardigd. De hoge eisen die aan het ambt van de notaris worden gesteld, in samenhang met het domeinmonopolie en de full service, pleiten ervoor om de academische opleiding te handhaven. De huidige opleidingseisen zijn in de optiek van de commissie passend en noodzakelijk voor de start van de notariële carrière. Uit de toelichting bij het besluit Beroepsvereisten kandidaat-notaris blijkt dat de achtergrond van het stellen van nadere regels is gelegen in het waarborgen van het niveau en de inhoud van de academische opleiding, vereist voor toetreding tot de juridische beroepen van advocaat, rechter of notaris.

De vereisten werpen geen te hoge drempels op die de toetreding onnodig kunnen belemmeren. Algemeen geldt dat iedereen die een juridische universitaire bachelor heeft afgerond wordt toegelaten tot de juridische master.

Conclusies met betrekking tot de benoemingsvereisten
- De nationaliteitseis
De nationaliteitseis kan naar het oordeel van de commissie komen te vervallen. Voldoende is dat de notaris op de hoogte is van de Nederlandse wet- en regelgeving. Vanuit Europeesrechtelijk perspectief kunnen bij de eis vraagtekens geplaatst worden.[76]

Aanbeveling 7.1
De nationaliteitseis kan naar het oordeel van de commissie komen te vervallen. Voldoende is dat de notaris kennis heeft van de Nederlandse wet- en regelgeving.

- De beroepsopleiding
De beroepsopleiding notariaat wordt door kandidaat-notarissen als zwaar, maar ook als bijzonder nuttig ervaren. Ook de werkgevers zijn in de regel tevreden over de toegevoegde waarde van de beroepsopleiding. De commissie is van oordeel dat het noodzakelijk is het vak goed in de breedte op alle vakgebieden te beheersen. Dit is niet alleen nodig om de onderlinge samenhang tussen de rechtsgebieden te kunnen blijven zien, maar het is ook noodzakelijk voor de kwaliteit van de dienstverlening.

- De stageduur
Voor degenen die direct na afronding van hun universitaire studie het notariaat instromen, vormt de vereiste zes jaar stage geen onevenredige belemmering van de marktwerking. De aard, inhoud, omvang en het nut van de verplichtingen tijdens de stage staan in relatie tot de vereiste kwaliteit van de beroepsuitoefening. In de beroepsgroep zelf bestaan ook geen twijfels over de noodzaak ervan, gelet op de resultaten van de Eerste Trendrapportage Notariaat. Daaruit komt naar voren dat de duur van de stageperiode voor de meerderheid van de kandidaat-notarissen (77%) geen knelpunt vormt om toe te treden tot een maatschap. Overigens blijkt dat de kandidaat-notaris die benoemd wil worden gemiddeld ongeveer 10 jaar ervaring heeft in het notariaat. De doorlooptijd van afstuderen tot benoeming neemt sinds de invoering van de nieuwe notariswet af.

- Zij-instromers
De zij-instroom wordt naar het oordeel van de commissie onnodig bemoeilijkt. De wet stelt als voorwaarde voor benoeming dat iemand gedurende een termijn van zes jaren werkzaam moet zijn geweest op één of meer notariskantoren in Nederland. Op een andere wijze kan men geen stagetijd opbouwen. Deze bepaling vormt een onwenselijke barrière voor juristen uit andere juridische beroepsgroepen, zoals advocaten of rechters, die hun carrière graag in het notariaat willen voortzetten. Het belemmert ook juristen die al als kandidaat-notaris werkzaam zijn, maar de praktijk tijdelijk willen verlaten voor bijvoorbeeld het verrichten promotieonderzoek aan een universiteit. Ook het werken in deeltijd in de notariële praktijk én als universitair docent of onderzoeker op het terrein van het notariële recht, wordt door deze regeling ontmoedigd. De stageduur wordt in geval van werken in deeltijd immers tijdsevenredig verlengd, terwijl werkzaamheden als universitair docent of onderzoeker daarbij niet in aanmerking worden genomen. Een en ander geldt mutatis mutandis ook voor de termijnen die in de wet zijn opgenomen als voorwaarde voor de benoeming tot waarnemend notaris.

Aanbeveling 7.2
Er dient een regeling te worden getroffen waarin relevante werkervaring in andere juridische beroepen wordt omschreven die geheel of gedeeltelijk als stagetijd kan worden meegeteld. De weging van de andere ervaring dient aan de hand van deze normstelling door een onafhankelijke toelatingscommissie te gebeuren.

- Parttime kandidaten
Teneinde het beroep aantrekkelijk te houden en parttime kandidaat-notarissen niet te ontmoedigen ten aanzien van de opbouw van hun stage zal bezien moeten worden op welke wijze de stage aangepast kan worden, omdat de huidige regeling in bepaalde situaties tot onredelijke gevolgen leidt. Indien een minimum aantal uren per week wordt gewerkt zou een maximum gesteld kunnen worden aan het aantal vereiste stagejaren.

Aanbeveling 7.3
De opbouw stage parttime kandidaat-notarissen is aan herziening toe.

- Overige eisen tijdens de stage

Bij verordening is bepaald aan welke verplichtingen een kandidaat verder gedurende de stage moet voldoen. Het komt erop neer dat na de beroepsopleiding ten minste 40 opleidingspunten moeten zijn behaald door het volgen van door de KNB goedgekeurd onderwijs. De punten behaald met het onderwijs liggen in beginsel in gelijke verhouding deels op het gebied van management en financieel bestuur en deels op vakinhoudelijk gebied.

Deze eisen zijn niet onredelijk. Het is van belang dat kandidaat-notarissen na het voltooien van de beroepsopleiding verplicht zijn hun kennis up-to-date te houden en zich voor te bereiden op management- en/of ondernemerstaken. Ook voor diegenen die als notaris-in-dienstbetrekking (gaan) werken is het nuttig om cursussen van dien aard te volgen.

- Het ondernemingsplan

Uit de Eerste Trendrapportage Notariaat blijkt dat het opstellen en het goedgekeurd krijgen van een ondernemingsplan slechts voor minder dan één op de tien kandidaat-notarissen een groot knelpunt vormt. Dit wordt bevestigd door het feit dat van de 112 in 2003 behandelde ondernemingsplannen 111 plannen zijn goedgekeurd. De commissie acht het vereiste van een ondernemingsplan als bedoeld in artikel 6 en 7 Wna noodzakelijk. De kandidaat-toetreder moet kunnen aantonen dat hij financieel in staat is een kantoor op te zetten dat in overeenstemming is met de eisen van het ambt en binnen drie jaar kostendekkend zal zijn. Indien deze laatste periode langer gemaakt zou worden, zou een te zware wissel worden getrokken op de financiële onafhankelijkheid van de notaris van zijn opdrachtgevers. Uit de Eerste Trendrapportage Notariaat blijkt dat deze eis door de overgrote meerderheid van de kandidaat-notarissen niet als onnodig belastend wordt aangemerkt.

De Monitor Commissie heeft overigens voor afschaffing van de eis gepleit.

7.2 Persoonlijke geschiktheid

Met de invoering van de Wet op het notarisambt is de toets van de persoonlijke geschiktheid van de kandidaat-notaris komen te vervallen. Onder de oude wet hield de toets in dat de beslissing over een voordracht aan de Koningin ter voorziening in een notariële vacature werd genomen door de Staatssecretaris van Justitie, nadat in een persoonlijk onderhoud een beeld was gevormd van de persoon en de kwaliteiten van de aanbevolen kandidaat-notaris. De KNB huldigt het standpunt dat de persoonlijke geschiktheid (vooral de integriteit) voor het ambt van notaris voorafgaand aan de benoeming zou moeten worden getoetst. Naar het oordeel van de KNB is het onvoldoende dat alleen wordt gecontroleerd of de kandidaat-notaris over de vereiste papieren beschikt.

Derhalve zou de KNB graag aan het einde van de stage een toets willen invoeren, waarbij wordt vastgesteld of iemand voldoende in staat is naar behoren als notaris te functioneren.

Een dergelijke toets zou kunnen plaatsvinden door een commissie toegang notariaat, vergelijkbaar met de Commissie Aantrekken Leden Rechterlijke Macht (CALRM). Van de selectie door de CALRM maakt deel uit een assessment met als doel na te gaan of de kandidaat wat persoonlijkheid betreft over een aantal te meten eigenschappen en vaardigheden beschikt. Een andere mogelijkheid is dat een kandidaat-notaris wordt verplicht het door hem in te dienen ondernemingsplan te verdedigen ten overstaan van een commissie.

De commissie onderschrijft het standpunt dat een toets op de geschiktheid van de persoon voor het ambt te rechtvaardigen is, mede om te voorkomen dat toepassing van de essentiële waarden in de praktijk gaat afvlakken. De commissie is echter geen voorstandster van invoering van een subjectieve toets aan het eind van het opleidingstraject. Zij zou zich wel kunnen vinden in een objectieve toets, op enig moment tijdens de opleiding, waarmee de geschiktheid van de persoon voor het ambt zou kunnen worden getoetst.

Aanbeveling 7.4

Invoering objectieve toetst geschiktheid tijdens opleiding.

7.3. Notaris in dienstbetrekking
In de notariële praktijk bestaat al sinds lang behoefte aan de mogelijkheid tot het benoemen van een notaris, die zonder als ondernemer werkzaam te zijn, zelfstandig passeerbevoegdheid heeft. In het verleden is in verschillende rapporten van de KNB aandacht besteed aan dit onderwerp.
Zo zijn bijvoorbeeld voorgesteld de 'substituut-notaris' in het interim-rapport van maart 1969 van de Commissie Van de Poll I, de niet-protocolhoudende notaris in het rapport van juli 1973 van de Structuur-Commissie en de rechtspersoon-notaris uit het rapport van november 1977 van de Commissie Van de Poll II. In 1985 volgde nog een rapport van de Commissie 'Substituut-Notaris' onder voorzitterschap van mr. H.M. Sasse.[77]

De commissie is van oordeel dat de mogelijkheid dat een notaris in dienstbetrekking werkzaam kan zijn, in de wet moet worden opgenomen. De volgende argumenten spelen daarbij een rol.
Een ervaren kandidaat-notaris die op dit moment tot notaris benoemd wil worden, kan dit alleen bereiken door tevens te kiezen voor het zelfstandig uitoefenen van een onderneming. Veel ervaren kandidaat-notarissen ambiëren echter wel het ambt van notaris maar kunnen of willen het ambt niet combineren met het fulltime ondernemerschap. De reden hiervoor kan bijvoorbeeld zijn dat zij naast hun werkkring ook zorgtaken in het gezin vervullen of in deeltijd willen (blijven of gaan) werken. Het in stand houden van een eigen kantoor is daarmee vaak niet in overeenstemming te brengen. Daarnaast kunnen ervaren kandidaat-notarissen ook om financiële redenen ervan afzien zich als notaris te vestigen. De noodzakelijke investeringen en de betaling van een overnamebedrag voor een bestaande vestiging met een bedrag aan goodwill kunnen een financiële drempel opleveren.

De thans bestaande feitelijke onmogelijkheid voor een kandidaat-notaris om in de hiervoor genoemde gevallen tot notaris benoemd te worden, betekent dat goede en ervaren kandidaat-notarissen niet de plaats binnen het notariaat kunnen innemen die hun op grond van hun kennis en ervaring toekomt. Zij kunnen immers, zolang zij niet tot notaris benoemd zijn, niet zelfstandig (dat wil zeggen, anders dan als waarnemer) een akte passeren. Hierdoor worden zij extern niet als volwaardig notarieel jurist beschouwd, maar slechts – zoals de naam kandidaat-notaris aangeeft - als dingend naar het notarisambt. Mede als gevolg van dit gebrek aan carrièreperspectief verlaten velen van hen het notariaat, wat leidt of zal leiden tot een vermindering van de capaciteit van de notariële dienstverlening. Het delen van de passeerlast met de notaris in dienstbetrekking geeft de notaris/ondernemer meer armslag om zijn aandacht en tijd te verdelen tussen het ondernemerschap en het notarisambt en meer aandacht te besteden aan (voorbereidende) contacten met cliënten.

De figuur van notaris in dienstbetrekking kan kandidaat-notarissen een perspectief bieden om hun carrière in het notariaat als volwaardig notaris voort te zetten. Uit enquêtes is gebleken dat hiervoor bij kandidaat-notarissen veel belangstelling bestaat. Het kan ook voordelen opleveren voor de zittende notaris om zijn tijd beter en evenwichtiger te verdelen over de private en publieke kanten van het ambt.

De commissie is van mening dat de mogelijkheid van notaris in dienstbetrekking beperkt moet blijven tot dienstbetrekking bij een notaris. Een notaris in dienstbetrekking bij een niet-notaris is niet te verenigen met het beeld van de notaris dat de commissie hiervoor heeft geschetst, vooral waar het de essentie van het ambt betreft. Invoering van een Professioneel Statuut kan hier niet aan af doen.

Aanbeveling 7.5
De commissie beveelt aan de invoering van de mogelijkheid van de notaris in dienstbetrekking en deze te beperken tot een dienstbetrekking bij een notaris.

7.4 Leeftijdsgrens

Op grond van artikel 14, eerste lid, van de Wna is de notaris met ingang van de eerstvolgende maand na het bereiken van de 65-jarige leeftijd van rechtswege ontslagen. De leeftijdsgrens van 65 jaar speelt daarnaast een rol bij de benoembaarheid tot waarnemer. Artikel 29, vijfde lid, van de wet schrijft voor dat het notarisambt slechts kan worden waargenomen door degene die de 65-jarige leeftijd nog niet heeft bereikt.

Door de KNB is aangedrongen de leeftijdsgrens in beide gevallen te verhogen tot 70 jaar. Vanuit de Tweede Kamer is de Minister van Justitie gevraagd het mogelijk te maken dat de notaris vrijwillig kan besluiten ook na zijn 65e jaar zijn ambt te blijven uitoefenen.

Er bestaan verschillende redenen voor de behoefte aan een flexibele pensionering. Een aanzienlijk aantal van de thans zittende notarissen zal binnen afzienbare tijd de praktijk neerleggen omdat zij de leeftijdsgrens hebben bereikt. Daarnaast komt het steeds vaker voor dat notarissen ruim voor hun 65e jaar defungeren en aan hen op eigen verzoek bij koninklijk besluit ontslag wordt verleend. Uit de Eerste Trendrapportage Notariaat valt op te maken dat ruim een kwart van de notarissen (28%, ofwel 403 notarissen) ouder is dan 55 jaar en dus binnen tien jaar verplicht moet stoppen. Binnen 15 jaar bereikt bijna de helft van de notarissen (48%, ofwel 690 notarissen) de leeftijd van 65 jaar.[78]

Uit de aantallen en de leeftijdsverdeling van de kandidaat-notarissen blijkt dat op dit moment in principe voldoende kandidaat-notarissen aanwezig zijn die op termijn voor benoeming tot notaris in aanmerking zouden kunnen komen. Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat het dan wel essentieel is dat kandidaat-notarissen ook daadwerkelijk de ambitie hebben om notaris te worden en het parttime werken niet veel meer toeneemt. Bovendien is het van belang om op te merken dat het aantal kandidaat-notarissen weliswaar nog steeds toeneemt, maar dat die stijging sinds 2001 sterk is afgenomen.[79] Afgaande op de resultaten van een serie jaarlijkse exit-enquêtes onder kandidaat-notarissen lijkt het erop dat verhoudingsgewijs meer vrouwelijke kandidaat-notarissen het notariaat verlaten dan mannelijke. Dit zou tot een verdere daling van het aantal kandidaat-notarissen kunnen leiden, aangezien het aandeel vrouwelijke kandidaten steeds meer toeneemt. In augustus 2004 bestaat meer dan de helft van het aantal kandidaat-notarissen (58% van 2061) uit vrouwen.[80] Ook de gegevens uit de Trendrapportage die betrekking hebben op de uitstroom studie (notarieel recht) en de instroom beroepsopleiding zien er bepaald niet gunstig uit. Het aantal geslaagden notarieel recht daalt vanaf 1997/1998 gestaag. Bovendien lijkt een steeds groter aantal afgestudeerde studenten notarieel recht een functie buiten het notariaat te kiezen. Van het aantal geslaagden notarieel recht in het studiejaar 2002/2003 koos slechts 48% voor de beroepsopleiding! Dit is ook terug te vinden in de sinds 1998/1999 ingezette (vrij forse) daling van het aantal starters met de beroepsopleiding.[81]

De commissie heeft overigens vernomen dat het aantal studenten notariaat dit jaar en het volgende studiejaar aanzienlijk is toegenomen c.q. zal toenemen.

De ontwikkeling van de in- en uitstroom van notarissen en kandidaat-notarissen geeft enige reden tot zorg in verband met de continuïteit van het notariaat op langere termijn. Op basis van de beschikbare gegevens kan de commissie zich geen oordeel vormen in hoeverre de huidige instroom van starters voor de beroepsopleiding op termijn voldoende zal zijn om de vacatures voor kandidaat-notarissen bij de notariskantoren in te vullen. Onzeker is of notariskantoren het aantal arbeidsplaatsen uit oogpunt van kostenbewaking zullen (blijven) terugbrengen.

De commissie heeft thans niet voldoende argumenten gevonden om aan te bevelen de leeftijdgrens te verhogen naar 70 jaar. De verwachting bestaat dat in de toekomst in het algemeen de noodzaak zal bestaan tot langer doorwerken. Daarop kan de commissie echter niet vooruitlopen. De grens van 65 jaar staat voor het notariaat eigenlijk niet ter discussie. Het notariaat heeft vooral behoefte aan waarnemers.

Aanbeveling 7.6
De commissie beveelt aan de leeftijdsgrens voorshands te handhaven en te volstaan met het creëren van de wettelijke mogelijkheid om notarissen tussen hun 65e en ten hoogste hun 70e jaar tot notaris-waarnemer te benoemen.

7.5 Goodwill

Hoewel onder de oude notariswet betaling van goodwill niet toegestaan leek, kwam dit in de praktijk in verkapte vorm wel voor. Bij overname van een praktijk werd bijvoorbeeld meer dan de taxatiewaarde betaald voor overname van het kantoorpand en de inventaris.
Na inwerkingtreding van de nieuwe wet is die praktijk zichtbaarder geworden vanwege de verplichting om bij een verzoek tot benoeming een ondernemingsplan te voegen.
Uit de ondernemingplannen blijkt dat er een praktijk is ontstaan waarbij door kandidaten voor een protocol of associatieve standplaats soms aanzienlijke bedragen aan goodwill moeten worden betaald. Deze goodwillpraktijk, die wat wijze van betaling betreft veel varianten kent, kan niet alleen leiden tot een opwaartse druk op de tarieven van de overnemende notaris, maar kan tevens betekenen dat een minder draagkrachtige kandidaat-notaris nauwelijks aan een bestaande standplaats kan komen. Uit de Eerste Trendrapportage Notariaat blijkt dat 49% van de geënquêteerde kandidaat-notarissen de hoogte van de goodwill bij overname van een kantoor als een groot knelpunt ziet.

Bij overname van een eenmanskantoor komt goodwill iets minder vaak voor dan bij maatschappen. Ook zijn de goodwillbedragen bij een eenmanskantoor veelal lager, enkele uitschieters daargelaten. De goodwill wordt of in één keer betaald (men kan er dan fiscaal op afschrijven) dan wel door middel van een ingroeiregeling (bij maatschappen). Een ingroeiregeling van vijf jaar is het meest gebruikelijk en bij de grote IDS kantoren[82] loopt deze tussen de zeven en tien jaar. De bepaling van de hoogte van de te betalen goodwill geschiedt bij overname van de praktijk of bij toetreding normaliter op basis van gerealiseerde en genormaliseerde resultaten in de afgelopen drie jaar en/of op basis van voorspelde resultaten voor de komende jaren.

Drempels voor te hoge bedragen
De Commissie van deskundigen, die de ondernemingsplannen van kandidaat-notarissen moet goedkeuren alvorens deze voor benoeming tot notaris in aanmerking komen, heeft besloten dat in zulke gevallen een verrekenbeding in de goodwillovereenkomst moet worden ingebouwd, dat ertoe leidt dat de kostendekkendheid van de praktijk na drie jaar ten minste voldoende gewaarborgd is. Het is hierbij irrelevant of de goodwill in één bedrag wordt voldaan of dat sprake is van een ingroeiregeling of een combinatie van beide. Het teveel betaalde moet dan door de gedefungeerde notaris of door de andere maten worden terugbetaald aan de nieuwe toetreder tot de maatschap.
Een andere drempel voor een te hoog goodwillbedrag vormt de financiering. Het ligt in de rede dat financiers niet bereid zijn om een notaris een lening te verstrekken indien het goodwillbedrag niet in overeenstemming is met de te verwachten bedrijfsresultaten.

Conclusie
Goodwill als gekapitaliseerde vergoeding voor toekomstige ondernemingsresultaten op basis van een te verwachten jaarlijkse omzet, is een fenomeen dat hoort bij de vrijere marktwerking die thans in het notariaat speelt. Betaling van goodwill hoeft niet per se strijdig te zijn met de eisen van het ambt. De kandidaat-notaris betaalt niet voor het protocol, want dat is van de Staat, indien de notaris overlijdt of defungeert. De Minister van Justitie wijst, gehoord de kamer van toezicht, een notaris aan om het protocol over te nemen. Als een notaris zich in een ander arrondissement vestigt, heeft hij de mogelijkheid zijn protocol mee te nemen. Het kan zijn dat het

financieel aantrekkelijker is om een goedlopend kantoor als going concern over te nemen dan zelf een kantoor van de grond af op te bouwen.
Hoewel van evidente misstanden tot nu toe niet is gebleken ziet een groot aantal kandidaat-notarissen de hoogte van de goodwill bij overname van een kantoor als een groot knelpunt.
De commissie heeft echter onvoldoende gegevens verkregen om over dit onderwerp een verantwoord oordeel te geven.

Aanbeveling 7.7
De commissie beveelt aan dat de KNB een nadere studie maakt van dit onderwerp en dat de Commissie van deskundigen waakt voor het aangaan van te hoge goodwillverplichtingen die de behoorlijke uitoefening van het ambt in gevaar zouden kunnen brengen.

7.6 Innovatie, het uitbesteden van werk
Notarissen zullen in verband met vragen vanuit de markt meer dan ooit moeten inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de opkomst van Internet, ICT en emancipatie van burgers. Zij kunnen bij een juiste benutting van ICT-mogelijkheden efficiënter en goedkoper werken. Het stelt hen in staat sneller en beter in te spelen op veranderende marktomstandigheden, en slimmer te werken. Het notariaat heeft altijd al ruimschoots gebruik gemaakt van technologische vernieuwingen.
Voorbeelden van innovatie in het notariaat zijn de digitale databank ECH (Elektronische Communicatie Hypotheken), het samenwerkingsverband Netwerk Notarissen, en de websites op Internet (www.veilingnotaris.nl, www.internetnotariaat.nl, www.veilingnet.nl) en de digitale communicatie met het Kadaster.
Wel wordt de notaris uit hoofde van de aan zijn ambt gestelde voorwaarden en eisen begrensd in zijn ondernemerschap. Hoewel de tuchtrechter zich tot nu toe nog slechts in een beperkt aantal zaken heeft uitgesproken over de grens tussen het notariële ambt en het ondernemerschap van de notaris, is toch al een aantal piketpaaltjes geslagen dat enig inzicht geeft hoe de tuchtrechter tegen het uitbesteden van werk aan kijkt. Het Hof Amsterdam[83] heeft ten aanzien van het uitbesteden van werkzaamheden aan derden overwogen dat notarissen in hun zorgplicht tekortschieten als in de samenwerking met andere notariskantoren persoonlijk contact met cliënt wordt ontmoedigd en de notaris geen instrumenterende rol over de kwaliteit van werkzaamheden bezit (ontbreken van regie). Voor zover nu al van een lijn kan worden gesproken is de lijn dat de tuchtrechter zich terughoudend opstelt en de grenzen van marktwerking in het voordeel van het ambt uitlegt.
Het is van groot belang dat voor de notaris duidelijk is welke mogelijkheden wel en niet binnen de eisen van het ambt passen. De overheid en de KNB zullen mitsdien helderheid hierover moeten verschaffen en een consistent beleid moeten voeren, zodat het notariaat weet waar het aan toe is.
De notaris blijft verantwoordelijk voor het uiteindelijke notariële product, ook al is voorwerk gedaan door een derde. Het uitbesteden van werkzaamheden, waarbij de regie van de notaris over de uitbestede werkzaamheden ontbreekt, is tuchtrechtelijk laakbaar.

Conclusie
De commissie is van mening dat in beginsel innovatie door het uitbesteden van werkzaamheden, binnen de ruimte die het ambt laat en onder de voorwaarden die de tuchtrechter al heeft gesteld, mogelijk moet zijn. Het maakt immers geen essentieel verschil of de notaris het ambachtelijke deel van de notariële werkzaamheden aan iemand binnen zijn eigen kantoor uitbesteedt of aan iemand buiten zijn kantoor, mits voldoende zeker is dat de notaris de regie, de zeggenschap en het toezicht volledig behoudt. Het feit dat het om vertrouwelijke gegevens gaat en dat de notaris een geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht heeft behoeft daaraan niet in de weg te staan. Dat is een kwestie van goede organisatie en goede contractuele afspraken. Voorwaarde is dat de notaris de

volledige zeggenschap en de regie over het dossier behoudt. De notaris blijft te allen tijde verantwoordelijk voor het eindproduct en de wijze waarop dat tot stand is gekomen. Het uitbesteden van werkzaamheden kan een aantal voordelen opleveren. Processen die uit een aantal standaardhandelingen bestaan worden in vergaande mate geautomatiseerd. Dit kan bijdragen aan een daling van het foutenpercentage en dalende kosten. Het biedt notariskantoren de mogelijkheid hun kosten te flexibiliseren; de risico's en lasten van de investeringen worden gedragen door derden.

7.7 Publiciteit en Reclame

Op grond van artikel 28 Verordening beroeps- en gedragsregels mag de notaris potentiële cliënten benaderen via direct mail of informatiebrochures. Hij mag hen echter niet persoonlijk rechtstreeks benaderen. In zoverre belemmeren de gedragsregels de mogelijkheden van de notaris om zijn diensten telefonisch of in persoon aan potentiële cliënten aan te bieden. Het doel van de regeling is cliënten in een kwetsbare positie te beschermen tegen opdringerige werving. Als bijvoorbeeld notarissen mensen die een overlijdensadvertentie hebben geplaatst telefonisch of schriftelijk zouden aanschrijven en hun diensten aanbieden, zou dat afbreuk doen aan het vertrouwen in en de goede naam van het notariaat. Het verbod heeft een beperkte strekking en sluit één bepaalde vorm van onwenselijke reclame uit. Adverteren, bijvoorbeeld via de eigen website van de notaris,S is toegestaan mits dit objectief en transparant gebeurt.
Adverteren via een makelaar is niet toegestaan om elke schijn van afhankelijkheid te vermijden. De commissie wijst ook op de voordelen die aan reclameactiviteiten verbonden zijn als deze geschieden op een wijze die in overeenstemming is met de waardigheid van het ambt. De notaris kan daarmee inzicht verschaffen in de kwaliteit van zijn dienstverlening, het bestaan van bijzondere expertise en de transparantie van zijn tarieven.

Aanbeveling 7.8

Mits de notaris zich houdt aan de eisen die het ambt stelt, is het maken van reclame een geoorloofde en soms zelfs nuttige activiteit.

7.8 Provisie

Op grond van artikel 12, tweede lid, van de Verordening beroeps- en gedragsregels mag de notaris voor het verkrijgen van opdrachten aan derden geen financiële of andere op geld waardeerbare tegemoetkoming geven. Het oogmerk van het provisieverbod is te voorkomen dat de onafhankelijkheid/onpartijdigheid van de notaris, zoals geregeld in artikel 17, Wna, in gevaar wordt gebracht. Het hoeft daarbij niet alleen te gaan om een tegemoetkoming ter verkrijging van een concrete opdracht.
In de praktijk bestaat thans onduidelijkheid over de wijze waarop notarissen een samenwerkingsverband mogen aangaan bij de dienstverlening en daarbij onderling een bepaalde beloning mogen afspreken.

Aanbeveling 7.9

Naar het oordeel van de commissie zouden afspraken over de verdeling van de beloning tussen samenwerkende notarissen mogelijk moeten zijn zo lang de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid van de instrumenterende notaris gehandhaafd blijven en de beloningsstructuur transparant en redelijk is. Notarissen mogen echter aan andere dienstverleners, zoals makelaars, noch een beloning betalen noch in het vooruitzicht stellen teneinde op deze wijze cliënten te werven.

Eindnoten hoofstuk 7

76 Zie daarover Melis-Waaijer, De notariswet, pagina 66-67.
77 In 1998 hebben S.B.J. van Heijst en Q.J. Marck in WPNR 6299 er voor gepleit om in de wet de mogelijkheid op te nemen dat een notaris als werknemer in dienst kan treden van een andere notaris. De mogelijkheid van deze figuur is ook in de hiervoor bedoelde rapporten onderkend. In juni 2003 heeft een werkgroep over die mogelijkheid een rapport uitgebracht waarin werd geconcludeerd dat de notaris in dienstbetrekking zonder noemenswaardige bezwaren en zonder al te ingrijpende wetswijziging in de wet kan worden opgenomen.
78 Tabel 4.3 Eerste Trendrapportage Notariaat.
79 Figuur 3.2 Trendrapportage.
80 Eerste Trendrapportage Notariaat pagina 38; BDO Consultants Personeel & Organisatie. In: Notariaat Magazine nr. 9, 2004).
81 Tabel 4.2. Eerste Trendrapportage Notariaat.
82 Kantoren met interdisciplinaire samenwerking met advocaten of fiscaaljuristen.
83 Hof Amsterdam, 22 juli 2004, Notariaat Magazine 2004/8.

Hoofdstuk 8

Versterking van de positie van de consument

8.1 Informatieasymmetrie tussen notaris en consument

Op de markt voor notariële dienstverlening vinden transacties plaats tussen notarissen en consumenten van notariële diensten. Deze transacties kenmerken zich veelal door informatieasymmetrie tussen notaris en individuele consumenten. De individuele consument heeft namelijk te maken met een beroepsbeoefenaar die in het algemeen meer kennis van het recht, de markt en de transactie heeft dan hijzelf. Deze ongelijkheid brengt de cliënt in een afhankelijkheidsrelatie met de notaris, die nog eens versterkt wordt door het domeinmonopolie.

De informatieasymmetrie is minder aanwezig bij professionele consumenten (zoals banken, makelaars en gemeenten). Zij nemen vaker en veelal in grotere hoeveelheden notariële diensten af, waardoor zij meer inzicht hebben in de kenmerken van de dienst zoals prijs en kwaliteitsaspecten. Het reputatiemechanisme kan in dit geval werken.

8.2 Sterke positie van consumenten belangrijk

De commissie onderschrijft het belang van een versterking van de positie van consumenten. In het algemeen werken markten beter als aanbieders en vragers zich als volwaardige marktpartijen kunnen gedragen. Een sterkere positie geeft consumenten mogelijkheden om weloverwogen voor een bepaalde notaris te kiezen. Notarissen zullen dan meer dan nu, zij het binnen de grenzen die het ambt stelt, moeten inspelen op de wensen van consumenten.

Sinds de invoering van de Wet op het notarisambt in 1999 zijn er diverse initiatieven genomen die de positie van consumenten versterken of die consumenten ten goede komen. Zo heeft een bedrijf een website opgericht waarop notaristarieven te vergelijken zijn en waar offertes kunnen worden aangevraagd. Daarnaast heeft de Vereniging Eigen Huis voor haar leden een voordelig contract afgesloten met een notarisnetwerk: een voorbeeld van vraagbundeling. De commissie onderschrijft het belang van deze initiatieven.

8.3 Consumentenklachten

Consumenten zijn over het algemeen tevreden over de kwaliteit van notariële diensten. Zij zijn echter wel ontevreden over enerzijds de hoogte en onduidelijke samenstelling van prijzen en anderzijds over de mogelijkheden klachten en geschillen op te lossen.[84]

Het eerste probleem dat de commissie signaleert is een transparantieprobleem. Consumenten hebben namelijk geen inzicht in de verhouding tussen prijs en kwaliteit, hoewel zij daar wel behoefte aan hebben. De kwaliteit bestaat uit een aantal aspecten zoals de kwaliteit van de akte, het juridische advies en van overige notariële handelingen en de dienstverlening. Hoewel de al beschikbare informatie zich concentreert op de tarieven, is de commissie van mening dat deze informatie het gebrek aan inzicht in zowel de hoogte als de samenstelling (c.q. opbouw) van de tarieven niet oplost. Dit wordt veroorzaakt doordat de consument weinig tot geen informatie heeft over de relatie tussen prijs en kwaliteit, waardoor hij de verhouding ook niet kan beoordelen.

Het transparantieprobleem wordt veroorzaakt door een aantal kenmerken van het notariaat. Een eerste kenmerk van het notariaat is dat de dienst die de notaris levert maatwerk is. Daarnaast is de kwaliteit door de consument vooraf vaak niet goed in te schatten. Dit kan zelfs achteraf een probleem zijn, aangezien de werkelijke kwaliteit vaak pas na langere tijd duidelijk wordt. Ten derde nemen consumenten slechts een paar keer in hun leven een

product van de notaris af, zodat het reputatiemechanisme niet goed werkt.
Het tweede probleem betreft de klachten- en geschillenafhandeling. Ten eerste is het voor consumenten veelal onduidelijk wat hun rechten en plichten zijn en waar zij kunnen klagen. Ten tweede zijn de huidige klachtenprocedures bij ringvoorzitters en kamers van toezicht niet primair gericht op de belangen van de consument, maar op het handhaven van de beroepsstandaard.

Een goede geschillenregeling zal een disciplinerende werking kunnen hebben op het gedrag van notarissen. Consumenten moeten daarom bij geschillen een laagdrempelige toegang tot een rechter hebben. Het vergroten van de kennis van consumenten en aanbieders omtrent rechten en plichten en het verbeteren van de afhandeling van consumentenklachten zal leiden tot minder geschillen en tot een stijging van het vertrouwen van partijen in de markt.
De commissie heeft eerder in dit rapport het voorstel gedaan deze geschillenbeslechting bij de notariële kamer onder te brengen.

8.4. Naar een transparantere notarismarkt

Het vergroten van de transparantie zal ertoe leiden dat de consument beter in staat zal zijn notarissen te vergelijken en daardoor een gunstigere prijs-/kwaliteitsverhouding kan bedingen. Niet alle transparantieproblemen zijn echter volledig op te lossen, omdat het niet altijd mogelijk is objectiveerbare en controleerbare informatie te leveren aan de consument. Zo is met name de kwaliteit van juridisch advies nauwelijks vast te stellen. Waar dit wel mogelijk is, zou gestreefd moeten worden naar het nemen van zo licht mogelijke maatregelen om de transparantie te vergroten. De commissie geeft hieronder aan welke maatregelen haar voorkeur hebben en wat een terugvaloptie is.

Aanbeveling 8.1

De consumenten zouden voorlichting moeten ontvangen over twee onderwerpen. Namelijk over het feit dat zij keuzevrijheid hebben en dat zij notarissen kunnen vergelijken.
Consumenten zijn zich er niet altijd van bewust welke verschillen bestaan tussen notarissen wat betreft tarieven en kwaliteit. Daarnaast weten de consumenten meestal niet welke handelingen de notaris moet uitvoeren in het kader van de opdracht, hetgeen mogelijk tot onbegrip over de hoogte van de tarieven leidt. Een informatiecampagne door of in samenwerking met een consumentenorganisatie, zoals bijv. de Consumentenbond, zou daarin verbetering kunnen brengen.

Aanbeveling 8.2

Daarnaast ziet de commissie aanleiding tot twee flankerende maatregelen, te weten het bevorderen van het maken van reclame (en andere pro-actieve informatievoorziening door notarissen aan consumenten) en het uitzetten van onderzoek naar kwaliteitsindicatoren door de overheid. De eerste maatregel kan notarissen stimuleren om meer dan nu informatie aan de consument te verschaffen. De tweede maatregel kan kennis en informatie opleveren die gebruikt kan worden bij de andere maatregelen.

8.5 De Code Helder Offreren en Tarifiëren

De Code Helder Offreren en Tarifiëren (Code HOT) van de KNB heeft tot doel notarissen te bewegen op een heldere manier om te gaan met hun cliënten waar het gaat om communicatie over hun dienstverlening en de vergoeding daarvoor. De Code heeft echter niet alleen betrekking op de afspraken die de notaris en de cliënt voorafgaand aan de dienstverlening met elkaar maken, maar ook op afspraken tussen notaris en cliënt tijdens de uitvoering van een opdracht. De inhoud van de Code is deels een uitwerking van onderdelen van de Verordening beroeps- en gedragsregels en sluit daarnaast aan bij wat in de Kwaliteitsnorm van de KNB is vastgelegd met

betrekking tot communicatie tussen notaris en cliënt ten aanzien van werkzaamheden en financiële vergoeding daarvoor. Waar de Verordening beroeps- en gedragsregels en de Kwaliteitsnorm voornamelijk vastleggen wat plichten zijn van de notaris, geeft de Code daarnaast een beschrijving van de wijze waarop hij rechten en plichten van de opdrachtgever en andere betrokkenen kan vastleggen. De Code brengt een morele en publieke verplichting met zich mee en deels een formele verplichting.
De commissie is van mening dat de Code een belangrijke functie heeft ter bevordering van de transparantie in de relatie van de notaris met de cliënt die daardoor weet wat hij kan verwachten tegen welk tarief. De Code bevat ook regels voor heldere informatie over verschotten en overige kosten voor het verlenen van diensten, zodat de cliënt achteraf niet voor onaangename verrassingen komt te staan. De Code voorkomt daarmee dat cliënten zich fixeren op lage tarieven. De Code heeft ook betrekking op tussenpersonen en intermediairs. Wel zouden de mededingingsrechtelijke aspecten ervan nog eens zorgvuldig getoetst moeten worden. In het bijzonder de verplichting een minimumvergoeding in rekening te brengen is zeer twijfelachtig.

Aanbeveling 8.3

De commissie beveelt de KNB aan de regelgeving uit de Code HOT, die thans nog geen formele verplichting voor de notaris inhoudt, niet neer te leggen in een verordening. De commissie geeft er de voorkeur aan om de status van een code te handhaven. De nadruk zal moeten komen te liggen op een heldere voorlichting van de consument en duidelijkheid over de tarieven die berekend worden en de prestaties die daartegenover staan. De code dient regels te bevatten die ertoe leiden dat de offerte concreet en controleerbaar wordt met inachtneming van de grenzen van het mededingingsrecht.

Eindnoten hoofdstuk 8

84 WODC, Eerste Trendrapportage Notariaat, december 2004. Intomart, Consumentenmonitor Marktordening, september 2004.

Hoofdstuk 9

Conclusies en aanbevelingen

Hoofdstuk 2
De commissie onderstreept het belang van de rol van de notaris als onafhankelijke en onpartijdige vertrouwenspersoon. Het maatschappelijk verkeer heeft aan deze vertrouwenspersoon nog steeds veel behoefte. De notaris moet een professionele dienstverlener zijn die zelf zorg draagt dat de kwaliteit van zijn dienstverlening op peil is en dat het vertrouwen in hem gerechtvaardigd is .

Hoofdstuk 3
Met betrekking tot de ambtelijke ethiek heeft de commissie geen eenduidig beeld. Enerzijds worden signalen gehoord dat sommige notarissen de grenzen van de ethiek van het ambt opzoeken, anderzijds heeft de commissie geen harde aanwijzingen gevonden dat de kwaliteit van de dienstverlening tekort zou schieten. De vrees bestaat dat door de concurrentie hier en daar van verschraling van kwaliteit sprake is. Bij een onderzoek naar de ambachtelijke aspecten (de meetbare kwaliteit van de akten) zijn geen verontrustende gegevens naar boven gekomen. De commissie acht het wenselijk dat het ministerie van Justitie en de KNB nader onderzoek doen naar de kwaliteit en de integriteit van de notariële dienstverlening.

Hoofdstuk 4
4.1 De commissie beveelt aan dat het ministerie van Justitie en de KNB in voorkomende gevallen informeel bij de NMa vragen betreffende mededingingsrecht voorleggen om onnodige fricties te vermijden.

4.2 De commissie beveelt aan dat de KNB op korte termijn gebruik gaat maken van haar bevoegdheid opgenomen in artikel 61, tweede lid, laatste zin, Wna, om bij verordening regels te stellen betreffende de bevordering van de vakbekwaamheid van de leden en de kwaliteit van de beroepsuitoefening. De verordening dient de basis te vormen tot verplichte deelname aan een auditsysteem zowel gericht op de kantoororganisatie als op de inhoudelijke controle van de kwaliteit van akten.

4.3 De commissie is op grond van een aantal overwegingen tot de conclusie gekomen dat terugkeer naar vaste tarieven ook in de consumptieve onroerendgoedpraktijk onwenselijk is en geen oplossing biedt voor gesignaleerde knelpunten. De commissie ziet meer in een versterking van de positie van de notaris door hem in een eerder stadium bij de transactie te betrekken dan nu het geval is.

4.4 De commissie beveelt aan om de Amsterdamse praktijk bij de koop van onroerendgoed een wettelijke basis te geven opdat de notaris conform de verwachtingen van de koper en verkoper in staat wordt gesteld alle elementen van zijn kerntaak volledig uit te oefenen.
De commissie meent dat de problemen bij de kern moeten worden aangepakt. Dit kan volgens de commissie door de notaris in staat te stellen zijn ambt in de onroerendgoedpraktijk ten volle te laten uitoefenen door zijn tussenkomst voor te schrijven in het stadium van de totstandkoming van de obligatoire rechtshandeling.

Hoofdstuk 5
5.1 De commissie beveelt aan de ministerieplicht als zodanig te handhaven maar deze toe te spitsen op de gebruikelijke notariële diensten.

5.2 De commissie beveelt aan dat notarissen doorverwijzingafspraken kunnen maken met kantoorgenoten of met notarissen werkzaam op andere kantoren om cliënten zonodig te kunnen doorverwijzen. Voorwaarde is dat het belang van de cliënt in kwalitatieve zin met de doorverwijzing is gediend en dat doorverwijzing noodzakelijk is omdat de doorverwijzende notaris zelf niet over de specialistische kennis beschikt om de belangen van de cliënt optimaal te kunnen behartigen. Bovendien zal de doorverwijzende notaris ervoor moeten instaan dat de andere notaris zijn cliënt de gevraagde diensten verleent.

5.3 De commissie beveelt aan dat de KNB maatregelen treft waarmee al te lichtvaardig doorverwijzen kan worden voorkomen en dat doorverwijzing in de praktijk beperkt blijft tot uitzonderingsgevallen.

5.4 De commissie beveelt aan om het huidige artikel 21 van de wet, waarin de ministerieplicht is verankerd, in bovengenoemde zin te wijzigen.

Hoofdstuk 6
Hoewel de KNB naar aanleiding van de aanbevelingen van de Werkgroep Toezicht op het terrein van de kwaliteit en integriteit van de notariële beroepsgroep de nodige initiatieven heeft genomen, is de analyse van de werkgroep op hoofdlijnen ook thans nog onverkort van toepassing op de huidige feitelijke situatie binnen het notariaat. De commissie onderschrijft op basis van haar eigen bevindingen de urgentie en noodzaak tot handelen die de minister in zijn brief aan de Tweede Kamer heeft uiteengezet. De commissie onderschrijft tevens op hoofdlijnen de maatregelen die de minister na overleg met de KNB heeft aangekondigd. De commissie is van mening dat deze maatregelen in het licht van haar recente bevindingen op enkele plaatsen dienen te worden aangescherpt en doet de volgende aanbevelingen:

6.1 Een scheiding aanbrengen tussen toezicht en tuchtrecht.

6.2 Het aantal kamers van toezicht terugbrengen van negentien naar vijf, namelijk een notariële kamer in de rechtbank die gevestigd is in de hoofdplaats van ieder ressort.

6.3 Ingrijpende dwangmaatregelen alleen mogelijk maken na voorafgaand verlof van de tuchtrechter.

6.4 In de wet een basis opnemen voor de benoeming van een (stille) bewindvoerder.

6.5 Het aantal tuchtmaatregelen dat door de tuchtrechter kan worden opgelegd, uitbreiden met de mogelijkheid van een geldboete en de voorwaardelijke sanctie.

6.6 De bevoegdheden tot onderzoek door het BFT dienen wettelijk te worden geregeld. Daarnaast moet worden overwogen of afdeling 5.2 van de Awb of onderdelen van die afdeling van toepassing moeten zijn op het BFT. Als het gaat om onderzoek dat inbreuk maakt op de rechten of persoonlijke vrijheden van de notaris, zoals huiszoeking, dient het BFT voorafgaande toestemming te vragen aan de voorzitter van de notariële kamer.

6.7 De KNB dient zo spoedig mogelijk protocollen op te stellen voor het gebruik van kwaliteitsrekeningen.

6.8 De beoordelingsverklaring dient te worden vervangen door een accountantsverklaring.

6.9 In de wet opnemen dat de geheimhoudingsplicht van de notaris niet kan worden tegengeworpen aan het BFT in het kader van aan het BFT opgedragen tuchtrechtelijk onderzoek en het verkrijgen van informatie die het BFT voor zijn onderzoek nodig heeft.

6.10 In de wet een regeling opnemen die aan het BFT de mogelijkheid biedt, na daartoe verkregen toestemming van de voorzitter van de notariële kamer, een sanctie op te leggen aan notarissen die verzuimen tijdig mee te werken aan de uitvoering van de aan het BFT opgedragen taken.

6.11 Maatregelen treffen om de toegankelijkheid en beschikbaarheid van tuchtrechtelijke uitspraken te vergroten, bijvoorbeeld door het instellen van een annotatiecommissie door de KNB.

6.12 Voor de beslechting van declaratiegeschillen een voorziening treffen. Indien de ringvoorzitters en de KNB bij de oplossing van geschillen een bemiddelende rol zouden blijven vervullen, kunnen zaken waarin geen minnelijke oplossing wordt bereikt aan de notariële kamer worden voorgelegd.

Hoofdstuk 7
De commissie doet ten aanzien van de versterking van de professionele dienstverlening de volgende aanbevelingen:

7.1 De nationaliteitseis kan naar het oordeel van de commissie komen te vervallen. Voldoende is dat de notaris kennis heeft van de Nederlandse wet- en regelgeving.

7.2 Er dient een regeling te worden getroffen waarin relevante werkervaring in andere juridische beroepen wordt omschreven die geheel of gedeeltelijk als stagetijd kan worden meegeteld. De weging van de andere ervaring dient aan de hand van deze normstelling door een onafhankelijke toelatingscommissie te gebeuren.

7.3 Bezien opbouw stage parttime kandidaat-notarissen.

7.4 Invoering objectieve toets geschikheid tijdens opleiding.

7.5 De commissie beveelt aan de invoering van de mogelijkheid van een notaris in dienstbetrekking en deze te beperken tot een dienstbetrekking bij een notaris.

7.6 De commissie beveelt aan te volstaan met het creëren van de wettelijke mogelijkheid om notarissen na hun 65e jaar tot ten hoogste hun 70e jaar als notaris-waarnemer te benoemen.

7.7 De commissie beveelt aan dat de KNB een nadere studie maakt van goodwill en dat de Commissie van deskundigen waakt voor het aangaan van te hoge goodwillverplichtingen die de behoorlijke uitoefening van het ambt in gevaar zouden kunnen brengen.

7.8. Mits de notaris zich houdt aan de eisen die het ambt stelt, is het maken van reclame een geoorloofde en soms zelfs nuttige activiteit.

7.9. Naar het oordeel van de commissie zouden afspraken over de verdeling van de beloning tussen samenwerkende notarissen mogelijk moeten zijn zo lang de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid van de instrumenterende notaris gehandhaafd blijven en de beloningsstructuur transparant en redelijk is. Notarissen mogen echter aan andere dienstverleners, zoals makelaars, noch een beloning betalen noch in het vooruitzicht stellen teneinde op deze wijze cliënten te werven.

Hoofdstuk 8

8.1 Het lijkt nuttig om consumenten beter voor te lichten over hun vrijheid van keuze van een notaris en over de mogelijkheden om kwaliteit van dienstverlening en tarieven te vergelijken. Ook zouden consumenten beter moeten worden voorgelicht over de betekenis van de tussenkomst van de notaris.
Een informatiecampagne door of in samenwerking met een consumentenorganisatie, zoals de Consumentenbond, verdient onderzoek.

8.2 Het maken van reclame (en andere pro-actieve informatievoorziening door notarissen aan consumenten) en het uitzetten van onderzoek naar kwaliteitsindicatoren door de overheid kan worden bevorderd. Het eerste zal notarissen stimuleren om meer dan nu informatie aan de consument te verschaffen. De tweede maatregel kan kennis en informatie opleveren die gebruikt kan worden bij de andere maatregelen.

8.3 De commissie beveelt de KNB aan de regelgeving uit de Code HOT, die thans nog geen formele verplichting voor de notaris inhoudt, niet neer te leggen in een verordening. De commissie geeft er de voorkeur aan om de status van een code te handhaven. De nadruk zal moeten komen te liggen op een heldere voorlichting voor de consument en duidelijkheid over de tarieven die berekend worden en de prestaties die daartegenover staan. De code dient regels te bevatten die ertoe leiden dat de offerte concreet en controleerbaar wordt met inachtneming van de grenzen van het mededingingsrecht.

september 2005.

Bijlage 1

Instellingsbesluit van de commissie Evaluatie Wet op het notarisambt

Instelling Commissie evaluatie Wet op het notarisambt

9 juli 2004/Nr. 5286793/04/DTR
Directie Toegang Rechtsbestel

De Minister van Justitie,
Overwegende,
– dat zich ten aanzien van het notarisambt, zowel nationaal als internationaal diverse ontwikkelingen voordoen;
– dat door de Commissie monitoring notariaat in 2003 diverse aanbevelingen zijn gedaan omtrent marktwerking in het notariaat;
– dat het wenselijk is te komen tot een daadwerkelijke evaluatie van de Wet op het notarisambt,
waarbij de vragen centraal staan of de geïntroduceerde marktwerking de beoogde effecten heeft gehad, en of de ten aanzien van de verschillende aspecten van de beroepsuitoefening in de wet verankerde mix tussen publiek en privaat voldoende evenwichtig is;

Besluit:

Artikel 1
1. In te stellen een commissie evaluatie Wet op het notarisambt.
2. De commissie heeft tot taak te onderzoeken of en in hoeverre:
– de benoemingsvereisten tot notaris adequaat zijn;
– de geïntroduceerde marktwerking in het notariaat de beoogde effecten heeft gehad;
– ten aanzien van de verschillende aspecten van de beroepsuitoefening de in de wet verankerde mix tussen het publieke domein en het private domein voldoende evenwichtig is met het oog op een efficiënte borging van het publieke belang van rechtszekerheid;
– de mogelijkheid moet bestaan dat een notaris in loondienst werkzaam is van een niet–notaris;
– de wijze waarop de ministerieplicht is vormgegeven voldoet;
– betaling van goodwill bij overname van een notarispraktijk toelaatbaar moet worden geacht;
– invoering van een intercollegiale toetsing in het kader van het borgen van de kwaliteit van de notariële beroepsuitoefening mogelijk is;
– het bestaan van inkoopmacht bij de gebruikers van notariële diensten in overeenstemming is met de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de notaris;
– de leeftijdgrens van 65 jaar voor het uitoefenen van het notarisambt voldoet;
– het mogelijk is om via procompetitieve maatregelen de positie van de consument te versterken door het vergroten van hun keuzevrijheid met betrekking tot de notariële dienstverlening en het bevorderen van transparantie in de verhouding prijs en kwaliteit.

Artikel 2
In de commissie hebben zitting:
a. Lid, tevens voorzitter:
– Mr. A. Hammerstein, per 1 augustus 2004 President Gerechtshof Arnhem;
b. als leden:
– Mr. Ir. J. Bezemer, lid Provinciale Staten Noord Holland;
– Mr. F.W.H. van den Emster, president rechtbank Rotterdam;
– Prof. mr. E.H. Hondius, hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit van Utrecht;
– Prof. mr. M.J.A. van Mourik, hoogleraar notarieel recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen;
c. als adviserende leden:
– Mw. mr. M. Brandsma, directeur directie Toegang Rechtsbestel van het Ministerie van Justitie, adviserend lid;
– Drs. M.A.H.M. Hameleers MPA, lid managementteam Directie Marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken, adviserend lid;
– Mr. P. Kole, directeur algemene zaken, van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie, adviserend lid met als plaatsvervanger;
– Prof. mr. G.J.C. Lekkerkerker, directeur juridische zaken van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie;
d. Secretariaat:
– Mr. P. Dessé, werkzaam bij de directie Toegang Rechtsbestel, Ministerie van Justitie, secretaris;
– Mr. C.P. Bierhuize, werkzaam bij de directie Toegang Rechtsbestel, Ministerie van Justitie, adjunctsecretaris.

Artikel 3
1. De commissie zal vóór 1 juli 2005 haar rapport aan de Minister van Justitie uitbrengen.
2. De commissie zal aan de Minister advies uitbrengen met betrekking tot de in artikel 1, tweede lid, vermelde onderwerpen, en indien haar onderzoek daartoe aanleiding geeft, andere onderwerpen die in de wet geregeld moeten worden in verband met de goede vervulling van het notarisambt.

Artikel 4
De leden van de Commissie evaluatie Wet op het notarisambt ontvangen vacatiegelden op basis van het Vacatiegeldenbesluit 1988 en de daarop voor het Ministerie van Justitie geldende bepalingen, waarbij de Commissie als ‘zwaar’ in de zin van het Vacatiegeldenbesluit 1988 wordt aangemerkt. Daarnaast hebben zij recht op vergoeding wegens reis- en verblijfkosten overeenkomstig het Reisbesluit binnenland.

Dit besluit wordt gepubliceerd in de Staatscourant.

Den Haag, 9 juli 2004.
De Minister van Justitie,
J.P.H. Donner.

Bijlage 2

Rapport EIM: Prijsconcurrentie in het notariaat

Prijsconcurrentie in het notariaat

René Vogels

In opdracht van de commissie
Evaluatie Wet op het notarisambt

Inhoudsopgave

Samenvatting

De doelstelling van het onderhavige onderzoek is inzicht krijgen in de ervaringen van notarissen met de marktwerking in het notariaat en de gevolgen die met name de liberalisering van de tarieven heeft gehad ten aanzien van de bedrijfsvoering en de kwaliteit van hun dienstverlening. De aandacht gaat daarbij met name uit naar de onroerendgoedpraktijk. In drie regio's in het land is sprake van hevige prijsconcurrentie. In deze regio's en een referentieregio is onderzocht of er verschillen zijn in de manier van werken van kantoren.

De zorgvuldigheid van werken is gemeten door te kijken naar gegevens van het Kadaster. Het Kadaster telt het aantal keer dat er fouten optreden in of bij het aanbieden van akten. Bij 1,2% van de akten treden fouten op. De op prijsconcurrerende kantoren maken niet meer fouten dan andere kantoren. Het aantal fouten neemt in de tweede helft van 2004 af vergeleken met de eerste 6 maanden. Fouten waardoor de akte niet wordt ingeschreven, de attendering niet inschrijving, zijn goed voor ongeveer de helft van alle fouten.

Aan de hand van de cijfers van het Centraal Testamenten Register is onderzocht of de prijsvechters zich meer of juist minder richten op de familiepraktijk. De ontwikkeling van het aantal nieuwe testamenten is hiervoor bekeken. De regio's die zijn onderzocht benaderen in 2004 het aantal testamenten van 2001. De prijsvechters zijn net zo actief in de familiepraktijk waar het gaat om nieuwe testamenten als andere kantoren.

Rond het transport van een huis is het de bedoeling dat een notaris op ten minste drie momenten de Kadasterregister raadpleegt om de status te controleren. De geselecteerde prijsvechters voor dit onderzoek blijken in ieder geval niet te bezuinigen door minder vaak de registers in te zien rond het transport.

Tijdens het onderzoek is aan 160 makelaars, hypotheekbemiddelaars en projectontwikkelaars gevraagd hoe ze te spreken zijn over de notarissen in hun omgeving en welke ontwikkelingen zij hebben gezien de laatste jaren. De centrale conclusie uit dit deel van het onderzoek is dat verwijzers tevreden zijn over de beweging die er is gemaakt naar meer klantgerichtheid door het notariaat. Bovendien zijn daarbij de prijzen gedaald. De kwaliteit van de akten en de zorgvuldigheid van het proces zijn op het oude niveau gebleven. “De goedkope notaris van nu is de dure van vroeger” is een citaat dat is opgetekend tijdens deze interviews.

Als laatste onderdeel van het onderzoek zijn interviews gehouden met notarissen en accountants van notarissen. In iedere regio zijn ten minste twee prijsvechters bezocht. De prijsvechters hebben zonder uitzondering een (zeer) strak georganiseerde praktijk. Daardoor doen ze meer werk met minder mensen. Specialisatie op de onroerendgoedmarkt is niet aan de orde bij de prijsvechters. De familiepraktijk is juist een belangrijke aanvulling op de omzet uit de onroerendgoedpraktijk.

De kwaliteit van de notariële dienstverlening rond het transport van registergoederen is vooral afhankelijk van het proces en zorgvuldig werken met voldoende controlemomenten. Prijsvechters wijken op deze punten niet af van andere kantoren.

De goedkopere kantoren zijn vaak ook de wat jongere kantoren met relatief jonge notarissen. Het lagere inkomen dan voorheen gebruikelijk in het notariaat is voor hen geen probleem. Er is duidelijke consensus dat de prijs het meest effectieve marketinginstrument is voor de notaris. Onder de kostprijs werken komt uitsluitend voor in de vorm van een korte tijdelijke actie, bijvoorbeeld om de aandacht op het kantoor te vestigen.

Klanten zijn bereid voor een lager tarief meer te reizen. De notarismarkt is daardoor minder locaal dan vroeger. Het is echter geen landelijke markt. Notaristoerisme komt wel voor, maar er is dan meestal een band tussen de ‘toerist’ en de betreffende regio: de familie woont er, of het is de regio waar men jaren heeft gewoond of is geboren.

1 Inleiding

Op 1 oktober 1999 is de nieuwe Wet op het notarisambt in werking getreden.
In de nieuwe wet zijn onder andere de tarieven in de onroerendgoedpraktijk (geleidelijk) vrijgelaten.
Daarnaast is de vestiging van nieuwe notarissen eenvoudiger geworden.

Aan de commissie Evaluatie Wet op het notarisambt (Commissie Hammerstein) is opdracht gegeven tot een brede evaluatie van de gevolgen van de wet. Zij moet zich daarbij onder andere richten op de vraag of de geïntroduceerde marktwerking de beoogde effecten heeft gehad.

De doelstelling van het onderhavige onderzoek is inzicht krijgen in de ervaringen van notarissen met de marktwerking in het notariaat en de gevolgen die met name de liberalisering van de tarieven heeft gehad ten aanzien van de bedrijfsvoering en de kwaliteit van hun dienstverlening (dit betreft ook de kwaliteit van akten). De aandacht gaat daarbij vooral uit naar de onroerendgoedpraktijk. De commissie heeft deze informatie nodig voor haar advies aan de minister.

De vraag die zich binnen de Commissie Hammerstein aandient is welke gevolgen de marktwerking heeft voor de bedrijfsvoering en dienstverlening van notariskantoren.
Enerzijds zijn er geluiden te horen dat vooral in 'prijsvechtergebieden' kantoren minder kwaliteit leveren en aan de concurrentie ten onder dreigen te gaan. De mogelijkheid bestaat dat onder druk van de concurrentie bijvoorbeeld (tijdelijk) onder de kostprijs wordt gewerkt, duur gekwalificeerd personeel wordt vervangen door goedkope nieuwe medewerkers en niet alle wettelijk verplichte werkzaamheden meer worden verricht.
Anderzijds zijn er ook geluiden dat 'prijsvechters' geen afbreuk doen aan de kwaliteit van hun product. Kantoren kunnen bijvoorbeeld lagere prijzen vragen omdat ze hun bedrijfsvoering efficiënter en goedkoper hebben ingericht waardoor ze een lagere kostprijs hebben.

Sinds de inwerkingtreding van de Wet op het notarisambt hebben zich belangrijke maatschappelijke veranderingen voorgedaan, zoals toename van ICT-gebruik, burgers die mondiger worden en zeggenschap wensen, en een conjuncturele neergang.

In het onderhavige onderzoek zal worden nagegaan wat de ervaringen zijn met de marktwerking in het notariaat en welke veranderingen onder invloed van de marktwerking zijn doorgevoerd op notariskantoren. Omdat de marktwerking zich vooral voordoet in de registergoederenpraktijk, zal het onderzoek zich ook daarop richten.

Het onderzoek bestaat uit drie onderdelen. Allereerst wordt op basis van gegevens van het Kadaster bekeken of er duidelijke verschillen zijn in de nauwkeurigheid van werken in de registergoederenpraktijk. Daarnaast worden cijfers van het CTR, het Centraal Testamenten Register, geraadpleegd om te bezien of er sprake is van duidelijke specialisatie in de registergoederenpraktijk bij bepaalde kantoren.

Het tweede en het derde deel van het onderzoek zijn nauw met elkaar verbonden. In verschillende regio's in het land is nadrukkelijk het prijsinstrument ingezet in de concurrentie tussen kantoren. In drie regio's manifesteert zich dit in sterke mate, waarbij concurrenten elkaar niet alleen via de prijs bevechten maar ook met het zoeken van de publiciteit.
In deze regio's is daarom gericht onderzoek gedaan binnen de beroepsgroep zelf en bij zakelijke relaties die op regelmatige basis te maken hebben met de dienstverlening van notarissen in de registergoederenpraktijk.

Ter vergelijking is in een vierde regio op dezelfde manier te werk gegaan. In deze referentieregio is weliswaar ook sprake van prijsconcurrentie, er is echter duidelijk minder tumult over dan in de drie andere regio's. Per regio zijn 40 telefonische interviews gehouden met zakelijke relaties en ten minste 4 interviews met notarissen. Daarbij zijn steeds twee kantoren die met lage prijzen de markt bewerken benaderd. Daarbij is het gelukt in de regio's de initiators van de 'prijzenslag' te interviewen. Bij het vaststellen van de regio is het gebied genomen dat in een straal van circa 25 KM rond de prijsvechters ligt.

In de referentieregio is een vergelijkbare aanpak gekozen waarbij ook twee kantoren zijn geïnterviewd die nadrukkelijk met lage prijzen de markt bewerken.

Naast deze interviews zijn ook gesprekken gevoerd met enkele accountants die een goed beeld hebben van de notarismarkt omdat zij voor een aantal kantoren de jaarrekening verzorgen.

2 Nauwkeurigheid van werken

2.1 Onzorgvuldigheden in de akten

De toegenomen prijsconcurrentie kan tot gevolg hebben dat kantoren worden gedwongen hun efficiency ver op te voeren. De kans dat er daardoor fouten ontstaan in akten als gevolg van te grote werkdruk of haast is aanwezig.

Kadaster telt inhoudelijke en procedurele fouten

Voor een deel is dit op objectieve wijze vast te stellen als het gaat om transport- en hypotheekakten. Het Kadaster heeft hiervoor een telling gemaakt van de attenderingen voor niet-inschrijving en de verzoeken tot verbetering. Het kan hier gaan om inhoudelijke onvolkomenheden maar ook om het niet op de juiste manier aanleveren of niet naar de juiste Kadastervestiging sturen van de stukken. Behalve om inhoudelijke gaat het dus ook om procedurele fouten.
Bij de attendering niet inschrijving is sprake van een ernstigere fout aangezien de akte in dat geval niet wordt ingeschreven. Bij de verzoeken tot verbetering wordt de akte wel ingeschreven. In de analyse is onderscheid gemaakt tussen deze categorieën.

Deze cijfers zijn per individueel notariskantoor afgezet tegen het totaal van de ingeschreven akten van dat kantoor. Het percentage dat op deze wijze wordt berekend geeft aan in welke mate er fouten of onvolkomenheden in de akten zitten. Het Kadaster kan deze informatie niet vergelijken met de periode van voor de huidige notariswet vanwege een wijziging in de databasesystemen.
De scores zijn vastgesteld voor de eerste zes maanden en de tweede zes maanden van 2004.

Bij 1,2% van de akten zijn fouten gemaakt

Op basis van de Kadastergegevens blijkt dat in de eerste helft van 2004 bij 1,5% van alle akten een herstelactie nodig is. In de tweede helft daalt dit percentage aanzienlijk naar precies 1%. Het totaal van 2004 komt daarmee uit op 1,2%.
Als alleen wordt gekeken naar de attendering niet inschrijving, dan komen de percentages uit op 0,74% voor de eerste helft van 2004 en op 0,43% voor de tweede helft. Voor heel 2004 komt de foutscore attendering niet inschrijving uit op 0,57%.

Grote verschillen tussen kantoren…

Er is sprake van een behoorlijke spreiding in deze uitkomsten. De hoogste score komt uit op 15%. In totaal is de score berekend voor 885 vestigingen waarvan in de eerste helft van 2004 47 kantoren meer dan 5% onvolkomenheden laat zien. Ongeveer 300 kantoren blijven echter onder de 1%.
Over heel 2004 bekeken zijn er slechts 20 kantoren met meer dan 5% onvolkomenheden. Deze 20 kantoren zijn goed voor 3,8% van alle fouten die in 2004 zijn geregistreerd.

Uit de scores zijn de resultaten van 20 kantoren met een heel klein aantal akten, minder dan 70, weggelaten. Drie van deze kantoren hebben een opmerkelijk hoge foutscore van respectievelijk 15%, 38% en 58%. Het gaat hierbij om kantoren met een kleine onroerendgoedpraktijk. De overige kantoren in deze groep laten geen uitzonderlijke score zien. De foutscore blijft binnen de bandbreedte 0% tot 5%

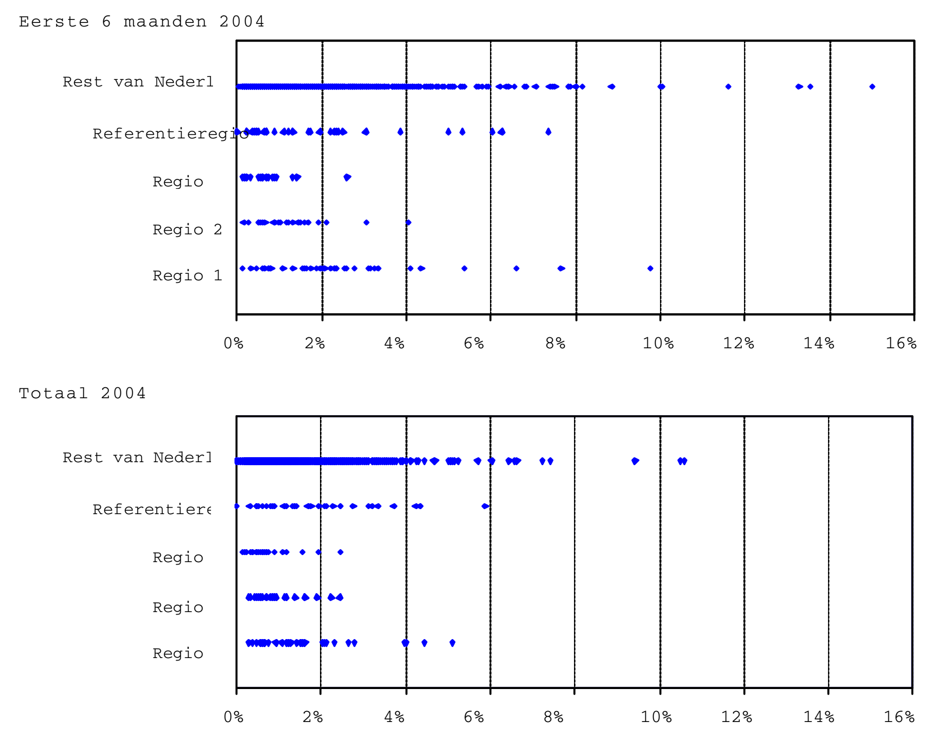
In figuur 1 zijn de resultaten per kantoor afgebeeld voor verschillende regio's voor de eerste zes maanden van 2004 en 2004 in totaal. De onderzochte regio's[1] en de referentieregio zijn daarbij afgezet tegen de rest van Nederland.

…en tussen regio's

In regio 1 is de spreiding het grootst. Het kantoor met de hoogste foutscore in deze regio staat nadrukkelijk niet te boek als één van de 'prijsvechters'.

De referentieregio laat geen betere scores zien en ook het landelijke beeld is niet beter dan de geselecteerde regio's. Sterker nog: regio 3 doet het erg goed, ook in de eerste 6 maanden van 2004.

figuur 1 Percentage attenderingen en verzoeken tot verbetering, uitgedrukt in het totale aantal akten per kantoor

Bron: Kadaster, bewerking EIM

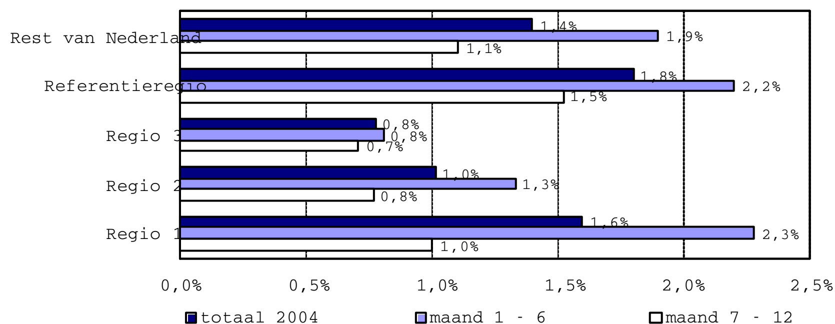
svechters wijken niet af van andere kantoren

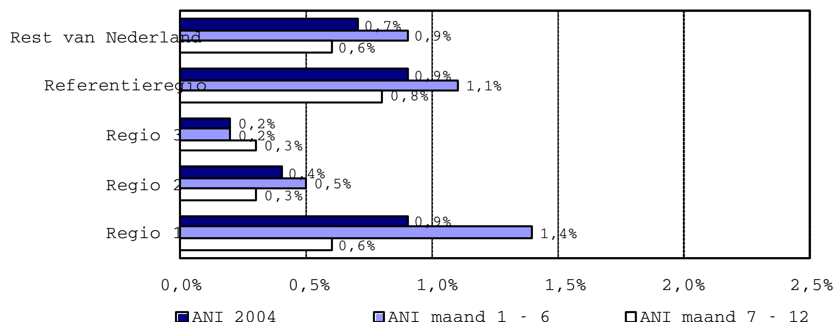
Ook voor de andere regio's is niet de conclusie te trekken dat de kantoren die zich nadrukkelijk met lage prijzen profileren hoger dan gemiddeld scoren als het gaat om de foutenmarge. Gemiddeld ligt de foutenmarge in regio 2 en regio 3 zelfs duidelijk onder het landelijke kantoorgemiddelde van 1,5% voor de eerste helft van 2004. Onder kantoorgemiddelde wordt verstaan het gemiddelde van de foutenmarge per kantoor. Ongeacht het aantal akten telt ieder kantoor even zwaar mee bij de berekening.

De scores in alle regio's verbeteren gedurende het jaar 2004 aanzienlijk. Het aandeel van de zwaardere fouten, de attendering niet inschrijving, maakt ongeveer de helft uit van de fouten. Dit aandeel is vrijwel constant per regio en gedurende het jaar.

[1] De regio's zijn vastgesteld door het gebied te nemen dat in een straal van 25KM rond de gekozen prijsvechtkantoren ligt. De referentieregio is een stedelijk gebied waarbij de kantoren 25KM rond de stad en de stad zelf in het gebied zijn betrokken.

figuur 2 Gemiddelde foutenmarge per regio

Bron: Kadaster, bewerking EIM

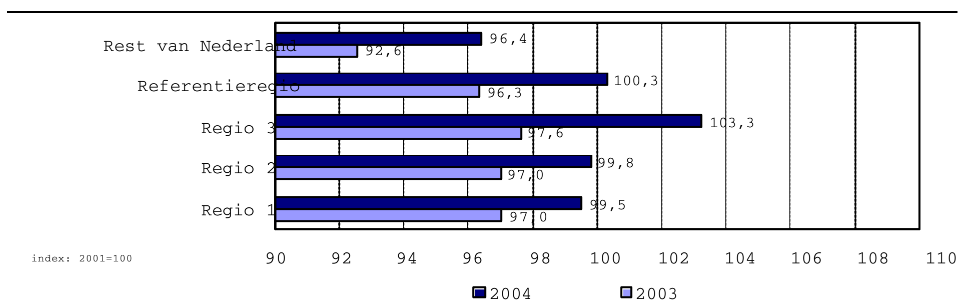
2.2 De familiepraktijk

Een belangrijk deel van de ontwikkelingen van de familiepraktijk is terug te vinden in de registraties van het CTR. Onder andere alle nieuwe en aangepaste testamenten worden daar geregistreerd.

Het CTR legt de gegevens vast per akte per notaris en doet dat al vele jaren op dezelfde manier. De ontwikkelingen zijn daardoor op betrouwbare wijze over een langere periode te vergelijken. Voor dit onderzoek is het aantal nieuwe testamenten in 2003 en 2004 vergeleken met de aantallen van 2001. De reden om alleen naar de nieuwe testamenten te kijken is om het effect van de aanpassing in het erfrecht per 1 januari 2003 te beperken. Dit heeft geleid tot een relatief sterke stijging in het aantal aanpassingen in bestaande testamenten ten opzichte van 2001, te weten 34% in 2003 en 25% in 2004.

De drie aandachtsregio's, de referentieregio en de rest van Nederland worden weer vergeleken. Om de regio-indeling te kunnen maken zijn de CTR-gegevens aangevuld met de kantoornaam en vestigingsplaats. Deze aanvullende informatie is geleverd door de KNB.

figuur 3 Ontwikkeling aantal nieuwe testamenten in 2003 en 2004 (index

Bron:CTR, KNB, bewerking EIM

Het aantal nieuwe testamenten is in 2003 overal lager dan in 2001. In 2004 neemt het aantal nieuwe testamenten weer toe. In regio 3 is de stijging relatief groot en ook de referentieregio komt net boven het niveau van 2001 uit.

Er is ook een analyse op kantoorniveau gemaakt. Die analyse laat zien dat de kantoren die zich in belangrijke mate richten op de particuliere markt, allemaal actief zijn in de familiepraktijk. Ook de sterk op de ondernemings- en adviespraktijk gerichte kantoren maken testamenten op, maar op veel kleinere schaal. De conclusie die in de rapportages voor de monitorcommissie notariaat steeds is getrokken dat slechts een zeer klein percentage van de notarissen vrijwel niets doet in de familiepraktijk blijft dus gelden.

Prijsvechter ook actief in familiepraktijk

De prijsvechters zijn volgens de CTR-gegevens allemaal actief in de familiepraktijk. Ze wijken niet af in de ontwikkeling van het aantal testamenten ten opzichte van andere kantoren in hun omgeving. Gemiddeld is het aantal testamenten per notaris wel afgenomen als gevolg van het toegenomen aantal notarissen.

2.3 Inzages rond het transport

Het Kadaster is gevraagd om voor de prijsvechters die voor dit onderzoek zijn geselecteerd in de regio's een nader onderzoek uit te voeren waarbij is gekeken hoeveel hypothecaire inzages plaats hebben gevonden rond de transportdatum.

Deze analyse is voor 7 kantoren uitgevoerd. Het zevende kantoor is een kantoor dat in de referentieregio het prijsinstrument gebruikt.

Geen bezuiniging op aantal inzages rond transport bij prijsvechters

Het gemiddelde aantal inzages komt uit binnen de bandbreedte van 2,75 tot 4,27 per akte. Dat is een behoorlijk goede score als wordt uitgegaan van de veronderstelling dat een goede notaris voor een losse hypotheek of losse levering minstens 3 hypothecaire inzages doet. Bij een combinatie van levering en hypotheek zijn de inzages te combineren waarmee met 3 inzages 2 akten zijn 'afgedekt'. Het Kadaster beschikt niet over landelijke resultaten als het gaat om het aantal inzages rond het transport.

Er is in de groep van 7 één opvallende uitschieter naar beneden. Dit kantoor komt op een inzage-gemiddelde van 1,59 per akte. Om een definitief oordeel over dit lage aantal te vellen is aanvullend onderzoek van het Kadaster nodig. Daarbij wordt gekeken naar de aard van de inzages. Voorzover is na te gaan wijkt het betreffende kantoor qua praktijk echter niet duidelijk af van andere kantoren. Het kantoor heeft bovendien een relatief hoge foutenmarge van 2,4% in de eerste 6 maanden van 2004 en 1,4% over heel 2004.

2.4 Conclusie

Prijsvechters wijken niet af op de objectieve maatstaven van Kadaster en CTR

Bij het Kadaster is gekeken naar het aantal fouten en de aard van de fouten over heel 2004. Bij het CTR is de ontwikkeling van de familiepraktijk beoordeeld. Op basis van deze analyse is de conclusie te trekken dat de als prijsvechters te boek staande kantoren in de onderzochte regio's als het gaat om de objectieve maatstaven van het Kadaster en CTR niet afwijken van de andere kantoren in hun regio.

3 Zakelijke relaties notariaat

3.1 Inleiding

Een aantal relaties van notarissen heeft zeer regelmatig te maken met de dienstverlening rond registergoederen. Deze relaties zijn voor een deel klant. Ze treden echter ook vaak op namens particulieren en zijn in die hoedanigheid soms ook referent. Zij zijn dus zeer goed in staat om een beeld te geven van de ontwikkelingen in het notariaat over de laatste jaren. In het onderzoek zijn per regio 20 makelaars, 15 hypotheekadviseurs en 5 projectontwikkelaars benaderd per telefoon. De interviews zijn gevoerd door de telefonische interviewers van EIM. De bereidheid om mee te werken aan het onderzoek was hoog; 81% van de mensen waarmee een telefonisch contact is geweest heeft alle vragen beantwoord.

De vragenlijst die voor dit deel van het onderzoek is gebruikt is opgenomen in de bijlage van dit rapport. De vragen bestonden uit relatief veel open vragen en een aantal gesloten vragen. De bedoeling van de gesprekken is geweest zoveel mogelijk signalen van een brede groep relaties van het notariaat op te vangen. Hierdoor is het goed mogelijk eventuele structurele problemen te onderscheiden van incidenten.

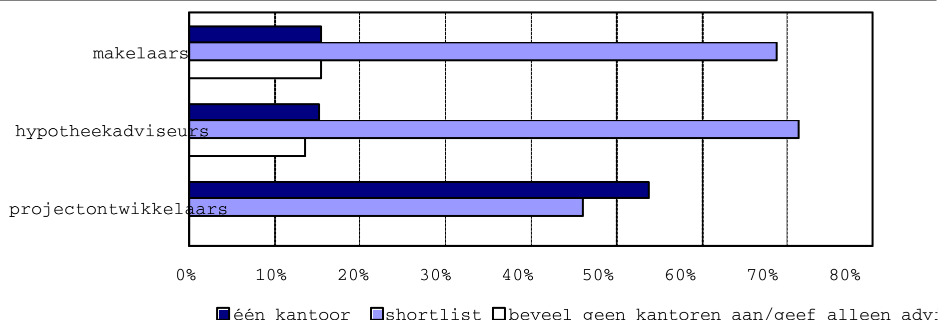
3.2 Inzicht in de markt

Voor particulieren is het moeilijk om een goed beeld te krijgen in de markt als het gaat om de selectie van goede en minder goede kantoren, zeker als het gaat om zogenaamde starters op de huizenmarkt. Bij zakelijke diensten in het algemeen is het zo dat mensen de selectie van een aanbieder vaak baseren op adviezen van anderen. Bij diensten waar vertrouwen een belangrijke rol speelt en waarbij de klant zelf niet inhoudsdeskundig is, is dat nog sterker het geval. Voor notarisdiensten gaat dit dus zeker ook op.

Meer dan 50% van de makelaars geeft aan dat klanten vaak vragen om advies rond de keuze van de notaris. Bij hypotheekbemiddelaars is dat percentage zelfs nog hoger (gemiddeld 60%). Projectontwikkelaars treden minder op als doorverwijzer: gemiddeld zegt 20% vaak cliënten te adviseren over de keuze van de notaris. Bij projecten ‘vrij op naam’ kiest de projectontwikkelaar de notaris voor de levering en is er geen sprake van aanbeveling.

Makelaars en hypotheekadviseurs hanteren doorgaans een lijst van notariskantoren waar ze klanten naar verwijzen. Projectontwikkelaars werken vaker met één kantoor.

figuur 4 Geselecteerde kantoren die worden aanbevolen aan de klanten

Bron: EIM

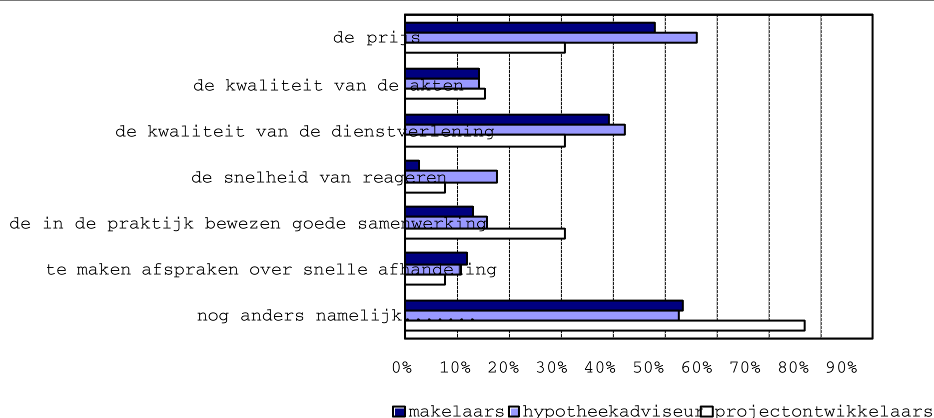
Prijs en kwaliteit belangrijkste criteria

Selectiecriteria

Prijs is lang niet het enige selectiecriterium, blijkt uit de antwoorden. Het belang van de prijs verschilt echter wel voor makelaars en hypotheekverstrekkers. Tussen de regio's is geen sprake van duidelijke verschillen.

In de categorie 'nog anders' is vaak genoemd de locatie van het kantoor. De notaris 'om de hoek' is wel zo handig, zeker als het dicht bij de makelaar of hypotheekadviseur zelf is.

figuur 5 Selectiecriteria voor notariskantoren

Bron: EIM

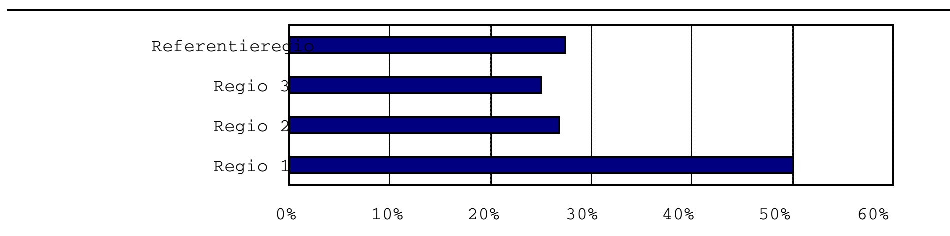
Een klein deel van de verwijzers heeft afspraken gemaakt met notarissen waarbij cliënten bijvoorbeeld korting krijgen. Dit blijkt bij gemiddeld meer dan 20% van de hypotheekverstrekkers voor te komen. Bij makelaars ligt dit percentage rond de 10%.

50% in regio 1 beveelt bepaalde kantoren zeker niet aan

Niet aanbevelen

Er zijn ook kantoren die juist niet worden aanbevolen. Bij dit punt is voor het eerst sprake van duidelijke verschillen tussen de onderzochte regio's. In regio 1 is de helft van de verwijzers in ieder geval over een aantal kantoren niet te spreken. Zij zullen deze kantoren 'nooit aanbevelen'.

figuur 6 Niet aanbevelen

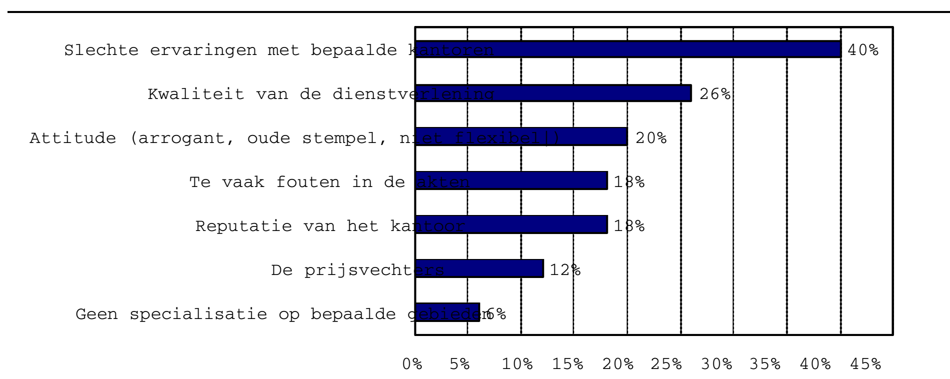
Bron: EIM

Door slechte ervaringen worden kantoren niet (meer) aanbevolen

De belangrijkste reden om een kantoor juist niet aan te bevelen is dat de verwijzer zelf slechte ervaringen heeft opgedaan met de notaris in kwestie. De antwoorden op deze open vraag zijn achteraf gecodeerd. In totaal hebben ruim 50 mensen deze vraag beantwoord. De antwoorden kunnen verschillende elementen omvatten. De scores tellen daarom niet op tot 100%.

Circa 12% noemt expliciet de prijsvechters in het antwoord. Veel vaker wordt de slechte reputatie van bepaalde kantoren genoemd. De reputatie staat ter discussie door het gedrag van een enkele notaris, maar vaker nog door de andere cliënten van enkele kantoren.

figuur 7 Waarom niet verwijzen naar bepaalde kantoren?

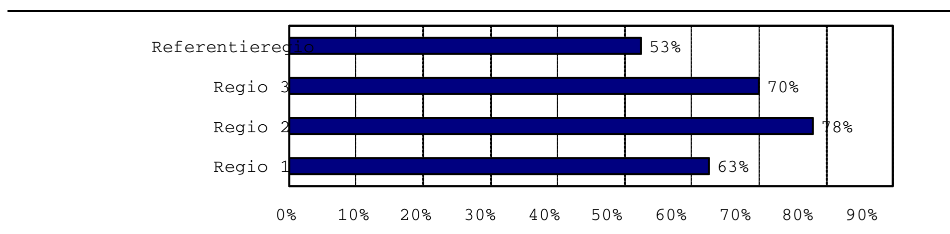

Bron: EIM

3.3 Ervaring met prijsvechters

Een groot deel van de verwijzers heeft zelf ervaring opgedaan met de prijsvechters. Met name makelaars kennen deze kantoren goed. De verschillende regio's laten hier wel enkele verschillen zien. In de referentieregio hebben de verwijzers bijvoorbeeld duidelijk minder ervaring met prijsvechters, zoals verwacht kon worden. In deze regio staan de prijzen immers minder in de aandacht.

figuur 8 Ervaring met notariskantoren die met de prijs concurreren

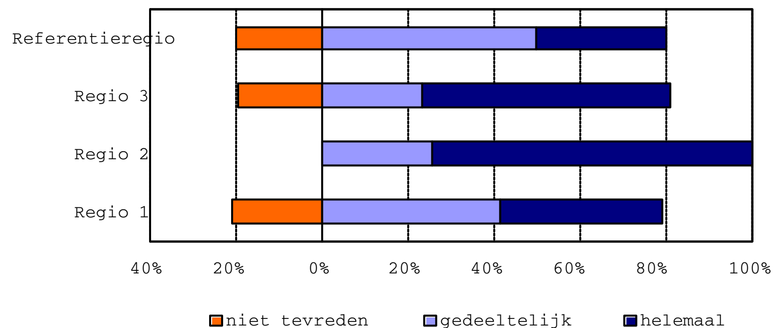

Bron: EIM

erwijzers tevreden over goedkope kantoren

Op grond van de ervaring van de verwijzers is niet de conclusie te trekken dat de goedkope kantoren minder goede dienstverlening leveren. In ieder geval in regio 2 zijn de verwijzers die ervaring hebben met goedkope kantoren behoorlijk tevreden. In regio 3 is een grote fractie helemaal tevreden. In regio 1 is de groep die helemaal tevreden is over de goedkope kantoren een stuk kleiner.

figuur 9 Tevredenheid over dienstverlening goedkope kantoren

Bron: EIM

dkope notaris van nu is de dure van vroeger

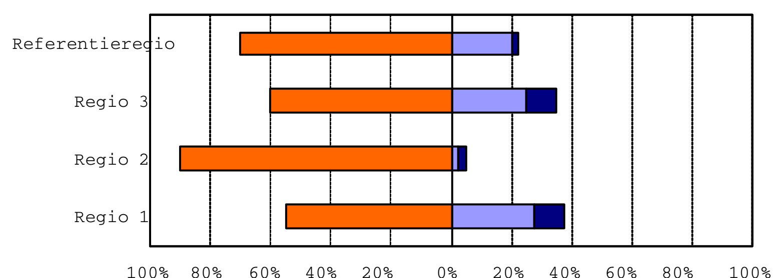
De helft van de zakelijke relaties ziet eigenlijk helemaal geen verschil in de dienstverlening van de goedkopere notaris; 'de voor mij goedkope notaris is de dure notaris van vroeger'. Anderen zien alleen verschil als het gaat om de aanvullende zaken. Het product is uitgekleed. Dingen die niet standaard verlopen worden extra in rekening gebracht. Uiteindelijk is het prijsverschil dan niet meer zo groot.

Als er verschillen worden genoemd, gaat het vaak om de tijd die er wordt vrijgemaakt voor de cliënt. Die is bij de goedkopere notaris soms beperkter. Het is echter niet altijd minder. Er zijn ook verwijzers die juist over de goedkopere kantore beter te spreken zijn. Ze zijn klantvriendelijker, zijn bereid iets extra's te doen, bijvoorbeeld buiten kantoortijden nog passeren, en hebben het proces goed georganiseerd.

Is duurder ook beter?

In het gesprek is de stelling voorgelegd: zijn de duurdere kantoren ook de betere kantoren? Een grote meerderheid is het met deze stelling niet eens. De duurdere kantoren maken dezelfde fouten als de goedkopere. Vaak is er bij de duurdere ook nog wel te onderhandelen. De duurdere kantoren zijn volgens de ondervraagden ook vaak duurder omdat ze groter zijn, meer overhead hebben en zich minder goed aan de nieuwe situatie hebben aangepast als het gaat om de kostenbewaking.

figuur 10 Is het duurdere kantoor ook beter?

3.4 Zorgvuldig werken

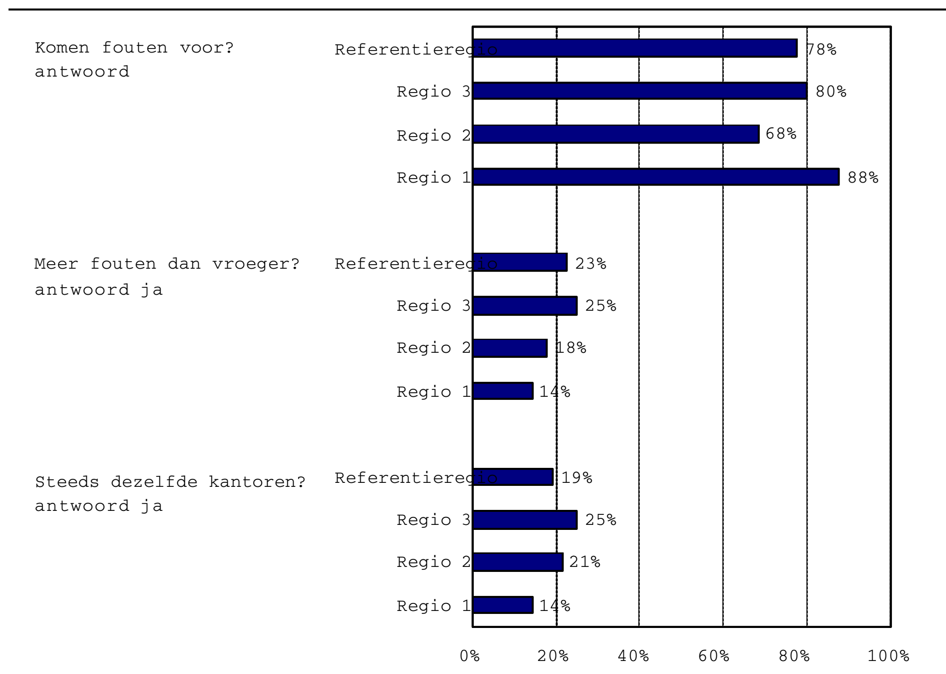
In het onderzoek is gevraagd in welke mate foutjes of fouten worden gemaakt door de notaris. Vervolgens is gevraagd of er een ontwikkeling is te zien in het aantal fouten en of die fouten steeds door dezelfde kantoren worden gemaakt.

In regio 1 relatief vaker fouten

Tussen de regio's zitten enkele opmerkelijke verschillen als het gaat om fouten die worden geconstateerd in het werk van notarissen. In regio 1 geeft 88% aan wel eens op fouten te stuiten. Volgens de Kadastergegevens is regio 1 overigens ook de regio die het op dit punt minder goed doet.

Uit de resultaten blijkt niet overtuigend dat er meer fouten worden gemaakt dan vroeger, en het is zeker niet zo dat het steeds dezelfde kantoren zijn die fouten maken.

figuur 1 Fouten en foutjes

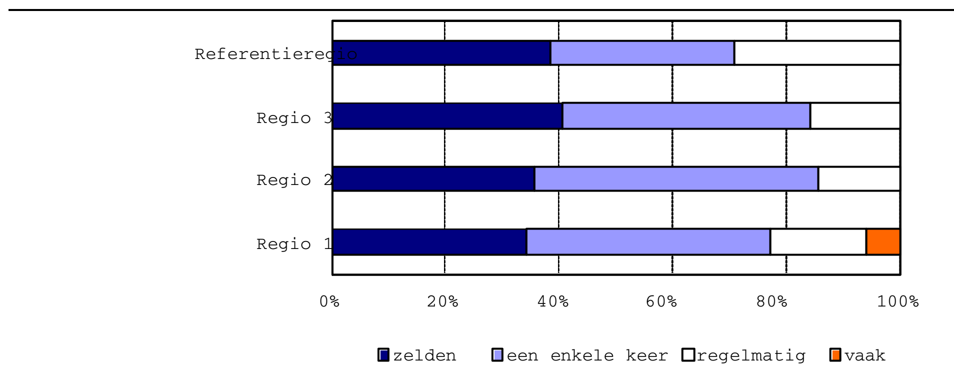

Bron: EIM

De frequentie waarmee fouten voorkomen is niet heel hoog. Alleen in regio 1 is een aantal keren genoemd dat fouten vaak voorkomen.

Het beeld van de referentieregio wordt onderbouwd door de resultaten van het Kadaster. In de referentieregio noemt bijna 30% van de respondenten dat op regelmatige basis fouten worden gemaakt door de notaris. In regio 2 en regio 3 is dat percentage ongeveer 15%.

figuur 12 Aantal keren dat fouten worden gemaakt

Bron: EIM

Aard van de fouten

Meeste fouten 'foutjes'

In een open vraag is ingegaan op de aard van de fouten. De meeste fouten (genoemd door 80% van de respondenten) zijn te benoemen als foutjes. Het gaat dan om tikfouten in adressen, namen e.d. Het niet natrekken van de laatste rentestanden bij de geldverstrekker en/of het niet juist doorvoeren in de akte van tariefaanpassingen is door 5% genoemd. Circa 14% noemt dat ze wel eens onvolledig recherchewerk hebben geconstateerd, en 10% noemt fouten die verder gaan dan tikfouten en bij niet ontdekken duidelijke consequenties op termijn kunnen hebben. Het gaat dan bijvoorbeeld om het niet op tijd toesturen van stukken of het gebruiken van de verkeerde akte (bijvoorbeeld van een andere geldverstrekker).
In de afrekening worden volgens 9% wel eens fouten gemaakt; dingen worden vergeten in de conceptafrekening of zaken die niet eerder zijn besproken komen toch op de eindafrekening.

3.5 Ontwikkeling dienstverlening

Aan het eind van de telefonische interviews is gevraagd een oordeel te geven over een aantal voor de cliënt belangrijke aspecten van de dienstverlening. Daarbij is gevraagd de dienstverlening op dit moment te vergeleken met die van 4 jaar geleden.

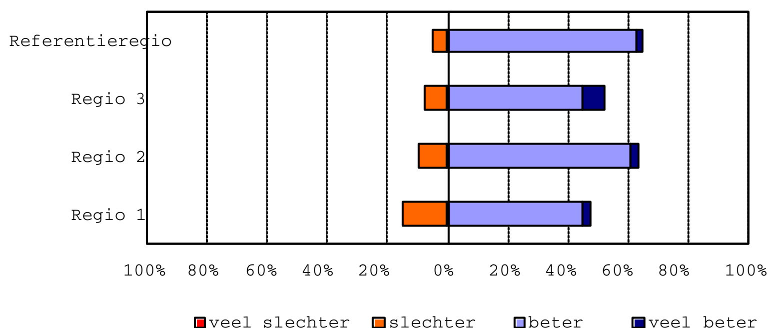
De klantgerichtheid van notariskantoren

Ruim 50% ziet verbetering van de klantgerichtheid

De klantgerichtheid van notariskantoren is duidelijk vooruitgegaan in de ogen van de zakelijke relaties. Meer dan de helft geeft aan dat de klantgerichtheid is verbeterd, terwijl slechts een klein deel een teruggang ziet. Regio 1 is de meest kritische regio op dit punt.

In figuur 13 is weergegeven hoe de klantgerichtheid zich heeft ontwikkeld.
De figuur verdient een korte toelichting. Als alle respondenten aangeven dat de dienstverlening beter of veel beter is, slaat de balk maximaal uit naar rechts. Als de ontwikkeling negatief is, slaat de balk uit naar links. Respondenten die geen verandering zien, zijn niet afgebeeld. Ze zijn echter wel te zien doordat de totale balk niet tot 100% optelt. Op deze manier is in één oogopslag te zien welke ontwikkeling is gemaakt.

figuur 13 Ontwikkeling klantgerichtheid

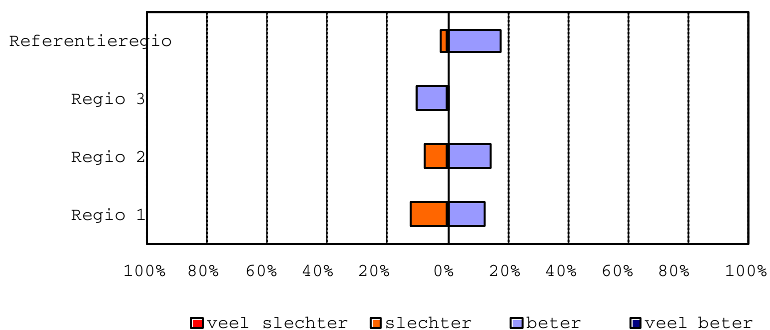
Bron: EIM

Kwaliteit van de akten

Kwaliteit van de akten blijft op niveau

De kwaliteit van de akten is op niveau gebleven. Veruit de meeste respondenten zien geen verandering. Met uitzondering van regio 3 zijn er zelfs meer mensen die een verbetering zien dan mensen die een teruggang zien. De conclusie lijkt dus gerechtvaardigd dat er ook in de regio's met sterke prijsconcurrentie geen achteruitgang in de kwaliteit van de akten wordt geconstateerd door de relatief inhoudsdeskundige groep zakelijke relaties.

figuur 14 Kwaliteit van de akten

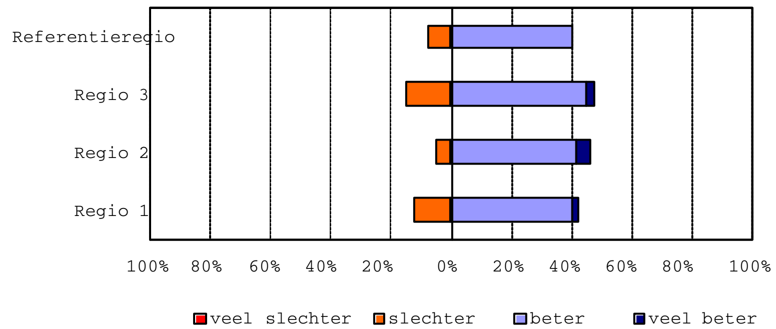
Bron: EIM

Snelheid van handelen

40% vindt snelheid van handelen nu beter

De snelheid van handelen speelt zeker in de registergoederenpraktijk een belangrijke rol. De overdracht moet immers op de afgesproken tijd plaatsvinden. De meerderheid ziet hier geen verandering in de dienstverlening. Er is wel een grote groep van circa 40% die een verbetering ziet ten opzichte van 4 jaar geleden. Op dit punt zijn geen regionale verschillen van betekenis te zien.

figuur 15 Ontwikkeling snelheid van handelen

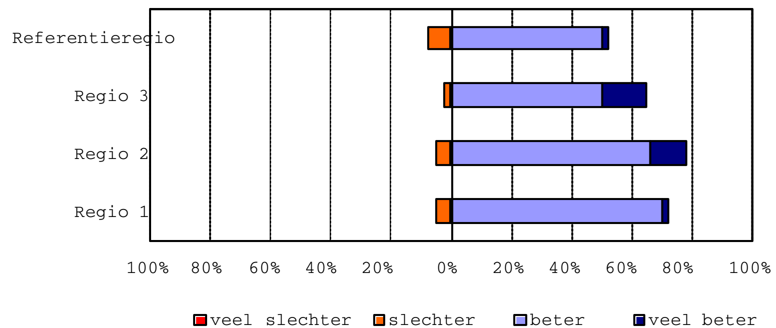
Bron: EIM

De kosten van de notarisdiensten

Kostenontwikkeling duidelijk positief

De prijsontwikkeling wordt in de regio's met sterke prijsconcurrentie beter beoordeeld dan in de referentieregio. Met name regio 2 krijgt van de zakelijke relaties een positieve beoordeling op dit punt.

figuur 16 Ontwikkeling kosten notarisdiensten

Bron: EIM

Positieve ontwikkelingen

Een groot deel van de zakelijke relaties kan positieve ontwikkelingen noemen. Bijna 45% noemt de voor de cliënt gunstige prijsontwikkeling. Daarnaast geeft zo'n 30% antwoorden die goed worden samengevat door de volgende twee citaten:

– Veel meer openheid is er gekomen, men is beter aanspreekbaar voor klanten, de uitleg voor aktes is beter geworden, men is niet meer zo autoritair op een uitzondering na. Het voelt wat prettiger aan.

– Doordat de tarieven zijn vrijgegeven moeten ze zich meer richten op de dienstverlening om de klanten binnen te halen en de samenwerking tussen makelaars en notarissen zijn verbeterd. Ze zijn klantvriendelijker en behulpzamer geworden.

Circa een kwart van de respondenten ziet geen duidelijke positieve ontwikkelingen of kan ze niet kort omschrijven.

Kleinere afstand tussen notariaat en cliënt

De marktwerking heeft dus zeker bijgedragen in het verkleinen van de afstand tussen notariaat en cliënt. Het notariaat speelt beter in op de behoeften van cliënten en stelt zich minder 'arrogant' op volgens de zakelijke relaties.

r wordt minder tijd voor de cliënt uitgetrokken

Negatieve ontwikkelingen

Negatieve ontwikkelingen worden ook gezien, maar dan wel op minder grote schaal. Zo geeft 56% aan geen negatieve ontwikkelingen te kunnen noemen. Bijna 20% geeft aan dat er door tijdsdruk en de lagere tarieven wel minder aandacht is voor de cliënt. De aanvullende voorlichting, de 'belehrung' schiet er dan wel eens bij in.

Het onderhandelen over prijzen wordt niet door iedereen als positief gezien. Dit maakt het voor bepaalde cliënten minder transparant. Bovendien vindt lang niet iedere cliënt onderhandelen prettig. Circa 12% noemt dit aspect.

In een enkele regio zijn notarissen ook via de pers met elkaar in discussie geraakt. Dat past naar het oordeel van de omgeving niet bij dit vak.

3.6 Conclusie

De zakelijke relaties zijn goed in staat om de inhoudelijke en relationele kanten van de dienstverlening van het notariaat te beoordelen. Met name makelaars en hypotheekadviseurs werken immers intensief samen met het notariaat en kunnen het proces en de juistheid van de akten goed beoordelen.

)ienstverlening door goed-)pe notarissen niet minder goed

De algemene conclusie uit de 160 interviews is dat de marktwerking veel positieve ontwikkelingen tot gevolg heeft. De negatieve gevolgen blijven daarbij beperkt.
Er zijn geen aanwijzingen dat in de regio's met hevige prijsconcurrentie aantoonbaar structureel minder goede dienstverlening wordt geleverd door de 'goedkope' notariskantoren. Er is in ieder geval geen aanwijzing dat de laatste jaren de inhoudelijke kwaliteit slechter is dan voorheen. Sterker nog: de zakelijke relaties geven duidelijk aan dat door de prijsconcurrentie notarissen meer hun best doen om cliënten te krijgen en te behouden.

Lagere prijzen en betere dienstverlening

Volgens de zakelijke relaties van het notariaat is de belofte van marktwerking dus uitgekomen: lagere prijzen en betere dienstverlening.

4 Ontwikkeling bedrijfsvoering notariaat

4.1 Inleiding

In de maand april en mei zijn in totaal 18 interviews gehouden met vertegenwoordigers van notariskantoren. Daarnaast zijn nog interviews gehouden met enkele accountants van notariskantoren. Het doel van deze serie interviews is een inventarisatie te maken van de ontwikkelingen die de kantoren hebben doorgemaakt. Daarbij is met name ingegaan op de ontwikkeling in de laatste vier jaar.

Per regio zijn ten minste twee kantoren benaderd die (zeer) scherpe prijzen hanteren. De andere kantoren zijn min of meer willekeurig gekozen. Het zijn in ieder geval allemaal kantoren die al lang bestaan en zich niet profileren met lage tarieven.

In de referentieregio zijn ook kantoren gezocht die relatief lage prijzen hanteren. In één geval is hierbij een nieuw kantoor benaderd.

De ondervraagde accountants zijn geselecteerd op grond van het feit dat ze al vele jaren een substantieel aantal notariskantoren als klant hebben.

4.2 Aanpassing kantoren aan vrije tarieven

Prijs is belangrijk bij verkrijgen marktaandeel

Prijs meest effectieve marketinginstrument

Voor de nieuwere kantoren in de markt is de prijs vrijwel het enige marketinginstrument dat op kortere termijn effect heeft als het gaat om een positie in de markt te krijgen. Prijzen zijn vooral in de onroerendgoedmarkt van groot belang. Consumenten zijn niet of nauwelijks te overtuigen van andere onderscheidende eigenschappen van de notariële dienst (kwaliteit, voorlichting). Het belang van de onroerendgoedpraktijk is voor het notariaat ook dermate groot, dat het niet mogelijk is uit andere activiteiten (estate-planning, mediation) voldoende omzet te behalen. De prijs blijft dus als enige over. Alle geïnterviewden zijn het op dit punt eens. Het prijsbewustzijn van consumenten is de laatste tijd bovendien sterk toegenomen.

Het zijn met name de nieuwe kantoren die lage prijzen hanteren. Er zijn echter ook ‘oude’ kantoren die het prijsinstrument gebruiken uit lijfsbehoud. In sommige regio’s van het land is sprake van ‘ontgroening’ van de bevolking. Als gevolg daarvan neemt het aantal handelingen bij de notaris af (minder transporten). Dan kan een kantoor ervoor kiezen op kleinere schaal voort te gaan of werk uit de regio aan te trekken door lagere prijzen te hanteren.

Ook de gevestigde kantoren zijn echter met hun tarieven gezakt. Kantoren die in 2002 en 2003 hun tarieven en aantal aktes nog op peil wisten te houden, zagen in 2004 ineens de omzet inzakken. Dit proces is gekeerd door de tarieven substantieel te verlagen (25-30%). Een aantal kantoren kon dit bedrijfseconomisch ook omdat de efficiency al langere tijd goed werd bewaakt, een aantal heeft echter door deze ingreep het rendement flink zien dalen.

Nieuwkomers die eenmaal een bepaald marktaandeel hebben verworven met een zeer concurrerende prijsstelling, verhogen vaak daarna de tarieven, niet in de laatste plaats omdat ze anders de hoeveelheid werk niet aankunnen.

jonger zijn. Alle prijsvechters hebben een strakke kantoororganisatie waarbij alles erop is gericht het proces zo efficiënt mogelijk te laten verlopen. De notaris besteedt daarbij veel zaken uit aan andere medewerkers. Voor het passeren van een transport + hypotheek wordt ook een strak schema gehanteerd waarbij alles in 30 minuten wordt afgewerkt; 15 minuten voor het transport en 15 minuten voor de hypotheek. De laagste prijzen zijn alleen mogelijk als er veel volume wordt gehaald. Bij de prijsvechters is daar ook alles op gericht waarbij aan het eind van en halverwege de maand tot 16 transport- en hypotheekakten per dag passeren.

Bij enkele kantoren wordt de dienstverlening ook vergaand 'uitgekleed', bijvoorbeeld door:

- alleen nog maar per per e-mail of telefoon contact te hebben,
- de telefonische bereikbaarheid te beperken,
- het beperken van de koffievoorziening bij het passeren,
- de klant verantwoordelijk te maken voor het tijdig aanleveren van de stukken van de geldverstrekker.

Enkele kantoren ontmoedigen klanten met bijvoorbeeld complexere familiepraktijkzaken het kantoor in te schakelen, bijvoorbeeld door ze te verwijzen naar andere notarissen of door aanzienlijk hogere tarieven te rekenen. Dit is alleen bij prijsvechter genoemd.

ICT wordt in toenemende mate gebruikt. Ook hier hebben de nieuwere kantoren geen last van de remmende voorsprong en kunnen ze meteen het meest gunstige aanbod kiezen. Veel kantoren waarmee is gesproken geven aan hier ver mee te zijn of binnenkort weer een volgende stap te zetten op het gebied van ICT.

Zo goed als alle kantoren hebben een systeem waarbij de kosten van de akte worden geregistreerd. Het kostenbewustzijn is door de nieuwe omstandigheden dus zeker gegroeid.
Dit heeft ook zijn weerslag in het aantal mensen dat binnen de kantoren werkt. De belangrijkste kostenpost in het notariaat is het personeel (circa 56% van de totale kosten). Veel van de gevestigde kantoren hebben nu minder mensen in dienst. Daarnaast is ook een verschuiving te zien naar goedkopere medewerkers. Dit is een ontwikkeling die pas sinds 2002-2003 duidelijk is te zien op grotere schaal. Hetzelfde werk wordt dus met minder mensen uitgevoerd.

Kantoren werken niet onder hun eigen kostprijs

Op grond van de interviews is het zeer aannemelijk geworden dat de kantoren met de scherpste prijzen niet onder de kostprijs werken. Er wordt nog steeds op verdiend maar wel duidelijk minder dan vroeger. De prijsvechters geven aan genoegen te nemen met een lager persoonlijk inkomen dan het notariaat vroeger gewend was. Wat wel incidenteel voorkomt is dat er tijdelijk een lage prijs wordt gehanteerd om het imago van 'goedkoop' of 'niet duur' kantoor in de markt op te bouwen. Die lage prijs wordt dan na enige tijd weer opgevoerd.

Marketing

De marketingactiviteiten van kantoren lopen sterk uiteen. De nieuwkomers zijn hier duidelijk actiever en op meer fronten tegelijk. De oude media (advertenties, huis-aan-huisbladen, buitenreclame) en nieuwe media (eigen website, vermelding op 'degoedkoopstenotaris.nl') worden ingezet. Daarnaast worden ook de contacten met toeleveranciers gekoesterd en worden lezingen verzorgd rond bijvoorbeeld het nieuwe erfrecht.

Enkele kantoren maken gebruik van direct-mail om het kantoor bij toeleveranciers onder de aandacht te brengen. Er is zelfs één kantoor dat in de bioscoop is te zien.

De gevestigde kantoren hebben vaak al veel relaties in de regio met makelaars, banken en projectontwikkelaars. Bovendien hebben deze kantoren vaak ook een grotere ondernemingspraktijk en meer

vaste klanten. Mond-tot-mondreclame is voor alle kantoren van groot belang. Ook voor nieuwe kantoren is het van belang vanaf het begin goede kwaliteit te leveren.

Een relatief groot gevestigd kantoor heeft voor alle medewerkers die contact met cliënten hebben een trainingsprogramma ontwikkeld, gericht op het vergroten van de klantgerichtheid en het per telefoon kunnen onderbouwen van de door het kantoor gehanteerde tarieven.

Huisvesting en bereikbaarheid

De vestiging van de kantoren is ook een belangrijk punt bij het marketingbeleid. Hier zijn grote verschillen te zien. De bereikbaarheid is niet overal even goed, met name als het gaat om parkeervoorzieningen. Gemakkelijk en gratis parkeren is vooral voor de makelaars van belang, zij komen immers regelmatig bij de notaris op bezoek.
De inrichting van de kantoren verschilt sterk. Vaak is de wachtkamer erg simpel en puur functioneel. Er zijn ook kantoren die wat verder gaan en bijvoorbeeld aandacht besteden aan kleine kinderen met een speelhoekje. De stijl van de inrichting verschilt ook sterk. Gemeenschappelijk is echter dat het overal functioneel zakelijk is en nergens overdreven duur.

De openingstijden van de kantoren zijn de laatste jaren onveranderd of iets ruimer geworden. Notarissen beginnen vaak vroeg en blijven ook in de middagpauze open (niet allemaal overigens). Het is bovendien mogelijk om afspraken te maken buiten de vaste kantoortijden. Enkele kantoren hebben ook een 'koopavond' of zijn op zaterdag open.

Shoppende klanten

Klanten zijn bereid te reizen, maar notaristoerisme is wat overdreven

Alle kantoren hebben te maken met offerteaanvragen. Hierop wordt doorgaans alleen schriftelijk (of per e-mail) gereageerd. Voorheen werd ook wel telefonisch een opgave gedaan. De geïnterviewde kantoren vinden dit zonder uitzondering een begrijpelijke ontwikkeling. Ze merken ook dat mensen best bereid zijn een stuk te reizen om enkele honderden euro's te besparen. Het notaristoerisme waarover wel wordt gesproken komt voor, maar het is toch veelal een regionale markt waarop de kantoren actief zijn. Het vermeende notaristoerisme heeft vaak als achtergrond dat mensen oorspronkelijk uit de bepaalde regio komen en het notarisbezoek vervolgens combineren met een familiebezoek.

Offertes en prijsbeleid

De code helder offreren wordt lang niet overal gebruikt. Een aantal kantoren kent de code ook niet. Anderen zien het als een richtlijn. De ondervraagde kantoren zijn qua omvang redelijk te vergelijken. Ze noemen ook allemaal eenzelfde aantal offerteaanvragen van 15 tot 20 per dag.

Er is in het prijsbeleid behoorlijk verschil te zien. Bij de laagste prijzen gaat het vaak om uitgeklede diensten. Ze gelden alleen als aan alle voorwaarden wordt voldaan, bijvoorbeeld een vroege aanlevertijd van de informatie van de hypotheekverstrekker. Per saldo krijgen de klanten vaak meerwerk in rekening gebracht. Het meerwerk is bovendien bij zo goed als alle akten te verwachten omdat geldverstrekkers vrijwel nooit ruim op tijd zijn met de stukken. Bij het meerwerk gaat het dan om relatief hoge bedragen van 100 en meer. De mogelijke meerwerkkosten worden volgens de betreffende kantoren wel in de offerte genoemd.

Daarnaast worden steeds vaker kosten bij collega's in rekening gebracht voor dingen die voorheen collegiaal werden geleverd. Het komt ook voor dat kosten bij de wederpartij in rekening worden gebracht.
Onderhandelen over de tarieven is mogelijk en kan succesvol zijn. Er zijn kantoren die lagere prijzen hanteren als de klant erom vraagt. Bij prijsvechters is onderhandelen minder kansrijk.

Weer andere kantoren hanteren een vaste prijs voor alle transporten voor alle klanten ongeacht de waarde van het onderliggende registergoed. Er worden ook bedragen van 100.000 of 200.000 ge-

noemd als grens waarboven geen hogere tarieven meer worden gevraagd. 'Het zijn vaak de goedkopere appartementen waar we een hoop extra werk aan hebben, bij duurdere panden is het meestal vrij eenvoudig' volgens één van de notarissen.
Bij één kantoor kan de klant kiezen tussen een vooraf afgesproken vast tarief of een afrekening op basis van nacalculatie.

Bij alle kantoren zijn de tarieven zeer sterk gebaseerd op de daadwerkelijke kosten. Dat gaat ook op voor de familiepraktijk. Van kruissubsidie is nauwelijks nog sprake, in ieder geval veel minder dan voorheen. Dit blijkt overigens ook uit het tarievenonderzoek zoals opgenomen in de Trendrapportage Notariaat 2004.

Grote klanten zoals projectontwikkelaars krijgen bij hun vaste kantoren doorgaans een korting op de tarieven. Deze grote zakelijke relaties zijn al veel eerder op de prijs gaan letten dan de gemiddelde particulier.

Aard van het kantoor

De kantoren verschillen nauwelijks als het gaat om de aard van de werkzaamheden. De onroerendgoedpraktijk is bij de meeste kantoren van zeer groot belang, zeker bij de jongste kantoren. De familiepraktijk krijgt doorgaans nog steeds veel aandacht, zeker als het gaat om testamenten en samenlevingscontracten. De aankoop van een huis is dan een goed moment om die zaken te regelen. Deze 'cross-selling' is ook nodig om het kantoor rendabel te houden. De jongere kantoren zien juist de laatste jaren het aantal akten in de familiepraktijk groeien omdat ze daar ook meer aandacht aan besteden.

Een aantal prijsvechters beperkt de dienstverlening tot alle zaken die rond het transport en de hypotheekakte spelen. Het regelen van testamenten hoort daarbij. De overige notariële diensten krijgen minder aandacht. Dit is echter niet bij alle prijsvechters het geval: er zijn ook kantoren die nu ze eenmaal een positie in de markt hebben het dienstenpakket uitbreiden met bijvoorbeeld ook een ondernemingspraktijk.

De gevestigde kantoren, en dan met name de grotere kantoren, halen een aanzienlijk deel van de omzet uit de adviespraktijk voor ondernemingen, gemeenten en instellingen. Hierbij worden percentages genoemd van 20% en hoger. Ook bij deze kantoren blijft de onroerendgoedpraktijk echter de kurk waar het kantoor op drijft.

In het algemeen blijkt uit de interviews dat partijen de verdeling accepteren die nu is te zien in de markt. Er staan prijsvechters met een beperkter aanbod van diensten sterk geconcentreerd rond het transport van onroerend goed aan de ene kant, en wat duurdere kantoren met een full-service aanbod aan de andere kant.

4.3 Kwaliteit van de dienstverlening

Goed lopend proces

Kwaliteit is:
goed lopend proces…

De kantoren is gevraagd te omschrijven wat is te verstaan onder 'kwaliteit' in de onroerendgoedpraktijk. Voor de meeste zaken is dat samen te vatten in 'kwaliteit is vooral een goed lopend proces'. In dit proces worden alle checks en controles uitgevoerd, worden de partijen geïnformeerd over de voortgang. Het goed controleren en dat nog eens doen voor het passeren is dus essentieel.

Voor een belangrijk deel zijn dit zaken die zijn vast te leggen in een kwaliteitshandboek. De KNB stuurt hierop aan, de grote samenwerkingsverbanden zijn er ook mee bezig. Er zijn echter al kantoren die zelf een handboek hebben gemaakt tot aan ISO-certificatie toe.

Klantgerichtheid

…klantgerichtheid…

De marktwerking heeft ook positieve gevolgen voor de kwaliteit van de relationele aspecten van de dienstverlening. Kantoren zijn toch wakkergeschut en zijn nu veel actiever geworden richting klanten. Dit is ook terug te vinden in de ontwikkeling van nieuwe markten zoals estate planning, mediation en TTP-diensten.

Het ontstaan en doorontwikkelen van samenwerkingsverbanden als Netwerk Notarissen en Formaat wordt door de kantoren als een impuls voor kwaliteitsverbetering en professionalisering van het beroep gezien.

Kwaliteit

..niet bezuinigen op zorgvuldigheid.

Op de kwaliteit is te bezuinigen door minder controles te doen of bepaalde controles helemaal niet. Een andere mogelijkheid is in de akten verwijzen naar bepalingen in voorgaande akten, bijvoorbeeld rond zakelijke lasten en erfdienstbaarheden. Daarmee worden de problemen, werkzaamheden en kosten naar de toekomst verschoven. Bij enkele kantoren schijnt dit voor te komen volgens de geïnterviewden. Slechts één notaris kan dit tijdens het interview ook onderbouwen met bewijzen.

Zorgvuldigheid van werken komt bijvoorbeeld terug in de cijfers van het Kadaster zoals gepresenteerd in hoofdstuk 2. Twee prijsvechters zijn zich in ieder geval goed bewust van het belang van het zorgvuldig werken. Zij kennen de eigen (goede) resultaten op dit gebied en noemen ze zelf in het interview zonder dat de interviewer op de hoogte was van de 'score' van het eigen kantoor bij het Kadaster.

De meeste kantoren zien geen samenhang in de ontwikkeling van de tarieven en de ontwikkeling van de kwaliteit. Er komen wellicht iets meer kleine fouten voor in tijden waarin veel transporten moeten plaatsvinden. Bijna iedereen geeft aan dat er goede en minder goede kantoren zijn. Dat was vroeger echter ook al het geval. Het is niet zo dat de goedkopere ook de minder goede zijn.

Bij één van de interviews heeft de notaris dossiers laten zien van zaken die collega's niet goed hebben afgehandeld. Het gaat hier om duidelijke fouten die vérstrekkende gevolgen hadden kunnen hebben als ze niet waren ontdekt.

Het ging hier onder andere om het vergeten van royementen, te laat of foutief uitvoeren van royementen. Het Kadaster is overigens recentelijk opgetreden tegen twee notarissen die op dit punt structureel in de fout gingen.

Aansprakelijkheidsverzekering

Sterke stijging premies beroepsaansprakelijkheid

De premies voor beroepsaansprakelijkheidsverzekeringen zijn de laatste jaren sterk gestegen. Er is sprake van een verdubbeling. Daarbij heeft een grote rol gespeeld dat cliënten sneller een claim indienen dan vroeger. Als zich aantoonbaar kwaliteitsgebreken manifesteren is zeker te verwachten dat de premies (nog) verder stijgen. In het ergste geval is niet uit te sluiten dat bepaalde kantoren er niet in slagen een beroepsaansprakelijkheidsverzekering af te sluiten. Op dit moment zijn er overigens nog geen aanwijzingen voor dat verzekeringen dat overwegen.

4.4 De toekomst

Aan het slot van de interviews is ingegaan op ontwikkelingen die nu al zijn te zien en die mogelijk zorgen baren voor de toekomst van het notariaat. De onderwerpen die bij dit deel van het gesprek bij een aantal interviews terugkomen worden in deze paragraaf kort beschreven.

Nog verdere prijsdaling?

Aan het slot van de interviews is ingegaan op de toekomst en dan met name de zorgen die kantoren hebben over de toekomst Nog verdere prijsdaling wordt wel gevreesd. Dit heeft verschillende negatieve kanten. De kostprijs wordt nu immers wel duidelijk benaderd, zo wordt aangegeven. Het heeft ook gevolgen voor de aantrekkelijkheid van het beroep. De instroom van nieuwe kandidaten dreigt dan af te nemen. Daar zijn nu overigens al aanwijzingen voor.

Verdere prijsdaling heeft ook invloed op het investeringsvermogen van kantoren. Als de marges te laag worden, wordt het moeilijk te blijven investeren in technologie, opleiding en vaardigheidstraining van medewerkers.

Uit cijfers van het BFT blijkt dat er steeds meer notarissen financiële zorgen hebben. Dit is een direct gevolg van de verminderde omzet. De kosten in het notariaat zijn vooral personeelskosten en die zijn niet op korte termijn te beïnvloeden. Bij veel kantoren is de winst daarom teruggelopen. De notaris zelf heeft in een aantal gevallen evenmin de mogelijkheid om de eigen bestedingsbehoeften op korte termijn aan te passen. Er kan sprake zijn van vaste hypotheeklasten, pensioenverplichtingen e.d. Het is dus niet zo dat kantoren die in problemen geraken in die situatie komen omdat er te veel geld uit het kantoor wordt getrokken voor privé-doeleinden. De belangrijkste oorzaak is dat de kantoorkosten niet snel genoeg zijn aan te passen aan de nieuwe situatie met lagere marges en lagere volumes.

Te veel afhankelijk van hypotheekmarkt

Op dit moment wordt de huizenmarkt en vooral de hypotheekmarkt gedreven door de historisch lage rente. Veel mensen nemen dus nu de gelegenheid te baat om hypotheken over te sluiten en/of te verhogen. Met name de prijsvechters hebben van deze oversluitmarkt veel voordeel. Lager zal de rente in ieder geval niet worden, dus deze markt zal in de komende jaren afnemen. Het is dus van belang hier niet te afhankelijk van te worden. Als de hypotheekrente stijgt, heeft dit ook direct gevolgen voor de huizenmarkt. Dit is zeker te verwachten als de economie nog niet echt aantrekt.

Samenstelling kantoren

Veruit de meeste kantoren in het notariaat bestaan uit kantoren met één notaris en één of meerdere kandidaat-notarissen. Uit de gesprekken is naar voren gekomen dat kleine kantoren in toenemende mate op zoek zijn naar óf schaalvergroting óf samenwerking om te kunnen blijven voldoen aan de inhoudelijke en bedrijfsmatige eisen die het vak stelt. Met het krimpen van de marges is die investeringscapaciteit voor kleinere kantoren beperkt. Dat geldt voor het investeren in mensen, bijhouden van het vak, en voor het investeren in ICT, kantoorvoorzieningen en marktbewerking.

De kleine kantoren kunnen associaties aangaan met bestaande grotere kantoren of met andere éénpitters. Er komen echter ook lossere samenwerkingsverbanden voor. Dit maakt het mogelijk als klein kantoor toch een compleet of completer dienstenpakket aan te bieden.

Onderlinge verhoudingen

Het gevoel van de oude Broederschap van notarissen is in twee van de drie regio's die in dit onderzoek onder de loep zijn genomen, de laatste jaren zo goed als verdwenen. In de andere regio is het saamhorigheidsgevoel sterk verminderd. Soms is er zelfs een vijandige sfeer ontstaan waarbij notarissen elkaar publiekelijk zwart maken. Dit is slecht voor de kantoren, maar ook voor de reputatie van het beroep. De verslechterde verhoudingen hebben bijvoorbeeld ook tot gevolg dat notarissen ringvergaderingen niet meer bezoeken en ook buiten die vergaderingen niet meer met elkaar in gesprek gaan. Het komt helaas ook voor dat notarissen over elkaar slechte verhalen vertellen, ook richting klanten, makelaars en andere verwijzers.

Bijlage I Gebruikte vragenlijst telefonische interviews

INTRO
Goedemorgen/-middag/-avond mevrouw/mijnheer, u spreekt met .... van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf. . Ik wil u enkele vragen stellen over uw ervaringen met notarissen. Dit doen we in opdracht van het ministerie van Justitie om zo de ontwikkelingen in de notarismarkt te kunnen volgen. Zou ik een aantal vragen mogen stellen?

Vraag 01
Komt het vaak, soms, bijna nooit of nooit voor dat cliënten uw advies vragen bij de keuze van de notaris?
1: vaak
2: soms
3: bijna nooit
4: nooit
5: w.n.z./w.n.z.

Als Vraag 01 is groter dan 3 dan door naar Vraag 05

Vraag 02
Beveelt u één kantoor aan of heeft u een lijst van door u geselecteerde kantoren?
1: één kantoor
2: shortlist
3: weet niet / w.n.z.
4: beveel geen kantoren aan/geef alleen advies

Vraag 03
Waar let u op bij de selectie van kantoren?
Enq.: Meerdere antwoorden mogelijk
1: de prijs
2: de kwaliteit van de akten
3: de kwaliteit van de dienstverlening
4: de snelheid van reageren
5: de in de praktijk bewezen goede samenwerking
6: te maken afspraken over snelle afhandeling
7: nog anders namelijk.......
8: weet niet / w.n.z.

Vraag 04
Zijn er ook kantoren waarmee u speciale afspraken heeft gemaakt voor uw cliënten, bijvoorbeeld lagere prijzen.
1: ja, namelijk.....
2: nee
3: weet niet / w.n.z.

Vraag 05
Zijn er in uw omgeving ook kantoren die u nooit zou aanbevelen?
1: ja
2: nee
3: weet niet / w.n.z.

Als Vraag 05 is 1
Vraag 06
Kunt u toelichten waarom dat is?

Vraag 08
In uw regio zijn enkele goedkope kantoren actief. Heeft u ervaring met deze kantoren?
1: ja
2: nee
3: nee, ken geen goedkope kantoren
4: weet niet / w.n.z.
Als Vraag 08 is groter dan 1 dan door naar Vraag 11
Vraag 09
Bent u helemaal, gedeeltelijk of niet tevreden over de manier waarop deze goedkope kantoren werken?
1: helemaal
2: gedeeltelijk
3: niet tevreden
4: weet niet / w.n.z.

Vraag 10
Op welke punten behalve de prijs zijn de goedkope notarissen anders dan de anderen?

Vraag 11

Bent u het helemaal, gedeeltelijk of niet eens met de stelling dat de duurdere kantoren ook de betere kantoren zijn?
1: helemaal
2: gedeeltelijk
3: niet eens
4: weet niet / w.n.z.
Als Vraag 11 is kleiner dan 3

Vraag 11A
Kunt u uw antwoord toelichten?

Als Vraag 11 is 3
Vraag 11B
Kunt u uw antwoord toelichten?

Vraag 12
De laatste 4 jaar is er in de notarismarkt v eel veranderd. Welke positieve veranderingen ziet u?
Enq.: GOED DOORVRAGEN

Vraag 13
En welke veranderingen zijn volgens u niet goed?
Enq.: GOED DOORVRAGEN
Vraag 14
Merkt u wel eens dat een notaris foutjes of fouten maakt in de akten?
1: ja
2: nee
3: w eet niet / w.n.z.

Als Vraag 14 is groter dan 1 dan door naar Vraag 19INTRO

Vraag 15
Wat is de aard van die fouten?

Vraag 16
Komt dit zelden, een enkele keer, regelmatig of vaak voor?
1: zelden
2: een enkele keer
3: regelmatig
4: vaak
5: weet niet / w.n.z.

Vraag 17
Komt het de laatste jaren vaker voor dan voorheen?
1: ja
2: nee
3: weet niet/w.n.z.

Vraag 18
Treden die fouten steeds bij dezelfde kantoren op?
1: ja
2: nee
3: weet niet/w.n.z.

Vraag 19INTRO
Ik noem u vier aspecten over notariskantoren. Kunt u per aspect aangeven hoe het zich de laatste 4 jaar naar uw mening heeft ontwikkeld bij de notariskantoren die u kent? U kunt antwoorden met veel beter, beter, niet veranderd, slechter of veel slechter.

Vraag 19
De klantgerichtheid van de notariskantoren
De kwaliteit van de akten
De snelheid van handelen
De kosten van notarisdiensten

Is dit volgens u nu veel beter, beter, niet veranderd, slechter of veel slechter ten opzichte van 4 jaar geleden?
1: veel beter
2: beter
3: niet veranderd
4: slechter
5: veel slechter
6: weet niet/w.n.z.

Vraag 20
Zijn er naar uw indruk duidelijke verschillen te zien in de ontwikkeling die kantoren hebben gemaakt?
1: ja

2: nee
3: weet niet / w.n.z.

Als Vraag 20 is 1
Vraag 20A
Welke verschillen zijn u opgevallen?

Vraag 21
Zijn er tot slot nog zaken over de notarismarkt die nog niet aan de orde zijn geweest, maar die u wel wilt melden?
1: ja
2: nee
3: weet niet / w.n.z.

Als Vraag 21 is 1
Vraag 21A
Welke zaken zijn dat?

Afsluiting
Dan waren dit al mijn vragen. Ik dank u hartelijk voor uw medewerking aan dit onderzoek.

Bijlage 3

Overzicht notariële taken op grond van de wet

Domeinmonopolies notariaat
volgend uit diverse wetten [1]
september 2004 / (1001)

Boek 1 BW

Art. 80b	aangaan van partnerschapsvoorwaarden
Art. 115	aangaan van huwelijkse voorwaarden

Boek 2 BW

Art. 18	omzetting rechtspersoon
Art. 27+28	oprichting vereniging met volledige rechtsbevoegdheid
Art. 43	statutenwijziging vereniging met volledige rechtsbevoegdheid
Art. 54	oprichting coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij
Art. 53a	statutenwijzing coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij
Art. 64	oprichting naamloze vennootschap
Art. 86	uitgifte en levering van aandeel op naam, niet zijnde een aandeel als bedoeld in artikel 86*c* , of de levering van een beperkt recht daarop
Art. 124	statutenwijziging NV
Art. 175	oprichting besloten vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid
Art. 196	uitgifte en levering van een aandeel of de levering van een beperkt recht daarop
Art. 234	statutenwijziging BV
Art. 286	oprichting stichting
Art. 293	statutenwijziging stichting
Art. 318	fusie van vereniging, coöperatie, onderlinge waarborgmaatschappij, stichting, naamloze vennootschap en besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid.
Art. 334n	splitsing van vereniging, coöperatie, onderlinge waarborgmaatschappij, stichting, naamloze vennootschap en besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid.

Boek 3 BW

Art. 31	*"Waar een wetsbepaling die betrekking heeft op registergoederen, een notariële akte of een notariële verklaring voorschrijft, is een akte of verklaring van een Nederlandse notaris vereist."*
Art. 89	voor overdracht van onroerende zaken vereiste levering
Art. 98	vestiging, overdracht en afstand van beperkte rechten
Art. 195	verdeling van de gemeenschap
Art. 205	notariële beschrijving van de goederen door vruchtgebruiker
Art. 260	(volmacht tot) vestiging hypotheek
Art. 268	openbare verkoop door hypotheekhouder ten overstaan van notaris

[1] De opsomming is ***niet*** limitatief, doch beperkt tot vaker voorkomende werkzaamheden van de notaris. De opsomming dient ter illustratie.

Art. 270	koper moet koopprijs voldoen aan notaris; notaris keert uit aan verkoper/hypotheekhouder
Art. 301 lid 3	een uitspraak waaraan een voorwaarde verbonden is mag alleen ingeschreven worden als uit een notariële akte of authentiek afschrift daarvan de vervulling van die voorwaarde blijkt.

Boek 4 BW

Art. 16 lid 2	kantonrechter kan bepalen dat de boedelbeschrijving bij notariële akte dient te geschieden.
Art. 18 lid 1	door echtgenoot ongedaan maken van verdeling nalatenschap
Art. 94	maken van uiterste wil
Art. 95	in bewaring nemen onderhandse uiterste wil
Art. 188	verklaring van erfrecht
Art. 197	(optreden als boedelnotaris)

Boek 5 BW

Art. 31	vastlegging van de grens door de eigenaars van land en water
Art. 60	mandeligheid
Art. 61	beëindiging mandeligheid
Art. 93 lid 2	tenietgaan ondererfpacht
Art. 109	splitsing in appartementsrechten
Art. 139 lid 3	wijziging akte van splitsing
Art. 143 lid 2	opheffing van de splitsing

Boek 6 BW

Art. 252 lid 2	vestiging van een kwalitatieve verplichting

Boek 7 BW

Art. 3 lid 2	inschrijving van koop registergoed gedurende de bedenktijd
Art. 3 lid 6	inschrijving van koop registergoed
Art. 177	schenking voor zover strekking werking na overlijden

Boek 8 BW

Art. 202	hypotheekverlening op een teboekstaand zeeschip of op een recht waaraan een zodanig schip is onderworpen
Art. 800	scheepshuurkoop van een in het in artikel 783 genoemde register teboekstaand binnenschip
Art. 1308+1309	vestiging zakelijk recht op een teboekstaand luchtvaartuig

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering

Art. 514	executoriale verkoop van onroerende zaken
Art. 570	executoriale verkoop van schepen
Art. 658 + 668	ver- en ontzegeling
Art. 671	opstellen boedelbeschrijving in ‘bijzondere’ gevallen
Art. 677	verdeling gemeenschap in ‘bijzondere’ gevallen

Faillissementswet

Art. 7 lid 2	verzegelen van de boedel hangende het onderzoek
Art. 93 lid 1	verzegeling van de boedel na faillietverklaring

Kadasterwet

Artt. 26, 27, 30, 33, 34, 35, 36	opstellen verklaring ter inschrijving in de openbare registers van: -- een rechtshandeling naar burgerlijk recht (26), -- verkrijging door de Staat van registergoederen (27), -- vervulling van een voorwaarde, verschijning van een onzeker tijdstip en dood van de vruchtgebruiker (30), -- naamsverandering, omzetting, fusie en splitsing van een rechtspersoon (33) -- een verjaring (34) -- verklaring van waardeloosheid (35) -- het feit dat het nut van een mandelige zaak voor elk der erven is geëindigd, het bestaan van een recht als bedoeld in art. 150, eerste lid Overgangswet nieuw BW en het ontstaan van een erfdienstbaarheid door bestemming of herleving (36)
Art. 77	opstellen akte van vernieuwing

Wet conflictenrecht huwelijksvermogensregime

Art. 4	verklaring dat het huwelijksvermogensregime niet wordt beheerst door het Nederlandse recht.

Wet conflictenrecht geregistreerd partnerschap (nog niet in werking getreden)

Art. 15	verklaring dat het partnerschapsregime niet wordt beheerst door het Nederlandse recht.

Wetboek van Koophandel

Art. 353	opstellen scheepsverklaring

Rijksoctrooiwet

Art. 69	openbare verkoop van een octrooi door een pandhouder of beslaglegger

Rijkswet vrijwillige zetelverplaatsing van rechtspersonen

Art. 2 + 10	wijziging van de akte van oprichting in verband met zetelverplaatsing BV/NV

Wet vrijwillige zetelverplaatsing derde landen

Art. 3, 4 en 5	Besluit tot zetelverplaatsing, terugbrengen van de zetel van en naar Nederland

Tijdelijke wet huurkoop onroerende zaken
Art. 2 huurkoop [2]

Uitvoeringswet Verordening tot instelling van Europese economische samenwerkingsverbanden
Art. 8 omzetting EESV in coöperatie met wettelijke aansprakelijkheid

Wet educatie en beroepsonderwijs
Art. 9.1.2 overdracht van de instandhouding van een openbare instelling

Wet nationaliteit zeeschepen in rompbevrachting
Art. 4 opgave in verband met inschrijving van een zeeschip in het rompbevrachtingsregister

Wet op de expertisecentra
Art. 52 + 58 overdracht van de instandhouding van een school

Wet op het primair onderwijs
Art. 49 + 56 overdracht van de instandhouding van een school

Wet op het voortgezet onderwijs
Art. 42c + 50 overdracht van de instandhouding van een school

Zaaizaad- en Plantgoedwet
Art. 50a openbare verkoop van een kwekersrecht door een pandhouder of beslaglegger

[2] Vergelijk art. 17 van deze wet: overgangsregeling

Bijlage 4

Brief van 9 november 2004 van de Minister van Justitie aan de Tweede Kamer

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 2004–2005

23 706

Wettelijke regeling van het notarisambt, mede ter vervanging van de Wet van 9 juli 1842, Stb. 20, op het Notarisambt en de Wet van 31 maart 1847, Stb. 12, houdende vaststelling van het tarief betreffende het honorarium der notarissen en verschotten (Wet op het notarisambt)

Nr. 59

BRIEF VAN DE MINISTER VAN JUSTITIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 9 november 2004

1. Inleiding

In mijn brief van 3 mei jongstleden[1] heb ik een integraal overzicht gegeven van diverse, deels met elkaar samenhangende beleidstrajecten ten aanzien van het notariaat. Ik heb u daarbij toegezegd u afzonderlijk te informeren over het *toezicht op het notariaat.*

Het toezicht op het notariaat kent vele vormen en is op zeer verschillende wijze georganiseerd. Het palet van toezichthouders is in 1999 door de Werkgroep Toezicht notariaat onder leiding van de toenmalige president van de rechtbank Den Haag, mr. A.H. van Delden, onder de loep genomen. Dit rapport is bij brief van de staatssecretaris van Justitie d.d. 29 november 1999 aan U verzonden. Deze werkgroep concludeerde dat het toezicht op het notariaat verbrokkeld en weinig gecoördineerd is. De werkgroep adviseerde om het interne preventieve toezicht te versterken door kwaliteitszorg in de vorm van systematische kwaliteitsbewaking- en bevordering onder verantwoordelijkheid van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) te ontwikkelen. Voor wat betreft de versterking van het externe preventieve toezicht dacht de werkgroep voor de langere termijn aan het onderbrengen van de toezichtfunctie bij een speciaal hiervoor toegeruste externe instantie.

Recentelijk is, zoals bij u bekend is, de Commissie evaluatie Wet op het notarisambt onder leiding van dhr. mr. A. Hammerstein geïnstalleerd met als opdracht de wet- en regelgeving van het notarisambt in den brede aan een onderzoek te onderwerpen. De rapportage van de Commissie is voorzien voor medio 2005. De commissie heeft een brede taakopdracht en zij zal ook de verbrokkeling en coördinatie van het toezicht alsmede de inrichting en werkwijze van het tuchtrecht in beschouwing nemen.

Als het gaat om het toezicht op de kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening, acht ik het echter niet gewenst en ook niet noodzakelijk om te wachten op de rapportage van de Commissie. Er zijn op het terrein van de

[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 23 706, nr. 56.

KST81374
0405tkkst23706-59
ISSN 0921 - 7371
Sdu Uitgevers
's-Gravenhage 2004

kwaliteit en integriteit van de beroepsgroep de afgelopen tijd al de nodige initiatieven door de KNB genomen, maar gezien recente informatie (zoals het Jaarverslag van Bureau Financieel Toezicht (BFT) 2003, de ronde tafel d.d. 5 oktober jl., die is georganiseerd door de vaste commissie van Justitie en de aanloop naar de ledenvergadering van de KNB op 8 oktober jl.) tot dusverre met ontoereikend resultaat. Het is van groot belang thans de inspanningen van de afgelopen periode te effectueren en tot een intensivering te komen.

De essentie van deze intensivering heb ik reeds in mijn brieven aan Uw Kamer van 3 mei jl. en van 9 juli jl.[1] verwoord. In de eerste plaats verricht de KNB verder de nodige inspanningen ter borging van de aan de beroepsgroep toevertrouwde elementen. Daarenboven zijn een (in omvang beknopte) externe voorziening van stelseltoezicht – oftewel: vindt genoemde borging door de KNB afdoende plaats – en gericht toezicht op basis van signalen en risicoanalyse nodig. Het heeft mijn voorkeur deze taken toe te voegen aan de huidige taken van het BFT. Met de in deze brief beschreven maatregelen wordt, als het gaat om toezicht op kwaliteit en integriteit van de beroepsbeoefening, een markante stap vooruit gezet.

2. Vertrouwen in het notariaat

De notaris vervult in onze samenleving een belangrijke en unieke functie. Als openbaar ambtenaar en onpartijdig adviseur verschaft hij door het regelen en vastleggen van rechtsverhoudingen en het formaliseren van wilsverklaringen zekerheid in het rechtsverkeer.
Om deze belangrijke functie met soms verstrekkende rechtsgevolgen adequaat te kunnen vervullen zijn bij wet- en regelgeving nadere eisen aan de deskundigheid en de beroepsuitoefening van de notaris gesteld. Zo wordt van de notaris verlangd dat hij in zijn werkzaamheden een hoge mate van zorgvuldigheid betracht en hij zich in alle gevallen strikt onafhankelijk en onpartijdig opstelt. Op deze manier wordt getracht het publieke belang van rechtszekerheid en een goede rechtsbedeling te borgen.

Of de notaris er in alle gevallen in slaagt aan de gestelde eisen te voldoen, is moeilijk vast te stellen. De notaris oefent zijn ambt in zelfstandigheid uit en de aard van de werkzaamheden van de notaris brengt met zich mee dat eventuele onvolkomenheden niet of pas in een laat stadium aan het licht komen (bijvoorbeeld als de erflater overlijdt, het huwelijk wordt ontbonden of het huis wordt doorverkocht). Daar komt bij dat de notaris een wettelijke geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht heeft.

Dit alles maakt niet alleen dat de notaris een belangrijke en unieke functie in onze samenleving vervult, maar ook een kwetsbare en moeilijk te controleren functie. Incidenten in de beroepsuitoefening van de notaris die de rechtszekerheid aantasten kunnen leiden tot maatschappelijke onrust en een verminderd vertrouwen van de burger in het notariaat. Vertrouwen in het notariaat is een groot goed en alle inspanningen dienen erop gericht te zijn het zorgvuldig verworven vertrouwen van de samenleving in de notaris te waarborgen en te behouden. Ter bepaling of voldaan wordt aan de gestelde eisen is goed toezicht, ook al kan het optreden van incidenten daarmee uiteraard niet volledig worden uitgesloten, essentieel.

3. De notaris verandert

Naast de specifieke kenmerken die inherent zijn aan het notariaat hebben maatschappelijke ontwikkelingen en de komst van de nieuwe notariswet op 1 oktober 1999 er verder toe bijgedragen dat een vernieuwde dynamiek van het notariaat wordt verlangd om haar belangrijke wettelijke taak

[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 23 706, nr. 57.

ten behoeve van de rechtsbescherming in de toekomst goed te kunnen blijven vervullen.[1] De confrontatie met een competitieve markt en prijsconcurrentie, maar ook een verminderde conjunctuur, brengen in voorkomende gevallen spanningen met zich mee voor onder andere de integriteit van de beroepsuitoefening. Ook de interdisciplinaire samenwerking met andere (juridische) beroepsgroepen zorgt voor spanning op de onafhankelijkheid en transparantie van het notarisambt.

Zonder vooruit te lopen op de analyse van de commissie Hammerstein, kan gesteld worden dat dit spanningsveld mogelijke risicofactoren oplevert voor de positionering en het functioneren van de notaris, en dus ook voor zijn integriteit.[2]
Ter illustratie: uit het jaarverslag 2003 van het BFT blijkt onder andere dat in 48 gevallen de bewaringspositie van de zogenaamde derdengeldrekening op één of meerdere momenten negatief is geweest. In een aantal van deze gevallen is slechts sprake van administratieve tekortkomingen, maar ten principale geldt dat ook binnen de beroepsgroep het bewust aantasten van de derdengeldrekening voor andere doeleinden wordt gezien als «doodzonde». Het BFT heeft in 2003 ook 22 klachten ingediend bij de kamer van toezicht, waarvan vijf naar aanleiding van onderzoeksresultaten.

4. Problemen bij het huidig toezicht op het notariaat

Thans heeft het BFT tot taak om toezicht te houden op de financiële huishouding bij de beroepsuitoefening van de notarissen en gerechtsdeurwaarders. De rol van het BFT beperkt zich tot de op financieel en administratief gebied geldende regels, hetgeen impliceert dat het BFT – net als andere «aspecttoezichthouders» – alleen toezicht mag houden op kwaliteit en integriteit voorzover dit een aspect betreft dat uit zijn wettelijke gedefinieerde toezichttaak voortvloeit. Het BFT kan derhalve geen integraal toezicht houden op kwaliteit en integriteit.
De kamer van toezicht is wél belast met het toezicht op alle aspecten van de beroepsuitoefening, maar is in de praktijk vanwege haar repressieve functie beperkt qua onderzoeksmogelijkheden. Bovendien zijn vraagtekens te plaatsen bij de combinatie van toezicht en tuchtrecht bij de kamer.

Oordeelsvorming over de conclusie van de, in de inleiding vermelde, Werkgroep Toezicht Notariaat omtrent verbrokkeling van toezicht en een gebrek aan coördinatie tussen toezichthouders vereist een fundamentele beschouwing van het gehele complex aan wet- en regelgeving. Derhalve heb ik de commissie Hammerstein verzocht nader in te gaan op het formele vraagstuk hoe om te gaan met de veelheid van toezichthouders binnen het notariaat.

De werkgroep concludeerde daarnaast dat het bestaande toezicht op het notariaat overwegend een repressief karakter heeft. Zoals hierboven reeds beschreven, heeft de notaris een publiekrechtelijke functie, met unieke bevoegdheden om in het rechtsverkeer op een aantal vitale terreinen in het algemeen belang wettelijk voorgeschreven diensten aan opdrachtgevers te verlenen. Mijn verantwoordelijkheid voor de goede werking van dit wettelijk stelsel vereist naar zijn aard noodzakelijkerwijs primair een sterk preventief werkend toezicht naast overigens onvermijdelijk repressief ingrijpen.
Om dit preventief toezicht te intensiveren is de komende tijd een aantal maatregelen van groot belang:
- De KNB zal het intern ontwikkelde kwaliteitssysteem implementeren; in het kader daarvan zal ook bijzondere aandacht moeten worden gegeven aan integriteitsvragen.
- In situaties die zich daarvoor lenen zal de KNB zelf actief optreden

[1] De notaris verandert, Jaarverslag KNB 2002–2003, p. 5.
[2] Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit, mr. F.Lankhorst en dr. J.M. Nelen, pp. 42–50.

tegen bij haar bekende leden van de beroepsgroep die zich niet gedragen zoals een notaris betaamt.
- Aan een externe instantie zal de taak worden toebedeeld toe te zien op de werking van de kwaliteitsen integriteitswaarborging; deze instantie zal daarbij tevens de bevoegdheid krijgen in individuele gevallen nader onderzoek te doen en de casus zonodig voor te leggen aan de tuchtrechter.

De KNB heeft de afgelopen jaren al verschillende initiatieven genomen betreffende het interne toezicht, maar de effectuering daarvan is nog niet in alle gevallen toereikend. Dit hangt samen met de omstandigheid dat een aantal initiatieven van zeer recente datum is. Daarnaast is de KNB als publiekrechtelijke beroepsorganisatie bevoegd en voldoende geëquipeerd tot kwaliteitsbevordering, door middel van onder meer verordeningbevoegdheid. Het accent heeft echter vooral gelegen op normstelling en minder op handhaving.

Dat het huidige preventieve toezicht op kwaliteit en integriteit nog niet volwaardig is, werd ook door de deelnemers aan de ronde tafel d.d. 5 oktober 2004 bij de vaste commissie van Justitie veelvuldig benoemd.

5. Investering door de KNB

Een belangrijke plaats is weggelegd voor de kwaliteitszorg en -bevordering (inclusief integriteit) vanuit het notariaat zelf. Daarbij zijn al belangrijke stappen gezet. In oktober 2003 heeft het bestuur van de KNB de zogenoemde Kwaliteitsnorm van de KNB uitgebracht.

Deze kwaliteitsnorm bevat normen op het gebied van de organisatie van het notariskantoor, de oriëntatie en opdrachtaanvaarding, het uitvoeren van de opdracht, het passeren van de akte, de nazorg en de ondersteunende processen. De normen zijn grotendeels gebaseerd op de wet- en regelgeving voor het notariaat. Het kwaliteitssysteem is niet statisch, maar zal voortdurend in beweging zijn en worden aangepast aan nieuwe inzichten en praktijkervaring.

Om te bezien of de opzet en werking van de kwaliteitssystemen van de kantoren voldoen aan de in de Kwaliteitsnorm van de KNB neergelegde kwaliteitsnormen, is een bijbehorend auditsysteem ontwikkeld. Door opgeleide auditors afkomstig uit het notariaat worden aan de hand van checklists kwaliteitsonderzoeken verricht. Deze auditors beschikken over een grote mate van vakinhoudelijke kennis, mede omdat een deel van hun oordeel gebaseerd moet zijn op «professional judgement». Het zijn dan ook in eerste instantie adviseurs die helpen om de professionaliteit van de beroepsgroep te bevorderen. In het voorjaar van 2004 is de KNB in pilotvorm begonnen met het uitvoeren van de eerste audits. Deze audits vinden vooralsnog op vrijwillige basis plaats en zijn bedoeld om ervaring met het kwaliteitssysteem en het auditwerkprogramma op te doen. Met deze stappen is een basis gelegd. Het komt nu aan op het effectueren daarvan.

Bij de recente wijzing van de Wna is de KNB met ingang van 1 augustus 2004 de bevoegdheid gegeven om bij verordening regels te stellen betreffende de bevordering van de kwaliteit van de beroepsuitoefening.[1] De KNB heeft momenteel een verordening op de kwaliteit in voorbereiding, waarin de invoering en verplichtstelling van kwaliteitstoetsing van notariskantoren wordt geregeld.
Een interne beleidsnota ter voorbereiding op de verordening ligt thans ter bespreking voor aan de ledenraad van de KNB. Vooropgesteld dat deze daarna zonder grote aanpassingen de instemming van de ledenraad

[1] Wna, artikel 61, tweede lid.

verkrijgt, schat het bestuur van de KNB in dat de verordening eind 2005 aan mij ter goedkeuring kan worden voorgelegd. Met deze verordening kan het handhavingstraject indien noodzakelijk via het tuchtrecht worden getoetst en de naleving van rechtswege worden afgedwongen.

De KNB kan als publiekrechtelijke beroepsorganisatie niet volstaan met het organiseren van kwaliteitsbeleid en -audits. Zij kan ook anderszins actief optreden op het gebied van de handhaving, zoals onlangs is aangetoond.
De genoemde confrontatie met een competitieve markt en prijsconcurrentie vanaf 1 oktober 1999 heeft bij individuele notarissen geleid tot verschillende bewegingen. Daarbij zijn ook bewegingen die gewild of ongewild de grenzen van het toelaatbare opzochten. Dit wekte ook verontrusting bij Uw Kamer, getuige vorig jaar gestelde Kamervragen[1]. Dit voorjaar heeft de KNB het initiatief genomen bij haar leden een inventarisatie te houden van marktinitiatieven. Mede op basis van dit materiaal heeft de KNB in twee gevallen bevorderd dat er juridische stappen zijn gezet. In beide gevallen bleek de tuchtrechter de visie van de KNB te delen.

Uit deze twee voorbeelden is eens te meer duidelijk geworden dat de rol van de KNB niet beperkt is tot kwaliteitsbeleid voorzover dat in regelgeving is neergelegd maar zich eveneens uitstrekt tot het integriteitsbeleid ten behoeve van de beroepsgroep. Dat hoeft niet te verbazen, want integriteit is een kernkwaliteit van de beroepsgroep die ook intern ontwikkeld en onderhouden moet worden. De wijze van optreden van de KNB in bovengenoemde twee gevallen leent zich in voorkomende gevallen dan ook voor herhaling, hetgeen mij passend voorkomt voor een publiekrechtelijke beroepsorganisatie. Met vorenstaande jurisprudentie in de hand en met de intensivering van het preventieve toezicht moet de KNB in toenemende mate in staat worden geacht om zichtbaar voor haar leden de grens te trekken tussen pionieren enerzijds en overschrijding van de norm anderzijds. Daarbij zal de KNB in discussie met haar leden moeten komen tot gezaghebbende uitspraken over het te verwachten danwel het feitelijk optreden waar het de onafhankelijkheid betreft.

Een dergelijk optreden van de KNB, in gevallen waar sprake is van strijdigheid met de door haar als publiekrechtelijke organisatie wenselijk geachte normen op het terrein van kwaliteit en integriteit, kan er wel toe leiden dat het gewenst wordt om ook de formele mogelijkheden en bevoegdheden van de KNB op dit punt nader te bezien. Ik wil dit aspect in overleg met de KNB en de externe toezichthouder (zie hieronder) en in afstemming met de commissie Hammerstein bezien.

6. Externe toezichtfunctie als complement

Aanvullend op het preventieve toezicht door de KNB is een externe toezichtsfunctie over de volle breedte van de beroepsuitoefening gewenst. Het BFT voert in het huidig toezichtbestel bij het notariaat reeds het financieel toezicht uit. Uit bijgaande evaluatie[2] blijkt dat, behoudens enkele verbeterpunten, het BFT het huidige financiële toezicht voldoende doelmatig en doeltreffend uitvoert. Mede om te voorkomen dat het huidige complex van toezichthouders verder uitdijt ben ik voornemens om met het BFT te bezien of het mogelijk is om ook deze nieuwe toezichtsfunctie in het BFT op te laten gaan.

Deze toezichtsfunctie omvat allereerst het toezicht op de opzet, bestaan en werking van (de relevante onderdelen van) het kwaliteitssysteem.
De toetsing van de wijze waarop de auditing wordt uitgevoerd en de toetsing van de juistheid en volledigheid van de oordelen van de auditors is daarbij het eerste aangrijpingspunt. Bij dit stelseltoezicht is voorts inbe-

[1] Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, Aanhangsel 1649 en 1650.
[2] Evaluatie Bureau Financieel Toezicht (BFT), Het Expertise Centrum (HEC), Den Haag, 25 juni 2004. Dit stuk is ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

grepen het toezicht op de activiteiten die de KNB anderszins ontplooit om inbreuken op de gewenste kwaliteit en integriteit bij de taakvervulling door notarissen tegen te gaan. Van de KNB mag immers een actieve en consequente opstelling worden verwacht.

De externe toezichthouder heeft derhalve als taak om vast te stellen of de activiteiten van de auditors c.q. de KNB afdoende zijn. Waar dit niet zo is, ook als dat een gevolg is van onvoldoende mogelijkheden, moet de externe toezichthouder dat vaststellen. Per norm dient van geval tot geval te worden bezien of het mogelijk en wenselijk is om dergelijke toezicht-aspecten alsnog te vervatten in het interne kwaliteitssysteem of andere activiteiten van de KNB.

De externe toezichthouder krijgt tevens de bevoegdheid in individuele gevallen (nader) onderzoek te doen naar notarieel handelen dat mogelijk strijdig is met de wettelijke opdracht, met KNB-verordeningen, met de noodzakelijke onafhankelijkheid of anderszins met de gewenste integriteit. Van die bevoegdheid kan gebruik worden gemaakt indien de externe toezichthouder dat nodig acht. Aanleiding kunnen bijvoorbeeld meldingen of signalen zijn uit de audit door de KNB, maar bijvoorbeeld ook van het bestuur van de KNB (met name gevallen waarin de KNB optreden gewenst acht maar daarvoor geen onderzoeksmogelijkheid beschikbaar heeft), de voorzitter van de kamer van toezicht, vanuit het ministerie van Justitie of vanuit een derde belanghebbende. Resultaat van het specifieke onderzoek vormt een feitelijk dossier ten behoeve van verdere oordeelsvorming. De externe toezichthouder kan dit dossier (en waar van toepassing met zijn voorstel over te treffen maatregelen) ter nadere beoordeling voorleggen aan de KNB, de tuchtrechter of het Openbaar Ministerie.

7. Implementatietraject

Het is evident dat met de daadwerkelijke invoering van het toezicht op kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening nog wel enige tijd is gemoeid. Het implementatietraject bevat vier van elkaar te onderscheiden activiteiten: 1. Definitieve aanwijzing en equipering van het BFT als externe toezichthouder, 2. nadere uitwerking met de kamers van toezicht, 3. het opstellen van een gezamenlijk toezichtarrangement en 4. Het voorbereiden van de noodzakelijke wettelijke grondslag (zie § 7.1 tot en met § 7.4). Overigens ben ik voornemens deze activiteiten zoveel mogelijk parallel te laten verlopen.

§ 7.1 Aanwijzing externe toezichthouder

Zoals eerder in deze brief is gemeld, ben ik voornemens om met het BFT te bezien of het mogelijk is om ook de nieuwe toezichtstaak in het BFT op te laten gaan. Daarbij dient wel onder ogen te worden gezien dat deze nieuwe toezichtstaak, hoewel beknopt qua volume, wel andere competenties en kennis vergt dan hetgeen voor het financieel toezicht benodigd is. Bijzonder aandachtspunt bij de inrichting van de toezichthouder zijn dan ook de competenties van de medewerkers. Zo is praktische kennis en ervaring met het functioneren van het notariaat benodigd om effectief (meta-)toezicht uit te kunnen oefenen op de kwaliteit en integriteit van de dienstverlening. Naast kennis van het notariaat en vakinhoudelijke kennis, zijn de zogenoemde «zachte» kanten van wezenlijk belang bij de uitoefening van het toezicht. Onder deze «zachte» kanten worden organisatieculturele aspecten verstaan zoals onderlinge verhoudingen, wederzijds vertrouwen en respect, de wijze van communiceren, houding en bejegening alsmede beeldvorming. Tezamen met het BFT zal moeten worden onderzocht of deze organisatie in staat is binnen redelijke termijn tot een efficiënte en effectieve invulling van het nieuwe taakgebied te komen.

Aandachtspunt daarbij is ook het ervoor zorgdragen dat uit een specifiek doel verkregen informatie niet zomaar beschikbaar gesteld kan worden voor een ander doel, zoals een tuchtrechtelijk onderzoek.

§ 7.2 Nadere uitwerking met de kamers van toezicht

De toekomstige taken van de externe toezichthouder vereisen zorgvuldige afstemming met de kamers van toezicht. Het is uit een oogpunt van scheiding van functies van aanklager en rechter minder gewenst dat een «vooronderzoek», in het kader van de toezichtfunctie gelast door de voorzitter van de kamer van toezicht, kan leiden tot een tuchtrechtelijke klacht bij diezelfde kamer van toezicht. Hier komt artikel 6 van het EVRM, dat elke procespartij recht geeft op een onafhankelijke en onpartijdige rechter, in het geding. Dit aspect wordt expliciet aan de commissie Hammerstein voorgelegd.
Wel blijft het wenselijk dat de (voorzitter van de) kamer van toezicht in het belang van waarheidsvinding bevoegd is een onderzoek op te dragen aan derden en voorts signalen kan doen toekomen aan de externe toezichthouder, welke uiteindelijk zoals gesteld zélf bevoegd is te besluiten tot een gericht onderzoek.

§ 7.3. Opstellen van een gezamenlijk toezichtarrangement

Met de bij het toezicht betrokken partijen zal een toezichtarrangement worden afgesloten. In een toezichtarrangement komt de praktische invulling van het toezicht tot uiting. Het meest wezenlijke kenmerk van een toezichtarrangement is dat verschillende partijen met elkaar samenwerken om het toezicht te ontwikkelen en uit te oefenen. Het toezichtarrangement is een dynamisch geheel dat aangepast dient te worden als daartoe een praktische noodzaak blijkt, bijvoorbeeld omdat besloten is om bepaalde toezichtaspecten alsnog te vervatten in het interne kwaliteitssysteem. Belangrijk onderdeel van het toezichtarrangement vormt ook het maken van afspraken rondom aanleveren van informatie.

§ 7.4. Voorbereiden en aanbrengen wettelijke grondslag

Het voornemen om het huidig toezicht te versterken vereist een aanpassing van de wet- en regelgeving. Bij deze materie dient ook rekening te worden gehouden met mededingingsrechtelijke aspecten. Een wetsvoorstel zal worden voorbereid, opdat de in deze brief vermelde vernieuwingen in de toezichtstructuur worden gereguleerd. Gedegen toezichthouden vereist specifieke bevoegdheden, waarbij in formele zin voldoende rekenschap wordt gegeven aan doelmatigheid, rechtmatigheid en zorgvuldigheid.

Van bepaalde bevoegdheden, zoals het betreden van plaats van praktijkuitoefening en inzage in de dossiers, boeken en bescheiden, ligt het in de rede dat deze toekomen aan de externe toezichthouder. Zoals aangegeven in het vijfde hoofdstuk wil ik zonodig ook met de KNB en de externe toezichthouder, in afstemming met de commissie Hammerstein verkennen of de huidige wettelijke bepalingen de KNB niet – teveel – beknotten bij het uitoefenen van haar handhavingsactiviteiten of dat er anderszins nog belemmeringen zijn ten aanzien van de kwaliteitsbevordering.

In de aanpassing van wet- en regelgeving zal ook het door de KNB en het BFT onderschreven voornemen worden meegenomen om bij het financieel toezicht meer dan thans te steunen op de werkzaamheden die worden uitgevoerd in het kader van de reguliere accountantscontrole. Daardoor kan de financieel toezichthouder meer terugvallen op de bevindingen van de accountant en daarmee vervolgens effectiever en effi-

ciënter haar financiële toezichttaak uitvoeren. Hiertoe ben ik voornemens om het huidige voorschrift tot beoordelingsverklaring bij de jaarstukken aan te scherpen tot een accountantsverklaring.

De Minister van Justitie,
J. P. H. Donner

Bijlage 5

Verslag van een schriftelijk overleg, Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 23 706, nr. 61.

Tweede Kamer der Staten-Generaal 2

Vergaderjaar 2004–2005

23 706 Wettelijke regeling van het notarisambt, mede ter vervanging van de Wet van 9 juli 1842, Stb. 20, op het Notarisambt en de Wet van 31 maart 1847, Stb. 12, houdende vaststelling van het tarief betreffende het honorarium der notarissen en verschotten (Wet op het notarisambt)

Nr. 61

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 15 februari 2005

Binnen de vaste commissie voor Justitie[1] hebben enkele fracties de behoefte enkele vragen en opmerkingen aan de minister van Justitie voor te leggen over de brief inzake «Toezicht op de kwaliteit en integriteit Notariaat» van 9 november 2004 (kamerstuk 23 706, nr. 59). De minister heeft deze vragen beantwoord bij brief van 14 februari 2005. Vragen en antwoorden, voorzien van een inleiding, zijn hierna afgedrukt.

De voorzitter van de commissie,
De Pater-van der Meer

De adjunct-griffier van de commissie,
De Groot

[1] Samenstelling:
Leden: Van de Camp (CDA), De Vries (PvdA), Van Heemst (PvdA), Vos (GL), Rouvoet (CU), Adelmund (PvdA), De Wit (SP), Albayrak (PvdA), Luchtenveld (VVD), Wilders (Groep Wilders), Weekers (VVD), De Pater-van der Meer (CDA), Voorzitter Çörüz (CDA), Verbeet (PvdA), Ondervoorzitter Wolfsen (PvdA), De Vries (CDA), van Haersma Buma (CDA), Eerdmans (LPF), Van Vroonhoven-Kok (CDA), Van Fessem (CDA), Straub (PvdA), Griffith (VVD), Van der Laan (D66), Visser (VVD), Azough (GL), Vacature (algemeen) en Vacature (algemeen).
Plv. leden: Jonker (CDA), Dijsselbloem (PvdA), Timmer (PvdA), Halsema (GL), Van der Staaij (SGP), Kalsbeek (PvdA), Van Velzen (SP), Tjon-A-Ten (PvdA), Van Baalen (VVD), Blok (VVD), Hirsi Ali (VVD), Jager (CDA), Van Heteren (PvdA), Arib (PvdA), Buijs (CDA), Sterk (CDA), Varela (LPF), Joldersma (CDA), Ormel (CDA), Van Dijken (PvdA), Örgü (VVD), Lambrechts (D66), Rijpstra (VVD), Karimi (GL), Hermans (LPF) en Vergeer (SP).

KST84224
0405tkkst23706-61
ISSN 0921 - 7371
Sdu Uitgevers
's-Gravenhage 2005

Inleiding van de minister

Bij brief van 9 november 2004 (TK 23 706, nr. 59) heb ik u de brief inzake het toezicht op de kwaliteit en integriteit Notariaat aangeboden. Een drietal fracties binnen de vaste commissie voor Justitie heeft vragen en opmerkingen aan mij voorgelegd. Met belangstelling heb ik kennis genomen van deze vragen en opmerkingen en ik zal daar dan ook graag op in gaan. Een aantal vragen heeft betrekking op het standpunt van de KNB zoals verwoord in een afzonderlijke brief over dit onderwerp van de KNB aan uw Kamer. Ik kan u echter meedelen dat de beantwoording van de door u gestelde vragen ertoe geleid heeft dat de oorspronkelijk geconstateerde verschillen van inzicht met de KNB niet meer aan de orde zijn. Er bestaat met de KNB geen verschil van mening meer over de wijze waarop het toezicht op de kwaliteit en integriteit versterkt dient te worden. In dat opzicht sluit de opstelling van de KNB aan bij de beantwoording van de vragen. Uit oogpunt van herkenbaarheid volg ik bij de beantwoording in overwegende mate de opzet van de brief van 9 november jl..

I. Vragen en opmerkingen van de fracties

Inleiding

De leden van de CDA-fractie signaleren dat de wijze van toezicht van het notariaat al in 1999 onder de loep is genomen en dat toen is geconcludeerd dat het toezicht te verbrokkeld en te weinig gecoördineerd was. Deze leden vragen waarom sindsdien niets is ondernomen om het toezicht wel goed te laten functioneren?
Voorts vragen deze leden of kan worden aangegeven op welke punten de minister de aanbevelingen van de Werkgroep Toezicht notariaat onderschrijft en op welke punten hij van het advies afwijkt? Zij onderschrijven de noodzaak om wat betreft de vormgeving van het toezicht vooruit te lopen op de aanbevelingen van de Commissie Hammerstein. Wat echter als commissie met andere aanbevelingen op dit terrein komt dan de minister nu voorstelt? Heeft de minister wel kennis mogen nemen van de voorlopige conclusies van de Commissie Hammerstein?

De leden van de SP-fractie onderschrijven het standpunt van de minister dat waar het gaat om het toezicht op de kwaliteit en de integriteit van de beroepsuitoefening door de notaris, het niet wenselijk of noodzakelijk is te wachten op de Commissie Hammerstein. Echter, deze leden kunnen niet anders dan constateren dat veel van de huidige zorgen en vragen met betrekking tot de integriteit van sommige notarissen direct samenhangen met de gevolgen van de invoering van de nieuwe Wet op het notarisambt, vooral door de introductie van de marktwerking in het notariaat. Daarom merken de leden van de SP-fractie op dat alleen het versterken van het toezicht op het notariaat niet voldoende zal zijn om alle problemen op dit terrein op te lossen. Terugdraaien van de marktwerking in het notarisambt zou daar een zeer belangrijke bijdrage aan kunnen leveren. Voor een nadere discussie over dit onderwerp wachten deze leden met belangstelling de evaluatie van de Commissie Hammerstein af.

De leden van de SGP-fractie kunnen zich vinden in het standpunt dat het niet per se noodzakelijk is om wat betreft het toezicht op de kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening te wachten op de rapportage van de Commissie evaluatie Wet op het notarisambt. Zij vragen echter hoe dit standpunt zich verhoudt tot de mededeling dat de commissie Hammerstein is verzocht nader in te gaan op het formele vraagstuk hoe om te gaan met de veelheid van toezichthouders binnen het notariaat, mede gezien het feit dat deze commissie eerst medio 2005 zal rapporteren.

De notaris verandert

De leden van de CDA-fractie informeren naar de stand van zaken betreffende het aangekondigde wetsvoorstel inzake de notaris in loondienst. De minister constateert dat mede als gevolg van een meer competitieve markt en prijsconcurrentie spanningen voor onder andere de integriteit van de beroepsuitoefening kunnen ontstaan en dat dat mogelijke risicofactoren oplevert voor de positionering en het functioneren van de notaris. Zonder vooruit te lopen op de conclusies van de Commissie Hammerstein, menen de leden van de CDA-fractie wel op te mogen merken dat zij ook bij de minister een gevoel van urgentie proeven om de doorgeschoten marktwerking aan banden te leggen. Is dit juist?

Problemen bij het huidig toezicht op het notariaat

De leden van de CDA-fractie merken op dat de minister stelt dat er vraagtekens te stellen zijn bij de combinatie van toezicht en tuchtrecht bij de kamer van toezicht. Kan nader worden ingegaan op de vraagtekens die daarbij geplaatst kunnen worden? De minister meent dat de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (verder: KNB) «in situaties die zich daarvoor lenen» zelf actief moet optreden tegen bij haar bekende leden van de beroepsgroep die zich niet gedragen zoals het een notaris betaamt. Kan worden uitgelegd wat wordt bedoeld met «situaties die zich daarvoor lenen»?

Investering door de KNB

De leden van de CDA-fractie delen het pleidooi van de minister voor en sterk preventief werkend toezicht naast het overigens onvermijdelijk repressief ingrijpen. Zij hebben echter nog twijfels of dat preventieve toezicht wel bij de KNB zelf neergelegd kan worden. De minister concludeert dat effectuering van de door de KNB genomen initiatieven betreffende het interne toezicht nog niet toereikend is. Bij deze leden rijst dan de vraag waarop het vertrouwen van de minister is gebaseerd dat zij op korte termijn wél tot een adequaat intern toezicht zullen komen. Zij hebben daar nog onvoldoende vertrouwen in.
Bovendien heeft ook de KNB zelf zich tegen dit voornemen verzet. De KNB meent dat zij daartoe te weinig mogelijkheden en handvatten heeft. Waarom wordt er niet geluisterd naar deze signalen vanuit de branche zelf? Hoe meent de minister dat dit interne toezicht kan functioneren als de KNB zelf al aangeeft daarvoor niet geëquipeerd te zijn?
Voorts vragen deze leden of het feit dat de KNB optreedt als «belangenclub» voor de notarissen en daarom per definitie geen objectieve organisatie is, in de ogen van de minister geen belemmering vormt voor het invullen van een onafhankelijk toezichtorgaan?
De leden van de CDA-fractie vragen de minister verder het argument van de KNB te beoordelen dat het toekennen van de interne toezichtfunctie aan de KNB niet eens mogelijk is in het kader van de machtenscheiding omdat KNB ook een wetgevende taak heeft.
Overigens zijn deze leden er wel van overtuigd dat KNB in kader van preventie wel degelijk een belangrijke rol heeft, maar dat hun taak vooral ziet op het formuleren en handhaven van toelatingseisen. De aan het woord zijnde leden zijn van mening dat het thans wel heel gemakkelijk is om notaris te worden aangesteld. Waarom wordt een antecentenonderzoek of psychologisch onderzoek niet onderdeel gemaakt van de toetredingseisen? Bovendien pleiten deze leden ervoor om de jonge notaris als onderdeel van de benoemingsprocedure ook te laten verschijnen voor een commissie. Zij zijn van mening dat hiermee al in een vroeg stadium veel kaf van het koren gescheiden kan worden. Per slot van

rekening dient bij de benoeming rekening te worden gehouden met de bijzondere aard van het beroep. Hoe staat de minister hier tegenover?

De leden van de SGP-fractie onderschrijven het standpunt dat bij het interne kwaliteitstoezicht een rol voor de KNB is weggelegd, in het bijzonder door het stimuleren van verbeteringen. De KNB zou moeten streven naar verplichtstelling van de kwaliteitstoets van notariskantoren door middel van een verordening, waartoe zij krachtens de recente wijziging van de Wet op het notarisambt met ingang van 1 augustus 2004 de bevoegdheid heeft gekregen. Deze leden stellen echter de vraag of het de bedoeling is dat het Bureau Financieel Toezicht (verder BFT) vervolgens weer zogenoemd stelseltoezicht gaat uitoefenen op de kwaliteitsaudits van de KNB. Indien dat de bedoeling is, achten deze leden dit niet wenselijk. Nieuw toezicht, voornamelijk extern integriteitstoezicht, zou volgens deze leden in handen gelegd moeten worden van een Inspectie voor het notariaat.

Externe toezichtfunctie als complement

Genoemde leden achten het van belang dat het systeem van checks en balances er ook in voorziet dat toezicht op toezicht mogelijk is. Waarom is ervoor gekozen dat het instituut dat het externe preventieve toezicht zal vervullen (BFT) ook het toezicht op het interne preventieve toezicht vervult? Is nog overwogen om bijvoorbeeld de Raad voor de Accreditiatie toezicht te laten houden op het functioneren van de kwaliteitsonderzoeken?

De leden van de SP-fractie kunnen zich vinden in het voornemen van de minister om het externe toezicht op het notariaat te versterken. Bovendien onderschrijven zij het voornemen van de minister om te bezien of deze extra toezichthoudende taak kan worden ondergebracht bij het BFT. Echter, net als de KNB heeft gedaan in haar standpunt over de brief van de minister, vragen zij waarom de minister kiest voor versterkt toezicht *op de KNB* en niet op de notarissen. Hoe beoordeelt de minister de kritiek van de KNB, dat extern toezicht op de KNB, om na te gaan of die de integriteit van het notariaat wel voldoende bevordert en handhaaft, zich niet verdraagt met de trias politica? Hoe beoordeelt de minister de overweging van de KNB, dat de KNB de regels zou moeten stellen, een extern toezichthouder onderzoek naar de handhaving van deze regels zou moeten doen en de tuchtrechter zou moeten oordelen over overtredingen van deze regels? De leden van de SP-fractie ontvangen graag een nadere reactie van de minister op het standpunt van de KNB met betrekking tot de voorliggende brief van 9 november 2004 (23 706, nr. 59).
De leden van de SP-fractie delen de zorg van de KNB dat zij weinig mogelijkheden heeft om op te treden tegen notarissen die zich niet houden aan de eisen van hun ambt. Juist daarom is het zaak het werkterrein van het externe toezicht uit te breiden met integriteitstoezicht *op de notarissen*. De taak van de KNB ligt veeleer op het gebied van de interne kwaliteitsbevordering en -toezicht. Bovendien zou een dergelijke scheiding van functies (toezichthoudende taak buiten de KNB) (verdere) complicaties rond de kamers van toezicht kunnen voorkomen. Overigens hebben de leden van de SP-fractie vragen over de huidige samenstelling van de kamers van toezicht en voornamelijk over het aandeel van notarissen in deze kamers. Ook voor een nadere discussie over dit onderwerp wachten de leden van de SP-fractie met belangstelling op de evaluatie door de Commissie-Hammerstein.

De leden van de SGP-fractie hebben begrip voor het standpunt dat deze nieuwe (externe) toezichtsfunctie bij voorkeur niet moet leiden tot het verder uitdijen van het complex toezichthouders. Daarom kunnen zij zich

voorstellen dat de eerder genoemde Inspectie voor het notariaat zou worden ondergebracht bij het BFT. Deze leden herinneren er overigens aan dat het BFT als ook de KNB al eerder de instelling van een Inspectie hebben bepleit. Het grote voordeel zien deze leden hierin dat de Inspectie onder meer zelf initiatieven kan nemen tot onderzoek naar het functioneren van een individuele notaris. Deze leden stellen in dit verband de vraag of de minister onderkent dat de huidige Kamers van Toezicht slecht of matig toegerust zijn voor het doen van zulk onderzoek. Bovendien stellen zij de vraag of het doen van zulk onderzoek wel goed past bij de rechtsprekende taak van de kamers.
Tot slot vragen de leden van de SGP-fractie of de minister onderkent dat het, bezien vanuit het principe van machtenscheiding, in elk geval niet voor de hand ligt om integriteitsonderzoek bij de KNB onder te brengen, aangezien de KNB medewetgever zal zijn van verordeningen waaraan de integriteit zal moeten worden getoetst.

Implementatietraject

De leden van de CDA-fractie constateren dat minister een gedetailleerd implementatietraject voor ogen heeft, maar daar nog geen tijdpad bij kan noemen. Hij volstaat met constatering dat met de daadwerkelijke invoering van het toezicht op kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening nog wel enige tijd is gemoeid. Omdat deze leden overtuigd zijn van het feit dat het gevoel van urgentie ook leeft bij de minister, rijst bij hen de vraag op welke termijn hij de nieuwe toezichtstructuur geïmplementeerd dacht te hebben.

II. Reactie van de minister van Justitie

Het onderwerp toezicht staat al lange tijd hoog op de agenda. Toezicht heeft een belangrijke functie in het scheppen van vertrouwen bij burgers, belanghebbenden en bij de onder toezicht staande organisaties. Effectief toezicht past in de brede maatschappelijke behoefte om zicht te krijgen op de wijze waarop diverse organisaties en instanties gebruik maken van hun bevoegdheden. Goed toezicht kan een belangrijke impuls geven tot kwaliteitsverbetering van de dienstverlening, ook voor het notariaat.

In 1999 heeft de Werkgroep toezicht notariaat een rapport opgesteld met diverse aanbevelingen voor de korte en de lange termijn inzake het stelsel van toezicht. In reactie op de vraag van de leden van de CDA-fractie waarom sinds die tijd niets is ondernomen, wil ik aangeven dat de focus de eerste tijd gericht is geweest op de implementatie van het financiële toezicht bij onder andere de notarissen. Het evaluatie-rapport, opgesteld door Het Expertise Centrum, bevat onder andere de conclusie dat dit toezicht, enkele aandachtspunten daargelaten, thans doeltreffend en efficiënt door het Bureau Financieel Toezicht (hierna: BFT) wordt uitgevoerd. Vervolgens zijn er op Europees niveau richtlijnen tot stand gekomen ter voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld. De werkingssfeer van deze bepalingen strekt zich ook uit tot het notariaat. De notaris dient zich te houden aan de Wet Melding Ongebruikelijke Transacties en de Wet Identificatie Dienstverlening. Ook hierop dient toezicht gehouden te worden. Het BFT is sedert 12 september 2003 aangewezen als toezichthouder. De implementatie van dit toezicht is nog in ontwikkeling.
Ook het denken over toezicht op kwaliteit en integriteit heeft niet stilgestaan. In een door Justitie ingestelde werkgroep, waarin zowel de KNB als het BFT participeerden, is in 2003 en 2004 bezien hoe het toezicht op kwaliteit en integriteit vormgegeven kon worden. De brief inzake toezicht op de kwaliteit en integriteit is hier mede een resultante van. De keuze nu het toezicht op kwaliteit en integriteit te intensiveren hangt verder samen

met de ervaringen in de praktijk sinds de inwerkingtreding van de Wet op het notarisambt in 1999. Terzake verwijs ik ook naar de recent uitgebrachte trendrapportage (TK 23 706, nr.60).

Wat betreft het eerder genoemde rapport van de Werkgroep Toezicht vragen de leden van de CDA-fractie of ik kan aangegeven op welke punten ik de aanbevelingen onderschrijf en op welke punten ik van het advies afwijk. Met de onlangs aan u gezonden brief van 9 november 2004 is een belangrijke aanbeveling van de werkgroep voor de langere termijn onderschreven. Het betreft het onderbrengen van de preventieve externe toezichtfunctie bij een speciaal hiervoor toe te rusten instantie.

Het rapport van de werkgroep toezicht notariaat is verder één van de bouwstenen geweest voor de brief inzake toezicht op kwaliteit en integriteit. Daarnaast kan de Commissie Evaluatie Wet op het notarisambt (Commissie Hammerstein) gebruik maken van de bevindingen uit het rapport. Zo maakt het benoemde knelpunt in het rapport van de verbrokkeling («acht met toezicht belaste instanties») bijvoorbeeld onderdeel uit van de brede taakopdracht waarover de commissie zich buigt, zodat ik de desbetreffende adviezen daarover afwacht. Na bestudering van het advies van de commissie zal ik een beleidsmatig oordeel terzake geven. Ik ben verheugd te constateren dat zowel de leden van de CDA-fractie, de SP-fractie als de SGP-fractie mijn zienswijze delen om, voor wat betreft het toezicht op de kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening, niet te wachten op de uitkomsten van de Commissie Hammerstein. De leden van de CDA-fractie stellen wel de vraag wat te doen als de commissie medio 2005 met andere aanbevelingen op dit terrein komt. De Commissie heeft een brede taakopdracht, getuige het instellingsbesluit welke u op 9 juli 2004 is toegezonden (TK23 706, nr.57). Zij zal zich eerder buigen over aanvullende vragen in de bredere context van het toezicht die bijvoorbeeld betrekking hebben op het aantal toezichthouders en de verhouding tussen het tuchtrecht en het toezicht. Het ligt dus niet in de rede dat de Commissie Hammerstein zich in detail zal bezig houden met de uitwerking van het toezicht op de kwaliteit en integriteit van het notariaat.
Ik kan verder de leden van de CDA-fractie meedelen dat ik niet op de hoogte ben van eventuele voorlopige conclusies van de Commissie Hammerstein en zie het eindrapport van de Commissie Hammerstein met vertrouwen tegemoet. Het door de leden van de SGP-fractie in dit verband specifiek benoemde vraagstuk van de veelheid van toezichthouders is ook onderdeel van de taakopdracht van de Commissie.

De leden van de SP fractie zijn van mening dat veel van de huidige zorgen en vragen met betrekking tot de integriteit van sommige notarissen direct samenhangen met de gevolgen van de invoering van de nieuwe Wet op het notarisambt, vooral door de introductie van de marktwerking in het notariaat. Zij merken op dat alleen het versterken van het toezicht op het notariaat niet voldoende zal zijn om alle problemen op dit terrein op te lossen en zijn van mening dat het terugdraaien van de marktwerking in het notarisambt daar een zeer belangrijke bijdrage aan kan leveren. Vertrouwen in het notariaat is een groot goed en daarom dienen alle inspanningen er op gericht te zijn om dat vertrouwen te waarborgen en te behouden. Goed toezicht is daartoe essentieel, maar ik ben uiteraard niet de mening toegedaan dat hiermee het optreden van incidenten uitgesloten is. Het versterkte toezicht zal echter wel een grote preventieve werking hebben en vormt daarom een noodzakelijke aanvulling op het bestaande repressieve toezicht. De stelling van deze fractie dat terugdraaien van de marktwerking een belangrijke bijdrage kan leveren kan ik niet onderschrijven. Hiervoor verwijs ik naar het antwoord op de vraag van de CDA-fractie of er sprake is van doorgeschoten marktwerking.

De notaris verandert

Op 1 oktober 1999 is de nieuwe Wet op het notarisambt in werking getreden. De gedachte achter de wet was dat door de concurrentie niet alleen de tarieven lager worden, maar dat de notarissen geprikkeld worden tot productinnovatie en een verbetering van kwaliteit. Echter mede als gevolg van een meer competitieve markt en prijsconcurrentie kunnen spanningen optreden voor onder andere de integriteit van de beroepsuitoefening, hetgeen mogelijke risicofactoren oplevert voor de positionering en het functioneren van de notaris. Deze en andere praktische effecten van deze wet worden sinds de inwerkingtreding van die wet gevolgd. Na een drietal monitorrapporten is onlangs de eerste trendrapportage notariaat aan u toegezonden (TK 23 706, nr. 60).

De leden van de CDA-fractie vragen of het juist is dat zij ook bij mij een gevoel van urgentie proeven om de doorgeschoten marktwerking aan banden te leggen.
Of sprake is van doorgeschoten marktwerking kan ik op dit moment niet vaststellen. Wel vind ik de ontwikkelingen, zoals ook aangegeven in mijn brief van 3 mei 2004 (TK 23 706, nr. 56) dermate verontrustend dat ik besloten heb tot een snelle evaluatie van de wet. Daartoe is de Commissie Hammerstein ingesteld. Ik ben thans in afwachting van het advies van de Commissie Hammerstein. Het advies wordt medio dit jaar verwacht waarna op korte termijn een standpunt ter zake aan de Kamer zal worden voorgelegd.

Naast de introductie van de marktwerking in de notariële dienstverlening hebben zich op het terrein van het functioneren van de professionele dienstverleners zoals de notaris diverse ontwikkelingen voorgedaan. Zo kan ik u, in reactie op de vraag van de leden van de CDA-fractie, wat betreft het wetsvoorstel notaris in loondienst, melden dat de voorbereiding zich in een vergevorderd stadium bevindt. Met de KNB wordt deze en volgende maand overlegd over een aantal aspecten van het wetsvoorstel, dat daarna zo spoedig mogelijk voor consultatie en daarna voor advies aan de Raad van State wordt gezonden.

Problemen bij het huidige toezicht op het notariaat

De leden van de CDA-fractie vragen welke kanttekeningen er te plaatsen zijn bij de combinatie van toezicht en tuchtrecht bij de kamers van toezicht. Met toezicht doel ik in dit verband bijvoorbeeld op de taak van de voorzitter van de kamer van toezicht om in voorkomende gevallen een onderzoek te gelasten naar de naleving van bij en krachtens de Wet op het notarisambt gestelde regels. Aanleiding voor een onderzoek kan een klacht zijn die tegen een notaris wordt ingediend, maar een onderzoek kan ook op eigen initiatief van de kamer plaatsvinden hetgeen tot een ambtshalve klacht kan leiden. Vervolgens heeft de kamer van toezicht tot taak tuchtzaken te behandelen die mogelijkerwijs voortkomen uit het eerder ingesteld onderzoek. Weliswaar schrijft de wet voor dat niet dezelfde voorzitter zowel in het vooronderzoek als bij de behandeling van de tuchtzaak mag optreden, maar het is niet optimaal dat de bevoegdheid onderzoeken te initiëren en de besluitvorming omtrent het al dan niet tuchtrechtelijk afdoen, is neergelegd bij dezelfde instantie die is belast met de tuchtrechtspraak zelf.

Het is gebruikelijk dat de bevoegdheden een onderzoek in te stellen cq te gelasten en de besluitvorming om zaken voor te leggen aan de tuchtrechter worden belegd bij een ander orgaan dan het college dat met de tuchtrechtspraak is belast. De mate waarin de taken wringen wordt sterker bij een intensivering van het toezicht in de hierboven bedoelde zin.

Met bovenstaande reactie meen ik ook antwoord gegeven te hebben op de vraag van de SGP-fractie die gesteld is bij de paragraaf over de «Externe toezichtsfunctie als complement» of het doen van onderzoek naar het functioneren van een individuele notaris wel goed past bij de rechtsprekende taak van de kamers.

Om het preventieve toezicht bij de KNB te versterken dient de KNB het intern ontwikkelde kwaliteitssysteem te implementeren en dient de KNB daarnaast zelf actief richting haar leden op te treden in situaties die zich daarvoor lenen. De KNB heeft namelijk als publiekrechtelijke beroepsorganisatie een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van haar leden, die van een wettelijke basis is voorzien in artikel 61, eerste lid van de Wet op de notarisambt. De KNB heeft tot taak de bevordering van een goede beroepsuitoefening door de leden en van hun vakbekwaamheid. Haar taak omvat mede de zorg voor de eer en het aanzien van het notarisambt.

In dat verband heeft de KNB een signalerende taak waar het gaat om mogelijke problemen onder haar leden. Indien de KNB bij de uitvoering van het preventieve toezicht zoals hiervoor omschreven op dergelijke problemen stuit is zij bevoegd al dan niet door tussenkomst van het BFT een klacht voor te leggen aan de kamer van toezicht of een verzoek in te dienen om een onderzoek te gelasten. Er is echter een grens aan het optreden van de KNB, omdat de KNB geen «opsporingsorgaan» is en ook niet over de daarbij behorende bevoegdheden beschikt. Tegen deze achtergrond doel ik, in reactie op de vraag van de leden van de CDA-fractie, op «situaties die zich daarvoor lenen».

Investeren door de KNB

Ik ben verheugd dat de CDA-fractie mijn pleidooi deelt voor een sterk preventief werkend toezicht naast het repressieve toezicht, De leden van de CDA-fractie vragen wel aandacht voor signalen vanuit de KNB en voor de (on)mogelijkheden van het uit oefenen van het interne toezicht door de KNB. Hier ga ik ook nader in op de vraag van de leden van de SP-fractie die gesteld zijn bij de paragraaf over de «Externe toezichtsfunctie als complement».
Deze leden vragen daar om een nadere reactie op het standpunt van de KNB en geven aan de zorg van de KNB dat zij weinig mogelijkheden heeft om op te treden tegen notarissen die zich niet houden aan de eisen van hun ambt.
Laat ik vooropstellen dat de KNB mijn zienswijze deelt over de noodzaak om het toezicht op het notariaat te versterken. De zorg voor kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening acht ik, verwijzend naar de wettelijke taakomschrijving van de KNB, primair een verantwoordelijkheid van de beroepsgroep zelf. Net als kwaliteit is integriteit een kernkwaliteit van de beroepsgroep zelf die ook intern ontwikkeld en onderhouden dient te worden. De verantwoordelijkheid van de KNB houdt niet op bij de normering of het ontwikkelen en onderhouden van systemen die de kwaliteit en integriteit bevorderen, maar omvat ook de verantwoordelijkheid de toepassing van dergelijke systemen in de praktijk te volgen en zo nodig te signaleren waar niet aan de normen wordt voldaan. De leden van de CDA-fractie hebben echter weinig vertrouwen dat de KNB in staat is om op korte termijn tot een adequaat intern toezichtsysteem te komen. De KNB heeft terzake van de bevordering van de kwaliteit en de integriteit, veel stappen gezet. Het voorstel moet leiden tot een intensivering van de reeds genomen activiteiten waardoor het naar mijn mening mogelijk moet zijn om op termijn een voldoende niveau van kwaliteit en integriteit te bereiken.
In mijn brief heb ik reeds uiteengezet welke activiteiten de KNB in het kader van de versterking van het preventieve kwaliteitstoezicht heeft

ondernomen. Zo heeft het bestuur van de KNB in 2003 de Kwaliteitsnorm uitgebracht en is een auditsysteem ontwikkeld aan de hand waarvan kwaliteitsaudits worden gehouden. Deze vorm van intern toezicht wordt door de KNB niet ter discussie gesteld en ik verschil dan ook niet van mening met de KNB dat een externe toezichthouder de taak moet krijgen om toezicht te houden op die kwaliteitsaudits.
Ook ben ik van mening dat de scheidslijn tussen «kwaliteit» en «integriteit» arbitrair is en in de praktijk niet altijd even duidelijk te maken. Daarom pleit ik ervoor om zowel de interne kwaliteitszorg, als de interne zorg voor de integriteitbewaking bij de KNB neer te leggen en deze aspecten niet uit elkaar te halen.
De KNB heeft een eigen verantwoordelijkheid voor het bevorderen van de integriteit van de beroepsgroep. De externe toezichthouder houdt op haar beurt «stelseltoezicht» op de activiteiten die de KNB uitoefent ter bevordering van de integriteit van haar leden, ongeacht de vraag of dit in het kwaliteitssysteem of op andere wijze is vormgegeven. Zoals reeds in de brief aangegeven kan op een later moment bezien worden of het noodzakelijk en gewenst is de KNB waar het gaat om haar taak bij het bevorderen van de kwaliteit en integriteit (extra) formele bevoegdheden toe te kennen.
Ik ben het met de KNB eens dat de echte «opsporings- en handhavingstaken» inclusief bijbehorende bevoegdheden, evenmin als het vellen van een rechterlijk oordeel, niet bij de beroepsorganisatie thuishoren. Bovendien zijn de leden van de CDA fractie van mening dat de KNB optreedt als een belangenorganisatie en om die reden geen objectieve organisatie zou zijn. Ik ben het daar niet mee eens. De KNB is een publiekrechtelijke beroepsorganisatie, bekleed met bevoegdheden en dat vormt geen belemmering om te investeren in de borging van de aan de beroepsgroep vertrouwde elementen, zoals kwaliteit en integriteit.

Wat betreft het argument van de KNB dat in het kader van de machtenscheiding een interne toezichtsfunctie niet mogelijk is merk ik, in reactie op vragen van de leden van de CDA-fractie, op dat de KNB geen met staatsmacht beklede organisatie is, maar een publiekrechtelijke beroepsorganisatie met een integraal takenpakket zoals omschreven in artikel 61 eerste lid van de Notariswet. Voor de uitvoering van die taak heeft de KNB onder meer een regelgevende bevoegdheid. Echter, in dit verband kan de KNB niet alleen regels stellen, maar heeft zij ook een signalerende taak waar het gaat om mogelijke problemen onder haar leden. Indien de KNB constateert dat regels niet worden nageleefd kan zij dit melden bij het BFT en de kamers van toezicht. Rechtspreken is echter voorbehouden aan de kamers van toezicht. In welke gevallen de tuchtrechter een uitspraak wordt gevraagd is afhankelijk van zaken die worden voorgelegd, onder meer door de KNB.

In de Wet op het notarisambt staan regels voor de te volgen procedure voor benoeming van (kandidaat-)notarissen. De regels bevatten diverse waarborgen, zoals een advies van de Commissie van deskundigen die een advies geeft over het ondernemingsplan. Voorts dient de stageduur van zes jaar te zijn voltooid. Bij de kamer(s) van toezicht in de arrondissementen waar door de kandidaat-notaris is gewerkt wordt navraag gedaan of er klachten zijn ingediend. Ook dient een verklaring omtrent het gedrag bij het benoemingsverzoek te worden meegestuurd. Ik ben het eens met de leden van de CDA-fractie dat toelatingseisen een preventieve werking kùnnen hebben. Echter, voor een beslissing over een eventuele aanpassing van de benoemingsprocedure te nemen, wacht ik eerst af wat Commissie Hammerstein over de benoemingsprocedure zal adviseren.

Externe toezichtfunctie als complement

De leden van de SGP-fractie achten het niet wenselijk dat het Bureau Financieel Toezicht (BFT) «stelseltoezicht» zou gaan uitoefenen op de kwaliteitsaudits van de KNB en dat dit in handen gelegd zou moeten worden van een Inspectie voor het notariaat.
Ik begrijp uit de vraagstelling dat de leden van de SGP-fractie in dit kader de noodzaak tot een extern oordeel delen, maar de (voorlopige) keuze voor de organisatie die de taak uitvoert in twijfel trekken.
Belangrijk argument voor het bij het bij voorkeur bij het BFT neerleggen van het externe toezicht in plaats van bij een ander orgaan zoals bijvoorbeeld de Raad voor de Accreditatie, is dat het BFT reeds belast is met het uitoefenen van het financiële toezicht en het toezicht op de naleving van de Wet melding Ongebruikelijke Transacties en de Wet Identificatie Dienstverlening. Uit het bij de brief gevoegde evaluatierapport blijkt bovendien dat het BFT het huidige financiële toezicht, ook al is er nog een aantal aandachtspunten, voldoende doelmatig en doeltreffend uitvoert. Bezien of het BFT ook deze toezichtstaak onder zich kan krijgen ligt dan ook voor de hand. Op deze manier kan integraal toezicht worden uitgeoefend. Uiteraard zal in het met het BFT te voeren overleg gedegen moeten worden geborgd dat een uitbreiding van de toezichtstaak op effectieve en efficiënte wijze gestalte kan krijgen.

De leden van de SP-fractie stellen de vraag waarom ik kies voor versterkt toezicht op de KNB en niet voor versterkt toezicht op de notarissen. Deze veronderstelling is onjuist. Het voorstel is om de rol die de KNB heeft voor wat betreft de bevordering van de kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening van de individuele notarissen te versterken. Hiervoor heeft de KNB als publiekrechtelijke beroepsorganisaties een pro-actieve en signalerende rol richting de individuele notarissen. Wanneer de KNB in dat kader signaleert dat niet aan de normen wordt voldaan, zal zij het BFT vragen om onderzoek te doen jegens individuele notarissen. Wel zal het BFT «stelseltoezicht» houden op de KNB en heeft het BFT in dat kader een taak om te bezien of de door de KNB gehanteerde werkwijzen om de kwaliteit en integriteit te bevorderen, goed functioneren, maar het BFT krijgt geen bevoegdheden om sancties ten aanzien van de KNB uit te oefenen.

De leden van de SP-fractie vragen naar mijn oordeel over de kritiek van de KNB, dat extern toezicht op de KNB om na te gaan of de KNB de integriteit wel voldoende bevordert, zich niet verdraagt met de trias politica. Hier herhaal ik wat ik reeds hierboven geantwoord heb op vragen van de leden van de CDA fractie dat de KNB als publiekrechtelijke beroepsorganisatie een integraal takenpakket heeft. In dit verband kan de KNB niet alleen regels stellen, maar heeft zij ook een pro-actieve en signalerende taak waar het gaat om mogelijke problemen onder haar leden.

De leden van de SP-fractie vragen om een reactie op de brief van de KNB. Voor een groot deel ben ik in voorgaande antwoorden op vragen van de verschillende fracties ingegaan op onderdelen uit de brief waarover ik met de KNB van mening verschilde. Voor zover dat nog niet gebeurd is ga ik daar verderop op in. Overigens is gedurende de beantwoording van de vragen gebleken dat er eigenlijk nauwelijks verschil van mening meer bestaat met de KNB en dat de KNB mijn voorstel steunt. Wat betreft de vraag van de leden van de SP-fractie hoe ik de overweging van de KNB beoordeel, dat de KNB de regels zou moeten stellen, een extern toezichthouder onderzoek naar de handhaving van deze regels zou moeten doen en de tuchtrechter zou moeten oordelen over overtredingen van deze regels kan ik de SP-fractie het volgende meedelen. De genoemde onderverdeling is geen juiste. Overigens bestaat hierover met de KNB geen verschil van mening. Wij beiden zijn van mening dat de KNB een regel-

gevende bevoegdheid heeft voor wat betreft de kwaliteit en de integriteit. Echter «opsporings- en handhavingstaken» met daarbij behorende bevoegdheden worden niet belegd bij de KNB. Er zal dus ook niet door een externe toezichthouder onderzoek gedaan worden naar de handhaving daarvan. De KNB heeft een eigen rol in het bevorderen van de integriteit en kwaliteit van de beroepsgroep. De externe toezichthouder houdt zoals eerder gezegd «stelsel toezicht» op deze activiteiten van de KNB.

Daarnaast zijn de leden van de SP-fractie van mening dat integriteittoezicht op de notarissen geen taak zou zijn voor de KNB, maar dat dit belegd zou moeten worden bij de externe toezichthouder. Zoals ik hiervoor heb aangegeven ben ik van oordeel dat de pro-actieve en signalerende rol van de KNB zich niet alleen beperkt tot het kwaliteitsbeleid maar zich eveneens uitstrekt tot het integriteitbeleid. Immers ook integriteit is een kernkwaliteit van de beroepsgroep die ook intern ontwikkeld en onderhouden dient te worden. De scheidslijn tussen «kwaliteit» en «integriteit» is arbitrair en in de praktijk niet altijd even duidelijk te maken. Daarom pleit ik ervoor om zowel de interne kwaliteitszorg, als de interne zorg voor de integriteitbewaking bij de KNB neer te leggen en deze aspecten niet uit elkaar te halen.

De leden van de SGP-fractie zien als voordeel van een Inspectie dat deze zelf initiatieven zou kunnen nemen tot onderzoek naar het functioneren van een individuele notaris. Dit zou niet weggelegd zijn voor de huidige kamers van toezicht omdat deze slecht of matig toegerust zijn voor het doen van zulk onderzoek. In juridisch opzicht zijn de kamers wel voldoende toegerust (artikel 96 leden 2 tot en met 6 Wet op het notarisambt). Inherent aan de feitelijke positie van de kamers is echter wel dat er weinig of geen ruimte is voor pro-actief optreden. Mede gezien de eerdere gesignaleerde onzuiverheid ben ik het met de leden van de SGP-fractie om eerder genoemde redenen eens dat het wenselijk is tot een andere positionering van met name de toezichtstaak te komen.

De vraag van de leden van de SGP-fractie of het doen van onderzoek past bij de rechtsprekende taak van de kamers van toezicht heb ik reeds beantwoord in de paragraaf inzake «De problemen bij het huidige toezicht op het notariaat». Dat geldt ook voor de vraag of ik onderken dat het niet voor de hand ligt om integriteitonderzoek door de KNB zelf te laten uitvoeren omdat de KNB medewetgever is van verordeningen waaraan de integriteit moet worden getoetst. Hiervoor verwijs ik naar het antwoord dat ik hierboven heb gegeven op de vraag van de SP-fractie die van mening is dat het integriteittoezicht thuishoort bij de externe toezichthouder en niet bij de KNB.

Implementatietraject

Om daadwerkelijk tot invoering van het toezicht op kwaliteit en integriteit te kunnen komen moeten diverse activiteiten worden verricht. Zo moet overleg gevoerd worden met het BFT of de nieuwe taak effectief en efficiënt uitgevoerd kan worden, moet een toezichtarrangement gestalte krijgen, is overleg met de kamers van toezicht nodig en ten slotte dient de wet te worden aangepast. Ik ben voornemens om deze activiteiten zo snel mogelijk in overleg met de meest betrokken partijen op te pakken. Echter, uitgaande van de gemiddelde duur van wetgevingstrajecten verwacht ik niet eerder dan eind 2006 het gehele traject voltooid te hebben.

Bijlage 6

Beknopte reactie commissie op CPB-rapport

Beknopte reactie op het rapport Competition and quality in the notary profession van het Centraal Planbureau

Bij het ter perse gaan van haar eindrapport heeft de commissie kennis genomen van het rapport Competition and Quality in the Notary Profession van het Centraal Planbureau (CPB).
De commissie constateert dat het rapport een economische invalshoek heeft, wat verklaart dat tegen een aantal zaken anders wordt aangekeken. Met name wat de toetredingsdrempels betreft is de commissie na rijp beraad tot haar advies gekomen, dat daaraan geen afbreuk moet worden gedaan. De commissie verschilt hierover sterk van mening met de opstellers van het CPB-rapport.

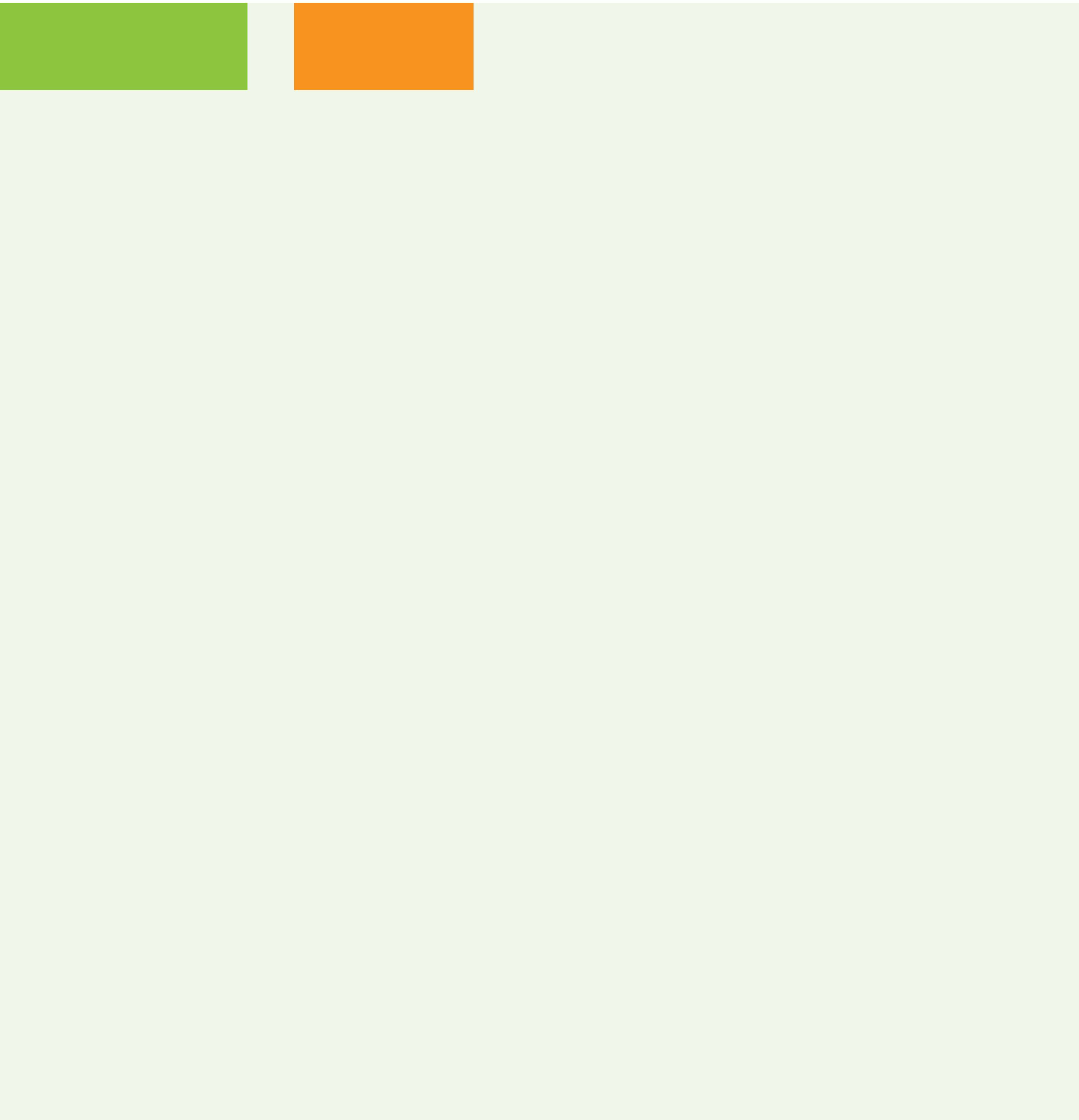
Hoewel het CPB stelt dat zijn voorstellen niet zijn af te leiden uit zijn analyse, wordt toch de conclusie getrokken dat een toets van het ondernemingsplan niet nodig is, dat de ministerieplicht kan worden afgeschaft en dat verschijning in persoon bij een notaris niet nodig is gelet op de digitale mogelijkheden. Hiermee wordt miskend wat de essentiële waarden zijn van het notariaat.
Specialisatie van kantoren, zoals het CPB bepleit, doet afbreuk aan de full-service gedachte, die inhoudt dat in ieder geval op kantoorniveau alle relevante rechtsgebieden in beschouwing kunnen worden genomen. Naar de mening van de commissie moeten alle kantoren op de gangbare gebieden, zoals ondernemingsrecht, onroerend goed- en familierecht, deskundig zijn om klanten gedegen en breed gefundeerd te kunnen adviseren. Het gaat bij een goede advisering van de cliënt immers om de samenhang tussen verschillende rechtsgebieden. Overigens is de commissie van mening dat in speciale gevallen doorverwijzing naar een andere notaris mogelijk moet zijn, mits zeker is dat die notaris de gevraagde diensten aan cliënt levert.
Het ondernemingsplan speelt een onmisbare rol bij de benoeming van notarissen. Op grond van dat plan wordt namelijk beoordeeld of een financieel levensvatbare onderneming wordt gevestigd, wat van groot belang is voor de kwaliteit en integriteit van de uitoefening van het ambt. Gelet op de aard van het ambt kan aan het beginsel van vrije vestiging alleen de hand worden gehouden als dit met voldoende waarborgen is omgeven.
De verschijning is persoon heeft een essentiële functie in de eerste plaats in die zin dat daardoor de notaris kan controleren of inderdaad sprake is van wilsovereenstemming en of alle relevante rechtsgebieden in beschouwing zijn genomen en voorts bij het voorkomen van fraude.
Het CPB stelt voor dat de notaris ook buiten de regio diensten kan verlenen. De commissie wijst erop, dat het reeds is toegestaan dat notariskantoren diensten aanbieden aan cliënten uit het gehele land. Overigens mogen notariskantoren niet structureel buiten hun vestigingsplaats kantoor houden.
De commissie onderschrijft in hoofdstuk 6 van haar rapport de conclusie van de Werkgroep Toezicht dat moet worden gestreefd naar een systeem van goed gecoördineerd integraal toezicht, zowel preventief als repressief. Het gaat haar te ver om te stellen, wat het CPB-rapport doet, dat alle toezichttaken bij een onafhankelijke autoriteit moeten worden ondergebracht. Dit zou de verschillende invalshoeken van toezichthouders miskennen. Naar aanleiding van de aanbeveling van het CPB om het BFT zelfstandig klachten in te laten dienen wijst de commissie erop dat het BFT reeds de mogelijkheid heeft om klachten in te dienen.

Het CPB-rapport heeft de commissie niet tot andere inzichten gebracht en leidt niet tot bijstelling van haar aanbevelingen.

Bijlage 7

Lijst van gebruikte afkortingen

BFT	Bureau Financieel Toezicht
BW	Burgerlijk Wetboek
ICT	informatie en communicatietechnologie
KNB	Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie
NMa	Nederlandse Mededingingsautoriteit
Wna	Wet op het notarisambt
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie

Dit rapport is vervaardigd door de commissie evaluatie wet op het notarisambt op basis van een opdracht van de minister van Justitie.

Wettelijke regeling van het notarisambt, mede ter vervanging van de Wet van 9 juli 1842, Stb. 20, op het Notarisambt en de Wet van 31 maart 1847, Stb. 12, houdende vaststelling van het tarief betreffende het honorarium der notarissen en verschotten (Wet op het notarisambt)

23 706 BRIEF VAN DE MINISTER VAN JUSTITIE

Vergaderjaar 2005-2006

Nr. 64

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 7 februari 2006

1. Inleiding

Op 28 september jl. zond ik u het rapport toe van de Commissie Evaluatie Wet op het notarisambt, die onder leiding stond van de president van het Gerechtshof Arnhem, mr. A. Hammerstein (kamerstuk 23 706, nr. 62). De Commissie was ingesteld met als doel te komen tot een brede evaluatie van de op 1 oktober 1999 in werking getreden wet. Met de wetswijziging werd destijds onder meer beoogd dat de introductie van marktwerking tot aanvaardbare prijzen zou leiden en over het algemeen een kwaliteitsverhogend effect zou hebben, voorts werd aan de KNB de status van publiekrechtelijk orgaan verleend. In deze brief wordt de reactie van het kabinet naar aanleiding van dit rapport weergegeven.

Het kabinet is van oordeel dat de Commissie er goed in is geslaagd het grote belang te beschrijven van de waarborgfunctie die het notariaat vervult in belangrijke delen van het rechtsverkeer en op basis daarvan een overtuigend beeld te schetsen van de eisen waaraan de beroepsuitoefening van elke notaris zou moeten voldoen. De dienstverlening van de notaris draagt bij aan het borgen van het publieke belang van de rechtszekerheid, die essentieel is voor zowel de rechtsorde als de werking van de markt. De Commissie geeft aan dat het voor haar niet mogelijk is geweest een volstrekt eenduidig beeld te krijgen van de mate waarin de notarissen thans aan dat gewenste functieprofiel voldoen omdat daarvoor de situatie nog te onduidelijk en complex is.

De Commissie brengt enerzijds naar voren dat er sprake is van betere dienstverlening, innovatie en prijsdifferentiatie. Anderzijds geeft de Commissie aan dat er voldoende redenen zijn voor zorgen omtrent de ontwikkeling van de integriteit en de kwaliteit van de beroepsuitoefening waardoor uiteindelijk de publieke waarborgfunctie en daarmee het notariaat zelf teloor kunnen gaan. De Commissie doet in verband hiermee dan ook een groot aantal constructieve voorstellen om ook in de toekomst een goed functionerend notariaat te kunnen waarborgen. In deze brief zal worden ingegaan op de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen van de Commissie en op de te nemen vervolgstappen. De niet specifiek in deze beleidsreactie genoemde aanbevelingen, zullen in de nadere uitwerking van de overgenomen suggesties kunnen worden bezien.

2. Het beeld van het notariaat

Het kabinet onderschrijft het oordeel van de Commissie dat de combinatie van ambtsdrager en ondernemer, ook wel aangeduid als het Latijns notariaat, in principe mogelijk is, mits voldoende waarborgen aanwezig zijn voor een behoorlijke ambtsvervulling. Daarmee moet worden bereikt dat de wettelijke normen die de essentie van het ambt vormen, worden gehandhaafd. Het ondernemerschap van de notaris moet steeds zijn ingebed in waarborgen voor de goede uitoefening van zijn ambtelijke plichten. Het kabinet deelt dan ook de mening van de Commissie dat borging van de publieke belangen voorop staat. Marktwerking is één van de kritische factoren voor het functioneren van het notariaat. Marktwerking mag er niet toe leiden dat de continuïteit van het notariaat in gevaar komt.

De Commissie begint haar rapport met het schetsen van een gedegen analytisch beeld van de wijze waarop de notaris zijn ambt volgens de wet, volgens de opvattingen van de tuchtrechter en naar het oordeel van de Commissie zou moeten vervullen. Tegen de achtergrond van dit normatieve kader behandelt de Commissie vervolgens de verschillende onderwerpen uit haar taakopdracht. Het kabinet is met de Commissie van mening dat dit normatieve kader noodzakelijk is voor de continuïteit van het notariaat en het behoud van de bijzondere vertrouwenspositie van de notaris als publiek ambtenaar in ons rechtssysteem. Het door de Commissie geschetste beeld van het notarisberoep en de betekenis daarvan voor het rechtsverkeer worden door het kabinet dan ook onderschreven.

Het kabinet is met de Commissie van mening dat de notaris in onze samenleving de rol van deskundig en onpartijdig vertrouwenspersoon uitoefent en ook moet kunnen uitoefenen. Daarom mogen aan de persoon die het ambt van notaris bekleedt hoge eisen worden gesteld als het gaat om integriteit, onafhankelijkheid, onpartijdigheid en bekwaamheid. Aan deze eisen mag, ook naar het oordeel van het kabinet, niet worden getornd. Het vertrouwen in de notaris is echter niet alleen gebaseerd op het vertrouwen in de persoon, maar ook op een uitgebreid professioneel borgingssysteem van checks en balances. Alle voorstellen van de Commissie zijn erop gericht de bestaande eisen te handhaven en waar nodig aan te scherpen. De Commissie wil bovendien de positie van de notaris in enkele opzichten versterken in het belang van de rechtsorde, waaronder de rechtzekerheid.

De waarde van het rapport is mede gelegen in het feit dat de Commissie zich niet heeft beperkt tot het hanteren van een aantal kernbegrippen, dat doorgaans in discussies over het

notariaat wordt gehanteerd, zoals rechtzekerheid, vertrouwen, onafhankelijkheid en onpartijdigheid. De Commissie heeft ook gezocht naar de waarden die achter die begrippen liggen. Op welke waarborgen is het vertrouwen gebaseerd en wat is het kernpunt daarvan? Wat houdt rechtzekerheid in, zowel voor de individuele burger als voor de economie als geheel en wat is de rol van de notaris daarin? Daarnaast heeft de Commissie een antwoord gegeven op de vraag wat de kerntaak van de notaris is en wat de essentie van het ambt is.

Het kabinet deelt de analyses die de Commissie van deze verschillende onderwerpen heeft gemaakt.

Tegen deze achtergrond is ook het hoofdstuk waarin de Commissie noodzaak en rechtvaardiging van het exclusieve recht om authentieke akten te maken (domeinmonopolie) aan een nadere analyse onderwerpt verhelderend. Het kabinet deelt de conclusie van de Commissie dat rechtzekerheid op het gebied van onder meer onroerend goed een fundamentele voorziening is. Het vermindert transactiekosten en levert daardoor een positieve bijdrage aan het vestigingsklimaat van het land, waardoor de welvaart wordt bevorderd. Daarnaast wijst de Commissie er terecht op dat noodzaak en rechtvaardiging van het notariële wettelijke domein meermalen door uw Kamer en kabinet zijn heroverwogen en herbevestigd. De argumenten op grond waarvan de notaris de plicht is opgelegd desgevraagd authentieke akten op te maken en mede in verband daarmee ook het exclusieve recht daartoe is toegekend, hebben nog niets van hun waarde verloren. De plicht om authentieke akten op te maken komt tot uitdrukking in de «ministerieplicht» van de notaris; het exclusieve recht om dat te kunnen doen is daarvan de consequentie.

De notaris heeft een advies-, informatie- en waarschuwingsplicht waardoor hij als onafhankelijk adviseur een inhoudelijke inbreng en toegevoegde waarde heeft. De taak van de notaris behoort meer in te houden dan alleen het opmaken van akten en het uitvoeren van de daarbij behorende controles. Kernpunt van de vertrouwenspositie van de notaris is zijn zwaarwegende zorgplicht tot wilscontrole en de Belehrungs-plicht die in artikel 43 van de Wet op het notarisambt (Wna) is opgenomen en in de jurisprudentie van de Hoge Raad nader is uitgewerkt. De notaris mag in zijn ambtsuitoefening niet te lijdelijk zijn.

De zorgplicht van de notaris gaat in het algemeen aanzienlijk verder dan de zorgplicht van een gewone ondernemer of dienstverlener. De notaris moet niet alleen rekening houden met de belangen van degene die zijn diensten inroept, maar ook met die van de wederpartij van die persoon, alsook van derden zoals de fiscus.

Het kabinet is het voorts met de Commissie eens dat de ethiek van het notarisambt ondeelbaar is. Het onderscheid tussen wettelijke en niet wettelijke taken, ambtelijke en niet-ambtelijke taken is voor de beoordeling van de kwaliteit en integriteit van het functioneren van de notaris niet relevant. De notaris zal onder alle omstandigheden aan de hoge ethische normen die zijn wettelijke taak van hem eist, moeten voldoen.

3. Reactie op de bevindingen en aanbevelingen

Kwaliteit en integriteit

Een belangrijk element van het algemene beeld dat de Commissie van het notarisberoep heeft geschetst, is haar constatering dat het beeld «diffuus» is. De Commissie geeft aan geen concrete aanwijzingen te hebben gevonden voor de veronderstelling dat marktwerking en liberalisering van tarieven hebben geleid tot het op het op grote schaal teruglopen van de kwaliteit en aantasting van de integriteit van de beroepsgroep. De Commissie stelt echter wel vast dat een marktgeoriënteerde beroepsuitoefening als gevolg kan hebben dat de kwaliteit en integriteit van de notariële beroepsuitoefening en de betekenis daarvan voor het rechtssysteem minder als een vaststaand gegeven worden beschouwd. In het rapport worden door de Commissie zorgen geuit over de invloed die prijsconcurrentie in het notariaat heeft op de integriteit en de kwaliteit van de ambtsuitoefening. De Commissie stelt in paragraaf 3.5 van haar rapport: «De typisch notariële kant van de werkzaamheden (Belehrung en Beratung) lijkt wel onder druk van de concurrentie aan kwaliteitsverlies te lijden».

Dit beeld wordt bevestigd in het WODC-rapport over ontwikkelingen in de notariële beroepsethiek en in de Eerste Trendrapportage notariaat. Het beeld uit de enquête geeft de perceptie weer van de geënquêteerden over het doen en laten van sommige collega's. De ondervraagden geven in het algemeen aan dat zij zelf volledig binnen de regels en normen zijn blijven werken. Hoewel enerzijds nauwelijks verandering is opgetreden in het aantal klachten (de klanttevredenheid en de waardering van het publiek over de door het notariaat geleverde diensten zijn onveranderd hoog en het aantal klachten is gering), blijkt anderzijds uit beide rapporten dat in de beleving van de beroepsgroep ambtsconform handelen terrein verliest aan bedrijfsmatige voordelen. Desgevraagd geven notarissen aan sterk te hechten aan een goede naleving van de beroeps- en gedragsregels. In de praktijk blijkt echter dat het ambtelijke karakter het vaak moet afleggen tegen de bedrijfsmatige aspecten van het beroep. Gevraagd naar de wijze waarop notarissen in de praktijk invulling geven aan de dilemma's tussen notariële praktijkuitoefening en marktwerking geven de meeste respondenten aan dat notarissen steeds meer gericht zijn op het behalen van een zo hoog mogelijke omzet ten koste van de kwaliteit. In het spanningsveld tussen de bescherming van de zwakke partij en het behoud van cliënten rijst hetzelfde beeld van het doorslaan van de balans richting de waarden van een koopman. Kortom, notarissen ervaren een duidelijk spanningsveld tussen hun publieke taakuitoefening en het optreden op de markt.

Omdat het beeld van de mate waarin dit spanningsveld leidt tot ongewenste ontwikkelingen in de integriteit en de kwaliteit van de beroepsuitoefening nog diffuus is en onvoldoende gesubstantieerd is in welke mate het in 1999 ingevoerde Wna-regime daaraan heeft bijgedragen, is er voor het kabinet geen aanleiding het wettelijk systeem op hoofdlijnen te wijzigen.

Gelet op de indicaties die de Commissie heeft vergaard, is het kabinet het wel met de Commissie eens dat versterking van de aandacht van de beroepsgroep voor het handhaven van de kwaliteit en integriteit noodzakelijk is. Notariële dienstverlening is een terrein waar de onzichtbare hand van de markt niet altijd het hoogste goed realiseert. De notaris is ter zake deskundig en heeft relevante werkervaring, daar waar de cliënten dat minder hebben. Sommige kwaliteitsaspecten zijn daardoor niet te beoordelen. Kwaliteitsborging door de beroepsgroep en de overheid is hier noodzakelijk. Dat is een serieuze zorg van het kabinet. Het kabinet onderschrijft daarom ook de aanbeveling dat de KNB gebruik dient te maken van

haar bevoegdheid om regels te stellen voor de kwaliteit van de beroepsuitoefening. Professionele kwaliteit en integriteit gedijen indien de beroepsorganisatie die waarborgt. De beroepsgroep heeft niet voor niets de status van een publiekrechtelijke beroepsorganisatie met verordenende bevoegdheden (artikel 61, tweede lid, van de Wet op het notarisambt biedt hiervoor specifiek de grondslag). Het publieke gezag van die publiekrechtelijke organisatievorm veronderstelt dat de publieke organisatie in de eerste plaats zélf de kwaliteit en integriteit van de beroepsuitoefening regelt. Het is van belang dat de KNB toetsbare criteria ontwikkelt waaraan een notariskantoor moet voldoen wil van een goed functionerend kantoor gesproken worden. Vervolgens kan de kwaliteit worden getoetst door intercollegiale audits of *peer reviews* te organiseren. Een bij herhaling negatieve score kan leiden tot verscherpt toezicht en, indien misstanden worden geconstateerd, tot voorlegging aan de tuchtrechter. Waar het gaat om de ontwikkeling van een dergelijk kwaliteitssysteem, is er naar de mening van het kabinet een duidelijke taak voor de KNB.

Toezicht

Het kabinet deelt de visie van de Commissie dat een scheiding moet worden aangebracht tussen toezicht en tuchtrecht. In de huidige situatie zijn bevoegdheden op het terrein van zowel toezicht als tuchtrecht toegekend aan de voorzitter van een toezichtkamer, die zowel onderzoek kan verrichten als tuchtrechtuitspraken doet. In voorkomende gevallen kan het zijn dat een voorzitter uitspraak doet in een tuchtzaak waarbij hij ook eerder toezichthoudende taken heeft verricht. De Commissie acht dit terecht ongewenst. Vervolgens doet de Commissie een aantal aanbevelingen voor de inrichting van het nieuwe stelsel van toezicht en tuchtrecht, gaat zij in op het aantal kamers van toezicht en op de bevoegdheden van het Bureau Financieel Toezicht (BFT). Het kabinet acht deze aanbevelingen – zonder zich op de exacte details daarvan te willen vastleggen – plausibel omdat daardoor de effectiviteit van het toezicht kan worden versterkt. Zij zullen dan ook worden betrokken bij de overwegingen die moeten leiden tot een herziening van het totale stelsel van toezicht en tuchtrecht. Hierbij zal de brief van de Minister van Justitie van 9 november 2004, (Kamerstukken II, vergaderjaar 2004–2005, 23 706, nr. 59) waarin de contouren voor het toezicht op het notariaat worden uiteengezet als uitgangspunt kunnen dienen. De Commissie sluit zich aan bij het in genoemde brief geschetste systeem. De Kamer zal over de uitwerking van dit systeem nader worden geïnformeerd.

Wat betreft de aanbeveling tuchtrechtuitspraken in ruimere kring bekendheid te geven, wordt in overleg met de KNB bezien hoe hier uitvoering aan kan worden gegeven. Voor de volledigheid meld ik uw Kamer dat de NMa binnenkort een studie afrondt naar de verhouding tussen de notariële zelfregulering en de Mededingingswet.

Beheer cliëntengelden

Met de Commissie acht het kabinet een goed beheer van cliëntengelden van groot belang. Cliënten moeten er niet alleen op kunnen vertrouwen dat gelden bij een faillissement van of beslag onder de notaris zijn afgescheiden van overige kantoorgelden. Essentieel is ook dat deze voor geen ander doel worden gebruikt dan waartoe zij ter bewaring aan de notaris beschikbaar zijn gesteld. Een incident op dit punt bij een enkel notariskantoor kan schadelijk zijn voor het publieke vertrouwen in het gehele notariaat, terwijl het fundamentele belang van dit goede vertrouwen voor het maatschappelijke verkeer moeilijk kan worden overschat. Het is daarom van groot belang dat er zich geen onregelmatigheden kunnen voordoen rondom het beheer van cliëntengelden. Het BFT zal worden gewezen op de wenselijkheid van strikte

handhaving van artikel 24 van de Wna en de daarbij behorende administratieverordening. Tevens zal in overleg met de KNB worden bezien of aanvullende kaders nodig zijn in de vorm van protocollen. Daarnaast zal regelgeving aangaande de verplichte accountantsverklaring worden aangescherpt.

Tarieven

Uit het rapport van de Commissie blijkt enerzijds dat er sprake is van tariefdifferentiatie en een kostprijsgerelateerde tariefstelling. Met name de tarieven in de onroerendgoedpraktijk zijn gedaald, soms wel meer dan 30%. De continuïteit en toegankelijkheid van het notariaat door het vrijlaten van de tarieven voor onroerendgoedtransacties niet in gevaar zijn gekomen. Anderzijds blijkt dat het besluit tot vrij laten van de tarieven geen onverdeeld succes is. Het door velen verwachte effect van het vrij laten van de tarieven was immers dat daarmee een verlaagde, meer kostprijs gerelateerde, tariefstelling zou kunnen worden bewerkstelligd. Die verwachting is maar gedeeltelijk uitgekomen. Notarissen zijn wel meer kostprijsbewust gaan werken, maar mede daardoor zijn tariefsverlagingen alleen merkbaar bij onroerendgoedtransacties – en dan vooral ten voordele van bedrijfsmatige cliënten – terwijl de prijzen in de familiepraktijk zijn gestegen: het tarief van een testament is zelfs bijna verdubbeld. Het lijkt erop dat juist particulieren – als zwakke marktpartij – van het vrijlaten van de tarieven slechts in geringe mate hebben geprofiteerd. De positie van minderdraagkrachtigen is echter beschermd via het bestaan van wettelijke maximumtarieven. Het kabinet is het echter met de Commissie eens dat het huidige niveau van de tarieven geen aanleiding geeft om terug te keren naar een systeem van tariefregulering. Er zijn immers geen aanwijzingen die duiden op dusdanige nadelige ontwikkelingen bij de notariële dienstverlening dat zij gelet op het wettelijke criterium een tariefmaatregel rechtvaardigen. Bovendien garandeert een vorm van tariefregulering niet een bepaalde kwaliteit en gaat het reguleren van tarieven met hoge kosten gepaard, zoals de Commissie schrijft. Mochten de toekomstige ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, dan is een tariefregeling op grond van artikel 54 van de Wet op het notarisambt te allen tijde mogelijk. De door het WODC verzorgde tweejaarlijkse Trendrapportage notariaat is er op gericht eventuele knelpunten in of door tariefsontwikkelingen tijdig te kunnen signaleren. Deze vorm van monitoring past in de transitiefase, waarin het notariaat zich nog steeds bevindt.

Verplichte inschakeling van de notaris bij de koop van een woning

De Commissie beveelt aan dat de notaris in een eerder stadium dan thans betrokken wordt bij de verkoop van consumptief onroerendgoed. De achtergrond hiervan is dat de notaris hierdoor zijn expertise effectiever kan gebruiken ten behoeve van de contracterende partijen. De notaris zou partijen nog vóór het sluiten van een overeenkomst kunnen adviseren en wijzen op mogelijke complicaties op het gebied van bijvoorbeeld vermogensrecht of personen- en familierecht. Dit is in lijn met de wettelijke plicht van de notaris tot het geven van informatie, advies en het geven van waarschuwingen.[1] In dat kader stelt de Commissie dat in de huidige situatie het tijdstip van betrokkenheid van de notaris te laat is om op serieuze wijze aan zijn wettelijke taakstelling te voldoen. De Commissie doet daarom de aanbeveling om de Amsterdamse praktijk waarbij de notaris reeds in de fase van de totstandkoming van de koopovereenkomst wordt betrokken wettelijk te regelen voor heel Nederland.

Deze aanbeveling behelst een wijziging van het Burgerlijk Wetboek en strekt dus nogal wat verder dan een evaluatie van de werking van de Wna en het functioneren van het notariaat. In een wat andere vorm is deze suggestie al ter sprake gekomen bij de parlementaire behandeling

van de wijziging van het BW Boek 7 titel 1 inzake koop en ruil (Kamerstukken I, 2001–2002, 23 095, nr. 178b, blz. 11/12). Meer recent is het Amsterdams model aan de orde gesteld in een brief van de Minister van Justitie aan de Eerste Kamer van 31 december 2003 (Kamerstukken I, 2003–2004, 23 095, A).

Op zichzelf sluit de aanbeveling goed aan bij het door de Commissie geschetste en door het kabinet onderschreven wenselijke beeld van de notariële beroepsuitoefening, in die zin dat de onafhankelijke advisering die van de notaris krachtens zijn zorgplicht mag worden verlangd, voor partijen met name zinvol is als zij zich nog niet jegens elkaar hebben vastgelegd.

In 2002 heeft de regering zich op het standpunt gesteld dat een verplicht door de notaris op te stellen koopakte ongewenst is. Bij die gelegenheid is een bedenktijd van 3 dagen voor de consument ingevoerd na het sluiten van de koopovereenkomst.

De aanbeveling van de Commissie behoeft overigens niet noodzakelijkerwijs neer te komen op een verplichting de koopakte door de notaris te laten opmaken. Andere uitwerkingen zijn denkbaar. Mede omdat het kabinet het onwenselijk acht om basisregels voor het rechtsverkeer zoals die in het BW worden vastgelegd na korte tijd alweer te veranderen – wat op zichzelf al kan leiden tot vermindering van de rechtszekerheid – is het van oordeel dat deze aanbeveling beter betrokken kan worden bij de evaluatie van bovengenoemde BW-wijziging in 2008. In de tussentijd kan dan onder meer nader worden onderzocht welke effecten de zgn. Amsterdamse praktijk – welke met de aanbeveling van de Commissie lijkt overeen te komen – heeft opgeleverd. Het kabinet laat het overigens gaarne aan het notariaat (KNB) over om te bevorderen dat de Amsterdamse praktijk in andere delen van het land op vrijwillige basis ingang vindt.

Ministerieplicht en doorverwijzing

De Commissie beveelt aan de ministerieplicht als zodanig te handhaven maar deze toe te spitsen op de redelijkerwijs te verwachten full service binnen het domeinmonopolie. Voorts beveelt de Commissie aan dat notarissen doorverwijzingsafspraken kunnen maken met kantoorgenoten of met notarissen werkzaam op andere kantoren om cliënten zonodig te kunnen doorverwijzen. Voorwaarde is volgens de Commissie dat het belang van de cliënt in kwalitatieve zin met de doorverwijzing is gediend en dat doorverwijzing noodzakelijk is omdat de doorverwijzende notaris zelf niet over de zeer specialistische kennis beschikt om de belangen van de cliënt optimaal te kunnen behartigen. Bovendien zal de doorverwijzende notaris ervoor moeten instaan dat de andere notaris de gevraagde diensten verleent.

Het kabinet acht de ministerieplicht van wezenlijk belang voor een adequate uitoefening van het notarisambt. De notaris vervult immers een bij wet geregeld openbaar ambt.

Een burger die van de diensten van een notaris gebruik moet maken, zeker als het een wettelijk voorgeschreven notariële taak betreft, moet er op kunnen rekenen dat de benaderde notaris die werkzaamheden ook verricht. De ministerieplicht waarborgt ook de toegankelijkheid van het notariaat voor de burger. Uitgangspunt is dat iedere notaris in staat is om de wettelijke notariële diensten te verrichten. Juist die brede oriëntatie onderscheidt de notaris van andere juridische dienstverleners en maakt dat hij het overzicht over de juridische consequenties van transacties op de verschillende rechtsgebieden kan behouden.

In beginsel moet een notaris dus alle genoemde wettelijke diensten verrichten. Het kabinet sluit overigens niet de ogen voor de werkelijkheid dat er rechtsterreinen zijn die wel zeer specialistisch van aard zijn en dus maar zelden aan de orde zullen komen. Te denken valt aan het transport van zee- en luchtvaartuigen. Het kabinet acht het niet onredelijk dat voor zulke bijzondere terreinen de algemene ministerieplicht niet behoeft te gelden. Er moet worden bezien welke terreinen het betreft. Voor die bepaalde rechtsgebieden is het dan geoorloofd dat doorverwijzing plaatsvindt naar een collega-notaris die op het desbetreffende terrein is gespecialiseerd.

Daarnaast heeft een notaris een zorgplicht voor cliënten, die voor bepaalde transacties verwijst naar een collega binnen zijn kantoor. Niet zelden zal het voorkomen dat aan een notaris een bepaalde dienst gevraagd wordt die weliswaar niet van de ministerieplicht is uitgezonderd, maar waarop één van zijn kantoorgenoten nu juist meer gespecialiseerd is. Specialisatie van notarissen op bepaalde terreinen is gunstige ontwikkeling. In een dergelijk geval ligt het voor de hand als hij de cliënt naar zijn meer gespecialiseerde kantoorgenoot doorverwijst. De algemene zorgplicht van de notaris brengt dat met zich mee. De doorverwijzende notaris zal ervoor moeten instaan dat de andere notaris de gevraagde diensten ook inderdaad verleent. Lichtzinnig doorverwijzen moet worden vermeden. En indien een cliënt er toch op zou staan dat de oorspronkelijk benaderde notaris de gevraagde dienst verricht, zal hij deze uiteindelijk niet mogen weigeren. Het kabinet wil de aanbevelingen van de Commissie derhalve overnemen in bovenomschreven zin.

Geschillenbeslechting

Naar aanleiding van de aanbeveling van de Commissie een voorziening te treffen voor de beslechting van declaratiegeschillen wijst het kabinet op de brief aan de Tweede Kamer van 2 november 2004, kenmerk 5308415/04/DTR, waarin de Minister van Justitie zijn voorkeur uitspreekt voor de behandeling van declaratiegeschillen door een Commissie die is aangesloten bij de Stichting Geschillencommissies voor Consumentenzaken (e.e.a. zoals ook de situatie is bij de advocatuur sinds 1999). Het kabinet heeft ook na bestudering van het advies van de Commissie geen nieuwe indicaties gevonden die tot het innemen van een gewijzigd standpunt aanleiding geven.

Continuïteit van het beroep

De continuïteit van het notariaat is mede afhankelijk van de toetredingsmogelijkheden. De Commissie vraagt terecht aandacht voor de risico's als onvoldoende notarissen toetreden terwijl duidelijk is dat op termijn van een tiental jaren een substantiële uitstroom van zittende notarissen te verwachten is.

In verband hiermee doet de Commissie de aanbeveling een regeling te treffen waarin relevante werkervaring in andere juridische beroepen wordt omschreven die geheel of gedeeltelijk als stagetijd wordt meegeteld. Tevens stelt de Commissie dat de opbouw van de stage voor de parttime kandidaat-notaris aan herziening toe is.

De Commissie stelt in het rapport dat de zij-instroom in het notarisberoep onnodig wordt bemoeilijkt. Alvorens hierover een definitief standpunt te bepalen verzoekt het kabinet de KNB informatie te geven over de mogelijkheden en de gevolgen van een andere regeling voor zij-instromers.

Met als doel kandidaat-notarissen die geen ondernemer willen zijn voor het ambt te behouden heeft het kabinet het wetsvoorstel betreffende de notaris in dienstbetrekking bij uw Kamer ingediend[2]. In dit wetsvoorstel is de mogelijkheid beperkt tot een dienstverband bij een andere notaris. Het kabinet onderschrijft de aanbeveling van de Commissie de notaris in dienstbetrekking slechts mogelijk te maken voor gevallen waarin sprake zal zijn van een dienstverband met een notaris-ondernemer.

Het kabinet onderschrijft de door de Commissie voorgestelde mogelijkheid om notarissen, desgewenst, na hun defungeren te benoemen tot notariswaarnemer voor een duur van ten hoogste 5 jaar. Het kabinet zal dan ook ter zake een wetswijziging voorstellen. Deze optie zal ook mogelijk worden voor notarissen die ervoor kiezen op een eerder moment dan de wettelijke leeftijdsgrens op vrijwillige basis te defungeren.

Met de Commissie is het kabinet voorts van mening dat de Nederlandse nationaliteit als zodanig geen strikt noodzakelijk vereiste is. Uiteraard laat dit onverlet dat voor benoeming de juridische kwaliteitseisen en een voor de uitoefening van het ambt benodigde beheersing van de Nederlandse taal noodzakelijk blijven. Het kabinet is bereid op dit punt wetswijziging te bevorderen.

Mede gelet op de continuïteit van het notariaat deelt het kabinet de aanbeveling van de Commissie dat de KNB een nadere studie maakt van de betaling van goodwill bij de overname van een notarispraktijk.

Hieruit moet duidelijk worden wat de effecten zijn van goodwill op de overname van een notarispraktijk door een beginnende notaris en in welke mate de betaling van goodwill effect heeft op het vestigings- en benoemingsbeleid. Overigens komt het protocol van de notaris na zijn defungeren toe aan de Staat en kan het daarom geen deel uitmaken van verkoop of onderhandelingen bij praktijkoverdracht.

Provisiebetalingen

Het uitgangspunt van het kabinet is dat de notaris te allen tijde onafhankelijk en onpartijdig moet zijn. Ook moet de notaris zelfs de schijn van partijdigheid vermijden. De door de Commissie zelf geuite zorgen omtrent de ontwikkelingen in de integriteit binnen de beroepsgroep brengen met zich mee dat op dit punt geen concessies mogen worden gedaan. Deze kwestie speelt bij samenwerkende notarissen en bij een notaris die samenwerkt met derden.

Naar het oordeel van de Commissie zouden afspraken over de verdeling van de beloning tussen samenwerkende notarissen mogelijk moeten zijn zolang de onafhankelijkheid en

onpartijdigheid van de instrumenterende notaris gehandhaafd blijft en de beloningsstructuur transparant en redelijk is. Het kabinet heeft geen bezwaren tegen afspraken die notarissen onderling maken, mits deze zijn te herleiden tot betalingen voor feitelijke verrichte werkzaamheden. De term «provisie» is in dit geval enigszins misleidend. Aangezien er sprake is van het uitbesteden van werkzaamheden van de ene notaris aan de andere notaris gaat het feitelijk om een verrekening van arbeid. Het kabinet merkt het enkel doorverwijzen van cliënten niet aan als het verrichten van feitelijke werkzaamheden waarvoor betaald zou mogen worden.

De Commissie is ook van mening dat notarissen aan andere dienstverleners, zoals makelaars en projectontwikkelaars, noch een beloning mogen betalen noch in het vooruitzicht mogen stellen ten einde op deze wijze cliënten te werven. Het kabinet deelt deze mening van de Commissie en dus zal het verbod op zowel de betaling als de ontvangst van provisie voor de verwerving van cliënten onveranderd van kracht blijven. Daarbij worden onder provisie zowel geldbetalingen als het verlenen en ontvangen van gunsten om niet verstaan.

Uitbesteding

De notaris is verantwoordelijk voor zijn eigen bedrijfsvoering. Hieronder valt ook de keuze voor het al dan niet uitbesteden van werkzaamheden, zoals secretarieel werk, onderzoeksactiviteiten en automatisering. Het kabinet is van mening dat dergelijke werkwijzen bijdragen aan innovatie in het notariaat. Vanzelfsprekend moet het uitbesteden van werkzaamheden binnen de kaders van de wet gebeuren: de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de notaris mogen niet in het geding zijn.

Persoonlijke geschiktheid

De Commissie doet de aanbeveling om een objectieve toets in te voeren op de geschiktheid van de kandidaat-notaris voor het notarisambt. De Commissie stelt daarbij dat een dergelijke toets zou kunnen worden afgenomen door een nieuw op te richten commissie toegang notariaat, die vergelijkbaar is met de selectiecommissie voor de leden van de rechterlijke macht.

Het kabinet acht de integriteit van de notaris van groot belang. In dat kader past dan ook zorgvuldigheid bij de benoeming van een notaris. Het is van belang dat objectieve criteria worden geformuleerd waaraan kandidaat-notarissen worden getoetst. Het kabinet ziet hiervoor een belangrijke rol voor de KNB weggelegd. De KNB is gevraagd de mogelijkheden voor een persoontoets nader uit te werken en een voorstel te doen. Mede op basis van deze uitkomsten maakt het kabinet een zelfstandige afweging tot het doen van een wetsvoorstel terzake waarbij de uiteindelijke beslissing ligt bij de wetgever.

Voorlichting aan de consument

Met de Commissie acht het kabinet goede voorlichting aan het publiek van groot belang. Zowel inhoudelijk als met betrekking tot de hoogte van de tarieven is het van belang dat de cliënt een goede afweging kan maken welke notaris het beste voor hem of haar geschikt is. De KNB is gevraagd te bezien op welke wijze een dergelijke voorlichting kan worden bevorderd.

Naar aanleiding van de aanbeveling van de Commissie het maken van reclame te bevorderen alsmede onderzoek uit te zetten naar kwaliteitsindicatoren merkt het kabinet het volgende op.

Ten aanzien van het notariaat vindt periodiek uitgebreid onderzoek plaats in de vorm van de Trendrapportage notariaat, waarvan de eerste uitgave is verschenen in december 2004. Het is zeer wel mogelijk om in dit verband nader te bezien of het mogelijk is kwaliteitsindicatoren op te stellen en door middel van de trendrapportage-onderzoeken later te toetsen in hoeverre aan deze indicatoren is voldaan. De mogelijkheden hiertoe zullen op korte termijn worden uitgewerkt.

Het maken van reclame door notarissen voor de eigen dienstverlening kan binnen bepaalde grenzen worden toegestaan mits dit er niet toe leidt dat wezenlijk elementen van het notarisberoep, zoals die in het door de Commissie geschetste beeld passeren, in het gedrang komen. Het publiek vertrouwen in het notariaat mag niet worden aangetast. Het kabinet acht het daarbij, gezien de nauwe verbondenheid met de feitelijke beroepsuitoefening, primair de taak van de KNB om daarvoor kaders te stellen.

4. Eindconclusie

De notaris vervult een essentiële waarborgfunctie in belangrijke delen van het rechtsverkeer. Die functie dient niet verloren te gaan. Daarom moet de notaris (blijven) voldoen aan het door de Commissie geschetste en door het kabinet onderschreven profiel. Borging van publieke belangen staat voor het kabinet voorop. Gereguleerde marktwerking is alleen mogelijk onder de voorwaarde dat de kernwaarden van het ambt zeker zijn zeker gesteld. Indien het notariaat verschraalt tot commerciële dienstverlening waardoor de kernwaarden van het ambt niet meer tot hun recht komen, is de continuïteit van het notariaat in gevaar. Er is dan ook alle aanleiding voor de beroepsgroep om veel aandacht te besteden aan de handhaving en waar nodig de verbetering van de kwaliteit, waartoe integriteit, onafhankelijkheid en onpartijdigheid behoren. Een goed stelsel van kwaliteitsborging, toezicht en tuchtrecht horen daarbij. Maar de intrinsieke kwaliteit zal in de eerste plaats van de notaris zelf moeten komen. Dat is hij of zij aan het ambt en de Nederlandse samenleving verplicht.

De Minister van Justitie,
J. P. H. Donner

[1] Zie artikel 43, eerste lid, van de Wet op het notarisambt.

[2] Tweede Kamer, vergaderjaar 2005–2006, 30 350, nr. 2.

Rijksoverheid

Den Haag, 15 september 2008

Aan J.P. van den Witteboer
Kastanje 28
5731 NK Mierlo

Hierbij bevestig ik u de ontvangst van uw schrijven aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 15 juli 2008.

Van het inkomen is mededeling gedaan aan de Kamer. De leden zijn hierover ingelicht en uw brief is voor hen ter inzage gelegd.

Hoogachtend

J.H. Goudswaard
Hoofd van de Griffie

een, inzake beantwoording van vragen van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport;
een, inzake beantwoording van vragen van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven door te zenden aan de betrokken commissies;

8. de volgende brieven:
een, van R. Huisken, over haar persoonlijke omstandigheden;
een, van J.P. van den Witteboer, over het vervolgen van de minister-president, minister van Algemene Zaken de heer J.P. Balkenende;
een, van W. Haag, over een zieke werknemer en het UWV;
een, van ing. A.M.L. van Rooij, over een verzoek om een parlementaire enquête;
een, van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, inzake benoeming van drs. G.M. de Vries tot lid van de Algemene Rekenkamer;
een, van de President van het Europees Parlement inzake verkiezing van de heer Jan Cremers tot lid van het Europees Parlement;
een, van R.R. de Miranda, over een formele klacht tegen het Koninkrijk Spanje inzake flagrante schendingen van mensen- en burgerrechten;
een, van W. Stevenhagen, over windturbines op Aruba, Bonaire en Curaçao.

Deze brieven e.a. liggen op de Griffie ter inzage.

De Voorzitter en de eerste en tweede ondervoorzitter stellen voor, te stellen in handen van

a. de vaste commissie van Justitie:
- Wijziging van de Uitvoeringswet EG-betekeningsverordening ter uitvoering van Verordening (EG) nr. 1393/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 13 november 2007 inzake de betekening en de kennisgeving in de lidstaten van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken ("de betekening en de kennisgeving van stukken"), en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1348/ 2000 (PbEU L 324/79) (31522);
- Wijziging van het Burgerlijk Wetboek (opneming verhuiskostenvergoeding bij renovatie) (31528);
- Wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 in verband met nationale visa en enkele andere onderwerpen (31549);
- Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering in verband met de beëindiging van de maatregel van terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging van overheidswege door de minister van Justitie (31552);
- Implementatie van het kaderbesluit nr. 2006/783/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 6 oktober 2006 inzake de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op beslissingen tot confiscatie (PbEG L 328/59) (wijziging Wet wederzijdse erkenning en tenuitvoerlegging strafrechtelijke sancties in verband met de toepassing op beslissingen tot confiscatie) (31555);

b. de vaste commissies voor Justitie en voor Buitenlandse Zaken gezamenlijk:
- Goedkeuring van het voornemen tot intrekking van voorbehouden bij een aantal verdragen en protocollen inzake de bestrijding van terrorisme (31539, R1865);

c. de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties:
- Wijziging van de Wet schadeloosstelling, uitkering en pensioen leden Europees Parlement in verband met de totstandkoming van het Statuut van de leden van het Europees Parlement (31561);
- Wijziging van de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens in verband met het mogelijk maken van systematische verstrekking van gegevens aan instellingen voor schulden- en kredietregistratie (31563);

d. de vaste commissies voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en voor Justitie:
- Wijziging van de Politiewet 1993 in verband met het vervallen van de facilitaire diensten van het Korps landelijke politiediensten (31564);

e. de vaste commissie voor Defensie:
- Goedkeuring van het op 18 oktober 2007 te Velsen totstandgekomen Verdrag tussen het Koninkrijk Spanje, de Franse Republiek, de Italiaanse Republiek, het Koninkrijk der Nederlanden en de Portugese Republiek tot oprichting van het Europees Gendarmeriekorps EUROGENDFOR (Trb. 2007, 227) (31538);

f. de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer:
- Wijziging van de Wet hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden en de Wet op de waterhuishouding (aanwijzing en kwaliteit van zwemwateren) (31527);

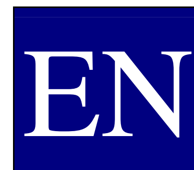
g. de algemene commissie voor Wonen, Wijken en Integratie:
- Wijziging van de Huisvestingswet (mogelijkheid van bestuurlijke boete
voor enkele overtredingen) (31556);

h. de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat:
- Wijziging van de Tracéwet, Spoedwet wegverbreding en de Wet ruimtelijke ordening met het oog op de verbetering van de beroepsprocedure (31546);
- Grenzeloos Genoeg(en)?; Visie op grensoverschrijdend regionaal personentreinverkeer (31553);
- Wijziging van de Wegenverkeerswet 1994 in verband met een herziening en vereenvoudiging van de voertuigregelgeving, ter implementatie van richtlijn nr. 2007/ 46/EG betreffende de goedkeuring van voertuigen en enkele andere technische wijzigingen (31562);

i. de vaste commissie voor Economische Zaken:
- Voorstel van wet van de leden Ten Hoopen, Aptroot en Vos houdende wijziging van de Mededingingswet ter versoepeling van de uitzondering op het verbod van mededingingsafspraken (versoepeling uitzondering verbod van mededingingsafspraken) (31531);
- Wijziging van de Wet informatie-uitwisseling ondergrondse netten in verband met uitsluiting van huisaansluitingen (31540);

COUNCIL OF
THE EUROPEAN UNION

Council conclusions on Human Rights and Democracy

3179th FOREIGN AFFAIRS Council meeting
Luxembourg, 25 June 2012

The Council adopted the following conclusions:

"1. Underlining the EU's determination to promote human rights and democracy throughout the world, the Council today adopts an EU Strategic Framework on Human Rights and Democracy, to guide the EU's engagement in years to come. At the same time, the Council adopts an Action Plan on Human Rights and Democracy for implementation of the Strategic Framework.

2. The Council emphasises the importance of an EU Special Representative (EUSR) on Human Rights for enhancing the effectiveness and visibility of the EU's Human Rights policy, and looks forward to appointing this EUSR swiftly.

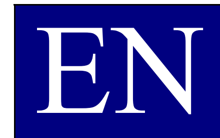
3. The Council is committed to working in close cooperation with the European Parliament and the European Commission, and in a spirit of genuine partnership with civil society.

4. The EU is committed to working with partners, multilateral forums and international organisations in the field of human rights and democracy."

Rue de la Loi 175 B – 1048 BRUSSELS Tel.: +32 (0)2 281 6319 Fax: +32 (0)2 281 8026
press.office@consilium.europa.eu http://www.consilium.europa.eu/Newsroom

COUNCIL OF
THE EUROPEAN UNION

Brussels, 24 July 2012
12938/12
PRESSE 353

ELEVENTH MEETING OF THE EU-ISRAEL ASSOCIATION COUNCIL

Statement of the European Union

1. The European Union (EU) warmly welcomes this 11th meeting of the EU-Israel Association Council as a demonstration of the significance the EU attaches to its relations with the State of Israel. The EU reiterates the importance of further developing our broad bilateral partnership and looks forward to a comprehensive dialogue and cooperation with our Israeli counterparts.

Rue de la Loi 175 B – 1048 BRUSSELS Tel.: +32 (0)2 281 6319 Fax: +32 (0)2 281 8026
press.office@consilium.europa.eu http://www.consilium.europa.eu/Newsroom

2. The EU takes note of the efforts of both parties to develop **bilateral relations** in the period since the previous meeting of the EU-Israel Association Council. These efforts were framed by the general EU position, as it was established on the occasion of the June 2009 Association Council, that the 2008 decision to upgrade our relations in the framework of the ENP clearly stemmed from common awareness of the traditional links, the cultural and human values, and the economic and security interests that the EU and Israel share. That upgrade must be based on the shared values of both parties, and particularly on democracy and respect for human rights, the rule of law and fundamental freedoms, good governance and international humanitarian law. The upgrade needs also to be, and to be seen, in the context of the broad range of our common interests and objectives. These notably include the resolution of the Israel-Palestinian conflict through the implementation of the two-state solution, the promotion of peace, prosperity and stability in the Middle East and the search for joint answers to challenges which could threaten these goals. In addition, these efforts were a response to the commitment taken on the occasion of the February 2011 Association Council to further explore with Israel the opportunities still offered by the current EU-Israel ENP Action Plan in a number of sectors and policy areas, and to pursue technical talks in order to identify areas for future potential cooperation. On the basis of such guidance, the two parties held comprehensive discussions in 2011-2012, which were reflected in the Association Committee's minutes and annexes attached to this statement. In this context:

- On the functioning of the instruments of association, the EU expresses its satisfaction with the completion of the full cycle of meetings of all sub-committees in 2009-2012, and with the organisation of the 2 May 2012 Association Committee meeting, the first in four years. The EU acknowledges the need for both parties to make more efforts in order to further enhance the functioning of all instruments established under the EU-Israel Association Agreement at all levels with the goal of developing a dynamic, meaningful and effective dialogue. The EU welcomes the measures approved by the Association Committee, as they are described in Annex 2 to the minutes of its 2 May 2012 meeting, and encourages the two parties to jointly implement them.

- On **exploring the opportunities of the current Action Plan**, the EU recalls the exhaustive discussions on the issue, which resulted in a comprehensive list of up to 60 concrete activities in over 15 specific fields, including cooperation with a number of EU agencies within the current policy framework, as they are presented in Annex 3 to the minutes of the Association Committee meeting. The EU welcomes the approval of these activities by the Association Committee and encourages the two parties to actively and urgently implement them, so as to fully demonstrate the capacity of the current EU-Israel Action Plan to deliver more benefits to the EU-Israel partnership.

– On **areas for future potential cooperation**, as described in Annex 4 to the minutes of the Association Committee meeting, the EU recalls that both parties were engaged in technical talks in 2011-2012. This work helped to make substantial progress towards the identification of over 20 specific areas for future potential cooperation. The EU takes note of this technical work and stands ready to continue it whenever necessary and, when the conditions for proceeding towards an upgrade of bilateral relations are met, take a political position on the implementation of such proposed areas.

3. The package of documents adopted on 15 May 2012 on the functioning of **the new European Neighbourhood Policy (ENP)**, which includes the progress report on Israel for 2011, confirms the EU's commitment, as stated in the Council Conclusions on the ENP of 20 June 2011, to fully implementing a partnership for democracy and shared prosperity in its Southern neighbourhood on the basis of mutual accountability and shared commitment to universal values of liberty, democracy, respect for human rights, fundamental freedoms and the rule of law, in dialogue and cooperation with partners and also with the aim of developing synergies with the Union for the Mediterranean and other regional initiatives. In this context, enhancing the values of democracy and the importance of a vibrant civil society, respect for human rights and for the rights of persons belonging to minorities stand central to the EU-Israel partnership. They will continue to occupy a key role in the EU's dialogue with the Israeli authorities and will be regularly monitored by means of the annual progress reports and by reporting on specific issues by EU delegations and the missions of its Member States.

4. Israel continued to benefit from a yearly allocation through the European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) in the form of institutional cooperation (**twinning projects**). The EU takes note with satisfaction of the successful completion in the past year of twinning projects with the Equal Employment Opportunities Commission and the Ministry of Communications. The EU encourages Israel to consolidate the central coordination role played by the Ministry of Foreign Affairs in order to fully exploit the potential of the twinning instrument.

5. The EU remains fully committed to **the Union for the Mediterranean (UfM)**, in which 43 partners from the EU and the Mediterranean engage with a view to effectively addressing common regional challenges. There is now an opportunity to give the UfM a new impetus, in close synergy with the ENP, especially in view of the activities of the new Secretary General, the new arrangements for the transfer of the Northern co-presidency and the recent decision of Jordan to assume the Southern co-presidency, as well as the tangible progress in approving projects under the UfM label. The EU welcomes Israel's role and engagement in developing the UfM partnership.

6. The EU reiterates its fundamental commitment to **Israel's security**, including with regard to vital threats in the region, which is best guaranteed through peace between Israel and its neighbours. The EU is appalled by recurring rocket attacks from Gaza and condemns in the strongest terms violence deliberately targeting civilians. The EU reiterates its call on all partners in the region for the effective prevention of arms smuggling into Gaza.

7. The EU believes, as set out in the EU Foreign Affairs Council Conclusions of 14 May 2012 on the **MEPP**, that an urgent resumption of substantive negotiations is needed aiming at a comprehensive solution to the Israeli-Palestinian conflict. Ending the conflict is a fundamental interest of the EU as well as of the parties themselves and the wider region, and it can be achieved through a comprehensive peace agreement, based on the relevant UN Security Council Resolutions, the Madrid principles including land for peace, the Roadmap, the agreements previously reached by the parties and the Arab Peace Initiative. The EU recalls the applicability of international humanitarian law in the occupied Palestinian territory, including the applicability of the 4th Geneva Convention relative to the protection of civilians. The EU wants to see the State of Israel and a sovereign, independent, democratic, contiguous and viable State of Palestine living side by side in peace and security. The legitimacy of the State of Israel and the right of Palestinians to achieve statehood must be fully respected. The EU calls on both parties to implement as soon as possible confidence-building measures so as to create an atmosphere conducive to the re-launching of peace efforts.

8. The EU considers it imperative that **the viability of a two-state solution** is maintained. The EU expresses deep concern about developments on the ground which threaten to make a two-state solution impossible, such as, inter alia, the marked acceleration of settlement construction, ongoing evictions of Palestinians and the demolition of their housing and infrastructure in the occupied Palestinian territory (oPt), including East Jerusalem, the worsening living conditions of the Palestinian population and serious limitations for the Palestinian Authority to promote the economic development of Palestinian communities, in particular in Area C. The EU is also concerned about reports on a possible resumption of construction of the separation barrier because the EU considers that the separation barrier where built on occupied land is illegal under international law, constitutes an obstacle to peace and threatens to make a two-state solution impossible. Concerning these developments, the EU reiterates its determination to contribute to maintaining the viability of a two-state solution in accordance with international law and its positions, including the conclusions of the EU Foreign Affairs Council in December 2009, December 2010, May 2011 and May 2012. To that end, the EU will take steps to address the social and economic situation of the Palestinian population in Area C, will strengthen Palestinian planning capacities and, stressing Israel's obligations regarding the living conditions of the Palestinian population in that area, will engage with the Israeli authorities to work out improved mechanisms for the implementation of donor funded projects in that area. In the same vein, the EU will continue to fully and effectively implement existing EU legislation and the bilateral arrangement applicable to settlement products.

9. The EU expresses deep concern regarding **settler extremism** and incitement by settlers in the West Bank. The EU condemns continuous settler violence and deliberate provocations against Palestinian civilians. It calls on the government of Israel to bring the perpetrators to justice and to comply with its obligations under international law.

10. The EU reiterates that a way must be found through negotiations to resolve **the status of Jerusalem** as the future capital of two states. Until then, the EU calls for an equitable provision of resources and investment to the city's population. The EU calls for the reopening of Palestinian institutions in Jerusalem in accordance with the Roadmap.

11. The EU calls on Israel to ensure the protection and unimpeded access of all religious groups to **religious sites**, notably in Jerusalem.

12. The EU remains concerned by the situation in **the Gaza strip**. While fully recognizing Israel's security needs, the EU reiterates its call for the immediate, sustained and unconditional opening of crossings for the flow of humanitarian aid, commercial goods and persons to and from Gaza. The EU is also concerned about the humanitarian consequences of Israeli military action in the Gaza Strip. The situation in the Strip is unsustainable as long as it remains politically separated from the West Bank. Despite limited progress, the EU urges the government of Israel to take further meaningful and far-reaching steps allowing for the reconstruction and economic recovery of the Gaza Strip, including by allowing trade with the West Bank and Israel.

13. The EU has consistently called for **intra-Palestinian reconciliation** behind President Mahmoud Abbas as an important element for the unity of a future Palestinian state and for reaching a two states solution. Reconciliation should also be in the long term interest of Israel by helping to engage all parties in a process leading to a sustainable peace agreement.

14. The EU commends the work of **the Palestinian Authority** in building the institutions of a future State of Palestine and reiterates its commitment to the Palestinian state building process, including through CSDP missions and within the Quartet, aiming at a Palestinian state based on the rule of law and respect of human rights. The EU underlines the risk of jeopardising the major achievements of the Palestinian Authority in state-building if the current financial difficulties are not addressed by a common effort of the Palestinian Authority, Israel and donors. Recalling the Palestinian institutions' responsibility under the Roadmap to end incitement, the EU expresses concern for incidents of incitement in Palestinian media and elsewhere.

15. The **situation in the Arab countries**, over a year after the start of political and social changes, is a source of both challenges and opportunities. Transitions will take time, and the possibility of new turbulences should not be excluded. The EU has reaffirmed its commitment to the emerging democracies, including through its response in the ENP framework providing assistance in building democratic institutions and supporting inclusive growth. The EU has publicly and repeatedly stressed the importance of engaging positively with the new emerging leaderships. Public opinion will play an increasing role in the foreign policy of South Mediterranean partners, which should mobilise renewed efforts towards solving long-standing conflicts. The fundamental changes in the Arab world highlight the need for progress on the Middle East Peace Process (MEPP) and for overcoming the current stalemate, while respecting previous agreements and obligations.

16. The EU welcomes the peaceful conduct of presidential elections in **Egypt** that led to the election of Mohamed Morsi and stresses the importance for the new President to stand for national unity and reconciliation and represent the rights of all Egyptians. The EU welcomes President Morsi's pledge that Egypt will continue to respect all its international obligations. In this context, the EU underlines the importance of the continued implementation of the 1979 Egypt-Israel peace treaty as a crucial building block for peace in the region. In full awareness of Egypt's key role in the region, the EU stresses the importance of Egypt's continued commitment to the goal of building stability, peace and prosperity around the Mediterranean and in the Middle East.

17. The EU is gravely concerned at the intensification of violence, the potential for a deeper crisis in **Syria** and its regional implications. While stressing that the main responsibility for the current situation lies with the Syrian regime, the EU calls for a complete cessation of violence by all parties. The EU recalls its full support to Kofi Annan's plan and welcomes his efforts to work with key international partners to move the political process forward. The EU welcomes the outcome of the Action Group meeting in Geneva on 30 June 2012, which offers concrete points for action aimed at bringing about an end to violence and launches a political process in Syria led by Syrians, including the establishment of a transitional governing body with full executive powers. The EU calls for united action by the UN Security Council to add more robust and effective pressure on the Syrian regime.

18. The EU reiterates continued commitment to **Lebanon**'s unity, stability, independence, sovereignty and territorial integrity. The EU recalls the need for the full implementation of all relevant UNSC Resolutions, including 1559, 1680, 1701 and 1757. The EU stresses that it is the obligation of all parties concerned to ensure effective implementation of UNSC Resolution 1701. The EU supports and commends the crucial role of UNIFIL, whose activities alongside the Lebanese Armed Forces continue to be essential for peace in the region. The EU encourages Israel and Lebanon to find a peaceful solution to the disagreements over demarcation of their Exclusive Economic Zones in Eastern Mediterranean Sea.

19. The EU remains determined to work towards a negotiated solution to **the Iranian nuclear issue**, and urges Iran to comply fully and without further delay with its obligations under the relevant resolutions of the UN Security Council and the IAEA. The EU calls for a constructive and responsible Iranian role in the region, notably in relation to the MEPP, including the acceptance of a solution based on two states, Israel and Palestine, living side by side in peace and security. Iran should end its support to violent groups in the region, use its influence constructively and encourage them to follow a non-violent political approach conducive to peace and stability for the region.

20. The EU is committed to continuing its ongoing fruitful cooperation with Israel as regards the fight against xenophobia, discrimination and **anti-Semitism**, including through annual joint seminars. Events over the past year underline the need, within the EU, to continue to ensure all citizens can live their lives free of fear of violence and hate crime. Internationally, the EU is deeply disturbed by racist and anti-Semitic statements made by Iranian officials and reiterates the EU's absolute commitment to combating racism and anti-Semitism. The EU condemns any attempt to deny, trivialise or minimise the Holocaust as a historical fact, either in whole or in part. The EU is committed to exploring further areas of cooperation on Holocaust remembrance, especially in the light of the increasing importance of remembrance activities in the proposed 2014-2020 Europe for Citizens programme.

21. The EU welcomes the opportunity of a regular dialogue with the Israeli side on **human rights** issues of common concern, both within the State of Israel and in the occupied territories. As stated in the minutes of the 2 May 2012 EU-Israel Association Committee meeting, the EU stands by its view that the informal working group on human rights should be transformed into a subcommittee on human rights and democratic governance in the framework of the EU-Israel Association Agreement. Considering it essential to preserve the universal character of the global human rights system and governments' responsibility to fully engage with it, the EU calls on Israel to resume full cooperation with the UN Human Rights Council and the Office of the High Commissioner for Human Rights. Neither Israel nor the work of these institutions benefits from Israel's voice not being heard.

22. The EU encourages Israel to increase efforts to address the economic and social situation of the **Arab minority**, to enhance their integration in Israeli society and protect their rights. While recognising the complexity of the situation, the EU underlines the importance to address it as a core problem in its own right, with efforts required from both the government of Israel and the Arab minority leadership, and emphasizes the need for Israel to seek comprehensive solutions to its many aspects while being guided by the commitment, as a democratic state, to ensure the equality of all its citizens. The EU also encourages Israel to seek equitable and sustainable solutions with regard to the unrecognised Bedouin villages in close consultation with the communities concerned.

23. The EU recalls that support for **human rights defenders** is a long established element of the European Union's human rights external relations policy. The EU considers that in both Israel and the occupied Palestinian territory human rights defenders play an important role in promoting the common values of democracy, peace and human rights. The EU recalls the legitimate right of Palestinians to engage in peaceful demonstrations.

24. The EU remains concerned about the excessive recourse by Israel to **administrative detention** without charge. Under international law, detainees have the right to be informed about the reasons underlying any detention and to have the legality of their detention being determined without undue delay. The EU calls upon Israel to bring formal charges against individuals, with such charges being determined through fair trials. The EU welcomes the recent agreement reached on conditions of detention in Israeli prisons and urges both sides to abide by their undertakings.

25. The EU also recalls the importance of a vibrant NGO sector and **civil society** in general and the vital role they play in open and democratic societies. The EU notes that in the ENP Action Plan Israel and the EU have agreed to engage in a regular dialogue on civil society issues and to promote EU-Israel links between civil society organizations and NGOs. The sub-committees created under the EU-Israel Association Agreement also have the necessary remit, which should be effectively used. The EU calls on Israel to promote its active NGO sector and to refrain from actions which may complicate the space in which civil society organisations operate, may curtail freedom of association and freedom of speech or may attempt to challenge the independence of the Supreme Court.

26. The EU is Israel's first **trading partner** and, at the same time, Israel stands among the EU's biggest trading partners in the Mediterranean area, with total trade amounting to almost €30 billion in 2011. The two parties continued their successful cooperation in addressing market access problems. The EU recalls the importance of the Technical Arrangement between the EU and Israel on products originating from settlements. In order to increase transparency and efficiency, Commission services are proceeding with some adjustments in its implementation.

27. The EU acknowledges Israel's close co-operation with the EU when trade irritants arise. However, the EU continues to be seriously concerned about the **anti-dumping** and safeguards investigations that have been initiated in Israel since 2009 and about some transparency-related aspects of their conduct. As stated in the minutes of the 2 May 2012 EU-Israel Association Committee, the EU believes that such investigations fail to respect WTO commitments, including as regards the respect of deadlines for decisions. The EU calls on Israel to correct this practice.

28. The EU recalls the commitment taken by Israel and the Palestinian Authority at the Trade Ministerial Conference of the Union for the Mediterranean of 11 November 2010. The EU encourages both parties to organise a trilateral ministerial meeting without delay with a view to discussing additional measures for the **facilitation of Palestinian trade** and the establishment of a trade trilateral working group.

29. The adoption of the protocol on the Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products (ACAA) and the enabling protocol on Israel's participation in EU programmes would be mutually beneficial for bilateral relations and significant for Israel's integration into the EU internal market. The EU recalls that the signature of both protocols implements commitments made previously, in conformity with the 2005 EU-Israel ENP Action Plan. They are distinct and unrelated to discussions of an upgrade of relations. The EU stands ready to proceed with the rapid implementation of the two protocols once they enter into force.

30. The EU and Israel signed an agreement on trade in agricultural, processed agricultural, fish and fishery products in November 2009, which entered into force on 1 January 2010. The implementation of this agreement has already led to a visible increase in overall bilateral trade in these sectors. The two parties are preparing to discuss a review of **the agricultural agreement**, which is scheduled for 2013. In 2011, the two parties signed a modification to this agreement with regard to trade in a few specific items, which was adopted by the EU Council on 23 April 2012, and was sent to the European Parliament for consent.

31. In the field of **environmental protection**, the EU finds the intensification of bilateral cooperation of the highest importance. The EU welcomes Israel's ratification of the Gaborone amendment to the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) and the protocols to the Barcelona Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean. The EU notes with satisfaction the first discussions held in April 2012 on **climate change** issues, in the framework of the relevant bilateral sub-committee.

32. In accordance with the current ENP Action Plan, the EU has launched preparations for the adoption of a decision by the EU-Israel Association Council on implementing Arts. 64 & 65 of the Association Agreement on the **coordination of the social security regimes** of EU Member States applicable to Israeli workers. Starting in April 2012, representatives of European Commission services discussed and exchanged information with their Israeli counterparts on this issue in April and June 2012, with further rounds of talks being planned later this year. The EU's objective is that a draft decision is submitted for adoption by the next EU-Israel Association Council at the latest or earlier by written procedure.

33. The EU expresses its satisfaction with bilateral cooperation in the sphere of **police and judicial cooperation**. The elaboration of an operational cooperation agreement between Israel and Europol has very much advanced. An important pending issue concerns data received by Europol, especially as regards distinguishing between information coming from the State of Israel and that stemming from activities of the Israeli authorities in the occupied territories. The EU invites Israel, as agreed previously, to make a proposal on this issue.

34. The EU welcomes the positive results of bilateral cooperation on **transport** issues. Negotiations on a "comprehensive civil aviation agreement" were completed in March 2012. The EU looks forward to the possibility of initialling the text of the agreement promptly. Cooperation between the EU and Israel in the Galileo programme was re-invigorated by the visit to Israel of Commission Vice-President Tajani and delivers very satisfactory results. As a follow-up to this visit, the EU encourages the completion of current discussions on implementation arrangements.

35. In the area of **science and technology**, the EU welcomes the increased cooperation with Israel under the 7th Framework Programme for Research and Development (FP7), where Israel has had a remarkable performance. On one hand, Israel is one of the most successful non-EU member states that are associated to FP7. On the other hand, the FP7 alone is now the main source of funding for competitive publicly funded research projects in Israel. The EU welcomes Israel's interest in discussing the possibility of associating itself with the future EU programme on science and innovation.

36. The EU reiterates its position that Israel's cooperation with some **EU agencies**, which is possible within the current framework, would enable the advancement of cooperation. In this context, the EU welcomes the recent signature, on the basis of relevant provisions of the current EU-Israel Action Plan, of an Administrative Arrangement between the European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC) in Stockholm and the Israel Centre for Disease Control (ICDC).

37. The EU looks forward to a fruitful and constructive meeting of the EU-Israel Association Council.

UNITED
NATIONS

A

General
Assembly

Distr.
GENERAL

A/RES/ES-10/15
2 August 2004

Tenth emergency special session
Agenda item 5

Resolution adopted by the General Assembly

[*without reference to a Main Committee (A/ES-10/L.18/Rev.1)*]

ES-10/15. Advisory opinion of the International Court of Justice on the *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* , including in and around East Jerusalem

The General Assembly,

Guided by the principles enshrined in the Charter of the United Nations,

Considering that the promotion of respect for the obligations arising from the Charter and other instruments and rules of international law is among the basic purposes and principles of the United Nations,

Recalling its resolution 2625 (XXV) of 24 October 1970, on the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations,

Reaffirming the illegality of any territorial acquisition resulting from the threat or use of force,

Recalling the Regulations annexed to the Hague Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land of 1907, [1]

Recalling also the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949, [2] and relevant provisions of customary law, including those codified in Additional Protocol I to the Geneva Conventions, [3]

Recalling further the International Covenant on Civil and Political Rights,[4] the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights[4] and the Convention on the Rights of the Child,[5]

Reaffirming the permanent responsibility of the United Nations towards the question of Palestine until it is resolved in all aspects in a satisfactory manner on the basis of international legitimacy,

Recalling relevant Security Council resolutions, including resolutions 242 (1967) of 22 November 1967, 338 (1973) of 22 October 1973, 446 (1979) of 22 March 1979, 452 (1979) of 20 July 1979, 465 (1980) of 1 March 1980, 476 (1980) of 30 June 1980, 478 (1980) of 20 August 1980, 904 (1994) of 18 March 1994, 1073 (1996) of 28 September 1996, 1397 (2002) of 12 March 2002, 1515 (2003) of 19 November 2003 and 1544 (2004) of 19 May 2004,

Recalling also the resolutions of its tenth emergency special session on illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory,

Reaffirming the most recent resolution of the fifty-eighth session of the General Assembly on the status of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, resolution 58/292 of 6 May 2004,

Reaffirming also the right of the Palestinian people to self-determination, including their right to their independent State of Palestine,

Reaffirming further the commitment to the two-State solution of Israel and Palestine, living side by side in peace and security within recognized borders, based on the pre-1967 borders,

Condemning all acts of violence, terrorism and destruction,

Calling upon both parties to fulfil their obligations under relevant provisions of the road map, [6] the Palestinian Authority to undertake visible efforts on the ground to arrest, disrupt and restrain individuals and groups conducting and planning violent attacks, and the Government of Israel to take no actions undermining trust, including deportations and attacks on civilians and extrajudicial killings,

Reaffirming that all States have the right and the duty to take actions in conformity with international law and international humanitarian law to counter deadly acts of violence against their civilian population in order to protect the lives of their citizens,

Recalling its resolution ES-10/13 of 21 October 2003, in which it demanded that Israel stop and reverse the construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem,

Recalling also its resolution ES-10/14 of 8 December 2003, in which it requested the International Court of Justice to urgently render an advisory opinion on the following question:

"What are the legal consequences arising from the construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, as described in the report of the Secretary-General, considering the rules and principles of international law, including the Fourth Geneva Convention, of 1949, and relevant Security Council and General Assembly resolutions?",

Having received with respect the advisory opinion of the Court on the *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, rendered on 9 July 2004,[7]

Noting in particular that the Court replied to the question put forth by the General Assembly in resolution ES-10/14 as follows: [8]

"A. The construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, and its associated regime, are contrary to international law;

"B. Israel is under an obligation to terminate its breaches of international law; it is under an obligation to cease forthwith the works of construction of the wall being built in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, to dismantle forthwith the structure therein situated, and to repeal or render ineffective forthwith all legislative and regulatory acts relating thereto, in accordance with paragraph 151 of this Opinion;

"C. Israel is under an obligation to make reparation for all damage caused by the construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem;

"D. All States are under an obligation not to recognize the illegal situation resulting from the construction of the wall and not to render aid or assistance in maintaining the situation created by such construction; all States Parties to the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 have in addition the obligation, while respecting the United Nations Charter and international law, to ensure compliance by Israel with international humanitarian law as embodied in that Convention;

"E. The United Nations, and especially the General Assembly and the Security Council, should consider what further action is required to bring to an end the illegal situation resulting from the construction of the wall and the associated regime, taking due account of the present Advisory Opinion.",

Noting that the Court concluded that "the Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory (including East Jerusalem) have been established in breach of international law", [9]

Noting also the statement made by the Court that "Israel and Palestine are under an obligation scrupulously to observe the rules of international humanitarian law, one of the paramount purposes of which is to protect civilian life", [10] and that "in the Court's view, this tragic situation can be brought to an end only through implementation in good faith of all relevant Security Council resolutions, in particular resolutions 242 (1967) and 338 (1973)",[10]

Considering that respect for the Court and its functions is essential to the rule of law and reason in international affairs,

1. *Acknowledges* the advisory opinion of the International Court of Justice of 9 July 2004 on the *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* ,[7] including in and around East Jerusalem;

2. *Demands* that Israel, the occupying Power, comply with its legal obligations as mentioned in the advisory opinion;

3. *Calls upon* all States Members of the United Nations to comply with their legal obligations as mentioned in the advisory opinion;

4. *Requests* the Secretary-General to establish a register of damage caused to all natural or legal persons concerned in connection with paragraphs 152 and 153 of the advisory opinion;

5. *Decides* to reconvene to assess the implementation of the present resolution, with the aim of ending the illegal situation resulting from the construction of the wall and its associated regime in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem;

6. *Calls upon* both the Government of Israel and the Palestinian Authority to immediately implement their obligations under the road map,[6] in cooperation with the Quartet, as endorsed by Security Council resolution 1515 (2003), to achieve the vision of two States living side by side in peace and security, and emphasizes that both Israel and the Palestinian Authority are under an obligation scrupulously to observe the rules of international humanitarian law;

7. *Calls upon* all States parties to the Fourth Geneva Convention[2] to ensure respect by Israel for the Convention, and invites Switzerland, in its capacity as the depositary of the Geneva Conventions,[11] to conduct consultations and to report to the General Assembly on the matter, including with regard to the possibility of resuming the Conference of High Contracting Parties to the Fourth Geneva Convention;

8. *Decides* to adjourn the tenth emergency special session temporarily and to authorize the President of the General Assembly at its most recent session to resume its meeting upon request from Member States.

27th plenary meeting
20 July 2004

Notes

[1] See Carnegie Endowment for International Peace, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907* (New York, Oxford University Press, 1915).

[2] United Nations, *Treaty Series*, vol. 75, No. 973.

[3] Ibid., vol. 1125, No. 17512.

[4] See resolution 2200 A (XXI), annex.

[5] Resolution 44/25, annex.

[6] S/2003/529, annex.

[7] See A/ES-10/273 and Corr.1.

[8] Ibid., para. 163.

[9] Ibid., para. 120.

[10] Ibid., para. 162.

[11] United Nations, *Treaty Series*, vol. 75, Nos. 970–973.

Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights

REGISTERED POST

To: YAD VASHEM

"The Holocaust Martys's and Rembrance Authority"

Chairman Mr. Avner Shalev

Po.box. 3477

JERUSALEM 91034

ISRAEL

Re:European Commission / European Union

Mierlo, June 1- 2012

Dear Mr. Shalev,

Dutch politicans posted on the internet as Adolf Hitler,(the European Commission wrote IFUD of Human Rights a letter).The European Commission did not specify what action was taken.Later on I found on the internet EU-flag resembling Nazi-merchandise.It's not acceptable and addressed the issue again to the European Commission but became any more response.I ask Yad Vashem to intervene ,to take pressure against the European Union.

STEPS:

- firstly speak to the European Union,(if not work),
- secondly take no more part to seminars of the EU,
- thirdly, stop the fully relationship with the EU.

(European Commission's Mr. Emmanual Crabit was part of the agenda "seminar European Commission and State of Israel on the fight against racism,xenophobia and antisemitism 26-27 october 2011, Brussels,so as a delegation of Yad Vashem was part of the agenda.).So I think I have te right the send Yad Vashem this request to intervene into IFUD of Human Rights case to the European Commission / European Union.

SINCERELY,

IFUD of Human Rights

Chairman

Mr. J.P. van den Wittenboer

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands

Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands

C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.

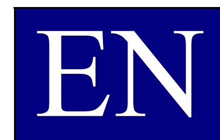
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com

Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/

Phone: +31-(0)6 50 425 552

EUROPEAN UNION

Brussels, 21 March 2012
7964/12
PRESSE 129

Declaration by the High Representative, Catherine Ashton, on behalf of the European Union on the occasion of the International Day for the Elimination of Racial Discrimination on 21 March 2012

"The International Day for the Elimination of Racial Discrimination is an occasion to underline the European Union's unwavering commitment to fighting all forms of racism and xenophobia. Racial discrimination is contrary to the values on which the EU is based, and we work hard both at home and around the world to stamp it out. Our commitment takes many forms - legislation, awareness-raising campaigns and support to projects run by civil society.

Global efforts to combat racism are based on the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD). We urge all states to ratify and implement the Convention as soon as possible."

P R E S S

Rue de la Loi 175 B – 1048 BRUSSELS Tel.: +32 (0)2 281 6319 Fax: +32 (0)2 281 8026
press.office@consilium.europa.eu http://www.consilium.europa.eu/Newsroom

DE EUROPESE UNIE

Brussel, 21 maart 2012
(OR. fr)
7964/12
PRESSE 129

Verklaring van hoge vertegenwoordiger Catherine Ashton namens de Europese Unie naar aanleiding van de Internationale Dag ter bestrijding van rassendiscriminatie op 21 maart 2010

"De Europese Unie wil op de Internationale Dag ter bestrijding van rassendiscriminatie haar voortdurende engagement voor de bestrijding van alle vormen van racisme en vreemdelingenhaat onderstrepen. Rassendiscriminatie is in strijd met de waarden waarop de EU is gebaseerd en wij leveren zowel binnen de EU als elders in de wereld onverdroten inspanningen om deze discriminatie uit te bannen. Dat gebeurt onder meer in de vorm van wetgeving, bewustmakingscampagnes en steunverlening aan projecten van maatschappelijke organisaties.

De wereldwijde inspanningen voor de bestrijding van racisme zijn gebaseerd op het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (ICERD). Wij roepen alle staten op dit verdrag zo spoedig mogelijk te ratificeren en ten uitvoer te leggen."

P E R S

Wetstraat 175 B – 1048 BRUSSEL Tel.: +32 (0)2 281 6319 Fax: +32 (0)2 281 8026
press.office@consilium.europa.eu http://www.consilium.europa.eu/Newsroom

EUROPESE COMMISSIE
Directoraat-generaal Justitie

Directoraat C: Grondrechten en burgerschap van de Unie
Eenheid C1: Grondrechten en rechten van het kind
Hoofd van de eenheid

Ref. Ares(2012)302479 - 14/03/2012

Brussel
JUST/C1/AEP/am/299508s

J.P. Van den Wittenboer
Voorzitter van IFUD of Human Rights
Kastanje 28
5731 NK Mierlo
Nederland

Geachte heer Van den Wittenboer,

Dank voor uw brief van 27 januari 2012 aan de heer Barroso. Ik antwoord namens hem omdat kwesties betreffende de grondrechten deel uitmaken van de portefeuille van vicevoorzitter Reding, commissaris voor Justitie, Grondrechten en Burgerschap.

In uw brief spreekt u uw bezorgdheid uit over het vertoon van nazisymbolen in het openbaar in Nederland. U bent van mening dat dit aanzet tot haat en u verzoekt de Commissie hiertegen op te treden.

De Europese Commissie verwerpt alle vormen en uitingen van intolerantie, omdat die onverenigbaar zijn met de waarden en beginselen die ten grondslag liggen aan de EU. De Commissie bestrijdt deze verschijnselen met alle middelen waarover zij krachtens de Verdragen beschikt.

Kaderbesluit 2008/913/JBZ inzake de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht verplicht alle EU-lidstaten ertoe het opzettelijk publiekelijk aanzetten tot geweld of haat jegens een groep personen, of een lid van die groep, die op basis van ras, huidskleur, godsdienst, afstamming, dan wel nationale of etnische afkomst wordt gedefinieerd, strafbaar te stellen. Ook het verspreiden of uitdelen van geschriften, afbeeldingen of ander materiaal kan hieronder vallen. Het kaderbesluit moest uiterlijk op 28 november 2010 door de lidstaten in nationaal recht zijn omgezet.

Hoewel het gebruik van nazisymbolen als zodanig niet verboden is krachtens het EU-recht, kan het in sommige gevallen wel onder kaderbesluit 2008/913/JBZ vallen. De nationale autoriteiten, i.e. de politie en de rechter, moeten elk geval afzonderlijk onderzoeken om vast te stellen of er sprake is van het opzettelijk aanzetten tot geweld of haat.

De Commissie volgt de omzetting van het kaderbesluit door de lidstaten zo goed mogelijk en werkt momenteel aan een analyse van de omzettingsmaatregelen die door de lidstaten, waaronder Nederland, zijn meegedeeld. De Commissie is volgens de Verdragen tot 1 december 2014 niet bevoegd inbreukprocedures in te leiden op basis van kaderbesluiten. Zij zal echter in 2013 wel een rapport opstellen over de omzetting van kaderbesluit 2008/913/JBZ.

Hoogachtend,

Emmanuel Crabit

Europese Commissie, B-1049 Brussel - België. Tel: (32-2) 299 11 11.
Kantooradres: MO59 5/009. Doorkiesnummer: (32-2) 298 54 96. Fax: (32-2) 296 76 23.

IP/10/487

Luxembourg, 3 May 2010

European Commission swears oath to respect the EU Treaties

The College of Commissioners has today sworn a solemn declaration at the European Court of Justice in Luxembourg, pledging to respect the EU Treaties and to be completely independent in carrying out their duties during their mandate. For the first time, the Commissioners also explicitly pledged to respect the new Charter of Fundamental Rights.

Commission President, José Manuel Barroso said, *"The oath of independence and respect for the EU Treaties is more than a symbolic act. The European Commission is a unique institution and the Commissioners have today made clear that they will uphold all the principles and values enshrined in the Treaties and the Charter of Fundamental rights*".

Background

According to Article 245 of the Treaty on the Functioning of the European Union (a provision included already in previous Treaties), all members of the European Commission are required to give "a solemn undertaking" when entering upon their duties to respect their obligations under the EU Treaties. Traditionally, this solemn undertaking is made before the European Court of Justice in Luxemburg in the first months after the start of the mandate of a new European Commission. As the current Commission, which took office on 10 February 2010, is the first Commission that works under the new Treaty of Lisbon, the wording of the solemn undertaking was adapted to the new legal situation and includes also a reference to the EU Charter of Fundamental Rights.

A copy of the solemn declaration can be found in annex.

ANNEX

SOLEMN DECLARATION

Before the

COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

pursuant to Article 17 of the Treaty on European Union and Article 245 of the Treaty on the Functioning of the European Union.

- Having been appointed as a Member of the European Commission by the European Council, following the vote of consent by the European Parliament

I solemnly undertake:

- *to respect the Treaties and the Charter of Fundamental Rights of the European Union in the fulfilment of all my duties;*
- *to be completely independent in carrying out my responsibilities, in the general interest of the Union;*
- *in the performance of my tasks, neither to seek nor to take instructions from any Government or from any other institution, body, office or entity;*
- *to refrain from any action incompatible with my duties or the performance of my tasks.*

I formally note the undertaking of each Member State to respect this principle and not to seek to influence Members of the Commission in the performance of their tasks.

I further undertake to respect, both during and after my term of office, the obligation arising therefrom, and in particular the duty to behave with integrity and discretion as regards the acceptance, after I have ceased to hold office, of certain appointments or benefits.

antifascist.eu

EU
EIN REICH - EIN VOLK - EIN EURO

EU
EIN REICH - EIN VOLK - EIN EURO

Yad Vashem and Council of Europe sign Memorandum of Understanding

30 May 2012

Yad Vashem and the Council of Europe have signed a Memorandum of Understanding to promote Holocaust education throughout the 47 member states of the Council.

(Communicated by the Yad Vashem Spokesperson)

Yad Vashem and the Council of Europe have signed a Memorandum of Understanding to promote Holocaust education throughout the 47 member states of the Council. Avner Shalev, Chairman of Yad Vashem and Thorbjorn Jagland, Secretary General of the Council of Europe signed the agreement at Yad Vashem.

The memorandum formalizes an ad-hoc relationship going back some 15 years, and encourages new and varied programs to enhance cooperation in the future. Among the items included are exploring the organization of a Holocaust education policy forum at Yad Vashem for educational policy makers, and fostering and developing cooperative relationships between member states and Yad Vashem, particularly those states that do not yet have a relationship with Yad Vashem. This will allow for greater cooperation in the field of commemoration, research and education, including participation of educators in seminars at Yad Vashem's International School for Holocaust Studies. Currently, the International School works with some 30 of the 47 member states of the COE.

Yad Vashem Chairman Avner Shalev said, "This agreement denotes willingness to deepen and enhance Holocaust education in Europe, and to encourage teacher training and to reconstitute historical awareness. I am pleased that the Council of Europe sees the International School for Holocaust Studies of Yad Vashem as the most appropriate professional body to lead this process."

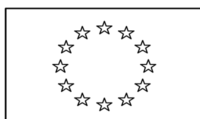
The International School for Holocaust Studies of Yad Vashem currently conducts some 70 seminars annually for educators from abroad, and produces material in 20 languages.

PRESS RELEASE - Israel Ministery of Foreign Affairs

Council of Europe

Since 1999, the Council of Europe and the International School for Holocaust Studies at Yad Vashem have worked in cooperation to promote issues of joint concern in Council of Europe member states, such as teaching the history of the twentieth century and Holocaust education and remembrance. In 2003, an international forum was organized in conjunction with the Council of Europe. During this seminar, participants from ten European nations exchanged ideas on their respective historical narratives and explored questions realting to various techniques and tools to foster education about the Holocaust. A volume based on the proceedings of this forum, including resources and lesson plans, was published within the framework of the Council of Europe's project, "Teaching Remembrance: Education for the Prevention of Crimes against Humanity."

By: Yad Vashem

EUROPEAN COMMISSION

and

THE STATE OF ISRAEL

Vth Seminar on the Fight Against Racism, Xenophobia and Antisemitism

26-27 October 2011

26 October

Room 07/214 of the Charlemagne building
170, rue de la Loi, 1046 Brussels

8.45-9.00 *Arrival of the participant and registration*

9.00-9.30 ***Opening remarks***

- ***Mr Paul Nemitz****, Director Fundamental Rights and Citizenship, Directorate General Justice, European Commission*
- ***Ambassador Yacov Hadas-Handelsman****, Head of Mission of Israel to the EU*

9.30-11.00 ***Racism in the European Union and Israel: data and trends***

Chair: ***Mr Emmanuel Crabit****, Head of Unit for Fundamental Rights and Rights of the Child, Directorate General Justice, European Commission*

- ***Mr Iannis Dimitrakopoulos****, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*
- ***Dr. Haim Fireberg****, Senior Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*

Contribution to the discussion (in particular):
- ***Ms Shannon Pfohman****, European Network Against Racism (ENAR)*

11.00-11.15 *coffee break*

11.15-12.45 Access to justice: effective redress against racist discrimination

- ***Ms Pia Lindholm**, Directorate General Justice, European Commission*
- ***Dr. Haim Fireberg**, Senior Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*

Contribution to the discussion (in particular):

- ***Ms Nathy Rass-Masson** (country expert France) and **Ms Emma Psaila** (country expert Malta), coordinators of the "Comparative study on access to justice in gender equality and anti-discrimination law"*
- ***Ms Anne Gaspard**, Executive Director, European Network of Equality Bodies (Equinet Europe)*
- ***Ms Shannon Pfohman**, European Network Against Racism (ENAR)*

12.45-14.15 *lunch*

14.15-15.45 Fight against racist hate speech: new developments

- ***Ms Maria Fernandez-Molinero**, Directorate General Justice, European Commission*
- ***Adv. Talia Na'amat**, Attorney, Legal Researcher, The Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel-Aviv University*

Contribution to the discussion (in particular):

- ***Mr Mathias Hellmann**, LL.M., Head of Division , Federal Ministry of Justice, Germany*

15.45-16.00 *coffee break*

16.00-17.30 Preventing racism: education, training and remembrance activities

- ***Mr Pavel Tychtl**, Directorate General Communication, European Commission*
- ***Ms Eva Sobotka**, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)*
- ***Dr. Robert Rozett**, Director of Libraries, Yad Vashem*

Contribution to the discussion (in particular):

- ***Ms Brittney Bolin**, Task Force for International Cooperation and Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF)*
- ***Ms Claire Herrmann,** Directorate General Education and Culture, European Commission*
- ***Małgorzata Pakier,** Educational Programs Specialist Coordinator, The Museum of the History of Polish Jews*

27 October

Kazerne Dossin
Memorial Museum and Documentation Centre on Holocaust and Human Rights

(Edgard Tinellaan 1c, 2800 Mechelen)

9.15 *Transport of all participants (both delegations) by a minibus to Mechelen from Charlemagne building*

10.00-11.30 *Arrival in Mechelen – welcome coffee and presentations (questions-answers):*

- ***Mr Georges Ingber****, Member of the Steering Committee of Kazerne Dossin, former European Commission official*
- ***Ms Odile Remy****, Vice-Director (pedagogical project)*
- ***Ms Patricia Ramet****, "Give them a face" project*
- ***Sir Natan Ramet****, Founding President and survivor of Auschwitz-Dachau*

11.30-12.00 *Visit of the construction and renovation site of the new Memorial Museum, contact with the architect* **Professor Bob Van Reeth**

12.00-13.30 *Lunch followed by a lecture by* ***Professor Van Goethem****, curator of Kazerne Dossin, questions-answers*

13.30-14.00 *Closing remarks by* ***Mr Emmanuel Crabit****, Head of Unit for Fundamental Rights and Rights of the Child, Directorate General Justice, European Commission and* ***Ambassador Gideon Behar****, Director of the Department of Combating Anti-Semitism, Israeli Ministry of Foreign Affairs, and* ***Mr Ronen Gil-Or****, Deputy Head of the Israeli Mission to the EU*

14.00 *Transport by a minibus to Charlemagne building*

••

12.25.06

Holocaust Denial Laws and Other Legislation Criminalizing Promotion of Nazism

Prof. Michael J. Bazyler
von Oppenheim Research Fellow
International Institute for Holocaust Studies, Yad Vashem
Professor of Law, Whittier Law School, California, USA
www.michaelbazyler.com
bazyler@aol.com

I. Introduction

As a result of the enormous suffering inflicted upon the world by the Nazi regime, and especially Europe, a number of European countries have enacted laws criminalizing both the denial of the Holocaust and the promotion of Nazi ideology.

The aim of these laws is to prevent the resurrection of Nazism in Europe by stamping out at the earliest opportunity – or to use the phrase "to nip it in the bud" – any public reemergence of Nazi views, whether through speech, symbols, or public association.

Individuals and groups today promoting Nazism, often called neo-Nazis, do not limit their ideology just to antisemitism. Part and parcel of their message also involves hatred of other minority groups, most often individuals of African, Arab and Asian descent, and immigrants from non-European nations.

As a result, a number of the European laws banning neo-Nazi messages also ban racist and hate speech. Some also criminalize the denial of other genocides, most prominently the genocide of the Armenians.

The anti-Nazi laws do not exist in every European country. Presently, the following European countries have some legislation criminalizing the Nazi message, including denial of the Holocaust: Austria, Belgium, the Czech Republic, France, Germany, Liechtenstein, Lithuania, the Netherlands, Poland, Romania, Slovakia, Spain and Switzerland. Holocaust denial is also illegal in Israel.

Some of these countries, like Germany and Austria, take these laws very seriously and vigilantly prosecute both speech and behavior having any reference to Nazis and Nazism. Others, like Lithuania and Romania, despite laws on the books, enforce them sporadically.

A last set of countries put a higher value on free speech over suppression of neo-Nazism and freely allow promotion of the Nazi message. In these countries, freedom of the press and freedom of speech are vehemently upheld even to the detriment of other rights. These countries include the United Kingdom, Ireland and the Scandinavian nations.

In 2005, the European Union considered enacting common rules banning or restricting the use of Nazi symbols and promotion of Nazi ideology, including Holocaust denial. However, the EU's Executive Commission eventually recommended against such EU-wide legislation, noting that it would be "unwise" to seek a ban across the 25-nation bloc, citing the differing views in the countries involved.

One example of the disparity in European laws dealing with promotion of Nazi ideology concerns the availability of Hitler's notorious autobiography, *Mein Kampf* [My Struggle]. Officially, *Mein Kampf* cannot be purchased in Germany, Hungary, Israel, Latvia, Norway, Portugal, Sweden and Switzerland, but the book is readily available in Russia, Romania, the United States and the U.K.

In the United States, the First Amendment protects the freedoms of speech, press and association; such guarantees prohibit suppression of the Nazi message. As a result, neo-Nazi parties are completely legal (just like during the Cold War years, the Communist Party of the United States was allowed to exist) and their antisemitic and racist messages are protected by the Constitution. The only limitation on such speech, according to the Supreme Court, are calls for immediate violence.

It should also be noted that a multilateral human rights treaty to which 160 countries are parties, the International Covenant on Civil and Political Rights, obliges member nations to pass domestic legislation prohibiting advocacy of national, racial or religious hatred. As a result, countries that do not specifically criminalize denial of the Holocaust do prosecute individuals who promote hate speech. The line dividing these two types of conduct – Holocaust denial and hate speech – is murky and individuals engaging in Holocaust denial usually do so in the context of making Jew-hating statements. These individuals are then prosecuted for violating hate speech prohibitions.

II. <u>Western European nations with laws banning denial of the Holocaust and promotion of antisemitic and racist speech</u>

Let me discuss three representative Western European countries with Holocaust denial laws – Germany, Austria and France – and set out how these laws are applied in these countries.

A. Germany

1. <u>The Law</u>

In the aftermath of World War II, the National Socialist Party (the Nazi party) of Germany was branded a criminal organization and therefore banned. The International Military Tribunal at Nuremberg in 1946 likewise ruled that the Nazi Party was a criminal organization.

German law, however, does not just stop at banning the Nazi Party. As part of efforts to overcome its Nazi past, Germany has criminalized denial of the Holocaust and also

banned the use of insignia related to Hitler's regime and, as mentioned above, written materials or images promoting the Nazi message.

Section 130 of the German Penal Code prohibits denial or playing down of the genocide committed under the National Socialist regime (§ 130.3), including through dissemination of publications (§ 130.4). This includes public denial or gross trivialization of international crimes, especially genocide/the Holocaust.

The law has been amended a number of times since its initial passage in 1985.

In 1985, Holocaust denial was outlawed as an 'insult' to personal honor (i.e. an 'insult' to every Jew in Germany) and a penalty was set under the 1985 law of up to one year in prison or a fine.

In 1994, Holocaust denial became a criminal offense under a general anti-incitement law. The law states that incitement, denial, approval of Nazism, trivialization or approval, in public or in an assembly, of actions of the National Socialist regime, is a criminal offense. The 1994 amendment increased the penalty to up to five years imprisonment. It also extended the ban on Nazi symbols and anything that might resemble Nazi slogans.

A special clause in Article 130 provides for community service for offenders under eighteen years of age.

The sale of Hitler's notorious autobiography, *Mein Kampf* [My Struggle], is also banned in Germany and in a number of other European countries occupied by Nazi Germany, as discussed earlier.

2. Application

The German anti-Nazi law is strictly interpreted. For example, a German man went on trial in September 2006 for displaying Nazi symbols including swastikas even though he was campaigning against far-right extremism - the swastikas had lines drawn through them representing rejection.

State Prosecutor Bernhardt Häussler urged a Stuttgart state court to fine Jürgen Kamm, owner of a mail order company that sells anti-Nazi t-shirts and badges. 6,000 Euros [$7,610] for selling merchandise that carry the swastikas and other Nazi symbols through his mail-order business. "Swastikas shouldn't be displayed in such a striking way," Häussler said, adding that he hopes the outcome of this trial will bring about a complete ban of Nazi symbols in public spaces.

Defense attorney Michael Wolff argued that Kamm was using the symbols to fight against neo-Nazis and other far-right extremists. Kamm explained: "It should not be illegal to use the symbols against Nazis."

The prosecutor disagreed. He argued that German law strictly forbids the use of symbols associated with the Nazi regime, no matter in what context they are used. He contended that it is irrelevant what the intent of the wearer is, and also that it did not matter that the symbol had been altered. The symbol should simply not be used publicly.

Perhaps such a literal interpretation of the law seems to be going too far. Several politicians, including the head of the Green party Claudia Roth, in reaction reported themselves to prosecutors in Stuttgart for wearing anti-Nazi T-shirts and buttons that include the banned symbols. Roth called the trial “a gift to the far-right.” Moreover, Germany's federal court of justice ruled in 1973 that it was not illegal to produce a swastika providing it had clearly been altered for the purposes of protesting against Nazism.

Nevertheless, the judge found Kamm guilty and fined him 3,600 Euros [$4,500]. The case is presently on appeal.

A much more serious case of Holocaust denial prosecution involves the notorious denier Ernst Zündel. German-born Zündel, now in his 60’s, emigrated in 1958 to Canada, from where he began disseminating in print form a substantial amount of material denying the Holocaust. In 1974, Zündel published a booklet penned by a British Holocaust denier entitled *Did Six Million Really Die?* His audience became much larger with the rise of the Internet and through the reach of a website created by his wife and webmaster, Ingrid Rimland, <www.zundelsite.org>, which includes references to such books as *Truth at Last–Exposed*. Because of free speech guarantees in the United States allowing Zündel to freely disseminate his views, however vile, the Zundelsite uses a U. S. based Internet service provider.

An excerpt from an article penned by Zündel in 1977 titled "Our New Emblem: The Best of Two Worlds" (referring to a design that merged a swastika and the American flag) and published in the magazine *White Power* is representative of his message:

> Wherever we look, we White people find ourselves besieged by peoples of other races who compete aggressively against us for jobs, food, housing, education and above all -- power! The Jews are particularly adept at seizing or insinuating themselves into strategic positions in our society where they wield power far beyond the extent of their numbers....Through us, the White majority of Europe and America, the Jewish minority have obtained their advantages, including their Israel, their Federal Reserve, their World Bank and their International Monetary Fund. In exchange for these advantages, the Jews give us -- their White hosts -- wars, depressions, inflation, unemployment, energy shortages, higher and higher taxes and air piracy. Like sheep, they expect us to go down the road with them -- all the way to the kosher slaughterhouse. We White people of

> America have done nothing so far which would frustrate the Jews' expectations or their ambitions of becoming the world's slave masters.[1]

Canada twice tried to prosecute him for his activities under their laws criminalizing intentional dissemination of false news.[2] Even though he was twice convicted, Zündel's convictions were overturned by Canadian appellate courts. On appeal of his second conviction, the Supreme Court of Canada in 1992 declared the "spreading of false news" criminal statute as incompatible with Canada's free speech guarantees and therefore unconstitutional.

In 2005, Canadian immigration officials succeeded, after Zündel exhausted his judicial appeals process, to deport him back to Germany. In November 2005, he was brought to trial before a state court in Mannheim, Germany to face charges of incitement, libel and disparaging the dead. As of this writing, the trial still continues.

3. Growing Problem of Neo-Nazism in Germany and Need for Such Criminal Legislation

Despite this strict interpretation of the German so-called "Auschwitz lie" law, promotion of Nazi ideology in Germany is growing in two important areas: (1) music and (2) on the Internet.

a. *Skinhead music*

Germany's neo-Nazis are increasingly using music to spread their message, particularly among the unemployed youth of the former communist East Germany, according to experts on extremism in Germany.

In 2004, neo-Nazis applied for permission to hold 137 concerts, mostly in the poor eastern provinces of the former East Germany. Figures released by the Federal Office for the Protection of the Constitution show that from January to September 2005, the authorities had received 100 such requests and the "trend shows no sign of slowing down." The official added that the amount of racist audio and video material seized by German authorities had also increased.

Recently, the extreme right National Democratic Party (NPD) in Germany began using music as part of its strategy to spread racist, antisemitic and anti-capitalist messages to German youth by distributing thousands of free CDs in front of schools. A rap group called Dissau Crime released a song called "Zyklon D," named after the type of gas used by the Nazis in their gas chambers during the Holocaust.

[1] Cited and quoted by the ADL in http://www.adl.org/learn/Ext_US/zundel.asp?xpicked=2&item=zundel.
[2] Section 177 of the Criminal Code of Canada punishes individuals for "knowingly publishing false news."

The impact of these messages cannot be ignored. In 2004, the NDP claimed its first regional success when it obtained 9.2 percent of the votes in a regional election in the German state of Saxony. According to Patrick Moreau, a French researcher who studies extremist groups in Germany, "In the new states, where unemployment stands at up to 40 percent, the NPD offers the youth a haven where they feel they are among friends, where they can drink beer and listen to music….It is a slow politicization through music."[3]

German authorities have tried to clamp down on the spread of racist music. In 2005, the lead singer of the German extremist band "Landser"-- Michael Regener – was sentenced to three years in prison for belonging to a criminal organization. In a symbolic defiance of authorities, Regener gave a performance on the evening before he was going to enter prison.

b. The Internet

The main purveyor of neo-Nazi hate speech (including music), however, is still the Internet. For music, the neo-Nazi websites offer free downloading of their antisemtic and racist songs. These sites are set up outside Germany, such as in the United States and Denmark, where their existence is not prohibited (see further discussion below).

B. Austria

1. The Law

Under a criminal statute going back to 1945 and amended in 1992, Austria – like Germany -- criminalizes denial of the Holocaust by calling for a prison term of up to ten years for anyone who "denies, grossly plays down, approves or tries to excuse the National Socialist genocide or other National Socialist crimes against humanity in a print publication, in broadcast or other media." A related statute imposes the same criminal sanction upon anyone who "performs activities inspired by National Socialist ideas."

2. Application

The most publicized Holocaust denial trial in Austria took place in February 2006, when an Austrian court convicted British writer and discredited historian David Irving (see discussion below under "Great Britain") of Holocaust denial.

In a series of speeches made in Austria in 1989, Irving contended that most of those who died in Auschwitz and other concentration camps were not murdered by gas or other means but rather succumbed to disease. Irving left the country before an arrest warrant

[3] "Neo-Nazis Spreading Message and Recruiting Through Music," *Deutsche Welle*, December 12, 2005, available at < http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1827739,00.html>.

issued against him could be executed. Upon his return to Austria seventeen years later, in November 2005, he was taken into custody.

During his February 2006 trial, Irving claimed that he had again changed his views on gas chambers. He told the judge that he is now convinced, contrary to his earlier assertions in the London defamation trial (see discussion below), at the Zündel trial, and in 1989 that gas chambers did in fact exist. However, he continued to doubt the figure of 6 million Jews killed. After a one-day hearing, Irving was sentenced to three years in prison.

In December 2006, after serving thirteen months in prison, Irving was freed by a Vienna appellate judge who converted two-thirds of Irving's sentence into probation. The judge explained that since the crime was committed a long time ago, seventeen years earlier, it should be a mitigating circumstance in determining Irving's ultimate sentence. Irving was ordered to leave Austria, and he returned to London the next day.

C. France

1. The Law

French law does not explicitly criminalize denial of the Holocaust. Rather, "Law No 90-615 of 13 July 1990 tending to repress any racist, antisemitic or xenophobic acts," commonly known in France as the Gayssot Law (Loi Gayssot) after its author, makes it an offense to question the existence of "crimes against humanity" as they are defined in the Nuremberg Charter.

Article R645-1 of the French Penal Code prohibits the public display of Nazi uniforms, insignias and emblems.

In October 2006, the French National Assembly also adopted a bill making it a crime to contest that the massacres of Armenians in the Ottoman Empire in 1915 constituted genocide. The bill, yet to become law in France as of the time of this presentation, was heavily debated both in France and abroad. In retaliation for the National Assembly's vote, Turkey suspended military relations with France. In 2007, the bill will be considered by the French Senate and then, if passed by that chamber, by French President Jacques Chirac who must sign it into law.

2. Application

In October 2006, French judicial authorities opened a judicial investigation to determine whether French far-right leader Jean-Marie Le Pen should be tried for comments denying the brutality of the Nazi occupation of France during World War II. As a result, a French investigating magistrate is presently considering whether to recommend prosecution of Le Pen for "justifying war crimes" and "complicity in contesting crimes against humanity." Le Pen has a history of making statements disparaging the Holocaust. His

most infamous statement, for which he was not prosecuted, was to label the gas chambers a mere “detail of the history of World War II.”

The most notoroius Holocaust denier in France, however, is Robert Faurisson, a former professor of literature at the University of Lyon. Faurisson has been prosecuted on several occasions for his public statements and publications denying the Holocaust. In 1983, Faurisson was fined and given a three month suspended sentence for "racial defamation" after making remarks on a radio show supporting Holocaust denial. In 1990, Faurisson gave an interview to a far-right magazine where he described the gas chambers as a "myth" and was thereupon charged under the Gayssot Law. He was convicted and sentenced to a 250,000 franc ($50,000) fine of which 100,000 francs ($20,000) was suspended. Faurisson appealed his conviction all the way to the European Court of Human Rights, which upheld the Gayssot Law as not being incompatible with European guarantees of freedom of expression, and dismissed Faurisson’s appeal.

France was also the forum for another famous Holocaust denial-related case. In LICRA v.Yahoo! Inc., a French Jewish student group, *Ligue contre le racisme et l'antisemitisme et Union des etudiants juifs de France*, obtained a court order in 2000 ordering Yahoo! to modify its website so that users in France are denied access to that portion of the site listing auction sales of memorabilia from the Nazi period. The French court found that the availability of such items in France through the Internet, even though the sales were conducted in the United States, to be in violation of the French law cited above, Article R645-1, banning the public display of Nazi symbols.

Yahoo! did not appeal the French court decision but instead brought a separate action in the United States seeking to bar its application in the United States on the grounds that it violated the First Amendment. The lower court granted Yahoo!’s application, but a federal appellate court in 2006 reversed and dismissed the case on the ground that American law cannot regulate French criminal legislation when it is applied in France.

III. Eastern Europe

Western European nations are not the only ones to criminalize denial of the Holocaust. Eastern European nations after their liberation from Communism have also followed suit, but with a wrinkle. For example, in November 2006, the Estonian government approved a draft law making it a crime to display Nazi-era symbols in public. Because of its history of Soviet occupation, Estonia also added a prohibition against the public display of Soviet-era symbols, such as the hammer and sickle. Current legislation bans inciting hatred on the grounds of political views or ethnic or social status, but does not specifically mention symbols. The maximum penalty under the new law would be three years in prison. "It will be decided case-by-case if an act of displaying the symbols of the occupying regimes incites hatred and thus constitutes violation of the law or not," said Justice Minister Rein Lang. "Nobody is going to ban the Soviet and Nazi symbols from being used in a theatrical performance or in research."[4]

[4] “Estonia Proposes Ban on Soviet, Nazi Symbols,” *European Jewish Press*, Nov. 30, 2006, *available at*

Historians remain divided over whether Soviet-era crimes should be equated with Nazi ones, including the Holocaust. Eastern European governments are also split over restrictions on symbols because of concerns about freedom of speech. Estonia, however, was not the first one to take the step of banning both Nazi and Communist-era symbols. Other former communist nations enacting similar bans since the fall of the Iron Curtain include Latvia, Hungary, and Poland. Latvia, Estonia's neighbor, which suffered a similar fate, has a law banning the use of both Soviet and Nazi symbols at public meetings. Hungary also bars use of the Arrow Cross symbol of its WWII pro-Nazi regime, plus the swastika, as well as Soviet symbols. Poland, one of the most serious victims of Nazi barbarity, in article 55 of the Polish Criminal Code criminalizes denial of both Nazi-era and Communist-era crimes.

.

IV. European nations without laws banning denial of the Holocaust and promotion of antisemitic and racist speech

A. Scandinavia

The Scandinavian countries to date have put a higher premium on free speech over criminalizing Holocaust denial or hate speech. For example, in Denmark a private radio station -- Radio Oasis -- broadcasts uncensored, right-wing extremist propaganda and does so with the support of state funds under a Danish law guaranteeing state funds for non-commercial radio and television stations. Under that law, Radio Oasis receives a yearly subsidy from the state totaling nearly 50 percent of the station’s yearly expenses. Among its offerings, Radio Oasis features songs by neo-Nazi bands and messages guarding what the station perceives to be “the pure, white race of Danes.”

B. Great Britain

Great Britain likewise does not criminalize Holocaust denial or the public display of Nazi symbols. When Prince Harry, for instance, appeared at a costume party wearing a Nazi uniform, he was roundly criticized for his insensitivity, but it was clear that no British laws were broken. In contrast, when years earlier a partygoer in Germany appeared wearing a Hitler mask, criminal charges were brought against him.

Despite the absence of Holocaust denial laws, Great Britain was the scene of one the most publicized legal events involving Holocaust denial. In 1996, self-described British historian David Irving brought a civil defamation suit against American professor Deborah Lipstadt and Penguin Books stemming from a book on Holocaust deniers written by Lipstadt and published in 1994 by Penguin. In the book, Lipstadt named Irving as a Holocaust denier. Irving’s suit claimed that the allegation damaged his reputation.

< http://www.ejpress.org/article/news/11977>.

While Irving began his writing career as a mainstream historian of World War II, his views over the years became more bizarre and he began to ally himself with groups denying the Holocaust, before whom he has made numerous appearances. In 1985, Irving appeared as a defense witness in Ernst Zündel's second trial in Canada. While Irving in the past promulgated the controversial thesis that Hitler had not known about or ordered the destruction of European Jewry, at the Zündel trial he went a step further by nothing that he now was convinced that no gas chambers had been present at Auschwitz. At rally of Holocaust deniers in Calgary, Canada in 1991, Irving announced: "I don't see any reasons to be tasteful about Auschwitz. It's baloney. It's a legend. . . . I say quite tastelessly, in fact, that more women died in the back seat of Edward Kennedy's car . . . than ever died in a gas chamber at Auschwitz."

By the time Irving filed his suit against Lipstadt he was already notorious on the Holocaust denial scene. What made him different from others calling the Holocaust a lie was that he was an author whose works were published by prominent publishing houses. Despite his bizarre pronouncements, he was still viewed by some as a respected military historian. This, according to Lipstadt, made Irving "one of the most dangerous spokespersons for Holocaust denial." He was "familiar with historical evidence," she wrote in her book, and "bends it until it conforms with his ideological leanings and political agenda." Lipstadt went on to describe Irving as a "Hitler partisan wearing blinkers" and an "ardent admirer of Hitler."

After a two-month trial in London, the trial judge issued a 333-page opinion ruling decisively against Irving. The opinion concludes with the following finding:

> My conclusion [is] that Irving displays all the characteristics of a Holocaust denier. He repeatedly makes assertions about the Holocaust which are offensive to Jews in their terms and unsupported by or contrary to the historical record…. Irving has for his own ideological reasons persistently and deliberately misrepresented and manipulated historical evidence; that for the same reasons he has portrayed Hitler in an unwarrantedly favourable light, principally in relation to his attitude towards and responsibility for the treatment of the Jews; that he is an active Holocaust denier; that he is anti-Semitic and racist and that he associates with right wing extremists who promote neo-Nazism.

V. <u>North America</u>

A. Canada

Section 281 of the Canadian federal criminal code prohibits the promotion of hatred against any "identifiable group," but the statute is notoriously difficult to prosecute. For this reason, for example, it was not used against Ernst Zündel during his trials in Canada. The previous discussion noted the difficulty of trying someone for Holocaust denial in

Canada in light of the decision of the Canadian Supreme Court that laws attempting to criminalize such denial are incompatible with Canadian guarantees of free speech.

B. The United States

Broad interpretation by the U.S. Supreme Court of the First Amendment guarantees in its constitution has made denial of the Holocaust, promotion of Nazi ideology and dissemination of racist and antisemitic speech completely legal under American law. As a result, most of the Internet websites with neo-Nazi content originate in the United States but are available to anyone in the world with access to the Internet.

One of the most infamous cases confirming this right was the march by the neo-Nazis in the 1970's in the Chicago neighborhood of Skokie, home to many Holocaust survivors. The organizers specifically chose Skokie because of the large survivor population. Despite governmental attempts to stop the march as an affront to the dignity to the survivors and the trauma to be inflicted upon them of seeing Nazis march in their neighborhood, the federal courts allowed the march to proceed.

NGOs in the U.S., such as the ACLU, vigorously defend neo-Nazis whenever their activities are aimed to be curtailed, and the ACLU has been heavily criticized for its work on behalf of neo-Nazis. The ACLU's response is that it will defend anyone's right to free speech, whatever their political affiliation and regardless of the vile content of the speech, since the ACLU only represents one client: The First Amendment.

Since the First Amendment allows Holocaust deniers to disseminate their views with impunity, notorious deniers have found safe refuge in the United States. Ernst Zündel temporarily lived in the United States until he was deported back to Canada for visa violations. In April 2004, an international conference of Holocaust deniers and neo-Nazis convened in honor of Zündel was held in Sacramento.

Home-grown deniers also abound in the United States. Arthur Butz, an engineering professor at Northwestern University in Chicago, has for many years issued texts denying the Holocaust, including the book *The Hoax of the Twentieth Century*. The scholarly-sounding Institute of Historical Review, based in Southern California, likewise freely disseminates materials both in print and on the Internet denying the Holocaust. Its website reproduces the entire text of the booklet *Did Six Million Really Die?* by British Holocaust denier Richard Verrall, (written under the pseudonym Richard E. Harwood), and published by Ernst Zündel in 1974.

VI. Muslim World

While every part of the world seems to have some individual or group espousing Holocaust denial – Australia, for example, has Frederick Toben and his scholarly-sounding Adelaide Institute –a major region from where Holocaust denial is regularly emanated is the Muslim world.

This includes Holocaust denial not only coming from countries with majority Muslim populations like the Arab states, Iran, Indonesia and Malaysia, but also pronouncements from Muslim leaders in the West. In July 2006, Sheikh Taj Aldin Alhilali, the mufti of Australia and a member of Prime Minister John Howard's Muslim Community Reference Group, dismissed the Holocaust as a "Zionist lie" in a series of fiery sermons.

Muslim-majority countries, however, seem to have the most frequent and most consistent pattern of Holocaust denial pronouncements, using statements first made by Holocaust deniers in the West. The most frequent assertion questions the number of Jews killed during World War II, and books such as *The Hoax of the Twentieth Century* and *Did Six Million Really Die?* have been translated into Arabic and are widely sold.

In 2005, the rhetoric acquired a new spokesperson: Iranian President Mahmoud Ahmadinejad. In a speech made that December, Ahmadinejad labeled the Holocaust a “myth” and a "fairy tale." In a March 2006 speech he again denied the Holocaust, adding this time:

> They have fabricated a legend under the name Massacre of the Jews, and they hold it higher than God himself, religion itself and the prophets themselves. If somebody in their country questions God, nobody says anything, but if somebody denies the myth of the massacre of Jews, the Zionist loudspeakers and the governments in the pay of Zionism will start to scream.[5]

These statements, coming in the aftermath of his earlier statement in October 2005 calling for Israel to be “wiped off the map” caused a large outry in the West, with political leaders and parties loudly condemming Ahmadinejad’s remarks.

Ahmadinejad’s speeches were followed by a Holocaust cartoon contest held in Tehran seeking to mock the Holocaust. The contest, launched by an Iranian newspaper, was publicized as a response to the Danish cartoons of the Prophet Muhammad that sparked rage among Muslims worldwide.

On December 11, 2006, Iran held a a conference questioning the Holocaust. As reported by the *International Herald Tribune*, set to attend the conference was an Israeli Arab Muslim lawyer from Nazareth, Khaled Kasab Mahameed, who aimed to directly confront the phenomena of Muslim Holocaust denial. According to Mahameed,

> Instead of trying to understand the Holocaust and learn something from it, they choose to deny it. . . . I'm going to tell them that there is no argument about the facts, and that they must try to understand how the Holocaust

[5] “Ahmadinejad: Holocaust a myth,” *AlJazeera.net*, March 16, 2006,- *available at* http://english.aljazeera.net/news/archive/archive?ArchiveId=17019.

has shaped the positions of the Jews, of Europe, of America. I will tell them they must internalize its meaning and not say it didn't happen.[6]

Iran refused Mahameed a visa to present his point of view. The speaker of rosters did include former American Klan leader David Duke, French Holocaust denier Robert Faurisson and Australian denier Frederick Toben.

The Tehran conference was roundly condemned. UN Secretary General Kofi Annan announced that he deplores any conference that sought to cast doubt on the reality of the Holocaust. The European Union's top justice official described the conference as "an unacceptable affront" to victims of the World War II genocide. British Prime Minister Tony Blair denounced it as "shocking beyond belief." French Foreign Minister Philippe Douste-Blazy called the conference "quite simply not acceptable." German Chancellor Angela Merkel said her country repudiated it "with all our strength. . . ."We absolutely reject this. Germany will never accept this and will act against it with all the means that we have." The last statement is particularly important, since it came from the nation most responsible for the Holocaust.

VII. Which way is best?

Proponents of vigorous prosecution of neo-Nazis, racist and Holocaust deniers argue that such laws and their strict enforcement is necessary to prevent the reemergence of Nazism, which, in a repeat of the events in pre-war Germany, is particularly attractive to individuals living in countries where unemployment and social dissatisfaction is high. Transitional societies are particularly vulnerable, and the post-Communist societies face the most acute problems. For example, even though 20 million Soviets perished during World War II following the Nazi invasion of 1941, neo-Nazi groups are rampant in today's Russia and especially attractive to the disaffected youth.

Referring both to denial of the Holocaust and the Armenian genocide, Hilda Tchoboian, president of the European Armenian Federation, explained that "the hydra of denial is a tumor on freedom of expression."[7] According to columnist Hans Rauscher of the Vienna newspaper *Der Standard*, "Denial of the Holocaust is not an opinion, it is a political act which tries to bring Nazi thought into the mainstream."[8]

Supporters of Holocaust denial laws also contend that these laws are necessary more than ever as the number of Holocaust survivors, eyewitnesses to the events, dwindles and the events recede into history. As a result, supporters contend, denial of the Holocaust is

[6] "Israeli Muslim to take on Holocaust denial at Iran conference," *International Herald Tribune*, November 17, 2006, *available at* http://www.iht.com/articles/ap/2006/11/17/africa/ME_GEN_Israel_Holocaust_Conference.php.

[7] "Armenia Hails French Genocide Vote Amid Turkish Fury," *ArmeniaLiberty.org*, October 12, 2006, *available at* http://www.armenialiberty.org.

[8] Mark Lander, "Austrian Court Frees Jailed Holocaust Denier," *New York Times*, Dec. 20, 2006.

growing and such views are becoming more mainstream. Such supporters even argue for expansion of such laws to criminalize trans-border dissemination through the Internet, since the reach of Holocaust denier message in the current era of globalization has increased exponentially.

Opponents argue that such laws are incompatible with a democratic society. The hallmark of a true democracy, they argue, is not just protection of speech one agrees with but speech is which most hateful and despicable.

Like proponents, those opposed to such laws also make use of the slippery slope argument by contenting that criminal prosecution of Holocaust deniers, neo-Nazis and other racists can lead to prosecution of more benign activities and speech. Armenian-American student activist Garin K. Hovannisian, in direct response to Hilda Tchoboian's statement above, argues:

> Genocide denial might be a tumor on truth, memory, or even human dignity, but it's not even a pimple on the freedom of expression. It's an exercise - however false or disgusting - of that freedom,. . .A government that has the power to punish lies also has the power to punish truth (consider Turkey's law that punishes those who denigrate "Turkishness") and, really, to punish anything it pleases.[9]

Some critics oppose such laws on practical grounds, arguing that prosecution of such individuals gives them a forum to disseminate their vile views and, since such trials are covered by the media, tons of free publicity.

For example, in the aftermath of his 1985 conviction in Canada, Zündel appeared for sentencing in black-face (indicating that white men could not receive justice in Canada), and carrying a cross, also inscribed with a "Freedom of Speech" motto. At a well-covered news conference, Zündel noted that the trial "cost me $40,000 in lost work -- but I got $1 million worth of publicity for my cause. It was well worth it."[10]

Deborah Lipstadt, in reaction the jailing of David Irving in Austria, explained that even though she abhors Irving's message, she is opposed to his imprisonment since it makes him, in some eyes, a hero of free speech and a martyr to fellow deniers.

Ultimately, such laws must be examined in their context. In the United States, the display of Nazi symbols may not need to be criminalized since the Holocaust did not take place on American soil. However, public display of a hate symbol exclusive to the United States – cross burning – can in certain instances be criminalized, according to a 2003 decision of the U.S Supreme Court (Virginia v. Black, 538 U.S. 343 (2003) [11]),

---

[9] Garin K. Hovanissian, "The Folly of Jailing Genocide Deniers," *Christian Science Monitor*, November 6, 2006.
[10] Cited and quoted by the ADL in http://www.adl.org/learn/Ext_US/zundel.asp?xpicked=2&item=zundel.
[11] As explained by Justice O'Connor: "The First Amendment permits Virginia to outlaw cross burnings done with the intent to intimidate because burning a cross is a particularly virulent form of intimidation.

because of the potent symbol which a burning cross has played in the persecution of African-Americans since the end of the American Civil War and abolition of slavery.

Instead of prohibiting all intimidating messages, Virginia may choose to regulate this subset of intimidating messages in light of cross burning's long and pernicious history as a signal of impending violence. A ban on cross burning carried out with the intent to intimidate is fully consistent with the [Supreme] Court's earlier holding[s]" (quoting from summary of the opinion).

BURGERINITIATIEF

S L O O P   D E   M U U R

SANCTIES TEGEN ISRAËL

de feiten

In 2002 begon Israël met de bouw van een 703 kilometer lange barrière (door het International Gerechtshof 'de muur' genoemd) op de grens met het Palestijnse gebied dat gewoonlijk wordt aangeduid als de Westelijke Jordaanoever. Daarmee zegt het land zich te beschermen tegen terreuraanslagen vanuit dit (door Israël bezette) Palestijnse gebied.
Al snel werd duidelijk dat de muur niet op de grens tussen Israël en de Westoever, maar voor het grootste deel op Palestijns grondgebied werd gebouwd, met dramatische gevolgen voor de Palestijnse bevolking. Woningen werden afgebroken en tienduizenden Palestijnen raakten afgesneden van hun families, akkers, scholen, ziekenhuizen en andere voorzieningen. Wie er vreedzaam tegen demonstreren worden vaak in de boeien geslagen en vervolgens ernstig mishandeld. De toch al ingrijpende reisbeperkingen werden verder verscherpt, waardoor velen in het beste geval uren nodig hebben voor een tocht die eerder enkele minuten kostte. Kort gezegd lijdt de Palestijnse bevolking enorme psychische, fysieke, sociale en economische schade als gevolg van de muur.

het recht en het onrecht

De bouw van de muur levert Israël van veel kanten kritiek op. Het land wordt er terecht van beschuldigd grote delen van de Westoever te annexeren en ondergraaft daarmee de levensvatbaarheid van een onafhankelijke Palestijnse staat. In 2004 boog het Internationaal Gerechtshof in Den Haag zich over de kwestie. Op 9 juli 2004 bepaalde het Hof dat Israël weliswaar het recht heeft een veiligheidsmuur te bouwen, maar alleen ten westen van de Groene Lijn, de bestandslijn uit 1948. De delen van de muur op Palestijns grondgebied moeten worden afgebroken en de benadeelden schadeloos gesteld.
De Nederlandse regering en de Tweede Kamer sloten zich bij dit oordeel aan. Zij riepen Israël op de muur in Palestijns gebied af te breken. Israël heeft echter geen gevolg gegeven aan de uitspraak van het Hof en trekt zich evenmin iets aan van internationale druk. Sterker nog, aan de muur wordt nu in verhoogd tempo doorgewerkt.

burgers eisen sancties

Het Burgerinitiatief 'Sloop de Muur' roept de regering en Tweede Kamer op Israël daadwerkelijk te houden aan de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof. Het Hof vindt de muur in Palestijns gebied een schending van het internationaal recht. Wij herinneren de leden van regering en parlement eraan dat zij trouw hebben gezworen aan de Nederlandse Grondwet, waarin staat: "*De regering bevordert de internationale rechtsorde."* (artikel 90). Regering en parlement zijn daarom gehouden in woord en daad uit te dragen dat het internationaal recht voor iedereen, altijd en overal geldt.

Aangezien de regering van Israël zich ongevoelig toont voor het internationaal recht, vragen wij de Tweede Kamer de regering op te dragen, bij voorkeur in samenwerking met andere lidstaten van de Europese Unie, passende sancties tegen Israël in te stellen. Mogelijkheden daarvoor bestaan op de terreinen van politiek (internationaal isolement), economie (zoals het blokkeren van het goederen- en dienstenverkeer en het opschorten van het Associatieverdrag met de EU), financiën (zoals het afsnijden van bancair verkeer) en het recht (het vervolgen voor oorlogsmisdaden en schendingen van het internationaal humanitair recht). Verder kan door instelling van een streng visumregime de Israëlische bewoners van de bezette gebieden de toegang tot Nederland - en de EU - worden ontzegd. Ten minste vragen wij de Kamer intensivering van de banden van de EU met Israël af te wijzen en de militaire samenwerking met Israël te beëindigen.

foto ANP
2013

itIsapartheid.org
get informed

LIST OF INTRNATIONAL LAW VIOLATIONS BY THE STATE OF ISREAL

The state of Israel has violated many international laws, including United Nations Resolutions and the Laws of War and Occupation as stated in the Fourth Geneva Convention. Below is a summary of some of those violations. Much of the fact sheet was taken from the Israeli Law Resource Center (ILRC). Related articles and laws by the ILRC are linked below.

ISRAELI OCCUPATION IS ILLEGAL:

Laws Violated: U.N. Charter, Article 2(4) & 51 (1945); Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations…, Principle 1 (1970).

Israeli Actions: It is illegal under international law to acquire land by force: Israel annexed land occupied by force during 1948 and 1967 wars (lands other than those given by the UN 1947-48 partition plan) ILRC article. Military action and occupations are legal only if they are for self-defense, or to directly benefit the native population. But studies show Israel is not just defending itself as it develops de-facto annexation with its settlements and separation barrier on occupied land, as it takes over most of the occupied territories (over 70%) and its natural resources for its own use and economic benefit, at the expense of the native population. ILRC article on why the Occupation is illegal.

ILLEGAL ISRAELI SETTLEMENTS ON OCCUPIED LAND:

Laws Violated: Geneva Conventions IV, Article 49(6) (1949). It is illegal to colonize occupied land or transfer non-indigenous population to that land.

Israeli Actions: Immediately following the 1967 war, Israel began building Israeli civilian settlements on Palestinian lands, eventually building over 200 settlements throughout the occupied territories, and settling over 450,000 Israeli civilians in them, displacing hundreds of thousands of Palestinian civilians from their own legally owned lands. In addition, Israeli citizens live in hundreds of Israeli settlements on occupied land not originally given to them in the UN Partition Plan, displacing hundreds of thousands of Palestinians. ILRC article.

ILLEGAL TO TAKE LAND BY FORCE & CLAIM SOVEREIGNTY:

Laws Violated: U.N. Charter, Article 2(4) (1945); Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations…, Principle 1 (1970).

Israeli Actions: In violation of the UN Partition Plan, Israel took an extra 15% of the land in 1948, and then, following the 1967 war, Israel confiscated East Jerusalem and the Golan Heights. ILRC article.

ILLEGAL ISRAELI PRACTICE OF ETHNIC CLEANSING:

Laws Violated: Forbidding civilian populations the right to return to their homes following the end of armed conflict is in direct violation of international law and UN resolutions. Geneva Convention IV, Articles 45, 46 & 49 (1949), UN resolutions 194 (III) (General Assembly; 1948) & 237 (Security Council; 1967).

Israeli Actions: Since 1910, in different ways, the Zionists and then Israel have taken Palestinian lands, forced native populations from their land, and then refused the Palestinian landowners or tenants' residency or employment on them. Following fighting in 1948 and then again in 1967, Palestinian civilians who wished to return to their homes in Israel and the Occupied Territories were forbidden re-entry ("right of return"), confining them to increasingly smaller areas of Israel and Occupied Territories. The Israeli government enacts laws, and employs its military to keep approximately 750,000 Palestinian Arab civilians from returning to their homes following the end of fighting both in 1948 and in the occupied territories in 1967. Israel then violates UN resolutions ordering them to respect Palestinians' right to return to their homes. See the ILRC article on Right of Return and ILRC article on Ethnic Cleansing.

ISRAELI APARTHEID SYSTEM IS ILLEGAL:

Laws Violated: International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (1976). Link to our fact sheets on Israeli Apartheid.

Israeli Actions: The State of Israel has a formal system of legalized discrimination against Palestinian Arabs which technically fits the official UN definition of Apartheid. ILRC article. Israel's society-wide system of discrimination and isolation of the Palestinian people within Israel, and its system of exploitation, oppression and isolation in the occupied territories, fits exactly the official, legal UN definition of apartheid, which is considered to be a crime against humanity. The practice of passing laws which give special favor throughout Israeli society to the Jewish people over all other people, and especially the native Palestinian Arab people, embodies the UN definition of apartheid, which is giving special favor to one group of people above all other groups based on criteria like what religion they are.

Another example is in 2003, the Israeli legislature (Knesset) passed legislation that forbade spouses of Arab-Israeli citizens who are in the occupied territories from joining their families in Israel (with some exceptions). The reason for this legislation is to help maintain the Jewish demographic

majority family unification. The racist nature is evident in that only Palestinians (no other ethnic groups) are not forbidden to live in Israel after marrying an Israeli. ILRC article. General article. Amnesty International argues that this law violates fundamental principles of equity, human dignity and personal freedom enshrined in basic law as well as the rights of the child to live with both parents and other fundamental rights enshrined in human rights treaties in which Israel is a signer. ILRC article on Israeli Apartheid

MASSIVE VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS (HR):

Laws Violated: U.N. Charter, Article 1 (1945); Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations…, Principle 5 (1970).

Israeli Actions: Studies by UN, I.C.J., and International H.R. organizations have found that Israel violates the human rights of Palestinian people on a massive scale, including torture, imprisonment without charges or trial, land confiscation, harassment at checkpoints, unwarranted civilian shootings, not punishing Israeli settlers' crimes against Palestinians, unwarranted disruption of medical care, commerce, employment, free movement, destruction of public and private property, family separation, etc….. ILRC article.

COLLECTIVE PUNISHMENT IS ILLEGAL:

Laws Violated: Geneva Conventions IV, Article 33 (1949); Geneva Conventions (Protocol I), Article 75(2d) (1977).

Israeli Actions: In response to Arab rebellion, Israeli Military takes massive action against entire Palestinian communities, for example destroying entire neighborhoods of homes, or confiscating communal farmlands, bulldozing homes, blocking off certain areas, or not allowing civilian populations to leave their houses for extensive periods of time. This is called collective punishment because it punishes entire communities for the actions of a few. ILRC article.

ILLEGAL MASSIVE TRANSFORMATION OF LOCAL LAWS:

Laws Violated: Hague Regulations IV, Article 43 (1907).

Israeli Actions: Israel has created a dual legal system in the occupied territories – a democratic one linked to Israel for the Israeli settlements, and an oppressive, exploitive one for the Palestinian communities run by the Israeli military committees and Israeli-controlled civic administrations, replacing all Arab government functions with Israeli military committees, and dismissing or deporting all Arab government official. ILRC article.

VIOLATIONS OF U.N. SECURITY COUNCIL RESOLUTIONS:

Laws Violated: Israel has violated 28 resolutions of the United Nations Security Council (which are legally binding on member-nations U.N. Charter, Article 25 (1945); a few sample resolutions - 54, 111, 233, 234, 236, 248, 250, 252, 256, 262, 267, 270, 280, 285, 298, 313, 316, 468, 476, etc.

Israeli Actions: Israel has violated many U.N. Security Council resolutions especially relating to its occupations, land annexations, military aggression, HR violations, etc...ILRC article.

Separation Barrier Ruled Illegal

Law Violated: International Court of Justice of 2004, in an advisory opinion, ruled the Israeli separation barriers illegal. They condemned the separation wall Israel is building throughout the occupied West Bank in a 14 to 1 ruling. The Court begins by citing, with reference to Article 2, paragraph 4, of the United Nations Charter and to General Assembly resolution 2625 (XXV), the principles of the prohibition of the threat or use of force and the illegality of any territorial acquisition by such means, as reflected in customary international law. It notes that significant amounts of land are defacto annexed by the separation barrier. It further cites the principle of self determination of peoples, as enshrined in the Charter and reaffirmed by resolution 2625 (XXV). As regards international humanitarian law, the Court refers to the provisions of the Hague Regulation of 1907, which have become part of customary law, as well as the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 1949, applicable in those Palestinian territories which, before the armed conflict of 1967, lay to the east of the 1949 Armistice demarcation line (or "Green Line") and were occupied by Israel during that conflict. The Court further notes that certain human rights instruments (International Covenant on Civil and Political Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the United Nations Convention on the Rights of the Child) are applicable in the Occupied Palestinian Territory. It finds that the construction of the wall and its associated régime are contrary to the relevant provisions of the Hague Regulations of 1907 and of the Fourth Geneva Convention; that they impede the liberty of movement of the inhabitants of the territory as guaranteed by the International Covenant on Civil and Political Rights; and that they also impede the exercise by the persons concerned of the right to work, to health, to education and to an adequate standard of living as proclaimed in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and in the Convention on the Rights of the Child. Lastly, the Court finds that this construction and its associated régime, coupled with the establishment of settlements, are tending to alter the demographic composition of the Occupied Palestinian Territory and thereby contravene the Fourth Geneva Convention and the relevant Security Council resolutions.

Israeli Action: The separation barrier built by Israel snakes it way though the West Bank, isolating Palestinians from each other, from their land, work, schools and health care. The wall confiscates significant amounts of land and annexes more land to Israel. The court said: *The construction of the wall being built by Israel, the occupying power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, and its associated regime, are contrary to international law." "Israel is under an obligation to make reparation for all damage caused by the construction of the wall in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem.*" The court noted that significant amounts of the West Bank are, defacto, annexed by the wall. Link to International Court of Justice Advisory Opinion.

References

Much of this fact sheet was taken from the Israeli Law Resource center, with some sections verbatim.
http://www.israellawresourcecenter.org/websitematerials/pdf/flyerinternationallaw1.pdf
http://www.israellawresourcecenter.org/internationallaw/studyguides/sgil3.htm

Fourth Geneva Convention. This Convention was adopted in 1949 on the rules of war and the responsibilities of the occupying power. The Convention was adopted because of the abuses of the Nazi Regime during WWII.
http://www.icrc.org/ihl.nsf/385ec082b509e76c41256739003e636d/6756482d86146898c125641e004aa3c5

International Court of Justice of 2004, in an advisory opinion, ruled the wall illegal http://www.icj-cij.org/docket/index.php?pr=71&code=mwp&p1=3&p2=4&p3=6&ca...

Briefing by the Committee on the Elimination of Discriminations Against Women, Amnesty International 2005
www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/037/2005/en/e51798ab-d4de-11dd-8a23-d58a49c0d652/mde150372005en.html)

Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights

A A N T E K E N EN
aan: hoofdcommissariaat politie Brussel (brussel/ elsene)

Wetstraat 1
1000 – BRUSSEL
BELGIE

Your letter of	-
Your reference	-
Our letter of	-
Our reference	Strafaangifte
Enclosure(s)	
Contact	IFUD of Human Rights / J.P. van den Wittenboer
Direct line	ifudofhumanrights@yahoo.com
Re	***STRAFAANGIFTE***

Mierlo,19 juni 2012

Hierbij doe ik strafaangifte tegen de Europese Commissie, Wetstraat 200 Brussel / Belgie.

Aangever: IFUD of Human Rights,voorzitter Joannes Petrus van den Wittenboer,adres Kastanje 28, 5731NK Mierlo, Nederland.

Tegen: Europese Commissie, Wetstraat 200, Brussel Belgie.

Omschrijving (vermoedelijk) strafbare feit:
Het via internet verspreiden en te koop aanbieden cq verkopen van nazi merchandise.Het een en ander o.a. t-shirts met hakenkruizen verwerkt in europese vlag.Zie bijlage(n),hierdoor medeplichtig aan verspreidingsdelict.

Commentaar: middels een brief Ref. Ares(2012)683201- 08/06/2012 door de Europese Commissie aan IFUD of Human Rights,geeft de commissie te kennen dat het recht aan het vertoon van nazisymbolen als zodanig niet in de weg staat.Ik ben het in zoverre hier mee eens daar waar het gaat om doeleinden als musea,educatie die onder "fair use"begrip vallen.Alle andere gevallen en situaties die onder het begrip "misbruik" vallen zijn verboden / strafbaar en vallen onder het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (ICERD).Het oordeel over strafbaarheid is aan de strafrechter hierover.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

AANTEKENEN
19 juni 2012

Hoofdcommisariaat politie Brussel (brussel/ elsene)
Wetstraat 1
1000- BRUSSEL
BELGIE.

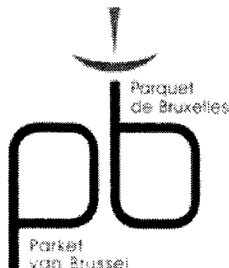
Ik verzoek u van deze aangifte procesverbaal op te maken en hiervan het afschrift aan mij toe te sturen.

HOOGACHTEND,

IFUD of Human Rights
voorzitter

J.P. van den Wittenboer

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

Portalis
Quatre Brasstraat 4 - 1000 BRUSSEL

De heer VAN DEN WITTENBOER J.P.
Voorzitter van IFUD of Human Rights

Kastanje 28
5731 NK MIERLO
NEDERLAND

Notitienummer: **BR 45.LL.81846/12**

Kabinet: BN1
(Beiden steeds te vermelden in uw briefwisseling)

Uw referte:

Brussel, 18 januari 2013

Geachte heer,

Verwijzend naar uw schrijven van 19/06/2012, verzoek ik u kennis te nemen van de volgende informatie:

- ☐ De inlichtingen die u in uw brief d.d. verstrekt, zijn ontoereikend. Gelieve mij indien mogelijk in kennis te stellen van het notitienummer*, de tussengekomen politiedienst, datum en aard van de feiten en namen van de betrokken partijen.
- ☐ In deze zaak is een opsporingsonderzoek* aan de gang. De wet bepaalt dat deze fase van de procedure geheim is, zodat in de regel nog geen nadere inlichtingen kunnen worden verstrekt. Als slachtoffer van de feiten bestaat de mogelijkheid een "verklaring van benadeelde persoon"* af te leggen op het parket.
- ☐ In deze zaak is een gerechtelijk onderzoek* aan de gang bij onderzoeksrechter (referte /).
- ☐ Het dossier werd overgemaakt aan de procureur des Konings te alwaar u op schriftelijk verzoek verdere inlichtingen kan bekomen.
- ☒ Het dossier werd zonder gevolg geklasseerd* (= geseponeerd).
- ☐ Het opsporingsonderzoek werd geschorst. De verdachte(n) werd(en) voor opsporing geseind.
- ☐ U kan mij schriftelijk toelating vragen om inzage en/of afschrift te nemen van het strafdossier.
- ☐ Het dossier werd afgesloten door oplegging van een voorstel tot verval van de strafvordering mits betaling van een geldboete (minnelijke schikking)* aan de dader van het misdrijf*.
- ☐ Een beschikking tot buitenvervolgingstelling* werd door de raadkamer* genomen op .
- ☐ Bij beschikking van de raadkamer* van werd de zaak verwezen naar de correctionele rechtbank. Een zittingsdatum zal later worden vastgesteld.
- ☐ De zaak werd vastgesteld op de zitting van van de correctionele kamer, om uur.
- ☐

Met de meeste hoogachting,

de procureur des Konings,

A. VANDERHEYDEN

* Bijlage: praktische inlichtingen en terminologische verduidelijkingen.

Jurisprudentie

-Jurisprudentie vastleggen / registreren merken en logo’s

Publicatievoorschriften voor wat betreft het gebruik van de Europese vlag

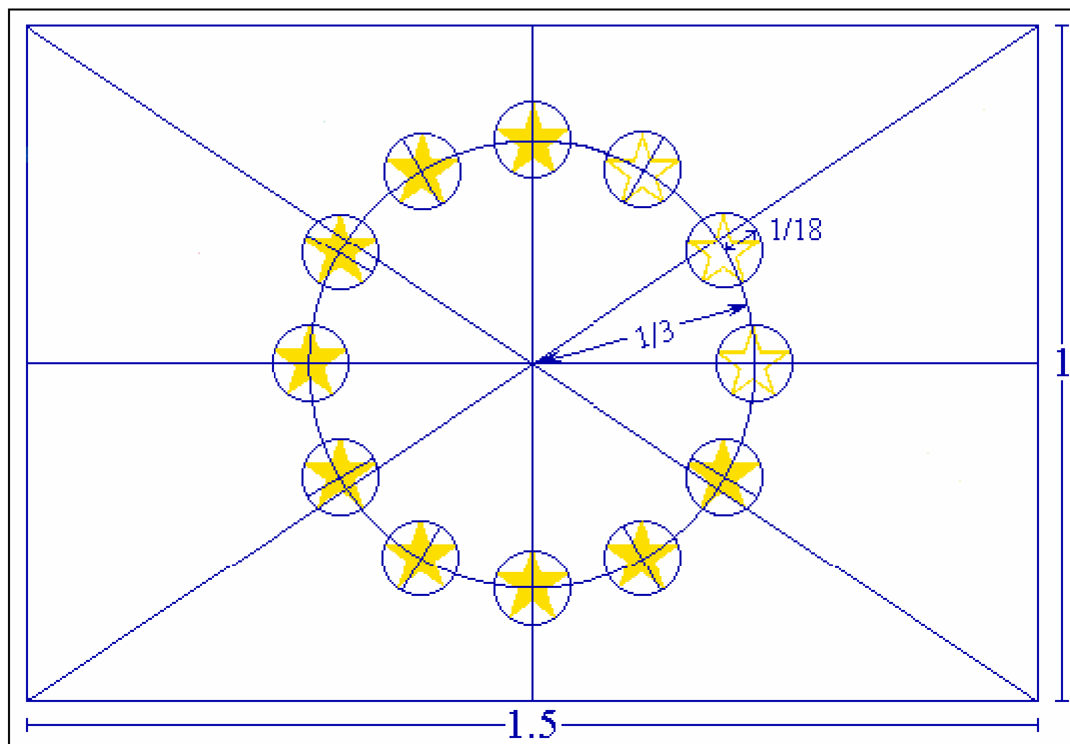
SYMBOOLBESCHRIJVING

Tegen een azuurblauwe achtergrond vormen twaalf gouden sterren een cirkel, die de eenheid
van de Europese volkeren voorstelt. Het aantal sterren is onveranderlijk vastgesteld op twaalf,
omdat dit getal het symbool is van volmaaktheid en volledigheid.

HERALDISCHE BESCHRIJVING

Een cirkel van twaalf vijfpuntige gouden sterren, waarvan de punten elkaar niet raken, tegen
een azuurblauwe achtergrond.

GEOMETRISCHE BESCHRIJVING

Het embleem heeft de vorm van een rechthoek waarvan de lange zijde gelijk is aan anderhalve keer de korte zijde (verhouding 3:2). Twaalf gouden sterren, op regelmatige afstanden geplaatst, vormen een onzichtbare cirkel waarvan het middelpunt op het snijpunt van de diagonalen van de rechthoek ligt. De straal van de cirkel is gelijk aan een derde van de
korte zijde van de rechthoek. Elk van de vijfpuntige sterren is in een onzichtbare cirkel gevat,
waarvan de straal gelijk is aan 1/18de van de korte zijde van de rechthoek. Alle sterren zijn verticaal geplaatst, d.w.z. dat één punt naar boven is gericht en de twee onderste punten op

een onzichtbare lijn rusten die loodrecht op de korte zijde van de rechthoek staat. De sterren
bevinden zich op de cirkel zoals de cijfers op de wijzerplaat van een klok. Het aantal sterren
blijft onveranderlijk.

KLEURENREGEL

Het embleem is samengesteld uit de volgende kleuren:

PANTONE REFLEX BLUE voor het oppervlak van de rechthoek;

PANTONE YELLOW voor de sterren.

Vierkleurendruk

Bij vierkleurendruk moeten de twee standaardkleuren op basis van de vier beschikbare kleuren worden aangemaakt.

Voor het PANTONE YELLOW kan 100 % 'Process Yellow' worden gebruikt. PANTONE REFLEX BLUE wordt verkregen door 100 % 'Process Cyan' te mengen met 80 % 'Process Magenta'.

INTERNET

PANTONE REFLEX BLUE komt in het webpalet overeen met de kleur RGB:0/0/153 (hexadecimaal: 000099) en PANTONE YELLOW met de kleur RGB:255/204/0 (hexadecimaal: FFCC00).

AFDRUK IN ÉÉN KLEUR

Wanneer alleen met zwart kan worden gewerkt, worden zwarte sterren tegen een witte achtergrond in een zwart omlijnde rechthoek gezet.

Wanneer geen geel beschikbaar is, maar wel blauw (Reflex Blue uiteraard), worden de sterren
in negatief wit op een achtergrond van 100 % Reflex Blue geplaatst.

AFDRUK OP GEKLEURDE ACHTERGROND

Wanneer een gekleurde achtergrond onvermijdelijk is, moet de rechthoek met een WIT kader
worden omgeven waarvan de breedte gelijk is aan 1/25ste van de korte zijde van de rechthoek.

ARREST VAN HET GERECHT (Vierde kamer)

20 september 2011 (*)

„Gemeenschapsmerk – Aanvraag voor gemeenschapsbeeldmerk dat wapen van Sovjet-Unie weergeeft – Absolute weigeringsgrond – Strijdigheid met openbare orde of goede zeden – Artikel 7, lid 1, sub f, van verordening (EG) nr. 207/2009"

In zaak T-232/10,

Couture Tech Ltd, gevestigd te Tortola (Britse Maagdeneilanden), vertegenwoordigd door B. Whyatt, barrister,

verzoekster,

tegen

Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM), vertegenwoordigd door G. Schneider als gemachtigde,

verweerder,

betreffende een beroep tegen de beslissing van de tweede kamer van beroep van het BHIM van 5 maart 2010 (zaak R 1509/2008-2) inzake een aanvraag tot inschrijving van een beeldteken bestaande in de weergave van het wapen van de Sovjet-Unie als gemeenschapsmerk,

wijst

HET GERECHT (Vierde kamer),

samengesteld als volgt: I. Pelikánová (rapporteur), kamerpresident, K. Jürimäe en M. van der Woude, rechters,

griffier: E. Coulon,

gezien het op 21 mei 2010 ter griffie van het Gerecht neergelegde verzoekschrift,

gezien de op 7 september 2010 ter griffie van het Gerecht neergelegde memorie van antwoord,

gezien de beslissing van de president van het Gerecht van 9 december 2010 houdende afwijzing van het door verzoekster ingediende verzoek om wraking,

gelet op de omstandigheid dat geen van de partijen om vaststelling van een terechtzitting heeft verzocht binnen een maand na de betekening van de sluiting van de schriftelijke behandeling, en dus op rapport van de rechter-rapporteur overeenkomstig artikel 135 bis van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht is besloten om zonder mondelinge behandeling uitspraak te doen,

het navolgende

Arrest

Voorgeschiedenis van het geding

1 Op 22 december 2006 heeft verzoekster, Couture Tech Ltd, bij het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM) een gemeenschapsmerkaanvraag ingediend krachtens verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1), zoals gewijzigd [vervangen door verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1)].

2 De inschrijvingsaanvraag betreft het volgende beeldteken:

3 De waren en diensten waarvoor de inschrijving werd aangevraagd, behoren tot de klassen 3, 14, 18, 23, 26 en 43 in de zin van de Overeenkomst van Nice van 15 juni 1957 betreffende de internationale classificatie van de waren en diensten ten behoeve van de inschrijving van merken, zoals herzien en gewijzigd.

4 Bij beslissing van 27 augustus 2008 heeft de onderzoeker de inschrijvingsaanvraag afgewezen op grond dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden in de zin van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 40/94 (thans artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009), gelezen in samenhang met artikel 7, lid 2, van verordening nr. 40/94 (thans artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009).

5 Op 20 oktober 2008 heeft verzoekster beroep tegen de beslissing van de onderzoeker ingesteld.

6 Bij beslissing van 5 maart 2010 (hierna: „bestreden beslissing") heeft de tweede kamer van beroep van het BHIM het beroep verworpen. De kamer van beroep heeft om te beginnen vastgesteld dat het aangevraagde merk bestond in een precieze weergave van het wapen van de voormalige Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR). Op basis van de wetgeving en de administratieve praktijk in Hongarije, Letland en Tsjechië heeft de kamer van beroep zich op het standpunt gesteld dat de symbolen die verband houden met de voormalige USSR, in strijd met de openbare orde en de goede zeden zouden worden geacht door een wezenlijk deel van het relevante publiek, te weten het doorsneepubliek dat woont in het deel van de

Europese Unie dat aan het Sovjetregime onderworpen is geweest. De kamer van beroep heeft daaruit afgeleid dat het aangevraagde merk, ten minste wat het grondgebied van Hongarije en van Letland betrof, in strijd was met artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009. Volgens de kamer van beroep vloeit uit artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 voort dat het volstaat dat een teken in strijd wordt geacht met de openbare orde of de goede zeden in één lidstaat om de inschrijving ervan te weigeren. In deze omstandigheden was de kamer van beroep van oordeel dat de inschrijving van het merk moest worden geweigerd krachtens artikel 7, lid 1, sub f, en artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009.

Conclusies van partijen

7 Verzoekster concludeert dat het het Gerecht behage:

– het verzoekschrift ontvankelijk te verklaren;

– de bestreden beslissing te vernietigen;

– het BHIM te verwijzen in de kosten.

8 Het BHIM concludeert dat het het Gerecht behage:

– het beroep te verwerpen;

– verzoekster te verwijzen in de kosten.

In rechte

9 Verzoekster voert twee middelen aan. Het eerste middel betreft schending van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009. Volgens het tweede middel zijn het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en het rechtszekerheidsbeginsel geschonden.

Eerste middel: schending van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009

10 Het eerste middel bevat twee onderdelen. Volgens het eerste onderdeel heeft de kamer van beroep blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting bij de uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009. Volgens het tweede onderdeel heeft de kamer van beroep blijk gegeven van een onjuiste opvatting bij de toepassing van deze bepalingen op het aangevraagde merk.

Eerste onderdeel: onjuiste rechtsopvatting bij de uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009

– Argumenten van partijen

11 Verzoekster betoogt in de eerste plaats dat, anders dan de kamer van beroep heeft gesteld, uit artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 niet voortvloeit dat de inschrijving van een teken moet worden geweigerd wanneer dit teken slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond als bedoeld in artikel 7, lid 1, van deze verordening valt.

12 Volgens verzoekster heeft artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 immers een ander doel. Deze bepaling is van toepassing wanneer bepaalde nationale rechten hetzij geen bepalingen bevatten die overeenstemmen met alle absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009, hetzij extra absolute weigeringsgronden bevatten ten opzichte van die welke in bovengenoemde bepaling zijn vastgesteld. De toepassing ervan heeft tot gevolg dat, ongeacht de absolute weigeringsgronden die in de verschillende lidstaten gelden, de enige relevante weigeringsgronden in het kader van de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk de in artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 opgesomde gronden zijn.

13 Verzoekster is van mening dat haar standpunt wordt bevestigd door het gebruik van de termen „ook [...] indien" in artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009. De door de kamer van beroep bepleite uitlegging van deze bepaling berust immers op de veronderstelling dat deze termen worden opgevat in de zin van „wanneer", „indien" of „het volstaat dat", en berust aldus op een onjuiste lezing.

14 Verzoekster voegt daaraan toe dat, hoewel artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 betrekking heeft op alle absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van deze verordening, de uitlegging ervan door de kamer van beroep niet kan worden toegepast op elke weigeringsgrond, en in het bijzonder op die van artikel 7, lid 1, sub b, van deze verordening.

15 In de tweede plaats stelt verzoekster op basis van haar uitlegging van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 dat, anders dan de kamer van beroep heeft geoordeeld, de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" als bedoeld in artikel 7, lid 1, sub f, van deze verordening moeten worden uitgelegd als een verwijzing naar de openbare orde en de goede zeden van de Europese Unie. Voor de analyse van de inhoud van deze begrippen moet dus worden gerefereerd aan het Unierecht, aan de doelstellingen en de fundamentele beginselen waarop de Unie berust en waaraan alle lidstaten deelhebben, alsmede aan de internationale verdragen zoals het op 4 november 1950 te Rome ondertekende Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (hierna: „EVRM"). Daarentegen zijn de wetgeving, de openbare orde en de goede zeden van de verschillende lidstaten, die kunnen verschillen van die welke op het niveau van de Unie bestaan, irrelevant.

16 Verzoekster voert op dit punt aan dat, anders dan bij nationale merken, de rol van het gemeenschapsmerk erin bestaat, mee te werken aan de ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gemeenschappelijke markt. Krachtens in het bijzonder de punten 2 tot en met 4 van de considerans van verordening nr. 207/2009 wordt het gemeenschapsmerk derhalve geregeerd door één enkele rechtsregeling van de Unie, geniet het een eenvormige bescherming en heeft het rechtsgevolgen op het gehele grondgebied van de Unie.

17 Volgens punt 12 van de considerans van verordening nr. 207/2009 is het BHIM een onafhankelijk orgaan dat binnen het kader van het Unierecht werkzaam is. In deze omstandigheden is verzoekster van mening dat zowel het BHIM als de Unierechter deze verordening ten uitvoer moet leggen op basis van een beleid dat onafhankelijk is van dat van elke individuele lidstaat.

18 Bovendien maakt de benadering waarbij rekening wordt gehouden met de openbare orde en de goede zeden van de verschillende lidstaten, de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk extreem zwaar, ten nadele van de aanvrager. Ook wordt de aanvrager van een merk dat slechts in één van de 27 lidstaten van de Unie in strijd is met de openbare orde

of de goede zeden, ertoe verplicht om 26 nationale inschrijvingen te verkrijgen en te handhaven. Dit is des te meer opvallend daar krachtens artikel 110, lid 2, van verordening nr. 207/2009 het gebruik van een gemeenschapsmerk weliswaar kan worden verboden in een lidstaat, onder meer op grond van het strafrecht van deze staat, maar deze omstandigheid niet rechtvaardigt dat de houder van het betrokken gemeenschapsmerk van zijn rechten wordt vervallen verklaard.

19 Verzoekster is van mening dat haar standpunt wordt bevestigd door de rechtspraak, volgens welke het communautaire merkensysteem een autonoom systeem is, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook. Deze rechtspraak impliceert immers dat geen rekening dient te worden gehouden met de elementen die afkomstig zijn van de lidstaten, en evenmin met de verenigbaarheid van het gebruik van het gemeenschapsmerk met het strafrecht van deze staten.

20 Gesteld dat het Gerecht van oordeel is dat rekening dient te worden gehouden met de openbare orde en de goede zeden in de individuele lidstaten, voert verzoekster subsidiair aan dat het BHIM bij zijn onderzoek rekening moet houden met alle lidstaten of bepaalde groepen ervan, en niet alleen met de lidstaten die het wil vermelden. In het bijzonder dient een „juist evenwicht" te worden gezocht, daar het standpunt van één lidstaat of van een groep van lidstaten zich niet mag opdringen aan de gehele Unie.

21 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters argumenten.

– Beoordeling door het Gerecht

22 In de eerste plaats moet volgens de rechtspraak artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 aldus worden uitgelegd dat inschrijving van een merk moet worden geweigerd indien het in een deel van de Unie onder een weigeringsgrond als bedoeld in artikel 7, lid 1, van deze verordening valt. Een dergelijk deel kan, in voorkomend geval, uit slechts een lidstaat bestaan (zie in die zin arrest Hof van 22 juni 2006, Storck/BHIM, C-25/05 P, Jurispr. blz. I-5719, punten 81 en 83).

23 Wat de argumenten betreft waarmee verzoekster opkomt tegen deze uitlegging, dient om te beginnen te worden opgemerkt dat deze uitlegging niet in strijd is met de bewoordingen van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009. Het gebruik van de termen „ook [...] indien" in deze bepaling impliceert immers dat, indien een teken slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond valt, dit niet in de weg staat aan toepassing van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009. Volgens een gezamenlijke lezing van artikel 7, leden 1 en 2, van deze verordening moet de inschrijving van een merk derhalve worden geweigerd wanneer dit merk valt onder een absolute weigeringsgrond op het gehele grondgebied van de Unie of, in voorkomend geval, slechts in een deel van dit grondgebied.

24 Verder is artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 weliswaar in algemene bewoordingen geformuleerd, maar uit de formulering ervan blijkt niet dat de vastgestelde regel noodzakelijkerwijs van toepassing moet zijn op elke weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, van deze verordening. Wat de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub b, van verordening nr. 207/2009 betreft, waarnaar verzoekster specifiek verwijst, is het overigens volstrekt mogelijk dat een teken slechts in een deel van de Unie onderscheidend vermogen mist, in het bijzonder omdat het enkel in bepaalde talen een semantische inhoud heeft of

wegens uiteenlopende praktijken wat de verhandeling van de betrokken waren of diensten betreft.

25 Dat de absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 de enige relevante gronden zijn in het kader van de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk, los van de krachtens het recht van de lidstaten bestaande absolute weigeringsgronden, vloeit ten slotte voort uit de aard van de verordening als handeling die in al haar onderdelen verbindend is en rechtstreeks toepasselijk is in alle lidstaten. In dit verband is deze bepaling aldus geformuleerd dat zij een uitputtende lijst van absolute weigeringsgronden bevat die niet verwijst naar de gronden krachtens het recht van de lidstaten. Evenzo preciseert artikel 1, lid 1, van verordening nr. 207/2009 dat gemeenschapsmerken overeenkomstig deze verordening worden ingeschreven. Bijgevolg kan de door verzoekster voorgestelde uitlegging van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 niet worden aanvaard, daar hierdoor iedere nuttige werking aan dat lid zou worden ontnomen.

26 In deze omstandigheden dient te worden geoordeeld dat, zoals de kamer van beroep heeft vastgesteld, uit artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 voortvloeit dat de inschrijving van een merk moet worden geweigerd wanneer dit merk in strijd is met de openbare orde of de goede zeden in een deel van de Unie, waarbij dit deel, in voorkomend geval, uit slechts één lidstaat kan bestaan.

27 Wat in de tweede plaats de vraag betreft of bij de uitlegging van de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" enkel moet worden gerefereerd aan de omstandigheden die alle lidstaten gemeen hebben, dan wel ook rekening moet worden gehouden met de omstandigheden die eigen zijn aan individuele lidstaten, dient te worden opgemerkt dat volgens de rechtspraak de wezenlijke functie van een merk erin bestaat, de commerciële herkomst van de waar of dienst aan te geven, zodat de consument die de door dit merk aangeduide waar heeft verkregen of aan wie de door dit merk aangeduide dienst is verleend, bij een latere aankoop of opdracht, in geval van een positieve ervaring, die keuze kan herhalen of, in geval van een negatieve ervaring, een andere keuze kan maken [arrest Gerecht van 27 februari 2002, Eurocool Logistik/BHIM (EUROCOOL), T-34/00, Jurispr. blz. II-683, punt 37].

28 Aldus is een merk bestemd voor gebruik bij het publiek dat bestaat uit de consumenten van de erdoor aangeduide waren en diensten.

29 Het algemeen belang dat ten grondslag ligt aan de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009, bestaat erin dat de inschrijving wordt vermeden van tekens die afbreuk zouden doen aan de openbare orde of de goede zeden bij een dergelijk gebruik op het grondgebied van de Unie.

30 In deze omstandigheden moet het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 worden beoordeeld op basis van de perceptie van de op het grondgebied van de Unie zijnde gemiddelde consument van de waren of diensten waarvoor de inschrijving is aangevraagd.

31 De consumenten op het grondgebied van de Unie bevinden zich per definitie op het grondgebied van een lidstaat.

32 Verder zijn de tekens die het relevante publiek in strijd kan achten met de openbare orde of de goede zeden, niet dezelfde in alle lidstaten, in het bijzonder om taalkundige, historische, sociale of culturele redenen.

33 Of een merk als strijdig met de openbare orde of de goede zeden wordt opgevat, wordt derhalve beïnvloed door omstandigheden die eigen zijn aan de lidstaat waar de consumenten die deel uitmaken van het relevante publiek, zich bevinden.

34 Bijgevolg dient te worden geoordeeld dat voor de toepassing van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 niet alleen rekening dient te worden gehouden met de omstandigheden die alle lidstaten van de Unie gemeen hebben, maar ook met de omstandigheden die eigen zijn aan individuele lidstaten en die de perceptie van het relevante publiek op het grondgebied van deze staten kunnen beïnvloeden.

35 Aan deze vaststelling wordt niet afgedaan door verzoeksters argumenten.

36 Aldus is het in de eerste plaats juist dat het communautaire merkensysteem een autonoom systeem is, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook [zie arrest Gerecht van 13 september 2005, Sportwetten/BHIM – Intertops Sportwetten (INTERTOPS), T-140/02, Jurispr. blz. II-3247, punt 31 en aldaar aangehaalde rechtspraak]. Deze omstandigheid impliceert onder meer dat het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 altijd moet worden beoordeeld volgens het in deze bepaling vastgestelde criterium, dat wordt uitgelegd op basis van de perceptie van het relevante publiek op het grondgebied van de Unie of op een deel van dit grondgebied. Het autonome karakter van het communautaire merkensysteem staat evenwel niet in de weg aan de inaanmerkingneming van omstandigheden die eigen zijn aan lidstaten en die deze perceptie kunnen beïnvloeden.

37 Wat in deze context de wetgeving en de administratieve praktijk van bepaalde lidstaten betreft, waarnaar de kamer van beroep in de bestreden beslissing verwijst, dient te worden opgemerkt dat deze elementen niet in aanmerking werden genomen wegens de normatieve waarde ervan, maar als feitelijke aanwijzingen op grond waarvan kon worden beoordeeld op welke wijze het relevante publiek in de betrokken lidstaten symbolen die verband houden met de voormalige USSR, percipieert. In deze omstandigheden kan de kamer van beroep niet worden verweten dat zij is voorbijgegaan aan het autonome karakter van het communautaire merkensysteem ter zake.

38 In de tweede plaats rechtvaardigt het doel bestaande in de ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt niet dat afbreuk wordt gedaan aan de openbare orde of de goede zeden in een deel van deze markt.

39 Voor zover in de derde plaats uit artikel 76, lid 1, van verordening nr. 207/2009 voortvloeit dat het BHIM ambtshalve de feiten onderzoekt, kan niet worden geoordeeld dat de in punt 34 supra uiteengezette uitlegging de inschrijvingsprocedure extreem zwaar maakt, ten nadele van de aanvrager. Het BHIM dient immers het bestaan van absolute weigeringsgronden in alle delen van de Unie te onderzoeken. Vervolgens dient de aanvrager zijn opmerkingen te formuleren met betrekking tot de bezwaren die de onderzoeker op het einde van zijn onderzoek daadwerkelijk heeft opgeworpen.

40 In de vierde plaats is de noodzaak om nationale inschrijvingen te verkrijgen en te handhaven wanneer een merk slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 valt, een rechtstreeks gevolg van het feit dat het gemeenschapsmerk een eenheid vormt, zoals vastgesteld in punt 3 van de considerans van verordening nr. 207/2009 en in artikel 1, lid 2, van deze verordening. Deze omstandigheid is derhalve inherent aan de algemene opzet van deze verordening.

41 In de vijfde plaats heeft artikel 110, lid 2, van verordening nr. 207/2009 betrekking op het verbod op gebruik van een ingeschreven gemeenschapsmerk. Deze bepaling kan derhalve niet worden aangevoerd in het kader van het onderzoek van het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009, dat voorafgaat aan de inschrijving van het merk.

42 Gelet op een en ander dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te stellen dat krachtens artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 de inschrijving van een teken moest worden geweigerd wanneer dit teken slechts in een deel van de Unie, en – in voorkomend geval – in een enkele lidstaat, onder de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van deze verordening viel, en voorts dat bij de uitlegging van de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" rekening moest worden gehouden met de elementen die eigen zijn aan de individuele lidstaten.

43 Bijgevolg dient het eerste onderdeel van het eerste middel ongegrond te worden verklaard.

Tweede onderdeel: onjuiste opvatting bij de toepassing van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 op het aangevraagde merk

– Argumenten van partijen

44 Op basis van haar uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 die in het kader van het eerste onderdeel werd uiteengezet, voert verzoekster aan dat het aangevraagde merk niet in strijd is met de openbare orde of de goede zeden van de Europese Unie en dat de inschrijving ervan derhalve niet had mogen worden geweigerd.

45 In dit verband stelt verzoekster dat, anders dan het hakenkruis, de politieke connotatie van het wapen van de voormalige USSR is verwaterd en is veranderd in een provocerende connotatie, die is verbonden aan het concept van de avant-garde, zodat het aangevraagde merk een „nieuw onderscheidend vermogen" heeft verkregen.

46 Verzoekster voegt daaraan toe dat het embleem dat het aangevraagde merk vormt, in geen enkele lidstaat van de Unie werd verboden, en dat de Commissie overigens in 2005 een verzoek om een algemeen verbod op communistische symbolen heeft afgewezen. Dat bepaalde wijzen van gebruik van deze symbolen mogelijkerwijs verboden zijn in Hongarije en Letland, is in het kader van de inschrijvingsprocedure irrelevant.

47 Ten slotte is het volgens verzoekster niet uitgesloten dat het in het Hongaarse en het Letse recht vastgestelde verbod op gebruik van symbolen als het aangevraagde merk, in strijd is met het EVRM.

48 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters argumenten.

– Beoordeling door het Gerecht

49 Volgens artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 wordt de inschrijving geweigerd van merken die in strijd zijn met de openbare orde of de goede zeden.

50 Blijkens de uiteenzetting in het kader van het eerste onderdeel van het onderhavige middel moet de vraag of een teken in strijd is met de openbare orde of de goede zeden, worden onderzocht op basis van de wijze waarop dit teken, bij gebruik ervan als merk, door het relevante publiek in de Unie of in een deel ervan wordt gepercipieerd. Dit deel kan, in voorkomend geval, uit slechts één lidstaat bestaan.

51 In casu wordt om te beginnen niet betwist dat het relevante publiek het grote publiek is. Zoals de kamer van beroep in punt 37 van de bestreden beslissing terecht heeft opgemerkt, dient derhalve rekening te worden gehouden met de perceptie van de gemiddelde consument uit dit publiek, met een normale gevoeligheids- en tolerantiedrempel.

52 De vaststelling van de kamer van beroep dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden, is onder meer gebaseerd op het onderzoek van de gegevens met betrekking tot de situatie in Hongarije, wegens de beslissende invloed die de voormalige USSR niet zo lang geleden op deze lidstaat heeft uitgeoefend.

53 De kamer van beroep heeft in de eerste plaats verwezen naar artikel 269/B van de 1978. évi IV. törvény a Büntetö Törvénykönyvröl (wet nr. IV van 1978 betreffende het wetboek van strafrecht, hierna: „Hongaars wetboek van strafrecht"), met het opschrift „Gebruik van symbolen van het totalitarisme". Deze bepaling luidt als volgt:

„(1) Hij die een hakenkruis, een SS-teken, een pijlkruis, een hamer en sikkel, een vijfpuntige rode ster of een symbool dat deze tekens voorstelt,

a) verspreidt,

b) in het openbaar gebruikt, of

c) publiekelijk vertoont,

begaat een overtreding en kan worden gestraft met een geldboete, voor zover niet tevens sprake is van een ernstiger strafbaar feit.

(2) Niet strafbaar is hij die de in lid 1 bedoelde handeling begaat ten behoeve van de verspreiding van kennis, voor onderwijs-, wetenschappelijke of artistieke doeleinden of teneinde te informeren over historische of actuele gebeurtenissen.

(3) De bepalingen van de leden 1 en 2 zijn niet van toepassing op huidige officiële staatssymbolen."

54 De kamer van beroep heeft verduidelijkt dat volgens de toelichtingen bij het Hongaarse wetboek van strafrecht een symbool een idee, een persoon of een gebeurtenis aanduidde en een onderscheidingsteken of een beeld bevatte dat is bedacht om dit teken en het idee, de persoon of de gebeurtenis die worden aangeduid, met elkaar te verbinden. Bovendien omvat

het gebruik in het openbaar het geval van een teken dat als merk op een product is aangebracht, wanneer dit product op de markt wordt verspreid.

55 In de tweede plaats heeft de kamer van beroep verwezen naar de richtsnoeren van het Magyar Szabadalmi Hivatal (Hongaars octrooibureau) – thans sinds 1 januari 2011 het Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (Hongaars bureau voor intellectuele eigendom) –, volgens welke de tekens die „symbolen van het totalitarisme" bevatten, in strijd met de openbare orde werden geacht.

56 Gelet op deze elementen heeft de kamer van beroep zich op het standpunt gesteld dat het aangevraagde merk door het relevante publiek in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden zou worden geacht, omdat dit merk het symbool is van de voormalige USSR.

57 Wat de gegrondheid van deze vaststelling betreft, dient om te beginnen te worden opgemerkt dat in het kader van de beoordeling van het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 de uit het nationale recht afkomstige elementen, zoals die welke in casu door de kamer van beroep zijn onderzocht, niet toepasselijk zijn wegens de normatieve waarde ervan, en derhalve geen regels vormen die bindend zijn voor het BHIM. Zoals in punt 36 supra in herinnering is gebracht, is het communautaire merkensysteem immers een autonoom systeem, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook.

58 Niettemin vormen deze elementen feitelijke aanwijzingen op grond waarvan kan worden beoordeeld op welke wijze het relevante publiek in de betrokken lidstaat bepaalde categorieën van tekens percipieert.

59 Aldus blijkt in casu uit artikel 269/B van het Hongaarse wetboek van strafrecht, zoals uitgelegd in de rechtsleer en verduidelijkt door de administratieve praktijk, dat de Hongaarse wetgever het nodig achtte om bepaalde wijzen van gebruik van „symbolen van het totalitarisme", waaronder de hamer en sikkel en de vijfpuntige rode ster, te verbieden. Dit verbod, dat ook betrekking heeft op het gebruik van de betrokken tekens als merken, gaat gepaard met strafsancties.

60 Verzoekster komt niet op tegen de vaststelling van de kamer van beroep dat het verbod op het gebruik van „symbolen van het totalitarisme" als merk impliceert dat dergelijke symbolen in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden worden geacht.

61 Evenmin wordt betwist dat het aangevraagde merk een weergave van het wapen van de voormalige USSR is en dat het onder meer een hamer en sikkel en een vijfpuntige rode ster omvat.

62 In deze omstandigheden dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste opvatting door vast te stellen dat het gebruik van het aangevraagde merk als merk door een wezenlijk deel van het relevante publiek in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden in de zin van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 zou worden geacht.

63 Verzoeksters argumenten kunnen niet afdoen aan deze vaststelling.

64 Aldus blijkt uit het voorgaande dat met betrekking tot Hongarije de semantische inhoud van het wapen van de voormalige USSR niet in die mate is verwaterd en veranderd dat dit wapen niet langer als een politiek symbool wordt opgevat. Zoals de kamer van beroep in herinnering heeft gebracht, heeft immers een wezenlijk deel van het relevante publiek in Hongarije de periode van beslissende invloed van de voormalige USSR meegemaakt.

65 Hier komt nog bij dat het aangevraagde merk enkel het wapen van de voormalige USSR reproduceert, en derhalve geen extra elementen bevat waardoor de semantische inhoud van dit symbool kan verwateren of veranderen.

66 Dat bepaalde wijzen van gebruik van de „symbolen van het totalitarisme" door het Hongaarse recht niet verboden zijn, is in casu irrelevant. Blijkens de punten 27 tot en met 29 en 50 supra moet het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 immers worden onderzocht op basis van de wijze waarop dit teken bij gebruik ervan als merk wordt gepercipieerd.

67 Ten slotte is het Gerecht niet bevoegd om de verenigbaarheid van artikel 269/B van het Hongaarse wetboek van strafrecht met het EVRM te beoordelen. In elk geval is deze omstandigheid in casu irrelevant, daar uit de punten 57 en 58 supra voortvloeit dat deze bepaling niet in aanmerking dient te worden genomen wegens de normatieve waarde ervan, maar als een feitelijke aanwijzing op grond waarvan de perceptie van het relevante publiek in Hongarije kan worden beoordeeld.

68 Daarentegen maken volgens artikel 6, lid 3, VEU de grondrechten, zoals zij worden gewaarborgd door het EVRM en zoals zij voortvloeien uit de constitutionele tradities die de lidstaten gemeen hebben, als algemene beginselen deel uit van het recht van de Unie. Bijgevolg vormt de naleving van deze grondrechten een voorwaarde voor de wettigheid van de handelingen van de Unie, zoals de bestreden beslissing, en de rechter van de Unie moet de naleving ervan verzekeren.

69 In dit verband heeft volgens artikel 10, lid 1, EVRM eenieder recht op vrijheid van meningsuiting en omvat dit recht onder meer de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te verstrekken zonder inmenging van enig openbaar gezag.

70 Volgens artikel 10, lid 2, EVRM kan de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting worden onderworpen aan bepaalde beperkingen, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn, onder meer in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, of de bescherming van de goede zeden.

71 Verzoekster voert geen enkel argument aan ten bewijze dat de weigering van inschrijving van het aangevraagde merk een inmenging in de uitoefening van de door artikel 10, lid 1, EVRM gewaarborgde vrijheid vormt die niet voldoet aan de vereisten van artikel 10, lid 2. Derhalve heeft verzoekster in elk geval geen gegronde redenen om beroep te doen op het EVRM in het kader van het onderhavige geding.

72 Gelet op een en ander dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste opvatting door vast te stellen dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden volgens de perceptie van het relevante

publiek in Hongarije, en dat de inschrijving ervan derhalve moest worden geweigerd krachtens artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009.

73 Het tweede onderdeel van het eerste middel moet derhalve ongegrond worden verklaard, zonder dat de andere elementen die door de kamer van beroep zijn onderzocht en die betrekking hebben op de perceptie van het relevante publiek in Letland en in Tsjechië, hoeven te worden beoordeeld.

74 Aangezien de twee onderdelen van het eerste middel zijn afgewezen, moet dit middel worden afgewezen.

Tweede middel: schending van het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en van het rechtszekerheidsbeginsel

Argumenten van partijen

75 Verzoekster betoogt dat de kamer van beroep het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en het rechtszekerheidsbeginsel heeft geschonden door de inschrijving van het aangevraagde merk te weigeren terwijl het BHIM de inschrijving had aanvaard van verzoeksters merk nr. 3958154, dat betrekking had op hetzelfde teken en in dezelfde omstandigheden als het aangevraagde merk werd onderzocht. Door merk nr. 3958154 in te schrijven heeft het BHIM verzoekster immers nauwkeurige en onvoorwaardelijke impliciete toezeggingen gedaan met betrekking tot de mogelijkheid tot inschrijving van het betrokken teken.

76 Verzoekster betwist in deze context het argument van de kamer van beroep dat merk nr. 3958154 is ingeschreven als gevolg van een vergissing. Het is immers niet aan de aanvrager om te bepalen of de uitkomst van het onderzoek betrouwbaar is. Het is integendeel aan het BHIM om over te gaan tot een grondige en passende analyse en om verordening nr. 207/2009 op duidelijke en vaststaande wijze toe te passen.

77 Verzoekster voegt daaraan toe dat, voor zover zij weet, de onderzoeksprocedure inzake merk nr. 3958154 geen blijk geeft van een onjuiste opvatting.

78 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters betoog.

Beoordeling door het Gerecht

79 Volgens de rechtspraak moet de rechtmatigheid van de beslissingen van de kamers van beroep enkel worden getoetst aan verordening nr. 207/2009, zoals door de rechter van de Unie uitgelegd, en niet aan een eerdere beslissingspraktijk van het BHIM [zie in die zin arrest Gerecht van 27 februari 2002, Streamserve/BHIM (STREAMSERVE), T-106/00, Jurispr. blz. II-723, punt 66].

80 Bijgevolg kan verzoekster niet op goede gronden beweren dat het BHIM door de inschrijving van merk nr. 3958154 haar toezeggingen heeft gedaan met betrekking tot de mogelijkheid tot inschrijving van het aangevraagde merk. A fortiori kan verzoekster niet met succes schending van het rechtszekerheidsbeginsel ter zake aanvoeren.

81 Los van de vraag of merk nr. 3958154 is ingeschreven als gevolg van een vergissing, kon overigens in het kader van het onderzoek van het eerste middel niet worden vastgesteld dat de bestreden beslissing, die als enige aan de orde is in het onderhavige beroep, verordening nr. 207/2009 schendt.

82 In deze omstandigheden dient het tweede middel te worden afgewezen en derhalve het beroep in zijn geheel te worden verworpen.

Kosten

83 Volgens artikel 87, lid 2, van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht wordt de in het ongelijk gestelde partij in de kosten verwezen, voor zover dat is gevorderd. Aangezien verzoekster in het ongelijk is gesteld, dient zij overeenkomstig de vordering van het BHIM te worden verwezen in de kosten.

HET GERECHT (Vierde kamer),

rechtdoende, verklaart:

1) **Het beroep wordt verworpen.**

2) **Couture Tech Ltd wordt verwezen in de kosten.**

Pelikánová	Jürimäe	Van der Woude

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op 20 september 2011.

ondertekeningen

---

* Procestaal: Engels.

Hof van Justitie van de Europese Unie

Hof van Justitie van de Europese Unie >>

Palais de la Cour de Justice
Boulevard Konrad Adenauer
Kirchberg
L-2925 Luxembourg
Luxembourg
Tel: +352 4303 1
Fax: +352 4303 2600
Contact

Het Hof van Justitie ziet erop toe dat de EU-wetgeving in alle landen van de EU op dezelfde wijze wordt geïnterpreteerd en toegepast. Het regelt verder juridische geschillen tussen nationale regeringen en EU-instellingen. Ook particulieren, bedrijven en organisaties kunnen zaken bij het Hof aanhangig maken als zij menen dat hun rechten door een EU-instelling zijn geschonden.

Samenstelling

Het Hof van Justitie telt één rechter per EU-land.

Het wordt bijgestaan door acht advocaten-generaal, die openbaar en onpartijdig advies ("conclusie") geven over de zaken die aan het Hof zijn voorgelegd.

De ambtsperiode van een rechter of advocaat-generaal bedraagt zes jaar en kan worden verlengd. De regeringen van de EU-landen besluiten in onderling overleg wie er wordt voorgedragen.

Om het grote aanbod aan zaken te kunnen verwerken en iedereen optimale juridische bescherming te bieden, worden zaken van particulieren, bedrijven en bepaalde organisaties en zaken in verband met de concurrentieregels behandeld door het Gerecht.

Verder is er een Gerecht voor ambtenarenzaken dat geschillen tussen de Europese Unie en haar ambtenaren beslecht.

Soorten zaken

Het Hof doet uitspraak in zaken die bij hem aanhangig zijn gemaakt. De vijf meest voorkomende zaken zijn:

1. **verzoeken om een prejudiciële beslissing** waarbij een nationale rechtbank het Hof vraagt de EU-wetgeving te interpreteren
2. **beroep wegens niet-nakoming van een verplichting** tegen EU-regeringen die de EU-wetgeving niet toepassen
3. **beroep tot nietigverklaring** tegen EU-wetten die in strijd zijn met de EU-verdragen of grondrechten

4. **beroep wegens nalatigheid** tegen EU-instellingen die niet de beslissingen nemen die ze moeten nemen
5. **rechtstreeks beroep** door particulieren, bedrijven of organisaties tegen EU-besluiten of EU-maatregelen

1. Prejudiciële procedure

De nationale rechtbanken in elk EU-land moeten ervoor zorgen dat de EU-wetgeving in hun land juist wordt toegepast. Het gevaar bestaat echter dat rechtbanken in verschillende landen de EU-wetgeving verschillend uitleggen.

Prejudiciële beslissingen moeten dergelijke problemen voorkomen. Dit betekent dat nationale rechters het Hof om advies mogen of soms moeten vragen als er twijfel bestaat over de interpretatie of geldigheid van bepaalde EU-regels. Dit advies heet een "prejudiciële beslissing".

2. Beroep wegens niet-nakoming

De Commissie kan deze procedure inleiden wanneer zij meent dat een EU-land zijn verplichtingen krachtens de EU-wetgeving niet nakomt. De procedure kan ook door een ander EU-land worden ingeleid.

Het Hof onderzoekt in beide gevallen de aantijgingen en doet een uitspraak. Blijkt het land de regels te hebben overtreden, dan moet het dit onmiddellijk corrigeren. Als het land het vonnis volgens het Hof niet correct uitvoert, kan het een boete krijgen.

3. Beroep tot nietigverklaring

Als een EU-land, de Raad, de Commissie of (onder voorwaarden) het Parlement bepaalde EU-wetgeving onrechtmatig vindt, dan kunnen zij het Hof verzoeken deze nietig te verklaren.

Zo'n "beroep tot nietigverklaring" kan ook worden ingesteld door particulieren die willen dat het Hof een wet nietig verklaart die hen als individuele personen benadeelt.

Als het Hof tot de slotsom komt dat de wetgeving in kwestie niet rechtmatig of niet volgens de juiste Verdragsbepalingen is aangenomen, dan kan het de gewraakte wetgeving nietig verklaren.

4. Beroep wegens nalatigheid

Volgens het Verdrag moeten het Europees Parlement, de Raad en de Commissie in bepaalde omstandigheden bepaalde beslissingen nemen. Doen ze dat niet, dan kunnen EU-landen, andere EU-instellingen en (soms) particulieren of ondernemingen zich tot het Hof wenden om deze nalatigheid formeel te laten vaststellen.

5. Rechtstreekse acties

Personen of bedrijven die schade hebben geleden als gevolg van het optreden of juist het niet-optreden van de EU of haar personeel, kunnen bij het Gerecht een vordering tot schadevergoeding instellen.

Zo worden zaken behandeld

Iedere zaak die bij het Hof aanhangig wordt gemaakt, wordt aan een rechter en een advocaat-generaal toegewezen.

De procedure kent twee fasen: een schriftelijke en een mondelinge behandeling.

1. Schriftelijk

Om te beginnen dienen alle betrokken partijen bij de rechter een schriftelijke verklaring in. De rechter maakt vervolgens een samenvatting van deze verklaringen en de juridische achtergrond van de zaak.

2. Mondeling

De tweede fase bestaat uit een openbare terechtzitting. Afhankelijk van de complexiteit kan dit gebeuren voor 3, 5, 13 of alle rechters van het Hof. Gedurende de zitting houden de advocaten van de partijen hun pleidooi voor de rechters en de advocaat-generaal, die vragen kunnen stellen.

De advocaat-generaal formuleert vervolgens zijn of haar conclusie. Daarna bespreken de rechters de zaak en komen zij tot een arrest.

Van een advocaat-generaal wordt alleen een conclusie verwacht als het Hof oordeelt dat de zaak een nieuwe juridische kwestie aan de orde stelt. Het Hof hoeft de conclusie van de advocaat-generaal niet noodzakelijk te volgen.

Het Hof oordeelt bij meerderheid van stemmen en in het openbaar. Beelden van de zittingen worden vaak uitgezonden, bijvoorbeeld via Europe by Satellite en.

De mondelinge procedure bij het Gerecht is vergelijkbaar, maar de advocaat-generaal neemt geen conclusie.

Zie ook

- Website van het Hof van Justitie van de Europese Unie
- Hof van Justitie
- Gerecht
- Gerecht voor ambtenarenzaken
- Leden (Gerecht)
- Leden (Hof van Justitie)

CONTACT

Algemene inlichtingen

Bel **00 800 6 7 8 9 10 11**

E-mail ons uw vragen

Contactgegevens instellingen, bezoekersdiensten, persdiensten

Publicatievoorschriften voor wat betreft het gebruik van de Europese vlag

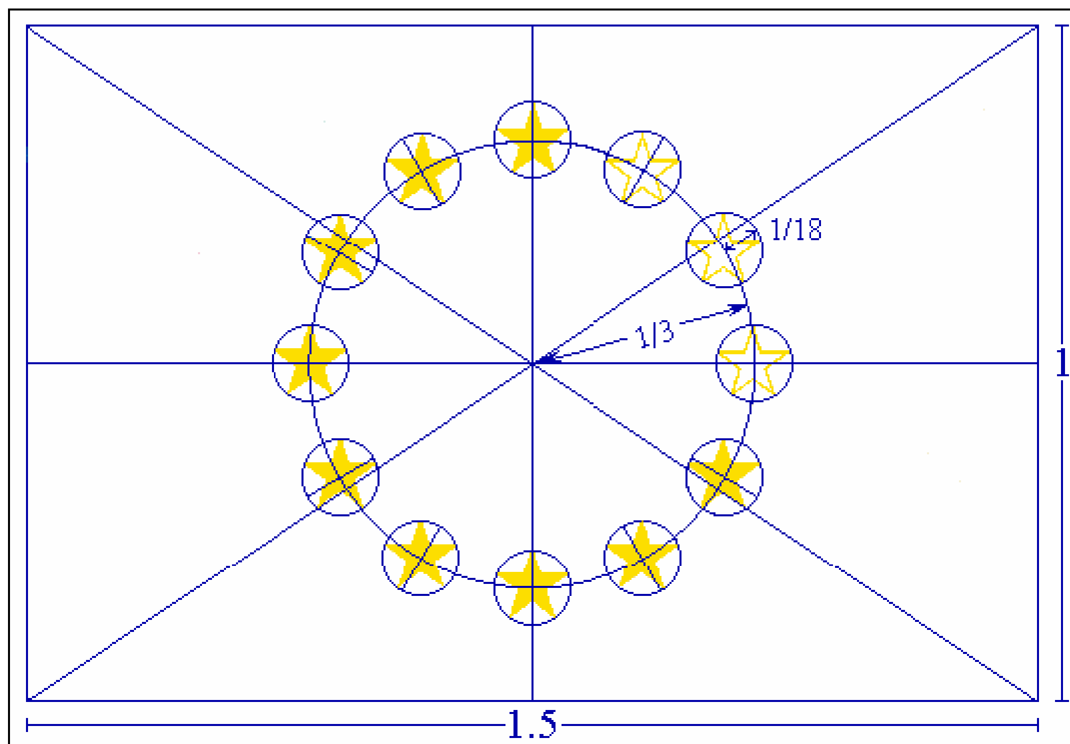
SYMBOOLBESCHRIJVING

Tegen een azuurblauwe achtergrond vormen twaalf gouden sterren een cirkel, die de eenheid
van de Europese volkeren voorstelt. Het aantal sterren is onveranderlijk vastgesteld op twaalf,
omdat dit getal het symbool is van volmaaktheid en volledigheid.

HERALDISCHE BESCHRIJVING

Een cirkel van twaalf vijfpuntige gouden sterren, waarvan de punten elkaar niet raken, tegen
een azuurblauwe achtergrond.

GEOMETRISCHE BESCHRIJVING

Het embleem heeft de vorm van een rechthoek waarvan de lange zijde gelijk is aan anderhalve keer de korte zijde (verhouding 3:2). Twaalf gouden sterren, op regelmatige afstanden geplaatst, vormen een onzichtbare cirkel waarvan het middelpunt op het snijpunt van de diagonalen van de rechthoek ligt. De straal van de cirkel is gelijk aan een derde van de
korte zijde van de rechthoek. Elk van de vijfpuntige sterren is in een onzichtbare cirkel gevat,
waarvan de straal gelijk is aan 1/18de van de korte zijde van de rechthoek. Alle sterren zijn verticaal geplaatst, d.w.z. dat één punt naar boven is gericht en de twee onderste punten op

een onzichtbare lijn rusten die loodrecht op de korte zijde van de rechthoek staat. De sterren
bevinden zich op de cirkel zoals de cijfers op de wijzerplaat van een klok. Het aantal sterren
blijft onveranderlijk.

KLEURENREGEL

Het embleem is samengesteld uit de volgende kleuren:

PANTONE REFLEX BLUE voor het oppervlak van de rechthoek;

PANTONE YELLOW voor de sterren.

Vierkleurendruk

Bij vierkleurendruk moeten de twee standaardkleuren op basis van de vier beschikbare kleuren worden aangemaakt.

Voor het PANTONE YELLOW kan 100 % 'Process Yellow' worden gebruikt. PANTONE REFLEX BLUE wordt verkregen door 100 % 'Process Cyan' te mengen met 80 % 'Process Magenta'.

INTERNET

PANTONE REFLEX BLUE komt in het webpalet overeen met de kleur RGB:0/0/153 (hexadecimaal: 000099) en PANTONE YELLOW met de kleur RGB:255/204/0 (hexadecimaal: FFCC00).

AFDRUK IN ÉÉN KLEUR

Wanneer alleen met zwart kan worden gewerkt, worden zwarte sterren tegen een witte achtergrond in een zwart omlijnde rechthoek gezet.

Wanneer geen geel beschikbaar is, maar wel blauw (Reflex Blue uiteraard), worden de sterren
in negatief wit op een achtergrond van 100 % Reflex Blue geplaatst.

AFDRUK OP GEKLEURDE ACHTERGROND

Wanneer een gekleurde achtergrond onvermijdelijk is, moet de rechthoek met een WIT kader
worden omgeven waarvan de breedte gelijk is aan 1/25ste van de korte zijde van de rechthoek.

ARREST VAN HET GERECHT (Vierde kamer)

20 september 2011 (*)

„Gemeenschapsmerk – Aanvraag voor gemeenschapsbeeldmerk dat wapen van Sovjet-Unie weergeeft – Absolute weigeringsgrond – Strijdigheid met openbare orde of goede zeden – Artikel 7, lid 1, sub f, van verordening (EG) nr. 207/2009"

In zaak T-232/10,

Couture Tech Ltd, gevestigd te Tortola (Britse Maagdeneilanden), vertegenwoordigd door B. Whyatt, barrister,

verzoekster,

tegen

Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM), vertegenwoordigd door G. Schneider als gemachtigde,

verweerder,

betreffende een beroep tegen de beslissing van de tweede kamer van beroep van het BHIM van 5 maart 2010 (zaak R 1509/2008-2) inzake een aanvraag tot inschrijving van een beeldteken bestaande in de weergave van het wapen van de Sovjet-Unie als gemeenschapsmerk,

wijst

HET GERECHT (Vierde kamer),

samengesteld als volgt: I. Pelikánová (rapporteur), kamerpresident, K. Jürimäe en M. van der Woude, rechters,

griffier: E. Coulon,

gezien het op 21 mei 2010 ter griffie van het Gerecht neergelegde verzoekschrift,

gezien de op 7 september 2010 ter griffie van het Gerecht neergelegde memorie van antwoord,

gezien de beslissing van de president van het Gerecht van 9 december 2010 houdende afwijzing van het door verzoekster ingediende verzoek om wraking,

gelet op de omstandigheid dat geen van de partijen om vaststelling van een terechtzitting heeft verzocht binnen een maand na de betekening van de sluiting van de schriftelijke behandeling, en dus op rapport van de rechter-rapporteur overeenkomstig artikel 135 bis van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht is besloten om zonder mondelinge behandeling uitspraak te doen,

het navolgende

Arrest

Voorgeschiedenis van het geding

1 Op 22 december 2006 heeft verzoekster, Couture Tech Ltd, bij het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM) een gemeenschapsmerkaanvraag ingediend krachtens verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1), zoals gewijzigd [vervangen door verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1)].

2 De inschrijvingsaanvraag betreft het volgende beeldteken:

3 De waren en diensten waarvoor de inschrijving werd aangevraagd, behoren tot de klassen 3, 14, 18, 23, 26 en 43 in de zin van de Overeenkomst van Nice van 15 juni 1957 betreffende de internationale classificatie van de waren en diensten ten behoeve van de inschrijving van merken, zoals herzien en gewijzigd.

4 Bij beslissing van 27 augustus 2008 heeft de onderzoeker de inschrijvingsaanvraag afgewezen op grond dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden in de zin van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 40/94 (thans artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009), gelezen in samenhang met artikel 7, lid 2, van verordening nr. 40/94 (thans artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009).

5 Op 20 oktober 2008 heeft verzoekster beroep tegen de beslissing van de onderzoeker ingesteld.

6 Bij beslissing van 5 maart 2010 (hierna: „bestreden beslissing") heeft de tweede kamer van beroep van het BHIM het beroep verworpen. De kamer van beroep heeft om te beginnen vastgesteld dat het aangevraagde merk bestond in een precieze weergave van het wapen van de voormalige Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR). Op basis van de wetgeving en de administratieve praktijk in Hongarije, Letland en Tsjechië heeft de kamer van beroep zich op het standpunt gesteld dat de symbolen die verband houden met de voormalige USSR, in strijd met de openbare orde en de goede zeden zouden worden geacht door een wezenlijk deel van het relevante publiek, te weten het doorsneepubliek dat woont in het deel van de

Europese Unie dat aan het Sovjetregime onderworpen is geweest. De kamer van beroep heeft daaruit afgeleid dat het aangevraagde merk, ten minste wat het grondgebied van Hongarije en van Letland betrof, in strijd was met artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009. Volgens de kamer van beroep vloeit uit artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 voort dat het volstaat dat een teken in strijd wordt geacht met de openbare orde of de goede zeden in één lidstaat om de inschrijving ervan te weigeren. In deze omstandigheden was de kamer van beroep van oordeel dat de inschrijving van het merk moest worden geweigerd krachtens artikel 7, lid 1, sub f, en artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009.

Conclusies van partijen

7 Verzoekster concludeert dat het het Gerecht behage:

– het verzoekschrift ontvankelijk te verklaren;

– de bestreden beslissing te vernietigen;

– het BHIM te verwijzen in de kosten.

8 Het BHIM concludeert dat het het Gerecht behage:

– het beroep te verwerpen;

– verzoekster te verwijzen in de kosten.

In rechte

9 Verzoekster voert twee middelen aan. Het eerste middel betreft schending van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009. Volgens het tweede middel zijn het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en het rechtszekerheidsbeginsel geschonden.

Eerste middel: schending van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009

10 Het eerste middel bevat twee onderdelen. Volgens het eerste onderdeel heeft de kamer van beroep blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting bij de uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009. Volgens het tweede onderdeel heeft de kamer van beroep blijk gegeven van een onjuiste opvatting bij de toepassing van deze bepalingen op het aangevraagde merk.

Eerste onderdeel: onjuiste rechtsopvatting bij de uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009

– Argumenten van partijen

11 Verzoekster betoogt in de eerste plaats dat, anders dan de kamer van beroep heeft gesteld, uit artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 niet voortvloeit dat de inschrijving van een teken moet worden geweigerd wanneer dit teken slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond als bedoeld in artikel 7, lid 1, van deze verordening valt.

12 Volgens verzoekster heeft artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 immers een ander doel. Deze bepaling is van toepassing wanneer bepaalde nationale rechten hetzij geen bepalingen bevatten die overeenstemmen met alle absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009, hetzij extra absolute weigeringsgronden bevatten ten opzichte van die welke in bovengenoemde bepaling zijn vastgesteld. De toepassing ervan heeft tot gevolg dat, ongeacht de absolute weigeringsgronden die in de verschillende lidstaten gelden, de enige relevante weigeringsgronden in het kader van de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk de in artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 opgesomde gronden zijn.

13 Verzoekster is van mening dat haar standpunt wordt bevestigd door het gebruik van de termen „ook [...] indien" in artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009. De door de kamer van beroep bepleite uitlegging van deze bepaling berust immers op de veronderstelling dat deze termen worden opgevat in de zin van „wanneer", „indien" of „het volstaat dat", en berust aldus op een onjuiste lezing.

14 Verzoekster voegt daaraan toe dat, hoewel artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 betrekking heeft op alle absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van deze verordening, de uitlegging ervan door de kamer van beroep niet kan worden toegepast op elke weigeringsgrond, en in het bijzonder op die van artikel 7, lid 1, sub b, van deze verordening.

15 In de tweede plaats stelt verzoekster op basis van haar uitlegging van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 dat, anders dan de kamer van beroep heeft geoordeeld, de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" als bedoeld in artikel 7, lid 1, sub f, van deze verordening moeten worden uitgelegd als een verwijzing naar de openbare orde en de goede zeden van de Europese Unie. Voor de analyse van de inhoud van deze begrippen moet dus worden gerefereerd aan het Unierecht, aan de doelstellingen en de fundamentele beginselen waarop de Unie berust en waaraan alle lidstaten deelhebben, alsmede aan de internationale verdragen zoals het op 4 november 1950 te Rome ondertekende Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (hierna: „EVRM"). Daarentegen zijn de wetgeving, de openbare orde en de goede zeden van de verschillende lidstaten, die kunnen verschillen van die welke op het niveau van de Unie bestaan, irrelevant.

16 Verzoekster voert op dit punt aan dat, anders dan bij nationale merken, de rol van het gemeenschapsmerk erin bestaat, mee te werken aan de ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gemeenschappelijke markt. Krachtens in het bijzonder de punten 2 tot en met 4 van de considerans van verordening nr. 207/2009 wordt het gemeenschapsmerk derhalve geregeerd door één enkele rechtsregeling van de Unie, geniet het een eenvormige bescherming en heeft het rechtsgevolgen op het gehele grondgebied van de Unie.

17 Volgens punt 12 van de considerans van verordening nr. 207/2009 is het BHIM een onafhankelijk orgaan dat binnen het kader van het Unierecht werkzaam is. In deze omstandigheden is verzoekster van mening dat zowel het BHIM als de Unierechter deze verordening ten uitvoer moet leggen op basis van een beleid dat onafhankelijk is van dat van elke individuele lidstaat.

18 Bovendien maakt de benadering waarbij rekening wordt gehouden met de openbare orde en de goede zeden van de verschillende lidstaten, de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk extreem zwaar, ten nadele van de aanvrager. Ook wordt de aanvrager van een merk dat slechts in één van de 27 lidstaten van de Unie in strijd is met de openbare orde

of de goede zeden, ertoe verplicht om 26 nationale inschrijvingen te verkrijgen en te handhaven. Dit is des te meer opvallend daar krachtens artikel 110, lid 2, van verordening nr. 207/2009 het gebruik van een gemeenschapsmerk weliswaar kan worden verboden in een lidstaat, onder meer op grond van het strafrecht van deze staat, maar deze omstandigheid niet rechtvaardigt dat de houder van het betrokken gemeenschapsmerk van zijn rechten wordt vervallen verklaard.

19 Verzoekster is van mening dat haar standpunt wordt bevestigd door de rechtspraak, volgens welke het communautaire merkensysteem een autonoom systeem is, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook. Deze rechtspraak impliceert immers dat geen rekening dient te worden gehouden met de elementen die afkomstig zijn van de lidstaten, en evenmin met de verenigbaarheid van het gebruik van het gemeenschapsmerk met het strafrecht van deze staten.

20 Gesteld dat het Gerecht van oordeel is dat rekening dient te worden gehouden met de openbare orde en de goede zeden in de individuele lidstaten, voert verzoekster subsidiair aan dat het BHIM bij zijn onderzoek rekening moet houden met alle lidstaten of bepaalde groepen ervan, en niet alleen met de lidstaten die het wil vermelden. In het bijzonder dient een „juist evenwicht" te worden gezocht, daar het standpunt van één lidstaat of van een groep van lidstaten zich niet mag opdringen aan de gehele Unie.

21 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters argumenten.

– Beoordeling door het Gerecht

22 In de eerste plaats moet volgens de rechtspraak artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 aldus worden uitgelegd dat inschrijving van een merk moet worden geweigerd indien het in een deel van de Unie onder een weigeringsgrond als bedoeld in artikel 7, lid 1, van deze verordening valt. Een dergelijk deel kan, in voorkomend geval, uit slechts een lidstaat bestaan (zie in die zin arrest Hof van 22 juni 2006, Storck/BHIM, C-25/05 P, Jurispr. blz. I-5719, punten 81 en 83).

23 Wat de argumenten betreft waarmee verzoekster opkomt tegen deze uitlegging, dient om te beginnen te worden opgemerkt dat deze uitlegging niet in strijd is met de bewoordingen van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009. Het gebruik van de termen „ook [...] indien" in deze bepaling impliceert immers dat, indien een teken slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond valt, dit niet in de weg staat aan toepassing van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009. Volgens een gezamenlijke lezing van artikel 7, leden 1 en 2, van deze verordening moet de inschrijving van een merk derhalve worden geweigerd wanneer dit merk valt onder een absolute weigeringsgrond op het gehele grondgebied van de Unie of, in voorkomend geval, slechts in een deel van dit grondgebied.

24 Verder is artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 weliswaar in algemene bewoordingen geformuleerd, maar uit de formulering ervan blijkt niet dat de vastgestelde regel noodzakelijkerwijs van toepassing moet zijn op elke weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, van deze verordening. Wat de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub b, van verordening nr. 207/2009 betreft, waarnaar verzoekster specifiek verwijst, is het overigens volstrekt mogelijk dat een teken slechts in een deel van de Unie onderscheidend vermogen mist, in het bijzonder omdat het enkel in bepaalde talen een semantische inhoud heeft of

wegens uiteenlopende praktijken wat de verhandeling van de betrokken waren of diensten betreft.

25 Dat de absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 de enige relevante gronden zijn in het kader van de procedure van inschrijving van een gemeenschapsmerk, los van de krachtens het recht van de lidstaten bestaande absolute weigeringsgronden, vloeit ten slotte voort uit de aard van de verordening als handeling die in al haar onderdelen verbindend is en rechtstreeks toepasselijk is in alle lidstaten. In dit verband is deze bepaling aldus geformuleerd dat zij een uitputtende lijst van absolute weigeringsgronden bevat die niet verwijst naar de gronden krachtens het recht van de lidstaten. Evenzo preciseert artikel 1, lid 1, van verordening nr. 207/2009 dat gemeenschapsmerken overeenkomstig deze verordening worden ingeschreven. Bijgevolg kan de door verzoekster voorgestelde uitlegging van artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 niet worden aanvaard, daar hierdoor iedere nuttige werking aan dat lid zou worden ontnomen.

26 In deze omstandigheden dient te worden geoordeeld dat, zoals de kamer van beroep heeft vastgesteld, uit artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 voortvloeit dat de inschrijving van een merk moet worden geweigerd wanneer dit merk in strijd is met de openbare orde of de goede zeden in een deel van de Unie, waarbij dit deel, in voorkomend geval, uit slechts één lidstaat kan bestaan.

27 Wat in de tweede plaats de vraag betreft of bij de uitlegging van de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" enkel moet worden gerefereerd aan de omstandigheden die alle lidstaten gemeen hebben, dan wel ook rekening moet worden gehouden met de omstandigheden die eigen zijn aan individuele lidstaten, dient te worden opgemerkt dat volgens de rechtspraak de wezenlijke functie van een merk erin bestaat, de commerciële herkomst van de waar of dienst aan te geven, zodat de consument die de door dit merk aangeduide waar heeft verkregen of aan wie de door dit merk aangeduide dienst is verleend, bij een latere aankoop of opdracht, in geval van een positieve ervaring, die keuze kan herhalen of, in geval van een negatieve ervaring, een andere keuze kan maken [arrest Gerecht van 27 februari 2002, Eurocool Logistik/BHIM (EUROCOOL), T-34/00, Jurispr. blz. II-683, punt 37].

28 Aldus is een merk bestemd voor gebruik bij het publiek dat bestaat uit de consumenten van de erdoor aangeduide waren en diensten.

29 Het algemeen belang dat ten grondslag ligt aan de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009, bestaat erin dat de inschrijving wordt vermeden van tekens die afbreuk zouden doen aan de openbare orde of de goede zeden bij een dergelijk gebruik op het grondgebied van de Unie.

30 In deze omstandigheden moet het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 worden beoordeeld op basis van de perceptie van de op het grondgebied van de Unie zijnde gemiddelde consument van de waren of diensten waarvoor de inschrijving is aangevraagd.

31 De consumenten op het grondgebied van de Unie bevinden zich per definitie op het grondgebied van een lidstaat.

32 Verder zijn de tekens die het relevante publiek in strijd kan achten met de openbare orde of de goede zeden, niet dezelfde in alle lidstaten, in het bijzonder om taalkundige, historische, sociale of culturele redenen.

33 Of een merk als strijdig met de openbare orde of de goede zeden wordt opgevat, wordt derhalve beïnvloed door omstandigheden die eigen zijn aan de lidstaat waar de consumenten die deel uitmaken van het relevante publiek, zich bevinden.

34 Bijgevolg dient te worden geoordeeld dat voor de toepassing van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 niet alleen rekening dient te worden gehouden met de omstandigheden die alle lidstaten van de Unie gemeen hebben, maar ook met de omstandigheden die eigen zijn aan individuele lidstaten en die de perceptie van het relevante publiek op het grondgebied van deze staten kunnen beïnvloeden.

35 Aan deze vaststelling wordt niet afgedaan door verzoeksters argumenten.

36 Aldus is het in de eerste plaats juist dat het communautaire merkensysteem een autonoom systeem is, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook [zie arrest Gerecht van 13 september 2005, Sportwetten/BHIM – Intertops Sportwetten (INTERTOPS), T-140/02, Jurispr. blz. II-3247, punt 31 en aldaar aangehaalde rechtspraak]. Deze omstandigheid impliceert onder meer dat het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 altijd moet worden beoordeeld volgens het in deze bepaling vastgestelde criterium, dat wordt uitgelegd op basis van de perceptie van het relevante publiek op het grondgebied van de Unie of op een deel van dit grondgebied. Het autonome karakter van het communautaire merkensysteem staat evenwel niet in de weg aan de inaanmerkingneming van omstandigheden die eigen zijn aan lidstaten en die deze perceptie kunnen beïnvloeden.

37 Wat in deze context de wetgeving en de administratieve praktijk van bepaalde lidstaten betreft, waarnaar de kamer van beroep in de bestreden beslissing verwijst, dient te worden opgemerkt dat deze elementen niet in aanmerking werden genomen wegens de normatieve waarde ervan, maar als feitelijke aanwijzingen op grond waarvan kon worden beoordeeld op welke wijze het relevante publiek in de betrokken lidstaten symbolen die verband houden met de voormalige USSR, percipieert. In deze omstandigheden kan de kamer van beroep niet worden verweten dat zij is voorbijgegaan aan het autonome karakter van het communautaire merkensysteem ter zake.

38 In de tweede plaats rechtvaardigt het doel bestaande in de ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt niet dat afbreuk wordt gedaan aan de openbare orde of de goede zeden in een deel van deze markt.

39 Voor zover in de derde plaats uit artikel 76, lid 1, van verordening nr. 207/2009 voortvloeit dat het BHIM ambtshalve de feiten onderzoekt, kan niet worden geoordeeld dat de in punt 34 supra uiteengezette uitlegging de inschrijvingsprocedure extreem zwaar maakt, ten nadele van de aanvrager. Het BHIM dient immers het bestaan van absolute weigeringsgronden in alle delen van de Unie te onderzoeken. Vervolgens dient de aanvrager zijn opmerkingen te formuleren met betrekking tot de bezwaren die de onderzoeker op het einde van zijn onderzoek daadwerkelijk heeft opgeworpen.

40 In de vierde plaats is de noodzaak om nationale inschrijvingen te verkrijgen en te handhaven wanneer een merk slechts in een deel van de Unie onder een absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, van verordening nr. 207/2009 valt, een rechtstreeks gevolg van het feit dat het gemeenschapsmerk een eenheid vormt, zoals vastgesteld in punt 3 van de considerans van verordening nr. 207/2009 en in artikel 1, lid 2, van deze verordening. Deze omstandigheid is derhalve inherent aan de algemene opzet van deze verordening.

41 In de vijfde plaats heeft artikel 110, lid 2, van verordening nr. 207/2009 betrekking op het verbod op gebruik van een ingeschreven gemeenschapsmerk. Deze bepaling kan derhalve niet worden aangevoerd in het kader van het onderzoek van het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009, dat voorafgaat aan de inschrijving van het merk.

42 Gelet op een en ander dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te stellen dat krachtens artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009 de inschrijving van een teken moest worden geweigerd wanneer dit teken slechts in een deel van de Unie, en – in voorkomend geval – in een enkele lidstaat, onder de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van deze verordening viel, en voorts dat bij de uitlegging van de begrippen „openbare orde" en „goede zeden" rekening moest worden gehouden met de elementen die eigen zijn aan de individuele lidstaten.

43 Bijgevolg dient het eerste onderdeel van het eerste middel ongegrond te worden verklaard.

Tweede onderdeel: onjuiste opvatting bij de toepassing van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 op het aangevraagde merk

– Argumenten van partijen

44 Op basis van haar uitlegging van artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009 die in het kader van het eerste onderdeel werd uiteengezet, voert verzoekster aan dat het aangevraagde merk niet in strijd is met de openbare orde of de goede zeden van de Europese Unie en dat de inschrijving ervan derhalve niet had mogen worden geweigerd.

45 In dit verband stelt verzoekster dat, anders dan het hakenkruis, de politieke connotatie van het wapen van de voormalige USSR is verwaterd en is veranderd in een provocerende connotatie, die is verbonden aan het concept van de avant-garde, zodat het aangevraagde merk een „nieuw onderscheidend vermogen" heeft verkregen.

46 Verzoekster voegt daaraan toe dat het embleem dat het aangevraagde merk vormt, in geen enkele lidstaat van de Unie werd verboden, en dat de Commissie overigens in 2005 een verzoek om een algemeen verbod op communistische symbolen heeft afgewezen. Dat bepaalde wijzen van gebruik van deze symbolen mogelijkerwijs verboden zijn in Hongarije en Letland, is in het kader van de inschrijvingsprocedure irrelevant.

47 Ten slotte is het volgens verzoekster niet uitgesloten dat het in het Hongaarse en het Letse recht vastgestelde verbod op gebruik van symbolen als het aangevraagde merk, in strijd is met het EVRM.

48 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters argumenten.

– Beoordeling door het Gerecht

49 Volgens artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 wordt de inschrijving geweigerd van merken die in strijd zijn met de openbare orde of de goede zeden.

50 Blijkens de uiteenzetting in het kader van het eerste onderdeel van het onderhavige middel moet de vraag of een teken in strijd is met de openbare orde of de goede zeden, worden onderzocht op basis van de wijze waarop dit teken, bij gebruik ervan als merk, door het relevante publiek in de Unie of in een deel ervan wordt gepercipieerd. Dit deel kan, in voorkomend geval, uit slechts één lidstaat bestaan.

51 In casu wordt om te beginnen niet betwist dat het relevante publiek het grote publiek is. Zoals de kamer van beroep in punt 37 van de bestreden beslissing terecht heeft opgemerkt, dient derhalve rekening te worden gehouden met de perceptie van de gemiddelde consument uit dit publiek, met een normale gevoeligheids- en tolerantiedrempel.

52 De vaststelling van de kamer van beroep dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden, is onder meer gebaseerd op het onderzoek van de gegevens met betrekking tot de situatie in Hongarije, wegens de beslissende invloed die de voormalige USSR niet zo lang geleden op deze lidstaat heeft uitgeoefend.

53 De kamer van beroep heeft in de eerste plaats verwezen naar artikel 269/B van de 1978. évi IV. törvény a Büntetö Törvénykönyvröl (wet nr. IV van 1978 betreffende het wetboek van strafrecht, hierna: „Hongaars wetboek van strafrecht”), met het opschrift „Gebruik van symbolen van het totalitarisme”. Deze bepaling luidt als volgt:

„(1) Hij die een hakenkruis, een SS-teken, een pijlkruis, een hamer en sikkel, een vijfpuntige rode ster of een symbool dat deze tekens voorstelt,

a) verspreidt,

b) in het openbaar gebruikt, of

c) publiekelijk vertoont,

begaat een overtreding en kan worden gestraft met een geldboete, voor zover niet tevens sprake is van een ernstiger strafbaar feit.

(2) Niet strafbaar is hij die de in lid 1 bedoelde handeling begaat ten behoeve van de verspreiding van kennis, voor onderwijs-, wetenschappelijke of artistieke doeleinden of teneinde te informeren over historische of actuele gebeurtenissen.

(3) De bepalingen van de leden 1 en 2 zijn niet van toepassing op huidige officiële staatssymbolen.”

54 De kamer van beroep heeft verduidelijkt dat volgens de toelichtingen bij het Hongaarse wetboek van strafrecht een symbool een idee, een persoon of een gebeurtenis aanduidde en een onderscheidingsteken of een beeld bevatte dat is bedacht om dit teken en het idee, de persoon of de gebeurtenis die worden aangeduid, met elkaar te verbinden. Bovendien omvat

het gebruik in het openbaar het geval van een teken dat als merk op een product is aangebracht, wanneer dit product op de markt wordt verspreid.

55 In de tweede plaats heeft de kamer van beroep verwezen naar de richtsnoeren van het Magyar Szabadalmi Hivatal (Hongaars octrooibureau) – thans sinds 1 januari 2011 het Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (Hongaars bureau voor intellectuele eigendom) –, volgens welke de tekens die „symbolen van het totalitarisme" bevatten, in strijd met de openbare orde werden geacht.

56 Gelet op deze elementen heeft de kamer van beroep zich op het standpunt gesteld dat het aangevraagde merk door het relevante publiek in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden zou worden geacht, omdat dit merk het symbool is van de voormalige USSR.

57 Wat de gegrondheid van deze vaststelling betreft, dient om te beginnen te worden opgemerkt dat in het kader van de beoordeling van het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 de uit het nationale recht afkomstige elementen, zoals die welke in casu door de kamer van beroep zijn onderzocht, niet toepasselijk zijn wegens de normatieve waarde ervan, en derhalve geen regels vormen die bindend zijn voor het BHIM. Zoals in punt 36 supra in herinnering is gebracht, is het communautaire merkensysteem immers een autonoom systeem, waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook.

58 Niettemin vormen deze elementen feitelijke aanwijzingen op grond waarvan kan worden beoordeeld op welke wijze het relevante publiek in de betrokken lidstaat bepaalde categorieën van tekens percipieert.

59 Aldus blijkt in casu uit artikel 269/B van het Hongaarse wetboek van strafrecht, zoals uitgelegd in de rechtsleer en verduidelijkt door de administratieve praktijk, dat de Hongaarse wetgever het nodig achtte om bepaalde wijzen van gebruik van „symbolen van het totalitarisme", waaronder de hamer en sikkel en de vijfpuntige rode ster, te verbieden. Dit verbod, dat ook betrekking heeft op het gebruik van de betrokken tekens als merken, gaat gepaard met strafsancties.

60 Verzoekster komt niet op tegen de vaststelling van de kamer van beroep dat het verbod op het gebruik van „symbolen van het totalitarisme" als merk impliceert dat dergelijke symbolen in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden worden geacht.

61 Evenmin wordt betwist dat het aangevraagde merk een weergave van het wapen van de voormalige USSR is en dat het onder meer een hamer en sikkel en een vijfpuntige rode ster omvat.

62 In deze omstandigheden dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste opvatting door vast te stellen dat het gebruik van het aangevraagde merk als merk door een wezenlijk deel van het relevante publiek in Hongarije in strijd met de openbare orde of de goede zeden in de zin van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 zou worden geacht.

63 Verzoeksters argumenten kunnen niet afdoen aan deze vaststelling.

64 Aldus blijkt uit het voorgaande dat met betrekking tot Hongarije de semantische inhoud van het wapen van de voormalige USSR niet in die mate is verwaterd en veranderd dat dit wapen niet langer als een politiek symbool wordt opgevat. Zoals de kamer van beroep in herinnering heeft gebracht, heeft immers een wezenlijk deel van het relevante publiek in Hongarije de periode van beslissende invloed van de voormalige USSR meegemaakt.

65 Hier komt nog bij dat het aangevraagde merk enkel het wapen van de voormalige USSR reproduceert, en derhalve geen extra elementen bevat waardoor de semantische inhoud van dit symbool kan verwateren of veranderen.

66 Dat bepaalde wijzen van gebruik van de „symbolen van het totalitarisme" door het Hongaarse recht niet verboden zijn, is in casu irrelevant. Blijkens de punten 27 tot en met 29 en 50 supra moet het bestaan van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub f, van verordening nr. 207/2009 immers worden onderzocht op basis van de wijze waarop dit teken bij gebruik ervan als merk wordt gepercipieerd.

67 Ten slotte is het Gerecht niet bevoegd om de verenigbaarheid van artikel 269/B van het Hongaarse wetboek van strafrecht met het EVRM te beoordelen. In elk geval is deze omstandigheid in casu irrelevant, daar uit de punten 57 en 58 supra voortvloeit dat deze bepaling niet in aanmerking dient te worden genomen wegens de normatieve waarde ervan, maar als een feitelijke aanwijzing op grond waarvan de perceptie van het relevante publiek in Hongarije kan worden beoordeeld.

68 Daarentegen maken volgens artikel 6, lid 3, VEU de grondrechten, zoals zij worden gewaarborgd door het EVRM en zoals zij voortvloeien uit de constitutionele tradities die de lidstaten gemeen hebben, als algemene beginselen deel uit van het recht van de Unie. Bijgevolg vormt de naleving van deze grondrechten een voorwaarde voor de wettigheid van de handelingen van de Unie, zoals de bestreden beslissing, en de rechter van de Unie moet de naleving ervan verzekeren.

69 In dit verband heeft volgens artikel 10, lid 1, EVRM eenieder recht op vrijheid van meningsuiting en omvat dit recht onder meer de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te verstrekken zonder inmenging van enig openbaar gezag.

70 Volgens artikel 10, lid 2, EVRM kan de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting worden onderworpen aan bepaalde beperkingen, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn, onder meer in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, of de bescherming van de goede zeden.

71 Verzoekster voert geen enkel argument aan ten bewijze dat de weigering van inschrijving van het aangevraagde merk een inmenging in de uitoefening van de door artikel 10, lid 1, EVRM gewaarborgde vrijheid vormt die niet voldoet aan de vereisten van artikel 10, lid 2. Derhalve heeft verzoekster in elk geval geen gegronde redenen om beroep te doen op het EVRM in het kader van het onderhavige geding.

72 Gelet op een en ander dient te worden geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk heeft gegeven van een onjuiste opvatting door vast te stellen dat het aangevraagde merk in strijd was met de openbare orde of de goede zeden volgens de perceptie van het relevante

publiek in Hongarije, en dat de inschrijving ervan derhalve moest worden geweigerd krachtens artikel 7, lid 1, sub f, en lid 2, van verordening nr. 207/2009.

73 Het tweede onderdeel van het eerste middel moet derhalve ongegrond worden verklaard, zonder dat de andere elementen die door de kamer van beroep zijn onderzocht en die betrekking hebben op de perceptie van het relevante publiek in Letland en in Tsjechië, hoeven te worden beoordeeld.

74 Aangezien de twee onderdelen van het eerste middel zijn afgewezen, moet dit middel worden afgewezen.

Tweede middel: schending van het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en van het rechtszekerheidsbeginsel

Argumenten van partijen

75 Verzoekster betoogt dat de kamer van beroep het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en het rechtszekerheidsbeginsel heeft geschonden door de inschrijving van het aangevraagde merk te weigeren terwijl het BHIM de inschrijving had aanvaard van verzoeksters merk nr. 3958154, dat betrekking had op hetzelfde teken en in dezelfde omstandigheden als het aangevraagde merk werd onderzocht. Door merk nr. 3958154 in te schrijven heeft het BHIM verzoekster immers nauwkeurige en onvoorwaardelijke impliciete toezeggingen gedaan met betrekking tot de mogelijkheid tot inschrijving van het betrokken teken.

76 Verzoekster betwist in deze context het argument van de kamer van beroep dat merk nr. 3958154 is ingeschreven als gevolg van een vergissing. Het is immers niet aan de aanvrager om te bepalen of de uitkomst van het onderzoek betrouwbaar is. Het is integendeel aan het BHIM om over te gaan tot een grondige en passende analyse en om verordening nr. 207/2009 op duidelijke en vaststaande wijze toe te passen.

77 Verzoekster voegt daaraan toe dat, voor zover zij weet, de onderzoeksprocedure inzake merk nr. 3958154 geen blijk geeft van een onjuiste opvatting.

78 Het BHIM betwist de gegrondheid van verzoeksters betoog.

Beoordeling door het Gerecht

79 Volgens de rechtspraak moet de rechtmatigheid van de beslissingen van de kamers van beroep enkel worden getoetst aan verordening nr. 207/2009, zoals door de rechter van de Unie uitgelegd, en niet aan een eerdere beslissingspraktijk van het BHIM [zie in die zin arrest Gerecht van 27 februari 2002, Streamserve/BHIM (STREAMSERVE), T-106/00, Jurispr. blz. II-723, punt 66].

80 Bijgevolg kan verzoekster niet op goede gronden beweren dat het BHIM door de inschrijving van merk nr. 3958154 haar toezeggingen heeft gedaan met betrekking tot de mogelijkheid tot inschrijving van het aangevraagde merk. A fortiori kan verzoekster niet met succes schending van het rechtszekerheidsbeginsel ter zake aanvoeren.

81 Los van de vraag of merk nr. 3958154 is ingeschreven als gevolg van een vergissing, kon overigens in het kader van het onderzoek van het eerste middel niet worden vastgesteld dat de bestreden beslissing, die als enige aan de orde is in het onderhavige beroep, verordening nr. 207/2009 schendt.

82 In deze omstandigheden dient het tweede middel te worden afgewezen en derhalve het beroep in zijn geheel te worden verworpen.

Kosten

83 Volgens artikel 87, lid 2, van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht wordt de in het ongelijk gestelde partij in de kosten verwezen, voor zover dat is gevorderd. Aangezien verzoekster in het ongelijk is gesteld, dient zij overeenkomstig de vordering van het BHIM te worden verwezen in de kosten.

HET GERECHT (Vierde kamer),

rechtdoende, verklaart:

1) **Het beroep wordt verworpen.**

2) **Couture Tech Ltd wordt verwezen in de kosten.**

Pelikánová Jürimäe Van der Woude

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op 20 september 2011.

ondertekeningen

---

* Procestaal: Engels.

ARREST VAN HET GERECHT (Vierde kamer)
21 april 2004 (1)

„Gemeenschapsmerk – Beeldmerk met woordelement ‚ECA' – Absolute weigeringsgrond – Embleem van internationale intergouvernementele organisatie – Artikel 7, lid 1, sub h, van verordening (EG) nr. 40/94 – Artikel 6 ter van Verdrag van Parijs"

In zaak T-127/02,
Concept – Anlagen u. Geräte nach „GMP" für Produktion u. Labor GmbH, gevestigd te Heidelberg (Duitsland), vertegenwoordigd door G. Hodapp, advocaat,

verzoekster,

tegen

Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM), vertegenwoordigd door G. Schneider als gemachtigde,

verweerder,

betreffende een beroep tegen de beslissing van de tweede kamer van beroep van het BHIM van 18 februari 2002 (zaak R 466/2000-2) inzake een aanvraag tot inschrijving van een beeldmerk met het woordelement „ECA" als gemeenschapsmerk,
wijst

HET GERECHT VAN EERSTE AANLEG (Vierde kamer),

samengesteld als volgt: H. Legal, kamerpresident, V. Tiili en M. Vilaras, rechters,
griffier: J. Plingers, administrateur,

gezien de stukken en na de terechtzitting op 26 november 2003,

het navolgende

Arrest

Rechtskader

1
Artikel 7 van verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad van 20 december 1993 inzake het gemeenschapsmerk (PB 1994, L 11, blz. 1), zoals gewijzigd, bepaalt:
„1. Geweigerd wordt inschrijving van:
[…]

h) merken die bij gebreke van goedkeuring van de bevoegde autoriteiten krachtens artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs geweigerd moeten worden;
[…]"
2
Artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs van 20 maart 1883 tot bescherming van de industriële eigendom, zoals herzien en gewijzigd (hierna: „Verdrag van Parijs"), bepaalt:
„1) a) De landen der Unie [gevormd door de landen waarvoor dit verdrag geldt] komen overeen om te weigeren of nietig te verklaren de inschrijving, en door daartoe passende maatregelen te verbieden het gebruik, zonder goedkeuring der bevoegde machten, hetzij als fabrieks- of handelsmerken, hetzij als bestanddeel van die merken, van wapens, vlaggen en andere staatsemblemen van de landen der Unie, van officiële door die landen aangenomen controle- en waarborgtekens en -stempels, zomede iedere nabootsing, bezien uit heraldisch oogpunt.
b) De bepalingen, hierboven onder letter a vervat, zijn eveneens van toepassing op wapens, vlaggen en andere emblemen, initialen of benamingen van internationale intergouvernementele organisaties, waarvan een of meer landen der Unie lid zijn, met uitzondering van die wapens, vlaggen en andere emblemen, initialen of benamingen, welke reeds het onderwerp hebben uitgemaakt van van kracht zijnde internationale overeenkomsten welke ertoe strekken om hun bescherming te verzekeren.
c) Geen land der Unie zal gehouden zijn de bepalingen, hierboven onder letter b vervat, toe te passen ten nadele van de houders van vóór het in werking treden van dit verdrag in het betrokken land te goeder trouw verkregen rechten. De landen der Unie zijn niet gehouden bedoelde bepalingen toe te passen, wanneer het gebruik en de inschrijving, als hierboven onder letter a bedoeld, niet van zodanige aard is dat bij het publiek de indruk gewekt wordt, dat er een verband bestaat tussen de organisatie in kwestie en de wapens, vlaggen, emblemen, initialen of benamingen, of indien het gebruik of de inschrijving waarschijnlijk niet van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen de gebruiker en de organisatie.
[…]
3) […]
b) De bepalingen, vervat onder letter b van het eerste lid van dit artikel, zijn slechts van toepassing op wapens, vlaggen en andere emblemen, initialen of benamingen van internationale intergouvernementele organisaties, die deze organisaties door bemiddeling van het Internationaal Bureau aan de landen der Unie hebben medegedeeld.
[…]"

Voorgeschiedenis van het geschil
3
Op 16 maart 1999 heeft verzoekster bij het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM) een gemeenschapsmerkaanvraag ingediend krachtens verordening nr. 40/94.
4
De inschrijvingsaanvraag betreft het hieronder afgebeelde beeldmerk

5

De waren en diensten waarvoor de aanvraag werd ingediend, behoren tot de klassen 9, 41 en 42 in de zin van de Overeenkomst van Nice van 15 juni 1957 betreffende de internationale classificatie van de waren en diensten ten behoeve van de inschrijving van merken, zoals herzien en gewijzigd. Zij zijn omschreven als volgt:

–

Klasse 9: „Hardware, software, bespeelde gegevensdragers”;

–

Klasse 41: „Het organiseren en houden van colloquia, seminars, symposia, congressen en conferenties; onderwijs, scholing, opleiding; advisering inzake opleiding en bijscholing”;

–

Klasse 42: „Ontwikkelen, updaten en onderhoud van computerprogramma's; softwareontwikkeling; advisering op het gebied van computers; verhuur van hardware en software; verhuur van toegangstijd tot computerdatabases”.

6

Bij brief van 13 september 1999 heeft de onderzoekster verzoekster meegedeeld dat haar merk ingevolge artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94 niet kon worden ingeschreven, omdat het een nabootsing van het (hieronder afgebeelde) symbool van de Raad van Europa bevat. Zij was van oordeel dat de cirkel van sterren, die kenmerkend is voor dit bekende symbool, in het aangevraagde merk werd overgenomen en dat hierdoor de indruk ontstond dat dit merk wees op een suborganisatie van de Raad van Europa of op een bepaald programma dat in opdracht van de Raad van Europa werd ingericht of waaraan deze meewerkte. Volgens haar wordt deze indruk nog versterkt door de initialen „EC”, die de afkorting van „European Community” zijn en voorkomen in het acroniem „ECA”. Tevens merkte zij op dat het beschermde embleem op kopieën vaak louter zwart-wit wordt afgebeeld.

7

Bij brief van 12 november 1999 heeft verzoekster opmerkingen geformuleerd over de bezwaren die de onderzoekster had gemaakt.

8

Bij beslissing van 8 maart 2000 heeft de onderzoekster de inschrijvingsaanvraag afgewezen op grond van artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94.

9

Op 5 mei 2000 heeft verzoekster krachtens artikel 59 van verordening nr. 40/94 bij het BHIM beroep ingesteld tegen de beslissing van de onderzoekster.

10

Bij beslissing van 18 februari 2002 (hierna: „bestreden beslissing”) heeft de tweede kamer van beroep het beroep verworpen. Zij heeft in wezen geoordeeld dat er een grote overeenstemming was tussen de cirkel van sterren van het betrokken teken en die op het embleem dat wordt gebruikt door de Raad van Europa en de Europese Gemeenschap of de Europese Unie (hierna: „Europees embleem”), dat de werkzaamheden van deze instellingen en de in de inschrijvingsaanvraag opgegeven waren en diensten in belangrijke mate

soortgelijk zijn, en dat de combinatie van de cirkel van sterren met de opeenvolging van de letters „E”, „C” en „A” bij de consument een gedachteassociatie creëert.

Procedure en conclusies van partijen

11

Bij een op 18 april 2002 ter griffie van het Gerecht neergelegd verzoekschrift heeft verzoekster het onderhavige beroep ingesteld.

12

Op 5 augustus 2002 heeft het BHIM zijn memorie van antwoord neergelegd.

13

In het kader van de maatregelen tot organisatie van de procesgang werd het BHIM verzocht om overlegging van een document. Het BHIM is op dat verzoek ingegaan.

14

Partijen zijn in hun pleidooien en in hun antwoorden op de vragen van het Gerecht gehoord ter terechtzitting van 26 november 2003.

15

Verzoekster concludeert dat het het Gerecht behage:

– de bestreden beslissing te vernietigen;

– het BHIM te verwijzen in de kosten.

16

Het BHIM concludeert dat het het Gerecht behage:

– het beroep te verwerpen;

– verzoekster te verwijzen in de kosten.

In rechte

De ontvankelijkheid van bepaalde argumenten

17

Met betrekking tot de argumenten waarnaar verzoekster in punt 39 van haar verzoekschrift verwijst en die zij in de procedure voor het BHIM heeft aangevoerd, zij om te beginnen eraan herinnerd dat krachtens artikel 44, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht het verzoekschrift een summiere uiteenzetting van de aangevoerde middelen moet bevatten. Deze aanduiding moet voldoende duidelijk en nauwkeurig zijn om de verweerder in staat te stellen zijn verweer voor te bereiden, en om het Gerecht in staat te stellen om, in voorkomend geval zonder de beschikking te hebben over nadere gegevens, uitspraak te doen op het beroep (arresten Gerecht van 5 juli 2000, Samper/Parlement, T-111/99, JurAmbt. blz. I-A-135 en II-611, punt 27, en 18 oktober 2001, X/ECB, T-333/99, Jurispr. blz. II-3021, punt 114).

18

Er zij aan herinnerd dat ofschoon het verzoekschrift als zodanig op specifieke punten kan worden gestaafd en aangevuld door verwijzingen naar bepaalde passages uit bijgevoegde stukken, een algemene verwijzing naar andere geschriften, ook al zijn deze bij het verzoekschrift gevoegd, geen alternatief kan zijn voor de vermelding van de essentiële elementen van het betoog rechtens, die volgens bovenbedoelde bepaling in het verzoekschrift moeten worden vermeld (arrest X/ECB, aangehaald in punt 17 supra, punt 115, en beschikking Gerecht van 21 mei 1999, Asia Motor France e.a./Commissie, T-154/98, Jurispr. blz. II-1703, punt 49).

19
In casu heeft verzoekster zich ertoe beperkt in haar verzoekschrift (punt 39) aan te geven: „Om onnodige herhaling te vermijden verwijzen wij ter aanvulling van de hierboven ontwikkelde argumentatie naar alle argumenten die wij tot hiertoe in de procedure voor het [BHIM] schriftelijk hebben aangevoerd. Deze argumenten maken tevens uitdrukkelijk en integraal deel uit van deze uiteenzetting.”
20
Verzoekster zegt dus niet welke specifieke punten van haar verzoekschrift zij door deze verwijzing wenst aan te vullen, en zij zegt evenmin in welke bijlagen deze eventuele argumenten worden uiteengezet.
21
In deze omstandigheden dient het Gerecht niet in de bijlagen te zoeken naar de argumenten waarnaar verzoekster zou kunnen verwijzen, en dient het deze evenmin te onderzoeken, aangezien dergelijke argumenten niet-ontvankelijk zijn.
Enig middel: schending van artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94
22
Verzoekster stelt in wezen dat de bestreden beslissing artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94 schendt omdat de inschrijving wordt geweigerd van een merk dat niet onder het verbod van deze bepaling valt. Verzoeksters argumenten kunnen worden opgesplitst in twee groepen. Volgens de eerste groep is artikel 6 ter, lid 1, sub a en b, van het Verdrag van Parijs geschonden en volgens de tweede groep artikel 6 ter, lid 1, sub c, van dit verdrag.
Eerste onderdeel van het middel: schending van artikel 6 ter, lid 1, sub a en b, van het Verdrag van Parijs
– Argumenten van partijen
23
Verzoekster voert aan dat een weigering tot inschrijving op grond van artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94, gelezen in samenhang met artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs, slechts mogelijk is wanneer het in casu zou gaan om een nabootsing, bezien uit heraldisch oogpunt.
24
Zij stelt vast dat het krachtens artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs beschermde Europese embleem een zeer precieze vorm heeft en tot in de details is uitgedacht. Zij verwijst naar de geometrische beschrijving van het Europese embleem. Daarin staat:
„Het embleem heeft de vorm van een [blauwe rechthoekige vlag] waarvan de lange zijde gelijk is aan anderhalve keer de korte zijde (verhouding 3:2). Twaalf gouden sterren, op regelmatige afstanden geplaatst, vormen een onzichtbare cirkel waarvan het middelpunt op het snijpunt van de diagonalen van de rechthoek ligt. De straal van de cirkel is gelijk aan een derde van de korte zijde van de rechthoek. Elk van de vijfpuntige sterren is in een onzichtbare cirkel gevat, waarvan de straal gelijk is aan 1/18de van de korte zijde van de rechthoek. Alle sterren zijn verticaal geplaatst, d.w.z. dat één punt naar boven is gericht en de twee onderste punten op een onzichtbare lijn rusten die loodrecht op de korte zijde van de rechthoek staat. De sterren bevinden zich op de cirkel zoals de cijfers op de wijzerplaat van een horloge. Het aantal sterren blijft onveranderlijk.”
25
Verzoekster verwijst eveneens naar de beschrijving van de afdruk in één kleur van het Europese embleem, volgens welke: „wanneer alleen met zwart kan worden gewerkt, [...] zwarte sterren tegen een witte achtergrond in een zwart omlijnde rechthoek [dienen] [te worden] gezet”.
26

Zij voert aan dat het aangevraagde merk niet identiek is aan dit embleem. Derhalve zou de verwerping van het beroep door de kamer van beroep hoogstens gerechtvaardigd zijn indien dit merk uit heraldisch oogpunt een nabootsing van het Europese embleem is. Dit is evenwel niet het geval.
27
Volgens verzoekster betekent de term „heraldisch” „wapenkundig”. Het zou dus moeten gaan om een wapenkundige nabootsing. Het wezen van wapenschilden bestaat juist daarin, dat deze geen woordbestanddelen maar uitsluitend kleur- en beeldbestanddelen bevatten („Heraldik”, *Brockhaus Enzyklopädie in 24 Bänden,* 19e druk, f.a. Brockhaus, Mannheim, 1989, band 9, blz. 696).
28
Aangezien het aangevraagde merk het woordbestanddeel „ECA” bevat en volgens de heraldiek woordbestanddelen in het midden van wapenschilden niet voorkomen, kan het aangevraagde merk geen nabootsing uit heraldisch oogpunt zijn. Verzoekster verwijst naar de rechtsleer, volgens welke er slechts sprake is van nabootsing uit heraldisch oogpunt, wanneer het merk ondanks de wijziging van het staatsembleem of van enig ander teken, het karakter van een wapenschild behoudt en in de handel als een staatsembleem of als de benaming van een internationale intergouvernementele organisatie wordt opgevat. De heraldische indruk van een als merk gebruikt embleem (de heraldische stijl) verdwijnt wanneer bijvoorbeeld het wapenschild of het zegel wordt verwijderd. Het motief van een staatsembleem als zodanig mag vrij worden gebruikt, maar de vormgeving van het motief mag het staatsembleem niet nabootsen (K. H. Fezer, *Beck'scher Kommentar zum Markenrecht*, München, 2001). Volgens verzoekster verdwijnt de heraldische indruk van het embleem waneer de rechthoekige vlag, die wordt gesymboliseerd door de rechthoekige achtergrond, wordt weggelaten.
29
Verzoekster wijst eveneens op een ontwerp van artikel dat door de vergadering van deskundigen van de Volkenbond werd opgesteld bij de invoeging van het begrip „nabootsing van een staatsembleem” in het Verdrag van Parijs. Dit ontwerp luidde als volgt:
„Als nabootsingen van staatsemblemen of van wapens in de zin van het eerste lid [van artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs] worden slechts beschouwd weergaven die zich uit heraldisch oogpunt slechts door bijkomstige kenmerken van het origineel onderscheiden.”
30
Volgens verzoekster was het de bedoeling van de wetgever dat er volgens de beginselen van het slotprotocol bij het Verdrag van Parijs slechts dan sprake is van nabootsing, indien er uit heraldisch oogpunt, dus wapenkundig gezien, slechts een verwaarloosbaar verschil met het embleem is. Dit is in casu niet het geval.
31
Bovendien is de cirkel van sterren van het aangevraagde merk niet identiek aan die van het Europese embleem. De afmetingen van de sterren, de stralen van de cirkels van sterren en de verhouding van de straal van elke ster tot die van de cirkel van sterren zijn immers duidelijk verschillend.
32
Verder is het uit heraldisch oogpunt van wezenlijk belang dat een vlag altijd een rechthoekige vorm heeft. Het aangevraagde merk heeft evenwel een vierkante achtergrond, die niet doet denken aan de gebruikelijke rechthoekige achtergrond van een vlag. Bovendien bevatten vlaggen geen woordbestanddeel.
33
Uit heraldisch oogpunt onderscheidt het aangevraagde merk zich van het Europese embleem niet alleen door bijkomstige kenmerken, maar door een wezenlijk element vergeleken met de elementen die gewoonlijk een vlag of een nationaal symbool kenmerken. Het

woordbestanddeel van het aangevraagde merk is juist dat element, dat als eenvoudig en gemakkelijk te onthouden kernwoord een merk doorgaans duidelijker karakteriseert dan om het even welke grafische voorstelling, zoals een willekeurige cirkel van sterren.

34

Het aangevraagde merk bezit dus uitgesproken individuele karaktertrekken die duidelijk verschillen van die van het Europese embleem. Het aangevraagde merk geeft niet het Europese embleem op zich weer, het bevat dit embleem op zich niet en het is evenmin een nabootsing uit heraldisch oogpunt. Integendeel, het is een teken dat volledig anders is uitgewerkt en dat louter op grond van het feit dat het ook een cirkel van twaalf sterren bevat, door het BHIM met het Europese embleem wordt geassocieerd. Noch de Raad van Europa noch de Europese Gemeenschappen genieten evenwel bescherming met betrekking tot de weergave van een cirkel van sterren. De bescherming heeft uitsluitend betrekking op de voorstelling van de vlag die op de internetpagina van de Europese Unie exact wordt beschreven, te weten een rechthoek met een cirkel van sterren in het midden ervan, met precieze afmetingen en zonder woordbestanddeel.

35

Het BHIM verwijst naar de Duitse rechtsleer, volgens welke er slechts sprake is van nabootsing uit heraldisch oogpunt, wanneer het merk ondanks de wijziging van het embleem van een staat of van een ander dergelijk teken, het karakter van een wapenschild behoudt en door het publiek als het embleem van een staat of als de benaming van een internationale intergouvernementele organisatie wordt opgevat (K. H. Fezer, *Beck'scher Kommentar zum Markenrecht*, München, 1999).

36

Derhalve is het BHIM van mening dat „uit heraldisch oogpunt” impliceert dat uitsluitend dient te worden onderzocht of er eventueel sprake is van overeenstemming tussen de heraldische elementen, en niet of er geometrische of grafische overeenstemming tussen de tekens bestaat. Twee tekens kunnen visueel verschillen, maar uit heraldisch oogpunt toch identiek zijn. Zo kan het heraldische element mercuriusstaf in de ogen van de waarnemer verschillende vormen aannemen die perfect van elkaar te onderscheiden zijn. Anderzijds is het mogelijk dat tekens visueel lijken overeen te stemmen, terwijl dit uit louter heraldisch oogpunt helemaal niet het geval is, zoals bijvoorbeeld bij de weergave van griffioenen en adelaars.

37

Wat de beoordeling van het aangevraagde merk betreft, is het BHIM van mening dat de kamer van beroep de weigering tot inschrijving terecht heeft bekrachtigd, aangezien het gevaar bestaat dat het aangevraagde merk als het teken van een organisatie van de Europese Unie of van de Raad van Europa wordt opgevat.

38

Het BHIM wijst op de heraldische beschrijving van het Europese embleem, die luidt als volgt: „[e]en cirkel van twaalf vijfpuntige gouden sterren, waarvan de punten elkaar niet raken, tegen een azuurblauwe achtergrond”. Het aangevraagde beeldmerk, dat wordt gevormd door een cirkel van twaalf sterren die elkaar niet raken, onderscheidt zich uit heraldisch oogpunt slechts van de heraldische beschrijving van het Europese embleem doordat de cirkel van sterren in het wit tegen een zwarte achtergrond wordt afgebeeld en een woordbestanddeel bevat. Dat de cirkel van sterren van het aangevraagde merk tegen een vierkante achtergrond wordt geplaatst, is niet ter zake dienend, aangezien bovengenoemde heraldische beschrijving niet de vorm van de achtergrond, maar de kleur ervan (azuurblauw) specificeert. Uit heraldisch oogpunt is ook de afstand tussen de sterren niet van belang. Wat telt, is dat het bij de twee tekens gaat om vijfpuntige sterren. Het BHIM concludeert daaruit dat er een grote

overeenstemming tussen de twee tekens bestaat, zodat kan worden aangenomen dat de grafische voorstelling van het aangevraagde merk uit heraldisch oogpunt een nabootsing is.

– Beoordeling door het Gerecht

39

Vaststaat dat artikel 6 ter, lid 1, sub a, van het Verdrag van Parijs tot doel heeft, de inschrijving en het gebruik te verhinderen van fabrieks- of handelsmerken die identiek zijn aan staatsemblemen of daarmee bepaalde overeenstemmingen vertonen. Een dergelijke inschrijving of een dergelijk gebruik zou immers afbreuk doen aan het recht van de staat om toezicht te houden op het gebruik van de symbolen van haar soevereiniteit, en zou het publiek kunnen misleiden omtrent de oorsprong van de waren waarvoor dergelijke merken worden gebruikt. Deze bescherming geldt krachtens artikel 6 ter, lid 1, sub b, van het Verdrag van Parijs ook voor wapens, vlaggen en andere emblemen, initialen of benamingen van internationale intergouvernementele organisaties.

40

Vaststaat dat de emblemen van staten en van internationale intergouvernementele organisaties niet alleen worden beschermd tegen de inschrijving en het gebruik van merken die identiek zijn aan de emblemen of deze als bestanddeel hebben, maar ook tegen de invoeging van elke nabootsing van de emblemen uit heraldisch oogpunt in deze merken.

41

Derhalve dient te worden opgemerkt dat in casu het feit dat het aangevraagde merk ook een woordbestanddeel bevat, op zich de toepassing van dit artikel niet verhindert, anders dan verzoekster betoogt. Van belang is, of in casu het aangevraagde merk een element bevat dat kan worden beschouwd als het Europese embleem of als een nabootsing ervan uit heraldisch oogpunt. Dit element hoeft niet noodzakelijk identiek te zijn aan het betrokken embleem. Dat het betrokken embleem wordt gestileerd of dat slechts een deel van het embleem wordt gebruikt, neemt niet weg dat het gaat om een nabootsing uit heraldisch oogpunt.

42

Verzoekster verwijst naar de geometrische beschrijving van het Europese embleem en naar de afdruk ervan in één kleur ter staving van haar betoog dat het aangevraagde merk niet identiek is aan het Europese embleem.

43

Vaststaat evenwel dat verzoekster geen rekening houdt met de door de Raad van Europa gegeven heraldische beschrijving, die luidt als volgt:

„Een cirkel van twaalf vijfpuntige gouden sterren, waarvan de punten elkaar niet raken, tegen een azuurblauwe achtergrond."

44

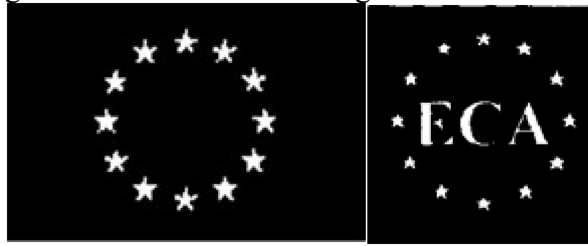
Bij de vergelijking uit „heraldisch oogpunt" dient evenwel juist gebruik te worden gemaakt van de heraldische beschrijving, en niet van de geometrische beschrijving die van nature veel gedetailleerder is. Uit heraldisch oogpunt onderscheidt het aangevraagde merk zich evenwel slechts van de heraldische beschrijving van het Europese embleem doordat de cirkel van sterren van het aangevraagde merk in het wit tegen een zwarte achtergrond wordt afgebeeld.

45

Aangezien de kleuren van het aangevraagde merk in de inschrijvingsaanvraag niet worden vermeld, kan dit merk in om het even welke kleurencombinatie worden afgebeeld, en dus ook met gele of gouden sterren tegen een azuurblauwe achtergrond. Derhalve is het deel van de heraldische beschrijving over de kleuren in casu irrelevant.

46

Voorts mag niet worden vergeten dat het Europese embleem vaak verschijnt in kopieën in zwart-wit, waarbij de kleuren van de azuurblauwe achtergrond en de goudkleur van de sterren achterwege blijven.

47
Bijgevolg dienen de volgende tekens te worden vergeleken:

48
Met betrekking tot de cirkel van sterren betoogt verzoekster dat de cirkel van sterren van het aangevraagde merk niet identiek is aan die van het Europese embleem, aangezien de afmetingen van de sterren, de stralen van de cirkels van sterren en de verhouding van de straal van elke ster tot die van de cirkel van sterren duidelijk verschillend zijn.
49
De kamer van beroep heeft evenwel in punt 20 van de bestreden beslissing terecht vastgesteld, dat de „beschermde cirkel van sterren en het aangevraagde beeldmerk allebei twaalf sterren tellen" en dat bovendien „de sterren van hetzelfde type zijn, aangezien het gaat om eenvormige, even grote sterren met vijf punten waarvan er een naar boven is gericht". Het is immers van weinig belang dat de cirkel van sterren van het aangevraagde merk niet identiek is aan die van het Europese embleem, aangezien het betrokken publiek de indruk kan hebben dat het om een nabootsing uit heraldisch oogpunt van deze cirkel gaat. Dat de sterren niet exact even groot zijn, is dus niet doorslaggevend. Derhalve moet verzoeksters argument worden afgewezen.
50
Met betrekking tot verzoeksters argument dat het aangevraagde merk zich door de vierkante achtergrond ervan onderscheidt van het Europese embleem, dat zoals vlaggen een rechthoekige achtergrond bezit, heeft het BHIM terecht vastgesteld dat dit geclaimde verschil irrelevant is, aangezien de heraldische beschrijving de vorm van de achtergrond van het Europese embleem niet specificeert. Overigens domineert eerder de cirkel van sterren dan de achtergrond. Hoewel het oorspronkelijk de vlag van de Raad van Europa was, wordt de cirkel van sterren voorts niet alleen beschouwd als een vlag, maar als het symbool, het embleem van de Europese Unie. Dit argument van verzoekster kan dus evenmin slagen.
51
In deze omstandigheden dient te worden aangenomen dat het aangevraagde merk uit heraldisch oogpunt een nabootsing van het Europese embleem is. Derhalve is het eerste onderdeel van het middel ongegrond.
Tweede onderdeel van het middel: schending van artikel 6 ter, lid 1, sub c, van het Verdrag van Parijs
– Argumenten van partijen
52
Verzoekster stelt dat het BHIM geen gebruik heeft gemaakt van de beoordelingsvrijheid waarover het krachtens artikel 6 ter, lid 1, sub c, tweede zin, van het Verdrag van Parijs beschikt. Zelfs indien het uit heraldisch oogpunt zou gaan om een nabootsing van het Europese embleem, verplicht deze bepaling niet tot afwijzing van het aangevraagde merk. In casu is het van wezenlijk belang dat het aangevraagde merk betrekking heeft op waren en diensten die duidelijk verschillen van zowel de oorspronkelijke taken van de Raad van Europa als van die van de Europese Unie. Er is geen sprake van soortgelijkheid van waren of diensten tussen enerzijds de oorspronkelijke opdrachten als overheid en anderzijds de eruit voortvloeiende nevendiensten zoals financiële bijstand.
53

Het woordbestanddeel „ECA", dat in het aangevraagde merk op de voorgrond staat, heeft volgens verzoekster geen enkele betekenis in het economische verkeer. Dit woordbestanddeel is geen gangbare of gebruikelijke afkorting en het is hooguit bekend met uiteenlopende betekenissen. Zo is de combinatie van de letters „E", „C" en „A" de afkorting van „Economic Cooperation Administration", de benaming van het oude uitvoerend orgaan van het Marshall plan, dat niets te maken heeft met de Europese Unie. Verzoekster wijst ook op andere mogelijke betekenissen, zoals „Early Compatibility Analysis", „Earth Coverage Antenna", „Economic Commission for Africa", „Electrical Contractors Association", „Export Credit Agencies" en „European Crystallographic Association", en zij verwijst naar internetsites en naar uittreksels die als bijlage bij haar verzoekschrift zijn gevoegd. Aangezien het letterwoord „ECA" overal in Europa voor de meest uiteenlopende handelsnamen wordt gebruikt, wordt het economisch verkeer niet blootgesteld aan gevaar van verwarring met staatsorganisaties en nog minder met de Europese Gemeenschap of de Europese Commissie.

54

In een bijlage bij haar verzoekschrift legt verzoekster ingeschreven merken voor die een cirkel van twaalf sterren en woordbestanddelen bevatten, en zij voert aan dat deze merken niet kunnen worden verward met het Europese embleem. Tevens legt zij in een bijlage bij haar verzoekschrift Duitse merken voor die een cirkel van sterren bevatten en die door de extra woord- of beeldbestanddelen ervan in sterkere mate naar de Europese Unie verwijzen dan het aangevraagde merk. Verzoekster preciseert dat het Markengesetz (Duitse merkenwet) bepalingen bevat die identiek zijn aan die van verordening nr. 40/94.

55

Zij voert aan dat de inschrijving van deze nationale of internationale merken allereerst aantoont dat het gebruik van een cirkel van sterren in een beeldmerk met een gekleurde achtergrond en met een ander woordbestanddeel niet strijdig met artikel 6 ter, lid 1, sub b, van het Verdrag van Parijs wordt geacht. Verder wordt daardoor het bewijs geleverd dat, zelfs wanneer er sprake is van overeenstemming, alle Europese octrooi- en merkenbureaus krachtens artikel 6 ter, lid 1, sub c, van het Verdrag van Parijs gebruik maken van hun beoordelingsvrijheid om te oordelen dat merken zoals het aangevraagde merk niet van zodanige aard zijn dat bij het publiek de indruk wordt gewekt, dat er een verband bestaat tussen de organisatie in kwestie en de wapens, vlaggen, emblemen, initialen of benamingen. Verzoekster is van mening dat volgens al deze bureaus het gebruik of de inschrijving waarschijnlijk niet van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen de gebruiker en de organisatie.

56

Verzoekster concludeert dat het aangevraagde merk niet van zodanige aard is dat bij het publiek de indruk wordt gewekt dat er een verband bestaat tussen de organisatie in kwestie en de emblemen, initialen of benamingen. Het is evenmin van zodanige aard het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen verzoekster en deze organisatie.

57

Het BHIM beklemtoont dat artikel 6 ter, lid 1, sub c, van het Verdrag van Parijs geenszins betrekking heeft op het bestaan van verwarringsgevaar in merkenrechtelijke zin. Wegens de bijzondere behoefte aan bescherming van de specifieke categorie van tekens bestaande uit emblemen van staten en van internationale organisaties, wordt voor de toepassing van deze bepaling niet geëist dat het soortgelijke of dezelfde waren en diensten betreft. Van belang is alleen, of het publiek kan worden misleid omtrent het bestaan van een verband tussen de merkhouder en de houder van het staatsembleem of van het internationale embleem. Volgens het BHIM is dit niet het geval wanneer, gelet op de opgegeven waren en diensten en de sector waarin de internationale organisatie werkzaam is, kan worden uitgesloten dat een consument kan denken dat er een verband tussen deze waren en diensten en de organisatie bestaat. Dat de

sectoren waarin de merkhouder en de internationale organisatie actief zijn, volledig uiteenlopen, kan dus worden gebruikt als argument dat een potentieel verband tussen deze merkhouder en deze internationale organisatie in de ogen van het publiek ontbreekt.

58

Derhalve dient te worden vastgesteld of de toevoeging van een woordbestanddeel en de weergave in zwart-wit volstaan om de toepassing van artikel 6 ter van het Verdrag van Parijs uit te sluiten op grond dat het gebruik of de inschrijving duidelijk niet van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen de gebruiker en de organisatie.

59

Dienaangaande betoogt het BHIM dat niet behoeft te worden vastgesteld of het acroniem „ECA" verschillende betekenissen kan hebben, maar wel of het merk van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen de gebruiker en de organisatie.

60

Voorts betwist het BHIM verzoeksters argument dat het gebruik van een cirkel van sterren tegen een gekleurde achtergrond in combinatie met een woordbestanddeel overeenkomstig de praktijk van de nationale merkenbureaus niet als een schending van artikel 6 ter, lid 1, sub b, van het Verdrag van Parijs kan worden beschouwd.

61

Het BHIM wijst erop dat het de inschrijving van verschillende merken heeft geweigerd op grond van de overeenstemming ervan met het Europese embleem. De voorbeelden die het BHIM als bijlage bij zijn memorie van antwoord heeft gevoegd, zouden aantonen dat elk van deze beslissingen was gebaseerd op het bestaan van associatiegevaar.

62

Bijgevolg kan een schending van het non-discriminatiebeginsel niet als middel worden aangevoerd [arrest Gerecht van 27 februari 2002, Streamserve/BHIM (STREAMSERVE), T-106/00, Jurispr. blz. II-723, punt 66]. Aangezien het gaat om een beslissing die berust op een gebonden bevoegdheid, kunnen eerdere beslissingen niet als precedent worden genomen. Indien de eerdere beslissingen in overeenstemming waren met het recht en het daadwerkelijk om soortgelijke zaken gaat, kan de bestreden beslissing immers alleen worden vernietigd op grond van een onjuiste toepassing van het recht, en niet op grond van een schending van het non-discriminatiebeginsel.

– Beoordeling door het Gerecht

63

Volgens artikel 6 ter, lid 1, sub c, tweede zin, van het Verdrag van Parijs is het mogelijk om in het geval van het embleem van een internationale organisatie de inschrijving van een merk niet te weigeren, indien deze inschrijving niet van zodanige aard is dat bij het publiek de indruk wordt gewekt, dat er een verband bestaat tussen de organisatie in kwestie en de wapens, vlaggen, emblemen, initialen of benamingen, of indien deze inschrijving waarschijnlijk niet van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen de gebruiker en de organisatie.

64

Verzoeksters bewering dat het BHIM geen gebruik heeft gemaakt van de uit deze bepaling voortvloeiende beoordelingsvrijheid, is onjuist. In punt 24 van de bestreden beslissing heeft de kamer van beroep immers het volgende vastgesteld:

„Om vast te stellen of het in aanmerking komende publiek een verband zal leggen tussen het beeldmerk en de betrokken intergouvernementele organisaties of een link zal leggen tussen verzoekster en deze intergouvernementele organisaties waardoor het kan worden misleid bij het zien van het beeldmerk in combinatie met de erdoor aangeduide waren en diensten, dient

de door het merk opgeroepen totaalindruk te worden beoordeeld. Voor een bevestigend antwoord op deze vraag is vereist dat het betrokken publiek bij het zien van het merk in zijn geheel, dit wil zeggen bij het zien van de grafische elementen en de woordelementen, dit merk beschouwt als een verwijzing naar het beschermde teken respectievelijk naar de organisaties die het teken gebruiken. Bij deze beoordeling moet tevens rekening worden gehouden met de in de aanvraag opgegeven lijst van waren en diensten."

65

Uit het aangehaalde punt alsmede uit de punten 25 tot en met 29 van de bestreden beslissing blijkt dat de kamer van beroep weliswaar niet uitdrukkelijk heeft verwezen naar artikel 6 ter, lid 1, sub c, van het Verdrag van Parijs, maar toch heeft onderzocht of het aangevraagde merk niet van zodanige aard is dat bij het publiek de indruk wordt gewekt, dat er een verband bestaat tussen dit merk en de Raad van Europa of de Europese Gemeenschap, en of dit merk niet van zodanige aard is het publiek te misleiden omtrent het bestaan van een verband tussen verzoekster en de Raad van Europa of de Europese Gemeenschap. Zij heeft geconcludeerd dat de inschrijving en het gebruik van het aangevraagde merk de facto bij het in aanmerking komende publiek de indruk kunnen wekken dat er een verband bestaat tussen het aangevraagde merk en de Raad van Europa of de Europese Gemeenschap.

66

Gelet op de waren en diensten waarvoor verzoekster de inschrijving heeft aangevraagd, was de kamer van beroep van oordeel dat het betrokken publiek zowel het grote publiek als het gespecialiseerde publiek omvat. Zo kunnen bijvoorbeeld opleidingen gericht zijn op een bepaald gespecialiseerd publiek of op het grote publiek naar gelang van de gebruikte methode en de behandelde onderwerpen.

67

Bovendien heeft de kamer van beroep vastgesteld dat – anders dan verzoekster stelt – er overlappingen bestaan tussen verzoeksters lijst van waren en diensten en de werkzaamheden van de Raad van Europa en van de Europese Gemeenschap of de Europese Unie. De kamer van beroep heeft met name verwezen naar het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, dat tegen betaling beschikbaar is op CD-ROM, dit wil zeggen op een bespeelde gegevensdrager, naar seminars, trainingsprogramma's en conferenties die door de Raad van Europa en de Europese Gemeenschap in de meest uiteenlopende domeinen worden georganiseerd, alsmede naar een groot aantal databases die door deze instellingen ter beschikking van het publiek worden gesteld, in het bijzonder EUR-Lex.

68

Gelet op de grote verscheidenheid van diensten en waren die door de Raad van Europa en door de Europese Unie of de Europese Gemeenschap kunnen worden aangeboden, sluit de aard van de aangevraagde waren en diensten de mogelijkheid niet uit dat het betrokken publiek gelooft dat er een verband bestaat tussen verzoekster en deze instellingen. Derhalve heeft de kamer van beroep terecht geconcludeerd dat de inschrijving van het aangevraagde merk bij het publiek de indruk kan wekken dat er een verband bestaat tussen het aangevraagde merk en de betrokken instellingen.

69

Met betrekking tot het woordbestanddeel „ECA" zij opgemerkt dat de aanwezigheid van het acroniem „ECA" in het midden van het teken dat als merk wordt aangevraagd, de indruk versterkt dat er een verband bestaat tussen verzoekster en de Europese Unie of de Europese Gemeenschap. Zoals het BHIM heeft opgemerkt, verwijst de afkorting „EC" immers minstens in het Engelstalige gedeelte van de Europese Unie rechtstreeks naar de Europese Gemeenschap (European Community). Dit acroniem is ook buiten het Verenigd Koninkrijk bekend als aanduiding van de Europese Gemeenschap. Bovendien kan het acroniem „ECA" verwijzen naar de Rekenkamer (European Court of Auditors). De toevoeging van het

woordbestanddeel „ECA" in het midden van de cirkel van sterren neemt de indruk niet weg dat er een verband bestaat tussen verzoekster en de Europese Unie of de Europese Gemeenschap, wel integendeel. Deze indruk wordt gecreëerd door de cirkel van sterren, zodat deze indruk blijft bestaan na de toevoeging van een woordbestanddeel met de beginletters EC of CE, dat zou kunnen wijzen op een of ander agentschap, orgaan of programma van de Europese Unie of de Europese Gemeenschap. Derhalve faalt verzoeksters betoog inzake het woordbestanddeel „ECA".

70

Met betrekking tot de door verzoekster aangehaalde eerdere nationale inschrijvingen zij eraan herinnerd dat volgens de rechtspraak het communautaire merkensysteem een autonoom systeem is, dat uit een samenstel van eigen doelstellingen en voorschriften bestaat en waarvan de toepassing losstaat van welk nationaal systeem ook [arrest Gerecht van 5 december 2000, Messe München/BHIM (electronica), T-32/00, Jurispr. blz. II-3829, punt 47]. De vraag, of een teken als gemeenschapsmerk kan worden ingeschreven, dient derhalve alleen te worden beantwoord op basis van de relevante communautaire regeling. Het BHIM en, in voorkomend geval, de gemeenschapsrechter zijn dus niet gebonden door beslissingen op het niveau van een lidstaat of van een derde land waarbij wordt geoordeeld dat ditzelfde teken als nationaal merk kan worden ingeschreven [arrest Gerecht van 7 februari 2002, Mag Instrument/BHIM (Vorm van zaklampen), T-88/00, Jurispr. blz. II-467, punt 41]. De reeds in lidstaten verrichte inschrijvingen vormen enkel factoren die een rol kunnen spelen bij de inschrijving van een gemeenschapsmerk, zonder evenwel beslissend te zijn [arresten Gerecht van 16 februari 2000, Procter & Gamble/BHIM (Vorm van stuk zeep), T-122/99, Jurispr. blz. II-265, punt 61; 31 januari 2001, Sunrider/BHIM (VITALITE), T-24/00, Jurispr. blz. II-449, punt 33; 19 september 2001, Henkel/BHIM (Rond rood en wit tablet), T-337/99, Jurispr. blz. II-2597, punt 58, en 5 maart 2003, Unilever/BHIM (Ovaal tablet), T-194/01, Jurispr. blz. II-383, punt 68]. Dezelfde overwegingen gelden a fortiori voor inschrijvingen van andere merken dan het in het specifieke geval aangevraagde merk.

71

Met betrekking tot de praktijk van het BHIM zelf blijkt uit de rechtspraak dat de beslissingen die de kamers van beroep krachtens verordening nr. 40/94 nemen betreffende de inschrijving van een teken als gemeenschapsmerk, berusten op een gebonden en niet op een discretionaire bevoegdheid. Of een teken als gemeenschapsmerk kan worden ingeschreven, moet derhalve alleen op basis van deze verordening, zoals uitgelegd door de gemeenschapsrechter, worden beoordeeld en niet op basis van een eerdere praktijk van de kamers van beroep [arrest STREAMSERVE, aangehaald in punt 62 supra, punt 66; arresten van 20 november 2002, Bosch/BHIM (Kit Pro en Kit Super Pro), T-79/01 en T-86/01, Jurispr. blz. II-4881, punt 32, en 30 april 2003, Axions en Belce/BHIM (Vorm van bruine sigaar en vorm van goudstaaf), T-324/01 en T-110/02, Jurispr. blz. II-1897, punt 51].

72

In elk geval zij opgemerkt dat feitelijke of juridische overwegingen uit een eerdere beslissing weliswaar kunnen worden aangevoerd tot staving van een middel betreffende schending van een bepaling van verordening nr. 40/94 (arresten STREAMSERVE, aangehaald in punt 62 supra, punt 69, en Kit Pro et Kit Super Pro, aangehaald in punt 71 supra, punt 33), doch dat verzoekster in casu niet heeft gesteld dat de door haar aangehaalde nationale beslissingen of eerdere beslissingen van de kamers van beroep overwegingen bevatten die het hierboven gegeven antwoord op het middel betreffende schending van artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 40/94 kunnen aantasten (arrest Vorm van bruine sigaar en vorm van goudstaaf, aangehaald in punt 71 supra, punt 52).

73

Derhalve falen de argumenten die verzoekster ontleent aan het loutere bestaan van de inschrijvingen in Duitsland, in de andere landen alsmede op communautair niveau.

74

Het tweede onderdeel van het middel is dus ongegrond.

75

Bijgevolg moet het beroep in zijn geheel worden verworpen.

Kosten

76

Volgens artikel 87, lid 2, van het Reglement voor de procesvoering wordt de in het ongelijk gestelde partij in de kosten verwezen, voorzover dit is gevorderd. Aangezien verzoekster in het ongelijk is gesteld, dient zij overeenkomstig de vordering van het BHIM te worden verwezen in de kosten.

HET GERECHT VAN EERSTE AANLEG (Vierde kamer),

rechtdoende:

1)

Verwerpt het beroep.

2)

Verwijst verzoekster in de kosten.

Legal Tiili Vilaras

Uitgesproken ter openbare terechtzitting te Luxemburg op 21 april 2004.

De griffier De president van de Vierde kamer

H. Jung H. Legal

---

1 –

Procestaal: Duits.

ISSN 1977-0995

Publicatieblad van de Europese Unie

C 271

Uitgave in de Nederlandse taal

Mededelingen en bekendmakingen

55e jaargang
8 september 2012

Nummer	Inhoud	Bladzijde

II *Mededelingen*

INTERINSTITUTIONELE AKKOORDEN

Europese Commissie

MEDEDELINGEN VAN DE INSTELLINGEN, ORGANEN EN INSTANTIES VAN DE EUROPESE UNIE

Europese Commissie

IV *Informatie*

INFORMATIE AFKOMSTIG VAN DE INSTELLINGEN, ORGANEN EN INSTANTIES VAN DE EUROPESE UNIE

Europese Commissie

NL

Prijs: 3 EUR

(1) Voor de EER relevante tekst

(Vervolg z.o.z.)

[1] Voor de EER relevante tekst

II

(Mededelingen)

INTERINSTITUTIONELE AKKOORDEN

EUROPESE COMMISSIE

Memorandum van overeenstemming tussen de Europese Commissie en het Europees Laboratorium voor Moleculaire Biologie

(2012/C 271/01)

De Europese Commissie, hierna de „Commissie" genoemd, en het Europees Laboratorium voor Moleculaire Biologie, met zetel in Heidelberg, Duitsland, hierna het „EMBL" genoemd (gezamenlijk hierna de „twee partijen" genoemd),

GELET OP

— Het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie waarbij de samenwerking op het gebied van onderzoek, technologische ontwikkeling en demonstratie met derde landen en internationale organisaties wordt bevorderd,

— De Overeenkomst tot oprichting van het Europees Laboratorium voor Moleculaire Biologie, ondertekend op 30 mei 1973 ([1]); op basis van deze overeenkomst hebben de ondertekenaars de uitvoering van fundamenteel onderzoek in de moleculaire biologie, de opleiding van wetenschappers, studenten en gasten op alle niveaus, het aanbieden van vitale diensten aan wetenschappers in de lidstaten die ondertekenaar zijn, het ontwikkelen van nieuwe instrumenten en methoden in de levenswetenschappen en het ondernemen van activiteiten voor technologieoverdracht aan het EMBL toevertrouwd,

— De administratieve regeling voor wetenschappelijke en technologische samenwerking tussen de Commissie en het EMBL, ondertekend op 18 januari 1995,

— De intentieverklaring tussen de Commissie en de EIROforum-organisaties, ondertekend op 24 juni 2010,

— De kaderprogramma's van de Europese Gemeenschap voor activiteiten op het gebied van onderzoek, technologische ontwikkeling en demonstratie,

— Het Groenboek van 2007 inzake nieuwe perspectieven voor de Europese Onderzoeksruimte (EOR) ([2]), waarin een oproep wordt gedaan tot nauwere samenwerking en een hechter partnerschap met intergouvernementele onderzoeksorganisaties zoals het EMBL, met name wat onderzoeksprogrammering, opleiding en mobiliteit van onderzoekers, onderzoeksinfrastructuur, intellectuele eigendom en internationale samenwerking betreft,

— De mededeling inzake internationale samenwerking in de EOR van 2008 ([3]), die het nut van een versterkt partnerschap tussen de Europese Gemeenschap en Europese intergouvernementele onderzoeksorganisaties, met name EIROforum-organisaties, bevestigt om bij te dragen tot het samenvoegen van de kritische massa die nodig is om een effectief antwoord te bieden op beleidsuitdagingen die in toenemende mate mondiaal zijn,

([1]) http://www.embl.de/aboutus/general_information/organisation/hostsite_agreement/un_agreement.pdf.
([2]) Met het Groenboek inzake de Europese Onderzoeksruimte wordt bedoeld het op 4 april 2007 aangenomen groenboek van de Commissie „De Europese Onderzoeksruimte: Nieuwe perspectieven", (COM(2007) 161 final).
([3]) „Een strategisch Europees kader voor internationale samenwerking op het gebied van wetenschap en technologie", 24 september 2008 (COM(2008) 588).

— De visie 2020 voor de EOR, op 2 december 2008 door de Raad van de Europese Unie (EU) ([1]) goedgekeurd, die bepaalt dat tegen 2020 alle spelers in de hel EOR ([2]) ten volle de 5e vrijheid zullen genieten,

— Europa 2020: Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei' ([3]), op 17 juni 2010 door de Europese Raad goedgekeurd, het gerelateerde kerninitiatief „Een digitale agenda voor Europa", op 19 mei 2010 door de Europese Commissie aangenomen ([4]) en het gerelateerde kerninitiatief „Innovatie-Unie", door de Europese Commissie op 6 oktober 2010 aangenomen ([5]),

ERKENNENDE

De respectieve verantwoordelijkheden van de twee partijen op bovengenoemde gebieden die elkaar wederzijds versterken,

De langdurige uitstekende samenwerking tussen het EMBL en de Europese Commissie op basis van de vorige administratieve regeling,

HEBBEN OMTRENT HET VOLGENDE OVEREENSTEMMING BEREIKT:

1. De twee partijen zijn voornemens samen te werken, rekening houdend met hun respectieve bevoegdheden, teneinde de Europese Onderzoeksruimte te versterken en verder te ontwikkelen, met name op het gebied van onderzoeksprogrammering, opleiding en mobiliteit van onderzoekers, onderzoeksinfrastructuur, intellectuele eigendom en internationale samenwerking. Te dien einde kunnen zij gezamenlijke activiteiten opzetten op het gebied van moleculaire levenswetenschappen.

2. Rekening houdend met hun respectieve bevoegdheden, de institutionele verbanden en de operationele kaders, zullen de twee partijen elkaar informeren en raadplegen, naargelang dit passend is, over kwesties van wederzijds belang, in het bijzonder wat de consolidatie en verdere ontwikkeling van de Europese Onderzoeksruimte betreft.

3. De in 1995 aan de Europese Commissie verleende status van waarnemer op de EMBL-Raad wordt gehandhaafd ([6]).

4. De Commissie zal aan het EMBL het recht verlenen om kandidaten voor te dragen voor lidmaatschap van relevante deskundigen- en adviesorganen. Deze deskundigen zullen door de Commissie worden benoemd volgens haar eigen regels en procedures.

5. De twee partijen richten contactpunten op en stellen communicatiemechanismen vast met het oog op het bereiken van de doelstellingen van dit memorandum van overeenstemming.

6. De twee partijen komen wanneer nodig en ten minste jaarlijks bijeen om een evaluatie van de voortgang van de samenwerking te maken en eventueel nieuwe mogelijkheden van nauwere wederzijdse samenwerking, inclusief gezamenlijke activiteiten, te bespreken of potentiële synergieën te verkennen.

7. De twee partijen zijn het eens over de kwesties in verband met de interpretatie en tenuitvoerlegging van dit memorandum van overeenstemming.

8. De administratieve regeling van 18 januari 1995 wordt vervangen door dit memorandum van overeenstemming.

Gedaan in tweevoud te Heidelberg, 4 maart 2011.

Voor de Europese Commissie	Voor het Europees Laboratorium voor Moleculaire Biologie (EMBL)
Máire GEOGHEGAN-QUINN	Iain W. MATTAJ
Commissaris voor Onderzoek, Innovatie en Wetenschap	*Directeur-generaal*

([1]) Conclusies 16767/08 van de Raad Concurrentievermogen betreffende „Europese Onderzoeksruimte — Visie 2020", 1-2 december 2008.
([2]) De EOR omvat de EU en de met het kaderprogramma voor onderzoek geassocieerde landen.
([3]) Mededeling COM(2010) 2020 van de Commissie van 3 maart 2010 en conclusies van de Europese Raad van 17 juni 2010 (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/115355.pdf).
([4]) Mededeling COM(2010) 245 van de Commissie van 19 mei 2010.
([5]) Mededeling COM(2010) 546 van de Commissie van 6 oktober 2010.
([6]) De status van waarnemer is aan de Europese Commissie toegekend in de op 18 januari 1995 ondertekende administratieve regeling.

MEDEDELINGEN VAN DE INSTELLINGEN, ORGANEN EN INSTANTIES VAN DE EUROPESE UNIE

EUROPESE COMMISSIE

Besluit om geen bezwaar aan te tekenen tegen een aangemelde concentratie

(Zaak COMP/M.6463 — Marquard & Bahls/Bominflot)

(Voor de EER relevante tekst)

(2012/C 271/02)

Op 19 maart 2012 heeft de Commissie besloten zich niet te verzetten tegen bovenvermelde aangemelde concentratie en deze verenigbaar met de gemeenschappelijke markt te verklaren. Deze beschikking is gebaseerd op artikel 6, lid 1, onder b), van Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad. De volledige tekst van de beschikking is slechts beschikbaar in het Engels en zal openbaar worden gemaakt na verwijdering van eventuele bedrijfsgeheimen. De tekst is beschikbaar:

— op de website Concurrentie van de Commissie, afdeling fusies (http://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/). Deze website biedt verschillende hulpmiddelen om individuele concentratiebeschikkingen op te zoeken, onder meer op: naam van de onderneming, nummer van de zaak, datum en sector,

— in elektronische vorm op de EUR-Lex-website (http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm) onder documentnummer 32012M6463. EUR-Lex biedt online-toegang tot de communautaire wetgeving.

IV

(Informatie)

INFORMATIE AFKOMSTIG VAN DE INSTELLINGEN, ORGANEN EN INSTANTIES VAN DE EUROPESE UNIE

EUROPESE COMMISSIE

Wisselkoersen van de euro [1]

7 september 2012

(2012/C 271/03)

1 euro =

	Munteenheid	Koers		Munteenheid	Koers
USD	US-dollar	1,2706	AUD	Australische dollar	1,2279
JPY	Japanse yen	100,26	CAD	Canadese dollar	1,2472
DKK	Deense kroon	7,4521	HKD	Hongkongse dollar	9,8546
GBP	Pond sterling	0,79670	NZD	Nieuw-Zeelandse dollar	1,5787
SEK	Zweedse kroon	8,4865	SGD	Singaporese dollar	1,5739
CHF	Zwitserse frank	1,2128	KRW	Zuid-Koreaanse won	1 435,34
ISK	IJslandse kroon		ZAR	Zuid-Afrikaanse rand	10,4434
NOK	Noorse kroon	7,3730	CNY	Chinese yuan renminbi	8,0604
BGN	Bulgaarse lev	1,9558	HRK	Kroatische kuna	7,4355
CZK	Tsjechische koruna	24,587	IDR	Indonesische roepia	12 168,59
HUF	Hongaarse forint	287,00	MYR	Maleisische ringgit	3,9478
LTL	Litouwse litas	3,4528	PHP	Filipijnse peso	52,870
LVL	Letlandse lat	0,6963	RUB	Russische roebel	40,3911
PLN	Poolse zloty	4,1224	THB	Thaise baht	39,643
RON	Roemeense leu	4,4805	BRL	Braziliaanse real	2,5769
TRY	Turkse lira	2,2918	MXN	Mexicaanse peso	16,5019
			INR	Indiase roepie	70,2450

[1] *Bron*: door de Europese Centrale Bank gepubliceerde referentiekoers.

Administratieve overeenkomst met de Raad van Europa inzake het gebruik van het EU-logo door derden

(2012/C 271/04)

1. **Algemeen principe**

Natuurlijke personen en rechtspersonen (hierna „gebruiker" genoemd) mogen het EU-logo of delen daarvan onder de volgende voorwaarden gebruiken.

2. **Gebruiksvoorwaarden**

Het gebruik van het EU-logo en/of delen daarvan is toegestaan voor niet-commercieel en commercieel gebruik, tenzij:

a) door dat gebruik ten onrechte de indruk wordt gewekt of wordt verondersteld dat er een verband bestaat tussen de gebruiker en een van de instellingen, organen of instanties van de Europese Unie of de Raad van Europa;

b) door dat gebruik het publiek ten onrechte zou kunnen denken dat de gebruiker wordt gesteund of gesponsord door of de goedkeuring of instemming heeft gekregen van een van de instellingen, organen of instanties van de Europese Unie of de Raad van Europa;

c) dat gebruik gepaard gaat met een doelstelling of activiteit die onverenigbaar is met de doelstellingen en beginselen van de Europese Unie of de Raad van Europa of die anderszins onwettig is.

3. **Handelsmerk en daarmee verband houdende kwesties**

Het gebruik van het EU-logo overeenkomstig de hiervoor beschreven voorwaarden houdt geen toestemming in om het logo of een imitatie daarvan te registreren als een handelsmerk of een ander intellectuele-eigendomsrecht. De Europese Commissie en de Raad van Europa blijven toezicht houden op aanvragen tot registratie van het EU-logo of delen daarvan als (onderdeel van) intellectuele-eigendomsrechten, overeenkomstig de geldende wettelijke bepalingen.

4. **Wettelijke verantwoordelijkheid**

Het gebruik van het EU-logo of delen daarvan geschiedt op eigen wettelijke verantwoordelijkheid. De gebruiker is aansprakelijk voor eventueel misbruik en eventuele schade als gevolg van dat gebruik, overeenkomstig de wetten van de lidstaten of een derde land.

5. **Recht op vervolging van misbruik**

De Commissie behoudt zich het recht voor om op eigen initiatief of op verzoek van de Raad van Europa inzake

— gebruik dat niet voldoet aan de hier beschreven voorwaarden of

— gebruik dat de Commissie of de Raad van Europa schadelijk achten, een vordering in te stellen bij de rechtbank van een lidstaat of een derde land.

INFORMATIE AFKOMSTIG VAN DE LIDSTATEN

Lijst van geregistreerde en gecertificeerde ratingbureaus

(2012/C 271/05)

De onderstaande ratingbureaus zijn geregistreerd of gecertificeerd overeenkomstig Verordening (EG) nr. 1060/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 16 september 2009 inzake ratingbureaus (de verordening inzake ratingbureaus).

De lijst wordt door de ESMA gepubliceerd overeenkomstig artikel 18, lid 3, van de verordening inzake ratingbureaus en wordt binnen vijf werkdagen na vaststelling van een besluit tot registratie of certificatie geactualiseerd. De Europese Commissie publiceert de lijst op haar beurt binnen 30 dagen na ieder actualisering in het *Publicatieblad van de Europese Unie*. Gedurende die periode kunnen er derhalve verschillen bestaan tussen de door de ESMA gepubliceerde lijst en de lijst die in het Publicatieblad beschikbaar is.

Geregistreerde of gecertificeerde ratingbureaus

Voor het laatst bijgewerkt op: 30 juli 2012

Naam ratingbureau	Land van vestiging	Bevoegde registratieautoriteit in lidstaat van vestiging	Status	Datum inwerkingtreding
Euler Hermes Rating GmbH	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	16 november 2010
Japan Credit Rating Agency Ltd	Japan	Autorité des marchés financiers (AMF)	Gecertificeerd	6 januari 2011
Feri EuroRating Services AG	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	14 april 2011
Bulgarian Credit Rating Agency AD	Bulgarije	Financial Supervision Commission (FSC)	Geregistreerd	6 april 2011
Creditreform Rating AG	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	18 mei 2011
Scope Credit Rating GmbH (vroeger PSR Rating GmbH)	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	24 mei 2011
ICAP Group SA	Griekenland	Hellenic Capital Market Commission (HCMC)	Geregistreerd	7 juli 2011
GBB-Rating Gesellschaft für Bonitätsbeurteilung GmbH	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	28 juli 2011
ASSEKURATA Assekuranz Rating-Agentur GmbH	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	16 augustus 2011
Companhia Portuguesa de Rating, SA (CPR)	Portugal	Comissão do Mercado de Valores Mobiliários (CMVM)	Geregistreerd	26 augustus 2011
AM Best Europe — Rating Services Ltd. (AMBERS)	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	8 september 2011
DBRS Ratings Limited	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	31 oktober 2011

Naam ratingbureau	Land van vestiging	Bevoegde registratieautoriteit in lidstaat van vestiging	Status	Datum inwerkingtreding
Fitch France S.A.S.	Frankrijk	Autorité des marchés financiers (AMF)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Deutschland GmbH	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Italia SpA	Italië	Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (CONSOB)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Polska SA	Polen	Komisja Nadzoru Finansowego (KNF)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Ratings España S.A.U.	Spanje	Comisión Nacional del Mercado de Valores (CNMV)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Ratings Limited	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Fitch Ratings CIS Limited	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's Investors Service Cyprus Ltd	Cyprus	Cyprus Securities and Exchange Commission (CySEC)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's France S.A.S.	Frankrijk	Autorité des marchés financiers (AMF)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's Deutschland GmbH	Duitsland	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's Italia S.r.l.	Italië	Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (CONSOB)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's Investors Service España SA	Spanje	Comisión Nacional del Mercado de Valores (CNMV)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Moody's Investors Service Ltd	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Standard & Poor's Credit Market Services France S.A.S.	Frankrijk	Autorité des marchés financiers (AMF)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Standard & Poor's Credit Market Services Italy S.r.l.	Italië	Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (CONSOB)	Geregistreerd	31 oktober 2011
Standard & Poor's Credit Market Services Europe Limited	Verenigd Koninkrijk	Financial Services Authority (FSA)	Geregistreerd	31 oktober 2011
CRIF SpA	Italië	Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (CONSOB)	Geregistreerd	22 december 2011
Capital Intelligence (Cyprus) Ltd	Cyprus	Cyprus Securities and Exchange Commission (CySEC)	Geregistreerd	8 mei 2012
European Rating Agency, a.s.	Slowakije	National Bank of Slovakia	Geregistreerd	30 juli 2012

V

(Adviezen)

BESTUURLIJKE PROCEDURES

EUROPESE COMMISSIE

OPROEP TOT HET INDIENEN VAN VOORSTELLEN — EACEA/26/12

Actie 4.1 — Ondersteuning van organisaties die op Europees niveau op jeugdgebied werkzaam zijn

(2012/C 271/06)

1. Doelstelling

Deze oproep tot het indienen van voorstellen betreft de verlening van structurele steun in de vorm van exploitatiesubsidies aan organisaties die op Europees niveau op jeugdgebied werkzaam zijn en een doel van algemeen Europees belang nastreven.

De oproep heeft tot doel organisaties te ondersteunen die via hun permanente, dagelijkse en normale activiteiten bijdragen tot de verwezenlijking van de doelstellingen van het programma „Jeugd in actie".

Deze activiteiten moeten bijdragen tot een grotere participatie van jongeren als burgers in het openbare leven en de samenleving en moeten bovendien leiden tot de ontwikkeling en uitvoering van Europese samenwerkingsactiviteiten op jeugdgebied in de breedste zin van het woord.

De oproep beoogt organisaties te selecteren om exploitatiesubsidieovereenkomsten te sluiten voor het begrotingsjaar 2013. Zij heeft geen betrekking op organisaties die met het Uitvoerend Agentschap een kaderpartnerschapsovereenkomst voor 2011-2013 hebben gesloten.

2. In aanmerking komende gegadigden

2.1. *Organisaties die in aanmerking komen*

Deze oproep tot het indienen van voorstellen is gericht tot:

1. Europese niet-gouvernementele organisaties:

   a) Europese overkoepelende organisaties met afdelingen in ten minste 8 in aanmerking komende landen;

   b) formele Europese netwerken met formele statutaire ledenorganisaties in ten minste 8 in aanmerking komende landen;

2. informele Europese netwerken — bestaande uit onderling onafhankelijke organisaties en actief in ten minste 8 in aanmerking komende landen.

Om in aanmerking te komen voor een exploitatiesubsidie, moet een organisatie aan de volgende vereisten voldoen:

— zij heeft geen winstoogmerk;

— zij is niet-gouvernementeel;

— zij is op de uiterste datum voor indiening van de aanvragen ten minste 1 jaar wettelijk geregisteerd in een in aanmerking komend land;

— zij is een jongerenorganisatie of een organisatie met een bredere doelstelling waarvan een deel van de activiteiten op jongeren is gericht;

— zij betrekt jongeren bij het beheer van de ten behoeve van hen ontwikkelde activiteiten;

— zij heeft ten minste één (al dan niet bezoldigde) vaste medewerker. Er wordt een uitzondering gemaakt voor organisaties die nog nooit uit hoofde van deze actie subsidie hebben ontvangen en die bij subsidietoekenning van plan zijn een vaste medewerker in dienst te nemen.

2.2. *Landen die in aanmerking komen*

Organisaties moeten in een van de volgende landen zijn gevestigd om voor subsidie in aanmerking te komen:

— de lidstaten van de Europese Unie;

— de landen van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA): IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland;

— de kandidaat-lidstaten waarvoor een pretoetredingsstrategie bestaat: Kroatië en Turkije;

— de westelijke Balkanlanden: Albanië, Bosnië en Herzegovina, Kosovo (onder Resolutie 1244/1999 van de VN-Veiligheidsraad), Montenegro, Servië, de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië;

— de volgende Oost-Europese landen: Moldavië, Oekraïne, de Russische Federatie, Wit-Rusland.

3. **Subsidiabele activiteiten**

De organisaties moeten in hun jaarplan een reeks activiteiten opnemen die voldoen aan de grondbeginselen van het optreden van de Europese Unie op jeugdgebied.

Bij de activiteiten die kunnen bijdragen tot versterking en verbetering van de doelmatigheid van het optreden van de Europese Unie gaat het met name om:

— groep 1: optreden als spreekbuis voor en in het belang van jongeren in al hun diversiteit op Europees niveau;

— groep 2: uitwisseling van jongeren en vrijwilligerswerk;

— groep 3: niet-formele en informele leer- en activiteitsprogramma’s die gericht zijn op jongeren;

— groep 4: bevordering van intercultureel leren en intercultureel begrip;

— groep 5: discussies over Europese aangelegenheden, EU-beleid of jeugdbeleid;

— groep 6: verspreiding van informatie over het optreden van de Europese Unie;

— groep 7: acties ter bevordering van participatie en initiatieven van jongeren.

4. **Toekenningscriteria**

Subsidiabele aanvragen worden op grond van de volgende criteria beoordeeld:

— relevantie voor de doelstellingen en prioriteiten van het programma „Jeugd in actie” en van de oproep tot het indienen van voorstellen (30 %);

— kwaliteit van het werkplan en van de in het kader daarvan gebruikte werkmethoden (50 %);

— aantal deelnemers en hun profiel, alsook aantal landen waarop de activiteiten betrekking hebben (20 %).

5. **Beschikbare begroting**

Het totale bedrag dat in het kader van deze oproep tot het indienen van voorstellen wordt uitgetrokken voor de medefinanciering van de exploitatie van organisaties die op Europees niveau op jeugdgebied werkzaam zijn, wordt geraamd op 800 000 EUR.

De financiële bijdrage uit de begroting van de Unie mag niet meer dan 80 % van de geraamde uitgaven bedragen (voor aanvragers die de subsidieberekening op basis van een begroting toepassen, betekent dit 80 % van de subsidiabele kosten [1]).

De maximumsubsidie voor elke organisatie bedraagt 35 000 EUR voor een jaarovereenkomst.

Het Agentschap behoudt zich het recht voor om niet alle beschikbare financiële middelen toe te kennen.

6. **Indiening van aanvragen**

De subsidieaanvragen moeten worden opgesteld in een van de officiële EU-talen, met behulp van het elektronische formulier dat speciaal hiervoor is ontworpen.

De formulieren zijn beschikbaar op het volgende internetadres:

http://eacea.ec.europa.eu/youth/index_en.htm

Het elektronische aanvraagformulier moet, naar behoren ingevuld, **uiterlijk op 15 november 2012 om 12.00 uur Midden-Europese tijd (middag)** worden ingediend.

Tevens moet **uiterlijk op 15 november 2012** een papieren versie van de aanvraag naar het volgende adres worden gestuurd:

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency
Youth Unit (P6) — Grant application — Action 4.1 — 2013
BOUR 4/29
Avenue du Bourget/Bourgetlaan 1
1140 Brussel
BELGIË

— per post (datum postmerk),

— per koeriersdienst (datum van ontvangst door de koeriersdienst die de aanvraag aan het Agentschap bezorgt).

Per fax of e-mail verzonden aanvragen worden afgewezen.

7. **Aanvullende informatie**

De aanvragen moeten voldoen aan de bepalingen van de Richtsnoeren voor aanvragers — Oproep tot het indienen van voorstellen EACEA/26/12, worden ingediend met behulp van het hiervoor bestemde aanvraagformulier en de vereiste bijlagen bevatten.

De genoemde documenten zijn beschikbaar op het volgende internetadres:

http://eacea.ec.europa.eu/youth/index_en.htm

---

[1] Zie punt 8.3 van de Richtsnoeren voor aanvragers 2013 voor de beschrijving van de subsidieberekeningsmethoden.

PROCEDURES IN VERBAND MET DE UITVOERING VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK MEDEDINGINGSBELEID

EUROPESE COMMISSIE

Voorafgaande aanmelding van een concentratie

(Zaak COMP/M.6613 — Watson/Actavis)

(Voor de EER relevante tekst)

(2012/C 271/07)

1. Op 31 augustus 2012 heeft de Commissie een aanmelding van een voorgenomen concentratie in de zin van artikel 4 van Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad ([1]) ontvangen. Hierin is meegedeeld dat Watson Pharmaceuticals, Inc. („Watson", Verenigde Staten) in de zin van artikel 3, lid 1, onder b), van de EG-concentratieverordening de volledige zeggenschap verkrijgt over Actavis Pharma Holding 4 ehf., Actavis Sàrl en Actavis Inc. (tezamen „Actavis", Zwitserland) door de verwerving van aandelen.

2. De bedrijfswerkzaamheden van de betrokken ondernemingen zijn:

— Watson: ontwikkeling, vervaardiging, verkoop en distributie van generieke, biologische en merkgeneesmiddelen,

— Actavis: ontwikkeling, vervaardiging en verkoop van generieke geneesmiddelen.

3. Op grond van een voorlopig onderzoek is de Commissie van oordeel dat de aangemelde transactie binnen het toepassingsgebied van de EG-concentratieverordening kan vallen. Ten aanzien van dit punt wordt de definitieve beslissing echter aangehouden.

4. De Commissie verzoekt belanghebbenden haar hun eventuele opmerkingen over de voorgenomen concentratie kenbaar te maken.

Deze opmerkingen moeten de Commissie uiterlijk tien dagen na dagtekening van deze bekendmaking hebben bereikt. Zij kunnen per faxbericht (+32 22964301), per e-mail naar COMP-MERGER-REGISTRY@ec.europa.eu of per post, onder vermelding van zaaknummer COMP/M.6613 — Watson/Actavis, aan onderstaand adres worden toegezonden:

Europese Commissie
Directoraat-generaal Concurrentie
Griffie voor concentraties
J-70
1049 Brussel
BELGIË

([1]) PB L 24 van 29.1.2004, blz. 1 (de „EG-concentratieverordening").

Voorafgaande aanmelding van een concentratie

(Zaak COMP/M.6599 — Comsa Rail Transport/Naviland Cargo/Grupo Logístico Sesé/Target)

Voor een vereenvoudigde procedure in aanmerking komende zaak

(Voor de EER relevante tekst)

(2012/C 271/08)

1. Op 3 september 2012 heeft de Commissie een aanmelding van een voorgenomen concentratie in de zin van artikel 4 van Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad ([1]) ontvangen. Hierin is meegedeeld dat Comsa Rail Transport, S.A.U. („CRT", Spanje), die deel uitmaakt van het Spaanse concern Comsa-EMTE, Naviland Cargo, SA („Naviland", Frankrijk), die deel uitmaakt van het Franse concern SNCF en Grupo Logístico Sesé S.L. („Sesé", Spanje) in de zin van artikel 3, lid 1, onder b), van de EG-concentratieverordening de gezamenlijke zeggenschap verkrijgen over een onderneming („Joint Venture") door de verwerving van aandelen in een nieuw opgerichte onderneming.

2. De bedrijfswerkzaamheden van de betrokken ondernemingen zijn:

— CRT: logistieke dienstverlening per spoor en vervoerdiensten,

— Naviland: goederenvervoer per spoor, intermodaal goederenvervoer en exploitatie van intermodale vervoerterminals,

— Sesé: wegvervoer, intermodaal vervoer, expeditie en logistieke dienstverlening,

— Joint Venture: goederenvervoer over land tussen Portugal en Duitsland.

3. Op grond van een voorlopig onderzoek is de Commissie van oordeel dat de aangemelde concentratie binnen het toepassingsgebied van de EG-concentratieverordening kan vallen. Ten aanzien van dit punt wordt de definitieve beslissing echter aangehouden. Er zij op gewezen dat deze zaak in aanmerking kan komen voor de vereenvoudigde procedure zoals uiteengezet in de mededeling van de Commissie betreffende een vereenvoudigde procedure voor de behandeling van bepaalde concentraties krachtens de EG-concentratieverordening ([2]).

4. De Commissie verzoekt belanghebbenden haar hun eventuele opmerkingen over de voorgenomen concentratie kenbaar te maken.

Deze opmerkingen moeten de Commissie uiterlijk tien dagen na dagtekening van deze bekendmaking hebben bereikt. Zij kunnen per faxbericht (+32 22964301), per e-mail naar COMP-MERGER-REGISTRY@ec.europa.eu of per post, onder vermelding van zaaknummer COMP/M.6599 — Comsa Rail Transport/Naviland Cargo/Grupo Logístico Sesé/Target, aan onderstaand adres worden toegezonden:

Europese Commissie
Directoraat-generaal Concurrentie
Griffie voor concentraties
J-70
1049 Brussel
BELGIË

([1]) PB L 24 van 29.1.2004, blz. 1 (de „EG-concentratieverordening").
([2]) PB C 56 van 5.3.2005, blz. 32 („mededeling betreffende een vereenvoudigde procedure").

Abonnementsprijzen 2012 (excl. btw, incl. verzendkosten voor normale verzending)

Publicatieblad van de Europese Unie, L- en C-serie, uitsluitend papieren versie	22 officiële talen van de Europese Unie	1 200 EUR per jaar
Publicatieblad van de Europese Unie, L- en C-serie, papieren versie + dvd (jaarlijks)	22 officiële talen van de Europese Unie	1 310 EUR per jaar
Publicatieblad van de Europese Unie, L-serie, uitsluitend papieren versie	22 officiële talen van de Europese Unie	840 EUR per jaar
Publicatieblad van de Europese Unie, L- en C-serie, dvd (maandelijks) (cumulatief)	22 officiële talen van de Europese Unie	100 EUR per jaar
Supplement op het Publicatieblad van de Europese Unie (S-serie: Overheidsopdrachten en aanbestedingen), dvd, verschijnt één keer per week	Meertalig: 23 officiële talen van de Europese Unie	200 EUR per jaar
Publicatieblad van de Europese Unie, C-serie „Vergelijkende onderzoeken”	Taal (talen) van het (de) vergelijkende onderzoek(en)	50 EUR per jaar

Het abonnement op het *Publicatieblad van de Europese Unie*, dat in de officiële talen van de Europese Unie verschijnt, is verkrijgbaar in 22 verschillende taalversies. Het abonnement omvat de L-serie (Wetgeving) en de C-serie (Mededelingen en bekendmakingen).

Ieder abonnement geldt slechts voor één enkele taalversie.

Overeenkomstig Verordening (EG) nr. 920/2005 van de Raad, bekendgemaakt in Publicatieblad L 156 van 18 juni 2005, waarin is bepaald dat de instellingen van de Europese Unie tijdelijk niet verplicht zijn om alle rechtsbesluiten in het Iers te redigeren en in die taal bekend te maken, worden de in het Iers opgestelde nummers van het Publicatieblad apart verkocht.

Het abonnement op het *Supplement op het Publicatieblad van de Europese Unie* (S-serie: Overheidsopdrachten en aanbestedingen) omvat alle 23 officiële taalversies op één meertalige dvd.

Op verzoek kunnen de abonnees op het *Publicatieblad van de Europese Unie* eveneens de verschillende bijlagen van het Publicatieblad ontvangen. De abonnees worden op de hoogte gebracht van het verschijnen van bijlagen door middel van een „Bericht aan de lezer” in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Verkoop en abonnementen

Abonnementen op verscheidene niet-kosteloze publicaties, zoals het abonnement op het *Publicatieblad van de Europese Unie*, zijn verkrijgbaar bij onze verkoopkantoren. Een lijst met verkoopkantoren is te vinden op het volgende internetadres:

http://publications.europa.eu/others/agents/index_nl.htm

Via EUR-Lex (http://eur-lex.europa.eu) heeft u direct en gratis toegang tot het recht van de Europese Unie. Op deze website kunt u het *Publicatieblad van de Europese Unie* raadplegen.
U vindt er eveneens de Verdragen, de wetgeving, de jurisprudentie en de voorbereidende wetgevende besluiten.

Meer informatie over de Europese Unie is te vinden op de volgende website: http://europa.eu

Bureau voor publicaties van de Europese Unie
2985 Luxemburg
LUXEMBURG

NL

Wat is de rol van Holocaust gerelateerde plaatsen in de hedendaagse samenleving? Wat hebben ze jonge mensen te bieden? Waar moeten scholen en leraren rekening mee houden vóór een bezoek aan die plaatsen? En hoe kunnen leraren een dergelijk bezoek zo goed mogelijk gebruiken bij het onderricht over de Holocaust en de mensenrechten?

Dit handboek biedt een aantal voorbeelden, suggesties en historische achtergrondinformatie die leraren en leerlingen zullen helpen een bezoek aan Holocaustplaatsen en -tentoonstellingen tot een betekenisvolle en verrijkende ervaring te maken.

TK-32-10-451-NL-C

FRA – Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wenen
Oostenrijk
T. +43 (0)1 580 30 - 0
F. +43 (0)1 580 30 - 691
E-mail: information@fra.europa.eu
www.fra.europa.eu

ISBN 978-92-9192-684-8

Een stap in het verleden – een les voor de toekomst:
Handboek voor leraren

Dit handboek behandelt de meeste artikelen uit het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, met name die uit de hoofdstukken I tot IV – waardigheid van de persoon, vrijheid, gelijkheid, solidariteit en burgerschap.

Foto kaft:
© Michael St. Maur Sheil/CORBIS
29.oktober 1996
Auschwitz, Polen
Michael St. Maur Sheil
Encyclopedia

FRA – Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wenen
Oostenrijk
T. +43 (0)1 580 30 - 0
F. +43 (0)1 580 30 - 691
information@fra.europa.eu
fra.europa.eu

Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten

Een stap in het verleden – een les voor de toekomst: Handboek voor leraren

2011 - 52blz - 21 x 27 cm
ISBN: 978-92-9192-684-8
doi: 10.2811/21212

Op het internet is veel informatie over het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten beschikbaar via zijn website europa.eu.

Dit handboek van het Europees Bureau voor de grondrechten (FRA) is nauw verbonden met het onderzoek naar de rol van historische plaatsen en musea in het onderwijs over de Holocaust en de mensenrechten in de EU. Het volledige rapport Discover the past for the future en de samenvatting ervan bevatten de voornaamste bevindingen, en kunnen online geraadpleegd worden op **fra.europa.eu**.

Een stap in het verleden – een les voor de toekomst:

Handboek voor leraren

VOORWOORD

De Holocaust heeft ons geleerd dat zonder eerbiediging en toepassing van fundamentele mensenrechten het ongelooflijke waarheid kan worden. Er is dan ook een nauw verband tussen de Holocaust en de latere mensenrechtenontwikkelingen. Nadat in 1948 de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens was aangenomen en later allerlei Europese regionale mensenrechteninstrumenten, kon men geleidelijk aan een plaats geven aan de lessen uit de Holocaust en zijn betekenis voor de waarden waaraan de Europese Unie nu zijn kracht ontleent. De Europese Unie erkent de Holocaust als een kernelement in de Europese geschiedenis en zijn erfgoed.

De door het Europees Parlement aangenomen resoluties om de herinnering aan de Holocaust levend te houden, evenals de in januari 2000 ondertekende Verklaring van Stockholm, zijn het bewijs van de algemene erkenning van de Holocaust als een specifieke historische misdaad. Daarom is het van groot belang dat we in de context van de huidige uitdagingen niet de fouten uit het verleden herhalen. Het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA) wil de lessen uit de Holocaust respecteren en ze gebruiken voor het onderwijs van toekomstige generaties, met name door de mensenrechtensituatie van de Holocaust te gebruiken om te wijzen op het belang van respect voor de mensenrechten, diversiteit en bescherming van minderheden.

Het verlies van menselijke diversiteit en cultureel erfgoed tijdens de Holocaust kan niet worden vervangen. Met onderwijs over de Holocaust kunnen we het hebben over mensenrechtenschendingen en misdaden en het helpt ook om bewustzijn en begrip van deze historische gebeurtenis bij te brengen. Toch is het niet altijd eenvoudig om een goede, betekenisvolle brug te slaan tussen verleden en heden. Veel leraren die werden ondervraagd over het FRA-onderzoeksproject getiteld “Ontdek het verleden voor de toekomst – De rol van historische plaatsen en musea in het onderwijs over de Holocaust en mensenrechteneducatie in de EU” antwoordden dat zij het belangrijk vinden om een verband te leggen tussen de Holocaust en mensenrechten en dat ze daarbij beter begeleid wensten te worden.

Bezoeken aan plaatsen en tentoonstellingen die met de Holocaust te maken hebben, kunnen een krachtig instrument zijn om verband te leggen met de Holocaust en lessen in mensenrechten. Enerzijds geven die de kans om de bijzonderheden van een historische gebeurtenis als de Holocaust te bestuderen en anderzijds bieden ze een grote bron van kennis om na te denken over kwesties van universele mensenrechten en actuele aangelegenheden. Vele van de in het handboek vermelde plaatsen getuigen rechtstreeks van de misdaden van het nationaalsocialisme en de gevolgen van racistische en antisemitische ideologieën en praktijken die leiden tot stigmatisering, discriminatie, dehumanisering en uiteindelijk het ontnemen van het recht op leven aan mensen. Onderwijs over de Holocaust om na te denken over onze huidige samenleving betekent ook leren omgaan met de verschillende – soms botsende – invalshoeken van alle betrokkenen: slachtoffers, daders, toeschouwers en redders.

Dit handboek is geschreven om leraren ideeën te geven over wat ze in aanmerking kunnen nemen bij een bezoek aan de gedenkplaatsen en –musea van de Holocaust. Het handboek geeft voorbeelden en oefeningen over de manier waarop gedenkplaatsen en –musea van de Holocaust leerlingen een concreet beeld kunnen geven van de mogelijke gevolgen als mensenrechten niet worden geëerbiedigd. Het biedt een aantal vragen en instrumenten die nuttig kunnen zijn om leerlingen op een creatieve en kritische manier hun kennis van mensenrechten te laten ontwikkelen op basis van kennis van de Holocaust.

Het FRA hoopt dat leraren in dit handboek inspiratie zullen vinden voor hun bezoeken aan de plaatsen en musea van de Holocaust. Hopelijk draagt het ook bij aan het debat over de vraag hoe de herinnering aan de Holocaust bewaard kan blijven en hoe er zinvolle mensenrechtenlessen uit getrokken kunnen worden.

We willen graag een woord van dank richten tot Anna-Karin Johansson en Krister Mattsson van het Living History Forum voor het uitwerken van de opzet van het handboek en tot degenen die hen daarbij hebben geholpen: Jolanta Ambrosewicz-Jacobs (Jagiellonian Universiteit, Krakau), Wolf Kaiser (Huis van de Wannsee-Conferentie, Berlijn), Paul Salmons (Instituut van

Educatie, Universiteit van Londen), Monique Eckmann (Universiteit van toegepaste wetenschappen van West-Zwitserland), Barry van Driel (Anne Frank Huis, Amsterdam), Eva Fried, Birgitta Löwander, Stefan Andersson, Christina Gamstorp, Max Sollinger, Bitte Wallin en Oscar Österberg (Living History Forum, Stockholm) en Verena Haug (Universiteit van Frankfurt).

Morten Kjærum
Direktor

INHOUD

INLEIDING

De totstandkoming van dit handboek

60 jaar na de pogrom van 1938, ook bekend als Kristalnacht, lanceerde het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA) een project over onderwijs over de Holocaust en mensenrechteneducatie. De eerste proeven met videoconferenties tussen overlevenden van de Holocaust en jongeren gaven het belang aan van de Holocaust bij het onderwijs over mensenrechten aan jongeren van vandaag. Het FRA had in 2006 de rol van waarnemer in de Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF) en heeft zijn werk over de Holocaust en mensenrechteneducatie gebaseerd op de volgende oriënterende vragen van de ITF: (1) Waarom onderwijs over de Holocaust? (2) Wat vertel je over de Holocaust? en (3) Hoe vertel je over de Holocaust? Het Bureau heeft ook ervaringen bijeengebracht en gebruikgemaakt van het werk van de Raad van Europa en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) op dit gebied.

Met die basis heeft men getracht het verband verder uit te werken tussen onderwijs over de Holocaust en mensenrechteneducatie, de bestaande praktijk betreffende pedagogische inzichten, methodologie en gewoonten op gedenkplaatsen en in musea, en de behoeften van leraren bij het uitwerken van lessen over Holocaust en mensenrechteneducatie. De resultaten van het project zijn doorgegeven aan andere vormen van EU-beleid zoals het Europees kader van sleutelcompetenties voor een leven lang leren en het programma “Europa voor de burger”; ze hebben ook bijgedragen aan het debat over de Holocaust en mensenrechteneducatie.

Het project bevat herdenkingen, pedagogische en onderzoeksaspecten, netwerken, in contact met veldwerkers.

Lijst van projectactiviteiten

- Onderzoeksrapport, getiteld *Discover the Past for the Future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU* (Ontdek het verleden voor de toekomst – De rol van historische plaatsen en musea in het onderwijs over de Holocaust en mensenrechteneducatie in de EU)
- Handboek voor leraren over de Holocaust en mensenrechteneducatie
- Overzicht van nieuwe praktijken inzake de Holocaust en mensenrechteneducatie op gedenkplaatsen en in musea
- Instrumenten voor de Holocaust en mensenrechteneducatie
- Netwerk van leraren, gedenkplaatsen en musea, en jongeren

Het onderzoeksrapport biedt een evaluatie voor het opnemen van de Holocaust en mensenrechteneducatie op de oorspronkelijke plaatsen en in musea voor het levend houden van de herinnering aan de Holocaust.

Het Handboek voor leraren biedt leraren inspiratie en richtlijnen om zo veel mogelijk profijt te halen uit bezoeken aan historische plaatsen en musea voor onderwijs over de Holocaust en mensenrechten

Het overzicht van nieuwe praktijken geeft een lijst van gebruiken op de oorspronkelijke plaatsen en in musea over de Holocaust en mensenrechteneducatie.

De online-instrumenten bieden een praktische handleiding en tips aan leraren en opvoeders over methoden om onderwijsprojecten over de Holocaust en mensenrechten te ontwikkelen. De instrumenten zijn het resultaat van de samenwerking van de FRA en Yad Vashem en zijn gericht op ondersteuning van de pedagogische activiteiten van leraren in de EU bij het onderwijs over de Holocaust en mensenrechten om een weg te banen naar betere kennis over de Holocaust en mensenrechten.

Talrijke activiteiten uit dit project hebben geleid tot **netwerken van leraren, gedenkplaatsen en musea, en jongeren.** De actieve deelname van leerlingen is cruciaal voor een doeltreffende mensenrechteneducatie, met gebruikmaking van een actieve en kritische betrokkenheid van leerlingen en leraren in de discussie.

Hoe gebruikt u dit handboek

Met het onderzoek naar onderwijs over de Holocaust en de mensenrechten op historische plaatsen en musea in EU-landen, heeft het FRA nieuwe terreinen betreden. Daarvóór waren er slechts enkele theorieën en praktijkvoorbeelden over de manier waarop deze twee gebieden – lesgeven over de Holocaust en mensenrechteneducatie – elkaar kunnen inspireren. Het onderzoeksrapport (EN) is online beschikbaar op de website van het FRA: **www.fra.europa.eu**.

Dit handboek behandelt een aantal onderwerpen waar docenten rekening mee moeten houden vóór, tijdens en na een bezoek aan een tentoonstelling of een plaats die met de Holocaust verband houdt. Het biedt talrijke voorbeelden over hoe belangstelling voor het onderwerp gewekt kan worden en leerlingen tot nadenken kunnen worden aangezet.

Lesgeven hangt altijd nauw samen met de situatie en velerlei factoren spelen een rol in het leerproces. Er bestaat dan ook niet één ideale benadering voor de Holocaust en mensenrechten. Leraren moeten dit handboek zien als een bron van inspiratie om hun eigen benadering te ontwikkelen om de Holocaust te behandelen, het verband te leggen tussen mensenrechtenschendingen in het verleden en hedendaagse uitdagingen op dat gebied, en bezoeken aan plaatsen die met de Holocaust te maken hebben op te nemen in hun onderricht.

Wat vinden docenten en leerlingen?

"De leerlingen krijgen er zelf het meest uit en dat is veel krachtiger omdat ze hun eigen conclusies trekken. Het enige wat we doen is hen de weg wijzen."
– Leerkracht, Tsjechische Republiek

- Het is belangrijk maar niet gemakkelijk om het lesgeven over de Holocaust en andere naziregimes te verbinden met het lesgeven over menselijke waarden en democratie.
- Een bezoek aan historische plekken is een krachtige en betekenisvolle ervaring.
- Wanneer leerlingen zelf actief zijn en de mogelijkheid hebben verschillende aspecten dieper te onderzoeken, voelen ze dat ze meer leren en begrijpen over de Holocaust en mensenrechten.

Dit waren enkele van de meest belangrijke bevindingen uit groepsdiscussies met leerlingen en docenten die gehouden werden in 9 Europese landen in 2009. De leerlingen en de leerkrachten werden bevraagd over hun ervaringen van de bezoeken aan gedenkplaatsen en musea en wat ze het belangrijkste achten om te onderwijzen over de Holocaust en de mensenrechten. Meerdere aspecten die aangekaart werden door de deelnemers van de discussies zullen belicht worden in dit handboek.

Het verband met ethiek is belangrijk

De discussies tonen aan dat veel docenten en leerlingen denken dat de lessen over de Holocaust zowel historische als ethische onderwerpen en inzicht in menselijke waarden zouden moeten bevatten. Historische kennis en het begrijpen van historische processen is noodzakelijk om te kunnen nadenken en conclusies te kunnen trekken die toepasbaar zijn op het heden: dit is een fundamenteel element van het lesgeven. Sommige docenten en leerlingen vermelden het belang van het verwijzen naar de betekenis van mensenrechten en hoe deze kunnen worden behouden en versterkt terwijl ze hun kennis over de Holocaust gebruiken. Tot nu toe hebben de lessen over de Holocaust zelden directe referenties naar de juridische instrumenten die bestaan om mensenrechten vandaag de dag te behouden.

De deelnemers belichten dat een bezoek aan historische plekken die verbonden zijn aan de Holocaust een cruciale rol spelen in het leerproces over de Holocaust. Leerlingen uit Polen vermelden bijvoorbeeld dat op de plekken "de vernietiging van de Joden geen abstract concept meer was." Historische plekken kunnen zowel kennis geven over het lijden van de slachtoffers en hun individuele lot, als over de organisatie, reikwijdte en context van de Holocaust, kennis die men moeilijker in de klas kan bekomen. Leerlingen omschrijven de oorspronkelijke documenten, getuigenissen en authentieke objecten als belangrijke "linkes voor een beter begrip" van deze periode uit de geschiedenis.

Onderzoek
De discussies met docenten en leerlingen vonden plaats in het kader van het onderzoeksproject van het FRA genaamd: *Discover the Past for the Future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU* (Ontdek het verleden voor de toekomst – De rol van historische plaatsen en musea in het onderwijs over de Holocaust en mensenrechteneducatie in de EU). De discussies werden gehouden in Oostenrijk, De Tsjechische Republiek, Denemarken, Duitsland, Italië, Litouwen, Nederland, Polen en het Verenigd Koninkrijk. 118 mensen namen deel in deze groepen. Zowel docenten als leerlingen hadden reeds ervaring met het bezoeken van authentieke gedenkplaatsen en musea die verbonden zijn aan de Holocaust. Naast de gesprekken omvat het project eveneens:
- een overzicht van relevante literatuur;
- zendingen van vragenlijsten naar de ministeries die verantwoordelijk zijn voor onderwijs en het onderhouden van gedenkplaatsen in alle EU landen;
- zendingen van vragenlijsten naar 22 gedenkplaatsen en musea die de Holocaust behandelen;
- het uitvoeren van 12 bezoeken aan zulke plekken. De resultaten van het project zijn te vinden op de website van het FRA: **www.fra.europa.eu.**

"Een bezoek brengen aan een gedenkplaats kan je een breder inzicht geven in wat mensenrechten zijn. Ze helpen je om te begrijpen hoe belangrijk het is om een wereld te creëren waar er voor iedereen plaats is."

– Leerling, Denemarken

De leerlingen verwijzen naar het belang van onderwijs dat gebaseerd is op een historische kijk met een multi-perspectief en het gebruik van verklarende, op onderzoek gebaseerde en projectgeoriënteerde leermethoden. Gevarieerd onderwijs, dat de Holocaust en mensenrechten vanuit verschillende richtingen benaderd, vergemakkelijkt en intensifieert het leerproces. Dit is belangrijk voor onderwijs over de Holocaust en over mensenrechten, omdat beide onderzocht moeten worden door middel van historische studies en politieke wetenschap, maar ook in de ethiek, filosofie en sociale wetenschappen. Leerlingen vinden motivatie in het onderzoek van specifieke aspecten wanneer ze het gevoel hebben dat ze een zekere controle hebben over de inhoud.

Nood aan reflectie

De leerlingen vermeldden ook de behoefte aan reflectie. Dit is noodzakelijk om de krachtige ervaringen en gevoelens te verwerken die kunnen worden opgewekt door het bezoek. Eveneens helpt het om inzicht te krijgen in de verhouding van de kennis die vergaard werd tot het heden en de leerlingen zelf. Docenten benadrukten ook het belang van het creëren van mogelijkheden voor discussie, het uitwisselen van standpunten en nadenken. De nood aan nadenktijd is verbonden aan het vermogen en de bereidheid van de leerlingen om hun persoonlijke gedachten en hun eigen opinies uit te drukken. Tijdens de discussies werd de betekenis van de rol van de docent benadrukt. De bijdrage van een docent die goed op de hoogte is en betrokken is en een oprechte bereidheid heeft om met de leerlingen te discussiëren over mensenrechten, de gelijke waarde van alle mensen en democratie is van groot belang. Participatie is een belangrijke factor in het leerproces van de leerlingen waarin er plaats is voor het uitdrukken van hun eigen gevoelens en gedachten. Wanneer men de leerlingen betrekt bij de planning en de vormgeving van de lessen, dan intensifieert dat vaak hun betrokkenheid en bereidheid tot deelname.

"Een bezoek aan een historische plek maakt het makkelijker te begrijpen wat er daar echt is gebeurt."

– Leerling, Italië

De Holocaust en de rechten van de mens

Lang voordat de Holocaust plaats vond hadden filosofen, auteurs en politici reeds ideeën over mensenrechten ontwikkeld. De Holocaust zelf was niet het vertrekpunt van de geschiedenis van de mensenrechten. Het was echter pas in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog dat de internationale gemeenschap deze rechten en de bereidheid om hen op te volgen gezamenlijk verklaarde.

De Holocaust is een determinerende historische gebeurtenis in Europa. Men kan erover lesgeven omwille van de historische relevantie, om het moderne Europa te begrijpen, of om de slachtoffers te gedenken en hun weinige redders te vereren.

De Holocaust is ook historisch vervlochten met het opkomen van verschillende belangrijke conventies en mechanismen die in leven werden geroepen om de mensenrechten in de wereld te beveiligen en te beschermen. De Verenigde Naties formuleerde de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens met de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen. De verklaring werd aangenomen in 1948. Het VN-Verdrag inzake de Voorkoming en de Bestraffing van Genocide werd in hetzelfde jaar aangenomen. Iets soortgelijks gebeurde in Europa. Op 5 mei 1949 werd met het door 10 Europese landen ondertekende Verdrag van Londen de Raad van Europa opgericht en een jaar later, op 4 november 1950, werd het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens ondertekend. In 1945-'49 werden de Neurenbergprocessen gehouden voor een aantal vooraanstaande nazi's en anderen met verantwoordelijke posities. Deze internationale processen voor daders die zulke feiten aanrichtten waren baanbrekend en men vestigde een basis voor de ontwikkeling van internationaal strafrecht. Het is daarom moeilijk om te doceren over mensenrechten zonder te verwijzen naar de Holocaust.

Moeilijk te vermijden morele interpretaties

De Holocaust wekt fundamentele ethische vragen op. Als historische gebeurtenis is het nog zo recent en de misdaden tegen onschuldige mensen zijn zo extreem dat het moeilijk is om morele interpretaties te vermijden. Lesgeven over de Holocaust impliceert het aantonen van de gevolgen van grove schendingen van de mensenrechten. De verhalen van de slachtoffers en hun lot kunnen inzicht geven over de betekenis van mensenrechten. Documenten van daders, dagboeken, brieven en hun naoorlogse getuigenissen kunnen inzicht verschaffen in de gedachten en de daden van de mensen die deze misdaden organiseerden en uitvoerden en hoe ze deze trachtten te rechtvaardigen.

Meerdere studies tonen aan dat zowel leerlingen als docenten de link leggen tussen het leren over de historische gebeurtenis van de Holocaust en het bespreken van kwesties die gerelateerd zijn aan de waardigheid en de rechten van de mensen. De historische kennis voorziet een kans na te denken over hedendaagse mensenrechten kwesties op een bewuste en diepgaande manier.

De naziutopie van een "raciaal pure" natie, een gemeenschap waarin enkel specifieke mensen welkom waren, was een drijvende kracht achter de Holocaust. Deze utopie was niet uitgevonden door de nationaalsocialisten, noch beperkt tot slechts één Europees land, maar zij maakten deze gedachten fundamenteel voor hun politieke agenda, en ze kregen ook de macht om deze toe te passen. De racistische ideologie van de nazi's impliceert een hiërarchische indeling van menselijke wezens volgens hun "waarde", welk de antithese is van het idee dat alle mensen gelijk zijn in waardigheid en rechten, zoals in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948 staat vermeld.

De Holocaust
De Holocaust was de genocide van de Europese Joden uitgevoerd door het naziregime en haar collaborateurs tussen 1941 en 1945. Twee andere genociden – van de Roma/Sinti en Polen – en de massamoord van miljoenen Sovjet krijgsgevangen werden eveneens gepleegd door de nazi's parallel met de genocide van de Europese Joden. Verschillende andere groepen – politieke dissidenten, mensen met een handicap, de zogenaamde 'a-socialen', getuigen van Jehova, krijgsgevangenen en homoseksuelen – werden eveneens slachtoffers van achtervolging, willekeurige marteling en moord.

De Neurenbergprocessen (1945–1949) vormden een keerpunt in de vervolging van misdaden tegen de menselijkheid door de internationale gemeenschap.

(Foto: Corbis)

Nazipropaganda streefde naar het overtuigen van mensen om te geloven in een systeem dat vaak de meest fundamentele rechten van sommige groepen ontzegt. De Holocaust vond plaats in omstandigheden die de meest extreme misdaden tegen mensen en de mensheid mogelijk maakten en dat kon omdat er mensen aan de macht kwamen die de wil, de middelen en voldoende steun hadden om die uit te voeren. De Holocaust was de eerste noch de laatste genocide van de geschiedenis. Er zullen er nog meer plaatsvinden in de toekomst als respect voor mensenrechten geen hoofdzaak wordt in onze samenlevingen. Tenslotte is genocide een bewuste daad en niet slechts een gevolg van ongelukkige omstandigheden.

Een keuze om mensenrechten te beschermen

Respect voor mensenrechten kan niet vanzelfsprekend gevonden worden. Mensenrechten kunnen enkel gewaarborgd worden wanneer een voldoende aantal mensen zichzelf beschikbaar stelt voor de bescherming van deze fundamentele rechten.

In Europa en in andere landen vormen de Holocaust en de Tweede Wereldoorlog een belangrijk referentiepunt om ons te herinneren aan ieders recht op leven, vrijheid en persoonlijke veiligheid. Doceren over de Holocaust heeft ongetwijfeld een rol in het lesgeven over mensenrechten, in het uitleggen van de historische context die leidde tot de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar het kan ook een belangrijke rol spelen in het lesgeven *vóór* mensenrechten, d.w.z. in het helpen om het engagement van individuen en samenlevingen te versterken in de verdediging van deze fundamentele rechten. In de volgende vier hoofdstukken geven we enige historische achtergrondinformatie over mijlpalen in de totstandkoming van de mensenrechten, de nazitijd en de juridische antwoorden daarop en over andere misdaden tegen de mensheid, met voorbeelden over hoe deze informatie in het onderwijs kan worden gebruikt.

Mensenrechtentijdlijn met focus op Europa

De geschiedenis van de ontwikkeling, versterking en inwerkingtreding van de mensenrechten is lang, kent vele terugvallen en heeft nog veel moeilijkheden te overwinnen. We beginnen onze tijdlijn in de 18de eeuw in Europa, toen de filosofen van de Verlichting samenlevingen trachtten te stichten die gebaseerd waren op democratische principes die voor de burgers gelijkheid voor de wet zouden garanderen. Al deze principes werden ontwikkeld om de mogelijkheid te creëren dat mensen hun volledige potentieel kunnen ontwikkelen.

1789: ***Verklaring van de Rechten van Mens en de Burger in Frankrijk***. Deze verklaring definieert de natuurlijke rechten die onvervreemdbaar en onaantastbaar zijn, de meest waardevolle daarvan zijnde vrijheid, bijvoorbeeld:
Artikel 1) Menselijke wezens worden vrij en gelijk geboren en hebben rechten.
Artikel 2) De plicht van alle politieke verenigingen is het behouden van natuurlijke rechten van de mensen, de rechten van vrijheid, privé-bezit, veiligheid en het recht om zich te verzetten tegen oppressie. De nadruk ligt op politieke en civiele rechten.
Artikel 3) Niemand kan macht uitoefenen zonder toestemming van het volk.
Frankrijk en de Verenigde Staten zijn tussen de eerste landen die mensenrechtenbepalingen invoeren. Vele landen volgen hen kort daarop. Steeds meer mensenrechten worden in de nationale grondwetten ingebed.
De meeste mensenrechtenbepalingen uit de 18de eeuw hebben als doel het individu te beschermen tegen de macht van de staat. Deze worden de politieke mensenrechten genoemd.

1791: ***Frankrijk kent de Joden het staatsburgerschap toe***. Kort daarna, in 1796, krijgen de Joden in Nederland het staatsburgerschap. Staatsburgerschap voor Joden in andere landen volgt: Pruisen in 1812; Denemarken in 1814; Griekenland in 1830; België in 1831, Hongarije in 1867; Zweden in 1870 en Zwitserland in 1874.

1807: ***Britse Wet voor Afschaffing van de Slavenhandel***.

1907: ***Noorwegen is het eerste Europese land dat vrouwen stemrecht geeft***.

1919: ***Na de Eerste Wereldoorlog wordt het Verdrag van Versailles ondertekend***. Voor het eerst stelt de internationale gemeenschap staatshoofden verantwoordelijk voor de schending van mensenrechten. Andere verdragen van Versailles benadrukken rechten van minderheden.

1920: ***De Volkenbond wordt opgericht***. Het doel is om via dialoog oorlog te voorkomen. Deze nieuwe instelling faalt wanneer belangrijke naties (zoals de Verenigde Staten) besluiten zich er niet bij aan te sluiten. De Volkenbond wordt officieel vervangen door de Verenigde Naties in 1945-’46.

1945: ***Oprichting van de Verenigde Naties (VN)***. De taak van de VN is de wereldvrede en -veiligheid te behouden en economische, sociale, culturele en humanitaire samenwerking te bevorderen. Meer dan 185 naties hebben zich aangesloten bij de Verenigde Naties. Meer informatie is te vinden op: **www.un.org/.**

1946: ***De Neurenbergprocessen om nazioorlogsmisdadigers te berechten vinden plaats in Neurenberg, Duitsland***. De verdachten kregen de volgende telastleggingen: (1) misdaden tegen de vrede, (2) oorlogsmisdaden; (3) misdaden tegen de mensheid en (4) samenzwering teneinde voornoemde misdaden te plegen.

1948: ***De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) wordt ondertekend***. Na de Tweede Wereldoorlog was het geweten van de mensheid zo diep geschokt dat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Zelfbeschikkingsrecht van Koloniale Volkeren aanneemt. De verklaring is de eerste wereldwijde uiting van rechten voor alle mensen. Het document bestaat uit 30 artikelen en vormde de basis voor veel latere documenten. De UVRM is verder uitgewerkt in daarop volgende internationale verdragen, regionale mensenrechteninstrumenteen, nationale grondwetten en wetten. De verklaring is niet bindend, maar werd uitdrukkelijk aangenomen om de betekenis vast te leggen van de woorden “grondrechten” en “mensenrechten” die voorkomen in het Handvest van de Verenigde Naties. Het handvest is bindend voor alle lidstaten. De volledige tekst kan worden gevonden op: **www.un.org/en/documents/udhr.**

1948: ***Het VN-Verdrag inzake de Voorkoming en de Bestraffing van Genocide wordt aangenomen***. Dit Verdrag treedt in januari 1951 in werking. Het genocidenverdrag is een verreikend en wettelijk bindend internationaal instrument ter bestraffing van de misdaad van volkerenmoord. Deelnemende landen wordt aangeraden handelingen van genocide te voorkomen en te bestraffen, in oorlog en in vredestijd. Sinds 2010 hebben 140 landen het verdrag geratificeerd. De volledige tekst kan worden gevonden op: **www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm.**

1949: ***De Raad van Europa wordt opgericht***. De Raad van Europa zetelt in Straatsburg (Frankrijk) en is op 5 mei 1949 door tien landen opgericht. De Raad van Europa tracht door heel Europa

gedeelde, democratische beginselen te ontwikkelen die het respect voor de mensenrechten, de democratie en de rechtstaat garanderen. In 2010 was het aantal leden van de Raad van Europa gestegen tot 47. Meer informatie is te vinden op: **www.coe.int/.**

1950: ***Het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) wordt aangenomen***. Dit verdrag komt er in navolging van de UVRM en in 1953 trad het in werking. Alle 47 lidstaten van de Raad van Europa zijn gebonden door het verdrag. In tegenstelling tot de Universele Verklaring is het EVRM dus een bindend verdrag. Naleving wordt gecontroleerd door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), dat zetelt in Straatsburg. Vermeende schendingen van het EVRM kunnen door landen of individuen worden aangeklaagd bij het EHRM. De volledige tekst is te vinden op: **http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/Html/005.htm.**

1965: ***Het Internationaal VN-Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie (IVUR) wordt aangenomen***. Het IVUR trad in 1969 in werking. Het bindt de leden tot uitbanning van rassendiscriminatie. Het heeft een systeem voor het indienen van individuele klachten, waardoor het effectief van de leden afgedwongen kan worden. Dat heeft geleid tot de ontwikkeling van een beperkte jurisprudentie over de interpretatie en de toepassing van het verdrag. De toepassing van het verdrag wordt gecontroleerd door het Comité voor de Uitbanning van Rassendiscriminatie. Vanaf 2010 heeft het 173 leden. De volledige tekst is te vinden op: **www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm.**

1966: ***Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten worden aangenomen***. Beide verdragen werden in 1976 van kracht.

Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten verplicht zijn leden tot respect voor de burgerlijke en politieke rechten van individuen, waaronder het recht op leven, vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering, stemrecht en het recht op een eerlijk proces. De volledige tekst is te vinden op: **www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm.**

Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten bindt de partijen te werken aan de garantie van economische, sociale en culturele rechten voor individuen, waaronder het recht op werk en op gezondheid, scholing en een adequate levensstandaard. De volledige tekst is te vinden op: **www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm.**

1989: ***Het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind wordt aangenomen***. De Algemene Vergadering nam dit verdrag aan op 20 november 1989, dertig jaar na de Verklaring van de Rechten van het Kind. In 1990 werd het van kracht. Het Kinderrechtenverdrag is een internationaal verdrag dat de burgerlijke, politieke, economische, sociale en culturele rechten van kinderen vastlegt. Ondertekenende landen zijn ertoe gebonden door het internationale recht. Naleving wordt gecontroleerd door het VN-comité voor de rechten van het kind, dat bestaat uit leden van alle landen van de wereld. In 2010 hebben alleen Somalië en de VS het niet geratificeerd. De volledige tekst is te vinden op: **www2.ohchr.org/english/law/crc.htm.**

1990: ***Het VN-verdrag inzake de bescherming van de rechten van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden wordt aangenomen***. Het verdrag trad in 2003 in werking. De volledige tekst is te vinden op **www2.ohchr.org/english/law/cmw.htm.**

1998: ***Het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof wordt aangenomen***. Het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof (vaak het Statuut van Rome genoemd) is het verdrag waarbij het Internationaal Strafhof werd opgericht. Het werd aangenomen op een diplomatieke conferentie in Rome op 17 juli 1998 en het werd van kracht in 2002. In 2010 zijn 111 landen aangesloten bij het statuut.

2000: ***Het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie wordt aangenomen***. Het EU-handvest van de grondrechten werd wettelijk bindend met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon in december 2009. In zes hoofdstukken – waardigheid van de persoon, vrijheid, gelijkheid, solidariteit, burgerschap en gerechtigheid – worden in 54 artikelen de fundamentele waarden en de burgerlijke, politieke, economische en sociale rechten van de EU-burgers vastgelegd. De volledige tekst is te vinden op: **www.eucharter.org/.**

2002: ***Het Internationaal Strafhof wordt gevestigd in Den Haag, Nederland***. Dit hof van de VN is een permanente instelling voor de vervolging van oorlogsmisdaden en vervangt de ad-hoc strafhoven voor Rwanda en voormalig Joegoslavië.

2006: ***Het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap wordt aangenomen***. Het doel van dat verdrag is om alle personen met een handicap volledig en gelijkwaardig te laten genieten van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden en om het respect voor hun waardigheid te bevorderen. Het verdrag trad in 2008 in werking. De volledige tekst is te vinden op: **www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml.**

1919-1932 De opkomst van de nazi's

De Eerste Wereldoorlog, soms ook de "Grote Oorlog", "De eerste van de moderne oorlogen", of zelfs "de oorlog om alle oorlogen te beëindigen" genoemd, eindigde in 1918. Ongeveer negen miljoen jonge mannen waren gesneuveld, velen in loopgraven en in de bittere kou. Miljoenen anderen waren getraumatiseerd en steden over heel Europa lagen in puin.

De oorlog kwam op een moment dat de minderheidsrechten aan belang begonnen te winnen op het Europese continent en elders. De Eerste Wereldoorlog vertraagde dit proces enigszins, maar diende tevens als katalysator voor de verdere evolutie.

Voor de Eerste Wereldoorlog, bijvoorbeeld, waren er reeds stappen gezet in het verwerven van vrouwenrechten. Nieuw-Zeeland had vrouwen stemrecht gegeven in 1893 en meer dan 10 Europese landen volgden dit voorbeeld in 1918 en 1919, zodra de oorlog was beëindigd, met inbegrip van Duitsland en Polen.

Het jaar 1918 was in andere opzichten een kritisch jaar. De Vredesconferentie van Parijs werd op 12 januari 1918 geopend. Het was de vergadering van de geallieerde overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, om de vredesonderhandelingen te voeren na de wapenstilstand van 1918. De belangrijkste discussies draaiden rond de kwestie hoe men Duitsland best kon bestraffen voor zijn rol in het conflict. De bijeenkomst duurde acht dagen en er waren diplomaten van meer dan 30 landen aanwezig. Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië, Japan en de Verenigde Staten speelden een

Het Verdrag van Versailles van nabij bekeken
Vraag de leerlingen een aantal van de belangrijkste bepalingen uit het verdrag hieronder voor te lezen. Vraag dan aan elke leerling om zelfstandig op te schrijven hoe ze denken dat een straf invloed heeft op a) de gemiddelde Duitse burger, b) een jongere burger van hun leeftijd. Verdeel de leerlingen in groepjes van vier of vijf en vraag hen hun antwoorden te vergelijken. Nadat elk groepje zijn bevindingen heeft voorgesteld, kunnen de leerlingen ondervraagd worden. Was zulke straf gerechtvaardigd gegeven de schade die tijdens de oorlog was toegebracht? Zo niet, wat voor een straf zou meer gepast geweest zijn volgens hen?

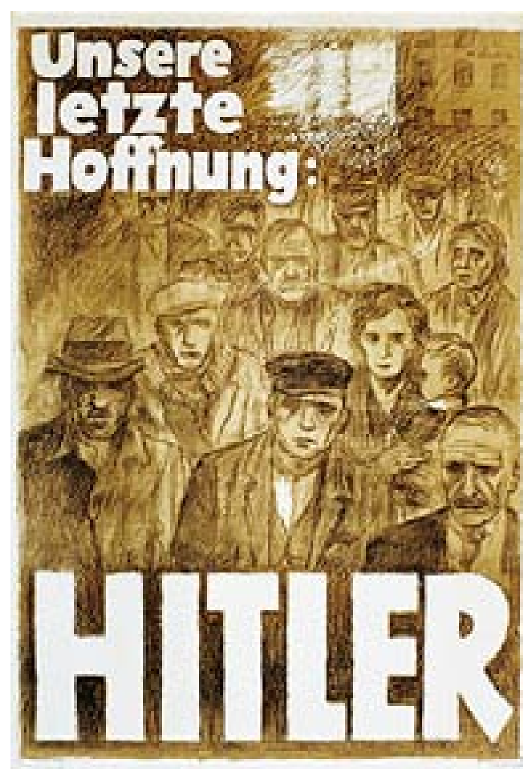
Sommige hoofdbepalingen uit het Verdrag van Versailles:

1. Duitsland moest de Alsace-Lorraine gebieden overdragen aan Frankrijk
2. Duitsland moest al haar kolonies overdragen, inbegrepen Togo en Kameroen.
3. Duitsland moest de koolmijnen in de Saar-regio aan Frankrijk overdragen.
4. Duitsland moest verschillende gebieden aan België afstaan, inbegrepen Malmedy en Eupen.
5. Duitsland moest delen van West-Pruisen en Posen aan Polen (een nieuw Land) afstaan
6. Duitsland moest alle militaire apparatuur en materialen aan de geallieerden afstaan.
7. Alle Duitse bezittingen in het buitenland zouden in beslag genomen worden.
8. Duitsland had niet het recht bepaalde wapens te bezitten, waaronder tanks en vliegtuigen.
9. De totale grootte van het Duitse leger mocht de 100.000 manschappen en 15.000 mariniers niet overschrijden.
10. Duitsland moest grote hoeveelheden machines en bouwmaterialen afstaan, evenals treinen en vrachtwagens.
11. Duitsland moest de geallieerden steenkool, chemicaliën en brandstof geven gedurende een (nog vast te stellen) aantal jaren.
12. Alle Duitse onderzeese telegraafkabels moesten overgedragen worden.
13. Duitsland mocht niet deelnemen aan de Volkerenbond.
14. Duitsland moest een stevige geldboete betalen: 20 biljoen gouden marken.

Het gevoel van vernedering en de slachtofferrol leidde tot een algemeen onbehagen bij de Duitse bevolking. Slechts een jaar na de ondertekening van het Verdrag van Versailles werd de Duitse Arbeiderspartij (DAP) opgericht. In 1920 werd de naam gewijzigd in NSDAP, door er "Nationaalsocialisme" aan toe te voegen. De leden werden bekend als nazi's. De partij verwierp het Verdrag van Versailles en zijn ideologie was gebaseerd op kritiek op het communisme en laissez-faire kapitalisme. De zin op wraak was voelbaar. De partij was ook streng antisemitisch en propageerde de "raszuiverheid van het Duitse volk".

Na een mislukte poging om aan de macht te komen en als gevolg daarvan in de gevangenis te belanden, publiceerde

dominante rol. Uit de bijeenkomst vloeiden vijf verdragen voort (Verdragen van de Vrede van Parijs) als poging om een langdurige vrede te behouden. Het belangrijkste van de vijf was het Verdrag van Versailles. Voor het eerst in de geschiedenis verbond de wereldgemeenschap zich er toe om straffen op te leggen aan staatshoofden voor hun verantwoordelijkheid in de schending van de mensenrechten. Het verdrag eiste dat Keizer Wilhelm II van Duistland berecht zou worden voor "extreem misdrijf tegen internationale moraliteit en de onschendbaarheid van verdragen". Wilhelm II vluchtte vervolgens naar Nederland, dat weigerde hem uit te leveren. Er werd tijdens de conferentie veel gesproken over kwesties die te maken hebben met de rechten van minderheden met inbegrip van het recht op leven, vrijheid, godsdienstvrijheid, recht op nationaliteit en verblijfsrecht, volledige gelijkheid met andere burgers van dezelfde natie en de toepassing van civiele en politieke rechten. Maar het belangrijkste van het verdrag was de strenge bestraffing van Duitsland. Omdat het geen keus had, ondertekende Duitsland onder protest het verdrag.

"Hitler, onze laatste hoop," 1932. Tijdens de presidentsverkiezingen van 1932 prees de nazipropaganda Hitler aan als de verlosser voor de Duitsers die de Grote Depressie werkloos en straatarm gemaakt had.

(Foto: USHMM)

Adolf Hitler in 1925 zijn boek *Mein Kampf*. Dit document had grote gevolgen, Adolf Hitler onderlijnt hierin zijn ideologie, diep geworteld in antisemitisch geloof. Hij schrijft bijvoorbeeld, *"Heden ben ik van mening dat ik handel in overeenstemming met de wil van de Almachtige Schepper: door mezelf te beschermen tegen de Jood, vecht ik voor het werk van de Heer."*

Alhoewel de nazipartij in wezen antidemocratisch is, namen ze wel deel aan verschillende democratische verkiezingen in de jaren '20, maar zonder veel succes. Ondanks het veelvoud aan economische en sociale problemen in Duitsland haalde de partij slechts 3% bij de nationale verkiezingen van december 1924 en slechts 2,6% in 1928. De doorbraak kwam er echter na de Grote Depressie die nog meer economisch leed had teweeggebracht. De nazipartij haalde 18,3% van de stemmen in de Reichstag verkiezingen van september 1930 en werd zo de tweede grootste partij in de Rijksdag na de sociaal-democraten. Bij de verkiezingen van 31 juli 1932 haalde de NSDAP 37,4% van de stemmen en werd de sterkste partij in Duitsland.

Filosofie en praktijk van de eugenese

Geef de scholieren de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en vraag hen om teksten uit te kiezen over eugenese. Als ze niet beschikbaar zijn, kunt u een algemene omschrijving geven, gebaseerd op de tekst hieronder. Vraag de scholieren om in groepjes hun idee vast te leggen over welke rechten uit de Verklaring geschonden worden door de filosofie of de praktijk van eugenese.

Tijdens de jaren '20 won de pseudo-wetenschappelijke rassenstudie aan populariteit, vooral in Europa en Noord Amerika. Eugenese is de studie en praktijk van het selectief kweken van menselijke wezens. De term werd bekend door Sir Francis Galton in 1880, die eugenese definieerde als "de studie van alle factoren onder menselijke controle die de raciale kwaliteit van de toekomstige generaties kunnen bevorderen of benadelen". Het opzet was om de 'zwakkere' individuen te weerhouden om kinderen te krijgen zodat de menselijke genen sterker zouden worden.

Een ondertoon van raciale suprematie en zuiverheid van ras was duidelijk aanwezig en de principes van eugenese beïnvloedden de leidende nazi's. Het is vanzelfsprekend dat de overtuigingen en praktijk van eugenese aanvallen impliceerde op fundamentele rechten. Er was sprake van schending van het recht op leven, het recht op het stichten van een gezin en de vrijheid om niet gediscrimineerd te worden. Tegenwoordig is er nieuwe reden tot bezorgdheid over eugenese in verband met de ethische en morele gevolgen van de ontwikkeling van gentechnologie, genetische modificatie en het klonen van mensen.

1933-1939 De voorbereiding van de Holocaust

Na een reeks verkiezingen in 1932 werd de nazipartij de grootste partij van Duitsland, alhoewel het de meerderheid van stemmers niet kon overtuigen en in populariteit daalde. Desalniettemin duidde de president Hindeburg op 30 januari 1933 Hitler aan als Rijkskanselier. De gevolgen waren van onmiddellijke aard. De antidemocratische gevoelens van de nazileiders werden vertaald in antidemocratische handelingen die de nazigreep op de samenleving vestigde om alle oppositie te elimineren.

Door uitzonderingswetten te gebruiken werden beperkingen ingevoerd in de vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en vrijheid van vereniging en vergadering. Alle sporen van democratie en fundamentele rechten van de Duitse burgers werden verwijderd. Een aantal decreten van 28 februari 1933 verwijderden belangrijke burgerlijke vrijheden met als voorwendsel dat het land onder bedreiging was van een coup. Politieke tegenstanders werden gearresteerd en naar interneringskampen gestuurd waar ze geen gevaar betekenden voor de regering. De Machtigingswet van 23 maart 1933 gaf het kabinet de autoriteit om wetten te bepalen zonder de deelname van het *Rijksdag* voor een periode van vier jaar. Er werd een dictatuur gevestigd.

De eliminatie van alle oppositie en persvrijheid liet de naziregering toe om alle levenssferen te domineren, zelfs de inhoud van formele en non-formele educatie voor haar jonge burgers. Regeringspropaganda kwam ongehinderd in de publieke sfeer en bedroeg steeds zwaardere straffen. Veel van deze propaganda was in wezen antisemitisch. Het bleek succesvol en diende als rechtvaardiging voor de maatregelen tegen de Joodse bevolking. Stap voor stap werden de Joden gescheiden van hun buren en weggehaald van alle instellingen van de gemeenschap. Hun fundamentele rechten werden zodanig uitgehold dat overleven moeilijk werd.

De Neurenbergwetten van 1935 vertegenwoordigden een belangrijk moment in de geschiedenis van de achtervolging van de Duitse Joodse bevolking en de tenuitvoerbrenging van de nazistische raciale ideologie. Onder andere werden de wetten uitgevaardigd die bepaalden volgens “bloedrelaties” wie Duitser kon zijn en wie niet.

Tijdlijn als handig werktuig

Tijdlijnen zijn handig om een overzicht te creëren van historische gebeurtenissen. Door politieke veranderingen, wetgeving en individuele levens van mensen te volgen op een tijdlijn kunnen de leerlingen een chronologisch beeld krijgen van de gebeurtenissen. Toch moet men opletten dat men niet de indruk wekt dat de gebeurtenissen onvermijdelijk plaatsvinden volgens dit schijnbaar lineaire pad.
In het Anne Frankhuis in Amsterdam wordt aan scholieren van 10 tot 14 jaar gevraagd om 7 of 8 foto's van Anne Franks familiegeschiedenis naast hetzelfde aantal foto's van de historische gebeurtenissen van de Holocaust te plaatsen. De foto's illustreren gebeurtenissen zoals het aan de macht komen van de nazi's, de novemberpogrom (eufemistisch verwijzen de daders naar deze gebeurtenis als *Kristalnacht*) en de Duitse invasie van Nederland. Leerlingen werken in kleine groepjes om de foto's op een tijdlijn te plaatsen die begint in 1929, het jaar van de geboorte van Anne Frank, tot het einde van de jaren '40. De foto's worden op de gemeenschappelijke tijdlijn geplaatst en de leerlingen en de docent bespreken de gebeurtenissen en hun impact op de familie Frank. Dit helpt om eerder abstracte conclusies die werden getrokken te concretiseren.
Om een thema in te voeren en meer te weten te komen over de interesses en kennis van deelnemers bieden collega's van het Buchenwald Memorial in Duitsland 100 foto's en schilderijen die situaties uit de geschiedenis van de plaats Buchenwald naleven.
De beschrijvingen van de deelnemers bieden aanknopingspunten om de geschiedenis van Buchenwald van de jaren '30 tot het heden in een veelvoudig perspectief te benaderen: de »

Ontkennen van de rechten van de Joden in nazi-Duitsland

Een methode om het stap voor stap ontkennen van de rechten van de Joden te bestuderen is de volgende. Hieronder staat een korte lijst van de beperkingen die golden voor de Joden van 1933 tot 1940. Geef de leerlingen (in groepjes van 4) de volgende lijst van beperkingen van mensenrechten in willekeurige volgorde. Vraag hen dan om ze in de juiste volgorde te plaatsen. Vraag hen daarna om samen vier "categorieën beperkingen" te maken en de beperkingen in deze vier categorieën te plaatsen. Laat ze de categorieën die ze hebben gevonden met de anderen vergelijken. In de volgende stap gaan de leerlingen voor elke categorie zoeken welke beperkingen, in hun visie, in die tijd de grootste gevolgen hadden voor een jonge persoon van hun leeftijd en waarom. Tenslotte moeten ze bespreken wat volgens hen het naziregime wilde bereiken met deze stap-voor-stap-beperkingen.

1933

- Joodse onderwijzers worden verbannen uit de staatsscholen
- Het is voor Joodse advocaten verboden om hun beroep uit te oefenen
- Joden krijgen niet het recht een ziekteverzekering te hebben
- Joodse functionarissen worden ontslagen
- Joden mogen niet meer zingen in een koor
- Joden mogen niet meer naar het strand

1935

- Joodse muzikanten mogen hun beroep niet uitoefenen
- Joden mogen alleen op speciale banken in het park zitten
- Joden mogen niet meer met niet-Joden trouwen
- Joden verliezen hun (Duitse) nationaliteit

"Adolf Hitler luistert naar de uitslagen van de parlementsverkiezingen begin 1933. Niet lang daarna werden alle politieke partijen verboden, behalve de nationaal-socialistische partij."

(Foto: USHMM)

Het huwelijk tussen "Joden en Duitsers" werd verboden. Het is opmerkenswaardig dat de Joden een aantal rechten kregen die men kan beschouwen als helemaal geen rechten. Deel 4 van de Wet ter bescherming van Duits bloed en Duitse eer:

1. *Het is voor Joden verboden de nationale vlag van het* Reich *of de nationale kleuren te dragen of uit te hangen.*

2. *Ze krijgen wel de toestemming de Joodse kleuren te dragen of uit te hangen. Dit recht is beschermd door de staat.*

Aangezien er geen stemmen van protest klonken toen deze maatregelen werden ingevoerd, versterkte de antisemitische propaganda de reeds bestaande anti-Joodse gevoelens van de Duitse bevolking. De Joden werden zelf verantwoordelijk geacht voor het feit dat het leven voor hun moeilijker werd . Dit "beschuldigen van het slachtoffer" overheerste het discours van die tijd. Zelfs van de eerste massamoorden en arrestaties van Joden in heel Duitsland tijdens de pogrom van 9-10 november 1938 kregen de Joden de schuld.

» methode zelf helpt om te begrijpen dat er geen "geschiedenis van Buchenwald" bestaat maar vele verhalen van betrokkenen: wetenschap en kunst ondersteunen een debat over verschillende perspectieven en de werkelijke betekenis van deze verhalen en ontwikkelingen voor de deelnemers. Daarna worden de beelden met magneten op een tijdlijn aan de muur vastgemaakt: sommige momenten zijn goed gedocumenteerd, terwijl andere tijdsperioden leeg blijven: kennis is afhankelijk van interesses en men kan zien hoe verschillende groepen beelden beschrijven afhankelijk van hun versie van het verleden. Deze methode biedt een wijde verscheidenheid om de deelnemers, hun standpunten en opinies te betrekken en om de ontwikkeling van normen die tot oneerlijkheid en misdaad leiden (zoals de nazi ideologie) voor te stellen, met elkaar te verbinden, en te bespreken, maar ook de oorsprong van mensenrechten als een instrument om gerechtigheid en gelijkheid te steunen. Een tijdlijn van de jaren '20 tot aan het einde van de jaren '40 zal laten zien hoe de rechten van de Joden en andere groepen door wetgeving werden ontnomen en geeft ook een beeld van het naoorlogse werk om verdragen op te stellen om de mensenrechten te beschermen.

Joodse kunst- en antiekhandelaars mogen niet meer werken
Jonge Joden krijgen geen toestemming om samen te komen in groepen van meer dan 20
Huwelijken tussen Joden en niet-Joden worden ongeldig verklaard

1936
Joden worden verplicht om hun schrijfmachines in te leveren
Joden moeten hun fietsen inleveren
Joden moeten hun grammofoonplaten inleveren
Journalisten moeten bewijzen dat ze van Arische afkomst zijn tot voor 1800

1937
Joden mogen niet aan de universiteit promoveren

1938
Joden mogen geen land meer bezitten
Joodse bezittingen kunnen opgeëist worden door de regering
Joodse straatnamen worden gewijzigd
Joodse dokters mogen niet langer praktiseren
Joodse kinderen mogen niet meer naar Duitse scholen
Joden worden verplicht om de extra namen Israël voor mannen en Sara voor vrouwen aan hun naam toe te voegen
Joden mogen niet meer alleen een zaak bezitten
Joden mogen niet langer vrij kiezen waar ze zich vestigen

1939
Joden mogen geen radio meer hebben
Joden mogen na 8 uur 's avonds niet meer buiten komen
Joden kunnen verjaagd worden uit hun woning zonder reden of waarschuwing

Van Neurenberg tot Den Haag

Donderdag 14 februari 2002. Een Bosnische vrouw huilt terwijl ze op televisie naar de oud-president van Joegoslavië Slobodan Milošević kijkt tijdens diens proces voor het tribunaal van de Verenigde Naties voor oorlogsmisdaden in Den Haag. Ze bevindt zich in een vluchtelingencentrum in Tuzla voor weduwen uit Srebrenica. Alle mannen in haar familie zijn vermist sinds het bloedbad in Srebrenica. Milošević werd beschuldigd van het plegen van oorlogsmisdaden tegen niet-Serviërs in Kosovo, Kroatië en Bosnië, waaronder het bloedbad in Srebrenica.

(Foto: Amel Emric)

De Neurenbergprocessen en het Verdrag van Rome

De Neurenbergprocessen definieerden de misdaden tegen de mensheid als moord, slavernij, deportatie en gelijkaardige handelingen tegen de burgerbevolking. De acties die in de concentratie- en uitroeïingskampen werden ondernomen, alsook de vervolging op basis van politieke, racistische en religieuze overtuigingen werden inbegrepen. Individuele moorden, massamoorden die in gang gezet werden door de SS troepen en de *Einsatzgruppen* of paramilitaire eenheden werden aangepakt, evenals de vernietiging van de twee Tjechische steden Lidice en Lezáky in juni 1942 en de Franse stad Oradour-sur-Glane in juni 1944.

Volgens het Verdrag van Rome van 17 juli 1998 dat de acties van het Internationaal Strafhof behandelt, vormen de misdaden tegen de mensheid, genocide en oorlogsmisdaden nu de misdaden tegen het eerstelijns internationaal recht, de Universele Rechtspraak. Met andere woorden, een dader kan veroordeeld worden voor zijn misdaden in alle landen, ongeacht of daar een verdrag werd goedgekeurd. Staten zijn zo gerechtigd om de verdachten van de misdaden aan te houden, ongeacht de plaats waar de misdaad werd gepleegd en ongeacht de nationaliteit van de daders of slachtoffers. Niet alle landen hebben het verdrag geratificeerd.

De Holocaust en de Tweede Wereldoorlog hadden langetermijngevolgen voor hoe de wereld nadien aangelegenheden inzake rechten en plichten waarnam over de nationale grenzen heen. Een van de belangrijkste gebeurtenissen in deze transformatie was de oprichting van de gerechtshoven voor oorlogsmisdaden in Neurenberg tussen 1945 en 1949.

De gerechtshoven kwamen tot stand naar aanleiding van de overeenkomst tussen de geallieerden en de effectieve richtlijnen die werden gepubliceerd in Londen op 8 augustus 1945. Een totaal van 13 processen werden gehouden tegen mensen die beslissingen hadden genomen, bevelen hadden gegeven en die van misdaden tegen de mensheid, oorlogsmisdaden en misdaden die indruisten tegen internationale verdragen. Ook werd er besloten om diegenen te vervolgen die actief waren in de administratieve departement en de misdaden ondersteunden, bijvoorbeeld het Economische en Administratief Hoofdbureau van de SS (SS WVHA) dat de concentratiekampen beheerde, waaronder Auschwitz-Birkenau.

Zij die vervolgd werden brachten als verdediging aan dat ze handelden in overeenstemming met de wetgeving van het Derde Rijk. Voor sommige misdaden die aanleiding waren tot veroordeling was de wetgeving reeds in werking voor 1939, voor andere misdaden bestond er geen wetgeving op het ogenbik dat ze gepleegd werden.

Integriteit van menselijk leven gaat boven alles

De vraag hoe iemand met terugwerkende kracht verantwoordelijk gesteld kan worden is complex, maar het idee dat de integriteit van het menselijke leven een onvervreemdbaar natuurlijk recht is, was een belangrijk uitgangspunt voor de Neurenbergprocessen. Dit betekent dat, ongeacht wat de meerderheid van de samenleving denkt of hoe mensen kiezen te handelen, de integriteit van de mens boven alle specifieke wetten en politiek gaat. Het idee is dat misdaden tegen de mensheid altijd misdaden zijn, ongeacht of er overeenkomsten of sociale contracten bestaan in de samenleving waar ze gepleegd worden.

Dit principe en de manier om menselijk leven te definiëren, en daarbij onze verantwoordelijkheid ervoor, is fundamenteel voor hoe we mensenrechten vandaag de dag waarnemen en ervaren, zowel in het internationaal recht als in de nationale wetgeving.

Internationale verdragen en overeenkomsten die de relaties tussen staten tussen staten en hun burgers regelen worden internationaal recht genoemd. Deze wetten zijn de erkenning dat bepaalde misdaden zo ernstig zijn dat ze de soevereniteit van de naties te boven gaan en dat tussenkomt van andere staten nodig is.

Toen het Handvest van de VN geldig werd in 1945, legde het de basis voor het geschreven internationaal recht. Dit werd gevolgd door het oprichten van het Internationale Gerechtshof, de VN Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Genocideverdrag, het Joegoslavië-tribunaal (ICTY), het Rwanda-Tribunaal (ICTR) en het Internationaal Strafhof.

In 2002 werd het Internationaal strafhof (ICC) opgericht als een permanent tribunaal om mensen te vervolgen voor genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden wanneer de staten waar de misdaden gepleegd werden niet in staat zijn de daders te vervolgen of ze niet willen vervolgen. Het tribunaal is wettelijk geregistreerd in Den Haag, Nederland.

Coming to Justice
Coming to Justice is een internationaal project voor jongeren van 17 en ouder dat verschillende keren per jaar plaatsvindt in Amsterdam en Den Haag. Het wordt georganiseerd door het Anne Frankhuis en brengt ongeveer 25 leerlingen samen uit verschillende landen om kwesties te bespreken die verband houden met onrecht, gerechtigheid en oorlogsmisdaden. Het hoogtepunt van het vierdaagse programma is een uitstap naar het Joegoslavië-tribunaal (ICTY) in Den Haag, waar de leerlingen getuigen kunnen zijn van een reëel proces van een verdachte die beschuldigd is voor het plegen van oorlogsmisdaden.
Het vierdaagse programma, dat meestal plaatsvindt in het Anne Frankhuis, wordt als volgt georganiseerd:
Dag 1: Verkenning van onrecht, gerechtigheid, de Holocaust, de Neurenbergprocessen. Hoofdvraag: Kwam men tot gerechtigheid? En voor wie?
Dag 2: Het conflict van de Balkan bestuderen – achtergrond van het conflict.
Dag 3: Bezoek aan het Tribunaal van oorlogsmisdaden in Den Haag; nabespreking met een expert.
Dag 4: Ontmoeting met overlevenden van de Holocaust en een van de oprichters van de Servische leerlingenbeweging OTPOR (in het Nederlands: Verzet), die was betrokken bij de strijd om de president van de Federale Republiek Joegoslavië, Slobodan Milošević, te verdrijven.
Beoordelingen van het project tonen aan dat de leerlingen dit als een van de meest veelbetekenende ervaringen uit hun schooltijd beschouwen omdat ze een blik in de geschiedenis in wording konden werpen. Uit evaluaties blijkt eveneens dat het begrip van de leerlingen over gerechtigheid en onrecht complexer wordt door dit proces.

Patronen van continuïteit

Lesgeven over de Holocaust heeft niet alleen als doel historische informatie te verspreiden, maar tevens wil het een perspectief op de hedendaagse situatie aanreiken. Dit kan door het belichten van racisme en xenofobie, tegengaan van vooroordelen of leerlingen te overtuigen over hun eigen visie en interpretatie van de gebeurtenissen te reflecteren. Leerlingen die deelnamen aan de gesprekken die dit handboek voorafgingen benadrukten het belang om te kijken naar hedendaagse kwesties.

In het Europa van vandaag distantiëren de meeste mensen zich van de ideeën die werden ontwikkeld door het naziregime tijdens de jaren '30 en '40. Hoe dan ook blijft de visie op de mensheid en de waarden die aan de basis van de nationaalsocialistische politiek liggen op vele plaatsen voortbestaan. Antisemitisme, racisme, xenofobie, vooroordelen tegenover Roma, homofobie en andere vormen van intolerantie, vooroordelen en stigmatisering, flakkeren met geregelde intervallen op in alle Europese landen.

De studie van de Holocaust en de naziperiode impliceert uiteraard de studie, de theorie en de toepassing van deze ideeën. Het onderzoeken van de evolutie tot 1939 kan aantonen dat meerdere ideeën deel uitmaken van een Europees historisch concept, dat reeds lang aanwezig was. Deze traditie was noch ingevoerd door de nazi's noch eindigde het bij hen, maar het werd toen in zijn meest extreme vorm uitgedrukt.

Door de geschiedenis te bestuderen krijgt men geen pasklare antwoorden op hoe die ideeën vandaag de dag bestreden kunnen worden. De historische context is anders. We kunnen echter bestuderen hoe de ideeën en waarden geïntegreerd werden in de historische context en hoe ze onze tijdgenoten beïnvloeden. Zelfs als de omstandigheden vandaag de dag anders zijn, kunnen we vele van de ideeën terugvinden. We kunnen het racisme van vandaag de dag niet gemakkelijk verwerpen door te zeggen dat onze wereld heel anders is dan die van de jaren '30 – want de ideeën zijn gelijkaardig en lijken moeilijker te veranderen dan de socio-politieke en economische omgeving.

De geschiedenis laat ons de potentiële gevolgen zien wanneer ideeën van dit soort niet serieus worden genomen en op tijd worden tegengehouden.

Nadruk op etnische diversiteit

De *Risiera di San Sabba*-gedenkplaats ligt in Trieste, Italië. Deze voormalige rijstwasfabriek werd door de Nazi's gebruikt als gevangenis, ondervragingsplaats en transit camp van 1943 tot 1945. Bijna 20 000 mensen werden er gevangen gehouden. Het kamp was uitgerust met een crematorium en duizenden politieke tegenstanders, leden van het Italiaans, Sloveens en Kroatisch verzet, werden er gemarteld en gedood, samen met tientallen Joden. Duizenden gevangenen werden in het transitkamp vastgehouden omwille van hun ras of politieke overtuigingen, voordat ze elders gedeporteerd werden naar uitroeiingkampen en concentratiekampen.

Het gebied rond Trieste wordt reeds eeuwenlang gekenmerkt door etnische diversiteit en tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw ontstond er een etno-territoriaal conflict tussen Italiaanse nationalisten, Slovenen en Kroatische nationalisten.

De tentoonstelling op de gedenkplaats en de plaats zelf legt niet enkel de nadruk op de Holocaust zelf, maar ook op de Italiaans-Slavische co-existentie in de regio. Dit houdt in de wrede onderdrukking van de Slavischsprekende bevolking door het fascistische regime en ook de extreem gewelddadige behandeling van de burgerbevolking met de anti-partizanen strijd tijdens de Duitse bezetting. Risiera di San Sabba helpt de bezoekers op een kritische wijze te kijken naar verschillende nationalistische maatregelen in de geschiedenis van de regio in de twintigste eeuw.

Racisme

Racisme is het idee dat verschillende menselijke karaktertrekken, vaardigheden enz. steevast van "raciale" oorsprong zijn en dat er superieure en inferieure "rassen" zijn. Biologisch racisme ontstond in de 17e en de 18e eeuw en speelde een cruciale rol om enerzijds de onderdrukking van volkeren en bevolkingsgroepen, die reeds bestond, te rechtvaardigen, en anderzijds te verlengen en te intensifiëren. Wat de Duitse nazipartij betreft was racisme absoluut fundamenteel onderdeel van hun wereldvisie. Ze zetten biologische eisen op voor het lidmaatschap van de groep van "superieure menselijke wezens" ("Herrenmenschen") en ze stelden de anderen, voornamelijk Joden, voor als een afzonderlijk "ras" dat onder geen beding deel kon worden van de gemeenschap van hun eigen mensen. Deze biologische visie had directe gevolgen voor de manier waarop de wetgeving werd gebruikt om te definiëren wie Jood was omdat er reeds een onderscheid werd gemaakt tussen "volle Joden" en Mischlingen", dat wil zeggen "gedeeltelijke Joden". Het idee dat de biologische oorsprong van een individu cruciaal is voor lidmaatschap van een groep is nog steeds voorkomend in meerdere chauvinistische bewegingen in Europa. Vandaag de dag is het echter veel gebruikelijker om referenties te gebruiken als "onveranderlijke culturele verschillen" om gemeenschappen onder te verdelen en de exclusie en de ontkenning van rechten te rechtvaardigen.

Grafsteen van een joodse soldaat op een joodse begraafplaats, door rechts-extremisten beklad met hakenkruizen en fascistische symbolen.

(Foto: Corbis)

Antisemitisme

Jodenhaat bestond in de Christelijke wereld sinds het Christendom werd opgericht als eigen religie buiten het Judaïsme. Antisemitisme kan gedefinieerd worden als alle daden of houdingen die gebaseerd zijn op de visie van een sociaal subject (individu, groep of instelling) als "de (sluwe, corrupte, samenzwerende, enz.) Jood" – met "de Jood" als imaginair figuur uitgevonden door de antisemitische ideologie. Voor een diepgaandere discussie over de kwestie van het definiëren van antisemitisme kan men het FRA rapport *Manifestations of Antisemitism in the EU 2002–2003* bekijken dat werd gepubliceerd in 2004.

De Joden beschuldigen van de verantwoordelijkheid voor de dood van Jezus, drinkwater te vergiftigen of rituele moorden te plegen, zijn beschuldigingen die mensen hebben aangewend om de haat over de eeuwen heen op te drijven dat is ontaard in pogroms en fysieke aanvallen tegen Joden.

In de negentiende eeuw, toen de interesse om mensen in verschillende rassen te classificeren opkwam, werden de Joden als een apart ras gekenmerkt. Wilhelm Marr, een Duitse journalist verzon de term "antisemitisme" in 1879 en zodoende ontwierp hij een concept voor alle gedachten, ideeën en gevoelens die tegen de Joden gericht waren.

Het gevaar van het antisemitisme was niet enkel de beschuldigingen zelf of de antisemitische propagandisten maar vooral het feit dat deze ideeën zo wijd aanvaard werden door mensen die eigenlijk eerder onverschillig waren ten opzichte van Joden. Daarom was het, na het verliezen van de oorlog in 1918, gemakkelijk voor de antisemieten in Duitsland om Joden ervan te beschuldigen dit verlies te hebben veroorzaakt, door tijdens de oorlog enkel aan zelfverrijking te doen en niet loyaal te zijn aan Duitsland.

Antisemitisme is ook vandaag nog springlevend. Het is onmogelijk te zeggen dat antisemitisme en racisme hetzelfde zijn omdat antisemitisme gebaseerd is op specifieke ideeën zoals bijvoorbeeld het geloof dat Joden de wereld controleren en domineren.

Discriminatie van Roma en Sinti

Het nazibeleid tegen Roma/Sinti was minder systematisch en werd door de nazileiders niet op dezelfde manier en op dezelfde schaal uitgevoerd als het beleid tegen Joden. Sommige nazi's, zoals het hoofd van de SS, Heinrich Himmler, zagen de Roma/Sinti min of meer als de oorsprong van het Arische ras. Deze totaal onwetenschappelijke houding leidde tot een ambivalente politiek. Aan de ene kant werden de zogenaamde "volbloed" Roma/Sinti gevangengenomen en vormden ze een soort antropologische onderzoeksbasis, terwijl ze aan de andere kant geclassificeerd werden als "minder dan menselijk" en blootgesteld aan volledige genocide.

Onderzoek van racistische argumentatie toen en nu

Vraag leerlingen krantenartikels, brieven, en propaganda van de jaren '30 te vergelijken met persberichten, pamfletten en websites van vandaag. Concentreer op het soort argumenten die de mensen gebruikten in het schrijven over kwesties zoals vluchtelingen of leden van minderheidsgroepen in het algemeen en bestudeer waarvan deze groepen werden beschuldigd en hoe ze werden beschreven. Vraag de leerlingen zowel de gelijkenissen als de verschillen op te schrijven. Dit zal hen toelaten te zien hoe de argumenten veranderd zijn en het zal hen helpen om nieuwe racistische stromingen te herkennen. Moedig hen aan te onderzoeken hoe de omstandigheden voor het uiten en waarmaken van ideeën zijn veranderd. Het FRA werkt aan, voor en met de media om tot een mediakritischere houding te komen bij mediaconsumenten en tot een beter mensenrechtenbewustzijn bij mediawerkers. Meer informatie is te vinden op de FRA-website: **www.fra.europa.eu.**

Djakovica in Kosovo, 1999. Roma's beschuldigd van collaboratie met de Serviërs tijdens de Balkanoorlog worden door VN-soldaten beschermd tegen aanvallen door Albanezen.

(Foto: Sven-Erik Sjöberg)

Er zijn meerdere belangrijke redenen waarom de nazipolitiek jegens de Roma/Sinti gewijzigd werd van een racistische en antropologische internering die tegengesteld was aan de internationale wetgeving tot genocide. Een van de voornaamste redenen was de werkwijze van de mobiele massamoordeenheden die op het oostfront werkzaam waren. Wanneer deze eenheden bevelen ontvingen om verdachten van sabotage of politieke vijanden op te speuren was het normaal, gegeven hun eigen vooroordelen en haat jegens de Roma/Sinti dat ze de Roma/Sinti aanvielen zonder enige reden. Dit kwam vaak neer op standrechtelijke executies. Op 16 december 1942 gaf Himmler opdracht om alle "zigeuners die nog in het "Duitse Rijk" leefden naar Auschwitz te deporteren.

De op vooroordelen gebaseerde houding die onder de daders heerste tegenover Roma/Sinti, bestond reeds voor de nazi's de macht grepen en bestaat vandaag de dag nog steeds. Terwille van een goed begrip van de historische processen moeten we het onmiddellijke effect onderzoeken van deze houdingen op de genocide van de Roma/Sinti. We moeten in ons mensenrechtenwerk eveneens onderzoeken hoe deze houdingen vandaag de dag nog steeds voortleven in verschillende Europese landen. Het historisch verband is duidelijk. Het Romavolk werd gedwongen om een zwarte driehoek op hun kampuniform te dragen. Deze kleur liet zien dat ze behoorden tot de zogenaamde "asociale" groep. Vandaag de dag wordt het Romavolk nog steeds algemeen beschouwd als vreemdelingen en buitenstaanders van de samenleving.

In vele landen werden de overlevenden van de Romagenocide eerst niet erkend als slachtoffers van racistische vervolging en het duurde jaren voordat ze financiële compensatie kregen voor hun lijden. Ze werden nooit gecompenseerd voor de paarden die ze verloren, de huizen of woonwagens die gesloopt werden. Vele dokters in Duitsland en Oostenrijk weigerden de aandoeningen van de overlevenden te erkennen als langetermijngevolgen van de gewelddadige behandeling in de concentratiekampen. Pas vanaf de jaren '90 werd de "vergeten" genocide tegen de Roma/Sinti herdacht.

Ook vandaag zijn de Roma nog het slachtoffer van discriminatie en racistische misdaden in veel EU-lidstaten. In 2009 werden de resultaten van de EU-MIDIS-enquête van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten bekend, een enquête onder meer dan 23 000 leden van etnische minderheden met een immigratieverleden over hun ervaringen met discriminatie in de Europese Unie. Die resultaten laten zien dat de Roma dagelijks te maken hebben met ernstige vormen van discriminatie en vervolging. Van elke twee ondervraagde Roma was er één ten minste eenmaal gediscrimineerd in de voorafgaande 12 maanden. Die gediscrimineerde Roma hadden gemiddeld 11 keer te maken met discriminatie in een periode van 12 maanden. Discriminatie en uitsluiting doen zich in alle sectoren van het leven voor: in het onderwijs, in werkgelegenheid, huisvesting, gezondheidszorg en de toegang tot diensten.

Voor meer informatie over de geschiedenis van de Roma, bezoek de websites van de Raad van Europa. **www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoCulture_en.asp** (EN) biedt documenten over de geschiedenis van de Roma in Europa; op **www.romagenocide.org/** vindt u meer informatie over de op de Roma gepleegde genocide.

Neonazisme en rassenextremisme

De wens van de daders is in het laatste stadium van de genocide de misdaad te verbergen en te ontkennen. Op basis daarvan moeten we de ontkenning van de Holocaust begrijpen. Zonder het noodzakelijkerwijze zelf te beseffen vormen ontkenners van de Holocaust een deel van het genocideproces.

Neonazisme en rassenextremisme, die zowel antisemitisme en xenofobie als racisme op hun agenda hebben staan, komen vandaag de dag op vele plaatsen in Europa voor. Hun haat voor etnische minderheden is een drijvende kracht die sympathisanten aantrekt en hen toelaat om organisaties te vormen. Afgezien van enkele uitzonderingen hebben ze niet de ambitie mensen te doden maar willen de rechten en vrijheden van minderheden inperken of deze groepen uitstoten uit wat ze beschouwen als "hun land" of "hun Europa".

De drijvende kracht achter de Holocaust, zoals bij andere genociden, was de wens een groep mensen uit te roeien. Wat dit uitroeien betekent varieert naargelang het moment en betekent niet per se massamoord. Het doel is de groep(en) die gehaat wordt(en) door de daders (of toekomstige daders) onzichtbaar te maken. Methoden om die onzichtbaarheid te bekomen kunnen gaan van beperkingen op het recht om met de eigen identiteit te leven tot beperkingen van het recht op leven zelf.

Docenten die dit soort kwesties willen bespreken moeten er op letten niet te moraliserend tewerk te gaan. Het is belangrijk dat men de leerlingen aanzet tot zelfstandig nadenken en eigen conclusies te trekken, eerder dan hen naar een analyse te leiden met slechts één oplossing. Deze aanpak vereist wel dat de leerlingen deelnemen met een reële wens om te begrijpen, eerder dan snel door de verplichte leerstof te willen gaan. Docenten moeten plaats voorzien zodat de leerlingen directe vragen, die voortkomen uit nieuwsgierigheid en interesse om inzicht te krijgen, aan bod kunnen komen. De leerlingen en de docent kunnen historisch materiaal zoeken dat kan helpen deze vragen te beantwoorden. In dit stadium is het de taak van de docent om kennis aan te bieden over de historische context en een aanzet te geven tot het stellen van vragen over de intenties en de mogelijkheden voor actie – en daarbij verantwoordelijkheid – van de daders en toeschouwers.

In de gesprekken die tijdens de voorbereiding van dit handboek werden gehouden stelden veel leerlingen vragen over de parallellen tussen historische kennis en de hedendaagse situatie. De Italiaanse leerlingen vonden dat er nood was aan een actualisering van de lessen over de Holocaust om ervoor te zorgen dat ze kunnen leren hoe ze best omgaan met de minderheidsgroepen en migrantengemeenschappen. Deense scholieren die over de Holocaust hadden geleerd, hadden ook interesse in meer vergelijkende studies die meer nadruk leggen op het heden en op de processen die voorkomen in verschillende genociden, zoals bijvoorbeeld ontmenselijking.

Facing History and Ourselves
Facing History and Ourselves is een organisatie die de leerlingen aanzet om verschillende vormen van inter-groepsconflicten te bestuderen met als doel een veelvoud aan perspectieven te ontwikkelen, kritisch te denken en morele beslissingen te nemen. Het educatieve doel is het stimuleren van het denken over oorzaken en gevolgen van vooroordelen, discriminatie en groepsgeweld. *Facing History and Ourselves* neemt voorbeelden uit verschillende tijden en geografische gebieden met de nadruk op de Holocaust. Ze bieden lesplannen, studiegidsen en educatieve programma's voor docenten aan: **www.facinghistory.org.**

Een ervaring die iets bijbrengt

Ieder jaar bezoeken miljoenen jonge Europeanen gedenkplaatsen en musea die verbonden zijn aan de Holocaust en andere nazimisdaden. Het Auschwitz-Birkenau Rijksmuseum in Polen telt bijvoorbeeld meer dan 1,1 miljoen bezoekers per jaar, het Anne Frankhuis in Nederland krijgt bijna 1 miljoen bezoekers per jaar, de gedenkplaats van het concentratiekamp in Dachau, Duitsland, ongeveer 800.000 per jaar en de Terezin-gedenkplaats in Tsjechië, de Shoah-gedenkplaats in Frankrijk en de Mauthausen-gedenkplaats in Oostenrijk zien elk jaarlijks ongeveer 200.000 bezoekers.

Op veel gedenkplaatsen en musea is meer dan de helft van de bezoekers jonger dan 18 jaar. De meesten van hen komen in het kader van schoollessen. Onderwijs over de Holocaust is in veel landen verplicht en sommige regeringen raden ook aan om historische plekken te bezoeken.

Een bezoek aan een gedenkplek, maar ook aan een historisch museum, laat vaak een blijvende indruk op een leerling. In veel gevallen vormt de plek fascinerend bewijs voor feiten die op school zijn geleerd. Het biedt ook de mogelijkheid voor verheldering en iets te ervaren dat je op geen andere manier kan ervaren, zoals bijvoorbeeld de enorme uitgestrektheid van doods- en concentratiekamp Auschwitz-Birkenau tegenover het zeer kleine terrein van het doodskamp Belzec, allebei op Pools grondgebied. Deze ervaring geeft inzicht in de organisatie en routineuze elementen van de genocide. Auschwitz-Birkenau had meerdere functies en ontwikkelde zich in de loop van tijd van een concentratiekamp tot een combinatie van doodskamp en concentratiekamp. In doodskamp Belzec werd van het begin af aan verwacht dat niemand de nacht zou overleven en zodoende had men er slechts weinig gebouwen nodig.

De manier van lesgeven op een historische plek of museum verschilt in meerdere aspecten van lesgeven in de klas. Gedenkplaatsen en musea bieden unieke leermogelijkheden. De leerling kan de plek bestuderen, evenals de overgebleven sporen in de vorm van artefacten en structuren. De leerling kan er tentoonstellingen zien, authentieke documenten bestuderen en gedenktekens bezoeken.

Aandacht voor de geschiedenis van de gedenkplek

Tijdens het bezoek aan de gedenkplek ligt de nadruk vaak op de specifieke plaats, samen met de feiten, de verhalen en individuen die verbonden zijn aan die plek. In groepsdiscussies die in 9 Europese landen werden gevoerd wezen zowel leerlingen als docenten op het feit dat het belangrijk is te concentreren op de geschiedenis van de plek tijdens het bezoek zelf. Het is daarom van belang dat de docent de leerlingen voor het bezoek al voorbereidt, om hen de mogelijkheid te geven het bezoek in zijn historische context te plaatsen en om eveneens na te kunnen denken over vragen omtrent mensenrechten.

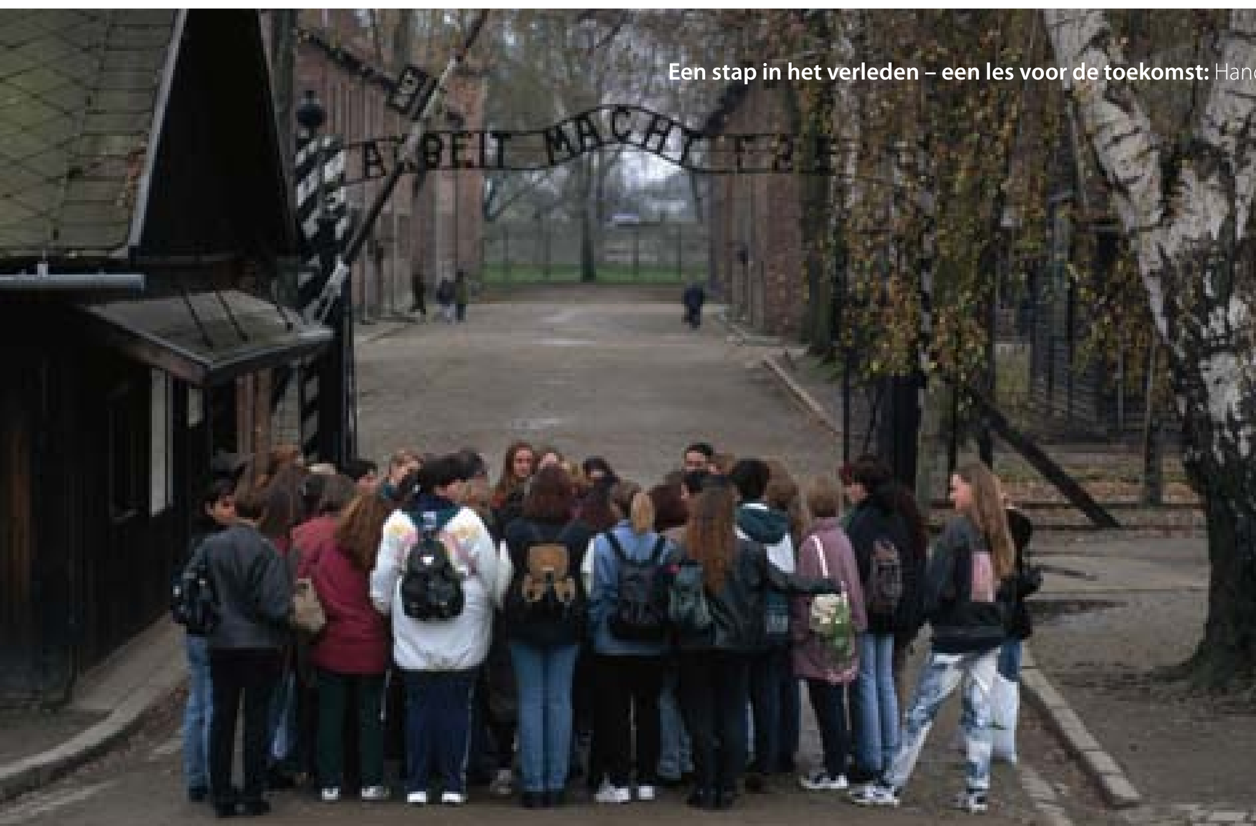
Een aspect dat door de leerlingen werd aangegeven was het risico dat het bezoek slechts een ritueel zou kunnen worden. Als leerlingen niet begrijpen waarom ze daar zijn en wat er van hen verwacht wordt, dan kan een bezoek aan een authentieke plek zoals een voormalig concentratiekamp een negatieve ervaring worden.

Plaatsen en musea in Europa

De meerderheid van Europese landen hebben organisaties die de taak hebben de herinnering aan de slachtoffers van de Holocaust en andere nazimisdaden te bewaren en te onderwijzen over de nazidictatuur en de Tweede Wereldoorlog. Vele van deze instellingen zijn voormalige concentratie- en doodskampen. Andere plaatsen zijn gebouwen die op verschillende wijzen verbonden zijn aan de gebeurtenissen uit de naziperiode. Een voorbeeld is het Anne Frankhuis in Amsterdam, waar Anne Frank en haar familie onderdoken. Een ander voorbeeld is het "Huis van de Wanseeconferentie" in Berlijn, van waaruit de administratie van de "Finale Oplossing", d.w.z. de moord op de Europese Joden werd gecoördineerd. Er bestaan ook musea op plaatsen die niet rechtstreeks verband houden met de Holocaust, zoals bijvoorbeeld het *Living History Forum* in Zweden en het *Imperial War Museum* in het Verenigd Koninkrijk.

Vele van deze instellingen hebben een ruim aanbod aan tentoonstellingen en educatieve programma's. Er is vaak de mogelijkheid een rondleiding met een gids te krijgen of om deel te nemen aan een korte workshop. Een aantal instellingen organiseert ook lessen van een dag of meer, waarin de leerlingen de mogelijkheid krijgen actief en zelfstandig te werken.

Voor meer informatie over dit soort instellingen in Europa, kijk op: **www.memorial-museums.net/WebObjects/ITF.**

Elk jaar bezoeken meer dan een miljoen mensen het Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau, een van honderden instellingen in Europa die de Holocaust herdenken en die informatie geven over de Holocaust en andere misdaden van nazi-Duitsland en zijn collaborateurs.

(Foto: Corbis)

"Een bezoek aan een historische plaats kan inzicht in omvang, organisatie en details geven."

–docent, Verenigd Koninkrijk

Een ander aspect dat zowel door leerlingen als docenten werd belicht was de beperking in tijd om musea en historische plekken te bezoeken. De meerderheid van de bezoeken zijn kort, meestal slechts een aantal uren. Als je in gedachten houdt dat het bezoek misschien slechts één van de weinige gelegenheden zal zijn dat de leerlingen tijdens hun leerproces met moeilijke ethische en morele kwesties over dood, medelijden, verantwoordelijkheid en kwaad worden geconfronteerd, zijn voorbereiding en opvolging onontbeerlijk. Het is belangrijk voor de leerlingen dat ze de ervaring kunnen beoordelen en hun eigen conclusies kunnen trekken. Dit vergt tijd en dus zal de docent het bezoek goed moeten plannen.

Het bezoek aan een gedenkplaats organiseren

Een studiereis naar een historische plek of museum geeft aanvulling op en verrijkt de alledaagse lessen in de klas, maar het vervangt ze niet. Docenten kunnen bepalen en controleren hoe het bezoek in hun leerplan past en hoe het de groep kan helpen de vooropgezette doelen te bereiken. Het is daarom belangrijk die doelen lange tijd op voorhand te plannen en ook een voorbereidings- en opvolgingsplan uit te werken. Het educatieve doel kan de keuze van de plek of museum beïnvloeden.

Vóór het bezoek

Een bezoek aan een gedenkplaats is gericht op de specifieke plaats en wat er daar is gebeurd. De nadruk ligt op de geschiedenis, het verleden, de individuen en gebeurtenissen die er plaatsvonden. Zelfs wanneer de scholieren ter plekke een algemene inleiding krijgen over de geschiedenis van het nazitijdperk en de Holocaust, is het meestal aanzienlijk beknopt. Daarom is het belangrijk om de leerlingen al vóór het bezoek inzicht te geven in de algemene historische context, de context van de specifieke plek en hoe die plek verbonden is met andere gedenkplaatsen. Bijvoorbeeld, een concentratiekamp dat gebouwd werd om de gevangenen te terroriseren en hen te ontdoen van de wil om te leven door hen onder extreme omstandigheden te laten werken in slavenarbeid, is niet hetzelfde als een doodskamp of een werkkamp. Het doodskamp was enkel uitgedacht en gebouwd om diegenen die er terechtkwamen te vermoorden. Het werkkamp had tot doel huisvesting te verlenen aan een grote groep mensen die gedwongen werd om zware arbeid te verrichten.

Leraren dienen ook rekening te houden met het feit dat bepaalde Holocaustplaatsen, met name die waar de misdaden daadwerkelijk hebben plaatsgevonden, niet bezocht zouden moeten worden door kinderen onder een bepaalde leeftijd. Vóór het bezoek moeten jongeren een voorbereidende les krijgen over de geschiedenis van de Holocaust, zodat ze begrijpen wat ze te zien krijgen en kunnen reflecteren. Gedenkplaatsen en musea geven meestal advies over de minimumleeftijd van bezoekers.

Wanneer het onderwijs is gericht op een specifiek thema, is het belangrijk om de leerlingen te laten begrijpen hoe deze plek verbonden is met het thema. Wanneer de nadruk van de lessen ligt op politieke onderdrukking, dan kan bijvoorbeeld het concentratiekamp Buchenwald in Duitsland een voor de hand liggende plek zijn om te bezoeken omdat daar, onder andere, politieke gevangenen zoals Jehova getuigen geïnterneerd werden.

Wanneer men een bezoek brengt aan een land waar een andere taal wordt gesproken is het aan te raden een gids of leraar ter beschikking te hebben die de moedertaal van de leerlingen beheerst zodat ze alles goed begrijpen. Indien dit niet mogelijk is, dan kan men ter plaatste toetsen of de leerlingen de voornaamste kwesties goed begrepen hebben.

Op de historische plekken en musea kunnen de leerlingen worden geconfronteerd met authentieke documenten en historisch materiaal, die propaganda en ideologisch geladen inhoud kunnen bevatten. Leerlingen moeten worden voorbereid, in hoe ze met een kritische blik naar dergelijk materiaal kunnen kijken – en hoe ze onderscheid kunnen maken tussen geschiedenis en historische artefacten.

Voorbereidingsmateriaal
Sommige instellingen bieden voorbereidingsmateriaal aan dat leerkrachten en leerlingen kunnen gebruiken. Schloss Hartheim in Oostenrijk, een kasteel waar vanaf 1940 mensen met een handicap werden uitgeroeid in een zogenaamd 'Euthanasieprogramma', heeft een een dvd gemaakt met vijf korte films die leerlingen kunnen bekijken voordat ze het bezoek brengen. Iedere film beschrijft het hedendaagse leven van iemand met een handicap in Oostenrijk, aan wie werd gevraagd met het openbaar vervoer naar de gedenkplaats te reizen. Het 'Imperial War Museum' in Londen heeft een video die het Joodse leven in Europa voor de Holocaust beschrijft. Ook andere locaties hebben uitvoerig lesmateriaal ter beschikking. Men kan er vaak boeken, onderzoeksmateriaal, kaarten, fotokopieën van documenten, lesplannen, foto's, enz. terugvinden en het is een goed idee de website van de gedenkplaats te bekijken vooraleer men ernaartoe gaat.
Men kan zich op een bezoek voorbereiden door getuigenissen te lezen van de overlevenden van de specifieke plek. Die kan men vinden met de hulp van de instelling die men wil bezoeken. Het is de moeite waard om op voorhand contact op te nemen met de plek om vragen te stellen over dit soort materialen en advies te vragen over hoe de leerlingen het beste voor te bereiden.

Een van de functies van een studiereis is om de lessen en discussies die daaraan voorafgaand in de klas hebben plaatsgevonden te laten beklijven. Zowel leerlingen en docenten, als gidsen bij de instellingen, hebben baat bij een goede voorbereiding.

(Foto: Scanpix)

Thematiek van het bezoek

De docent en de leerlingen moeten samen beslissen hoe ze het bezoek kunnen integreren in het thema van de lessen. De meerderheid van de organisatoren op de plekken zijn bereid te overleggen over bepaalde specifieke noden die men op voorhand kan aanvragen. Ze bieden ook standaard bezoeken aan. Het helpt de gids als hij inzicht heeft in het niveau van de kennis van de leerlingen, de rol van het bezoek in het leerproces (als een inleiding, midden of conclusie) en wat de verwachtingen zijn.

Als leerlingen aankomen op een historische plaats of een museum, zal hun aandacht als vanzelf vooral gaan naar het onderwerp dat die speciale instelling onder de aandacht wil brengen. Om er zeker van te zijn dat leerlingen zich veilig en goed geïnformeerd voelen, moeten ze, behalve de historische context, ook het doel van hun bezoek aan die plaats begrijpen. Het doel kan zijn een bepaalde periode in de geschiedenis te ontdekken, zich te verdiepen in een persoonlijke geschiedenis en de tragedie van een bepaalde persoon, of het kan een aansluiting op werk dat eerder op school is gedaan.

Na het bezoek

Na het bezoek zouden de leerlingen de ruimte moeten krijgen om hun ervaringen te delen, evenals de mogelijkheid hun ervaringen te verbinden aan een thema dat aan de orde komt in de klas. Opvolging en reflectie zullen de leerlingen in staat stellen de kennis en standpunten te ontwikkelen. Dit helpt hen om hun kennis te bestendigen terwijl het hen eveneens inzicht geeft in een eventuele ontwikkeling van hun eigen kennis en vragen. Om het leerproces te bevorderen is het ook belangrijk te reflecteren op krachtige emotionele ervaringen die dergelijke bezoeken vaak met zich meebrengen.

De Holocaust en de mensenrechten als lesonderwerp

De actieve deelname van de leerlingen is essentieel voor effectieve mensenrechten-educatie. Over dit thema lesgeven wil zeggen dat je actief moet zijn, een kritische kijk hebt en geëngageerd bent om in discussie te treden. Het is belangrijk dat het lesgeven zelf op één lijn ligt met de filosofie achter de mensenrechten, namelijk democratisch en niet-autoritair.

Mensenrechteneducatie tracht bij te dragen aan zowel het begrijpen als het toepassen van mensenrechten, terwijl lesgeven over de Holocaust meer een domein van kennis is dan van actie. Men zou de twee domeinen daarom als complementair aan elkaar moeten beschouwen, waarbij Holocausteducatie inzicht geeft in het begrijpen van mensenrechten, en mensenrechteneducatie een actie georiënteerd perspectief toevoegt aan kennis en begrip van de geschiedenis.

In gesprekken die voor dit handboek gevoerd werden met docenten en leerlingen, deelden de beide groepen de visie dat het belangrijk is de studie van de Holocaust te linken aan kwesties die verband houden met verantwoordelijkheid en fundamentele mensenrechten. Het in verband brengen van de Holocaust met mensenrechten vervult daadwerkelijk een bestaande interesse en nood.

Interdisciplinaire benadering

Door een dergelijke aanpak hebt u als leraar gekozen voor een benadering die meer disciplines met zich mee brengt dan enkel geschiedenis. De kracht van deze interdisciplinaire aanpak ligt in het samenbrengen van kennis, gezichtspunten en werkwijzen van verschillende domeinen om nieuwe kennis en inzicht te creëren, welke dieper gaat dan wanneer men de verschillende domeinen afzonderlijk bestudeert. Deze aanpak is nodig om te onderzoeken hoe de Holocaust het begrip en de betrokkenheid inzake mensenrechten van de voorbije en huidige generaties heeft beïnvloedt.

De ontwikkelingen in Duitsland in de jaren die voorafgaan aan de Holocaust laten zien hoe bepaalde groepen verschillende mensenrechten weren ontzegt. Dit geeft inzicht in het belang van deze rechten. De genocide zelf is een bewijs dat bepaalde mensen in staat zijn om anderen volledig van hun rechten te ontdoen – inbegrepen het recht op leven.

Volgens de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), heeft onderwijs over de rechten van de mens verschillende doelen:

- Het verspreiden van kennis over mensenrechten en de mechanismen om deze rechten te beschermen
- Het verspreiden van kennis over hoe men mensenrechten kunnen beschermen, behoeden en toepassen
- Het creëren van een houding en gedrag dat noodzakelijk is voor het behouden van de mensenrechten voor alle leden van de samenleving.

Lesgeven over mensenrechten is vaak universeel en gericht op het heden, de toekomst en de praktijk. Soms worden historische voorbeelden aangewend om het belang van de mensenrechten aan te tonen, maar de historische context meer in detail onderzoeken is ongewoon. De rechten van de mens vormen een domein van kennis dat meerdere disciplines bevat, zoals ethiek, filosofie, sociale studies, geschiedenis, enz.

“Wat is menselijke waardigheid?”

Wanneer men een historische plek bezoekt waar wreedheden plaatsvonden, dan zal de geschiedenis samen met de indrukken van de leerlingen, het belang van de rechten van individuen benadrukken.

Om het inzicht in de betekenis van mensenrechten te versterken, kan leerlingen in een voorbereidende fase gevraagd worden een kort essay te schrijven over belangrijke concepten of ideeën. Onderwerpen kunnen bijvoorbeeld zijn: “Wat is menselijke waardigheid?”, “Wat bedoelen we met de stelling dat mensen van gelijke waarde moeten zijn?” en “Wat betekent verantwoordelijkheid?” Tijdens het bezoek aan de gedenkplaats, wanneer de groep zich in een situatie of plaats begeeft waar men de wreedheid kan ervaren, kan het passend zijn een selectie van de gedachten van de leerlingen voor te lezen. Dit verlegt het aandachtspunt van de gids en de leraar naar de leerling zelf. Het zijn hún woorden en gedachten die het verband leggen met de historische plek. Wanneer men discussieert over deze rechten en verantwoordelijkheden is het belangrijk dat de leerlingen de vrijheid krijgen hun eigen gedachten en vragen uit te drukken. Dit vermindert het risico op een artificiële conversatie waarbij de leerlingen enkel zeggen wat er van hen verwacht wordt, eerder dan een dieper inzicht en betrokkenheid te ontwikkelen.

Voorbereiding is noodzakelijk voor een open en vrijblijvende discussie. Docenten kunnen de waarde van dit soort discussies met de leerlingen overleggen. De leerlingen zouden zich bewust moeten zijn van de gevoeligheid van het onderwerp maar er geen angst voor hebben. Docenten zouden de leerlingen niet in een discussie moeten forceren, want dit kan als manipulatief ervaren worden.

Na het bezoek kunnen docenten de leerlingen vragen om de teksten die ze eerder hebben geschreven te herlezen en te overwegen of hun gezichtspunten en houdingen al dan niet zijn veranderd door het bezoek.

Deze gedenksteen in Buchenwald wordt altijd op 37 °C gehouden, de temperatuur van het menselijk lichaam.

(Foto: Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora)

Omgekeerd moet onderricht over de Holocaust eerst en vooral gericht zijn op onderzoek en een poging de historische context te begrijpen en uit te leggen. Om betekenisvol te zijn is het van essentieel belang dat het verleden niet wordt gevormd naar de behoeften van een morele, politieke, sociale of ideologische agenda. Geschiedenisleraren zijn vaak verantwoordelijk voor de lessen over de Holocaust. Voor hen is het belangrijk de historische context waarin de Holocaust plaatsvond te omschrijven, interpreteren en onderzoeken. Het is voor hen vaak minder vanzelfsprekend om dit aan de mensenrechten te linken.

Alhoewel het vak geschiedenis steun kan bieden in het begrijpen van de manier waarop mensenrechten zijn geëvolueerd, zijn er ook andere vakken nodig om hun betekenis in onze samenleving te onderzoeken. In kruisbestuivende geschiedenis met literatuur, kunst en filosofie krijgen de leerlingen de kans om te ontdekken hoe mensen in verschillende situaties sleutelelementen in termen van mensenrechten hebben beschreven en begrepen.

De rechten van de mens spelen een belangrijke rol in de identiteit en de sociale structuur van de Europese naties. Hoe dan ook varieert de volgzaamheid en mensenrechten zijn niet altijd onbetwist en vanzelfsprekend. Evenals democratie moeten ze altijd beschermd worden en hun betekenis toegelicht worden.

Als historische gebeurtenis heeft de Holocaust heel Europa in verschillende opzichten beïnvloed. De Holocaust is dan ook een natuurlijk vertrekpunt om mensenrechten in Europa te concretiseren en hen zichtbaar te maken.

Mensenrechten in Buchenwald

Het Buchenwald Memorial in Duitsland organiseert een projectdag genaamd: “Mensenrechten”. De doelstelling van deze dag is om uitsluiting en discriminatie te benadrukken als sociaal fenomeen. Op die manier kan men inzicht krijgen in hedendaagse mensenrechten.

De identiteit van de deelnemer zelf is het uitgangspunt van het kritische onderzoek naar de geschiedenis. Diversiteit in de groep – en in de samenleving – wordt onderzocht, evenals haar sociale betekenis. Daarna volgt een discussie over de universele aspecten van mensenrechten en ideologieën die mensenrechten bedreigen, zowel in het verleden als in het heden.

Mensenrechtenschendingen zijn het voornaamste thema in de presentatie van het voormalige concentratiekamp. Deelnemers krijgen tijdens hun bezoek de kans om ter plaatse onderwerpen te onderzoeken. Onderwerpen kunnen zijn: het systeem van arrestatie en inbeschuldigingstelling door de nationaalsocialisten, slachtoffergroepen, het zelfbeeld van de daders en relatie van de burgers van het nabijgelegen Weimar met het concentratiekamp. Het onderzoek kan ter plaatse worden verricht, in de tentoonstellingen, in het archief en in de digitale collectie.

Authenticiteit – een gevoel van echtheid

"Toen we in Majdanek waren, begreep ik dat dit echt was. Ik wist het eerder misschien ook wel, maar niet op dezelfde manier." Leerling, 15 jaar oud.

Docenten die leerlingen hebben meegenomen naar plekken die verbonden zijn met de Holocaust zullen waarschijnlijk een dergelijke reactie herkennen. Het bezoek maakt krachtige indrukken en leerlingen voelen dat hun inzicht in de gebeurtenissen toeneemt.

Mensen die een gedenkplaats van de Holocaust bezoeken ervaren vaak een gevoel van authenticiteit, d.w.z van nabijheid, realiteit of echtheid. Men verwacht vaak dat deze belevenis speciaal, krachtig en emotioneel is.

Authenticiteit is een mengeling van kennis, verwachtingen en ervaring. De authenticiteit van een historische plek komt van de wetenschap dat er "echte" historisch gebeurtenissen hebben plaatsgevonden. Het ligt in de verwachtingen dat de plek een ervaring kan bieden van wat er in het verleden gebeurde, en het is de ervaring van hoe het voelt om daar te zijn en geconfronteerd te worden met historische voorwerpen. Authenticiteit bestaat niet als metafysisch fenomeen onafhankelijk van zijn toeschouwers. Het is het individu en het is de groep die naar het object, de plaats of het verhaal kijkt en er als gevolg een bepaald belang aan toevoegt. Deze capaciteit van het individu om authenticiteit te ervaren is iets dat gebruikt kan worden om het leerproces te versterken. In deze context kan men de term "didactische authenticiteit" gebruiken.

Didactische authenticiteit is er wanneer de docent bewust de waarde van een leerelement kan versterken, door een plaats of voorwerp te gebruiken om de inhoud meer tastbaar te maken, zodat het voorwerp fysiek aangeraakt kan worden of de toeschouwer emotioneel kan raken.

Authenticiteit kan echter ook misbruikt worden. Een onjuiste inhoud kan overgebracht worden op de leerlingen, onechte of onauthentieke artefacten kunnen gebruikt worden en sommige elementen kunnen op een zodanige manier versterkt worden dat het beeld niet evenwichtig is. De emotionele elementen kunnen overheersend zijn zonder dat enige kennis daadwerkelijk wordt overgedragen.

Didactische authenticiteit in de praktijk

De historische plekken die we vandaag de dag bezoeken zijn niet identiek en wekken ook niet dezelfde gevoelens op als tijdens de Holocaust. De bekwaamheid om ons in te beelden hoe deze plek er moet uitgezien hebben of hoe het er voelde in het verleden verschilt van persoon tot persoon. Zelfs indien dit beeld en de gevoelens nooit benaderen hoe het er echt was, kan het toch ons denken beïnvloeden en onze reflectie stimuleren. De docent kan het de leerling makkelijker maken door historische beelden van de plekken tijdens de Holocaust te gebruiken, alsook getuigenissen en andere teksten die de evenementen omschrijven die er plaatsvonden en hoe men deze gebeurtenissen ervaart. Foto's en teksten zullen de indrukken die men op de plek krijgt zelf versterken en de inhoud van de teksten bevestigen. Het is belangrijk illustraties en teksten te gebruiken van structuren die nog steeds zichtbaar zijn of op een andere manier voelbaar zijn.

Lokale sporen – het voorbeeld van Zweden

De Holocaust was een globale gebeurtenis. Het heeft dan ook over de hele wereld sporen achtergelaten. Deze sporen zijn natuurlijk meer evident in de gebieden waar de moorden plaatsvonden maar men kan ze ook terugvinden in de landen die niet direct getroffen werden door de Holocaust. Onderzoek naar lokale sporen kan een leerling kennis geven over de verbanden en de rol van de gebeurtenissen in hun eigen lokale gemeenschap. Aangezien de ervaringen van naties en bevolkingen verschillen, verschillen de lokale sporen. Er is een enorm verschil tussen bijvoorbeeld Polen, dat werd bezet, verwoest en waar de nazi's de doodskampen bouwden en Zweden, dat zichzelf neutraal verklaarde. In Zweden waren er geen concentratiekampen en er vonden geen deportaties plaats. Toch kan men in Zweden vele lokale verbanden vinden - verslagen in lokale kranten, vluchtelingen die aankwamen of die geen toestemming kregen in het land te verblijven en Zweedse bedrijven die gevangenen uit concentratiekampen gebruikten als werkkracht in dochtermaatschappijen.
Voor Zweedse leerlingen is het een waardevolle oefening gebleken om een krant te lezen van begin november 1938, toen de "Kristalnacht", Jodenvervolging of "De nacht van het gebroken glas" plaatsvond. Er bestaat weinig gedetailleerde verslaggeving over deze gebeurtenis. Dergelijke artikelen, die de samenleving omschrijven waarin de leerlingen zelf leven – ondanks het feit dat ze dateren van ongeveer 70 jaar geleden – kunnen een gevoel van nabijheid creëren. Leerlingen ontdekken dat de mensen geconfronteerd werden met wat er in Duitsland gebeurde in 1938.

Graffiti in Fort IX in Litouwen: in de muren van hun cel gekrast door uit Drancy bij Parijs gedeporteerde joden, enkele uren voordat zij vermoord werden.

(Foto: Olivia Hemingway)

Namen op de muur dragen getuigenissen

De volgende oefening werd gecreëerd door Paul Salmons in het *Imperial War Museum* te Londen.

Buiten Kaunas in Litouwen staat Fort IX, een defensief gebouw dat dateert van het begin van 1900 en dat werd gebruikt om Joden te executeren tijdens de Holocaust. Joden werden vanuit verschillende locaties in Europa naar Fort IX gebracht en doodgeschoten. Tijdens de relatief korte periode tussen hun aankomst en executie, werden een aantal slachtoffers opgesloten in het oude fort. Een aantal Franse Joden die gedeporteerd werden vanuit Drancy krasten hun namen, thuissteden en andere details op de muur van hun cel, en deze kan men vandaag de dag nog steeds zien.

Deze namen dragen de getuigenis van de identiteit van de mensen die daar gebracht werden en de plaats waar ze vandaan kwamen. Leerlingen kunnen de namen op de muur vergelijken met de actuele deportatielijst om te kijken of de data, plaatsen en namen overeenkomen. In meerdere gevallen zullen ze verschillen ontdekken tussen data, spelling van namen en plaatsen. Dit is een uitstekend vertrekpunt voor leerlingen om te onderzoeken welke namen op de deportatielijsten overeenkomen met die op de muren en om na te denken over hoe incorrecte bronnen van informatie kunnen ontstaan.

De leerlingen kan tevens gevraagd worden foto's te zoeken van de mensen die ze hebben geïdentificeerd via de graffiti. Een klein scherm in de ruimte bevat de foto's van een aantal gedeporteerden, waaronder een paar die hun naam op de muur hebben gekrast. Dit onderzoek kan bijzonder motiverend werken en de leerlingen voelen een sterke zin van voldoening in dit ontdekkingsproces. Een mogelijk discussieonderwerp na deze oefening zou kunnen zijn: "Waarom krasten de gedeporteerden hun naam in de muur?". Misschien wilden ze deels datgene bereiken wat de leerlingen zojuist hebben onderzocht, d.w.z. ze wilden niet zonder spoor verdwijnen.

Installaties op gedenkplaatsen onderzoeken

Op de meeste gedenkplaatsen zijn er kunstinstallaties die de verschillende perspectieven van de geschiedenis op de plek vertegenwoordigen. Deze installaties zijn een goed vertrekpunt om mensenrechtenkwesties ter sprake te brengen. In de 60 jaren sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog werden in verschillende historische contexten installaties gecreëerd die verscheidene interpretaties vertegenwoordigen. Ze vertellen vaak meer over de tijd waarin ze gemaakt werden dan de gebeurtenissen waar ze naar refereren. De kunstwerken kunnen de leerlingen helpen te begrijpen hoe de geschiedenis voorgesteld wordt in verschillende tijden en contexten. Er zijn bijvoorbeeld verschillen tussen enerzijds de installaties die de nadruk leggen op de strijd tussen de ideologieën en anderzijds diegene die de nadruk leggen op het individuele lijden. Er is tevens een verschil tussen de installaties die streven naar het terugvorderen van de individuele waardigheid van de slachtoffers en de installaties die de slachtoffers voorstellen als een anonieme massa. Een kunstwerk kan geïnterpreteerd worden door enkele simpele vragen te stellen, maar men kan ook uren doorbrengen met het behandelen van details. Een goed startpunt is de leerlingen vragen om uit te zoeken hoe oud de installatie is, wie het maakte, in welke context en te zoeken naar het thema van het werk. Dit kan men uitwerken in discussies met de leerlingen over hun eigen hedendaagse situatie en eigen kijk op zowel de installatie als op de geschiedenis. Deze oefening kan gedaan worden in samenwerking met kunstlessen. Na het analyseren van de verschillende installaties kan men de leerlingen vragen voor zichzelf een kunstwerk te ontwerpen. Dit zou best een oefening kunnen zijn die hen de mogelijkheid geeft de relaties tussen de geschiedenis en hedendaagse mensenrechtenkwesties te onderzoeken.

Onderweg naar Auschwitz zie je misschien niets – tenzij je heel goed kijkt

Het woord "genocide" roept een variëteit aan beelden op, vele door wat we weten over de Holocaust. Wanneer men lesgeeft over genocide wordt de nadruk gelegd op wat er werkelijk is gebeurd en analyseert men hoe dit kon gebeuren. Het is echter ook belangrijk te kijken naar de lange termijn gevolgen van genocide.

Als gevolg van de Holocaust en de Tweede Wereldoorlog vond er een dramatische demografische verandering plaats in Europa. Een van de doelen van de nazipolitiek was om condities en ruimte te scheppen voor een racistische utopie. Om deze ruimte te creëren werden verschillende plannen uitgewerkt en ten uitvoer gebracht om verschillende etnische groepen uit te roeien en op die manier een aantal menselijke en culturele "lacunes" te creëren.

Op sommige plaatsen in Europa is er weinig overgebleven van de levens en diverse cultuur van de Joden. Op andere plaatsen werd de Joodse cultuur volledig uitgewist. Het is moeilijk deze leemtes waar te nemen maar als je de tijd neemt om naar indicatoren te zoeken van overblijfselen van deze Joodse cultuur, dan geeft het inzicht in de lange termijn gevolgen van de genocide.

Totale afwezigheid als doel

De Holocaust kan niet simpelweg begrepen worden in termen van gewelddadige methoden die toen gebruikt werden aangezien deze, in de meeste gevallen, niet het doel op zich waren. Het voornaamste doel van de daders was de totale eliminatie van bepaalde groepen te bereiken. Het doel was een nieuwe Europese orde te creëren gebaseerd op racistische ideeën. En daarvoor was etnische reiniging het middel.

Een manier om een deel van de Holocaust te volgen kan zijn een dorp te bezoeken dat eens een welvarende Joodse bevolkingsgroep had, maar dat tijdens de Tweede Wereldoorlog is uitgewist. Het bezoeken van een zwembad dat eens een synagoog was, een bos met een massagraf maar zonder enig gedenkteken, of een begraafplaats dat is overgroeid omdat niemand er meer zorg voor draagt. Deze ervaringen geven een dieper inzicht in wat de Holocaust echt betekende.

De impact van deze benadering wordt uiterst krachtig wanneer het wordt gecombineerd met bijvoorbeeld een bezoek aan een voormalig concentratiekamp. Maar het kan moeilijk zijn dit te organiseren omwille van afstanden, tijdsgebrek en gebrek aan financiële middelen. Wel kan men foto's, teksten, kaarten en statistieken gebruiken in de klas.

De website **www.polin.org.pl** is een goede bron van informatie en rijk aan materiaal over plaatsen in Polen waar Joods leven bloeide vóór de Tweede Wereldoorlog.

In de Tsjechische Republiek is er een project van start gegaan genaamd: "Buren die verdwenen" (**www.zmizeli-sousede.cz/aj/**). Tsjechische jongeren tussen 12 en 18 jaar oud zoeken informatie over Joodse inwoners die in hun eigen buurt woonden voor de oorlog. Er woonden ongeveer 1180.000 in het gebied van het voormalige Tsjecho-Slowakije in 1939, de meesten onder hen zij aan zij met niet-Joden. Via interviews met overlevenden en getuigen van de Tweede Wereldoorlog en via onderzoek in lokale archieven en andere bronnen, proberen de jongeren te ontdekken wat er met deze mensen is gebeurd. Ze verwerken de informatie in eigen werkjes zoals posters, websites, kranten, enz.

De notie van de Holocaust

In West-Europa wordt de perceptie van de Holocaust in grote mate gedomineerd door de Auschwitz-Birkenau kampen en kampen in Duitsland zoals Dachau en Bergen-Belsen. Een van de redenen daarvoor is dat na de bevrijding, de media in dit deel van Europa de nadruk legde op concentratiekampen in Duitsland. Een andere reden is dat Auschwitz-Birkenau, een combinatie van een concentratie- en een vernietigingskamp, meer overlevenden had dan de vernietigingskampen. Overlevenden van Auschwitz die overgeplaatst werden naar kampen verder in het westen werden bevrijd door de westerse geallieerden of vestigden zich na de oorlog in West-Europa en spraken daar over hun ervaringen. Nationale ervaringen van de periode van de Holocaust hebben ook een betekenisvolle impact op hoe de mensen in verschillende Europese landen de Holocaust interpreteren en hoe ze zich met betrekking tot de Holocaust verhouden.

Dit betekent dat we ook vandaag op verschillende vlakken een onevenwichtig beeld hebben van de naziterreur en hoe het Europa heeft aangetast. De meerderheid van diegenen die vermoord werden verloren hun leven in de doodskampen van Belzec, Sobibor en Treblinka, evenals in de massaschietpartijen door de "mobiele moord brigades" gekend als de *Einsatzgruppen*, voornamelijk in de gebieden die nu de Baltische Staten, Wit-Rusland en Oekraïne zijn. Al deze acties hadden erg weinig overlevenden. De meerderheid van diegenen die tijdens de Holocaust vermoord werden waren afkomstig uit landen van Oost-Europa en de verhalen van de weinige overlevenden bereikten zelden de West-Europese landen. We weten nog steeds erg weinig over hun levens vóór de Holocaust.

Zij het tijdens een bezoek aan een gedenkplaats in West-Europa of in Oost-Europa, het is belangrijk nota te nemen van dit aspect van de Holocaust.

Wat verloren gegaan is in Rhodos

Deze oefening helpt leerlingen een gevolg van de Holocaust te ontdekken dat niet meteen met het blote oog zichtbaar is.

Een foto van de vroegere Joodse wijk in Rhodos, Griekenland. Rhodos kent een lange geschiedenis van Joods-Griekse contacten. Tot en met het begin van de 20e eeuw woonden er ongeveer 4.000 Joden op het eiland. De helft hiervan vluchtte na 1938, toen de Italiaanse fascisten die het gebied bestuurden, antisemitische wetten invoerden. In 1943 bezette Duitsland Rhodos en voerde extreem onderdrukkende maatregelen in tegen de Joodse bevolking, zoals executies. In de zomer van 1944 werden 1.700 Joden gedeporteerd naar het concentratie- en doodskamp Auschwitz, waar ongeveer 150 personen overleefden en slechts een handvol naar het eiland terugkeerden. Vandaag de dag zijn er geen Joden meer op Rhodos en de oude wijk ligt midden in het toeristische centrum. Elke week komen er duizenden toeristen voorbij zonder te weten dat ze in een lange schaduw van Auschwitz lopen. Voor vele Europeanen herinnert de Joodse cultuur vaker aan Auschwitz dan aan al de Joodse buurten die ooit floreerden in vele steden. De meeste van hen zijn nu vergeten.

Laat de leerlingen de foto bekijken en vraag hen te bepalen waar die gemaakt werd. Het doel van deze inleiding is om hen te laten concentreren op de foto eerder dan op je werkelijk doel. Vraag hen wat ze zien op de foto en wat de details en het thema zijn. Dan stel je hen een vraag over wat er duidelijk niet afgebeeld staat op de foto, d.w.z. de dingen die je niet ziet maar er wel zijn.

Een toeristenfoto uit Rhodos. Niets in deze foto, noch in de stad zelf, herinnert eraan dat dit 2000 jaar lang de joodse wijk van Rhodos was.

(Foto: Christer Mattsson)

“Geadresseerde onbekend”

Het centrum genaamd: City Gate - Theatre NN Centre, houdt zich bezig met de educatie en het behoud van het cultureel erfgoed in Lublin, Polen. Eeuwenlang was Lublin een stad met een variëteit aan etnische groepen. Rooms-katholieken, Orthodoxe christenen en Joden leefden er samen. Polen, Joden, Oekraïners, Wit-Russen, Russen, Armeniërs en Duisters waren elkaars buren.

Het centrum heeft tot doelstelling de herinnering van het Joodse leven in Lublin op te roepen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog, hebben de Duitse bezetters Lublin als hoofdkwartier van het oostelijke SS-district gebruikt. Dit betekende dat, tijdens de Holocaust, Lublin het centrum was voor de massa-uitroeiing van Poolse Joden. In het jaar 1939 leefden 42.000 Joden in de stad. Vandaag zijn het er minder dan 50. De voormalige Joodse wijk werd volledig vernield. De letters NN in het centrum staan voor de onbekende namen van de voormalige Joodse inwoners.

Het project: “Brieven aan het Getto” van het centrum bestaat sinds 2001. Schoolkinderen van Lublin schrijven brieven naar Joodse mensen die vroeger vóór de Holocaust in de stad leefden. De kinderen leren over de geschiedenis en het lot van de Joodse burgers van Lublin en schrijven brieven naar een geselecteerde mensen. De brieven worden naar het juiste adres gestuurd, daar waar de mensen vroeger leefden. Natuurlijk woont de ontvanger niet meer op dat adres. Ze werden bijna allemaal vermoord.

Wanneer de brieven teruggezonden worden naar de afzenders (de kinderen en hun ouders), met de poststempel: “geadresseerde onbekend”, roept het een besef op van het verlies van de Joodse mensen, hun huizen en cultuur. In 1998 begon het centrum een programma genaamd “Het grote boek van de stad”. Hierin is archiefmateriaal opgenomen dat verbonden is met de Pools-Joodse geschiedenis van Lublin (foto’s, orale geschiedenis en documenten). Een zich constant uitbreidende documentaire tentoonstelling die gebaseerd is op deze materialen beschrijft het aspect van de vooroorlogse multiculturaliteit van de stad Lublin.

Het is de taak en de verantwoordelijkheid van de docent om de groep voor te bereiden op de uiteenlopende emoties waarmee men tijdens en na zo'n bezoek doorgaans te maken krijgt.

(Foto: Scanpix)

Intense gevoelens bij het bezoeken van de plekken

Een bezoek aan Holocaust gedenkplaatsen en musea impliceert zowel kennis als gevoelens. Leerlingen voelen vaak verdriet, pijn of woede voor het verschrikkelijke lijden dat de mensen moesten ondergaan. Voor een deel van de leerlingen kunnen deze gevoelens leiden tot een grotere betrokkenheid, maar voor anderen, wanneer dit opzettelijk wordt uitgelokt door docent of gids, kunnen deze gevoelens te sterk worden, het leerproces blokkeren en hen zelfs bang maken.

Een gedenkplaats of museum heeft als functie de geschiedenis "dichter" bij de bezoeker te brengen. In de realiteit is deze "nabijheid" een metafoor voor een emotionele ervaring. De mensen die daar waren, zowel slachtoffers als daders, zijn niet wezenlijk dichter bij de leerling dan zij in de klas zouden zijn, maar leerlingen voelen het misschien wel zo aan. Deze emotionele reactie geeft de leerlingen een beter begrip van het belang van het onderwerp. Ook kan het hun interesse vergroten en zo het leerproces stimuleren.

Gevoelens spelen altijd een rol in het leerproces. Wanneer leerlingen afkeer, blijdschap of angst voelen beïnvloedt dat de lessituatie. Neuropsychologisch onderzoek toont een verband tussen emotionele betrokkenheid en cognitief leren. Een zekere maat van emotionele betrokkenheid is een voorwaarde voor langetermijn leren: we leren meer over een onderwerp dat ons interesseert. Betrokkenheid kan ook groeien op basis van voorgaande ervaringen van de leerling, de persoonlijke betrokkenheid van de docent en natuurlijk het onderwerp zelf. Een bezoek aan een historische Holocaust plek of museum zal een krachtige ervaring zijn voor vele leerlingen.

Gevoelens verwerken

Het kan het leren bevorderen als de docent de leerlingen helpt de gevoelens, die opkomen tijdens het bezoek, te verwerken. Er zijn bepaalde voorwerpen op tentoonstellingen en plekken zoals foto's, verhalen of fysieke structuren die een grotere indruk maken op bezoekers dan andere. Vraag de leerlingen een van die voorwerpen uit te kiezen en het te omschrijven via een sketch, geschreven werkje of tekening. Op die manier kunnen leerlingen een uitlaatklep vinden voor hun gevoelens en dat maakt het vaak makkelijker om naar een nieuw stadium in het leerproces te gaan of van onderwerp te veranderen. Tijdens de nabesprekingen in de klas kunnen de leerlingen hun tekeningen of notities gebruiken om de herinneringen aan het bezoek op te halen en in verband te brengen met het thema in de discussies.

"Gevoelens openden deuren naar het begrijpen van de mensen achter deze misdaden"

– Leerling, Denemarken

Niet gewend om emotionele reacties te interpreteren

De leerlingen omschrijven hun emotionele ervaringen tijdens het bezoek aan gedenkplaatsen en musea op verschillende manieren. In andere lescontexten discussiëren leerlingen gewoonlijk niet over hun emotionele reacties bij het lesonderwerp. Daarom zijn de leerlingen het niet gewend om zowel hun eigen reacties als die van hun vrienden te interpreteren.

De leerlingen die deelnamen aan de discussies voorafgaand aan het handboek zeiden dat ze druk voelden wanneer hun emotionele reacties onderdrukt werden door docenten, gidsen of vrienden, maar eveneens wanneer ze het gevoel hadden dat er een bepaalde reactie van hen werd verwacht. Deze druk kan uitmonden in onwenselijk gedrag dat ze zelf moeilijk konden uitleggen of waarover ze zich schaamden. Ze giechelden, waren afgeleid of zochten andere manieren om hun eigen reacties of die van vrienden te verstoppen. Andere strategieën kunnen zijn te concentreren op de technische details en zodoende een afstand creëren van de omstandigheden van de sterfgevallen.

Na het bezoek zeggen sommige leerlingen misschien: "Ik begrijp niet waarom, maar ik kon niet huilen." op een toon die suggereert dat ze iets fout zouden hebben gedaan. Het is belangrijk aan te geven dat ze geen slechte mensen zijn als ze zich niet aangedaan voelen. We moeten ook stellen dat het kan dat ze helemaal niets voelen. Hen hiervoor waarschuwen kan voorkomen dat ze zich schuldig voelen als ze op zo'n manier reageren.

Als docent is het belangrijk na te denken hoe de leerlingen met de emotionele inhoud van het bezoek zullen omgaan en ook om bewust te zijn van het feit dat men niet van te voren kan weten hoe de dingen zullen uitdraaien. Het kan waardevol zijn de dingen op voorhand met de leerlingen te bespreken en overeen te komen welke regels van toepassing zijn. Het kan de leerlingen helpen als ze vóór het bezoek nadenken over het feit dat ze het misschien niet makkelijk gaan vinden om het eens te worden met de verwachtingen die verbonden zijn aan een plaats die het resultaat van antihumanistische ideologiën vertegenwoordigt, en waar vreselijke misdaden plaatsvonden. De leerlingen zouden zich bewust moeten zijn van het feit dat sommige historische plekken ook begraafplaatsen zijn en daarom het nodige respect verdienen: bepaald gedrag kan storend werken voor andere bezoekers.

Als docent kan je jezelf best voorbereiden op je eigen reactie, en een beslissing maken over hoe je je eigen gevoelens wilt overbrengen op de leerlingen. Dit hangt natuurlijk veel af van jezelf, je relatie met de leerlingen en je eigen onderwijssituatie.

De rol van het reflectiemoment

Zou er een herinneringsceremonie moeten plaatsvinden? Dit is iets dat zowel leerlingen als docenten vaak vragen voor het bezoek aan een voormalig concentratie- en doodskamp. Een reflectiemoment kan betekenisvol en belangrijk zijn maar het kan ook beschouwd worden als een geforceerde ervaring die inbreuk maakt op de integriteit.

Het is niet ongebruikelijk dat leerlingen zich ongemakkelijk voelen wanneer ze op een tentoonstelling naar foto's kijken waarop mensen worden vernederd of vermoord. Ze ervaren dit gevoel kennelijk ook wanneer ze plekken bezoeken waar mensen werden gefusilleerd en begraven zonder enig spoor van waardigheid. In deze situatie kan er een behoefte ontstaan om wat waardigheid terug te geven aan de slachtoffers. Dat kan door respect en betrokkenheid te laten zien, of misschien door een kaarsje te branden, een gedicht voor te lezen of een lied te zingen. In een project in Litouwen werd aan de leerlingen gevraagd om stenen te verzamelen en er de namen op te schrijven van mensen die vermoord werden tijdens de Holocaust. De stenen werden dan op een stapel geplaatst en dat werd een gedenkteken.

Het is voornamelijk de verantwoordelijkheid van de docent om deze mogelijkheid aan te kaarten en de leerlingen te vragen of ze zich op hun gemak voelen met een ceremonie.

Het is belangrijk voor de leerlingen dat ze enigszins controle hebben over de situatie en de kans krijgen om niet deel te nemen. Als de docent de mogelijkheid van een reflectiemoment niet bespreekt kunnen leerlingen misschien denken dat het niet geschikt is of zelfs verboden.

Vergeet niet aan het personeel van het museum of de gedenkplaats te vragen wat toegelaten is.

De individuen achter de statistieken

Ongeveer 6 miljoen Joden werden vermoord tijdens de Holocaust. Meer dan een miljoen mensen stierven in Auschwitz-Birkenau. Negentig procent van de Joodse kinderen in door de nazi's bezet Europa werden vermoord of stierven omwille van de omstandigheden waaraan ze werden blootgesteld.

De statistieken zijn overweldigend en moeilijk te vatten. Ze zijn echter belangrijk om de enorme impact te begrijpen die de Holocaust had op Europa en op de groepen mensen die erdoor getroffen werden. Tegelijkertijd is het belangrijk te begrijpen en te laten zien dat achter ieder cijfer een individu staat, met een naam, een leeftijd, gedachten, gevoelens, familie en vrienden.

Aan het begin van een genocide staat onderdrukking, waarbij de toekomstige daders de slachtoffers in bepaalde categorieën afbakenen. Deze categorisering van groepen is vaak gebaseerd op een lange voorgeschiedenis van stigmatisering van groepen die geherdefinieerd worden naargelang de ideologie en het opzet van de daders. De volgende stap is het de-individualiseren van de mensen in de slachtoffergroepen. Ze worden gezien als een homogene groep in plaats van individuen met diverse karakteristieken, behoeften en levensstijlen.

Verlies van identiteit

In 1938 werden alle Duitse Joden bij wet verplicht een bijkomende middelste naam aan te nemen die bepaald werd door de nazi's - "Sara" voor vrouwen en "Israël" voor mannen. Toen de gedeporteerden in Auschwitz-Birkenau aankwamen, kregen ze een nummer op hun arm getatoeëerd: ze werden naamloos. Hun haar werd geknipt, hun persoonlijke kleren werden weggenomen en ze kregen allen een zelfde soort gevangenisuniform. Het werd steeds moeilijker om de verschillen te zien tussen individuen. Ze werden één massa. Op het einde werden de slachtoffers in massagraven begraven, of er was niet eens een graf, en hun identiteit was geheel verloren.

Tot op zeker hoogte was deze de-individualisering al lang begonnen voor het proces dat onmiddellijk tot de genocide leidde, namelijk met de geschiedenis van stigmatisering van mensen en de perceptie van deze mensen als een groep met gemeenschappelijke karakteristieken. De nazipolitiek van de de-individualisering van Joden, en mensen die geclassificeerd werden als Joden, bouwde zich hierop. Zelfs al was de politiek niet zo van te voren gepland, leidde de ene stap naar de andere. Het proces vergemakkelijkte de misdaden van de daders, zelfs al was het niet de oorspronkelijke bedoeling, omdat ze een grote afstand voelden tussen zichzelf en de slachtoffers.

De daders concentreerden zich op de negatieve karakteristieken die geassocieerd werden met de groep die ze uitroeiden. Een manier om dat te doen is het dehumaniseren van de slachtoffers. Bijvoorbeeld, soms worden leden van een slachtoffergroep vergeleken met dieren. Tijdens de Holocaust werden Joden vergeleken met ratten en ongedierte. Soortgelijke voorbeelden van ontmenselijking zijn bekend van andere volkenmoorden: zo werden de Tutsi's in Rwanda omschreven als kakkerlakken in de genocide die tegen hen werd gepleegd en die leidde tot de systematische uitroeiing van zo'n 800.000 Tutsi's.

Vanuit een leerperspectief is het misschien een goed idee om de verhalen van individuen te gebruiken. Het kan voor leerlingen makkelijker zijn via een individu hun kennis over een bepaalde periode te vergroten betreffende de manier waarop de maatschappij was georganiseerd en wat de gevolgen van bepaalde ideologieën waren. Het individuele geeft de leerlingen een startpunt waarnaar ze zich gemakkelijker

Yad Vashem's namendatabank
Eén van de hoofdtaken van het Yad Vashem, Israëls officiële instituut voor de herinnering van de slachtoffers van de Holocaust, is het conserveren van de herinnering van elk afzonderlijk slachtoffer door zoveel mogelijk details te verzamelen over zoveel mogelijk slachtoffers. Deze details worden bewaard in een databank genaamd de *Hall of Names* (Hal van Namen) waartoe men toegang heeft via het internet.
De databank van Yad Vashem bewaart de namen van ongeveer drie miljoen personen. In sommige gevallen kan je achterhalen waar en wanneer de slachtoffers waren geboren, waar ze zich bevonden tijdens de oorlog, wie hun familieleden waren en waar ze vermoord werden.
In het voorbereiden van een bezoek aan een gedenkplaats, zouden de leerlingen deze databank kunnen gebruiken om mensen op te zoeken die verbonden zijn met de plaats die ze gaan bezoeken. Leerlingen kunnen de databank gebruiken om onderzoek te doen naar wat er met deze mensen tijdens de Holocaust is gebeurd.
Meerdere andere instellingen hebben archieven met lijsten van voormalige gevangenen van concentratie- en uitroeiingkampen, "doodsboeken" en andere documenten. Sommige archieven zijn nauwelijks compleet en sommige bevatten alleen fragmenten van de originele inhoud. Het is belangrijk eraan te denken dat zelfs een volledig archief enkel fragmenten zal weergeven van de situatie bij de gevangenen. Het is voor de plekken niet ongewoon om in de mogelijkheid te voorzien het archief te bezoeken en deel te nemen aan workshops over hoe het archiefmateriaal te gebruiken. Het is de moeite waard om op voorhand uit te zoeken welke mogelijkheden er beschikbaar zijn.

Dagboek als startpunt voor het bezoek aan Majdanek
"We willen de scholieren een kans geven op een creatieve manier te leren. We denken dat het positief is voor hun leerproces en voor hun toekomstige interesse in deze onderwerpen. Aangezien de scholieren slechts enkele uren doorbrengen in Majdanek, denk ik dat we moeten proberen een impact te maken, iets te doen dat hen lange tijd zal bijblijven, hen te inspireren en aan te moedigen om te blijven leren."
Dit is de visie van Thomas Kranz, Directeur van het Staatsmuseum van Majdanek in Lublin, in het oosten van Polen. Dit museum werkt met projectgerichte educatie, waarin het basisidee is de scholieren te motiveren, hen aan te moedigen om »

Een groepje vrienden op excursie in het bos van Seklutski in Polen.

Van links naar rechts: **De broer van Motl Replianski, Miriam Koppelman, Hanan Polaczek, Malka Nochomowicz, Dvora uit Ivinitz, Motke Burstein, Szeine Blacharowicz, Malka Matikanski en Munia Zahavi. Munia Zahavi, Hanan Polaczek en Malka Matikanski emigreerden naar Palestina. Szeine Blacharowicz overleefde de Holocaust door zich in het bos te verschuilen. Alle anderen kwamen om.**

(Foto: USHMM)

Dorrith Oppenheims grootmoeder leest haar een sprookje voor. In 1939 stuurden Dorriths ouders haar met de Kindertransport-organisatie vanuit Kassel in Duitsland naar Schotland. Haar ouders mochten niet mee; zij werden later naar Auschwitz gedeporteerd en daar vermoord.

(Foto: USHMM)

Yehudit en Lea Csengeri uit Transsylvanië in Hongarije werden in 1944 naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd en aan medische experimenten onderworpen omdat zij tweelingen waren. Zij weigerden van hun moeder Rosalia te worden gescheiden; deze mocht vervolgens bij haar dochters blijven. Zij wisten te overleven en werden in januari 1945 bevrijd.

(Foto: USHMM)

» op zelfstandige wijze kennis te vergaren en door zelfstudie vaardigheden te ontwikkelen. Thomas Kranz is van mening dat deze leermethode de mogelijkheid geeft om kritisch te denken en plaats maakt voor nieuwe denkpatronen, die hij als fundamenteel beschouwt in een democratische samenleving.

Een van de programma's is gebaseerd op het dagboek van Jadwiga Ankiewicz, een 17-jarig Pools meisje dat gevangen was in het kamp gedurende een aantal maanden. Haar dagboek is het enige dagboek dat bewaard werd van het Majdanek concentratiekamp. Leerlingen werken vanuit het gezichtspunt van de dagboekschrijfster. Voordatze beginnen met hun eigen onderzoek, krijgen ze een inleiding over het kamp en over de verschillende slachtoffer-groepen. Ze krijgen foto's te zien van Jadwiga Ankiewicz en haar dagboek. Kleine groepjes scholieren bestuderen een deel van het dagboek en concentreren zich op een onderwerp naar keuze van de geschiedenis van het kamp, bijvoorbeeld de werkom-standigheden, vervolging van de Joden of het leven in het kamp. De scholieren gebruiken documenten, artefacten, brieven, boeken en getuigenissen die ter beschikking worden gesteld door het museum.

Aan het einde van de oefening gidsen de scholieren andere scholieren naar plaatsen in het kamp die voorkomen in het dagboek. Ze vertellen hun klasgenoten wat er daar met Jadwiga gebeurde en over de geschiedenis van het kamp. Ze worden begeleid door een docent die over de algemene geschiedenis van het kamp vertelt en, indien nodig, kennis aanvult.

In een andere oefening kunnen de scholieren met foto's van het kamp werken die in de jaren '40 zijn genomen. De beelden worden gecombineerd met getuigenissen en de scholieren zoeken zelf naar de desbetreffende plaatsen in het kamp. Ze ontdekken wat er vandaag de dag ontbreekt en wat er is veranderd.

De leerlingen ronden hun projecten vaak af door een gedicht te schrijven, een poster, boekje of tekening te maken. Deze worden bewaard in het museum.

Verhalen van overlevenden

Leerlingen die de kans hebben gekregen overlevenden van de Holocaust te ontmoeten omschrijven dit vaak als een zeer betekenisvolle en doordringende ervaring. Ze leren van de overlevenden en krijgen inzicht in de wreedheid van het lijden. Op die manier kunnen ze ook misschien beter begrijpen hoe deze misdaden »

» individuele levens heeft beïnvloed. Daarnaast hebben ze de mogelijkheid meer persoonlijke vragen te stellen. Vandaag de dag zijn er steeds minder overlevenden die scholen kunnen bezoeken of deel kunnen nemen aan activiteiten in instellingen of musea. Niets kan een directe ontmoeting met een overlevende vervangen maar hun verhalen -en daarbij ook hun erfenis- worden op verschillende manieren voor de toekomst bewaard. Meerdere instellingen hebben films geproduceerd waarin overlevenden hun verhaal vertellen en deze kunnen besteld worden. In sommige gevallen zijn ze ook beschikbaar op het internet. Vele overlevenden hebben boeken geschreven over hun ervaringen en gedachten.
Meerdere organisaties en instellingen bieden zowel audio- als videogetuigenissen aan via het internet.

www.yadvashem.org
Israëls officiële instituut voor de herinnering aan de Holocaust

www.ushmm.org
The United States Holocaust Memorial Museum

www.library.yale.edu/testimonies/
Fortunoff-videoarchief voor Holocaustgetuigenissen van de Yale Universiteit

http://college.usc.edu/vhi/
USC Shoah Foundation Institute

www.vha.fu-berlin.de/
Visual History Archive van de Vrije Universiteit Berlijn (rechtstreeks verbonden met het USC Shoah Foundation Institute)

www.bl.uk/learning/histcitizen/voices/holocaust.html
Voices of the Holocaust site van de British Library

kunnen verhouden en van daaruit kunnen ze hun opleidingstocht verder zetten. Onderzoeken wie de slachtoffers waren, hun namen, levens en noodlot, en deze vergelijken met hoe ze werden afgeschilderd door de nazi's biedt een bruikbare manier om leerlingen te laten nadenken over het belang van het individuele recht om jezelf te definiëren binnen het kader van jouw cultuur. Het kan ook gezien worden als een poging om zo veel mogelijk de identiteit van de slachtoffers te laten herleven. Voorts kan het een krachtige manier zijn om inzicht te verwerven in de wereld, door te herkennen dat vooroordelen en haat de realiteit vervormen en ons ervan weerhoudt de wereld te zien zoals ze daadwerkelijk is.

Een potentieel risico van te concentreren op het lot van specifieke individuen is dat de leerling moeilijkheden kan hebben met het begrijpen van de context en meer complexe zaken. Het is daarom belangrijk voor docenten hun kennis te gebruiken en continu de individuele levens in een bredere context te plaatsen. Dit kan bijvoorbeeld door gebeurtenissen in het leven van een individu op een tijdlijn te plaatsen waar ook de historische gebeurtenissen op staan afgebeeld. Tegelijkertijd kan men in de klas bespreken hoe de levens en de gebeurtenissen met elkaar verbonden zijn. De docent kan ook een aantal terugkerende thema's uit verschillende levensverhalen selecteren, en deze bespreken met de leerlingen, of hij/zij kan de leerlingen vragen hun gekozen individu dieper te bestuderen. Het is essentieel om tijdens dit proces de dilemma's en de handelingen van mensen binnen hun eigen tijd en context proberen te begrijpen, eerder dan hen te zomaar te veroordelen en zo inzicht te verliezen.

Leren van de daders

Onderwijs over de Holocaust impliceert ook een nadere kijk op de daders. Als we de Holocaust vandaag de dag bekijken, is het vanzelfsprekend voor ons om de daders te veroordelen voor de misdaden die ze pleegden. Daarnaast is het gemakkelijk om in beslag genomen te worden door deze daden wanneer we de wreedheid en de beestachtigheid ervan trachten te begrijpen. Hoe dan ook, de moord zelf creëert een kloof tussen wij en zij. We willen ons niet identificeren met mensen die zulke daden verrichten.

Als men tijdens de lessen de daders omschrijft als 'ondoordachte monsters in staat van buitensporige daden' dan geeft men een te vereenvoudigd beeld vanuit historisch oogpunt. Paradoxaal genoeg is het ook ontmenselijkend. Het weerhoudt ons er van de motieven van de daders te onderzoeken, en om inzicht te krijgen in hoe ze hun wereldbeeld construeerden om dit soort daden te rechtvaardigen.

Door de daders te onderzoeken als de complexe, denkende individuen die ze waren, kunnen we inzicht verwerven in hoe waarden veranderen en hoe racistische en antisemitische ideologie zich kan verspreiden en een weg kan banen voor genocide.

De wereldvisie, historische context en denkprocessen van daders onderzoeken stelt ons in staat het genocideproces te volgen, en in te zien hoe het zo ver heeft komen. We kunnen geen antwoorden vinden bij de slachtoffers. Ze werden in een situatie getrokken die door anderen werd gepland en ingevoerd.

Foto's roepen vragen op

De foto-expositie in het Sauna-gebouw van het Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau toont foto's die de slachtoffers meenamen toen zij gedeporteerd werden, en die na de bevrijding gevonden werden.

(Foto: staatliches Museum Auschwitz-Birkenau)

Een concrete manier om de slachtoffers te individualiseren is door foto's te gebruiken die ze zelf namen voor de Holocaust. Op deze foto's zijn ze te zien hoe ze graag wilden gezien worden, samen met diegenen die ze liefhadden, op plaatsen die ze zelf kozen en met kleren die ze zelf kozen. Leerlingen zullen het niet moeilijk vinden om gelijkenissen en verschillen te vinden tussen de mensen die op de foto's staan en zichzelf. Ze zullen ook ontdekken dat de slachtoffers een bijzonder heterogene groep waren. Ze kunnen naar de foto's kijken en een idee vormen van wie deze mensen waren. Deze waarnemingen kunnen wel gebaseerd zijn op hun voorgaande kennis en vooroordelen, maar bovenal zullen de foto's vragen uitlokken over hoe deze beelden of mensen van een ander tijdperk geïnterpreteerd en begrepen moeten worden.

Het Auschwitz-Birkenau staatsmuseum heeft een grote collectie van privéfoto's die de slachtoffers bij zich hadden toen ze in het kamp aankwamen. In de meerderheid van de gevallen zijn dit de enige overgebleven foto's van de slachtoffers. Vóór de studiereis kan men aan de leerlingen vragen om een deel van die foto's te bestuderen – misschien één per leerling. Op basis van wat ze over de historische periode hebben geleerd kan men hen vragen de foto te gebruiken om een verhaal te maken over de persoon die erop geportretteerd staat, of misschien een brief te schrijven naar die persoon. Leerlingen zullen natuurlijk begrijpen dat dit een fictieve taak is, maar het kan helpen om het verleden meer levend te maken. De docent kan de leerlingen begeleiden door realistisch achtergrondmateriaal te gebruiken voor deze verhalen zoals brieven, dagboeken en ander authentiek materiaal en hen op die manier leiden naar een beter inzicht in wat er gebeurde en op welke schaal dit gebeurde.

De foto's kan men krijgen door het boek te bestellen: Before *They Perished – photographs found in Auschwitz* van Kersten Brandt, Hanno Loewy en Krystyna Oleksy van het Auschwitz-Birkenau staatsmuseum, op **www.auschwitz.org.pl**. Er is ook een cd met foto's die gewijd is aan de kinderen die gedeporteerd werden naar Auschwitz-Birkenau: *We should never forget them* door Helena Kubica.

Daders, slachtoffers en toeschouwers

Het is belangrijk leerlingen concepten te geven die ze kunnen gebruiken bij het analyseren van deze periode uit de geschiedenis en die hen kunnen helpen conclusies te trekken. Sommige van de meest fundamentele concepten zijn diegene, die de hoofdpersonages van de Holocaust definiëren. In onderzoek en onderwijs worden deze hoofdpersonages gedefinieerd als daders, slachtoffers en toeschouwers.

Het gebruik van deze hoofdrolspelers als uitgangspunt, kan de leerlingen helpen een meer complex beeld te krijgen van de historische gebeurtenissen. Tegelijkertijd kan het de wereld verklaren als een plek waar keuzes en beslissingen werden gemaakt. Op die manier kunnen de leerlingen het handelen van verschillende mensen beoordelen.

Deze categorieën zijn in theorie eenvoudig te definiëren maar toch blijkt het vaak moeilijk een lijn te trekken tussen daders en toeschouwers. Het wordt met name ingewikkeld wanneer we deze categorieën willen gebruiken om handelingen vanuit een ethisch standpunt te beoordelen. Alhoewel het enerzijds problematisch is, creëert het anderzijds mogelijkheden om te discussiëren over menselijk gedrag, niveaus van individuele keuzes en de betekenis van normen.

De absolute voorwaarde om deze uitdaging aan te gaan is dat de leerlingen de historische spelers moeten kunnen zien als context-gelinkte vertegenwoordigers van menselijk gedrag, eerder dan als extreme uitzonderingen. In de jaren '30 en '40 gedroegen de mensen zich op basis van de context waarin ze zich bevonden. Het was de context zelf – waar de individuen aan bijdroegen – , die extremer werd, eerder dan de individuen, zelfs al bestonden zulke mensen wel degelijk.

Het verleden wordt geschreven en begrepen door de acties en beslissingen van mensen in relatie met hun omgeving. De slachtoffers van de Holocaust handelden binnen een heel beperkt keuzeveld -de omringende samenleving zette het kader voor deze beperking via wetgeving, onrechtvaardigheid, overtreding en onverschilligheid. De situatie van de slachtoffers brengt de leerlingen er vaak toe een vraag te stellen als: "Waarom ontsnapten ze niet?", "Waarom boden ze geen weerstand?" en "Hoe konden ze van elkaar stelen in het kamp?" Om de idealisering van de slachtoffers te vermijden, (wat ook een soort van dehumanisering en afstand nemen is), kunnen de leerlingen zoeken naar antwoorden op deze vragen. Het is een pedagogische taak van de leraar om de leerlingen te helpen hun vragen op een adequate manier te verwoorden.

Het is even belangrijk de demonisering van de daders te vermijden. De handelingen van de daders geven ons inzicht in hoe een genocide zich kan ontwikkelen. Door hun handelingen te onderzoeken kunnen we de onderliggende gedachten en ideeën ontdekken die in de meeste gevallen de acties in hun context kunnen plaatsen. De daders waren degenen die de gruweldaden uitvoerden en de mensenrechten schonden. Als we hen omschrijven als onbevattelijke, slechte monsters dan missen we de mogelijkheid hun motivatie te onderzoeken en dan kan men enkel de gang van zaken uitleggen op een zeer elementaire, simplistische en onbevredigende manier.

De toeschouwers zijn de moeilijkst te definiëren groep, maar de leerlingen herkennen zich er het makkelijkst in. Het is makkelijker passiviteit te begrijpen dan een gruweldaad. De toeschouwers van een gebeurtenis spelen een belangrijke rol. Het zijn de toeschouwers die een gangbare norm bevestigen. Op een bepaalde manier waren de toeschouwers degenen die de mogelijkheid hadden zich te verzetten en de mensenrechten te verdedigen. Voor ons is het echter gemakkelijk om hun handelingen via onze eigen context en waarden te beoordelen. Het moet voor de leerlingen duidelijk zijn dat tijdens het dictatorschap van nazi-Duitsland, de omvang van de handelingen en de globale visie anders was dan in onze hedendaagse wereld.

Richard Heydrich met zijn gezin. Heydrich stond tot 1942 aan het hoofd van de staatsveiligheidsdienst van nazi-Duitsland, en was daarmee verantwoordelijk voor de massamoord op miljoenen mensen. Deze foto komt uit een familiealbum.

(Foto: Bildagentur für Kunst, Kultur und Geschichte)

Een manier om de complexiteit te begrijpen

Door de demonisering van de daders, idealisering van de slachtoffers en het moraliseren van de toeschouwers te vermijden, kunnen we een kans creëren om de omstandigheden en de mogelijke acties en motieven van de verschillende spelers te onderzoeken. Door op die manier de geschiedenis te onderzoeken kan de complexiteit van een wereld waarin keuzes en beslissingen moeten worden gemaakt verhelderd worden en daardoor kunnen daden van mensen beoordeeld worden in hun historische context. Enkel dan kunnen we betekenisvolle conclusies trekken die vandaag de dag relevant zijn.

Slechts weinig mensen namen actie om de slachtoffers te helpen tijdens de Holocaust. Er waren echter wel mensen die erg moedig waren en probeerden te helpen. Zelfs al kan deze groep niet gezien worden als een belangrijke categorie in de zin dat ze de geschiedenis veranderden, toch zijn ze belangrijke rolmodellen. Ze kwamen op voor het meest fundamentele mensenrecht dat we kennen, namelijk het recht op leven. Hun daden zouden daarom een essentieel onderdeel moeten zijn in het combineren van onderwijs over de Holocaust en onderwijs over de mensenrechten. Yad Vashem heeft een officiële lijst van diegenen die een soort eretitel hebben gekregen als *Righteous among the Nations* door de staat Israel. Deze informatie is beschikbaar op de website van Yad Vashem samen met de documenten van sommige deugdzamen.

Daders en slachtoffers onderzoeken

Burgers en soldaten die in Sniatyn, in Oekraïne deelnemen aan een massa-executie van – vermoedelijk – joden. De omstandigheden van deze foto zijn in vele opzichten onduidelijk; het is niet bekend wie de mensen waren of waarom er burgers bij de executies betrokken waren.

(unbekannter Fotograf)

Wanneer men lesgeeft over de Holocaust legt men meestal de grootste nadruk op het lot van de slachtoffers en daar zijn vele redenen voor. We mogen echter niet vergeten dat het niet de slachtoffers waren die de geschiedenis schreven. De meeste van hen hadden geen enkele optie. Om te kunnen verklaren wat er gebeurde moeten de leerlingen trachten de gezichtspunten, gedrag en context van de daders en de toeschouwers te begrijpen. Het zijn immers diegenen die antwoord kunnen geven op de vraag 'Waarom?'

Vraag de leerlingen naar de foto te kijken die werd genomen tijdens een massa-executie in wat vandaag Oekraïne is. Het laat soldaten, burgers en officieren zien tijdens de executie van Joodse mannen en een kleine jongen, die de foto binnenkomt aan de rechterzijde. De onschuld van de jongen en zijn onvermogen om zijn eigen traumatische einde te vatten vangen onze aandacht. Het feit dat hij naakt is afgezien van zijn pet, en tussen volwassenen mannen staat die eveneens naakt zijn, versterkt de gruwel, verwarring en vernedering. Velen onder ons hebben die foto gezien, of soortgelijke foto's en kunnen raden dat het van de Holocaust is. Het is mogelijk het verschil tussen de daders en de slachtoffers te zien. Met een foto van dit type is er een groot risico dat door voorgaande ervaringen van de leerling met dit soort materiaal, de foto aan kracht mist. Een manier om dit te vermijden is de leerlingen te vragen hun begrip te verdiepen door de volgende taak.

Stel de leerlingen de volgende vragen: Beeld je in dat je met de mensen op de foto kon spreken. Je hebt de mogelijkheid elke persoon één, of twee vragen te stellen. Wat zou je vragen?

Leerlingen worden zo verplicht zich met de mensen op de foto te identificeren en te overwegen welke vragen interessant en betekenisvol zouden kunnen zijn. Dit kan ertoe leiden dat zij verschillen tussen slachtoffers en moordenaars zien, die eerst banaal leken maar eigenlijk fundamenteel zijn. De vragen die we aan de daders stellen zijn volkomen verschillend van de vragen die we aan de slachtoffers stellen. Leerlingen willen vaak voornamelijk vragen stellen aan de man met gewone kleren met een zwarte jas en een geweer op zijn arm. Ze willen weten wat hij aan het doen was

en waarom hij het deed. Door hun vragen aan deze man, kunnen leerlingen inzicht krijgen in het feit dat het de daders zijn die de situatie bepalen. Zij zijn het die de antwoorden kunnen verschaffen op het waarom van de handeling op de foto. Als alle vragen gebundeld zijn, kan men de leerlingen verzoeken de vragen te verdelen in groepen die gesteld werden uit medelijden/sympathie, nieuwsgierigheid en verlangen om te begrijpen, evenals uit vooroordelen en verwerping.

Tijdens deze opdracht moet duidelijk gemaakt worden dat we niet alle vragen kunnen beantwoorden met complete historische nauwkeurigheid, aangezien we geen aanvullend bronnenmateriaal hebben om de inhoud van deze specifieke foto uit te leggen.

SS-arts Heinz Thilo selecteert wie bij aankomst in Auschwitz-Birkenau direct naar de gaskamers gaat en wie te werk gesteld wordt.

(Foto aufgenommen von der SS)

Heinz Thilo in de *Anus Mundi*

Heinz Thilo was één van de SS fysici in Auschwitz-Birkenau. Hij stond vrijwillig in voor de selectie van de recent aangekomen gevangenen, die meteen werden vermoord, of zich moesten doodwerken. Thilo noemde Birkenau *Anus Mundi* oftewel de anus van de wereld. Hij was ervan overtuigd dat de mensen die de selectie moesten ondergaan "afval" waren die weggepoetst moesten worden uit de Europese samenleving.

Op een bekende foto zien we Thilo die kijkt naar een oudere Joodse man tijdens een selectie. Hij stuurt hem naar de dood met slechts één enkele handbeweging. Met behulp van de foto en referenties van Thilo's rol in Birkenau, kan men de leerlingen vragen te overwegen hoe Thilo de oude man ziet en waarneemt. Met de informatie hierboven zullen de leerlingen begrijpen dat Thilo de man als uitwerpsel bekijkt. Kunnen ze begrijpen wat het betekent om iemand zo te bekijken? Misschien kunnen ze dat als ze stilstaan bij hoe ze zelf naar mensen om hen heen kijken. Waarom voelen zij, of anderen rond hen, een sterke afkeur omdat iemand anders is of op een specifieke manier handelt? Waarom hebben ze die sterke gevoelens? En zijn deze gevoelens niet gebaseerd op veralgemening en homogenisatie, welke een eerste stap is naar het ontkennen van het recht op gelijkwaardigheid?

Door deze gevoelens te onderzoeken bij zichzelf en anderen, kunnen leerlingen een gelijkenis vinden tussen zichzelf en Thilo. Daders zijn geen onbegrijpelijke monsters die essentieel van ons verschillen. Het was vooral de context en niet alleen hun kijk op de mensheid, die radicaal verschilde.

Toeschouwers – de zwijgende meerderheid

De term toeschouwer is een breed concept. Het omvat iedereen, behalve de slachtoffers, de daders en diegene die de slachtoffers van de nazipolitiek hielpen. Toeschouwers kunnen op de scheidingslijn gesitueerd worden naar een van de andere categorieën en ze hebben de optie, alhoewel in verschillende mate, om de lijn te overtreden. Hun rol is contextgebonden; de ene keer kunnen ze de redder zijn, de andere de dader.

Vaak kennen we de gedachten van de wezenlijke zwijgende meerderheid niet (als we hen door historisch onderzoek geen vorm kunnen geven) en we kunnen er niet van uitgaan dat ze dezelfde ethische en morele oordelen hebben als we vandaag zouden hebben. Wat we wel weten is dat de groep potentieel groot genoeg was om de koers van de geschiedenis te veranderen, als de toeschouwers op een specifieke manier hadden gehandeld. Toeschouwers vertegenwoordigen de norm van de samenleving waarin ze leven. Ze rechtvaardigen bepaalde acties door te zwijgen en door aan de zijlijn te blijven staan en geen actie te ondernemen.

Oefeningen voor leerlingen

Vraag de leerlingen om aan de hand van voorbeelden te onderzoeken hoe verschillende individuen op verschillende momenten handelen en daarna de gevolgen van hun acties vast te stellen, voor zichzelf en voor hun gemeenschap. Hieronder worden drie mensen omschreven die verschillend handelden. Vraag de leerlingen de verhalen op de volgende manier te lezen en analyzeren:

- Waarom komen de mensen bij deze gebeurtenis in actie?
- Welke risico's nemen ze?
- Wie won en wie verloor als gevolg van deze acties?
- Zou jij hen toeschouwers noemen?

Voorbeeld 1

Maart 1938, Duitsland annexeerde Oostenrijk en onmiddellijk voerde Oostenrijk dezelfde antisemitische wetgeving in als die van Duitsland. Vele Oostenrijkers ontvingen de machtsovername door de nazi's met enthousiasme en sommigen waren bereid om deel te nemen aan zowel spontane als georganiseerde antisemitische acties. Deze bestonden meestal uit publieke vernedering van Joden, zo werden ze bijvoorbeeld gedwongen om het voetpad schoon te maken met een tandenborstel. Deze spektakels trokken toeschouwers aan die nieuwsgierig toekeken. Het zeventien jaar oude meisje Gitta Sereny bekeek in maart 1938 zo een straatscène die ze later omschreef als volgt:

"Op Graben, een van mooiste straten van Wenen, zagen we een groep mannen in bruine uniformen met swastika armbanden, die waren omsingeld door een grote groep inwoners van Wenen. Vele van hen waren aan het lachen. Toen we naderden zag ik in het midden van de groep ongeveer een dozijn mensen van middelbare leeftijd, mannen en vrouwen, die op hun knieën het voetpad schrobden met tandenborstels. Ik herkende een van hen, het was onze kinderarts Dr. Berger, die mijn leven had gered toen ik vier jaar oud was en difterie had. Ik zal nooit de nacht vergeten dat hij me meerdere malen in koele, zachte lakens wikkelde. Toen de ochtend kwam hoorde ik zijn stem zeggen: *Sie wird leben* (Ze zal overleven).

Toen Dr. Berger me naar een van de mannen in uniform zag toelopen, schudde hij zijn hoofd en bewoog geluidloos zijn lippen en zei zo een stille 'nee', terwijl hij verder de straat schrobde met zijn tandenborstel. Ik vroeg de man in uniform wat ze deden, waren ze krankzinnig geworden?"

Voorbeeld 2

Na de machtsovername door de nazi's werden meteen concentratiekampen ingevoerd, en geleidelijk aan werden de operaties wreder en wreder. Ook al werd over de dingen die plaatsvonden in de concentratiekampen niet in detail verslag uitgebracht, veel mensen in Duitsland, en ook elders in Europa, wisten wat er aan de hand was. Weinigen uitten echter hun ongenoegen of bezwaar.

Eleonora Gusenbauer leefde dichtbij het Mauthausen concentratiekamp in Oostenrijk. Het was onmogelijk voor haar om te vermijden getuige te zijn van de moorden die plaatsvonden in het kamp, en ze besloot haar bezwaren te uiten in de volgende brief, die ze naar de lokale politie stuurde.

"In het concentratiekamp van Mauthausen aan de Wiener-Graben steengroeve worden herhaaldelijk gevangenen doodgeschoten. Zij die nog niet meteen dood zijn liggen vaak uren tussen de doden, soms zelfs een halve dag. Mijn huis is op een heuvel dicht bij de Wiener-Graben steengroeve en daarom ben ik vaak ongewild getuige van zulke gewelddadigheden.

Ik heb zelf een zwakke gezondheid en bij het aanschouwen van dergelijke zaken worden mijn zenuwen dermate op de proef gesteld dat ik het niet veel langer zal volhouden.

Ik vraag daarom dat zulke onmenselijke behandeling stopgezet wordt, of dat het toch minstens buiten het zicht plaatsvindt."

Voorbeeld 3

In 1940 begon de deportatie van Duitse Joden naar getto's in bezet Polen. De deportaties werden tijdens de oorlog voortzegezet en vanaf december 1941 werden de Joden niet enkel naar getto's en concentratiekampen gestuurd, maar ook naar vernietigingskampen. Gedeporteerden mochten maar heel weinig bagage meenemen en ze moesten hun huizen en de meeste bezittingen achterlaten. Deze bezittingen werden geregeld spontaan geplunderd, zelfs al was dat verboden. Over het algemeen besloot de Duitse financiële administratie de bezittingen van de gedeporteerden in beslag te nemen en op een veiling te verkopen. Deze foto toont ons een dergelijke gebeurtenis. Mensen in Lörrach, Duitsland, trachten een gebouw binnen te dringen waar de bezittingen van hun gedeporteerde Joodse buren worden verkocht.

27 november 1940. Een menigte wacht op de openbare verkoop van meubilair van winkelier M. Weil op de Grabenstrasse 15 in Lörrach in Duitsland.

(Privatbesitz)

Actieve deelname bevordert het leren

Veel leerlingen voelen geen evenwicht tussen de betrokkenheid bij het onderwerp en de manier waarop ze worden aangemoedigd om actief te zijn wanneer ze leren over de Holocaust en tijdens het bezoek aan historische plekken en musea. Scholieren willen veel actiever zijn en meer betrokken zijn dan de norm is. Dit werd duidelijk uit de gesprekken met de scholieren voorafgaand aan dit handboek.

Bij een bezoek aan een historische plaats of museum krijgt de schoolklas meestal een rondleiding. Tijdens die rondleiding voorzien de onderwijsdeskundigen van de instelling informatie over de historische context, de levensverhalen, de statistieken en over belangrijke gebeurtenissen tijdens het naziregime.

Als de rondleiding niet is aangepast aan die bepaalde groep en er geen rekening wordt gehouden met het werk dat de leerlingen vooraf in de klas hebben gedaan, is het gevaar groot dat er veel herhaald wordt. Deelnemende leerlingen ervaren dit als negatief want ze willen vorderen in hun zoektocht naar kennis. Dit probleem kan vermeden worden als men op voorhand contact opneemt met de instelling om te overleggen welk programma en rondleiding het best met de noden van de groep overeenkomen.

De leerlingen kan gevraagd worden om zelf een bepaald deel of thema van de plek te bestuderen, waardoor ze zelf aan het werk worden gezet en zo werken ze op hun eigen niveau van kennis en betrokkenheid. Dit moedigt hen aan om actief te zijn en het geeft hen een zekere controle over hun eigen leerproces. Dit kan gevraagd worden als onderdeel van de rondleiding of erna. De meerderheid van de scholieren doet dit met grote interesse. Zelfstandig tot conclusies komen stimuleert het leren aangezien de inzichten meer "verkregen" zijn dan "geleend".

Tegelijkertijd is het belangrijk dat de docent, of een andere kracht, beschikbaar is als steun en als bron van kennis. De onderwijzer is begeleider van actief leren. Hij of zij moet controleren en omkaderen, bronnen voorbereiden en suggesties geven voor activiteiten die de basis zullen vormen voor het onderzoek door de scholieren. Het is ook belangrijk voor de leerlingen dat ze een basiskennis hebben van de gebeurtenissen van de Holocaust om dit proces te vergemakkelijken.

Vele musea en gedenkplaatsen hebben programma's die op deze wijze zijn georganiseerd, maar de docent kan natuurlijk altijd een programma maken waarin het bezoek een deel is van een langer proces.

De taal van de daders

Wanneer men gedenkplaatsen en musea bezoekt moet men zich er bewust van zijn dat veel van het tentoongesteld materiaal in vele aspecten het gezichtspunt van de daders vertegenwoordigt. Dit is zeker zo in het visueel materiaal zoals historische foto's. De foto's werden door de daders vaak om romantische redenen gemaakt vanuit hun eigen standpunt. Het is een taak op zich de scholieren aan te leren het materiaal vanuit verschillende standpunten te interpreteren en inzicht te krijgen in het verschil tussen de eigen visie, dat van de daders en natuurlijk dat van de slachtoffers. De leerlingen zouden attent moeten worden gemaakt op de eufemistische taal die door de daders wordt gebruikt om hun eigen daden te omschrijven en ook op de denigrerende aard van de uitspraken die men gebruikte om de slachtoffers te karakteriseren. Scholieren zouden in staat moeten zijn het verschil te kunnen maken tussen uitgesproken visies en verborgen handelingen. Dit betekent dat ze de eufemismen in uitspraken zouden moeten begrijpen zoals "speciale behandeling" en "opnieuw vestigen", beide codewoorden voor massamoord.

Leerlingen verdiepen zich op de begraafplaats aan de Okopowastraat in Warschau in de joodse gemeenschap van voor de oorlog.

(Foto: Alexander Kaplar)

FEIGENBLAT

De multiculturele klas

Pedagogie van appreciatie
Het Huis van de Wannsee Conferentie in Duitsland heeft meerdere methodes ontwikkeld om scholieren van etnische minderheden te bereiken. Deze aanpak is gebaseerd op het luisteren naar de eigen verhalen en ervaringen van de scholieren en te laten zien dat kwetsbaarheid en repressie universeel is. Eerst wordt geluisterd naar verhalen van leerlingen, waarna ze beter voorbereid om met open geest te luisteren naar de geschiedenis die wordt verteld in het Huis van de Wannssee Conferentie.

> *"Mijn ervaring is dat de bezorgdheid van de leerkracht vaak een self-fulfilling prophecy wordt. Ze zijn bezorgd over hoe ze de kwestie van de Holocaust aan de leerlingen afkomstig uit het Midden-Oosten moeten overbrengen. Mijn ervaring is dat de beste manier is wat ik het "concept van de pedagogie van de appreciatie" noem: we erkennen de familieverhalen van deze leerlingen en we behandelen ze als Duitse burgers, wat ze ook zijn."*
> Aldus Elke Grylewski

Het "Huis van de Wannsee Conferentie" heeft ook speciale materialen en programma's voor deze groep ontwikkeld:

> *"We hebben een zogenaamd multiculturele koffer ontwikkeld waarin zich documenten bevinden die een gedeeld verleden laten zien. We hebben gezocht naar documenten vanuit de tijd van het nationaal-socialisme (1933-1945) van over de hele wereld, rassentheorieën over verschillende groepen, sterilisatie e.d., om aan te tonen dat het een zaak is dat ook het niet-Europese deel van de wereld en de mensen die er wonen aangaat."*

In veel Europese klassen komen scholieren met verschillende achtergronden, culturen en ervaringen vanuit de hele wereld samen. Ze hebben verschillende familiegeschiedenissen; ze hebben verschillende verhalen gehoord over het verleden; ze hebben een ander gezichtspunt op de huidige mensenrechtenkwesties. De ervaring van leerlingen uit gebieden waar de mensenrechten ernstig werden geschonden kunnen een waardevol startpunt zijn in de klas. Tijdens de gesprekken die voor het opstellen van dit handboek werden gehouden, benadrukten leerlingen en docenten dit aspect. Leraren in Italië zeiden bijvoorbeeld: "de aanwezigheid van scholieren die uit verschillende landen komen is een echte buitenkans voor het lesgeven en het leren. Leerlingen uit andere landen kunnen de Italiaanse medeleerlingen betrekken bij hun eigen ervaringen en getuigen van schendingen van mensenrechten."

De verhalen van deze scholieren kunnen een kans bieden om kwesties authentieker te maken, terwijl tezelfdertijd het wederzijds begrip tussen de leerlingen in de hand gewerkt wordt. De verhalen vragen van de docent een grote gevoeligheid in de klasomgeving, leerlingen zouden enkel over hun ervaringen moeten spreken als ze dat zelf willen.

Docenten voelen zich onzeker

Uit de meerderheid van de studies over lesgeven over de Holocaust in een multiculturele klas blijkt, dat dit zelden een probleem vormt. Veel docenten voelen zich echter onzeker over deze kwestie en sommige leerlingen met sterke overtuigingen zoals Arabisch-Israëlische relaties kunnen soms weerstand bieden of zelfs vijandig zijn tegenover het leren over de Holocaust.

Een manier om deze leerlingen te benaderen is door de meer algemene aspecten van de Holocaust te belichten, de racistische en uitsluitingideeën die de basis vormden van de nazi-ideologie. Sommige van de ideeën die centraal waren in de wereldvisie van de nazi's kan men terugvinden in andere regimes en ze zijn vaak de reden waarom mensen van hun thuisland wegvluchten. Leerlingen kunnen hun eigen ervaringen met deze ideeën en waarden vergelijken. Wanneer men dit doet is het echter wel belangrijk het verleden niet te verdraaien.

Scholieren met een niet-Europese achtergrond kunnen ook gemotiveerd worden wanneer er verbanden worden gelegd met hun eigen regio in de gepresenteerde historische feiten. De Holocaust was een globale gebeurtenis die een wereldwijde indruk achterliet. Joden vluchtten vanuit Europa naar alle continenten om de naziachtervolging te vermijden. De nazi's planden om de Europese Joden te verplaatsen

Een cartoon in de krant The Sunday van 3 juli 1938 met het onderschrift: "Zal de Conferentie van Évian hem de vrijheid kunnen schenken?" Verschillende vertegenwoordigers van landen in de vrije wereld erkenden dat de joden Duitsland moesten kunnen ontvluchten, maar de meesten waren niet bereid hen toe te laten tot hun grondgebied.

(Photo USHMM)

naar Madagascar en na de Holocaust deelden vele landen de taak van het ontvangen en rehabiliteren van de overlevenden. Dit soort informatie kan de leerlingen inzicht verwerven in het globaal karakter van de Holocaust. Het kan ze eveneens de banden laten leggen tussen hun eigen regio en de landen van oorsprong.

De Conferentie van Evian

In juli 1938 nam de president van de VS Franklin D. Roosevelt het initiatief om een conferentie te organiseren om de kwestie van het stijgende aantal Joodse vluchtelingen voor achtervolging van de nazi's te bespreken. Tweeëndertig landen en 24 vrijwilligersorganisaties ontmoetten elkaar in de Franse stad Evian-les-Bains in Frankrijk.

De gedelegeerden op de conferentie uitten sympathie voor de vluchtelingen maar stelden zich niet beschikbaar om meer vluchtelingen in hun landen toe te laten. Het feit dat de confederatie geen resolutie opstelde waarin de Duitse manier van het behandelen van de Joden werd veroordeeld, werd in de propaganda van de nazi's gebruikt.

In 1938 was de oderdrukking van de Joden en andere groepen door de nazi's zeer duidelijk voor de deelnemende landen, alhoewel de Holocaust misschien niet voorspelbaar was.

Bestuderen van je eigen visie op de geschiedenis

Het Staatsmuseum van Majdanek in het oosten van Polen organiseert uitwisselingen tussen Poolse jongeren en jongeren uit Duitsland, Oekraïne en Wit-Rusland. Het doel van deze uitwisselingen is de vooroordelen te verminderen, vooroordelen die vaak gebaseerd zijn op historische ervaringen en verhalen. Door elkaar en de verschillende interpretaties van de geschiedenis te leren kennen, kunnen de jongeren hun eigen visie ontdekken en zien dat er meer dan één manier is om het verleden te interpreteren. Dit kan openingen bieden voor nieuwe interpretaties en het begrip vergroten van de visies van andere mensen.
De scholieren blijven een hele week samen en spreken Engels. Aan het begin van de week krijgen ze werk in gemengde groepjes met vragen over vooroordelen. Dit deel van het programma wordt uitgevoerd op een school. De scholieren nemen ook deel aan gezamenlijke sportactiviteiten en leren elkaar zo kennen. Het laatste deel van de week brengen ze door in het museum waar ze hun gemeenschappelijke, gewelddadige geschiedenis bestuderen. Enerzijds krijgen ze rondleidingen en anderzijds doen ze hun eigen werk in het museumarchief en ontmoeten er overlevenden. Tijdens deze programma's stellen de scholieren vaak zelf vragen omtrent mensenrechten.

Open voor discussie

Zoals onderwijs over de Holocaust en mensenrechten jonge mensen wil aanzetten tot reflectie over verleden en heden, wil dit handboek leraren aansporen tot reflectie over onderwijsbenaderingen. Het FRA beschouwt dit handboek als een instrument om de dialoog en het denken onder leraren in gang te zetten en om zelf met hen in dialoog te treden.

Dit handboek streeft ernaar de debatten in het veld verder te helpen en leraren te steunen in hun poging jongeren te activeren en te begeleiden om kennis te vergaren over de geschiedenis en die in verband te brengen met onze hedendaagse wereld.

Wij vragen u ons te laten weten of u dit handboek nuttig vond. Zeg ons of, en zo ja hoe, het u hielp om optimaal gebruik te maken van bezoeken aan historische plaatsen en musea bij het onderricht over de Holocaust en de mensenrechten. Gelieve uw antwoord te sturen naar **information@fra.europa.eu.**

Het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten

Dit handboek behandelt de meeste artikelen uit het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, met name die uit de hoofdstukken I tot IV – waardigheid van de persoon, vrijheid, gelijkheid, solidariteit en burgerschap.

Foto kaft:
© Michael St. Maur Sheil/CORBIS
29.oktober 1996
Auschwitz, Polen
Michael St. Maur Sheil
Encyclopedia

FRA – Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wenen
Oostenrijk
T. +43 (0)1 580 30 - 0
F. +43 (0)1 580 30 - 691
information@fra.europa.eu
fra.europa.eu

Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten

Een stap in het verleden – een les voor de toekomst: Handboek voor leraren

2011 - 52blz - 21 x 27 cm
ISBN: 978-92-9192-684-8
doi: 10.2811/21212

Op het internet is veel informatie over het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten beschikbaar via zijn website fra.europa.eu.

Dit handboek van het Europees Bureau voor de grondrechten (FRA) is nauw verbonden met het onderzoek naar de rol van historische plaatsen en musea in het onderwijs over de Holocaust en de mensenrechten in de EU. Het volledige rapport Discover the past for the future en de samenvatting ervan bevatten de voornaamste bevindingen, en kunnen online geraadpleegd worden op **fra.europa.eu**.

Europe Direct helpt u antwoord te vinden op uw vragen over de Europese Unie

Gratis nummer *
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Als u mobiel of in een telefooncel of hotel belt, hebt u misschien geen toegang tot gratis nummers of kunnen kosten worden aangerekend.

Wat is de rol van Holocaust gerelateerde plaatsen in de hedendaagse samenleving? Wat hebben ze jonge mensen te bieden? Waar moeten scholen en leraren rekening mee houden vóór een bezoek aan die plaatsen? En hoe kunnen leraren een dergelijk bezoek zo goed mogelijk gebruiken bij het onderricht over de Holocaust en de mensenrechten?

Dit handboek biedt een aantal voorbeelden, suggesties en historische achtergrondinformatie die leraren en leerlingen zullen helpen een bezoek aan Holocaustplaatsen en -tentoonstellingen tot een betekenisvolle en verrijkende ervaring te maken.

TK-32-10-451-NL-C

FRA – Bureau van de Europese Unie voor de Grondrechten
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wenen
Oostenrijk
T. +43 (0)1 580 30 - 0
F. +43 (0)1 580 30 - 691
E-mail: information@fra.europa.eu
www.fra.europa.eu

ISBN 978-92-9192-684-8
9 789291 926848

Een stap in het verleden – een les voor de toekomst:
Handboek voor leraren

FRA

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Excursion to the past – teaching for the future:

Handbook for teachers

This Handbook covers most of the articles as enshrined in the Charter of Fundamental Rights of the European Union, in particular those relating to Chapter I to IV - dignity, freedoms, equality, solidarity and citizens' rights.

Cover image:
© Michael St. Maur Sheil/CORBIS
29 October 1996
Auschwitz, Poland
Michael St. Maur Sheil
Encyclopedia

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wien
Austria
Tel.: +43 (0)1 580 30 - 0
Fax: +43 (0)1 580 30 - 691
Email: information@fra.europa.eu
fra.europa.eu

Excursion to the past – teaching for the future:

Handbook for teachers

FOREWORD

The Holocaust has taught us that without respect and application of basic human rights the unspeakable can become a reality. There is therefore a close connection between the Holocaust and subsequent human rights developments. The adoption of the Universal Declaration of Human Rights in 1948, and later the adoption of European regional human rights instruments, was followed by a gradual coming to terms with the lessons of the Holocaust and its significance for the values that strengthen the European Union today. The European Union recognises the Holocaust as a key and seminal event in European history and heritage. The values that underpin the European Union and are common to all its Member States have key aspects related directly to the experience of the Jewish populations during the period before, during and after the Second World War. The concepts of the universality and indivisibility of human rights become even more pronounced when we look back at the Holocaust and realise the need to remain vocal and vigilant on the question of human rights.

The resolutions adopted by the European Parliament to keep alive the memory of the Holocaust, as well as the Stockholm Declaration signed in January 2000, are evidence of a general acknowledgement of the Holocaust as a specific historical crime. It is therefore vitally important that in the context of today's challenges we do not repeat the mistakes of the past. The European Union Agency for Fundamental Rights wants to respect the lessons of the Holocaust and use those lessons to inform the education of our future generations, in particular using the human rights context of the Holocaust to teach about the importance of respect for human rights, diversity and the protection of minorities.

The loss of human diversity and cultural heritage during the Holocaust cannot be replaced. Teaching about the Holocaust makes it possible to address human rights violations and crimes, and it also helps to raise awareness and build understanding of this

historical event. Yet, it is not always easy to build a valid and meaningful bridge between the past and the present. Many of the teachers interviewed for the FRA research project, entitled 'Discover the past for the future – The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU' stated that it is important for them to make a connection between the Holocaust and human rights and that they would wish a better guidance on how to do this.

Visits to Holocaust-related sites and exhibitions can be a powerful tool in connecting with the Holocaust and human rights learning. They offer, on the one hand, the possibility to study the particularities of a historical event such as the Holocaust and they provide, on the other hand, an important knowledge base for reflecting on universal human rights questions and contemporary concerns. Many of the sites in the Handbook bear direct witness to National Socialist crimes and the consequences of racist and anti-Semitic ideologies and practices leading to stigmatisation, discrimination, dehumanisation, and ultimately the deprivation of human beings of their right to life. Learning about the Holocaust in order to reflect about our present day societies also means dealing with the different – and sometimes competing – perspectives of all involved groups: victims, perpetrators, bystanders and rescuers.

This Handbook was developed in order to give inspiration to teachers on what to consider when visiting the Holocaust memorial sites and museums. It focuses on examples and exercises of how visits to memorial sites and museums dealing with the Holocaust can provide students with a concrete picture of the possible consequences of failing to respect human rights. It presents and discusses a number of questions and tools that could be useful for having students creatively and critically develop their knowledge of human rights on the basis of the knowledge of the Holocaust.

The FRA hopes that teachers will find this Handbook inspiring for their visits to the Holocaust related sites and museums. It is hoped that the Handbook will contribute to advancing the debate on how to preserve memory of the Holocaust and how to draw meaningful human rights lessons from it.

The FRA would like to thank Anna-Karin Johansson and Christer Mattsson from the Living History Forum for developing the draft Handbook for teachers on the Holocaust and Human Rights Education, as well as those who supported them in this work: Jolanta Ambrosewicz- Jacobs (Jagiellonian University, Krakow); Wolf Kaiser (House of the Wannsee-Conference, Berlin); Paul Salmons (Institute of Education, University of London); Monique Eckmann (University of Applied Sciences of Western Switzerland); Barry van Driel (Anne Frank House, Amsterdam); Eva Fried, Birgitta Löwander Stefan Andersson, Christina Gamstorp, Max Sollinger, Bitte Wallin and Oscar Österberg (Living History Forum, Stockholm); and Verena Haug, (University of Frankfurt, Frankfurt am Main).

Morten Kjaerum
Director

CONTENTS

INTRODUCTION

The background of this Handbook

Marking 60 years from the 1938 Pogroms, also known as *Kristallnacht pogroms*, the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) has launched a project on Holocaust Education and Human Rights Education. Initial pilot initiatives of video conferences between the Holocaust survivors and young people uncovered the relevance of the Holocaust for human rights learning for young people today. The FRA was granted an observer role in the Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF) in 2006 and has based its work on Holocaust and Human Rights Education on the following ITF guiding questions: (1) Why to teach about the Holocaust? (2) What to teach about the Holocaust? and (3) How to teach about the Holocaust? The Agency has also harvested experiences and drawn on work of the Council of Europe and the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) in this area.

On this basis, the project sought to further explore the link between Holocaust education and human rights education, existing practice with regard to pedagogical concepts, methodology, practices at memorial sites and in museums, and the needs of teachers when developing classes on Holocaust and Human Rights Education. The project outcomes have informed wider EU policy processes, such as the European Framework of Key Competences for Lifelong Learning and the Europe for Citizens Programme; they have also facilitated dialogue on the Holocaust and Human Rights Education.

The project contains commemorative, pedagogical, research and networking features, connecting to practitioners in the field.

List of project activities

- Research report, entitled *Discover the Past for the Future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU*
- Handbook for Teachers on Holocaust and Human Rights Education
- Overview of emerging practice on Holocaust and Human Rights Education at original sites and in museums
- Toolkit on Holocaust and Human Rights Education.
- Network of teachers, memorial sites and museums and young people

The research report provides an assessment of inclusion of Holocaust and Human Rights Education at original sites and in museums dedicated to the memory of the Holocaust.

The Handbook for teachers provides teachers with inspiration and guidance on how they can best make use of visits to historical sites and museums to teach about the Holocaust and human rights.

The overview of emerging practice enlists practices at original sites and in museums on Holocaust and Human Rights education.

The online toolkit provides a practical guide on methodologies, and tips for teachers and educators on how to develop teaching projects on the Holocaust and Human Rights. The Toolkit results from a cooperation of the FRA and Yad Vashem, aimed at supporting pedagogical activities of teachers in the EU in teaching about the Holocaust and human rights while building a path to increased knowledge of the Holocaust and Human Rights.

Network of teachers, memorial sites and museums and young people resulted from numerous activities of this project. The active participation of students is central to effective human rights education, using active and critical involvement of students and teachers in discussions.

How to use this Handbook

In conducting a study of education about the Holocaust and human rights at historical sites and museums in EU countries, the FRA was breaking new ground. Before this study, there were only a few theories and practical examples of the way in which these two fields – teaching about the Holocaust and teaching about human rights – can inspire one another. The research report is available online on the FRA website **www.fra.europa.eu.**

This Handbook touches on a number of issues that should be taken into account by teachers before, during and after visiting a Holocaust-related site or exhibition. It provides a range of examples of how to raise interest in the subject and stimulate reflection among the students.

Teaching is always context sensitive and numerous factors play a role in the teaching process. Therefore, no uniform teaching approach exists in relation to the Holocaust and human rights. Teachers should use this Handbook as an inspiration for developing their particular approach to educating about the Holocaust, addressing the link between the human rights violations of the past and contemporary human rights challenges, and including visits to Holocaust-related sites in their education work.

What do teachers and students say?

"The students get the most out of it themselves, which is much more powerful because they draw their own conclusions. All we do is show them the way"
– *Teacher, Czech Republic*

- It is important, but not easy, to link teaching about the Holocaust and other Nazi crimes with teaching about human values and democracy.
- Visiting historical sites is a powerful and meaningful experience.
- When students themselves are active and able to explore various aspects more deeply, they feel that they learn and understand more about the significance of the Holocaust and human rights.

These were some of the most important findings of group discussions with students and teachers held in nine European countries in 2009. The students and teachers were asked about their experiences with visits to memorial sites and museums and about what they consider as most important for teaching about the Holocaust and human rights. Several aspects highlighted by the participants in the discussions will be highlighted in this handbook.

Research

The discussions with teachers and students were held within the framework of the FRA research project entitled 'Discover the Past for the Future: The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU'. The discussions were held in Austria, the Czech Republic, Denmark, Germany, Italy, Lithuania, the Netherlands, Poland and the United Kingdom. A total of 118 people participated in the discussion groups. Both teachers and students had experience of visiting authentic memorial sites or museums linked with the Holocaust. In addition to the discussions, the project involved:
- a review of relevant literature;
- questionnaires sent to ministries responsible for education and the maintenance of memorial sites in all EU Member States;
- questionnaires sent to 22 memorial sites and museums dealing with the Holocaust;
- conducting visits to 12 such sites.

The results of the project are made available online on FRA website: **www.fra.europa.eu**

Relating to ethics is important

The discussions demonstrated that many teachers and students think that teaching about the Holocaust should incorporate both historical facts and issues relating to ethics and human values. Historical knowledge and understanding of historical processes are necessary to be able to reflect and draw conclusions that are applicable to the present: this is a fundamental element of the teaching. Some teachers and students spoke of the importance of bringing up the significance of human rights and how they can be maintained and strengthened, using their knowledge of the Holocaust as a basis. On the other hand, teaching about the Holocaust rarely includes direct references to the legal tools that exist to preserve human rights today.

The participants highlighted that visits to historical sites linked to the Holocaust play a crucial role in gaining insight into the Holocaust. For example, students from Poland mentioned that for them, at the sites, "the annihilation of the Jews ceases to be an abstract concept". Historical sites can provide knowledge of the suffering of the victims and their individual destinies as well as of the organisation, scope, and contexts of the Holocaust – knowledge that may be difficult to acquire in a classroom. Students also describe original documents, testimonies and authentic objects as important "links for getting a better understanding" to this period of history.

Students pointed out how important it is for teaching to be based on a multi-perspective view of history and to use explanatory, research-based and project-orientated learning methods. Varied teaching, approaching knowledge of the Holocaust and human rights from several different directions, facilitates and

"Visits to memorial sites can provide a broader understanding of what human rights are. They help you to understand how important it is to create a world with room for everyone."

– Student, Denmark

deepens learning. This is important for education both about the Holocaust and about human rights, since both need to be explored by historical studies and political science as well as in ethics, philosophy and social studies. Students find motivation in investigating specific aspects when they have some control over the content.

Need for reflection

The students also emphasised the need for reflection. This is necessary to process the powerful experiences and feelings that can be aroused by the visit, and also to examine the relation of the knowledge to the present day and the students themselves. Teachers also stressed the importance of creating possibilities for discussion, exchange of views and reflection. The need for reflection time is related to students' ability and willingness to express their personal thoughts and independent opinions. Throughout the discussions the importance of the teacher's role was emphasised. The contribution of a knowledgeable and committed teacher, with a genuine willingness to discuss with students human rights, the equal value of all people and of democracy, is a key factor in students' participation in a learning process that requires the expression of their own feelings, reflections and thoughts. Involving students in the planning and formulation of the teaching increases their involvement and willingness to participate.

"A visit to a historical site makes it easier to understand what really happened there."

– Student, Italy

The Holocaust and human rights

Long before the Holocaust took place, philosophers, authors and politicians had developed ideas about human rights. The Holocaust itself was not the starting point for the history of human rights. However, it was in the aftermath of the Second World War that the international community jointly declared these rights and the willingness to comply with them.

The Holocaust is a key historical event in Europe, and teaching it can be undertaken for its historical relevance, to understand modern Europe, or to remember the victims and honour their few rescuers.

The Holocaust is also linked historically with the emergence of several important conventions and mechanisms created to secure and protect human rights in the world. The United Nations formulated the Universal Declaration of Human Rights with the events of the Second World War fresh in people's memory and it was adopted in 1948. The UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide was adopted in the same year. A similar movement took place in Europe. On 5 May 1949, the Treaty of London, signed by 10 European countries, established the Council of Europe and one year later, on 4 November 1950, the European Convention on Human Rights was signed. In 1945-49, the Nuremberg Trials of a number of leading Nazis and other individuals who were in positions of responsibility were held. They were groundbreaking as international trials of perpetrators for offences of this kind; the trials established a basis for the development of international criminal law. It is thus difficult to teach about human rights without reference to the Holocaust.

Difficult to avoid moral interpretations

The Holocaust raises fundamental ethical questions. As a historical event, it is still so close in time and the crimes against innocent people are so extreme that it is difficult to avoid moral interpretations. Teaching about the Holocaust involves demonstrating the consequences of gross violations of human rights. The victims' stories and fates can provide an understanding of the significance of human rights. Documents produced by perpetrators, diaries and letters and their post war testimonies, can provide an insight into the thoughts and actions of people who organised and committed these crimes and how they tried to justify their deeds.

Several surveys show that both students and teachers make links between learning about the historical event called the Holocaust and discussing issues relating to the dignity and rights of people today. The historical knowledge provides an opportunity to reflect on contemporary human rights issues in a conscious and substantiated way.

The Nazi utopia of a "racially pure" nation, a community into which only specific people were invited, was one of the driving forces behind the Holocaust. This utopia was not invented by the national socialists nor restricted to one European country only, but the National Socialists made these thoughts

The Holocaust

The Holocaust was the genocide of Europe's Jews carried out by the Nazi regime and its collaborators between 1941 and 1945. Two further different genocides of the Roma and Sinti, and Poles, as well as the mass murder of millions of Soviet prisoners of war ,were committed by the Nazis in parallel with the genocide of Europe's Jews. Several other groups – including political dissidents, people with disabilities, so-called 'a-socials', Jehovah's Witnesses, prisoners of war and homosexuals – were also victims of persecution, arbitrary torture and murder.

The Nuremberg Trials, 1945–49, were a watershed event in the international community's prosecution of crimes against humanity.

(Photo: Corbis)

fundamental to their political agenda – and it was they who were given the power to start implementing this agenda. The racist ideology implemented by the Nazis involved a hierarchical division of human beings according to their "value", which is the antithesis of the idea that all people are equal in dignity and rights as stated in 1948 in the Universal Declaration of Human Rights.

Nazi propaganda aimed to persuade people to believe in a system that denied some groups their most fundamental rights. The Holocaust occurred under conditions which made the most extreme crimes against humans and humanity possible, and it was committed because there were people brought to power who had the will, the means and sufficient support to carry it out. The Holocaust was neither the first nor the last genocide in history. More are likely to take place in the future, if the respect for human rights does not become fundamental to our societies. Ultimately, genocide is a conscious act and not simply a result of unfortunate circumstances.

A choice to defend human rights

Respect for human rights cannot be taken for granted. Human rights can only be safeguarded if a sufficient number of people commit themselves to the defence of these fundamental rights. In Europe and in other countries, the Holocaust and the Second World War represent an important reference point that can remind us of every person's right to life, liberty and personal security. Teaching about the Holocaust unquestionably has a role in teaching *about* human rights, in explaining the historical context that brought about the Universal Declaration of Human Rights. However, teaching about the Holocaust can also play a significant part in teaching *for* human rights, that is to say helping to strengthen individuals' and societies' commitment to the defence of these fundamental rights. In the following four chapters we will provide some historical background information on human rights milestones, the Nazi period and juridical responses to it and to other crimes against humanity, including examples on how this information can be used in education.

Human rights timeline with a focus on Europe

There is a long history of developing, strengthening and enforcing human rights – a history with many setbacks and many challenges ahead. Our timeline begins in the 18th century in Europe – the century in which the philosophers of the enlightenment tried to found societies based on democratic principles, which guaranteed equality before the law to their citizens. All these principles were developed in the interest of allowing people to develop their full potential.

1789: ***Declaration of the Rights of Man and of the Citizen in France***
The Declaration defined natural rights that are inalienable and sacrosanct, the most precious of these being liberty, for example:
Article 1) Human beings are born free, equal and have rights.
Article 2) The duty of all political associations was to preserve the natural rights of people, the rights of liberty and property, security and the right to resist oppression. The emphasis was on political and civil rights.
Article 3) Nobody can exercise power without the permission of the people.
France and the United States of America are among the first countries to establish human rights provisions. Many countries follow suit shortly thereafter. More and more human rights are embedded into national constitutions.
Most human rights provisions in the 18th century are created to protect individuals against the power of the state. These are called political human rights.

1791: ***France grants citizenship to the Jews***. The Jews of the Netherlands receive citizenship shortly thereafter in 1796. Citizenship for Jews in other countries follows: Prussia in 1812; Denmark in 1814; Greece in 1830; Belgium in 1831; Hungary in 1867; Sweden in 1870; and Switzerland in 1874.

1807: ***British Act of abolition of slave trade.***

1907: Norway is the first country in Europe to give women the right to vote.

1919: ***After the First World War the Treaty of Versailles is signed.*** For the first time the international community considers holding heads of state accountable for human rights violations. Other treaties at Versailles stress minority rights.

1920: ***The League of Nations is established.*** The goal of the League of Nations is to prevent war through dialogue. This new institution fails when important nations (such as the United States) decide not to join. The League of Nations is officially replaced by the United Nations in 1945/46.

1945: ***The United Nations (UN) is established***. The UN's task is to maintain world peace and security, and the promotion of economic, social, cultural and humanitarian cooperation. More than 185 nations have joined the UN. More information is available at: **wwww.un.org/.**

1946: ***Nuremberg trials take place in Nuremberg, Germany to prosecute Nazi war criminals***. The following charges are brought against the defendants: (1) crimes against peace; (2) war crimes; (3) crimes against humanity; and (4) conspiracy to commit any of the aforementioned crimes.

1948: ***The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) is signed.*** Following the Second World War, the conscience of humankind was moved so profoundly that the United Nations Assembly adopted the Universal Declaration of Human Rights and the Right to Self-determination of the Colonial Peoples. The Declaration represents the first global expression of rights to which all human beings are entitled. The document consists of 30 articles and has inspired many follow-up documents. The UDHR has been elaborated in subsequent international treaties, regional human rights instruments, national constitutions and laws. The declaration is not binding; however, it was explicitly adopted for the purpose of defining the meaning of the words 'fundamental freedoms' and 'human rights' appearing in the UN Charter, which is binding on all Member States. The full text is available online at: **www.un.org/en/documents/udhr.**

1948: ***The UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide is adopted.*** The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide entered into force in January 1951. The Genocide Convention is a far-reaching and legally binding international instrument for the punishment of the crime of genocide Participating countries are advised to prevent and punish actions of genocide in war and in peacetime. As of 2010, 140 countries have ratified the convention. The full text is available online at:
www2.ohchr.org/english/law/genocide.htm.

1949: ***The Council of Europe is established.*** The Council of Europe, based in Strasbourg (France), was founded by 10 countries on 5 May 1949. The Council of Europe seeks to develop throughout Europe common and democratic principles ensuring respect of human rights, democracy and the rule of law. By 2010, the Council of Europe had grown to 47 Member States. More information is available at: **www.coe.int/.**

1950: ***The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) is adopted.*** This Convention

draws from the UDHR; it entered into force in 1953. All 47 Council of Europe Member States are party to the ECHR. In contrast to the Universal Declaration, the ECHR is a binding treaty. Compliance is monitored by the European Court of Human Rights (ECtHR), which has its seat in Strasbourg. Alleged violations of the ECHR can be brought by states or individuals before the ECtHR. The full text is available at:
www.conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm.

1965: ***The UN International Convention on the Elimination of All forms of Racial Discrimination (ICERD) is adopted.*** ICERD entered into force in 1969. It commits its members to the elimination of racial discrimination The Convention includes an individual complaints mechanism, effectively making it enforceable against its parties. This has led to the development of a limited jurisprudence on the interpretation and implementation of the Convention. The implementation of the Convention is monitored by the Committee on the Elimination of Racial Discrimination. As of 2010, it had 173 parties. The full text is available at:
www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm.

1966: ***The International Covenant on Civil and Political Rights and International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights are adopted.*** Both Covenants entered into force in 1976.
The International Covenant on Civil and Political Rights commits its parties to respect the civil and political rights of individuals, including the right to life, freedom of religion, freedom of speech, freedom of assembly, electoral rights and rights to due process and a fair trial. The full text is available at:
www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm.
The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights commits its parties' work towards the granting of economic, social, and cultural rights (ESCR) to individuals, including labour rights and rights to health, education,and an adequate standard of living. The full text is available at:
www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm.

1989: ***The UN Convention on the Rights of the Child is adopted.*** The UN General Assembly adopted the Convention on 20 November 1989, thirty years after the Declaration of the Rights of the Child. It came into force in 1990. The UNCRC is an international convention setting out the civil, political, economic, social and cultural rights of children. Ratifying nations are bound to it by international law. Compliance is monitored by the United Nations Committee on the Rights of the Child which is composed of members from countries around the world.
As of 2010, only Somalia and the United States have not ratified the convention. The full text is available at:
www2.ohchr.org/english/law/crc.htm.

1990: ***The UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their families is adopted.*** The convention entered into force in 2003. The full text is available at: **www2.ohchr.org/english/law/cmw.htm.**

1998: ***The Rome Statute of the International Criminal Court is adopted.*** The Rome Statute of the International Criminal Court (often referred to as the International Criminal Court Statute or the Rome Statute) is the treaty that established the International Criminal Court (ICC). It was adopted at a diplomatic conference in Rome on 17 July 1998 and it entered into force in 2002. As of 2010, 111 states are party to the statute.

2002: The International Criminal Court is established in The Hague in the Netherlands. This UN court creates a permanent institution to try War Crimes, replacing the ad-hoc courts for Rwanda and the former Yugoslavia.

2000: ***The Charter for Fundamental Rights of the European Union is proclaimed.*** The EU Charter for Fundamental Rights became legally binding with the entering into force of the Lisbon Treaty in December 2009. Under six headings – dignity, freedoms, equality, solidarity, citizens' rights and justice – its 54 articles set out the European Union's fundamental values and the civil, political, economic and social rights of EU citizens. The full text is available at: **www.eucharter.org/.**

2006: ***The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) enters was adopted.*** The purpose of the Convention is to promote, protect and ensure the full and equal enjoyment of all human rights and fundamental freedoms by all persons with disabilities, and to promote respect for their inherent dignity. The CRPD came into force in 2008. By 2010, 87 countries had ratified the convention. The full text is available at:
www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml.

1919-1932
The rise of the Nazis

The First World War, sometimes referred to as 'The Great War', 'The first of the modern wars' or even as 'The war to end all wars', ended in 1918. Some nine million young men had died, many in trenches and in the freezing cold. Millions of others had been traumatised and cities across Europe had been reduced to rubble.

The War had come at a time when minority rights had started to make significant gains across the European continent and elsewhere. The First World War slowed this process in some ways but also served as a catalyst for further gains.

For instance, already before the First World War gains had been made around women's rights. New Zealand had already given women the right to vote in 1893, and more than 10 European nations followed suit in 1918 and 1919, as soon as the war ended, including Germany and Poland.

The year 1918 was critical in other ways. The Paris Peace Conference, which opened on 12 January 1918, was the meeting of the Allied victors in World War I to set the peace terms following the Armistice of 1918. The key discussion

Examining the Treaty of Versailles
Have students read through some of the main provisions of the Treaty of Versailles, given below. Have each student then write down, individually, how they think these punishments would affect (a) the average German citizen and (b) a young person their age. Place the students in groups of four or five participants and have them compare and contrast their answers. After each group has presented its findings, debrief with the students. Was such punishment justified given the pain inflicted during the war? If not, what kind of punishment would have been more appropriate in their view?

Some of the main provisions of the Treaty of Versailles were:

1. Germany had to hand over the Alsace-Lorraine area to France
2. Germany had to hand over all its colonies, including Togo and Cameroon
3. Germany had to hand over the coal mines in the Saar-area to France
4. Germany had to hand over various areas of land to Belgium, including Malmedy and Eupen.
5. Germany had to hand over parts of West-Prussia and Posen to Poland (a new country)
6. Germany had to hand over all military hardware and materials to the allies
7. All German properties in foreign countries would be confiscated
8. Germany was forbidden to have a series of weaponry, including tanks and airplanes
9. The total size of the German army was not to exceed 100,000 men and the navy 15,000 men
10. Germany had to hand over large amounts of machinery and building materials, as well as trains and trucks
11. Germany had to give the allies coal, chemicals and fuel for a number of years, to be determined
12. All German sub-ocean telegraph cables had to be handed over
13. Germany would not be allowed to take part in the League of Nations
14. Germany had to pay a stiff monetary fine: 20 billion gold marks.

The sense of being humiliated and victimised led to a general sense of discontent among the German population. Only a year after the Treaty of Versailles was signed, the German Workers' Party (DAP) was formed. In 1920, its name was changed to NSDAP, adding 'National Socialist' to 'German Workers' Party'. The party became known as the 'Nazi Party' and its members as the Nazis. The NSDAP strongly rejected the Treaty of Versailles and its ideology was grounded in a criticism of both communism and *laissez-faire* capitalism. A sense of revenge was palpable. It was severely anti-Semitic and promoted the "racial purity of the German people".

revolved around how to best punish Germany for its role in the conflict. The meeting lasted eight days and involved diplomats from more than 30 countries; it was, however, dominated by Britain, France, Italy, Japan and the United States. The meeting resulted in five treaties (Peace of Paris Treaties) in an attempt to maintain a lasting peace. The most important treaty of the five was the Treaty of Versailles. For the first time in history, the world community moved towards imposing criminal penalties on heads of state for their responsibility in violating fundamental human rights. The Treaty required that Kaiser Wilhelm II of Germany face trial for a "supreme offense against international morality and the sanctity of treaties". He subsequently escaped to the Netherlands, which refused to extradite him. There was considerable talk during the conference about issues relating to minority group rights, including the right to life, liberty, freedom of religion, right to nationality of state of residence, complete equality with other nationals of the same state, and the exercise of civil and political rights. Nevertheless, the main effect of the Treaty was to severely punish Germany. It signed the treaty, given no choice, under protest.

"Our Last Hope: Hitler," 1932. In the presidential elections of 1932, Nazi propagandists appealed to Germans left unemployed and destitute by the Great Depression with an offer of a savior.

(Photo: USHMM)

After a failed attempt to seize power and his subsequent imprisonment, Adolf Hitler published *Mein Kampf* in 1925. This document will prove to have far reaching consequences. In this book, Adolf Hitler outlines his ideology, deeply rooted in anti-Semitic beliefs. He writes, for instance: "*Today I believe that I am acting in accordance with the will of the Almighty Creator: by defending myself against the Jew, I am fighting for the work of the Lord.*"
Though anti-democratic in nature, the Nazi Party participated in various democratic elections in the 1920s but with very little success. Despite multiple economic and social problems in Germany, the party polled only 3% in national elections in December 1924 and only 2.6% in 1928. The breakthrough came, however, after the Great Depression caused even more economic grief. The Nazi Party polled 18.3% of the vote during the September 1930 Reichstag elections. This made the party the second-largest one in the Reichstag after the Social Democrats. At the elections on 31 July 1932, the NSDAP received 37.4% of the votes and became the strongest party in Germany.

The philosophy and practice of Eugenics

Give students the Universal Declaration of Human Rights (UNDHR) and have them read selected texts on eugenics. If not available, give a general description based on the text below. Have the students, in working groups, identify which rights contained in the UNDHR are violated, in their view, by the philosophy and practice of eugenics.
Throughout the 1920s, the pseudo-scientific study of race was gaining in popularity, especially in Europe and in North America. Eugenics is the study and practice of selective breeding of humans. The term was made popular by Sir Francis Galton in the 1880s, who defined eugenics as "the study of all agencies under human control which can improve or impair the racial quality of future generations". The intent was to prevent 'weaker' individuals from having children, so that the human gene pool could be strengthened.
Overtones of racial supremacy and purity were clearly present and the principles of eugenics influenced leading Nazis. It is evident that the beliefs and practices of eugenicists involved attacks on fundamental rights, violations of the right to life, the right to establish a family, and freedom from discrimination. Today, new concerns about eugenics have emerged in the context of ethical and moral implications of the development of technologies of genetic testing, genetic engineering and human cloning.

1933-1939
Setting the stage for the Holocaust

After a series of elections in 1932, the Nazi party became the largest party in Germany, though it still could not attract a majority of voters and though it was starting to decline in popularity. Nevertheless, sitting President Hindenburg appointed Hitler as Reich Chancellor on 30 January 1933. The consequences were immediate. The anti-democratic sentiments of the Nazi leaders were translated into anti-democratic actions that served to secure the Nazi hold on society and eliminate all opposition.

By using exemption laws, restrictions were placed on the freedom of speech, freedom of the press and freedom of organisation. All vestiges of democracy and fundamental rights of its citizen were removed. On 28 February 1933, a set of decrees removed important civil liberties under the pretence that the country was under threat and that a coup was imminent. Political opponents were arrested and sent to internment camps where they could pose no threat to the government. The Enabling Act of 23 March 1933 gave the Cabinet the authority to enact laws without the participation of the *Reichstag* for a period of four years. In essence, a dictatorship had been established.

Shutting down all opposition and eliminating press freedom allowed the Nazi government to completely dominate all spheres of life, including the content of formal and non-formal education for its young citizens. Government propaganda went unchallenged in the public sphere and carried more severe penalties as time passed. Much of this propaganda was anti-Semitic in nature. The propaganda proved successful and served to justify measures against the Jewish population. Step by step, Jews were separated from their neighbours and removed from all societal institutions. Their fundamental rights were eroded to such an extent that survival became difficult.
The Nuremberg Laws of 1935 represented a key moment in the history of the persecution of the German Jewish population and the implementation of Nazi racial ideology. The laws, for instance, defined according to 'blood

Timelines as a useful tool
Timelines are useful to create an overview of historical events. Being able to follow political changes, legislation and individual people's lives on the same timeline helps students obtain a chronological picture of events, although care must be taken not to give the impression that events proceeded inexorably and inevitably along this apparently linear path.
At Anne Frank House in Amsterdam, students between the ages of 10 and 14 years are asked to place seven to eight pictures depicting Anne Frank's family history alongside the same number of pictures describing the major historical events of the Holocaust. The pictures illustrate events such as the Nazis coming to power, the November Pogrom (euphemistically referred to as *Kristallnacht* by the perpetrators) and the German invasion of the Netherlands. Students work in small groups to place the pictures on a timeline ranging from 1929, Anne Frank's year of birth, to the end of the 1940s. The pictures are gradually positioned on a common timeline, and the students and educators discuss the events and their impact on the Frank family. This helps to concretise the more abstract decisions that were made.
To introduce a theme and to find out more about the interests and knowledge of the participants, colleagues at the Buchenwald memorial in Germany offer a set of 100 photos and paintings showing situations of the site's history. The participants' »

Denial of rights of Jews in Nazi Germany
One way to work with the step by step denial of rights for Jews in Germany is the following. Below is only a short list of restrictions that were aimed at Jews from 1933 until 1940. Give the students (in groups of 4) the following list of human rights restrictions in random order. Then have them place these in the correct order. Next, have them work together to create four 'categories of restrictions' and place all the restrictions into these four categories. Have them share what categories they have come up with. As a next step, for each category they should identify which restriction, in their view, had the most severe consequences for a young person their age at that time and why. Finally, they should discuss what they think the Nazi government was trying to accomplish by these step by step restrictions.

1933
- Jewish teachers banned from state schools
- Jewish lawyers are banned from practising their profession
- Jews are refused the right to health insurance
- Jewish civil servants are fired
- Jews excluded from choirs
- Jews are no longer allowed to go to the beach

1935
- Jewish musicians are not allowed to practice their profession
- Jews are only allowed to sit on special park benches
- Jews are no longer allowed to marry non-Jews
- Jews lose their national (Reich) citizenship
- Jewish art and antique dealers are no longer allowed to practice their trade

"Adolf Hitler listening to parliamentary election results on the radio in early 1933. Soon, only the Nazi Party was legal. All other political parties were banned".

(Photo: USHMM)

relations' who could be German and not. They also banned marriage between 'Jews and Germans'. It is noteworthy that Jews were given certain rights that might not be considered rights at all. Section 4 of the Laws for the Protection of German Blood and German Honour:

1. *Jews are forbidden to display the Reich and national flag or the national colours.*
2. *On the other hand they are permitted to display the Jewish colours. The exercise of this right is protected by the State.*

As no powerful dissenting voices could be heard when introducing such measures, anti-Semitic propaganda served to reinforce already existing anti-Jewish feelings among the German population. As life became more difficult for Jews, they were blamed for their own predicament. This 'blaming the victim' dominated the discourse at the time. Even the first mass murders and arrests of Jews throughout Germany during the November Pogrom on 9-10 November in 1938 was blamed on the Jews.

» descriptions of the images are a starting point to explain Buchenwald's history from the 1930s until the present in a multi-perspective access. The method helps to understand that there is no "history of Buchenwald" but many stories of people involved: science and art support a debate about different perspectives and the actual importance of these stories and developments for the participants.
In a second step, the images are fixed with magnets to a timeline on the wall: some moments are well documented, other time spans remain empty. Students' knowledge depends on their interests; it therefore becomes visible how different groups depict images according to their versions of the past. The method offers a broad variety to involve the participants, their views and positions regarding the past and present. It also allows for connecting and discussing the development of norms leading to injustice and crime, such as the Nazi ideology, as well as the origin of human rights as a tool to support justice and equality.
A timeline that stretches from the 1920s right up to the end of the 1940s covers the process on how the rights of Jews and other groups were removed through legislation. Furthermore, it highlights the post-war work to establish Conventions protecting human rights.

Young Jews not allowed to go on walks in groups larger than 20 people
Marriages between Jews and non-Jews are annulled

1936

Jews are forced to give up their typewriters
Jews have to hand in their bicycles
Jews have to hand in their records
Journalists have to prove that they have Aryan descent back to 1800

1937

Jews are forbidden to obtain University doctorate degrees

1938

Jews can no longer own land
Jewish assets can be seized by the government
Jewish street names changed
Jewish doctors may no longer practice
Jewish children can no longer attend German schools
Jews are forced to take the additional names of Israel and Sara for men and women respectively
Jews can no longer be the sole owners of businesses
Jews may not choose freely where they settle.

1939

Jews can no longer possess radios
Jews may not remain outdoors after 8 o'clock in the evening
Jews can be evicted from their homes without being given a reason or forewarning.

From Nuremberg to The Hague

A Bosnian woman cries as she watches former Yugoslavian President Slobodan Milosevic on television during his trial at the UN war crimes tribunal in The Hague, Thursday, Feb. 14, 2002. She is in a refugee centre for Srebrenica widows in Tuzla. All the male members of her family have been missing since the Srebrenica massacre. Milosevic was accused of war crimes committed against non-Serbs in Kosovo, Croatia and Bosnia, including the Srebrenica massacre.

(Photo: AMEL EMRIC)

The Nuremberg Trials and the Treaty of Rome

The Nuremberg Trials defined crimes against humanity as murder, slavery, deportation and similar actions against the civilian population. Also included were the actions committed in concentration camps, and death camps, as well as persecution with political, racist and religious objectives. Individual murders, mass assassination initiated by SS troops and the *Einsatzgruppen* or paramilitary units were also addressed, as were the annihilation of the two Czech cities of Lidice and Ležáky in June 1942 and the French city of Oradour-sur-Glane in June 1944. According to the Treaty of Rome of 17 July 1998 that regulates the actions of the International Criminal Court, crimes against humanity, genocide and war crimes now constitute crimes against the primary International Law, the Universal Jurisdiction. In other words a perpetrator can be sentenced for the crime in all states, irrespective of whether any Convention has been ratified. States are thus entitled to detain those suspected of these crimes, irrespective of where the crimes were committed and the nationality of the perpetrators or victims. Not all states have ratified the treaty.

The Holocaust and the Second World War had long-term consequences for how the world subsequently perceived matters relating to rights and obligations across national borders. One of the most important events in this transformation was the establishment of the war crimes court in Nuremberg between 1945 and 1949.

These courts were the result of an agreement between the Allied countries; the actual directive was issued in London on 8 August 1945. A total of thirteen trials were held of people who had made decisions and issued orders alleged to constitute crimes against humanity, crimes against the rules of warfare and against international Conventions. The decision was also taken to prosecute those who were active in the administrative departments that underpinned the crimes, for instance, the SS Economic and Administrative

Main Office (SS WVHA) which managed the concentration camps, including Auschwitz-Birkenau.

Those who were prosecuted maintained in their own defence that they had acted in accordance with current Third Reich legislation. For some of the crimes under trial, the legislation was already in place before 1939. For other crimes, no legislation existed at the time they were committed.

Integrity of human life stands above all

The question of how to hold someone accountable retrospectively is complex, but the idea that the integrity of human life is an inalienable natural right was an important starting point for the Nuremberg trials. This means that irrespective of what the majority of society thinks or how people choose to act, the integrity of human life stands above all specific laws and policies. The idea is that crimes against humanity are always crimes, irrespective of any agreements or social contracts existing in the society where the crime is committed.

This principle and way of defining human life – and thereby our responsibility for it – is fundamental to how we perceive and relate to human rights today, both in international law and national legislation.

International conventions and agreements regulating the relationship between states and other states and their citizens are called international law. These laws are a recognition that some crimes are so grave that they transcend the sovereignty of nations and require other states to intervene.

When the UN Charter first became valid in 1945, it laid the basis for written international law. This was followed by the creation of the International Court of Justice, the UN's Universal Declaration of Human Rights, the Genocide Convention, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and the International Criminal Court.

In 2002, the International Criminal Court (ICC) was established as a permanent tribunal to prosecute people for genocide, crimes against humanity and war crimes if the states, where the crimes were committed, are unable or unwilling to prosecute the perpetrators. The tribunal is legally registered in The Hague in the Netherlands.

Coming to Justice

Coming to Justice is an international project for young people aged 17 and over that takes place in Amsterdam and The Hague several times a year. Organised by the Anne Frank House, about 25 students are brought together from several countries to discuss and explore issues relating to (in)justice and war crimes. The highlight of the four-day programme is a trip to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in The Hague (ICTY), where students witness an actual trial of a suspect accused of war crimes.

The four-day programme, most of which takes place at the Anne Frank House, is organised as follows:

Day 1: Exploration of (in)justice and the Holocaust, the Nuremberg trials. Key question: Was justice done? And to whom?

Day 2: Studying the conflict in the Balkans – background on the conflict.

Day 3: Visit to the War Crimes Tribunal in The Hague; debriefing by expert.

Day 4: Meet with survivors of the Holocaust and a founding member of the Serbian student movement Otpor (in English: *Resistance*), which was involved in the struggle to overthrow the president of the Federal Republic of Yugoslavia, Slobodan Milošević.

Evaluations of the project show that students recognise this as one of the most meaningful experiences of their educational career because they are watching history in the making. Evaluations also show that students' concepts of justice and injustice become more complex through this process.

Patterns of continuity

As well as disseminating historical information, teaching about the Holocaust often also aims at providing a perspective on the contemporary situation. It may be through highlighting racism and xenophobia, counteracting prejudice or persuading students to look at their own views and interpretation of events. Students who took part in discussions prior to this handbook stressed the importance of looking at these present-day issues.

In the Europe of today, the majority of people distance themselves from the ideas developed by the Nazi regime during the 1930s and 1940s. However, the view of humanity and the values that lay behind National Socialist policy still persist in many places. Anti-Semitism, racism, xenophobia, prejudice against the Romani people, homophobia and other forms of intolerance, prejudice and stigmatisation flare up at regular intervals in all of Europe's countries.

Studying the Holocaust and the Nazi period naturally implies studying the theory and practice behind these ideas. Examining the process up to 1939 can demonstrate that several of these ideas form part of a long-ranging historical concept in Europe. This tradition was neither introduced by the Nazi regime, nor did it conclude with them, but it was expressed at that time in its most extreme form.

Studying history provides no direct answers as to how these ideas can be counteracted today. The historical context is different. However, we can study how these ideas and values were integrated in the historical context and how they influence our own contemporaries. Even if the conditions are different, many of the ideas can still be found today. We cannot easily dismiss the racism of today by saying that our world is very different from that of the 1930s – because the ideas are similar and seem more difficult to change than the socio-political and economic environment.

History also shows us the potential consequences if ideas of this kind are not taken seriously and counteracted promptly.

Ethnic diversity in focus

The Risiera di San Sabba memorial site lies in Trieste. Formerly a rice-washing factory, the Nazis used it as a prison, interrogation centre and transit camp from 1943-1945. Almost 20,000 people were imprisoned there. In the police detention camp, equipped with a crematorium, thousands of political opponents – members of the Italian, Slovene and Croatian resistance – were tortured and killed, along with dozens of Jews. In the transit camp thousands of prisoners were held for reasons of their race or political belief before being deported to extermination camps and concentration camps elsewhere.
The area around Trieste has been characterised by ethnic diversity for centuries, and during the first half of the 1900s, an ethno-territorial conflict developed between Italian nationalists and Slovenian and Croatian nationalists.
The exhibition at the memorial site and the place itself emphasise not only the Holocaust, but also a balanced historical portrayal of Italian-Slavo co-existence in the area. This includes the fascist regime's repressive measures against the Slavic-speaking population, as well as the German occupation's extremely brutal treatment of the civilian population in connection with anti-partisan warfare. In this respect, Risiera di San Sabba helps visitors to relate critically to different nationalistic measures in the regional history of the 1900s.

Racism

Racism is the idea that distinctive human characteristics, abilities etc. are invariably determined by "racial" origin, and that there are superior and inferior "races". Biological racism came about during the 17th and 18th century and had a crucial influence on both justifying the oppression of populations and population groups that already existed and further prolonging and intensifying it. Where the German Nazi Party was concerned, racism was an integral component of their world picture. They were setting biological requirements for the possibility of individuals to belong to their group of "superior human beings" ("Herrenmenschen"), and they depicted others, particularly Jews, as a separate 'race' that should never under any circumstances be able to become part of their own people's community. This biological perception had a direct consequence for the way in which legislation was used to define who was a Jew because a distinction was already made between "full Jews" and

Gravestone of a Jewish soldier among memorials in a Jewish cemetery desecrated with Nazi swastikas and fascist insignia by far-right extremists.

(Photo: Corbis)

"Mischlingen", that is, "partial Jews". The idea that the biological origin of the individual is crucial for participating in society as a "full member" is still common in several chauvinistic movements in Europe. Today, however, it is much more common to use references to "invariable cultural differences" to divide societies apart and justify exclusion and the denial of rights.

Anti-Semitism

Hatred of Jews existed in the Christian world since Christianity became established in its own right as a religion outside Judaism. Anti-Semitism can be defined as any acts or attitudes that are based on the perception of a social subject – individual, group or institution – as "the ('deceitful', 'corrupt', 'conspiratorial', etc.) Jew", with "the Jew" being an imaginary figure invented by anti-Semitic ideology. For a more extensive discussion on the question of defining anti-Semitism, see the 2004 FRA report on *Manifestations of Anti-Semitism in the EU 2002 – 2003*.

Accusing Jews of being responsible for things such as Jesus' death, spreading diseases, poisoning the drinking water or carrying out ritual murders is what has formed part of stirring up spiteful hatred over the centuries that has generated into pogroms and physical attacks against Jews.

During the 1800s when the interest in classifying people into different "races" arose, the Jews were singled out as a separate "race". Wilhelm Marr, a German journalist, coined the expression "anti-Semitism" in 1879, thereby forming a concept for all the thoughts, ideas and feelings that were aimed against Jews.

The danger of anti-Semitism was not just the accusations themselves or the driving anti-Semitic propagandists but the fact that these ideas were also largely accepted by people who were actually quite indifferent towards Jews. For this reason, after losing the war in 1918 it was easy for anti-Semites in Germany to accuse Jews of having caused this loss by acting disloyally towards Germany and choosing only self-enrichment from the war.

Anti-Semitism is still very much in existence today. It is not possible to say that anti-Semitism and racism are the same because anti-Semitism is still based on specific ideas that include, for example, the belief that Jews control and dominate the world.

Examine racist argumentation then and today

Ask your students to compare newspaper articles, letters to the press and propaganda from the 1930s with letters to the press, leaflets and homepages today. Focus on the kind of arguments people use in writing about issues such as refugees or members of minorities in general, what they are accused of and how they are described. Ask the students to note both similarities and differences. This will also allow them to see how arguments have changed and help them to see through new racist currents. Also encourage students to consider how the conditions for expressing and realising ideas have changed. The FRA is doing work about, for and with the media in order to increase critical media literacy among media consumers and human rights awareness among media professionals. See the FRA website for more information: **www.fra.europa.eu**

Discrimination against Roma and Sinti

Nazi policy against Roma and Sinti was not as consistent and was not discussed by Nazi leaders in the same way and extent as their policy against

Roma people, accused of collaborating with the Serbs during the Balkan war, are protected by UN-soldiers behind a fence because of harassment by Albanians, Djakovica Kosovo 1999.

(Photo: Sven-Erik Sjöberg)

Jews. Some of the Nazis, like for example the head of the SS, Heinrich Himmler, thought of the Roma and Sinti as a kind of origin of the 'Arya race'. This totally unscientific attitude led to an ambivalent policy. On the one hand, so-called 'pure-bred' Roma and Sinti would be interned and constitute a sort of anthropological research base and, on the other hand, in practice they were classified as "sub-humans" and exposed to full-scale genocide.

There are several important reasons why Nazi policy against the Roma and Sinti shifted from racist and anthropological internment that was contrary to international law into genocide. One of the foremost reasons was the attitudes of the mobile mass murder units that operated on the Eastern Front. When these units received orders to seek out suspected saboteurs and political enemies, it was natural for them, given their own prejudice and hatred of Roma and Sinti, to attack Roma and Sinti without further reason – this largely amounted to summary executions. On 16 December 1942, Heinrich Himmler gave out the directive that all "Gypsies" still living in the "German Reich" were to be deported to Auschwitz

The attitudes that existed among perpetrators were based on prejudices against Roma and Sinti that existed before the Nazi seizure of power and still remain today. For historical reasons, we must examine how these attitudes had a direct effect on the genocide of Roma and Sinti. However, in our human rights work, we must also examine how these attitudes still remain in several European countries today. The historical link is very obvious. The Roma people were forced to wear a black triangle on their camp uniform. This colour showed that they belonged to the so-called a-social category. And still today it is very common that Roma people are considered as strangers and outsiders from society.

In many countries the survivors of the Roma genocide were initially not recognised as victims of racist persecution and it took years before they received any compensation payments for their sufferings. They were never compensated for their demolished houses or for their teams of horses and their wagons. Many doctors in Germany and Austria refused to recognise the ailments of the survivors as long term consequences of the brutal treatment in the concentration camps. It was only in the 1990s that commemoration of the 'forgotten' genocide against Roma and Sinti began.

Today, the Roma are still subjected to discrimination and racist crime in many EU Member States. In 2009, the FRA released the results of its European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS) – a survey of over 23,000 individuals from ethnic minority and migrant backgrounds about their

experiences of discrimination in the European Union Member States. The survey results reveal high levels of discrimination and harassment experienced by the Roma on a daily basis. Every second Roma respondent was discriminated against at least once in the 12 months preceding the survey. Roma who were discriminated against experienced on average 11 incidents of discrimination over a 12 month period. Discrimination and exclusion happens in all areas of life: education, employment, housing, healthcare and access to service.

To know more about the history of the Roma, please visit the websites of the Council of Europe: at **www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoCulture_en.asp** you will find factsheets about the history of Roma in Europe, and at **www.romagenocide.org/** you will find information on the genocide committed on the Roma.

Neo Nazism and racist extremism

The final stage of genocide is the perpetrators' desire to conceal and deny their crime. This is the basis on which we must understand denial of the Holocaust. Without necessarily understanding it themselves, Holocaust deniers form part of the genocide process.

Neo Nazism and racist extremism, which have anti-Semitism, xenophobia and racism on their agenda, exist in large parts of Europe today. Their hatred of ethnic minorities is the driving force that attracts sympathisers to them and allows them to form organisations. With few exceptions, they have no ambition to kill people, but they want to limit the rights and freedoms of minorities or expel these groups from what they perceive as "their country" or "their Europe".

The driving force behind the Holocaust, as in other genocides, was a desire to remove a group of people. What this 'removal' means varies at different times, but it does not necessarily mean mass murder. The aim is to render invisible the group(s) hated by perpetrators (or future perpetrators), and the solutions can range from restrictions on the right to live with one's own identity to restrictions on the right to life itself.

Teachers who want to discuss this type of issue should beware of becoming too moralising. It is important to encourage students to reflect themselves and draw their own conclusions, rather than to lead them into an analysis with only one solution. This approach requires students to participate with a genuine desire to understand rather than to adopt the attitude of getting through a required element of the curriculum. Teachers must allow questions that are prompted by students' genuine curiosity and interest to form the focus of the analysis. The students and teacher may seek historical material to help answer these questions. The teacher's task at this stage is to provide knowledge about the historical context and initiate questions about the intentions and possibilities for action – and thereby responsibility – of the perpetrators and bystanders.

In the discussions held in preparation to this handbook many students asked questions about parallels of this kind between historical knowledge and the contemporary situation. The Italian students commented on the need to actualise the teaching and principles learned when studying a subject like the Holocaust in order to deal with issues related to the treatment of minorities and migrant communities. Danish students who had been taught the Holocaust also expressed an interest in more comparative studies that also focused on the present day and on the processes that occur in different genocides, such as dehumanisation.

Facing History and Ourselves

Facing History and Ourselves is an organisation that engages students in an examination of different forms of inter-group conflict in order to develop multiple perspectives, critical thinking and moral decision making. The educational goal is to stimulate reflection on the causes and consequences of prejudice, discrimination and group violence. Facing History and Ourselves takes examples from different times and geographical areas, with a focus on the Holocaust. They offer lesson plans, study guides and educational programmes for teachers: **www.facinghistory.org.**

An experience that makes a difference

Every year, millions of young Europeans visit memorial sites and museums linked with the Holocaust and other Nazi crimes. For example, the Auschwitz-Birkenau State Museum in Poland counts more than 1.1 million visitors a year, the Anne Frank House in the Netherlands counts almost one million visitors a year, the Dachau Concentration Camp Memorial Site in Germany about 800,000 visitors a year, and the Terezin Memorial in the Czech Republic, the Shoah Memorial in France and the Mauthausen Memorial in Austria each count about 200,000 visitors a year.

At many memorial sites and museums more than 50 per cent of the visitors are under the age of 18 years. The majority of these young visitors come within the framework of their school education. Teaching about the Holocaust is obligatory in many countries, and some governments also recommend visits to historical sites.

Visits to original sites, but also to historical museums, often make a lasting impression on students. The actual site in many cases becomes compelling evidence of the facts learnt at school. It also offers the opportunity for clarification and to experience something that cannot be experienced in another way, such as the enormous geographical distribution of the Auschwitz-Birkenau death and concentration camp and the very limited area of Belzec death camp, both on Polish territory. This experience provides insight into certain aspects of the organisation and everyday elements of the genocide. Auschwitz-Birkenau had different functions and developed over time from a concentration camp to a combined concentration and death-camp. At Belzec death camp, from the very beginning, no one was expected to survive overnight and so only a few buildings were needed.

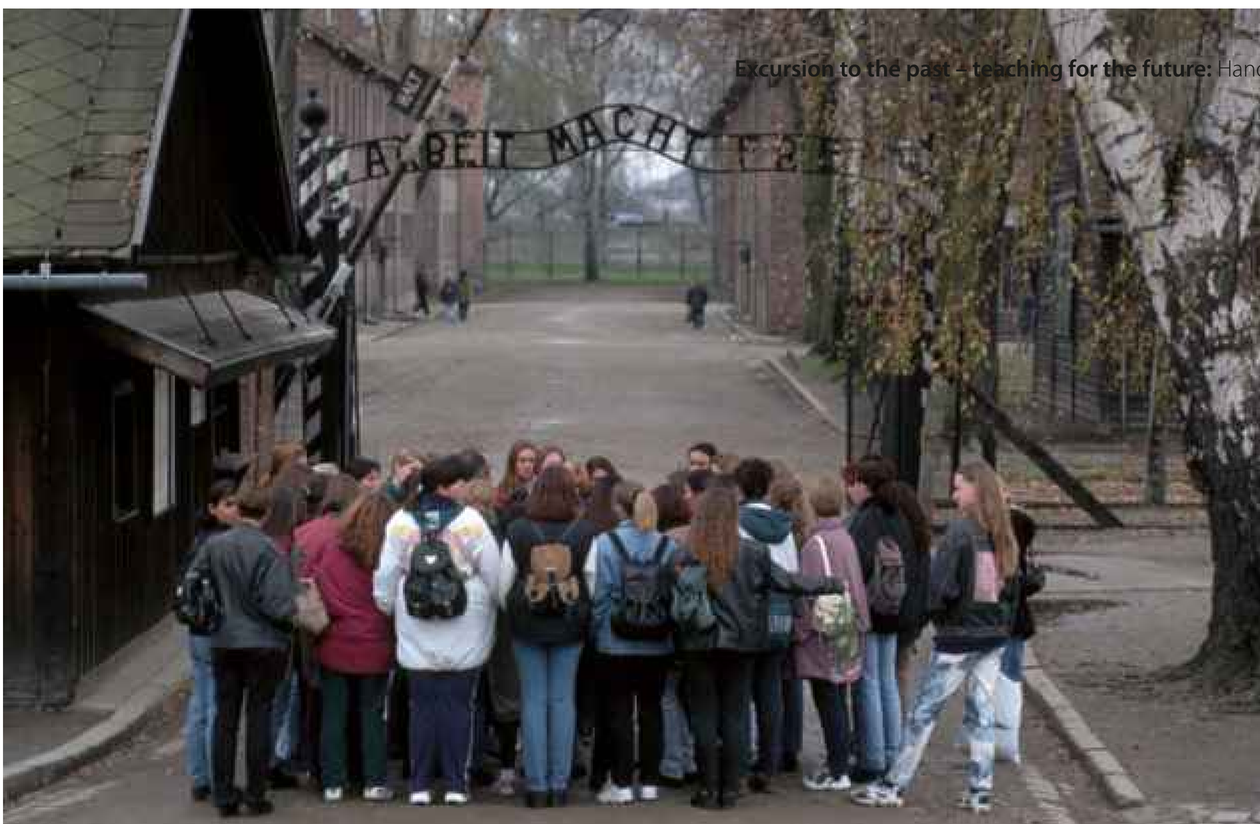
The teaching situation at a historical site or museum differs in many ways from the teaching situation in the classroom. Memorial sites and museums offer unique learning opportunities. The student can explore the site and the traces which remain, in the form of artefacts and structures. They can see exhibitions, explore authentic documents and visit memorials.

Focus on the history of the site

During the visit to an original site, the main focus is usually on the particular site being visited, along with the facts, stories and individuals linked to that place. In group discussions conducted in nine European countries both students and teachers pointed out that it is important to concentrate on the history of the site while you are there. It is therefore important for the teacher to prepare the students prior to the visit in order to enable them to place the site in a correct historical context and reflect on related human rights questions.

Places and museums in Europe

The majority of European countries have institutions whose task is to preserve the memory of the victims of the Holocaust and other Nazi crimes and to teach about the Nazi dictatorship and Second World War. Many of these institutions are former concentration and death camps. Others are places and buildings linked in different ways to the events of the Nazi period. One example is the Anne Frank House in Amsterdam where Anne Frank and her family hid; another example is the House of the Wannsee Conference in Berlin where the administration of the "Final Solution" – that is, the murder of the European Jews – was coordinated. In some countries, museums are located at places that are not directly related to the Holocaust, such as the Living History Forum in Sweden and the Imperial War Museum in the UK.
Many of these institutions offer exhibitions and educational programmes. There is often the opportunity to have a guided tour or participate in a short workshop.
A number of institutions also arrange courses lasting for one or several days, in which students have the opportunity to work more actively and independently.
For further information about institutions in Europe, please visit the following website **www.memorial-museums.net/WebObjects/ITF.**

Every year, more than one million people visit the Auschwitz-Birkenau State Museum, one of hundreds of institutions in Europe that commemorate and educate about the Holocaust and other crimes committed by Nazi Germany and its collaborators.

(Photo: Corbis)

"A visit to a historical place can give a sense of scale, organisation and details."

– Teacher, United Kingdom

One aspect raised by students was the risk of the visit becoming an instrumental ritual. If students do not understand why they are there and what is expected of them, a visit to an authentic site such as a former concentration camp can become a negative experience.

Another aspect raised by both students and teachers is the limited time available to visit museums and historical sites. The majority of visits are short – usually only a few hours. Bearing in mind that the visit may be one of few occasions during their education when students are confronted with difficult ethical and moral questions about death, compassion, responsibility and evil, preparations and follow up are essential. It is important for students to be able to assess the experience and draw their own conclusions. This requires time, and the teacher should plan the visit accordingly.

Structuring your visit to a memorial site

A study visit to a historical site or museum supplements and enriches ordinary classroom teaching; it does not replace it. Teachers can determine and control how the visit fits into the teaching plan and helps the group to achieve the established objectives. It is therefore important to plan the study visit's objectives in good time before the visit, and also to work out the preparation and follow-up work that will be needed. The educational aim may also influence the choice of site or museum to visit.

Before the visit

A visit to a memorial site focuses on the specific place and what happened there. Emphasis is on the history of the site, its past and the individuals and events linked to it. Even if student groups are given a brief general introduction to the history of the Nazi period and the Holocaust at the site, it is usually fairly concise. Before the visit, therefore, it is important for students to have understood the general historical context, the context of the particular site and how this site relates to other sites. For example, a concentration camp, built to terrorise the inmates and exhaust their power to live by slave labour under unbearable conditions, is different from a death camp and a labour camp. The death camp was planned and built solely to murder those who were taken there. The labour camp was built to house a large number of people who would be put to work as forced labourers.

It is also important that teachers take into account that certain Holocaust-related sites, in particular original sites of crime, should not be visited by children below a certain age. Before the visit, young people should have a preparatory lesson on the history of the Holocaust in order to be able to understand what they see and to reflect on it. Memorial sites and museums usually provide information on the appropriate minimum age of visitors.

If the teaching aims to focus on a specific theme, it is important for students to have understood how the relevant site or institution is linked to this theme. If you for example focus on political oppression, Buchenwald concentration camp in Germany might be a natural place to visit, since there, among others, political prisoners and Jehovah's Witnesses were interned.

When visiting a site in a country where a foreign language is spoken, try to obtain an educator or guide who speaks the students' native language in order to achieve maximum understanding. If this is not possible, check at the site that the students have understood the key issues correctly.

At original sites, as well as at museums, the students will probably be confronted with original documents and historical material, which may contain propagandistic and ideologically laden elements. Students need to be prepared on how to critically read and understand such elements – and to distinguish between information about history and historical artefacts.

Preparatory material

Some institutions offer preparatory material that students and teachers can consult. Schloss Hartheim in Austria, a castle where persons with disabilities were murdered from 1940 as part of the so-called 'Euthanasia' programme, sends out a DVD containing five short films for students to watch before visiting. The films describe the contemporary life of persons with disabilities in Austria by example of five persons, who were asked to come by means of public transport to the Memorial Site Hartheim Castle. Imperial War Museum in London also sends schools a video, describing Jewish life in Europe before the Holocaust. Other locations have comprehensive lesson material available. Books, research-material, maps, photocopies of documents, lesson scenarios, pictures etc can also be found, and it is a good idea to check the websites of these sites before visiting. Another way to prepare for the visit is to read survivors' testimonies linked to the particular site, which can sometimes be found with the help of the institution you intend to visit. It is worth contacting the institution in advance to ask about materials of this kind and for advice on how best to prepare your students.

A study tour fulfils many functions, one of which is to consolidate the learning and discussions that took place in the classroom prior to the visit. Students, teachers and guides at the institutions all benefit from good preparation.

(Photo: Scanpix)

Focus during the visit

The teacher and students should decide together how the visit can be incorporated into the chosen teaching theme. The majority of institutions are open to discussing particular needs in advance, but otherwise offer various standard visits. It helps the guide leading a group to know the students' level of knowledge, the role of the visit in the teaching process (as an introduction, middle or conclusion) and what the expectations are.

When the students arrive at the memorial site or museum, their impression will naturally be dominated by what that particular institution has chosen to emphasise. To ensure that students feel secure and informed, it is important for them to understand in addition to the historical context, the main idea behind their particular visit. It may be for them to explore a particular part of this period of history, to follow individual human stories and tragedies, or to link with work done at school before the visit.

After the visit

After the visit, apart from having an opportunity to share their experiences, students should be able to link their experience to the theme you are working on in class. Follow-up work and reflection will enable the students to develop and review the knowledge and attitudes they had when they started this work. This helps students to reinforce their knowledge while also giving them some perspective on how their own knowledge and perhaps new questions have developed. To facilitate continued learning, it is also important to be able to debrief the powerful emotional experiences that often result from visits of this kind.

The Holocaust and human rights as an educational subject

The active participation of students is central to effective Human Rights Education. Teaching in this field means being active, having a critical approach and being prepared to engage in discussions. It is important that the teaching itself is in line with the philosophy behind human rights, namely democratic and non-authoritative.

Human rights education (HRE) aims at contributing to both understanding and applying human rights, while teaching about the Holocaust is an area of knowledge aimed more at understanding than action. One could therefore regard the two areas as complementary to each other, with Holocaust education (HE) informing the understanding of human rights, and Human rights education adding an action oriented perspective to knowledge about, and the understanding of, history.

In discussions with teachers and students conducted for this handbook, both groups expressed their view that studying the Holocaust would be particularly important where it could be linked to issues relating to responsibility and fundamental human rights. Linking the Holocaust to teaching about human rights does fulfil a real interest and need.

Interdisciplinary approach

In choosing to implement such a link you as an educator have chosen an approach that will involve more disciplines than history. The strength of this interdisciplinary work method lies in bringing together knowledge, perspectives and methodology from several different fields to create a new knowledge and understanding that is deeper than the insight that can be achieved by studying the areas separately. This approach is necessary to examine how the Holocaust has affected the past and present generation's understanding of, and commitment to, human rights.

Developments within Germany in the years preceding the Holocaust provide an example of how some groups were denied various human rights, and thereby an insight into the importance of these rights. The actual genocide is evidence that some people are capable of depriving others of all their rights – including the right to life.

According to the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) teaching about human rights has several different aims:

- to disseminate knowledge about human rights and the mechanisms to protect them;
- to disseminate knowledge about how people can protect, preserve and apply human rights;
- to create the attitudes and behaviour necessary to maintain human rights for all members of a society.

"What is human dignity?"
When visiting a historical site linked with serious brutality, the history of the site and the students' impressions highlight the significance of the rights of individuals.
In order to reinforce an understanding of what human rights involves, students can be asked in the preparatory phase to write short essays on important concepts or ideas. These could be on subjects like "What is human dignity?", "What does it mean when we say that people must be of equal value?" and "What does responsibility mean?" During the visit to the memorial site, when the group finds itself in situations or places that reflect the violence, it may be appropriate to read out a selection of the students' own thoughts.
This shifts the focus from the guide and the teacher to the students themselves. It is their words and thoughts that are linked to the historical site. When discussing these rights and responsibilities, it is important for students to be given freedom to express their thoughts and questions. This reduces the risk of an artificial conversation in which students only say what they think is expected of them rather than developing a deeper insight and commitment.
If the discussion is to be open and permissive, preparation is required. Teachers can discuss with students the value of this type of discussion. The students should be aware of the sensitivity of the subject, but not afraid of it. The teacher should not force a discussion on them, as this may be perceived as manipulative. Another benefit of this preparatory work is that students gain an understanding of the fundamental concepts necessary to comprehend human rights, including basic concepts such as human life and human dignity.
After the visit, the teacher can ask students to re-read the texts they wrote earlier and consider whether and how their perceptions and attitudes have or have not been changed by the visit.

Buchenwald's memorial plaque is always heated to 37° C, to represent the warmth of the human body.

(Photo: Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora)

Teaching about human rights is often universal, present and future orientated and hands-on. Historical examples are sometimes used to demonstrate the importance of human rights, but exploring the historical context in greater detail is unusual. Human rights constitute an area of knowledge that in itself covers several disciplines such as ethics, philosophy, social studies, and history.

Conversely, Holocaust education must first be about exploring and attempting to understand and explain the historical context of the Holocaust. To be meaningful, it is vital that the past is not shaped to serve the needs of any moral, political, social or ideological agenda. History teachers are often responsible for teaching about the Holocaust. For them, it is important to describe, interpret and explore the historical context in which the Holocaust took place, but it is less self-evident to link this to human rights.

While the subject of history can support the understanding of the way in which human rights have developed, more subjects are needed to examine the significance that they hold in our societies. In cross-fertilising history with literature, art and philosophy, the students are given the opportunity of exploring how people in different contexts have described and understood key themes within human rights.

Human rights play an important role in the identity and social structure of European nations. Compliance varies, however, and human rights are not always undisputed and obvious. Like democracy, they must always be protected and their significance clarified.

As a historical event, the Holocaust has impacted on the whole of Europe in various respects. The Holocaust is therefore a natural staring point, in Europe, to concretise human rights and make them visible.

Human rights in Buchenwald

The Buchenwald Memorial in Germany offers students a project day entitled "Human Rights". Its objective is to highlight exclusion and discrimination as social phenomena in the camp, and thereby create an understanding of human rights in our era.

The identities of the participants themselves form the point of departure for the critical examination of the historical past. Diversity in the group – and in society – and its social significance are explored under methodological guidance.

A discussion is then held on the universal aspects of human rights and ideologies that threaten human rights, both past and present.

The abuse of human rights is a main issue in the presentation of the former concentration camp. During the day the participants have the possibility to examine at the historical site topics such as the system of arrest and committal by the National Socialists, victim groups, the self-image of the perpetrators or the relationship of Weimar's citizens to the concentration camp. The research can be done on the site, in the archives, library and digital collection.

Authenticity – a feeling of genuineness

"When we were in Majdanek, I understood that this was real. I may have done so before as well, but not in the same way." Student, 15 years old

Teachers who have taken students to sites linked to the Holocaust will probably recognise this kind of reaction. The visits make a powerful impression on many students and they feel that their understanding of events has increased.

A feeling of authenticity, i.e. of proximity, reality or genuineness is common when visiting memorial sites of the Holocaust. People often expect the experience to be special, powerful and emotional.

Authenticity is a mix of knowledge, expectations and experience. The authenticity of a historical site stems from the knowledge that "real" historical events once occurred there. It is the expectation that the site can provide an impression of what happened in the past, and it is the experience of how it feels to be at the historical site and be confronted with objects of history. Authenticity requires some preliminary understanding of what is being viewed. Authenticity does not exist as a metaphysical phenomenon independent of its viewers. It is the individuals and group viewing the object/place/ story who attach a certain importance to it. This capacity of the individual to experience authenticity is a fact that can be used to reinforce teaching.
In this context, one can use the term 'didactic authenticity'.

Didactic authenticity results from the teacher consciously reinforcing the value of a teaching element by using a place or an object to make the content more tangible, so that the object can be touched physically or otherwise affect the viewer emotionally.

However, authenticity can also be misused. Erroneous content can be communicated to students, artefacts that are not historical can be used and some elements reinforced in such a way that the picture becomes unbalanced.
The emotional elements can be prominent without any knowledge actually being communicated.

Didactic authenticity in practice

The historical sites that we visit today are not identical and do not provoke the same feelings as they did during the Holocaust. Our ability to imagine how it would have looked or felt in the past varies from person to person – and this image and feeling, even if it never even comes close to the past as it was, can influence our thinking and stimulate reflection. The teacher can make this easier for students by using historical images of the sites during the Holocaust as well as testimonies and other texts describing events that took place there and how people experienced these events. Pictures and texts will reinforce the impression made by the site and the location itself and will consolidate the content of the texts. It is important to use illustrations and texts showing structures that are still visible on site, or perceptible in some other way.

Local traces – the example of Sweden

The Holocaust was a global event, which means that it left traces in many regions of the world. These traces are naturally more evident in areas where the murders took place, but they can also be found in countries not directly affected by the Holocaust. Examining local traces can give students knowledge of the links and roles in events of their own local society.

Given the different experiences of nations and populations during the Holocaust, these local traces are different. There is an enormous difference between, for example, Poland, which was occupied and destroyed and where the Nazis built the death camps, and Sweden, which had declared itself neutral. In Sweden, there were no concentration camps and no deportations took place. However, also in Sweden you can find many local connections – reports in local newspapers, refugees arriving at various times, or being denied to stay in the country, Swedish companies that used concentration camp prisoners in their subsidiaries.

For Swedish students, it has proven to be a valuable exercise to read a local newspaper from the beginning of November 1938 when the *Kristallnacht* pogrom or "Night of Broken Glass" took place. There is usually fairly detailed reporting of the event. Such articles describing the society of the country where students themselves are living – albeit from almost seventy years ago – can create a feeling of proximity. Students discover that people were confronted with what happened in Germany in 1938.

Graffiti in Fort IX, Lithuania, scratched onto the wall of their cell by Jewish deportees from Drancy, Paris, hours before their murder.

(Photo: Olivia Hemingway)

Names on the wall bear witness

The following activity was created by Paul Salmons at the Imperial War Museum in London.

Outside Kaunas in Lithuania stands Fort IX, a defensive building dating from the beginning of the 1900s which was used as a site of execution during the Holocaust. Jews were brought to Fort IX from several different locations in Europe and shot to death there. During the relatively short time between arrival and execution, a few of the victims were kept locked up in the old fortress. A number of French Jews, deported from Drancy, scratched their names, home towns and other details on the wall of their cell, and these can still be seen today.

These names bear witness to the identities of the people taken there and the places they came from. Students can compare the names on the walls with actual deportation lists to see whether the dates, places and names correspond. In several cases, they will discover differences between the dates, spellings and places. This is an excellent starting point for students to examine which names on the deportation lists tally with the names on the walls, and to reflect on how incorrect sources of information might arise.

Students can also be asked to search for the photographs of the people they identified from the graffiti; a small display panel elsewhere in the room has photographs of some of the deportees and a couple of those who scratched their names can be found. This search can be highly motivating, and students can feel a great sense of achievement in this process of discovery. One general discussion subject at the close of the activity might be why the deportees wrote their names on the walls, and whether the students' own efforts to interpret these names might be partly what the deportees wanted to achieve, i.e. they did not want to disappear without trace.

Examining installations at memorial sites

At the majority of the memorial sites you will find artistic installations that represent different perspectives on the history of the site. These installations are a good starting point for bringing up human rights issues. During the sixty years that have passed since the end of Second World War installations have been created in different historical contexts that present different interpretations of the past. They often reveal more about the time when they were established than about the events they refer to. These installations can help students to understand and interpret how history is presented at different times in different contexts. There are for instance differences between installations that focus on the struggle between ideologies, and installations that focus on individual suffering. There is also a difference between installations that strive to reclaim the individual dignity of victims, and installations that present the victims as an anonymous mass.

An installation could be interpreted by a few simple questions, or you could spend hours elaborating the details. A good starting point is to ask the students to find out how old the installation is, who created it, in which context and what the focal point of the installation is. This can be continued by discussions of their own contemporary situation and views both on the installation and the history. This activity would benefit from cooperation with an art lesson. After analysing various installations students can be asked to create an installation for themselves. This could very well include a task that allows them to explore relations between history and human rights issues today.

On your way to Auschwitz you may see nothing – unless you look closely

The word "genocide" conjures up a variety of images in our minds, many of them from what we know about the Holocaust. When teaching about genocide, emphasis is placed on what actually happened and an analysis of how this was able to happen. However, it is also important to look at the long-term results of genocide.

As a result of the Holocaust and Second World War, there was a dramatic demographic change in Europe. One aim of Nazi policy was to create the conditions and space for a racist utopia. In order to create this space, plans to eradicate several different ethnic groups were developed and implemented, thus creating a number of human and cultural "voids".

In some places in Europe, few remnants of the lives and diverse culture of Jews remain. In many more, this culture has been completely obliterated. It is difficult to perceive these voids but if you take time to search for indicators of remnants of Jewish culture, it will deepen your understanding of the consequences of genocide beyond the timeframe of the conflict itself.

The notion of the Holocaust

In western Europe, the perception of the Holocaust is to a large extent dominated by Auschwitz-Birkenau and camps in Germany such as Dachau and Bergen-Belsen. One reason for this is that media in this part of Europe focused on the concentration camps in Germany after the liberation. Another reason is that Auschwitz-Birkenau, which was a combined concentration and death camp, had more survivors than for example the pure death camps. Survivors from Auschwitz who had been transferred to camps further west, were liberated by the western Allies or settled in western Europe after the end of the war, and told about their experiences. There are also national experiences of the period of the Holocaust that have a significant impact on how people in different European countries interpret and relate to the Holocaust. This has meant that today we have, to various extents, an unbalanced picture of the Nazi terror and how it affected Europe. The majority of those who were murdered lost their lives in the death camps of Belzec, Sobibor and Treblinka, as well as in mass shootings by 'mobile killing squads' known as *Einsatzgruppen*, primarily in areas now in the Baltic States, Belarus and the Ukraine. All these actions had extremely few survivors. The majority of those murdered in the Holocaust originated from countries in eastern Europe, and the stories of those few who survived have seldom reached the countries in western Europe. We still know little about what their lives were like before the Holocaust. Whether your visit is to a memorial site in eastern or western Europe, it is important to take note of this aspect of the Holocaust.

Total absence was the aim

The Holocaust cannot be understood simply through the violent methods that were utilised during the period since these were, in most cases, not an end to themselves. The perpetrators principal aim was to achieve the total absence of the groups they aimed to eliminate. A new order in Europe based on racist ideas was the aim, and ethnic cleansing was the means.

One way of tracing a thread of the Holocaust is by visiting a town that had a thriving Jewish population before the Second World War, which was then eradicated. Visiting swimming baths that were previously a synagogue, a forest with a mass grave but no sign of a memorial, or a burial ground that is overgrown because there is no one left to take care of it – these experiences give a deeper understanding of what the Holocaust actually meant.

The impact of this approach will be particularly powerful if it is used in connection with a visit to f ex a former concentration camp. Since this might be difficult to realise due to distances, time limits and financial resources, photos, texts, maps and statistics can be used in the classroom.

The website **www.polin.org.pl** is a good source of information and rich visual material about places in Poland where Jewish life flourished before the Second World War.

In the Czech Republic, a project has been initiated called Neighbours Who Disappeared (**www.zmizeli-sousede.cz/aj/**). Young Czech people between 12 and 18 years search for information about Jewish inhabitants who lived in their own neighbourhood before the war. About 1,180,000 Jews lived within the territory of the former Czechoslovakia in 1939, most of them side by side with non-Jews. Through interviewing survivors of the Second World War and witnesses, searching mostly in local archives and other sources, the young people try to discover what happened to these people and record it through posters, websites and local newspapers.

What was lost in Rhodes

This exercise will help students discover a consequence of the Holocaust that is not immediately visible to the naked eye.

The picture shows the former Jewish quarter in Rhodes, Greece. Rhodes has a long history of Jewish-Greek relations. Until the beginning of the 1900s, nearly 4,000 Jews lived on the island, half of whom fled after 1938 when the Italian fascists controlling the area introduced anti-Semitic laws. Germany occupied Rhodes in 1943 and introduced extremely repressive measures against the Jewish population, including summary executions. In the summer of 1944, 1,700 Jews were deported to the concentration and death camp Auschwitz, of whom around 150 survived and only a handful returned to the island. Today, there are no Jews left on Rhodes and the old quarter lies in the middle of the tourist centre. Every week, thousands of tourists pass through it without knowing that they are walking in the long shadow of Auschwitz. For many Europeans today, Jewish culture has a stronger link to Auschwitz than to all the Jewish quarters that used to exist in many towns. Most of these have now been forgotten.

Ask your students to look at the picture and try to decide where it was taken. The aim of this introduction is to get them to focus on the picture rather than on your actual objective. Ask them what they can see in the picture – the details and theme. Then ask them a question about what is not obviously shown in the picture, i.e. the things that you cannot see, but lie behind it.

A tourist photo of Rhodes. Nothing in the picture – or at the site – reveals that this was once the Jewish quarter of Rhodes with a 2,000-year history.

(Photo: Christer Mattsson)

"Addressee unknown"

City Gate – Theatre NN Centre is working for education and the preservation of cultural heritage in Lublin, Poland. For centuries, Lublin was a place where cultures representing a variety of ethnic and religious groups met. Roman Catholics, Orthodox Christians and Jews lived together. Poles, Jews, Ukrainians, Byelorussians, Russians, Armenians and Germans were neighbours.

The Centre's activities are connected with restoring the memory of Jewish life in Lublin. During the Second World War, the German occupiers made Lublin their headquarters for the eastern SS-district. This meant that during the Holocaust Lublin was the centre for the mass extermination of Polish Jews. In 1939, 42,000 Jews lived in the town; today there are fewer than 50. The former Jewish quarter has been totally destroyed. NN stands for the unknown names of the former Jewish inhabitants.

The Centre's "Letters to the Ghetto" project has been in existence since 2001. Lublin schoolchildren write letters to Jewish people who used to live in the town before the Holocaust. The children learn about the history and fate of the Jewish citizens of Lublin, and write letters to selected people. The letters are sent to the correct addresses, where these people used to live – but the named receiver of course no longer lives at that address. Almost all of them were murdered.

When the letters are returned to the senders (the children and their parents), with the post office stamp "addressee unknown", it raises awareness of the loss of Jewish people, their homes and culture.

In 1998, the Centre began a programme entitled "The Great Book of the City," gathering archive materials connected with the Polish-Jewish history of Lublin (photographs, oral history and documents). A constantly expanding documentary exhibition based on these materials describes this aspect of the pre-war multi-cultural city of Lublin.

The teacher's role and responsibility is to prepare the group for the various emotional reactions that are likely to occur during or after the visit.

(Photo: Scanpix)

Strong feelings upon visiting the sites

Visits to memorial sites and museums connected to the Holocaust often involve both knowledge and feelings. Students often feel sadness, distress or anger about the terrible suffering people had to endure. These feelings can lead to greater involvement on the part of students, but sometimes – if deliberately aroused by teachers or guides – they can become so strong that they block the learning process and frighten students.

A memorial site or museum fulfils the function of bringing history "closer" to the visitor. In reality, this "proximity" is a metaphor for an emotional experience. The people who were there – victims and perpetrators – are actually no closer to the student in a museum than in the classroom, but students may very well feel this to be the case. This emotional reaction can give students a greater understanding of the importance of the subject, as well as increasing their interest in the subject, thereby stimulating learning.

Feelings always play a role in learning – if students feel loathing, happiness or fear, this influences the teaching situation. Neuropsychological research shows a connection between emotional involvement and cognitive learning. A certain measure of emotional involvement is a precondition for long-term learning: we learn more about a subject we are interested in,. Involvement can also grow on

Process feelings

It may promote learning if the teacher help the students to process their feelings in connection with a visit. At exhibitions and sites there are some objects, photographs, stories or physical structures that make a greater impression than others on individual visitors. Ask the students to choose one such object and to describe it by sketching, writing or drawing. In this way, students can quickly find an outlet for their feelings, and this will often make it easier to move on to a new stage in the learning process or change to another theme. During the follow-up work after the visit, students can use their drawings or notes to recall memories of the visit and link them to the theme discussed.

> “Feelings opened the doors to understanding the people behind these crimes.”
>
> *Student, Denmark.*

the basis of the student’s previous experiences, the teacher’s personal involvement and, of course, the actual subject. A visit to a historical Holocaust site or museum will prove a powerful experience for many students.

Unfamiliar to interpret emotional reactions

It is usual for students to describe the emotional experience of visits to memorial sites and museums, and they will, of course, do this in different ways. In other teaching contexts, students do not normally discuss emotional reactions to subject content. For students, therefore, interpreting both their own reactions and those of their friends is an unfamiliar situation.

The students that took part in discussions conducted before producing this handbook said that they feel pressured either when their emotional reactions are repressed by teachers, guides or friends, or when they feel that a particular reaction is expected. This pressure can result in students demonstrating an undesirable type of behaviour that they themselves subsequently had difficulty explaining, or of which they were ashamed. They giggled, were distracted or tried in other ways to hide their own reactions or those of their friends. Other strategies might include focussing on technical details, thus creating distance from those bereavement situations.

After a visit, some students may say, “I don’t understand why, but I couldn’t cry,” in a tone suggesting that they had done something wrong. It is important to point out that you are not a bad person if you do not feel affected in any way. It must also be stated that you may not feel anything particular at all. This forewarning may prevent students from feeling guilty if they react in this way.

As teachers, it is important to consider how people will relate to the emotional content of the visit, as well as being aware that one cannot make assumptions about how things will turn out. It can be valuable to discuss things with the students beforehand and agree on which rules will apply. It may help the students if before the visit they have considered the fact that it might not be easy for them to come to terms with expectations connected to a place that represents the outcome of anti-humanistic ideologies and where dreadful crimes took place. The students should also be aware that some historical sites are also burial places which deserve respect: certain behaviour might cause disturbance to other visitors.

As teachers, you might also want to prepare yourself for your own reactions, and make decisions about how much of your own sentiments should be communicated to the students. This obviously depends very much on you yourself, your relationship with your students, and your own teaching situation.

The role of the moment of reflection

Should there be a commemoration ceremony? This is something that both students and teachers often ask before a visit to a former concentration and death camp. A moment of reflection can feel significant and important, but it can also be considered a forced experience that constitutes a violation of integrity.
It is not unusual for students to feel uncomfortable when looking at pictures in an exhibition of people who were humiliated or murdered. They may obviously experience this feeling as well when visiting sites where people were executed and buried without the slightest trace of dignity. In this situation, there may be a need to give back some dignity to the victims, and this can take place by showing respect and involvement – perhaps by lighting a candle, reading a poem or singing a song. In a project in Lithuania, students were asked to collect stones and write on them the name of a person murdered in the Holocaust. The stones were then placed on a pile that became a memorial.
It is mainly the teachers’ responsibility to discuss the issue and ask the students if they feel comfortable with a ceremony. It is important for the students to have some control over the situation and have the option not to participate. If the teacher does not discuss the possibility of a moment of reflection, students may think it is unsuitable or not allowed.
Remember to ask the staff at the memorial site or in the museum what is permitted.

The individuals behind the statistics

About six million Jews were murdered in the Holocaust. More than one million people died at Auschwitz-Birkenau. Ninety per cent of Jewish children in Nazi-occupied Europe were killed or died because of the conditions they were exposed to.

The statistics are overwhelming and difficult to grasp, but they are important in order to understand the Holocaust's enormous impact on Europe and on the groups affected by the Nazis' eradication policy. At the same time, it is important to understand and show that behind each figure an individual with a name, an age, thoughts, feelings, family and friends can be found.

Repression starts in the prelude to what would become genocide, with the future perpetrators defining the victims in particular categories. This group categorisation is often based on a long pre-history of stigmatisation of groups that are redefined according to the perpetrators' ideology and intent. The next step is for people in the victim groups to be de-individualised. They will be seen as one homogeneous group instead of individuals with diverse characteristics, needs, lifestyles.

Individuality lost

In 1938 all German Jews were forced by a law to add an additional middle name determined by the Nazis – "Sara" for women and "Israel" for men. When the deportees arrived at Auschwitz-Birkenau they were given a number that was tattooed on their arm – they became nameless. Their hair was cut, their personal clothes taken away and they were given the same kind of prison uniform. It became more difficult to see differences between individuals. They became one mass. In the end, the victims were buried in mass graves – or no grave at all – and their individuality was completely lost.

To a certain degree the de-individualisation started already long before the immediate process that led to the genocide, namely with the history of stigmatisation of human beings and their perception as a group with common characteristics. The Nazi policy of de-individualisation of Jews and of persons that they classified as Jews built on this – and even though this policy was not planned altogether in advance, one step led to another. The process facilitated the perpetrators' crimes, even if it didn't have that initial intention, because they felt there was a great distance between themselves and the victims.

In their minds, the perpetrators also focussed on the negative characteristics that they associated with the group they were removing. One way of doing this is to dehumanise the victims. For instance, victim group members are sometimes compared to animals. During the Holocaust, Jews were compared to rats and vermin. Similar instances of dehumanisation have been reported from other genocides: for example, in Rwanda, Tutsis were described as cockroaches before and during the genocide that was carried out against them – a genocide that led to the systematic mass murder of about 800,000 Tutsis.

Yad Vashem's database of names

Yad Vashem, Israel's official memorial institution for the victims of the Holocaust, has as one of its main tasks to preserve the memory of each individual victim by collecting as many details as possible about as many victims as possible. These details are stored on a database called the Hall of Names that can be accessed over the Internet.

Yad Vashem's database preserves the names of around three million individuals. In some cases, you can discover when and where the victims were born, where they were during the war, the relatives they had and where they were murdered.

When a group is planning to visit a memorial site, as part of the preparations, students could use this database of names to find people linked to the site you intend to visit. Students can use the database to research what happened to those people during the Holocaust.

Several institutions have archives that keep records of former inmates of concentration and extermination camps, death books and other individual records. Some archives are fairly complete, and some contain only fragments of their original content. It should be understood that even a complete record will in itself only cover fragments of the situation for the inmates. It is not uncommon for sites to provide opportunities both to visit the archive and to participate in workshops on how to make use of archival material. It is worth finding out in advance of a visit what opportunities might be available.

Diary starting point for visit to Majdanek

"We want to give the students an opportunity to learn in a creative and active way. We think this is positive for their learning and for their future interest in these topics. Since the students only spend some hours here at Majdanek, I think we should try to make an impact, do something they remember for a long time, to inspire them and influence them to continue learning." »

A group of young friends on an excursion in Seklutski forest, Poland.

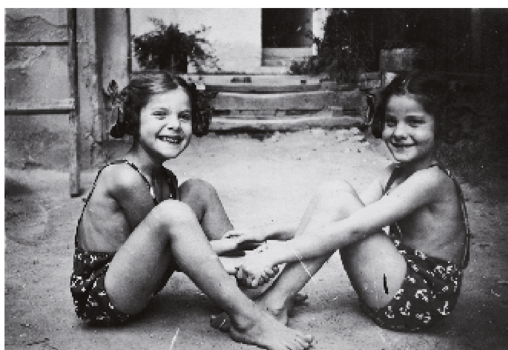
From right to left: **Motl Replianski's brother, Miriam Koppelman, Hanan Polaczek, Malka Nochomowicz, Dvora from Ivinitz, Motke Burstein, Szeine Blacharowicz, Malka Matikanski and Munia Zahavi. Munia Zahavi, Hanan Polaczek and Malka Matikanski immigrated to Palestine. Szeine Blacharowicz survived the Holocaust hiding in the forest. All the others perished.**

(Photo: USHMM)

Dorrith Oppenheim's grandmother reads her a fairytale. In 1939, Dorrith's parents sent her with the Kindertransport organisation from Kassel, Germany, to Scotland. Her parents were not allowed to join her and were later deported to Auschwitz, where they were murdered.

(Photo: USHMM)

Yehudit and Lea Csengeri from Transylvania, Hungary, were deported to Auschwitz-Birkenau in 1944 and selected for medical experiments because they were twins. They refused to be separated from their mother, Rosalia, so she was allowed to stay with her daughters. They managed to survive and were liberated in January 1945.

(Photo: USHMM)

» This is the view of Thomas Kranz, Director of the State Museum at Majdanek, Lublin, in eastern Poland. This museum works using project-based education, in which the main idea is to motivate the students, to encourage them to acquire knowledge independently and develop their self-study skills. Mr Kranz believes that this method of teaching allows for the possibility of critical thinking and new thinking patterns, which he considers fundamental in a democratic society. One programme is based on the diary of Jadwiga Ankiewicz, a 17-year old Polish girl who was an inmate in the camp for some months. Her diary is the only one preserved from the concentration camp of Majdanek. Students work from the diary writer's perspective. Before they start their own investigations, they are given an introduction about the camp and the different victim groups, and they are shown pictures of Jadwiga Ankiewicz and her diary. Small groups of students examine part of the diary, focusing on a chosen aspect of the camp's history, for example, working conditions, persecution of the Jews or life in the camp. The students use documents, artefacts, letters, books and testimonies provided by the museum. At the end of the programme, the students guide other students to places in the camp mentioned in the diary. They tell their classmates what happened to Jadwiga and about the history of the camp. They are accompanied by an educator, who talks about the general history of the camp and fills in any necessary knowledge.
In another programme, students can work using photographs of the camp taken during the 1940s. The images are combined with testimonies, and the students themselves research the relevant places in the camp. They find out what is missing on the site today and what has changed. Students often conclude their projects by producing a poem, poster, booklet or drawing, and these are kept by the museum.

From a learning perspective, it may be a good idea to use stories of individuals. It can be easier for students to take in the existing facts about an individual and, from that basis, develop their knowledge of a particular period of time further with regard to how society was organised and what the impact of certain ideologies was. The individual gives students a starting point that they can more readily feel acquainted with, and from there they can continue their educational journey. Examining who the victims were – their names, lives and destinies – and comparing this with how the Nazis portrayed them is one useful way of making students reflect on the importance of the individual's right to define her-/himself within the framework of her/his culture. It can also be seen as an attempt – as far as possible – to recreate the victims' former individuality that was brutally taken away from them. Furthermore, it can illuminate more powerful ways of understanding the world in bringing recognition that the lens of prejudice and hatred distorts reality and prevents us seeing the world as it is.

One potential risk of concentrating on the fates of specific individuals is that students may have difficulty understanding contexts and more complex matters. It is therefore important for teachers to use their knowledge and continuously place individual lives in a wider context. This might, for example, involve compiling events in the individuals' lives on a timeline that also includes historical events, and at the same time discussing in class how the lives of individuals are intertwined with the larger events. Another way is for the teacher to select a few recurring themes from several life stories and discuss them with students, or ask students to investigate their chosen individuals more deeply. Essential in this process is an attempt to understand people's dilemmas and actions from the context of their own time and perspectives, rather than to judge them with the benefit of hindsight.

Stories of survivors

Students who have been able to meet survivors of the Holocaust often describe this as a very significant and poignant experience. They obtain knowledge from the survivor, are given an insight into the brutality of his or her suffering, and may also come closer to understanding how these crimes affected individual people. Moreover, they have an opportunity to ask more personal questions. Today, increasingly fewer survivors are able to visit schools and participate in activities at institutions and museums. Nothing can replace a direct meeting with a survivor, but their stories – and thereby their legacy – are preserved for the future in different ways. Several institutions have produced films in which survivors tell their stories, and these can be ordered or in some cases are available on the Internet. Many survivors have also written books about their experiences and reflections.
There are several organisations and institutions that provide both audio and video testimonies on their websites, see:

www.yadvashem.org
Israel's official memorial institution to the Holocaust

www.ushmm.org
The United States Holocaust Memorial Museum

www.library.yale.edu/testimonies/
Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies at Yale University

www.college.usc.edu/vhi/
USC Shoah Foundation Institute

www.vha.fu-berlin.de/
Visual History Archive at the Freie Universität Berlin (directly connected to the USC Shoah Foundation Institute)

www.bl.uk/learning/histcitizen/voices/holocaust.html "Voices of the Holocaust" page of the British Library

Learning by examining the perpetrators

Teaching about the Holocaust also involves looking more closely at perpetrators. When we consider the Holocaust today, it is of course natural for us to judge the perpetrators by the crimes they committed. It is also easy to be caught up in these acts in trying to understand their brutality and bestiality. However, the murder itself creates a chasm between us and them. We do not want to identify with people who can carry out such acts.

An approach to teaching that describes the perpetrators as rash monsters capable of grotesque acts is far too simplified from a historical point of view. Paradoxically enough, it is also dehumanising. It prevents us from examining the perpetrators' motives and gaining an insight into how they constructed their concept of the world to justify acts of this kind.

By examining perpetrators as the complex, thinking individuals that they were, we can gain an insight into how values change, and how a racist and anti-Semitic ideology can spread and pave the way to genocide.

Examining the worldview, historical context and thought processes of perpetrators enables us to follow the process to genocide and to begin to understand how it was possible. We cannot seek answers from the victims. They were dragged into events that were planned and implemented by others.

Photographs provoke questions

Photographs from the Sauna exhibition of Auschwitz-Birkenau State Museum, showing pictures that the victims took with them when they were deported, which were found on the site after liberation.

(Photo: Auschwitz-Birkenau State Museum)

One tangible way of individualising the victims is to use the photographs they themselves took before the Holocaust. In these pictures, they are shown as they wanted to be seen – together with those they loved, in places where they chose to be and wearing the clothes they had chosen. Students will not find it difficult to detect similarities and differences between the people shown in the photos and themselves. They will also discover that the victims were a particularly heterogeneous group. They can look at the photos and form an idea of who these people were. These perceptions may well be based on their previous knowledge and their own prejudices, but above all they will provoke questions about how these images of people from another age should be interpreted and understood.

The Auschwitz-Birkenau State Museum has a large collection of private photographs that the victims had with them when they arrived at the camp. In the majority of cases, these are the only remaining pictures of the victims. Before a study trip, students could be asked to examine a selection of these photographs – perhaps one each. On the basis of what they have learned about this historical period, they might be asked to use their photograph to create a story about the person portrayed, or perhaps write a letter to that person. Students will of course understand that this is a fictitious task, but it may help to make the past more vivid. The teacher can guide students towards using realistic background material for these stories such as letters, diaries and other authentic material, thereby helping them towards a greater understanding of what happened and the extent to which it happened.

The photos mentioned can be accessed by ordering the book *Before they perished – photographs found in Auschwitz* by Kersten Brandt, Hanno Loewy and Krystyna Oleksy from Auschwitz-Birkenau State Museum at

www.auschwitz.org.pl. There is also a CD devoted to the children who were deported to Auschwitz-Birkenau, which contains numerous photographs: *We should never forget them* by Helena Kubica.

Perpetrators, victims and bystanders

It is important to provide students with concepts that they can use to analyse this period of history, and help them draw conclusions from it. Some of the most fundamental concepts are those that define the main protagonists of the Holocaust. In research and education, these have long been defined as perpetrators, victims and bystanders.

Using these main protagonists as a basis can help students to gain a more complex picture of historical events. At the same time, it can clarify the world in which choices and decisions were made, enabling students to judge different people's actions on that basis.

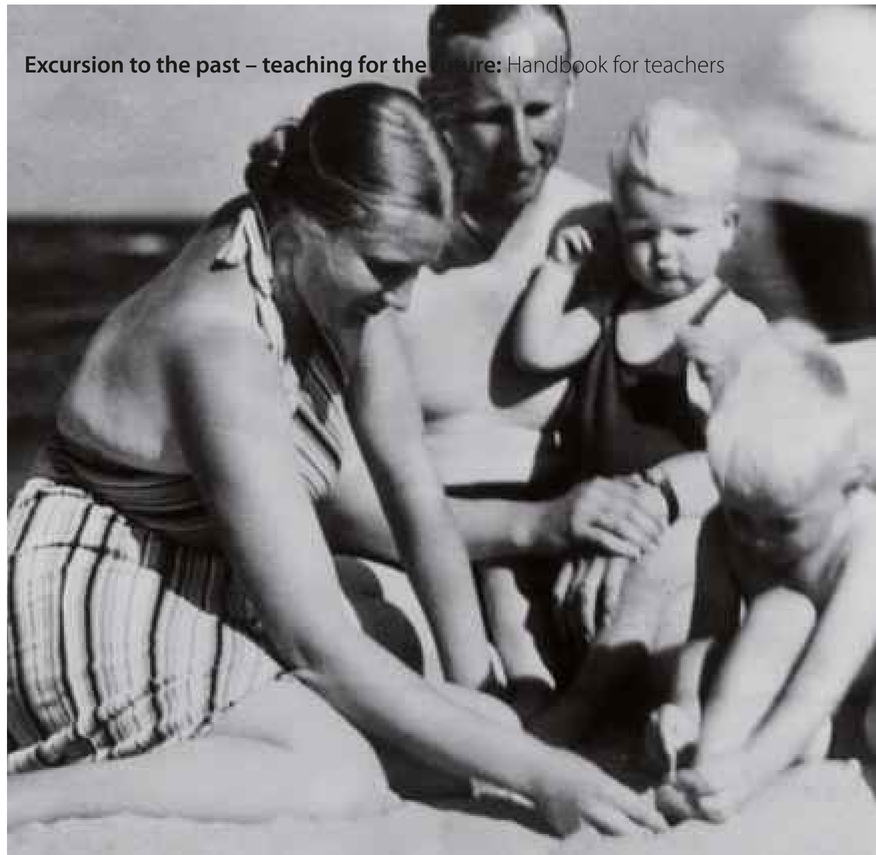
These categories are easy to define in theory, but it often proves difficult to draw the line between perpetrators and bystanders. It is particularly complicated when we want to use the categories to assess their actions from an ethical point of view. Although it is problematic on the one hand, it does nevertheless create opportunities to discuss human conduct, levels of individual choice and the meaning of standards.

The absolute precondition for facing this challenge is that students must be able to view the historical players as context-linked representatives of human conduct rather than as extreme exceptions. During the 1930s and 40s, people acted on the basis of the context in which they found themselves. It was the context, to which many contributed, that became more and more extreme, rather than the individuals themselves, even though such people did also exist.

The past is written and understood through the actions and decisions of people in relation to their surroundings. The victims of the Holocaust acted within a level of very restricted choice – the surrounding society set the frameworks for this restriction through legislation, injustice, violation and indifference. The victims' situation often prompts questions from students such as "Why didn't they escape?", "Why didn't they offer any resistance?" and "How could they steal from one another in the camp?" In order to avoid idealising the victims (which is also a form of de-humanisation and distancing), students can research and find out the answers to these questions. It is a pedagogical task for the teacher to help students phrase their questions in an adequate way.

It is equally important to avoid demonising the perpetrators. The perpetrators' actions give us an insight into how genocide can develop. By examining them we can discover the underlying thoughts and ideas that, in the majority of cases, explain the actions in the given context. The perpetrators are the ones who carried out the atrocities and disregarded human rights. If we describe them as incomprehensible evil monsters, we miss this opportunity to explore motivation and cannot then explain what happened except at a very basic, simplistic and unsatisfactory level.

The bystanders is the most difficult group to define, but the one that students find easiest to recognise. It is easier to understand passivity than atrocity.

The Heydrich family. Reinhard Heydrich was in charge of the state security police in Nazi Germany until 1942, and was thus directly responsible for the mass murder of millions. The picture is taken from a private family album.

(Photo: Bildagentur für Kunst, Kultur und Geschichte)

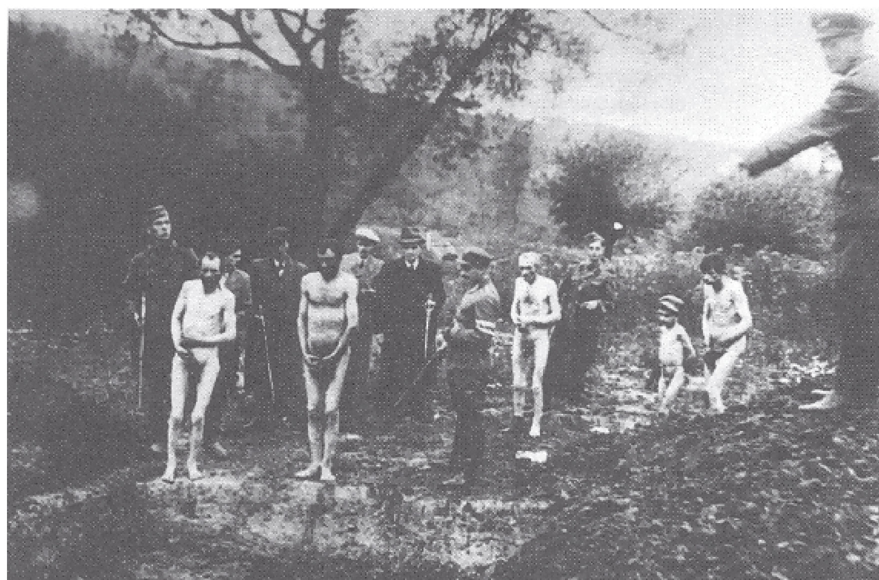
The bystanders of an event play a major role – they are the ones who confirm a prevailing standard. In some ways, the bystanders are the ones who have the opportunity to stand up and defend human rights. However, it is easy for us to impose our own generation's context and values on their actions, which could be seen as moralising. It must be clear for the students that the scope for action is different during the dictatorship of Nazi-Germany than it is in our contemporary world.

A way to understand the complexity

By avoiding demonising the perpetrators, idealising the victims and moralising on the bystanders, we can create an opportunity to examine the circumstances and possibilities of action and the motives of the different players. Examining history in this way can clarify for students the complexity of the world in which choices and decisions were made, and through which people's actions can be judged in the historical context. Only then can we draw meaningful conclusions that are relevant to today.

Very few people intervened to help the victims during the Holocaust. But, there were people who showed enormous courage and reached out to help. Even if this group cannot be seen as an important category in the sense that they changed history, they are still important as role models. They stood up for the most fundamental human right we know, namely the right to life. Therefore their deeds should be a vital component in combining Holocaust Education with Human Rights Education. Yad Vashem has the official record of those who were granted the honour of being called Righteous among the Nations by the state of Israel. It is accessible on its website together with documents related to some of the righteous.

Investigating perpetrators and victims

Civilians and soldiers taking part in a mass shooting, probably of Jews, in Sniatyn, Ukraine. The circumstances surrounding this photo are unclear in many ways; we do not know the identity of the people, or why the civilians took part.

(Photographer unknown)

The fate of the victims is often the main focus when teaching the Holocaust. There are many reasons for this. However, we must not forget that it was not the victims who created history. Most of them had absolutely no options. In order to understand what happened, students need to try to comprehend the views, attitudes and context of the perpetrators and bystanders. These are the people who can answer the question "why?"

Ask students to look at the photograph. It was taken during a mass execution in what today is the Ukraine. It shows soldiers, civilians and officers in the process of executing Jewish men and a small boy, who enters the picture from the right side. The boy's innocence and inability to understand his own traumatic end captures our attention. The fact that he is naked apart from his cap, and is standing with adult men, who are also naked, intensifies our perception of horror, confusion and humiliation. Many of us have seen this picture, or something similar, and can guess that it is from the Holocaust. It is possible to recognise the distinction between perpetrators and victims. With this type of photograph there is a serious risk of missing its implications because of the student's previous experience of similar material. One way to overcome this is to encourage students to deepen their perspective of understanding using the following task.

Ask the students the following questions: Imagine that you could talk to the people in the photo. You have the opportunity to ask each person one, or at most two, questions. What would you ask?

Students are now obliged to identify the people in the picture and consider what questions it would be interesting and meaningful to ask them. This will lead them to discover differences between the victims and their murderers

which at first sight seem banal, but are in reality fundamental. We ask perpetrators completely different questions from those we ask victims. Students are usually primarily interested in putting questions to the plain-clothes man in the black coat with a gun on his arm. They want to know what he was doing there and why. Through their questions to this man, students can gain an insight into the fact that it is the perpetrators who define the situation. They are the ones who can provide the answers to why what is shown by the photo happened. When all the questions have been compiled, ask students to organise them according to which questions are based on compassion/sympathy, curiosity and desire to understand, as well as on prejudice and condemnation.

During this task, it must be made clear that we cannot answer all questions with complete historical accuracy since we do not have additional source material to explain the content of this particular image.

SS Doctor Heinz Thilo selecting people to be gassed on arrival at Auschwitz-Birkenau and those to be worked to death.

(Photo taken by SS)

Heinz Thilo at the 'world's anus'

Heinz Thilo was one of the SS physicians at Auschwitz-Birkenau. He served voluntarily during the selection of newly-arrived prisoners, who would either be murdered immediately or worked to death. Thilo called Birkenau *'Anus Mundi'* – the world's anus. He was convinced that the people undergoing the selection process were "dross" that must be "cleaned out" of European society.
In a well-known photograph, Thilo looks at an older Jewish man during a selection and sends him to death with a single movement of the hand. With the help of the photo and Thilo's role at Birkenau ask students to consider how Thilo sees and perceives the old man. With the information given above, students will be able to understand that Thilo sees the man as excrement. However, can they understand what it means to look at someone in this way? Maybe they can, if considering how they themselves or others view people around them. Why do they themselves – or others around them – feel strong dislike because someone is different or behaves in a particular way? Why do they have these strong feelings? And are these feelings based on generalisations and homogenisations that form the first step towards denying people their right to equality?
By looking at these feelings in themselves and others, students can see a similarity between themselves and Thilo. Perpetrators are not incomprehensible monsters who are essentially different from us. It was the context, and not only and primarily their outlook on humanity, that was radically different.

Bystanders – the silent majority

The term bystander is a broad concept covering everyone apart from the victims, perpetrators or those who helped the victims of the Nazi policy. Bystanders can be on the borderline of belonging to the other categories and they have an option, although to a different extent, of doing so. An individual who is a bystander in one context can be a rescuer in another – the role is context-linked.

We often don't know the thoughts of the substantial silent majority (if we cannot substantiate them through historical research) and we cannot operate on the basis that they would have made the same ethical and moral judgements as we would today. However, what we do know is that the size of this group would potentially have been sufficient to change the course of history if bystanders had acted in a specific way. Bystanders also represent the standard for the society in which they live. They justify actions through their silence and their choice not to intervene and take action.

Activities for Students

Ask the students to examine how different individuals acted at different times and then to assess the consequences of their actions for themselves and their community. Below there is a description of three people who acted differently. Ask the students to read and analyse the stories as follows:

- What makes the people in these individual events take action?
- What risks do they take?
- Who gained and who lost due to their actions?
- Would you call them bystanders?

Example 1

In March 1938, Germany had annexed Austria and immediately introduced the same anti-Semitic legislation that was already in place in Germany. Many Austrians greeted the Nazi seizure of power with enthusiasm and some were willing to participate in both spontaneous and organised anti-Semitic actions. These usually consisted of the public humiliation of Jews where they were forced to do things like cleaning the pavements using toothbrushes. These spectacles attracted bystanders who looked on with curiosity. The seventeen year old Gitta Sereny came to observe one such street scene in March 1938, which she later described as follows:

"On Graben, one of Vienna's most beautiful roads, we saw a group of men in brown uniforms with swastika armbands who were surrounded by a large group of Vienna's residents, many of whom were laughing. As we approached, I saw in the centre of the group a dozen or so middle-aged people, men and women, who were on their knees scrubbing the pavement with toothbrushes. I recognised one of them. It was Dr Berggrün, our paediatrician, who had

saved my life when I was four years old and had diphtheria. I will never forget that night: time after time he had wrapped me in cool, soft sheets and when the dawn came, I heard his voice saying: "*Sie wird leben*," (She'll survive)."

"Dr Berggrün saw me go to one of the uniformed men, shook his head and mouthed a silent "no" as he continued to scrub the street with his toothbrush. I asked the man in uniform what they were doing – were they mad?"

Example 2

Concentration camps were introduced immediately after the Nazis had seized power and gradually their functions and operations developed and certainly this led to an increasing status of cruelty. Even if what took place in the camps wasn't reported in detail, many people in Germany and even the wider context of Europe knew what went on. However, generally not many expressed divergent opinions.

Eleonora Gusenbauer lived close to Mauthausen concentration camp in Austria. It was impossible for her to avoid witnessing the murders that took place in the camp, and she decided to object to them in the following letter she sent to the local police authority.

"In the concentration camp of Mauthausen at the Wiener-Graben quarry prisoners have repeatedly been shot. Those who have not died immediately have often lain among the dead for hours, sometimes for half a day. My home is on a hill close to the Wiener-Graben quarry and so I have often been an involuntary witness to such outrages.

I am in poor health myself and seeing such things exposes my nerves to such stress that I shall not be able to cope with it much longer.

Therefore I request that such inhuman treatment be stopped, or that it at least takes place out of sight."

Example 3

1940 saw the beginning of the deportation of German Jews to ghettos in occupied Poland. These deportations continued throughout the war and from December 1941, Jews were not just sent to the ghetto and concentration camps, but also to death camps. Deportees were only allowed to take with them a very limited quantity of luggage and they had to leave behind their homes and many belongings. These belongings were regularly and spontaneously plundered, even though this was forbidden. On the whole, the German finance administration chose to confiscate deportees' belongings and sell them at auctions, etc. The picture shows an occasion of this kind, when people in Lörrach, Germany, are trying to enter a building in which the belongings of their deported Jewish neighbours are to be sold.

A crowd waiting for the public sale of furniture owned by the merchant M. Weil, Grabenstrasse 15, Lörrach, Germany, November 27, 1940.

(Private owner)

Active participation promotes learning

Many students feel that there is an imbalance between how strongly they become involved in the subject and how active they are encouraged to be when learning about the Holocaust and during visits to historical sites and museums. Students want to be active and participate to a much greater extent than is the norm. This was shown in the discussions with students conducted prior to this handbook.

When a school class visits a historical place or a museum, the most common form of activity is a guided tour. During the tour, educators from the institutions provide information and historical context, life stories and statistics about the site being visited and major events during the Nazi regime.

If this guidance is not adapted for the particular group and does not take into account the work they have done in the classroom before the visit, it bears a great risk of repetition. Student participants perceive this as negative, because they want to make active progress in their search for knowledge. This can be avoided if contact is made prior to the visit to discuss what programme and guided tour would best meet the needs of the group.

Asking students to examine a particular area or theme of the site themselves is one way of getting them to work using their own level of knowledge and involvement, encouraging them to be active and have some control over their learning. This can be done as a part of a guided tour or after it. The majority of students do this with great interest. Arriving at conclusions for oneself stimulates learning, as the meanings arrived at are 'owned' rather than 'borrowed'.

At the same time, it is very important for the teacher or another educator to be available for support and as a source of knowledge for the students. The educator is the leader of active learning. He or she must control and set frameworks, prepare sources and suggestions for activities that will form the basis of the student's inquiry. It is also important for students to have a fundamental knowledge of the events of the Holocaust in order to facilitate progress.

Many museums and memorial sites have programmes organised in this way. However, the teacher can also set up a programme in which the visit to the institution forms part of a longer process.

The language of the perpetrators

When visiting memorial sites and museums one must be aware that much of the exhibited material in many respects represents the perspective of the perpetrators. This is particularly true in the visual material such as the historical photographs. The photos taken by the perpetrator were often taken for propagandistic reasons and certainly from the view of the perpetrator. It is a task in itself to teach students to interpret the material from different perspectives and to create an understanding of the difference between their own view, that of the perpetrators, and also of course the view of the victims. At the same time one should sensitise the students to the euphemistic language used by the perpetrators when they describe their own deeds and the devaluating character of phrases used to characterise the victims. The students should be able to learn the difference between outspoken views and concealed actions. This means that they should understand the euphemisms in expressions such as "special treatment" and "resettling": both were code words for mass murder.

Students creating a representation of the pre-war Jewish community of Warsaw in the cemetery in Okopowa Street.

(Photo: Alexander Kaplar)

FEIGENBLAT

The multicultural classroom

Students with backgrounds and experience of different regions and cultures of the world come together in many European classrooms. They have different family histories; they have heard different stories about the past; and they have different perspectives on current human rights issues. The experience of students from areas where human rights have been seriously violated can provide an invaluable starting point in class. The discussions with students and teachers held prior to the creation of this Handbook stressed the fact that these students bring valuable insights to the group. Both students and teachers referred to this aspect. For example, teachers in Italy stated, "The presence of students originating from several different countries represents a crucial opportunity for teaching and learning. They can involve Italian students in their own accounts and are real witnesses of the violations of human rights."

These students' stories may provide an opportunity to make these issues real, while at the same time increasing understanding between students. However, including these stories in the lessons requires great sensitivity from the side of the teacher, and students should only talk about their experiences, if they want to.

Pedagogy of appreciation

The House of the Wannsee Conference in Germany has developed several different methods to reach out to ethnic minority students. This approach is based on listening to the students' own stories and experiences and showing the universality that exists with regard to vulnerability and repression.

When the students' experiences have been heard, they are better prepared to listen with open minds to the history that is told at the House of the Wannsee Conference.

> *"I have found that very often the teacher's worries are much of a self-fulfilling prophecy. They are worried about how to address the issue of the Holocaust with students from the Middle East. But my experience of what I call the Concept of Pedagogy of Appreciation is successful: we acknowledge the family histories of these students and we do treat them as German citizens, which they are."*

This says Elke Grylewski.

The House of the Wannsee Conference has also developed special materials and programs for this group:

> *"We have developed a so-called Multicultural Suitcase containing documents which show shared history. We looked for documents from the time of National Socialism (1933-1945) from all over the world, race theories toward different groups, sterilisation and so on, showing that this issue is a matter of concern also for the non-European part of the world and the people living there."*

Teachers feel uncertain

The majority of surveys of how teaching the Holocaust is affected by a multicultural class show that this rarely creates any problems. However, many teachers feel uncertain about this issue, and some students with strong views on issues relating to Arab-Israeli relations may be resistant or even hostile to learning about the Holocaust.

One way of approaching these students is to point out the more general aspects of the Holocaust, the racist and exclusionist ideas that formed the basis of Nazi ideology. Some of the ideas central to the Nazis' worldview are to be found in many other regimes and are fairly often the reason why people flee from their home countries. Students can compare this with their own experiences of these ideas and values. In doing this it is important not to distort the past.

Students with a non-European background may also be motivated if there are links to their own regions in the historical facts provided. The Holocaust was a global event that left a worldwide impression. Jews fled from Europe to all of the world's continents to avoid Nazi persecution. The Nazis planned to

A cartoon published in The Sunday 3rd July 1938 with the caption "Will the Evian Conference Guide him to Freedom?" Several representatives of countries in the free world recognized the need for Jews to flee from Germany, but most of them were reluctant to fulfil this need by providing them shelter in their own territories.

(Photo USHMM)

relocate European Jews to Madagascar and, after the Holocaust, many countries shared in the task of receiving and rehabilitating survivors. Introducing this kind of information gives students an insight into the global character of the Holocaust, and they can also appreciate the links to their own regions and countries of origin.

The Evian Conference

In July 1938 US President Franklin D Roosevelt took the initiative in organising a conference to discuss the issue of increasing numbers of Jewish refugees fleeing Nazi persecution. Some 32 states and 24 voluntary organisations met at the city Evian-les-Bains in France.

The conference delegates expressed sympathy for the refugees, but did not commit their countries to letting more refugees in. The fact that the conference did not pass a resolution condemning the German treatment of Jews was widely used in Nazi Propaganda.

In 1938, the Nazi repression of the Jews and other groups was evident for the participating states, although it might not have been possible to foresee the Holocaust.

Examining your own view of history

The State Museum at Majdanek in Eastern Poland arranges exchanges between Polish young people and young people from Germany, the Ukraine and Belarus. The aim of these exchanges is to reduce prejudice between them – prejudices that are often based on historical experiences and narratives. By getting to know one another and examining their different interpretations of history, the young people can discover their own perspective and see that there is more than one way of interpreting the past. This can provide openings for new interpretations and an understanding of other people's perspectives.
The students remain together for one week and speak English. At the start of the week, they are given work in mixed groups with questions about prejudice. This part of the programme is carried out at a school. They also do sports activities together and get to know one another. The latter part of the week is spent at the museum, examining and learning about their common, violent history. As well as having guided tours, they do their own work in the museum archive and meet survivors. During these programmes, the students themselves often raise questions relating to human rights.

Open for discussion

As much as Holocaust education and human rights education is about activating young people to reflect about the past and the present, this Handbook is about inspiring teachers on what to consider when visiting the Holocaust memorial sites and museums and reflect about teaching approaches. The FRA regards this Handbook as a tool to spark reflection and dialogue among teachers and to enter into dialogue with them.

This Handbook aims to help to move forward debates in the field and support teachers in their effort to activate and empower young people to attain knowledge about history, and relate this knowledge to our world today.

Please let us know if you found this Handbook useful. Inform us if and how it helped you in making best use of visits to historical sites and museums for teaching about the Holocaust and about human rights. Please send your feedback to **information@fra.europa.eu**

The European Union Agency for Fundamental Rights

European Union Agency for Fundamental Rights

Excursion to the past – teaching for the future: Handbook for teachers

2010 - 52 pp. - 21 x 27 cm
ISBN: 978-92-9192-628-2
doi: 10.2811/8333

A great deal of information on the European Union Agency for Fundamental Rights is available on the Internet. It can be accessed through the FRA website fra.europa.eu

This Handbook by the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) is closely related to the research on the role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU. The main and summary reports *Discover the past for the future* present the key findings and are available online at **fra.europa.eu**

What is the role of Holocaust-related sites in today's societies? What do they offer to young people? What should be considered by schools and teachers when planning a visit to such a site? And how can teachers make best use of such visits for teaching about the Holocaust and human rights?

This Handbook provides a number of examples, hints and historical background information, which will help teachers and students to make visits to Holocaust-related sites and exhibitions a meaningful and enriching experience.

TK-32-10-451-EN-C

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights
Schwarzenbergplatz 11
1040 - Wien
Austria
Tel.: +43 (0)1 580 30 - 0
Fax: +43 (0)1 580 30 - 691
Email: information@fra.europa.eu
fra.europa.eu

EUROPESE COMMISSIE

Witboek sport

Europe Direct helpt u antwoord te vinden op uw
vragen over de Europese Unie

Gratis nummer (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Als u mobiel of in een telefooncel of hotel belt,
hebt u misschien geen toegang tot gratis nummers of kunnen
kosten worden aangerekend.

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet via de Europaserver (http://europa.eu).

Bibliografische gegevens bevinden zich aan het einde van deze publicatie.

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 2007

ISBN 978-92-79-06560-6

Printed in Belgium

Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier

Inhoud

Voorwoord

Beste sportliefhebber,

Het witboek dat u in uw handen houdt, is de bijdrage van de Commissie aan het Europese debat over het belang van sport in ons dagelijkse leven. Nooit eerder zijn sportthema's in Europa op zo'n allesomvattende manier benaderd.

In Europa, de wieg van de Olympische gedachte, wordt het merendeel van de populaire internationale sportdisciplines beoefend en heeft een overgrote meerderheid van de bevolking belangstelling voor sport. Sport heeft behalve een sportieve en economische dimensie ook een belangrijke maatschappelijke rol en draagt in sterke mate bij aan het welzijn van de mensen. Het is dan ook de taak van overheidsinstanties zoals de Europese Unie om sport te steunen. Dat is op het hoogste politieke niveau erkend, onder meer in de Verklaringen van Amsterdam (1997) en Nice (2000).

De dialoog tussen de Europese Commissie en sportorganisaties ging vijftien jaar geleden concreet van start met het eerste Europees Sportforum in 1991. Sindsdien wordt steeds vaker gepleit voor meer betrokkenheid van de Commissie bij de sport op Europees niveau. In 2005 creëerde de Commissie een consultatiemechanisme met de sportwereld en de lidstaten onder de titel „EU & Sport: aan de verwachtingen beantwoorden". In dit verband hebben gouvernementele en niet-gouvernementele belanghebbenden de Commissie gevraagd om bij de EU-beleidsvorming meer aandacht te besteden aan de Europese sport en het specifieke karakter ervan, en om de juridische situatie te verduidelijken.

Om die redenen achtte ik de tijd rijp voor een strategisch document over sport met politieke richtsnoeren. Ik heb aandachtig geluisterd naar mensen uit de sportwereld en nationale overheden. Aan het thema zijn diverse vergaderingen en ministerconferenties gewijd. Het witboek is dus het resultaat van een lang overlegproces met de georganiseerde sportwereld.

Het witboek is in de eerste plaats bedoeld om sport in het overige EU-beleid te integreren en toe te lichten hoe Europese regels moeten worden toegepast met het oog op een beter bestuur van de Europese sportwereld. In het licht van het mandaat dat de Intergouvernementele Conferentie van de Europese Raad van juni 2007 heeft gekregen om een bepaling over sport in het Verdrag op te nemen, kan de Commissie, indien zij dat nodig en passend acht, verdere stappen in de context van een nieuwe Verdragsbepaling aangeven.

Ik ben ervan overtuigd dat de sport dankzij dit witboek meer aandacht zal krijgen bij de EU-beleidsvorming. Het witboek zal mensen bewust maken van de behoeften en specifieke kenmerken van de sector en actief en concreet bijdragen aan de bevordering van de sport.

Met vriendelijke groet,

Ján Figel'
Europees commissaris verantwoordelijk voor sport

1. Inleiding

„Sport behoort tot het erfgoed van ieder mens en de afwezigheid ervan kan door niets worden gecompenseerd." – Pierre de Coubertin[1]

Sport[2] is een groeiend sociaal en economisch verschijnsel dat in sterke mate bijdraagt aan de strategische doelstellingen van solidariteit en welvaart van de Europese Unie. Het Olympische ideaal, nl. door sport zowel vrede en wederzijds begrip onder naties en culturen als ook de opvoeding van jongeren bevorderen, is in Europa ontstaan en is altijd gecultiveerd door het Internationaal Olympisch Comité en de Europese Olympische Comités.

De meeste Europeanen doen regelmatig aan sport. Sport stimuleert belangrijke waarden zoals teamgeest, solidariteit, tolerantie en fair play, wat de persoonlijke ontwikkeling en voldoening ten goede komt. Sport zorgt ervoor dat de mensen een actieve rol gaan spelen in de maatschappij en is dus bevorderlijk voor een actief burgerschap. Zeker nu de Commissie de banden met de burger wil aanhalen en kwesties wil aanpakken die de mensen rechtstreeks aanbelangen, erkent zij dat sport van essentieel belang is in de Europese maatschappij.

Sport heeft echter ook te kampen met nieuwe problemen en uitdagingen die in de Europese maatschappij zijn opgedoken, zoals commercie, uitbuiting van jonge spelers, doping, racisme, geweld, corruptie en witwassen.

De Commissie kiest met dit initiatief voor het eerst voor een allesomvattende benadering van sportgerelateerde kwesties. Zij wil strategisch richting geven aan de rol van sport in Europa, het debat over specifieke problemen bevorderen, de zichtbaarheid van sport in de Europese beleidsvorming vergroten en mensen meer bewust maken van de behoeften en specifieke kenmerken van de sector. Dit initiatief streeft ernaar belangrijke thema's te verduidelijken, zoals de toepassing van de EU-wetgeving op de sport, en pleit voor bijkomende sportgerelateerde maatregelen op Europees niveau.

Dit witboek start niet van nul. Sport valt onder het acquis communautaire en het Europese beleid op een aantal gebieden heeft al een niet te onderschatten én toenemende impact op sport.

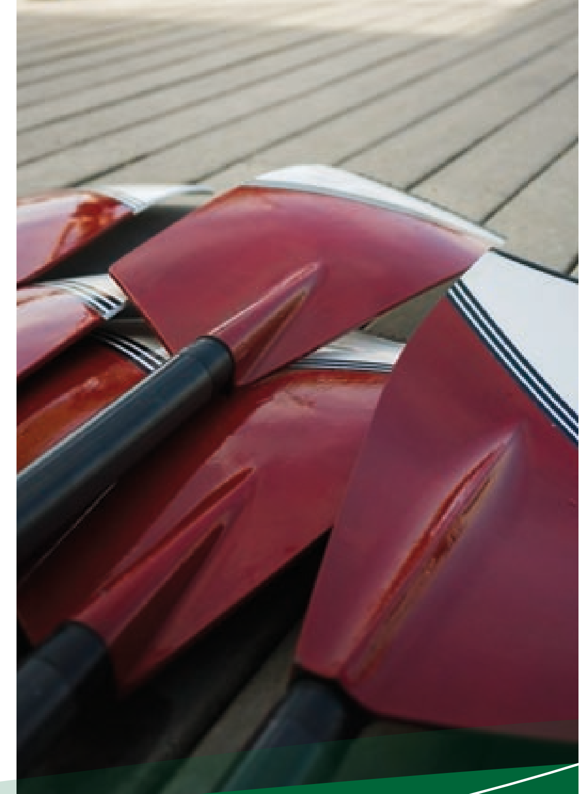
De belangrijke rol van sport in de Europese maatschappij en de eigenheid ervan zijn in december 2000 erkend in de Verklaring van de Europese Raad over het specifieke karakter van de sport en de maatschappelijke functie daarvan in Europa, waarmee bij de uitvoering van het gemeenschappelijk beleid rekening moet worden gehouden (de „Verklaring van Nice"). De Raad wijst erop dat de verantwoordelijkheid op sportgebied in de eerste plaats bij de sportorganisaties en de lidstaten ligt, met een centrale rol voor sportfederaties. Sportorganisaties hebben de taak hun tak van sport te organiseren en te bevorderen „onder inachtneming van de nationale en communautaire wetgeving". „Ook al beschikt de Gemeenschap niet over rechtstreekse bevoegdheden op dit gebied, toch moet zij bij haar optreden uit hoofde van de verschillende Verdragsbepalingen rekening houden met de maatschappelijke, educatieve en culturele functie van de sport, die het specifieke karakter ervan bepaalt, teneinde de ethiek en de solidariteit die noodzakelijk zijn voor het behoud van de maatschappelijke rol van de sport, te eerbiedigen en te bevorderen". Sport, met zijn structuren die gebaseerd zijn op vrijwilligerswerk, vervult op het gebied van gezondheid, onderwijs, sociale integratie en cultuur een specifieke rol in de Europese maatschappij, die door de Europese instellingen is erkend.

Het Europees Parlement heeft de uitdagingen waarmee de Europese sport te kampen heeft, met grote belangstelling gevolgd en heeft de voorbije jaren geregeld sportkwesties behandeld.

De Commissie heeft bij de voorbereiding van dit witboek geregeld stakeholders geraadpleegd over kwesties van algemeen belang en zij heeft daarnaast ook een onlineraadpleging georganiseerd. Ten aanzien van de rol van sport in Europa en EU-actie op dit gebied worden hoge verwachtingen gekoesterd, zo blijkt.

Dit witboek spitst zich toe op de maatschappelijke rol, de economische dimensie en de organisatie van sport in Europa en er wordt gekeken naar de follow-up die aan dit initiatief zal worden gegeven. Concrete voorstellen voor verdere EU-acties zijn verzameld in een actieplan dat vernoemd is naar Pierre de Coubertin en een lijst van activiteiten bevat die door de Commissie moeten worden uitgevoerd of gesteund. Een werkdocument van de diensten van de Commissie bevat de achtergrond en de context van de voorstellen, waaronder bijlagen over sport en de Europese mededingingsregels, over sport en de vrijheden van de interne markt, en over de raadpleging van stakeholders.

[1] Pierre de Coubertin (1863–1937), Frans pedagoog en historicus, stichter van de moderne Olympische Spelen.
[2] Omwille van de duidelijkheid en de eenvoud wordt in dit witboek de definitie van „sport" van de Raad van Europa gebruikt: „de verzameling van alle vormen van lichamelijke activiteit die, al dan niet in georganiseerd verband, ten doel hebben de lichamelijke en geestelijke toestand te verbeteren, de sociale verbanden te ontwikkelen en resultaten te bereiken in competities op alle niveaus."

2. De maatschappelijke rol van sport

Sport is een activiteit die de Europese burgers sterk aanspreekt en enorme mogelijkheden biedt om mensen samen te brengen, ongeacht leeftijd of sociale afkomst. Volgens een Eurobarometer-onderzoek uit november 2004[3] doet ongeveer 60 % van de Europeanen geregeld aan sport, al dan niet als lid van een van de 700 000 clubs, die op hun beurt bij een van de talloze bonden en federaties zijn aangesloten. De overgrote meerderheid van de sportactiviteiten vindt plaats in het amateurcircuit, maar ook de beroepssport wordt steeds belangrijker en draagt bij aan de maatschappelijke rol van sport. Sport is niet alleen goed voor de gezondheid van de Europeanen, maar heeft ook een educatieve, sociale, culturele en recreatieve dimensie. De maatschappelijke rol van sport kan bovendien de externe betrekkingen van de Unie versterken.

2.1 Lichaamsbeweging voor een betere volksgezondheid

Te weinig lichaamsbeweging verhoogt de kans op overgewicht, obesitas en een aantal chronische aandoeningen zoals hart- en vaatziekten en diabetes, die de levenskwaliteit aantasten, het leven van mensen in gevaar brengen en een zware belasting betekenen voor de sociale zekerheid en de economie.

Het witboek van de Commissie „Een Europese strategie voor gezondheidsproblemen die verband houden met voeding, overgewicht en obesitas"[4] benadrukt het belang van proactieve maatregelen om te voorkomen dat mensen steeds minder lichaamsbeweging hebben. De acties omtrent lichaamsbeweging die in beide witboeken worden voorgesteld, zijn complementair.

Als instrument voor gezondheidsbevorderende lichaamsbeweging heeft sport veel meer invloed dan elke andere maatschappelijke activiteit. Sport trekt mensen aan en heeft een positief imago. De mogelijkheden die sport biedt om via lichaamsbeweging de gezondheid te verbeteren, worden vaak niet genoeg benut en moeten worden ontwikkeld.

[3] Special Eurobarometer (2004): The Citizens of the European Union and Sport.
[4] COM (2007) 279 definitief van 30 mei 2007.

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) beveelt ten minste 30 minuten matige lichaamsbeweging (al dan niet in de vorm van sport) per dag aan voor volwassenen en 60 minuten voor kinderen. Overheden en particuliere organisaties in de lidstaten zouden moeten helpen om dit doel te bereiken. Uit recent onderzoek blijkt echter dat onvoldoende vooruitgang wordt geboekt.

(1) De Commissie stelt voor om samen met de lidstaten vóór eind 2008 nieuwe richtsnoeren voor lichaamsbeweging op te stellen.

De Commissie beveelt aan dat de ministers in de lidstaten maatregelen nemen om de samenwerking tussen de gezondheidssector, het onderwijs en de sportwereld te bevorderen met het oog op een coherente strategie om overgewicht, obesitas en andere gezondheidsrisico's te verminderen. De Commissie moedigt de lidstaten in dit verband aan na te gaan hoe ze een actieve levensstijl kunnen bevorderen via de nationale onderwijs- en opleidingssystemen, inclusief de lerarenopleiding.

Sportorganisaties worden aangemoedigd activiteiten op te zetten om de gezondheid via lichaamsbeweging te bevorderen. De Commissie zal de uitwisseling van informatie en goede praktijken, vooral met betrekking tot jongeren, vereenvoudigen en zich op het amateurniveau concentreren.

(2) De Commissie zal steun verlenen aan een Europees netwerk voor gezondheidsbevorderende lichaamsbeweging, eventueel gecombineerd met kleinere netwerken die zich over specifieke aspecten van het thema buigen.

(3) De Commissie zal gezondheidsbevorderende lichaamsbeweging tot hoeksteen van haar sportgerelateerde activiteiten uitroepen en deze prioriteit sterker aan bod laten komen in de desbetreffende financiële instrumenten, waaronder:

- **het zevende kaderprogramma voor onderzoek en technologische ontwikkeling (gezondheidsaspecten die verband houden met de levensstijl);**
- **het programma voor volksgezondheid 2007–2013;**
- **de programma's Jeugd en Burgerschap (samenwerking tussen sportorganisaties, scholen, het maatschappelijk middenveld, ouders en andere partners op lokaal niveau);**
- **het programma Een leven lang leren (opleiding van leerkrachten en samenwerking tussen scholen).**

2.2 De krachten bundelen om doping te bestrijden

Doping vormt een wereldwijde bedreiging voor de sport, ook in Europa. Zij ondermijnt het beginsel van open en eerlijke competitie, werkt demotiverend en zet de beroepssporter onder onredelijke druk. Doping werpt een schaduw over de sport en brengt de gezondheid ernstig in gevaar. Op Europees niveau moet bij dopingbestrijding zowel met het aspect ordehandhaving als met het aspect gezondheid en preventie rekening worden gehouden.

(4) Ordehandhavers in de lidstaten (grensbewaking, nationale en lokale politie, douane enz.), door het Wereldantidopingagentschap (WADA) erkende laboratoria en Interpol zouden kunnen samenwerken om tijdig en veilig informatie uit te wisselen over nieuwe dopingproducten en -praktijken. De EU zou dergelijke inspanningen kunnen ondersteunen via opleidingscursussen en netwerking tussen centra voor de opleiding van ordehandhavers.

De Commissie beveelt aan dat de handel in verboden dopingproducten overal in de EU op dezelfde manier wordt behandeld als de drugshandel.

De Commissie roept alle actoren die verantwoordelijk zijn voor volksgezondheid op om rekening te houden met de gezondheidsrisico's van doping. Zij vraagt dat sportorganisaties een inventaris van goede praktijken opmaken om jonge sportbeoefenaars beter te informeren over dopingproducten, geneesmiddelen op recept die dergelijke producten kunnen bevatten, en de gevolgen ervan voor de gezondheid.

De EU zou baat vinden bij een beter gecoördineerde dopingbestrijding. Daartoe is het onder meer zaak gemeenschappelijke standpunten met de Raad van Europa, het WADA en de Unesco te bepalen en de uitwisseling van informatie en goede praktijken tussen overheden, nationale antidopingorganisaties en laboratoria te bevorderen. Het is in dit verband uitermate belangrijk dat de lidstaten het Verdrag tegen doping in de sport van de Unesco goed uitvoeren.

(5) De Commissie zal een ondersteunende rol spelen, bijvoorbeeld door steun te verlenen aan een netwerk van nationale antidopingorganisaties van de lidstaten.

2.3 Meer aandacht voor sport in onderwijs en opleiding

Via zijn rol in het formele en informele onderwijs draagt sport bij aan de ontwikkeling van het menselijke kapitaal van Europa. De waarden van sport bevorderen de kennis, de motivatie, de vaardigheden en de bereidheid tot persoonlijke inspanning. Sport op school en aan de universiteit levert gezondheids- en onderwijsvoordelen op, een proces dat moet worden gestimuleerd.

Op basis van de ervaringen tijdens het Europees Jaar van opvoeding door sport in 2004 stimuleert de Commissie de ondersteuning van sport en lichaamsbeweging via diverse beleidsinitiatieven op het gebied van onderwijs en opleiding, inclusief de ontwikkeling van sociale en burgerschapscompetenties overeenkomstig de aanbeveling uit 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren[5].

(6) Sport en lichaamsbeweging kunnen worden ondersteund via het programma Een leven lang leren. De deelname aan scholingsmogelijkheden via sport bevorderen is dus een prioriteit voor scholenpartnerschappen die steun krijgen van het Comenius-programma, voor gestructureerde acties op het gebied van beroepsonderwijs en – opleiding via het Leonardo da Vinci-programma, voor thematische netwerken en mobiliteit op het gebied van hoger onderwijs die steun krijgen van het Erasmus-programma, en voor multilaterale projecten op het gebied van volwassenenonderwijs die steun krijgen van het Grundtvig-programma.

[5] Aanbeveling van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren (PB L 394 van 30.12.2006).

(7) De sportsector kan ook steun aanvragen via de oproepen tot het indienen van voorstellen over de uitvoering van het Europees kwalificatiekader (EKK) en het Europees systeem van studiepuntenoverdracht voor beroepsonderwijs en -opleiding (ECVET). De sportsector is betrokken bij de ontwikkeling van het EKK en komt in aanmerking voor financiële steun in 2007/2008. Gezien de grote mobiliteit van beroepssporters en onverminderd Richtlijn 2005/36/EG betreffende de erkenning van beroepskwalificaties kan de sportwereld ook als proefsector fungeren voor de uitvoering van het ECVET om de nationale competentie- en kwalificatiesystemen transparanter te maken.

(8) De Commissie zal een Europees label toekennen aan scholen die lichaamsbeweging op school actief steunen en bevorderen.

Om ervoor te zorgen dat beroepssporters na hun sportcarrière op de arbeidsmarkt terecht kunnen, benadrukt de Commissie hoe belangrijk het is om er reeds in een vroeg stadium rekening mee te houden dat jonge sporters een „dubbele opleiding" moeten krijgen. Er moeten ook lokale opleidingscentra van hoge kwaliteit zijn om hun morele, educatieve en professionele belangen te vrijwaren.

De Commissie is een onderzoek gestart naar de opleiding van jonge sporters in Europa; de resultaten kunnen in bovenstaande beleidsacties en programma's worden opgenomen.

Investeren in en werk maken van de opleiding van jonge getalenteerde sporters in goede omstandigheden is cruciaal voor de duurzame ontwikkeling van sport op alle niveaus. Opleidingssystemen voor jonge getalenteerde sporters moeten toegankelijk zijn voor allen en mogen geen EU-burgers discrimineren op grond van nationaliteit.

(9) Regels die bepalen dat teams mede uit een bepaald aantal lokaal opgeleide spelers moeten bestaan, kunnen verenigbaar zijn met de Verdragsbepalingen inzake het vrij verkeer van personen als ze niet tot directe discriminatie op grond van nationaliteit leiden en als de eventuele indirecte discriminatie die eruit voortvloeit, gerechtvaardigd kan worden als zijnde evenredig met een legitieme doelstelling die wordt nagestreefd, zoals het versterken en beschermen van de opleiding en ontwikkeling van jonge getalenteerde spelers. De lopende studie naar de opleiding van jonge sporters in Europa zal waardevol materiaal voor deze analyse opleveren.

2.4 Vrijwilligerswerk en actief burgerschap bevorderen door sport

Teamvorming, beginselen zoals fair play, het naleven van de spelregels, respect voor anderen, solidariteit en discipline en de organisatie van amateursporten via non-profitclubs en vrijwilligerswerk bevorderen het actief burgerschap. Vrijwilligerswerk in sportorganisaties biedt veel mogelijkheden voor informeel onderwijs die moeten worden erkend en uitgebreid. Sport biedt jongeren de kans zich in te zetten in de maatschappij en kan mensen uit de criminaliteit houden.

Niettemin vallen er nieuwe trends te noteren in de manier waarop mensen, en met name jongeren, sport beoefenen. Individuele sportbeoefening is populairder dan collectieve sportbeoefening in een georganiseerde structuur, waardoor het aantal vrijwilligers voor amateursportclubs afneemt.

(10) Samen met de lidstaten zal de Commissie nagaan met welke belangrijke problemen non-profitsportorganisaties worden geconfronteerd en wat de diensten van deze organisaties kenmerkt.

(11) De Commissie zal de amateursport steunen via het programma Europa voor de burger.

(12) Zij zal ook voorstellen vrijwilligerswerk van jongeren in de sport aan te moedigen via het programma Jeugd in actie, onder meer met uitwisselingen van jongeren en vrijwilligerswerk bij sportevenementen.

(13) De Commissie zal de uitwisseling van informatie en goede praktijken op dit gebied verder ontwikkelen in samenwerking met de lidstaten, sportorganisaties en lokale overheden.

(14) Om beter te begrijpen wat vrijwilligers in de sportsector van het nationale en Europese beleid verwachten en vragen, zal de Commissie een Europees onderzoek naar vrijwilligerswerk in de sport starten.

2.5 Sport en sociale inclusie, integratie en gelijke kansen

Sport draagt in sterke mate bij aan de economische en sociale cohesie en aan de integratie in de maatschappij. Omdat iedereen in de maatschappij aan sport moet kunnen doen, moet iets worden gedaan aan de specifieke behoeften en de situatie van ondervertegenwoordigde groepen. Men mag niet vergeten dat sport een bijzondere rol kan spelen voor jongeren, gehandicapten en kansarmen. Sport kan de integratie van migranten en mensen van buitenlandse afstamming vergemakkelijken en de interculturele dialoog versterken.

Sport geeft mensen het gevoel ergens bij te horen en kan daarom een belangrijke rol spelen bij de integratie van immigranten. In dit verband is het beschikbaar stellen van ruimte voor sport en het ondersteunen van sportgerelateerde activiteiten belangrijk om immigranten en het gastland de kans te geven op een positieve manier met elkaar om te gaan.

De Commissie gelooft dat in het beleid, de acties en de programma's van de Europese Unie en de lidstaten beter gebruik kan worden gemaakt van de mogelijkheden die sport biedt voor sociale insluiting. Sport kan bijvoorbeeld bijdragen aan de werkgelegenheid en de economische groei en opwaardering, met name in achtergestelde gebieden. Non-profitsportactiviteiten die de sociale cohesie en de integratie van kwetsbare groepen bevorderen, kunnen als sociale diensten van algemeen belang worden beschouwd.

Sport blijft als instrument en indicator opgenomen in de open coördinatiemethode inzake sociale bescherming en sociale insluiting. In studies, seminars, conferenties, beleidsvoorstellen en actieplannen zal met de toegang tot sport en/of de deelname aan sociale sportstructuren rekening wordt gehouden bij het analyseren van sociale uitsluiting.

(15) **De Commissie zal de lidstaten voorstellen om zowel in het Progress-programma als in de programma's Een leven lang leren, Jeugd in actie en Europa voor de burger steun te verlenen aan acties die sociale insluiting door sport bevorderen en discriminatie in de sport bestrijden. In het kader van het cohesiebeleid moeten lidstaten bij het vastleggen van het Europees Sociaal Fonds en het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling aandacht hebben voor de rol van sport op het gebied van sociale insluiting, integratie en gelijke kansen. Zij worden aangemoedigd om acties in het kader van het Europees Integratiefonds te bevorderen.**

De Commissie moedigt lidstaten en sportorganisaties ook aan om bij de aanleg van sportinfrastructuur rekening te houden met mensen met een handicap. De lidstaten en de lokale overheden moeten ervoor zorgen dat sportevenementen en accommodatie toegankelijk zijn voor mensen met een handicap. Specifieke criteria moeten gelijke toegang tot sport voor alle leerlingen garanderen, en in het bijzonder voor kinderen met een handicap. Er zal steun worden verleend om begeleiders, vrijwilligers en sportclubs en -organisaties te leren gehandicapten op te vangen. De Commissie ziet er bij de raadpleging van stakeholders uit de sport nauwlettend op toe ook naar de vertegenwoordigers van sporters met een handicap te luisteren.

(16) **De Commissie zal in de strategie van de EU inzake personen met een handicap rekening houden met de belangrijke rol die sport speelt in het leven van mensen met een handicap en zij zal acties van de lidstaten op dit gebied steunen.**

(17) **In het kader van haar routekaart voor de gelijkheid van mannen en vrouwen 2006–2010 zal de Commissie proberen om de genderproblematiek in al haar sportgerelateerde activiteiten aan bod te laten komen. Bijzondere aandacht zal gaan naar de toegang van migrantenvrouwen en vrouwen van etnische minderheden tot sport, de toegang van vrouwen tot beleidsbepalende posities in de sport en de beeldvorming van vrouwelijke sporters in de media.**

2.6 De preventie en bestrijding van racisme en geweld aanscherpen

Geweld bij sportevenementen, met name bij voetbalwedstrijden, blijft een groot probleem, dat bovendien verschillende vormen kan aannemen. Het geweld heeft zich van binnen naar buiten de stadions verplaatst en doet zich nu ook in stedelijke gebieden voor. De Commissie wil incidenten helpen voorkomen door meer dialoog tussen de lidstaten, internationale organisaties (bv. de Raad van Europa), sportorganisaties, ordehandhavers en andere betrokken partijen (bv. supportersverenigingen en lokale overheden). De ordehandhavers kunnen de onderliggende oorzaken van spelers- en supportersgeweld niet alleen aanpakken.

De Commissie pleit ervoor dat politiediensten en/of sportbonden goede praktijken en informatie over risicosupporters uitwisselen. Bijzondere aandacht zal gaan naar de opleiding van politiemensen in het beheersen van mensenmassa's en hooliganisme.

Sport brengt mensen bij elkaar, ongeacht geslacht, ras, leeftijd, handicap, geloof en overtuiging, seksuele geaardheid en sociale of economische achtergrond. De Commissie heeft uitingen van racisme en xenofobie altijd veroordeeld, omdat ze niet stroken met de waarden van EU.

(18) Wat racisme en xenofobie betreft, zal de Commissie blijven pleiten voor dialoog en uitwisseling van goede praktijken in het kader van de bestaande samenwerkingsverbanden, zoals het netwerk „Voetbal tegen racisme in Europa" (FARE).

De Commissie beveelt sportfederaties aan om, op basis van bestaande initiatieven, procedures op te stellen om racisme tijdens wedstrijden aan te pakken. Zij pleit ook voor strengere antidiscriminatiebepalingen in de licentiesystemen voor clubs (zie punt 4.7).

De Commissie zal:

(19) ordehandhavers en sportorganisaties in overeenstemming met de toepasselijke nationale en Europese regels aanmoedigen operationele informatie, praktische knowhow en ervaring met betrekking tot de preventie van gewelddadige en racistische incidenten uit te wisselen;

(20) analyseren of er ruimte is voor nieuwe wettelijke instrumenten en andere EU-normen om ordeverstoring bij sportevenementen te voorkomen;

(21) de preventie van antisociaal gedrag multidisciplinair benaderen, met bijzondere aandacht voor sociaaleducatieve acties zoals fan-coaching (langetermijnbegeleiding van supporters om een positieve en geweldloze houding te ontwikkelen);

(22) de vaste en georganiseerde samenwerking tussen ordehandhavers, sportorganisaties en andere stakeholders versterken;

(23) de preventie en bestrijding van geweld en racisme in de sport verbeteren via de programma's Jeugd in actie, Europa voor de burger, DAPHNE III, Grondrechten en burgerschap, en Preventie en bestrijding van criminaliteit;

(24) een conferentie op hoog niveau organiseren om met de stakeholders te bespreken welke maatregelen nodig zijn om geweld en racisme bij sportevenementen te voorkomen en te bestrijden.

2.7 Onze waarden delen met de rest van de wereld

Sport kan voor verschillende aspecten van de Europese externe betrekkingen een rol spelen: als onderdeel van externe bijstandsprogramma's, als onderdeel van de dialoog met partnerlanden en in het kader van de Europese diplomatie.

Via concrete acties kan sport een krachtig instrument zijn om onderwijs, gezondheid, interculturele dialoog, ontwikkeling en vrede te bevorderen.

(25) De Commissie zal het gebruik van sport als instrument voor het ontwikkelingsbeleid bevorderen en:

- **sport en lichamelijke opvoeding aanmerken als een essentieel onderdeel van kwaliteitsonderwijs en als een middel om scholen aantrekkelijker te maken en het absenteïsme terug te dringen;**
- **sport en lichamelijke opvoeding toegankelijker maken voor meisjes en vrouwen om hun zelfvertrouwen te vergroten, hun sociale integratie te verbeteren, vooroordelen te overwinnen, een gezonde levensstijl te bevorderen en de toegang van vrouwen tot het onderwijs te verbeteren;**
- **steun verlenen aan gezondheids- en voorlichtingscampagnes via sport.**

Bij de behandeling van het thema sport in haar ontwikkelingsbeleid zal de EU tot synergieën proberen te komen met bestaande programma's van de Verenigde Naties, de lidstaten, lokale overheden en particuliere instanties. Haar acties zullen complementair zijn met bestaande programma's en acties of er nieuwe elementen aan toevoegen. Een voorbeeld hiervan is de in 2006 door de Commissie en de FIFA ondertekende intentieverklaring om het voetbal als instrument voor ontwikkeling te bevorderen in staten in Afrika, het Caraïbische gebied en de Stille Oceaan.

(26) De EU zal in haar beleidsdialoog en samenwerking met partnerlanden waar mogelijk aandacht besteden aan sportgerelateerde kwesties zoals internationale transfers van spelers, uitbuiting van minderjarige spelers, doping, het witwassen van geld via de sport, en de veiligheid tijdens grote internationale sportevenementen.

Snelle visum- en immigratieprocedures voor topsporters uit niet-EU-lidstaten kunnen de internationale aantrekkingskracht van de EU versterken. Naast het afsluiten van visumversoepelingsovereenkomsten met derde landen en de uitbreiding van het systeem voor de afgifte van visa aan leden van de Olympische familie tijdens de Olympische Spelen moet de EU bijkomende (tijdelijke) toelatingsmechanismen voor sporters uit derde landen opzetten.

De Commissie zal bijzondere aandacht aan de sportsector besteden:

(27) bij de uitvoering van de onlangs voorgestelde mededeling over cirkelmigratie en mobiliteitspartnerschappen met derde landen;

(28) bij de ontwikkeling van geharmoniseerde systemen voor de toelating om economische redenen van bepaalde categorieën inwoners van derde landen op basis van het beleidsplan over legale migratie uit 2005.

2.8 Duurzame ontwikkeling ondersteunen

Sportbeoefening, sportinfrastructuur en sportevenementen hebben aanzienlijke gevolgen voor het milieu. Het is belangrijk om een ecologisch verantwoord beheer te bevorderen, dat onder meer oog heeft voor milieuvriendelijke aankopen, broeikasgassen, energie-efficiëntie, afval en bodem- en waterzuivering. Europese sportorganisaties en organisatoren van sportevenementen moeten milieudoelstellingen hanteren om over het milieuvriendelijke karakter van hun activiteiten te waken. Geloofwaardig met milieukwesties omgaan levert verantwoordelijke organisaties voordelen op wanneer ze kandidaat zijn om een sportevenement te organiseren, aangevuld met economische voordelen die verband houden met het rationele gebruik van grondstoffen.

De Commissie zal:

(29) toonaangevende internationale en Europese sportorganisaties en hun leden en andere stakeholders uit de sportwereld via haar gestructureerde dialoog aanmoedigen deel te nemen aan het communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS) en de communautaire systemen voor de toekenning van milieukeuren, en deze vrijwillige systemen tijdens grote sportevenementen te promoten;

(30) milieuvriendelijke aankopen promoten tijdens haar politieke dialoog met lidstaten en andere betrokken partijen;

(31) via leidraden die in samenwerking met stakeholders (beleidsmakers, kleine en middelgrote ondernemingen, lokale gemeenschappen) zijn ontwikkeld, mensen aansporen om op regionaal niveau partnerschappen tot stand te brengen om sportevenementen op een duurzame manier te organiseren;

(32) rekening houden met sport als onderdeel van de component „Informatie en communicatie" van het nieuwe LIFE+-programma.

3. De economische dimensie van sport

Sport – een dynamische en snel groeiende sector waarvan de macro-economische impact wordt onderschat – kan bijdragen aan de Lissabon-doelstellingen inzake groei en werkgelegenheid. Het kan een instrument zijn voor lokale en regionale ontwikkeling, stedelijk herstel of plattelandsontwikkeling. De synergie tussen sport en toerisme kan een stimulans zijn om de infrastructuur op te waarderen en nieuwe partnerschappen voor de financiering van sport- en vrijetijdsvoorzieningen tot stand te brengen.

Hoewel correcte en vergelijkbare gegevens over het economische gewicht van sport doorgaans ontbreken, wordt het belang ervan bevestigd door studies en analyses van nationale rekeningen, de rendabiliteit van grootschalige sportevenementen en de kosten van te weinig lichaamsbeweging, onder meer voor de vergrijzende bevolking. In een studie die in 2006 tijdens het Oostenrijkse voorzitterschap werd voorgesteld, was te lezen dat sport in de brede zin van het woord in 2004 een toegevoegde waarde van 407 miljard euro vertegenwoordigde, goed voor 3,7 % van het bbp van de EU, en werkgelegenheid voor 15 miljoen mensen of 5,4 % van de beroepsbevolking[6]. Dat is een bijdrage die beter tot uiting moet komen in het EU-beleid.

Een toenemend gedeelte van de economische waarde van sport heeft te maken met intellectuele-eigendomsrechten. Die hebben betrekking op auteursrecht, commerciële communicatie, handelsmerken en beeld- en mediarechten. Door de toenemende globalisering en dynamiek van de sector is het voor de gezondheid van de sporteconomie van essentieel belang om de intellectuele-eigendomsrechten wereldwijd te doen naleven. Het is ook belangrijk dat ontvangers de garantie hebben dat ze vanop afstand toegang hebben tot grensoverschrijdende sportevenementen binnen de EU.

Niettegenstaande het algemene economische belang van sport vinden de meeste sportactiviteiten plaats in een non-profitstructuur, die meestal afhankelijk is van overheidssteun om sportactiviteiten toegankelijk te maken voor alle burgers.

3.1 Naar een empirisch onderbouwd sportbeleid

De lancering van beleidsacties en meer samenwerking inzake sport op EU-niveau moet met een stevige kennisbasis worden onderbouwd. De kwaliteit en de vergelijkbaarheid van gegevens moeten worden verbeterd om een betere strategische planning en beleidsvorming op het gebied van sport mogelijk te maken.

Gouvernementele en niet-gouvernementele stakeholders hebben de Commissie herhaaldelijk opgeroepen een Europese statistische definitie van sport te geven en de inspanningen om op basis daarvan sport- en sportgerelateerde statistieken op te stellen, te coördineren.

(33) De Commissie zal in nauwe samenwerking met de lidstaten streven naar de ontwikkeling van een Europese statistische methode om de economische impact van sport te meten als basis voor nationale statistische rekeningen over sport, die op termijn in een satellietrekening voor sport kunnen uitmonden.

(34) Bovendien moeten om de paar jaar specifieke sportgerelateerde enquêtes worden georganiseerd (bv. Eurobarometeronderzoeken), met name om niet-economische informatie te verkrijgen die niet uit nationale statistische rekeningen voor sport blijkt (bv. aantal deelnemers, gegevens over vrijwilligerswerk).

(35) De Commissie zal onderzoeken hoe de sportsector direct (in termen van bbp, groei en werkgelegenheid) en indirect (via onderwijs, regionale ontwikkeling en de toegenomen aantrekking van de EU) bijdraagt aan de agenda van Lissabon.

[6] D. Dimitrov/C. Helmenstein/A. Kleissner/B. Moser/J. Schindler: Die makroökonomischen Effekte des Sports in Europa, studie in opdracht van het ministerie van Algemene Zaken, afdeling Sport, Wenen, 2006.

(36) De Commissie zal de uitwisseling van goede praktijken voor de organisatie van grote sportevenementen tussen lidstaten en sportorganisaties organiseren om een duurzame economische groei, het concurrentievermogen en de werkgelegenheid te bevorderen.

3.2 De overheidssteun voor sport veiligstellen

Sportorganisaties hebben verschillende inkomstenbronnen: lidgeld, ticketverkoop, reclame en sponsoring, mediarechten, inkomstenherverdeling binnen de sportfederaties, merchandising, overheidssteun enz. Sommige sportorganisaties kunnen echter veel meer dan andere op financiële steun van het bedrijfsleven rekenen, in een aantal gevallen zelfs ondanks een goed werkend herverdelingssysteem. Wat amateursport betreft, kunnen gelijke kansen en toegankelijke sportactiviteiten voor iedereen alleen worden gegarandeerd dankzij een sterke betrokkenheid van de overheid. De Commissie erkent het belang van overheidssteun voor amateursport en sport voor iedereen en is voorstander van dergelijke steun op voorwaarde dat die in overeenstemming met de Gemeenschapswetgeving wordt verleend.

In veel lidstaten wordt sport deels gefinancierd via een belasting of heffing op door de staat georganiseerde of vergunde gokdiensten of kansspelen. De Commissie vraagt dat de lidstaten nadenken over en werken aan een duurzamer financieringsmodel waarmee sportorganisaties op lange termijn kunnen worden ondersteund.

(37) In het kader van het debat over de financiering van de sport zal de Commissie een onafhankelijk onderzoek instellen naar de manier waarop amateursport en sport voor iedereen in de lidstaten met overheidsgeld en privégeld worden gefinancierd, en naar de impact van de veranderingen die zich op dit gebied voordoen.

Op het gebied van indirecte belasting is de Europese btw-wetgeving vastgelegd in Richtlijn 2006/112/EG van de Raad, die ervoor moet zorgen dat de toepassing van de btw-wetgeving van de lidstaten de concurrentie niet verstoort en het vrij verkeer van goederen en diensten niet belemmert. De richtlijn laat de lidstaten toe bepaalde sportgerelateerde diensten vrij te stellen of, wanneer vrijstelling niet mogelijk is, lagere tarieven toe te passen.

(38) Gezien de belangrijke maatschappelijke rol van sport en de sterke lokale verankering ervan zal de Commissie pleiten voor het behoud van de bestaande mogelijkheden om voor sport een verlaagd btw-tarief toe te passen.

4. De organisatie van de sport

In het politieke debat over sport in Europa wordt vaak veel belang gehecht aan het zogenaamde Europese sportmodel. De Commissie vindt dat bepaalde waarden en tradities van de Europese sport moeten worden bevorderd. Gezien de verscheidenheid en de complexiteit van de Europese sportstructuren is zij echter van oordeel dat het onrealistisch is om te proberen een eenvormig model voor de organisatie van sport in Europa te definiëren. Bovendien hebben economische en sociale ontwikkelingen die zich in de meeste lidstaten voordoen (toenemende commercialisering, in vraag stellen van overheidsuitgaven, stijging van het aantal deelnemers en stagnering van het aantal vrijwilligers) tot nieuwe uitdagingen voor de organisatie van sport in Europa geleid. De komst van nieuwe stakeholders (deelnemers buiten de georganiseerde disciplines, professionele sportclubs enz.) werpt nieuwe vragen op met betrekking tot goed bestuur, democratie en belangenverdediging binnen de sport.

De Commissie kan in dit verband het uitwisselen van goede voorbeelden van sportbestuur aanmoedigen. Zij kan ook helpen met de ontwikkeling van gemeenschappelijke beginselen voor goed sportbestuur, zoals transparantie, democratie, verantwoordelijkheid en vertegenwoordiging van stakeholders (verenigingen, federaties, spelers, clubs, bonden, supporters enz.). De Commissie zal hierbij inspiratie halen uit eerdere werkzaamheden[7]. Ook moet aandacht worden besteed aan de vertegenwoordiging van vrouwen in leidende en managementposities.

De Commissie accepteert de autonomie van sportorganisaties en representatieve structuren (zoals liga's) en erkent bovendien dat vooral de sportinstanties en, tot op zekere hoogte, de lidstaten en de sociale partners verantwoordelijk zijn voor goed bestuur. Niettemin heeft de dialoog met sportorganisaties een aantal thema's onder de aandacht van de Commissie gebracht, die hieronder worden behandeld. De Commissie is van oordeel dat de meeste uitdagingen door zelfregulering kunnen worden opgelost, met inachtneming van de beginselen van goed bestuur en op voorwaarde dat de Gemeenschapswetgeving wordt nageleefd, en zij is bereid te bemiddelen en indien nodig op te treden.

[7] Bijvoorbeeld de „Rules of the Game"-conferentie die in 2001 door de FIA en de EOC werd georganiseerd en de in 2006 uitgevoerde Independent European Sport Review.

4.1 Het specifieke karakter van sport

Sportactiviteiten vallen onder de EU-wetgeving. Dat is in detail beschreven in het werkdocument van de diensten van de Commissie en de bijlagen daarvan. Het mededingingsrecht en de interne-marktregels zijn van toepassing op sport voor zover het om een economische activiteit gaat. Sport valt ook onder andere belangrijke aspecten van de EU-wetgeving, zoals het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit, bepalingen over het burgerschap van de Unie en de gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het werk.

Daarnaast heeft sport een aantal specifieke kenmerken, die vaak „het specifieke karakter van sport" worden genoemd. Het specifieke karakter van Europese sport kan vanuit twee oogpunten worden bekeken:

- het specifieke karakter van sportactiviteiten en sportregels, zoals afzonderlijke competities voor mannen en vrouwen, beperking van het aantal deelnemers bij competities, de onvoorspelbaarheid van de resultaten, de noodzaak van een competitief evenwicht tussen clubs die in dezelfde competitie uitkomen;
- het specifieke karakter van de sportstructuur, met name de autonomie en verscheidenheid van sportorganisaties, de piramidestructuur van competities van het amateurniveau tot de hoogste klasse en de georganiseerde solidariteit tussen de verschillende niveaus en instanties, de organisatie van sport op nationale basis en het principe van een enkele federatie per sport.

Uit de jurisprudentie van de Europese rechtbanken en de besluiten van de Europese Commissie blijkt dat het specifieke karakter van sport wordt erkend en in aanmerking wordt genomen. Die geven ook aan hoe de EU-wetgeving wordt toegepast op de sport. Overeenkomstig de vaste jurisprudentie zal het specifieke karakter van sport erkend blijven worden, maar dat betekent geenszins dat sport van de toepassing van de EU-wetgeving is vrijgesteld.

Zoals in het werkdocument van de diensten van de Commissie en de bijlagen daarvan uitvoerig wordt toegelicht, zijn er organisatorische sportregels die – gezien hun legitieme doel – allicht niet in strijd zijn met de antitrustbepalingen in het EG-Verdrag, op voorwaarde dat eventuele concurrentiebeperkende effecten inherent zijn en in verhouding staan tot het nagestreefde doel. Voorbeelden van dergelijke regels zijn de „spelregels" (bv. regels met betrekking tot de duur van de wedstrijd of het aantal spelers op het veld), regels inzake de selectiecriteria voor sportcompetities, regels inzake thuis- en uitwedstrijden, regels om te voorkomen dat sommige eigenaars in clubcompetities verschillende clubs bezitten („multiple ownership"), regels over de samenstelling van nationale ploegen, antidopingregels en regels over de transferperioden.

Wat de regelgevingsaspecten van sport betreft, kan echter alleen geval per geval worden beoordeeld of een bepaalde sportregel verenigbaar is met het EU-mededingingsrecht. Dat heeft het Europees Hof van Justitie onlangs nog bevestigd in zijn arrest in de zaak Meca-Medina[8]. Het Hof gaf een toelichting over de impact van de EU-wetgeving op sportregels. Het wees het begrip „zuiver sportieve regels" af als irrelevant voor de vraag of EU-mededingingsregels van toepassing zijn op de sportsector.

Het Hof erkende dat met het specifieke karakter van sport rekening moet worden gehouden in de zin dat mededingingsbeperkende effecten die inherent zijn aan het organiseren van competitiesport niet in strijd zijn met de EU-mededingingsregels, op voorwaarde dat die effecten in verhouding staan tot het legitieme en zuiver sportieve belang dat wordt nagestreefd. Dat betekent dat naar de specifieke elementen van elk geval moet worden gekeken. Er kunnen dus geen algemene richtsnoeren over de toepassing van het mededingingsrecht op de sportsector worden geformuleerd.

[8] Zaak C-519/04P, Meca-Medina tegen Commissie, Jurispr. 2006, I-6991. Zie het werkdocument van de diensten van de Commissie voor meer details.

4.2 Vrij verkeer en nationaliteit

De organisatie van sport en competities op nationale basis behoort tot de historische en culturele achtergrond van sport in Europa en komt overeen met de wensen van de Europese burgers. Met name nationale ploegen zijn essentieel, niet alleen in termen van identiteit maar ook om de solidariteit met de amateursport te garanderen: ondersteuning van nationale ploegen is dus terecht.

Discriminatie op grond van nationaliteit is verboden in de Verdragen, die bepalen dat elke burger van de Unie zich vrij mag bewegen en vestigen op het grondgebied van de lidstaten. De Verdragen streven ook naar de afschaffing van elke discriminatie op grond van nationaliteit tussen werknemers van de lidstaten wat werkgelegenheid, vergoeding en andere arbeidsvoorwaarden betreft. Dezelfde verbodsbepalingen gelden voor discriminatie op grond van nationaliteit in de dienstverlening. Bovendien zijn lidmaatschap van een sportclub en deelname aan competities relevant om de integratie in de maatschappij van het gastland te bevorderen.

Gelijke behandeling heeft ook betrekking op burgers van staten die met de EU overeenkomsten hebben ondertekend die antidiscriminatiebepalingen bevatten, en die legaal op het grondgebied van de lidstaten werken.

(39) De Commissie roept lidstaten en sportorganisaties op om discriminatie op grond van nationaliteit in alle sporten aan te pakken. Zij zal discriminatie in de sport bestrijden via politieke dialoog met de lidstaten, aanbevelingen, gestructureerde dialoog met stakeholders uit de sportwereld, en inbreukprocedures waar nodig.

De Commissie bevestigt opnieuw dat ze een aantal specifieke en evenredige beperkingen (overeenkomstig de bepalingen inzake vrij verkeer in het EG-Verdrag en arresten van het Europees Hof van Justitie) van het beginsel van vrij verkeer kan aanvaarden, met name met betrekking tot:

- het recht om nationale atleten te selecteren voor competities met nationale ploegen;
- de noodzaak om het aantal deelnemers van een competitie te beperken;
- het vaststellen van deadlines voor spelerstransfers in ploegsporten.

(40) Wat de toegang van onderdanen van andere landen tot individuele competities betreft, is de Commissie van plan een onderzoek te starten om alle aspecten van deze complexe kwestie te analyseren.

4.3 Transfers

Als er geen transferregels bestonden, zou de integriteit van sportcompetities in gevaar kunnen komen door clubs die tijdens een bepaald seizoen spelers aanwerven om hun concurrenten te verslaan. Tegelijkertijd moet elke regel in verband met de transfer van spelers aan de EU-wetgeving voldoen (mededingingsbepalingen en regels inzake het vrij verkeer van werknemers).

In de context van een zaak over mogelijke inbreuken op de Europese mededingingsregels en na discussies met de Commissie hebben de voetbalautoriteiten zich in 2001 verplicht tot een herziening van de FIFA-reglementen over internationale voetbaltransfers, rekening houdend met een vergoeding voor de opleidingskosten die sportclubs hebben gehad, de vaststelling van transferperioden, de bescherming van het onderwijs van minderjarige spelers, en gegarandeerde toegang tot nationale rechtbanken.

De Commissie noemt zo'n systeem een voorbeeld van goede praktijken, dat zorgt voor een competitief evenwicht tussen sportclubs terwijl ook de Gemeenschapswetgeving in acht wordt genomen.

Spelerstransfers geven ook aanleiding tot bezorgdheid over de wettelijkheid van de bijbehorende geldstromen. Om de geldstromen bij transfers transparanter te maken, kan een informatie- en verificatiesysteem voor transfers een goede oplossing zijn. Volgens de Commissie mag zo'n systeem alleen maar een controlefunctie hebben; de financiële transacties moeten rechtstreeks tussen de betrokken partijen plaatsvinden. Afhankelijk van de sport kan het systeem hetzij door de desbetreffende Europese sportorganisatie, hetzij door nationale informatie- en verificatiesystemen in de lidstaten worden beheerd.

4.4 Spelersmakelaars

De ontwikkeling van een heuse Europese markt voor spelers en de stijging van de spelerssalarissen in sommige sporten hebben tot een toename van het aantal spelersmakelaars geleid. Gezien de almaar complexere juridische context doen veel spelers (en sportclubs) een beroep op makelaars om contracten te bespreken en af te sluiten.

Sommige makelaars hebben zich schuldig gemaakt aan corruptie, witwassen en uitbuiting van minderjarige spelers. Dergelijke praktijken schaden de sport in het algemeen en doen ernstige vragen rijzen over het bestuur. De gezondheid en veiligheid van spelers, met name van minderjarigen, moet beschermd worden en criminele activiteiten moeten worden bestreden.

Een bijkomend probleem is dat makelaars naargelang van de lidstaat onder verschillende regels vallen. Sommige lidstaten hebben specifieke wetgeving inzake spelersmakelaars aangenomen, terwijl in andere lidstaten de algemene wetgeving inzake arbeidsbureaus van toepassing is, maar met verwijzingen naar spelersmakelaars. Bovendien hebben sommige internationale federaties (FIFA, FIBA) eigen reglementen opgesteld.

Om deze redenen gingen herhaaldelijk stemmen op voor een wetgevingsinitiatief van de EU om de activiteiten van spelersmakelaars wettelijk te regelen.

(41) De Commissie zal een effectbeoordeling uitvoeren om een duidelijk beeld te krijgen van de activiteiten van spelersmakelaars in de EU. Zij zal ook nagaan of op Europees niveau moet worden opgetreden en wat de verschillende mogelijkheden zijn.

4.5 Bescherming van minderjarigen

Aan de uitbuiting van minderjarige spelers is nog altijd geen einde gekomen. Het grootste probleem zijn kinderen die niet voor een competitie zijn geselecteerd: zij worden in een vreemd land achtergelaten, waar ze vaak in de illegaliteit terechtkomen en kwetsbaar worden voor verdere uitbuiting. Hoewel het fenomeen meestal niet onder de wettelijke definitie van mensenhandel valt, is het een onaanvaardbare praktijk gezien de fundamentele waarden van de EU en de Europese lidstaten. Het is bovendien strijdig met de waarden van de sport. Beschermende maatregelen voor niet-begeleide minderjarigen in de immigratiewetgeving van de lidstaten moeten strikt worden toegepast. Ook seksueel misbruik en intimidatie van minderjarigen in de sport moeten worden bestreden.

(42) De Commissie blijft toezien op de toepassing van de EU-wetgeving, met name de richtlijn betreffende de bescherming van jongeren op het werk. Zij is onlangs een onderzoek naar kinderarbeid begonnen in het kader van het toezicht op de uitvoering van de richtlijn. In het onderzoek zal aandacht worden besteed aan de situatie van jonge spelers die onder de richtlijn vallen.

(43) De Commissie zal lidstaten en sportorganisaties voorstellen om samen te werken om de morele en lichamelijke integriteit van jongeren te beschermen door informatie over de bestaande wetgeving te verspreiden, minimumnormen vast te stellen en goede praktijken uit te wisselen.

4.6 Corruptie, witwassen en andere vormen van financiële fraude

Corruptie, witwassen en andere vormen van financiële fraude hebben gevolgen voor de sport op lokaal, nationaal en internationaal niveau. Door het internationale karakter van de sector is corruptie in de sport vaak grensoverschrijdend van aard. Corruptie met een Europese dimensie moet op Europees niveau worden aangepakt. Europese antiwitwasmechanismen moeten ook in de sportsector worden toegepast.

(44) De Commissie zal steun verlenen aan publiek-private partnerschappen van de sportwereld en corruptiebestrijders. Doel is na te gaan op welke gebieden de sportsector kwetsbaar voor corruptie is en effectieve preventieve en repressieve strategieën ter bestrijding van corruptie te helpen ontwikkelen.

(45) De Commissie zal erop blijven toezien hoe de lidstaten de Europese wetgeving ter bestrijding van het witwassen van geld in de sport toepassen.

4.7 Licentiesystemen voor clubs

De Commissie erkent het nut van solide licentiesystemen voor professionele clubs op Europees en nationaal niveau als een instrument om goed bestuur in de sport te bevorderen. Licentiesystemen zijn doorgaans bedoeld om alle clubs dezelfde basisregels inzake financieel beheer en transparantie te doen naleven, maar ze kunnen ook bepalingen bevatten over discriminatie, geweld, bescherming van minderjarigen en opleiding. Ze moeten verenigbaar zijn met de mededingings- en internemarktbepalingen en mogen niet verder gaan dan wat nodig is om het legitieme doel te bereiken, namelijk de goede organisatie van de sport.

De inspanningen moeten worden geconcentreerd op de invoering en de geleidelijke verstrenging van licentiesystemen. In het geval van het voetbal, waar een licentiesysteem binnenkort verplicht wordt voor clubs die in Europese competities uitkomen, moeten de acties worden toegespitst op het bevorderen en aanmoedigen van het gebruik van licentiesystemen op nationaal niveau.

(46) De Commissie zal de dialoog met sportorganisaties bevorderen met het oog op de invoering en de verstrenging van zelfregulerende licentiesystemen.

(47) De Commissie wil beginnen met het voetbal en een conferentie over licentiesystemen en best practices ter zake organiseren met UEFA, EPFL, Fifpro, nationale verenigingen en nationale bonden.

4.8 Media

De verhouding tussen de sportsector en de sportmedia (met name televisie) is cruciaal geworden aangezien televisierechten de grootste bron van inkomsten zijn voor de beroepssport in Europa. Omgekeerd zijn sportmediarechten een doorslaggevende bron van inhoud voor veel mediabedrijven.

Sport is een drijvende kracht geweest achter de opkomst van nieuwe media en interactieve televisie. De Commissie blijft het recht op informatie en de toegankelijkheid van uitzendingen van sportevenementen voor de burger steunen, omdat ze van groot belang zijn voor de maatschappij.

De toepassing van de mededingingsregels van het EG-Verdrag op de verkoop van mediarechten van sportevenementen houdt rekening met een aantal specifieke kenmerken. Soms worden sportmediarechten door een sportorganisatie collectief verkocht namens individuele clubs (in tegenstelling tot clubs die individueel over rechten onderhandelen). Dat kan de mededinging in het gedrang brengen, maar de Commissie kan er onder bepaalde voorwaarden mee instemmen. Een collectieve verkoop kan belangrijk zijn voor de inkomstenherverdeling en in die zin een instrument zijn voor meer solidariteit binnen sporten.

De Commissie erkent het belang van een billijke inkomstenherverdeling onder clubs, inclusief de kleinste, en tussen de beroeps- en de amateursport.

(48) De Commissie beveelt sportorganisaties aan voldoende aandacht te besteden aan de ontwikkeling en handhaving van solidariteitsmechanismen. Sportmediarechten kunnen collectief of individueel door clubs worden verkocht, maar in beide gevallen moet voor een solide solidariteitsmechanisme worden gezorgd.

5. Follow-up

De Commissie zal de in dit witboek voorgestelde initiatieven een follow-up geven door een gestructureerde dialoog met stakeholders uit de sport te starten, met de lidstaten samen te werken, en de sociale dialoog in de sportsector te bevorderen.

5.1 Gestructureerde dialoog

De Europese sport wordt gekenmerkt door complexe en uiteenlopende structuren, elk met hun eigen wettelijke statuut en graad van autonomie. In tegenstelling tot andere sectoren zijn Europese sportstructuren in de regel minder goed ontwikkeld dan sportstructuren op nationaal en internationaal niveau. Dat hangt samen met de aard van georganiseerde sport. Bovendien is de Europese sport doorgaans continentaal gestructureerd, niet op basis van de EU-27.

Volgens de stakeholders kan de Commissie een belangrijke bijdrage aan het Europese debat over sport leveren door een platform voor dialoog met stakeholders uit de sport te bieden. Uitvoerig overleg plegen met betrokken partijen is volgens de Verdragen overigens een van de taken van de Commissie.

Gezien de complexe en verscheiden sportcultuur in Europa wil de Commissie met name de volgende actoren bij haar gestructureerde dialoog betrekken:

- Europese sportfederaties;
- Europese overkoepelende sportorganisaties, met name de Europese Olympische Comités (EOC), de Europese Paralympische Comités (EPC) en Europese niet-gouvernementele sportorganisaties;
- nationale overkoepelende sportorganisaties en nationale Olympische en Paralympische Comités;
- andere op Europees niveau vertegenwoordigde actoren op sportgebied, inclusief sociale partners;
- andere Europese en internationale organisaties, met name de sportstructuren van de Raad van Europa en VN-organen zoals de Unesco en de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

(49) **De Commissie wil de gestructureerde dialoog als volgt organiseren:**

- **EU-sportforum: jaarlijkse bijeenkomst van alle stakeholders uit de sportwereld;**
- **thematische discussies met kleine groepen deelnemers.**

(50) **De Commissie wil ook de Europese zichtbaarheid vergroten tijdens sportevenementen. Zij steunt de uitwerking van het initiatief „Europese sporthoofdsteden”.**

5.2 Samenwerking met de lidstaten

Op Europees niveau vindt de samenwerking op sportgebied tussen de lidstaten plaats tijdens informele ministeriële bijeenkomsten; op administratief niveau wordt er samengewerkt door de directeuren die verantwoordelijk zijn voor sport. De Europese ministers van Sport hebben in 2004 een voortschrijdende agenda goedgekeurd met prioritaire thema’s voor discussie onder de lidstaten.

(51) **Om de in dit witboek genoemde kwesties aan te pakken, stelt de Commissie voor de bestaande samenwerking tussen de lidstaten en de Commissie te versterken.**

Op basis van een voorstel van de Commissie is het mogelijk dat de lidstaten het mechanisme van de voortschrijdende agenda willen versterken, bijvoorbeeld:

- om gezamenlijk prioriteiten vast te leggen voor samenwerking inzake het sportbeleid;
- om de Europese ministers van Sport regelmatig over de voortgang te informeren.

Nauwere samenwerking veronderstelt regelmatige bijeenkomsten van de ministers van Sport en de directeuren voor sport tijdens elk voorzitterschap; ook de teams van de toekomstige voorzitterschappen van 18 maanden zullen hiermee rekening moeten houden.

(52) **De Commissie zal via de voortschrijdende agenda verslag uitbrengen over de uitvoering van het Pierre de Coubertin-actieplan.**

5.3 Sociale dialoog

Gezien het toenemende aantal uitdagingen voor het sportbestuur kan sociale dialoog op Europees niveau de gemeenschappelijke vragen van werkgevers en atleten helpen oplossen, onder meer via akkoorden over arbeidsverhoudingen en – voorwaarden in de sector overeenkomstig het EG-Verdrag.

De Commissie steunt projecten voor meer sociale dialoog in de sport in het algemeen en in het voetbal. Deze projecten hebben de basis gelegd voor sociale dialoog op Europees niveau en de versterking van Europees georganiseerde instanties. Als de sociale partners daar gezamenlijk om verzoeken, kan de Commissie een comité voor sectorale sociale dialoog oprichten. Volgens de Commissie biedt Europese sociale dialoog in de sport of in subsectoren van de sport (bv. in het voetbal) de sociale partners een kans om actief en participatief mee te werken aan de totstandbrenging van arbeidsverhoudingen en – voorwaarden.

Een dergelijke sociale dialoog kan ook leiden tot de vaststelling van gemeenschappelijke gedragscodes of charters, die over thema's zoals opleiding, arbeidsvoorwaarden of de bescherming van jongeren kunnen gaan.

(53) De Commissie stimuleert en verwelkomt alle inspanningen die leiden tot de oprichting van Europese comités voor sociale dialoog in de sportsector. Zij blijft werkgevers en werknemers steunen en zet haar open dialoog met alle sportorganisaties over dit thema voort.

De steun die de lidstaten via het Europees Sociaal Fonds ter beschikking zouden moeten stellen voor capaciteitsvergroting en gezamenlijke acties van sociale partners in de convergentieregio's, zou ook moeten worden gebruikt voor capaciteitsvergroting van de sociale partners in de sportsector.

6. Conclusie

Dit witboek bevat een aantal acties die door de Commissie moeten worden uitgevoerd of gesteund. Samen vormen deze acties het Pierre de Coubertin-actieplan, dat de volgende jaren als leidraad zal dienen voor de activiteiten van de Commissie op het gebied van sport.

Het witboek heeft ten volle gebruikgemaakt van de mogelijkheden die de huidige verdragen bieden. De Europese Raad van 2007 heeft de Intergouvernementele Conferentie een mandaat gegeven dat melding maakt van een Verdragsbepaling over sport. De Commissie kan indien nodig op deze kwestie terugkomen en volgende stappen in de context van een nieuwe Verdragsbepaling aangegeven.

De Commissie zal in het najaar van 2007 een conferentie organiseren om het witboek aan stakeholders uit de sportwereld voor te stellen. Haar bevindingen worden voor het einde van 2007 aan de Europese ministers van Sport voorgesteld. Het witboek wordt ook voorgesteld aan het Europees Parlement, het Comité van de Regio's en het Economisch en Sociaal Comité.

Europese Commissie

Witboek sport

Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties
der Europese Gemeenschappen

2007—40 blz.—21,0 × 29,7 cm

ISBN 978-92-79-06560-6

HOE ZIJN DE EU-PUBLICATIES TE VERKRIJGEN?
Publicaties van het Publicatiebureau die te koop zijn kunt u via de website van de EU Bookshop http://bookshop.europa.eu/ bestellen bij het verkoopkantoor van uw keuze.
U kunt ook via fax – op het nummer (352) 2929 42758 – een lijst aanvragen van onze wereldwijd verspreide verkoopkantoren.

DG Onderwijs en cultuur

NC7807315NLC

Meer informatie kunt u verkrijgen bij:

Europese Commissie
Directoraat-generaal Onderwijs en cultuur

Rue de la Loi, 200/Wetstraat, 200
B-1049 Bruxelles/Brussel
32 – (0)2 299 11 11
32 – (0)2 295 57 19

Sport op de website van de Europese Unie:
http://ec.europa.eu/sport/index_en.html

S@MEN
SINDS 1957

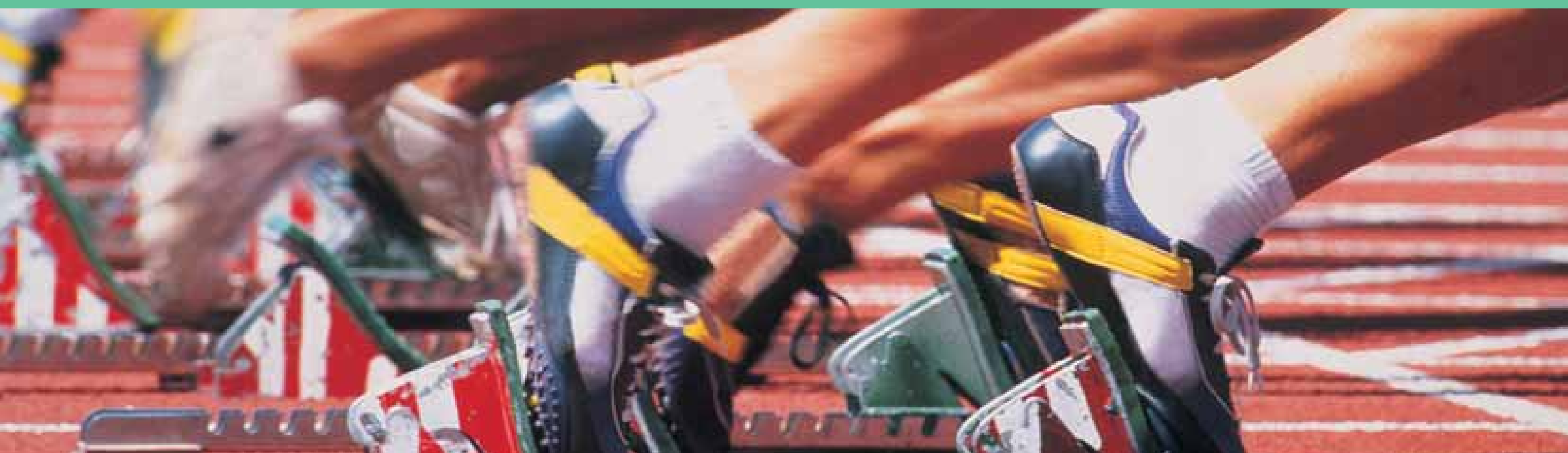

Publicatiebureau
Publications.europa.eu

ISBN 978-92-79-06560-6

FRA
EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport:

The situation in the European Union

Summary Report

2010

This report addresses matters related to the freedom to choose and occupation and right to engage in work (Article 15), the principle of non-discrimination (Article 21), and the freedom of movement and residence (Article 45) falling under the Chapters II 'Freedoms', III 'Equality' and V 'Citizens' rights' of the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

Cover picture: Digital Vision/Getty Image

A great deal of information on the European Union Agency for Fundamental Rights is available on the Internet. It can be accessed through the FRA website www.fra.europa.eu

More information on the European Union is available on the Internet (http://europa.eu).

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights
Schwarzenbergplatz 11
1040 Wien
Austria
Tel.: +43 (0)1 580 30 - 0
Fax: +43 (0)1 580 30 - 691
Email: information@fra.europa.eu
www.fra.europa.eu

Cataloguing data can be found at the end of this publication.

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010

ISBN 978-92-9192-530-8
doi:10.2811/5446

Printed in Belgium

PRINTED ON WHITE CHLORINE-FREE PAPER

FRA
EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport:

The situation in the European Union

Summary Report

2010

Foreword

Sport brings together millions of people, regardless of their sex, colour, gender, age, nationality or religion, and has thus the potential to play an important role in creating an inclusive society. Sports activities ranging from the local to the national and international level, embracing leisure as well as competitive sport, can support the integration of migrants and persons belonging to minorities into society as whole. In other words, sport events could be an ideal platform to foster inclusion, acceptance of diversity and mutual respect while combating racism, discrimination and exclusion.

This potential of sports to convey human values is of increasing interest for the European Union. With the entry into force of the Treaty of Lisbon in December 2009, the European Union holds now an explicit competence in the field of sport. Union actions shall aim to develop 'the European dimension in sport, by promoting fairness and openness in sporting competitions and cooperation between bodies responsible for sports, and by protecting the physical and moral integrity of sportsmen and sportswomen, especially the youngest sportsmen and sportswomen'. The new Treaty also introduces a horizontal clause that obliges the Union to combat discrimination on the grounds of sex, racial or ethnic origin, religion or belief, disability, age or sexual orientation in all contexts – that is, whenever the Union is 'defining and implementing its policies and activities'.

Against this background, the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) has carried out research on racism, discrimination and exclusion in sport, focusing on different sports and levels of practice. The findings show that despite significant progress made in past years, sport continues to face a number of challenges related to racism and ethnic discrimination. Incidences of racism and ethnic discrimination affect sport at professional as well as at amateur level. Particularly at amateur level, there is reluctance to recognise such incidents. Moreover, few Member States have established effective monitoring systems to record racism and racial discrimination in sport.

Policy makers are increasingly interested in the role of sport in combating racism and discrimination. This research provides some useful assistance in their efforts to explore the rich potential of sport for promoting equality.

Morten Kjaerum
Director

Contents

Purpose, scope and structure of the research

This publication provides a summary of the results of the FRA research on racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sports in the EU. The main report is available on the FRA website. ([1])

The research is based on information provided by the National Focal Points (NFPs) of the RAXEN network of the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) based on interviews with relevant experts and stakeholders and on secondary data and information covering the period 2003-2008. In addition, input was provided by stakeholders at European and national level including national sport federations. The research examined professional and amateur sports engaging men, women and children or youth. Football and athletics were examined in all Member States; in addition, a third sport, different for each Member State depending on its national popularity, was also covered. The research also highlighted models of good practice at national and EU level.

Nine good practice initiatives combating racism, ethnic discrimination and the exclusion of migrants and minorities in sports are presented in a separate FRA publication.

([1]) www.fra.europa.eu.

1. The European level: actors and measures

Over the past decade, the perception and awareness of racism and discrimination in sport have considerably changed at European level, at least in football, with an emerging need for action. Several documents issued by European and international actors and stakeholders active in the field of sport corroborate this development of a more active approach against racism and discrimination in sports. ([2])

The governing bodies in football, such as the Union of European Football Associations (UEFA) and the Fédération Internationale de Football Association (FIFA), as well as political institutions of the European Union have acknowledged problems of racism and ethnic discrimination in sport, and support or cooperate with national and European civil society actors active in this field, such as the Football Against Racism in Europe (FARE) network.

However, with some notable exceptions, the focus is still predominantly on addressing racist incidents, mainly attributed to spectators and mostly in professional sports, with less emphasis on other forms of discrimination. In comparison with other sports, the actions taken by UEFA in combating racism and ethnic discrimination in football can be considered an example of good practice. European and international umbrella sports organisations have adopted anti-racism or anti-discrimination clauses in their statutes or similar documents, although many of these provisions are not supported by detailed disciplinary measures. Other good practice examples at European level can be found among the following initiatives: the fan network Football Supporters Europe (FSE), the anti-racism network Football Against Racism in Europe (FARE) and the International Federation of Professional Footballers' Associations (FIFPro).

Over the years, the EU has taken several measures related to sport as many of its rules, policies and programmes have an impact on sport or are of interest to it. In 2007, the European Commission acknowledged the essential role of sport in its White Paper on Sport ([3]) that aimed to "enhance the visibility of sport in EU policy-making, to raise awareness of the needs and specificities of the sector, to ensure that the specificity of sport is taken into consideration in the development and implementation of EU policies, and to promote sport-related action at EU level." ([4]) Specifically with regard to social inclusion and integration, the White Paper noted that sport can be an effective tool for social inclusion indicating that "[…] measures which help to promote a shared sense of belonging and participation may be instrumental in promoting integration. In this context, it is important to make available spaces for sport and support sport-related activities in order to allow immigrants and the host society to interact together in a positive way". ([5])

The adoption of the Lisbon Treaty allowed the EU to become more active in the promotion of European sporting issues, by promoting fairness and openness in competitions and by protecting the physical and moral integrity of sports people, while respecting the distinct role of sport organisations and Member States.

In this context, sport was discussed for the first time in a formal European Council meeting of Education, Youth and Culture in Brussels on 10-11 May 2010, which on 16 September 2010 changed its name to Education, Youth, Culture and Sport Council. ([6]) Among the areas suggested for EU action were "fairness and openness in sport, including the fight against racism, discrimination and violence". ([7]) The European Commission is currently preparing a Communication on an EU agenda for sport and a proposal for the first EU Sport Programme scheduled to run initially in 2012-2013. Furthermore, a European Union Working Group 'Social Inclusion and Equal Opportunities in Sport' was established and held its first meeting in Brussels on 8 July 2010.

One of the key principles in the European Union law is prohibition of discrimination as laid out in Article 21 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The Racial Equality Directive, ([8]) adopted in 2000, is the key piece of EU legislation combating racial or ethnic discrimination. It emphasises that individuals should receive no less favourable treatment regardless

([2]) In September 2010, the Council of Europe has issued a book on *Sport and discrimination in Europe,* including an interview with the former French national football player Liliam Thuram on education to prevent racism.

([3]) European Commission (2007) *White Paper on Sport,* COM(2007) 391 final, Brussels, 11 July 2007, available at: http://ec.europa.eu/sport/white-paper/whitepaper104_en.htm.

([4]) European Commission, 'Sport and the European Union', available at: http://ec.europa.eu/sport/about/about23_en.htm

([5]) European Commission (2007) *White Paper on Sport,* COM(2007) 391 final, Brussels, 11 July 2007, available at: http://ec.europa.eu/sport/white-paper/whitepaper104_en.htm#2_5_1

([6]) See European Commission news, 'EU has now Sport Council', Brussels, 21 September 2010, available at: http://ec.europa.eu/sport/news/news958_en.htm.

([7]) See Council of the European Union, Press Release, 3013th Council meeting, Education, Youth and Culture, Brussels, 10 and 11 May 2010, available at http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/114361.pdf

([8]) Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, *Official Journal L 180,* 19 July 2000 pp. 22-26.

their racial or ethnic characteristics. The directive prohibits discrimination in the areas of employment, education, social protection including social security and healthcare, and access to and the supply of goods and services, including housing.

In addition, according to Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 ([9]) on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, racist and xenophobic behaviour must constitute an offence in all EU Member States punishable by effective, proportionate and dissuasive penalties of a maximum of at least one to three years of imprisonment.

([9]) Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, Official Journal L 328 , 06 December 2008, p. 55-58, available at http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri =CELEX:32008F0913:EN:HTML.

2. The national level

Racist incidents

Systems monitoring racism in sports exist in a number of Member States. Some are more advanced and capture more racist incidents than others and most available data are related to football. These data provide a sufficient basis to assess the situation at the professional level throughout Europe, but for some Member States there is a considerable lack of data, especially where monitoring systems are very limited or do not exist.

Incidents of racism, anti-Semitism and anti-Gypsyism were identified in football and basketball across the EU. No data were available for athletics and almost no data for the various sports examined within the national context of each Member State, with the exception of basketball. Only 10 EU Member States monitor systematically incidents of racism in sports and mainly relating to men's professional football, although racist incidents also occur frequently in men's amateur football.

In football, fans are primarily the perpetrators of racist incidents in men's professional and amateur football. However, a considerable number of racist incidents concerned children's and youth football. Racist incidents were also recorded among players, particularly in amateur football, but there is a tendency to ignore them in amateur sports. Referees and club officials were involved in some racist incidents. No data were available for women's amateur and professional sport.

Under-representation of persons belonging to minorities in sport

Persons belonging to minorities are under-represented in sports. The low level of participation, particularly in the management of sports organisations, might be explained by factors such as "rules, norms, routines, patterns of attitudes and behaviour in institutions and other societal structures that represent obstacles to ethnic or religious minorities in achieving the same rights and opportunities that are available to the majority of the population". ([10])

> *"A favourite technique of racist manifestations in golf relates to the manipulation of membership lists. Inquiries from Asian golfers are often met with the news that the membership list is full." (Interview with an Asian-British golf player, UK)*

These factors not only establish a 'glass ceiling' in sport associations and clubs leading to an under-representation of migrants and minorities at certain levels of sport. They also prevent sport from having a more positive impact on social cohesion and integration of European societies.

In addition to the 'glass ceiling' effect, the unequal allocation of premises can also affect the participation of migrants and minorities in sport, for example through the lack of sport facilities in under-developed areas and regions, which disproportionally affects ethnic minorities who live there.

There is a relative paucity of 'hard data' on the participation of migrants and minorities in sport to serve as evidence of their under-representation. At the same time, in many sports this under-representation, particularly in positions of authority, but also as players/ athletes or club members, is well known to those engaged in sports organisations.

> *"I remember the case of a Roma coach who got from the 5th league to the 4th and then immediately to the 3rd, but was then dismissed without any explanation… It is hard for a Roma coach to get higher than the 3rd league." (Former football player, Slovakia)*

The available evidence produced by the research for five Member States showed that the overall participation of ethnic minorities and migrants in amateur sport low, especially among women and girls.

In contrast to football, where the line-ups of many national teams today mirror the diversity of European societies, the research found that ethnic minorities or migrants are particularly underrepresented in other popular national sports, which can affect the popular image of otherwise diverse societies.

The research also found that in some Member States the participation of ethnic minorities – especially second-generation youth – at the youth and amateur level of some sports is not reflected in their participation rates at professional level. ([11])

([10]) P. Lappalainen, (2005) *Det Blågula Glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*. Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, p. 41-42.

([11]) See, for example, K. Fonoudi, 'Hvornår kommer Brøndbys 2. gér?' (When doés Brøndbys 2.G arrive?), in *Tipsbladet*, 16 September 2008; on the Austrian case, where this phenomenon could be observed in football until recently, see B. Liegl and G. Spitaler (2008) Legionäre am Ball. Migration im österreichischen Fußball nach 1945, Vienna: Braumüller, pp. 82-92.

Quota regulations can also affect the participation of migrants and minorities. The Council of Europe European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) refers in its General Policy Recommendation No. 12 on combating racism and racial discrimination in the field of sport to the existence of "legal and administrative barriers to the participation of non-citizens in local and national sports competitions [in some countries]. As a result, both professional and amateur sports clubs are sometimes reluctant to admit persons who do not possess the citizenship of the country concerned". ([12]) In this context, ECRI raises the concern "that this can cause problems for young immigrants, whose feelings of rejection might seriously hamper their integration into the host society". ([13])

Regarding professional sport, an analysis of national regulations of football federations showed that in one third of all Member States there are regulations in place that (at least partly) limit the access of other EU citizens to football. In amateur football, many countries have introduced exceptions for 'naturalised' young players; in adult amateur football, however, restrictions for citizens of other EU Member States and/or third-country nationals remain in place, ranging from one to five 'foreign players' per team per game who are allowed to participate.

Legal and administrative barriers to the participation of non-nationals in sport also exist in some countries for athletics, basketball, ice hockey, handball, speedway, tennis and alpine skiing. ([14]) Such restrictions can – especially in amateur sport – affect the participation of permanent residents of a country, who do not have citizenship, in both amateur and professional sports.

([12]) Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), General Policy Recommendation No. 12 on combating racism and racial discrimination in the field of sport, Strasbourg, 2009, p. 12.

([13]) *Ibid.*

([14]) For details, see the main results report *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport in the EU*, available on the FRA website at: http://fra.europa.eu/

3. Regulations and measures at European and national level

Beyond the general legal provisions against racist crime and discrimination on grounds of racial or ethnic origin that exist in all EU Member States, some Member States have introduced specific legal provisions regarding sport. In at least, 16 Member States, equality bodies and other institutions, such as National Human Rights Institutions (NHRIs) take action in cases of racist incidents and ethnic discrimination in sport.

Equality Bodies

The research found that so far only 16 National Equality Bodies or similar entities have been active with regard to cases of racism or ethnic discrimination in sport or have registered such cases. Some of these dealt with a very limited number of incidents from sport (ranging from one to five cases); notable exceptions include the Belgian Equality Body (Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism), which has been specifically active in sport.

Only eight Equality Bodies have intervened against denied access to services in sport, and again in a very limited number of cases. Legal action was taken only in three Member States (Belgium, Ireland, Sweden).

In at least four Member States (Estonia, Finland, Italy and the United Kingdom), courts or employment tribunals decided on cases involving claims of discrimination in sport (related to the allocation of funding, refused enrolement in a dance sport club, quota regulations of a football federation and the refusal of reappointing a referee of Asian ethnic origin).

Sport federations

With regard to regulations implemented by national sports governing bodies in Statutes or Constitutions, there is a wide range of what is considered as anti-racism provisions, ranging from subsuming racist and related behaviour under the heading of 'fair play' to more explicit and detailed provisions that refer to prohibitions of different forms of discrimination.

In athletics, only the federations in Romania and the United Kingdom have adopted anti-racist regulations. The picture in the popular national sports analysed is mixed, but the situation in football differs from most of the other sports. Here, all national Federations have anti-racism regulations in place. This coincides with increased awareness, which might be partly attributed to awareness raising campaigns by NGOs and the pressure of UEFA and FIFA in recent years to implement strict and explicit regulations. Still there are some football federations that refer to racism within their official documents only in a very general way or that refrain from consequent enforcement of their own negative sanctions. In other federations, a variety of problems were identified, such as, for example, that internal reporting systems may not be working efficiently, referees may not be trained to react properly when it comes to racism on the ranks or on the pitch, disciplinary committees may penalise inconsequentially, negative sanctions may not conform to the regulations (lower sanctions applied), and racist incidents may be ignored and not penalised. On the other hand, there are football federations that penalise racist incidents, for example in Belgium, Finland and Germany.

With regard to the under-representation of ethnic minorities at different levels of sport, some existing anti-discrimination regulations or action plans by national sport federations (mainly in football) might be applicable but have yet to lead to any negative sanctions; no compulsive measures of affirmative action have yet been imposed in any Member State.

Opinions

Reinforcing awareness and improving diversity

More targeted awareness-raising activities in close cooperation with sports governing bodies, federations and clubs are necessary. Such activities could include, for example, the promotion of diversity programmes to encourage the participation of migrants and ethnic minorities, including the removal of barriers to accessing leadership positions. Special attention should be given to initiatives increasing the participation in sports of girls and women with a minority ethnic background.

Effective monitoring

National and local authorities are encouraged to develop effective monitoring of racist incidents and discrimination in sport in close cooperation with sports federations to improve the recording of incidents, and also to facilitate lodging individual complaints.

Maximising the role of Equality Bodies

National governments are encouraged to maximise the potential of Equality Bodies and National Human Rights Institutions (NHRIs) in addressing racial discrimination in sport. This could include support for developing awareness-raising activities, providing support to potential victims and, where this is permitted, participating in legal action against perpetrators. These bodies could also assist sports federations and clubs in providing support to potential victims.

Stronger regulation and enforcement

The Council Framework Decision on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law is an important legal instrument that could effectively be used to combat racism in sport events.

Sports governing bodies need to elaborate and implement effective anti-racism regulations and equality measures, supported, as appropriate by EU institutions, for example by the European Commission, which could also play an important role in coordinating the exchange of good practice between Member States.

European Union Agency for Fundamental Rights

Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport:

The situation in the European Union

Summary Report – 2010

Luxembourg: Publications office of the European Union, 2010

2010 – 11 p. – 21 x 29.7 cm

ISBN 978-92-9192-530-8
doi:10.2811/5446

A great deal of information on the European Union Agency for Fundamental Rights is available on the Internet. It can be accessed through the FRA website (www.fra.europa.eu).

Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union

Freephone number (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Certain mobile telephone operators do not allow access to 00 800 numbers or these calls may be billed.

HOW TO OBTAIN EU PUBLICATIONS

Free publications:
- via EU Bookshop (www.bookshop.europa.eu);
- at the European Union's representations or delegations. You can obtain their contact details on the Internet (www.ec.europa.eu) or by sending a fax to +352 2929-42758.

Priced publications:
- via EU Bookshop (www.bookshop.europa.eu).

Priced subscriptions (e.g. annual series of the *Official Journal of the European Union* and reports of cases before the Court of Justice of the European Union):
- via one of the sales agents of the Publications Office of the European Union (www.publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm).

TK-32-09-201-EN-C

doi:10.2811/5446

Racism and ethnic discrimination in sport have increasingly become a public issue in European sport over the past decades. This report examines the occurrence and different forms of racism, ethnic discrimination and exclusionary practices in sports, focusing on different sports and levels of practice in the EU. Despite significant progress made in past years, sport continues to face a number of challenges related to racism and ethnic discrimination, incidences of which affect sport at professional as well as at amateur level.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)
Schwarzenbergplatz 11
1040 Wien
Austria
Tel.: +43 (0) 1 580 30 - 0
Fax: +43 (0) 1 580 30 - 691
Email: information@fra.europa.eu
www.fra.europa.eu

Preventing and responding to hate crimes

A resource guide for NGOs in the OSCE region

OSCE
ODIHR

Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)
Aleje Ujazdowskie 19
00-557 Warsaw
Poland
www.osce.org/odihr

ISBN 978-92-9234-767-3

Designed by Nona Reuter

Printed in Poland by Poligrafus Andrzej Adamiak

Preventing and responding to hate crimes

A resource guide for NGOs in the OSCE region

Contents

Acknowledgements

This resource guide was prepared by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and co-authored by Steve Wessler, Director of the Center for the Prevention of Hate Violence (United States).

ODHIR is grateful to all those who participated and generously contributed their time to this project. Special thanks are extended to Stacy Burdett, of the Anti Defamation League, and Michael McClintock, of Human Rights First (both in the United States). The publication of this guide was made possible thanks to a generous financial contribution by the government of France.

ODIHR would like to thank the following for their feedback and input at roundtables where earlier drafts of the guide were presented and discussed: Azad Ali, Muslim Safety Forum (United Kingdom); Aleksander Axelrod, Tolerance Foundation (Russian Federation); Suzette Bonkhorst, International Network Against Cyber Hate (Netherlands); Mohammed Boudjenane, Candian Arab Federation (Canada); Ronald Eissens, Magenta Foundation (Netherlands); Valentin Gonzales, Movimiento contra la Intolerancia (Spain); Maria Grjasnow, Kulturburo Sachsen (Germany); Suresh Grover, The Monitoring Group (United Kingdom); Anhelita Kamiska, Human rights Center Latvia (Latvia); Ivan Kuzminovic, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (Serbia); Paule LeGendre, Human Rights First (United States); Christine Loudes, International Lesbian and Gay Association-Europe (Belgium); Marian Mandache, Romani CRISS (Romania); Larry Olomoofe, European Roma Rights Centre (Hungary); Rafal Pankowski, Never Again/Collegium Civitas (Poland); Khatuna Tsitntsadze, The Union "21 Century" (Georgia); Aleksander Verkhovsky, Centre for Information and Analysis-SOVA, (Russian Federation); Kay Wendel, Opferperspektive e.V. (Germany).

Foreword

Every year, thousands of people in the OSCE area are victims of violent manifestations of intolerance. Individuals are threatened, insulted and attacked because of their perceived affiliation with a group that shares a particular characteristic, such as "race", language, religion or any other similar aspect. Cemeteries, religious buildings and memorials are desecrated because they are identified with one or more of these groups.

Hate-motivated crimes and incidents have a stronger impact on victims than "ordinary" crimes: They send a message to entire communities. The message is that these communities should be denied the right to be part of society. Hate crimes instil fear far beyond the boundaries of a municipality or state and, therefore, have the potential to escalate and lead to larger-scale conflicts.

In recognition of this phenomenon and the danger it poses, OSCE participating States have strengthened their commitments and developed instruments to ensure a more robust and effective response in combating such crimes and incidents. While acknowledging that the responsibility for combating hate crimes lies primarily with state authorities, the OSCE has also recognized the crucial role civil society can play in this endeavor.

Civil society has often been at the forefront of recognizing the early signs of and fighting against intolerance and discrimination. Since civil society representatives live in the midst of communities, they are able to witness acts of intolerance before they are reported to the police; they can provide assistance to victims while the authorities have yet to set up appropriate mechanisms. Civil society leaders have also often reminded state authorities of their duties to report and respond to hate crimes and to protect everyone. In some states, civil society has been instrumental in empowering communities to induce social change and inspire legal reforms.

Supporting civil society in its efforts to combat discrimination and foster a climate of peace lies at the core of ODIHR's mandate. The ODIHR Resource Guide on Preventing and Responding to Hate Crimes is thus part of a wider programme aimed at supporting civil society to devise, develop and implement adequate strategies against hate crimes. Hoping that this publication will become a standard reference, I encourage all users to send to ODIHR any feedback or information they feel will benefit future editions.

The publication of the ODIHR Resource Guide on Preventing and Responding to Hate Crimes would not have been possible without the expertise civil society has generously shared with ODIHR. I wish to thank warmly all those who have contributed to the development of the Guide.

Ambassador Janez Lenarčič
Director of the OSCE Office for
Democratic Institutions and Human Rights

Introduction

Crimes motivated by prejudice, also known as hate crimes or bias crimes, occur all over the world.

Respect and equal rights for all are necessary foundations to any stable society. Crimes motivated by prejudice against people because of their identity are incompatible with these values. For governments, hate crimes that go unchecked pose a serious security challenge, as individual acts can spiral into civil unrest. In the most extreme situations, they can lead to wars within and across national borders.

Although the primary responsibility for preventing and punishing hate crimes must lie with the state, NGOs have proven they have an important part to play in breaking this cycle of violence.

This resource guide aims to assist NGOs working to prevent and respond to hate crimes in the OSCE region by providing essential tools for their work in a simple but comprehensive document.

The guide provides information on hate crimes in the OSCE region, measures by governments and civil society to combat them, and examples of strategies that NGOs have found useful and effective.

Background

Hate crimes are destructive to both individual freedoms and community safety. Where they go unpunished, hate crimes challenge the rule of law. Governments have increasingly recognized that violent hate crimes can be a threat to international security and, to this end, the 56 OSCE participating States have made numerous commitments to combat intolerance and discrimination.
The OSCE has given particular attention to hate crimes, on the grounds that they are among the most dangerous manifestations of intolerance. The OSCE's Ministerial Council has repeatedly reaffirmed the threat hate crimes pose to the security of individuals and to social cohesion, as well as their potential to lead to conflict and violence on a wider scale.[1]

1 See, for example, OSCE Ministerial Council Decision No. 10/07, "Tolerance and Understanding, Promoting Mutual Respect and Understanding", Madrid, 30 November 2007, <http://www.osce.org/documents/mcs/2007/12/28629_en.pdf>.

The OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) has been tasked with supporting state and civil society actors in their efforts to prevent and respond to hate crimes.[2] The unique geographical and political scope of the OSCE enables ODIHR to bring together people and ideas from Europe, Central Asia and North America. Increasingly, governments and civil society in the OSCE region have worked in coalition to develop and implement a number of groundbreaking efforts to combat hate crimes.

The role of ODIHR

ODIHR monitors and reports on hate crimes and responses in the OSCE region as part of its mandate, with the goal of assisting participating States in responding more effectively to hate-motivated crimes and incidents. An annual report is prepared on the basis of data submitted by participating States, international organizations, NGOs and media reports.[3]

ODIHR has developed programmes to assist participating States in combating hate crimes more effectively. These range from undertaking workshops with government ministries responsible for data collection and criminal-justice matters, to training law enforcement agencies and prosecutors, and providing teaching materials for educators. Developing links with and supporting civil society organizations is an important element of this work. ODIHR has developed training programmes and other activities for the prevention and combating of hate crime.

ODIHR also maintains two publicly accessible Internet resources. Legislationline[4] contains legislative resources from OSCE countries relating to areas of ODIHR activities, including hate crimes. In addition, TANDIS,[5] the Tolerance and Non-Discrimination Information System, provides easy access to information on issues related to tolerance and non-discrimination throughout the OSCE region. Both sites have English and Russian interfaces. Through TANDIS, NGOs are able to submit information on hate crimes and incidents, as well as on civil society and government initiatives. Many of the additional resources mentioned in this guide can be found on TANDIS.

---

2 OSCE Ministerial Council, Decision No. 13/06, "Combatting Intolerance and Discrimination and Promoting Mutual Respect and Understanding", Brussels, 5 December 2006, <http://www.osce.org/documents/mcs/2006/12/22565_en.pdf>.

3 For the most-recent publications, see the ODIHR website at <http://www.osce.org/odihr/publications.html>.

4 <http://www.legislationline.org>.

5 <http://tandis.odihr.pl>.

The Role of NGOs

Although the primary responsibility to combat hate crimes lies with local and national authorities, NGO action can be decisive in convincing governments to address hate crimes and in guiding their response.

NGOs can combat hate crimes in a number of different ways, such as:

- Working with governments to improve legislation;
- Monitoring and reporting incidents;
- Acting as a voice for victims of hate crimes, especially by serving as intermediaries with the authorities;
- Providing practical assistance to victims of hate crimes, such as legal advice, counselling and other services;
- Raising awareness about the existence of discrimination, intolerance and hate crimes; and
- Campaigning for action to meet the challenge of hate crimes.

Human Rights Defenders

"Human rights defender" is a term applied broadly to a person who acts to promote or protect human rights, individually or in concert with others. Human rights defenders, whether individuals or members of NGOs, are identified, above all, by what they stand for and what they do. Human rights defenders and others who actively oppose discrimination and hatred are also among the victims of hate crimes, as they are sometimes targeted for their association and solidarity with the victims of discrimination. In this context, states have recognized the need to protect human rights defenders. Some hate crime laws are drafted to specify that attacks against human rights defenders in response to their anti-discrimination activities should also be considered hate crimes.

The Resource Guide

This resource guide was written to assist NGOs in their day-to-day work. It details how and why NGOs can combat hate crime. This guide assumes some prior knowledge of hate crimes. As it is designed as a practical tool, this publication does not contain statistics or technical analysis of hate crimes, nor is it focused on legal issues. NGOs that would find such information useful should

refer to the ODIHR annual hate crimes report and the ODIHR publication *Hate Crime Laws: A Practical Guide*.[6]

An important element of this guide is the use of examples of successful projects from across the OSCE area.

The guide deals with the key issue areas in which NGOs may be working and, therefore, the chapters are organized in that manner.

6 Available on line at <http://www.osce.org/odihr/item_11_36671.html>.

CHAPTER 1

Key Concepts and Arguments

Hate Crimes: Understanding the Phenomenon

Hate crimes are criminal acts motivated by bias or prejudice towards particular groups of people.

A hate crime therefore comprises two distinct elements:

- It is an act that constitutes an offence under criminal law; and
- In committing the crime, the perpetrator acts on the basis of prejudice or bias.

Thus, the perpetrator of a hate crime selects the victim based on the victim's *membership or perceived membership* of a particular group. Where the crime involves damage to property, the property is chosen because of its association with a victim group and can include such targets as places of worship, community centres, vehicles or family homes.

Prejudice or bias can be broadly defined as preconceived negative opinions, intolerance or hatred directed at a particular group. The group must share a common characteristic that is immutable or fundamental, such as "race", ethnicity, language, religion, nationality, sexual orientation, or other characteristic.[7]

Hate crimes occur even in countries without hate crime laws: The term describes a phenomenon, not a legal concept and, for that reason, laws that deal with this issue vary widely across the OSCE.[8] Many governments believe there are no hate crimes being committed in their countries, so there is no need to take action to

---

7 It is important to note that there remains no clear consensus among OSCE participating States about the specific inclusion of this ground for discrimination within the OSCE commitments and that not all participating States officially recognize the category of "sexual orientation" within their national legislation.

8 This, along with the constituent elements of hate crime laws, is described in more detail in *Hate Crime Laws: A Practical Guide,* (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009), <http://www.osce.org/odihr/item_11_36671.html>.

combat them. But the available evidence suggests strongly that hate crimes do occur, to a greater or lesser extent, in all countries.[9]

The prejudices or biases at the base of hate crimes vary. People may be targeted for hate crimes because of their "race", religion, sexual orientation or other factors. People with mental or physical disabilities or migrants are frequently the targets of hate crimes. Additionally, it is important to bear in mind that the motives for a hate crime can be mixed with other factors, so a crime may have aspects both of racism and economic gain, for example. A hate crime does not have to involve "hate"; any crime committed with a bias motive is considered a hate crime.

Hate crimes can be committed by people with no record of bias-motivated activities or other criminal behaviour. Despite popular perceptions, hate crimes are not always committed by members of far-right groups or ideological movements. For these reasons, hate crimes are very complex phenomena that can be hard to recognize and respond to.

Hate-Motivated Incidents

An act that involves prejudice and bias of the sort described above but does not amount to a crime is described as a "hate-motivated incident". The term describes acts motivated by prejudice ranging from those that are merely offensive to those constituting criminal acts in which the crime has not been proven. Thus, they share the second but not the first element of a hate crime.

Although hate-motivated incidents do not always involve crimes, such incidents often precede, accompany or provide the context of hate crimes.

The incidents can be precursors to more serious crimes. Records of hate-motivated incidents can be useful to demonstrate not only a context of harassment, but also provide evidence of escalating patterns of violence.

Data on both hate-motivated incidents and hate crimes provide important indicators of the state of public security and actual levels of violence affecting particular communities. For this reason, in some countries hate-motivated incidents are recorded in addition to and separately from hate crimes. This is discussed further in Chapter 4: Data Collection, Monitoring and Reporting.

---

9 See Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation and National Initiatives (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007), <http://www.osce.org/odihr/item_11_33850.html>. The European Crime and Safety Survey 2005 put the average portion of the population of EU countries that had been victim to hate crimes at 3 per cent, with wide variations in numbers between countries.

Hate crimes should be distinguished from discrimination. Although hate crimes can be seen as an extreme example of discrimination, and most NGOs that work to combat hate crimes also work to combat discrimination, it is important to retain a distinction between the two concepts. Acts of discrimination lack the essential element of an act constituting a crime. Discrimination issues are dealt with under civil law, even if the penalty is a criminal sanction. The legal and institutional frameworks governing discrimination and hate crimes, therefore, are different.

Hate Crime and Hate Speech

Forms of expression that are motivated by, demonstrate or encourage hostility towards a group — or a person because of their membership of that group — are commonly referred to as "hate speech". Since hate speech may encourage or accompany hate crimes, the two concepts are interlinked. In this guide, the term "hate crime" is used to describe acts and not discriminatory views or hate speech alone.

States differ considerably as to which forms of expression constitute crimes. Direct and immediate threats of violence, as well as incitement to violence, are crimes in all OSCE participating States, hence these crimes can be prosecuted even without a bias motive. Beyond this, however, there is no consensus on what other forms of speech should be prohibited. This and other aspects of hate speech and NGO responses to it are discussed in Chapter 6: Strategies to Combat Hate Speech.

Why Are Hate Crimes Different from Other Crimes?

The impact of hate crimes can be far greater than that of crimes without a bias motive, particularly in their impact on individual victims, those immediately associated with them and wider society. This greater impact is one of the key reasons why hate crimes should be treated differently than the same crimes committed without a bias motivation.

Impact on the Individual

Hate crimes and hate-motivated incidents frequently leave victims in fear of future attacks and of increased violence. This fear comes from the rejection of the victims' identity that is implicit in hate crimes. Additionally, hate crimes send the message that victims are not an accepted part of the society in which they

live. As a consequence, those attacked may experience both a sense of extreme isolation and greater and longer lasting fear than that experienced by other victims of crime.

Victims of hate crimes have been shown to experience more negative emotions than suffered by victims of other crimes.[10] An unhelpful or denigrating response to victims of hate crimes can cause further harm to already traumatized people. This secondary victimization can occur, in particular, when representatives from broader society, such as police, social-service professionals, doctors or judges deny or minimize the seriousness of reported hate crimes. For many targets of hate crimes, secondary victimization leads to even greater humiliation, degradation and isolation.

Community Impact

Hate crimes have a similarly destructive impact on the family and friends of the victim and on others who share the characteristics that were the object of the prejudice and hatred behind the attack. Other members of the target group can feel not only at risk from future attacks, but may be as psychologically affected as if they were themselves the victims. These effects can be multiplied where victims are from groups that have been discriminated against and subject to prejudice for generations.

The Broader Threat to Society

When hate crimes are not thoroughly investigated and prosecuted, this can send a signal that the perpetrators are free to continue their activities, which may encourage others to commit similar crimes. Impunity for the perpetrators of hate crimes contributes to rising levels of violence. In the absence of protection from hate crime violence, minority communities lose confidence in law enforcement and government structures, leaving them further marginalized. In the worst cases, hate crimes can cause retaliatory attacks by the victim groups, creating a spiral of violence.

Patterns of violent hate crime can be an important indicator of fissures in society, and provide early warning where societies are lurching into social or ethnic conflict.

Legal Perspectives

10 A report issued by the American Psychological Association likened the symptoms exhibited by victims of hate crimes to those exhibited by individuals suffering from post-traumatic stress disorder ("Hate Crimes Today: An Age-Old Foe in Modern Dress", American Psychological Association, 1998, <http://www.apa.org/releases/hate.html>). A 2001 study in the United States found that victims of hate crimes suffer more significant consequences than victims of other types of crimes (McDevitt, Balbonic, Garcia and Gui, "Consequences for Victims, A Comparison of Bias and Non-Bias Motivated Assaults", American Behavioral Scientist, Vol. 45, No. 4, 2001, pp. 697-711.

Hate Crime Laws

Legislation dealing with hate crimes can take many different forms, but broadly there are three approaches. The first is to define acts that are already crimes as distinct, more serious offences ("substantive offences") if the victim was selected on the grounds of his or her membership of a protected group.
The second approach is sentence enhancement, where the charge before the court is the same as if there were no hate motivation, but the court can or must impose a higher penalty because of the motivation, which is considered an aggravating factor.

The third form involves the creation by states of laws that mandate collection of data on hate crimes without creating criminal offences related to them, or in addition to criminal laws.

Different states' hate crime laws differ widely with respect to the characteristics of the groups covered. In the OSCE region, legislation concerning hate crimes most commonly refers to crimes motivated by prejudice towards persons because of their membership of a group defined by "race", religion, ethnicity or national origin. Increasingly, participating States' hate crime laws refer also to sexual orientation, gender and disability.

Arguments for Hate Crime Laws

Even states that accept publicly that hate crimes exist do not always recognize the need for change to make their laws more effective.

NGOs have played a major role in convincing legislators of the need for and value of hate crime laws in many countries. In order to provide a simple, clear and accessible tool for drafting hate crime laws, ODIHR produced *Hate Crime Laws: A Practical Guide.* The guide outlines the major questions to be addressed by legislators, analyses the implications of different answers to those questions, and gives examples of choices made by different states while drafting these laws. The guide is intended to be used by NGOs, policymakers and legislators. It describes the main arguments for hate crime laws and is available in a number of languages.

Hate crime legislation is important for a number of reasons:

- It is a symbolic acknowledgement to potential victims, perpetrators and wider society that hate crime is taken seriously;

- The legislative process encourages discussion of the issue, which increases public awareness of hate crime;

- It mandates that law enforcement agencies consider motive, and thereby focuses their efforts;
- It enables victims to see if the law is being properly applied, and to argue their case with the authorities where it is not; and
- It facilitates the collection of more accurate data on hate crime.

In Croatia, advocacy by coalitions of human rights and anti-discrimination bodies for hate crime legislation was successful when, in June 2006, the Croatian parliament brought hate crime provisions into the criminal code. The new provision defines as a hate crime "any criminal act … committed for reasons of hatred towards a person on the basis of his/her race, skin colour, sex, sexual orientation, language, religion, politics or other belief, national or social background, property, birth, education, social status, age, medical status or any other attribute".[11] The Women's Network of Croatia, a coalition of more than 50 women's and feminist organizations, was among the advocates for the legislation.

Additional Resources

Barbara Perry (ed.) *Hate and Bias Crime: A Reader* (New York, NY: Routledge, 2003).

Hate Crime Laws: A Practical Guide (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009).

11 "Hate Crimes: 2007 Survey", Human Rights First, June 2007, p. 2, <www.humanrightsfirst.info/pdf/07601-discrim-hate-crimes-web.pdf>.

CHAPTER 2

Recognizing hate crimes

The most common flaw in the investigation of hate crimes is the refusal or failure of law enforcement bodies to identify a criminal act as a hate crime. Therefore, for police officers and for NGOs who receive complaints or interview victims, it is essential to have some criteria by which to evaluate whether a case might be a hate crime.

Hate crime indicators are objective facts that signal that a case may involve a hate crime. If such indicators exist, the incident should be recorded as a possible hate crime and should trigger further investigation about the motive for the crime. **The existence of such indicators does not prove that the incident was a hate crime.** The proof of hate motivation will come only after a thorough and completed investigation, with a result confirmed by a court.

Hate crime indicators can be useful for NGOs, as they form an objective and consistent factual basis upon which to advocate with police or other governmental agencies for treating incidents as possible hate crimes.

Hate Crime Indicators

National experts and law enforcement agencies have developed guidelines by which to identify hate crimes, including detailed lists of hate crime indicators. While these may vary, the most common indicators are listed below.
Victim and Witness Perception

The perception of the victim(s) is a primary indicator of bias motivation. These perceptions are based on the victim's own experience with prejudice, the circumstances of the attack, their identification of the attackers and many other factors. Sometimes, witnesses' perceptions can also provide strong indicators of the apparent motive of the perpetrator.

In some OSCE countries, such as Canada and the United Kingdom, any reported crime which a victim, witness or police officer believes to have been hate motivated must be recorded and investigated as a potential hate crime.

The Conduct of the Offender

Perpetrators of hate crimes frequently make their prejudices clear before, during or after the act. The crucial evidence in most hate crimes consists of the words or symbols used by the perpetrators themselves. Those who commit hate crimes generally want to send a message to their victims and to others and these messages, from shouted epithets to graffiti, are powerful evidence of motivation.

The Characteristics of the Victim and the Perpetrator

Although hate crimes are most commonly thought of as involving attacks on members of minorities, this is not always the case. Depending on local circumstances, some hate crimes involve minority-upon-minority attacks, and sometimes minority on majority — this usually happens in places where members of a minority in a larger territory are the majority locally. Some circumstances that may be indicative of a hate crime include:

- The "race", religion, ethnicity/national origin, disability status, gender, or sexual orientation of the victim differs from that of the offender;

- The victim is a member of a group that is overwhelmingly outnumbered by members of another group in the area where the incident occurred;

- The victim is a member of a community that is concentrated within particular areas and was attacked upon leaving that area;

- The incident occurred during an incursion by members of a majority group into an area that is predominately populated by members of minorities (this is a pattern reflecting the historical experience of pogroms, in which attacks were carried out on a minority population that was largely confined to a particular district neighbourhood);

- The victim is a member of a minority who is attacked by a group from members of a different population group; and

- There is historical animosity between the group of which the victim is a member and that of the offender.

Characteristics of a victim that may be indicators of hate crime include:

- The victim is identifiable as "different" from the attackers and, often, from the majority community, by such factors as appearance, dress, language or religion;

- The victim is a prominent figure, such as a religious leader, rights activist or public spokesperson, in a community that has faced ongoing discrimination; and

- The victim was in the company of or married to a member of a minority group.

The characteristics, behavior and background of alleged offenders can also yield several potential indicators of hate motivation. For example:

- Statements, gestures or other behavior before, during or after the incident displaying prejudice or bias against the group or community to which the target or victim belongs;

- Clothing, tattoos or insignia representative of particular extremist movements, e.g., the use of swastikas or other Nazi insignia or paramilitary-style uniforms;

- The offender's behavior (such as making Nazi salutes or attending rallies or protests organized by hate groups) suggests possible membership in a hate organization; and

- The offender has a history of previous crimes with a similar modus operandi and involving other victims from the same minority group or other minority groups.

What Sort of Property Might be Targeted?

Indicators can also be identified in attacks on property that suggest bias motivations. The significance of a particular structure or location to communities that face discrimination can be an initial indicator that bias motivation may be involved.

Other indicators that an attack on property may be a hate crime can include:

- Property targeted has religious or other symbolic importance for a particular community, such as a church or a synagogue, a cemetery, or a monument commemorating the dead or celebrating historical figures from the community;

- Property targeted is a centre of community life—such as a school, social club or shop—for a particular group;

- Property targeted is different from surrounding property because it is owned or occupied by members of a particular community; and

- Property has been the object of previous similar attacks.

Was an Organized Hate Group Involved?

A perpetrator's association with an organization founded on ideologies of prejudice and with a history of violence is an important indicator requiring further investigation into motivation. In some countries, membership in or activities associated with organized hate groups are criminalized, and crimes committed by members of such organizations recorded and prosecuted separately. In some countries, racist and xenophobic crimes would, therefore, fall within the ambit of "extremist crime".

Indicators that an organized group was involved in a hate crime include:

- Objects or items that represent the work of organized hate groups (e.g., hate graffiti or attire indicative of a particular group) were observed or left at the scene of the incident;

- An organized hate group had made recent statements threatening the group that was targeted or claimed responsibility for the crime afterwards;

- The incident coincided with a date of particular significance to hate groups (e.g., Adolf Hitler's birthday); and

- The incident occurred during or shortly after an event sponsored by a hate group, such as a rally, or occurred after a hate group was campaigning or otherwise active in the neighbourhood.

When and where did the incident happen?

The timing and location of an incident may also suggest that it was a hate crime. Indicators of this could include:

- The incident was at or near a place commonly associated with members of a particular minority group (e.g., housing for refugees and asylum seekers, a centre for people with disabilities, or a club or bar with a predominately gay clientele);

- The incident was at or near a house of worship, religious cemetery, or home or establishment of a group considered a minority or "outsider" in a given neighbourhood;

- The incident occurred on public transport and appeared to be an attack by strangers on a member of a visible minority who stood out from others;

- The incident occurred on a date of special significance to the community targeted (e.g., religious holidays or days commemorating significant historical events); or

- The incident occurred only a short time after a change in a minority's presence in a particular area (e.g., the first minority family moved into the area, or the opening of a refugee centre).

Previous Hate Crimes or Incident

Other indicators of hate crimes include:

- Previous similar incidents have occurred in the same area in which members of the same group were targeted;

- The victim or victims had received previous harassing or threatening mail or telephone calls based on membership in their group; and

- A previous incident or crime was reported that may have sparked a retaliatory hate crime against members of the group presumed responsible.

Mixed Motives

In investigating hate-motivated incidents and crimes, it is important to take into account all possible motives. For example, an incident in which a person is singled out for attack because of his or her identity may still be a hate crime even if the person is also robbed in the course of the incident. A question will arise as to whether the crime was motivated in whole or in part by prejudice and hatred; in some countries, if there is any mixed motive it will not be treated as a hate crime.

In many reported cases, individuals who have been targeted for attacks because of prejudice and hatred have also been victimized in other ways. The fact that they also had items of value stolen in the course of these attacks — a cell phone or money — is sometimes used to argue that the incident was not a hate crime. An important consideration is whether the particular individual was selected as a target because he or she was identified as a member of a particular ethnic, religious or other group.

The Nature of the Violence

Whether the crime takes the form of a physical assault or damage to property, when the perpetrators commit a hate crime they often intend to leave a message. Indicators of this include:

- The incident involved extreme or unusual violence, or expressly degrading and humiliating treatment, including sexual abuse of victims in homophobic crimes;

- The violence was carried out in a public place or in a form intended to make a public impact, such as through video recording by perpetrators; or

- The violence involved mutilation in which racist symbols were cut or burned onto victim's bodies, or the damage to property included an express "message", through the use of symbols or objects that defile or desecrate, such as animal blood or excrement.

Additional Resources

Extremism in America: A Guide (New York, NY: Anti-Defamation League, 2002).
"Guidelines on Hate Crimes and Hate Propaganda", Royal Canadian Mounted Police; Ministry of the Solicitor General and Correctional Services of Canada, 20 May 1998.
Karen A. McLaughlin, Kelly J. Brilliant, *Healing the Hate: A National Hate Crime Prevention Curriculum for Middle Schools* (Newton, MA: Education Development Center, 1997).
James J. Nolan III, Jack McDevitt, Shea Cronin, Amy Farrell, "Learning to See Hate Crimes: A Framework for Understanding and Clarifying Ambiguities in Bias Crime Classification", *Criminal Justice Studies*, Vol. 17, No. 1, pp. 91-105.
Robin Oakley, *Policing Racist Crime and Violence: A Comparative Analysis* (Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia 2005).
"Protecting Students From Harassment and Hate Crime: A Guide for Schools", United States Department of Education, Office for Civil Rights; National Association of Attorneys General, January 1999.
"Racism as a Crime", European Network Against Racism, 30 October 2006.
"Working Group on Hate Crime Report", Scottish Executive. Working Group on Hate Crime, September 2004.
"The Yogyakarta Principles: Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity", Yogyakarta Principles, March 2007.

CHAPTER 3

Working with the criminal justice system

Governments are primarily responsible for fighting hate crime through their criminal justice systems. NGOs can work both with communities that face discrimination and with police and local-government officials. A goal of this interaction is to improve relations between authorities and victims and to make remedies to hate crime more accessible and reliable.

Responses of the Criminal Justice System

Most criminal justice systems collect some form of data with which to evaluate the performance of law enforcement agencies, prosecutors and the judiciary. Information on the number of hate-motivated incidents reported, as well as the numbers of arrests, prosecutions and convictions for hate crimes can demonstrate the level and success of enforcement efforts. Some cities or other political jurisdictions may require police to produce data on hate incidents and crimes, even when a national system is not in force that requires such data collection.

The Role of Police

Police officers are frequently the first professionals to arrive at the scene of a hate crime and police agencies are, in many instances, the only government institutions capable of conducting a thorough investigation of possible hate crimes.

What police officers do and say in the first several minutes at a crime scene can affect the recovery by victims, the public's perception of governmental commitment to addressing hate crimes, and the outcome of the investigation. Officers who recognize a probable hate crime, interact with the victims with empathy, and take action to initiate a hate crime investigation send a strong message that hate crimes are a serious issue.

Police officers and agencies face significant obstacles to monitoring and recording hate crimes. These include:

- **Policy gaps:** The absence of policies or procedures within the police agency for recording hate crimes and details of evidence regarding bias motivations.

- **Reporting gaps:** The lack of formal police-agency procedures for reporting information on hate crimes to regional or national offices.

- **Priority gaps:** The failure on the part of some political officials and associated police agencies to believe that hate crimes are an important and serious issue in their country or region, leading them to decide not to record hate crimes or to report them to the public or higher authorities.

- **Lack of training:** A lack of training for police officers in identifying and investigating hate crimes, resulting in insufficient skills to identify hate crimes, collect evidence concerning bias motivations and/or fulfill reporting requirements.

- **Concern about the repercussions of reporting:** Some police agencies may discourage reporting because they believe that there will be adverse consequences to the agency or the community if others perceive that a serious hate crime problem exists.

- **Prejudices:** There can be a failure to report hate crimes on the part of some police personnel because they share the prejudices of the perpetrators. A de facto norm may exist that deters police personnel from responding adequately to members of minority groups who report crimes, denying them respect and equal protection. In this kind of environment, officers might not question victims and perpetrators appropriately about possible hate motivation in reported bias incidents, or might be reluctant to report that the crime involved hate motivation.

Enforcement, Response and Prevention

Police departments throughout the OSCE region vary significantly in the priority and attention they attach to addressing hate crimes. Experience has shown, however, that even where addressing hate crimes has been a low priority in the past, this can change with greater awareness, training or other circumstances. Positive changes can often be prompted by the work of NGOs.

NGOs can advocate for police agencies to develop clear or improved written policies for officers regarding when and how to record hate crimes, and can offer advice on procedures that will overcome obstacles that prevent victims from coming forward.

NGOs can both monitor police performance and report to authorities in the event of any violation of official policies by police officers. NGO monitoring and

reporting can thus provide a safeguard and encourage improved police practices. If there should be serious breaches of police procedures or legal norms, NGOs may be in a position to approach authorities with a complaint or, if necessary, to publicize the problem or initiate legal action on behalf of victims.

An especially important added value to combating hate crimes can sometimes be provided by NGOs if they are able to build a positive relationship with police and other officials involved in responding to hate crimes. There are a number of ways to begin working with police to improve community responses to hate crimes and to advance prevention efforts. These include developing a better understanding of the structures and authority of diverse police establishments and developing working relations and raising awareness of hate crime issues with police, including through public-campaign action.

Many states have multiple police agencies, often with overlapping areas of authority. City, regional, national and security police all may operate within the same geographic area. It is important for NGOs to understand the geographic jurisdictions and areas of authority of different police agencies, as well as the mechanisms for referring matters to those agencies. Some police agencies have ombudsmen, oversight boards and other accountability mechanisms with responsibilities that include responding to complaints about police conduct.

In some instances, police agencies may be resistant to enforcing hate crime laws. In such cases, it is important to remember that working with police to create an effective hate crime enforcement programme is a process that may take considerable time. This process often begins with NGO staff developing a positive working relationship with a single police official. Over time, the trust that is built between individuals can result in closer institutional ties between NGOs and police agencies.

Improving Community-Police Relations

Effective law enforcement and police response to hate crimes are significantly improved by ongoing communication and trust between targeted communities and officers. This can be advanced through training, the creation of a range of special structures (such as liaison officers or committees), and new forms of interaction.

Increasing understanding between police and communities is an important part of the NGO role, particularly where police may require greater awareness of cultural factors unique to these communities. These may include issues of gender, perceptions of authority, and even such issues as whether interviewees can be expected to make eye contact when speaking to police. When hate crimes occur,

NGOs, police officers and social-service providers will be able to work effectively and efficiently with individuals from diverse communities only if they are aware of these unique factors. An understanding by police of a community's cultural differences is important if they are to conduct effective interviews with hate crime victims and suspects, collect accurate hate crime information, and provide appropriate support services to hate crime victims.

Becoming culturally aware involves an ongoing process of learning about the diverse groups within a community. NGOs, and particularly those with close ties to the communities in question, can help by organizing workshops that bring together police and community representatives, preparing materials on cultural diversity for police training, and taking part in ongoing consultations between community leaders and police that can avert misunderstandings. Being aware of the practices and perceptions of different groups allows those dealing with hate crimes to avoid many of the pitfalls and frustrations common to cross-cultural communication.

In countries were the police are already working actively on behalf of minority communities, NGOs can work to further improve police-community relations by helping ensure community members understand that police help is available and explaining how to obtain it. Some groups of migrants, for example, may arrive from countries where they faced persecution, so they may be reluctant to interact with police or other authorities in their new country of residence.

The Ireland-based Gay and Lesbian Equality Network launched a joint partnership initiative with the police to address hate-motivated incidents and crimes against lesbian, gay, bisexual and transgender (LGTB) people. The "Be Proud, Be Safe" campaign includes specially trained gay police-liaison officers who work with LGBT people who have been victims of hate-motivated incidents during a weekly drop-in session at the Dublin-based gay community centre.[12]

Committees that Bridge the Police-Community Divide

Committees or task forces can be established that bring together police, local government and local community representatives to co-ordinate action against hate crimes. NGOs can work with the police to create a task force or joint working group that will meet regularly (e.g., monthly) to discuss the needs of targeted communities and police action to address these issues. Task force meetings provide an opportunity for community members to request information on the status of ongoing hate crime investigations and for police to show transparency in their actions. The membership of a task force can come from ethnic, religious and other communities targeted with hate crimes, as well as NGOs and supportive

12 See <http://www.outhouse.ie/groups.asp>.

religious, community and political leaders. Such bodies can facilitate efforts to improve understanding between communities and the police, for example by inviting police to attend cultural- and religious-minority community events.

In Sofia, Bulgaria, the Romani Baht Foundation served an important liaison role in the course of ongoing disturbances in August 2007 in which Roma protesters clashed with police. The foundation hosted meetings between Roma leaders and top government officials, leading to an agreement to hold regular monthly meetings, to provide increased police protection, and to create special "social police centres" to protect the Roma community from racist violence.[13]

NGOs and Police Training

NGOs can also assist in the development and implementation of training for police on dealing with the threat of hate crimes, both at the local and the national level. Training can cover such issues as hate crime indicators (how to distinguish a hate crime), cultural and gender factors in interviewing, and tolerance issues. Training sessions should be required for all officers on the investigation of and response to hate crimes and incidents. In some countries, national police academies have begun to include the fundamentals of combating hate crimes in their curricula.

In the United States, the Anti-Defamation League (ADL) conducts training and provides material on hate crimes and hate groups for police — including military police — and for public prosecutors, through a programme called the "Law Enforcement Agency Resource Network". Training programmes include expert discussions of hate crimes and hate crime laws at the national level and in particular states, as well as of extremists in prison, hate symbols and ideology, extremist use of the Internet and criminal trends. "Hate Crime Training for Law Enforcement Professionals" is an interactive ADL programme "that addresses hate crime identification within the law enforcement ranks and issues relevant to counseling victims of hate crimes and reducing community tensions". [14]

Additional Resources

"A Guide for the Improvement of Support to Victims of Homophobic Crime", Swedish National Police Board, October 2005.

"Conciliating Compassion Annual Report FY 2005", United States Department of Justice, Community Relations Service, 2005.

---

13 "A meeting between representatives of the National Police Service and Romani Baht Foundation," *Romea.cz* website, 22 August 2007, <http://www.romea.cz/english/index.php?id=detail&detail=2007_498>.

14 See <http://www.adl.org/learn/default.asp> and <http://www.adl.org/learn/training/hatecrime_training.asp>.

Core Curriculum for Patrol Officers, Detectives & Command Officers (Washington, DC: United States Department of Justice, 1998).
"Federal Sentencing Guideline Manual", United States Sentencing Commission, 1998.
"Guidance on Prosecuting Cases of Racist and Religious Crime", Crown Prosecution Service, 2008.
"Hate Crimes: A local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes", National District Attorneys Association, American Prosecutors Research Institute, April 2001.
"Hate Crime: Delivering a Quality Service. Good Practice and Tactical Guidance", Home Office. Police Standards Unit, Association of Chief Police Officers, March 2005.
"Have You Experienced Homophobic Hate Crime? A Guide on How the Criminal Justice Agencies Respond to Homophobic Hate Crime, and the Steps You Can Take Towards Stopping It", North Wales Police, Stonewall Cymru, August 2008.
James E. Kaplan, Margaret P. Moss, Michael L. Lieberman (ed.), Stephen Wessler (ed.) "Investigating Hate Crimes on the Internet", Partners Against Hate, September 2003.
"Law Enforcement Officer Programme on Combating Hate Crime", OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, September 2006.
Katy Radford, Jennifer Betts, Malcolm Ostermeyer, Malcolm, *Policing, Accountability and the Black and Minority Ethnic Communities in Northern Ireland* (Belfast: Institute for Conflict Research, 2006).
Katy Radford, Jennifer Betts, Malcolm Ostermeyer, Malcolm, *Policing, Accountability and the Lesbian, Gay and Bisexual Community in Northern Ireland* (Belfast: Institute for Conflict Research, 2006).
"Policy Directive PD 02/06: Police Response to Hate Incidents", Police Service of Northern Ireland, March 2006.
"Racist and Religious Crime: CPS Prosecution Policy", U.K. Crown Prosecution Service, 2008.
"Responding to Hate Crimes: A Police Officer's Guide to Investigation and Prevention", International Association of Chiefs of Police, July 2001.
"Responding to Hate Crimes: An Ontario Police Officer's Guide to Investigation and Prevention Ontario Police College", Ontario Police College, September 2007.
"Stopping Hate Crime Against the LGBT Community", West Midlands Police, 2005.
"Stopping Hate Crime Against Race and Religion", West Midlands Police, 2005.
"The Role of the Police in Victim Support: A National Strategy", Swedish National Police Board, September 2003.

CHAPTER 4

Data collection, monitoring and reporting

What official information is collected?

Most governments collect some form of crime data as a necessary tool of law enforcement, with the collection function the responsibility of the police and national security authorities. Other data are collected by public prosecutors and the judiciary. In some cases, hate crime data are also collected by state education systems, with central data collection under the authority of ministries of education. The nature of data varies, however, in the crimes monitored and in the categories of bias taken into account in monitoring and reporting systems.

The European Union's Fundamental Rights Agency (FRA, formerly the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia), regularly assesses the hate crime data-collection mechanisms of EU Member States. Although defined in terms of data on "racist violence and crime", its criteria are also relevant for data collection on all violent hate crimes.[15]

Even when nationwide data are not available from national authorities, NGOs can sometimes access data from police agencies, district or city prosecutors, and/or the courts. Similarly, NGOs may be provided information by the offices of city or regional public prosecutors on the number of cases handled within a given period that include hate crime elements. Often, data that are not regularly published may be available upon request, particularly when NGOs have regular contact with police authorities or prosecutors concerning hate crimes.

Obstacles to Obtaining Reliable Hate Crime Data

The absence of accessible law enforcement data on hate-motivated incidents and crimes can be attributed to a number of factors. In some cases, data may be available within the security services but withheld from the public on national-security grounds. In other cases, data may be unavailable simply because police have

15 *Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU* (FRA, August 2007), p. 118-19, <http://fra.europa.eu/fraWebsite/products/publications_reports/ar2007_part2_en.htm>.

received no instructions to compile information on motivations of hatred and prejudice when receiving complaints or conducting investigations. Even where hate crime laws are in force and official crime-report data are required, obstacles to data collection may be present both within the law enforcement establishment and within the communities under threat.

Obstacles to hate crime monitoring and reporting generally fall in two areas: factors discouraging victims from reporting to police, and factors that result in incidents not being recorded as having hate motivations. These factors result in both under-reporting and under-recording of hate-motivated incidents and crimes. NGOs can help address both problems.

The previous chapter of this guide (Working with the Criminal Justice System) offered a number of reasons why hate crimes may be under-recorded and set out some strategies to address this problem. With regard to under-reporting by victims, there are many reasons victims may be reluctant to report hate crimes to police and public authorities. These factors include:

- **A belief that nothing will happen:** Many victims lack confidence that law enforcement or government officials will take appropriate action to respond to their hate crime report, either as an ordinary crime or as a hate crime;

- **Mistrust or fear of the police:** Victims who belong to a group that has historically been subjected to harassment, violence or general lack of protection by police may not want to have any contact with police, including reporting hate crimes. Individuals who believe that police have committed hate crimes or are complicit in hate crimes perpetuated by others may be scared to report hate crimes. Immigrants or refugees who have fled their country of origin because of government-supported violence may not trust police in their new country of residence;

- **Fear of retaliation:** Many victims fear that if they report a crime the perpetrators or others with similar views will retaliate against them, their family members or the community to which they belong. In addition, if a hate crime perpetrator is linked to a hate organization, victims may fear being targeted by members of this or other organizations;

- **Lack of knowledge of hate crime laws:** Many people may be unaware that hate crime laws exist or how or where to report these crimes;

- **Shame:** Some victims feel ashamed and embarrassed in the aftermath of a hate crime, either believing that their victimization was their own fault or that their friends, family members and/or community will stigmatize them, branding them as socially unacceptable should their treatment be

made publicly known. While this is also a factor in ordinary crimes, a sense of shame and degradation may be more acute in an incident of hate crime because individuals are being victimized because of their very identity. The issue of shame may be particularly significant as an obstacle to reporting hate crime attacks in cases involving sexual violence;

- **Denial:** In order to cope with the trauma of a hate crime, some victims deny or minimize the impact and seriousness of the crime;

- **Fear of disclosing their sexual orientation:** For homosexual, bisexual, and transgender individuals, reporting a hate crime may mean publicly disclosing their sexual orientation or gender identity. Victims of anti-homosexual hate crimes in some countries may be worried that disclosing their sexual orientation could lead to them being further victimized, or even criminally prosecuted for homosexuality;

- **Fear of disclosing their ethnic, religious or political affiliation:** Members of ethnic, religious or political minority groups sometimes fear that disclosing their identity could lead to discrimination or other negative consequences; and

- **Fear of arrest and/or deportation:** Individuals who are not citizens of the country where they have been victimized may fear that, even as crime victims, their involvement with police or government may result in arrest and/or deportation.

In addition to the points above, which relate to victim fears and perceptions, other factors that may lead to under-reporting of hate crimes include:

- **Hate crime laws do not cover certain forms of discrimination:** If hate crime laws do not cover certain forms of discrimination, such as violence motivated by gender identity or sexual orientation, members of groups vulnerable to these attacks are less likely to report evidence in these incidents or describe an attack as a hate crime; and

- **Victims may be discouraged by police or other authorities from filing a complaint:** In some instances, victims who were prepared to file a formal complaint may be deterred from doing so because police officers encourage them not to or tell them that identifying hate motivation is not appropriate for a complaint. Police may, for example, assert that a crime was a minor affair or a youthful prank and that nothing would come of a formal complaint. They may point out that a formal complaint could create further problems of retaliation for the victim or that they have more serious crimes to investigate. In some instances, police may record only

part of a statement, excluding details of hate motivation provided by a complainant.

How Can NGOs Improve the Recording of Hate Crimes?

If crimes are not recorded, it allows state authorities to believe or assert that there are no hate crimes occurring. NGOs can monitor the overall incidence of hate crimes, as well as the official response to particular cases. By monitoring and reporting hate crimes, NGOs can identify trends and take action on individual cases.

A manual produced by the Organization of Chinese Americans explains that data available through NGO monitoring " is necessary for effective prevention and response".[15] More specifically, hate crime data collection:

- Places the community on alert to look out for the safety of its residents;
- Increases the likelihood of victims reporting hate crimes;
- Provides the community an opportunity to denounce hate publicly and to heal wounds;
- Counters the tacit message of acceptance that the community would otherwise be sending if it did not respond when a hate crime occurs in its midst;
- Educates the general public about the true prevalence of hate crimes;
- Presents the community with the opportunity to discuss ways to deal with hate crimes (e.g., public education, community organization, legislative advocacy, youth programmes and police-community partnerships); and
- Gives lawmakers, government officials and other funders the information necessary for them to decide on funding for education, training, prevention and victim assistance.

NGOs also play a role in providing channels for people to bring complaints against the police, with due safeguards to ensure confidentiality where victims lack confidence in official agencies. In addition to provisions for NGOs to represent victims in bringing complaints before official anti-discrimination bodies or public prosecutors, NGOs can also bring complaints about discriminatory action, including violence, by the police.

16 *Responding to hate crimes: A Community Action Guide,* Second Edition (Washington: Organization of Chinese Americans, 2006), p. 9. <http://www.ocanational.org/images/stories/docscenter/ocahatecrime2006.pdf>.

In the United Kingdom, where hate incidents can be reported to police either by the victim or by someone acting on their behalf, the Community Security Trust has been accorded third-party reporting status since 2001. This allows the organization to act as a representative of victims who are unable or unwilling to report to the police directly.[17]

Collecting Information on Hate Crimes

The collection and dissemination of data on hate crimes is an important part of any effort to improve prevention and response. To confront the problem, the local and national authorities and the public need to know its real nature and extent — and the threat the problem poses to society. Even when particular communities face everyday violence driven by prejudice, the society as a whole may be largely unaware of its severity or the way it compounds other forms of discrimination. Where official data collection is ineffective, data from NGOs and other monitors, surveys and information from the media can show that there is a problem that calls for both political action and new legislation if it is to be dealt with.

Many NGOs gather information and generate data on their communities' own hate crime realities. The data collected over time by NGOs can be subject to much the same analysis as official data, although this does not substitute for official data collection. NGO information, including data collected from surveys, can show changing patterns of violence, including who is the target of hate crimes, who carries them out, and the need for urgent preventive action. This information can be useful to police and NGOs in developing multi-year plans for response and prevention. Accompanied by strong advocacy, this data collection and analysis can, in turn, be used to help shape policy at the levels of local or national government.

NGOs can also monitor the response of police, prosecutors and the judiciary to hate crimes and periodically publish this information. This provides a basis for civil society to review government action and ensure hate crimes are not committed with impunity.

Research undertaken by Amsterdam's Anne Frank House, in association with Leiden University, examined police investigations and prosecutions, with findings for 2006 published in a December 2008 report, *Opsporing en vervolging in 2006* (Investigation and Prosecution in 2006).[18]

17 "Anti-Semitic Incidents Report 2007," Community Security Trust, 2008, <http://www.thecst.org.uk/docs/Incidents_Report_07.pdf>.

18 "Racism and Extremism Monitor: Investigation and Prosecution in 2006", Anne Frank House and Leiden University, December 2007, <http://www.annefrank.org/content.asp?PID=817&LID=2>.

Community-based organizations are well placed to know of hate crimes and incidents involving their own communities, particularly those that provide support to victims. Information on specific cases may be collected by NGOs with a view to serving as an intermediary with public authorities, seeking justice and soliciting official support for victims.

Some common means of information gathering include:

- **Published Data:** Review of newspaper, Internet and other public accounts of hate crimes and incidents, including Internet sites and publications from extremist organizations, may disclose important information. Additionally, reviewing the websites of governmental agencies and other NGOs may yield anecdotal information, hard data and useful analysis. As NGOs seek to build credibility for their monitoring, it is vital that they identify the sources of the information they cite;

- **Interviews:** NGOs are often uniquely placed to talk to the victims of hate crimes, their families and witnesses about their experiences. In conducting and documenting interviews with victims, certain special considerations need to be taken into account. These are discussed further below (See Chapter 5: NGOs Supporting Victims);

- **Group discussions or "focus groups":** A "focus group" is a small group assembled for a form of qualitative research in which people are asked for their views on or to describe their experience with particular issues. Meetings can be held with small numbers (generally between four and 12) of people from groups that have traditionally been targeted with hate, discrimination and hate crimes. It is often helpful to ask participants to speak or write about incidents they have witnessed or experienced. Many targets of hate find it easier to write about incidents than to speak about them. Summaries of the information provided by focus-group participants should be produced, with due consideration for confidentiality;

- **Surveys:** NGOs may be able to conduct surveys of members of discrete population groups concerning their experience with hate crimes. Through surveys, NGOs can retrospectively analyze the incidence of hate crimes over a given time. Surveys may involve relatively small groups of people and can be carried out through interviewing or through such means as an Internet questionnaire. It is important to define clearly the methodology used for a survey, including the parameters of the group surveyed and the criteria by which its members were selected, their number, the precise questions put to them, and the conditions under which their input was provided. Surveys can be meaningful even when polling a relatively small, but precisely defined sample of the population.

In the Russian Federation, Amnesty International conducted a survey among a sample of people of African origin living in Moscow, asking them to describe their experience with racially motivated violence from May 2001 to April 2002. In total, the 180 respondents reported 204 attacks.[19] A 2006 survey by the Open Society Institute's Criminal Justice Initiative found that over half of all people stopped by the Moscow Metro police were riders whose appearance was non-Slavic, although these persons made up less than five per cent of all Metro patrons. The survey was based on the reports of monitors at over 1,000 police stops. It found that ethnic profiling was both pervasive in the Moscow Metro but also largely futile: The study concluded that only 3 per cent of the police stops "resulted in even an administrative infraction such as possessing improper documents".[20]

Organizations that operate emergency hot lines for complaints of hate crimes and incidents receive detailed information on specific cases that often must remain confidential. On the other hand, they can count the specific complaints received and break them down into categories of incidents in a way that generates useful data. In doing so, the confidentiality of hate crime victims must always be respected, being sure to exclude information that would identify particular individuals.

NGOs that are unable to collect comprehensive information on cases of hate crimes may be able to gather useful information concerning particular groups under threat. A foreign students' association may be able to do a survey of its members concerning each student's experience with criminal violence they believe was motivated by prejudice and hatred during a particular time period. Or an amateur football club made up of mostly African immigrants could survey its members' experiences with hate crime over a year. Such surveys can provide information concerning particular crimes and incidents, but also provide a basis for reporting the level of violence experienced among a specific number of individuals. The number of specific cases reported by a group sharing similar characteristics may be a basis for extrapolating the proportion of those within the broader group from which the sample was drawn who have suffered similar treatment. The resulting numbers, however, have to be considered with caution.

NGOs can make good use of this information and data. Detailed descriptions of particular crimes, as well as statistical information on crimes, can be used to inform the public, assist in analysis, and lobby governments to take action.

---

19 *"Dokumenty!" Discrimination on Grounds of Race in the Russian Federation* (London: Amnesty International, 2003), p. 43, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR46/001/2003>.

20 *Ethnic Profiling in the Moscow Metro,* (New York, Open Society Institute, June 2006), p. 10, <http://www.soros.org/initiatives/osji/articles_publications/publications/profiling_20060613>.

In Northern Ireland, NGO advocacy based on research on the incidence of homophobic crimes led directly to the enactment of legislation punishing homophobic hate crimes and to requirements for comprehensive police statistics on this type of violence. In July 2003, the Institute for Conflict Research published *An Acceptable Prejudice? Homophobic Violence and Harassment in Northern Ireland,* a report drawing on police data and other research to document and raise awareness about homophobic hate crime. Its recommendations included the need for new hate crime legislation, more inclusive reporting by and training for police, and measures to address homophobic bullying in the school system. The Institute built on these efforts by providing training, support and assistance to other NGOs to work with communities, police and local authorities to improve response to the problem.[21]

Monitoring Individual Cases

NGOs can monitor the progress of responses to particular hate crimes in order to determine if there are specific or systemic shortcomings in a given locality or on a national scale. This type of monitoring can focus on any or all aspects of a particular hate crime case, including police investigation, prosecution, delivery of services to victims and press coverage. This type of monitoring requires NGOs to develop extensive knowledge about particular cases and may be an essential part of the provision of legal or other assistance by the NGO. The monitoring of individual cases should ideally involve follow-up to assess the effectiveness and adequacy of the response by national or local authorities.

Information on incidents and crimes must be collected in a systematic manner in accordance with consistent criteria if accurate, comprehensive and comparable data are to result. Some monitoring systems produce statistics that are broken down by the particular groups that are victimized. Other statistical breakdowns may be undertaken to identify incidents by bias motivation. Both approaches are useful, and in some cases official hate crime statistics reflect both the general categories of bias motivation (e.g., racism or anti-Semitism) and the particular groups with which victims under these categories are identified (e.g., people of African or Jewish origin).

Whatever the case, practical methodologies for data collection and analysis should include a breakdown of data into useful categories. These include the following:

- **The Groups Targeted:** Data that identify the particular groups affected by hate crimes are an essential tool for police planning and resource

21 Neil Jarman and Alex Tennant, *An Acceptable Prejudice? Homophobic Violence and Harassment in Northern Ireland* (Belfast, Institute for Conflict Research, 2003), <http://www.conflictresearch.org.uk/documents/ICR_Homoph.pdf>.

allocation. They should further enable government agencies and NGOs alike to increase preventative action to reduce the level of hate crimes directed at those groups. The identification of the particular groups targeted is also an indicator of the different forms of prejudice motivating hate crimes.

- **Location of Hate Crimes:** Geographical data that show the incidence of particular kinds of crime in cities, rural areas or distinct regions of a country are an important tool for law enforcement and political decision makers concerned with public policy and resource allocation. Patterns of hate crime violence may be associated with particular areas. Such information can be an important factor in enhanced law enforcement and preventive efforts in particular geographic areas; and

- **The Perpetrators:** Information on the perpetrators can lead to the identification of the social foundations underlying hate crime activity and can result in more focused prevention efforts. For example, data showing a high percentage of hate crimes being committed by students can indicate a need for increased prevention programming in schools. However, as NGOs are unlikely to have access to information other than that which is in the public domain during an investigation and prosecution, their capacity to collect this is limited.

Additional Resources

"Addressing the Hate Crime Data Deficit: Recommendations of the Anti-Defamation League", Anti-Defamation League, November 2006.

Jack McDevitt, Shea Cronin, Jennifer Balboni, Amy Farrell, James Nolan and Joan Weiss, "Bridging the Information Disconnect in National Bias Crime Reporting: Final Report", Center for Criminal Justice Policy Research, Northeastern University, 2002.

Dr. Christine Loudes and Evelyne Paradis, *Handbook on Monitoring and Reporting Homophobic and Transphobic Incidents*, (Brussels: European Region of the International Lesbian and Gay Association, 2008).

"Hate Crime Data Collection Guidelines: Uniform Crime Reporting" United States Department of Justice, Criminal Justice Information Services Division, October 1999.

Jack McDevitt, Jennifer M. Balboni, Susan Bennett, Joan Weiss, Stan Orchowsky, Lisa Walbolt, "Improving the Quality and Accuracy of Bias Crime Statistics Nationally: An Assessment of the First Ten Years of Bias Crime Data Collection: Executive Summary", Northeastern University, July 2000.

"National Incident-Based Reporting System. Volume 1, Data Collection Guidelines", United States Department of Justice, Criminal Justice Information Services Division, August 2000.

"ODIHR Law Enforcement Officer Programme on Combating Hate Crime: Data Collection Template - Incident Report", Annex D in *Combating Hate Crimes in the OSCE Region: An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives,* (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2005).
"OSCE Tolerance Implementation Meeting on Addressing the Hate Crime Data Deficit (Vienna, 9-10 November 2006) Meeting Report", OSCE, April 2007.
"Recommendations of the NGO Preparatory Meeting to the OSCE Tolerance Implementation Meeting: Addressing the Hate Crime Data Deficit", OSCE, November 2006.
"Reporting Manual: Uniform Crime Reporting Incident-Based Survey", Canadian Centre for Justice Statistics, Policing Services Programme, February 2008.
"Standardized Police Training & Data Collection on Hate-Motivated Crime", Canadian Centre for Justice Statistics, November 2006.
"Training Guide for Hate Crime Data Collection: Uniform Crime Reporting", United States Department of Justice. Criminal Justice Information Services Division, 1996.

CHAPTER 5

NGOs supporting victims

NGOs are often uniquely positioned to serve as bridges among police agencies, community leaders and others. NGOs can also provide direct support for victims, including by establishing centres for support and counseling. NGOs can provide victims with the information they need to lodge formal complaints against the perpetrators of hate crimes and receive compensation and government benefits, and also provide practical help with medical care and other needs.

Helping Victims to Report Hate Crimes

Many NGOs dealing with hate crimes work hard to eliminate the obstacles that lead victims to choose not to formally report hate crime incidents. Their work includes helping to create an environment of confidence in which victims and their families feel able to file a complaint with authorities without fear of dismissive treatment or reprisal and with a well-founded belief that doing so will do them and their community some good.

An important issue for NGOs providing victim support is ensuring the best interests of the victim are respected. This is particularly important when determining whether a formal complaint is made to authorities, whether the name of the victim is released to the media, or whether details of an incident are used in advocacy calling attention to hate crimes. After victims are informed of their options, NGOs should always take into account their wishes in these cases. NGOs should inform victims about any support services they provide and their collaboration in broader actions to combat hate crimes.

Emergency Assistance

Many NGOs have 24-hour emergency telephone and Internet hotlines for hate-crime victims, through which they, their families or their friends can report hate-motivated incidents and situations in which they feel an attack is imminent. NGOs can offer advice, a range of counseling and direct support services, and assistance to victims who wish to contact the police or other local authorities.

In 2008, the Latvian Centre for Human Rights, with European Union funding, produced a 16-page brochure on hate crimes, including information on how to report them, what legal and practical assistance is available to victims, the issue of compensation in criminal cases and civil law, and useful telephone numbers

and addresses. Practical advice includes where to call for medical assistance and other state services. The brochure explains how to contact the "Skalbes" crisis and consultation centre — located in Riga — which provides services from psychologists, psychotherapists, lawyers and psychiatrists.[22]

Accompanying Victims to Police or Other Government Agencies

Many victims feel more comfortable in reporting hate crimes to law enforcement and other official agencies if they are accompanied by a person whom they trust with experience in these matters. Accompaniment by NGO representatives can help ensure that official bodies treat complainants with respect, record testimony fully and accurately, and observe established procedures. Accompaniment can also provide victims and their families with the sense of security they need to approach official bodies and to bring a complaint into the open.

Representing Victims

In many cases, NGOs can represent victims in interactions with police and other public bodies, such as schools or housing authorities. In some cases, where specific NGOs are acknowledged as "third parties" that can report crimes on behalf of victims, NGOs may make the initial criminal complaints of hate crimes to public authorities. NGOs may also represent victims in efforts to secure medical assistance or compensation for injuries and damage to property. In some countries, NGOs can also represent victims in proceedings before specialized national anti-discrimination bodies.

NGOs can also serve as the legal representatives of hate crime victims in criminal cases, in civil court cases seeking financial damages and compensation, and in other situations.

In the Slovak Republic, the Bratislava-based League of Human Rights Advocates (LHRA), a partner of the European Roma Rights Centre (ERRC), has provided legal representation for Roma families under continuing threat in Zahorska Ves. In May 2007, five masked men attacked the Sarközy family in a makeshift shelter at the site of the family compound, which was destroyed in a similar attack in 2003. The attackers reportedly beat members of the family, including a mother and child, with wooden clubs and iron rods and destroyed their furniture. A Bratislava court affirmed the right of the family to remain in a temporary shelter on the land in response to a petition from an LHRA attorney, who provided legal representation to the family.[23]

22 *Hate Crimes* (Riga: Latvian Centre for Human Rights, 2008), <http://www.humanrights.org.lv/upload_file/Hate_Crimes.pdf>.

23 See "2008 Hate Crime Survey: Roma and Sinti", Human Rights First, <http://www.humanrightsfirst.org/discrimination/reports.aspx?s=roma-and-sinti&p=individual#slovakia>.

In Spain, affiliates of the Federación de Asociaciones de SOS Racismo del Estado Español provide free legal assistance in response to racist attacks and other forms of discrimination, as well as online systems through which complaints can be made. Complaints are then taken into account in the production of an annual report. In September 2006, SOS Racismo Catalunya provided legal representation to three young immigrants from Gambia and a Spanish friend who were attacked by a large group of young people upon leaving a concert in Barcelona. The four were subjected to xenophobic verbal abuse and beatings; one of them was hospitalized in an intensive care unit for five days.[24]

In Council of Europe countries, NGOs have represented hate crime victims in cases brought before the European Court of Human Rights, winning rulings with important consequences for the protection of human rights in the future, as well as financial compensation. (See Chapter 8: NGO Advocacy: An International Framework.)

In the United States NGOs have won large financial awards for hate crime victims through civil suits against extremist groups.

Medical Services

In many cases NGOs have programmes for medical services, including psychological counseling. NGOs often refer hate crime victims to other organizations and assist in gaining access to state health services for medical help.

Advocating for Services

NGOs can be advocates for victims with local government and other government agencies in securing social benefits, such as medical care, repair of damaged property, or new housing. In cases in which hate crime victims also face discrimination in accessing social benefits that should be available to all, NGOs can seek remedies through direct contact with political authorities, through the courts and through public campaigns.

Empowering Victims

NGOs, through support and encouragement, can help victims regain a sense of confidence in their community and control of their lives. NGOs can help convince governments to give a higher priority to responding to hate crimes and help convince the public that every hate crime harms the larger society. NGOs can give each victim a voice and ensure that this voice is heard.

Community Support for Victims

Community members can contribute to reducing victims' sense of isolation by showing their support for victims. Organizing community members to write

24 "Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses: Annual Report for 2007", OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, October 2008, p. 16, < http://www.osce.org/odihr/item_11_33850.html>.

letters of support or to send donations to victims is an effective way to make a community statement against hate. Victims often need monetary assistance to pay for costs incurred as a result of the crime, including medical bills, lost wages and repairing or replacing damaged property. It is sometimes possible to partner with local media outlets to publicize the method for sending donations or letters of support.

Meeting with Victims: Listen, Validate, Refer

When victims turn first to NGOs, the NGO response will often determine whether they will subsequently report the crime to law enforcement or other agencies. The first meeting between an NGO representative and a victim can be crucial. NGOs with extensive experience in dealing with hate crime victims have developed some basic guidelines to ensure that victims are dealt with in a way characterized by respect, sensitivity and practical utility. These guidelines form the basic norms for interviews with hate crime victims.

There are several basic elements to take into account by NGOs when victims come to them to report hate crimes, as set out below.

Move Fast

It is important to meet with victims soon after the hate crime occurs, for a number of practical reasons:

- Victims may need immediate assistance, including medical treatment, repair of damaged property and new housing;

- Victims' memories about the details of hate crimes will be clearer the sooner they are interviewed; and

- Some perpetrators of hate crimes continue to commit hate crimes and increase the level of violence if they are not identified and apprehended. Beginning an investigation soon after a hate crime is committed increases the chance that the perpetrators can be stopped before they attack again.

Explain and Refer

NGO representatives should explain at the outset of the first meeting who they are, what they can and cannot do, and what others can do. Being clear about the limits of what can be done and not raising false expectations is essential to building trust. NGO representatives meeting with victims should, therefore:

- Explain the purpose of the interview and how what is learned will be used on behalf of the victim;

- Explain that the interviewee's name and other identifying details will be kept confidential unless the interviewee agrees otherwise, such as for use in an official complaint;

- Explain the various forms of support that are available, both directly from the NGO and from other private and public agencies;

- Refer the victim of a hate crime to appropriate resources, which may include counseling, medical care and/or law enforcement; and

- If information gleaned from the interview will be used to combat hate crimes more broadly, explain how this will be done.

Listen

In meeting with victims, it is important to provide a safe space, a trained interviewer and, above all, to *listen* to the victim. Describing a hate crime is often difficult and upsetting for the victim, so trained interviewers should conduct the interviews. Interviewers should ensure that they are in a space in which victims will feel safe and confident that they will not be overheard. If the person with whom the victim makes initial contact is not able to conduct an interview, he or she can let the victim know whom to speak with and, if possible, assist the victim in contacting the appropriate person.

The most effective way to conduct an interview is to listen to the victim's story without offering advice. It is, however, completely appropriate to offer verbal support, such as: "I'm sorry this happened to you" or "No one should have to feel like this." Document the details of the incident as the victim reports them. (See below, "Taking Notes".)

Validate

NGOs involved in interviewing victims should take into account that one of the victim's biggest fears is that he or she will not be believed. The response from the first person a victim reports to may be very important in determining if the victim continues seeking the assistance he or she needs. NGO staff — as well as police officers and others — can respond to victim accounts by saying that they are sorry about what happened. This validates the victim's feelings without prejudging the results of further investigation and reassures the victim that he or she is valued as a person.

Taking Notes

A record of the interview is important for subsequent action. It is important to take handwritten notes of interviews with victims of hate crimes or hate-motivated incidents. Many NGOs use standard formats for interviews that can facilitate

note taking as well as ensure that basic information is covered. It is very difficult to help a victim if an NGO does not have a clear record of what occurred.

Interviewers should keep in mind that it can sometimes be important to record direct quotations precisely in their notes. These may include particular descriptive phrases used by the interviewee to describe the attack or his or her feelings during or after the attack. Similarly, the interviewee's memory of the precise words used by his or her attackers before, during or after an attack may be important to record as a direct quote, without summarizing or paraphrasing. If the interviewee decides to make a complaint to police or other public authorities, or decides that elements of the case can be used in media or campaign action, these statements may be important to have on record.

After interviewing the victim, it is important to prepare a typed interview summary. This avoids the difficulty that others may have in reading handwritten notes.

Critical Details to Obtain

Interviews of hate crime victims should elicit detailed information about the incident. The basic elements of who did what to whom, when, where and why are important parts of the victim's account. Interview records should be kept secure. Basic details to obtain in an interview include:

- The victim's name and how to contact him or her (this may include an address and telephone number, or an institution or person in the local community who can contact the victim);
- The date, time and location of the incident;
- A clear description of what happened and what was said. It is particularly important to include the victim's memory of exactly what the perpetrators said, including any offensive or degrading language or slurs;
- The impact on the victim, including any physical injuries, loss or destruction of property and emotional distress;
- The names, addresses and telephone numbers and description of any witnesses to the incident; and
- Details of any contact with local government or other official bodies to report the incident or to seek medical or other attention, as well as the responses of these official bodies.

Ensure Confidentiality

Interviews should be conducted in private and notes should be kept confidential, until and unless the interviewee determines otherwise. It is important to assure victims that their identity will be confidential until they make the decision to report the attack to the police or other government agencies. Many hate crime victims are scared that the perpetrators or others will retaliate if they report the attacks. In some instances, security concerns will mean that you should omit the victim's name from your handwritten notes and from your typed interview summary.

Preserve Physical Evidence

Victims may describe physical evidence that should be safeguarded for any investigation of the hate crime incident. For example, any evidence such as a threatening letter, cans of spray paint used for graffiti, or bricks or rocks thrown through a window should be preserved. If a victim does provide the interviewer with physical evidence, it is important to minimize the touching of the item to avoid contaminating it with fingerprints. If possible, photographs should be taken of the scene of the hate crime or incident, in particular to show any hate graffiti and to record damage. Additionally, photographs of injuries are a very important supplement to medical notes.

Overcome Language Barriers

Interviewing victims or witnesses who do not speak the same language as the interviewer presents special challenges. It is important to have competent interpreters who have been trained in the sensitivities of the interview process and can be trusted to reflect the actual words of the interviewee. Interpreters should have the confidence of interviewees. The contact details of interpreters need to be kept in case of a future trial.

If using bilingual members of the community with no training as interpreters, the interviewer should ensure they understand beforehand what the process entails and that they are to faithfully interpret what the interviewee says (without explanation or other interruption). In some cases, members of the victim's family may prefer to interpret for them. In such cases, the interviewer should make clear that they should carefully interpret the interviewee's own words without interruption, and that if they wish to add information they can do so in a separate interview.

Having children interpret for their own family members should be avoided if possible. Children who may already be traumatized by an incident may suffer renewed trauma in translating their family members' accounts of abuse and the

interviewer's questions. They may also make significant errors when interpreting, including the omission of graphic or uncomfortable details.

Cultural Awareness

NGOs, police officers and others who deal with the victims of hate crimes must be able to provide appropriate, effective services to culturally diverse communities and to take into account issues of gender within these communities. Competence in dealing with cultural differences (sometimes called "cultural competence") is particularly important when addressing hate-motivated crimes.

NGOs and other professionals working with victims of have crimes should have a basic understanding of the cultural differences that affect how or if a victim reports a hate crime and whether he or she seeks accesses to support services. NGOs can then play an important role in encouraging law enforcement and other criminal-justice personnel to take into account the cultural and gender differences of groups facing discrimination when dealing with hate crimes. To this end, many NGOs take part in training police in cultural awareness as part of training in how to respond to hate crimes. (See Chapter 3: Working with the Criminal Justice System.).

Community Outreach as Hate Crime Prevention

Outreach means expanding the scope of your advocacy and campaigning by reaching outward to work with others. For NGOs working on hate crime prevention, this means developing working relations with other NGOs and with social, cultural and religious groups within the community.

Through outreach, the potential for bringing about change is increased by adding to the number and influence of people and organizations pressing for the same goals, by adding the voices of prominent individuals who can lend their own prestige to pressure for change, and by showing that demands for action to combat hate crimes do not come only from the communities under threat.

If NGOs are to be effective in responding to hate crimes, the communities they serve must understand their services and trust their organizations. In turn, NGOs must be able to get accurate, ongoing information from community members about hate-motivated incidents and crimes and what should be done about them. This can be achieved through ongoing outreach to the communities that are affected by hate crimes. During the immediate crisis of a hate crime, it is important that community members already know and trust the NGOs and other organizations providing support services in their area.

Before a hate crime occurs, NGOs should seek to let members of targeted communities know that its staff and volunteers are trained, willing and able to serve

victims of hate crimes. This can be accomplished by advertising available services in printed and electronic media and by developing language-appropriate materials, or by placing notices in media outlets that are directed at specific communities. NGO staff should also meet with leaders of ethnic, religious and other groups that are the targets of hate crimes.

Community forums can provide an important venue for the exchange of information about hate crimes. NGOs can organize open community meetings, for example, so as to communicate information about hate crimes, to correct rumors that commonly surface in the aftermath of a hate crime, and to provide a safe space for the exchange of views and concerns. In addition, community meetings can provide a forum through which to share reactions and feelings that may otherwise contribute to tension. Finally, having representatives from several different organizations present can reassure the community that the hate crime response is a co-ordinated effort.

In some community meetings, NGOs and community leaders will want to invite local officials and representatives of the police. A community forum can provide an important opportunity for NGOs, law enforcement, local officials and members of the community to exchange information and views.

In response to rising hate violence against foreign students in several Russian cities, youth human rights organizations launched an initiative to expose hate violence and discrimination targeting foreign students in Russia and to provide practical tools to assist them. The International Youth Human Rights Movement, Youth Network against Racism and Intolerance, "Young Europe" international network and others participated. The "Defending Foreign Students' Rights in the Russian Federation" programme documented the vulnerability of foreign students and provided information on line and through public events and briefings to assist foreign students studying in Russia. These included a hotline and website with practical safety resources and other awareness-raising materials. The programme was endorsed by the Federal Ombudsman.[25]

Additional Resources

"After a Racist Attack: Your Rights and Possibilities", Opferperspektive, December 2001.

Karen A. McLaughlin, Stephanie Malloy, Kelly J. Brilliant, Cynthia Lang, "Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals", Education Development Center, National Center for Hate Crime Prevention, February 2000.

25 Detailed information is available at the programme's website: <http://www.fs.hrworld.ru/>.

“Psychological Effects of Hate Crime: Individual Experience and Impact on Community”, Latvian Centre for Human Rights, 2008.

CHAPTER 6

Strategies to combat hate speech

Hate crime and hate speech are connected. While a direct relationship can rarely be proven, hate-motivated violence frequently occurs in the context of hateful speech. Organized hate groups express their views through publications, popular music, the Internet and public demonstrations.[26] These seek to normalize and legitimize hate speech and hate crimes.

NGOs can challenge the environment of intolerance created by hate speech. Awareness-raising, monitoring and educational activities play an important part but, in some situations, it may be more effective to denounce purveyors of hate speech or challenge the arguments or claims made by the speakers. In addition, if comments by political leaders and public officials use prejudices or stereotypes, NGOs can take action to hold them accountable before public opinion.

Where hate speech crosses the threshold into crime, NGOs can bring legal action on their own account or to assist others.

Hate Speech and the Law

There is no consensus in the OSCE region on the limits on the freedom of expression with regard to statements motivated by hatred and prejudice. Some participating States criminalize only those forms of expression that represent a real and immediate threat of violence towards a particular individual. In many other countries, laws criminalize oral, written or symbolic communications that advocate for or incite hatred founded on discrimination. How NGOs respond to hate speech will depend on the legal provisions of each state.

The right to freedom of expression has been affirmed in international human rights law, and all OSCE participating States acknowledge this as a fundamental right. Article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) sets out everyone's right to hold opinions without interference and to

---

26 See, for example, *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses – Annual Report for 2008* (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009).

freedom of expression. However, Article 20 of the ICCPR states that "any advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence shall be prohibited by law".[27] Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD) also requires states to prohibit certain forms of speech that advocate racial discrimination.[28]

At a regional level, the EU Framework Decision on Racism and Xenophobia attempts to add further detail to the issue of what forms of speech should face sanctions under criminal law.

The interpretation of these obligations differs widely from state to state: Speech that is subject to criminal sanctions in one country is considered to be protected by the freedom of expression in another.

The OSCE's position on hate speech has reflected the diversity of views among its participating States. OSCE Ministerial Council Decision No. 10/05 emphasized "the need for consistently and unequivocally speaking out against acts and manifestations of hate, particularly in political discourse", while recognizing the importance of balancing respect for freedom of expression with the obligation to combat discrimination.[29]

Monitoring

NGOs can monitor the media for instances of hate speech, while also using the media to respond to particular cases of hate speech and to advance the fight against discrimination and hate crime.

Racism and xenophobia and other forms of intolerance in the media, including the Internet, is subject to national and international legal constraints on discriminatory forms of expression, although national laws differ significantly in this regard.

A number of inter-governmental bodies monitor hate speech in the media, with a view to improved responses through a variety of means. The Council of Europe's European Commission on Racism and Intolerance (ECRI), in its periodic country reports, regularly examines the treatment of minorities in the media while

27 "International Covenant on Civil and Political Rights", OHCHR website, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

28 "International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", Article 4, OHCHR website, <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm>.

29 See, OSCE Ministerial Council Decision No. 10/05, "Tolerance and Understanding, Promoting Mutual Respect and Understanding", Madrid, 30 November 2007, <http://www.osce.org/documents/mcs/2007/12/28629_en.pdf>.

highlighting the role of both self-regulatory media bodies and media complaints procedures.

Politicians

Election campaigns in which political leaders exploit or incite the xenophobic fears and prejudices of the electorate through speeches or slogans often provide the backdrop to violent hate crimes.

In response to such expressions of prejudice, NGOs can press for the application of political sanctions. The expulsion of political parties from regional political groupings is one potential sanction some NGOs have advocated. Similarly, ECRI has encouraged the adoption of legal provisions in Council of Europe Member States that allow for the withdrawal of public financing for political parties that promote racism.[30]

Hate Speech and Intolerance in Football

Racist and other hate speech is prevalent among spectators in many sports, notably in professional football (soccer), where racist chants and harassment of players of minority origin, as well as racist violence, are common. These are frequently dismissed by police and football authorities alike as simply an extension of the confrontational culture of football, not to be taken seriously.

NGOs play an important role in combating racism, homophobia and other intolerance in sport, including through collaboration in campaigns organized by the Football against Racism in Sport (FARE) coalition. Football clubs have increasingly faced fines, the suspension of matches, and other sanctions for the racist behavior of fans, and may also face the loss of government subsidies.

Hate on the Internet: What You Need to Know

Websites and other online environments that propagate racism and other forms of hate are widespread on the Internet. Hate websites are both disturbing and destructive. They are disturbing because they disseminate crude messages of hate, often permeated by violent images and words. The sites are destructive because they are easily accessible and designed to be compelling in order to attract new members, especially young people.

Hate on the Internet is also spread through web forums and listserves, which serve as a vehicle for the daily exchange of racist messages. Hackers sometimes attack the websites of ethnic and religious groups and delete legitimate

---

30 *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses – Annual Report for 2006* (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007), p. 62, <http://www.osce.org/odihr/item_11_26296.html>.

content, substituting racist and degrading images and statements. Hate-music sites, which contain songs with hateful and prejudiced lyrics, are available on or through links in hate websites.

A significant barrier to police in investigating hate sites that appear to violate hate crime laws is the lack of training on the technical issues involved in identifying who is responsible for hate sites and where those sites originate, and proving who is responsible for the content. NGOs may be able to supplement police investigations by providing technical expertise to train police officers on these issues.

Racist and intolerant speech on the Internet has had a causal relationship to hate crimes. This has included incidents in which hate groups and individuals use the Internet to identify particular people as targets for violence, to encourage such attacks, and to disseminate home addresses and other personal information on the targeted individuals with a view to facilitating these attacks. Explicit instructions for racist attacks on particular individuals are regularly found on the websites of "skinhead" and other extremist groups, despite legal norms in most countries that prohibit such direct incitement to violence.

Extremists in the United Kingdom in May 2006 published the name and home address of a vocal anti-racist worker on several hate websites. After numerous death threats, the worker was attacked and stabbed in front of his two daughters. He sustained serious injuries.[31]

What can NGOs do?

Monitor the Content of Hate Websites

NGOs that wish to start projects monitoring the Internet can use specialized software to create databases of hate content. This can be used for research, information exchange, comparative work and training. NGOs can also share this information with police agencies, academics, ombudsman institutions, anti-discrimination units or other NGOs.

Advocate for Removal of Hate from the Internet

NGOs can develop contacts with Internet-service providers and become familiar with their policies for dealing with hate sites. Then, by monitoring Internet sites, they can identify content that poses an immediate threat or violates guidelines, and quickly notify Internet-service providers. This does not supplant the role of law enforcement agencies where criminal acts may have occurred but, given the complexity of legal regulation of the Internet, the Internet-service providers may be more effective in removing the problematic content. In some countries, NGOs

31 Ibid, p. 65.

have been responsible for the closure of websites dedicated to hate speech. They have done so through direct intervention with service providers and government agencies, and bringing legal action.

NGOs have been successful in persuading online authors, owners or Internet-service providers to remove hate sites and discriminatory expressions from the Internet, particularly in states with hate-speech laws. NGOs can also offer support for existing or new NGOs that deal with cyber hate.

In the Netherlands, the Magenta Foundation's Complaints Bureau for Discrimination on the Internet has succeeded in removing thousands of instances of hate speech from the Internet since 1997, by sending requests for their removal to authors or owners of sites containing hate speech. The Netherlands has strong anti-discrimination legislation, and pointing out the illegality of material to authors or owners was enough to have them remove the material in 95 per cent of the cases.[32]

Education

Comprehensive guides to education on the problem of cyberhate for parents, teachers and students have been developed by NGOs and are available on the web. NGOs can play an important role in providing training and educational materials against cyber hate:

- **For law enforcement:** NGOs can provide educational materials and training to police and prosecutors in skills and techniques for investigating hate crimes involving the use of the Internet;

- **For parents:** NGOs can provide advice and train parents how to recognize and assess problematic websites, how to transfer this knowledge to their children and how to monitor what sites children log onto. NGOs can distribute "filters" to parents that block access to hate sites on their home computers;

- **For teachers:** NGOs can provide advice on how to talk about cyberhate and how to develop students' critical-thinking skills, which will allow them to ask appropriate questions about the validity of information on websites; and

- **For students:** NGOs can provide young people with information on the dangers of cyberhate, how to recognize and assess discriminatory material, and what can be done against it.

32 See http://www.meldpunt.nl/ (In Dutch).

The United States-based youth hate prevention coalition Partners Against Hate published the manual "Hate on the Internet: A Resource Guide for Educators and Families" to equip parents, educators, librarians and other members of the community with tools to help young people recognize and deal with hate on the Internet.[33]

Additional Resources

Brian Willoughby, "10 Ways to Fight Hate on Campus: A Response Guide for College Activists" Southern Poverty Law Center, 2004.

"101 Ways to Combat Prejudice: Close the Book on Hate", Anti-Defamation League, 2001.

Ellen Hofheimer Bettmann, Lorraine Tiven, *Building Community and Combating Hate: Lessons for the Middle School Classroom* (Washington, DC: Partners Against Hate, 2004).

"Combating Racist Crime and Violence: Testimonies and Advocacy Strategies", European Network Against Racism, May 2009.

"Hate on Display: Extremist Symbols, Logos, and Tattoos - Revised and Updated", Anti-Defamation League, 2003.

Lorraine Tiven, *Hate on the Internet: A Response Guide for Educators and Families* (Washington, DC: Partners Against Hate 2003).

"Let's Fight Racism Together! Handbook for Minority Activists in Ukraine = Preodoleem rasizm vmeste! Informatsionnoe posobie", (Kiev: Social Action Centre, 2008).

"Peer Leadership: Helping Youth Become Change Agents in their Schools and Communities", Partners Against Hate, July 2002

Deborah A. Batiste, *Program Activity Guide, Helping Youth Resist Bias and Hate: A Resource Guide for Parents and Educators of Middle School Age Children*, (Washington, DC: Partners Against Hate, 2003).

Michael Wotorson, *Program Activity Guide: Helping Children Resist Bias and Hate* (Washington, DC: Partners Against Hate, 2001).

Jim Carnes (ed.), *Responding to Hate at School: A Guide for Teachers, Counselors and Administrators* (Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center, 1999).

Matthew Collins (ed.), Gerry Gable, (ed.), "Signs of Hate", Searchlight Information Services, 2003.

Kenneth S. Stern, "Skinheads: Who They Are & What to Do When They Come to Town", AJC, 1990.

Jim Carrier, Richard Cohen, (ed.) *Ten Ways to Fight Hate: A Community Response Guide*, (Montgomery, AL: Southern Poverty Law Center 2000).

33 "Hate on the Internet: A Response Guide for Educators and Families", Partners Against Hate, December 2003, <http://www.partnersagainsthate.org/publications/index.html>.

Caryl Stern-LaRosa, Ellen Hofheimer Bettmann, *The Anti-Defamation League's Hate Hurts: How Children Learn and Unlearn Prejudice, a Guide for Adults and Children* (New York: Anti-Defamation League, 2000)
"Turn It Down Resource Kit", Center for New Community, 2002.

CHAPTER 7

The NGO role in raising awareness and lobbying

One approach to improving the reporting and recording of hate crimes is to increase public awareness that these are serious crimes against which effective action can be taken.

The analysis and dissemination of data and information on hate crimes can be powerful advocacy tools with both government and specialized institutions. The latter includes national specialized anti-discrimination bodies, such as equal-opportunity commissions or anti-discrimination ombudsmen. Many of these specialized bodies play an important role as advocates for change to legislation and policy in their areas of responsibility. Some are also mandated to consider individual cases. A list of relevant specialized bodies and ombudsman institutions in the OSCE region can be accessed on ODIHR's Tolerance and Non-Discrimination Information System (TANDIS).[34]

The European Network Against Racism (ENAR) is an EU-wide network of more than 600 organizations that works to combat racism, xenophobia, anti-Semitism and Islamophobia in Europe. ENAR produces annual "shadow reports" on countries in the region that include developments concerning hate crimes. These are described as efforts "to fill the gaps in the official and academic data, to offer an alternative to that data and to offer an NGO perspective on the realities of racism with the EU and its Member States". ENAR publishes a weekly summary of developments in the region — the Weekly Mail — on its website.[35]

The Public Response to Hate Crimes: Involving the Community

The increased awareness of hate crimes and their consequences in a community can generate a public response to hate-motivated incidents that helps to combat hate crime. The following paragraphs set out useful tools for raising awareness:

34 See <http://tandis/index.php?p=qu-sp,list>.

35 See <http://www.enar-eu.org/Page_Generale.asp?DocID=15291&la=1&langue=EN>.

Public Forums and Campaigning

NGO campaigning and advocacy use a wide range of public forums. These range from street demonstrations and public meetings to conferences and round-table discussions, from concerts and theatre productions to "information fairs" and multicultural food festivals. The venues for public events range from schools and public buildings to neighbourhood community centres, town squares and football stadiums.

Using Memorable Dates

National and international campaigning is frequently organized around certain memorable dates, including annual days and weeks dedicated to action against discrimination. In many countries, days of action or commemorations are based on their own national history and experience.

The UNITED for Intercultural Action network stimulates and co-ordinates a wide range of local activities in all European Countries for the annual commemoration of 9 November, the anniversary of the 1938 pogrom known as "Kristallnacht". This has been recognized as the International Day Against Fascism and Anti-Semitism.[36]

Conferences

National and international conferences can be important opportunities for NGO members to meet other NGO activists and independent experts. Conferences can also provide a forum in which NGOs can meet on more or less even terms with representatives of governments and specialized agencies. Conferences may also help NGOs draw the attention of the media and public opinion to hate crime issues.

In July 2006, the Russian Federation hosted the G8 Forum and a parallel Civil G8 Forum, in which national and international NGOs met to discuss human rights and other international issues. NGOs presented recommendations from round-table discussions in a session with then-President Vladimir Putin, and then presented them to the G8 Forum. NGOs presented proposals to combat hate crimes at a round table on extremism, migration, racism and xenophobia. A day-long meeting hosted by Russian NGOs brought together representatives of other national and international NGOs after the conclusion of the Civil G8, taking advantage of their presence in Moscow for a frank exchange of views, concerns and practical experiences.[37]

---

36 See, for example, "International Day against Fascism and anti-Semitism on 9 November, Statement by Terry Davis, Secretary General of the Council of Europe" Council of Europe website, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367177&Site=DC&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.

37 See the Civil G8 website at <http://www.civilg8.ru/> and the ICARE Special Report on the Civil G8 at <http://www.icare.to/g8.html>.

Using Film and Video

NGOs in many countries have effectively used film and video for community-based campaigning, teaching and raising awareness. This has ranged from the preparation of short announcements for broadcast on television (sometimes called "public-service announcements") to international film festivals highlighting particular problems of discrimination. In some countries, media companies will agree to broadcast short audio and video materials produced by or for NGOs that address issues of concern to the community. NGOs should press for this kind of access to the media.

In Spain, the Movement against Intolerance regularly holds events in which film and video on human rights and antidiscrimination themes are shown, followed by discussions. The NGO provides practical training in radio broadcasting through the creation and broadcast of radio programmes on the themes of violence, racism and intolerance, "with the participation of immigrants, refugees and ethnic minorities". Advocacy tools include short video messages for television. Links to these and to public broadcast materials are provided on their website.[38]

Museums and Exhibitions

In some countries, NGOs and civil society have established museums commemorating the suffering caused by discrimination and hatred in the past. Museums of this kind increasingly use photographs, video and modern information technology to devise interactive exhibits through which children can explore issues of tolerance and equality. They provide important venues for discussions of issues of discrimination and tolerance education.

Children's drawing competitions are frequently sponsored as part of anti-racism and anti-discrimination campaigns. As part of the 2008 "Football Against Racism" campaign in Ukraine, Lviv football supporters sponsored an anti-racism drawing competition for schoolchildren.[39]

Rallies and Demonstrations

Public events such as rallies, demonstrations or vigils can provide a powerful, visible community response to hate crimes or incidents. Because these gatherings are usually held outdoors in well-traveled public spaces, they are often attended by individuals who may not otherwise be reached by outreach efforts.

---

38 See Zona Multimedia (in Spanish) at <http://www.movimientocontralaintolerancia.com/html/audiovisual/audiovisual.asp#>.

39 See Football Against Racism in Europe, http://www.farenet.org/default.asp?intPageID=2.

On 13 June 2008, a march was held in Rome to protest the "scapegoating" and persecution of Roma in Italy. The march brought together members of diverse communities in what was said to have been the first protest of its kind in Italy. Participants included Roma, Italian intellectuals and Jewish survivors from Nazi death camps, wearing "the same black triangle bearing the letter Z as worn by Gypsy inmates at the camps".[40]

An important consideration in regard to public events is whether their participants will be safe. In some communities, public gatherings may turn violent if skinhead or other groups with an agenda of hate attend. In other communities, police may feel that a public event poses a threat and attempt to stop the rally or vigil from occurring through arrests or other means.

NGOs can reduce the risk of violence by providing prior notification to police and local authorities (and obtaining prior approval if this is required). In some cases, organizers may want to formally request police protection to address the risk of violence from skinhead or other groups. Some NGOs both minimize the risk of violence and promote police involvement in community affairs by inviting senior police officers to participate as speakers in public forums on hate crimes.

Vigils

Vigils are events at which people gather to contemplate a particular event or situation. They are usually held at night, often with participants holding candles, and can serve as a form of protest to increase community awareness and to bring people together. Vigils can serve the purpose of commemorating and honouring hate crime victims who have been killed or injured, and can be a powerful way to build a supportive, tolerant community in the aftermath of a disturbing hate-motivated incident or crime. Often, inspirational texts are read out at vigils; in some cases, the names of victims are read out.

Sport and Sporting Events

NGOs have been an important part of efforts to combat racism and related intolerance in sport, with the involvement of sport stars, teams, and team management.

In many countries, football clubs and leagues are committed to highlighting an anti-racism week through events, information campaigns and ceremonies at major matches. In Sweden, for example, a campaign was organized by the Swedish players' union at a series of matches around the theme "Give Racism the Red Card". Flyers were distributed with information about the campaign to an estimated 135,000 spectators, while a short video was shown during the pre-game

40 Tom Kington, "We won't be Berlusconi's scapegoats, say Gypsies," *The Observer,* June 15, 2008, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/15/italy.race>.

ceremonies to provide information about the campaign, at which time players held up Red Cards.[41]

Europe-wide activities organized in conjunction with the Union of European Football Associations (UEFA) included a campaign in conjunction with the Euro 2008 championship "to promote and convey the positive message of fighting discrimination in and outside the stadiums". FARE was also involved in monitoring discrimination at games, while a "multilingual hotline" and email address was available to report racism and discrimination. A television spot entitled "Different Languages, One Goal: No To Racism" was produced for broadcast during the playoff season.[42]

Community Action against Vandalism and Graffiti

Vandalism is one of the most common hate crimes, and can result in the expensive clean-up and repairs of personal or community property. Organizing a community clean-up of hate graffiti can unite people around a common task that is practical, as well as a symbolic action against hate. Likewise, if an individual's residence has been burgled or a church's windows have been broken, local locksmiths or carpenters can be enlisted to donate services to change locks or replace windows.

In Lodz, Poland's second largest city, an annual clean-up of racist and anti-Semitic graffiti has been held since 2000, in a tradition begun by a group of journalists and local political leaders. In 2007, the "Colorful Tolerance" campaign began with a demonstration in front of city hall in which teenagers held up photographs of examples of anti-Semitic graffiti from around the city. Students, teachers, journalists and others then moved throughout the city to paint over graffiti on schools, storefronts, homes and city buses. The campaign has been strongly supported by Lodz's mayor and deputy mayor.[43]

Building Coalitions

NGO partners that work in coalition can collaborate closely in developing policies, positions and advocacy strategies and tools for change in combating hate crimes.

Advantages of Working in Coalitions

Coalitions demonstrate broader public interest in the problem of hate crime beyond the targeted victim groups.

---

41 See Football Against Racism in Europe, op. cit.

42 Ibid.

43 "Polish teens protest anti-Semitic graffiti," JTA website, 15 March, 2007, <http://jta.org/news/article/2007/03/15/100631/lodzgraffiti>.

Different coalition partners may have their own specific relationship with or access to particular decision makers. For example, religious institutions or religious leaders may have a relationship with police, governmental agencies or the media that an NGO does not have.

Coalitions often begin with NGOs and community groups. They can sometimes expand to include representatives of police agencies, government officials and others with whom ongoing collaboration is important. Coalitions engage in different levels of co-operation, from information sharing and networking to collaboration on specific projects and advocacy.

In many cases, coalitions are created to combat problems of discrimination and violence in particular environments or that affect particular groups. The problem of hate crime violence in schools, for example, can be addressed through broad coalitions that incorporate organizations from the education, child protection and other sectors.

An informal coalition supporting new federal hate crime legislation in the United States in 2008 included 28 state Attorneys General, leaders of the nation's major police organizations and over 300 national law enforcement, professional, education, civil rights, religious and civic organizations, showing how civic organizations and official groups can work together against hate crimes.[44]

In Uzbekistan, 26 Protestant congregations co-operated in publishing an open letter in June 2008 protesting media attacks that named individual religious leaders and churches. The letter said that "garbled facts, aggressive attacks, lies and slander" were used to encourage intolerance and hatred towards members of religious minorities.[45]

Tips for Coalitions

One of the purposes of hate crime coalitions is to develop goals based on the needs of the diverse communities they represent. An important first step in forming a coalition can be to identify a concrete objective around which groups that may have different missions or agendas can unify. This can build motivation and a sense of empowerment on the part of members to set intermediate, attainable goals at the outset. Marking even limited successes towards the longer-term strategic aim of the coalition can help boost the group's credibility, morale and determination.

44 For a complete list of participants, see Leadership Conference on Civil Rights, "LLEHCPA 2009 - Endorsing Organizations," http://www.civilrights.org/hatecrimes/llehcpa/organizations.html>.

45 See "Hate Crime Survey: Religious Intolerance: Uzbekistan", Human Rights First, <http://www.humanrightsfirst.org/discrimination/reports.aspx?s=religious-intolerance&p=countries#turkey>.

For a coalition to function smoothly, it is important to establish clear mechanisms for gathering input, making decisions and selecting leadership.

Who to Include in a Coalition

Since the make-up of the coalition and its leaders will impact its effectiveness and determine how well it can manage conflicts that arise, it is important to map out clearly the needs of the coalition and assess the strengths, shared interests and potential liability of including possible partners.

When forming a coalition, NGOs can initially partner with a small number of other NGOs and community leaders of ethnic, religious and other groups. The initial partners often serve as the nucleus of the coalition, so it is important to identify leaders who are trusted in their communities and who can marshal a commitment to the issue. Prominent leaders can help raise the profile of the coalition, but it is also important to get the support of those who will be making a day-to-day effort to collaborate. In some cases, NGOs can reach out broadly to youth organizations, civic organizations, schools, social clubs, labor unions, business associations and specific government officials.

Working with the Media

Working with the media can be an effective means both to disseminate accurate information about hate crimes and to send a clear message that hate crimes are unacceptable. In addition, the media can give prior publicity about community events that are organized in response to a particular hate-motivated incident or hate crime.

In areas where a vibrant, free and independent media does not exist, NGOs will need to carefully develop a communication strategy to ensure the dissemination of accurate information about hate crimes. One approach is to work with international NGOs or foreign reporters. Information that is published or broadcast internationally may have a significant audience, even in areas where the local press is neither free nor independent of the government.

Whenever NGOs seek press coverage, it is important to first determine what the core message will be. If several members of an organization or a coalition are working with the media, it is important that they each consult in putting the core message into words beforehand and in delivering a consistent message to the media.

Gaining Media Attention

There are several routine methods for NGOs to obtain press coverage:

- **Press releases:** Press releases can provide detailed information to a wide range of media outlets about events and the release of reports, or information needed by a community after a hate crime or incident. Press releases can allow NGOs to circulate a comprehensive, consistent message without having to engage in an overwhelming number of interviews or direct contacts with reporters. For a press release to reach a broad audience, an NGO will need a good list of media sources, with e-mail addresses, especially including the media most important to a particular community;

- **Contacting individual reporters:** When an opportunity for media coverage arises, NGOs can contact individual reporters and provide them with details about the story. While it may be simplest to contact reporters with whom the NGO has previously developed relationships, it may sometimes be even more effective to branch out and contact other individuals whose reporting indicates that they may be willing to cover a particular event or issue;

- **Making NGO leaders and well-known supporters available for press comment:** In addition to NGO representatives, others who are well known and respected in a community should be made available to speak to the media about issues or events. NGOs can organize press briefings in which media can meet leading community or religious figures, sport personalities or others who support their efforts;

- **Editorial boards and publishers:** In many newspapers, decisions on editorial positions are made by an editorial board, comprised of editors and other staff of the paper. Many editorial boards will meet with NGOs and concerned citizens to discuss their papers' editorial positions. Similarly, some publishers are willing to meet with NGOs and others to discuss concerns about their newspapers' coverage of issues.

- **Press conferences:** Press conferences can be an effective way to obtain press coverage that allows an NGO to gather and inform a group of media representatives all at once. In most cases, this requires significant advance planning to ensure attendance, including the notification of many media outlets and specific journalists as to the date and time. It is important to choose an appropriate location for these events: The site of the hate crime, a well-known venue or in front of a courthouse or government building are all options. Sometimes attendance can be increased by the participation of a high-profile supporter of the NGO, such as a sport and entertainment personality or a top community leader. Often, press conferences and press briefings are held at the offices of an NGO. It can be useful to

distribute a press release at a press conference, to ensure that journalists have easy access to and clear language on the main points being set out orally.

Education and Training

Education is a valuable tool for preventing and responding to hate-motivated incidents and hate crimes. There are many ways to provide education about hate crime issues, including community workshops, programmes with teachers, students and other youth, training for professionals and informational campaigns for the general public.

Community Education

Some communities have organized educational campaigns after hate crimes have been committed that involved training local business people, educators and/or service providers on the basics of responding to hate crimes in their community. In some cases, people who completed the training were invited to place a "hate-free zone" sticker or flyer in the window of their business, classroom or office to show that they are opposed to bigotry and hate crimes.

Community workshops can both increase awareness about the extent and impact of hate crimes and provide practical strategies for intervening in situations in which hate is being expressed. If community members are educated about low-key ways to address hate, they may prevent that hate from escalating into a hate crime.

Working with Youth

Hate crime monitoring and reporting shows that youth are all too often involved in hate crime both as victims and perpetrators. As a consequence, working with youth is a vital part of any hate crime prevention strategy.

Youth education regarding hate crimes often occurs in schools and universities. This is facilitated by the identification of students who have social influence in diverse populations in the school to be trained as student leaders. Once these students have been trained, they can be involved in working with the larger student population to raise awareness about prejudice, harassment and hate crimes. Student leaders can sit on panels to discuss the issues of prejudice in their school and strategies for low-key intervention. Students are the most powerful influence on their peers. If a school can direct that influence towards the prevention of prejudice, harassment and hate crimes, it will move the school's climate towards one of respect and safety.

NGOs and education authorities have worked closely in many countries to develop and implement programmes to teach tolerance. The Council of Europe has

developed teaching materials for its campaigns "All Equal – All Different" and "Dosta!" (on the Roma and Sinti), which have been used effectively by NGOs.[46]

One common form of hate crime violence and intimidation in schools is bullying, in which students alone or in groups harass and physically attack others. The target groups for bullying might in some cases include groups who are often the targets of hate crimes. In many countries, anti-bullying campaigns have been organized in which student groups, with support from NGOs, school administrators and local authorities, address the problem of bullying.

In the United Kingdom, the Anti-Bullying Alliance (ABA) includes 65 organizations and promotes a range of anti-bullying programmes, from the preparation of anti-bullying lesson plans for teachers to the annual observance of a national Anti-Bullying Week. Participants from hundreds of United Kingdom schools took part in the Anti-Bullying Week events of 17-21 November 2008, with the theme "Being different, belonging together". ABA members such as Actionwork provide anti-bullying materials for campaigning in the United Kingdom and internationally. The Actionwork website provides examples of no-cost and low-cost activities schools and students can organize, as well as access to videos, posters and other materials for campaigns.[47]

NGOs from Germany, Italy, Romania, Spain and the United Kingdom are partners in an Internet-based peer-mediation project called "avatar@school". This is an online environment for teenagers in schools throughout Europe and other parts of the world to co-operatively deal with bullying and victimization as "true-to-life characters in real conflict scenarios". The system uses game scenarios and role play to prevent violence amongst young people through peer mediation.[48]

In Georgia, in collaboration with the "UNITED we are Strong!" campaign commemorating "Kristallnacht", the "21st Century" Union, an NGO, organized seminars, discussions and competitions with pupils in different cities in Georgia in 2008.[49]

Training for Professionals

Training for professionals in hate crime prevention and response can also be used to begin the process of coalition-building. Training can cover the particular aspects of hate crime response and prevention most relevant to those being trained.

46 See, for example, "International Day against Fascism and anti-Semitism on 9 November", op. cit.

47 See *Anti-Bullying Alliance E-Bulletin*, No. 7, July 2008, Anti-Bullying Alliance website <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/downloads/pdf/aba_e_bulletin_july_2008.pdf>; Anti-Bullying Week website, <http://www.antibullyingweek.co.uk/>; and the Actionwork website, <http://www.actionwork.com/>.

48 See the Avatar@school website, <www.avataratschool.eu>.

49 See the United for Intercultural Action website, <http://www.unitedagainstracism.org/>.

Police agencies, social-service providers, teachers and health care professionals are all groups that can benefit from hate crime prevention and response workshops, because professionals in these fields are likely to interact with both victims and perpetrators of hate crimes.

Training of Trainers

After providing hate crime prevention training to professionals, the next step can be training professionals to provide hate crime prevention workshops for others in the community. These programmes should include complete, up-to-date hate crime response and prevention information, as well as information and practice sessions about workshop presentations.

Additional Resources

Dr. Robin Oakley, *Combating Hate Crime in Latvia and the Czech Republic: A Comparative Assessment* (Riga: Latvian Centre for Human Rights, 2008).

Anhelita Kamenska, Ilze Brands-Kehris, *Combating Hate Crimes in Latvia: Legislation and Police Practice* (Riga: Latvian Centre for Human Rights, 2008).

"Free2choose: The Boundaries of Freedom", Anne Frank House, 2006.

"From Hate Crimes to Human Rights: Blueprint of the Coalition Europe's Campaign on Hate Crimes Coalition Europe", Coalition Europe, 2006.

"How to Combat Bias and Hate Crimes: An ADL Blueprint for Action", Anti-Defamation League, 2004.

CHAPTER 8

NGO advocacy: an international framework

NGOs may seek support from a number of specialized bodies in their advocacy efforts. These include the political bodies of international organizations (inter-governmental organizations), bodies created to oversee the implementation of human rights and non-discrimination treaties (treaty-monitoring bodies), and other specialized bodies. NGOs are free to submit information to most of these bodies, some of which are mandated to review submissions on behalf of individual victims of human rights abuses. NGOs may also turn to these bodies for support with capacity and network building. In some cases, NGOs may turn to specialized bodies such as the European Court of Human Rights to seek legal remedies for victims of hate crimes.

Inter-governmental Organizations

Inter-governmental organizations or institutions that are of particular importance for NGOs working to combat hate crimes include the Organization for Security and Co-operation in Europe, the Council of Europe Commissioner for Human Rights and the European Union's Fundamental Rights Agency.

Many of these organizations co-ordinate international conferences and workshops related to hate crimes, tolerance and non-discrimination. NGOs that participate in such conferences may advocate directly with government representatives and the representatives of specialized agencies and give public resonance to issues through the media. In such international settings, NGOs often work in coalitions to amplify their message. In raising concerns about hate crimes with inter-governmental organizations, it is important to show that not only representatives of the group under attack are speaking out.

The OSCE

The OSCE organizes an annual Human Dimension Implementation Meeting (HDIM) in Warsaw to review the implementation of a broad range of OSCE human dimension commitments, including the promotion of tolerance and the protection of the rights of national minorities. The HDIM lasts 10 working

days and is attended by representatives of OSCE participating States, NGOs and international organizations and institutions.

Rules for participation in the HDIM are particularly "NGO-friendly", providing NGO representatives with opportunities to distribute written submissions and to participate in conference discussions. It is the only human rights conference in Europe in which representatives of civil society take part with governments on an equal footing.

The Council of Europe Commissioner for Human Rights

The Commissioner for Human Rights is an independent institution within the Council of Europe, mandated to promote awareness of and respect for human rights in the 47 Council of Europe member states.

The objectives of the Commissioner for Human Rights include promoting education about and awareness of human rights, identifying legislative gaps concerning human rights and facilitating the activities of national ombudsman institutions and other human rights structures. The Commissioner regularly conducts official country visits, reporting on the national human rights context and providing recommendations for the improved protection of human rights.

The Commissioner works with a wide range of institutions, including civil society organizations.

The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)

FRA is a body of the European Union based in Vienna. The agency provides institutions and authorities of the EU and its Member States with assistance and expertise relating to fundamental rights. FRA collects and publishes data and information on issues of racism, xenophobia and related intolerance through its European Information Network on Racism and Xenophobia (RAXEN) National Focal Points (NFPs) covering all EU Member States.

FRA engages with a number of stakeholders, including NGOs, and co-ordinates the Fundamental Rights Platform[50], a network of civil society actors dealing with a wide range of human rights issues.

Treaty Monitoring Bodies

A number of international human rights treaties establish committees of experts to monitor their implementation. NGOs may, in some circumstances, assist individuals who believe that their rights under a relevant treaty have been violated by a State Party to submit complaints to such bodies.

50 See the "Fundamental Rights Platform" page on the FRA website at <http://fra.europa.eu/fraWebsite/civil_society/fr_platform/fr_platform_en.htm>

Treaty-based bodies are often mandated to receive reports from States Parties regarding the steps they have undertaken to implement certain conventions. It is common practice for NGOs to draft and submit "shadow reports" to treaty-monitoring bodies to highlight or present supplemental information that may be missing in the reports from States Bodies. NGOs may, for example, include information about a state's record on hate crime prevention and response in such reports.

The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)

CERD[51] is the treaty-based body of independent experts that monitors implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination by its States Parties. States Parties to the Convention are required to submit regular reports to the Committee outlining how CERD-protected rights are being implemented in their respective countries.

CERD is also mandated under particular circumstances to receive complaints or communications from individuals who claim that their rights have been violated by a State Party to CERD. Complaints may be submitted by an individual or group of individuals. Complaints may also be brought by third-party representatives, provided that they have provided written consent from the person they are representing or if special circumstances make it impossible for that person to give such consent.

The European Court of Human Rights (ECHR)

The ECHR was established under the European Convention on Human Rights to monitor and enforce the respect of human rights by States Parties. All 47 members of the Council of Europe are parties to the Convention.

In certain circumstances, NGOs may seek legal redress before the European Court of Human Rights on behalf of victims of hate crimes who believe that their rights or freedoms under the European Convention on Human Rights have been violated. While hate crimes are criminal acts committed with a bias motive, the European Court of Human Rights has recognized that states have a positive obligation to investigate the potential racial motivations of crimes.[52]

In Bulgaria, for example, lawyers acting for the European Roma Rights Centre, in co-operation with Sofia's Human Rights Project, represented the mother and wife of a Roma victim of racially motivated murder in a case before European Court of Human Rights. The Court found that the authorities had failed to conduct an

---

51 See the "Committee on the Elimination of Racial Discrimination" page on the OHCHR website, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/index.htm>.

52 Nachova and Others v Bulgaria, (App no 43577/98 and 43579/98), Judgement of 6 July 2005, paragraphs 160-168, <http://www.echr.coe.int/Eng/Press/2004/Feb/ChamberJudgmentNachovaandothersvBulgaria260204.htm>.

effective investigation into a racially motivated killing.[53] The case concerned the race-related killing of a Roma man on 18 April 1996 in Shumen, Bulgaria, and the subsequent investigation. The Court held that Bulgaria was responsible for breaches of the procedural aspect of the right to life (Article 2), in conjunction with the prohibition of discrimination (Article 14).[54]

The rules of the Court permit individual applications against States Parties for human rights violations. However, domestic remedies must be exhausted before approaching the Court. All decisions by the Court are legally binding on member states and must be complied with.

Human rights defenders can contact European Union diplomatic missions for support when under threat. In June 2004, the Council of the European Union adopted practical guidelines for action in support of human rights defenders. These promote the role of EU missions in supporting and protecting human rights defenders and provide for intervention for those at risk.[55]

Additional Resources

Shaw, Margaret, "Preventing Hate Crimes: International Strategies and Practice", International Centre for the Prevention of Crime, April 2002.

53 Angelova and Iliev v Bulgaria (App no 55523/00), Judgement of 26 July 2007, <http://www.ius.info/EUII/EUCHR/dokumenti/2007/07/CASE_OF_ANGELOVA_AND_ILIEV_v._BULGARIA_26_07_2007.html>.

54 Ibid, and "Strasbourg Court Sanctions Bulgaria for Failure to Bring Perpetrators of Racist Killing to Justice," European Roma Rights Centre, 6 August 2007, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2854>.

55 See "Ensuring Protection – European Union Guidelines on Human Rights Defenders", Council of the European Union website, http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf. NGOs can also contact the UN's Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, <http://www2.ohchr.org/english/issues/defenders/index.htm>.

GUE/NGL
www.guengl.eu

Whistleblowing

Shining a light on the dark

An exhibition by Whistleblower-Netzwerk about people who show civil courage!

With photos taken by Petrov Ahner and texts by Prof. Johannes Ludwig and Annegret Falter.

www.whistleblower-net.de

ASP - Balcony 3rd floor 26.3.-29.3.2012

Opening: Tuesday 27.3. at 12:30

Sponsor: S.B. Søndergaard on behalf of GUE/NGL

THE PARLIAMENT.COM
POLITICS, POLICY AND PEOPLE
DODS

Olaf DG calls for 'better protection' for whistleblowers

By Martin Banks - 27th March 2012

There is some protection with the staff regulations but it needs to be improved

Giovanni Kessler

The director general of Olaf, the EU's anti-fraud agency, has demanded better legal protection for people who "blow the whistle" on wrongdoing in the institutions.

Speaking in parliament on Tuesday, Giovanni Kessler said whistleblowers were important as they were the "eyes and ears" on irregularities in the EU institutions, including parliament and the commission.

But he said that, at present, legal protection for employees who report cases of fraud or corruption was inadequate, saying they needed to be "protected" from "retaliation".

He added, "There is some protection with the staff regulations, but it needs to be improved."

He also said the EU institutions themselves, including parliament, needed to "feel the same obligation" as whistleblowers to both highlight and investigate internal offending.

The Italian said, "At present, this is not always the case."

Kessler, who was speaking at the opening of a photographic exhibition in parliament on whistleblowing, described people who report offences within the EU as "heroes".

But he added, "In an ideal world, what they do would not be regarded as heroic."

His comments were endorsed by Danish GUE member Søren Søndergaard, who organised the exhibition in conjunction with the Whistleblowing Network and also called for better legal protection for whistleblowers.

He said, "Whistleblowers are not only necessary but indispensible. Without them it would be all too easy for the forces of darkness to play their game."

"The name of the exhibition is 'shining a light on the dark' and that is what whistleblowing is about.

"It could be an engineer in a construction firm giving information about how breaking security standards could lead to weaker concrete used in a building, a bridge or nuclear power plant.

"It could be a soldier giving information about the use of torture or other breaches of the rules of war. But it could also be a civil servant in an EU institution giving information about misuse of the taxpayers' money, corruption or even organised criminality in order to influence political decisions on, for example, financial regulations or banks."

He added, "When you look at the stories you might ask the question: do we do enough to protect the whistleblowers. If we don't it will mean that fewer people dare to come forward to tell what they know and that wrongdoing stays in the dark."

European Anti-Fraud Office (OLAF)

Management Plan 2012

EUROPEAN COMMISSION
EUROPEAN ANTI-FRAUD OFFICE

TABLE OF CONTENTS

Part 1. Mission statement

The mission of the European Anti-Fraud Office (OLAF[1]) is threefold:

- it protects the financial interests of the European Union by combating fraud, corruption and any other illegal activities;
- it protects the reputation of the European Institutions by investigating serious misconduct by their Members and staff that could result in disciplinary or criminal proceedings;
- it supports the European Commission in the development and implementation of fraud prevention and detection policies.

By performing its mission as effectively as possible OLAF contributes to the efforts made by the EU Institutions to guarantee that the best use is made of taxpayers' money.

[1] "OLAF" is the acronym of its title in French, *Office européen de Lutte Antifraude*

Part 2. This year's challenges

Personal message from Giovanni Kessler

Director-General of OLAF

After taking office as Director-General in February 2011, I launched an internal review of the working procedures and organisation of OLAF. This review revealed room for improvement and obstacles to the performance of the Office in a number of areas. 2011 was a year of analysis and preparation. 2012 will be the year of implementation when these obstacles will be removed. The new organisation of OLAF and our new investigative procedures will take effect on 1 February. The Office's key challenge for 2012 will be to take full advantage of the changes and to reach full cruising speed.

By changing our working practices and aligning OLAF's highly capable and committed staff with our key objectives, we are addressing longstanding concerns raised by the European Parliament[2], the Council and the Court of Auditors[3], notably regarding the efficiency of our investigations. Without pre-empting the results of the legislative reform of the Office[4], OLAF's new investigative procedures and organisation will enable us to fulfil our mission more efficiently.

The Commission faces budgetary constraints. Now more than ever there is a need to prioritise and to focus on core activities. For OLAF this means reducing the number of staff employed on horizontal and overhead activities and increasing considerably the number of staff employed on investigations. It also means re-focusing our efforts in the area of anti-fraud policy to enhance the support we offer other Commission services, EU agencies and Member States authorities in the area of fraud prevention and detection.

Reinforcing the investigative function

A new Investigation Selection and Review Unit will advise me directly on the selection of cases for the opening of investigations. Information that reaches the Office with allegations of fraud will be treated more quickly and in a consistent manner. The selection of cases will be in line with clear priorities. Investigators will be relieved from the function of assessing incoming information and will therefore be able to spend more time on core investigative activities. The selection phase should not exceed two months. The new unit will also advise me, particularly with respect to matters of legality, before major investigative acts are undertaken and before the closing of investigations. Quality control and the protection of fundamental rights and procedural guarantees will therefore be reinforced.

In addition, the procedures for investigations will be simplified. The existing case classification system provides for five categories of cases each with their own specific rules and procedures. The number of categories of cases will be reduced to two only -

---

[2] Working document on European Court of Auditors' Special Report No 2/2011 on the follow-up of Special Report No 1/2005 concerning the management of the European Anti-Fraud Office (5th May 2011 ; PE464.791v01-00)

[3] Special Report No. 2/2011 "Follow-up of Special report No 1/2005 concerning the management of the European Anti-fraud Office" and Council conclusions of 27-28th October 2011 (reference: 15274/11)

[4] COM(2011) 135 final of 17th March 2011

investigations and coordination cases. This will considerably simplify investigation procedures and avoid uncertainties and inconsistencies.

Finally, the monitoring of the implementation of OLAF's recommendations to the EU institutions and Member States, and the support we provide them in implementing such recommendations, will be carried out by the investigative units. Some staff members with judicial expertise will be placed in the investigative units. This should result in earlier cooperation with national judicial authorities during investigations, better judicial outcomes as a result of OLAF's recommendations, and a higher level of attention to legal issues during investigations. Overall, these changes will make better use of OLAF’s resources and shorten the duration of investigations.

A more proactive contribution by OLAF to anti-fraud policies

In 2012, OLAF will devote significant resources to the implementation of the Commission’s Anti-Fraud Strategy[5]. A number of Commission services will be stepping up their efforts in the fight against fraud, for example by developing their own dedicated anti-fraud policies. OLAF supports these Commission-wide efforts, not least through the recently launched Fraud Prevention and Detection Network and through its dedicated website.

During 2012, OLAF will also be preparing new legislative proposals concerning improvements to criminal and administrative procedures, the development of the substantive criminal law framework and the enhancement of the institutional framework in the area of the protection of the EU financial interests. These proposals are included in the Commission’s Work Programme for 2012.

OLAF also intends to enhance cooperation with Member States, not least through the organisation of joint customs operations. In our reporting on the protection of the financial interests of the EU, we wish gradually to move away from a narrow focus on the reported rates of fraud and irregularities towards more balanced reporting that reflects also the efforts and ambitions of Member States to tackle the problem of fraud and to cooperate with OLAF, other Commission services and each other.

- - - -

The activities of OLAF are more important than ever in times of economic crisis. The Office will therefore increase its efforts to protect the financial interests of the European Union and draw public attention to the commitment of the EU institutions to fight fraud and corruption. The present Management Plan is a reflection of our high level of ambition. I am confident that OLAF will continue to demonstrate its unique competence in 2012 and in the years to come.

16 December 2011

[5] COM(2011) 376 final of 24th June 2011

Part 3. General objectives for policy area "fight against fraud"

The importance of gaining and maintaining public trust in the European Union's (EU's) capacity to protect taxpayers' money from fraudsters cannot be overstated, particularly in the present context of budgetary stringency. The Treaty[6] reflects public concern about the protection of the EU's financial interests by providing for the principle of effective and equivalent protection across the Member States and the EU Institutions, bodies, offices and agencies.

The concept of the protection of the financial interests of the EU covers the prevention, detection and investigation of fraud against the EU budget and can extend also to measures to address other serious irregularities.

OLAF is above all an investigation service which contributes to the effective, proportionate and dissuasive character of the measures against fraud and corruption thereby contributing to the preservation of the reputation of the EU institutions and trust in the European project. OLAF also coordinates cooperation between Member States' competent authorities.

OLAF action to protect the financial interests covers the entire expenditure side of the budget. On the revenue side of the budget, OLAF's actions mainly relate to traditional own resources (mainly customs duties). Protection of EU funds goes hand-in-hand with the protection of national funds. On the revenue side of the budget, action to fight smuggling equally benefits the EU and Member States because it protects (national) excise revenue as well as (EU) customs duty. General improvements in ethical standards, reduced corruption and better administration benefit public finance at all levels.

OLAF also plays a prominent role in assisting the Commission services in the implementation of the Anti-Fraud Strategy adopted on 24th June 2011. This Strategy aims at updating and modernising the way fraud against the EU budget is tackled within the Commission with the view to ensuring that the EU budget is managed in line with the principles of sound financial management, including the prevention of, and fight against, fraud.

[6] Article 325, Treaty on the Functioning of the European Union

General objective: To protect the financial interests of the EU and the reputation of its institutions by combating fraud, corruption and any other illegal activities, ensuring that the best use is made of taxpayers' money with the help of:		
1) Investigations and coordination actions		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Number of investigations[7] and coordination cases that have led to recommendations for post-investigative action	2011: 108 investigations and other cases have led to post-investigative action	More than 100
Amount of recoveries[8] in mid-term perspective (as 3 years' moving average)	2011 8.6 : 1 2010 0.87 : 1 2009 3.2 : 1 3 years' average 4.3 : 1	A ratio of 2:1 or above between recoveries as a result of OLAF's investigations and OLAF's administrative and operational budget
Main output in 2012		
- New investigative procedures implemented aimed at streamlining and accelerating OLAF investigations		
2) Contributions to the development of anti-fraud policies		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Strengthening anti-fraud measures in accordance with the Commission's Work Programme (CWP) 2012 and the Commission's Anti-Fraud Strategy (CAFS)	CWP 2011: Commission Communication on the protection of the financial interests of the European Union by criminal law and by administrative investigations[9] and proposals in the Multiannual Financial Framework (MFF) 2014-2020 package (Pericles and Hercule III[10]) CAFS: Standard anti-fraud clauses have been included in the legislative proposals in the context of the MFF	100% of planned output delivered
Main output in 2012		
- Related to CWP: - Timely preparation of the three 2012 legislative initiatives related to the protection of the Union's financial interests: see Specific Objective 5.a - Related to CAFS: Timely implementation of the CAFS objectives by achieving the relevant 2012 actions; see Specific Objective 5.b		

[7] During 2011, 208 investigations and other cases were closed
[8] OLAF applies this as a general indicator to measure the value-added of anti-fraud action; however, OLAF itself has no recovery powers
[9] COM(2011) 293 final of 26/05/2011
[10] COM(2011) 914 final of 19/12/2011 and COM(2011) 910 final of 19/12/2011

Part 4. Specific objectives for "fight against fraud"

4.1.a Investigative and coordination activities

This section sets objectives, indicators and targets for the selection of cases to be opened by OLAF, the conduct of investigations and coordination activities, as well as the implementation of recommendations issued by OLAF as a result of its investigative and coordination activities.

Before opening an investigation, OLAF assesses if the case falls within its competence and establishes the necessary level of suspicion. The decision to open an investigation or not is based on the Investigation Policy Priorities (IPPs) of the Office.

There are five IPPs: (1) proportionality, (2) efficient use of investigative resources, (3) subsidiarity/added value, (4) special policy objectives and (5) financial impact.

For any opening decision, they are all taken into consideration, but none of them is a *conditio sine qua non*.

The IPPs' special policy objectives are determined on the basis of a risk assessment (based also on information from Member States) and taking into account requests from the European Institutions.

OLAF's IPPs for 2012 are annexed to the present management plan.

SPECIFIC OBJECTIVE 1. Ensure the effective implementation of the Investigation Policy Priorities for 2012		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Percentage of investigations opened in line with the investigation policy priorities	New indicator	More than 95 %
Main output in 2012		
- Full implementation of the investigation policy priorities (see also the annex)		

SPECIFIC OBJECTIVE 2. Further improve the efficiency and effectiveness of OLAF's investigations and coordination actions		
1) Speed up the initial assessment of whether a case should be opened		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Average duration of selection phase[11]	2011: 8 months (7 % of the evaluations were completed within 2 months)	2 months in at least 85 % of the cases
Main output in 2012		
- New system for the opening of investigations and coordination cases (in place in February 2012)		

[11] Including both the items that resulted in an investigation or coordination case and those that did not.

2) Keep the clearance rate close to 1		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Clearance rate (number of cases opened/number of cases closed)	2011: 0.86 (178/208)	Close to 1
Main output in 2012		
- Careful monitoring with the help of monthly management statistics		

3) Reduce the duration of investigations and coordination cases		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Duration of investigations and coordination cases[12]	2011: 22.8	2012: 22 months 2013: 21 months 2014: 20 months
Main output in 2012		
- Careful monitoring with the help of monthly management statistics		

4) Monitor the effective implementation of recommendations following the closure of cases		
Result Indicators	*Latest known result*	*Annual Target*
Number of recommendations implemented with results[13] (including results of financial, judicial, as well as disciplinary and administrative action)	New indicator	Results with regard to at least 60 recommendations
Main output in 2012		
- Careful monitoring with the help of monthly management statistics		

4.1.b Investigation support

As of 1st February 2012, a Directorate within OLAF will provide specialised services to OLAF's investigation and coordination activities. Within this Directorate, one unit will monitor the efficiency, effectiveness and quality of the investigative process and support it with the necessary tools. Data-gathering, risk-based auditing, as well as other relevant tools and related technical assistance to OLAF investigative units and competent authorities in the Member States will be provided from within this Directorate. The remaining units will be responsible for legal advice, training and communication linked to the investigations.

SPECIFIC OBJECTIVE 3: Provide the necessary tools and training to support OLAF's investigative activities

[12] Including cases closed during the reporting period and those still open at the end of the reporting period, not including the selection phase
[13] OLAF applies this as a general indicator to measure the value-added of anti-fraud action; however, OLAF itself has no recovery competence

3.a Provide Operational Support		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Number of OLAF investigations opened, following up on information collated within OLAF	2011: 2	Increase the number of investigations opened, following up on information collated within OLAF
3.b Supply Information and Communication Technology (IT) tools		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Implementation of the internal user-oriented priorities identified in the IT Masterplan	The main achievement was the introduction of a new document management system (THOR) that offers many new features compared to the previous (Adonis) system.	100% implementation of related IT activities for 2012
Internal users' degree of satisfaction with IT systems and services	New indicator	Increase user satisfaction by 10 % by 2013 (compared to 2012)
3.c Conduct sufficient training for investigative staff to familiarise themselves with the new working procedures and to maintain a high standard of corporate knowledge		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Percentage of OLAF investigators trained on new investigative procedures	New indicator	98 % by 1st February 2012
Percentage of investigators trained in targeted workshops on specific investigative activities	New indicator	90 % in 2012
Number of investigators that have participated in training sessions tailored to the requirements of fraud investigations	2011: 8 training sessions (on interviewing techniques, report-writing skills, gathering of evidence, and on-the-spot checks) for 60 investigators	At least 55 investigators trained in specialised sessions, according to their individual needs
Main output in 2012		
- Upgrade of text-mining capabilities (IT) in OLAF (by the end of the 1st quarter of 2012) - Survey to measure internal users' degree of satisfaction with IT systems and services - Training sessions on new investigative procedures - Specialised training sessions, including on post-investigative activities - Handbooks on both interviewing techniques and on clear writing to be drawn up with the help of external contractors		

SPECIFIC OBJECTIVE 4: Enhance the quality and effectiveness of the operational activities

4.a Provide quality legal advice to investigators and national authorities		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Legal advice provided within the specified deadline	New indicator	At least 90 % responses within agreed deadlines
Main output in 2012		
- Capacity built up for advice on national law (notably by establishing an internal (OLAF) network, compiling relevant databases and developing relevant external contacts). - An effective system of setting up deadlines for case-related legal advice.		

4.b Provide expertise concerning requests and complaints related to investigative activities		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Timely replies to complaints (Art. 90 Staff Regulations complaints and other complaints)	2011: 100% of replies sent within the set deadlines (7 complaints)	100% responses within the regulatory deadlines
Timely replies to requests from data subjects concerning data protection	2011: 100 % of replies sent within the set deadlines (17 new requests received; 2 are still ongoing).	100 % responses within the regulatory deadlines
Timely replies to complaints to the European Data Protection Supervisor	2011: 100 % of replies sent within the agreed deadlines (2 new cases received in addition to 3 ongoing cases)	At least 90% responses within the deadlines set by or agreed with the EDPS
Timely replies to requests for access to documents under Regulation 1049/2001	70% of replies sent within the deadlines set by Regulation 1049/2001	100% responses within the regulatory time limit
Timely replies to complaints to the Ombudsman	2011: 100% of responses were sent within the agreed deadlines. (14 new cases received[14] in addition to 17 ongoing cases)	At least 90% responses within the deadlines set by or agreed with the Ombudsman
Main output in 2012		
- IT-based centralised, internal monitoring system of pending requests (concerning access to documents, data protection, legal advice, pending court cases, complaints to Ombudsman, complaints under Art. 90 Staff Regulations and other complaints).		

[14] With OLAF as lead service

4.2. Fraud prevention and anti-fraud policy

OLAF deals with all phases of fraud prevention and detection, from the conception of policy, the implementation of existing and new policies, to the reporting on its progress and effectiveness. As of 1st February 2012, colleagues in a single Directorate will prepare new legislation, work with other Commission services to implement an anti-fraud strategy, build contacts with the competent authorities in the EU Member States as well as with counterparts outside the European Union, to support OLAF's investigations and anti-fraud efforts. OLAF's operational budget provides the financial resources necessary for the operation of three programmes: Hercule II, Pericles and the Anti-Fraud Information System (AFIS). In addition to these programmes, a pilot project aims to establish criteria to measure the impact of corruption on public procurement involving EU cohesion policy funds.

SPECIFIC OBJECTIVE 5. Prevent, deter and combat fraud and corruption		
5.a Develop anti-fraud policy and legislation		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Delivery of planned output provided for in the Commission's Work Programme (CWP) 2012	Commission Communication on the protection of the financial interests of the European Union by criminal law and by administrative investigations[15] and proposals in the Multiannual Financial Framework (MFF) 2014-2020 package (Pericles and Hercule III[16])	Timely preparation of proposals for adoption by the Commission in 2012
Main output in 2012		
- Legislative proposal on the protection of the financial interests of the European Union, including by criminal law (CWP: 3rd quarter of 2012) - Legislative proposal reinforcing the protection of the euro against counterfeiting with criminal law sanctions (CWP: 3rd quarter of 2012) - Legislative proposal on mutual assistance between the administrative authorities of the Member States and cooperation between the latter and the Commission to ensure the correct application of the law on customs and agricultural matters (CWP: 4th quarter of 2012)		

5.b Enhance prevention of fraud against EU's financial interests

[15] COM(2011) 293 final of 26/05/2011
[16] COM(2011) 914 final of 19/12/2011 and COM(2011) 910 final of 19/12/2011

Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Delivery of planned output in the implementation of the Commission's Anti-Fraud Strategy (CAFS)	2011: 100% delivery (Standard anti-fraud clause has been included in the legislative proposals adopted in the context of the MFF; dedicated fraud prevention section has been set up on OLAF's intranet site; Fraud Prevention and Detection Network (FPDnet) met twice in 2011).	100% of actions scheduled for 2012 implemented
Percentage of illicit trade in cigarettes as share of total consumption in the EU as a whole	2010: 10 %[17]	Decrease by as much as possible
Main output in 2012		
- Methodology and guidance (including a template) for DGs' anti-fraud strategies (by June 2012) - Contribution to the development of an anti-fraud strategy in the DGs (shared management) (by end 2012) - Revised joint fraud prevention strategy (JFPS) for structural actions and for agriculture, to be adopted at service level by DGs REGIO, AGRI EMPL and MARE in cooperation with OLAF - Set up dedicated fraud prevention section on MyIntracomm, the Commission's intranet website (by end 2012) - Four meetings of the FPDnet - At least 5 meetings of the Advisory Committee for the Coordination of Fraud Prevention (COCOLAF) and its subgroups (on irregularities, statistics and mutual assistance)		
5.c Reduce fraud against the EU's financial interests at the EU's Eastern border		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Delivery of actions included in the Action Plan to Fight Against Smuggling of Cigarettes and Alcohol along the EU's Eastern Border for 2012	2011: Almost all actions foreseen were implemented including the most significant ones (e.g.: JCO Fireblade took place; Operational conference in Bucharest in June 2011; OLAF liaison officer posted in Kiev)	Actions scheduled for 2012 implemented
Percentage of illicit trade in cigarettes as share of total consumption in Eastern Boarder EU-Member States[18]	2010: More than twice as much in countries along the Eastern border as in EU as a whole: 21 % vs. 10 %[19]	Decrease by as much as possible
Main output in 2012		
- Targeted operational actions - Negotiations of taxation and customs provisions with Armenia, Azerbaijan and Georgia - 17th Annual Task Group Cigarettes Conference with special focus on the Eastern Border (October 2012)		
5.d Improve cooperation with stakeholders		

[17] KPMG, Project Star, Report 2010
[18] Bulgaria, Estonia, Finland, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania and Slovakia.
[19] Source : KPMG Project Star

Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Number of Administrative Cooperation Agreements (ACAs) concluded with relevant Member State authorities	A new template was developed in 2011. As the policy was under review, no new ACAs were concluded in 2011.	Finalise at least 3, make progress on 3, in 2012
Percentage of requests for support from Member States answered on irregularity reporting (published as a statistical annex to the Art 325 annual report) Percentage of Member State contributions quality-checked	2011: 100% requests answered 2011: 100% of contributions checked	100% of requests from MSs answered 100% of contributions quality-checked
Fraud-related provisions in EU agreements/regimes with third countries (EU expenditure fraud: financial cooperation provisions; Customs: mutual administrative assistance and "temporary withdrawal of preferences")	2011: EU expenditure: Conclusions of negotiations of financial cooperation chapters of the EU-Ukraine and EU-Moldova Association Agreements. Customs: MAA [20] Protocol and customs anti-fraud clause in DCFTA [21] with Ukraine and in the EPA[22] with West Africa	In 100% of new EU agreements / regimes with third countries
Number of high-level events to foster operational cooperation and capacity-building in countries that are beneficiaries of EU assistance	2011: Annual meeting of the Pilot Group (African Partners) in April 2011	At least 2 events organised by OLAF for countries that are beneficiaries of EU assistance
Number of Administrative Cooperation Agreements (ACAs) concluded with relevant third country authorities and international organisations	2011: Signature of an Administrative Cooperation Arrangement with the World Bank.	Finalise 3 in 2012 Launch negotiations with 4 partners in 2012
Meetings with Anti-Fraud Coordination Service (AFCOS) networks of countries in the enlargement process	2011: 4 bilateral meetings and 1 AFCOS conference	5 bilateral meetings and 1 AFCOS conference
Main output in 2012		
- 2 meetings of the group “irregularities and mutual assistance/agriculture products” regulation (EC) 1848/06 and (EC) 515/97 - Conclusion of Administrative Cooperation Agreements with Kazakh authorities and Ukrainian Customs, UNDP, Council of Europe, World Bank - Information exchange with the World Bank and other international organisations - Negotiations on anti-fraud provisions in EU-Armenia, -Azerbaijan, -Georgia Agreements - Negotiations on anti-fraud provisions into new Overseas Countries and Territories and European Economic Area regimes, and in Free Trade Areas with Egypt, Jordan, Morocco and Tunisia		

[20] Mutual Administrative Assistance
[21] Deep and Comprehensive Free Trade Agreement
[22] Economic Partnership Agreement

5.e Conduct/support joint operations and engage in mutual administrative assistance		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Number of Joint Customs Operations (JCOs) led or supported by OLAF	JCOs in 2011: - 2 JCOs - 2 regional virtual JCOs (OLAF provided logistical and operational support)	Organise and/or support: - 1 JCO - 2 regional virtual JCOs
Implementation of the external user-oriented priorities identified in the IT Masterplan, in particular, use of the Anti-Fraud Information System (AFIS) to provide high-quality information exchange tools (IT): Number of Member States correctly using the Irregularities Management System (IMS) for electronic communication Data available to the Member States via the Anti-Fraud Transit Information System (ATIS) for monitoring sensitive goods	See 2011 achievements in the IT Masterplan Implementation of a new IMS module in 2011 ATIS currently tracks 2.5 million shipments per year	Implementation of related IT activities for 2012 All Member States to use the new system correctly ATIS to track 11 million shipments per year (covering 60% of the total EU shipments in transit[23])
Main output in 2012		
- Impact assessment for the reform of regulation 515/97 and Council Decision 917/2009, including AFIS - Annual report to Council, to EDPS and to Joint Custom supervisory authority on the functioning of AFIS - 3 Mutual Administrative Assistance Committees in the customs area to support policy develoment		

5.f Develop an EU Evaluation Mechanism in the area of Anti-Corruption with a particular focus on identifying and reducing the costs of corruption in Public Procurement involving EU Funds: a pilot project		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Pilot project concluded with criteria established to measure impact of corruption on public procurement involving EU- Cohesion policy funds	New indicator	Timely finalisation by end 2012
Main output in 2012		
- Study, including final report		

[23] Transit shipments constitute 10% of the total commercial flow.

5.g Provide the support necessary for partners to tackle fraud and corruption effectively and equivalently, in particular, through financing programme Hercule II		
• **Manage Hercule II Programme: prevention of, and fight against, fraud**		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Technical assistance offered to national authorities in order to facilitate transnational cooperation and cooperation with OLAF: Number of Member States to participate in the programme for the first time	Law Enforcement Agencies from 14 Member States were supported in 2011.	Law Enforcement Agencies from 4 additional Member States to participate
Training events, seminars and conferences supported by grants[24] : Number of Member States from which applications are submitted Number of participants reached	2011: 9 projects by eligible bodies have been selected. The 9 projects originate from 7 different Member States. A total of 3,369 participants attended the 16 events co-financed by the 2010 call[25].	Implementation of the 9 projects selected for co-financing in 2011[26] Applications submitted from at least 13 Member States for 2012 calls 800 participants expected to attend co-financed events in 2012.
Cooperation with lawyers and other stakeholders in the context of the Network of European Lawyers' Associations (ELA): Number of conferences/seminars Number of publications Number of comparative law studies	Under the 2010 budget: 4 conferences were held in the first part of 2011 (with around 700 participants), as well as one ELA meeting. 2 publications 1 comparative law study	6 conferences / seminars with 400 participants 2 scholarly anti-fraud publications 2 comparative criminal law studies on the protection of EU financial interests
Procurement of access to external databases to support the investigations of OLAF and the Member States: Number of procured databases	2011: 9 databases provided;	Procure 8 relevant databases:

[24] maximum 80% co-financed by OLAF
[25] Between 1st June 2010 and 31st May 2011
[26] To be implemented between 1st September 2011 and August 2012

		renew existing databases and acquire new databases depending on information needs.
Number of contracts concluded on time	100% of contracts on time, (for one database, the procurement procedure was still ongoing at the completion of the MP).	100% of contracts concluded on time
Main output in 2012		
- Hercule II financing decision for 2012 (to be adopted by the College early 2012) - Strategy prepared by OLAF on the implementation of HERCULE II following consultation of Member States and other stakeholders (end of 2012) - Hercule III proposal adopted by the Commission as part of MFF package (anticipated in December 2011; to be negotiated by the co-legislators during 2012)		

5.h Provide the support necessary for partners to protect the euro effectively and similarly, in particular, through the Pericles financing programme		
• **Protect the euro against counterfeiting**		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Degree of classification of euro coins and communication to Coin National Analysis Centres (CNACs)	100%	100% classified and communicated to the CNACs in 2012
• **Manage Pericles programme: training, exchange and assistance for the protection of the euro against counterfeiting**		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Degree of commitment of the budget	100 %	Over 80%
Number of projects financed	15 projects financed in 2011	At least 12 projects
Number of actions in high-risk areas	5 in 2011	Launch 6 actions in high-risk areas
Percentage of stakeholders filling in the evaluation form	95% in 2011	At least 70% of stakeholders fill in the evaluation form
Degree of satisfaction measured by evaluation forms	90% in 2011	At least 70% of participants expressing “good” and above judgments
Main output in 2012		
- Proposal for a Directive on the protection of the Euro against counterfeiting with criminal sanctions (CWP item) - Annual Report on the protection of Euro coins 2011 (May 2012) - 3 Euro Counterfeiting Experts Group (ECEG) meetings - 4 Counterfeit Coin Experts Group (CCEG)/European Technical and Scientific Centre (ETSC) work team meetings - Annual update of the Pericles Strategy Paper (before end of 2012)		

Part 5. Specific objectives for horizontal activities

Internal and external communication

OBJECTIVE: Enhance awareness and understanding of OLAF's role in fighting fraud and corruption, through establishing an effective external and internal communication strategy		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Steady information to OLAF staff : Number of events Number of articles on Intranet Number of weekly newsflashes	2011: 4 events 385 articles 40 weekly newsflashes were published	 4 events at least 1 article per day 50 weekly newsflashes
Timely and quality replies to information requests from citizens	New indicator	95% of queries answered within two weeks
Timely and quality replies to the press	New indicator	80% within 24 hours
Number of articles on OLAF	2011: 381 articles	keep high number of articles (>300)
Main output in 2012		
- New graphic charter - New OLAF website		

Human resource management

OBJECTIVE: Recruit, train, assess, motivate and retain highly-qualified staff to ensure that OLAF operates effectively and efficiently		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Limited average vacancy rate of available posts	Average vacancy rate of available posts is 7.2%.	The proportion of posts being vacant equals the Commission average (5.3 % at the end of 2011) by the end of 2012
Number of women at senior management, middle management and AD non-management levels	2011: 0 % at senior management level, 20% at middle management level and 33% at non-management AD level.	The Commission targets for representation of women in AD category for 2010-2014: 25% for senior management, 30 % for middle management and 43% for AD non-management
Rate of absenteeism	Rate of absenteeism in 2011: 4.13%.	Absenteeism for OLAF staff reduced to below the

		Commission average (2.9%)
Average number of training days per staff	2011: 6 training days	The Commission-wide target is 10 training days/year
Specialised external training	2011: 36% of training budget	25% of training budget
Main output in 2012		
- Implementation of the reorganisation planned for the 1st February 2012.		

Document management

OBJECTIVE: Put in place and maintain an effective document management system so that any document connected with OLAF's official functions can be electronically filed, stored and retrieved at any time irrespective of its original form and the document management system in place		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Filing rate of registered documents	97%	99%
Main output in 2012		
- Adaptation of systems and processes to the new OLAF structure		

Internal Audit

OBJECTIVE: Assess the compliance, efficiency and effectiveness of the control system in place by assisting the Director General and management in controlling risks and monitoring compliance; providing an independent and objective opinion on the quality of management and internal control system; and making recommendations in order to improve the efficiency and effectiveness of operations and to ensure a cost-efficient use of resources		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Degree of implementation of the IAC annual work plan	90%	100 %
Level of acceptance by the auditees of the "critical", "very important" or "important" audit recommendations issued by the IAC	New indicator	target: >80%
Percentage of accepted audit recommendations implemented	New indicator	target: >90%
Main output in 2012		
- Recruitment of new IAC - Implementation of the Audit Planning 2012 - Updated procedures in order to provide action to mitigate the recommendations in the Quality Review 2011		

Internal control and risk management

OBJECTIVE: Implement, maintain and report on an effective and reliable internal control system so that: **- Reasonable assurance can be given that resources assigned are used according to the principles of sound financial management;** **- Risk of errors in operations is minimised and,** **- The control procedures put in place give the necessary guarantees concerning the legality and regularity of underlying transactions**		
Result Indicators	*Latest known result*	*Target*
Percentage of internal audit recommendations overdue for more than 12 months	0 %	0 %
Degree of implementation of mitigating measures for critical risks	75%	100%
Main output in 2012		
- Managers and relevant staff are trained on internal control		

Annex

Investigation Policy Priorities (IPP)

The Investigation Policy Priorities (IPPs) are used by OLAF to decide on the opening of investigations. These priorities come into play after the competence of OLAF and the necessary level of suspicions have been established.

The five policy priorities are: proportionality, efficient use of investigative resources, subsidiarity/added value, special policy objectives and financial impact.

The five policy priorities will all be taken into consideration in order to decide whether or not to open an investigation. No single policy priority will operate as a *conditio sine qua non*.

The Unit charged with the selection of cases will check whether the facts meet the five criteria and propose the opening of an investigation, whenever the IPP are considered to be fulfilled.

Proportionality

OLAF should focus on cases where it can expect a fair return for its efforts. The expected results need to be balanced against the human and material resources that will be needed to bring a case to a successful conclusion.

This entails formulating a reasonable forecast of the manpower required and other foreseeable costs (e.g. due to missions) in connection with the investigation while also taking into account:

– Likelihood of financial recovery;

– Likelihood of prosecution - for example, whether there is sufficient time to investigate before time-barring.

– Possible high deterrent value: for example action is taken in a high value area where little action has been taken before.

Efficient use of investigative resources

An efficient use of resources means inter alia that once opened, investigations should be dealt expeditiously.

This will entail checking whether:

– The workload of the relevant Unit will permit to begin investigative activities soon after the case has been opened

– The workload of the relevant unit will permit to carry out work continuously as required by Regulation 1073/99

– Investigations underway and whose priority is higher are not slowed down

– Expertise required in order to carry out the investigation is available (language/sectoral/technical/legal knowledge).

Subsidiarity/added value

OLAF will prioritise cases where it is the only authority with competence in a specific situation or when it can clearly add value to the actions of others.

This will entail checking whether:

– OLAF has sole competence (in certain matters in relation to EU staff) or whether there is an identifiable authority that can act

– One or several authorities have requested the assistance of OLAF in a complex case and OLAF is therefore in a position to add value

– An OLAF investigation could add value in terms of recovery, prosecution or deterrence to the control activities already carried out by other EU or national bodies.

Special policy objectives for 2012

OLAF will prioritise investigations on relevant sectors and/or geographical areas decided by the Director-General, and based on concerns/priorities expressed by the European Institutions and on the outcome of OLAF's own risk analyses, based also on information from Member States.

Priorities will be updated, at regular intervals, in the Management Plan.

For 2012, they will be:

– Double funding in external aid.

– Smuggling of cigarettes and alcohol along the EU eastern border.

– Cohesion funds.

– Pre-accession funds in current accession and candidate countries.

– Suspected corruption or links to organised crime.

Financial impact for 2012

This indicator comes into consideration only when there are resources at risk because of the alleged frauds.

The level of EU Resources at risk is a relevant indicator of the seriousness of fraud. Sectoral financial parameters for the opening of investigations guarantee OLAF’s commitment to focus on the more serious cases.

This will entail checking whether

– In the Customs sector, the likely financial impact is over €1 million (estimated illegal diminution of the resources).

– In the Agriculture sectors the likely financial impact is above €100,000 for SAPARD and above €250,000 for Agriculture (estimated misappropriation or wrongful retention of funds).

– In the Structural Funds, €500 000 in the European Social Fund and Cohesion Fund, and €1Million in ERDF (estimated misappropriation or wrongful retention of funds).

– In the external aid and centralised expenditure sectors, €50,000 (estimated misappropriation or wrongful retention of funds).

– In the EU staff sector, €10,000 (estimated misappropriation or wrongful retention of funds).

[NL]

RAPPORT

financiële fraude EU

IFUD of Human Rights

21 maart 2012

VIVIANE REDING
VICE-PRESIDENT OF THE EUROPEAN COMMISSION
JUSTICE, FUNDAMENTAL RIGHTS AND CITIZENSHIP

RUE DE LA LOI, 200
B-1049 BRUSSELS
TEL. (+32-2) 298 16 00

Brussels, 21 June 2010
D(2010)1036

Dear President, dear José Manuel

I would like to inform you of a number of reforms I have introduced and which should help to improve the Commission's communication. As a start, since you have entrusted me with the responsibility for communication, I have reorganised DG COMM to better equip it for its task to provide a service to the College and all DGs for their communication activities.

Following a discussion with the Spokesperson's Service on the most pressing operational communication needs, the following improvements in the service provided by DG COMM have been introduced during the first five months of this Commission:

1. Earlier and easier information on the press

Press clippings, as well as summaries of audiovisual media, are now available every morning at 08.45hrs for SPP and cabinets, both on-line (Newsroom on MyIntracomm) and on paper, in time to allow for early decisions on "Lines to Take". It is now also possible for Commission officials to call up press clippings digitally by country and by subject.

2. Teleprompting

Teleprompters have now been installed in the press room and are presently being tested. They should facilitate and professionalise the delivery of speeches and detailed press conferences by Commissioners and Spokespeople.

3. A team of speechwriters

A dedicated team of 4 speechwriters has been created in DG COMM, who will work with your own speechwriters and those in the DGs, to draft master speeches for Commissioners and senior level civil servants on cross cutting issues, such as the Europe 2020 strategy, the financial crisis, the Lisbon Treaty or the EU's Consumer Policy.

4. Transcripts of Press conferences

After having tested electronic transcription of press conferences and finding out that it was not successful, DG COMM will launch a tender procedure for a professional transcript service, which should be operational in early 2011. This service will ensure written transcripts of important press conferences and statements very shortly after their delivery in the language in which they were made.

Mr José Manuel Barroso
President of the European Commission
BERL 13/057

5. Websites of the President and Commissioners

A dedicated team of 8 persons has been set up in DG COMM to keep your website and that of fellow Commissioners up-to-date in real time (following the best practice already installed by me at DG INFSO during the previous mandate). The team foresees a permanence ensuring a 24 hour service. Furthermore, the websites of all Commissioners are now harmonised following a common template developed by DG COMM.

6. SMS service

DG COMM has developed an SMS sender web application (http://s-comm-iss-p1:8001/smssender/) which can now be used by the Spokesperson's Service to inform journalists expediently of important developments.

7. A dedicated EbS crew for the President

DG COMM will recruit 2 EbS producers who will in future travel with you, on request, and who will direct local EbS crews. Given the requirements of the recruitment procedure (call for tender); this service will be operational as from spring 2011. In the meantime, a trial/preparatory phase will be launched for a number of missions. On request, an internal "Producer" can accompany you on some of your missions (subject to mission budget availability). 2 clips editors will be in post soon to strengthen your video production. Of course, this service could be extended to important and media-sensitive missions by other Commissioners (e.g. a mission by Olli Rehn to Athens in the next few weeks).

8. Enable journalists to travel with the President or Commissioners to important meetings abroad

Before the summer, I intend to submit to the College a financing decision and operational guidelines to enable the Commission to take in charge some of the costs of journalists travelling with you or fellow Commissioners to important meetings abroad. The new system is expected to be operational in October.

9. A dedicated photographer for the President on permanent call

The photographers' service will be strengthened with the recruitment of 2 more photographers to ensure a 24 hour service for you. They will be operational very soon if they are attached to your Cabinet, otherwise a longer delay (call for tender) will be needed to recruit them (spring 2011).

10. Monitoring of blogs and social networking sites and instant rebuttal

Automated blog monitoring is now available via the new EMM "European blog monitoring" tool on the MyIntracomm News Portal. Users can subscribe to email alerts based on key words. Fast and effective rebuttal is organised by the SPP with the help of the responsible services. In addition, I have asked DG COMM to set up a network of 10-15 social media experts across the Commission to ensure a targeted use of social media (such as Facebook or Twitter) for the Commission's communication purposes.

11. Graphic designers for backdrops, logos, press packages or power point presentations for important President initiatives/Commission decisions

The team of graphic designers in DG COMM will be strengthened to include 3 persons. The new team will be operational from September. They will help with the professional presentation of important Commission policy messages (such as Europe 2020).

12. Streamlining of logos

I have asked DG COMM to streamline the multitude of logos currently used by Commission services. This will lead to a set of guidelines for all services before summer. The use of the European flag together with the existing logos will become the rule.

13. Branding

DG COMM will launch before the summer a more fully fledged branding operation for the Commission to strengthen and streamline our corporate image on the basis of the European flag.

14. Streamlining of networks

On my request, DG COMM is working on the streamlining of the multitude of Commission networks. It has started with a harmonisation of their visual identity. A next step will be to bring them together under one "umbrella", to create a single entry port for citizens requesting information about the EU, as proposed in the 2008 Lamassoure report. I intend to launch this single entry port in October on the occasion of the adoption by the College of the Citizenship Report which you called for in your policy guidelines last year.

The aforementioned actions should constitute a first but certainly not the last step towards improving the communication efforts of the Commission. If you allow me, I would be prepared to make a 10 minute presentation at the College seminar in September to illustrate to colleagues how they can make best use of the communication tools now available under the reformed system and to ask them about their ideas for further developing and strengthening the service-oriented nature of DG COMM for the whole Commission.

Yours

Cc: *J. Laitenberger, C. Day, C. Sørensen, F. Le Bail, K. Doens, P. Ahrenkilde Hansen, S. Bouygues*

AANTEKENEN

TO:EUROPEAN ANTI-FRAUD OFFICE OLAF,

(european commission)

directorate general

Dr. Giovanni Kessler

RUE JOSEPH II, 30

1000,BRUSSELS

BELGIUM

[NL]

FINANCIËLE FRAUDE

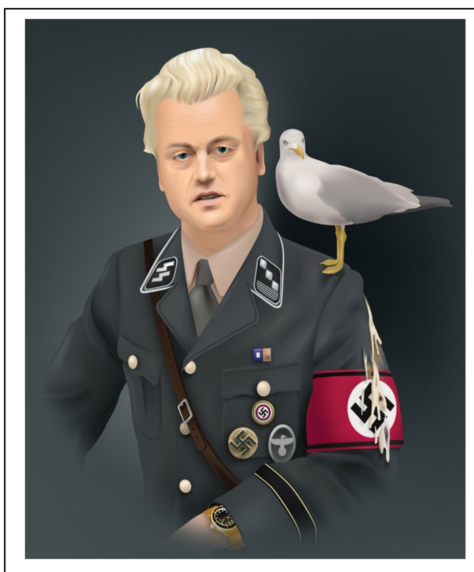
Artikelen; 325 / 83 en 85 VWEU

Mierlo,21 maart 2012

Geachte Zeer Geleerde directeur-generaal Dr. Kessler,

Ik verzoek U voortvarend aan de slag te gaan met de door mij hier aangeboden stukken waarin melding is gedaan van fraude in de Europese Unie.Voortvarendheid is gewenst in

deze tijd waarin de lidstaten gedwongen zijn om draconische maatregelen te nemen op de balans om de Europese begroting,met harde offers opgelegd aan de onderdanen van deUnie.Omdat deze strafbare feiten niet door de beugel kunnen verzoek ik U aanvullend hiervan schriftelijk aangifte te doen bij de Strafrechter in Brussel,België. Vandaag 21 maart door de Verenigde Naties uitgeroepen tot Internationale dag tegen racisme en discriminatie,door de Europese Commissie aangewend als het ultieme propagandamiddel om het eigen blazoen op te poetsen.De Europese Commissie gebruikt deze dag voor het toedekken van racistische en xenofobe gedragingen die in alle lidstaten van de EU strafbaar zijn.Het is strafbaar en het is een schending van de waarden van de Unie.Bovendien is er sprake van fraude door oneigenlijk gebruik van Europese financiële middelen,(belastinggeld van de burgers van de lidstaten).De Europese Commissie heeft een voorbeeldfunctie en toezichthoudende taak.Wanneer sprake is van toezichtsfalen moedigt het kopieergedrag aan.Er circuleren op het internet inmiddels afbeeldigen van de Nederlandse politicus Geert Wilders in vol ornaat in SS-uniform.Het wordt van kwaad tot erger! Ambassadeurs uit tien EU-Lidstaten zonden onlangs vorige maand een gezamelijke brief aan de fractievoorzitters van alle politieke partijen in de Tweede Kamer der Staten Generaal van Lidstaat Nederland met vragen over naleving van de Uniewaarden i.v.m. discriminatoir gedrag meldpunt midden- en Oost-Europeanen.Zorg er dus voor dat deze grensvervaging niet tot normvervaging leidt.Mede daarom is terughoudendheid niet op zijn plaats en is adequaat onderzoek en optreden nodig.

(afbeelding Geert Wilders bron: fransmuthert.wordpress.com)

(afbeelding Europese vlag met hakenkruis bron: nieuwsbreker.punt.nl)

[nationaal niveau jurisprudentie Nazi symboliek: Hoge Raad der Nederlanden LJN BJ6941]

[resolutie over bestrijding van anti-semitisme in de 21st eeuw]

Artt;11-13-15-16.(Giovanni Kessler was lid van de Italiaanse delegatie van de OVSE Parlementaire Assemblee 2003,vice-president Parlementaire Assemblee OVSE). Verklaring van Rotterdam 2003,OVSE Parlementaire Assemblee,de aangenomen resoluties.De algemene doelstelling van de Europese Commissie,(uitgangspunten en prioriteiten fraudebestrijding),COM-2011-376_final.De strategie van de commissie is verbeteren van preventie en detectie.Artikel 325 van het EG-Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) samen met artikelen 83 en 85 bepalen dat de commissie en de lidstaten,fraude en andere onwettige strafbare activiteiten waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad op gemeenschappelijke basis bestrijden.Ter voorkoming en opsporing van fraude is aldus een gezamenlijk belang."Het geld van de Europese belastingbetaler moet zo goed mogelijk worden besteed",(IP-11-321).

"waarden en normen in Unie-Verdragen appelleren aan verantwoordelijk handelen".

De Europese Unie draagt de kernwaarde van democratie uit d.m.v. peperdure propaganda.Het europese systeem beschermt niet de mensenrechten maar promoot alleen mensenrechten.Mensenrechtenverdragen geven dus niet de garantie.De Europese Unie besteedt 2,4 biljoen euro per jaar –gemiddeld- aan promotiemateriaal:brochures,films,onderzoeken die worden gebruikt om de publieke opinie te manipuleren.Dit alles onder het mom van het verstrekken van informatie.Het blijkt geen neutrale eerlijke informatie maar een strategisch ontworpen rookgordijn. *.(rapporten en boekjes zien er zó indrukwekkend en echt uit,dat ze voor de normale burger bijna niet te onderscheiden zijn van "echt of vals).*

PROGRAMMA "Europa voor de Burger", 2007-2013 door de Europese Commissie.

De Europese Commissie,het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie zijn gezamenlijk overeengekomen het programma "Europa voor de Burger" vast te stellen en subsidie te verstrekken teneinde een wettelijk kader tot stand te brengen voor ondersteuning van diverse activiteiten en organisaties die een "actief Europees burgerschap", dat wil zeggen een betrokkenheid van burgers en maatschappelijke organisaties bij het proces van Europese integratie,bevorderen.De begunstigden dienen de bijdrage van de Europese Unie duidelijk te vermelden in al hun publicaties of in samenhang met activiteiten waarvoor de subsidie is gebruikt.Het is niet aan te raden om over "schuinsmarscheerders en scheve schaatsrijders van de Europese Commissie" te schrijven,en van actieve participatie deelname van de burgers op alle niveaus is geen sprake.Om minderbedeelden van deelname te weren is een financiële drempel ingebouwd. De door Europese Unie gefinancierde deelnemers moeten pro-Europees zijn en de inbreng EU-vlag gericht.De begunstigden dienen de naam en het logo van de Europese Unie,de Europese Commissie en het programma "Europa voor de Burger" op te nemen in/op al hun publicaties,posters,progamma's en andere producten die in het kader van het gecofinancierde project tot stand zijn gebracht."Europa voor de Burger" is niets anders dan belastinggeld verslindende zwendel louter bedoeld om de burger van de Unie

voor de europese propagandakar te spannen voor eigen glorie,om ze daarna in de Europese Unie opgelegde financiële dwangbuis te stoppen.Achter het Europese rookgordijn manifesteert zich een voor de EU-onderdanen verborgen overkoepelende misdaad die het

gevolg is van het kruispunt en relaties tussen het beleid en de praktijken van de EU en de lidstaten,en die van corporaties. “state-corporate crime”.Het faciliteren of vergoelijken van de schade aangericht aan de europese samenleving,en waar corporaties onder het oog van de EU en de lidstaten ongestraft zich kunnen inlaten met illegale praktijken. “state-gefaciliteerd corporate crime” en state-geïnitieerde crimes”.Statuut van de EU-ambtenaren “melden van misstanden”: *Het is in het belang van de instelling en haar personeel,maar bovenal ook in het belang van de Unie,en de burgers voor wie Zij werken.Sinds 1999 zijn alle ambtenaren verplicht om vermeende ernstige misstanden te melden bij hun hiërarchieke meerdere,bij de secretaris-generaal van hun instelling of rechtsstreeks bij het Europees Bureau voor Fraudebestrijding (OLAF).*Volgens Artikel 22a “Statuut Europese Ambtenaren”/“Staff Regulations of Officials of the European

Communities”,zijn alle ambtenaren van de europese instellingen,met inbegrip van het personeel van de europese ombudsman,gehouden zijn hun meerderen of OLAF in kennis te stellen van mogelijk strafbare feiten en/of illegale activiteiten waardoor de belangen van de Europese Unie worden geschaad.(onder ambtsmisdrijven en ambtsovertredingen worden hier begrepen strafbare feiten begaan onder eene der verzwarende omstandigheden door lidstaat Nederland,waar Hij/Zij kennis neemt in de uitoefening van het ambt bij ‘n europese instelling, die nadat enig misdrijf is gepleegd,met het oogmerk om het te bedekken of de nasporing of vervolging te beletten of te bemoeilijken,verbergt of aan het onderzoek van OLAF of van Justitie onttrekt).In juridische termen het medeplegen aan het verspreiden van racistisch en xenofobisch materiaal via internettransmissies toegankelijk voor het grote publiek,waarbij de racistische en xenofobische delicten extra als een verzwarende omstandigheid worden beschouwd.Het systeem is een protectionistisch misdaadsyndicaat voor industriële en commerciële doeleinden.”militair-industrieel complex”: een groep aan elkaar verwante economische activiteiten,waaronder gerekend de wapenindustrie en farmaceutische industrie etc.De Europese Unie en Haar lidstaten worden achter de schermen gerund door lobbyisten van multinationals en grootkapitaal.Dit is dan de ontmaskering van het “Europese Unie” voor de europese burger.De veelheid aan initiatieven die specifiek gericht zijn op kinderen en jongeren mensen zijn zeer dubieus,en bieden flagrante voorbeelden van EU-propaganda,(artikelen dailymail.co.uk).*De peperdure gebouwen in Brussel en Straatsburg stralen een zonnige en zorgloze sfeer uit.Maar achter de indrukwekkende facade van al deze pracht en praal schuilt een lugubere wereld van list en bedrog.*Met het nieuwe bezoekerscentrum (in feite een propaganda-centrum voor eigen ego) “parlamentarium” ondergebracht in het Europees Parlement in Brussel, heeft de EU ook nog een zeer geavanceerd netwerk van informatiepunten,anti-racisme,mensenrechten,milieu en educatie

over de holocaust ter eigen voordeel.(nabootsing van de werkelijkheid met behulp van een model van die werkelijkheid).Een netwerk van pseudo-instellingen en stichtingen geketend door EU-subsidies waaronder ook te rekenen Fundamental Rights Agency FRA, die de burgers van de europese unie “rijkelijk” van niet-objectieve rapporten en informatie moeten voorzien.Is het “Huis van de Europese geschiedenis” in Brussel nog wel nodig 56 miljoen euro van de belastingbetaler,als plaats van herinnering waar de Europese gedachte verder kan gedijen? Niet alleen de gebouwen zelf die veel “belastingbetaler geld” opslorpen ,ook het maandelijks “verhuiscircus” van het Europees Parlement van Straatsburg naar Brussel van half miljard euro per jaar. (kosten 180 miljoen als op één plaats vergaderd zou worden).De Europese begroting voor 2012 zit nu al met een tekort van 11 miljard euro,(Lewandowski).

Men ziet het ook terug in de buitenlandse activiteiten van de EU ten aanzien van o.a. Israel niet naleving van internationale mensennormen,en waarbij het de EU kennelijk is te doen om de handelsbetrekkingen en niet die van de mensenrechten,(brief Finkelstein-Barroso,kenmerk:EU-Israel Association Council).Norman Finkelstein vaak weggehoond in de media om zijn kritiek,en zeker in joodse kring.

Een betreurenswaardige censuur is nu de standaardpraktijk geworden –zonder zich ook maar enigszins over de inhoud van de klacht te bekommeren- door een netwerk van corrupte medeplichtigen.*De echte ingewijde corrupte EU-ambtenaar is zwijgzaam en werkt zonder morele maatstaven,is loyaal aan de superieuren en voert de taken uit zonder te morren.Stelt zeker geen vragen wanneer sprake zou kunnen zijn van fraude of van een misdrijf wat nadeling is voor de naam van zijn baas,(uitzonderingen daargelaten de nog integere ambtenaren van de Europese Unie).*Dit alles om de werkelijkheid af te schermen en het polijsten van het imago van Barroso, die zich ondertussen (onder advies van Reding) heeft laten voorzien van een (extra) leger journalisten in de media.In de buitenring van het corrupte ambtenarenapparaat werken de commissieambtenaren hiërarchisch hoger in de rangorde, die de portiersposten bekleden om Barroso –en het kringetje van vertrouwelingen rond Barroso die de sleutelposten bekleden- uit de wind te houden voor alle kritiek wat werkt als een filter.Dan is er nog de groep ambtenaren (die denkt van zichzelf) niet bewust corrupt te zijn, maar werkt volgens blinde gehoorzaamheid.Dat kan echter geen argument zijn zich op dit punt te kunnen disculperen,(lees Staff Regulations of Officials of the European Communities, Article 22a).

EU-klokkenluiders krijgen te maken met gruwelijke afscheepmechanismen.(Declaratie van Academische Vrijheid).

Het doorbreken van de hiërarchische lijn in een organisatie als die van de Europese Commissie kan problemen opleveren.EU-ambtenaar Paul van Buitenen (financiële controledienst DG-20),die eind 1998 fraude bij de Europese Commissie naar buiten bracht,(al in 1997 meldde van Buitenen vergeefs fraude bij de Europese antifraudedienst Uclaf,maar die deed er niets mee).In oktober 1998 vraagt het Europees Parlement de oprichting van een

onafhankelijke fraudebestrijdingsdienst (OLAF). Door van Buitenens toedoen moest de Europese Commissie onder leiding van Jacques Santer aftreden,(van Buitenen werd door de commissie onder druk gezet en op non-actief gesteld).

KLOKKENLUIDERS KRIJGEN TE MAKEN MET

- afschilderen als onbelangrijk
- vertragingsmanoeuveres
- heimelijke manipulaties
- bannen en isoleren
- verdachtmaken en demoniseren
- beledigende etiketten
- ongecontroleerde beschuldigingen
- zwartmakerij
- bewust negeren van bewijsmateriaal
- bewust verkeerd interpreteren van feiten
- bewust verdraaien van feiten
- collusie
- cliëntelisme
- corruptie
- fraude
- zwijgcultuur
- misdaad
- criminele organisatie
- EU-belastingbetaler gesteund Orwelliaans propagandanetwerk
- vervalsen en bewust laten verdwijnen bewijsmateriaal

- degraderen functie,het dreigen met overplaatsing of ontslag
- extreme en onuitvoerbare eisen gaan stellen
- ontnemen fundamentele rechten
- strategie financieel te gronde richten tegenstander
- doelbewust structureel negeren Europese en Internationale Verdragen

Geleidelijk aan worden de contouren zichtbaar hoe de commissie hoofdzakelijk gedicteerd wordt door Barroso en het klein bevoorrecht groepje rond Barroso. Hoe Barroso zich schuldig maakt aan grootspraak en het verspreiden van leugens met imitatietoespraken over anti-racisme in de gehele Europese Unie.

PORTUGAL

Barroso benoemd tot voorzitter van de Europese Commissie.

Voormalig premier Balkenende van Nederland noemde het destijds zeer belangrijk dat premier Barroso van Portugal unaniem werd verkozen voor de functie van voorzitter van de Europese Commissie.Barroso was volgens Balkenende een echte Europeaan,die communicatief ook er goed zou zijn en daadkrachtig bestuur had getoond.Barroso van 2002 tot en met 2004 premier van Portugal en verwikkeld in een corruptieschandaal en met onderzeeërs tijdens kabinet Barroso,met 34 miljoen euro schade destijds voor de Portugese belastingbetaler.In de tijd waarin Portugal is gedwongen om draconische maatregelen te nemen op de balans om de staatsbegroting,met harde offers opgelegd aan het Portugese volk.[opblazen van de prijs,wanbeheer overheidsfondsen,overtreding interne Europese markt,fraude en omkoping,belastingontduiking met een netwerk van valse contracten inclusief witwassen van geld].Er zou sprake zijn van schending gemeenschapsrecht artikel 346 VWEU.

“ellendige paternalisten”

Niet alleen bezondigde Griekenland zich aan creatief boekhouden met weglaten van de kosten van defensie op de begroting.Ook de organisatie van een prestegeproject als de Olympische Spelen in Griekenland 2004 kostte veel meer dan verwacht.Aanvankelijk werd 4,6 miljard euro begroot,het eindbedrag kwam te liggen boven de 7 miljard euro.De financiële swaps-koehandel met de slimme bankiers van de Amerikaanse investment bank Goldman Sachs en de Griekse overheid “cross currency swaps” koste de Griekse overheid bergen geld,terwijl bezuinigingen de Griekse onderklasse thans hard treffen.De politieke top samen met de bankiers-elite zijn een stelletje ellendige paternalisten dat de hand aan het eigen vaderland

slaat en daarna aan het volk! Dit is dan het succes van een vrijbuiterstroep die de begane roof kan rechtvaardigen.Mensenrechtenrapportage 2009,(ministerie van buitenlandse zaken Lidstaat Nederland).

(rapportage over de uitvoering van de mensenrechtenstrategie "naar een menswaardig bestaan")

De mensenrechtenstrategie "naar een menswaardig bestaan" zet uiteen hoe Nederland beoogt de rechten van mensen wereldwijd te verbeteren.Staatssecretaris Paul de Krom SZW wil mensen uit de bijstand aan het werk zetten dat is de plicht van de overheid.Nederland moet bezuinigen.Het gaat echter om de wijze hoe dat moet gebeuren.De uitvoeringsinstellingen dienen maatwerk te leveren door in elke situatie en geval goed te kijken welk probleem aan de orde is door niet alles in medische termen te gieten.Maar die instellingen (UWV en de gemeenten) kunnen pas maatwerk bieden als de centrale overheid ze die ruimte geeft om dat te kunnen doen.Er wordt heel snel gedreigd met strafkortingen en zelfs met stopzetting van de uitkering.Waarbij het respecteren van de menselijke waardigheid als grondslag voor klassieke grondrechten in geding kan zijn.Wanneer sociale grondrechten conflicteren met klassieke grondrechten, klassiek grondrecht absolute voorrang geniet.Deze rechten leggen (in beginsel) de overheid een onthoudingsplicht op.De overheid dient deze fundamentele rechten te waarborgen/garanderen bij de uitvoering van de zorgverplichting telkenmale wanneer de overheid een overheidsmaatregel effectueert en tijdens het gehele traject.

[op grond van artikel 1 EVRM verzekeren de Verdragssluitende Partijen aan een ieder,die tot hun rechtsmacht behoort,de rechten en vrijheden welke zijn vastgesteld in de eerste titel van het Verdrag.Het gaat daarbij om de bescherming van de mensenlijke waardigheid.De bescherming,de verplichting tot de verzekering van de verdragsrechten,rust in de eerste plaats op de Verdragsstaten zelf.Zij moeten zelf de naleving van de bepalingen (doen) garanderen.Handelen in de lijn met deze uitgangspunten behelst het respecteren van de menselijke waardigheid als grondslag voor klassieke grondrechten.Bij klassieke grondrechten moet de overheid zelf zich passief opstellen.De burger kan klassieke grondrechten bij de rechter afdwingen.Bij sociale grondrechten moet de overheid actief optreden om de grondrechten waar te maken.]

Grondige hervorming aan de onderkant van de arbeidsmarkt "werkplicht voor iedereen" staatssecretaris de Krom Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft hierop het nieuwe Wetsvoorstel bij Tweede Kamer ingediend,de bedoeling is dat de Wet in werking treedt per 1 januari 2013.In het "Handvest van de Europese Grondrechten" is uitdrukkelijk en ondubbelzinnig onderscheid gemaakt tussen dwangarbeid en verplichte arbeid.*"niemand mag gedwongen worden dwangarbeid of verplichte arbeid te verrichten.*De Europese Unie als hoedster van de verdragen..Het Handvest verzekert dat alle instellingen van de Unie deze grondrechten zullen respecteren en dat de voorwaarden van het Gemeenschapsrecht moeten worden gerespecteerd.Geen van de bepalingen van het Handvest mag worden uitgelegd als

zou zij het recht inhouden enige activiteit te ontplooien of enige daad te verrichten met als doel de in het Handvest erkende rechten of vrijheden teniet te doen of de rechten en vrijheden verdergaand te beperken dan door het Handvest is toegestaan.Het Verdrag van Lissabon is in 2007 in de plaats gekomen van het Verdrag van Nice.Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon is het Handvest Grondrechten van de Unie primaire,bindende EU-wetgeving geworden.Het Hof van Justitie in de Europese Unie zal Haar uitspraken voortaan aan het Handvest kunnen toetsen.

Door in de sociale voorzieningen te snijden,de situatie en de kansen op de arbeidsmarkt beter voor te stellen dan die in werkelijkheid is en vervolgens het beleidzorgvuldig daarop af te stemmen.

Offshoring vindt al tientalen jaren plaats in Nederland.Met name veel productiewerk,zoals in de textielsector,verwenen de afgelopen decenia naar het buitenland.Eerst werd alleen laagopgeleid werk geoffshored,tegenwoordig ook hoogopgeleid werk.Multinationals verplaatsen met name IT en administratieve functies naar opkomende en lagelonenlanden.Offshoring is vernietigend voor de eigen arbeidsmarkt.Staatssecretaris SZW Paul de Krom de man van het nieuwe “kunstmatig”systeem voor de werkgelegenheid van de onderkant,en Minister SZW Henk Kamp de man die de onderkant van Nederland “verplicht” de kassen wil injagen.Door inzet van sanctie-instrumenten (speciaal   de doelgroep “chronisch zieken en mensen met een arbeidshandicap”) zal de maatregel niet tot het beoogde effect leiden,maar bij de specifieke doelgroep stressproblemen en angststoornissen bezorgen,(rapport arbeidsongeschiktheid,ziekte en letsel H.M.Walker).De groep ervaart de maatregel immers als niet vrijwillig,omdat daarna een dwingende keuze volgt zien de mensen het vrij snel niet meer zitten, en komen hierdoor in ernstige psychische problemen.Steeds meer mensen gaan roken of alcohol/drugs gebruiken en geraken in de situatie waar ze om medicijnen zullen vragen.*In tijden van economische crisis waar de farmaceutische industrie groeit en steeds winstgevender wordt,verzaken zij hun functie en taakstelling en plegen zij in feite roofbouw in hun omgeving.Speciaal de machtige syndicale machtsmonopolies brengen het publiek grote schade toe,Farma Imperialisme,IFUD of Human Rights 2010)De farmaceutische Brusselse lobby-industrie om het EU-beleid te beïnvloeden is groot,op allerlei manier probeert deze industrie haar producten en diensten onder de aandacht te brengen van de Europese beleidsbepalers.De Europese Unie heeft een gedragscode opgesteld.De gedragscode bevat een aantal uitgangspunten en waarden.De tentakels van de farmaceutische industrie blijken ook te reiken tot alle geledingen van de Nederlandse gezondheidszorg.De Tweede Kamer der Staten Generaal is in principe een politiek marionettentheater,de staatssecretaris de marionet van de farma (de positie van de UWV-artsen,gemeentelijke sociale diensten “werkpleinen”,verzekeraars en patiëntenbelangengroepen die volop mee draaien in de carrousel van de farmaceutische industrie,de marionetten) die aan de leiband loopt van de farmaceutische industrie,waarbij het ontwikkelen van de stress-probleemgroep belangrijk is (de probleemgroep heeft haar*

medicijnen nodig maar de problemen worden niet opgelost) de farmaceutische industrie hecht daar geen belang aan omdat de farmaceutische industrie graag goudgeld wil verdienen.De farmaceutische industrie in Nederland geeft jaarlijks honderden miljoenen uit aan de promotie van geneesmidddelen.De farmaceutische bedrijven zijn handelsondernemingen geworden voor de marketing van ziekten en medicijnen,("slikken" hoe ziek is de farmaceutische industrie,Joop Bouma,ISBN 90-204-0365-6).

Medicalisering van de samenleving is daarom een groot gevaar.De maatschappij als weerspiegeling van "de grote ziekenzaal" waarin de gehele bevolking wordt gemedicaliseerd of is opgesloten in kooien,(Ivan Illich,Grenzen aan de geneeskunde).

De moderne maatschappij waar gehele bevolkingsgroepen tot een andere wereld worden veroordeeld,die van het hedendaagse fascisme.De farmaceutisch industrie tevens als politiek instrument door de politiek om tegenstanders en maatschappelijk nuttelozen afvoeren van het strijdtoneel door medicalisering.Al in 1993 bracht ik de problematiek onder de aandacht van toenmalig staatssecretaris Simons,Staatstoezicht op de Volksgezondheid,brief 24-08-1993),dat ik een zwendel en corruptie op het spoor was van misstappen en valse verklaringen in de medische- en gezondheidszorg,(Simons daarna 22 september 1993):

[*Geachte heer van de Wittenboer,*

Uw brief van 24 augustus heb ik met belangstelling gelezen.In het bijzonder de resultaten van uw studie naar de tekortkomingen en de mogelijke verbeteringen in het huidige stelsel van gezondheidszorg trokken mijn aandacht.U geeft daarin blijk van uw grote betrokkenheid bij dit onderwerp.Zoals u weet is ook het beleid van het kabinet erop gericht om verbetering te brengen in het functioneren van het stelsel van gezondheidszorg.Dat is echter niet iets dat door de politiek alleen gedaan kan worden;alle burgers zijn daarbij partij.Ik vind het dan ook noodzakelijk dat ook burgers daarin actief en kritisch meedenken.Bijdragen zoals van u –ook al zijn ze kritisch van toon- zijn dan ook altijd welkom ten behoeve van de verdere ontwikkeling en toetsing van het beleid.

Hoogachtend

De staatssecretaris van Welzijn,Volksgezondheid en Cultuur,

Hans J.Simons.]

Op 21 januari 1994 liet Ik een aanklacht tegen de Nederlandse Staat,vergezeld van een aantal bewijsstukken notarieel vastleggen.Ik deed dit nadat achteraf bleek dat de door mij gemelde misstanden niet serieus werden genomen.Of naar andere gremia werd verwezen.Men stak elkaar een hart onder de riem en men liet de zaak verder op zijn beloop.*(ook in die tijd was al sprake van financiële fraude bij de Raad van Europa;er bleek destijds 2 miljard gulden*

spoorloos verdwenen.Dit geld was oorspronkelijk bedoeld voor de opvang van vluchtelingen.Voorts zouden enkele hoge functionarissen van de Raad zich persoonlijk verrijkt hebben voor een bedrag van bijna 8 miljoen gulden.Daarna in 1998 fraude Europese Commissie directoraat-generaal Onderwijs,(eurocommissaris Cresson).

CHRONISCH ZIEKEN EN MENSEN MET EEN ARBEIDSHANDICAP

Geen dwangtrajecten maar deelname naar vermogen op vrijwillige basis bij deze doelgroep heeft een meer positieve uitwerking.Het breekt de dagelijkse sleur,het zorgt voor een drijfveer en het levert erkenning op.Iedere doelgroep vraagt om een andere aanpak.Naast de groep chronisch zieken en arbeidsgehandicapten is er ook een op de arbeidsmarkt moeilijk plaatsbare groep,de groep "alcohol-drugsverslaafden", jongeren met psychische problemen c.q gedragsstoornissen die reeds in aanraking zijn geweest met Justitie, en een strafblad hebben.Iedereen aan de slag er is werk genoeg is een utopie.Er zullen samen oplossingen moeten worden gezocht.Oplossingen kunnen worden gezocht in beter management,een ander beleid en bestuur,betere programmering en het stellen van duidelijke prioriteiten.

"eurocrisis"

De Europese Unie mag bezuinigingen niet alleen afwentelen op de zwakkeren.Het zijn overigens niet alleen de onderklasse die zich zorgen moeten maken bij een eurocrisis.Ook de ZZP'ers en kleine zelfstandige zullen hiervan de duppe worden.Het bezuinigingspakket en de maatregelen thans aangenomen door de Europese Unie tegen Griekenland zijn schending van de mensenrechten "uniewaarden",(rapport Cephar Lumina,deskundige van de VN,30 juni 2011).Onderdanen van een lidstaat van de Europese Unie hebben recht op een minimaal menswaardig bestaan.Bezuiniging is niet alleen slecht voor de mensen,maar ook de koopkrachtdaling is slecht voor de economie.Een ernstige crisis is een prima gelegenheid voor de financiële elite om de algehele macht te grijpen.Het meest extreme scenario zijn rellen en totale anarchie met invoering van de noodwetten de staat van beleg "martial law",de toestand waarin iedereen gearresteerd kan worden en waar alle burgerlijke vrijheden worden opgeschort en het bestuur bij het leger berust.

"de een zijn dood is de ander zijn brood!"

(Sociaal Darwinisme)

Sociaal Darwinisme als instrument voor crisisbeheersing.Het idee dat bij een ernstige internationale crisis de sterke de zwakkere uit de weg ruimen uit economisch oogpunt,*(IFUD of Human Rights gaat wel erg ver met zoeken van argumenten).*Het idee werd door Adolf Hitler misbruikt voor racistische politieke doeleinden.Het moet een waarschuwend signaal zijn voor het heden:"het tolereren in de Europese Unie van obsceniteiten op het internet van ministers van een Europese Lidstaat afgebeeld met hakenkruizen en SS-tekens" zou een aanloop kunnen zijn voor veel erger in de toekomst.In 2004 is er een handboek verschenen

"met recht discriminatie bestrijden",hoe met dit onderwerp om te gaan.(met recht discriminatie bestrijden,derde druk, ISBN 90-5454-427-9,uitgever: Boom Juridische Uitgevers, Den Haag Nederland 2004)
De Europese Commissie,(samen met het Europees Parlement) moet een inbreukprocedure starten bij het Europese Hof van Justitie tegen lidstaat Nederland op structurele schending uniewaarden. (De inbreukprocedure staat vermeld in het Verdrag van de werking van de Europese Unie, VWEU). *Bij een schending van de fundamentele waarden door een lidstaat die ernstig is in de zin van artikel 7 van het VEU,bestaat immers het risico dat de fundamenten van de Unie en het vertrouwen tussen haar leden worden ondermijnd,ongeacht op welk gebied de schendingen begaan zijn,(Avis juridique important 52003DC0606.Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees parlement over artikel 7 van het Verdrag betreffende de Europese Unie-Eerbiediging en bevordering van de waarden waarop de Unie is gegrondvest /*COM/2003/0606 def.*/).*

De Parlementsleden kiezen een Europese Ombudsman die de klachten van burgers over wanbestuur door instellingen of organen van de Unie onderzoekt.Indien wordt vermoed dat het gemeenschapsrecht wordt geschonden,kan het Parlement ook besluiten een onderzoekscommissie in te stellen,(boekje "Het Europees Parlement",Europese Gemeenschappen 2008,ISBN 928232298-X).

(financiële Europese subsidie fraude,met ernstige schade volksgezondheid en milieu)

In Lidstaat Nederland worden grote hoeveelheden valselijk geëtiketeerd arseenzuur en chroomtrioxide in tuin-en sloophout via de energiecentrales door verbranding als "groenestroom" *(illegaal en in overtreding met Europese regelgeving en uitspraken)* in het milieu gebracht dat sprake is van "eco-terrorisme".Arseenzuur en chroomtrioxide (chroom VI) zijn in strijd met de Nationale wetgeving,Europese richtlijnen,verordeningen en Internationale Verdragen.Door geïmpregneerd hout *(zwarte-lijststoffen)* te vermalen tot houtspaanders geïmpregneerd hout bouw en sloopafval C-hout.Door dit te vermengen met schoonafval A en B-hout zoals o.a. snoeiafval in tuinen en ander niet-geïmpregneerd hout… *(B-hout=geverfd,gelakt en verlijmd hout en A-hout=onbehandeld hout).*Het eindmengsel "biomassa" laat men uitgaan als "schone" gesubsidieerde brandstoffen "groenestroom" wat het <u>niet</u> is.Filters die worden gebruikt tijdens het vergassingsproces zijn o.a. (multi)cycloon,een electrostatische filter,een doekenfilter en/of een natwasser.Deze filters zijn bestemd voor schone brandstoffen*,(witte-lijststoffen).*De zwarte-lijststoffen in de biomassa schijnt men niet effectief te kunnen wegfilteren,speciaal de heel fijne uitstoot arseen etc.Nederlandse energiemaatschappijen en betrokken ondernemingen moeten de door Lidstaat Nederland verstrekte miljarden euro's geldelijke steunmaatregelen terugbetalen aan de Nederlandse Staat c.q. Europese Gemeenschap omdat die onverenigbaar zijn met het EG-Verdrag.De schendingen gebeuren geheel het systeem dat deze als structureel en langdurig systematisch zijn aan te merken.Een enorm propaganda systeem op kosten van de europese belastingbetaler is hierbij het sluitstuk om de misdrijven en corruptie af te

dekken.Ontvangsbewijs data 20-10-2011 door Europese Commissie,met registratie onder nummer:19841,*(gecombineerde Europese subsidie fraude en milieu).*

(Jan van den Wittenboer,bundel "Tolerantie in Mierlo,1996)

[De les van gisteren moet een duidelijk signaal voor de toekomst blijven en om nieuwe fouten en herhalingen te voorkomen,moet iedereen waakzaam blijven voor de toekomst.Wat gisteren waar was,kan morgen opnieuw waarheid zijn en zij die weten en beseffen,staan zoveel sterker om toekomstige gevare af te wijzen.Churchill zelf schreef zijn kleinzoon eens,dat hij geschiedenis moest leren,want anders kan hij het heden niet begrijpe,en dat geldt voor iedereen nog steeds.Betere kennis is beter begrip en beter begrijpen is het voorkomen van vooroordelen en het voorkomen van racisme].

Op 30 juli 1998 zond Ik een exemplaar van de bundel "Tolerantie in Mierlo",(samen met nog andere stukken) naar het "Nationaal Comité 4 en 5 Mei",(nederland).Het Nationaal Comité 4 en 5 Mei berichte mij daarna op 19 augustus 1998;dat het statement over de waarde en de noodzaak van "de les van gisteren" (in het boekje "Tolerantie in Mierlo") het Comité aansprak.Het Comité herkende daarin de drijfveer voor Haar activiteiten,(brief 19 augustus 1998,kenmerk:98/2035/140w).

(Irakoorlog 2003)

http://www.archive.org/details/TweedeKamer-debat2010

Te hopen valt dat uit het "rapport-Davids" (Irakoorlog 2003), de lessen worden getrokken voor de toekomst samen met de lessen die we al hebben geleerd uit de geschiedenis "Hitler's Inferno".Gezien de ernstige en voortdurende schending van de waarden waarop de Unie berust door Lidstaat Nederland,is IFUD of Human Rights geneigd tot twijfel.

Waarbij Ik onderzoeksvragen stel,

MET DE MEESTE HOOGACHTING

IFUD of Human Rights

Voorzitter

Joannes Petrus van den Wittenboer

Correspondentie:

IFUD of Human Rights

t.a.v.:voorzitter

Joannes Petrus van den Wittenboer

Kastanje 28

5731NK, MIERLO

NEDERLAND.

PRESS RELEASE

International Holocaust Remembrance Day: the fight against right-wing extremism in Europe must continue

Brussels, 27 January 2012 – Today, on International Holocaust Day, the world commemorates the victims of the Holocaust. On this occasion, the European Network Against Racism (ENAR) calls on all European countries to follow the example of the German government by creating a central database of dangerous neo-Nazis.

The German government's commitment to take the fight against right-wing extremism seriously can be commended, although it comes years too late. This move is all the more important in the current climate of growing intolerance against ethnic and religious minorities and repeated incidents of racist violence across Europe. The 'never forget' promise made after the Holocaust continues to have a particular relevance today.

However, the creation of a database alone is not sufficient – it should be accompanied by effective action by state and police authorities to effectively prevent racist violence. For instance, in the case of

the murders of immigrants committed by a group of right-wing extremists in Germany between 2000 and 2007, officials knew of the neo-Nazi affiliation of some perpetrators, but failed to act on the links. The European Network Against Racism therefore calls on European politicians and decision makers to effectively address the rise and appeal of the far-right, which they have neglected, or worse, from whom they have borrowed ideas to gain votes. They also need to change the tone of the current public debate into a positive one, highlighting the benefits of diversity in European societies.
ENAR President Chibo Onyeji said: “The Holocaust showed the world what can happen if racism and prejudice are allowed to thrive. Recent events - from the tragic killings by far-right extremist Anders Breivik in Norway in July, to violent anti-Roma protests in Bulgaria and the Czech Republic in September and to the discovery of a series of murders committed by a neo-Nazi organisation in Germany since 2000 - confirm that these lessons still need to be learned.”

For further information, contact:
Georgina Siklossy, Communication and Press Officer
Tel: +32 (0)2 229 35 70 - E-mail: georgina@enar-eu.org - Website: www.enar-eu.org
Notes to the editor:
1. The European Network Against Racism (ENAR) is a network of more than 700 NGOs working to combat racism in all EU member states. ENAR aims to fight racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, and to promote equality of treatment between EU citizens and third country nationals.
2. In October 2005, 27 January was designated International Holocaust Remembrance Day by the United Nations. The UN resolution calls on member states to honour the memory of Holocaust victims and encourages the development of educational programmes about Holocaust history to help prevent future acts of genocide.

ODIHR.GAL/82/11
10 February 2012
ENGLISH only

SUPPLEMENTARY HUMAN DIMENSION MEETING
Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes through Educational and Awareness-Raising Initiatives
10–11 November 2011
VIENNA
FINAL REPORT
2
TABLE OF CONTENTS

I. EXECUTIVE SUMMARY

The third Supplementary Human Dimension Meeting (SHDM) in 2011 was dedicated to exploring educational and awareness-raising initiatives as key mechanisms for preventing racism, xenophobia and hate crimes. The meeting sought to assess current practices and to explore new strategies. It brought together 159 participants, including 107 delegates from 46 OSCE participating States, 4 representatives from 3 OSCE Partners for Cooperation, 38 representatives from non-governmental organizations, and 4 representatives from international organizations.

The meeting was organized into three working sessions:

- Challenges and Perspectives for the Prevention of Racism and Xenophobia;
- Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse; and
- Education for Tolerance and Mutual Respect and Understanding: Good Practices from Intergovernmental Organizations (IGOs), Governments and Civil Society.

Discussions focused on a variety of themes, including the prevalence of racism, xenophobia and hate crimes in the OSCE area and contemporary challenges in combating these forms of intolerance. Participants proposed a number of key recommendations and best practice initiatives targeting a wide range of stakeholders. While participants underscored the obligations of participating States to protect individuals from intolerance, racist violence and discrimination, they also encouraged other stakeholders including civil society, sporting associations, the media and international organizations to engage in capacity building, awareness-raising and educational initiatives.

II. SYNOPSIS OF THE SESSIONS AND RECOMMENDATIONS

This section summarizes the discussions which took place during the opening session and the three thematic sessions and presents recommendations made by participants. The recommendations were directed toward a variety of actors, in particular OSCE participating States, OSCE institutions and field operations, civil society actors and members of the media. These recommendations have no official status and are not based on consensus. The inclusion of a recommendation in this report does not suggest that it reflects the views or policies of the OSCE. Nevertheless, these recommendations are useful indicators for the OSCE to reflect on how participating States are meeting their commitments to promote human rights in these areas.

OPENING SESSION

Opening remarks were delivered by Ambassador Renatas Norkus, Chairperson of the OSCE Permanent Council and by Ambassador Janez Lenarčič, the Director of the ODIHR, followed by the keynote speech of Mrs. Doreen Lawrence, OBE, Founder and

External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust.1
Ambassador Norkus noted the prevalence of hate crimes, racism and xenophobia in the OSCE area and underscored that combating these problems is among the top priorities of the Lithuanian Chairmanship. He recalled that the Chairmanship had organized three high-level meetings on tolerance and non-discrimination issues. In addition, he said, the Chairmanship hoped to sponsor a Ministerial Council decision updating OSCE political commitments on these issues. He stressed the importance of education and awarenessraising as tools in combating racism and intolerance. He also pointed out that OSCE participating States have acknowledged that racism, xenophobia, anti-Semitism and other forms of intolerance, including against Muslims, Christians and followers of other religions, constitute a threat to stability and security throughout the OSCE region. In this regard, OSCE participating States have adopted a comprehensive range of commitments aimed at preventing and responding to this phenomenon while simultaneously promoting mutual respect and understanding.
Ambassador Lenarčič highlighted the threats to social stability posed by racism. He recalled OSCE commitments aimed at combating racism, xenophobia and hate crimes and noted the need for robust prevention programmes that include educational and awareness-raising initiatives. At the same time, he stressed that state authorities should ensure that such preventative measures and responses are congruent with the right to freedom of expression and do not criminalize speech. Ambassador Lenarčič mentioned a variety of programmes ODIHR has developed to assist OSCE participating States, including drafting educational guidelines for schools and the Training Against Hate Crimes for Law Enforcement (TAHCLE)2 programme. In closing, he commented that the SHDM provided an opportunity to celebrate 2011 as the United Nations International Year for People of African Descent. In this regard, earlier in the day ODIHR had organized a roundtable event, with the assistance of the United States Mission to the OSCE that brought together representatives from the OSCE area who focus on issues affecting peoples of African descent and their communities.
The keynote speaker, Mrs. Doreen Lawrence, recalled her son's tragic death in 1993 in London and her 20-year quest for justice. Despite the time that has lapsed since his death, she said that this was the first time that she had recounted in their entirety the details of the racist murder of her 19-year-old son Stephen. Her contribution to the opening session emphasized the impact that hate crimes have on victims' families, communities, and

1 The texts of the opening session speeches can be found in Annexes 3 and 4. For further information on
Mrs. Lawrence's work in the area of combating racism and xenophobia, please refer to http://stephenlawrence.org.uk/.

2 Further information on the TAHCLE programme is available at http://www.osce.org/odihr/77457.

broader society. Mrs. Lawrence also underscored her struggle to combat various forms of institutional discrimination and prejudice, which ultimately resulted in the adoption by Parliament in 1999 of 70 recommendations aimed at addressing racism, including in schools and by the police. This was followed by the adoption of the Race Relations Amendment Act 2000. Mrs. Lawrence also discussed the work and achievements of the Stephen Lawrence Charitable Trust.

SESSION I: CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR THE PREVENTION OF RACISM AND XENOPHOBIA

Introducer: **Ms. Ilze Brands Kehris**, Director, Office of the OSCE High Commissioner on National Minorities

***Moderator*: Ms. Floriane Hohenberg**, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of ODIHR

Working Session 1 offered the participants an opportunity to explore current manifestations of racism and xenophobia in the OSCE area, and to discuss current challenges and perspectives regarding their prevention.

The session's introducer, Ms. Ilze Brands Kehris, noted the timeliness of the meeting given the prevalence of and contemporary challenges in combating racism and xenophobia in the OSCE area. While these are not new phenomena, the challenges of confronting them have been compounded by contemporary events. New challenges include the continued economic crisis, which has resulted in the increased "scapegoating" of asylum seekers, migrants and other visible minority members, the portrayal of migration as a threat to local populations, the rise of right-wing political parties and groups expounding nationalist and xenophobic ideologies, and a wave of counterterrorism laws and policies which utilise ethnic profiling in the law enforcement and security sectors.

While a robust legal framework has been developed since World War II to combat racism and discrimination at both international and regional levels, there have been shortfalls in implementation and enforcement and the pace of progress has been slow. Ms. Brands Kehris underscored the engagement of key actors, including governments and civil society, in the fight against racism. She also encouraged the co-ordination of regional responses, both to develop common approaches and to share best practices.

In the subsequent discussion, numerous participants stressed the importance of supporting educational initiatives to combat racism and xenophobia. In particular, they called for reform of school curricula.

Dr. Massimo Introvigne, Personal Representative of the OSCE Chairperson-in-Office on Combating Racism, Xenophobia and Discrimination, also focusing on Intolerance and Discrimination against Christians and Members of Other Religions, noted that there is a danger that new forms of racism are being disseminated in public education systems.

Unlike older forms of racism, which were based upon false notions regarding race and eugenics, newer forms are increasingly tied to the notion of "ethno-culture". In this context, the concept of culture should be reclaimed and taught as one that is based on tolerance and respect for a diversity of cultures, rather than one based on ethnocentrism.

A number of participants expressed concern that the history of peoples of African descent, including the history of the transatlantic slave trade and the colonial histories of European states, is rarely if ever taught in public education systems in the OSCE area. Equally disconcerting, one said, is that Black Africans and peoples of African descent tend to be demonised and dehumanised when portrayed in school curricula. Several participants further expressed their concerns about the exclusion of African history from the public consciousness and from mainstream cultural forums such as museums. They called on participating States to support the creation of national days to commemorate the victims of the transatlantic slave trade and its abolition.

Hate speech and intolerance in public discourse also emerged as key themes. There were diverging views about the demarcation line between freedom of expression and hate speech. While participants noted the importance of condemning hate speech, intolerant discourse and the propagation of neo-fascist ideologies, there was little agreement about the role of criminal and/or civil legislation in prohibiting such speech. One delegate expressed concern regarding the spread of neo-fascist and neo-Nazi ideologies and noted an increase in public gatherings where these ideas are espoused.

There was also an appeal to participating States to revoke their reservations to Article 4

of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD).3 Other participants expressed their concern that hate speech legislation should be approached with caution given the potential for such reform to stifle freedom of expression and the media. It was recommended that legislation clearly and narrowly define unacceptable speech in accordance with international law and standards so as to avoid an overly broad application of legislation which may silence free speech.

3 Article 4 reads as follows:
"States Parties condemn all propaganda and all organizations which are based on ideas or theories of superiority of one race or group of persons of one colour or ethnic origin, or which attempt to justify or promote racial hatred and discrimination in any form, and undertake to adopt immediate and positive measures designed to eradicate all incitement to, or acts of, such discrimination and, to this end, with due regard to the principles embodied in the Universal Declaration of Human Rights and the rights expressly set forth in article 5 of this Convention, inter alia:
(a) Shall declare an offence punishable by law all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred, incitement to racial discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against any race or group of persons of another colour or ethnic origin, and also the provision of any assistance to racist activities, including the financing thereof;
(b) Shall declare illegal and prohibit organizations, and also organized and all other propaganda activities, which promote and incite racial discrimination, and shall recognize participation in such organizations or activities as an offence punishable by law;
(c) Shall not permit public authorities or public institutions, national or local, to promote or incite racial discrimination." For full text please refer to http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm.

Racist violence, and in particular hate crimes, were raised as serious and widespread problems. The tragic events in Norway were mentioned by a number of participants as an extreme example of racist violence. It was noted that the perpetrator chose to target Norwegian politicians in general and in particular those from the Labour Party for their work in combating xenophobia and racism.

Several participants also expressed concerns about ethnic profiling practices, in particular the targeting of peoples of African descent by law enforcement. Participating States were called upon to demonstrate, through both policy and action, their commitment to eliminating such practices. Institutional racism was also identified as a serious issue, with one participant asserting that there is widespread exclusion of certain groups in international forums and organizations, intergovernmental agencies and leadership positions.

Mrs. Lawrence, the opening session's keynote speaker, urged political leaders to take more decisive action in protecting all citizens from racist-motivated violence. One delegate pointed out the impact that the murder of her son and the resulting judicial inquiry has had both on the criminal justice system in the United Kingdom and on hate

crime reform in the broader OSCE region. A number of other participants also referred to the testimony of Mrs. Lawrence, noting that it served as a stark reminder of the widespread impact of hate crimes and why it is necessary to combat racism in all of its manifestations.

The following specific recommendations were made in Session 1:

Recommendations to OSCE participating States:

 Participating States should implement OSCE commitments on the monitoring and reporting of hate crimes.

 OSCE participating States should collect and submit data regarding hate crimes to ODIHR for use in its annual report on hate crimes.

 When collecting data on hate crimes, participating States should produce disaggregated statistics based on ethnicity and religion.

 OSCE participating States that have not yet done so should enact laws that establish hate crimes as specific offences or provide enhanced penalties for bias-motivated violent crimes.

 OSCE participating States that have not yet done so should initiate law enforcement training programmes on responding to hate crimes, and should draw on the training expertise of OSCE institutions in this field.

 Participating States should uphold their commitments in the area of freedom of religion, anti-discrimination and freedom of expression.

 Participating States should support the creation of national days to commemorate the victims of the transatlantic slave trade and the trade's abolition.

 Participating States should ensure that school curricula is developed to reflect diverse histories, and in particular the histories of their student population.

 Political leaders throughout the OSCE region should condemn all forms of intolerance, racial discrimination, neo-Nazi and neo-fascist ideologies and develop national policies and strategies to address these issues.

 In order to uphold freedom of expression, hate speech legislation should clearly and narrowly define unacceptable speech in accordance with international law and standards, while protecting all other forms of expression.

 Participating States should consider revoking their reservations, if any, to Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

 Participating States should uphold their commitments and legal obligations to prohibit racial discrimination and eliminate racial and ethnic profiling as law enforcement and intelligence strategies.

 Participating States should consider utilizing parliamentary and power sharing initiatives which bring representatives from diverse ethnic groups to work together on common policy and legislative objectives.

 The OSCE should organize a high level conference on the risks and challenges posed by the dissemination of neo-Nazi and neo-fascist ideologies.

Recommendations to OSCE Institutions and Field Operations:

 ODIHR should conduct training on addressing hate crimes for educators, members of the media, civil society, law enforcement and other members of the criminal justice sector including prosecutors and judges.

 ODIHR should address and combat racial/ethnic profiling under its tolerancerelated mandate.

Recommendations to Civil Society:

 Civil society organizations should monitor and collect data regarding hate speech

and hate crimes.
 Religious leaders should condemn all forms of intolerance, including racism and xenophobia.
Recommendations to Members of the Media:
 Members of the media should engage in ethical, balanced and professional reporting which contributes to a culture of tolerance and respect.
 Employers in the media sector should ensure that they uphold their legal obligations to prohibit racial and other forms of discrimination.
 Media outlets and providers should ensure that opportunities are provided to traditionally excluded groups to participate in media production processes, including in film, the visual arts, print and written media.
9
SESSION II: CHALLENGES IN COMBATING HATE CRIMES, RACISM AND XENOPHOBIA: ROLE OF AWARENESS-RAISING INITIATIVES AND PUBLIC DISCOURSE
Introducer:
Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)
***Moderator*: Dr. Rafal Pankowski,** Deputy Editor, Never Again Association
Working Session 2 offered the opportunity for participants to discuss awareness-raising initiatives in public discourse aimed at combating hate crimes, racism and xenophobia. The keynote speaker of the session was Mr. William Galliard, whose presentation focused on UEFA's commitment to implementing social responsibility in football and to taking a leading role to combat racism and xenophobia in society as well as in sport. Mr. Gaillard mentioned the limitations facing football associations in addressing some of the crimes surrounding football events. He stressed that these limitations need to be recognized in order to clarify the tasks and roles of national and international football associations.
Mr. Gaillard acknowledged that the challenges include institutional discrimination within UEFA as well as within national football associations in Europe. He stressed that UEFA has introduced various positive action programmes and policies that address institutional racism, and which are aimed at awareness-raising. Football, like any other sporting activity, starts at the local and amateur levels and is regulated by highly autonomous national football associations. These national associations are independent and it is their responsibility to address local issues and not the role of UEFA to intervene in an ad hoc manner.
Mr. Gaillard also mentioned the adverse impact of the current economic crisis on confronting the issue of racism in football. The fact that many European economies are making drastic cuts to public spending has meant that many social awareness programmes have been scaled down. This in turns helps to explain the current social crisis in this area and the subsequent increase in racist and xenophobic incidents at football matches. There has been a troubling resurgence of racism and xenophobia in some places where the problem was thought to have been eradicated. Mr. Gaillard called for greater attention and awareness on the part of football clubs and their supporters, as well as awareness of such problems by law enforcement agencies.
The advent of the Euro 2012 European Football Championship has allowed UEFA to devote attention and resources to combating racism in football. Currently, UEFA is investing three million Euros in partnerships with national football associations and NGOs across Europe. This indicates the commitment of the association to addressing the problem and eradicating racism in football once and for all.

10
This thought-provoking intervention generated a number of questions and reactions from participants. Interventions focused mainly on the role of UEFA in addressing hate crimes and incidents at stadiums and at events related to football matches. One issue of concern is the role of fan clubs in propagating racist and anti-Semitic sentiments. Participants also raised the lack of specific and adequate sanctions, which allows such practices to continue unabated. Freedom of expression was also discussed and a number of suggestions were made regarding the role of the State and how States should intervene to limit the spread of racist and hate-fuelled speech on the Internet and through the media.
A number of speakers offered suggestions to combat racism in football and sport and outlined some State initiatives in this regard. State authorities were encouraged to take such matters seriously. It was stressed, however, that football is not the root cause of hate crimes. Participants engaged in a discussion on the dissemination of hate on the Internet and how to prevent and respond to this phenomenon. Monitoring and shutting down websites that disseminate hateful content was the subject of a lively discussion among delegates. While some participants appealed to Internet providers to co-operate closely with civil society to remove hateful content from the Internet, others stressed the dangers of an approach that would give private companies the power to decide whether content is acceptable or unacceptable. All participants agreed that teaching young generations to be critical about the content of the Internet was the most sustainable approach.
The recently inaugurated annual football tournament the “Clericus Cup” was also provided as an example of a best practice in confronting prejudice and intolerance. The tournament’s contestants are members of Roman Colleges, which are seminaries of the Catholic Church based in Rome. Increased contact among players helps to build bridges among communities, combat prejudice and foster tolerance and mutual understanding.
An example of a best practice initiative presented by one speaker was the implementation of comprehensive training against hate crimes for law enforcement personnel in Poland in 2009 that stemmed from ODIHR’s Law Enforcement Officers Programme. This effort was complimented by hate crimes legislation. One delegate noted that the Russian Prosecutor’s Office has been working in a very decisive manner to combat hate crimes and xenophobia. The Russian judiciary, this speaker said, has handed out serious sanctions and punishments for hate crimes, while Russian authorities act decisively when public order violations occur including during authorized demonstrations and gatherings.
While many participants agreed that stiff penalties for racist crimes are necessary, they agreed also that force alone is not sufficient in tackling the problem of hate crimes and xenophobia. Many speakers pointed out that prevention is also necessary. Prevention often works best when NGOs and governments collaborate in awareness-raising activities. A positive development mentioned by one participant is the increasing cooperation across the OSCE region between police forces and NGOs. Using football matches as a venue to draw attention to and raise awareness about hate crimes was cited as a good practice. At the same time, some participants deplored that elected officials and government representatives do not condemn harshly enough manifestations of intolerance and of hate taking place at sporting events.
11
Best practices from other sports were also highlighted. One delegate called attention to the “Rooney Rule” which has been implemented in American football leagues, as a positive example which might be utilized by other sporting associations. The rule requires that clubs must, at a minimum, interview one minority candidate for head coach positions. This rule has helped to overcome the networking challenge, break the “glassceiling”

and has changed the demographic of senior leadership in the sport. Furthermore, it has helped to increase the percentage of head coach positions held by minority members from 6 per cent to 23 per cent.

Some participants mentioned concerns about gender representation in football and within the UEFA hierarchy. Gender was also raised as an issue in terms of women as mothers responding to and dealing with the impact of racist and hate incidents that their children may face. Mr. Gaillard responded to these interventions and stressed that gender is a key issue and that over one million women are registered footballers (out of a combined total of 34 million overall). He also noted that there have been no studies regarding women and hate crimes in sport. While men are the overwhelming majority of transgressors, a small number of women do participate in hate crimes and incidents. Mr. Gaillard encouraged women to participate in football and attend matches and noted that UEFA has a number of incentives encouraging family participation in football.

During the question and answer phase of the session, Mr. Gaillard was provided with an opportunity to address some of the specific questions and issues raised regarding UEFA initiatives and policies. He mentioned that UEFA attempts to solve the most glaring issues related to racism and xenophobia and reminded participants that incidents that occur outside of the football stadiums do not fall within the remit of UEFA. He also stressed that since UEFA is not a member of the Fédération Internationale de Football Association (FIFA), it does not intervene in FIFA events such as the World Cup and World Cup qualifiers.

There were a number of other themes raised by participants during the session**.** For example, one speaker noted that racist incidents at major football clubs draw far greater public attention than ones that occur at smaller clubs and, in this regard, it seems that smaller clubs seem to “get away” with xenophobic incidents. It was also argued that the fines that football clubs are subject to are too small to act as a deterrent and it appears that there are inconsistent policies regarding different sized clubs. In this regard, the speaker urged, sanctions should be specified and consistently applied. Given that footballers are role models, they need to set an example both on and off the field and players who make racist comments off the field should also be subject to sanctions for their actions. In the realm of proactive and preventative measures, participants encouraged the engagement of footballers in positive initiatives which bridge cultural divides and diminish social tensions.

The following specific recommendations were made in Session 2:

Recommendations to OSCE participating States:

- Participating States should implement hate crimes law enforcement training programmes.[4] Such programmes should include modules on hate crimes, sporting events and best policing practices.
- Participating States should engage in Internet monitoring initiatives which target online hate speech.

Recommendations to UEFA and National Football Associations:

- Football associations should subject members who are involved in racist acts and/or speech to strong sanctions in order to act as a clear deterrent. Such sanctions should be consistently applied.
- Football associations should work in collaboration to agree upon appropriate and effective sanctions.
- Hate crimes awareness-raising and anti-racist initiatives in football should involve peoples of African descent.
- Football associations should consider utilizing affirmative action initiatives such as

the “Rooney Rule” in their hiring processes.

SESSION III: EDUCATION FOR TOLERANCE AND MUTUAL RESPECT AND UNDERSTANDING: GOOD PRACTICES FROM IGOS, GOVERNMENTS AND CIVIL SOCIETY

***Introducer*: Mr. Oleg Smirnov**, Chair of the Board, the Integration and Development Centre for Information and Research

***Moderator*: Ms. Felisa Tibbitts**, Director, Human Rights Education Association (HREA)

The third working session presented participants with the opportunity to explore education and training as tools for preventing racism and xenophobia. Participants acknowledged that these tools are essential in the fight against intolerance and should be implemented in a comprehensive manner, targeting both formal and informal education and professionals in the media, law enforcement and criminal justice sectors. It was also noted that such an approach should be complemented and supported by a wide range of other strategies in monitoring and accountability involving legal frameworks and the protection of fundamental rights and freedoms.

The session’s introducer, Mr. Oleg Smirnov, described one of the comprehensive education programmes that his organization has successfully implemented in the Crimean region of Ukraine. Despite numerous challenges, including widespread intolerance, ethnic and religious tension, and the repatriation and reintegration of over 300,000 Crimean Tatars to the area, the organization has integrated its programme the “Culture of

4 Op. cit., note 4.

Good Neighbourhood” throughout successive stages of the public education system in the region.

The key objectives of the programme are to build student competences and skills throughout their education, including the cultivation of social and cross-cultural competences, conflict resolution and effective communication skills. The course also aims to challenge prevailing stereotypes and to expose children to the diverse histories, cultures and religions which are represented in the region. Central to the organization’s success was the mainstreaming of tolerance education throughout all phases of the education system and in different subject matters, teacher training and support, and the implementation of complimentary programmes targeting other community members. Mr. Smirnov underscored the importance of reaching out to and eliciting the support of parents, community members and State authorities.

Following Mr. Smirnov’s presentation, a lively discussion ensued, which enabled participants from the United States, Ukraine, Greece, Austria, France, Hungary, the Russian Federation, Sweden, Italy, Poland, Slovenia, the Holy See, Cyprus, Ireland, Lithuania, Armenia and Moldova to share best practices and explore new strategies.

There was widespread agreement that schools have an essential role to play in carrying out teaching and learning in ways that prevent and combat racism and xenophobia and that human rights principles and norms should be integrated in school curricula, practices and policy. Speakers also emphasised that programmes to combat racism and xenophobia should involve not only teachers, students and educational personnel, but also parents, community members and community-based organizations and municipalities. This strategy, however, can be a challenge in states where educational systems are highly decentralised.

In the area of curricula reform, one delegate encouraged participating States to include history lessons which address genocide and crimes against humanity committed on the basis of ethnicity, race and/or religion. The speaker pointed out that it is only by recalling the past that we can avoid the repetition of such atrocities. There was some divergence in

opinion among participants regarding the role and nature of religious instruction and inter-religious education in the public sector. However, a number of interventions focused on the importance of teaching religion in a universal, neutral and objective manner that emphasizes a diversity of faiths.

Several delegates made reference to best practices in the area of educational integration and inclusion. In Greece, there are a number of pilot programmes targeting pre-primary and primary schools and aiming at integrating students from the migrant, refugee and Roma communities. In Hungary, it was noted that the State authorities have implemented a number of formal and informal civic education programmes. In the Russian Federation, a number of similar programmes have been implemented with the aim of introducing religion and secular ethics to students. In Poland, the Ministry of Education has sought the assistance of experts to train educators in confronting prejudice in the classroom.

Despite the showcasing of good practices, civil society representatives argued that very little progress has been achieved in these key areas. One participant, for example, called attention to the landmark European Court of Human Rights ruling in *D.H. and Others v. The Czech Republic*[5], a case surrounding the systemic racial segregation of Roma children in the public schooling system. Despite the Court's ruling that the segregation of Roma children amounted to a breach of the non-discrimination protections in the European Convention on Human Rights, this issue remains a serious concern in a number of participating States.

Given the inconsistent application of human rights and tolerance education programmes throughout the OSCE area, it was suggested that increased co-ordination be sought in the region. One delegate called upon ODIHR to collect and publish best practices in the area of tolerance education. In this regard, participating States were encouraged to make use of the *Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practices*[6]. One participant proposed that regional standards might be created for the review of textbooks and learning materials to ensure that they are free from stereotypes, prejudice and hatred and, that they promote mutual understanding, respect and knowledge of one's own culture as well others. Finally, a speaker suggested that common definitions for such terms as tolerance, inter-cultural and human rights education be clarified and shared throughout the area.

While the discussion focused predominantly on the formal schooling system, participants asserted also that professional training and adult education initiatives are crucial in combating racism and xenophobia. Such initiatives include training and outreach programmes for parents and community members, anti-discrimination and hate crime training for law enforcement and educators, conflict resolution and cross-cultural communication training for educators, and diversity and cultural capacity training for members of the media.

The following specific recommendations were made in Session 3:

Recommendations to OSCE participating States:

- Participating States should implement comprehensive educational programmes which promote tolerance, anti-discrimination and human rights in pre-school, primary, secondary and post-secondary schools. Programmes should aim to mainstream human rights standards through subject courses and extracurricular

5 The Grand Chamber judgment (Application no. 57325/00) was issued on 13 November 2007. For online access to the full text of the judgment, please refer to http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=57325/00&sess

ionid=82337635&skin=hudoc-en.
6 Developed jointly by ODIHR, the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, the Council
of Europe, the UN Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), and the Human Rights
Education Association (HREA), the Compendium provides a comprehensive description and samples of
successful initiatives in the field of human rights and democratic citizenship education. It is designed to
serve as a tool for educational policy makers and educators in the formal education sector. For more
information, including an online copy of the Compendium in English, please refer to
http://www.osce.org/odihr/39006.

activities. Complimentary initiatives including teacher training programmes and outreach projects targeting parents should accompany such programmes.
- Teacher training programmes should aim to build the skills of educators to address bias and prejudices in the classroom and to engage in conflict resolution processes.
- Participating States should conduct curricula, literature and learning material reviews to ensure that these teaching tools reflect the diversity of the student population, that they are free of prejudice and stereotypes and promote tolerance and non-discrimination. School curricula should include the history of peoples of African descent, the transatlantic slave trade, and the role of the participating States in colonization.
- Training programmes should be implemented targeting law enforcement personnel with a view to ensuring that all law enforcement agents are familiar with antidiscrimination concepts and standards. Such programmes should aim to eradicate racial/ethnic profiling in the law enforcement sector.
- Participating States should fulfill their obligations to explore ways to provide victims of hate crimes with access to counselling and legal assistance as well effective access to justice and remedies.
- Participating States should implement programmes aimed at integrating new immigrant students into local schools. Such integration programmes should target the wider community as well.
- Participating States should fulfill their legal obligations to prohibit racial discrimination in the area of education and ensure full access and inclusion for all students, regardless of their race, nationality or ethnicity.
- Participating States should create guidelines for educators on how to respond to hate crimes and/or intolerance in the classroom.
- Participating States should utilize ODIHR's *Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims: Addressing Islamophobia through Education*7.
- Participating States should increase transnational efforts to combat hate on the Internet, and to combat the use of information technology to propagate hate or hate crimes.
- Participating States should work to ensure that educators are representative of the diverse communities they serve. This diversity should be reflected at all staff levels in the education system.
- Participating States should ensure that schools are accessible, in a physical, linguistic and cultural sense to students with diverse backgrounds.

 Cultural diversity should be celebrated in the classroom and educators should integrate practices of tolerance and mutual respect in all aspects of school life, including in classroom teaching as well as through extracurricular activities.
 Participating States should consider creating regional standards for the review of textbooks and learning materials to ensure that they are free from stereotypes, prejudice and hatred and, that they promote mutual understanding.
 In the area of human rights and democratic citizenship education, participating States should utilize the good practices produced in the *Human Rights Education in*
7 The publication is available at http://www.osce.org/odihr/84495.

*the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practices*8.
 In the area of educational policy and planning, participating States should make use of the Council of Europe's *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE)*9.
 Participating States should utilize the European Wergeland Centre's online library for resources in the area of human rights education.10
Recommendations to OSCE Institutions and Field Operations:
 ODIHR should conduct anti-discrimination and anti-hate crime capacity building training with civil society, members of the media, law enforcement personnel and other members of the criminal justice sector such as prosecutors and judges.
 ODIHR should design and implement projects on preventing racism, xenophobia, and hate crimes, and in particular educational, training and awareness-raising initiatives.
 ODIHR, in cooperation with the OSCE Representative on Freedom of the Media, should develop tools for media professionals on how to combat intolerance, racism and prejudice in the media and public discourse. These tools should include model codes of conduct for media professionals, and the collection of best practices in the area.
 During their official country visits, the Personal Representatives of the OSCE Chairperson-in-Office on tolerance issues should meet with representatives of the media and raise awareness of the impact of racism, xenophobia and intolerance.
Recommendations to Civil Society:
 Inter-faith and inter-communal initiatives and coalitions should be strengthened.
 Religious leaders should condemn all forms of intolerance, including racism and xenophobia.
 Community organizations involved in educational policy and planning advocacy should make use of the Council of Europe's *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE)*11 and the European Wergeland Centre's online library.12
8 Op. cit., note 9.
9 The EDC/HRE Pack is a collection of documents, strategies and support documents for educators,
educational policy planners, advocates and community organizations. For more information, including
online copies of the Pack, please refer to
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/EDC_pack_en.asp.
10 For more information on the Centre's mandate and online resources, please refer to
http://www.theewc.org/library/.
11 Op cit., note 12.

12 Op cit., note 13.
17
III. ANNEXES: ANNEX 1: Agenda
Supplementary Human Dimension Meeting
PREVENTION OF RACISM, XENOPHOBIA AND HATE CRIMES THROUGH EDUCATIONAL AND AWARENESSRAISING INITIATIVES
10–11 November 2011
Hofburg, Vienna
AGENDA
Day 1 10 November 2011
15.00 – 16.00 OPENING SESSION
Opening remarks:
Ambassador Renatas Norkus, Chairperson of the OSCE Permanent Council, Lithuania's Permanent Representative to the OSCE
Ambassador Janez Lenarčič, Director, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR)
Keynote speech:
Mrs. Doreen Lawrence, Founder and External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust, Officer of the Order of the British Empire (OBE)
Technical information by **Ms. Floriane Hohenberg**, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of the OSCE/ODIHR
16.00 - 18.00 **SESSION I: Challenges and Perspectives for the Prevention of Racism and Xenophobia**
Introducer:
Ms. Ilze Brands Kehris, Director, OSCE High Commissioner on National Minorities
18
***Moderator*:**
Ms. Floriane Hohenberg, Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department of the OSCE/ODIHR
18.00 – 19.00 Reception hosted by the Lithuanian Chairmanship
Day 2 11 November 2011
10.00 – 12.00 **SESSION II: Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse**
Introducer:
Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)
***Moderator*:**
Dr. Rafal Pankowski, Deputy Editor, Never Again Association
12.00 - 14.00 Lunch
14.00 - 16.00 **SESSION III: Education for Tolerance and Mutual Respect and Understanding: Good Practices from IGOs, Governments and Civil Society**
***Introducer*:**
Mr. Oleg Smirnov, Chair of the Board, the Integration and

Development Centre for Information and Research
***Moderator*:**
Ms. Felisa Tibbitts, Director, Human Rights Education
Association (HREA)
16.00 – 16.30 Break
16.30 – 17.30 CLOSING SESSION
Reports by the Moderators of the Working Sessions
Comments from the floor
Closing remarks
17.30 Closing of the Meeting

ANNEX 2: Opening Remarks
Supplementary Human Dimension Meeting
Prevention of Racism, Xenophobia, and Hate Crimes through Educational and Awareness-Raising Initiatives
Opening Remarks by Ambassador Renatas Norkus
Chairperson of the Permanent Council
Vienna, 10 November 2011

Excellencies,
Ladies and Gentlemen,

It is a great pleasure to welcome you, on behalf of the Lithuanian OSCE Chairmanship, to the third Supplementary Human Dimension Meeting on the Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes through Educational and Awareness-Raising Initiatives.

OSCE participating States have acknowledged that racism, xenophobia and other forms of intolerance constitute a threat to stability and security throughout the OSCE region. Thus a comprehensive range of commitments have been adopted to promote mutual respect and understanding and to prevent manifestations of racism and xenophobia. However, ODIHR's annual report *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses* shows that racism, xenophobia still threaten the security of individuals and social cohesion across the OSCE region.

Combating intolerance and discrimination, especially through educational and awarenessraising
measures, as well as freedom of expression and media are among the top priorities of the Lithuanian OSCE Chairmanship for this year.

Together with the ODIHR we have organized three high-level conferences on tolerance and non-discrimination this year: in March, we held a conference in Prague on confronting anti-Semitism in public discourse; in September in Rome, we organized an event on preventing and responding to hate incidents and crimes against Christians; and just two weeks ago here in Vienna, we held a conference devoted to countering intolerance and discrimination against Muslims in public discourse.

The strong interest shown in the 3 High Level meetings by the participating States and by civil society representatives reflects the importance of this topic for our Organization. Sharing experience and identifying best practices are the necessary steps to address these issues in line with the commitments we have undertaken.

As a *follow-up* to these important events, the Lithuanian Chairmanship intends to engage in building consensus on updating the OSCE political commitments in the field of Tolerance and Non-Discrimination, notably by adopting a Ministerial Council decision on Countering Manifestations of Intolerance in Public Discourse. In our view this decision could base on the recommendations of the 3 High Level meetings on this topic.

The Chairmanship is also pleased to see that other parts of the OSCE family have also devoted attention to promoting tolerance and non-discrimination. In May, the OSCE Parliamentary Assembly recognized 2011 as the *International Year for People of African Descent*. The Resolution (AS (11) Res 17 E) reaffirms the responsibility of parliamentarians to speak out against intolerance and discrimination and to raise awareness of the value of diversity.

To be more effective, prevention of and responses to racism and xenophobia need to be focused and concrete. We must step up efforts throughout the OSCE area to address all manifestations of intolerance, and in particular hate crimes, in a timely and robust fashion. If we fail in this effort, intolerance has the potential to degenerate into conflict.

Education and awareness raising initiatives are particularly powerful tools in combating racism and intolerance. It can prevent escalation and promote mutual respect and understanding. Actions in this field need to foster an appreciation of cultural, religious and ethnic diversity. Initiatives to combat racism and xenophobia are more effective if a broad range of actors, including public officials at a national and local level, civil society, church and religious leaders, sports or music celebrities are involved in the process.

While a number of participating States have undertaken numerous efforts in this field, longer-term and more coherent approaches are needed if there is to be a real impact.

It is my hope that today's meeting will provide a good opportunity to take stock of progress in this area, share best practices and generate ideas for making concrete progress in addressing remaining challenges.

I wish to thank the ODIHR Director Ambassador J. Lenarčič and his team for having prepared this meeting.

I thank you for your attention and wish you every success in your discussions.

Address by Ambassador Janez Lenarčič
Director of the OSCE Office for Democratic Institutions
and Human Rights (ODIHR)

Excellencies,

Ladies and Gentlemen,

It gives me great pleasure to welcome you here at this Supplementary Human Dimension Meeting on the *'Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crimes Through Educational and Awareness Raising Initiatives'*.

This SHDM provides us with the opportunity to – **first** – examine contemporary forms of racist and xenophobic intolerance, including hate crimes and state responses to it; **second,** it will allow us to review what kind of measures states have put in place to prevent manifestations of racism and xenophobia.

Nearly fifty years since the adoption of the International Convention for the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, racist sentiments and behaviour continue to threaten social stability across the OSCE region. The tragic events in Oslo and Utøya in July are vivid reminders of this fact. Contemporary manifestations of racism, xenophobia and hate crimes are, for some "minority" communities, daily realities as can be seen for example by incidents affecting many Romani communities across the region.

ODIHR's annual hate crimes report shows that despite the various efforts made by participating States, hate crimes remain a significant problem in the OSCE region. Every year, a large number of people are killed, attacked or injured, and many properties are vandalised and damaged as a result of racist and/or xenophobic sentiments. Preventing and combating hate crimes must therefore remain a priority for states in the OSCE region. This places an extra burden of responsibility on state agencies to – now quoting from the MC Decision of 2006 – *"address the root causes of intolerance and discrimination …*

through increased awareness-raising measures that promote a greater understanding of and respect for different cultures [and] ethnicities" (MC Decision 13/06).
Measures in this field – to prevent acts of intolerance – are necessary not only to protect the targets of hatred, but also to ensure social stability. Failure to do so can lead to deeprooted social tensions and conflicts and, in the worst-case scenario, conflicts that may degenerate into broader ethnic-based violence and a breakdown of the political order.
This is an outcome we need to avoid and one of the many ways to do this is through raising collective social awareness of this threat.
Effective prevention strategies must include educational and awareness raising initiatives.
At the same time, state authorities will also have to make sure that their prevention measures and responses are compatible with the right to freedom of expression. Our collective preference in this organization is to deal with these issues through **robust prevention programmes** premised upon education and raising awareness in society about the dangers of racism, xenophobia, and hate crimes – and **not through the criminalization of speech**.
Participating States have acknowledged this and have sought the assistance of ODIHR in implementing a number of programmes:

- Let me mention here TAHCLE, our Training Against Hate Crimes for Law Enforcement;
- our Guidelines for educators to combat Anti-Semitism and Intolerance against Muslims, respectively, in school settings;
- and our ongoing hate crimes capacity-building workshops and trainings for state officials, NGOs, and civil society.

Other preventative measures include media awareness and monitoring, promotion of tolerance and mutual understanding through education, community engagement, and the

promotion of rights-based approaches in education and awareness-raising initiatives.
Various educational programmes addressing intolerance in schools and local communities have been designed and implemented in the OSCE region over the past few years.
In addition, **political leaders** bear a special responsibility in raising awareness about the dangers and unacceptability of racism and xenophobia. They should vocally and clearly condemn racist and xenophobic sentiments when they are voiced in public and political discourse.
Adopting such a holistic approach can enable states to **counter calls** for the criminalization of speech as a response to intolerant public discourses which we see across the OSCE region. Any state intervention must be nuanced and sensitive enough to capture the subtleties and address the challenges involved.
Let me also mention that with the advent of major international sporting events in 2012 – the EURO 2012 and the Olympics -, it will be useful for us to hear about examples of awareness-raising and initiatives to **combat racism in sport**.
Ladies and gentlemen,
This SHDM also serves to celebrate 2011 as the Year for People of African Descent (YPAD) as proclaimed by the United Nations General Assembly in 2009. In this regard, earlier today, ODIHR organized, with the kind assistance of the US delegation, a roundtable event that brought together key participants focusing on issues affecting people of African descent and their communities across the OSCE region. We look forward to hearing their recommendations over the course of the next day and-a-half.
Thank you.

ANNEX 3: Keynote Speech by Mrs. Doreen Lawrence

10th November 2011

Prevention of Racism, Xenophobia and Hate Crime through Educational and Awareness-Raising Initiatives

I would like to thank OSCE for inviting me to attend this very important event and to talk about my story surrounding Stephen's murder and of how my son's name has made many major changes in the British justice system and beyond. What I have said many times is that I never set out to change laws or to be recognized when I go out, but just to get justice for my son who was murdered for no other reason than because of the colour of his skin.

Eighteen years and five months ago my son Stephen was killed as he made his way home on the 22nd April in1993. I must say this is the first time in eighteen years that I am about to tell the story from the beginning.

It was a Thursday evening and I had just arrived back from a field trip to Birmingham for my degree course. The day was very pleasant and I spent my spare time discussing my children with other mature students. I was happy and looking forward to going home as I had been away for the last two days.

I was picked up at the drop off point by my ex-husband at about 8.30pm. At arriving home I went up to see my son (16 years old at the time) who was still up and we chatted for a while and then my daughter (10 years old at the time) was asleep. Stephen was out as he was 18 years old at the time and therefore he was allowed to be out till 10.30pm during school the week. I was not concerned that Stephen was not in and I went and had a bath before having something to eat. I then settled down to watch the news and to wait for Stephen to come home before going off to bed.

As most parents would dread the knock on the door and then to be faced with someone who you were not expecting. It was a young man with his father from the area where we live. What was said has stayed with me all these years. I was not the one who opened the door my ex-husband did and I was still up stairs in the living room. All I heard was Stephen's name and I must have taken two steps at a time because I don't know how I reached down the stairs so quickly. I push my ex-husband out of the way as you can see I am 5ft 1ins and he is 6ft 2ins. The young man said your son and his friend were attacked near the bus stop down Wellhall Road. He mentioned the Welcome Inn pub and the bus stop. The father said I think you should call the police because they may have more information to give you.

I put on my coat over my nightdress and both my ex-husband and I got into our car to look for Stephen. Before we left I did call the police but they said they did not know what I was talking about because they had not received any information on this matter. We drove down to the area we were told and saw nothing. We thought maybe Stephen

had made his way to the hospital because it was not far away. We turned around and drove to the hospital. While my ex-husband went to park the car I walked into the hospital to look for Stephen. I knew the hospital well as I was often there for one thing or another. When you have children they are always doing something, either swallowing money, climbing trees or taking off the skin in an accident.

I walked into the hospital and went round to the accident and emergency department. When I first entered the hospital I did see a police officer and a young black man but I did not recognized him as I was looking for Stephen. I was just about to walk out of the hospital to say to my ex that Stephen is not here when he recognized Dwayne Brooks the young man that had been with Stephen. At the same time a medical staff member came out and asked Dwayne "what did they hit him with"? We were totally ignored by

everyone. I asked if we could see Stephen and said we were his parents. A medical staff showed us into a room to wait.

It would be another fifteen minutes or so before they came back into the room to say that Stephen had died. After that I can not say the length of time that had passed before we made our way home. I should say during that time even though there was a police officer at the hospital he did not approach us to make any inquiry of who we were. We went home to find our other son awake. We had to break the news to him. The rest of the night is a blank. Early next morning our daughter woke to find her dad on the phone talking about Stephen passing and started to scream running up the stairs not knowing what to do.

The weeks that followed was heart breaking to see that the police showed no interest in finding Stephen’s killers? The house and area where we lived we had been there for fifteen years without me having any idea of the racism that existed around me. One of things I noticed is how people around are able to hide their true feelings. This was clear after Stephen died because most of my neighbours completely ignored us, they did not say we are sorry about your son even though their children would have been in the same class at primary school.

The days turned into weeks then months without Stephen’s killers being arrested. The reason the police gave was that there was a wall of silence. During that time we had people coming to our house saying that there know who the killers are; they would give us names and addresses all this information was passed directly to the police. People would leave notes with names on it on police cars. Within twenty four hours someone walked into a police station with information and the senior office who was working on the case turned the man away.

At one of my visits to the police station I copied the names down and handed it to one of the police officers who were in the room at the time. That officer proceeded to fold the paper into squares that was so small that it resembled the size of a postage stamp. This officer did not know that I was watching him and as I was about to leave the room I said “you are going to put that in the bin now aren’t you”. The officer was shocked to know

that I was watching him and he quickly smoothed out the paper and said that the police take all information seriously.

The coroner was able to demonstrate the folding of the paper at the inquest in 1997. This is just one of many incident of police institutional racism that took place over the years of police investigating Stephen’s murder. At the inquest in 1997 a police officer who was in charge of the third investigation stood up and lied in front of the jury that as far as he was concerned, the first police investigation into Stephen’s murder went well except for the relation between the family and the police liaison officers. Clearly that was not true and I believed that’s what led to the setting up of the inquiry in 1997. I was outraged that a police officer who was working very closely with our legal team when we were mounting the private prosecution, and who lead us to believe that there were serious flaws in the first investigation, should say what he did. The Labour Party who was in opposition at time indicated that if they were to be elected at the next general election they would set up a public inquiry into the murder of Stephen. The Labour Party did win the election in 1997. The inquiry’s brief was to “looking into the murder of Stephen Lawrence and lessons to be learnt”.

The inquiry started with preliminary hearing in October 1997 and in full March 1998 at Elephant & Castle, London. The inquiry lasted nine months taking evidence from the police, community members and organizations who had an interest in race relation. The report had 70 recommendations and was presented to the House of Parliament on the 24th

February 1999. The Labour Government accepted all the recommendations and a steering group were set up to implement the recommendations. The majority of the recommendations were for the police and institutions including schools. The sad thing is many of the recommendations are still out standing and those that were implemented have been rolled back relating to the police. In relation to schools the recommendation was for schools to report and record all racial incidents that happens alas this was never implement mandatory that left it open for some schools doing nothing. Schools who take the recommendation seriously sign up to the Stephen Lawrence Education Standard for primary and secondary schools.

For any of the recommendations to be implemented you have to rely on the Government to take the initiative to lead. In1999 when the 70 recommendation was announced the Government of the day accepted them and there were buzz from institutions. For the first time institutions felt they had a definition that they can work with "Unwitting". As the years has pasted it seemed to a rolling back of the recommendations with a complete about turn on "stop and search" or stop and account as they would like to call it now.

Sir Ronnie Flannigan was tasked by the last Government to cut the bureaucracy of the form filling and recording of the stop and account recording. The percentages of stops are as high as it was before the Inquiry took place. Not much has change regarding reducing the number of stops for the ethnic minority especially young black men.

Two of the main changes are the Race Relation Amendment Act 2000 that brought all organizations included the police under the act and the Double Jeopardy that allows an individual to be tried again if they were found not guilty.

The struggles and fight over the years have taken their toll but the laws that were changed as a result of the Inquiry have made a remarkable difference to people.

You may or may not know that two out of the five men who were identified as being responsible for Stephen's murder will be going on trial in November. The investigation has been ongoing over the years. I can not say any more than that even though I am sure there are lots going on behind the scene.

My children had to grow up in the shadow of Stephen's case over the years and I can only say it is with the grace of God that they have grown up leading a near to normal life and have their own family.

What I can talk about is the work of the Stephen Lawrence Charitable Trust that was set up in Stephen's name in 1998 to support young people into the profession of architecture, an area that Stephen wanted to join. We are an educational charity that wants to support young people to achieve their aims in life. Since 1998 the Trust has not just focus on architecture but also on the built environment. What we do is to provide financial support to students entering university. To date the Trust has supported up to a 100 students at different stages of their education. The Trust support students in three different countries, Jamaica, South Africa and the UK. We now have eight students who are fully qualified.

The Trust will continue to focus on architecture and the built environment with us moving into providing the same level of commitment for other professions that have under representation. The Trust has its own purpose built building where our office is based and from where we can deliver our programmes. The building is well equipped with high tech equipment, lecture room, Mac and PC rooms. As we move forward the Trust is looking to be a Centre of excellence in delivery high quality educational programmes and for us to have the impact on social justice as Stephen's name has had on criminal justice.

The Trust is committed to providing opportunity and access to disadvantaged young

people; fostering positive community relationships, and enabling people to realise their potential. Through creative methods the Trust addresses the causes of urban decay; youth disaffection and educational underachievement and support young people by developing pathways into aspirational and sustainable employment. We intend to do this through widening the vision of the Trust in Ready for Life, Job Ready, Professionally prepared, Ready for Business and Ready to Lead. We see this as creating a whole person, who is confident in themselves to achieve their aims and ambition in life. That is what we all want in life.

ANNEX 4: Biographical Information on Introducers and Moderators
Supplementary Human Dimension Meeting
PREVENTION OF RACISM, XENOPHOBIA AND HATE CRIMES THROUGH EDUCATIONAL AND AWARENESS-RAISING INITIATIVES
10–11 November 2011
Hofburg, Vienna
Biographical Information: Speakers and Moderators
Keynote Speaker:
Mrs. Doreen Lawrence, Founder and External Director of the Stephen Lawrence Charitable Trust, Officer of the Order of the British Empire (OBE)

Mrs. Lawrence was born in Jamaica and migrated to the United Kingdom at an early age. After leaving secondary school, she married and gave birth to three children: two boys, Stephen and Stuart and a daughter, Georgina. After raising her children, she returned to complete her studies as a mature student, embarking on a Bachelor of Arts in Humanities Honour degree in 1993. During the first year of her studies, her son Stephen was murdered in a suspected racially motivated attack. In the face of this tragedy, Mrs. Lawrence continued her studies while advocating for justice for her son. Part of her advocacy efforts involved challenging the manner in which the initial investigation into her son's murder was conducted, and in particular exposing institutional racism within the criminal justice system and policing practices.

After the initial investigation into her son's murder, five suspects were arrested but never convicted. Due in large part to her tireless efforts, in 1997 a judicial inquiry was conducted into the initial investigation by Sir William Macpherson. Published in 1999, the inquiry examined the original investigation into her son's murder, concluding that the police investigation into Stephen Lawrence's murder was seriously flawed due in part to a combination of institutional racism and professional incompetence. The final report set out seventy recommendations for reform, including recommendations aimed at eliminating racial prejudice and increasing fairness in policing and the criminal justice sector.

On 18 May 2011, it was announced that one of the original suspects, and another man, are to stand trial for the murder.

After completing her studies, Mrs. Lawrence worked as a Domestic Violence Advisor in the voluntary sector. In 1998, she continued her studies and in 1998 gained a postgraduate certificate in Counseling Skills and later obtained a diploma in Therapeutic Counseling.

In 1998, Mrs. Lawrence founded the Stephen Lawrence Charitable Trust in her son's memory and now acts as its External Director. The mandate of the Trust is to provide bursaries to young people who are interested in pursuing their studies in architecture, a passion and goal of her son Stephen Lawrence's. In addition to her work with the Trust,

Mrs. Lawrence also established the Stephen Lawrence Centre, an organization dedicated to providing a broad range of professional and vocational skills to youth and support to a wide range of community groups and artists.

Mrs. Lawrence is a frequent public speaker, and has conducted numerous presentations in the educational and non-governmental sector. She has been awarded with five honorary degrees and is an Officer of the Order of the British Empire (OBE).

SESSION I: Challenges and Perspectives for Prevention of Racism and Xenophobia

Speaker:

Ms. Ilze Brands Kehris, Director, OSCE High Commissioner on National Minorities

Ms. Brands Kehris joined the OSCE High Commissioner on National Minorities as Director in 2011 and served as the chairperson of the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) Management Board since 2009. She was vice-chairperson of the Management Board of the European Union Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) from 2004 to 2007, and has since been a member of the FRA's Executive Board. She has also been a member of the Advisory Committee of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities since 2006, where she holds the position of first vice-president.

She was the Director of the Latvian Centre for Human Rights from 2002 until 2011, a non-governmental organization active in the areas of civil liberties, fundamental freedoms, human rights in closed institutions, asylum, anti-discrimination and minority rights. Her own research focus has been on minority rights, citizenship, antidiscrimination and intolerance.

***Moderator*:**

Ms. Floriane Hohenberg, Head, Tolerance and Non-Discrimination Department, OSCE ODIHR

Floriane Hohenberg has been working for ODIHR since 2005. She has been the Head of the Tolerance and Non-Discrimination Department since 2009. From 2000 until 2004 she

was the Head of the Representation in Germany of the French Commission for the Victims of Spoliation Resulting from the Anti-Semitic Legislation in Force during the Occupation. Between 1998 and 1999 she participated in a study commissioned by the French government on the extent of the confiscation of Jewish assets in France during World War II.

SESSION II: Challenges in Combating Hate Crimes, Racism and Xenophobia: Role of Awareness-Raising Initiatives and Public Discourse

Speaker:

Mr. William Gaillard, Advisor to the President, Union of European Football Associations (UEFA)

As part of his responsibilities with UEFA, Mr. Gaillard advises the UEFA President on political matters and oversees all activities relating to external communications. This includes the international media, relations with the European government authorities as well as UEFA’s social responsibility and charity programmes.

Educated, inter alia, at Sciences Po Paris, The Johns Hopkins School of Advanced International Studies and Harvard University, William Gaillard has had a multi-faceted international career in both the public and private sectors. His diverse professional experiences include his work as Chief of External Relations for the Multinational Force and Observers (1983), Head of External Relations for the United Nations Relief and Works Agency for Palestinian Refugees (UNRWA) (1985) and Director of Communication and Political Affairs for the UN International Drug Control Programme (1990).

Mr. Gaillard joined UEFA in 2004 as the Director of Communications and Public Affairs and was appointed Senior Adviser to the President in 2009.

***Moderator*:**

Dr. Rafal Pankowski, Deputy Editor, Never Again Association

Dr. Pankowski has served as deputy editor of “Nigdy Wiecej” (Never Again) magazine since 1996. He has published widely on racism, nationalism, xenophobia and other related issues. His publications include the books *Neo-Fascism in Western Europe* (1998), *Racism and Popular Culture* (2006) and *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots* (2010). He currently works as a lecturer at Collegium Civitas and head of the Warsaw-based East Europe Monitoring Centre set up by the NEVER AGAIN Association in cooperation with the Football Against Racism in Europe network. He is the coordinator of the RESPECT Diversity campaign supported by UEFA in the lead up to the European Football Championships in Poland and Ukraine in 2012.

SESSION III: Education for Tolerance and Mutual Respect Understanding: Good Practices from IGOs, Governments and Civil Society

Speaker:

Mr. Oleg Smirnov, Chair of the Board, the Integration and Development Centre for Information and Research

Mr. Smirnov is a candidate in Philology (Odessa State University, 1991) and an associate professor of the Department of Inter-Language Communication and Journalism at Tavrida National University. He currently serves as head of the Board of the Integration and Development Centre for Information and Research (Max van der Stoel Award Winner in 2009) and the Regional Resource Agency “Crimea-Perspective”. From 1997 until 2003, Mr. Smirnov was the Director of the programme “Integration of Formerly Deported Crimean Tatars, Armenians, Bulgarians, Germans, Greeks into Ukrainian Society” at the International Renaissance Foundation, where his responsibilities included the development of programme strategies, and project proposals.

Mr. Smirnov’s research interests are largely focused on ethnic relations in Crimea, methods of early conflict prevention, education and the management of diversity practices in the Crimea region. He has participated in a number of diverse projects including the Council of Europe “Universities as sites of Citizenship” Project (1999 – 2000); the US Institute of Peace “School of Peace” Project at the Tavrida National University (2000 –2001) and the joint project initiated by the Tavrida National University and the George Mason University (USA) on the introduction of conflict resolution and peacebuilding courses for students of Crimean Universities (2000 – 2003). Mr. Smirnov has also been heavily involved in the OSCE High Commissioner for National Minorities initiatives “Management of Inter-Ethnic Relations in Crimea” (2006 – 2010) and “Supporting Inter-Cultural Education in Crimea” (2006 – 2013).

Mr. Smirnov has presented the results of his research at more than 30 international conferences. Throughout his professional career, he has remained committed to promoting intercultural educational methodologies in the region, and has worked with such diverse stakeholders as civil society representatives, national community leaders, school teachers and government officials.

***Moderator*:**

Ms. Felisa Tibbitts, Director, Human Rights Education Association (HREA)

Ms. Tibbitts is co-founder and co-director of Human Rights Education Associates (HREA), and is also engaged as Adjunct Lecturer at the Harvard Graduate School of Education and the UN University for Peace where she teaches courses on human rights

education. At the Harvard Kennedy School of Government she co-teaches a course with the director of the Carr Center for Human Rights Policy called “Human Rights Tools for Practice”.

31

Ms. Tibbitts has carried out trainings in over 20 countries and provided technical assistance or served as a textbook author in educational initiatives in Albania, Bosnia and Herzegovina, China, Croatia, El Salvador, Estonia, Gaza, Kosovo, Northern Ireland, Morocco, Romania, Ukraine and the United States. Ms. Tibbitts has published numerous articles, manuals and book chapters in the area of human rights education and contributed to the development of policy documents for the United Nations.

Organization for Security and Co-operation in Europe
PARLIAMENTARY ASSEMBLY

ROTTERDAM DECLARATION

OF THE

OSCE PARLIAMENTARY ASSEMBLY

AND

RESOLUTIONS ADOPTED

DURING THE TWELFTH ANNUAL SESSION

ROTTERDAM, 5 TO 9 JULY 2003

PREAMBLE

We, Parliamentarians of the OSCE participating States, have met in annual session in Rotterdam on 5-9 July 2003 as the Parliamentary dimension of the OSCE to assess developments and challenges relating to security and co-operation in Europe, in particular the role of the OSCE in the new architecture of Europe, and we offer the following views to the OSCE Ministers.

We wish every success to the next OSCE Ministerial Conference in Maastricht in December and bring to its attention the following declaration and recommendations.

THE ROLE OF THE OSCE IN THE NEW ARCHITECTURE OF EUROPE

CHAPTER I

POLITICAL AFFAIRS AND SECURITY

The OSCE Parliamentary Assembly:

1. Reaffirming the positive role of the OSCE in the new security architecture of Europe,

2. Noting the importance of further developing and reforming the OSCE's field activity,

3. Pointing to the pivotal role of the OSCE, as a regional security organization under Chapter VIII of the United Nations Charter, in safeguarding and upholding universal principles of international law enshrined in the Charter,

4. Recalling that long-standing international problems in the OSCE area constitute a permanent threat to security and stability in the OSCE region and, by extension, to international peace and security,

5. Welcoming in this respect the commitment of the OSCE, reaffirmed in the Porto Ministerial Declaration, to intensify efforts to resolve persistent conflicts in the OSCE area that threaten observance of the OSCE principles and have an impact on peace and stability,

6. Reiterating calls in the OSCE Parliamentary Assembly Paris (2001) and Berlin (2002) Declarations for increased inter-institutional co-operation with the UN, EU, NATO, CE and CIS, based on the Platform for Co-operative Security,

7. Reaffirming the importance of close inter-institutional co-operation at both headquarters and field level,

8. Noting that the real strength of the OSCE lies in its capacity to respond to security threats and challenges and its strong field presence,

9. Stressing the real strength of the OSCE also as a forum to encourage governments to take actions necessary to implement the OSCE commitments freely undertaken from the Helsinki Final Act to the present,

10. Reaffirming the constructive and positive role played by OSCE Missions in helping their host states fulfil their OSCE commitments,

11. Keeping in mind that efficiency in achieving objectives should be the primary consideration for all organizations when undertaking projects,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Stresses the importance of co-ordination between international organizations and of avoiding wasteful duplication by focusing attention on those areas in which each organization has comparative advantages;

13. Emphasizes that the OSCE, with its comprehensive security approach, has particular competence to support nation-building and to empower populations to participate actively in the democratization process;

14. Welcomes the increasing co-operation between the major security organizations in the OSCE area on the basis of the Platform for Co-operative Security;

15. Encourages the strengthening of transatlantic co-operation;

16. Welcomes the proposed opening of an OSCE Liaison Office in Brussels to improve co-ordination with international organizations;

17. Recognizes that the security architecture of Europe is constantly undergoing development; emphasizes the need for flexibility in the division of labour between international organizations, and specifically the need to demonstrate a willingness to cede projects to other, more suitable, organizations; and believes that, at the same time, project funds of other organizations could, where appropriate, be used by the OSCE's strong field missions;

18. Declares itself in favour of developing relations and co-operation of the OSCE with the Mediterranean and Asian Partners for Co-operation and other neighbouring countries, with a view to promoting OSCE values, achievements and methods;

19. Calls upon the OSCE to stand firm by its fundamental principles and norms, set out in the Helsinki Final Act and subsequent documents, as the guiding principles of its overall contribution towards shaping the new European security architecture;

20. Emphasizes the importance of universal and equal application of OSCE principles and commitments;

21. Calls upon OSCE institutions to strive for a greater geographical balance in their work;

22. Encourages continued focus by the OSCE on issues of common interest to all participating States, and applauds the Netherlands OSCE Chairmanship's focus on trafficking;

23. Notes the opportunities for the OSCE to address the common interest all participating States have in preventing the spread of weapons of mass destruction and their means of delivery, and to prohibit the illicit sales of conventional weapons, including small arms and light weapons, in violation of United Nations resolutions, in particular by encouraging and vigorously reviewing compliance with the decisions on non-proliferation and arms transfers taken by the OSCE Ministerial Councils in Prague in 1992 and Porto in 2002 and at the Budapest Summit in 1994;

24. Urges all OSCE participating States to reconsider calls for zero real budget growth in the Organization;

25. Calls upon the OSCE to ensure a transparent and balanced budget;

26. Stresses that providing OSCE Field Missions with adequate funding and high-quality staff is necessary for upholding the credibility of the Organization;

27. Welcomes the current efforts of the OSCE to give the field missions greater budget responsibility and budgetary independence;

28. Highly recommends that the OSCE Permanent Council be requested to consult the OSCE Parliamentary Assembly prior to making a decision to terminate any OSCE field office and that, in this connection, the President of the OSCE Parliamentary Assembly be afforded sufficient time for him to despatch a delegation of the OSCE Parliamentary Assembly to the country concerned to assess the situation and report back to the President;

29. Reiterates appeals in the OSCE PA Bucharest Declaration (2000) for the OSCE to reduce reliance on seconded personnel;

30. Expresses concern at the geographical imbalance which results from the secondment system, in that it relies on the ability of individual participating States to bear the costs for international staff members;

31. Welcomes the domestic capacity-building which results from international staff positions being assumed by local officials;

32. Suggests that the OSCE focus its work in South-Eastern Europe on the areas of governance and capacity-building;

33. Welcomes the increasing focus by the OSCE on policing matters, and applauds the establishment of the Strategic Police Matters Unit as a useful co-ordinating body;

34. Urges that, in line with any future requirements, appropriate capacities in the area of border management/border security be built up at the OSCE Secretariat through the creation of a corresponding work unit.

CHAPTER II

ECONOMIC AFFAIRS, SCIENCE, TECHNOLOGY AND ENVIRONMENT

35. Noting that, as it enters the twenty-first century, Western Europe is achieving integration and the creation of a space conducive to the constructive interaction of nation States in pursuit of common objectives and interests,

36. Greatly valuing the efforts of States to achieve further integration into European and Euro-Atlantic structures and to strengthen security, stability and democracy,

37. Recognizing that the primary responsibility for political and economic progress lies with the authorities and inhabitants of the regions, welcoming in that connection the improvement of good neighbourly relations and the deepening of regional co-operation, and emphasizing the need for further intensification of efforts to ensure that progress becomes irreversible and continues for the purpose of achieving common goals through the observance of mutual commitments and shared values,

38. Being fully aware that an opportunity is being created for a great single market offering the possibility of scientific and technical co-operation and the free movement of goods, capital, services and persons, all of which is becoming an additional source of growth and greater economic effectiveness, is being created,

39. Noting that the economic and currency union on the basis of which the euro was introduced as a new common currency as from January 1999 marks a qualitatively new frontier in the process of further integration,

40. Emphasizing that Western Europe has firmly taken its place in the world economy as a major integration centre interacting with the world economy and exerting a considerable effect on the conditions of international trade,

41. Stressing that the further enhancement of the Economic and Environmental Dimension of the OSCE, as an integral part of its comprehensive security approach, constitutes an essential prerequisite for the OSCE’s substantial contribution to the new European Security Architecture,

42. Highlighting the substantial role of the OSCE in further promoting the regional and subregional co-operation framework to address economic and environmental threats to security in the OSCE region, and highlighting the significant input of the OSCE Parliamentary Assembly Subregional Economic Co-operation Conferences to this end,

43. Emphasizing that within the OSCE several subregional organizations of States have been formed and are in operation, within which a single spatial approach to regional development, the principles of sustainable development and environmental security is being formulated,

44. Noting the achievements of integration, which has promoted the growth of the political authority and influence of Western Europe in the world, particularly in Central and Eastern Europe, a development that has led to the desire of some 15 additional European countries to join the European Union and NATO as it expands to the East,

The OSCE Parliamentary Assembly:

45. Emphasizes the rise both in Eastern and in Western Europe of new risks and challenges, both external and internal, for which prompt and effective solutions will have to be found in the future;

46. Notes that a major challenge is that of globalization, which is difficult to define and is at the initial stage of its development, many of its manifestations being nevertheless already clear and making it necessary to restructure the human habitat:

- Revolutionary achievements in electronics and related areas as the basis for the creation of a modern worldwide information space;

- The very rapid development of the means of communication and transport to permit the free movement of persons throughout the world and the delivery of goods and services;

- The sharp acceleration in the internationalization of production in branches engaged in the manufacture of high-technology goods;

- The need to establish and develop a worldwide money market and capital market, without which the contemporary internationalization of production is simply unthinkable;

47. Calls upon the OSCE to make full use of its role as a forum for political dialogue among major international economic institutions towards substantially assisting developing countries in their efforts to achieve sustainable development and meet the challenges of globalization;

48. Calls on all OSCE participating States to implement their commitments under the Helsinki Final Act, the Charter of Paris for a New Europe, the 1990 Document of the Bonn Conference on Economic Co-operation in Europe, and subsequent documents of the OSCE, to strengthen democratic institutions and the rule of law, to secure fundamental human rights and to promote sustainable economic development throughout the OSCE region;

49. Requests the OSCE, within an area of prosperity and good-neighbourliness, to establish a new progressive, differentiated and conditional form of association for those countries which are part of the Greater Europe, so that the integration process does not create new dividing lines in Europe, further increase the differences in economic development and present those countries with additional problems;

50. Emphasizes that harmonization of integration processes in the OSCE region requires the integration of the countries carrying out reforms into the world and European economic systems on an equal and mutually beneficial basis, and the OSCE urges participating States to assist these processes in every possible way taking into account the economic and political interests of all OSCE participants and avoiding damage to the security and stability of the whole region, which is under the responsibility of the Organization;

51. Encourages parliamentarians of the OSCE participating States to work out a model of reform-oriented sustainable development;

52. Urges OSCE participating States to create the necessary legal conditions to allow a sustainable development of market economies and to facilitate investments, as preconditions for stability in the OSCE area;

53. Encourages the European Union, within the current process of enlargement, to adopt a political strategy of partnership with its new neighbours to the East and accordingly to ensure that it has the appropriate and adequate means to reorganize the production potential of the Member States, to benefit from the international division of labour and to make fair use of the available skilled workforce;

54. Welcomes the efforts of the European Union to avoid harming the economic interests of those countries which do not become members of the European Union;

55. Calls on the participating States to develop effective, co-ordinated strategies, particularly through regional organizations like SECI, the Southeast European Co-operative Initiative, to combat corruption and organized crime, money laundering, terrorist financing and trafficking in human beings, drugs and arms;

56. Recognizes that economic and environmental factors can threaten security and stability, and appeals to participating States and international organizations to step up their efforts to ensure security, prevent and reduce environmental pollution and ensure control on the basis of full respect for international law;

57. Urges the OSCE participating States to render all-round assistance to development of regional co-operation in such fora as the Organization of the Black Sea Economic Co-operation, the Barents Euro-Arctic Council, the Council of the Baltic Sea States, the Commonwealth of Independent States, the Euro-Asian Economic Community, the Central European Initiative and the Southeast European Co-operative Initiative, to encourage development of co-operation in the field of trade and industries, energy, transportation, communication, science and engineering, agriculture, to support small

and medium-sized enterprises (SMEs), ecology, tourism, etc., and to provide financial assistance in the realization of concrete regional projects;

58. Emphasizes the need to support efforts aimed at assisting development of all-European co-operation on an equal and mutually beneficial basis in various areas and the eventual formation of a single area of security and economic co-operation in the OSCE region and the construction of the new architecture of Europe without dividing lines;

59. Calls upon the OSCE as a whole to join the OSCE Parliamentary Assembly in common efforts to promote the sustainable development of SMEs;

60. Urges the participating States to promote the growth of entrepreneurship and SMEs, particularly those owned and operated by women and minorities, by establishing non-burdensome licensing and taxation regimes, developing programmes that assist SMEs in gaining access to finance, and supporting education and training programmes, business incubators and the development of local, national and regional business associations, following the recommendations of the Berne Final Declaration 2003 on the promotion of SMEs.

CHAPTER III

DEMOCRACY, HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN QUESTIONS

61. Recognizing that the enlargement of the EU and NATO, and also the Council of Europe, brings new challenges to all major European and Euro-Atlantic institutions, including the OSCE,

62. Believing that the enlargement of the EU, NATO and the Council of Europe, sharing the common values of democracy, human rights and the rule of law, will strengthen the adherence to the participating States' human dimension commitments,

63. Underlining the importance of keeping the OSCE focused on its human dimension,

64. Recalling that gross violations by OSCE participating States of the human rights of citizens of other participating States constitute a permanent threat to international peace and security,

65. Highlighting the need for the OSCE to maintain and further increase its political weight on the international scene by raising a stronger voice against such violations,

66. Recognizing that there are differences between countries and regions in the OSCE, with respect to the implementation of their human dimension commitments,

67. Stressing the need for a more dynamic approach to be adopted by the OSCE regarding the promotion of its principles and norms set out in the Helsinki Final Act and subsequent documents, as an effective means towards reducing these differences,

68. Noting that the creation of a "European area of freedom, security and justice" on the basis of the Schengen Agreement stipulating the procedures for the crossing of external borders, the free movement of citizens, immigration, monitoring and the fight against crime and terrorism should be regarded as one of the major achievements of the integration processes under way in Central and Eastern Europe,

69. Noting that the recipient countries have benefited from migration through, *inter alia*, an enhanced workforce and cultural diversity, and that migration can continue to be a positive factor in the future,

70. Being concerned, however, that certain problems, such as xenophobia and discrimination, have emerged in connection with migration and that these problems need to be given greater attention by the OSCE,

71. Noting that within the 55 participating States that constitute the OSCE, millions of individuals have fled their place of residence for a separate secure location within the same country, thereby becoming internally displaced, and that each OSCE

participating State bears the primary responsibility to provide protection and humanitarian assistance to internally displaced persons in its territory without discrimination,

72. Welcoming the increased co-ordination and co-operation, also at the parliamentary level, of the main European and Euro-Atlantic institutions in matters concerning consolidation of democracy, respect for human rights, and strengthening the rule of law,

73. Considering that trafficking in human beings constitutes a serious and particularly repulsive form of crime, resulting in a modern form of slavery in the OSCE region,

74. Recalling the "Resolution on Combating Trafficking in Human Beings, especially Women and Children", adopted in Berlin in 2002 and the "Resolution on Combating Trafficking in Human Beings", adopted in Paris in 2001, in addition to other previous statements of the OSCE Parliamentary Assembly on this appalling form of international criminality,

75. Recalling that trafficking is a form of organized and international criminality which, in response to the intensification of the fight against it, is seeking new forms and sources of financial support, and which must be combated in international co-operation embracing countries of origin, transit and destination,

The OSCE Parliamentary Assembly:

76. Suggests that the OSCE adopt a more balanced regional approach when promoting the implementation of the participating States' human dimension commitments, taking into account the differences of each country and region but not neglecting any of them;

77. Calls upon OSCE participating States to honour their commitments deriving from their accession to the international Conventions and other legal instruments on Human Rights;

78. Stresses the need for the OSCE to enhance oversight of participating States observance of their commitments pertaining to the human dimension and to make full use of its commitments implementation review mechanism to this end;

79. Recommends that the OSCE initiates missions and election monitoring of an appropriate nature in established democracies that face new challenges such as the integration of new minorities and the fight against trafficking of human beings;

80. Appeals to the EU and NATO to maintain high requirements with respect to democracy, human rights and the rule of law as far as both their member States and new members are concerned;

81. Recommends that the OSCE develops further its co-ordination, co-operation and division of labour with the major European and Euro-Atlantic institutions, such and

the EU, NATO and the Council of Europe, when promoting the implementation of the participating States human dimension commitments;

82. Considers that the experiences of the "Parliamentary Troikas" on a number of issues are positive, and therefore this form of parliamentary co-operation should be developed further on an ad hoc basis;

83. Encourages the OSCE to strengthen its work in combating xenophobia and discrimination against minorities in established democracies and in protecting their new minorities resulting from migration;

84. Suggests that the mandate and resources of the OSCE High Commissioner on National Minorities be modified and strengthened to deal with the protection of the new minorities in established democracies in the OSCE area, and to help them integrate into the societies of their new homelands while recognizing their right to maintain their own cultural heritage;

85. Urges OSCE participating States to take the necessary steps to prevent and avoid conditions that might lead to internal displacement and, where displacement exists, to create and establish lasting solutions, allowing internally displaced persons to return freely, in safety and dignity, to their homes or places of habitual residence and to repossess their property, or to resettle and integrate voluntarily elsewhere in their country;

86. Declares that OSCE participating States should not forcibly return internally displaced persons against their will or create situations where return is the only option, especially if their life, safety, liberty and/or health would be at risk;

87. Encourages the parliaments of all participating States to take concrete steps to ensure that internally displaced persons in their country have the right to return home and repossess their property or, until that time, that they are given proper and safe housing and fully enjoy their rights;

88. Urges the creation of additional standard-setting language concerning internally displaced persons at the OSCE Ministerial meeting to be held in December 2003 through, *inter alia*, the endorsement of the United Nations Guiding Principles on Internal Displacement or the adoption of key aspects of those Guiding Principles as OSCE commitments;

89. Recommends that the OSCE offer itself to the participating States as the principal international organization in the co-operation and co-ordination of efforts to combat trafficking in human beings and in the development of police capacity and institution-building;

90. Appeals to all participating States to co-operate effectively in order to combat trafficking in human beings in countries of origin, transit and destination;

91. Calls for the participating States, their parliamentarians in particular, to ensure that their national legislation provides means and tools for combating trafficking, protecting its victims and co-operating on international level;

92. Suggests that the OSCE effectively organize its work on combating trafficking in human beings by appointing a Special Representative on Trafficking in Human Beings, by strengthening the resources of the Senior Police Adviser and by establishing mechanisms to co-ordinate closely with the participating States and all OSCE institutions, bodies and officials involved in combating trafficking in human beings, including the OSCE Parliamentary Assembly, the High Commission for National Minorities, ODIHR and the Senior Police Adviser;

93. Recommends that the Parliamentary Assembly continue to give high priority to its efforts to combat trafficking in human beings.

RESOLUTION ON WELCOMING AFGHANISTAN AS A NEW PARTNER FOR CO-OPERATION

1. Acknowledging that in February 2003 the Interim Foreign Minister of Afghanistan indicated Afghanistan's intention to share the principles, values, and goals of the OSCE,

2. Recalling that in April 2003, at the 445th meeting of the Permanent Council, Afghanistan was granted the status of Partner for Co-operation,

3. Affirming that the OSCE participating States and the Partners for Co-operation welcome Afghanistan as a new Partner for Co-operation,

The OSCE Parliamentary Assembly:

4. Urges all participating States and the OSCE Partners for Co-operation to strengthen co-operation with the new Government of Afghanistan on issues of mutual concern, to assist Afghanistan in meeting the OSCE standards and principles on democracy and security;

5. Pledges the assistance of the Parliamentary Assembly to Afghanistan as it seeks to establish a constitutional democracy based on the rule of law and respect for human rights.

RESOLUTION ON
RENEWING THE OSCE PARTNERSHIP

1. Recalling the words of the Helsinki Final Act in which the participating States recognized that their common history, traditions and values could assist them in developing their relations, fully taking into account the individuality and diversity of their positions and views, and in their efforts to overcome distrust, increase confidence, solve the problems that separated them and co-operate in the interest of mankind,

2. Remembering also that the Final Act recognized the close link between peace and security in Europe and in the world as a whole, and the need for each of the participating States to make its contribution to the strengthening of world peace and security, and to the promotion of fundamental rights, economic and social progress, and well-being for all peoples,

3. Recalling that the Charter of Paris declared that the participation of both North American and European States is a fundamental characteristic of the OSCE, underlying its past achievements and essential to the future of the OSCE process, and that the challenges confronting the participating States can only be met by common action, co-operation and solidarity,

4. Welcoming the active involvement of the OSCE Mediterranean Partners and the Partners for Co-operation, especially the newest Partner, Afghanistan,

5. Acknowledging the great strides made by the participating States in improving human rights, developing democracy and the rule of law, and strengthening international peace and stability since the signing of the Final Act,

6. Recognizing that much remains to be done to promote fundamental human rights, strengthen democratic institutions, ensure peace and stability, confront global terrorism, prevent the proliferation of weapons of mass destruction, and combat organized crime and corruption throughout the OSCE region,

7. Recognizing also that the participating States may disagree regarding matters affecting regional or global security as evidenced recently by the debate concerning the situation in Iraq,

8. Understanding that the strength of the OSCE is its diversity, and its ability to work together to confront threats to human rights, democracy, and peace and stability in the OSCE region,

The OSCE Parliamentary Assembly:

9. Reaffirms its commitment to work with the OSCE and its institutions to promote human rights, economic prosperity, democracy and the rule of law as well as to combat terrorism, corruption and organized crime through its Ad Hoc Committees, election monitoring, inter-parliamentary dialogue and mission support;

10. Urges the participating States of the OSCE, in the spirit of the Final Act and the Charter of Paris, to redouble their efforts to address critical challenges to fundamental human rights and security throughout the OSCE region, and to work together to ensure peace, prosperity and stability for the global community.

RESOLUTION ON THE PARLIAMENTARY FOLLOW-UP OF OSCE ACTIVITIES AT THE NATIONAL LEVEL

1. Recalling the Charter of Paris 1990 which "calls for a greater parliamentary involvement in the CSCE ... involving members of parliaments from all participating states",

2. Recalling the OSCE Istanbul Charter from 1999 which welcomed its increasing role, particularly in the field of democratic development and election monitoring, and called for the Parliamentary Assembly to develop its activities further as a key component in the efforts of the OSCE to promote democracy, prosperity and increased confidence within and between participating states,

3. Referring to the Resolution on Strengthening Transparency and Accountability in the OSCE adopted by the Parliamentary Assembly at its 10th Session in Paris in July 2001, and the Resolution on Enhancing the Parliamentary Dimension of the OSCE adopted at the Standing Committee in Sintra, Portugal in November 2001,

4. Referring to the work done by the Ad hoc Working Group on Transparency and Accountability of the Parliamentary Assembly for the promotion of communication and relations between the OSCE institutions, in particular the OSCE Parliamentary Assembly and the Ministerial Council,

The OSCE Parliamentary Assembly:

5. Recommends the nomination of OSCE Parliamentary Assembly national delegations for the entire legislature as well as the practice of holding regular national Parliamentary Assembly delegation meetings for the benefit of continuity in OSCE activities at the national level;

6. Encourages national parliaments to introduce practices whereby annual written reports on the activities of the OSCE Parliamentary Assembly by national delegations are regularly debated in an appropriate manner in national parliaments;

7. Encourages national OSCE Parliamentary Assembly delegations to maintain contacts and co-ordinate debates related to the security structure of Europe in their parliaments, in co-operation with other relevant parliamentary committees (such as the Foreign Affairs Committee or Defence Committee) as well as other inter-parliamentary national delegations;

8. Recommends the organization of broad-based discussions and exchanges of views on the activities of the OSCE with representatives from parliaments, governments as well as non-governmental organizations and academic institutions;

9. Encourages national OSCE Parliamentary Assembly delegations to maintain regular contacts with the competent authorities of their national governments involved in OSCE activities, in particular the Ministry of Foreign Affairs;

10. Encourages national parliaments to investigate possibilities of being heard and informed by national governments of OSCE activities in particular prior to major OSCE intergovernmental ministerial meetings and Summits;

11. Calls upon governments of participating States to include parliamentarians in their national delegations to meetings of the OSCE ministerial council and OSCE summits;

12. Recommends consideration of the introduction of annual national reports on the activities of the OSCE by the national Governments to national parliaments;

13. Recommends that national parliaments take active part in OSCE election observation operations and consider new forms of activities of democracy education in the context of elections observation for instance by inviting observers from newly democratized OSCE countries to follow elections in other OSCE countries.

RESOLUTION ON BELARUS

The OSCE Parliamentary Assembly:

1. Welcomes the reopening of the OSCE Office in Minsk on 1 January 2003 and the co-operation demonstrated thus far by the Belarusian Government with the Office;

2. Pledges to support the work of the Office in the future on the basis of its Mandate and the associated Memoranda, and urges the Belarusian Government to avoid creating obstacles that hinder the Office's work;

3. Welcomes the stated will of the Belarusian Government to work actively and co-operatively within the framework of the OSCE Parliamentary Assembly;

4. States the wish to engage in intensive and critical dialogue with the National Assembly and the Belarusian Government;

5. Recalls that none of the four criteria that are the basis of the work of the Working Group, and none of the requirements made of the Belarusian Government – satisfactory access of all political parties to the mass media, establishment of meaningful functions and powers for the Parliament, non-discrimination against political opposition and introduction of confidence-building measures, adoption of a democratic electoral code and transparency of the election process – have thus far been met;

6. Welcomes the New Neighbours Initiative of the EU, which provides Belarus with the opportunity for integration and protection from any negative consequences of EU expansion;

7. Urges the Belarusian Government to take advantage of this opportunity;

8. Urges the Belarusian National Assembly to reform and ratify the electoral code to meet OSCE standards;

9. Expresses regret that important legal reforms have thus far not been enacted, including a new electoral code, media legislation, and laws regarding the powers of the parliament;

10. Urges the Belarusian Government to submit to the National Assembly the necessary and promised legislation;

11. Urges the Belarusian Government to reform the electoral code to make free, fair, and transparent elections possible. This requires, among other things:

- changes in the formation of the electoral commission on all levels (local, regional, national);

- limiting the possibility of early voting and mobile voting, and the transparent oversight of these practices;

- access of national and international observers to the entire election process;

12. Urges the OSCE to observe the 2004 elections to the National Assembly;

13. Clarifies that the holding of further elections or referenda conducted on the basis of the present electoral legislation, which do not meet OSCE standards, will be a step backwards in the improvement of relations between Belarus and the OSCE;

14. Regrets that the Belarusian National Assembly does not enjoy full parliamentary rights and urges the National Assembly and Belarusian Government to implement legislative changes to ensure those rights;

15. Urges the ratification of legislation on registration and registration practices which meets OSCE standards;

16. Condemns the repression of civil society organizations, in particular Civil Initiatives and Ratusha, which stems from the same inadequate legislation and practices;

17. Welcomes the presence of a group of democratically-oriented, independent representatives ("Respublika") in the National Assembly, who work for democratic legislation;

18. Condemns every attempt at repression, discrimination and politically-motivated criminal charges against these and other parliamentarians;

19. Urges all representatives of the Belarusian National Assembly to protect their colleagues who attempt to exercise their legitimate parliamentary and political rights;

20. Urges the Belarusian Government to look into the cases of people murdered or disappeared for potentially politically-motivated reasons, and to speed up the investigations in such cases;

21. Criticizes the fact that the social, political, and humanitarian situation in Belarus has worsened considerably;

22. Supports in this context Resolution 2003/14 of the United Nations Human Rights Commission of 17 April 2003;

23. Urges an end to restrictions against trade unions, and the enforcement of rights to form labour associations according to the standards of the International Labour Organization;

24. Condemns the politically-motivated repression of opposition representatives who have endured the loss of employment and in some cases politically-motivated criminal proceedings;

25. Urges the appointment of an Ombudsman for human rights;

26. Urges the Belarusian Government, as promised, to draft media legislation to be forwarded to the OSCE and the Council of Europe for assessment to be submitted to the Belarusian National Assembly;

27. Urges the Belarusian National Assembly to enact and ratify legislative changes according to OSCE criteria and following the recommendations of the OSCE and Council of Europe;

28. Condemns the continuing repression of non state-owned, independent media and the persecution of independent journalists, specifically the ban and censorship of newspapers such as Narodnaya Volya, Navinki and Vecherny Stolin, especially worrisome in this regard being the three-month suspension of the publication Belaruskaya Delovaya Gazeta. In this regard, the practice of registration of print media and the repressive legislation and legislative practice is also condemned;

29. Urges fair and equal treatment of political opposition parties and their free access to the state media;

30. Declares support for all civic and democratic forces in Belarus.

RESOLUTION ON
OSCE PEACEKEEPING OPERATIONS

1. Recalling the Second Helsinki Conference held in 1992, which firmly re-established the centrality of non-coercive, co-operative approaches to conflict management,

2. Acknowledging that the OSCE is a consensual, diplomatic forum and all of its conflict prevention and crisis management tools adhere to these fundamental principles,

3. Recognizing that its consent-based, non-coercive character is the greatest strength of the OSCE, by giving great moral authority to any peacekeeping operation, because it requires the co-operation of the parties to a dispute and reflects the wishes of all 55 member States,

4. Recalling that the decision N° 4 of the OSCE Ministerial Council of 7 December 2002, "recognizing the significant changes in peacekeeping doctrine and practices" since the CSCE Helsinki Summit of 1992, calls the Permanent Council "to conduct a review of peacekeeping, with a view towards assessing OSCE capacity to conduct peacekeeping operations and identifying options for potential OSCE involvement in peacekeeping",

5. Reaffirming that in the wider European security architecture, the role of the OSCE can be more effective through various peacekeeping operations,

6. Noting that nowadays peacekeeping is directly related to maintaining peace and public order and facilitating dispute settlement, and in particular through early warning, conflict prevention, civilian crisis management, post-conflict peace building,

7. Noting that this new and comprehensive perspective of peacekeeping requires the involvement of professionals with many different skills and experiences, not only of military personnel,

8. Noting that several international organizations are engaged in different aspects of complex crisis management,

9. Acknowledging that OSCE has developed experience and know-how in such peacekeeping operations, throughout the last decade, deploying observers, monitoring and verification missions in the field and in crisis areas,

10. Recognizing that OSCE has thus carved out a proper space and role in unarmed peacekeeping operations, qualitatively different from those offered by military organizations,

11. Recognizing that the OSCE can complement other peacekeeping operations set up by different international organizations,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Recommends the fostering of the role of the OSCE in unarmed peacekeeping operations;

13. Calls upon all OSCE participating States to contribute to the OSCE peacekeeping role, by preparing lists of experienced personnel that it can draw on and deploy at short notice;

14. Encourages OSCE in the efforts undertaken for redefining its role in peacekeeping, and calls on it to reinforce its organizational structure for the selection of personnel, planning and rapid deployment of peacekeeping missions.

RESOLUTION ON THE OSCE MEDITERRANEAN DIMENSION

1. Noting that the OSCE maintains special relations with six Mediterranean Partners for Co-operation: Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Morocco, and Tunisia,

2. Recalling that a number of OSCE participating States border the Mediterranean, and that the countries of the Mediterranean region share historical, cultural, economic, and political ties with the OSCE region, which dictates a Mediterranean dimension to security in the OSCE region,

3. Recalling that the Helsinki Final Act states that "security in Europe is to be considered in the broader context of world security and is closely linked with security in the Mediterranean as a whole, and that accordingly the process of improving security should not be confined to Europe but should extend to other parts of the world, and in particular to the Mediterranean area,"

4. Stressing the significant role the OSCE can play in the further promotion of subregional dialogue and co-operation, as essential prerequisites towards meeting the goals of the Barcelona Process,

5. Pointing to the need for the OSCE to enhance its role in the Mediterranean region by further promoting its Mediterranean dimension to achieve closer co-operation with Mediterranean Partners and calling for the enrichment of its existing mechanisms to this end,

6. Highlighting the importance of increased attention attributed to the Mediterranean region at the level of the OSCE PA, as reflected in the appointment of the President's Special Representative for the Mediterranean, as well as in the institution of an OSCE Mediterranean Parliamentary Forum mechanism to be inaugurated in Rome this autumn, as a significant input of the Parliamentary Assembly towards the promotion of the OSCE Mediterranean dimension,

7. Underlining that both OSCE participating States and Mediterranean Partners for Co-operation should aim at promoting security and co-operation in the region through a comprehensive process of enhanced political dialogue, economic co-operation and intercultural exchanges, as well as through the strengthening of democratic institutions and respect for human rights and the rule of law,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Pledges to contribute energetically to the efforts devoted by the international community to make the Mediterranean Sea a sea of peace and security;

9. Calls upon the Mediterranean Partners for Co-operation to adhere to the guiding principles contained in the Helsinki Final Act;

10. Encourages the Mediterranean Partners for Co-operation to use the framework and mechanisms of the OSCE, including those devoted to conflict prevention and post-conflict rehabilitation, as a model for enhancing security, promoting co-operation, and protecting human rights in the region;

11. Urges all OSCE participating States to assist the Mediterranean Partners for Co-operation in their efforts to overcome the legacy of the past, strengthen peace and understanding, and develop relations based on mutual respect and confidence, increasing and developing respect for human rights and the rule of law, and economic co-operation.

RESOLUTION ON
COMBATING TRAFFICKING AND EXPLOITATION OF CHILDREN

1. Underscoring the importance of combating corruption, for the facilitation of economic and political growth and stability, and for the improvement in and promotion of good governance,

2. Noting the deleterious effects of corruption on economic, political and social development of a country,

3. Recalling that the OSCE Ministerial Council Decision of December 2002 recognized the need to fight corruption which facilitates the operation of organized criminal networks,

4. Recognizing the links between corruption, organized crime, international criminal networks and trafficking in human beings,

5. Concerned that law enforcement efforts against human trafficking are undermined by official indifference and corruption,

6. Recalling that the 1991 Moscow Document, the 1999 Charter for European Security, and the OSCE Ministerial Council Decisions of November 2000, December 2001, and December 2002 commit OSCE participating States to seek to end all forms of trafficking in human beings,

7. Noting that the OSCE Ministerial Council Decision of December 2002 expresses particular concern "about the increase in trafficking in minors and, recognizing the special needs of children, supports more research and exchange of information on trafficking in children and, with due regard to the best interest of the child as the primary consideration in all actions concerning children, calls for the elaboration of special measures to protect trafficked minors from further exploitation, mindful of their psychological and physical well-being",

8. Recognizing that the International Labour Organization estimates that 1.2 million children below the age of 18 are victims of trafficking,

9. Recalling that the Parliamentary Assembly's Berlin Declaration demanded that special attention be focused on trafficked children and their specific rights and needs,

10. Recalling that the Parliamentary Assembly, in its Berlin Declaration, expressed concern about the existence and prevalence of sex tourism aimed, in particular, at the sexual exploitation of children, and called on OSCE participating States to ensure that their laws contain the requisite jurisdiction to prosecute their nationals who travel abroad for the purpose of engaging in sexual acts with children,

11. Noting with grave concern that the Internet has facilitated the promotion of sex tourism through easily accessible websites advertising such activities, thus, cloaking them in apparent legitimacy,

12. Expressing concern that the Internet and other modern technologies are being used to facilitate the production, collection and distribution of pornographic images of children,

The OSCE Parliamentary Assembly:

13. Urges participating States to redouble their efforts to combat corruption in all areas of society and all levels of government, giving particular regard to instances of corruption that lead to violations of human rights, including trafficking in persons;

14. Urges participating States to take all necessary measures to alert the general public to the dangers of false and illusory promises, particularly offers of lucrative and alluring employment overseas, made by the trafficking networks;

15. Urges participating States to work with civil society in advancing and supporting ideas of accountability and transparency in government, and the promotion of good governance practices;

16. Encourages participating States to provide training to the tourist industry and to tourism educators on child sex tourism and on children's rights and protection;

17. Calls upon OSCE participating States to investigate allegations that police, or other law enforcement authorities, have been complicit in the crime of trafficking in persons and to prosecute any and all law enforcement authorities found to be complicit in such crimes or in efforts to undermine the investigation of such crimes;

18. Urges all participating States to adopt and implement legislation to prohibit and establish severe criminal penalties for the production, distribution or use of material that visually depicts sexual conduct by children below the age of 18;

19. Encourages participating States to consider practical measures that can be undertaken to combat the use of the Internet for child pornography, such as the creation of "child pornography hotlines" to allow Internet users the possibility of anonymously providing information on offences relating to child pornography to appropriate law enforcement units;

20. Urges that participating States consider establishing within appropriate law enforcement entities specialized task forces on Internet crimes against children to investigate crimes against children committed through the use of the Internet;

21. Urges all OSCE participating States to sign and ratify International Labour Organization Convention 182, calling for immediate action to ban the worst forms of child labour, including child prostitution and child pornography;

22. Calls upon all participating States to sign and ratify the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography;

23. Urges all OSCE participating States to sign and ratify the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

RESOLUTION ON
THE ROLE OF THE OSCE TOWARDS THE GREATER EUROPE

1. Recalling that in Europe, the trend towards closer integration and co-operation that has developed gradually in intra-European relations since the end of the Cold War is now becoming consolidated and more clearly defined,

2. Recalling that examples of such integration and co-operation include the enlargement of the European Union and NATO to incorporate the countries of Central and Eastern Europe, and co-operation between these two organizations and Russia, Ukraine and the other members of the CIS,

3. Recalling that the States which are acceding to the European Union and to NATO have demonstrated an extraordinary capacity to modernize their civil, economic and military structures, and to mobilize public opinion in support of the predetermined objectives,

4. Recalling that the European area of integration is being expanded parallel to the increase in a series of subregional co-operation experiences between the Member States of the OSCE area, such as the Visegrad Group, the Black Sea Economic Co-operation, the Central European Initiative, the Southeast European Co-operative Initiative, and the Council of the Baltic Sea States,

5. Recognizing that although these European integration and co-operation experiences are proceeding at different levels, all are based on common principles governing relations between the participating States,

6. Recognizing that in political terms, these common principles are respect for democracy, the rule of law and human rights, and they are helping to consolidate instruments designed to guarantee international security,

7. Recognizing that in economic terms, the extension of the market economy, the adoption of a liberal approach to trade between States based on the freedom of international trade and the extension of economic integration are strengthening political integration and driving economic development and prosperity,

8. Acknowledging the significance of the adoption by the European Union of a Common Foreign and Security Policy, which will empower it to play its due role on the international political scene,

9. Considering that the creation of international co-operation mechanisms and the principles underlying them are now a commonly shared heritage, bringing all the European States together in a single process, irrespective of the different levels of integration they have achieved,

10. Considering that these integration processes require an overall framework to facilitate and direct them, maintaining the conditions for co-operation,

11. Considering that this broader and more general framework for participation is provided by the OSCE, which already encompasses all the existing regional and subregional integration processes and provides the participating States with a set of shared values that were enshrined in the 1975 Helsinki Final Act,

The OSCE Parliamentary Assembly:

12. Wishes the European Union to be an area that is receptive to the contribution of other European countries belonging to the OSCE area, the enlargement of the European Union having beneficial results in this respect;

13. Wishes the construction of Europe to acquire greater depth in the larger and more inclusive ambit of the OSCE, in order to consolidate democracy, the protection of human rights and collective security, and the increasing integration of the national economies, continent-wide;

14. Wishes that this perspective will be specifically taken on board by the European Union as a permanent strategic objective, looking ahead to the creation of an increasingly more cohesive and integrated "Greater Europe".

RESOLUTION ON
COMBATING ANTI-SEMITISM IN THE 21ST CENTURY

1. Recalling the *Resolution on Anti-Semitic Violence in the OSCE Region* unanimously adopted at the Assembly's 2002 Annual Session in Berlin, which encouraged parliamentarians to "vocally and unconditionally condemn manifestations of anti-Semitic violence in their respective countries and at all regional and international forums",

2. Reaffirming the 2002 Porto Ministerial Decision condemning "anti-Semitic incidents in the OSCE area, recognizing the role that the existence of anti-Semitism has played throughout history as a major threat to freedom",

3. Recalling the 2002 Porto decision No. 6 recognizing the responsibility of participating States for promoting tolerance and non-discrimination,

4. Noting ongoing efforts to create a parliamentary Coalition of the Willing, initiated by the German and American delegations to the Assembly, to gather like-minded parliamentarians willing to denounce anti-Semitism and related violence, be it on the domestic or international level,

5. Recalling the leadership shown by the OSCE in addressing the issue of anti-Semitism, and the fact that it was the first international organization to publicly condemn anti-Semitism through provisions of the 1990 Copenhagen Concluding Document,

6. Acknowledging that incidents of anti-Semitism occur throughout the 55-nation OSCE region and are not unique to any one country, which necessitates unwavering steadfastness by all participating States to erase this black mark on human history,

The OSCE Parliamentary Assembly:

7. Recognizes the danger of anti-Semitism to the societies of all OSCE States, as unchecked growth of this phenomenon and related violence will jeopardize peace, pluralism, human rights and democracy;

8. Condemns unequivocally anti-Semitism (including violence against Jews and Jewish cultural sites), racial and ethnic hatred, xenophobia, and discrimination, as well as persecution on religious grounds whenever it occurs;

9. Recommends that parliamentarians of OSCE participating States strongly and publicly condemn anti-Semitic acts when they occur;

10. Supports the promotion of special efforts to train law enforcement officers and military personnel to deal with diverse communities and respond to racism and hate crimes;

11. Urges all OSCE participating States to ensure effective law enforcement by local and national authorities against criminal acts stemming from anti-Semitism, xenophobia, or racial or ethnic hatred, whether directed at individuals, communities, or property, including thorough investigation and prosecution of such acts;

12. Encourages educational efforts throughout the OSCE region to counter anti-Semitic stereotypes and attitudes among younger people, to increase Holocaust awareness programs, and to identify necessary resources to accomplish these goals;

13. Calls on participating States to identify concrete action that may be possible within the OSCE to counter proliferation of neo-Nazi and other racist material over the Internet, while protecting and preserving the rights of freedom of expression;

14. Emphasizes the need to commence and complete the proper and just restitution or compensation of seized properties to the rightful owners, noting that many claimants are elderly survivors of the Holocaust;

15. Calls upon parliamentarians in OSCE participating States to play a leading role in combating anti-Semitism, thereby ensuring concrete actions are implemented at the national level;

16. Urges those participating States that have not already done so to join the Task Force for International Co-operation on Holocaust Education, Remembrance and Research, and to implement the provisions of the Declaration of the Stockholm International Forum on the Holocaust.

RESOLUTION ON MOLDOVA

1. Recalling the resolutions on Moldova adopted at the Annual Session in Bucharest in 2000, in Paris in 2001 and in Berlin in 2002,

2. Welcoming the fact that all parties concerned have approved the initiative of the President of the Republic of Moldova to draw up jointly with the Transdniestrian side a new State Constitution based on the principles of federalism,

3. Taking note of the recent Seminar on Federalism, organized by the OSCE Parliamentary Assembly, in close co-operation with the OSCE Mission to Moldova, where representatives of all parties concerned participated constructively in discussing a future solution,

4. Recognizing the recent progress in the removal of the Russian armaments and ammunition from Transdniestria in accordance with the decisions of the Istanbul Summit and the Porto Ministerial meeting,

5. Noting with concern that trafficking in drugs, arms and human beings remains a major cause for alarm in the region,

6. Reaffirming the role of the OSCE in promoting free and fair elections, in addition to Article 21 of the Universal Declaration of Human Rights, which declares that: "Everyone has the right to take part in the government of his country, either directly or through freely chosen representatives",

7. Understanding that a failure to find a solution to the problem concerning the status of the Transdniestrian region and effectively to combat organized crime seriously hampers economic and social progress in the entire country and its further integration into the European and Euro-Atlantic structures,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Appeals to all parties concerned, in particular to the Parliament and Government of Moldova and the Supreme Soviet and Authorities in Transdniestria, to continue negotiating in good faith in order to find a solution to the problem of the status of Transdniestria as an integral part of a federal Moldova and in a manner that guarantees Moldova's sovereignty and territorial integrity;

9. Encourages the Joint Constitutional Commission, composed of representatives of both parties and assisted by expert advisers from the OSCE, European Union and the Venice Commission, to continue their work in order to draft a new constitution within the period envisaged;

10. Recommends that the OSCE remain active in the ongoing negotiation process and ready to provide assistance and guarantees to any agreed solution that ensures Moldova's sovereignty and territorial integrity, including readiness to provide peace-keepers;

11. Urges the authorities in Tiraspol to continue co-operating with others concerned in order to complete the withdrawal of Russian armaments and ammunition by the end of 2003;

12. Asks the authorities in Chisinau and Tiraspol to work effectively, in co-operation with their neighbours and relevant international institutions, in order to combat any kind of organized criminality, in particular the trafficking in drugs, arms and human beings;

13. Suggests that the Parliament of Moldova and the Supreme Soviet of Transdniestria re-establish their contacts by holding regular meetings of appropriate committees;

14. Assures all parties concerned that the OSCE Parliamentary Assembly remains available, mainly through its Parliamentary Team on Moldova, to facilitate dialogue and to look for solutions to various problems in the country, in particular to the preparation of a new federal constitution.

RESOLUTION ON
THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

1. Welcoming with great satisfaction the entry into force of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) as a milestone in the development of an effective international criminal justice system in which there are no safe havens for those who commit the worst international crimes. With the creation of the International Criminal Court, genocide, war crimes and crimes against humanity shall no longer go unpunished,

2. Recognizing that by providing redress and reparations for the victims and survivors of these crimes, the ICC is of vital importance not only for accountability and lasting justice, but also for peace and security. In the present international situation, the Court is needed more than ever before. With the support of international key actors, the Court can play a role of deterrent, which may be crucial in the preservation of world peace,

3. Considering that democratic States must be the most ardent supporters of the Court, which represents the expression of their commitment to promote the universal values of human rights, international humanitarian law and the rule of law,

4. Considering that universal adherence to the Rome Statute is of crucial importance in order to enable the Court to become a truly efficient international instrument to prevent impunity and to ensure equal justice for all,

5. Emphasizing that to be effective the ICC will depend not only on widespread ratification of the Rome Statute, but also on states parties complying fully with their treaty obligations,

6. Welcoming the ICC as a defender of the rights of those, such as women and children, who have often had little recourse to justice, the Rome Statute being the first treaty to contain an extensive list of crimes of sexual violence,

7. Welcoming the explicit reference to trafficking in women and children,

The OSCE Parliamentary Assembly:

8. Calls on the OSCE participating States to make their ratifications meaningful through effective national implementing law that enables them to meet their principal obligations under the Rome Statute, namely co-operating with and assisting the ICC, which is vital to ensuring that the most serious crimes of concern to the international community no longer go unpunished;

9. Calls on the participating States to look beyond the Rome Statute when incorporating the ICC crimes into national law and to incorporate the most progressive definitions of all crimes under international law, whether they are found in the Rome Statute or

elsewhere, this applying particularly to the standard set out in the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, which establishes eighteen as the minimum age for participation in armed conflict;

10. Urges the participating States to provide support and protection to victims and witnesses, particularly women and children, to grant special protection visas to enable threatened victims and witnesses with their families to resettle in a safe third country, and to establish a trust fund for victims and their families;

11. Calls on the participating States to work together for a universal accession to the Rome Statute of the International Criminal Court.

RESOLUTION ON THE PRISONERS DETAINED BY THE UNITED STATES AT THE GUANTANAMO BASE

1. Recalling the OSCE's fundamental principles based on the rule of law,

2. Recalling the repeated statements of the OSCE Parliamentary Assembly opposition to the use of the death penalty,

3. Underlining the importance of the defence of democratic rights, not least confronted with terrorism and other undemocratic methods,

The OSCE Parliamentary Assembly:

4. Deplores the fate and the treatment of the persons, including minors, being held at Guantanamo by the United States as "unlawful combatants" and not as *either* "prisoners of war" in accordance with the Third Geneva Convention and with the right of such persons *or* as criminals with the rights pertaining to that status.

The Parliamentary Assembly urges the United States immediately to:

5. Present the prisoners before a "competent tribunal" to have their status determined;

6. Secure the prisoners' rights by letting them be represented by legal counsel of their own choice;

7. Secure the rights of the minors imprisoned according to international conventions and fundamental principles of law regarding the rights of children not to be incarcerated with adults and secure their right to education;

8. Refrain from the use of the death penalty.

The Parliamentary Assembly furthermore:

9. Urges the responsible authorities of all the States whose nationals are being unlawfully detained to do whatever possible to seek their extradition to their home country for prosecution of their criminal acts.

Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights

---

AANTEKENEN
To: Mr José Manuel Barroso
EUROPEAN COMMISSION

Rue de La Loi 200
B-1049 BRUSSELS
BELGIUM

Your letter of	
Your reference	
Our letter of	
Our reference	UNIEWAARDEN
Enclosure(s)	2x
Contact	IFUD of Human Rights / J.P. van den Wittenboer
Direct line	ifudofhumanrights@yahoo.com
Re	***RACISME-XENOFOBIE***

Mierlo,27 januari 2012

Zijne Hoge Excellentie José Manuel Barroso,

Hierbij verzoekt IFUD of Human Rights,(Joannes Petrus van den Wittenboer,(chairman) Zijne Hoge Excellentie José Manuel Barroso ,voorzitter van de europese commissie;

daadwerkelijk optreden te bewegen.De Europese Unie is niet alleen verantwoordelijk voor het verspreiden van informatie over mensenrechten.De Europese Unie moet **garantie stellen** dat de Verdragen daadwerkelijk de resultaten bereikt die de Uniewaarden beogen.Anders hebben bindende Verdragen geen betekenis.Wat rest is dan louter alleen een economisch handelsblok.Aldus samengevat:met deze brief beoogt IFUD of Human Rights,dat wordt getoond hoe de EU de waarden van de mensenrechten en anti-racisme vertaalt in praktijkgericht beleid in samenspraak met het Europees Parlement.Er heeft zich ondertussen een toestand gevormd die zich tot een permanente situatie heeft ontwikkeld,wat zich een

---

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

geheel eigen leven is gaan leiden in de Europese Unie door elkaar kost wat kost,de hand boven het hoofd te houden,zoals de omstandigheden van het concrete geval met Lidstaat Nederland.Zo dacht lidstaat Nederland over het onderwerp van de mensenrechten,zo zou het moeten zijn: Mensenrechten waren rechten die wereldwijd zouden gelden voor alle mensen overal en altijd.Deze rechten vormden de grondslag voor een democratie.De Verenigde Naties,de Europese Unie en de Raad van Europa zouden opkomen voor de mensenrechten.Ook Nederland had een eigen mensenrechtenbeleid.

Iedere lidstaat van de EU moet voldoen aan de voorwaarden in artikel 49 van het EU-Verdrag en moet de beginselen van artikel 6 lid1,van het Verdrag in acht nemen.In dit verband heeft de Europese Raad van Kopenhagen in 1993 bepaalde criteria ontwikkeld.

NEDERLAND
Het Internationaal Strafhof en het Anne Frank Huis zijn gevestigd in Nederland.Van de overheid mag bovenal een voorbeeldfunctie worden verwacht.Het door de Staat der Nederlanden bewust tolereren van de rechten activist die sinds 2003 -om het protest over onvrede met het systeem van de overheid meer kracht bijzetten- op zijn website en via e-mail symbolen gebruikt (SS-tekens en Hakenkruizen) die op grond van algemene bekendheid als beledigend over een bepaalde groep mensen worden ervaren (bij het grote publiek).Het is strafbaar en het is moreel verwerpelijk,bedreigt de stabiliteit van de samenleving -*rechtsstaat* en democratie- en is in strijd met de Grondwet.De omstandigheden waaronder de symbolen in het openbaar ten tonele worden gevoerd is in strijd met... **Nederland handelt in strijd met de Grondwet,democratie en rechtsstaat,** (de misdragingen zijn langdurig en structureel). Nederland voldoet **niet** aan de in 1993 Kopenhagen overeengekomen criteria.In het Verdrag van de Europese Unie wordt verder uitgeweid over de kenmerken die elke EU lidstaat dient te bezitten zoals o.a. non-discriminatie en respecteren van de mensenrechten.Nederland (zou) thans geen lid meer kunnen zijn van de Europese Unie.De EU kan niet toestaan dat één lidstaat -hoe groot of economische belangrijk die ook moge zijn- uit eigenbelang de uniewaarden dwarsboomd. (UNIEWAARDEN VEU en VWEU, primaire recht)

HET PRIMAIRE RECHT
Het primaire recht,ook wel primaire rechtsbron of oorsprongsrecht genoemd,is voor de Europese Unie (EU) de hoogste van recht in de Europese juridische rangorde,wat betekent dat het voorrang heeft op elke andere rechtsbron.

HET SECUNDAIRE RECHT
Het secundaire recht zijn de verordeningen,richtlijnen,besluiten,aanbevelingen,adviezen.

EUROPESE OMBUDSMAN

ONDERZOEK OP EIGEN INITIATIEF EN MELDING BIJ STRAFBARE FEITEN

(statuut van de Europese Ombudsman)

Artikel 3,lid1; onderzoek op eigen initiatief door europese ombudsman.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

Artikel 4,lid2; Indien de europese ombudsman in het kader van een onderzoek kennis heeft genomen van feiten die zijnsinziens onder het strafrecht vallen,brengt hij de instellingen,organen of diensten die belast zijn met onderzoek van strafbare feiten hiervan onverwijld op de hoogte.

(statuut Europese Ambtenaren)

Bovendien zij erop gewezen dat volgens Artikel 22a van het Statuut van de ambtenaren alle ambtenaren van de Europese instellingen,met inbegrip van het personeel van de Ombudsman,gehouden zijn hun meerderen of OLAF in kennis te stellen van mogelijke strafbare feiten en / of illegale activiteiten waardoor de belangen van de Europese Unie worden geschaad.

De europese ombudsman die niet voldoet...

Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, Artikel 195,lid2;
Het Europese Parlement kan daartoe een verzoek bij het Hof van Justitie starten om de europese ombudsman uit het ambt te ontheven worden verklaard,indien Hij niet meer aan de eisen voor de uitoefening van het ambt voldoet of Hij op ernstige wijze te kort is geschoten.

EUROPESE COMMISSIE

Krachtens de verdragen ziet de Commissie van de Europese Gemeenschappen erop toe dat het Gemeenschapsrecht op correcte wijze wordt toegepast.(door de ogen zien van haatzaaierij d.m.v. misinterpretaties van Verdragen,Statuten en regelgeving,dat de draak wordt gestoken met de uniewaarden).De Commissie beschikt over eigen bevoegdheden,(beroep wegens niet-nakoming) om te trachten aan deze inbreuk een einde te stellen;in voorkomend geval kan de Commissie de zaak aanhangig maken bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen.De Commissie neemt,hetzij op grond van een klacht,hetzij op grond van vermoedens van inbreuken,die de Commissie ontdekt,de stappen die de Commissie nodig acht.Het gemeenschappelijke doel van de Europese Commissie en de Europese Unie zijn de "uniewaarden",en niet het herstel van de hitleriaanse symbolen om de geesten van de jongere generatie van de toekomst te vergiftigen en de terugkeer naar de imperialistische barbarij van weleer.Uitzondering is dat Nazi-symbolen zijn toegestaan in geschiedenisboeken en in een museum,niet om te beledigen en kwetsen.De Europese Commissie neemt een verzoekschrift slechts in behandeling als alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput.In Nederland betekent dit normaal procederen tot de Hoge Raad.De Europese commissie moet de mensenrechten niet inzetten voor alleen eigen glorie,een commissie die de mensenrechten uitsluitend gebruiken ter verheerlijking van zichzelf en hun eigen elite.Gelet op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die op 10 december 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is afgekondigd;overwegende,dat deze verklaring ten doel heeft de Universele en **daadwerkelijke erkenning** en toepassing van de rechten die daarin zijn nedergelegd te **verzekeren**.

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

In ogenschouw nemen mr. Barroso's duidelijk en krachtig statement op het vlak van racisme en xenofobie in de Europese Unie.

[verwijs naar State of the Union 2010 en Universiteit Geneve 14-10-2010,toespraken Barroso.]

Dat deze brief de aanzet is voor werkelijke onderhandelingen **tastbare stappen** vooruit op de thema's als een gedeelde toekomstvisie.

[Ik verzoek u vóór de eerste Maart tweeduizendentwaalf schriftelijk te reageren]

Aan: IFUD of Human Rights

t.a.v.: de Voorzitter
Joannes-Petrus van den Wittenboer

Kastanje 28
5731NK
MIERLO

NEDERLAND.

MET DE MEESTE HOOGACHTING,

IFUD of Human Rights

De voorzitter

J.P. van den Wittenboer

bijlage(n).-

- Kopie verzoekschrift/klacht dd, 3 oktober 2011 Europese Ombudsman inzake "UNIEWAARDEN",nummer: **2013/2011/OV S2011-143703**
- Kopie brief Raad van de Europese Unie,11 februari 2009,Thérése Blanchet,hoofd van de Eenheid Coördinatie Juridische dienst

Correspondence:Po.box 324, 5660AH Geldrop The Netherlands
Offices:Kastanje 28, 5731NK Mierlo The Netherlands
C.o.C.reg:41092925 Eindhoven N.L.
E-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com
Internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/
Phone:+31 -(0)6 50 425 552

TEKST

ARTIKEL 29 VEU

[procestaal NL]

(behandeling openbaar)

UNIEWAARDEN

General Assembly

UNITED NATIONS

A/RES/53/144

March 8, 1999

ARTIKEL 1.

Everyone has the right,individually and in association with others,to promote and to strive for the protection and realization of human rights and fundamental freedoms at the national and international levels.

STATE OF THE UNION 2010

7 September 2010

Voorzitter van de Europese Commissie

José Manuel Durao Barroso

Voor racisme en xenofobie is er in Europa geen plaats.Wanneer zich rond dergelijke delicate thema's een probleem voordoet,moeten wij allen handelen met zin voor verantwoordelijkheid.

KLACHT

(aantekenen)

Heden,de derde oktober tweeduizendelf,ten verzoeke van:

Joannes Petrus van den Wittenboer voorzitter,secretaris en penningmeester van de stichting Intermediaire stichting van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens –in het Engels- Intermediary Foundation of the Universal Declaration of Human Rights – afkorting- IFUD of Human Rights,wonende en adres te Mierlo,gemeente Geldrop-Mierlo,(5731NK) Kastanje 28, planned change agent.

e-mail: ifudofhumanrights@yahoo.com internet: http://ifudofhumanrights.webs.com/

AAN:

De Europese Ombudsman – 1 Avenue du Président Robert Schuman- BP.403-FR-67001 STRASBOURG Cedex- FRANCE

KLACHT GERICHT TEGEN:

RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,Secretariaat-Generaal,Juridische Dienst,Rue de La Loi,175 B-1048 Brussel, BELGIE.

Er is tussen IFUD of Human Rights en lidstaat Nederland een langdurige [eenmaal civiele procedure (*1) en eenmaal strafprocedure (*2)] gaande dat zich inmiddels in eigenrichting dreigt te escaleren in de Europese Unie door welbewust opzij schuiven van artikel 29 VEU door de Raad van de Europese Unie in Brussel. – overwegende dat verkeerde interpretaties van het Verdrag van de Europese Unie tot een beleid van uitsluiting kunnen leiden,en zo haat en racisme kunnen aanwakkeren - Het beschermen van lidstaten en onder het tapijt vegen van schending der Uniewaarden van het Verdrag van de Europese Unie.

Dit gelet op de feitelijke omstandigheid de schriftelijke stellingsname in een brief van dd, 11 februari 2009,gericht aan IFUD of Human Rights,door de Raad van de Europese Unie,inzake ingeval van schending van de Uniewaarden door een lidstaat.

Monitoring op het terrein van de Uniewaarden,de naleving van de Uniewaarden door de lidstaten der Europese Unie – die evenwel indien nodig ook zou moeten kunnen leiden tot het opleggen van sancties als berispingen en boetes,schorsing van bepaalde rechten met als uiterste middel het opschorten van het lidmaatschap- De Uniewaarden deze omvatten de mensenrechten en de fundamentele beginselen van de rechtsstaat (artikel 6 VEU lid1).Daartoe

verleent artikel 7 VEU de instellingen van de Unie bevoegdheden om op te treden in geval van een (dreigende) schending van de Uniewaarden.Het eerste lid,dat met het Verdrag van Nice werd toegevoegd aan artikel 7 VEU,voorziet in een preventiemechanisme voor gevallen waarin een duidelijk gevaar voor ernstige schending van de Uniewaarden geconstateerd kan worden.De Raad (in de samenstelling van Staatshoofden en regeringsleiders die artikel 29 VEU onderschrijven) de mogelijkheid geeft ingeval van ernstige en voortdurende schending van Uniewaarden sancties aan een lidstaat op te leggen.

Benadrukkend de noodzaak zorg te dragen voor een volledige en doeltreffende verwezelijking van alle mensenrechten zonder discriminatie of onderscheid zoals vastgelegd in Europese en andere internationale instrumenten.Ervan overtuigd dat handelingen van racistische en xenofobische aard een schending van de mensenrechten en een bedreiging voor de rechtsstaat en democratische stabiliteit in de Europese Unie vormen.Het is beledigend voor een bevolkingsgroep speciaal voor Joodse mensen,maar ook voor eenieder die uit levensovertuiging de ideologie van het nationaal socialisme verwerpen.Overwegende dat de Staat der Nederlanden geen enkel schuldinzicht heeft,de beweegreden duidelijk politiek zijn geïnspireerd en dat de Staat volledig bekend is met alle stukken in deze zaak en geen enkele actie hierin heeft ondernomen.De Nederlandse Staat wenst overduidelijk de status-quo te handhaven.Er is sprake van een schaduwsysteem,en door systematisch preselectie toepassen gevat in een systeemgeoriënteerde benadering is sprake van een model-gebaseerd Orwelliaans overheidsapparaat van gevestigde politieke belangen "ons kent ons" vriendjespolitiek mentaliteit.Door monopoliseren groepen en individuen uit te sluiten worden vooraf bepaalde organisaties en personen systematisch belet om conferenties,seminaries te bezoeken.Er is sprake van een scherpafgebakend netwerk,(Norman Finkelstein, de Holocaust-industrie, 2000).Hierdoor dragen ook programmas op Europees niveau als die "Europa voor de burger" (programma "Europa voor de burger"2007-2013) , rapporten over mensenrechten,anti-racisme en holocaust, alleen nog de status van pr-waarde.De selectieprocedures in de EU zijn dermate selectief dat de echte mensenrechtenverdedigers worden uitgesloten.Echte mensenrechtenverdedigers leven vaak onder de armoedegrens,zijn onverzekerd en zijn hun huis en bezittingen verloren.Defensie klokkenluider Fred Spijkers werd politiek-crimineel verklaard door de Nederlandse overheid omdat hij zijn burgerplicht deed door te waarschuwen voor ondeugdelijke bommen bij defensie,er was daarna sprake van o.a. bannen en isoleren,verdachtmaken en demoniseren.De Nederlandse overheid gebruikt dezelfde taktieken als die communistische landen gebruiken."Europa voor de burger" is alleen voor het promoten van de EU,en met de EU-logos duidelijk zichtbaar.Dringt er op aan te weigeren lidstaten met racistische of xenofoob karakter te steunen en derhalve elk verbond men hun gekozen vertegenwoordigers af te wijzen.Het Europa van de 21 ste Eeuw heeft geen plaats voor Adolf Hitler-imitators.De democratische lidstaten van de Europese Unie hebben niet de wens om opnieuw terug te vervallen op de onderdrukking van de jaren '30 en '40.

NOTARIS:

De notaris heeft een advies-informatie en waarschuwingsplicht waardoor hij als onafhankelijk adviseur een inhoudelijke inbreng en toegevoegde waarde heeft.De taak van de notaris behoort meer in te houden dan alleen het opmaken van akten en het uitvoeren van de daarbij behorende controles.Kernpunt van de vertrouwensposities van de notaris is zijn zwaarwegende zorgplicht tot wilscontrole en de Belehrungs-plicht die in artikel 43 van de Wet op het notarisambt (Wna) is opgenomen en in de Jurisprudentie van de Hoge Raad nader is uitgewerkt.

PROCEDURES AANHANGIG GEMAAKT IN LIDSTAAT NEDERLAND:

(*1) aanbieden valsheidsprocedure 08 februari 2008 op akte notarieel onder ede,de dato van 21 juni 2007,door mr. Th H.J.M. op de Laak,notaris te Cranendonck,aan de Staat der Nederlanden in handen van de Minister van Algemene Zaken.Door IFUD of Human Rights.

(*2) verzoek om strafvervolging artikel 76 RO procedure, de minister van algemene zaken,aan de Tweede Kamer der Staten Generaal van de Nederlandse Staat.Door IFUD of Human Rights.

TOELICHTING NATIONALE PROCEDURES:

1) Een notariële akte onder ambtseed der notaris staat ten alle tijden boven de schriftelijke verklaring in briefvorm door de Minister van Algemene Zaken.

2) De Staat der Nederlanden is niet aanwezig geweest bij de ondertekening van de notariële akte,en hierdoor is sprake van een eenzijdige notariële akte.Op eenzijdige notariële akten mag door de notaris geen Eerste Grosse "In naam der Koningin" worden afgegeven.**De civiele rechter is aangewezen instantie om de notariële akte tot executoriale titel te verklaren.**In dit geval moet dit **verzoekschrift met een advocaat in een verstekprocedure.**De Minister van Algemene Zaken heeft per brief laten weten geen valsheidsprocedure aanhangig te maken op de notariële akte. Er is sprake van een schuldvordering in de notariële akte tegen de Nederlandse Staat. (civiele procedure)

3) Het schijnt dat géén advocaat zijn vingers wenst te branden tegen de Nederlandse Staat.Er zijn hiertoe voldoende schriftelijke bewijzen aangehecht aan de notariële akte,(DVD-rom).Daarop heeft de stichting zich schriftelijk tot de Hoge Raad gewend met het verzoek een advocaat aan te wijzen.De Hoge Raad wenst geen advocaat op de zaak te zetten tegen de Staat.

4) **Verzoek tot strafvervolging van de Minister van Algemene Zaken,Nederland artikel 76 RO procedure.**De Tweede Kamer heeft schriftelijk laten weten,dat het verzoek ter inzage is gelegd aan alle fractievoorzitters en leden van de politieke partijen in de Tweede Kamer.Er is op het verzoek verder totaal geen enkele actie ondernomen door de Tweede Kamer om in de toekomst nog erger te voorkomen. (strafprocedure)

TOELICHTING:

Het plaatsen van hakenkruizen en SS-tekens op afbeeldingen van ministers, nationale ombudsman in Nederland is na het verlijden van de notariële akte niet minder maar erger geworden.De dader kan gebruik hebben gemaakt van programma's zoals o.a. photoshop.Internationaal zijn naast het op internet verspreiden,500.000 e-mail internationaal verzonden van de afbeeldingen.

IMPRESSIE:

Op de internetsite van de dader (die bekend is) tussen een samenvatting van brieven diverse afbeeldingen staan diverse afbeeldingen:

Afbeelding Tweede Kamer,met aan de wand een groot hakenkruis in krans | afbeelding de Wijkerslooth met Hitlersnor en hakenkruis en voorzien van het stempel van de rechtbank | afbeelding Donner met Hitlerkapsel en Hitlersnor,SS-tekens en adelaar met hakenkruis | de nationale ombudsman met Hitlersnor met SS-tekens en adelaar met hakenkruis | afbeelding portret Adolf Hitler | afbeelding Balkenende met Hitlersnor,hakenkruis en adelaar met hakenkruis | Donner met Hitlerkapsel en SS-tekens en adelaar met hakenkruis.Het gelaat is afgedekt met een zwarte balk over de ogen | adelaar met hakenkruis | hakenkruis in krans |

PRODUCTIES:

1) Voorblad Europese Ombudsman met logo (glossy fotopapier)

2) Blanco (tussen)-blad

3) Artikel 29 VEU

4) Blanco (tussen)-blad

5) Verklaring Raad van de Europese Unie,internationale dag ter bestrijding van rassendiscriminatie,21 maart 2010 7791/10 (PRESSE 69) NL

6) Blanco (tussen)-blad

7) Brief Raad van de Europese Unie,dd 11 februari 2009,gericht aan IFUD of Human Rights,inzake lidstaat Nederland racisme en xenofobie Verdrag van de Europese Unie(VEU)

8) Blanco tussenblad

9) Brief lidstaat Nederland,Minister van Algemene zaken mr.dr.J.P. Balkenende,dd,28 Maart 2008,kenmerk 3318172,inzake verklaring valsheidsprocedure

10) Brief dd, 15 September 2008,Tweede Kamer der Staten Generaal,inzake strafvervolging de minister van algemene zaken,Art 76RO,met bijlagen,dd 2 September 2008,TK 106,lijst 106-7779

11) Blanco (tussen)-blad

12) Afbeelding minister Donner,met het copyright teken van Karel de Werd,en voorzien van SS-tekens,adelaar met hakenkruis,Hitlersnor en Hitlerkapsel

13) Toespraak minister Donner 29-03-2004,inzake het boek "met recht discriminatie bestrijden",(schriftelijk)

14) Schriftelijke verklaring dd,8 September 2004,door Notaris mr. Th.J. op de Laak,met de verklaring dat de notaris achter zijn ambtseed blijft staan i.v.m. de notariële akte

15) Brief minister mr. J.P.H. Donner,notarisambt ,dd 7 Februari 2006

16) Blanco (tussen)-blad

17) Staat van de Europese Unie,29 201,nr 10, Tweede Kamer vergaderjaar 2003-2004

18) OSCE-toespraak Nederland,Rita Verdonk dd,13 September 2004,mensenrechten en

19) anti-racisme,PC.DEL/811/04

20) Resolutie Europees Parlement, "Het Europese geweten en het totalitarisme",2010/C 137 E /05

21) Blanco (tussen)-blad

22) Tractatenblad,2005,nr 46,bestrijding van strafbare feiten verbonden aan electronische netwerken,betreffende strafbaarstelling van handelingen racistische of xenofobische aard

23) Blanco (tussen)-blad

24) United Nations General Assembly,A/RES/53/144, 8 Maart 1999 (English version)

25) Blanco (tussen)-blad

26) Formulier "De Europese Ombudsman",klacht betreffende wanbeheer der Raad van de Europese Unie,Brussel,Belgie

27) Blanco (sluit)-blad

28) Blanco (eind)-blad (glossy fotopapier

EXTRA BIJLAGEN:

(zeven extra bijlagen)

- 1) Schriftelijke klacht schending Uniewaarden,dd, 3 oktober 2011,tegen Raad van de Europese Unie,Brussel Belgie.(formulier wanbeheer Europese ombudsman,in tweevoud)
- 2) Verzoekschrift gericht aan Secretariaat-Generaal van de Raad van de Europese Unie,dd,27 Januari 2009,met aangehecht rapport over lidstaat Nederland.(als pdf-file downloaden rapport: http://www.archive.org/details/RapportOverNederlandAanDeEuropeseUnie2009_231
- 3) Hate Crimes The Netherlands,impressie van afbeeldingen van Nederlandse internetsite,pijldatum 3 Oktober 2011
- 4) fotokopie van een afschrift van een notariële akte + aanhechtingen door mr. Th. H.J.M. op de Laak,notaris Budel gemeente Cranendonck,dd,27 Juni 2007
- 5) aanbieden valsheidsprocedure bij civiele rechter aan Staat der Nederlanden,dd 8 Februari 2008,(verlenging t/m 27 Maart 2008

- 6) Brief Raad van Toezicht voor de Orde van Advocaten bij de Hoge Raad der Nederlanden,dd,16 Mei 2008,kenmerk: OZ072 2007/2008 ab/az,inzake geen advocaat tegen de Staat der Nederlanden.(verstekprocedure tegen de Staat bij civiele rechter).Een executoriale titel in dit geval moet alleen door de rechter,en mag op deze akte niet door de notaris worden afgegeven als Eerste Grosse “In naam der Koningin”
- 7) formulier Europese Ombudsman jegens Raad van de Europese Unie,wegens schending Uniewaarden.

IFUD of Human Rights

De voorzitter

J.P. van den Wittenboer

[schriftelijke correspondentie te richten aan: IFUD of Human Rights, T.a.v.: de Voorzitter, J.P. van den Wittenboer,Kastanje 28, 5731NK MIERLO NEDERLAND]

RAAD VAN DE EUROPESE UNIE

SECRETARIAAT-GENERAAL

Juridische Dienst

RUE DE LA LOI, 175
B – 1048 BRUSSEL
Tel: (32 2) 281 61 11
Telefax: (32 2) 281 73 81/281 73 97

SGS9/01932

Brussel, 11 februari 2009

IFUD of Human Rights
Po.box 324
NL- 5660AH Geldrop

Ter attentie van de heer J.P. van den Wittenboer, Voorzitter

Geachte heer,

Wij hebben uw brief van 27 januari 2009 en de bijlagen daarbij goed ontvangen.

U verwijst daarin naar artikel 7 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name het eerste lid daarvan. Die bepaling verleent evenwel geen recht van initiatief aan de Raad van de Europese Unie, die de erin neergelegde bevoegdheden slechts kan uitoefenen op voorstel van eenderde van de lidstaten, het Europees Parlement of de Commissie.

Wij sturen u dan ook uw documentatie terug, zodat u die desgewenst nog passend kunt gebruiken.

Hoogachtend,

Thérèse BLANCHET
Hoofd van de Eenheid Coördinatie
Juridische dienst

2013/2011/OV
S2011-143703

Europese Ombudsman

Afdeling Juridische zaken
Directeur

Joannes Petrus VAN DEN WITTENBOER
Kastanje 28
5731 NK GELDROP-MIERLO
PAYS-BAS

Straatsburg, 11/10/2011
Ontvangstbevestiging

Geachte heer / mevrouw,

Ik schrijf u om u te laten weten dat uw klacht van 03/10/2011 het Bureau van de Europese Ombudsman heeft bereikt op 06/10/2011 en het registratienummer **2013/2011/OV** heeft gekregen. Uw klacht zal door dhr. Olivier Verheecke (tel. +32 (0)2.284.20.03).

Op de achterzijde van deze brief vindt u een informatieve nota over de behandeling van uw klacht en de regels ten aanzien van de bescherming van persoonsgegevens die de Ombudsman toepast wanneer hij klachten behandelt.

Ik zou ook uw aandacht willen trekken op het feit dat bij de Ombudsman ingediende klachten de vastgestelde termijnen voor een beroep in administratieve of gerechtelijke procedures niet schorsen. (Artikel 2(6) van het Statuut van de Europese Ombudsman).

Hoogachtend,

João Sant'Anna
Hoofd afdeling Juridische zaken

1 avenue du Président Robert Schuman
CS 30403
F - 67001 Strasbourg Cedex

T. + 33 (0)3 88 17 23 13
F. + 33 (0)3 88 17 90 62

www.ombudsman.europa.eu
eo@ombudsman.europa.eu

Europese Ombudsman

P. Nikiforos Diamandouros
Europese Ombudsman

2013/2011/OV
S2011-144262

De heer Joannes-Petrus van den Wittenboer
IFUD of Human Rights
Kastanje 28
NL - 5731 NK Mierlo
PAYS - BAS

ifudofhumanrights@yahoo.com

Straatsburg, 21 -10- 2011

Klacht 2013/2011/OV

Geachte heer van den Wittenboer,

Ik antwoord op uw schrijven van 3 oktober 2011, waarin u een klacht indient over het antwoord van de Raad van de Europese Unie van 11 februari 2009 op uw brief van 27 januari 2009 in verband met een inbreuk op de waarden van de Europese Unie ("Uniewaarden").

Het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie en het Statuut van de Europese Ombudsman bevatten bepaalde voorwaarden voor het instellen van een onderzoek door de Ombudsman. Een van deze voorwaarden luidt:

Artikel 2, lid 4 van het Statuut van de Europese Ombudsman:
"De klacht moet zijn ingediend binnen twee jaar na de datum waarop degene die de klacht indient, in kennis is gesteld van de feiten die aan de klacht ten grondslag liggen."

Na zorgvuldige bestudering van uw klacht blijkt dat niet aan deze voorwaarde is voldaan, aangezien u uw klacht heeft ingediend meer dan twee jaar nadat u kennis nam van de brief van de Raad van 11 februari 2009. Ik moet u daarom tot mijn spijt meedelen dat ik uw klacht niet in behandeling kan nemen.

1 avenue du Président Robert Schuman
CS 30403
F-67001 Strasbourg Cedex

T. + 33 (0)3 88 17 23 13
F. + 33 (0)3 88 17 90 62

www.ombudsman.europa.eu
eo@ombudsman.europa.eu

Ik kan u spijtig genoeg niet verder helpen in deze zaak.

Hoogachtend,

P. Nikiforos Diamandouros

INTERNET

http://ifudofhumanrights.webs.com/

BIJLAGEN (CD-rom):

rapporten,onderzoeken,brieven.

[met uitdrukkelijke vermelding dat het afschrift van een notariële akte door de notaris voorzien van zijn handtekening onder ambtseed gezet leidend is.Het afschrift van de notariële akte een leidende rol blijft spelen in alle nog te verrichten toekomstige onderzoeken,tot het moment van verklaring onjuistheid of valsheid,middels "valsheidsprocedure" voor de civiele rechter.]

Onder redactie van
Mr. C.C. de Fey
Mr. A. Kellermann
Mr. drs. J.W. Nieuwboer

Met recht discriminatie bestrijden

Derde druk

Boom Juridische Praktijkboeken

BJu Boom Juridische uitgevers

Pers

Voorzitter NPRD reikt 'Met recht discriminatie bestrijden' uit aan sleutelpersonen

Op maandag 22 maart jl. werd op het Ministerie van Binnenlandse Zaken het boek *'Met recht discriminatie bestrijden'* van het Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie gepresenteerd.Na de uitreiking van het boek aan minister Donner overhandigde oud-minister Els Borst Borst, als voorzitter van het Nationaal Platform voor overleg en samenwerking tegen Racisme en Discriminatie, exemplaren van het boek aan diverse maatschappelijke sleutelfiguren. Onder hen de voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en burgemeester van Den Haag W.J. Deetman, de vice-voorzitter van de FNV C.E. Roozemond, de directeur Sociale Zaken van het VNO-NCW J.W. van den Braak, de Landelijk Deken van de Nederlandse Orde van Advocaten J.H. Brouwer, de voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak W. Tonkens-Gerkema, hoofdofficier van justitie van Amsterdam L.A.J.M. de Wit, G.J. Ankoné van de Landelijke Vereniging van ADB's en Meldpunten en Ed. van Thijn namens de Raad voor de Journalistiek.

De uitreiking van *Met recht discriminatie bestrijden*, op 22 maart bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, vond plaats in de week van 21 maart, de internationale dag tegen racisme.

De speech van oud-minister Ernst Hirsch Ballin is geplaatst op de website van het Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie (LBR) www.lbr.nl.

Met recht discriminatie bestrijden wordt uitgegeven door Boom Juridische uitgevers / LBR (zie ook hier). Voor bestellingen kunt u bellen naar Boom Distributiecentrum, 0522-237555 of surf naar www.bju.nl.

Met recht discriminatie bestrijden, Boom Juridische praktijkboeken, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004, ISBN 90-5454-427-9, 292 pag., prijs € 29,-.

Voor meer informatie over de inhoud van het boek kunt u contact opnemen met het LBR, mr. C.C. de Fey en mr. A. Kellermann, (t) 010-2010201, (e) info@lbr.nl

Ministerie van Justitie

Ontvangst 'Met Recht Discriminatie Bestrijden'

Toespraak | 29-03-2004 | Den Haag, Minister Donner

Toespraak van minister Donner van Justitie bij de ontvangst van het boek: 'Met Recht Discriminatie Bestrijden' , 22 maart 2004 op het Ministerie van Justitie te Den Haag.

Dames en heren,

Mag ik u allen van harte welkom heten. Door de omstandigheid van het overlijden van Koningin Juliana, ben ik niet door de Tweede Kamer verhinderd om dit boek zelf in ontvangst te nemen. In dit soort zaken geldt immers onverbiddelijk het primaat van de Kamer. Gelukkig, want anders verdwijnt mogelijk een zo belangrijk onderwerp als rassendiscriminatie naar de achtergrond. Die indruk moet worden voorkomen.

Gisteren, 21 maart, was de jaarlijkse internationale dag tegen racisme. En deze hele week geldt als één lange actiedag tégen racisme en vóór samenleven met respect voor elkaar. Niet alleen hier op het Ministerie van Justitie, maar ook op vele andere plaatsen in Nederland worden activiteiten georganiseerd in scholen, buurthuizen, jongerencentra en ga zo maar door.

"Racism is the worst disease from which the society of our nation suffers" zei Albert Einstein een halve eeuw geleden. Zelf had hij er voor moeten vluchten. En nog steeds zorgen racisme en discriminatie voor vervreemding, angst en achterdocht tussen mensen en bevolkingsgroepen. Het gevaar dat hierin schuilt, mag niet worden onderschat. Wij worden er dagelijks aan herinnerd hoe kwetsbaar onze open samenleving is. Rassendiscriminatie moet met alle middelen worden bestreden en daarbij moeten we verder kijken dan onze neus lang is.

We kunnen er niet omheen dat discriminatie in de afgelopen jaren een ander gezicht heeft gekregen. Het gaat allang niet meer alleen om het onderscheid tussen een witte meerderheid en een zwarte minderheid. In onze samenleving waarin mensen van veel multi-etnische afkomsten leven, bestaan spanningen tussen andere groepen die net zo kwaadaardig kunnen zijn als de traditionele vormen van discriminatie. En met "verder kijken dan de neus lang is" bedoel ik ook dat we niet blind moeten zijn voor de oorzaken van racisme en discriminatie, die vaak een bodem vinden in sociale vervreemding en economische achterstand.

Terreur en aanslagen zoals in New York en Madrid vergen actie en dwingen tot alertheid. De bestrijding van terrorisme vergt dat we oude vanzelfsprekendheden opnieuwe tegen het licht houden. Maar bij de bestrijding van terrorisme moeten we ervoor waken dat we niet de uitgangspunten van de rechtsstaat zelf verlaten of hele groepen in de samenleving stigmatiseren en verdacht maken. Dan versterken we slechts wat we willen bestrijden en spelen de radicalisering in de hand. Met recht zal men ons dan kunnen tegenwerpen: u wilt dat wij uw waarden van de rechtsstaat onderschrijven, begin bij uzelf. Juist nu zullen we moeten

kijken wat we samen hebben en delen. Het is noodzakelijk om met respect en verantwoordelijkheid met elkaar om te gaan. En daarbij is geen ruimte voor onderscheid op basis van ras of kleur. Daarin lag door de eeuwen heen onze kracht en daarin zullen we onze kracht moeten blijven zoeken.

Nederland doet het namelijk lang zo slecht niet als het gaat om de bestrijding van rassendiscriminatie. Twee weken geleden nog prees het VN Comité voor rassendiscriminatie een Nederlandse delegatie voor haar beleid ter verbetering van de situatie van minderheden. En het Comité gaf zelfs te kennen dat zij Nederland ziet als - en ik quote -: "een model voor andere staten in het behalen van de doelstellingen bij de implementatie van de voorschriften van de VN-Conventie." Een moeilijke zin, maar een mooie pluim, dunkt mij.

Het Ministerie van Justitie rust ondertussen niet op deze lauweren. Zo coördineert de Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, die - zoals u weet - ook in dit gebouw zetelt, het Nationaal Actieplan tegen Racisme. Het geeft concrete actiepunten voor alle ministeries om racisme in Nederland te voorkomen en te bestrijden. Voor Justitie omvat dit onder meer:

- Dat multi-etnische samen met het Landelijk Bureau Racismebestrijding en de Anne Frank stichting een nieuwe racisme monitor multi wordt ontwikkeld. De informatie uit deze monitor kan helpen bij campagnes om mensen bewust te maken van racisme en discriminatie.
- Vanaf 1 juni 2003 gaat er bij het Arrondissementsparket Amsterdam een registratie pilot lopen, waarmee inzicht verkregen kan worden in de vraag hoeveel commune delicten een discriminatoire achtergrond hebben.
- Om discriminatie op het internet beter aan te kunnen pakken spant Justitie zich in voor betere samenwerking en afstemming tussen alle betrokken instanties.
- Daarnaast wordt de samenwerking tussen de verschillende niet-gouvernementele organisaties bevorderd. Speerpunt is hierbij de fusie tussen het LBR en de Landelijke Vereniging van Anti-discriminatiebureaus, mede met het oog op verdere professionalisering van deze bureaus.
- Tenslotte subsidieert het Ministerie van Justitie het Meldpunt Discriminatie Internet en, jawel, het LBR - de organisator van deze bijeenkomst.

Deze activiteiten vinden plaats binnen een rechtstelsel, dat duidelijke handvatten verschaft om rassendiscriminatie te bestrijden. Nederland heeft haar strafwetgeving aangevuld met bepalingen die expliciet discriminatie op grond van ras verbieden, inovereenstemming met de VN Conventie ter bestrijding van alle vormen van Rassendiscriminatie. Evenzo zijn de mogelijkheden aangevuld om het beledigen en aanzetten tot haat of geweld wegens ras tegen te gaan. Een nog weer ander handvat is de Algemene Wet Gelijke Behandeling die onderscheid op grond van ras en nationaliteit verbiedt. En ook tal van andere, open normen in het recht maken het mogelijk om met recht discriminatie en racisme te bestrijden. Bijvoorbeeld de norm van het goed werkgeverschap, of de regels uit het algemeen bestuursrecht.

Maar de overheid en de rechterlijke macht kunnen het niet alleen. Racisme effectief bestrijden vergt de inzet van alle burgers. Mensen hebben een eigen verantwoordelijkheid. "Beginnen ze weer over eigen verantwoordelijkheid," 'hoe moet dat dan?' hoor ik mensen denken. Dat kunt u nu allemaal in dit boek lezen dat ik zojuist heb ontvangen. *'Met Recht Discriminatie Bestrijden'* is bedoeld als een handig naslagwerk met juridische informatie voor iedereen die

werkzaam is op het gebied van discriminatiebestrijding. De voorgaande versie verscheen in 1997 en het is goed dat er nu een actualiseerde uitgave is gekomen.

Ik stel het zeer op prijs dat ik het eerste exemplaar van dit boek in ontvangst mag nemen. Zometeen zal het ook uitgereikt worden aan sleutelfiguren van verschillende maatschappelijke organisaties. Justitie zal samen met deze organisaties de komende jaren discriminatie en racisme actief blijven bestrijden.

Ik had nu de hoop zullen uitspreken dat iedereen na afloop van de bijeenkomst nog het glas met mij zou heffen op het boek. Maar de reden die maakt dat ik hier het boek in ontvangst kan nemen maakt ook dat die afsluiting nu niet mogelijk is. Ik hoop dat het voor de auteurs niet afdoet aan de glans van het boek; dat is niet bedoeld.

Anne Frank House
50th Anniversary
2010

annefrank.org

Nationaal Comité 4 en 5 mei

5 mei-lezing door Wim Kok

Echt Vrij

Vooraf

In 2010 is het 65 jaar geleden dat aan de Tweede Wereldoorlog een einde kwam. En daarmee aan de Duitse bezetting van Nederland en de Japanse bezetting van het toenmalige Nederlands-Indië. De Nationale Viering van de Bevrijding op 5mei heeft in 2010 plaats onder het motto *Vrijheid wereldwijd; wat is daarvoor nodig?* De Nationale Start van die dag vindt 's ochtends plaats in Roermond in aanwezigheid van premier Balkenende en vele honderden genodigden. Daar spreekt Wim Kok (1938), oud-premier en Minister van Staat, op uitnodiging van het Nationaal Comité 4 en 5mei de 5mei-lezing *Echt vrij* uit. In die lezing gaat hij vooral in op de grensoverschrijdende dimensie van vrijheid. De start van de Nationale Viering van de Bevrijding vormt de overgang tussen de ingetogenheid van de Nationale Herdenking op 4mei 's avonds en de uitbundigheid waarmee we in de middag en avond van 5 mei de vrijheid vieren. Z.K.H. de Prins van Oranje hield in 2005 ter gelegenheid van de 60ste Viering van de Bevrijding de 5mei-lezing *Aan de vrijheid verplicht*. Daarin riep hij ons op om als vrije en verantwoordelijke burgers *Zivilcourage* te tonen. Zijn generatiegenoten spoorde hij aan om hun eigen verantwoordelijkheid voor de vrijheid op te pakken. De aansporing van de Prins vormt het uitgangspunt voor de opzet van de 5mei-lezing in de jaren erna. Ter voorbereiding van zijn 5mei-lezing is Wim Kok in gesprek gegaan met een tiental studenten uit het hele land over het thema *Vrijheid wereldwijd; wat is daarvoor nodig?* Voor meer informatie: www.4en5mei.nl/herdenken

Echt Vrij

Gisteren herdachten wij – zoals ieder jaar weer – de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Ontelbaar veel mensen hebben die gruwelijke oorlog niet overleefd: miljoenen joden zijn vermoord in de gaskamers van de concentratiekampen. Grote aantallen geallieerde en Nederlandse militairen en verzetsstrijders moesten de hoogst mogelijke prijs betalen vooraleer de bezetters zich definitief gewonnen gaven: op 5mei hier in Europa, een paar maanden later – op 15 augustus – in toenmalig Nederlands-Indië. Daarom kunnen wij vandaag de 65ste verjaardag van onze Bevrijding vieren. Mijn gedachten gaan op deze dag terug naar die vijfde mei 1945: ik

was toen een jongetje van bijna zeven jaar en ik had de laatste paar jaren van de Duitse bezetting al vrij bewust meegemaakt. Het angstaanjagende geluid van laag overvliegende bommenwerpers en de dreunende stappen van soldatenlaarzen in onze stille straat zijn toen blijvend in mijn herinnering opgeslagen, net als de dagelijkse gang naar de gaarkeuken in de Hongerwinter. Aan de hand van mijn moeder, want vader was gedwongen zich een deel van de oorlog schuil te houden. Ernstiger ongemakken zijn ons gezin gelukkig bespaard gebleven. Pas in de jaren na de oorlog ben ik voluit gaan beseffen hoe onvoorstelbaar groot het leed is geweest dat in die inktzwarte jaren aan onschuldige mannen, vrouwen, kinderen en hun nabestaanden is aangedaan. Een oorlog blijft voor de rest van je leven in je lijf zitten, al is het nog zo lang geleden. Je raakt er nooit meer van los. Een mens weet iets bijzonder kostbaars als vrijheid des temeer te waarderen, denk ik, als je zelf hebt meegemaakt wat het voor je betekent om er voor korte of langere tijd van verstoken te zijn. Het is een beetje als met geluk of gezondheid. Ook die kun je pas echt op juiste waarde schatten in tijden waarin je geluk ontbeert of als je serieuze problemen met je gezondheid hebt. Voor mensen van mijn generatie en ouder zijn de herinneringen aan de oorlogsjaren onverbrekelijk verbonden met het besef dat in vrijheid kunnen leven allerminst vanzelfsprekend is. Wil ik hiermee zeggen dat je per se zelf de oorlogsjaren moet hebben meegemaakt om je in te willen zetten voor het tegengaan van onvrijheid en onderdrukking ergens anders? Nee, natuurlijk niet; indrukwekkende aantallen jonge mensen die op allerlei manieren steun geven aan acties en initiatieven voor vrede, ontwikkeling en rechtvaardigheid elders in de wereld bewijzen iedere dag het tegendeel. Maar het is tegelijkertijd zo dat een steeds groter deel van de bevolking zich geen enkele voorstelling meer kan maken van een eigen leven zonder vrijheid. Wat vlak na de oorlog nog een schier onbereikbaar droombeeld leek – ‘nooit meer oorlog’ als dragende gedachte bij de grondleggers van een verenigd Europa en de stapsgewijze opbouw daarvan – is enkele generaties later niet iets waar veel mensen nog warm of koud van worden. Verreweg de meesten nemen hun vrijheid eenvoudig voor lief, alsof het niet anders kan en nooit anders geweest is.
Het is ook daaruit te verklaren dat voor menigeen het begrip vrijheid in de eerste plaats nauw verbonden is met zijn of haar persoonlijke leefsituatie: kunnen gaan en staan waar je wilt, kunnen doen en laten waar je zelf zin in hebt, zonder opgelegde beperkingen of verplichtingen, je kunnen ontplooien in een richting waar jij voor hebt gekozen, zelf invulling kunnen geven aan je eigen leven. Dat mensen hun vrijheidsidealen alleen maar vormen inhoud kunnen geven in verantwoordelijkheid voor elkaar en met elkaar is een notie waarvan niet iedereen altijd even sterk doordrongen lijkt. Zonder de naleving van wetten en rechtsregels zou een samenleving als de onze niet ordelijk kunnen functioneren. Maar niet alles laat zich in voorschriften en wetten vastleggen. Je hoeft er echt niet zo diep over na te denken omin te zien dat de vrijheid van de eenling of van enkelen fricties kan vertonen of zelfs kan botsen met de belangen of met de mate van bescherming van anderen. Vrijheid en verantwoordelijkheid horen bij elkaar als een Siamese tweeling. Absolute, ongelimiteerde vrijheid bestaat niet en behoort ook niet te worden

nagestreefd. Je moet elkaar respecteren en rekening houden met elkaar, zowel binnen je eigen samenleving als ook over nationale grenzen heen. Ook vrijheid is een kwestie van geven en nemen. Het frappeerde mij bij het voorbereiden van deze lezing hoeveel jongeren zich aangesproken voelen door de internationale dimensie van vrijheid of het ontbreken daarvan. Dat is ook wel te verklaren. Jonge mensen reizen veel vaker en veel verder dan vroeger, leggen contacten, maken vrienden, en er komen ongekende hoeveelheden informatie op ze af. En ook al wordt het begrip vrijheid in eerste instantie nog zozeer vanuit de eigen leefsituatie benaderd, van onvrijheid of onderdrukking, in het verleden of elders in de wereld, gaat een sterk appellerende werking uit, zeker als er een aansprekend gezicht of verhaal bij hoort. Ik geef twee illustraties die iedereen zal herkennen. De eerste heeft betrekking op de Tweede Wereldoorlog. Het levensverhaal van Anne Frank, opgetekend op haar onderduikadres in het Achterhuis aan de Prinsengracht, is ontroerend. Haar dagboek wordt over de hele wereld gelezen. Anne was geen held, zij is een symbool. Een onschuldig pubermeisje, verstoken van vrijheid, met haar gezin jarenlang ondergedoken op een zolderkamer, in de zomer van 1944 verraden, opgepakt en weggevoerd, en daarna omgekomen door een moorddadig regime. Wat haar verhaal zo bijzonder maakt is de beschrijving van haar volwassen wording in een onderduik, met alle stemmingen en emoties die daarbij horen: angst, optimisme, vrolijkheid, depressie, hoop… Anne geeft een gezicht aan al die andere, vaak naamloze joden die de oorlog evenmin hebben overleefd. De tweede illustratie betreft onvrijheid en onderdrukking hier ver vandaan: Zuid Afrika. Op 11 februari was het precies 20 jaar geleden dat Nelson Mandela als een vrij man de gevangenis verliet, na een opsluiting van 27 jaar op Robbeneiland. Ik weet nog precies waar ik was en wat ik deed op die elfde februari 1990 – ik moest huilen van vreugde en ontroering en ik zal vast niet de enige zijn geweest. Zijn verzet tegen het apartheidsregime, dat aan de gekleurde bevolking van Zuid Afrika fundamentele mensenrechten onthield, had de blanke minderheid eindelijk op de knieën gekregen. En steun vanuit Nederland had hem daarbij geholpen. Zelfs toen Mandela eerder al de vrijheid kreeg aangeboden weigerde hij die te aanvaarden zolang anderen onvrij en onderdrukt zouden blijven. Honderden miljoenen mensen over de hele wereld kennen zijn levensverhaal – van verzetsheld tot vader van de natie – en weten daardoor veel beter wat onvrijheid elders betekent. Pratend met jongeren over vrijheid in eigen land en elders in de wereld vallen mij een paar dingen in het bijzonder op. Vooral de overheersende opvatting dat de vrijheid in eigen land nog lang niet af is en dat we daar samen aan moeten blijven werken. Gedoeld wordt dan bijvoorbeeld op de grote betekenis van privacy en bescherming van de persoonlijke levenssfeer als belangrijke voorwaarden om vrij te kunnen zijn in je doen en laten. Hetzelfde geldt voor veiligheid: ook die wordt als onmisbaar beschouwd om je vrij te voelen. Maar het is zonneklaar dat er een fikse spanning zit tussen die twee: wat noodzakelijk wordt geoordeeld voor het waarborgen van individuele en collectieve veiligheid wordt al snel als belemmerend ervaren voor de bescherming van de privacy. Hoe breng je de verhouding daartussen in balans? En wie beslist en legt daarover verantwoording af? Er zijn tal van andere

spanningsvelden waar voorwaarden voor vrijheid of voor vrijheidsbeleving en grondrechten met elkaar schuren of botsen, bijvoorbeeld waar de vrijheid van meningsuiting als een vrijbrief wordt beschouwd om andere burgers of bevolkingsgroepen te beledigen of te kwetsen. Zo gezien is de aanhoudende behoefte aan reflectie en bezinning over dit soort dilemma's heel begrijpelijk. Maar ik plaats er wel een kanttekening bij: laten wij vooral de internationale context steeds goed in het oog blijven houden. Kunnen leven zonder angst voor oorlog of geweld is de meest essentiële voorwaarde voor vrijheid wereldwijd. Helaas zijn er weinig redenen hierover optimistisch te zijn. Grote delen van de wereldbevolking moeten ook vandaag nog onder barre omstandigheden leven, te midden van gewapende conflicten, bloedvergieten en bittere armoede. De noodzaak om daar met elkaar iets aan te doen wordt alleen maar groter. Wij mogen niet zo gepreoccupeerd raken met het vervolmaken van onze eigen vrijheid dat we ons doof en blind tonen voor gebrek aan vrijheid in andere delen van de wereld. Wij mogen dan hier al 65 jaar in vrede leven, onderdrukking, armoede en onvrijheid elders gaan ook ons aan. Er valt een merkwaardige paradox waar te nemen: naarmate de interdependentie op wereldschaal steeds meer toeneemt, we zijn immers steeds nauwer met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk, neemt bij velen de neiging toe om zich achter de eigen polderdijken te verschansen, met de blik veel meer naar binnen gericht dan naar buiten. Het van oudsher internationaal en Europees ingestelde Nederland raakt, als we niet oppassen, steeds meer in zichzelf gekeerd. De financiële crisis en de economische recessie die daarop is gevolgd vormen daarvoor wellicht een gedeeltelijke verklaring. De huidige tijd maakt veel mensen angstig en onzeker, vooral als ze moeite hebben om het hoge tempo van veranderingen bij te benen of het aanpassingsvermogen missen dat dit tempo van ze vraagt. Mensen voelen zich daardoor sterker op zichzelf teruggeworpen, in tijden die juist vragen om meer geborgenheid en verbondenheid. Daaruit vloeit een soort afweerhouding voort tegenover veel wat anders is of van elders komt en alleen al daarom snel als een bedreiging wordt ervaren. De neiging om in vormen van protectionisme te vervallen groeit en zeker niet alleen in Nederland. Het zou funest zijn als die trend zich zou voortzetten: protectionisme heeft de mensheid in het verleden nog nooit iets goeds gebracht. De vier vrijheden zoals in 1941 geformuleerd door president Roosevelt hebben sedertdien niets van hun waarde en relevantie verloren. Volgens Roosevelt moest ieder mens in deze wereld vrij kunnen zijn van angst en gebrek aan voedsel, een dak boven het hoofd hebben, vrijheid van godsdienst en vrijheid van meningsuiting hebben. De wereld ziet er nu – een kleine zeventig jaar later – geheel anders uit dan toen. Denk alleen al aan de sterke internationale verwevenheid en aan de rol van digitale media en communicatie: onbeperkte toegang tot informatie en kennisverspreiding en – vergaring worden algemeen beschouwd als kenmerken van een vrije samenleving. Niet in strijd met de vier vrijheden, wel een aanvulling daarop. Hetzelfde geldt voor de vrijheid om je als individu te kunnen ontplooien in een richting en op een wijze die je zelf verkiest. Verdraagzaamheid en inlevingsvermogen, ruimte geven aan minderheden en aan culturele en religieuze diversiteit, met respect voor de ander, naleving van universele

mensenrechten, het zijn even zo vele wezenskenmerken van een vrije samenleving. Voor het bestrijden van armoede en gebrek elders in de wereld en om mensen en volkeren daar betere kansen te geven op een leven in vrijheid blijven internationale inspanningen hard nodig. Ik weet het: niet alle hulp komt altijd even goed terecht, er is nog te veel corruptie, hulp is vaak nog niet sterk genoeg gericht op het stimuleren van ontplooiing, participatie en zelfredzaamheid, maar laten dit vooral geen overwegingen zijn om de andere kant op te gaan kijken. Het zijn even zovele aansporingen om het in de toekomst anders en beter te doen. Het is geen toeval dat juist in de armste landen de democratie vaak onder druk staat, mensenrechten worden geschonden en de rechtsstaat een papieren begrip is. Andermans vrijheid gaat ook ons aan. Meer dan ooit tevoren grijpen alle grote vraagstukken in elkaar en zijn ze mondiaal van karakter. Toegang tot steeds schaarser wordende grondstoffen, zoals energie en in toenemende mate ook water, wordt in de toekomst een thema van steeds strategischer betekenis. De tijdbom van de klimaatproblematiek, die na de halve mislukking van Kopenhagen om een nieuwe geconcentreerde internationale inspanning vraagt, tikt door. Overdracht van financiële middelen moet minder ontwikkelde landen in staat stellen ook daaraan hun bijdrage te leveren. Zoals de geallieerde bondgenoten zich tijdens de Tweede Wereldoorlog ons lot aantrokken en grote offers brachten voor onze vrijheid, zoals massieve steun van buitenaf ons geholpen heeft om na de oorlog ons land en onze welvaart weer op te bouwen, zo behoort ons nu de bittere armoede en het gebrek aan perspectief elders in de wereld evenzeer aan te gaan. Op deze 65ste verjaardag van de Bevrijding van ons land is het mijn vurige wens dat we aan het bestrijden van onvrijheid wereldwijd tenminste evenveel waarde gaan hechten en inhoud zullen weten te geven als aan het vervolmaken van de eigen, persoonlijke vrijheid. Als dat gaat lukken dan zullen we pas echt vrij zijn.

Steun de NSDAP/AO !

De NSDAP/AO is toegewijd in de verdediging van het Blanke ras. Overleving van ons Blanke ras – en van de andere Blanke naties – is onze "eerste richtlijn".

Onze wereldbeschouwing, genoemd "Nationaal Socialisme", is gebaseerd op de wetten van de natuur en de lessen van de historie. "Ras en Natie" zijn onze twee hoogste waarden. "White Power !" is ons streven.

De activiteit en lidmaatschap van de NSDAP/AO zijn internationaal. Nationaal Socialistische kameraden over de hele wereld worden bevoorraad met Nationaal Socialistische literatuur gepubliceerd in verscheidene talen, inclusief Engels, Duits, Nederlands, Deens, Zweeds, Hongaars, Frans, Spaans, Portugees en Italiaans.

De NSDAP/AO houdt zich bezig met een legale, geweldloze politieke activiteit in de V.S., Denemarken en andere landen waar ons werk niet verboden is door een onderdrukkend regime. (In die landen, zijn we gedwongen ondergronds te werken, maar we gebruiken ondanks dat een geweldloze verzet. Wij trachten legalisatie en deelneming in het politieke proces – geen geweld.)

Is het overleven van het Blanke ras belangrijk voor je? Ben je bereid maar een par dollars per maand te doneren om ons werk te steunen?

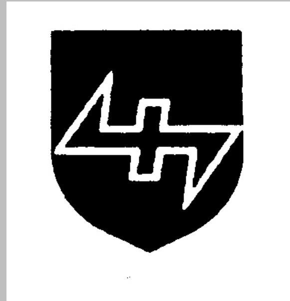
Word vandaag een OFFICIEEL AANHANGER!

( ) Ik wens een OFFICIEEL SUPPORTER van de NSDAP/AO te worden. Ik beloof mijn maandelijkse contributie van 10 NLG op een prompte en regelmatige basis te betalen. Bijgevoed is mijn aanvangscontributie van 60 NLG (minimaal). - Een Officieel Supporter krijgt automatisch een abonnement op de taal editie van zijn keuze zonder extra kosten.

NSDAP/AO: PO Box 6414, Lincoln, NE 68506 USA

NSDAP/AO Nederlands

Nazi Lauck NSDAP/AO

Nederlands / Holländisch / Dutch

Computer Animation

Will Kaka

1. *NS-NIEUWSBULLETIN*

2. De Internationale NS-Pers

3. Prijzen Lijst

4. #701 Propaganda CD

5. "Comics"

6. Steun de NSDAP/AO!

7. Het Internet gebruiken als één Propaganda Wapen !

8. Een geblokkeerde site binnen te gaan !

9. Nazi Doom (NSDAP-AO) Nederlands.zip

10. HELDENDOM: Adolf Hitler; Reinhard Heydrich; Jochen Peiper; Dietrich Eckart; Michael Kühnen; Friedrich Nietzsche; Oprecht Heldendom

11. DEMONSTRATIE TEGEN DE JEW.S.A. AGRESSIE IN DEN HAAG

12. *Nieuw!* Mein Kampf Nederlandstalige bewerking **(3.32MB)**

Adolf Hitler , Mein Kampf , Schutzstaffel , Waffen-SS, Nazi Book Excerpt List

NSDAP/AO - Box 6414 - Lincoln NE 68506 - USA http://www.nazi-lauck-nsdapao.com

---

NSDAP/AO Home Page

ANNE FRANK STICHTING

Intermediary Foundation of the Universal
Declaration of Human Rights
T.a.v. de heer J.P. van den Wittenboer
Postbus 324
5660 AH GELDROP

Amsterdam, 16 mei 2008

Onze ref. : DI/08-094/sm
Betreft : Anne Frank hyve

Geachte heer Van den Wittenboer,

Dank voor uw brief van 14 mei waarin u ons er op attent maakt dat ene drs. W. Kok, deel uitmaakt van de Gary Lauck website.

Ik laat u graag weten dat de voorzitter van onze Raad van Toezicht, Wim Kok, geen doctorandus is en zich verre houdt van nazi-websites.

Met vriendelijke groet,
ANNE FRANK STICHTING

Drs. J.F. Westra
Algemeen directeur

Postadres: Postbus 730, 1000 AS Amsterdam. *Kantooradres:* Westermarkt 10
Telefoon: 020 5567100, *Fax:* 020 6207999
BIC: SNSBNL2A. IBAN: NL92 SNSB 0635 3178 50. SNS bank 63 53 17 850. Postbank 11 19 64
Kamer van Koophandel 33129466. BTW-nummer: NL002954485B01
www.annefrank.org

Universiteit Leiden
LISWO

MONITOR RACISME EN EXTREEM RECHTS

TWEEDE RAPPORTAGE

DE MEDIA

White Nationalist Resource Page

Monitor Racisme en Extreem-Rechts

Tweede rapportage

Media

Jaap van Donselaar
Fanda Claus
Carien Nelissen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Donselaar, Jaap van

Monitor racisme en extreem-rechts. Tweede rapportage: media / Jaap van Donselaar, Fanda Claus, Carien Nelissen - Leiden: Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (LISWO). - met lit. opgave.

ISBN: 90-76400-03-2

Trefwoorden: monitor / racisme / extreem-rechts / media / internet

Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek
Wassenaarseweg 52, 2333 AK Leiden, tel. 071 - 5273845, fax 071 - 5273788

Ontwerp omslag: HGVB, Bert Hoogeveen
Druk: Drukkerij Sinteur, Leiden

Inhoud

1 Inleiding

Dit is de tweede rapportage van het project *Monitor racisme en extreem-rechts,* dat wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het monitor-project heeft twee centrale doelstellingen:

1. monitor racisme en extreem-rechts: het waarnemen van deze verschijnselen in Nederland, alsmede van de overheidsrespons op deze verschijnselen;
2. periodieke rapportage, op twee manieren:
   (a) 'generale rapportage': een algemene rapportage aan de hand van een vast stramien;
   (b) een 'verdiepingsslag': rapportage waarin een speciaal onderwerp wordt belicht.

De periodiciteit van het project houdt in dat in het ene jaar een generale rapportage verschijnt en in het andere een 'verdiepingsslag'. De eerste rapportage van 1997 was een generale, waarin het gaat om een breed beeld van de verschijnselen racisme en extreem-rechts in Nederland, alsmede van overheidsreacties daarop. Ook die van het komende jaar (1999) zal een generale rapportage zijn. Deze voorliggende tweede rapportage is gewijd aan een 'speciaal' onderwerp: de relatie tussen enerzijds de media en anderzijds racisme en extreem-rechts.

1.1 Media

Media vormen een belangrijke en onderbelichte[1] factor bij het doorgronden van de verschijnselen extreem-rechts, racistisch en extreem-rechts geweld. Welke impact kunnen de media hebben? Zowel de opkomst als ook de neergang van extreem-rechtse partijen worden in niet onbelangrijke mate beïnvloed door de nieuwsmedia. Dat gold voor de Boerenpartij in de jaren zestig en meer recent geldt het niet minder voor de Centrumdemocraten.[2]
Racistisch geweld heeft vaak een serieel karakter waarbij media een (onbedoeld) stimulerende rol vervullen, het zogeheten *contagion-effect.* Zoals een politiefunctionaris eens zei: 'één valse bommelding in de krant en ik weet dat ik er de komende weken wel tien aan m'n broek krijg'.[3] Maar vaak wordt ook juist via de media het problematische karakter van racistisch geweld aan de kaak gesteld en het zoeken naar oplossingen bevorderd. Media spelen een rol bij het formuleren van normen. Bij een brandbomaanslag in het Duitse Hünxe in 1991 liepen twee Libanese meisjes, respectievelijk vijf en negen jaar oud, zware brandwonden op. Het blad *Bild* publiceerde foto's van de gewonde kinderen,

---

1 Zie Buijs & Van Donselaar, 1994: 95-101, 114.
2 Voor Boerenpartij, zie Van Donselaar, 1991: 121-133, 139-141.
3 Vgl. Buijs & Van Donselaar, 1994: 96.

die levenslang zwaar getekend zullen blijven, en haalde fel uit naar de daders ('jetzt reicht's!'). In de publieke opinie vond een omslag plaats.[4] Uitgebreide publiciteit over een gewelddadig racistisch voorval, zo heeft de ervaring geleerd, kan ook leiden tot de cruciale opsporingstip.
Het nieuwe medium internet is een belangrijk platform voor uitingen van racisme en rechts-extremisme, onder andere omdat regulering vanwege het grensoverschrijdende karakter lastig is en deze uitingen derhalve moeilijk kunnen worden geweerd. Internet leidt niet zozeer tot nieuwe delicten in de racistische en extreem-rechtse sfeer, maar de bestaande krijgen meer ruimte en snelheid. Internet heeft op racistische en extreem-rechtse uitingen wat men zou kunnen noemen een *turbo-effect*. Maar aan de andere kant kan dit nieuwe medium ook een belangrijk platform worden voor weerwerk tegen racisme en extreem-rechts.

1.2 Vraagstelling

De relatie tussen de media en racisme en extreem-rechts is dus complex en bestaat uit een scala van uiteenlopende en soms zelfs tegenstrijdige effecten en mechanismen. Een *systematische* en *op empirisch onderzoek gebaseerde* inventarisatie van al deze effecten ontbreekt, evenals inzicht in de werking ervan. Dit is om allerlei redenen een gemis. Zoals in *De staat paraat?* (Van Donselaar, 1995) is aangetoond verkeren extreem-rechtse organisaties permanent in een 'aanpassingsdilemma'. Zij kampen met twee existentiële bedreigingen: aan de ene kant moeten zij zien te voorkomen dat zij publiekelijk gecriminaliseerd worden en daardoor blootgesteld kunnen worden aan repressieve overheidsmaatregelen, aan de andere kant moeten zij zich publiekelijk onderscheiden van andere rechtse organisaties omdat een te vaag of gematigd politiek profiel hun voortbestaan eveneens in gevaar kan brengen. Het bestaan en functioneren van extreem-rechtse maar ook van racistische organisaties is, met andere woorden, onlosmakelijk verbonden met *het beeld* dat de buitenwereld (van justitie tot potentiële aanhangers) zich van hen vormt. Bij dit proces van beeldvorming nu, spelen de media een cruciale rol. Inzicht in dit proces is niet alleen een *conditio sine qua non* om de aard van extreem-rechts en racisme beter te kunnen doorgronden maar ook om beleid – al dan niet van overheden – te kunnen ontwikkelen dat aan dergelijke maatschappelijke verschijnselen het hoofd kan bieden. Immers, pas wanneer we meer weten over hoe en met welke gevolgen de beeldvorming over racisme en extreem-rechts in de media tot stand komt, zal duidelijk worden in hoeverre dit proces kan worden beïnvloed. Daarmee is de doelstelling van deze editie van de monitor geformuleerd.

Op voorhand kunnen de te onderzoeken effecten en mechanismen onderscheiden worden in *facilitating* en *inhibiting mechanisms*, in *reinforcing* en *calming down effects*.[5] Oftewel: in enerzijds bevorderende/stimulerende invloeden en

[4] Zie Van Donselaar, 1995: 107 e.v.
[5] Vgl. Bjørgo, 1997b: 247-271.

anderzijds belemmerende/remmende invloeden. Dat brengt ons tot de volgende vraagstelling:

> *Welke remmende en stimulerende effecten hebben media op racisme en rechts-extremisme?*

Deze vraag zullen we in drie deelstudies trachten te beantwoorden. Aan de keuze van de onderwerpen van deze deelstudies ligt een aantal methodologische en praktische overwegingen ten grondslag, die we hier kort zullen toelichten. Omdat het onderwerp nog zo weinig geëxploreerd is, beogen we met onze studie vóór alles de effecten en mechanismen die zich in de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts voordoen zo volledig en betrouwbaar mogelijk te inventariseren. Op de mate waarin allerlei effecten zich voordoen ligt het accent minder, al doen we daar zo nu en dan wel een beredeneerde veronderstelling over. De nadruk ligt dus op *probleemrepresentativiteit* en niet op *statistische representativiteit.* Het doel van ons onderzoek is de *aard* van de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts te ontrafelen en te beschrijven. De resultaten van deze *kwalitatieve analyse* zouden vervolgens heel goed gebruikt kunnen worden als uitgangspunt voor een kwantitatieve studie naar de spreiding van de aangetroffen effecten. Het feit dat de relatie media – racisme/extreem-rechts een nauwelijks ontgonnen terrein van wetenschappelijk onderzoek is maakt deze volgorde van benaderingswijzen onontkoombaar. Het heeft immers weinig zin te onderzoeken in welke mate effecten zich voordoen zolang onbekend is om welke effecten het nu eigenlijk gaat.

Bij de selectie van nieuwsmedia valt de keuze natuurlijk in de eerste plaats op 'traditionele' media: dag- en weekbladen, televisie en radio. Daarnaast vinden we het echter evenzeer van belang ruim aandacht te besteden aan het relatief jonge medium internet. Internet wint voor de verbreiding van racistische en rechts-extremistische denkbeelden in hoog tempo aan betekenis en bovendien maakt dit medium, door een aantal unieke eigenschappen, de ontwikkeling van een nieuwe overheidsrespons noodzakelijk. De relatie tussen racisme/rechts-extremisme en de traditionele nieuwsmedia heeft – dat zal duidelijk zijn – een langere geschiedenis dan die tussen deze verschijnselen en internet. Hoewel deze studie in haar geheel een explorerend karakter heeft, geldt dat voor het 'nieuwe' medium internet in sterkere mate dan voor de traditionele media. Bij de bestudering van de relatie tussen racisme/rechts-extremisme en de traditionele media, konden we gebruik maken van buitenlands onderzoek naar verwante verschijnselen. Materiaal over de aard van en ontwikkelingen in deze relatie wordt bovendien sedert jaren verzameld, terwijl dergelijke elementaire gegevens over internet goeddeels ontbreken. Dergelijke verschillen hebben uiteraard consequenties voor de beantwoording van de vraagstelling.
Al deze overwegingen en omstandigheden hebben ons doen besluiten tot het verrichten van deelstudies naar de volgende drie onderwerpen:

- de berichtgeving van de nieuwsmedia over racistische voorvallen;
- de interactie tussen nieuwsmedia en racistische organisaties;
- racisme, extreem-rechts en internet.

In de eerste twee deelstudies komen de 'traditionele' media en hun relatie met racisme respectievelijk extreem-rechts aan bod. De eerste van deze twee heeft tot doel te inventariseren welke effecten publiciteit over racistische incidenten kan hebben. Hoewel het in principe om racistische (gewelddadige) voorvallen gaat, is het niet te vermijden dat ook extreem-rechtse incidenten ter sprake komen. Deze twee soorten incidenten zijn in de alledaagse werkelijkheid vaak moeilijk te ontwarren. Voortbouwend op eerder onderzoek in andere landen, wordt onder Nederlandse journalisten onderzocht welke effecten zich voordoen en in hoeverre en op welke manier zij daarmee bij hun berichtgeving rekening houden.
In de tweede deelstudie wordt het proces van beeldvorming over extreem-rechts in de media onder de loep genomen: op welke manieren berichten journalisten over extreem-rechts en, omgekeerd, hoe probeert extreem-rechts invloed uit te oefenen op de beeldvorming; welke effecten kan de uitkomst van deze interactie tussen media en extreem-rechts hebben? De resultaten van de analyse van deze interactie worden in de vorm van een typologie gepresenteerd. Bij de selectie van journalisten en nieuwsmedia in deelstudie één en twee is er, overeenkomstig de eisen van een *probleemrepresentatieve* benadering, op toegezien dat relevante achtergrondkenmerken (signatuur, bereik, verschijningsfrequentie etc.) voldoende gevarieerd vertegenwoordigd zijn.
De derde deelstudie heeft, zoals hierboven uiteengezet, vooral een probleemverkennend karakter. Op basis van empirisch onderzoek op internet, is een typologie ontwikkeld van de verschillende vormen van racisme en rechtsextremisme waar Nederlandse bezoekers van dit medium toegang tot hebben. Daarnaast worden in deze deelstudie de diverse patronen van de respons geïnventariseerd en geanalyseerd.

1.3 Bronnen en methoden

Voor deze drie deelstudies werd op allerlei manieren en in verschillende periodes materiaal verzameld. De berichtgeving over racisme/extreem-rechts in de 'traditionele' media wordt sedert de jaren '80 op verschillende plaatsen gevolgd en gedocumenteerd. Voor de analyse van de berichtgeving in de schrijvende pers en op de televisie (radio in mindere mate omdat dit materiaal minder goed toegankelijk is) kon gebruik worden gemaakt van ons eigen archief en dat van de Anne Frank Stichting. Op het materiaal dat deze beide archieven bevatten zijn de eerste twee deelstudies voor een deel gebaseerd, waarbij we vooral – maar niet uitsluitend – geput hebben uit de berichtgeving van na 1990. Verder zijn gegevens verzameld onder journalisten. Ten behoeve van deelstudie één is gesproken met achttien schrijvende, televisie- en radiojournalisten, die geselecteerd zijn op het feit dat zij zich gespecialiseerd hebben in het volgen van racisme/rechts-extremisme. Ten behoeve van deelstudie twee kon gebruik gemaakt worden van de veelvuldige contacten die we in de loop der jaren met vertegenwoordigers van de verschillende media hebben gehad. Inzichten over journalistieke benaderingswijzen van extreem-rechts zijn mede tijdens gesprekken met journalisten ontstaan en getoetst. De analyse van effecten die deze benaderingswijzen kunnen hebben op extreem-rechts berust mede op

overleg ter zake met de Binnenlandse Veiligheidsdienst en met andere waarnemers.
Wat internet betreft, ruwe data voor dit deelonderzoek waren in veel mindere mate voorhanden en moesten dus door ons zelf via intensief en nauwgezet 'surfen' verzameld worden. De gegevens die geanalyseerd worden dateren, door de aard van het medium, van wat recentere datum (met name tweede helft van de jaren '90) dan die in de eerste twee deelstudies.
Voorts is voor alle deelstudies gebruik gemaakt van binnen- en vooral buitenlandse wetenschappelijke literatuur (voorzover aanwezig) over de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts als ook van nota's, artikelen en brochures van meer of minder wetenschappelijke aard.

2 Media en racistische voorvallen

2.1 Inleiding

Turken weggepest uit Urk, Shoarmazaak sluit deuren, Vluchteling zit tussen de hakenkruisen, Rechts overvalt tentenkamp vluchtelingen, Asielcentrum bewaakt na dreiging met brandstichting, Moskeebrand gesticht, Brand moskee lijkt aanslag, Panden beklad met hakenkruisen, Neonazi's aangehouden voor mishandeling, Roep om hardere straffen tegen racisme, Rechter veroordeelt agressieve skinheads tot celstraffen.

Zie hier een kleine greep uit de krantenkoppen van artikelen die de laatste jaren verschenen zijn over racistische en extreem-rechtse (gewelddadige) voorvallen. Deze verschijnselen zijn in de jaren negentig sterk in de belangstelling komen te staan. Dit komt onder andere tot uiting in de ruime aandacht die de nieuwsmedia eraan besteden.
Racistisch geweld, wat weten we er eigenlijk van? Tot voor kort niet zo bar veel, want naar dit verschijnsel is in Nederland maar weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan.[1] Maar als gevolg van de recent toegenomen betekenis van het probleem in kwestie, zowel in Nederland als ook elders, is de onderzoeksmatige aandacht gegroeid. Een belangrijke exponent is de dissertatie van Witte (1995), waarin de overheidsreacties op racistisch geweld in Engeland, Frankrijk en Nederland met elkaar worden vergeleken. Een verwant onderzoek is *De staat paraat?* (Van Donselaar, 1995), waarin de reacties van overheden op uitingen van rechts-extremisme en racisme in vijf West-Europese landen onder de loep zijn genomen. Beide studies waren primair gericht op vormen van overheidsrespons. Het onderzoek *De staat paraat?* werd verricht in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Dit departement gaf in 1993 opdracht om de stand van kennis over rechts-extremisme in Nederland in kaart te brengen. Initiatiefnemer binnen het ministerie was de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De resultaten werden gepubliceerd in *Extreem-rechts; aanhang, geweld en onderzoek* (Buijs & Van Donselaar, 1994). In deze studie wordt onder meer aandacht besteed aan de taaie afbakenings- en definiëringsproblemen die zich voordoen bij de benadering van de verschijnselen racistische, extreem-rechtse (gewelddadige) voorvallen. Deze problemen betreffen met name het onderscheid tussen racisme en extreem-rechts, het onderscheid tussen gewelddadig en niet-gewelddadig, alsmede het verschijnsel dat bij de meeste incidenten het daderschap onbekend blijft, zodat men vaak in het ongewisse blijft over motieven en achtergronden. Deze afbakeningsproblematiek is niet exclusief voor de wetenschap, maar is ook relevant voor de politie, justitie en – zoals in dit hoofdstuk zal worden belicht – voor de journalistieke beroepspraktijk.

---

1 Zie Groenendijk, 1990 en Van Donselaar, 1993.

Trouw DINSDAG 31 MAART 1998 Binnen

Shoarmazaak sluit deuren

Volgens burgemeester Urk waren rellen geen racisme

Van een onzer verslaggeefsters

URK – De Turkse gemeenschap is „zeer eergevoelig" en de Urkse gemeenschap is „zeer op elkaar betrokken". S. Veninga, burgemeester van Urk, denkt dat 'cultuurverschillen' de rellen in de binnenstad hebben veroorzaakt. Op een persconferentie sprak Veninga gisteren sussende woorden, oplossingen had hij niet.

De eigenaren van de shoarmazaak 'Shalom' op Urk, waar afgelopen zaterdag hevige rellen uitbraken, hebben al wel duidelijke conclusies getrokken: ze sluiten hun zaak. Volgens woordvoerder S. Alan is de opstelling van veel Urker jongeren te gewelddadig en te discriminerend. „Urk is voor mij afgelopen", aldus Alan.

Maandenlang waren er al incidenten, zaterdagavond barstte de bom. Hooguit een tiental jongeren, zo schatte politiechef B. van Eewijk gisteren, trachtten de shoarmazaak te vernielen. Omdat de politie wist dat er rellen konden komen, aldus nog steeds Van Eewijk, waren er voldoende agenten op de been om de beginnende vechtpartij in de zaak in de kiem te smoren. Buiten de zaak stonden hetzelfde moment echter al honderden mensen klaar. Om te kijken, zeggen Veninga en Van Eewijk. Om de Urkse jongeren te steunen, zeggen bewoners van de binnenstad, die helaas steeds meer aan herrie en vernielingen tijdens uitgaansavonden gewend raken.

De politie pakte drie Urkse jongens van 17,18 en 19 jaar wegens openlijke geweldpleging op. De drie gooiden met bierflesjes en stenen naar de zaak. Van Eewijk verwacht nog méér aanhoudingen te kunnen doen, maar juist omdat de toegestroomde mensenmassa binnen een mum van tijd zo groot was, valt het de politie moeilijk de 'echte' raddraaiers te pakken. Want daar waren Van Eewijk en Veninga het gisteren roerend over eens: de daders van dit weekend vormen maar een kleine groep. Belangrijker nog, hun actie duidt niet op een structureel probleem en zeker niet op discriminatie van buitenlanders door de jongeren uit Urk. „In het tumult zijn wel racistiche uitingen gedaan. Daar moet justitie zich over buigen", ontweek Veninga handig.

In gesprekken met inwoners worden ook andere oorzaken genoemd. Voor de jongeren van Urk – de helft van de 15 000 inwoners is jonger dan 24 jaar – zijn er te weinig kroegen en cafés, ondanks dat hier al lange tijd om wordt gevraagd. Veel gehang op straat dus, en in de zomer op het strand, waar het aan het eind van de dag altijd wemelt van het glas. Om deze berg van kapotte bierflesjes te voorkomen, verordonneerde de politie een glasverbod, maar veel helpt dit niet. Mensen uit Urk accepteren nou eenmaal geen gezag, analyseert een man die vlakbij 'Shalom' woont, dat is ook dit weekend weer gebleken.

Toch veronderstelden de twee vertegenwoordigers van het wettelijk gezag op de persconferentie dat dit conflict tot een uit de hand gelopen vete tussen enkele jongeren en de Turkse eigenaren van de shoarmazaak beperkt blijft. Al toen deze Turkse familie zich dreigde te gaan vestigen, kwam het tot incidenten. Eerst werd de voorpui een keer aangereden, daarna was er een wat onduidelijke aanrijding op straat, vervolgens werd dezelfde voorpui nog een keer vernield, en kreeg een meisje uit Urk verkering met een lid van de bewuste Turkse familie. „Met die relatie gingen anderen zich bemoeien", weet Van Eewijk, „wij hebben vaak met de familie én met jongeren gepraat, maar konden dit niet voorkomen."

Burgemeester Veninga, die benadrukte zelf ook „niet van Urk" te zijn, is ervan overtuigd dat integratie van buitenlanders in Urk wel degelijk kan. Hij erkende dat zo'n integratieproces vaak met horten en stoten verloopt, en verwachtte gistermiddag nog dat de familie zonder problemen binnen zijn gemeentegrenzen zou kunnen leven en verkopen. Toen was nog niet bekend dat de eigenaren van 'Shalom' de tent sluiten.

„Wij hebben nog een eilandcultuur", stelde Veninga gisteren, „inwoners van Urk zijn solidair en als er dan een vijand van buiten komt, ontstaat de neiging zich op de vreemde te richten. Ik kan me echter niet voorstellen dat deze rellen met iets anders te maken hebben dan met de gebruikelijke spanning die bij dit soort cultuurverschillen hoort."

Bovendien gaat deze betrokkenheid volgens Veninga met nieuwsgierigheid gepaard. „Alles gaat hier als een lopend vuurtje rond. Vijfhonderd mensen hebben een mc-bakkie." Vandaar, wéét de burgemeester, waren honderden mensen direct ter plekke toen het begon. „Ze hadden in familiekring al gezegd dat er later op de avond wat te beleven viel."

In 1997 verschenen twee verslagen van studies die eveneens in opdracht van de BVD werden uitgevoerd: *Het zijn ònze feesten: jeugdculturen en geweld tegen allochtonen in Nederland* (Schoppen, 1997) en *Racistisch geweld in Nederland: aard en omvang, strafrechtelijke afdoening, dadertypen* (Bol & Wiersma, 1997). De vraag hoe allochtonen reageren op racistisch geweld was onderwerp van een explorerend onderzoek van Van Donselaar, *Reacties op racistisch geweld; het perspectief van allochtonen* (1996). Tenslotte moet hier worden genoemd het meer journalistiek georiënteerde *Racisme als leerzaam incident* (Bais, 1995), waarin vijf casus van racistische geweldpleging worden beschreven.
Uit al deze studies kan worden afgeleid dat de rol van de nieuwsmedia bij racistisch geweld een factor van betekenis is. Weten we van allerlei aspecten van racistisch geweld inmiddels meer, de relatie tussen racistisch geweld en de media is voor een belangrijk deel *terra incognita.*

In het buitenland is specifiek aan deze relatie aandacht besteed door Bjørgo. In *Role of the media in racist violence* (1993) brengt hij in kaart welke effecten publiciteit kan hebben op racistisch geweld en racistische en extreem-rechtse groeperingen in Scandinavië. Daarbij baseert hij zich op de wetenschappelijke literatuur over 'terrorisme en media', alsmede op de visie die daders van racistisch geweld zelf geven op hun relatie met de media. Uit hun uitlatingen destilleert hij een aantal patronen, die hij vervolgens ordent in een typologie van effecten die publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld tot gevolg kan hebben. Deze verdeelt Bjørgo weer verder onder in effecten die een stimulerende ('aggravating') en effecten die een remmende ('restraining') werking hebben. Zijn typologie bevat vijf stimulerende en vier remmende effecten, die hieronder kort zullen worden toegelicht.[2]

2.1.1 Stimulerende effecten

Imitatie-effect (the contagion effect)
Net zoals bij bommeldingen, kan van publiciteit voor racistisch/extreem-rechts geweld een 'aanstekelijke' werking uitgaan; publicitaire aandacht kan leiden tot imitatiegedrag of navolging. 'Individuals or groups read, hear and, especially, see on TV that such acts have taken place elsewhere, and note the great resonance this creates in the media. This gives rise to the idea of doing something similar (...).'
Het imitatie-effect hoeft niet beperkt te blijven tot georganiseerde extreem-rechtse groeperingen, maar kan ook optreden onder jongeren zonder rechts-extremistische achtergrond, die uit verveling en op een idee gebracht door de publiciteit het slechte voorbeeld volgen.

Beloningseffect (the status enhancement effect)
De behoefte om op te vallen bij de media en 'opgemerkt' te worden in de maatschappij (status enhancement) is bij veel aanslagen op migranten en asielzoekers een belangrijk motief. Publiciteit vormt voor daders als het ware een beloning: door het plegen van geweld krijgen zij de aandacht die zij wensen. Ook

2 Zie Bjørgo, 1993: 96-112. Zie ook Bjørgo, 1997b: 247-271.

voor dit effect geldt dat het zich zowel voor kan doen onder georganiseerde groepen als onder niet-georganiseerde, niet-racistische individuen.

Anticipatie-effect (the anticipation effect)
Veel aandacht in de media voor, met name dramatische, aanslagen kan het idee doen postvatten dat er sprake is van een trend en dat men rekening moet houden met de mogelijkheid dat er nog meer aanslagen zullen komen. Op die manier kan het gebeuren dat journalisten, die anticiperen op meer, nieuwe voorvallen in dit licht gaan interpreteren, ook als dat niet gerechtvaardigd is. Dit kan indirect leiden tot bevordering van het imitatie- en het beloningseffect.

Rekruteringseffect (organisation building effect)
Berichtgeving over extreem-rechts en racistisch geweld kan fungeren als gratis 'reclame'. De publiciteit kan potentieel geïnteresseerden attenderen op het bestaan van racistische en extreem-rechtse organisaties en hen doen besluiten zich aan te melden: media als wervingskanaal. Daarnaast kan veel negatieve publiciteit over deze organisaties leiden tot een versterking van het zogenaamde 'wij-gevoel', de onderlinge banden tussen de leden kunnen worden verstevigd.

Versterking angstgevoelenseffect (the terror dissemination effect)
Publiciteit over racistische en extreem-rechtse gewelddadige incidenten kan het effect van dit soort incidenten versterken. Zij kan leiden tot paniek en angst onder (potentiële) slachtoffers en daarnaast ook onder hen die zich identificeren met de slachtoffers. Angst en intimidatie onder allochtonen is vaak precies wat daders met hun extreem-rechtse acties willen bereiken. Publiciteit kan dit effect in de hand werken.[3]

2.1.2 Remmende effecten

Sociale sanctie-effect (punishment effect)
In sommige gevallen kan veroordelende publiciteit tot gevolg hebben dat de daders zich de ernst van hun daden realiseren en spijt krijgen of zelfs publiekelijk afstand nemen van wat ze gedaan hebben. Berichtgeving in de media fungeert op dat moment als een negatieve sociale sanctie.

Ontmaskeringseffect (disclosure effect)
Goed geïnformeerde onderzoeksjournalistiek kan leiden tot het lamleggen of zelfs het vernietigen van gewelddadige organisaties door het onthullen van zaken die de groep zelf het liefst verborgen zou houden.

Tegen-mobilisatie-effect (counter-mobilisation effect)
Berichtgeving in de media kan de publieke opinie zo beïnvloeden dat mensen zich tegen deze vormen van geweld gaan afzetten; publiciteit kan tegenbewegingen mobiliseren. Op die manier kunnen reacties tegen gewelddadige racistische trends in gang worden gezet.

---

3 Zie ook *Reacties op racistisch geweld* (Van Donselaar, 1996).

Educatie-effect (educational effect)
Feitelijke informatie en een publiek debat over de aard, achtergronden en gevolgen van racistisch en extreem-rechts geweld kunnen een bijdrage vormen in de bestrijding van vijandige opvattingen over en gewelddadig gedrag jegens migranten.

De typologie van Bjørgo schematisch weergegeven:

Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld
Stimulerende effecten • imitatie • beloning • anticipatie • rekrutering • versterking angstgevoelens
Remmende effecten • sociale sanctie • ontmaskering • tegen-mobilisatie • educatie

Bjørgo richt zich hoofdzakelijk op racistisch geweld in zijn visie, dat wil zeggen: op geweld gericht tegen migranten en asielzoekers. Een aanslag op een autochtone burgemeester die zich heeft ingezet voor asielzoekersopvang in zijn gemeente valt daarmee dus buiten zijn onderzoek. Geweld met een extreem-rechts karakter maar gericht tegen niet-allochtone doelwitten, willen wij echter wel in ons onderzoek betrekken. Bjørgo's typologie behoeft dan ook enige verfijning om haar toe te kunnen passen op de relatie tussen media en racistisch en extreem-rechts geweld in Nederland.
Zo kan het *organisation building effect* gesplitst worden in twee aparte effecten, namelijk een 'rekruteringseffect' en een 'versterking van het wij-gevoel'-effect. Bjørgo geeft deze twee effecten zelf wel aan, maar voegt ze samen tot één. Het gaat hier echter om twee effecten die zich in principe zelfstandig voor kunnen doen en daarom ook beter apart in de typologie vermeld kunnen worden.
Ook binnen het *disclosure effect* kan men twee vormen onderscheiden. Zo kan er sprake zijn van een *extern* en een *intern* 'onthullingseffect'. Van een extern effect is sprake als berichtgeving over de betrokkenheid van rechts-extremistische organisaties bij extreem-rechtse geweldaanslagen, potentiële aanhangers afschrikt om lid te worden of om op de partij te stemmen. Van een intern effect is sprake wanneer publiciteit over betrokkenheid bij extreem-rechts geweld leidt tot verdeeldheid en instabiliteit binnen de organisaties zelf (de tegenhanger dus van het 'versterking van het wij-gevoel'-effect).

Een laatste verfijning betreft het *counter-mobilisation effect.* Dit effect kan nader onderscheiden worden in:
1. mobilisatie van de politiek;
2. massamobilisatie;
3. mobilisatie ter bevordering van het opsporen van daders.

Het eerste effect treedt op wanneer racistisch en extreem-rechts geweld door de aandacht in de media als probleem onderkend worden en op die manier op de politieke agenda belandt, waarmee het probleem een politiek *issue* wordt. Met het massamobilisatie-effect bedoelen we dat aandacht in de media voor het onderwerp de publieke opinie kan beïnvloeden en wellicht op die manier ervoor kan zorgen dat men zich tegen deze vormen van geweld gaat verzetten. Het laatste effect, 'het opsporingseffect', is een vorm van mobilisatie waarbij het publiek wordt aangespoord te helpen bij het zoeken naar de daders ('opsporing verzocht').
De aangepaste typologie is schematisch weergegeven in 'Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld'.

Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld
Stimulerende effecten • imitatie • beloning • anticipatie • rekrutering • versterking wij-gevoel • versterking angstgevoelens
Remmende effecten • sociale sanctie • externe ontmaskering • interne ontmaskering • mobilisatie van de politiek • massamobilisatie • mobilisatie voor opsporing • educatie

2.2 Journalisten aan het woord

Berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld kan dus allerlei effecten hebben op het publiek, op daders en op racistische/extreem-rechtse organisaties. Deze effecten kunnen op hun beurt weer van invloed zijn op de aard en omvang van nieuwe gewelddadige incidenten.

In dit deel van de monitor proberen we *de visies van journalisten* op de relatie tussen media en geweld te achterhalen. Zijn zij zich bewust van deze relatie; welke effecten heeft berichtgeving, naar hun oordeel, op racistisch en extreem-rechts geweld; in hoeverre houden zij rekening met deze effecten en hoe doen ze dat?
Om deze vragen te kunnen beantwoorden hebben we gesprekken gevoerd met achttien journalisten, die gespecialiseerd zijn in het volgen van racisme en rechts-extremisme. De journalisten met wie we spraken werken bij actualiteitenrubrieken van televisie en radio, landelijke en regionale dagbladen en week/opiniebladen. Het betreft verslaggevers, redacteuren maar ook bureauchefs en commentatoren. De respondenten zijn dus op uiteenlopende manieren bij de nieuwsmedia betrokken.

Herkomst geïnterviewde journalisten

Krant	**TV**	**Radio**	**Weekblad**
• Trouw • Volkskrant • De Stem • Tubantia • Nieuwsblad van het Noorden • Algemeen Dagblad • NRC Handelsblad • PZC • Parool • De Gooi-/en Eemlander	• NOVA • RTL-nieuws • KRO's Brand-punt	• Hier en Nu	• Nieuwe Revu • Vrij Neder-land

Ons doel was een eerste verkenning van door Nederlandse journalisten gehanteerde benaderingswijzen van publiceren over extreem-rechts en racistisch geweld. De aangepaste typologie van Bjørgo diende bij het in kaart brengen van deze benaderingswijzen als uitgangspunt. We stelden een vragenlijst samen, waarin de effecten in de vorm van stellingen aan de journalisten ter becommentariëring werden voorgelegd. Op die manier achterhaalden we in hoeverre journalisten de effecten uit de (aangepaste) typologie van Bjørgo onderkennen en daarmee bij hun werkzaamheden rekening houden. Daarnaast vroegen we de journalisten ook welke andere effecten naar hun mening onderscheiden kunnen worden.
Voordat we de journalisten hierover aan het woord laten, staan we echter eerst stil bij hun visie op de nieuwswaarde en nieuwsinflatie van racistisch en extreem-rechts geweld. Voorafgaand aan de journalistieke afweging *hoe* men over deze vormen van geweld moet berichten, doet zich namelijk eerst de vraag voor *of* men erover moet berichten. Heeft racistisch en extreem-rechts geweld altijd 'nieuwswaarde'? Wanneer wel en wanneer niet? Zijn alle racistische en rechts-extreme gewelddadigheden 'nieuws'; welke wel en welke niet? Laten we, met andere woorden, eens een blik werpen op de criteria aan de hand waarvan de geïnterviewde journalisten besluiten het onderwerp aan de orde te stellen, het tot 'nieuws' bestempelen.

2.2.1 Nieuwswaarde en selectie van het nieuws

Uit de antwoorden van de journalisten blijkt dat zij racistisch en extreem-rechts geweld vooral nieuwswaardig vinden omdat het 'anders is dan anders'. Andere verklaringen die voor de nieuwswaardigheid worden aangevoerd zijn, dat het geweld 'gevaarlijk', 'bedreigend', 'schokkend' en 'onvoorspelbaar' is. Deze antwoorden zijn vrij algemeen, omdat ze gelden voor alle vormen van geweld. Zoals één van de journalisten het stelt:

> Het is een maatschappelijk probleem. Bovendien heeft geweld altijd een hoge nieuwswaarde, maakt niet uit waar het vandaan komt.

De vraag blijft dus waarom extreem-rechts geweld in het bijzonder nieuwswaarde heeft. Een belangrijke reden die de journalisten daarvoor geven is het verleden dat aan extreem-rechts geweld kleeft. Eén van hen:

> ...bovendien vind ik gewoon heel duidelijk dat Nederland in '40-'45 aan den lijve heeft ondervonden wat extreem-rechts geweld is en waar dat toe kan leiden. Ik denk dat die overwegingen een belangrijke rol spelen.

Ook de toename van racistisch en extreem-rechts geweld wordt als reden genoemd. Veel journalisten vinden dit een problematische ontwikkeling en een gevaar voor samenleving, democratie en rechtsorde. Een mogelijkheid om die ontwikkeling enigszins tegen te houden is volgens een aantal journalisten om extreem-rechtse politieke partijen klein te houden. Extreem-rechts geweld wordt volgens die journalisten dan ook met name nieuwswaardig op het moment dat er verkiezingen voor de deur staan.

> Het heeft soms een hoge nieuwswaarde. In verkiezingstijd, als zo'n partij dreigt te groeien, dan krijgt het plotseling nieuwswaarde vind ik. In tijden van luwte moet je er niet al te veel aandacht aan besteden.

Het oordeel over de nieuwswaarde van een incident wordt mede bepaald door andere criteria. Eén van de ondervraagde televisiejournalisten zegt daarover het volgende:

> Dan komen er een heleboel overwegingen bij, die buitengewoon lastig in schema's zijn onder te brengen, zoals alle journalistieke selectieschema's moeilijk in criteria onder te brengen zijn. Het is elke keer weer een nieuwe afweging van soms wel tien factoren waarbij de één dan weer zwaarder wordt gewogen dan de ander. Daar zitten hele triviale dingen in bijvoorbeeld 'hoeveel nieuws is er?', 'is er plaats voor?', 'hebben we er mensen voor?' Als er weinig nieuws is op een dag zal er meer over gepubliceerd worden. Het is een fictie om bij nieuwskeuzes te denken dat er vaststaande criteria zijn.

Een televisiejournalist zegt in dit verband dat er een onderscheid te maken is tussen het medium krant en het medium televisie:

> Het is een groot verschil of je voor een krant werkt of een programma maakt zoals wij maken. Als je voor een krant werkt dan kan je veel meer met achtergronden schrijven. Wat wij doen is veel directer, maar de drem-

> pel ligt ook veel hoger. Als je nou naar onze belangrijkste uitzending kijkt (...), daar zitten misschien tien, elf, twaalf onderwerpen in, terwijl in kranten staan er misschien 200. Bij ons gaat dus iets, zoals dat heet, veel eerder over de rand. De selectie is veel zwaarder. Bij de krant kun je altijd nog besluiten iets klein, ver weg te zetten en dat ligt bij ons natuurlijk heel anders.

Ook praktische zaken als 'hoeveel mensen zijn er beschikbaar?' en bij televisie 'is er beeldmateriaal beschikbaar' kunnen bij de afweging om wel of geen verslag van een racistisch of extreem-rechts incident een rol spelen. Dit zijn overigens algemene criteria; ze gelden voor al het nieuws en niet voor berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld in het bijzonder.

Een nieuwsmedium is een 'snel' medium; van nieuwsfeiten moet meestal onder flinke tijdsdruk verslag worden gedaan.

> Journalistiek is een heel opportunistisch vak. We hebben elke dag een enorm aanbod aan nieuws. En wij, helemaal als middagkrant, hebben maar een paar uur om die selectie te maken, een paar uur om te kiezen wat nou wel en wat nou niet de krant haalt. Dat is een opportunistische bezigheid. Dat gaat snel, dat gaat met relatief heel weinig overleg.

Met name in de berichtgevende journalistiek is er weinig tijd om feiten en achtergronden te controleren; de kans op interpretatiefouten wordt vergroot onder invloed van de tijdsdruk.

> ... er zijn in het verleden best gevallen geweest waarvan je achteraf dacht 'god, dat hadden we anders moeten doen', maar dan is het te laat, het heeft al in de krant gestaan. (...) Het moet vanmiddag in de krant, want morgen hoeft dat niet meer, dan is het gebeurd. En wij kunnen praktisch gesproken maar tussen 9 en half 2 dingen checken en voor de eerste editie tussen 9 en half 12. Dat is kort, hoor!

Hierin lijkt de (middag) krant te verschillen met de actualiteitenuitzending ('s avonds) op televisie.

> Wij hebben de tijd! Avondbladen niet. Als iets 's ochtends bekend wordt... Zij gaan om 11.00 uur al dicht. Die plaatsen dan een verhaal en als je dan de volgende dag leest hoe de toedracht is, dan slaat zo'n krant zich vermoedelijk voor de kop en wij zijn dan erg blij dat we het gelukkig niet gedaan hebben.

Zowel avondrubrieken op televisie als avondedities van de krant moeten het actuele nieuws van die dag verslaan. Middagkranten (of avondbladen) hebben daarvoor echter minder tijd (deadline is eerder) dan actualiteitenprogramma's die 's avonds worden uitgezonden. Daardoor is de kans dat een zeer actueel incident verkeerd geïnterpreteerd wordt bij de krant groter. Televisie daarentegen heeft op het publiek een veel grotere 'impact'. Wanneer dus op televisie een gewelddadig incident ten onrechte als racistisch of extreem-rechts wordt gepresenteerd, dan is het effect hiervan veel groter.

> pel ligt ook veel hoger. Als je nou naar onze belangrijkste uitzending kijkt (...), daar zitten misschien tien, elf, twaalf onderwerpen in, terwijl in kranten staan er misschien 200. Bij ons gaat dus iets, zoals dat heet, veel eerder over de rand. De selectie is veel zwaarder. Bij de krant kun je altijd nog besluiten iets klein, ver weg te zetten en dat ligt bij ons natuurlijk heel anders.

Ook praktische zaken als 'hoeveel mensen zijn er beschikbaar?' en bij televisie 'is er beeldmateriaal beschikbaar' kunnen bij de afweging om wel of geen verslag van een racistisch of extreem-rechts incident een rol spelen. Dit zijn overigens algemene criteria; ze gelden voor al het nieuws en niet voor berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld in het bijzonder.

Een nieuwsmedium is een 'snel' medium; van nieuwsfeiten moet meestal onder flinke tijdsdruk verslag worden gedaan.

> Journalistiek is een heel opportunistisch vak. We hebben elke dag een enorm aanbod aan nieuws. En wij, helemaal als middagkrant, hebben maar een paar uur om die selectie te maken, een paar uur om te kiezen wat nou wel en wat nou niet de krant haalt. Dat is een opportunistische bezigheid. Dat gaat snel, dat gaat met relatief heel weinig overleg.

Met name in de berichtgevende journalistiek is er weinig tijd om feiten en achtergronden te controleren; de kans op interpretatiefouten wordt vergroot onder invloed van de tijdsdruk.

> ... er zijn in het verleden best gevallen geweest waarvan je achteraf dacht 'god, dat hadden we anders moeten doen', maar dan is het te laat, het heeft al in de krant gestaan. (...) Het moet vanmiddag in de krant, want morgen hoeft dat niet meer, dan is het gebeurd. En wij kunnen praktisch gesproken maar tussen 9 en half 2 dingen checken en voor de eerste editie tussen 9 en half 12. Dat is kort, hoor!

Hierin lijkt de (middag) krant te verschillen met de actualiteitenuitzending ('s avonds) op televisie.

> Wij hebben de tijd! Avondbladen niet. Als iets 's ochtends bekend wordt... Zij gaan om 11.00 uur al dicht. Die plaatsen dan een verhaal en als je dan de volgende dag leest hoe de toedracht is, dan slaat zo'n krant zich vermoedelijk voor de kop en wij zijn dan erg blij dat we het gelukkig niet gedaan hebben.

Zowel avondrubrieken op televisie als avondedities van de krant moeten het actuele nieuws van die dag verslaan. Middagkranten (of avondbladen) hebben daarvoor echter minder tijd (deadline is eerder) dan actualiteitenprogramma's die 's avonds worden uitgezonden. Daardoor is de kans dat een zeer actueel incident verkeerd geïnterpreteerd wordt bij de krant groter. Televisie daarentegen heeft op het publiek een veel grotere 'impact'. Wanneer dus op televisie een gewelddadig incident ten onrechte als racistisch of extreem-rechts wordt gepresenteerd, dan is het effect hiervan veel groter.

De aard van het incident is eveneens belangrijk bij de selectie van het nieuws. Eén van de ondervraagden:

> Het is belangrijk de journalistieke attentiewaarde goed in de gaten te houden. Hoe plaatselijker het incident, des te 'verder' plaatst men het in de krant. Uiteraard moet de mate van geweld hierbij worden betrokken. De praktijk van alle dag wijst uit dat het bekladden van een muur met swastika's (bijvoorbeeld), niet zelden simpel kwajongenswerk blijkt te zijn, waar niet eens een politieke organisatie achter schuilt. Dat soort dingen moet worden meegewogen bij het bepalen van de plaats die een bericht en/of foto in de krant krijgt.

Verschillende journalisten zeiden een beklading (tegenwoordig) minder nieuwswaardig te vinden dan een bomaanslag of een brand in een asielzoekerscentrum. Door de toename van het aantal bekladdingen de afgelopen jaren, lijkt de aandacht van de media hiervoor te verslappen.

Nieuwswaarde kan aan 'inflatie' onderhevig zijn. Zoals uit de vorige paragraaf bleek, kan de toename van racistisch en extreem-rechts geweld een afname van de aandacht die de media eraan geven tot gevolg hebben. Begin jaren '80 was extreem-rechts en racistisch geweld als verschijnsel bijzonder nieuwswaardig, omdat het samenviel met Janmaats intrede in het parlement (1982) en de moord op Kerwin Duijnmeijer (1983). In de jaren '90 komen racistische aanslagen veel frequenter voor; met name vanaf 1992 is er een duidelijke toename te zien in het aantal gewelddadige voorvallen van racistische aard. Net als bij elk ander verschijnsel dat veelvuldig voorkomt, kan dat leiden tot inflatie van de nieuwswaarde. Een racistische beklading zou in 1970 overal 'voorpagina'-nieuws zijn geweest, terwijl nu vaak niet eens overwogen wordt om van iets dergelijks nog bericht te doen.
Deze vorm van *gewenning* is duidelijk terug te zien als we de berichtgeving over de aanslagen op een moskee in 1992 (Amersfoort) en in 1995 (Den Haag) met elkaar vergelijken. In 1992 werd de aanslag op de moskee in Amersfoort nog als zeer schokkend ervaren. Dat resulteerde in bijzonder veel publiciteit in de media. De aanslag op de nieuwe moskee in Transvaal te Den Haag drie jaar later kreeg echter beduidend minder aandacht (alleen regionaal), terwijl de schade hier aanmerkelijk groter was dan bij de brandstichting in Amersfoort.
Volgens Buijs & Van Donselaar vertoont mediaberichtgeving 'de tendens om extra aandacht te besteden aan spectaculaire gebeurtenissen en de aandacht voor terugkerende, identieke voorvallen te verminderen'.[4] Dit kan tot gevolg hebben dat door de inflatie van de nieuwswaarde, alleen de zwaardere racistische aanslagen nog het nieuws halen.
We legden de journalisten de vraag voor of toename van rechts-extremistisch/racistisch geweld hun oordeel over de nieuwswaarde ervan beïnvloedt. Dat inflatie zich voordoet wordt over het algemeen door de journalisten bevestigd; zodra iets 'gewoon' wordt is het geen nieuws meer. Relatief lichte vormen van geweldpleging, zoals bekladdingen, dreigbrieven en andere vormen van intimi-

---

4 Buijs & Van Donselaar, 1994: 100.

datie, zijn volgens de journalisten gevoeliger voor deze inflatie dan 'echt' geweld, bijvoorbeeld een bomaanslag.

> (...) Nu moet er toch wel echt geweld aan de orde zijn, een bommetje of een schiet- of knuppelpartijtje. Als mensen daadwerkelijk bedreigd zijn en in gevaar komen.

Veelvoorkomend nieuws ten aanzien van extreem-rechts geweld wordt sneller verplaatst naar de achtergrond. Dat hoeft niet in te houden dat het verdwijnt. Vaak krijgt het nieuwsbericht een minder in het oog springende plaats toebedeeld. Het verschijnsel zelf daarentegen wordt in de media steeds meer voorzien van achtergrondverhalen en commentaren.

Zoals gezegd, hebben we de aangepaste typologie van Bjørgo over media-effecten, in de vorm van stellingen voorgelegd aan de journalisten. Daarbij vroegen we hen telkens of ze het bedoelde effect onderkenden en in hoeverre en op welke manier ze daarmee bij hun berichtgeving rekening hielden. Een aantal effecten behandelen we gecombineerd.

2.2.2 Stimulerende effecten

Het imitatie-effect

Net zoals er van publiciteit over bommeldingen een aanstekelijke werking uit kan gaan, geldt ook voor racistische en extreem-rechtse aanslagen dat aandacht in de media hiervoor kan leiden tot imitatiegedrag. De *White Power* golf, die in 1993 in Waalwijk begon en zich vervolgens maandenlang over het hele land uitbreidde, vormt een treffende illustratie van dit effect. Het betrof een nieuw soort racistische bedreiging, waarbij massaal dreigbrieven werden gestuurd aan allochtonen. De ondertekening met 'White Power' wekte de indruk dat het zou gaan om een grote en goedgeorganiseerde racistische organisatie. De actie bleek echter een aaneenschakeling te zijn van imitaties door lokale strijdgroepjes en individuen.
De eerste dreigbrief in Waalwijk, gericht aan Turkse gezinnen, waarvan de adressen verkregen waren uit het telefoonboek, kreeg grote aandacht in de media. In veel kranten stond de letterlijke tekst van de brief (of fragmenten daaruit) afgedrukt.

> White Power Waalwijk. Je maintiendrai!
> Hallo buitenlander,
> Zoals je ziet weten we je te vinden. Ga dus nu nog terug naar waar je thuishoort. Hier ben je teveel, je kost teveel, je krijgt teveel, je mag teveel. Ga weg voor het te laat is. We weten je te vinden. Nederland voor de Nederlanders.

De Telegraaf[5] publiceerde een afbeelding van de brief, wat navolging wel heel gemakkelijk maakte (zie pagina 18). Verschillende strijdgroepjes, verspreid over het hele land, kopieerden en verspreidden de tekst. De nieuwsmedia vervulden hiermee onbedoeld de rol van intermediair.

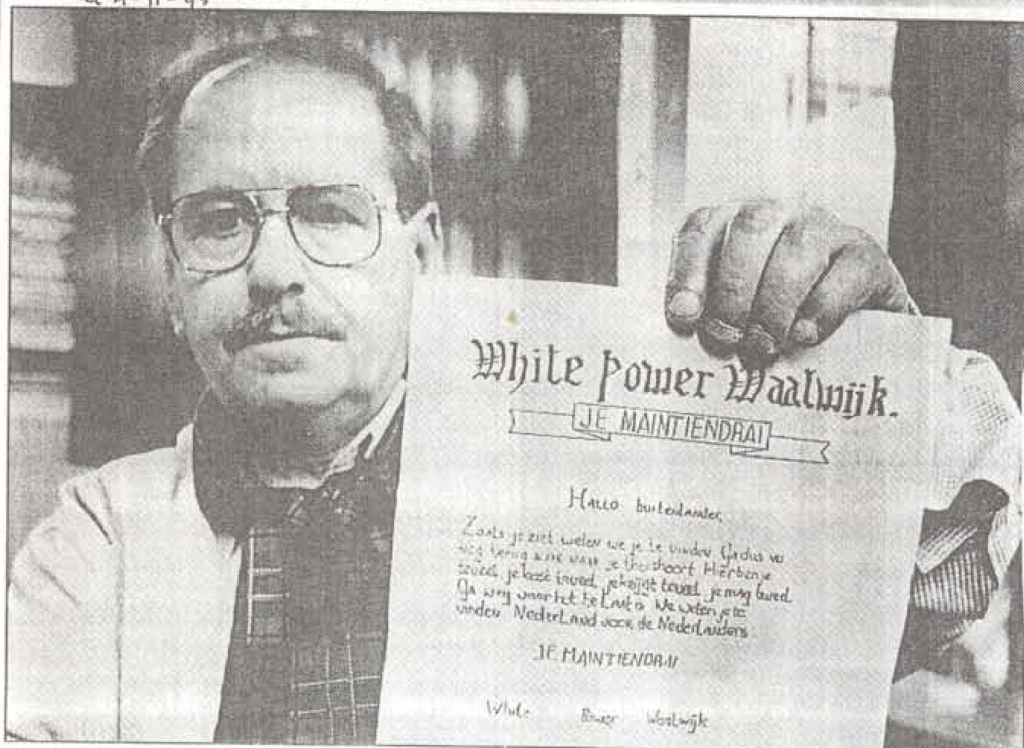
---

5 *De Telegraaf*, 4 november 1993.

Tel 11-11-93

TURKEN IN BRIEF BEDREIGD

Tel 11-11-93

● *Nazim Cakir, een Turkse inwoner van Waalwijk, toont de racistische dreigbrief die bij hem in de bus viel van White Power Waalwijk.* Foto: ANP

door Jos Hagers

DEN HAAG, donderdag

Het Inspraakorgaan Turken, een adviesorgaan van de overheid, wil zo snel mogelijk overleg met minister Dales (Binnenlandse Zaken) over een betere bescherming voor de ongeveer 250.000 Turken in Nederland.

Coördinator Faruk Akinbingöl van het Inspraak Orgaan Turken maakt zich ernstig ongerust over het toenemende aantal racistische incidenten van de laatste tijd.

Hij is vooral geschokt over zeker tien racistische dreigbrieven die onlangs bij Turkse gezinnen in Waalwijk, Sprang-Capelle en Kaatsheuvel zijn bezorgd.

In de door „White Power Waalwijk" verzonden brieven, gesteld in een lettertype waarvan de groepering Ku Klux Klan Nederland zich bediend, worden de Turken opgeroepen „terug te gaan naar waar je thuis hoort". „Hier ben je te veel, je kost te veel, je krijgt te veel, je mag te veel. Ga weg voor het te laat is. Zoals je ziet, weten wij je te vinden", aldus de brief, die besluit met Je Maintiendrai.

Volgens de coördinator van het Inspraakorgaan Turken maken de brieven en racistische leuzen die her en der in het land worden geklad, duidelijk dat de waakzaamheid in de buurten moet worden opgevoerd. Het is daarbij van groot belang dat de relatie tussen Turkse en Nederlandse buurtbewoners wordt verbeterd. Tot nu toe wordt daar te veel over gepraat, maar komt er in de praktijk te weinig tot stand", vindt Faruk Akinbingöl.

Volgens dr. Jaap Donselaar, die voor het Instituut voor Maatschappelijke Tegenstellingen in Leiden onderzoek uitvoert naar het racisme in Nederland, is het nog steeds niet duidelijk of het om incidenten gaat of om een politieke campagne.

De racistische brieven zijn ook een raadsel voor burgemeester R. van Schaik van Waalwijk. „Er wonen hier driehonderd Turkse gezinnen. Sinds jaar en dag gaan die heel goed met de Nederlandse bewoners om. Het is niet te hopen dat dit tot een escalatie leidt."

Dat zich een imitatie-effect kan voordoen wordt door een meerderheid van de ondervraagde journalisten bevestigd. Bij de vraag of ze rekening houden met dit effect, wordt echter minder eenduidig geantwoord. Een deel van de journalisten beschouwt het imitatie-effect als een weliswaar betreurenswaardig maar onvermijdelijk gegeven, dat niet te voorkomen valt.

> Dat bestaat nou eenmaal, dat imitatie-effect, ook bij andere zaken zoals zelfdoding.

> ...dat is iets waar we principieel geen rekening mee kunnen houden, want dan kunnen we niks meer opschrijven.

Niet publiceren om imitatie te voorkomen, gaat volgens deze journalisten te ver. De journalist moet zijn informerende taak als 'berichtgever' boven alles stellen. Doet men dit niet dan gaat dat ten koste van de relatie die de media hebben met het publiek. Eén van de journalisten kwalificeert deze band als 'een vertrouwensrelatie'. Die vertrouwensrelatie houdt volgens hem in dat

> het publiek van een krant of televisieprogramma ervan op aan moet kunnen dat zij berichten naar waarheid. (...) Als uitgangspunt vind ik dus dat je dan maar op de koop toe moet nemen dat er een zekere voorbeeldwerking vanuit gaat, uiteindelijk is de betrouwbaarheid van het nieuwsmedium primair. Burgers moeten weten dat het gebeurt!

In de ogen van deze journalisten is 'niet publiceren' over racistisch en extreem-rechts geweld, de enige manier om rekening te houden met het imitatie-effect. Omdat ze dat een onaanvaardbare oplossing vinden nemen ze het risico maar op de koop toe. Er zijn echter ook journalisten die op iets andere wijze met het ongewenste imitatie-effect omspringen. Ook zij vinden dat niet publiceren nooit de oplossing kan zijn voor het 'imitatieprobleem'. Toch zijn zij van mening dat je wel met het effect rekening kan houden, zonder het beroep van 'berichtgever' te hoeven aantasten. Zo houden deze journalisten vaak scherp in de gaten of een vermoedelijk extreem-rechtse aanslag wel 'serieus' te noemen is voordat ze erover publiceren. Imitatie-aanslagen worden beschouwd als louter op publiciteit gerichte aanslagen, die niet verward mogen worden met een (serieuze) racistische of extreem-rechtse aanslag.

> (...) hoe serieus is de groepering die het opeist? (...) je wilt geen zieke grap van een persoon uitzenden die een heleboel mensen schokt. We zenden het wel uit als we het gevoel hebben dat daar één of andere 'grote' beweging achter zit.

Tenslotte zijn er ook journalisten die van mening zijn dat met het imitatie-effect niet serieus rekening hoeft worden gehouden omdat de meerderheid van het publiek domweg niet tot navolging geneigd is.

> Ik geloof niet dat gewone mensen die zich om wat voor reden dan ook aangetrokken voelen tot het gedachtegoed, door publiciteit mee gaan doen aan geweldsaanslagen. Dat weiger ik te geloven. Het zullen de idioten zijn.

Deze karakteristiek van daders wordt echter wel genuanceerd door de feiten. Die wijzen uit dat veel racistisch geweld juist gepleegd wordt door op publiciteit gerichte mensen zonder enige racistische achtergrond of motivatie.[6] Zeker bij imitatiegevoelige incidenten als bedreigingen, pogingen tot brandstichting en bekladdingen, kan de 'gewone' jongen van om de hoek, uit verveling en op het idee gebracht door de berichtgeving in de krant of op televisie, een mogelijke imitatiedader zijn.

Het anticipatie effect
Naast het registreren van gebeurtenissen, wordt in veel gevallen door journalisten ook nieuws 'gemaakt'. Een journalist zegt hierover:

> Elk medium probeert onderwerpen te creëren die anderen niet hebben (...). Als je je ergens instort kom je altijd wel wat tegen, als je maar lang genoeg zoekt. Gebeurt vandaag A, dan vraag je je af van 'nou wat zal er morgen gebeuren' en daar ga je dan naar zoeken.

Veel aandacht in de media voor aanslagen in het buitenland en ook aandacht voor dramatische aanslagen, kan de verwachting wekken dat er een trend is ingezet en dat er meer aanslagen op komst zijn. Zo werd de brandstichting in het huis van de familie Kösedag in de Haagse Schilderswijk meteen in verband gebracht met de aanslagen met molotovcocktails eerder die nacht op een multicultureel centrum en een Islamitisch jongerencentrum, eveneens in Den Haag: 'Verband tussen brand met zes Turkse doden en aanslag onderzocht'.[7] Door de coïncidentie van deze twee incidenten, ontstond de verdenking dat de familie Kösedag het slachtoffer was geworden van een racistische aanslag. Dit leidde tot veel beroering. De Turkse regering eiste een snelle opsporing van de daders en stuurde een delegatie naar Nederland. Onderzoek wees uiteindelijk echter uit dat de brand het gevolg was van een uit de hand gelopen familieruzie.
Op deze manier kan het gebeuren dat journalisten in bepaalde voorvallen meer zoeken dan eigenlijk gerechtvaardigd is en dus de berichtgeving daaromtrent overdrijven. Dit kan het imitatie- en het beloningseffect weer stimuleren.

De journalisten zijn ervan overtuigd dat een dergelijk anticipatie-effect zich kan voordoen. Zeker door de aanslagen in Duitsland[8] zijn zij een stuk alerter geworden ten aanzien van 'wat komen gaat' in Nederland. Wel hoeden de journalisten zich ervoor al te snel het etiket 'racistische' aanslag te geven aan incidenten die dat mogelijkerwijs niet zijn. Zoiets moet volgens de journalisten eerst grondig worden uitgezocht. Bij de berichtgeving over de aanslag in de Schilderswijk is die terughoudendheid inderdaad terug te zien. Via spreekbuizen die zich heel voorzichtig uitlaten, zoals vooraanstaande politici, berichten

---

6 Bol & Wiersma, 1997: 81-82.

7 *de Volkskrant*, 27 maart 1997.

8 In Duitsland zijn de incidenten in Mölln (brandstichting waarbij 3 doden vielen in een Turks gezin, waaronder twee meisjes) en Solingen (brandbomaanslag op Turkse familie, waarbij 5 doden vielen) de meest bekende racistische aanslagen, die tot bijna symbolische betekenis in Europa uitgegroeid zijn.

de kranten van een *mogelijke* brandstichting (want zelfs dat was eerst niet zeker) en van verontrusting *'Als* er sprake is van een racistisch motief...'.[9] Tegenover deze voorzichtige aanpak staat één journalist die wijst op het gevaar dat, wanneer men teveel rekening houdt met het anticipatie-effect, dit leidt tot al te grote terughoudendheid bij berichtgeving over deze vormen van geweld:

> ...dan gaat het sluimeren als een veenbrand en dan wordt het iets dat ineens tot uitbarsting komt.

Het beloningseffect

De behoefte om op te vallen bij de media en 'gezien' te worden in de maatschappij kunnen belangrijke motieven zijn voor het plegen van aanslagen op migranten en asielzoekers. Publiciteit vormt voor de daders een 'beloning'. Er zijn twee soorten motieven denkbaar om de gewenste beloning (publiciteit) na te jagen, te weten: sensatiezucht en het streven naar de verbreiding van racistische opvattingen.

Daders die vooral door sensatiezucht gedreven worden zijn meestal anoniem of verschuilen zich achter namen als 'White Power'. Hun acties zijn niet zozeer bedoeld om een racistisch standpunt kenbaar te maken, maar veel eerder ingegeven door verveling of sensatielust. Een goed voorbeeld hiervan is de brandstichting in het huis van de organisator van de rouwmars voor het Turkse gezin Kösedag in de Haagse Schilderswijk. De brandstichting, waardoor het gezin Kösedag zes leden verloor, vormde voor de 56-jarige Martin de G. aanleiding een rouwmars op touw te zetten. De G. genoot klaarblijkelijk zo van de media-aandacht die hij op de dag van de rouwmars kreeg, dat hij de volgende dag brand stichtte in zijn eigen woning en zich als slachtoffer van rechtsextremisten voordeed.[10]

> Iedereen die het maar horen wilde, vertelde hij 's ochtends om kwart over vijf door een taxi te zijn afgehaald voor een optreden bij Ontbijt-TV. Dinsdag was hij opnieuw in de media, maar nu werd alleen over hem gesproken.

De G's motieven voor deze daad waren niet racistisch, maar de brandstichting werd door velen wel als een racistische aanslag geïnterpreteerd. Zo wekte zijn daad veel angst bij allochtonen in die buurt. Een Turkse man die vlakbij De G's huis woont zei kort na deze brandstichting:[11]

> Wie doet nu zoiets? Dit is niet normaal. Nu ben ik écht bang geworden.

Sommige acties zijn wel doelbewuste pogingen om de aandacht te vestigen op de racistische opvattingen van de dader(s). Daders zijn erop uit het publiek, en met name migranten, te intimideren en angst aan te jagen.

---

9 *Trouw*, 28 maart 1997.
10 *de Volkskrant*, 2 april 1997.
11 *de Volkskrant*, 2 april 1997.

In 1993 kwamen de bewoners van de Veestraat in Tilburg in opstand tegen de komst van asielzoekers, die een huis toegewezen hadden gekregen in deze straat. De bewoners besmeurden het huis met allerlei racistische leuzen. De acties waren er met name op gericht om aan de gemeente een duidelijk signaal af te geven. De media sprongen er bovenop en de straatbewoners kregen de aandacht die ze wensten.
In oktober 1997 werd een soortgelijke actie gevoerd door de bewoners van de Hugo Verbiesthof in Den Bosch. Ook hier voerden de bewoners strijd tegen de komst van een allochtoon gezin in hun buurt. De actie werd niet alleen beloond met veel media-aandacht maar tevens met de terugtrekking van het gezin.[12] Een herhaling van deze actie vond een paar weken later (wederom in de Veestraat) in Tilburg plaats, waarschijnlijk gestimuleerd door 'het succes' van de wijk in Den Bosch.

Het (onbedoelde) beloningseffect wordt door de meeste journalisten wel onderkend. Wederom zijn zij echter van mening dat niet publiceren geen geschikte oplossing vormt voor het probleem.

> Vaak zijn dingen te schokkend om het de rug toe te keren en er niet over te schrijven. Hoe dan ook de betrouwbaarheid van berichtgeving is en blijft het grootste goed.

Volgens een journalist is het voor het medium zelfs heel gevaarlijk om geen aandacht aan racistisch geweld te besteden. Wanneer niet zou worden ingegaan op een gewelddadig voorval van rechts-extremistische of racistische aard:

> ...dan telt heel zwaar dat je als krant bijna wordt verdacht van racistische gedachten, juist omdát je er geen aandacht aan zou besteden.

Toch houdt een aantal journalisten wel rekening met dit effect, namelijk wanneer zij er zeker van zijn dat zij door daders worden gebruikt als speelbal. Deze overtuiging kan een reden zijn om niet te publiceren.

> Als wij een tip zouden krijgen dat er 50 jongeren vertrekken naar Vlaanderen en dat ze wat van plan zijn, dan zullen wij niet besluiten om met die jongeren mee te trekken.
> ...het alleen op de publiciteit voeren van acties speelt bij de afweging toch wel een rol.

Ook op andere manieren wordt met het effect rekening gehouden. Nieuwsfeiten kunnen, volgens een journalist, vergezeld worden van achtergrondverhalen en commentaren. Zo doet het *Rotterdams Dagblad* verslag van reacties van autochtonen op een allochtone buurtgenoot in een artikel met de veelzeggende kop: 'Racistische huurders moeten zelf opkrassen'.[13]
Een andere mogelijkheid om het beloningseffect af te zwakken ligt in de stijl en toon van de berichtgeving. Zoals één van de journalisten het verwoordt: '...met

[12] 'Buitenlands gezin ziet af van woning', *Trouw,* 13 oktober 1997.
[13] *Rotterdams Dagblad,* 15 oktober 1997.

gepaste terughoudendheid schrijven'. De journalist bedoelt daarmee dat een zaak niet uit zijn verband moet worden getrokken: '...je moet geen sensatieverhalen willen schrijven'.

Het rekruteringseffect

Het *rekruteringseffect* (media als onbedoeld wervingskanaal van nieuwe leden en activisten van racistische organisaties) wordt over het algemeen niet als bijzonder groot getaxeerd. Bij de journalisten heerst de gedachte dat het gaat om slechts een kleine, selecte groep die gevoelig is voor dit effect. Vaak, zo denkt men, zijn dat mensen die zich al tot dit soort groepen aangetrokken voelen en zich vroeg of laat toch bij dergelijke organisaties zullen aansluiten.

> ...een gek die zich aangetrokken voelt tot geweld en die wil meedelen in de euforie (...) die zal wel een stap in de richting zetten, maar daar kun je onmogelijk rekening mee houden!

Het effect wordt dan ook als niet belangrijk genoeg beschouwd om er rekening mee te houden. Temeer omdat het ongewenste rekruteringseffect ook een positieve keerzijde kan hebben, volgens sommige journalisten. Door publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld kunnen ook meer bestrijders gerekruteerd worden. Bovendien worden de publicaties, volgens een journalist, ook gebruikt door antifascistische groeperingen.

Versterking wij-gevoel en interne ontmaskeringseffect

De onderlinge banden tussen daders en leden van extreem-rechtse en racistische organisaties kunnen, met name door negatieve publiciteit, krachtiger worden.

Een voorbeeld van dit effect is de aandacht die de media hebben gehad voor extreem-rechtse gabbers. In 1997 publiceerde Schoppen een studie, waarin onder andere de relatie tussen racistisch geweld en de 'gabbercultuur' aan de orde kwam. Uit deze studie bleek dat, anders dan vaak gedacht wordt, slechts een kleine groep gabbers zich inlaat met uitingen van racisme en geweld. Het overgrote deel van de gabbers zijn op housemuziek georiënteerde jongeren die zich niet onderscheiden door politieke, dan wel racistische overtuigingen. In de berichtgeving over de studie van Schoppen is de relatie tussen gabbers en racistisch geweld echter sterk uit haar verband getrokken. Het reeds lang bestaande beeld dat gabbers in het algemeen racistisch zijn domineerde de publiciteit.[14] Hoewel onjuist, heeft deze beeldvorming in de media niettemin waarschijnlijk een versterkend effect gehad op het 'wij-gevoel' van die kleine groep extreem-rechtse gabbers.

Bijna alle journalisten hebben oog voor dit effect maar de meesten zeggen er toch geen rekening mee te houden. Ten eerste wordt wederom als reden aangevoerd dat wanneer je er rekening mee wilt houden (namelijk door geen/minder publiciteit), dit ten koste gaat van de informerende taak van de media. Een

---

14 Zie bij voorbeeld *de Volkskrant*, 7 mei 1997: 'Racistisch geweld vooral afkomstig uit gabberkringen'.

tweede reden die gegeven wordt om geen rekening met dit effect te houden, is dat het als niet-bedreigend wordt gezien.

> Ik denk toch dat dat wij-gevoel onder extreem-rechts nog niet zo groot is, anders waren ze veel groter geweest (...).

Het effect wordt dus als gering risico ervaren maar tevens als een onvermijdelijk risico. Dat is een derde reden waarom volgens sommige journalisten geen rekening met dit effect gehouden kan worden. Leden van racistische organisaties worden door deze journalisten beschouwd als personen die elke vorm van bedreiging aanpakken om hun 'wij-gevoel' te versterken.

> Als zij daar in hun ziekelijke geest een soort wij-gevoel aan willen ontlenen, dan moeten ze dat vooral doen.

> Tegen een wij-gevoel van volstrekt dolzinnige psychopaten, ja daar kan ik niks tegen inbrengen. Je moet niet vergeten dat vreemdelingenhaat of antisemitisme voor zo'n onwaarschijnlijk groot deel een irrationeel gegeven is, dat je die mensen niet kunt bestrijden met argumenten.

> Ik denk dat die mensen psychologisch zo met elkaar omgaan dat ze uit alles die sterkte, dat wij-gevoel halen. Ik denk ook dat als ze verguisd worden ze daar ook wel bij varen, daar zullen ze ook een theorie voor hebben.

Toch proberen sommige journalisten wel met het effect rekening te houden. Dit kan gedaan worden door bij de keuze van onderwerpen of de manier van berichtgeving zodanig te werk te gaan dat publiciteit juist afbreuk doet aan het wij-gevoel. Deze journalisten zijn dus uit op het omgekeerde effect namelijk het *interne ontmaskeringseffect.* Zij zijn van mening dat media-aandacht soms ook een effectief bestrijdingsmiddel kan zijn.

> Het verzwakt en ondergraaft hun 'wij-gevoel' juist. Zie de vele afsplitsingen in de rechtse politieke hoek.

Door onthullende reportages en berichten kan het 'wij-gevoel' worden ondermijnd; de openbaarmaking van gevoelige onderwerpen (ruzies, wangedrag, sluimerende tegenstellingen) kan interne verdeeldheid en instabiliteit in de hand werken. Enkele journalisten doen dat bewust.

> Zeker, als je vindt dat de CD aandacht verdient dan moet je het vooral zoeken in de vuiligheid zichtbaar maken en ook het geruzie in die partijtjes. Dat doen we heel bewust.

Een laatste strategie die journalisten aandragen om het 'wij-gevoel'-effect zoveel mogelijk tegen te gaan, is daar zelf geen aanleiding toe te geven. Sommige journalisten beschouwen de vijandige houding die sommige media aannemen tegen rechts-extremistische groeperingen en hun acties, op zichzelf als een aanleiding voor de versterking van onderlinge loyaliteit. Een meer neutrale, 'professionele' houding bij de berichtgeving wordt om die reden dan ook door hen bepleit.

> ...daarom ben ik er ook groot voorstander van om bijvoorbeeld het ANS niet anders te behandelen dan een andere politieke groepering.
>
> De haat jegens de media zit heel diep. Daarom kan denk ik dit haatgevoel jegens ons wel bijdragen tot hun wij-gevoel. Je moet er zo koel mogelijk mee om proberen te gaan, dat doen we naar ander partijen ook.

Versterking 'angstgevoelens'

Publiciteit over racistisch en rechts-extremistisch geweld in de media kan het gewelddadige effect versterken; publiciteit kan gevoelens van paniek en angst veroorzaken onder (potentiële) slachtoffers en daarnaast ook onder hen die zich identificeren met de slachtoffers. Angst en intimidatie onder allochtonen is in veel gevallen precies wat daders met hun racistische acties willen bereiken. Tussen haakjes: gevreesd moet worden dat zij daarbij een aanzienlijke kans op succes hebben.[15]

De meeste journalisten erkennen dat publiciteit kan bijdragen aan angstgevoelens onder allochtonen en zij ervaren dit als een serieus probleem met ernstige consequenties voor met name de integratie. Men probeert dan ook doelbewust rekening te houden met dit effect. Volgens één journalist geldt wat dit betreft een uitzondering op de regel dat je altijd alles moet kunnen publiceren:

> Die angst is iets wat uitermate betreurenswaardig zou zijn en ik vind dat kranten hiervoor in dit geval een uitzondering zouden moeten maken, omdat volgens mij in dit soort gevallen een bepaalde terughoudende presentatie van het relevante nieuws geboden is.

De journalisten brachten een aantal 'gedragsregels' naar voren, die zij hanteren met het doel dit ongewenste effect zoveel mogelijk tegen te gaan:

- berichtgeven zonder sensatie;
- het nieuws zo zakelijk mogelijk brengen;
- minder schrijnend en minder pijnlijk schrijven;
- schokkende details weglaten wanneer deze voor een goed begrip van zaken niet echt van belang zijn;
- signaleren van de verontrusting bij allochtonen en daarover berichtgeven op die manier dat wellicht meer angst onder allochtonen voorkomen kan worden.

Over dit laatste merkte een van de journalisten op: 'Publiciteit in de vorm van reportages over de sfeer onder de getroffen allochtonen kan juist een hart onder de riem zijn voor die groep.'

Journalisten kunnen een zeker evenwicht in de keuze van hun onderwerpen aan proberen te brengen door niet alleen verslag te doen van racistische voorvallen maar ook te berichten over het oppakken van daders en over wat er zoal tegen de daders en het racistische geweld wordt ondernomen. Het zal niemand verbazen dat een bericht met als kop 'Ghanees voor tweede maal slachtoffer

---

15 Zie Van Donselaar, 1996.

skinhead'[16] meer angstgevoelens onder allochtonen oproept dan een bericht met de kop 'Afzender dreigbrieven aan buitenlanders aangehouden'.[17]
Het effect wordt dus onderkend en door de meesten als een probleem ervaren waar rekening mee gehouden dient te worden. Toch zijn er ook journalisten die menen dat publiciteit over racistisch geweld voor allochtonen ook positievere effecten (attenderend, geruststellend, relativerend) kan hebben:

> ...aan de andere kant geldt ook een gewaarschuwd mens telt voor twee. Ook de politie heeft onze publicaties zeer serieus genomen en is die jongens in de gaten gaan houden.

> ...ik denk dat angst juist groter wordt door het ongrijpbare, door het niet weten hoe en wat en hoe groot het is. Zo gauw het wat meer benoemd wordt kan die angst concreter zijn en in veel gevallen ook wat minder worden.

2.2.3 Remmende effecten

In deze paragraaf zullen de remmende effecten van publiciteit op extreem-rechts en racistisch geweld aan de orde komen. Welke visies hebben de journalisten op dit punt?

Het politieke mobilisatie-effect en het educatie-effect
Publiciteit kan van belang zijn bij het aan de kaak stellen van het probleem van racistisch en extreem-rechts geweld en het zoeken naar oplossingen; zij is bovendien een noodzakelijke voorwaarde om het probleem op de politieke agenda te krijgen. Veel journalisten zijn het met deze opvatting eens. Het aan de kaak stellen van het probleem beschouwen zij als een belangrijke – zo niet: de belangrijkste – taak van de media: '...dat valt wat mij betreft onder de informerende taak van de pers en ook onder de controlerende taak', '...daar zijn we voor!'

Een andere journalist stelt dat je een tegenmening moet laten horen, hetzij in commentaren hetzij in analyses:

> Je zult ook altijd zien dat geweld in een context geplaatst wordt en meestal is die context er één van afschuw. (...) dat leidt tot discussie in die krant over de legitimiteit van zo'n actie en meestal leidt dat tot afkeuring, dat spreekt eigenlijk vanzelf.

Uit de antwoorden blijkt dat de journalisten vooral een maatschappelijke bewustwording van het probleem nastreven. Wanneer racistisch/extreem-rechts geweld door publiciteit dan ook nog op de politieke agenda belandt is dat meegenomen. Eén journalist vindt dat er in dit opzicht een actieve controlerende taak is weggelegd voor de media.

---

16 *Rotterdams Dagblad,* 27 november 1997.

17 *NRC Handelsblad,* 8 januari 1994.

> Dat betekent dat als dit soort geweld zich voordoet en de autoriteiten geven er blijk van dat ze slappe knieën hebben of makkelijk toegeven aan eisen van daders of niet streng genoeg optreden, dan zie je dat de media daar een rol hebben.

Toch wordt over het algemeen door de journalisten geen onderscheid gemaakt tussen het publiek bespreekbaar maken en het politiek bespreekbaar maken van het probleem. Voor hen gaat het erom het probleem maatschappelijk bespreekbaarder te maken. Politieke mobilisatie wordt daarbij in nauwe samenhang gezien met de mobilisatie van het publiek.

> ...publicatie over een probleem maakt die kwestie bespreekbaarder voor de lezers. En dan niet alleen omdat hij veel informatie krijgt aangereikt, maar ook omdat hij zijn eigen standpunt kan toetsen aan dat van de commentaren in de krant. Registreren en het aanreiken van bouwstenen voor discussies dat is wel belangrijk en daarbij kun je ook, en moet je ook denk ik als krant stelling kiezen.

Dat journalisten rekening houden met dit effect (het ter discussie stellen van racistisch/extreem-rechts geweld) is voor de meesten vanzelfsprekend. Toch moet er, naar hun oordeel, een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen 'puur informeren' en 'problemen aan de kaak' stellen. Eén van de journalisten zegt het als volgt:

> ...daarin moet je heel duidelijk nieuws en commentaren van elkaar scheiden. Je moet zo volledig mogelijk berichten en zo objectief mogelijk berichten. Ik denk dat het heel belangrijk is dat dat gescheiden blijft en ook als zodanig wordt gepresenteerd.

Dit onderscheid tussen 'informeren' en 'problemen aan de kaak stellen' is ook van belang ten aanzien van het educatie-effect. Puur informeren heeft niet zonder meer het educatie-effect tot gevolg. Met het educatie-effect bedoelt Bjørgo dat het publiek op een zodanige wijze door journalisten wordt geïnformeerd, dat halve waarheden of onwaarheden worden rechtgezet. In dat opzicht zijn zeker niet alle journalisten 'educatief' bezig. Lang niet altijd worden stukken geschreven of programma's gemaakt met het speciale doel om verkeerde informatie 'recht te zetten'. Alle journalisten stellen voorop dat een journalist zo betrouwbaar en eerlijk mogelijk moet berichtgeven. Het educatie-effect is vaak mooi meegenomen.

> ...ik voel me niet geroepen om alles in de krant recht te zetten. Je neemt ze serieuzer dan nodig. Je zet ze anders veel te veel op een voetstuk. We schrijven wel de juiste feiten, maar niet per se als reactie op uitspraken van de CD of CP. Anders maak je ze veel te belangrijk.

Wordt er wel rekening mee gehouden dan wordt dat gedaan door uitspraken van extreem-rechtse partijen ter discussie te stellen in commentaren. Extreem-rechtse denkbeelden worden dan niet slechts weergegeven, maar ook daadwerkelijk in twijfel getrokken of weerlegd.

Het sociale sanctie-effect

Journalisten zouden, bijvoorbeeld door in hun berichtgeving de nadruk te leggen op schokkende aspecten, de afschuw kunnen wekken van het publiek voor de geweldplegers. Bovendien kan veroordelende en schokkende publiciteit tot gevolg hebben dat de daders zich de ernst van hun daden realiseren en op die manier spijt krijgen of zich zelfs publiekelijk distantiëren van wat ze gedaan hebben. Van de media gaat op dat moment als het ware een negatieve sociale sanctie uit. Een aantal journalisten is er wel van overtuigd dat dit omgekeerde beloningseffect zich kan voordoen, maar het is voor geen van hen iets wat ze doelbewust proberen te bewerkstelligen.

> Dat daders bewust worden van hun daden en wellicht spijt krijgen is een mooi neveneffect, maar speelt bij de afweging om dit nieuws te brengen absoluut geen rol.

De verslaggevende taak van de journalist blijft de boventoon voeren. Journalisten willen niet graag paternalistisch overkomen.

> Dat zijn dingen waar je je ook als verslaggever nou niet zo mee moet bezighouden. We zijn gewoon als een hondje dat langs de zijlijn loopt en als er iets in het veld gebeurt dan slaan wij aan het blaffen en die signaalfunctie die moet je wel heel serieus nemen.

> De krant moet daders niet willen opvoeden, omdat dat gewoon haar taak niet is; de krant is geen publieke gouvernante.

Het massamobilisatie- en opsporingseffect

Met publiciteit over geweld kunnen journalisten de publieke opinie zo beïnvloeden, dat mensen zich tegen racistisch en extreem-rechts geweld gaan afzetten, zij kunnen een tegenbeweging helpen mobiliseren. Daarnaast kan publiciteit de alertheid onder het publiek vergroten, wat kan bijdragen aan het opsporen van daders.

De meningen van journalisten over het massamobilisatie-effect zijn verdeeld. De journalisten die er wel rekening mee houden, zien het als taak van de journalist om de publieke opinie op dit terrein te beïnvloeden:

> ...dat is één van de redenen waarom we er toch wel over publiceren.

> ...bovendien denk ik dat publicitaire aandacht voor extreem gedrag van neonazi's in het algemeen heel erg nuttig is, omdat Nederlanders niet van neonazi's houden. Daar ben ik van overtuigd! Als je het publiek op dergelijke manier kunt laten zien om wat voor een vuiligheid het gaat, dat het publiek er afstand van neemt, dan denk ik dat het een redelijk gunstige werking kan hebben.

Het gevaar voor de samenleving dat uitgaat van racistisch en extreem-rechts geweld wordt daarbij vaak als argument gebruikt. Middelen die de journalisten aandragen om het massamobilisatie-effect te bewerkstelligen zijn goed beargumenteerde commentaren en uitvoerige analyses en achtergrondartikelen op de opiniërende pagina.

Ongeveer zevenduizend mensen hebben zaterdag in Amsterdam gedemonstreerd tegen het toenemend racisme in Nederland. Zij voerden foto's mee van de 15-jarige Kerwin Duinmeijer, een Antilliaanse jongen die door een leeftijdgenoot is doodgestoken uit racistische motieven. (Foto Anefo)

Duizenden betogers tegen toenemend racisme

Door een onzer redacteuren

AMSTERDAM, 29 aug. — Ongeveer zevenduizend mensen hebben zaterdagmiddag gedemonstreerd tegen het toenemend racisme in Nederland. Aanleiding voor deze betoging was de moord op de 15-jarige Kerwin Duinmeijer, een Antilliaanse jongen die vorige week zaterdagnacht uit racistische motieven werd doodgestoken door een leeftijdgenoot.

De demonstratie was een spontaan initiatief van een zeer groot aantal organisaties van Antillianen, buitenlandse werknemers en Surinamers, en werd ondersteund door alle politieke partijen uit de Amsterdamse gemeenteraad.

De betoging had het karakter van een stille tocht. De emoties dreigden zich even te ontladen toen een toeschouwer bij het Muntplein provocerende racistische opmerkingen maakte aan het adres van de langskomende betogers. Organisatoren en politie wisten escalatie te voorkomen.

De demonstratie werd afgesloten door een manifestatie bij de Dokwerker op het Jonas Daniël Meijerplein. Daar werd onder anderen het woord gevoerd door de Amsterdamse wethouder W. Etty, die namens het college van B en W zijn actieve steun toezegde aan de strijd tegen racisme, fascisme en antisemitisme. Het gemeentebestuur heeft de oorlog verklaard aan het racisme, aldus Etty.

De pleegvader van Kerwin Duinmeijer riep in een zeer geladen toespraak op om 20 augustus uit te roepen tot nationale protestdag tegen racisme.

Sprekers en organisatoren legden er de nadruk op dat de moord niet alleen kan worden toegeschreven aan de "domheid" van de dader, zoals de politie suggereerde. Behalve de dader — hij verklaarde na zijn arrestatie dat Kerwin, „die nikker, hem vies aankeek'' — werd ook het onuitgesproken racisme in bredere kring aangeklaagd.

Taxichauffeur

Vooral de taxichauffeur, die weigerde de zwaar gewonde Kerwin Duinmeijer naar een ziekenhuis te vervoeren, omdat hij geen "rotzooi in zijn wagen" wilde, werd gehekeld. „Niet elke skinhead (de dader, die inmiddels heeft bekend, kleedde zich als deze groep jongeren) is racist, niet elke taxichauffeur is racist, niet elke Nederlander is racist,'' voegde A. Petersen van het Antilliaanse contactcentrum eraan toe.

De manifestatie bij de Dokwerker ontaardde op de valreep op en voor het podium in politieke scheldpartijen tussen voor- en tegenstanders van de Surinaamse legerleider Desi Bouterse, toen een woordvoerder van de Liga van Surinaamse patriotten aan een toespraak begon. De spreekster van de Loson, van oorsprong een maoïstische organisatie, ontnam hem op eigen gezag het woord. De spreker van de liga op zijn beurt ging ertoe over de Surinamers in het publiek ostentatief te fotograferen.

NRC Handelsblad, 29 augustus 1983.

Aan de andere kant zijn er ook journalisten die het juist helemaal niet als taak zien om dit effect na te streven. Zij zien het vaak als een prettige bijkomstigheid dat mensen zich door publiciteit meer tegen deze vormen van geweld kunnen gaan verzetten maar richten hun berichtgeving daar niet doelbewust op in.

> Het is in de eerste plaats natuurlijk je werk als journalist om de feiten op tafel te brengen, dat anderen dat aangrijpen om zich tegen die lui te verweren en te verzetten, dat kan ik alleen maar prettig vinden.

Eén journalist ziet het zelfs als ronduit verkeerd om dit te doen. Volgens hem ben je dan bezig een pamflet te maken of zelfs bezig beleid te vormen: 'Ieder moet zijn conclusies voor zichzelf trekken.'
Een groot deel van de journalisten denkt wel dat publiciteit kan bijdragen tot het opsporen van daders (opsporingseffect) maar houdt hier nauwelijks tot geen rekening mee.

> Bij het publiek kan het natuurlijk altijd, mensen horen erover door de publiciteit en gaan als speurders aan de slag, maar het is een onbedoeld effect, daar denk je verder niet over na.

Voor enkele journalisten geldt zelfs dat het opsporingseffect bij hun werk ook geen punt van overweging mág zijn. Het is niet de taak van journalisten om het publiek aan te zetten tot het opsporen van de daders, dat is tenslotte de taak van politie en justitie. Zo kun je volgens één van de journalisten zelfs vraagtekens zetten bij het publiekelijk opsporen van daders '...want eigenlijk zijn de daders, juridisch gesproken, natuurlijk verdachten en je moet wel erg oppassen om een jachtstemming te creëren'. Volgens hem is het dan ook niet in het belang van de rechtsstaat.
De relatie tussen politie/justitie en de media komt in de uitlatingen van de journalisten overigens wel aan de orde. Sommige geïnterviewden wijzen op een zekere wisselwerking, waarbij politie en justitie vaak een belangrijke bron van informatie zijn voor journalisten en journalisten op hun beurt weer tips kunnen geven aan politie en justitie. Eén journalist wijst erop dat, afhankelijk van wat er is gebeurd, het medium soms gericht het verzoek van de politie krijgt om het publiek te benaderen.
Het opsporingseffect is dus wel aanwijsbaar. Zo stelt één van de journalisten dat het de taak van de journalist is om speciale aandacht aan dit soort incidenten te geven door middel van publiciteit.

> Door er op die manier aandacht voor te vragen, of voor te eisen, zorg je ervoor dat er ook adequaat opgetreden wordt of dat er dingen tot op de bodem uit worden gezocht, daarin spelen de media een hele cruciale rol.

Het externe ontmaskeringseffect
Van een extern ontmaskeringseffect is sprake als berichtgeving over de betrokkenheid van racistische organisaties bij geweldsaanslagen, potentiële aanhangers afschrikt om lid te worden of om op de partij te stemmen. Bijna alle journalisten onderkennen dat hun werk dit effect kan hebben.

Het meest gebruikte voorbeeld dat zij ter illustratie aanhalen is de *Graman-affaire*. In het televisieprogramma *Deadline* (TROS, 29 april 1994) werd een reportage van de journalist Van Hout uitgezonden, waarin Yge Graman zelf (toentertijd voorzitter van de CD-fractie in Amsterdam) voor de verborgen camera vertelde over zijn betrokkenheid bij een racistische geweldpleging in het verleden. Het onthullen van dit schandaal in een goedbekeken televisieprogramma zou volgens vele journalisten de Centrumdemocraten bij de verkiezingen de das hebben omgedaan.

> Dat is ook gebeurd bij die Graman, daar zijn ontzettend veel mensen afgehaakt. Ik denk dat in die gevallen publiciteit een geweldige rol heeft gespeeld en met name dan televisie.

> Ja, ik zie wel een verband tussen de negatieve publiciteit voor de CD en de uitslag bij de verkiezingen.

Eén journalist is het hier niet mee eens. Volgens hem zijn de 'klappen' voor de CD, waar veel andere journalisten van spreken, niet erg groot geweest:

> ...van één naar drie zetels in de kamer, ondanks die reeks van onthullingen die gedaan zijn! (...) en ook in Amsterdam hebben ze het prima gedaan. (...) die Dales-affaire heeft volgens mij de grootste klap aan de CD toegebracht en niet de verhalen van de Van der Plassen en Gramannen in deze wereld. Ik heb niet kunnen ontdekken dat die affaires hun gezag en invloed ondermijnen.

Toch werkt deze journalist wel bewust aan de ontmaskering van de verschillende partijleden. Net als veel anderen is hij van mening dat het publiek moet weten met wat voor mensen zij hier te maken hebben.

> We hebben de gemeenteraadsleden van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag in kaart gebracht en hoezeer die mensen niets gepresteerd hebben de afgelopen vier jaar.

> Ook het racistisch gestemde citaat kan niet mooi genoeg zijn. Ik moedig hem bijna aan door mijn vraagstelling om er nog eens een schepje bovenop te doen om nog eens lekker tot uitdrukking te laten komen hoe vuil, vies en gemeen, onderkruiperig je wel niet bent.

Dit blijven echter strategieën waarbij niet het extreem-rechtse geweld en de achtergronden daarvan centraal staan, maar het extreem-rechtse gedachtegoed. Voor onthullingen over racistisch en extreem-rechts geweld, zo zegt een journalist, is de onderzoeksjournalistiek het aangewezen instrument.

> Wij hebben niet de ruimte qua mensen om vrij uitgebreid aan onderzoeksjournalistiek te doen (...). Maar als we inderdaad van betrokkenheid bij geweldsaanslagen af zouden weten dan springen we er natuurlijk zo bovenop.

Waar mogelijk zullen de meeste journalisten de 'vuiligheid' van racisten en rechts-extremisten en hun organisaties (dus ook de betrokkenheid bij ge-

weldsaanslagen) zichtbaar proberen te maken. Volgens één journalist moet je dat zeker niet al te 'opvoedkundig' doen.

> De lezers zijn volwassen mensen die zo'n krant nemen om hun eigen opinie makkelijker te kunnen vormen. Het is onze taak om dat proces te vergemakkelijken door relevante informatie aan te dragen.

Belangrijk blijft voor de meeste journalisten dat de feiten op tafel moeten worden gebracht. Wanneer die feiten betrokkenheid van politici bij extreem-rechts geweld onthullen, hebben deze nieuwswaarde en zullen ze zonder meer in de publiciteit gebracht worden.

2.2.4 Overige effecten

Tijdens de gesprekken met de journalisten vroegen we welke effecten zij in de aangepaste typologie van Bjørgo gemist hadden. Dat leverde een extra effect op: het *underdogeffect,* dat door verschillende journalisten naar voren werd gebracht.

Het underdogeffect

Veel negatieve publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld en het stelselmatig 'criminaliseren' van racistische en extreem-rechtse organisaties kan leiden tot een omgekeerd onthullingseffect, waarbij de extreem-rechtse groeperingen in een martelaarsrol terechtkomen en op die manier meer sympathie van het publiek krijgen, aldus een aantal journalisten.
Het 'underdogeffect' kan met name optreden wanneer er sprake is van misinterpretatie van geweldsaanslagen. Bij een dergelijke 'misinterpretatie' gaat het erom dat de media een aanslag verkeerd interpreteren en ten onrechte aan 'extreem-rechts' toeschrijven. Dit 'vingerwijzen' van journalisten naar rechts-extremistische organisaties kan als een boemerang werken op het moment dat blijkt dat zij de 'verkeerde' als schuldige hebben aangewezen. Dit kan leiden tot een 'underdogeffect', waarbij de rechts-extremistische organisaties de 'gebeten hond' zijn en de media de rol van 'agressor' krijgen toebedeeld. Op die manier kan het publiek meer sympathie krijgen voor dergelijke extreem-rechtse organisaties en wordt het vertrouwen in de media geschaad.

> Als je dus dat soort dingen toeschrijft aan een bepaalde club of partij, dan moet je dus later ook het tegendeel bekennen. Dat heeft een gunstig effect voor de beweging. Ze hebben dan zoiets van 'zie je wel, iedereen wil ons pakken. Ze geven ons allemaal de schuld, zie je wel dat ze liegen!' Het komt in dit veld nog al eens voor en elke zaak die ze dus verknallen, dat is allemaal in het voordeel van die partijen.

Voorbeelden die hier het meest worden aangehaald door de journalisten zijn het Jules Croiset-incident (acteur die zijn eigen 'ontvoering' door neonazi's in scène had gezet) en het Auschwitzmonument-incident (vernieling van het monument door een ex-glaswerknemer in een 'overspannen' bui). Daarnaast worden ook voorbeelden van allochtonen genoemd die hun eigen bezittingen vernielen of zichzelf verminken onder het mom van 'extreem-rechtse aanslag'.

Voorzichtigheid is de enige manier om dit effect te voorkomen. Goed je bronnen nagaan en niet te vlug een etiket opplakken. De meeste journalisten zijn door schade en schande tot dit inzicht gekomen.

> Wij zijn wel vaak op onze neus gevallen, bijvoorbeeld bij het Auschwitzmonument. Dan maak je bij de mensen natuurlijk ook niet zo'n beste indruk. Het is een afschuwelijke afgang van de pers. Daar word je natuurlijk wel een stuk voorzichtiger van.

> Bij het Auschwitzmonument had ik meteen zoiets van 'dat is iets heel anders, dat is geen extreem-rechtse aanslag!' Ik ben achterdochtig geworden door Jules Croiset, omdat hij mij ook genaaid heeft. Je moet dus enorm oppassen! Sindsdien wil ik eerst bewijzen voordat ik weet of het echt zo is.

Het kan ook gebeuren dat journalisten zo belust zijn op een onthulling (schandaal), dat de berichtgeving enigszins verdraaid wordt. Eén van de journalisten zegt daar het volgende over: 'Te gemanipuleerde berichtgeving ondermijnt de vertrouwensrelatie tussen medium en publiek.' Volgens een andere journalist brengt dergelijke manipulatie van berichtgeving eerder de journalist dan de extreem-rechtse partijen schade toe. Behalve voorzichtigheid is dus ook zakelijkheid in de berichtgeving geboden om het underdogeffect te vermijden.

2.3 Slot: conclusies en discussie

De meeste journalisten onderkennen dat publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld zowel stimulerende als ook remmende effecten kunnen hebben.
Op basis van de antwoorden van de journalisten blijkt het zinvol, naast de indeling van de verschillende effecten in stimulerende en remmende, ook een onderverdeling in bedoelde en onbedoelde effecten te maken. Alle racistisch en extreem-rechts geweld stimulerende effecten worden door de journalisten beschouwd als onbedoelde neveneffecten van publiciteit. Geen van deze effecten wordt door de journalisten beoogd bij de berichtgeving over extreem-rechts geweld. Dat een effect onbedoeld is wil echter niet zeggen dat er geen rekening mee gehouden kan worden. Zeker wanneer deze effecten door journalisten als 'zeer kwalijk' worden gezien, kan of zal geprobeerd worden met deze neveneffecten rekening te houden.
Zo blijkt uit het onderzoek dat een meerderheid van de ondervraagde journalisten waakt voor het optreden van het beloningseffect en het 'versterking van angstgevoelens onder allochtonen'-effect. Om deze effecten zoveel mogelijk in te perken wordt niet de strategie doodzwijgen toegepast (vanwege de strijdigheid met de informerende journalistieke taak) maar liever een strategie van zorgvuldige en behoedzame verslaggeving. Zeker het beloningseffect vereist zorgvuldige verslaggeving waarbij de journalist goed moet nagaan of hij 'gebruikt' wordt. Wanneer blijkt dat het gaat om een louter op publiciteit gerichte aanslag, kan overwogen worden er niet of nauwelijks aandacht aan te besteden. Behoedzaamheid is volgens de journalisten ook geboden om de versterking van angstgevoelens onder allochtonen tot een minimum te beperken. Schokkend nieuws als een extreem-rechtse aanslag dient niet op een sensatie-

beluste manier in de publiciteit te worden gebracht. Voorzichtigheid en terughoudendheid bij het publiceren worden gezien als dé methoden om met dergelijke onbedoelde effecten rekening te houden.
Een onbedoeld effect waar journalisten zeggen ook bedacht op te zijn is het 'underdogeffect'. Als gevolg van veel negatieve publiciteit zouden daders en racistische organisaties een martelaarsrol kunnen krijgen en dat kan leiden tot sympathiegevoelens bij het publiek. Dit effect staat niet vermeld in de typologie maar kan daaraan op grond van de uitkomsten van de interviews worden toegevoegd. Waar men in dit verband vooral voor zou moeten waken is het verkeerd interpreteren van een aanslag en er ten onrechte het etiket 'extreem-rechts' op te plakken, aldus de ondervraagde journalisten. Wanneer de journalistieke fout aan het licht komt, werkt dat het optreden van het underdog-effect in de hand, zo meent men. Bovendien ondermijnt dit het vertrouwen in de media. Dit willen journalisten kost wat kost voorkomen.
Veel minder rekening wordt gehouden met het eveneens onbedoelde imitatie-, rekruterings-, anticipatie- en 'versterking van het wij-gevoel'-effect. De journalisten zien het als een onmogelijke taak om dat te doen, omdat dat zou betekenen dat er geen of aanzienlijk minder aandacht aan racistisch geweld besteed zou moeten worden. Dit middel beschouwen zij als erger dan de kwaal. Zeker het rekruterings- en het 'wij-gevoel'-effect zijn in de ogen van de meeste journalisten maar op een kleine groep extremisten van toepassing.
Verder blijkt dat, ondanks de negatieve houding van de meeste journalisten jegens racistisch en extreem-rechts geweld, zeker niet alle remmende effecten ook door de journalisten bewust nagestreefde, bedoelde effecten zijn. Een aantal remmende effecten kan zich volgens de journalisten weliswaar voordoen, maar zijn en blijven neveneffecten waar men geen rekening mee houdt bij de berichtgeving (het is eerder mooi meegenomen). Dit geldt met name voor het sociale sanctie-effect, het politieke mobilisatie-effect, het opsporingseffect en het educatie-effect.
Wat het politieke mobilisatie-effect betreft geldt dat journalisten wel van mening zijn dat het racismeprobleem in de media aan de kaak dient te worden gesteld. Ze voelen zich echter niet direct geroepen om het probleem op de *politieke* agenda te krijgen, dat is een *indirect* effect van het maatschappelijk erkennen van het probleem en aan dat laatste kunnen de media een bijdrage leveren.
Alle bedoelde effecten zijn automatisch effecten waar bewust rekening mee wordt gehouden. Zo is het net genoemde signaleren van het probleem voor een meerderheid van de journalisten een belangrijke taak. Niet alleen bij het maatschappelijk bewustmaken en ter discussie stellen van het probleem maar ook bij het mobiliseren van het publiek om zich meer tegen deze vormen van geweld af te zetten (massamobilisatie effect), zien journalisten een taak voor zichzelf weggelegd. Een klein aantal journalisten gaat nog verder en richt zich doelbewust op de ontmaskering van daders en extreem-rechtse (gewelddadige) organisaties. Door met behulp van publiciteit ruzies binnen dergelijke organisaties te ontlokken, werkt men doelbewust aan het interne ontmaskeringseffect. Met het externe ontmaskeringseffect wordt met name rekening gehouden rond verkiezingen. Een manier waarop dat gedaan wordt is extreem-rechtse politici en partijen juist in deze tijd te criminaliseren. In het volgende hoofdstuk zullen we hier uitvoerig op terugkomen.

Geven we beide ordeningen van de effecten (stimulerend versus remmend en bedoeld versus onbedoeld) in een schema weer, dan levert dat het volgende resultaat op. De vetgedrukte effecten zijn effecten waar journalisten het meest rekening mee zeggen te houden.

	Stimulerende effecten	Remmende effecten
Bedoelde effecten		• **'mobilisatie politiek'-effect (indirect)** • **massamobilisatie effect** • intern en extern ontmaskeringseffect
Onbedoelde effecten	• imitatie-effect • **beloningseffect** • anticipatie-effect • rekruteringseffect • versterking 'wij-gevoel' (rechts-extremisten) effect • **versterking 'angstgevoel'-effect** • **underdogeffect**	• sociale sanctie-effect • intern en extern ontmaskeringseffect • opsporingseffect • educatie-effect

Wanneer we de meningen van de journalisten over alle verschillende effecten bekijken dan zien we dat bepaalde effecten belangrijker worden geacht om rekening mee te houden dan andere. Voorop staat *dat* de journalist moet berichtgeven. Geen aandacht besteden aan racistisch en extreem-rechts geweld om op die manier geweld stimulerende effecten te vermijden, is taboe. Wat dat betreft worden de diverse benoemde effecten van ondergeschikt belang gevonden.
Naast een aantal bedoelde effecten, zijn de meeste effecten onbedoeld. Enkele van die onbedoelde effecten worden door de journalisten in die zin serieus genomen, dat men ze door extra voorzichtigheid bij de berichtgeving zoveel mogelijk poogt tegen te gaan.
Journalisten houden bij hun werkzaamheden met de volgende (bedoelde en onbedoelde, stimulerende en remmende) effecten rekening:

- het mobilisatie van de politiek effect (indirect);
- het massamobilisatie-effect;
- het beloningseffect;
- de versterking van het 'angstgevoel'-effect;
- het underdogeffect.

Extreem-rechts en racistisch geweld moet volgens de meeste journalisten worden onderkend als een maatschappelijk probleem, dat serieuze discussie en een plaats op de politieke agenda verdient. De media kunnen hieraan met be-

richtgeving over dit verschijnsel een bijdrage leveren. De publiciteit mag echter niet van dien aard zijn dat het een podium biedt aan daders van racistisch geweld en aan racistische organisaties. Ook mag de publiciteit niet van dien aard zijn dat zij (potentiële) slachtoffers onnodig kwetst en paniek en angst onder allochtonen kan versterken. Nieuws over racistisch en extreem-rechts geweld dient 'met gepaste terughoudendheid' te worden behandeld.

3 Media en racistische organisaties

3.1 Inleiding

Alvorens op het onderwerp van dit hoofdstuk in te gaan zal in de vorm van een beknopte kroniek aandacht worden besteed aan het verschijnsel racistische, extreem-rechtse organisaties in Nederland. De aanleiding hiervoor zijn de ingrijpende veranderingen die het extreem-rechtse politieke bedrijf heeft ondergaan, onder andere door de verkiezingen van 1998.
Eind 1997 trok de fractie van de Centrumdemocraten in de Tweede Kamer op diverse manieren de aandacht. Bij het kamerdebat over de varkenspest, vlak voor het kerstreces, liepen op de publieke tribune de gemoederen zo hoog op dat de voorzitter zich genoodzaakt zag de vergadering te schorsen voor een ontruiming. Terwijl de politie de opstandige boeren van de tribune verwijderde riep CD-leider Janmaat hen vanuit de zaal toe in opstand te komen. Het zou hem later op een berisping komen te staan. Eveneens in december overleed het CD-fractielid Zonneveld; hij werd opgevolgd door Elsthout, die toentertijd lid was van de Haarlemse gemeenteraad en van de Provinciale Staten van Noord-Holland. Janmaat werd in december in hoger beroep (Gerechtshof Arnhem) veroordeeld wegens uitlatingen tijdens een demonstratie in Zwolle in februari 1996.
Het voorjaar van 1998 stond voor de CD (en de andere extreem-rechtse partijen) in het teken van de komende gemeenteraads- en Tweede Kamerverkiezingen. De partij kampte met een tekort aan kader en werd bovendien geconfronteerd met het probleem van een verhoogde drempel voor verkiezingsdeelname. Door een wijziging in de Kieswet is het vereiste aantal ondersteunende handtekeningen voor kandidatenlijsten vergroot. Slechts weinigen zijn bereid een extreem-rechtse politieke groepering openlijk te steunen door plaatsing van een dergelijke handtekening. Bovendien wezen opiniepeilingen uit dat de verkiezingsaanhang van extreem-rechts in vergelijking met het vorige verkiezingsjaar (1994) drastisch was verminderd. De CD deed in minder gemeenten mee en wist slechts één raadszetel te behalen (in Schiedam). In de aanloop naar de Kamerverkiezingen vormde de handtekeningeneis voor de CD zo'n obstakel dat de partij in twee van de negentien kieskringen niet aan de vereisten voor deelname kon voldoen. Uiteindelijk kwam de partij uit op 0,6% van de stemmen en dat was slechts enkele honderden van procenten tekort voor een zetel. De CD verdween uit het parlement.
Uit een scheuring van de Centrumpartij'86 – eind 1996 begin 1997 – ontstond de partij VolksNationalisten Nederland (VNN). Met de CP'86 is het sedertdien bergafwaarts gegaan door – onder andere – leegloop, bestuurlijke chaos en financiële problemen als gevolg van de vele processen waar de partij in verwikkeld was geraakt. Bovendien werd de CP'86 meer en meer in haar legale bestaan bedreigd. Tijdens een Kamerdebat op 30 oktober 1997 maakte minister Sorgdrager van Justitie bekend dat het Openbaar Ministerie (te Amsterdam) was verzocht een verbodsprocedure tegen de partij te starten. Alle zetels die bij

de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 door de CP'86 werden behaald zijn door de partij verloren. Daarbij heeft niet alleen de afwijzing door de kiezers een rol gespeeld, maar ook de verzwaarde handtekeningeneis. Deze factoren hebben ook de VNN parten gespeeld: ondanks verwoede pogingen om haar naamsbekendheid te vergroten slaagde deze partij er niet in een raadszetel te behalen. Het Nederlands Blok daarentegen wist de raadszetel in Utrecht te behouden en zich daarmee als enige extreem-rechtse partij te handhaven op het electorale niveau van 1994.
Relatief veel (publicitaire) aandacht is uitgegaan naar de kleine groep radicale rechts-extremisten rond Glimmerveen, Kusters en Homan, onder andere naar aanleiding van een bijeenkomst in Rotterdam in november 1997, waar dreigende, racistische uitingen werden gedaan. Deze diffuse groep rechts-extremisten had zich min of meer verenigd in de Nederlandse Volks-Unie. Met het oog op de raadsverkiezingen werd aan de NVU een formelere grondslag gegeven (o.a. door inschrijving bij de Kamer van Koophandel). Het partijtje deed mee in Arnhem en Den Haag en kreeg een paar honderd stemmen.
Extreem-rechtse politieke partijen (met uitzondering van het kleine, lokale Nederlands Blok) hebben bij de twee verkiezingen in 1998 een zware nederlaag geleden. Mede daardoor ontstond in het extreem-rechtse veld een chaotische en crisisachtige situatie. De CD verloor haar prominente positie en Janmaat leek tegenstrijdige signalen uit te zenden: de handdoek in de ring gooien of op een nieuwe manier doorgaan. De CP'86 raakte verder in de versukkeling en de leegloop strekte zich voor de zomer van 1998 ook uit tot het bestuurlijke niveau. De VNN kondigde een soort stille periode af, waarin men zich intern zou bezinnen op de vraag: hoe nu verder? Daarbij leek zich ook de Nederlandse afdeling van het Belgische Voorpost te willen laten betrekken.
Om tot meer eenheid van de Nederlandse extreem-rechtse formaties te komen werd een aantal vergaderingen belegd. Deze hadden vooralsnog niet het beoogde resultaat. Integendeel, enkele deelnemers aan dit overleg richtten in juli 1998 een nieuw partijtje op, maar het draagvlak voor dit onbekookte initiatief bleek klein te zijn zodat eerder een stap terug dan vooruit is gezet. Niettemin kwam het in oktober 1998 tot een verdere uitbouw van de partij die inmiddels Nieuwe Nationale Partij was genoemd. Het ledencongres van de VNN besloot op 17 oktober 1998 met de NNP te fuseren, of beter: daarin geheel op te gaan. De NNP is dus te beschouwen als een voortzetting van de VNN, waarbij zich ook enkele oud-CD'ers en politiek 'dolenden' hebben gevoegd. De partijvoorzitter, Peree, was eerder voorzitter van de CP'86. Volgens eigen opgave zou het ledental van de NNP 150 bedragen.
In de nazomer van 1998 was de situatie in extreem-rechtse gelederen bovenal chaotisch en onoverzichtelijk. Het Nederlands Blok lijkt zich afzijdig te houden. De koers van de Centrumdemocraten is nog niet uitgekristalliseerd. Eind augustus 1998 werden activiteiten ondernomen om een nieuwe partij te stichten: de Conservatieve Democraten. Waarschijnlijk is deze actie mede ingegeven door het streven de partij te ontdoen van smetten, zoals de veroordeling wegens racisme. Of deze nieuwe 'CD' de oude 'CD' geheel zal vervangen moet nog duidelijk worden. De nieuwe partij (Conservatieve Democraten) heeft zich voor inschrijving tot de Kiesraad gewend, maar de oude is nog niet opgeheven en in de berichtgeving aan de leden is over een dergelijke stap tot dusverre met geen woord gerept.

Vooralsnog kunnen we vaststellen dat er zowel sprake is van een tendens tot verdere versplintering als ook van pogingen om tot een grotere eenheid te komen. Op 18 november 1998 werd de Centrumpartij'86 door de Amsterdamse rechtbank verboden. Door dit verbod zullen de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen vermoedelijk nog meer onder druk komen te staan. De ervaring heeft geleerd dat dergelijke pressie niet alleen van invloed is op de partij in kwestie, maar ook op verwante groeperingen. Extreem-rechtse partijen plegen nu eenmaal de grenzen van het toelaatbare af te tasten. Door een (dreigend of daadwerkelijk) verbod worden deze grenzen verlegd in het nadeel van extreem-rechtse groeperingen die zich opnieuw moeten oriënteren op de vraag hoever zij precies kunnen gaan zonder ook in de gevarenzone te komen. De noodzaak van een nieuwe koers kan maar al te gemakkelijk leiden tot grote onderlinge meningsverschillen waardoor de reeds bestaande tendens tot versplintering wordt versterkt.

3.2 Vijandige betrekkingen

'Als je een journalist tegenkomt, geef hem dan een klap. Hij weet zelf wel waarom.' Stickers met een tekst van deze strekking werden verspreid op bijeenkomsten van het Front National in *Frankrijk*. Zij bleken de oprechte gevoelens te vertolken van menig aanhanger van Jean-Marie Le Pen; een enkeling heeft zelfs de daad bij het woord gevoegd. De betrekkingen tussen de nieuwsmedia en het Front National zijn allerminst vriendschappelijk te noemen. De electorale opmars van het Front National ging gepaard met een reeks van processen wegens smaad die Le Pen aanspande tegen de nieuwsmedia.
Heel wat van deze zaken werden door Le Pen gewonnen.[1] In een aantal gevallen was een beschuldiging van racisme de inzet. In oktober 1984 leed Le Pen zijn eerste grote nederlaag in zo'n zaak. Een klacht tegen een krant die hem had beschuldigd van racisme, antisemitisme, fascisme en nazisme, werd verworpen. De uitspraak werd een jaar later in hoger beroep bevestigd.
Tijdens een televisie-uitzending van RTL-*Le Monde* op 13 september 1987 werd Le Pen aan de tand gevoeld over de Holocaust en in het bijzonder de ontkenning daarvan.[2] Gevraagd naar zijn mening over revisionistische denkbeelden van onder anderen de bekende revisionist Faurisson antwoordde Le Pen dat hij deze niet kende, maar dat hij wel vond dat dergelijke denkbeelden in vrijheid geuit moesten kunnen worden. Hij was nu eenmaal een tegenstander van het verbod welke gedachte dan ook te ventileren. Le Pen zei gegrepen te zijn door de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog:

> Ik stel mij een heleboel vragen. Ik zeg niet dat de gaskamers niet zouden hebben bestaan. Zelf heb ik ze niet kunnen zien. Ik heb deze vraag niet bestudeerd. Maar ik geloof dat het gaat om een detail in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

---

1 *Vrij Nederland*, 15 december 1984.
2 De weergave van de uitlatingen van Le Pen is ontleend aan Birenbaum, 1992: 120-121.

De gaskamers in de nazi-vernietigingskampen als detail in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Deze opvatting veroorzaakte opschudding en verontwaardiging die wereldwijde verbreiding kregen. Er werd gedemonstreerd door duizenden, die gele sterren droegen en spandoeken met de tekst 'wij zijn allemaal een detail'. Het parlement nam een minuut stilte in acht om de slachtoffers van het nazi-bewind te herdenken. Le Pen werd door de rechtbank van Nanterre veroordeeld wegens het 'banaliseren' van oorlogsmisdaden. Een paar jaar later liet hij zich tijdens een televisie-interview ontvallen dat 'de joden veel macht hadden in de nieuwsmedia'.[3]

De vijandige betrekkingen tussen extreem-rechts en de nieuwsmedia zijn ook in *Duitsland* waarneembaar. In 1990 werd de Beierse voorzitter van de Republikaner, Glasauer, veroordeeld wegens het aanzetten tot rassenhaat.[4] Hij had aan een journalist van een Beierse krant gezegd dat Polen 'te dom en te lui waren om te werken'; voorts had hij geopperd interneringskampen in te richten voor 'dat gespuis en uitschot'. De journalist die de uitlatingen had gepubliceerd, werd wekenlang zo ernstig bedreigd – 'de gaskamer is gereserveerd' – dat hij onder politiebescherming moest worden gesteld.[5] Ten tijde van de racistische aanslagen in Mölln (1992) en Solingen (1993) keerde de publieke opinie zich fel tegen extreem-rechtse politieke groeperingen als de Republikaner, de NPD en de DVU. De media vervulden hierbij een sleutelrol.[6]

In *België* is het al niet anders. De Belgische nieuwsmedia en het Vlaams Blok verkeren in een permanente staat van oorlog. Steun van de media heeft het Blok nagenoeg altijd moeten ontberen. Een kritische benadering viel de partij des te meer ten deel. Een van de voormannen van het Vlaams Blok, Filip Dewinter, zei het voor eigen publiek in 1992 als volgt:[7]

> De hoernalistieke klasse van dit land schrijft dat we neonazi's zijn, fascisten en racisten. Ik zeg u, geloof niet wat de kranten over het Vlaams Blok schrijven! Geloof die vuilspuiterij niet maar alleen wat wij in onze tijdschriften schrijven!
> De journalisten die denken het Vlaams Blok door het slijk te kunnen slepen en die denken onze kiezers te kunnen beledigen en vernederen, moeten weten dat de dag komt dat we de rekening zullen presenteren.

Later vulde Dewinter zijn bedreiging aan door een aantal namen te noemen en door op te merken dat deze journalisten 'niet langer in de weg van het Blok mogen lopen en dat ook niet lang meer zullen doen'.[8] Dit soort gespierde taal was ook VB-voorzitter Dillen niet vreemd.
In 1991 opperde hij 'alle journalisten voor het kanon te zetten'; hijzelf zou dan wel de lont aansteken.[9] Eind november 1992 liep de kwestie nogal hoog op. Zo

---

3 Birenbaum, 1992: 323.
4 Schmidt, 1993: 233-234.
5 Leggewie, 1990: 107.
6 Vgl. Van Donselaar, 1995, casus Duitsland.
7 Gijsels, 1994: 150, 143; *De Morgen*, 27 en 30 november 1992.
8 Gijsels, 1994: 143.
9 *De Morgen*, 30 november 1992; Gijsels, 1994: 144.

nodigde één der belaagde journalisten Dewinter uit voor een 'Pruisisch duel' waarin alle wapens 'op een gaskamer na' toegelaten zouden zijn. Daarop trachtte Dewinter de zaak te sussen; later zei hij een publicitaire blunder te hebben begaan.
De partij reageert ook op andere wijze op kritische berichtgeving, namelijk door aan het betrokken medium een zogeheten 'recht op antwoord' te zenden. Alleen het ter sprake komen in een publicatie is reeds voldoende om een recht op antwoord te kunnen claimen; het gaat dus niet per se om kwetsende of onjuiste informatie. Volgens de Belgische wet riskeren media die zo'n 'recht op antwoord' weigeren een rechterlijke tik op de vingers (Wet van 23 juni 1961 betreffende het recht tot antwoord). Rechters plegen de wet tamelijk strikt te interpreteren: is persoon A genoemd dan dient zijn recht op antwoord te worden gehonoreerd.
Het recht op antwoord is wel aangegrepen om partijpropaganda te bedrijven en het heeft een ontmoedigende werking; sommige hoofdredacteuren en journalisten zouden geneigd zijn maar geen aandacht meer te besteden aan het VB. Daar staat tegenover dat aan het recht op antwoord grenzen zijn gesteld.[10] Het antwoord mag niet beledigend zijn of in strijd met de wet (en dus ook niet met de anti-racisme wet). Voorts mag het recht niet worden gebruikt voor louter en alleen politiek debat. Op grond van deze laatste beperking is enkele malen een recht op antwoord aan het Vlaams Blok geweigerd. Dat neemt niet weg dat wanneer VB'ers werden aangevallen, zij niet zelden kans zagen met succes het slachtofferschap naar zich toe te trekken en hun aanvallers in de verdediging te drukken.

Hoe is het gesteld met de betrekkingen tussen media en extreem-rechts in *Nederland?*
In de aanloop naar de verkiezingen van 1994 was extreem-rechts in Nederland doelwit van een ongekend harde aanpak van de media.[11] Zo werd een prominente vertegenwoordiger van Centrumpartij'86, Kusters, voor de televisiecamera geconfronteerd met voor hem belastend (nazistisch) materiaal, dat hij eerder bij een inbraak was kwijtgeraakt. De Centrumdemocraten waren onderwerp van een stroom van publiciteit, waarin de partij er op z'n zachtst gezegd niet best af kwam. De partij van Janmaat was onderwerp van maar liefst drie undercover-reportages, waardoor het beeld ontstond van een partij met een hoog 'schurken- en nazigehalte'. Enkele journalisten werden het doelwit van intimidaties of bedreigingen door meestal anonieme rechts-extremisten.
De belangstelling van de media (en anderen) voor extreem-rechts was voor een belangrijk deel ingegeven door de resultaten van opiniepeilingen: eind 1993 had de CD een niveau bereikt van meer dan 5% en dat zou goed zijn voor minstens zeven kamerzetels. Dat dit resultaat niet werd gehaald kan voor een deel worden toegeschreven aan de stortvloed van negatieve publiciteit. Tegen de achtergrond van een val in de peilingen behaalde extreem-rechtse partijen niettemin gemiddeld 7,4% van de stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Dat resultaat was goed voor in het totaal 87 raadszetels (77 voor de CD, 9 voor de CP'86 en één voor het Nederlands Blok). Bij de Kamerverkiezingen boekte

10 Velaers, 1993: 327-328.
11 Zie Van Holsteyn, 1995.

de CD minder winst dan verwacht en kwam op 'slechts' drie zetels. Het resultaat bij de verkiezingen voor het Europese parlement wees uit dat de CD verder terug was gevallen. Bij de factoren die aan deze terugval hebben bijgedragen dient de voortgaande negatieve publiciteit een prominente plaats te krijgen.[12] Zo werd uitvoerig bericht over het onbezet blijven van raadszetels en over raadsleden die met de CD braken.
Maar vier jaar later, in 1998, werden de verkiezingen voor extreem-rechts een regelrechte catastrofe. Extreem-rechtse groeperingen verloren ongeveer driekwart van het aantal kiezers van 1994. Van de 87 raadszetels die in 1994 waren behaald bleven er twee over: één voor de CD in de gemeenteraad van Schiedam en één voor het Nederlands Blok in die van Utrecht. Voorts bleek de CD zich niet te kunnen handhaven in de Tweede Kamer. Een verlies van twee van de drie zetels was op grond van de peilingen reeds voorspeld. Maar ook de derde zetel ging voor de CD verloren, al was het op het nippertje: de CD kwam slechts enkele honderden van procenten tekort.
Aan deze nederlaag hebben diverse factoren bijgedragen. De verzwaring van de handtekeningeneis voor kandidaatstelling leidde ertoe dat de CD in twee van de negentien kieskringen niet kon uitkomen, waardoor de partij tevens de extra (pre-electorale) zendtijd misliep. Hierdoor wordt niet het grote electorale verlies voor extreem-rechts verklaard, maar waarschijnlijk wel het verschil tussen geen zetel en één zetel in de Kamer. Ook de lage opkomst is vermoedelijk van invloed geweest. Met name de jongeren lieten het afweten en in die leeftijdsgroep is de sympathie voor extreem-rechts oververtegenwoordigd. Er spelen meer factoren een rol, maar het is hier niet de plaats die aan een nadere beschouwing te onderwerpen. We bepalen ons tot de invloed van de nieuwsmedia.
Het negatieve imago van extreem-rechtse partijen is de afgelopen jaren bestendigd. Aan het reeds genoemde 'schurken- en nazigehalte' werd nog een element toegevoegd: het absenteïsme en dilettantisme van de extreem-rechtse volksvertegenwoordigers. In extreem-rechtse kring is de rol van de media uitgeroepen tot een van de hoofdoorzaken van de electorale neergang. Illustratief is de aanvaring tussen Janmaat en televisiejournalist Fons de Poel, 's avonds op 6 mei, toen de uitslagen van de Kamerverkiezingen bekend werden en duidelijk werd dat de CD niet in de Tweede Kamer zou terugkeren. 'U hebt helemaal niets bereikt,' zei De Poel tegen Janmaat. 'Is dat niet een treurig lot?' Het gesprek vond plaats na een eerdere poging om Janmaat voor de camera om commentaar te vragen. Die poging was mislukt omdat Janmaat met harde hand de cameraman belette opnamen te maken. Ook had hij een verslaggever van Radio West de deur uitgewerkt. Het gesprek met De Poel verliep in een buitengewoon onaangename sfeer. Janmaat: 'U probeert zelfs nu nog mij iedere keer het woord te ontnemen. Waar bent u eigenlijk bang voor? We zijn weg.' Vervolgens trachtte Janmaat, althans voorzover hij erin slaagde het woord te voeren, de rol van de media te hekelen:

12 Zie Van Holsteyn, 1995; voorts het monitorrapport van 1997 (Van Donselaar, 1997).

> Vier jaar lang hebben we de belangstelling van de media moeten ontberen. De kranten mogen niet over ons schrijven, de televisiecamera's draaiden niet. Dan wordt het voor een kleine partij als de onze heel moeilijk.

Toen De Poel zei dat Janmaat 'een te verwaarlozen factor' was gebleken, brak Janmaat het gesprek af en liep boos weg. De daaropvolgende dagen kon Janmaats visie – de media hebben het gedaan – veelvuldig in de kranten worden gelezen.
Deze opvatting leeft ook binnen de andere extreem-rechtse groepen, hoe onderling verdeeld men over andere zaken ook moge zijn. De Centrumpartij'86 betoogde op haar eigen website (15 mei 1998) dat de regering niets heeft nagelaten om extreem-rechts de mond te snoeren en het stempel 'racist' op te drukken. De Centrumpartij'86 vervolgt:

> De media (kranten, radio, televisie etc.) speelt hierin een onmisbare rol. Zij worden betaald door de overheid door middel van subsidies. Dit allemaal om nationalistische partijen zoveel mogelijk negatief af te schilderen. De journalisten die neutraal nieuws over ons willen verspreiden worden tegengewerkt en in de meest extreme gevallen zelfs ontslagen. Zo willen de huidige machthebbers hun macht behouden.

Ook de VolksNationalisten Nederland (VNN) hebben zich op hun website in deze trant uitgelaten (9 juni 1998). De partij noemt als factoren een ontbrekende partijstructuur en het (weg)pesten van extreem-rechtse gemeenteraadsleden. En verder:

> Vanaf 1994 werd ook justitie in de strijd geworpen (...) Vrijheid van meningsuiting probeert men in Nederland volledig af te schaffen naar het model van de oude Sovjet-Unie.
> De (extreem)linkse politieke media (o.a. Nova, Netwerk, 2 Vandaag) werden ingeschakeld om deze betreffende wetswijzigingen i.v.m. de democratie te verdoezelen voor de niets vermoedende burger. Deze tv-media bestaan enkel uit een politiek gekozen bestuur. De media hebben regelrechte leugens verkondigd, de zaak volledig omgedraaid, en zich bediend met verknipte en verplakte beelden. Ook de geschreven pers bediende zich heel bewust van ongelooflijke leugens (...)
> Wij trekken ons volledig terug uit de publiciteit. Alle media zal gemeden worden. Wij hanteren voortaan eigen mediabronnen. Daarnaast wordt PR ook anders gevoerd. Dit is dringend noodzakelijk om de media alle troeven uit handen te nemen. Wij gunnen ze nu geen enkele basis en aanknopingspunten meer. Voor hen blijven alle deuren gesloten.

De Nederlandse Volks-Unie (NVU) heeft zich de afgelopen jaren onderscheiden door verbale agressie tegen de media. Tijdens een bijeenkomst van neonazi's in Schiedam (november 1996) bedreigde NVU-leider Glimmerveen hoofdredacteur Schinkelshoek van de *Haagsche Courant* met de dood. Dit als antwoord op voor de NVU onwelgevallige berichtgeving in de *Haagsche Courant*. Het kwam de NVU-leider op een strafrechtelijke veroordeling te staan.

Glimmerveens rechterhand Kusters betoogt in het blad *Opmars*[13] dat het niet uitsluitend en alleen om verkiezingen draait:

> Politiek bedrijven uitsluitend via de parlementaire weg is voor ons niet per se noodzakelijk. Al vele jaren heeft de Nederlandse bevolking laten zien dat zij absoluut passief staat ten opzichte van rechts-radicale politiek (...) De passieve houding van het Nederlandse volk t.o.v. ons is het gevolg van de sedert jaren gevoerde hetzecampagne van de systeempers.

Tijdens een door de NVU georganiseerde bijeenkomst in Valburg in juni 1998 moest de pers het opnieuw ontgelden. In een toespraak zei Kusters dat alle fotografen en journalisten na de machtsovername in heropvoedingskampen zouden worden gestopt.[14]
Het Nederlands Blok is de enige extreem-rechtse partij die getracht heeft negatieve berichtgeving door de media via de rechter te corrigeren, althans de laatste jaren.
In mei 1996 publiceerde het *Nieuwsblad van het Noorden* een paginagroot artikel over neonazi's. Daarbij werd een infographic geplaatst over, onder andere, de directe dan wel indirecte betrokkenheid van extreem-rechtse groepen bij gewelddadige voorvallen. In het overzicht van deze organisaties werd ook het Nederlands Blok geplaatst. Dit schoot NB-leider Vreeswijk in het verkeerde keelgat: het Blok zou nooit indirect of direct betrokken zijn geweest bij gewelddadigheden en wenste niet over één kam te worden geschoren met neonazigroepen (waaronder zelfs enkele die in Duitsland zijn verboden). Vreeswijk eiste rectificatie van de krant en toen die uitbleef deed hij aangifte bij de politie wegens smaadschrift. Voorts diende hij een klacht in bij de Raad voor de Journalistiek. De aangifte van smaad is door het Openbaar Ministerie geseponeerd. De Raad voor de Journalistiek boog zich in november 1996 over de zaak en stelde Vreeswijk in het gelijk: de betrokkenheid bij geweld was naar het oordeel van de raad onvoldoende aannemelijk gemaakt en de raad achtte de klacht dan ook gegrond.[15]

3.3 Interactie media en racistische organisaties

Het feit dat extreem-rechts en de nieuwsmedia met elkaar op voet van oorlog leven laat onverlet dat extreem-rechtse politici en de nieuwsmedia in zekere zin tot elkaar veroordeeld zijn. Een politieke partij heeft nu eenmaal een podium nodig en kan derhalve niet zonder publiciteit, zeker niet in verkiezingstijd. En omgekeerd: extreem-rechtse uitingen hebben vaak nieuwswaarde, omdat zij worden ervaren als schokkend, verwerpelijk, gevaarlijk, of – meer afstandelijk – als een probleem dat dient te worden opgelost.

De relatie tussen media en extreem-rechts heeft het karakter van een interactie. Een van de kenmerken van deze interactie is pluriformiteit. De discussies

13 *Opmars*, jrg. 16, nr. 15 maart 1998.
14 ANP, *Trouw*, *De Gelderlander*, 8 juni 1998.
15 Zie voor de uitspraak: Raad voor de Journalistiek, 1996, 38.

over de diverse benaderingen van extreem-rechts door de media hebben nooit geleid tot een eenduidige gemeenschappelijke standpuntbepaling. De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) en het Genootschap van Hoofdredacteuren hebben zich altijd op het standpunt gesteld dat de afzonderlijke media zelf hun houding dienden te bepalen. Dit laatste is dan ook gebeurd en heeft geleid tot uiteenlopende vormen van berichtgeving. Aan de hand van uiteenlopende journalistieke benaderingen kan de berichtgeving over extreem-rechts worden verdeeld in drie hoofdcategorieën:

- doodzwijgen
- stigmatiseren
- objectiveren

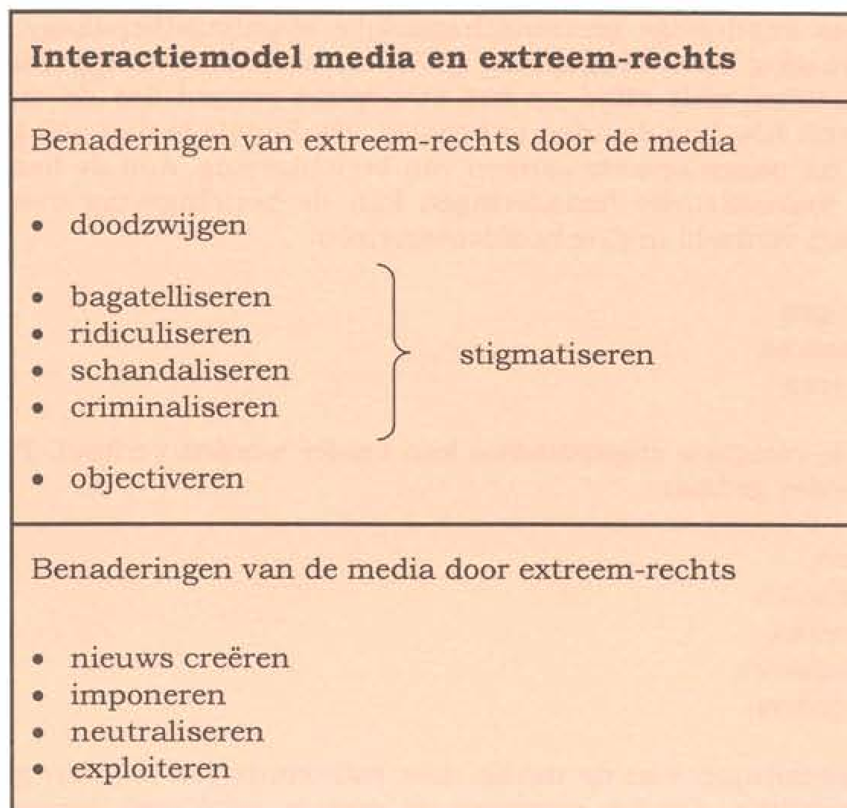
Met name de categorie stigmatiseren kan verder worden verfijnd. Hier zal dat als volgt worden gedaan:

stigmatiseren:
- bagatelliseren
- ridiculiseren
- schandaliseren
- criminaliseren

Ook de benaderingen van de media door extreem-rechts worden gekenmerkt door pluriformiteit. Omdat verreweg de meeste publiciteit jegens extreem-rechts vijandig is, ligt bij de benaderingen van de media door extreem-rechts het accent op counterstrategieën:

- nieuws creëren
- imponeren
- neutraliseren
- exploiteren

Beide typologieën tezamen vormen het interactiemodel media en extreem-rechts.

In het navolgende zullen de beide typologieën en het model aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

3.3.1 Benaderingen van racistische organisaties door de media

Sympathiebetuigingen van nieuwsmedia aan naoorlogs extreem-rechts zijn buitengewoon schaars en daarom is 'sympathiseren' niet als categorie opgenomen. Niettemin zijn er enkele uitzonderingen. Voor de eerste die we hier willen noemen moeten we terug naar het begin van de jaren vijftig, toen de eerste pogingen werden ondernomen om extreem-rechtse partijen nieuw leven in te blazen. Deze pogingen vonden met name plaats in kringen van oud-politiek delinquenten, ofwel zij die met de nazi's hadden geheuld. In die tijd toonde het blad *De Linie* bij tijd en wijle sympathie voor oud-collaborateurs. Het blad was tot op zekere hoogte een spreekbuis voor hen die amnestie bepleitten en raakte serieus in opspraak toen bleek dat de redactiesecretaris betrokken was geweest bij de ontvluchting van een oud-SS'er.[16]

Een tweede voorbeeld betreft de Boerenpartij.[17] Bij de factoren die de eerste electorale successen van deze extreem-rechtse partij hebben beïnvloed (zoals

16 Zie Van Donselaar, 1991: 46; voor *De Linie* voorts Boersema, 1978.

17 Voor het extreem-rechtse dan wel fascistische karakter van de Boerenpartij, zie Nooij, 1969 en Van Donselaar, 1991.

onrust onder de boeren) kan volgens Nooij niet onvermeld blijven: 'de zeer welwillende houding van het dagblad *De Telegraaf*'.[18] Hieraan dient overigens te worden toegevoegd dat dit dagblad later een andere koers is gaan varen; voorts dat de media van grote invloed zijn geweest op de neergang van de Boerenpartij medio jaren zestig.[19]

'De kranten mogen niet over ons schrijven,' zei Janmaat na zijn verkiezingsnederlaag in 1998. De VNN liet zich in soortgelijke bewoordingen uit: 'De journalisten die neutraal nieuws over ons willen verspreiden worden tegengewerkt en in de meest extreme gevallen zelfs ontslagen.'
Hiermee wordt gesuggereerd – en overigens niet voor het eerst – dat er 'neutrale' of zelfs 'sympathiserende' journalisten zouden zijn die worden gedwarsboomd. Helaas worden zulke suggesties gedaan zonder man en paard te noemen. Wij kennen geen gevallen van journalisten die helder en duidelijk sympathiseren met extreem-rechts.
Wel is er een recent geval van een journalist-in-opspraak. Freelance fotograaf Spruijt is, zoals *Trouw* het noemde, 'net iets te dicht en te vaak in de buurt van rechts-extremisten gesignaleerd'.[20] Van Spruijt wordt beweerd dat hij sympathieën voor extreem-rechtse groepen zou koesteren. Enkele door Onderzoeksgroep Kafka[21] geïnventariseerde argumenten: zijn 'hartelijke en joviale' omgang met rechts-extremisten, zijn foto's zijn niet alleen in de reguliere pers verschenen, maar ook in extreem-rechtse bladen als *JFN'94-nieuws* (van Kusters) en Spruijt zou bij extreem-rechts een voorkeursbehandeling krijgen.
Spruijt heeft de beschuldigingen altijd van de hand gewezen. Zijn veelvuldige aanwezigheid in extreem-rechtse kring was uitsluitend bedoeld om zijn werk als fotograaf te kunnen doen. Spruijt:[22]

> Ik realiseer me dat er misschien wel jongeren zijn die, als ze mijn foto's zien, denken: 'gaaf, daar wil ik bij horen'. Maar ik hoop dat er nog altijd meer mensen zijn die na het zien van die schokkende beelden twee keer nadenken als ze naar het stemhokje gaan.

Nauwelijks of geen sympathie van journalisten voor extreem-rechts dus. Wat wèl voorkomt is onbedoelde steun. Zo speelde *De Telegraaf* omstreeks 1970 een rol in de oprichtingsfase van de neonazistische Nederlandse Volks-Unie (NVU). Een aantal oprichters had elkaar namelijk leren kennen via de ingezonden brievenrubriek van het ochtendblad. Dit fenomeen – de krant als *dating agency* voor rechts-extremisten – doet zich overigens tot op de dag van vandaag voor. Schrijvers van racistisch getinte ingezonden brieven lopen kans door een extreem-rechtse groepering te worden benaderd. Ook 'reguliere' berichtgeving kan rekrutering tot gevolg hebben. Zo werden Janmaat en de pas opgerichte Centrumpartij 'gekoppeld' via een artikel van Ursula den Tex in *Vrij*

18 Zie Nooij, 1969: 36.
19 Zie Van Donselaar, 1991: 121-133.
20 *Trouw*, 23 november 1996.
21 KAFKA, 1998: 116-117.
22 *Trouw*, 31 november 1996.

Nederland. Later zei Janmaat: 'Aan haar heb ik dus mijn hele politieke carrière te danken.'[23]

Openlijke sympathie van de media voor racistische partijen komt niet voor. De uitzondering die deze regel bevestigt is een column van Heldring in *NRC Handelsblad.*[24] Heldring ging in op pogingen om 'de gevolgen voor Nederland van het tot dusver gevoerde vreemdelingenbeleid' aan de orde te stellen. Dergelijke pogingen, zo meende Heldring, worden onmiddellijk gesmoord of komen zelfs niet van de grond. Wie het desondanks probeert, zo stelde Heldring, krijgt het stempel 'racist' opgedrukt.

> De Centrumpartij die het wel gewaagd heeft aandacht voor die kant van de zaak te vragen, wordt – ten onrechte – met Glimmerveens partij op één hoop geveegd en weet zelfs verzetsheroïsme op te wekken bij televisiepersoneel dat, ongetwijfeld na nauwkeurige lezing van het partijprogramma, uitzendingen van die partij wil boycotten.

Het gaat hier om de kersverse Centrumpartij in juli 1981. Op dat moment stak de CP in vergelijking met de neonazistische NVU gematigd af. Pas later zou dit beeld veranderen, dat wil zeggen: zouden ook de racistische trekken van de Centrumpartij en Centrumdemocraten aan het licht komen.

De regel blijft: geen steun van de media voor extreem-rechts. Als journalisten extreem-rechts 'steunen', dan is het om de ene rechts-extremist te helpen de andere aan de schandpaal te nagelen, maar daarop komen wij nog terug. Let wel: het gaat ons hier om directe sympathiebetuigingen aan extreem-rechts en dus niet om indirecte effecten, zoals de vraag in hoeverre extreem-rechtse partijen profijt hebben van berichtgeving over immigratie- en minderhedenvraagstukken. Deze kwestie is stellig belangrijk, maar valt buiten het bestek van dit onderzoek.

Doodzwijgen

Een aantal journalisten is van oordeel dat aan extreem-rechts zo min mogelijk aandacht dient te worden geschonken. Negeren en doodzwijgen zouden de beste wapens zijn tegen een extreem-rechtse partij die het voor een belangrijk deel van publiciteit moet hebben om aanhang te verwerven. Bovendien zouden extreem-rechtse politici door negatieve publiciteit de rol van martelaar kunnen krijgen. Kortom, zowel positieve als negatieve publiciteit zouden wervende effecten kunnen hebben. Het eerste is overigens beter verdedigbaar dan het tweede.[25]

Van systematisch doodzwijgen, in de zin van helemaal geen publiciteit over extreem-rechts, is nimmer sprake geweest. Er is geen enkele episode aan te

---

23 Van Donselaar, 1991: 176; het citaat van Janmaat is ontleend aan *Nieuwe Revu,* 28 september-6 oktober 1989.

24 *NRC Handelsblad,* 24 juli 1981.

25 Voor discussie over de rol van het martelaarschap, zie slothoofdstuk *De staat paraat?*

wijzen waarin extreem-rechtse organisaties zich hebben gemanifesteerd zonder publicitaire aandacht te trekken. Wat niet wegneemt dat er ook altijd journalisten zijn geweest die hebben besloten aan het fenomeen in kwestie geen of minimale aandacht te schenken. De betekenis van doodzwijgen is dus niet zozeer een kwestie van 'wel' of 'niet', maar veeleer één van soms wel en soms niet. Voorts heeft 'doodzwijgen' betekenis als onderwerp van verhitte discussies.[26]

Dat laatste was bijvoorbeeld het geval begin jaren tachtig, toen de Centrumpartij haar intrede had gedaan in het parlement. Naast de op zichzelf al forse hoeveelheid publiciteit die aan de Centrumpartij werd gewijd,[27] werd publiekelijk – bijvoorbeeld in talkshows – gedebatteerd over de vraag of Janmaat al dan niet moest worden doodgezwegen. Deze debatten vormen een aanzienlijk bestanddeel van de totale hoeveelheid publiciteit over de Centrumpartij.
Doodzwijgen kwam voor, bijvoorbeeld bij sommige parlementaire redacties die besloten de verrichtingen van Janmaat in de Tweede Kamer niet te verslaan. Ook waren er sporadische acties van omroeppersoneel om uitzendingen van de CP te saboteren (wegraken van banden). Men zou ze kunnen beschouwen als een militante vorm van doodzwijgen.
In 1984 viel de Centrumpartij uit elkaar als gevolg van interne ruzies waarover door de media uitvoerig en indringend verslag was gedaan. Janmaat werd uit de Centrumpartij gegooid en verloor bij de verkiezingen in 1986 zijn zetel in de Kamer. De Centrumpartij slaagde er bij die gelegenheid niet in een zetel te verwerven. Extreem-rechts was dus uit het parlement verdwenen. Toen Janmaat er in 1989 opnieuw in slaagde een Kamerzetel te bemachtigen – dit keer namens de Centrumdemocraten – was er minder opwinding en minder publiciteit dan in 1982. Maar de discussie over de vraag hoe er op extreem-rechts gereageerd moest worden, was meteen terug. Diende Janmaat te worden genegeerd of juist niet? Nieuw en opmerkelijk aan het debat was de veelvuldig te beluisteren opvatting dat doodzwijgen dit keer kennelijk niet had geholpen. Opmerkelijk, omdat er van systematisch doodzwijgen geen sprake was geweest, in 1989 niet en begin jaren tachtig al helemaal niet.
Maar doodzwijgen bleef bij tijd en wijle de aandacht trekken, ook in de jaren negentig. Zo werd de hoofdredacteur van *Nova*, Van Liempt, in 1996 aangevallen vanwege het feit dat *Nova* een interview met NVU-leider Glimmerveen had uitgezonden. Van Liempt:[28]

> Ik vind dat je mensen met verderfelijke ideeën niet moet mijden. Ik acht de kijker daarbij zeer wel in staat zijn eigen oordeel te vormen. Wat mij betreft is er bij mensen met extreem-rechtse opvattingen één beperking: geen rechtstreekse uitzendingen.

26 Zie voor waar het de NVU betreft: Bouw, Van Donselaar & Nelissen, 1981.
27 Zie Van Donselaar & Van Praag, 1983; Van Donselaar, 1991, hfst. 7.
28 *Trouw*, 23 november 1996.

Rinke van den Brink *(Vrij Nederland)*, die al geruime tijd extreem-rechts in binnen- en buitenland op de voet volgt, werd begin 1997 door het *Algemeen Dagblad* ondervraagd over het thema media en extreem-rechts. Van den Brink:[29]

> Ik vind dat bij justitie, politici en beleidsmakers bekend moet zijn wat er bij extreem-rechts gebeurt, zodat de gevaren tijdig kunnen worden onderkend. Doodzwijgen helpt niet. Je moet erover schrijven, daar ben je journalist voor. En laten justitie en de politiek vervolgens maar kijken wat er moet gebeuren.

De electorale nederlaag van extreem-rechtse partijen was in 1998 opnieuw aanleiding om stil te staan bij de rol van de media. De hoofdredacteur van de *Haagsche Courant*, Schinkelshoek, is van oordeel dat de pogingen tot doodzwijgen geleid hebben tot een 'krampachtige ontkenning' van de problemen waarmee extreem-rechts stemmen probeerde te trekken, zoals de integratie van minderheden en het asielvraagstuk.[30] Schinkelshoek meent dat die ontkenning te lang heeft geduurd:

> We hebben ons zelf te lang een mentaal verbod opgelegd over die onderwerpen te schrijven. Dat zag je in de reactie van de media toen Bolkestein ze op de politieke agenda plaatste. De journalistiek maakte hem het verwijt extreem-rechts in de kaart te spelen. Ten onrechte. De journalistiek behoort zich niet door extreem-rechts monddood te laten maken.

Deze uitlatingen illustreren hoezeer 'het doodzwijgen' nuancering verdient. De pogingen extreem-rechts dood te zwijgen waren vooral gericht tegen één specifieke uiting van extreem-rechts, namelijk de verbreiding van extreem-rechtse, racistische denkbeelden. Journalisten trachtten te voorkomen dat de media een platform zouden worden voor de verbreiding van deze denkbeelden.
Volgens Janmaat is het voorgekomen dat bij kamervragen die door hem gesteld waren door *de Volkskrant* alleen het antwoord werd gepubliceerd en dus niet het feit dat ze door hem (Janmaat) waren gesteld; hetzelfde zou op televisie door *Den Haag Vandaag* gedaan zijn.[31] Een televisieverslaggever van een actualiteitenrubriek vertelde ons dat het al jarenlang de gewoonte is om beelden van Janmaat, die men van plan is uit te zenden, eerst aan de hoofdredacteur voor te leggen. Dit om te voorkomen dat er later interne onenigheid ontstaat over de vraag in hoeverre dat beeldmateriaal wervend zou kunnen zijn.
De media willen geen platform zijn voor de verbreiding van extreem-rechtse opvattingen. Maar andere uitingen van rechts-extremisme, de hang naar gewelddadigheid en naar nazisme bijvoorbeeld, of de onderlinge twisten, worden als regel niet genegeerd, maar prominent voor het voetlicht gebracht. Vooral conflicten en geweld blijken een grote nieuwswaarde te hebben. Toen extreemrechtse organisaties in 1986 een vergadering hadden belegd in een hotel in Kedichem dat vervolgens werd belaagd door tegenstanders en in brand vloog, was dat nieuws van de eerste orde. Een van de foto's van deze gebeurtenis (zie hieronder) – een hoestende, ontredderde Janmaat die wegloopt van het bran-

---

29 *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.
30 *de Volkskrant*, 16 mei 1998.
31 *Vrij Nederland*, 4 april 1998.

dende hotel – is later bekroond. 'Kedichem' werd allerminst doodgezwegen en was nog wekenlang in de publiciteit.[32]

Foto: Fotopersburo William Hoogteyling, Buren

Soms speelt de afweging van effecten nauwelijks een rol. Op een voor de media stil moment kan een uiting van rechts-extremisme uitkomst bieden. Dat was bijvoorbeeld het geval in juni 1995 toen neonazi Kusters door middel van een persbericht het ANP meedeelde dat er een nieuwe partij was opgericht: de FAP. De naam 'FAP' was met opzet dezelfde als die van een verboden Duitse neonazistische partij. Voorts bevatte het persbericht nogal gespierde taal. Het *NOS-Journaal* en het radioprogramma *Met het oog op morgen* namen zich voor aandacht aan de nieuwe partij te besteden. Een van ons (JvD) werd benaderd met het verzoek de oprichting van de nieuwe extreem-rechtse partij te becommentariëren. Hij bracht naar voren dat het zijns inziens vooralsnog om een solo-actie van Kusters ging en dat er derhalve geen sprake was van een nieuwe partij. Maar publiciteit zou de FAP kunnen doen groeien. Het *Oog* besloot daarop geen aandacht aan de FAP te besteden. De redactie van het *NOS-*

32 Voor Kedichem, zie Van Donselaar, 1991: 193 e.v.

Journaal daarentegen liet zich niet van haar voornemen afbrengen: 'we hebben bijna niets voor vanavond'.

Stigmatiseren

Zoals reeds werd opgemerkt: extreem-rechtse uitingen hebben vaak nieuwswaarde, omdat zij worden ervaren als schokkend, verwerpelijk, gevaarlijk, of als een probleem dat dient te worden opgelost. Veel aandacht van de media, misschien wel het grootste deel, is hierop gericht. Dit heeft geleid tot een stroom van (negatief) stigmatiserende publiciteit. De aard van het stigma kan echter verschillend zijn. Daarom is het nuttig de categorie 'stigmatisering' nader onder te verdelen in: bagatelliseren, ridiculiseren, schandaliseren, criminaliseren. In het navolgende worden zij successievelijk besproken.

Bagatelliseren

Geen enkele typologie is sluitend, ook deze niet. Bagatelliseren zou men namelijk, behalve als een vorm van stigmatiseren ook kunnen beschouwen als een variant van doodzwijgen.
Waar gaat het om? Berichtgeving met als uitkomst dat er weliswaar een probleem is, maar dat dat probleem bij nadere beschouwing niet zo groot is als veelal wordt aangenomen. En dat, terwijl men door een andere rangschikking van informatie tot een minder optimistische uitkomst zou komen.
In 1992 behaalde het Front National bij regionale verkiezingen 14,1% van de stemmen. In *de Volkskrant*[33] verscheen als kop 'Winst Le Pen blijft achter bij verwachting'. Er was voorspeld dat de partij wel eens meer dan 15% zou kunnen halen. *De Volkskrant* volgde hiermee een trend van de Franse media, die de score presenteerden als een tegenvaller voor Le Pen. Minder aandacht kreeg het feit dat het behaalde resultaat in vergelijking met de vorige keer bijna anderhalf maal zo groot was.[34]

Het gevaar van extreem-rechtse verschijnselen in Nederland is vaak gebagatelliseerd door de Nederlandse situatie te vergelijken met die in het buitenland (verkiezingsresultaten in België en Frankrijk en het geweld in Duitsland). Dit geldt ook voor het leiderschap van extreem-rechtse formaties. Niet zelden zijn Janmaats leiderscapaciteiten bekritiseerd onder verwijzing naar extreem-rechtse voormannen in andere landen die succesvoller zijn. Het is evenwel de vraag in hoeverre die verschillen in succes aan de leiderscapaciteiten zijn toe te schrijven dan wel aan andere factoren, bijvoorbeeld de verschillen in weerstanden die extreem-rechtse formaties in diverse landen ontmoeten.[35]
Vergelijkingen waarvan de uitkomsten voor Nederland minder positief uitvallen, treft men zelden aan terwijl deze wel degelijk zijn te maken. Zo is extreem-rechts in Groot-Brittannië in electoraal opzicht veel zwakker dan in Nederland, hoe men het ook wendt of keert.

---

33 *de Volkskrant*, 23 maart 1992.

34 Het lijkt overigens een gewoonte te zijn geworden van de Franse media om in verkiezingstijd een nederlaag van het Front National te voorspellen. Ook bij de regionale verkiezingen in 1998 was dat het geval. Misschien is 'bezwering' in dit kader een betere benaming dan bagatellisering.

35 Vgl. slothoofdstuk *De staat paraat?*

Het bagatelliseren is overigens geen typisch Nederlands verschijnsel. Het eerste electorale succes van Le Pen begin jaren tachtig leidde tot grote opschudding in Frankrijk. De score werd door het blad *Le Monde* gerelativeerd onder verwijzing naar Nederland. Daar had de kamerzetel van de Centrumpartij (1982) ook niet geleid tot een nationale ramp, aldus *Le Monde*.[36]
Een racistische partij in het nationale parlement, dat was in 1982 niet alleen een novum in Nederland, maar ook in de omringende landen. Tot dan toe gold Groot-Brittannië als het land waar politiek racisme het meest tot ontwikkeling was gekomen. Door het Engelse meerderheidsstelsel was toetreding tot het Lagerhuis echter onmogelijk gebleken. De Republikaner zouden pas worden opgericht in 1983, het jaar waarin het Front National van Jean-Marie Le Pen zijn eerste successen behaalde. Het Vlaams Blok was toentertijd in het Belgische parlement vertegenwoordigd maar het was in die tijd veel meer een extreemrechtse dan een racistische partij. Kortom, Janmaat was erin geslaagd Nederland tot een afschrikwekkend voorbeeld te maken. Een Belgische collega, die wij in die tijd spraken, zei te hopen dat België nooit te maken zou krijgen met wat hij noemde 'Nederlandse toestanden'.

Een recent voorbeeld van bagatellisering is de column van Gerry van der List in *de Volkskrant*,[37] getiteld 'Extreem gematigd'. Aanleiding is het enorme verlies van extreem-rechts bij de gemeenteraadsverkiezingen. 'Wat de precieze oorzaken ook mogen zijn,' schrijft Van der List,

> de aftakeling van extreem-rechts heeft in ieder geval duidelijk gemaakt dat het met de racistische sympathieën van de Nederlandse bevolking wel meevalt. Jarenlang zijn we in Nederland lastig gevallen met gruwelijke verhalen over het virulente racisme waaronder onze samenleving gebukt zou gaan. (...)
> De vernieling van het Auschwitzmonument deed verontruste opinieleiders naar de pen grijpen om te wijzen op het gevaar van een oprukkend fascisme. Een in brand gestoken huis van een Turks gezin in Den Haag gaf aanleiding tot toekomstbeelden met marcherende zwarthemden in de vaderlandse straten.
> De genoemde incidenten bleken echter niets met politieke actie te maken te hebben, zodat de antiracistische onheilsprofeten beschaamd afdropen en in stilte verder moesten hopen op die racistische gruweldaden die nu eindelijk eens hun sombere gelijk zouden bevestigen.
> Maar de racistische tijdbom onder onze maatschappij is nog steeds niet afgegaan en het vermoeden groeit dat er helemaal geen tijdbom is.

Ridiculiseren
Als bagatelliseren gericht is op personen, dan heeft het vaak de vorm van ridiculiseren: het belachelijk maken van een extreem-rechtse partij of haar leider. Soms wordt het de journalist gemakkelijk gemaakt, zoals tijdens een gesprek in 1989 tussen de CD'ers Janmaat en Schuurman en de *Nieuwe Revu*. Openhartig vertelde Schuurman dat de partij heel klein was en in feite uit Janmaat en haarzelf bestond: 'Zeg maar dat hij een Don Quichotte is, met mij als San-

36 Van Donselaar & Van Praag, 1983: 14-15.
37 *de Volkskrant*, 13 maart 1998.

cho Panza.' Janmaat trachtte dit in zijn ogen schadelijke beeld onmiddellijk te corrigeren: 'Dat is volstrekt niet leuk. Je gaat nu zelf de partij in diskrediet brengen.'[38]

Een treffend – en nadien veel aangehaald – voorbeeld van ridiculisering is een stuk van Martin van Amerongen, getiteld 'De vele verdiensten van drs Janmaat.'[39]

> De ene politicus is wat dommer dan de andere en ook oogt niet iedereen hunner even aantrekkelijk. In drs Janmaat valt te prijzen dat hij zowel dom als onaantrekkelijk is. Toegegeven, sommige kiezers worden door een zekere domheid aangetrokken. Het merendeel is echter wel wijzer. Die man heeft gelukkig *alles* tegen, om te beginnen zichzelf. Zijn hoofd straalt weinig volksvertegenwoordigende wijsheid uit. Hij heeft een afstotelijke jengel in zijn voordracht, die bovendien zelden boeit: als de leider der Centrumdemocraten in de Kamer het woord voert tuimelen de motten bewusteloos uit de gordijnen. Zijn familienaam doet denken aan karnemelk en Hollandse zweetsokken.
> Zijn doctorandussendiploma ademt de sfeer van nepintellectualisme, hetgeen geen electorale pre is bij rechts-extremisten en potentiële rechts-extremisten, een milieu dat het primair van jongeren en arbeiders moet hebben.
> Toen een groepje wild geworden ultraradikalinski's zo onverstandig was om het hotel in Kedichem in brand te steken, waarin zijn partij een vergadering had belegd, dreigde drs Janmaat even een heuse *martelaar* te worden. (...) In partijpropagandistisch opzicht was het puur goud, goed zou men denken, voor zeker een half dozijn Kamerzetels. Misgedacht. Drs Janmaat, met zijn minimum aan charisma, bleek niet bij machte om boter uit de Brand van Kedichem te braaien. (...)
> Hoe komt het toch dat de Kamer zo 'verbazingwekkend leeg' is als Janmaat achter het spreekgestoelte staat? Wellicht ligt dit aan drs Janmaat zelf. 'Terwijl ik meestal toch niet lang spreek.' Rechts-extremisten horen de tactiek der verschroeide aarde te praktizeren. Zo niet drs Janmaat, een kruisridder op een fiets met gezondheidszadel. Braaf, door een ieder genegeerd, draait hij mee in de routine van het Binnenhof. (...)
> Nee, drs Janmaat zou niet door zijn collega's moeten worden genegeerd, maar *gekoesterd*. Zolang hij het boegbeeld is van het Nederlands rechts-extremisme, is deze stroming tandeloos. (...) Stel je voor dat die drs Janmaat met die rare kop en die jengelstem straks van zijn fiets-met-gezondheidszadel tuimelt? Om dan door zo'n snelle, rapgebekte, slimme, goedogende *fascisto-yup* als Haider of Dewinter te worden opgevolgd?

Het televisieprogramma *Reporter* (KRO, 26 februari 1993) belichtte uitvoerig het sluimerende conflict in de CD tussen Janmaat en Vreeswijk. De laatste werd gezien als de Nederlandse variant van Filip Dewinter en dus als een alternatief voor Janmaat. *Reporter* verleidde zowel Vreeswijk als Janmaat tot uitgebreide scheldkanonnades jegens elkaar, dit tot vermaak van de kijkers.
In het televisieprogramma *Achter gesloten deuren*, dat op 28 februari 1994 (in verkiezingstijd) door RTL-5 werd uitgezonden, interviewde Willibrord Frequin

38 *Nieuwe Revu*, 28 september-8 oktober 1989.
39 *NRC Handelsblad*, 29 november 1991.

een aantal aspirant raadsleden van de CD. Zo vroeg hij aan de CD-lijsttrekker in Almere, Nicole Vos (19 jaar), wat zij de kiezer in Almere te bieden had. Zichtbaar verrast door deze vraag begon Vos te stamelen om vervolgens te zwijgen. Dit werd indringend in beeld gebracht. Iets soortgelijks gebeurde bij andere kandidaten die aan de tand werden gevoeld over hun kennis van de lokale politiek. Ook hun onwetendheid werd nadrukkelijk in beeld gebracht.
Het gedrag van veel extreem-rechtse raadsleden blijkt journalisten te inspireren tot hilarische berichtgeving. Zo maakt het *Utrechts Nieuwsblad*[40] melding van schriftelijke vragen van de fractie van het Nederlands Blok in de Utrechtse gemeenteraad over het gedrag van de andere raadsleden. Die zouden grove taal bezigen en zich ook anderszins misdragen. De krant citeert het Nederlands Blok:

> Daarnaast betrappen wij raadsleden erop dat zij tijdens de vergaderingen in hun neus zitten te peuteren, de inhoud tussen hun vingers tot balletjes rollen, en deze zonder schroom de raadszaal inschieten.

Het artikel kreeg als kop 'Neuspeuteren raadsleden ergert Nederlands Blok'. Een jaar eerder besteedde het *Utrechts Nieuwsblad* uitgebreid aandacht aan het conflict tussen Janmaat en het Utrechtse CD-raadslid De Regt. Laatstgenoemde was in opspraak geraakt, onder andere door zijn betrokkenheid bij de bedreigingen van de Rotterdamse wethouder Simons.[41]
De Regt werd door Janmaat geroyeerd. De onverkwikkelijkheden die over en weer volgden, werden via de media publiek gemaakt. Het *Utrechts Nieuwsblad* kopt 'Gesjeesde CD'er richt splinterpartij op' en laat Janmaat over De Regt aan het woord:[42]

> Zijn optreden is er eentje op blo-niveau, we hebben hem zelfs naar Schoevers moeten sturen in de hoop dat het bedroevende niveau van zijn correspondentie wat zou verbeteren.

Van de ruzies en het gekrakeel in de Rotterdamse CD-fractie in 1996, die uiteindelijk leidden tot de overstap van CD'er Teijn naar de CP'86, werd door het *Rotterdams Dagblad* verslag gedaan.
'Volksnationalisten op de vlucht,' aldus een kop in het *Haarlems Dagblad*,[43] boven een gedetailleerd verslag van een mislukte poging van de VolksNationalisten Nederland om te demonstreren. Eenmaal ter plaatse sloegen de VNN'ers op de vlucht voor hun tegenstanders. Het ging nog wel om een 'stoer' door de VNN op internet aangekondigde demonstratie. 'Extreem-rechts ruziet over drugs,' kopt *Trouw*.[44] In de aanloop naar de raadsverkiezingen in 1998 maakt het blad melding van het feit dat rivaliserende extreem-rechtse groepen elkaar op de korrel nemen. De inzet is het thema drugs. De VNN wilde voor het huis van het Rotterdamse CP'86-raadslid Freling protesteren tegen diens drugsge-

40 *Utrechts Nieuwsblad,* 5 juli 1997.
41 Zie monitorrapport, 1997.
42 *Utrechts Nieuwsblad,* 24 juli 1997.
43 *Haarlems Dagblad,* 15 december 1997.
44 *Trouw,* 24 februari 1998.

bruik. De NVU (Glimmerveen) trachtte in Arnhem hetzelfde te doen voor het huis van CD-raadslid Selhorst, die in opspraak was geraakt wegens betrokkenheid bij drugshandel. *Het Parool* berichtte dat de Centrumpartij'86 voor de deelraadsverkiezingen in Amsterdam-Noord een lijsttrekker gekandideerd had die zelf verklaarde van niets te weten.[45]

In de zomer van 1997 ridiculiseert *Intermediair* de politieke vaardigheden van Janmaat.[46] Is de CD-leider succesvol, zo vraagt het blad zich af?

> Het is heel gemakkelijk te beredeneren dat hij dat niet is. Janmaat is er niet in geslaagd een politieke organisatie op te bouwen met mensen die in staat zijn meer dan twee Nederlandse zinnen te produceren. In de gemeenteraden waar zijn partijtje vertegenwoordigd is, doen zijn aanhangers nauwelijks een mond open. Sommigen komen nooit opdagen en door interne ruzies zijn veel zetels onbezet geraakt. De vraag is echter of Janmaat dat erg vindt. Want iedereen met verbale of organisatorische capaciteiten vormt voor hem een bedreiging. Hij moet wel heel erg blij zijn dat de CD in de Tweede Kamer maar drie zetels bezet, want dan hebben zijn vrouw en hij tenminste de meerderheid in de fractie. De drie Centrumdemocratische fractieleden worden door hun collega's met de nek aangekeken, ze dienen nauwelijks moties in – laat staan initiatief-wetsontwerpen – en àls ze dat al doen, worden ze verworpen. Van het politieke handwerk heeft drs Janmaat geen kaas gegeten.

Zoals reeds werd vermeld is het voorgekomen dat de verrichtingen van Janmaat in de Kamer werden genegeerd. Nieuwswaardig was echter wel het feit dat de CD-leider tijdens de Algemene Beschouwingen in 1997 voor een geheel lege Tweede Kamer stond. Dat bleek althans het oordeel van *Trouw*.[47] Janmaat verliet woedend de zaal en verloor daarmee zijn recht op spreektijd.

Schandaliseren

Bij het 'schandaliseren' wordt de nadruk gelegd op het onfatsoenlijke gedrag van personen die in extreem-rechtse organisaties figureren. Daarbij gaat het onder andere om liegen en bedriegen, roddel en achterklap, graaien in de kas, overspel en dronkenschap. Dit soort zaken zijn bijvoorbeeld sterk belicht tijdens het reeds gememoreerde conflict in de Centrumpartij in 1983 en 1984. Opmerkelijk aan de ruzie was dat zij voor een belangrijk deel publiekelijk werd uitgevochten. Op zichzelf is dat logisch: daar waar ruzie is zijn betrokkenen geneigd elkaar van van alles en nog wat te betichten. Als het om extreemrechtse activisten gaat doen journalisten hier vaak maar al te graag verslag van. Het feit dat de interne conflicten grotendeels publiekelijk werden uitgevochten heeft die conflicten verscherpt en de breuk versneld.[48]

Door de reeds genoemde uitzending van *Reporter* (26 februari 1993) escaleerde een sluimerend conflict in de CD tussen Janmaat en Vreeswijk. Laatstgenoem-

---

45 *Het Parool*, 13 februari 1998.
46 *Intermediair*, 24 juli 1997.
47 *Trouw*, 18 september 1997.
48 Zie Van Donselaar, 1991, hfst. 7.

de werd na de uitzending uit de CD gezet. Dezelfde uitzending leidde ook tot de uitstoting van Glimmerveen die zich kort tevoren bij de CD had aangesloten maar tijdens de uitzending geen afstand wenste te doen van zijn neonazistische opvattingen. Ook hier werden bestaande conflicten door de media verscherpt.
Een regelrecht schandaal werd veroorzaakt door de reactie van de CD op het plotselinge overlijden van minister van Binnenlandse Zaken, Ien Dales in januari 1994. Toen een journalist van *RTL-Nieuws* hem vroeg of hij het condoleanceregister had getekend reageerde Janmaat furieus:

> Nee dat heb ik niet. Deze minister was buitengewoon vijandig ten opzichte van de CD. Wij zullen er geen traan om laten. Wij treuren geen moment om haar dood. Zij probeerde de CD dood te pesten met financiële claims. Wat mij betreft is Dales de hele PvdA voorgegaan en volgt de rest snel.

Deze reactie werd in diverse media (pers, radio en televisie) herhaald. Korte tijd later veroorzaakte Janmaat wederom een schandaal door racistische uitlatingen te doen over politici en bewindslieden van allochtone herkomst (Apostolou, Gabor, Hirsch Ballin).[49] Over minister van Justitie Hirsch Ballin zei hij:

> Dat joden als nomaden trekken wil ik ze niet kwalijk nemen, maar openbare functies mogen ze dan niet bekleden.

Deze affaire kreeg veel aandacht op televisie, zowel in journaals als in actualiteitenrubrieken.

Een ander voorbeeld van schandaliseren is het belichten van het stemgedrag van extreem-rechtse volksvertegenwoordigers, waarbij verwarring, onwetendheid, inconsistentie en kiezersbedrog gesignaleerd werden. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 is veelvuldig gewezen op de incompetentie of twijfelachtige antecedenten van zittende of aanstaande raadsleden. Ook hier was Janmaat zelf onderwerp van aandacht. 'Janmaat ontvangt *f* 811.540,65 voor niets doen,' meldde het *Rotterdams Dagblad*.[50]
Verder is herhaaldelijk melding gemaakt van overtreding van de subsidieregels door de CD.[51] Begin 1994 leidde een slepend conflict tussen Janmaat en Binnenlandse Zaken over de verrekening van een subsidievoorschot zelfs tot beslaglegging op de woning van de CD-leider.
'CD moet broche en oorbellen zelf betalen': in 1997 berichtte *Trouw* dat het Commissariaat voor de Media geweigerd had een vergoeding van *f* 5.094,00 wegens sieraden aan de CD toe te kennen.[52] De bijouterieën waren gedragen door de presentatrice van tv-uitzendingen van de Centrumdemocraten. *Trouw:*

---

49 Interview met *Elseviers Magazine*, 22 januari 1994.
50 *Rotterdams Dagblad*, 10 april 1993.
51 *NRC Handelsblad*, 27 maart 1993.
52 *Trouw*, 2 april 1997.

Trouw

56STE JAARGANG NR 16360 DINSDAG 17

Winkels steeds vaker doelwit bij overval

Nederland één grote morele crisis?

IMF dreigt Soeharto

Het recht van kerken ophef te maken

PODIUM 'Bommen worden boemerangs'

Gemeenten ontdekken architectuur

Sorgdrager besluit Docters van Leeuwen te ontslaan

Ledenraad Ajax unaniem akkoord met beursgang

Trouw COMMENTAAR

Koopkracht

Extreem-rechts pleegt kiezersbedrog

Van welke partij ook, bijna geen raadslid presteerde iets

Gouden Timme verbaast zichze

Li Peng reist tevredengesteld terug

Opties voor Philips-bestuur zijn in Amerika niet veel meer dan kruimels

> In totaal heeft het commissariaat een bedrag van 11.249 gulden uit de onkostennota van de CD geschrapt. Het betrof, behalve de bijouterieën, 4.529 gulden aan kapgeld en 3.836 gulden kleedgeld, waarvan achtereenvolgens slechts 1.700 en 510 gulden voor vergoeding in aanmerking kwam.

In het televisieprogramma *Achter gesloten deuren* (RTL-5, 28 februari 1994) werd Janmaats stemgedrag in de Tweede Kamer gehekeld. De CD pretendeerde op te komen voor 'de gewone man' of voor de 'underdog'. Maar in werkelijkheid stemde Janmaat tegen behoud van de bestaande WAO, tegen verlaging van loonbelasting voor lagere inkomens, tegen verlaging van de periodieke huurverhoging, tegen sociale woningbouw en tegen stadsvernieuwing. Kortom, in de Kamer had Janmaat zich tegen zijn eigen achterban gekeerd, aldus *Achter gesloten deuren.*

Ook in de periode 1994-1998 leidde de handel en wandel van extreem-rechtse gemeenteraadsleden frequent tot schandaaltjes. Hier wordt volstaan met enkele voorbeelden. Zo meldde *De Telegraaf*[53] dat het CD-raadslid in Enschede een stadhuisverbod opgelegd had gekregen, dat wil zeggen: hij mocht het gemeentehuis uitsluitend onder geleide van een bode betreden. De reden voor deze maatregel was diefstal door de CD'er van gasmaskers en een helm.

Het Almelose CD-raadslid werd eind 1997 aangehouden omdat hij weigerde een sekspop te verwijderen die hij achter zijn raam had geplaatst om de aandacht te vestigen op een affiche.[54]

Het *Rotterdams Dagblad*[55] citeert een lokale CDA-politicus, die de drie CP'86 deelraadsleden van Delfshaven als volgt op de korrel neemt:

> Ze waren achttien uur aanwezig, hebben hiervoor een vergoeding gekregen van 240.000 gulden. Dat is bijna 15.000 gulden per uur. Ze hebben drie minuten het woord gevoerd. Dat is 80.000 gulden per minuut (...) Er zijn mensen die op de CP stemmen omdat alle andere politici zakkenvullers zijn. Ik hoop dat mijn rekenwerk aantoont dat die stemmers dan een verkeerde keus hebben gemaakt.

In een groot artikel, deels op de voorpagina (koppen: 'Extreem-rechts pleegt kiezersbedrog' en 'Absent of dronken in de raadszaal') portretteerde *Trouw* de extreem-rechtse raadsleden.[56] De door het blad beschreven misdragingen betroffen onder andere absenteïsme, dronkenschap, bedreiging, geweldpleging, openbare schennispleging, drugshandel, diefstal van gemeente-eigendommen.

Maar de grootste opschudding uit de verkiezingstijd van 1998 betrof ongetwijfeld de wijze waarop extreem-rechts trachtte te voldoen aan de verzwaarde handtekeningeneis.[57] Aan de verkiezingen van 1994 werden deelgenomen door een groot aantal personen en groeperingen. Het aantal was zo groot dat er technische problemen waren ontstaan met de stemmachines en stembiljetten. Teneinde 'lichtvaardige kandidaatstelling' tegen te gaan werd de handtekenin-

53 *De Telegraaf*, 6 april 1996.
54 *Tubantia*, 20 november 1997.
55 *Rotterdams Dagblad*, 12 december 1997.
56 *Trouw*, 17 februari 1998.
57 Zie monitorrapport 1997 (Van Donselaar, 1997: 41-42); zie ook Van Donselaar, 1995, hfst. Nederland.

geneis verzwaard. De wijziging van de Kieswet behelsde zowel een verhoging van het aantal benodigde handtekeningen als ook de eis dat iedere deelnemende politieke groepering aan de handtekeningeneis diende te voldoen. In de oude situatie waren reeds vertegenwoordigde partijen van deze eis vrijgesteld. De problematiek van extreem-rechtse partijen was weliswaar geen directe aanleiding geweest voor de wetswijziging, maar speelde op de achtergrond wel een belangrijke rol. De verzwaring van de handtekeningeneis bleek voor extreemrechts een aanzienlijke barrière op te leveren. Door het verlenen van een ondersteunde handtekening maakt men zich bekend als aanhanger van extreemrechts en dat kan, zo leert de ervaring, aanzienlijke weerstanden opwekken. Wie geen moeilijkheden wil, kan maar beter niet tekenen. Daar komt nog bij dat een kiesgerechtigde voor slechts één partij kan tekenen. Het probleem voor extreem-rechts om handtekeningen te verzamelen wordt dus groter naarmate er meer rivaliserende partijen zijn. Dit laatste speelde bij beide verkiezingen een rol. Bij de gemeenteraadsverkiezingen bleken de rivaliserende extreemrechtse partijen elkaar in de wielen te rijden. Bij de Kamerverkiezingen maakte alleen de grootste, de CD, een kans om aan de verzwaarde eis te voldoen: dertig handtekeningen in elk van de negentien kieskringen, 590 in het totaal dus.
Als gevolg van de nieuw ontstane situatie probeerden extreem-rechtse partijen zich tot het uiterste in te spannen om aan de eis te voldoen. In de praktijk leidde dat tot aanvechtbare praktijken, zoals het werven van ondertekenaars in ruil voor geld, bier en zelfs heroïne. 'De CD ronselt onder junks en daklozen,' schreef *Trouw;*[58] 'De Centrumdemocraten doen er alles aan om mee te doen aan de Tweede-Kamerverkiezingen op 6 mei'. *De Telegraaf* kopte: 'Janmaat ronselt zelfs moordenaars'.[59] In een gesprek met deze krant had Janmaat de 'ronselpraktijken' geoorloofd genoemd: 'steun van iedereen aan de rand van de afgrond is welkom, al is het een moordenaar die zijn handtekening zet'. Volgens de CD-leider was het redelijk dat mensen 'mogelijke onkosten' voor het zetten van hun handtekening vergoed kregen.
In Nijmegen werden twee CD'ers door de politie aangehouden die drugsverslaafden heroïne hadden aangeboden in ruil voor handtekeningen. Omdat het tweetal vast zat bleek er niemand beschikbaar te zijn om op het vereiste tijdstip de kandidatenlijst in te leveren (waardoor de CD in de regio Nijmegen niet meedeed). Enkele koppen in de dagbladen: 'CD koopt stemmen junks', 'CD raadslid koopt stemmen met heroïne', 'CD geeft heroïne in ruil voor stem' en 'Snelrecht voor CD'ers die heroïne ruilden voor stemverklaringen'.

Bij schandaliseren ligt de nadruk op het belichten van onfatsoenlijk gedrag van rechts-extremisten. Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt dat dergelijk gedrag misdadige trekken kan krijgen. In die gevallen, althans waar het de benadering door de media betreft, is de grens bereikt tussen schandaliseren en criminaliseren.

---

58 *Trouw,* 26 maart 1998.
59 *De Telegraaf,* 25 maart 1998.

DE GROENE AMSTERDAMMER

Onafhankelijk weekblad sedert 1877 jaargang 118, nummer 12 23 maart 1994 ƒ5,45

'En dan slachten we het hele zooitje af'

Het ware gezicht van de CD

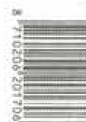
Karin Adelmund en Marcel van Dam over loon naar arbeid

Allesbezitter Silvio Berlusconi op weg naar de politieke macht

Essay: Claudio Magris over de troost van valse herinneringen

Ajax-Feyenoord: de nationale voetbaltopper (op Nec-Nac na)

Kunstartiest Rob Scholte over de oorlog tussen Japan en Europa

Criminaliseren
Een krachtige variant van schandaliseren is criminaliseren: publiciteit over misdadige trekken van extreem-rechts. Meestal gaat het daarbij om criminaliteit met een politiek karakter, zoals racisme/neonazisme en de betrokkenheid bij (racistisch) geweld. Maar ook wanneer extreem-rechts in verband gebracht kan worden met andere vormen van misdaad, is daarvan door journalisten vaak verslag gedaan. Voorbeelden zijn drugshandel, illegaal wapenbezit, verzekeringsfraude en mishandeling.
Vaak gaat het om politiek geweld. In Frankrijk kregen Le Pen en het Front National het in 1990 zwaar te verduren na de antisemitische kerkhofschending in Carpentras, waarvoor zij door velen (onder wie de minister van Binnenlandse Zaken) verantwoordelijk werden gesteld. In de publiciteit werd aan het verband tussen Le Pen en 'Carpentras' uitgebreid aandacht besteed. Hetzelfde geldt voor het verband dat gelegd werd tussen enerzijds de racistische moorden in Mölln (1992) en Solingen (1993) en anderzijds de Republikaner. Eenzelfde lot trof de CD toen Nederland begin 1992 geconfronteerd werd met een golf van racistisch geweld.
Berichtgeving over extreem-rechtse betrokkenheid bij geweld vormt een hoeksteen van criminalisering. Andere zijn (grof) racisme, antisemitisme en een fout oorlogsverleden van de wat oudere activisten. Het zijn, kortom, zaken die in extreem-rechtse formaties bij voorkeur 'back-stage' worden gehouden.[60]
Een beproefde methode om inzicht te krijgen in wat zich achter de schermen afspeelt is de undercover-reportage. Beroemd werd het boek van de Franse journaliste Anne Tristan, dat gebaseerd is op haar infiltratie bij het Front National.[61] In de aanloop naar de verkiezingen van 1994 was de CD doelwit van maar liefst drie undercover-reportages: die van Peter Rensen voor de *Nieuwe Revu,* Kees Kooiman voor de *Groene Amsterdammer* (zie pagina 61) en Bas van Hout voor *Panorama* en het televisieprogramma *Deadline* (TROS).[62] Kooiman had bij de CD de volgende uitlatingen opgetekend:[63]

> 'Voor volk en vaderland'; 'O, ik heb toch zo'n kramp in mijn rechterarm'; 'Dat record van zes miljoen zullen wij de volgende keer verbeteren'; 'Nog even en we zijn weer een provincie van Duitsland'; 'En dan slachten we het hele zootje af'; 'Ik heb vanavond geen zin in nikkers hoor, dan ga ik spontaan schoppen en kom weer in de cel terecht'; 'Dan maak ik een vijver in mijn tuin met piranha's: cursus zwemmen voor Marokkaanse huisvrouwen'.

---

60 Zie Van Donselaar, 1991 en 1995; vbld. verbod van NESB in 1953, de scheuringen in NOU en Boerenpartij, de vermeende betrokkenheid van de NVU bij de Schiedamse rellen.
61 Zie Tristan, 1988.
62 Peter Rensen, *Nieuwe Revu,* 2/9 februari 1994; Bas van Hout, *Panorama,* 17 maart 1994; Kees Kooiman, *De Groene Amsterdammer,* 23 maart 1994. De reportage van Bas van Hout was het middelpunt van het televisieprogramma *Deadline,* dat de TROS op 29 april 1994 uitzond. Later verscheen een bewerkte versie van Peter Rensen in boekvorm: *Dansen met de duivel; undercover bij de Centrumdemocraten.* Amsterdam, 1994.
63 Kooiman, 1994.

Bas van Hout slaagde erin met een verborgen camera opnamen te maken, die op 29 april 1994, een paar dagen vóór de Kamerverkiezingen, werden uitgezonden tijdens het TROS-televisieprogramma *Deadline*. De beelden waren bijzonder belastend voor de CD als geheel en in het bijzonder voor de CD'er Graman, die kort tevoren voorzitter van de Amsterdamse CD-fractie was geworden. Graman had zich voor de verborgen camera laten voorstaan op racistische geweldplegingen in het verleden.[64] In een poging de schade te beperken haastte de CD zich om Graman en enkele andere in opspraak geraakte CD'ers uit de partij te gooien. Desondanks raakte de CD in een diepe crisis: er dreigde muiterij, leegloop. Van buitenaf werd aangedrongen op maatregelen tegen de CD, zoals een partijverbod. Tot een partijverbod is het niet gekomen, maar in de afgelopen jaren zijn zowel de CD als de CP'86 het middelpunt geweest van strafprocessen wegens belediging en aanzetten tot rassenhaat. Beide partijen werden wegens racisme veroordeeld. Dat was een novum. De top van CP'86 werd bovendien veroordeeld wegens deelname aan een misdadige organisatie. Via de nieuwsmedia is hiervan uitvoerig verslag gedaan, niet alleen van de diverse stadia van de rechtsgang, maar in het kielzog daarvan tevens van discussies die erdoor werden uitgelokt over repressief ingrijpen tegen extreemrechtse organisaties en personen. Een aanzienlijk deel van de berichtgeving van de afgelopen jaren is gewijd aan justitieel ingrijpen gericht tegen de CD en de CP'86. Dit geldt in het bijzonder voor het medium televisie.
Naast berichtgeving over strafzaken tegen de partijen was er ook die over strafzaken tegen een aantal kopstukken uit extreem-rechtse kring: Janmaat, Glimmerveen (NVU), Freling en Mordaunt van de CP'86. Voorts raakten ook minder bekende rechts-extremisten in aanvaring met de rechter.[65]

Uitingen van (neo-)nazisme trokken de afgelopen jaren meer dan eens de aandacht van de media. Zo werd in de zomer van 1997 door diverse bladen gewag gemaakt van het voornemen van de weduwe Rost van Tonningen om in haar huis te Velp een museum te stichten: 'Rost van Tonningen vergaart nazimateriaal',[66] 'Zwarte weduwe werkt aan nazi-museum'.[67] Volgens *de Volkskrant*[68] betrof het een collectie van attributen en documenten van Nederlanders die in de Tweede Wereldoorlog aan de zijde van de nazi's hebben gevochten. Ten behoeve van haar verzameling had Rost van Tonningen een oproep geplaatst in *Die Freiwillige*, een blad voor oud-SS'ers. De oproep was ondertekend door Consortium de Levensboom, volgens *de Volkskrant* 'een organisatie

64 Graman werd later veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf, in hoger beroep teruggebracht tot vier.
65 *Trouw*, 23 mei 1996: 'Fractiemedewerker CP'86 molesteert Rotterdamse wethouder in stadhuis'; *Utrechts Nieuwsblad*, 11 oktober 1996: 'Politie arresteert vechtende CD'ers'; *Harlinger Courant*, 8 april 1997: 'Werkstraf 140 uur voor ex-lid Nederlands Blok'; *de Volkskrant*, 17 september 1997: 'Arnhem geeft CD'er aan wegens fraude'; *Algemeen Dagblad*, 3 februari 1998: 'Vervolging voorzitter CP'86 voor rassenhaat'. Zie voor meer voorbeelden van geweldpleging monitorrapport 1997 (Van Donselaar, 1997: 57).
66 *de Volkskrant*, 25 juni 1997.
67 *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 11 juli 1997.
68 *de Volkskrant*, 25 juni 1997.

van oud-NSB'ers die contacten onderhoudt met extreem-rechtse partijen...' De burgemeester van Rheden (waar Velp toe behoort) liet weten geen enkele behoefte te hebben aan een 'dergelijk verfoeilijk museum dat uiterst gênant en kwetsend is voor het grootste deel van de mensheid' en de gemeente zou het ook niet toestaan. De berichtgeving stond overigens niet in verhouding tot het gewicht dat aan de plannen moest worden toegekend en de betekenis van het Consortium werd schromelijk overschat: van een organisatie was geen sprake.

Glimmerveen cum suis zagen kans meermalen de aandacht op zich te vestigen wegens openlijke (neo-)nazistische sympathieën, die gepaard gingen met uitingen van verbaal geweld, al dan niet racistisch getint. Dit was het geval naar aanleiding van bijeenkomsten in Rotterdam en Schiedam in november 1996, wederom in Rotterdam in november 1997 en recent in Valburg (juni 1998). Vooral de bijeenkomsten in 1996 en 1997 werden als buitengewoon schokkend ervaren en omgeven door veel publiciteit. Het ging – kort samengevat – om uiteenlopende zaken: Hitlerverering in woord, gebaar en decor, Holocaust-ontkenning, racistische beledigingen, racistische bedreiging aan het adres van Kamerlid Singh Varma, bedreiging met de dood van de hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* en racistische geweldpleging na afloop buiten. Voorts ging het om de vraag òf en zo ja hoe er strafrechtelijk tegen dergelijke uitingen moest worden opgetreden, alsmede om de vraag of dit soort bijeenkomsten al dan niet getolereerd moeten worden. Een en ander leidde bovendien tot hernieuwde discussie over repressieve maatregelen, zoals een eventueel verbod van CP'86.
De nieuwsmedia waren betrokken op verschillende manieren: niet slechts bewust en bedoeld om verslag te doen van de gebeurtenissen, maar ook onbedoeld als noodzakelijke voorwaarde voor justitieel ingrijpen of voor ingrijpen door het ordehandhavend apparaat. De aanwezigheid van media zou namelijk de doorslag kunnen geven bij de beoordeling of men te maken had met besloten dan wel openbare bijeenkomsten. Deze beoordeling is van belang voor zowel een eventuele strafrechtelijke respons als voor de vraag of dergelijke bijeenkomsten door de burgemeester preventief kunnen worden verboden.
De bijeenkomst in 1997 werd bijgewoond door ANP-fotograaf Spruijt. Een van zijn foto's werd door verschillende dagbladen gepubliceerd. Op de foto zijn de neonazi's Kusters, Homan en Glimmerveen te zien; de eerste is bezig aan een redevoering, terwijl de twee anderen de Hitlergroet brengen. De publicatie van deze schokkende foto lokte discussie uit: te veel eer voor het nazistische drietal of een goede manier om het probleem onder de aandacht te brengen?

Bij de hierboven genoemde bijeenkomsten ging het om openlijk nazisme. Daarnaast werden, vooral door onthullende televisiereportages ook de meer verborgen neonazistische trekken blootgelegd. In twee televisie-uitzendingen van *Netwerk* in september 1996 werden door AVRO- en NCRV-journalisten de nazistische tendensen binnen de CP'86 belicht. Tamelijk overtuigend was de getoonde foto van het Rotterdamse CP'86-raadslid Freling, die de Hitlergroet bracht op een bijeenkomst van neonazi's in Amstelveen. De uitzendingen hadden een katalyserend effect op interne geschillen in de CP'86. Het conflict werd op de spits gedreven en leidde uiteindelijk tot de grote scheuring waaruit de VNN is ontstaan.

Trouw

LETTER & GEEST — **Marokkaanse wijk van Brussel likt zijn wonden**

LETTER & GEEST — **Lastige vragen beantwoord door Geert Mak**

ZENZ — **'Ik wil Sinterklaas ontheiligen'**

ZANZIBAR — **Een helm op? Dan gaat je haar in de war**

MEDIA — **Jan Lanser neemt afscheid van Trouw**

CP'86 hanteert zwarte lijst

Leden GroenLinks en journalisten doelwit van acties en bedreigingen

Van een onzer verslaggevers

AMSTERDAM – Leden van GroenLinks en journalisten die voor hun werk contacten onderhouden met Latijns-Amerika zijn op ruime schaal doelwit van acties en bedreigingen door extreem-rechts.

In een onlangs verschenen periodiek van CP'86 staan onder meer de privé-adressen en (geheime) telefoonnummers van redacteuren en andere medewerkers van het blad Alerta, dat zich richt op nieuws en achtergronden uit Latijns-Amerika. Ook worden er namen, adressen en telefoonnummers in vermeld van redacteuren van het Nederlands/Vlaamse blad 'America Ventana', dat kantoren heeft in Antwerpen en Utrecht.

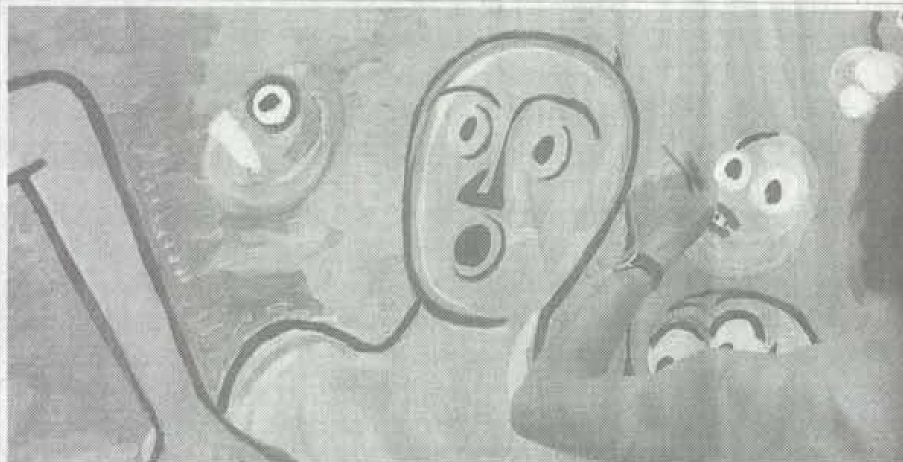
Verscheidene (ex)-redacteuren van Alerta zijn op hun woonadressen telefonisch door rechts-extremisten bedreigd vanwege hun 'zieke ideeën'. De bellers zeiden onder meer dat hun woningen in brand zouden worden gestoken. Zeker twee redacteuren hebben aangifte bij de politie gedaan. Op de in Amsterdam gevestigde redactie van Alerta is met 'stomme verbazing' gereageerd op de tip van een antiracistische organisatie over de publicatie in de 'Centrum nieuwsbrief'. „Alerta heeft niets te maken met antiracisme. Hooguit schrijven we soms een artikel over in Nederland wonende latino's, dat dan misschien een doorn in het oog van extreem-rechts zou kunnen zijn", aldus een medewerker op persoonlijke titel. „Het geeft aan dat iedereen vogelvrij is voor die beweging."

In de 'Centrum nieuwsbrief', die onder de aanhangers van extreem-rechts is verspreid, wordt verband gelegd tussen Alerta-redacteuren en hun lidmaatschap van GroenLinks. Ook wordt de Rotterdamse wethouder H. Meijer (minderheden en asielzoekers) van GroenLinks op de korrel genomen. De nationaal-socialisten stellen hem verantwoordelijk voor de ingebruikname – begin deze maand – van het voormalige Zuiderparkhotel in Rotterdam-Zuid als opvang voor asielzoekers. 'U kunt de heer Meijer vertellen wat U ervan vindt dat asielzoekers in het Zuiderparkhotel komen', aldus de nieuwsbrief, die behalve Meijers privé-adres ook zijn telefoon- en faxnummer vermeldt, alsmede zijn portret.

De redactie van Alerta is gevestigd in het Latijns-Amerika Centrum (LAC). Niet uitgesloten wordt dat zich binnen het LAC een zogenoemde 'mol' van extreem-rechts heeft opgehouden, die ook toegang had tot personeelsbestanden. Alleen zo zou het te verklaren zijn dat privé-adressen en geheime telefoonnummers in bezit zijn gekomen van extreem-rechts.

Wethouder Meijer zei gisteren niet verbaasd te zijn over de publicatie rond zijn persoon. „Ik zie CP'86 als een jongensclub die veel nazi-boekwerken heeft gelezen. Ze werken precies volgens het boekje. Het is allemaal oorlog." Meijer vindt dat de Nederlandse justitie, in navolging van Duitsland, veel 'harder en sneller' moet optreden tegen extreem-rechts. „Het systeem dat zij hanteren, datgene dat achter hun denkbeelden schuilt, wordt in Nederland slecht onderkend. Misdrijven en overtredingen vanuit die hoek worden als individuele zaken afgedaan. Juist de structuur van die organisatie moet worden aangepakt. Maar de rechters zien dat niet."

• L&G: In een serie over het 'Kwaad' C. Kusters, voorzitter van de Germaanse Jeugd

De criminele trekken van de CP'86 of sympathisanten van deze partij uitten zich niet alleen in neonazisme, maar ook in het negeren van demonstratieverboden en in militant activisme tegen politieke tegenstanders. Aan beide verschijnselen is door de media royaal aandacht geschonken. Vooral GroenLinks werd doelwit van een reeks van extreem-rechtse acties (die overigens niet vanuit de top van de CP'86 werden geregisseerd, maar een serie vormden door navolgings- en imitatie-effecten).[69] Slachtoffers van deze acties waren – onder anderen – de Rotterdamse wethouders Meijer en Simons en het Kamerlid Varma. *Trouw* opende met 'CP'86 hanteert zwarte lijst, leden GroenLinks en journalisten doelwit van acties en bedreigingen' (zie pagina 65).[70]
De beeldvorming over CP'86 – een neonazistisch, racistisch en gewelddadig crimineel gezelschap – heeft stellig bijgedragen aan het uiteindelijke besluit om een verbodsprocedure te doen entameren. 'Sorgdrager wil verbod CP'86' berichtte *NRC Handelsblad*.[71] Een dag later schrijft *Trouw*[72] 'Ontbinding CP'86 geëist' en weer een dag later het Belgische dagblad *De Morgen*:[73] 'Nederland wil extreem-rechtse partij verbieden'.

Objectiveren
Er is een categorie van publiciteit over extreem-rechts die als neutraal kan worden gekwalificeerd. Het gaat om nieuwsfeiten zoals een opsomming van gemeenten waarin door extreem-rechtse politieke groeperingen aan verkiezingen wordt meegedaan, of om berichtgeving over de bij verkiezingen behaalde resultaten. Welke berichten men wel en welke men niet als neutraal wil zien, is enigszins arbitrair. In 1994 hebben veel CD-raadsleden de partij verlaten; sommigen van hen werden onafhankelijk, terwijl anderen zich hebben aangesloten bij het Nederlands Blok. Over deze *transfers* is vaak óók in neutrale bewoordingen bericht. Geobjectiveerde berichtgeving, zou men dus kunnen zeggen.
Maar de objectieve benadering heeft altijd veel discussie opgeroepen. Dat gebeurde onder andere in *de Volkskrant*,[74] kort nadat Janmaat zijn grote electorale nederlaag had geleden en daarvan de media de schuld had gegeven. Hoofdredacteur Schinkelshoek van de *Haagsche Courant* meent dat extreem-rechts een aparte behandeling verdient. 'Ze zijn niet zomaar een splinterpartijtje zoals Nederland Mobiel. De mening van extreem-rechts is fundamenteel strijdig met de Nederlandse Rechtsorde.' De journalistiek, zo meent hij, moet zich daarom toeleggen op het actief weerleggen van de extreem-rechtse standpunten. Deze opvatting wordt gedeeld door Bert Vuijsje (hoofdredacteur *HP/De Tijd*). Hij is van mening dat je als medium grenzen mag stellen aan het beschaafde politieke debat. Extreem-rechts plaatst zichzelf buiten die grenzen en verdient daarom een aparte behandeling. Vuijsje: 'Je kunt niet over extreem-rechts schrijven alsof het gaat om gelijkwaardige opvattingen als die van andere politieke stromingen.' Ron Abram, NVJ-voorzitter en oud-hoofdredacteur

---
69 Zie monitor 1997 (Van Donselaar, 1997: 98).
70 *Trouw*, 15 november 1997.
71 *NRC Handelsblad*, 19 november 1997.
72 *Trouw*, 20 november 1997.
73 *De Morgen*, 21 november 1997.
74 *de Volkskrant*, 19 mei 1998.

van het *Algemeen Dagblad*, meent evenwel dat journalisten extreem-rechts, in casu de CD, bovenal hebben beoordeeld volgens de gebruikelijke criteria voor nieuwswaardigheid. Dat had, zo meent Abram, weinig te doen met hun eigen morele overtuiging.[75]

3.3.2 Benaderingen van de media door racistische organisaties

Kleine partijen hebben als regel minder toegang tot en invloed op publiciteitskanalen dan grote. Het partijapparaat van extreem-rechtse groeperingen is niet alleen klein maar verkeert bovendien in een maatschappelijk isolement. Politieke partijen streven naar sympathiserende publiciteit en trachten negatieve zo veel mogelijk beperkt te houden. Bij extreem-rechtse partijen ligt de nadruk noodgedwongen op het laatste. Streven naar publiciteit waarbij men zo min mogelijk schade oploopt, daar komt de mediastrategie van extreem-rechtse politici in grote trekken op neer. In de praktijk betekent dat het ontwikkelen van counterstrategieën. De waardegeladen benaderingen waaraan men bloot staat, dienen te worden geneutraliseerd of waar mogelijk ten eigen bate te worden aangewend.
De benaderingen van de media door extreem-rechts kunnen uiteenlopende vormen aannemen. Deze zullen hieronder achtereenvolgens de revue passeren.

Nieuws creëren
Als antwoord op doodzwijgen is getracht aandacht te trekken op een zodanige manier dat men er niet omheen kan. Prikkelende, schokkende of provocerende uitlatingen doen is een oude vertrouwde methode. Het politieke debuut van Glimmerveen bij de raadsverkiezingen in 1974 is er een goed voorbeeld van. Hij verspreidde een pamflet dat onder andere de volgende zinsneden bevatte: 'Den Haag moet blank en veilig blijven! Weg met de Surinamers en Antillianen die op onze werkkracht en welvaart parasiteren. Help mee onze stad te bevrijden van de plaag van Surinamers en Antillianen.' Binnen enkele dagen werden tienduizenden van deze pamfletten verspreid. Deze actie leidde tot een stortvloed van publiciteit die wordt gekenmerkt door afkeer, verontwaardiging en de roep om maatregelen. Niet alleen de Haagse, maar ook de landelijke politiek raakte in beroering. Zo verklaarde de premier dat de Nederlandse regering 'met afschuw en verontwaardiging' kennis had genomen van Glimmerveens politieke doel. Vanuit de Tweede Kamer werd aangedrongen op een verbodsprocedure tegen de NVU. Glimmerveen werd aangehouden en later door de strafrechter veroordeeld. Maar hijzelf èn de NVU waren in een klap landelijk bekend en dat was hem heel wat waard.
Janmaat vergeleek de activiteiten van CD'ers eens met die van het verzet uit de Tweede Wereldoorlog en verbond daaraan de conclusie dat de CD het veel moeilijker had dan het verzet toentertijd. Dat trok de door hem gewenste aandacht. Een verwante aanpak is iets in het vooruitzicht stellen dat opzien zal baren: een voorgenomen bezoek aan Nederland van Le Pen bijvoorbeeld tijdens een herdenkingsbijeenkomst in Kedichem, of een demonstratieve optocht in Rotterdam. Deze plannen leverden veel publiciteit op, zeker toen de aangevraagde demonstraties preventief werden verboden en deze beslissingen ver-

75 *de Volkskrant*, 19 mei 1998.

volgens door Janmaat werden aangevochten bij de rechter. Deze gebeurtenissen vonden plaats in het jaar 1989, vóór de kamerverkiezingen waarbij Janmaat de zetel behaalde die hij in 1986 was kwijtgeraakt. Rinke van den Brink verwoordde het eens als volgt:[76]

> Natuurlijk proberen ze met allerlei rotsmoesjes in de krant te komen. En sommigen zijn niet van intelligentie gespeend. Toen Le Pen met een aantal andere fascisten naar Bagdad ging om bij Sadam Hussein gijzelaars vrij te pleiten, deed Janmaat het voorkomen alsof hij ook ging. En twee keer verzon hij dat de Europese fractie van extreem-rechts naar Den Haag kwam, terwijl het Front National beide keren geen notie had wie Janmaat was.

In januari 1997 stuurde de CD per fax aan de gemeente Apeldoorn het bericht dat de partij in Apeldoorn een demonstratie wilde beleggen. Mikpunt van deze politieke actie was het gedoogbeleid van de gemeente Apeldoorn inzake uitgeprocedeerde asielzoekers, dat kort tevoren landelijk publicitaire aandacht had getrokken. De CD deelde mee dat er een eigen ordedienst zou opdraven

> ... voor de orde binnen en eventueel buiten de groep. Zij zijn verkleed als honkballers en dragen petjes en honkbalknuppels, kortom een kleurig geheel. Volgens onze gegevens zijn bomberjacks in uw gemeente niet verboden, dus de rest van de groep zal deze jacks dragen.

De geschrokken burgemeester verbood de betoging maar liet niettemin tal van voorzorgsmaatregelen nemen. De CD was nooit van plan geweest om daadwerkelijk te komen demonstreren. De partij hoopte dat deze actie veel publiciteit zou genereren, een doel dat overigens niet werd bereikt. Maar een faxje, waarin een provocerende betoging werd aangekondigd, bleek ruimschoots voldoende om het raderwerk van de ordehandhaving op gang te brengen.

Een ander voorbeeld. Begin jaren tachtig was Ton Hoogduin een bekende extreem-rechtse activist, vooral vanwege zijn kolossale gestalte – meer dan twee meter lang – en kracht. Naar verluidt zou hij bij een arrestatie schijnbaar moeiteloos zijn handboeien hebben gebroken.[77] Kortom, iemand die men niet over het hoofd ziet. In eigen kring werd Hoogduin hogelijk gewaardeerd vanwege zijn nieuwswaarde.
'Als ik Hoogduin ergens mee naar toe neem kom ik gegarandeerd 's avonds op televisie en krijg ik kranten vol,' zo vertelde Glimmerveen eens. Nieuws creëren, daar is hij bedreven in. Een voorbeeld van een van zijn publiciteitsstunts is de toezending van het partijblad aan het Auschwitzcomité. Dat kwam gegarandeerd in het nieuws. Eind november 1996 vertelde Glimmerveen aan de *Nieuwe Revu* over zijn mediastrategieën:[78]

> Ik weet natuurlijk wel waarmee je Nederland op de kast kan krijgen. Zoals ik ook weet wat de journalist wil horen. Ik kan ook koppen verzinnen: 'Ne-

[76] Geciteerd door het *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.
[77] Zie Van Donselaar, 1991: 185, 189.
[78] Vgl. *Trouw*, 23 november 1996.

> gers lijken meer op chimpansees dan op blanken'. Dat vind ik, maar dat zeg ik ook omdat ik weet dat journalisten sensationele koppen zoeken.

Proberen om 'Nederland op de kast krijgen', dat is ongetwijfeld een van de beweegredenen van de groep-Glimmerveen om journalisten aan te vallen. Glimmerveens bedreigingen aan het adres van de hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* leverden hem weliswaar een strafrechtelijke veroordeling op, maar tevens ook veel publiciteit. Tijdens de bijeenkomst in Valburg in juni 1998 werd getracht de truc te herhalen en werden opnieuw bedreigingen geuit tegen de media, zoals reeds werd vermeld. Een verwante aanpak is het intimideren of bedreigen van politieke tegenstanders. Eind 1995 werd door CP'86 - en Glimmerveen - getracht het partijcongres van GroenLinks in Zutphen te verstoren. Eerder op de dag waren vernielingen aangericht in de tuin van de politiek leider van GroenLinks. Bij dergelijke acties is men er vrijwel zeker van dat de media er aandacht aan zullen besteden.

In december 1995 en januari 1996 kondigde Freling (CP'86) demonstraties aan tegen het verbod op enkele scholen (in Rotterdam en Den Haag) om bomberjacks met daarop rood-wit-blauwe vlaggetjes te dragen. Deze acties maakten deel uit van een breder offensief van extreem-rechts tegen de gewoonte om demonstraties preventief te verbieden.[79]

In de aanloop naar de statenverkiezingen van 1995 was het verzet van extreem-rechtse zijde tegen de preventieve demonstratieverboden toegenomen. In de praktijk betekende dit dat de politie de handen vol had aan zowel rechts-extremisten die desondanks op de 'verboden tijdstippen' kwamen opdagen, als ook aan hun politieke tegenstanders die hetzelfde deden. Deze gespannen situatie escaleerde in Rotterdam in februari 1995 en vervolgens in Utrecht op 4 maart. In Rotterdam had de politie heel wat te stellen met meer dan honderd militante tegenstanders van extreem-rechts. In Utrecht werd uit vrees daarvoor overgegaan tot massale aanhouding van 'onschuldige' personen die niets met de zaak te maken hadden. De media besteedden er uitgebreide aandacht aan. Dit geldt des te meer voor de toegestane extreem-rechtse demonstraties in Zwolle en Leerdam op respectievelijk 24 februari en 30 maart 1996. Het waren *media events* bij uitstek en dat was stellig ook een voorname beweegreden van extreem-rechtse zijde.

Het toestaan van extreem-rechtse demonstraties was nieuw en trok mede om die reden veel aandacht. Dat een nieuw actiemiddel grote nieuwswaarde kan hebben ondervond ook de VNN in oktober 1997. Een vijftiental aanhangers van deze partij brachten een bliksembezoek aan een tentenkamp van (uitgeprocedeerde) asielzoekers in Dwingeloo. Er werden pamfletten aan bomen geprikt - 'Illegaal einde verhaal' - en gesproken met de door de VNN uitgenodigde pers (ANP en TV Drenthe). De actie veroorzaakte opschudding, door de ruime media-aandacht, door de vermeende onwetendheid van de politie en door het feit dat VNN-woordvoerder Ruitenberg voor de camera van *Netwerk* meer acties in het vooruitzicht stelde. Bij asielzoekers- en opvangcentra elders in het

---

[79] Zie Van Donselaar, 1997: 23-27.

land werden voorzorgsmaatregelen genomen teneinde niet te worden verrast door een extreem-rechtse actie. Deze voorzorg was overigens niet alleen ingegeven door 'Dwingeloo' en de publiciteit over dit voorval, maar vooral ook door activiteiten van AFA (Anti-Fascistische Aktie). Kort na 'Dwingeloo' stuurde AFA een faxbericht naar ongeveer 50 gemeenten waar zich asielzoekerscentra bevonden. In het bericht wees AFA op het 'ware gezicht' van de tot dan toe tamelijk onbekende VNN. Achter een nette, fatsoenlijke presentatie van de VNN gingen volgens AFA andere karaktertrekken schuil: sympathieën voor neonazisme en Ku Klux Klan, illegaal wapenbezit en knokploegen. Mede door deze op zichzelf goedbedoelde actie van AFA kreeg het optreden van de VNN een imponerend effect. Waarschijnlijk is de VNN zich bij het plannen van de actie daarvan niet bewust geweest. Hoe dan ook, extreem-rechts heeft, zoals Rinke van den Brink het eens uitdrukte 'een onevenredige stoorkracht'.[80]

Imponeren

Tegenover bagatelliseren door de media wordt van extreem-rechtse zijde vaak overdrijving en imponeergedrag gesteld. Extreem-rechtse partijen trachten zich groter voor te doen dan zij in werkelijkheid zijn en dit kan op uiteenlopende manieren geschieden: overdrijving, vaak schromelijk, van het aantal leden, het schermen met niet bestaande afdelingen of met verzonnen personages. Tussen haakjes: het nieuwe medium Internet leent zich uitstekend voor deze aanpak: achter een indrukwekkende website kan slechts één persoon schuilgaan.
Er zijn rechts-extremisten die zich hullen in verschillende gedaanten, zich verschuilen achter mysterieuze achtergrondfiguren, of die onder verschillende pseudoniemen of initialen publiceren. Soms wordt verwezen naar besluitvorming van vergaderingen die niet blijken te hebben plaatsgevonden, of naar overleg met personen die evenmin blijken te bestaan. Kortom, vaak wordt het beeld geschetst van een grote, piramidaal opgebouwde organisatie met vele vertakkingen en een aanhang. Men denke aan het reeds in ander verband aangehaalde voorbeeld van de Nederlandse neonazistische partij FAP, die in juni 1995 door Kusters zou zijn opgericht.
Een belangrijk ingrediënt van de imponeerstrategie is het bewerkstelligen van *schokeffecten*. Daar werden de reeds genoemde manifestaties van Glimmerveen en Kusters ook door gekenmerkt (Rotterdam en Schiedam, november 1996, Rotterdam, november 1997 en Valburg, juni 1998). Door de schokeffecten kregen deze manifestaties een grote nieuwswaarde. Dat leidde tot uitvoerige berichtgeving waardoor de verschijnselen in kwestie maar al te gemakkelijk kon worden overschat. 'De leiders van de Nederlandse neonazibeweging waren bijeen in Rotterdam', hoorden wij in november 1997 op Radio 1. Maar wat stelt dat leiderschap precies voor als we weten dat 'de beweging' slechts uit een handjevol personen bestaat en we ook weten dat Glimmerveen en Kusters tot dusverre amper in staat zijn gebleken om personen aan zich te binden?
Bij de Nederlandse Volks-Unie (Glimmerveen, Kusters), de Germaanse Jeugd (Kusters) en het Actiefront Nationale Socialisten (ANS, Homan) gaat het bij elkaar ruim geschat om zo'n dertig personen. De kern van deze drie 'organisaties' is op de vingers van één hand te tellen.

---

80 *Vrij Nederland*, 23 november 1996.

Kort na de bewuste bijeenkomst in Rotterdam verscheen in *Trouw* een groot interview met Kusters.[81] Hieronder volgen enkele fragmenten:

> Zijn joden minderwaardig?
> 'Het zijn niet mijn vrienden. Als ik zou zeggen dat ze minderwaardig zijn, kan ik daarvoor bestraft worden.'
>
> Waarom zijn het niet je vrienden?
> 'Dat staat beschreven in de nationaal-socialistische partij-ideologie.'
>
> Noem jij jezelf neonazi?
> 'Ik ben een nationaal-socialist. Neonazi is meer een scheldwoord. We zijn niet "neo", we zijn het voluit.'
>
> Voor jou is het bestaan van de Holocaust een feit?
> 'Weet ik niet, ik ontken het niet, maar ieder moet voor zichzelf bepalen of het bestaan heeft. Je hebt ook mensen die geloven in kabouters of draken of het monster van Loch Ness. Ik ben er niet bij geweest. Ik ben van 1970.'

Het zijn zonder meer schokkende uitlatingen. Maar er ontstaat beeldvorming die wel heel ver verwijderd is van de werkelijkheid. Kusters wordt ten tonele gevoerd als secretaris van de Nederlandse Volks-Unie, voorzitter van de Germaanse Jeugd en aan het woord gelaten over 'overal infiltreren en rekruteren', 'de beweging', 'de leiding', 'kaderscholing', 'de toekomstige staat na de machtsovername', 'terechtstelling van verraders van handlangers van het systeem'. Het stuk is een goed voorbeeld van geslaagd imponeergedrag van extreem-rechts.

Internationale banden van extreem-rechts blijken nieuwswaarde te hebben en dat geldt ook voor de suggestie dat zulke banden bestaan. Hieronder volgen enkele voorbeelden van imponeergedrag dat hierop is gebaseerd.
Begin 1997 deelde Freling (CP'86) mee dat er een Nederlandse tak van Combat 18 zou zijn opgericht die zich ging richten op politieke tegenstanders van extreem-rechts.[82] Combat 18 – 18 is een code voor de eerst en achtste letter van het alfabet, een 'A' en een 'H', ofwel Adolf Hitler – is een Engelse militante, neonazi-groep met gewelddadige aanhangers. De betrokkenheid van Combat 18 bij politiek en racistisch geweld noopte Scotland Yard ertoe in 1995 een speciale eenheid op te richten die belast werd met het volgen van gewelddadige rechts-extremisten.[83]
Ten tijde van Frelings mededelingen over Combat 18 stond deze groep in de belangstelling vanwege betrokkenheid bij aanslagen met bombrieven. In werkelijkheid was er geen sprake van een Nederlandse tak van Combat 18, wel van imponeergedrag en een poging publiciteit te genereren. Veel publiciteit was er overigens niet, vermoedelijk omdat Combat 18 in Nederland relatief onbekend is.

---

81 *Trouw*, 15 november 1997.
82 *Algemeen Dagblad*, 15 maart 1997.
83 Van Donselaar, 1995: 212.

In de zomer van 1997 trok een berichtje in het blad van CP'86 de aandacht van de media: de partij zou een afdeling in Vlaanderen hebben opgericht.[84] In werkelijkheid stelde de Vlaamse afdeling niets voor, maar door de belangstelling van de media werd haar betekenis flink overdreven. Een maand later kondigde de CP'86 aan dat bij de komende raadsverkiezingen in Kerkrade een Duitse neonazi lijstaanvoerder zou zijn. Het bericht trok nogal wat media-aandacht, wellicht vanwege het geduchte prestige van Duitse neonazi's. Maar veel electorale dreiging ging er op z'n zachtst gezegd niet van uit.

Neutraliseren

Door de negatieve stigmatisering en in het bijzonder het schandaliseren en criminaliseren lopen extreem-rechtse organisaties het gevaar te worden beschadigd. Teneinde de schadelijke effecten te neutraliseren kan een hele scala van reacties worden waargenomen.

Allereerst zijn er voorzorgsmaatregelen aan te wijzen, zoals het verborgen houden van informatie die tot negatieve stigmatisering kan leiden: een 'fout' oorlogsverleden bijvoorbeeld, of (neo-)nazistische sympathieën. Voorts zijn de vaardigheden van de voorman op het terrein van de *impression management* van belang: trachten zoveel mogelijk invloed uit te oefenen op hoe men overkomt. Dit wordt uiteraard ingewikkelder naarmate er meer woordvoerders zijn. Dit was bijvoorbeeld het geval in de verkiezingstijd in 1994 toen er vele lokale CD-lijsttrekkers waren. Het televisieprogramma *Achter gesloten deuren* (Willibrord Frequin) dat op 28 februari 1994 werd uitgezonden liet fragmenten zien van een 'briefing' door Janmaat. Hoe dienden de CD'ers de pers tegemoet te treden? Volgens Janmaat als volgt:

> Spreek fatsoenlijk Nederlands. Gebruik geen schuttingtaal. Probeer dat u niet betrapt kan worden op uitspraken die een Officier van Justitie zouden kunnen verleiden tot het inzetten van een strafvervolging, want dat wil men maar al te graag doen...

Wellicht zou men het bedreigen van journalisten, zoals radicale rechts-extremisten wel plegen te doen, ook kunnen zien als een poging tot preventie. Naar onze mening is het echter plausibeler dergelijke bedreigingen primair te zien in het kader van 'nieuws creëren' en 'imponeren'.

Een andere preventieve maatregel is vermijding: contacten met de media zo veel mogelijk uit de weg gaan. Deze koers lijkt recent – na de verkiezingen van 1998 – te zijn ingezet door de VNN. Maar deze aanpak heeft uiteraard beperkingen, want een politieke partij kan zich niet altijd veroorloven perscontacten te mijden (in verkiezingstijd bijvoorbeeld).

En als de negatieve publiciteit een feit is? Een voor de hand liggende reactie is naar de rechter stappen, zoals in de ons omringende landen veelvuldig is gebeurd. In Nederland komt deze reactie maar weinig voor. Er wordt wel eens met juridische stappen gedreigd, maar de geschillen tussen journalisten en extreem-rechts worden niet vaak daadwerkelijk in de rechtszaal uitgevochten.

---

84 *Rotterdams Dagblad*, 6 juni 1997; *Trouw*, 7 juni 1997.

In 1967 verscheen een uitvoerig artikel van Martin van Amerongen over vervlechtingen van de Amsterdamse top van de Boerenpartij met radicale extreem-rechtse netwerken.[85] De aangevallenen wensen niet met neonazisme in verband gebracht te worden, spannen een proces aan tegen Van Amerongen en *Vrij Nederland* en winnen dat.
In 1983 deed één van de oprichters van de Centrumpartij, Brookman, iets soortgelijks. *De Volkskrant* had geschreven dat hij aanwezig was geweest bij een zonnewende-feest in de tuin van de weduwe Rost van Tonningen. Volgens Brookman was dit niet het geval, hij trachtte via een Kort Geding zijn gelijk te halen. Die poging mislukte: zijn eis tot rectificatie werd door de Amsterdamse rechter afgewezen.[86]
In 1984 trachtte Ton Hoogduin - zie voorgaande paragraaf Nieuws creëren - via de rechter rectificatie af te dwingen van *NRC Handelsblad*. Het dagblad had (op 11 januari 1983) beweerd dat Hoogduin - te midden van een groep Haagse voetbalsupporters op weg naar Ajax - antisemitische leuzen had gescandeerd. Zijn eis werd door de Rotterdamse rechtbank afgewezen.[87]
In 1990 vorderde de Centrumdemocraten rectificatie van een artikel in *Elsevier*[88] waarin verband werd gelegd tussen de CD, de Moonsekte en neonazi's. De president van de Amsterdamse rechtbank wees de vordering af.[89]
Het meest recente geval is de zaak van het Nederlands Blok tegen het *Nieuwsblad van het Noorden*, althans als we rechtspraak hier wat ruimer opvatten en ook de Raad voor de Journalistiek hiertoe rekenen. Deze zaak is reeds in het voorgaande aan de orde geweest. Het Nederlands Blok werd door de Raad in het gelijk gesteld. Het is, voorzover wij hebben kunnen nagaan, de enige recente zaak waarin extreem-rechts in het gelijk werd gesteld.

Meestal wordt de confrontatie (dan ook?) niet op deze manier aangegaan en wordt geprobeerd de schade op andere manieren te reduceren. Bagatelliseren is een veel gehanteerde counterstrategie wanneer rechts-extremistische activisten door militant gedrag de partij in opspraak hebben gebracht. Skinheads? Dat '... zijn eigenlijk doodgewone jongens die reageren op een losgeslagen cultuur', aldus een CD'er tegen een journalist die hem daarover had aangesproken.[90] Bij diezelfde gelegenheid werd ook Janmaat ondervraagd over de haviken in de CD. Janmaat:

> Wij hebben natuurlijk diverse mensen uit wat rechtsere of - zo u wilt - extremere hoek aangetrokken. Maar wanneer zij een paar jeugdzonden hebben begaan en geen zware veroordelingen hebben, kunnen ze bij ons gewoon meedraaien, mits ze zich houden aan partijstandpunten.

Een jaar later werd Janmaat opnieuw door de media - in casu het *Algemeen Dagblad* - geconfronteerd met 'radicalen' in zijn partij. Dit keer ging het om

---

85 *Vrij Nederland*, 17 juni 1967.
86 *de Volkskrant*, 9 augustus 1983.
87 Zie Rechtspraak Rassendiscriminatie, nr. 66.
88 *Elsevier*, 10 maart 1990: 'De financiële banden van Eurorechts'.
89 Zie Rechtspraak Rassendiscriminatie, nr. 247.
90 *NRC Handelsblad*, 4 april 1992.

een skinhead die betrokken was geweest bij een zware mishandeling met dodelijke afloop en om niemand minder dan Glimmerveen. Janmaat verdedigde zich als volgt:[91]

> De CD is de enige echte oppositiepartij in Nederland die een vuist maakt tegen de verloedering. Zo'n partij heeft aantrekkingskracht en wij staan natuurlijk niet onwelgevallig tegen de komst van nieuwe leden. Hoe moeten we erachter komen dat iemand strafrechtelijke antecedenten heeft? De politie geeft niet thuis als we informatie trachten in te winnen. Het moet dan wel om een bekende crimineel gaan die op de voorpagina van de krant heeft gestaan willen wij daar op tijd achter komen.

In april 1998, vlak voor de kamerverkiezingen werd de CD-leider door *Vrij Nederland* ondervraagd over de betrokkenheid bij drugshandel van twee van zijn voormalige raadsleden. Janmaat:[92]

> U kunt van ons toch niet vragen dat wij ons afsluiten van de maatschappelijke ontwikkelingen, dat wij loepzuivere idealisten zijn. Wij zijn geen flexibele partij. Als de overheid zich al inlaat met drugssmokkel, zie de IRT-affaire, waarom zouden wij de heer Van der Spek dan niet mogen kandideren? Wij kijken hoe iemand het doet als raadslid. Als iemand het goed doet, maar niet helemaal brandschoon is dan zeuren wij daar niet over.

Anderen hebben zich op soortgelijke wijze verweerd tegen beschuldigingen van illegaal wapenbezit. Zo werd door de CP'86 eens verwezen naar de opmerkelijke uitspraken van de (toenmalige) Utrechtse politiechef Wiarda, dat het voor winkeliers raadzaam was een knuppel te kopen en die onder de toonbank te leggen. Veel Nederlandse jongeren, zo meende CP'86, lopen nu eenmaal met wapens op zak, CP'86-ers dus ook.
Als de beschuldigingen berusten op 'fout' gedrag in het verleden dan wordt vaak het laatste sterk benadrukt. 'Het is zo lang geleden' (oorlog), het is een 'jeugdzonde' (stickers met hakenkruisen in bezit), 'hij denkt er nu anders over' (neonazisme), 'zou zoiets nu nooit meer doen' (runetekens, uniformen). 'Waarom mag een jongeman zich niet een beetje oriënteren' (rondkijken in nazistische organisaties als de Viking Jeugd en het Aktiefront Nationaal Socialisten).
Men kan ook zijn toevlucht nemen tot de afleidingsmanoeuvre. Wanneer deze voorzien wordt van een pittig statement, is de kans van slagen groot. Pittige statements worden door de media nu eenmaal op prijs gesteld. Een goed voorbeeld is de desgevraagde reactie van Janmaat op het overmatig drankgebruik van het voormalige Amsterdamse CD-raadslid Hofman: 'Ja, ik zeg zo vaak tegen Hofman: Frans, zo veel drinken als Van Mierlo lukt je toch niet.' Dit standaardantwoord is veelvuldig gepubliceerd (en er werd nooit doorgevraagd).
Afleidingsmanoeuvres kunnen de vorm hebben van beschuldigen van anderen. Begin 1992 werd Nederland geconfronteerd met een reeks van racistische aanslagen. Van de zijde van de met geweld geassocieerde CD werd geopperd dat deze aanslagen het werk zouden kunnen zijn van de Binnenlandse Veiligheids-

---

[91] *Algemeen Dagblad*, 8 juli 1993.
[92] Geciteerd door *Vrij Nederland*, 4 april 1998.

dienst, of van 'de Turken zelf'.[93] Deze reactie is overigens niet typisch Nederlands. De Republikaner in Duitsland en het Franse Front National reageerden op soortgelijke wijze. Meer of minder openlijk werd gesuggereerd dat de gewelddadige acties waren opgezet met het doel extreem-rechtse politici in diskrediet te brengen.[94]

Negatieve stigmatisering, met name schandalisering en criminalisering, kan ingrijpende gevolgen hebben voor de stabiliteit van extreem-rechtse organisaties. Een via de media in opspraak geraakte extreem-rechtse partij dient zich te matigen om een uittocht van ontevreden aanhangers (of zelfs een scheuring) te voorkomen. Het probleem is echter dat een matigende koerswijziging hetzelfde effect kan hebben. Gaat het om in opspraak geraakte personen, dan kan het probleem door extreem-rechtse leiders worden opgelost door middel van een interne zuivering. Om de partij te redden wordt de band met de betrokkene(n) verbroken. Zo werd het Amsterdamse CD-raadslid Graman in 1994 na de televisie-uitzending van *Deadline* uit de partij gezet.[95] Het probleem is uiteraard taaier als de leider zelf het middelpunt van kritiek is geworden, zoals in 1994 bij de Centrumdemocraten gebeurde door Janmaats reactie op het overlijden van Dales.

Exploiteren

De interne verhoudingen in extreem-rechtse gelederen kunnen sterk worden beïnvloed door publiciteit. Ervaren rechts-extremisten zijn zich hier van bewust en het komt dan ook vaak voor dat zij pogingen ondernemen om via publiciteit de interne verhoudingen te manipuleren. Schandalisering en criminalisering kunnen worden gevoed door van binnen uit belastende informatie te verschaffen over een interne politieke tegenstander of rivaal. Zo komt het nogal eens voor dat men elkaar voor 'fascist', 'racist' of 'nazi' uitscheldt. Als voorbeeld kan dienst doen het conflict in de Centrumpartij in 1984. Via de media scholden de kemphanen elkaar om het hardst voor 'fascist' uit en beschuldigden elkaar ervan kind aan huis te zijn bij de weduwe Rost van Tonningen.
Ruziemakende rechts-extremisten die met modder naar elkaar willen gooien, kunnen vaak rekenen op royale attentie van journalisten. Vaak, maar niet altijd. NVU-leider Glimmerveen heeft in de jaren zeventig bij herhaling persberichten verspreid met rancuneuze aanvallen op politieke tegenstanders uit eigen kring. Veel van deze veelal persoonlijk getinte informatie is niet door de nieuwsmedia gepubliceerd.
Rinke van den Brink vertelde over dit verschijnsel aan het *Algemeen Dagblad*:[96]

---

93 Zie Van Donselaar, 1993: 11.

94 Zie Van Donselaar, 1995: casus Duitsland en Frankrijk, respectievelijk Carpentras en Mölln.

95 Zoiets kan op twee manieren: daadwerkelijk en definitief of tijdelijk en voor het oog van de wereld. Van beide zijn voorbeelden te geven.

96 *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.

> Een van de mooie dingen van dit wereldje is dat er ontzettend uit de school geklapt wordt. De machtsstrijden die binnen extreem-rechts worden uitgevochten, zijn vaak kostelijk en voor mij heel vruchtbaar.

Van den Brink krijgt niet zelden anonieme documenten toegezonden, die hem worden toegespeeld om iemand ten val te brengen. Van den Brink:

> Zolang het niet strijdig is met mijn journalistieke belang publiceer ik gewoon. Bij elk stuk dat je schrijft heeft wel iemand voordeel.

Glimmerveens verkiezingsdeelname in 1974 ('Den Haag blank en veilig') bezorgde zowel de NVU als hemzelf landelijke bekendheid. Op dat moment was Glimmerveen geen voorzitter van de NVU en in zekere zin zelfs een outsider.[97] De naamsbekendheid die Glimmerveen de NVU had bezorgd kon vervolgens door hem worden geëxploiteerd: de toenmalige NVU-voorzitter werd ten val gebracht en Glimmerveen volgde hem op.

Van dergelijke exploitatie zijn meer voorbeelden te geven. Door de televisie-uitzending van *Reporter* (26 februari 1993) werden interne conflicten (Janmaat en Vreeswijk, Janmaat en Glimmerveen) op de spits gedreven. Het verschafte Janmaat argumenten om zich van zijn rivalen te ontdoen. Eenzelfde proces voltrok zich in de CP'86 in het najaar van 1996. Door twee televisie-uitzendingen van *Netwerk* werden de criminele, nazistische tendensen binnen de CP'86 belicht. Deze tendensen kwamen in hoofdzaak voor rekening van het Rotterdamse raadslid Freling. Het partijbestuur greep de gelegenheid aan om Freling uit de partij te zetten. Daarbij ging het in werkelijkheid niet alleen om het nazisme van Freling, maar ook – of misschien wel des te meer – om zijn eigenzinnigheid. Freling voerde namelijk al tijdenlang een eigen koers en trok zich vrijwel niets aan van bestuursbeslissingen. *Netwerk* verschafte het partijbestuur een stok om de hond te slaan.

3.4 Slot: conclusies en discussie

De rol van de media is over het algemeen een onderschatte factor bij het doorgronden van extreem-rechtse organisaties. Het is niet vaak voorgekomen dat een verkiezingsoverwinning (of -nederlaag!) van een extreem-rechtse partij wordt toegeschreven aan beïnvloeding door de media. Veelal wordt de rol van de media in opsommingen van mogelijke oorzaken niet eens genoemd of hooguit zijdelings aangestipt. Dit zou gerechtvaardigd zijn als men meent dat de media slechts een 'registrerende' rol vervullen.
Naar onze mening is het verschijnsel extreem-rechts sterk verweven met de media, althans met de wijze waarop de media van het verschijnsel verslag doen. Extreem-rechtse partijen hebben de media nodig en trachten de berichtgeving ten eigen bate te beïnvloeden. Vaak komt het laatste neer op pogingen de schade beperkt te houden.

---

97 Zie Van Donselaar, 1991: hoofdstuk NVU.

Maar omgekeerd kunnen de media het nieuws dat aan extreem-rechtse zijde wordt geproduceerd niet negeren. Veel journalisten trachten bovendien een bijdrage te leveren aan de bestrijding van extreem-rechtse verschijnselen, door te onthullen, te ontmaskeren en zodoende het uitlokken van justitiële maatregelen.
Extreem-rechtse organisaties worden geconfronteerd met een pressie van buitenaf, vaak in de vorm van (een dreigende) repressie van overheidszijde. Bij deze druk die op extreem-rechtse organisaties wordt uitgeoefend zijn de media een cruciale, niet weg te denken factor. De interactie met de media heeft het karakter van een conflict en daarin wordt het *impression management* van extreem-rechtse leiders op de proef gesteld. De vraag hoe aan het probleem van de druk van buitenaf het hoofd moet worden geboden, stelt extreem-rechtse politici vaak primair voor de vraag: hoe om te gaan met de media? Wat kan wel en wat niet hardop worden gezegd? Hoe te reageren op beschuldigingen? Door de media worden extreem-rechtse verschijnselen niet slechts geregistreerd, maar ook beïnvloed en soms zelfs ingrijpend beïnvloed.
Een niet onbelangrijke vraag is: in hoeverre kunnen aan de diverse benaderingen van extreem-rechts remmende dan wel stimulerende effecten worden toegekend?
Allereerst de remmende effecten. Het is denkbaar dat doodzwijgen van extreem-rechtse politieke partijen uit oogpunt van bestrijding effectief is. Maar deze aanpak is niet realiseerbaar zonder de persvrijheid aan te tasten. Zouden de kosten dan niet veel hoger worden dan de baten? Bovendien is het onwaarschijnlijk dat over de strategie van doodzwijgen bij de media consensus kan worden bereikt. Maar zoals reeds werd gezegd: het is vooral ook een hypothetische aangelegenheid. Van systematisch doodzwijgen is geen sprake geweest, hooguit van een veelal luidruchtig debat over doodzwijgen. Wat wel heeft plaatsgevonden is partieel doodzwijgen en dit was gericht op, of – zo men wil tegen – een specifieke uiting van extreem-rechts: de verbreiding van de extreem-rechtse, racistische ideeënwereld.
Negatieve stigmatisering kan schadelijk zijn voor extreem-rechtse formaties. Aantoonbaar is in ieder geval dat dergelijke berichtgeving van invloed kan zijn op de sociale cohesie binnen extreem-rechtse groepen. Negatieve publiciteit, in het bijzonder criminalisering, hoeft geen oorzaak te zijn van onderlinge spanningen, maar kan dergelijke spanningen aanzienlijk doen oplopen. Zo sterk zelfs dat de conflicten tot onoverbrugbare tegenstellingen leiden en de groep uiteenvalt. Bij een aantal belangrijke splitsingen hebben de media zo'n rol gespeeld: de Centrumpartij begin jaren tachtig, het Nederlands Blok als afsplitsing van de CD begin jaren negentig en de breuk in CP'86 in 1996-1997. Verder bestaat er verband tussen negatieve stigmatisering – vooral schandaliseren en criminaliseren – en repressie. Deze benaderingen dragen bij aan het ontstaan van een klimaat waarin discussies over repressieve maatregelen tegen extreem-rechts gedijen en dat is – zo zou men kunnen stellen – het voorportaal van daadwerkelijke maatregelen tegen extreem-rechts.
Door negatieve stigmatisering kunnen aanhangers worden afgeschrikt, zoals kaderleden die het voor gezien houden. Het is – tenslotte – aannemelijk dat ook kiezers en potentiële kiezers kunnen worden afgeschrikt door negatieve publiciteit over extreem-rechts, maar deze aanname is meer een beredeneerde veronderstelling dan een onderzoeksresultaat.

Dan de stimulerende factoren. Het is plausibel dat stimulerende effecten worden beïnvloed door het al dan niet slagen van counterstrategieën van extreem-rechtse zijde. Tegenover 'doodzwijgen' en 'bagatelliseren' van de media staan 'nieuws creëren' en 'imponeren' van extreem-rechtse zijde. Het succes van deze counteraanpak hangt, zoals we hebben gezien, af van de inventiviteit en ook van de bereidheid en geneigdheid van rechts-extremisten om te schokken. Vooral dit laatste is nogal eens succesvol, dat wil zeggen: het levert rechts-extremisten veel publicitaire aandacht op. Een gevolg hiervan is dat de (getalsmatige) betekenis van kleine, soms zeer kleine extreem-rechtse groepen maar al te gemakkelijk kan worden overschat.
Via allerlei vormen van neutralisering wordt door rechts-extremisten getracht de door negatieve publiciteit opgelopen schade te beperken. Om rectificatie af te dwingen kan men naar de rechter stappen, maar deze gang wordt – anders dan bijvoorbeeld in België en Frankrijk – door extreem-rechts zelden gemaakt. Van de concrete gevallen waarin dit wel is geschied liepen de meeste voor extreem-rechts slecht af. Andere manieren van neutralisering zijn lastig op hun effecten te beoordelen, maar het lijkt ons aannemelijk dat extreem-rechtse partijen het meest gebaat zijn bij neutrale, objectieve berichtgeving. Als argument kunnen de evident schadelijke effecten van de andere soorten publiciteit worden aangehaald. Hoe dan ook, de veelgehoorde opvatting als zou extreem-rechts gebaat zijn bij ongeacht welke publiciteit dan ook, is aantoonbaar onjuist.

4 Racisme, extreem-rechts en internet

4.1 Inleiding

Het internet werd geboren in de Koude Oorlog ten tijde van de Cubaanse raket-tencrisis.[1] Het Amerikaanse ministerie van Defensie wilde een computernetwerk bouwen dat een aanval met atoomwapens zou kunnen weerstaan. Het zou tot 1974 duren totdat voor het eerst de naam *internet* werd gebruikt. Weer tien jaar later verdween het militaire deel van internet omdat het Pentagon een eigen computernetwerk in gebruik nam. De eerste Nederlandse aansluiting dateert van 1989 en nog geen tien jaar later hebben 1,3 miljoen Nederlanders toegang tot internet, dat is 7,8% van de bevolking.[2] In maar liefst 760.000 Nederlandse huishoudens is een aansluiting op internet. De internetaansluitingen zijn in een jaar tijds verdubbeld en het ziet ernaar uit dat deze groei zich voorlopig verder zal ontwikkelen. Nederland is een 'middenmoter': in de Scandinavische landen is tussen de 20 en 30% van de bevolking aangesloten, in Groot-Brittannië be-draagt dit percentage 10, in Duitsland 7 en in Frankrijk minder dan 2. In de VS is maar liefst 25% van de bevolking *online*.

Het nieuwe medium internet is voor racisme en rechts-extremisme van bijzon-der belang. In de eerste plaats vanwege de beperkte toegang van racisme en rechts-extremisme tot de 'reguliere' media; de behoefte aan 'eigen media' wordt hierdoor vergroot en internet kan voor een deel in die behoefte voorzien. Een tweede reden is het internationale karakter van internet, dat nauw aansluit bij de grensoverschrijdende kenmerken van racisme en rechts-extremisme. Een derde reden wordt gevormd door de (vooralsnog) beperkte mogelijkheden om racisme en extreem-rechts van internet te weren.

Uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet kunnen op verschillende manieren in categorieën worden verdeeld. Het (theoretische) gebruik van het medium kan als volgt worden onderscheiden:

- *ideologisch:* de verbreiding via internetsites van opvattingen en denkbeelden;
- *communicatie:* via elektronische post, discussie- en nieuwsgroepen;
- *commercieel:* digitale postorderbedrijven;
- *mobilisatie:* via internet kunnen activisten worden gemobiliseerd.

Deze functies kunnen ook in combinaties voorkomen, zoals we zullen zien. Niet-temin ligt het *accent* hier op het World Wide Web (WWW) en dus in mindere mate op de andere functies van internet (E-mail, de elektronische post, Internet Relay Chat, het 'babbelboxgedeelte', Usenet, het prikbordgedeelte met nieuws-

1 Dossier internet, *de Volkskrant*, 1998.
2 Aldus een onderzoek dat NIPO samen met provider Media Plaza heeft uitgevoerd, mei 1998.

groepen). Dit accent is het logische gevolg van de toegankelijkheid van de verschillende delen van internet, alsmede van de noodzaak ons onderzoek af te bakenen. In de (openbare) nieuwsgroepen kan men veelvuldig uitingen van racisme aantreffen, ook in Nederlandse context. Het verwerven van inzicht in deze problematiek is wenselijk. Het vergt echter specifiek en vooral arbeidsintensief onderzoek, dat niet in het kader van ons onderzoek kon worden verricht.

Om hoeveel websites gaat het? De laatste jaren is regelmatig de vraag opgeworpen hoeveel racistische websites er zijn. Zo wordt er in maart 1997 in het blad *Justice* melding gemaakt van meer dan 50 antisemitische websites.[3] De *New York Times* haalt de Anti Defamation League aan: minstens 250 websites zijn *hate* sites en dus racistisch.[4] Twee dagen later citeert de *New York Times* het Simon Wiesenthal Center: het aantal hate sites zou in een jaar tijds zijn verdubbeld tot 600: 94 racistische, 87 neonazistische, 35 onder de noemer 'white supremacy' en op 51 websites zou worden aangezet tot terrorisme.[5]

Racisme en rechts-extremisme op internet kunnen diverse gedaanten aannemen. Zo bestaat er bijvoorbeeld een website waar men terecht kan voor de tekst en bladmuziek van het Horst Wessel-lied. Wie dit lijflied van de nazi's wil horen kan kiezen uit enkele geluidsfragmenten.

3 *Justice*, March 1997, nr. 12.
4 *New York Times*, October 22, 1997.
5 *New York Times*, October 24, 1997.

Uitingen van racisme en extreem-rechts op internet kunnen op diverse manieren worden ingedeeld. Een uitgebreide indeling is die van *Hatewatch*, een instelling die racistische en extreem-rechtse websites inventariseert:[6]

Hate by category:

- White supremacy
- Racist music
- Racist skinheads
- Neo-nazism
- Antisemitism
- Holocaust denial
- Christian identity
- Black racism
- Anti-gay
- Anti-christian
- Anti-muslim
- Anti-arab

Een andere is van *The Nazism Exposed Project*, eveneens een website met een inventarisatie van racistische en extreem-rechtse sites:[7]

- Electoral/political
- Major domains
- Individual groups/organizations/personal pages
- Magazines/books/news
- Music and surplus
- Nationalistic skinheads
- Religious/KKK
- Revisionism

Wij hebben beide indelingen gecombineerd en komen tot de volgende hoofdcategorieën.

Racisme en extreem-rechts op internet
• Politieke partijen • Neonazistische organisaties of netwerken • Nationalistische skinheads • Digitale postorderbedrijven • Historisch revisionisme • Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus • Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

Deze typologie wordt in de volgende paragraaf nader ingevuld. Daarna zal worden ingegaan op de respons op uitingen van rechts-extremisme en racisme op internet.

6 Zie http://hatewatch.org/category.html.
7 Zie http://www.cs.uit.no/~paalde/nazismexposed.

4.2 Racisme en extreem-rechts op internet: een typologie

Extreem-rechtse politieke partijen
De meeste extreem-rechtse politieke partijen hebben websites. Zij dienen als visitekaartje en zijn bestemd voor de verbreiding van de partijstandpunten en -ideologie, nieuws, de activiteitenagenda, commentaren en interne en externe communicatie. Vaak wordt verwezen naar de websites van bevriende partijen. Zo verwijst het Franse Front National naar de Italiaanse MSI.
De diversiteit is groot. De ongeveer vijfentwintig websites van de Oostenrijkse FPÖ zijn over het hele land uitgewaaierd en hebben een lokale invulling gekregen: vier afzonderlijke 'seiten' in Wenen, twee in Salzburg, drie in Steiermark enzovoort. Het Front National daarentegen heeft minstens zoveel sites maar die zijn veel meer gecentraliseerd. 'Bienvenue au Front National', zo opent de homepage van het FN:[8]

> Loin de la censure et du boycott médiatique le site Web du Front National est un outil d'information pour tous ceux qui veulent découvrir, mieux connaître ou simplement communiquer avec le mouvement de Jean-Marie Le Pen.

Vervolgens kan men naar de volgende secties: Communiqués, Organisation, Programme, Permanences, Cercles, Jeunesse, Discours, Photos, Qui sommes-nous?, Balade sur Internet.

De omvangrijke websites van de FPÖ en het Front National zijn een afspiegeling van hun grote omvang; zij zijn de grote extreem-rechtse partijen in West-Europa. Maar de omvang van de website is geen betrouwbare indicatie van die van de partij, want ook kleine extreem-rechtse partijen blijken omvangrijke websites te kunnen hebben. Een goed voorbeeld is het Britse National Front ('for race and nation'), een kleine partij die er niettemin diverse homepages op na houdt (een aparte voor de jeugd bijvoorbeeld) en een grote hoeveelheid informatie op het net heeft gezet.
De grote extreem-rechtse partijen in de Bondsrepubliek, de Republikaner, de NPD en de DVU hebben sedert 1996 websites en sindsdien hebben zij hun 'Seiten' flink uitgebreid. De NPD en de JN (Junge Nationaldemokraten) waren de eerste in februari 1996 en hadden begin 1998 elk vijf homepages. De Deutsche Volksunion (DVU) van Gerhard Frey is sedert begin september 1996 op internet present en dat geldt ook voor Frey's uitgeverijen. De Republikaner ('sozial – patriotisch – ökologisch') hebben net als de Oostenrijkse Freiheitlichen veel lokale 'Homeseiten'; in juni 1998 waren het er ongeveer twintig. Daarnaast zijn er homepages voor de partijtop en voor afzonderlijke groepen: vrouwen, jongeren, studenten en ambtenaren. Op een van de secties wordt het bijzondere belang van internet benadrukt:[9]

> Da die Bürger in Deutschland über andere Medien meist keine, sinnverstellenden oder falsche Informationen über unsere Partei bekommen, suchen

[8] Zie http://www.front-nat.fr/index.html.
[9] Zie http://www.rep.de/mit0003.htm.

> sie im freien und offenen Internet nach solche Informationen. Deshalb sollten wir bemüht sein, wahrheitsgetreue und sachlich richtige Informationen ins Internet zu stellen.

Vanaf 1995 hebben het Vlaams Blok en de Vlaams Blok Jongeren websites die sedertdien fors zijn gegroeid. De Vlaams Blok Jongeren openen met een waarschuwing:[10]

> Deze site kan bij onverdraagzamen een hartaanval teweegbrengen. Indien u de vrije meningsuiting niet gunstig gezind bent, dan is deze site niets voor u.

Via de sectie 'aanbevolen websites' van de Vlaams Blok Jongeren kan men naar de internetdomeinen van de Republikaner, het Front National en de FPÖ.

Ook de Nederlandse extreem-rechtse partijen hebben homepages. Hieronder zullen zij de revue passeren.

Centrumpartij'86
In Nederland zag de CP'86 – toen nog Nationale Volkspartij/CP'86 geheten – als eerste kans een eigen homepage te verwerven. Dat gebeurde in 1995 door CP'86-bestuurder Mudde. De relatie tussen de partij en diverse, achtereenvolgende providers is complex en wordt gekenmerkt door allerlei pogingen van de CP om de providers om de tuin te leiden.

Op de homepage was een keltisch kruis afgebeeld met aan weerszijden leeuwen. Daaronder: 'Nationale Volkspartij/CP'86, eigen volk eerst'. In het welkomstwoord viel te lezen:

> Net toen de multi-kulti maffia dacht dat het veilig was op het net, biedt de NVP u de kans kennis te maken met de electronische strijd voor het Volk en Vaderland.

Er waren onder andere de volgende secties: partijinformatie, activiteiteninformatie, de *Revolutionaire Nationalist* (het partijblad), elektronische post en bevriende organisaties.
Bij de partijinformatie werd men geattendeerd op de 'CP-winkel', waar naast propagandabrochures, Keltische kruisen, stickers ('klevers') en T-shirts (T-hemden) te koop werden aangeboden. Een van de T-hemden had als opschrift 'Kok, Pronk en Bolk, het zijn allen verraders van het eigen volk'. De winkel werd beheerd door Mordaunt en belandde ten tijde van de scheuring in de CP'86 in wat werd genoemd 'een onduidelijke situatie'. Mordaunt was geroyeerd. De bezoeker werd aangeraden met bestellingen te wachten 'tot de situatie weer duidelijk is'.
De website bevatte voorts een Meldpunt Volksvijandige Aktiviteiten. Daar kon men terecht met informatie over politieke tegenstanders van extreem-rechts. Dit was een vervolg op soortgelijke oproepen in het partijblad *De Revolutionaire*

---

[10] Zie http://www.vbj.org/waarsch.htm.

Nationalist. Later publiceerde de partij namen en privé-adressen van politici van GroenLinks.
De bevriende organisaties zijn aanvankelijk verdeeld in Dietsland en Buitenland. Tot Dietsland behoorden bijvoorbeeld Vlaams Blok en Voorpost, terwijl op de sectie Buitenland bladen van de NPD en British National Party voorkwamen.
Eind '96, begin '97 onderging CP'86 een ingrijpende gedaanteverandering. Na de scheuring was de situatie als volgt. Mordaunt en Freling gingen door met de CP'86. De groep radicaliseerde, de Dietse trekken raakten op de achtergrond om plaats te maken voor een meer neonazistisch profiel. De andere groep (Beaux, Hoogstra en De Boer) richtte een nieuwe partij op: de VolksNationalisten Nederland. De VNN was een in vergelijking met de andere factie relatief gematigde extreem-rechtse partij met Dietse trekken. Van belang is verder dat de uitgesproken Diets georiënteerde Mudde de partij verliet om zich samen met een andere ex-CP'86-er, Rüter, op Voorpost te gaan richten.[11]

Deze ontwikkelingen waren van invloed op de website van CP'86 en leidden ook tot het ontstaan van een nieuwe, namelijk die van de VNN (waarover aanstonds meer).
In ieder geval was 'de situatie weer duidelijk': Mordaunt was terug en had zelfs het roer overgenomen. De winkel ging weer open, maar nu Mudde weg was heetten de klevers weer stickers en het T-hemd weer T-shirt. De opdruk is onveranderd: 'eigen volk eerst'. Verder zien we de site van de CP'86 radicaliseren. Bij 'andere organisaties' kon men begin 1998 ook Resistance aanklikken, het bedrijf dat muziek met racistische teksten verkoopt. Op de CP'86-site wordt deze mogelijkheid voorzien van een waarschuwing:

> Het is volgens de Nederlandse wetgeving niet toegestaan meer dan 1 exemplaar van een cd, muziekcassette of videoband in uw bezit te hebben.

In mei 1998 werd de linklijst verder uitgebreid met onder andere Alpha Headquarters Website, National Alliance en Nationaler Widerstand. Er werd, met andere woorden, verwezen naar openlijk neonazisme. Het heeft maar kort geduurd. In juni werd de website van CP'86 aanzienlijk versoberd. De bezoeker werd nu ontvangen met artikel 1 van de grondwet en met een foto van een spandoek: 'vrijheid van meningsuiting, ook voor Centrumpartij'86'. De secties zijn drastisch gesaneerd. De winkel is weer gesloten en ook de linklijst is geschrapt en de verwijzingen naar andere sites weer verdwenen. Er resteren nog maar vier secties: 'wat is CP'86', 'partijprogramma', 'lidmaatschap' en 'E-mail'. Wie de laatstgenoemde mogelijkheid kiest leest: 'sorry, geen e-mail adres'. Men wordt verzocht desgewenst schriftelijk contact op te nemen met één van de drie bestuurders, maar ook dat is inmiddels achterhaald. In juni 1998 hebben Mordaunt en Teijn zich bij de Kamer van Koophandel als bestuurder laten uitschrijven zodat op papier alleen Freling is overgebleven.
In oktober 1998, nog voordat de partij door de Amsterdamse rechtbank werd verboden, verdween de homepage van het net.

11 De Belgische organisatie Voorpost heeft een bescheiden website.

Centrumdemocraten
Begin 1996 vervoegde een CD'er zich bij de in Almere gevestigde internetprovider The Internet Plaza (TIP) met het verzoek om een internetadres. Het verzoek werd door TIP afgewezen.[12] In april van dat jaar probeerde de CD het opnieuw, nu via iemand op persoonlijke titel. Deze keer lukte het wel en later in april werd tijdens een televisieuitzending duidelijk dat de CD zich een plaatsje had verworven op internet. Het ging om een bescheiden homepage met telefoonnummers, informatie over lidmaatschap en een afgedrukt pamflet: 'Is voor u de maat ook vol?'
De provider werd prompt overstelpt met protesten. Omdat TIP niet met de CD geassocieerd wilde worden en de CD via slinkse wegen de site had bemachtigd besloot TIP maatregelen te nemen: eind april 1996 werd de website van de CD geblokkeerd.

Later dat jaar slaagde de CD erin een eigen website te starten bij de provider waar ook de CP'86 onderdak had gevonden. Onder 'CD Digitaal!' staat een keuzemenu: 'informatie', 'CD-info's', 'partijprogram', 'wordt ook lid', 'het parlement'. De site werd buitengewoon sober gevuld. Er is bijvoorbeeld geen e-mail mogelijk. De sectie CD-info's bestaat uit een tekstje – 'Is ook voor u de maat vol?' – van ongeveer vijfentwintig regels dat wordt afgesloten met de leus 'stem CD uit zelfverdediging'. Bij de sectie partijlidmaatschap worden enkele telefoonnummers gegeven. De secties programma en parlement bevatten slechts het zinnetje 'wegens werkzaamheden & verbeteringen tijdelijk niet toegankelijk'. Ook de sectie 'informatie' beslaat slechts een paar regels. Aangeraden wordt een recente versie van 'Netscape' te gebruiken en verder: 'onze partij is continu in beweging en dus actualiseren wij ook onze internet pagina's met enige regelmaat'. Opmerkelijk genoeg is dit laatste niet gebeurd want de website is nagenoeg onveranderd gebleven.
De enige verandering bestond uit een kraak door een aanhanger van CP'86. Hij plaatste daarin een foto van Janmaat tussen een groep Surinamers en de zin: 'Stem vooral geen CD uit zelfverdediging, maar stem op CP'86.'[13] De gekraakte pagina, een kopie van de originele 'CD Digitaal!', leidde tot verdere verslechtering van de relatie tussen beide partijen. Overigens bleek bij die gelegenheid dat de leiding van beide partijen slecht op de hoogte was van hun internetactiviteiten. Janmaat beweerde dat Nederlandse providers hem altijd hadden geweerd, wat onjuist was en Mordaunt bleek niet te weten dat zijn partij een homepage had.[14]

In diezelfde tijd opende de CD naast 'CD Digitaal!' een nieuwe website. De nieuwe homepage was ondergebracht bij de Amerikaanse provider Geocities. Op deze site werden heel wat meer activiteiten ontplooid dan op 'CD Digitaal!'

---

12 *de Volkskrant*, 27 april 1998.
13 *Trouw*, 2 oktober 1997.
14 *Trouw*, 2 oktober 1997.

CENTRUMDEMOCRATEN - Microsoft Internet Explorer
Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help
Vorige Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschied... Kanalen Volledig s... Mail Afdrukken Bewerl
CENTRUMDEMOCRATEN
CD
Digitaal!
-- KEUZE MENU--

CENTRUMDEMOCRATEN PARLEMENT - Microsoft Internet Explorer
Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help
Vorige Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschied... Kanalen Volledig s... Mail Afdrukken Bewerl
De CD in het Parlement
Wegens werkzaamheden & verbeteringen tijdelijk niet toegankelijk.
Back

De CD-nieuwsbrief verscheen voortaan ook op deze site. In die van 9 oktober worden de rivaliserende partijen aan een beschouwing onderworpen. Nieuwkomer VNN is volgens de CD een product van de overheid, in casu de BVD, want 'de heren Beaux en Ruitenberg hebben voortdurend de verdenkingen tegen zich gehad'. Over de VNN wordt spottend opgemerkt:

> Een minuscuul optredend partijtje met de bedoeling de aandacht wat van de CD af te leiden. Nu mag dat publicitair geen onmogelijkheid zijn, want de slaafse pers voert de opdrachten van de overheid nauwkeurig uit. Als de VNN in de pers moet, dan moet dat.

Over de CP'86 werd ietwat vriendelijker gesproken. Die partij is in de ogen van de CD vooral slachtoffer. De strafrechtelijke vervolging van CP'86 is, zo meent de CD, in een stroomversnelling gebracht omdat de BVD zijn greep op deze partij heeft verloren. Daarmee is de samenwerking tussen CP'86 en CD van de baan, want de CD kan zich niet veroorloven samen te werken met een partij die door de overheid gebrandmerkt is als een criminele organisatie. Vervolgens wordt de hengel uitgeworpen:

> De CD blijft nog steeds openstaan voor CP-leden die serieuze politieke activiteiten beogen. Als zij met een andere instelling komen dan oud-voorzitter Ruitenberg, die de CD wilde instabiliseren zoals hij dat ook bij de CP heeft gedaan, zijn zij van harte welkom. Bedacht moet worden dat het geen kunst is een partij te verbieden, maar een politieke opgave invloed uit te oefenen op het beleid. Voor dat laatste is de CD beter in stelling gebracht dan de CP.

Bij de nieuwste website kon men begin 1998 ook terecht voor het 'Partijprogramma Verkiezingen Tweede Kamer 1998, Trouw aan rood wit blauw!', een stuk van ongeveer 27 bladzijden. Eén en ander werd samengevat in 'Ons tien punten programma'. De volgorde van de opgesomde punten is overigens tamelijk misleidend – het tweede 'benzine *f* 1,50', het zevende 'verbeteren rioleringen' en het tiende punt 'stop vreemdelingenstroom' – want het programma zelf is van begin tot eind bezaaid met anti-minderhedenstandpunten.
De CD-nieuwsbrief van 16 februari 1998 was voor een belangrijk deel gewijd aan de aanstaande verkiezingen. Vooral de wijziging van de Kieswet die voorziet in een verzwaring van de handtekeningeneis werd onder vuur genomen. Gesproken wordt van 'de zoveelste wetswijziging om de CD te treffen' die afkomstig is van de 'wetsamateurs' in de Tweede Kamer. Kort na de Kamerverkiezingen van 1998 is deze website van de Centrumdemocraten plotseling verdwenen. Rest nog de andere, waar op het keuzemenu nog steeds 'het parlement' staat: 'wegens werkzaamheden & verbeteringen tijdelijk niet toegankelijk'.

VolksNationalisten Nederland
De VNN heeft sinds november 1997 een eigen website via de Britse provider Demon. Bovenaan zijn de letters VNN groot in oranje uitgevoerd met aan weerszijden rood wit blauwe vlaggen. Op de achtergrond klinkt het Wilhelmus en om de leuze 'Laat ons Nederland niet leegplunderen!' kan men niet heen. Dergelijke slogans kan men op diverse plaatsen op de website aantreffen: 'Nederland is leeg en moet vol want wij zijn tolerant', 'Hand in hand terug naar eigen land', 'Kom op, maak een vuist! Durf op de komen voor uw eigen Nederland!' En bij de

telefoonnummers van contactpersonen: 'wilt u later bestuurd worden door een moslimregering? Bel dan niet!'
In de sectie 'wat is VNN?' wordt geschetst hoe de partij is ontstaan:

> VNN is opgericht begin 1997 en is ontstaan uit een opsplitsing van CP'86. CP'86 heeft tien jaar lang bestaan uit twee kaders met elk hun eigen ideologie: 'extreem-rechts' en 'volksnationaal-democratisch'. Het naar elkaar toewerken heeft enkel geleid tot nog grotere verschillen. De kleinste groep kaderleden wilde steeds extremer terwijl de meeste anderen zich steeds gematigder opstelden. Deze laatste groep heeft nog geprobeerd een fusie aan te gaan met de CD, hetgeen mislukte omdat de CD ten koste van alles een éénmanspartij wilde blijven. Wij zijn van mening dat éénmanspartijen nooit uit kunnen groeien tot een grote partij met waarde, kennis en slagvaardigheid. Hiermee kwam de weg vrij voor een totaal nieuwe partij met vele nieuwe ideeën.

Voor deze 'nieuwe ideeën' kan men terecht in de sectie 'wat wij willen'. Het aldaar ontvouwde programma opent met de langste paragraaf: 'vreemdelingenbeleid'. De VNN wil – onder andere – afwijzing van de multiculturele samenleving, terugzending van illegale en criminele vreemdelingen, een verbod op gezinshereniging en gezinsvorming, vermindering van de sociale uitkering voor vreemdelingen, strengere naturalisatiewetgeving, terugkeerpolitiek voor niet-Europese vreemdelingen.
Maar ook in diverse andere paragrafen duikt het 'vreemdelingenbeleid' op. Zo pleit de VNN bij 'gezin' voor fiscale voordelen voor Nederlandse gezinnen en bij 'criminaliteit' voor onmiddellijke uitwijzing van criminele vreemdelingen. In het onderwijs mag van de VNN alleen les worden gegeven in de Nederlandse taal, 'tenzij het taalonderwijs betreft zoals Duits (...)'. Het geschiedenisonderwijs moet weer Nederlands worden, 'geschiedenis is meer dan alleen de 2e wereldoorlog en achtergronden van de islam. Geschiedenis is een rijk erfgoed van onze voorouders.' Ook ziet de VNN graag de 'multiculturele aanpassingen' op scholen verdwijnen, 'dus geen hoofddoekjes om tijdens zwemles en gymnastiek'.

Onder de groeiende sectie 'partijblad' is een aantal artikelen te vinden uit *Volksnationalisten Nederland*, bijvoorbeeld 'Blik op links', waarin een CP'86-traditie wordt voortgezet: 'onderzoek naar extreem-linkse en multiculturele ondermijning van de Nederlandse samenleving'.
De sectie 'spotprenten' bevat volgens de VNN 'bijzonder mooie spotprenten die de waarheid vertegenwoordigen'. Het gaat om een serie racistische – en naar wij inschatten strafwaardige – cartoons.[15]
In de sectie 'nieuws' worden actuele gebeurtenissen van commentaar voorzien, bijvoorbeeld het verloop van de verkiezingen in 1998.[16] 'Vraagbaak' is een communicatiesectie waarin aan de VNN gestelde vragen worden beantwoord. Zo vroeg Wim uit Amsterdam op 18 november 1997 hoe de VNN heel Nederland blank wil maken. Het antwoord, onder verwijzing naar de sectie 'wat willen wij':

---

15 Er is aangifte gedaan door het Landelijk Bureau Racismebestrijding (LBR).
16 Zie voor VNN-commentaar hoofdstuk 2 paragraaf vijandige betrekkingen.

> Dat hebben wij nooit gezegd of geschreven. Helemaal blank maken is onmogelijk. Denk maar eens aan adoptiekinderen of bestaande gemengde huwelijken en meer van zulke gevallen. Neemt niet weg dat er meer dan genoeg andere overblijven (...).

Op de anonieme e-mail 'wij hopen dat uw hele kliek zo snel mogelijk onder de grond ligt!' werd gerepliceerd:

> Dank U. Gaat U voor. U mag dat wel zeggen, want U bent waarschijnlijk socialist en hierdoor onkwetsbaar en beschermd door justitie. Maar stel je nu eens voor dat wij zulke opmerkingen zouden maken over bijv. de PvdA? Wat dan?

De VNN-website heeft links naar andere organisaties, zoals Vlaams Blok, Voorpost, Front National, NPD en Haiders FPÖ. Daarnaast kan men naar de Belgische webpagina 'Volksnationalisme op het Web': een overzicht van ruim vijftig over de wereld verspreide organisaties die volgens de samensteller op volksnationalistische leest zijn geschoeid.
De VNN wil actiever worden op internet en heeft aangekondigd dat er meer homepages zullen verschijnen. Ondanks de grote verliezen voor extreem-rechtse partijen in 1998 blijft de toon optimistisch:

> De grote klap moet vallen met de Tweede Kamerverkiezingen van 2002. Wij zijn geen grote partij, maar om één grote Nationalistische beweging ooit mogelijk te maken, zal er eerst een goede en brede bodem gecreëerd moeten worden. Dat is voorlopig de belangrijkste doelstelling van de VNN.

Eind oktober 1998 ging de VNN op in de Nieuwe Nationale Partij (NNP). De website van de VNN is vooralsnog blijven bestaan, terwijl de NNP in dezelfde periode met een eigen homepage debuteerde.

Het Nederlands Blok
Het Nederlands Blok had in 1995 gedurende enkele weken een homepage via een Amerikaanse provider. Pas in het voorjaar van 1998 was de partij terug op internet met een in aanbouw zijnde homepage: 'Nederlands Blok: eerlijk, actief en duidelijk'. De partij noemt enkele punten van haar programma, zoals proremigratie, gedwongen afkicken, geen afbraak van sociale voorzieningen en woonruimteverdeling 'zonder vaag voorkeursbeleid'. Verder wordt volstaan met de vermelding van adresgegevens en stelt men verdere ontwikkeling van de homepage in het vooruitzicht. 'Binnenkort: Gaat Paars II verder met het spelen van Klaas Vaak?'

Neonazistische organisaties of netwerken
Door Hatewatch wordt het volgende overzicht geboden van neonazisme op het internet:[17]

[17] Zie http://www.hatewatch.org/holonazi.html.

- Alpha
- The American Nationalist Union
- Aryan Graphics
- Final Conflict
- Fourth Reich
- Frank Rennicke
- German Historical Documents
- German National Socialist and Hammerskin Page
- Heritage Front
- The Library
- Nation of Europe
- National Alliance
- National Front for Order and Progress
- The National Party
- National Socialist Movement (4 afzonderlijke websites)
- National Socialist Vanguard
- National Socialist White People's Party (4 afzonderlijke websites)
- NSDAP/AO
- National Spanish Socialism
- NuevOrden
- SS Enterprise
- The Swedish Resistance
- The Swedish Zone
- The Third Position
- This Time the World
- ThuleNet
- Vlaams Heiden Front

Wij zullen deze sites niet één voor één gaan bespreken, maar er enkele uitlichten die kunnen worden beschouwd als de belangrijkste: ThuleNet, NSDAP/AO, National Alliance en Alpha.[18] Indelingen hebben onvermijdelijk een arbitrair karakter. De grote websites Stormfront en White Power worden door Hatewatch niet onder neonazisme gerangschikt. Wij geven er evenwel de voorkeur aan deze websites eerder als neonazistisch te beschouwen. Daarom zal er hier een beknopte beschouwing aan worden gewijd.[19]

White Power

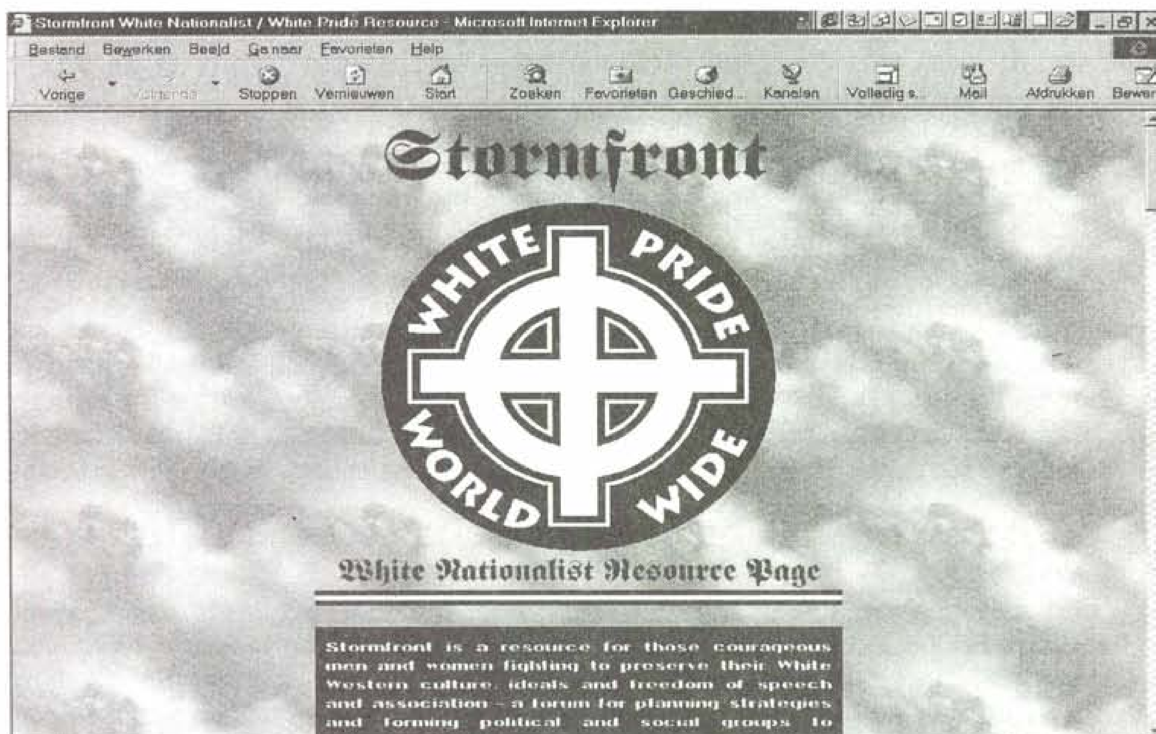
De pagina van White Power[20] opent met een afbeelding van een joodse man achter zijn computer. Joods omdat hij een keppeltje draagt. De man schrikt want uit zijn openbarstende beeldscherm komt een gespierde, superman-achtige gedaante te voorschijn. White Power dus. De homepage bevat op zichzelf niet zoveel tekstdocumenten - wat er staat is grof antisemitisch - maar heeft een uitwaaieringseffect. Men kan alle kanten op, vooral naar skinheadsites, naar skinheadmuziek, naar neonazisme (bijvoorbeeld de Adolf Hitler Tribute Page) en naar sites met de Holocaustontkenning.

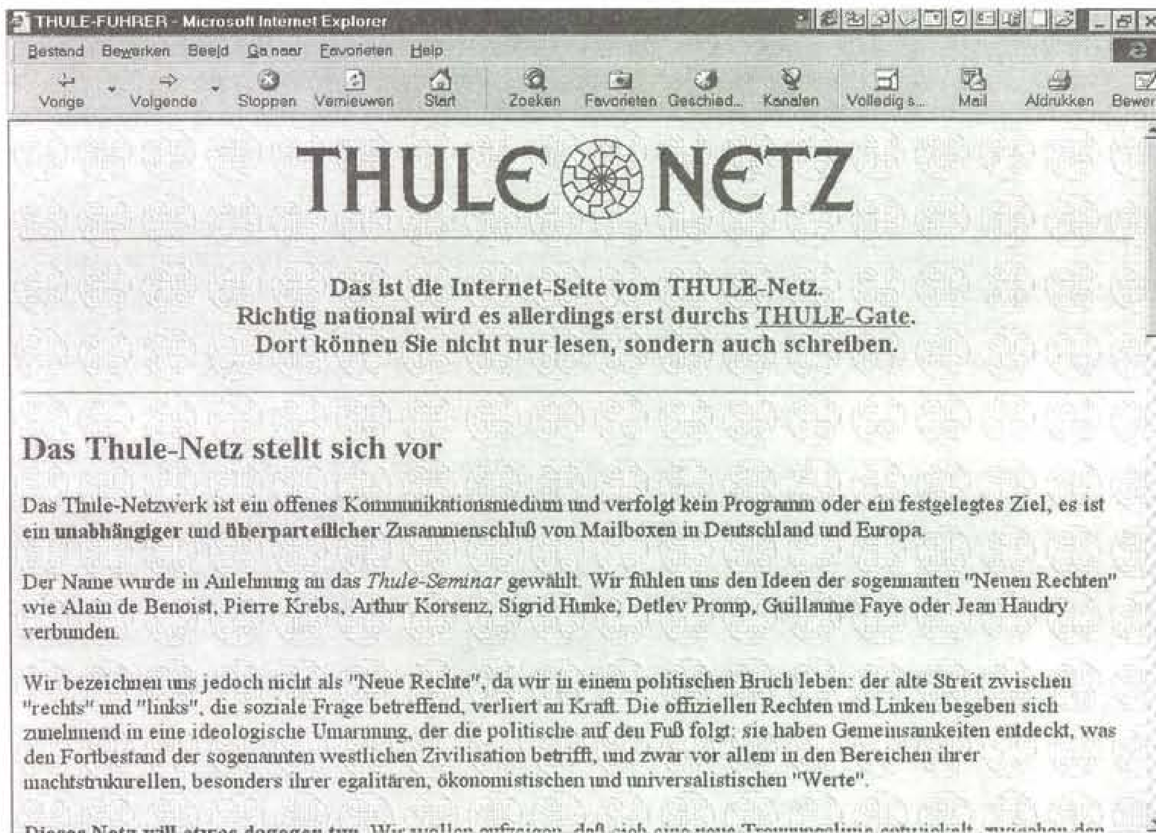
---

18 De German National Socialist and Hammerskin Page komt in de volgende paragraaf terug, Aryan Graphics en SS Enterprise in de paragraaf Digitale postorderbedrijven.

19 Eigenlijk kunnen wij niet heen om de laatstgenoemde website, het Vlaams Heiden Front. Niet omdat deze zo belangrijk is, maar omdat het de enige Nederlandstalige website uit voornoemde parade is. Het Vlaams Heiden Front is een mengeling van nazi-nostalgie en germaanse nostalgie. In tekstdocumenten wordt uitgelegd wie de germaanse goden waren en daarnaast wordt een lans gebroken voor de Vlaamse vrijwilligers bij de Waffen-SS. Het Vlaams Heiden Front behoort naar eigen zeggen tot het Pan-Germaanse Heiden Front. De filialen bevinden zich in Zweden, IJsland, Noorwegen en Duitsland. Het VHF distantieert zich overigens van neonazisme en racisme.

20 Zie http://www.whitepower.com.

Stormfront White Nationalist / White Pride Resource - Microsoft Internet Explorer
Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help
Vorige Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschied... Kanalen Volledig s... Mail Afdrukken Bewerl
Stormfront
WHITE PRIDE WORLD WIDE
White Nationalist Resource Page
Stormfront is a resource for those courageous men and women fighting to preserve their White Western culture, ideals and freedom of speech and association - a forum for planning strategies and forming political and social groups to

THULE-FUHRER - Microsoft Internet Explorer
Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help
Vorige Volgende Stoppen Vernieuwen Start Zoeken Favorieten Geschied... Kanalen Volledig s... Mail Afdrukken Bewerl
THULE NETZ
Das ist die Internet-Seite vom THULE-Netz.
Richtig national wird es allerdings erst durchs THULE-Gate.
Dort können Sie nicht nur lesen, sondern auch schreiben.
Das Thule-Netz stellt sich vor
Das Thule-Netzwerk ist ein offenes Kommunikationsmedium und verfolgt kein Programm oder ein festgelegtes Ziel, es ist ein unabhängiger und überparteilicher Zusammenschluß von Mailboxen in Deutschland und Europa.
Der Name wurde in Anlehnung an das Thule-Seminar gewählt. Wir fühlen uns den Ideen der sogenannten "Neuen Rechten" wie Alain de Benoist, Pierre Krebs, Arthur Korsenz, Sigrid Hunke, Detlev Promp, Guillaume Faye oder Jean Haudry verbunden.
Wir bezeichnen uns jedoch nicht als "Neue Rechte", da wir in einem politischen Bruch leben: der alte Streit zwischen "rechts" und "links", die soziale Frage betreffend, verliert an Kraft. Die offiziellen Rechten und Linken begeben sich zunehmend in eine ideologische Umarmung, der die politische auf den Fuß folgt: sie haben Gemeinsamkeiten entdeckt, was den Fortbestand der sogenannten westlichen Zivilisation betrifft, und zwar vor allem in den Bereichen ihrer machtstrukturellen, besonders ihrer egalitären, ökonomistischen und universalistischen "Werte".

Stormfront

Stormfront opent met een groot Keltisch kruis met daarin 'White Pride World Wide' en een korte verklaring:[21]

> Stormfront is a resource for those courageous men and women fighting to preserve their White Western culture, ideals and freedom of speech and association – a forum for planning strategies and forming political and social groups to ensure victory.

In tegenstelling tot White Power zijn er veel tekstdocumenten. Ook zijn er secties in het Duits en Spaans. Maar waar Stormfront in de eerste plaats door opvalt is de enorme lijst met links, die geordend zijn per categorie. Men kan naar andere netwerken, zoals ThuleNet en White Power, naar skinheads, skinheadmuziek, neonazisme, Ku Klux Klan, 'white supremacy' en naar het historisch revisionisme.

ThuleNet

Een derde, nog groter netwerk is het Thule Netz dat in 1993 is ontstaan.[22] Het net is Duitstalig en dus vooral gericht op de Bondsrepubliek. Thule heeft een eigen zoekmachine waarmee zowel alleen het ThuleNet als het gehele net kan worden bestreken. Thule bevat tal van tekstdocumenten – te bereiken via de sectie Texte aus dem Thule Netz – waarin ontwikkelingen in de Bondsrepubliek en daarbuiten worden becommentarieerd. Er wordt veel aandacht besteed aan de strijd van extreem-rechtse organisaties met de Duitse overheden. Zo is een van de korte berichten gewijd aan de ontmaskering van een 'Spitzenschnüffler', een informant van de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst, die met zijn – volgens Thule – verfoeilijke bezigheden wel 3000 DM verdiende. Nog uitgebreider dan bij Stormfront is de lijst met links: extreem-rechtse politieke groeperingen per land en werelddeel geordend, andere netwerken (zoals Stormfront), historisch revisionisme, bladen en boeken van geestverwanten. Curieus genoeg treffen we ook links aan naar de websites van Duitse politie-instellingen, inlichtingendiensten en de voetbalclubs die in de Bundesliga spelen. Via de Thule Boxen is een communicatienetwerk opgezet.[23] Aan de bezoekersaantallen te zien behoort Thule Netz stellig tot de drukst bezochte sites.

Alpha

Bij het betreden van de website wordt men ontvangen met 'Greetings my aryan brothers and sisters, welcome to the alpha website', terwijl op de achtergrond het Horst Wessellied klinkt.[24] Volgens de counter was Alpha begin juni 1998 meer dan 91.000 maal bezocht (sinds juli 1996). De website is opgedragen aan de 'countless Aryan men and women who gave their lives for our race'. Alpha is in 1993 in het leven geroepen door Ryan Wilson (die eerder zijn sporen ruimschoots had verdiend in extreem-rechtse organisaties) en is gevestigd in Philadelphia.

---

21 Zie http://www.stormfront.org.
22 Zie http://www.thulenet.com.
23 Zie Extremistische Bestrebungen im Internet.
24 Zie http://www.alpha.org.

Op de hoofdpagina zien we in een apart kader 'Clinton's List: the jews that run this country'. Het is een overzicht van leden van de VS-regering en ambtenaren met een joodse achtergrond. Er zijn veel secties. Zo wordt er veel aandacht besteed aan racistische grappen in woord en beeld. In 'books online' treft men integrale versies van *Mein Kampf* en *The Turner Diaries*. Het eerste boek is bekend, op het tweede komen wij nog terug. In een sectie die is aangegeven met een hakenkruisje vindt men uniformen, foto's en posters uit nazi-Duitsland. De Duitse binnenlandse veiligheidsdienst wees onlangs op de sectie 'paramilitary' waar informatie is te vinden over de vervaardiging van explosieven. Zeer uitgebreid zijn de links: men kan kiezen voor de andere netwerken (zoals White Power), voor skinheads, skinheadmuziek, neonazisme, Ku Klux Klan en historisch revisionisme. Er is overigens ook een link 'Alpha Europe: Holland', maar die geeft de melding 'file not found'.
In oktober 1998 werd bekend dat de openbare aanklager in de staat Pennsylvania een strafzaak tegen de Alpha-groep is begonnen.[25] De reden: Alpha zou via zijn website fysieke bedreigingen hebben geuit tegen ambtenaren. De website is sedertdien niet meer te bereiken ('this domain is on hold, please try again at a later date').

NSDAP/AO
Eén van de bekendste internationaal opererende neonazi-organisaties is de NSDAP/AO, die al sedert geruime tijd gevestigd is in Lincoln, Nebraska. Tot voor kort werd de NSDAP/AO geleid door Gary Lauck, maar die zit een gevangenisstraf uit in Duitsland. Dit is het gevolg van jarenlange export van nazipropaganda naar Duitsland, waar op de verspreiding van dergelijk materiaal aanzienlijke straffen staan. Het blad van NSDAP/AO verschijnt – onder andere – in het Engels, Duits (NS Kampruf), Frans en Spaans. Het zal geen verwondering wekken dat op de homepage van de NSDAP/AO krachtig wordt geprotesteerd tegen de behandeling die Lauck moet ondergaan van wat – in onze ogen niet ongeestig – wordt genoemd: 'de marxistische Duitse regering'. De website van NSDAP/AO is ondergebracht bij Alpha. De uitgebreide linklist van Alpha ligt dus binnen handbereik.

National Alliance
De National Alliance is een op Amerika gerichte neonazistische organisatie.[26] Volgens Klanwatch stelt de NA zich de vestiging van een Arisch Utopia ten doel, een fascistische maatschappij waarin geen plaats is voor joden, zwarten en andere raciale minderheden. De partij zou enkele duizenden leden hebben en is gevestigd in Virginia.
De betekenis van de National Alliance is voor een belangrijk deel een afgeleide van die van zijn leider, William Pierce, die 'naam' maakte als auteur van gewelddadige racistische romans wat hem de reputatie verschafte van 'a modern day Göbbels'. Het is wellicht om die reden dat de website van National Alliance druk bezocht wordt. Men kan aldaar een aantal radio-interviews met Pierce beluisteren. Er is een uitgebreide boekencatalogus en er zijn links naar het ThuleNet,

---

25 Planet Multimedia, 22 oktober 1998.
26 Voor een korte schets zie Klanwatch, 1998, The Rise of the National Alliance.

de NPD en de British National Party. Op de website van de CP'86 was, zoals reeds werd opgemerkt, een tijdje een link naar de National Alliance.

Nationalistische skinheads

Sedert ongeveer 1995 zijn er homepages van skinheads op internet. Vandaag de dag zijn ze bijna niet meer te tellen, wat niet wil zeggen dat er geen opvallende zijn.[27] In de vorige paragraaf zijn de omvangrijke websites van White Power en Stormfront reeds genoemd. Andere in het oog springende skinsites zijn de navolgende:[28]

- Bands we Hail
- Bootgirl88's Page
- Confederate White Pride
- Hate Mongers Hangout
- Minneapolis Skinheads
- Oi! Boys
- Orgullo Skinhead
- Plunder and Pillage
- Sacto Skinheads
- Spanish Skinheads
- White Resistance – Russian Skinheads
- British Skinhead Girls
- German National Socialist and Hammerskin Page
- Hammerskin Nation
- Skinheads-UK
- Racially Conscious in Boston
- New Jersey Skinheads
- Skinchick
- Southern Cross Hammerskins
- SiegHeil88's Homepage

Vooral de websites van de Hammerskins veroorzaken regelmatig opschudding. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1997 toen zij uitvoerig werden beschreven in de *New York Times*, waarop soortgelijke berichtgeving door de nieuwsmedia in andere landen volgde.[29] Wat bovenal schokte was de intro van de homepage van de Hammerskins: 'be assured, we still have many one-way tickets for Auschwitz!' Vandaag de dag zijn er diverse homepages van Hammerskins, zoals uit het overzicht valt af te leiden. Sommige lijken ook tamelijk populair, zoals de *German National Socialist and Hammerskin Page*. Toen wij deze bij whitepower.com ondergebrachte site in juni 1998 bezochten, waren wij volgens de teller onder het hakenkruis de 1.372.496[ste] bezoeker sinds mei 1996.

> Welcome to the World's First German National Socialist and Hammerskin Page. Yes, you have read that correctly... This is the first German NS page on the internet. As you must all know, the Jew's laws in the fatherland do not allow the freedom to express these beliefs, so we must go through an american server.

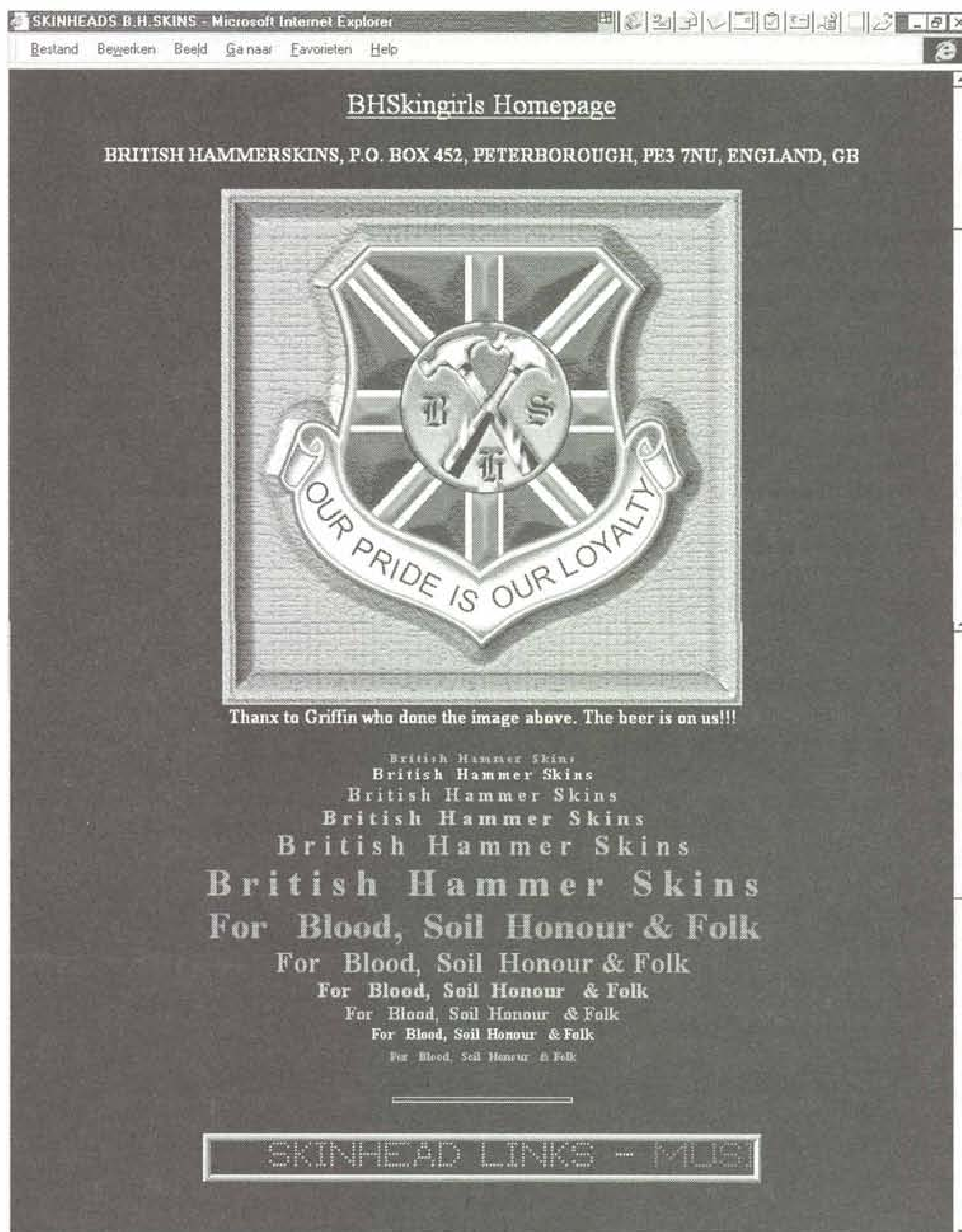
Zo gaat het even door, maar al spoedig gaat het over muziek: 'we are hoping to fill next year with a lot of concerts with American bands!' Muziek is een bindend element van de skinheadbeweging.

---

[27] Voor een beknopte beschrijving van de skinheadcultuur zie Schoppen, 1997: 25-33. Zie ook Hamm, 1993; Hamm, 1995.

[28] Dit overzicht is samengesteld aan de hand van overzichten van Hatewatch en Nazism Exposed; links to the dark side en is gebaseerd op het eerste half jaar van 1998 (zie http://www.cs.uit.no/~paalde/nazismexposed/scripts/nloks.html).

[29] *New York Times*, November 24, 1997.

Er is geen skinheadsite zonder dat er uitvoerig op de muziek wordt ingegaan.[30] Zo heeft de *Sieg Heil88's Homepage* een aparte soundpage. Daarop kan men

30 Zie Bjørgo, 1997a: 141-151.

korte geluidsfragmenten van bekende bands vinden door met de muis de covers aan te klikken. Er is er een van No Remorse, getiteld 'BBQ in Rostock':

> There's a barbecue in Rostock, you'd better come. How do you like your turks? Do you like 'em, well done?

Er zijn veel bands; op de website *Bands we Hail* ('Oi! = a music to riot by') zijn er 271 verzameld. Dat was de stand van zaken in april 1998. Onder de landen waaruit de bands afkomstig zijn bevinden zich Japan en Brazilië. Hatewatch geeft een geselecteerd overzicht van racistische skinheadbands die een eigen homepage hebben:[31]

- Aggravated Assault
- Aryan
- Battle Front
- Berserkr
- Blood Oath
- Code of Violence
- Das Reich
- Excessive Force
- Hellkitten's Shack O'Bliss
- Ian Stuart Memorial Page
- Intimidation One
- Legion of St. George
- Midtown Bootboys
- Nordic Thunder
- No Remorse
- Pure Rampage
- Odinslaw
- Sigrblot
- Squadron
- SS Bootboys
- Stronghold
- Svastika
- Vineland
- Vinland Warriors
- Whitelaw
- White Wolf

Digitale postorderbedrijven

Via veel skinheadwebsites kan men de muziek (CD's, cassettes en video's) bestellen. De verkoop van deze muziek gebeurt ook via de websites van de maatschappijen die ze uitbrengen.[32] Volgens Hatewatch zijn onderstaande de belangrijkste:[33]

- ASM White Power Music
- Drumbeat
- Hate Records
- Nordeffekter
- Norland Magazine and Record Company
- Pure Impact Records
- Resistance Records
- Sunwheel Records
- Tri State Terror
- MSR Productions

In een aantal gevallen is de skinheadmuziek niet het enige product dat men aan de man probeert te brengen, maar heeft men een breder sortiment. *MSR Productions* bijvoorbeeld, verkoopt naast moderne muziek ook muziek uit nazi-Duitsland, vlaggen (met hakenkruisen of symbolen van de Ku Klux Klan) en T-shirts. Wij hebben meer van dergelijke digitale postorderbedrijven gevonden en we weten inmiddels dat de prijs van een hakenkruisvlag tussen de 16 en 20 dollar schommelt, afhankelijk van de verzendkosten.

---

31 Zie http://www.hatewatch.org/wpmusic.html.
32 Zie Bjørgo, 1997a: 142 e.v.
33 Zie http://www.hatewatch.org/wplabels.html.

S.S. Enterprise's Flags Selection - Microsoft Internet Explorer

Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help

BIG FLAG SALE

We Now Have 10 New Flags on Our Flag List.

Product	Cont US Price	Canada, AK & HI	Overseas
Regular Price	$22.00	$24.00	$26.00
New SALE Price	$16.00	$18.00	$20.00

Flags are Polyester and Measure 3 feet by 5 feet. Click on Item No. to Enlarge

#F1 #F3 #F9

#F21 #F22 #F24

#F101 #FLG-1 #FLG-2

#FLG-5 #FLG-6

FLG-5 and FLG-6 are Car or Motorcycle Pennants that are 12 3/4" by 8 1/2" in size and made from heavy canvas including rope

To help you out with ordering print out this Mail-In Order Form

Een van de meest curieuze is het in Fresno, Californië gevestigde *SS Enterprises*. Het is een van de weinige sites waarbij men bij de toegang wordt gewaarschuwd. Men kan daar – behalve hakenkruisvlaggen en -armbanden – voor $ 115 zelfs SS-helmen kopen en voor $ 425 een replica van een SS-officierspet.
Op de homepage van *Aryan Graphics* zien we een kleurenfoto van Hitler en een meisje in uniform dat een hakenkruisvlag draagt. Aryan Graphics, zoals de meeste andere gevestigd in de Verenigde Staten, tracht producten te slijten in de sfeer van White Power, nationaal-socialisme en de Ku Klux Klan: vlaggen met hakenkruisen en Keltische kruisen, shirts met racistische opdruk en replica's van insignes uit nazi-Duitsland.

Historical Review Press is een Brits digitaal postorderbedrijf dat zich heeft gespecialiseerd in publicaties over de Holocaustontkenning, zoals in de volgende paragraaf zal worden belicht.

Medio jaren negentig waren er in Nederland drie distributiecentra van skinhead-muziek: via de CP'86, via Viking Sounds in Goes en via Nordisc in Leeuwarden. De eerste is met de partij zelf van het toneel verdwenen, maar beide andere bedrijfjes zijn springlevend en inmiddels zelfs van internationale betekenis geworden. Voor beide zijn de digitale postorderbedrijven een belangrijk hulpmiddel. Zowel tegen Nordisc als tegen Viking Sounds zijn aangiftes gedaan, maar tot nu toe is justitie niet tot vervolging overgegaan. De kans is aanwezig dat Nederland langzaam maar zeker de rol krijgt van 'doorvoerland' van skin-head-muziek.

Historisch revisionisme

Revisionisten schetsten een beeld van de geschiedenis van het fascisme en nazisme, dat afwijkt van de meer algemeen geaccepteerde resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar deze verschijnselen: het gaat om een politiek gemotiveerde poging om de fascistische en nazistische systemen van hun morele schuld te ontdoen of zelfs geheel vrij te spreken.[34] Men kan daarbij onderscheid maken tussen revisionisme in engere en revisionisme in bredere betekenis. Onder het laatstgenoemde verstaan wij de pogingen, meestal van extreem-rechtse zijde, tot bagatellisering van het nazisme/fascisme, zoals de ontkenning van de oorlogsschuld, de relativerende vergelijking van nazistische (oorlogs-)misdrijven met die van de Geallieerden en de criminalisering van het verzet (tegen nazisme en fascisme). In de engere betekenis gaat het om de bagatellisering of de ontkenning van de Holocaust, het negationisme.

Het revisionisme is zo oud als de Tweede Wereldoorlog zelf, dat wil zeggen: het is al tijdens de oorlog zèlf tot ontwikkeling gekomen. De eerste negationistische publicaties dateren van eind jaren veertig. Zo was er het *pamflet Nuremberg ou la terre promise* van de Fransman Maurice Bardèche, die zich daarin weliswaar geen uitgesproken negationist betoonde, maar wel vraagtekens bij de bewijzen plaatste, bij de getuigen, bij het aantal slachtoffers en bij de stelsel- en planmatigheid van de Endlösung.[35] Bardèche begon zijn pamflet als volgt:

> Ik werp me niet op als de verdediger van Duitsland. Ik verdedig de waarheid. Ik weet niet of de waarheid bestaat (...) Ik weet echter wel dat de leugen bestaat, dat er een stelselmatige verminking der feiten bestaat. Sinds drie jaar zijn wij getuige van een ongehoorde vervalsing van de geschiedenis.

Al spoedig werd Bardèche bijgestaan door Paul Rassinier, die zelf vanwege zijn betrokkenheid bij het Franse verzet in Buchenwald belandde. Rassinier, wiens

34 Een goed (Nederlandstalig) overzichtswerk over historisch revisionisme is de door Georgi Verbeeck geredigeerde bundel *De verdwenen gaskamers, de ontkenning van de Holocaust.* Voor de juridische bestrijding ervan zie Schuijt & Voorhoof (red.), 1995.

35 Zie Brinckman, 1997: 116, waaraan ook het citaat is ontleend.

eerste boek in 1950 verscheen, is in de loop der jaren geëvolueerd tot een radicale, antisemitische negationist. In zijn voetsporen trad later Faurisson die in de jaren tachtig door zijn negationistische opvattingen de aandacht op zich vestigde. Faurisson was docent in de literaire kritiek aan de Universiteit van Lyon en beweerde dat de moord op zes miljoen joden en het bestaan van gaskamers 'een en dezelfde historische leugen was, die een enorme politieke en financiële zwendel mogelijk had gemaakt'.[36]

Maar het historisch revisionisme is niet uitsluitend een Franse aangelegenheid. Het is uitgegroeid tot een uitgesproken internationaal verschijnsel. Behalve de reeds genoemde auteurs zijn er revisionisten in tal van andere landen. Grote bekendheid verwierf de brochure *Die Auschwitz-Lüge* die de Duitse oud-SS-er Ties Christoffersen in 1973 publiceerde. Eveneens zeer bekend zijn de publicaties van de Amerikaan Arthur Butz, *The Hoax of the Twentieth Century*, en van Richard Harwood (pseudoniem voor de Brit Richard Verall): *Did Six Million Really Die?*

De Britse historicus David Irving is auteur van vele revisionistische publicaties (onder andere *Hitler's War, Wie krank war Hitler wirklich?, Nurnberg: die letzte Schlacht, Apocalyps 1945: the Destruction of Dresden)* en tevens een gewild spreker, althans in revisionistische kring. Net als Rassinier is Irving in de loop der jaren radicaler geworden. Dit laatste valt, behalve uit zijn geschriften, ook af te leiden uit zijn banden met neonazi's in diverse landen.[37]

De Amerikaan Fred Leuchter geldt als een deskundige op het gebied van Amerikaanse gaskamers die gebruikt worden om de doodstraf te voltrekken. Leuchter bezocht Auschwitz en zocht naar bewijzen voor massale vergassingen. Zijn conclusie (in kort bestek): het kan allemaal niet zo gebeurd zijn als men ons wil doen geloven *(The Leuchter report)*.

Revisionistische centra zijn het Institute for Historical Review in de Verenigde Staten, het Adelaide Institute in Australië en de stichting Vrij Historisch Onderzoek in België.

En Nederland? Het Dagboek van Anne Frank is decennialang een mikpunt geweest van revisionisten, maar die aanvallen kwamen van buiten Nederland, onder andere uit Zweden, Noorwegen, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Duitsland en Frankrijk. Daarbij speelden bekende revisionisten, zoals Irving, Harwood en Faurisson een belangrijke rol.[38]

'Auschwitz', waarvan Anne Frank dè personificatie is, vormt een obstakel voor naoorlogse extreem-rechtse stromingen en in het bijzonder voor de leiders. Extreem-rechts roept in een naoorlogs, anti-fascistisch klimaat nu eenmaal hevige weerstanden op. Voor extreem-rechts is dat bedreigend: wanneer zij kunnen worden geïdentificeerd met fascisme en nazisme, worden zij daardoor in diskrediet gebracht en gecriminaliseerd. Meestal past men zich aan door matiging, door zich te distantiëren van het nazisme en fascisme. Soms gaat dat gepaard met een aanval op het geschiedbeeld van de Tweede Wereldoorlog. Voorbeelden zijn de 'detail-uitspraken' van Le Pen, die in het tweede hoofdstuk

---

36 Geciteerd door Errera, 1992: 153.
37 Zie *De staat paraat?* Van Donselaar, 1995.
38 Zie Dagboeken, 1986.

reeds werden aangehaald. De voorman van de Republikaner, Schönhuber, liet zich eens ontvallen:[39]

> Geen volk ter aarde laat zich iedere dag vernederen. Wij laten niet toe dat onze geschiedenis permanent tot Auschwitz gereduceerd wordt (...). Waren het zes, vier, twee miljoen, of 'slechts' driehonderdduizend dode joden? Wie heeft wanneer en waar het eerst geschoten? Dergelijke vragen dienen door de historici zeker gesteld en gewetensvol beantwoord te worden.

Het is minder goed voorstelbaar dat Nederlandse extreem-rechtse leiders – zoals de Centrumdemocraat Janmaat – dergelijke uitlatingen zouden doen. Zo men al van oordeel zou zijn dat de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog een belemmering vormt, dan nog wordt angstvallig afstand gehouden van revisionisme, althans wanneer men voor het voetlicht treedt. Want meer op de achtergrond zijn er wel degelijk revisionistische tendensen in het naoorlogse Nederlandse rechts-extremisme te bespeuren. Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten, zoals Glimmerveen, komt er rond voor uit en denkt er net zo over als een Duitse neonazi-leider enkele jaren geleden verwoordde: 'Auschwitz moet vallen, en dan pas kunnen de mensen accepteren wat wij willen'.[40] Het historisch revisionisme in Nederland heeft zich vaak bevonden in de marge van het op zichzelf al marginale extreem-rechts. Dat gebeurde onder uiteenlopende namen en organisaties, zoals het *Sociaal Weekblad*, het Nederlands Archief der Conservatieve Revolutie (NACR) en het blad *Revisie* in de jaren vijftig en zestig; verder De Wende, de Nederlandse Volks-Unie (Glimmerveen) en het Consortium De Levensboom (Rost van Tonningen) in de jaren zeventig en tachtig. Omstreeks 1960 werden (vertaalde) teksten met expliciete Holocaustontkenning in Nederland gepubliceerd:[41]

> Wij voor ons aanvaarden een getal van tenminste 200.000 en ten hoogste 300.000 Joodse slachtoffers van misdadige acties – naar wij nogmaals beklemtonen: niet alléén van Duitse zijde! – als de meest betrouwbare uitkomst van vele berekeningen (...).
> Het lot van de Joden in de Tweede Wereldoorlog blijft een tragedie, ook als in plaats van 6 miljoen rond 250.000 werden vermoord, maar hun lot is niet meer een 'ongeëvenaard dieptepunt in de geschiedenis der mensheid', zoals thans wordt beweerd, indien men bedenkt, dat naar schatting eenzelfde aantal mensen – 250.000 – binnen 24 uur ten offer vielen aan het misdadige fosforbombardement op Dresden in februari 1945.

Deze tekst is nadien vele malen in diverse varianten herhaald, onder andere door de NVU in 1979. Eind jaren tachtig, begin jaren negentig is de Nederlandse revisionistische 'productie' nagenoeg verdwenen.

Aan de revisionistische behoefte in Nederland is sedertdien voorzien door middel van import. Zo leek de CP'86 zich hiermee bezig te houden. In september 1991

---

39 *de Volkskrant*, 9 februari 1989; Stöss, 1989: 221.
40 Geciteerd door Schmidt, 1993: 264.
41 NACR-brochure *Het lot van de Joden en het Derde Rijk*, geciteerd in Van Donselaar, 1991: 102.

werd Beaux, toentertijd raadslid in Amsterdam en later partijvoorzitter, bij een douanepost aangehouden. Hij had in Duitsland een grote hoeveelheid drukwerk opgehaald: racistisch propagandamateriaal voor zijn partij en 189 exemplaren van het revisionistische boekje *Het Zündelproces, de holocaust-leugen achterhaald.* Tussen haakjes: Ernst Zündel, wij komen nog over hem te spreken, stond in Canada terecht wegens de verspreiding van Harwoods *Did Six Million Really Die?* Beaux werd vervolgd, maar vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. De revisionistische boeken zouden per vergissing in de kofferbak van zijn auto zijn beland.[42]
Begin jaren negentig werden vanuit België door Verbeke (Vrij Historisch Onderzoek, VHO) revisionistische pamfletten verspreid, waarin de Holocaust werd ontkend.[43] Voorts werd aan Nederlandse scholen, bibliotheken en dagbladen een negationistische brochure toegezonden, te weten: *De Rudolf expertise: expertise over de vorming en aanwijsbaarheid van cyanide verbindingen in de 'gaskamers' van Auschwitz* (1993). De chemicus Rudolf zou aan de hand van onderzoek naar cyaniderester in Auschwitz hebben bewezen dat massavergassing met blauwzuur niet kon hebben plaatsgevonden. Tegen Verbeke (VHO) werden justitiële stappen ondernomen. Eind 1997 was Verbeke onherroepelijk strafrechtelijk veroordeeld.

Ontkenningen van de Holocaust zijn er gedurende de gehele naoorlogse periode geweest en zij hebben telkens tot grote verontwaardiging geleid. De strafwaardigheid en de strafbaarheid zijn evenwel van recentere datum: medio jaren tachtig. Daarbij heeft de problematiek van het negationisme in andere landen een rol gespeeld, met name die in Frankrijk, waar het negationisme niet in de laatste plaats door de successen van Le Pen volop in de belangstelling was komen te staan. Met de verontwaardiging over de Franse revisionisten woei ook de Franse aanpak over: een repressieve respons op negationisme.
In de jaren negentig heeft de repressieve respons een grote vlucht genomen. In vele landen werd revisionisme meer en meer als een probleem beschouwd en werd wetgeving gecreëerd om aan dit probleem het hoofd te kunnen bieden.[44] In de jaren negentig vallen enkele ontwikkelingen samen die hier relevant zijn. We kunnen een toename waarnemen van revisionistische activiteiten, met name doordat er steeds meer revisionisten komen.[45] Als reactie hierop zien we een toenemende onderkenning van revisionisme als probleem met als gevolg wetgevende activiteiten in diverse landen. Last but not least dient de stormachtige ontwikkeling van internet te worden genoemd. Een nieuw medium dat bij uitstek geschikt is voor gedreven verkondigers van controversiële, zo men wil misdadige opvattingen. Vooral geschikt omdat de wetgeving tegen racisme, antisemitisme en Holocaustontkenning begrensd is door en binnen nationale staten, terwijl revisionisme een grensoverschrijdend karakter heeft dat goed gedijt via een grensoverschrijdend medium als internet. Om niet te zeggen dat internet

---

42 Zie Possel/Rechtspraak Rassendiscriminatie, nrs. 315, 350.
43 Voor een portret van VHO en Verbeke zie Brinckman & De Wever, 1997.
44 Zie Schuijt & Voorhoof, 1995; Van Donselaar, 1995.
45 Zie de jaarlijkse rapportages (Verfassungsschutzberichte) van de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst.

een uitkomst is voor personen die tegen de verdrukking in proberen bepaalde opvattingen te verbreiden.

Wanneer men eenmaal op één revisionistische website beland is, kan men eenvoudig verwante sites vinden, al 'surfend', omdat men er als regel via de link naar wordt verwezen. Daarnaast bieden de anti-racistische websites overzichten. Wat het revisionisme betreft is die van Hatewatch de meest uitvoerige:[46]

- Adelaide Institute
- Air Photo Evidence (John Ball)
- Annwn Publications
- Arthur Butz
- AAARGH l'Association des Anciens Amateurs de Récits de Guerre et d'Holocauste
- Be Wise as Serpents
- Campaign for Radical Truth in History
- CODOH Committee for Open Debate on the Holocaust (Bradley Smith)
- David Irving
- European Foundation for Free Historical Research
- Focal Point Publications
- Greg Raven's Revisionist Site
- Historical Review Press
- Holohoax
- Institute for Historical Review
- Mimer
- National Journal
- Ostara Webserver
- Patriot
- Rajaa Garaudy
- Revisionist Productions
- Students Revisionist's Resource Site
- The Truth at Last
- Yggdrasil's Library
- The Zundelsite

Bij de beschrijving van deze websites zouden wij op een gegeven moment in herhaling vervallen. Daarom wordt hieronder volstaan met een review van de in onze ogen belangrijkste revisionistische sites.

Adelaide Institute
Het Adelaide Institute is volgens zijn website gevestigd in Norwood, Australië. Op de main page is een foto te zien van de directeur van het instituut, Fredrick Töben, die een bezoek brengt aan Auschwitz. Daarboven de tekst 'The final intellectual adventure of the 20th century.' Naar eigen zeggen bestaat het instituut uit:[47]

> a group of individuals who are looking at the Jewish-Nazi Holocaust, in particular we are investigating the allegation that Germans systematically killed six million Jews, four million alone at the Auschwitz concentration camp.

Het instituut is van oordeel dat het doen van dergelijk onderzoek volstrekt legitiem is en verzet zich tegen beschuldigingen als zou het gaan om racisme, antisemitisme of zelfs neonazisme. Het Adelaide Institute geeft een eigen blad uit. Van de *Newsletter* zijn 73 afleveringen verschenen, bij elkaar een omvangrijke revisionistische collectie. De *Newsletter* bevat onder andere informatie over de strijd die anderen tegen het revisionisme hebben aangebonden. Verder zijn er

---

46 Zie http://www.hatewatch.org/revision.html.
47 Zie http://www.adam.com.au.

links naar een tiental andere websites van revisionisten (zoals Zündel, VHO en CODOH).
Hoewel de site diverse foto's bevat krijgen we geen beeld van het 'instituut' zelf. Geen kantoor, geen groepsfoto van de medewerkers. Wel is er een foto te zien van director Fredrick Töben aan een tafel met daarop een computer. De entourage is er niet een van een instituut, maar veeleer een van een huiskamer. Maar ook al hebben we te maken met een handjevol vrijwilligers, de productie mag aanzienlijk genoemd worden.

Arthur Butz
Arthur Butz is 'associate professor of electrical and computer engineering' aan een universiteit in Illinois. De zeer opzichtige vermelding hiervan wordt gevolgd door een opmerking dat zijn revisionistische bezigheden niets met zijn werk aan de universiteit te maken hebben.
De auteur van een van de bekendste revisionistische teksten – *The Hoax of the Twentieth Century*, 1976 – heeft sedert 1996 een website die in vergelijking met andere opvalt door soberheid. De website biedt een anderhalve pagina lange introductie over Holocaust-revisionisme. Voor zijn boek uit 1976 verwijst Butz naar het Institute for Historical Review.

CODOH
Het Committee for Open Discussion of the Holocaust (CODOH) is gevestigd in San Diego in de Verenigde Staten. Woordvoerder is Bradley Smith. In een openingswoord schrijft hij dat CODOH gericht is op de Amerikaanse cultuur, op het Amerikaanse ideaal dat[48]

> ...liberty has the power to wash a people clean and that there is no liberty found without intellectual freedom.

CODOH heeft twee speerpunten: de 'gaskamerverhalen' en de naoorlogse berechting van nazi's, in casu het tribunaal van Neurenberg. Op de website van CODOH vindt men een serie betogen onder de titel *Nicht schuldig in Nürnberg*. Deze komen er op neer dat zo ongeveer iedereen die destijds in Neurenberg veroordeeld is vrijspraak had moeten krijgen. Naast kopstuken als Bormann, Göring, Keitel, Jodl en Kaltenbrunner geldt dat, volgens de auteur, ook voor Höss, de commandant van Auschwitz. Ook de nazi-formaties die door het tribunaal als misdadig zijn bestempeld, de SA en de SS bijvoorbeeld, dienen alsnog te worden vrijgepleit.
Bij CODOH kan men terecht voor de bekende revisionistische betogen, zoals die van Robert Faurisson en Germar Rudolf, alsmede voor een uitvoerige lijst met links naar verwante sites en naar relevante thema's zoals de freedom of speech, want over dit laatste is veel te doen en juist op internet dan ook veel te vinden. Verder heeft CODOH een tijdlang gastvrijheid verleend aan Vrij Historisch Onderzoek en het VHO-tijdschrift *Vierteljahreshefte für freie Geschichtsforschung*.

---

48 Zie http://www.codoh.com.

Historical Review Press
De Historical Review Press – in het voorgaande reeds genoemd – is gevestigd in het Engelse Uckfield en tracht via internet revisionistische boeken en pamfletten te slijten. Op de lijst staan de bekende werken van de bekende scribenten, zoals Butz, Irving, Rassinier, Rudolf. Opmerkelijk is de linksectie. Naast verwijzingen naar revisionistische websites (VHO, CODOH, IHR, Irving en Zündel-site) zijn er verwijzingen naar extreem-rechtse politieke partijen: het Front National (Frankrijk), de NPD (Duitsland) en de British National Party. Ook is er een link naar Stormfront.

Institute for Historical Review
Het Institute for Historical Review (IHR) is een van de oudste en bekendste revisionistische centra. Het instituut bevindt zich sedert zijn oprichting in 1978 in het Californische Newport Beach. Het doel van het IHR is 'bringing history in accord with the facts' en deze uitspraak is als motto op de website van het IHR opgenomen. Op de site maakt het IHR veel werk van zijn status als grootste en oudste revisionisme-centrum: in de brochure *A few facts about the Institute for Historical Review* worden eigen geschiedenis en wapenfeiten ('growing impact') uitgebreid gepresenteerd.
Sedert 1980 geeft het IHR een eigen blad uit, *The Journal of Historical Review*. Op de website is de inhoudsopgave weergegeven van alle verschenen afleveringen. Dat zijn er meer dan zestig. Tussen haakjes: bij het bekijken hiervan viel onze blik op een artikel dat F. Rost van Tonningen in 1989 in het blad publiceerde: 'The life and death of Dr. M.M. Rost van Tonningen.' Van de meeste afleveringen zijn een of enkele bijdragen integraal op het net geplaatst, bijvoorbeeld een artikel van Mark Weber, getiteld 'Anne Frank'.[49] Volgens Weber heeft het tragische lot van Anne Frank en haar familie niets te maken met de 'Holocaust extermination story', want als de nazi's hen hadden willen doden zouden zij Auschwitz-Birkenau niet hebben overleefd.
Onder het hoofdje 'Links to other sites' zegt het IHR niet alleen te staan in zijn pogingen de geschiedenis te bevrijden uit de ijzeren greep van 'the politically correct'. Via deze lijst kan men terecht bij onder andere CODOH, Arthur Butz, David Irving en het Adelaide Institute.

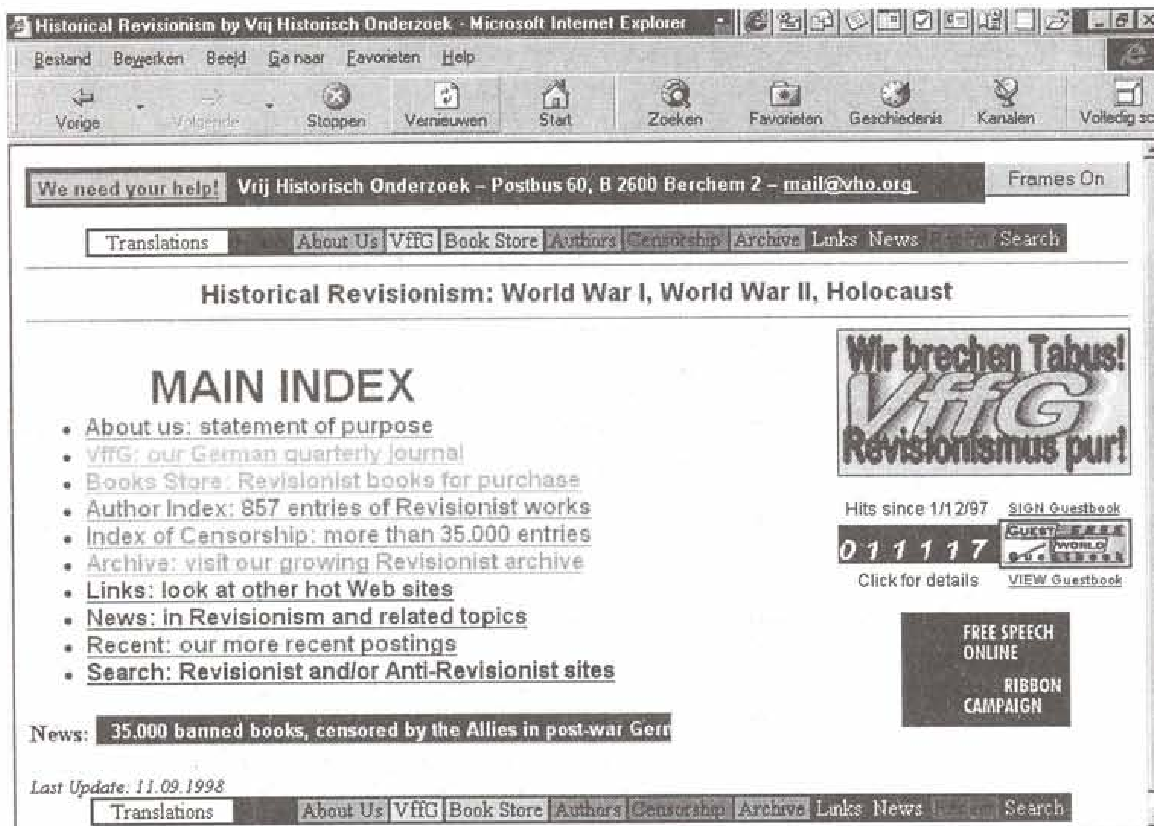
David Irving
David Irving is present op twee websites, één van CODOH en één van zijn uitgever, Focal Point Publications (FPP). De bezoeker wordt ontvangen met de tekst 'Welcome to the world of real history!' Zijn websites bevatten biografische informatie, een overzicht van zijn publicaties en informatie hoe men deze boeken kan bestellen. Enkele artikelen staan integraal op het net. Curieus – op de website van FPP – is de advertentie waarin het familiearchief van Reinhard Heydrich te koop wordt aangeboden. Belangstellenden worden uitgenodigd zich bij Irving te vervoegen, i.c. een e-mail te sturen naar zijn kantoor in Londen. In het Hatewatch-overzicht van revisionistische sites wordt Irving kernachtig geciteerd:[50]

49 Zie http://www.ihr.org/jhr/v15/v15n3p31_Weber.html.
50 Ontleend aan http://www.hatewatch.org/revision.html, 19 juni 1998.

> Until the end of this tragic century there will always be incorrigible historians, statesmen and publicists who are content to believe, or have no economically viable alternative but to believe, that the Nazis used 'gas chambers' at Auschwitz to kill human beings. But it is now up to them to explain to me as an intelligent and critical student of modern history why there is no significant trace of any cyanide compound in the building which they have always identified as the former gas chambers.

Vrij Historisch Onderzoek

Vrij Historisch Onderzoek is in het voorgaande reeds geïntroduceerd. VHO is een in Berchem gevestigde stichting, of zoals men dat in België noemt: een vereniging zonder winstoogmerk. De VHO heeft op internet een tijdje gastvrijheid gekregen van CODOH, maar heeft tegenwoordig een eigen website.[51] Delen daarvan kunnen worden gelezen in vijf talen.

VHO stelt zich als doel historisch onderzoek te doen zonder daarbij geleid te worden door dogma's en axioma's. VHO wil de rechten van de mens verdedigen en discriminatie bestrijden, in het bijzonder 'ten opzichte van het Duitse volk'. Verder wil VHO onjuiste berichtgeving recht zetten, 'in verband met de geschiedenis van de twintigste eeuw', en het publieke debat op gang brengen over 'wat als de "Holocaust" wordt omschreven'.

51 Zie http://www.vho.org.

De meertaligheid van VHO is tevens terug te vinden in de lijsten met boeken die te koop worden aangeboden. Vele zijn namelijk ook in diverse talen vertaald. Het is al met al een aanzienlijke collectie revisionistische publicaties. Eveneens uitgebreid is de site met links naar andere revisionisten. Verder verwijst VHO naar links van tegenstanders ('anti-revisionist sites included', zoals de Anti Defamation League, Nizkor, Cybrary of the Holocaust, Simon Wiesenthal Center en Yad Vashem).

Zündel

Op de 'Zündelsite' wordt behalve aan het revisionisme zelf veel aandacht besteed aan de weerstanden die door het revisionisme worden opgeroepen. Daarbij gaat het niet alleen om het debat zelf, maar ook wordt uitvoerig verslag gedaan van de rechtsgang in tal van landen. Ernst Zündel, een in Canada wonende Duitser, leeft zelf regelmatig op voet van oorlog met de Canadese justitiële autoriteiten. Zündel noemt dat de 'Zensur durch Justiz und Terror' en die is volgens hem te vergelijken met de middeleeuwse heksenjacht. Zijn logo - een schuine zwarte 'Z' op een rond wit veld op een rode achtergrond - roept associaties op met het hakenkruis en de wolfsangel: een geraffineerd signaal voor de goede verstaander. De vijftiger Zündel is actief sinds eind jaren zeventig en behoort dus tot de veteranen onder de revisionisten. Zijn uitgeverij Samisdat Publishers Ltd is gevestigd in Toronto.

De Zündelsite behoort met CODOH, IHR en VHO tot de omvangrijkere revisionistische sites en is zonder twijfel de bekendste. Eén van de zwaartepunten is een Duitstalig blad - *Germania Rundbrief* - dat eens per maand verschijnt. Toen zijn website op internet in 1995 van start ging viel in de *Germania Rundbrief* te lezen:[52]

> De Mediendurchbruch des historischen Revisionismus ist da! Wir haben nach wie vor unsere 'World Wide Website' per Computer anzepfbar aus alle Erdteilen! Nachrichten in englischen, deutscher und bald auch französischer Sprache!
> Wir arbeiten weiter an der Befreiung der Heimat durch Wahrheitsverbreitung, wofür wir die allerletzten und modernsten Methoden und Kommunikationsmittel anwenden - Internet, e-mail, Radio- und Fernsehsendungen usw.

De activiteiten van Zündel zijn sterk op Duitsland gericht. Zij hebben dan ook de volle aandacht van de Duitse autoriteiten, voor wie de bestrijding van rechtsextremisme en racisme in de jaren negentig een prioriteit is geworden.[53] De Holocaustontkenning is in de Bondrepubliek Duitsland een zwaar delict. In de Verenigde Staten is dat niet het geval, integendeel het is een opvatting die vrij verkondigd mag worden. De Zündelsite is dan ook ondergebracht bij een provider in de Verenigde Staten. Boven de vele teksten van de website staat standaard de volgende verklaring:

---

[52] Geciteerd door Nutzung, 1996: 192-193.

[53] Zie Van Donselaar, 1995, casus Duitsland; in de jaarlijkse Verfassungsschutzberichte wordt over revisionisme gerapporteerd; zie voorts Extremistische Bestrebungen im Internet, 1998, par. 2.4.3 en 2.4.4.

> The concepts expressed in this document are protected by the basic right to freedom of speech, as guaranteed by the First Amendment of the Constitution of the United States, reaffirmed by the Supreme Court as applying to Internet content on June 26, 1997.

De Zündelsite bevat vele teksten in diverse soorten: revisionistische onderzoeksverslagen, persoverzichten, verslagen van rechtszittingen, columns, commentaren, getuigenverklaringen en correspondentie met voor- en tegenstanders. De eigen 'search engine' waarover de website beschikt, is geen overbodige luxe. Bekende rapporten, zoals die van Leuchter en Rudolf, staan integraal op de Zündelsite.
In de brochure '66 Questions and Answers on the Holocaust' wordt het negationisme bondig samengevat aan de hand van beknopte vragen en antwoorden. De hoofdlijnen van het betoog: Auschwitz was geen vernietigingskamp, er waren geen gaskamers, het gifgas Zyklon B was een luizenverdelgingsmiddel, er was geen genocide, getuigenverklaringen zoals die van de commandant van Auschwitz zijn met behulp van foltering tot stand gekomen, enzovoorts. De conclusies in vier punten:

1. de joodse holocaust is er slechts een van de vele, zelfs in de twintigste eeuw;
2. de gaskamers hebben niet bestaan;
3. het bekende getal van zes miljoen is minstens 500% te hoog;
4. de Tweede Wereldoorlog was een slachthuis zonder precedent voor àlle betrokkenen, niet alleen maar voor de joden (slechts 2% van het totaal aantal slachtoffers).

Op diverse plaatsen van de website wordt aandacht besteed aan Anne Frank. Eén ervan is getiteld 'Where are their diaries?' In maart 1945 vonden geallieerde bombardementen plaats op Würzburg, waarbij volgens de Zündelsite meer dan 5.000 slachtoffers vielen. Daaronder volgt een lijst van honderd omgekomen meisjes en vrouwen die Anna heetten.

Het revisionisme en in het bijzonder het negationisme op internet heeft geleid tot respons: websites die speciaal in het leven zijn geroepen om weerwerk te bieden. De belangrijkste zijn The Nizkor Project en The Cybrary of the Holocaust. Daarnaast zijn er andere sites met aandacht voor revisionisme naast andere onderwerpen, zoals Hatewatch, de Anti Defamation League en het Simon Wiesenthal Center. Later zullen wij op deze sites terugkomen.

Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus
Onder deze categorie vallen extreem-rechtse en dus autoritaire groeperingen, waarin fundamentalistisch religieuze (Christelijke) trekken gepaard gaan met racisme en vaak ook antisemitisme. Dit verschijnsel gedijt niet goed in Nederland, maar in de Verenigde Staten des te beter.[54] Deze op zichzelf ruime categorie kan worden onderverdeeld in Ku Klux Klan en overige groepen die streven naar wat wordt genoemd 'christian white supremacy'. Volgens Klanwatch en Hatewatch gaat het om groeperingen met namen als Christian Conservative

[54] Zie Hatewatch en Klanwatch.

Churches, Church of Jesus Christ Christian en Christian Bible Ministries. Een aantal van de groepen uit beide categorieën is op internet vertegenwoordigd. We beginnen hier met enkele voorbeelden uit de tweede categorie, daarna volgt de Ku Klux Klan.

G.O.A.L. Reference Library

G.O.A.L. staat voor 'God's Order Affirmed in Love'. De site[55] is naar eigen zeggen een 'Reference Library for Reconstructing a National Identity for Christian Whites'. Wat dat inhoudt wordt duidelijk uit de publicaties die in de 'bibliotheek' worden genoemd. De meeste zijn uitgesproken racistisch en antisemitisch. In de sectie 'Uncommon history' wordt negationistische lectuur opgesomd.

Holy War

De website Holy War[56] opent met een 'In the name of God, Holy war. Arise O God, Judge Thy Own Cause, Psalm 73'. De site is opgedragen aan 'Mary Most Holy, the Great Mother of God'. Daarna volgt een reeks antisemitische oproepen:

> In Gods name, liberate your country, fight the satanic Jewish hate, fight Jewish racism, fight the international racist Jewish mafia.

Ter afsluiting een afbeelding van een vuist die een Davidsster verbrijzelt.

Be Wise

Deze website[57] doet denken aan Holy War. 'We dedicate this site to the Almighty Father without whose infinite help and guidance none of this would have been possible.' De site bevat tal van antisemitische tekstdocumenten en verwijzingen daarnaar. Ook zijn er links naar de bekende revisionistische sites die in het voorgaande aan de orde zijn geweest. Be Wise houdt zich verder bezig met beschouwingen over Protocollen van de Wijzen van Zion en de Protocollen zelf zijn integraal online.[58]

World Church of the Creator

De World Church of the Creator – 'building a whiter and brighter world' – is een organisatie die op diverse plaatsen in de wereld vertegenwoordigers heeft – met name in de Scandinavische landen – en die naar eigen zeggen draait om de 'Holy Race War'. De websites[59] zijn racistisch en antisemitisch. Dit laatste komt tevens tot uiting in negationisme ('waar bevonden zich de dodenkampen? Daar waar later de communisten het voor het zeggen kregen. Is dat geen curieuze toevalligheid?').

---

55 Zie http://www.melvig.org.

56 Zie http://www.holywar.org.

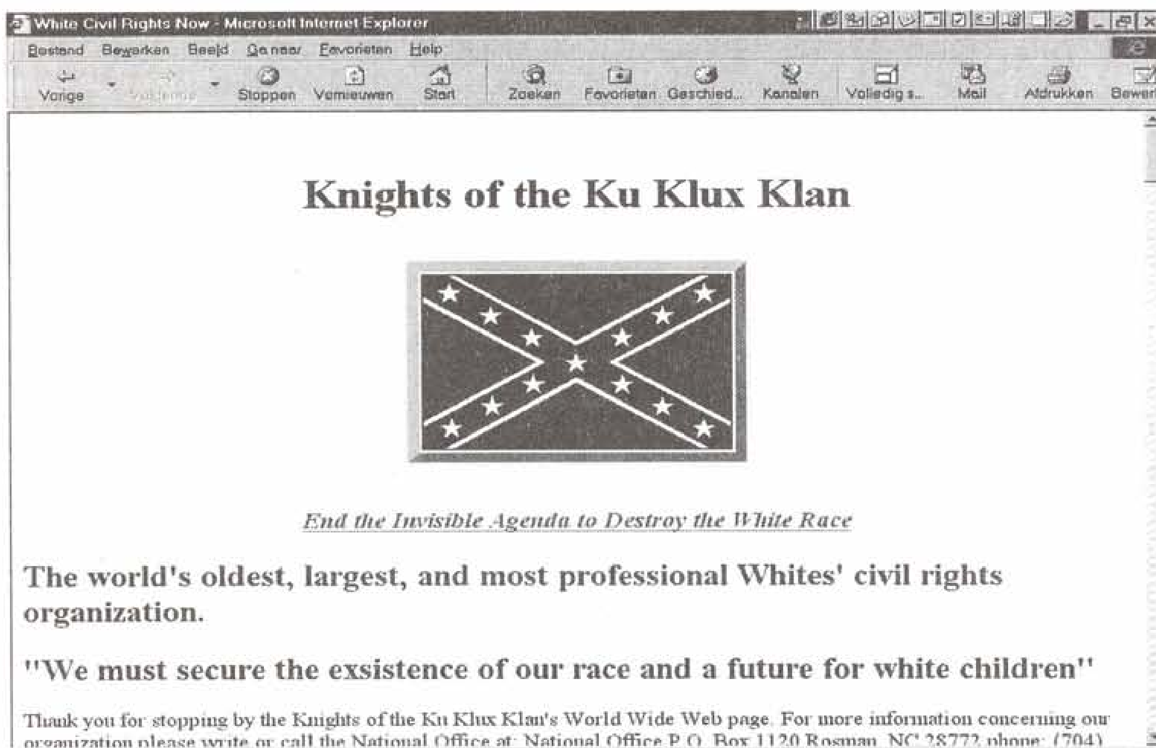
57 Zie http://www.pixi.com/~bewise/.

58 Niet alleen via deze site overigens, maar ook op minstens twee andere websites. De 'protocollen' zijn ongeveer een eeuw geleden vervaardigd door de geheime politie van de Russische tsaar. De stukken dienden als 'bewijs' voor het bestaan van het joodse streven naar wereldheerschappij.

59 Zie http://www.ariskkamp.com.

Ku Klux Klan

In feite kan men niet spreken van 'de' Ku Klux Klan want het gaat niet om één centraal geleide organisatie, maar veeleer om een diffuse formatie van clusters en van voornamelijk lokaal gevestigde organisaties. Zij voeren alle de naam Ku Klux Klan.[60] Vaak zijn er andere benamingen toegevoegd, zoals Knights of the White Kamellia. Dit geldt mutatis mutandis voor de websites van de KKK.

Voor alle geldt dat zij – met de bijbel in de hand – racistisch en antisemitisch zijn, zoals bij de Imperial Klan of America:[61]

> Bring back the Bible! This country was built on the Bible and was originally meant to be free, white and christian. Without Christ in our lives, schools and public offices we do not have family values or morals leaving our children unable to learn and following darkness rule over our land.

Volgens een recent overzicht van Hatewatch zijn er de volgende grote Klan-websites:[62]

- America's Invisible Empire, Knights of the Ku Klux Klan
- American Knights of the KKK – Realm of Delaware

---

60 Over de Ku Klux Klan bestaat een grote hoeveelheid (wetenschappelijke) literatuur. Zie voor een beknopt historisch overzicht Cox (1992). Zie verder de websites van Klanwatch en Hatewatch.

61 Geciteerd door Hatewatch.

62 Zie http://www.hatewatch.org/klan.html.

- Imperial Klans of America
- Invisible Empire, Knights of the Ku Klux Klan
- KKK.com
- Knights of the Ku Klux Klan – Corporate Headquarters
- Knights of the Ku Klux Klan
- Knights of the Ku Klux Klan – Realm of Louisiana
- Knights of the Ku Klux Klan – Realm of Oregon
- Knights of the White Kamellia – National Headquarters
- Knights of the White Kamellia – Realm of Michigan
- Knights of the White Kamellia – Realm of Michigan (Southern Province)
- Knights of the White Kamellia – Realm of North Georgia
- Knights of the White Kamellia – Realm of Texas
- American Knights of White Kamellia – Waco Texas Klavern
- North Georgia White Knights
- Northwest Knights of the Ku Klux Klan
- Southern Cross Militant Knights

Wij bezochten – lukraak – de website van de Knights of the White Kamellia – Realm of Texas[63] en werden ontvangen met

> Warning. This site contains truths that may offend those who have been brainwashed by ZOG and the controlled media. Enter at your own risk!

'ZOG' is een code voor 'zionist occupation government'. De hoofdpagina – muzikaal omlijst met Keltische muziek – opent met een historische uiteenzetting over het ontstaan van de KKK. Er zijn afzonderlijke secties over Klan-tradities, ideologische uiteenzettingen, activiteiten, 'hate crime' en 'joodse propaganda'. De sectie 'hate crime' – ook achtergrondmuziek – gaat over misdrijven van zwarten tegen blanken:

> (...) black Americans have committed at least 170 million crimes against white Americans in the past 30 years. It is the greatest disaster of American life and American ideals since World War II. Stop this disaster.

Klikt men naar de sectie 'joodse propaganda' dan klinkt 'Hava nagila hava' op de achtergrond. Er wordt verwezen naar een 'button to stop that ridiculous song'. In de sectie bevinden zich, onder andere, foto's van gruwelijk verminkte mensen: 'slachtoffers van Israëlische terroristen'.
Er zijn links naar de sites van andere KKK-groepen, naar Stormfront, National Alliance en de Afrikaner Weerstandbeweging. Voorts kan men naar de vuurwapen- en militielobby en naar het zogenaamde Waco Holocaust Museum: een virtueel museum gewijd aan het gevecht tussen de sekte van David Koresh en de FBI in Waco (Texas) in 1993, waarbij ongeveer tachtig Davidians om het leven kwamen. Aan het eind van onze tour door de website van de Knights of the White Kamellia – Realm of Texas werd ons meegedeeld dat wij de 92.429ste bezoeker waren.

---

63 Zie http://members.aol.com/realmoftex/index.html.

Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

In oktober 1996 raakten in ons land minstens twaalf kinderen gewond door zelfgemaakte bommen; zij hadden op internet gezien hoe zij de explosieven moesten fabriceren.[64] Een meisje van elf uit Capelle liep gehoorschade op, terwijl een meisje uit Maarssenbroek aan haar oog gewond raakte door een muntstuk. Tien andere kinderen liepen oogletsel en brandwonden op. Volgens de Stichting Consument en Veiligheid, die dit bericht bekend maakte, hadden alle kinderen verklaard dat zij de recepten voor het maken van de bommetjes op internet hadden gezien en zo op het idee waren gekomen het uit te proberen.

Het ging om handboeken voor de vervaardiging van explosieven, waarvan *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* de bekendste zijn. *The Anarchist Cookbook*, dat uit de jaren zestig stamt, heeft een tijdlang op een website van de Technische Universiteit in Eindhoven gestaan. Daar werd het naar aanleiding van de gewond geraakte kinderen verwijderd. Er blijven echter tientallen sites over waar men deze handboeken in diverse versies en variaties kan aantreffen.

Wat de Nederlandse kinderen hadden gemaakt was weliswaar schadelijk, maar relatief onschuldig. Maar op de desbetreffende sites is heel wat meer te vinden dan klappertjesbommen: buskruit, dynamiet, napalm, bombrieven, pijpbommen, kunstmestbommen, brandbommen, molotov-cocktails, landmijnen en allerlei soorten ontstekingsmechanismen. Voor veel van deze explosieven is gespecialiseerde kennis en uitrusting vereist, maar voor een aantal andere niet.

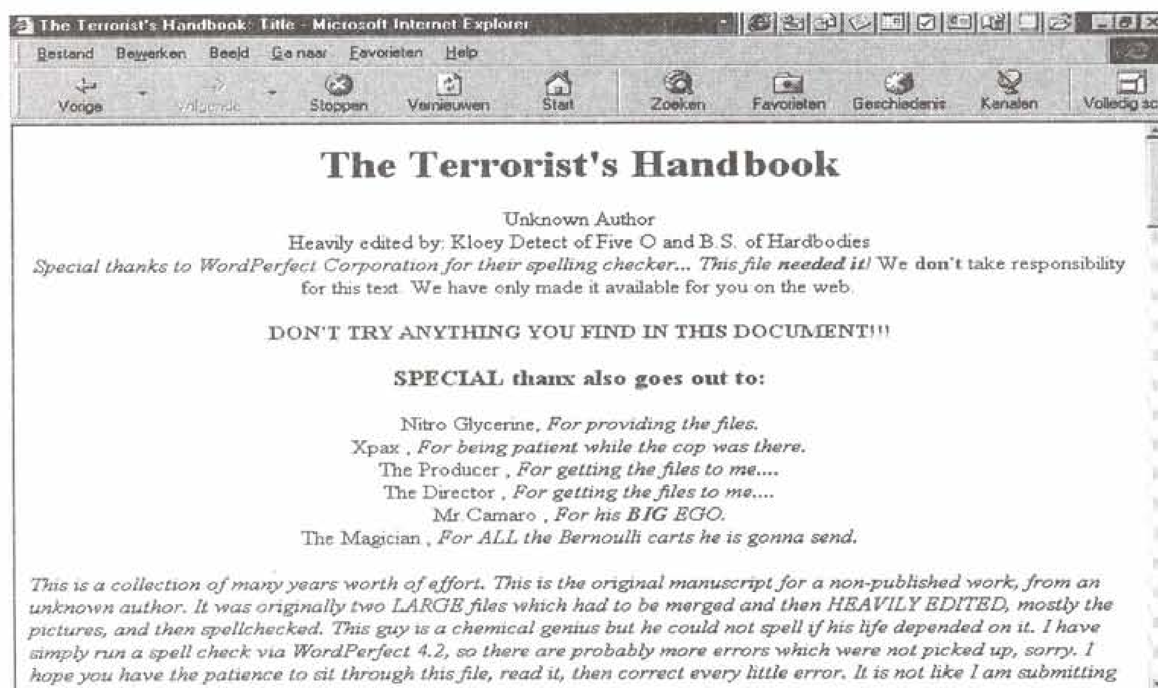
Dat met eenvoudige middelen zeer gevaarlijke bommen zijn te maken blijkt uit de aanslag op het regeringsgebouw in Oklahoma op 19 april 1995. Bij deze aanslag kwamen 168 personen om het leven - onder wie tientallen kinderen - en vielen meer dan 500 gewonden. Het was de ernstigste terroristische aanslag ooit op het grondgebied van de VS gepleegd. De bom was een zogenaamde kunstmestbom, waarvan het recept op de genoemde websites is te vinden. De daders, Timothy McVeigh en Terry Nichols, bleken actief in gewelddadige, extreemrechtse groepen, onder andere de National Alliance en de Ku Klux Klan.[65] McVeigh zou zijn inspiratie voorts hebben geput uit *The Turner Diaries*, het boek dat reeds eerder werd genoemd. Via - onder andere - Alpha kan men bij een integrale online versie hiervan komen. *The Turner Diaries* is een roman die in 1978 werd geschreven en gepubliceerd door Andrew MacDonald. Achter deze naam verschool zich William Pierce, de leider van de neonazistische National Alliance.[66] Het boek gaat over racistische, antisemitische terroristen die in de jaren negentig een rassenoorlog in de Verenigde Staten proberen te ontketenen. Het boek is evenwel vooral berucht omdat het als inspiratiebron wordt genoemd voor echte terroristische aanslagen.

---

64 *de Volkskrant*, 17 oktober 1996.

65 Inmiddels zijn de daders berecht: McVeigh is ter dood veroordeeld en Nichols kreeg levenslange gevangenisstraf.

66 Zie voor een beschrijving van Pierce en de National Alliance: Klanwatch, 1998.

The Terrorist's Handbook: Title - Microsoft Internet Explorer

The Terrorist's Handbook

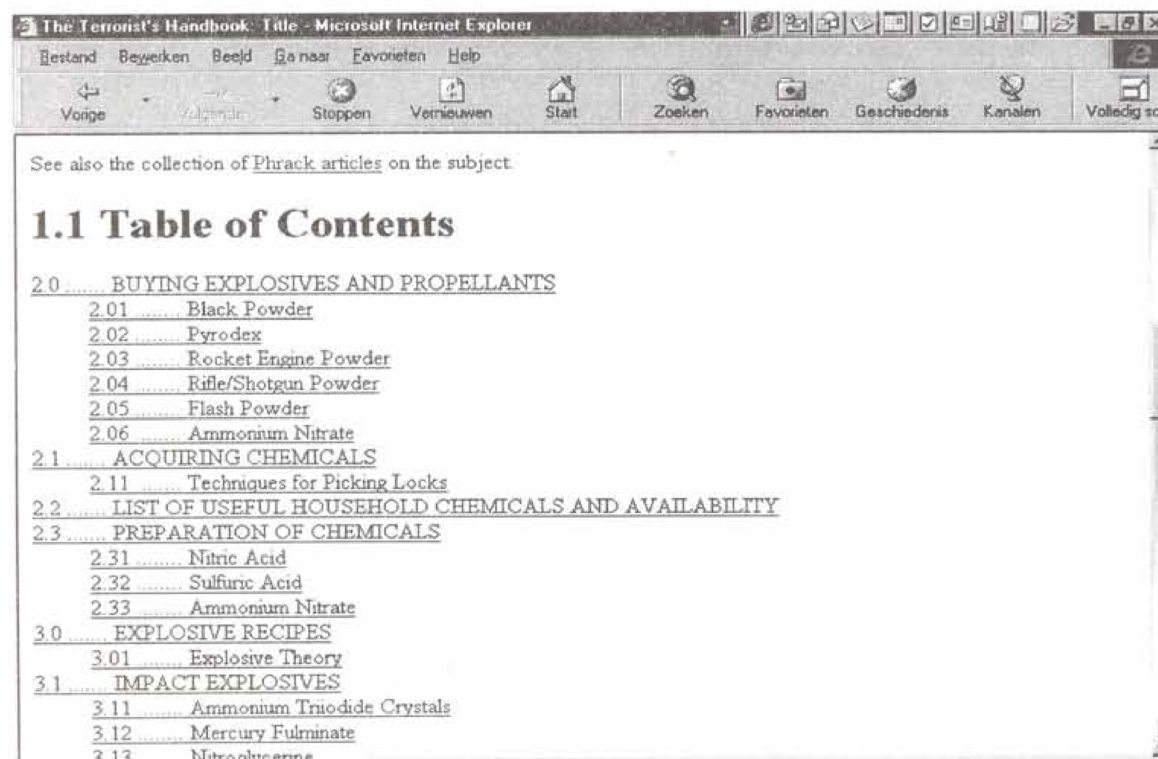
Unknown Author
Heavily edited by: Kloey Detect of Five O and B.S. of Hardbodies
*Special thanks to WordPerfect Corporation for their spelling checker... This file **needed it!*** We **don't** take responsibility for this text. We have only made it available for you on the web.

DON'T TRY ANYTHING YOU FIND IN THIS DOCUMENT!!!

SPECIAL thanx also goes out to:

Nitro Glycerine, *For providing the files.*
Xpax , *For being patient while the cop was there.*
The Producer , *For getting the files to me....*
The Director , *For getting the files to me....*
Mr.Camaro , *For his BIG EGO.*
The Magician , *For ALL the Bernoulli carts he is gonna send.*

This is a collection of many years worth of effort. This is the original manuscript for a non-published work, from an unknown author. It was originally two LARGE files which had to be merged and then HEAVILY EDITED, mostly the pictures, and then spellchecked. This guy is a chemical genius but he could not spell if his life depended on it. I have simply run a spell check via WordPerfect 4.2, so there are probably more errors which were not picked up, sorry. I hope you have the patience to sit through this file, read it, then correct every little error. It is not like I am submitting

The Terrorist's Handbook: Title - Microsoft Internet Explorer

See also the collection of Phrack articles on the subject.

1.1 Table of Contents

In *The Turner Diaries* wordt een aanslag beschreven waaraan die in Oklahoma sterk doet denken: het hoofdkwartier van de FBI in Washington wordt opgeblazen. De explosieven van de aanslag in Oklahoma waren ongeveer zo vervaardigd als die in het boek.[67]
Door 'Oklahoma' is de kwestie van de bombsites in Amerika in de belangstelling komen te staan. Of het hierdoor komt of dat het al eerder was weten we niet, maar een aantal sites opent met waarschuwingen:

> Don't try anything you find in this document!
>
> None of these procedures are safe and some downright dangerous so to be read not implemented. All responsibility lies with you and you alone.
>
> I am not responsible for anything you try here. Take note that most (if not all) of the information here would be illegal and very dangerous to attempt. If you do so, it is your fault, not mine, if you blow yourself up or get your sorry ass tossed in jail. Have a nice day.
>
> I am not responsible for anything on this page. I did not write any of this and it is for educational and entertainment use only. So don't be stupid and just read and laugh.

Just read and laugh? Op andere bombsites is grimmiger taal te vinden: 'Free books for a free people' en 'Books your government doesn't want you to read'. Hier en daar wordt men in bedekte termen aangemoedigd de te fabriceren bommen ook daadwerkelijk te gebruiken, bij voorkeur tegen de overheid.

Hoewel de bomrecepten eerder een extreem-linkse dan extreem-rechtse oorsprong hebben, zijn zij sinds de aanslag in Oklahoma frequent in verband gebracht met extreem-rechts. Ook de Verfassungsschutz, de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst, heeft hier onlangs voor gewaarschuwd. Via de links van Alpha zou men terechtkomen bij geïmproviseerde munitie en er zijn homepages van rechts-extremisten met in tekstdocumenten Duitstalige versies van de boeken met bomrecepten (*Terrorismus Handbuch, Anarchisten Kochbuch, Nationalisten Handbuch*).[68]

Het boek *The Turner Diaries* is recent weer in de belangstelling komen te staan door de racistische moord in de Texaanse plaats Jasper in juni 1998. James Byrd, een zwarte man die stond te liften werd door drie mannen meegenomen. Ze bonden hem achter hun jeep en sleepten hem achter zich aan totdat hij dood was. Delen van zijn lijk werden over een grote afstand teruggevonden. Twee van de drie daders kenden elkaar uit de gevangenis en alledrie hadden een carrière in (gewelddadige) extreem-rechtse groepen achter de rug (onder andere Ku Klux

---

67 William Pierce claimt dat er in de loop der jaren 200.000 exemplaren van *The Turner Diaries* zijn verkocht (Klanwatch, 1998). Hij is ook de auteur van een soortgelijke roman, *Hunter*, waarin de hoofdpersonen moorden plegen op leden van minderheidsgroeperingen en op gemengde stellen. Ook dit boek zou hebben aangezet tot racistisch geweld.

68 Zie Extremistische Bestrebungen im Internet, 1998, paragrafen 2.4.1 en 2.3.8.

Klan). In een beëdigde verklaring stelde één van hen te zijn geïnspireerd door *The Turner Diaries*.

In hoeverre zijn de websites met bomrecepten en boeken als *The Turner Diaries* een gevaar? Wij hebben deze vraag vòorgelegd aan de BVD. Wat de technische kant van de zaak betreft, de bomrecepten uit *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* zijn op zichzelf serieus. In theorie kan men er schade mee aanrichten. Maar in de *Nederlandse* praktijk blijkt deze problematiek – met uitzondering van het geval met de gewonde kinderen – nauwelijks een rol te spelen en zeker niet in enige politieke context.

4.3 De respons op 'schadelijke en illegale inhoud'

Met de ontwikkeling van internet groeide ook de computercriminaliteit alsmede de bezorgdheid daarover. Wat is computercriminaliteit? De Europese Commissie heeft een brede omschrijving gegeven van de gebieden waarop computercriminaliteit zich kan voordoen.[69]

1. *National security:* instructions on bomb-making, illegal drug production, terrorist activities;
2. *Protection of minors:* abusive forms of marketing, violence, pornography;
3. *Protection of human dignity:* incitement of racial hatred or racial discrimination;
4. *Economic security:* fraud, instructions on pirating credit cards;
5. *Information security:* malicious hacking;
6. *Protection of privacy:* unauthorised communication of personal data, electronic harassment;
7. *Protection of reputation:* libel, unlawful comparative advertising;
8. *Intellectual property:* unauthorised distribution of copyrighted works, e.g. software or music.

Een deel van de computercriminaliteit gaat over verspreidings- en uitingsdelicten en dat zijn de delicten waar het ons hier om te doen is. Het gaat ons om wat wordt genoemd *schadelijke en illegale inhoud* en zij bevinden zich voornamelijk in de eerste drie categorieën: nationale veiligheid, bescherming van minderjarigen, bescherming van de menselijke waardigheid. De benoeming van deze verspreidings- en uitingsdelicten kan echter sterk uiteenlopen. Wat in het ene land een delict is kan in het andere worden beschouwd als een inbreuk op de uitingsvrijheid. Grossman gebruikt in haar boek *Netwars* het sleutelbegrip *informatiebeheersing.*[70]
Tussen de diverse landen bestaan verschillen in informatiebeheersing. In Groot-Brittannië bijvoorbeeld mag informatie over de vervaardiging van explosieven niet worden verspreid en zijn publicaties als *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* dus verboden. Maar in het aangrenzende Ierland wil men de

69 Illegale en schadelijke inhoud, mededeling van de Commissie, 1996; Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services, COM, 1996; zie ook Van Dijk & Keltjens, 1995.

70 Zie Grossman, 1997.

verspreiding van informatie over abortusklinieken in Engeland zoveel mogelijk tegengaan. In de Verenigde Staten mag men ontkennen dat de Holocaust heeft plaatsgevonden, terwijl dat in de Bondsrepubliek Duitsland een zwaar delict is. In Nederland halen velen de schouders op over blote plaatjes op het net, maar neemt men aanstoot aan het feit dat het grove antisemitisme van de Ku Klux Klan via internet mag worden verbreid. In de Verenigde Staten is het precies omgekeerd en in sommige delen van het land, waar lobbies streven naar drooglegging, zou men het liefst de details over wijnproductie van het net weren. Kom daar in Duitsland en Frankrijk eens om. In alle landen wordt kinderporno afgewezen maar de wetgeving hiertegen kan sterk uiteenlopen. Kortom, de verspreiding van informatie is in het ene land een delict en in het andere niet, terwijl internet bij uitstek grensoverschrijdend is.
De informatiebeheersing vindt op uiteenlopende manieren plaats en dàt wordt nu juist doorkruist door het World Wide Web en door internet in het algemeen. De informatiebeheersing kan in veel mindere mate door de staten worden bepaald dan voorheen. Grossman meent dat door internet het *First Amendment* zal worden geëxporteerd. In het First Amendment (to the Constitution of the United States) is de bescherming van (een aantal) politieke grondrechten verankerd (de cursivering is van ons):

> Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; *or abridging the freedom of speech, or of the press;* or the right of people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances.

Door het First Amendment zijn er in de Verenigde Staten slechts weinig beperkingen aan de uitingsvrijheid en mag men zich bijvoorbeeld antisemitisch uitlaten. De grens wordt pas bereikt als men rechtstreeks aanzet tot fysiek geweld. De free speech weegt zwaarder dan de racistische belediging.[71]
Dat is lang niet overal het geval. In veel andere landen wordt soms een andere weging van grondrechten gemaakt, waarbij tegenover de uitingsvrijheid het nondiscriminatiebeginsel wordt gesteld: free speech houdt op waar racistische belediging begint. Deze problematiek, de bestrijding van racisme en rechts-extremisme in relatie tot de weging van grondrechten, is uitvoerig belicht in *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa.*[72] De weging van grondrechten is aan de ene kant een fundamentele aangelegenheid - de keuze voor de waardeneutrale dan wel weerbare democratie - maar wordt aan de andere kant sterk beïnvloed door wat in *De staat paraat?* het *trigger event* werd genoemd. De racistische aanslagen in Mölln en Solingen waren bijvoorbeeld trigger events: zij brachten de Duitse overheid ertoe de uitingsvrijheden van rechts-extremisten drastisch te beperken ten gunste van de bestrijding van racistisch en extreem-rechts geweld. In zekere zin was de aanslag in Oklahoma ook zo'n trigger event. Vooralsnog niet in de zin van een daadwerkelijke beper-

---

71 Dit geldt mutatis mutandis voor de demonstratievrijheid. Roemrucht is de affaire-Skokie: de controverse over een demonstratieve optocht van neonazi's door een joodse wijk. Vgl. Gibson & Bingham, 1985.

72 Van Donselaar, 1995; de thematiek komt in algemene termen aan de orde in de inleiding en in het slothoofdstuk (vijf landen vergeleken).

king van de uitingsvrijheid, maar er wordt in de Verenigde Staten wel gediscussieerd over de vraag of er geen beperkingen moeten worden opgelegd aan de verspreiding van boeken als *The Turner Diaries* en *The Anarchist Cookbook.*[73]

De discussies over 'schadelijke en illegale inhoud' heeft geleid tot een wereldwijd debat over uitingsvrijheid, de beperking daarvan en *censorship*. Wie via trefwoorden in deze sfeer de zoekmachines op internet laat draaien wordt bedolven onder informatie. Een ander aspect van internetregulering is de vraag waar in de keten men wil reguleren: bij degenen die de informatie aanbieden, bij de providers, bij de gebruikers, of bij alledrie de categorieën. Met andere woorden: wie is verantwoordelijk en dus aansprakelijk voor de verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud'? Het ligt relatief eenvoudig in die gevallen waar geen grensoverschrijding plaats vindt. Als bijvoorbeeld een Nederlandse extreem-rechtse partij X op haar bij een Nederlandse provider ondergebrachte homepage een racistisch betoog afsteekt, zijn zowel de aanbieder als de provider strafbaar (aannemende dat het racistische betoog strafwaardig is). Een concrete zaak heeft zich overigens nog niet voorgedaan. Wat er zou gebeuren als partij X haar homepage elders, bijvoorbeeld in Amerika heeft ondergebracht, is minder duidelijk, maar het lijkt ons aannemelijk dat deze situatie niet wezenlijk verschilt van de eerste, mits kan worden bewezen dat de bedoeling van X is het betoog hier in Nederland te verspreiden. Maar tegen het racistische betoog van een Amerikaanse neonazistische partij die via een Amerikaanse provider hier op het beeldscherm verschijnt is door de Nederlandse justitiële overheid niets te ondernemen. De situatie van de gebruiker is in de drie voorbeelden dezelfde: hij is niet strafbaar tenzij hij het strafbare racistische betoog op zijn beurt verder verspreidt dan wel daartoe aanstalten maakt door de tekst te printen en te vermenigvuldigen.
In het voorgaande is Vrij Historisch Onderzoek uitvoerig aan de orde geweest: een revisionistisch gezelschap, waarvan de uitbater in Nederland onherroepelijk is veroordeeld wegens racistische belediging en aanzetten tot rassenhaat. Van het materiaal waarop deze veroordeling was gebaseerd zijn nu online versies beschikbaar voor eenieder die het internetadres van VHO weet te vinden. En als men toch op de website van VHO is kan men zich ook veel ander (Nederlandstalig) negationistisch materiaal verwerven.
Het verspreiden van de Nederlandstalige versie van *Mein Kampf* is in Nederland verboden. In de eerste plaats omdat het een buitengewoon racistisch boek is waarvan de verspreiding derhalve onder het bereik van de Nederlandse strafwet valt. In de tweede plaats zou het een inbreuk betekenen op de auteursrechten die bij de Nederlandse staat berusten. Op minstens tien websites staat een Engelstalige versie van *Mein Kampf* en sinds kort zijn er ook Duitstalige versies online. De mirrorsites van *Mein Kampf* brengt ons op een ander obstakel bij internetregulering, namelijk het *Hydra-syndroom*. De boeken *Mein Kampf, The Turner Diaries, The Anarchist Cookbook* staan al op meer dan één site. Het is niet waarschijnlijk dat deze boeken effectief van internet kunnen worden ge-

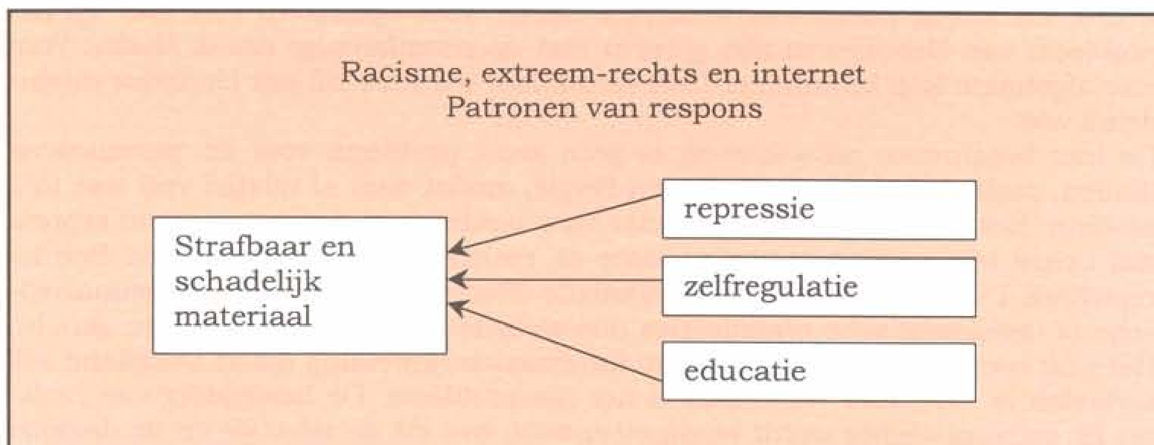
[73] De aanslag in Oklahoma en het drama in Waco stimuleerden overigens ook het debat over het *Second Amendment*, waarin de vrijheid van militie-vorming en van het dragen van wapens is vastgelegd. Het Second Amendment lijkt meer onder druk te staan dan het First Amendment.

weerd. Zij zullen hoogstwaarschijnlijk elders weer opduiken. Het lijkt op het probleem van Hercules in zijn gevecht met de zevenkoppige draak Hydra: voor elke afgehakte kop kwamen er twee terug. Met dat verschil dat Hercules uiteindelijk won.
De hier beschreven ontwikkeling is geen groot probleem voor de 'permissieve' landen, zoals de Verenigde Staten en België, omdat daar al relatief veel was toegestaan. Het probleem is des te groter voor landen met een voortvarend repressief beleid tegen uitingen van racisme en rechts-extremisme, zoals de Bondsrepubliek Duitsland. Vanuit de Verenigde Staten opereren diverse neonazistische of revisionistische organisaties met websites die op Duitsland zijn gericht. Het gaat voor een belangrijk deel om informatieverspreiding die in Duitsland zelf verboden is. Ook voor Nederland is het een probleem. De bestrijding van racisme en extreem-rechts wordt *mediumbepaald:* wat via de televisie en de drukker niet mag, kan op internet niet worden tegengehouden. Zoals Grossman zei: internet is export van het First Amendment.

Hiermee is het probleem in beginsel gesteld.[74] Internet biedt de mogelijkheid tot de snelle, wereldwijde verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud', de toegankelijkheid daarvan voor breed publiek, terwijl de verspreiders lastig zijn op te sporen. Vaak zijn deze verspreiders moeilijk grijpbaar voor de nationale overheden omdat zij zich buiten het bereik van die overheden bevinden. Een cruciale factor zijn de aanzienlijke verschillen tussen de diverse landen op het vlak van de beperking van uitingsvrijheden.
In telegramstijl: wie is verantwoordelijk, de aanbieder, de provider of de gebruiker? Wie zou er moeten worden aangepakt, de aanbieder, de provider of de gebruiker? Moet en mag er wel worden aangepakt? En tenslotte, kan er wel worden ingegrepen en zo ja hoe dan? Dat zijn vragen waar het om draait bij de omgang met 'schadelijke en illegale inhoud' op internet. Het weren van dergelijk materiaal kan op verschillende manieren geschieden. In de eerste plaats is er de mogelijkheid van een *repressieve benadering* door de overheid, want ondanks de in het voorgaande opgesomde beperkingen blijven er veel gevallen over waar repressief tegen kan worden opgetreden. Bovendien is het voor een deel een kwestie van wetgeving en daarover is (wereldwijd) heel wat te doen. In de tweede plaats kan men trachten aan het probeem het hoofd te bieden door *zelfregulering*, afspraken tussen betrokken partijen. Zelfregulering kan op verschillende manieren en ook op verschillende niveaus (aanbieders, providers, gebruikers) plaatsvinden. Een derde strategie is die van de *educatieve respons.*

---

74 Zie voor een overzichtsartikel Cadat & Eissens, 1998.

4.3.1 Repressieve respons

In het voorgaande is telkens gerept van 'schadelijke en illegale inhoud'. Bij een repressieve, strafrechtelijke benadering door overheden dient onderscheid te worden gemaakt en gaat het per definitie om 'illegale inhoud', al is het denkbaar dat 'schadelijke inhoud' op een gegeven moment als strafbaar wordt gedefinieerd. Binnen de categorie strafbaar materiaal heeft tot dusverre het accent gelegen op porno en kinderporno. Dit is weerspiegeld in de discussies, beleidsontwikkeling en wetgeving inzake het weren van 'schadelijke en illegale inhoud' op internet.[75]

Zo ook in Nederland.[76] In de zomer van 1995 kwam de problematiek 'schadelijke en illegale inhoud' op internet in de publieke belangstelling te staan.[77] Anders dan bijvoorbeeld in de VS ging het in Nederland primair om de problematiek van het racisme; die van de kinderporno kwam daar later bij. Er ontstond discussie over de rol en aansprakelijkheid van providers en over de noodzaak van zelfregulerende activiteiten van providers. Daarop kwam de beroepsvereniging van providers, de Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP), met suggesties voor verbetering van de toen bestaande situatie. Er werd een werkgroep gevormd, waarin naast providers ook de CRI participeerde. De werkzaamheden van de werkgroep resulteerden in de oprichting van het Internet Meldpunt Kinderporno, dat op 20 juni 1996 door de minister van Justitie werd geopend.

Ongeveer een jaar later ging het *Meldpunt Discriminatie Internet* van start, als project van de Amsterdam Stichting Magenta. Doel van het MDI: 'het bestrijden en voorkomen van discriminatie op het Nederlandse gedeelte van het Internet'. Van de 115 meldingen die het MDI in het eerste jaar van zijn bestaan ontving, hadden er 69 betrekking op discriminatie. Om uiteenlopende redenen hebben geen van deze gevallen geleid tot strafrechtelijke vervolging.

---

[75] Zie voor ontwikkelingen in Europa de nota *Wetgeving voor de elektronische snelweg*, Deel II, hoofdstuk D: rechtsvergelijkende aspecten.

[76] Zie Jaarverslag 1996/1997 Internet Meldpunt Kinderporno (http://www.magenta.nl/mdi).

[77] Voor een uitvoerig perscommuniqué van de NLIP over deze kwestie, zie http://www.nlip.nl/pers/archief/950825.

Meldingen discriminatie op internet naar aard Periode 21 maart 1997 – 21 maart 1998	
Rassendiscriminatie	31
Antisemitisme/revisionisme	17
Seksisme	2
Religie	2
Seksuele voorkeur	1
Valse meldingen	11
Geen discriminatie (in de zin van de wet)	35
Beledigingen	16
Totaal	115

Bron: Jaarverslag Meldpunt Discriminatie Internet 1997/98.

Het meldpunt zond 29 verzoeken tot verwijdering die op twee na werden gehonoreerd. Opvallend in de eerste periode van het meldpunt was het relatief grote aantal meldingen die betrekking hadden op antisemitisme, namelijk 17 van de 69. Ook bij eigen onderzoek van het meldpunt werd veel antisemitisme aangetroffen.

Een soortgelijk signaal ging uit van de conferentie *Weerzinwekkende wetenschap*, die eind 1997 in Amsterdam werd gehouden en als onderwerp had het historisch revisionisme. Gewezen werd op de groeiende betekenis van het revisionisme, in het bijzonder omdat het goed gedijt op internet. De conferentie werd geopend door minister Sorgdrager van Justitie. Bij die gelegenheid zei zij onder andere het volgende:

> Inmiddels hebben we echter ook te maken gekregen met een heel nieuw fenomeen, het Internet. Ten aanzien van internet geldt in de eerste plaats dat ook daar een publicitair tegenoffensief gevoerd kan worden. Eenieder die op weerzinwekkende berichten stuit, kan zijn afschuw daarover uitspreken in een tegenbericht, discussiegroep etcetera. Correcte informatie kan door de overheid en organisaties ter beschikking worden gesteld. Hiernaast, meer in het algemeen overigens, is als sluitstuk een meer actieve opsporing door politie en justitie op internet gewenst. Dat is overigens niet eenvoudig. Door het ontbreken van grenzen op internet is internationale samenwerking vaak nodig. Culturele verschillen leiden echter soms tot verschillen in wetgeving en interpretatie van gedrag en woord. Ik hoef alleen maar te wijzen op het enorme belang dat in Amerika aan het First Amendment wordt gehecht. Daardoor biedt de vrijheid van meningsuiting een zeer grote tolerantie van alles wat er gezegd en geschreven wordt.

Van de zijde van de regering zijn recente initiatieven ontplooid die hier moeten worden genoemd. In januari zond minister Sorgdrager van Justitie het *Concept-Wetsvoorstel computercriminaliteit II* voor commentaar naar de Nederlandse Vereniging van Internet Service Providers, de Nederlandse Orde van Advocaten en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.[78]

---

78 Zie Computercriminaliteit II (1998).

Nota bene: het is een concept-wetsvoorstel en het gaat hier om een consultatieronde vóórdat het wetsontwerp bij de Tweede Kamer wordt ingediend. Hier is met name één aspect van het veelomvattende wetsontwerp van belang, namelijk de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de providers.
Volgens de huidige wetgeving kunnen providers (de Internet Service Providers) aansprakelijk zijn wegens medeplichtigheid aan verspreidingsdelicten, zoals kinderporno en racisme. Het probleem is echter dat deze aansprakelijkheid niet duidelijk is afgebakend. Met het wetsvoorstel wordt beoogd dit probleem op te lossen. Om helderheid te verschaffen omtrent de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de provider en om hem bescherming te bieden tegen lichtvaardige strafvervolging, zijn de vervolgingsuitsluitingsgronden die gelden voor drukkers en uitgevers uitgebreid tot iedere *tussenpersoon*, wiens taak het is uitingen in woord, beeld en geschrift te verspreiden. De provider is daarmee gevrijwaard van strafvervolging, mits hij voldoet aan een aantal zorgvuldigheidseisen. Zo moet hij, bij een vermeend geval van 'illegale inhoud', zichzelf en de bron aan de justitie bekendmaken. Ook dient de provider verdere verspreiding van de 'illegale inhoud' te voorkomen, voor zover dat mogelijk is. Het gaat dus om handelen achteraf, want van de providers kan moeilijk worden verlangd dat zij preventief onderzoek doen naar strafbaar materiaal.

De Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP) reageerde in maart 1998.[79] De NLIP onderschrijft de doelstelling van de voorgestelde wet, namelijk dat er aanpassingen moeten worden doorgevoerd om nieuwe ontwikkelingen in de Informatie- en Communicatietechnologie 'op te nemen'. Maar de NLIP is minder te spreken over de manier waarop in het concept-voorstel de aansprakelijkheid van providers is geregeld. Met name de uitvoerbaarheid van de voorgestelde regelingen zou te wensen overlaten, waardoor de beoogde rechtszekerheid voor providers niet zal worden geëffectueerd.

Een tweede initiatief is de regeringsnota *Wetgeving voor de elektronische snelweg* die op 12 februari 1998 naar de Tweede Kamer werd gezonden.[80] Het is een nota die het gehele terrein van de elektronische snelweg omvat. De bestrijding van computercriminaliteit is slechts een van de vele onderwerpen.
Een van de belangrijkste conclusies van de nota is dat de bestaande Nederlandse juridische regels en begrippen, na een eventuele aanpassing, toepasbaar zijn op de elektronische snelweg. Met andere woorden: wat *offline* geldt dient *online* ook te gelden, maar daarvoor zijn aanpassingen nodig en ook internationale samenwerking. Op diverse plaatsen in de nota wordt een centrale vraag opgeworpen: hoe dient de balans te zijn tussen overheidsregulering en zelfregulering? Over het algemeen wordt een voorkeur uitgesproken voor zelfregulering. Maar niet altijd:[81]

---

79 Zie voor deze reactie http://www.nlip.nl/pers/980304-compleet.htm.
80 Voor een online versie: http://www.minjust.nl/sdu/toc/html.
81 Deel IV, hoofdstuk C Aandachtspunten voor regelgeving, paragraaf 2: Zelfregulering of overheidsregulering.

> Zelfregulering als alternatief voor overheidsregulering is niet geschikt indien fundamentele normen en waarden van de democratische rechtsstaat in het geding zijn. In het geval van de elektronische snelweg kan men daarbij vooral denken aan bescherming van de klassieke grondrechten van burgers en aan de preventie en opsporing van inbreuken op de rechtsorde en de staatsveiligheid. In deze gevallen zal niet kunnen worden volstaan met onderlinge afspraken tussen partijen, maar zal wetgeving nodig zijn. Dit neemt niet weg dat de concretisering van die wetgeving heel goed met behulp van zelfregulering tot stand kan komen.

Tot de klassieke grondrechten van burgers behoort artikel 1 van de grondwet, het nondiscriminatiebeginsel.
In de nota wordt verwezen naar het concept-wetsvoorstel computercriminaliteit II en gesteld dat de regering het wetsvoorstel nog in 1998 bij de Tweede Kamer hoopt in te dienen. Er wordt een aantal maatregelen getroffen om de opsporing en vervolging van computercriminaliteit te bevorderen. Die liggen op het vlak van 'de organisatie, opleiding en uitrusting van politie- en justitiefunctionarissen'. Er zal een landelijke officier van justitie worden aangesteld voor de opsporing van criminaliteit op de elektronische snelweg. Overwogen wordt het meldpunt kinderporno uit te breiden voor de melding van andere delicten. Wat betreft de internationale samenwerking zal worden getracht afspraken te maken 'teneinde op buitenlandse computers te kunnen opsporen en om de medewerking van andere landen bij opsporing te verzekeren'. Op 23 oktober 1998 ging het kabinet akkoord met het Wetsvoorstel Computercriminaliteit II. Het wetsvoorstel is voorgelegd aan de Raad van State.

4.3.2 Zelfregulering

Naast repressieve respons op de verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud' is er een divers instrumentarium denkbaar op het terrein van zelfregulering, een benadering die in het voorgaande reeds enkele malen ter sprake is geweest. Van belang is vooral het hierboven aangehaalde regeringsstandpunt dat zelfregulering in het geval van racismebestrijding geen alternatief mag zijn voor overheidsregulering. De regering meent dat zij dus naast elkaar dienen te bestaan. Zelfregulering kan op diverse niveaus plaatsvinden, op dat van de providers en op het niveau van de (particuliere) consumenten die diensten van de provider afnemen (zelfregulering is ook denkbaar op internationaal niveau, maar dat is op dit moment nog ver weg).

Allereerst de providers. Zelfregulering van de providers heeft een belangrijke rol gespeeld bij de bestrijding van kinderporno en in het voorgaande zijn tevens enkele voorbeelden genoemd van aan extreem-rechtse organisaties geweigerde aanvragen. Ook de Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP) is reeds genoemd. De NLIP werd in 1995 opgericht en heeft als voornaamste doel de belangenbehartiging van Nederlandse internetproviders. Daarnaast wil de vereniging 'gezamenlijke aktiviteiten ontplooien die leiden tot verbetering van de kwaliteit van het aangeboden produkt'. Volgens de NLIP zijn er ongeveer 50 providers aangesloten en die bedienen ongeveer 65% van de overwegend particuliere modem-accessmarkt en ongeveer 85% van de (overwegend zakelijke) netwerkaccess- en servermarkt. Het keurmerk van de vereniging omvat Algemene leverings- en consumentenvoorwaarden, waarin regels zijn vastgelegd voor de

relatie provider-abonnee. Een van die regels luidt dat provider en abonnee zich houden aan de Nederlandse wet- en regelgeving. De homepage van de NLIP bevat links naar het Meldpunt Kinderporno en het Meldpunt Discriminatie Internet.
Over providers is vaak beweerd dat zij 'geen boodschap aan de boodschap zouden' hebben, dat zij slechts doorgeven. Dat beeld lijkt ons te ongenuanceerd. De NLIP – en naar wij aannemen veel van haar leden – hebben wel degelijk een boodschap aan de bestrijding van computercriminaliteit. De vraag is alleen hoe precies en welke rol zij als provider daarin kunnen spelen,[82] of, belangrijker: *moeten* spelen. Geen enkele beroepsgroep houdt ervan te worden overstelpt door wetten en regels en dit klonk dan ook sterk door in de reactie van de NLIP op de regeringsnota Wetgeving voor de elektronische snelweg.

Dan is er de zelfregulering op het niveau van de aangesloten consumenten, een verschijnsel dat – mede door het First Amendment – buitengewoon populair is in de Verenigde Staten. Er is een uitgebreid sortiment software op de markt waarmee websites kunnen worden gefilterd of geblokkeerd *(NetNanny, Surf Watch, SafeSurf, CyberPatrol, CyberSitter)*. Het accent ligt onmiskenbaar op de bescherming van kinderen tegen porno, al claimen de fabrikanten ook dat racisme en geweld (de bombsites) onder het bereik van hun producten vallen. Zo heeft SafeSurf na de bomaanslag in Oklahoma de software afgesteld op bombsites en CyberPatrol riep in 1997 de hulp in van de Anti Defamation League om de hate sites te kunnen blokkeren.

Hoe werken deze systemen? Door ingevoerde trefwoorden, gebaseerd op zwarte lijsten van site-adressen, kan de toegang worden geblokkeerd. Die van Cyber Patrol zijn naar eigen zeggen gericht op de volgende categorieën: 'nudity, partial nudity, sexual acts, gross depictions, satanic/cult, drugs, militant extremists, violence/profanity, alcohol and tabacco, questionable/illegal gambling, sex education and intolerance'.[83] Voor de netfilters blijkt in de VS een markt te bestaan onder ouders, scholen en bibliotheken. Recent wordt getracht ook de Europese markt te veroveren.

---

82 Het NLIP-beleid met betrekking tot illegale informatie is beknopt geformuleerd op de website van de NLIP (http://www.nlip.nl/pages/illegaal.htm). De vereniging keert zich expliciet tegen het illegale materiaal en is voorstander van een voortvarend optreden daartegen, echter binnen de (wettelijke) mogelijkheden die er zijn.

83 Zie http://www.cyberpatrol.com/cp_block.htm en http://www.cyberpatrol.com/cp_list.htm

Over deze vormen van zelfregulatie wordt veel gediscussieerd. Daarbij gaat het zowel om de principiële kant van de zaak – censuur of niet –, maar vooral ook om allerlei praktische aspecten. De zwarte lijsten anticiperen niet, zo wordt beweerd, maar moeten bijgehouden worden en lopen per definitie in meer of mindere mate achter de feiten aan. Een ander bezwaar is de juiste 'afstelling'. De trefwoorden werken voorzover ze de lading dekken, zijn deze trefwoorden slechts gebaseerd op het internetadres dan kan met creatieve benamingen het filter worden omzeild. De kans bestaat dus dat de dekkingsgraad te laag is, maar het omgekeerde wordt ook vaak als bezwaar aangevoerd. Om de dekkingsgraad van de filters te bevorderen worden zij ruim gedefinieerd, waardoor een breed terrein wordt bestreken en bijvoorbeeld allerlei sites worden geblokkeerd die nu juist gaan over de bestrijding van 'schadelijke en illegale inhoud'. Zo zouden websites over de bestrijding van aids zijn geblokkeerd als neveneffect van het blokkeren van pornosites.[84] Slimmerikken zouden programmaatjes hebben ontwikkeld om de filters te omzeilen of uit te schakelen en deze zou men eenvoudig via internet kunnen bemachtigen.

Tot zover de tegenstanders en het zal geen verwondering wekken dat voorstanders er anders over denken en bijvoorbeeld beweren dat tegenstanders hardnekkig met dezelfde bezwaren blijven komen, terwijl deze voor een deel zijn ondervangen. De voorstanders hebben inmiddels een belangrijke bondgenoot gekregen. De Europese Commissie is van oordeel dat het gebruik van filter-software moet worden aangemoedigd.

De filtermethodes zijn sterk in ontwikkeling en kunnen vandaag de dag worden onderscheiden in drie hoofdgroepen: zwart, wit en neutraal.

1. *Black listing*

De problematische websites worden geïdentificeerd en op een lijst geplaatst waardoor de toegang kan worden afgesloten. Een probleem is de dekkingsgraad en ook de updating.

2. *White listing*

Hier ligt de zaak omgekeerd. Bij deze aanpak wordt gedefinieerd welke sites bezocht mogen worden. Het resultaat is een drastische beperking van de toegang tot internet.

3. *Neutral labelling*

De derde methode berust op – vooralsnog vrijwillige – rating. De drie belangrijkste rating-systemen van dit moment zijn die van Recreational Software Advisory Council (RSACi), de SafeSurf Internet Rating Standard en de Platform for Internet Content Selection (PICS). Het werkt als volgt. De aanbieders laten hun website inhoudelijk beoordelen door invulling van een gestandaardiseerde lijst met criteria. Aan de hand van een aldus tot stand gekomen score kan worden bepaald met wat voor een site we te maken hebben. Vervolgens kan worden gefilterd, om te beginnen tussen websites die zich wel aan rating hebben

84 Zie de artikelen van Marie Jose Klaver in *NRC Handelsblad*, 28 oktober 1997, 17 maart 1998, 14 april 1998.

onderworpen en de sites die dat niet hebben gedaan (of dat niet willen doen). Vervolgens kan de score worden verdisconteerd.
Vooralsnog is rating gebaseerd op vrijwilligheid. Daarin kan verandering komen door bemoeienis van computer-multinationals:[85]

> Als multinationals als Microsoft en IBM met organisaties als RSAC gaan samenwerken, is er van vrijwilligheid geen sprake meer. Veel sitemakers zullen zich verplicht voelen om hun site te laten beoordelen omdat ze door minder bezoekers hun advertentie-inkomsten zullen verliezen.

De vrijwilligheid kan ook worden beëindigd door de regelgeving van overheden. In feite is er al een eerste stap in deze richting gezet door de Europese Commissie die de implementatie van Platform for Internet Content Selection (PICS) wil bevorderen.[86]

4.3.3 Educatieve respons

Een derde strategie is die van de educatieve respons. Men kan met alle nieuwe mogelijkheden en voordelen die internet biedt trachten weerwerk te bieden. Hieronder worden enkele voorbeelden aangehaald. Daarbij moet worden aangetekend dat het educatieve 'gehalte' van de diverse sites kan verschillen. Bij sommige ligt de nadruk op inventarisatie en attendering, terwijl bij andere de educatie zelf meer nadruk krijgt.

Hatewatch
Hatewatch[87] is een Amerikaanse monitor gericht op de activiteiten van 'hate groups' op internet. Het project begon ooit als een eenmalig bedoelde 'Guide to Hate Groups on the Internet', maar groeide uit tot een permanente monitor. Het doel is het verschaffen van informatie over hate groups ten behoeve van individuele personen, activisten, media en onderzoekers.

> Because the Internet has eliminated geographical and monetary bounderies that once existed for hate groups, we must be vigilant in monitoring these sometimes violent people and their activities in cyberspace.

De website van Hatewatch is zeer omvangrijk en men kan via diverse ingangen informatie verkrijgen. De informatie over hate groups is bijvoorbeeld zowel per land als per categorie geordend, vaak weer met onderverdelingen. Van de hier besproken websites is Hatewatch de meeste brede en omvangrijke.

Klanwatch
Als antwoord op toenemende activiteiten van de Ku Klux Klan werd in 1981 door het Southern Poverty Law Center een speciaal op de KKK gerichte monitor in het leven geroepen, de Klanwatch. Sedert enkele jaren heeft de Klanwatch een uitgebreide website met veel informatie over de KKK en verwante verschijn-

---

85 *NRC Handelsblad*, 28 oktober 1997.
86 Zie Action plan on promoting safe use of the internet.
87 Zie http://www.hatewatch.org.

selen.[88] Dit laatste betreft vooral de milities waarvan sommige met de KKK verweven zijn. Deze vervlechtingen zijn volop in de belangstelling komen te staan na de bomaanslag in Oklahoma in 1995. Aan de naam van Klanwatch werd Militia Task Force toegevoegd.

Anti Defamation League
De Anti Defamation League werd in 1913 opgericht en noemt zichzelf 'The world's leading organization fighting anti-Semitism'. Het doel van de in New York gevestigde ADL: 'to stop the defamation of the Jewish people and to secure justice and fair treatment to all citizens alike'.
Op de website van de Anti Defamation League, ADL Online[89] wordt ruim aandacht besteed aan antisemitisme, 'hate crimes', rechts-extremisme, Holocaustrevisionisme, alsmede aan de aard en omvang van hate sites. In 1997 rapporteerde de ADL over de groei van hate sites op internet.

The Nazism Exposed Project
In Noorwegen is The Nazism Exposed Project gevestigd. De website[90] is in het leven geroepen om informatie te verschaffen over nazistische, fascistische en extreem-nationalistische activiteiten in Europa en op internet. Nazism Exposed, zo lezen we, is opgezet in de overtuiging dat de groepen in kwestie niet vanzelf verdwijnen, maar zullen groeien als ze ongemoeid worden gelaten.
De website is weliswaar breed opgezet, maar er is verhoudingsgewijs veel aandacht besteed aan de Scandinavische landen. Dat komt zowel tot uitdrukking in de extreem-rechtse uitingen die worden belicht, als ook in de links naar verwante websites.

Cyberwatch On Alert
Cyberwatch On Alert is een subsite van het Simon Wiesenthal Center.[91] Het Simon Wiesenthal Center publiceerde in 1997 een rapport over de aard en omvang van 'hate sites': een totaal van 600 van dergelijke sites: 94 racistisch, 87 neonazi, 35 'white supremacist', 51 aanzetten tot terrorisme. Het onderzoek heeft een permanent karakter en er zal periodiek worden gerapporteerd.

Searchlight
Het in Londen gevestigde Searchlight noemt zichzelf 'The international antifacist organisation' en werd in 1962 opgericht als antwoord op een demonstratie van de National Socialist Movement ('free Britain from jewish control') op het Trafalgar Square. Sinds 1976 wordt een gelijknamig maandblad uitgegeven met artikelen over extreem-rechts in voornamelijk West-Europese landen.

88 Zie http://www.splcenter.org/klanwatch.html.
89 Zie http://www.adl.org.
90 Zie http://www.ekran.no/html/nazismexposed.
91 Zie http://www.wiesenthal.com.

Nizkor: Responding to Holocaust denial through education about the Shoah and the people and or

Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help

The Nizkor Project

Dedicated to the nearly twelve million victims ruthlessly destroyed by Adolf Hitler and his Nazi regime

Nizkor supports the EFF's Blue Ribbon Campaign, and *opposes censorship in all forms*, and in particular strongly opposes violence as a "response" to speech.

FREE SPEECH ONLINE RIBBON CAMPAIGN

...truth is far more fragile than fiction
...reason alone cannot protect it.

Deborah Lipstadt,
Denying the Holocaust

Why do people deny the Holocaust?

The cynical truth comes to us by way of an obscure extremist group, which boasts:

"The real purpose of Holocaust revisionism is to make National Socialism an acceptable political alternative again."

Welcome to Nizkor, a collage of projects focused on the Holocaust, or 'Shoah,' and its denial, often referred to as Holocaust "revisionism.", a label we reject out of hand as being misleading and dishonest.

Book Store & Bibliographies	Holocaust-related books, listed by Title, along with direct links to Amazon Books, where reviews and ordering information will be found. Now you can support The Nizkor Project by buying your books from Amazon!
FAQs	Nizkor's original guides to issues surrounding Holocaust denial.
Features	Showcased collections of information about the Holocaust and its denial. Here you will find Nizkor's responses to frequently perpetrated denier myths regarding the Holocaust.
Holocaust Web Project	The Camps, Documents, International Military Tribunal (Nurnberg), Organizations, People and Places...
Search	Search over fifty sites with a single entry!
Shofar FTP Archives	Text and images relating to the Holocaust and its denial; and access to our Latest files.

In Association With BOOKS, MUSIC & MORE amazon.com

Please note that this site is, and always will be, under construction.

Recommended By The History Channel

"Nizkor" is a Hebrew word; it means "we will remember."

[Awards | Credits | Fast Track Menu| Funding | Links | Objectives | Stats | What's New? | Endorsements]

This Holocaust Ring site is operated by Kenneth McVay

Want to join the Holocaust Ring?

[Skip Prev] [Prev] [Next] [Skip Next] [Random] [Next 5] [List Sites]

The Nizkor Project
Director: Ken McVay OBC
Financial Support
Search

August 8, 1998

Sommige onderwerpen worden nader belicht in brochures (bijvoorbeeld 'When hate comes to town; community responses to racism and fascism'). Searchlight wil een vraagbaak zijn voor eenieder die zich met het verschijnsel rechts-extremisme bezighoudt. Daarnaast tracht men overheden, in het bijzonder de Britse, aan te sporen om krachtdadiger tegen extreem-rechts op te treden. De website van Searchlight[92] is bescheiden, maar groeiende.

The Nizkor Project
De website van The Nizkor Project – Nizkor is Hebreeuws voor 'wij zullen gedenken' – is in 1995 opgezet als antwoord op het negationisme en als documentatiecentrum over de Holocaust.[93]
Het project wordt 'bemensd' door een vijftiental personen met wie men e-mail-contacten kan onderhouden. Zij gaan actief in discussie met revisionisten, zowel direct via e-mail als indirect door de vervaardiging van anti-revisionistische teksten. Wat het documentatiecentrum beteft, er zijn bibliografieën en men is bezig tal van processtukken van het tribunaal van Neurenberg op het net te zetten. Ook zijn er links naar (vele tientallen) andere websites over de Holocaust.

Cybrary of the Holocaust
De Cybrary of the Holocaust[94] werd in 1995 opgezet door Micheal Dunn en lijkt op Nizkor. Het accent ligt echter meer op Holocaustdocumentatie dan op de bestrijding van revisionisme. In de 'cybrary' kan men terecht voor onder andere de volgende categorieën: bookstore, boeken online, boeken van overlevenden, nabestaanden van overlevenden, getuigen, educatie (o.a. tegen negationisme) en afbeeldingen.
Nizkor en de Holocaust-Cybrary zijn relatief grote websites. Via de links kan men terecht op tientallen kleinere, soms zeer kleine sites over de Holocaust. Wij vonden zelfs enkele homepages van jonge kinderen die op hun manier willen protesteren tegen de Holocaustontkenning.

Crosspoint Anti Racism
De website Crosspoint Anti Racism is een initiatief van de Nederlandse Stichting Magenta. Het Crosspoint is een soort digitale gouden gids op het terrein van anti-racisme: het is een per land geordende verzameling van links naar websites op het terrein van anti-racisme. Het Crosspoint Anti Racism is op zichzelf geen educatieve site, maar kan een nuttige schakel met dergelijke sites zijn.

Ten behoeve van deze studie kon worden geput uit informatie van een aantal van de hier genoemde websites. Met name op het terrein van de bestrijding van de Holocaustontkenning is reeds veel op het net verschenen. De Holocaust zelf is op internet grondig gedocumenteerd. Het brengt ons tot de curieuze veronderstelling dat dit waarschijnlijk mede het gevolg is geweest van revisionistische activiteiten.
De educatieve respons kan een zekere meerwaarde hebben, namelijk de potentiële bijdrage aan patronen van zelfregulering. Het samenwerkingsverband

92 Zie http://www.s-light.demon.co.uk.
93 Zie http://www.nizkor.org.
94 Zie http://www.remember.org.

tussen CyberPatrol en de Anti Defamation League is in het voorgaande reeds gememoreerd. Voorts kunnen educatieve strategieën van belang worden als de Wet computercriminaliteit II van kracht wordt en daarmee de zorgvuldigheidseisen aan de provider. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving, doen de betekenis van beide andere strategieën toenemen.
Het spreekt vanzelf dat aan de educatieve respons op racisme en rechts-extremisme beperkingen zijn verbonden. Deze zijn algemeen en niet specifiek voor internet. Het is hier dus niet de plaats om ze aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Wij volstaan met de uitspraak van Einstein dat het gemakkelijker is een atoomkern te splitsen dan een vooroordeel.

4.4 Slot: conclusies en discussie

Uit het voorgaande valt af te leiden dat de websites met racistische en extreem-rechtse uitingen in diverse opzichten ongelijksoortig zijn. Om die reden is het niet eenvoudig, zo niet onmogelijk, een getalsmatige inschatting van het verschijnsel te maken. Allereerst zijn er omschrijvings- en afbakeningsproblemen. Valt antisemitisme onder racisme of zijn het twee gescheiden categorieën? Is een bombsite met *The Anarchist Cookbook* links-extremistisch, rechts-extremistisch, antisemitisch of racistisch? En wat aan te vangen met een website met het tekstdocument *Mein Kampf*? Worden alle websites met *Mein Kampf* geteld of maar ééntje? In hoeverre moet de omvang van de websites worden verdisconteerd? Zo niet, dan worden de websites van het Nederlands Blok en van Vrij Historisch Onderzoek allebei voor één geteld, terwijl de eerstgenoemde op één A4-tje past en zich onder die van VHO tekstdocumenten bevinden, tezamen goed voor honderden bladzijden. Het is ons dan ook niet duidelijk hoe het Simon Wiesenthal Center in 1997 tot het getal van 600 heeft kunnen komen. De uitkomst had – afhankelijk van de gekozen invalshoek – de helft of het dubbele kunnen zijn. Maar dat er een substantiële hoeveelheid *hate sites* op internet zijn staat vast en moge mede blijken uit de bloemlezing die wij ervan hebben gegeven.[95]

Veel soberder wordt het beeld als we alleen kijken naar de Nederlandse aanbieders, in casu de extreem-rechtse politieke partijen. In vergelijking met verwante partijen in het buitenland zijn de websites van de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen bescheiden te noemen. Ook dragen zij de sporen van de neergang die extreem-rechtse organisaties de laatste jaren doormaken. Dit geldt in het bijzonder voor de CD en de CP'86. Ook de sites van deze partijen vertonen een neergaande lijn. De betekenis van de (Nederlandse) websites voor georganiseerd extreem-rechts lijkt vooralsnog beperkt (werving, mobilisatie). Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten heeft toegang tot internet. Websites zijn geen

[95] De ontwikkelingen op internet gaan snel. De materiaalverzameling ten behoeve van dit deelonderzoek vond grotendeels plaats vóór de zomer van 1998. Op basis van een recent herhaalde (maar veel vluchtiger) inspectie hebben wij de indruk dat het aantal hate sites gestaag toeneemt. Dit geldt onder andere voor de categorie historisch revisionisme.

betrouwbare indicatie van de betekenis en omvang van een groepering en zij lenen zich bij uitstek voor imponeergedrag. Slechts één persoon kan een site runnen. Sommige hardnekkige taalfouten doen vermoeden dat dit hier en daar ook het geval is. Vandaag de dag springt vooral de website van VNN in het oog als de belangrijkste.

Een veel groter probleem is de toegang die Nederlandse consumenten hebben tot de overige categorieën. Het gaat niet alleen om een grote hoeveelheid hate sites, maar ook om de bij tijd en wijle buitengewoon weerzinwekkende en schokkende inhoud. In het voorgaande zijn daar voorbeelden van gegeven (wij willen erop wijzen dat wij daarbij terughoudend te werk zijn gegaan). Bijzondere vermelding verdient het Nederlandstalige deel van de VHO-site. Het gaat daarbij om een 'illegale inhoud' – Holocaustontkenning – waarop door de Nederlandse strafrechter een onherroepelijk vonnis is geveld. Vooralsnog is de enige rem op de toegang tot de hate sites de relatief beperkte aansluitingsdichtheid onder de Nederlandse bevolking, maar naar verwachting zal het aantal aansluitingen in de nabije toekomst sterk blijven toenemen.

Op 'schadelijke en illegale inhoud' kan op diverse manieren worden gereageerd. We overdrijven niet als we vaststellen dat dit issue volop in de belangstelling staat, zowel in Europees verband als ook in ons land. Zowel op het gebied van (repressieve) overheidsregulering als op dat van de zelfregulering is veel in studie, in voorbereiding of in gang gezet. Daar is veel tijd mee gemoeid – internationaal recht! – en over de effecten dient men op korte termijn geen al te hooggespannen verwachtingen te hebben. Vooralsnog leidt het grensoverschrijdende karakter van internet-racisme tot een 'mediumbepaalde' bestrijding: terwijl de verspreiding van racistisch materiaal via de drukker en boekwinkel – onder bepaalde voorwaarden – een misdrijf kan zijn, kan men hetzelfde materiaal van internet halen zonder dat daar vooralsnog wat tegen te doen is. Wie een internetaansluiting heeft, een printer – en wat zitvlees – kan in korte tijd een enorme revisionistische bibliotheek opbouwen.
Het valt op dat er weinig strafrechtelijke vervolgingen van daders van internet-racisme zijn. Dat kan het gevolg zijn van weinig zaken, maar misschien speelt ook de aanstaande voorgenomen wetswijziging een rol, waardoor actoren een afwachtende houding innemen. De regering meent dat het Meldpunt Kinderporno wellicht moet worden verbreed zodat ook meldingen over racisme door dit meldpunt kunnen worden behartigd. Dit is verwarrend daar er al een dergelijk meldpunt bestaat, het Meldpunt Discriminatie Internet. Deze optie lijkt ook door de praktijk te zijn achterhaald.
Men zou overigens ook een derde optie kunnen verdedigen, namelijk dat de meldingen over racisme en discriminatie in feite thuishoren bij het reeds bestaande netwerk van Anti Discriminatie Bureaus. Dit zou in overeenstemming zijn met het regeringsstandpunt dat de regels online in beginsel dezelfde dienen te zijn als die offline. En bovendien: waarom zou *medium* een onderscheidend criterium moeten zijn?
Vooralsnog zal deze rol echter worden vervuld door het Meldpunt Discriminatie Internet, dat daarvoor support verdient. Een belangrijke taak van het MDI voor de komende jaren zou het opleiden van medewerkers van de ADB's kunnen zijn.

Naast de repressieve benadering van internet-racisme zijn vormen van zelfregulering en educatie aan de orde geweest. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving en verbetering van internationale samenwerking, doen de betekenis van deze beide alternatieve strategieën toenemen. Zij verdienen derhalve nadere aandacht.

5 Slotbeschouwing

Welke remmende en stimulerende effecten hebben media op racisme en rechts-extremisme? Zo luidt de algemene vraagstelling van dit onderzoek. De beantwoording vindt plaats in drie deelonderzoeken. Het eerste gaat over de relatie tussen media en racistische voorvallen. De interactie tussen de nieuws-media en racistische, extreem-rechtse organisaties staat centraal in het tweede deelonderzoek. De derde deelstudie is gewijd aan de betekenis van het nieuwe medium internet voor uitingen van racisme en rechts-extremisme, alsmede de respons op deze uitingen. De uitkomsten van deze drie deelonderzoeken worden hier kort samengevat.

5.1 Media en racistische voorvallen

De meeste journalisten onderkennen dat publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld zowel stimulerende als ook remmende effecten kan hebben.

Op basis van de antwoorden van de journalisten blijkt het zinvol, naast de indeling van de verschillende effecten in stimulerende en remmende, ook een onderverdeling in bedoelde en onbedoelde effecten te maken. Alle racistisch en extreem-rechts geweld stimulerende effecten worden door de journalisten beschouwd als onbedoelde neveneffecten van publiciteit. Geen van deze effecten wordt door de journalisten beoogd bij de berichtgeving over extreem-rechts geweld. Dat een effect onbedoeld is wil echter niet zeggen dat er geen rekening mee gehouden kan worden. Zeker wanneer deze effecten door journalisten als 'zeer kwalijk' worden gezien, kan of zal geprobeerd worden met deze neveneffecten rekening te houden.

Zo blijkt dat een meerderheid van de ondervraagde journalisten waakt voor het optreden van het beloningseffect en het 'versterking van angstgevoelens onder allochtonen'-effect. Om deze effecten zoveel mogelijk in te perken wordt niet de strategie van doodzwijgen toegepast (vanwege de strijdigheid met de informerende journalistieke taak) maar liever een strategie van zorgvuldige en behoedzame verslaggeving. Zeker het beloningseffect vereist zorgvuldige verslaggeving waarbij de journalist goed moet nagaan of hij 'gebruikt' wordt. Wanneer blijkt dat het gaat om een louter op publiciteit gerichte aanslag, kan overwogen worden er niet of nauwelijks aandacht aan te besteden. Behoedzaamheid is volgens de journalisten ook geboden om de versterking van angstgevoelens onder allochtonen tot een minimum te beperken. Schokkend nieuws als een extreem-rechtse aanslag dient niet op een sensatiebeluste manier in de publiciteit te worden gebracht. Voorzichtigheid en terughoudendheid bij het publiceren worden gezien als dé methoden om met dergelijke onbedoelde effecten rekening te houden.

Een onbedoeld effect waar journalisten zeggen ook bedacht op te zijn is het 'underdogeffect'. Als gevolg van veel negatieve publiciteit zouden daders en

racistische/extreem-rechtse organisaties een martelaarsrol kunnen krijgen en dat kan leiden tot sympathiegevoelens bij het publiek. Dit effect staat niet vermeld in de typologie maar kan daaraan op grond van de uitkomsten van de interviews worden toegevoegd. Waar men in dit verband vooral voor zou moeten waken is het verkeerd interpreteren van een aanslag en er ten onrechte het etiket 'extreem-rechts' op te plakken, aldus de ondervraagde journalisten. Wanneer de journalistieke fout aan het licht komt, werkt dat het optreden van het underdogeffect in de hand, zo meent men. Bovendien ondermijnt dit het vertrouwen in de media. Dit willen journalisten kost wat kost voorkomen.
Veel minder rekening wordt gehouden met het eveneens onbedoelde imitatie-, rekruterings-, anticipatie- en 'versterking van het wij-gevoel'-effect. De journalisten zien het als een onmogelijke taak om dat te doen, omdat dit zou betekenen dat er geen of aanzienlijk minder aandacht aan racistisch/extreem-rechts geweld besteed zou moeten worden. Dit middel beschouwen zij als erger dan de kwaal. Zeker het rekruterings- en het 'wij-gevoel'-effect zijn in de ogen van de meeste journalisten maar op een kleine groep extremisten van toepassing.
Verder blijkt dat, ondanks de negatieve houding van de meeste journalisten jegens racisme, zeker niet alle remmende effecten ook door de journalisten bewust nagestreefde, bedoelde effecten zijn. Een aantal remmende effecten kan zich volgens de journalisten weliswaar voordoen, maar zijn en blijven neveneffecten waar men geen rekening mee houdt bij de berichtgeving (het is eerder mooi meegenomen). Dit geldt met name voor het sociale sanctie-effect, het politieke mobilisatie-effect, het opsporingseffect en het educatie-effect.
Wat het politieke mobilisatie-effect betreft geldt dat journalisten wel van mening zijn dat het racismeprobleem in de media aan de kaak dient te worden gesteld. Ze voelen zich echter niet direct geroepen om het probleem op de *politieke* agenda te krijgen, dat is een *indirect* effect van het maatschappelijk erkennen van het probleem en aan dat laatste kunnen de media een bijdrage leveren.
Alle bedoelde effecten zijn automatisch effecten waar bewust rekening mee wordt gehouden. Zo is het net genoemde signaleren van het probleem voor een meerderheid van de journalisten een belangrijke taak. Niet alleen bij het maatschappelijk bewustmaken en ter discussie stellen van het probleem maar ook bij het mobiliseren van het publiek om zich meer tegen deze vormen van geweld af te zetten (massamobilisatie effect), zien journalisten een taak voor zichzelf weggelegd. Een klein aantal journalisten gaat nog verder en richt zich doelbewust op de ontmaskering van daders en extreem-rechtse (gewelddadige) organisaties. Door met behulp van publiciteit ruzies binnen dergelijke organisaties te ontlokken, werkt men doelbewust aan het interne ontmaskeringseffect. Met het externe ontmaskeringseffect wordt met name rekening gehouden rond verkiezingen. Een manier waarop dat gedaan wordt is extreem-rechtse politici en partijen juist in verkiezingstijd te criminaliseren.
Geven we beide ordeningen van de effecten (stimulerend versus remmend en bedoeld versus onbedoeld) in een schema weer, dan levert dat het volgende resultaat op. De vetgedrukte effecten zijn effecten waar journalisten het meest rekening mee zeggen te houden.

	Stimulerende effecten	Remmende effecten
Bedoelde effecten		• **'mobilisatie politiek'-effect (indirect)** • **massamobilisatie-effect** • intern en extern ontmaskeringseffect
Onbedoelde effecten	• imitatie-effect • **beloningseffect** • anticipatie-effect • recruteringseffect • versterking 'wij-gevoel' (rechts-extremisten) effect • **versterking 'angstgevoel'-effect** • **underdogeffect**	• sociale sanctie-effect • intern en extern ontmaskeringseffect • opsporingseffect • educatie-effect

Wanneer we de meningen van de journalisten over alle verschillende effecten bekijken dan zien we dat bepaalde effecten belangrijker worden geacht om rekening mee te houden dan andere. Voorop staat *dat* de journalist moet berichtgeven. Geen aandacht besteden aan racistisch en extreem-rechts geweld om op die manier geweld stimulerende effecten te vermijden, is taboe. Wat dat betreft worden de effecten van ondergeschikt belang gevonden.
Naast een aantal bedoelde effecten, zijn de meeste effecten onbedoeld. Enkele van die onbedoelde effecten worden door de journalisten in die zin serieus genomen, dat men ze door extra voorzichtigheid bij de berichtgeving zoveel mogelijk poogt tegen te gaan.
Journalisten houden bij hun werkzaamheden met de volgende (bedoelde en onbedoelde, stimulerende en remmende) effecten rekening:

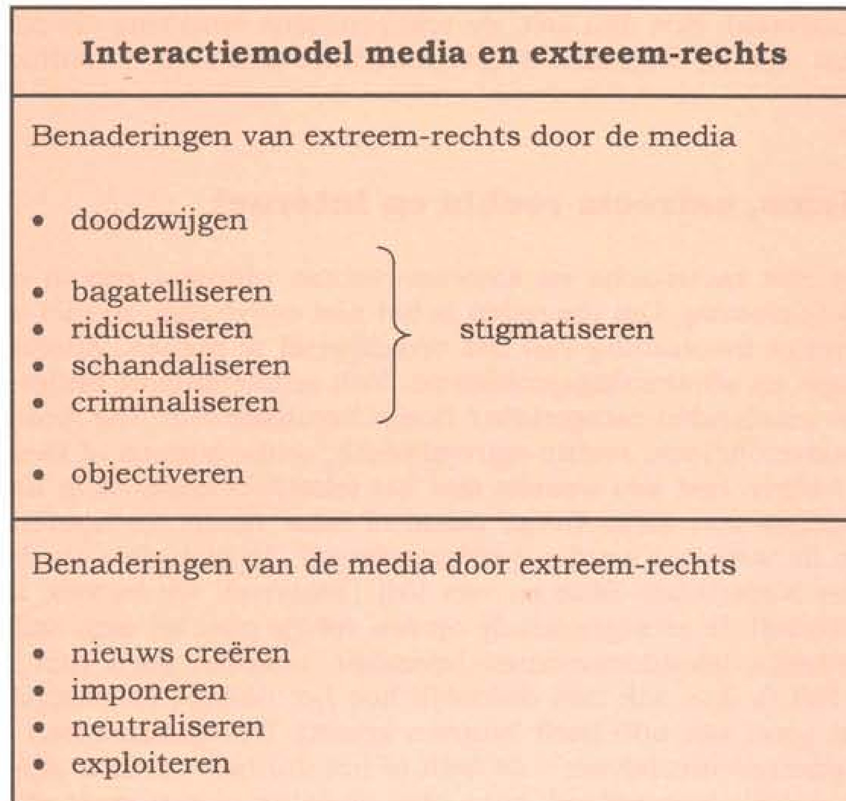
- het mobilisatie van de politiek effect (indirect);
- het massamobilisatie-effect;
- het beloningseffect;
- de versterking van het 'angstgevoel'-effect;
- het underdogeffect.

Extreem-rechts en racistisch geweld moet volgens de meeste journalisten worden onderkend als een maatschappelijk probleem, dat serieuze discussie en een plaats op de politieke agenda verdient. De media kunnen hieraan met berichtgeving over dit verschijnsel een bijdrage leveren. De publiciteit mag echter niet van dien aard zijn dat de media een podium bieden aan daders van racistisch en extreem-rechts geweld en aan racistische/extreem-rechtse organisaties. Ook mag de publiciteit niet van dien aard zijn dat zij (potentiële) slachtoffers onnodig kwetst en paniek en angst onder allochtonen kan versterken. Nieuws over racistisch en extreem-rechts geweld dient 'met gepaste terughoudendheid' te worden behandeld.

5.2 Media en racistische organisaties

De rol van de media is over het algemeen een onderschatte factor bij het doorgronden van extreem-rechtse organisaties. Het is niet vaak voorgekomen dat een verkiezingsoverwinning (of -nederlaag!) van een extreem-rechtse racistische partij wordt toegeschreven aan beïnvloeding door de media. Veelal wordt de rol van de media in opsommingen van mogelijke oorzaken niet eens genoemd of hooguit zijdelings aangestipt. Dit zou gerechtvaardigd zijn als men meent dat de media slechts een 'registrerende' rol vervullen.
Naar onze mening is het verschijnsel racistische organisaties sterk verweven met de media, althans met de wijze waarop media van het verschijnsel verslag doen. Extreem-rechtse partijen hebben de media nodig en trachten de berichtgeving ten eigen bate te beïnvloeden. Vaak komt het laatste neer op pogingen de schade beperkt te houden. Maar omgekeerd kunnen de media het nieuws dat aan extreem-rechtse zijde wordt geproduceerd niet negeren. Veel journalisten trachten bovendien een bijdrage te leveren aan de bestrijding van extreem-rechtse verschijnselen, door te onthullen, te ontmaskeren en zodoende justitiële maatregelen uit te lokken.
Extreem-rechtse organisaties worden geconfronteerd met pressie van buitenaf, vaak in de vorm van (een dreigende) repressie van overheidszijde. Bij deze druk die op extreem-rechtse organisaties wordt uitgeoefend zijn de media een cruciale, niet weg te denken factor. De interactie met de media heeft het karakter van een conflict waarin de *impression management* vaardigheden van extreem-rechtse leiders op de proef worden gesteld. De vraag hoe aan het probleem van de druk van buitenaf het hoofd moet worden geboden, houdt voor extreem-rechtse politici vaak primair in: hoe om te gaan met de media? Wat kan wel en wat niet hardop worden gezegd? Hoe te reageren op beschuldigingen? Door de media worden extreem-rechtse verschijnselen niet slechts geregistreerd, maar ook beïnvloed en soms zelfs ingrijpend beïnvloed. Een niet onbelangrijke vraag is: in hoeverre kunnen aan de diverse benaderingen van extreem-rechts remmende dan wel stimulerende effecten worden toegekend?
Allereerst de remmende effecten. Het is denkbaar dat doodzwijgen van extreem-rechtse politieke partijen uit oogpunt van bestrijding effectief is. Maar deze aanpak is niet realiseerbaar zonder de persvrijheid aan te tasten. Zouden de kosten dan niet veel hoger worden dan de baten? Bovendien is het onwaarschijnlijk dat over de strategie van doodzwijgen bij de media consensus kan worden bereikt. Maar zoals reeds werd gezegd: het is vooral ook een hypothetische aangelegenheid. Van systematisch doodzwijgen is geen sprake geweest, hooguit van een veelal luidruchtig debat over doodzwijgen. Wat wel heeft plaatsgevonden is partieel doodzwijgen en dit was gericht op, of – zo men wil tegen – een specifieke uiting van extreem-rechts: de verbreiding van de extreem-rechtse, racistische ideeënwereld.
Negatieve stigmatisering kan schadelijk zijn voor extreem-rechtse formaties. Aantoonbaar is in ieder geval dat dergelijke berichtgeving van invloed kan zijn op de sociale cohesie binnen extreem-rechtse groepen. Negatieve publiciteit, in het bijzonder criminalisering, hoeft geen oorzaak te zijn van onderlinge spanningen, maar kan dergelijke spanningen aanzienlijk doen oplopen. Zo sterk zelfs dat de conflicten tot onoverbrugbare tegenstellingen leiden en de groep uiteenvalt. Bij een aantal belangrijke splitsingen hebben de media zo'n rol ge-

speeld: de Centrumpartij begin jaren tachtig, het Nederlands Blok als afsplitsing van de CD begin jaren negentig en de breuk in de CP'86 in 1996-1997. Verder bestaat er verband tussen negatieve stigmatisering – vooral schandaliseren en criminaliseren – en repressie. Deze benaderingen dragen bij aan het ontstaan van een klimaat waarin discussies over repressieve maatregelen tegen extreem-rechts gedijen en dat is vaak het begin van daadwerkelijk getroffen maatregelen.

Door negatieve stigmatisering kunnen aanhangers worden afgeschrikt, zoals kaderleden die het voor gezien houden. Het is – tenslotte – aannemelijk dat ook kiezers en potentiële kiezers kunnen worden afgeschrikt door negatieve publiciteit over extreem-rechts, maar deze aanname is meer een beredeneerde veronderstelling dan een resultaat van ons onderzoek.

Dan de stimulerende factoren. Het is plausibel dat stimulerende effecten worden beïnvloed door het al dan niet slagen van counterstrategieën van extreemrechtse zijde. 'Doodzwijgen' en 'bagatelliseren' van de media worden beantwoord met 'nieuws creëren' en 'imponeren' van extreem-rechtse zijde. Het succes van deze counteraanpak hangt, zoals we hebben gezien, af van de inventiviteit en ook van de bereidheid en geneigdheid van rechts-extremisten om te schokken. Vooral dit laatste is nogal eens succesvol, dat wil zeggen: het levert rechts-extremisten veel publicitaire aandacht op. Een gevolg hiervan is dat de (getalsmatige) betekenis van kleine, soms zeer kleine extreem-rechtse groepen maar al te gemakkelijk kan worden overschat.

Door allerlei vormen van neutralisering wordt door rechts-extremisten getracht de door negatieve publiciteit opgelopen schade te beperken. Om rectificatie af te dwingen kan men naar de rechter stappen, maar deze gang wordt – anders dan bijvoorbeeld in België en Frankrijk – door extreem-rechts zelden gemaakt. Van de concrete gevallen waarin dit wel is geschied, liepen de meeste voor extreem-rechts slecht af. Andere manieren van neutralisering zijn lastig op hun effecten te beoordelen, maar het lijkt ons aannemelijk dat extreem-rechtse partijen het meest gebaat zijn bij neutrale, objectieve berichtgeving. Als argument kunnen de evident schadelijke effecten van de andere soorten publiciteit worden aangehaald. Hoe dan ook, de veel gehoorde opvatting als zou extreem-rechts gebaat zijn bij ongeacht welke publiciteit dan ook, is aantoonbaar onjuist.

5.3 Racisme, extreem-rechts en internet

De websites met racistische en extreem-rechtse uitingen zijn in diverse opzichten ongelijksoortig. Om die reden is het niet eenvoudig, zo niet onmogelijk, een getalsmatige inschatting van het verschijnsel te maken. Allereerst zijn er omschrijvings- en afbakeningsproblemen. Valt antisemitisme onder racisme of zijn het twee gescheiden categorieën? Is een bombsite met *The Anarchist Cookbook* links-extremistisch, rechts-extremistisch, antisemitisch of racistisch? En wat aan te vangen met een website met het tekstdocument *Mein Kampf*? Worden alle websites met *Mein Kampf* geteld of maar ééntje. In hoeverre moet de omvang van de websites worden verdisconteerd? Zo niet, dan worden de websites van het Nederlands Blok en van Vrij Historisch Onderzoek allebei voor één geteld, terwijl de eerstgenoemde op één A4-tje past en zich onder die van VHO daarentegen tekstdocumenten bevinden, tezamen goed voor honderden bladzijden. Het is dan ook niet duidelijk hoe het Simon Wiesenthal Center in 1997 tot het getal van 600 heeft kunnen komen. De uitkomst had – afhankelijk van de gekozen invalshoek – de helft of het dubbele kunnen zijn. Maar dat er een substantiële hoeveelheid *hate sites* op internet zijn staat vast en moge mede blijken uit de bloemlezing die wij ervan hebben gegeven.[1]

Veel soberder wordt het beeld als we slechts kijken naar de Nederlandse aanbieders, in casu extreem-rechtse politieke partijen. In vergelijking met verwante partijen in het buitenland zijn de websites van de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen bescheiden te noemen. Ook dragen zij de sporen van de neergang die extreem-rechtse organisaties de laatste jaren doormaken. Dit geldt in het bijzonder voor de CD en de CP'86. Ook de sites van deze partijen vertonen een neergaande lijn. De betekenis van de (Nederlandse) websites voor georganiseerd extreem-rechts lijkt vooralsnog beperkt (werving, mobilisatie). Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten heeft toegang tot internet.

1 De ontwikkelingen op internet gaan snel. De materiaalverzameling ten behoeve van dit deelonderzoek vond grotendeels plaats vóór de zomer van 1998. Op basis van een recent herhaalde (maar veel vluchtiger) inspectie hebben wij de indruk dat het aantal hate sites gestaag toeneemt. Dit geldt onder andere voor de categorie historisch revisionisme.

Websites zijn geen betrouwbare indicatie van de betekenis en omvang van een groepering en zij lenen zich bij uitstek voor imponeergedrag. Slechts één persoon kan een site runnen. Sommige hardnekkige taalfouten doen vermoeden dat dit hier en daar ook het geval is. Vandaag de dag springt vooral de website van VNN in het oog als de belangrijkste.

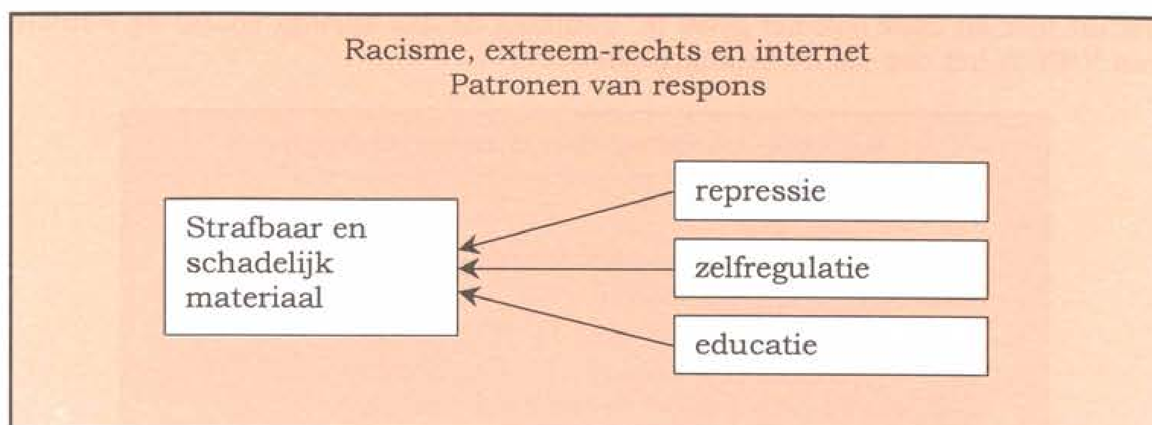
Racisme en extreem-rechts op internet
• Politieke partijen • Neonazistische organisaties of netwerken • Nationalistische skinheads • Digitale postorderbedrijven • Historisch revisionisme • Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus • Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

Een veel groter probleem is de toegang die Nederlandse consumenten hebben tot de overige categorieën. Het gaat niet alleen om een grote hoeveelheid hate sites, maar ook om de bij tijd en wijle buitengewoon weerzinwekkende en schokkende inhoud. Bijzondere vermelding verdient het Nederlandstalige deel van de VHO-site. Het gaat daarbij om een 'illegale inhoud' – Holocaust-ontkenning – waarover door de Nederlandse strafrechter een onherroepelijk vonnis is geveld. Vooralsnog is de enige rem op toegang tot de hate sites de relatief beperkte aansluitingsdichtheid onder de Nederlandse bevolking, maar naar verwachting zal het aantal aansluitingen in de nabije toekomst sterk blijven toenemen.

Internet is een relatief nieuw medium maar veel van de inhoud is dat in wezen niet. Dat geldt ook voor uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet. Vóór het bestaan van internet kon men ook van dergelijke uitingen kennisnemen, maar men moest daar veel meer moeite voor doen. Door internet is het allemaal gemakkelijker en sneller toegankelijk. Internet heeft op sommige uitingen van racisme en rechts-extremisme – wat men zou kunnen noemen – een *turbo-effect.*

Op 'schadelijke en illegale' inhoud kan op diverse manieren worden gereageerd. We overdrijven niet als we vaststellen dat dit issue volop in de belangstelling staat, zowel in Europees verband als ook in ons land. Zowel op het gebied van (repressieve) overheidsregulering als op dat van de zelfregulering is veel in studie, in voorbereiding of in gang gezet. Daar is veel tijd mee gemoeid – internationaal recht! – en over de effecten dient men op korte termijn geen al te hooggespannen verwachtingen te hebben. Vooralsnog leidt het grensoverschrijdende karakter van internet-racisme tot een 'mediumbepaalde' bestrijding: terwijl de verspreiding van racistisch materiaal via de drukker en boekwinkel – onder bepaalde voorwaarden – een misdrijf kan zijn, kan men hetzelfde materiaal van internet halen zonder dat daar wat tegen te doen is. Wie een

internetaansluiting heeft, een printer – en wat zitvlees – kan in korte tijd een enorme revisionistische bibliotheek opbouwen.

Het valt op dat er weinig strafrechtelijke vervolgingen van daders van internet-racisme zijn. Dat kan het gevolg zijn van weinig zaken, maar misschien speelt ook de aanstaande voorgenomen wetswijziging een rol, waardoor actoren een afwachtende houding innemen. De regering meent dat het Meldpunt Kinderporno wellicht moet worden verbreed zodat ook meldingen over racisme door dit meldpunt kunnen worden behartigd. Dit is verwarrend, daar er al een dergelijk meldpunt bestaat, het Meldpunt Discriminatie Internet. Deze optie lijkt ook door de praktijk te zijn achterhaald.
Men zou overigens ook een derde optie kunnen verdedigen, namelijk dat de meldingen over racisme en discriminatie in feite thuishoren bij het reeds bestaande netwerk van Anti Discriminatie Bureaus. Dit zou in overeenstemming zijn met het regeringsstandpunt dat de regels online in beginsel dezelfde dienen te zijn als die offline. En bovendien: waarom zou *medium* een onderscheidend criterium moeten zijn.
Vooralsnog zal deze rol echter vervuld worden door het Meldpunt Discriminatie Internet, dat daarvoor support verdient. Een belangrijke taak van het MDI voor de komende jaren zou het opleiden van medewerkers van de ADB's kunnen zijn.

Naast repressieve benadering van internet-racisme zijn vormen van zelfregulering en educatie aan de orde geweest. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving en verbetering van internationale samenwerking, doen de betekenis van deze beide strategieën toenemen. Zij verdienen derhalve nadere aandacht.

Het is van belang dat ook in de toekomst de ontwikkeling van uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet worden gevolgd, met name de ontwikkelingen die voor Nederland van belang zijn (zoals Nederlandstalige sites). De Anne Frank Stichting heeft deze taak op zich genomen en een begin gemaakt met de opzet van een monitor racisme, extreem-rechts en internet. Doel van dit project is niet alleen de observatie en de collectionering van de diverse hate sites, maar ook het uitbrengen van periodieke rapportages over de bevindingen.

Geraadpleegde literatuur

Action Plan on promoting safe use of internet, 1997 (http://www2.echo.lu/legal/en/internet/actplan.html).

Albronda, Jeanine: *Een beeld van een partij!* Amsterdam, 1994.

Alles wat u moet weten over internet. Dossier *de Volkskrant,* 1998 (http://www.volkskrant.nl/dossiers).

Bais, Karolien: *Racisme als leerzaam incident.* Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek, 1995.

Berghe, Gie van den: *De uitbuiting van de Holocaust.* Antwerpen/Baarn: HouteKiet, 1990.

Birenbaum, Guy: *Le Front National en politique.* Paris: Éd. Balland, 1992.

Bjørgo, Tore: 'Role of the media in racist violence.' In: Tore Bjørgo & Rob Witte (red.): *Racist violence in Europe.* New York: St. Martin's Press, 1993: 96-113.

Bjørgo, Tore (red.): *Terror from the extreme right.* London: Frank Cass, 1995.

Bjørgo, Tore: *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: patterns, perpetrators and responses.* Dissertatie RU-Leiden, 1997a.

Bjørgo, Tore: *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: patterns, perpetrators and responses.* Tano Aschehougs, 1997b.

Blom, J.C.H.: *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland.* Rede. Bergen (N.H.): Octaro, 1983.

Boersema, B.R.C.A.: *De Linie, 1946-1963: een weekblad in handen van de jezuïten.* Amsterdam: APA-Hollands Universiteits Pers, 1978.

Bol, M.W. & E.G. Wiersma: *Racistisch geweld in Nederland: aard en omvang, strafrechtelijke afdoening, dadertypen.* Arnhem: Gouda Quint, 1997.

Bouw, Carolien, Jaap van Donselaar & Carien Nelissen: *De Nederlandse Volks-Unie: portret van een racistische splinterpartij.* Bussem: Wereldvenster, 1981.

Brants, K. & W. Hoogendoorn: *Van vreemde smetten vrij: opkomst van de Centrumpartij.* Bussum: De Haan, 1983.

Brinckman, Bart: 'Leven als God in Frankrijk: het stamland van de Holocaustontkenning.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust.* Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.

Brinckman, Bart & Bruno de Wever: 'De stille krant van de ideologische dwaling: negationisme in Vlaanderen en Wallonië.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust.* Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.

Brink, Rinke van den: *De internationale van de haat: extreem-rechts in West-Europa.* Amsterdam: SUA, cop., 1994.

Buijs, Frank J. & Jaap van Donselaar: *Extreem-rechts: aanhang, geweld en onderzoek.* Leiden: LISWO, 1994.

Cadat, Brieuc-Yves & Ronald Eissens: 'Het Bruine randje van het Internet.' *LBR-Bulletin*, 4 (1998): 6-11.

Coliver, Sandra, Kevin Boyle & Frances D'Souza (red.): *Striking a balance: hate speech, freedom of expression and non-discrimination.* London & Colchester: Article 19, International Centre against Censorship & Human Rights Centre, University of Essex, 1992.

Computercriminaliteit II. Concept. Voorstel van Wet en Memorie van Toelichting, 1998 (http://www.db.nl/archief/ccompcrim2.html).

Cox, Michael: 'Beyond the Fringe: the extreme right in the United States.' In: Paul Hainsworth (red.): *The Extreme Right in Europe and America.* London: Pinter Publishers, 1992.

De dagboeken van Anne Frank. Amsterdam: RIOD/Bert Bakker; Den Haag: Staatsuitgeverij, 1986.

Dietsch, Martin & Anton Maegerle: *Rechtsextreme deutsche Homepages,* mei 1998 (http://iguwnext.tuwien.ac.at/deutschhp.html).

Dijk, Chr.H. van & J.M.J. Keltjens: *Computercriminaliteit.* Zwolle: Tjeenk Willink, 1995.

Donselaar, Jaap van & Carlo van Praag: *Stemmen op de Centrumpartij: de opkomst van anti-vreemdelingen partijen in Nederland.* Leiden: Rijksuniversiteit, 1983

Donselaar, Jaap van: *Fout na de oorlog: fascistische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990.* Amsterdam: Bert Bakker, 1991.

Donselaar, Jaap van: 'Racistisch geweld en extreem-rechts.' *Migrantenstudies,* 9 (1993) 2: 2-15.

Donselaar, Jaap van: 'Perspectieven voor centrumdemocraten?' *LBR-bulletin,* 9 (1993a) 5: 13-15.

Donselaar, Jaap van: 'Inburgering van extreem-rechts schreeuwt om waakzaamheid.' *NRC Handelsblad,* 10 november 1994.

Donselaar, Jaap van: *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa.* Amsterdam: Babylon De Geus, 1995.

Donselaar, Jaap van: *Reacties op racistisch geweld: het perspectief van allochtonen.* Amsterdam: Het Spinhuis, 1996.

Donselaar, Jaap van: 'In de schaduw van een fout verleden: historisch revisionisme in Nederland.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust.* Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.

Eatwell, Roger: 'The Holocaust denial: a study in propaganda technique.' In: Luciano Cheles, Ronnie Ferguson & Michalina Vaughan (red.): *Neo-fascism in Europe.* London: Longman, 1991: 120-146.

Eatwell, Roger: 'Surfing the great white wave: the internet, extremism and the problem of control.' *Patterns of prejudice,* 30 (1996) 1: 61-71.

Elsdingen, Martijn van: 'Racisme op Internet moeilijk aan de pakken.' *LBR-bulletin,* 12 (1996) 3: 4-7.

Errera, Roger: 'In defence of civility: racial incitement and group libel in French law.' In: Sandra Coliver, Kevin Boyle & Frances D'Souza (red.): *Striking a balance: hate speech, freedom of expression and non-discrimination.* London & Colchester: Article 19, International Centre against Censorship & Human Rights Centre, University of Essex, 1992.

Extremistische Bestrebungen im Internet. Bundesamt für Verfassungsschutz, mei 1998 (http://www.verfassungsschutz.de/exint/).

Gibson, James L. & Richard D. Bingham: *Civil Liberties and Nazis: the Skokie free speech controversy.* New York: Praeger, 1985.

Gijsels, Hugo: *Het Vlaams Blok.* Leuven: Kritak, 1992.

Gijsels, Hugo: *Open je ogen voor het Vlaams Blok ze sluit.* Leuven: Kritak, 1994.

Goffman, Erving: *The presentation of self in everyday life.* New York: Doubleday Anchor Books, 1959.

Goffman, Erving: *Stigma: aantekeningen over het omgaan met een geschonden identiteit.* Utrecht: Bijleveld, 1979.

Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services / Groenboek over de bescherming van minderjarigen en de menselijke waardigheid in de context van de audiovisuele en informatiediensten. COM, 1996 (http://www2.echo.lu/legal/internet/content/gpen-toc.html).

Groenendijk, Kees: 'Verboden voor Tukkers: reacties op rellen tussen Italianen, Spanjaarden en Twentenaren in 1961.' In: Frank Bovenkerk e.a. (red.): *Wetenschap en partijdigheid: opstellen voor André J.F. Köbben.* Assen: Van Gorcum, 1990: 55-95.

Grossman, Wendy M.: *Netwars.* New York University Press, 1997 (http://www.nyupress.nyu.edu/netwars.html).

Haaf, Karel ten: *... en morgen de hele wereld? Het Aktiefront Nationale Socialisten (ANS), de Kühnenbeweging in Nederland 1984-1992: een documentaire.* Amsterdam: FOK, 1992.

Hamm, M.S.: *American Skinheads. The Criminology and Control of Hate Crime.* Westport: Praeger, 1993.

Hamm, M.S.: 'Hammer of the Gods Revisited: Neo-nazi Skinheads, Domestic Terrorism and the Rise of the New Protest Music.' In: J. Ferrell & C. Sanders (eds.): *Cultural Criminology.* 1995.

Hitler, A.: *Mein Kampf.* Amsterdam: De Amsterdamse Keurkamer, 6e druk.

Holsteyn, Joop van: 'Groeistuipen of stuiptrekkingen: extreem-rechts en de verkiezingen van 1994.' *Socialisme en Demokratie,* 1995, 2.

Holsteyn, Joop van & Cas Mudde (red.): *Extreem-rechts in Nederland.* Den Haag: SDU, 1998.

Hundseder, Franziska: 'Wie Medien mit dem Thema Rechtsextremismus umgehen.' In: K. Faller, R. Hahn & R. Zeimentz (red.): *Dem Hass keine Chance: wie ist die Gewalt zu stoppen?* Kölln: PapyRossa Verlag, 1993: 81-89.

Illegal and harmful content on the Internet. Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (http://www2.echo.lu/legal/en/internet/content/Communic.html).

Internet Meldpunt Kinderpornografie: Jaarverslag 1996/1997 (http://www.meldpunt.org).

Kafka: *CP'86 met name genoemd.* Breda: De Papieren Tijger, 1998.

Klanwatch: *The Rise of the National Alliance.* 1998 (http://www.splcenter.org/klanwatch/alliance.html).

Kniesmeijer, J.: *De crisis en de nieuwe zondebok: de racistische politiek van de Centrumpartij*. Amsterdam, 1983.

Kooiman, Kees: 'Undercover in de CD: "Nog even en we zijn weer een provincie van Duitsland".' *De Groene Amsterdammer,* 118 (1994) 12: 6-11.

Korzet, Michel: 'De mythe van de efficiënte massamoord.' *Intermediair,* 31 (1995) 50: 19-23.

Leggewie, Claus: *Die Republikaner: ein Phantom nimmt Gestallt an.* Berlin: Rotbuch Verlag, 1990.

Lipstadt, Deborah: *Denying the Holocaust: the growing assault on truth and memory.* New York: The Free Press, 1993.

Meldpunt Discriminatie Internet: *Inhoudelijk en financieel jaarverslag 1997-1998.* Amsterdam: Stichting Magenta, maart 1998.

Meldpunt Discriminatie Internet: *Inhoudelijk jaarverslag 1997-1998.* (http://www.magenta.nl/mdi/1ejaarverslag.html).

Neut, Hans van der: 'Strafzaak Verbeke.' *LBR-bulletin,* 11 (1995) 3: 20-27.

Nooij, A.T.J.: *De Boerenpartij: desoriëntatie en radicalisme onder de boeren.* Meppel: Boom, 1969.

'Nutzung neuer Medien durch Extremisten.' In: *Medien und Gewalt.* Bonn: Bundesministerium des Innern, 1996.

Paletz, David L. & Alex P. Schmid (red.): *Terrorism and the media.* London: Sage, 1992.

Possel, A.C. (red.): *Rechtspraak rassendiscriminatie.* Editie 1995. Utrecht: Landelijk Bureau Racismebestrijding.

Rensen, Peter: *Dansen met de duivel: undercover bij de Centrumdemocraten.* Amsterdam: L.J. Veen, 1994.

Scientific and Technological Options Assessment (STOA): *Feasibility of censoring and jamming pornography, paedophilia and racism in informatics. Final Study.* Luxembourg: European Parliament, Directorate General for Research, june 1997.

Schmidt, Michael: *Neonazi's: onderzoek naar een verschrikking.* Amsterdam: L.J. Veen, 1993.

Schoppen, Hajo: *'Het zijn ònze feesten.' Jeugdculturen en geweld tegen allochtonen in Nederland.* Utrecht: Universiteit Utrecht, Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, 1997.

Schuijt, G.A.I. & D. Voorhoof (red.): *Vrijheid van meningsuiting: racisme en revisionisme.* Gent: Academia Press, 1995.

Stöss, Richard: *Die extreme Rechte in der Bundesrepublik: Entwicklung, Ursachen, Gegenmassnahmen.* Opladen: Westdeutscher Verlag, 1989.

Tristan, Anne: *Aan het Front: zes maanden geïnfiltreerd bij Le Pen.* Amsterdam/Leuven, 1998.

Troyna, Barry: 'The media and the electoral decline of the National Front.' *Patterns of prejudice,* 14 (1980) 3: 25-30.

Velaers, Jan: 'Verdraagzaamheid ook t.a.v. onverdraagzamen? Enkele beschouwingen over de beteugeling van racistische en xenofobe uitingen in een democratische

samenleving.' In: *Recht en verdraagzaamheid in de multiculturele samenleving.* Antwerpen: Maklu, 1993: 303-347.

Verbeeck, Georgi (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust.* Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.

Verfassungsschutsbericht. Bundesminister des Innern. Bonn: Bonner Universitäts Buchdruckerei 1984-1994.

Wetgeving voor de elektronische snelweg, 12 februari 1998 (http://www.minjust.nl/sdu/index.htm).

Winter, R.E. de: 'De "Auschwitz-lüge" na 50 jaar: strafwaardig? *Nederlands Juristenblad,* 70 (1995) 18: 653-659.

Witte, R.: *Racist Violence and the State: A Comparative European Analysis.* Utrecht: Universiteit Utrecht, 1995.

Yonah, Alexander & Richard Latter (red.): *Terrorism and the media.* Washington, 1990.

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 2010–2011

30 977 AIVD

Nr. 37 BRIEF VAN DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 2 november 2010

Hierbij bied ik u de nota «Afkalvend front, blijvend beladen: Extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland» aan zoals deze is opgesteld door de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.[1]

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
J. P. H. Donner

[1] Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

kst-30977-37
ISSN 0921 - 7371
's-Gravenhage 2010

Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst
*Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties*

Afkalvend front, blijvend beladen

Extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland

Inhoud

1. Inleiding

Het onderzoek naar extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland is het langstlopende onderzoek van de AIVD en zijn voorgangers. In deze publicatie presenteert de AIVD de huidige stand van zaken in Nederland op basis van de resultaten van dat onderzoek.

Het onderzoek van de AIVD laat zien dat de dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de democratische rechtsorde in Nederland gering is. De beweging wordt gekenmerkt door een kleine achterban, onderlinge onenigheid en persoonlijke animositeit, ideologische verschillen van inzicht en organisatorische fragmentatie. Niettemin is de dreiging die aan extreemrechts en rechts-extremisme wordt toegeschreven vaak veel groter. Er bestaat een verschil tussen de feitelijke en de veronderstelde dreiging.

Deze publicatie beschrijft de feitelijke dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland, en de dreigingen die daarmee samenhangen, zoals die uit onderzoek van de AIVD zijn gebleken. Het is een van de middelen die de AIVD inzet om samenleving, politiek en bestuur te informeren zodat deze kunnen komen tot een respons op de dreiging die recht doet aan de aard, ernst en omvang ervan.

2. Extreem of extremisme?

In het dagelijkse taalgebruik worden de termen extreemrechts en rechts-extremisme vaak door elkaar gebruikt. De AIVD hanteert echter een onderscheid tussen de termen extreem en extremisme om een genuanceerd beeld te kunnen vormen van de dreiging.

Extreem
Personen, groepen of organisaties zijn extreem wanneer zij zich manifesteren tot op de grens van de wettelijke kaders van de democratische rechtsorde, maar daar nog binnen blijven.

Extremisme
Er is sprake van extremisme wanneer het uiterste wordt nagestreefd of aanvaardbaar wordt geacht en daarbij de kaders van de democratische rechtsorde worden overschreden. Beperkingen die de wet en/of de democratische rechtsorde opleggen, worden als niet-bindend beschouwd en bewust gepasseerd. Voorbeelden zijn het toejuichen of zelf toepassen van geweld en het systematisch zaaien van haat.

De AIVD doet onderzoek naar personen en organisaties die door de antidemocratische doelen die zij nastreven dan wel door de ondemocratische middelen die zij inzetten aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor de democratische rechtsorde. Een voorbeeld van een antidemocratisch doel is het nastreven van een autoritair regime waarin geen vrijheid van meningsuiting of religie bestaat. Een ander doel kan bijvoorbeeld zijn een politiek bestel waarin voor sommige (groepen) burgers grondrechten worden gewaarborgd en voor andere niet. Onder ondemocratische middelen kunnen geweld en intimidatie worden verstaan, bijvoorbeeld met het doel anderen monddood te maken. Andere voorbeelden zijn het heimelijk aansturen op gewelddadige uitbarstingen tussen (bevolkings-)groepen of het verhullen van ware intenties van participatie in democratische instituties, waarbij naast een openlijke agenda ook een geheime agenda wordt gehanteerd waarvan de inhoud indruist tegen de democratische rechtsorde.

3. Wie is wie?

De AIVD categoriseert de verschillende rechtse groeperingen en bewegingen aan de hand van de termen extreem en extremisme. In de volgende paragrafen wordt ingegaan op deze extreemrechtse en rechts-extremistische groeperingen, hun idealen, doelstellingen en methoden. Tot slot komt aan bod hoe extreemrechts en rechts-extremisme van elkaar verschillen in hun wereldbeeld.

3.1 Extreemrechts

De AIVD beschouwt de groeperingen en bewegingen in Nederland die zijn voortgekomen uit de zogenoemde Centrumstroming uit de jaren negentig van de vorige eeuw als extreemrechts. Partijen als de Centrumdemocraten, Centrumpartij, CP'86, Nationale Alliantie, Nieuwe Nationale Partij en Nieuw Rechts maakten deel uit van deze stroming. Kenmerkend zijn een xenofoob of nationalistisch gedachtegoed en de inzet van democratische middelen. In 1994 kende deze Centrumstroming een politiek hoogtepunt; naast drie zetels in de Tweede Kamer werd menig gemeenteraadszetel bezet. Daarna trad een neergang in. Met het verdwijnen van de Nieuwe Nationale Partij uit de Rotterdamse deelgemeenteraad Feijenoord in 2006 verdween de Centrumstroming uit de politiek. De laatste overgebleven extreemrechtse groepering die is voortgekomen uit de stroming is de Nationale Volksbeweging (NVB). Deze leidt een zieltogend bestaan en organiseert nagenoeg geen activiteiten van betekenis meer.

Behalve de voornoemde bewegingen die voortkwamen uit de Centrumstroming, schaart de AIVD enkele andere groeperingen onder extreemrechts. De actiegroep Voorpost is hier vanwege het nationalistische gedachtegoed een van. Voorpost streeft onder meer naar de hereniging van Nederland en Vlaanderen. Daarnaast strijdt Voorpost voor dierenrechten en tegen het drugsbeleid en pedofilie, de veramerikanisering van de cultuur en de verengelsing van de Nederlandse taal. Voorpost heeft geen antidemocratische doelen en zet geen ondemocratische middelen in. Tot slot beschouwt de AIVD de Lonsdale-jeugd- en subcultuur, die inmiddels nagenoeg verdwenen is, als 'ongeorganiseerd rechts'.

3.2 Rechts-extremisten

Rechts-extremistische groeperingen in Nederland kenmerken zich doordat ze antidemocratische doelstellingen (zeggen te) willen realiseren en daarbij ondemocratische middelen (zeggen te) willen inzetten. Hiermee kunnen ze zich buiten de democratische rechtsorde (gaan) bewegen. In de volgende paragrafen wordt nader ingegaan op een aantal groeperingen en bewegingen in Nederland die als rechts-extremistisch kunnen worden beschouwd.

NVU

De Nederlandse Volks-Unie (NVU) van nu is niet meer te vergelijken met de NVU zoals die in 1971 werd opgericht. De huidige NVU is weliswaar net als destijds een neo-nazistische groepering maar profileert zich tegenwoordig als een volksnationalistische of volkssocialistische politieke partij. De NVU streeft ernaar uiteindelijk in Nederland een eenpartijstaat naar NSDAP[1]-model te vestigen, met uiteraard de NVU als die ene

[1] Nationaal-socialistische Duitse Arbeiderspartij

partij. Na het realiseren van dat antidemocratische doel wacht een gewelddadige afrekening met de huidige politici. Om dit doel te bereiken wordt gebruik gemaakt van ondemocratische middelen; de NVU voert een geheime agenda en heeft verhulde intenties. Zo uit de leider van de NVU zich binnenskamers anders dan daarbuiten en adviseert hij zijn aanhang dit ook te doen. Vrijwel alle rechts-extremistische demonstraties in Nederland worden georganiseerd door de NVU. Vaak hebben deze demonstraties een thema, zoals de financiële crisis. In 2010 deed de NVU zonder succes in vier gemeenten mee aan de gemeenteraadsverkiezingen.

NSA/ANS en RVF

In rechts-extremistisch Nederland nemen de Nationale Socialistische Aktie/Autonome Nationale Socialisten (NSA/ANS) en Racial Volunteer Force (RVF) een bijzondere ideologische positie in. Waar het overgrote deel van de rechts-extremisten te beschouwen is als traditionele Hitleristen (**nationaal**-socialisten), vertegenwoordigen NSA/ANS en RVF een kleine sociaal-revolutionaire minderheid (**nationale** socialisten). Sociaal-revolutionairen zien zichzelf in de eerste plaats als socialisten en daarna als nationalisten. Zij baseren zich op het oorspronkelijke NSDAP-programma uit de jaren twintig, waarin onder meer onteigening en nationalisatie van grote bedrijven, herverdeling van grootgrondbezit en het invoeren van een sociale welvaartspolitiek werd bepleit.

De NSA/ANS is in 2008 ontstaan en is vooral geconcentreerd in de regio Haaglanden. De groepering richt zich op revolutionair activisme. RVF is in 2002 in het Verenigd Koninkrijk opgericht om radicale politieke acties uit te voeren. De Nederlandse tak van RVF is zeer klein maar heeft wel een disproportioneel grote stem in het (ideologische) debat onder rechts-extremisten. De aanhang van RVF is uiterst rigide en radicaal in zijn politiek-ideologische opvattingen. Grofweg kan gesteld worden dat waar RVF de ideeën levert, de NSA/ANS deze omzet in acties.

Tussen de NSA/ANS en RVF enerzijds en de overige rechts-extremisten anderzijds woedt een fundamentele ideologische discussie. Belangrijkste twistpunt is het Führer-principe. Hitleristen houden vast aan Hitler als de onbetwiste Führer. Sociaal-revolutionairen daarentegen zien anderen als inspirator, zoals de gebroeders Strasser, die destijds de linkervleugel van de NSDAP aanvoerden maar ook Mao en Che Guevara. Deze discussie, die uiteindelijk maar door een handvol mensen gevoerd wordt, is vooral ideologisch van aard en kent weinig praktische consequenties. Zo wordt bij demonstraties wel gezamenlijk opgetrokken.

RVF streeft naar een Arisch Vierde Rijk waarvan Nederland deel uitmaakt. Binnen dat rijk moet het oorspronkelijke NSDAP-programma worden ingevoerd. De doelstellingen van RVF en NSA/ANS zijn antidemocratisch aangezien grote groepen in de samenleving worden uitgesloten. 'Het systeem' wordt door beide groeperingen als de belangrijkste vijand gezien. Dit systeem wordt vertegenwoordigd door de overheid en allen die de overheid dienen. NSA/ANS en RVF zeggen bereid te zijn alle middelen aan te grijpen om het systeem aan het wankelen te brengen. In de praktijk zetten ze echter vooral kraken in als middel om het systeem te treffen.

Blood & Honour, Combat 18
Eind jaren zeventig politiseerde de Britse punkmuziekscene. Hieruit ontstond in 1987 de Blood & Honour-beweging, en enige tijd later Combat 18[2]. Beide bewegingen beogen via het medium muziek de white power- of white pride-ideologie te verspreiden. Blood & Honour heeft in Nederland vanaf 2003 enige tijd een aantal regionale afdelingen gekend, maar in 2007 stortte de beweging in. Van de eens 200 tot 250 geschatte aanhangers is nog slechts een handvol actief. Deze neergang is overigens exemplarisch voor de beweging in andere Europese landen. Combat 18 wilde de white power- of white pride-ideologie prominenter uitdragen dan Blood & Honour. Inmiddels is deze beweging in Nederland ook zo goed als verdwenen.

De white pride- of white power-ideologie is een passieve en algemeen gestelde ideologie met apocalyptische ondertonen. Het idee is dat op enig moment in de toekomst de 'allochtonen' onvermijdelijk de meerderheid van de bevolking zullen vormen. De autochtonen moeten dan op de eigen (raciale) identiteit terugvallen. Het gevolg zal zijn dat de sociaal-maatschappelijke spanningen oplopen, chaos ontstaat en een raciale strijd losbarst. De autochtonen – 'het superieure blanke ras' – zullen deze onvermijdelijk geachte strijd niet zelf ontketenen, maar ook niet uit de weg gaan, aldus de ideologie. Uiteindelijk zal deze strijd worden gewonnen door het 'raciaal superieure' blanke ras en zal het raszuivere ideaal zijn gerealiseerd.

[2] De cijfers 1 en 8 verwijzen naar de eerste (a) en de achtste (h) letter van het alfabet: de initialen van Adolf Hitler.

NJN
De Nationale Jeugd Nederland (NJN) is begin 2010 ontstaan en zegt te streven naar een (blank) Nederland voor de (blanke) Nederlanders zonder multiculturele 'smetten'. Deze blanke Nederlandse volksgemeenschap is gerealiseerd wanneer 'volksvreemde' en 'volksvijandige' elementen daaruit zijn verwijderd, bijvoorbeeld met gedwongen (re)migratie. De NJN kent een racialistische ideologie, hetgeen inhoudt dat raciale verschillen wel worden gerespecteerd, maar pas wanneer ze zich in de oorspronkelijke context voordoen. Men heeft bijvoorbeeld geen probleem met de islam, zolang deze zich maar manifesteert in de islamitische wereld, en niet hier.

Met regelmaat ontstaan in Nederland nieuwe rechts-extremistische samenwerkingsverbanden. De NJN is hiervan een actueel voorbeeld. Vaak verdwijnen deze verbanden net zo snel als ze opkomen.

3.3 Wereldbeeld
Een belangrijke bron van onenigheid tussen verschillende extreemrechtse en rechts-extremistische bewegingen vormt het wereldbeeld. Onder extreemrechts lijkt islamisering als meest urgente probleem te worden gezien. Dat is onder rechts-extremisten niet het geval. Zij erkennen wel het bestaan van een islamiseringsproblematiek maar zien van oudsher de joden als grootste vijand. Voor de sociaal-revolutionaire minderheid onder de rechts-extremisten is niet islamisering het

probleem, maar 'het systeem'[3]. Zij zien radicale moslims als natuurlijke bondgenoten in de strijd tegen joden en zionisten. Deze verschillende wereldbeelden maken dat extreemrechts en rechts-extremisme ook verdeeld zijn als het gaat om sympathie voor landelijke politieke partijen die van islamisering een hoofdthema (lijken te) maken.

Opponenten aan links-extremistische zijde spelen in het extreemrechtse en rechts-extremistische wereldbeeld hooguit een secundaire rol[4]. Vanuit extreemrechts en rechts-extremisme worden wel activiteiten ontplooid die gericht zijn op het verzamelen van informatie over links-extremistische opponenten (anti-antifa). Deze zijn echter, anders dan de links-extremistische activiteiten, gericht tegen 'rechts', van beperkte omvang en niveau.

[3] Volgens sociaal-revolutionairen is de controle op 'het systeem' achter de schermen in handen van de 'zionistische bezettingsregering' (kortweg ZOG). ZOG wordt uitgelegd als 'Zionist Occupation Government' alsook 'Zionist Occupied Government'. Islamisering is volgens sociaal-revolutionairen een instrument van ZOG om de aandacht van hun eigen dominantie af te leiden.

[4] Het gaat dan om de Anti-Fascistische Aktie (AFA) en het Kollektief Anti-Fascistisch en Kapitalistisch Archief (KAFKA), die op pagina 11 nader worden omschreven.

4. De dreiging tegen de democratische rechtsorde

De resultaten van onderzoek van de AIVD laten zien dat de dreiging tegen de democratische rechtsorde die uitgaat van extreemrechts en rechts-extremisme door de jaren heen gering is. Kortstondige oplevingen worden afgewisseld met langdurige perioden van neergang. Op dit moment is sprake van neergang. Op basis van het onderzoek van de AIVD is een aantal verklaringen te geven voor de totstandkoming van het huidige dreigingsbeeld. Alvorens hier nader op in te gaan, wordt eerst een beeld gegeven van de actuele omvang, aard en ernst van de dreiging. Tot besluit van dit hoofdstuk wordt op basis van de ontwikkelingen uit het verleden aangegeven wat de verwachtingen zijn voor de dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme in de toekomst.

4.1 Omvang, aard en ernst

Het aantal actieve aanhangers van extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland is zeer beperkt. In 2007 schatte de AIVD dit aantal nog op ongeveer 600, waarvan circa 400 rechts-extremisten. Als gevolg van scheuringen en het uiteenvallen van groepen is dat geschatte aantal actieve aanhangers inmiddels verder afgenomen tot minder dan 300, waaronder circa 150 tot 180 rechts-extremisten.

De dreiging die uitgaat van extreemrechts in Nederland is nagenoeg verdwenen. Van de groeperingen en bewegingen zoals die zijn voortgekomen uit de Centrumstroming is alleen de NVB nog over, maar deze speelt geen rol van betekenis. Voorpost streeft geen antidemocratische doelen na en zet geen ondemocratische middelen in.

Rechts-extremistische groeperingen en bewegingen verschillen in de mate waarin zij een dreiging kunnen vormen tegen de democratische rechtsorde in Nederland. Niet alle rechts-extremistische groepen streven concreet geformuleerde antidemocratische doelen na of zijn bereid ondemocratische middelen in te zetten. Waar de NVU, de NSA/ANS, RVF en de NJN wel een relatief concreet omschreven antidemocratisch doel voor ogen hebben en dat zeggen te willen realiseren, is dat bij Blood & Honour en Combat 18 veel minder het geval. Ook niet alle groeperingen of bewegingen zijn bereid om ondemocratische middelen in te zetten; intenties blijven veelal beperkt tot een mondeling belijden ervan.

Menig rechts-extremist onderhoudt contacten met gelijkgezinden in het buitenland. Meestal gaat het om Europese kameraden in direct omringende landen, soms verder en in een enkel geval overzee. Deze contacten blijven, net als binnen de beweging in Nederland, vaak beperkt tot persoonlijke, vriendschappelijke relaties. Zulke contacten kunnen leiden tot deelname aan elkaars manifestaties (herdenkingen, scholings- en vormingsactiviteiten, concerten) en demonstraties. Die deelname is in hoge mate afhankelijk van de kosten die ermee gepaard gaan en de te overbruggen afstanden. Zo namen enkele tientallen Duitsers deel aan demonstraties van de NVU in Arnhem en Venlo, mede dankzij de directe treinverbindingen vanuit Duitsland. Het aantal Nederlandse rechts-extremisten dat aan manifestaties en demonstraties in het buitenland deelneemt is relatief klein (gemiddeld hooguit twintig).

Zij profileren zich dan ook nadrukkelijk als Nederlandse rechts-extremisten. Tot inhoudelijke, organisatorische of ideologische samenwerking komt het zelden vanwege verschillen van inzicht en leiderschap. Er bestaat dan ook geen grensoverschrijdende dan wel grensoverstijgende 'rechts-extremistische internationale'.

Er is tot op heden geen sprake van een ontwikkeling naar terrorisme vanuit een extreemrechtse of rechts-extremistische inspiratie of motivatie. Dit betekent niet dat kan worden uitgesloten dat eenlingen vanuit een extreemrechtse of rechts-extremistische inspiratie of motief geweld kunnen gebruiken. Onder rechts-extremisten bestaat een fascinatie voor wapens en worden sommige vormen van geweld verheerlijkt. Er zijn echter geen aanwijzingen dat wapens worden verzameld om deze te gebruiken bij geweldsdaden of bij het pogen gestelde doelen te realiseren.

De situatie zoals die voor rechts-extremisme in Nederland is geschetst, is in grote lijnen ook van toepassing op de direct omringende landen.

4.2 Dreigingsbeeld verklaard

De ontwikkeling van de dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de Nederlandse democratische rechtsorde blijft gekenmerkt worden door de kleine achterban, de persoonlijke animositeit en onderlinge onenigheid, ideologische verschillen van inzicht en organisatorische fragmentatie. Ook nemen aanhangers naarmate ze ouder worden vaak afscheid van de beweging ('ageing out'). Deze factoren beperken de dreiging die ervan uitgaat.

Daarnaast bestaat binnen de Nederlandse samenleving een traditionele weerstand tegen extreemrechtse en rechts-extremistische bewegingen. De sociaal-maatschappelijke kosten om zich daarbij aan te sluiten zijn hoog. Ook dit verkleint de kans op een sterke toename in de dreiging die uitgaat van extreemrechts en rechts-extremisme.

Politiek-maatschappelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen, zoals de aanslagen van 11 september 2001, de moorden op Fortuyn en Van Gogh, of de financieel-economische crisis, blijken nauwelijks een invloed van betekenis te hebben op de aard, ernst of omvang van de dreiging die uitgaat van extreemrechts en rechts-extremisme. Door leiders is op dergelijke gebeurtenissen in het verleden met terughoudendheid of zelfs niet gereageerd, uit vrees voor een verkeerde interpretatie van hun uitingen of mogelijke strafvervolging. Hiermee zijn politiek-maatschappelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen amper bruikbaar als thema's om een achterban bijeen te brengen of te mobiliseren. Onder de bredere achterban lijkt sprake van een zekere desinteresse in politiek en maatschappij, en is bovendien sprake van een gebrek aan vertrouwen in of van ronduit wantrouwen jegens het huidige systeem.

Voor extreemrechts geldt dat de wervingskracht in de loop der jaren is afgenomen doordat sommige van hun standpunten op de landelijke politieke agenda zijn gekomen. Zo zijn in het integratie- en islamdebat, zoals dat na de aanslagen van 11 september 2001 begon, veel van de standpunten van extreemrechts aan de orde gesteld en bespreekbaar geworden. Voorbeeld hiervan is het veronderstelde failliet van de multiculturele samenleving. Deze ontwikkeling heeft er mede toe geleid dat van de

destijds bestaande extreemrechtse groeperingen en bewegingen niet veel over is.

Tot slot moet de inschatting van de dreiging van extreemrechts worden gezien als een reflectie van de specifieke tijd en context waarin deze zich voordoet. In het verleden werd de dreiging van extreemrechts vooral ingeschat op basis van de schade die deze kon aanrichten aan de interetnische verhoudingen in het land, de maatschappelijke spanningen die deze op scherp kon zetten en de mogelijke aantasting van het vertrouwen in het functioneren van de democratische rechtsorde. In het huidige tijdsbeeld gaat de aandacht primair uit naar de potentiële dreiging voor de democratische rechtsorde daar waar antidemocratische doelen worden nagestreefd en ondemocratische middelen kunnen worden ingezet. Voor de AIVD heeft het onderzoek naar rechts-extremisme dan ook prioriteit boven dat naar extreemrechts.

4.3 Verwachte ontwikkeling

Indien de dynamiek die heeft geleid tot het huidige dreigingsbeeld zich in de toekomst doorzet, ligt het niet voor de hand dat de dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme in Nederland op korte termijn weer opleeft. Van een ontwikkeling naar een terroristische dreiging lijkt in het geheel geen sprake; verdere afname van de dreiging is wel voorstelbaar. Politiek-maatschappelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen met grote impact lijken zoals gezegd weinig invloed op de beweging te hebben. Een opleving in het dreigingsbeeld zou kunnen ontstaan wanneer een leider opstaat die als (hiërarchisch) leider wordt geaccepteerd en daardoor in staat is de huidige beperkingen van de beweging te doorbreken. Het ligt niet voor de hand dat hier op korte termijn sprake van zal zijn.

Naast de dreiging die van extreemrechts en rechts-extremisme zelf uitgaat, is sprake van gerelateerde dreiging die voortkomt uit de activiteiten van links-extremistische opponenten van extreemrechts en rechts-extremisme. AFA (Anti-Fascistische Aktie) is bereid het recht in eigen hand te nemen tegen racisme en fascisme en al dan niet met geweld confrontaties aan te gaan. Zo komt AFA in actie waar de overheid 'verzuimt op te treden' door bijvoorbeeld extreem-rechtse of rechts-extremistische manifestaties door te laten gaan[5]. Wanneer dergelijke demonstraties plaatsvinden, treedt AFA regelmatig zelf met geweld op, of laat anderen dat doen. Deze verstoringen van de openbare orde worden vervolgens toegeschreven aan de rechtse demonstranten en door AFA gebruikt als argument om demonstraties te laten verbieden.

De onderzoeksgroep KAFKA (Kollektief Anti-Fascistisch en Kapitalistisch Archief) streeft er met AFA naar alles wat als rechts wordt beschouwd te weren uit de publieke ruimte. Bij dit antidemocratische streven gebruiken AFA en KAFKA ondemocratische methoden. Voorbeelden hiervan zijn (het aanzetten tot) geweld, intimidatie en het verhullen van de eigen identiteit (aliasnamen) en de ware intenties waarbij naast een openlijke agenda een geheime agenda wordt gevoerd waarvan de inhoud indruist tegen de democratische rechtsorde. Vanuit extreemrechts en rechts-extremistische kring wordt doorgaans nauwelijks op dergelijke acties gereageerd. Er is sprake geweest van een opleving in het zelfvertrouwen onder rechts-extremisten na de gewelddadigheden in Uitgeest, toen in februari 2007 een bijeenkomst van de NVB door AFA werd verstoord. Hierop hebben rechts-extremisten enkele malen de confrontatie met links-extremisten gezocht. Deze opleving bleek echter van tijdelijke aard.

[5] Redactie Alert!, *Redactioneel*, in: *Alert!*, 3-2009, p. 2

5. De beeldvorming en de feiten

De dreiging die aan extreemrechts en rechts-extremisme wordt toegeschreven is vaak groter dan deze op basis van de resultaten van onderzoek van de AIVD blijkt te zijn. Deze veronderstelde dreiging berust op beeldvorming. Het beeld sluit aan bij, en is gebouwd op de breed gedragen maatschappelijke antipathie tegen extreemrechts en rechts-extremisme. Overigens dragen extreemrechtse personen en rechts-extremisten met hun uiterlijke verschijningsvormen, bedoeld of onbedoeld, zelf bij aan deze beeldvorming. Doordat de veronderstelde dreiging vervolgens in brede kring ervaren wordt als de feitelijke dreiging, ontstaat een welhaast mythisch beeld.

De links-extremistische opponenten AFA en KAFKA hebben een rol in het ontstaan van de beeldvorming rondom extreemrechts en rechts-extremisme. Ze ontlenen hun bestaansrecht aan de dreiging die hiervan kan uitgaan en cultiveren het beeld dat deze groot is en groeit. AFA tracht elke rechtse activiteit te verhinderen door lobbywerk bij bijvoorbeeld gemeenten. Politici en bestuurders lopen het risico zich in hun afwegingen te laten leiden door een onjuiste schets van de situatie. Hierdoor kan er sprake zijn van een overreactie.

Bij de veronderstelde dreiging gaat het om emoties, gevoelens en beelden. Hierbij worden de termen die de AIVD consequent uit elkaar houdt, door elkaar en als onderling inwisselbaar gebruikt: 'het zijn allemaal fascisten'. Door terminologie zorgvuldig toe te passen en groeperingen van elkaar te onderscheiden ontstaat een genuanceerder beeld. Dan wordt duidelijk dat het niet gaat om een hecht georganiseerde en aangestuurde beweging die vanuit een gedeelde ideologie op niets ontziende wijze met geweld te werk gaat. Zo wordt het mogelijk om tot een reële inschatting te komen van de aard, ernst en omvang van de dreiging.

6. Rol AIVD

De AIVD doet onderzoek naar personen en organisaties die door de doelen die zij nastreven dan wel door hun activiteiten aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor de democratische rechtsorde[6]. Het onderzoek naar extreemrechts en rechts-extremisme en naar de daaraan gerelateerde dreiging van linkse opponenten vloeit hieruit voort. Hoewel de dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de democratische rechtsorde gering is, blijft het van belang om de aard, ernst en omvang ervan te onderzoeken en te duiden. Door de resultaten en inzichten uit het onderzoek te delen, stelt de AIVD anderen in staat om te handelen. Ten aanzien van de veronderstelde dreiging heeft de AIVD een ondersteunende taak, gericht op het verhogen van de weerstand tegen deze dreiging en het ontmythologiseren van de beeldvorming.

Extreemrechtse en rechts-extremistische groeperingen en bewegingen zijn duidelijk zichtbaar in het publieke domein en dat leidt geregeld tot openbare-ordeproblematiek. Over het algemeen gaat de problematiek niet zo ver dat deze een daadwerkelijke bedreiging vormt tegen de democratische rechtsorde. Deze openbare-ordeproblematiek valt dan ook buiten het taakgebied van de AIVD.

[6] Artikel 6 Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002

7. Conclusie

De dreiging die uitgaat van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de democratische rechtsorde in Nederland is gering. Binnen extreemrechts en rechts-extremisme bestaat een veelheid aan verschillende en elkaar uitsluitende standpunten, overtuigingen en wereldbeelden. Bovendien is al jaren sprake van een kleine achterban, persoonlijke animositeit, ideologische verschillen van inzicht en organisatorische fragmentatie. Het aantal actieve aanhangers daalt. Dit alles leidt ertoe dat de slagkracht van extreemrechts en rechts-extremisme beperkt is. Als er sprake is van anti-democratische doelen die rechts-extremisten voor ogen hebben, blijkt het vooral te gaan om met de mond beleden ideaalbeelden. Slechts weinigen voegen de ondemocratische daad bij het woord.

De situatie zoals die voor rechts-extremisme in Nederland is geschetst, is in grote lijnen ook van toepassing op de direct omringende landen. Menig Nederlands rechts-extremist onderhoudt contacten met gelijkgezinden in het buitenland. Tot inhoudelijke, organisatorische of ideologische samenwerking komt het echter zelden vanwege verschillen van inzicht en leiderschap.

Op basis van het onderzoek van de AIVD is een aantal verklaringen te geven voor de huidige geringe dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme. Zo is de wervingskracht van extreemrechts afgenomen doordat gevestigde landelijke politieke partijen sommige standpunten aan de orde hebben gesteld en deze kwesties bespreekbaar zijn geworden in het integratie- en islamdebat. Ook is de weerstand tegen extreemrechtse en rechts-extremistische bewegingen in de samenleving groot en zijn de sociaal-maatschappelijke kosten om zich hierbij aan te sluiten hoog. Bovendien is het onwaarschijnlijk dat op korte termijn een leider opstaat die als (hiërarchisch) leider wordt geaccepteerd en zo de beperkingen van de beweging kan doorbreken. De AIVD schat in dat, indien de dynamiek die heeft geleid tot het huidige dreigingsbeeld in de toekomst doorzet, de geringe dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de democratische rechtsorde in de toekomst niet wezenlijk zal veranderen of zelfs zal dalen.

De dreiging van extreemrechts en rechts-extremisme tegen de democratische rechtsorde wordt door de beeldvorming vaak groter verondersteld dan deze op basis van onderzoek van de AIVD blijkt te zijn. Hoewel de dreiging tegen de democratische rechtsorde gering is, blijft het van belang om de aard, ernst en omvang ervan te onderzoeken en te duiden. Deze publicatie is een van de middelen die de AIVD inzet om samenleving, politiek en bestuur te informeren, mobiliseren en ondersteunen bij het bepalen van een respons op de dreiging die recht doet aan de aard ervan.

Bijlage: Verdere verdieping

- Op www.aivd.nl is een dossier over het onderwerp rechts-extremisme te vinden.

- www.jaarverslag.aivd.nl biedt de mogelijkheid om online publicaties van de AIVD van de laatste twintig jaar te doorzoeken. Een zoekslag naar bijvoorbeeld de term 'rechts' geeft een overzicht van wat de AIVD de laatste jaren over dit onderwerp heeft gepubliceerd, zowel in jaarverslagen als in andere publicaties.

- Voor een gedetailleerde duiding van begrippen als extreem, extremisme, radicaal, radicalisme, democratische rechtsorde, zie de AIVD-notities 'Van Dawa tot Jihad' (2004) en 'Radicale dawa in verandering' (2007). Deze publicaties zijn via www.aivd.nl in te zien en te bestellen.

- *AIVD: Lonsdalejongeren niet rechts-extremistisch*, 11 juli 2005, via www.aivd.nl/@54167/aivd

- *'Lonsdale-jongeren' in Nederland. Feiten en fictie van een vermeende rechts-extremistische subcultuur*, nr 2381145/01, via www.aivd.nl

- Bundesamt für Verfassungsschutz, *Argumentationsmuster im Rechts-extremistischen Antisemitismus. Aktuelle Entwicklungen*, november 2005, via www.verfassungsschutz.de/download/de/publikationen/pb_rechtsextremismus/broschuere_2_0511

Militair-industrieel complex

Europa in de praktijk

Europa en de financiële markten

De financiële en economische crisis en de rol van Europa

Hoe Europa te weinig doet om een nieuwe crisis te voorkomen

SOMO, Ander Europa

Colofon

Deze brochure is een gezamenlijke uitgave van de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) en het Comité Ander Europa, uitgebracht in het kader van het project *Europa in de Praktijk*. Achterin deze brochure vindt u meer informatie over het project en de beide organisaties.

Europa in de Praktijk is een serie van tien brochures met verschillende thema's over Europa. Dit project wordt financieel gesteund door het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Hierover kunt u meer lezen achterin de brochure. De eindverantwoordelijkheid voor de teksten van de brochures ligt bij het Comité Ander Europa. Ander Europa bedankt de mensen van SOMO voor hun deskundige medewerking.

TEKST: **Myriam Vander Stichele, Willem Bos en Ewout van den Berg.**
EINDREDACTIE: **Lieke Peeters.**
LAYOUT: **Fleur Heinze.**
DRUK: **Flyeralarm Maastricht.**
OPLAGE **5.000.**
VERSCHIJNINGSDATUM: **januari 2011.**

Europa en de financiële markten

De financiële en economische crisis en de rol van Europa
Hoe Europa te weinig doet om een nieuwe crisis te voorkomen

De huidige economische problemen hebben alles te maken met het functioneren van de financiële markten en de liberalisering van de markt binnen en buiten Europa. De manier waarop die markten functioneren wordt mede bepaald door de Europese politiek, dus door regels die Europa - de instellingen van de Europese Unie - maakt of juist niet maakt.

Als er gesproken of geschreven wordt over zaken die te maken hebben met de financiële markten of met 'de economie' in het algemeen, gebeurt dit vaak op een manier die voor de meeste mensen volstrekt onbegrijpelijk is. Er wordt jargon gebruikt die niet-economen niet kennen en niet begrijpen. Bovendien wordt er geredeneerd alsof 'de economie' iets is dat los staat van de rest van de maatschappij en functioneert via heel speciale wetmatigheden.
De gebeurtenissen van de afgelopen twee jaar hebben laten zien hoe ver van de werkelijkheid die voorstelling van zaken is en hoe pijnlijk de gevolgen kunnen zijn. De gevestigde economen, aanhangers van het neoliberale gedachtegoed, zagen de financiële en economische crisis die in 2007 begon op geen enkele manier aankomen en ze hadden er geen antwoord op. Ook toen de Amerikaanse hypotheekcrisis een feit was, bleven zij beweren dat het slechts een Amerikaans probleem was dat de rest van de wereld niet zou raken. Maar ook het Nederlands Centraal Planbureau - dat op basis van haar modellen pretendeert de ontwikkeling van de economie tot achter de komma te kunnen voorspellen - zat er volstrekt naast en moest keer op keer haar voorspellingen bijstellen. Zeker nadat de financiële crisis die midden 2008 in Europa uitbarstte, zware economische gevolgen had.

Voor wetenschappers en activisten die niet verblind waren door het geloof in de onfeilbaarheid van de markt, was het al heel lang duidelijk dat het neoliberale model niet alleen leidde tot een steeds onrechtvaardiger maatschappij, maar ook dat dit model zélf op catastrofale wijze zou vastlopen. Over de hele wereld zijn honderden boeken geschreven en duizenden artikelen en manifesten verspreid waarin gewaarschuwd werd voor de gevolgen van de neoliberale politiek. Maar deze geluiden werden door de gevestigde politieke en financiële orde niet gehoord of werden simpelweg weggewuifd.

Het was op zich helemaal niet moeilijk om in te zien dat het neoliberale model vast zou lopen. Ook zonder veel kennis van economische theorieën kon iedereen die de feiten wilde zien, begrijpen dat het mis móest gaan. We hadden - en hebben - immers te maken met een economie waar de financiële sector steeds verder groeit. Een economie waarin de financiële sector steeds meer winsten maakt, méér winsten dan de 'echte economie'. En met die 'echte economie' bedoelen we de economie van productie van goederen en diensten. We hebben te maken met een financiële economie die drijft op een vloedgolf van schulden en speculatie, waar geld met geld wordt gemaakt en waarbij de 'echte economie' ten dienste staat van de financiële markten in plaats van omgekeerd. Een economisch model dat nog het meest weg heeft van een piramidespel, een spel dat op een gegeven moment wel uit de hand móest lopen. De droom werd bewust in stand gehouden. Zolang iedereen er in geloofde, ging het goed en werd er flink geld verdiend.

Ingrijpen in de financiële markten was taboe. Politici en ambtenaren in de Europese Unie en de Europese landen voelden daar niets voor. Integendeel, de financiële sector moest worden geholpen om nóg meer winst te maken. Iedere Europese regering, inclusief die van Nederland, was meer geïnteresseerd in het steunen van de eigen financiële industrie, dan in het beschermen van de bevolking tegen mogelijke crises.

De crisis van 2008 was niet de eerste keer dat het mis ging. We hebben de crisis in Mexico gehad in 1994-1995; de crisis in Azië in 1997-1998 met ernstige gevolgen voor Rusland en Brazilië; de Argentijnse crisis in 1999-2002 en in de VS de zogenaamde Dot Com-crisis in 2001. We hebben gezien hoe die crises steeds dezelfde effecten hadden. Het gevolg was een massale verarming van de armste delen van de bevolking. Dit kwam doordat de banken en de rijken die te veel risico's hadden genomen, niet voor de kosten op hoefden te draaien. Daarnaast leidden de crises steeds tot nieuwe speculatieve zeepbellen. Er is dus alle reden om bij het analyseren van de huidige economische crisis vooral goed te kijken naar de financiële markten en de financiële sector én naar de rol van de Europese politiek.

In deze brochure geven we een schets van de ontwikkeling van de financiële markten, hun rol in het ontstaan van de crisis, de rol van Europa daarin en de gevolgen voor de rest van de wereld en dan vooral

de gevolgen voor de ontwikkelingslanden.
We beginnen met de financiële markten en de werking daarvan. Daarna bekijken we de oorzaken van de groei van de financiële sector en met name de rol van Europa hierin. Vervolgens komen de gevolgen van de crisis binnen en buiten Europa kort aan de orde en daarna gaan we in op de vraag wat Europa gedaan heeft om een nieuwe crisis te voorkomen. Tot slot trekken we conclusies.

Deze brochure maakt onderdeel uit van een serie van tien brochures over verschillende aspecten van de Europese politiek. Achterin deze brochure vindt u een lijst van de andere onderwerpen die in deze serie aan bod komen.
In deze brochures proberen we voor een niet-deskundig publiek, in kort bestek en in begrijpelijke taal, overzicht te geven van de Europese problematiek. Om het leesbaar te houden hebben we afgezien van noten en literatuurverwijzingen.

De financiële markten

Een markt is een plaats waar producten tegen elkaar geruild of verhandeld worden. In zijn eenvoudigste vorm is het een dorpsplein waar mensen goederen kunnen kopen die ze nodig hebben of goederen die ze over hebben kunnen verkopen. Een 'financiële markt' is een plaats waar gehandeld wordt in financiële producten. Zo'n markt is niet meer een fysieke plaats zoals een dorpsplein of een beursgebouw, maar een netwerk van handelaren.
Net zoals particulieren niet meer met hun spullen naar het dorpsplein gaan, maar deze via marktplaats.nl verkopen aan een koper die heel ergens anders in het land zit, zitten handelaren en speculanten in financiële producten achter een computer om hun zaken te doen. Die handel in en speculatie met financiële producten is grotendeels niet openbaar. Vóór de crisis vonden de Europese beleidsmakers openbaarheid van de markt niet nodig - behalve een minderheid van Europese parlementsleden.

Valutahandel

Eén van de financiële producten waarin op financiële markten wordt gehandeld, zijn verschillende soorten geld: de euro; de dollar; het Britse pond; de Japanse yen enzovoort. Die valuta vertegenwoordigen een waarde die onderling steeds wisselt.
Het op langere termijn stijgen of dalen van een valuta ten opzichte van de anderen wordt bepaald door de resultaten van de economie van de thuismarkt van die muntsoort, en de internationale handel in die muntsoort.
Als bijvoorbeeld Engelse bedrijven veel goederen exporteren, worden deze in ponden of in een vreemde munt betaald. In het laatste geval zal het Engelse bedrijf de vreemde munt willen ruilen tegen ponden. De vraag naar het pond stijgt in beide gevallen. Dus als de financiële markt van een land winstgevend is en daarmee investeerders aantrekt, stijgt de waarde van de munt in dat land ten opzichte van andere munten.
Als de economie van een land het slecht doet, dan dáált de waarde van de betreffende munt. Als het bijvoorbeeld slecht gaat met een land uit de Eurozone - een land dat de euro als munt heeft - dan wordt de waarde van de euro minder waard ten opzichte van de andere munten. Deze

waardedaling is minder gunstig voor investeerders uit het buitenland. Als investeerders zich terugtrekken uit Europa en euro's verkopen om in andere landen te investeren, daalt de waarde van de euro nóg meer.

Voor ontwikkelingslanden kunnen de veranderingen van de koersen grote gevolgen hebben. Zij kunnen namelijk alleen met internationale munten betalen, meestal met de dollar. Als de waarde van de dollar zakt, krijgen ze minder voor hun exportproducten. Als de waarde van de dollar stijgt, dan wordt hun import duurder.
In oktober en november 2010 was er veel gedoe over de 'valutaoorlogen'. De waarde van de euro en de dollar daalde en investeerders en speculanten ontvluchtten massaal de EU en de VS. Ze stuurden hun kapitaal naar rijkere ontwikkelingslanden, zoals Zuid-Korea, Zuid-Afrika en Brazilië. Daardoor steeg de waarde van de munten van die landen en nam de speculatie in die munten sterk toe. De EU en de VS grepen in om de stijging van de waarde van hun munten tegen te gaan, en hielden kapitaalstromen tegen. Tot ongenoegen van andere landen en speculanten.

De verandering in de muntwaarde als gevolg van de resultaten van de economie van de thuismarkt van de munt zijn veranderingen op langere termijn. Maar toch wordt er letterlijk iedere minuut van de dag in al die valuta gehandeld. Iedere minuut van de dag moeten kopers en verkopers op de valutamarkt een prijs overeenkomen, moeten ze bedenken hoeveel euro ze voor een dollar of hoeveel pond ze voor een yen neer willen leggen. Of ze gaan speculeren op de waarde van munten over een bepaalde tijd, via financiële contracten. Daarbij hebben ze in hun achterhoofd misschien een idee over hoe de economie van een land of een economische zone zich zal ontwikkelen, maar ze maken vooral een inschatting van wat de markt op korte termijn zal gaan doen. Ze proberen dus vooral te bedenken wat andere mensen zullen gaan denken over de koers van de verschillende valuta.
Als een valutahandelaar bijvoorbeeld een miljoen euro in portefeuille heeft en hij verwacht dat in de loop van de dag de koers van de dollar één procent omhoog zal gaan, dan kan hij al zijn euro's verkopen en dollars kopen. Als zijn verwachting uitkomt, heeft hij aan het eind van de dag een bedrag in dollars dat, als hij ze verkoopt voor euro's, één procent meer waard is dan waar hij 's ochtends mee begon. Hij heeft dan 10.000 euro gewonnen. Hij kan natuurlijk ook meteen als de dollar

gestegen is zijn dollars weer verkopen voor een munt waarvan hij verwacht dat de waarde het komende uur, of de komende minuten, zal stijgen. Zo kan hij proberen een paar van die slagen op een dag te maken.

Maar ook voor de valutahandelaar is het niet alle dagen feest. De ene keer wint hij, de andere keer verliest hij. Grote spelers op de valutamarkt hebben geavanceerde computers waarmee ze de ontwikkelingen in de markt razendsnel kunnen analyseren en 'voorspellen', en daarop transacties uitvoeren. Op basis van complexe modellen probeert men de werkelijkheid te benaderen zodat een persoon heel veel transacties kan uitvoeren. De vele variabelen die bij deze modellen gebruikt worden, zijn natuurlijk niet hetzelfde als de werkelijkheid. De makers van de modellen wordt soms gevraagd ze te versimpelen omdat de computers het anders niet aankunnen. Met deze technologische 'rat race' hopen de handelaren de concurrentie net een seconde, of een fractie van een seconde, te vlug af te zijn. Ze proberen steeds iets te kopen wat in waarde gaat stijgen en iets te verkopen wat in waarde gaat dalen.
Sommige banken bieden hun klanten aan om mee te doen aan dit gokspel. In Japan kopen gewone Japanse huisvrouwen buitenlandse munten omdat hen wordt verteld dat een bepaalde buitenlandse munt zal gaan stijgen ten opzichte van de yen.

Beïnvloeden van de markt

Tot zover blijft het een kwestie van gokken. Dat ligt natuurlijk anders als je je niet meer hoeft te beperken tot het inschatten van de ontwikkeling van de markt, maar je die ontwikkeling kan beínvloeden. Dat kan op verschillende manieren. Je kan bijvoorbeeld geruchten verspreiden waarop markthandelaren reageren en zo de koers beïnvloeden.
Nóg interessanter is het natuurlijk als je op de een of andere manier de koers direct kan beïnvloeden. Als je over heel veel geld beschikt, eigen geld of geleend, dan kun je daarmee een aanval op een bepaalde munt doen. Je kunt bijvoorbeeld met grote aankopen de koers van een munt opdrijven.
Stel: een handelaar die over miljarden beschikt, koopt op grote schaal Argentijnse peso's. Als gevolg daarvan gaat de prijs van de peso omhoog,

want er is opeens veel vraag naar peso's. Overal in de wereld zien handelaren de prijs van de peso iets stijgen. "Daar is wat aan de hand, de peso gaat omhoog, daar moeten we ook van profiteren", denkt een deel van de handelaren en de speculanten. Zij gaan ook peso's kopen en dat drijft de prijs nog verder op. Dit gaat zo door totdat 'de markt' in de gaten heeft dat er geen echte reden is voor een stijging van de peso - namelijk dat de Argentijnse economie er niet beter voorstaat dan eerst werd verwacht. Op zo'n moment kan de prijs van de peso opeens sterk terugvallen. Maar wie op tijd de gekochte peso's weer verkocht heeft, kan toch een flinke winst pakken.
De belegger George Soros zette met zijn Quantum Fund in de zomer van 1992 een aanval in tegen het Britse pond. Daarmee boekte hij een winst van een miljard dollar. In een boek dat hij daar later over schreef, legde hij uit hoe hij dat op een volstrekt legale manier kon doen.

Van gerucht naar werkelijkheid

In het najaar van 2010 voorspelden analisten dat de federale centrale bank van de Verenigde Staten (de Fed) de geldhoeveelheid zou verhogen door staatsobligaties op te kopen. De aandelenmarkten anticipeerden hierop en stegen. Toen de Fed de geldhoeveelheid daadwerkelijk verruimde, reageerden de aandelenmarkten nauwelijks meer. Zij hadden de maatregel al ingecalculeerd. Door de massale anticipatie die leidde tot stijgende aandelenmarkten, kon de Fed het bijna niet maken de geldhoeveelheid níet te verruimen. Dat zou immers direct de aandelenmarkten naar beneden gehaald hebben. Zo zien we dat het erg winstgevend kan zijn om een gerucht te verspreiden. Door het gebrek aan transparantie van markten en de angst van beleggers de boot te missen, kan een gerucht grote koerswijzigingen tot gevolg hebben.

Door het grote aantal handelaren en speculanten en de grote hoeveelheid financiële producten, is het speculatiegehalte op de valutamarkten heel erg hoog. Daardoor zijn koersen veel beweeglijker geworden en de risico's veel groter.
Bij speculeren denken we vaak aan het boeken van winst bij stijgende koersen. Maar je kan ook speculeren op dalende koersen. Dat kan omdat er op de financiele markten in allerlei, vaak heel ingewikkelde, producten wordt gehandeld. Je kunt bijvoorbeeld met een andere partij

overeenkomen dat je op een bepaald moment een zekere hoeveelheid Britse ponden levert tegen een van tevoren afgesproken prijs. Als het je dan lukt om de prijs van het pond voor die tijd naar beneden te halen, kun je goedkope ponden kopen en die tegen de vastgestelde hogere prijs verkopen. Er bestaan veel producten op de financiële markten die gokken op de waarde van een munt in de toekomst. Deze worden 'derivaten in valuta' genoemd.

Flitskapitaal

Behalve in valuta wordt er ook in allerlei andere producten gespeculeerd, vaak via 'derivaten'. Eigenlijk kan er met alles wat verhandelbaar is gespeculeerd worden. Op de wereldmarkt gebeurt dat op enorme schaal. Daar wordt gespeculeerd met voedselgranen, olie, delfstoffen, vervuilingsrechten, aandelen, maar ook hypotheken, schuldbekentenissen en allerlei andere waardepapieren en financiële producten. De omvang daarvan is enorm. Dagelijks gaat er in de internationale financiële markten vierduizend miljard dollar om.
Bij slechts twee procent van dat geld gaat het om handel die te maken heeft met de 'echte economie'. Wie op vakantie gaat naar een land met een ander munt, goederen koopt of investeringen doet in het buitenland, moet daarvoor de eigen valuta omwisselen voor een andere geldsoort. Dat is valutahandel die gerelateerd is aan de 'echte economie'. Bij de andere 98 procent is dat niet het geval. Dat is het zogenoemde 'flitskapitaal'. Kapitaal dat iedere dag over de aardbol flitst, op zoek naar snelle winst. Hierbij gaat het puur om speculatie, een activiteit die los staat van de 'echte' economie en van de 'echte' handel. Bij handel gaat het om kopen en verkopen en transporteren van goederen zodat die bij een producent of consument terecht komen. Of het gaat om beleggen op lange termijn in bijvoorbeeld aandelen van bedrijven. Bij speculatie gaat het om kopen en verkopen om op korte termijn geld te verdienen. Zo veranderen ladingen van schepen tijdens hun reis soms vele malen van eigenaar, zonder dat die eigenaren de producten ook maar gezien hebben. Het zijn papieren, of eigenlijk elektronische handelingen, met een puur speculatief karakter.
Dit flitskapitaal vormt een grote bedreiging voor de monetaire en economische stabiliteit in de hele wereld. Vooral als het speculeren gebeurt met veel geleend geld of met geld van spaarders. Landen of hele

regio's kunnen door speculanten onderuit worden gehaald en miljoen mensen kunnen er door in armoede raken. Dit gebeurde in Engeland na de geslaagde muntaanval door Soros en tijdens de crisis in Azië in 1997-1998.

Wereldwijd casino

Het hele circus van internationale financiële markten wordt vaak omschreven als een wereldwijd casino waarin met enorme bedragen wordt gegokt, vaak met geleend geld. Toch gaat deze vergelijking niet helemaal op. Een casino is een gesloten systeem: de winst van de een is het verlies van de ander en op de lange termijn wordt er altijd meer verloren dan gewonnen, omdat het casino zelf ook zijn deel opstrijkt. De wereldwijde financiële sector functioneert als een casino waarin steeds meer geld gepompt wordt. En als het dan een keer mis gaat, zijn het niet de andere spelers, maar de mensen buiten het casino die voor de verliezen opdraaien. Zo ging het bij de Aziëcrisis toen de Aziatische bevolking de rekening gepresenteerd kreeg en zo ging het ook bij de wereldwijde bankencrisis van 2008 toen bleek dat een aantal financiële bedrijven te groot was om te vallen en met belastinggeld overeind moest worden gehouden. En zo is het nu ook: overal is het de bevolking die opdraait voor de tekorten op de rijksbegrotingen.

De spelers in het 'wereldcasino' zijn vooral financiële instellingen, zoals banken en verzekeringsmaatschappijen. Ze gokken niet alleen zelf, maar bieden ook speculatieve financiële producten aan met hoge winstmarges. Uit die winsten kunnen dan hoge bonussen worden betaald. Ook 'onze' pensioenfondsen doen er flink aan mee.
Ook zijn er speciale fondsen, de zogenoemde 'hefboomfondsen', die uitsluitend voor hele vermogende investeerders beleggen, bijvoorbeeld voor pensioenfondsen. Die hefboomfondsen speculeren behalve met eigen geld, ook met geleend geld dat vaak meer bedraagt dan het eigen vermogen. Het geleende geld waarmee gespeculeerd wordt kan tien, twintig, maar ook vijftig maal meer zijn dan het eigen vermogen. Als die fondsen het op grote schaal mis hebben, dan heeft dat grote gevolgen, want het geleende geld wordt niet terugbetaald. Als ze goed gegokt hebben en grote winsten maken, zijn het natuurlijk anderen die deze winsten moeten opbrengen - want tegenover de winst van de ene partij

staat altijd een verlies van een andere partij.
Ook grote multinationale ondernemingen hebben zich steeds meer in de financiële markten gestort. In eerste instantie om zich in te dekken voor financiële risico's, daarna ook om grote winsten te maken. Zij richtten financiële afdelingen op die zich met allerlei vormen van financiële transacties bezig houden. De Amerikaanse autoproducent General Motors verdiende in de jaren vóór het in 2009 over de kop ging meer met financiële transacties, dan met het maken en verkopen van auto's. En zo gaat het bij veel multinationals.

Groei van de financiële sector

De financiële sector van de economie is de afgelopen decennia enorm gegroeid. In 1982 vormden in de VS de winsten van financiële bedrijven nog minder dan vijf procent van alle winsten. In 2007 was dat aandeel gestegen tot 41 procent. Ook in Europa en in Nederland werd de financiële sector gezien als een groeimotor voor de economie en werkgelegenheid. Daarom wilden Nederlandse en Europese beleidsmakers geen regelgeving die door de financiële sector als barrières voor de groei werden bestempeld.
De enorme groei van de financiële sector is het gevolg van drie factoren. In de eerste plaats van technische ontwikkelingen (de ICT, het internet), die zeer snelle financiële transacties over de hele wereld mogelijk maken. In de tweede plaats van verandering in regelgeving en vooral het vrijgeven van de financiële markten. En in de derde plaats van de beschikbaarheid van grote hoeveelheden geld. Op dat laatste aspect gaan we nu verder in. Het tweede aspect, het vrijmaken van de markten door regelgeving en de rol van de Europese Unie daarin, komt daarna aan de orde.

De groei van de financiële sector begon al in de jaren zeventig en was het gevolg van de toenmalige economische problemen. Om die te plaatsen moeten we nóg verder terug in de tijd.
In 1929 maakte de wereld met het instorten van de beurs in New York de eerste grote financiële crisis mee. Daarna volgde de diepe economische crisis van de jaren dertig, die uiteindelijk uitmondde in de Tweede Wereldoorlog. In die tijd ging men er nog vanuit dat de crisis gewoon zijn reinigende werk moest doen, dat de slechte bedrijven om

zouden vallen en dus de beste en de sterkste over zouden blijven.
Na de Tweede Wereldoorlog kwam men tot een ander inzicht en kwamen er een aantal zaken tot stand die een remmend effect op de cyclische beweging van de economie hadden. Daarbij ging het om een sterke overheidssector die in een periode van neergang een stimulerende rol in de economie kon spelen; een sterke regulering van het internationale kapitaalverkeer; een regulering van de internationale valuta - het systeem van Bretton Woods waarbij de verschillende valuta vaste wisselkoersen kenden en de dollar een centrale rol speelde; het ontstaan van een stelsel van sociale zekerheid waardoor bij werkloosheid de koopkracht niet helemaal wegviel en een stijging van de levensstandaard in de westerse landen.
Hoewel er veel staatsinterventie was, wordt de periode van 1945 tot halverwege de jaren zeventig van de vorige eeuw wel als 'de gouden jaren van het kapitalisme' omschreven. Er was een voortdurende economische vooruitgang, zonder noemenswaardige economische crises. Behalve de bovengenoemde factoren was dat vooral het gevolg van een inhaaleffect. Na de verwoestingen van de crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog was de productie in de centra van het kapitalisme zo ver teruggevallen, dat er een lange periode van inhalen aanbrak.
Maar die inhaalperiode duurde niet eeuwig. Aan het eind van de jaren zestig begonnen in de VS en in Europa de bedrijfswinsten terug te lopen. In het begin van de jaren zeventig versterkte deze trend zich, mede door het duurder worden van de olie. In 1974-1975 was er sprake van de eerste naoorlogse algemene recessie.

Het neoliberalisme

In de jaren tachtig werd de basis gelegd voor wat we nu als het neoliberalisme omschrijven. Door het liberaliseren en dereguleren van de economie; het vrijgeven van het internationale kapitaalverkeer; het loslaten van de vaste wisselkoersen en het afslanken van de overheid, probeerde men de economie weer een impuls te geven. Dat wil zeggen: men probeerde de teruggelopen winstgevendheid van de bedrijven te herstellen.
"De bedrijfswinsten van vandaag zijn de investeringen van morgen en de banen van overmorgen", werd toen gezegd.
Men streefde ernaar om alle uitgaven die ten koste gaan van de winst

zoveel mogelijk terug te dringen. Daarbij ging het om de lonen, de sociale uitkeringen en de kosten voor het overheidsapparaat (de belastingen). Ook het uitvoeren van regelgeving werd als kosten gezien zodat er een grote druk ontstond om minder regels te maken of regels af te schaffen.
Ook ontwikkelingslanden werden gedwongen om die neoliberale politiek aan te nemen. De voorwaarden die werden opgelegd voor leningen of ontwikkelingshulp functioneerden hierbij als drukmiddel.

De neoliberale politiek leidde inderdaad tot een herstel van de bedrijfswinsten, maar níet tot een groei van de investeringen, noch van de lonen. In Europa is de afgelopen 25 jaar het aandeel van de inkomsten uit kapitaal met zo'n tien procentpunten gestegen ten koste van het inkomen uit arbeid.
Het neoliberalisme leidde tot een verdere groei van de omvang en de macht van multinationale ondernemingen en met name van de financiële sector. Behalve banken en andere financiële bedrijven gingen ook andere bedrijven zich steeds meer met financiële transacties bezighouden. Zelfs supermarkten boden betalings- en spaardiensten aan. Het verschil tussen banken en andere financiële instellingen vervaagde.

De geweldige groei van de financiële sector was mogelijk doordat de winsten groeiden, terwijl de investeringen in de echte economie achterbleven. De ontvangers van de winsten vonden in de reële economie onvoldoende mogelijkheden om met het door hen gewenste rendement te investeren. Ze stopten hun geld daarom liever in allerlei producten van de financiële sector, waarmee - zo lang als het duurde - een hoger rendement gehaald kon worden.
Een belangrijk gevolg van de neoliberale omwenteling was dat zaken die een remmende werking op het cyclisch verloop hadden, helemaal of gedeeltelijk werden afgebouwd: de grote rol van de overheid in de economie; het stelsel van sociale zekerheid en de beperking van het internationale kapitaalverkeer. Dit gebeurde niet alleen op nationaal niveau, het werd ook in de Europese wetgeving vastgelegd zodat in alle landen van de Europese Unie dezelfde regels golden. Dit om te voorkómen dat bedrijven en banken wegtrekken naar het land met de voordeligste regelgeving.

De hypotheekcrisis

De Amerikaanse hypotheekcrisis - waar de huidige crisis mee begon - is een illustratie voor het gevaar en de onhoudbaarheid van het neoliberale model. In de VS zijn de afgelopen dertig jaar de lonen niet gestegen en gecorrigeerd voor de inflatie, zelfs gedaald. De consumptie is wél gestegen. Dat kan doordat op geweldige schaal schulden zijn gemaakt, zowel door de Amerikaanse staat en de Amerikaanse bedrijven, als door de huishoudens. De VS besteden iedere dag ongeveer twee miljard dollar meer dan ze produceren. Het verschil wordt aangevuld met leningen uit het buitenland. De Amerikaanse staatschulden worden gefinancierd door onder andere China.

De Amerikaanse hypotheekcrisis die in 2007 uitbarstte, is in vele opzichten een voortzetting en verdieping van de zogeheten internetcrisis van 2001, die vooral in de VS toesloeg. Toen knapte de 'internetzeepbel'. De prijs van aandelen van bedrijven in de 'nieuwe economie' was in de voorafgaande periode tot ongekende hoogte gestegen. Aan internetbedrijven, die tot op dat moment nog geen cent winst hadden gemaakt, werd op de beurs een enorme waarde toegekend.
Toen de fictieve rijkdom van de nieuwe economie uit elkaar klapte, dreigde dat ook de 'echte economie' te raken. Om dit te voorkomen, zetten de VS de kredietkraan nóg verder open. De belangrijkste rente werd in korte tijd verlaagd van zes procent naar één procent. Doordat goedkoop kon worden geleend groeiden de schulden van Amerikaanse huishoudens snel. Een gemiddeld Amerikaans gezin had in 2007 leningen uitstaan ter waarde van 120 procent van het gezinsinkomen. Behalve leningen voor auto's, studies en creditcards ging het vooral om hypotheken.

De verwachte waardestijging van de huizen vormde de basis voor een veel te hoge hypotheek. Bovendien werden mensen met een laag of geen inkomen gelokt met hypotheken met een lage instaprente die in de loop van de tijd werd verhoogd. Kopers van die hypotheken werd voorgehouden dat de stijging van de huizenprijzen ervoor zou zorgen dat ze financieel het hoofd boven water zouden kunnen houden.
Zo werd de 'internetzeepbel' opgevolgd door de nog veel grotere 'hypotheekzeepbel'. Vanaf 2007 kwamen steeds meer Amerikanen met

een dergelijke hypotheek in de problemen en stortte de Amerikaanse hypotheekmarkt in. Dat bleek nog maar het begin te zijn. 'Besmette' hypotheken en daarvan afgeleidde producten waren op grote schaal en op een misleidende manier doorverkocht aan banken en andere financiële ondernemingen over de hele wereld en niet in het minst aan Europese banken. De crisis in de financiële sector leidde vervolgens weer tot een economische crisis, onder andere omdat de kredietkraan voor bedrijven werd dichtgedraaid.

Europa en de financiële sector

Europa - in dit verband de Europese Unie (EU) en haar voorlopers - heeft een cruciale rol gespeeld in het liberaliseren van de kapitaalmarkten en de financiële sector, zowel binnen als buiten het eigen continent.
Al vanaf haar oprichting heeft de EU het vrije verkeer van kapitaal beschouwd als de basis van de gemeenschappelijke markt.
In het verdrag van Rome van 1957, de oprichtingsverklaring van de toenmalige Europese Economische Gemeenschap, werd vastgelegd dat "alle beperkingen op het vrije verkeer van kapitaal tussen lidstaten en tussen lidstaten en derde landen verboden zijn" (artikel 63.1.).
Terwijl er snel vooruitgang werd geboekt op het gebied van de vrije markt voor goederen, kwam de liberalisering van de kapitaalsmarkt pas in de jaren tachtig op gang. Onder zware druk van het grote Europese bedrijfsleven kwam de Europese Commissie in 1985 met concrete voorstellen voor de liberalisering van de kapitaalmarkten. Nog vóór dat besloten werd om van de Europese gemeenschap een monetaire unie te maken, verplichtte een richtlijn uit 1988 de nationale regeringen om de beperkingen op kapitaalverkeer tussen de lidstaten op te heffen.
De concretisering daarvan viel echter niet mee. Nationale regeringen waren wel bereid om allerlei regels af te schaffen om de belangen van hun eigen nationale financiële sector te dienen, maar ze hadden er problemen mee om dat op Europees niveau te doen, omdat dat ook voordelig zou zijn voor de financiële sector van andere Europese landen.

In 1999 werd onder de naam 'actieplan voor de financiële dienstverlening' een plan gelanceerd om de financiële markten in Europa aan te passen aan het Angelsaksische model van de financiële centra in de Verenigde Staten (Wall Street) en het Verenigd Koninkrijk (London City).

Liberalisering en deregulering van de financiële markten was ook de hoeksteen van de zogenoemde Lissabonstrategie, het actieprogramma dat in 2000 werd aangenomen en dat van de EU binnen tien jaar de meest concurrerende economie van de wereld moest maken. In de door de referenda in Frankrijk en Nederland verworpen Europese Grondwet van 2005 werd het vrije verkeer van kapitaal als één van de fundamentele vrijheden genoemd. Ook in het verdrag van Lissabon dat voor deze grondwet in de plaats kwam, komen we dat weer tegen. Alleen bij grote uitzondering en met ingewikkelde procedures kunnen kapitaalstromen met niet-EU- landen heel tijdelijk worden opgeschort.

Het vrijgeven van het kapitaalverkeer en de liberalisering van financiële diensten leidde in de jaren negentig tot sterke internationalisering en concentratie van de financiële sector. Terwijl de banken in Europa tot dan toe vooral nationaal werkzaam waren, hadden ze nu heel Europa als werkterrein. Dat leidde tot een golf van fusies en overnames. Er ontstonden grote financiële conglomeraten zoals ING en ABN-AMRO. Via internationale verdragen kregen Europese banken en andere financiële bedrijven toegang tot de markt in andere landen en richtten filialen op in ontwikkelingslanden. Zo konden Europese financiële conglomeraten wereldwijd flinke winsten opstrijken.
Terwijl de banken en andere financiële bedrijven internationaal gingen werken, bleef het toezicht nationaal. Er kwam geen Europees toezicht op de Europese banken. Ook de hefboomfondsen die met grote bedragen op allerlei financiële markten gokken, waren niet onderhevig aan enig Europees toezicht of regelgeving. Ook toezicht op derivatenhandel tussen handelaars onderling - waarbij het gaat om duizenden miljarden euro's - werd als overbodig beschouwd. Zelfs de bedrijven die financiële producten moesten waarderen, waren niet gereguleerd en werden niet gecontroleerd. De verkeerde inschatting van de risico's van de complexe financiële producten die de bedrijven aanboden en die gebaseerd waren op hypotheken van arme Amerikanen, leidde er toe dat de financiële crisis in 2008 oversloeg naar de Europese banken die deze producten hadden gekocht.
Later werd bekend dat er wel discussie was onder centrale bankiers over de gezondheid van financiële producten met huizen als onderpand. Maar de bezwaren van Europese kant werden weggewimpeld door de Amerikaanse toezichthouders.

BANK

De Europese Centrale Bank en de euro

De Europese Centrale Bank (ECB) is een bolwerk van neoliberaal beleid. In vergelijking met haar Amerikaanse tegenvoeter is ze roomser dan de paus. De ECB heeft statutair maar één doelstelling: het behoud van de prijsstabiliteit, het bestrijden van de inflatie. De Amerikaanse Fed hanteert een veel bredere doelstelling waarin ook de economische groei op langere termijn en de werkgelegenheid een plaats heeft.
De Europese Verdragen verbieden de ECB om financiële steun te geven aan een land dat lid is van de Eurozone. De Bank mag dus niet intekenen op obligaties van een lidstaat van de Eurozone, of hem op een andere manier geld lenen.
Bij het uitbreken van de Griekse crisis in 2010 heeft de ECB via een omweg de strikte regels van de EU moeten doorbreken. Zo heeft Europa ook moeten accepteren dat haar rigide en volstrekt willekeurige regels in het stabiliteitspact van 1997 met voeten worden getreden. Volgens dat pact zouden de lidstaten hun begrotingstekort onder de drie procent van het bruto nationaal product (bnp) moeten houden en mag de overheidsschuld niet meer dan 60 procent van het bnp bedragen.
De ECB beschikt niet over instrumenten om financiële zeepbellen of de zeepbel van de huizenprijzen tegen te gaan vóór ze de economie als geheel schade berokkenen. De invoering van de euro beroofde de afzonderlijke Europese landen van de mogelijkheid om een monetair beleid te voeren waarmee ze de waarde van hun munt kunnen aanpassen aan de economische situatie. De koers van de euro houdt altijd het midden tussen de prestaties van de verschillende economieën. De prestaties van grote landen wegen hierbij zwaarder dan die van kleine landen. Wanneer in een lidstaat de economie verslechtert, zal de euro misschien een beetje dalen, maar nooit evenredig met de verslechtering van de economie van dat ene land. Als economisch sterke en economisch zwakke landen een gemeenschappelijke munt hebben, maar geen gemeenschappelijk sociaal-economisch en fiscaal beleid, dan heeft dit steeds grote onderlinge spanningen tot gevolg. Doordat er in de Europese Unie geen echt gezamenlijk economische beleid wordt gevoerd en de economie van zwakke landen van de EU slechts gedeeltelijk gesteund of gecontroleerd wordt, is de economische realiteit in verschillende delen van Europa met het doorzetten van de crisis steeds meer uiteen gaan lopen. En als nu een land of een aantal landen in de Eurozone in economische problemen verkeert, dan wordt tegen de héle euro gespeculeerd, zoals we gezien hebben met Griekenland en Ierland.

Een ondemocratisch Europa

Als we het hebben over "Europa doet dit" of "Europa doet dat", dan bedoelen we niet een of ander sinister complot waarbij Europese bureaucraten achter de rug van de betrokken landen hun wil doorzetten. Integendeel: het zijn juist de regeringen en ministers van de EU-lidstaten zélf die in de loop van de tijd in de Europese Unie een uitstekend instrument hebben gevonden om de liberalisering en privatisering door te voeren. Allerlei maatregelen die op nationaal vlak op grote weerstand zouden zijn gestuit, werden door onze regeringen in Europees verband geregeld - samen met het Europese Parlement en de Commissie. De rol van de regeringsleiders daarbij is cruciaal en dubbel.

Het mechanisme van besluitvorming werkt als volgt: regeringsleiders komen op een Europese top bijeen en nemen achter gesloten deuren besluiten. Na afloop legt iedere regeringsleider aan de eigen nationale pers uit hoe goed hij of zij de nationale belangen van zijn of haar land of van bepaalde sectoren heeft verdedigd. Als vervolgens later bij de implementatie of de nadere concretisering van de besluiten blijkt dat er allerlei negatieve aspecten aan de besluiten zitten, zijn het niet de nationale regeringen die verantwoordelijk worden gesteld: het is dan de Europese politiek waar wij helaas niet onderuit kunnen. Dan wordt er gezegd: "Het moet nu eenmaal van Brussel".

Om een besluit - bijvoorbeeld om financiële markten te liberaliseren - te regelen, moet de Europese Commissie een voorstel doen. Niemand anders kan het proces van Europese financiële regelgeving starten, zelfs niet het Europese Parlement. Vervolgens moeten de ministers van de lidstaten en het Europese Parlement wel akkoord gaan met het voorstel van de Commissie, maar over deze hele besluitvorming wordt in media nauwelijks bericht.

De lobbyisten van de financiële industrie hebben een grote invloed op de besluitvorming. De Commissie heeft maar 150 ambtenaren die zich bezighouden met financiële markten. Voor hun informatie en kennis zijn ze sterk afhankelijk van input van buiten. Die input wordt vooral geleverd door de vele lobbyisten van de financiële sector die in Brussel werkzaam zijn.

De onderhandelingen over internationale hervormingen zijn een soort koehandel tussen diverse nationale belangen. Elk land redeneert vanuit zijn eigen belangen. Bij Duitsland speelt bijvoorbeeld de speciale structuur van de sector met de Landesbanken een rol, terwijl voor het Verenigd Koninkrijk simpelweg de omvang van de financiële sector en de angst om werkgelegenheid te verliezen belangrijk is. Soms speelt het gevoel de 'nationale kampioenen' te moeten steunen een belangrijke rol en dan steunt elk land zijn eigen banken. Door deze beperkte nationale blik verwateren hervormingen tot een moeizaam compromis en blijven de noodzakelijke hervormingen uit. De publieke verantwoording over de besluitvorming is zeer beperkt. Leden van de nationale parlementen kunnen voor en na de besluitvorming vragen stellen aan hun ministers of aan de premier die aan de Europese Top of Raad van Ministers deelneemt, maar ze doen dat weinig of krijgen geen goede antwoorden.
Op die manier is men in staat geweest om privatisering en liberalisering door te voeren zonder een duidelijke politieke discussie in de nationale politiek. Zo zien we dat het neoliberale en het ondemocratische karakter van de EU twee kanten van dezelfde medaille zijn. Voor het neoliberale project was een ondemocratisch Europa noodzakelijk, of in ieder geval heel nuttig, ook voor de regeringen van de lidstaten zelf.

Ook buiten Europa

De inspanningen van de EU voor het liberaliseren van de kapitaalmarkten en de financiële sector bleven niet beperkt tot haar eigen grondgebied. Samen met de VS was zij de drijvende kracht achter de liberalisering over de hele wereld. Dat gebeurde via internationale organisaties zoals onder andere het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie (WTO). In handelsovereenkomsten die de EU met verschillende ontwikkelingslanden afsloot, drongen de EU-onderhandelaars aan op openstelling van de financiële markten in die landen. De Europese financiële conglomeraten konden opereren in de ontwikkelingslanden en de beperking van kapitaalstromen werd aan banden gelegd.

Ook na het uitbreken van de crisis, ging de EU door met het onder druk zetten van ontwikkelingslanden om de kapitaalmarkten en de financiële sector te liberaliseren. De EU sloot nieuwe handelsverdragen met de Caribische eilanden en met Zuid-Korea. De nieuwe verdragen bevatten regels waarbij ontwikkelingslanden de kapitaalstromen niet aan banden mogen leggen, behalve als er al een zware financiële crisis is uitgebroken. Ook in de WTO en in de huidige onderhandelingen over nieuwe handels- en investeringsverdragen, bijvoorbeeld in een bilateraal verdrag met India, dringt de EU aan op verdere liberalisering van de financiële sector.
Terwijl de Europese en internationale hervormingen voor betere regelgeving en toezicht op de financiële sector en op de financiële markten nog helemaal niet klaar zijn, wil de EU dat de Europese banken en de financiële sector hun werkgebied verder uitbreiden om zo meer winst te maken.

Kritiek op de liberalisering

Behalve dat de liberalisering vanaf het midden van de jaren zeventig in een steeds groter deel van de wereld in praktijk werd gebracht, werd het neoliberalisme ook als economische leer dominant. Andere economische opvattingen werden naar de achtergrond gedrongen. Voor economen die niet uitgingen van de perfectie van de marktwerking was steeds minder plaats op universiteiten, onderzoeksinstellingen en beleidsfuncties.
Maar dat wil zeker niet zeggen dat er geen kritiek werd geformuleerd. Ook van mensen die zelf midden in het systeem zaten, kwam af en toe een kritisch geluid. Zo zei Roland Leuschel, de verantwoordelijke voor de beleggingsstrategie van de Bank Brussel Lambert, in Le Monde van 5 april 1995: "Wij zijn een beetje als een piloot die weet dat hij gaat neerstorten maar wiens computer hem de controle over de besturing niet wil teruggeven. De computer volgt zijn eigen wetten, dat is de markt." En de Financial Times schreef op 30 september 1994: "Omdat zij dagelijks vele miljarden dollars van het ene naar het andere land verplaatsen, zijn de financiële markten tegelijk bewaker, rechter en jury van de wereldeconomie geworden. Een onrustwekkende gedachte, want zij hebben de neiging om de gebeurtenissen en het beleid te bekijken door een bril die vervormd is door angst en hebzucht."

Dergelijke incidentele kritische geluiden vanuit het systeem leidden echter niet tot een systematische kritiek of het uitwerken van alternatieven. Daarvoor stonden - en staan - er te grote belangen op het spel.

Systematische kritiek en concrete voorstellen voor alternatieven kwamen wél uit een andere hoek, namelijk vanuit de beweging voor een andere globalisering. Deze wereldwijde 'anders-globaliseringsbeweging' werd gevormd door een mozaïek van organisaties en netwerken. Verschillende organisaties kwamen samen op sociale fora en bijeenkomsten, die op mondiaal, nationaal en plaatselijk niveau werden georganiseerd. Vanuit deze beweging werd een groot aantal voorstellen gelanceerd. Er ontstonden ideeën voor het aanpakken van de belastingparadijzen waar rijken, speculanten en banken zich konden onttrekken aan regelgeving en voor toezicht en het instellen van een belasting op de enorme kapitaaltransacties (de Tobin-tax). Er werd nagedacht over meer democratische zeggenschap over het nationale kapitaalverkeer en meer strikte regelgeving voor banken; het drastisch inperken en reguleren of zelfs afschaffen van speculatieve producten en fondsen; het afschaffen van belastingprivileges voor bedrijven, het opleggen van een hogere belasting op kapitaalwinsten en hoofdelijke aansprakelijkheid van financiers, bestuur en aandeelhouders. Ook werden er voorstellen geformuleerd voor het drastisch hervormen of wellicht afschaffen van het IMF en de Wereldbank, het democratiseren van de VN, het structureel hervormen van de EU en het kwijtschelden van schulden van ontwikkelingslanden.
Door de bestuurlijke en financiële elite werden deze voorstellen genegeerd. Zij bleven geloven in de zegeningen van de vrije markt, bleven volhouden dat de financiële markt zichzelf kon regelen en waren blind voor de grote gevaren die ons boven het hoofd hangen.

Tobin-tax en belasting op financiële transacties

De Tobin-tax is een belasting op internationale wisseltransacties. Bij elke omwisseling van de ene valuta in de andere zou een kleine belasting geheven worden van bijvoorbeeld 0,1 of zelfs 0,01 procent. Het idee van zo'n belasting is afkomstig van de Noord-Amerikaanse econoom en Nobelprijswinnaar James Tobin die dit voorstel in 1972 lanceerde. Sindsdien zijn er varianten op dit idee ontwikkeld. Zo

zou bij duidelijke speculatieve golven de belasting kunnen worden verhoogd.
Een Tobin-tax, of een variant daarop, heeft een aantal voordelen:
Het zal de speculatie op de wisselmarkten remmen. Het overgrote deel van de valutatransacties is speculatief en is slechts bedoeld om winst te maken bij zelfs de geringste wisselingen in de koersen. Door bij elke omwisseling een kleine belasting te heffen wordt deze vorm van handel minder aantrekkelijk, terwijl het effect ervan op de valutatransacties die wél een relatie hebben met de 'echte' economie zeer gering zal zijn. Wie geld wisselt om elders een bedrijf te beginnen of goederen te kopen laat zich niet gauw afschrikken door een belasting van 0,1 procent. Voor wie geld wisselt om snel een koerswinst op te strijken is dat met een dergelijke belasting al gauw niet aantrekkelijk meer. Als het systeem dan ook nog zo in elkaar zit dat bij een toename van de speculatie de belasting hoger wordt, dan kan daarmee speculatie op de wisselmarkten effectief bestreden worden.
Ook kan een dergelijke belasting veel geld opleveren dat gebruikt kan worden voor sociale doelen zoals armoedebestrijding. Op zijn minst kan zo'n belasting een vergoeding zijn voor de economische schade, die door de speculanten en banken zelf veroorzaakt is.

Een belasting als de Tobin-tax is moreel en politiek te rechtvaardigen met het argument dat bij handel in goederen forse belastingen worden geheven zoals btw en overdrachtsbelasting, terwijl met de handel in geld en waardepapieren onbelast enorme winsten kunnen worden gemaakt en tegelijkertijd enorme schade kan worden aangericht. Een dergelijke belasting is zeker niet de oplossing van alle problemen die door de financiële markten worden veroorzaakt, maar naast allerlei andere maatregelen kan het wel een bijdrage leveren.

De gevolgen van de crisis

De crisis die in de Verenigde Staten begon als kredietcrisis, verspreidde zich via de internationale financiële sector snel over de hele wereld. Ook in Europa hadden veel banken en andere financiële bedrijven op grote schaal van die riskante financiële producten gekocht. Na het

faillissement van de Lehman Brothers in 2008 dreigden ook elders banken en andere financiële bedrijven failliet te gaan. Speculanten begonnen te gokken op de ondergang van bepaalde banken waardoor de waarde van de aandelen in die banken kelderde. Nationale overheden sprongen met tientallen miljarden bij omdat het ging om banken die te groot waren om te vallen. Met hun ondergang zou het hele financiële systeem kunnen instorten.

De crisis in de financiële sector breidde zich al snel uit naar de 'echte economie'. De banken waren huiverig om klanten, bedrijven en elkaar nog geld te lenen. De aandelenbeurzen daalden, het vertrouwen in de huizenmarkt liep terug. Consumenten verloren het vertrouwen in de economie en stelden aankopen uit, bedrijven bleven met onverkoopbare voorraden zitten en gingen failliet en de wereldhandel liep terug. De wereldeconomie raakte in een ernstige recessie. In het algemeen werden de landen die hun economie het meest geliberaliseerd hadden, het sterkst getroffen.

Na de financiële en de economische crisis volgde de budgettaire crisis. Door het redden van de banken, het teruglopen van de belastinginkomsten en de groei van de uitgaven voor sociale voorzieningen ontstonden er grote tekorten op de overheidsbegrotingen. Omdat men niet wilde overgaan tot het aanpakken van de vermogens en de winsten van de bedrijven, zocht men de oplossing van deze tekorten in sterke bezuinigingen op de uitgaven van de overheid. Door die bezuinigingen - het verminderen van het aantal ambtenaren, het verlagen van de lonen en vooral van de uitkeringen, het verhogen van kosten voor de burgers - nam de koopkrachtige vraag van de bevolking verder af waardoor de economische recessie werd verscherpt.

De kosten van de crisis

Het IMF schatte de verliezen als gevolg van de crisis voor 2008 al op 3,4 biljoen dollar, meer dan het bruto nationaal product van Frankrijk en het dubbele van een land als Brazilië. Halverwege 2009 kwam het IMF op een wereldwijde schade van bijna 12 biljoen dollar, meer dan 20 procent van de totale jaarlijkse productie van de wereldeconomie. Sommige onderzoekers komen zelfs tot een totale schade van 70

biljoen dollar (70.000.000.000.000).
Volgens de Internationale Arbeidsorganisatie hebben alleen al in 2009 27 miljoen mensen als gevolg van de crisis hun baan verloren. Volgens Amerikaanse overheidsgegevens is het aantal Amerikanen dat in armoede leeft van 39,8 miljoen in 2008 gestegen naar 43,6 miljoen in 2009. Dat is één op de zeven Amerikanen. Het aantal Amerikaanse burgers zonder ziektekostenverzekering is in 2009 gestegen naar 50,7 miljoen. De werkloosheid in de VS is gestegen naar tien procent, een percentage dat ook in verschillende Europese landen als Spanje, Ierland en verschillende Oost-Europese landen is bereikt. In Spanje is de jeugdwerkloosheid gestegen tot 40 procent.
In Afrika, ten zuiden van de Sahara, zijn volgens de Wereldbank in 2009 tussen 30.000 en 50.000 meer kinderen van de honger gestorven als gevolg van de crisis. Meer dan 100 miljoen mensen zijn door de crisis in 2008 en 2009 in armoede vervallen en ongeveer een even groot aantal in wat de Wereldbank definieert als extreme armoede (minder dan 1,25 dollar per dag om van te leven). Vrouwen en jongeren worden het hardst getroffen. Voor 2010 zijn nog geen cijfers bekend, maar het is duidelijk dat in dat jaar en de jaren daarop de sociale gevolgen nog dramatischer zullen zijn, onder andere door de drastische bezuinigingen op de overheidsuitgaven.

De mate waarin en de manier waarop verschillende Europese landen getroffen werden door de crisis was heel verschillend. Hoe meer hun banken en financiële bedrijven verbonden waren met het internationale financiële stelsel, hoe harder de klap aankwam. Daarnaast waren er een aantal landen, zoals Spanje en Ierland, waar de liberalisering leidde tot een enorme zeepbel in de vastgoedmarkt.
De reeds bestaande grote onderlinge verschillen tussen de economieën van de verschillende Europese landen, zowel binnen als buiten de Eurozone, werden versterkt door de crisis en door speculaties tegen de euro en de overheidsobligaties. Door de gebrekkige beheerstructuren van de euro, leidde dat tot grote onderlinge spanningen tussen Europese landen.

De ontwikkelingslanden

In tegenstelling tot Europa werden de meeste ontwikkelingslanden niet direct getroffen door de financiële crisis. Hun banken hadden over het algemeen geen 'giftige' financiële producten in huis en verschillende landen, zoals China en India, hadden hun financiële markten niet of maar in hele beperkte mate geliberaliseerd.
De aanwezigheid van filialen van westerse banken in ontwikkelingslanden had echter wel verstrekkende gevolgen. Toen de moederbanken in de problemen kwamen, gingen ze ernstig korten op de kredietverlening in het gastland. Ook hevelden deze banken kapitaal over van de ontwikkelingslanden naar het moederland. Terwijl in Europa en de VS banken met tientallen miljarden overeind werden gehouden, ontbrak het ontwikkelingslanden aan geld om hun eigen banken te steunen. Daardoor kregen de banken uit de ontwikkelingslanden te maken met oneerlijke concurrentie van de banken uit de westerse landen.
De toezichthouders van de ontwikkelingslanden hadden weinig mogelijkheden om in te grijpen. Vaak kregen ze niet alle gegevens of was het moeilijk overleggen met hun collega's uit het moederland van de buitenlandse banken. Als maatregelen om banken te redden in het moederland negatieve gevolgen hadden voor een ontwikkelingsland, kon een toezichthouder van zo'n ontwikkelingsland daar maar weinig aan doen. Toezichthouders hadden geen stem in die beslissingen die voor hun land grote gevolgen hadden.
Daarnaast werden de ontwikkelingslanden hard getroffen door de toegenomen speculatie in grondstoffen en voedsel, onder andere door hefboomfondsen. Stijgende voedselprijzen leidden in 2008 tot een toename van de honger. Dit zorgde voor ernstige voedselrellen in Egypte en Mexico, landen die grotendeels afhankelijk zijn van de import van graan en maïs. Toen na de crisis in september 2008 de speculatieve golf tegen alle grondstoffen ineenzakte, daalden ook de prijzen voor grondstoffen die ontwikkelingslanden exporteerden dramatisch, terwijl zij in de tijd daarvóór niet geprofiteerd hadden van de stijging van de prijzen.

Ontwikkelingslanden werden echter het sterkst getroffen door de economische crisis die vólgde op de financiële crisis - door het instorten van de markten in de VS en Europa, en in het algemeen door het inzakken van de wereldhandel. Dit alles raakte hen op verschillende

manieren. Met name de Aziatische landen die veel consumptiegoederen produceren - landen zoals China, Vietnam, Zuid-Korea en India - zagen hun export naar de VS en Europa dalen. Ook de directe buitenlandse investeringen van veel ontwikkelingslanden vielen terug, doordat hun arbeidsmigranten minder geld overmaakten naar de familie in het thuisland, en het internationale toerisme terugliep. Tegelijkertijd nam de ontwikkelingshulp af.
Afhankelijk van de structuur van hun economie, waren de gevolgen in de verschillende ontwikkelingslanden anders. Ook hier geldt in zijn algemeenheid dat hoe minder de economie geliberaliseerd was - en overheden nog steeds beperkingen konden opleggen aan het vrije verkeer van goederen, diensten en kapitaal - hoe beperkter de schade. Geen enkel ontwikkelingsland werd echter helemaal niet geraakt. Daarbij moeten we natuurlijk bedenken dat economieën van ontwikkelingslanden, met name van de armste ontwikkelingslanden, al heel zwak zijn waardoor een relatief kleine terugval veel grotere sociale gevolgen heeft dan voor een land met een sterkere economie en een bepaalde vorm van verzorgingsstaat.

De reactie van Europa op de crisis

De Europese regeringen en de organen van de EU waren volstrekt niet voorbereid op het uitbreken van een dergelijke crisis. In hun reacties erop kunnen we drie fasen onderscheiden. In eerste instantie werd de financiële crisis als een puur Amerikaans probleem afgedaan. Toen het overduidelijk was dat de crisis oversloeg naar Europa, volgde een fase van paniek. Nationale regeringen namen onafhankelijk van elkaar en los van de instellingen van EU noodmaatregelen waarbij ze elkaar vaak voor de voeten liepen. In de derde fase werd er geprobeerd om tot een Europese afstemming van beleid te komen.
De Europese Commissie nam na het uitbreken van de crisis geen initiatieven om tot een gezamenlijke Europese aanpak te komen. Het was de franse president Sarkozy - op dat moment de voorzitter van de EU - die in oktober 2008 in Parijs een extra vergadering van de vijftien eurolanden en Groot-Brittannië bijeenriep. Op die top werd tot een min of meer gezamenlijke aanpak van de crisis in de financiële sector besloten. Banken en verzekeringsmaatschappijen werden overeind gehouden door een miljardensteun van de nationale overheden die zich ook garant stelden voor de leningen die banken elkaar onderling

verstrekten. Tevens werd er toen besloten om in alle EU-landen het spaargeld van spaarders voor een bepaald bedrag te garanderen om te voorkomen dat ze bij het faillissement van een bank al hun spaargeld zouden verliezen en om te voorkomen dat spaarders hun geld massaal weg zouden halen bij de banken. De kapitaalsteun en garanties voor de Europese banksector liep tot halverwege 2009 op tot bijna een derde van het bruto binnenlands product van de EU.
Dit waren allemaal alleen nog maar noodmaatregelen om te voorkomen dat de financiële sector in elkaar zou storten. Pas daarná werd er nagedacht over meer structurele maatregelen die een herhaling of een verdere uitbreiding van een dergelijke crisis zouden moeten voorkomen. Langzaam kwam de Europese Commissie met voorstellen voor nieuwe wetgeving. Zij stelde voor om de agentschappen die de giftige financiële producten verkeerd hadden gewaardeerd te reguleren en nieuwe toezichtorganen te creëren op Europees niveau. Er werden nieuwe wetten gemaakt zodat de banken minder van die giftige financiële producten zouden maken en verkopen. Zelfs de bonussen werden aan regelgeving gebonden. Uiteindelijk werd ook regelgeving voor speculatieve fondsen en hefboomfondsen voorgesteld. Maar tot midden 2010 had de Commissie nog geen voorstellen gedaan voor inperking van de speculatie op de financiële markten en controle op met name de derivatenhandel.

De hervorming van de financiële sector en de financiële markten in Europa gaat heel erg traag. Niet alleen zijn de voorstellen zeer beperkt, ook duurt het binnen de huidige Europese structuur heel lang voor ze aangenomen worden. Daarbij moeten er een heleboel stappen doorlopen worden. De adviesraden en consultatieronden die voorafgaan aan een voorstel van de Europese Commissie worden gedomineerd door financiële ondernemingen. Als de Europese Commissie dan eindelijk een voorstel heeft gedaan, dan is het wachten tot de Raad van Ministers van Financiën en het Europese Parlement, eerst elk apart en daarna samen, de uiteindelijke tekst van de nieuwe wet hebben geformuleerd.
De Europese lidstaten zijn heel terughoudend ten aanzien van nieuwe Europese regelgeving omdat ze hun nationale financiële sector willen beschermen, ook al opereert die in vele andere landen van de Europese Unie. Landen met een grote financiële sector, zoals Groot-Brittannië, zijn sterk gekant tegen strakke wetgeving.
Als er al Europese wetgeving komt, moet die vervolgens nog omgezet

worden in nationale wetgeving in de lidstaten en dat neemt vaak ook meer dan een jaar in beslag. Het gevolg is dat er twee jaar na de financiële crisis nog maar enkele financiële hervormingen in uitvoering zijn. Dit betekent dat er nog altijd grote speculatieve aanvallen gedaan kunnen worden, zoals we in 2010 gezien hebben met de speculaties tegen de euro en tegen obligaties van Europese landen met budgettaire problemen. Ook in bepaalde ontwikkelingslanden is de economie nog steeds onderhevig aan heftige speculatie tegen hun valuta en grondstof- en voedselprijzen.
Soms wacht de EU tot er besluiten worden genomen op internationaal niveau, bijvoorbeeld over de vraag hoeveel geldbuffers banken moeten aanhouden in verband met slechte leningen of slechte eigen beleggingen. Die wetgeving daarover komt pas in 2011 op Europees niveau aan de orde terwijl de gefaseerde implementatie tot 2019 zal duren.
De Europese en nationale beleidsmakers hebben geen maatregelen genomen om te voorkomen dat sommige banken of financiële conglomeraten te groot zijn om te vallen, waardoor belastingsgeld nodig blijft om ze te redden wanneer het fout gaat. Doordat Europese beleidsmakers en nationale ministers van financiën geen concrete voorstellen hebben gedaan om banken op te splitsen, blijven financiële basisdiensten als sparen en lenen ondergebracht bij dezelfde banken die ook geweldige risico's nemen op de internationale geldmarkten. Eenvoudige particuliere spaarders vormen dan als het ware een door de overheid gegarandeerde buffer voor de risico's van de speculatieve activiteiten. Wanneer een bank door haar speculatieve activiteiten failliet dreigt te gaan, moet de overheid bijspringen om de gewone spaarders en leners te beschermen. Er worden geen maatregelen op dit vlak genomen, omdat men vreest dat dit de concurrentiekracht van de Europese financiële sector op de wereldmarkt zal ondermijnen. Zo blijft men gevangen in de neoliberale logica van toenemende concurrentie en deregulatie en blijft de markt de bepalende factor.

De Europese Unie heeft geen fundamentele hervormingen van de financiële sector doorgevoerd en er is geen nieuwe visie ontwikkeld die het neoliberale denken vervangt en nieuwe crises voorkomt. De lobby van de financiële industrie is nog altijd heel sterk en slaagt erin zich als een 'gewone' sector te presenteren. Hiermee verliezen beleidsmakers uit het oog dat minder grote winsten in deze sector juist zouden leiden tot een meer stabiele economie en grotere groei van de 'echte economie'.

De financiële sector is in staat om haar standpunt over vaak complexe onderwerpen door te drukken. Doordat het debat uitsluitend op een technische manier gevoerd wordt, vergeten politici dat zíj de grenzen moeten stellen waarbinnen de experts de details kunnen bediscussiëren. Nu zijn de discussies over hervormingen ontoegankelijk voor het publiek en is het onderwerp weinig aantrekkelijk voor de media. Hierdoor onttrekken de hervormingen zich aan democratische controle.

Landencrisis

Inmiddels lijken we in een nieuwe fase van de crisis te zijn beland. Een fase waarin het niet meer de banken zijn die dreigen om te vallen en met miljarden moeten worden gered, maar een fase waarin landen van faillissement moeten worden gered.
De spelers op de financiële markten maken meedogenloos gebruik van de groeiende economische tegenstellingen binnen Europa om hun slag te slaan. Er wordt op enorme schaal gespeculeerd met obligaties van die Europese landen die er economisch het slechtst voorstaan - landen als Griekenland, Ierland, Spanje, Portugal en binnenkort misschien Italië en Frankrijk. De Europese en nationale autoriteiten weten niets anders te doen dan het ene gat na het andere te stoppen. De Europese reddingsoperaties van bijvoorbeeld Griekenland en Ierland, worden verkocht als een redding van de landen en hun bevolking. In werkelijkheid gaat het echter om het redden van de overwegend West-Europese banken en andere financiële bedrijven die de gok hebben genomen om deze landen op grote schaal geld te lenen door het aankopen van obligaties.
Normaal gesproken zouden banken en financiële bedrijven op een vrije markt hun verlies moeten nemen als blijkt dat ze geld hebben geleend aan partijen die het niet meer kunnen terugbetalen. Als het om bedrijven of individuen zou gaan, zouden die failliet worden verklaard waarna er voor de schuldeisers niets of niet meer dan een deel van de failliete boedel over blijft. Ondernemingsrisico wordt dat dan genoemd. Als je geld uitleent aan iemand waarvan je niet zo zeker bent dat hij het terug kan betalen, dan reken je een hoge rente omdat je het risico loopt dat je je geld niet terugkrijgt. Maar in het geval van leningen aan zwakke Europese landen gaat het anders. Daar worden hoge rentepercentages gevraagd, omdat er immers van een groot risico sprake is, en worden

investeerders tegelijkertijd beschermd met een garantie voor als het misloopt. Op die manier worden er enorme winsten gemaakt door de banken en draait de bevolking op voor de crisis. De bevolking krijgt uiteindelijk draconische bezuinigingen op haar bordje.
De Europese en nationale overheden staan hier met hun huidige instrumentarium vrijwel machteloos tegenover. Zij kunnen niet veel meer doen dan de schade beperken door steeds meer belastinggeld als steun en garantie in te zetten. Terwijl spelers op de financiële markten letterlijk in een fractie van een seconde kunnen reageren op ontwikkelingen in de markt, is de politieke besluitvorming die daar op moet reageren een zaak van dagen of weken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Europese economie als het ware gegijzeld wordt door de financiële markten.

De enige manier om hier een eind aan te maken is het werkelijk aanpakken van de financiële markten door maatregelen als: het instellen van een belasting op kapitaaltransacties; een strikte regelgeving voor banken en andere financiële bedrijven; sterke toezichthouders die de dagelijkse gang van zaken beoordelen; een verbod op alle schadelijke speculatieve producten en fondsen; het afschaffen van belastingprivileges voor bedrijven; een hogere belasting op kapitaalwinsten; het aanpakken van belastingparadijzen en hoofdelijke aansprakelijkheid van financiers, bestuur en aandeelhouders.
Kortom: een drastische breuk met de neoliberale aanpak is nodig zodat er een financiële sector ontstaat die dienstbaar is aan maatschappelijke behoeften. De financiële sector zou in dienst moeten staan van de basisbehoeften van de bevolking - en van de ontwikkeling van een duurzame en klimaatvriendelijke productie en consumptie.

Een ander Europa

Het is duidelijk dat de huidige Europese Unie zich niet zal inzetten voor een breuk met de huidige liberale markteconomie. Daarvoor zit men nog veel te veel gevangen in de ideologie van het neoliberalisme en is de invloed van de financiële sector te groot. Sinds het uitbreken van de crisis heeft de EU steeds de belangen van de financiële sector laten prevaleren boven die van de bevolking. Hierdoor is de greep van de financiële sector op de economie en het beleid de afgelopen jaren alleen maar sterker geworden.

Een breuk met het huidige beleid zal noodzakelijkerwijs ook een breuk zijn met het functioneren van de huidige Europese Unie en met haar uitgangspunt van het vrije verkeer van kapitaal.
De structuur van de EU is niet democratisch en niet transparant. Lobbyisten van het grote bedrijfsleven en de financiële sector hebben een grote invloed op de besluitvorming. Discussies over financiële hervormingen vinden te vaak plaats achter gesloten deuren en zijn zo technisch dat buitenstaanders ze niet kunnen volgen. Daardoor is er ook weinig media-aandacht voor dit onderwerp en geen publiek debat.
De invloed van de bevolking op het beleid van de Unie is minimaal, zeker als het gaat om de financiële markten. Zonder een drastische verandering, een grondige democratisering van de EU, kunnen de financiële markten niet aangepakt worden. En zonder een aanpak van de financiële markten moeten we vrezen voor een verdere verdieping van de crisis of het ontstaan van nieuwe crises.

SOMO

Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) is een onafhankelijke non-profitorganisatie. SOMO richt zich op duurzame ontwikkeling – op sociaal, ecologisch en economisch gebied. Sinds 1973 onderzoekt SOMO wereldwijd multinationale ondernemingen en de gevolgen van hun activiteiten voor mens en milieu. Daarnaast ondersteunt SOMO verschillende maatschappelijke organisaties door het geven van trainingen en het coördineren van netwerken. Ook helpt SOMO met kennisopbouw over multinationale ondernemingen in hun internationale context van productie, handel, financiering en regelgeving.

Missie

SOMO streeft naar wereldwijde duurzame en rechtvaardige economische ontwikkeling en draagt bij aan de structurele bestrijding van armoede, milieuproblemen, uitbuiting en ongelijkheid. Door het doen van veranderingsgericht onderzoek en het versterken van samenwerkingsverbanden wil SOMO maatschappelijke organisaties – in met name ontwikkelingslanden – in staat stellen duurzame alternatieven te bevorderen en een tegenwicht te bieden aan schadelijke strategieën en praktijken van multinationale ondernemingen.

Visie

Volgens SOMO zijn sterke maatschappelijke organisaties nodig om op basis van betrouwbare informatie en goede samenwerking positieve veranderingen te bewerkstelligen. De basis hiervoor is sociale rechtvaardigheid, duurzame ontwikkeling, transparantie en eerlijke verdeling van macht.

Strategie

Om de missie te verwezenlijken wil SOMO de positie van maatschappelijke organisaties, arbeiders en lokale gemeenschappen versterken. Dit doet SOMO door een strategie van integratie van kennis en actie rond multinationale ondernemingen.
Om bij te kunnen dragen aan sociale verandering, moet er volgens SOMO invulling gegeven worden aan vier randvoorwaarden: 1. beschikking over alternatieve informatie; 2. verbindingen tussen (deels) gelijkgestemde organisaties om massa te maken; 3. het vermogen om kennis te ontwikkelen en dit te verbinden met actie en 4. het bereiken van relevante doelgroepen met handelingsperspectief.
Meer informatie: www.somo.nl.

Comité Ander Europa

Het Comité Ander Europa is ontstaan uit de campagne tegen de Europese grondwet bij het referendum in 2005.
In deze campagne bleek dat de Nederlandse bevolking - in tegenstelling tot waar vaak vanuit wordt gegaan - wel degelijk geïnteresseerd is in de Europese politiek en daar een kritische mening over heeft. De uitslag van het referendum was voor verschillende organisaties de reden om het Comité Ander Europa op te richten. Het Comité wilde gezamenlijk een visie op een ander Europa ontwikkelen en werken aan het tot stand komen daarvan.
De afgelopen jaren organiseerde het Comité Ander Europa verschillende activiteiten. Er werden publicaties uitgebracht, discussiebijeenkomsten georganiseerd en er werd actie gevoerd. Ook levert Ander Europa regelmatig een bijdrage aan discussies in diverse media over de toekomst van Europa. Internationaal werkt Ander Europa samen met gelijkgezinde organisaties elders in Europa, onder andere via de netwerken van Attac Europa en de Euromarsen.
Meer informatie: www.andereuropa.nl

Europa in de praktijk

Met het project *Europa in de Praktijk* wil het Comité Ander Europa het belang van de Europese politiek op verschillende beleidsterreinen benadrukken en daarmee de belangstelling voor en de kennis van de Europese politiek vergroten. Om dit te bereiken werkt het Comité Ander Europa in dit project samen met tien maatschappelijke organisaties die op verschillende terreinen actief zijn. Samen met Ander Europa schrijven deze organisaties elk een brochure over de Europese politiek vanuit hun specifieke beleidsterrein. In totaal zullen er - in 2011 en de eerste helft van 2012 - tien brochures verschijnen over verschillende onderwerpen.

Brochures Europa in de Praktijk

- Europa en de financiële markten - SOMO
- Europa en de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting - Euromarsen
- Europa en de klimaatbeheersing - Grenzeloos
- Europa en sociaal economisch herstel - IIRE Amsterdam
- Europa en de energievoorziening - World Information Service on Energy
- Europa en de ontwikkelingslanden - Global Europe
- Europa en het universitair onderwijs - Kritische studenten Utrecht
- Europa en het midden Oosten - Nederlands Palestina Kommitee
- Europa en de migratie - Transnational Institute (TNI)
- Europa en de wapenhandel - Campagne tegen wapenhandel

Alle brochures kunt u tegen vergoeding van de verzendkosten bestellen bij het Comite Ander Europa via info@andereuropa.nl. Vermeldt duidelijk de naam van de brochure, het gewenste aantal en het afleveradres.

Het Europafonds

Deze brochure en het hele project *Europa in de Praktijk* wordt betaald uit het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit fonds geeft jaarlijks 2,5 miljoen euro aan maatschappelijke organisaties om burgers te informeren over Europa. Over het algemeen zijn dat organisaties die positief staan tegenover de huidige Europese Unie.
Slechts 2% van de uitgaven van het fonds komt terecht bij kritische organisaties, zo is een conclusie van een onafhankelijke evaluatie van het fonds in december 2008. Dat Ander Europa een project uit dit fonds gefinancierd kreeg is dus uitzonderlijk. De financiering is mede te danken aan het feit dat Ander Europa de afgelopen jaren de eenzijdige besteding van het fonds aan de kaak stelde en daarbij - zowel in de media als in de Tweede Kamer - de nodige bijval kreeg.

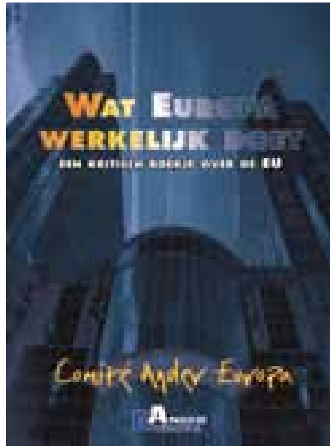
Het Europafonds en het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft vanzelfsprekend geen enkele invloed gehad op de inhoud van deze brochure en dragen daar ook geen enkele verantwoordelijkheid voor.

Meer informatie over het Europafonds en de discussies daarover in het dossier Europafonds op onze site www.andereuropa.nl

Steun ons

Het Comité Ander Europa krijgt voor het uitvoeren van het project *Europa in de praktijk*, subsidie uit het Europafonds, maar wij doen veel meer dan dit project alleen. Via onze website en een regelmatige nieuwsbrief houden wij belangstellenden op de hoogte van de ontwikkelingen in Europa. Wij publiceren in andere media, geven lezingen, nemen deel aan debatten en voeren, als dat nodig is, actie. Al dat werk doen wij op vrijwillige basis en onbetaald. Voor de kosten die wij als organisatie maken zijn we geheel afhankelijk van giften van particulieren. In tegenstelling tot sommige andere organisaties die zich met Europa bezig houden, ontvangen wij geen steun van Europese instellingen of de Nederlandse overheid. Daarom doen wij een beroep op u. Als u ons werk belangrijk vindt kunt u ons steunen door een donatie over te maken op rekening 3002840 van Stichting Ander Europa Amsterdam. Alvast dank daarvoor.

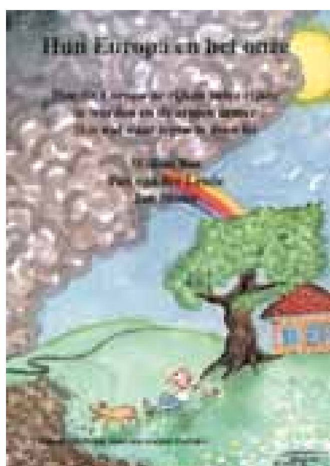
Wat Europe werkelijk doet: een kritisch boekje over de EU

Deskundigen laten zien hoe het er werkelijk aan toe gaat in Europa. Zoals: het gehannes met de Europese grondwet en het Verdrag van Lissabon; het Europese vrijhandelsbeleid en hoe slecht dat is voor de arme mensen in de wereld; het Europese energie-en klimaatbeleid; Europa en de afbraak van de sociale zekerheid; de stille militarisering van Europa en het Europese landbouwbeleid. Allemaal in één brochure bij elkaar.

Plan B, voor een democratische doorstart van Europa

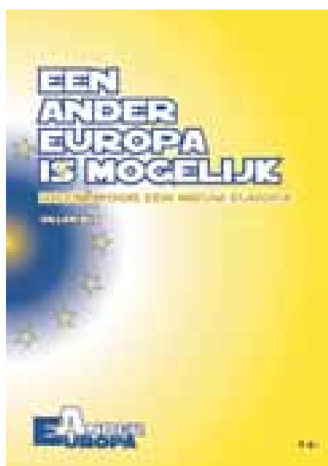
Zowel na het 'nee' tegen de Europese grondwet in Frankrijk en Nederland in 2005 als na het 'nee' van de Ieren tegen de opvolger van de grondwet, het Verdrag van Lissabon, verklaarden de Europese leiders eenstemmig: er is geen plan B. Natuurlijk hadden ze wel een plan B en dat hield in: over de hoofden van de bevolking toch de plannen van de grondwet doorvoeren. In Plan B, voor een democratische doorstart van Europa, laat Ander Europa zien hoe het wél democratisch zou kunnen.

Hun Europa en het onze

Een brochure over de rol van Europa bij het doorvoeren van de neoliberale politiek. Met als bijlage het ontwerphandvest 'Beginselen voor een ander Europa' van de Euromarsen. Uitgave: Stichting voor een sociaal Europa.
Alleen nog digitaal beschikbaar.

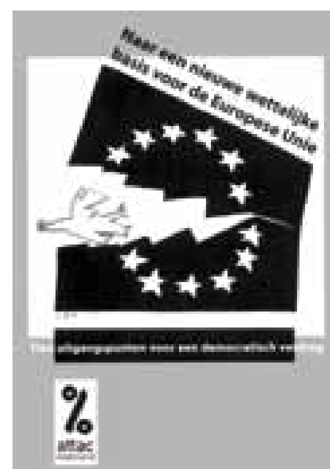

Een ander Europa is mogelijk

Een bijdrage aan de discussie over een ander Europa.

Naar een nieuwe wettelijke basis voor de Europese Unie

Een gezamenlijke uitgave van zeventien Europese Attac organisaties.

Nee tegen deze grondwet

Brochure van het toenmalige Comité Grondwet Nee over de Europese ", grondwet.
Alleen nog digitaal beschikbaar.

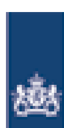

Hoezo Europa?

Een krant voor iedereen die zich afvraagt wat we aan moeten met Europa?

Alle brochures zijn te downloaden van onze website www.andereuropa.nl. Voor papieren exemplaren (voor zover voorradig) kunt u contact opnemen via de website www.andereuropa.nl.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Europa in de praktijk

Europa in de praktijk

Europa en de wapenhandel

Van exportcontrole tot industriebeleid

Campagne tegen Wapenhandel,
Ander Europa

Colofon

Deze brochure is een gezamenlijke uitgave van de Campagne tegen Wapenhandel en het Comité Ander Europa. Europa en de Wapenhandel is het vijfde deel van Europa in de Praktijk, een serie van tien brochures met verschillende thema's over Europa. Dit project wordt financieel gesteund door het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De eindverantwoordelijkheid voor de teksten van de brochures ligt bij het Comité Ander Europa. Achterin deze brochure vindt u meer informatie over het project en de organisaties.

TEKST: **Wendela de Vries**
EINDREDACTIE: **Lieke Peeters.**
LAYOUT: **Fleur Heinze.**
DRUK: **Flyeralarm Maastricht.**
OPLAGE: **5.000.**
VERSCHIJNINGSDATUM:
voorjaar 2012.
MEER INFORMATIE:
info@andereuropa.org
Info@stopwapenhandel.org

Europa en de wapenhandel

Van exportcontrole tot industriebeleid

De Europese Unie heeft sinds 1998 een gemeenschappelijk wapenexportbeleid. Voor de export van militaire goederen en technologie moet in EU-lidstaten een vergunning worden aangevraagd, waarna de voorgenomen export wordt getoetst aan een aantal criteria. Europa wil wapenhandel controleren, omdat wapens nu eenmaal geen gewoon product zijn. Wapenhandel heeft grote invloed op de machtsverhoudingen in de wereld. Wapenhandel is niet alleen een economische activiteit, maar ook onderdeel van het buitenlands en militair beleid van staten.

Omdat buitenlands beleid nog steeds grotendeels een nationale zaak is, ligt de uitvoering van het gemeenschappelijk Europees wapenexportbeleid in handen van de 27 lidstaten zelf. Hoe streng of hoe soepel de EU-lidstaten zijn met het uitvoeren van het gemeenschappelijk wapenexportbeleid kunnen ze grotendeels zelf bepalen. Landen willen de controle over hun wapenhandel en wapenindustrie niet helemaal aan Brussel overdragen.

Op Europees niveau komt de ambtelijke werkgroep COARM (Council Working Group on Conventional Arms Exports) een paar keer per jaar bij elkaar om het beleid van de 27 lidstaten te bespreken en te vergelijken. Op die manier probeert Brussel de uitvoering van wapenexportregels langzamerhand te harmoniseren. Maar het blijven uiteindelijk de nationale regeringen die beslissen of een bepaalde wapenexport wel of niet wordt toegestaan.

Dat de Europese Unie de wapenhandel wil reguleren, betekent niet dat zij de wapenhandel wil verminderen. De Europese strijdkrachten en de machtige wapenindustrieën, die samen door het European Institute of Foreign Relations het 'defensie-establishment' worden genoemd, hebben een grote invloed op het Brussels beleid. Mede door hun invloed is er bijvoorbeeld in het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid opgenomen dat de EU streeft naar een 'versterking van de Europese defensie-industrie'. Daartoe is onder meer in 2004 het Europees Defensieagentschap (EDA) opgericht.

Het belang van wapenhandel

Wereldwijd wordt er jaarlijks meer dan 300 miljard dollar verdiend met wapenhandel. Ook ons land speelt daarin een grote rol. De waarde van de Nederlandse wapenexport is de afgelopen tien jaar gegroeid van vierhonderd miljoen euro in 2000 naar een miljard euro in 2010. Voor een klein land is dat veel. Nederland is de zevende wapenexporteur in de wereld, na de grote zes; de Verenigde Staten, Rusland, Duitsland, Frankrijk, Italië en China. Op het totaal van de Nederlandse export is de wapenexport overigens bescheiden: minder dan een procent van onze export is militair.

Er zijn enkele honderden Nederlandse bedrijven die wapens of onderdelen van wapens maken. Slechts enkelen daarvan zijn volledig op wapenproductie gericht, de meesten maken ook producten voor de civiele markt. In Nederland worden onder meer marineschepen, radar, onderdelen van gevechtsvliegtuigen en militaire helikopters, vuurleidingssystemen en nachtzichtapparatuur gemaakt. Verreweg de meeste Nederlandse wapens en wapenonderdelen worden aan het buitenland verkocht.

Niet alleen de wapenindustrie, ook de Nederlandse overheid is een grote wapenhandelaar. Het Ministerie van Defensie heeft regelmatig tweedehands materieel in de aanbieding. Daarnaast is Nederland een belangrijke doorvoerhaven – wapens worden elders gemaakt en via Schiphol of de Rotterdamse haven vervoerd naar andere landen. Hoewel voor een deel van deze doorvoer een vergunningplicht geldt, is de controle beperkt. Hoeveel wapens illegaal ons land passeren is onbekend.

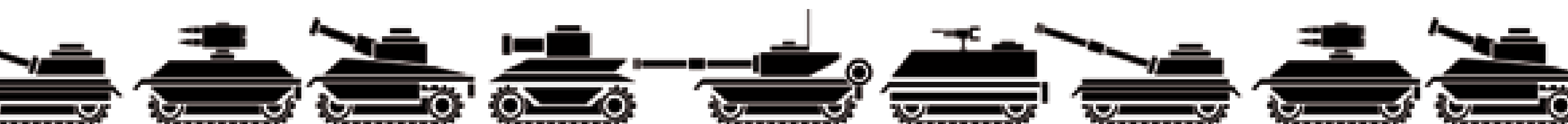
Marketing, promotie en speciale aanbiedingen

Tot het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw waren de meeste defensiebedrijven in Europa nationale bedrijven, die vaak (gedeeltelijk) staatseigendom waren. Met het einde van de Koude Oorlog nam de vraag naar wapens echter drastisch af. Om te overleven ging de wapenindustrie meer samenwerken en fuseren, ook over de grenzen heen. De Verenigde Staten liepen hierbij voorop, Europa volgde vanaf halverwege de jaren negentig. Om overnames te vergemakkelijken, en ook omdat privatisering de trend was, werden veel staatsbedrijven geprivatiseerd. Toch hielden staten vaak nog een vinger in de pap, door bijvoorbeeld het aanhouden van een 'gouden aandeel' dat ze vetorecht geeft over bepaalde beslissingen.

In de loop der jaren zijn er door samenwerking en fusies een paar Europese wapengiganten ontstaan, met name op het gebied van de militaire luchtvaart. De omzet van deze bedrijven is groter dan het overheidsbudget van menig ontwikkelingsland. Er staan vier Europese bedrijven in de top-20 van grootste wapenbedrijven ter wereld. Het Britse BAE Systems (voorheen: British Aerospace), het Italiaanse Finmeccanica en de juridisch in Nederland gevestigde EADS (European Aeronautic Defence and Space Company) zijn alle drie vooral militaire luchtvaartbedrijven. Het vierde bedrijf is de Frans-Nederlandse elektronicagigant Thales. Thales Nederland is gevestigd in Hengelo. Finmeccanica is voor dertig procent staatseigendom, Thales is voor 27 procent van de Franse staat en EADS is gedeeltelijk van de Franse staat en gedeeltelijk van een Spaanse staatsholding. BAE Systems is weliswaar een particulier bedrijf, toch kan het rekenen op sterke steun van de overheid bij exportpromotie en exportfinanciering. Deze sterke overheidsbemoeienis laat zien dat de wapenindustrie niet valt onder de normale regels van de vrijemarkteconomie.

De grote militaire bedrijven verkopen hun wapens over de hele wereld, met hulp van hun regeringen. Het is op zich normaal dat regeringen proberen om de export van hun land te stimuleren, maar als het gaat om de export van wapens krijgt deze steun toch een vreemde bijsmaak. Ook als Europa vindt dat het wapenhandel niet kan verbieden, zou het op zijn minst wapenhandel niet moeten stimuleren. Maar dat gebeurt wel.
Vaak spelen hogere regeringsfunctionarissen of leden van het Koninklijk Huis een belangrijke rol in het bevorderen van wapenexport. Zij bezoeken potentiële klanten, met in hun kielzog vertegenwoordigers van de wapenindustrie. Ook bezoeken ze wapenbeurzen overal ter wereld waar de wapenindustrie stands en prototypes presenteert. Soms – bijvoorbeeld bij de grote wapenbeurs Defence and Security Equipment international (DSEi) die elke twee jaar in Londen wordt gehouden – stellen landen een marineschip ter beschikking en fungeren als een soort drijvend reclameplatform, goed voor ontvangsten met een hapje en een drankje, om in informele sfeer contacten te leggen met potentiële klanten. Nederland stuurde in 2011 het marineschip HMS Snellius naar de wapenbeurs in Londen om de Nederlandse maritieme technologie te promoten. In andere Europese landen is het niet anders. Veel landen, zoals bijvoorbeeld Groot-Brittannië, hebben zelfs speciale agentschappen om wapens aan de man te brengen.

De rol van groot geld

Ook door het beschikbaar stellen van geld proberen Europese landen de export van wapens te stimuleren. Een belangrijk middel daarbij is de exportkredietverzekering. Veel landen kunnen de dure Europese wapens niet in één keer betalen en hebben een krediet nodig. Nederlandse banken zoals ING en Rabobank leveren vaak kredieten voor wapenexporten, maar omdat niet altijd zeker is dat de klant kan terugbetalen – vanwege de instabiele economische en politieke situatie in veel landen – staat de Nederlandse Staat garant voor deze kredieten. Als de klant niet kan betalen, neemt Nederland de schuldinvordering over. Dergelijke financiële steun is vaak doorslaggevend bij wapenexporten, want als ze er niet zouden zijn, zouden er veel minder wapens verkocht worden.

Vaak worden kredietverzekeringen afgegeven voor exporten naar ontwikkelingslanden, maar er wordt ook garant gestaan voor wapenexporten naar bijvoorbeeld Griekenland. Een groot deel van de Griekse staatsschuld is ontstaan door wapenaankopen in Noord-Europese landen. In 2010 gaf Nederland een exportkrediet aan wapenproducent Thales voor de verkoop van militaire radar aan de Griekse marine. Uit onderzoek door het Europees Netwerk tegen Wapenhandel is gebleken dat in heel Europa een derde van alle staatsexportkredietverzekeringen wordt gebruikt voor de financiering van wapenexport.

Bij veel wapenexporten spelen corruptie en omkoping een rol. Geschat wordt dat na de bouwsector, de wapenhandel de meest corrupte sector in de wereld is. Daarbij zijn vaak hoge regeringsfunctionarissen, ambtenaren en politieke partijen betrokken. Corruptie in de wapenindustrie is zeker niet iets dat alleen voorkomt in bananenrepublieken, het corrumpeert ook Europese democratieën. Berucht zijn onder meer de corruptieschandalen rond het Britse bedrijf BAE Systems, dat wordt verdacht van omkoping in zeker vier landen. Onderzoek hiernaar wordt door de Britse regering stelselmatig tegengewerkt, wat de verdenking voedt dat er kopstukken uit politiek en ambtenarij bij betrokken zijn. Ook de Franse president Sarkozy wordt genoemd in een corruptieschandaal rond de verkoop van onderzeeërs aan Pakistan, waarbij een deel van het geld zou zijn teruggesluisd naar de verkiezingskas van zijn partij. Een van zijn naaste medewerkers is hiervoor vervolgd. In Nederland is natuurlijk de omkoping van prins Bernhard door vliegtuigbouwer Lockheed het bekendste. Ook de eigenaar van de inmiddels failliete onderzeebootwerf RDM, Joep van den Nieuwenhuizen, was betrokken bij een omkopingszaak, waarvoor in 2009 twee hoge Chileense militairen zijn veroordeeld. Van den Nieuwenhuizen ontsprong de dans

omdat ten tijde van de zaak de Nederlandse wet omkoping in het buitenland nog niet strafbaar stelde. De wet is inmiddels aangepast.

De wapenexportrichtlijnen van de EU

De Europese Unie is na de Verenigde Staten de grootste wapenexporteur van de wereld. Een goed Europees wapenexportbeleid kan de stabiliteit en veiligheid in de wereld ten goede komen, een slecht beleid daarentegen brengt grote risico's met zich mee.

Het Europees wapenexportbeleid, voluit het 'EU gemeenschappelijk standpunt inzake de export van militaire goederen en technologie', is in 1998 opgesteld door de Europese Unie, en in 2008 bindend verklaard. Dit betekent dat alle EU lidstaten verplicht zijn dit beleid in hun wetgeving op te nemen. Kern van dit beleid is dat voor elke wapenexport een vergunning moet worden aangevraagd bij de nationale overheid. Elke vergunningaanvraag wordt apart getoetst aan acht criteria, die betrekking hebben op mensenrechten, vrede en ontwikkeling. Voorgenomen wapenexport mag niet in strijd zijn met deze criteria.
Ook vraagt het Europees wapenexportbeleid de lidstaten om elk jaar een overzichtsrapportage te geven van alle wapenexporten vanuit hun land. Op die manier kan de wapenhandel zich niet in het verborgene afspelen en is toetsing en democratische controle mogelijk. Helaas leveren lang niet alle lidstaten zo'n rapportage, en de landen die wel rapporteren doen dat vaak te laat of incompleet.

De acht criteria

Bij de behandeling van een aanvraag voor een wapenexportvergunning moet de beoordelaar rekening houden met acht criteria.

1. Naleving van de internationale verplichtingen van de lidstaten, met name door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties en door de Europese Gemeenschap uitgevaardigde sancties, de verdragen inzake non-proliferatie en andere onderwerpen, alsmede andere internationale verplichtingen.
2. Eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land.
3. De interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.
4. Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.

5. De nationale veiligheid van de lidstaten, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.
6. Het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht.
7. Het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.
8. De verenigbaarheid van de wapenexporten met het technische en economische vermogen van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat staten in hun veiligheidsbehoefte voorzien met een zo gering mogelijk beslag op mensen en economische middelen.

De toetsingscriteria dwingen overheden ertoe om andere dan alleen economische en militaire overwegingen bij de beoordeling van de vergunningaanvraag te betrekken. Dat is een positief punt. Maar het lijkt mooier dan het is, want wie goed leest, ziet dat de criteria zo zijn geformuleerd, dat lidstaten nog steeds heel veel ruimte hebben om per geval naar keuze streng of soepel te zijn bij de afgifte van een exportvergunning. De vergunningbeoordelaar dient alleen maar 'rekening te houden met' mensenrechten, gewapende conflicten en economische omstandigheden. Er staat niet dat een vergunningaanvraag moet worden afgewezen als er sprake is van mensenrechtenschendingen, dreigend of acuut gewapend conflict, of slechte economische omstandigheden. Op welke manier de vergunningverlener (de overheid) rekening houdt met deze omstandigheden mag hij zelf beslissen, de regels zijn hierin vaag. Daardoor gaat het nogal eens fout: Europese wapens komen terecht bij dictators en mensenrechtenschenders, of in oorlogsgebieden, of in landen die economisch eigenlijk te zwak zijn voor grote wapenaankopen. Wat dat laatste betreft: landen steken zich soms fors in de schulden om aan wapens te komen. Griekenland is daar een tragisch voorbeeld van, maar het geldt ook voor veel ontwikkelingslanden.
Er zijn alleen al in Nederland tal van wapenexportvergunningen afgegeven die discutabel zijn. Nederland leverde onder meer wapens aan Egypte, Marokko, Bahrein, India, Pakistan, Nigeria, Indonesië, Jemen, Turkije en Colombia. Bij een strenge toepassing van de wapenexportregels zouden deze landen waarschijnlijk niet voor een wapenexportvergunning in aanmerking komen. Maar de regering kiest ervoor om soepel te zijn en landen het voordeel van de twijfel te gunnen. De Nederlandse militaire industrie wordt niet veel in de weg gelegd. In andere Europese landen is de situatie niet anders.

Patrouilleboten voor Nigeria

In 2009 gaf Nederland een exportvergunning voor gepantserde patrouilleschepen met bestemming Nigeria. Nigeria is een interessante groeimarkt voor de wapenindustrie: sinds 2000 zijn de Nigeriaanse militaire uitgaven verdubbeld. In de Nigerdelta wordt al jaren gevochten tussen regeringstroepen en opstandelingen, vooral om de olie-inkomsten. Amnesty International schrijft hierover: "Olie mag dan een kleine groep welvaart hebben opgeleverd, voor de meerderheid heeft het armoede, conflict, schending van mensenrechten en wanhoop gebracht." Amnesty waarschuwt voor het toenemend aantal gevallen van marteling en verdwijningen in Nigeria, vooral in de Nigerdelta: "Het Nigeriaanse leger is ook vaak betrokken bij buitengerechtelijke executies en andere mensenrechtenschendingen (…). Het gebruik van excessief geweld door het leger, wanneer het optreedt bij conflicten, vindt veelvuldig plaats, vaak met de dood van omstanders tot gevolg".

In de Tweede Kamer leidde de exportvergunning voor de patrouilleschepen tot schriftelijke vragen aan de regering. In antwoord daarop schrijft de minister van Buitenlandse Zaken: "De vaartuigen zijn aangeschaft voor kustbeveiliging, de strijd tegen piraterij en ambulancediensten. Piraterij is een veel voorkomend probleem in de kustgebieden van Nigeria en kan met deze vaartuigen, die manschappen van het Nigeriaanse leger in staat stellen zich snel te verplaatsen, beter worden tegengegaan. Ook het beveiligen van olieplatforms, waaronder die van Shell, wordt hiermee gediend. De onbewapende vaartuigen zijn met een lengte van zo'n elf meter te klein voor het verplaatsen van grote hoeveelheden troepen. Het is onwaarschijnlijk dat zij zullen bijdragen aan mensenrechtenschendingen." Uit het antwoord van de regering wordt op geen enkele manier duidelijk welke garantie er is dat de schepen niet worden ingezet in de Nigerdelta. Hoewel de regering antwoordt dat het om onbewapende vaartuigen gaat, kan die bewapening alsnog simpel ter plekke worden toegevoegd. Het is ook moeilijk voor te stellen dat het Nigeriaanse leger onbewapend de strijd met rebellen en piraten zou aangaan. Het is onbegrijpelijk dat een vergunning wordt afgegeven voor wapenverkoop aan een leger dat beschuldigd wordt van mensenrechtenschendingen. Blijkbaar gaat het hier om het beschermen van de belangen van Shell, en niet om het beschermen van mensenrechten.

Wapens voor Pakistan

Nederland heeft sinds 2006 in totaal voor bijna twintig miljoen euro aan wapenverkopen aan Pakistan toegestaan. Een enkele keer werd een vergunningaanvraag afgewezen, onder meer op grond van de slechte mensenrechtensituatie in Pakistan, maar over het algemeen ziet de Nederlandse regering Pakistan niet als een bezwaarlijke bestemming voor wapens. De situatie in Pakistan is verre van vreedzaam en stabiel. De gekozen regering is zwak en kan niet opereren zonder instemming van het leger. Als grensland van Afghanistan is Pakistan nauw betrokken bij de oorlog tegen terrorisme. Bij de vrijwel dagelijkse raketaanvallen door Amerikaanse onbemande vliegtuigen, 'drones', vallen veel burgerdoden. Er zijn drie miljoen interne vluchtelingen. De situatie is nog verder gedestabiliseerd door een zware aardbeving in 2005 en vernietigende overstromingen in 2010. Op de Global Peace Index van het Institute for Economics and Peace scoort Pakistan een 145e plaats – alleen Soedan, Afghanistan, Somalië en Irak werden in 2010 als minder vreedzame samenlevingen beoordeeld.

Mensenrechten in het nauw

Overal in de Europese Unie worden wapenexportvergunningen afgegeven die bij een strenge toepassing van de exportcriteria over mensenrechten, democratie en armoede onmogelijk de toets der kritiek zouden doorstaan. Waar dat toe kan leiden bleek tijdens de democratische opstanden in de Arabische wereld in de lente van 2011.

Ondanks protesten van vredes- en mensenrechtengroepen hebben Europese regeringen de Arabische dictators altijd het voordeel van de twijfel gegeven, en wapenhandel met het Midden-Oosten en Noord-Afrika geen strobreed in de weg gelegd. Zo gaf de Franse overheid in december 2010 toestemming voor de export van traangas voor de Tunesische oproerpolitie. Dat de lading werd tegengehouden op een Frans vliegveld, terwijl de Tunesische opstand op zijn hoogtepunt was, was enkel te danken aan de oplettendheid van de Franse douane. Pas ná de val van het bewind van Ben Ali trok de Franse regering de exportvergunning van de geblokkeerde zending traangas in. Duitsland verkocht aan de Arabische wereld veel handvuurwapens, onder meer aan Saoedi-Arabië, en leverde aan dit land een complete productielijn voor geweren. Samen met Frankrijk exporteerde Duitsland antitankraketten naar onder meer Algerije, Egypte en Libië.

PACE

De Nederlandse overheid verkocht vanaf midden jaren negentig heel veel tweedehands pantservoertuigen aan Egypte en Bahrein. De verkopen leidden tot debat in de Tweede Kamer. Over de verkopen naar Egypte zei toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot dat "is overwogen dat er in Egypte geen sprake is van interne spanningen of conflicten die door onderhavige leverantie zouden worden verlengd of verergerd. Dienaangaande kan tevens worden gemeld dat sinds 1994, voor zover bekend, Egyptisch legermaterieel, noch overigens het Egyptische leger zelf, tegen burgers is ingezet." In Egypte heerste op dat moment al bijna dertig jaar de noodtoestand, waarbij rechten waren opgeschort en het leger extra bevoegdheden had. Tegen leveranties aan Bahrein zag de regering ook geen bezwaar, ondanks de spanning tussen de Shi'itische meerderheid en de Soenitiesch-gedomineerde regering. De regering had kunnen weten welk risico zij nam: regimes die (een deel van) hun bevolking onderdrukken en het leger een belangrijke rol geven, zetten heel vaak hun leger in als die bevolking in opstand komt. Wie zulke regimes wapens levert, weet dat de kans groot is dat ze tegen de bevolking worden gebruikt.
In februari 2011 ging het dan ook mis. In Egypte en Bahrein werden pantservoertuigen ingezet tegen burgers die democratische hervorming eisten. Een pijnlijke situatie voor de Nederlandse regering, zo gaf ook staatssecretaris van Economische Zaken Henk Bleker toe in een kamerdebat over deze kwestie: "de ontwikkelingen in een aantal landen zijn zodanig dat de gedachte dat je onverkort je wapenexportbeleid op alle punten zonder zelfkritiek kunt doorzetten, onverstandig is."
Tot nu toe heeft de regering echter weinig stappen genomen om te voorkomen dat in de toekomst opnieuw Nederlandse wapens bij ondemocratische regimes terecht komen. Hetzelfde geldt voor de andere landen van de EU die wapens naar de Arabische regimes exporteerden.

Waarom gaat het fout?

Bij de ontwikkeling van het wapenexportbeleid van de EU zijn acht criteria opgesteld die ervoor moeten zorgen dat Europese wapens niet worden ingezet bij mensenrechtenschendingen, geen bijdrage leveren aan het ontstaan of verergeren van gewapende conflicten en een niet te zware belasting vormen voor de economie van het land dat de wapens wil kopen. Deze criteria zouden nog verbeterd kunnen worden - er ontbreekt bijvoorbeeld een criterium ter voorkoming van corruptie. Toch vormen de criteria in principe een goede basis voor een verantwoord wapenexportbeleid.
De EU-lidstaten hebben duidelijk de intentie uitgesproken zo'n verantwoord

wapenexportbeleid te willen. In het 'Gemeenschappelijk standpunt inzake wapenexport' schrijven ze dat ze "erkennen dat staten die militaire goederen en technologie uitvoeren een bijzondere verantwoordelijkheid dragen" en verklaren ze zich "vastbesloten de uitvoer te voorkomen van militaire goederen en technologie die voor binnenlandse onderdrukking of internationale agressie kunnen worden gebruikt, dan wel tot regionale instabiliteit kunnen bijdragen". Dit willen de lidstaten bereiken door middel van "hoge gemeenschappelijke normen", het "betrachten van terughoudendheid bij overdracht van militaire goederen en technologie" en "de uitwisseling van relevante informatie", om meer zicht te krijgen op internationale wapenstromen.

Maar in hetzelfde 'Gemeenschappelijk standpunt inzake wapenexport' waarin de exportcriteria zijn vastgelegd verklaren de lidstaten van de Europese Unie zich ook voornemens "technologie te bevorderen in het kader van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB)" en "als onderdeel van hun industriële basis en hun defensie-inspanningen, een defensie-industrie in stand te houden". In de Engelse tekst van het document wordt het nog sterker uitgedrukt. Er staat dat de EU streeft naar "the strengthening of an European defence technological and industrial base". Ook in het Verdrag van Lissabon, het verdrag dat dient ter vervanging van de weggestemde Europese Grondwet, wordt het belang van een sterke defensie benadrukt. Het verdrag, aangenomen in 2007, bepaalt zelfs dat "lidstaten zich zullen inspannen om hun militaire capaciteit te vergroten." Het Europese wapenexportbeleid wil dus aan de ene kant rekening houden met vrede, ontwikkeling en mensenrechten en aan de andere kant bijdragen aan een sterke defensie- en wapenindustrie. Het is duidelijk dat deze twee beleidsdoelen botsen.

Redenen om toch te exporteren

Waarom maakt de Europese Unie criteria voor wapenexport om zich er vervolgens niet aan te houden? Waarom hinkt het beleid op twee gedachten? Daar zijn verschillende redenen voor. Een belangrijke reden is dat wapenexport de prijs voor de wapenaankopen van de Europese lidstaten zelf laag houdt. Dat zit zo: de ontwikkeling van nieuwe wapens is relatief duur. Er gaat veel onderzoeksgeld en tijd in zitten. Dat kan alleen worden terugverdiend als er veel wapens verkocht worden. Met een zo groot mogelijke afzet daalt de productieprijs per stuk. Landen hebben maar een beperkte hoeveelheid wapens nodig, dus als de wapenindustrie meer wil verkopen, kan dat alleen door export. Er wordt dan ook hard gelobbyd

over de hele wereld om nieuwe markten te creëren, vooral voor dure wapensystemen zoals gevechtsvliegtuigen en marineschepen. Zeker nu Europese landen vanwege de economische crisis op hun defensiebudget bezuinigen, probeert de wapenindustrie heel hard om de export te verhogen.

Een argument dat vaak wordt gegeven om wapenexport te steunen is dat de wapenindustrie voor werkgelegenheid zorgt. Maar moet werkgelegenheid zwaarder wegen dan mensenrechten en vrede? Het zou voor EU-lidstaten in elk geval geen reden mogen zijn om laks te zijn met wapenexportcontrole. Bovendien klopt het werkgelegenheidsargument niet echt: de wapenindustrie is beslist geen banenmotor. Het is vooral een kapitaalsintensieve industrie. Het geld dat wordt geïnvesteerd in de wapenindustrie – zoals bijvoorbeeld in Nederland in de productie van de Joint Strike Fighter – zou geïnvesteerd in andere bedrijfstakken, zoals onderwijs of zorg, veel meer banen kunnen opleveren.

Een zeer belangrijke, niet-economische reden voor wapenexport is dat het politieke invloed geeft in het kopende land. Politieke invloed kan economisch en strategisch voordeel opleveren – ook al worden in het land in kwestie mensenrechten geschonden. Als landen voor hun bewapening afhankelijk zijn van reserve-onderdelen en moderniseringspakketten uit Europa, dan geeft dat invloed op hun militaire mogelijkheden.
Ook voor militairen is het handig. Europese landen onderhouden steeds vaker intensieve militaire contacten in landen uit aangrenzende regio's zoals Noord-Afrika. Het wordt gemakkelijker gezamenlijke militaire oefeningen te houden als die landen Europese wapens gebruiken en alles op elkaar is afgestemd. Denk bijvoorbeeld aan militaire elektronica zoals communicatieapparatuur of besturingsapparatuur voor geleide wapens.

Er is nóg een reden waarom de Europese Unie het niet zo nauw neemt met haar voornemen om terughoudend te zijn met wapenexport. Voor sommige groepen en politieke partijen in de EU is het streven naar een sterke Europese wapenindustrie onderdeel van het streven naar een Europees militair machtsblok. Europa zou militaire macht moeten ontwikkelen die het zelfstandig kan inzetten, zo menen sommigen. Hoewel het voorlopig nog lang niet zover is, onder meer omdat de belangen van de verschillende

lidstaten nogal eens ver uiteen lopen, worden er steeds kleine stapjes gezet om dit streven werkelijkheid te maken.

Europees beleid voor de wapenindustrie

Vanuit de Europese Unie wordt de ontwikkeling van een sterke Europese militaire industrie gestimuleerd. Vooral vanuit de stroming, aangevoerd door Frankrijk, die streeft naar een sterke Europese macht met een eigen buitenlands beleid en gezamenlijke militaire mogelijkheden. Frankrijk beschouwt een sterk Europa als een noodzakelijke tegenhanger voor de macht van de Verenigde Staten. Andere politici zien meer Europese militaire samenwerking als een mogelijkheid om te bezuinigen op nationale legers. Daarvoor is echter ook een gezamenlijke Europese visie op veiligheid nodig.

In 2003 formuleerde de toenmalig EU vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheid en oud-Navo secretaris-generaal Javier Solana voor het eerst een Europese veiligheidsdoctrine. Daarin werd opgesomd welke gevaren Europa op dat moment zouden bedreigen: terrorisme, proliferatie van massavernietigingswapens, regionale conflicten, falende staten en georganiseerde misdaad. Ook werd vastgesteld dat naast militaire ook juridische middelen, versterking van internationale instituties, en economische ontwikkeling een bijdrage aan het verminderen van deze dreigingen zouden kunnen leveren. De EU zou bij uitstek geschikt zijn om daarin een rol te spelen. Deze niet-militaire middelen werden echter verder niet uitgewerkt in de veiligheidsdoctrine.

De pogingen om een gezamenlijke Europese veiligheidsdoctrine te ontwikkelen, voltrokken zich buiten democratische kanalen om. Een verdere invulling van het Europese veiligheidsbeleid werd geformuleerd door ambtenaren van de Europese Commissie, bijgestaan door een selecte groep adviseurs met militaire deskundigheid, bestaande uit enkele Europese politici, onderzoeksinstituten, bestuurders van grote wapenindustrieën en hoge militairen. Gezien de samenstelling van het gezelschap is het niet verbazend dat deze adviseurs tot de conclusie kwamen dat de veiligheid van Europa het meest gebaat zou zijn bij meer investering in militaire samenwerking en het steunen van de defensie-industrie.

In 2004 riep de EU een Europees Defensieagentschap (EDA) in het leven om de Europese wapenindustrie te versterken, om tot een betere concurrentiepositie te komen, en de militaire ondersteuning voor het 'Gezamenlijke veiligheids- en defensiebeleid' te verbeteren. De concurrentie

op de internationale wapenmarkt is moordend en komt vooral uit de Verenigde Staten. Ten opzichte van de Amerikaanse wapenindustrie heeft de Europese wapenindustrie een economisch nadeel. Amerikaanse bedrijven hebben altijd één grote vaste afnemer: het Pentagon. Hierdoor kunnen ze grotere hoeveelheden wapens goedkoper maken dan hun Europese concurrenten. EDA streeft naar harmonisatie van Europese militaire aankopen, zodat de verschillende Europese legers gezamenlijk gaan fungeren als één grote afnemer. Er worden dan bijvoorbeeld niet vijf verschillende pantservoertuigen ontwikkeld in vijf landen, maar één model voor alle lidstaten. Dat is goedkoper, en goed voor de concurrentiepositie van de defensie-industrie en de aankoopbudgetten van Europese staten. EDA heeft een budget van 31 miljoen euro in 2010 en meer dan honderd werknemers. Naast het stimuleren van gezamenlijke wapenprogramma's stimuleert het ook gemeenschappelijke militaire onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten door de lidstaten.

'Brussel' wil de Europese wapenindustrie graag ook financieel steunen, maar dat ligt politiek nogal gevoelig. Daarom is er een financieringsprogramma in het leven geroepen voor 'veiligheidsonderzoek', het 'European Security Research Programme' (ERSP). Dit financiële programma is bedacht door een informele denktank van de Europese Commissie, met medewerking van grote wapenbedrijven, zoals: EADS, Thales en Finnmechanica. 'Veiligheidsonderzoek' klinkt heel onschuldig, maar de 1,4 miljard euro van het ERSP gaat grotendeels regelrecht naar Europese wapenbedrijven - bedrijven zoals: EADS, Thales en Finnmechanica! Het ERSP heeft een tweeledig doel: het stimuleren van de ontwikkeling van nieuwe technologie in Europa, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van drones (onbemande vliegtuigjes), en het bevorderen van de groei van deze sector om te voorkomen dat Amerikaanse bedrijven deze lucratieve markt onder de neus van hun Europese concurrenten wegkapen. Niet alleen wapenbedrijven in Europese landen profiteren van deze Brusselse geldpot, ook een aantal buurlanden deelt mee. De grootste deelnemer in ERSP van buiten de EU is Israël, een land met een grote wapenindustrie en veel technisch militaire kennis waar EU-landen graag van profiteren.

Afbraak wapenexportcontrole

Hoewel defensiebedrijven graag profiteren van hun uitzonderingspositie, zijn ze niet dol op de extra politieke controle op hun handel. Het 'Gemeenschappelijk standpunt wapenexport', hoe onvolmaakt ook, belemmert hun handelsvrijheid. Na een forse lobby van de wapenindustrie

is de controle op wapenhandel tussen EU-lidstaten in 2010 drastisch versoepeld. Deze versoepeling kwam tegemoet aan een oude eis van de wapenindustrie: het opentrekken van procedures voor nationale wapenaankopen en de vereenvoudiging van wapenhandel binnen de EU. Ook de wapenexport buiten de EU zal hier waarschijnlijk door worden beïnvloed, omdat wapens nu vlot kunnen worden versluisd naar het Europese land met de zwakste exportregels. Door de Europese wapenmarkt te verenigen, zal een gelijk speelveld worden afgedwongen onder de Europese wapenconcerns, met het waarschijnlijke resultaat dat kleinere nationale bedrijven niet zullen kunnen concurreren met giganten zoals EADS. Dit zorgt ook voor een nog sterkere positie van een klein aantal heel machtige bedrijven. Behalve door individuele bedrijven, is voor deze versoepeling ook gelobbyd door de Europese Aerospace and Defense Industries Association (ADS), de lobbykoepel van de wapenindustrie. In de nieuwsbrief van ASD stelt een van de lobbyisten van de organisatie dat dit "een revolutie in de Europese defensie- en veiligheidsmarkten inluidt" en dat "ASD tevreden is dat het regelmatig is geconsulteerd door de Europese Commissie tijdens het ontwerp van de richtlijnen." Vredes- en mensenrechtenorganisaties zijn vanzelfsprekend niet geconsulteerd door de Commissie over de gevolgen die het vrijgeven van de Europese defensiemarkt heeft. Dit democratisch tekort, waarbij de Europese Commissie samen met grote bedrijven ingrijpende besluiten klaarstomen voor regeringsleiders om te tekenen, is een zorgwekkend aspect van de Europese Unie.

Doordouwen ondanks crisis

In een recent rapport spreekt de voormalige voorzitter van het Europees Defensieagentschap EDA zijn zorg uit over dreigende 'demilitarisering' van Europa, omdat veel Europese landen als gevolg van de economische crisis bezuinigen op hun defensiebudgetten. Die vrees wordt al jaren geuit in de Verenigde Staten, waar men vindt dat Europese militaire uitgaven teveel achterblijven bij de Amerikaanse uitgaven. Nu valt daar wel het een en ander op af te dingen. Om te beginnen zijn de gezamenlijke militaire uitgaven van Europa nog altijd bijna 200 miljard euro per jaar, meer dan de uitgaven van China en Rusland samen. Er wordt op dit moment weliswaar in veel landen op militaire uitgaven gesneden, maar er zijn ook landen, zoals Zweden en Polen, die hun militaire budgetten juist verhogen. Bovendien is het de vraag of het zo verstandig is de Amerikaanse militaire uitgaven als maatstaf te nemen. Sinds 2001 zijn deze met 81 procent gestegen, en hoewel in de huidige crisis wordt gesproken van 'bezuinigingen op het Amerikaans

defensiebudget', betekent dat nog steeds geen budgetdaling maar enkel het einde aan een onbeperkte groei. Dat Europa daarbij achterblijft is niet verkeerd. Maar zo denkt het Europees defensie-establishment er niet over.

Niet alleen militairen en de wapenindustrie, maar ook sommige politici in de EU zijn groot voorstander van een militair sterk Europa. Zij hechten veel belang aan samenwerking tussen legers en een verdeling van militaire taken tussen de lidstaten. Sommigen omdat ze van Europa een machtsblok willen maken, anderen uit kostenoverwegingen. Een onderdeel van intensieve Europese militaire samenwerking is gezamenlijke Europese wapenproductie. Daartoe zijn de afgelopen decennia verschillende pogingen ondernomen, maar die verliepen nogal moeizaam. Omdat de samenwerking niet door economische en militaire, maar door politieke motieven werd ingegeven, werd bij de verdeling van productie over verschillende Europese defensiebedrijven door elk land een evenredig aandeel in de productie opgeëist, ongeacht of daarmee kennis en capaciteit optimaal benut werden. Daardoor werden projecten vaak fors duurder en liepen ontwikkelingen soms enorme vertragingen op. Een voorbeeld hiervan is de NH-90 gevechtshelikopter, die dé Europese gevechtshelikopter van de jaren negentig had moeten worden, maar waarvan de eerste pas in 2006 werd opgeleverd, met forse budgetoverschrijding. Tot nu toe is de gezamenlijke wapenproductie verre van kostenbesparend.

Voorstanders van een Europese defensie zien in de huidige economische crisis een kans om de samenwerking in wapenproductie opnieuw een impuls te geven, nu onder druk van bezuinigingen op militaire budgetten samenwerking een overlevingsnoodzaak wordt voor wapenbedrijven, en voor militairen een manier is om toch nog zoveel mogelijk nieuwe wapens aan te kunnen schaffen. Er zijn nieuwe samenwerkingsinitiatieven tussen Frankrijk en Groot-Brittannië en tussen Duitsland en Italië. Omdat de ervaringen met multilaterale initiatieven zoals de eerdergenoemde NH-90 – een samenwerking tussen Frankrijk, Duitsland, Italië, Portugal en Nederland – nogal dramatisch verliepen, wordt nu gekozen voor bilaterale samenwerkingen tussen koplopers, ook op het gebied van het zogenaamde 'pooling and sharing' van wapens.

Tot spijt van sommige partijen zit een gezamenlijk Europees leger er voorlopig niet aan te komen. Militairen van diverse Europese landen hebben de afgelopen jaren gezamenlijke vredes- en stabilisatiemissies uitgevoerd, maar er is geen sprake van een gezamenlijke Europese commando- en communicatiestructuur. Zodoende blijven deze missies onder gezag van afzonderlijke lidstaten, al moet er met unanimiteit tot inzet worden besloten.

In een poging om aparte troepen beschikbaar te maken voor EU-missies zijn in 2004 'battle groups' opgericht, eenheden van 1500 militairen uit een of meer landen, die kunnen worden ingezet als bijvoorbeeld de VN de EU daarom verzoekt. Tot nu toe zijn de battle groups echter nog nooit ingezet – al werd het rond Libië wel overwogen, voornamelijk omdat Europese leiders het niet eens kunnen worden over het doel van gezamenlijke buitenlandse missies.

Wapenhandel, kunnen we het stoppen?

In de jaren tachtig leverden tal van Europese defensiebedrijven wapens aan Iran en Irak, die toen met elkaar in een bloedige oorlog verwikkeld waren. Die leveringen waren illegaal, want tegen beide landen gold een wapenembargo van de Verenigde Naties. Toen de illegale leveringen onthuld werden, leidde dat tot grote publieke verontwaardiging. In veel landen werden organisaties opgericht door mensen die de wapenhandel aan banden wilden leggen. Vaak begonnen die organisaties met het doen van onderzoek: wie levert er aan wie, en welke wapens worden er eigenlijk in Europa gemaakt? Mede door deze onderzoekers, die tot op de dag van vandaag de wapenindustrie op de voet volgen, is een schandaal met een zo grote omvang als de illegale exporten naar Iran en Irak vandaag vrijwel ondenkbaar: de wapenindustrie wordt op de voet gevolgd door kritische waakhonden.
Dat wil niet zeggen dat het nu allemaal beter gaat. De internationale wapenhandel groeit nog steeds. In de periode 2006-2010 was de handel 24 procent groter in omvang dan in de periode 2001-2005. Europa is een belangrijke speler en is goed voor bijna een derde van alle wapenexporten. En ondanks Europese regels komen wapens nog steeds terecht bij dictators, in oorlogsgebieden en in landen met grote schulden. Ook is er nog steeds veel illegale wapenhandel.

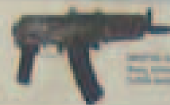
De Verenigde Naties werken aan een verdrag tegen wapenhandel. Maar net als de EU-lidstaten zullen de VN-lidstaten niet bereid zijn om zeggenschap over hun wapenhandel af te staan. Om een meerderheid van staten achter een wereldwijd wapenhandelsverdrag te krijgen, zal het noodzakelijkerwijs een beperkt verdrag moeten zijn.
De belangen bij wapenhandel zijn gigantisch, zowel economisch als politiek en militair. De negen grootste Europese wapenbedrijven geven samen per jaar bijna 2,5 miljoen euro uit aan lobbyactiviteiten in Brussel. Ook de koepelorganisatie Aerospace and Defence Industries Association (ASD) laat zich niet onbetuigd met een omzet van 4,7 miljoen euro, die grotendeels

332
Global Sourcing & Supply
Global Sourcing
Global Sourcing & Supply
(ETI Ltd)
Global Sourcing & Supply
(ETI Ltd)
Available Now, Ex-works UK
AK
10,000 AVAILAB
NEW, UNISSUE
EX-WORKS UK

KS74U
AVAILABLE NOW
NISSUED
KS UK

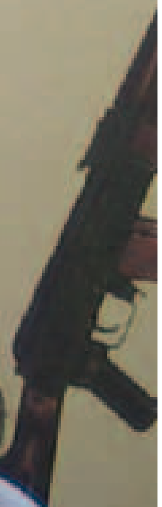

& Supply (ETI Ltd.)

opgaat aan lobbyactiviteiten. Het is vooral de Europese Commissie die zijn oren laat hangen naar de militaire lobby. De ambtenaren van de Commissie maakten de weg vrij voor financiële steun aan de wapenindustrie en voor het afschaffen van exportcontrole tussen EU-landen. Vredes- en mensenrechtengroepen worden nauwelijks gehoord, mede omdat ze niet over de middelen beschikken voor het optuigen van grote lobbykantoren.

Veel vredesgroepen kiezen voor het nationale niveau om hun lobby en actie tegen wapenexport te voeren. Dat is logisch, want de EU heeft de uitvoering van het wapenexportbeleid uitbesteed aan nationale overheden. De nationale overheid toetst vergunningaanvragen voor wapenexporten aan de hand van de acht criteria die door de EU zijn geformuleerd. Maar doordat ze niet-verplichtend zijn geformuleerd en veel ruimte laten voor interpretatie, gaat het vaak mis. Sterker nog, de wapenindustrie gebruikt de criteria voor het omgekeerde doel: zij redeneert dat het onmogelijk is om een wapenexportaanvraag af te wijzen op grond van deze criteria en de overheid de export dus moet toestaan. Doet de overheid dat niet, dan dreigt de wapenindustrie met juridische stappen. Op die manier verandert de wapenexportcontrole in het omgekeerde van waarvoor zij bedoeld is, en wordt het een vrijbrief voor exporten in plaats van een middel om een restrictief wapenexportbeleid te voeren.

Nog vreemder zijn de situaties waarin de overheid zélf als wapenexporteur optreedt. Als het ministerie van Defensie tweedehands wapens van onze krijgsmacht wil verkopen, moet het ministerie van Economische Zaken beoordelen of daar een exportvergunning voor kan worden afgegeven. In zo'n situatie beoordeelt de regering zichzelf.

Een democratische controle

Het 'Gezamenlijk standpunt wapenexport' van de EU geeft richtlijnen om wapenexporten te beperken en uitwassen te voorkomen, maar hanteert geen bindende regels. Het is aan nationale regeringen om die regels te interpreteren zoals ze bedoeld zijn, namelijk als een verlengstuk van een verantwoord vredes- en mensenrechtenbeleid. Helaas spelen er vaak veel andere - militaire en economische - belangen een rol. Om te voorkomen dat die andere belangen gaan overheersen, moet de toepassing van het wapenexportbeleid veel beter democratisch gecontroleerd worden. Nationale parlementen moeten van tevoren van voorgenomen exporten op de hoogte worden gesteld om te kunnen beoordelen of alle argumenten voor of tegen een wapenexportorder eerlijk worden afgewogen.

Op Europees niveau zou het Europees Parlement een rol moeten spelen in de controle van jaarrapportages uit de verschillende lidstaten. In de ruim twaalf jaar dat het Europese wapenexportbeleid in werking is, hebben er veel wapenexporten plaatsgevonden die in strijd zijn met dit beleid. De Europese Unie zou moeten analyseren op welke manier dit soort ongewenste exporten voorkomen kunnen worden. Onder meer zou het huidige principe van 'exporteren tenzij er zwaarwegende redenen zijn om het niet te doen' op de schop moeten. Er zou een lijst moeten komen van landen waaraan in principe géén wapens verkocht mogen worden, tenzij er zwaarwegende redenen zijn om het wel te doen.

Het wapenexportbeleid wordt terecht beschouwd als onderdeel van het buitenlands beleid. Bij wapenhandel gaat het om vrede, mensenrechten en ontwikkeling. Besluiten over het wapenexportbeleid zouden niet moeten worden genomen zonder serieuze consultatie van mensenrechtenexperts, ontwikkelingsdeskundigen en vredesonderzoekers.
Maar vooral moet de Europese Unie kiezen waar ze voor staat. Het wapenexportbeleid hinkt op twee gedachten. Aan de ene kant wil de EU rekening houden met mensenrechten, vrede en ontwikkeling, maar aan de andere kant wil zij de wapenindustrie stimuleren en steunen. Dat botst. Het wordt hoog tijd dat de discussie over wat Europa wil en móet zijn, onderwerp wordt van publiek debat en niet in de massieve Brusselse kantoren blijft hangen. Vanuit de EU wordt veel te weinig ondernomen om de bevolking bij besluitvorming te betrekken. Waarschijnlijk is het gemakkelijker om tot besluiten te komen zonder dat de inwoners van 27 landen zich ermee bemoeien, maar daarmee dreigt de democratie - die mooie Europese uitvinding, te worden ondergraven.

Campagne tegen Wapenhandel

Wie vrede wil, moet de oorzaken van oorlog aanpakken

De Campagne tegen Wapenhandel doet onderzoek naar wapenproductie en wapenindustrie en voert actie voor een steng wapenexportbeleid. We proberen zoveel mogelijk informatie over wapenhandel boven tafel te krijgen. We werken samen met gelijkgestemde organisaties over de hele wereld en delen onze kennis met journalisten. Sinds onze oprichting in 1998 hebben we een groot netwerk en een grote deskundigheid opgebouwd. We zijn onafhankelijk van overheid of politieke partijen.

WE WILLEN EEN STRIKTER WAPENEXPORTBELEID
Mede dankzij ons werk is de controle op wapenexport verbeterd en de transparantie toegenomen, maar het is nog lang niet genoeg. De Campagne tegen Wapenhandel pleit bij de Tweede Kamer voor strengere controle op wapenexport. De overheid helpt de wapenindustrie onder meer door goedkope kredietverzekeringen te verstrekken. Het Ministerie van Defensie is zelf ook een grote wapenhandelaar en levert tweedehands defensiegoederen over de hele wereld.

WE HEBBEN U NODIG
Bij de Campagne tegen Wapenhandel werken we zo zuinig mogelijk. Maar helemaal zonder geld gaat het natuurlijk niet. We hebben steun van een paar fondsen, soms doen we een onderzoek in opdracht, bijvoorbeeld voor een ontwikkelingsorganisatie. Maar het belangrijkste zijn onze donateurs. U kunt de Campagne tegen Wapenhandel steunen met een gift op rekening 39 04 07 380 t.n.v. “Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam”. Giften aan onze organisatie zijn fiscaal aftrekbaar.

stopwapenhandel.org
stoparmstrade.org
facebook.com/stopwapenhandel

Brochures Europa in de Praktijk

♦ Europa en de financiële markten - SOMO

- Europa en sociaal beleid - Euromarsen

♦ Europa en de klimaatbeheersing - Grenzeloos

♦ Europa en de crisis - IIRE Amsterdam

♦ Europa en de energievoorziening - World Information Service on Energy

- Europa en de ontwikkelingslanden - Global Europe

♦ Europa en het hoger onderwijs - Kritische studenten Utrecht

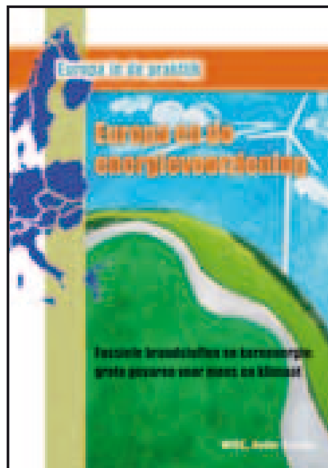
- Europa en het Midden Oosten - Nederlands Palestina Kommitee

- Europa en de migratie - Transnational Institute (TNI)

♦ Europa en de wapenhandel - Campagne tegen wapenhandel

♦ *brochures die reeds zijn verschenen.*

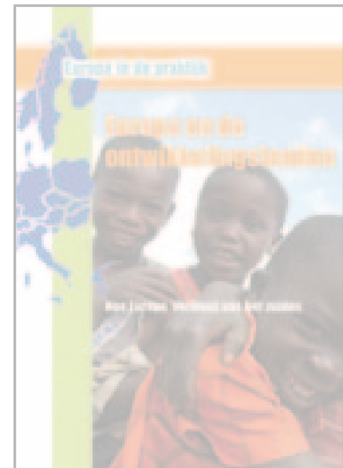

Deze brochure worden betaald uit het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit fonds gaf de afgelopen jaren jaarlijks 2,5 miljoen euro aan maatschappelijke organisaties om burgers te informeren over Europa. Over het algemeen zijn dat organisaties die positief staan tegenover de huidige Europese Unie. Slechts 2% van de uitgaven van het fonds kwamen terecht bij kritische organisaties. Dat Ander Europa een project uit dit fonds gefinancierd kreeg is dus uitzonderlijk. Dat is mede te danken aan het feit dat Ander Europa de afgelopen jaren de eenzijdige besteding van het fonds aan de kaak stelde en daarbij - zowel in de media als in de Tweede Kamer - de nodige bijval kreeg. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft vanzelfsprekend geen enkele invloed gehad op de inhoud van deze brochure en dragen daar ook geen enkele verantwoordelijkheid voor. In mei 2011 is het Europafonds opgeheven.

Alle brochures kunt u tegen vergoeding van de verzendkosten bestellen bij het Comité Ander Europa via info@andereuropa.org. Vermeldt duidelijk de naam van de brochure, het gewenste aantal en het afleveradres.

Brochures van Ander Europa

Wat Europa werkelijk doet – een kritisch boekje over de EU
Kritische beschouwingen over de Europese politiek op het vlak van de landbouw, energie en klimaat, sociale zekerheid, de militaire politiek en de internationale handel. Ook het functioneren van de EU wordt behandeld. Met bijdragen van Willem Bos, Guus Geurts, Roeline Knotnerus, Piet van der Lende, Peer de rijk en Wilbert van der Zeijden.

Hun Europa en het onze.
Hoe dit Europa de rijken helpt rijker te worden en de armen armer (en wat daar tegen te doen is). Verscheen in 2008. Auteurs: Willem Bos, Piet van der Lende en Jan Müter.

Plan B, voor een democratische doorstart van Europa
In deze brochure laat Ander Europa zien hoe het wél democratisch zou kunnen

Naar een nieuwe wettelijke basis voor de Europese Unie
Zowel in Frankrijk als in Nederland speelde Attac een rol in de campagne tegen de Europese Grondwet. In deze tekst van 2007 geven de Europese Attac organisaties hun alternatief.

Een ander Europa is mogelijk
Deze brochure, van de hand van Willem Bos, en met ondertitel 'Ideeën voor een nieuw Europa' verscheen in 2006. Deze ideeën hebben niets van hun actualiteit verloren.

De Europese grondwet is een obstakel voor een democratisch en sociaal Europa
Met deze brochure, in 2005 geschreven door Herman Michiel, werd in Vlaanderen campagne gevoerd tegen de Europese grondwet. Aangezien de verworpen grondwet toch in de vorm van het 'verdrag van Lissabon', werd doorgezet blijven de kritieken onverminderd van kracht.

NEE tegen deze grondwet
Brochure van het toenmalige Comité Grondwet Nee waarmee in Nederland in 2005 kampanje gevoerd werd tegen de Europese grondwet.

Alle brochures zijn te downloaden van onze website www.andereuropa.org. Voor papieren exemplaren (voor zover voorradig) kunt u contact opnemen via de website www.andereuropa.org

Comité Ander Europa

Het Comité Ander Europa komt voort uit de campagne tegen de Europese grondwet bij het referendum in 2005. Het comité wil een visie op een ander Europa ontwikkelen en werken aan het tot stand komen daarvan. Daartoe organiseren we allerlei activiteiten en geven we publicaties uit. d. Ook levert Ander Europa regelmatig bijdragen aan discussies in diverse media over de toekomst van Europa. In de loop van 2011 heeft de al langer bestaande samenwerking er toe geleid dat Ander Europa nu ook in Vlaanderen actief is.

www.andereuropa.org

Op onze website vind u een schat aan kritische informatie over Europa en de Europese politiek: nieuws, achtergronden en analyses.

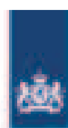
Steun ons

Behalve deze door het Europa fonds betaalde serie brochures, draait Ander Europa geheel op vrijwilligers en vrijwillige bijdragen. Wij krijgen (en willen) geen steun van Europese Instellingen of andere overheden. Daarom doen wij een beroep op u. Als u ons werk belangrijk vindt kunt u ons steunen door een donatie over te maken op rekening 3002840 van Stichting Ander Europa Amsterdam. Alvast dank daarvoor.

Dat de Europese Unie de wapenhandel wil reguleren, betekent niet dat zij de wapenhandel wil verminderen. De Europese strijdkrachten en de machtige wapenindustrieën hebben een grote invloed op het Brussels beleid. Mede door hun invloed is er bijvoorbeeld in het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid opgenomen dat de EU streeft naar een 'versterking van de Europese defensie-industrie'. Wereldwijd wordt er jaarlijks meer dan 300 miljard dollar verdiend met wapenhandel. Ook ons land speelt daarin een grote rol. De waarde van de Nederlandse wapenexport is de afgelopen tien jaar gegroeid van vierhonderd miljoen euro in 2000 naar een miljard euro in 2010. Voor een klein land is dat veel. Nederland is de zevende wapenexporteur ter wereld.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Campagne tegen Wapenhandel

Europa in de praktijk

EU-slotverklaring

EUROPEAN COMMISSION

Cecilia Malmström
EU Commissioner for Home Affairs

Fighting corruption: From intentions to results

Check Against Delivery
Seul le texte prononcé fait foi
Es gilt das gesprochene Wort

Second Regional Workshop on the EU Anti-Corruption Report/Gothenburg, Sweden
05 March 2013

Spokespersons' Service
Service des Porte-parole

SPEECH/13/187

Ladies and Gentlemen, colleagues and friends. Good morning

I am very pleased to be here today, and I want to thank you all for coming to this workshop on corruption. It is especially nice to be here in Göteborg, my hometown, and to see former colleagues from the University here. Professor Bo Rothstein taught me about good governance and the importance of trust already many years ago in the department of political science.

This will be a long and full day. My colleagues and I will explain to you how the Commission is preparing the first EU Anti-Corruption Report and we will listen and collect information from you about anti-corruption policies in the Member States.

Your input will be very useful for the Commission. We need your expertise to carry out a fair and intelligent assessment of the 'hottest' issues in this area.

So, why is anti-corruption policy a top priority for the Commission today?

Well, corruption is a phenomenon which is difficult to tackle, and at the same time a problem we cannot afford to ignore.

Academic research has shown how severely corruption can affect the economy and society at large. It erodes trust in public institutions and political processes, and undermines the healthy functioning of markets and competition. It negatively affects already tight public budgets, and helps organised crime groups do their dirty work.

And the scale of the problem is serious. The Commission's best estimate is that 120 billion euros are lost each year to corruption in the 27 Member States of the EU. That is the equivalent of the whole EU-budget. In public procurement, studies suggest that up to 20- 25% of the public contracts' value may be lost to corruption.

I imagine that none of this is news to you. Civil society, international organisations - like the Council of Europe and the OECD - media and other stakeholders have stressed, again and again, the importance of preventing and prosecuting corruption.

In recent years, the financial crisis put stronger focus on making sure that taxpayers' money is not wasted through corruption or other financial mismanagement.

Still, deep-rooted corruption is a part of reality in many countries. Although the EU is probably rightly perceived to be one of the cleaner parts of the world, corruption is also present here. There have even been several serious cases here in Göteborg. It varies in nature and extent from one Member State to the other, but it affects all of us.

European citizens are fully aware, and concerned, about this. In February last year the Commission published a special Eurobarometer survey on European citizens' attitudes towards corruption: three out of four EU citizens see corruption as a major problem in their country. Almost half of all Europeans believe that the level of corruption in their country increased in the past three years.

It is, therefore, not a surprise that fighting corruption has become a priority for many politicians, both at EU and national level in recent years. However, there is still a long way from declared intentions to concrete results.

What is missing to address corruption effectively in the EU? What is the Commission proposing to do?

Our analysis is that Member States have, broadly speaking, set up the necessary legal instruments and institutions responsible for prevention and fight against corruption.

However, the results they deliver are not satisfactory across the EU: anti-corruption rules are not vigorously enforced and one does not find many strong examples of how systemic problems related to corruption are effectively tackled.

The Commission therefore wants to focus on concrete actions, and stimulate political will to implement them from the global to the local level. We want to engage in a dialogue with Member States, offering suggestions and support.

We do not see new EU legislation on corruption as the way forward at this stage.

That is the thinking behind the political initiative the Commission took in June 2011 when, for the first time since 2003, it adopted a general Communication on corruption in the EU.

The Communication did essentially two things:

- It set up the EU Anti-Corruption Report. A report that the Commission will publish every two years, looking at trends in corruption in the EU and at how Member States' address it.
- It made the Commission focus more on corruption in all related, internal and external, EU policy fields. At the same time, it pleaded for closer cooperation with existing European and international anti-corruption monitoring mechanisms.

Yet another Report some may say. What real impact can it have?

Well, outspoken, fair reports based on facts can make a difference. They can, to some extent, stimulate political commitment to fight corruption more vigorously.

That is, in fact, the main objective of the EU Anti-corruption Report: to push for stronger engagement, at all political levels in the Member States, to tackle corruption effectively.

The assessment and recommendations in the Report will hopefully provide everyone - politicians, the general public, media, and experts such as you – with a useful benchmark for taking national corruption policy forward, and help promote good practices across the board.

At the same time, I hope that the Report will help increase trust among Member States – trust without which the whole European project may ultimately be at risk. In a mid-term perspective, it may even contribute to the international credibility of the Union as a whole. The EU, which sees itself in a global context as a champion of good governance and anti-corruption would be more credible by looking thoroughly at problems at home instead of just point fingers at others.

What will the report look like?

My colleagues from DG HOME will explain to you a little later today how we plan to develop the EU Anti-Corruption Report.

The idea is that it will have four parts. First, a part on overall trends in corruption across the EU. Second, a part on a selected issue of particular relevance at EU level (such as corruption in public procurement), a third part with country chapters analysing a limited number of selected issues specific to each Member State and a forth part focussing on anti-corruption policies in EU institutions.

The Commission will address specific recommendations to each Member State, whilst pointing to success stories which might inspire other countries.

Let me reassure you that we do not want to reinvent the wheel, or impose new burden on national administrations when we prepare the report. There will be no new questionnaires for Member States administration's to fill out. We will instead use available information from existing monitoring mechanisms (GRECO, OECD, UNCAC), together with data available from other sources, like civil society, independent experts, researchers, networks, specialised institutions/agencies and – of course – information collected at today's workshop.

Corruption in the EU institutions

Let me finish by saying a few words on corruption in the EU's own institutions. I recognise that corruption within the European Commission and other EU Institutions is an issue we have to take seriously. Recent cases of alleged corruption - in the European Commission and in the European Parliament – remind us not to rest on our laurels.

Fortunately, OLAF and the European Court of Auditors have proven their usefulness in revealing such cases. The Commission has revised its code of conduct for commissioners to reinforce the integrity standards. The European Parliament has also reinforced the ethical code for MEPs.

Conclusion

To sum up, the Commission is committed to drive EU anti-corruption policy forward, in close collaboration with Member States and other stakeholders.

The main instrument for that drive is the EU Anti-Corruption Report which will be published for the first time this year.

A lot of work is ahead of us to produce that report, at the required level of quality, covering the situation in all Member States. I hope to be able to count on you, both government and non-governmental actors, to join us in that effort and support the creation of a stronger EU anti-corruption policy.

Thank you for your attention. I wish you a fruitful day in the various workshops, and look forward to seeing the results of your discussions.

EUROPEES PARLEMENT 2009 - 2014

Zittingsdocument

6.3.2013 B7-0121/2013

ONTWERPRESOLUTIE

naar aanleiding van de verklaringen van de Raad en de Commissie

ingediend overeenkomstig artikel 110, lid 2, van het Reglement

over opvoering van de strijd tegen racisme en vreemdelingenhaat (2013/2543(RSP))

Manfred Weber, Véronique Mathieu Houillon, Salvatore Iacolino, Roberta Angelilli
namens de PPE-Fractie
Timothy Kirkhope
namens de ECR-Fractie

B7-0121/2013

Resolutie van het Europees Parlement over opvoering van de strijd tegen racisme en vreemdelingenhaat
(2013/2543(RSP))

Het Europees Parlement,

– gezien artikelen 10 en 67 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie volgens welke de Unie streeft naar bestrijding van discriminatie en waarborging van een hoog niveau van veiligheid door middel van maatregelen ter voorkoming van racisme en vreemdelingenhaat,

– gezien artikel 21 van het Handvest van de grondrechten volgens hetwelk iedere discriminatie, met name op grond van ras, etnische afkomst, taal, godsdienst of het behoren tot een nationale minderheid, is verboden,

– gezien Kaderbesluit 2008/913/JBZ van de Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht,

– gezien Richtlijn 2012/29/EU tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten,

– gezien artikel 110, lid 2, van zijn Reglement,

A. overwegende dat jaarlijks op 21 maart de Internationale Dag van de uitbanning van rassendiscriminatie wordt gevierd ter herdenking van de moord op 69 anti-apartheidsdemonstranten in Zuid-Afrika in 1960;

B. overwegende dat het van essentieel belang is de door racisme en vreemdelingenhaat ingegeven bloedbaden in de geschiedenis van Europa te gedenken en de herinnering eraan levend te houden;

C. overwegende dat de Europese Unie haar oorsprong vindt in de grondgedachte oorlog tegen te gaan en op gezamenlijke voet voort te gaan;

D. overwegende dat de Europese Unie stoelt op de gemeenschappelijke waarden van eerbiediging van de mensenrechten en de rechtsstaat en is gegrondvest op de bevordering van verdraagzaamheid;

E. overwegende dat Kaderbesluit 2008/913/JBZ betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat naar verwachting in november 2013 zal worden herzien;

F. overwegende dat het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten in een in november 2012 gepubliceerd verslag heeft onderstreept dat door haat ingegeven misdrijven een reëel probleem zijn in de Europese Unie en een bedreiging vormen voor talloze personen en voor de samenleving als geheel;

G. overwegende dat uit een speciale opiniepeiling van Eurobarometer in 2012 is gebleken dat discriminatie nog steeds in de lidstaten van de Europese Unie voorkomt en in de meeste gevallen is te herleiden tot etnische afkomst;

H. overwegende dat tijdens een informele bijeenkomst van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken in januari in Dublin een debat heeft plaatsgevonden over EU-maatregelen om door haat ingegeven misdrijven, racisme, antisemitisme, vreemdelingenhaat en homofobie tegen te gaan;

1. onderstreept dat onverdraagzaamheid en discriminatie in welke vorm dan ook niet in de Europese Unie mogen worden geduld;

2. stelt met bezorgdheid vast dat door haat ingegeven misdrijven zoals racisme, vreemdelingenhaat, antisemitisme, extremisme en intolerantie in Europa nog steeds aan de orde van de dag zijn;

3. roept de lidstaten op waakzaam te blijven in tijden van economische crisis en verleidingen tot toenemende intolerantie en stigmatisering te weerstaan;

4. verzoekt de lidstaten racisme en vreemdelingenhaat tegen te gaan door middel van actieve bevordering van verdraagzaamheid en onderstreept de cruciale rol van onderricht in dezen;

5. wijst erop dat het van belang is dat elke burger zich bewust is van zijn rechten voor wat betreft zijn bescherming tegen door haat ingegeven delicten;

6. verzoekt de lidstaten alle nodige maatregelen te nemen om ervoor te zorgen dat aangifte wordt gedaan van door haat ingegeven, racistische en xenofobe strafbare feiten en dat personen die aangifte doen van misdrijven en slachtoffer zijn van racistische en xenofobe delicten naar behoren worden beschermd;

7. verzoekt de lidstaten toe te zien op het doeltreffend onderzoeken en vervolgen van racistische en xenofobe strafbare feiten;

8. verzoekt zijn Voorzitter deze resolutie te doen toekomen aan de voorzitter van de Europese Raad, de Raad en de Commissie, alsmede de parlementen en regeringen van de lidstaten.

WEBSITE BANNED BY GOOGLE

BANNED BY GOOGLE : Anti Fascist EU T Shirts, Anti Fascism : The Art of of Freedom and Democracy - Mozilla Firefox

File Edit View History Bookmarks Tools Help

BANNED BY GOOGLE : Anti Fascist EU T Shirt...

antifascist.eu/index.php?main_page=page&id=1

antiFascist.EU

Anti Fascism
The Art of Freedom

Home | New Products | Specials | Featured Products | My Account | View Cart | Sign In or Register

Search... Advanced Search

Your cart is empty

Home :: BANNED BY GOOGLE

BANNED BY GOOGLE

BANNED BY GOOGLE!

This is an EXACT copy word for word including spelling mistakes of the email we received from Google when we queried our ads being banned in Europe. They have not been banned (yet) in the UK so why in the EU?

It's a mystery

Make up your own mind.

Hello Bill, Thank your for you message. It has come to our attention that your Google Merchant Center account doesn't comply with our Program Policies. Products and associated websites may not promote violence or advocate against a protected group. This standard applies to everyone who wants to post on Google, whether we agree with their viewpoint or not. A protected group is distinguished by their race or ethnic origin, color, national origin, religion, disability, sex, age, veteran status, or sexual orientation/gender identity We have therefore disabled your Google Merchant Center account.

Categories

- Badges (4)
- T Shirts (25)

New Products ...
Featured Products ...
All Products ...

New Products - more

Anti EU T Shirt - I Hate Merkel
~~£9.99~~
Sale: £7.99
Save: 20% off

Important Links

BANNED BY GOOGLE

Search

Search...
Search
Advanced Search

Bestsellers

1. Anti EU T Shirt - Put the EU in...
2. Europe in the bin Pin Badge 38mm
3. Anti EU T Shirt - Ein Reich Ein...
4. Pin Badge 38mm Ein Volk Ein Reich...
5. Anti EU EUCCP T Shirt

start BANNED BY GOOGLE ... 19:27

De Adviesraad Internationale Vraagstukken is een adviesorgaan van de regering. Hij brengt adviezen uit aan de minister van Buitenlandse Zaken, de minister van Defensie en de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.
De Adviesraad kent vier permanente commissies voor de advisering op de beleidsterreinen van mensenrechten, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en Europese integratie.
De staf van de Adviesraad en permanente commissies bestaat uit: mw. mr. D.E. van Norren, drs. T.D.J. Oostenbrink, drs. J. Smallenbroek, drs. M.W.M. Waanders en mw. drs. A.M.C. Wester.

ADVIESRAAD INTERNATIONALE VRAAGSTUKKEN
POSTBUS 20061, 2500 EB DEN HAAG
TELEFOON 070.348 51 08/60 60 FAX 070.348 62 56
E-MAIL AIV@MINBUZA.NL
INTERNET WWW.AIV-ADVIES.NL

TUSSEN WOORD EN DAAD

PERSPECTIEVEN OP DUURZAME VREDE IN HET MIDDEN-OOSTEN

No. 83, maart 2013

ADVIESRAAD INTERNATIONALE VRAAGSTUKKEN
ADVISORY COUNCIL ON INTERNATIONAL AFFAIRS

Leden Adviesraad Internationale Vraagstukken

Postbus 20061

2500 EB Den Haag

telefoon 070 - 348 5108/6060

fax 070 - 348 6256

aiv@minbuza.nl

www.AIV-Advies.nl

Leden gecombineerde Commissie Midden-Oosten

Voorzitter	Prof.dr. A. van Staden
Leden	Dr. B.S.M. Berendsen
	Dr. N. van Dam
	Prof.dr. W.J.M. van Genugten
	Mr. F. Korthals Altes
	Mw. mr. H.M. Verrijn Stuart
Secretaris	Mw. drs. A.M.C. Wester
	Drs. T.D.J. Oostenbrink

Inhoudsopgave

'… my definition of a tragedy is a clash between right and right. And in this respect, the Israeli-Palestinian conflict has been a tragedy, a clash between one very powerful, very convincing, very painful claim over this land and another no less powerful, no less convincing claim.' [1]

'We are willing to live side by side on the land and share the promise of the future. Sharing, however, requires two partners willing to share as equals. Mutuality and reciprocity must replace domination and hostility for there to be genuine reconciliation and coexistence under international legality. Your security and ours are mutually dependent, as intertwined as the fears and nightmares of our children.' [2]

1 Amos Oz in een interview op 23 januari 2002 door PBS Newshour, 'Coping with Conflict: Israeli Author Amos Oz'.

2 Haidar Abdul-Shafi, sprekend namens het Palestijnse volk tijdens de Vredesconferentie in Madrid in oktober 1991, zoals geciteerd in Avi Shlaim, *Israel and Palestine, Reappraisals, Revisions, Refutations* (Londen: Verso, 2010), p. 157.

Woord vooraf

Het conflict tussen Israël en de Palestijnen, dat zich decennialang voortsleept, is wel treffend omschreven als een conflict tussen 'de slachtoffers en de slachtoffers van de slachtoffers'.[3] Er mag geen misverstand over bestaan dat de Holocaust en de Israëlische bezettingspolitiek twee volstrekt onvergelijkbare grootheden zijn. Evenmin mag er twijfel rijzen aan het recht van het Joodse volk in eigen staatsverband te leven in een veilige omgeving. Dit neemt niet weg dat de stichting van de staat Israël in 1948, met als voornaamste rechtvaardiging dit volk te vrijwaren van nieuwe vervolgingen, en later de Israëlische overwinning in de zesdaagse oorlog van 1967 hebben geleid tot groot onrecht bij de Palestijnen. Het gegeven dat zowel Joden als Palestijnen zich beroepen op historische en religieuze rechten en dat ieder van beide groepen vanuit zijn eigen geschiedenis aanspraak maakt op een eigen politiek tehuis in het vele eeuwen lang betwiste Heilige Land, geeft aan het conflict een onmiskenbare tragische lading. Het recht van het ene volk lijkt te botsen op dat van het andere.

In het recente verleden zijn, met hulp van verschillende internationale bemiddelaars (vertegenwoordigers van internationale organisaties en landen), talrijke pogingen ondernomen om tot een bevredigende regeling van het slepende conflict te komen. Deze pogingen hebben geen van alle een afdoende en blijvend resultaat opgeleverd. Soms leek een doorbraak nabij, zoals in 1993 toen Israëliërs en Palestijnen na geheime onderhandelingen in Oslo een akkoord wisten te bereiken over een vredesplan, en zeven jaar later toen op initiatief (en met actieve bemiddeling) van president Clinton delegaties van beide partijen in Camp David het met elkaar eens leken te worden over een zogenoemde eindstatusovereenkomst.[4] Het wederzijds wantrouwen, het felle verzet van extremisten aan beide zijden tegen een vergelijk, de uitbreiding van illegale nederzettingen op Palestijns gebied en misschien ook het gebrek aan leiderschap over en weer, bleken uiteindelijk ook in deze gevallen een te groot struikelblok om te komen tot onderlinge pacificatie. Intussen ligt het vredesproces sinds 2010 stil, waarbij – niet verrassend – de twee betrokken partijen de verantwoordelijkheid voor de ontstane impasse op elkaar afschuiven. Het is dan ook geen wonder dat een zekere moedeloosheid zich meester heeft gemaakt van allen die op constructieve wijze wensen bij te dragen aan de overbrugging van de Israëlisch-Palestijnse tegenstelling.

Toch zou het speciaal voor Europa en dus ook voor Nederland een grote vergissing zijn te berusten in het onvermogen dan wel de onwil van partijen het vredespad opnieuw te betreden. Een voortzetting van de Israëlische bezetting van de Palestijnse gebieden, gepaard gaande met politieke repressie en een blijvende beperking van de bewegingsvrijheid en economische bestaansmogelijkheden van de Palestijnse bevolking (in Gaza nog sterker dan op de Westoever), maakt het waarschijnlijk dat het conflict – vroeg of laat – uitmondt in een ongekende uitbarsting van geweld, met noodlottige humanitaire en politieke gevolgen. De sterk groeiende Israëlische kolonisering van Oost-Jeruzalem en de Westoever (Cis-Jordanië) verkleint bovendien

3 Deze formulering is afkomstig van de Franse politicoloog en commentator Dominique Moïsi.

4 Over de mislukking van Camp David, zie bijvoorbeeld Moty Cristal, 'Camp David, 2000', in Guy Olivier Faure and Franz Cede (eds.), *Unfinished Business. Why international negotiations fail* (Athens & London: The University of Georgia Press, 2012), pp. 43-61.

in aanzienlijk mate de kansen op uitvoering van het tweestatenmodel. Dit maakt de urgentie van een hervatting van het vredesproces groter dan ooit. Zoals in dit advies zal worden betoogd, kan speciaal de EU, die zich bij voorkeur als ‘normatieve macht’ in de wereld wil manifesteren, niet werkeloos blijven toezien op maatregelen en stappen die de verwerkelijking van een onafhankelijke staat Palestina zouden blokkeren of zelfs onmogelijk maken. Europa (en in het bijzonder Nederland) dreigt hiermee zijn geloofwaardigheid als hoeder van het internationale recht en beschermer van mensenrechten te verliezen. En daarmee ook zijn mogelijkheden om politieke invloed uit te oefenen in het Midden-Oosten. Dit gebied blijft verder hoe dan ook door de ligging en de oliereserves voor ons werelddeel van groot strategisch belang.

De reputatie van Europa staat tevens op het spel tegen de achtergrond van de nieuwe politieke winden die sinds de opstanden en hervormingsbewegingen van de afgelopen twee jaar in de betrokken regio zijn opgestoken. Er is een nieuwe politieke situatie ontstaan waarin het beleid van de Arabische landen meer dan vroeger onderhevig is aan ‘de stem van het volk’. De heersende openbare mening in deze landen heeft zich over het algemeen kritisch getoond over het (veronderstelde) gebrek aan inzet van de verdreven Arabische leiders voor de Palestijnse zaak.

Uitgangspunt van dit advies is dat Nederland en de overige EU-landen deze feiten niet kunnen negeren. Zij dienen zich te realiseren dat de doelstellingen van het Europese nabuurschapsbeleid (stabiliteit, welvaart, democratie en nauwere politieke samenwerking) in de betrokken regio niet te bereiken zijn indien Europese verklaringen ten gunste van een duurzame oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict niet vergezeld gaan van de uitvoering van een passend beleid.

Tegen bovenstaande achtergrond heeft de AIV zich gebogen over de ‘adviesaanvraag nieuwe initiatieven voor het Midden-Oosten Vredesproces’, die de Eerste Kamer op 23 oktober 2012 aan de AIV heeft voorgelegd. In de adviesaanvraag[5] verzoekt de Kamer de AIV, mede in het licht van de veranderende situatie in de regio, advies uit te brengen over de volgende vragen:

- In hoeverre beïnvloeden de veranderingen in de regionale en mondiale politieke context de onderhandelingsposities van de direct betrokken gesprekspartners alsook de opstelling van betrokken derden?

- Gezien eventuele veranderingen in uitgangsposities, wat zijn denkbare scenario’s voor de ontwikkeling van het Midden-Oosten Vredesproces? Waar in deze scenario’s zouden nieuwe mogelijkheden voor toenadering en het op gang brengen van vredesbesprekingen bestaan?

- Welke organisaties, landen of partijen zijn het best gepositioneerd om nieuwe initiatieven aan te dragen? Wat zouden die initiatieven concreet kunnen inhouden?

- Hoe kan Nederland, op basis van de beginselen van het internationaal recht, bijdragen aan vooruitgang in het Midden-Oosten Vredesproces? Wat kan Nederland zelf ondernemen en waar zou het in Europees en ander internationaal verband op kunnen aansturen?

De AIV heeft bovenstaande vragen bij de opstelling van het voorliggende advies

5 De aanvraag is als bijlage I aan het advies toegevoegd.

als leidraad genomen. Na een inleidend hoofdstuk, waarin wordt ingegaan op het verloop van het vredesproces tot nu toe en op het juridisch kader van het Israëlisch-Palestijnse conflict, komen de adviesvragen stuk voor stuk in afzonderlijke hoofdstukken aan de orde. In een afsluitend hoofdstuk zijn een samenvatting en een aantal specifieke aanbevelingen opgenomen.

Het advies is opgesteld door een gecombineerde commissie bestaande uit prof.dr. A. van Staden (AIV, CEI, voorzitter), dr. B.S.M. Berendsen (COS), dr. N. van Dam (CVV), prof.dr. W.J.M. van Genugten (AIV, CMR), mr. F. Korthals Altes (AIV) en mw. mr. H.M. Verrijn Stuart (AIV, CMR). Het secretariaat werd gevoerd door mw. drs. A.M.C. Wester (secretaris CEI) en drs. T.D.J. Oostenbrink (secretaris AIV), hierin bijgestaan door dhr. A.L.M. van Nieuwland (stagiair).

Voorafgaand aan de opstelling van het advies heeft de commissie een aantal gesprekken gevoerd. Gesprekspartners waren onder meer drs. R.S. Serry (Speciaal Coördinator voor het Midden-Oosten Vredesproces van de VN), mr. H. van den Broek (voormalig minister van Buitenlandse Zaken en voormalig Europees Commissaris voor Buitenlandse Betrekkingen), prof.mr. J.G. de Hoop Scheffer (voormalig minister van Buitenlandse Zaken en voormalig Secretaris-Generaal van de NAVO) en prof. dr. J. Dugard (emeritus hoogleraar Internationaal Publiekrecht en van 2001 tot 2008 Speciaal Rapporteur van de VN inzake de schending van mensenrechten en humanitair recht in het bezette Palestijnse gebied). De AIV is hun zeer erkentelijk voor de bereidheid hun inzichten met de commissie te delen.

Dit advies werd vastgesteld door de AIV op 21 maart 2013.

I Het Israëlisch-Palestijnse conflict in perspectief

Om de in de adviesaanvraag gestelde vragen te kunnen beantwoorden, acht de AIV het zinvol eerst de algemene context te schetsen waarbinnen de vragen moeten worden beschouwd. In dit eerste hoofdstuk zal daarom in vogelvlucht een overzicht worden gegeven van de belangrijkste pogingen die in het verleden zijn gedaan om een vredesproces tussen Israël en de Palestijnen tot stand te brengen. Vervolgens zal worden ingegaan op het juridisch kader waarbinnen het Israëlisch-Palestijnse vraagstuk moet worden geplaatst. In de volgende hoofdstukken, waarin de adviesvragen aan de orde komen, zal waar nodig worden teruggegrepen op de achtergrondinformatie in dit hoofdstuk.

I.1 Het vredesproces

Met de term ‘Midden-Oosten Vredesproces’ wordt veelal verwezen naar pogingen die in de periode 1991-2000 zijn gedaan om te komen tot een vredesakkoord tussen Israël en de Palestijnen (c.q. de Arabische wereld).[6] Omdat voor 1991 en na 2000 ook verschillende initiatieven zijn genomen om vrede tot stand te brengen, zal het onderhavige overzicht een iets langere periode bestrijken.[7]

In de jaren volgend op de zesdaagse oorlog van juni 1967 werd diverse malen getracht om Israël en de Palestijnen nader tot elkaar te brengen. Hierbij speelden de Zweedse diplomaat Gunnar Jarring, Speciaal Gezant van de Verenigde Naties (VN) voor het Midden-Oosten, en de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken William P. Rogers, een centrale rol. Egypte en Jordanië reageerden welwillend op hun bemiddelingspogingen en gaven aan bereid te zijn tot het sluiten van een vredesakkoord met Israël op basis van Israëls terugtrekking uit de bezette gebieden en de implementatie van Veiligheidsraads-resolutie 242.[8] In februari 1971 presenteerde de Egyptische president Anwar Sadat zijn eigen vredesinitiatief, gebaseerd op wederzijdse veiligheid, erkenning en terugtrekking. Israël toonde evenwel geen bereidheid in te gaan op de verschillende initiatieven, voornamelijk vanwege de voorstellen tot terugtrekking uit de bezette gebieden. Een senior medewerker van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken merkte hierover

6 Zie bijvoorbeeld Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012), p. 168.

7 Voor dit overzicht is gebruik gemaakt van verschillende bronnen, in het bijzonder: Susan M. Akram en Michael Lynk, ‘Arab-Israeli Conflict’, entry in the *Max Planck Encyclopedia of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2008); Avi Shlaim, *Israel and Palestine, Reappraisals, Revisions, Refutations* (Londen: Verso, 2010); and Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012).

8 UN Doc. S/RES/242, 22 november 1967, unaniem aangenomen. Een klein verschil tussen de Engelse en de Franse tekst van de onderhavige resolutie heeft geleid tot uiteenlopende interpretaties. Terwijl in de Engelse versie wordt gesproken over ‘Withdrawal of Israeli armed forces from territories occupied in the recent conflict’, voegt de Franse versie aan deze formulering een bepaald lidwoord toe: ‘Retrait des forces armées israéliennes des territoires occupés lors du récent conflit’. Het laatste is te vertalen met ‘Terugtrekking van Israëlische strijdkrachten uit *de* gebieden die tijdens het recente conflict zijn bezet’.

later op: ‘Israel will be considered responsible for the rejection of the best opportunity to achieve peace since the establishment of the state.’[9]

In de nasleep van de Jom Kippoer-oorlog van oktober 1973 bedreef de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken van de VS, Henry Kissinger, enige tijd actieve *shuttle diplomacy* tussen Israël enerzijds en Egypte, Syrië, Saudi-Arabië en Jordanië anderzijds. Dit leidde tot de Sinaï-I- (oktober 1974) en Sinaï-II- (januari 1975) akkoorden, die betrekking hadden op beperkte terugtrekking van Israël uit de Sinaï en de Golan Hoogvlakte in ruil voor de belofte van Arabische zijde om zich te onthouden van gewelddadigheden. Van een alomvattend vredesplan was echter geen sprake.

De Amerikaanse president Jimmy Carter verruilde de stapsgewijze benadering van Kissinger voor multilaterale onderhandelingen, waaraan werd deelgenomen door de VS, de Sovjet Unie, Israël, Jordanië en Egypte. Een communiqué van 1 oktober 1977 van de VS en de Sovjet Unie, bedoeld als basis voor een internationale conferentie, riep, in lijn met Veiligheidsraadsresolutie 242, op tot een oplossing die de ‘legitieme rechten van het Palestijnse volk’ respecteerde en tot terugtrekking van Israël uit de gebieden die waren bezet in 1967. De Egyptische president Anwar Sadat en overige Arabische staten waren niet enthousiast, maar gingen akkoord; Israël verwierp het voorstel.

De reis van de Egyptische president Anwar Sadat eind 1977 naar Jeruzalem en premier Menachem Begins bezoek aan Egypte leidden echter tot een verbetering van de relaties. Daarop nodigde in juli 1978 president Carter Sadat en Begin uit in Camp David. De Camp David-onderhandelingen vonden plaats van 5 tot 17 september 1978 en resulteerden uiteindelijk in twee akkoorden: een vredesakkoord tussen Egypte en Israël (dat werd getekend op 26 maart 1979) en de algemene afspraak om binnen vijf jaar overeenstemming te bereiken over ‘*the final status*’ van de Westoever en Gaza (de PLO, de status van Jeruzalem en de Golan Hoogvlakte werden niet genoemd). Op 26 maart 1978 vond in het Witte Huis de ondertekeningsceremonie van de Camp David-akkoorden plaats.

In de hierop volgende jaren speelde de *Palestine Liberation Organization* (PLO)[10] een steeds prominentere rol. De situatie in de regio verslechterde. Libanon was van 1975 tot 1990 in een burgeroorlog verwikkeld; in 1982 viel Israël Libanon binnen. Van 1987 tot 1991 vond de eerste Palestijnse opstand, de Intifadah, plaats, als reactie op de bezetting en een gevoel van politiek isolement onder de Palestijnen. Israël reageerde met harde

9 Het citaat is van Assistant Secretary of State Joseph Sico. Zie Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012), p. 123. De auteurs merken echter ook op dat de diplomatieke pogingen van Jarring c.s. werden tegengewerkt door het Witte Huis onder Nixon, in het bijzonder door *National Security Advisor* Henry Kissinger.

10 De *Palestine Liberation Organization* werd in 1964 opgericht als overkoepelende organisatie ter behartiging van de belangen van het Palestijnse volk, waarvan een groot deel buiten het oorspronkelijke woongebied van Palestina verblijft. In 1974 verkreeg de PLO waarnemersstatus bij de VN; deze status heeft de organisatie sindsdien behouden. In de jaren zeventig en tachtig (twintigste eeuw) werd de PLO door diverse partijen (Israël, de VS) als terroristische organisatie aangemerkt. In 1993, bij het sluiten van het Oslo-akkoord, erkende Israël de PLO als legitieme vertegenwoordiger van de Palestijnen. Onder de vleugels van de PLO zijn verschillende Palestijnse bewegingen verenigd, waaronder Fatah, die daarbinnen de grootste groepering vormt. Hamas staat echter buiten de organisatie.

hand met *Operation Iron Fist*. Gedurende de Intifadah kwamen rond de 1.100 Palestijnen en 144 Israëli's om het leven.[11]

In 1991 begon een reeks initiatieven gericht op duurzame vrede in het Midden-Oosten. Tijdens de 'Madridconferentie' werden Egypte, Israël, Libanon, Syrië en een Jordaans-Palestijnse delegatie op 30 oktober 1991 bijeengebracht in het Koninklijk Paleis in Madrid op initiatief van de Amerikaanse president George H.W. Bush. De bijeenkomst werd voorgezeten door een door president Bush en minister van Buitenlandse Zaken James Baker samengesteld team en door Michail Gorbatsjov, de president van de Sovjet Unie. De basis voor de besprekingen waren Veiligheidsraadsresoluties 242 en 338[12] en het concept van *land-for-peace.* Problematisch was dat Israël slechts wilde spreken van 'autonomie' voor de Palestijnen, terwijl de Palestijnen een eigen staat voor ogen hadden. De PLO nam geen deel aan de onderhandelingen; de Palestijnen waren vertegenwoordigd door een kleine groep intellectuelen vanuit de bezette gebieden, onder wie Haidar Abdul-Shafi, een arts uit Gaza; Hanan Ashrawi, een hoogleraar Engelse literatuur uit Ramallah; en Faisal al-Husseini, politiek activist en leider van de Intifadah.

Het overleg werd in multilateraal en bilateraal verband voortgezet gedurende 1992 en de eerste helft van 1993. De resultaten waren uiteindelijk echter beperkt. Maar, zoals opgemerkt door auteur Gregory Harms: 'The symbolic significance of the Madrid Conference far outweighed its accomplishments, which were thin indeed. However, a precedent had been set by these countries gathering face-to-face; it was also the first time Israel and the Palestinians met in open dialogue.'[13] Volgens de historicus Avi Shlaim wisten de Zionisten en Israëlische politici de internationale beeldvorming en publieke opinie lange tijd in hun voordeel te beïnvloeden maar verwierven de Palestijnen langzaam maar zeker steeds meer steun voor hun zaak en was 'Madrid' hierbij van doorslaggevend belang.[14]

Parallel aan het 'Madrid-proces' werden vanaf januari 1993 geheime besprekingen gevoerd tussen Israël en de PLO op uitnodiging van de Noorse overheid. Dit resulteerde na acht maanden in het Oslo-akkoord. Het Amerikaanse leiderschap wist van de besprekingen, maar was niet van de inhoud op de hoogte. In de zomer van 1993 werd het akkoord wereldkundig gemaakt en op 13 september 1993 volgde de ceremoniële ondertekening in het Witte Huis onder auspiciën van de Amerikaanse president William J. Clinton, met, voor het oog van de wereld, de historische handdruk van de Israëlische premier Yitzhak Rabin en PLO-voorzitter Yasser Arafat.

11 Benny Morris, *Righteous Victims, A History of the Zionist-Arab Conflict 1881-2001* (New York: Vintage Books, 2001), pp. 595-596.

12 UN Doc. S/RES/338, 22 oktober 1973, aangenomen met 14 stemmen, zonder Chinese deelname aan de stemming.

13 Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012), p. 152.

14 Factoren die in dit proces een rol speelden waren volgens Shlaim onder meer de onverzettelijkheid van Israëlische zijde eind jaren tachtig onder de Likud-partij over het beginsel van tweedeling en het vredesoffensief van de PLO in 1988, toen de *Palestinian National Council* de staat Israel erkende, terrorisme verwierp, de tweestatenoplossing accepteerde en alle relevante VN-resoluties bekrachtigde. Zie: Avi Shlaim, *Israel and Palestine, Reappraisals, Revisions, Refutations* (Londen: Verso, 2010), pp. 152-167, Chapter Fourteen, 'Changing Places: The Madrid Peace Conference.'

Het Oslo-akkoord was geen alomvattend vredesverdrag of eindakkoord. De zogeheten *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements* (DOP) voorzag in het vestigen van een *Palestinian Interim Self-Government Authority* in delen van de bezette gebieden. Israël erkende de PLO als legitieme vertegenwoordiger van de Palestijnen. De PLO op haar beurt erkende de staat Israël en zag af van het gebruik van geweld. Israël ging voorts akkoord met de terugtrekking van troepen uit de Westoever en Gaza. Over de meest delicate onderwerpen voor een eindakkoord – waaronder de status van Jeruzalem, de nederzettingen, grenzen, water, veiligheid en vluchtelingen – werden geen besluiten genomen. Over deze punten zou volgens een vastgelegd schema in een later stadium overeenstemming moeten worden bereikt. Desondanks werd 'Oslo' algemeen van groot belang geacht: 'Oslo marked a momentous occasion where Israel and the PLO had managed not only to engage one another directly, but also produce a framework that both agreed upon; and all this accomplished without external influence or guidance.'[15]

Nadat op 26 oktober 1994 Israël en Jordanië een vredesovereenkomst hadden getekend, werd in september 1995 in Taba (Egypte) het Interim Akkoord dat was voorzien in het DOP ondertekend, ook wel 'Oslo-II' genoemd. De kern van dit akkoord was dat gedurende de interim-periode de bezette Palestijnse gebieden werden onderverdeeld in drie 'controlezones'. 'Gebied A', de dichtbevolkte Palestijnse steden, kwam onder de volledige politieke en veiligheidscontrole van de Palestijnse Autoriteit; 'gebied B', kleinere Palestijnse gemeenschappen en landelijk gebied, werd bestuurd door Palestijns civiel gezag en door Israëlisch veiligheidsgezag; en 'gebied C', bestaande uit de Israëlische nederzettingen, een aantal Palestijnse gemeenschappen en gebied grenzend aan pre-1967 grenzen, kwam onder volledige controle van Israël.

Twee maanden na de ondertekening van Oslo-II, in november 1995, werd premier Yitzhak Rabin, de belangrijkste pleitbezorger van het Oslo-proces in Israël, vermoord door een Joodse rechts-extremistische activist. In mei 1996 kwam de Likud-partij van Benjamin Netanhayu aan de macht en in 1997 besloot de Israëlische regering om de gebiedsoverdracht aan de Palestijnen overeenkomstig de Oslo-akkoorden stop te zetten. Hiermee kwamen de onderhandelingen over de *final status*-onderwerpen feitelijk tot stilstand.

Nadat in het voorjaar van 1999 in Israël de regering van Ehud Barak aan de macht kwam, kreeg het haperende vredesproces een nieuwe impuls. In juli 2000 nodigde president Clinton premier Barak en PLO-voorzitter Arafat uit voor een top in Camp David in een poging een definitief en duurzaam vredesakkoord te sluiten. Uiteindelijk mislukte dit, na twee weken onderhandelen, voornamelijk vanwege verschillen van mening over de definitieve grenzen, de status van Jeruzalem en de kwestie van de Palestijnse vluchtelingen. Wel werd een trilaterale verklaring afgegeven (*'Camp David II'*), waarin de partijen een aantal basisbeginselen onderschreven, waaronder steun voor de centrale plaats van Veiligheidsraadsresoluties 242 en 338.

In een laatste poging een vredesakkoord tot stand te brengen, nodigde president Clinton de partijen in december 2000 opnieuw uit, voor onderhandelingen op basis van de zogenoemde *Clinton Parameters*. Deze parameters hielden in dat een groot deel van Gaza en de Westoever teruggegeven moest worden aan de Palestijnen; dat Israël de belangrijkste nederzettingen zou behouden, waarvoor de Palestijnen deels werden gecompenseerd; dat de nieuwe Palestijnse staat gedemilitariseerd werd; Jeruzalem werd

15 Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012), p. 153.

opgedeeld naar bevolkingssamenstelling; er een vorm van gezamenlijke soevereiniteit zou komen over de stad; en dat een deel van de Palestijnse vluchtelingen zich zou vestigen in de nieuwe Palestijnse staat. Beide partijen accepteerden uiteindelijk de parameters, zij het met voorbehouden, en ze vormden de basis voor vervolgbesprekingen in Taba in januari 2001. Hier werd verdere vooruitgang geboekt, maar een akkoord bleef ook dit keer uit, wederom als gevolg van gebrek aan overeenstemming over de definitieve grenzen, Jeruzalem, en de Palestijnse vluchtelingen.

In september 2000 brak de tweede Intifadah uit en de jaren die volgden werden gekenmerkt door toenemend geweld; zelfmoordaanslagen van Palestijnse zijde (voornamelijk uitgevoerd door Hamas-strijders) gingen gepaard met repressie (onder meer *Operation Defensive Shield*) en herbezetting van de gehele Westoever van Israëlische zijde. Als gevolg van de escalatie van geweld in maart 2002 nam de Veiligheidsraad op 12 maart 2002 resolutie 1397[16] aan, waarin voor het eerst formeel de tweestatenoplossing voor het conflict werd bekrachtigd.

Een paar weken later presenteerde Saudi-Arabië tijdens een bijeenkomst van de Arabische Liga in Beiroet een vredesvoorstel voor het Israëlisch-Palestijnse en het Israëlisch-Arabische conflict. Het plan, dat bekend werd als het ‘Arabische Vredesinitiatief’, werd op 28 maart 2002 aanvaard door de Arabische Liga en omvatte de volgende elementen: volledige terugtrekking van Israël uit de gebieden die sinds juni 1967 zijn bezet; de vestiging van een onafhankelijke Palestijnse staat in Gaza en de Westoever, met Oost-Jeruzalem als hoofdstad; een rechtvaardige oplossing van het Palestijnse vluchtelingenvraagstuk, op basis van Veiligheidsraadsresolutie 194 uit 1948;[17] een einde aan het Israëlisch-Arabische conflict; en vrede en normalisatie van de verhoudingen tussen Israël en de Arabische wereld. Israël en de VS toonden weliswaar enige – zij het gereserveerde – belangstelling voor het plan, maar in concreto gebeurde er weinig mee.

In april 2002 werd het Kwartet in het leven geroepen, een gelegenheidsformatie van de VN, de VS, de EU en Rusland, met als doel duurzame vrede in het Midden-Oosten te bewerkstelligen. Het Kwartet verwelkomde het Arabische Vredesinitiatief, veroordeelde terrorisme en riep op tot beëindiging van de nederzettingenbouw en de Israëlische bezetting. De Amerikaanse president George W. Bush riep in juni 2002 op tot een ‘vision of two States, a secure State of Israel and a viable, peaceful, democratic Palestine’,[18] en presenteerde de idee van een ‘Routekaart voor de Vrede’, dat zowel door het Kwartet als de Veiligheidsraad werd bekrachtigd. De ‘Routekaart’ combineerde elementen uit Veiligheidsraadsresoluties 242, 338 en 1397 met onderdelen van voorgaande vredesplannen (‘Madrid’, *land-for-peace* en het Arabische Vredesinitiatief) in een stapsgewijze agenda. Deze werd uiteindelijk echter niet of nauwelijks uitgevoerd.

In juni 2002 begon Israël onder leiding van premier Ariel Sharon in het noorden van de Westoever met de bouw van een afscheidingsmuur (meer hierover in de volgende paragraaf). Twee jaar later, in 2004, besloot Israël tot een unilaterale terugtrekking uit

16 UN Doc. S/RES/1397, 12 maart 2002.

17 UN Doc. A/RES/194 (III), 11 december 1948.

18 Toespraak van president George W. Bush over vrede in het Midden-Oosten van 24 juni 2002, zoals geciteerd door Susan M. Akram en Michael Lynk, ‘Arab-Israeli Conflict’, entry in the *Max Planck Encyclopedia of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2008), par. 55.

de Gazastrook en vier nederzettingen in de Westoever. Het plan werd in augustus 2005 uitgevoerd; 17 Israëlische nederzettingen werden ontmanteld en 8.000 kolonisten werden geëvacueerd naar Israël en de Westoever.[19]

De periode na 2005 werd gekenmerkt door nieuwe episodes van geweld. Tijdens de oorlog in Libanon in 2006 vielen meer dan 1.000 Libanese doden, voornamelijk burgers, en sloegen meer dan een miljoen mensen op de vlucht; aan Israëlische zijde vielen 114 doden in het leger en 43 burgerdoden en werden meer dan 250.000 mensen geëvacueerd.[20] Voor Israël waren oplopende spanningen in Gaza, die gepaard gingen met een toename van beschietingen op zijn grondgebied, aanleiding in december 2008 – januari 2009 een militair operatie in Gaza, *Operation Cast Lead*, uit te voeren. Aan Palestijnse zijde kwamen rond de 1.300 mensen om, naar wordt aangenomen voornamelijk burgers; aan Israëlische zijde vielen er 13 doden – allen soldaten.[21]

In 2006 vonden voor de tweede maal Palestijnse verkiezingen plaats, waarbij de Islamitische Hamas als winnaar uit de bus kwam. Dit leidde uiteindelijk tot een tweedeling in het Palestijnse leiderschap, met controle van Hamas over de Gazastrook en controle van de Fatah-partij van president Mahmoud Abbas over de Westoever. De westerse landen weigerden het bewind van Hamas te erkennen, omdat dit niet voldeed aan de eisen het gebruik van geweld af te zweren en het bestaan van Israël te aanvaarden.

Ondanks de toegenomen spanningen en gewelddadigheden tussen beide partijen, werden in 2007 verschillende pogingen ondernomen om het vredesproces weer op gang te brengen. De Arabische Liga bracht het Arabische Vredesinitiatief uit 2002 opnieuw naar voren, maar kreeg wederom weinig respons. En president Bush nam het initiatief tot de organisatie van een internationale conferentie in Annapolis op 27 november 2007, waaraan door veertig landen en internationale organisaties werd deelgenomen. Het doel was '(…) to immediately launch good-faith, bilateral negotiations in order to conclude a peace treaty resolving all outstanding issues, including all core issues, without exception, as specified in previous agreements.'[22] De conferentie leverde echter weinig op; de besprekingen die voortkwamen uit 'Annapolis' waren slechts van korte duur. De verdeeldheid onder de Palestijnen en de westerse boycot van Hamas (in de VS bekritiseerd door onder meer voormalig president Jimmy Carter)[23] vormden extra complicerende factoren voor de vredesbesprekingen.

De Amerikaanse president Barack Obama ondernam tijdens zijn eerste termijn een aantal pogingen om de onderhandelingen tussen beide partijen nieuw leven in te blazen (in september 2010 werden premier Netanyahu en president Abbas onder meer uitgenodigd

19 Susan M. Akram en Michael Lynk, 'Arab-Israeli Conflict', entry in the *Max Planck Encyclopedia of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2008), par. 61.

20 Ibid., par. 63.

21 Ibid., par. 66.

22 'Text of Bush's remarks at Annapolis conference,' *New York Times*, 27 november 2007.

23 Carter schreef in een opiniestuk in de *New York Times*: 'A counterproductive Washington policy in recent years has been to boycott and punish political factions or governments that refuse to accept United States mandates. This policy makes difficult the possibility that such leaders might moderate their policies.' Jimmy Carter, 'Pariah diplomacy,' *New York Times*, 28 april 2008.

in Washington voor een serie besprekingen), maar deze sorteerden weinig effect (zie ook de hoofdstukken II en IV). De nederzettingenpolitiek van Israël vormde hierbij een belangrijk struikelblok. *De Financial Times* schreef in april 2010 in een redactioneel commentaar over de rol van de VS: 'Breakthroughs in the Middle East happen when the US feels its national interest is in play, rather than when it pretends to be a dispassionate arbiter. When deadlock comes, as it inevitably will, Mr Obama must be ready to place a US plan before the Security Council. That should be based on the (Bill) Clinton Parameters of 2000, and the Arab peace plan of 2002.'[24]

Concluderend kan worden gesteld dat de afgelopen veertig jaar een scala aan initiatieven heeft opgeleverd om het conflict tussen Israël en de Palestijnen te beslechten. Deze plannen, akkoorden en voorstellen vertonen in het algemeen meer overeenkomsten dan verschillen.[25] In 2002 merkte de toenmalige Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, over een vredesovereenkomst in het Midden-Oosten op: 'There is no conflict in the world today whose solution is so clear, so widely agreed upon, and so necessary to world peace as the Israeli-Palestinian conflict.'[26] Tien jaar later blijken deze woorden nog even actueel als in 2002.

I.2 Het juridisch kader

Gezien het belang van het internationaal-juridische kader van het onderhavige conflict en gelet op het feit dat in de adviesaanvraag specifiek de vraag wordt gesteld wat Nederland kan ondernemen op basis van beginselen van het internationale recht, acht de AIV het wenselijk een kort resumé te geven van de juridische stand van zaken. Hij neemt daarbij de *Advisory Opinion* van het Internationaal Gerechtshof over de Israëlische muur uit 2004 als uitgangspunt, omdat daarin op veel omvattende wijze wordt gesproken over de juridische situatie en omdat actuele hete hangijzers, zoals de positie van (Oost-)Jeruzalem, het recht op zelfbeschikking van de Palestijnen, de nederzettingen, de grenzen en de schaarste aan water, direct of indirect van een juridisch oordeel worden voorzien.[27] De *Advisory Opinion* was gevraagd door de Algemene Vergadering van de VN, die hierover had besloten in een stemming met 90 stemmen vóór, acht tegen en 74 onthoudingen, waaronder die van Nederland.[28]

24 'Once more into the Mideast breach,' *Financial Times*, redactioneel commentaar, 30 april 2010.

25 Gregory Harms merkt hierover op: '(…) with there now existing an assortment of possible templates – Clinton Plan, Geneva Accord, Road Map, Saudi Proposal – all bearing more in common than they do in distinction, what is required is (…) to authentically pursue diplomacy.' Gregory Harms with Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict* (Londen: Pluto Press, 2012), p. 197.

26 UN Press Release SG/SM/8177, 'Leading their Peoples Back from Brink is "Duty" of Israeli, Palestinian Leaders, Secretary-General Tells Arab League Summit', 27 maart 2002.

27 *Advisory Opinion*, 9 juli 2004, zie: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf>, passim.

28 UN Doc. A/RES/ES-10/14, 12 december 2003, uitmondend in de vraag: 'What are the legal consequences arising from the construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, as described in the report of the Secretary-General, considering the rules and principles of international law, including the Fourth Geneva Convention of 1949, and relevant Security Council and General Assembly resolutions?'
Zie ook: <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/ga10216.doc.htm>.

In zijn *Advisory Opinion* komt het Hof met een stemverhouding van 14 tegen een[29] tot de conclusie dat de bouw van de Israëlische afscheidingsmuur strijdig is met internationaal recht en dat Israël zorg dient te dragen voor volledige schadevergoeding. De schendingen van internationaal recht betreffen onder meer het recht op zelfbeschikking van het Palestijnse volk (en de plicht van Israël om dat recht te respecteren), de bewegingsvrijheid voor alle inwoners van de bezette gebieden, het recht op werk, het recht op gezondheidszorg en het recht op onderwijs. Verder stelt het Hof dat de muur en de nederzettingen bijdragen aan het veranderen van de demografische samenstelling van de bezette gebieden en daarmee schendingen opleveren van de Vierde Geneefse Conventie (inzake de bescherming van burgers in oorlogstijd) en relevante resoluties van de VN-Veiligheidsraad. Daarnaast stelt het Hof dat het niet overtuigd is dat de specifieke route die Israël heeft gekozen voor het bouwen van de muur noodzakelijk was vanuit een oogpunt van veiligheid. Ook concludeert het Hof dat Israël zich niet kan beroepen op het recht op zelfverdediging, zoals dat in het internationale recht vorm heeft gekregen. Ook om die reden moet de bouw van de muur volgens het Hof als illegaal worden beschouwd.

Eveneens met 14 tegen een spreekt het Hof uit dat de VN, in het bijzonder de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad, moeten nagaan welke verdere actie nodig is om ervoor te zorgen dat er een eind komt aan deze illegale situatie. Tevens stelt het vast dat op *alle VN-lidstaten* de plicht rust de illegale situatie niet te erkennen en geen hulp te verlenen bij de instandhouding daarvan, en dat zij erop moeten toezien dat elke belemmering van het Palestijns recht op zelfbeschikking die van de muur uitgaat tot een eind wordt gebracht.[30] Na het uitkomen van de *Advisory Opinion* vroeg de Algemene Vergadering om integrale uitvoering ervan. Zij deed dat met een stemverhouding van 150 vóór (waaronder Nederland), zes tegen en tien onthoudingen.[31]

Ook los van 'de muur' kan er geen misverstand over bestaan dat de Vierde Geneefse Conventie in de Palestijnse Gebieden van kracht is, zoals ook de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV) in een advies uit 2002 vaststelde: 'Samenvattend is de CAVV van oordeel dat de Vierde Geneefse Conventie in alle relevante perioden (vanaf 1967 tot de inwerkingtreding van de Oslo-akkoorden, vervolgens tot het uitbreken van de tweede Intifadah en ten slotte vanaf het uitbreken van de tweede

29 De tegenstem was afkomstig van de Amerikaanse rechter Buergenthal. In zijn *dissenting opinion* concludeerde hij dat het Hof het verzoek om een advies niet had moeten aannemen. In zijn ogen kon er zeer wel sprake zijn van schendingen van internationaal recht, maar om dat vast te stellen had het Hof meer informatie van vooral Israëlische kant bij zijn oordeel moeten betrekken. Het probleem echter, aldus Buergenthal, was dat Israël gezien de aard van de procedure – advies in plaats van een geschil tussen twee staten – niet verplicht was die informatie te verstrekken.
Bron: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1687.pdf>, par. 10.
De Nederlandse rechter Kooijmans, die tot de voorstemmers behoorde, formuleerde een *separate opinion.* Daarin bracht hij tot uitdrukking te hebben geworsteld met de vraag of het Hof wel een advies moest geven, gezien het risico van politisering van het Hof en gezien het feit dat drie deelnemers aan het Kwartet weinig tot niets voelden voor het vragen van een advies. In Kooijmans' ogen had de Algemene Vergadering van de VN dat risico van politisering onder ogen moeten zien toen zij het adviesverzoek deed.
Bron: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1687.pdf>, par. 20 en 21.

30 Ibid., par. 146.

31 UN Doc. A/RES/ES-10/15, 2 augustus 2004. Zie ook: <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/ga10248.doc.htm>.

Intifadah tot heden) volledig van toepassing is op het door Israël bezette Palestijnse gebied.'[32] De AIV voegt hieraan nog toe dat in een recent rapport van de *UN Fact Finding Mission Israeli Settlements* aan de VN Mensenrechtenraad aan de toepasselijkheid van de Conventie de volgende, dwingende consequentie wordt verbonden: 'Israel must, in compliance with article 49 of the Fourth Geneva Convention, cease all settlement activities without preconditions. In addition it must immediately initiate a process of withdrawal of all settlers from the Occupied Palestinian Territory.'[33]

Als aangegeven, is in de *Advisory Opinion* van het Hof een reeks van nog steeds actuele en controversiële zaken onder de juridische loep gelegd. Een van de grote uitstaande vragen waarvoor dat niet geldt, is het vraagstuk van de terugkeer van vluchtelingen. Volgens de *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East* (UNRWA) gaat het thans in totaal, inclusief afstammelingen, om zo'n vijf miljoen geregistreerde vluchtelingen, van wie circa een derde woont in een van de 58 erkende vluchtelingenkampen in Jordanië, Libanon, Syrië, de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever.[34]

Het recht op terugkeer is vastgelegd in een resolutie van de Algemene Vergadering van de VN van december 1948, waarin wordt gesteld dat 'the refugees wishing to return to their homes and live at peace with their neighbours should be permitted to do so at the earliest practicable date, and that compensation should be paid for the property of those choosing not to return and for loss of or damage to property which, under principles of international law or in equity, should be made good by the Governments or authorities responsible.'[35] Dit recht is later vele malen herbevestigd, onder meer in 1967 na de zesdaagse oorlog, via Veiligheidsraadsresolutie 242,[36] en tijdens de Jom Kippoer-oorlog van 1973, via Veiligheidsraadsresolutie 338.[37] In beide resoluties kwamen primair andere onderwerpen aan de orde, zoals de terugtrekking van de Israëlische troepen uit bezet gebied, en zij worden algemeen beschouwd als een 'totaalpakket' van eisen. Intussen is onduidelijk hoeveel Palestijnse vluchtelingen daadwerkelijk willen terugkeren dan wel gebruik willen maken van enigerlei vorm van compensatie.[38] Zeker is dat velen nog in het bezit zijn van huissleutels en soms ook eigendomspapieren van hun vroegere woningen, terwijl daarnaast vaststaat dat velen intussen elders een bestaan hebben opgebouwd. Dat laat

32 CAVV advies nummer 12, *Advies inzake de toepasselijkheid van de Vierde Geneefse Conventie inzake bescherming van burgers in oorlogstijd binnen het bezette Palestijns gebied*, 8 februari 2002, p. 9.

33 Zie: UN Doc. A/HRC/22/63, 7 februari 2013, p. 22.

34 Zie: <http://www.unrwa.org/userfiles/20120317152850.pdf>.

35 UN Doc. A/RES/194 (III), 11 december 1948, par. 11.

36 UN Doc. S/RES/242, 22 november 1967, unaniem aangenomen.

37 UN Doc. S/RES/338, 22 oktober 1973, aangenomen met 14 stemmen, zonder Chinese deelname aan de stemming.

38 De AIV tekent hierbij aan dat het gaat om twee stromen vluchtelingen (uit 1948 en 1967) en dat met name op nadrukkelijk verzoek van de PLO door Arabische landen (met uitzondering van Jordanië) is afgezien van het toekennen van burgerschap aan de Palestijnse vluchtelingen op hun grondgebied teneinde hen daarmee niet het recht op terugkeer te ontnemen.

echter onverlet dat het *recht* op terugkeer en de mogelijkheid via dat recht enigerlei vorm van compensatie af te dwingen in de ogen van de AIV vaststaat en tot actie zou dienen te leiden. Dat laatste geldt met voorrang ook voor de humanitaire situatie waarin veel vluchtelingen nog altijd verkeren.

De AIV voegt aan bovenstaande beschouwing toe dat de *Advisory Opinion* van het Hof en de resoluties over onder meer het recht op terugkeer passen in een lange reeks van besluiten van met name de Algemene Vergadering van de VN en de VN-Veiligheidsraad waarin duidelijk wordt dat de Palestijnen het internationale recht *grosso modo* aan hun zijde hebben. Het aantal resoluties van een dergelijke strekking, algemeen verwoord dan wel gewijd aan specifieke thema's, is talrijk; de belangrijkste, circa twintig in getal, werden recent aangehaald in de resolutie van de Algemene Vergadering over de status van Palestina (waarover verderop nog enkele opmerkingen).[39]

Vooruitlopend op de eindconclusies van dit advies meent de AIV dat het gestrande vredesproces in het Midden-Oosten niet kan worden vlot getrokken louter door het inroepen van beginselen van internationaal recht en van resoluties van de Algemene Vergadering of de VN-Veiligheidsraad, of uitspraken van het Internationaal Gerechtshof. Zoals uit het verleden is gebleken, zullen politieke factoren van doorslaggevend belang zijn. Dit doet niet af aan het oordeel van de AIV dat aan datgene wat er aan internationaalrechtelijke uitspraken ligt veel gewicht kan en moet worden toegekend. Bovendien rust op Nederland, met zijn traditie op het vlak van medehoeder van het internationale recht, de plicht om datzelfde recht uiterst serieus te nemen en toe te passen zonder *double standards* en met voorbijgaan aan opportuniteitsoverwegingen. Daarbij zou het juist ook in de richting van bevriende naties als Israël en Palestina bereid moeten zijn consequent de internationaalrechtelijke kaart te spelen, met zoveel mogelijk gebruikmaking van specifieke kennis van juridische zaken.

Aan die 'juridische zaken' is recent het besluit van de Algemene Vergadering van de VN toegevoegd over de erkenning van Palestina als *non-member observer State*.[40] Over de exacte consequenties van deze uitspraak valt te twisten, maar over de intentie van de Algemene Vergadering geenszins. De resolutie werd evident opgesteld met de bedoeling Palestina een statusverhoging te verstrekken en zij werd aangenomen met een grote meerderheid van stemmen, waaronder ook 14 van de 27 lidstaten van de EU (voor meer hierover zie hoofdstuk III). De nieuwe status van Palestina opent de mogelijkheid van toetreding tot VN-verdragen en wellicht ook tot andere verdragen. Daarbij kan men denken aan mensenrechtenverdragen en aan UNCLOS.[41]

Resumerend, maakt de AIV zich sterk voor het standpunt dat het internationale recht moet worden nageleefd en ingeroepen waar het van toepassing is. Dat geldt zowel in de richting van Israël als in de richting van de Palestijnen, en dan steeds zo precies mogelijk. Mogelijkheden bieden wat dat betreft ook de Associatieakkoorden tussen respectievelijk

39 UN Doc. A/67, L. 28, 26 november 2012.

40 Ibid., par. 2.

41 Afkorting voor *United Nations Convention on the Law of the Sea.*

de EU en Israël[42] en de EU en (toen nog) de PLO.[43] In het bijzonder artikel 2 van beide Akkoorden is hier relevant. Artikel 2 luidt: 'Relations between the Parties, as well as all the provisions of the Agreement itself, shall be based on respect for human rights and democratic principles, which guides their internal and international policy and constitutes an essential element of this Agreement.'

De Israëlische nederzettingen zijn krachtens internationaal recht illegaal, met als gevolg dat producten die daar worden gemaakt niet mogen worden aangemerkt als *'made in Israel'. Ex iniuria ius non oritur*.[44] Op wat de EU en Nederland in dit verband te doen staat, wordt in hoofdstuk V ingegaan.

De conclusie die kan worden getrokken, is dat over de belangrijkste rechtsvragen met betrekking tot het conflict weinig verschil van mening kan bestaan. Israël heeft de plicht het recht op zelfbeschikking van het Palestijnse volk te eerbiedigen. De vestiging van Israëlische nederzettingen op de Westelijke Oever van de Jordaan en de beperking van de bewegingsvrijheid van de Palestijnen in de bezette gebieden als geheel leveren schendingen op van de Vierde Geneefse Conventie. Hetzelfde geldt voor de bouw van de afscheidingsmuur, voor zover deze over Palestijns gebied loopt. Ten slotte rust op zowel Israël als de Palestijnen de plicht zich bij het streven naar politieke doeleinden ten opzichte van elkaar te onthouden van het gebruik van elke vorm van geweld behoudens gerechtvaardigde zelfverdediging.

42 L. 147/3, 21 juni 2000; verdrag overeengekomen in 1995 en van kracht sinds juni 2000. Zie: <http://eeas.europa.eu/delegations/israel/documents/eu_israel/asso_agree_en.pdf>.

43 L. 187, 16 juli 1997. Zie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A0716(01):EN:HTML>.

44 Vertaling: Uit onrecht kan geen recht voortkomen.

II Veranderingen in de regionale en mondiale context

De eerste vraag van de adviesaanvraag luidt: *In hoeverre beïnvloeden de veranderingen in de regionale en mondiale politieke context de onderhandelingsposities van de direct betrokken gesprekspartners alsook de opstelling van betrokken derden?*

Ter beantwoording van deze vraag wil de AIV een onderscheid maken tussen regionale en mondiale ontwikkelingen, waarbij hij met het eerste zal beginnen.

II.1 De regionale context

Sinds het begin van de hervormingsbeweging begin 2011 is er veel in de Midden-Oosten-regio veranderd.[45] In diverse Arabische landen hebben zich ingrijpende wijzigingen voorgedaan, zoals in Egypte, Libië, Tunesië, Jemen en Syrië. De ontwikkelingen en veranderingen gaan ter plekke nog steeds door en wisselingen van regimes hebben nog niet bepaald tot rust en stabiliteit geleid.[46] Diverse andere Arabische landen hebben weliswaar nog geen ingrijpende veranderingen doorgemaakt, maar dat betekent niet dat deze landen niet onder druk zijn komen te staan om hervormingen door te voeren. De bevolkingen in betrokken landen worden mede geïnspireerd door ontwikkelingen elders in de regio en zij voelen zich aangemoedigd om veranderingen te eisen.

Hetzelfde geldt voor de door Israël in 1967 bezette Arabische gebieden: ook de Palestijnen willen in vrijheid en waardigheid leven. De Palestijnse bevolking is al veel langer geleden in opstand gekomen tegen de Israëlische bezetting, in de vorm van onder meer Intifadah's (zie ook hoofdstuk I). De recente ontwikkelingen in de naburige Arabische regio vormen, zo schat de AIV, voor de Palestijnen echter een extra aanmoediging om onverminderd door te gaan in hun streven naar het zoeken van een bevredigende oplossing, ook al zijn de gesprekken en onderhandelingen de afgelopen decennia voor hen weinig hoopgevend geweest. Maar ook zonder de omwentelingen elders zouden de Palestijnen hun strijd tegen de Israëlische bezetting en vóór een onafhankelijke Palestijnse staat hebben voortgezet. Het alternatief is immers voortzetting van de al meer dan 45 jaar durende bezetting.

De machtsovername door de Moslimbroederschap in Egypte heeft in de zienswijze van de AIV andere Moslimbroederbewegingen en aanverwante groeperingen (zoals Hamas in Gaza) een extra dynamiek gegeven in hun strijd om de macht in eigen land. Hoewel er tot dusverre zelden sprake is geweest van sterke samenwerking tussen Moslimbroederbewegingen in verschillende Arabische landen onderling – het was meer iedere beweging in eigen land voor zich – heeft de overwinning van de Moslimbroederschap

45 Er zijn inmiddels vele publicaties over dit onderwerp verschenen. Zie o.a. Jean-Pierre Fillu, *The Arab Revolution: Ten Lessons From the Democratic Uprising* (London: Hurst & Co, 2011) en Marc Lynch, *The Arab Uprising. The unfinished revolutions of the new Middle East* (New York: Public Affairs Books, 2012). Vergelijk ook Nikolaos van Dam, De bloedige 'Arabische Lente', *Internationale Spectator*, december 2011, pp. 629-630. De AIV bracht over dit onderwerp de volgende adviezen uit: Advies nummer 75, *Hervormingen in de Arabische regio: kansen voor democratie en rechtsstaat*? (Den Haag, mei 2011); en Advies nummer 79, *De Arabische regio, een onzekere toekomst* (Den Haag, mei 2012).

46 Om deze reden acht de AIV het minder gepast hier de veelvuldig gebruikte metafoor van de 'Arabische Lente' te bezigen.

in Egypte (waar deze partij, net als in diverse andere Arabische landen eerder verboden was) nieuw vertrouwen en elan verschaft aan de andere Moslimbroederorganisaties, met name ook in Syrië en Jordanië.

De ontwikkeling van kernenergie in Iran, met de mogelijkheid het beschikbare uranium dusdanig te verrijken dat dit kan worden gebruikt voor nucleaire wapens, levert voorts spanningen op in de regio, en daarbuiten, mede gezien de betrokkenheid van diverse westerse landen, waaronder de VS en de EU. In Israëls regionale beleid heeft de potentiële dreiging die uitgaat van het Iraanse nucleaire programma, de hoogste prioriteit. Op termijn moet met unilateraal militair optreden tegen de Iraanse kerninstallaties rekening worden gehouden, ook al hebben tot dusver zowel de Israëlische legerleiding als de inlichtingen- en veiligheidsdiensten zich, zelfs publiekelijk, daartegen gekeerd. Ongetwijfeld ook naar hun mening zou een dergelijk optreden, afgezien van de destabiliserende uitwerking daarvan op de regionale – en mogelijk mondiale – verhoudingen, slechts vertragend uitwerken op het Iraanse nucleaire programma zonder een uiteindelijke, volledige en duurzame oplossing naderbij te brengen.[47]

Er is in principe echter geen direct verband tussen het Israëlisch-Palestijnse conflict en de spanningen met Iran, behalve dat Iran diverse bij het Israëlisch-Arabische conflict betrokken partijen steunt, waaronder Syrië, Hezbollah (in Libanon) en Hamas (in Gaza). Daarmee is Iran duidelijk een indirecte speler in het Israëlisch-Arabische conflict.

Elders, waaronder in Irak en Bahrein (thuisbasis van de Amerikaanse Vijfde Vloot), hebben zich eveneens ontwikkelingen voorgedaan die bijdragen tot destabilisering van de regio. De verzwakking van de positie van het bewind in Bagdad na de val van president Saddam Hussein in 2003 heeft het mogelijk gemaakt dat Iran zijn positie niet alleen in de regio als geheel kon versterken, maar ook binnen Irak zelf, met name via de sjiitische gemeenschap. In Bahrein, dat in meerderheid een bevolking heeft van sjiieten, is het verzet tegen de soennitische machthebbers gegroeid. Verder levert het optreden van Iran in de regio ook spanningen op met de meeste andere Arabische Golfstaten. Ten aanzien van de belangrijkste oliestaat, Saudi-Arabië, is niet onbelangrijk op te merken dat 70 procent van de olie in dit land wordt gevonden in een gebied dat wordt bewoond door sjiieten, die slechts vijf procent van de bevolking uitmaken.

Met betrekking tot het bloedige conflict in Syrië is sprake van duidelijke verdeeldheid binnen de Veiligheidsraad, waarbij Rusland en China niet zoals de andere leden uit zijn op de val van het Ba'thregime van president Bashar al-Asad, maar de optie willen openhouden van een oplossing via politiek overleg, waarbij het Ba'thregime als partij betrokken wordt. De tegenstellingen op dit punt tussen de VS, Rusland en China, elk met hun eigen strategische regionale belangen, hebben enigszins het karakter van een soort voortgezette 'Koude Oorlog'.

De AIV meent dat de eventuele val van het Ba'thregime in Syrië niet zonder meer voordelig voor Israël hoeft uit te vallen. Een en ander hangt natuurlijk mede af van het opvolgende regime. Van geen enkel Syrisch regime moet worden verwacht dat het positief of neutraal zal staan tegenover Israël. Zowel onder een nieuwe dictatuur, alsook onder een meer democratisch regime, moet een bijzonder kritische houding tegenover Israël worden verwacht. In beide gevallen kan tegelijkertijd worden verwacht dat van Syrische zijde geen

47 Zie over dit onderwerp ook het AIV-briefadvies nummer 20, *Nucleair Programma van Iran: naar de-escalatie van een nucleaire crisis* (Den Haag, april 2012), pp. 18-19.

enkele behoefte bestaat aan een hernieuwd militair conflict. Men zal zich eerder op de vele problemen in eigen land willen richten. De afgelopen decennia is het stil geweest aan het Syrisch-Israëlische front op de Golan Hoogvlakte. Hoewel Syrië en Israël technisch gezien in een toestand van oorlog verkeren, heeft Damascus in de desbetreffende periode gekozen voor een pragmatische benadering van geen geweld aan de Syrisch-Israëlische bestandslinies. Voortzetting daarvan is te verwachten.

De AIV wijst er verder op dat de positie van Turkije ten aanzien van Israël en het Israëlisch-Arabische conflict drastisch veranderde na de gewelddadige onderschepping van de Gaza-flotilla (2010). In de navolgende periode ontwikkelde Turkije, dat voorheen een sterke bondgenoot van Israël was, zich tot een sterk kritische partij ten aanzien van Israël. Nu premier Netanyahu inmiddels op 22 maart 2013 excuses heeft aangeboden voor de dodelijke gevolgen van Israëls interventie,[48] zullen de verhoudingen naar verwachting evenwel verbeteren. Deze ontwikkeling moet als positief worden beschouwd, gezien de onrust in de regio en de destabiliserende werking die uitgaat van de situatie in Syrië voor zowel Israël als Turkije. Van een sterke bondgenoot van het Syrische Ba'thregime heeft Turkije zich inmiddels ontwikkeld tot een tegenstander die de Syrische oppositie steunt en deels herbergt.

De meer kritische houding jegens Israël vanuit die Arabische landen waar een politieke omwenteling heeft plaatsgevonden, zoals in Egypte, betekent naar de mening van de AIV niet noodzakelijk dat er vanuit Arabische optiek iets substantieels aan de inhoud van het Arabisch/Palestijns-Israëlische conflict is veranderd, maar wel dat de betrokken Arabische partijen minder dan voorheen geneigd zullen zijn om 'voor de lieve vrede' hun ideeën over rechtvaardigheid telkens naar een tweede plaats te verschuiven.

In het verleden werden Arabische anti-Israël-standpunten wel toegeschreven aan vormen van Arabische propaganda en misbruik van de Palestijnse kwestie voor eigen Arabische interne politieke doeleinden (waaronder het rechtvaardigen van de voortduring van dictatuur en militair bestuur). Deze Arabische standpunten kwamen naar de mening van de AIV echter eerder voort uit gevoelens van rechtvaardigheid en als reactie van grote nationale verontwaardiging vanwege de verdrijving van Palestijnen uit hun oorspronkelijke woongebieden (1948-1949) en nadien door het Israëlische optreden in de bezette gebieden van 1967, de annexatie van delen daarvan (Oost-Jeruzalem en de Golan Hoogvlakte), de aanleg van Israëlische nederzettingen en het repressieve bezettingsbeleid, alsook de bouw van de 'muur', voor een deel achter de groene bestandslijn. Ook speelde het Arabische nationalisme en de Israëlische bezetting van wat als Arabisch grondgebied werd beschouwd een belangrijke rol.

In het democratische Westen is men er veelal van uitgegaan dat democratie in de Arabische wereld een vredesregeling wel zou helpen vergemakkelijken. Volgens de AIV

48 Volgens de *New York Times* gaf premier Netanyahu's staf een verklaring uit waarin werd gesteld: 'The prime minister made it clear that the tragic results regarding the Mavi Marmara were unintentional and that Israel expresses regret over injuries and loss of life.' Het gebaar, dat Israël maakte tijdens het bezoek van president Obama aan het land, kwam volgens de krant tot stand op aandringen van de VS en creëerde een *win-win*situatie voor alle partijen: 'Mr. Obama achieved reconciliation between two of the United States' most important allies, while Turkey and Israel won good will within the White House, important for two nations that have made ties to the United States central to their foreign policy.' Jodi Rudoren en Mark Landler, 'With Obama as Broker, Israelis and Turkey end Dispute', *New York Times*, 22 maart 2013.

lijkt dit echter minder het geval te zijn nu men aan Arabische zijde, daar waar sprake is van meer democratisch getinte regimes, principes van rechtvaardigheid niet meer zo naar de achtergrond wil stellen ten gunste van strategische overwegingen/belangen in breder verband. Onder president Mubarak was Egypte bereid om in breder verband en in het belang van de stabiliteit in de regio te zoeken naar constructieve oplossingen in het belang van een Arabisch-Israëlische vrede. Ook Egypte heeft uiteindelijk weliswaar weinig kunnen bereiken ten behoeve van een oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict; maar wel heeft het door zijn constructieve opstelling onder president Mubarak in diverse gevallen erger kunnen voorkomen. Het nieuwe, door de Moslimbroederschap gedomineerde, Egyptische bewind van president Mursi moet zijn positie wat dat betreft nog verder laten uitkristalliseren. Tijdens de gewelddadige confrontatie rond Gaza in november 2012 tussen Israël en Hamas, is evenwel gebleken dat ook het nieuwe Egypte onder leiding van de Moslimbroederschap wellicht een bemiddelende rol in de regio zou kunnen spelen.

De regionale ontwikkelingen van de afgelopen tijd – en er zijn veel meer dwarsverbanden aan te geven – hebben volgens de AIV tot dusverre geen wezenlijke invloed gehad op het Israëlisch-Palestijnse conflict zelf, in de zin dat de mogelijkheden om een oplossing te bereiken er wezenlijk door zouden worden beïnvloed, in negatieve dan wel positieve zin. Wel maken deze ontwikkelingen het vinden van een oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict op zijn minst zo urgent, zo niet urgenter gezien de overheersende instabiliteit in de regio. Ook is het denkbaar dat, waar de Palestijnen zich in hun streven naar onafhankelijkheid en zelfbeschikking onverminderd – moreel – gesteund weten door de bevolking van een aantal landen in de regio, zij hun strijd de komende tijd met nog meer volharding zullen voortzetten. Dit zou ten koste kunnen gaan van de compromisbereidheid aan Palestijnse kant, indien niet op korte termijn nieuwe vredesinitiatieven worden genomen die voldoende inspelen op de Palestijnse aspiraties.

Ter afsluiting van deze paragraaf kan de conclusie worden getrokken dat de urgentie van het vinden van een oplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict onverminderd groot is, maar door de ontwikkelingen in de regio een nieuwe dimensie heeft gekregen. Tegelijk moet worden vastgesteld dat veel landen in de regio nog steeds in een situatie van politieke turbulentie verkeren als gevolg van de botsingen tussen de aanhangers van oude en nieuwe regimes, de spanningen tussen gematigde en radicale hervormers en de tegenstellingen tussen de verschillende stromingen binnen de Islam, die ten dele ook de betrekkingen tussen de Arabische landen belasten. De politieke discussie in deze landen richt zich hierdoor in de eerste plaats op de vraag hoe stabiliteit kan worden verkregen, met inachtneming van de verlangens van een meerderheid van de bevolking. Ondanks het feit dat aldus de interne politieke kwesties een groot deel van de politieke aandacht opeisen, zal geen Arabische regering het zich kunnen veroorloven de fakkel van de solidariteit met de Palestijnen te laten uitdoven. Integendeel, de toegenomen invloed van de Islamitische partijen, vooral in Egypte, zal zich waarschijnlijk vertalen in een meer uitgesproken steun voor de Palestijnse zaak dan waarvan in het verleden sprake was.

II.2 De mondiale context

Door de recente veranderingen van een aantal Arabische regimes is naar het oordeel van de AIV de positie van de VS in het Midden-Oosten minder sterk dan voorheen. Sommige traditionele bondgenoten, dan wel regimes waar de VS traditioneel in zijn Midden-Oosten-beleid strategisch op kon steunen, waaronder het Egypte onder president Mubarak, zijn voor een deel weggevallen. Bovendien is in het Westen de strategische samenwerking met Arabische dictatoriale regimes die zich schuldig maken aan mensenrechtenschendingen in eigen land, in toenemende mate aan kritiek onderhevig. Dit geldt in het bijzonder voor de omstreden relatie met Saudi-Arabië.

Anders dan voor het meer nabij gelegen Europa lijkt het geopolitieke belang dat het Midden-Oosten voor de VS vertegenwoordigt, bovendien af te nemen. Enerzijds zijn er aanwijzingen dat het strategisch zwaartepunt *(pivot)* in de Amerikaanse buitenlandse politiek meer verschuift naar Oost-Azië, anderzijds wordt de VS op het gebied van energiewinning (olie en gas) in toenemende mate zelfvoorzienend en dus minder afhankelijk van leveranties uit het Midden-Oosten. Daarbij komt dat het Amerikaanse beleid, mede als gevolg van de binnenlandse politiek-economische situatie, wordt gekenmerkt door grotere selectiviteit ten aanzien van buitenlands engagement en de inzet van financiële en personele middelen. De terughoudendheid om na de kostbare en niet erg succesvolle militaire interventies in Irak en Afghanistan het voortouw te nemen om opnieuw militair op te treden kwam onder meer naar voren tijdens het conflict in Libië (*'leading from behind'*).

Dit alles behoeft echter een nieuwe bemiddelingspoging van Washington niet in de weg te staan. Militaire interventie is in het geval van het Israëlisch-Palestijnse conflict immers niet aan de orde. Wel zal Israël aandringen op een actieve betrokkenheid van de VS bij de uitvoering van een eventuele vredesregeling, vooral waar het gaat om het waarborgen van zijn veiligheid. Een overweging die de Amerikaanse regering misschien zal aanzetten tot een diplomatiek initiatief, betreft de bezorgdheid over het aanzien van de VS in de Islamitische wereld. President Obama heeft met zijn toespraak in Caïro van juni 2009 verwachtingen gewekt over een 'nieuw begin' in de relatie tussen de VS en de moslims over de gehele wereld. De Amerikaanse president heeft deze belofte tot nu toe niet weten in te lossen. Een succesvolle Amerikaanse bemiddelingspoging zou de geloofwaardigheid van de Amerikaanse intenties ten opzichte van de moslimlanden aanzienlijk kunnen versterken (voor de opstelling van de VS zie nader hoofdstuk IV).

Europa, in de gedaante van de EU, probeerde zich gedurende de afgelopen jaren met wisselend succes te ontwikkelen van grootste handelsmacht en grootste ontwikkelingsdonor in de wereld tot een volwaardige internationale speler, die zich ook op diplomatiek en veiligheidspolitiek terrein als factor van betekenis laat gelden. Het Verdrag van Lissabon (2009) bracht een aantal institutionele verbeteringen: de verbreding van het mandaat van de Hoge Vertegenwoordiger van de Unie voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid (de koppeling van de verantwoordelijkheid voor politieke zaken met die voor het handels- en ontwikkelingsbeleid) en de oprichting van de Europese Dienst voor het Externe Optreden (EDEO). Het handelingsvermogen van de EU ten opzichte van andere regio's en landen bleef echter begrensd door het vereiste van eenstemmigheid in de besluitvorming en interne verdeeldheid tussen de lidstaten. Bovendien leidde de crisis binnen de muntunie ook tot een verlamming in het optreden naar buiten toe; de oplossing van deze crisis eiste een groot deel van de aandacht van de Europese politieke leiders op. Ondanks deze beperkingen is gebleken dat, indien de grotere lidstaten het met elkaar eens kunnen worden, de EU wel degelijk in staat is invloed op belangrijke internationale kwesties uit te oefenen. Naar de mate waarin de monetaire problemen onder controle worden gebracht, mag ook van de EU een (hernieuwde) ambitie worden verwacht om een oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict naderbij te brengen.

In een globale aanduiding van de verschuivingen in het mondiale krachtenveld past op zichzelf ook een verwijzing naar de rol van de BRICS.[49] Deze combinatie van opkomende (of opgekomen) landen is verenigd in haar wens de invloed van ontwikkelingslanden in de internationale economische en financiële instellingen te versterken en die van vooral de

49 Engelse afkorting voor Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika.

VS terug te dringen. Het is echter zeer de vraag of de BRICS op andere terreinen als een zelfstandige machtsfactor mogen worden gezien. Daarvoor zijn hun onderlinge verschillen te groot.[50] In elk geval hebben de desbetreffende landen er geen blijk van gegeven als eensgezinde coalitie naar voren te willen treden met plannen of initiatieven om het vredesproces in het Midden-Oosten actief te beïnvloeden.

Ook individueel hebben deze landen zich in dit opzicht niet onderscheiden. China lijkt vooral geïnteresseerd in de zekerstelling van de aanvoer van olie uit de Arabische oliestaten, terwijl India – nog afgezien van zijn beperkte mogelijkheden – zich kennelijk niet geroepen voelt om bruggen te slaan naar de landen in de onderhavige regio, met een overwegende moslimbevolking. Weliswaar maakt Rusland deel uit van het Kwartet, maar zijn diplomatieke aandacht is vooral gericht op Syrië, het land waar het vanouds militaire en economische belangen heeft. Brazilië, dat geen historische banden heeft met de landen in het Midden-Oosten, heeft zich dusver vooral ingespannen om (tezamen met Turkije) tot een internationaal akkoord te komen over de kwestie van de uraniumverrijking in Iran. Ten slotte geldt voor Zuid-Afrika dat het land (vooralsnog) niet sterk genoeg is gepositioneerd om zich als speler in deze regio te profileren.[51]

De conclusie moet derhalve luiden dat, ondanks de relatieve vermindering van de Amerikaanse macht als gevolg van de opkomst van landen in het ‘Oosten’ en het ‘Zuiden’ van de wereld, de VS de meest aangewezen speler blijft om zich als eerste in te zetten voor een oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict. De mogelijke bijdrage hieraan door Europa (de EU) zal in hoofdstuk IV verder aan de orde komen.

50 Zo weigert bijvoorbeeld China de kandidatuur van India voor een permanente zetel in de Veiligheidsraad te steunen.

51 De AIV tekent hierbij aan dat het land in het verleden, voor de afschaffing van de apartheid, wel nauwe betrekkingen onderhield met Israël, in het bijzonder op militair gebied.

III Scenario's en mogelijkheden voor toenadering

De tweede vraag van de adviesaanvraag luidt: *Gezien eventuele veranderingen in uitgangsposities, wat zijn denkbare scenario's voor de ontwikkeling van het Midden-Oosten Vredesproces? Waar in deze scenario's zouden nieuwe mogelijkheden voor toenadering en het op gang brengen van vredesbesprekingen bestaan?*

Zoals in het voorgaande hoofdstuk naar voren kwam, is het Israëlisch-Palestijnse conflict naar de mening van de AIV niet wezenlijk beïnvloed door de ontwikkelingen elders in de regio, maar zullen met name de politieke omwentelingen in de regio wel een consoliderend effect hebben op de uitgangsposities van de direct betrokken partijen. De principiële politieke uitgangsposities zijn evenwel grotendeels dezelfde gebleven.

De situatie ter plaatse is sinds het begin van het Midden-Oosten Vredesproces begin jaren negentig daarentegen ingrijpend veranderd, hetgeen de perspectieven op het realiseren van een duurzame oplossing voor het conflict er niet beter op heeft gemaakt. De nederzettingenpolitiek van Israël en de aanleg van de muur door bezet Palestijns gebied enerzijds en de aanhoudende dreiging van het gebruik van geweld van Palestijnse zijde en de uitvoering van raketaanvallen op Israël anderzijds hebben geleid tot verdergaande polarisatie en ondermijning van de perspectieven op het verwezenlijken van een vredesregeling. Hierbij moet worden opgemerkt dat sommige 'verworvenheden' van het vredesproces soms evenmin als onverdeeld gunstig voor het realiseren van een duurzame vrede zijn beoordeeld. Als voorbeeld kan de opdeling gelden van de Westoever in regio's A, B en C (overeenkomstig de in 1995 gesloten Oslo-II-akkoorden). Hierover is wel opgemerkt dat dit in feite een consolidatie van Israëls controle over de bezette gebieden in de hand heeft gewerkt in plaats van grotere autonomie voor de Palestijnen.[52]

Bezien in dit licht heeft de vraag naar mogelijke scenario's voor de ontwikkeling van het Midden-Oosten Vredesproces een wat ambigue karakter. De AIV meent dat in het kader van eerder gemaakte internationale afspraken (te beginnen met resolutie 181 van de Algemene Vergadering)[53] en uitgangspunten waartoe de betrokken partijen zich hebben verbonden, de tweestatenoplossing de meest aangewezen weg blijft om het Israëlisch-Palestijnse conflict te beëindigen. Tegelijkertijd moet men constateren dat een dergelijke oplossing de afgelopen twee decennia steeds verder buiten handbereik is geraakt.

De AIV meent echter dat er momenteel geen alternatieve scenario's zijn die zicht bieden op het realiseren van een voor beide partijen acceptabele oplossing. De voortzetting van de status-quo, dit wil zeggen de blijvende Israëlische bezetting van Palestijnse gebieden en voortgaande uitbreiding van de Israëlische nederzettingen enerzijds en de blijvende dreiging van Palestijns geweld anderzijds, doet geen gestand aan de afspraken

52 Zie onder meer Edward W. Said, *Peace and its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process* (New York: Vintage Books, 1996); en interviews met Haidar Abdul-Shafi in *Journal of Palestine Studies,* XXIII, no. 1 (Autumn 1993): 14; en XXXII, no. 1 (Autumn 2002): 28.

53 UN General Assembly resolution 181 [II] 'Future Government of Palestine' werd aanvaard op 29 november 1947 met 33 stemmen voor, 13 tegen en 10 onthoudingen. Met de resolutie aanvaardde de Algemene Vergadering het plan voor de opdeling van Palestina van het Special Committee on Palestine, waarmee Palestina in een Joodse en Arabische staat werd opgedeeld met een gezamenlijke economische unie.

over een levensvatbare Palestijnse staat en ondermijnt de veiligheid en stabiliteit van Israël. Waarschijnlijk in dit scenario is dat de Palestijnen op de Westoever ten hoogste hier en daar een vorm van lokaal bestuur kunnen uitoefenen, terwijl de Gazastrook als gevolg van isolement en afnemende economische perspectieven steeds minder leefbaar wordt.[54] Men behoeft over weinig fantasie te beschikken om zich in dat geval een verdere neerwaartse spiraal voor te stellen, waarbij de Palestijnen in toenemende mate hun toevlucht nemen tot geweld, hetgeen de Israëlische regering er vermoedelijk toe zal aanzetten steeds hardere maatregelen te nemen. Het lijdt wat dit betreft weinig twijfel dat een politiek van repressie meer en meer op gespannen voet komt te staan met de democratische rechtsorde in Israël. In dit verband is de AIV bezorgd over pogingen die rechts-nationalistische partijen in Israël de afgelopen jaren hebben ondernomen om Israëlische mensenrechtenorganisaties aan banden te leggen.[55] Het hierboven geschetste scenario kan beide partijen naar de mening van de AIV uiteindelijk duur komen te staan en schept geen enkele voorwaarde voor een vreedzame, duurzame oplossing voor het conflict.

Als alternatief voor het zojuist aangeduide scenario wordt soms wel de creatie geopperd van een binationale staat, waarin Joden en Palestijnen op voet van gelijkwaardigheid met elkaar zouden leven en samen het politiek gezag uitoefenen.[56] Dit scenario is vanuit een oogpunt van humanitair idealisme wellicht verkieslijk, maar zou, voor zover de AIV kan overzien, op onoverkomelijke politiek-ideologische en praktische bezwaren stuiten. De ervaringen in onder andere Libanon, Syrië, Bosnië en Irak wijzen uit hoe moeilijk het is groeperingen die tot verschillende etnische en/of religieuze gemeenschappen behoren en hun politieke identiteit in belangrijke mate ontlenen aan hun lidmaatschap van die gemeenschappen, tot een vorm van vreedzaam samenleven in een staatsverband te brengen. Men kan volken nu eenmaal niet dwingen aan een gezamenlijke toekomst te bouwen. Bovendien, en wellicht belangrijker, gaat dit scenario voorbij aan eerder gemaakte afspraken over de tweestatenoplossing. In dit verband roept de AIV in herinnering dat de EU herhaaldelijk heeft gesteld geen wijzigingen te erkennen ten aanzien van de pre-1967-grenzen, tenzij door beide partijen overeengekomen.[57]

Naar het zich laat aanzien is de mogelijkheid van een binationale staat momenteel voor geen van beide partijen een bespreekbaar alternatief. Voor de Palestijnen zou dit de perspectieven op onafhankelijkheid en zelfbeschikking definitief teniet doen. En premier Netanyahu heeft herhaaldelijk verklaard dat hij Israël niet als binationale staat wenst te beschouwen. De AIV tekent hierbij aan dat Israël in feite binnen de grenzen van voor 1967 al een binationale staat is, met een Arabische minderheid van ruim 20 procent op

54 Zie onder meer *Gaza in 2020. A liveable place?, A report by the United Nations Country Team in the occupied Palestinian territory*, (augustus 2012).

55 Zie onder meer het commentaar in de Israëlische krant *Haaretz*, 'Persecution in place of policy', 6 januari 2011, en het artikel van Ina Friedman, 'Democratie in gevaar', *Trouw*, 18 december 2011.

56 Zie bijvoorbeeld Anthony Loewenstein and Ahmed Moor (eds.), *After Zionism: One State for Israel and Palestine* (London: Saqi Books, 2012).

57 Zie EU Raadsconclusies van de Raad Externe Betrekkingen van december 2009, december 2010, mei 2011 en 14 mei 2012. In de conclusies van 14 mei 2012, par. 6, wordt gesteld: 'The EU reiterates that it will not recognise any changes to the pre-1967 borders including with regard to Jerusalem, other than those agreed by the parties.' Zie: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/130195.pdf>.

een totale bevolking van circa 7,5 miljoen. De positie van premier Netanyahu geeft echter aan dat dit geen realiteit is die hij wenst te erkennen; integendeel, hij heeft recent de wens naar voren gebracht dat Israël expliciet wordt erkend als Joodse staat. Dit is een betrekkelijk nieuwe eis, die vroeger van Israëlische zijde niet officieel werd opgebracht. In de praktijk werd Israël altijd al algemeen als Joodse staat beschouwd; de eis tot expliciete erkenning hiervan, geeft echter duidelijk aan dat een binationale staat voor Israël momenteel geen aanvaardbaar perspectief vormt.

Ten aanzien van de vooruitzichten op een tweestatenoplossing wil de AIV een aantal opmerkingen maken. Momenteel wordt wel gesteld dat het wat deze oplossing betreft 'vijf voor twaalf' is. Met andere woorden: als niet op korte termijn beweging wordt gebracht in het Midden-Oosten Vredesproces, kan het bereiken van een tweestatenoplossing wel eens een gepasseerd station blijken te zijn. De AIV onderschrijft deze zienswijze, hetgeen de urgentie van de problematiek, die al in het vorige hoofdstuk werd onderstreept, alleen maar groter maakt. Met name de voortdurende uitbreiding van het aantal nederzettingen op de Westoever en in Oost-Jeruzalem, en de hiermee gepaard gaande veranderingen in de infrastructuur van het bezette gebied, maken de vooruitzichten op een levensvatbare Palestijnse staat steeds problematischer. Ondanks het feit dat het nederzettingenbeleid van Israël strijdig is met het internationale recht (zie hoofdstuk I en bijvoorbeeld ook EU Raadsconclusies ter zake)[58], duurt het – met enige onderbrekingen – al tientallen jaren voort.

De noodzaak om het vredesproces op korte termijn weer op gang te helpen, is door de recente besluiten van de Israëlische regering tot de bouw van nieuwe nederzettingen alleen maar groter geworden. Op 30 november 2012, een dag na de stemming in de Algemene Vergadering over de status van Palestina, kondigde premier Netanyahu aan een aanvang te maken met de planning voor bebouwing van de zogenoemde E-1-locatie (grenzend aan Oost-Jeruzalem); daarnaast keurde de Israëlische regering de bouw goed van 3.000 nieuwe wooneenheden in Oost-Jeruzalem en op de Westelijke Jordaanoever. Enkele weken daarna, op Eerste Kerstdag, maakte de Israëlische regering bekend dat in bezet gebied nog eens 1.200 wooneenheden zouden verrijzen. Uitvoering van deze plannen zou betekenen dat de Arabische bewoners van Oost-Jeruzalem geheel door Joodse woonkernen zouden worden ingesloten en dat de Westoever in feite in tweeën zou worden gesplitst. De Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, Ban Ki-moon, sprak in zijn reactie op de eerste Israëlische beslissing van 'an almost fatal blow to remaining chances of securing a two-state solution.'[59] De aangekondigde bouwplannen betekenen echter niet dat de nieuwe nederzettingen op korte termijn worden gerealiseerd. Tussen planning en feitelijke bouw pleegt geruime tijd te verstrijken. Er lijkt dus nog enige ruimte te zijn voor een nieuw diplomatiek offensief.

58 Zie EU Raadsconclusies van de Raad Externe Betrekkingen van december 2009, december 2010, mei 2011 en 14 mei 2012. In de conclusies van 14 mei 2012, par. 6, wordt gesteld: 'Settlements remain illegal under international law, irrespective of recent decisions by the government of Israel.' Zie: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/130195.pdf>.

59 *Statement UN Secretary-General*, 2 december 2012.

Wanneer de AIV de tweestatenoplossing beschouwt als de beste optie voor beide partijen,[60] doet de AIV dit in de wetenschap dat zo'n oplossing alleen waarschijnlijk niet volstaat, ook als partijen ertoe kunnen worden bewogen zich serieus voor dat doel in te zetten. Zou er een vredesakkoord komen, dan is het moeilijk voor te stellen dat alle Joodse Israëli's die thans in of in de buurt van Oost-Jeruzalem wonen (ongeveer 200.000 in getal) en die elders op de Westoever hun woonplaats hebben gezocht (ongeveer 300.000) zouden verhuizen naar het oorspronkelijke grondgebied van Israël, dit wil zeggen het gebied binnen de grenzen van de groene bestandslijn. Er zijn echter diverse opties om de omvang van dit vraagstuk te verkleinen, waaronder afspraken tussen partijen over gebiedsuitruil. De AIV zal in dit advies niet in detail ingaan op deze kwestie, die zeer complex is, ook volkenrechtelijk gezien, maar wil wel onderstrepen dat de uitkomsten van onderhandelingen over gebiedsruil voor beide partijen fair en billijk moeten zijn, en om die reden waarschijnlijk moeten plaatsvinden onder internationaal toezicht. Het ligt voor de hand dat dit onderwerp een hoge plaats toekomt op de agenda van vredesbesprekingen.

Een tweestatenoplossing maakt ook een vergelijk noodzakelijk ten aanzien van het door de Palestijnen opgeëiste recht op terugkeer (zie hoofdstuk I). De vooruitzichten op zo'n vergelijk lijken niet bij voorbaat ongunstig: aan de ene kant zullen waarschijnlijk veel minder Palestijnen van dit recht gebruikmaken dan vaak wordt gedacht, aan de andere kant heeft Israël in het recente verleden bereidheid getoond gedeeltelijk tegemoet te komen aan de desbetreffende Palestijnse eis, in het bijzonder waar het de hereniging van uit elkaar gedreven families betreft.[61] Het lot van de Palestijnen die hun wortels hebben in het huidige grondgebied van Israël, vestigt ook de aandacht op de positie van de Arabische minderheid in dit land; deze bevolkingsgroep zou eenzelfde behandeling in Israël moeten krijgen als de Joden en alle vormen van discriminatie tegen deze groep moeten worden tegengegaan.

Daarnaast zal de bewaking van binnen- en buitengrenzen een goede samenwerking tussen Israëlische en Palestijnse autoriteiten vereisen. Gezien de geringe territoriale omvang van het gehele voormalig mandaatgebied en de sterke verwevenheid van de Palestijnse economie met de Israëlische, zou op termijn de totstandkoming van een Israëlisch-Palestijns samenwerkingsverband, bijvoorbeeld in de vorm van een douane-unie, voor de hand liggen. Met een dergelijk perspectief voor ogen zou zelfs een vrijhandelsgebied tussen beide staten en de EU een mogelijkheid kunnen zijn. (De AIV herinnert er in dit verband aan dat het oorspronkelijke verdelingsplan voorzag in de oprichting van een economische unie.)

60 In het verleden is aan Israëlische kant ook wel gepleit voor de zogenoemde Jordaanse oplossing om een eind te maken aan het conflict met de Palestijnen. De hierbij gevolgde redenering was dat de Palestijnen eigenlijk al hun staat hebben, te weten (Trans)Jordanië, waarvan de bevolking in meerderheid uit Palestijnen bestaat. De Westoever zou, al dan niet in federaal verband, weer bij Jordanië worden gevoegd, zoals dit voor 1967 het geval was. Zowel de Palestijnen als de Jordaniërs hebben deze optie echter categorisch van de hand gewezen. De Palestijnen voelden er weinig voor opnieuw onder Jordaans bestuur te worden geplaatst (en al helemaal niet zonder Oost-Jeruzalem), terwijl de Jordaniërs hun aanspraken op de Westoever geheel hebben laten vallen. Hoewel het desbetreffende scenario in de literatuur soms nog ter discussie wordt gesteld (zie bijvoorbeeld Dan Diker en Pichas Inbari, 'Re-energizing West Bank-Jordan Alliance', *The Middle East Quarterly*, lente 2006, pp. 29-36) blijft de zogenoemde Jordaanse optie in het advies dan ook verder onbesproken.

61 Ehud Olmert, premier van Israël tussen 2006 en 2009, was naar eigen zeggen bereid in het kader van een vredesregeling 50.000 Palestijnen ter wille van gezinshereniging tot Israël toe te laten. Bron: BBC News: *Olmert: I went furthest on peace*, 24 september 2009.

In de adviesvraag wordt ook gevraagd waar nieuwe mogelijkheden bestaan voor toenadering of het op gang brengen van het vredesproces. Bij de beoordeling hiervan constateert de AIV dat de bij het conflict betrokken partijen tot dusver weinig blijk hebben gegeven van intenties om toenadering te zoeken. Daarbij vindt de AIV het evenwel relevant op te merken dat alle Arabische landen bij de stemming in de AVVN in november 2012 over de resolutie inzake de VN-status van Palestina, met hun positieve stem ook hun principiële bereidheid tot erkenning van de staat Israël hebben herbevestigd. Het onderhavige Palestijnse voorstel en de besluitvorming hierover in de AVVN beoordeelt de AIV dan ook niet als negatief vanuit een oogpunt van de kansen op hervatting van het vredesproces.[62] De uitslag van de stemming heeft geleid tot hernieuwd zelfvertrouwen van de op de gematigde Fatahpartij steunende Palestijnse Autoriteit (PA) onder leiding van Mahmoud Abbas. De PA kon met de diplomatieke overwinning in New York het gestegen prestige van Hamas, als gevolg van de recente gewapende confrontatie met Israël rond de Gazastrook, inperken. Dit is daarom gunstig, omdat de PA zich in het verleden in het Palestijnse kamp een welwillende onderhandelingspartner heeft getoond. Weliswaar was de reactie van de Israëlische regering op de bewuste stemming, zoals was aangekondigd, uiterst negatief, maar tegelijk moest zij onder ogen zien dat Israël in de VN over relatief weinig medestanders beschikte (acht lidstaten stemden met Israël tegen het Palestijnse voorstel).[63]

De kans dat Israël in zijn isolement zijn kracht zal zoeken is aanwezig, maar anderzijds sluit de AIV niet uit dat, met de Israëlische parlementsverkiezingen achter de rug, de Israëlische bevolking in meerderheid tot de slotsom zal komen dat het land op den duur niet kan overleven zonder steun van een aanzienlijk deel van in elk geval de westerse wereld. Een verdergaand isolement van Israël – eventueel gepaard gaande met toenemende veiligheidsrisico's – zou naar de mening van de AIV hoe dan ook niet in het belang van het land zijn.

Hoewel het Israëlisch-Palestijnse conflict in de aanloop naar de laatstgehouden Israëlische parlementsverkiezingen niet op de voorgrond stond, laat de uitslag van de verkiezingen zien dat de meer gematigde groepen een factor van betekenis zijn. In de nieuwe Israëlische regering ontbreken de ultra-orthodoxe partijen en zijn partijen vertegenwoordigd die steunen op de liberale middenklasse.[64] Tegelijkertijd blijft, ondanks zetelverlies, de rechts-nationalistische Likud-partij van (opnieuw) premier Benjamin Netanyahu de grootste regeringspartij en heeft de nieuwe rechts-religieuze partij 'Joods Huis' (ook deelnemer aan de regering) zich doen kennen als voorstander van uitbreiding van de nederzettingen. Er zijn derhalve tegenstrijdige tendenties aan te wijzen.

62 Voor het standpunt ter zake van de Nederlandse regering, zie de brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer van 15 november 2012.

63 Resolutie A/RES/67/19 werd op 29 november 2012 aanvaard door de AVVN met 138 stemmen voor, 41 onthoudingen en negen stemmen tegen (Canada, de Marshall Eilanden, Israël, Micronesië, Nauru, Panama, Palau, Tsjechië en de Verenigde Staten). Zie: <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11317.doc.htm>.

64 Het betreft de nieuwe partij 'Er is een toekomst' van de voormalige tv-journalist Yair Lapid en de partij 'De Beweging' van oud-minister van Buitenlandse Zaken Tzipi Livni. Beide genoemde personen zijn als minister tot de nieuwe regering toegetreden. Afgesproken is dat Livni namens Israël eventuele vredesonderhandelingen gaat leiden.

Ten aanzien van de Palestijnen merkte de AIV eerder al op dat zij zich door de politieke omwentelingen elders in de regio waarschijnlijk in hun streven naar onafhankelijkheid gesterkt voelen. Dit zou wellicht tot minder grote compromisbereidheid aanleiding geven. Een grotere belemmering voor de mogelijke herstart van de onderhandelingen is echter naar de mening van de AIV de verdeeldheid in het Palestijnse kamp. Een zekere vorm van verzoening tussen de Fatahpartij en Hamas zal noodzakelijk zijn willen de Palestijnen als één partij aan de onderhandelingstafel kunnen opereren.

Een laatste punt waarop de AIV in het kader van mogelijke openingen voor vredes-besprekingen wil wijzen is de asymmetrische aard van het Israëlisch-Palestijnse conflict. Israël heeft als bezettende macht, met bovendien een militair overwicht in de regio, feitelijk vrijwel alle kaarten in handen. De Palestijnen kunnen hier relatief weinig tegenover stellen, afgezien van verschillende vormen van (al dan niet gewapend) verzet en de mogelijkheid om internationale steun te genereren. Bij mogelijke initiatieven om het vredesproces weer in beweging te krijgen moet hiermee naar de mening van de AIV uitdrukkelijk rekening worden gehouden. De VS heeft bij monde van voormalig minister van Buitenlandse Zaken Hillary Clinton aangegeven dat een vredesregeling door de partijen zelf moet worden bereikt. Dit strookt in beginsel met het – ook door Nederland en de EU gesteunde – uitgangspunt dat de partijen zelf moeten instemmen met afspraken die worden gemaakt. Maar tegelijkertijd ontslaat dit de internationale gemeenschap er naar de mening van de AIV niet van om een actieve, initiërende en bemiddelende rol te spelen bij het vinden van een oplossing voor het conflict. Dit is des te meer het geval omdat de internationale gemeenschap – en het westen in het bijzonder – zich ook in belangrijke mate verantwoordelijk mag weten voor het ontstaan ervan.

Op grond van het bovenstaande komt de AIV tot de slotsom dat de tweestatenoplossing niet alleen in het belang van beide partijen is, maar nog steeds de enige begaanbare weg is die kan leiden tot beëindiging van het conflict. De urgentie om het onderhandelings-proces hiertoe weer op gang te krijgen is groot, omdat de uitvoering van bedoelde oplossing steeds moeilijker en vervolgens onmogelijk wordt naar de mate waarin de uitbreiding van de Israëlische nederzettingen op de westelijke Jordaanoever doorgaat. Overigens zal een tweestatenoplossing alleen niet volstaan. Aanvullende regelingen zijn nodig met betrekking tot de uitruil van gebiedsdelen in het licht van de nederzettingenproblematiek, de rechtmatige terugkeer van Palestijnen, voor zover zij dit wensen, naar hun voormalige woonplaatsen in Israël, economische samenwerking en – niet in de laatste plaats – de handhaving van de veiligheid.

De kans dat de betrokken partijen uit zichzelf toenadering tot elkaar zullen zoeken, lijkt onder de huidige omstandigheden niet groot. De asymmetrie in het conflict werkt wat dit betreft belemmerend. Daarom zal van buiten, dit wil zeggen door derde partijen, actief moeten worden gezocht naar mogelijkheden om het vredesproces weer op gang te krijgen.

IV Actoren en initiatieven

De derde vraag van de adviesaanvraag luidt: *Welke organisaties, landen of partijen zijn het best gepositioneerd om nieuwe initiatieven aan te dragen? Wat zouden die initiatieven concreet kunnen inhouden?*

In algemene zin merkt de AIV op dat deze vraag is gerelateerd aan de eerste adviesvraag, voor zover het de invloed van veranderende regionale en mondiale verhoudingen op de positie van betrokken derde partijen betreft. Waar nodig zal de AIV dan ook refereren aan hetgeen in hoofdstuk II naar voren is gebracht.

In het tweede deel van de adviesvraag wordt gevraagd welke concrete initiatieven zouden kunnen worden genomen. Bij de beantwoording hiervan zal de AIV – in aansluiting op het voorgaande hoofdstuk – ingaan op initiatieven die het eerder omschreven scenario naderbij kunnen brengen: een tweestatenoplossing (met de grenzen van 1967 als uitgangspunt), op basis van eerder gemaakte afspraken en in lijn met het internationale recht. Een eerste vereiste hiertoe is uiteraard dat Israël en de Palestijnen bereid zijn de onderhandelingen te hervatten, met de intentie om daadwerkelijk tot een vredesakkoord te komen. In dit licht bezien is de adviesvraag mede gericht op de vraag welke actor het beste is gepositioneerd om de bereidheid te bewerkstelligen van beide partijen om terug te gaan naar de onderhandelingstafel.

Hierbij is naar de mening van de AIV niet zozeer behoefte aan nieuwe regelingen of beginselverklaringen. Wie de bestaande VN-resoluties en verklaringen, de Routekaart voor de Vrede uit 2003, eerdere vredesplannen, en EU-Raadsconclusies en -verklaringen beschouwt, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het noodzakelijke raamwerk voor de beslechting van het conflict reeds lang vastligt. Achtereenvolgende pogingen om tot een akkoord te komen stuitten weliswaar steeds op onenigheid over de uitwerking van dit raamwerk in de vorm van een meer gedetailleerde eindregeling, maar over de algemene contouren van een vredesregeling bestaat – althans op papier – wel duidelijkheid. De uitdaging is er vooral in gelegen te zorgen dat het niet bij woorden blijft en wegen te vinden om gemaakte afspraken in de praktijk te brengen. De AIV zal achtereenvolgens ingaan op de mogelijkheden die de volgende actoren hiertoe hebben: het Kwartet, de VS, de landen in de Arabische regio en de Europese Unie.

Het Midden-Oosten Kwartet, bestaande uit de VN, de VS, de EU en Rusland, werd opgericht in april 2002, na het uiteenvallen van het Oslo-vredesproces en ten tijde van de opleving van geweld gedurende de tweede Intifadah. Het Kwartet werd verwelkomd als een veelbelovend diplomatiek initiatief, dat de belangrijkste spelers in het Midden-Oosten Vredesproces samenbracht, een '*ingenious diplomatic experiment*'[65] volgens de latere Speciaal Coördinator voor het Midden-Oosten Vredesproces van de VN, Alvaro de Soto. Elf jaar later moet echter worden geconstateerd dat het Kwartet de hoge verwachtingen en ambities niet heeft kunnen waarmaken. De meest concrete resultaten van de groep zijn de Routekaart voor de Vrede (opgesteld in 2002-2003 en formeel gepresenteerd in april 2003), alsmede de zogenoemde 'Kwartet Principes', bestaande uit voorwaarden

65 Alvaro de Soto, *End of Mission Report*, May 2007, p. 23, zie: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Guardian/documents/2007/06/12/DeSotoReprot.pdf>. De Soto was Speciaal Coördinator voor het Midden-Oosten Vredesproces van de VN van mei 2005 tot mei 2007.

voor steun aan het Palestijns gezag die werden geformuleerd na de verkiezingszege van Hamas in januari 2006.[66] De Routekaart voor de Vrede bevat een reeks weloverwogen doelstellingen en beleidslijnen, maar in de praktijk is het niet mogelijk gebleken deze te realiseren. Ten aanzien van het vredesproces heeft het Kwartet tot nu toe geen tastbare vooruitgang kunnen boeken. Noch heeft het uitbarstingen van geweld kunnen voorkomen; ten tijde van de oorlogen in Gaza in 2008 - 2009 en in 2012 heeft het Kwartet geen rol van betekenis kunnen spelen. Het hield zich eveneens afzijdig toen het Internationaal Gerechtshof in 2004 de *Advisory Opinion* uitbracht over de aanleg van de muur (zie hoofdstuk I).

Terwijl de effectiviteit van het Kwartet voor velen een punt van zorg is, gaan er ook stemmen op die menen dat het Kwartet het vinden van een oplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict zelfs verder heeft bemoeilijkt. Zo wordt in een recente analyse van het functioneren van het Kwartet gesteld: 'Despite the widely held perception that the group's interventions have been largely positive or at worst benign, the Quartet bears substantial responsibility for the current state of affairs, including the steady erosion of the Palestinian leadership's domestic credibility and the inability to resume credible negotiations.'[67] De AIV constateert in ieder geval dat de veronderstelde kracht van het Kwartet – de bundeling van krachten van de belangrijkste internationale spelers – zich tot nu toe niet heeft vertaald in de daadkracht en effectiviteit die nodig zijn om een duurzame vredesoplossing naderbij te brengen.

Van alle bij het conflict betrokken staten verkeert de VS in de meest voor de hand liggende positie om nieuwe initiatieven aan te dragen, omdat het land potentieel de meeste invloed heeft op Israël. De VS is niet alleen het land dat de meeste financiële en militaire hulp geeft aan Israël, maar zal uiteindelijk hoe dan ook feitelijk garant staan voor Israëls veiligheid.

Desondanks is ook de VS de afgelopen jaren niet in staat gebleken het vastgelopen vredesproces nieuw leven in te blazen. President Obama's oproep aan Israël, gedaan tijdens zijn speech in Caïro in 2009 en nadien in Washington in 2010, om de nederzettingenactiviteiten te bevriezen en te onderhandelen met als uitgangspunt de grenzen van voor 5 juni 1967 met eventuele *land swaps* (gebiedsruil), heeft vooralsnog niets opgeleverd. Israël heeft zich hier tot nu toe niets aan gelegen laten liggen; premier Netanyahu heeft in een gemeenschappelijke zitting van de Amerikaanse Senaat en het Congres zelfs expliciet aangegeven dat Israël niet op de voorstellen zou ingaan.

De democratische stelsels in de VS en Israël, gecombineerd met de sterke pro-Israëllobby's, maken het vooralsnog vanuit intern-politieke overwegingen uiterst moeilijk om Israël tot een ander beleid te bewegen dan het huidige. In de praktijk betekent dit dat het beleid van Israël ten aanzien van de bezette gebieden wordt gedoogd, inclusief de schendingen

66 In een verklaring van het Kwartet van 30 januari 2006 werden deze voorwaarden als volgt geformuleerd: 'the Quartet concluded that it was inevitable that future assistance to any new government would be reviewed by donors against that government's commitment to the principles of nonviolence, recognition of Israel, and acceptance of previous agreements and obligations, including the Roadmap.'

67 Khaled Elgindy, *The Middle East Quartet: A Post-Mortem*, Analysis Paper Number 25, February 2012, Washingon D.C., The Saban Center for Middle East Policy at Brookings, p. 1.

van het internationale recht die er veelvuldig plaatsvinden.[68] Tegelijkertijd blijft de VS Israël financieel en militair steunen; Israël is de grootste buitenlandse ontvanger van Amerikaanse financiële steun.

Hoewel de VS in het verleden wel degelijk in staat is gebleken om een kritische houding ten aanzien van Israël aan te nemen (ook wat betreft het nederzettingenbeleid),[69] is de binnenlands-politieke situatie van dien aard dat het land er hoe dan ook voor zal kiezen om behoedzaam te opereren. De woorden van president Truman uit 1946 hebben ruim zestig jaar later nog niet veel aan waarde ingeboet: 'I'm sorry, gentlemen, but I have to answer to hundreds of thousands who are anxious for the success of Zionism; I do not have hundreds of thousands of Arabs among my constituents.'[70]

Nu president Obama is herkozen, mag evenwel niet worden uitgesloten dat hij tijdens zijn tweede en laatste ambtstermijn alsnog zal pogen beweging te brengen in het vredesproces. Veel hangt daarbij, zoals gezegd, af van de interne politieke machtsverhoudingen binnen de VS, gecombineerd met de invloed van pro-Israëlische lobbygroepen, zoals de AIPAC[71] en de *Anti-Defamation League*.[72] Hierbij kan echter worden aangetekend dat in de Joodse Gemeenschap van de VS de laatste tijd ook kritische geluiden ten opzichte van het beleid van de Israëlische regering te horen zijn. Zo keurde de religieuze beweging onder Amerikaanse Joden de *Union for Reform Judaism* de beslissing over de bouw van extra nederzettingen na de stemming in de AVVN af, terwijl de leiders van de liberale Joodse gemeenschap, *B'nai Jeshurun*,[73] hun steun betuigden aan de Palestijnse resolutie van 29 november 2012. Verder stelde Rahm Emmanuel, de Joodse burgemeester van Chicago (en vroegere chefstaf van Obama), dat premier Netanyahu met zijn halsstarrige houding verraad had gepleegd aan Amerika's vriendschap.[74]

68 Zie voor de schendingen van mensenrechten in de bezette gebieden bijvoorbeeld het meest recente rapport van de Speciaal Rapporteur van de VN inzake de schending van mensenrechten en humanitair recht in de bezette Palestijnse gebieden, *Situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967,* UN Doc. A/67/379, gedateerd 19 september 2012; en UNICEF, *Children in Israeli Military Detention: Observations and Recommendations*, Jeruzalem, februari 2013, zie: <http://www.unicef.org/oPt/UNICEF_oPt_Children_in_Israeli_Military_Detention_Observations_and_Recommendations_-_6_March_2013.pdf>.

69 Zo blokkeerde president George H.W. Bush in februari 1992 een lening van 10 miljoen USD aan Israël vanwege het nederzettingenbeleid. In juni 1992, na de verkiezingsoverwinning van Yitzak Rabin en zijn belofte om 'politieke nederzettingen' te bevriezen, werd de lening weer vrijgegeven. Zie Susan M. Akram en Michael Lynk, 'Arab-Israeli Conflict', entry in the *Max Planck Encyclopedia of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2008), par. 41.

70 William A. Eddy, *F.D.R. Meets Ibn Saud* (1954; reprint Vista, CA: Selwa Press, 2005), p. 35.

71 Afkorting van *American Israel Public Affairs Committee*.

72 Zie hierover John J. Mearsheimer and Stephen Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007).

73 In New Yorks *Upper West Side*.

74 *The Economist*, 8 december 2012, p. 41.

In de Amerikaanse media gaan voorts stemmen op om niet uit het oog te verliezen dat de Joodse kiezers in meerderheid voor Obama stemden en om juist de stem van de grote groep gematigde Joodse kiezers, *'the quieter friends of Israel'*, luider te laten doorklinken.[75] Daags voor Obama's inauguratie op 20 januari 2013 stelde het gezaghebbende blad *The Economist:* 'One looming, disastrous Obama legacy could be the death of the two-state solution to the Israeli-Palestinian mess.' 'The two-state solution,' zo stelde het weekblad, 'is not quite dead. Barack Obama, among others, must do more to revive it,' en '(…) Mr Netanyahu – or whoever governs Israel – still depends on outsiders, especially America, for material, military and moral support. He should be told, loud and clear, above all by Mr Obama, that he cannot bank on such benefits indefinitely if he abuses the goodwill of those, including this newspaper, who fiercely defend Israel's right to exist.'[76] Deze gematigde geluiden, waarin duidelijk de urgentie van de situatie doorklinkt, zijn ongetwijfeld voor de nieuwe Amerikaanse regering van belang om tegenwicht te kunnen bieden aan pro-Israëlische lobbygroepen.

Het recente bezoek van president Obama aan Israël en Ramallah heeft in ieder geval de indruk gewekt dat de Amerikaanse regering zich bewust is van de noodzaak het vredesproces weer op gang te brengen. De toespraak die president Obama op 21 maart 2013 hield voor een gehoor van Israëlische studenten, liet hierover geen twijfel bestaan. 'I believe that peace is the only path to true security. (…) you have the opportunity to be the generation that permanently secures the Zionist dream, or you can face a growing challenge to its future,' aldus de president, die tevens zei: 'It is not fair that a Palestinian child cannot grow up in a state of their own. (…) Just as Israelis built a state in their homeland, Palestinians have a right to be free people in their own land.'[77] Het valt evenwel te bezien of de VS ook concrete initiatieven zal verbinden aan deze woorden.

Ten aanzien van de Arabische landen in de regio verwijst de AIV naar de analyse in hoofdstuk II van alle regionale veranderingen en oplopende spanningen. Veel landen in de regio zullen, mede als gevolg van binnenlandspolitieke problemen, andere prioriteiten hebben dan het faciliteren van het vredesproces tussen Israël en de Palestijnen. Bovendien zullen ze, zo werd vastgesteld, minder geneigd zijn om vanwege strategische overwegingen en regionale stabiliteit concessies te doen aan principes en gevoelens van rechtvaardigheid. Dit zal vredesinitiatieven vanuit de regio eerder afremmen dan bevorderen.

Daarbij is nog een andere factor van belang. Vroeger kon worden betoogd dat in het kader van het Israëlisch-Arabische conflict diverse Arabische staten met machtsmiddelen tegenover Israël stonden en daarmee een risico vormden. Maar het Israëlisch-Arabische conflict heeft zich inmiddels grotendeels ontwikkeld tot een Israëlisch-Palestijns conflict. Formeel kan nog steeds worden gesproken van een Israëlisch-Arabisch conflict, omdat lang niet alle Arabische staten vrede met Israël hebben gesloten. Maar er is nauwelijks meer sprake van een oorlogssituatie zoals voorheen; zeker niet sinds Egypte geen militaire tegenstander van Israël meer is na de Camp David-akkoorden van 1978 en het Egyptisch-Israëlische vredesverdrag van 1979. Aangenomen kan worden dat de urgentie

75 Zie bijvoorbeeld Roger Cohen, 'Israel's True Friends', *The International Herald Tribune*, 8 januari 2013.

76 *The Economist*, 19 januari 2013, p. 10.

77 Toespraak van president Obama in Jeruzalem op 21 maart 2013, zie: <http://www.nytimes.com/2013/03/22/world/middleeast/transcript-of-obamas-speech-in-israel.html?_r=01&>.

voor de landen in de regio om tot een alomvattende vredesregeling te komen hierdoor is afgenomen. Daarbij komt dat herhaaldelijk gedane Arabische voorstellen om Israël te erkennen binnen de grenzen van 1967 en om vrede te sluiten als Israël zich binnen die grenzen zou terugtrekken, in het verleden door Israël niet zijn geaccepteerd.

Ondanks de hierboven geschetste overwegingen wil de AIV onderstrepen dat de landen in de regio in potentie een belangrijke rol kunnen spelen bij het op gang brengen van vredesonderhandelingen. Zo zou het zinvol zijn als zij het bredere Arabische Vredesinitiatief opnieuw in stelling zouden brengen, zo mogelijk in overleg met andere actoren, zoals de VS en de EU. Dit initiatief uit 2002 – dat in 2007 opnieuw naar voren werd gebracht – biedt perspectief op een normalisering van de betrekkingen tussen Israël en de Arabische wereld als Israël zich terugtrekt uit de bezette gebieden (zie ook hoofdstuk I). Volgens peilingen zou de helft van de Israëlische bevolking het plan (mits gesteund door de nieuwe Egyptische regering) ondersteunen als basis voor onderhandelingen.[78] De Meretz-partij heeft op basis van het initiatief eind 2012 zelf een vredesplan gepresenteerd.[79] De landen in de regio zouden er goed aan doen Hamas ertoe te bewegen ten minste het Arabische Vredesinitiatief te aanvaarden (geen erkenning van Israël zonder Israëlisch-Palestijnse vrede vooraf) en om – net als Israël – van verder geweld af te zien. Daarnaast zou de Arabische regio de PA actiever kunnen ondersteunen dan nu gebeurt, met name op financieel-economisch gebied.

In ieder geval is het naar de mening van de AIV zeer wenselijk dat bij het zoeken naar een oplossing de landen in de regio worden betrokken, in het bijzonder Egypte en Jordanië (beide landen hebben een vredesverdrag met Israël). Wel moet er rekening mee worden gehouden dat beide landen momenteel met aanzienlijke binnenlandse problemen te maken hebben, wat beperkingen oplegt aan hun diplomatieke handelingsvermogen. Hoewel de betrekkingen tussen Turkije en Israël sinds de excuses van Israël voor de gewelddadige onderschepping van de Gaza-flotilla naar verwachting zullen stabiliseren, valt in dit stadium relatief weinig te verwachten van Ankara als bemiddelende partij. Turkije wordt op dit ogenblik bovendien te veel geraakt door andere conflicten in het Midden-Oosten, waaronder die in Syrië en Irak. Voor Qatar is misschien een verkennende rol weggelegd bij verdere contacten met Hamas.

Mede in het licht van de mogelijkheden en beperkingen van het Kwartet, de VS en de Arabische regio, zal de AIV tot slot ingaan op de positionering van de Europese Unie. De mogelijkheden van de EU om ertoe bij te dragen dat het vredesproces nieuw leven wordt ingeblazen zijn in beginsel wellicht groter dan vaak wordt aangenomen. Vanwege de geografische nabijheid en de bestaande economische banden is de Arabische regio van evident politiek-strategisch belang voor de EU. Ten aanzien van speciaal Israël geldt dat Europa sterke (handels)banden heeft met dit land, terwijl sinds 2000 een EU-Israël Associatieovereenkomst (ter vervanging van een eerdere samenwerkingsovereenkomst) in werking is. In 2005 werden beide partijen het eens over een Actieplan in het kader van het Europees nabuurschapsbeleid. Op het plan volgde een hele reeks van initiatieven

78 Dit blijkt uit onderzoek van de Universiteit van Maryland: Shibley Telhami, Steven Kull, *Israeli Public Opinion after the November 2012 Gaza War*, 20 november 2012, p. 10, zie: <http://sadat.umd.edu/Israel_Nov12_rpt_FINAL.pdf>.

79 Ilan Lior, 'Meretz presents four-year path to peace based on Arab League initiative', *Haaretz*, 26 december 2012, zie: <http://www.haaretz.com/news/national/meretz-presents-four-year-path-to-peace-based-on-arab-league-initiative.premium-1.490016>.

die de relaties tussen de EU en Israël zowel in de breedte als de diepte beoogden te versterken.[80] Eerder (in 1997) werd een EU-Palestijnse Gebieden Interim Associatie Akkoord gesloten en in 2012 zijn de onderhandelingen over een hernieuwd Actieplan afgerond. In totaal ontvingen de Palestijnse Gebieden in 2011 459 miljoen euro aan steun van de EU (het betrof onder meer begrotingssteun, steun aan UNRWA, humanitaire hulp, steun aan capaciteitsopbouw van de overheid en steun ten behoeve van conflictpreventie).

Hoewel de EU om begrijpelijke redenen het vizier tot nu toe sterk heeft gericht op de inzet van de VS in het Midden-Oosten Vredesproces, is de AIV van mening dat een te afhankelijke opstelling geen recht doet aan de belangen die er voor de EU op het spel staan en aan de eigen mogelijkheden die de EU in potentie heeft om een oplossing voor het conflict te bevorderen. De inspanningen van de VS en – in het verlengde daarvan – van het Kwartet hebben de afgelopen decennia nauwelijks tot tastbare vooruitgang in het Midden-Oosten Vredesproces geleid. De EU heeft hier tot nu toe geen autonoom beleid tegenover gesteld en mogelijk heeft de relatief volgzame opstelling die de EU en de lidstaten in het verleden hebben verkozen, de stagnatie van het Midden-Oosten Vredesproces eerder in de hand gewerkt dan voorkomen. De AIV zou het dan ook wenselijk vinden dat de EU aankoerst op een meer zelfstandig beleid ten aanzien van het vredesproces, waar mogelijk in aansluiting op de Amerikaanse inspanningen, maar waar nodig op eigen leest geschoeid.

In concreto beveelt de AIV aan dat de EU allereerst tracht de VS op het hoogste politieke niveau te doordringen van de urgente noodzaak om het Midden-Oosten Vredesproces nieuw leven in te blazen. Voorts – en mede afhankelijk van de inspanningen die de VS bereid is te leveren – kan de Hoge Vertegenwoordiger van de EU nagaan of het houden van een Midden-Oostenconferentie, waartoe de EU tezamen met geïnteresseerde landen in de regio het initiatief zou kunnen nemen, behulpzaam kan zijn om de Israëliërs en Palestijnen opnieuw tot elkaar te brengen. Uiteraard zou een dergelijke conferentie, op straffe van mislukking, goed moeten worden voorbereid. Een andere mogelijkheid om het vredesproces weer op gang te krijgen zou het beleggen van een speciale zitting van de Veiligheidsraad zijn, waarbij met deelname van Israël en de PA de parameters (eindtermen) van een vredesregeling worden vastgesteld. Met zo'n aanpak zou afstand worden genomen van de in het verleden gevolgde benadering (zoals van de 'Routekaart') om in tussenstappen tot overeenstemming over een finale regeling te geraken. Onenigheid tussen partijen over de uitvoering van de tussenstappen stond serieuze onderhandelingen over de hete hangijzers van het conflict (in het bijzonder de status van Oost-Jeruzalem en het gezag over de Heilige Plaatsen alsmede het recht op terugkeer van Palestijnen naar Israël) in de weg. De route via de Veiligheidsraad zou aan Europese kant een speciale verantwoordelijkheid leggen bij het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, de enige Europese landen die permanent lid zijn van dit orgaan. De rol die Nederland daarbij zou kunnen spelen komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

De AIV signaleert dat goed bedoelde internationale oproepen in het verleden weinig effect hebben gesorteerd. Afgaande op de ervaringen van de afgelopen decennia, meent de AIV dat de kans op wijziging van de koers van met name Israël groter is als het land wordt geconfronteerd met de (politieke en materiële) consequenties van zijn optreden. Dit zal

80 Een voorstel om de lopende Associatieovereenkomst op te waarderen, waardoor Israël een speciale bevoorrechte status zou verwerven, stuitte eind 2008 op grond van bezwaren tegen de Israëlische bezettingspolitiek op verzet in het Europees Parlement. Het voorstel werd om die reden niet in behandeling genomen.

het land eerder in beweging brengen dan het tot dusver gevolgde beleid. Deze zienswijze doet uiteraard niets af aan het volledige begrip dat de AIV heeft voor de eis van Israël voort te kunnen bestaan in een veilige omgeving. Tegelijkertijd wijst de AIV erop dat de frustratie van de Palestijnse politieke aspiraties enerzijds en de aard van de Israëlische bezettingspolitiek anderzijds juist bijdragen aan een voedingsbodem voor Palestijns extremisme en verbitterde Palestijnen ontvankelijk maken voor medewerking aan gewelddadige acties. Een voortzetting van de huidige situatie zal de risico's voor Israël wat betreft de eigen veiligheid in de toekomst dan ook eerder vergroten dan doen afnemen.

Tegelijkertijd moet de EU aan de betrokken partijen duidelijk maken dat er geen tijd meer te verliezen is wat de tweestatenoplossing betreft. Ook vanwege de urgentie is eigenstandig EU-optreden vereist, en wel een dat gebaseerd is op het bestaande internationale recht (waaronder het humanitair recht en mensenrechtenverdragen). Dat biedt naar de mening van de AIV een solide basis voor de EU-inspanningen ten aanzien van het vredesproces (zie hoofdstuk I). Door het internationale recht te hanteren als toetsingskader voor het gedrag van de conflictpartijen en daarenboven het ontwikkelen en implementeren van operationeel beleid (ook ter zake van de parameters voor de finale statusonderhandelingen) betoont de EU zich niet alleen een betrouwbare actor, maar doet ze ook recht aan de door haar bepleite normatieve rol op het wereldtoneel. Kritiek op schendingen van het internationale recht en de mensenrechten zou expliciet en zichtbaar moeten worden gemaakt, ongeacht welke partij voor de desbetreffende schendingen verantwoordelijk is. Deze kritiek zou niet vrijblijvend moeten zijn, maar ertoe moeten dienen om via de geëigende EU-kanalen druk uit te oefenen op de betrokken partijen.

Het EU-optreden zou in ieder geval de volgende elementen moeten omvatten:

- Ter bevordering van de levensvatbaarheid van de tweestatenoplossing dienen de grenzen van 1967 als uitgangspunt te worden genomen. Oost-Jeruzalem als hoofdstad en als politiek en economisch centrum van een toekomstige Palestijnse staat is daarbij van centraal belang. De EU zou daarom duidelijk moeten blijven maken dat Jeruzalem een essentieel onderdeel vormt van een te onderhandelen slotovereenkomst en dat geen eenzijdige maatregelen mogen worden genomen die zo'n overeenkomst op voorhand onmogelijk maken.
- Het nederzettingenbeleid van Israël en het repressieve optreden op de Westoever tegen de Palestijnse Autoriteit en tegen de bevolking zijn strijdig met internationale rechtsregels en bemoeilijken in belangrijke mate een vredesoplossing; de EU dient duidelijk te maken dit niet te kunnen tolereren.
- Bijzondere aandacht verdient daarnaast de Israëlische blokkade van Gaza, omdat deze een risico inhoudt voor een vredesoplossing. De EU-positie ('onmiddellijke, duurzame en onvoorwaardelijke' beëindiging van de blokkade)[81] zou moeten worden opgevolgd.
- Daarnaast zou Veiligheidsraadsresolutie 1860,[82] die oproept tot een duurzaam bestand en het actief tegenwerken van wapensmokkel, moeten worden nageleefd. Het gaat óók om de veiligheid van Israël.
- De oprechte zorgen die onder de Israëlische regering en bevolking bestaan over de voortdurende aanslagen die radicale Palestijnse groepen op Israëlische burgers plegen, verdienen eveneens aandacht. De constante dreiging van geweld dient een halt te worden toegeroepen – ook hiertoe biedt het internationale recht een goede basis.

81 Zie EU-Raadsconclusies over het Midden-Oosten Vredesproces van 10 december 2012, par. 7, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/134140.pdf>.

82 UN Doc. S/RES/1860 (2009), 8 januari 2009.

Mede met het oog op het laatste punt acht de AIV het wenselijk dat de EU bevordert dat met alle relevante betrokken partijen wordt gesproken, inclusief (het democratisch gekozen) Hamas. Het uitsluiten van bepaalde direct betrokken belangrijke groepen werkt slechts in het nadeel van een vredesoplossing. De uitsluiting van de PLO heeft dat vele jaren aangetoond. Het is essentieel om realisme te betrachten, of men de betrokken partijen nu gunstig gezind is of niet. Het feit dat Hamas er nog steeds onverzoenlijke en radicale standpunten op na houdt, sluit niet uit dat een *de-facto*-erkenning van Israël onder bepaalde voorwaarden bereikbaar is.[83] Dit vormt slechts een reden temeer om met deze organisatie te communiceren teneinde op te roepen tot constructieve ideeën.

Verder is het van belang om een interne Palestijnse verzoening, met name tussen de Palestijnse Autoriteit en Fatah enerzijds en Hamas anderzijds te helpen bevorderen. Hoe het oordeel over de organisatie ook luidt, Hamas is voor het bereiken van Palestijnse eenheid onmisbaar. Maar ook van Hamas mag zin voor realiteit worden verlangd: zij zal moeten aanvaarden dat de nieuwe Palestijnse regering voldoet aan het politieke platform van de PLO (in overeenstemming met de Kwartet-voorwaarden).

Ondertussen verdient het aanbeveling om de Palestijnen betalingsbalanssteun te geven en hen te ondersteunen bij de versterking van de Palestijnse staatsinstellingen. Verder pleit de AIV ervoor dat de EU eventuele juridische steun verleent aan diegenen aan Palestijnse zijde die het slachtoffer zijn van het Israëlische beleid. In dit verband roept de AIV in herinnering dat *EU-Heads of Mission* in Jeruzalem en Ramallah in het verleden diverse mogelijkheden voor rechtsbijstand hebben voorgesteld. Het komt er nu op aan deze te realiseren.

Een dergelijke EU-inzet (die neerkomt op enerzijds het consistent toepassen van internationale rechtsregels en hieraan ook consequenties verbinden – zie ook het volgende hoofdstuk – en anderzijds ondersteuning van Palestijnse zijde waar mogelijk) kan zorgen voor een nieuwe dynamiek in het vastgelopen vredesproces en kan partijen er wellicht toe bewegen de gang naar de onderhandelingstafel weer te overwegen – hetgeen een eerste vereiste is voor de hervatting van het onderhandelingsproces.

Ter afsluiting van dit hoofdstuk, concludeert de AIV dat het Kwartet niet de ideale formatie is gebleken om een vredesovereenkomst naderbij te brengen. Al eerder werd aangegeven dat de VS van alle internationale spelers de meeste *leverage* heeft bij de partijen die met elkaar in conflict zijn gewikkeld. Mede gezien de dringende binnenlandse problemen (de noodzaak van *nation-building at home*) en de steun in het Congres tot nu toe voor de harde opstelling van Netanyahu, is het echter onzeker of president Obama vastbesloten is in de richting van beide partijen alle beschikbare middelen in te zetten om een vredesregeling te forceren. Dit maakt de potentiële rol van de EU extra relevant. De mogelijkheden van de EU om bij te dragen aan hervatting van het vredesproces zijn in beginsel groter dan vaak wordt aangenomen. Per slot van rekening vormt de EU de belangrijkste handelspartner van Israël en bestaan er ook op andere terreinen sterke banden tussen Europese landen en de Israëlische staat. Tegelijk mag de EU zich tot een van de grootste donoren van de Palestijnen rekenen; zonder Europese hulp kan het Palestijns gezag zich moeilijk handhaven.

De AIV beoordeelt het als wenselijk dat de EU meer dan voorheen aankoerst op een zelfstandig optreden ten aanzien van het vredesproces. Waar mogelijk moet worden

83 Zie hierover Ruud Hof, Boycot Hamas niet langer houdbaar, *Internationale Spectator*, februari 2013, p. 4.

aangesloten op (eventuele) Amerikaanse inspanningen, omdat een gemeenschappelijke westerse politiek, met steun uit de Arabische regio, de beste waarborgen biedt voor de hervatting van het vredesproces. Maar zo nodig dient de EU een zelfstandig beleid te voeren – met het internationale recht als solide basis.

V De rol van Nederland

De vierde vraag van adviesaanvraag luidt: *Hoe kan Nederland, op basis van de beginselen van internationaal recht, bijdragen aan vooruitgang in het Midden-Oosten Vredesproces? Wat kan Nederland zelf ondernemen en waar zou het in Europees en ander internationaal verband op kunnen aansturen?*

In antwoord op de vraag wat Nederland kan doen, sluit de AIV zich allereerst aan bij de koers van de huidige Nederlandse regering om stappen ter bevordering van het vredesproces zoveel mogelijk tezamen met EU-partners te zetten. Investeren in het bereiken van een eensgezinde Europese opstelling ziet de AIV als een van de belangrijkste opgaven van het Nederlands Midden-Oostenbeleid. Hoe eensgezinder Europa is, des te meer kan Nederland eraan bijdragen dat de EU de gezamenlijke principiële posities vertaalt in concreet en effectief beleid. Niet alleen principes huldigen maar ze ook in de praktijk brengen, is daarbij het parool.

De basis voor het EU-beleid, zoals de AIV zich dat voorstelt, is uiteengezet in het vorige hoofdstuk. Omdat dit beleid is gegrond in het internationale recht, sluit het naar de mening van de AIV goed aan op de bevordering van de internationale rechtsorde die Nederland voorstaat en die ook als zodanig in de Grondwet is vastgelegd. Hoewel het geen eenvoudige opgave zal zijn om de door de AIV bepleite zelfstandige Europese opstelling te realiseren, meent de AIV dat gezien alle EU-verklaringen en Raadsconclusies die voorhanden zijn, de basis hiervoor in feite al is gelegd. Het gaat nu om de uitvoering. Indien Nederland daadwerkelijk een betekenisvolle bijdrage wil leveren aan het vredesproces in EU-verband, zal het naar de opvatting van de AIV moeten investeren in intensieve diplomatie op het niveau van de hoofdsteden, eventueel met gelijkgezinde partners. Gezien de moeilijkheden die zijn te voorzien om alle 27 EU-landen op een lijn te krijgen, wenst de AIV een vredesrol van Europese coalities van bereidwillige staten echter niet bij voorbaat uit te sluiten. Het komt er vooral op aan dat de grote Europese landen – het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland – tot overeenstemming komen en bereid zijn het voortouw te nemen.

Nederland kan, naast een actief optreden in de EU, gebruik maken van zijn eigen en directe invloedssfeer in de bilaterale betrekkingen met Israël en de Palestijnen om het vredesproces een nieuwe kans te geven. De dialoog met beide partijen dient hiertoe te worden bevorderd en geconsolideerd. Daarbij dient, daarover is de AIV het met de Nederlandse regering eens, onvoorwaardelijke steun voor een van beide partijen te worden vermeden en een evenwichtige benadering te worden gevolgd. Dit houdt overigens ten aanzien van Israël in dat zolang er geen wijziging komt in het optreden van dit land in de bezette gebieden, er voor Nederland geen reden is de bilaterale relaties met Israël op te waarderen, bijvoorbeeld via de oprichting van een bilaterale Samenwerkingsraad, zoals het kabinet-Rutte I voornemens was. Eerder vormt dit optreden aanleiding om die betrekkingen, vooral op economisch en militair niveau, te bevriezen of zelfs te beperken.

Niet als doel op zichzelf, maar als reële bijdrage tot de oplossing van het probleem zou de Nederlandse regering bij partijen kunnen sonderen of het zinvol is dat Nederland zijn goede diensten aanbiedt om Israëliërs en Palestijnen weer met elkaar aan tafel te krijgen teneinde de vredesbesprekingen te hervatten. De AIV staat hier de faciliterende en bemiddelende rol voor ogen, zoals Noorwegen en ook Zweden die in het verleden met

betrekking tot het Israëlisch-Palestijnse conflict hebben vervuld.[84] Den Haag zou zich goed lenen voor een mogelijke locatie van besprekingen. Overigens ligt het voor de hand in de diplomatieke contacten ook na te gaan in hoeverre de Scandinavische landen ten aanzien van het betrokken conflict nog steeds een makelaarsrol ambiëren. In elk geval moet worden voorkomen dat Nederland zijn diplomatieke hand overspeelt en dat kleinere landen met elkaar zouden wedijveren om zo'n rol op zich te nemen.

Mocht aan bemiddeling als hier bedoeld geen behoefte blijken te bestaan (en daar moet terdege rekening mee worden gehouden), dan beveelt de AIV de Nederlandse regering aan ter aanvulling van het voeren van een directe dialoog met beide partijen de mogelijkheden van *second-track diplomacy* te beproeven. Dit zou gestalte kunnen krijgen door middel van (informele) conferenties van denktanks en maatschappelijke organisaties die gematigde krachten uit de samenlevingen van beide zijden bijeen brengen. De Nederlandse regering zou daarbij een ondersteunende rol kunnen spelen. Ook valt te denken aan seminars en andere wetenschappelijke uitwisselingen, alsmede debatten tussen Israëlische en Palestijnse opinieleiders, die met officiële aanmoediging door Nederland worden gehouden.

Voor de AIV ligt de ratio van het voorstel tot een maatschappelijke dialoog tussen de conflictpartijen vooral in het volgende opgesloten. Hoewel de radicale geluiden in de publieke opinie vaak het hardst doorklinken, blijkt steeds weer dat grote(re) groepen Joodse Israëliërs en Palestijnen er gematigder en verzoeningsgezinde ideeën op nahouden. Als de stem van deze groepen meer zou worden gehoord in het publieke debat, zou dit het politieke krachtenveld positief kunnen beïnvloeden. Deze groepen, waaronder veel jongeren en vrouwen, zou Nederland bij initiatieven die erop zijn gericht om vertegenwoordigers uit de Israëlische en Palestijnse samenleving met elkaar in gesprek te brengen, uitdrukkelijk moeten betrekken.

In dit verband constateert de AIV met instemming dat de Nederlandse regering in de Kamerbrief over het Midden-Oosten Vredesproces van december 2012 zinspeelt op de oprichting van bilaterale fora in relatie met Israël en de Palestijnse Autoriteit. Hieruit blijkt de onderkenning van de mogelijke betekenis van het bijeenbrengen van vertegenwoordigers van diverse maatschappelijke groepen uit Israël en de Palestijnse gebieden om te spreken over kwesties van wederzijds belang.[85]

De AIV oordeelt eveneens positief over de bijdrage die Nederland levert aan de EU-politiemissie in de Palestijnse gebieden (EUPOL COPPS) en de ondersteuning van de Amerikaanse missie van de *United States Security Coordinator* (USSC).[86] Het verdient aanbeveling na te gaan of Nederland zich nuttig kan maken door additionele inspanningen te leveren om de rechtsstatelijke ontwikkeling en de vorming van staatsinstellingen in de Palestijnse gebieden te helpen bevorderen. Te denken valt aan onder meer

84 Dit is in overeenstemming met het zogenoemde niche-beleid, zoals onder andere de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) bepleit in zijn rapport *Aan het buitenland gehecht* (Amsterdam University Press, 2010).

85 Brief aan de Tweede Kamer van 12 december 2012, p. 7.

86 Nederland werkt ook mee aan de *European Union Border Assistance Mission* bij de Rafah grensovergang (EUBAM Rafah), die overigens sinds het aan de macht komen van Hamas in 2007 op een *stand by*-basis staat.

opleidingsprogramma's voor rechters, politiefunctionarissen en andere ambtsdienaren.

Bij een evenwichtige benadering van het Israëlisch-Palestijnse conflict past bij Nederland ook een actievere rol op het terrein van de 'waterdiplomatie'. Een dergelijke rol kan ons land met toenemend vertrouwen tegemoet zien, omdat zich steeds meer technische en economische oplossingen aandienen. Dankzij de snelle ontwikkeling en toepassing van ontziltingstechnieken in Israël vindt er een verschuiving plaats van waterschaarste naar voldoende aanbod. Bij een ruimer gebruik van deze technieken, ook ten bate van de Palestijnen, kan de combinatie van de Nederlandse diplomatieke ervaring in de regio en de Nederlandse waterkennis haar waarde bewijzen, ook voorafgaand aan een meer omvattend vredesproces.

Waar het gaat om de gevoelige kwestie van het nemen van concrete stappen tegen het Israëlische nederzettingenbeleid, is de AIV van opvatting dat de EU en in EU-verband Nederland alles moeten doen wat in hun vermogen ligt om de bestaande verdragen, besluiten van de VN-Veiligheidsraad en talrijke daarop gebaseerde politieke uitspraken na te leven.

Een bijzonder vraagstuk dat alle aandacht van de Europese regeringen verdient, betreft producten die worden gemaakt in de nederzettingen. In een recent rapport, opgesteld door 22 NGO's, wordt uitvoerig gedocumenteerd weergegeven op welke wijze Israël en, via Israël, de EU profijt trekken van economische activiteiten in de nederzettingen.[87] Ook geeft het rapport een (niet-uitputtend) overzicht van Europese bedrijven die in de nederzettingen actief zijn.[88] Het rapport geeft tevens zeer gedetailleerd weer welke maatregelen de EU zou kunnen of moeten nemen, mede in het licht van de posities die zij in het recente verleden vele malen ten aanzien van de nederzettingen heeft betrokken.[89]

Overeenkomstig het rapport moet de EU er naar de mening van de AIV veel strikter dan thans het geval is, en diverse pogingen van in het bijzonder de Europese Commissie ten spijt, op toezien dat Israël voor producten gemaakt in de nederzettingen geen voordeel behaalt op basis van het al genoemde Associatieverdrag tussen de EU en Israël. Dat verdrag voorziet onder meer in de mogelijkheid van vrijstelling of verlaging van invoerrechten voor producten afkomstig uit Israël bij invoer in de EU. Aangezien de nederzettingen door de EU niet zijn erkend als onderdeel van Israël, mogen producten uit de nederzettingen niet voor vrijstelling of verlaging van invoerrechten in aanmerking komen – zoals in 2010 is bevestigd door het Europese Hof van Justitie.[90]

In dit verband juicht de AIV het toe dat de Nederlandse regering inmiddels heeft aangekondigd zich er in de EU voor te zullen inzetten dat 'producten afkomstig uit de nederzettingen niet in de EU worden ingevoerd onder (…) voor Israëlische

87 *Trading away peace. How Europe helps sustain illegal Israeli settlements*, oktober 2012. Voor de juridische argumentatie, zie pp. 15-16.

88 Ibid., p. 25.

89 Ibid., pp. 26-30.

90 Ibid., p. 26. In het rapport wordt hierover opgemerkt: '(…) by accepting imports of settlement goods designated as originating in "Israel", Europe is tacitly accepting Israel's creeping expansion of sovereignty.'

producten geldende preferentiële tarieven.'[91] Problematisch is echter dat, zoals in het eerdergenoemde rapport uiteen wordt gezet, de verantwoordelijkheid voor het identificeren van producten uit de nederzettingen momenteel eenzijdig bij de EU ligt. In eerste instantie (sinds 2005) lag de verantwoordelijkheid bij de Europese douaneautoriteiten; recent heeft de Europese Commissie deze uitgebreid naar bedrijven die de producten importeren. De AIV is – met de opstellers van het rapport – van mening dat de verantwoordelijkheid voor het onderscheiden van producten uit de nederzettingen veeleer bij Israël als exporterend land zou moeten worden gelegd en dat van Israëlische exporteurs mag worden verwacht dat zij – overeenkomstig bestaande EU-verordeningen – de herkomst van producten uit de nederzettingen adequaat weergeven.

Een ander probleem dat de producten uit de bezette gebieden betreft, is de verantwoordelijkheid die verkopers in de EU hebben ten aanzien van de consument om producten duidelijk en adequaat te etiketteren. Producten afkomstig uit de bezette gebieden zouden moeten worden aangemerkt als '*Products from the West Bank, made by Israel*' (of een vergelijkbaar label), zodat consumenten ter zake hun eigen keuzes kunnen bepalen. Met het oog hierop heeft het VK in 2009 (vrijwillige) nationale etiketterings-richtlijnen opgesteld voor producten uit de bezette gebieden, hierin in 2012 gevolgd door Denemarken. In mei 2012 werden op dit punt in de EU afspraken gemaakt waaraan iedere lidstaat zich heeft verbonden.[92] De AIV heeft er met instemming van kennisgenomen dat inmiddels ook Nederland, bij monde van minister-president Mark Rutte, heeft aangekondigd specifieke maatregelen te zullen nemen ter uitvoering van deze afspraken.[93]

Ook in het geval van adequate etikettering is de vraag echter gerechtvaardigd of Nederland en de EU geen verdergaande consequenties moeten verbinden aan de erkenning dat de

91 Brief aan de Tweede Kamer van 12 december 2012.

92 Zie: EU Raadsconclusies over het Midden-Oosten Vredesproces van 14 mei 2012, par. 6: 'Settlements remain illegal under international law, irrespective of recent decisions by the government of Israel. The EU reiterates that it will not recognise any changes to the pre-1967 borders including with regard to Jerusalem, other than those agreed by the parties. The EU and its Member States reaffirm their commitment to fully and effectively implement existing EU legislation and the bilateral arrangements applicable to settlement products. The Council underlines the importance of the work being carried out together with the Commission in this regard.' De Israëlische krant *Haaretz* refereerde op 3 maart 2013 aan een recente brief van EU Hoge Vertegenwoordiger Catherine Ashton aan de EU-lidstaten waarin zij de correcte etikettering van producten uit de nederzettingen aan de orde stelde. Zie: Danielle Peled, 'Europe: Settlement products are tainted goods', *Haaretz*, 3 maart 2013.

93 Tijdens de persconferentie na afloop van de ministerraad van 8 maart 2013 zei minister-president Rutte: '(…) dat is een zaak van Europa, we hebben daar in Europa met elkaar afspraken over gemaakt, in mei 2012, dat waar de nederzettingen zich verder uitbreiden, het zaak is, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland doen dat inmiddels ook, dat je op producten aangeeft, komen ze nou uit de bezette gebieden of komen ze uit Israël zelf. Dat heeft verder geen sancties, er zitten ook geen sancties op, maar dat het goed gelabeld is, dat je weet wat je koopt. Nederland is ook gehouden om dat om te zetten in maatregelen nationaal, dat is wat uiteindelijk op het nationale terrein afspeelt, en daartoe zal Frans Timmermans in de komende weken een voorstel doen aan de Ministerraad.' Zie: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/mediateksten/2013/03/08/persconferentie-na-ministerraad-8-maart-2013.html>.

Israëlische nederzettingen in bezet Palestijns gebied illegaal zijn.[94] De AIV pleit ervoor dat Nederland niet alleen concrete stappen zet ten behoeve van een correcte etikettering van Israëlische producten uit de bezette gebieden, maar dat het zich er ook voor inzet dat Nederlandse en Europese bedrijven actief worden ontmoedigd om zaken te doen met Israëlische bedrijven die zijn gevestigd in de nederzettingen.[95] In het geheel van deze maatregelen past ook dat officiële contacten met bijvoorbeeld de *Ariel University*[96] in bezet gebied worden gemeden.

Tot slot is het onder artikel 215 van het Verdrag betreffende de Werking van de EU mogelijk voor de EU om 'restrictieve maatregelen' te nemen om de import van producten uit de nederzettingen aan banden te leggen. De Ierse minister van Buitenlandse Zaken heeft in mei 2012 opgeroepen tot een EU-wijd verbod op de import van producten uit de bezette gebieden.[97] Een dergelijk breed gedragen verbod zal politiek gezien weliswaar niet eenvoudig te realiseren zijn, maar de AIV ziet hierin geen reden om deze optie op voorhand uit te sluiten. Integendeel, in lijn met de in dit advies bepleite consistente toepassing van het internationale recht, ligt het voor de hand dat Nederland zich er waar mogelijk voor inzet dat stappen worden genomen in deze richting. De AIV wijst er bovendien op dat individuele lidstaten ook de mogelijkheid hebben om unilateraal dergelijke maatregelen te treffen.[98]

Daarbij zal wel duidelijk moeten worden gemaakt dat dergelijke maatregelen geen sancties zijn die zich richten tegen Israëlische ondernemers in de nederzettingen, maar de uit het internationale recht voortvloeiende consequenties van het Israëlische overheidsbeleid dat het die ondernemers mogelijk maakt te doen wat zij doen. Lang niet alle bewoners in

94 Zie ook: *Trading away peace. How Europe helps sustain illegal Israeli settlements*, oktober 2012, p. 29: 'While the introduction of labelling guidelines would enable consumers to choose whether they wish to buy settlement goods or not, it may not be sufficient to meet European governments' obligation to exert their influence, to the degree possible, to stop violations of international humanitarian law.' Op pp. 15-16 van het rapport wordt ingegaan op de juridische implicaties van handel met de nederzettingen in bezet gebied en op de verplichtingen die Europese staten hebben volgens het internationale recht.

95 In dit verband heeft de AIV met instemming kennisgenomen van het besluit van Unilever om een pretzelfabriek in Barkan, de industriële zone van de Joodse nederzetting Ariel, te sluiten. Dit besluit volgde op een oproep van de Mensenrechtenraad van de VN die gericht is aan private ondernemingen om geen zaken in of met nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever te doen. Zie *NRC Handelsblad*, 4 februari 2013.

96 Voorheen *Ariel University Center of Samaria* genaamd.

97 In mei 2012 kondigde minister van Buitenlandse Zaken Eamon Gilmore aan dat als 'matters continued to worsen' in de bezette Palestijnse gebieden, Ierland 'the exclusion from the EU of settlement products' voor kon stellen. De minister voegde eraan toe: 'we do not support bans or boycotts on Israel, and this is not in question, but the products of illegal settlements constitute a separate and specific matter'. House of the Oireachtas, 'Priority Questions – Middle East Peace Process', par. 103 (22 mei 2012), zie: <http://debates.oireachtas.ie/dail/2012/05/22/0004.asp>.

98 De Europese Commissie heeft bevestigd dat een lidstaat unilateraal maatregelen kan treffen ter beperking van handel als de maatregelen op basis van Verordening 260/2009 te rechtvaardigen zijn 'on the grounds of public morality, public policy or public security … and in doing so it does not infringe EC law'. Zie: *Trading away peace. How Europe helps sustain illegal Israeli settlements*, oktober 2012, p. 29.

de nederzettingen behoren tot de extremistische vleugel van de zionistische beweging.[99] Mede gelet op de noodzakelijke medewerking van *alle* betrokkenen aan de uitvoering van een vredesregeling moet worden voorkomen dat de gematigder ingestelde bewoners, louter om materiële redenen, hun toevlucht gaan nemen tot actief verzet. Ook moet de EU bij alle maatregelen die zij treft steeds trachten aansluiting te vinden bij lokale groepen die het belang van een verbetering van de relatie met de Palestijnen inzien, teneinde deze verder te versterken en daarmee het vredesproces van onderop meer handen en voeten te geven.

De ontwikkelingen rond het vredesproces in de afgelopen tijd overziende komt de AIV tot de conclusie dat voor Nederland evenzeer geldt wat op de EU als geheel van toepassing is: in feite is er niet zoveel reden de officiële standpunten bij te stellen om een regeling van de Israëlisch-Palestijnse kwestie dichterbij te brengen. Allerlei eerdere EU-verklaringen, de Routekaart voor Vrede en relevante Veiligheidsraadsresoluties bevatten al de noodzakelijke elementen voor een beslechting van het conflict, zij het dat het steeds bij woorden is gebleven zonder dat daaraan daden zijn verbonden. Van belang is dat alle betrokken partijen de reeds bestaande standpunten ook uitvoeren en zich dienovereenkomstig gedragen. Niet alleen vinden wat wij vinden, maar ook uitvoeren en naleven wat wij officieel hebben verklaard. Dit zou ook de leidraad voor het Nederlands beleid moeten zijn.

99 Zie bijvoorbeeld Simon Kuper, ‘Israel: perched between hope and fear’, *Financial Times*, 1 februari 2013.

VI Samenvatting en aanbevelingen

In overeenstemming met de strekking van de aanvraag van de Eerste Kamer, gaat de AIV in dit advies primair in op de vraag hoe het vredesproces in het Midden-Oosten weer op gang kan worden gebracht. De urgentie van beëindiging van het conflict tussen Israël en de Palestijnen is groter dan ooit. Enerzijds worden de kansen op de uitvoering van een tweestatenoplossing ernstig bedreigd door de voortdurende uitbreiding van Israëlische nederzettingen in de buurt van Oost-Jeruzalem en elders op de Westelijke Jordaanoever; dit naast de vele andere illegale Israëlische nederzettingen die er al vele jaren zijn. Anderzijds is de situatie in de directe omgeving van Israël bijzonder instabiel en de kans groot dat de Palestijnen (opnieuw) hun toevlucht zullen nemen tot geweld, met alle schadelijke gevolgen van dien.

De AIV is van mening dat een tweestatenoplossing nog steeds de beste basis biedt voor een vredesregeling tussen beide partijen. De optie van een binationale staat is vanuit humanitair-idealistisch oogpunt wellicht aantrekkelijk, maar stuit op onoverkomelijke principiële en praktische bezwaren. Het alternatief van een blijvende Israëlische bezetting van de Palestijnse gebieden, gepaard gaande met repressie, beperkte bewegingsvrijheid van de plaatselijke bevolking en ongelijke verdeling van de watervoorraad, zal nieuw geweld aan Palestijnse kant uitlokken – de vraag is alleen wanneer. Bovendien houdt een dergelijk scenario, met een welhaast onvermijdelijke (verdere) aantasting van de burgerrechten van Palestijnen maar ook van dissidente Israëliërs, een gevaar in voor de democratische rechtsorde in Israël zelf. Wel moet een tweestatenoplossing worden ingebed in afspraken over gebiedsruil, de rechtmatige terugkeer van Palestijnen, voor zover zij dit wensen, naar hun oorspronkelijke woonplaatsen in Israël en veiligheidswaarborgen.

Ofschoon de AIV beseft dat het verloop van het Israëlisch-Palestijnse conflict in belangrijke mate wordt bepaald door politieke factoren (krachtsverhoudingen, politiek leiderschap, definitie van nationale belangen alsmede de dynamiek van de binnenlandse politiek in wisselwerking met externe interventies), is het belangrijk dat dit conflict wordt getoetst aan het algemeen aanvaarde juridische kader en binnen dat kader tot een goed einde wordt gebracht. Vandaar dat in het advies ruime aandacht is besteed aan relevante internationaalrechtelijke aspecten, die onder meer voortvloeien uit het recht op zelfbeschikking van volkeren, de rechten en plichten van een bezettende mogendheid en de proportionaliteitsregel inzake het gebruik van geweld.

Referentiepunt voor de AIV in dit verband is de *Advisory Opinion* van het Internationaal Gerechtshof (IGH) uit 2004. Weliswaar is de aanleiding van het advies in eerste aanleg de vraag naar de rechtmatigheid van de bouw door Israël van de scheidingsmuur (voor een groot deel op Palestijns gebied), maar het oordeel van het IGH strekt zich uit tot nagenoeg de gehele juridische stand van zaken met betrekking tot het conflict. Het Hof betrekt onder andere ook de Israëlische nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever in zijn oordeelsvorming. Het komt tot de conclusie dat Israël zich met zijn bezettingspolitiek schuldig maakt aan schendingen van het internationale recht. Deze betreffen onder meer het recht op zelfbeschikking van het Palestijnse volk, de bewegingsvrijheid van alle inwoners in de bezette gebieden, het recht op werk, gezondheidszorg en onderwijs. Verder leveren, naar de mening van het IGH, de muur en de nederzettingen schendingen op van de Vierde Geneefse Conventie (inzake de bescherming van burgers in oorlogstijd) en van desbetreffende resoluties van de Veiligheidsraad, omdat zij bijdragen aan het veranderen van de demografische samenstelling van de bezette gebieden. Er kan geen

twijfel bestaan over de toepasselijkheid van de bewuste Conventie op deze gebieden. Aangezien de AIV – zoals hieronder wordt aangegeven – een actieve opstelling van de EU in het conflict van wezenlijke betekenis vindt, wijst hij ook op het belang van de bepaling in de Associatieovereenkomsten (artikel 2), met zowel Israël als de Palestijnen, waarin wordt gesproken over 'het respect voor de mensenrechten en democratische beginselen'.

De AIV heeft zich ook gebogen over de gevolgen voor de vredeskansen van de hervormingsbewegingen en omwentelingen die grote delen van de Arabische wereld al meer dan twee jaar op haar grondvesten hebben doen schudden. Daarbij is hij tot de conclusie gekomen dat de regionale ontwikkelingen, die complexe dwarsverbanden laten zien, tot nu toe geen wezenlijke invloed hebben gehad op het Israëlisch-Palestijnse conflict, in positieve noch in negatieve zin. Wel maken deze ontwikkelingen de urgentie van het vinden van een oplossing nog groter gelet op de overheersende instabiliteit in de regio. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat in de toekomst de toegenomen invloed van de Islamitische partijen zich zal vertalen in een meer uitgesproken steun voor de Palestijnse zaak dan waarvan in het verleden sprake was. Dit zou de Palestijnen ertoe kunnen aanzetten hun strijd voor een onafhankelijke staat met nog meer volharding voort te zetten dan waarvan in het verleden al sprake was. Dit zou ook ten koste kunnen gaan van hun bereidheid tot het sluiten van een compromis met Israël, indien niet op korte termijn vredesinitiatieven worden genomen die voldoende inspelen op de Palestijnse aspiraties.

Aangezien de beide partijen om allerlei redenen waarschijnlijk moeilijk uit zichzelf de gang naar de onderhandelingstafel kunnen maken, is actieve internationale bemiddeling en uitoefening van druk van buiten hoogstwaarschijnlijk onontbeerlijk. In het recente verleden was vooral de hoop op het Kwartet gevestigd om het vredesproces weer een kans van slagen te geven. De AIV is echter van mening dat het Kwartet de oorspronkelijk gewekte verwachtingen en ambities niet heeft kunnen waarmaken. De formele medebetrokkenheid van de VN, EU en Rusland bij deze gelegenheidscombinatie, kon niet verhullen dat elke bemiddelingspoging afhankelijk was van de inzet van de VS, die daarmee een sleutelpositie innam.

Ondanks de relatieve vermindering van de Amerikaanse macht en de gepolariseerde verhouding tussen Democraten en Republikeinen blijft de VS potentieel in de beste positie om de relatie tussen Israël en de Palestijnen effectief te beïnvloeden. Of president Obama in zijn tweede ambtstermijn bereid zal zijn het nog steeds aanzienlijke Amerikaanse gewicht in de schaal te werpen en zo nodig mogelijke obstructie van de kant van Israël het hoofd te bieden, is echter onzeker. Er zijn overwegingen die grond kunnen geven aan de verwachting dat de VS zich actief met het conflict gaat bemoeien, zoals de Amerikaanse geloofwaardigheid en reputatie in de islamitische wereld en het politieke krediet dat president Obama kan verwerven met een geslaagde demonstratie van internationaal staatsmanschap. Er zijn evenwel ook overwegingen die voedsel geven aan de gedachte dat de VS op afstand van het conflict zal blijven, gezien de ernst van de Amerikaanse begrotingssituatie, de kracht van de pro-Israëllobby en de prioriteiten van de VS elders in de wereld.

De onzekerheid over de inzet van de VS in de komende tijd maakt het extra belangrijk te kijken naar de mogelijke rol van de EU. De AIV meent dat de mogelijkheden van de EU om het vredesproces weer nieuw leven in te blazen potentieel groter zijn dan vaak wordt aangenomen. De Unie onderhoudt nauwe economische en andere banden met Israël, terwijl de Palestijnen in financieel opzicht sterk van haar afhankelijk zijn. Zo mogelijk moet de EU in haar ijveren naar vrede in het Midden-Oosten aansluiten bij eventuele Amerikaanse inspanningen. Dat biedt de beste waarborgen voor hervatting

van de onderhandelingen. Maar blijven toereikende Amerikaanse inspanningen uit (of dreigen ze een verkeerde kant op te gaan doordat onredelijke Israëlische posities teveel worden ontzien), dan moet de EU er niet voor terugdeinzen haar eigen verantwoordelijkheid als bemiddelaar te nemen. In deze rol moet zij, gezien haar ambitie of pretentie een 'normatieve macht' te zijn, zoveel mogelijk varen op het kompas van algemeen aanvaarde beginselen van internationaal recht (waaronder het humanitair recht en de mensenrechtenverdragen). Voor een brede legitimering van internationale vredesvoorstellen is het verder belangrijk dat ook landen uit de Arabische regio, zoals Egypte en Jordanië, of Qatar, bij het bemiddelingsproces worden betrokken.

Het spreekt vanzelf dat de vredeskansen in het Midden-Oosten vooral worden bepaald door de bereidheid van beide partijen de onderhandelingen te goeder trouw te hervatten. Hiervan zal alleen sprake zijn indien Israëliërs en Palestijnen in meerderheid de overtuiging hebben dat een vredesregeling op basis van een tweestatenformule uiteindelijk in het belang van beide partijen is. Aan Palestijnse kant moet worden erkend dat de bezorgdheid in Israël over de verzekering van zijn veiligheid, nu en in de toekomst, legitiem is. Van de Palestijnen mag ruime medewerking worden verlangd om die bezorgdheid zoveel mogelijk weg te nemen. Die medewerking kan onder andere bestaan uit doeltreffend optreden tegen radicale Palestijnse groeperingen die op gewelddadige wijze strijden tegen de aanwezigheid van Israël als staat van het Joodse volk in de Arabische wereld. Uiteraard doet zich hier vooral een probleem voor met betrekking tot strijdgroepen in Gaza, welk gebied buiten de feitelijke controle valt van de Palestijnse Autoriteit. Een verzoening tussen Fatah en Hamas is daarom zeer gewenst. Contacten met Hamas mogen niet uit de weg worden gegaan. Van Israëlische kant moet op korte termijn een radicale ommekeer in het nederzettingenbeleid worden geëist. De praktijk van de vestiging van Israëlische nederzettingen ver op Palestijns grondgebied staat immers op gespannen voet met de ruimte die er nog is om een levensvatbare Palestijnse staat te stichten. Met het negeren van herhaalde oproepen en waarschuwingen van de internationale gemeenschap om te stoppen met de uitbreiding van de nederzettingen, roept de Israëlische regering sterke twijfel op aan de ernst van haar verklaarde vredesintenties.

Indien Israël onverhoopt niet bereid blijkt een einde te maken aan de groeiende kolonisering van de bezette gebieden, ontkomen verantwoordelijke actoren binnen de internationale gemeenschap er niet aan op woorden van protest ook daden te laten volgen. Met andere woorden, aan aanhoudende schendingen van het internationale recht en bindende uitspraken van de Veiligheidsraad moeten in de geschetste situatie consequenties worden verbonden. Voor de Europese Unie zou dat een beperking of bevriezing van haar betrekkingen met Israël kunnen betekenen (in elk geval geen opwaardering van de samenwerkingsrelatie) en, als uitvloeisel van internationale juridische verplichtingen, het afkondigen van een verbod op importen van producten uit de Israëlische nederzettingen in de bezette gebieden.

Tot slot legt de AIV een aantal aanbevelingen voor die betrekking hebben op de mogelijke bijdragen die Nederland, direct of indirect, kan leveren tot oplossing van het Israëlisch-Palestijnse conflict c.q. verbetering van het politieke klimaat tussen beide partijen:

1. Nederland moet zich inspannen om de EU-lidstaten te doordringen van de noodzaak om op korte termijn een gezamenlijk initiatief te nemen om de tweestatenoplossing naderbij te brengen. Om een maximaal effect te bereiken dient dit initiatief zo mogelijk tezamen met de VS te worden genomen. Zo nodig moet de EU echter haar eigen verantwoordelijkheid nemen en zelfstandig proberen partijen bij elkaar te brengen. Nederland moet aanvaarden dat ter wille van een zo groot mogelijke effectiviteit van het

Europese optreden het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland, als grotere Europese landen, daarbij een voortrekkersrol vervullen.

2. Bij de concretisering van een Europees initiatief kan Nederland zich sterk maken voor het voorstel tot het beleggen van een nieuwe (goed voorbereide) Midden-Oosten-conferentie. Aan deze conferentie zouden logischerwijs niet alleen delegaties van Israël en de Palestijnen dienen deel te nemen, maar ook vertegenwoordigers van geïnteresseerde landen uit de regio. Doel van deze conferentie zou zijn het bereiken van overeenstemming over de parameters (eindtermen) van een vredesregeling. Een alternatief voor een conferentie zou een speciale zitting van de Veiligheidsraad kunnen zijn die op verzoek van het VK en Frankrijk en met deelname van de conflictpartijen, bijeen wordt geroepen. Beide Europese landen zouden namens de EU een ontwerpresolutie kunnen indienen waarin de eindtermen zijn vervat.

3. Indien bedoeld initiatief onvoldoende steun zou verwerven, kan Nederland overwegen om naar het voorbeeld van Noorwegen in de eerste helft van de jaren negentig (vorige eeuw) het voortouw te nemen, door zijn goede diensten aan te bieden om met als uitgangspunt de internationale rechtsorde – al dan niet achter de schermen – partijen in ons land weer aan tafel te brengen. Al naar gelang de behoeften en wensen van partijen kan de Nederlandse rol zich hierbij beperken tot facilitator dan wel meer gewicht krijgen in de richting van bemiddelaar.

4. Nederland zou zich hoe dan ook nuttig kunnen maken door vormen van *second-track diplomacy* actief te bevorderen. Naast uitwisselingen tussen opinieleiders uit Israël en de Palestijnse gebieden moet vooral een dialoog worden geïnstitutionaliseerd waarbij vertegenwoordigers van (gematigde) maatschappelijke organisaties van beide partijen kwesties van wederzijds belang bespreken in het perspectief van het zoeken naar gezamenlijke oplossingen.

5. Naar de mening van de AIV moet de EU er veel strikter dan thans het geval is op toezien dat Israël voor producten gemaakt in de nederzettingen geen voordeel behaalt op basis van het Associatieverdrag tussen de EU en Israël. Daarnaast bepleit de AIV dat Nederland zich ervoor inzet dat Nederlandse en Europese bedrijven actief worden ontmoedigd om zaken te doen met Israëlische bedrijven die zijn gevestigd in de nederzettingen.

6. In het kader van de gewenste capaciteitsontwikkeling en rechtsvorming in een nieuwe staat Palestina moet Nederland zijn inspanningen opvoeren op het terrein van de opleiding van politiepersoneel, rechters en bestuursambtenaren.

7. Evenzeer past bij Nederland een actievere rol op het gebied van ‘waterdiplomatie’. In het licht van technische doorbraken die zijn bereikt met ontziltingstechnieken kan Nederland met zijn ruime kennis van en ervaring met water ertoe bijdragen dat de mogelijkheden van een groter wateraanbod (ook) ten goede komen aan de Palestijnen.

8. Tot slot moet Nederland er in algemene zin met gelijkgezinde landen op toezien dat beide partijen hun verplichtingen op grond van het internationale recht nakomen en dit zo nodig helpen effectueren. De historische banden en verbondenheid met Israël mogen geen reden zijn Israël te ontzien op het punt van het schenden van rechtsregels.

voorzitter

Eerste Kamer der Staten-Generaal

De voorzitter van de Adviesraad Internationale Vraagstukken
De heer mr. F. Korthals Altes
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Binnenhof 22
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070-312 92 47
fax 070-312 92 33

e-mail voorzitter@eerstekamer.nl
internet www.eerstekamer.nl

Datum *23 oktober 2012*
Betreft *Adviesaanvraag AIV nieuwe initiatieven voor het Midden-Oosten Vredesproces*
Kenmerk *151390.01u*

Geachte heer Korthals Altes,

De commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking (BDO) heeft in haar vergadering van 2 oktober gesproken over het Midden-Oosten Vredesproces en de noodzaak voor nieuwe initiatieven om dit proces weer op gang te brengen.

Op basis van artikel 17 van de Kaderwet Adviescolleges en artikel 2 van de Wet op de Adviesraad internationale vraagstukken verzoek ik hierbij de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) onderzoek te doen naar de mogelijkheden die er zijn om het Midden-Oosten Vredesproces te hervatten, met name gezien de recente veranderingen in de regionale en mondiale politieke context. Ik verzoek hierbij de AIV een advies uit te brengen over de concrete mogelijkheden die er zijn voor Nederland om eigenstandig, alsook in Europees en ander internationaal verband, bij te dragen aan het vinden van een werkbare oplossing voor het Israelisch-Palestijnse conflict. Ik voeg hieraan toe dat alle leden van de Eerste Kamer, met uitzondering van de leden van de PVV-fractie, deze aanvraag steunen.

Achtergrond
Nieuwe initiatieven om vooruitgang te boeken in het Midden-Oosten Vredesproces zijn hoognodig. Met name wegens ontwikkelingen in de regio, zijn de twee direct betrokken partijen, Israël en de Palestijnse Autoriteiten, de laatste jaren niet nader tot elkaar gekomen. De EU concludeerde in mei 2012 dat lokale ontwikkelingen de twee-staten oplossing onmogelijk dreigen te maken. Desalniettemin geven de prille contacten tussen de partijen zoals in het voorjaar van 2012 opnieuw geïnitieerd, de impressie dat de partijen bereid zijn te werken aan de opbouw van onderling vertrouwen.

De achterliggende gedachte van het vredesproces is ongewijzigd: Israël heeft recht op veiligheid (en behoud van de eigen staat), Palestijnen hebben recht op een eigen staat (en veiligheid) overeenkomstig de twee-staten oplossing zoals verwoord in de Routekaart voor de Vrede (zie onder meer S/RES/1515, 2003). Echter, de regionale context is sindsdien sterk veranderd. De turbulente gebeurtenissen in de Arabische regio laten hun sporen na in het Midden-Oosten Vredesproces. Zoals de AIV in een eerder advies heeft aangegeven, is het zeer goed denkbaar dat

democratisering in de Arabische regio in eerste instantie een negatief effect kan hebben op de Arabisch-Israëlische betrekkingen (AIV-advies nr. 79 "De Arabische regio, een onzekere toekomst"). Er bestaat onzekerheid over de relatie tussen respectievelijk Egypte, Iran en Israël. Ook bestaat de angst dat regionale ontwikkelingen, met name het slepende conflict in Syrië, de positie van Hezbollah en andere expliciet anti-Israëlische groeperingen zouden kunnen versterken. In het eerder genoemde advies over de Arabische regio heeft de AIV aangegeven van mening te zijn dat het Midden-Oosten Vredesproces om een nieuwe benadering vraagt en dat de veranderende context uitnodigt tot een bezinning op nieuwe initiatieven. Dit uiteraard wel op basis van internationaal breed gedeelde uitgangspunten, zoals onder meer verwoord in het in 2004 uitgebrachte advies van het Internationaal Gerechtshof inzake de Israëlische scheidingsmuur op de Westelijke Jordaanoever.

Adviesvragen zijn:

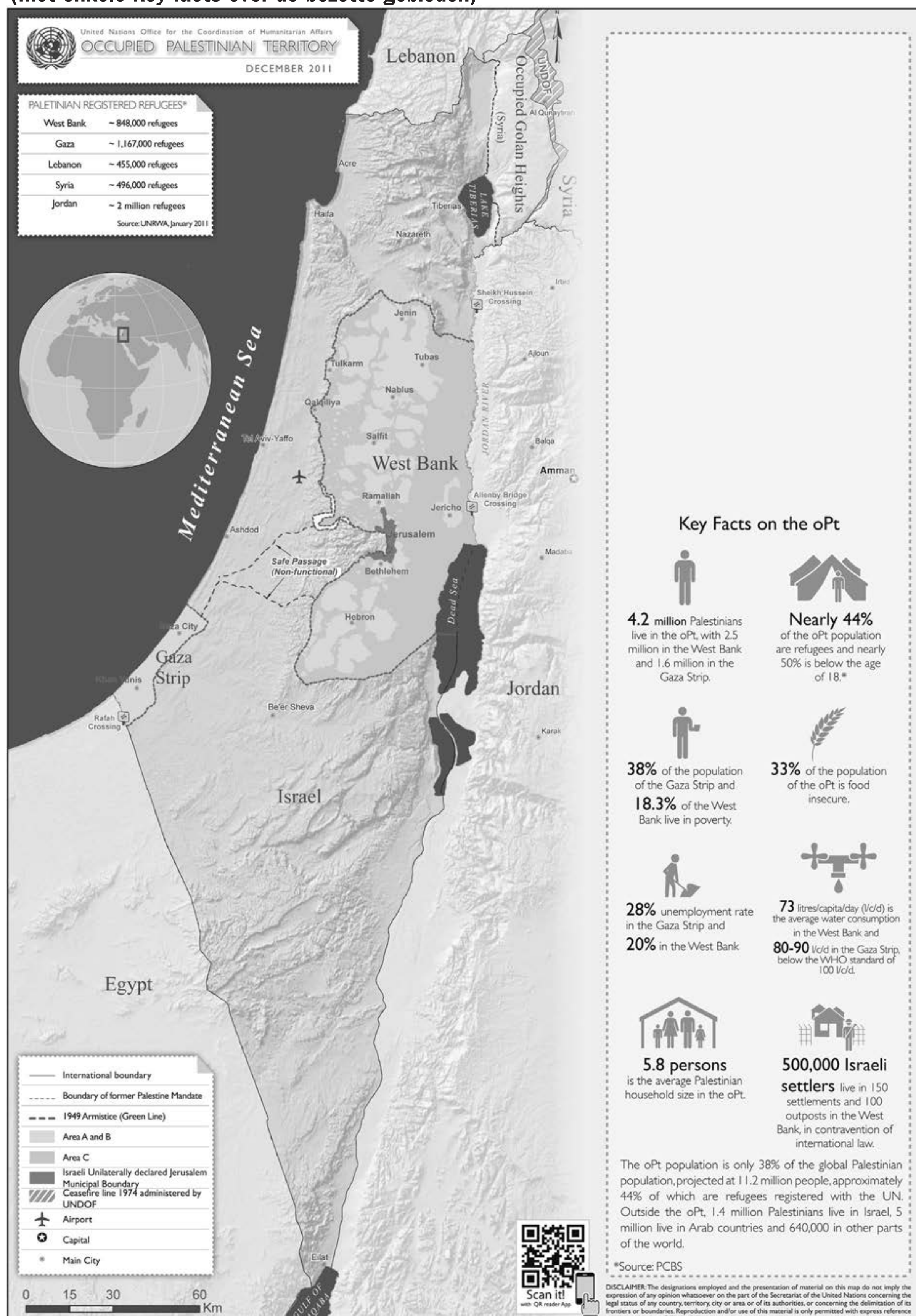
- In hoeverre beïnvloeden de veranderingen in de regionale en mondiale politieke context de onderhandelingsposities van de direct betrokken gesprekspartners alsook de opstelling van betrokken derden?
- Gezien eventuele veranderingen in uitgangsposities, wat zijn denkbare scenario's voor de ontwikkeling van het Midden-Oosten Vredesproces? Waar in deze scenario's zouden nieuwe mogelijkheden voor toenadering en het op gang brengen van vredesbesprekingen bestaan?
- Welke organisaties, landen of partijen zijn het best gepositioneerd om nieuwe initiatieven aan te dragen? Wat zouden die initiatieven concreet kunnen inhouden?
- Hoe kan Nederland, op basis van de beginselen van het internationaal recht, bijdragen aan vooruitgang in het Midden-Oosten Vredesproces? Wat kan Nederland zelf ondernemen en waar zou het in Europees en ander internationaal verband op kunnen aansturen?

De Eerste Kamer ziet uit naar uw advisering.

Hoogachtend,

Mr. G.J. de Graaf

Kaart van Israël en de bezette Palestijnse gebieden (met enkele *key facts* over de bezette gebieden)

Bron: *Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (oPt)* van de Verenigde Naties, december 2011

Lijst van gebruikte afkortingen

AIPAC	American Israel Public Affairs Committee
AIV	Adviesraad Internationale Vraagstukken
AVVN	Algemene Vergadering van de Verenigde Naties
BRICS	Brazil, Russia, India, China, South-Africa
CAVV	Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken
DOP	Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements
EDEO	Europese Dienst voor het Externe Optreden
EU	Europese Unie
EUPOL COPPS	European Union Coordinating Office for Palestinian Police Support
IGH	Internationaal Gerechtshof
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
PA	Palestijnse Autoriteit
PLO	Palestine Liberation Organization
UN	United Nations
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
US	United States
USSC	United States Security Coordinator
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VR	Veiligheidsraad
VS	Verenigde Staten

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte adviezen*

1 EUROPA INCLUSIEF, *oktober 1997*
2 CONVENTIONELE WAPENBEHEERSING: dringende noodzaak, beperkte mogelijkheden, *april 1998*
3 DE DOODSTRAF EN DE RECHTEN VAN DE MENS: recente ontwikkelingen, *april 1998*
4 UNIVERSALITEIT VAN DE RECHTEN VAN DE MENS EN CULTURELE VERSCHEIDENHEID, *juni 1998*
5 EUROPA INCLUSIEF II, *november 1998*
6 HUMANITAIRE HULP: naar een nieuwe begrenzing, *november 1998*
7 COMMENTAAR OP DE CRITERIA VOOR STRUCTURELE BILATERALE HULP, *november 1998*
8 ASIELINFORMATIE EN DE EUROPESE UNIE, *juli 1999*
9 NAAR RUSTIGER VAARWATER: een advies over betrekkingen tussen Turkije en de Europese Unie, *juli 1999*
10 DE ONTWIKKELINGEN IN DE INTERNATIONALE VEILIGHEIDSSITUATIE IN DE JAREN NEGENTIG: van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid, *september 1999*
11 HET FUNCTIONEREN VAN DE VN-COMMISSIE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 1999*
12 DE IGC 2000 EN DAARNA: op weg naar een Europese Unie van dertig lidstaten, *januari 2000*
13 HUMANITAIRE INTERVENTIE, *april 2000***
14 ENKELE LESSEN UIT DE FINANCIËLE CRISES VAN 1997 EN 1998, *mei 2000*
15 EEN EUROPEES HANDVEST VOOR GRONDRECHTEN?, *mei 2000*
16 DEFENSIE-ONDERZOEK EN PARLEMENTAIRE CONTROLE, *december 2000*
17 DE WORSTELING VAN AFRIKA: veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling, *januari 2001*
18 GEWELD TEGEN VROUWEN: enkele rechtsontwikkelingen, *februari 2001*
19 EEN GELAAGD EUROPA: de verhouding tussen de Europese Unie en subnationale overheden, *april 2001*
20 EUROPESE MILITAIR-INDUSTRIËLE SAMENWERKING, *mei 2001*
21 REGISTRATIE VAN GEMEENSCHAPPEN OP HET GEBIED VAN GODSDIENST OF OVERTUIGING, *juni 2001*
22 DE WERELDCONFERENTIE TEGEN RACISME EN DE PROBLEMATIEK VAN RECHTSHERSTEL, *juni 2001*
23 COMMENTAAR OP DE NOTITIE MENSENRECHTEN 2001, *september 2001*
24 EEN CONVENTIE OF EEN CONVENTIONELE VOORBEREIDING: de Europese Unie en de IGC 2004, *november 2001*
25 INTEGRATIE VAN GENDERGELIJKHEID: een zaak van verantwoordelijkheid, inzet en kwaliteit, *januari 2002*
26 NEDERLAND EN DE ORGANISATIE VOOR VEILIGHEID EN SAMENWERKING IN EUROPA IN 2003: rol en richting, *mei 2002*
27 EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en slagvaardigheid voor de Europese Unie, *mei 2002*
28 DE AMERIKAANSE PLANNEN VOOR RAKETVERDEDIGING NADER BEKEKEN: voors en tegens van bouwen aan onkwetsbaarheid, *augustus 2002*
29 PRO–POOR GROWTH IN DE BILATERALE PARTNERLANDEN IN SUB–SAHARA AFRIKA: een analyse van strategieën tegen armoede, *januari 2003*
30 EEN MENSENRECHTENBENADERING VAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *april 2003*
31 MILITAIRE SAMENWERKING IN EUROPA: mogelijkheden en beperkingen, *april 2003*
32 *Vervolgadvies* EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en slagvaardigheid voor de Europese Unie, *april 2003*
33 DE RAAD VAN EUROPA: minder en (nog) beter, *oktober 2003*
34 NEDERLAND EN CRISISBEHEERSING: drie actuele aspecten, *maart 2004*
35 FALENDE STATEN: een wereldwijde verantwoordelijkheid, *mei 2004***
36 PREËMPTIEF OPTREDEN, *juli 2004***
37 TURKIJE: de weg naar het lidmaatschap van de Europese Unie, *juli 2004*
38 DE VERENIGDE NATIES EN DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 2004*

39 DIENSTENLIBERALISERING EN ONTWIKKELINGSLANDEN: leidt openstelling tot achterstelling?, *september 2004*
40 DE PARLEMENTAIRE ASSEMBLEE VAN DE RAAD VAN EUROPA, *februari 2005*
41 DE HERVORMINGEN VAN DE VERENIGDE NATIES: het rapport Annan nader beschouwd, *mei 2005*
42 DE INVLOED VAN CULTUUR EN RELIGIE OP ONTWIKKELING: stimulans of stagnatie?, *juni 2005*
43 MIGRATIE EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: de samenhang tussen twee beleidsterreinen, *juni 2005*
44 DE NIEUWE OOSTELIJKE BUURLANDEN VAN DE EUROPESE UNIE, *juli 2005*
45 NEDERLAND IN DE VERANDERENDE EU, NAVO EN VN, *juli 2005*
46 ENERGIEK BUITENLANDS BELEID: energievoorzieningszekerheid als nieuwe hoofddoelstelling, *december 2005****
47 HET NUCLEAIRE NON-PROLIFERATIEREGIME: het belang van een geïntegreerde en multilaterale aanpak, *januari 2006*
48 MAATSCHAPPIJ EN KRIJGSMACHT, *april 2006*
49 TERRORISMEBESTRIJDING IN MONDIAAL EN EUROPEES PERSPECTIEF, *september 2006*
50 PRIVATE SECTOR ONTWIKKELING EN ARMOEDEBESTRIJDING, *oktober 2006*
51 DE ROL VAN NGO'S EN BEDRIJVEN IN INTERNATIONALE ORGANISATIES, *oktober 2006*
52 EUROPA EEN PRIORITEIT!, *november 2006*
53 BENELUX, NUT EN NOODZAAK VAN NAUWERE SAMENWERKING, *februari 2007*
54 DE OESO VAN DE TOEKOMST, *maart 2007*
55 MET HET OOG OP CHINA: op weg naar een volwassen relatie, *april 2007*
56 INZET VAN DE KRIJGSMACHT: wisselwerking tussen nationale en internationale besluitvorming, *mei 2007*
57 HET VN-VERDRAGSSYSTEEM VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS: stapsgewijze versterking in een politiek geladen context, *juli 2007*
58 DE FINANCIËN VAN DE EUROPESE UNIE, *december 2007*
59 DE INHUUR VAN PRIVATE MILITAIRE BEDRIJVEN: een kwestie van verantwoordelijkheid, *december 2007*
60 NEDERLAND EN DE EUROPESE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *mei 2008*
61 DE SAMENWERKING TUSSEN DE EUROPESE UNIE EN RUSLAND: een zaak van wederzijds belang, *juli 2008*
62 KLIMAAT, ENERGIE EN ARMOEDEBESTRIJDING, *november 2008*
63 UNIVERSALITEIT VAN DE RECHTEN VAN DE MENS: principes, praktijk en perspectieven, *november 2008*
64 CRISISBEHEERSINGSOPERATIES IN FRAGIELE STATEN: de noodzaak van een samenhangende aanpak, *maart 2009*
65 TRANSITIONAL JUSTICE: gerechtigheid en vrede in overgangssituaties, *april 2009***
66 DEMOGRAFISCHE VERANDERINGEN EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *juli 2009*
67 HET NIEUWE STRATEGISCH CONCEPT VAN DE NAVO, *januari 2010*
68 DE EU EN DE CRISIS: lessen en leringen, *januari 2010*
69 SAMENHANG IN INTERNATIONALE SAMENWERKING: reactie op WRR-rapport 'Minder pretentie, meer ambitie', *mei 2010*
70 NEDERLAND EN DE 'RESPONSIBILITY TO PROTECT': de verantwoordelijkheid om mensen te beschermen tegen massale wreedheden, *juni 2010*
71 HET VERMOGEN VAN DE EU TOT VERDERE UITBREIDING, *juli 2010*
72 PIRATERIJBESTRIJDING OP ZEE: een herijking van publieke en private verantwoordelijkheden, *december 2010*
73 HET MENSENRECHTENBELEID VAN DE NEDERLANDSE REGERING: zoeken naar constanten in een veranderende omgeving, *februari 2011*
74 ONTWIKKELINGSAGENDA NA 2015: millennium ontwikkelingsdoelen in perspectief, *april 2011*
75 HERVORMINGEN IN DE ARABISCHE REGIO: kansen voor democratie en rechtsstaat?, *mei 2011*

76 HET MENSENRECHTENBELEID VAN DE EUROPESE UNIE: tussen ambitie en ambivalentie, *juli 2011*
77 DIGITALE OORLOGVOERING, *december 2011***
78 EUROPESE DEFENSIESAMENWERKING: soevereiniteit en handelingsvermogen, *januari 2012*
79 DE ARABISCHE REGIO, EEN ONZEKERE TOEKOMST, *mei 2012*
80 ONGELIJKE WERELDEN: armoede, groei, ongelijkheid en de rol van internationale samenwerking, *september 2012*
81 NEDERLAND EN HET EUROPEES PARLEMENT: investeren in nieuwe verhoudingen, *november 2012*
82 WISSELWERKING TUSSEN ACTOREN IN INTERNATIONALE SAMENWERKING: naar flexibiliteit en vertrouwen, *februari 2013*

* *Alle adviezen zijn ook beschikbaar in het Engels. Sommige adviezen ook in andere talen.*

** *Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV).*

*** *Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Algemene Energieraad (AER).*

**** *Gezamenlijk briefadvies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ).*

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte briefadviezen

1 Briefadvies UITBREIDING EUROPESE UNIE, *december 1997*
2 Briefadvies VN-COMITÉ TEGEN FOLTERING, *juli 1999*
3 Briefadvies HANDVEST GRONDRECHTEN, *november 2000*
4 Briefadvies OVER DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE, *november 2001*
5 Briefadvies NEDERLANDS VOORZITTERSCHAP EU 2004, *mei 2003*****
6 Briefadvies RESULTAAT CONVENTIE, *augustus 2003*
7 Briefadvies VAN BINNENGRENZEN NAAR BUITENGRENZEN - ook voor een volwaardig Europees asiel- en migratiebeleid in 2009, *maart 2004*
8 Briefadvies DE ONTWERP-DECLARATIE INZAKE DE RECHTEN VAN INHEEMSE VOLKEN. Van impasse naar doorbraak?, *september 2004*
9 Briefadvies REACTIE OP HET SACHS-RAPPORT: Hoe halen wij de Millennium Doelen, *april 2005*
10 Briefadvies DE EU EN DE BAND MET DE NEDERLANDSE BURGER, *december 2005*
11 Briefadvies TERRORISMEBESTRIJDING IN EUROPEES EN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF, interim-advies over het folterverbod, *december 2005*
12 Briefadvies REACTIE OP DE MENSENRECHTENSTRATEGIE 2007, *november 2007*
13 Briefadvies EEN OMBUDSMAN VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *december 2007*
14 Briefadvies KLIMAATVERANDERING EN VEILIGHEID, *januari 2009*
15 Briefadvies OOSTELIJK PARTNERSCHAP, *februari 2009*
16 Briefadvies ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: Nut en noodzaak van draagvlak, *mei 2009*
17 Briefadvies KABINETSFORMATIE 2010, *juni 2010*
18 Briefadvies HET EUROPESE HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS: beschermer van burgerlijke rechten en vrijheden, *november 2011*
19 Briefadvies NAAR EEN VERSTERKT FINANCIEEL-ECONOMISCH BESTUUR IN DE EU, *februari 2012*
20 Briefadvies NUCLEAIR PROGRAMMA VAN IRAN: naar de-escalatie van een nucleaire crisis, *april 2012*
21 Briefadvies DE RECEPTORBENADERING: een kwestie van maatvoering, *april 2012*
22 Briefadvies KABINETSFORMATIE 2012: krijgsmacht in de knel, *september 2012*

Brussel steunt oproep Nederland over waarden

Bewerkt door: redactie − 23/04/13, 12:54 − bron: ANP

© reuters. Europees commissaris Viviane Reding (Justitie)

De Europese Commissie verwelkomt de Nederlandse oproep voor een striktere naleving van de Europese waarden, zoals mensenrechten, democratie en rechtsstaat. Met Nederland deden Duitsland, Finland en Denemarken een beroep op Brussel nieuwe maatregelen te treffen.

Europees commissaris Viviane Reding (Justitie) bestempelde het initiatief van de vier landen als politieke steun. Zij deed dat maandag tijdens een vergadering van de ministers van Buitenlandse Zaken van de EU in Luxemburg.

Reding verwees naar de verklaring van de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Frans Timmermans, en diens Duitse, Finse en Deense collega's. Zij pleiten voor een instrument om snel in te kunnen grijpen als waarden in een EU-lidstaat worden geschonden. Het kwartet vindt dat staten die zich niet aan de fundamentele waarden van de EU houden, in het uiterste geval tijdelijk geen geld uit Brussel mogen krijgen.

Nederland en de andere initiatiefnemers vinden de huidige middelen onvoldoende. Ook Reding erkent dat Brussel op dit moment slechts kan kiezen tussen een 'speldenprik of een atoombom'.

Bij de speldenprik gaat het om een langdurige procedure, waarbij Europese rechters een land uiteindelijk op de vingers kunnen tikken voor het schenden van verdragen. Bij de 'nucleaire optie' gaat het om een omvattende procedure om een land te straffen voor een ernstige schending, bijvoorbeeld door het tijdelijk schrappen van het stemrecht tijdens vergaderingen.

Bron:Volkskrant / 22 april 2013

JURISPRUDENCE

symbols of national socialism and totalitarism

Strasbourg, Warsaw, 11 March 2013 **CDL-AD(2013)004**

Or. Engl.

VC Opinion no. 697/2012

ODIHR Opinion no. POLIT-MOL/221/2013

EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW

(VENICE COMMISSION)

AND

OSCE OFFICE FOR DEMOCRATIC INSTITUTIONS AND HUMAN RIGHTS
(OSCE/ODIHR)

JOINT *AMICUS CURIAE* BRIEF FOR THE CONSTITUTIONAL COURT OF MOLDOVA ON THE COMPATIBILITY WITH EUROPEAN STANDARDS

OF LAW NO 192 OF 12 JULY 2012 ON THE PROHIBITION OF THE USE OF SYMBOLS OF THE TOTALITARIAN COMMUNIST REGIME AND OF THE PROMOTION OF TOTALITARIAN IDEOLOGIES

OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Adopted by the Venice Commission
at its 94th Plenary Session
(Venice, 8-9 March 2013)
on the basis of comments by

Mr Sergio BARTOLE (Substitute member, Italy)
Ms Veronika BÍLKOVÁ (Member, Czech Republic)
Mr Christoph GRABENWARTER (Member, Austria)
Ms Hanna SUCHOCKA (Member, Poland)
Mr Richard KATZ (OSCE/ODIHR expert)
Mr Daniel SMILOV (OSCE/ODIHR expert)

TABLE OF CONTENT

I. Introduction

1. By a letter dated 15 November 2012, Mr Alexandru Tănase, the President of the Constitutional Court of the Republic of Moldova requested an *amicus curiae* brief relating to Law No. 192 of 12 July 2012, banning the use of communist symbols (the hammer and sickle and any carrier of it) in the Republic of Moldova through the amendment of three laws: the law on political parties (CDL-REF(2013)007); the code of contraventions (CDL-REF(2013)008) and the law on freedom of expression (CDL-REF(2013)009). On the same day, the Constitutional Court of Moldova sent a similar request to the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), asking for its opinion on the compliance of the above-mentioned amendments with relevant international standards and OSCE human dimension commitments.

2. As per standard procedure in cases where similar requests are received, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR decided to prepare a joint opinion on the subject matter, of which they informed the Constitutional Court of Moldova. Mr Sergio Bartole, Mrs Veronika Bilkova, Mr Christoph Grabenwarter and Mrs Hanna Suchocka were appointed as rapporteurs for the Venice Commission; OSCE/ODIHR's comments were prepared in consultation with the OSCE/ODIHR Core Group of Experts on Political Parties. The comments are based on the English translation of the Law provided by the Communist Party of Moldova and on the Russian version available on the website of the Moldavian Parliament.

3. The present opinion was adopted by the Venice Commission at its 94th Plenary Session (Venice, 8-9 March 2013).

II. Preliminary remarks

4. As this is an *amicus curiae* brief for the Constitutional Court of Moldova, the intention is not to take a final stand on the issue of the constitutionality of Law No. 192 of 12 July 2012, but to provide the Court with material as to the compatibility of this Law with the applicable European standards as well as with elements from comparative constitutional law in order to facilitate its own consideration under the Constitution of Moldova. It is the Constitutional Court of Moldova that has the final say as regards the binding interpretation of the Constitution and the compatibility of national legislation with it.

III. Background information

A. The symbol of the hammer and sickle

5. The symbol of the hammer and sickle, replacing the original hammer on a plough, was introduced in Russia in 1917/1918, as an expression of the unity of peasants and workers, two main social classes seen as progressive under the Marxist ideology.[1] In 1922, the hammer and sickle became the symbol of the USSR and in 1924, it was officially incorporated into the USSR flag and the coats of arms (1924 Constitution). During the Cold War, the symbol was used in other communist countries in Central and Eastern Europe and on other continents as well.

---

[1] In Austria, a sickle and a hammer, although not superimposed over each other and not with a communist origin or background, have made part of the coat of arms since 1919 (see Article 8a para 2 Austrian Federal Constitutional Law), where they represent the classes or workers and peasants (which together with the middle class represented by a mural crown, constitute the Austrian nation).

6. The use of the hammer and sickle declined significantly after the fall of communism. Yet, the symbol is still featured on flags or coat of arms of several federal entities of the Russian Federation (the flag of the Vladimir region and the coat of arms of the Bryansk region). It is also used by some private companies, for instance the Russian airlines company Aeroflot. Finally, it should be noted that a hammer and sickle is incorporated into the flag and coats of arms of the Moldovan separatist region of Transnistria.

B. The situation in Moldova

7. Article 32 of the Moldovan Constitution reads:

Freedom of Opinion and Expression

(1) All citizens are guaranteed the freedom of opinion as well as the freedom of publicly expressing their thoughts and opinions by way of word, image or any other means possible.

(2) The freedom of expression may not harm the honour, dignity or the rights of other people to have and express their own opinions or judgements.

(3) The law shall forbid and prosecute all actions aimed at denying and slandering the State or the people. Likewise shall be forbidden and prosecuted the investigations to sedition, war, aggression, ethnic, racial or religious hatred, the incitement to discrimination, territorial separatism, public violence, or other actions threatening constitutional order.

8. Article 41 of the Moldovan Constitution reads:

The Freedom of Political Association

(1) All citizens are free to associate in parties and other social and political organizations. These organizations contribute to the definition and expression of public political will, and under the rule of law take part in the electing process.

(2) All parties and other social/political organizations are equal before the law.

(3) The State shall ensure the protection of the rights and legitimate interests of parties and other social/political organizations.

(4) Parties and social/political organizations are declared unconstitutional if by their aims or activities they are engaged in fighting against political pluralism, the principles of the rule of law, the sovereignty and independence or territorial integrity of the Republic of Moldova.

(5) Secret associations are forbidden.

(6) The activity of parties consisting of foreign nationals is forbidden.

(7) The organic law shall establish those public offices whose holders may not join political parties.

9. On 12 July 2012, the Parliament of the Republic of Moldova adopted Resolution No. 191, on the historical and political-legal assessment of the totalitarian communist regime in the Moldavian Soviet Socialist Republic. The resolution condemns the totalitarian communist regime having committed crimes against humanity and informs about the plan to ban the use of communist symbols and the propaganda of totalitarian ideologies.

10. On the same day, the Parliament adopted Law No. 192 which implements this Resolution by banning the use of communist symbols and the propaganda of totalitarian ideologies. The adoption of the law was initiated by the Liberal Party and voted, with the support of the deputies of the Alliance for the European Integration (Liberal Democrats and Democrats), in two

readings, with 53 votes out of 101. Deputies of the Communist Party did not take part in the vote and left the room as a sign of protest. The Law came into effect on 1 October 2012.

11. Both the Resolution and the Law were drafted on the basis of a report submitted in 2010 by the Commission on the Study and Assessment of the Totalitarian Communist Regime (so called Ghimpu Commission), established in January 2010 by the Decree No. 165-V of the interim president of Moldova, Mr Mihai Ghimpu. The Commission recommended that the totalitarian communist regime be condemned for having committed crimes against humanity and that the Parliament enact legislation on lustrations as well as legislation outlawing the use of communist symbols and of the very term "communism".

12. Through Law No. 192, the Law on Political Parties (CDL-REF(2013)007) was amended to contain a new Article 4 § 5, which bans "the use by political parties of symbols of the totalitarian communist regime (hammer and sickle, any carrier with such symbols), as well as propaganda of totalitarian ideologies". The Law, moreover, newly provides (Article 22 § 1(e)) that repeated sanctions for breaches of the provisions of this law (including of new Article 4 § 5) lead to the cessation of the activity of the political party.

13. The Code of Contraventions was also amended to contain a new Article 67[1] (CDL-REF(2013)008) stipulating that the propaganda or the use with political or propaganda aims of symbols of the totalitarian communist regime (hammer and sickle, any carrier with such symbols) and the propaganda of totalitarian ideologies are punishable by a fine of 100-150 "conventional units"[2] for natural persons and of 300-500 "conventional units" for officials and legal persons.

14. The Law on Freedom of Expression was amended to contain a provision (CDL-REF(2013)009) prohibiting "the propaganda and/or the use with political aims of symbols of the totalitarian communist regime (hammer and sickle, any bearer with such symbols) and the propaganda of totalitarian ideologies" (Article 3 § 4.1).

15. On 18 September 2012, 29 parliamentary deputies of the Communist Party challenged the constitutionality of Resolution No. 191 and Law No. 192 in the Constitutional Court of the Republic of Moldova. On 4 October 2012, the Constitutional Court ruled that it did not have the authority to review the Resolution due to its nature and the lack of normative character. At the same time, it declared the complaint about the Law admissible.

16. The Communist Party of the Republic of Moldova is a registered political party since 27 April 1994. Its official party symbol is a Hammer and sickle and an open book. This party participated with this officially registered symbol in six parliamentary elections (1998, 2001, 2005, 2009, 2009 and 2010), one presidential election (1996) and five local elections (1995, 1999, 2003, 2007 and 2011). After the last parliamentary elections, the Moldovan Communist Party held 42 mandates in parliament; it has around 35,000 members.

17. In late 2012, a fine of 3000 lei (the maximum) was imposed on the leader of the Communist Youth Movement for having displayed communist symbols during a rally.

18. In the local elections of 11 November 2012, two candidates for mayor of the Moldovan Communist Party were denied registration with the party symbol by the relevant Electoral Communal Constituency Councils pursuant to Law No. 192. These decisions were confirmed by the Central Electoral Commission, and further, on appeal, by the Chisinau Court of Appeal and by the Supreme Court of Justice. These candidates ran in the elections without the party symbol.

[2] One conventional unit equals 20 Moldovan Lei (Art. 34 par. 1 of the Contraventions Code of R. Moldova).

IV. European standards

A. Council of Europe

19. Freedom of expression in guaranteed under Article 10 of the European Convention on Human Rights as well as under Article 19 of the ICCPR of which almost all European countries, including the Republic of Moldova, are parties. Moreover, it is enshrined in all Constitutions or Bills of Rights adopted by European countries, including the Constitution of the Republic of Moldova (Article 32, see para. 7 above). Freedom of expression is considered "one of the most essential foundations of a democratic society and one of the basic conditions for its progress and for each individual´s self-fulfilment."[3] Special protection is granted to political speech, as a pre-condition for, and necessary component of, democracy.

20. Freedom of association is guaranteed under Article 11 of the ECHR, Article 22 of the ICCPR and national Constitutions and Bills of Rights, including the Constitution of the Republic of Moldova (Article 41, see para. 8 above). It is "an individual human right which entitles people to come together and collectively pursue, promote and defend their common interests.

21. Notwithstanding its autonomous role and particular sphere of application, Article 11 must also be considered in the light of Article 10. The protection of opinions and the freedom to express them is one of the objectives of the freedoms of assembly and association as enshrined in Article 11. That applies all the more in relation to political parties in view of their essential role in ensuring pluralism and the proper functioning of democracy.

22. The European Court of Human Rights has dealt with cases on the display of a symbol associated with a political movement or entity in the context of Article 10 ECHR, notably: Vajnai v. Hungary (Application no. 33629/06), judgment of 8 July 2008 (see paras. 51-57); Fratanolo v. Hungary (Application no. 29459/10), judgment 3 November 2011 and Fáber v. Hungary (Application No. 40721/08), judgment of 24 July 2012 (see paras.39-42 below).

23. Two resolutions of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe deal with the condemnation of the totalitarian regimes: Resolution 1096 (1996) on Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems4 and Resolution 1481 (2006)5 on the Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes. These resolutions do not deal with the use of communist symbols.

24. The Venice Commission has issued several reports on political parties. The only explicit reference to party symbols is contained in the OSCE/ODIHR and Venice Commission *Guidelines on political party regulation*[6]:

> *70. It is reasonable that legislation regarding political party registration require that the state be provided with basic information regarding the political party. For example, such regulations may require a statement of the party's permanent address and the registration of party names and symbols to limit possible confusion on the part of voters and citizens. Some states prohibit the use of names and symbols associated with national or religious institutions. These types of registration requirements are reasonable. Regulation of party names and symbols to avoid*

[3] ECtHR, Vajnai, par. 46

[4] http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefATDetails_E.asp?FileID=16507

[5] http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=17403&Language=EN

[6] OSCE/ODIHR – Venice Commission *Guidelines on Political Party Regulation* (CDL-AD(2010)024, para. 70), available at http://www.osce.org/odihr/77812.

confusion is also important for the state to be able to ensure a duly informed electorate able to exercise their free choice.

25. As regards the role of political parties and their dissolution, the Venice Commission has adopted several reports: Report on political parties and elections[7], Joint Venice Commission-OSCE/ODIHR Guidelines on political party regulation[8]; Guidelines on prohibition or dissolution of political parties[9].

B. European Union

26. In 2005, in reaction to a proposal by German members of the European Parliament to adopt an anti-racist regulation banning the use of Nazi symbols in the EU states, members of the EP from four post-communist countries (Czech Republic, Hungary, Lithuania, Slovakia) argued that the ban should extend to communist symbols as well. The European Commission rejected this initiative stating that it was not appropriate to deal with this issue in rules aimed to combat racism and recommending that the matter be left to national governments.

27. In December 2010, the foreign ministers of Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Latvia, Lithuania and Romania called on the European Commission "to criminalize the approval, denial or belittling of communist crimes". The Commission found that the member states were not uniform in their opinion on the matter and that conditions had not been met for the EU to pass such legislation.[10]

28. Resolution 213 (2009) of the European Parliament on the European conscience and totalitarianism[11] expresses strong condemnation for all totalitarian and undemocratic regimes, but does not address the issue of the use of their symbols.

C. The Organization for Security and Co-operation in Europe

29. In June-July 2009, during the 18 annual session of its parliamentary assembly, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) adopted the Vilnius Declaration, which, in one of its resolutions *inter alia*, stated that "in the twentieth century European countries experienced two major totalitarian regimes, Nazi and Stalinist, which brought about genocide, violations of human rights and freedoms, war crimes and crimes against humanity"[12] ; urged all OSCE participating States to take a "united stand against all totalitarian rule from

---

[7] CDL-AD(2006)025, http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD(2006)025-e.pdf

[8] CDL-AD(2010)024, http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)024-e.pdf

[9] (CDL-INF(2000)001, http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-INF(2000)001-e.aspx

[10] Report from the Commission to the European Parliament and to the Council on "The memory of the crimes committed by totalitarian regimes in Europe" of December 2010 (COM(2010) 783 final, http://www.google.fr/url?sa=t&rct=j&q=european%20commission%20communist%20symbols%20december%202010&source=web&cd=9&cad=rja&ved=0CHgQFjAI&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fcommission_2010-2014%2Freding%2Fpdf%2Fcom(2010)_873_1_en_act_part1_v61.pdf&ei=EuLrUPDvLOOl0AXN5YCIBg&usg=AFQjCNEzCZ6NshlPWGc1ijv9sIpDgWqBnw)

[11] http://www.google.fr/url?sa=t&rct=j&q=resolution%20213%20(2009)%20of%20the%20european%20parliament%20on%20the%20european%20conscience%20and%20totalitarianism&source=web&cd=3&cad=rja&ved=0CD8QFjAC&url=http%3A%2F%2Feur-lex.europa.eu%2FLexUriServ%2FLexUriServ.do%3Furi%3DOJ%3AC%3A2010%3A137E%3AFULL%3AEN%3APDF&ei=QAQVUdb8OufT0QXhrYHIBA&usg=AFQjCNEGuU3HpCv8y-_0FReX6x3_XU6s2A

[12] Resolution on Divided Europe Reunited: Promoting Human Rights and Civil Liberties in the OSCE Region in the 21st Century, adopted at the Eighteenth Annual Session of the OSCE Parliamentary Assembly, Vilnius, 29 June to 3 July, 2009, AS(09) D1E, par 3 (http://www.oscepa.org/publications/declarations/doc_download/261-vilnius-declaration-english)

whatever ideological background"[13]; and expressed deep concern at "the glorification of the totalitarian regimes, including the holding of public demonstrations glorifying the Nazi or Stalinist past"[14].

V. Examples of national legislation, jurisprudence and practice[15]

A. Ban on communist symbols and propaganda of communism

30. At the national level, legislation banning the use of communist symbols or the propaganda of communism has been enacted in some countries of Central and Eastern Europe, such as the former Czechoslovakia, Hungary, Lithuania and Poland.

31. None of these laws provides for the prohibition for political parties to use the communist symbols as party symbols or any specific sanctions for political parties.

- Czechoslovakia: § 260 of the Criminal Criminal Code (1992)

32. In 1991, the Czechoslovak Criminal Code of 1961 was amended to include a new § 260 criminalising those "*supporting and propagating movements which demonstrably aim at suppressing rights and freedoms of citizens or preach national, racial, class, or religious grudge*". Communism and fascism were cited as examples of such movements.

33. The constitutionality of the amendment was challenged in the Czechoslovak Constitutional Court by a group of 83 deputies of the Federal Assembly. In a decision of 4 September 1992, the Constitutional Court rejected the constitutional complaint, upholding the constitutionality of the amended Criminal Code. It declared that § 260 was fully compatible with a range of human rights invoked by the applicants, including freedom of expression, freedom of thought, and the *nullum crimen sine lege* principle. It did so, however, on the understanding that the support for or propaganda of fascism and communism were not criminalized *per se* but only if, and to the extent that these movements fulfil the general criteria of "movements which demonstrably aim at suppressing rights and freedoms of citizens or preach national, racial, class, or religious grudge".

34. The Constitutional Court further made clear that an outright prohibition of the support for or propaganda of fascism or communism would be incompatible with the principles of specificity of criminal law as "in such a case a fascist or a communist movement would not be adequately defined". Finally, focusing more specifically on communism, the Court asserted that the communist ideology could encompass both ideas falling within the scope of § 260 of the Criminal Code (the advocacy of violent seizure of power, the theory of the dictatorship of the proletariat, etc.) and ideas remaining outside this scope (the idea of a class-less society in itself, etc.). Criminalising the support for or propaganda of the movements promoting ideas of the latter type would in the Court´s assessment amount to the violation of freedom of expression.

35. In response to this decision, the reference to fascism and communism was struck out of § 260 of the Criminal Code.

- Hungary: Article 269/B of the Criminal Code (2000)

36. Article 269/B of the Hungarian Criminal Code provided that:

[13] Ibid, par 11

[14] Ibid, par 17

[15] This overview is not exhaustive.

"(1) A person who (a) disseminates, (b) uses in public or (c) exhibits a swastika, an SS-badge, an arrow-cross, a symbol of the hammer and sickle or a red star, or a symbol depicting any of them, commits a misdemeanour – unless a more serious crime is committed – and shall be sentenced to a criminal fine (pénzbüntetés).

(2) The conduct proscribed under paragraph (1) is not punishable, if it is done for the purposes of education, science, art or in order to provide information about history or contemporary events.

(3) Paragraphs (1) and (2) do not apply to the insignia of States which are in force."

37. This provision was challenged in the Constitutional Court on the basis of, among others, its alleged incompatibility with the freedom of establishing a political party, freedom of thought, conscience and religion, freedom of expression, and the prohibition of discrimination. Most of the applicants challenged the part of the provision declaring it a criminal offence to disseminate, use in public or exhibit the communist symbols (the hammer and sickle, the red star or symbols depicting the same).

38. In its decision of 12 May 2000, the Constitutional Court rejected the application in all its grounds. It declared that: the freedom to establish political parties had not been breached, because "*the penalisation of using symbols of despotism is not in a direct constitutional relation with the freedom to establish and operate political parties*"; the freedom of thought, conscience and religion had not been violated, because "*the statutory provision in question orders the punishment of a certain conduct*" and "*it is the externally oriented use of the symbols concerned rather than the perpetrator's internal identification therewith that is prohibited by law*"; the prohibition of discrimination had not been breached, because the Criminal Code "*prohibits the use of symbols of despotism in general*".

39. The most substantive part of the judgment focuses on freedom of expression. Having stressed that freedom of expression was a mother right of the so-called fundamental rights of communication, the Constitutional Court stated that this freedom could only be limited when it is unavoidably necessary and when the restriction complied with the requirement of proportionality. Such can be the situation if a certain conduct "*endangers public peace by offending the dignity of communities committed to the values of democracy*". The Court further recalled that under international standards, states enjoyed a margin of appreciation when imposing restrictions on freedom of expression and that while exercising this discretion, they should take into account their constitutional values and historical experience.

40. Having applied these standards to the amended provision of the Criminal Code, the Court concluded that no violation of freedom of expression had occurred. The restriction imposed upon the exercise of this freedom had a clear legal basis with contents "*determined well enough to allow the citizens to make their behaviours compliant with the law*". It pursued a legitimate goal, that of "*the prevention of acts endangering public peace and offending the dignity of the community*". It was "unavoidably necessary" and "proportionate to the objective of protection". The respect for the proportionality was granted by that only three specific active conducts had been outlawed and the provision explicitly allowed for the use of symbols for purposes of education, science, art or historical research.

41. The judgment did not discuss the nature of communist symbols at any length. It took for granted that these symbols (the hammer and sickle and the red-star) had a single, fixed meaning for the inhabitants of Hungary; that they were connected with the communist ideology and the communist regime; that the communist ideology was an ideology of hatred and aggression; and that the symbols were hence symbols of despotism.

42. In 2008, the European Court of Human Rights delivered a judgment relating to the conviction of a Hungarian citizen under Article 269/B of the Criminal Code for wearing a communist symbol during a public event. The applicant, the Vice-President of the Workers' Party, alleged that his conviction was in breach of Article 10 of the ECHR on freedom of expression.

43. The Hungarian government claimed that the application was incompatible *ratione materiae* the provisions of the Convention, pursuant to Article 17 ECHR which states that "*nothing in [the] Convention may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein or at their limitation to a greater extent than is provided for in the Convention.*" The Court rejected this claim asserting that it "cannot conclude that the applicant´s display was intended to justify or propagate totalitarian oppression" (par. 25) and that the application would constitute an abuse of the right of petition.

44. Deciding on the merit, the Court confirmed that the criminal sanction imposed on the applicant constituted an interference with the freedom of expression. This interference was prescribed by law and followed legitimate aims, those of the prevention of disorder and the protection of the rights of others. It did not however respond to a pressing social need and, as such, was not necessary in a democratic society. Based on these arguments the Court concluded that the imposition of the criminal sanction on the applicant had amounted to a violation of Article 10 of the European Convention.

45. In November 2011, the ECtHR found another violation of Article 10 ECHR on the basis of this law in the Fratanoló v. Hungary Case, also relating to the public display of a red star by a member of a leftist party in Hungary.

46. On 19 February 2013 the Constitutional Court struck down the ban on the use of symbols of fascist and communist totalitarian regimes.

- Lithuania

47. Since June 2010 there is a provision in the Lithuanian Penal Code (Article 170[2]) on Public endorsement of international crimes, crimes committed by the Soviet Union of Nazi Germany to Lithuanian Republic or its residents, its denial or gross minimization, which stipulates:

> "1. He or she who publicly endorses the crime of genocide and other crimes of humanity or war crimes, established by the Lithuanian Republic laws, acts of the European Union, final (effective) decisions of the Lithuanian courts or decisions by international courts, denies or grossly diminishes such crimes, if it was committed in a threatening, abusive or insulting manner or resulted in disturbance of public order; also if he or she publicly endorses the aggression of USSR or Nazi Germany against Lithuania as well as genocide crime or other crimes against humanity and war crimes committed by USSR or Nazi Germany in the territory of the Republic of Lithuania or against the residents of the Republic of Lithuania, or endorses the serious or grave crimes, committed in 1990- 1991, denies or grossly diminishes them, if it was committed in a threatening, abusive or insulting manner or resulted in disturbance of public order is punishable by a fine, restriction of freedom, or arrest, or imprisonment up to 2 years.
> 2. A legal person may also be held responsible for such activity".

48. Since June 2008, Article 188[18] of the Code of Administrative Offences ("Demonstration and distribution of Nazi and Soviet Symbols") prohibits distribution and demonstration of Nazi and Soviet symbols. Offenders face a fine of LTL 500-1,000 (EUR 145-289).

49. Similarly, Article 5 of the Law on Meetings stipulates that "*the following meetings shall be prohibited, if their participants: <…> display the flag or coat of arms of Nazi Germany, the USSR or the Lithuanian SSR, or a flag, coat of arms or uniform the constituent part of which is the flag or coat of arms of Nazi Germany, the USSR and the Lithuanian SSR, the images of the leaders of the German National Socialist Party or the USSR Communist Party, responsible for repressions of the Lithuanian population, the symbols or uniforms of the Nazi or Communist organisations, or the flags or badges composed on the basis of the flag or coat of arms of Nazi Germany, the USSR or the Lithuanian SSR, the symbols of the Nazi swastika, the Nazi SS, the Soviet hammer and sickle, the Soviet five-pointed red star, perform the national anthem of Nazi Germany, the USSR or the Lithuanian SSR*."

50. These provisions appear to have been appealed only twice before the judicial authorities; both cases are currently pending.

51. In summer 2012, a Bielorussian car with a hammer and sickle symbol in its hood was prevented from entering the Lithuanian territory under the law. In October 2012, Lithuania pressed the European Commission to remove a poster displaying a hammer and sickle from a poster contest within the theme 'Europe4all' held in its Brussels headquarters. The Lithuanian representative in the EU Leonid Donskis called the hammer and sickle "a modern symbol /…/ related to an ideology based on violence /and/ symboli/sing/ pain of Central and Eastern Europe".

- Poland: Article 256 of the Criminal Code (2011)

52. Article 11 of the Constitution of Poland states that: "T*he Republic of Poland shall ensure freedom for the creation and functioning of political parties. Political parties shall be founded on the principle of voluntariness and upon the equality of Polish citizens, and their purpose shall be to influence the formulation of the policy of the State by democratic means*". Article 13 of the Constitution, however, further provides that: "*Political parties and other organizations whose programmes are based upon totalitarian methods and the modes of activity of nazism, fascism and communism, as well as those whose programmes or activities sanction racial or national hatred, the application of violence for the purpose of obtaining power or to influence the State policy, or provide for the secrecy of their own structure or membership, shall be forbidden".*

53. Pursuant to article 188 § 4 of the Constitution, it is the Constitutional Tribunal that rules on the constitutionality of a given political party's goals and activities. The Polish Constitution does not contain regulations pertaining to a ban on the use of totalitarian symbols. As it is clearly stipulated that the prohibition is based on the party's aims and activities, i.e. the very essence of its endeavours, it is excluded that the prohibition may relate solely to the party's external presentation in the form of symbols.

54. The Political Parties Act of 27 June 1997 provides two kinds of control mechanisms of political parties in the context of the above-mentioned constitutional restrictions of their objectives and activities: a) preventive control which takes places the moment a party is registered and b) repressive control. Courts of law register political parties. Art. 14. 1. states that in the event of doubts as to the constitutionality of a party's goals and activities as set forth in its charter (…) or programme, the registering Court suspends the registration procedure (art. 12) and petitions the Constitutional Tribunal to rule on the constitutionality thereof (Art. 14. 3). In the event the Constitutional Tribunal rules that a political party's goals are unconstitutional, the Court denies its registration. Art. 44 concerns repressive control pertaining to an already registered party. In the event the Constitutional Tribunal (in accordance with art. 188.4) rules that its aims or activities do not conform to the Constitution, the registering court immediately moves to strike it from the registry.

55. Article 286 of the 1997 penal code provided: *"Whosoever publicly propagates a fascist or other totalitarian state system or calls for hatred based upon national, ethnic, racial or religious differences or irreligion is subject to punishment*." In 2009, §§ 2 to 4 were added to Article 286, which now reads:

> *"1. Whosoever publicly propagates a fascist or other totalitarian state system or calls for hatred based upon national, ethnic, racial or religious differences or irreligion, is subject to punishment.*
> *2. Whoever produces, records or imports, purchases, stores, possesses, present, transport or send - for the purpose of dissemination - printed materials, recordings or other objects comprising the content specified in § 1 or being carriers of fascist, communist or other totalitarian symbols, shall be subject to the same penalty.*
> *3.The perpetrator of the act prohibited under § 2 shall not commit an offence, if the said act was committed as part of artistic, educational, collecting or academic activity.*
> *4. In the event of conviction for the offence indicated in § 2, the court shall order forfeiture of the objects referred to in § 2, even if they do not constitute the property of the perpetrator*".

56. Several MPs of the leftist Democratic Left Alliance (SLD) challenged the constitutionality of these amendments before the Constitutional Court, contending that the disproportionate nature of the amendment would limit public expression and unfettered public debate as well as result in arbitrary measures on the part of a state organ. They also maintained that the amendment was contrary to article 10 ECHR.

57. The Constitutional Tribunal ruled (sig. K 11/10 of 19 July 2011) that the phrasing "or serving as a carrier of fascist, communist or other totalitarian symbolism" of the amended article 256 § 2 of the Penal Code was incompatible with article 42 § 1 (principle of "nullum crimen sine lege") with reference to article 54 § 1 (freedom of expression) of the Polish Constitution. But the Tribunal ruled that art. 256 § 2 of the Penal Code criminalising "the production, duplication, import, purchase, storage, possession, presentation, transport or transfer for the purpose of dissemination of printed matter, recordings or other objects containing the substance defined in art. 256 § 1 of the Penal Code complied with article 42 § 1 in reference to article 54 § 1 and article 2 of the Constitution. In substantiating its ruling, the Tribunal referred to solutions in force in other countries, especially the situation in Hungary and the ruling of the European Court of Human Rights in the case of Vajnai v Hungary.

58. The Constitutional Tribunal concluded that "the regulations and rulings of courts in European states, especially in Germany and Hungary, permit one to state that criminalisation of the preparation, distribution or publication of materials propagating a totalitarian regime or calling for hatred on the grounds of nationality, religion, origin or race is permissible in the event that legal and penal definitions are sufficiently precise so as not to constitute unjustified interference with freedom of expression and do not allow expanding interpretation. Freedom of speech is a value under special protection. Interfering with it by means of penal regulations requires precision and caution on the part of lawmakers and law courts alike." (…) "In view of the similarity of the legal order of Hungary to that of Poland, the Tribunal considered the consequences of the ECHR's ruling in the case of Vajnai v Hungary for an evaluation of Polish regulations. That specifically applied to the question of art. 256 § 2 not criminalising behaviour relating to symbols, which may be ambivalent in nature, and to whether that regulation does not violate freedom of speech through its imprecision." The Tribunal reiterated its earlier stand that "the use of an under-defined phrase requires particular procedural guarantees ensuring transparency and the means for the evaluating organ to evaluate the concrete substance with which an imprecise phrase is filled."

59. In reference to the ECHR's ruling in the case of Vajnai v Hungary, the Tribunal stated that the use of objects whose significance may be ambiguous cannot be subject to penal liability.

B. Ban on totalitarian or unconstitutional symbols and related propaganda

60. In several other countries, the use of totalitarian or unconstitutional symbols or relating propaganda is prohibited, without specifying whether the regulation extends to communist symbols and ideology or not. Such is the situation for example in Albania[16], the Czech Republic[17], Germany[18], Italy[19] and Slovakia[20].

61. In the Czech Republic, where it is a criminal offence to support and propagate "movements aimed at suppressing rights and freedoms of citizens" (see footnote 14), the interpretation of what these movements are became necessary, as the Criminal Code does not specify this. In December 2011 a report on the commission of a crime was submitted to the police in connection with a combined mosaic of the red star and the hammer and sickle, exhibited on the façade of one of the houses in the centre of the Czech town of Semily. The mosaic, originally

---

[16] Criminal Code, Article 225, Distributing unconstitutional writings: 1) Distribution of writings or use of symbols belonging to an unconstitutional party, organization or associations or to one previously banned on the same grounds, is punishable by a fine or up to three years of imprisonment. 2) Distributing or infiltrating materials, writings or symbols into the Republic of Albania from abroad, with the intent to overturn the constitutional order or affect the territorial integrity of the country, is punishable by a fine or up to three years of imprisonment.

[17] § 260 of the 1961 Criminal Code: Support and Propagation of Movements Aimed at Suppressing Citizens´ Rights and Freedoms. (1) A person who supports or propagates a movement which aims at suppressing the rights and freedoms of citizens, or which promotes national, racial, class or religious hatred, shall be sentenced to a term of imprisonment of from one to five years. (2) An offender shall be sentenced to a term of from three to eight years if: (a) he commits an act under sub-provision (1) by using the press (print), film, radio or TV broadcasting, or some other similarly effective means; or (b) he commits such act as a member of an organised group; or (c) he commits such act during a state defence emergency. § 403 of the 2009 Criminal Code: Sec. 403 - Foundation, support and promotion of a movement aiming at suppression of rights and liberties of the human. (1) A person who founds, supports or promotes a movement aiming ascertainably at suppression of the rights and liberties of the human or who promulgates racial, ethnic, religious or class hate or hate against another group of persons is liable to imprisonment for a term of one to five years. (2) The offender is liable to imprisonment for a term of three to eight years a) if he commits the act as introduced in Sec. 403-1 by the use of press, film, radio or television broadcasting, publicly accessible computer network or in another likewise effectual way, b) if he commits such an act as a member of an organised group, c) if he commits such an act as a military person, or d) if he commits such an act in the state of national emergency or in the state of war. (3) Preparation [of the act as introduced in Sec. 403-1] is liable to punishment.

[18] Criminal Code, § 86 Dissemination of Means of Propaganda of Unconstitutional Organizations: (1) Whoever domestically disseminates or produces, stocks, imports or exports or makes publicly accessible through data storage media for dissemination domestically or abroad, means of propaganda: 1. of a party which has been declared to be unconstitutional by the Federal Constitutional Court or a party or organization, as to which it has been determined, no longer subject to appeal, that it is a substitute organization of such a party; […] 4. means of propaganda, the contents of which are intended to further the aims of a former National Socialist organization, shall be punished with imprisonment for not more than three years or a fine. […] (3) Subsection (1) shall not be applicable if the means of propaganda or the act serves to further civil enlightenment, to avert unconstitutional aims, to promote art or science, research or teaching, reporting about current historical events or similar purposes. […]. § 86a StGB Use of Symbols of Unconstitutional Organizations: (1) Whoever: 1. domestically distributes or publicly uses, in a meeting or in writings (§ 11 subsection (3)) disseminated by him, symbols of one of the parties or organizations indicated in § 86 subsection (1), nos. 1, 2 and 4; or 2. produces, stocks, imports or exports objects which depict or contain such symbols for distribution or use domestically or abroad, in the manner indicated in number 1, shall be punished with imprisonment for not more than three years or a fine. (2) Symbols, within the meaning of subsection (1), shall be, in particular, flags, insignia, uniforms, slogans and forms of greeting. Symbols which are so similar as to be mistaken for those named in sentence 1 shall be deemed to be equivalent thereto. […]

[19]Law n.13 October 1975, n.654, article 3: Any organisation, association, movement or group aiming at inciting to discrimination or violence on racial, ethnical, national or religious grounds shall be prohibited. Law n.26 June 1993, n.205, article 2.1: Anyone who, at public gatherings, expresses or exhibits emblems or symbols characteristic of or usual for organisations, associations, movements or groups referred to in Article 3 of Law 654/1975 is punished with imprisonment for up to three years and a fine between 200,000 and 300,000 liras (100 to 150 euros).

[20] Criminal Code, Section 422: (1) Any person who publicly demonstrates, in particular, by using flags, badges, uniforms, slogans, his sympathies for movements leading to the suppression of fundamental rights and freedoms shall be liable to a term of imprisonment of six month to three years.

created in the 1970s, had been unveiled when an advertising banner installed unlawfully on the house had been removed. The report alleged that the public exhibition of this symbol was in breach of § 260 of the Criminal Code.

62. In February 2012, the Police issued a notification deciding not to proceed with the case. The notification recalled that no list of symbols which would be automatically banned existed in the Czech Republic. Each symbol therefore had to be assessed on a case-by-case basis. Considering the mosaic, the Police asserted that although the two symbols of the hammer and sickle and the red star were, due to the Czech history, habitually linked to communism, they had a wider meaning, with the hammer and sickle generally expressing the union between the farmers and the workers in their fight against the capital; and the red star being a traditional symbol of liberty used also outside communist circles. The Police further claimed that the unveiling of the mosaic had not been aimed at propagating communism. Such propagation, moreover, would not necessarily fall into the scope of application of § 260 of the Criminal Code, because "communism as such does not always aim at illegitimate goals". The use of communist symbols only amounts to a crime, if it is connected with "a strand of communism which seeks to seize the power by violence, wants /…/ to abolish free elections, and preaches the dictatorship of the proletariat and the leading role of the /communist/ party". It is the opinion of the Czech Police that this condition was not satisfied in the Semily Mosaic case.

C. Ban on Nazi symbols and propaganda

63. Finally some countries, such as Austria, Belarus, Brazil, France and the Russian Federation outlaw Nazi symbols and propaganda.

VI. Analysis of Law 192

A. Interference

64. Law No. 192 prohibits the use of the symbols of the totalitarian communist regime, as well as the propaganda of totalitarian ideologies. Physical and legal persons who breach this ban are liable to be fined. Political parties who are sanctioned for repeated breaches of the ban can be disbanded. Sanctioning (by fine and/or dissolution) individuals and political parties for the use of symbols of the totalitarian communist regime and the propaganda of totalitarian ideologies, undoubtedly constitutes interference into freedom of expression and freedom of association.

65. In addition, pursuant to Law No. 192, candidates of the Moldovan Communist Party are now prevented from running in elections using their - legally registered - party symbol. The Venice Commission has previously stressed that "political parties exist for the purpose of winning political power through free and fair elections"[21] and also that "a major function of political parties is the presentation of candidates for elections in an effort to gain and exercise political authority".[22] It is undisputable that alongside with party names, symbols contribute to informing the electorate duly in order for them to exercise their free choice; voters identify the candidates also through the party name and the party symbol. It is the view of the Venice Commission and of the OSCE/ODIHR that the inability of the Communist Party and its candidates to run in elections under their registered and publicly recognised symbol amounts to an interference with their freedom of association (and also with their right to free and fair elections under Article 3 of Protocol No. 1 to the ECHR.)

[21] Report on political parties and elections, CDL-AD(2006)025

[22] OSCE-ODIHR – Venice Commission *Guidelines on political party regulation*, paragraph 126.

66. Pursuant to the established case-law of the ECtHR, an interference with the freedom of expression and freedom of association, if it is to be legitimate, needs: a) to be prescribed by law, b) to pursue a legitimate aim, and c) to be necessary in a democratic society. The burden of proof to establish that these requirements are met is on the state.

67. It could be argued that no interference takes place, because the practices banned by Law No. 192 do not enjoy protection under the ECHR and other international instruments in the first place. Article 17 of the ECHR declares that "nothing /…/ may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein or at their limitation to a greater extent than is provided for in the Convention".

68. It must be noted that the ECtHR has applied Article 17 rather rarely and always with respect to particular manifestations of freedom of expression and to particular organizations (see Vajnai v. Hungary, §§ 24-26). There is moreover a decreasing tendency in the use of Article 17. Finally, Article 3(4) of the Law on Freedom of Expression, clearly states that the restrictions on freedom of expression stemming from Law No. 192 are imposed within the limits previewed by Article 3(3) of the Law on Freedom of Expression, which mirrors Article 10(2) of the ECHR. It is clearly impossible for a measure to fall within the scope of Article 10(2) of the ECHR and to be excluded from the protection of the ECHR under Article 17 at the same time. In the opinion of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR, Article 17 is therefore inapplicable in the case at hand.

B. Prescribed by Law

69. Interferences into freedom of expression and freedom of association need to be prescribed by law. According to the case law of the ECtHR, the expressions "prescribed by law" and "in accordance with the law" in Articles 8 to 11 of the Convention not only require that the impugned measure should have some basis in domestic law, but also refer to the quality of the law in question. The law should be adequately accessible and foreseeable, that is, formulated with sufficient precision to enable the individual – if need be with appropriate advice – to regulate his conduct (see, among other authorities, Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1), 26 April 1979, § 49, Series A no. 30). Experience shows, however, that it is impossible to attain absolute precision in the framing of legal provisions. If the law criminally sanctions a certain conduct, the lack of specificity could further entail the violation of the principle of *nullum crimen sine lege*, under Article 7 ECHR.

70. Law No. 192 is undoubtedly a "law" in the formal sense of Articles 10(2) and 11(2) of the ECHR. It remains to be established whether it meets the conditions of accessibility and foreseeability, so as to meet the qualitative requirements inherent in the concept of "law".

a. "Symbols of the Totalitarian Communist Regime"

71. Law No. 192 bans the use of symbols of the totalitarian communist regime. The Constitutional Court of Poland stated that the reference to "carriers of fascist, communist or other totalitarian symbols" was not specific enough and allowed for numerous interpretations (2011 Case). The reference to "a swastika, an SS-badge, an arrow-cross, a symbol of the hammer and sickle or a red star, or a symbol depicting any of them" in the Criminal Code of Hungary was on the contrary found fully compatible with the principle of specificity by both the Constitutional Court of Hungary and the ECtHR.

72. Law No. 192 explicitly states that symbols of the totalitarian communist regime, whose use and propaganda are banned, encompass "hammer and sickle and any carrier with such symbols". The wording suggests that the list of prohibited symbols is an enumerative one, any other symbols conventionally related to communism, such as the red star, being excluded from

its scope of application. Moreover, that the symbol is targeted due to its association with communism implies that the only form banned by the law is the one conventionally used by communist regimes, with the hammer and sickle superimposed over each other.

73. In so far as it refers to “totalitarian communist symbols”, in the view of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR, the Law No. 192 is unambiguous, and, hence, compatible with the principle of specificity.

b. “Propaganda of Totalitarian Ideologies”

74. The reference to “the propaganda of totalitarian ideologies” is more problematic. Law No. 192 fails to enumerate which ideologies count as “totalitarian”. Since the law was enacted as part of an anti-communist package, it could be presumed that the legislator had the communist ideology in mind. Yet, the plural form of the word (“ideologies”) in the text suggests that the communist ideology is not the only one covered. Which other ideologies, if any, fall into the scope of application of the Law remains, however, unclear.

75. Moreover, the legislation fails to specify what ideas, concepts, and principles enter within totalitarian ideologies that shall not be propagated. Ideologies, defined as “systems of ideas and ideals, especially those which form the basis of economic or political theory and policy” (Oxford Dictionary), tend to be complex and comprehensive, encompassing an interwoven set of ideas. They may have many strands and currents, differing from each other quite substantively. Ideologies can also overlap, sharing some of their ideas and principles. Even political scientists and philosophers would most probably not be able to agree on the exact contents of various ideologies. Expecting that the common citizen could score better in this area would mean raising the bar to an unrealistic height.

76. The Venice Commission notes that the Polish Constitutional Court found that the expression “fascist or communist symbols” was not specific enough for people to know which symbols were prohibited (2011 Case). The Czechoslovak Constitutional Court declared that criminalising the support for or propaganda of “fascism and communism” without defining these terms would amount to the violation of the principle of specificity (1992 Case). The term “totalitarian ideologies” is at least as vague and open-ended as “communist or fascist symbols” or “fascism and communism”, if not more so.

77. In addition, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR note that in Moldova, political parties may be declared unconstitutional “if by their aims or activities they are engaged in fighting against political pluralism, the principles of the rule of law (...)”, under Article 41 of the Constitution, and are prohibited under Article 3 of the Law on Political Parties if through their statute and programme they convey “ideas contrary to the provisions of the Moldovan constitution”. If the “propaganda of totalitarian ideologies” does not fall within the scope of Article 3 of the Law on Political Parties so as to require additional regulation under Law No. 192, then the meaning of prohibited “totalitarian ideologies” is even more unclear.

78. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR therefore consider that, from a European perspective and unless there is a clear and easily accessible definition elsewhere in Moldovan law or in consistent national case-law, in so far as it refers to “totalitarian ideologies” Law No. 192 fails to meet the specificity required by Articles 10 and 11 ECHR. The conclusion therefore is that the prohibition of propaganda of “totalitarian ideologies” is not in conformity with European standards, without it being necessary to proceed with the assessment of its necessity in a democratic society.

C. In pursuance of a legitimate aim

79. Freedom of expression and freedom of association may be restricted only in pursuance of the legitimate aims stated in Articles 10(2) and 11(2) of the ECHR (and, analogously, in Articles 19(3) and 22(2) of the ICCPR).

80. As is the practice with *amicus curiae* briefs, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR have not discussed the law under consideration with the Moldovan legislator, and have therefore not been informed in detail about the legislator's specific aims. Against the background of its enactment, it may nonetheless be presumed that this law seeks in the first place, using a backward-looking perspective, to heal the pain of the past by making it unlawful for people to use symbols and propagate ideas associated with a former regime responsible for serious crimes.[23] The ban in this sense is aimed at protecting the dignity of victims, helping the population to overcome the trauma of the past, and contributing to reconciliation.

81. At the same time, the ban on the use of such symbols and the propaganda of such ideologies may also seek to protect the democratic system and human rights and fundamental freedoms. In this case, as the ECtHR found in cases of dissolution of political parties[24], the ban aims at preventing extremist movements from offending other citizens and from carrying out their plans and reaching their objectives.[25]

82. In the view of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR, in the case of Moldova a ban on the use of the communist regime's symbols may have a particular dimension different from the ones pertaining in many other post-communist states. Unlike such states as Hungary or Poland, Moldova was not only part of the Soviet sphere of influence in the broader sense of the term, but constituted an integral part of the structure of the federation known as the Union of Socialist Soviet Republics. Within that state structure, the symbol of the hammer and sickle was the official emblem of a state (art. 143 of the 1936 Constitution of the USSR) which employed undemocratic and totalitarian methods including non-observance of freedom of speech and political pluralism. Therefore, in the case of Moldova, the invocation of that symbol by political parties might be seen not only as an emotional device but also as a reference to a concrete legal act (the Soviet constitution), which had been binding in today's territory of Moldova, and to the methods it represented.

83. In the light of the foregoing, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR consider that the law may be deemed to serve the legitimate aims of preventing disorder, protecting public safety and protecting the rights and freedoms of others.

D. Necessary in a Democratic Society

84. Restrictions imposed upon freedom of expression and upon freedom of association have to respond to a pressing social need and be proportional to that need. When adopting them, states enjoy a margin of appreciation allowing them to take account of their constitutional values and historical experience. The discretion reflects that states are the best placed to assess the situation on their territory and decide on the measures that need to be adopted. At the same time, states need to take into consideration the importance of the protected right and

---

[23] This perspective was put forward by Hungary in the Vajnai case, in which the Government invoked "uneasy feelings, fear or indignation /…/ and sometimes even the violat/ion/ of the rights of deceased" (par. 33) that the display of symbols of the former communist regime could give rise to.

[24] Herri Batasauna and Batasuna v. Spain, 30 June 2009, para. 63-64; United Communist Party v. Turkey, para. 41.

[25] This is the perspective taken by the Czechoslovak Constitutional Court in the 1992 Case and the Czech Police in the 2012 Semily Mosaic Case.

the special emphasis placed upon freedom of political speech and freedom of association for political parties. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR recall that under international standards, freedom of expression extends also to information or ideas which may be found offending, shocking, and disturbing.

85. As the ECtHR stressed in the Vajnai Case, limitations upon the freedom of expression relating to political speech are “justified only in so far as there exists a clear, pressing and specific social need. Consequently, utmost care must be observed in applying any restrictions, especially when the case involves symbols which have multiple meanings” (par. 51). Similarly, in the Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) Case, the ECtHR declared that “in view of the essential role played by political parties in the proper functioning of democracy, the exceptions set out in Article 11 are, where political parties are concerned, to be construed strictly; only convincing and compelling reasons can justify restrictions on such parties’ freedom of association” (par. 44).

86. Law No. 192 bans the use of communist symbols and the propaganda of totalitarian ideologies through three channels: a) the law on political parties, b) the law on freedom of expression and c) the code of contraventions. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR will examine if due provision for taking into account the proportionality of the ban is made in each of these legislative texts.

a. Limitation on political parties

87. New paragraph 5 of Article 4 of the Law on Political Parties prohibits “the use by parties of symbols of the totalitarian communist regime (hammer and sickle and any support with these symbols), as well as the promotion of totalitarian ideologies”, without introducing any qualification in view of the application of these restrictions. The prohibition is thus absolute and is not restricted to cases of clear and present danger for a democratic society, national security and prevention of constitutional disorder. Indeed no criteria are given for the application of this prohibition by the courts and the public authorities.

88. This blanket prohibition affects not only occasional manifestations of freedom of expression, but also the stable organization of the Communist Party of Moldova, which has the hammer and sickle as its duly registered and publicly recognized party symbol. It does so in two ways: first, pursuant to new paragraph 1.e) of Article 22 of the Law on Political Parties, repeated sanctions for breaching the provisions of this law lead to the cessation of the activities of the party. This means that for a political party, the repeated violation of the ban on the use of communist symbols entails the most radical penalty available, the termination of the existence of the party. Moreover, the termination comes automatically, with no judicial review. Just two displays of the hammer and sickle, followed by the imposition of fines, are thus enough for the party to cease its existence. Secondly, candidates of the Moldovan Communist Party may not run for elections with the party symbol, which affects the party’s chances that its prospected voters duly identify its candidates.

89. It is well established in the case-law of the European Court of Human Rights that drastic measures, such as the dissolution of an entire political party, may only be taken in the most serious cases.[26] That is why the nature and severity of the interference is also a factor to be taken into account when assessing its proportionality.[27]

[26] see Refah Partisi; United Communist Party of Turkey and Others, cited above, § 46; Socialist Party and Others v. Turkey, 25 May 1998, § 50, Reports 1998-III; and Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey [GC], no. 23885/94, § 45, ECHR 1999-VIII; Herri Batasuna and Batasuna v. Spain, § 78.

[27] see, for example, Sürek v. Turkey (no. 1) [GC], no. 26682/95, § 64, ECHR 1999-IV, Herri Batasuna, § 78.

90. The ECtHR has also stressed that a political party may promote a change in the law or the legal and constitutional structures of the State on two conditions: firstly, the means used to that end must in every respect be legal and democratic; secondly, the change proposed must itself be compatible with fundamental democratic principles. It necessarily follows that a political party whose leaders incite to violence or put forward a policy which fails to respect democracy or which is aimed at the destruction of democracy and the flouting of the rights and freedoms recognised in a democracy cannot lay claim to the Convention's protection against penalties imposed on those grounds.[28]

91. The Court has further stated that the constitution and programme of a political party cannot be taken into account as the sole criterion for determining its objectives and intentions. The content of the programme must be compared with the actions of the party's leaders and members and the positions they defend. Taken together, these acts and stances may be relevant in proceedings for the dissolution of a political party, provided that as a whole they disclose its aims and intentions.[29]

92. The Venice Commission also stressed in its 1999 Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures that "the prohibition or dissolution of political parties as a far-reaching measure should be used with utmost restraint". The termination is only justified "in case of parties which advocate the use of violence or use violence as a political means to overthrow the democratic constitutional order, thereby undermining the rights and freedoms guaranteed by the constitution".

93. The OSCE/ODIHR – Venice Commission *Guidelines on Political Party Regulation* similarly prescribe that "the possibility to dissolve or prohibit a political party from forming should be exceptionally narrowly tailored and applied only in extreme cases. Political parties should never be dissolved for minor administrative or operational breaches of conduct. [...] Nor should a political party be prohibited or dissolved because its ideas are unfavourable, unpopular or offensive. If the party concerned does not use violence and does not threaten civil peace or the democratic constitutional order of the country, then neither prohibition nor dissolution is justified."[30]

94. The ECtHR indicated in the Vajnai Case that any ban on the use of symbols needs to take into account the plurality of meanings assigned to most symbols. As "signs or images identifying an idea, a person or an event with the purpose of establishing a link between the sign and the symbolised ideas, persons or events on the basis of their common features" (Hungary, p. 18), symbols are by their very nature open to different interpretations and associations.

95. In former communist Countries of CEE the hammer and sickle is first associated with the past communist regimes of Central and Eastern Europe. There is a consensus that massive violations of human rights were committed by these regimes. Accordingly, over the past two decades, several countries of the region have enacted legislation condemning their former regime and declaring it unlawful or criminal. In Moldova, such condemnation was brought about by Resolution No. 191 on the historical and political-legal assessment of the totalitarian communist regime in the Moldavian Soviet Socialist Republic of June 2012. Devoid of

[28] see, mutatis mutandis, Socialist Party and Others v. Turkey, cited above, §§ 46 and 47; Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania, cited above, § 46; Yazar and Others v. Turkey, nos. 22723/93, 22724/93 and 22725/93, § 49, ECHR 2002-II; and Refah Partisi and Others, cited above, § 98.

[29] see United Communist Party of Turkey and Others § 58, cited above, and Socialist Party and Others, § 48, cited above.

[30] OSCE/ODIHR – Venice Commission *Guidelines on Political Party Regulation*, paragraph 92.

normative force, the resolution is important in giving a political and moral assessment of the former regime.

96. Critical assessment of the totalitarian communist regimes in Central and Eastern Europe is also put forward in Resolutions 1096(1996) and 1481(2006) of the PACE and Resolution 213 (2009) of the European Parliament. The same instruments emphasize the need to clearly distance oneself from the past crimes and to ensure that rights and dignity of victims are respected.

97. However, the hammer and sickle is also linked with communism more generally. The evaluation of this ideology seems to be less unanimous in Europe. In Resolution 1481(2006), the PACE conceded that "some European communist parties had made contribution to achieving democracy" (par. 4). In the Semily Mosaic Case, the Czech Police held that "communism as such does not always aim at illegitimate goals" (p. 2). Only three years after the fall of communism, in 1992, the Czechoslovak Constitutional Court declared that communism as such does not necessarily meet the criterion of a movement aimed at suppressing rights and freedoms of citizens. Moreover, communist parties lawfully operate in many countries in and outside Europe. There are few countries, if any, in which communism *per se*, without further conditions, would be unlawful.

98. The current practice of the use of the hammer and sickle symbol in Europe is also indicative (see paras 5-6).

99. Some believe that the hammer and sickle represents exclusively communist totalitarian rule. In Lithuania (see paras 47-49), the use of the hammer and sickle is banned. In the Semily Mosaic Case (2012) instead the Czech Police interpreted the hammer and sickle as a symbol related not solely to the past communist regime, but to communism more broadly.

100. The ECtHR in the Vajnai Case cast doubts on the legality of this ban, declaring section 269/B of the Criminal Code "unacceptably broad" (par. 56), but it did not address the hammer and sickle specifically.

101. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR stress that the hammer and sickle is used by several (but not all) legally registered communist parties across Europe (Austria, Bosnia and Herzegovina, Germany, Italy, Norway, Portugal, Romania, San Marino, Sweden).

102. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR further note and attach particular importance to the fact that the hammer and sickle was officially registered by the Communist Party of Moldova as party symbol on 27 April 1994 and has since been legally used by that party. The Moldovan Communist Party participated with this officially registered symbol in six parliamentary elections (1998, 2001, 2005, 2009, 2009 and 2010), one presidential election (1996) and five local elections (1995, 1999, 2003, 2007 and 2011); this party has thus participated in the political life of Moldova both as the ruling party and as the opposition, with no known intention to violently overthrow the democratic constitutional order.

103. It is acknowledged that an individual or a party using the hammer and sickle must know that it was used by the past totalitarian communist regime. However, in the absence of indications, in the party programme and in concrete actions, that the crimes committed by that regime are approved and its totalitarian ideology is embraced, the use of this communist symbol may not of itself be taken as defying the rule of law. It is indeed conceivable that a leftist party based on democratic principles and functioning within a democratic system may use a communist symbol without questioning the democratic principles according to which the state functions. In Moldova, in particular, because of the frequent and undisputed use of the symbol by the Moldovan Communist Party since 1994, the connection between the symbol and the totalitarian communist ideology must be considered as more remote.

104. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR are therefore of the opinion that, from a European perspective, the display of the hammer and sickle cannot be understood today in Moldova as representing exclusively support for the communist totalitarian rule. This conclusion is also supported by the fact that Law No. 192 itself adds to the prohibition of display of the hammer and sickle, the prohibition of propaganda of totalitarian ideologies: the Moldovan legislator considered that the two types of conduct were distinct.

105. As for the existence of a "pressing social need" to ban the symbols of the past totalitarian communist regime in today's Moldova (assuming that there have been factors preventing the adoption of such ban for almost 25 years after the fall of the Communist regime), in respect of the aim of healing the pain of the past, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR are not in the position to assess whether this need is still so acute and pressing; as concerns the prevention of disorder and public safety, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR note that Moldova has been a member of the Council of Europe since July 1995 and a party to the European Convention on Human Rights since September 1997. They have no knowledge of a real and present danger of any political movement or party aiming to restore communist dictatorship. The containment of a mere speculative danger, as a preventive measure for the protection of democracy, cannot be seen as a "pressing social need".

106. Even assuming that a pressing social need could be proved to exist, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR stress that such need could not justify the imposition of an absolute prohibition, with, in addition, the automatic sanction of the termination of the activities of the party: a relationship of proportionality should in any event exist. The pursuit of unconstitutional goals leading to the termination of the activity of a political party must in any case be established on a case-by-case basis, through a decision taken by a judicial organ in "a procedure offering all guarantees of due process, openness and a fair trial". There may not be any automaticity.

107. It should be noted that the Moldovan Law on Political Parties does provide for a judicial procedure of termination of the activity of a political party. Political parties that through their statute and programme convey ideas contrary to the provisions of the Moldovan constitution are prohibited under Article 3 of the Law on Political Parties. Further, it is possible under Article 21 through a decision of the Chisinau Court of Appeal in accordance with the procedure set forth in this provision, to limit the activity of a political party "if through its actions serious damages are caused to political pluralism or to the fundamental democratic principles". Dissolution may be pronounced by the Chisinau Court of Appeal under Article 22 in case the political party commits within one year the same actions which were previously limited under Article 21 or if the fulfilment of the party's political will is accomplished through illicit ways or means contrary to the public order.

108. Article 4 paragraph 5, coupled with Article 22(1)(e) of the Law on Political Parties, circumvents this procedure, by getting rid of the judicial review and the proportionality requirement.

109. It also entails the exclusion of party candidates from running for elections with their official symbol, by mere operation of technical provisions of the electoral legislation.

110. In this respect, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR have stated in their *Guidelines on political party regulation* that "… *where existing registration requirements are changed, such changes should not result in the revocation of the registration status of a political party. Parties registered under previous registration legislation should be able to maintain their status as political parties and given a reasonable opportunity to supplement their registration*

documents."[31] Under Article 18 of the Law on Political Parties, changes in the applicable legislation entail the obligation for the political party to amend and complete their statute "in compliance with the established procedure". If the use of the hammer and sickle by the Moldovan Communist Party is not acceptable any more, this party should be given a reasonable opportunity to proceed with the required changes and in the meantime its candidates should be allowed to run in elections with the official symbol.

111. It is further noted that Paragraph 5 of Article 4 prohibits the use of communist symbols "by parties". The Venice Commission in its Guidelines on Prohibition or Dissolution of Political Parties has stressed that a distinction should be drawn between the individual behaviours of the members of a political party and the activities of the party itself, even if it did not react to those behaviours.

112. In conclusion, from a European perspective, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR are of the view that the blanket prohibition set forth in Article 4 paragraph 5 and its effects pursuant to Article 22(1)(e) of the Law on Political Parties are clearly contrary to international standards (Articles 10 and 11 ECHR).

b. Limitation of freedom of expression

113. Article 32 § 3 of the Moldovan Constitution, mirroring Article 10 § 2 ECHR, lists the manifestations of the exercise of the freedom of opinion and expression which the law is allowed to forbid and sanction ("actions aimed at denying and slandering of the State and people, instigation to sedition, war of aggression, national and/or racial or religious hatred, incitement to discrimination, territorial separatism, public violence or other manifestations encroaching upon the constitutional regime are concerned": see para. 5 above). This provision requires legislative implementation in view of the identification of the cases to which the constitutional limitation can be applied as far as a real danger is at stake. The list of required or possible limitations in Article 32 clearly excludes the possibility of restricting the exercise of freedom of expression when it is not aimed at endangering the interests and values protected by the Constitution.

114. The application of the limitations provided in § 3 of Article 3 of the law on freedom of expression is permitted under paragraph 4 "only if the restriction is proportional to the situation that caused it, observing the proper balance of interests protected: freedom of speech and freedom of the public to be informed". This means that the freedom of expression can only be restricted when the measure is proportional to the aims pursued in compliance with a fair balance, for instance between the guarantee of the freedom of speech and freedom of the public to be informed. The competent public authority (executive or judicial) is thus given some discretion and entrusted with the task of balancing, through an administrative or judicial act, the different interests which can be affected.

115. New Article $4^1$of the Law on Freedom of Expression prohibits "the dissemination and/or the use for political purposes of symbols of the totalitarian communist regime" and "the promotion of totalitarian ideologies" under the conditions of paragraph 3, hence only when they encroach on the constitutional regime and only if the restriction is proportional to the legitimate aim pursued, that is, if they are such as to produce a clear and present danger. As concerns communist symbols, therefore, provided that the criterion of necessity in a democratic society is respected, this provision in principle meets international standards.

[31] OSCE/ODIHR – Venice Commission *Guidelines on Political Party Regulation*, paragraph 68.

116. It must be noted, however, that paragraph 4 of Article 3 setting out the principle of balancing of interests provides that only freedom of speech and freedom of the public to be informed should be taken into account. The dissemination and use of totalitarian symbols risk to conflict with other rights and freedoms, which are not explicitly provided for in the law. In the absence of a specific rule, there is therefore the danger that the provisions regarding the communist symbols and ideologies may be handled differently by the various courts and public administration authorities.

117. As regards the promotion of totalitarian ideologies, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR have already expressed the opinion (see paragraphs 74-78 above) that, from a European perspective, it does not comply with the criterion of being "in accordance with the law" within the meaning of Article 10 ECHR, so that it is not necessary to examine its proportionality.

c. Contraventions

118. Art. 67.1 of the contravention code of the Republic of Moldova provides for sanctions for the dissemination and/or use, for political or propagandistic purposes, of totalitarian communist regime symbols and for the promotion of totalitarian ideologies.

119. The sanction is provided in the form of a contravention. Although the fine of 100-150 conventional units for individuals and 300-500 conventional units for officials and legal persons is relatively high by Moldovan standards, it does not exceed the amounts previewed for other contraventions in an exaggerated way. The prohibition relates to "the use and propaganda of the symbols with political and propagandistic aims", thus making it clear that the law would not apply to non-political (personal, artistic, educational etc.) use of the hammer and sickle. The intricacy of drawing a clear line between the former and the latter should however be acknowledged here.

120. As regards the promotion of totalitarian ideologies, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR have already expressed the opinion (see paragraphs 74-78 above) that it does not comply with the criterion of being "in accordance with the law" within the meaning of Article 10 ECHR, so that it is not necessary to examine its proportionality.

121. As regards the use of the hammer and sickle, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR recall that the ECtHR has stressed in the Vajnai case that the potential propagation of the communist totalitarian ideology, obnoxious as it may be, cannot be the sole reason to limit the use of a symbol, especially one with multiple meanings by way of a criminal sanction. The mere display or use of a symbol by an individual, including by a member of a registered political party with no known totalitarian ambitions, cannot be equated with dangerous propaganda. According to Article 67.1 of the Moldovan Contraventions Code, instead, the dissemination and/or use for political or propagandistic purposes of totalitarian communist regime symbols is irrefutably considered to do so. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR are not aware of any actual, immediate or even remote danger of disorder or threat to the rights of others triggered by the public display of the hammer and sickle in Moldova. This prohibition thus appears to be unacceptably broad, as instead of aiming at individuals and movements preaching violence and hatred (there are provisions in the Moldovan criminal code which already prohibit doing so: Article 341 and 346), it simply targets people using a certain symbol for political or propagandistic purposes.

122. In conclusion, from a European perspective, the Venice Commission and the OSCE/ODIHR are of the view that Article 67.1 of the Contraventions Code of Moldova does not meet the standards of Article 10 ECHR.

VII. Concluding Remarks

123. As this is an *amicus curiae* brief for the Constitutional Court of Moldova, the intention is not to take a final stand on the issue of the constitutionality of Law No. 192 of 12 July 2012, but to provide the Court with material as to the compatibility of this law with European standards and with elements from comparative constitutional law, in order to facilitate the Court's consideration of Law No. 192 under the Constitution of Moldova. It is the Constitutional Court of Moldova that has the final say as regards the binding interpretation of the Moldovan Constitution and the compatibility of national legislation with it.

124. States are not prevented from banning, or even criminalising, the use of certain symbols and the propaganda of certain ideologies. Yet, such ban or criminalisation needs to comply with several requirements, in order to satisfy the European standards on freedom of expression and freedom of association, as developed in the case-law of the European Court on Human Rights and in the works of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR.

- First, the ban needs to be provided by a law that is accessible and formulated with sufficient precision. The law has to specify which symbols and which ideologies are banned and what the consequences of the breach of the ban are.

- Secondly, the ban must pursue exclusively the legitimate aims enumerated in Articles 10 and 11 ECHR.

- Thirdly, the ban needs to be necessary in a democratic society. It has to respond to "a pressing social need" and to be proportionate to the legitimate aims pursued.

125. Law No. 192 of 12 July 2012 appears to fail to meet these requirements on several grounds.

- First, by banning the propaganda of "totalitarian ideologies" without defining this term, the law does not satisfy the principle of specificity, making it difficult for people to adjust their conduct to the requirements of the legal regulation and, consequently, posing serious threats to free political debate within the Moldovan society.

- Secondly, it remains uncertain whether, and to what extent, the prohibition responds to "a pressing social need".

- Thirdly, the risk of automatic termination of the existence of political parties that have been fined for repeated violations of the Contravention Code is clearly beyond any proportion to the legitimate aims pursued by the law and to the urgency of the situation.

- Fourthly, the Moldovan Communist Party may not be exposed to the cessation of its activities if it continues to use its symbol and its candidates may not be prevented from running in elections with the party symbol; if the use of the hammer and sickle by the Moldovan Communist Party is not acceptable any more, this party should be given a reasonable opportunity to proceed with the required changes and in the meantime its candidates should be allowed to run in elections with the official symbol.

- Fifthly, fines may not be imposed on account of the mere display of the hammer and sickle and should only be applicable when the display has been proven to have represented dangerous propaganda.

126. The Venice Commission and the OSCE/ODIHR remain at the disposal of the Constitutional Court or other authorities of the Republic of Moldova for any further assistance that they may need.

NEDERLAND

VERDRAG LANZAROTE

Raad van Europa (bescherming kinderen tegen seksueel uitbuiting en seksueel misbruik)

[schending van lidstaat Nederland Europees Verdrag]

(zaak: Demmink)

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire

http://assembly.coe.int

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Doc. 13065
06 December 2012

Serious violation of the Lanzarote Convention by the Netherlands

Written question No. 621 to the Committee of Ministers
by Mr Luca VOLONTÈ, Italy, Group of the European People's Party

In 2008 and 2010, two young Turkish men pressed criminal charges against the recently retired Secretary General of the Ministry of Justice in the Netherlands, Mr J.D. The men claim that they and numerous other Turkish boys were raped and sexually abused by J.D. when they were only 12 and 14 years old. Despite an overwhelming number of available primary witnesses, the claims of these Turkish men never led to an official criminal investigation as defined in the Dutch Code of Criminal Procedure. Only a so-called “exploratory” investigation was conducted in the Netherlands, while J.D. remained in office and in the position to easily influence the prosecution and police.

Recently, the two men lodged an appeal to the High Court in the Hague, calling for the indictment of J.D. They claim that the refusal of the Dutch National Public Prosecution Service's to investigate their claim is in violation of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201, “Lanzarote Convention”). Since their first reports, the men have been repeatedly harassed and seriously mistreated in Turkey to make them drop the charges against J.D.

This was not the first time that complaints of child abuse against this senior civil servant were not properly investigated in the Netherlands and that the victims were intimidated.[1]

The Netherlands has signed and ratified the Lanzarote Convention which stipulates that victims shall be protected from intimidation and their accusations treated as priority and investigated even if the victim withdraws his or her statement.

Mr Volontè,

To ask the Committee of Ministers

– Does it agree that the Netherlands has seriously violated its obligation to implement the Lanzarote Convention with the continuous refusal to initiate official inquiries into the numerous charges of child abuse against this senior Dutch official? Does it agree that this is scandalous, especially in view of the influential position of the accused person?

– Does it agree that an impartial investigation with international expertise must be conducted in this particular case?

---

1. In 1998, an Amsterdam police investigation was conducted into a paedophile network of influential Dutch customers of brothels with underage boys: the Rolodex case. The investigation targeted high-ranking Dutch officials and politicians suspected of abusing young boys in Amsterdam brothels. A Dutch victim was one of the key witnesses in that investigation. And one of the suspects in that investigation was Mr J.D. But according to leading investigators in that case, as soon as J.D. became a person of interest in the case, the investigation was closed. The key witness claims someone threatened to shoot him.

In 2003, another Dutch victim claimed to have been sexually abused as a minor by J.D. This victim withdrew his charges however after being interrogated by the Dutch police. He was subsequently convicted of making false declarations. To this day, however, also this victim insists that he was sexually abused by J.D.

– Is it willing to ask the Dutch authorities to launch an impartial investigation with independent investigators from different countries?